

NORDISK FAMILJEBOK

ENCYKLOPEDI

OCH

KONVERSATIONSLEXIKON

TREDJE, VÄSENTLIGT OMARBETADE OCH KONCENTRERADE UPPLAGAN

HUVUDREDAKTÖR: FIL. DOKTOR YNGVE LORENTS

GRANSKNINGSNÄMND:

ARTUR ALMHULT
FIL. LICENTIAT

GREGORI AMINOFF
PROFESSOR

RUBEN G:SON BERG
FIL. DOKTOR

BENGT HILDEBRAND
FIL. LICENTIAT

ERIK HYLANDER
BERGSINGENJÖR

EFRAIM LUNDMARK
FIL. LICENTIAT

BERTIL LUNDQUISTER
FIL. LICENTIAT

HANS WÅHLIN
FIL. DOKTOR

TJUGOTREDJE BANDET

SUPPLEMENT

LULEÅ STIFT—ÖVRALID

NORDISK FAMILJEBOK AKTIEBOLAG

Illustrationsredaktör: fil. dr *Hans Wåhlin.*

Klichéerna i huvudsak utförda vid *Aftonbladets Klichéanstalt,* Stockholm.

Svartkartorna utförda huvudsakligen under ledning av överste *A. H. Byström,* färgkartorna under ledning av fil. lic. *Josef Carlsson* och tryckta vid *Malmö Kartografiska Anstalt.*

Helsidesporträtten tryckta i offset vid *Malmö Kartografiska Anstalt.*

Nytryck av tredje upplagan, som redigerats 1923—1937.
En del bildmaterial har av tekniska skäl förnyats.
Verket har försetts med nya färgkartor.

FÖRLAGSHUSET NORDENS BOKTRYCKERI
MALMÖ 1946

REDAKTION.

Allberg, R., filmskriftställare (R. A-g).
Almhult, A., fil. lic., redaktionssekreterare (A. A-t).
Aminoff, G., professor, föreståndare för mineralogiska avd. vid Naturhist. riksmuseet (G. A-ff).
Berg, R. G:son, fil. dr, biträdande redaktör (R-n B.).
Björkbom, C., fil. lic., t. f. andre bibliotekarie vid Kungl. bibl. (C. Bjm).
Ehrensvärd, C. A., greve, överstelöjtnant i Generalstabskåren (C. A. E.).
Euler-Chelpin, U. v., docent i fysiologi vid Karol. inst. (U. v. E.).
Frank, S., kartredaktör (S. F.).
Fridrichsen, A., prof. i exegetik vid Uppsala univ. (A. Fr.).
Glimstedt, H., musikskriftställare (H. G-t).
Hildebrand, B., fil. lic., redaktionssekreterare (B. H-d).
Huss, E., fil. dr, chef för statistiska avd. i Skandinaviska kreditaktiebolaget (E. H-ss).
Hylander, E., bergsingenjör (E Hlr).
Lombard, A., docent i romanska språk vid Uppsala univ. (A. Lbd).
Lorents, Y., fil. dr, huvudredaktör (L-ts).
Lundmark, E., fil. lic. (E. L-k).
Lundquister, B., fil. lic., redaktionssekreterare (Lqr).
Molin, A., f. d. byråchef i Socialstyrelsen (A. M.).
Morin, G., fil. lic., bibliotekarie vid Mus. akad. (G. M.).
Porat, T. v., v. verkst. dir. i Lifförsäkrings-a.-b. Thule (T. v. P.).
Roswall, G., fil. kand. (G. R-ll).
Rudeberg, G., fil. lic. (G. Rbg).
Stenlid, N., redaktör (N. S-d).
Svahn, Å., fil. kand. (Å. S-n).
Wieselgren, O., fil. dr, förste bibliotekarie vid Kungl. bibl. (O. W-n).
Wåhlin, H., fil. dr, illustrationsredaktör (H. W-n).
Örnberg, A., generalmajor vid flygvapnet, kommendör i flottan (ö-g).

ÖVRIGA MEDARBETARE I DETTA BAND.

Abramson, E., med. dr, laborator vid Karol. inst. (E. Abr.).
Afzelius, K., docent vid Stockholms högskola (K. A.).
Ahlberg, C., civilingenjör (C. A-g).
Ahnlund, N., prof. vid Stockholms högskola (N. A.).
Ahrnborg, S., kamrer i a.-b. Tipstjänst (S. Abg).
Albe, G., intendent vid Sjöhistoriska museet (G-e A-e).
Almgren, B., civilingenjör, kartograf vid Sjökarteverket (B. Alg.).
Almquist, V., f. d. överdir. och chef för Fångvårdsstyrelsen (V. A-t).
Althin, T., intendent, föreståndare för Tekn. museet (T. A-n).
Anckarman, C. H. E., borgmästare (C. H. E. A.).
Alvsten, B., t. f. borgmästare (B. A-n).
Andersson, Th., f. d. byråchef i Socialstyrelsen (Th-l A.).
Andersson-Björsäter, K. H., sekr. i Sveriges allmänna exportförening (K. H. A.).
Ansteinsson, J., bibliotekarie vid Norges tekn. högskola (J. A-n).
Arbman, H., fil. dr, amanuens vid Vitt.-akad. (H. An).
Areen, E. E., fil. dr (E. E. A-n).
Arne, T. J., fil. dr, antikvarie (T. J. A.).
Arnö, I., fil. kand., redaktör (A-ö).
Aronsson, D. E., stadsingenjör (D. E. A.).
Arrhenius, O., fil. dr (O. A-s).
Assarsson, D. B., kyrkoherde (D. B. A.).
Aurelius, B., komminister (B. A.).
Axelsson, J., prof. vid Lantbrukshögskolan (J. Ax.).
Backlin, E., med dr, överläkare vid Lillhagens sjukhus (E. B.).
Backlund, H., prof. vid Uppsala univ. (H. Bld).
Barthel, Chr., prof. och rektor vid Lantbrukshögskolan (Chr. B-l).
Bauer, F., f. d. generalfältläkare (F-z B-r).
Belin, D., redaktör (D. B-n).
Bendixon, S., jur. kand., notarie (S. Bxn).
Benner, S., docent vid Stockholms högskola (Sv. B-r).
Berg, G., fil. dr, intendent vid Nordiska museet (G. Brg).
Bergendal, E., advokat (E. B-l).
Bergendal, R., prof. vid Lunds univ. (R. B-l).
Bergh, Gunhild, fil. dr, Rom (G. B-h).
Berglund, N., ingenjör, agronom (N. B-d).
Bergman, J., prof., f. d. lektor (J. Bgn).
Bergström, B., jur. kand (B. B-m).
Berg von Linde, G., borgmästare (G. B. v. L.).
Berner, C., arkitekt (C. B-r).
Beskow, G., fil. dr, statsgeolog (G. B-w).
Billström, J., med. dr (J. B-m).
Bjelfvenstam, E., fil. lic., rektor (Bjstm).
Bjurling, O., fil. lic. (O. B-g).
Björklund, T., direktör (T. B-d).
Björkman, G. A., borgmästare (G. A. Bj.).
Boëthius, A., prof. vid Göteborgs högskola (Ax. B-s).
Bolin, I., fil. lic. (I. B.).
Bolin, S., docent vid Lunds univ. (S. B-n).
Bolinder, N., generaldir. och chef för Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen (N. B-r).
Borg, F., lektor (F. B-g).
Boström, A., pastor (Ax. B-m).
Bovin, E., f. d. prof. och överläkare vid Södra barnbördshuset (Bvn).
Brandt, G., teol. och fil. kand. (Bdt).
Brick, D., fil. kand., redaktör (D. B-ck).
Bring, R., prof. vid Lunds univ. (R. B.).
Brulin, H., fil. dr, arkivråd (H. B-n).
Brundin, F., kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren (F. Br.).
Brunius, Célie, redaktör (C. B-s).
Bruun, O., fil. mag., föreståndare för Helsingfors stads statistiska kontor (O. Brn).
Byttner, J., medicinalråd (J. B-r).
Bäckman, K. A. S., t. f. borgmästare (K. A. S. B.).
Böös, G., sekr. i Kommerskollegium (G. B-s).
Carlberg, E., statskonsulent, t. f. byråinspektör i Lantbruksstyrelsen (E. C-g).
Carlsson, E., v. konsul, v. verkst. dir. (E-e C-n).
Carlsson, R., redaktör, Berlin (R. C-n).
Castrén, G., prof. vid Helsingfors univ. (G-r C.).
Christiansen, V., bergsingenjör (V. Chr.).
Cnattingius, B., fil. lic., intendent vid Östergötlands museum (B. C-s).
Collinder, B., prof. vid Uppsala univ. (B. C-r).
Collinder, P., fil. dr, förste aktuarie vid Sjökarteverket (P. C-r).
Cruse, S., förtroendeman (S. C-e).
Cullberg, J., docent vid Uppsala univ., kyrkoherde (J. Cbg).
Dahl, C. G., fil. kand., dir. för Alnarps trädgårdsskola (C. G. D.).
Dahlén, G., tandläkare (G. D-n).
Dahlgren, F., teknol. dr, docent vid Tekn. högskolan (F. D-n).
Dahlgren, K. V. O., lektor, docent vid Uppsala univ. (K. V. O. D-n).
Dal, L., fil. kand., bibliotekarie (L. Dal).
Davide, H., docent vid Karol. inst., överläkare och chef för Stockholms hälsovårdsnämnds bakteriologiska laboratorium (H. D.).
Dethorey, E., redaktör (D-y).

Dymling, C. A., fil. lic., dir. för a.-b. Radiotjänst (C. A. D-g).
Edholm, H., byrådir. i Vattenfallsstyrelsen (H. E-m).
Edman, G., prof. vid Farmaceutiska institutet (G. E.).
Ekblom, R., prof. vid Uppsala univ. (R. E-m).
Eklund, J., malmgeolog (E-d).
Eklund, O., lektor, docent vid Helsingfors univ. (O-e E-d).
Eksell, G., borgmästare (G. E-ll).
Ekwall, E., prof. vid Lunds univ. (E. E-l).
Enander, B., fil. lic. (B. E-r).
Engblom, A., överingenjör (A-x E-m).
Engelstoft, P., cand. mag., redaktör, Köpenhamn (P. E-t).
Engströmer, T., prof. och rektor vid Uppsala univ. (T. E.).
Eriksson, G., överläkare vid Umedalens sjukhus (G. E-n).
Ernfors, S., kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren (S. Efs).
Essén, A., arkitekt i Byggnadsstyrelsen (A. E-n).
Etzler, A., fil. mag. (A. E-er).
Euler-Chelpin, H. v., prof. vid Stockholms högskola (H. E.).
Faxén, O. H., prof. vid Tekn. högskolan (O. H. Faxén).
Feilitzen, G. v., civilingenjör, sprängämnesinspektör (G. v. F.).
Finné, W., civilingenjör (F-é).
Folcker, I., civilingenjör (I. F-r).
Forssman, H., förste byråingenjör i Järnvägsstyrelsen (H. F.).
Franchi, Valborg, premiärdansös (V. Fr.).
Fredelius, Hj., fil. lic., bibliotekarie i Statistiska centralbyrån (Hj. Fds).
Friedrichs, O. v., fil. lic., apotekare (O. v. F.).
Frostman, O., docent vid Lunds univ. (O. F.).
Fröberg, Eva, sekr. i Sverige-Amerika stiftelsen (E. F-g).
Fröderberg, H., överläkare vid Vipeholms sjukhus (H. F-g).
Gahn, H., fil. lic., förste aktuarie i Kontrollstyrelsen (H. G-n).
Gamstorp, P., borgmästare (P. G-p).
Gavelin, A., fil. dr, överdir. och chef för Sveriges geol. undersökning (A. G-n).
Geijer, Agnes, fil. lic. (A. G-r).
Geijer, P., prof. vid Tekn. högskolan (P. G-r).
Gihl, T., kansliråd i Utrikesdep., docent vid Stockholms högskola (T. G-l).
Gille, H., civilingenjör (H. G-e).
Ginsburg, M., sekr. i a.-b. Radiotjänst (M. G-g).
Grabe, A., myntdirektör (A. G-be).
Grade, A., lektor (A. G-de).
Grafström, Th., e. o. hovrättsnotarie, förbundssekr. i Sveriges nationella förbund (Th. G.).
Grape, E., sekr. i Generalpoststyrelsen (E. G-e).
Grén-Broberg, Emmy, gymnastikdirektör (E. G. B.).
Grundel, A., ombudsman i Svenska publicisternas pensionskassa (Gl).
Grundström, H., komminister (H. Grm).
Grönblad, C., f. d. bibliotekarie vid Nobelbiblioteket (C. G.).
Gustafsson, N., civilingenjör (N. G-n).
Gustawsson, K. A., fil. lic., andre antikvarie i Vitt.-akad. (K. A. G-n).
Göth, N. V. L., kapten (V-r G.).
Hafström, G., jur. och fil. kand., sekr. vid Stockholms högskola (G. Hfm).
Hagberg, K. A., skriftställare (K. A. H.).
Hagberg, K. O., kapten vid Generalstabskåren (K. H-g).
Hagen, Ellen, fru (E. H-n).
Haglund, P., prof. emeritus (P. Hgld).
Hald, K., sekr. i Norges industriförbund (K.Hald).
Halle, Th. G., prof. och avd.-föreståndare vid Naturhist. riksmuseet (Th. H-e).
Hallenborg, C. A. M., byråchef i Utrikesdep.(Hbg).
Hallgren, E., överståthållare (E. Hn).
Hallin, W. E., borgmästare (W. E. H.).
Hallquist, S., fil. mag., t. f. förste byråinspektör (S. H-t).
Hansson, Sigfrid, fil. dr, generaldir. och chef för Socialstyrelsen (S. H.).
Hartzell, H., förste byråingenjör i Vattenfallsstyrelsen (H. H-ll).
Hasselrot, A., f. d. byrådir i Patent- och registreringsverket (A. H-rot).
Hassler, Å., prof. vid Stockholms högskola (Å.H.).
Hedin, E., fil. lic., förste arkivarie i Utrikesdep. (E-r H-n).
Hedin, N., chef för American-swedish news exhange, New York (N-th H.).
Heilborn, O., docent vid Stockholms högskola (O. H-n).
Heimbürger, H., sekr. i Telegrafstyrelsen(H.Hbgr).
Helgason, J., prof. vid Köpenhamns univ. (J.H-n).
Hellerström, S., överläkare vid S:t Görans sjukhus, docent vid Karol. inst. (Sv. H-m).
Hellkvist, O., redaktör (O. Hkt).
Hellström, J. S., kamrer i Svenska seglarförbundet (J. S. H-m).
Hermelin, S. A., frih., trädgårdsarkitekt (S. A. H.).
Hernlund, V., fil. lic., överdir. och chef för Rikets allm. kartverk (V. H-d).
Hesselman, B., prof. vid Uppsala univ. (B. H-n).
Hessle, Chr., fil. dr, fiskeriintendent (Chr. H.).
Hesslén, G., t. f. prof. vid Uppsala univ., lektor (G. H-n).
Hippel, O., lektor, docent vid Göteborgs högskola (O. Hpl).
Hjelmberg, H. K., kommunalborgmästare (H. K H.).
Hjelmqvist, F., fil. dr, stadsbibliotekarie (F.Hj-t).
Hoel, A., docent vid univ. i Oslo (Hoel).
Hofsten, E. v., kontorschef i Sveriges allmänna hypoteksbank (E. v. H.).
Holm, A., stadskamrer (A. H.).
Holmgren, F., civilingenjör (Fr. H-n).
Hübe, E. B., förste stadsingenjör (E. B. H.).
Hylander, I., docent vid Uppsala univ. (I. Hlr).
Håstad, E., docent vid Uppsala univ. (E-s H-d).
Hägglund, E., prof. vid Tekn. högskolan (E. H-d).
Hägglöf, G., byråchef i Utrikesdep. (G. H-f).
Häggquist, C., akademisekr. vid Uppsala univ. (C. Ht).
Högbom, A., fil. dr, statsgeolog (A. Hbm).
Höjer, K. J., fil. lic., dir. i Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet (K. J. H.).
Ingelström, E., assistent vid Statens växtskyddsanstalt (I-m).
Ingvar, S., prof. vid Lunds univ. (S. I-r).
Jacobsen, E., redaktör (E. J-n).
Jacobson, G., lektor (G. J-n).
Jakobsson, Th., överstelöjtnant, föreståndare för Armémuseum (Th. J-n).
Janssen, J. H. L., borgmästare (J. H. L. J.).
Jansson, T., byråchef i Generaltullstyrelsen (T. J-n).
Jarvik, E., fil. lic. (E. J-k).
Jensen, Chr. A., mag. art., skriftställare, Köpenhamn (Chr. A. J.).
Johannesson, F. K., fil. dr, rektor (F. K. J.).
Johansson, G., fil. kand., skriftställare (G-d J-n).
Johansson, H., fil. kand., generalsekr. i Sveriges kristliga studentrörelse (H-y J-n).
Johansson, I., prof. vid Lantbrukshögskolan (I. J-n).
Johansson, N., docent vid Stockholms högskola och Skogshögskolan (N. Jn).
Johansson, S., stadskamrer, stadsfiskal (S. J-n).
Johnsson, A., kommunalborgmästare (A. J-n).
Johnsson, J. W., pastor, föreståndare för Stadsmissionen i Stockholm (J. W. J-n).
Jonsson, J. W., kommunalborgmästare (J. W. J.).
Jorpes, E., med. dr, laborator vid Karol. inst. (E. J-s).
Julén, J., fil. dr, rektor (J. Jln).
Jungbeck, Gertrud, sekr. i Svenska trafikförbundet (Jck).
Jungner, E., f d. rektor (E. Jr).
Jägersten, G., docent vid Uppsala univ. (G. J.).
Järte, O., f. d. byråchef (O. Jrt.).
Kahlmeter, G., docent vid Karol. inst., överläkare vid Åsö sjukhus och i Pensionsstyrelsen (G. Kr).
Kalling, B., greve, prof. vid Tekn. högskolan (B. K-g).

Karlgren, A., prof. vid Köpenhamns univ. (A. Kgn).
Karlgren, B., prof. vid Göteborgs högskola (B. Kgn).
Keilhau, W., stortingsbibliotekarie, Oslo (W-t K.).
Kjellstrand, S., civilingenjör, lektor (S. Kj-d).
Kjällgren, G. K. B., ordf. i Trollhättans stadsstyrelse (G. K. B. K.).
Kleiner, J., prof. vid Lembergs univ. (J. Kl.).
Kling, C., prof., föreståndare vid Statens bakteriologiska laboratorium (C. K-g).
Koch, G. H. v., kansliråd i Socialdep. (G.H.v.K.).
Kock, Karin, docent vid Stockholms högskola (K K.).
Kolmodin, L., ombudsman i Allmänna valmansförbundet (L. K.).
Kraft, S., lektor, docent vid Stockholms högskola (S. K-ft).
Kulling, E., jur. kand., verkst. dir. för Svenska boktryckareföreningen m. fl. (E. K-ng).
Kumlien, Kj., docent vid Stockholms högskola (Kj. K-n).
Källström, N., byrådir. i Riksförsäkringsanstalten (N. K.).
Körner, J., civilingenjör (J. K.).
Lagerlöf, N., prof. vid Veterinärhögskolan (N.L.).
Landberg, C. E., kommerseråd (C. E. L.).
Landegren, S., fil. kand., amanuens vid Stockholms högskolas mineralogiska institut (S.Ldn).
Landgren, F., arkivarie, Helsingfors (F. Lgn).
Landquist, J., prof. vid Lunds univ. (J. L-t).
Larsson, G. A., förste aktuarie vid Stockholms stads statistiska kontor (G. A. L-n).
Lawski, J. L. S., kapten, t. f. byrådir. i Vattenfallsstyrelsen (La.).
Lemoine, S., byrådir. i Telegrafstyrelsen (S. L-ne).
Lewenhaupt, S., greve, legationsråd (S. Lpt).
Lidvall, N., förste ingenjör vid Stockholms stads gatukontor (N. Ldl).
Lieberath, E., major (E. L-th).
Liedgren, E., teol. dr, lektor (Li.).
Lilienberg, A., stadsplanedirektör (A. Lbrg).
Liljeblad, E., veterinär (E. L-d).
Liljeblad, S., docent vid Lunds univ. (S. Lbd).
Liljedahl, R., docent vid Uppsala univ. (R. Ljl).
Liljegren, S. B., prof. vid Greifswalds univ. (S. B. L.).
Liljestrand, G., prof. vid Karol. inst. (Ljd).
Lindahl, P. E., docent vid Stockholms högskola (P. E. L.).
Lindberg, E., v. prof., Konstakad:s sekr. (E. Lbg).
Lindberg, F., fil. dr, föreståndare för Stadshistoriska institutet (F. Lbg).
Lindeberg, G., docent vid Uppsala univ. (G. Lbg).
Lindblad, B., prof., Vet.-akad:s astronom (B.L-d).
Lindblom, K. G., prof., föreståndare för Statens etnografiska museum (K. G. L.).
Linde, S., redaktör, chef för inrikesbyrån i Tidningarnas telegrambyrå (S. L-de).
Lindeberg, G., lektor, docent vid Lunds univ. (G. Lbrg).
Linden, G., byggnadsråd (G. Ldn).
Linder, S., prof. vid Uppsala univ. (S. Lr).
Lindeskog, G., teol. lic., fil. mag. (G. L.).
Lindgren, F., bergsingenjör (F. L-n).
Lindhult, N., förste kanslisekreterare (Ldht).
Lindman, B., kapten, dir. i Svenska trafikförbundet (Bo L-n).
Lindmark, T., prof. vid Tekn. högskolan (T. L-k).
Lindquist, S., docent vid Uppsala univ., kontraktsprost (S. Lqt).
Lindqvist, S., prof. vid Uppsala univ. (S. L-t).
Lindroth, Hj., t. f. prof. vid Åbo akad. (Hj-r Lth).
Lindstam, S., lektor, docent vid Göteborgs högskola (S. Lm).
Linné, S., docent vid Stockholms högskola, museiassistent vid Statens etnografiska museum (S. L-é).
Linton, O., docent vid Uppsala univ. (O-f L-n).
Ljungberg, A. H., kommunalborgmästare (A. H. Lj.).
Ljungberg, G., fil. mag. (G-y L.).
Ljunggren, G., fil. dr, prof. vid Försvarsväsendets kemiska anstalt (G. Lj-n).
Ljungzell, N., civilingenjör (N. Lll).
Lotz, J., dr phil. (J. L-tz).
Lugn, Gunhild, intendent vid Stockholms egyptiska museum (G-d L-n).
Luhr, K. W., civilingenjör (K. W. L.).
Lundberg, J., lektor (J. L-g).
Lundgren, Hj., fil. dr, bibliotekarie vid Norrköpings stadsbibliotek (Hj. L-n).
Lundkvist, A., författare (A. L-t).
Lundmark, K., prof. vid Lunds univ. (K. L-k).
Lundquist, C. E. Th., borgmästare (C. E. Th. L.).
Lundqvist, G., fil. dr, statsgeolog (G. Lqt).
Lundström, Hj., t. f. borgmästare (Hj. L.).
Lowenberg, H., rådman (H. Lwg).
Maiander, H., fil. lic. (H. M-r).
Malmar, F., utrikesråd (F. Mr).
Malmborg, B. v., fil. lic., amanuens vid Nationalmuseum (B. v. M.).
Malme, G., f. d. lektor (G. M-e).
Malmer, I., prof. vid Tekn. högskolan (I. M-r).
Malmgren, E., byråingenjör i Telegrafstyrelsen (E. Mgrn).
Malmström, C., docent vid Skogshögskolan (C. Mm).
Malmström, Å., docent vid Uppsala univ. (Å. M.).
Martin, H., redaktör (H. M-n).
Matern, N. v., civilingenjör, förste ingenjör och sekr. vid Statens väginstitut (N. v. M.).
Meier, O., fil. dr (O. M.).
Michelsen, G., fil. kand., amanuens vid Stockholms högskolas humanistiska bibilotek (G. M-en).
Midgård, J., dr phil., lektor, Oslo (J. M-d).
Moberg, I., fil. lic. (M.)
Munthe, A., fil. lic., amanuens vid Riksarkivet (A. Mthe).
Munthe, G., fil. dr, intendent vid Röhrsska konstslöjdmuseet, Göteborg (Mthe).
Mäkinen, E., fil. dr, bergsråd, verkst. dir. (E-o M-n).
Myrbäck, K., prof. vid Stockholms högskola (K. M-k)
Möller, H., kapten (H. Mr).
Möllerström, J., med. dr (J. M-m).
Neander, H., teol. dr, prost (H. N-r).
Nelson, H., prof. vid Lunds univ. (H. N-n).
Newman, E., prof. vid Åbo akad. (E. Nwn).
Nilsson, F., fil. lic., partisekr. i Bondeförbundet (F-d N-n).
Nilsson, J. R., fil. lic., sekr. i Landskommunernas förbund (J. R. N.).
Nilsson, M. P:son, prof. och rektor vid Lunds univ. (M. Pn N-n).
Nilsson, S., ingenjör (St. N-n).
Nilsson, S., rektor vid Stockholms borgarskola (S. N-n).
Nilsson-Leissner, G., fil. dr (G. N.-L.).
Nordberg, T. O:son, fil. lic., museiintendent (Ton).
Nordendahl, E., civilingenjör (E. N-hl).
Nordendahl, Kerstin, inspektris över sjuksköterskeväsendet (K. N-hl).
Nordenson, C., sekr. i Järnvägsstyrelsen (C. N.).
Nordenson, J. W., prof. vid Karol. inst. (J. W. N.).
Nordin, G., fil. kand., banktjänsteman (G-r N-n).
Nordström, J., prof. vid Uppsala univ. (J. N-m).
Noreen, E., prof. vid Lunds univ. (E-k N-n).
Norinder, H., prof. vid Uppsala univ. (H. Ndr).
Norlin, E., prof., avd.-chef vid Statens provningsanstalt (E-t N-n).
Norlin, P., direktörsassistent i a.-b. Aerotransport (P. N-n).
Nyberg, H. S., prof. vid Uppsala univ. (H. S. N).
Nygren, A., prof. vid Lunds univ. (A. Ngn).
Nyström, B., byråchef i Socialstyrelsen (B. N.)
Odencrantz, A., prof., docent vid Stockholms högskola (Odts).
Odhner, N., fil. dr, museiassistent vid Naturhist. riksmuseet (N. O.).
Olson, E., prof. vid Lunds univ. (Em. O.).
Olsson, B., fil. dr, andre bibliotekarie vid Lunds univ.-bibl. (B-r O-n).
Olsson, E., veterinär (E. O.).
Olsson, J. L., redaktör (J. L. O.).
Olsson, K. R., kommunalborgmästare (K. R. O.).
Oxenstierna, G., greve, docent vid Uppsala univ (G. O-a).

Palmstierna, C. F., frih., fil. dr, arkivarie (C. F. P-a).
Pehrson, T., lektor (T. P.).
Persson, O., civilingenjör (O. P-n).
Petrén, A., prof. emeritus (A. P-én).
Pettersson, H., prof. vid Göteborgs högskola (H-s P-n).
Pettersson, K. J., rådman (K. J. P.).
Pettersson, L. H., civilingenjör (L. H. P.).
Philip, E., civilingenjör, Tekn. högskolans sekr. (E. Ph.).
Pipping, H. E., prof. vid Svenska handelshögskolan, Helsingfors (H. E. P.).
Pleijel, H., docent vid Lunds univ. (Hg Pl.).
Ploman, K. G., docent vid Karol. inst. (K. G. P-n).
Ramberg, H., tandläkare (H. R-g).
Raquette, G., docent vid Lunds univ. (G. Rqt).
Rasmusson, N. L., fil. kand., amanuens vid Vitt.-akad. (N. L. R.).
Reich, L., diplomingenjör, t. f. assistent i Handelsdep. (L. R-ch).
Richert, A. G., envoyé, Berlin (A G. R.).
Richter, H., docent vid Lunds univ., andre bibliotekarie vid Lunds univ.-bibl. (H. R-r).
Rietz, T., med dr, lasarettsläkare (T. R.).
Roeck-Hansen, K., dir. i Svenska tidningsutgivareföreningen (K. R. H.).
Romell, L.-G., docent vid Stockholms högskola och Skogshögskolan (L.-G. R-ll).
Rooth, E., prof. vid Lunds univ. (E. Rth).
Rosén, A., pastor (Aug. R.).
Rosenborg, E., direktör, skriftställare (E. R-g)
Rosenqvist, G., borgmästare (G. R-st).
Roubetz, A. de, jur. dr, t. f. lektor vid Handelshögskolan i Stockholm (A. de R.).
Rudberg, G., prof. vid Uppsala univ. (G. R-g).
Rundberg, G., docent vid Uppsala univ. (G-d R-g).
Runnström, J., prof. vid Stockholms högskola (J. R-m).
Ryde, B. H., statskonsulent (H. R-e).
Råberg, F., jur. kand., fil. mag., amanuens (F. R-g).
Sahlgren, J., prof. vid Uppsala univ. (J. Sgn).
Sahlin, E., konsistoriesekr. (E-r S-n).
Sandberg, F., kansliråd i Ecklesiastikdep. (Fr. Sg).
Sandegren, P., komminister (P. Sgn).
Sandegren, R., fil. dr, statsgeolog (R. Sgn).
Schager, N., jägmästare (S-r).
Schalling, E., jur. dr, kammarråd (Schg).
Scharp, V., fil. mag. (V. S-p).
Scheutz, G., redaktör (G. S-z).
Schlyter, R., civilingenjör, avd.-chef vid Statens provningsanstalt (R. Schl.).
Schmidt, C. Chr., fil. mag., t. f. sekr. i Socialstyrelsen (C. C. S-dt).
Schreiner, J., dr phil., universitetsstipendiat, Oslo (J. Schr.).
Schück, A., docent vid Stockholms högskola, bibliotekarie vid Vitt.-akad. (A. S-k).
Sehlberg, N., e. o. hovrättsnotarie (N. Sbg).
Selling, G., fil. lic., stadsarkivarie (G. S-ng).
Simmons, H. G., prof. emeritus (H. G. S-s).
Simola, J. E., prof. vid tekn. högskolan i Helsingfors (J. E. S.).
Sjöberg, B., redaktör (B. S-g).
Sjöholm, Hj., kommerseråd (Hj. Sm).
Skogh, S., fil. lic., byråinspektör i Socialstyrelsen (S. Sgh).
Skoglund, N., redaktör (N-t S-d).
Skottsberg, C., prof. vid Göteborgs högskola (C. S-g).
Skånberg, C., ingenjör (C. Sbg).
Sohlman, R., f. d. kommerseråd (R. S-n).
Sommarin, E. F. K., prof. vid Lunds univ. (E. F. K. S-n).
Spens, C. V., greve, borgmästare (C. V. S-s).
Sprinchorn, E., fil. kand., notarie i Skolöverstyrelsen (E. Spr.).
Staaff, E., prof. emeritus (E. S-f).
Staaf, E., f. d. lektor (E. St.).
Starck, G., lektor (G. S-ck).
Steenberg, K., överlärare (K. St.).
Stjernstedt, E., frih., generalsekr. i Sv. Röda korset (E. S-dt).
Stolpe, H., fil. kand. (H. S-e).
Strandell, G., borgmästare (G. Stdl).
Ström, Å. V., teol. och fil. kand. (Å. V. S.).
Strömberg, Kj., fil. lic., skriftställare (Kj. S-g).
Strömbom, S., fil. dr, intendent vid Nationalmuseum (S. S-m).
Sundell, O. E., major i Generalstaben (O. E. S.).
Sundkler, B., teol. dr (B. S.).
Sundkvist, G., fil. mag., sekr. i Sv. kyrkans diakonistyrelse (G. S-t).
Svanström, R., fil. lic. (R. Sv-m).
Svensson, H., lektor (H. Sv-n).
Swensson, T., docent vid Stockholms högskola, förste ingenjör vid Mynt- och justeringsverket (T. Swn).
Säve-Söderbergh, G., prof. vid Uppsala univ. (G. S.-Sgh).
Sömme, A., dr phil., Oslo (Ax. S.).
Tandberg, J., fil. lic. (J. T.).
Tham, W., fil. dr (W. Th.).
Thorell, K. E., jägmästare (E. Th.).
Thourén, G., tandläkare, professor (G. T-n).
Thulin, O. G., revisionssekreterare (O. G. T.).
Thulstrup, Å., fil. lic. (Å. Th.).
Thörnqvist, Clara, fil. lic., amanuens vid Göteborgs stadsbibliotek (C. T-t).
Tillgren, J., prof., överläkare vid Maria sjukhus (Tillg.).
Tingsten, H., prof. vid Stockholms högskola (H. T-n).
Uggla, A. Hj., fil. lic., andre bibliotekarie vid Uppsala univ.-bibl. (A. U.).
Upmark, E., civilingenjör (E. Upk).
Wahlberg, E. C. A., borgmästare (E. C. A. W.).
Vahlquist, S. C:son, t. f. borgmästare (S. V.).
Wahlquist, V., apotekare (V. W.).
Wahlstedt, C., redaktör (C. W-dt).
Wahlström, Lydia, fil. dr, studierektor (L. W-m).
Walberg, S., reklamchef i a.-b. Aerotransport (S. W-g).
Wallenberg, O., dir. i Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande (O. W-g).
Vasseur, E., jur. kand., ombudsman i Tobaksmonopolet (E. V-r).
Vejde, P. G., folkskollärare (P. G. V.).
Velander, E., civilingenjör (Ey V-r).
Welinder, G., borgmästare (G. Wlr).
Werner, A., kyrkoadjunkt (A. W-r).
Werner, G., fil. kand., redaktör (G. W.).
Wernstedt, F., kapten (Wdt).
Wessén, E., prof. vid Stockholms högskola (E. W-én).
Westergren, A., docent vid Karol. inst., överläkare (A. Wstgn).
Westgren, A., prof. vid Stockholms högskola (A. W-n).
Westin, G., prof. vid Uppsala univ. (G-r W-n).
Westman, K. B., prof. vid Uppsala univ. (K. B. W-n).
Wetterberg, A., läroverksadjunkt (A. W-g).
Wetterström, E. A., borgmästare (E. A. W.).
Widlund, S., riksgäldskommissarie (S. W.).
Wigert, V., prof. vid Karol. inst., överläkare vid Psykiatriska sjukhuset i Stockholm (V. W-rt).
Wijkström, T., ingenjör (T. W-m).
Wikander, H., kapten (H. W-r).
Wikström, I., borgmästare (I. W-m).
Wilner, P., fil. dr, överbibliotekarie vid Lunds univ.-bibl. (P. W-r).
Winberg, W., redaktör, sekr. i Publicistklubben (M. W-g).
Wingborg, B., fil. lic., t. f. aktuarie i Pensionsstyrelsen (B. W-g).
Winge, E., fil. lic., överbibliotekarie vid Riksdagsbiblioteket (E. W-e).
Wirgin, A. Ch., borgmästare (A. Ch. W.).
Witte, H., prof., föreståndare vid Statens centrala frökontrollanstalt (H. W-e).
Ylander, A., fil. lic., förste sekr. i Sv. kyrkans sjömansvårdsstyrelse (A. Y.).
Ytterborn, G. R., agronom (Y.).
Zenzén, N., fil. lic., museiassistent vid Naturhist. riksmuseet (N. Zn).
Zetterberg, K., marinintendent (K. Z.).
Zettergren, E., syssloman vid Sabbatsbergs sjukhus (E. Z.).

Åhman, C. K., borgmästare (C. K. Å.).
Åkerman, R., kapten (R. Å.).
Åkerman, Å., prof., avd.-föreståndare vid Sveriges utsädesförening, Svalöv (Å. Å.).
Åkerstedt, B., jur. kand., stadssekr. (B. Å-dt).
Ångström, A., förste statsmeteorolog, docent vid Stockholms högskola (A. Å.).
Öberg, Th., drätselldirektör (Th. Ö.).
Öhrwall, L., andre legationssekreterare (L. Ö.).
Öman, I., fil. dr, redaktör (I. Ö.).
Örtengren, P., akademisekr. vid Lunds univ. (P. Ö.).
Öström, N., fattigvårdsdirektör (N. Ö-m).
Övden, O., läroverksadjunkt (O. Ö.).

FÖRKORTNINGAR.

a.-b. = aktiebolag.
A.-G. = Aktiengesellschaft.
A. K. = Andra kammaren.
akad. = akademi; akademisk (-t, -a).
allm. = allmän (-t, -na).
anf. = anförd (-t, -a).
ang. = angående.
anm. = anmärkning.
antagl. = antagligen.
anv. = anvisning.
arab. = arabisk (-t, -a).
arb. = arbetare.
arkeol. = i arkeologien; arkeologisk (-t, -a).
art. = artikel; artilleri.
a/s = aksjeselskap.
astron. = i astronomien; astronomisk (-t, -a).
at = atmosfär.
austral. = australisk (-t, -a).
avd., avd.- = avdelning (-s-).
avh. = avhandling.
bd = band.
bearb. = bearbetning; bearbetad (-t, -a).
belg. = belgisk (-t, -a).
bergsv. = i bergsväsendet.
betr. = beträffande.
bibl. = bibliotek.
bibliogr. = bibliografi.
bil. = bilaga.
biogr. = biografi; biografisk (-t, -a).
biol. = biologisk (-t, -a).
bl. a. = bland annat (andra).
bot. = i botaniken; botanisk (-t, -a).
br. = bredd; brev.
britt. = brittisk (-t, -a).
C = Celsius.
cand. mag. = candidatus magisterii.
cand. polit. = candidatus politices.
cm = centimeter.
cm^2 = kvadratcentimeter.
cm^3 = kubikcentimeter.
co., c:o = company.
d. = del; död.
da. = dansk (-t, -a).
dep. = departement.
dets. = detsamma.
diam. = diameter.
dir. = direktör.
distr. = distrikt.
dlr = delar.
dm = decimeter.
d. o. = detta ord, dessa ord.
doll. = dollar.
dr = doktor.
dr ing. = doktoringenjör.
dr phil. = doktor philosophiæ.
dr polit. = doktor politices.
dt = deciton.
d. v. s. = det vill säga.
d. y. = den yngre.
dåv. = dåvarande.
d. ä. = den äldre.
e. = extra.
eg. = egentligen.
egypt. = egyptisk (-t, -a).
ekonom. = ekonomisk (-t, -a).
e. Kr. = efter Kristus.
el. = eller.
el. dyl. = eller dylik (-t, -a).
elektr. = elektrisk (-t, -a).
elektrotekn. = i elektrotekniken.
e. m. = eftermiddagen.
eMV = elektronmegavolt.
eng. = engelsk (-t, -a).
enl. = enligt.
e. o. = extra ordinarie.
estn. = estnisk (-t, -a).
etabl. = etablerad (-t, -e).
etc. = et cetera.
etnogr. = i etnografien.
eV = elektronvolt.
ev. = eventuell (-t, -a).
ex. = exempel; exemplar.
f. = född; och följande.
farm. = farmakologie.
f. d. = före detta.
ff. = och följande.
f. ggn = första gången.
fi. = finsk (-t, -a).
fil. = filosofie; filosofisk (-t, -a).
F. K. = Första kammaren.
f. Kr. = före Kristus.
flaml. = flamländsk (-t, -a).
f. m. = förmiddagen.
fmk = finska mark.
f. n. = för närvarande.
fotogr. = i fotografien.
fr. = fransk (-t, -a).
frc (frcs) = franc (-s).
fr. Gr. = från Greenwich.
frih. = friherre.
fr. o. m. = från och med.
fsv. = fornsvensk (-t, -a).
fys. = i fysiken.
fysiol. = i fysiologien.
f. ö. = för övrigt.
följ. = följande.
förb. = förbund.
fördeln. = fördelning.
föreg. = föregående.
fören. = förening.
förf. = författare.
förhandl. = förhandling.
förk. = förkortning; förkortad (-t, -e).
församl. = församling.
förteckn. = förteckning.
g = gram.
Gal. = Paulus' brev till galaterna.
genetik. = i genetiken.
geogr. = geografisk (-t, -a).
geol. = i geologien; geologisk (-t, -a).
ggn; ggr = gången; gånger.
g. m. = gift med.
gr. = grundad (-t, -e); grundlagd (-t, -a).
grek. = grekisk (-t, -a).
grevsk. = grevskap.
G. T. = Gamla testamentet.
h. = häfte.
hand. = handelsterm.
handl. = handling.
har = hektar.
hist. = i historien; historisk (-t, -a).
hkr = hästkrafter.
hl = hektoliter.
h. o. h. = helt och hållet.
holl. = holländsk (-t, -a).
hum. = humanistisk (-t, -a).
husdjurssk. = i husdjursskötseln.
huvudsakl. = huvudsakligen.
i allm. = i allmänhet.
ibid. = ibidem (på samma ställe).
ind. = indisk (-t, -a).
inf. = infanteri.
ing. = ingenjör- (-s-).
inkl. = inklusive.
inl. = inledning.
inst. = institut.
instr. = instruktion.
inv. = invånare.
irl. = irländsk (-t, -a).
isl. = isländsk (-t, -a).
i st. f. = i stället för.
it., ital. = italiensk (-t, -a).
jap. = japansk (-t, -a).
jfr = jämför.
Joh. = Johannes' evangelium.
j:or = junior.
jur. = juris; juridisk (-t, -a).
k. = kunglig (-t, -a).
kand. = kandidat.
kant. = kanton.
kap. = kapitel; kapital.
Karol. förb. = Karolinska institutet.
kav. = kavalleri.
K. B. = Konungens (K. m:ts) befallningshavande.
kč. = tjeckoslovakisk krona.
kcal = kilogramkalori.
kem. = i kemien; kemisk (-t, -a).
k. f. = kunglig förordning.
K. F. U. K. = Kristliga föreningen av unga kvinnor.
K. F. U. M. = Kristliga föreningen av unge män.
kg = kilogram.
kgl. = kongelige.
kl. = klockan; klass.
km = kilometer.
km^2 = kvadratkilometer.
K. m:t = Kunglig majestät.
komp. = kompani.
Kon. = Konungaboken.
konc. = koncentrerad (-t, -e).
kontr. = kontrakt.
kor. = koreansk (-t, -a)
Kor. = Paulus' brev till korintierna.
kr. = krona.
krigsv. = i krigsväsendet.
kroat. = kroatisk (-t, -a).
kung. = kungörelse.
kungl. = kunglig (-t, -a)
kV = kilovolt.
kW = kilowatt.
kVA = kilovoltampere.
kWh = kilowattimme.
kymr. = kymrisk (-t, -a).
kyrkohist. = kyrkohistorisk (-t, -a).
l = liter.
lantbr. = i lantbruket.
lat. = latinsk (-t, -a).
led. = ledamot.
lett. = lettisk (-t, -a).
lgd = längd; longitud.
lic. = licentiat.
lit. = litauisk (-t, -a).
litt. = litteratur.
ltd. = limited.
m = meter; (som exponent) magnitud.
m/ = modell.
m^2 = kvadratmeter.
m^3 = kubikmeter.
mA = milliampere.
mag. = magister.
mag. art. = magister artium.
magyar. = magyarisk (-t, -a).
m. a. o. = med andra ord.
mat. = i matematiken.
max. = maximum.
med. = i medicinen; medicine; medicinsk (-t, -a).
medd. = meddelande.
medl. = medlem.

mek. = mekanisk (-t, -a).
mell. = mellersta.
meteor. = i meteorologien; meteorologisk (-t, -a).
m. fl. = med flera.
mg = milligram.
mill. = million.
min. = minut.
miner. = i mineralogien.
mlat. = medeltidslatinsk (-t, -a).
mm = millimeter.
m. m. = med mera.
mm² = kvadratmillimeter.
mom. = moment.
monogr. = monografi.
Mos. = Mosebok.
motsv. = motsvarande.
mtl = mantal.
mus. = musikalisk (-t, -a).
Mus. akad. = Musikaliska akademien.
mån. = månad.
möjl. = möjligen.
n. = norr (-a); nord-; nordlig (-t, -a).
nat. = naturlig (-t, a).
nedanst. = nedanstående.
nederl. = nederländsk (-t, -a).
N. F. = Nationernas förbund.
no. = norsk (-t, -a).
nord. = nordisk (-t, -a).
n:r = nummer.
N. S. D. A. P. = Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei.
N. T. = Nya testamentet.
nuv. = nuvarande.
n. v. = nordväst(-ra); nordvästlig (-t, -a).
näml. = nämligen.
n. ö. = nordöst (-ra); nordöstlig (-t, -a).
o. = och.
o. a. = och annan (-t, andra).
o. dyl. = och dylik (-t, -a).
off. = officiell (-t, -a).
omarb. = omarbetning; omarbetad (-t, -e).
omkr. = omkring.
ord. = ordinarie.
ordf. = ordförande.
o. s. v. = och så vidare.
ovanst. = ovanstående.
paleont. = i paleontologien.
pd = pund.
pd st. = pound (pund) sterling.
pers. = person.
pl. = plansch.
po. = polsk (-t, -a).
port. = portugisisk (-t, -a).
postv. = i postväsendet.
preuss. = preussisk (-t, -a).
privatr. = i privaträtten.
prof. = professor.
prop. = proposition.
prov. = provins.
p/s = perioder per sekund.
pseud. = pseudonym.
rec. = recension.
red., red.- = redaktör; redaktion (-s-).
redig. = redigerad (-t, -e).
reg. = register.
regl. = reglemente.
reg.-omr. = regeringsområde.
reg:te = regemente.
resol. = resolution.
resp. = respektive.
revid. = reviderad (-t, -e).
R. F. = regeringsform.
Rmk = Reichsmark.
R. O. = riksdagsordning.
rom. = romersk (-t, -a).
ry. = rysk (-t, -a).
s. = sida; söder (-ra); syd-; sydlig (-t, -a).
S. A. = Sturmabteilung.
saml. = samling; samlad (-t, -e).
s. d. = samma dag.
sek. = sekund.
sekr. = sekreterare.
ser. = serie.
serbokroat. = serbokroatisk (-t, -a).
S. J. = Statens järnvägar.
sjöv. = i sjöväsendet.
s. k. = så kallad (-t, -e).
skogsh. = i skogshushållningen.
skogsv. = i skogsväsendet.
skpsb. = i skeppsbyggeriet.
skr. = skrift.
sl. = släkte.
sp. = spalt; spansk (-t, -a).
spec. = specifik (-t, -a).
spec. v. = specifik vikt.
S. S. = Schutz-Staffel.
ss. = såsom.
St. = Stora.
st. = stycke (-n); stiftad (-t, -e).
statsr. = i statsrätten.
statsvet. = statsvetenskaplig (-t, -a).
stds = standards.
stud. = studerande; student.
suppl. = supplement.
sv. = svensk (-t, -a).
s. v. = sydväst (-ra); sydvästlig (-t, -a).
s. å. = samma år.
sällsk. = sällskap.
s. ö. = sydöst (-ra); sydöstlig (-t, -a).
tab. = tabell.
tax., tax.- = taxerad (-t, -e); taxering (-s-).
tekn. = teknisk (-t, -a).
temp. = temperatur.
teol. = i teologien; teologie; teologisk (-t, -a).
t. ex. = till exempel.
t. f. = tillförordnad.
t. h. = till höger.
tidskr. = tidskrift.
tills. = tillsammans.
tills. m. = tillsammans med.
tillv., tillv.- = tillverkad (-t, -e); tillverkning (-s-).
tim. = timme.
tjeck. = tjeckisk (-t, -a).
t. o. m. = till och med.
tr. = tryckt (-a).
Tr. O. = tryckfrihetsförordning.
trol. = troligen.
turk. = turkisk (-t, -a).
t. v. = tills vidare; till vänster.
ty. = tysk (-t, -a).
täml. = tämligen.
u. h. = under havsytan.
ukr. = ukrainsk (-t, -a).
ung. = ungefär; ungersk (-t, -a).
univ., univ.- = universitet (-s-).
u. p. a. = utan personligt ansvar.
uppf. = uppförd (-t, -a).
uppl. = upplaga.
urspr. = ursprungligen.
U. S. A. = United States of America (Amerikas förenta stater).
utarb. = utarbetad (-t, -e).
utg. = utgiven (-et, -na).
utr. = utriusque.
V = volt.
v. = väster (-ra); väst-; västlig (-t, -a); von; vice.
W = watt.
vanl. = vanligen.
verkst. = verkställande.
Vet.-akad. = Vetenskapsakademien.
veter. = i veterinärväsendet.
vet.- och vitt.-samh. = vetenskaps- och vitterhetssamhälle.
vet.-samf. = vetenskapssamfund.
vidst. = vidstående.
Vitt.-akad. = Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
vitt.-samf. = vitterhetssamfund.
vol. = volym.
zool. = zoologisk (-t, -a).
ÅE = Ångströmenhet.
årg. = årgång.
årh. = århundrade.
årl. = årligen.
årsskr. = årsskrift.
åtm. = åtminstone.
ö. = öster (-ra); öst-; östlig (-t, -a).
ö. h. = över havsytan.
övers. = översättning; översatt (-a).
° = grader (Celsius); grader (av en vinkel).
′ = minuter (av en vinkel).
″ = sekunder (av en vinkel).
§ = paragraf.
% = procent.
‰ = pro mille.
> = övergår till.

UTTALSBETECKNING.

g utläses som g, aldrig som j.
ġ = frikativt g, såsom i da. *dage.*
ḫ = ch-ljudet i ty. *ach* men kraftigare (egendomligt för de semitiska språken).
ḥ = ett hest h-ljud (egendomligt för de semitiska språken).
k utläses som k, aldrig som tj.
ω = halvvokalen w, såsom i eng. *well,* fr. *oui.*
ʃ = tonlöst sje-ljud.
ŋ = äng-ljud.
ə = den ö-liknande slutvokalen i sv. ordet *gosse.*
ð = th i eng. *the.*
þ = th i eng. *think.*
z = tonande s, i ty. *Rose,* fr. *rose,* eng. *his.*
ẓ = ett emfatiskt z (egendomligt för de semitiska språken).
ṭ = ett emfatiskt t (egendomligt för de semitiska språken).
ʒ = tonande sje-ljud, såsom i fr. *jour.*
ķ = tyska ch-ljuden, såsom i ty. *ach* och *ich.*
ł = »hårt» l i slaviska språk.
~ över en vokal anger, att den är nasalerad.
‒ » » » » » » » lång.
′ efter » » » » denna stavelse har huvudtonen.
⌢ förenande två vokaler anger, att de bilda diftong.

RÄTTELSER.

Bd II.

Sp. 587 rad 11 uppifrån *står* lantras (1913) *skall vara* lantras (1912)

Bd III.

Sp. 14 rad 15 nedifrån *står* inpå 1870-talet *skall vara* till 1890

Bd IV.

Sp. 95 rad 28 uppifrån *står* Emanuel B. *skall vara* A. S. B. (se släktart.)
» 97 » 13 nedifrån *står* dec. 1895 *skall vara* dec. 1905.
» 824 » 9 nedifrån *står* **Cerkničko** [tsä'rknitʃkå] *skall vara* **Cerkniško** [tsä'rkniʃkå]
» 1265 » 12 uppifrån *står* 1495 *skall vara* 1496

Bd V.

Sp. 58 rad 32 uppifrån *står* New Jersey *skall vara* New York

Bd VII.

Sp. 635 rad 7 nedifrån *står* Koeff *skall vara* Kalff

Bd X.

Sp. 14 Porträttet vid art. H o r n, C. F., föreställer ej denne utan hans kusin C l a e s H., greve, officer, slutligen generallöjtnant (1755—1823)

Bd XIII.

Sp. 899 rad 7 nedifrån *står* (Aix-les-Bains) *skall vara* (Aix en Provence)
» 899 » 6 nedifrån *står* sin medkonsul Catulus *skall vara* sin medkonsul under föreg. år, Catulus

Bd XIV.

Sp. 22 rad 20 nedifrån *står* (1851—1911) *skall vara* (1851—1929)
» 124 » 30 uppifrån *står* **Mispel**, *bot.*, se M i s t e l. *utgår*
» 213 » 1 uppifrån *står* **Molenbeck-S:t-Jean** *skall vara* **Molenbeek-S:t-Jean**
» 225 » 30 uppifrån *står* (1857—1921) *skall vara* (1859—1921)
» 309 » 34 nedifrån *står* (1512—53) *skall* vara (omkr. 1500—53)
» 319 » 4 uppifrån *står* (1747—1814) *skall vara* (1741—1814)

Bd XV.

Sp. 58 rad 14 uppifrån *står* (1773—1836) *skall vara* (1733—1826)
Sp. 154 rad 34 uppifrån *står* 1927 *skall vara* 1928
» 156 » 29 uppifrån *står* 1920 *skall vara* 1929
» 173 » 18 nedifrån *står* Sefalakusten *skall vara* Sofalakusten
» 236 » 29 uppifrån *står* 1917, 1920 och 1921 *skall vara* 1917 och 1920 samt med den av K. m:t fastställda koralboken av 1921
» 292 » 19 uppifrån *står* de Vinho *skall vara* do Vinho
» 736 » 26 uppifrån *står* senats-beslut *skall vara* folkbeslut
» 1267 » 5 nedifrån *står* (1541—1604) *skall vara* (1540—1602)

Bd XVI.

Sp. 2 rad 11—12 uppifrån *står* A r m é a r t i l l e r i r e g e m e n t e t *skall vara* S m å l a n d s a r m é a r t i l l e r i r e g e m e n t e
» 447 » 28 uppifrån *står* **Ra'kwere** *skall vara* **Ra'kvere**
» 454 » 6 uppifrån *står* 1723 *skall vara* 1732
» 597 » 33 uppifrån *står* (1849—1921) *skall vara* (1849—1931)
» 599 » 16 nedifrån *står* (1683—1929) *skall vara* (1861—1929)
» 919 » 11 uppifrån *står* (1872—1929) *skall vara* (1872—1930)
» 1256 » 9 uppifrån *står* 1814 *skall vara* 1820

Bd XVII.

Sid. X sp. 2 rad 6—7 uppifrån *står* S m å l a n d s a r t i l l e r i r e g e m e n t e *skall vara* S m å l a n d a r m é a r t i l l e r i r e g e m e n t e
Sp. 6 rad 1 uppifrån *står* Gråen *skall vara* Gröen
» 177 » 8 uppifrån *står* **Saint-Assise** *skall vara* **Sainte-Assise**; art. *flyttas* till sp. 180
» 254 » 22 uppifrån *står* **Sa'lvo honōris ti'tuli** *skall vara* **Sa'lvo honōre ti'tuli**
» 496 » 18—19 uppifrån *står* orkesterföreningen i Helsingfors *skall vara* Helsingfors' stadsorkester
» 497 » 24 nedifrån *står* (1879—1927) *skall vara* (1879—1926)
» 497 » 13—12 nedifrån *står* (1833—88) *skall vara* (1833—89)
» 559 » 2 uppifrån *står* (1829—1909) *skall vara* (1829—1919)
» 568 » 34 nedifrån *står* 1676 *skall vara* 1672

Sp. 766 rad 13 nedifrån *står* 3,847 *skall vara* 3,487
» 767 » 11 uppifrån *står sa'lvo honōris ti'tulo skall vara sa'lvo honōre ti'tuli*
» 839 » 11 nedifrån *står* 1829 *skall vara* 1828
» 1261 » 34 nedifrån *står* huvuddelen *skall vara* en del

Bd XVIII.

Sp. 114 rad 16 uppifrån *står* (d. 1615) *skall vara* (d. 1618)
» 447 » 13 uppifrån *står* Hellberg *skall vara* Hellborg
» 520 » 166 uppifrån och under bild 41 *står* militärstatsbyggnaden *skall vara* militärstabsbyggnaden.
» 575 » 11 uppifrån *står* 1807 *skall vara* 1817
» 581 » 17 nedifrån *står* s. ö. om Mariefred *skall vara* s. v. om Mariefred
» 703 » 8 uppifrån *står* (1679—1746) *skall vara* (1679—1744)
» 893 » 18 nedifrån *står* S. å. *skall vara* 1908

Bd XIX.

Sp. 335 rad 24 nedifrån *står*, som utgör *skall vara* och utgör
» 477 » 14 uppifrån *står* 1805 *skall vara* 1809
» 897 » 24—25 uppifrån *står* K. M a y s *skall vara* E. M a y s
» 915 » 2 uppifrån *står* 1722 *skall vara* 1704
» 1289 » 15 uppifrån *står* (1860—1931) *skall vara* (1860—1932)
» 1291 » 9 uppifrån *står* **Vainio** *skall* **Wainio**
» 1291 » 24 uppifrån *står* finska Vet.-akad:s Acta *skall vara* Acta Societatis pro Fauna et Flora Fennica
» 1305 » 2—1 nedifrån *står* (1851—1927) *skall vara* (1850—1927)

Bd XX.

Sp. 252 rad 30 uppifrån *står* W i l l e b a d *skall vara* W i l l e h a d
» 336 » 2 uppifrån *står* Physiologi *skall vara* Physiologie
» 944 » 17 nedifrån *står* Gistberga *skall vara* Gillberga
» 1209 » 24 nedifrån *står* (1870—1929) *skall vara* (1870—1930)
» 1476 » 14 uppifrån *står* (1654—1742) *skall vara* (1669—1742)
» 1535 » 4 nedifrån *står* 1857 *skall vara* 1858

Bd XXI.

Sp. 293 rad 27 uppifrån *står* Kungshamns och Smögens *skall vara* Kungshamns, Malmöns och Smögens
» 352 » 28 uppifrån *står* se även O b d u k t i o n, suppl. *skall vara* se även O b d u k t i o n.
» 750 » 1 nedifrån *står* ljudkälla *skall vara* ljuskälla
» 986 » 5—6 uppifrån *står* se R a m o s, J. d e D. N. *skall vara* se R a m o s, J. d e D e u s d e N., suppl.

Bd XXII.

Sp. 88 rad 26 nedifrån *står* Högre svenska handelsläroverket *skall vara* Svenska handelshögskolan
Bilderna 1 och 3 till art. **Flotation** *byta plats*
Sp. 172 rad 18 nedifrån *står* (1846—1936) *skall vara* (1846—1935)
» 319 » 30 uppifrån *står* tripelpunkt *skall* vara trippelpunkt
» 474 » 8 uppifrån *står* Åbo akad. *skall vara* Åbo finska univ.
» 505 » 8 uppifrån *står* Franckeska *skall vara* Franska
» 506 under nedersta bilden *står*, nu Andréemuseum *utgår*
» 557 rad 16—18 uppifrån *står* Han har varit... byggnader. *flyttas* till nästa art.
» 666 » 18, 20 och 25 uppifrån *står* **Hjort** *skall vara* **Hjorth**
» 822 » 26 uppifrån *står* **I-vitamin,** se V i t a m i n e r, suppl. *utgår*
» 1079 » 3 uppifrån *står* [krōk] *skall vara* [krāg]
» 1148 » 23 nedifrån *står* 1897 $^{13}/_{3}$ *skall vara* 1897 $^{3}/_{3}$
» 1148 » 21 nedifrån *står* 1929—31 *skall vara* 1926—31
» 1228 » 19 nedifrån *står* s. å. *skall vara* 1933

Bd XXIII.

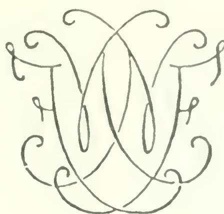
Sp. 5 rad 13—11 nedifrån *står* (1930) och »Nattens broar» (1936), reseskildringarna »Vit man» (1932) och *skall vara* (1930), »Vit man» (1932) och »Nattens broar» (1936), reseskildringen
» 364 » 4—5 uppifrån *står* S a n k t P e r, Sigtuna. *skall vara* S a n k t P e r. Sigtuna,
» 702 under bilden *står* Hängbron över Golden gate vid San Francisko. *skall vara* Bron mellan San Francisco och Oakland.
» 902 rad 34 uppifrån *står* (132 kV) mellan Porjus och Västerås *skall vara* Porjus—Stadsforsen (132 kV) och Stadsforsen—Västerås (220 kV)

Dödsfall.

Utöver vad som meddelats i supplementet ha följ. personer avlidit:

Adam, J., 1936.
Adamson, W., 1936.
Adelborg, E. O., 1936 $^{19}/_{3}$.
Adler, A g n e s, 1935.
Adler, A l f r e d, 1937.
Agrell, P. S., 1937 $^{19}/_{1}$.
Ahlberg, K. A., 1937 $^{16}/_{7}$.
Albalat, A., 1935.
Allenby, E. H. H., 1936 $^{14}/_{5}$.
Ambrus, Z., 1932.
Ammundsen, V., 1936.
Ancher, M., 1935.
Anderberg, A. J., 1937 $^{27}/_{3}$.
Andreas-Salomé, L., 1937.
Ankarcrona, S. J. T., 1936 $^{27}/_{12}$.
Appelgren-Kivalo, O. Hj., 1937.
Arago, F., 1937.
Argentina, L a. 1936.
Arvedson, J. E., 1937 $^{28}/_{11}$.
Arwidsson, I., 1936 $^{24}/_{9}$.
Asche, O., 1936.
Astrid, drottning, 1935 $^{29}/_{8}$.
Audoux, M., 1937.
Aurelius, S. E., 1935 $^{5}/_{9}$.
Aylmer, F. J., 1935.
Bach, K. v., 1931.
Bæckström, O., 1937 $^{9}/_{10}$.
Bahrfeldt, M. v., 1936.
Bainville, J., 1936.
Bang, J. P., 1936.
Bang, N. H., 1934.
Bárány, R., 1936 $^{8}/_{4}$.
Barbusse, H., 1935.
Barrie, J. M., 1937.
Bast, A., 1937.
Bauer, J. (H.), 1937.
Baumgarten, O., 1934.
Beatty, D., 1936 $^{11}/_{3}$.
Beck, J u l i a, 1935 $^{21}/_{9}$.
Beerbohm-Tree, M. (f. H o l t), 1937.
Begtrup, H., 1937.
Behncke, P. 1937.
Bendixson, I. O. 1935 $^{29}/_{11}$.
Benešová, B., 1936.
Bengtsson, S., 1936 $^{16}/_{12}$.
Benoist, C h., 1936.
Bensow, J. O., 1936 $^{26}/_{4}$.
Bentzon, V., 1937.
Benzinger, I., 1936.
Berg, A., 1935.
Berg, L. J. H., 1936 $^{23}/_{5}$.
Berge, A. Th., 1936.
Bergegren, H. B., 1936 $^{10}/_{5}$.
Bergersen, J. O., 1936.
Bergqvist, B. J., 1936 $^{19}/_{8}$.
Bergqvist, N. J., 1937 $^{2}/_{9}$.
Bergroth, K. H., 1937.
Bergström, K. J., 1937 $^{13}/_{8}$.
Bergström-Simonsson, A. K., 1937 $^{31}/_{1}$.
Berneker, E., 1937.
Bernhard, L., 1935.
Biörklund, T. T h., 1937 $^{6}/_{4}$.
Björck, K. O. E., 1937 $^{21}/_{7}$.
Blériot, L., 1936.
Bolesławski, R., 1937.
Borden, R. L., 1937.
Borel, H. J. F., 1933.
Borgbjerg, F. H. J., 1936.
Born, A., 1935.
Bosch, K., 1937.
Bothmer, F. v., 1937.
Bourget, C h. J. P., 1935.
Brag, A. H. T., 1936 $^{3}/_{1}$.
Bramson, K., 1936.
Brandelle, G. A., 1936 $^{16}/_{1}$.
Brauns, R. A., 1937.
Breasted, J. H., 1935.
Brisbane, A., 1936.
Bruun, L., 1935.
Budde, K., 1936.
Bull, S. J., 1936.
Bundgaard, A. J., 1937.
Burdach, K., 1936.
Buxton, S. C h., 1934.
Böttiger, J. F., 1936 $^{29}/_{2}$.
Carlson, E. G. T h., 1936 $^{28}/_{5}$.
Carson, E. H., 1935 $^{22}/_{10}$.
Chamberlain, A., 1937 $^{16}/_{3}$.
Chamberlain, B. H., 1935.
Charcot, J. B., 1936.
Chéron, H., 1936.
Chesterton, G. K., 1936 $^{14}/_{6}$.
Clausen, H. V., 1937.
Clémentel, É., 1936.
Colonna, P r o s p e r o, 1937.
Conway, W. M., 1937.
Costa, A., 1937.
Cotarelo y Mori, E., 1936.
Coubertin, P. d e, 1937.
Cowen, F. H., 1935.
Crozier, F. P., 1937.
Curtis, C h., 1936.
Cygnæus, S. W., 1936.
Dahl, H a n s, 1937 (ej 1921).
Dahl, N. P. L., 1936.
Dahlander, R., 1935 $^{18}/_{10}$.
Dahlgren, S. F., 1937 $^{25}/_{11}$.
Dalquist, C. M. V., 1937 $^{28}/_{1}$.
Dasio, M., 1932
Daszyński, I., 1936.
Deecke, W., 1934.
Deimling, B. v., 1931.
Deissmann, G. A., 1937.
De la Gardie, R. (f. 1858), 1937 $^{27}/_{2}$.
Deledda-Madesani, G., 1936.
Dern, G. H., 1936.
Dernburg, B., 1937 $^{15}/_{10}$.
Detthow, A. M. F., 1937 $^{14}/_{7}$.
Dickson, C h. R., 1936 $^{3}/_{12}$.
Dietzel, H., 1935.
Doumergue, E., 1937 (ej 1930)
Doumergue, G., 1937 $^{18}/_{6}$.
Drews, A., 1935.
Drinkwater, J., 1937 $^{25}/_{3}$.
Drude, O., 1933.
Duvernois, H., 1937.
Dybeck, K. W., 1933 $^{22}/_{9}$.
Dührssen, A., 1933.
Dülberg, F., 1934.
Earhart, A., 1937.
Egelhaaf, G., 1934.
Ehrenfels, C h r. v., 1932.
Ehlers, E., 1937.
Eideman, R. P., 1937.
Eiserman, C. T h., 1935 $^{3}/_{12}$.
Elfving, K. Ö., 1936.
Enckell, K., 1937.
Engelbrecht, T h. H., 1934.
Ericsson, J., 1936 $^{19}/_{6}$.
Erman, A., 1937.
Fallström, D., 1937 $^{19}/_{1}$.
Fibiger, J. A. N., 1937.
Fleming, O. H. A., 1937 $^{6}/_{4}$.
Forssblad, N. R., 1937 $^{18}/_{9}$.
Forssell, 2. C. A. F. (f. 1848) 1937 $^{17}/_{1}$.
Franklin-Bouillon, H., 1937.
Fredenberg, K. W. A., 1936 $^{18}/_{10}$.
Fredrik, ärkehertig, 1936.
Freidenfelt, M. F. T., 1936 $^{14}/_{10}$.
Frumerie, A. A. E. E., 1937 $^{2}/_{4}$.
Frykholm, H., 1937 $^{5}/_{4}$.
Furuhjelm, A., 1937 $^{17}/_{7}$.
Fåhræus, F. I., 1936 $^{28}/_{11}$.
Gallwitz, M., 1937.
Gamarnik, J. B., 1937.
Gardner, P., 1937.

Garnett, E. G., 1937.
Geber, N., 1937 $^{18}/_{10}$.
Gebhard, A., 1937.
Geddes, E., 1937 $^{22}/_{6}$.
German, E., 1936.
Gershwin, G., 1937.
Giese, F., 1935.
Glubokovskij, N. N., 1937.
Goll, B. A., 1936.
Gould, G., 1936.
Goursat, É., 1936.
Gurko, V. I., 1937.
Gömbös, G., 1936.
Hadow, W. H., 1937.
Hammarskjöld, Å. H., 1937 $^{3}/_{6}$.
Hammarskjöld, Å. W. H j., 1937 $^{7}/_{7}$.
Hamrin, F. T., 1937 $^{27}/_{11}$.
Hannover, H. I., 1937.
Hantzsch, A., 1935.
Harlow, J., 1937.
Harraden, B., 1936.
Hasselrot, P. R., 1937 $^{20}/_{7}$.
Hay, B., 1937 $^{23}/_{4}$.
Heim, A., 1937.
Henriques, V., 1936.
Herrlin, P. A. S., 1937 $^{10}/_{10}$.
Hertwig, R. v., 1937.
Heyman, H., 1936 $^{30}/_{12}$.
Hirt, H., 1936.
Hjorth, B. A., 1937 $^{20}/_{2}$.
Holth, S., 1937.
Horniman, A. E. F., 1937.
Hubay, J., 1937.
Hult, O. W., 1937 $^{23}/_{9}$.
Härje, K. A., 1937 $^{1}/_{5}$.
Höjer, T. M., 1937 $^{30}/_{10}$.
Ivalo, S. H., 1937 $^{25}/_{1}$.
Izzet pascha, 1937.
Jacobæus, H. C h r., 1937 $^{29}/_{10}$.
Jacobi, H. G., 1937.
Jaederholm, G. A., 1936 $^{17}/_{12}$.
Jastrow, I., 1937.
Johnson, M. E., 1937.
Juhász, G., 1937.
Juhlin-Dannfelt, H. J. B., 1937 $^{25}/_{7}$.
Järnefelt, E. N., 1937 $^{15}/_{11}$.
Karsten, G., 1937.
Kattenbusch, F., 1936.
Klason, J. P., 1937 $^{1}/_{1}$.
Klein, E. I., 1937 $^{30}/_{4}$.
Kosola, I. V., 1936.
Kosztolányi, D., 1936.
Kramář, K., 1937.
Krehl, L. v., 1937.
Kurck, C., 1937 $^{21}/_{7}$.
Küstner, K. F., 1936.
Körling, F., 1937 $^{8}/_{1}$.
La Cierva, J. d e, 1936.
Lagerbjelke, J. G., 1937 $^{11}/_{4}$.
Langdon, S. H., 1937.
Larsen, M., 1936.
László v o n L o m b o s, F., 1937.
Leffler, B., 1936 $^{8}/_{11}$.
Leijonhufvud, S. A., 1937 $^{14}/_{11}$.
Lewenhaupt, C. A. C., 1937 $^{22}/_{8}$.
Lieberath, E., 1937 $^{1}/_{11}$.
Linderholm, J. E., 1937 $^{8}/_{8}$.
Lindman, S. A. A., 1936 $^{9}/_{12}$.
Lindsay, W., 1937.
Lizell, G. V., 1937 $^{16}/_{2}$.
Loserth, J., 1936.
Lundström, E n n i, 1935 $^{21}/_{1}$.
Lönegren, E. F., 1937 $^{18}/_{10}$.
MacDonald, J. R., 1937 $^{9}/_{11}$.
Marconi, G., 1937 $^{20}/_{7}$.
Masaryk, T. G., 1937 $^{14}/_{9}$.
Mellon, A. W., 1937.
Nijland, A. A., 1936.
Olson, J. E., 1937 $^{1}/_{10}$.
Peel, W. R. W., 1937.
Plate, L., 1937.
Rutherford, E., 1937 $^{19}/_{10}$.
Stormoen, H., 1937.
Stöylen, B. A., 1937 (ej 1931)

Luleå stift. Efter under senare år företagna omregleringar äro pastoraten numera (1937) 56 och landsförsamlingarna 59.

Lülofs, M a d e l o n H e r m i n e, holländsk författarinna (f. 1899), g. m. L. S z é k e l y. Har gett ut romanerna »Rubber» (1931; »Gummi», 1933), »Koelie» (1932; »Kuli», 1933), »Emigranten» (1933), »De andere wereld» (1934; »Den andra världen», s. å.) och »De hongertocht» (1936; »Hungerpatrullen», s. å.). Hon har väckt uppseende och fått internationellt erkännande för skildringar från Java, vilka både ge intima, vederhäftiga bilder av den inhemska befolkningens liv och lika övertygande återge de holländska tjänstemännens och familjernas påfrestande och vanskliga tillvaro. R-n B.

Lulua, flod i Belgiska Kongo, upprinner i Katanga på gränsen mot Angola och utmynnar i Kassai; omkr. 900 km lång. L. är rik på forsar och fall samt är segelbar endast i nedersta loppet. Vid L. ligger den viktiga regeringsstationen L u l u a b o u r g med flyghamn, ändpunkt för lufttrafiklinje från Léopoldville. S. F.

Lumaförbundet, se K o o p e r a t i v a f ö r b u n d e t, suppl.

***Lumen.** 3. (*Fys.*) Se E l e k t r i s k b e l y s n i n g, sp. 629 och suppl., sp. 1166.

***Luminescens,** se även S t o k e s s k a l a g a r n a, även i suppl.

***Lunatjarskij,** A. V., dog 1933. Han hade s. å. utnämnts till ambassadör i Spanien.

Lund är ganska vanligt i svenska ortnamn: *Lund, Lunda, Lundby, Esplunda, Orlunda* m. fl. I flera fall har man anledning tro, att det avsett en hednisk offerlund, en helig lund, särskilt när förleden är ett gudanamn: *Torslunda, Fröslunda, Närlunda* (»Njords lund») o. s. v. Huruvida stadsnamnet *Lund* hör dit är ovisst. E. W-én.

***Lund,** stad. Folkmängden hade 1937 stigit till 26,199 inv. Bland nyare byggnader märkas embryologiska institutionen (»Tornbladinstitutet», 1934; arkitekt A. Salomon-Sörensen), kemiska institutionen (1936; arkitekt G. Holmdahl), univ:s tennishall (1929) samt i stadens ö. del Vipeholms (se d. o., suppl.) sjukhus. Geol. institutionens gamla byggnad användes numera för teologiska och juridiska fakulteterna. Småskoleseminariet har nedlagts; om folkskoleseminariet se F o l k s k o l e s e m i n a r i u m, suppl. L:s fullständiga läroverk för flickor ombildades 1933 till kommunal flickskola. L:s stads- och landsförsamlingar samt S:t Peters klosters församl. bilda numera en kyrklig samfällighet. P. G-p.

Embryologiska institutionen i Lund.

Lund, fabrikssamhälle, se F o r s a (socken i Hälsingland).

***Lund,** H. L., dog 1935.

***Lund,** M., deltar även lidelsefullt i dryftandet av historiska och kulturella problem, varvid han företräder en starkt nationell och antidemokratisk åskådning. J. Schr.

***Lundahl,** J. E., avgick som sekr. för Sv. missionsförbundets yttre mission 1930. L. är sekr. i Sv. missionsrådet sedan 1916 och i Nordiska missionsrådet sedan 1923 samt red. för Missionsförbundet sedan 1930. G. Lbrg.

Lundbeck, G u s t a f H i l m e r, svensk-amerikansk affärsman (f. 1870 13/8 i Uppsala). Kom 1881 till U. S. A., bildade 1893 bankirfirman Nielsen & Lundbeck i New York och är sedan 1920 ensam innehavare av denna. L.

blev 1915 agent för Svenska Amerikalinjen och 1921 dess dir. för U. S. A. och Kanada. Han är ordf. i Sv. handelskammaren i New York sedan 1924 och har på många sätt främjat förbindelserna mellan Sverige och U. S. A.; på hans initiativ bildades 1936 ett svenskt affärscentrum i Rockefeller center i New York. N-th H.

***Lundberg,** A., dog 1936 19/3.

Lundberg, Erik Johan, konsthistoriker (f. 1895 1/2), bror till H. T. F. L. Han blev fil. lic. 1921 vid Stockholms högskola och fil. dr där 1935 samt studerade vid Tekn. högskolan (arkitekturavd.) 1917—18 och 1921—23. L. har deltagit i eller lett utgrävningar bl. a. av Vreta kloster, i Nyköping, Söderköping och Skänninge, restaureringen av flera medeltida byggnadsverk och utfört ritningar till bl. a. Västerviks museum. Han var föreståndare för Skansens kulturhistoriska avd. och ritkontor 1929—32 och blev extra antikvarie i Vitt.-akad. 1932. L. har bl. a. skrivit »Topografiska stadsundersökningar. I. Söderköping» (Vitt.-akad:s Handl., d. 39, 1, 1928), »Vreta klosters kyrka» (1935; »Sveriges kyrkor. Östergötland», bd 2; tills. m. S. Curman) och »Herremannens bostad» (s. å.; akad. avh.) samt flera uppsatser i facktidskrifter. E. L-k.

Lundberg, Hans Torkel Fredrik, ingenjör (f. 1893 22/7), bror till E. J. L. Blev bergsingenjör i Stockholm 1918 och har sedan ägnat sig åt utvecklingen av de elektriska malmletningsmetoderna (se Geoelektriska letningsmetoder). Han har lett malmletningsarbeten i Sverige, Finland, Spanien, U. S. A., Kanada, Mexiko och New Foundland, vilka i många fall medfört upptäckt av värdefulla malmförekomster. L. var 1918—22 anställd i a.-b. Bergsbyrån och 1923—30 förste ingenjör hos a.-b. Elektrisk malmletning samt 1924—31 dir. i Swedish american prospecting corporation. Sedan 1931 har han egen firma i Toronto. E. Hlr.

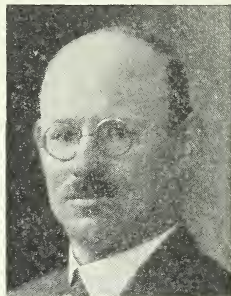
***Lundberg,** L., dog 1931 27/7.

Lundberg, Nils Erik, läkare (f. 1889 6/1). Blev 1924 med. dr och 1926 docent i experimentell medicin vid Karol. inst. L. har bearbetat olika problem rörande difteri samt olika inresekretoriska frågor. Han har bl. a. utgivit »Sockersjukan» (1929), »Insöndringskörtlarna och deras viktigaste sjukdomar» (1934) samt populära verk om olika sjukdomar m. m. Ljd.

Lundberg, Sven Emil, industriman (f. 1889 21/8), son till C. A. L. Blev bergsingenjör i Stockholm 1912, var 1917—28 förste ingenjör hos Svenska diamantbergborrnings a.-b. samt 1923—28 tillika verkst. dir. för a.-b. Elektrisk malmletning och organiserade därvid malmundersökningsarbeten över hela världen. 1929 blev L. v. verkst. dir. för Reymersholms gamla industri a.-b., Hälsingborg, och 1931 bolagets verkst. dir. Han invaldes 1936 av högern i A. K. E. Hlr

Lundbergs läderfabriks a.-b., se Valdemarsvik.

Lundblad, Carl Olov, zoolog (f. 1890 13/10), fil. dr i Uppsala 1927, assistent vid Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet 1920—29, t. f. laborator där 1929—32, förste assistent vid Statens växtskyddsanstalt 1932, prof. vid Riksmuseets entomologiska avd. 1933. L. har utgivit ett 100-tal skrifter över fyllopoder, sötvattensakarider och insekter, bl. a. »Studien über schwedische Corixiden» (i Entomologisk Tidskr. 1925—28), »Die Hydracariden Schwedens», I (1927; akad. avh.), och »Hemipteren von Sumatra, Java und Bali» (i Archiv für Hydrobiologie 1933). N. O.

***Lundborg,** E., omkom vid en flygolycka på Malmslätt 27 jan. 1931.

Lundborg, Gustaf Oskar Fredrik, ingenjör (f. 1883 25/9), sedan 1926 byråingenjör vid Stockholms stadsplanekontor. L. var 1930—34 ledare för de utredningsarbeten, som ledde till de sedermera utförda förslagen till reglering av slussområdet i Stockholm och till tunnelbana Skanstull—Slussen jämte förslag till framtida utbyggnad av tunnelbanenätet i Stockholm. L. har även framlagt uppmärksammade förslag till hamn- och bangårdsanläggningar i Sverige och Norge. E. Hlr.

***Lundborg,** H., avgick 1935.

Lunde, träindustriort i Gudmundrå socken, Västernorrlands län, på v. stranden av Ångermanälvens mynningsvik; 796 inv. (1936), tills. m. det närliggande Strömnäs 1,667 inv. Jfr Ådalen.

Lunde, Albert, norsk evangelist (f. 1877), urspr. sjöman. Under en vistelse i Amerika blev L. påverkad av Moody, och efter återkomsten till Norge (1901) började han predika, huvudsakl. i Oslo men även i andra norska städer samt i Danmark och Sverige. En betydande väckelse uppstod omkring L. 1905, och alltjämt samlas många kring hans varma, enkla och odogmatiska förkunnelse. Han har utgivit »Prædikener» (1905; sv. övers. s. å.). A. Fr.

***Lunde,** C. H., dog 1931. Han skrev bl. a. mycket lästa »Kristus-prædikener» (1908).

Lunde, Johan Backer-, se Backer-Lunde, Johan, suppl.

***Lunde,** J. P., avgick som biskop 1937. Han har utgivit bl. a. »Taler og foredrag» (1929), »Barneprekener» (1930—32) och »Ha tro til Gud. Bibelord ... ved den daglige morgenandakt» (1931).

***Lundegård,** A., dog 1930 20/12. Av L:s skr. utkommo 7 bd 1932—34. Jfr S. Linder i Ord och Bild 1931.

***Lundegårdh,** H. G., är sedan 1935 prof. vid Lantbrukshögskolan. Bland hans senare skrifter märkas »Die Nährstoffaufnahme der Pflanze» (1932) och »Die quantitative Spektralanalyse der Elemente», II (1934). K. A.

Lunde'll, Seth, mykolog (f. 1892 ¹⁸/₄). L. har särskilt ägnat sig åt studiet av högre svampar och är Sveriges f. n. främste kännare av hymenomyceter. Han har ordnat L. Romells herbarium, sedan detta förvärvats av Naturhistoriska riksmuseet. Utger tills. m. J. A. Nannfeldt exsickatverket »Fungi exsiccati suecici praesertim upsalienses» (1934 ff.).

Lundevall, Fredrik Adolf, skatteexpert (f. 1889 $^{2}/_{1}$). Blev jur. kand. 1912, länsbokhållare i Örebro län 1917, länsassessor 1919 och landskamrerare i Uppsala län 1931. L. var bl. a. led. av 1923 års taxeringssakkunniga, 1924 års uppbördssakkunniga, 1924 års skatteberedning, 1928 års bolagsskatteberedning och 1930 års kommunalskatteberedning. 1935 blev han regeringsråd. L. har även gjort sig känd som utgivare av skattehandböcker (den senaste 1932). J. R. N.

***Lundgren,** A. H. H j., som sedan 1913 även varit intendent för Norrköpings museum, har vidare gett ut bl. a. diktsamlingen »Vid mitten av vägen» (1931).

***Lundgren,** C. Hans hustru, Jetta L., dog 1937 $^{16}/_{1}$.

***Lundgren,** E. S. Hans resebrev »Italien och Spanien» utkommo 1928 i 4:e uppl. med inl. av K. Asplund; denne har utgivit »Med E. L. i Indien. Ett urval av konstnärens akvareller och teckningar 1858—1859» (1931).

Lundgren, Karl Hjalmar, tidningsman (1867—1934), red. av Lunds Dagblad 1902—06, medarbetare i olika tidningar. L. var mest känd som förf. av satiriska kåserier (sign. Abbé Coignard m. fl.) och skapade i Johannes Bengtzén, folkskollärare och riksdagsman, den politiska Chronschoughtypen. R-n B.

Lundh, Erik Axel Fredrik, skogsman (f. 1895 $^{8}/_{2}$). Utexaminerades från Skogshögskolans jägmästarkurs 1920, blev docent i skogsskötsel där 1927, sekr. och red. i Sv. skogsvårdsfören. 1926 och sekr. i Skogsvårdsstyrelsernas förbund 1930. N. Jn.

***Lundholm,** C. O., dog 1934 $^{8}/_{5}$.

***Lundholm,** O. E., dog 1934 $^{11}/_{7}$.

Lundkvist, Nils Artur, författare (f. 1906 $^{3}/_{3}$), har utgivit diktsamlingarna »Glöd» (1928), »Naket liv» (1929), »Svart stad» (1930) och »Nattens broar» (1936), reseskildringarna »Vit man» (1932) och »Negerkust» (1933), essäsamlingen »Atlantvind» (1932), berättelsen »Floderna flyter mot havet» (1934), novellsamlingarna »Jordisk prosa» (1930) och »Himmelsfärd» (1935). L. tillhör en yngre generations främsta lyriker. Han skildrar i rika bilder stadslandskap, fabriksmiljöer, lantliv och framträder som representant för primitivismen med sin hyllning av lyckan och styrkan i det liv, som lever omedelbart i sinnenas värld. J. L-t.

***Lundmark,** J. E., som lämnade Nya Dagligt Allehanda 1931, har ytterligare skrivit bl. a. »S:ta Maria Magdalena kyrka i Stockholm» (1934) samt uppsatser i fackpublikationer, bl. a. »Peter Roddelstet Gottlandt» (Grafiska sällskapets publikation 1933).

***Lundmark,** K. E., har utgivit »Luminosities, colours, diameters, densities, masses of the stars» (i »Handbuch der Astrophysik», 5: 1—2, 1932—33; tillägg i Ergänzungsband 1935). L. har fortsatt sitt populärvetenskapliga skriftställarskap, bl. a. som flitig medarb. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, och skrivit »Från kaos till kosmos» (1934) samt »Livets välde», I—II (1935—36). P. C-r.

***Lundquist,** E., har ytterligare gett ut bl. a. romanerna »Familjen Roberti» (1930), »Saskias ring» (1932) och »Birgit Dorn» (1934).

Lundquist, Viktor Emanuel, dirigent (f. 1882 $^{8}/_{8}$). Verksam som läroverkslärare i musik och organist i Borås, är L. även dirigent för orkesterföreningen där sedan 1911 och för Sjuhäradsbygdens körförbund sedan 1924. Han har företagit turnéer med denna o. a. körer och är sedan 1935 förste förbundsdirigent i Sveriges körförbund. H. G-t.

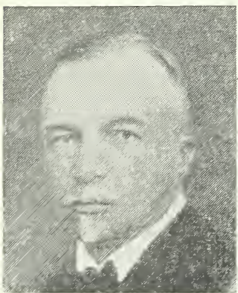
Lundqvist, Adolf Gösta, geolog (f. 1894 $^{24}/_{3}$). Blev fil. dr 1925 vid Stockholms högskola. L. anställdes vid Sveriges geol. undersökning 1920 och blev statsgeolog 1930. Jämte paleobotaniska uppsatser märkas bland L:s publikationer bl. a. »Utvecklingshistoriska insjöstudier i Sydsverige» (Sveriges Geol. Undersökning, ser. C, n:r 330, 1925), »Studier i Ölands myrmarker» (ibid., n:r 353, 1928), »Blockundersökningar» (ibid., n:r 390, 1935), »Bodenablagerungen und Entwicklungstypen der Seen» (utgör bd II i »Die Binnengewässer», 1927) samt den kvartär-, resp. torvgeologiska delen av beskrivningarna till många geol. kartblad i mell. och s. Sverige. N. Zn.

Lundqvist, Carl Emil, industriman (f. 1872 $^{23}/_{10}$). L. utexaminerades från Chalmers tekn. läroanstalt 1893, blev chefingenjör vid ASEA 1903, dir. för a.-b. Volta i Reval 1906 samt vid Kopparbergs och Hofors sågverks a.-b. 1910. Han blev verkst. dir. för Stora Kopparbergs bergslags a.-b. 1923. Sedan 1925 är han fullmäktig i Järnkontoret. E. Hlr.

Lundqvist, Ernst Birger, läkare (f. 1888 $^{26}/_{6}$). Blev 1922 med. dr och var 1924—29 docent i obstetrik och gynekologi vid Karol. inst. 1929—34 var L. prof. och överläkare vid Barnmorskeläroanstalten i Göteborg samt innehar sedan 1934 motsv. befattning i Stockholm. L:s vetenskapliga verksamhet har företrädesvis berört uterusmyomens behandling samt graviditetstoxikoserna. Ljd.

Lundqvist, Gustaf Werner, skeppsredare (f. 1868 $^{6}/_{1}$). Upprättade 1898 i Göteborg egen rederirörelse, som 1917 övertogs av Rederi-a.-b. Svenska Lloyd, vars styrelse L. tillhört sedan 1912 (som ordf. sedan 1925). Han grundade 1912 Göteborgs sjöfartsmuseum, om vilket han inlagt stora förtjänster och till vilket han donerat 100,000 kr. Han har även donerat till Göteborgs högskola samt 96,500 kr. till Göteborgs konstmuseum, en summa, täckande byggnadskostnaderna för tre rum till den av L. skänkta privata konstsamlingen, Werner Lundqvists samling. K. H. A.

***Lundqvist,** J. Enl. beslut 1936 skall på Skogskyrkogården i Stockholm göras en krematorieanläggning, där L:s uppståndelsegrupp i brons skall placeras i en entréhall. L. har vidare utfört »Lagafontänen» i Laholm (1933; se bild vid art. Laholm, suppl.) och altaruppsats till Jakobs kyrka i Stockholm (färdig 1937). E. L-k.

Lundqvist, Ragnar, järnvägsman, politiker (f. 1885 $^{6}/_{9}$), förste trafikinspektör vid S. J. Blev led. av A. K. 1928 och tillhör där konstitutionsutskottet. L. har spelat en stor roll inom högerpartiets organisation, är ordf. i Stockholms läns moderata förbund och tillhör högerpartiets överstyrelse och arbetsutskott. L. K.

***Lundsbrunn.** Efter marköverflyttning 1932 från Ledsjö socken omfattar L. 67 har; 432 inv. (1936).

***Lunds Dagblad.** Ägare och red. är sedan 1935 E. Ramm-Ericson (f. 1890).

***Lunds domkyrka.** I domkyrkan avtäcktes 1927 en mosaik i absidvalvet, »Yttersta domen», av J. F. Skovgaard (se d. o., med bild 3) och 1936 glasmålningar i absidens tre fönster av E. Vigeland. Om domkyrkomuseet se Lunds universitets historiska museum, även i suppl. H. W-n.

Lundsgaard [-går], Einar, dansk fysiolog (f. 1899). Blev prof. i fysiologi i Köpenhamn 1934. L. har utfört viktiga arbeten ang. ämnesomsättningen i muskeln under arbete. Särskilt har han studerat denna vid förgiftning med jodättiksyra, varigenom mjölksyrebildningen upphäves, ehuru muskelns förmåga att sammandraga sig kvarstår. Ljd.

***Lundsgaard,** K. K. K., dog 1931.

***Lunds stads järnvägar.** Sträckan Lund—Bjärred är elektrifierad.

***Lunds stift** hade 1 jan. 1937 tills. 223 pastorat, 411 lands-, 27 stads- och 2 gemensamma stads- och landsförsamlingar. — Litt.: Av ärkestiftets urkundsbok utgav L. Weibull h. 1 av d. VI 1932 (går till okt. 1508); av det danska repertoriets 2:a serie utkom bd 7 1935; »Acta processus litium inter regem Danorum et archiepiscopum Lundensem», utg. av A. Krarup och W. Norvin (1932).

***Lunds studentkårs kreditkassa.** Omslutningen utgjorde 1935 omkr. $2^{1}/_{4}$ mill. kr. Bland senaste nyheter märkes räntebefrielse vid sjukdom. L. har fått efterföljare i Uppsala, Stockholm och Göteborg och givit uppslag till liknande kassor för även andra socialgrupper än de akademiska. O. B-g.

***Lunds studentsång.** Sedan 1933 är J. Hedar dirigent för Lunds studentsångförening. — Ny litt.: B. Möller, »Lundensisk studentsång under ett sekel» (1931).

***Lundstedt,** A. V., har av serien »Föreläsningar» etc. utgivit »III. Obligationsbegreppet», 2, h. 1 (1930), samt »IV. Grundlinjer i skadeståndsrätten. Förra delen: Culpa-regeln» (1935). På ty. har utkommit »Die Unwissenschaftlichkeit der Rechtswissenschaft» (I 1932, II: 1 1936). Vidare må nämnas »Lösöreköpsförordningen och 1734 års lag» (i »Minnesskrift ägnad 1734 års lag», II, 1934). L. har även publicerat flera skr. till förmån för T. Kreuger (se d. o., suppl.) samt i samband därmed även i riksdagen motionerat om reform av resningsinstitutet. Som riksdagsman har L. vidare väckt motioner bl. a. ang. det akademiska befordringsväsendet, folkförbundets rättsprinciper och upphävande av strafflagen kap. 18 § 10 (den sistnämnda även tr. separat under titeln »Otukt mot naturen. Bör den vara straffbar?» 1933). A. M.

***Lundström,** V., avgick som prof. 1936 och fick då en festskrift (med bibliogr. över L:s skrifter).

Lundström, Vilhelm, dansk målare (f. 1893). Väckte under krigsåren uppseende med av brädbitar etc. sammansatta tavlor. Kubismen lärde L. förenkling i bildskapandet, och han har nu nått fram till en monumentalstil, som kommer till sin rätt särskilt i det badstrandssceneri han utfört i mosaik i Frederiksbergs simhall. Även hans porträtt- o. a. figurmålningar, oftast i ovanligt stort format, äro komponerade med kraftigt betonad form och stora färgplan och framställa typer mer än individer. E. L-k.

***Lunds universitet.** Inom medicinska fakulteten finnas nu även en lärarbefattning i fysikalisk diagnostik samt en institution för embryologi (jfr Tornbladinstitutet och bild vid art. Lund, suppl.). Inom den filosofiska fakulteten finnas f. n. 21 professorer inom den humanistiska sektionen och 13 i den matematisk-naturvetenskapliga. Se även Limnologiska laboratoriet i Aneboda, suppl. — Univ:s inkomster uppgingo under budgetåret 1935—36 till 2,853,000 kr. (därav statsanslag 2,142,000 kr.), utgifterna till 2,883,000 kr. Kapitaltillgångarna i kassor och fonder voro 30 juni 1936 9,179,528 kr.

Antalet studenter utgjorde höstterminen

1936 2,526, därav 460 kvinnliga. Ett studentskehem är f. n. under uppförande. De s. k. magnatstipendiefonderna uppgingo 30 juni 1936 till 4,795,000 kr. P. Ö-n.

***Lunds universitetsbibliotek.** Anslaget till bokinköp och bindning är f. n. 137,000 kr., till värme, lyse och övriga utgifter 18,625 kr. Utgifterna voro budgetåret 1935/36 för bokinköp 99,969 kr., för bokbinderi 31,062 kr. Antalet besök utgjorde läsåret 1935/36 62,679, utlånade volymer 44,783, begagnade band 362,643. En tillbyggnad med bokmagasin i 4 våningar, läslokaler m. m. uppfördes 1934—36. P. W-r.

***Lunds universitets historiska museum.** Domkyrkomuseet (se bd 13, sp. 349) öppnades 1932. Museets Meddelanden ha sedan 1930 utkommit årl. Jfr J. Roosval, »Otto Rydbecks museer» (i Ord och Bild 1936). H. W-n.

Lundvik, H i l d o r, tonsättare (f. 1885 6/3), sedan 1928 kantor i S:t Görans församl. i Stockholm. Sedan många år verksam som manskörsdirigent (förste förbundsdirigent i Stockholms sångarförbund 1935), har L. utgivit talrika manskvartetter, vidare sånger för blandad kör, romanser och pianostycken, festkantater m. m. H. G-t.

***Lundvik,** V. (V i l h e l m G ö r a n), var v. ordf. för 1932 års handelskommitterade och är led. av traktatberedningen sedan 1932. Han var 1930—33 led. av N. F:s ekonomiska kommitté och är sedan 1932 led. av Järnvägsrådet.

Lunelund, H a r a l d V i l h e l m, finländsk fysiker (f. 1882). Blev 1914 docent och 1930 e. o. prof. i fysik vid Helsingfors univ. L. har utgivit arbeten bl. a. rörande strålningsfysik. H. E. P.

***Lungfiskar.** De äldsta kända fossila l. (*Dipterus*), från Skottlands mellandevon, hade väl skilda ryggfenor (främre och bakre), analfenor och stjärtfenor, som sedan hos geologiskt yngre former småningom sammansmälte till den sammanhängande fensöm man finner hos de nu levande arterna. Skelettet var hos de primitiva fossila formerna väl förbenat; kraniet bestod av en enhetlig, ouppdelad hjärnkapsel av ersättningsben och ett yttre hölje av ett stort antal täckben. Hos senare former blev hjärnkapseln broskig, och täckbenens antal och tjocklek minskades (jfr F i s k a r, suppl.). G. S.-Sgh.

***Lungsund** bildar fr. o. m. 1 jan. 1937 eget pastorat.

***Lungtuberkulos,** se även T u b e r k u l o s, suppl.

Lungutvidgning, se E m f y s e m.

***Luossavaara.** Om senare avtal mellan L.-Kiirunavaara a.-b. och staten se G r ä n g e s b e r g - O x e l ö s u n d, suppl.

Lupescu [lope'sko], M a g d a, rumänsk dam av halvjudisk börd (f. omkr. 1899), bekant såsom konung Karl II:s älskarinna. För hennes skull lämnade denne 1925 landet och avstod från tronföljden. När han återvände 1930, följde L. med och anses sedan ha spelat en betydande, från vissa håll starkt kritiserad politisk roll.

Lurçat [lyrsa'], A n d r é, fransk arkitekt (f. 1894). L:s villor och större hus (Cité Seurat i Paris, hotell i Versailles) utmärkas genom klar konstruktiv planlösning och uppbyggnad. Han har skrivit »Architecture» (1929) samt utgivit »Terrasses et jardins» (s. å.), »Projets et réalisations» (1930) etc. — Hans bror J e a n L. (f. 1892), målare, är känd även som bokillustratör. E. L-k.

Lusa'ka, stad i Nordrhodesia, Centralafrika, vid järnvägen Bulawayo—Élisabethville; 2,396 inv. (1931). L. är sedan 1935 Nordrhodesias huvudstad i st. f. Livingstone.

Lusci'nia, se N ä k t e r g a l e n.

Luteohormōn, se H a v a n d e s k a p, suppl., sp. 605.

***Luther,** H., avgick 1933 som riksbankschef och var 1933—37 ambassadör i Washington.

***Luther,** M. Intresset för Lutherforskningen, särskilt beträffande L:s religion och teologi, har fortfarande gjort sig gällande i Sverige. Här må nämnas R. Bring, »Den svenska Lutherforskningen under de sista tre decennierna» (i Finsk Teol. Tidskr. 1931), S. v. Engeström, »L:s trosbegrepp» (1933), H. Olsson, »Grundproblemet i L:s socialetik» (1934), O. Krook, »Uppenbarelsebegreppet», I (1936; akad. avh.), och A. Nygren, »Den kristna kärlekstanken genom tiderna», II (s. å.). Från Danmark må nämnas N. Nöjgaard, »Om begrebet synd hos L.» (1929) och »L:s syn på samfundsspörgsmaalene» (1931). Inflytelserika på den tyska Lutherforskningen ha bredvid Holl varit bl. a. C. Stange, »Studien zur Theologie L:s», 1 (1928), och E. Seeberg, »L:s Theologie», 1 (1929). I Luther-Jahrbuch (1919 ff.) meddelas varje år en fullständig bibliogr. över tysk och italiensk Lutherlitteratur. Hj. H-t.

Lutherska missionsföreningen, en sammanslutning av församlingar i Stockholm, tillhörande Sv. missionsförbundet. Föreningen, som bildades 1871, omfattar nio församl. med tills. 3,426 medl. (1936). I ungdomsföreningarna är medlemsantalet 1,239, i söndagsskolorna 2,031 och i juniorföreningarna 540. Föreningen har nio kyrkor och nio fast anställda predikanter. Aug. R.

Lutherska världskonventet, sammanslutning för främjande och enande av lutherdomen. L. bildades i Eisenach 1923, och konvent ha sedan hållits i Köpenhamn 1929 och i Paris 1935. Som arbetsorgan fungerar ett ständigt utskott (exekutiva kommittén), bestående av två led. från var och en av L:s huvudgrupper, som representera Tyskland, U. S. A. och Norden. Dessutom finnas landskommittéer. Svenska landskommittén, som konstituerades 1929, utger tills. m. Protestantiska världsförbundets (se d. o., suppl.) svenska landsgrupp kvartalstidskriften Kyrkor under Korset (1932 ff.).

L. söker också understödja nödlidande lu-

»Det rutiga tygstycket.» Teckning av Bertil Lybeck till »Nils Holgerssons underbara resa».

terska samfund, särskilt i Ryssland och ö. Europa, och U. S. A. ha därvid gått i spetsen. För luterska väckelsen i polska Ukraina finnes ett särskilt utskott, där Sverige är ledande. Betydande belopp ha insamlats åt betryckta trosfränder i olika länder. O. Hpl.

***Luth & Roséns elektriska a.-b.** tillhör sedan 1930 ASEA-koncernen. Aktiekap. utgör sedan 1931 2,037,500 kr.

***Lutteman, E.**, utgav 1933 en biogr. över A. Lutteman.

Lutze [lo'tsə], V i k t o r, tysk politiker (f. 1890). Var under världskriget officer, anslöt sig 1922 till N. S. D. A. P., deltog i Ruhrkampen 1923, blev S. A.-ledare i Ruhr 1925 och stabschef (efter Röhm) 30 juni 1934. L. är medl. av tyska riksdagen sedan 1930 och preussiska statsrådet sedan 1933. Å. S-n.

Lux, se E l e k t r i s k b e l y s n i n g, sp. 630.

***Luxemburg.** Storhertigdömet hade enl. folkräkningen 31 dec. 1935 296,776 inv. Järnhanteringen, L:s huvudnäring, har lidit stort avbräck genom världskrisen; 1934 hade produktionen av järnmalm nedgått till 3,833,847 ton, tackjärn till 1,955,258 ton och stål till 1,836,828 ton.

***Luxemburg.** Staden hade 57,996 inv. 1935. Stark rundradiosändarstation (vid Junglinster, 15 km n. ö. om L.).

Luxemburgeffekt, se R a d i o t e k n i k, suppl.

Luze'rn, *bot.*, se M e d i c a g o.

***Lyautey, H.,** dog 1934. Fr. monogr. av A. Maurois (1931 och 1934), eng. av Sonia Howe (1931). L:s »Lettres du sud de Madagascar 1900—1902» utkommo 1935.

***Lübeck.** Området överflyttades 1937 från Oldenburg till preuss. prov. Schleswig-Holstein.

***Lybeck.** F. d. fristaten hade 136,413 inv. 1933, därav 133,021 inv. i staden L. Författningen sattes ur kraft 1933, och 1937 införlivades L. med preuss. prov. Schleswig-Holstein.

Litt.: Till »Urkundenbuch der Stadt Lübeck» 1139—1470, bd 1—11, utkom registerbd 1932. Se även W. Koppe, »Lübeck-Stockholmer Handelsgeschichte im 14. Jahrhundert» (1933) och »Lübeck und Lödöse im 14. Jahrhundert» (i Göteborgs Vet.- och Vitt.-samh:s Handl., 5:e följden, ser. A, bd 4, 1934). Det moderna L.: J. Fahl, »Lübecks Wirtschaftsleben in der Gegenwart» (1935).

Lybeck, B e r t i l, tecknare, grafiker (f. 1887 8/8). Har studerat bl. a. i Paris och London. L:s illustrationer till Boccaccios »Decameron» (1918—22) äro utförda i en fyllig, mustig stil, medan teckningarna till Selma Lagerlöfs »Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige» (1931) ha en linjeskarp, grafisk karaktär. Till L:s mera betydande arbeten höra även illustrationerna till A. Strindbergs »Giftas» (1928) och A. Törneros' »Sommar-odyssé» (1932). E. L-k.

***Lybeck, M.** Biogr. av E. Kihlman (1932).

***Lybeck, O. E.,** avgick 1936 ur aktiv tjänst och befordrades då till amiral.

***Lübeck, S. E. J.,** har som ordf. i Svenska brandskyddsföreningen (sedan 1925) nedlagt ett energiskt arbete för brandskyddets främjande. Han är sedan 1930 ordf. i Samfundet för hembygdsvård och sedan 1934 i a.-b. Vattenbyggnadsbyråns styrelse. E. Hlr.

***Lybecker, G.** (d. 1718). Generalkrigsrättens 1717 fällda dom över L. är publicerad av H. Brulin i Karol. Förb:s Årsbok 1934. Jfr också dennes uppsats »L:s dom och benådning» (i »Festskrift till Verner Söderberg», 1932) och i Medd. från Svenska Riksarkivet 1931 och 1932. Wdt.

***Lyberg, E. E.,** avgick 1932 som ordf. för Sveriges liberala parti (riksorganisationen).

***Lyceum.** F. n. (1937) finnas blott två lyceilinjer: vid Högre allm. läroverket för gossar i Malmö (latinlyceilinje med 56 lärjungar höstterminen 1936) och Högre realläroverket i Göteborg (reallyceilinje med 49 lärjungar höstterminen 1936). Av lyceikaraktär kunna också de klassiska utbildningslinjer sägas vara, som enl. 1935 års riksdags beslut kunna till ett antal av högst fyra upprättas vid högre allm. läroverk. Sådana linjer ha anordnats vid Högre latinläroverket å Norrmalm i Stockholm och Högre latinläroverket i Göteborg. Klassiska linjer utgå från andra klassen av femårig och första klassen av fyraårig realskola och omfatta sex årsklasser, kretsar. Latinet påbörjas i första kretsen, och grekiskan inträder fakultativt i tredje kretsen. Vissa enskilda skolor ha lyceiliknande organisation, t. ex. Fjellstedtska skolan i

Uppsala och Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk. Fr. Sg.

***Lyceum för flickor.** Elementarskolan ombildas f. n. (1936—37) till sjuårig. Gymnasiet omfattar nu endast latinlinje, varjämte de två högsta ringarna sedan höstterminen 1934 differentierats i en nyspråklig linje med engelska och franska som fasta främmande språk. Den praktiska hushållskursen har numera upphört. Lärjungeantalet höstterminen 1936 utgjorde 527. Fr. Sg.

Ly'chnos, se Lärdomshistoriska samfundet, suppl.

***Lycksele tingslag.** I L. bildades 18 dec. 1936 municipalsamhället Storuman (se d. o., suppl.).

***Lüderitz,** F. A. E. Biogr. av W. Schüssler (1936).

***Lüders,** H., lämnade sin professur i Berlin 1935.

Lyftkraft, Upptryck, den uppåtriktade kraft, som enl. arkimediska principen verkar på en i en vätska el. gas befintlig kropp. Se Hydrostatik, sp. 203.

***Lyftverk** bestå i princip av en övre och en nedre kanalbassäng (den övre i regel utbildad som akvedukt) och ett mellan bassängerna i vertikalled förskjutbart vattenfyllt tråg. Dettas vikt utbalanseras antingen med hjälp av flytkroppar, helt nedsänkta i vatten, eller med motvikter. I dubbellyftverk, som äro försedda med två tråg, utbalansera dessa varandra. Då tråget väger lika mycket, vare sig ett fartyg befinner sig däri eller ej, åtgår ej större energi för dess rörelse, än som fordras för att övervinna friktionsmotstånden. E. Hlr.

Ly'gus pabulinus, se färgpl. Trädgårdens skadedjur 2, bild 13.

***Lymantria,** se även färgpl. Skogsträdens skadedjur 1, bild 2—3.

Lymfadenit, lymfkörtelsvullnad, beroende på infektion.

Lymfangiom [-å'm], svulst, bestående av vidgade lymfkärl.

Lymfati'sm, rubbning i det lymfatiska systemet och thymus med bl. a. förminskad motståndskraft mot infektion (*status thymo-lymphaticus*).

***Lymfogranuloma inguinale.** S. Hellerström och E. Wassén ha visat, att l. går att överföra på djur, och ha möjliggjort sjukdomsalstrarens inrangerande bland de filtrerbara smittämnena. S. k. esthiomène och inflammatorisk ändtarmsförträngning synas till 88—97 procent vara en delsjukdom av l. I Sverige är fr. o. m. 1934 t. v. varje läkare skyldig att anmäla iakttaget fall av sjukdomen. Under tiden 1927—1 mars 1936 ha 218 fall registrerats i Sverige. I bl. a. Amerika och Japan har l. genom sin stora spridning fått stor social betydelse. Sv. H-m.

Lynchburg [li'n(t)ʃbəg], stad i Virginia, U. S. A., vid James river, 150 km v. s. v. om Richmond; 40,661 inv. (1930). Järnvägsknut; tillv. av textilvaror, skodon, jordbruksredskap m. m.; handel med tobak. Flera högre läroanstalter.

Lynd [lind], Robert, engelsk författare (f. 1879), litterär red. i The News Chronicle, medarb. i New Statesman och London Mercury, är högt uppskattad som underhållande essäist i »Home life in Irland» (1909), »Old and new masters» (1919), »Books and authors» (1922) m. fl. Se J. B. Priestley, »Figures in modern literature» (1924). R-n B

Lünen, stad i preuss. prov. Westfalen, 12 km n. n. ö. om Dortmund, vid floden Lippe och Lippekanalen; 45,617 inv. (1933). Järnvägsknut; stenkolsgruvor, masugnar, kopparverk, bleckvarufabriker, glasbruk m. m.

Lynge, Bernt Arne, norsk botanist (f. 1884), konservator vid Botanisk museum i Oslo 1915, lärare vid Farmasöitiske institutt sedan 1931. L., som blev docent vid univ. 1918 och fick personlig professur där 1935, är en framstående lichenolog och specialist på den arktiska lavfloran. Han har företagit resor till Novaja Zemlja 1921, Spetsbergen 1926 och Östgrönland 1929. G. M-e.

***Lyngsie,** M. Chr., dog 1931.

***Lyon** hade 570,622 inv. 1936. Radiotelegrafstation (vid Le Doua); två rundradiosändarstationer.

Lyonētia clercke'lla, se färgpl. Trädgårdens skadedjur 1, bild 6.

Lyons [lai'ənz], Joseph Aloysius, australisk politiker (f. 1879). Var 1914—16 undervisnings- och kommunikationsminister samt 1923—28 premiärminister på Tasmanien och gjorde sig känd som en framstegsvänlig borgerlig politiker i opposition till arbetarpartiet. Sedan 1929 är L. led. av australiska förbundsparlamentet, där han sedan 1931 är ledare för det borgerliga koalitionspartiet Australian party. Sedan 1932 är han Australiska statsförbundets (se d. o., suppl., sp. 335 f.) premiärminister. B. E-r.

Lyotropi'sm, egenskap hos ioner att påverka äggvitans löslighetsförhållanden. Anioner verka fällningshämmande och kationer fällande, ehuru i växlande grad, beroende på ionernas art. Sålunda tillväxer fällningskraften för äggvita (i svagt alkalisk eller neutral lösning) i följ. serie (Hofmeisters lyotropa serie):

$$Mg < H_4N < K < Na < Li,$$

medan anionernas hämmande verkan ökas enl. följ. serie:

$$F < SO_4 < HPO_4 < \text{citrat} < \text{acetat} < Cl < $$
$$< NO_3 < Br < J < CNS.$$

Litiumfluorid och natriumsulfat t. ex. ha stark fällningsverkan, medan ammoniumrodanid verkar fällningshämmande. I sur lösning, där äggvitan har positiv laddning, är den senare serien omvänd och även den förra förändrad. U. v. E.

***Lysander,** A., har vidare utgivit minnesteckningar över präster i Lunds stift 1926—32 (1932) och »Kring det heliga landet» (1936).

Lysbomb, med pyrotekniskt ljus försedd

Lyssnarapparat, givarpelare och strålkastare.

behållare, som fälles från luftfartyg och därvid utvecklar ett intensivt ljus över terrängen. L. begagnas för fotografering el. orientering, t. ex. för nödlandning under mörker. L. med fallskärm kallas fallskärmsljus (se d. o.). Ö-g.

***Lyse,** socken. Efter inkorporering 1931 med Lysekil av bl. a. Slättens municipalsamhälle omfattar L. 47,62 km²; 2,585 inv. (1937).

***Lysekil** har efter inkorporering 1931 av en del av Lyse socken (med Slättens municipalsamhälle) en areal av 551 har; 5,632 inv. (1937). Svenska hydrografisk-biologiska kommissionens havsfiskelaboratorium i L. blev färdigt 1932, och 1934 invigdes idrottsplatsen Gullmarsvallen. Förslag om L:s förläggande under landsrätt är f. n. (april 1937) beroende av regeringens beslut.

***Lysgas.** På senare tid ha gasverken börjat distribuera gas i flaskor inom glesare bebyggda eller längre från gasverken belägna områden, där distribution i rörledningar ej skulle löna sig. I Stockholms yttre förstadsområden började systemet tillämpas 1935. Gasen komprimeras till 150 at och transporteras i flaskor, rymmande 6 m³ (vid atmosfärtryck). På förbrukningsplatsen uppställas flaskorna i skåp utanför husväggen. Abonnenten betalar utom ett visst pris per m³ även hyra för flaskorna samt bekostar ledningarna inom fastigheten.

Bland de förbättringar, som företagits på förbrukningsapparaterna, märkes särskilt, att stekugnar numera även konstrueras så, att förbränningsgaserna ej passera ugnsrummet.

Antalet gasverk i Sverige var vid slutet av 1934 37 med ett bokfört värde av 44,9 mill. kr. och en tillv. av 1,925,699,000 m³. E. Hlr.

Lysholm, Alf James Rudolf, ingenjör (f. 1893 14/12), bror till E. L. R. L. Utexaminerades 1917 från Tekn. högskolans mek. avd. och anställdes s. å. hos a.-b. Ljungströms ångturbin; sedan 1928 överingenjör där. Han har gjort sig bemärkt som konstruktör av bl. a. ångturbiner, gasturbiner, luftförvärmare, turbinlokomotiv, kompressorer och hydrauliska växlar; de sistnämnda ha kommit i bruk på automobiler (jfr Växellåda, suppl.). E. Hlr.

Lysholm, Erik Lorenz Rudolf, läkare (f. 1891 3/12), bror till A. J. R. L.; med. dr och docent i medicinsk radiologi vid Karol. inst. 1931. L. har bearbetat talrika medicinsk-radiologiska frågor ur terapeutisk och framför allt diagnostisk synpunkt. I flera fall har han åstadkommit viktiga tekniska förbättringar. Ljd.

Lysimēter, ett slags försökskärl för studier av vattnets förmåga att rinna genom marken samt den därav betingade uttvättningen av växtnäringsämnen.

Lyssa, se Vattuskräck.

Lysse'nko [-kå], T. D., rysk botanist och ärftlighetsforskare, dir. för institutet för växtförädling och genetik i Odessa, se Jarovisation, suppl.

***Lyssnarapparat.** Vid moderna l. överföras de mätta vinklarna till en givarpelare, varifrån strålkastaren inriktas, tändes och manövreras på elektrisk väg (se bild). Annalkande flygplans läge kan nu fastställas på avstånd av ända till 15 km. R. Å.

Ly'sva, stad i Sverdlovskområdet, Sovjetryssland, 90 km ö. n. ö. om Perm; 60,300 inv. (1934). Betydande metall- och maskinindustri; tillv. av emaljerade kokkärl m. m.

Lü'tgert, Wilhelm, tysk teolog (f. 1867), sedan 1929 prof. i Berlin; produktiv författare på N. T:s och den kristna livs- och världsåskådningens område. Huvudverk: »Die Religion des deutschen Idealismus und ihr Ende» (4 bd, 1922—30). Saml. föredrag av L. utgåvos 1905, 1910 och 1928. L. är medutgivare av serien »Beiträge zur Förderung christlicher Theologie». A. Fr.

Lyth, instrumentfirma i Stockholm, gr. 1861 av G. W. Lyth (se d. o.), bemärkt konstruktör av bl. a. klippljusapparater o. a. anordningar för fyrväsendet. Firman övertogs 1900 av hans son civilingenjör Paul Wilhelm Lyth (f. 1865 13/9), som upptog tillv. av bl. a. loggar och kompasser av egen konstruktion och som efter firmans ombildning till Instrumentfabriks a.-b. Lyth var dess verkst. dir. 1917—26. Bolaget ombildades 1926 till Nya instrumentfabriks a.-b. Lyth; P. W. Lyth driver numera Instrumentfirman Paul W. Lyth. E. Hlr.

***Lütken,** A., avgick 1930 från posten som

dir. för den tekniska undervisningen för hantverkare och industriidkare.

Ly'tta vesicatōria, se Oljebaggar och Spansk fluga.

***Lyttelton**, släkt. — N. L. dog 1931.

Lyttkens, Anna Alice Maria, f. Cronquist, författarinna (f. 1897 17/12), g. m. advokaten Y. L. 1918; har gett ut samtidsromanerna »Synkoper» (1932), »Flykten från vardagen» (1933), »— kommer inte till middagen» (1934), »Det är inte sant...» (1935) och »Det är mycket man måste...» (1936). L. skildrar livet bland medel- och överklassen med skarp iakttagelse och frank objektivitet, vari den outtalade kritiken uppgår. R-n B.

***Lyttkens**, I. A., dog 1936 26/7.

Lytton [litn], V. A. G. R., se Bulwer-Lytton, E. R., suppl.

***Lüttwitz**, W. v., har utgivit »Im Kampf gegen die November-Revolution» (1934).

***Lützen.** Om slaget vid L. 1632 se G. Wittrock i Hist. Tidskr. 1932.

Lågkonjunktur, den mer eller mindre varaktiga försämring i näringslivet, som följer på en s. k. ekonomisk kris. Den karakteriseras av ökad arbetslöshet, minskat anspråk på kredit och fallande prisnivå. Jfr Handelskris. O. B-g.

Lågtemperaturrör, radiorör, som arbetar med relativt låg temp. hos glödkatoden. Jfr Radioteknik, sp. 411.

***Lång.** Fideikommissnaturen upphörde 1933, varefter Karlstads stad inköpte gården för att där sysselsätta arbetslös ungdom. Den utarrenderades 1936 till Statens arbetslöshetskommission, som på L. utbildar arbetslös manlig ungdom i jordbruksarbete. — L:s arkiv förvärvades 1936 av Uppsala univ.-bibl.

***Långbanshyttan** tillhör Gruve-a.-b. Långban, vars aktiemajoritet innehas av Uddeholms a.-b.

***Långbro sjukhus** har f. n. (1937) 840 vårdplatser. Det provisoriska sjukhuset vid Vällinge har nedlagts.

***Långe Jan**, off. Ölands s. udde, har sedan 1935 svart mittbälte. Ljusstyrka: 150,000 Hefnerljus. Issignaleringen indrogs 1936.

Långhagsforsen, fors i Dalälven, Gustavs socken, Kopparbergs län. Utbyggnad har påbörjats av Stora Kopparbergs bergslags a.-b. Kraftverket väntas bli färdigt 1938 med två turbiner om vardera 29,000 hkr vid 12,5 m fallhöjd. S. Efs.

***Långheden.** Enl. B. Hesselman (i Namn och Bygd 1930, h. 1; även i »Från Marathon till L.», 1935) är den tidigare gängse, i bd 13 återgivna tolkningen av L. felaktig. Med L. avses i stället den mellan Salbohed i s. och Vestanhede (stundom Hedemora) i n. belägna del av den skogtäckta rullstensås, på vilken den gamla huvudvägen gick mellan Västmanland och Dalarna. Möjl. avsågs med L. stundom den långa skogiga delen av vägen utmed nämnda ås. G. R-ll.

Riddarsalen på Läckö slott efter restaureringen.

***Långrörs a.-b.**, se även Marma-Långrörs a.-b., suppl.

Långstjärtfiskar, se Skolästsläktet.

***Långö** inkorporerades 1934 med Karlskrona.

***Läby** blev 1 jan. 1934 egen församling. Den forna ödekyrkan är nu församlingskyrka. Ingår i Vänge och L. pastorat i Ärkestiftet, Ulleråkers och Norunda kontrakt.

***Läckö.** Slottet undergår sedan några år en omfattande konservering och restaurering (under ledning av arkitekt Å. Noreen). Slottskapellet samt riddarsalen, trojanska salen, matsalen m. fl. representationsrum äro iordningställda. I samband med restaureringen ha kulturhistoriska undersökningar företagits, varvid man funnit medeltida pilspetsar, mynt, husgeråd etc. Jfr Å. Noreen, »L.» (i Sv. Turistfören:s Årsskr. 1933). E. L-k.

***Läkare.** Genom ändring 1934 i 1915 års lag om behörighet att utöva läkekonsten är legitimation som läkare förbehållen svensk medborgare. — C. A. Widstrand, »Sveriges läkarehistoria», 4:e följden, avslutades med bd 5 (1935).

Läkarutbildning sker i Sverige vid Karolinska institutet och de medicinska fakulteterna vid univ. i Uppsala och Lund. För inträde i de medicinska läroanstalterna fordras studentexamen med vitsord om minst godkända insikter i biologi samt matematik på latin- el. realgymnasium samt i fysik och kemi på realgymnasium. Till den första kursen under studierna (i jämförande anatomi)

erhålla vid Karol. inst. högst 50 med. stud. tillträde varje termin, i Uppsala och Lund högst 28, resp. 22. Anmäla sig flera sökande, än platser finnas, antagas de sökande efter vissa grunder, där bl. a. hänsyn tages till studentbetygen och fyllnadsprövningarna.

Den moderna l. tar i allt högre grad sikte även på frambringande av läkare, rustade för de anspråk, som ställas med hänsyn till de sociala behoven. Av stor betydelse är den allt större plats, som den »organiserade medicinen» intager. Antalet tjänsteläkare med ställning inom stat, kommun, livförsäkringsföretag, andra större företag och sociala inrättningar ökas ständigt, och utbildningen måste i viss mån anpassas därefter. Medicinen inriktar sig alltmera på att, vid sidan av vården av de sjuka, främja hälsovården inom landet på olika sätt, vilket kräver en ingående kännedom om den mänskliga organismen, dess reaktionssätt och behov, varvid bl. a. hygieniska, bakteriologiska och näringsfysiologiska frågor träda i förgrunden. Medicinen kommer därför att till stor del bestå av tillämpad fysiologi.

Utbildningen av läkare kan principiellt uppdelas i tre delar: 1) Den grundläggande läkarexamen, lika för alla, och med rätt till utövande av läkaryrket (allmän praktik). 2) Specialutbildning för tjänsteläkare och specialister. 3) Fortsättningskurser av olika slag. Särskilt de senare få allt större betydelse med hänsyn till den snabba utvecklingen av de medicinska vetenskaperna, och det har föreslagits, att dessa inom vissa gränser göras obligatoriska och omhändertagas av de statliga institutioner, som sörja för den grundläggande undervisningen. U. v. E.

Läkemedelsförråd, se Apoteksprivilegium, suppl.

Läkemedelskontroll. Apotekaren är skyldig att ansvara för riktig och med etiketten överensstämmande sammansättning av de läkemedel han säljer. För sådana medel, som upptagas i farmakopén, innehåller denna prövningsföreskrifter. I fråga om serum- och vaccinpreparat, som tillhandahållas av Statens bakteriologiska laboratorium, utövas granskningen av särskild kontrollant.

Det stigande antalet icke-officinella preparat, framför allt s. k. specialiteter (läkemedel, som säljas i den förpackning, vari de levererats av tillverkaren), har framtvingat åtgärder för motsv. kontroll av dessa. 1923 organiserade de svenska apoteken Apotekens kontrollaboratorium (se d. o., suppl.) i Stockholm i detta syfte, och sedan 1927 äger ett nordiskt samarbete rum härvidlag. Sedan 1 juli 1934 gäller, att specialitet ej må säljas i Sverige utan att vara registrerad hos Medicinalstyrelsen, som vid ansökan om registrering bl. a. skall ta hänsyn till huruvida sammansättningen är riktigt uppgiven, priset skäligt och den föreslagna reklamen lämplig. Medicinalstyrelsen biträdes vid granskningen av en specialitetsnämnd, och förberedande prövning verkställes genom Statens farmaceutiska laboratorium. Åtskilliga specialiteter, därav många av stor betydelse (t. ex. insulin och digitalispreparat), kunna blott prövas i djurförsök och jämföras till verkan med internationella standardpreparat, som fastställts av en på uppdrag av N. F:s hälsovårdskommitté arbetande kommission. Ljd.

Läkemedelstillverkning. Alkemisternas sökande efter »de vises sten», som kunde bota sjukdomar, övergick i början av 1800-talet till en strävan att ur naturligt material framställa högaktiva ämnen av betydelse för medicinen. Kininet, atropinet, morfinet och de andra opiumalkaloiderna isolerades under denna tid. På samma väg har en stor del av den äldre medicinens läkemedel framkommit, mjöldrygsextraktet, digitalispreparaten o. s. v.

Med den organiska kemiens utveckling i Tyskland under senare delen av 1800-talet erhölls en möjlighet att i stor skala syntetisera redan kända läkemedel, ss. salicylsyra, eter och kloroform för narkosändamål, och organiska syntesprodukter befunnos vara värdefulla för medicinen. Sålunda upptäcktes det feberstillande antipyrinet (Knorr 1883), huvudvärksmedlet fenacetin (Hinsberg 1887) samt sömnmedlen veronal (Conrad 1882) och sulfonal (Baumann 1886). Genom utbyggande av denna grundstomme har ett stort antal värdefulla läkemedel framkommit, bl. a. bedövningsmedlen (novokain m. fl.) och de organiska arsenikföreningarna (salvarsan, Ehrlich 1910), vilka vid insprutning läka och förebygga syfilis, allsköns spirochetoser och tropisk sömnsjuka.

En särskild och mycket viktig form av läkemedelsframställning är produktionen av sera och vacciner. Den utgör ett resultat av den redan omkr. 1900 högt uppdrivna bakteriologien, som nu utvecklats starkt.

Med den fysiologiska kemiens utveckling efter sekelskiftet följde framställningen av vitaminer och hormoner. Vitaminrika preparat ha uppfunnits, varigenom behovet av vitaminer lättare tillfredsställes än enbart genom födan. På denna väg har t. ex. engelska sjukan, rachitis, väsentligt reducerats i de moderna samhällena. Medan A- och B-vitaminerna fortfarande erhållas enbart ur naturligt material, tillverkas syntetiskt C- och D-vitamin nu redan i stor skala, det förra genom en invecklad syntes från socker, det senare genom bestrålning av steriner med ultraviolett ljus. Den yngsta men icke minst viktiga formen av l. är hormonframställningen. Ur färska körtlar från slaktboskap framställas delvis i storindustriell drift de högaktiva ämnena adrenalin, thyroxin, insulin samt hypofys- och könshormoner i syfte att ersätta en brist på dem vid människans s. k. insufficienssjukdomar. E. J-s.

***Längbro** (utom Ulriksberg) införlivades (dock ej i kyrkligt avseende) 1937 med Örebro.

***Längmanska testamentsfonden.** Fondens svenska andel, som förvaltas av Statskontoret, uppgick vid ingången av budgetåret 1936—37 till nära 10 mill. kr., därav kulturfonden omkr. 3,300,000 kr. E. Spr.

Länsarkitektinstitutionen inrättades 1917 i samband med Överintendentsämbetets omorganisation till Byggnadsstyrelsen (se d. o.). Institutionen omorganiserades och utvidgades genom beslut vid 1935 års riksdag. Enl. instr. 15 juni 1935 skall riket vara indelat i av K. m:t bestämda länsarkitektdistrikt. Ämbetsuppgifterna handhas av länsarkitekter, biträdande länsarkitekter och assistenter. Dessa äro Byggnadsstyrelsens tjänstemän men tjänstgöra hos länsstyrelserna och äro stationerade i vederbörande residensstäder enl. fördelning, som bestämmes av K. m:t. Länsarkitekt skall i fråga om byggnads- och stadsplaneväsendet tillvarata det allmännas bästa samt därvid vaka över att gällande bestämmelser efterlevas och en sund utveckling av byggnadsväsendet befordras. Han skall biträda länsstyrelsen med granskning av hithörande ärenden samt bl. a. närmast handha tillsynen över kronans under Byggnadsstyrelsens förvaltning ställda byggnader. På länsarkitektkontor skall dessutom i viss omfattning utövas arkitektverksamhet för statsverkets räkning. G. Ldn.

***Länsstyrelse.** Ändringar i 1918 års instr., i vilken alternativt beteckningen »Kungl. Maj:ts befallningshavande» bibehållits, ha efter 1927 skett 1931 och 1932.

Länstidningen, Östersund, tidning i Östersund, gr. 1924 som varannandagstidning, utges sedan 1927 sex ggr i veckan. Red. är från början N. A. Andersson (f. 1891). Tidningens politiska hållning är socialdemokratisk.

Läppcell, se Klyvöppningar.

***Lärarinnornas pensionsanstalt.** Utredning har verkställts om inordnande av L. i Statens pensionsanstalt, men frågan är ännu (1937) icke slutligt prövad. Fr. Sg.

***Lärarinnornas pensionsförening,** Svenska. L:s livräntefond uppgick 1 jan. 1937 till 2,086,657 kr., garantifonden till 426,247 kr. Antalet delägare i fonden utgjorde 562, livräntetagare 528. Livräntorna under 1936 uppgingo till 219,876 kr. Fr. Sg.

***Lärarsällskap,** se även Sverges folkskollärarförbund.

Lärarutbildning. För läroanstalter med huvudsaklig uppgift att ge teoretisk utbildning äro föreskrifterna om l. vanl. detaljerade, för läroanstalter med mera praktisk inriktning ofta mera allmänt avfattade, särskilt i fråga om de rent praktiska ämnena, där erfarenhet och lämplighet hos läraren kunna uppväga mer omfattande teoretisk utbildning. Till den förra gruppen höra allmänna läroverk och med dem jämförliga läroanstalter samt folk- och småskolor. L. för dessa läroanstalter är dels teoretisk, dels praktisk. För de allmänna läroverken består l. för ämneslärarna (ej för ämneslärarinnorna) i akademiska studier och avlagda examensprov jämte provårskurs (se Provår), för övningslärarna i genomgångna specialutbildningskurser (t. ex. Gymnastiska centralinstitutet, Tekniska skolans i Stockholm teckningslärarseminarium och Musikkonservatoriet). Ämneslärarinnornas utbildning sker i regel vid Högre lärarinneseminariet i Stockholm, som också utbildar lärarinnor för bl. a. de kommunala och enskilda flickskolorna. Se vidare 1933 års läroverksstadga, §§ 175—190. Lärarna vid folk- och småskolor erhålla jämlöpande teoretisk och praktisk utbildning vid särskilda utbildningsanstalter, folk- och småskoleseminarier (se Folkskoleseminarium och Småskoleseminarium, även i suppl.). Iakttagna brister beträffande l. ha under de senaste åren föranlett åtgärder för l:s reformerande. Frågorna om l. för de allmänna läroverken och om Högre lärarinneseminariets uppgifter och behövlighet ha överlämnats till en f. n. (1937) arbetande sakkunnigkommitté. — I fråga om de rena fackutbildningsanstalterna är l. direkt betingad av de skilda undervisningsuppgifterna. Vid många av dessa läroanstalter finnas därför såväl lärare med en mer allmänt syftande utbildning som lärare med rent facklig specialutbildning (t. ex. vid tekniska och kommersiella skolor av olika slag). För läroanstalter av högskolenatur är graden av ådagalagd vetenskaplig skicklighet den dominerande fordran på läraren. Man strävar i vår tid att åt lärare av skilda slag ge en utförligare orientering på det allmänt pedagogiska och psykologiska området än förr. Fr. Sg.

***Lärdomshistoria** eller Vetenskapshistoria behandlar det vetenskapliga livets utveckling, dess samband med och betydelse för det historiska livet i övrigt. Från lärjungar till Aristoteles härröra de äldsta kända framställningarna av några enskilda vetenskapers historia. Eljest inskränkte sig antik l. till samlingar av textutdrag ur berömda lärdes skrifter och anekdotiskt lagda biografier. Till egentlig utveckling nådde l. ej heller under medeltiden och begynnande nyare tid, vilkas insatser rörande l. voro av mest biografisk och bibliografisk karaktär. Allt vetenskapligt studium till långt fram i nyare tid var dock så tillvida historiskt, att det i huvudsak byggde på antikens lärda auktoriteter. Först efter den moderna naturvetenskapens stora triumfer på 1600-talet anlades historiska synpunkter på de antika traditionerna, och 1700-talet blev l:s klassiska årh., då åtskilliga grundläggande framställningar av enskilda vetenskapers historia tillkommo. Denna l:s uppblomstring sammanhänger i väsentlig mån även med upp-

lysningstidens stegrade intresse för den andliga odlingens historia. Den allmänna l. blev en modedisciplin och kärnan i *historia litteraria*, litteraturhistorien, som nu blev gängse undervisningsämne vid univ. och framställdes i talrika läroböcker och verk. Också vid de svenska univ. förekommo sedan slutet av 1600-talet föreläsningar i historia litteraria, i regel hållna av universitetsbibliotekarierna. Genom det ökade intresse för de estetiska problemen, som utmärkte det slutande 1700-talet, och genom romantikens kult av den nationella diktningen inleddes en utveckling, som gjorde skönlitteraturen, vilken tidigare blott spelat en underordnad roll i historia litteraria, till dennas huvudsakliga eller enda föremål. Den allmänna l. blev alltmer hemlös vid univ. — ett paradoxalt förhållande — och var i huvudsak hänvisad till det intresse, som en och annan litteraturhistoriker med vidare kulturhistorisk orientering kunde ägna åt den. Denna den allmänna l:s undanskjutna ställning bidrog naturligtvis ej att stimulera specialstudiet av de enskilda vetenskapernas historia, som än mindre hade någon plats inom det organiserade forskningsarbetet vid universitet och akademier.

Under senaste mansåldern har den åsikten med växande styrka börjat göra sig gällande, att utforskandet av vetenskapshistorien är en icke mindre viktig uppgift än t. ex. av konstens, skönlitteraturens och religionens historia, för vilka nu sedan länge lärostolar finnas vid varje univ. Betydelsefulla initiativ till l:s nu pågående uppodling ha i främsta rummet utgått från naturvetenskapligt och medicinskt håll; viktiga insatser ha också gjorts av klassiska filologer och filosofer. Även inom historiekretsar märkes växande intresse för den intellektuella kulturens hävder och för studiet av vetenskapens och idélivets roll i det allmänna historiska skeendet. I de flesta kulturländer finnas nu vetenskapshistoriska sällskap, som i regel utge tidskrifter m. m.; de flesta dylika sällskap samarbeta med den 1928 stiftade Académie internationale d'histoire des sciences (säte i Paris), som redan anordnat tre internationella kongresser. I Sverige existerar sedan 1934 Lärdomshistoriska samfundet (se d. o., nedan). Vetenskapshistoriska lärostolar och institut ha börjat inrättas vid univ.; särskilt gynnad är medicinens historia. Allmän vetenskapshistoria — i regel dock begränsad till naturvetenskapernas, matematikens, medicinens och teknikens historia — är nu ett organiserat studium vid åtskilliga univ. Sverige har sedan 1932 en vetenskapshistorisk lärostol utan särskild begränsning, den Carlbergska professuren i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala univ.

Litt.: Om l:s historia se S. v. Lempicki, »Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft» (1920); A. Mieli och P. Brunet, »Histoire des sciences», I (1935; inledningen), och olika universitets historia. — Allmänt om l. och dess uppgifter, ställning och förhållanden: G. Sarton, »History of science and the new humanism» (1931) och »The study of the history of science, with an introductory bibliography» (1936); J. Nordström, »Vetenskapshistoria» (i Svenska Kalendern 1936). — Viktigare tidskrifter: Isis (med löpande bibliogr.), Archeion, Annals of Science, Mitteilungen zur Geschichte der Medizin, der Naturwissenschaften und der Technik (viktigt recensionsorgan), Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften; i Lychnos årliga översikter av dessa o. a. tidskrifter samt annan litt. i l. Viktigare allmänna vetenskapers historia: F. Dannemann, »Die Naturwissenschaften in ihrer Entwicklung und in ihrem Zusammenhange» (2:a uppl. 1920—23); G. Sarton, »Introduction to the history of science» (hittills 3 bd, 1927 ff.; standardverk, går till 1300-talet); A. Mieli och P. Brunet, »Histoire des sciences», d. 1: »Antiquité» (1935); L. Thorndike, »A history of magic and experimental science» (4 bd, 1923—34; om medeltidens naturforskning); Preserved Smith, »A history of modern culture» (hittills 2 bd, 1930—34; allsidig, ypperligt orienterande framställning med värdefulla bibliogr.). J. N-m.

Lärdomshistoriska samfundet stiftades 1934 med säte i Uppsala, har f. n. (1937) omkr. 3,000 led. och utger årsboken Lychnos (1936 ff.) och monografiserien Lychnos-Bibliotek (bd 1 1936; utgöres av N. V. E. Nordenmark, »Anders Celsius»). L:s sekr. och red. för Lychnos är J. Nordström. J. N-m.

***Läroverkskollegium.** Led. av l. är enl. 1933 års läroverksstadga rektor, varje vid vederbörande läroverk tjänstgörande ord. lärare och icke ord. lärare med full tjänstgöring. Annan lärare skall i vissa fall delta i l:s överläggningar och beslut, så ock skolläkaren. L:s medansvarighet för läroverkens räkenskaper är sedan 1932 upphävd. Fr. Sg.

Läroverksstadgan, sammanfattningen av de bestämmelser, som gälla för de allm. läroverkens organisation, arbete, lärarpersonal, förvaltning m. m. Dit höra däremot icke stadganden om lärarpersonalens löne- och pensionsförhållanden samt om tim- och kursplaner för de allm. läroverken. L. kallades tidigare skolordning eller skolstadga (se d. o.). Senaste l. är av 1933, utg. i kommenterad uppl. av H. Grimlund och H. Wallin, jämte tim- och undervisningsplaner (s. å.). Fr. Sg.

***Läspning,** se även T a l r u b b n i n g a r.

Lättbetong, se B e t o n g, suppl., sp. 516.

Lättmetaller, teknisk benämning på metaller och metallegeringar med låg spec. v. (under 4). Till l. räknas aluminium, magnesium, beryllium, alkalimetaller och de alkaliska jordarternas metaller samt legeringar, i vilka någon av nämnda metaller ingår som huvudbeståndsdel. De för konstruktionsmaterial brukade l. äro aluminium och magnesium

samt aluminiumlegeringar och magnesiumlegeringar (se dessa ord, suppl.). V. Chr.

*Löbe, P., häktades efter omvälvningen 1933 och satt i fängelse omkr. 7 mån. Han är nu korrekturläsare i Berlin.

Löbells Jähresbericht, tysk militärkalender, gr. 1874, omfattande bl. a. redogörelse för samtliga staters härordningar samt översikter över aktuella militära frågor.

*Löberg, J. G., visar i de senaste årens målningar ett fördjupat inlevande i den värld, som ter sig »öververklig» (se Surrealism, suppl.), t. ex. »Clown i landskap» (oljemålning, 1931; Nationalmuseum i Stockholm). L. har envist framhållit det av honom som program framförda »rena färgmotivet» som måleriets yttersta konsekvens, oberoende av bildinnehållet. Men även i formellt naturbundna landskapskompositioner ha de koloristiska möjligheterna renodlats och samlats till en monumental färgsyntes med egenartad, starkt personlig verkan (t. ex. »Landskap med kyrka II»). E. L-k.

*Löchen, E. — L:s bror A. L. dog 1930.

*Lödöse. 1. Litt.: C. R. af Ugglas' monogr. om L. utkom 1931 (ej 1930); W. Koppe, »Lübeck und L. im 14. Jahrhundert» (i Göteborgs Vet.- och Vitt.-samh:s Handl., 5:e följden, ser. A, bd 4, 1934).

*Lödöse—Lilla Edets järnväg ingår numera i Trafikförvaltningen Göteborg—Dalarne—Gävle.

*Löfgren, svenska släkter. — 2. B. G. L. dog 1932 13/5.

*Löfgren, J. E., var 1930—34 ordf. för det liberala riksdagspartiet men övergick 1934 jämte detta till Folkpartiet, av vars förtroenderåd han är led. L. var 1931 led. av särskilda utskottet för frågan om rättegångsreform och 1935—36 av första lagutskottet. Han utgav 1934 »Klockorna i Östervåla», delvis rätts- och kriminalpsykologiska anteckningar (kring »Östervålamordet», 1896), delvis självbiografiska. Gl.

*Löfstedt, H. E. H. Av L:s »Syntactica» utkom d. 2 1933. Hans omfattande arbete »Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae» (1911) utgavs 1936 i nytryck. 1936 utkommo L:s »Vermischte Studien». Led. av Vet.-akad. (1934). E. St.

Löfstedt, Johan, donator (1849—1934), kolonialvarugrosshandlare i Hälsingborg. I sitt testamente gjorde L. stora donationer, bl. a. 1 mill. kr. (jämte överskottet av kvarlåtenskapen) till en fond, vars ränta efter vissa avdrag vart 5:e år disponeras av Hälsingborgs stadsfullmäktige för stadens försköning och till välgörande ändamål. Fondens kapitalbelopp utgjorde 31 dec. 1935 2,1 mill. kr. A. A-t.

Lökken, Thomas Olesen, dansk författare (f. 1877). L. lärde till skomakare och drev sedan cykelaffär och bokhandel. Sedan 1920 har han utgivit en rad romaner, bl. a. de båda trilogierna »Bonden Niels Hald» (1920; sv. övers. 1924) och »Poul Dam» (1925), »Klaus Bjerg og Bodil» (1923; sv. övers. 1926), »Stormosen» (1929), »Guds venner» (1930) och »Mosepigens søn» (1931). Det är huvudsakl. hembygdsskildringar från Vendsyssel men bredare än vanlig hembygdslitteratur, friska, lätt idealiserade bilder från bondens liv. — Litt.: J. Bukdahl, »Th. O. L.» (1927). P. E-t.

»Clown i landskap.» Målning av J. G. Löberg; i Nationalmuseum.

*Lökken verk har Norges största kisförekomst (malmreserven uppskattas till 16 mill. ton med omkr. 43 % svavel och 2,5 % koppar). L. äges sedan 1904 av Orkla grube a.-b. (se d. o.). Smältverket vid Thamshavn, som drives av ett dotterbolag, Orkla metall aktieselskap, kan årl. bearbeta 200,000 ton kis, varur erhållas omkr. 70,000 ton rent svavel. E. Hlr.

*Lönborg, S. E., avgick som lektor 1936. Han har vidare bl. a. utgivit »Ekkehart» (1931) och »Från Viktor Rydbergs Göteborgstid» (1934).

*Lönegren, E. F., avgick som biskop 1934. Av hans skr. märkes även en monogr. över J. C. Bring (1926).

*Lönereglering, se även Kyrkoegendom, suppl.

*Lönnberg, E., avgick från sin befattning vid Riksmuseet 1933. L:s senare vetenskapliga arbeten ha utgjorts av undersökningar över däggdjur, fåglar och fiskar. Som naturskyddsman har han bl. a. skrivit uppsatser om Sveriges sällsyntare rovdjur, ss. fjällräv, lo och björn, vilka ha bidragit till dessa djurs fridlysning. Hans verksamhet för fågelskydd har resulterat i bl. a. örnens fridlysning samt avsättningen av fridlysningsområden för fåglar. L. har skrivit bl. a. »Svenska fåglars flyttning» (1935). G. A-ff.

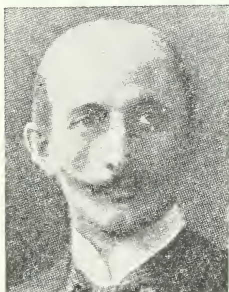
*Lönneberga har efter överflyttning 1931 av ett område (med 539 inv.) från Vena socken en areal av 94,86 km²; 2,013 inv. (1937).

*Lönnrot, E. Fi. biogr. av A. Anttila (2 bd, 1931—35).

Lönnroth, Arvo Johannes, finländsk

tekniker (f. 1881). Blev ingenjör 1905, tjänstgjorde därefter bl. a. vid väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och blev generaldir. där 1936. L. var 1930—36 prof. i järnvägs-, jord- och vägbyggnad vid tekn. högskolan i Helsingfors. — Hans bror Erik Johannes L. (f. 1883) är sedan 1928 prof. i skogstaxation vid Helsingfors univ. H. E. P.

Löns, Hermann, tysk författare (1866—1914), tidningsman till 1911, stupade i världskriget. L. är framför allt skildraren av Lüneburghedlandskapet och dess djurliv, som jägare, naturdyrkare och poetisk tolkare. Hans bästa skildringar från heden och Harz finnas i »Mein grünes Buch» (1901), »Mein braunes Buch» (1907), »Mümmelmann» (1909), »Auf der Wildbahn» (1912) m. fl. »Mein goldenes Buch» (1901), »Mein blaues Buch» (1909) och »Der kleine Rosengarten» (1911) äro diktsamlingar av lyrisk och balladkaraktär, som blivit mycket älskade. Många dikter äro tonsatta. Om nedersachsiskt allmogeliv berättade han bl. a. i romanen »Der Wehrwolf» (1910), en kraftig historisk-romantisk bygdeberättelse från trettioåriga kriget. »Das zweite Gesicht» (1912; »Det andra ansiktet», 1921) är en psykologisk problemroman. 1921 utgavs hans självbiografiska »Von Ost nach West». 1920 utkom på sv. »Vidu». L:s »Sämtliche Werke» utkommo i 8 bd 1923. — Monogr. av bl. a. E. Löns (2 bd, 1927—29), E. M. Boland (1930) och W. Deimann (1936). R-n B.

-lösa ingår som slutled i gårds- och bynamn, som äro synnerligen talrika i Danmark och Skåne (*Igelösa, Harlösa, Torrlösa, Ramlösa* m. fl.). Därifrån ha de spritt sig vidare utefter kusterna och floddalarna norrut till Småland och Östergötland (*Normlösa, Rogslösa* m. fl.) och till landskapen kring Hjälmaren och Mälaren (*Mellösa, Gumlösa* i Teda). Särskilt på slättbygden i v. Östergötland bilda de ett karakteristiskt inslag i namnförrådet. *-lösa*-namnen tillhöra i allm. i Danmark, Skåne och Östergötland stora byar, som ofta blivit kyrksocknar. För hög ålder talar, att förleden ofta är språkligt svårtolkad. Stundom är den ett personnamn av ålderdomlig typ. Säkerligen höra *-lösa*-namnen till Sveriges äldsta bebyggelsenamn. Vad *-lösa* betyder har varit mycket omstritt. Sannolikt är det släkt med ordet *löt* och verbet *luta*; innebörden har i så fall varit »äng», »betesmark». Den viktigaste näringen synes under den äldre järnåldern ha varit boskapsskötseln. Gårdarna och byarna lades helst på höjderna i landskapet, och de bästa betesmarkerna lågo då nedanför på sluttningarna. *Svartlösa* härad i Södermanland är tydligen uppkallat efter det medeltida tingsstället *Svartalöt*. — Se J. Sahlgren i Namn och Bygd, 7, 1919, s. 96 f., och »Hälsingborgs historia», I (1925), s. 116 f. E. W-én.

***Lösdrivare.** Antalet dömda l. har successivt nedgått. 1934 intogos i tvångsarbetsanstalt 189 män och 105 kvinnor. Enl. lag 19 sept. 1929 må sinnessjuk l. kvarhållas å dylik anstalt, tills vård å sinnessjukhus kan beredas. Lag 31 maj 1934 stadgar, att personer under 21 år ej må behandlas som l. V. A-t.

***Lösenförsändelse.** Korrespondent kan under vissa förutsättningar utfå ofrankerade försändelser mot erläggande av endast den avgift, som skulle betalats av avsändaren. Förfarandet är avsett för svarsförsändelser med anledning av utsända förfrågningar, rekvisitionsblanketter el. dyl. Å kuvert eller kort för svaret skola korrespondentens namn och adress vara tryckta. Denne har att utöver portot erlägga en bokföringsavgift. E. G-e.

Lösningsvärme, se Termokemi, sp. 144.

***Lösväska** kan inköpas från postverket, som även i vissa fall utlämnar l. till låns.

Lösörehypotek. Med beteckningen l., som i svensk rätt icke brukar användas som teknisk juridisk term, åsyftas panträtt utan besittning i lös egendom, ev. blott i lösöre i egentlig mening. L. förekommer beträffande fartyg (se Fartygsinteckning, även i suppl.) och spannmål (se Spannmålspant). I vidsträckt betydelse kan dit föras även inteckning i tomträtt och vattenfallsrätt (se dessa ord). Under l. innefattas ibland även förlagsinteckning (se d. o., även i suppl.) och inteckning i jordbruksinventarier (se d. o., suppl.), ehuru den i dessa fall uppkommande säkerhetsrätten i flera hänseenden skiljer sig från egentlig panträtt. Jfr även Hypotek, Inteckning, också i suppl., och Panträtt. A. M.

***Löt,** socken på Öland, har nu en areal av 32,94 km². Jfr Alböke, suppl.

***Löt,** socken i Uppsala län, ingår sedan 1 jan. 1936 i Trögds och Åsunda kontrakt.

-löv (äldre -lev) ingår i namn på talrika gårdar och byar i Danmark och s. Sverige. Centrum är Själland och Skåne (t. ex. *Arlöv, Svalöv, Eslöv*). Därifrån ha de spritt sig till Halland (t. ex. *Ränneslöv*) och Värend (t. ex. *Skatelöv*); enstaka ex. finnas ända uppe i Västergötland (*Rommele*, äldre *Romundalev*), n. Småland (*Adelöv*) och Öland (*Skärlöv*). Förleden i *-löv*-namnen är alltid personnamn av samma ålderdomliga typer, som man känner från den äldsta nordiska litteraturen, från runstenar och från ortnamn på *-stad*. *-löv*-namnen tillhöra säkerligen en av de äldsta ortnamnsgrupperna i Skandinavien; de sammanhänga med de tyska namnen på *-leben* (t. ex. *Eisleben*). *-löv, -lev* är samma ord som fsv. *lef*, isl. *leif*, »lämning» (jfr *kvarleva*), i ortnamnen betyder det »något efterlämnat», »arvegods». E. W-én.

Löwegren, A n d e r s G u n n a r H i l d i n g, politiker och skriftställare (f. 1881 ²¹/₉). Blev fil. lic. i Lund 1908, var huvudred. för Arbetet 1908—18 och led. av A. K. 1915—17. L. blev socialattaché i Paris 1918, dir. för svenska handelskammaren i Paris 1919 och fick 1923 socialråds namn. Bland L:s skrifter må nämnas dramat »Danton» (1922), »Silhuettklipp av nutida franska politici» (1928), »Kampen kring staten» (1929), »Från strövtåg i Frankrike» (1930), »Soldyrkare, excentriker och puritaner» (1931), »Studier om Michelangelo» (1933) samt »Poincaré och tredje republiken» (1936). Kj. S-g.

***Löwenhielm,** C. A. Nyare litt.: T. T:son Höjer, »Carl Johan i den stora koalitionen mot Napoleon» (1935; akad. avh.); A. Jansson, »Försvarsfrågan i svensk politik från 1809 till Krimkriget» (s. å.; akad. avh.).

***Löwenhielm,** G. C. F. Nyare litt.: Se L ö w e n h i e l m, C. A., ovan.

***Löwenströmska lasarettet** har efter ombyggnad 1936—37 78 sängar. Vid L. har inretts en barnbördsavd. med 10 sängar.

***Lövestad.** Stationssamhället blev 8 maj 1936 municipalsamhälle; 457 inv. (1937).

***Lövholmen.** Slipersfaktoriet har nedlagts. L. lyder nu under Domänstyrelsen.

***Lövskogsnunnan,** se även färgpl. S k o g s t r ä d e n s s k a d e d j u r 1, bild 2.

***Lövsta,** i Österlövsta socken. Om bruket i äldre tid se E. W. Dahlgren i Med Hammare och Fackla, I, 1928.

***Lövånger.** Arealen är enl. nymätning 567,70 km².

***Löväng.** Bland nyare litt. märkas: M. Sjöbeck, »Det äldre kulturlandskapet i Sydsverige» (i Skogsvårdsfören:s Tidskr. 1931), »Lövängen och dess betydelse för det sydsvenska bylandskapets uppkomst och utveckling» (ibid. 1932) och »Människans förhållande till den naturliga växtligheten» (i »Vi och vår natur», 1935). L.-G. R-ll.

Löyning, P a u l, norsk zoolog (f. 1895), konservator vid zoologiska museets i Oslo evertebratsamling 1926—33, lektor. L. har bearbetat huvudsakl. mollusker (nudibrancher från Norge, gastropoder och cephalopoder från norska Maudexpeditionen). N. O.

***M.** Stort M ingår i beteckningar för olika enheter i betydelsen meg(a), d. v. s. 1,000,000 ggr grundenheten, medan litet m betyder milli, d. v. s. ¹/₁,₀₀₀ av grundenheten.

Ma, kem. tecken för en atom masurium.

mA, beteckning för milliampere (se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl.).

***Maas.** Konkurrensen mellan Antwerpen och Rotterdam om trafiken på M. har framkallat två betydande kanalarbeten: Albertkanalen (se d. o., suppl.) samt Julianakanalen, som följer M:s högra strand från Maastricht till Maasbracht vid Roermond, således h. o. h. på nederländskt område.

***Mc Adoo,** W. G., bidrog 1932 väsentligt till F. Roosevelts nominering till presidentkandidat och är sedan 1933 senator. Han har skrivit självbiogr. »Crowded years» (1931).

Mc Almon [məkä'lmən], R o b e r t, nordamerikansk författare (f. 1896), tillhör Parisemigranterna och har lett deras förlag, Contract, för böcker, som ej fått ges ut i U. S. A. Av M:s verk må nämnas romanerna »Village» (1924), från Nord-Dakota, och »The portrait of a generation» (1926), mörka och pessimistiska med naturalistisk prägel. R-n B.

***M'Carthy,** J. — J. H. M. var född 1861 (ej 1860) och dog 1936. Av hans senare författarskap kan nämnas den friska memoarboken »Truth — and the other thing» (1932).

Macaulay [məkå'li], R o s e, engelsk författarinna (f. 1889). Slog igenom med romanen »Potterism» (1920; sv. övers. 1924), en satir över viss modern engelsk press. Än mera uppseende väckte »Dangerous ages» (1921; »Farliga åldrar», 1925), vilken försökte att i representanter för fyra generationers engelska kvinnor fånga tidsandans skiftningar alltifrån 1850-talet. Andra bekanta romaner äro »Mystery at Geneva» (1922; en satir över N. F.), »Told by an idiot» (1923; om tidsströmningar i de senaste generationernas England, särskilt symbolismen), »Orphan island» (1924; »Föräldralösa ön», 1930; satir över drottning Viktoria och viktorianismen), »Crewe Train» (1926; »Sparv i tranedans», 1932), »Keeping up appearances» (1928; »Hennes andra jag», 1929), »Staying with relations» (1930; »Kära släkten», 1931) och »They were defeated» (1932). Diktsamlingar äro »The two blind countries» (1914) och »Three days» (1919), essäer »A casual commentary» (1927) och »Personal pleasures» (1935).

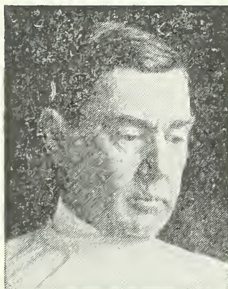
M. har ett livfullt och medryckande berättarkynne men är tillika nyckfull och tillfällig i händelseurval och konstruktion. Hon iakttar skarpt och koncist men visar ej mycket sinne för djupare sammanhang. Hennes män-

niskoskildring är mest skissartad och konventionell, trots att hon med förkärlek tecknar unga flickor i opposition mot konventionalismen. Människouppfattningen är humoristisk-satirisk, stilen rapp och paradoxskimrande. S. B. L.

*Mc Clellan, G. B. Monogr. av W. S. Myers (1934).

Mc Clintock [məkli'ntək], Barbara, nordamerikansk ärftlighets- och cellforskare (f. 1902), anställd vid Cornell university, Ithaca, N. Y. Delvis med ny metodik har M. ingående analyserat kromosomuppsättningen hos majs. Dessa undersökningar ha bl. a. möjliggjort uppställandet av »kromosomkartor» för majs, liknande tidigare för bananflugan. O. H-n.

McCollum [məkå'ləm], Elmer Verner, nordamerikansk fysiolog (f. 1879), prof. i agrikulturkemi i Madison 1913, i biokemi i Baltimore 1917. M. är en av samtidens främsta näringsfysiologer. Upptäckten av de båda fettlösliga vitaminerna A och D samt den tillväxtfrämjande effekten av det vattenlösliga vitamin B är väsentligen M:s och hans medhjälpares förtjänst. Även betydelsen av små mängder av vissa metaller i födan har påvisats av M. Bland hans arbeten märkes »The newer knowledge of nutrition» (1919; 2:a uppl. 1923; tills. m. N. Simmonds). Ljd.

Mac Donald [məkdå'nəld], Jeanette, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1907). Studerade sång och dans som barn och kom till teatern som balettflicka. M. började filma 1929 och har gjort en rad roller i operettfilmer, de mest kända i »Prinsgemålen» och »Glada änkan» (mot Chevalier), »Marietta» och »Rose-Marie». Hon har också med stor framgång spelat mot Clark Gable i »San Francisco». R. A-g.

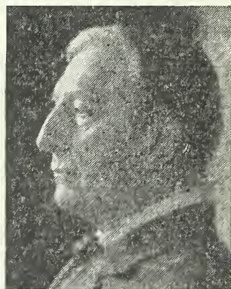

*MacDonald, J. R. Om M:s andra ministär, den nationella samlingsministärens bildande 1931 och M:s brytning med arbetarpartiets majoritet se Storbritannien, sp. 615. De svåra inrikespolitiska förhållandena, särskilt den ekonomiska krisen och arbetslöshetens stora omfattning, hade föranlett M. att söka botemedlet genom en nationell samling till dessa uppgifters lösning. Det var för honom en stor besvikelse, att endast en mindre del av hans gamla parti följde honom i den nya kursen. Hans personliga auktoritet som regeringschef skadades härav, och den undergrävdes snart ytterligare därigenom, att utvecklingen på det utrikespolitiska området icke gick i den riktning mot större samförstånd och avspänning stormakterna emellan, som han arbetat på, en politik, som fick sitt avgörande grundskott genom att nedrustningskonferensen (se Rustningsbegränsning, även i suppl.) misslyckades. Juni 1935 lämnade M., som även började lida av tilltagande ohälsa, chefskapet för regeringen och intog i den nya ministären Baldwin posten som lord president of the council. — Hans son Malcolm M. (f. 1901) invaldes i underhuset 1929 som representant för Labour party, övergick 1931 till faderns nationella arbetarparti, blev s. å. understatssekr. för dominions och juni 1935 kolonialminister men återgick nov. s. å. till sitt gamla ministerium, nu som dess chef. L-ts

*Macdonell, A. A., dog 1930.

MacDougal [məkdō'gəl], Daniel Trembley, nordamerikansk botanist (f. 1865), dir. för Carnegieinstitutets växtfysiologiska stationer 1905—28. M. är en framstående växtfysiolog, känd för sina arbeten särskilt om ökenvegetation, ss. »Botanical features of north american deserts» (1908), »Water balance of succulent plants» (1910; tills. m. E. Spalding) och »The Salton sea» (1914), liksom för sina studier över trädens tillväxt och fysiologi, t. ex. »Growth in trees» (1921, 1924) och »The green leaf» (1930). M. har även arbetat inom genetiken och var en av de första, som genom ingrepp i ovariet försökte ändra utvecklingsgången (»Alterations in heredity induced by ovarial treatment», 1911). C. S-g.

McDougall [məkdō'gəl], William, engelsk-amerikansk psykolog (f. 1871), prof. i psykologi vid Harvard-univ. 1920—27 samt därefter vid Duke university i Durham. M. räknas bland vår tids främsta psykologer. Han träder i bestämd opposition mot den mekanistiska »mosaikpsykologien» och hävdar i stället de psykiska processernas ändamålsbestämdhet. Hans psykologi fortskrider från det animaliska själslivets enklare processer, särskilt instinkterna, till det mänskliga själslivets högsta yttringar. Även det kollektiva själslivets företeelser har M. gjort till föremål för ett ingående studium. »The group mind» (1920; »Gruppens själsliv», 1925) räknas bland socialpsykologiens yppersta verk. Bland M:s övriga skrifter märkas: »An introduction to social psychology» (1908), »Body

and mind» (1912), »An outline of psychology» (1923; »Människans själsliv», 1930), »An outline of abnormal psychology» (1926), »Character and the conduct of life» (1927; »Karaktär och levnadskonst», 1928), »Modern materialism and emergent evolution» (1929) och »Religion and the sciences of life» (1934). Bjstm.

Maček [ma'tʃek], V l a d i m i r, jugoslavisk politiker (f. 1879), urspr. advokat. Blev efter mordet på S. Radić 1928 ledare för det kroatiska bondepartiet och har som sådan kämpat för autonomi eller större frihet åt kroaterna. M. har upprepade gånger dömts till fängelsestraff. Kroat. monogr. av M. Petjanek (1937). A. A-t.

Macfarland [məkfā'lənd], C h a r l e s S t e d m a n, nordamerikansk kyrkoman (f. 1866), kongregationalistpastor, var 1912—31 generalsekr. för The federal council of the churches of Christ in America (se A m e r i k a s f ö r e n t a s t a t e r, suppl., sp. 131), vars vittomfattande verksamhet han organiserade och utvecklade. Han har arbetat för att lösa sociala frågor, för internationalism och ekumenik samt har skrivit en rad böcker i dessa ämnen. G-r W-n.

***MacGill, P.**, har vidare skrivit bl. a. »Una Cassidy» (1928), skådespelet »Suspense» (uppf. 1930), »Tulliver's mill» (1934) och »The glen of Carra» (1935).

***Machado** y M o r a l e s, G., nödgades avgå 1933; se K u b a, suppl.

Machado Ruiz [matʃa'ðå roi'þ], A n t o n i o, spansk författare (f. 1875), bror till M. M. Debuterade med diktsamlingen »Soledades» (1903; utökad uppl., »Soledades, galerias y otros poemas», 1907). Såsom skald anses M. vara en av det moderna Spaniens förnämsta. Hans »Campos de Castilla» (1912) är översatt till fr. (»Terre espagnole», 1924). »Poesías completas (1899—1925)» utkommo 1928. M. har, mestadels i samarbete med brodern Manuel, även skrivit för teatern, och några av deras pjäser ha sammanförts i »Teatro completo» (1930). K. A. H.

Machado Ruiz [matʃa'ðå roi'þ], M a n u e l, spansk författare (f. 1874), bror till A. M.; bibliotekarie i Madrid, framstående skald, om också mindre berömd än sin yngre broder. M. har varit verksam även som teaterkritiker (»Un año de teatro», 1918) och har tills. m. brodern skrivit teaterpjäser. K. A. H.

***Machar, J. S.**, har senare utgivit ett stort antal arbeten, bl. a. de episka diktsamlingarna »Filmy» (Filmbilder; 1934), »Rozmary» (Stämningar; 1936) samt samlingen epigram och satirer »Na okraj dnů» (Vid dagarnas horisont; s. å.). M. har översatts till bl. a. ty. och eng. Saml. skr. 1926 ff. C. T-t.

Ma'chatschek, F r i t z, tysk geograf (f. 1876 i Mähren), prof. i Prag 1915, i Zürich 1924, i Wien 1928—34, i München sedan 1935. M. har särskilt framträtt som geomorfolog med avh. om centraleuropeiska, skandinaviska och centralasiatiska bergskedjor samt handböcker i geomorfologi, glaciologi m. m. Därjämte har han utgivit bl. a. »Landeskunde von Russisch Turkestan» (1921) samt »Länderkunde von Mitteleuropa» (1925) och »Europa als Ganzes» (1929), de båda sistnämnda i »Enzyklopädie der Erdkunde». G. R-ll.

Macha'tschski, F e l i x, tysk-österrikisk mineralog (f. 1895), docent i Graz 1925 och prof. i Tübingen sedan 1930. M., som huvudsakl. arbetat inom kristallkemien, har särskilt studerat ionradiernas betydelse för de kristallkemiska problemen och har därvid vunnit resultat av stor betydelse för mineralsystematiken. M:s »Isomorphie und Mischkristallbildung im Mineralreich» (Geol. Fören:s Förhandl., 54, 1932) utgör referat av föredrag i Stockholm. G. A-ff.

Mache, H e i n r i c h, österrikisk fysiker (f. 1876), prof. i Innsbruck 1906, i Wien 1908. M. har behandlat radioaktiviteten (radioaktivt vatten, radium- och toriumhalten i havsvatten m. m.). — Om enheten *mache* se R a d i o a k t i v t v a t t e n. Sv. B-r.

***Machiavelli,** N. d i B. d e i. Litt.: I. Andersson, »Erik XIV och M.» (i Scandia 1931); E. Muir, »M. and his times» (1936); V. Marcu, »M., die Schule der Macht» (1937).

Ma-chu, se H u a n g - h o.

Maciá y Llussá [məsia' i ljosa'], F r a n c e s c o, katalansk nationalist (1859—1933), se K a t a l o n i e n, suppl.

***Mackail, J. W.**, har vidare utgivit »The approach to Shakespeare» (1930) och en övers. av Odysséen (1932).

Mc Kay [məkāī' el. məkēī'], C l a u d e, nordamerikansk negerförfattare (f. 1890 på Jamaica), kom 1912 till U. S. A., var en tid kypare och bärare, har sedan 1920 ägnat sig åt författarskap. Först kommo diktsamlingarna »Songs of Jamaica» och »Constabulary ballads» (1912), »Spring in New Hampshire» (1920) och »Harlem shadows» (1922). »Home to Harlem» (1927), »Banjo» (1929; från Marseilles hamn) och »Gingertown» (1932) äro romaner, »Banana bottom» (1933) berättelser. — M. är en av negrernas populäraste författare, vars sånger äro mycket sjungna och vars nästan oöversättliga skildringar av deras liv äro genuina och övertygande. R-n B.

Mackaye [məkāī' el. məkēī'], P e r c y W a l l a c e, nordamerikansk författare (f. 1875), studerade vid Harvard och i Leipzig, har samlat och gett ut amerikansk folklore. M. är banbrytaren i U. S. A. för den konstnärliga teatern och en dramatik, som vill ge uttryck åt sociala rörelser, medborgargruppers och nationens samhällsliv. M. började med poetiska styc-

ken som »The Canterbury pilgrims» (1903; som opera 1916), verstragedien »Sappho and Phaon» (1907), sagospelet »The scarecrow» (1908) och har sedan utvecklat en väldig men ojämn alstring och experimenterat i olika stilar. Sina teorier om medborgarteatern framlade han i »The civic theatre» (1912) och »The community drama» (1917). Särskilt känd har han blivit genom sina friluftsföreställningar med amatörer som skådespelare: »A masque of labor» (1912), »Saint Louis» (1914; vid stadens 150-årsfest), med 7,500 medverkande, »The evergreen tree» (1917) och »Washington» (1919). Han har också författat libretton till folkoperan »Rip van Winkle» (1919; musik av H. L. R. De Koven), diktböcker m. m. R-n B.

***Mc Kenna,** S., har vidare skrivit bl. a. »Superstition» (1932) och »Sole death» (1935). 1936 utkommo »Journal and letters of S. M.» av E. R. Dodds.

***Mackensen,** A. v., erhöll avsked ur aktiv tjänst 1920. M. kallades 1933 till medlem av det preussiska statsrådet. Han har under den nationalsocialistiska regimen hyllats som representant för den gamla armén och erhöll 1935 »arvgården» Brüssow vid Prenzlau.

***Mackenzie,** sir A. C., dog 1935.

***Mackenzie,** C., är litteraturkritiker i Daily Mail sedan 1931. Han har ytterligare utgivit en mängd verk, bl. a. »Prince Charlie» (1932), »Water on the brain» (1933), »Literature in my time» (s. å.), »The darkening green» (1934) och »The four winds of love» (1936). M. är numera bosatt i Skottland. S. B. L.

McKenzie [məke'nzi], Robert Tait, nordamerikansk skulptör (f. 1867). Har särskilt studerat människokroppens anatomi och i flera år föreläst därom, bl. a. vid konstskolor. M. var 1904—30 chef för avd. för fysisk fostran vid Pennsylvaniauniv. i Filadelfia och fick 1931 en forskningsprofessur där. M:s ingående anatomiska kunskaper bestämma karaktären och arten i hans figurskulptur. Han har utfört flera statyer av löpare o. a. idrottsmän, en relief för Stadion i Stockholm, krigsmonument etc. M. har även skrivit om fysisk fostran. E. L-k.

Mackenzie King [məke'nzi ki'ŋ], W. L., se King, suppl.

***Mackeprang,** C. M. C., var 1923—31 red. för och huvudmedarb. i »Sorö, klostret, skolen, akademiet gennem tiderne».

McLaglen [məklä'glən], Victor, engelsk filmskådespelare (f. 1886). M. föddes i London, växte upp i Sydafrika och har haft ett växlingsrikt liv i olika världsdelar. Han har varit militär, boxare, guldgrävare och skådespelare, innan han kom till filmen, där han gjort en mängd roller i både England och U. S. A. »Rivalerna», »Angivaren» och »Under skilda fanor» äro några av hans mest kända filmer. M. har utgivit »Express to Hollywood» (1934). R. A-g.

Maclaren [məklä'rən], Ian, se Watson, J.

Mc Leish [məklī'ʃ], Archibald, nordamerikansk författare (f. 1892), deltog i världskriget och tillhörde den amerikanska författarkolonien i Paris, påverkades av franska symbolister, av T. S. Eliot och E. Pound. M. har gett ut flera diktsamlingar: »Tower of ivory» (1917), »The happy marriage» (1924), »New found land» (1930) m. fl. »Nobodaddy» (1926) är ett kraftfullt, metafysiskt Kainsdrama, »Conquistador» (1932; fick Pulitzerpriset) en stor episk dikt om den spanska erövringen av Mexiko, »Panic» (1935) ett skådespel på orimmad vers om den ekonomiska krisen under H. Hoovers presidentskap. 1933 utkommo »Poems 1924—1933». R-n B.

McLennan [məkle'nən], John Cunningham, kanadensisk fysiker (1867—1935), prof. i Toronto 1907—32. Arbetade inom spektroskopi och visade tills. m. Shrum, att den gröna norrskenslinjen utsändes av syre. M. upprättade i Toronto ett köldlaboratorium med maskiner för framställning av flytande helium och undersökte där metallers ledningsförmåga. Under världskriget arbetade han i England bl. a. med metoder för att bekämpa u-båtar. Senare ägnade han sig även åt de medicinska tillämpningarna av radioaktivitet, särskilt teleradiumbehandling. Sv. B-r.

***Macleod,** J. J. R., dog 1935.

Mac Leods manometer [məklau'ds -], se Manometer, sp. 807.

***Mac Mahon,** M. E. P. M. de. Hans memoarer utgåvos 1932 i 2 vol.

***Macnamara,** Th. J., dog 1931.

Mc Neile [məknī'l], Cyril, se Sapper.

***McNeill,** E., lämnade Irländska fristatens parlament 1927.

Mac Orlan [-årlã'], P., fransk författare, se Orlan, P. M.

Ma'cula, fläck, t. ex. på huden, och i motsats till papel ej upphöjd. M. lutea, gula fläcken (i ögat).

***Madagaskar** hade 3,820,987 inv. 1934 (med Komorerna); 1932 funnos 22,923 fransmän och 13,535 utlänningar. Under senare år har industrien börjat utvecklas (bl. a. stora köttkonservfabriker), likaså bergsbruket, som producerar grafit och råfosfat. Exporten värderades 1934 till 347,5 mill. frcs (därav kaffe 83,7 mill., köttkonserver 59,3 mill., vanilj 25,8 mill., maniok 22,5 mill. och raffiabast 20,3 mill. frcs) och importen till 311,6 mill. frcs. — Nyare litt.: M. Delélée-Desloges, »Madagascar» (1931); A. You och G. Gayet, »Madagascar, colonie française 1896—1930» (s. å.); H. Rusillon, »Un petit continent, Madagascar» (1933); M.-A. Leblond, »Madagascar, création française» (1934). S. F.

Madaria'ga [maða-], Salvador de, spansk författare, diplomat (f. 1886), var 1912—16 järnvägsingenjör, kom 1916 till London och blev medarb. i Times samt 1921 sekr. i N. F:s sekretariat (nedrustningsavdelningen, dec. 1926 dess chef). 1928—31 var M. litteraturprof. i Oxford, blev 1931 spansk ambassadör

i Washington, var en kort tid s. å. undervisningsminister och 1932—34 ambassadör i Paris. M. har genom sin mångsidighet och språkkunskap blivit en av de förnämsta exponenterna i den internationella världen för spansk kultur och litteratur. 1930 fick han ett pris på 10,000 frcs för sitt märkliga psykologiska arbete »Anglais, français, espagnols» (eng. uppl. 1928, sp. 1929). Bland hans många andra arbeten kunna nämnas diktsamlingarna »Romances de ciego» (1922) och »La fuente serena» (1927) samt essäsamlingarna »Shelley and Calderon» (1930) och »The genius of Spain» (1923). K. A. H.

Utom under den tid M. var anställd i N. F:s sekretariat har han deltagit i förbundets arbeten som spansk delegat vid församlingens sammanträden 1932—35. Han spelade där tidtals en uppmärksammad roll men drog sig i början av 1936 tillbaka från det politiska livet för att mera odelat kunna ägna sig åt sitt författarskap. L-ts.

***Madelin, L.**, har vidare utgivit bl. a. »La contrerévolution sous la révolution 1789—1815» (1935) och »Napoléon» (s. å.). Han har även skrivit delarna »Le consulat et l'empire» i »Histoire de France racontée à tous» (1932—33) samt 1935 utgivit Napoleons brev till Marie Louise.

***Madelung,** A a g e, utgav 1933 »Paa en sten under himlen. I Smaalands skovbygder».

***Madesjö.** Sedan Nybro 1932 blev stad, är M. församl. delad på två kyrkobokföringsdistrikt, M. och Nybro.

***Madetoja, L. A.**, har även genom en symfoni n:r 3 i A dur (uppf. i Sthlm 1927), körverk, baletten »Okon Fuoko» och operan »Juha» (efter J. Ahos roman; Helsingfors 1935) dokumenterat sig som betydande, särskilt genom polyfon stil kännetecknad tonsättare. »Österbottningar» gavs i Stockholm 1927. H. G-t.

Madioen [-ion], stad på Java, 80 km ö. om Soerakarta; 41,872 inv. (1930). Rishandel, sockerbruk, järnvägsverkstäder.

Ma'dona, stad i Lettland, 130 km ö. s. ö. om Riga; 2,357 inv. (1935). Stark rundradiosändare.

***Madras. 1.** Presidentskapet hade 46,740,107 inv. 1931. Lydstaterna bilda numera ett särskilt agentskap (*M. states agency*), som lyder direkt under indiska regeringen. — 2. Staden hade 647,230 inv. 1931. Flyghamn, ändpunkt för lufttrafiklinjen Karachi—Bombay—M.

***Madrid** hade 1,048,072 inv. 1935. Efter den republikanska omstörtningen ersattes alla namn på gator och offentliga platser m. m., som erinra om den avsatta dynastien, av nya. F. d. kungliga slottet är numera nationalmuseum med undantag av de delar, som disponeras av republikens president. I M:s centrum ha åtskilliga skyskrapor uppförts, bl. a. den nya telefoncentralen och flera affärshus. En ny, underjordisk centralbangård är under byggnad, och vid Parque del Oeste anlägges en universitetsstad (Ciudad universitaria). M. har trafikflyghamn vid Barajas de Madrid, 15 km i n. ö., och militärflygplats vid Getafe, 13 km mot s. s. v., samt rundradiosändare. Under spanska inbördeskriget flyttades regeringens säte från M. till Valencia 6 nov. 1936, i samband med att de upproriska riktade ett anfall mot staden. Det misslyckades emellertid, och M. har under ännu (maj 1937) icke avslutade strider tillfogats stora skador.

Madsen, A l f r e d M a r t i n, norsk politiker (f. 1888). Var litograf i Amerika 1910—12, i Tyskland 1913—14, senare verksam i norska arbetarpartiets press och är sedan 1931 v. ordf. i norska landsorganisationen. M. är stortingsman sedan 1922. Han var socialminister i Hornsruds ministär jan.—febr. 1928 och är handelsminister i Nygaardsvolds sedan mars 1935. W-t K.

***Madsen,** T h. J. M., har inlagt betydande förtjänster om värdebestämningen av sera. Från danska statens seruminstitut ha internationella standardpreparat utsänts över hela världen. M. hyllades på sin 60-årsdag 1930 med en omfattande festskrift. Han blev med. hedersdr i Uppsala 1932.

Madsen, V i c t o r, dansk biblioteksman (f. 1873). Blev cand. mag. 1899 och är sedan 1903 anställd vid Det kgl. bibliotek, sedan 1918 som bibliotekarie. M. har utarbetat en katalog över bibliotekets inkunabler (h. 1 1931) och 1933 utgivit ett verk om det danska frimureriets historia. Han är dansk red. för Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen. P. E-t.

***Madsen-Mygdal,** T h., lämnade folketinget 1933 och avgick s. å. som ordf. för venstres riksdagsgrupp.

Maebashi [-ʃi], stad på mell. Hondo, Japan, 110 km n. v. om Tokyo; 87,181 inv. (1935). Betydande silkeshandel. Försöksanstalter för jordbruk och silkesodling.

***Maeterlinck,** M., har senare utgivit några samlingar filosofiska essäer och aforismer: »La grande loi» (1933), »Avant le grand silence» (1934) och »Le sablier» (1936), samt ett symboliskt sagodrama, »La princesse Isabelle» (1935), givet utan framgång i Paris med förf:s andra hustru i titelrollen. Hans första hustru, skådespelerskan G e o r g e t t e L e b l a n c, publicerade 1935 sina »Mémoires» med värdefulla bidrag till M:s biogr. Till sv. har översatts »Myrornas liv» (1931). M. är led. av belgiska akad. sedan dess stiftande och fick 1932 belgisk grevetitel. Kj. S-g.

Magelang, stad på Java, 70 km v. om Soera-

karta; 52,944 inv. (1930). Garnisonsort; betydande tobakshandel.

Maginot [mazjinå'], A n d r é, fransk politiker (1877—1932). Invaldes 1910 i deputeradekammaren och slöt sig till den nationalistiska gruppen kring Poincaré. M. deltog i världskriget som frivillig, sårades svårt vid Verdun, var kolonialminister 1917, pensionsminister 1920—22 och krigsminister 1922—24 samt 1929—32 (med kortare avbrott). Han arbetade nitiskt för Frankrikes krigsberedskap i olika hänseenden. Hans namn är knutet till den s. k. Maginotlinjen, den fasta fästningszonen vid Frankrikes ö. gräns (jfr F r a n k r i k e, suppl., sp. 253 ff.), vars utbyggande han föreslog kabinettet och parlamentet sept. 1930. K. H–g.

Magiska kvadrater, se T r o l l k v a d r a t e r.

Mag-mellangärdsinflammation, T r a u m a t i s k, en hos idisslande husdjur, särskilt nötkreatur, allmän och förlustbringande sjukdom. Idisslarna svälja fodret, utan att det noggrant tuggats, och främmande kroppar (ståltrådsbitar, spik m. m.) kunna medfölja ned i förmagarna, där de tyngre ofta fastna i nätmagsväggens slemhinneveck. Genom nätmagens kontraktioner pressas spetsiga föremål täml. lätt genom dess vägg fram mot mellangärdet, varvid en inflammationsprocess uppstår i nätmagsväggen, mellangärdet och tillhörande bukhinna. Hos nötkreatur reagerar denna härvid med en hastig fibrinutsvettning, vilket nästan omedelbart medför en sammanklibbning mellan nätmagen och mellangärdet. Härigenom begränsas i regel bukhinneinflammationen till ett mindre område i bukhålans främsta del. I de flesta fall inkapslas sålunda den främmande kroppen, men den kan stundom efter genomträngandet av magväggen falla tillbaka in i nätmagen el. fortsätta framåt och intränga i lunga el. hjärtsäck, då i regel mycket allvarliga komplikationer tillstöta.

Sjukdomssymtomen sammanhänga med den akuta bukhinneinflammationen. Djuren sluta plötsligt att äta och sina hastigt, varjämte de vanl. stå med krökt rygg och sträckt hals. Stagnation inträder i digestionsarbetet, och djuren visa vanl. smärtyttringar.

Man bör undvika, att främmande kroppar komma med i nötkreaturens foder, t. ex. genom att anbringa magnet i kraftfoderkrossen, samt söka förebygga, att spetsiga metallföremål komma ut på åkrarna. Vid den kurativa behandlingen söker man minska trycket i bukhålan genom att ställa djuret högre med framdelen och samtidigt låta det svälta några dagar. I icke komplicerade fall ger operation i regel gott resultat. N. L.

***Magnesium** är näst aluminium och järn den vanligaste metallen i jordskorpan, i vilken m. ingår med mera än 5 %. M. framställes genom smältelektrolys antingen av karnallit efter föregående avvattning eller av vattenfri magnesiumklorid, framställd genom klorering av magnesit eller dolomit. På grund av sin låga spec. v. flyter den vid elektrolysen erhållna metallen upp till badets yta, varifrån den avskummas. Den erhållna råmetallen är förorenad av saltrester samt av små mängder kisel, järn, aluminium, mangan, alkalimetaller samt oxider och nitrider; de sistnämnda bildas, då den smälta metallen kommer i beröring med luften. Alkalimetallerna samt de mekaniskt inblandade oxiderna, nitriderna och saltresterna avlägsnas oftast genom råmetallens nedsmältning i järndegel och smältans genomarbetning med en viss saltblandning. En sådan är e l r a s a l, bestående av magnesiumklorid med tillsats av bl. a. flusspat, som ger blandningen en viss trögflutenhet i smält tillstånd. Införandet av det trögflytande saltet gör det möjligt att avsevärt överhetta metallen, vilket underlättar raffineringen. Vid gjutningen skyddar man metallstrålen för oxidation genom att påföra den svavelpulver. Tekniskt m. har i regel en renhetsgrad av minst 99,7 %; för speciella ändamål kan så ren metall framställas, att föroreningar knappast kunna påvisas på vanlig analytisk väg. M:s viktigaste mekaniska egenskaper äro följ.:

Elasticitetsmodul, kg/mm²	omkr.	4,100
Brinelltal, kg/mm²	»	35
Brottgräns hos pressade stänger, kg/mm²	»	25
» » sandgjutgods, »	»	10
Förlängning hos pressade stänger, % ...	»	10
» » sandgjutgods, % ...	»	5

M. har hexagonal kristallstruktur, vilket är av betydelse för metallens och dess legeringars plastiska bearbetning.

I luft överdrages m. med ett täckskikt, som skyddar metallen för fortsatt korrosion. Metallen är beständig gentemot starka baser men löses lätt i syror med undantag för fluorvätesyra. Den angripes av klorider, bromider, sulfater och nitrater men är beständig gentemot de flesta organiska ämnen, såvida dessa reagera alkaliskt eller neutralt och ej under ljusets och luftens inflytande sönderdelas i surt reagerande produkter.

Som konstruktionsmaterial brukas m., legerat med aluminium, zink, mangan, kisel, kadmium m. fl. metaller (se M a g n e s i u m l e g e r i n g a r, nedan). M. brukas också som tillsats till vissa aluminiumlegeringar (jfr d. o., suppl.), till koppar för ledningsbronstråd, till zinklegeringar för pressgjutningsändamål, som desoxidationsmedel i stål- och metallgjuterier och som desulfureringsmedel för nickel och nickellegeringar. V. Chr.

***Magnesiumlegeringar.** Alla tekniskt viktiga legeringar, i vilka magnesium ingår som huvudmetall, innehålla omkr. 90 % magnesium eller mera. De viktigaste tillsatserna äro aluminium, zink, mangan, kisel och kadmium. Legeringarna med aluminium och zink ha till följd av optimala hållfasthetsegenskaper stor praktisk betydelse. Mangantillsatsen förbättrar korrosionsegenskaperna dels genom att den bidrar till bildandet av ett skyddande

Benämning och sammansättning	Sträckgräns kg/mm²	Brottgräns kg/mm²	Förlängning %	Brinelltal kg/mm²	Anm.
Elektron AZG, Dowmetall H (6 % Al, 3 % Zn, 0,3 % Mn; resten Mg)	9—10,5	16—20	3—6	35—62	Efter gjutning
	13—15,0	26—30	2—6	65—72	Värmebehandlad
Elektron A9V (8,5 % Al, 0,5 % Zn, 0,3 % Mn; resten Mg)	10—11,0	24—27	8—12	56—63	»
Dowmetall A (8 % Al, 0,2 % Mn; resten Mg)	7—9,0	17—20	3—6	47—51	Efter gjutning

skikt på metallytan, dels genom att den renar smältan. Aluminium, zink och mangan bilda med magnesium fasta lösningar (blandkristaller); lösligheten för tillsatsmetallen ökas med stigande temp. Liksom hos vissa aluminiumlegeringar kan vid dessa m. härdning erhållas genom lämplig värmebehandling. Med kisel bildar magnesium ingen fast lösning. Legeringar med låg kiselhalt brukas för vissa ändamål, då det korta stelningsintervallet och den relativt höga eutektiska temp. äro av betydelse.

M. ha ung. samma kemiska egenskaper som rent magnesium. De mest korrosionsbeständiga m. innehålla endast magnesium och mangan, t. ex. Elektron AM 503 (98 % Mg, 2 % Mn) och Dowmetall M (98,5 % Mg, 1,5 % Mn). Korrosionsskyddande, väl vidhäftande och täta ytskikt kunna erhållas genom kemisk ytbehandling, t. ex. med en blandning av salpetersyra och alkalibikromat. Den gula kromförening, som därvid utfälles på ytan, erbjuder dessutom gott fäste för lackfärger.

M. finnas för såväl gjutgods som valsade, pressade och smidda produkter. För hopsmältningen brukas järndeglar, eldade med olja, gas eller koks. För smältans raffinering och som oxidationsskydd brukas en saltblandning, elrasal (se Magnesium, suppl.). Smältan renas vid 730°—760° C genom att saltblandningen omsorgsfullt inröres, varefter det av saltskiktet skyddade badet överhettas till 850°, då de sista föroreningarna avlägsnas. Legeringar med aluminiumtillsats få genom denna överhettning förbättrade hållfasthetsegenskaper. Efter överhettningen får smältan svalna till gjuttemp., vanl. 720°—770°, saltskiktet drages därpå åt sidan, och det blottade badet samt metallstrålen skyddas vid gjutningen mot oxidation genom att man sprutar på pulveriserat svavel.

Vid gjutning i våtsand inblandas i sanden 3—10 % svavel och 0,2—1 % borsyra; formen bör kunna genomsläppa gaser så lätt som möjligt. Även pressgjutgods tillverkas av m., som härvid erbjuda vissa fördelar i jämförelse med aluminiumlegeringar.

För sandgjutgods speciellt avsedda m. äro bl. a. i ovanstående tab. angivna.

Andra för sandgjutgods avsedda m. äro Elektron AZ 91 (9 % Al, 1 % Zn, 0,3 % Mn; resten Mg) och Dowmetall G (10 % Al, 0,1 % Mn; resten Mg). Gjutgods av m. brukas, då viktbesparing är av stor betydelse, t. ex. inom kommunikationsväsendet, samt för rörliga maskindetaljer, då liten massa eftersträvas. Dessa legeringar lämpa sig synnerligen väl för bearbetning med skärande verktyg.

M., avsedda för pressade, smidda och valsade produkter, äro bl. a. angivna i nedanstående tab.

Genom pressning, smidning och valsning förbättras i hög grad m:s hållfasthetsegenskaper. Varmbearbetning utföres vid 300°—400° C. Kallbearbetning kan företagas endast i mycket begränsad omfattning. För m. gäller, att all formgivning måste ske med ytterst låg hastighet. Hastigheten vid valsning är sålunda lägre än 30 m/min. och vid uppressningsarbeten omkr. 0,1 m/min. Uppressning och liknande arbeten företagas med materialet värmt till 280°—300° och med verktyg, som värmts omkr. 50° högre än materialet. Av stor praktisk betydelse är, att de vanligaste, för plåt använda m. ej erfordra termisk efterbehandling.

Av de nämnda legeringarna brukas Elektron AM 503 och Dowmetall M i huvudsak mest till plåt men även till profiler. Dessa legeringar kunna svetsas och nyttjas bl. a. till bränslebehållare och beklädnadsplåt för luftfarkoster. Elektron AZM och Dowmetall F brukas till profiler och plåt för mera påfrestade detaljer, för sänksmide eller annat smide. Elektron AZ 31 brukas för sänksmide och pressade profiler, Elektron AZ 855 och Dowmetall A för smidda detaljer med högsta fordringar på hållfasthet, t. ex. flygmaskinspropellrar. V. Chr.

Magnetbrytare, elektrisk strömbrytare för till- och frånslagning av magnetiseringsströmmen hos en elektrisk maskin. På grund av den höga induktansen hos de strömkretsar, i vilka m. ingår, måste brytarna i regel konstrueras enl. särskilda principer, och de kombineras ofta med urladdningsmotstånd. F. D-n.

Magnetiseringsmaskin, Matare, elektrisk generator, vanl. för alstring av likström, som lämnar magnetiseringsström till en större

Benämning och sammansättning	Sträckgräns kg/mm²	Brottgräns kg/mm²	Förlängning %	Brinelltal kg/mm²
Elektron AM 503, Dowmetall M (1,5—2 % Mn; resten Mg)	8—14	19—23	5—10	35—42
Elektron AZM (6,5 % Al, 1 % Zn, 0,3 % Mn; resten Mg)	18—22	28—32	10—16	55—60
Elektron AZ 31 (3 % Al, 1 % Zn, 0,3 % Mn; resten Mg)	16—20	25—28	8—15	50—60
Elektron AZ 855, Dowmetall A (8 % Al, 0—0,5 % Zn, 0,2 % Mn; resten Mg)	21—23	29—32	8—12	60—80
Dowmetall F (4 % Al, 0,3 % Mn; resten Mg)	14—20	26—29	6—15	50—60

maskin (vanl. synkron generator eller motor). M. kopplas ofta direkt vid huvudmaskinens axel men kan också ingå som del i ett separat magnetiseringsaggregat. F. D-n.

Magnetiseringsström, den elektriska ström, som fordras för att upprätthålla det magnetiska induktionsflödet i en elektrisk maskin, transformator eller apparat. I en transformator utgör m. en del av strömmen i arbetslindningarna, vanl. omkr. 1—6 % av den normala belastningsströmmen. I likströmsmaskiner samt likströmsmagnetiserade växelströmsmaskiner (t. ex. synkronmaskiner) flyter m. fram i en särskild härför avsedd magnetiseringslindning, medan i växelströmsmaskiner utan likströmsmagnetisering m. antingen ingår i den genom arbetslindningen flytande strömmen (t. ex. i asynkronmaskiner) eller anordnas i en särskild magnetiseringslindning (t. ex. i enfas seriemotorer). F. D-n.

Magnetiskt flöde, dets. som magnetiskt induktionsflöde (se Elektromagnetism, suppl., sp. 1200). Om enheten för m. se Elektriska enheter, suppl. F. D-n.

Magnetiskt moment, ett mått på en magnets verkan på avstånd, mycket större än dess längd (jfr Dipol, suppl.). En sluten strömledare har ett mot sitt plan vinkelrätt m., proportionellt mot strömstyrkan och den av ledaren omslutna ytan. Sv. B-r.

***Magnetism.** Kroppars magnetiska egenskaper karakteriseras av deras permeabilitet μ (se Elektromagnetism, suppl.) el. av deras susceptibilitet K, förhållandet mellan det magnetiska moment, som av ett magnetiskt fält alstras i 1 cm³ av kroppen, och fältets styrka. De sammanhänga enl. formeln $\mu = 1 + 4\pi K$. Diamagnetiska kroppar ha negativ susceptibilitet (alltså $\mu < 1$), nästan oberoende av temp. och av storleksordningen 10^{-6} (hos gaser ännu lägre). Diamagnetismen förklaras genom det yttre fältets inverkan på elektronbanorna kring atomerna, varigenom ett mot fältet proportionellt och motsatt riktat magnetiskt moment alstras (i analogi med vanliga induktionsfenomen). Paramagnetiska ämnen ha positiv susceptibilitet, vilket förklaras genom att atomerna i sig själva ha ett magnetiskt moment (jfr Magneton, även i suppl.) och blott inriktas av det yttre fältet. Då denna inriktning störes av värmerörelsen, växer susceptibiliteten starkt med sjunkande temp.; den är vid rumstemp. i allm. av storleksordningen 10^{-4}—10^{-6}. Det magnetiska momentet är bundet till ofullständiga undergrupper i atomernas elektronhöljen, medan de olika elektronerna i en fullständigt utfylld undergrupp motverka varandra, så att gruppen som helhet ej ger något magnetiskt moment. Den observerade paramagnetismen är differensen mellan denna effekt och den tidigare nämnda diamagnetiska. Vid metaller framkallar ledningselektronernas spin en paramagnetism, som på grund av urartningen (se Kvantumstatistik, suppl., sp. 1110) är nästan oberoende av temp.

Ofta råder mellan de olika elementarmagneterna (atomer el. elektroner) en växelverkan, som betingar avsevärda avvikelser från den enklare teorien för helt fria elementarmagneter. Detta gäller särskilt ferromagnetiska ämnen. Heisenberg m. fl. har i anslutning till en äldre teori av Weiss kvantummekaniskt behandlat detta problem. Han har funnit, att elementarmagneterna inom större el. mindre områden inrikta varandra, så att magnetisk mättning erhålles, så länge temp. ligger under en viss gräns, Curiepunkten. I allm. är denna spontana magnetisering i olika delar av en ferromagnetisk kropp riktad åt olika håll, varför ingen verkan utåt märkes, men ett yttre fält kan få magnetiseringen i det ena lilla området efter det andra att slå om till en annan riktning. Ommagnetisering sker sålunda diskontinuerligt i små steg (Barkhauseneffekt).

Sambandet mellan magnetiskt moment och impulsmoment yttrar sig i de gyromagnetiska effekterna, av vilka den först upptäckta är Barnetteffekten, en svag magnetisering, som uppkommer i en stav av ferromagnetiskt material, då den bringas i snabb rotation kring sin axel. Detta kan tolkas så, att elementarmagneterna genom gyroskopverkan sträva att ställa sig parallellt med stavens rotationsaxel. Som en omvändning härav kan man betrakta Einstein-de Haaseffekten: magnetiseras en kropp, likriktas elementarmagneterna mer el. mindre, och då deras impulsmoment därvid komma att samverka, måste kroppen som helhet bringas i rotation åt motsatt håll. Totala impulsmomentet måste näml. antas vara konstant. Andra, teoretiskt möjliga gyromagnetiska effekter har man ej kunnat experimentellt påvisa. Kvoten mellan impulsmoment och magnetiskt moment för en elektron i dess bana kring en kärna är enl. teorien dubbelt så stor som kvoten mellan elektronens eget spinmoment och magnetiska moment (jfr Magneton, suppl.). Då de gyromagnetiska effekterna ge ett obetydligt högre värde än den sistnämnda kvoten, följer härav, att elektronspinnet är övervägande i de ferromagnetiska fenomenen. Sv. B-r.

De magnetiska fenomenen spela en utomordentligt stor roll inom elektrotekniken. Elektriska maskiner och transformatorer utnyttja det magnetiska fältet för upplagring, överföring och omsättning av energi. Kraftverkan hos de arbetande delarna av lyft- och bromsmagneter, reläankaren m. m. är baserad på det magnetiska fältets ponderomotoriska krafter. Induktionsverkan inom kopplingsspolar o. dyl. i teletekniska apparater, t. ex. radiomottagare, äger rum med hjälp av magnetiska fält. Om de elektromagnetiska grundbegrepp, som finna praktisk till-

lämpning inom elektrotekniken, se Elektromagnetism, suppl. F. D-n.

Magnetmotstånd, ett vanligen reglerbart motstånd i kretsen för magnetiseringsströmmen till en elektrisk maskin. F. D-n.

Magnetomotörisk kraft, se Elektromagnetism, suppl., sp. 1199.

***Magneton.** Teoretiskt beror existensen av m. på sambandet mellan magnetiskt moment (se d. o., suppl.) och impulsmoment samt kvantumlagarna för det senare. Härur beräknas Bohrs m. $= e\,h/4\,\pi\,m\,c = 0{,}92 \cdot 10^{-20}$, där e och m äro elektronens laddning och massa, h Plancks konstant och c ljushastigheten. Bohrs m. är ung. 5 ggr större än Weiss'. Vid atomer med flera elektroner har man emellertid att räkna med samverkan mellan de olika elektronbanornas magnetiska moment jämte elektronernas eget på grund av deras spin (se Atom, suppl., sp. 315), medan kärnans bidrag är av underordnad betydelse (se Kärnfysik, suppl., sp. 1127). Detta gör, att enl. teorien även bråkdelar av Bohrs m. kunna förekomma. Sv. B-r.

Magnetooptik, läran om sambandet mellan ljus och magnetism. Till m. hör läran om Faradayeffekt (se d. o., suppl.), den magnetiska Kerreffekten (se Kerr, J.) och Zeemaneffekten (se d. o.). Sv. B-r.

Magnetrōn, radiorör, innehållande en rak glödtråd, omgiven av en med tråden koncentrisk cylindrisk anod; denna är ofta genom ett längdsnitt delad i två hälfter med skilda tilledningar. M. placeras i ett med glödtråden parallellt magnetiskt fält, som hindrar elektronerna från glödtråden att gå rätt över till anoden. M. kan nyttjas för alstring av ultrakorta radiovågor ned till ett par dm våglängd. Sv. B-r.

***Magnisa** skrives nu off. Manisa.

Magnitogorsk [magnitagå'rsk], stad i Tjeljabinskområdet, Sovjetryssland, vid övre loppet av Uralfloden, 240 km s. v. om Tjeljabinsk; 155,000 inv. (1933). M. har anlagts efter 1930 som ett centrum för Uralbergens järnindustri. Stora järn- och stålverk samt masugnar, som bearbeta den rika malmen från det närbelägna Gora Magnitnaja; stenkol erhålles från Kuznetsk- och Karagandafälten. Elektrisk kraftcentral, stor konstgödselfabrik; flyghamn. Jfr bild på pl. 3 vid Ryssland. S. F.

***Magnus,** svenska konungar. 3. M. Eriksson. Nyare litt.: I. Andersson, »Källstudier till Sveriges historia» (1928; akad. avh.) och i Scandia 1929; S. Kraft, »Textstudier till Birgittas revelationer» (s. å.; akad. avh.) och »Kring Erikskrönikan» (1932); H. Berg i Scandia 1930; B. Hildebrand, »Esbjörn Blåpanna» (i Personhist. Tidskr. 1934, tr. 1935); S. Engström i Hist. Tidskr. 1929 och »Bo Jonsson», I (1935; akad. avh.). B. H-d.

Magnuson, Gunnar Fredrik, industriman (f. 1884 $^{3}/_{11}$), son till T. A. M. Utexaminerades från Tekn. högskolans kemiska avd. 1907, var överingenjör vid Skogens kol a.-b., Kilafors, 1907—14, Korsnäs cellulosafabriker 1915—17 och Uddeholms a.-b. (Skoghallsverken) 1918—24. Han var 1925—29 verkst. dir. för Skönviks a.-b., varifrån han 1930 inträdde i a.-b. Kreuger & Toll som industriexpert. Sedan 1933 är han verkst. dir. i a.-b. Defibrator. Han var 1928—33 led. av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och har spelat en framträdande roll inom olika tekniska och industriella sammanslutningar, bl. a. som ordf. i Svenska pappers- och cellulosaingenjörsföreningen (sedan 1929). E. Hlr.

Magnussen, Rikard, dansk skulptör och skriftställare (f. 1885). Har utfört monument (drottning Sofia Magdalena, Hörsholm), kolossalstatyer (»Den gode herden») och porträttbyster samt skrivit »Landskabsmaleren James La Cour» (1928), »Carl Bloch. 1834—1890» (1931), »Billedhuggerminder» (1933), »Thorvaldsens livsanskuelse» (1936) m. m. E. L-k.

Magnusson, Adolf Hugo, botanist (f. 1885 $^{1}/_{3}$). Avlade folkskollärarexamen 1906, blev fil. mag. 1914 och är lärare i övningsskolan vid Göteborgs folkskoleseminarium sedan 1918. M. är en framstående lichenolog och har utom vetenskapliga avh. utgivit exsickatverket »Lichenes selecti scandinavici» (faskiklarna I—VII, 1927—33) och »Flora över Skandinaviens busk- och bladlavar» (1929). Han blev fil. hedersdr i Uppsala 1932. G. M-e.

***Magnusson,** E. O., i Tumhult, invaldes efter sammanslagningen av högergrupperna i båda kamrarna i Riksdagshögerns förtroenderåd. M. var 2:e vice talman i A. K. 1933—34 och 1:e vice talman 1935—36. Han avsade sig kandidatur vid andrakammarvalet 1936. Vid landstingsvalet 1934 avgick han ur landstinget. L. K.

***Magnusson,** G. G., är sedan 1931 red. för Sveriges Konditor-Tidning.

Magnusson, Gustaf, målare och grafiker (f. 1890 $^{27}/_{4}$). Har studerat vid Konstakad. i Stockholm samt utomlands. M. har målat företrädesvis porträtt i olja (prins Eugen, prins Gustav Adolf, borgmästare Fant m. fl.), väl tecknade bilder, vanl. med ett drag av elegans, men även figurkompositioner i al fresco (i Gustav Vasa folkskola i Stockholm 1914). Som grafiker har M. utfört bl. a. en serie porträtt, »Stadshusets män», i torrnål (1921—22). Han har skrivit romanen »En konstnärs väg» (1931). E. L-k.

Magnusson, Hilding Gustaf, veterinär (f. 1886 $^{30}/_{4}$). Avlade veterinärexamen 1909, blev laborator vid Statens veterinärbakteriologiska anstalt 1911 och föreståndare för Malmöhus läns hushållningssällskaps bak-

teriologiska laboratorium 1915. M. erhöll professors namn 1936. Han är framstående bakteriolog och har publicerat talrika vetenskapliga arbeten, i vilka han bidragit till utforskandet av vissa smittosamma sjukdomar hos husdjuren (mul- och klövsjuka, smittosamma fölsjukdomar m. fl.). N. L.

*Magnusson, K., i Skövde, var led. av 1932 års försvarskommission och har stor förtjänst av utformandet av högerlinjen i försvarsfrågan. M. var även led. av särskilda utskottet för försvarsfrågan vid 1936 års riksdag. L. K.

Magnusson, Nils Harald, geolog (f. 1890 15/1). Blev fil. dr vid Stockholms högskola 1925 och docent där i petrografi och malmgeologi 1927. Anställd vid Sveriges geol. undersökning 1918, blev M. statsgeolog 1930. Jämte beskrivningar till geol. kartblad i mell. Sverige märkas bland M:s publikationer bl. a. monogr. över Persbergs (Kommerskollegii Beskrivningar över Mineralfyndigheter, n:r 2, 1925), Nordmarks och Långbans malmtrakter (Sveriges Geol. Undersökning, ser. Ca, n:r 13, 1929, resp. n:r 23, 1930), »Gillbergaskålens byggnad» (ibid., ser. C, n:r 360, 1929) och »Berggrunden inom Kantorps malmtrakt» (ibid., n:r 401, 1936), vidare i Geol. Fören:s Förhandl. 1932—36 uppsatser om det mellansvenska urbergets åldersschema och omvandlingsprocesser samt (tills. m. A. Gavelin) »Geologisk översiktskarta över Norden», skala 1 : 1 mill., med beskrivning (1933—35) och (tills. m. E. Granlund) »Sveriges geologi» (1936). N. Zn.

*Magre, M., har senare skrivit berättelsesamlingen »Vies de courtisanes» (1931) och en rad populärfilosofiska essäböcker: »La mort et la vie future» (1932), »L'amour et la haine» (1934) och »La clef des choses cachées» (1935). Kj. S-g.

*Mahler, G. Bland ny litt. om M. må nämnas G. Engel, »G. M., song-symphonist» (1932), A. Schaefers, »G. M:s Instrumentation» (1935), och B. Walter, »G. M.» (1936).

Maiden castle [meī'dn kā'sl], förhistorisk försvarsanläggning i England, 3 km s. v. om Dorchester. M. är bildat av på vissa sträckor tredubbla jordvallar med vallgravar. Vallarna innesluta ett område, som är omkr. 900 m långt och omkr. 450 m brett, deras största höjd är omkr. 20 m. Det är den största anläggningen av detta slag i England och kan dateras till keltisk tid före romarnas erövring. Sedan 1934 pågå omfattande undersökningar där. H. An.

Maīdi'sm, majsförgiftning, dets. som pellagra (se d. o., även i suppl.).

*Maier, H., dog 1933. Bland hans skrifter märkes ytterligare »Philosophie der Wirklichkeit» (1 1926, 2: 1 1933).

*Maimatschin heter nu off. Altanbulak.

*Maimonides, M. Biogr. av A. Heschel (1935).

*Main. Kanaliseringsarbeten pågå mellan Aschaffenburg och Würzburg, varigenom denna flodsträcka blir farbar för fartyg om 1,500 ton.

*Maine. Av den utlandsfödda vita befolkningen 1930, 100,368 pers., voro 73,743 födda i Kanada och 1,882 i Sverige. Jordbruket omfattade 1930 39,006 farmer (1910 60,016) och hade depressionsåret 1933 ett produktionsvärde av 56 mill. doll. Industrien omfattade 1933 995 anläggningar med 59,518 anställda och hade ett tillv.-värde av 219 mill. doll. 1931 skedde en stark förenkling i M:s administration; många ämbeten indrogos. H. N-n.

*Mainz hade 142,627 inv. 1933, sedan kringliggande landskommuner 1930 inkorporerats.

Maire [mär], René Charles Joseph Ernest, fransk botanist (f. 1878), prof. vid univ. i Alger samt dir. för Laboratoire de botanique générale et appliquée och för Service botanique du gouvernement général de l'Algérie. M:s omfattande undersökningar av hattsvamparnas cytologi ha lett till viktiga slutsatser rörande deras systematik och släktskapsförhållanden (»Recherches cytologiques et taxonomiques sur les basidiomycètes», 1902, akad. avh., m. fl. arbeten). M. har vidare ägnat sig åt utforskandet av Nordafrikas flora och rest i Marockos i botaniskt hänseende nästan okända inre. Resultaten äro nedlagda i bl. a. »Contributions à l'étude de la flore de l'Afrique du Nord» (1918—26), »Étude sur la végétation et la flore du Grand Atlas et du Moyen Atlas marocains» (1922), »Tableau phytosociologique du Maroc», I (1934; tills. m. L. Emberger), och »Catalogue des plantes du Maroc» (3 dlr, 1931—34; tills. m. E. Jahandiez). Led. av sv. Vet.-akad. (1933). C. S-g.

Majerová [ma'järåvā], Marie, tjeckisk författarinna (f. 1882). Har utgivit en mängd arbeten, som huvudsakl. behandla socialpolitiska problem, framför allt arbetarfrågan. Här må nämnas: romanerna »Panenství» (Jungfrudom; 1907), »Náměstí republiky» (Place de la république; 1914), »Nejkrásnější svět» (Den skönaste av världar; 1923), »Kde je Charlie?» (Var är Charlie?; 1934; fransk, eng. och ty. övers. s. å.) och »Siréna» (Sirenen; 1935). Hon har även utgivit skildringar från sina resor i Sovjetryssland, Afrika och Amerika. C. T-t.

Majorgeneral, se Georges, A. J., suppl.

*Majs. Sedan en del tidigare sorter tillkommit, har under senare år majsodlingsområdet såväl i Amerika som i Europa avsevärt utvidgats åt n. Sålunda odlas numera s. k. sockermajs såsom grönsak t. o. m. här och

där i s. Sverige och fodermajs till mogen skörd även i n. Tyskland och Polen. Ytterst tidiga kanadensiska fodermajssorter ha visat sig kunna mogna i Skåne, varför majsodling småningom kanske kommer att upptagas i större skala även i Sverige. Införselavgift (se I m p o r t r e g l e r i n g, suppl.) på m. har utgått sedan 22 maj 1934 och utgör f. n. (april 1937) 3 kr. per 100 kg. G. N.-L.

Majsarin, se M e l a s s f o d e r.

Majsflingor, av vit majs framställt födoämne. Majsen kokas i lag, befrias från grodden, torkas, valsas och rostas. Tillv. av m., som nu även sker i Sverige, upptogs först i U. S. A. (*corn flakes*). Y.

Ma'jskij, I v a n M i c h a j l o v i t j, rysk diplomat (f. 1884). Deltog redan som student i den revolutionära rörelsen, häktades och förvisades upprepade gånger. Efter bolsjevikrevolutionen har M. bl. a. varit minister i Finland 1929—32 och blev 1933 ambassadör i London. Han har publicerat arbeten om Mongoliet, rysk utrikespolitik m. m. A. A-t.

Majunga, stad på n. v. kusten av Madagaskar, vid inloppet till Bombetokeviken; 22,212 inv. (1933). M. är en av öns förnämsta hamnar med betydande export; köttkonservfabriker, cementfabrik.

Makāber (fr. *macabre*), dödshemsk, groteskt ruskig, galghumoristisk. M. anses ha uppkommit genom felläsning av *chorea macchabaeorum* el. av arab. *maqābir* (se D ö d s d a n s e n).

Makalle', stad i Tigrai, n. Abessinien, 100 km s. ö. om Adua; omkr. 5,000 inv. Viktig handelsplats och vägknut. Var under italiensk-abessinska kriget en viktig stödjepunkt för abessinierna; besattes av italienarna 8 nov. 1935.

Makejevka [-ke'jifka], före 1930 D m i t r i j e v s k - S t a l i n s k i j, stad i Donetsområdet, Ukraina, 15 km ö. n. ö. om Stalino; 122,882 inv. (1933). Snabbt uppblomstrande fabriksstad med stenkolsgruvor, metallurgisk och kemisk industri.

Make up [mēik a'p], eng., ersätta, fylla upp; maskera, särskilt om skådespelares ansiktsbehandling för rollutseendet; behandling av ansiktet med puder, smink m. m.

Makino, S h i n k e n, greve, japansk politiker (f. 1861). M., som är medlem av pärskammaren, har tidigare varit ambassadör i Rom och Wien, var undervisningsminister 1904—06, jordbruksminister 1911—12 och utrikesminister 1913—14 samt var japansk delegerad vid fredskonferensen i Paris 1919. Som lordsigillbevarare, en post, som han av hälsoskäl lämnade 1935, anses han ha haft ett betydande politiskt inflytande och för sin moderation och konstitutionalism blivit föremål för förföljelse från särskilt yngre reaktionära skikt. L-ts.

Makwār, se N i l e n, sp. 1011.

***Málaga.** 2. Staden hade 203,844 inv. 1935. Under spanska inbördeskriget blev den erövrad av general Francos trupper i början av febr. 1937.

Malapa'rte, pseud. för S u c k e r t C u r z i o, italiensk författare (f. 1893). Särskilt i »L'Europa vivante» (1923) och »Italia barbara» (1925) predikade M. lidelsefullt en typiskt fascistisk åskådning: Italien skall hävda sin urgamla, på grund av andliga värden rika civilisation gentemot övrig europeisk kultur, som enbart är krass materialism. Han blev chefred. för La Stampa i Turin men övergick småningom till fascismens fiender och deporterades till Lipari 1933. Denna upplevelse har M. (benådad) skildrat i »Fughe in prigione» (1936). Alltid lysande stilist, är emellertid M. bäst, då han är enbart konstnär, som i den sprakande skälmromanen »Avventure di un capitano di sventura» (1927) och diktsaml. »L'arcitaliano» (1928). G. B-h.

Malapterūrus, se D a r r m a l.

***Malatia** skrives nu off. M a l a t y a. Staden har numera järnvägsförbindelse med Tevsipaşa vid Bagdadbanan.

Malati'tze, se M o l a t y c z e.

Malaviya, M a d a n M o h a n, indisk politiker (f. 1861). Utgav från 1887 olika tidningar, var medlem av legislativa rådet 1910—20 och president för indiska nationalkongressen 1909 och 1918. Han blev medlem av lagstiftande församlingen 1924 och deltog som de indiska nationalisternas ledare i förarbetena för en ny konstitution, bl. a. som medlem av rundabordskonferensen i London 1932. Han har härunder drivit radikal propaganda för vittgående indiska krav och tillhör efter författningsreformens genomförande (se I n d i e n, suppl., sp. 763 f.) en nationalistisk grupp, som delvis i samarbete med socialisterna fortsätter sin opposition med Indiens fulla oberoende som mål. L-ts.

***Mâle,** É., har även skrivit bl. a. »L'art religieux après le concile de Trente» (1932).

***Malen** blev 8 maj 1931 municipalsamhälle; 135 har, 984 inv. (1936). Tax.-värde å fastighet 5,103,000 kr. (1935), tax. inkomst 678,860 kr. Sedan 1937 utgör hela Båstads kommun en köping, vari M. ingår. Jfr B å s t a d, suppl. (med karta).

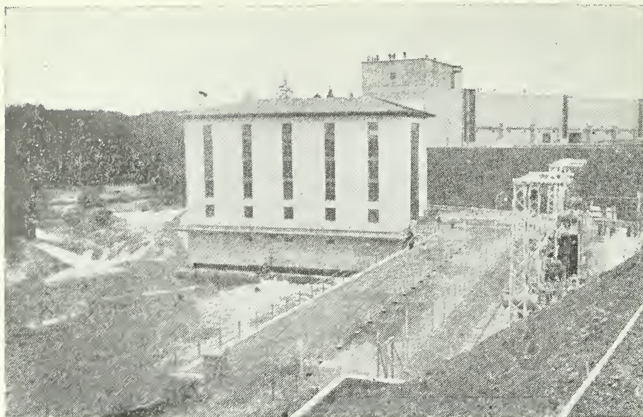
***Malexander.** Kyrkan återuppbyggdes 1930—31.

***Malfors kraftverk** byggdes 1932—36. Övre delen av fallsträckan har indämts genom en 1 km lång damm vid Ljungs tegelbruk, varigenom bildats en 4 km lång dammsjö i nivå med Norrbysjön. I kraftstationen finnas två turbiner om vardera 14,300 hkr vid 28 m fallhöjd, drivande generatorer om vardera 14,000 kVA. Maximala vattenförbrukningen är 45 m³/sek. i vardera turbinen. Kostnaden blev omkr. 8,8 mill. kr. Förvaltningsmässigt tillhör M. Motala kraftverk. S. Efs.

***Malin,** A. H., heter numera M a l i n i e m i.

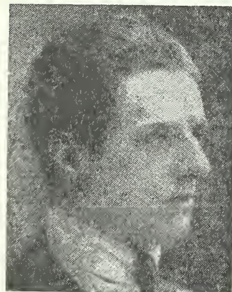
Mali'ndi, se M e l i n d e.

***Malinov,** A., var juni—okt. 1931 åter ministerpresident samt utrikesminister.

Malfors kraftverk.

***Malipiero,** F., avgick 1924 som kompositionslärare vid Parmakonservatoriet och fick 1932 samma befattning vid Conservatorio Benedetto Marcello i Venezia. M:s »Impressioni dal vero» omfatta även en tredje serie (1921—22). Bland hans tidigare kompositioner må även jämte kammarmusik, pianoverk och sånger framhållas operatrilogierna »L'Orfeide» och »Tre commedie Goldoniane». I sina senaste operor, »La favola del figlio cambiato» (text av Pirandello; urpremiär i Braunschweig 1934) och »Giulio Cesare» (efter Shakespeare; Genua 1936), har M., närmast efter mönster av Monteverdi, utbildat en i sångstämmorna förhärskande recitativisk stil. Till hans senare verk höra även körverket »La passione», en violinkonsert och en symfoni (uppf. i Göteborg 1935). Han är utgivare av Monteverdis samtliga verk, har utgivit annan äldre italiensk musik och författat bl. a. en monogr. över Monteverdi (1930). H. G-t.

***Maljavin,** F., bosatte sig 1917 i Frankrike. 1934 utställde han ett par hundra av sina målningar i Köpenhamn och Stockholm.

Mallet-Stevens [malä'-stəvä'(s)], Robert André, fransk arkitekt (f. 1886), en av Le Corbusiers efterföljare. M. har utfört ritningar till bostadshus i Auteuil i Paris (1927; vid en gata, som han givit sitt eget namn) samt hotell- och teaterbyggnader. E. L-k.

Malm, fi. *Malmi,* förortssamhälle till Helsingfors, i Helsinge socken, Nylands län, vid järnvägen Helsingfors—Riihimäki; omkr. 10,600 inv. (med Staffansby, fi. *Tapaninkylä*). Vid M. ligger Helsingfors' n. begravningsplats.

***Malm,** G. (C. G. O.), är sedan 1928 ordf. i styrelsen för Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt och sedan 1933 preses i Tekn. högskolans styrelse. Han har sedan 1929 varit ordf. i Svenskbystiftelsens arbetsutskott (se Gammelsvenskby, suppl.) och har ofta tagits i anspråk för offentliga utredningar, bl. a. som ordf. i statens industrikommission 1918—20 och 1925 års jordundersökningskommission (1925—27), i utredning rörande beredskapsarbeten 1931, för 1931 års väg- och brosakkunniga samt för sakkunniga rörande det elektriska kontrollväsendet 1931. Han var 1932—33 Ingenjörsvetenskapsakademiens preses. E. Hlr.

***Malm,** H. H., lämnade Kungl. teatern 1932.

Malm, Johan Einar Fredrik, författare (f. 1900 6/7), son till G. M.; fil. lic. i Uppsala 1928. Har skrivit diktsamlingarna »Blodets oro» (1920; 2:a, tillökade uppl. 1921), »Gästspel» (1924), »Bländverk» (1926), »Under bar himmel» (1930), »Tomter till salu» (1932), »Ur askan i elden» (1934) och »Stormvarning» (1935); 1933 kom urvalet »Dikter 1920—32». M. är en spontan, frisk lyriker, vars sånger och stämningar från naturens — framför allt skärgårdens — liv ha en sällsynt pregnans och realistisk åskådlighet. I personlig känslobikt har han tolkat lycka, resignation, smärta med suggestiva tongångar. — M. har också skildrat »Siouxindianernas sista strid» (1929). R-n B.

Malmar, Knut Karl Folke, jurist, diplomat (f. 1890 14/1). Blev jur. kand. i Uppsala 1916, attaché i Utrikesdep. 1917, legationsråd och chef för juridiska byrån 1923, chef för Utrikesdep:s rättsavd. 1928, utrikesråd 1930. M. har bl. a. deltagit i flera konferenser om internationell privaträtt och skrivit avh. i detta ämne samt »Förvärv och förlust av svenskt medborgarskap» (1936).

***Malmberg,** B., har vidare gett ut diktsamlingarna »Illusionernas träd» (1932) och »Dikter vid gränsen» (1935), vilken fick Sv. akad:s stora pris 1935. Den förra gav uttryck för en djup personlig kris, illusionslöshet och isolering, om också nya förhoppningar tycktes vakna till liv. I den senare, som tillhör den moderna svenska lyrikens mest formfulländade, har den enskilda individens levnadsöde fått

träda tillbaka för tidens nöd, för den katastrof, som nalkas Västerlandets folk. M. utgav 1936 »Intryck från Tyskland». R-n B.

***Malmberg,** E. E. H., blev 1936 t. f. brigadchef vid Västra arméfördelningen och 1937 militärområdesbefälhavare i Västra militärområdet. Han lämnade samtidigt aktiv tjänst och blev generalmajor i armén.

***Malmberg,** K. L. T., utnämndes 1936 till generallöjtnant.

***Malmberg,** N. V. A., dog 1936.

Malmberg, Oskar Harald, ämbetsman (f. 1883 4/6). Avlade lantmäteriexamen 1904, tjänstgjorde i Lantmäteristyrelsen och som distriktslantmätare, blev 1924 överlantmätare i Kopparbergs län och 1933 generaldir. och chef för Lantmäteristyrelsen. M. har anlitats som sakkunnig i utredningar, bl. a. 1935 om rikets ekonomiska kartläggning. G. Rbg.

***Malmberget.** Municipalsamhället med närmaste omgivning blev 1 sept. 1932 eget kyrkobokföringsdistrikt. Där finnes en rundradiostation. Karta över M. på pl. vid art. Karta.

***Malme,** G. O. A., dog 1937 5/3.

***Malmen** el. Malmslätt. Enl. 1936 års försvarsordning benämnes den till M. förlagda flygkåren fr. o. m. 1 juli 1936 Östgöta flygflottilj. I denna ingå tre arméspaningsdivisioner för samverkan med armén. Flygfältet på M. är under utbyggnad och beräknas fullt färdigt i sitt nya skick 1938. Ö-g.

***Malmer,** I. (Ivar Valfrid), är sedan 1933 led. av styrelsen för Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt. Han har ofta tagits i anspråk för offentliga utredningar ang. luftfartsfrågor (nord. luftfartskommissionen 1919—21, flygkommissionen 1920—22, luftfartssakkunniga 1928—29, flygsäkerhetsutredningen 1929—31). Han har vidare utgivit »Elementär aerodynamik» (1935) och »Teoretisk flyglära» (s. å.). E. Hlr.

Malmeström, Axel Kristian Elis, teolog, Linnéforskare (f. 1895 6/11). Blev teol. dr i Uppsala 1926 och kyrkoherde i Norra Råda, Karlstads stift, 1928. M. har i uppsatser och arbeten från nya synpunkter belyst Linnés personlighet och åskådning. Skr.: »Linné som kulturpersonlighet» (1925), »Carl von Linnés religiösa åskådning» (1926; akad. avh.), »Ur Linnés tankevärld och religiösa liv» (1932), »Ur det andliga livets historia i Norra Rådabygden under 1800-talet» (1935). A. U.

***Malmgeologi.** M:s utveckling på senaste tid har inneburit en väsentligt vidgad kännedom om flera av de geologiska processernas betydelse för malmernas uppkomst (jfr Malm). Viktigt iakttagelsematerial har framkommit, bl. a. från länder, som förut i detta avseende varit föga kända. I fråga om malmer, uppkomna genom magmatisk differentiation, framträder en tendens att för vissa typer, näml. järnmalmer av Kirunatyp samt de sulfidiska nickelkopparmalmerna, tillskriva lättflyktiga beståndsdelar i eruptivmagman (»magmagaser») en väsentlig roll vid differentiationen. I båda fallen är det malmkropparnas i viss mån självständiga geologiska uppträdande, som bestämt dessa synpunkter. Beträffande de svavelkiskroppar (inkl. kopparkishaltiga sådana), som tidigare likaledes tolkats såsom magmatiska bildningar, är man nu i allm. benägen att i stället räkna med ett metasomatiskt bildningssätt; det är dock ovisst om denna tolkning har allmän giltighet. I fråga om gångar och metasomatiska malmer har den uppfattningen alltmera stadgats, att de i regel härröra från eruptiva emanationer, sålunda från ämnen i gasform (pneumatolys) eller i form av flytande varma vattenlösningar (hydrotermala), vilkas metallhalt m. m. urspr. avgivits från en eruptivmagma. Bevisen härför äro framför allt det med ökat iakttagelsematerial ständigt allt klarare framträdande sambandet mellan dylik malmbildning och eruptiv verksamhet. Viktiga framsteg ha gjorts i kännedomen om såväl de kemiska reaktioner, som ingå i malmbildningen, som om temperaturnivåerna. Klart står emellertid, att i viss mån likartade malmbildningar kunna uppkomma genom sådana metallförflyttningar i berggrunden, vilka förmedlas av grundvattnet. Bland malmfyndigheter i egentlig mening är det dock blott få, för vilka ett dylikt uppkomstsätt är att räkna med. Bland malmtyper, som uppkommit genom geologiska processer på själva jordytan, har särskilt den oolitiska formen av sedimentära järnmalmer belysts, varvid bl. a. dess natur av utpräglad grundhavsbildning framträtt.

I praktiskt tillämpad m. ha vid sidan av genetiska frågor framför allt sådana, som röra tektoniken, upptagit uppmärksamheten, antingen det gällt tektoniska faktorer såsom bestämmande av platsen för epigenetisk malmbildning eller senare tektonisk formförändring av malmkroppar. Användningen av geologiskt specialutbildad arbetskraft inom gruvindustrien har ökats, både i malmletning (prospektering) och vid gruvor i drift. Detta gäller även Sverige, bl. a. genom arbeten i Skelleftefältet och angränsande trakter. Vidare ha i de flesta länder statliga åtgärder intensifierats, både då det gällt uppsökande av nya fyndigheter och inventering av malmtillgångarna i redan kända sådana. Dessa arbetsuppgifter ha framgått såväl ur världskrigstidens erfarenheter av handelsavspärrning som ur den i många länder framträdande önskan om i möjligaste mån inhemsk råvaruförsörjning även i fredstid. P. G-r.

***Malmgren,** G. R. Av »Sveriges författning» utkom h. 2 1932 och h. 3 1936. M.

har vidare publicerat »Riksdagen och lagstiftningen» (1934; utgör bd XIV i senare avd. av »Sveriges riksdag»). A. M.

***Malmköping.** Litt.: Minnesskriften »Malmköping 1785—1935» (1935).

Malmprocent, den i viktprocent uttryckta andel, som malmen utgör av den ur en gruva uppfordrade bergkvantiteten. M. kan avse antingen enbart styckemalm men kan dessutom omfatta även den slig, som framställes ur det vid sovringen erhållna anrikningsgodset. E. Hlr.

***Malmquist,** K. G., är sedan 1931 observator vid Vet.-akad:s observatorium i Saltsjöbaden och docent vid Stockholms högskola.

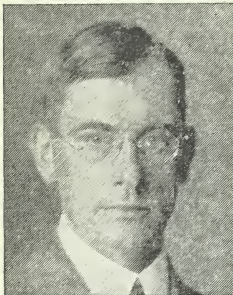
***Malmquist,** S., har i olika former fortsatt den 1929 startade teaterverksamheten. Sedan 1934 är han regissör vid Stadsteatern i Göteborg och sedan 1936 även ledare för Nya teatern i Stockholm.

***Malmroth,** C. A. G., dog 1934 $^{21}/_{11}$.

***Malmslätt,** se Malmen, även i suppl.

***Malmsten,** C. P. H., fick 1936 professors namn.

Malmström, Carl, botanist, torvgeolog (f. 1891 $^{20}/_{6}$). M. blev fil. dr i Uppsala 1924, docent i markbiologi vid Skogshögskolan 1926, 1933 skogsdikningssakkunnig hos Skogsvårdsstyrelsernas centralråd och 1935 överassistent vid Statens skogsförsöksanstalt, där han 1920—35 var assistent. Han har bl. a. studerat sjönötens utbredning i Sverige, framlagt det första moderna skogstypsschemat i Sverige och utrett norrländska myrmarkers byggnad, utvecklingshistoria och lämplighet för utdikning. Bland hans skrifter må nämnas »Trapa natans L. i Sverige» (i Sv. Bot. Tidskr., bd 14, 1920), »Vegetation» (i Skogsförsöksanstaltens exkursionsledare Kulbäcksliden—Svartberget, n:r XI, 1926), »Norrlands viktigaste skogstyper» (i Sveriges Natur, årg. 27, 1936) samt följ. avh. i Medd. från Statens Skogsförsöksanstalt: »Degerö Stormyr» (h. 20, 1923; akad. avh.), »Våra torvmarker ur skogsdikningssynpunkt» (h. 24, 1928), »Om faran för skogsmarkens försumpning i Norrland» (h. 26, 1931), »Om näringsförhållandenas betydelse för torvmarkers skogsproduktiva förmåga» (h.28,1935) och »Tönnersjöhedens försökspark i Halland. Ett bidrag till kännedomen om sydvästra Sveriges skogar, ljunghedar och torvmarker» (h. 30, 1937). L.-G. R-ll.

Malmström, Evald Nikolaus, överste i frälsningsarmén (f. 1879 $^{29}/_{10}$). M. genomgick frälsningsarméns krigsskola 1898—99, innehade flera betydelsefulla poster, bl. a. som chefred. och ungdomssekr., tills han 1934 blev krigsskolans chef. Han har bl. a. utgivit »Kolportör, präst och frälsningsofficer. V. Mårdbergs levnadsminnen» (1929) samt »Femtio års fälttåg» (1932). G-r W-n.

***Malmvik.** Under ledning av Vattenfallsstyrelsen och Jordbrukstekniska föreningen uppfördes 1934 på M. en ny ekonomibyggnad med rationellt inredd ladugård samt bl. a. anordningar för artificiell torkning av hö och spannmål enl. H. Edholms (se d. o. och Konsttorkning, båda i suppl.) system. M. nyttjas nu av Jordbrukets elektrotekniska forskningsinstitut (se Jordbrukstekniska föreningen, suppl.) som demonstrationsgård. G. Rbg.

***Malmö,** stad, har efter inkorporering av kommunerna Fosie (1931) och Husie (1935) en areal av 6,754 har, därav 6,676 har land, och en folkmängd av 144,482 inv. (1937).

Den slutna bebyggelsen har under de senaste åren starkt utvidgats, huvudsakl. i s. ö. riktning. Inom S. förstaden ha tillkommit telegrafverkets byggnad vid Drottninggatan, polishuset vid Davidshallstorg (arkitekt: F. Evers), statens högre allm. läroverk för flickor, kommunala mellanskolan och i v. utkanten Borgarskolan (1936). På Möllevångstorget restes 1931 skulpturverket »Arbetets ära» av A. Ebbe. I Rörsjöstaden har uppförts en byggnad för länsstyrelsen. I Gamla staden har Flensburgska huset restaurerats (1935). Österut märkas numera vid Lundavägen egnahemsområdet Rostorp samt det 1935 invigda stora sinnessjukhuset Ö. sjukhuset samt s. om Bulltofta Ö. kyrkogården (med krematorium). För uppförandet av en stadsteater, kombinerad med konserthus, äro 6 mill. kr. fonderade. Byggnaden kommer att ligga framför idrottsplatsens entré i fonden av Fersens väg (se färgkartan i bd 13) och beräknas färdig vid årsskiftet 1939—40. Efter de senaste årens inkorporeringar och gränsregleringar mellan församlingarna bestod M. 1 jan. 1937 av följ. 8 territoriella församlingar: S:t Petri (19,895 inv.), Karoli (17,660), S:t Pauli (38,071), S:t Johannes (18,520), V. Skrävlinge (26,528), Husie (4,186), Fosie (7,713) och Limhamn (11,909 inv.). Den tyskevangeliska församlingen har sedan 1931 egen kyrka vid Marietorps allé i V. förstaden. För vården av vissa angelägenheter utgöra territorialförsamlingarna en kyrklig samfällighet. Beslutanderätten om samfällighetens angelägenheter utövas av dess kyrkofullmäktige, vilkas förberedande och verkställande myndighet är samfällda kyrkorådet.

Tax.-värdet å fastighetsskattepliktig fastighet i M. uppgick 1935 till 589,273,600 kr. och å fastighetsskattefri till 49,006,400 kr., den tax. inkomsten till 197,818,080 kr. — Stadens inkomster voro 1934 51,746,414 kr., utgifterna 43,153,554 kr. Stadens tillgångar och skulder 31 dec. 1934 voro 184,298,083 kr., resp. 118,431,984 kr.

För vattenledningsverket ha tillkommit

1

MALMÖ. 1

Bild 1. Davidshallstorg med polishuset.

Bild 2. Affärs- och bostadshus ("Kolgapalatset") vid Skeppsbron.

Bild 3. Landsstatshuset (länsstyrelsens hus).

2

3

4

MALMÖ. 1

Bild 4. I förgrunden Stortorget med länsresidenset och rådhuset, längre bort S:t Petri och t. h. Caroli kyrka, t. v. centralstationen och längst bort hamnområdets ö. del med utblick över Lommabukten. Flygfotografi (H 544) av Aero materiel a.-b.

5

Bild 5. Från hamnen: Varvbassängen med Kockums skeppsvarv. I förgrunden en skymt av Inre hamnens v. kaj. Flygfotografi (D 172) av Aero materiel a.-b.

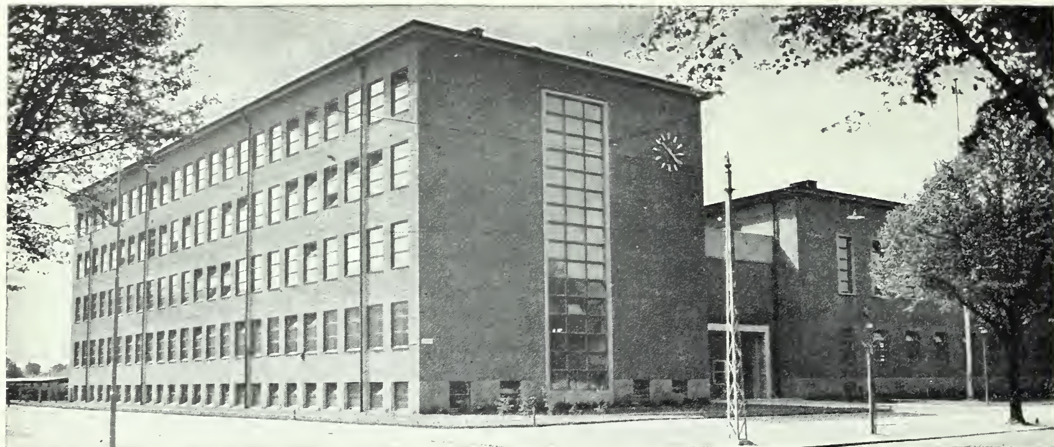

MALMÖ. 2 6

Bild 6. I förgrunden Rörsjöstaden, bortom Rörsjökanalen Gamla staden med Stortorget, S:t Petri kyrka och Drottningtorget, längre bort centralstationen och hamnen. Flygfotografi (H 584) av Aero materiel a.-b.

Bild 7. Bulltofta flygfält, sett mot s. s. v. Flygfotografi (H 1672) av Aero materiel a.-b. 7

8

9

MALMÖ. 2

Bild 8. Borgarskolan.

Bild 9. Telegrafverkets byggnad vid Drottninggatan.

Bild 10. Malmö museums nybyggnad på slottsområdet.

10

rörbrunnar även i Särslövs socken. I st. f. i de förutvarande 17 fattigvårdsdistrikten är M. numera indelat i 4 fattigvårdsområden samt förstaden Limhamn. De enskilda läroverken för flickor äro numera tre. Stadsbibliotekets bokbestånd hade 1934 stigit till 132,120 bd. Ö. teatern och Friluftsteatern vid Pildammarna ha tillkommit.

Näringar. Fabriksindustrien har utvecklats och räknade 1934 518 arbetsställen med tills. 19,004 arb.

Utöver i bd 13 nämnda företag märkas även: inom metallindustrien C. Lunds fabriks-a.-b., gr. 1879, a.-b. 1888, 250 arb., a.-b. Bleckvarufabriken, gr. 1898, 250 arb., a.-b. J. C. Ljungman, gr. 1924, 230 arb., inom livsmedelsindustrien a.-b. C. P. Påhlssons choklad- och konfektfabrik, gr. 1917, 150 arb., Ljungs choklad- och cacaofabrik a.-b., gr. 1916, a.-b. 1935, 140 arb., inom textil- och beklädnadsindustrien a.-b. M. strumpfabrik, gr. 1926, 800 arb., Fabriks-a.-b. Skandinavien, gr. 1893, 200 arb., Svenska bindgarnsfabrikens a.-b., gr. 1889, 250 arb., a.-b. Sv. kappfabriken, gr. 1907, a.-b. 1911, 200 arb., och a.-b. C. Holtèns herrkonfektionsfabrik, gr. 1917, 205 arb., samt inom kemiska industrien a.-b. Förenade superfosfatfabrikers anläggningar i M. stad och i Limhamn, a.-b. 1931, vari a.-b. Sv. konstgödnings- och svavelsyrefabrikerna uppgått. Sydsvenska kraft-a.-b. har i M. en stor ångkraftstation. Ryska gummifabriks-a.-b. heter numera a.-b. Tretorn.

Sjöfart. En oljehamn är f. n. under anläggning. I samtliga hamnar (utom Limhamn) ankommo och avgingo 1934 17,106 fartyg om tills. 7,669,081 nettoton, därav 11,288 fartyg om 5,445,049 ton i utrikes fart (i ångfärjetrafik Malmö—Köpenhamn och vice versa 3,009 fartyg om 2,476,536 ton; i frihamnen 916 fartyg om 527,475 nettoreg.-ton). I Limhamn ankommo och avgingo 1,648 fartyg om 369,112 ton. M. hamn är väsentligen en importhamn (importens värde 1933 112,633,828 kr., exportens s. å. 69,098,236 kr.). Utöver i bd 13 nämnda importvaror märkas även metaller och spånadsämnen.

Vid flygplatsen M.-Bulltofta inrättades 1930 en flygfyr (ljusstyrka 1,9 mill. Hefnerljus). Sedan 1 juli 1936 uppehålles reguljär lufttrafik även med Stockholm. I M. finnes en statlig rundradiostation. Utom i bd 13 nämnda kreditinrättningar märkes även Skånes bostadskreditförening. Sydsvenska banken har uppgått i Skånska banken. M. kreditförening har upphört. H. R-r.

Sport och idrott ha gamla anor i M. Redan under 1860-—1880-talen organiserades simning, gymnastik, rodd, skridsko- och velocipedåkning i föreningar och klubbar. I M. anlades Sveriges första ordnade idrottsplats 1890. M:s huvudidrottsplats, anlagd 1896, har fotbolls-, idrotts-, lek- och tennisplaner, tennishall samt kägelbanor. För de s. stadsdelarna öppnades 1936 en ny idrottsplats vid Heleneholm (fotbollsplaner, löparbanor m. m.). På Mellanheden uppfördes 1935 Tennisstadion. Särskilt framträdande är intresset för fotboll (M. fotbollsförening, Idrottsföreningen Kamraterna), allmän idrott (M. allmänna idrottsförening), gymnastik, brottning, tennis och badminton. E. B. H.; H. R-r.

Historia. Bilden av stadens äldsta utveckling har klarnat genom nyare undersökningar (se litt., nedan), varav bl. a. framgått, att staden existerade inom v. delen av den bevarade medeltida stadskärnans område redan omkr. 1260 och sannolikt anlagts där omkr. 1250. Den äldre uppfattningen, att Övre M. dessförinnan varit stad, har visat sig grundlös, och den i bd 13, sp. 726, anförda notisen om dess kyrka 1247 beror på ett missförstånd.

Litteraturhänvisningar. Malmö Fornminnesfören:s Årsskr. 1933 ff., särskilt uppsatser av E. Bager, K. Dahlberg, L. Ljungberg och H. Wåhlin. H. W-n.

*Malmöhus. Slottets restaurering avslutades 1931. 1935—36 återställdes även dess inre vallgördel och framförliggande vallgrav. Se vidare Malmö museum, nedan. H. W-n.

*Malmöhus län. Folkmängden hade 1937 stigit till 521,353 inv. Genom upprivandet av sträckan Höör—Hörby på Ö. Skånes järnvägar har de enskilda järnvägarnas längd i M. nedgått till 603 km. Höganäs socken (med Höganäs municipalsamhälle) blev 1936 stad under landsrätt. M. hade 1936 232 lands- och 3 köpingskommuner samt 18 municipalsamhällen. Klagshamn är ej längre tullplats. Folkskoleseminariet i Landskrona har ombildats till småskoleseminarium. I M. funnos 1936 5 kommunala mellanskolor och 9 realskolor. 1937—40 har M:s valkrets 10 och den s. k. fyrstadskretsen i M. 9 representanter i A. K. G. R-ll.

***Malmö museum.** Delar av museets historiska samlingar öppnades 1932 på Malmöhus slott, sedan restaureringen av slottet avslutats; dess forna »kungssal» är inredd till lokal för sammankomster och föredrag. Sedan avsikten att inreda slottsområdets fängelsebyggnader till museilokaler övergivits och nya byggnader för museets övriga samlingar uppförts på deras plats efter ritningar av C. A. Stoltz, öppnades museet i sin helhet 1937. H. W-n.

***Malmö yllefabriks a.-b.** sysselsätter 1936 omkr. 2,700 arb.

Malraux [malrå'], André, fransk författare (f. 1902), debuterade med en uppmärksammad romanserie från kolonierna, »Les puissances du désert», vars första delar heta »La voie royale» (1930) och »Les conquérants» (1928; »Erövrarna», 1929). Präglad av hänsynslös naturalism och makabert storvulen fantasi är »La condition humaine» (1933; »Människans lott», 1934), en roman från inbördeskrigets Kina, belönad med Goncourtpriset. M. är en ledande kraft inom de antifascistiska rörelserna i Frankrike; hans senaste roman, »Le temps du mépris» (1935; »Föraktets tid», 1936), ger interiörer från tyska fångläger. I det spanska inbördeskriget har M. deltagit som frivillig stridsflygare på regeringstruppernas sida. Kj. S-g.

***Malta.** Kolonien hade 256,140 inv. 1936

(oberäknat garnisonen). Flyghamn finnes vid Hal Far i s. v. delen av ön M.; angöres av den italienska linjen Rom—Tripolis. M:s befästningar ha under de senaste åren moderniserats, varvid särskilt luftförsvaret uppmärksammats. — Författningen, som 1932 åter sattes i kraft, suspenderades ånyo 1933. Sept. 1936 upphävdes M:s självstyrelse, och M. blev en kronkoloni. Sedan 1934 ersätter maltesiskan (en arabisk dialekt) italienskan som domstolsspråk; sedan sept. 1936 äro engelska och maltesiska enda off. språk. — Nyare litt.: G. Muscat, »General guide to M. and Gozo» (1933); A. Prestinenza, »Gli inglesi a M.» (1935). S. F.

***Maltdrycksbeskattning.** Efter höjningar 1932 och 1933 utgår maltskatten med 125 öre per kg för de första under tillv.-året avverkade 100,000 kg malt, 135 öre för nästa 100,000 kg samt 145 öre för kvantiteter över 200,000 kg. Skattepliktigt bryggeri har åtnjutit restitution av skatt 1 mars 1932—13 febr. 1933 efter 82 öre och därefter i de olika skattegrupperna efter resp. 122, 127 och 132 öre, allt för kg räknat, för omedelbart till svagdricka eller maltdricka använt malt, dock ej till högre belopp, än att återstående skatt uppgår som tidigare till 8 kr. per helgfritt dygn. Den skattepliktiga tillv. uppgick tillv.-året 1934—35 till 0,22 mill. l kl. III, 16,59 mill. l kl. II lagertyp och 113,40 mill. l kl. II pilsnertyp samt den skattefria tillv. (kl. I) till 122,47 mill. l svagdricka och 0,32 mill. l maltdricka. Skatten utgör numera drygt 20 öre per l (ej fullt 7 öre per halvbutelj) och maltskatten 26—28 mill. kr. årl. I av 1934 års maltdryckskommitterade 1936 avgivet betänkande har föreslagits, att m. skall omläggas från råämnesskatt, maltskatt, till skatt på den färdiga varan, produktskatt. I samband med omläggningen har ej föreslagits någon förändring av skattens belopp, vilket föreslås till 21 öre per l för maltdrycker kl. II. De sakkunniga föreslå höjning av den tillåtna alkoholhalten i pilsnerdricka från 3,2 till 3,4 viktprocent. Bestämmelser rörande extrakthaltsgränser ha ej bibehållits i kommittéförslaget utom för svagdricka.

I *Finland* har i samband med förbudets upphävande 1932 införts beskattning av den färdiga varan. Enl. denna beskattning, som är reglerad genom en lag av 1934 om skatt på maltdrycker, indelas dessa i dels skattefria, eller maltdrycker med en alkoholhalt av högst 1,4 viktprocent och en stamvörtstyrka av högst 5 %, dels skattepliktiga: första klassen maltdrycker med högst 2,25 viktprocent, andra klassen maltdrycker med 2,25—3,2 viktprocent och tredje klassen maltdrycker med 3,2—4,5 viktprocent alkohol (dock må porter hålla ända till 6 viktprocent alkohol). Skattesatserna äro: för första klassen 50 penni, för andra klassen 1 fmk 20 penni och för tredje klassen 3 fmk, allt per l. Skatten gav 1935 45,36 mill. fmk, därav tredje klassen 41,08 mill. fmk. H. G-n.

Malte, M a l t e O s c a r, svensk-kanadensisk botanist (1880—1933). M. blev fil. dr i Lund 1910 och flyttade sedan till Kanada, där han 1912—21 var agrostolog (grässpecialist) vid Dominion experimental farm i Ottawa och 1921 blev föreståndare för bot. avd. vid National museum of Canada. Hans skrifter behandla foderväxter samt Kanadas vegetation och flora. M. deltog 1932 i en forskningsresa till arktiska Kanada och gjorde därunder stora samlingar. C. S-g.

***Malung,** socken. Stationssamhället Grönland (vid M:s station) m. m. bildar sedan 14 jan. 1931 M:s municipalsamhälle; 202 har, 947 inv. (1937). Tax.-värde å fastighet 2,383,700 kr. (1935), tax. inkomst 908,040 kr. I kyrkbyn ligger M:s el. Västerdalarnas folkhögskola (gr. 1909) med manlig och kvinnlig huvudkurs samt andra årskurs.

***Malung,** tingslag. På statsbanan Limedsforsen—Särna ersattes 1934 sträckan Brintbodarna—M. med den nybyggda linjen Vansbro—M.

Malvern [må'lvən], stad i Worcestershire, v. England, s. v. om Worcester; 16,830 inv. (1931). M. är en av Englands mest besökta kurorter (järnkällor) och består av den gamla staden Great M. (med märklig klosterkyrka, gr. på 1000-talet) samt Malvern Wells, Malvern Link m. fl. villasamhällen. I M. är Jenny Lind begraven. V. om staden höja sig de för sin naturskönhet berömda Malvern hills (425 m ö. h.). S. F.

***Malvy, L. J.,** återvald till deputerad 1932 och 1936, har mer och mer närmat sig de moderata centerpartierna och fick 1936, då han öppet bekämpade den segrande »folkfronten», lämna ordförandeposten i kammarens finansutskott. Kj. S-g.

Malypetr [ma'li-], J a n, tjeckoslovakisk politiker (f. 1873). Som en av ledarna för agrarpartiet har M. bl. a. varit inrikesminister 1922—25 och talman i deputeradekammaren. Okt. 1932—okt. 1935 var M. chef för en flera ggr ombildad koalitionsregering och blev därpå åter talman. A. A-t.

Malå och Norsjö, numera off. namn på f. d. Norsjö och Malå tingslag.

Målören, skären vid inloppet till Haparanda, Nederkalix socken, Norrbottens län. Fyr och lotsplats.

Mamoulian [-molja'n], R o u b e n, nordamerikansk filmregissör (f. 1898 i Kaukasien). Studerade vid univ. i Moskva, kom 1920 till London och blev underregissör vid en teater där. Efter ett par år övergick M. till filmen men lämnade senare England och var verksam i New York som regissör vid såväl opera som talscen. 1931 fick han engagemang i Hollywood, där han iscensatt en rad omtalade filmer, bl. a. »Doktor Jekyll och Mr. Hyde», »Applåder», »Din för i kväll», »Höga visan» (med Marlene Dietrich), »Christina» (med

Greta Garbo) och »Fåfängans marknad» (färgfilmsexperiment). R. A-g.

Man., off. förk. för Manitoba.

MAN, se Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg A.-G., suppl.

Man, Hendrik de, belgisk politiker (f. 1885). M. gjorde sig före världskriget bemärkt som ledare för den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Belgien. 1924—33 medverkade han som lärare vid Akademie der Arbeit i Frankfurt a. M. och utgav 1926 ett arbete om socialismens psykologi (sv. övers. 1928), som blivit föremål för stor uppmärksamhet bl. a. för sin kritiska analys av marxismen. M. ingick mars 1935 som minister för allmänna arbeten i van Zeelands nationella samlingsministär, som han tillhör som finansminister efter dess nybildning juni 1936. S. H.

Manacorda [-kå'rda], Guido, italiensk filosof (f. 1879), bibliotekarie i Catania och Pisa, prof. i tysk litt. först vid univ. i Neapel, sedan i Florens. M. är ledaren för den grupp florentinska filosofer, som i en mysticismens renässans se enda räddningen för en plågad och orolig samtid. Propagandaverk härför äro »Verso una nuova mistica» (1922) och »Mistica minore» (1926), liksom i viss mån även läsdramat »Paolo di Tarso» (1927). Ypperlig litteraturkritiker visar sig M. vara bl. a. i »Studi e saggi» (1922). Han redigerade Studi di Filologia Moderna 1908—14. Se M. Vaussard, »Sur la nouvelle Italie» (1928). G. B-h.

Mana'do, dets. som Menado (se d. o.).

***Managua** förstördes i mars 1931 till största delen av en jordbävning men har sedermera återuppbyggts.

Manceni'ljträd, se Hippomane mancinella.

***Manchester** (i England) hade 766,378 inv. 1931. Bland nyare byggnader märkes M. public library, invigt 1934 (jfr pl. Biblioteksbyggnader, suppl., bild 3 och 4). M. har flyghamn.

Manchoutikuo [-tʃoti-], Manchoukuo, kejsardöme i Östasien under japanskt skydd, omfattar de tre f. d. manchuriska provinserna samt prov. Jehol av Inre Mongoliet, alla lösgjorda från Kina. Enl. jap. uppgifter omfattar M. 1,300,462 km² med 32,869,054 inv. (1935), oberäknat det av Japan arrenderade Kuang-tung (3,462 km², 1,145,235 inv. 1936) och den sydmanchuriska järnvägszonen (290 km², 522,645 inv.). Huvudstad är Sinking (f. d. Chang-chun). Om naturförhållanden och klimat se Manchuriet.

Befolkning. Av inv. 1935 uppgåvos 32,052,119 vara »manchurier», d. v. s. huvudsakl. av kinesisk härkomst samt mongoler och manchuer, och 662,861 koreaner samt 76,429 japaner; återstoden utgjordes av européer. Invandringen från Kina har under senare år avtagit och kompenseras av en betydande återutvandring. Invandringen från Korea och Japan stimuleras på allt sätt men har ännu ej nått större omfattning. Ett stort antal européer, framför allt ryssar, har under senare år lämnat M.

Näringar. Av arealen beräknas 28,2 % utgöra odlingsbar jord, men 1933 voro endast 13,3 % lagda under kultur. S. delarna äro nästan h. o. h. uppodlade, och i mellersta M. har odlingsarbetet under senare år tagit stark fart, medan de n. delarna ännu erbjuda stora utvecklingsmöjligheter. Av befolkningen beräknas 80 % livnära sig av jordbruk. 1934 skördades 3,8 mill. ton sojabönor, 3,8 mill. ton sockerdurra (*kaoliang*), 2,3 mill. ton hirs, 1,5 mill. ton majs och 0,6 mill. ton vete. Jordbrukarbefolkningen håller svin, nötboskap och fjäderfä, medan nomadbefolkningen v. om Chinganbergen huvudsakl. håller får och getter. Skogsbruket är av vikt i M:s ö. delar. Bergsbruket producerade 1933 9,1 mill. ton stenkol och 1,1 mill. ton järnmalm samt oljeskiffer och smärre kvantiteter magnesit, guld m. m. De förnämsta f. n. brutna kolfälten ligga vid Fu-shun, Pen-si-hu, Yen-tai, Mu-ling och Dalai-nor; stora reserver finnas i Jehol. Järnmalmen brytes mest vid Anshan och Pen-si-hu, där även de största järnverken äro belägna. Industrien har på senare år snabbt utvecklats, tack vare japanska kapitalinvesteringar. 1932 funnos 3,882 fabriker med 108,906 arb. och ett tillv.-värde av 324,4 mill. yuan. Viktigast är tillv. av vegetabiliska oljor samt oljekakor, representerande 1/3 av industriens tillv.-värde. Dessutom finnas bomulls- och silkesspinnerier samt väverier, stora kvarnar, tobaksfabriker, brännerier (tillv. av sprit ur sockerdurra), cementfabriker m. m. M:s export värderades 1936 till 602,8 mill. yuan och dess import till 691,9 mill. yuan. De förnämsta handelsvarorna voro s. å. (värde i mill. yuan):

Export		Import	
Sojabönor	216,5	Bomullsvaror	87,5
Oljekakor	53,1	Åkdon och fartyg	39,6
Kol och koks	35,2	Järn och stål	39,5
Vegetabiliska oljor	21,4	Maskiner och verktyg	38,9
Hirs	18,3	Silke och konstsilke	35,7
Järn och stål	16,9	Socker	29,4
Jordnötter	16,1	Vetemjöl	27,1

Handelsutbytet med viktigare länder utgjorde s. å. i mill. yuan:

	Export	Import
Japan	237,5	507,2
Kina	128,5	47,7
Korea	48,4	27,4
Tyskland	50,3	13,0
U. S. A.	16,4	23,7
Storbritannien	27,5	7,4
Indien	1,7	28,4
Hongkong	8,7	4,9
Nederländska Indien	1,5	6,9

Kommunikationer. Järnvägsnätet, som 1935 omfattade 6,428 km, hade redan under den kinesiska regimen utvidgats med ur kolonisationssynpunkt viktiga linjer, anlagda för att konkurrera med de redan befintliga linjer, som kontrollerades av japanskt eller ryskt kapital. Under senare år ha nya linjer anlagts på japanskt initiativ i landets n. och

ö. delar samt i Jehol, varjämte flera linjer äro under byggnad. Den s. k. östkinesiska järnvägen såldes 1935 av Sovjetunionen. Landsvägsnätet, som f. n. omfattar omkr. 7,400 km, är under utbyggnad. Lufttrafik upprätthålles på flera linjer inom M. samt över Korea till Tokyo. De viktigaste handelshamnarna inom M:s territorium äro Ying-kou (Niu-chuang) och An-tung; största delen av trafiken går dock över Dairen, varjämte på senaste tid de nordkoreanska hamnarna Seishin och Rashin satts i förbindelse med M. Amur och Sungari m. fl. floder ha stor betydelse för varutransporten. 1933 funnos 24,073 km telegraflinjer och 17 radiotelegrafstationer.

Mått och vikt. Det hittills gällande kinesiska systemet (jfr Kina, sp. 696) har anpassats efter metersystemet. Längdmått: 1 chï = $^1/_3$ m, 1 liang (= 1,500 chï) = 500 m; ytmått: 1 mou (= 9,000 kvadratchï) = 1 har; rymdmått: 1 sheng = 1 m³; vikt: 1 tau (pikul) = 50 kg. S. F.

Myntväsen. Före japanernas övertagande av den ekonomiska makten i M. rådde där kaos i myntväsendet. Vid sidan av den officiellt erkända kinesiska silverdollarn, **yuan**, förekommo många lokala emissioner av pappersmynt, utgivna av provinsbanker. I juli 1932 bildades en ny sedelutgivande centralbank, Central bank of Manchou, vars sedlar alltmer kommit i bruk, under statsinlösen av

andra pappersmynt. Valutan, yuan, var under tre år alltjämt förankrad i den kinesiska silverdollarn. Sedan aug. 1935 råder de facto likvärdighet mellan manchuriska yuan och japanska yen, vilket befordrar japanska kapitalinvesteringar i M. E. H-ss.

Statsfinanser. Budgeten för 1936 angav inkomsterna till 219,4 mill. yuan, därav 193,2 mill. ord. inkomster (tullarna 84,8 mill., saltskatten 23,8 mill., statsmonopol 13,2 mill., statens industriföretag m. m. 7,0 mill. etc.). Som e. o. inkomster upptogos 10,0 mill. yuan lån etc. Av samma års utgifter — 219,4 mill. yuan — bestämdes 73,5 mill. till försvaret, 25,4 mill. till finansförvaltningen, 5,1 mill. till undervisningen etc. N. Sbg.

Undervisningsväsen. Läskunnigheten är ännu mycket låg (mer än 80 % analfabeter), då ordnat skolväsen tidigare saknats. Under den nya regimen har emellertid grunden lagts till en modern skolorganisation, och 1934 funnos 7,635 folkskolor med 440,633 lärjungar. Dessutom hade M. 216 mellanskolor med 27,882 stud., 78 seminarier med 8,068 stud., 53 yrkesskolor med 5,069 stud. samt 8 colleges med 2,121 stud. S. F.

Författning. M. är kejsardöme sedan 1 mars 1934. Kejsaren har rätt att förklara krig och sluta fred och att sanktionera lagar. Han kan även mot den lagstiftande församlingens vilja genomdriva en lag under vissa förutsättningar samt har förordningsrätt. Vid sin sida har han en av honom själv utsedd ministär, bestående av en premiärminister och (t. v.) åtta departementschefer. Dennas bifall fordras i allm. vid kejsarens beslut. Den är ansvarig inför den lagstiftande församlingen, som utses av regeringen och av skilda offentliga institutioner och vars bifall fordras för antagande av budgeten.

Som högsta kontroll- och revisionsorgan finns ett exekutivt råd. Domstolsorganisationen är uppbyggd i tre instanser. Den högsta domstolen fungerar även som högsta förvaltningsdomstol. — Hittills (maj 1937) ha Japan, Salvador, Italien och Tyskland erkänt M. som självständig stat. G. H-n.

Försvarsväsen. Kejsaren utövar högsta kommandomyndigheten. Hela styrkan utgör omkr. 120,000 man, vartill komma ung. 100,000 man polistrupper. Enl. fördrag av 1932 skola Japan och M. säkerställa varandras nationella oberoende. Med anledning därav kvarstå japanska truppstyrkor i landet, och japanska instruktörer äro verksamma bland de inhemska trupperna. C. A. E.

Historia. Sedan Japan 1931—32 erövrat Manchuriet, proklamerades 1 mars republiken Manchoukuo, vilken 15 sept. s. å. erkändes av Japan, närmast som motdrag mot Lyttonkommissionens rapport (se vidare Japan, suppl., sp. 839). Efter nya japanska erövringar i Kina resignerade kinesiska regeringen, och inga allvarliga försök att återerövra landet ha gjorts. Kinesiske exkejsaren Pu-yi, chef för Manchuriets första regering, utropades 1 mars 1934 till kejsare av Manchoutikuo (kejsardömet Manchou). B. Kgn.

Litteraturanvisningar. K. K. Kawakami, »Manchoukuo, child of conflict» (1933); J. Matsui, »La question de la Mandchourie et de son indépendance» (s. å.); G. Mong, »La position juridique du Japon en Mandchourie» (s. å.); J. A. B. Scherer, »Manchukuo» (s. å.), F. B. Cutlack, »The manchurian arena» (1934); O. Lattimore, »The mongols of Manchuria» (s. å.); Japan-Manchoukuo Year Book 1936.

***Mandat.** Till följd av den 1927 mellan Storbritannien och Irak avslutade traktaten (se Irak, sp. 706) upphörde det brittiska m. över Irak 1932. Överenskommelser med samma syfte ha 1936 ingåtts mellan Frankrike samt Syrien och Libanon. T. G-l.

Mande, se Mandingo.

Mandel [mãdä'l], Georges, eg. Jerobeam Rothschild, fransk politiker (f. 1885). Vann som ung finansjurist Clemenceaus förtroende och blev, då denne övertog makten 1917, hans kabinettschef och högra hand med presscensuren som speciell domän. 1919 blev M. deputerad för det nationella blocket, vars valseger han ansågs ha organiserat som inrikesminister de facto om än icke till namnet. Smidig, mångkunnig och enastående minnesgod, har M. sedan varit högerns permanente regeringsadjunkt och spelat en betydande roll, mindre dock som offentlig debattör än som rådgivare (»grå eminensen») bakom kulisserna. Han var en initiativrik post- och telegrafminister i kabinetten Flandin, Laval och Sarraut nov. 1934—juni 1936. Kj. S-g.

Mandelkremla, Mandelriska, se färgpl. Svampar 2, bild 19 och 15.

Mander [mä'ndə], Miles, engelsk filmskådespelare och filmregissör (f. 1891). Efter en skiftande bana som farmare i Nya Zeeland, flygare, tävlingsbilist och författare debuterade M. som filmskådespelare 1920. Han har också regisserat film i England och på kontinenten och medverkat i en svensk film, »Parisiskor», iscensatt av G. Molander. R. A-g.

***Manderström,** Chr. R. L. Jfr »Henning Hamiltons anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—64» (1936), utg. av Aage Friis och E. Hedin.

***Manén,** J., konserterade i Stockholm f. ggn 1910, därefter 1921—36, flera ggr i Konsertföreningen, där han spelat bl. a. egna verk och 1933 även framträdde som dirigent. H. G-t.

***Manet,** É. Nyare litt.: P. Jamot och G. Wildenstein, »M. Catalogue» (2 bd. 1932).

Mangare'va, se Gambieröarna.

Mangin [mãʒã'], Louis Alexandre, fransk botanist (1852—1937), prof. vid lyceet Louis-le-Grand 1881—1904, från 1904 dir. och prof. i kryptogami vid Muséum national d'histoire naturelle. M. utgav ett stort antal

arbeten i växtfysiologi, kryptogami och växtpatologi. N. Jn.

Manhattan [mänhä'tən], stad i n. ö. Kansas, U. S. A., vid Kansas river, 80 km v. n. v. om Topeka; 10,136 inv. (1930). Säte för Kansas state college of agriculture and applied science (gr. 1863) med 3,651 stud. 1936.

Manhattankvartetten [mänhä'tən-] (*Manhattan string quartet*), amerikansk-judisk, i New York bildad stråkkvartett, bestående av Rachmael Weinstock (f. 1909 i New York) och Harris Danziger (violiner), Julius Skaier (altviolin) och Oliver Edel (cello). M. företog en första framgångsrik europeisk turné 1935 och konserterade i Stockholm då och 1937. H. G-t.

***Manhemsförbundet.** Se även monogr. om J. A. Hazelius av V. Söderberg, H. Olsson och G. Heckscher (1936).

***Mānī.** 1930 upptäcktes i Fajum i Egypten ett helt bibliotek manikeiska papyrer på koptiska (nu dels i Berlin, dels i London). De innehålla stora sammanhängande originalskrifter, några (så en brevsamling och flera hymner i en hymnbok) återgående på M. själv, andra härstammande från den manikeiska urförsamlingen. De tillhöra den västliga formen av manikeismen, som genom stark anpassning till kristet språkbruk skiljer sig från den östliga, representerad av en grupp fragment från Turfan. Bägge härröra från M. själv, som i missionssyfte gav sin lära olika stilisering alltefter den miljö han vände sig till. Ett historiskt arbete bland fynden föranleder en del jämkningar i M:s biogr. Hans förbindelser med Indien, som förr betvivlats, framstå nu som intima och betydelsefulla. Hans första framträdande vid sasanidhovet ägde trol. icke rum vid Shāpūr I:s kröning 242 utan vid någon annan tidpunkt i början av dennes regering, då M. av konungen inkallades från Indien. Han synes sedan ha levat i Shāpūrs omedelbara omgivning och starkt påverkat denne. Han har trol. avrättats i slutet av Bahrām I:s regering (273—276). Över huvud framstår nu hans församlings äldsta historia i ny dager. — Se C. Schmidt och H. J. Polotsky, »Ein Mani-Fund in Ägypten» (1933); H. J. Polotsky, art. »Manichäismus» i Pauly-Wissowas »Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft», supplementbd VI (1934); H. S. Nyberg, »Forskningar rörande manikeismen» (i Sv. Teol. Kvartalskrift 1935). H. S. N.

Manie'ra byzanti'na, se Italiensk konst, sp. 876 f.

***Manilla.** Jfr F. Lindberg och G. Lindgren, »Nedre M. och dess ägare» (1935).

Manipulērad valuta, se Myntfot, suppl.

Mānis, se Myrkottar.

***Manitoba** hade 1931 700,139 inv., därav 34 % födda utanför Kanada (4,138 pers. födda i Sverige), och beräknades 1935 ha 739,000 inv. Åkerarealen 1935 var 27,000 km² (därav upptog vårvete 43 %, havre 24 % och korn 19 %). Mineralproduktionen var värd 12,1 mill. doll., därav guld 2,7, koppar 2,3 och zink 1,4 mill. doll. Industriens produktionsvärde 1933 var 46,7 mill. doll. H. N-n.

Manitowoc [mänitåωå'k], stad i n. ö. Wisconsin, U. S. A., vid Michigansjön, 115 km n. n. ö. om Milwaukee; 22,963 inv. (1930). Viktig hamn med betydande vetehandel; skeppsvarv, aluminiumindustri, sågverk m. m.

***Maniu, J.**, var okt. 1932—jan. 1933 åter konseljpresident.

***Manizales** utvecklas snabbt och hade 100,646 inv. 1933.

Manker, Ernst Mauritz, etnograf, lappforskare (f. 1893 20/3), fil. kand. 1924. Efter tidigare afrikanska studier har han sedan 1926 företagit flera forskningsresor i lappmarkerna och därvid hemfört etnografiska samlingar till Statens etnografiska museum och Nordiska museet. Bland hans skrifter märkas Kongoskildringen »Bland Kristallbergens folk» (1929), lappmarksböckerna »Rajden går» (1934) och »Vägen går krokigt» (1936) samt specialuppsatser i afrikansk och lapsk etnografi. K. G. L.

Mankfistel, fistelbildning i mankregionen hos häst. Fistelbildning i nackregionen kallas nackfistel. M. utgår vanl. från en slemsäck över bröstkotornas tornutskott och nackfisteln från en liknande mellan nackbandet och de två första halskotorna. I första hand uppstår vanl. i dessa slemsäckar en blödning el. utgjutning av lymfa. Om infektion tillstöter, öppnar sig en el. flera fistelgångar ut mot huden. Lidandet kan kompliceras med nekros i hals- el. ryggkotorna. M. kan orsakas av yttre våld men även komma som följd av infektion (Bangs abortbacill) el. uppstå i anslutning till invasion av parasiter (nematoder). Behandlingen är operativ. N. L.

***Mann, H.**, har ytterligare gett ut »Mutter Marie» (1927), »Die grosse Sache» (1930), »Ein ernstes Leben» (1932), »Der Hass» (1933; ett angrepp på nationalsocialismen; M. är efter dess seger i landsflykt och har fråntagits sitt tyska medborgarskap), »Die Jugend des Königs Henri Quatre» (1935) m. m.

Mann, Klaus, tysk författare (f. 1906), son till Th. M.; framträdde tidigt som både dramatiker och romanförfattare. Han har även utgivit självbiografien »Kind dieser Zeit» (1931) och essäerna »Auf der Suche nach einem Weg» (1932). — Med sin syster Erika M. (f. 1905) skrev han reseskildringen »Rundherum» (1929); på sv. finnes barnboken »Stoffel tjuvflyger» (1933). R-n B.

***Mann, T. G. T.**, övertog 1930 ledningen av Göteborgs kammarorkester.

***Mann,** Th., har ytterligare skrivit »Goethes Laufbahn als Schriftsteller» (1932), den stora romanserien »Joseph und seine Brüder», hittills »Die Geschichten Jaakobs» (1934; »Jaakobs upplevelser», 1935), »Der junge Joseph» (1935; »Den unge Josef», s. å.) och »Joseph in Aegypten» (1936), »Leiden und Grösse der Meister» (1935), uppsatser om Goethe, R. Wagner (sv. övers. 1933), A. von Platen

THOMAS MANN

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

och Th. Storm. M. berövades 1936 sitt tyska medborgarskap. — M:s porträtt återges på vidst. plansch. R-n B.

*Mann, Tom. M:s inflytande inom den engelska arbetarrörelsen har reducerats till ett minimum. 1932 fäste han uppmärksamheten på sig som en av ledarna för den s. k. hungermarschen till London. Han dömdes då till en kortare tids fängelse. S. H.

*MannaSamfund. Se även monogr. om J. A. Hazelius av V. Söderberg, H. Olsson och G. Heckscher (1936).

Mannerfelt, Carl Erik August, ämbetsman (f. 1886 $^{26}/_{9}$). Blev amanuens i Kommerskollegium 1912, aktuarie i Pensionsstyrelsen 1914, egnahemsinspektör och byråchef i Jordbruksdep. 1919, kansliråd där 1926, chef för Statens egnahemsstyrelse 1928, statssekr. i Jordbruksdep. 1930 och landshövding i Skaraborgs län 1935. M. blev ordf. i statens jordnämnd 1934 samt i centralnämnden för ackordslåneärenden och i lånenämnden för sekundär jordbrukskredit 1935. Han har ofta anlitats för utredningar och kommittéer. Ldht.

***Mannerheim**, ätt. Om Sophie M. se biogr. av Berta Edelfelt (1932).

***Mannerheim**, C. G. E., är sedan 1931 ordf. i Finlands försvarsråd och sedan 1933 fältmarskalk. Biogr. av K. Donner (1934) och J. O. Hannula (1937). Jfr »Fältmarskalk M.» (s. å.; planschverk med inl. av H. Gummerus).

***Mannerskantz**, N., dog 1809 (ej 1829).

***Mannheim** hade 275,162 inv. 1933. Flyghamn vid Neuostheim, ö. om staden, gemensam för M., Ludwigshafen och Heidelberg.

Mannheimer, Herman, bankman (f. 1867 $^{26}/_{7}$), son till Theodor M., under vars ledning Skandinaviska kreditaktiebolaget (se d. o., sp. 1038) bildades och uppväxte. M. inträdde 1891 i bankens tjänst. 1899—1930 var han verkst. dir. vid huvudkontoret i Göteborg och tillhör sedan 1900 styrelsen, sedan 1933 som ordf. M. är vidare ordf. i bl. a. styrelsen för Göteborgs orkesterförening. E. H-ss.

Ma'nniche [-kə], Peter, dansk pedagog (f. 1889). Avlade folkskollärarexamen 1912 och blev cand. mag. 1918. M. grundade 1921 den internationella folkhögskolan i Helsingör (se Folkhögskolor, suppl.). Han har utgivit »Samfundsreformatoren John Ruskin» (1918) och (tills. m. H. Begtrup och H. Lund) »The folk high-schools of Denmark» (1926). Fr. Sg.

Mannin [mä'nin], Ethel Edith, engelsk författarinna (f. 1900), g. m. J. A. Porteous 1919, har skrivit en rad romaner: »Martha» (1923; omarb. uppl. 1929), »Crescendo» (1929), »Children of the earth» (1930), »Ragged banners» (1931), »Venetian blinds» (1933), »Men are unwise» (1934) m. fl., novellböckerna »Green figs» (1931) och »Dryad» (1933), den självbiografiska »Confessions and impressions» (1930; »Bekännelser», 1933). M:s böcker äro livfulla, delvis överdrivna i sin kritik av konventionalism och tradition. Reseskildringen »Forever wandering» (1934) är framför allt en hyllning av det bolsjevikiska sovjetväldet, och romanen »The pure flame» (1936) går i samma riktning. R-n B.

Mannström, Carl Oscar, präst, författare (f. 1875 $^{15}/_{11}$), fil. kand. 1901, medarb. i Stockholms Dagblad 1904—23 och Svenska Dagbladet 1925 ff., prästvigd 1919, kyrkoadjunkt i Adolf Fredriks församling, Stockholm, har verkat i kyrkliga och humanitära samfund, bl. a. i samfundet Pro fide et christianismo, samt givit ut diktsamlingar, biogr. över O. Ekman (1927), övers. av predikningar och andliga sånger m. m. B. A.

***Manoel**. 2. M. dog 1932 $^{2}/_{7}$. Han var en framstående bibliofil och samlare av äldre portugisiska böcker, som han beskrev i »Early portuguese books» etc. (3 dlr, 1929—35; i d. III flera art. om M.).

***Manometer**. Mycket höga tryck mätas genom den kraft, varmed en kolv med givet tvärsnitt pressas ut. För mycket små tryckskillnader (t. ex. vid aerodynamiska försök) nyttjas mikromanometrar, vanl. öppna vattenmanometrar med anordning för noggrann avläsning av höjdskillnader. För mätning av mycket låga tryck nyttjas utom i bd 13 beskrivna instrument, vilka utföras i många olika former, ionisationsmanometern, i vilken trycket mätes genom den ionisation, som en ström elektroner från en glödkatod åstadkommer i gasen, och Knudsens absoluta m., i vilken man utnyttjar den kraft, som verkar på ett lättrörligt blad, som på ena sidan träffas av snabba molekyler, reflekterade från en uppvärmd del av m:s vägg, och på andra sidan av långsammare molekyler från en kallare del av m. Sv. B-r.

Mansblod, dets. som johannesört (se d. o.).

***Mansfield**, K. — J. M. Murry gav ut ett urval av M:s kritiker (»Novels and novelists») 1930 och hennes brev i 2 bd 1928, R. E. Mantz en bibliogr. 1931 och tills. m. J. M. Murry »The life of K. M.» 1933.

***Mansfield**, W. M. Monogr. av C. H. S. Fifoot (1936).

Manstad, Margit, skådespelerska (f. 1902 $^{21}/_{7}$). Har varit anställd vid Oscarsteatern och Dramatiska teatern, där hon inom den moderna lustspelsrepertoaren med framgång gestaltat unga damer, gärna sådana av frigjord och lätt excentrisk läggning. En ypperlig stilprestation var hennes modehandlerska i Labiches »Den italienska halmhatten» (Dramatiska teatern 1934). Hon har även flitigt medverkat vid filmen. Sedan 1936 är hon anställd vid Göteborgs stadsteater. O. W-n.

***Mantal**. D. II av G. Thulin, »Om mantalet», utkom 1935.

***Mantalsskrivning**. I stad, där magistrat ej finnes, förrättas m. av häradsskrivaren, ev. av kommunalborgmästaren eller under dennes tillsyn av särskild tjänsteman. K. B. äger förordna landsfiskal eller annan lämplig person att verkställa mantalsskrivningsförrättningen i ett eller flera distrikt, om häradsskrivaren

ej medhinner detta. — Litt.: E. Heckscher, »En mätare på svenska folkets välståndsutveckling. Den mantalsskrivna befolkningen 1634—1820» (i Hist. Tidskr. 1933); S. Norrman, »Mantalsskrivning. Praktisk handbok» (s. å.). Schg.

Mantel, den del av en aktie eller obligation, som utgör själva delaktighetsbeviset, resp. skuldförbindelsen, d. v. s. utan kuponger.

***Mantere,** O., var dec. 1932—okt. 1936 undervisningsminister i Kivimäkis ministär.

Manzani'llaträd, se Hippomane mancinella.

***Manzoni,** A. F. T. A. Monogr. av M. Scherillo och G. Gallavresi (3 bd, 1923), B. Croce (1930) och P. Arcari (1933).

***Manöver.** 3. Flygförband manövreras enl. fastställt manöverreglemente, vilket innehåller bestämmelser om olika formeringar och flygplanens inbördes läge i dessa samt om kurs- och fartförändringar m. m.

Maquis [maki'], se Macchia.

***Marasch** skrives nu off. Maraş.

***Maratonlöpning.** Segrare i m. vid olympiska spelen i Los Angeles 1932 var Juan Zabala (Argentina) på 2 tim. 31 min. 36 sek. och vid spelen i Berlin 1936 Kitei Son (Japan) på 2 tim. 29 min. 19,2 sek.

March [mātʃ], Fredric, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1898). Uppträdde som amatörskådespelare under sin studietid och senare, blev banktjänsteman men övergick till teatern. Vid filmen debuterade M. 1928 och har sedan gjort en betydande insats som filmskådespelare. Bland de många större filmer, där han medverkat, märkas »Cellini», »Anna Karenina» (mot Greta Garbo), »Maria Stuart» (mot Katharine Hepburn), »Döden tar semester» och »Anthony Adverse». R. A-g.

March [mark], Otto, tysk arkitekt (1845—1913), dr ing., byggnadsråd, utförde ritningar till flera offentliga byggnader, bl. a. till Festspielhaus i Worms, Schiller-Theater i Charlottenburg, kyrkor och slott, samt till idrottsanläggningar, bl. a. Deutsches Stadion i Berlin-Grunewald (med 40,000 åskådarplatser, invigdes 1913). M:s Berlinstadion, liksom ock hans kapplöpningsbanor (Breslau, Hamburg, Köln), har varit förebildande för flera liknande anläggningar. — M:s son Werner M., arkitekt (f. 1894), har studerat vid tekn. högskolan i Dresden, diplomerades 1921; har erhållit titlarna prof. och Regierungsbaumeister, fick 1928 i uppdrag att utarbeta planen till en utvidgning av Grunewald-Stadion. Enl. nya direktiv 1933 förstorade han anläggningen ytterligare, och flera nya betydande byggnader för olika ändamål (se Berlin, suppl., sp. 494) uppfördes. Den högst imponerande »olympiska staden», Reichssportfeld, invigdes i samband med olympiska spelens öppnande 1936. De nya byggnadsverken, särskilt den centralt belägna stadionbyggnaden, ha utbildats efter ingående studium av likartad antik arkitektur (bl. a. Colosseum i Rom). — Litt.: W. March, »Bauwerk Reichssportfeld» (1936). E. L-k.

***Marchand,** J. B., dog 1934.

***Marcks,** E., som blev emeritus 1928, har vidare utgivit en monogr. över Hindenburg (1932) och »Der Aufstieg des Reiches» (2 bd, 1936).

***Marconi,** G., är sedan 1929 markis. M. förlade 1896 sin verksamhet till England och grundade där Marconi's wireless telegraph co., ltd. (se d. o., nedan) men är alltjämt italiensk medborgare och verksam även i Italien. Han har på senare år särskilt studerat de ultrakorta radiovågornas egenskaper och användning för radiofyrar m. m. Sv. B-r.

Marconi's wireless telegraph co., ltd. [mākāu'niz ωāi'əlis te'ligrāf ka'mpəni li'mitid], engelskt bolag, stiftat 1897 (nuv. namn sedan 1900) med ändamål att inköpa och exploatera G. Marconis patent rörande gnisttelegrafi. Bolaget organiserade i början av 1900-talet ett nät av radiostationer över hela världen. Sedan vakuumrören uppfunnits, tog bolaget på ett tidigt stadium dessa i bruk i sin tillverkning och etablerade redan i början av 1920 rundradioutsändningar från sin anläggning i Chelmsford. E. Hlr.

***Marcus,** H. I., avgick från professuren 1931. Bland hans senare arbeten märkas undersökningar över smakcentrums lokalisation.

***Marcus,** K. J., dog 1935 $^{29}/_{12}$.

Mar del Plata [- ðäl -], kuststad i prov. Buenos Aires, Argentina, 380 km s. s. ö. om staden Buenos Aires; 53,779 inv. (1936); flyghamn. M. är Argentinas mest besökta bad- och rekreationsort.

Marett [mä'rət], Robert Ranulph, engelsk religionshistoriker (f. 1866), lärare vid univ. i Oxford. M. är framför allt bekant genom arbetet »The threshold of religion» (1909). Här sökte han i naturfolkens tänkande påvisa ett s. k. preanimistiskt stadium (animatism), varvid tingen såsom i barnens föreställningsvärld utan att vara besjälade betraktas såsom levande och »makt»-begåvade. H. T.

***Margareta,** svenska furstinnor. 8. M. Désirée Victoria (f. 1934 $^{31}/_{10}$) är dotter till prins Gustav Adolf och prinsessan Sibylla.

Margaretaförsamlingen i Oslo, Svenska, se Oslo, suppl. Jfr bild 14 vid Oslo.

***Margareta Valdemarsdotter.** Litt.: E. Arup, »Danmarks historie», II (1932); om 1397 års union se E. Lönnroth, »Sverige och Kalmarunionen» (1934), uppsatser av L. Weibull i Scandia 1930 och 1931, G. Carlsson i Hist. Tidskr. 1930 och 1931, J. Sandström ibid. 1931 och K.-G. Hildebrand ibid. 1934. S. K-ft.

***Margarin.** 1935 förbrukades i Sverige 55,2 mill. kg m. Tillv. av samt handeln med m. regleras av k. f. 30 juni 1935, vars bestämmelser bl. a. åsyfta att förhindra avsiktlig eller oavsiktlig förväxling mellan m. och smör. För att minska prisskillnaden mellan smör och m. har i samband med genomförandet av mjölkregleringen (se d. o.,

Utsikt över Mariefred. Flygfotografi (H 2824) av Aero materiel a.-b.

suppl.) sedan 24 juli 1933 upptagits s. k. margarinaccis, som enl. k. f. 26 juni 1933 skall utgå med 10 till 50 öre per kg och som f. n. utgår med 30 öre per kg. I samband med accisens införande har införseltullen på m. höjts och utgår f. n. med 45 öre per kg. Margarinaccismedlen (1935 12,9 mill. kr.) tillföras nu i sin helhet mjölkprisregleringsmedlen. Y.

Margarinfabrikernas försäljnings a.-b., bolag, gr. 1926, med säte i Stockholm och 2 mill. kr. aktiekap., handhar försäljningen av tillv. från a.-b. Agra margarinfabrik, a.-b. Vandenberghs margarin (båda i Stockholm), a.-b. O. Mustad & son, a.-b. Pellerins margarinfabrik (båda i Göteborg), a.-b. Arboga margarinfabrik, Arboga, Nya margarin a.-b. Svea, Kalmar, och Margarin a.-b. Zenith, Malmö. E. Hlr.

Margoliouth [māgå'liəþ], David Samuel, engelsk arabist (f. 1858), blev 1889 Laudian prof. i arabiska vid univ. i Oxford, president i Royal asiatic society 1934. M. har utövat en storartad verksamhet som utgivare av arabiska texter och räknas bland Europas mest betydande arabister i modern tid. Skr. bl. a.: »Analecta Orientalia ad Poeticam Aristoteleam» (1888), »The letters of Abu 'l-ʿAlā» (1898; textuppl.), »Mohammed and the rise of islam» (1905), »Aristotle's poetic» (1911; arab. text), »Yáqút's dictionary of learned men», vol. 1—7 (1908—27; textuppl.), »Ibn Miskawayh, eclipse of the Abbasid caliphate» (7 vol., 1922; tills. m. H. W. Amedroz), al-Tanūkhī, »The table-talk of a mesopotamian judge» (1922; arab. text), »Catalogue of the arabic papyri in the John Ryland library» (1933). H. S. N.

***Maria**, franska furstinnor. 6. Marie Antoinette. Nyare litt.: Se Fersen, H. A. von, suppl.; populär monogr. av S. Zweig (1932; sv. övers. 1933).

Maria, drottning av Rumänien (f. 1875), f. prinsessa av Sachsen-Koburg och Gotha samt Storbritannien (brorsdotter till Edvard VII). 1893 g. m. sedermera konung Ferdinand I av Rumänien (d. 1927). Hennes självbiogr., »The story of my life» (3 bd, 1934—35), har utkommit i sv. övers., »Mitt livs historia» (hittills 2 dlr, 1935—36).

***Maria Magdalena**, församling i Stockholm. Litt.: E. Lundmark. »S:ta M. M. kyrka i Stockholm» (1934; »Sveriges kyrkor. Stockholm», bd 7, h. 1).

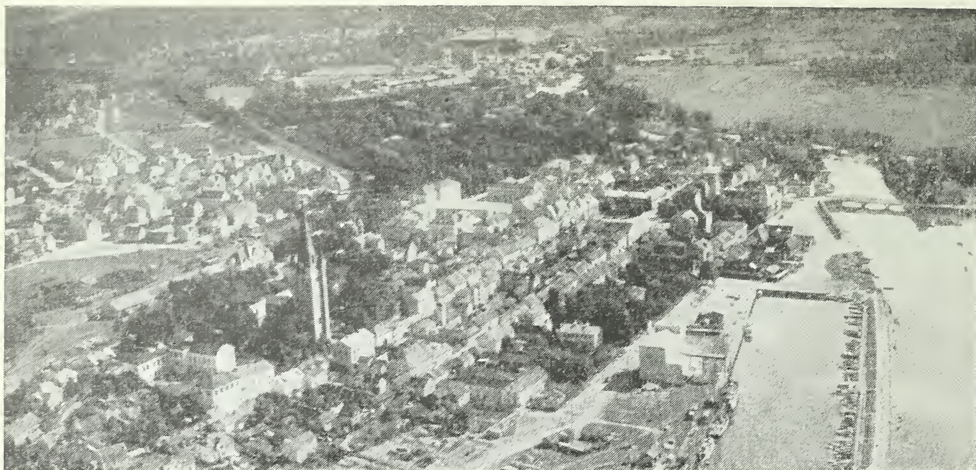
***Marianerna**. Folkmängden har ökats betydligt till följd av en stark japansk invandring och uppgick 1934 till 27,895 pers., därav 23,697 japaner.

***Maria Stuart**. Litt.: »Collection de manuscrits, livres, estampes et objets d'art relatifs à Marie Stuart», utg. av Bibliothèque nationale i Paris (2 bd, 1931); flera populära monogr., bl. a. av S. Zweig (1935; sv. övers. s. å.).

***Maria-Teresiathaler** präglas fortfarande i Wien och är ännu vida utbredd i sitt gamla cirkulationsområde. Under Maria Teresias tid slogs M. i de flesta av Habsburgmonarkiens myntorter, och även efter 1780 (till 1867) härstamma de från flera mynthus. Fr. o. m. 1824 användes uteslutande de stampar, som urspr. graverats för myntet i Günzburg (Burgau i Bayern). N. L. R

Marie [mari'], Pierre, fransk läkare (f. 1853), prof. i patologisk anatomi 1907—16 i Paris, sedan vid La Salpêtrière. Mest känd är M. genom upptäckten av akromegalien och dess sammanhang med förändringar i hypofysen. M:s namn är även knutet till några andra sjukdomar, som först beskrivits av honom. Ljd.

Mariebergs sjukhus vid Kristinehamn, numera off. namn på hospitalet vid Kristinehamn.

Utsikt över Mariestad. Flygfotografi (H 3429) av Aero materiel a.-b.

Marie Byrds land [mä'ri bə'ds -], se Antarktis, suppl., sp. 203 samt kartan.

***Mariefred.** Folkmängden hade 1937 stigit till 1,457 inv. Järnvägen har övertagits av S. J. och elektrifierats. Epidemisjukhuset har omändrats till barnhem (landstingets). M. och Kärnbo församlingar bilda numera en kyrklig samfällighet.

***Mariefreds kloster.** Jfr I. Collijn, »Kartusianerklostret Mariefred» (i Nord. Tidskr. för Bok- och Biblioteksväsen 1935).

***Mariehamn.** M:s invånarantal har ökats huvudsakl. genom inflyttning och var 1937 2,700. 4 km n. v. om staden vid de s. k. Torp Sandarne började ett flygfält anläggas 1936.

***Marienthal,** Vallis Mariæ, gr. 1405 el. 1406, invigt 1436, förstört av ryssarna 1577. Klosterruinen i den nuv. badorten Pirita (S:t Birgitten) har sedan 1930 varit föremål för gemensamma estnisk-svenska utgrävningsarbeten under ledning av antikvarie B. Berthelson. Litt.: Festskriften »Birgittaklostret vid Tallinn 1436—1936» (1936).

***Mariestad** har efter inkorporering 1933 av en del av kronoegendomen Marieholm (från Leksberg) en areal av 1,315 har, därav 1,299 har land; 6,321 inv. (1937). — Litt.: »M. Minnesskrift utgiven vid firandet av stadens 350-årsjubileum. 19 21/6 33» (1933).

Mariestads vapen (fastställt 1934).
I fält av guld en av vågskuror bildad sänkt blå ginbalk och däröver en från ginbalken uppstigande röd tjur med blå beväring.

Mari'mba, ett slags xylofon (se d. o.), som i sitt ursprungliga afrikanska skick har ljudförstärkande kurbitsar anbragta under träplattorna. Av negerslavar överförd till Centralamerika, har m. där försetts bl. a. med metalliska ljudförstärkare samt har som ett i jazzkapell ingående instrument fått internationell utbredning. H. G-t.

***Marin.** 1. M. är enl. 1936 års försvarsordning underställd chefen för m., som förordnas på viss tid.

***Marin, L.,** inträdde efter februarirevolten 1934 som hälsovårdsminister i Doumergues nationella koalitionskabinett och kvarstannade som minister utan portfölj i Flandins och Lavals följ. kabinett. Efter det sistnämndas fall (jan. 1936) återtog M. en rent negativ oppositionsledares roll som ordf. i kammarens yttersta högergrupp, numera kallad Fédération républicaine och starkt decimerad efter 1936 års val. Kj. S-g.

Marinassistenter, se Militärassistenter, suppl.

***Marinattaché.** 1936 års försvarsordning upptar tre regementsofficerare vid marinen, avsedda för permanenta attachébefattningar. F. n. finnas fem m., i Berlin, Helsingfors-Kovno-Reval-Riga, Köpenhamn-Oslo, London och Paris-Haag.

Marindistrikt. För att under enhetlig ledning i krigstid sammanföra marinens lokalstyrkor, kustfästningar, örlogsstationer, örlogsvarv, radiostationer, förbindelseväsen, utpricknings- och fyranstalter m. m. tillkom 1928 marindistriktsorganisationen, som fullständigades genom 1936 års försvarsbeslut. M. skola vara Norrlandskustens, Ostkustens, Gotlands, Sydkustens, Öresunds och Västkustens, vart och ett underställt en marindistriktschef (självskrivna äro i Ostkustens och Sydkustens m. befälhavande amiral i Stockholm, resp. Karlskrona, i Norrlandskustens kommendanten i Hemsö fästning). Till m. är sjörullföringsorganisationen anknuten. Ö-g.

Marinens ecklesiastikstat, enl. 1936 års försvarsordning benämning på de personer, som ombesörja den andliga vården vid marinen. M. omfattar 2 amiralitetspastorer, 2 amiralitetspredikanter, 1 extra amiralitetspredikant, 2 klockare och 1 kyrkvaktare. Ö-g.

Marinens poliskår har enl. 1936 års försvarsordning ersatt förutvarande flottans poliskår, avsedd för bevakning av örlogsstationer och örlogsvarv. M. omfattar 2 överkonstaplar, tillika poliskommissarier, 2 andra överkonstaplar, 32 konstaplar och 6 extra konstaplar. Ö-g.

***Marinetti,** F. T., är f. 1876 (ej 1878). Han blev medlem av Accademia d'Italia 1929. Då italiensk-abessinska kriget utbröt, var M. en av de första frivilliga. Sin propaganda för futurismen har M. numera så gott som helt övergivit. Trötta efterdyningar äro arbeten som »Primo dizionario aereo» (1929), »La cucina futurista» (1932) och »L'aeropoema del Golfo della Spezia» (1935). Bästa bibliogr. i Annuario della Reale Accademia d'Italia, II, 1929—30. G. B-h.

***Marinförvaltningen.** Enl. 1936 års försvarsordning skall den centrala förvaltningsverksamheten inom marinen alltjämt handhas av M. Chefen för marinen äger meddela M. direktiv i militärt avseende och kan (beträffande marinens budget m. m.) inträda som chef för M. Verksamheten i övrigt handhas under en flaggman som chef på nio avd.: artilleri-, torped-, min-, nautiska, fortifikations-, ingenjör-, intendentur-, sanitets- och civilavd.; härtill komma en kameralbyrå, ett kontor för teknisk revision och ett kontor för industriens krigsorganisation. Litt.: J. Kleberg, »Amiralitetskollegium—Marinförvaltningen. Biografiska anteckningar» (1935). Ö-g.

***Mariningenjörkåren** omfattar enl. 1936 års försvarsordning 1 marinöverdir. och chef, 2 marindir. av 1:a och 4 av 2:a graden, 15 mariningenjörer av 1:a och 9 av 2:a graden, 4 marinunderingenjörer, 16 specialingenjörer samt 4 stipendiater.

***Marinintendenturkåren** är enl. 1936 års försvarsordning ombildad till militär kår, omfattande 1 kommendör och chef, 3 kommendörkaptener av 1:a och 7 av 2:a graden, 29 kaptener, 14 löjtnanter och 5 fänrikar.

***Marinläkarkåren** omfattar enl. 1936 års försvarsordning 1 marinöverläkare och chef, 3 förste marinläkare, 9 marinläkare av 1:a graden, 2 ögonläkare, 16 marinläkare av 2:a graden och 8 marinläkarstipendiater, vartill komma 14 stipendiater över stat.

***Marinstaben.** Enl. 1936 års försvarsordning är M. chefens för marinen stabsorgan under befäl av en kommendör; verksamheten är fördelad på fyra avd., näml. personal-, operations-, kommunikations- och organisationsavd. Personalen beräknas till 5 regements- och 16 kompaniofficerare, 3 pensionerade officerare och 3 pensionerade underofficerare; härtill komma ett antal yngre officerare som aspiranter samt civil expeditionspersonal. — En minnesskrift utkom 1934. Ö-g.

***Mariottes lag.** Om avvikelser från m. se Gas, sp. 415.

***Mariupol** har snabbt utvecklats i samband med Donetsområdets industriella expansion och hade 152,800 inv. 1934.

Marjūt, se Mareotissjön.

***Mark,** mynt, se även Registermark, suppl.

Mark, Hermann, österrikisk kemist (f. 1895), prof. i Wien. Har särskilt ägnat sig åt studiet av molekylers byggnad med hjälp av röntgen- och elektronstrålar. M. har bl. a. utgivit »Die Verwendung der Röntgenstrahlen in Chemie und Technik» (1926). Sv. B-r.

Markandning, gasutbytet mellan fria luften och markluften (se d. o., nedan). M. måste i regel bero på diffusion mer än på strömningar, då gnidningsmotstånden äro stora, tryckskillnaderna små och tryckvariationerna långsamma eller obetydliga. S. k. mikrobariska variationer ha nyligen tillskrivits väsentlig betydelse, trol. med orätt. L.-G. R-ll.

***Markaryd—Veinge järnväg** elektrifierades 1935.

Markēlius, Sven Gottfrid, arkitekt (f. 1889 25/10), studerade vid Tekn. högskolan och Konsthögskolan i Stockholm. Efter ritningar av M. ha uppförts Konserthuset i Hälsingborg (se d. o., suppl., bild 4; färdigt 1932), Tekn. högskolans studentkårs hus i Stockholm (tills. m. U. Åhrén; färdigt 1928), bostads- och affärshus (bl. a. i Stockholm och Sundsvall), centralköksanläggning för S:t Lars sjukhus i Lund (färdig 1937) och Stockholms byggnadsförenings hus (s. å.), modernt konstruktiva byggnadsverk. Han har även utarbetat stadsplaner för flera samhällen (bl. a. Visby ytterområden och Krylbo). Bostadsproblemet vill M. lösa med större hänsyn till samhällsförhållandenas krav och ser bl. a. i kollektivhus (se d. o., suppl.) en lämplig organisationsform. Sin mening om nutidsarkitektens uppgifter har han framlagt i uppsatser och i boken »acceptera» (1931; tills. m. G. Asplund m. fl.), en följdskrift till Stockholmsutställningen 1930, där M. medverkade (bl. a. på bostads- och sjukhusavd.). E. L-k.

Marke'vitj, Igor, rysk tonsättare och pianist (f. 1912), bosatt i Paris. Debuterade 1929 med en i London uppf. pianokonsert och har senare komponerat flera i västeuropeiska och amerikanska musikcentra uppförda verk, livligt omdebatterade för sin revolutionärt verkande stil. Däribland märkas den symfoniska dikten »L'envol d'Icare», »Psaume» för sopran och orkester samt oratoriet »Le paradis perdu» (text av M. efter Milton). H. G-t.

Markinköpsfonden, se Domänfonden.

Markluft, markens gasformiga beståndsdel, som utfyller de icke vätskefyllda mellanrummen mellan de fasta partiklarna. M. är syrgasfattigare och kolsyrerikare än vanlig luft; syrebrist och kolsyreöverskott hålla sig dock

i torr till frisk mark mest under 1 volymprocent på grund av markandningens (se d. o., ovan) livlighet. Enär diffusionskoefficienten (se d. o., suppl.) är radikalt olika i luft och i vatten, är m. av väsentlig betydelse för syrgastillförseln till rötter och förmultningsorganismer i marken. L.-G. R-ll.

***Marknad.** 1. Litt.: N. Staf, »Marknad och möte» (1935; akad. avh.); L. Levander, »Landsväg, krog och marknad» (s. å.).

Marknadsundersökning eller Marknadsanalys, ett systematiskt insamlande av fakta och utrönande av orsakssammanhang betr. en viss marknad, oftast företagen för säljares räkning. M. är en följdföreteelse till den industriella stordriften (jfr Industriell organisation, suppl.) och därav föranledd svårighet för producenterna att personligen överblicka marknaden, särskilt när varan distribueras genom återförsäljare. Vid m. undersökes bl. a. var, när och hur varan köpes och konsumeras, hur köparna värdesätta varans olika egenskaper, hur köp- och konsumtionsvanor skilja sig i olika sociala och ekonomiska klasser och hur konsumtionen växlar med konjunkturerna.

M. kan bygga på förut befintliga uppgifter (officiell statistik, facklitteratur, företagets egen redovisning o. s. v.) och på fältarbete. Det senare är undantagsvis ren observation, oftast utfrågning av konsumenter, återförsäljare eller andra sakerfarna. Utfrågningstekniken är av väsentlig betydelse för resultatets riktighet, likaså urvalet av intervjuobjekt och svarens statistiska behandling.

Ibland göras m. omfattande och representativa för de undersökta konsumentkategorierna, ibland åsyftar man enbart att erhålla ett antal personligt färgade uttalanden och synpunkter på varan. Det sista gäller ofta vid studiet av köpmotiven; man kan t. ex. på denna väg erhålla eljest förbisedda argument för reklamen. M. tages numera i växande utsträckning i affärslivets tjänst, bl. a. med hjälp av professionella marknadsanalytiker. I viss utsträckning befordras utvecklingen av de marknadsforskningsinstitut, som upprättats av flera handelshögskolor och -fakulteter, liksom av statliga handelsbefordrande organ. Särskilt har U. S. A:s handelsdep. ägnat stor uppmärksamhet åt att klarlägga den inrikes handelsomsättningens problem.

Litt.: E. Schäfer, »Grundlagen der Marktbeobachtung» (1928); W. J. Reilly, »Marketing investigations» (1929); R. Simmat, »Market research» (1931); P. White, »Marketing research technique» (s. å.); F. Coutant och R. Doubman, »Simplified market research» (1935); F. Wheeler, L. Bader och G. Frederick, »The technique of marketing research», utg. av American marketing society (1937); tidskr. Affärsekonomis årliga Referensnummer för Marknadsbedömning. G. T-t.

***Marks von Würtemberg,** E. T., dog 1937 5/3. Han avgick som president i Svea hovrätt 1931 och var 1931—35 ordf. för Lagberedningen. M. var delegerad vid Romkonferensen 1928 för revision av Bernkonventionen till skydd för litterära och konstnärliga verk samt vid växel- och checkkonferenserna i Genève 1930 och 1931. Han utgav ett betänkande rörande erkännande och verkställighet av utländsk civildom (Statens Offentliga Utredningar 32: 2). 1931 erhöll M. en festskrift. — M. avgick 1932 som preses i Mus. akad. F. Mr.

Markvärde, se Taxeringsvärde.

Marl, kommun i preuss. prov. Westfalen, 15 km n. om Gelsenkirchen; 31,619 inv. (1933). Stora stenkolsgruvor.

***Marlborough,** J. Ch. Litt.: Monogr. av W. Churchill (hittills 3 bd, 1933—36); K.-G. Hildebrand i Karol. Förb:s Årsbok 1937.

***Marlowe,** Chr. — R. H. Cases uppl. blev färdig med bd 6 (1933). Ny litt.: Monogr. av bl. a. J. M. Robertson (1931) och M. Eccles (1934).

Marma-Långrörs a.-b., sedan 1933 namn på Långrörs a.-b., som nämnda år ombildades till Marmakoncernens moderbolag. M., som har aktiekap. på 12 mill. kr., äger Sulfit-a.-b. Ljusnan och Marma sågverks a.-b.

***Marma—Sandarne järnväg.** Koncessionen upphävdes 1933.

***Marocko.** Det *franska* protektoratet hade vid 1936 års folkräkning 6,296,012 inv., oberäknat omkr. 247,000 inv. i de ännu ej pacificerade områdena. Antalet européer uppgick s. å. till 236,503 (inberäknat 30,100 militärpers.), därav 177,018 fransmän, 23,645 spanjorer och 15,645 italienare, och antalet judar till 161,312. Näringslivet har trots den ekonomiska världskrisen utvecklats i gynnsam riktning. Bl. a. ha veteskörden och fosfatproduktionen stegrats samt åtskilliga industrianläggningar kommit till stånd, ss. kvarnar, bryggerier och cementfabriker. Exporten värderades 1935 till 621 mill. frcs (därav råfosfat 146,2 mill. och vete 107,4 mill.) och importen till 1,139,1 mill. frcs. Exporten gick mest till Frankrikes (288 mill. frcs), Algeriet, Spanien och Italien, importen härrörde främst från Frankrike (565,8 mill. frcs), Japan och U. S. A. Järnvägsnätet har utbyggts med en normalspårig, elektrisk linje från Tanger till Casablanca och Fez samt åtskilliga strategiska linjer. 1934 funnos 30,494 motorfordon. Radiotelegrafstationer finnas i Casablanca, Rabat och Agadir.

Det *spanska* protektoratet beräknades 1934 ha 795,202 inv., därav 44,379 européer och 12,918 judar. En betydande järnmalmsbrytning äger numera rum i Rifbergen innanför Melilla. Exporten värderades 1934 till 24,0 mill. pesetas (därav järnmalm 4,3 mill.) och importen till 56,7 mill. pesetas.

Nyare litt.: E. N. Anderson, »The first moroccan crisis, 1904—1906» (1930); R. Cruchet, »La conquête pacifique du Maroc» (s. å.); Ch. A. Julien, »Histoire de l'Afrique du Nord» (1931); A. Bernard, »Le Maroc» (7:e, omarb. uppl. s. å.); J. Célérier, »Le Maroc» (s. å.);

J. Bourrilly, »Éléments d'ethnographie marocaine» (1932); R. Hoffherr, »L'économie marocaine» (s. å.); G. Evin, »L'industrie au Maroc et ses problèmes» (1934); P. Russo, »Le visage du Maroc» (1935); J. Felze, »Au Maroc inconnu» (s. å.); R. Pinon, »Au Maroc» (s. å.). S. F.

Maro'ni, James, norsk teolog (f. 1873). Var flera år präst i Oslo och blev 1930 biskop i Agder (Kristiansand). M. har särskilt arbetat för »småkirkesaken» (arbetet för att ur stora stadsförsamlingar utbryta smärre områden och förse dessa med små, intima kyrkor), som han övertog efter Gustav Jensen, över vilken han skrivit en biogr. (1923). A. Fr.

Marquet [markä'], Adrien, fransk politiker (f. 1884). Blev 1924 socialistisk deputerad, 1925 mär i Bordeaux. Då M. 1934 blev arbetsminister i Doumergues koalitionskabinett, bröt han med socialistiska arbetarpartiet och ingick i det nybildade neosocialistiska partiet. 1936 återvaldes han till kammaren som »nationell» kandidat. Kj. S-g.

***Marriott**, sir J. A. R., lämnade underhuset 1929. Han har även på senare år en mycket rik produktion. Bland dessa arbeten märkas »The mechanism of the modern state» (2 vol., 1927), »A history of Europe from 1815 to 1923» (1931), »Queen Victoria and her ministers» (1933), »Modern England, a history of my own times» (1934) och »Dictatorship and democracy» (1935) samt en monogr. över Castlereagh (1936). L-ts.

Marschbevakning avdelas av marscherande trupp till skydd mot fientliga markstridskrafter. Under frammarsch mot fienden benämnas marschbevakningsavdelningar avantgarde (större styrka än ett kompani), spets (ett kompani — en pluton), sidodetachemang, förpatrull, sidopatrull, spaningsdetachemang, spaningspatrull och sambandspatrull. Patrulls styrka växlar mellan två man och två grupper (omkr. 25 man). Under tillbakamarsch från fienden motsvaras avantgarde av arriärgarde och förpatrull av efterpatrull. Större avantgarde (arriärgarde) kan framför (bakom) sig avdela förtrupp (eftertrupp). — Ingår större kavalleristyrka i avantgardet (arriärgardet), utgör denna förtrav (eftertrav) och marscherar framför (bakom) övriga marschbevakningsavdelningar. C. A. E.

***Marseille** hade 914,232 inv. 1936. M:s flyghamn (vid Marignane, 28 km n. v. om staden) är en viktig knutpunkt för linjer till bl. a. Paris, Korsika, Italien, Spanien, Nord-, Väst- och Centralafrika, Madagaskar och Franska Indokina. Rundradiosändare. Litt.: G. Rambert, »M.» (1934). S. F.

Marsh [mā∫], Mae, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1895). Har filmat sedan 1912 och var under många år en av Hollywoods stora filmstjärnor. Från stumfilmstiden märkas t. ex. hennes roller i Griffithfilmerna »Nationens födelse» och »Intolerance». Efter ljudfilmens genombrott har hon medverkat i bl. a. »Over the hill». R. A-g.

Marshall [mā'∫əl], Herbert, engelsk-amerikansk filmskådespelare (f. 1890). Började som affärsman men sökte sig till scenen och debuterade som skådespelare i England 1913, deltog i världskriget och sårades svårt. M. har varit verksam också i U. S. A. vid både teater och film och haft omtalade roller bl. a. i filmerna »Tjuvar i paradiset» och »Den brokiga vävnaden» mot Greta Garbo. Bland hans mest kända filmer märkes vidare den engelska »Jag var spion». R. A-g.

***Marskalk.** Litt.: G. Le Barrois d'Orgeval, »Le maréchalat de France» (2 bd, 1932).

***Marstrand** lades 1 jan. 1935 under landsrätt (Askims, Hisings och Sävedals domsaga). Folkmängden hade 1937 nedgått till 1,583 inv. Tullkammaren har ersatts av tullexpedition. — Ny litt.: M. Lehman, »Kungasäsonger i M.» (1931).

***Marstrander**, C. J. S., har vidare utgivit bl. a. »Det norske landnåm på Man» (i Norsk Tidsskr. for Sprogvidenskab, 6, 1933).

Marstrander, Peter Elisæus, norsk präst (f. 1883), docent i systematisk teologi i Oslo 1917—25, föreståndare för det praktisk-teologiska seminariet i Oslo sedan 1926. M. har utgivit bl. a. »Den kristelige tro på underet» (1924) och »Det teologiske studium» (1925). A. Fr.

***Marteau**, H., dog 1934 ⁴/₁₀. M. lämnade 1924 befattningen vid Pragkonservatoriet och utövade senare violinpedagogisk verksamhet vid konservatorierna i Leipzig och (från 1928) Dresden.

***Martebo myr.** Ett med idegran bevuxt område i M., Hällholmen, är fridlyst.

***Martel de Janville**, S., dog 1932.

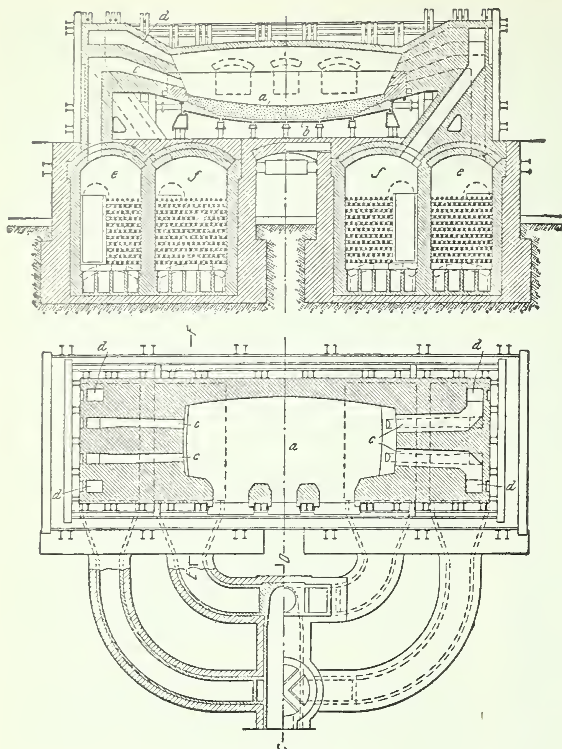
***Martin**, E. Litt.: R. Hoppe, »Målaren E. M.» (1933; akad. avh.).

***Martin**, F. R., dog 1933 ¹⁹/₄. M:s »Sett, hört och känt» utkom 1932.

Martin, Karl Heinz, tysk regissör (f. 1888). Började sin verksamhet i Frankfurt a. M. och kom därifrån till Berlin som Max Reinhardts efterträdare vid Deutsches Theater. M. tillhörde expressionismens ivrigaste anhängare inom den tyska teatern och åstadkom många för denna stil typiska iscensättningar. Senare har han närmat sig realismen. O. W-n.

Martindale [mā'tindēil], Cyril Charlie, engelsk jesuit (f. 1879), master of arts. Född av protestantiska föräldrar, blev M. katolik under studieåren och katolsk präst 1911. M. har skrivit biogr. över engelska katoliker (bl. a. R. H. Benson, se d. o., 1916) samt reseminnen och ger ut serien Catholic Thought and Thinkers. Han är ordf. i Storbritanniens katolska universitetsföreningars förbund. A. V. S.

Martin du Gard [martā' dy gā'r], Maurice, fransk författare (f. 1896), kusin till R. M.; grundade 1923 tidskriften Les Nouvelles Littéraires, vars huvudred. han var till 1936. I bokform har han utom talrika reseskildringar — även från Skandinavien (»Lettres du Nord», 1931) — utgivit spiritu-

Martinugn.

ella essäer och kritiker: »Vérités du moment» (1929), »Moralités libérales» (1932), »Soirées de Paris» (s. å.), »Un français en Europe» (1935) m. fl. Kj. S-g.

*Martin du Gard, R., har ytterligare skrivit allmogefarsen »La gonfle» (1929) och ett sexualpsykologiskt familjedrama, »Un taciturne» (1932; »Den tyste», 1935), hållet i sträng Ibsenstil. 1936 utkom en ny del (3 bd) av romancykeln »Les Thibault» (som avbrutits med »Le père», 1929; »Faderns död», s. å.) under titeln »Été 1914» (sv. övers. 1937). En »Épilogue» väntas utkomma 1937. Kj. S-g.

Martínez Barrio [-ti'näþ ωa'riå], Diego, spansk politiker (f. 1885). M. var tidigare medlem i Lerroux' radikala parti men lämnade detta och bildade Unión republicana (Republikanska unionen), som anslöt sig till den före valen febr. 1936 bildade folkfronten (sp. *frente popular*). I det efter valen sammanträdande parlamentet blev M. förste talman och fungerade i denna egenskap som president efter Zamoras avsättning till Azañas val. M., som var kommunikationsminister i republikens första provisoriska regering 1931, har i flera omgångar beklätt ministerposter och även varit konseljpresident, bl. a. en vecka juli 1936, omedelbart efter upprorets utbrott. D-y.

*Martini, F. M., dog 1931.

*Martinprocessen. Ugnarna, i vilka smältningen äger rum, ha vanl. det utseende, som framgår av bilden. Som bränsle brukas ofta (i Sverige så gott som uteslutande) generatorgas (se d. o.), som i förvärmt tillstånd tillföres smältrummet *a* genom kanalen *c* och förbrännes med ävenledes förvärmd luft, tillförd genom kanalen *d*. Den vid gasens förbränning bildade lågan stryker fram över beskickningen, som nedsmältes och hålles flytande, tills den kemiska processen är slutförd. De avgående gaserna, som ha hög temp., ledas in i kamrarna *e* och *f*, där de avge en del av sitt värmeinnehåll, innan de föras vidare till skorstenen. Efter viss tid omkastas gasriktningen i den fullt symmetriska ugnen, varigenom regenerativ upphettning ernås (se Regenerator).

Martinugnarna äro i Sverige alltid fasta; i utlandet förekomma även ugnar med stjälpbart ugnsrum. Ur de stjälpbara ugnarna behöver ej hela innehållet uttappas på en gång, utan slaggen och ev. en del av stålet kunna avtappas under processens förlopp, vilket är av betydelse vid vissa modifikationer av processen. De fasta ugnarna byggas i allm. för chargevikter mellan 15 och 100 ton; för större charger föredragas i regel stjälpbara ugnar, rymmande upp till 300 ton stål.

Processen varieras alltefter de råmaterial, som skola behandlas. Beskickningen kan variera från enbart tackjärn till enbart skrot. Tackjärnet införes numera ofta flytande i ugnen, vilket är särskilt önskvärt, om tackjärnsprocenten är hög. Oxidationsprocessen (färskningen) sker alltid till en del med den oxiderande gasflamman, men ofta tillföres även järnmalm i samma syfte. Har beskickningen hög skrotprocent (skrotmartin), fordras ringa kvantitet eller ingen malm; är däremot tackjärnsprocenten hög (färsknings- eller malmmartin), utföres största delen av den relativt betydande färskningen med malm.

För att påskynda processen har man utarbetat särskilda modifikationer. Vid fasta ugnar brukas Hoeschförfarandet för fosforrikt tackjärn. Stålet befrias därvid från den under processens första skede bildade stora mängden fosforrik slagg genom avtappning av hela stål- och slaggmängden, varefter stålet, sedan slaggen avskilts, på nytt insättes i samma ugn och färdigställes. Slaggen kan liksom thomasslagg nyttjas som gödselmedel (se Thomasfosfat).

Enligt Bertrand-Thielprocessen sker förfärskningen i en särskild ugn, varefter stålet, sedan slaggen avlägsnats, överföres till en annan ugn, där processen slutföres.

Från stjälpbara ugnar kan slaggen avtappas, under det att stålet kvarhålles i ugnen,

varigenom processen lättare kan ledas i önskad riktning. I sådana ugnar försiggår även det s. k. Talbotförfarandet, enl. vilket ej allt stålet utan t. ex. en tredjedel därav uttappas, när färskningen är slutförd, varefter den uttappade mängden ersättes med nytt tackjärn och ev. något skrot. Härigenom bibehålles hela tiden en hög temp. i ugnen, varjämte badet får en lämplig utgångssammansättning, medförande snabb färskning. Vanligt är även att förfärska tackjärnet i konverter och därefter färdigställa stålet i martinugn. — Huvuddelen av världens ståltillv. sker numera i martinugn. B. K-g.

Martinson, Harry Edmund, författare (f. 1904 6/5), i sin ungdom sjöman under sex år, har utgivit diktsamlingarna »Spökskepp» (1929), »Nomad» (1931) och »Natur» (1934), reseskildringarna »Resor utan mål» (1932) och »Kap Farväl» (1933) samt de självbiografiska berättelserna »Nässlorna blomma» (1935) och »Vägen ut» (1936), hans hittills viktigaste verk. M. visar i sina verklighetsskildringar en originell syn och en livlig inbillning; han tillhör de mest uppmärksammade talangerna inom den yngsta författargenerationen. — Hans hustru, Helga Svarts (f. 1890 2/11), har under namnet Moa Martinson utgivit berättelser ur arbetarmiljö: »Kvinnor och äppelträd» (1933), »Sallys söner» (1934), »Rågvakt» (1935) och »Mor gifter sig» (1936), samt diktsamlingen »Motsols» (1937). J. L-t.

Ma'rtinu [-no], Bohuslav, tjeckisk tonsättare (f. 1890), bosatt i Paris sedan 1922. Som tonsättare urspr. påverkad av Stravinskij, förenar M. modernt arkaiserande stil med nationellt folkliga element och har komponerat orkesterverk, bl. a. tonmålningen »La bagarre» (uppf. i sv. orkesterföreningar), kammarmusik, pianostycken och flera operor, däribland »Hry o Marii» (Brünn 1935). H. G-t.

Martonne [martå'n], Emmanuel de, fransk geograf (f. 1873), blev 1904 prof. i Rennes, 1906 i Lyon och 1910 vid univ. i Paris. Hans förnämsta arbete är den som lärobok mycket använda »Traité de géographie physique» (1909; 5:e uppl., 2 bd, 1935; förk. uppl., »Abrégé de géographie physique», 1922; 2:a uppl. 1928). I serien »Géographie universelle» har M. skrivit »Europe centrale» (2 dlr, 1930). M. spelar en framträdande roll i det internationella geografiska samarbetet och är generalsekr. i Union géographique internationale. M.

Ma'rwar, se Jodhpur.

Marx, Erich, tysk fysiker (f. 1874), prof. i Leipzig 1907—33. M. har arbetat inom radiologien, bl. a. utfört direkta mätningar av röntgenstrålarnas hastighet, som han funnit vara lika med ljusets, och undersökt elektricitetsledning i lågor. Han är red. för »Handbuch der Radiologie», I—VI: 2 (1913—34). Sv. B-r.

Marx, Erwin, tysk ingenjör (f. 1893), prof. i Braunschweig. M. har arbetat inom högspänningstekniken (se Kanalstrålar, suppl.) och konstruerat en ljusbågsströmriktare. Sv. B-r.

Marx, Joseph, österrikisk tonsättare (f. 1882), sedan 1914 kompositionsprof. vid musikhögskolan i Wien. Senromantiker med klangmättad, impressionistiskt färgad harmonik och ofta anknytande till österrikisk folkton, har M. blivit mest känd genom talrika lieder och har därjämte komponerat pianostycken, kammarmusik, »Romantisches Klavierkonzert», orkesterverk m. m. Han är musikkritiker i Neues Wiener Journal. H. G-t.

***Marx,** K. Monogr. av A. Cornu (1934) samt B. Nicolaievsky och O. Maenchen-Halfen (1936).

Marx-Engels-Lenininstitutet i Moskva bildades 1931 genom sammanslagning av Marx-Engelsinstitutet, gr. 1922, och Lenininstitutet, gr. 1924. M. avser att vara centrum för internationell marxistisk forskning men omfattar nu ett stort antal historiska, filosofiska och sociologiska vetenskapsgrenar. M. är delat på flera avd.: arkiv, bibliotek, museum och bokförlag. Bl. a. ha (på ty. och ry.) utgivits Marx' och Engels' skrifter fr. o. m. 1926, då Marx-Engels Archiv började utkomma. Lenins skrifter utgåvos 1923—28. Vidare utges på ry. en del övers. av kända, äldre nationalekonomers verk. O. B-g.

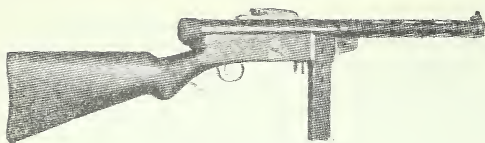
***Maryland.** Av 1,631,526 inv. 1930 voro 276,379 negrer och 95,093 utlandsfödda vita (764 födda i Sverige). S. å. funnos 42,203 farmer med ett produktionsvärde av 74 mill. doll. Industrien omfattade 1933 2,476 anläggningar med 100,236 anställda och ett produktionsvärde av 519 mill. doll. H. N-n.

***Masaccio.** Litt.: Fr. monogr. av M. Salmi (1934). Se även Masolino, suppl.

***Masaryk,** T. G., återvaldes 1934 till president men avgick dec. 1935, sedan han föreslagit E. Beneš till sin efterträdare; denne valdes med stor majoritet. Av M:s senare arbeten må nämnas en samling essäer m. m., »Cesta demokratie» (Demokratiens väg; 2 dlr, 1933—34). Ur den rika litt. om M. må nämnas tjeck. monogr. av Z. Nejedlý (hittills 2 bd, 1930—32) och K. Čapek, »Hovory s T. G. Masarykem» (Samtal med T. G. M.; 3 dlr, 1929—35; även i ty. och eng. övers.). A. A-t.

***Mascagni,** P. Efter »Il piccolo Marat» (Rom 1921) dröjde det länge, innan M. hade premiär på sin nästa opera, »Nerone» (efter P. Cossa; Milano 1935). Han har vunnit namn även som opera- och konsertdirigent i Italien och annorstädes. H. G-t.

Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg, A.-G.

Finsk maskinpistol (»Suomi») med stångmagasin.

(förk. MAN), tysk firma i mekaniska verkstadsbranschen, bildad 1898 (nuv. namn sedan 1908) genom sammanslagning av Maschinenfabrik Augsburg (etabl. 1840) och Maschinen-A.-G. Nürnberg (etabl. 1837). M. tillverkar bl. a. järnvägs- och spårvägsmateriel, snällpressar och dieselmotorer samt järnkonstruktioner (gasklockor m. m.). E. Hlr.

***Masefield, J.**, har vidare gett ut »Poetry» (1931), »A tale of Troy» (1932), »The box of delights» (1935), »Eggs and baker» (1936; noveller) m. m. — Monogr. av G. Thomas (1932).

Masereel [mā'sərēl], F r a n s, belgisk grafiker och målare (f. 1889). M. var 1916—21 bosatt i Genève, där han utförde teckningar och träsnitt för tidningen La Feuille och tidskriften Édition du Sablier, båda starkt pacifistiska. Han utgav även sina teckningar och träsnitt i bokform, bl. a. den konstnärligt mycket betydande »Mon livre d'heures» (1919; ty. uppl., »Mein Stundenbuch», 1926), en bildroman liksom andra av M:s serier, »25 images de la passion d'un homme» (1918), »La ville» (1925; ty. uppl., »Bilder der Grossstadt», 1926) m. fl. M. arbetar för freden, gisslar krigs- och kristidsjobbare och slår ned på samhällets missförhållanden. Hans grafiska konst har det typiska träsnittets karaktär med kraftig svart- och vitverkan. Hans målningar (i olja och akvarell) efter omkr. 1920 skildra livet i franska städer, badorter och fisklägen, vanl. i starka färger och i en för M. personlig stil. E. L-k.

***Maskering** tillmätes i modern krigföring den största betydelse, särskilt mot insyn från luften. Maskeringsmateriel ingår sålunda numera allmänt i den militära utrustningen. I tyska armén medför t. ex. varje man en tältdel, impregnerad i en grågrön färgton, ljusare på den ena och mörkare på den andra sidan och så beskaffad, att den kan knäppas över axlarna. Vid artilleri- och kulspruteförband medföras maskeringsnät, som kunna spännas över pjäs- och observationsplatser samt förses med kvistar, grästorvor, halm o. dyl., till färgen överensstämmande med omgivningen. Dylika nät kunna även användas för m. av vägar, för att dölja tältbivacker, fordonsplatser m. m. Det är härvid av största betydelse att undvika onaturliga skuggor. Fordon samt pansar och betong i befästningsanläggningar färgmaskeras genom målning i med terrängen överensstämmande, vanl. brungrå färger i olika nyanser med större ytor, brutna av ljusa oregelbundna ränder, som ge föremålet vilseledande form. Trupper i snötäckt terräng förses med vita överdragskläder. Till m. kunna även räknas åtgärder för avskärmning av ljus nattetid i större samhällen för undvikande av ljusreflexer mot himlen. O. E. S.

Maskinbokföring, bokföring med bokföringsmaskiner. Systemet verkar arbetsbesparande, i det att bokföringsposterna i samma arbetsoperation, som de grundnoteras i dagbok, även kunna göras till föremål för s. k. systematisk notering, d. v. s. införing på reskontra-, resp. huvudboksblad (-kort). Ex. på bokföringsmaskiner äro Elliott-Fischer, Mercedes-Add-Elektra, Mon-Hopkins, Remington, Underwood (samtliga övervägande skrivmaskinstyp), National klass 2000 (kassaregistertyp), Burroughs, Dalton, Sundstrand (övervägande additionsmaskinstyp). Jfr B o k f ö r i n g, även i suppl. K. H. A.

Maskinfackskolor, se T e k n i s k a l ä r o a n s t a l t e r.

Maskinkonstant, en vid beräkning av elektriska maskiner använd storhet, som utgör ett mått på den grad, till vilken det aktiva materialet utnyttjas. I m. ingå bl. a. den magnetiska tätheten i luftgapet samt antalet ampereledare per cm av luftgapets omkrets. F. D-n.

Maskinmjölkning, se M j ö l k n i n g s m a s k i n e r.

Maskinpistol eller K u l s p r u t e p i s t o l, ett lätt (omkr. 6 kg) och kort (8—9 dm) skjutvapen av pistolkaliber, där laddning och avfyring ske automatiskt under utnyttjande av krutgastrycket och mekanismens mottryck. Skottvidden kan uppgå till 500 m. Patronmagasinets 40—70 patroner kunna avlossas med en eldhastighet av omkr. 12 skott/sek. M. brukas flerstädes som beväpning för polis- och militärpersonal. Flera konstruktioner finnas, varav de mest kända äro den tyska Bergmann och en finsk, tillverkad i Tikkakoski (se bild ovan, sp. 87). R. Å.

Maskulinisēra, förmanliga. Då könskörtlarna på hondjur operativt avlägsnas och motsv. hanliga organ (sädeskörtlar, testiklar) implanteras, förändras djurets s. k. sekundära könskaraktärer (se d. o.) och även psyket i maskulin riktning. Efter inläkning av testikelvävnad på kastrerade hönor tillväxer sålunda kammen, djuren få förmågan att gala samt visa sexuellt intresse för hönor. Jfr F e m i n i n i s e r i n g, suppl. U. v. E.

***Masnedsund.** Från Masnedö är f. n. en kombinerad landsvägs- och järnvägsbro under byggnad över Storströmmen till Orehoved på Falster. Se S t o r s t r ö m s b r o n, suppl.

Masochism [-ki'sm], en abnormitet hos könsdriften, som innebär, att sexuella lustsensationer eller sexuell utlösning inträder under smärtor och lidanden, som tillfogas vederbörande i form av misshandel o. dyl. M. innebär också en benägenhet att även psykiskt låta sig misshandlas, resp. förnedras under den andra parten. Ofta har m. endast en sådan mera psykisk karaktär. — M. leder ofta

till könsaktens förbindande med allehanda smärtframkallande och förnedrande detaljer, gisselslag, »slav»-attityd o. dyl. — Mera utpräglad m. bör föranleda läkarbehandling. M. måste beaktas vid diskussion av det berättigade i kroppsaga. — Namnet m. härleder sig från L. von Sacher-Masoch (se d. o.). V. W-rt.

***Masolino.** Litt.: H. Lindberg, »To the problem of M. and Masaccio» (2 bd, 1931).

Mason [meisn], A l f r e d E d w a r d W o o d l e y, engelsk författare (f. 1865), fil. dr, har skrivit ett 30-tal teaterpjäser och romaner (varav 10 äro övers. till sv., 1908 ff.), dels detektiv- och äventyrshistorier, dels samtidsromaner, gärna om moderna problem. R-n B.

Masreliez [ma'rəljē], G u s t a f V i l h e l m, jurist (f. 1880 15/7), sonsons son till J. B. M. Blev jur. kand. i Uppsala 1903, hovrättsråd i Svea hovrätt 1916, revisionssekr. 1919, överdir. och chef för Fångvårdsstyrelsen 1927 samt häradshövding i Sollentuna och Färentuna domsaga 1936. M. har varit sekr. i och led. av flera kommittéer. Ldht.

***Masreliez, L. A.** »L. M:s och C. A. Ehrensvärds brevväxling» är utg. av C. D. Moselius (1934).

***Massa.** En kropps m. är enl. relativitetsteorien beroende på dess hastighet i förhållande till iakttagaren; om m. för en vilande el. långsamt rörlig kropp (vilomassan) är m_0, så är m. vid hastigheten v lika med $\frac{m_0}{\sqrt{1-v^2/c^2}}$, där c är ljusets hastighet. Detta kan även uttryckas så, att kroppens rörelseenergi betingar en viss ökning av m. Se E n e r g i, suppl. Sv. B-r.

***Massachusetts** hade 1930 1,054,636 (25,2 %) utlandsfödda vita, därav födda i Kanada 28 %, i Irländska fristaten 13 %, i Storbritannien och Nordirland 13 %, i Italien 12 % samt i Sverige 3,1 % (36,810). Negrerna utgjorde 52,365. Jordbruket omfattade s. å. 25.598 farmer (1900 37,715) och hade 1932 ett produktionsvärde av 51 mill. doll. Industrien omfattade 1933 8,145 anläggningar med 398,592 anställda och ett produktionsvärde av 1,7 milliarder kr. H. N-n.

***Massenet, J. É. F.** Biogr. av A. Bruneau (1935).

***Massis, H.,** redigerar tills. m. J. Maritain den nykatolska litteraturtidskriften Revue Universelle. Bland hans senare skrifter må nämnas minnesbilderna »Évocations» (2 dlr, 1931 och 1935), om tiden 1905—15. — Litt.: S. Stolpe, »Den kristna falangen», I (1934). Kj. S-g.

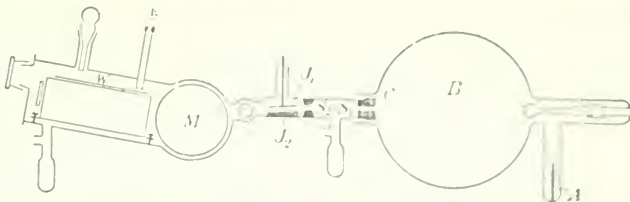

Bild 1. Astons första masspektrograf. *B* kanalstrålar med anod *A* och katod *C*. Kanalstrålarna avblandas av spalterna S_1 och S_2, avböjas i kondensatorn J_1 J_2 och av magneten *M* samt träffa plåten *W*.

***Masspektrograf,** se även M a s s p e k t r o s k o p i, nedan.

Masspektroskopi, läran om metoder för bestämning av enskilda atomers (el. molekylers) massor genom studiet av kanalstrålar. M. är av största vikt bl. a. för kännedomen om isotoperna. Eg. bestämmes ej direkt massan utan specifika laddningen, förhållandet mellan atomernas elektriska laddning och massa. Om laddningen, i de flesta fall en elementarladdning, är känd, kan massan beräknas. Enl. en av de första metoderna (J. J. Thomson 1913) låter man ett fint kanalstrålknippe passera genom elektriska och magnetiska fält, som ge mot varandra vinkelräta avböjningar av strålen. Partiklar med samma spec. laddning avböjas olika mycket, beroende på hastigheten; en i strålens väg ställd fotografisk plåt får ej en svärtad fläck utan en linje (parabel). Förekomma grupper av partiklar med olika spec. laddning, ger var och en av dem sin parabel. Härigenom påvisades först isotoper hos neon, senare även hos andra ämnen. Metoden har senare förbättrats av G. Hertz, P. Zeeman m. fl.

I Astons masspektrograf (se d. o.) kunde ljusstyrkan väsentligt ökas genom »hastighetsfokusering», varvid partiklar med samma spec. laddning men olika hastighet förenades i samma punkt. Kanalstrålarna fingo passera genom ett elektriskt fält, som gav dem en viss avböjning, och sedan genom ett magnetfält, som gav en med den första parallell avböjning men riktad åt motsatt håll och större; fokuseringen uppnåddes genom lämplig anordning av de båda fälten. Apparaten har upprepade gånger förbättrats av Aston. En annan metod arbetar med »riktningsfokusering», i det att ett något divergent strålknippe av partiklar med samma hastighet och spec. laddning koncentreras till en punkt,

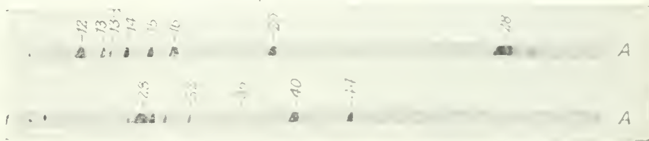
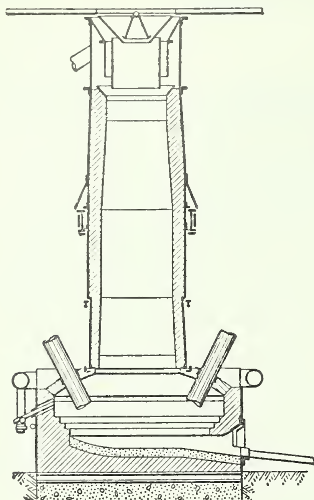

Bild 2. Masspektrogram av en blandning av argon, metan och koldioxid. Vid *36* och *40* argons viktigaste isotoper (det sällsynta A^{38} framträder ej). Dubbelt, resp. tredubbelt laddat A^{40} vid *20*, resp. *13,3*. — *12—16* kol, kolväten och syre, *28* CO, *32* O_2 och *44* CO_2.

vars läge beror på spec. laddningen. Hit hör Dempsters apparat (1918), vid vilken alla strålar (utgående från en glödande anod) genomlöpa samma potentialfall och därför ha

Elektrisk masugn.

samma energi (om laddningen är lika). Genom en fin spalt träda de divergerande ut i ett magnetiskt fält och återförenas efter att ha genomlöpt en halvcirkel. Om partiklarna uppfångas av en med en elektrometer förenad elektrod, kan deras antal bestämmas. Riktningsfokusering kan även uppnås genom ett lämpligt anordnat elektriskt fält (en del av en cylinderkondensator). Om strålningskällan vid apparater med riktningsfokusering ej, som vid Dempsters apparat, ger partiklar med konstant hastighet el. energi, måste ur strålknippet utväljas partiklar med samma hastighet genom ett »hastighetsfilter». Detta kan ske med hjälp av en högfrekvent elektrisk spänning (endast de partiklar genomsläppas, vilkas hastighet står i bestämd relation till växelspänningens frekvens) el. genom att en elektrisk och en magnetisk avböjning få exakt kompensera varandra. I Bainbridges apparat 1932 nyttjas detta senare hastighetsfilter, följt av magnetisk fokusering. Vissa möjligheter finnas även för samtidig hastighets- och riktningsfokusering, varigenom ljusstyrkan stegras avsevärt. Litt.: F. W. Aston, »Masspectra and isotopes» (1934); J. Mattauch i Physikalische Zeitschrift 1934 och S. Benner i Sv. fysikersamfundets årsskrift Kosmos 1929. Sv. B-r.

Masstal, se A t o m, suppl., sp. 318.

***Masters**, E. L., har vidare gett ut de dramatiska dikterna »Lee» (1926) och »Jack Kelso» (1928), med ett delvis starkt satiriskt panorama av U. S. A., och dess följdskrift »Godbey» (1931), de filosoferande dikterna »The serpent in the wilderness» (1933) och »Invisible landscapes» (1935) samt »Poems of people» (1936), karaktärsskildringar och epos, biografien »Lincoln — the man» (1931), »The tale of Chicago» (1933) och »Vachel Lindsay» (1935) m. m. R-n B.

***Mast- och storverksträd.** Enl. k. f. 13 maj 1932 har kronans rätt till storverksträd, varunder innefattas astträd och mastspiror, upphört fr. o. m. juli 1935. Genom k. f. 7 dec. 1934 har förordnats, att m. upphör å prästboställe, prästänkesäte och allmänt kyrkohemman fr. o. m. den dag ny skogshushållningsplan blir tillämplig för bostället. Kronans rätt kvarstår t. v. å vissa andra boställen (klockar- och domkyrkosysslomans- samt läroverkslärarboställen). Jfr B o s t ä l l e n, E k r e g a l e t och K y r k o e g e n d o m, alla i suppl. Schg.

Mastodonsau'rus, se T r i a s s y s t e m e t, sp. 597.

***Masugn.** Man skiljer mellan b l ä s t e r m a s u g n a r, i vilka värmen alstras genom förbränning av kol eller koks med uppvärmd luft, som inblåses genom formorna, samt e l e k t r i s k a m., i vilka värmen åstadkommes genom omvandling av elektrisk energi.

Produktionen i de svenska träkolsmasugnarna har under senare år ökats och förbilligats, vilket främst beror på att man alltmer övergått från styckeformig malm till sinter (se S i n t r i n g, suppl.), som är lättare att reducera. Normal dygnsproduktion är numera 25—50 ton. I moderna koksmasugnar produceras normalt ända till omkr. 1,000 ton per dygn.

Den svenska elektriska masugnens utseende framgår av bilden. Ugnen är konstruerad av A. Grönwall, A. Lindblad och O. Stålhane, och den första större ugnen av detta slag igångsattes i Trollhättan 1910. Malmen och det för reduktionen erforderliga kolet uppsättas i ett schakt, som nedtill är anslutet till ett utvidgat smältrum, i vilket 6—9 snett ställda elektroder äro nedförda. Den vid reduktionen bildade masugnsgasen inblåses ånyo under smältrummets valv för att kyla detta. Dylika ugnar ha byggts för en dygnsproduktion av 65 ton tackjärn; den härför erforderliga elektriska effekten utgör 6,500 kW. Den elektriska masugnen fordrar tillgång på mycket billig elektrisk energi och har därför fått begränsad användning (i Sverige och på enstaka håll i utlandet).

Även andra typer av elektriska tackjärnsugnar förekomma, ss. Tysland-Holeugnen, av norskt ursprung, vilken under senare år utförts på flera håll utomlands. Denna ugn har intet egentligt schakt. De hittills byggda ugnarna av denna typ äro långsträckta med elektroderna i lodrät ställning placerade i rad i ugnens mitt. Beskickningen införes genom öppningar på ömse sidor om elektroderna.
B. K-g.

***Masur.** Masurbjörken är i Finland föremål för planmässig odling och förädling, och exporten därav går huvudsakligen till Tyskland. Även i Sverige planeras odling av masurbjörk. Det har konstaterats, att masurbildningen är ärftlig. N. S-d.

Masūrium, ett mycket sällsynt metalliskt grundämne, besläktat med mangan och rhenium, upptäckt 1925 av W. Noddack (se d. o., suppl.) och Ida Tacke i columbit (se d. o.) med användning av röntgenspektroskopiska metoder. Dess kem. tecken är Ma, atomnummer 43; atomvikt och övriga kemiska egenskaper äro okända.

Mata Hari, se H a r i, M., suppl.

Matamoros [-må'rås], hamnstad i Tamaulipas, n. ö. Mexiko, ovanför mynningen av Rio Grande del Norte, mittemot Brownsville i Texas; 6,001 inv. (1930). Järnväg till Monterrey; flyghamn. Betydande handel med U. S. A.

Matarledning, elektrisk ledning, genom vilken energi utgår från en omformar- eller transformatorstation till det (vanl. lågspända) distributionsnät, som stationen har att försörja. De från en station utgående matarledningarna sluta vanl. i var sin m a t a r- eller t r y c k p u n k t. Till dessa punkter är det i de flesta fall av slutna maskor bestående fördelningsnätet anslutet. Begreppet tryckpunkt brukas företrädesvis vid likströmsnät. F. D-n.

***Matelassé,** även en art prydnadssöm, liknande vävnaden m. Utföres med dubbla lager av tyg, vilka förenas med linjer av enkla stygn (förstygn), som bilda mönster. Utrymmet mellan dem fylles med poröst garn el. dyl., varigenom mönstret framträder i relief. A. G-r.

Mate'ra, provins i s. Italien, bildad 1928, omfattar ö. delen av Lucania (Basilicata); 3,793 km², 156,358 inv. (1931). Huvudstad: Matera (20,163 inv.).

Materialisation. Bildning av en elektron och en positron ur ett γ-strålskvantum (se E l e k t r o n, suppl.) kallas ofta m. av strålningskvantum, något oegentligt, enär de nya partiklarnas massa och rörelsemängd ej nyskapats utan funnos redan i strålningskvantum. Sv. B-r.

Materielreserv, *krigsv.* Enl. 1925 års försvarsordning förlades Hemsö och Älvsborgs fästningar i m., vilket innebär, att befästningsanläggningarna skola bibehållas och underhållas men att fredsbesättning saknas, utom ett fåtal man för bevaknings- och materielvårdstjänst. Enl. 1936 års försvarsordning upprätthålles beslutet; dessutom förläggas i samband med utbyggandet av befästningar i havsbandet av Stockholms skärgård vissa äldre inre befästningar i m. C. A. E.

Materievågor, det vågsystem, som enl. de Broglie är förbundet med en materiell partikel i rörelse. Se V å g m e k a n i k, sp. 816.

Mate'rn, N i l s A x e l s s o n von, ingenjör (f. 1893 $^{3}/_{8}$), utexaminerades 1917 från Tekn. högskolans fackavd. för väg- och vattenbyggnad, blev 1922 löjtnant och 1929 kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren och var 1924—29 vägkonsulent i Kalmar län. 1929 blev han förste ingenjör och sekr. vid Svenska väginstitutet, i vilka befattningar han kvarstår efter dettas omorganisation till Statens väginstitut 1934. M. har, bl. a. som ledare av väginstitutets provvägsarbeten och som sekr. hos 1931 års väg- och brosakkunniga (1931—34), bidragit till vägteknikens utveckling och rationalisering i Sverige. E. Hlr.

Mathews [mä'þjōz], B a s i l, engelsk-amerikansk teolog (f. 1879). Studerade i Oxford, blev journalist, K. F. U. M.- och missionsman och 1932 prof. i christian world relations vid Bostons univ. och Andover-Newtons teologiska seminarium. Av M.s talrika böcker föreligga i sv. övers. bl. a. »Rasernas kamp» (1926), »Världsrörelser i kamp» (1932), »Jesu liv» (1934), »John R. Mott» (s. å.) och »Tidsströmningar i Fjärran Östern» (s. å.). K. B. W-n.

Mathews [mä'þjōz], S h a i l e r, nordamerikansk teolog (f. 1863), baptist. Var 1897—1933 prof. i nytestamentlig exegetik vid Chicagos univ. och 1912—16 ordf. i Federal council. M. var en av Amerikas ledande teologer i sin generation. Bland hans arbeten märkas: »The social teaching of Jesus» (1897), »A history of New Testament times in Palestine» (1899; ny uppl. 1910), »The faith of modernism» (1924) och »Christianity and social process» (1934). K. B. W-n.

Mathi'assen, T h e r k e l, dansk etnograf och arkeolog (f. 1892), museumsinspektor vid Nationalmuseet i Köpenhamn 1933. Sedan 1921 har M. deltagit i och varit ledare för flera arkeologisk-etnografiska expeditioner till Grönland. Sina forskningsresultat från dessa expeditioner har han huvudsakl. publicerat i Meddelelser om Grönland. H. An.

***Mathiesen,** A a g e H., dog 1933. Han kallade sig fr. o. m. 1927 Langeland-M.

***Mathiesen,** H., dog 1927.

Mathiez [matie'], A l b e r t, fransk revolutionshistoriker (1874—1932), lärare vid Lycée Voltaire i Paris, prof. i Besançon 1911, Dijon 1919 samt Paris 1926. Sina akademiska studier bedrev M. samtidigt med tredje republikens kamp mot den romerska klerikalismen. Intrycken härav drogo M. till den stora revolutionens religiösa problem, åt vilka han ägnade först sin doktorsavh., »La théophilanthropie et le culte décadaire» (1904), och senare »Rome et le clergé

français sous la constituante» (1911). Sitt rykte som ledande forskare inom den franska revolutionens historia vann M. genom grundandet (1908) av tidskr. Annales Révolutionnaires (fr. o. m. 1924 Annales Historiques de la Révolution Française), organ för det samtidigt stiftade Société des études robespierristes. Under hätsk polemik mot sin lärare Adolphe Aulard sökte M. i nämnda organ skipa rättvisa åt Robespierre, vilken enl. hans mening oförskyllt gjorts till syndabock för skräcktidens blodsorgier. Största uppseendet väckte hans avslöjanden beträffande Robespierres motståndare Danton, vilken nu kom att framstå i nästan lika tvetydig dager som Mirabeau. I Robespierre däremot såg M. revolutionens heros, demokratiens omutlige förkämpe och socialismens föregångare. Hithörande artiklar, rikt dokumenterade genom nytt arkivmaterial, utgåvos i bokform under olika titlar, bl. a. »Études robespierristes» (1917, 1918), »Robespierre terroriste» (1921), »Autour de Robespierre» (1925) och »Autour de Danton» (1926). I »La vie chère et le mouvement social sous la terreur» (1927), liksom i översiktsarbetet »La révolution française» (1—3, t. o. m. thermidor, 1922—27), framträder författarens socialistiska klasskampsinställning. M. utgav 2:a uppl. av J. Jaurès' »Histoire socialiste de la révolution française» (4 bd, 1922—24). Det sista större arbetet av M. blev »La réaction thermidorienne» (1929). Postumt utkom 1934 fragmentet »Le directoire».

Genom sitt starkt polemiska och agitatoriska författarskap, präglat av en populär, medryckande stil, har M. mer än någon annan av den stora revolutionens skildrare efter Lamartine och Michelet bidragit till att hålla det starka intresset för denna epok vid liv. — Litt.: Nekrologer av G. Lefebvre m. fl. i Annales Historiques de la Révolution Française 1932. Se vidare uppsats av H. Jörgensen i Hist. Tidsskrift, Raekke 10, bd 2, h. 2—3, 1933 samt J. M. Thompson, »Robespierre» (1935). A. G-de.

***Matisse**, H. É., är f. 1869 $^{31}/_{12}$ (ej 1870).

Matris, ett system av tal, ordnade i ett rektangulärt schema

$$\begin{Vmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ a_{m1} & a_{m2} & \cdots & a_{mn} \end{Vmatrix}$$

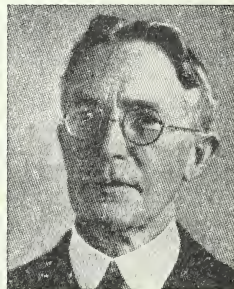
med m rader och n kolumner. Är $m = n$, kallas m. kvadratisk. För m. kan man definiera en addition och multiplikation, för vilka de vanliga räknelagarna gälla, med undantag av att multiplikationen i allm. icke är kommutativ, d. v. s. om A och B äro två m., så är i allm. AB icke $= BA$. Teorien för m. står i nära samband med determinanterna och teorien för de lineära och kvadratiska formerna. — Matrisräkningen har kommit till vidsträckt användning i den moderna, av W. Heisenberg grundade kvantummekaniken (se d. o., suppl.), som därför ofta kallas matrismekanik. O. F.

Matschoss, Conrad, tysk ingenjör och skriftställare (f. 1871). Var 1916—34 dir. i Verein deutscher Ingenieure och har lett olika grenar av denna förenings publicistiska verksamhet, bl. a. som huvudred. för Zeitschrift des Vereins Deutscher Ingenieure (1924—34) och som utgivare av »Beiträge zur Geschichte der Technik und Industrie» (fr. o. m. 1933 under titeln »Technikgeschichte») sedan 1909. Han har som teknisk-historisk och industrihistorisk förf. framträtt med ett stort antal verk, däribland »Entwicklung der Dampfmaschine» (2 bd, 1908), »Werner Siemens» (2 bd, 1916) och »Männer der Technik» (1925). E. Hlr.

Matsson, Lars Petter Reinhold, präst och botanist (f. 1870 $^{16}/_{7}$), kyrkoherde i Hassela 1908, i Hälsingtuna 1918; tjänstledig 1929 ff. M. har, delvis med statsunderstöd 1929—33, ägnat sig åt systematiska och floristiska studier av släktet *Rosa* och bl. a. utgivit »Examen rosarum sueciæ. Granskning av den svenska florans rosa-former. I. Norrland och Dalarne» (i Vet.-akad:s Handl., serie 3, bd 14, 1935). N. S-d.

Matsumoto, stad på mell. Hondo, Japan, 175 km v. n. v. om Tokyo, i Japanska alperna; 73,353 inv. (1935). Turistcentrum; betydande handel med kokonger och silkesmaskägg.

Matthew [mä'þjō], William Diller, amerikansk paleontolog (1871—1930), avdelningsföreståndare vid American museum of natural history i New York till 1927, sedan prof. vid University of California i Berkeley. M. arbetade först inom olika grenar av geologien men koncentrerade sig sedan på studiet av fossila däggdjur. Han utgav över 200 avh. om fossila däggdjur särskilt från Nordamerika och gjorde även en preliminär bearbetning av de amerikanska centralasiatiska expeditionernas rika material.

G. S.-Sgh.

Matthews [mä'þjōz], Jessie, engelsk filmskådespelerska (f. 1911). Debuterade redan som tolvårig vid scenen och vann snabbt berömmelse, turnerade i England med ett varietésällskap och fick därefter engagemang vid en stor revyscen i London. Hon debuterade vid filmen 1931 och är känd för svensk publik genom filmen »Evigt ung». R. A-g.

***Matthiessen**, H. A., utgav 1933 »Viborg-Veje», 1934 »Haervejen» och 1936 »Limfjorden».

***Matthisson**, F. v. Litt.: G. Schmid, »M. und Linné» (1935).

***Mattias** (M ä s t e r M a t t i a s), se även S. Sawicki i Samlaren 1936.

Mattons läderfabriks a.-b, L. A., garverifirma i Gävle, gr. 1852, ombildad till a.-b. 1930. Aktiekap. 1,4 mill. kr.

***Mattor.** Under de senare åren ha de handgjorda inhemska m. upptagit en allt kraftigare tävlan med de orientaliska m. i fråga om heminredning. De mest betydande tillverkarna av dylika m. äro de olika hemslöjdsföreningarna (se H e m s l ö j d och S v e n s k a h e m s l ö j d s f ö r e n i n g a r n a s r i k s f ö r b u n d, suppl.) samt textilateljéer, ss. föreningen Handarbetets vänner, Svensk hemslöjd, Brunssons vävskola, Licium, Märta Måås-Fjetterström, Elsa Gullberg och Skånsk husflit. Även i hemmen väves mycket m. De brukligaste teknikerna äro f l o s s a (se d. o.), såväl tät som mer el. mindre gles, och s. k. r y a, vilka äro dyrbarast, r ö d l a k a n (se d. o.) samt flerskaftade tekniker. De båda senare äro ofta utförda av s. k. hårgarn. Trasmattor utföras i olika tekniker med inslag av bomullstygsremsor. En numera mycket vanlig efterbildning av den i vävstol knutna flossan utföres genom att garnet med hjälp av en krok knytes in i en för ändamålet avsedd grov, gles vävnad. De fabriksgjorda m. skilja sig vanl. tydligt från de handgjorda. Kvalitetstyperna benämnas efter de ursprungliga tillverkningsorterna A x m i n s t e r- (Wilton-), B r y s s e l- (bouclé-) och K i d d e r m i n s t e r m a t t o r. Om linoleummattor se L i n o l e u m. — Litt.: N. G. Wollin, »Svenska textilier 1930» (1930); Maj Sterner, »Hemslöjd i Sverige» (1933); Vivi Sylwan, »Svenska ryor» (1934). A. G–r.

Mattson, S a n t e E m i l, kolloid- och markkemist (f. 1886 6/7). Blev dr phil. i Breslau 1921, var 1922—26 anställd vid Bureau of soils i Washington, 1928—32 som prof. vid Rutgers university i New Brunswick, N. J., och är sedan 1935 prof. i marklära vid Lantbrukshögskolan i Ultuna. M. var en av de första, som planmässigt använde elektrodialysen som undersökningsmetod i markläran, och han har framlagt en rad mycket uppmärksammade forskningsresultat över markkolloidernas elektriska förhållanden och växelverkan med varandra. Bland hans skrifter märkas särskilt de två serierna »Laws of soil colloidal behavior», I—X (Soil Science, vol. 28, 30—34, 1929—32), och »The chemical characteristics of soil profiles» (hittills I—III; Lantbrukshögskolans Annaler, bd 1 och 2, 1934—35), båda delvis tills. m. olika medarbetare. L.-G. R–ll.

Matz, K a r l S i e g f r i e d, ämbetsman (f. 1890 25/12). Blev jur. dr i Uppsala 1920, andre kanslisekr. i Justitiedep. 1925, e. led. av dess lagavd. 1926 samt kommerseråd och chef för Kommerskollegii handels- och administrativa byrå 1930. M. blev v. ordf. i clearingnämnden och clearingkontoret 1934. Han har ofta anlitats som led. av och sekr. i sakkunnigutredningar och kommittéer. M. har utgivit »Om underdomarens materiella processledning i svensk ordinär civilprocess» (1919; akad. avh.), »Hur rätt skipas» (1925) och »Juridik till husbehov» (1934) samt redigerar serien Nya Lagar. Ldht.

***Maugham,** W. S. Ett urval av M:s teaterpjäser kom ut i 6 bd 1931—33. Av hans senare romaner kunna nämnas »The moon and sixpence» (1919; sv. övers. 1933), »The painted veil» (1925; sv. övers. 1935; filmad 1935 med Greta Garbo i huvudrollen) och »The narrow corner» (1932; »Bortom all ära och redlighet», 1934). Skådespelet »The letter» (1927; »Brevet») uppfördes i Stockholm 1930 och »The sacred flame» (1929; »Den heliga lågan») s. å. — Litt.: P. Dottin, »W. S. M.» (1928). R–n B.

Mauguin [mågä'], C h a r l e s, fransk mineralog (f. 1878), prof. vid Sorbonne sedan 1930. M. har utfört värdefulla arbeten särskilt inom röntgenkristallografien och skrivit bl. a. »La structure des cristaux» (1924) samt »Sur le symbolisme des groupes de répétition ou de symmétrie des assemblages cristallins» (i Zeitschrift für Kristallographie, 76, 1931). G. A–ff.

Maull, O t t o, tysk geograf och geopolitiker (f. 1887), prof. 1923 i Frankfurt a. M., 1929 i Graz. M., som företagit omfattande resor i Medelhavsländerna och Sydamerika, har skrivit antropogeografiska verk, främst »Politische Geographie» (1925), handböcker, ss. »Länderkunde von Südeuropa» (1929) och »Deutschland» (1933), samt »Das Wesen der Geopolitik» (1936). G. R–ll.

***Maupertuis,** P. L. M. d e, var även verksam inom mekaniken och uppställde en efter honom uppkallad allmän princip, även kallad minsta verkans lag (se V e r k a n, suppl.). Fr. monogr. av P. Brunet (2 bd, 1929). Sv. B–r.

***Mauriac,** F., har i sin senare alstring alltmer framträtt som det katolska Frankrikes främsta litterära namn och gärna sysslat med den religiösa omvändelsens problem. En direkt bekännelseskrift är »Souffrances et bonheur du chrétien» (1931), i viss mån även den påbörjade självbiografien »Commencements d'une vie» (1932), »Le romancier et ses personnages» (1933) och »Journal» (1934). Problemet synd och straff varieras i romanerna »Le nœud de vipères» (1932; »Ormboet», s. å.), »Le mystère Frontenac» (1933; »Familjen Fronte-

nac», s. å.) och »Les anges noirs» (1935), medan nådens sol blekt lyser fram i »La fin de la nuit» (1935; »Natten tar slut», s. å.), en forts. på »Thérèse Desqueyroux» (»Thérèse», 1931). Till sv. har även översatts studien »Le jeune homme» (1932; »Unga män», s. å.). En populär evangelieparafras, »Vie de Jésus», utkom 1936. M. blev led. av Franska akad. 1933. — Litt.: S. Stolpe, »Den kristna falangen», I (1934); H. Swensson, »F. M.» (i Ord och Bild 1936); monogr. av A. Fillon (s. å.). Kj. S-g.

***Maurice,** sir F. B., är född 1871 (ej 1873). Han blev 1927 prof. vid Londons univ. och 1932 president i British legion (se Frontkämpeföreningar, suppl., sp. 295). Bland hans arbeten märkas ytterligare monogr. över generalerna Wolseley (1924; tills. m. sir G. Arthur) och Rawlinson (1928), »British strategy» (1929) och »The history of the Scots guards» (2 vol., 1935). L-ts.

Maurin [mårä'], Louis Félix Thomas, fransk general (f. 1869). M. blev officer vid artilleriet 1890, brigadgeneral 1917 och divisionsgeneral 1921. En betydande insats gjorde han under världskriget, då han 1917—18 tjänstgjorde, först som adjutant, sedan som chef, vid den allmänna artillerireserven under dess omorganisation. M. blev inspektör för artilleriet 1922 och erhöll överinseendet över arméns motorisering 1927. M. var krigsminister vissa tider 1934—36 (ministärerna Flandin, Bouisson och Sarraut). Han erhöll avsked ur aktiv tjänst 1934. C. A. E.

***Maurois,** A., har utvecklat en stark produktivitet under senare år och är nu en av Frankrikes mest lästa författare. Hans senaste biografier äro »Lyautey» (1931), en lysande fältherrekarakteristik, »Tourguéniev» (s. å.; sv. övers. 1932), den breda kulturmålningen »Édouard VII et son temps» (1933; »Edvard VII och hans tid», 1934) och »Voltaire» (1935). Den filosofiska novellsamlingen »Le peseur d'âmes» (1931; »Själarnas vågmästare», s. å.) har följts av de skäligen preciösa kärleksromanerna »Le cercle de famille» (1932; »Familjekretsen», s. å.) och »L'instinct du bonheur» (1934; »Greppet om lyckan», 1935), »Chantiers américains» (1933; Amerikareportage från en föreläsningsturné) och litterära studier: »Introduction à la méthode de Paul Valéry» (1934) samt »Magiciens et logiciens» (1935). Kj. S-g.

***Maurras,** Ch., har under senare år alltmer hänsynslöst fullföljt sin antirepublikanska kampanj. Efter ett attentat på öppen gata mot L. Blum, vartill han i oförtäckta ordalag uppmanat sina ungdomliga läsare, dömdes han våren 1936 till åtta månaders fängelse, som han började avtjäna i nov. s. å. Bland hans senare skrifter må nämnas »De Démos à César» (1930), »Principes» (1931), »Heures immortelles» (1932), »Décernez-moi le prix Nobel de la paix» (1933), »Au signe de Flore» (1931; politiska minnesbilder), »Dictionnaire politique et critique» (4 dlr, 1933—34) och »Louis XIV et la France» (1935). Kj. S-g.

***Maury,** L., blev 1931 dir. för svenska studenthemmet i Cité universitaire (se Studenthem) och 1932 fil. hedersdr vid Uppsala univ. M. har varit den drivande kraften i den vetenskapliga översättningsverksamhet, som bekostas av Cartesiusfonden. Bland hans senare skrifter må nämnas »La Suède» (1932), i serieverket »L'Europe moderne», utg. av A. Megglé, A. Jolivet och M. själv. I Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning är M. sedan ett tiotal år en flitig medarb. Kj. S-g.

Mausbach [mau'sbak], Joseph, tysk katolsk teolog (f. 1861), prof. i moralteologi och apologetik i Münster (Westfalen) 1892, domprost där 1917. Jämte M. Grabmann (se d. o., suppl.) är M. ledande inom den tyska nytomismen; med utgångspunkt i Tomas' från Aquino teologiska tänkande söker han att med ständigt hänsynstagande till modern etik och samhällslära bygga upp en vetenskaplig katolsk moralteologi med apologetiskt syfte. Många skr., bl. a. »Katholische Moraltheologie» (3 bd, 1915—20; 6:e uppl. 1926—30) och »Thomas v. Aquin als Meister christlicher Sittenlehre» (1925). B. S.

Mawer [må'ə], Allen, engelsk språkforskare (f. 1879), prof. i engelska vid Armstrong college, Newcastle, 1908, i Liverpool 1921—29, provost (rektor) vid University college, London, sedan 1930. M. har framför allt verkat som ortnamnsforskare och har bl. a. utgivit det viktiga arbetet »The place-names of Northumberland and Durham» (1920) och »Problems of place-name study» (1929). På hans initiativ grundades 1923 English place-name society, vars uppgift är en systematisk undersökning av Englands ortnamn, och tills. m. F. M. Stenton har han utgivit sällskapets skrifter, vilka nu omfatta 13 bd (1924—36) och behandla 10 grevskap. M. har även ägnat sig åt studier av den nordiska bosättningen i England (»The vikings», 1913). E. E-l.

Maximalskydd, anordning för automatisk urkoppling av en elektrisk anläggningsdel medelst maximalrelä, d. v. s. ett relä, som träder i funktion, då en viss storhet, t. ex. ström eller spänning, överstiger ett visst gränsvärde. Vanligast är m. för strömstyrka, i regel benämnt överströmsskydd (se Elektriska reläer, suppl., sp. 1160). F. D-n.

Maximow [maksi'məf], ry. Maksimov, Nikolaj Aleksandrovitj, rysk växtfysiolog (f. 1880). M. var tidigare prof. vid pedagogiska institutet i Leningrad och dir. för den växtfysiologiska avd. vid byrån för tillämpad botanik, är numera prof. vid unio-

nens institut för sädesodling i Saratov. Bland hans arbeten märkas särskilt studier över växternas vattenhushållning, tork- och köldresistens. På eng. föreligga »The plant in relation to water» (1929) och »A textbook of plant physiology» (1930). N. Jn.

Maxton [mäkstn], James, brittisk politiker (f. 1885), ledare för Independent labour party, led. av underhuset sedan 1922. Efter slutad universitetsutbildning verkade han som lärare. Han anslöt sig till Independent labour party 1905, blev dess organisatör i Skottland och har gjort sig bemärkt som ledare för den vänsterorienterade falangen inom partiet. Ordf. i partiet har han varit 1926—31 och sedan 1933. Han torde numera närmast få betraktas som representant för en kommunistisk åskådning, ehuru han icke allierat sig med Kommunistiska internationalen. S. H.

Maxwell [mä'ksωəl], William Babington, engelsk författare (f. 1866), son till författarinnan M. E. Braddon (se d. o.), deltog i världskriget 1914—18 och blev kapten. Har skrivit mer än trettio romaner, underhållande, stundom av högre värde som t. ex. »Spinster of this parish» (1922; »Kärleken vinner», 1923). R-n B.

Maxwells fördelningslag [mä'ksωəls -], se Statistisk mekanik, suppl.

May [mai], Ernst, tysk arkitekt (f. 1886). M. var 1925—30 stadsarkitekt (Stadtbaurat) i Frankfurt a. M., där han fick möjlighet att i större skala tillämpa den nya konstruktionsarkitekturens praktiskt och socialt så betydelsefulla program för stads- och bostadsbyggande (se Funktionalism, suppl., sp. 312 och bild 2 på pl.). 1930 kallades M. till Ryssland, där han utarbetade stadsplaner för bl. a. Magnitogorsk. M. är numera bosatt i Östafrika. E. L-k.

***May**, J. G., dog 1935 $^{22}/_{1}$.

***May**, K. Litt.: Karl-May-Jahrbuch (1927 ff.); O. Forst-Battaglia, »K. M.» (1930).

***Maya.** Under de senaste åren ha mayaindianernas kultur och historia varit föremål för ingående forskningar med stöd av de inhemska regeringarna, framför allt den mexikanska, och från U. S. A. Genom Carnegie institution i Washington ha omfattande utgrävningar och restaureringar företagits i olika ruinstäder, framför allt i Chichen Itzá. Flera hittills icke kända ruinplatser ha anträffats, huvudsakl. i de glest befolkade delarna av s. Yucatanhalvön, varvid även flygspaningar anlitats. Av stort intresse är utforskandet av de långa, synnerligen välbyggda, fullständigt raka vägar, som fordom förbundit viktigare platser i n. Yucatan. Trots intensivt arbete äro fortfarande meningarna delade om m:s hieroglyfskrift, om den är fonetisk eller ideografisk, liksom om sammanknytandet av den mayanska och kristna tideräkningen. De två system, som f. n. ha de flesta anhängarna, skilja sig från varandra med 260 år. Betydande arbeten ha även utförts inom etnografi, sociologi, lingvistik, historia och antropologi.

Litt.: F. Termer, »Zur Ethnologie und Ethnographie des nördlichen Mittelamerika» (i Ibero-Amerikanisches Archiv 1930) och »Zur Archäologie von Guatemala» (i Baessler-Archiv 1931); T. Gann och J. E. Thompson, »The history of the Maya» (s. å.); R. E. Merwin och G. C. Vaillant, »The ruins of Holmul, Guatemala» (1932); B. L. Whorf, »The phonetic value of certain characters in Maya writing» (1933); S. Linné, »Strövtåg genom Mexicos forntid» (i Ymer 1934); W. D. Strong, »Archaeological investigations in the Bay islands, Spanish Honduras» (1935).

Ett stort antal synnerligen viktiga arbeten har utgivits av Carnegie institution i Washington samt Department of middle american research, New Orleans. H. Ludendorff har sedan 1930 publicerat flera viktiga uppsatser, behandlande m:s astronomi och kalender, i Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Nyheter rörande mayaforskningen erhållas främst genom kvartalspublikationerna American Antiquity och Maya Research. S. L-é.

Mayaguez [majagωä's], stad på v. kusten av Puerto Rico; 37,060 inv. (1930). God hamn med betydande export av socker, kaffe, tobak och frukt. Säte för en avd. av Puerto Ricos univ.

Mayer [mai'ər], Hans, tysk-österrikisk nationalekonom (f. 1879), prof. i Wien 1923. M. är en representant för den s. k. österrikiska skolan, närmast sådan denna riktning gestaltats av hans företrädare F. von Wieser (se d. o.). I Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik, årg. 1921—22, har han skarpsinnigt försvarat sin grunduppfattning, och i »Handwörterbuch der Staatswissenschaften» (4:e uppl. 1923—29) har han författat flera betydande artiklar (bl. a. »Produktion», i vilken han med uteslutande av alla samhälleliga organisationsproblem på rent naturlig och teknisk grundval uppbygger en produktionsteori, vars enda teoretiska förutsättning är lagen om den ekonomiska nyttan). M. har vidare lämnat ett tänkvärt bidrag till prisbildningsteorien i samlingsverket »Wirtschaftstheorie der Gegenwart», bd 2 (1931). O. B-g.

***Mayne**, H., blev 1929 prof. i Marburg.

Mayo [mai'āu], Archie, nordamerikansk filmregissör (f. 1898). Har bl. a. iscensatt »Sonny Boy» (med Al Jolson) och »Svengali» (med John Barrymore). R. A-g.

Mayo [mai'āu], Katherine, nordamerikansk författarinna (f. omkr. 1890), har gett ut flera uppmärksammade arbeten om sociala missförhållanden: »Justice to all» (1917), om U. S. A:s pensionering av världskrigssoldaterna, »Isles of fear» (1925), om U. S. A. och Filippinerna, »Mother India» (1927; »Moder Indien», 1929), omstridd och mycket diskuterad, i vilken hon hävdar nödvän-

digheten av Englands herravälde över Indien för att hjälpa de lidande och förtryckta, samt dess följdskrifter, berättelserna »Slaves of the gods» (1929), berättelser med antihinduisk tendens, »Volume two» (1931) och »The face of Mother India» (1935). R-n B.

Mayreder [mai'-], Rosa, f. Obermayer, österrikisk författarinna (f. 1858), har skrivit dikter och berättelser men är mest känd för sina skrifter i kvinnofrågan och sexualpsykologien: »Askese und Erotik» (1926), »Ideen der Liebe» (1927), »Die Krise der Ehe» (1929) m. fl. På sv. föreligga »Kvinnlighet, manlighet och mänsklighet» (1910) samt »Sexualitet och kultur» (1923). R-n B.

Mazaga'n, se Masagan.

***Mazerska kvartettsällskapet.** Vid upplösningen av Kammarmusikföreningen (se d. o.) överlämnades dess tillgångar till M. under villkor att detta anordnar konstnärlig kammarmusikutövning i Stockholm. Vid sidan av sina ord. sammankomster i Konstnärshuset har M. därför sedan 1928 anordnat soaréer i Konserthusets lilla sal (numera 6 per år, därav 2 tills. m. Folkkonsertförbundet); till dessa äger även en ny kategori medl., associéer, tillträde. F. n. (1937) har sällskapet omkr. 140 led. och 190 associéer. Som musikchef och primarie var S. Kjellström verksam 1909—35. Av E. A. Schlesingers historiker utkommo en mer utförlig 1924 och två i broschyrform 1909 och 1928 (ej 1919). H. G-t.

***Mazzoni,** G. En god saml. av M:s tidigare diktning är »Poesie» (1913). Senare, främst 1915—19, ägnade sig M. företrädesvis åt barnpoem. Samtidigt utgav han italienska klassiker som t. ex. Machiavelli och Parini, ett arbete, som avslutas av den utmärkta biogr. över G. Parini (1929). Sina litteraturkritiska idéer har M. koncentrerat i »Avviamento allo studio critico della letteratura italiana» (1892; 3:e uppl. 1922). G. B-h.

Mc [mäk, mək], i eng. namn, se under Mac.

Meadi (Maadi), förhistorisk boplats, se Egypten, suppl., sp. 1093.

Mecenāt, se Maecenas.

***Mechelin,** L. (L. H. S.). Biogr. av S. Nordenstreng (bd 1, 1936).

Mechow [mä'kå], Karl Benno von, tysk författare (f. 1897), jordbrukare, vart officer i världskriget, har skrivit romanerna »Das ländliche Jahr» (1929), »Das Abenteuer» (1930), en präktig skildring av tyskt kavalleri under världskriget, »Der unwillkommene Franz» (1932), ett tragiskt gosseöde, och »Vorsommer» (1933) samt berättelsen »Sorgenfrei» (1934). M. är en fin karaktärsskildrare och god berättare. R-n B.

Mecke, Reinhard, tysk fysiker (f. 1895), prof. i Bonn 1927, i Heidelberg 1930. M. har särskilt studerat bandspektra och dessas samband med molekylernas byggnad. Sv. B-r.

***Mecklenburg.** De båda fristaterna M.-Schwerin och M.-Strelitz, vilkas författningar sattes ur kraft 1933, bilda sedan 1 jan. 1934 en administrativ enhet, Land M.; 16,056 km², 805,213 inv. (1933). Ståthållaren residerar i Schwerin. Smärre regleringar av gränsen mot Preussen ägde rum 1937.

Meco'ptera, se Klosländor.

Me'da, Filippo, italiensk politiker (f. 1869). Vann tidigt namn som en av Italiens främsta advokater. M. var en av ledarna för det katolska folkpartiet, finansminister 1916—17 och 1917—19 samt skattkammarminister 1920—21. Han var deputerad från 1909, tills fascismen 1924 sköt honom helt åt sidan som politiker. Ekonomiska och politiska verk av betydelse för kännedomen om det nutida Italien äro »La riforma della imposizione diretta» (1920) och »Il socialismo politico in Italia» (1924). Nämnas bör även »Statisti cattolici» (1926). G. B-h.

***Medalj.** Om nyare litt. se Ordnar, suppl.

***Medaljkonst.** Ny litt.: G. Habich, »Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts» (5 bd, 1929—34); G. F. Hill, »A corpus of italian medals of the renaissance before Cellini» (2 bd, 1930); A. Renqvist, »Arvid Karlsteen» (1931); H. J. Boström, »Suomen muistorahat 1» (Finska medaljer 1; 1932); G. Galster, »Danske og norske medailler og jetons ca 1533—ca 1788» (1936). — Se även Numismatik, suppl.

***Medan** hade 76,584 inv. 1930. Flyghamn.

Medeleuropeisk tid, se Universell tid.

***Medellín** har snabbt utvecklats och hade 145,880 inv. 1933. Flyghamn, knutpunkt för flera viktiga lufttrafiklinjer.

***Medelpad** hade 115,037 inv. 1936. Arealen uppges efter nymätning vara 7,592,0 km², därav 7,085,8 km² land. Nyare litt.: O. Sjögren m. fl., »Sverige», d. 5 (1935).

Medelpads folkhögskola, se Alsta.

***Medelpads östra domsaga.** Tingslagen sammanslogos 1 jan. 1936. Tingsställe: Sundsvall.

***Medelstad,** härad, utgör fr. o. m. 1937 ett tingslag i Östra och Medelsta domsaga.

***Medeltiden.** Bland nyare arbeten om m. märkas: G. Schnürer, »Kirche und Kultur im Mittelalter» (3 bd, 1924—29; 1—2 i revid. uppl. 1927—29); W. Erben, »Kriegsgeschichte des Mittelalters» (1929); »Mittelalter in Einzeldarstellungen» (1930); L. J. Paetow, »A guide to the study of medieval history» (omarb. uppl. 1931); Ch. Bémont och R. Doucet, »Histoire de l'Europe au moyen âge, 1270—1493» (s. å.); K. Hampe, »Das Hochmittelalter» (1932); C. Barbagallo, »Storia universale», III (1935); Th. Steinbüchel, »Christliches Mittelalter» (s. å.). Se även litt.-anv. vid art. Historia, suppl.

***Medelvärde,** M e d e l t a l, se även H a r m o n i s k t f ö r h å l l a n d e.

Medford [me'dfəd], stad i Massachusetts, U. S. A., n. förort till Boston; 59,714 inv. (1930). Maskin-, bomulls- och kemisk industri. Säte för Tufts college, gr. 1852, 2,071 stud. (1936).

***Medici.** Bland nyare litt. om ätten M. märkas: L. Carcereri, »Cosimo I granduca (1560—1570)» (3 bd, 1926—29); H. Acton, »The last M.» (1932); P. Gauthiez, »Trois Médicis. Cosme l'Ancien, Laurent le Magnifique, Cosme I:er» (1933); R. Palmarocchi, »La politica italiana di Lorenzo de' M.» (s. å.); L. Collison-Morley, »The early M.» (1935).

***Medicin.** Av den vidlyftiga utländska litt. om m:s historia må bl. a. nämnas: P. Diepgen, »Geschichte der Medizin» (5 bd, 1914—28; i »Sammlung Göschen»); K. Sudhoff, »Kurzes Handbuch der Geschichte der Medizin» (1922); A. Castiglioni, »Storia della medicina» (1927; omarb. uppl. 1936; fr. övers. 1931); Th. Meyer-Steineg och K. Sudhoff, »Geschichte der Medizin. Ein Überblick» (3:e uppl. 1928); Ch. Singer, »A short history of medicine» (s. å.); F. H. Garrison, »Introduction to the history of medicine» (4:e uppl. 1929; allmänt använd handbok); Laignel-Lavastine, »Histoire générale de la médecine, de la pharmacie, de l'art dentaire et de l'art vétérinaire», I (1936). En löpande översikt av existerande medicinhistoriska tidskrifter ges i Lychnos (från 1936). J. N-m.

***Medicinalväxter.** Särskilt stor omsorg har man börjat ägna åt beredandet av de till droger avsedda delarna av m., framför allt åt torkandet, så att de i drogen befintliga medicinskt verksamma substanserna skola bli så lämpliga som möjligt. Fördenskull har man för de fall, då drogväxtberedandet äger rum i större skala, konstruerat torkningsanordningar med ventilation medelst förvärmd luft, för torkning i vakuum, i indifferent atmosfär etc. 1927 beslöts i Wien bildandet av en sammanslutning mellan europeiska drogintressenter, vilken vid kongressen i Budapest 1928 fick namnet Internationaler Verband zur Förderung der Gewinnung und Verwertung von Heil-, Gewürz- und verwandten Pflanzen. Sedermera har detta förbund hållit kongresser i Venezia—Padova 1929, Paris 1931 och Bryssel 1935. G. E.

Medicinska näringsrådet, se N ä r i n g s r å d e t, suppl.

Me'diņš [-injʃ], J a n i s, lettisk tonsättare (f. 1890). Studerade hos sin bror tonsättaren och dirigenten J a z e p s M. (f. 1877). M. är prof. vid statskonservatoriet i Riga och förste kapellmästare vid rundradion där. Han har komponerat instrumentalmusik, sånger, operor och den av folkmusik inspirerade baletten »Milas uzvara» (»Kärlekens seger»; under M:s ledning uppf. vid Rigaoperans gästspel på Kungl. teatern i Stockholm 1935). H. G-t.

***Medling i arbetstvister.** I lagen om medling i arbetstvister (se A r b e t s t v i s t) ha bl. a. vidtagits följ. ändringar. Förlikningsman har blivit ålagd att, oberoende av inträffad eller hotande arbetsinställelses betydenhet, kalla parterna till förhandling, när så begärts av arbetsgivaren eller organisation, som omfattar minst hälften av de av tvisten berörda arbetarna. Part, som ämnar tillgripa arbetsinställelse, har förpliktats att senast sju dagar förut därom underrätta motsidan och vederbörande förlikningsman. Vid försummelse av part att träda i förhandling, som anordnats av förlikningsman, har denne bemyndigats att på hemställan av motparten hos arbetsdomstolen utverka föreliggande vid vite för den förstnämnda parten att fullgöra här åsyftade skyldighet. Från lagens tillämpning ha undantagits arbetsgivare och arbetare, för vilka gäller det särskilda förhandlingsförfarande, som omtalas i lagen om förenings- och förhandlingsrätt kap. 3 (se F ö r h a n d l i n g s o r d n i n g, suppl.). A. M.

Medlöparlitteraturen, rysk litteraturriktning efter revolutionen. Namnet medlöpare, *poputtjiki*, kommer av ty. *Mitläufer*, det på 1890-talet i Tyskland brukade namnet för det socialistiska proletariatets borgerliga sympatisörer, och gavs urspr. av Trotskij åt de huvudsakl. ur den borgerliga intelligensen utgångna, icke kommunistiska författare, som under större delen av 1920-talet intogo den dominerande ställningen inom ryska litteraturen (jfr d. o., sp. 1296). Till en början åtm. strävade de efter full politisk neutralitet och ville endast, objektivt och tendensfritt, litterärt omsätta de starka intryck revolutionen givit dem. I litterärt avseende voro de därvid närmast fortsättare av den förrevolutionära ryska realismen. M., inledd av Pilnjak, V. Ivanov, Babel o. a., nådde sin kulmen med K. Fedin och L. Leonov m. fl. Sin proklamerade politiska neutralitet kunde m. aldrig fullt iaktta. Om medlöparna till en början företrädde vitt skilda inställningar — alltifrån en mot bolsjevismen starkt kritisk (så stark som censuren tillät) till en rent bolsjevikentusiastisk —, så intogo de småningom en alltmer skeptisk, för att icke säga fientlig hållning mot bolsjevismen, en hållning, som visserligen hos somliga, t. ex. J. Olesja, täml. skickligt bemantlades men hos andra, Pilnjak, Zamjatin, öppet framträdde. I slutet av 1920-talet blåste en allt starkare storm upp mot m., som dittills — så länge någon annan litterär alstring av betydelse praktiskt taget icke funnits — ansetts tolerabel; stormen underblåstes av de nu flygfärdiga proletärförfattarna och deras organisation Rapp (ryska förbundet av proletärförfattare). Hets och förföljelser sattes i gång mot medlöparna, som ställdes inför valet att antingen nedlägga pennan eller helt ställa den i det socialistiska nybyggnadsarbetets tjänst. Några valde det förra, andra det se-

nare, och m. försvann, ersatt av en likriktad rysk litteratur, tillverkad efter den s. k. socialistiska realismens officiellt påbjudna recept. A. Kgn.

Medtner [mä'tnər], Nikolaus, tysk-rysk tonsättare (f. 1879). M. har varit lärare vid Moskvakonservatoriet men senare vistats i Tyskland och Frankrike och är nu bosatt i England. Som pianist har M. konserterat i Europa och Amerika, och som tonsättare har han gjort sin mest uppmärksammade insats genom pianoverk (konserter, sonater och cykler, bl. a. av »sagor») i tyskbetonat klassisk-romantisk stil. M:s alstring omfattar även talrika lieder samt kompositioner för violin och piano. H. G-t.

Meenen [mē'nən], fr. *Menin*, stad i belg. prov. Västflandern, vid Lys och gränsen mot Frankrike; 21,997 inv. (1936). Maskin-, gummi- och tobaksfabriker.

***Meester,** E. J. de, dog 1931.

Meester-Cornelis [mē'stər kårnē'-], stad på Java, se Batavia 2, även i suppl.

***Mega** förkortas M.

Megaelektronvolt, MeV, se Elektronvolt, suppl.

Megala'spis, en trilobit, jfr Silursystemet, sp. 867.

Megapodīdae, se Storfotshöns.

Megawa'tt, förk. MW, effektenhet 1,000 kW.

Meha'lle el-Kubrā, stad i egypt. prov. Garbije i Nildeltat, 27 km n. ö. om Tanta; 45,642 inv. (1927). Viktigt centrum för bomullshandeln och bomullsindustrien.

Mehme'd Emi'n, turkisk skald och skriftställare (f. 1869), en av den nya turkiska folkdiktningens förgrundsfigurer. M. har kraftigt bidragit att väcka det turkiska folkets fosterlandskärlek genom sina populära sånger, bland vilka den turkiska nationalsången »Ben bir türküm» (Jag är en turk) är en av de starkaste. Han har även gjort sig känd som en djärv företrädare för en europeiskt påverkad förenkling av den moderna turkiska litteraturens språk. G. Rqt.

***Meier-Græfe,** J., dog 1935.

Meighen [mī'ən], Arthur, kanadensisk konservativ politiker (f. 1874), inträdde i det politiska livet 1908 som medl. av underhuset, innehade från 1913 ett flertal ministerposter och var premiärminister 1920—21 och juli—sept. 1926. Han ingick 1932 som minister utan portfölj i Bennetts ministär och föll med denna hösten 1935. L-ts.

***Meillet,** A., dog 1936. Bland hans arbeten må även nämnas »Le slave commun» (2:a uppl. 1934).

***Meinander,** K. K., dog 1933.

***Meinecke,** F., avgick 1928 som prof. Han har ytterligare utgivit »Die Idee der Staatsräson» (1924) och »Die Entstehung des Historismus» (1936), vilka höra till hans förnämsta verk, essäsamlingar och specialundersökningar. M., som räknas till de främsta inom modern tysk historieskrivning, lämnade 1935 redaktörskapet för Historische Zeitschrift, en av efterverkningarna av nationalsocialismens seger. N. A.

F. Meinecke.

Meinhof [maɪ'nhåf], Carl, tysk Afrikaforskare (f. 1857), prof. vid Berlins univ:s orientaliska seminarium 1903—09 och vid kolonialinstitutet, resp. univ. i Hamburg 1905—35. M. är den främste kännaren av bantuspråken. Skr.: »Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen» (1906), »Grundriss einer Lautlehre der Bantusprachen» (1899; 2:a, omarb. uppl. 1910) m. fl. K. G. L.

Meinicke [maɪ'nikə], Ernst, tysk läkare (f. 1878). Var 1908—12 chef för antirabiesinstitutet i Kairo och är sedan 1923 föreståndare för serologiska institutet vid Landesversicherungsanstalt i Ambrock-Hagen. M. har gjort sig känd dels genom försök med experimentellt överförande av barnförlamning, dels genom en efter honom uppkallad serumreaktion på syfilis. Ljd.

Meios [mejå's], dets. som reduktionsdelning (se d. o., även i suppl.).

Meisenheimer [maɪ'zənhaɪmər], Johannes, tysk zoolog (1873—1933), prof. vid univ. i Leipzig från 1914. M. grundade tills. m. Plate Phyletisches Museum i Jena. Hans produktion behandlar utvecklingen hos mollusker och pantopoder, regeneration och transplantation hos fjärilar och grodor; mest bekanta äro hans monogr. över tyska Valdivia-expeditionens vingfotingar och »Geschlecht und Geschlechter im Tierreich» (2 bd, 1921—30). N. O.

Meissner [maɪ'snər], Alexander, tysk elektroingenjör (f. 1883), honorärprof. i Berlin, anställd vid Telefunkenbolaget. M. är en av uppfinnarna av återkopplingen i radiotekniken (se d. o., sp. 408 och 412). Sv. B-r.

***Meissner,** B. Av »Reallexikon der Assyriologie», som M. utger tills. m. E. Ebeling, fullbordades bd 1 1932.

***Meissner,** Hj. Efter att ha slutat som operettdirigent har M. under senare år vunnit popularitet även som kåserande föredragshållare bl. a. i radio och vid Konsertföreningens skolkonserter. Han har även gästdirigerat vid sv. orkesterföreningar. H. G-t.

Meissner [maɪ'snər], Otto, tysk ämbetsman (f. 1880), deltog i världskriget, senast som stabsofficer vid häravdelningen Kiev, blev 1919 chargé d'affaires i Ukraina och s. å. föredragande i rikspresidentens kansli. 1920 blev han chef för detta kansli, vilken post han sedan dess innehaft under alla statschefer, sedan 1923 med titeln statssekr. M. har, utan

att offentligt framträda, utövat ett starkt inflytande på Tysklands politiska utveckling, framför allt sedan det parlamentariska systemet upphört att fungera 1929. R. C-n.

Meissner [mai'snər], R u d o l f, tysk språkforskare (f. 1863), prof. i Königsberg 1906, i Bonn sedan 1913 i tysk och nordisk filologi. Bland M:s skrifter förtjäna särskilt nämnas: »Die Strengleikar» (1902), »Skaldenpoesie» (1904), »Rómveriasaga» (1910), »Die Kenningar der Skalden» (1921), ett betydande och ännu mycket användbart arbete, »Lilie des Eysteinn Ásgrimsson» (1922) samt »Skaldisches Lesebuch» (2 bd, 1932; tills. m. E. A. Kock). M. har även gjort en betydande insats i Grimms »Wörterbuch». Em. O.

Meitner [mai'tnər], L i s e, tysk fysiker och kemist (f. 1878), prof. i Berlin 1926—33, vetenskaplig medlem av Kaiser-Wilhelminstitutet för kemi. M. har utfört betydelsefulla arbeten över radioaktiva ämnen och deras strålar samt atomkärnornas byggnad (se R a d i o a k t i v i t e t, sp. 401) och senare studerat artificiell radioaktivitet, neutroner m. m. Sv. B-r.

***Mejerhold,** V. E. Hans verksamhet har under senare år främst varit inriktad på att återvinna de ryska klassikerna (Gogol, Gribojedov) för scenen. Hans regi har mer och mer lämnat de yttre hjälpmedlen för att i stället koncentrera sig på utlösandet av stämningsvärden och tankelinjer. Livligt intresserar han sig för scenbildernas koloristiska verkan, vilken ofta understödes av musikaliskt ackompanjemang. Litt.: Ry. monogr. av N. Volkov (2 bd, 1929—30); P. A. Markov, »The soviet theatre» (1934). O. W-n.

***Mejeri.** Mjölk, som levereras till m., undersökes beträffande fetthalt och hygienisk beskaffenhet vissa gånger per månad (se M j ö l k b e d ö m n i n g, suppl.).

Antalet m. har på senare år oavbrutet sjunkit, samtidigt som den till m. levererade mjölkmängden stigit, varigenom mejeridriften ytterligare koncentrerats. Andelsmejeriernas (jfr L a n t m a n n a k o o p e r a t i o n, suppl.) antal och betydelse ha därvid ökats. — 1934 funnos 1,429 m., därav 730 andels-, 98 gårds-, 63 gårdsuppköps- och 538 uppköpsmejerier. Av andelsmejerierna voro 48 % smörmejerier och 11 % ostmejerier (minst 80 % av invägd råvara använd till smör-, resp. ostberedning). För övriga m. voro procenttalen 14, resp. 40. Leverantörernas antal har stigit till 154,533 (1934), därav 120,250 vid andelsmejerierna. 1934 levererades till m. 2,371,779 ton mjölk (därav 1,867,393 ton till andelsmejerier), av vilka 12,4 % användes till försäljning, 74 % till skumning och 13 % till ystning. Tillv. av smör uppgick 1934 till 61,717 ton, av helfet ost till 23,603 ton och av magrare ostslag till 5,800 ton. — Jfr M e j e r i s t a d g a n, nedan. E. C-g.

Mejerifusion, Mejeriförbund, se L a n t m a n n a k o o p e r a t i o n, suppl.

***Mejeriförening.** Urspr. endast lokala, omfatta m. nu ofta större områden, stundom med mejeridrift på flera platser. Störst är Mjölkcentralen (se d. o., suppl.). Y.

Mejerilånefond, S t a t e n s, en 1930 inrättad fond. Se A n d e l s m e j e r i f o n d e n, suppl., och Sv. Författningssaml., n:r 339, 1930, n:r 125, 1931, och n:r 266, 1933.

Mejeristadgan, som träder i kraft 1 juli 1937, avser att främja hygien i mejerierna. Den innehåller bestämmelser om mejeris belägenhet och inredning, om tillgång och beskaffenhet av vatten och is, om ordning i mejeri, om mejeripersonal samt straffbestämmelser vid överträdelse. Tillsynen över stadgans efterlevnad skall utövas av Lantbruksstyrelsen genom två mejeriinspektörer (se Sv. Författningssaml., n:r 174, 1936). E. C-g.

***Mejeriundervisning.** Efter den högre lantbruksundervisningens (se d. o., suppl.) omorganisation meddelas högre m. vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut. Den har till ändamål att meddela en på vetenskaplig forskning grundad undervisning i mjölkhushållning för utbildning av konsulenter, lärare och andra, vilka önska förvärva djupare insikter i ämnet. Ny kurs börjar årl. 1 nov. Undervisningen slutföres i huvudsak på 2 år, och examen avlägges på 3:e året. För att antagas till ord. elev fordras bl. a. att ha avlagt studentexamen på reallinjen el. fullständig examen från tekniskt gymnasium el. att ha avgångsbetyg från folkhögskolans specialkurs för lantbruksstuderande samt 3 års mejeripraktik.

Den l ä g r e m. avser att genom teoretisk undervisning och praktiska övningar i mejeriyrket utbilda mejerister och mejerskor. Undervisning meddelas för män vid statens mejeriskola i Alnarp, där kursen är 1-årig, samt för både män och kvinnor vid Åtvidabergs privata mejeriskola, där utbildningstiden är 1/2 år. För inträde vid Alnarps mejeriskola fordras bl. a. att ha fyllt 21 år, genomgått folkskola samt äga minst 3 års mejeripraktik, vid mejeriskolorna för kvinnor, som äro 7 (ej 8), att ha fyllt 19 år, ha genomgått folkskola samt äga minst 2 års mejeripraktik el. ha genomgått statsunderstött elevmejeri (1 års utbildning).

Statsbidrag utgår till avlöning åt 14 mejerikonsulenter (hos mejeriorganisation el. hushållningssällskap) med uppgift att arbeta för mejerihanteringens tidsenliga ordnande, höjande av produkternas kvalitet m. m. samt meddela undervisning vid mejeriskolor och kurser i mejerihushållning. E. C-g.

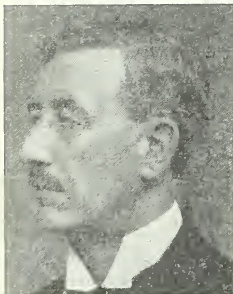
***Mekanik,** se även K v a n t u m m e k a n i k, suppl.

Mekanisk vävnad, se Växtanatomi, sp. 1049.

***Melanchthon,** Ph. Litt.: Det grundläggande moderna arbetet om M. är H. Engelland, »M., Glauben und Handeln» (1931). Se även K. Thieme, »Der Geist der lutherischen Ethik in M:s Apologie» (s. å.), J. v. Walter, »Luther und M. während des Augsburger Reichstags» (s. å.), och F. Hübner, »Natürliche Theologie und theokratische Schwärmerei bei M.» (1936). A. V. S.

***Melander,** A. E., dog 1933 13/3.

Mela'nder, Johan, romanist (f. 1878 21/3). Blev fil. dr i Uppsala 1916, var docent där 1919—22, lektor i Stockholm 1922—25, i Uppsala 1925—32 och är sedan 1932 prof. i romanska språk vid Uppsala univ. M. har sysslat främst med romansk pronomen- och partikellära och bl. a. skrivit »Étude sur *magis*» (1916; akad. avh.), »L'ancienne abréviation des pronoms personnels régimes» (1928) samt uppsatser i Studier i Modern Språkvetenskap, 6—8, och i Studia Neophilologica. Han har även utgivit en fransk 1200-talstext (»Guibert d'Andrenas», 1922). A. Lbd.

Mela'nder, John Bernhard, kyrkoman (1875—1935). Blev prästvigd 1900, förste sekr. i Svenska kyrkans diakonistyrelse 1910 och kyrkoherde i Hällesjö i Jämtland 1918. M. var en banbrytare för frivillig lekmannaverksamhet inom svenska kyrkan. I Hällesjö grundade han 1922 Svenska kyrkans lekmannaskola, som 1923 med honom som rektor flyttades till Sigtuna (se Lekmannaskola). Skr.: »Reseminnen från England och Skottland» (1910), »Tro och kärlek» (prästmötesavh. i Härnösand 1926), »Moskva—Golgata—Oxford» (i festskriften till M. Björkqvist 1934) m. m. Jfr J. Nilsson, »Kyrklig fronttjänst. Svenska kyrkans diakonistyrelse genom 25 år» (1935). K. B. W-n.

***Melartin,** E. G., dog 1937 14/2. Han avgick 1936 från direktorsposten vid Helsingfors konservatorium.

***Melba,** N., dog 1931. Biogr. av P. Colson (1932).

***Melchers,** H. M., har sedan 1925 undervisat vid Konservatoriet i Stockholm, först i harmonilära och sedan 1934 i kontrapunkt, komposition och instrumentation. Bland M:s verk må även nämnas två pianokonserter (1923 och 1931), en symfoni (1925), en violinkonsert (1927), samtliga senare uppf. bl. a. i Konsertföreningen i Stockholm, samt en violoncell- och en violinsonat. H. G-t.

Me'lchior [-kiår], Lauritz, dansk operasångare (f. 1890). Tillhörde Det kongelige teater i Köpenhamn 1914—21, först som baryton, från 1918 som tenor. Efter fortsatta sångstudier har M. uppträtt bl. a. i Bayreuth och (sedan 1926) på Metropolitan i New York och har vunnit världsrykte som hjältetenor, särskilt i Wagnerpartier. H. G-t.

***Meldahl,** F. Av Helga Stemanns »F. M. og hans venner» utkommo bd 5 och 6 1931—32.

Meleguëtapeppar, se Paradiskorn.

Melin, Carl Oskar, arkitekt (f. 1877 25/4). Studerade vid Tekn. högskolan och Konsthögskolan i Stockholm, började egen arkitektverksamhet 1905, blev 1923 chef för Malmö drätselkammares fastighetsförvaltning och 1929 chefarkitekt i Stockholms stads fastighetskontors husbyggnadsavd. M. var ordf. i bl. a. Södra Sveriges byggnadstekniska samfund 1925—29. Han har utfört ritningar till bankbyggnader i Malmö, Visby, Karlskrona m. fl. städer, till stadshus i Nässjö, administrationsbyggnad för Malmö stad, industribyggnader etc. E. L-k.

Melin, Douglas Edvard, zoolog (f. 1895 4/10), fil. dr och docent vid Uppsala univ. 1923. M. har företagit en forskningsresa till Amazonas och angränsande delar av Anderna (1923—25). Denna expedition har han skildrat i »I Amazonas urskogar» (1929) och »På Andernas östsluttning» (1931). M:s vetenskapliga skrifter behandla såväl entomologiska ämnen, ss. systematik och biologi hos tvåvingar och skinnbaggar, som allmänt biologiska problem. Arbeten av detta senare slag äro »Contributions to the study of the theory of selection» (I, »Myrmecophytic plants», i Zool. Bidrag, 13, 1930; II, »The problem of ornithophily», i Uppsala Univ:s Årsskr. 1935). G. J.

***Melin,** J. B. E., har bl. a. tills. m. J. A. F. Nannfeldt (se d. o., suppl.) utgivit »Researches into the blueing of ground woodpulp» med sv. resumé, »Undersökningar över blånad av slipmassa» (i Sv. Skogsvårdsfören:s Tidskr. 1934).

Meling, Lars Olai, norsk politiker (f. 1876), skeppsredare i Haugesund sedan 1910. M. har varit stortingsman (venstre) 1925—27 och sedan 1937, handelsminister i Mowinckels första ministär 1924—26 och i hans tredje 1933—35. W-t K.

Melitopol [militå'pəlj], ukr. *Melitopil*, stad i Dnjepropetrovskområdet, Ukraina, 180 km s. s. ö. om Dnjepropetrovsk; 36,870 inv. (1933). Betydande spannmålshandel; kvarnar och tillv. av lantbruksmaskiner.

***Mell,** A., dog 1931.

Mell, Max, österrikisk författare (f. 1882), fil. dr, skrev ouppmärksammade dikter och

berättelser (»Lateinische Erzählungen», 1904, o. s. v.), vann erkännande först som återväckare av det gamla religiösa, folkliga legendspelet (»Das Apostelspiel», 1923, »Das Schutzengelspiel», s. å., »Das Nachfolge-Christispiel», 1927), i vars stil han även gett ut »Das Spiel von den deutschen Ahnen» (1935). M. har även skrivit »Gedichte» (1928), frisk lyrik från Steiermark, berättelser (»Morgenwege», 1924) m. m. R-n B.

Mellanbotten, den horisontella byggnadsdel, som i en byggnad skiljer två våningar från varandra. M. består av en bärande konstruktion, t. ex. bjälklag (se d. o.), och eventuell golvläggning, underbeklädnad och fyllning. Ur brandteknisk synpunkt kunna m. indelas i brandsäkra, brandhärdiga, flamskyddade och svårantändliga konstruktioner (se B r a n d t e k n i s k k l a s s i n d e l n i n g, suppl.). Brandsäkra m. av högsta klass (BrsA-8) ställa sig alltför oekonomiska att utföra; däremot finnas flera typer av de brandsäkra klasserna BrsA-4 och BrsA-2 samt av brandhärdig (BrhB-1) och flamskyddad (FlsC-½) klass (se Meddelande från Statens Provningsanstalt, 66, 1935 samt vidst. bilder). M. av trä kan, oavsett dess konstruktion i övrigt, på undersidan förses med brandhärdig, svårantändlig eller flamskyddande (se dessa ord, suppl.) beklädnad eller genom bestrykning med eldskyddspreparat göras svårantändlig. Jfr B r a n d b o t t e n, suppl., och H u s b y g g n a d s t e k n i k, suppl., sp. 710. R. Schl.

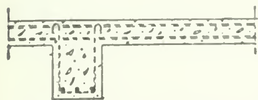

Bild 1. Brandsäker mellanbotten av klass BrsA-2. Betongbjälklag. Plattans tjocklek minst 10 cm; armeringsjärnen i balkarna skyddade av minst 3 cm granitbetong eller minst 2,5 cm kalkstensbetong; armeringsjärnen i plattan skyddade av 2 cm granitbetong, resp. 1,5 cm kalkstensbetong.

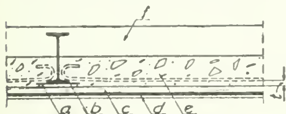

Bild 2. Brandsäker mellanbotten av klass BrsA-4. Järnbalkbjälklag med betongplattor. *a* 4 mm eternit, *b* 10 mm tretong, *c* 2,5 cm träpanel, *d* 2 cm dubbelrörning och puts, *e* 12 cm betongplatta, *f* fyllning av obrännbara ämnen till minst 2 cm höjd över järnbalkarnas överflänsar. Armeringsjärnen på undersidan täckta av ett betonglager (*t*), 20 mm tjockt för granitbetong och 15 mm för kalkstensbetong.

***Mellanbygdens vattendomstol** är numera indragen. Se V a t t e n d o m s t o l.

Mellaneuropeisk tid, dets. som u n i v e r s e l l t i d (se d. o.).

Mellanfolkligt Samarbete, tidskrift, se I n f o r m a t i o n s b y r å n M e l l a n f o l k l i g t s a m a r b e t e f ö r f r e d, suppl.

Mellankommunala prövningsnämnden, en för hela riket gemensam prövningsnämnd vid sidan av länsprövningsnämnderna och Stockholms stads prövningsnämnd. M. utgöres av ordf. och sju led., vilka årl. utses av K. m:t. M. har att behandla sådana fall, då skattskyldig haft förvärvskälla, som enl. kommunalskattelagens bestämmelser om taxeringsort är att hänföra till skilda prövningsdistrikt, eller då fråga eljest uppstår i vilket prövningsdistrikt skattskyldig skall taxeras för viss inkomst. Det finns vidare en s ä r s k i l d mellankommunal prövningsnämnd, som, sedan den ordinarie m. avslutat sitt arbete, handlägger dithörande uppgifter. J. R. N

***Mellanskola.** Praktiska m. kallas de utbildningslinjer på realskolans åldersstadium, vilka försöksvis anordnats genom ombildning av vissa h ö g r e f o l k s k o l o r (se vidare d. o., suppl.), sedan 1933 års riksdag anslagit medel för ändamålet. Liknande utbildningslinjer ha även inrättats såsom i statsrealskolor inbyggda tekniska, husliga eller handelslinjer (jfr H a n d e l s s k o l o r och P r a k t i s k a m e l l a n s k o l o r och r e a l s k o l l i n j e r, båda i suppl.). Fr. Sg

***Mellbye,** J. E., representerade bondepartiet i stortinget till 1930.

Mellersta Skåne, tidning i Hörby, uppsatt 1911 som varannandagstidning, utges sedan 1928 sex ggr i veckan. Sedan 1913 utges en Eslövsuppl. Redaktör är från början I. A Säfstrand (f. 1872). Tidningen företräder Folkpartiets politiska åskådning.

***Mellersta Sveriges sockerfabriks a.-b.** 1936 försåldes bolagets sockerfabriker till Svenska sockerfabriks-a.-b. K. H. A

***Mellersta Södermanlands järnväg** införlivades 1932 med S. J.

***Mellersta Östergötlands järnvägar.** Med M. införlivades 1934 Väderstad—Skänninge—Bränninge järnväg; på sträckan Väderstad—Skänninge nedlades i samband därmed persontrafiken 1 okt. s. å. Sträckorna Linköping—Vadstena, Klockrike—Borensberg och Fornåsa—Motala äro elektrifierade. Sedan 1 okt. 1930 lyder M. under Trafikförvaltningen Östergötlands smalspåriga järnvägar.

***Mellin,** R. H j., dog 1933.

***Mellon,** A. W., kvarstod som finansminister, tills han febr. 1932 blev ambassadör i London, en post, som han lämnade mars 1933. 1936 erbjöd han sin mycket värdefulla konstsamling till amerikanska staten jämte ett betydande penningbelopp till museibyggnad för samlingens omkr. 70 n:r. Den innehåller bl. a. åtta målningar av Rembrandt samt verk av Rafael, Velázquez, Dürer, Tizian, Rubens m. fl. konstens största mästare.

Mellström, R o l f A l l a n, målare, grafiker (f. 1896 22/5). Var elev i Althin-Hallströms målarskola i Stockholm 1910—15 och har gjort resor, bl. a. till Färöarna och Island. M. har ingående studerat den nordiska kustnaturen och djurvärlden (se F ä r ö a r n a, bild 1 och 2) samt illustrerat natur- och folklivsskildringar, bl. a. S. Barthels bok »Harstena» (1933; se H a r s t e n a, suppl., med bild) och R. Söderbergs »Vild mark» (1935).

Norrköpings museum äger M:s oljemålning »Trutungar». E. L-k.

*Mellösa, sedan 25 aug. 1933 off. namn på Lilla Mellösa (se d. o.).

*Melsted, H. F. v., har vidare gett ut bl. a. »Min diktbok» (1931), »Mellan könen och generationerna» (s. å.) och »Brott och skuld» (1936), där han skildrar ett antal rättsfall, oftast i social belysning.

Melu'rsus, se Björnar, sp. 433.

*Memel. Järnvägen till Šiauliai blev färdig 1932.

*Memelområdet. Den första tiden efter upprättandet av det autonoma M. 1924 medförde inga allvarligare brytningar mellan Tyskland och Litauen, då båda länderna förenades i motsatsförhållandet till Polen. I febr. 1932 lät emellertid den litauiske guvernören i M. avsätta och arrestera presidenten i M:s regering, »direktoriet», som anklagades för högförrädiska stämplingar med Tyskland. Vidare upplöstes M:s lantdag. Tyskland protesterade hos de makter, som signerat 1924 års överenskommelse, Storbritannien, Frankrike, Italien och Japan, och trots att dessa makter avgåvo varning, framhärdade litauiska regeringen. Tyskland hänsköt då frågan till N. F., som hänvisade den till Fasta mellanfolkliga domstolen i Haag, vars domslut i aug. 1932 i huvudsak utföll till Litauens förmån. Innan domen fälldes, hade dock en viss avspänning inträtt. Valen till lantdagen hade stärkt autonomisternas ställning, och man lyckades få till stånd ett nytt direktorium, som åtnjöt lantdagens förtroende.

Efter den nationalsocialistiska revolutionen i Tyskland 1933 anslöt sig en stor del av M:s tyskspråkiga befolkning till nationalsocialismen, vilket medförde en rad tvångsåtgärder från de litauiska myndigheternas sida, kulminerande i en uppmärksammad process våren 1935 mot 126 Memeltyskar. Dessa anklagades för förberedelser till en väpnad kupp, syftande till M:s införlivande med Tyska riket, samt för mordet på en litauisk tjänsteman. Processen resulterade i några stränga fängelsedomar, men flertalet av de anklagade frikändes. M:s lantdag, där de tysktalande elementen äga överväldigande majoritet, sattes ur funktion. Gentemot den tyska uppfattningen, att Litauen kränkt M:s territoriella självstyrelse, gjordes från litauiskt håll gällande, att åtgärderna voro nödvändiga för att bevara M. under Litauens inflytande, vilket vore ett livsvillkor för landet, då Memel är dess enda hamn. Efter en tid av hetsig polemik inträdde 1936 en avspänning, ehuru många av konfliktanledningarna alltjämt kvarstå. Ur den rika litt., som tvisten givit upphov till, märkas bl. a. F. Kopp, »Der Kampf um das Memelland» (1935), R. Pregel, »Das Schicksal des Memelgebietes» (s. å.), H. Lenz, »Deutsches Schicksal an der Memel» (s. å.), R. Redslob, »Le conflit de Memel» (s. å.), F. Arvydas, »Das Memelland ist es wirklich deutsches Land?» (1934), och J. Robinson, »Kommentar der Konvention über das Memelgebiet» (2 bd, s. å.); löpande bibliogr. över litt. om Memelfrågan utges 1936 ff. av F. Prinzhorn. B. E-r.

*Memming, härad, har efter Borgs inkorporering med Norrköping 1936 en areal av 107,34 km²; 4,792 inv. (1937).

*Memphis. 1. Staden hade 253,143 inv. 1930. Flyghamn, knutpunkt för viktiga lufttrafiklinjer. Säte för flera högre läroanstalter, bl. a. avd. av University of Tennessee.

*Ménard, É. R., dog 1930.

*Mencken, H. L., har vidare gett ut »Treatise on right and wrong» (1934), om de etiska idéernas uppkomst och utveckling, reportaget »Making a president» (1932) och 4:e, utvidgade uppl. av »The american language» (1936). Han lämnade The American Mercury 1933. M. är dir. för Evening Suns förlagsbolag i Baltimore. »Samlade fördomar» kom ut 1931. R-n B.

Me'ndelsohn, Erich, tysk-judisk arkitekt (f. 1887). M. har studerat bl. a. i München. Han har varit verksam där till 1914, därefter i Berlin och sedan 1933 i London. Bland M:s arbeten är Einstein-Turm i Potsdam (se d. o., bild sp. 47) mest uppmärksammat, en originell betongbyggnad med plastisk-arkitektonisk massverkan. Hans många fabriks- och affärsbyggnader äro ändamålsenligt konstruerade; han är på detta område en av de mera betydande förmågorna. Skr.: »Amerika, Bilderbuch eines Architekten» (1926) och »Russland—Europa—Amerika, ein architektonischer Querschnitt» (1929). — Litt.: »E. M. Das Gesamtschaffen des Architekten. Skizzen, Entwürfe, Bauten» (1930). E. L-k.

*Mendelssohn, A. L., dog 1933.

*Mendelssohn Bartholdy, A., dog 1936. Han lämnade 1933 sin professur i Hamburg och chefskapet för Institutet för utrikespolitik.

Me'ndes, Lothar, tysk-amerikansk filmregissör (f. 1894). Studerade i Berlin och Wien för Max Reinhardt och blev regissör hos Ufa. 1926 kom han till Hollywood, där han iscensatt »De fyra fjädrarna», »Paramountparaden» m. fl. filmer. R. A-g.

Ménégoz [-gå'z], Fernand, fransk teolog (f. 1873). Var 1898—1919 präst i Strassburg och blev 1926 prof. i dogmatik vid protestantiska fakulteten där. M. har varit verksam i Lausannerörelsen. Han har hållit Olaus-Petriföreläsningar i Uppsala. Skr. bl. a.: »Le problème de la prière» (1925; 2:a, omarb. uppl. 1932) och »Réflexions sur le problème de Dieu» (1931). B. S.

*Menéndez Pidal, R., är sedan 1925 dir. för spanska akad. »La España del Cid» utkom 1934 på eng. M. är huvudred. för »Historia de España» (1935 ff.). K. A. H.

*Mengelberg, J. W., leder Concertgebouworkestern i Amsterdam och har i flera år även dirigerat symfonikonserter i New York. Han är sedan 1934 prof. i musikvetenskap vid Utrechts univ. H. G-t.

Menghin [mäŋgi'n], Oswald, österrikisk arkeolog (f. 1888), prof. i Wien 1918. M:s egentliga forskningsområde är den paleolitiska och den mesolitiska tiden. I sitt mest betydande arbete, »Die Weltgeschichte der Steinzeit» (1931), har han sökt tillämpa kulturkretsläran (se d. o.) inom den förhistoriska vetenskapen. H. An.

Meng-tsī, Meng-tsz, stad i s. ö. Yünnan, Kina, vid järnvägen Hanoï—Yün-nan-fu; 193,004 inv. (1931). Viktig handelsstad, sedan 1889 öppen för utrikeshandeln, med bl. a. stor export av tennmalm från gruvor i närheten.

Menin [mənã'], se Meenen, suppl.

Menjou [me'ndʒo], Adolphe, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1891). M. började sin bana vid filmen redan 1914. Han slog igenom i den av Chaplin iscensatta »En kvinna i Paris» och har sedan blivit uppskattad för sina roller huvudsakl. i moderna komedier. Bland stumfilmer, där han medverkat, märkas vidare »Förbjudna paradiset», »Dåraktiga föräldrar», »Till damernas tjänst», »En herre i Paris» och »Hans privata liv», bland ljudfilmer »Marocko», »Det stora reportaget», »Farväl till vapnen», »Spanskt blod» och »Om fruarna visste». R. A-g.

***Mennoniter.** Ty. monogr. om m. i Ryssland av A. Ehrt (1932) och om m. i Lillpolen av P. Bachmann (1934).

Me'nsendieck [-dik], Bess, holländsk-amerikansk gymnastikpedagog (f. 1862), bosatt i New York. Hon har skapat ett för kvinnor utarbetat gymnastiksystem, det s. k. mensendiecksystemet (nu spritt över hela världen). Anpassat efter kvinnans dagliga arbete, omfattar det främst dels fristående rörelser, som åsyfta att reglera hållningen och göra kroppen smidig, dels hygieniska regler. M. har skrivit »Körperkultur des Weibes» (1906), »Funktionelles Frauenturnen» (1923) och »Bewegungsprobleme» (1927). A. S-n.

***Mensur** blev i lag åter tillåten efter Hitlers makttillträde i Tyskland 1933.

Mentālhygiēn, Själshygien, en internationell rörelse, som började 1908 i U. S. A. (se Beers, C. W., suppl.) och nu har organisationer i 56 länder. Dess program är friare former för sinnessjukvård och individuell behandling; förebyggande genom dispensärverksamhet betr. såväl själslidanden som uppfostringsfel, kriminalitet, narkosbegär, bristande anpassningsförmåga; yrkeshygien och råd vid yrkesval; utbildning i m. för lärare, sköterskor, läkare och vissa specialarbetare; tillgång till sakkunskap i m. vid skolstyrelser, seminarier, filmcensur m. m.; allmän upplysningsverksamhet i m. Vid en kongress för m. i Washington 1930 bildades en världsorganisation. — Litt.: J. Lundahl, »Studier i psykisk hygien och profylax» (1927); W. L. Cross, »Twenty-five years after. Sidelights on the mental hygiene» (1934). J. B-m.

Mentz, August, dansk botanist (f. 1867), blev botanist vid Det danske hedeselskab 1899, var ledare för dess mossindustriella avd. 1911—23 och blev prof. vid Landbohöjskolen 1923. M:s skrifter behandla främst vegetationen på hedar och mossar. Tills. m. C. H. Ostenfeld har han utgivit »Planteverdenen i menneskets tjeneste» (1906). K. A.

Menuhi'n, Yehudi, amerikansk-judisk violinist (f. 1917). Har studerat för bl. a. A. Busch och Enesco. M. har med uppseendeväckande framgång konserterat i Amerika (vid 7 års ålder solist med symfoniorkestern i San Francisco) och Europa, bl. a. i Berlin och Köpenhamn. H. G-t.

***Menzel**, A. v. Litt.: J. v. Kürenberg, »M., die kleine Exzellenz» (1935).

Menzel [mä'ntsəl], Gerhard, tysk författare (f. 1894), väckte uppseende med krigsdramat »Toboggan» (1928; halva Kleistpriset). M:s senare verk, skådespelen »Fernost» (1929), från Kinas kamp för friheten, »Bork» (1931) m. fl., ha dock ej fyllt förväntningarna. »Wieviel Liebe braucht der Mensch?» (s. å.), en monolog, riktar sig mot »den fria erotiken». I romanen »Flüchtlinge» (1933) skildrar han hur en ledarnatur utvecklas och blir tillspillogivna flyktingars räddare. R-n B.

Menzel [mä'ntsəl], Herybert, tysk författare (f. 1906), har blivit populär genom sin ungdomliga lyrik (»Im Bann», 1930, m. m.), ballader, sagor, »Gemeinschaftslieder» samt prosaböcker, framför allt »Umstrittene Erde» (1930), som skildrar kampen för tyskheten i Polen. R-n B.

***Menzinsky**, M., dog 1935. M., som till börden var ukrainare, var född 1875 (ej 1876). Han lämnade operan i Köln först 1926 och bosatte sig därefter i Stockholm som sångpedagog.

Menzjinskij [menʒy'n-], Vjatjeslav Rudolfovitj, sovjetrysk politiker (1874—1934). Deltog redan som gymnasist och student i den revolutionära rörelsen, vistades från 1907 utomlands men återkom 1917 till Ryssland. Efter bolsjevikrevolutionen s. å. var han bl. a. en tid folkkommissarie för finanserna, sedan generalkonsul i Berlin och från 1926 chef för politiska polisen (OGPU). A. A-t.

Merca'ti, Giovanni, italiensk prelat (f. 1866), prefekt för Vatikanens bibl. 1920 och kardinal 1936. M. är medarb. i ett stort antal italienska, engelska, franska och tyska tidskrifter. Han har visat sig som betydande historiker, paleograf och liturgiforskare i en mängd värdefulla arbeten. G. B-h.

***Mercier**, D. J. Eng. biogr. av J. A. Gade (1934).

***Meredith**, G. Litt.: M. S. Gretton, »The writings and life of G. M.» (1926); J. B. Priestly, »G. M.» (s. å.); R. E. Sencourt, »The life of G. M.» (1929); H. Walz, »G. M:s Jugendwerke» (1932).

Merga'nser, se Skrakar.

Meriden [me'ridən], stad i Connecticut, U. S. A., 25 km n. n. ö. om New Haven;

38,481 inv. (1930). Industri, bl. a. tillv. av silverarbeten, pianinon och glödlampor.

Meridian [məri'diən], stad i staten Mississippi, U. S. A., 140 km ö. om Jackson; 31,954 inv. (1930). Viktig järnvägsknut; handel med bomull, tobak, frukt, boskap och timmer.

Meriggi [-ri'dʒi], Piero, italiensk-tysk lingvist (f. 1899), docent vid Hamburgs univ., har särskilt gjort sig känd för en betydelsefull insats i dechiffreringen av de hetitiska hieroglyferna (se Hetiter, suppl.). H. S. N.

Me'rikanto, Aarre, finländsk tonsättare (f. 1893), son till O. M. Studerade vid konservatorierna i Leipzig 1912—14 (bl. a. för Reger) och Moskva 1916—17. M., som varit representerad vid nord. musikfester, blev först känd genom atonalt modernistisk orkester- och kammarmusik m. m. men har i senare verk, bl. a. »Preludium och fuga» och en till Kalevalastrofer komponerad »Danssvit» (uppf. hos Radiotjänst 1935), båda för orkester, visat ett mer tillgängligt och i viss mån nationellt präglat uttryckssätt. H. G-t.

Merill [me'ril], Paul Willard, nordamerikansk astronom (f. 1887). Blev fil. dr 1913 och är anställd vid Mount Wilsonobservatoriet sedan 1919. M. har ägnat sig åt studiet av de föränderliga stjärnornas radialhastigheter och spektrala förhållanden samt särskilt sysslat med de långperiodiskt föränderliga stjärnorna. Han hör till de främsta bland samtidens spektroskopister. K. Lmk.

Merimde, M. Beni Salame, en i Nedre Egypten omkr. 50 km n. v. om Kairo belägen stor boplats från yngre stenåldern (se Egypten, suppl., sp. 1093), upptäckt 1928 av H. Junker (se d. o., suppl.). De största existerande samlingarna från denna hittills unika fyndplats finnas i Egyptiska museet i Stockholm, som sedan 1931 bekostar Junkers grävningar där. G-d L-n.

***Meringer**, R., dog 1931.

Merionethshire [meriå'niþʃ(i)ə], grevskap i n. Wales, mellan Cardigan bay och Berwyn mountains; 1,709 km², 43,198 inv. (1931); huvudstad: Dolgelley (2,261 inv.). Huvudsakl. bergland, avvattnat av Mawddach, Dovey, Dee m. fl. floder. Boskapsskötsel, bergsbruk.

***Merrick**, L., är pseud. för L. Miller.

Merrill [me'ril], Elmer Drew, nordamerikansk botanist (f. 1876). Verkade till 1923 på Filippinerna (1919—22 som dir. för Bureau of science i Manila), var prof. vid univ. i Los Angeles 1924—30, dir. för New Yorks bot. trädgård och prof. vid Columbia-univ. 1930—35 och är sedan 1935 prof. vid Harvard-univ. samt administrator för dess bot. institutioner. M. är en av nutidens främsta kännare av den sydöstasiatiska floran. Bland hans arbeten märkas »A bibliographical enumeration of bornean plants» (1921), »An enumeration of philippine flowering plants» (1925) och »Plantae Elmerianae borneenses» (1929). Han har nedlagt ett mycket betydelsefullt arbete på identifieringen av arterna i flera äldre verk, ss. »Blanco's Flora de Filipinas» (1905), »Rumphius' Herbarium amboinense» (1917) och »Loureiro's Flora cochinchinensis» (1935). C. S-g.

Mers el-Kébir, hamnplats i Algeriet, 7 km n. n. v. om Oran. Vid M. är sedan 1937 en fransk flottbas under anläggning, en av de största vid Medelhavet.

***Mersina** heter numera off. Mersin.

Me'rsmann, Hans, tysk musikvetenskapsman (f. 1891). Blev 1921 docent i musikvetenskap vid tekniska högskolan i Berlin (e. o. prof. 1927) samt är ledare av preuss. folkvisekommissionens musikarkiv. M. har bl. a. skrivit »Angewandte Musikästhetik» (1926), »Die moderne Musik seit der Romantik» (1927—28; i Bückens »Handbuch der Musikwissenschaft»), »Musiklehre» (1930), »Die Kammermusik» (4 bd, 1930—33) och »Eine deutsche Musikgeschichte» (1934). M. redigerade 1924—33 den radikala tidskriften Melos. H. G-t.

Merton and Morden [mə̄'tn ənd må'dn], stad i grevsk. Surrey, s. ö. England, sydlig förort till London; 41,228 inv. (1931).

Merxem [mä'rksəm], kommun i belg. prov. Antwerpen, n. förort till staden Antwerpen; 27,870 inv. (1936). Betydande bomulls- och ylleindustri samt kemiska fabriker.

Me'sa Verde national park [-və̄'di nä'ʃnl pā'k], nationalpark i s. v. Colorado, U. S. A., bildad 1906; 207 km². I M. ligga väl bibehållna, förcolumbianska klippboningar, undersökta av G. E. A. Nordenskiöld.

Me'schendörfer, Adolf, tysk författare (f. 1877), gymnasierektor i Brașov, Rumänien, har skrivit »H. von Kleist als Prosaschriftsteller» (1906), dramer (»Michael Weiss», 1919, »Der Abt von Kerp», 1931, m. fl.) och romanerna »Stadt im Osten» (s. å.), om tyskarna i Siebenbürgen, och »Der Büffelbrunnen» (1935), från en tysk folkspillra vid Svarta havet. M. utgav 1907—14 tidskr. Karpathen och utger Kalender für die Deutschen Grossrumäniens (1921 ff.). R-n B.

***Mesen** [me'zinj] skrives riktigare Mezen.

Mesquitoträd [meski'-], se Prosopis.

***Messageries maritimes**, Compagnies des. Bolaget för passagerartrafik, Société fermière des services contractuels des Messageries maritimes, hade jan. 1937 en flotta på 33 fartyg om tills. 334,480 bruttoton och det äldre bolaget 12 lastfartyg om tills. 76,702 bruttoton. K. H. A.

***Messenien.** N. Valmins undersökningar ha fortsatts; särskilt intressant är upptäckten av en förhistorisk stad vid Malthi i n. v. hörnet, kupolgravar och flodguden Pernisos' lilla tempel med votivgåvor. Preliminära rapporter i Kungl. Hum. Vet.-samf:s i Lund Årsberättelse 1926—27 ff.; utförlig publikation förestående. M. Pn N-n.

***Messenius**, A. J. Nyare litt.: B. Hildebrand i »Festskrift till Verner Söderberg» (1932); E. Anthoni i Hist. Tidskr. för Finland 1934 och i Hist. och Litteraturhist. Stu-

dier, 11, s. å., utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland; G. Bolin i Personhist. Tidskr. 1936 (tr. 1937).

***Messenius,** J. Nyare litt.: H. Schücks monogr. om Vitt.-akad., I (1932); se även litt. rörande A. J. M., ovan.

Messer, August, tysk filosof, psykolog och pedagog (f. 1867), prof. i Giessen, lärjunge till O. Külpe (se d. o.). I kunskapsteoretiskt hänseende är M. kritisk realist (se Realism 1). Bland M:s skrifter märkas »Empfindung und Denken» (1908), »Psychologie» (1914; 5:e uppl. 1934), »Geschichte der Philosophie» (4 bd, 1912—16; många uppl.), »Ethik» (1918), »Glauben und Wissen» (1919), »Pädagogik der Gegenwart» (1926), »Lebensphilosophie» (1931) m. fl. G. O-a.

***Messimy,** A., dog 1935.

Mest gynnad nation, se Handelsfördrag (även i suppl.) och Handelspolitik, suppl.

***Mestres,** A., nu nästan blind, har sedan 1922 framträtt som kompositör av rang, och hans »canciones», »El rey de Xauxa» m. fl., ha blivit oerhört populära i Katalonien. M. har publicerat flera serier, omfattande ett hundratal dylika »canciones»; hans berömda »Cançó de taverna» uppfördes 1930 under titeln »La taverna d'en Mallol». K. A. H.

***Meštrović,** I. Av M:s senaste arbeten må nämnas ett monument över den okände soldaten på Avala vid Belgrad. I Zagreb (Agram) finnes ett galleri med verk av M.

***Meta,** *hand.*, se även Konsortialaffärer, suppl.

Metagala'ktiska systemet, sammanfattningen av nu kända stjärnsystem eller vintergator, vilka tills. bilda ett i rymden avgränsat system. K. Lmk.

***Metaller.** Om elektronteorien för m. se Kvantumstatistik, suppl.

Metallfolie, se Bladmetall.

***Metallisering** har under senare år erhållit en vidsträckt användning särskilt för att åstadkomma skyddande metallskikt på föremål, utsatta för korrosion. Sedan Schoops princippatent utgått, har tillv. av metalliseringspistoler (numera vanl. kallade metallsprutor) upptagits även i Amerika, där metoden fått stor utbredning. Järnkonstruktioner, bl. a. kraftledningsstolpar och järnbroar, besprutas med zink. Föremål, utsatta för korrosion från havsvatten, behandlas med kadmium; ångpannetuber o. a. föremål, som utsättas för värmekorrosion, alumineras enl. samma metod. Även påläggning av stål på nedslitna maskindelar kan ske enl. metalliseringsmetoden. E. Hlr.

Metallisk kassa, den del av riksbanken tillhörigt guld, som tjänar som sedeltäckning.

***Metallografiska institutet** erhöll 28 april 1933 ändrade grundstadgar. Institutet står under överinseende av Stockholms högskolas styrelse; den omedelbara ledningen tillkommer en för institutet utsedd styrelse, vars ordf. är högskolans rektor och vars led. tillsättas av Järnkontoret (två), M:s stiftelse (en) och Ing.-vet.-akad. (en). M:s arbete bedrives på två huvudavd., en teoretisk och en teknisk, var och en under sin föreståndare. Arbetet står under ledning av en driftnämnd, bestående av en prefekt och de båda avdelningsföreståndarna; nämndens led. äro självskrivna led. i styrelsen. Professor C. Benedicks var M:s prefekt 1934—35. E Hlr.

Metallsaffran, se Crocus.

Metamērer, se Segment 2.

Metānjäsning. Metan, CH_4 (se Kolväten), bildas i naturen under omsättning av en mängd mellanprodukter av organiska lämningars nedbrytning vid luftbrist, ss. fettsyror, alkoholer, t. o. m. fri vätgas. När vätgas omsättes, måste metan bildas ur kolsyra, $4H_2 + CO_2 = CH_4 + 2H_2O$. Nyligen har visats, att förloppet är motsv. vid omsättning av alkoholer. Trol. bildas vid m. metan helt allmänt ur kolsyra, såsom Van Niel antagit, stödd på Kluyvers och Donkers teori (se Andning, suppl.): $4H_2R + CO_2 = 4R + CH_4 + 2H_2O$, där R är en organisk restgrupp. Detta förklarar varför just metan bildas vid så många olika jäsningar. M. blir då en typ av reduktionsandning (se Andning, sp. 955), varvid kolsyra reduceras liksom vid andra typer nitrat och sulfat. Detta är förvånande, bl. a. därför att biologisk kolsyrereduktion trotts förekomma blott vid de andningen rakt motsatta assimilationsförloppen. L.-G. R-ll.

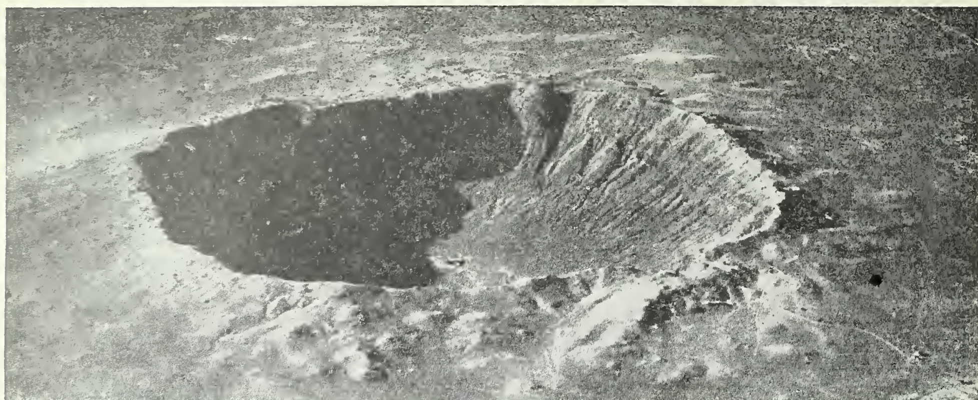
Metastabilt säges ett tillstånd hos en atom el. molekyl vara, vid vilket energien är högre än i normaltillståndet, om övergångar från tillståndet i fråga till normaltillståndet el. mellanliggande tillstånd äro förbjudna (jfr Korrespondensprincipen, suppl.). Ett sådant tillstånd får därför mycket längre livslängd än övriga tillstånd (utom normaltillståndet), dock ej obegränsat, då övergångsförbuden ej äro absoluta. Från ett metastabilt tillstånd kan atomen även genom elektronstöt el. dyl. överföras till ett högre, ej metastabilt tillstånd och därifrån till normaltillståndet. Sv. B-r.

Metatabletter, se Metaldehyd.

***Metaxa's.** I. M., som på senare år lett en liten partigrupp, fria opinionens parti, och varit stark antivenizelist, var krigsminister i Demerdzis' sista regering och blev vid dennes död april 1936 själv regeringschef. Se vidare Grekland, suppl., sp. 487.

***Meteorexpeditionen.** Om resultaten av M. 1925—27 se Atlantiska oceanen, suppl. Vid en expedition 1935 med »Meteor»

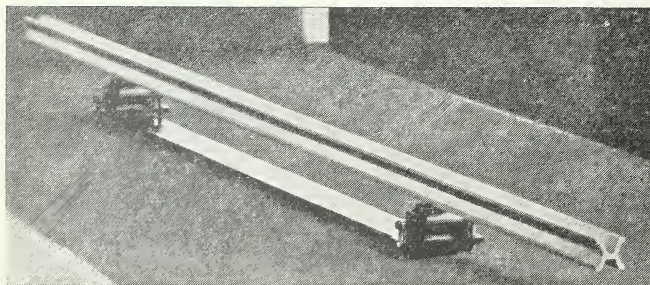

Meteoritkratern vid Coon Butte i Arizona. Flygfotografi.

konstaterades bl. a., att New Foundlandströskeln, en antagen förbindelse mellan New Foundlandsbanken och Reykjanesryggen, ej existerade. Havsdjupet understeg på dess förmodade plats endast i enstaka fall 4,000 m (se kartan vid Atlantiska oceanen, suppl.). G. R-ll.

Meteoritkratrar, kraterliknande fördjupningar i jordskorpan, bildade av nedfallande meteoriter. Den mest kända meteoritkratern, vid Coon Butte i Arizona (se Meteoriter, sp. 1242), har varit föremål för ytterligare undersökningar. Osäkert är dock ännu huruvida meteoritens huvudsakliga massa är begravd under kraterns botten. Nya m. ha upptäckts vid Henbury i Centralaustralien (1931) samt vid Wabar (Warbar) i Arabien (1932). Vid Henbury äro tretton kratrar kartlagda, av vilka den ansenligaste har en största diam. av omkr. 210 m och ett största djup av omkr. 18 m. Mera än 800 stycken av meteoritjärn ha här insamlats. Vid Wabar äro två m. kartlagda, möjl. äro flera begravda i sanden. Den större har en diam. av 100 m och ett djup av 10,5 m. Såväl vid Henbury som vid Wabar äro m. bildade vid nedslag av ett antal stora järnmeteoriter. Andra kraterområden, ss. vid Odessa i Texas, vid Arensburg på Ösel samt i Nord- och Syd-Carolina, ha av vissa forskare tolkats som m. Bevisen för ett sådant ursprung synas dock ej vara bindande. Däremot synes en grupp av delvis vattenfyllda depressioner (s. k. hoyos) i Gran Chaco i Argentina verkligen vara att betrakta som m. Meteoritjärn därifrån är sedan länge känt. Diskussionen om m. har de senare åren varit livlig, varvid även en gammal hypotes om månens kratrar såsom bildade vid meteoritnedslag trätt i förgrunden. — Litt.: L. J. Spencer, »Meteorite craters as topographical features on the earths surface» (i Geographical Journal 1933); E. Johansson, »Om meteoriter och meteoritkratrar» (i Populär Astron. Tidskr. 1935). G. A-ff.

***Metersystemet.** K. f. om mått och vikt 9 okt. 1885 har ersatts av 1934 års lag om mått och vikt, vilken trädde i kraft 1 juli 1935. I den nya lagen brukas ordet vikt i betydelsen massa. Kilogrammet definieras som enhet för vikt (= massa) och metern som enhet för längd. Metern och kilogrammet representeras i enlighet med definitioner, fastställda av allmänna konferenser för mått och vikt, av de internationella prototyperna för metern och kilogrammet, vilka sanktionerats av allmänna konferensen för mått och vikt i Paris 1889 och förvaras av Internationella byrån för mått och vikt i Sèvres. (Den i band 13, sp. 1253, i genomskärning visade meterprototypen är vänd upp och ned.) De internationella prototyperna äro förfärdigade efter arkivmetern och arkivkilogrammet, vilka i Frankrike lagfästes 1799 (ej 1798). Kopian n:r 29 av den internationella meterprototypen och kopian n:r 40 av den internationella kilogramprototypen skola i Sverige tjäna till yttersta efterrättelse för bestämning av längd, yta, rymd och vikt. Nämnda kopiors, kallade riksproto-

Riksprototypen för metern.

typer, längd och vikt skola anses vara de i senaste certifikat från Internationella byrån för mått och vikt angivna. Riksprototypen för metern har enligt tilläggscertifikat 1936 vid 0° längden 1 m — 2,52 $\mu \pm 0{,}10\ \mu$ och utvidgningen 8,621 $t\mu + 0{,}00180\ t^2\mu$. Riksprototyperna jämte tillhörande termometrar skola förvaras av Mynt- och justeringsverket i brandfritt valv och i detta i brandfritt skåp med två sinsemellan olika lås, vilkas nycklar förvaras den ena i Finansdepartementet, den andra hos Mynt- och justeringsverket. De skola användas vid bestämning vart tionde år av de hos nämnda verk förvarade huvudlikarna för metern och kilogrammet. Huvudlikarna skola äga högsta vitsord för bestämning av längd, yta, rymd och vikt, därest konungen ej förordnar om användande av riksprototyperna.

Enligt lagen om mått och vikt är vidare enhet för yta kvadratmetern, utgörande ytan av en kvadrat med 1 meters sida. Enhet för rymd är, då metern lägges till grund, kubikmetern, utgörande rymden av en kub med 1 meters sida, men, då kilogrammet lägges till grund, litern, utgörande rymden av 1 kg vatten vid temperaturen för dess största täthet och under atmosfäriskt normaltryck. Sistnämnda begrepp har definierats av allmänna konferenser för mått och vikt (se Tryck, suppl.).

Över- och underenheter av förut omnämnda enheter samt förkortade beteckningssätt äro följande (beteckningarna skrivas med små bokstäver och utan punkt):

för längd: 1 mil = 10,000 meter (m), 1 kilometer (km) = 1,000 m, 1 decimeter (dm) = 0,1 m, 1 centimeter (cm) = 0,01 m, 1 millimeter (mm) = 0,001 m, 1 mikron (μ) = 0,000001 m; för yta: 1 kvadratmil (mil^2) = 100,000,000 kvadratmeter (m^2), 1 kvadratkilometer (km^2) = 1,000,000 m^2, 1 hektar (ha) = 10,000 m^2, 1 ar (a) = 100 m^2, 1 kvadratdecimeter (dm^2) = 0,01 m^2, 1 kvadratcentimeter (cm^2) = 0,0001 m^2, 1 kvadratmillimeter (mm^2) = 0,000001 m^2; för rymd: 1 kubikdecimeter (dm^3) = 0,001 kubikmeter (m^3), 1 kubikcentimeter (cm^3) = 0,000001 m^3, 1 kubikmillimeter (mm^3) = 0,000000001 m^3, 1 hektoliter (hl) = 100 liter (l), 1 deciliter (dl) = 0,1 l, 1 centiliter (cl) = 0,01 l, 1 milliliter (ml) = 0,001 l; för vikt: 1 ton (t) = 1,000 kilogram (kg), 1 deciton (dt) = 100 kg, 1 hektogram (hg) = 0,1 kg, 1 gram (g) = 0,001 kg, 1 decigram (dg) = 0,0001 kg, 1 centigram (cg) = 0,00001 kg, 1 milligram (mg) = 0,000001 kg; vid handel med äkta pärlor och ädla stenar kallas 200 milligram en metrisk karat (mk).

Jfr A. Favre, »Les origines du système métrique» (1931). T. Svn.

***Methil** ingår nu i den 1925 bildade staden Buckhaven and Methil (se d. o., suppl.).

Methling, Svend, dansk skådespelare (f. 1891). Debuterade 1916, var sedan verksam dels på Det kongelige, dels på Det ny teater och är fr. o. m. 1930 knuten till Det kongelige teater som skådespelare och instruktör. M. är en skådespelare av modern intellektuell läggning, som med framgång spelat roller som Erasmus Montanus, Peer Gynt, Gregers Werle i »Vildanden» m. fl. O. W-n.

***Methuen,** P. S., dog 1932.

***Metodism.** I *England* fullbordades återföreningen mellan de olika metodistkyrkorna 1932, så att metodistkyrkan där nu räknar 1,496,923 medl. (däri inberäknat de tidigare wesleyanerna). I hela Brittiska riket finnas numera omkr. 1,750,000 metodister. — I *U. S. A.* är återföreningen ej fullbordad, ehuru metodist-episkopalkyrkan (med över 5 mill. medl.) samt metodist-protestantkyrkan (med omkr. 200,000 medl.) fattat beslut därom. Södra metodist-episkopalkyrkan (med över 2,770,000 medl.) har ej ännu tagit slutgiltig ståndpunkt. — I *Japan* och *Korea* omfatta de fria metodistkyrkorna omkr. 60,000 pers. — I *Tyskland* valdes 1936 en ny biskop, Otto Melle, för verksamheten inom riket, vilken därigenom fått mera självständig ledning. — Biskop Nuelsen utövar fortfarande uppsikten över *s. Europa*, under det att de *skandinaviska länderna* sedan 1928 ha dr Raymond J. Wade som sin biskop med Stockholm som residensstad. — I hela världen räknades 1936 11,654,932 metodister. Kanadas förenade kyrka (med 694,536 medl.) har stark metodistisk prägel. J. Jln.

Riksprototypen för kilogrammet (innesluten i den innersta glaskupan).

***Metrik.** Litt.: O. Sylwan, »Den svenska versen» (3 bd, 1925—34) och »Svensk verskonst» (1934); B. Risberg, »Den svenska versens teori» (2:a, fullständigt omarb. uppl., 2 bd, 1936); E. Brydolf, »Den femfotade jambens rytm» (i Skara högre allm. läroverks årsredogörelse 1929/30); I. Handagard, »Norsk verslæra» (1932); M. Börup, »Ny dansk verslære» (1933).

Metropolitan di'stricts [metrəpå'litən -], se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 129.

Metro'xylon, se Sago.

***Metternich,** släkt. Om R. v. M. se H. Salomon, »L'ambassade de Richard de M. à Paris» (1931).

***Metternich,** K. W. N. L. Litt.: C. Vidal, »Louis-Philippe, M. et la crise italienne de 1831—1832» (1931); C. S. B. Buckland, »M.

and the british government from 1809 to 1813» (1932); V. Bibl, »M., der Dämon Oesterreichs» (1936).

Metylēnblåmetoden, en av T. L. Thunberg (se d. o.) utarbetad metod för studiet av vissa oxidations-reduktionsprocesser i biologiska system. Metoden grundas på vissa enzymsystems (se D e h y d r a s e r, suppl.) förmåga att överföra väte från vissa ämnen till metylenblått (se d. o.), som därvid övergår i sin färglösa leukoform. Den hastighet, varmed denna omvandling sker (»avfärgningshastigheten» i vakuum), ger ett mått på oxidationshastigheten i systemet. M. användes på grund av sin stora känslighet för att påvisa och kvantitativt bestämma vissa ämnen (donatorer), även i sådana koncentrationer, som eljest icke kunna påvisas med kemiska eller andra metoder, citronsyra i kroppsvätskor, vissa hormoner etc. Under lämpliga försöksvillkor tillåter m. bestämning av ned till 0,01 mg citronsyra i några cm^3 vätska med användande av ett på citronsyra inställt enzympreparat, citricodehydras. M. har också möjliggjort värdefulla rön på flera områden av den intermediära omsättningen och har spelat stor roll vid uppställandet av den s. k. Thunberg-Wielands oxidationsteori. U. v. E.

Metȳlfenol [-ål], se K r e s o l.

***Metz.** Fästningen M. utgör en betydelsefull stödjepunkt i den franska befästningslinjen (jfr F r a n k r i k e, suppl., sp. 254 f.).

Metzinger [mätsäʒä'r], J e a n, fransk målare (f. 1883), en av kubismens mera betydande förmågor. M. utarbetade tills. m. A. Gleizes »Du cubisme» (1912; på eng. 1913, på ty. 1928), kubismens första konstteoretiska programskrift, som blev mycket uppmärksammad. M:s utveckling har i likhet med flera andra kubisters gått i riktning mot surrealism. — Litt.: M. Raynal, »Le cubisme» (i Gazette des Beaux-Arts 1935). E. L–k.

Meulengracht [mâĭ'lən-], E i n a r, dansk läkare (f. 1887). Blev 1912 med. dr och är sedan 1924 överläkare vid medicinska avd. på Bispebjergs hospital i Köpenhamn. M:s vetenskapliga verksamhet berör företrädesvis hematologi och leversjukdomar. Bland hans arbeten märkes »Haematologisk teknik» (1922; 2:a uppl. 1930; tills. m. H. C. Gram). Ljd.

MeV, se E l e k t r o n v o l t, suppl.

***México.** Staden upptog 1930 en yta av 137,75 km^2 och hade s. å. 1,029,068 inv. Under de senaste åren ha uppförts många monumentala byggnadsverk, affärshus, skolor och sjukhus samt flera förstklassiga hotell för den ständigt stigande turistströmmen, varjämte vackra villastäder ha anlagts. Industrien är i stark utveckling. S. L–é.

***Mexiko.** Republikens folkmängd uppgick enl. folkräkningen 1930 till 16,552,722 inv. (8,41 pers. per km^2). Av folkmängden komma 33,47 % på städerna. Den tilltar snabbt, bl. a. till följd av bättre hygieniska förhållanden. 1931 var födelsetalet 43,3, dödstalet 25,9. Antalet utlänningar var 1930 159,876. Talrikast voro spanjorerna, 47,239. Kineser och japaner uppgingo till resp. 18,965 och 4,310 mot resp. 2,660 och 41 1900. Svenskarna voro 271. Quintana Roo uppdelades 1931 mellan Yucatan och Campeche men blev 1935 åter självständigt territorium. Folkmängden i stater och territorier 1930 framgår av följ. tab.:

Aguascalientes	132,900	Michoacán	1,048,381
Baja California:		Morelos	132,068
Distrito Norte	48,327	Nayarit	167,724
Distrito Sur	47,089	Nuevo León ...	417,491
Campeche	84,630	Oaxaca	1,084,549
Chiapas	529,983	Puebla	1,150,425
Chihuahua	491,792	Querétaro	234,058
Coahuila	436,425	Quintana Roo	10,620
Colima	61,923	San Luis Potosí	579,831
Distrito Federal	1,229,576	Sinaloa	395,618
Durango	404,364	Sonora	316,271
Guanajuato ...	987,801	Tabasco	224,023
Guerrero	641,690	Tamaulipas ...	344,039
Hidalgo	677,772	Tlaxcala	205,458
Jalisco	1,255,346	Veracruz	1,377,293
México	990,112	Yucatan	386,096
		Zacatecas	459,047

Näringar. Såväl jordbruket som industrien har gått kraftigt framåt under senare år, och den nuv. regeringen påskyndar det planerade reformarbetet med stor energi. Av den aktiva befolkningen, som 1930 beräknades till 5,165,803, ägnade sig 3,626,278 åt jordbruk och 319,000 åt industri. Uppdelningen av de stora jordegendomarna fortskrider snabbt. Kreatursstocken utgjordes 1930 av 10,083,000 nötkreatur, 1,888,000 hästar, 751,000 mulor, 2,160,000 åsnor, 3,700,000 svin, 6,544,000 getter och 3,674,000 får. Skogsbrukets avkastning var 1930 25,4 mill. pesos. 1935 funnos 8,156 industrianläggningar (med ett årligt tillv.-värde av minst 7,500 pesos) med ett investerat kapital av 655 mill. pesos; produktionens värde var s. å. 874 mill. pesos. I industrien arbetande voro 1930 319,000, därav i gruvdriften 57,773. Metallutvinningen gav 1935 424,6 mill. pesos och utgjorde i ton: guld 21,223, silver 2,351, bly 184,193, koppar 39,372, zink 136,021, tenn 630,749 och kvicksilver 216. Stenkolsbrytningen gav s. å. 1,143,000 ton. Under första halvåret av 1936 utvunnos 22,776,994 fat petroleum. Exporten hade 1935 ett värde av 750,3 mill. pesos, därav silver 205,4, bly 74,5, petroleum 53,1, zink 45,5, gasolin 41,8, koppar 27,0 och kaffe 22,8 mill. pesos; importen värderades s. å. till 406,2 mill. pesos.

Kommunikationer. Flera förträffliga vägar ha anlagts, bl. a. mellan huvudstaden och viktigare orter på höglandet, ss. Puebla, Toluca och Cuernavaca, och andra äro under arbete. Nybyggda och äldre förbättrade vägar utgjorde 1932 42,684 km. I juli 1936 öppnades en förstklassig bilväg från Laredo på gränsen mot Texas till México, som bl. a. har mycket stor betydelse ur turistsynpunkt. Flygtrafiken har gått snabbt framåt, och M. står med flera linjer i reguljär förbindelse med Nord- och Centralamerika samt med Västindien.

1936 funnos 97,517 motorfordon. S. å. hade M. 24 radiotelegrafstationer och 69 radiotelefonstationer.

Undervisningsväsen. M:s skolväsen utvecklas snabbt. 1932 funnos inalles 19,857 skolor, 39,709 lärare och 1,907,650 lärjungar. Högre undervisning meddelades 1931 i 523 skolor med 6,169 lärare och 80,194 elever.

Statsfinanser. I 1935 års budget upptogos inkomsterna till 294,2 mill. pesos och utgifterna till 264,7 mill. pesos. Statsskulden uppgick 1933 till 1,923,6 mill. pesos. Guldmyntfoten upphävdes 1931 och ersattes med silvermyntfot. Denna avskaffades i sin tur 1935 till följd av de stegrade silverprisen, varefter M. har pappersvaluta. Kursen för pappers-peson upprätthålles vid relationen 1 U. S. A.-doll. = 3,60 pesos. S. L-é.

Försvarsväsen. Armén. Antalet kav.-reg:ten är numera 40 (om 3 ryttar- och 1 kulspruteskvadron), antalet art.-reg:ten 2 (1 fältart.- och 1 bergsart.-reg:te; artilleriet är under omorganisation). Aktiva arméns styrka är omkr. 47,000 man. — Örlogsflottan utgöres (1937) av 1 äldre pansarskepp om 3,200 tons deplacement samt 29 vakt- och transportfartyg. — Flygvapnet har (1937) 66 flygplan, fördelade på 2 reg:ten. Fr. o. m. 1 okt. 1930 utgör flygdep. en avd. inom krigs- och marinsekretariatet. C. A. E.; Ö-g.

Sport och idrott. Vissa former av kroppsövningar, särskilt religiöst betonade bollspel och löpningar, funnos redan hos de gamla aztekerna. Den moderna idrotten, som på senare årtionden vunnit stor utbredning i M., har dock h. o. h. kommit utifrån, främst från U. S. A. Främsta idrottsgrenar äro skytte, boxning och ridning, inom vilka grenar åtskilliga internationella framgångar vunnits, men även golf, tennis, pelota, base-ball och fotboll ha blivit populära. Fotbollen hade 1936 omkr. 500 klubbar med över 9,000 spelare. Överorganisationen är Consejo nacional de culture fisica med sex specialförbund. Sedan början av 1900-talet har gymnastikdir. F. W. Dufwa ej utan framgång arbetat för införande av svensk gymnastik i landet. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär trafik på M. bedrives av a.-b. Svenska Amerika-Mexikolinjen och Rederi-a.-b. Nordstjernan. M:s export till Sverige 1935 värderades till 2,1 mill. kr., därav petroleum 1,2 mill., vidare risrötter, petroleumbeck m. m. Importen uppgick s. å. till 3,6 mill. kr., därav bortåt hälften pappersmassa, vidare generatorer, telefoner, ledningstråd etc. Ett till L. M. Ericssonkoncernen anslutet bolag har hand om en stor del av M:s telefonväsen. Sverige har en legation i México, M. en i Stockholm, där även en svensk-mexikansk förening finnes, gr. 1936. Flera svenskar, bl. a. S. Linné, ha under senare år bedrivit forskningar i M:s förhistoria. A. A-t.

Förhistoria. Den arkeologiska forskningen har under de senaste åren gjort stora landvinningar. I huvudstaden ha nya partier av aztekernas huvudpyramid påträffats. Vid Tenayuca i stadens närhet har en stor tempelpyramid utgrävts och restaurerats, och invid Toluca har en omfattande ruinstad börjat friläggas. Vid Teotihuacan ha nya byggnadsverk utgrävts, och där ha två svenska, från Statens etnografiska museum utsända expeditioner arbetat 1932 och 1934/35. Den stora pyramiden vid Cholula har börjat undersökas bl. a. genom ett omfattande system av tunnlar. De framgångsrikaste grävningarna ha dock utförts i fornstaden Monte Alban invid Oaxaca, där genom sedan 1931 fortgående arbeten stora byggnadskomplex frilagts. 1932 upptäcktes här i en grav den största guldskatt, som någonsin påträffats av arkeologer i Amerika. Inom mayaindianernas område ha flera hittills okända städer anträffats, och i synnerhet i Chichen Itza ha flera omfattande byggnadsverk frilagts och restaurerats. S. L-é.

Historia. Den politiska oron, karakteriserad av attentat och sammansvärjningar mot den sittande regeringen, har under de senare åren fortsatt. Presidenterna ha skiftat i rask följd. Sept. 1932 avgick Ortiz Rubio och efterträddes av general Abelardo Rodriguez, som 1934 avlöstes av Lázaro Cárdenas (se d. o., suppl.). Kort före den sistnämndes ämbetstillträde antogs av parlamentet ett tillägg till 1917 års författning, innebärande, att all undervisning i skolorna skulle ombesörjas el. kontrolleras av staten och vara socialistisk samt fri från religiösa inslag. Detta ingick i den sexårsplan, som 1933 antogs av det bakom regeringen stående nationella revolutionära partiet. Undervisningsreformen blåste nytt liv i den redan tidigare utbrutna striden mellan regeringen och katolska kyrkan. Den katolska oppositionen antog aggressiva former. En mängd sammanstötningar ägde rum mellan klerikala demonstranter, till stor del bestående av studenter, och polis. I en del stater stängdes kyrkorna och fördrevos prästerna. Flera katolska tidningar indrogos, varjämte åtgärder vidtogos för att från statstjänst utesluta medlemmar av kyrkliga organisationer. En viss avspänning inträdde småningom, sedan 1935 ett par av religionens bittraste fiender lämnat regeringen. Den drivande kraften bakom de skiftande regeringarna var den förutvarande presidenten Calles, tills en brytning skedde med Cárdenas juni 1935, då Calles lämnade landet. När han i slutet av s. å. återvände, ställdes han under skarp bevakning, varjämte en del av hans vänner avlägsnades. 1931 blev M. medlem av N. F. L-ts.

Litteraturanvisningar. M. Storm, »Little-known Mexico» (1932); F. Tannenbaum, »Peace and revolution. An interpretation of Mexico» (1933); M. Chadourne, »Anahuac ou l'Indien sans plumes» (1934); O. Schmieder, »Länderkunde Mittelamerikas» (i »Enzyklo-

pädie der Erdkunde», utg. av O. Kende, s. å.); »México en cifras» (s. å.); V. Denis, »Mexique» (1935); H. C. Herring och K. Terrill, »Renascent Mexico» (s. å.); G. Montell, »Mexikanskt» (1936).

***Meyer,** E d u a r d. Av 2:a uppl. av »Geschichte des Alterthums» utkom bd II: 2 1931.

***Meyer,** H a n s, dog 1929.

Meyer [mai'ər], H a n s H o r s t, österrikisk farmakolog (f. 1853). Var prof. i farmakologi i Dorpat (1881), Marburg (1884) och Wien (1904—24). Tills. m. talrika lärjungar har M. bearbetat ett stort antal frågor. Särskilt må nämnas den av M. (och samtidigt av Overton) framställda teori för narkosen, som ser den väsentliga betingelsen härför i de narkotiska medlens löslighet i fettliknande ämnen, vidare arbeten över tetanus- och difterigifterna, över avföringsmedel o. s. v. Ljd.

***Meyer,** H e r m a n n (bör vara H e r r m a n n), dog 1932.

Meyer [me'jər], J o h a n n e s, dansk skådespelare och regissör (f. 1884). Debuterade 1905 på Dagmarteatret och har sedan varit verksam där och på andra scener i Köpenhamn (Det ny teater, Betty Nansenteatret). M. har spelat en mängd roller, delvis komiska (Scapin, Argan i »Den inbillningssjuke») men också karaktärsroller i den moderna repertoaren (Hjalmar Ekdal i »Vildanden», Den andre i Strindbergs »Advent»). O. W-n.

***Meyer,** O. J. F., dog 1933 $^{26}/_{9}$.

Meyer [mai'ər], S t e f a n, österrikisk fysiker (f. 1872), prof. i Wien 1911 och föreståndare för radiumforskningsinstitutet där 1920, sekr. för internationella radiumstandardkommissionen. M. har utfört ett stort antal arbeten inom radioaktiviteten. Tills. m. E. v. Schweidler har han skrivit handboken »Radioaktivität» (1916; 2:a uppl. 1927). Sv. B-r.

***Meyer-Benfey,** H., blev 1930 e. o. prof. i Hamburg.

***Meyer-Foerster,** W., dog 1934.

***Meyer-Lübke,** W., dog 1936. Av hans flesta huvudarbeten ha nya uppl. utkommit, bl. a. 3:e uppl. av hans »Romanisches etymologisches Wörterbuch» (1930—35). A. Lbd.

***Meyrinck,** G., dog 1932. I avh. »An der Grenze des Jenseits» (1923) gav M. en redogörelse för de ockulta åskådningar, som hans diktning grundas på. M. skrev även parodier (ibland tills. m. Roda-Roda).

***Meysenbug,** M. v. Berta Schleicher utgav 1932 M:s brevväxling 1890—91 med R. Rolland. Fr. monogr. av G. Vinant (1932).

Mezen [me'zinj], dets. som M e s e n (se d. o.).

Mezjlauk [mjeʒłao'k], V a l e r i j I v a n o v i t j, rysk politiker (f. omkr. 1890), blev efter att tidigare bl. a. ha varit ordf. i statsplanekommissionen och v. ordf. i folkkommissariernas råd febr. 1937 kommissarie för den tunga industrien, aug. s. å. för maskinbygget.

M. G., se M a r i n a g r ä n s e n.

mH, millihenry, se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl.

Mho (omvändning av ohm), stundom använd beteckning för enheten för elektrisk ledningsförmåga i det praktiska måttsystemet. Ledningsförmågan i m. är inverterade värdet av motståndet i ohm. F. D-n.

***Miami** är numera ett viktigt lufttrafikcentrum med linjer till bl. a. Kuba, Bahamaöarna och Sydamerika.

Mia's(s), M i j a's, stad i Tjeljabinskområdet, Sovjetryssland, 85 km v. s. v. om Tjeljabinsk, vid floden Miass; 21,400 inv. (1933). Centrum för ett rikt guldgruvedistrikt.

***Miceller,** se även C e l l u l o s a, suppl., sp. 805.

***Michaelis,** G., dog 1936 $^{24}/_{7}$.

***Michaëlis,** K., har utgivit romanerna »Justine» (1931), »Familien Worm» (1933) och »Mor» (1935) samt barnböcker om »Bibi».

***Michaëlis,** S. A. B., dog 1932 $^{28}/_{1}$.

Michaëlsson [mi'ka-], K a r l M a g n u s H j a l m a r, romanist, universitetslärare (f. 1890 $^{23}/_{6}$), fil. dr 1927, docent vid Uppsala univ. s. å., lektor vid Högre allm. läroverket för flickor i Göteborg 1929, docent vid Göteborgs högskola 1930, prof. 1937. M. har i första hand sysslat med de medeltida franska personnamnen (»Études sur les noms de personne français d'après les rôles de taille parisiens», 2 bd, 1927—36). C. Bjm.

***Michalakopulos,** A., var utrikesminister till mars 1933 med två korta avbrott. I slutet av 1936 var han invecklad i ett kuppförsök mot diktatorn Metaxas.

***Michelangelo.** Nyare litt.: G. Löwegren, »Studier om M.» (1932); D. L. Finlayson, »M. The man» (1935).

***Michelet,** S. T., lämnade professuren 1933.

***Michelin.** Firman, som i flera avseenden gjort stora insatser för automobilismens utveckling, särskilt i fråga om införandet av pneumatiska hjulringar, har under senare år gjort sig bemärkt för sina för järnvägsdrift avsedda motorvagnar (se d. o., suppl.). E. Hlr.

***Michelson,** A. A., dog 1931.

***Michetti,** P. F., dog 1929 (ej 1911).

***Michigan.** Av 4,842,325 inv. 1930 voro 852,758 pers. födda i utlandet, därav 23,905 i Sverige, 202,316 (24,1 %) i Kanada, 119,228 i Polen, 106,352 i Storbritannien och Nordirland samt 81,714 i Tyskland. Antalet negrer var s. å. 169,453 (182 % ökning sedan 1920) 1930 funnos 169,390 farmer med en skördad areal 1934 av 36,000 km² och en produktion, värd 180 mill. doll. Järnmalmsproduktionen var 1934 5,1 mill. ton (21 % av U. S. A:s) och saltproduktionen 2 mill. ton (hälften av U. S. A:s). Industrien omfattade 1933 4,633 anläggningar med 350,266 anställda och ett produktionsvärde av 2,1 milliarder doll. H. N-n.

Michigan city [mi'ʃigən si'ti], stad i n. v. Indiana, U. S. A., vid Michigansjön; 26,735 inv. (1930). Viktig hamnstad; tillv. av trikåvaror, möbler och järnvägsvagnar.

***Mickiewicz,** A. En statsuppl. av M:s skr. började utges 1934. Av nya arbeten om M.

må nämnas en grundläggande monogr. av J. Kleiner (1934) och fr. monogr. om M. som filosof av É. Krakowski (1935).

Mickwitz, G u n n a r, finländsk historiker (f. 1906). Blev 1933 docent i antikens historia vid Helsingfors univ. och har därefter bedrivit omfattande studier i utlandet. Hans förnämsta arbeten äro »Geld und Wirtschaft im römischen Reich des vierten Jahrhunderts n. Chr.» (1932; akad. avh.) och »Die Kartellfunktion der Zünfte» (1936; båda i Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum). H. E. P.

***Middelfart.** Bron över Lilla Bält invigdes 1935 (se B r o, suppl., med bild 4 och 5 på plansch).

Middleton [mi'dltən], industristad i Lancashire, n. v. England, 10 km n. om Manchester; 29,189 inv. (1931). Siden- och bomullsfabriker, kemisk industri.

Middletown [mi'dltaun], namn på flera städer i U. S. A. 1. Industristad i Connecticut, 20 km s. om Hartford, vid Connecticut river; 24,554 inv. (1930), Järnvägsknut; bomullsväverier, gummifabriker m. m. — 2. Stad i staten Ohio, 45 km n. n. ö. om Cincinnati, vid Miami river; 29,992 inv. (1930). Bl. a. betydande järn- och pappersindustri.

***Midland bank** hade 1936 2,135 kontor i England och Wales utom de av M. ägda bankernas filialer i Skottland och n. Irland. Omslutning och eget kap. 30 juni 1936: 510,3, resp. 25,7 mill. pd st. Sedan de amerikanska bankernas rörelse uppdelats på skilda firmor för affärsbanks- och emissionsrörelse (se A m e r i k a s f ö r e n t a s t a t e r, bankväsen, suppl.), är M. numera världens största bank. E. H-ss.

***Midttun,** O., blev 1934 riksprogramchef i Norsk rikskringkasting (Norges radiotjänst).

Miegel [mī'gəl], A g n e s, tysk författarinna (f. 1879), vann tidigt erkännande och publik genom sina diktsamlingar »Gedichte» (1901), »Balladen und Lieder» (1907) och »Gedichte und Spiele» (1920), övergick till prosan med »Geschichten aus Altpreussen» (1926) o. s. v. Hennes »Gesammelte Gedichte» kommo ut 1927, följda av »Herbstgesang» 1932. Hon har det starkaste temperamentet av Tysklands balladsångare. M:s senaste verk är skisserna »Unter hellem Himmel» (1936). — Monogr. av L. Boer (1929), M. Schochow (s. å.) och P. Fechter (1933). R-n B.

Miessner [mī'snə], W i l l i a m O t t o, nordamerikansk musikpedagog (f. 1880). Har verkat som inspektor vid olika musikskolor och grundat eget musikinstitut i Chicago samt är sedan 1936 ledare för musikpedagogiska avd. vid University of Kansas. M. har författat flera musikpedagogiska verk, bl. a. »Melody way to play the piano» (i första sv. bearb., »Melodivägen till musikaliskt pianospel», 1933) och »Melody way to play the violin» (tills. m. G. Dasch; i sv. bearb. 1935). Huvudsyftet med M:s system är att med tillhjälp av åskådningsmateriel (vid pianoundervisning bl. a. »tangentfinnare» och »ackordfinnare», vid violinundervisning »greppfinnare») samtidigt meddela instrumental och musikteoretisk elementarundervisning. M. är även tonsättare, bl. a. av barnoperor. — Också i Europa har hans metod kommit till användning, först vid Lundholms musikinstitut i Stockholm (sedan 1934). H. G-t.

***Mies van der Rohe,** L. Hans ledarskap för Staatliches Bauhaus i Dessau upphörde 1933, då skolan stängdes.

***Mihalovich,** E. v., dog 1929.

Mija's, se M i a s(s), suppl.

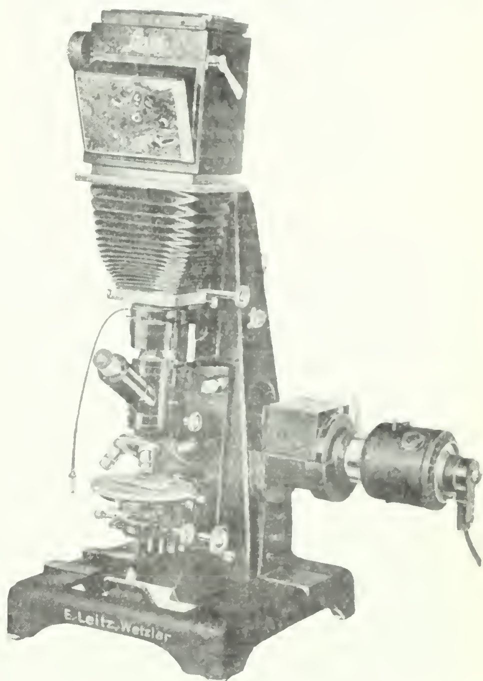
***Mikkelsen,** E., har tagit ledande andel i arbetet för anläggandet och utvecklingen av kolonien i Scoresbysund, Östgrönland, och ledde en andra expedition dit 1932. Han utgav 1934 »De östgrönlandske eskimoers historie». P. E-t.

***Mikkola,** J. J., blev emeritus 1934.

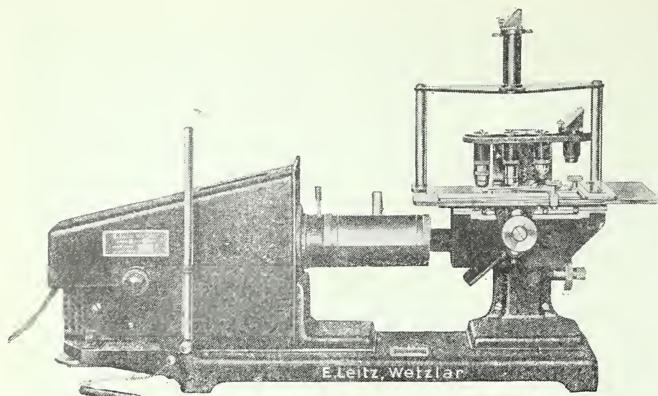
***Mikkola,** M., har utgivit en historisk roman, »Itämeren tytär» (Östersjöns dotter; 3 bd, 1929—36), om Helsingfors' öden.

***Mikro-** förkortas μ (my).

***Mikrofotografi.** Bland nyare konstruktioner märkas stora universalinstrument med spegelreflexkamera för förenkling av inställningen. Belysningen kan ske med glöd- el. båglampa och olika kondensorer för på- och genomfallande ljus samt mörkfältsbelysning (se U l t r a m i k r o s k o p), asymmetrisk be-

Mikrofotografisk apparatur. T. h. lamphus, upptill kamera.

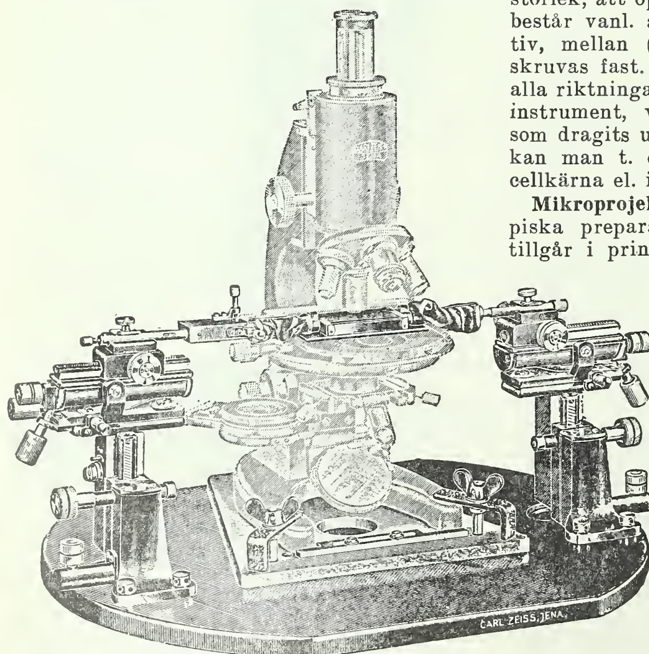
Mikroprojektionsapparat. T. v. båglampa, t. h. objektbord med en rad objektiv (ovan) och kondensorer för olika förstoring. Samtidigt med objektiv skiftas automatiskt kondensor. Överst projektionsokular.

lysning, polariserat ljus m. m. Även objektiv kunna lätt växlas för variation av förstoringen inom mycket vida gränser. Andra apparater äro speciellt byggda för m e t a l l m i k r o s k o p i (se d. o.). En väsentligt enklare typ är tillsatskameran, avsedd att skjutas på ett vanligt mikroskops tub som förlängning. Helt nya möjligheter ger i vissa fall luminescensmikroskopien: belysningen sker med ultraviolett ljus, från vilket allt synligt ljus bortfiltrerats med lämpliga ljusfilter. I kameran åter insättes ett färgfilter, som genomsläpper synligt men ej ultraviolett ljus. Synfältet förblir sålunda mörkt, om ej objektet helt el. delvis innehåller fluorescerande ämnen, som omvandla det ultravioletta ljuset till synligt, vilket kan intränga i kameran. Fluorescerande föremål el. detaljer synas ljusa mot mörk bakgrund. Sv. B–r.

***Mikrofotometer.** För uppmätning av spektrogram nyttjas nu ofta självregistrerande m., vid vilka spektrogrammet långsamt föres fram genom apparaten av en motor. Ett fint strålknippe sändes genom plåten till en termostapel, kopplad till en galvanometer, el. en fotocell, kopplad till en elektrometer. Ju större plåtens svärtning är i den i varje ögonblick belysta punkten, desto mindre är galvanometerns (resp. elektrometerns) utslag. Om galvanometerns växlande utslag registreras på en fotografisk plåt, mekaniskt förbunden med spektrogrammet, får man en kurva, som anger de olika spektrallinjernas läge, svärtning och bredd. För att förbättra upplösningsförmågan förskjuter man i allm. registreringsplåten i känd proportion snabbare än spektrogrammet. Sv. B–r.

Mikromanipulātor, apparat för dissektion under mikroskop av celler, cellförband, embryoner o. dyl., d. v. s. objekt av så ringa storlek, att operation för hand är omöjlig. M. består vanl. av en grundplatta med två stativ, mellan (el. bredvid) vilka mikroskopet skruvas fast. Vartdera stativet uppbär ett i alla riktningar medelst skruvar rörligt mikroinstrument, vanl. en glasnål el. glaspipett, som dragits ut i en ytterst fin spets. Med m. kan man t. ex. operera kromosomerna i en cellkärna el. injiciera vätska i en sådan. G. J.

Mikroprojektion, projektion av mikroskopiska preparat under stark förstoring. M. tillgår i princip på samma sätt som mikrofotografi (se d. o., även i suppl.) med den fotografiska plåten ersatt av en projektionsskärm. M. för ett större auditorium ställer mycket höga anspråk på ljusstyrkan hos instrumentet. Tillsatsapparater för m. finnas för många större projektionsapparater. Sv. B–r.

Mikromanipulator enl. Zeiss.

***Mikroskop.** Nyare m. förses stundom med bruten tub, vilket möjliggör bekvämare kroppsställning under arbetet. Man kan då även insätta okularrevolver för att kunna växla okular lika bekvämt som objektiv. Stundom kan samma stativ nyttjas

med såväl mono- som binokulär och såväl rak som bruten tub. För preparationsarbeten m. m. nyttjas svagt förstorande binokulära m., som ge stereoskopisk effekt. Vardera tuben har både okular och objektiv och är sålunda i optiskt avseende oberoende av den andra tuben ehuru mekaniskt sammanbyggd med denna. Sv. B-r.

***Mikroskopisk teknik.** Inom paleozoologien har på senare tid utarbetats en ny teknik för studiet av fossil under starkare förstoring. För direkta iakttagelser eller fotografering i påfallande ljus användas vissa vätskor med olika ljusbrytning (alkohol, xylol, anisolja, kanadabalsam), vilket ger klarare bilder än vid iakttagelse i luft. I samband härmed användas mycket starka belysningslampor (punktljuslampor, båglampor) och vertikal kamera. Det förnämsta hjälpmedlet för finare anatomiska studier av fossilt material är emellertid den av Stensiö modifierade och förbättrade Sollas' slipmetod. Denna metod är en tillämpning av Borns plattrekonstruktionsmetod, vilken begagnas inom zoologien och innebär, att mikroskopiska snitt (framställda med mikrotom) avritas förstorade, varpå efter teckningarna modeller utskäras i vaxplattor, lika många gånger tjockare än snitten som teckningarnas lineära förstoring. När sådana vaxplattor läggas på varandra i samma ordning som snitten, får man alltså en förstorad noggrann modell av det snittade objektet. Sollas' slipmetod innebär, att snitten framställas genom successiv avslipning av ett i en cementklots inbäddat fossil och avritas i påfallande ljus. Vid avritningen nyttjas Edingers ritkamera (något modifierad), vari den slipade ytan belyses av starka båglampor, då bilden av snittytan projicieras genom ett objektiv direkt på ritpapperet (se bild 1). Av särskilt stor betydelse är, att man numera kan framställa vaxmodeller också av håligheterna i kraniet för hjärnan, nerverna och blodkärlen, så att dessa organs utseende kan rekonstrueras med stor säkerhet (jfr Ostrakodermer, suppl.). G. S.-Sgh.

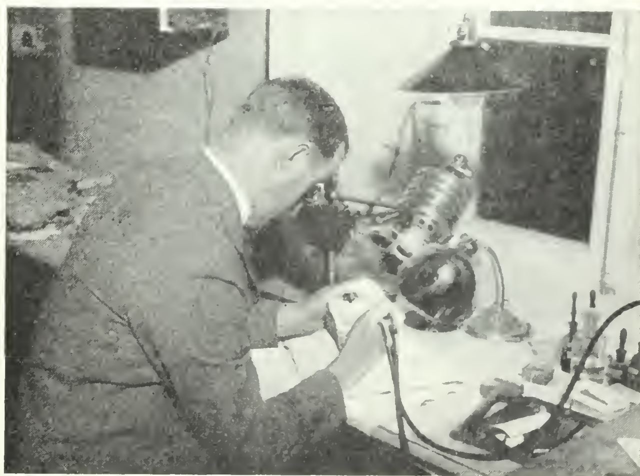

Bild 1. Edingers ritapparat med båglampor.

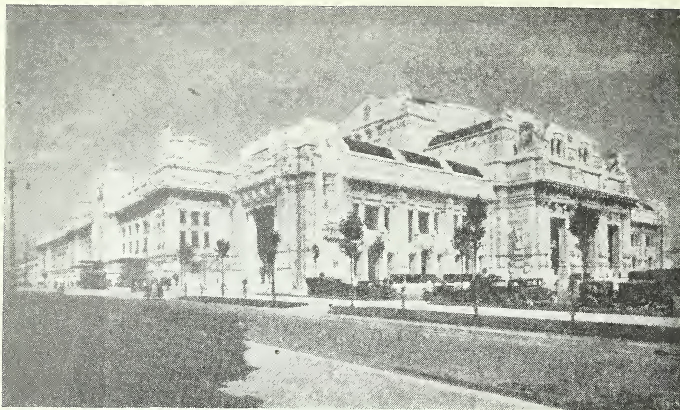
Mikrota'st, se Måttverktyg, sp. 612.

Mikrotelefon, se Telefon, sp. 62.

Milane'si, Guido, italiensk författare (f. 1875), f. d. amiral. M. har ägnat huvuddelen av sin rika produktion åt novellistiska skildringar från många och långa sjöfärder. Han är en rapp och frisk berättare, ofantligt läst i sitt hemland. Hans romaner »La sperduta di Allah» (1926) och »Jane la meticcia» (1928) äro tendentiösa bidrag till italiensk »koloniallitteratur». G. B-h.

Milanković [-a'nkåvitj], Milutin, jugoslavisk astronom och matematiker (f. 1879), urspr. ingenjör, prof. i matematik i Belgrad 1909. Bland M:s arbeten har särskilt »Théorie mathématique des phénomènes thermiques produits par la radiation solaire» (1920) tilldragit sig stor uppmärksamhet. M. visar där huru de sekulära variationer, som man vet uppträda i jordbanans excentricitet och jordaxelns vinkel mot ekliptikans plan, måste leda till klimatväxlingar (jfr d. o., suppl.) i form av istider och värmeperioder. A. Å.

Bild 2. Optisk utrustning för direkt studium av fossil i påfallande ljus: binokulärmikroskop, punktljuslampa.

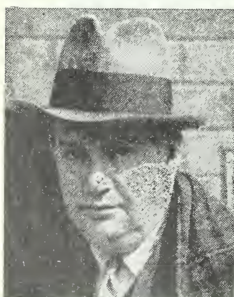
Nya centralbangården i Milano.

***Milano.** Staden hade 1,114,104 inv. 1936. En ny, modern centralbangård, en av Europas största, invigdes 1931. Ett system av tunnelbanor och stora gatuRegleringsarbeten äro under utförande. M. har två landflyghamnar samt en flyghamn för hydroplan. Moderna autostrador ha anlagts till Bergamo, Varese och Turin. Rundradiosändare.

Milestone [mai'lstoun], L e w i s, nordamerikansk filmregissör (f. 1895 i Ryssland). Studerade vid univ. i Gent, reste till U. S. A. och började 1918 sin filmbana i Hollywood som filmklippare. M. blev sedermera regissör och har iscensatt en rad filmer, av vilka den mest kända är »På västfronten intet nytt». R. A-g.

Miletič [mi'letitʃ], L j u b o m i r, bulgarisk slavist (1863—1937), prof. i slavisk filologi i Sofia. M. utgav arbeten över bulgarisk språkhistoria, dialektologi, etnografi och paleografi, bl. a. »Das Ostbulgarische» (1903). Han fick 1933 en internationell festskrift. R. E-m.

***Milhaud,** D. Bland M:s många kompositioner må även framhållas baletterna »L'homme et son désir» (uppf. av Svenska baletten i Sthlm 1922) och »Le train bleu» (»Blå tåget», Sthlm 1934), den halvt oratoriemässiga operan »Christoph Colomb» (libretto av Claudel; urpremiär i Berlin 1930), scenmusik till Claudels »L'annonce faite à Marie», sångcykeln »Poèmes juifs», pianostycken, »Sérénade» för orkester (uppf. i Göteborg 1935) och (senast) kantaten »Pan et Syrinx» samt en piano- och en violoncellkonsert. Studien »Polytonalité et atonalité» publicerades 1923 (ej 1920) i Revue Musicale. H. G-t.

Militärassistenter, officerare, som tjänstgöra vid vissa civila verk för att förmedla samarbetet med de militära myndigheterna. Följ. m. finnas (där icke annat anges, äro de beordrade ur armén): vid Järnvägsstyrelsen 8, Generalpoststyrelsen 1, Telegrafstyrelsen 3 (därav 1 ur marinen och 1 ur flygvapnet), Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 1, Vattenfallsstyrelsen 1, Kommerskollegium 1 (ur marinen). Militärassistenten ur marinen benämnes marinassistent, den ur flygvapnet flygassistent. Från flygvapnet beordras tillfälligt personal till luftfartsmyndigheten. K. H-g.

Militär ekiperings a.-b., förk. M E A, herr- och damekiperingsfirma i Stockholm, gr. 1883, aktiekap. 1,765,000 kr.; över 300 anställda.

Militärförvaltningskursen, utbildningskurs i Stockholm för intendentsaspiranter (se A s p i r a n t, suppl.). M. är tvåårig och pågår första utbildningsåret okt.—april, andra febr.—maj. Under mellantiden och efter avslutandet av andra årets utbildning fullgöra intendentsaspiranterna praktisk intendenturtjänstgöring vid arméns staber och truppförband. K. H-g.

Militärgeografi, studiet av geografiska faktorers inverkan på militära operationer. M. har stor betydelse som underlag för strategien; utarbetandet av militärgeografiska beskrivningar över aktuella operationsområden utgör en del av krigsförberedelsearbetet. — Genom krigets utveckling mot »det totala kriget», omfattande h e l a folken, har området för m. vidgats. Jfr K. Haushofer, »Wehr-Geopolitik» (1932). C. A. E.

Militär idrott omfattar dels olika militära övningsgrenar, t. ex. bajonettfäktning, handgranatkastning, kartläsning, målspaning och rapportföring, utövade i sportsligt syfte, dels civila idrottsgrenar, fäktning, olika slag av bollspel m. m., som äro av betydelse för utvecklandet av en fysiskt och psykiskt hög standard hos den militära personalen. A. S-n.

Militäroftalmi, se T r a k o m.

Militärområde benämnes i Sverige enl. 1936 års försvarsordning de sex militäradministrativa områden, i vilka riket indelas, näml. Södra, Västra, Östra, Norra, Övre Norrlands och Gotlands m. (se karta vid S v e r i g e, försvarsväsen, suppl.). Inom varje m. är förlagd en av de högre enheterna: de fyra arméfördelningarna, Övre Norrlands trupper och Gotlands trupper. Befälet över varje m. på fastlandet utövas av en militärområdesbefälhavare (pensionsavgången överste, som åtnjuter särskilt arvode), vilken i fred lyder under vederbörande arméfördelningschef (chefen för Övre Norrlands trupper) och ingår i

dennes stab. På Gotland är befälet över m. och trupperna förenat hos militärbefälhavaren. C. A. E.

***Miljukov**, P. N., har bl. a. utgivit »Histoire de Russie» (3 bd, 1932—33; tills. m. Ch. Seignobos och L. Eisenmann m. fl.).

Mi'lkau, Fritz, tysk biblioteksman (1859—1934), chef för univ.-bibl. i Greifswald 1902, för univ.-bibl. i Breslau 1907, generaldirektor för Preussische Staatsbibliothek i Berlin 1921—25, honorärprof. i biblioteksvetenskap vid Berlins univ. 1925 och ledare för dess biblioteksvetenskapliga institut 1928—33. M. var sin tids ledande tyske biblioteksman. Han ledde från 1897 förarbetena till »Gesammtkatalog der preussischen Bibliotheken», som 1931 började tryckas. I samband med detta arbete utgav M. en grundläggande undersökning, »Centralkataloge und Titeldrucke» (1898), samt utarbetade de preussiska katalogreglerna (1895; ny uppl. 1908), vilka haft stort inflytande även utanför Tyskland, ej minst i Sverige. Även för den internationella inkunabelkatalogen »Gesammtkatalog der Wiegendrucke» (1931 ff.) var M:s verksamhet av stor betydelse. Såsom chef för Preussische Staatsbibliothek verkade M. särskilt för främjandet av samarbetet mellan biblioteken. M. var huvudred. för »Handbuch der Bibliothekswissenschaft», av vilken 2 bd utkommo 1931—33; postumt utgavs »Geschichte der Bibliotheken im alten Orient» (1935). En festskrift ägnades honom 1921. C. Bjm.

***Milkontor.** 1. Statens järnvägars m. upphörde 1934; dess huvudsakliga uppgifter övertogos av S. J:s statistiska kontor.

Millay [milei'], Edna St. Vincent, nordamerikansk skaldinna (f. 1892), har gett ut diktsamlingarna »Renascence» (1917), »A few figs from thistles» (1920), »Second april» (1921), »The harp-weaver» (1923), som fick Pulitzerpriset i poesi, »The buck in the snow» (1928), »Fatal interview» (1931) och »Wine from these grapes» (1934), versdramerna »Three plays» (1926) och »The king's henchman» (1927) samt »Conversation at midnight» (1937), dialoger i versform. — Hon är en av nutidens förnämsta kvinnliga lyriker, deltog ej i experimenten med »fri vers» utan vidhöll den konventionella metriken och är en mästare i sonettformen. Men hennes stil är enkel och konkret, hon griper genom intensiteten i känsla och uttryck, den spontana, hänsynslösa uppriktigheten; starkast är hennes tidigare diktning. — Monogr. av E. Atkins (1936). R-n B.

Mille, C. B. de, se de Mille, C. B, suppl.

Carl Milles' fredsmonument i S:t Paul. Detalj.

***Miller**, D. C. Hans resultat med Michelsonapparaten ha ej bekräftats av andra forskare och äro sannolikt felaktiga. Sv. B-r.

***Miller**, O. v., dog 1934 $^{9}/_{4}$.

***Milles**, C., avgick från professuren vid Konsthögskolan 1931. Han har sedan 1929 i allm. vistats i U. S. A., i Cranbrook (se d. o., suppl.). 1936 avtäcktes Orfeusfontänen (av brons) på Hötorget i Stockholm (se bild vid d. o., suppl.) och s. å. hans fredsmonument (av onyx) i entréhallen till stadshuset i S:t Paul (se bild ovan). Jfr även Nya Sverige, suppl. E. L-k.

Milli-, förk. m, framför namn på enheter betyder $^{1}/_{1,000}$. Jfr M., suppl.

***Millikan**, R. A., har bl. a. utgivit »Time, matter and values» (1932) och »Electrons (+ and —), protons, photons, neutrons and cosmic rays» (1935).

Mi'llin, Sarah Gertrude Liebson, sydafrikansk författarinna (f. 1889), har med allvar och kraft skildrat nutidsliv i Sydafrikanska unionen. Av hennes romaner må nämnas »Middle class» (1921), »God's stepchildren» (1924), »Mary Glenn» (1925) och »The coming of the Lord» (1928). Hon har även skrivit noveller, den opartiska och solida teckningen av folk och kultur i hennes land »The south africans» (1926; ny uppl. 1934),

en intim biogr. över C. Rhodes (1933) och »General Smuts» (2 bd, 1936). R-n B.

Miln, Louise Jordan, nordamerikansk författarinna (1864—1933), g. m. engelske skådespelaren G. Chrichton. M. skildrade i ett 20-tal omtyckta böcker reseintryck och var en föregångare till Pearl Buck i kännedom om kineserna. 1924 utgavs övers. »Den gröna gudinnan» och 1927 »Gul och vit». R-n B.

Milne [miln], Alan Alexander, engelsk författare (f. 1882), tidningsman, var medutgivare av Punch 1906—14, deltog i världskriget 1915 ff., har skrivit en rad prosaböcker (bl. a. »Those were the days», 1929; innehåller Punchessäer) men är mest känd som framgångsrik komediförfattare (»Mr. Pim passes by», 1919, »Mr. Pim», 1921, »Success», 1923, m. fl.). R-n B.

***Milne,** E. A., har utgivit »Relativity, gravitation and world structure» (1935).

Mi'lstein [-ʃtāīn], Nathan, rysk-judisk violinist (f. 1904). Elev av L. Auer och Ysaye, har M., sedan han 1927 lämnade Ryssland, gjort sig internationellt känd som mästerlig violinist. Han har konserterat i Stockholm 1934 och 1936, bl. a. som solist i Konsertföreningen. H. G-t.

***Mina.** M. i lantkriget förekomma numera huvudsakl. vid bekämpning av stridsvagnar; se Stridsvagnshinder, suppl.

Minami, Jiro, japansk general (f. 1874). M., som bl. a. varit v. generalstabschef och (1931) krigsminister, har varit en av de ledande för den japanska aktionen i Manchuriet, där han en tid var överbefälhavare för de japanska trupperna, samt tillika japansk ambassadör i Manchoutikuo och generalguvernör över Kuan-tungområdet. Han överflyttades mars 1936 till högsta krigsrådet. L-ts.

Mindervärdighetskomplex, i den moderna psykiatrien beteckning för en persons föreställningar om sin egen, verkligen förefintliga underlägsenhet under sin omgivning i psykiskt eller kroppsligt avseende. När denna underlägsenhet inkräktar på människans förmåga till självhävdelse, bäres m. av olustkänslor (mindervärdighetskänslor) och åtföljes då ofta av en kompensationsdrift. Falska föreställningar om underlägsenhet och mindervärdighet, t. ex. under inflytande av melankoliska sjukdomstillstånd, höra således icke hit utan böra hänföras till tankevillor (se d. o.). — M:s betydelse för såväl det normala som det patologiska själslivet har starkt framhävts av den av Alfred Adler (se d. o., suppl.) skapade »individualpsykologiska» skolan. M. kan medföra bristande självtillit, förlamning av handlingskraften, människoskygghet m. m. Särskilt har emellertid framhållits, att driften till kompensation, resp. överkompensation av mindervärdigheten kan ha vittgående konsekvenser på gott och ont. En naturlig tafatthet och blyghet kan t. ex. leda till en mer eller mindre onaturlig kaxighet, en naturlig feghet till yttringar av dumdristighet. När den av m. behärskade ej kan tillfredsställa sitt behov av självhävdelse inför sin omgivning, kan han göra sig till centralfigur genom tygellöshet och hänsynslöshet.

M. har stor betydelse i psykopatologien. Pedagogiken bör särskilt uppmärksamma risken för m. Barn, som äro avgjort underlägsna sina jämnåriga i det ena eller andra betydelsefulla avseendet, böra för sin egen skull fostras tillsammans med sina likar. Att ständigt vara bland de sämsta, att aldrig få känna framgångens tillfredsställelse alstrar m., som kunna ha mycket beklagliga följder för karaktärsdaningen. V. W-rt.

Minderåriga arbetare, se Barnarbete och Intygsbok, båda i suppl.

***Minderåriga förbrytare.** I åtskilliga punkter ha i den sv. rättens bestämmelser vidtagits eller föreslagits ändringar. Betr. straffnedsättning har 1935 i strafflagen kap. 5 § 2 vidtagits sådan ändring, att vid nedsättning av livstids straffarbete något särskilt minimum ej vidare skall gälla; domstolen har alltså fri prövning. — Ang. sådan behandling i uppfostringsanstalt, som kan träda i st. f. straff, ha av särskilda kommitterade (Statens Offentliga Utredningar 1935: 67) föreslagits ändrade bestämmelser genom en ny lag om tvångsuppfostran (se d. o., suppl.). — De, som överskridit 18 men ej 21 år, skola enl. lag av 1935, som ännu ej trätt i kraft, i st. f. vanligt straff kunna dömas till ungdomsfängelse (se d. o., suppl.). R. B-l.

Mineralnyje Vody [minjera'ljnəje vå'dy], stad i Nordkaukasiska området, Sovjetryssland, vid Kuma och järnvägen Rostov—Baku; 24,100 inv. (1933). Distributionsplats för mineralvatten från de nordkaukasiska brunnsorterna; stort glasbruk.

Mingana [miŋgä'nə], Alphonse, engelsk orientalist (f. 1881 i närheten av Mosul). Var 1902—10 prof. vid prästseminariet i Mosul, blev 1915 kurator för de orientaliska handskrifterna i John Ryland's library i Manchester, hopbragte 1923—24 i Syrien och Persien en stor samling syriska och arabiska handskrifter samt blev 1932 president för The Manchester oriental society. M. har bl. a. utgivit »The odes and psalms of Solomon» (2 bd, 1916—20; tills. m. R. Harris), »The book of religion and empire» (2 bd, 1922—23), »Book of treasures, an encyclopædia of philosophical and natural sciences as taught in Baghdad about A. D. 817» (1935; syrisk text av Job från Edessa), »The early spread of christianity in Central Asia and the Far east» (1925) och »Catalogue of the Mingana collections of MSS», 1—2 (1933—36). H. S. N.

Mi'nger, Rudolf, schweizisk politiker (f. 1881), invald 1919 i nationalrådet och 1929 i förbundsrådet som bondepartiets förste regeringsrepresentant och som den förste bonden i den schweiziska förbundsregeringen. M. var 1935 förbundspresident. Han har som

kraftfull chef för försvarsdep. sedan 1929 sitt namn knutet till det snabba genomförandet av de senaste årens försvarsförstärkning. E-s H-d.

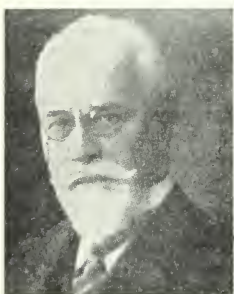
Minimalskydd, anordning för automatisk urkoppling av en elektrisk anläggningsdel medelst minimalrelä, d. v. s. ett relä, som träder i funktion, då en viss storhet, t. ex. spänning eller frekvens, understiger ett visst gränsvärde. Vanligast är m. för spänning, s. k. underspänningsskydd (jfr Elektriska reläer, suppl.). F. D-n.

Minimeter, se Måttverktyg, sp. 612.

***Minimilöner**. Konventionen ang. m. har t. o. m. 1936 ratificerats av tjugu stater.

Mi'nje, Minieh, stad i Övre Egypten, på Nilens vänstra strand; 44,325 inv. (1927); huvudstad i prov. M. (2,027 km² kulturland, 839,690 inv.). Centrum för bomullshandeln i Övre Egypten.

Minko'wski, Oskar, tysk läkare av ryskjudisk börd (1858—1931), assistent hos Naunyn i Königsberg och Strassburg, prof. i medicin i Köln, Greifswald och Breslau 1905—26. M. upptäckte sambandet mellan sockersjukan och pankreaskörteln, den viktigaste upptäckt, som någonsin gjorts på detta område. I samarbete med von Mehring kunde han få hundar att överleva pankreasexstirpation och iakttog (1889), att djuren blivit diabetiska. M. fann även, att diabetesurinen innehåller β-oxismörsyra, och visade, att komatillståndet erinrar om den experimentella förgiftningen med mineralsyror, vilken ger låg kolsyretension i blod och alveolarluft. Acidosens grad mätte han av kolsyretensionen i utandningsluften, och terapeutiskt föreslog han behandling med alkali. M. var en även i övrigt mycket erfaren kliniker. Han lanserade begreppet hemolytisk icterus (1900) och kände före P. Marie akromegaliens hypofysära ursprung. E. J-s.

Minnesförlust, Amnesi, förekommer som symtom vid olika psykiska sjukdomar. Sådana tillstånd, vid vilka uppfattningsförmågan är i högre grad störd och vid vilka medvetandet är grumlat, efterlämna en mer el. mindre fullständig minneslucka. M. är då att betrakta som en sekundär följd av de primära psykiska rubbningarna. Vad som ej alls eller endast ofullständigt uppfattats kan ej kvarhållas i minnet. Efter tillfrisknandet kan allt vad den sjuke upplevat under sjukdomstiden vara borta. Oftare äro minnesbilderna oklara och osammanhängande. Den sjuke minns vad som skett »som i en dröm», i vilken enstaka detaljer framstå mera tydligt. Bland tillstånd, vilka gärna efterlämna en sådan minneslucka, markas »yrandet» under febersjukdomar, omtöckningen vid epilepsi m. m. Även tillstånd, i vilka medvetandet endast är i ringa grad grumlat och i vilka den sjuke är i stånd till ett ordnat yttre uppträdande, kunna efterlämna m.

Vid andra psykiska sjukdomar, särskilt sådana som härröra från mera påtagliga organiska hjärnförändringar, angripes minnet primärt. Dessa sjukdomar kunna vara övergående, stationära eller kroniskt fortskridande. I första hand angripes inpräglingsförmågan, d. v. s. förmågan att lägga nya saker på minnet. Härvidlag kan graden m. m. växla från en obetydlig reduktion till ett fullständigt upphävande av inpräglingsförmågan. Vid högre sjukdomsgrader går även det förut tillgängliga minnesförrådet bort. Härvid otydliggöras och försvinna först de minnen, som ligga närmast i tiden (närtidsminnet). Allteftersom sjukdomen fortskrider, försvinna även äldre minnesbilder (fjärrtidsminnet). Man talar då om bakåtgripande m., retrograd amnesi. I det längsta kvarstå de äldsta minnena, barndomsminnena. — De sjuka själva observera högst ofullständigt denna m.; de utfylla ibland tomrummet med fantasibilder (konfabulationer), till vilka materialet erhålles från det ännu tillgängliga minnesförrådet. En fysiologisk nedsättning av inpräglingsförmågan och en bakåtgripande m. inträffa vid det psykiska åldrandet. När detta tar patologiska grader (senil demens), kan m. bli mycket betydande. Eljest förekommer den vid olika hjärnskador, vid vissa alkoholsjukdomar, i samband med infektioner m. m.

Av helt annan art är den psykogena m., vid vilken den sjuke enl. psykologiska mekanismer frigör sig från för honom själv pinsamma och besvärande minnen genom att göra dem otillgängliga för medvetandet (förträngning; jfr Hysteri). De minnen, som på detta sätt avlägsnas, kunna avse en viss tidsperiod, ett visst händelseförlopp el. dyl. I en del fall uppstår total m., varvid den sjukes hela föregående liv blir otillgängligt för minnet (»män utan minne»). Ibland kan denna hysteriska m. leda till »fördubbling» av personligheten, i det att den sjuke vissa tider har tillgång till en serie av erfarenheter, andra tider till en annan.

Vid psykisk trötthet och vid neurasteniska tillstånd klagas ofta över m. Härvid är dock väsentligen fråga om en uppmärksamhetsrubbning (distraktion), som inverkar på inpräglingen och som hindrar vederbörande att i önskat ögonblick aktualisera eljest tillgängliga minnesbilder. I nästa ögonblick stå de till förfogande. V. W-rt.

***Minnesota**. Av 2,563,953 inv. 1930 voro 390,790 pers. födda i utlandet, därav 90,623 (23,3 %) i Sverige (3,5 % av M:s hela folkmängd, större andel än i någon annan stat i U. S. A.), 71,562 i Norge, 24,360 i Finland

och 59,993 i Tyskland. 1934 funnos 178,823 farmer, som hade en skördad areal av 66,000 km² och en produktion av 260 mill. doll., därav $^2/_3$ på ladugårdsprodukter. Järnmalmsproduktionen 1934 var 15,8 mill. ton (64 % av U. S. A:s). 1933 omfattade industrien 3,312 anläggningar med 69,633 löntagare och en produktion, värd 529 mill. doll. H. N-n.

Minobe, T a t s u k i c h i, japansk statsrättslärd (f. 1873), prof. i Tokyo sedan 1902. M. har särskilt gjort sig bekant genom den på senare tid omstridda s. k. organteorien, enl. vilken kejsaren är ett på grund av sin gudomliga härstamning över de mänskliga institutionerna upphöjt organ, som står över staten och det normala livet. L-ts.

Minoritēter, n a t i o n e l l a, s p r å k l i g a och r e l i g i ö s a. Redan i äldre traktater (t. ex. Olivafreden 1660) förekomma bestämmelser om skydd för religiösa m. I de fredstraktater, som avslöto världskriget, infördes bestämmelser till skydd för m. i Polen, Tjeckoslovakien, Österrike, Ungern, Bulgarien, Grekland och Turkiet, vartill kommo traktater mellan de allierade och associerade huvudmakterna och resp. Polen, Tjeckoslovakien, Jugoslavien, Rumänien och Grekland. Bestämmelserna avse i regel skydd för minoritetsbefolkningarnas liv, frihet och egendom, likhet inför lagen, rätt till fri religionsutövning och till det egna språkets användning i privata och religiösa angelägenheter, i pressen och offentliga församlingar, skolundervisning (rätt att upprätta privata skolor samt lämpliga anordningar för statlig undervisning på minoritetens språk på orter, där den finnes till större antal) o. s. v. En liknande ordning har genom N. F. träffats för Albanien och de baltiska randstaterna. Bestämmelserna äro ställda under garanti av Nationernas förbund (se d. o., sp. 773); klagomål över överträdelser kunna av till m. hörande personer petitionsvis framföras till N. F:s råd, som prövar dem genom av vanl. tre rådsmedl. sammansatta kommittéer. Separata minoritetstraktater ha slutits bl. a. mellan Tjeckoslovakien och Polen, Tjeckoslovakien och Österrike, Jugoslavien och Rumänien samt mellan Polen och Tyskland (beträffande Oberschlesien). Om den svenska befolkningen i Finland och på Åland se F i n l a n d, sp. 401, och Å l a n d, sp. 1272. — Litt.: H. Wintgens, »Der völkerrechtliche Schutz der nationalen, sprachlichen und religiösen Minderheiten» (i Stier-Somlos »Handbuch des Völkerrechts», 1930); A. N. Mandelstam, »La protection des minorités» (1931); J. Stone, »International guarantees of minority rights» (1932). T. G-l.

***Minot,** G., blev 1928 prof. i medicin vid Harvard-univ. och föreståndare för Thorndike laboratory, Boston. M:s naturvetenskapliga intressen började med lepidopterologiska studier och uppsatser. I medicinen specialiserade han sig redan som student på hematologiska problem och har lämnat bidrag till forskningen om benmärgsfunktion, koagulation, trombocytopena hemofilier, industriella intoxikationer, leukemi och polycytemi. M:s första arbete om perniciös anemi utkom 1914. Hans upptäckt av leverterapien, belönad med Nobelpriset 1934 (tills. m. Whipple och Murphy), grundade sig på Whipples upptäckt, att organäggvitan mäktigt stimulerade blodbildningen vid konstgjord anemi, på användningen av reticulocytosen (se d. o., suppl.) som index på benmärgsfunktionen samt på den systematiskt genomförda leverdieten med stora doser på patienter med perniciös anemi. M. har sedermera bidragit till analysen av den verksamma principen i levern (tills. m. E. J. Cohn, leverextrakt), till analysen av perniciosan som bristsjukdom; på M:s institution upptäckte Castle 1928 magsaftens roll i patogenesen. M. är typen för den moderne klinikern, samtidigt kritisk och konceptiv, ehuru tidigt sjuklig (M. var ett av de första »insulinfallen») mångsidigt och fruktbart verksam som lärare och vetenskapsman. — M:s porträtt återges på vidstående plansch. Tillg.

Minseito, liberalt politiskt parti i Japan, företrädande parlamentariska antifascistiska idéer. M. blev vid valen febr. 1936 det största partiet i parlamentet och bibehåller denna ställning, om ock avsevärt förminskat, även efter valen april 1937.

***Minsk** hade 180,900 inv. 1934. Rundradiosändare.

Minsta verkans lag, se V e r k a n, suppl.

***Minto,** earl G. E. På grundvalen av M:s korrespondens med ministern för Indien utgav hans maka »India, M. and Morley 1905—1910» (1934).

Minusi'nsk [mino-], stad i Krasnojarskområdet (Sibirien), Sovjetryssland, vid övre Jenisej; 21,200 inv. (1933). Flodhamn med spannmålshandel, kvarnar och sågverk.

Minutvolym, benämning på den volym blod, som per min. utdrives från hjärtat (hjärtats m.). Denna kan uträknas genom att man bestämmer syrgashalten i venöst (v) och arteriellt (a) blod samt den totala syrgasförbrukningen i organismen (t; Ficks princip), varvid $m. = \frac{t}{a-v}$, eller medelst gasanalytiska metoder (kväveoxidul, numera i de flesta fall acetylen). Hjärtats m. är i vila för vuxna personer omkr. 4 l men kan vid kraftigt arbete överstiga 35 l. Ett approximativt relativt värde på m. fås med hjälp av den s. k. Liljestrand-Zanders formel på ett enkelt sätt: $\frac{\text{pulsfrekvens} \times \text{pulstryck}}{\text{medeltryck}}$, där pulstrycket är skillnaden mellan det systoliska och det diastoliska (jfr H j ä r t a, sp. 1128) blodtrycket och medeltrycket det aritmetiska mediet mellan dem. — Även den luftmängd, som passerar lungorna på 1 min. etc., kallas m. U. v. E.

Mirābilis, U n d e r b l o m m a, se N y c t a g i n a c e a e.

GEORGE MINOT

FOTOGRAFI

(FOTO TEXT & BILDER)

Mirzojan [-zåja'n], sedan 1936 off. namnet på Aulie-Ata (se d. o., suppl.).

Misciatelli [miʃatä'li], P i e r o, italiensk historiker (f. 1882), ägnar sig framför allt åt att förhärliga Siena och dess religiösa representanter. M. har i Siena grundat Università Cateriniana och utger den ypperliga kulturtidskriften La Diana. Bland M:s historiska verk böra framhållas »Mistici senesi» (1911; 2:a uppl. 1913), »Savonarola» (1925; 2:a uppl. 1929) och »Studi senesi» (1931). Ett intressant arbete om religiös toscansk folklyrik är »Monte de l'orazione» (1925). G. B-h.

Mise en plis [miz-ā-pli'], se O n d u l e r i n g.

Mises [mi'zəs], L u d w i g v o n, österrikisk nationalekonom (f. 1881), prof. i Wien 1918. M. har grundat det österrikiska institutet för konjunkturforskning. Största uppmärksamhet har han ägnat konjunktur- och penningteorien. Hans viktigaste arbeten äro »Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel» (1912; 2:a uppl. 1924), »Die Gemeinwirtschaft, Untersuchungen über den Sozialismus» (1922; 2:a uppl. 1932), »Liberalismus» (1927; »Kapitalism och socialism», 1930), »Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik» (1928) — i vilket han hävdar, att kriserna äro att söka i det ekonomiska livets egen struktur, som reagerar mot varje slags stöt genom den dubbla rörelsen hos konjunkturcykeln — samt »Grundprobleme der Nationalökonomie» (1933). O. B-g.

***Miskow,** S., dog 1928.

Mispel (lat. *Me'spilus*), släkte av fam. rosväxter. Skiljer sig från hagtornssläktet genom sina hela (ej flikiga) blad och femrummiga stenfrukter. Tysk m. (*M. germanica*), ett ända till 6 m högt träd el. buske med tornar, är inhemsk i mell. Tyskland och odlas även längre norrut. De övermogna el. frostbitna frukterna ätas. Jfr även J a p a n s k m i s p e l. G. M-e.

***Mission.** Brittiska och utländska bibelsällskapet har nu publicerat bibelöversättningar på över 700 språk. — Svenska missionernas ställning 31 dec. 1935:

Missionsorganisationer 16; missionsfält 29; kristna, anslutna till svensk mission: döpta 104,129, nattvardsberättigade 78,262, dopkandidater 16,198, under 1935 döpta efter undervisning 6,715, barn av kristna föräldrar 1,201. Under 1935 tillkomna nattvardsberättigade 7,432. Missionärer 834; inhemska medarb. 4,388. Söndagsskolor eller religionsskolor för barn 1,473 med 54,361 elever. Lägre och högre undervisningsanstalter 914 med 41,249 elever. Sjukhus 40 med 12,679 patienter 1935; polikliniker 76. Inkomster från hemlandet 1935 4,755,278 kr., från fältet 664,523 kr.

Som följd av Sveriges deltagande i sanktionsförfarandet mot Italien utvisades i början av 1936 samtliga svenska missionärer i Italienska Somalilandet och den italienska kolonien Eritrea. Sedan italienarna intågat i Addis Abbeba och förklarat Abessinien annekterat, kom utvisningsorder, gällande samtliga svenska missionärer i Abessinien: Evangeliska fosterlandsstiftelsens, Bibeltrogna vänners och Adventistmissionens. Förhandlingar pågå om m:s återupptagande, men det är ovisst om italienska regeringen här kan undgå Vatikanens krav på att den abessinska m. för framtiden skall bli ett katolskt monopol. Evangeliska fosterlandsstiftelsen undersöker f. n. möjligheten att uppta ett missionsarbete i n. Keniakolonien, nära den abessinska gränsen, varigenom en viss förbindelse skulle kunna ernås med dess gamla kristna församlingar i Abessinien. Jfr E d i n b u r g h k o n f e r e n s e n och I n t e r n a t i o n e l l a m i s s i o n s r å d e t, båda i suppl.

Ny litt.: Gertrud Aulén, »Kristendomens väg till folken» (2:a uppl. 1933; 3:e uppl. av G. Lindeberg, »Den evangeliska missionen», utkom 1936. G. Lbrg.

Missionsdirektor, benämning på den sekr. el. tjänsteman inom en missionsorganisation, som har den närmaste ledningen av den yttre missionens angelägenheter. G. Lbrg.

***Mississippi.** Av 2,009,821 inv. 1930 voro 1,009,718 negrer (50,6 %). M. är den enda stat i U. S. A., där negrerna äro i majoritet; blott 8,045 pers. voro födda i utlandet, därav 206 i Sverige. Stadsbefolkningen utgjorde blott 16,9 %. Ej skriv- och läskunniga över 10 år utgjorde 13,1 % (bland negrerna 23,2 %). 1930 funnos 312,663 farmer med en skördad areal 1934 av 27,200 km² och en produktion, värd 166 mill. doll. Bomull odlades på 10,500 km². 1933 funnos 746 industriella anläggningar med 27,823 anställda och ett produktionsvärde av 73 mill. doll. H. N-n.

Missoula [mizō'lə], stad i v. Montana, U. S. A., vid Clark fork; 14,657 inv. (1930). Järnvägsknut, turistcentrum. I M. Montana state university (gr. 1895), 2,008 stud. (1936).

***Missouri.** Av 3,629,367 inv. 1930 voro 223,840 negrer; 153,085 voro födda i utlandet, därav 42,276 i Tyskland, 3,895 i Sverige och 1,497 i Danmark. 1930 funnos 255,940 farmer med en skördad areal 1934 av 45,000 km² och ett produktionsvärde av 246 mill. doll., varav ²/₃ kommo på animala produkter. På över 40 % av den skördade arealen växte majs. M. lämnar 40 % av U. S. A:s blyproduktion. 1933 omfattade industrien 3,813 anläggningar med 141,176 löntagare och ett produktionsvärde av 881 mill. doll. En stor konstbevattnings- och kraftanläggning, innefattande bl. a. Bagnelldammen över Osagefloden i Ozarkområdet, blev färdig 1931. H. N-n.

Mistinguett [mistågä't], artistnamn för J e a n n e B o u r g e o i s, fransk skådespelerska (f. omkr. 1870). Var länge en för sitt parisiskt självsvåldiga och lekfulla lynne firad revyprimadonna på Casino de Paris, Folies-Bergère och Moulin rouge i Paris. M. har med framgång

uppträtt även på komediscener där, bl. a. som Madame Sans-Gêne. Hon har med eget revysällskap företagit utländska turnéer (Sthlm 1931). — Litt.: Jacques-Charles, »De Gaby Deslys à M.» (1933). H. G-t.

Mistra'l, G a b r i e l a, pseud. för chilenska författarinnan L u c i l a G o d o y A l c a y a g a (f. 1889). Väckte stor uppmärksamhet med sina »Sonetos de muerte» (1914) och vann snart rykte som en av det moderna Spansk-Amerikas mest betydande skaldinnor. Hennes i spansk och amerikansk press publicerade dikter utgåvos 1922 av Instituto de las Españas i New York (»Desolación»). Flera av hennes dikter äro övers. till fr. (1922; av F. de Miomandre och G. Pillement). M. har verkat som pedagog bl. a. vid reformeringen av Mexikos undervisningsväsen. Pensionerad 1925, har hon varit Chiles honorärkonsul i Madrid och senare sekr. i N. F:s internationella kommission för intellektuellt samarbete. K. A. H.

Mistsignalering. I dimmigt väder skola fartyg till undvikande av ombordläggning avge ljudsignaler, s. k. mistsignaler, enl. internationella sjöfartsreglerna (Sv. Författningssamling, n:r 93, 1906, och n:r 115, 1916). Maskindrivet fartyg använder härför under gång ångvissla el. siren, segelfartyg under segling mistlur och fartyg till ankars ringning med skeppsklockan. För fartygs navigering i dimma begagnas m. från fyrskepp och fyrar. Härvid ha mistlurar och kanonskott kommit till användning. Under senare år ha särskilt starka och skarpa akustiska sändare konstruerats, genom vilka såväl riktning som avstånd till sändarstationen kan erhållas på fartyg. Bland dessa märkas: d i a f o n e n, som drives med luft; n a u t o f o n e n, en elektrisk membransändare; t y f o n e n, en ång- el. luftdriven membransändare. Fyrskeppet Östre-Flak (Kattegatt) är sålunda utrustat med en nautofon. Gdynia har förutom radiofyr och undervattensmembransändare även två akustiska sändare. Ö-g.

Mitcham [mi'tʃəm], stad i Surrey, s. ö. England, s. v. förort till London; 56,856 inv. (1931). Handelsträdgårdar, tvättinrättningar; berömd marknad.

Mitchell [mi'tʃəl], M a r g a r e t M u n n e r l y n, nordamerikansk författarinna (f. omkr. 1905), uppfostrad och bosatt i födelsestaden, Atlanta, Georgia, där hon 1922—26 var verksam som journalist. I romanen »Gone with the wind» (1936; sv. övers. 1937), som i U. S. A. fått rekordartad spridning, har hon med kulturhistorisk pregnans och skarp realism i karaktärsteckningen av ett omfattande persongalleri givit en bred skildring av sydstatskulturen under slaveriets dagar, av inbördeskriget på 1860-talet och av den omvälvning, som gick i dess spår. L-ts.

Mitchison [mi'tʃisən], N a o m i M a r g a r e t, f. H a l d a n e, engelsk författarinna (f. 1897), brorsdotter till R. B. Haldane. Har författat en rad historiska romaner: »The conquered» (1923), från romarnas erövring av Gallien, »Cloud cuckoo land» (1925; »Drömmarnas land», 1927), från Grekland på 400-talet f. Kr., »Black Sparta» (1928; berättelser), »Barbarian stories» (1929), »The corn king and the spring queen» (1931), från Sparta och Skytien på 200-talet f. Kr., »The delicate fire» (1933), grekiska och romerska noveller, »We have been warned» (1935), en socialt betonad skildring från depressionen 1931—33, m. m. »Vienna diary» (1934) är dagboksanteckningar från Wien. Hennes förmåga att ge illusion är avsevärd, inlevnaden i den skildrade tiden stark och berättelsen suggestiv. R-n B.

Mitjurin [mitʃo'-], I v a n V l a d i m i r o v i t j, rysk fruktträdsförädlare (1854—1935), uppdrog en lång rad mot Rysslands kalla kontinentala klimat motståndskraftiga och storfruktiga fruktträdssorter. M. var länge chef för fruktträdsförsöksstationen Kozlov. G. N.-L.

Mitjurinsk [mitʃo'-], sedan 1934 off. namnet på staden Kozlov (se d. o.) i Sovjetryssland, efter I. V. Mitjurin (se ovan).

Mitogenētisk strålning, f. n. ivrigt studerade men ännu föga uppklarade fjärrverkningar, som anses bero på en ytterst svag ultraviolettstrålning av bestämda våglängder. Man anser sig kunna påvisa m. t. ex. på följ. sätt. En kultur av jästceller på en skiva av agar-agar tjänstgör som utsändare av m. Denna påverkar en annan, på något avstånd uppställd kultur av jästceller, som även är utbredd på en skiva av agar-agar. Denna tjänstgör som »detektor» eller mottagare av m. Under inverkan av utsändaren ökas antalet celldelningar inom detektorkulturen. En kvartsskiva uppställes mellan de båda kulturerna för att utesluta verkan av flyktiga ämnen. Uppställes en glasskiva mellan kulturerna, uteblir verkan. M. absorberas av glas liksom ultravioletta strålar men passerar genom kvarts. Det uppges, att m. kan brytas genom kvartsprismor. Detta skulle tala för att en strålning verkligen föreligger. M. har ej med säkerhet kunnat påvisas med fysikaliska mätinstrument. Det är emellertid ej uteslutet, att den biologiska detektorn är känsligare än de fysikaliska metoderna. Det anses, att m. utsändes av alla celler, som befinna sig i livlig fysiologisk verksamhet. M. skulle uppstå vid ämnesomsättningen i cellerna. Namnet »mitogenetisk» hänför sig till att m. anses påskynda celldelningen (mitosen, se C e l l) hos den bestrålade kulturen eller vävnaden. Verkan mellan utsändare och detektor är ömsesidig. Enl. uppgift åstadkommer m., att cellerna i en växande vävnad eller i en växande bakteriekultur ömsesidigt stimulera varandras delning. Det har visats, att enstaka bakterier eller jästceller dela sig långsammare än dylika celler i en av ett större antal celler bestående kultur, ett faktum, till vars förklaring dock m. nödvändigt måste antas. På samma sätt som

biologiska utsändare av m. verka enl. uppgift också flera kemiska processer, t. ex. oxidationen av vissa färgämnen. M. är möjl. ett följdfenomen till många kemiska processer inom eller utom organismerna. Begreppet m. har införts av ryssen A. Gurvitj (se d. o., suppl.), som givit impulsen till ett stort antal undersökningar. Många forskare inta dock en kritisk eller åtm. avvaktande hållning till de av Gurvitj och hans medarb. framlagda undersökningarna. Härtill bidra framför allt de relativt ringa utslag, som erhållas, samt resultatens nyckfullhet. Vidare torde försöken ofta ha utförts av forskare utan nödvändig fysikalisk skolning. Endast fortsatta noggranna och med full kännedom om de fysikaliska betingelserna genomförda försök kunna bringa full klarhet i frågan om m:s existens och natur. J. R-m.

Mitoko'ndrier, dets. som kondriosomer, se C e l l 1, sp. 762 och 764 samt bild 1 på pl.

Mitscherlich [mi'tʃərlik], E i l h a r d A l f r e d, tysk lantbrukskemist och växtfysiolog (f. 1874), prof. i Königsberg. M. har bestämt markens gödslingsbehov genom kärlkulturer.

Därvid fann han enskilda gödselmedels effekt närma sig logaritmiska funktioner (1909—12) och totaleffekten en produktfunktion av dessa (B. Baule 1917). Detta vederlade den ortodoxa »lagen för minimet» (jfr A s s i m i l a t i o n, sp. 336). M:s avh. ha mest tryckts i Landwirtschaftliche Jahrbücher och Landwirtschaftliche Versuchsstationen. Bland hans böcker må nämnas »Bodenkunde für Land- und Forstwirte» (1905; 4:e uppl. 1923) och »Die Bestimmung des Düngerbedürfnisses des Bodens» (1924; 3:e uppl. 1930). L.-G. R-ll.

Mitsui, en av Japans mäktigaste och rikaste finansdynastier; består av elva familjer med samma namn, vilka tills. kontrollera ett stort antal företag av olika art, ss. banker, försäkringsbolag, export- och importföretag, varuhus och gruvor. Företagets kärna utgöres av holdingbolaget Mitsui Gomei Kaisha, sex bolag. Dessa äga i sin tur dotterbolag, så att över ett hundratal företag kontrolleras av Mitsui Gomei Kaisha, vars chef är baron Takakimi M. — Ett av de sex bolagen är Mitsui & co., ltd. (Mitsui Bussan Kaisha), en av världens största export- och importfirmor med filialer eller representanter i alla handelscentra. K. H. A.

Mix, T o m, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1880). Var cowboy, sheriff m. m., deltog bl. a. i spansk-amerikanska kriget 1898 och boerkriget samt var även med vid boxarupproret i Kina. M., som började filma 1910, kan betecknas som den klassiska vilda-västernhjälten på film. Han var under stumfilmstiden ett av den amerikanska filmens populäraste namn. R. A-g.

Miyazaki, hamnstad på ö. kusten av Kyushu, Japan; 64,726 inv. (1935). Huvudstad i ett liknämnt ken (7,739 km², 824,436 inv.).

Miyoshi, M a n a b u, japansk botanist (f. 1871), prof. vid univ. i Tokyo 1895—1924. Elev till W. Pfeffer (se d. o.), är M. grundläggare av det moderna botanikstudiet i Japan. Särskilt bekanta äro hans studier över de kemotropiska rörelserna hos pollenslangarna och hos vissa svampar.

Mjaskovskij [-kå'f-], N i k o l a j J a k o v l e v i t j, rysk tonsättare (f. 1881), sedan 1921 kompositionslärare vid konservatoriet i Moskva. Utgående närmast från Tjajkovskij, har M. i blandat efterromantisk och moderat modern stil komponerat 13 symfonier (n:r 5 uppf. i Sthlm 1928), symfoniska dikter, kammarmusik, pianoverk och sånger. H. G-t.

***Mjelde,** O. M., var arbetsminister i Mowinckels andra regering 1928—31 och tredje 1933—35. Han var till 1936 medl. av stortinget. W-t K.

***Mjältbrandsemfysem.** Frasbrand är en bättre, numera allmänt använd benämning för m. Smittämnet intränger i vanliga fall med fodret genom digestionsapparaten. I förebyggande syfte användes i vissa frasbrandsdistrikt utomlands (t. ex. i Schweiz) med framgång skyddsympning. N. L.

***Mjöberg,** E. G., har bl. a. utgivit »På giftets vingar» (1934).

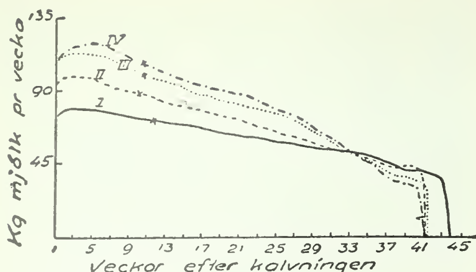
Mjöen, J o n A l f r e d H a n s e n, norsk rasbiolog (f. 1860), apotekare i Oslo sedan 1915. Efter studier vid amerikanska och tyska univ., bl. a. hos W. Pfeffer (se d. o.), blev M. fil. dr i Leipzig 1894. Han har skrivit flera avh. i rasbiologi och är en av portalfigurerna inom den internationella organisationen för rashygien (se d. o.). N. S-d.

***Mjöl,** jfr även B a k n i n g s f ö r m å g a, F a r i n o g r a f, F o d e r m j ö l, I n b l a n d n i n g s t v å n g och I n m a l n i n g, alla i suppl.

***Mjölby** hade 5,969 inv. 1937. Den stadsplanelagda arealen har ökats till omkr. 300 har. Samtidigt har industrien utvecklats; 1934 omfattade den 33 arbetsställen med tills. 600 arb., 1936 40 arbetsställen med omkr. 880 arb. M:s tillgångar hade 1 jan. 1936 stigit till 3,761,000 kr. och skulder till 3,113,000 kr. K. R. O.

Mjölighet, en hos viss säd förekommande egenskap, karakteriserad av ogenomskinlig sädeskärna. Se vidare G l a s i g h e t.

***Mjölk.** Med moderna förbättrade separatorer bör separerad skummjölk ej innehålla mer än 0,04—0,06 % fett. M., som hålles till salu, får enl. hälsovårdsstadgan ej vara utspädd med vatten el. bemängd med främmande ämne, ej heller, utan att sådant särskilt anges, vara berövad någon av sina na-

Laktationskurvans form under första—fjärde laktationsperioden.

turliga beståndsdelar. — Se Mjölkhushållning, även i suppl. E. C-g.

Mjölkareometer, se Mjölkprovare.

Mjölkavgift, se Mjölkreglering, suppl.

***Mjölkavsöndring**, *husdjurssk.* Undersökningar på laboratoriedjur samt på getter och nötkreatur ha visat, att injektion av det honliga könshormonet (follikulin) medför en starkt ökad tillväxt av juvrets fina mjölkgångar, och om senare injektion sker med extrakt från den efter ägglossningen utvecklade »gula kroppen» (*corpus luteum*), bildas även körtelblåsor (alveoler) i juvret. Mjölksekretionen kan därefter utlösas genom injektion av ett hormon (galaktin) från hypofysens främre lob. Juverkörtlarnas förändringar och mjölksekretionen regleras alltså av tre olika hormoner, vilka synkronisera de fysiologiska funktionerna i juver och könsorgan.

De flesta av mjölkens beståndsdelar finnas icke färdigbildade i blodet utan syntetiseras i juvrets alveoler från element, som avges av kapillärkärlen. Mjölkens viktigaste äggviteämne (kaseinet) bildas av aminosyror, mjölksockret från druvsocker och fettet från vissa fettliknande ämnen samt trol. delvis från neutralfett. Mjölksekretionen sker i det närmaste likformigt under dygnet. Förr trodde man, att en mycket stor del av mjölken bildades under själva mjölkningen eller ungens diande. Mjölkning eller diande medför en tömning av juvret och möjliggör därigenom fortsatt mjölksekretion men medför ingen omedelbart sekretionsstimulerande effekt, även om en sådan effekt gör sig gällande på längre sikt. Se vidare Mjölkning, suppl.

Tidsavståndet mellan två förlossningar, alltså hos kon kalvningsintervallet, består av laktationsperioden, då kon avsöndrar mjölk, och sintiden. En ko behöver före varje kalvning en vilotid på minst 6—8 veckor för regeneration av juvrets körtelvävnad och upplagring av reservnäring i kroppen. Med »mjölkställning» avser man tidpunkten inom kalvningsintervallet; »mjölkställningen» är avgörande för kons tillfälliga avkastningsförmåga. — Mjölkavkastningens fördelning under laktationsperioden åskådliggöres grafiskt med en s. k. laktationskurva. Dennas form beror dels på kons ärftliga anlag, dels på hennes ålder, kalvningsintervallets längd och en del yttre förhållanden, främst utfodringen. Normalt stiger kons dagsavkastning under de första veckorna efter kalvningen och når ett maximum för att sedan efter några månaders laktation åter falla; omkr. fem mån. efter kalvningen brukar en stark avsining göra sig gällande. Även mjölkens sammansättning förändras under laktationens gång; vid dess början sjunker fetthalten med stigande mjölkmängd, men då avsiningen börjar göra sig gällande, stiger fetthalten på nytt och kan kort tid före sinläggningen nå ganska höga värden. — Sambandet mellan laktationskurvans form och kornas ålder framgår av vidst. diagram. Under första laktationen är kurvan i genomsnitt betydligt flackare än senare, men uthålligheten brukar avtaga med ökad ålder. Den flacka laktationskurvan hos unga kor sammanhänger med att juvret ännu icke kommit upp i full prestationsförmåga. Vissa individer ha betydligt brantare laktationskurvor, alltså mindre uthållighet, än andra. Vid samma totalavkastning under laktationsperioden är den flacka laktationskurvan att föredraga framför den branta, ty kons behov av koncentrerat foder blir lägre. I. J-n.

Mjölkbedömning. Genom regelbunden bedömning av mjölk (se Mjölkprovare, även i suppl.) verka mjölkbedömningsföreningar för höjande av mjölkens kvalitet. Detta sker genom undersökningar av mjölkens hygieniska beskaffenhet, vilka läggas till grund för mjölkens betalning efter kvalitet. Enl. gällande föreskrifter för prisutjämningsbidrag (se Mjölkreglering, suppl.) erhåller mejeri dylikt bidrag endast om mjölken undersökes minst 2 ggr i månaden med hänsyn till sin hygieniska beskaffenhet och i anslutning därtill betalas efter fastställda grunder. Med hänsyn till hållbarheten skall avdraget för mjölk, som avfärgas på kortare tid än 20 min., utgöra minst 0,4 öre per kg; för mjölk, som ej lämnar rent filter, avdragas minst 0,2 öre per kg, och för mjölk med tydliga lukt- och smakfel avdragas minst 0,4 öre per kg. Avdragen för månaden summeras, och medeltalet utgör månadsavdraget, som vederbörande leverantör får vidkännas. — Sedan föreskrifterna ang. prisutjämningsbidrag trätt i kraft, ha m. och kvalitetsbetalning införts på alla mejerier. Kontroll över m. utövas av statens jordbruksnämnd.

M. skall utföras av opartisk person, som genomgått särskild utbildningskurs el. vars kompetens godkänts av Lantbruksstyrelsen. Utbildningskurser för mjölkbedömare anordnas genom Lantbruksstyrelsens försorg. Dylik kurs pågår 3 veckor. Inträdesfordringarna äro genomgången statsunderstödd mejeriskola el. kontrollassistentkurs jämte i sistnämnda fall minst 2 månaders mejeripraktik. E. C-g.

***Mjölkbedömningsförening** kan erhålla organisationsbidrag av statsmedel (se Sv. För

fattningssaml., n:r 328, 1930) med 400 kr. för varje mjölkbedömare, som anställes vid förenings bildande eller utvidgning. E. C-g.

Mjölkcentralen, Lantmännens mjölkförsäljningsförening u. p. a., Sveriges största mejeriförening (mejerifusion), bildad 1915 med säte i Stockholm. M:s verksamhetsområde utgöres av Mälarprovinserna jämte Östergötland samt delar av Örebro län. 30 juni 1936 uppgick antalet medl. till 177,072, och rörelsen omfattade 11 distributionsmejerier, 83 stads- och landsmejerier för tillv. av smör och ost, 33 skumstationer och 39 uppsamlingsställen. Under senaste verksamhetsåret invägdes 478,8 mill. l mjölk, varav 118,2 mill. l mjölk och 13,3 mill. l grädde försåldes till direkt konsumtion. Återstoden användes i huvudsak för tillv. av smör och ost, resp. 8,8 och 7,2 mill. kg. Y

Mjölkcysta, se Galaktocele.

***Mjölkdroppen.** 1935 utgjorde vid M. i Stockholm barnantalet (fördelat på 8 lokalavd.) 4,216 med 642,729 underhållsdagar. — Jfr Barnavårdscentraler, suppl.

***Mjölkhushållning.** Mjölkproduktionen i Sverige beräknades 1936 uppgå till 4,7 mill. ton. Härav förbrukades 1,7 mill. ton vid jordbruket och såldes 3 mill. ton. Av sistnämnda kvantitet förbrukades omkr. 2 mill. ton till produktberedning, och 1 mill. ton konsumerades direkt. Av vid mejerierna tillverkat smör exporterades 20,3 mill. kg 1935. Y.

Mjölkhälta, en bristsjukdom (se d. o. 2, suppl.) hos nötkreatur, vilken yttrar sig i vissa skelettförändringar. M., vars orsak ännu ej torde vara fullt klarlagd, anses i allm. bero på att högmjölkande kor under betesgång på fosfatfattiga marker (särskilt moss- och myrmarker) ej erhålla tillräcklig mängd fosfat. Symtomen visa sig vanl. först med ömhet i extremiteterna, trippande gång och slutligen hälta, vanl. på ena el. båda bakbenen. Samtidigt följa ofta nedsatt foderlust och avmagring. Sjukdomen förekommer i Sverige huvudsakl. i Småland. Som förebyggande åtgärd bör fosfatgödsling av vallar och betesmarker försökas, varjämte foderstaten vid stallfodring bör kompletteras med mineralämnen, framför allt fosfat. N. L.

***Mjölkning.** Anhopning av mjölk i juvret verkar hindrande på mjölksekretionen. Från högmjölkande kor kan man därför i regel uppnå en viss avkastningsökning genom att öka antalet m. per dag. Under goda utfodringsförhållanden kan man räkna med att under laktationsperioden i dess helhet erhålla 10—15 % mer mjölk vid 3 än vid 2 och 6—8 % mer mjölk vid 4 än vid 3 m. per dag. Den största avkastningsökningen uppnås, om intervallen mellan m. äro ung. lika. Antalet m. per dag inverkar icke på mjölkens fetthalt.

Noggrann urmjölkning är av betydelse dels för dagsavkastningens storlek och dels för kons juver. På juvrets hälsotillstånd får sannolikt icke renmjölkningsgraden något större inflytande, om besättningen är fri från patogena juverbakterier, men där juverinfektioner förekomma, är renmjölkningen mycket viktig för att minska frekvensen av dessa infektioner. Om juvret vid en viss m. tömmes mindre fullständigt än vanligt, erhålles mjölk med lägre fetthalt än normalt. Det fett, som vid ofullständig m. blir kvar i juvret, kan dock utvinnas vid följande m. I. J-n

Mjölknämnd, Statens, se Mjölkreglering, nedan.

Mjölkproduktionsvärde, se Fodermedel, sp. 680.

***Mjölkprovare, Mjölkprovning.** Under senare år ha s. k. plattpastörer kommit till användning, i vilka mjölken endast några sek. är upphettad till pasteuriseringstemp., såvida icke plattpastören är försedd med särskilda s. k. hållarceller. Undersökningar beträffande den i plattpastörer behandlade mjölkens färgförändringar vid Storchs pasteuriseringsprov ha visat, att dessa förändringar äro beroende icke blott av pasteuriseringstemp. utan även av tiden för upphettningen. Ju snabbare pasteuriseringen försiggår, desto högre måste pasteuriseringstemp. vara, för att enzymet skall förstöras. Vidare är färgreaktionen i viss mån beroende av hur lång tid, som förflyter mellan upphettningen och undersökningen, på grund av enzymets reaktivering.

För undvikande av ovan nämnda felkällor vid undersökningen av mjölk, som upphettats till 80° C, har pasteuriseringslagen med därtill hörande tillämpningsföreskrifter ändrats (Sv. Författningssaml., n:r 548 och 549, 1936). Förutom provtagning på hittills vanligt sätt verkställes numera undersökning av pasteuriseringsgraden i mejeriet genom av Medicinalstyrelsen utsedda kontrollanter. Efter särskilt medgivande får kontrollen utföras av sakkunnig person genom fortlöpande maskinell pasteuriseringskontroll, varvid apparatur och kontrollanordningar skola vara godkända av Medicinalstyrelsen i samråd med Lantbruksstyrelsen. E. C-g.

Mjölkreglering, Mjölkprisreglering, en del av de stödåtgärder för jordbruket (se d. o., suppl.), som staten under de senaste åren vidtagit. Ändamålet med m., som tillämpats sedan 20 sept. 1932 (se Sv. Författningssaml., n:r 325, 419 och 420, 1932), är att åstadkomma förbättrade avsättningsförhållanden för mjölk och mejeriprodukter. För m:s genomförande upptages s. k. mjölkavgift, vilken till 1 juli 1933 var uppdelad på allmän och lokal avgift. Efter nämnda dag upptages endast en mjölkavgift (se Sv. Författningssaml., n:r 391, 1933), vilken med vissa undantag skall utgå med högst 3 öre per kg på all saluförd mjölk. Till 1 nov. 1936 utgick den med 2 öre, därefter med 1,5 öre men höjdes 1 april 1937 åter till 2 öre per kg. Medlen användas tills. m. inkomster från kraftfoderskatt (se d. o., suppl.), margarinaccis (se Margarin, suppl.) och import-

avgift på importerade mejeriprodukter i huvudsak till pristillägg åt exporterat smör o. a. mejeriprodukter och prisutjämningsbidrag åt produktmjölk (mjölk, som användes till beredning av mejeriprodukter) samt att täcka med m. förenade kostnader. Pristillägg för smör utgår med skillnaden mellan medelnettoexportpriset (1935 154 öre per kg) och den s. k. riksnoteringen för smör (s. å. 223 öre per kg). Återstående medel fördelas mellan landets sju prisutjämningsdistrikt i förhållande till de mängder mjölk inom resp. distrikt, varpå mjölkavgift utgått. Ju mindre del av mjölken som går till produktberedning, desto högre bli därför prisutjämningsbidragen. Under 1935 var prisutjämningsbidraget i medeltal för landet i sin helhet 2,99 öre per kg mjölk, varierande mellan 2,60 öre i Skånes och 6,83 öre i Norrbottens prisutjämningsdistrikt eller, sedan mjölkavgiften fråndragits, 0,99, 0,60 och 4,83 öre per kg. 1935 uppgingo i avrundade tal mjölkavgiftsmedlen till 54,0 mill., kraftfoderskatten till 8,9 mill. och margarinaccisen till 12,9 mill. kr., varför de sammanlagda mjölkprisregleringsmedlen (med räntor) utgjorde 75,9 mill. kr. Härav utbetalades 14,9 mill. kr. som pristillägg åt exporterade mejeriprodukter och 56,1 mill. kr. som prisutjämningsbidrag åt produktmjölk.

M. liksom mjölkprisregleringsmedlen handhas av Svenska mejeriernas riksförening (se d. o.). För kontrollen över m. tillsattes 1932 statens mjölknämnd, vars uppgift 1 juli 1935 övergick till statens jordbruksnämnd (se d. o., suppl.). I samband med m. har statligt importmonopol införts på mjölk och mejeriprodukter (se Sv. Författningssaml., n:r 575, 1933), varigenom mjölk, grädde, smör och ost icke få införas i riket av någon annan än staten eller den, åt vilken statens jordbruksnämnd (tidigare statens mjölknämnd) lämnat tillstånd. — Litt.: G. Åkerman, »Mjölkregleringen» (1937). Y.

Mjölkskumningsmaskin, se Centrifug.

Mjölkställning, se Mjölkavsöndring, suppl.

mmk, beteckning för magnetomotorisk kraft (se Elektromagnetism, suppl., sp. 1199).

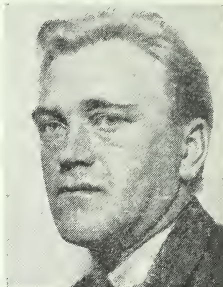
***Mo,** socken i Hälsingland. Vid Mohed är anordnad en landningsplats för såväl landsom sjöflygplan 1/2 km ö. om Florsjön.

Moallakät, se Muallakät.

***Moberg, C. A.,** avgick 1936 som rektor vid Lunds univ. och 1937 som prof.

Moberg, Carl-Allan, musikhistoriker (f. 1896 5/6), fil. dr och docent i musikhistoria med musikteori i Uppsala 1927. M. är kännare särskilt av medeltida musik och har författat bl. a. »Über die schwedischen Sequenzen» (2 bd, 1927; gradualavh.), »Om flerstämmig musik i Sverige under medeltiden» (1928), »Musik und Musikwissenschaft an den schwedischen Hochschulen» (i Mitteilungen der Internationalen Gesellschaft für Musikwissenschaft 1929—30), »Kyrkomusikens historia» (1932) och handboken »Tonkonstens historia i västerlandet» (2 bd, 1935). H. G-t.

Moberg, Carl Artur Vilhelm, författare (f. 1898 20/8), först journalist i olika landsortstidningar, har skrivit skådespelen »Kassabrist» (1929), »Hustrun» och »Bröllopssalut» (båda 1926; tr. s. å. i »Allmogedramer») och »Våld», ett äktenskapsdrama (1933), samtliga uppförda. Ännu mer har M. gjort sig bemärkt som romanförfattare med allmogeromanerna »Raskens» (1927), »Långt från landsvägen» (1929) och »De knutna händerna» (1930), samhällsromanen »A. P. Rosell, bankdirektör» (1932), »Mans kvinna» (1933) och »Sänkt sedebetyg» (1935). M:s romaner utmärka sig för en kraftfull realism och en pålitlig kännedom om den småländska bondemiljö, ur vilken han företrädesvis hämtat sina motiv. J. L-t.

Moberg, Per Johan Gustaf, gymnast, officer (f. 1875 1/6), officer vid Kalmar reg:te 1898, major i armén 1926. M. avlade gymnastikdirektörsexamen vid Gymnastiska centralinstitutet 1905, var 1906—07 och 1910—17 extralärare där, blev 1916 gymnastiklärare vid Eksjö läroverk och 1925 vid Uppsala folkskoleseminarium. 1920—26 var han folkskolegymnastikinspektör för delar av Småland och Östergötland. Har även deltagit i det frivilliga gymnastik- och idrottsarbetet. Skr.: »Svenska gymnastikens märkesmän» (1920), »Gymnastikens historia i huvuddrag» (1923).

***Moberg, V. L.,** dog 1935 15/10.

***Moçambique.** Kolonien beräknades 1935 ha 3,995,831 inv., därav 23,131 vita. En järnvägsbro över Sambesi blev färdig 1934, varigenom Beira fått direkt förbindelse med Njassaland. Lourenço Marques, Beira, Moçambique m. fl. platser ha numera regelbunden lufttrafik.

***Mockfjärd** är sedan 1934 annexförsamling (förut kapellförsamling) till Gagnef.

Mock up [må'k a'p], eng., modell i full storlek av en flygplanskropps främre och centrala delar, tillverkad i trä och papp med styranordningar, instrumentering och militär utrustning m. m. inmonterade. Innan tillv. av ny typ flygplan igångsättes, tillverkas numera alltid m. Ö-g.

***Modane.** Befästningarna omkring M. ha moderniserats och ingå i den franska befästningslinjen längs gränsen mot Italien.

Modéen, Thor Oden Folke, skådespelare (f. 1898 22/1). Debuterade 1917 i Göteborg som dansör och har sedan spelat bl. a. på

Folkets hus teater, Södra teatern, Vasateatern och Oscarsteatern. M. har huvudsakl. framträtt som revy- och filmskådespelare men även gjort operettroller, bl. a. Ilmari i »Geishan». Han är en av den svenska filmens populäraste skådespelare med lustspelsfigurer som specialitet. R. A-g.

Modellskydd, se Mönsterskydd.

***Modernism** betecknar ibland även »modern», »liberal» teologi i allm. i motsättning till konservativ bibeltro och allsköns konfessionalism och »fundamentalism» (jfr Amerikas förenta stater, suppl., sp 131). E. Nwn

***Moderskapsförsäkring,** se Moderskapshjälp, nedan.

Moderskapshjälp. Genom den 1931 genomförda reformen av den frivilliga sjukförsäkringen (se d. o.) är varje kvinnlig medlem av en erkänd sjukkassa vid barnsbörd tillförsäkrad moderskapshjälp i form av vård av barnmorska el. på förlossningsanstalt samt »moderskapspenning» (se Sjukkassa, sp. 953), om hon oavbrutet tillhört kassan minst 270 dagar före sin nedkomst. A. M.

Moderskapspenning, se Sjukkassa.

Moderskapsunderstöd. I samband med reformeringen av den frivilliga sjukförsäkringen utfärdades 26 juni 1931 en k. f. om m. Rätt till m. tillkommer kvinna, som är i behov därav till lindrande av de med barnsbörd förenade kostnaderna, och dylikt behov anses i regel föreligga, om för henne eller henne och hennes man vid senaste taxering till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt icke upptagits beskattningsbart belopp, uppgående till minst 500 kr. Undantagen från rätten till m. är kvinna, som är intagen på fattigvårds- eller liknande anstalt eller som äger uppbära moderskapshjälp från erkänd sjukkassa. M. utgår, under villkor att kvinnan avhåller sig från förvärvsarbete, för högst 30 dagar. Åt kvinna, som enl. lagen om arbetarskydd är underkastad obligatorisk barnsängsledighet (se d. o., även i suppl.), utgår, under vissa förutsättningar för hennes anställnings varaktighet, m. för högst 56 dagar. M. utgår av statsmedel med 1 kr. per dag och utbetalas av vederbörande erkända sjukkassa. Ansökan om m. skall i regel göras tidigare än 60 dagar före nedkomsten och åtföljas av en anmälningsavgift av 2 kr. A. M.

***Modersmålslärarnas förening** hade 1935 1,028 medl. Rektor Mjöberg efterträddes 1934 som sekr. av lektor C. Larsson. M:s skriftserie omfattar nu 46 n:r. Kurs för modersmålslärare har även hållits i Vadstena 1935. M. verkar även genom föredrag och diskussioner i en rad ortsföreningar.

***Modig, E.,** är sedan 1934 envoyé i Argentina, Chile, Paraguay och Uruguay (stationerad i Buenos Aires).

***Modin, E.,** har ytterligare utgivit »Anders Raivi. En berättelse från den finska nybyggestiden i Ångermanland» (1932).

Modulēring, variation av amplituden hos en högfrekvent elektrisk ström med hjälp av en mera lågfrekvent ström (oftast förstarkt mikrofonström). Se Radioteknik, sp. 408 och bild 5. Sv. B-r.

Moe [mo], Olaf Edvard, norsk teolog (f. 1876), docent vid univ. i Oslo 1907, prof. i N. T:s exegetik vid Menighetsfakultetet i Oslo 1916. Har bl. a. skrivit »Apostelen Paulus» (1923), »Apostelen Paulus' forkynnelse og lære» (1928) och »Apostelen Paulus' brev til romerne» (1933). A. Fr.

***Moe,** O. L. M., dog 1933.

***Moe,** R., som alltjämt är dir. vid norska Nobelinstitutet, har utom utrikespolitiska artiklar utgivit »Le prix Nobel de la paix et l'institut Nobel norvégien. Rapport historique accompagné d'une histoire du mouvement pacifiste de 1896 à 1930», vol. 1 (1932).

Moede [mö'də], Walther, tysk psykolog (f. 1888), e. o. prof. i industriell psykoteknik och arbetsteknik vid tekn. högskolan i Berlin, banbrytare inom psykotekniken (se d. o.). Bland M:s skrifter märkas »Die Berliner Begabtenschulen» (1918), »Die Experimentalpsychologie im Dienste des Wirtschaftslebens» (1919), »Experimentelle Massenpsychologie» (1920) och »Lehrbuch der industriellen Psychotechnik», I (1930). Bjstm.

Moeller van den Bruck [mö'lər fan den bro'k], Arthur, tysk författare (1876—1925), skrev kulturanalytiska och politiska verk, bl. a. en cykel arbeten under den gemensamma titeln »Die Deutschen, unsere Menschengeschichte» (8 bd, 1904—10; omarb. uppl. 1910). Genom »Das dritte Reich» (1923; jfr Tredje riket), »Die Rasse des Blutes und die Rasse des Geistes» (1915), »Das Recht der jungen Völker» (1918; ny uppl. 1932), »Rechenschaft über Russland» (1933; postum uppl. efter tidningsart. 1924; numera förbjuden i Tyskland) och framför allt »Der preussische Stil» (1916) utövade M. ett starkt inflytande på den politiska utvecklingen i Tyskland efter världskriget. M., som starkt påverkades av Dostojevskij, var en lidelsefull förfäktare av nykonservativa och nationella idéer. Jfr Herrenklub, suppl. — Biogr. av P. Fechter (1934). R. C-n.

Moeschlin [mö'ʃ-], Felix, schweizisk författare (f. 1882), tidningsman till 1919, har bl. a. skrivit romanerna »Der Amerika-Johann» (1912) och »Der glückliche Sommer» (1920), förlagda till Sverige, och »Barbar und Römer» (1931), berättelserna »Meine Frau und ich» (1925), en samling artiklar och uppsatser, »Eidgenössische Glossen» (1929), samt reseskildringar m. m. M. förhärligar allmogen och naturen, icke utan sentimentalitet. R-n B.

Moeskroen [mō'skrōn], se Mouscron, suppl.

***Moeyaert,** C. C., föddes 1592 el. 1593, dog 1655.

Moffatt [må'fət], James, engelsk-amerikansk teolog (f. 1870). Efter lärarverksamhet

i Oxford och Glasgow blev M. 1927 prof. vid Union theological seminary i New York. Han har bl. a. skrivit en inl. och kommentarer till N. T. Han utger en populär kommentar till N. T., »The Moffatt commentary». Mycket spridd och uppskattad är hans övers. av bibeln till modern engelska (N. T. 1921, G. T. 1924). A. Fr.

Mognadsdelning, se Könsceller, sp. 500.

Mogård, Johan Adolf Bertil, präst (f. 1892 18/8), komminister i Karlskoga 1923—29 och därefter kyrkoherde i Högalids församling i Stockholm. Var led. av A. K. 1925—32, red. för den socialdemokratisk-kristliga tidningen Broderskap 1928—34 och är ordf. i Sverges kristna socialisters förbund. S. H.

Moha'mmera, dets. som Muhammere.

Mohe'n(d)jo-Da'ro, forntida stad i Sind, vid Indus' mellersta lopp. Omfattande utgrävningar ha bragt i dagen lämningarna av en stor stad med ett regelbundet gatunät, hus, byggda av bränt tegel, med nästan modern komfort, en stor badanläggning m. m. Befolkningen har varit åkerbrukande. Se vidare Induskulturen, suppl. H. An.

Mohn [mån], Alfred, präst, ämbetsman (f. 1870 19/9 i Schweiz). Var 1897—1906 pastor i franska reformerta församlingen i Stockholm, sedan i Haag och Zürich, återvände till Stockholm 1914, inträdde 1916 i Utrikesdep. och var kansliråd där 1921—36. M. har utgivit bl. a. »La Suède et la révolution norvégienne» (1906) samt predikosamlingar. — Hans son Paul Fredrik Adolf M. (f. 1898 24/5), fil. kand., sekr. vid franska handelskammaren i Stockholm, har utgivit »Resa till Afganistan» (1930) och »Hur lär man sig förstå världshändelserna. Handledning i utrikespolitik» (1933; 2:a, omarb. uppl. 1934). Han är sedan 1935 red. för tidskr. Mellanfolkligt Samarbete.

Mohr [mōr], Hugo Lous, norsk målare (f. 1889). Var elev av H. Sörensen och O. Wold-Torne i Oslo och studerade därefter utomlands (i Paris 1916—19). M. har målat porträtt, landskap och figurkompositioner. I tidigare arbeten finns en dragning åt mystik och romantik (porträtt av Dostojevskij, 1921), i senare betonas det dramatiska (»Kvinnorna vid graven», fresk 1924 i Johanneskyrkans församlingshus i Bergen), som dock i hans senaste kyrkomålningar fått en lugnare karaktär (fresk 1932 i Volda kyrka i Sunnmöre, med Kristus som centralgestalt; påverkan av H. Sörensens likartade arbeten tydlig). — Monogr. av S. Willoch (1936). E. L-k.

Mohrhirs, dets. som durra (se d. o.).

Mohr-Westphals våg [må'r-vä'stfāls-], se Våg, sp. 814.

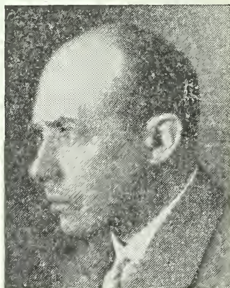
Mohs' hårdhetsskala [mås-], hårdhetsskala (se d. o.), uppkallad efter den tyske mineralogen Friedrich Mohs (1773—1839).

***Moissi,** A., dog 1935. Sina senare år tillbragte M. huvudsakl. med gästspel, varvid han bl. a. spelade Faust (tills. m. Albert Bassermann som Mefistofeles; Sthlm 1932). Han utgav 1932 Napoleonsdramat »Der grosse Gefangene», som ej vann framgång på scenen. Monogr. av E. Faktor (1920) och H. Böhm (1927). O. W-n.

Mok-p-ho, se Moppo, suppl.

Mola'nder, Arvid, zoolog (f. 1886), fil. dr vid Uppsala univ. 1916, assistent i Sv. hydrografisk-biologiska kommissionen 1913, fiskeristipendiat 1918, föreståndare för havsfiskelaboratoriets i Lysekil biol. avdelningar 1929. Under en följd av år har M. varit av K. m:t utsedd expert vid internationella rådets för havsforskningen möten. Han har utgivit ett 50-tal zool. och fiskeribiol. avh. N. O.

***Molander,** G. H., har även under senare år haft stora framgångar som filmregissör. Bland hans många nya filmer märkas »Vi som gå köksvägen», »En stilla flirt», »Under falsk flagg», »Bröllopsresan», »Ungkarlspappan», »Swedenhielms», »Intermezzo» och »Familjens hemlighet». 1937 iscensatte M. på Oscarsteatern Ladislaus Bus-Feketes »Jean». R. A-g.

***Molander,** K., har under senare år med stor framgång fyllt uppgifter också i karaktärsfacket och det stora dramat (Maria Stuart i Schillers tragedi, Kristina i Strindbergs »Mäster Olof»). Hon har även utfört komiskt betonade roller med brio och lysande humör (grevinnan i Shaws »Karusellen», den kvinnliga sekreteraren i De Flers' och Caillavets »Den gröna fracken», Alkmene i Giraudoux' »Amphitryon 38»). O. W-n.

***Molander,** O. J. H. Våren 1933 blev M. överregissör vid Dramatiska teatern och är dess chef fr. o. m. spelåret 1934/35. Efter en tids experimenterande har M. numera nått fram till en personlig registil, kännetecknad av fantasi, poetisk känsla och starkt sinne för den dramatiska rytmiken. Bakom hans regi ligger också ett grundligt studium av med verket sammanhängande historiska och psykologiska fakta. Bland M:s iscensättningar märkas Shakespeares »Othello» (1924), Strindbergs »Advent» (1926), Dickens-Langers »Pickwickklubben» (1931), Connellys »Guds gröna ängar» (1932), Euripides' »Medea» (1933), O'Neills »Klaga månde Elektra» (s. å.), J. Bidermanns »Cenodoxus» (1935; i Konserthuset), Strindbergs »Ett

drömspel» (s. å.) och »Till Damaskus» (1937). — M. tog initiativ till förverkligande av folkteatertanken hösten 1936, då han föranledde samarbete mellan Dramatiska teatern och Stockholms fackliga centralorganisation. O. W-n.

***Moldenhauer, P.**, som är honorärprof. i statsvetenskap vid univ. och i försäkringsvetenskap vid tekn. högskolan i Berlin, var medl. av riksdagen t. o. m. 1932. Han var medl. av den tyska delegationen vid nedrustningskonferensen 1933.

***Molé, L. M.** — H. de Noailles' monogr. avslutades 1929—30 med bd 5—6.

***Molekyl.** M:s byggnad har man på senare år kunnat undersöka enl. en hel rad olika metoder. Hit hör studiet av bandspektra, Ramaneffekten, molekylarrefraktionen och den anomala dispersionen (se R a m a n, R e f r a k t i o n 2, A t o m, suppl., sp. 316 ff., L j u s b r y t n i n g och R a m a n e f f e k t e n, båda i suppl.). En annan metod är angiven av Debye och består i undersökning av de röntgenstrålar, som spridas från m., vilka bestrålas med monokromatisk röntgenstrålning. Genom interferens mellan strålar, avböjda av olika atomer i m., får man omväxlande ljusa och mörka strimmor på en fotografisk film, som träffas av ströstrålningen. För att eliminera m:s inbördes växelverkan studerar man effekten bäst på gaser. Då elektroner enl. vågmekaniken (se d. o.) ha vågnatur, kan man i st. f. röntgenstrålar nyttja katodstrålar, en metod, som medför vissa fördelar, ss. betydligt förkortade exponeringstider.

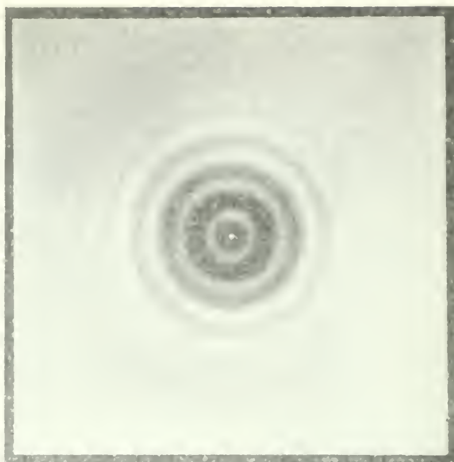
Man har funnit (Debye), att många m. ha ett elektriskt moment, äro elektriska dipoler (se D i p o l, suppl.). I ett yttre elektriskt fält strävar en sådan m. att inställa sig parallellt med fältet, vilket medför, att dielektricitetskonstanten är större än 1. Då dipolernas inställning störes av värmerörelsen, avtar dielektricitetskonstanten med växande temp., detta till skillnad från verkan av ej permanenta dipoler, som alstras genom fältets influensverkan och till sin storlek äro proportionella mot dess styrka. Dipolerna kunna även studeras med hjälp av den elektriska Kerreffekten (se K e r r, J.) och ett elektriskt fälts inflytande på molekylstrålar (se d. o., nedan). Alla dessa metoder sammantagna ha givit ganska detaljerade upplysningar även om täml. komplicerade m:s byggnad och egenskaper. Från teoretisk synpunkt har särskilt den nya kvantummekaniken (se d. o., suppl.) blivit av värde. Litt.: »Molekylstruktur», utg. av P. Debye (Leipziger Vorträge, 4, 1931). Sv. B-r.

***Molekylarrefraktion,** se även M o l e k y l, ovan, och R e f r a k t i o n 2.

***Molekylarteori,** se även M o l e k y l, ovan.

***Molekylarvärme.** Om Debyes lag se även K v a n t u m s t a t i s t i k, suppl., sp. 1109.

Molekylstrålar, strålar, bestående av fritt rörliga molekyler (el. atomer). M. kunna endast existera i högt vakuum (tryck 10^{-4} mm

Debyediagram för gasformigt As_4, upptaget med elektronstrålar.

el. lägre); i gaser av högre tryck är molekylernas fria medelväglängd för kort, för att en markerad stråle skall kunna utbildas. M. utgå oftast från ett fint hål i väggen till en mindre behållare, fylld med gas av något högre tryck (gäller det svårflyktiga ämnen, ss. de flesta metaller, måste behållaren upphettas så starkt, att ämnets mättningstryck blir tillräckligt högt). Med hjälp av en el. flera bländare på något avstånd från utträdesöppningen kunna mer el. mindre fina m. erhållas. Intensiteten hos m. av gaser kan mätas genom att man låter strålen genom en fin spalt intränga i en annan behållare; den obetydliga tryckstegringen i denna mätes med en känslig vakuummeter. M. av metaller uppfångas oftast på en glasplatta. Även andra metoder finnas.

Med m. har ett stort antal försök av vikt för olika grenar av fysiken kunnat utföras. Så ha Stern, Lammert m. fl. med hjälp av hastigt roterande bländare kunnat direkt mäta hastigheterna hos molekylerna i en molekylstråle, verifiera Maxwells fördelningslag och »monokromatisera» m. (utvälja molekyler med en viss bestämd hastighet). Ett av de vackraste försöken med m. utfördes av Stern och Gerlach 1922. De sände en fin molekylstråle av silveratomer genom ett starkt inhomogent magnetfält, som avböjde atomerna på grund av deras magnetiska moment. Enl. den klassiska fysiken skulle det magnetiska momentet kunna ställa in sig i alla möjliga vinklar mot fältet och molekylerna alltså undergå alla möjliga avböjningar inom vissa gränser. Kvantumteorien åter räknar blott med två möjliga inställningar: parallellt med fältet och i motsatt riktning. Strålen borde uppdelas i två. Det senare befanns vara fallet, ett resultat, som gav kvantumteorien ett värdefullt experimentellt stöd. På detta sätt ha många atomers och molekylers magnetiska

moment bestämts; även kärnornas magnetiska moment har i vissa fall kunnat mätas. Analoga försök i ett inhomogent elektriskt fält ge molekylernas elektriska moment.

Försök över vissa m:s avböjning genom lämpliga kristaller ha till resultat givit interferensfenomen, vilka, i överensstämmelse med vågmekaniken, förklaras genom materiens vågnatur. Denna spelar in även i andra fall, t. ex. vid m:s avböjning genom sammanstötning med andra gasmolekyler. — Litt.: Art. av R. Schnurmann i Kosmos 1934. Sv. B-r.

Moley [māu'li], Raymond, nordamerikansk statsvetenskapsman och politiker (f. 1886), prof. vid Columbiauniv. 1923. Nära förbunden med F. Roosevelt, ansågs M. under de första åren av dennes presidentskap tillhöra den trängre krets av rådgivare, som kallades »hjärntrusten». Han var 1933 en kort tid biträdande statssekr. och började s. å. utge veckotidningen Today, där han med sympati följde presidentens återuppbyggnadsarbete. Senare har dock M. tagit avstånd från Roosevelt. Han har utgivit flera statsvetenskapliga och politiska arbeten, t. ex. »Parties, politics and people» (1921; omarb. uppl. 1923) och »The outline of government» (1922; tills. m. H. M. Rocca; omarb. uppl. 1925). A. Th.

***Molin,** Adrian, har vidare bl. a. utgivit »På vägen ut ur jordbrukskrisen» (1931), »Ett svenskt perspektiv på den nazistiska idékretsen» (1934), »Ett perspektiv på svensk borgerlighet» (1935) samt »Stafetten går vidare» (1936). A. M.

***Molin,** Arthur, avgick som byråchef i Socialstyrelsen 1933 och ur Arbetsrådet 1935. M. har spelat en mycket betydelsefull roll vid den svenska sociallagstiftningens gestaltning under de senaste årtiondena, bl. a. vid tillkomsten av gällande arbetarskyddslagstiftning och lagstiftningen om arbetstidens begränsning. Har bl. a. skrivit »Svensk arbetslagstiftning» (1932; 2:a uppl. 1934). M. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl.

Molin, Erik Gunnar Nikolaus, ingenjör (f. 1883 30/7). M. utexaminerades 1906 från Tekn. högskolans kemiska avd., blev 1908 föreståndare för centrallaboratoriet hos a.-b. Saltsjöqvarn, 1919 teknisk chef för bolaget och 1933 tilllika dess v. verkst. dir. Han har innehaft utredningsuppdrag, bl. a. för folkhushållningskommissionen 1914—19 och för Svenska spannmålsföreningen 1930—34. M. har utfört cerealkemiska o. a. för kvarnindustrien betydelsefulla undersökningar och bl. a. utarbetat en metod för bestämning av mältningsgraden (se d. o., suppl.) hos spannmål. G. Rbg; E. Hlr.

Molin, Kurt Axel Gunnar, fysiker och jordmagnetiker (f. 1891 24/2), docent i Trondheim 1919—20, lektor vid Örebro tekniska gymnasium sedan 1920. M. har arbetat inom röntgenspektroskopi (gradualavh. i Uppsala 1927) och jordmagnetism; han har sedan 1928 lett Sveriges geologiska undersöknings jordmagnetiska uppmätning av Sveriges fastland och bl. a. bearbetat de jordmagnetiska resultaten av svenska sydpolarexpeditionen 1901—03. Sv. B-r.

Molina'ri [må-], Bernardino, italiensk dirigent (f. 1880). Har som ledare för Augusteokonserterna i Rom (sedan 1912) och för operaföreställningar där samt som gästkapellmästare flerstädes i Europa och Amerika vunnit anseende som en av sitt lands bästa dirigenter. M. har för konsertbruk utgivit äldre italiensk musik. H. G-t.

Molinenhet, se Mältningsgrad, suppl.

Mol-ioner, se Ionisation, suppl.

***Molisch,** H., avgick som prof. i Wien 1928. Han besökte 1928—29 Indien och undervisade bl. a. vid Bose-institutet i Kalkutta (jfr Bose, J. Ch., suppl.). M. har vidare utgivit bl. a. »Als Naturforscher in Indien» (1930), »Botanische Versuche ohne Apparate» (1931) samt »Pflanzenchemie und Pflanzenverwandtschaft» (1933). N. S-d.

Moll, Willem Jan Henri, holländsk fysiker (f. 1876), prof. i Utrecht 1927. Har undersökt ultraröda spektra och konstruerat högkänsliga galvanometrar o. a. instrument. Sv. B-r.

Amy och J. A. Mollison.

Mollison [må'lisn], Amy, f. Johnson, engelsk aviatris (f. 1908), 1932 g. m. J. A. M. Blev världsbekant under sitt flicknamn, Amy Johnson. Hon var den första kvinna, som utförde en soloflygning England —Australien. Detta skedde maj 1930 med en färdtid av 19 dagar 4 tim. Hon flög 28 juli—

6 aug. s. å. London—Tokyo och åter 28 aug. —9 sept. 14—18 nov. satte hon nytt rekord på sträckan England—Kapstaden med tiden 4 dygn 6 tim. 53 min. och återvände till England på ävenledes ny rekordtid. Hon deltog som hjälppilot i makens Atlantflygning juli 1933. M. satte i maj 1936 åter nytt rekord London—Kapstaden på tiden 3 dygn 6 tim. 25 min., och återfärden blev även nytt rekord med 4 dygn 16 tim. 18 min. H. M-n.

Mollison [må'lisn], James Allan, skotsk flygare (f. 1905), kapten i engelska flygvapnet. Tjänstgjorde 1923—28 vid brittiska flygvapnet och var 1928—31 trafikflygare i Australien. M. gjorde sin första rekordflygning i aug. 1931 på sträckan Australien—England med tiden 8 dygn 19 tim. 25 min. I mars 1932 flög han från London till Kapstaden på 4 dygn 17 tim. 19 min., även detta rekord. M. har flugit 4 ggr över Atlanten. Om de tre första (1932 samt febr. och juli 1933) se Atlantflygning, suppl. Den 4:e Atlantflygningen utförde M. solo 29—30 okt. 1936 från Harbour Grace (New Foundland) till London. H. M-n.

***Mollusker,** se även Blötdjur. Den väsentliga karaktären hos denna djurgrupp är foten. Genom differentieringen av detta specifika förflyttningsorgan från den övriga kroppen såsom inälvssäck ha m. höjt sig ur det lägre stadium av utveckling, som representeras av plattmaskarna, vilka äro att betrakta som deras ursprung. En annan åsikt (företrädd av Wirén och Pelseneer), att m. härstamma från högre, segmenterade maskar (annelider), förutsätter tillbakagående utveckling, varvid t. ex. kroppshålan (celomet) hos anneliderna tillbakabildats till m:s perikard (hjärtsäck). Den motsatta åsikten (företrädd av Thiele och N. Odhner), att perikardet hos m. uppstått som ett primitivt förvärv i samband med uppkomsten av ett pulserande hjärta, är emellertid mera förenlig med organisationens allmänna typ och frånvaron av segmentering även under ontogenesen. Detta betraktelsesätt medför även konsekvenser med avseende på systematiken, i det att bl. a. de förut som m. (med tillbakabildad fot) betraktade *Solenogastres* tydas som primitiva former, som ännu sakna fot och framför allt av detta men även av andra skäl måste uteslutas från m., även om de kunna anses som dessas närmaste lägre anförvanter. Den därigenom mycket väl avgränsade gruppen m. indelas också i de modernaste ledande handböckerna (bl. a. med hänsyn till fotens morfologi) i följ. 5 klasser: *Polyplacophora* el. *Loricata,* led- el. larvsnäckor; *Lamellibranchia,* musslor; *Scaphopoda,* rörsnäckor; *Gastropoda,* snäckdjur; *Cephalopoda,* bläckfiskar. N. O.

***Molnár,** F. Av M:s verk finnas på sv. även »På liv och död» (1933) och »Den musicerande ängeln» (1934). Hans samlade verk ha utkommit i 20 bd. Se monogr. av B. Halmi (1929; på ung.). O. W-n.

Principen för en Agamolnhöjdmätare.

Molnhöjdmätare för uppmätning av höjden från marken till molnens underkant, ett av instrumenten till tryggande av flygsäkerheten. Bilden anger principen för en Agamolnhöjdmätare, som införts vid sv. flygvapnet. Den består av en kraftig strålkastare (*s*), som i höjdled fastlåses i vissa lägen, så att ljusknippet bildar en bestämd vinkel med horisontalplanet. Då ljusknippet träffar ett molns underkant (*m*), uppstår en skarpt begränsad ljusfläck. Mot denna inriktas syftanordningen på ett viseringsinstrument (*v*), varefter molnhöjden i m. avläses mot visaren på den graderade cirkelbågen (*c*). Ö-g.

***Molo,** W. v., har vidare bl. a. gett ut »Holunder in Polen» (1933) och »Der kleine Held» (1934) samt »Ein Deutscher ohne Deutschland» (1931), en biografisk roman om nationalekonomen F. List, och »Eugenio von Savoy. Heimlicher Kaiser des Reichs» (1936). R-n B.

***Molotov,** V. M., är fortfarande ordf. i folkkommissariernas råd, en post, som närmast motsvarar andra länders konseljpresident, därjämte ordf. i arbets- och försvarsrådet och led. av politiska byrån. Han utgav 1935 en saml. tal och artiklar, »V borbe za sotsializm» (I kamp för socialismen).

Molotovo [må'lətəvå], före 1931 Motovilicha, stad i Sverdlovskområdet, Sovjetryssland, vid Kama, 5 km n. ö. om Perm; 68,900 inv. (1934). Flodhamn; betydande metall- och maskinindustri, bl. a. tillv. av förbränningsmaskiner, traktorer, fjädrar samt kanoner o. a. krigsmateriel. M. utgjorde 1928—31 en del av Perm.

***Moltesen,** L. J., lämnade 1932 danska delegationen vid N. F. — E. M. dog 1934.

*Moltke, C. P. O., dog 1935.

*Mombasa hade 50,068 inv. 1935. Flyghamn på linjen Nairobi—Dar es-Salaam.

*Mombert, A., har fortsatt sin mytiska diktning med dramat »Aiglas Tempel» (1931) och »Sfaira der Alte. Mythos» (1936).

Mombinplommon, se Spondias.

*Moment, se även Dipol och Magnetiskt moment, båda i suppl.

*Mommsen, Th. M:s brevväxling med U. v. Wilamowitz-Moellendorf 1872—1903 utgavs 1935. Litt.: »Th. M. im Kreise der Seinen» (1936).

*Monaco. Nationalrådet består av 12 led. över 25 år, valda indirekt för 4 år av ett valkollegium.

Monaghan [må'nəgən], irl. *Muineachán*, grevskap på n. Irland, ett av de tre grevskap i prov. Ulster, som tillhöra Irländska fristaten; 1,291 km², 65,131 inv. (1926). Huvudstad: Monaghan (4,636 inv.).

Mona'kow, Constantin von, ryskschweizisk läkare (1853—1930), prof. i hjärnanatomi i Zürich, nedlade ett omfattande arbete på utforskandet av nervsystemets byggnad (särskilt synbanorna och röda kärnan) och vissa sjukliga rubbningar i dess verksamhet (bl. a. afasi). Ljd.

*Monarkomaker. Litt.: G. Aspelin i Vetenskapssocietetens i Lund Årsbok 1930.

Moncton [ma'ŋktən], stad i s. ö. New Brunswick, Kanada, vid Petitcodiac river; 20,689 inv. (1931). Viktig järnvägsknut med mångsidig industri, bl. a. stora järnvägsverkstäder.

*Moncullo. Missionsstationen är nedlagd, sedan svensk mission här förbjudits.

*Mondism. M. kom i Sverige till sitt första mer betydelsefulla uttryck i den på initiativ av socialministern Lübeck 1928 hållna s. k. arbetsfredskonferensen, som skulle överlägga om anordningar, »ägnade att stärka samhörighetskänslan mellan företagare och arbetare samt på frivillighetens grund åvägabringa ökad samverkan dem emellan». Konferensen, vari bl. a. representanter för Sv. arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen deltogo, gav upphov åt den s. k. arbetsfredsdelegationen; denna avgav en och dess efterträdare, arbetsfredskommittén, två rapporter i ämnet. Efter Ådalsoroligheterna 1931 upphörde nämnda kommittés verksamhet. Ehuru m:s idéer ej ledde till några direkta, påtagliga resultat, hade den otvivelaktigt i viss mån mildrat motsatsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. Den innebar givetvis icke någon egentlig nyhet men har sedermera beaktats i det 1935 avgivna »Betänkandet om folkförsörjning och arbetsfred», I. 1936 ha överläggningar upptagits mellan Sv. arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen för prövning av vilka arbetsmarknadens problem, som skulle kunna lösas genom överenskommelser dem emellan. A. M.

Mone'lli [må-], Paolo, italiensk journalist (f. 1894). Som medarb. i Gazzetta del Popolo har M. skapat sig namn som en av Italiens främsta tidningsmän. Än större popularitet har han nått genom »Scarpe al sole» (1921), en självbiografisk skildring från ett alpinistregementes öden under världskriget, som anses som Italiens bästa bidrag till krigslitteraturen och filmats med framgång (1935). Ofantligt lästa äro vidare de muntra resesatirerna »Io e i tedeschi» (1927), »Questo mestieraccio» (1930) och »Il ghiottone errante» (1936). G. B-h.

Monērer, av E. H. Haeckel (se d. o., sp. 244) antagna encelliga organismer utan kärna.

*Mongalla ingår nu i den 1935 bildade Ekvatorialprovinsen.

*Mongoliet. Yttre M. eller Mongoliska republiken omfattar enl. kin. uppgifter 1,525,700 km² med en folkmängd av endast 540,000—800,000 inv. (oberäknat Tuvinska republiken). Av Inre M:s militärdistrikt, numera provinser, har Jehol införlivats med Manchoutikuo (se d. o., suppl.).

Historia. Betydande händelser ha under senare år inträffat i M., som blivit brännpunkten för Japans, Kinas och Sovjetrysslands med varandra rivaliserande intressen. Inre M. delades 1932, då prov. Jehol förenades med den nybildade japanska lydstaten Manchoutikuo (se d. o., suppl.). Återstoden hörde alltjämt till Kina, vars regering i Nanking emellertid saknade kraft att där upprätthålla ordningen. Strävanden efter en autonom ställning började därför göra sig gällande under ledning av prins Teh Wang. En konferens i lamaklostret Pai Ling Miao 1933 framförde en del önskemål, som sedan blevo föremål för förhandlingar med Nankingregeringen. April 1934 upprättades ett »autonomt politiskt råd», bestående av en del furstar och representanter för de mongoliska stammarna jämte en kines. Det fick myndighet över inre politiska förhållanden men icke över diplomati och militärväsen. Uppgörelsen gav de mongoliska framstegsivrarna möjlighet att påbörja genomförandet av sina reformkrav, samtidigt som det yttre bandet mellan M. och Kina till en början bevarades. Prov. Chagar och Sui-yüan ha emellertid senare dragits in i en rörelse för frigörande av hela Nordkina från Nankingregeringen. Denna rörelse har kraftigt understötts av Japan, som över huvud taget arbetar på att med Manchoutikuo som operationsbas draga Inre M. allt fullständigare in i sin intressesfär för att därifrån utsträcka den även till Yttre M., vid vars gräns sammanstötningar mellan sovjettrupper och japaner redan förekommit i mängd. I Yttre M. existerar fortfarande den 1924 upprättade folkrepubliken, som står i direkt beroende av Moskva. Ett i mars 1936 mellan denna republik och Sovjetryssland ingånget fördrag om ömsesidig hjälp har väckt stark opposition i Japan, där man vill bestrida Yttre M:s kompetens

att ingå dylika fördrag, därför att Kina icke erkänt dess oavhängighet. L-ts.

Monier-Williams [ma'niə-ωi'ljəmz], M., se W i l l i a m s, M. M.-.

Monkhouse [ma'ŋkhaus], A l l a n N o b l e, engelsk författare (f. 1858), kritiker i Manchester Guardian 1902—32, har skrivit lätta komedier (»Mary Broome», 1911, »The education of Mr. Surrage», 1912), sociala dramer, romaner, essäer m. m. R-n B.

***Monmouth.** Grevskapet räknas numera åter i flera hänseenden som en del av Wales.

Monochāsium, se B l o m s t ä l l n i n g, sp. 568.

Monod [månå'], W i l f r e d, fransk reformert teolog (f. 1867). Sedan 1907 pastor vid Oratoirekyrkan i Paris, sedan 1909 tillika prof. i praktisk teologi vid stadens fria protestantiska fakultet och sedan 1912 president i Union nationale des églises réformées de France, har M. varit en av ledarna för den evangelisk-sociala rörelsen i Frankrike och den mest betydande representanten där för ekumeniska strävanden. M. har bl. a. utgivit »Le protestantisme» (1928) och »La nuée de témoins» (2 bd, 1929). E. Nwn.

Monokromātor, apparat för att ur sammansatt ljus utvälja strålning med en viss bestämd våglängd. M. bygges i princip som en spektrograf med en på spektrets plats placerad fin spalt, som genomsläpper strålning av önskad våglängd. Om höga fordringar ställas på det utträdande ljusets renhet, nyttjar man dubbla m. (med två system efter varandra).

En enklare anordning för monokromatisering är Christiansenfiltret, bestående av en kyvett, fylld med fint glaspulver och en lämplig vätska. Endast den färg, för vilken brytningsindex i glaset och vätskan äro lika, går obruten igenom, medan alla andra färger spridas av glaspulvret. Då temp. inverkar olika på vätskans och glasets brytningsindex, kan man variera den genomsläppta våglängden genom att variera filtrets temp. Sv. B-r.

Monomolekylär reaktion, se M a s s v e r k a n s l a g, sp. 1001.

Monomyārier, se M u s s l o r.

***Monopol** av offentlig natur ha införts i skilda former. Sålunda är svenska tobaksmonopolet ett rättsligt statsmonopol och apoteksmonopolet ett rättsligt privatmonopol, medan däremot såväl parti- som detaljhandeln med starka drycker monopoliserats genom oktrojer och koncessioner m. m. (spritmonopolet). I samband med import- och exportregleringarna under och efter världskriget ha import- och exportförbud tillkommit och upprätthållits kortare eller längre tid, varvid undantag medgivits genom licenser, vilka stundom förbehållits ett enda organ (t. ex. riksbanken för införsel av guld 1 april 1924, Svenska sockerfabriks-a.-b. av socker fr. o. m. 23 febr. 1932, Svenska spannmåls-a.-b. av brödsäd fr. o. m. 1936, tidigare Sv. spannmålsföreningen); endast mer eller mindre oegentligt kan beteckningen m. tilllämpas på dessa anordningar. Däremot ha i samband med åtgärder för finansieringen av en förbättrad folkpensionering utredningar företagits rörande eventuellt bensinmonopol (Statens Offentliga Utredningar 1935: 61) och kaffemonopol (Statens Offentliga Utredningar 1936: 10). 1936 års riksdag antog såsom vilande grundlagsändring i R. F. § 60, varigenom införande av monopol för att förskaffa staten ökade inkomster icke absolut förbjudes, men beslut därom måste ske icke såsom bevillning genom gemensam votering utan såsom civillagstiftning. Ändringen blev definitiv genom beslut av 1937 års riksdag. — I främmande länder har utvecklingen i fråga om offentliga m. erbjudit talrika motstycken, och i de s. k. diktaturländerna ha statsingripanden i näringslivet skett även genom m., där ej detta mera genomgående reglerats korporativt. — Se även T r u s t, suppl. E. F. K. S-n.

***Monrad,** D. G. Jfr A. Friis, »M:s og Lehmanns forslag om en nordisk union 1863» (1933).

Mo'nrad Joha'nsen, D a v i d, se J o h a n s e n, D. M., suppl.

***Monro,** sir C h. C., dog 1929.

Monro [mənrau' el. ma'nrau], H a r o l d, engelsk författare (1879—1932), skrev mystisk och drömfylld lyrik: »Before dawn» (1911), »Children of love» (1914), »Strange meetings» (1917), »Real property» (1922) och den naturfilosoferande »The earth for sale» (1928). »Some contemporary poets» utkom 1920. R-n B.

Monroe [mənrau' el. ma'nrau], stad i n. ö. Louisiana, U. S. A., vid Ouachita river; 26,028 inv. (1930). Viktig järnvägsknut; flyghamn. Betydande industri, delvis grundad på förekomsten av naturgas, bl. a. trämassefabriker, pappersbruk och bomullsspinnerier.

Monroe [mənrau' el. ma'nrau], H a r r i e t, nordamerikansk författarinna (f. 1860), har haft stor betydelse för den moderna poesien i U. S. A. genom att sätta upp tidningen Poetry: A Magazine of Verse (okt. 1912), en ovärderlig hjälp för de unga skalderna. Hon har gett ut flera diktsamlingar (urval 1935), »Poets and their art» (1926) och antologien »The new poetry» (1917; 3:e uppl. 1932). R-n B.

***Monroedoktrinen.** På senare år har den från syd- och mellanamerikanskt håll tidigare framträdande oppositionen förlorat sitt fotfäste genom att U. S. A. slagit in på nya vägar i fråga om sitt förhållande till övriga amerikanska stater. I samband med panamerikanismens utveckling har U. S. A:s anspråk på förmynderskap över sina södra grannar enl. den av Th. Roosevelt hävdade »stora käppens» (*big stick*) princip börjat ge vika för strävanden till ett mera förtroendefullt samarbete. Förberedd under de föreg. åren, fick denna nya politik sin första programmässiga utformning vid F. Roosevelts tillträde till presidentposten 1933, då han i st. f.

den förra, imperialistiskt betonade principen proklamerade »den gode grannens» (*good neighbour*) politik, därmed åsyftande att möjliggöra samarbete, vänskap och inbördes förståelse mellan staterna på den amerikanska kontinenten. Ett första allmännare resultat vann denna politik på den panamerikanska kongressen i Buenos Aires dec. 1936 (se Panamerikanism, suppl.). L-ts.

Monsen, Christian Fredrik, norsk politiker (f. 1878), skolinspektör i Hamar, borgmästare där 1919—22. M. är stortingsman (arbetarpartiet) sedan 1922, var försvarsminister i Hornsruds regering 1928 och har samma funktion i Nygaardsvolds regering sedan 1935. W-t K.

***Montaigne,** M. de. Litt.: F. Strowski, »M.» (2:a, omarb. uppl. 1931); J. Plattard, »M. et son temps» (1933); P. Villey, »M.» (s. å.) och »M. devant la posterité» (1935); F. J. B. Jansen, »Sources vives de la pensée de M.» (s. å.); A. M. Boase, »The fortunes of M.» (s. å.).

***Montana.** Staten hade 537,606 inv. 1930, minskning 2,1 % 1920—30 (enda stat i U. S. A., som utvisade minskning under årtiondet); 75,903 pers. voro födda i utlandet, därav 5,665 i Sverige, 8,991 i Norge, 2,541 i Danmark, 2,700 i Finland och 10,753 i Kanada. 1930 funnos 47,495 farmer; 1934 var den skördade arealen 26,000 km². Den konstbevattnade ytan utgjorde 1930 6,500 km². Produktionsvärdet 1934 var 92 mill. doll., varav större delen föll på animala produkter. Bergverksproduktionen värderades 1933 till 22 mill. doll. S. å. funnos 386 industrianläggningar med 8,244 löntagare och ett tillv.-värde av 75 mill. doll. H. N-n.

Montbre'tia, se Iridaceae.

Monte [må'nte], Toti dal, italiensk koloratursopransångerska (f. 1898). Har bl. a. på Scala i Milano och Metropolitan i New York firats för virtuositet i sitt fack (bl. a. Lucia och Gilda i »Rigoletto»). M. konserterade i Stockholm 1931 och 1934. H. G-t.

Monte Ceneri [må'nte tʃä'-], kommun i kantonen Ticino, s. Schweiz, 10 km v. s. v. om Bellinzona. Vid M. ligger Schweiz' italienskspråkiga rundradiosändare.

Montefiore [måntifiå'ri], Claude Goldsmith, engelsk-judisk teolog (f. 1858), brorsons son till M. M.; den engelska reformjudendomens ledare, sedan 1926 president för den liberala judendomens världsförbund. M. är även känd filantrop. Skr. bl. a.: »The origin and growth of religion, as illustrated by the ancient hebrews» (1893), »The synoptic gospels» (1910; 2:a uppl. 1927) och »Rabbinic literature and gospel teachings» (1930). M. är medgrundare av The Jewish Quarterly Review. D. B-ck.

***Montelin,** G. Hans »Världslitteraturens historia» slöts 1935 med bd 7.

Montēlius, Carl Oscar Josef, ingenjör (f. 1881 7/10), brorson till O. M. Blev fil. kand. 1902 och utexaminerades 1904 från Tekn. högskolans elektrotekniska avd. samt var 1905—15 ingenjör vid S. J:s byrå för elektrisk drift. Efter att 1915—29 ha varit anställd vid Svenska ackumulator a.-b. Jungner, därav från 1918 som överingenjör, idkar M. sedan 1929 egen uppfinnarverksamhet och har bl. a. utexperimenterat den s. k. Imoskruven (se Pump, suppl.), för vars exploatering 1931 bildades a.-b. Imoindustri, där M. s. å. blev överingenjör. E. Hlr.

Montemezzi [måntemä'tsi], Italo, italiensk tonsättare (f. 1875). Har i en stundom dramatiskt effektfull men eklektisk stil komponerat flera operor, däribland internationellt mest känd »L'amore dei tre re» (efter Benelli; Milano 1913; »Tre konungars kärlek», Göteborg 1927), samt enaktaren »La notte di Zoraima» (Milano 1931; »Zoraima», Stockholm s. å.). M. har även skrivit kör- och orkesterverk. H. G-t.

Monte Nero [må'nte ne'rå], se Krn.

***Monterrey,** som utvecklats snabbt, hade 132,577 inv. 1930. Flyghamn.

***Montesquieu,** Ch. L. de S. de. Ny litt.: W. Strück, »M. als Politiker» (1933).

***Montessorisystemet** är fortfarande föremål för stort intresse och har i många länder haft avsevärt inflytande i synnerhet på den tidigare barnundervisningens metodik. Maria Montessori har vidare utgivit »The mass explained to children» (1932; om barnens religiösa fostran) och »The secret of childhood» (1936). I Tyskland ha M:s idéer särskilt på senare tid rönt stark kritik. Montessori-Gesellschaft upplöstes 1933, och dess tidskr. upphörde. Fr. Sg.

Montet [måtä'], Pierre, fransk egyptolog (f. 1885), prof. i Strassburg. M. utgrävde 1921—24 det forntida Byblos' tempelruiner och nekropoler i Syrien samt 1929—32 ruinerna av Tanis i Nedre Egypten. Skr. bl. a.: »Les scènes de la vie privée dans les tombeaux égyptiens de l'ancien empire» (1925), »Byblos et l'Égypte» (1928—29) samt »Les nouvelles fouilles de Tanis» (1933). G-d L-n.

***Monteverdi,** C. På Scala i Milano uppfördes 1935 »Orfeo» i bearb. av O. Respighi. En uppl. av M:s samtliga verk utges sedan 1926 av F. Malipiero (hittills 14 bd). Bland litt. om M. må även nämnas monogr. av H. Prunières (1926; på fr. och eng.; större och mer vetenskapligt lagd än förf:s tidigare) och Malipiero (1930). H. G-t.

***Montevideo** beräknades 1935 ha 666,130 inv. Flyghamn med regelbunden lufttrafik till det övriga Sydamerika, U. S. A. och Europa.

***Montfaucon,** B. de. M. var främst fornforskare och är en av den klassiska arkeolo-

giens fäder genom sitt stora verk »L'antiquité expliquée et représentée en figures» (10 bd, 1719, jämte 5 supplementbd 1724). Om M. som arkeolog se P. H. Stemmermann, »Die Anfänge der deutschen Vorgeschichtsforschung» (1934). B. H-d.

G. A. Montgomery.

***Montgomery**, G. A., har ytterligare utgivit bl. a. »Industrialismens genombrott i Sverige» (1931) och »Svensk socialpolitik under 1800-talet» (1934).

Montgomery [məntga'məri], Robert, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1904). M. var järnvägsarbetare och sjöman, blev skådespelare, engagerades vid ett resande teatersällskap och kom med detta till New York, där han under fem år var verksam vid Broadway. Han accepterade därefter engagemangsanbud från Hollywood, fick spela mot Greta Garbo och har sedan haft huvudroller i flera eleganta societetskomedier. R. A-g.

***Montherlant**, H. de, har senare utgivit romanerna »Les célibataires» (1934; »Ungkarlarna», 1936), »Les jeunes filles» (1935) och »Pitié pour les femmes» (1936), psykologiska studier, utmärkta av hänsynslös observation och överlägsen cynism. Kj. S-g.

Montignies-sur-Sambre [mãtinji'-syr-sã'br], stad i belg. prov. Hainaut, vid Sambre, ö. förort till Charleroi; 24,430 inv. (1936). Masugnar, stålverk, maskinfabriker, stenkolsgruvor.

Montrouge [mãrō'ʒ], stad i fr. dep. Seine, s. förstad till Paris; 30,343 inv. (1931). Betydande kemisk-teknisk industri.

***Montt**, chilenska presidenter. Jorje M. dog 1922.

***Monumenta Germaniæ historica** utges sedan 1936 av Reichsinstitut zur Erforschung der Geschichte des Mittelalters, central organisation för tysk medeltidsforskning, gr. 1935.

Monzie [mãzi'], Anatole de, fransk politiker (f. 1877). Deputerad 1910 och understatssekr. 1913 (för handelsmarinen), har M. förblivit en av det socialradikala partiets mest framträdande personligheter, specialiserad på finans- och undervisningsfrågor, därtill briljant talare och flitig författare i olika ämnen. I Herriots första ministär inträdde han som finansminister (1924), var sedan justitie- och kommunikationsminister i två följande kabinett Painlevé för att efter vänstersegern 1932 bli en initiativrik undervisningsminister, slutligen åter finansminister (till febr. 1934). Bland M:s skrifter må nämnas »Réformes scolaires» (1907), »Aux confins de la politique» (1919), »Du Kremlin au Luxembourg» (1924), »Discours en action» (1927), »Petit manuel de la Russie nouvelle» (1931) och »Grandeur et servitude judiciaires» (1932). Sedan 1934 är han huvudred. för den nya »Encyclopédie française», vartill han uppgjort planen och som började utkomma 1935. Kj. S-g.

***Mo och Domsjö a.-b.** har sedan 1936 aktiekap. 32 mill. kr. Årstillv. uppgår till 30,000 stds sågade trävaror, 110,000 ton sulfit- och 70,000 ton sulfatmassa. M. är huvudintressent i a.-b. Mo och Domsjö wallboard co. (gr. 1929, aktiekap. 3.6 mill. kr.), som i fabrik i Hörneborg, Själevads socken, Västernorrlands län, tillverkar träfiberplattor (omkr. 18,000 ton årl.). E. Hlr.

Moodie [mō'di], Alma, australisk violinist (f. 1900), bosatt i Köln. Hon uppträder ofta vid tyska symfonikonserter och har även på turnéer utomlands (solist i Konsertföreningen i Stockholm 1924, 1926 och 1927) rönt mycken uppskattning för sitt magistrala spel. H. G-t.

Mooney-Billingsaffären [mō'ni-], uppmärksammat nordamerikanskt brottmål. 22 juli 1916 skedde i San Francisco ett bombattentat mot en patriotisk demonstration, varvid ett tiotal personer dödades och ytterligare ett stort antal sårades. Såsom misstänkta för delaktighet i dådet åtalades Thomas Mooney och Warren K. Billings, vilka varit verksamma inom radikala arbetarorganisationer. De förklarades skyldiga av juryn; Mooney dömdes till döden och Billings till livstids frihetsstraff. Emellertid har gjorts gällande, att rättegången rönt obehörigt inflytande av den rådande upphetsningen och av de anklagades politiskt misshagliga verksamhet samt att de i själva verket vore oskyldiga. Efter ett ingripande av presidenten Wilson* blev Mooneys straff av Kaliforniens guvernör i benådningsväg ändrat till livstids frihetsstraff. Agitationen emot domen har sedan dess fortsatt i vida kretsar inom och utom U. S. A. Det har påståtts, att den bevisning, som låg till grund för domen, i väsentliga stycken var falsk. En resningsansökan avslogs febr. 1937 av Kaliforniens högsta domstol. M. har behandlats av Upton Sinclair i romanen »100 %» (1920; sv. övers. 1921).

Moora [mā'-], Harri, estnisk arkeolog (f. 1900), prof. vid univ. i Dorpat. M. har bl. a. studerat Estlands och det övriga Baltikums järnålder. Bland hans arbeten märkes »Die Vorzeit Estlands» (1932). H. An.

***Moore**, G., dog 1933. Hans sista verk voro dramerna »The passing of the Essenes» och »Afrodite in Aulis» (1930). Monogr. av H. Wolfe (2:a uppl. 1933) och C. Morgan (1935); J. Hone, »The life of G. M.» (1936).

Moore [mo'ə], George Edward, engelsk filosof (f. 1873), prof. i Cambridge 1925. Skr.: »Principia ethica» (1903; 2:a uppl. 1922), »Ethics» (1911), »Philosophical essays» (1922) m. fl. I »Refutation of idealism» (i Mind 1903, senare i »Philosophical essays») har M. kritiserat den kunskapsteoretiska idealismens grundtanke, att det uppfattade existerar som innehåll i medvetandet. Enl. M. riktar sig i stället medvetandet på ett för detsamma yttre objekt. — I etiskt hänseende uppfattar M. godheten som en enkel odefinierbar bestämning hos föremålen. G. O-a.

Moore [mo'ə], George Foot, nordamerikansk teolog och orientalist (1851—1931). Blev presbyterianpastor 1878 och var 1902—28 prof. i religionshistoria vid Harvard-univ. Bland M:s vetenskapliga verk märkas främst hans »History of religions» (2 vol., 1913—19) och »Judaism in the first centuries of the christian era» (3 vol., 1927—30). G-r W-n.

Moore [mo'ə], Grace, nordamerikansk sångerska (f. 1901). Sjöng först huvudsakl. på restauranger och i revyer i New York. Efter fortsatta sångstudier debuterade M. 1928 på Metropolitan där som Mimi i »Bohème», har i olika repriser tillhört denna scen och gästspelat bl. a. på Opéra-comique i Paris och Covent garden i London. Sin största ryktbarhet har M., charmerande genom en vokalt och dramatiskt uttryckt spontan livsglädje, vunnit genom sina sångfilmer, varibland »Den sjungande Venus» (1934) betecknade genombrottet och följts av »Älska mig evigt», »Cissy» och »När man är kär». Hon konserterade i Stockholm 1936. Sedan 1931 g. m. skådespelaren V. Parera. H. G-t.

***Moore**, J. B., lämnade sin professur vid Columbia college 1924. Medl. även av Permanenta skiljedomstolen i Haag (1912—28).

Mooreljus [mo'ə-], se Urladdningslampor, suppl.

Moose Jaw [mō's dʒå'], stad i s. Saskatchewan, Kanada, 67 km v. om Regina; 21,299 inv. (1931). Viktig järnvägsknut och handelsstad med stora silobyggnader, slakterier och köttkonservfabriker.

Moppo, kor. *Mok-p-ho*, stad i sydvästligaste Korea, vid Gula havet; 60,734 inv. (1935). Viktig exporthamn för råbomull och ris.

***Mora.** 2. M. har efter nymätning och gränsregleringar (1 jan. 1936) med Morastrand och Rättvik en areal av 1,350,63 km², varav omkr. 70 km² utgöra M:s andel av Siljan; 9,669 inv. (1937).

***Morales**, O., är sedan 1933 ordf. i Mus. konstföreningen. M. har skrivit »Kungl. Musikaliska akademien 1921—31» (1932).

Anders Zorn. Staty av Christian Eriksson, rest 1936 vid Mora kyrka.

***Morand**, P., utgav 1931 det spirituella Pariskåseriet »1900», som blev en internationell succé, och har senare utgivit impressionistiska stadsbeskrivningar och reseskildringar — »Londres» (1933), »New York» (1934), »Bucarest» (1936), »Air indien» (s. å.) — samt den satiriska filmromanen »France la douce» (1934), förutom aktuella tidsbetraktelser i pressen, samlade under titeln »Rond-Point des Champs-Elysées» (1935). Kj. S-g.

***Morastrand** har efter inkorporering (från Mora) 1 jan. 1936 en areal av 3,29 km², därav 1,70 km² land; 1,681 inv. (1937). I parken mellan kyrkan och tingshuset restes 1936 en av Chr. Eriksson utförd staty av A. Zorn.

Morat [måra'], se Murten.

***Moratorium.** I samband med Kreugerkraschen (se d. o., suppl.) infördes i svensk rätt specialmoratorium genom en lag 14 mars 1932, sedermera avlöst av en ny lag 31 maj 1932. Lagen gav K. m:t rätt att, där det med hänsyn till svår penningkris prövades oundgängligen nödigt för tillgodoseende av allmänt väl, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och i Riksgäldskontoret medge gäldenär det anstånd med gälds betalning, som av omständigheterna påkallades (dock högst 3 mån. åt gången). Med stöd av de nämnda lagarna medgavs anstånd åt vissa Ivar Kreuger närstående företag och perso-

ner. Lagen 31 maj 1932, som var provisorisk, fick sedermera upprepade gånger sin giltighet förlängd men upphörde att gälla 28 febr. 1937. Då hade icke på länge någon gäldenär åtnjutit dylikt specialmoratorium. — Sveriges riksbank är sedan 1931 ånyo befriad från skyldigheten att inlösa sina sedlar med guld. Se R i k s b a n k e n, suppl. A. M.

Morbeck, K a r l G u s t a f E m a n u e l, filolog, präst (f. 1875 15/9), fil. dr och docent i arabiska språket i Uppsala 1910. M. prästvigdes 1929, blev 1933 kyrkoherde i St. Malm och s. å. teol. dr. Hans författarskap berör huvudsakl. modern arabiska och gammaltestamentlig textkritik. I. Hlr.

Morbiditēt, sjukdomsfrekvens, förhållandet mellan antalet insjuknade och friska t. ex. vid en epidemi.

***Mordvinska området** konstituerades 1934 som autonom republik, utgörande en del av det s. å. bildade Kujbysjevområdet (se d. o., suppl.); 1,416,900 inv. (1933).

More [må'ə], P a u l E l m e r, nordamerikansk författare (f. 1864), fil. dr, lärare i sanskrit och klassisk litt. vid Harvard-univ. och Bryn Mawr college 1894—97, redigerade tidningar 1901—09 och The Nation 1909—14. M. har skrivit litteraturkritik, »Shelburne essays» (11 bd, 1904—21), »New Shelburne essays» (1929 ff.; hittills 3 bd), en biogr. över B. Franklin (1900), »Platonism» (1917), »The religion of Plato» (1921), »Hellenistic philosophies» (1923), »The Christ of the New Testament» (1924; sv. övers. 1932), »The catholic faith» (1931), »The sceptical approach to religion» (1934) och »Anglicanism» (1935; tills. m. F. L. Cross). — M., vars stilkonst är av högsta rang, är den inflytelserikaste av de s. k. nyhumanisterna (se d. o., suppl.) och fortsätter i viss mån traditionerna från transcendentalisterna. Hans tidigaste verk inspirerades av indiska mystiker, och han studerade denna mystiska strömning hos senare författare fram mot moderna tider. Småningom vart i stället den grekiska filosofien hans intresse. Med utgångspunkt i Platons åskådning angrep han moderna åskådningar som romantiken och intellektualismen, kritiserade skarpt den nya litteraturen som omoralisk och irreligiös. Hans senaste arbeten behandla platonistiska element i kristendomen alltifrån N. T. till den anglikanska kyrkan och Oxfordrörelsen. — Biogr. av R. Shafer (1935). Jfr F. Leander, »Humanism och naturalism» (1937; gradualavh.). R-n B.

***More,** sir T h., blev 1935 kanoniserad.

Morecambe and Heysham [må'kəm ənd heī'ʃəm], stad i Lancashire, n. v. England, vid Morecambe bay, v. om Lancaster; 24.586 inv. (1931). Morecambe, som är en mycket besökt badort, och Heysham, överfartsort till Belfast, förenades 1928.

Morehead [må'hed], J o h n A l f r e d, nordamerikansk kyrkoman (1867—1936). Blev 1892 lutersk präst, var 1898—1908 prof. i systematisk teologi vid ett lutherskt seminarium i Syd-Carolina och tillika dess rektor samt 1910—14 president för The united lutheran synod of the South. M. kallades 1919 att leda de amerikanska luteranernas hjälpaktion för de nödlidande trosfränderna i Europa. 1923 övertog han ledningen av The national lutheran council. Han tog initiativet till det första luterska världskonventet i Eisenach s. å. och var ordf. vid världskonventen 1929 i Köpenhamn och 1935 i Paris. G-r W-n.

Morén, A x e l T e o d o r E m a n u e l, veterinär (f. 1885 25/4). M. avlade veterinärexamen 1907, blev regementsveterinär och byråassistent i Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse 1919, fältveterinär vid 4:e arméfördeln. 1924 och överfältveterinär och chef för fältveterinärbyrån 1931. M. blev 1937 chef för den då ur Sjukvårdsstyrelsen utbrutna veterinärinspektionen. N. L.

***Morén,** J. T., dog 1932 7/4. Bland M:s senare utgivna kompositioner märkas »Tolv nya motetter» (1931) och »Femton hymner och motetter» (1933). Andra delen av »Valda koraler i gammalrytmisk form» utkom 1894. Se även U l l m a n, U. L. H. G-t.

Moren, S v e n, norsk författare (f. 1871), har skrivit berättelser (»Storskogen», 1904, »Svartelva», 1907, »Garden og bygda», 1924, »Skuldmennene», 1934, m. fl.) från livet i östnorska skogsbygder, barnböcker och diktsamlingar. R-n B.

***Moretti,** M., har de senaste åren såväl i romaner som i sina i dagspressen flitigt strödda noveller oavbrutet fortsatt en allt mindre förtäckt självbiogr. Nämnas böra »Il tempo felice» (1929), en utmärkt barndomsskildring, »Via Laura» (1931), »Parole e musica» (1936) med bl. a. upplevelser från en resa i Holland. Se F. Cazzamini-Mussi, »M. M.» (1931). G. B-h.

Morgagni [mårga'nji], G i o v a n n i B a t t i s t a, italiensk anatom (1682—1771), prof. i Padova. M. skildrade patologisk-anatomiska förändringar vid talrika sjukdomar och sökte bringa dessa observationer i samband med de under livet iakttagna sjukdomssymtomen. Han beskrev också närmare talrika förut blott föga kända sjukdomar, ss. klaffel i hjärtats mitralvalv (se H j ä r t a), njurtuberkulos och akut gul leveratrofi. Sina observationer meddelade han först i brev till sina vänner bland läkarna men samlade dem vid 79 års ålder i ett stort arbete. M. betraktas som patologiens grundare. Ljd.

Morgan [må'gən], C h a r l e s L a n g b r i d g e, engelsk författare (f. 1894), var sjöofficer till 1913, deltog 1914—18 i världskriget, vart 1921

teaterkritiker i Times, har gett ut romanerna »The gunroom» (1919), »My name is legion» (1925), »Portrait in a mirror» (1929), med vilken han slog igenom, »The fountain» (1932; »Källan», 1933) och »Sparkenbroke» (1936). — M. skriver en beundransvärd stil och skildrar finkänsligt. Han har i regel behandlat själsproblem, och en filosofisk grundtanke genomgår vanl. hans verk. R-n B.

***Morgan,** Th. H., lämnade 1928 Columbia university och blev chef för William G. Kerckhoff laboratory of biological sciences vid California institute of technology, Pasadena, Kalifornien. M. har bl. a. utgivit följ. översiktliga sammanställningar av bananflugans genetik: »The mechanism of Mendelian heredity» (1915; 2:a uppl. 1923; tills. m. Sturtevant, Muller och Bridges), »The physical basis of heredity» (1919) och »The genetics of Drosophila» (Bibliographia Genetica 1925; tills. m. Bridges och Sturtevant). Han har därjämte publicerat livfulla framställningar av flera av ärftlighets- och utvecklingslärans allmänna problem: »A critique of the theory of evolution» (1916), »The theory of the gene» (1926; ny uppl. 1928), »A scientific basis of evolution» (1932) och »Embryology and genetics» (1934). För sina upptäckter om kromosomernas ärftlighetsbärande funktion fick M. 1933 års Nobelpris i medicin och fysiologi. — M:s porträtt återges på vidstående plansch. O. H-n.

Morgantown [må'gəntaun], stad i n. West Virginia, U. S. A., vid övre Monongahela; 16,186 inv. (1931). Stora glasbruk; tillv. av möbler och bleckplåt. Säte för West Virginia university (gr. 1867) med 2,739 stud. (1936).

***Morgenbladet,** norsk tidning. F. Ramm avgick som redaktionschef 1933, från vilken tid hans funktioner övertogos av R. Werner Erichsen.

***Morgenstern,** Chr. Monogr. av B. F. Martin och H. Giffei (båda 1931) samt M. Bauer (1933).

Morgenthau [må'gənþå], Henry, j:r, nordamerikansk politiker (f. 1891). M. utgav 1922—33 tidskr. The American Agriculturist och kallades 1933 av president Roosevelt till ordf. i Federal farm board. 1934 utsågs han till finansminister. Å. Th.

Morgonbris, socialdemokratisk kvinnotidning, organ för Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund. Startades 1904 med Anna Sterky som red. Redaktörer ha varit Anna Lindhagen, Ruth Gustafsson, Julia Ström-Olsson, Signe Wessman och Karin (Kaj) Andersson. M. är månadsskrift. S. H.

Morgontidningen, tidning i Göteborg, utg. av Göteborgs Handelstidnings a.-b. M. grundades nov. 1932 och utges sex ggr i veckan. Redaktionell ledning: Knut Holmberg (f. 1886), redaktionschef, fil. dr Tom Söderberg (f. 1900), politisk red. Tidningens politiska hållning är liberal.

Morin, Gösta, musikbibliotekarie (f. 1900 14/4). Blev fil. lic. i Uppsala 1929 och är bibliotekarie vid Mus. akad. sedan 1933 samt sekr. i Musikaliska konstföreningen sedan 1936, i Gunnar Wennerbergs-sällskapet och i Svenska samfundet för musikforskning sedan 1937. M. har skrivit bl. a. studier över J. C. F. Hæffner (i Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv 1933). H. G-t.

Morini [må-], Erica, österrikisk violonist (f. omkr. 1906). Utbildade sig för Ševčik. M. har gjort sig internationellt känd som ypperlig violinist (Sthlm 1934). H. G-t.

Morioka, stad på n. Hondo, Japan, 165 km n. n. ö. om Sendai; 69,127 inv. (1935). Huvudstad i förvaltningsområdet Iwate (15,235 km², 1,046,133 inv.). Tillv. av textilvaror och järnmanufaktur; stor hästmarknad.

Mo'rion, se Bergkristall, sp. 3.

***Moritz,** prins av Oranien. Jfr J. W. Wijn, »Het krijgswesen in den tijd van prins Maurits» (1935).

***Morjärv.** M:s kyrkobokföringsdistrikt, bildat 1929, hade 1,791 inv. 1937.

Morkajmān, se Krokodildjur, sp. 148.

Morley [må'li], stad i Yorkshire (West Riding), n. England, 7 km s. v. om Leeds; 23,397 inv. (1931). Yllefabriker, maskinverkstäder, stenkolsgruvor.

Morley [må'li], Christopher, nordamerikansk författare (f. 1890), var 1913—24 anställd i förlag och tidningar, 1924 ff. medarb. i Saturday Review of Literature. M. har utvecklat en oerhörd produktivitet (diktsamlingar, romaner, essäer, skisser, sagor), bl. a. de moraliserande fantasierna »Where the blue begins» (1922) och »Thunder on the left» (1925; »Människobarn», 1926). R-n B.

***Mormoner.** Enl. egna uppgifter räkna m. nu nära 1 mill. medl., därav omkr. 30,000 i det protestantiska Europa. Från Utah utsändas årl. 2,000 unga män till främmande länder som missionärer under 2—3 års tid. I Sverige, där antalet m. säges uppgå till nära 1,500 (enl. 1930 års folkräkning blott 331), lära 50 sådana unga män verka under ledning av den av svenska föräldrar i Utah födde »presidenten» G. O. Larson. E. Nwn.

***Mornay,** Ph. de. Monogr. av R. Patry (1933).

Mornet [mårnä'], Daniel, fransk litteraturhistoriker (f. 1878), prof. vid Sorbonne i Paris. Sin väsentliga vetenskapliga alstring har M. ägnat 1700-talets franska litteratur och idéflora; nämnas må »Le sentiment de la nature en France» (1907), »Les sciences de la nature en France» (1911), »Le romantisme en France au XVIIIe siècle» (1912) och »La pensée française au XVIIIe siècle» (1926), vidare »Histoire de la clarté française» (1929) och »Les origines intellectuelles de la révolution française» (1933). En god handbok är hans kortfattade, med en kommenterad antologi förenade »Histoire de la littérature et de la pensée françaises» (1924; framförd till våra dagar med bd 2, 1927). Kj. S-g.

Morōne, se Havsabborrar.

THOMAS HUNT MORGAN

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

Morozov [marå'zəf], G e o r g i j F e d o r o v i t j, rysk skogsman (1867—1920), prof. vid skogsinstitutet i Petersburg 1902—17. M. upptog strax efter sekelskiftet Kravtjinskijs m. fl. skogstypsidéer och blev en av grundläggarna av den moderna skogstypsforskningen. En lärobok, byggd på hans berömda föreläsningar, är utg. även på ty. (»Die Lehre vom Walde», 1928). L.-G. R-ll.

Morrison [må'risn], H e r b e r t S t a n l e y, engelsk politiker (f. 1888), var led. av underhuset 1923—24 och 1929—31. Han blev raskt en av Labour partys mera uppmärksammade medlemmar, var transportminister 1929—31 och bidrog efter partiets splittring vid bildandet av MacDonalds nationella ministär att återuppbygga detta. Det var främst tack vare honom, som partiet vann seger vid de kommunala valen i London 1934, varefter han blev ledare för huvudstadens municipalråd. 1935 återinsattes han i underhuset. M. representerar gentemot Cripps' Socialist league en mera moderat men därför icke mindre energisk riktning. L-ts.

***Morrow,** D. W., dog 1931. Monogr. av H. Nicolson (1935).

Morsjansk [marʃa'nsk], stad i Voronezjområdet, Sovjetryssland, vid Okas biflod Tsna; 29,633 inv. (1933). Klädestillv., glasbruk, tobaksfabriker.

***Mortensen,** J., avgick 1934 som Sydsvenska Dagbladets Londonkorrespondent. Han har ytterligare gett ut »Strindberg som jag minnes honom» (1931).

Mortensen, T h e o d o r, dansk zoolog (f. 1868), inspektor vid univ:s zool. museum, Köpenhamn, 1917—33. M. var zool. ledare av danska Siamexpeditionen 1899—1900 och har företagit forskningsresor till Västindien (1905—06), Stilla havet (1914—16), Malajiska öarna (1922) samt Mauritius, Java och S:t Helena (1929—30). Av hans vetenskapliga arbeten, som särskilt omfatta echinodermerna, märkas »A monograph of the Echinoidea», bd 1—2 (1928—35), och »Hand-book of the echinoderms of the British isles» (1927). N. O.

***Mortensson,** I., dog 1934.

***Morton,** J. (1725—77), se även S v e n s k a m u s e e t i F i l a d e l f i a, suppl.

Mōrula, det mullbärsliknande klyvningsstadiet av en befruktad äggcell. Jfr E m b r y o l o g i, bild 1 b.

***Morup.** Vid Glommen finns en livräddningsstation. Jfr M o r u p s T å n g e, nedan.

***Morups Tånge.** Vid M. finns radiopejlstation. Fyrens ljusstyrka är 25,000 Hefnerljus.

Mosaikpsykologi, se G e s t a l t p s y k o l o g i, suppl.

***Mosaiksjuka,** se även V i r u s s j u k d o m a r, suppl.

Mōsbech [-bek], H o l g e r, dansk teolog (f. 1886), docent i exegetik i Köpenhamn 1916, prof. 1936. Har skrivit bl. a. »Essæismen» (1916) och »Fortolkningen af Johannes aabenbaring i fortid og nutid» (1934). A. Fr.

***Mościcki,** I., omvaldes 1933 till president (för tiden 1933—40). Genom den nya författningen 1935 och Piłsudskis död s. å. har hans makt betydligt stärkts. M. har fortsatt sin vetenskapliga verksamhet och bl. a. givit viktiga bidrag till luftreningens problem. Monogr. av flera förf. (1934). A. A-t.

Moscow [må'skau], stad i n. Idaho, U. S. A., 110 km s. s. v. om Spokane; 4,476 inv. (1930). Säte för University of Idaho (gr. 1889) med 2,642 stud. (1936).

***Mosel.** Mellan Metz och Thionville byggdes 1929—32 en ny kanal längs M., avsedd att underlätta koltransport från Tyskland till Frankrike. Anläggningen utgör en del av Tysklands skadeståndsprestationer.

Moser [må'zər], H a n s J o a c h i m, tysk musikhistoriker (f. 1889), son till violinpedagogen A n d r e a s M o s e r (1859—1925), som bl. a. utgav »Geschichte des Violinspiels» (1923). M. var 1927—33 dir. vid akad. för skol- och kyrkomusik i Berlin och har varit honorärprof. vid univ. där. Bland hans talrika arbeten märkas »Geschichte der deutschen Musik» (3 bd, 1920—24; flera uppl.), »Die Epochen der Musikgeschichte» (1930), ett ypperligt, koncentrerat musiklexikon (1932—35), monogr. över J. S. Bach (s. å.) och H. Schütz (1936; det första stora verket om denne) och en källsamling för musikalisk folkminnesforskning, »Tönende Volksaltertümer» (1935). M. har bedrivit flitig utgivarverksamhet och är sångare, tonsättare och skönlitterär förf. H. G-t.

Mosesson, G u s t a v A d o l f, frikyrkoledare, politiker (f. 1877 6/11). Var urspr. kontorist, studerade vid Sv. missionsförbundets predikantskola i Stockholm 1900—03, avlade fil. kand.-examen i Uppsala 1911 samt är sedan 1912 rektor vid nämnda skola. M. har flitigt deltagit i missions- och nykterhetsarbetet, var led. av A. K. 1925—33 och ånyo sedan 1937. Han har varit led. av kommittéer ang. religionsfrihet, riksdagens arbetsformer samt ungdomsarbetslöshetens bekämpande (ordf.). M. har bl. a. utgivit »Minnesskrift vid missionsskolans 50-årsjubileum» (1921) och »Lärobok i kristlig troslära för bibelskolan» (1922). G-r W-n.

***Moskva** beräknades 1934 ha 3,663,300 inv. Under senare år ha omfattande sanerings- och ombyggnadsarbeten utförts i stadens centralare delar, t. ex. vid Ochotnyj rjad v. om Sverdlova plosjtjad, där flera monumentala byggnader uppförts (arbetar- och försvarsrådets palats, Hotel Moskva m. fl.). Av övriga nybyggnader märkas bl. a. palatset för kroppskultur (vid Leningradskaja chaus-

Utsikt över Sverdlova plosjtjad mot Ochotnyj rjad med arbetar- och försvarsrådets palats t. h. och Hotel Moskva t. v.

sée), folkkommissariatet för jordbruk, ett stort antal moderna skolor, klubblokaler samt bostads- och affärshus i funktionalistisk stil. I ytterområdena anläggas moderna bostadskvarter för arbetare. Ett system av elektriska tunnelbanor började anläggas 1932; en första etapp invigdes 1935, en andra blev färdig 1937, en tredje har påbörjats. Industrien har utvecklats snabbt, och ett stort antal moderna anläggningar har uppförts, bl. a. fabriker för tillv. av kullager, verktyg, flygplan och elektroteknisk materiel. En ny, 130 km lång kanal till Volga vid Ivankovo invigdes 1937, och stora hamnarbeten pågå. S. F.

Moskvainternationalen, dets. som Kommunistiska internationalen, se I n t e r n a t i o n a l e n, sp. 671.

***Moskvaregionen,** riktigare M o s k v a o m r å d e t, omfattar numera, sedan dess n. delar överflyttats till det nybildade Kalininområdet (se d. o., suppl.), 126,298 km² med 11,111,400 inv. (1934).

Folkkommissariatet för jordbruk i Moskva.

***Mosley,** sir O., bildade 1931 ett nytt parti, som blev föregångare till den 1932 organiserade *British union of fascists*, av vilken han nu är ledare. Partiet har tidtals gjort energisk propaganda utan att hittills ha lyckats vinna någon större utbredning. M:s maka, lady C y n t h i a M., dog 1933. Hon var led. av underhuset till 1931, då hon jämte sin make lämnade Labour party. L–ts.

Mossel bay [må′səl be͡i′], stad i Cape of Good Hope, Sydafrikanska unionen, på s. kusten, mittemellan Kapstaden och Port Elizabeth; 8,699 inv. (1936), därav 4,213 vita. Viktig hamn; ostronfiske, valfångststation.

Mossfynd, se D e p å f y n d, suppl.

Mossljung, se R o s l i n g s l ä k t e t.

Most, M u s t, den ur druvor eller andra bär eller frukter pressade saft, som nyttjas vid vinberedning.

***Moszkowski,** M., dog 1925.

***Motala,** stad. Folkmängden hade 1937 stigit till 6,593 inv. En livlig byggnadsverksamhet har pågått de senare åren. Bland nyare industrier märkas Radiofabriken Luxor a.-b. och a.-b. Arctic, ett dotterbolag till Elektrolux (se d. o., suppl.). Förslag har väckts om inkorporering av M. landskommun och Vinnerstads socken. 1936 ombyggdes bron över Motala ström. G. S–z.

***Motala kraftverk** utnyttjar nu (1937) 120 m³ vatten per sek. i tre turbinaggregat med en total effekt av 21,000 hkr eller 15,000 kW. I samband med veckoreglering av Vättern har fallhöjden ökats till omkr. 15 m.

***Motala ström.** Utbyggda effekten är i hela flodområdet 147,600 hkr och i huvudfloden 85,000 hkr (1936), därav vid Motala 20,000 hkr, Borensberg 2,200 hkr, Malfors 28,000 hkr, Skärblacka 4,800 hkr, Ljusfors 2,900 hkr, Fiskeby 2,200 hkr och Norrköping 23,400 hkr. S. Efs.

***Motala verkstad,** som grundades på initiativ av Baltzar von Platen och under ledning av Daniel (ej David) Fraser, tillhörde från 1920 a.-b. Lindholmen-Motala, som sept. 1936 uppdelades i två fristående bolag, a.-b. Lindholmens varv och a.-b. Motala verkstad. Det sistnämnda driver endast rö-

relsen i Motala. M. tillverkar nu elektriska lokomotiv, landsvägs- och rälsbussar, motorvagnar, vägmaskiner av olika slag samt industriella ugnar, gasgeneratorer och eldningsapparater. Gjuteriet för tackjärnsgjutgods är nedlagt; till järnverket hör också press- och hammarsmedja. E. Hlr.

***Motion.** 2. (*Statsr.*) Enl. grundlagsändring, slutligt genomförd 1933, få motioner i alla slags frågor väckas inom 12 dagar från riksdags öppnande. För frågor, som röra någondera kammaren enskilt, är dock motionstiden fortfarande obegränsad. M., som föranledes av efter riksdagens öppnande avlåten kungl. proposition, får i regel väckas senast vid det sammanträde, som infaller näst efter 10 (i vissa fall, vid helg eller omfattande ärenden, 20) dagar från propositionens avlämnande. G. H-n.

***Motor,** se även Elektriska maskiner, Flygmotor och Förbränningsmaskin, alla i suppl.

Motoralkohol, se Motorbränslen, nedan.

Motorbränslen. Som bränslen i förbränningsmaskiner kunna såväl fasta som gasformiga och flytande ämnen nyttjas; vanl. hänför sig denna indelning till den form bränslet har, när det tillföres maskinen.

Fasta bränslen lämna i regel en återstod (aska) vid förbränningen. Denna fastnar i oljeskiktet på cylinderväggen och verkar som ett slipmedel. På grund av den snabba förslitning detta medför ha fasta bränslen ännu ej kommit till användning som m., men försök pågå att lösa problemet.

Gasformiga bränslen. De första förbränningsmaskinerna voro avsedda för drift med uteslutande gasformigt bränsle. Som stationära maskiner ha de gasdrivna motorerna länge behållit sin betydelse, medan de traktionära motorernas utveckling varit helt beroende av de flytande bränslena. De stationära gasmotorerna ha dock alltmer utträngts av dieselmotorer. Bland de viktigaste gasformiga bränslena må nämnas generatorgas och masugnsgas (se dessa ord). Se även Gasdrivna automobiler, suppl.

Flytande bränslen äro de viktigaste m., och bland dem dominera de ur bergolja (se Petroleumindustri) vunna produkterna bensin, fotogen och solarolja samt motsvarigheter till dessa bränslen, framställda på syntetisk väg eller ur oljeskiffrar. Bensin (se d. o., även i suppl.), som är en blandning av olika kolväten, kan ha mycket växlande egenskaper. Motorbensinens spec. v. ligger vanl. mellan 0,72 och 0,76 och värmevärdet omkr. 7,500 kcal per liter. Frånsett kraven på renhet och frihet från syror äro ur motorteknisk synpunkt särskilt destillationskurvan och oktanvärdet (jfr d. o., suppl.) av stor vikt. Av viss betydelse i fråga om starten av en motor är den temp., vid vilken 10 % av bensinen avdestillerats, den s. k. 10 %-punkten. Ju lägre denna temp. är, dess lättare start ger bensinen. Alltefter destillationskurvans utseende saluföras i vissa länder olika bensinsorter på vintern och på sommaren. Oktanvärdet anger vilket kompressionsförhållande (se Förbränningsmaskin, suppl., sp. 331) man kan använda. Bensinsorterna i den svenska marknaden ha f. n. oktanvärden mellan 62 och 72. Oktanvärdet kan höjas genom särskilda tillsatser till bensinen; effektivast är en blandning av blytetraetyl och etylendibromid, som på grund av sin giftighet dock ej får säljas i Sverige. Även genom blandning med alkohol eller bensol kan oktanvärdet höjas (se nedan).

Motorfotogen har numera ringa betydelse. Den kan brukas även i förgasarmotorer, om dessa äro försedda med anordningar, som hindra smörjoljans utspädning. Spec. v. är vanl. 0,80 och värmevärdet omkr. 8,000 kcal per liter.

Solarolja, ofta oriktigt kallad råolja, brukas för drift av tändkule-, hesselman- och dieselmotorer. Med spec. v. omkr. 0,90 har den värmevärdet omkr. 9,000 kcal per liter. Vid bedömande av solaroljans lämplighet för ett visst slags motor är det av vikt att känna dels destillationskurvan, dels den fördröjning, som inträder i bränslets antändning. Vidare får ej svavelhalten vara för hög; olja för småmotorer bör hålla högst 2 % svavel.

Motorfotogen och solarolja kallas ofta svårflyktiga bränslen, enär deras flampunkt ligger rätt högt (se Förbränningsmaskin, suppl., sp. 339). Under vissa förhållanden kunna de dock vara lika eldfarliga som bensin, och man måste beakta detta, då man ordnar ventilationen i lokaler, där avdunstning av dessa bränslen kan inträffa. Särskilt i båtar måste man ägna stor uppmärksamhet häråt (jfr anvisningar i K. M. K:s handbok n:r 1).

Bensol har något lägre värmevärde än bensin men ett betydligt högre oktanvärde. Till sina övriga egenskaper påminner bensol mycket om bensin och nyttjas som denna i förgasarmotorer. I Sverige brukas bensol oftast i blandning med bensin (Esso); blandningen har på grund av bensolhalten högre oktanvärde än ren bensin.

Motoralkohol (jfr Motorsprit) utgöres av etyl- eller metylalkohol eller en blandning av dessa ämnen; dessutom kan alkohol i blandning med andra ämnen brukas som m. Förgasarmotorer kunna drivas med etylalkohol enbart, om vissa anordningar vidtagas på motorn. Vanligen brukas dock blandningar av alkohol med bensin (lättbentyl). Vilket inblandningsförhållande som helst kan nyttjas, men bästa resultat erhålles med en blandning, innehållande 25 viktprocent alkohol, vilken kan användas i normala bensinmotorer utan ändringar. Alkoholen höjer bensinens oktanvärde (se ovan). Metylalkohol (metanol) brukas för vissa ra-

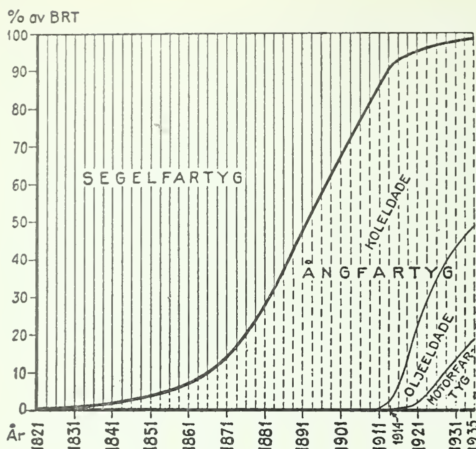

Bild 1. Den procentuella fördelningen av världens totala handelstonnage, fr. o. m. 1821, med hänsyn till framdrivningssättet.

cermotorer och blandas därvid ofta med etylalkohol (motorsprit i egentlig bemärkelse), eter eller bensol. Dessa bränsleblandningar äro tillåtna endast vid vissa tävlingar och sakna därför större praktisk betydelse. N. G-n.

***Motorcykel.** Även vattenkylda motorer förekomma någon gång på m. Bruket av ljuddämpare medför ej någon märkbar effektförlust, varför ljuddämparen ej bör förändras. Sättet att starta m. »med öppet spjäll», d. v. s. med ljuddämparen frånkopplad, är därför förkastligt. M. med sidvagn brukas ofta för godstransport. Antalet m. har under senare år oavbrutet sjunkit; vid slutet av 1936 voro i Sverige blott 46,000 m. inregistrerade. Den svenska tillverkningen av m. nedlades s. å. N. G-n.

Motorcykelförsäkring. För m. gäller i huvudsak dets. som för automobilförsäkring.

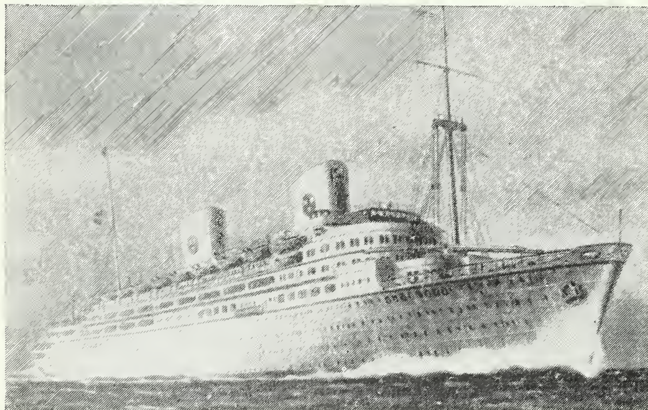

Bild 2. Svenska Amerikalinjens motorfartyg »Stockholm», under byggnad i Trieste 1937. 28,000 bruttoton, maskinstyrka 22,000 indikerade hkr, 19 knop, 1,350 passagerare, 190,5 m längd, 25,1 m bredd, 8,8 m djupgående.

***Motorcykelsport.** Vid tävlingar indelas motorcyklarna med hänsyn till motorns cylindervolym i klasser. De vanligaste äro kl. A med 250 cm³, kl. B med 250—350 cm³ och kl. C med 350—500 cm³ cylindervolym. N. G-n.

***Motorfartyg.** Dieselmotorer o. a. råoljemotorer ha under de senaste årtiondena fått starkt ökad användning för framdrivning av fartyg. 1914 utgjorde m. blott ½ % av världstonnaget, 1926 nära 19 %. Sverige har jämförelsevis mycket motordrivet tonnage (586,865 bruttoregisterton m. mot 919,962 bruttoton ångare 1936; av handelsflottans hela tonnage utgjordes 38,8 % av m.). Av det 1934—36 nybyggda handelstonnaget utgjorde m. 59 % (i Sverige 98 %). Särskilt på långa resor bli motordrivna lastskepp mer ekonomiska än koleldade. M:s hastighet har ökats till 15—17 knop för lastfartyg i transatlantisk linjefart, medan 10—12 knop länge ansetts tillräckligt för laståugarna. Man övergår även rätt mycket från fyrtakt- till tvåtaktmotorer samt inför på en del fartyg utväxlingsanordningar, varigenom motorerna kunna gå med relativt högt varvtal och propellrarna erhålla lägre och för verkningsgraden lämpligare varvtal. N. Lll.

Motorfordonsförordning. 1930 års m. (jfr Automobillagstiftning, suppl.) har avlösts av en ny av 23 okt. 1936 med reviderade bestämmelser om motorfordons beskaffenhet och utrustning, om besiktning, registrering, körkort m. m. De egentliga trafikreglerna för motorfordon finnas däremot icke längre i m. utan i den likaledes 23 okt. 1936 utfärdade nya vägtrafikstadgan (se d. o., suppl.). Föreskrifterna i 1930 års m. om yrkesmässig automobiltrafik och om uthyrningsrörelse skola t. v. alltjämt gälla (med några smärre ändringar). Å. M.

Motorfotogen, se Motorbränslen, ovan.

Motorförarnas helnykterhetsförbund (M. H. F.), en 1926 bildad riksorganisation med syfte att främja trafiksäkerheten. 1936 var medlemsantalet över 10,000, fördelade på 220 lokalavd. Medlemskap beviljas endast de körkortsinnehavare, som förbinda sig till helnykterhet. Sedan 1928 åtnjuter förbundet statsbidrag. Förbundsorgan är månadstidningen Motorföraren. 1932 bildades försäkringsbolaget Motorförarna, vilket utgör ett specialbolag för helnyktra bilförare. J. L. O.

***Motorgenerator,** elektriskt maskinaggregat, bestående av två eller flera, vanl. direkt axelkopplade maskiner, av vilka vissa drivas som motorer och upptaga elektrisk energi från ett nät, medan andra gå som generatorer och avge

Bild 1. Modern, snabbgående, bensindriven motorvagn, 400 hkr, maximihastighet 190 km/tim. System Bugatti; byggd för franska statsbanorna.

elektrisk energi. M. brukas för omformning av elektrisk energi, t. ex. från växelström till likström eller från växelström till växelström med annat periodtal. Jfr Elektriska maskiner, sp. 604 och suppl., sp. 1152. F. D-n.

Motorisēring. Vid världskrigets utbrott 1914 funnos i den franska armén omkr. 6,000 motorfordon, vid demobiliseringen 1919 omkr. 100,000. I den tyska armén voro motsv. siffror omkr. 4,000, resp. 40,000. Efter världskriget har utvecklingen medfört en alltmer ökad m. i alla arméer. Inom infanteriet kännetecknas m. av stridsvagnsförbandens utökning. Vid kavalleriet ha pansarbilsförband och bilburet kavalleri med kulsprutor och granatkastare (i Sverige benämnda bilskvadroner) tillkommit. Inom artilleriet äro luftvärnsförbanden motoriserade och dessutom i stor utsträckning det artilleri i övrigt, som ingår i armétrupperna. Härvid släpas i allm. det tyngre artilleriet bakom bilar eller hjultraktorer (bildragen transport), medan det lättare upplastas (bilburen transport). Vid samtliga stridande truppslag har trossen i allt större utsträckning motoriserats, särskilt vid kavalleriet och artilleriet. Till sin största omfattning har m. genomförts vid underhållstrupperna, framför allt vid de förband, som avses för transporttjänst, där anspannskompanier i stor utsträckning ersatts med bilkompanier. — Inom vissa stormaktsarméer ha hela divisioner eller ännu större förband motoriserats, så i Ryssland, Frankrike och Tyskland (i sistnämnda land en hel armékår). — Man talar ofta i samband med stridskrafternas m. om motoriserade och motormekaniserade trupper. I allm. avser det förra begreppet förband, där motorfordonen ingå endast som transportmedel (t. ex. bilskvadron), det senare åter förband, där dessutom stridsverksamhet äger rum från vissa motorfordon (t. ex. stridsvagns- och pansarbilsförband). — Beträffande den tekniska utvecklingen av stridsvagnar och pansarbilar se dessa ord, suppl. K. H-g.

Motorkryssare, se Motorbåt, sp. 376.

Motorskydd, anordning för automatisk urkoppling av en elektrisk motor vid inträffande kortslutning, överbelastning, spänningsavbrott o. dyl. M. kan uppbyggas av elektriska säkerhetsapparater (se d. o., även i suppl.) eller av automatiska strömbrytare eller ock av bådadera. Vanligaste kombinationen är nollspänningsskydd (se d. o., suppl.) och överbelastningsskydd. Det sistnämnda i sin tur består av säkerhetsapparater eller strömbrytare, vanl. med termisk utlösning, varigenom motorns egen belastningsförmåga i viss mån efterbildas. M. inbygges ofta i ett motorskåp (se nedan). F. D-n.

Motorskåp, sammanbyggd, kapslad enhet för anslutning och skydd av elektrisk motor. M. innehåller vanl. tillslagningsströmbrytare, med eller utan startapparat (se d. o., suppl.), vidare amperemeter och motorskydd (se d. o., ovan). F. D-n.

***Motorsprit,** se även Motorbränslen, ovan.

***Motortorpedbåt.** M. ingå numera (1937) i så gott som alla nationers flottor. Sovjetunionen har sålunda i Östersjön 60, i Svarta havet 20 och i Östasien 30 m. I den under nyskapning varande tyska flottan ingår en motortorpedbåtstyp, bestyckad med två 50,8 cm torpedtuber och en kulspruta. Taktiken för m. bygger på massverkan genom samtidigt och från olika håll ansatta anfall. Enl. 1936 års försvarsbeslut skall i sv. flottan i fred hållas några m. som mönsterbåtar och för personalutbildning; behovet vid mobilisering anses böra fyllas genom nybyggnader. Ö-g.

***Motorvagn.** De för järnvägsdrift avsedda m., d. v. s. vagnar med egen kraftkälla (i motsats till vagnar, drivna från yttre kraftkälla över elektrisk kontaktledning), ha under det senaste årtiondet utvecklats snabbt. Ångvagnar enl. äldre system (Sentinel, Purrey m. fl.) byggas väl fortfarande, huvudsakl. i England, men de väsentliga framstegen hänföra sig till vagnar, drivna av förbränningsmotorer av olika slag. De ackumulatordrivna vagnarnas användning har hämmats därav, att ackumulatorbatteriernas vikt och kostnad motverka inbyggande av de stora effekter, som krävas vid modern snabbtrafik.

Den moderna motorvagnstekniken har i

Bild 2. Snabbgående dieselmotortåg, 1,000 hkr, 120 km/tim., elektrisk överföring. Danska statsbanorna.

hög grad stimulerats av automobilkonkurrensen (jfr Järnväg, suppl.). Motorvagnsdrift har först upptagits vid småbanorna men efter hand även vid huvudbanor för att tillgodose behovet av snabbgående persontåg i mindre enheter.

Kapaciteten hos motorvagnståg varierar i regel mellan 50 och 150 platser, allteftersom tåget bildas av en enda vagn eller sammansättes av två (dubbelvagnar) eller flera vagnsenheter. På senare tid (1934) har man dock i U. S. A. byggt tåg om 6 vagnar, och dylika om 9 vagnar kunna snart väntas.

Den maskinella utrustningen består av en eller flera motorer för bensin, bensol, sprit, diesel- eller solarolja eller för kombinationer av de tre förstnämnda bränslena. Dessa ställa sig rätt dyrbara (särskilt gäller detta bensinen), varför diesel- och råoljemotorerna efter hand fått ökad användning. Överföringen av motoreffekten till drivhjulen sker antingen på direkt mekanisk väg eller med hjälp av ett till förbränningsmotorn anslutet elektriskt generatormaskineri, som driver elektriska motorer, kopplade till axlarna (jfr Dieselelektrisk järnvägsdrift, suppl.). Den direkta mekaniska överföringen, vanl. bestående av växellåda i kombination med något elastiskt kopplingselement, är enklast och billigast och förekommer i stor utsträckning för överföring av mindre effektbehov, medan det elektriska systemet kommit i bruk för överföring av större effekter, för vilken det mekaniska systemet ännu är mindre driftsäkert och svårligen medger erforderlig elasticitet i manövreringen. Gränsen mellan de båda systemen ligger f. n. vid 200—400 hkr men förskjutes stadigt uppåt.

I syfte att nedbringa kraftförbrukningen och öka manövreringsförmågan har man i nyare konstruktioner särskilt eftersträvat viktbesparing, för vilket ändamål man använt mycket snabbgående motorer samt specialstål, lättmetaller och svetsade konstruktioner. För att nedbringa luftmotståndet brukas allt oftare strömlinjeformade konturer. För att minska stötar och vibrationer vid högre hastigheter har man ofta använt gummi i underredets förband. Även gummifjädring i hjulen brukas, antingen i form av pneumatiska hjulringar (t. ex. i de franska Michelinvagnarna) eller, vanligare, genom inläggning av gummiskivor eller klotsar mellan hjulring och nav.

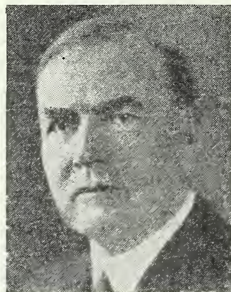
M. av dessa moderna typer byggas för maximala körhastigheter av 150—175 km/tim. i huvudbanetrafik och 80—120 km/tim. vid mindre banor.

Bild 1 visar ett exempel på en expressvagn (Bugatti) med mekaniskt överföringssystem. Vagnen väger 15 ton och har en maskineffekt av 400 hkr, fördelad på två snabbgående bensinmotorer (2,500 varv/min.), maximihastigheten 190 km/tim. och medelhastigheten (enl. körplan) 110 km/tim. Den är byggd helt av stål och aluminium och försedd med central förarhytt (synlig över vagnstaket).

Bild 2 visar ett motorvagnståg, tillhörigt danska statsbanorna och i trafik sedan 1935. Tåget, som är av dieselelektrisk typ, består av tre vagnsektioner, vilande på fyra boggier, och är utrustat med fyra dieselmotorer om sammanlagt 1,000 hkr. Dieselaggregaten äro parvis anbragta över de yttre boggierna och manövreras samtliga från endera av de förarhytter, som finnas i tågets ändar. På mittboggierna äro anbragta fyra elektriska motorer. Tåget väger omkr. 130 ton, rymmer omkr. 160 resande och kan komma upp till en hastighet av 135 km/tim. J. K.

Motovi'licha [mәta-], se Molotovo, suppl.

Motsken, *astron.*, se Zodiakalljus.

***Mott,** J. R. Bland M:s många arbeten märkas vidare »The present days summons to the world mission of christianity» (1931) och »Cooperation and the world mission» (1935). Biogr. av B. Mathews (1934; sv. övers. s. å.). A. W–r.

***Motta,** G., var Schweiziska edsförbundets president även 1932 och är det ånyo 1937. Vid sitt 20-årsjubileum 1937 som led. av förbundsrådet (de senaste 17 åren som utrikesminister) utgav M. en samling tal, »Testimonia temporum». E–s H-d.

Mottram [må'trәm], Ralph Hale, engelsk författare (f. 1883), banktjänsteman till 1927.

M. deltog i världskriget, som gav honom stoff till en stor romanserie, »The spanish farm trilogy», bestående av »The spanish farm» (1924), »Sixty-four, ninety-four» (1925) och »The crime at Vanderlynden's» (1926), M:s förnämsta verk; vad han skildrar är framför allt det engelska psyket. »Our Mr. Dormer» (1927), om en släkt av bankmän, »The english miss» (1928), som med fint förstående tecknar den engelska medelklasskvinnan, och »The boroughmonger» (1929), en vy av landsortsstaden före 1832, söka alla göra rättvisa åt engelska lynnen. Hans senare romaner och berättelser äro svagare. 1930 kommo »Poems new and old». R-n B.

Mottrycksturbin, se Ångturbin, sp. 1325.

Moulton [mōu̯'ltən], Forest Ray, nordamerikansk astronom (f. 1872), prof. i Chicago 1903—27, därefter medlem av Carnegie institution. M. är känd för sina undersökningar över trekropparsproblemet och den tills. m. T. C. Chamberlin (se d. o.) uppställda planetesimalteorien (se Solsystemet och Geokemi, suppl., sp. 410). Han har även utgivit flera mycket använda läroböcker i astronomi, ss. »Introduction to celestial mechanics» (1902; omarb. uppl. 1914; ty. uppl. 1927) och »Introduction to astronomy» (1906; flera uppl.). K. Lmk.

Mount Desert island [mau̯'nt de'zət ai̯'lənd], bergig, skogklädd ö vid kusten av Maine, U. S. A., mycket besökt som sommarvistelseort. En del av M. bildar Acadia national park (avsatt 1919).

Mount Rushmore [mau̯'nt ra'ʃmå], bergstopp i Black hills, Syd-Dakota, U. S. A.; 1,890 m ö. h. Jfr Borglum, G., suppl.

Mouscron [moskrå'], flaml. Moeskroen, stad i belg. prov. Västflandern, 10 km s. s. v. om Kortrijk, nära franska gränsen; 35,682 inv. (1936). Järnvägsknut; textilindustri, möbel- och tobaksfabriker.

Mowinckel, Agnes, norsk skådespelerska (f. 1875), kusin till S. O. P. M:s fader. Debuterade i Bergen 1899 och har varit skådespelerska och instruktris vid flera olika norska scener (Nationaltheatret 1925—27, Det ny theater sedan 1932). Hon har särskilt gjort sig gällande i Ibsenrepertoaren (fru Inger till Östråt, fru Alving i »Gengangere»). O. W-n.

***Mowinckel,** J. L., var stats- och utrikesminister 1928—31 samt 1933—35.

***Mozart,** W. A. Nya biogr. av bl. a. R. Haas (1933), A. de Hevesy (s. å.) och R. Pitrou (1935). Av Mozart-Jahrbuch utkommo tre årg. 1923 (ej 1922)—29, redig. av H. Abert.

Mr G [mi'stə -], det namn, under vilket Gustav V uppträder vid tennistävlingar.

M/S, förk. av eng. *motor ship,* motorfartyg.

***Muir,** R., har vidare utgivit bl. a. »How Britain is governed» (1930), »The interdependent world and its problems» (1933) och »A brief history of our own times» (1934).

***Muka,** E., dog 1932.

***Mukden,** numera off. Shen-yang, hade 443,229 inv. 1936. Flyghamn med linjer till bl. a. Dairen och Tokyo. M. är ej längre huvudstad; kejsaren och regeringen i Manchoutikuo (se d. o., suppl.) ha sitt säte i Sinking (f. d. Chang-chun).

***Mukhtar pascha,** M., dog 1935.

***Mulcahy,** R. J., lämnade posten som inrikesminister 1932.

Mulert [mō'lərt], Hermann, tysk evangelisk teolog (f. 1879), sedan 1917 prof. i systematisk teologi i Kiel. M. har gjort betydande insatser i Schleiermacher- och bekännelseforskningen. Viktigare skr.: »Die Lehrverpflichtung in der evangelischen Kirche Deutschlands» (1904; 2:a uppl. 1906), »Schleiermacher» (1918), »Konfessionskunde» (1927), »Religion, Kirche und Theologie» (1931) och »Schleiermacher und die Gegenwart» (1934). M. utgav 1922 2:a, utökade uppl. av W. Diltheys »Leben Schleiermachers», I (1870). Hj-r Lth.

***Mull.** 1. Jord, helst humushaltig och smulig (jfr Mulljord). — 2. (*Bergsv.*) Jordliknande malmpulver. — 3. (*Lantbr.*) Humus, helst i jorden inblandad humus. — 4. (*Skogsv.*) En lucker och smulig typ av humuslager (se d. o., suppl.). L.-G. R-ll.

Muller [ma'lə], Herman Joseph, nordamerikansk ärftlighetsforskare (f. 1890). M., som tillhört Th. H. Morgans forskargrupp vid Columbia university, var prof. vid Texas university 1920—33 och flyttade sedan till Ryssland, där han knutits till inst. för ärftlighetsforskning i Moskva. Han har lämnat viktiga bidrag till bananflugans genetik och riktat andra områden av ärftlighetsläran genom skarpsinniga tolkningar och tillämpningar av sina rön. M:s framgångsrika försök att framkalla mutationer och kromosomförändringar genom röntgenbestrålningar ha varit banbrytande. Han har bl. a. utgivit »Out of the night» (1936). O. H-n.

Muller, J. P., se Müller, J. P.

Mulliken [ma'likən], Robert Sanderson, nordamerikansk fysiker (f. 1896), prof. i Chicago 1928. Har särskilt studerat bandspektra, dessas samband med grundämnenas isotoper och vissa analogier mellan band- och linjespektra. M. införde 1924 halvtaliga kvanttumtal i teorien för bandspektra (se Atom, suppl., sp. 316 f.). Sv. B-r.

Mullit, ett på ön Mull utanför Skottland som mineral förekommande aluminiumsilikat med en approximativ sammansättning

$$3\,Al_2O_3 \cdot 2\,SiO_2 \text{ (trol. } 18\,Al_2O_3 \cdot 13\,SiO_2\text{)}.$$

Det ingår även i porslin och stengods och förekommer som slagg i stål. A. W-n.

Mullsjö, stationssamhälle i Nykyrka och Habo socknar, Skaraborgs län, vid sträckan Falköping—Jönköping av S. stambanan, invid Mullsjön; 682 inv. (1936), därav 597 i Nykyrka. M. är en livligt besökt kurort (omkr. 250 m ö. h.). I bivatten till Mullsjön (18 m djup) bedrives forellodling genom a.-b. Mullsjö fiskodling (gr. 1915).

Multān, stad i britt.-ind. prov. Punjab, vid Chenab, 325 km v. s. v. om Lahore; 119,457 inv. (1931), övervägande muhammedaner. Garnisonsort och viktig handelsstad; tillv. av schalar och mattor.

Multi'pel skleros [-å's], dets. som d i s s e m i n e r a d s k l e r o s, se R y g g m ä r g s s j u k d o m a r, sp. 1281.

Mu'ltiplextelegrafering, se T e l e g r a f, sp. 76.

***Multrå.** Litt.: J. Nordlander, »Ordbok över Multråmålet» (1933).

Mumford [ma'mfəd], L e w i s, nordamerikansk författare (f. 1895), har föreläst i sociologi och litteratur vid skilda högskolor och lärda institutioner, är led. av styrelsen för den högre undervisningen i New York. M. är en av U. S. A:s inflytelserikaste kritiker. Av hans böcker må nämnas »The story of utopias» (1922), »Sticks and stones, a study of american architecture» (1924), »The golden day» (1926), en banbrytande monogr. över Herman Melville (1929), »The american taste» (s. å.), »The brown decades» (1931) och »Technics and civilization» (1934). R-n B.

***Munch,** E. Monogr. av P. Gauguin (1933) och J. Thiis (s. å.).

***Munch,** P. A. Nyare litt.: S. Dahl, »P. A. M. i Vatikanets arkiv» (i festskrift till Wilhelm Munthe 1933).

***Munch,** P. R., är fortfarande utrikesminister och led. av den danska delegationen vid N. F. 1934—36 var M. Danmarks representant i N. F:s råd.

***Munch-Petersen,** H. V., dog 1934. Han blev jur. hedersdr i Uppsala 1932.

***Munck,** A. F. Litt.: »Konung Gustav III:s brevväxling med A. F. M.», utg. av H. Donner (1933).

***Munck,** B. O. C., dog 1935 16/2. 1927 bildade M. i Stockholm i samråd med polismästaren och med överståthållarens gillande en beväpnad, frivillig sammanslutning på omkr. 4,000 man med uppgift »att på polisledningens order ställas till dennas förfogande som ett yttersta medel att hävda samhällets nödvärnsrätt». Sammanslutningen, som hölls hemlig, blev 1931 till sin existens känd, varefter den under benämningen Munckska kåren utsattes för en häftig opposition från vänsterpressen och vänsterpartierna i riksdagen. Efter stiftandet av en närmast mot kåren riktad förbudslag blev den 1932 upplöst. C. A. E.

Munck af Rosenschöld, A x e l G a b r i e l M o r t i m e r, ämbetsman (f. 1873 21/7), brorsons son till E. Z. M. Avlade fil. lic.-examen i Lund 1901 och hovrättsexamen 1903, tjänstgjorde vid sv. Karlstadsdelegationen 1905, blev 1909 sekr. och ombudsman i Vattenfallsstyrelsen, 1917 statssekr. i Ecklesiastikdep., var 1929—30 t. f. landshövding i Kronobergs län och är sedan 1931 landshövding i Jämtlands län. M. är sedan 1929 g. m. arkeologen H a n n a R y d h (se d. o.). E. Spr.

***Munck af Rosenschöld,** E., dog 1869 (ej 1868).

***Munck af Rosenschöld,** E. Z., dog 1840 (ej 1838).

Mu'ngos, se M a n g u s t s l ä k t e t.

Muni [mjō'ni], P a u l, nordamerikansk filmskådespelare av judisk börd (f. 1895 i Polen), hette urspr. M u n i W e i s e n f r e u n d. M. flyttade till U. S. A. som barn, började utbilda sig till violinist men kom redan tidigt till judiska teatern i New York, som han också följde på dess turnéer. På engelskspråkig teater slog han igenom 1931 i Elmer Rices »Counsellor-at-law». Som filmskådespelare har M. sedermera nått världsrykte. Genombrottsfilmen var den i Sverige förbjudna »Scarface». Därefter följde bl. a. de stora filmerna »Jag är en förrymd kedjefånge», »Svart raseri», »Louis Pasteur», »Den goda jorden» och »Émile Zola», med vilka M. befäst sin ställning som en av den nuv. filmens mest betydande karaktärsskådespelare. R. A-g.

***Municipalsamhälle.** Om nya valbestämmelser se K o m m u n, suppl.

Munk, Kaj Harald Leininger, dansk författare (f. 1898), tog teol. ämbetsexamen 1928 och blev präst i Vedersö s. å. M. debuterade 1928 med skådespelet »En idealist», med Herodes som huvudfigur. Senare dramer äro »I brændingen» (1929; ej uppf.), »Cant» (1931; om Henrik VIII och kardinal Wolsey), »Ordet» (s. å.), ett slags omdiktning av »En idealist» och M:s ojämförligt starkaste verk, »De udvalgte» (1933), en misslyckad omstuvning av »Hamlet» (1935) och »Sejren» (1936). M. har vidare skrivit resebreven »Vedersö—Jerusalem retur» (1934), verserna »Knaldperler» (1936), jaktskisserna »Liv og glade dage» (s. å.) och »10 Oxford-snapshots» (s. å.; sv. övers. 1937). M:s alstring är mycket ojämn och oberäknelig, men i sina bästa scener förenar han stark dramatisk kraft med djärv och originell gestaltning. Hans dramer ha till huvud-

motiv »övermänniskan», som gör uppror mot kärlekens gud, mannen, som är h. o. h. uppfylld av viljan till makt men besegras, vars tro på sig själv brister sönder. Att M. i »Ordet» lät undret ske på scenen, väckte utomordentligt uppseende och långvarig diskussion. R-n B.

***Munkedal.** Folkmängden hade 1936 stigit till 2,560 inv., därav 1,674 i själva industrisamhället och 886 i stationssamhället.

***Munkfors,** kapellförsamling. Med M. bildar Ransäter numera en kyrklig samfällighet.

***Munkfors,** forssträcka, har utbyggts med Atorps kraftverk (12,000 hkr), färdigt 1933.

***Munksjö a.-b.** har sedan 1931 aktiekap. 14,988,900 kr. Sulfatmassetillv. för avsalu uppgår till 18,000 ton årl. M. äger sedan 1931 Fiskeby fabriks a.-b. och Lagamills a.-b.

***Munksunds a.-b.** har sedan 1934 aktiekap. 5 mill. kr.

***Munktells mek. verkstads a.-b.** övertog 1932 en del av J. & C. G. Bolinders mek. verkstads a.-b:s rörelse och ändrade i samband härmed sitt namn till a.-b. Bolinder-Munktell (se Bolinders, J. & C. G., mekaniska verkstads a.-b., suppl.).

***Munktorps kontrakt.** Lillhärad överfördes 1 maj 1934 till Västerås stifts domprosteri.

Munters, Carl Georg, ingenjör (f. 1897 $^{22}/_{3}$). M. utexaminerades från Tekn. högskolans fackavd. för skeppsbyggnad 1922 och är sedan 1923 anställd vid Platen-Munters' refrigerating system a.-b., Stockholm, för utveckling av det av honom i samarbete med B. von Platen uppfunna kylskåpet (se Kylmaskin, sp. 398 f.). E. Hlr.

Munters, Vilhelms, lettisk politiker och ingenjör (f. 1898), deltog i världskriget och lettiska frihetskriget 1918—19 och gjorde omedelbart därefter sina diplomatiska lärospån vid förhandlingar om handelsavtal. 1930 blev han delegerad vid N. F:s församling, utnämndes 1933 till generalsekr. i utrikesministeriet och blev juli 1936 utrikesminister.

Munthe, Alf, målare, tecknare (f. 1892 $^{8}/_{5}$), son till A. W. M. Var elev vid Konstakad. i Stockholm 1911—12, studerade tidvis utomlands. M:s dekorativa målningar, bl. a. i Frimurarbarnhusets samlingssal 1930, kartonger till textilarbeten etc. och teckningar visa en artistisk förfining i uppfattning och utförande. Nationalmuseum i Stockholm äger M:s »Motiv från Trosa» och »Självporträtt», båda i olja. E. L-k.

***Munthe,** Axel, har ytterligare utgivit »En gammal bok om människor och djur» (1931). Han har donerat dels till skydd av fågellivet på Capri och av vilddjursfaunan i Sverige, dels till blinda lappar.

***Munthe,** G. L. Av hans bok »Gamla möbler» utkom 4:e, utökade uppl. 1932. M. har även skrivit om »Moderna möbler» (1931) och »Gammalt silver» (s. å.; tills. m. A. Posse).

***Munthe,** G. P. F. W. Litt.: »G. M. 1849—1929. Et minneskrift» av Erik Werenskiold, Pola Gauguin, Wilhelm Munthe (om G. M. och hans släkt) m. fl. (1929); »Norske folkeviser, skrevne og illustrerte av G. M.» (1933).

***Munthe,** L. W:son, dog 1937 $^{8}/_{1}$.

***Munthe,** A. W:son, dog 1933 $^{29}/_{1}$. Nekrolog i Studier i Modern Språkvetenskap, 12, 1934.

Munthe-Kaas [-kås], Elisabeth, norsk sångerska (f. 1883). Anlitas ofta som sopransolist vid körkonserter och har flerstädes i Norden blivit känd även som romanssångerska med norsk repertoar. H. G-t.

Munthe-Kaas [-kås], Herman, norsk arkitekt (f. 1890). Var efter studier i Oslo och vid Tekn. högskolan i Stockholm (1919) lärare vid arkitektakad. i Oslo 1923—26. Sedan 1922 har M. i samarbete med arkitekt Gudolf Blakstad uppfört Konstnärernas hus i Oslo (1930), rådhuset i Haugesund och Odd-fellowhuset i Oslo (1934). Sistnämnda byggnad är en funktionalistiskt konstruktiv järnbetongskapelse, som inrymmer lokaler för teater, biograf, ordenssalar och kontorsrum. E. L-k.

***Muonionalusta** hade 1,103 inv. 1937. Kyrkbyn, som heter Muodoslompolo, är ändpunkt för Sveriges nordligaste postdiligenslinje (Pajala—Muodoslompolo). Pajala och M. utgöra en kyrklig samfällighet.

***Mur,** Murverk. Litt.: »Hantverkets bok», d. 4, »Mureri» (1936).

***Muratov,** P. P., är f. 1881.

***Murko,** M., är f. 1861 (ej 1860). Han avgick 1931 som prof. i Prag och har sedan bl. a. fortsatt sina undersökningar av sydslavisk folkepik.

***Murmansk** beräknades 1933 ha 37,200 inv. Industrien har snabbt utvecklats och omfattar numera även bl. a. stora sågverk, fiskkonservfabriker och skeppsvarv.

M. är numera en av huvudorterna för det sovjetryska utforskandet av Ishavet, och en talrik isbrytarflotta är förlagd dit (docka för isbrytare). Flygförbindelse är ordnad från M. (land- och sjöflygstation) till Leningrad. Stridskrafterna i kretsen M. ha förstärkts till sannolikt högst en infanterifördelning jämte flyg. Inloppet till Kolafjorden har befästs, och örlogsbasen Poljarnoje (se d. o., suppl.) har utvecklats, samtidigt som antalet dit förlagda jagare och u-båtar ökats. C. A. E.

Murnau [mo'r-], Fred W., tysk filmregissör (1890—1931). M. genomgick efter universitetsstudier Max Reinhardts teaterskola och kom småningom till filmen, där han gjorde en betydande insats och skapade sig ett namn som en av stumfilmstidens stora regissörer. Bland hans tyska iscensättningar märkas »Dracula», »Tartuffe», »Sista skrattet» (de båda sistnämnda med Emil Jannings) samt »Faust» (med Gösta Ekman och Jannings). M., som 1927 reste till Hollywood, iscensatte där bl. a. »Soluppgång» och Söderhavsfilmen »Tabu». R. A-g.

Murphy [mə'fi], William Parry, nordamerikansk läkare (f. 1892), lärare i medicin

vid Harvard-univ. M. erhöll tills. m. G. Minot (se d. o.) och G. H. Whipple (se d. o., suppl.) Nobelpriset 1934 för upptäckten av den effektiva leverterapien vid perniciös anemi. Se vidare Blodbrist och Minot, G., båda i suppl. Tillg.

*Murray, eng. bokförläggarsläkt. Ny litt.: G. Paston, »At John Murray's» (1932).

*Murray, sir Gilbert, blev emeritus 1936. M. har vidare skrivit bl. a. »The classical tradition in poetry» (1927), »The ordeal of this generation» (1929) och »Aristophanes» (1933). 1936 ägnades honom en festskrift.

Murray [ma'ri], Mae, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1894). Började som balettflicka hos Ziegfeld Follies men övergick till filmen och tillhörde stumfilmstidens stjärnor. Hennes mest kända film är »Glada änkan», där hon spelade mot John Gilbert. R. A-g.

***Murray,** R., dog 1932.

Murri [mo'ri], Romolo, italiensk politiker och författare (f. 1870). Prästvigdes 1893, framträdde kort därpå som en av de ivrigaste representanterna för modernismen inom den katolska kyrkan och var bl. a. från 1900 chef för Democrazia cristiana och red. för Domani d'Italia. 1903 förbjöds Democrazia av Pius X. Då den dock reorganiserades, blev M. 1907 avsatt från prästämbetet samt 1909 bannlyst. Han utträdde då ur kyrkan och har sedan verkat som deputerad och essäist. Goda bidrag till italiensk samhällshistoria äro »Battaglie d'oggi» (4 bd, 1901—04), »Della religione, della chiesa e dello stato» (1910), »Lo stato e i partiti politici in Italia nel dopoguerra» (1921), »La conquista ideale dello stato» (1923) etc. G. B-h.

Murry [ma'ri], John Middleton, engelsk författare (f. 1889), tidningsman, har medarbetat i Times Literary Supplement, redigerat »Adelphi» 1923—30 m. m. M. har skrivit dikter och litteraturkritiska verk: »Aspects of literature» (1920; ny uppl. 1934), »The problem of style» (1922), »Keats and Shakespeare» (1925), »Studies in Keats» (1930), »Son of woman» (1931; om D. H. Lawrence), »William Blake» (1933), »The life of Katherine Mansfield» (s. å.; tills. m. Ruth E. Mantz), »Shakespeare» (1936) och självbiografien »Between two worlds» (1935). »The life of Jesus» (1926) och »God» (1929) äro subjektiva religiösa spekulationer. I »The necessity of communism» (1932) hävdar han en kommunistisk åskådning. Han är en av Englands mest kända kritiker, har fin smak och skarpsinne men förlorar sig också i obevisliga hypoteser och envis polemik. R-n B.

Muschg [moʃk], Walter, tysk-schweizisk litteraturhistoriker (f. 1898), docent i Zürich, har skrivit två arbeten om H. von Kleist (1923, 1928), »Der dichterische Charakter» (1929), »Gotthelf. Die Geheimnisse des Erzählers» (1931), »Gegenwart und Altertum» (1932), »Die Mystik in der Schweiz, 1200—1500» (1935) och skönlitterära verk. R-n B.

***Museum.** Litt.: Huvudarbeten rörande äldre museihistoria äro D. Murray, »Museums, their history and their use» (3 bd, 1904; bd 2—3 utgöra museibibliogr.), och J. von Schlosser, »Die Kunst- und Wunderkammern der Spätrenaissance» (1908); se även M. P:n Nilsson, »De arkeologiska upptäckterna» (1933), och P. H. Stemmermann, »Die Anfänge der deutschen Vorgeschichtsforschung» (1934). Rörande äldre svenska museer jfr bl. a. arbeten av N. Zenzén (se d. o.) och litt. vid art. Stobæus, K., suppl. Jfr också Fornkunskap, suppl. Allmänna synpunkter på museiväsendet i F. Kenyon, »Libraries and museums» (1930). Om m. se vidare uppsatser i Svenska museimannafören:s tidskr. Svenska Museer 1932 ff., Fornvännen, Fataburen, Rig m. fl. publikationer. Institut international de coopération intellectuelle utger tidskrifterna Museion (1927 ff.) och Musées Scientifiques (1933 ff.). Jfr Archives du Muséum National d'Histoire Naturelle, Paris, Volume du Tricentenaire, 1935. B. H-d.

***Musikaliska akademien.** Preses är sedan 1932 R. Sandler. Biblioteket förestås sedan 1933 av G. Morin. — Sedan 1936 är Kungl. teaterns operaskola knuten till Konservatoriet under ledning av akad:s läroverksstyrelse och närmast av Konservatoriets dir.; för skolans verksamhet disponeras en del av avkastningen från Kristina Nilssons fond. Ny litt.: O. Morales, »Kungl. Musikaliska akademien 1921—31» (1932). H. G-t.

***Musikfester.** Radikalt betonade internationella m. ha årl. anordnats av Internationella sällskapet för samtida musik (den första i Salzburg 1923). Under senaste år har också Ständiga rådet för internationellt samarbete mellan kompositörer i förening med äldre organisationer anordnat internationella m., den första i Hamburg 1935, en senare i Stockholm 1936. — Senaste nordiska m. höllos i Helsingfors 1932 och i Oslo 1934. H. G-t.

***Musikforeningen** i Köpenhamn upphörde 1931 med sin konsertverksamhet.

***Musikföreningen** i Stockholm upphörde 1924 med sin konsertverksamhet och ombildades 1935 till en förening för understödjande av svenska tonsättare och svenskt musikliv. H. G-t.

***Musikinstrument,** se även Elektriska musikinstrument, suppl.

***Musikpersonalen.** Vid armén bli enl. 1936 års försvarsordning musikkårerna av tre typer. Typ I (40 man) organiseras vid Svea livgarde och Norrbottens reg:te, typ II (26 man) vid övriga inf.-truppförband, typ III (18 man) vid Livreg:tet till häst, Skånska kav.-reg:tet, Göta art.-reg:te, Smålands arméart.-reg:te, Karlsborgs luftvärnsreg:te och Skånska trängkåren. C. A. E.

Musil [mo'-], Robert, österrikisk författare (f. 1880), fil. dr, ingenjör, har skrivit romanerna »Verwirrungen des Zöglings Törless» (1906), »Vereinigungen» (1911), »Die

Schwärmer» (1921), »Drei Frauen» (1924) och »Der Mann ohne Eigenschaften» (2 bd, 1930—33) m. fl. M:s motiv och psykologiska uppfattning visa starkt beroende av S. Freud. R-n B.

Musjanov [moʃa'nåf], N., bulgarisk politiker, se Bulgarien, suppl., sp. 733.

Muskogee [maskå͞u'gī], stad i ö. Oklahoma, U. S. A., nära Arkansas river, 190 km ö. n. ö. om Oklahoma city; 32,026 inv. (1930). Handelscentrum, viktig järnvägsknut; flyghamn. Petroleumraffinaderier, bomullsindustri.

***Muskö.** Ung. mitt över Muskön fullbordades 1934 M. kanal; 360 m lång, 8 m bred (i vattenlinjen) och 1,7 m djup. Kanalen följer den gamla s. k. ryssleden, som var i bruk under 1700-talet men till följd av landhöjningen efter hand uppgrundades. Ludvigsberg har sålts till statens jordnämnd och styckats.

***Musorgskij,** M. P. »Boris Godunov» uppfördes 1928 i Leningrad i enlighet med den s. å. publicerade ursprungliga versionen och har senare även annorstädes givits i samma form. M:s pianocykel »Tavlor på en utställning» har i instrumentering av Ravel blivit känd även som orkesterverk. Biogr. av K. von Wolfurt (1927), V. Fédorov (1935) och Mary Tibaldi-Chiesa (s. å.). H. G-t.

Mu'ssert, Adrian, holländsk ingenjör och politiker (f. 1894), grundade dec. 1931 Nationaalsocialistische beweging in Nederland (se d. o., suppl.), vars ledare han sedan dess varit. R. C-n.

***Mussolini,** B., är alltjämt den obestridde ledaren av Italiens såväl inrikes- som utrikespolitik. Han har även på senare år själv varit nominell chef för de flesta ministerierna men överlät juni 1936 utrikes-, kolonial- och korporationsdepartementen på andra. Om de senare resultaten av hans politik se Italien, suppl., sp. 815 f. I ett tal i Bologna 24 okt. 1936 fördelade M. de senare årens utveckling på tre perioder. Den första slutade 1929 med försoningen med katolska kyrkan i Lateranfördraget, den andra 1934 med korporativstatens genomförande, varefter imperiets period vidtog, inledd med kolonialfördraget med Frankrike jan. 1935 (se Italien, suppl., sp. 815) och fortsatt med Abessiniens erövring 1936. Med en målmedvetenhet, som icke visade någon tvekan, ledde M. icke blott kriget utan också kampen mot sanktionerna, vilka sistnämnda mer än något annat bidrogo att åstadkomma en nationell samling. M:s personliga auktoritet och popularitet inom landet blevo genom dessa yttre framgångar i hög grad stegrade, och de ha hittills vidmakthållits bl. a. genom en både återhållsam och effektiv diplomati, som dels åstadkommit ett närmande till Tyskland (vid utrikesminister Cianos besök där okt. 1936), dels syftat att återställa ett gott förhållande till sanktionspolitikens främsta banerförare, England (Medelhavsavtal vid årsskiftet 1936/37). Den italienska politiken under spanska inbördeskriget har dock på nytt givit anledning till starka slitningar med såväl England som Frankrike. M. gjorde sept. 1937 ett uppmärksammat besök i Tyskland. Hans skrifter ha börjat utges i en samlad uppl., »Scritti e discorsi. Edizione definitiva» (hittills 10 bd, 1934—36). L-ts.

Mussoorie [masō'ri], stad i nordvästligaste hörnet av Förenade provinserna Agra och Oudh, Indien, på en av Himalajas yttre kedjor; omkr. 17,000 inv. Rekreationsort.

Mu'stelus, se Hajar, sp. 285, och Fiskar, bild 13.

Musy [myzi'], Jean Marie, schweizisk advokat och politiker (f. 1876). Medlem av förbundsrådet 1920—34 (förbundspresident 1925 och 1930) och av nationalrådet 1914—19 samt från 1935, har M. varit de katolskkonservativas mest framträdande partiman. I förbundsrådet förestod han finansdep. men måste avgå efter en fällande folkomröstning. Han har sedan dess lett en »antimarxistisk» kampanj och agiterat för ett korporativt statsskick. E-s H-d.

***Mutation.** 2. Begreppet m. fattas numera dels som en förändring av ett arvsanlag eller en gen (faktor- eller genmutation), dels som varje ärftlig förändring, vilken icke kan återföras till Mendelska klyvningsprocesser. M. i den senare, vidare bemärkelsen framträda vanl. som i mikroskopet synliga förändringar av cellkärnans kromosomuppsättning (kromosommutationer, stundom kallade aberrationer). Följ. fall höra hit: fördubbling eller mångdubbling av kromosomuppsättningen (polyploidi; jfr Artbildning, suppl., t. ex. *Oenothera gigas*); förekomsten av en eller flera extrakromosomer, varigenom polysomiska typer uppkomma (t. ex. *Oenothera lata*, former av spikklubba); stundom bortfall av en hel kromosom; fördubbling av ett stycke av en kromosom (duplikation); bortfall av ett kromosomstycke (*deficiency*); olika slags omlagringar av kromosomstycken (inversioner, translokationer). Polyploida typer äro mycket vanliga och kunna framkallas experimentellt, t. ex. genom köld- eller värmebehandling av blomknoppar. Typer med extrakromosomer kunna uppkomma bl. a. som resultat av *non-disjunction*, varvid två i reduktionsdelningen parade kromosomer icke gå åtskils utan åt samma håll, så att den ena dotterkärnan får en kromosom för mycket och den andra en för litet. Duplikationer, inversioner, translokationer och *deficiencies* kunna framkallas genom röntgenbestrålning. *Deficiencies* ha ofta dödande eller letal verkan (letalmutationer), antingen på organismen i dess helhet eller t. ex. endast på pollenkornen. Vissa slags m. synas kunna hänföras till ärftliga förändringar av cellernas plasma (plasmamutationer).

M. äro antingen spontana, d. v. s. uppkomna utan känd yttre orsak, eller indu-

c e r a d e, d. v. s. med konst framkallade, oftast med hjälp av röntgenbestrålning. Även genmutationer kunna framkallas med röntgen, i vissa fall medelst kemikalie- eller temperaturbehandling. Om genmutationernas natur är f. ö. föga bekant. En del av dem ha visats vara r e v e r s i b l a m. Man kan t. ex. genom röntgenbestrålning av bananflugor med »eosinfärgade» ögon erhålla enstaka avkomlingar med vita ögon, medan man å andra sidan även genom röntgenbestrålning av vitögda flugor kan få tillbaka den eosinfärgade typen. Dylika försök visa, att genmutationer trol. icke innebära förlust av arvsubstans, såsom ofta antagits, utan snarare något slags omlagring, visserligen av okänd natur. Om en m. uppkommit som g a m e t m u t a t i o n eller som k n o p p m u t a t i o n kan utan noggrann analys icke med säkerhet avgöras. En m. kan uppkomma som en helt liten knoppmutation (t. ex. i en blomställning) och förbises för att tydligt framträda först i nästa generation. Den gör då intryck av att vara en gametmutation. — M:s betydelse för evolutionen och uppkomsten av nya arter kan icke f. n. säkert värdesättas; härtill fordras mer ingående forskningar. Den av H. de Vries utarbetade mutationsteorien är emellertid som sådan övergiven. I arbetet på förädling av växter och djur spela m. en växande roll, främst inom växtförädlingen, där numera även röntgen- och temperaturinducerade m. försökas. O. H-n.

***Mutor,** jfr B e s t i c k n i n g, även i suppl.

MV, megavolt, M W, megawatt, m W, milliwatt, se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl.

Mweru, se M o e r o s j ö n.

MWh, megawattimme, se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl.

My (μ), grekisk bokstav (se A l f a b e t). μ är förk. för mikro- och mikron (se d. o.).

Mycogōne perniciōsa, se C h a m p i n j o n o d l i n g, suppl.

Myggbukten, vik på Hudsonlandet, Östgrönland, n. om Kejsar Frans Josefs fjord. Norsk fångstplats och meteor. radiostation. Om den norska ockupationen av M. se D e v o l d, H., suppl.

***Mügge,** O., dog 1932.

Mühlacker [mȳ'l-], stad i Württemberg, 30 km n. v. om Stuttgart; 6,088 inv. (1933). Vid M. ligger Stuttgarts rundradiosändare.

***Mykenai.** Om de engelska utgrävningarna i en mykensk nekropol nära M. föreligger nu en berättelse: A. J. B. Wace, »Chamber tombs at Mycenae» (i Archaeologia, bd 82, 1932; även separat).

***Müller,** E., var 1928—34 president i högsta domstolen i München.

Müller, G e o r g E l i a s, tysk psykolog (1850—1935), prof. i Göttingen 1881—1920, en av den experimentella psykologiens främsta målsmän. Särskilt betydelsefulla äro M:s undersökningar rörande minnet och vissa sinnespsykologiska problem. 1904 grundade han Gesellschaft für experimentelle Psychologie. Bland M:s skrifter må nämnas »Zur Theorie der sinnlichen Aufmerksamkeit» (1873), »Zur Grundlegung der Psychophysik» (1878), »Die Gesichtspunkte und Tatsachen der psychophysischen Methodik» (1903), »Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und des Vorstellungsverlaufes» (3 bd, 1911—17; 2:a uppl. 1924), »Komplextheorie und Gestalttheorie» (1923), »Abriss der Psychologie» (1924), »Darstellung und Erklärung der verschiedenen Typen der Farbenblindheit» (s. å.) och »Über die Farbenempfindungen» (2 bd, 1930). Bjstm.

***Müller,** H., dog 1931.

Müller, J o h a n n e s E r i k, katolsk biskop (f. 1877 $^{14}/_{11}$). M., som är född i Bayern, studerade i Scheyern och Freising, prästvigdes 1903, var kaplan vid det tyska nationalinstitutet i Rom 1909—10, blev teol. dr 1910, var stiftskaplan i München 1911—21, utnämndes till apostolisk vikarie för Sverige 1922 och vigdes till biskop 1923. B. D. A.

***Müller,** J o s e p h, dog 1936 $^{1}/_{4}$.

***Müller,** J. P. (M u l l e r), bor sedan 1933 åter i Danmark. Han har på senare år sysslat med spiritism och naturläkekonst och bl. a. utgivit »Lourdes-miraklernes hemmelighed» (1935). P. E-t.

Müller, L u d w i g, tysk präst (f. 1883). Verkade under världskriget såsom pastor i marinen, från 1926 som Wehrkreispfarrer i Königsberg. Här sammanfördes M. s. å. med Adolf Hitler. Sedan denne 1933 övertagit den politiska makten, använde han M. såsom sin personlige förtroendeman vid förhandlingarna om de evangeliska landskyrkornas enande till en rikskyrka under gemensam riksbiskop. Då de Tyskkristna (se d. o.) fordrade, att M. skulle utses till riksbiskop, och detta med statens hjälp genomdrevs, blev detta signalen till den tyska kyrkostriden. M., som i vidaste kyrkliga kretsar saknade förtroende och på intet sätt var sin uppgift vuxen, sökte under ett par år med våldsamma medel genomföra kyrkans likriktning. Då dessa försök stötte på kompakt motstånd, blev M. i okt. 1935, utan att formellt avsättas, skjuten åt sidan, och hans befogenheter överflyttades på ett »rikskyrkoutskott». I sin skrift »Deutsche Gottesworte» (1936) har M. sökt ge en för det tredje riket lämpad omtolkning av Jesu bergspredikan. »Rikskyrkoutskottet», som officiellt tagit ställning till denna skrift, betecknar den såsom en »radikal förfalskning av bergspredikans budskap» samt såsom M:s slutgiltiga farväl till den evangeliska kyrkan. A. Ngn.

Müller, M a r i a, österrikisk operasångerska (f. omkr. 1900). Debuterade i Linz och är sedan flera år som preussisk kammarsångerska sujett vid Staatsoper i Berlin, där hon med mycken framgång utför ungdomligt dramatiska sopranpartier i bl. a. Verdi-, Wagner- och Puccinirepertoaren. M. har även medverkat vid festspelen i Bayreuth och Salzburg och konserterat. H. G-t.

Müller, Renate, tysk filmskådespelerska (1909—37). Var skådespelerska bl. a. på Berlinteatrar och debuterade vid filmen 1929. Hon spelade mot Jannings i »Gudarnas älskling» och hade uppmärksammade roller i »Kungens trubadur», »Stenografi och kärlek», »Eskapade» m. fl. R. A-g.

***Müller,** S. O., dog 1934 24/2. Kort före sin död utgav M. bd 3 av sitt stora arbete »Oldtidens kunst i Danmark», »Jernalderens kunst» (1933). Biogr. i Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1934. H. An.

Müller, Theodor Alfred, dansk historiker (f. 1865). Tog skolämbetsexamen 1892 och har verkat som lärare i Köpenhamn. M. har utgivit en del läroböcker i historia (tills. m. P. Munch) och med lärdom och skarpsinne behandlat en rad religionshistoriska, litteraturhistoriska och folkloristiska ämnen; han är bl. a. en framstående Holbergkännare. P. E-t.

Müller-Bla'ttau, Joseph Maria, tysk musikvetenskapsman (f. 1895), sedan 1936 prof. i musikvetenskap och Universitätsmusikdirektor i Frankfurt a. M. Har bl. a. utgivit »Grundzüge einer Geschichte der Fuge» (1923; akad. avh.; 2:a, utvidgade uppl. 1931), handboken »Das deutsche Volkslied» (1932), biogr. över Händel och Brahms (båda 1933) samt är huvudutgivare av en handbok för all musikpraxis, »Hohe Schule der Musik» (1935 ff.). M. har även utgivit äldre musikteoretiska o. a. musiklitterära verk. H. G-t.

***Müller-Freienfels,** R., har vidare utgivit »Psychologie der Kunst» (3 bd, 1912—33; bd 2—3 i omarb. uppl. 1923) och »Psychologie der Wissenschaft» (1936).

Müncheberg [my'nkəbärk], stad i preuss. prov. Brandenburg, 50 km ö. om Berlin; 4,819 inv. (1933). I M. ligger Kaiser-Wilhelminstitutet för växtförädling (gr. 1928).

***München** hade 735,388 inv. 1933. M., som 1935 fick titeln Hauptstadt der Bewegung (Rörelsens huvudstad), är säte för N. S. D. A. P:s högsta ledning, förlagd till Braunes Haus nära Königsplatz. På dennas ö. sida mittemot propyléerna ha uppförts två öppna pelarhallar, Die ewige Wache, i vilka offren från Hitlers revolutionsförsök 1923 bisatts. Ewige Wache flankeras av två monumentalbyggnader, i n. Führerhaus med en kongresshall för 700 pers. och i s. ett liknande komplex för partiets förvaltningsorganisation (uppf. 1935 efter ritning av P. L. Troost). I anslutning härtill är i Gabelsbergerstrasse en byggnad för Institut für Zeitgeschichte under uppförande. I st. f. det 1931 nedbrunna Glaspalatset invigdes 1934 i Prinzregentenstrasse vid Englischer

Die ewige Wache i München.

Garten Haus der deutschen Kunst. Hösten 1936 påbörjades Haus des deutschen Rechts. — M. är säte för Deutsche Akademie (gr. 1925), vars uppgift är det tyska språkets vård, och Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands (gr. 1934). R. C-n.

***München-Gladbach,** se även Gladbach 1, suppl.

***Münchhausen,** B. v., har ytterligare skrivit »Idyllen und Lieder» (1928), »Lieder um Windischleuba» (1929), »Die Garbe» (1933; uppsatser) m. m.

***Myndighetsålder.** Riksdagen 1936 antog såsom vilande förslag till grundlagsändring, åsyftande en enhetlig kommunal och politisk rösträttsålder av fyllda 23 år samt en valbarhetsålder i fråga om A. K. av 25 år; förslagen godkändes av 1937 års riksdag. Vad angår kriminell m. har svensk rätt numera en särbehandling även av brottslingar i åldern 18—21 år; se Ungdomsfängelse, suppl. A. M.

Mynningsknall, se Bogvågsknall, suppl.

***Münter,** F. Litt.: V. Hermansen i Aarböger for Nordisk Oldkyndighed 1931; »Rom og Danmark», I, utg. av L. Bobé (1935).

***Myntfot.** Vid en tid efter världskriget, då den stora efterfrågan på guld ansågs äventyra guldmyntfotens bestånd, vidtogos guldbesparande åtgärder av olika slag. Sålunda uppmuntrades införandet av guldväxelfot, varigenom det till grund för sedelutgivningen liggande guldet helt eller delvis kunde ersättas med likvida tillgångar i guldvaluta. Vidare förekom en tendens att indraga guldmynt ur rörelsen, för att de skulle tjänstgöra som täckning för sedelutgivningen. I överensstämmelse härmed omarbetades på sina håll reglerna för guldmyntfotssystemet att gälla köp och försäljning av guld i tackor men ej i mynt, »guldtackssystem». Å andra

sidan restes principiella invändningar mot det guldmyntfotssystem, som under efterkrigsårens nationalistiska handelspolitik medfört en hopning av guldet hos vissa fordringsägarnationer med därav följande internationella rubbningar i kreditväsen och prisnivå. Vissa av guldmyntfotens kritiker ansågo, att man genom en »manipulerad» eller »styrd» valuta skulle kunna uppnå stabilisering av prisläget och eliminering av konjunkturer och kriser. Medan några trott, att detta mål kunde vinnas genom reform av guldmyntfotssystemet, ha andra förordat införandet av ett efter prisindextal reglerat pappersmynt (se d. o.). Erfarenheterna från England, Sverige m. fl. länder, som hösten 1931 upphävt guldmyntfoten, vittna om att man vid pappersmyntfot väl kan uppehålla stabila priser eller m. a. o. ett konstant penningvärde. E. H-ss.

***Mynt- och justeringsverket.** Instr. ändrades ånyo 16 jan. 1935.

***Mynttillverkning.** Framställning av guldmynt torde numera knappast förekomma, sedan de flesta länder övergivit guldmyntfoten. För de s. k. skiljemynten användas i olika länder olika metaller eller legeringar, framför allt silver, legerat med koppar, nickel i ren form eller kopparlegerat (vanl. 25 % nickel och 75 % koppar), tenn- eller aluminiumbrons och någon gång aluminium. Materialet utvalsas till band av lämplig tjocklek, ur vilka myntämnena (plattar) utstansas. För större silvermynt, i Sverige för 1- och 2-kronor, är oftast en viss vikt för varje mynt föreskriven. De utstansade plattarna vägas därför i automatiska vägningsmaskiner, som utsortera de för lätta och de för tunga plattarna från dem med rätt vikt. Mindre silvermynt och mynt av oädla metaller vägas i större antal och ha endast i genomsnitt en bestämd vikt. Efter glödgning av plattarna lettras (se L e t t r a) de vanl., varvid kanten uppstukas något för underlättande av präglingen, som äger rum efter föreg. betning (se d. o.) av plattarna i syra och eventuell färgning av desamma. Präglingen försiggår i automatiska pressar, vanl. av knähävtygstyp. De färdiga mynten räknas och granskas samt förpackas i påsar. Innan mynten utsändas till allmänheten, genomgå de i allm. ännu en kontroll med avseende på vikt, och då fråga är om silvermynt, tages dessutom ett generalprov, vilket nedsmältes, varefter smältan analyseras med avseende på silverhalt o. s. v. Denna senare kontroll verkställes i allm. av den ansvarige myntmästaren personligen, i Sverige av myntdirektören. A. G-be.

***Myntvikt.** Förordningen om m. upphävdes genom justeringskungörelsen 22 juni 1934.

Müntzing, A r n e, genetiker och botanist (f. 1903 2/3), fil. dr och docent vid Lunds univ. 1930, anställd som assistent vid Svenska sockerfabriks-a.-b:s station för vitbetsförädling vid Hilleshög 1929—31, avd.-föreståndare vid Sveriges utsädesförening i Svalöv 1931. M. har specialiserat sig på växtcytologi och artbildningslära samt utgivit en rad värdefulla avh. om dessa frågor. Den av honom ledda s. k. kromosomförädlingen vid Svalöv, som går ut på att framställa nya typer av kulturväxterna med förhöjt kromosomantal, har tilldragit sig stor uppmärksamhet såväl i Sverige som i utlandet. G. N.-L.

Myoglobinuri, se K o r s f ö r l a m n i n g 2, suppl.

Myo'xus, se S j u s o v a r e.

***Myrberg,** P. J., är medl. av redaktionen för Acta Mathematica sedan 1933.

***Myrbäck,** K., fick 1932 en personlig professur i jäsningskemi vid Stockholms högskola.

Myrdal, G u n n a r, nationalekonom och socialpolitiker (f. 1898 6/12), jur. dr 1927 på avh. »Prisbildningsproblemet och föränderligheten», docent s. å. vid Stockholms högskola. prof. 1930 vid Institut universitaire des hautes études internationales i Genève och 1933 vid Stockholms högskola. M. har bedrivit ett omfattande nationalekonomiskt samt ekonomi- och socialpolitiskt författarskap. Av teoretisk-vetenskaplig natur äro »Vetenskap och politik i nationalekonomien» (1930) samt »Om penningteoretisk jämvikt» (i Ekonom. Tidskr. 1931). I »Stockholm economic studies», utg. av socialvet. institutet vid Stockholms högskola, utgav M. 1933 »The cost of living in Sweden 1830—1930». M. har i stor utsträckning tagits i anspråk för offentliga utredningar. I dylikt sammanhang ha bl. a. tillkommit »Konjunktur och offentlig hushållning» (1933) och »Finanspolitikens ekonomiska verkningar» (1934). I samarbete med sin hustru, A l v a M. (f. 1902 31/1), utgav han 1934 »Kris i befolkningsfrågan», som framkallade livlig diskussion om orsakerna till och följderna av den sjunkande fruktsamheten samt möjligheterna att hejda nativitetsfallet i Sverige. Härför borde ungdomen bibringas en mera positiv inställning till familjebildningen samt samhällsreformer genomföras i familjevärnande och barnavårdande syfte. M. har verksamt deltagit i bostadssociala utredningen (av 1933) och befolkningskommissionen (av 1935). Sedan 1936 är M. led. av F. K. (socialdemokrat). B. N.

Mysinge hög, en av Ölands största gravhögar, trol. från bronsåldern (1800—500 f. Kr.), belägen n. om Resmo kyrka, uppf. till största delen av kalksten. K. A. G-n.

-måla, -målen ingå som efterled i många namn på i allm. mindre gårdar i Blekinge, Småland och sydligaste Östergötland. Förleden är i de flesta fall ett personnamn. Fsv.

male betyder »avtal om nyodling» (mot nyttjanderätt under vissa år); härom finnas bestämmelser i Östgötalagen. I ortnamnen beteckna *-måla, -målen* sannolikt en på sådana villkor upptagen nyodling på en äldre bys utmark. Den bebyggelse, varom dessa gårdsnamn bära vittne, synes tillhöra den tidigare medeltiden. — Se N. Ödeen, »Studier i Smålands bebyggelsehistoria» (1927). E. W-én.

***Målilla med Gårdveda** delades 1937 på två kyrkobokföringsdistrikt, Målilla och Gårdveda.

Månggifte, se P o l y g a m i.

Mångsyssleri. Vid 1933 års riksdag väcktes från kommunistiskt håll motion om åtgärder till förhindrande av m. bland högre ämbetsmän och kommittéledamöter. Motionen avstyrktes av statsutskottet med hänvisning till 1928 års lönekommittés under 1930 avgivna betänkande med förslag till allmänt avlöningsregl. för ord. tjänstemän i den civila statsförvaltningen samt föll i F. K. A. M.

***Månsbo.** Alby nya kloratfabriks a.-b. driver i M. kloratfabrik och vattenkraftstation i Avesta storfors (se A v e s t a och D a l ä l v e n, båda i suppl.). I M. ligger även a.-b. Svenska aluminiumkompaniets 1934 igångsatta aluminiumfabrik.

***Månsson,** K a r l F a b i a n, blev 1932 fil. hedersdr vid Uppsala univ. 1926 utgav han d. 3 av »Sancte Eriks gård» och 1937 »Folkvandringarnas historia», I.

***Månsson,** K a r l F i l i p, dog 1933 $^{30}/_{3}$.

***Månsson,** N. En staty av M., utförd av A. Olson, restes i Fränninge 1937.

***Månstorp.** 1929—35 konserverades ruinen Månstorps gavlar. Litt.: E. Lundberg, »Månstorps gavlar» (i Skånes Hembygdsförb:s Årsbok 1932).

Mår. 1. En huvudtyp av humuslager (se d. o., suppl.), av P. E. Müller kallad m o r (1878), även benämnd råhumus. — 2. Vissa humusformer eller typer av humuslager, svåra att klassificera som mull eller råhumus (Sernander 1922, Hesselman 1926), motsv. dels tyskarnas *Moder,* dels vad Hesselman tidigare kallat mossmylla. L.-G. R-ll.

***Måsknuv** försågs 1937 med Agafyr; skall framdeles bli utan ständig bevakning.

Mä'kelä, J o h a n (J u s s i) I s a k, finländsk målare (f. 1885), har utfört akvareller i ett valörkänsligt maner, mest med motiv från Österbotten. Han är representerad i Ateneum i Helsingfors.

Mä'kinen, E e r o, finsk geolog och bergsman (f. 1886). Fil. dr i Helsingfors 1913, blev M. efter studier vid Tekn. högskolan i Stockholm 1918 statsgeolog vid geologiska kommissionen och 1921 verkst. dir. vid Outokumpu koppargruva. Han fick bergsråds namn 1936. Bland M:s arbeten märkas: »Die Granitpegmatite von Tammela in Finnland» (Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, 35, 1913), »Översikt av de prekambriska bildningarna i mellersta Österbotten» (ibid., 47, 1916), »Ein archäisches Konglomeratvorkommen bei Lavia in Finnland» (Geol. Fören:s Förhandl., 37, 1915), »Über die Alkalifeldspäte» (ibid., 39, 1917) och en lärobok på fi. om bergsindustrien och framställningen av metaller (1933). N. Zn.

***Mälardalens tegelbruk,** a.-b., driver numera rörelsen vid Broby, Fittja, Hända, Kiholm, Lina och Rimbo i Stockholms län, Bergsbrunna, Brogård och Robo i Uppsala län samt Husby, Näsby och Valla i Södermanlands län. Tillv.-värdet utgör omkr. 2,5 mill. kr. årl. Omkr. 700 arb.

***Mälaren.** *Mälarens reglering.* Sedan Mälardelegationen 1931 avslutat sitt arbete, föranledde nya framställningar från jordbrukarhåll K. m:t att undersöka möjligheten att minska vårflödena med befintliga tappningsmöjligheter. Dessa ökades i samband med ordnandet av slussområdet i Stockholm (1931—35), varvid avloppet vid Söderström igenfylldes, den förutvarande trafikslussen ändrades till tappningskanal och en ny trafiksluss byggdes, även anordnad för tappning från M. Härigenom kunde omkr. 200 m³/sek. mera än förut tappas vid vårflöden. Ett härpå grundat tappningsförslag (i dec. 1935) av Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen kunde av hänsyn till sjöfarten och sanitära intressen ej genomföras utan reglering av lågvattenstånden. Ett modifierat regleringsförslag framlades s. å. av Stockholms hamnstyrelse, närmast med anledning av lågvattenperioden 1932—34 (lägsta vattenstånd 359 cm över slusströskeln) med åtföljande olägenheter för vattenledningsverket. Behovet av en reglering för att förbättra det genom kloakvatten förorenade vattnet i Stockholm hade delvis minskats genom av staden påbörjade reningsanläggningar (beräknas färdiga 1938). Nämnda regleringsförslag förordades av M ä l a r e r e g l e r i n g s f ö r e n i n g e n, bildad 1935 för att tillvaratаga strandägarnas intressen och fortsätta Mälarkommissionens och -delegationens arbete. Enl. förslaget skulle endast en dammlucka inläggas, dold i vattnet under Riksbron, men Stallkanalen lämnas orörd. Högvattenytan skulle sänkas till 497 cm över slusströskeln och normala sommarvattenståndet till 410 cm; lågvattenytan skulle höjas till 400 cm. Kostnaden, omkr. 600.000 kr., skulle delas mellan staten och Stockholms stad. Jordägarna kring M. skulle befrias från obligatoriskt bidrag men i gengäld i största möjliga utsträckning avge förbindelser att icke begära någon ersättning. Sedan 1936 års riksdag och stadsfullmäktige i Stockholm lämnat anslag, igångsattes arbetet.

Sjöfart. I Köping (jfr d. o., suppl.) fördjupades infartsrännan från Galten 1932. En betydande kolimport äger rum över ångkraftstationens i Västerås 1926 utvidgade hamn. Trafiken på Södertälje kanal (jfr d. o., suppl.) har väsentligt ökats. La.

Mälaren, försäkringsaktiebolag, se H a n s a, försäkringsaktiebolag, suppl.

»Björnpar.» Skulptur i granit av Jussi Mäntynen. I Nationalmuseum i Stockholm.

***Mälarhöjden** hade 2,530 inv. 1937.

Mältningsgrad. Om spannmål under mognaden och bärgningen utsättes för regn, börjar den ofta gro el. mälta. Härvid aktiveras enzymer i kärnorna, och genom deras inverkan påbörjas i själva mjölkroppen en senare vid degberedning och gräddning fortsatt upplösning av dess stärkelse och äggvita. Graden av dessa förändringar, m ä l t n i n g s g r a d e n, är av stor betydelse, särskilt betr. spannmåls användbarhet för mjölframställning. Tidigare har m. endast bestämts med ledning av halten grodda kärnor, men numera användes härför en av E. G. N. Molin (se d. o., suppl.) utarbetad kemisk metod, genom vilken halten under en viss tid nedbruten stärkelse fastställes medelst en doppréfraktometer. För de härvid erhållna refraktometervärdena användes beteckningen m o l i n e n h e t e r. — Numera göres avdrag på försäljningspriset alltefter m:s storlek, men m. får ej överstiga ett visst värde, för att spannmålen skall godkännas som brödsäd. A. Å.

***Människan.** 3. Hominiderna, d. v. s. utdöda och nu levande m., ha otvivelaktigt utvecklat sig ur förfäder, som stått de människolika aporna nära. Försök på senare tid att närmare utreda denna utveckling ha dock ej lett till säkra resultat. Vissa forskare, ss. F. W. Jones och H. F. Osborn, hävda, att hominiderna redan så tidigt som i eocen eller oligocen avgrenats från primaterna, andra åter, ss. O. Abel och W. K. Gregory, att vissa representanter för det miocena apsläktet *Dryopithecus* äro de former, från vilka både hominider och människolika apor utvecklats. En vid Taungs i Bechuanaland 1924 funnen, högt utvecklad människolik apa (*Australopithecus africanus*) ansågs länge bilda övergång mellan de människolika aporna och hominiderna. Detta motsäges av senare forskningar och av 1936 vid Sterkfontein i Transvaal gjorda fynd av en närstående, med yngre neandertalare jämnåldrig form (*A. transvaalensis*).

Kännedomen om de fossila hominiderna har genom nya fynd kraftigt ökats, men beträffande tolkningen av fynden gå meningarna starkt isär. Följ. uppfattning, huvudsakl. enl. F. Weidenreich (se d. o., suppl.), förefaller f. n. vara den mest antagliga. Det hittills äldsta kända hominidstadiet — bortsett från de till sin ålder osäkra Keniafynden (se A f r i k a n s k a f o r n l ä m n i n g a r, suppl.) samt Piltdownmänniskan — representeras av *Sinanthropus pekinensis* (se d. o., suppl.), *Pithecanthropus erectus* samt möjligen den 1936 vid Modjokerto på Java funna skallen, alla från äldsta pleistocen. Av dessa uppvisar *Sinanthropus* redan utpräglade mongoloida drag. Nästa stadium utgöres av Neandertalgruppen, till vilken även Heidelbergmänniskan torde få hänföras. Inom denna grupp kunna tre typer urskiljas: en asiatisk, företrädd av den 1931 vid Solofloden på Java påträffade Solomänniskan, *Javanthropus soloensis*, vilken, ehuru typisk neandertalare, visar stora likheter med *Sinanthropus* och förmodligen utgör ett mellanstadium mellan denna och nutida mongoler; en afrikansk, vars representant, den 1921 vid Broken hill i Rhodesia funna Rhodesiamänniskan, har negroida drag och möjligen har givit upphov till negerrasen; en europeisk, företrädd av talrika fynd i Europa samt angränsande delar av Asien och Afrika, bland vilka den vita rasens ursprung torde få sökas. De nya fynden i Galiléen och berget Karmel i Palestina tyda på en m., som höjt sig över Neandertalstadiet och bildar övergång mellan Rhodesiamänniskan och moderna negerraser.

Litt.: O. Abel, »Die Stellung des Menschen im Rahmen der Wirbeltiere» (1931); A. S. Romer, »Man and the vertebrates» (1933); W. K. Gregory, »Man's place among the anthropoids» (1934); om skrifter av F. Weidenreich se d. o., suppl. E. J-k.

Mäntsäläupproret, se F i n l a n d, suppl., sp. 97, och L a p p o r ö r e l s e n, suppl.

Mäntynen, J o h a n (J u s s i) R i k h a r d, finländsk djurskulptör (f. 1886), är sedan 1919 konservator vid zoologiska museet i Helsingfors. M., som ingående studerat olika djurs anatomi och djurframställningar i antik och modern konst, har som skulptör utbildat en ganska personlig stil. Arbeten av honom finnas bl. a. i Viborg (en 4 m hög älg av brons), Helsingfors (älgko av brons och björn vid myrstack av granit) och Stockholm (i Nationalmuseum; björnpar av granit). E. L-k.

Märgkål, se F o d e r m ä r g k å l, suppl.

Märkeffekt, den effekt, för vilken en maskin (t. ex. turbin, ångmaskin eller elektrisk maskin), transformator eller strömriktare normalt är avsedd under innehållande av givna garantier i fråga om verkningsgrad, uppvärmning, spänningsfall m. m. F. D-n.

Märkningstvång, se U r s p r u n g s b e t e c k n i n g, även i suppl.

***Mästersång.** Jfr H. O. Burger, »Die Kunstauffassung der frühen Meistersinger» (1936).

***Mättningsström,** se även G l ö d e l e k t r i s k e f f e k t, suppl.

*Möbler. Nyare litt.: G. Munthe, »Moderna möbler» (1931); i »Hantverkets bok», d. 2, »Snickeri» (1934), behandlas m. av olika förf. — Möbelarkitekten Albin Elison har utfört ett betydande antal uppmätningsritningar av möbeltyper från olika tider och kompletterat samlingen med fotografier o. a. bilder. Av den 1932 bildade Stiftelsen för Albin Elisons samlingar överlämnades 1936 till Uppsala univ. en stor del av det enastående materialet. E. L-k.

*Möhring, B., dog 1929.

*Mölleberga skall efter pastoratsreglering 1 jan. 1928 ingå i Hyby, Bara och M. pastorat.

Möller, Bert Nils Martin, biblioteksman (f. 1884 21/2), fil. lic. 1909, förste bibliotekarie vid Lunds univ.-bibl. 1919. Utom bibliografiska, bokhistoriska och folkloristiska m. m. uppsatser i tidskrifter har M. skrivit »Svensk bokhistoria» (1931) samt historiker över Lunds studentsångförening (s. å.) och över Lindstedts universitetsbokhandel (1933). Han har dessutom utgivit »Svenska bygder i äldre beskrivningar. Halland» (3 bd, 1922—24). C. Bjm.

Möller, Carl Andreas, dansk teaterman (f. 1882). Blev jur. kand. 1907, fuldmægtig i undervisningsministeriet 1920, kontorchef där 1925. Under en vakans övertog M. 1931 ledningen av kungl. teatern och har sedan behållit platsen. Hans ämbetstid inleddes med invigningen av den nya dubbelscenen (»Stærekassen») aug. 1931, som övergavs 1933. Han medverkade 1935 till genomförandet av en ny teaterlag. P. E-t.

*Möller, C. O., dog 1933 4/12.

*Möller, D., var 1900—26 lärarinna i solosång och 1900—13 i scenisk framställning vid Konservatoriet i Stockholm.

Möller, Eberhard Wolfgang, tysk författare (f. 1906), referent i riksministeriets för folkupplysning och propaganda avd. för teatern, väckte uppseende med dramat »Douaumont» (1929), som följts av »Kalifornische Tragödie» (s. å.), »Panamaskandal» (1930), »Rothschild siegt bei Waterloo» (s. å.) m. fl. och romanen »Schloss in Ungarn» (1935) från revolutionsåret 1848. R-n B.

Möller, Erik, dansk historiker och journalist (f. 1879), son till L. O. M. Tog skolämbetsexamen 1908 och har sedan mest verkat som journalist, 1921—35 i Berlingske Tidende, där han skrev utrikespolitik. M. har utgivit »Femten aar fra freden» (2 bd, 1934), en översikt av händelserna 1919—34. P. E-t.

*Möller, F. G., har varit socialminister i P. A. Hanssons ministärer sept. 1932—juni 1936 och sedan sept. 1936. Under M:s statsrådstid ha bl. a. genomförts 1933 års lag om blindhetsersättning, lagen om arbetslöshetsförsäkring 1934, skyddshemsreformen 1936 samt förbättringar i folkpensioneringslagen s. å. — M. är g. m. Else Kleen (se d. o., suppl.). S. H.

»Ungdom.» Staty av Nils Möllerberg.

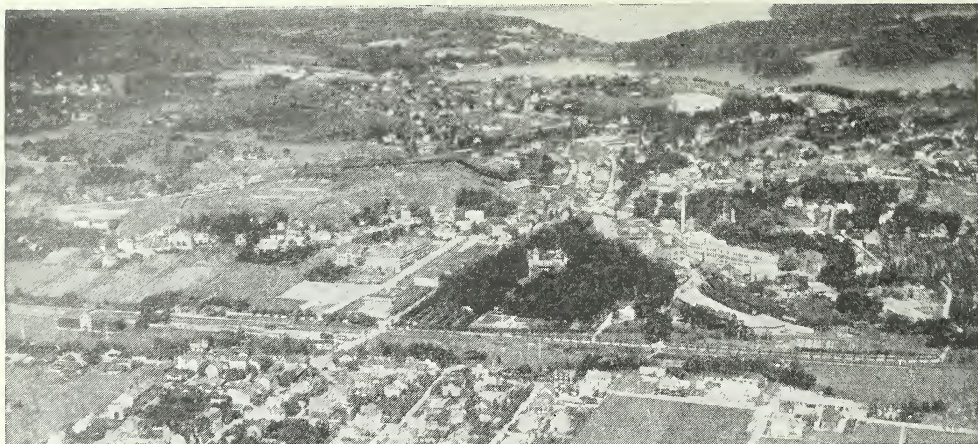
Möller, Guido Leo John Christmas, dansk politiker (f. 1894). Tog juridisk ämbetsexamen 1922 och var redan då verksam i politiken på den konservativa sidan. Sedan 1920 är M. led. av folketinget, blev 1923 det konservativa folkpartiets sekr., 1931 ordf. för dess riksdagsgrupp och 1932 för hela partiet. Han förenar sålunda partiets alla ledande befattningar och bestrider dem med energi och agitatorisk styrka. P. E-t.

*Möller, Hj. A., tog avsked från sitt lektorat 1931.

Möller, Kuno, ingenjör (f. 1890 29/8). M. blev diplomingenjör i Berlin 1914 och har sedan 1924 varit verksam inom kvarnindustrien, som dir. för a.-b. Malmö stora valskvarn 1924—30 och för a.-b. Falkenbergs elektriska valskvarn 1925—30. Se-

Utsikt över Mölndal. Flygfotografi (H 1200) av Aeromateriel a.-b.

dan 1930 är han verkst. dir. i Svenska kvarnföreningen (1933—34 benämnd Kvarnindustriföreningen). Sakkunnig inom Jordbruksdep. 1926 ang. åtgärder för ökad avsättning av inhemskt vete, har han även senare anlitats i arbetet för spannmålsodlingens stödjande, som dir. i Svenska spannmålsföreningen u. p. a. 1930—36 och, efter det att denna förening upphört, som v. ordf. i Svenska spannmålsa.-b. sedan 1936. E. Hlr.

***Möller, P. v.** — A. P. v. M. dog 1932.

Möller, Peder, dansk violinist (f. 1877). Elev av bl. a. Marsick i Paris, verkade han många år som konsertmästare där. Efter tjänstgöring i Det kongelige kapel i Köpenhamn blev han 1914 lärare vid konservatoriet där. Även i Sverige (Stockholmskonserter 1914—33) har han både som solist med orkester och i kammarmusik väckt beundran genom sitt lysande konstnärskap. H. G-t.

Möller-Barlows sjukdom [-bā'lāus -], annat namn på Barlows sjukdom (se d. o.).

Möllerberg, Nils Hjalmar, bildhuggare (f. 1892 9/7). Har studerat några år i Paris och i Södern. M:s staty »Ungdom» (1921—23; fransk kalksten; i Stockholms stadsbiblioteks trädgård), »Mor och barn» (1924; marmor) och den trefiguriga Dexipposgruppen i Djursholm (1933; brons; se bild vid Djursholm, suppl.), naket- och draperigestalter, visa en strävan mot en klassiskt lugn form. Särskilt i ett flertal porträttbyster av barn har M. fått fram en känsligt uppfattad realism. — Monogr. av B. Hjorth (1934). E. L-k.

***Möllgaard,** H. Chr., har utgivit ett stort antal vetenskapliga avh. rörande husdjurens, särskilt mjölkkornas, ämnesomsättning samt i »Husdyrenes ernæringsfysiologi» (2:a uppl. 1929) och i »Fütterungslehre des Milchviehs» (s. å.) givit sammanfattande framställningar av egna och andras forskningar. Hans arbeten bygga på den av Kellner lagda grunden men präglas av självständig problembehandling och ha fått stor internationell betydelse. Om M:s foderenhet se Fodermedel, suppl. J. Ax.

***Mölnbacka-Trysil,** a.-b., tillverkar numera slipmassa endast vid Dejefors. Produktionen av sulfatmassa har ökats till 40,000 ton och produktionen av kraftpapper till omkr. 35,000 ton årl.

***Mölndal** hade 16,465 inv. 1937. Fabriksindustrien syselsatte 1934 vid 41 arbetsställen tills. 3,445 arb. Claes Johansson & co:s bomullsfabrik drives sedan 1930 av Mölnlycke väveri-a.-b. (se Mölnlycke, nedan). Även Svenska oljeslageri-a.-b., Svenska jästfabriksa.-b. och a.-b. Sveriges förenade trikåfabriker driva fabriker i M. Trikåfabrikerna Götafors och Rosenberg ha upphört. 1934 invigdes idrottsplatsen Kvarnbyvallen, varjämte en trav- och galoppbana 1936 fullbordades som statskommunalt reservarbete. M:s tillgångar utgjorde 1 jan. 1936 5,736,652 kr. och skulder 5,626,674 kr. A. H. Lj.

***Mölnlycke.** Mölnlycke väveri-a.-b. uppgick 1930 i Claes Johansson & co:s väveri-a.-b., som samtidigt ändrade sitt namn till Claes Johansson-Mölnlycke a.-b. Detta bolags rörelse, omfattande spinneri och väveri i Krokslätt samt ylleväveri, blekeri, färgeri, appreturverk och tygtryckeri i M., drives sedan s. å. av Mölnlycke väveri-a.-b. E. Hlr.

Mö'nsted [-steð], Otto, dansk donator (1838—1916), margarinfabrikant. Av den stora förmögenhet M. samlade upprättade han och hans hustru (d. 1933) Otto Mönsteds fond til stötte af dansk handel og industri. Den trädde i funktion 1934 med ett kapital på omkr. 23 mill. kr. P. E-t.

***Mönsterås.** 1 och 2. Efter gränsregleringar 1926—27 mellan M. landskommun och M. köping äro arealerna resp. 166,02 och 1,80 km².

***Mönsterås järnväg** har numera gemensam trafikledning med Kalmar—Berga m. fl. järnvägar.

***Mörby.** 2. Sedan 1933 ha omfattande utgrävnings- och konserveringsarbeten av M. slott företagits.

***Mörbylånga.** 1. M. församl. ingår sedan 1 nov. 1935 i M., Resmo och Vickleby pastorat.

***Möre.** Fylket heter sedan 1935 off. M. o g R o m s d a l s f y l k e.

***Mörike, E.** Litt.: G. Schweiger, »Die Lyrik M:s» (1933); V. Sandomirsky, »E. M.» (1935).

Mörkfältsbelysning, belysningssätt vid mikroskopi, vid vilket inga strålar kunna komma från kondensorn direkt in i objektivet. Synfältet är sålunda mörkt, utom där objekt av något slag avböja ljuset, så att någon del av det kan komma in i objektivet. Jfr U l t r a m i k r o s k o p. Sv. B-r.

***Mörkö.** Kyrkan, av gråsten (v. partiet från 1200-talet), restaurerades 1933 av O. Leijonhufvud.

***Mörne, A.,** har ytterligare utgivit diktsamlingarna »Det ringer kväll» (1931), »Under Vintergatan» (1934) och »Hjärtat och svärdet» (1935). Ett urval av hans lyrik utgavs 1936 under titeln »Vandringsdagen». Litt.: E. Kihlman, »Nordiska profiler» (1935).

Mörne, H å k a n, finländsk skriftställare (f. 1900), son till A. M. Har publicerat noveller samt främst reseböcker från olika delar av världen, bl. a. »De äventyrliga vägarna» (1929), »Elefantens rike och drakens» (1931), »Vinga seglade till Rom» (1935), »Vackra vilda Balkan» (s. å.) och »Afrikansk oro» (1936). H. E. P.

***Mörner,** släkt. Greve K. A. G. M. avgick som landshövding i Hallands län 1935.

***Mörner, A. G.** Jfr G. Heckscher i Hist. Tidskr. 1933.

***Mörner, C. C.** Som Hist. Handl., d. 30: 1, 1935 ha utkommit »Karl Johans brev till riksståthållaren M. 1816—1818», utg. av Sofie Aubert Lindbæk.

***Mörsil.** I M. finns även en tuberkulossjukstuga, Hälsan. Fjällpensionatet och Östertupplands sjukhem ha nedlagts.

***Möser, J.** Litt.: U. Brünauer, »J. M.» (1933).

---

n, tecken för neutron (se d. o., suppl.).

Naantali [nā′n-], fi. namnet på Nådendal.

Nabl, F r a n z, österrikisk författare (f. 1883), vart känd genom romanen »Hans Jäckels erstes Liebesjahr» (1908), som närmast följdes av de bittra novellerna »Narrentanz» (1911) och N:s starkaste bok, »Ödhof» (2 bd, s. å.), ett prosaepos om en bondefamiljs undergång. Hans senare arbeten, romanen »Das Grab der Lebendigen» (1917; senare kallad »Die Ortliebschen Frauen»), novellerna »Der Tag der Erkenntnis» (1919), romanerna »Die Galgenfrist» (1921) och »Ein Mann von Gestern» (1935) och skådespel, ha liksom hans tidigare verk sin tyngdpunkt i den verklighetsnära objektiviteten, den nyktra uppfattningen, det naturalistiska skildrandet. R-n B.

N. A. C. A., förk. för N a t i o n a l a d v i s o r y c o m m i t t e e f o r a e r o n a u t i c s (se d. o., suppl.).

***Nacka.** 1. På Kvarnholmen (förut Hästholmen) med Kooperativa förbundets kvarn Tre kronor finnas numera även grynkvarn, makaroni- och spisbrödsfabrik samt bostadsbebyggelse för i företaget anställda arbetare och tjänstemän.

***Nacka** lastageplats och ångsåg ha nedlagts.

Nadezjdinsk [-djä′ʒdinsk], se K a b a k o v s k, suppl.

Nadir, konung i Afganistan (1880—1933), se A f g a n i s t a n, suppl., sp. 40—41.

Nadler, J o s e f, tysk litteraturhistoriker (f. 1884), vart 1912 e. o. och 1914 ord. prof. i Fribourg, Schweiz, 1925 i Königsberg och 1931 i Wien. I Schweiz uppskattade man tidigare än i Tyskland N:s stora verk »Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften» (4 bd, 1911—28; 3:e uppl. 1929—32). N. har vidare skrivit »Die Berliner Romantik 1800—1814» (1921), »Von Art und Kunst der deutschen Schweiz» (1922), »Das Schrifttum der Sudetendeutschen» (1924), »Die deutschen Stämme» (1925), »Die Hamann-Ausgabe» (1931), »Literaturgeschichte der deutschen Schweiz» (1932), »Das stammhafte Gefüge des deutschen Volkes» (1934) m. m. N:s litteraturhistoria har gett nya impulser genom att framhålla den litterära betydelsen av de olika folkstammarnas skilda kynnen och levnadsförhållanden. R-n B.

Naef [näf], A d o l f, tysk zoolog (f. 1883 i Schweiz), 1922—26 prosektor i Zagreb, sedan 1927 prof. i Kairo. N:s vetenskapliga arbete faller inom molluskernas och ryggradsdjurens morfologi och fylogeni. Han behandlar även allmänna problem, ss. i »Idealistische Morphologie und Phylogenetik» (1919). Därjämte äro hans viktigaste skrifter »Die fossilen Tintenfische» (1922), den stora monogr. »Die Cephalopoden» (i serien Fauna und Flora des Golfs von Neapel 1921—28) och »Die Vorstufen der Menschwerdung» (1933). N. O.

***Naerup, C.,** dog 1931.

Naeslund [nā′s-], C a r l A l b e r t, läkare, universitetsman (f. 1892 $^{9}/_{4}$), bror till J. P. N. Blev 1922 med. dr i Uppsala samt docent i hygien och bakteriologi där och är sedan 1932

prof. i allmän hälsovårdslära vid Karol. inst. N:s viktigaste vetenskapliga arbeten behandla strålsvampen, men han har därjämte publicerat talrika skrifter av hygieniskt och bakteriologiskt innehåll (ss. om arsenikförgiftning, cyanväteförgiftning, C-vitamin och vaccination mot tuberkulos). Ljd.

Naeslund [nä's-], J o h n P e t r u s, läkare, universitetsman (f. 1894 $^6/_1$), bror till C. A. N. Blev 1924 med. dr och docent i patologisk anatomi i Uppsala samt är sedan 1935 prof. i obstetrik och gynekologi där. Inom patologien har N. behandlat bl. a. pseudomyxom och inom obstetriken gula kroppens inverkan på fosterutvecklingen, njurtuberkulos och graviditet. Ljd.

Naftalinrött, se M a g d a l a r ö t t.

Naftol-orange, Naftolsvart, se T j ä r f ä r g e r, sp. 396.

***Naga,** se även G l a s ö g o n o r m s l ä k t e t.

Nagaoka, H a n t a r o, japansk fysiker (f. 1865), prof. i Tokyo 1896—1926. N. har varit verksam inom spektroskopi (Zeemaneffekt, hyperfinstruktur), magnetism och geofysik (tyngdkraftsmätningar). Sv. B-r.

Nagel [neı'gəl], C o n r a d, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1896). Deltog i världskriget och kom därefter till filmen via teatern. Under stumfilmstiden gjorde N. sitt namn känt i Hollywood, där han länge var en anlitad kraft. Efter ljudfilmens genombrott har han nästan helt dragit sig tillbaka. Bland N:s filmer märkes »Kyssen», där han spelade mot Greta Garbo. R. A-g.

***Nagel,** W., dog 1929.

Nage'll [no. uttal nā'gəl], T r y g v e, norsk-svensk matematiker (f. 1895 $^{13}/_7$), fil. dr i Oslo 1926, docent där 1930, prof. vid Uppsala univ. 1931. N. är talteoretiker; i sin ganska omfattande produktion har han främst behandlat problem rörande heltalslösningar eller rationella lösningar till ekvationer av 3:e eller högre grad. O. F.

***Nagelskivling.** Vinter- el. klibbnagelskivling är avbildad i suppl. på färgpl. S v a m p a r 8, bild 82.

***Nagoya** är numera Japans tredje millionstad med 1,082,816 inv. (1935). Flyghamn på linjen Tokyo—Osaka.

Nagy, K ä t h e v o n, tysk filmskådespelerska (f. 1900). Var tidigare verksam vid scenen, fick engagemang hos Ufa och är numera engagerad i Frankrike. N. har inspelat en rad filmer i operett- och komedigenren, »Hennes höghet befaller», »Kvinnan bakom allt», »Dag ut och natt in» m. fl. Hon har även framträtt i franska versioner av tyska filmer. R. A-g.

Nagybecskerek [na'djbätʃkäräk], se V e l i k i B e č k e r e k.

Naha, se N a b a.

Nahas pascha, M u s t a f a, egyptisk politiker (f. 1879), var länge verksam som domare, anslöt sig vid sitt inträde i det politiska livet till wafdpartiet, vars ordf. han blev 1927. Han övertog efter Zaghlul pascha ledningen av den nationalistiska kampanjen för Egyptens självständighet och var ministerpresident mars—juni 1928 (se E g y p t e n, suppl., sp. 1095) samt jan.—juni 1930. Efter sin avgång sistnämnda år var han invecklad i den serie av oroligheter, som därefter en lång tid störde lugnet i Egypten. När de konstitutionella förhållandena återställts och nya val ägt rum, bildade N. maj 1936 ånyo en regering, som aug. s. å. avslöt ett fördrag med England om en nyordning av förhållandet mellan de båda länderna. L-ts.

***Naidu,** S., var indisk delegerad vid rundabordskonferensen i London 1931.

Naini Tal, stad och sommarresidens i Förenade provinserna Agra och Oudh, på sluttningen av Himalaja, 130 km n. om Barertly; omkr. 10,000 inv. Garnisonsort och mycket besökt rekreationsplats.

Nairn [nä'ən], N a i r n s h i r e, grevskap i n. Skottland, vid Moray firth och floden Findhorn; 422 km², 8,294 inv. (1931); huvudstad: Nairn (4,201 inv.). Huvudnäringar äro jordbruk och fåravel.

***Nairobi** hade 41,685 inv. 1933, därav 5,146 européer och 13,363 asiater. Flyghamn på linjerna London—Kapstaden och N.—Dar es-Salaam; radiotelegrafstation.

Nakano, S e i g o, japansk publicist och politiker (f. 1886). Efter en mångsidig verksamhet inom pressen och förvaltningen, där N. tjänstgjort i finansministeriet och en tid varit ställföreträdande chef för kommunikationsdep., har han på senare år framträtt i det politiska livet främst genom att grunda partiet Tohu-kai, en antikommunistisk sammanslutning med starkt social inriktning. N. har i denna egenskap knutit förbindelser med både Tyskland och Italien och anses ha stor del i det tysk-japanska avtalet av 25 nov. 1936 mot Kommunistiska internationalen. L-ts.

Nakenkultur, en från Tyskland härstammande idealistisk rörelse, vars anhängare söka att genom nakengående sommartid ute i naturen och genom propaganda väcka intresse för en bättre kroppsvård samt, som de säga, »en sundare syn på de sexuella problemen». Rörelsen är starkt etiskt betonad. I Sverige har J. R. Almkvist (se d. o.) varit dess pioniär. — Litt.: J. Almkvist, »Hälsa och nakenhet» (1932); J. Billström, »Sexuell kultur» (1937). J. B-m.

Nałkowska [-kå'ska], Z o f i a, polsk romanförfattarinna (f. 1885), led. av polska litt.-akad. Hennes romaner (och två dramer) utmärka sig genom intellektualism, framstående stil och skarp analys, som särskilt tränger djupt in i kvinnosjälens irrationella hemligheter och förenas med ingående studium av miljön och varm medkänsla för människoödet. Först egocentrisk, höjer hon sig under åren efter världskriget till humanitär universalitet. Huvudverk: »Narcyza» (1911), »Dom nad łąkami» (Huset på ängen; 1925; fylld av

lyrisk doft av barndomsminnen), »Choucas» (1927), »Niedobra miłość» (Olycklig kärlek; 1928) och »Granica» (Gränsen; 1935). J. Kl.

Na'ltjik [-tʃik], huvudstad i det autonoma Kabardino-Balkarskajaområdet, i Nordkaukasien, Sovjetryssland, 100 km v. n. v. om Vladikavkaz; 26,900 inv. (1934). Turistcentrum och livligt frekventerad rekreationsort.

***Nalum,** F. A. M. O., dog 1935.

Nam-dinh, stad i Tonkin, Franska Indokina, s. ö. om Hanoi i Song-kois delta; omkr. 52,000 inv. Viktig flodhamn och handelsstad; betydande bomulls- och sidenindustri.

***Namsos.** Järnvägen till Grong öppnades 1934.

***Namur.** De äldre befästningarna, särskilt ö. om Meuse, ha under de senaste åren moderniserats. Se Belgien, suppl., sp. 442.

Nanda Devi, bergmassiv i Himalaja, i nordligaste delen av Förenade provinserna Agra och Oudh, nära gränsen mot Tibet. Dess högsta topp (7,820 m ö. h.) uppnåddes f. ggn 19 aug. 1936 av en engelsk-amerikansk expedition; f. n. den högsta bestigna i Himalaja.

***Nanga Parbat** besöktes 1934 av en tysk vetenskaplig expedition under R. Finsterwalder. Bergmassivet kartlades och undersöktes, men försöken att bestiga högsta toppen (8,136 m ö. h.) misslyckades.

***Nanking** har som rikshuvudstad snabbt uppblomstrat. Folkmängden uppskattades 1935 till 1,013,000 inv. Flyghamn med linjer till bl. a. Shanghai, Peking och Han-kou.

***Nanneson,** P. L., blev prof. i jordbruksekonomi med handelslära vid Lantbrukshögskolan 1933, avgick då som verkst. dir. för Sveriges allmänna lantbrukssällskap men är fortfarande föreståndare för dess driftbyrå samt led. av dess styrelse. Till stor del på N:s initiativ uppgjordes de organisationsplaner (jfr Lantmannakooperation, suppl.) för jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse, som efter 1930 genomförts. Han har dessutom deltagit i bl. a. mjölk- och mejeriutredningen. Nya uppl. ha utkommit av »Husdjurslära» (1935; tills. m. N. Hansson och I. Johansson) och »Jordbruksekonomi» (1936). Y.

Nannfeldt, Johan Axel Frithiof, botanist (f. 1904 18/1), fil. dr och docent vid Uppsala univ. 1932. N:s »Studien über die Morphologie und Systematik der nicht-lichenisierten inoperculaten Discomyceten» (1932; akad. avh.) innehåller nya synpunkter på disksvamparnas släktskapsförhållanden. Andra av N:s arbeten beröra Sveriges disksvampflora (»Contributions to the mycoflora of Sweden», 1928, 1931, m. fl.) samt vedförstörande s. k. blåytesvampar (»Researches into the blueing of ground woodpulp», 1934; tills. m. E. Melin). N. har även publicerat fanerogamsystematiska arbeten (kampanulacéer, *Poa* etc.). H. Sv-n.

Nanok, danskt a.-b. för fångst och jakt på Östgrönland, gr. 1929 som konkurrent till de norska företag, som bedriva fångst- och jaktverksamhet i samma trakter. P. E-t.

Nordsidan av högsta toppen i Nanda Devi.

Nanosomia, se Dvärgväxt, suppl.

***Nansen,** B. Fr. o. m. 1927 är N. ånyo ledare för Betty Nansenteatret. Hon var 1925—34 g. m. skådespelaren H. Bentzon (se d. o., suppl.).

***Nansen,** F. Litt.: P. Wetterfors, »F. N. Polarforskaren och människovännen» (1931); J. Sörensen, »F. N:s saga» (s. å.).

Nansenpass, det vanliga namnet på s. k. identitetscertifikat för ryska flyktingar. Då dessa ej äro medborgare i något land och sålunda ej kunna få hemlandspass, ha flera stater, däribland Sverige, förbundit sig att för dem utfärda identitetscertifikat att tjäna som pass. Vid utfärdande eller förlängning därav upptages en särskild avgift om fem guldfrancs årl. till förmån för Internationella Nansenbyrån för flyktingar (jfr d. o., suppl., samt Nansen, F., sp. 704). Jämlikt beslut av N. F. skall Nansenbyrån upphöra före utgången av 1938. Hbg.

Nanticoke [nä'ntikåuk], stad i n. ö. Pennsylvania, U. S. A., vid Susquehanna, 35 km s. v. om Scranton; 26,043 inv. (1930). En av medelpunkterna för statens antracitbrytning; betydande textilindustri, bl. a. tillv. av silke.

***Napoleon,** franska kejsare och prinsar.

1. N. I. Bland nyare litteratur må nämnas N:s »Lettres inédites à Marie-Louise, écrites de 1810 à 1814» (1935), »Lettres ardentes à Joséphine 1796—1797» (s. å.) samt »Fürstenbriefe an N.», utg. av F. M. Kircheisen (2 bd, 1929), »Mémoires de Caulaincourt, duc

Monumentet vid Narva.

de Vicenze», utg. av J. Hanoteau (3 vol., 1933); översiktsverk av E. Driault (3 bd, 1930), J. Bainville (1931; sv. övers. 1933), L. Madelin (1932), F. M. Kircheisen (resp. 1911—34 och 1927—29), G. Six (2 bd, 1934) och G. Lefèbvre (1935); specialundersökningar om N:s yttre politik av H. Butterfield (1929), A. Fugier (1930), general Grasset (3 bd, 1914—32), om S:t Helena av O. Aubry (2 bd, 1935). A. G-de.

3. N. III. Litt.: R. Arnaud, »La deuxième république et le second empire» (1929); E. B. d'Auvergne, »N. the third» (s. å.); Alma Söderhjelm, »Av Bonaparternas ätt» (1936).

Narkomani, sjukligt begär efter narkotiska medel.

***Narkos**, se även Bedövningsmedel samt Dämmerschlaf, suppl.

Narodnaja volja [narå'dnəje vå'lja], »folkviljan», ryskt politiskt parti, bildat 1879, sedan dess föregångare, Zemlja i volja (jord och frihet), gjort fiasko med sina försök att genom agitation bland bönderna framkalla en folkresning till realiserande av det socialistiska samhället. N:s program gick ut på att störta tsarismen och därmed skapa möjlighet för att bringa böndernas latenta socialistiska instinkter till utveckling; medlet skulle vara terroristisk kamp, avseende utrotande av självhärskardömets främsta män. N., som blott bestod av en centralkommitté på några tiotal pers., förde ett par år under sin chef, Zjeljabov, en kamp mot tsarismen, som gav genljud över hela världen. Om den med sina attentat icke kunde nå sitt egentliga mål, tsarismens störtande, injagade den likväl hos tsar Alexander II och hans män, vilka trodde sig ha emot sig en hela Ryssland omfattande jättekonspiration, en sådan skräck, att de började visa en del tendenser att falla undan för de folkliga reformkraven. Innan detta skett, blev tsar Alexander vid ett av N. anordnat bombattentat 1881 mördad; denna framgång blev samtidigt början till partiets undergång, ty attentatsmännen, som infångades av polisen, voro N:s sista disponibla krafter. En avläggare av N. var det 1902 bildade socialistrevolutionära partiet. A. Kgn.

***Narodna Odbrana**, se även Världskriget, sp. 896.

Naro-Fominsk [narå-fami'nsk], stad i Moskvaområdet, Sovjetryssland, 65 km s. v. om Moskva; 21,500 inv. (1933). N. är en av landets förnämsta textilindustristäder.

***Narva.** N. är en av Estlands större garnisonsorter. Där är bl. a. förlagt ett av de två gränsskyddsreg:tena (se Estland, suppl., sp. 1260). C. A. E.

1936 avtäcktes ett på svenskt initiativ tillkommet monument till minne av segern 20 nov. 1700 (på ett stenpostament är uppställt ett bronslejon, avgjutning av ett av B. Fouquets lejon på Lejonbacken i Stockholm). — Ny litt.: S. Karling, »N.», en byggnadshistorisk undersökning t. o. m. 1704 (1936). E. L-k.

***Nash,** Ch., avgick 1932 som dir. för Nash motors co. men kvarstår som styrelsens ordf.

Nashua [nä'ʃoə], stad i sydligaste New Hampshire, U. S. A., vid Merrimac; 31,463 inv. (1930). Mångsidig industri, bl. a. tillv. av bomullsvaror, maskiner och papper.

***Nasjonalgalleriet** i Oslo har tillbyggts och omordnats till museets 100-årsjubileum 1937, då en festskrift utgavs: S. Willoch, »Nasjonalgalleriet gjennem hundre år».

Nasjonal samling, norskt fascistiskt parti, stiftat 1933 av major V. A. L. Quisling (se d. o.), som sedan varit dess ledare. Vid stortingsvalet 1933 uppställde partiet kandidater i 8 lantvalkretsar och i alla stadsvalkretsar utom 2 och erhöll sammanlagt 27,850 röster. Vid valet 1936 uppställde partiet kandidater överallt utom i Vester-Agder fylkes lantvalkrets; röstetalet blev 26,576. Efter denna tillbakagång måste N:s huvudorgan, Fritt Folk, upphöra som dagblad. W-t K.

Nasseri, se Ahwaz, suppl.

Nathan [neɪ'þən], George Jean, nordamerikansk kritiker (f. 1882), verksam i The Smart Set, American Mercury, Judge, Life m. fl. tidningar och tidskrifter (jfr Mencken, H. L.), har gett ut bortåt ett tjugutal böcker om teater och kulturkritik: »The popular theatre» (1918), »Comedians all» (1919), »The critic and the drama» (1922), »Testament of a critic» (1931), »Passing judgments» (1935) o. s. v., präglade av hög insikt och sträng kritik. — Litt.: I. Goldberg, »The theatre of G. J. N.» (1926). R-n B.

Nathan [nē͡i'þən], Robert, nordamerikansk författare (f. 1894), har skrivit älskvärda, lätt satiriska och fantasifulla romaner och idyller: »The puppet master» (1923), »The fiddler in Barly» (1926), »The bishop's wife» (1928), »Road of ages» (1935) m. m. R-n B.

***Nathansen,** H., utgav 1932 romanen »Mendel Philipsen og sön».

Nathorst, Ruth Gabriella, missionär (f. 1883 $^{14}/_{8}$), dotter till A. G. N. Verkade kraftigt för att sv. kyrkan skulle upptaga mission i Kina och utsändes 1918 som denna missions pionjär till Hu-nan, där hon varit verksam som lärarinna och evangelist i Chang-sha, vid skolan i Tao-hua-lun och vid ett norskt seminarium. Förutom övers. har hon publicerat en levnadsteckning av Sun Yat-sen (1933). G. Lbrg.

Nathurst, Carl Evert, svensk-amerikansk militär (f. 1861 $^{20}/_{6}$), bror till A. G. Nathorst. Han utvandrade till Amerika, deltog på U. S. A:s sida i spansk-amerikanska kriget 1898, nedslog ett uppror på Tahiti och blev sedan en av de ledande vid organiserandet av U. S. A:s gendarmeri på Filippinerna, dess chef och brigadgeneral i U. S. A:s armé 1927; är nu pensionerad. N. har riktat svenska museer med betydande etnografiska samlingar.

Nation, The [ðə nē͡i'ʃən], liberal nordamerikansk veckotidskrift, gr. 1865 av E. L. Godkin, utg. i New York. N. har ivrigt bekämpat de kulturreaktionära tendenserna i den »hundraprocentiga» amerikanismens form. Under den Coolidge-Hooverska regimen gick N. till storms mot »välståndslegenden» och hävdade behovet av genomgripande sociala reformer. Nu stödjer den Roosevelts politik. Bland N:s främsta medarb. märkas Oswald Garrison Villard och Heywood Broun. A. Th.

Nationaalsocialistische beweging in Nederland [natsiånā'lsåsialistisə bəvē'ķəŋ-], det största nationalsocialistiska partiet i Holland. N. grundades i dec. 1931 i Utrecht av A. Mussert (se d. o., suppl.) och hade i slutet av 1936 närmare 60,000 medl. Vid valen i maj 1937 erhöll partiet fyra mandat i vardera kammaren. N. ansluter sig till den tyska förebilden, ehuru rasdoktrinen modifierats med hänsyn till koloniernas infödda befolkning. Partiet upptager sålunda även judar. Utrikespolitiskt önskar Mussert ett närmande till Tyskland och Italien men med bibehållande av den traditionella vänskapen med England. Med Vlaamsch nationaal verbond (se d. o., suppl.) underhåller partiet goda förbindelser, varvid det gemensamma framtidsmålet, en förening mellan Holland och de flamländska provinserna i Belgien till »Grootnederland» (Stornederländerna), betonas. N. har mött starkaste motståndet bland arbetarbefolkningen och hos det katolska episkopatet, vilket förbjudit katoliker att bli medl. Rörelsens organ är den dagliga tidningen Volk en Vaderland. — **Litt.:** H. Otto, »Die flämischen und holländischen Nationalbewegungen» (1936). R. C-n.

National-, i no. ord, se även Nasjonal.

National academy of sciences [næ'ʃnəl əkæ'dəmi əv sai'ənsiz], vet. akad. i Washington, U. S. A., gr. 1863, högst 300 inländska och 50 utländska medl. N. är delad på 11 sektioner för olika naturvetenskaper, ingenjörvetenskap, medicin, antropologi och psykologi. N. utger flera skriftserier. A. A-t.

National advisory committee for aeronautics, The [ðə næ'ʃnəl ədvai'zəri kəmi'ti fɔ̄r ɛ͡ərənå'tiks] (förk. N. A. C. A.), en av U. S. A:s president enl. kongressbeslut 1915 tillsatt kommitté, som har att leda det aeronautiska forskningsarbetet i U. S. A. Kommittén består av 15 led.: två officerare från krigsdepartementets och två från marindepartementets flygmilitära staber, var sin representant för Smithsonian institution, meteorologiska byrån och Bureau of standards samt åtta andra, representerande aeronautisk vetenskap eller teknik. N. förfogar över stora laboratorier och försöksfält, The Langley memorial aeronautical laboratory, förlagda till Langley field, Virginia. I Europa har N. en representant med byrå i Paris. I. M-r.

***Nationalbank.** N. i Köpenhamn förvandlades 1936 till statsbank och antog namnet Danmarks nationalbank. Staten har tillskjutit en grundfond om 50 mill. kr., och de förutvarande aktierna ha inlösts med 4 % statsgaranterade obligationer, som skola förräntas och amorteras med bankens vinst. Jfr Danmark, suppl., sp. 940. E. H-ss.

***Nationalekonomi.** Under världskriget (se d. o., sp. 922—926), den därpå följ. fredskrisen 1921—23 och de fruktlösa strävandena på 1920-talet att återgå till förkrigstidens regim i fråga om penningväsen, finanser och internationell handelsfrihet m. m. samt under den svåra världsdepression, som nådde botten 1932, och försöken att under depressionen minska den utbredda arbetslösheten genom offentliga åtgärder m. m. har n. som fackvetenskap ställts inför aktuella ekonomiska och sociala problem, för vilkas lösning förutsättningarna delvis varit andra än tidigare, framför allt genom starkare politiska inflytanden. Hopningen av statistiskt material och framstegen i metoderna för dess insamling och bearbetning ha möjliggjort en renässans för den forskning, som anknyter till nyklassicismen (se bd 14, sp. 746), varvid matematiken vunnit allt vidsträcktare användning för exaktare formulering av teoretiska problem i deras rent kvantitativa aspekter från empiriska utgångspunkter. Krafternas spel i det ekonomiska samhällslivet, dynamiken, har skjutits i förgrunden på bekostnad av det statiska betraktelsesättet. Detta hänförde sig till jämviktslägen, till vilka produktion och konsumtion måste tendera under allsidigt fri konkurrens. Därvid ha diskussioner om värde o. dyl. (R. van Genechten, »De outwikkeling der waardeleer sinds 1870», 1927)

fått träda i bakgrunden för undersökningar av prisförändringar, konjunkturväxlingar och möjligheterna att följa och mildra dem genom penning- och finanspolitiska åtgärder m. m. (se Konjunkturforskning, suppl., samt D. Robertson, »Banking policy and the price level», 3:e uppl. 1932, F. A. v. Hayek, »Geldtheorie und Konjunkturtheorie», 1929, »Preise und Produktion», 1931, m. fl. skrifter, och arbeten av J. M. Keynes, bl. a. »The general theory of employment, interest and money», 1936). Den fria konkurrensens begränsningar genom ekonomiska sammanslutningar, statliga regleringsåtgärder o. dyl. samt ett alltmer ökat antal monopol och kvasimonopol av olika slag medföra allehanda modifikationer vid prisbildningen, vilka vunnit beaktande i prisläran, jämväl med hänsyn till prisbildningen på produktionsfaktorerna (se Produktion samt J. Robinson, »Economics of imperfect competition», 1933, och E. H. Chamberlin, »Theory of monopolistic competition», s. å.). Den fortgående merkantiliseringen av det ekonomiska samhällslivet, transportväsendets snabba utveckling, handelspolitikens omläggning i protektionistisk riktning till stärkande av nationell självförsörjning (jfr Handelsfördrag och Handelspolitik, båda i suppl.) samt övergången till fri myntfot med allehanda åtgärder för reglering av penningens inhemska köpkraft och den nationella valutans utlandsvärde äro förändringar, vilka sammanfallit med ett omslag i befolkningsrörelsen i kulturländerna (se G. och Alva Myrdal, »Kris i befolkningsfrågan», 1934, och E. Sommarin, »Befolkningsfrågan och jordbruket», 1935). Dessa förändringar ha medfört viktiga förskjutningar i samhällsstrukturen, karakteriserande nutiden såsom en materiell och ideell brytningstid. Denna avspeglas i meningsstrider om bärigheten och räckvidden hos det klassiska och nyklassiska lärosystemet samt om värdet av olika försök att utveckla det med anpassning till moderna förhållanden i det ekonomiska samhällslivet eller att ersätta det med något annat. I senare fallet uppges mer eller mindre helt den klassiska principen, att det ekonomiska livet styres av egna inneboende krafter, som verka i individer och grupper och ytterst kunna härledas ur människans och tingens natur samt icke underläggas någon vis försyn i statsmannaskepnad. Uppgifterna för näringspolitiken, socialpolitiken och skattepolitiken vidgas, ytterst till en rationellt ledd planhushållning (se d. o., suppl.). Sistnämnda tendens har medfört en renässans för den historiska skolan eller dess avläggare av institutionalistisk huvudtendens, d. v. s. med huvudvikten på samhällsinrättningarnas historia och betydelse samt möjligheten att utveckla dem efter mer eller mindre radikala linjer, och i riktning mot ekonomisk behaviorism med stöd av social psykologi, masspsykologi. Försöken att fördjupa undersökningarna ha föranlett upptagandet av kunskapsteoretiska o. a. spörsmål, som tidigare ansetts falla utom ramen för n. (se även Sociologi). Ombildningen av universitetsväsendet i Sovjetryssland, Italien och Tyskland m. fl. länder har avsett viss kontroll över forskningens och framför allt undervisningens inriktning i syfte att ställa den i samklang med förhärskande statsuppfattning. Jfr Ekonomisk historia, suppl.

Litt.: Econometrica (1933 ff., utg. av The econometric society; prof. R. Frisch, Oslo, tog 1931 initiativet till denna internationella sammanslutning), The American Economic Review (vol. 26, 1936, med suppl. Papers and Proceedings of the Annual Meeting of The American Economic Association), Economic Journal (vol. 46, s. å., London), Jahrbücher für National-Oekonomie und Statistik (bd 146, s. å., Jena) m. fl. Nyare riktningar ha i svensk litteratur funnit uttryck bl. a. i 1926 års arbetslöshetssakkunnigas betänkande och förslag (1928) och i arbetslöshetsutredningens betänkanden (1931—34) med därtill hörande bilagor. Se även arbeten av de till »Stockholmsskolan» inom modern nationalekonomi räknade G. Myrdal och E. Lindahl (se dessa ord, suppl.). E. F. K. S–n.

Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande, förk. NTF, bildades 15 nov. 1934 i Stockholm med uppgift att verka för höjd trafikkultur och ökad trafiksäkerhet, främst på gator och vägar. Styrelsens ordf. utses av K. m:t; av övriga led. utse Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, Skolöverstyrelsen och Medicinalstyrelsen vardera en, medan fem väljas av föreningen inom olika trafikintressegrupper. Föreningens råd består av högst 30 led., av vilka 5 utses av chefen för Kommunikationsdep., 5—10 av institutioner, föreningar och sammanslutningar, som därom anmodas, samt 10—15 genom val av föreningen. Rådet behandlar de ärenden, som av styrelsen hänskjutas dit, och förelägger styrelsen förslag. Statliga och kommunala korporationer samt stiftelser och sammanslutningar äga vinna inträde i föreningen såsom aktiva medl. Till understödjande medl. kunna antagas enskilda personer och affärsföretag, som ha intresse för föreningens verksamhet. N. åtnjuter statsanslag (1935 och 1936 50,000 kr.).

En av N:s främsta uppgifter är ungdomens fostran till en högre trafikkultur. Sedan K. m:t 27 nov. 1936 utfärdat förordning om obligatorisk trafikundervisning i rikets skolor, medverkar föreningen till denna genom att meddela teoretisk och praktisk handledning åt lärarna samt utarbeta lämplig undervisningsmateriel. N. anordnar s. k. trafikdagar i samråd med lokala myndigheter och aktuella trafikföredrag, utger broschyrer för bilister, cyklister och fotgängare samt sprider trafikaffischer med manande slagord m. m. Dessutom verkar N. för enhetliga trafikan-

ordningar och -föreskrifter och följer med uppmärksamhet lagstiftning o. a. åtgärder för trafikens reglering. O. W-g.

***Nationalgarde**, se även Amerikas förenta stater, sp. 798 och suppl., sp. 146 f.

National industrial recovery act [nä'ʃnəl inda'striəl rika'vəri ä'kt], se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 157.

Nationalinkomst, ett något oklart begrepp, som riktigast torde beteckna summan av de materiella varor och tjänster (den reala n.), som under ett visst år stått ett lands invånare till buds. Att ange denna n. i siffror (den nominella n.) låter sig knappast göra med någon större tillförlitlighet, enär en betydande del av det sammanlagda produktionsresultatet ej blir föremål för köp och försäljning — t. ex. hemmaproduktion för eget behov och husmoderns arbete i sitt hem — och sålunda ej heller omräknas i penningvärde. För åtskilliga länder ha likväl försök gjorts att beräkna n. Sålunda uppskattades n. 1928 — i milliarder doll. — till 89,4 för U. S. A., 18,7 för England, 18 för Tyskland, 7,6 för Frankrike, 4,9 för Italien och 16,4 för Ryssland. O. B-g.

***Nationalitetsmärke** anbringas enl. internationell överenskommelse även på motorfordon (se Automobillagstiftning, suppl., sp. 345); om n. på flygfarkoster se Flygplansbeteckning, suppl.

***Nationalitetsprincip.** Om n. inom internationell privaträtt se d. o., även i suppl.

National labor board [nä'ʃnəl lei'bə bå'd], se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 158.

National labour party [nä'ʃnəl lei'bə pā'ti], nationella arbetarpartiet, den grupp i Storbritannien, som samlade sig kring R. MacDonald, när han 1931 bröt med Labour party (jfr d. o., suppl.). N. erhöll vid valen 1931 13 platser i underhuset och 1935 8. L-ts.

***Nationalmuseet i Köpenhamn.** I den 1928 påbörjade museianläggningen invid Prinsens palæ, som blir fullt färdig under 1937, har Dansk folkemuseum fått lokaler, i vilka samlingen delvis ordnats. De danska samlingarna från förhistorisk tid, medeltid, renässans och barock ha 1934—35 helt omordnats. 1937 färdigordnades myntsamlingen och etnografiska avd. samt tillika Dansk folkemuseum, vars friluftsavd. i Lyngby har fått ökad areal. — Litt.: »Nationalmuseet. De danske samlinger. Introduktion» (1935); Nationalmuseets Arbejdsmark, Aarsskrift (1928 ff.). Chr. A. J.

***Nationalmuseum** i Stockholm. Föremålsbeståndet har ökats. Bl. a. funnos 1936 omkr. 3,500 oljemålningar i tavelsamlingen. Gravyrsamlingen bestod av omkr. 100,000 blad, konstslöjdsamlingen av omkr. 19,000 n:r. Av N:s samlingar ha hittills omkr. 6,000 n:r deponerats i offentliga byggnader och landsortsmuseer, och museet har i ökad grad bistått studiecirklar o. a. bildningsorganisationer med demonstrationer etc. Svenska porträttarkivet (se d. o.) överlämnade 1932 sina samlingar till N.

Museets ord. stat 1936—37 utgjorde 273,700 kr. För ökande av vissa samlingar av konstföremål fanns ett anslag på 15,000 kr. och för inköp av levande svenska konstnärers arbeten 21,000 kr. — Bland nyare gåvor till N. markas Amanda och Nils Personnes donationsfond (1936) på 100,026 kr. och Hilda Kumlins testamente (s. å.) på 200,000 kr.

Nya kataloger: C. Gunne, »Nationalmuseei målningssamling, nordiska konstnärers arbeten» (1936); A. Stavenow och C. Hernmarck, »Avdelningen för konsthantverk» (1932; eng. uppl. 1933).

Statens historiska museum (se d. o., suppl.) började 1936 flytta från N. till egen byggnad.

***Nationalpark**, ett rikets (statens) naturskyddsområde, vanl. rätt stort (arealer anges nedan i kvadratmil) och huml. väl fredat enl. lag, dock av mycket växlande karaktär.

Sverige fick 1931 sin 14:e n., Töfsingdalen (0,1365) i Idre i övre Dalarna. Den nuv. arealen av svenska n. uppgår till 34 kvadratmil (0,75 % av rikets areal). Det mesta ligger i Norrbottens län (s. därom blott 0,5; 0,014 % av motsv. totalareal) och exploateras lagligen av lappar. En ny n. i Lappland är föreslagen: Muddus (5).

Finland fick 1928 dels 7 »allmänna», dels 4 »särskilda» skyddsområden, även kallade »naturparker», resp. »nationalparker», de senare med mindre strängt skydd (totalarealer resp. 12 och 3). I *Sovjetunionen* finnes ett 50-tal »statliga naturskyddsområden», bland dem Europas och Asiens största (omkr. 100). Störst i Europa utanför Ryssland äro: Sveriges dubbla n. Sarek—Sjöfallet (31, efter stympning 1919), den finska n. Pallastunturi—Ounastunturi (8,5), även i lappmarken, och Gran Paradiso (7,5) i italienska Alperna. *Afrikas* djurvärld och övriga natur fredas bl. a. i väldiga n. *Kanadas* totalareal (1,095) av n. och likvärda *provincial parks* är drygt Götalands med alla sjöar och hela Vänern; i den ingår en buffelpark (448), där indianerna ha viss jakträtt. *U. S. A.* ha numera 26 *national parks*, d. v. s. riksparker (tills. 354), jämte 70 *national monuments* (tills. 305) och över 1,100 *state parks* m. m. (tills. 156), delvis likvärda med n. Under Rooseveltregimens fyra år ha tillkommit 350 nya statsparker och liknande. De federala parkerna (n. och andra) besöktes 1936 av 10 mill. pers. För n. med större orörda vildmarker (de flesta och största) har National parks association nyligen föreslagit namnet *national primeval parks*. Nya n. förberedas, bl. a. Big Bend i Texas och Everglades i Florida (vardera omkr. 50, förutom Everglades' stora kustvatten). På s. halvklotet finnas utom Afrika blott enstaka n. Se vidare Naturskyddsområde, suppl. L.-G. R-ll.

National physical laboratory [nä'ʃnəl fi'zikəl lä'bərətəri], gr. 1900 i Teddington nära London, offentlig anstalt för prövning av mått, vikt, instrument av alla slag m. m. Vid N. bedrives därjämte ett omfattande forskningsarbete inom olika grenar av fysik och tekniska vetenskaper. Sv. B–r.

National provincial bank, ltd. [nä'ʃnəl prəvi'nʃəl bä'ŋk li'mitid], engelsk storbank, gr. 1833, en av »the big five». Förutom dotterbolagens organisation hade N. jan. 1936 omkr. 1,350 kontor i England och Wales (jfr Lloyd's bank ltd., suppl.).

National recovery administration [nä'ʃnəl rika'vəri ədministreī'ʃən], se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 158.

National research council [nä'ʃnəl risə̄'tʃ kåu'nsl], nordamerikansk forskningscentral, gr. 1916 på initiativ av president Wilson av National academy of sciences i Washington. Dess uppgift är att organisera och understödja mera omfattande naturvetenskapliga forskningsuppgifter. N. var urspr. finansierat av förbundsregeringen men är sedan 1918 en fullt självständig institution. Medlen till forskningsunderstöd m. m. komma från donationer samt i form av bidrag från industrien. Medl. äro dels valda ombud från naturvetenskapliga sammanslutningar och forskningsinstitut, dels ett mindre antal ombud för handel och industri. Såsom systerorganisationer för den humanistiska och den socialvetenskapliga forskningen grundades 1919 American council of learned societies och 1923 Social science research council. N. utdelar årl. omkr. 800,000 doll. i understöd till forskningen. C. Bjm.

***National Review.** L. J. Maxse dog 1932. Nuv. red. är viscountess Violet Georgine Milner.

Nationalsociali'sm, en politisk ideologi med anspråk på att vara en i sig sluten världsåskådning. Den utformades först i den av G. von Schönerer påverkade nationella tyska arbetarrörelsen i Böhmen och har blivit grundvalen för det politiska envälde, som upprättats av Hitler i Tyskland efter 1933, och blivit bestämmande för den omdaning, som skett på alla områden av tyskt samhällsliv. Som dess ideologiska föregångare kan främst betecknas H. S. Chamberlains germanska svärmeri, varjämte i fråga om rasläran i viss mån även dennes föregångare J. A. Gobineaus verk »Sur l'inégalité des races humaines» varit förebilden. Den har fått sin auktoritativa utformning i Hitlers »Mein Kampf» (1924—25), i A. Rosenbergs »Mythus des 20. Jahrhunderts» (1932) och i H. Günthers och W. Darrés verk och senare systematiserats av andra nationalsocialistiska författare. N. betyder i den utformning den numera fått ett försök att intellektuellt motivera åskådningar av antiintellektualistisk typ och framhäver den instinktiva handlingen på det rationella tänkandets bekostnad.

Karakteristisk för n. är framför allt den betydelse, som tillmätes rasen som dominerande politisk och kulturell faktor. Ras är enl. Günther (»Rassenkunde des deutschen Volkes», 1923) en människogrupp, som skiljer sig från varje annan genom en speciell förening av kroppsliga kännetecken och psykiska egenskaper. Hos Günthers lärjungar betonas ytterligare de psykiska egenskapernas betydelse såsom raskarakteristiska; rasforskning blir hos dem *Rassenseelenforschung* (rassjälsforskning). Det nya i Günthers raslära består i att han tillerkänner den nordiska rasen överlägsenhet över alla andra. Rosenberg går i detta fall ännu längre, i det att han förklarar den nordiska rasen vara den enda kulturskapande, under det att övriga indoeuropeiska raser (arier) endast äro mottagliga för kultur. I motsats till de nordiska folken är, anser han, det judiska folket ett evigt kulturförstörande element. (Man använder ofta ordet »motras», *Gegenrasse.*) Det tyska folket är en rasblandning, i vilken det nordiska inslaget dominerar (enl. Günther omkr. 60 %) över det östliga och dinariska. Att stärka detta nordiska inslag i det tyska folket bör därför enl. n. vara all politiks ledtråd (»der nordische Gedanke»).

Utgångspunkten för n:s politiska ideologi är det tyska folket. Detta begrepp, i verkligheten grundat på språklig enhet, söker man göra förenligt med rasideologien genom att beteckna det som en blods- och ödesgemenskap, som man utsträcker till att omfatta gångna och kommande generationer (»das ewige Deutschland»). Denna ödesgemenskap har uppstått inom det område, som folket bebott, dess bestånd är även i framtiden beroende av denna jord, folkgemenskapen är sålunda betingad av blod och jord (»Blut und Boden»).

Statens uppgift är endast att trygga folkets existens och att utveckla dess andliga och materiella krafter till högsta möjliga fulländning. Ju fullständigare »rikstyskar» (»Reichsdeutsche») och »rastyskar» (»Volksdeutsche»; i praktiken sammanfallande med tyskspråkiga) täcka varandra, dess bättre kan staten fylla sin uppgift. Att en fullständig kongruens är omöjlig på grund av Mellaneuropas invecklade befolkningsförhållanden erkännes, men ur statens väsen härleder n. rikets rätt att representera utlandstyskarnas ideella intressen.

N:s statsform är enväldet. N. förutsätter hos folket lika väl som hos individen en vilja, som emellertid ej är summan av alla individers och alltså icke kommer till uttryck i ett demokratiskt styrelsesätt. Denna folkvilja manifesterar sig endast i en ledares personlighet, och då ledaren är denna folkviljas exekutor, är ledarprincipen endast en förädlad form av demokrati. Då staten endast är ett folkviljans organ och ledaren och det med honom identiska partiet representera folkviljan, har partiet anspråk på att när som helst ingripa i statsverksamheten.

N. hävdar, att den i årtusenden kommer att bestämma Tysklands politiska förhållanden. Den kan eller vill därför ej låsa fast sig vid ett konkret politiskt och ekonomiskt program. Socialismen får därför endast uppfattas som en statens moraliska rätt att efter behov företaga ingrepp i den personliga dispositionsrätten till folkförmögenheten. Så måste även enl. Hitler partiprogrammets socialiseringsfordringar tydas. I praktiken innebär detta ett erkännande av den privata äganderätten. Gränserna för den privata förvärvsverksamheten dragas av satsen »allmännytta går före egennytta», huvudinnehållet i vad som brukar kallas den tyska socialismen.

Litt.: H. Tingsten, »Den nationella diktaturen» (1936); O. Dietrich, »Die philosophischen Grundlagen des Nationalsozialismus» (1935); A. Bäumler, »Männerbund und Wissenschaft» (1934); D. Klagges, »Idee und System» (s. å.). R. C–n.

***Nationalsocialister.** I *Tyskland* har Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei, förk. N. S. D. A. P., erkänts som offentlig institution (Körperschaft des öffentlichen Rechts) och genom lag (19 nov. 1934) inbyggts i statsorganismen. Den 1933 införda spärren för inträde i partiet har genom olika förordningar (senast april 1937) mildrats, varigenom antalet medl. (*Parteigenossen*, förk. *Pg*, i motsats till övriga medborgare, *Volksgenossen*. förk. *Vg*) nu kan beräknas till omkr. $6^1/_2$ mill.

Hitlers ställföreträdare som partiledare är sedan 1934 riksministern Rudolf Hess (se d. o., suppl.). Den honom underställda partiledningen med säte i München består av en centralbyrå och organisatoriskt fristående specialavd. (*Reichsleitungen*), vilkas arbetsområden antingen sammanfalla med riksministeriernas eller omfatta en viss gren av den partipolitiska verksamheten. De viktigaste av dessa äro Reichspropagandaleitung (Goebbels), Agrarpolitisches Amt (Darré), det till Berlin förlagda Aussenpolitisches Amt (A. Rosenberg) och Reichsorganisationsleitung, ledningen av den politiska partiorganisationen (Ley). Finans- och förvaltningsangelägenheter handläggas av en riksskattmästare, som i ekonomiska frågor enl. lag (mars 1935) även utövar uppsikten över alla till partiet anslutna och närstående organisationer. Dessas sammanlagda årliga budget kan uppskattas till över 500 mill. Rmk. Stormavdelningarnas (S. A.), motorkårens, skyddsstafetternas (S. S.) och Hitler-Jugends högsta ledningar ingå vidare som självständiga avd. i partiledningen. En fullt oberoende ställning inom organisationen intar partiets rättskipningsorgan. Enl. lag (nov. 1934) stå alla partimedl. i fråga om politisk verksamhet och personligt uppförande under partiets egen jurisdiktion. Partidomstolarna äga rätt att utom t. ex. böter utdöma arrest- och fängelsestraff. Anklagelser mot ledande partimän (även Hitler) behandlas av högsta partidomstolen i München, vilken i viktiga fall även kan uppta av lägre instanser avkunnade domar till förnyad prövning.

Territoriellt är den politiska organisationen indelad i 31 distrikt (*Gaue*), vilkas ledare för att trygga partiets inflytande på staten oftast samtidigt fungera som riksståthållare eller bekläda högre förvaltningsposter. Rikstyskarna i utlandet och sjöfarande tyskar äro sammanfattade i ett särskilt partidistrikt, Gau Ausland. Distrikten äro indelade i kretsar (*Kreise*) och dessa i ortsgrupper (*Ortsgruppen*). Den minsta förvaltningsenheten är blocket (*Block*), vars ledare gentemot den partiet ej tillhörande befolkningen i egenskap av Hoheitsträger gäller som Hitlers personlige representant. Ett block omfattar ung. 60 familjer. Alla funktionärer, tillhörande den politiska organisationen, äro uniformerade och avlägga trohetsed till Hitler personligen.

Vid sidan av den politiska organisationen existera inom partiets ram formationer med speciella uppgifter, S. A., S. S., Hitlerjugend, NS-Lehrerbund, NS-Studentenbund m. fl. Dartill komma till partiet anslutna, under nationalsocialistisk ledning stående organisationer, vilka äro öppna för alla tyska medborgare av arisk härkomst. Hit höra Deutsche Arbeitsfront (se Arbetsfronten, suppl.), vidare Nationalsozialistische Kriegsopferversorgung, förk. NSKOV, för alla i världskriget sårade eller skadade soldater och deras anhöriga, och Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, förk. NSV, vars huvuduppgift är genomförandet av den årliga vinterhjälpsaktionen för nödställda (vintern 1935—36 366 mill. Rmk).

Den politiska partiorganisationens uppgift är att garantera den nya regimens bestånd, att gentemot centrala och lokala statliga myndigheter företräda och genomdriva nationalsocialismens grundsatser och att inom folket utbreda och fördjupa kännedomen om dess idéer. Denna senare uppgift, det s. k. politiska skolningsarbetet, har numera trätt i förgrunden. Genom kurser, skolningsläger och genom s. k. skolningsbrev söker man vinna folkets breda lager för nationalsocialismens världsåskådning. En annan gren av skolningsarbetet inriktar sig på urval och fostran av den kommande ledargenerationen. Denna urvalsprocess börjar i Hitlerjugend och fortsättes i S. A. och arbetstjänsten. Eliten underkastas en ytterligare prövning under en treårig utbildning vid de s. k. ordensborgarna (se d. o., suppl.). — Sedan 1929 hålla n. årl. i sept. i Nürnberg sina partidagar, då partiets ledande män taga ställning till aktuella politiska frågor och ge riktlinjer för kommande års arbete.

I andra, särskilt tysktalande länder ha bildats nationalsocialistiska partier, som mer el. mindre troget kopierat den tyska förebilden. I *Österrike* betraktar sig partiet som en integrerande del av det tyska, växte efter

1933 mycket snabbt och råkade snart i konflikt med den auktoritära regeringen Dollfuss, vilket i juni 1933 ledde till partiets upplösning; det fortsatte dock illegalt sin verksamhet, trots att tusentals n. av regeringen internerades i koncentrationsläger. En del flydde till Tyskland, där de med myndigheternas medgivande bildade en numera upplöst österrikisk legion, vilken förlades till gränstrakterna och därigenom ytterligare irriterade stämningen. Det socialdemokratiska upproret i febr. 1934 stärkte partiets ställning, skärpte dess opposition och ledde i samband med mordet på Dollfuss s. å. till öppen kamp mot regeringen, i vilken denna dock avgick med segern. Efter överenskommelsen mellan Tyskland och Österrike 11 juli 1936 har den österrikiska nationalsocialismen intagit en lojalare hållning mot regeringen.

I *Tjeckoslovakien* förbjöds det nationalsocialistiska partiet i nov. 1933. Sudettyska partiet under Henlein (se d. o., suppl.) kan sägas vara dess arvtagare som avläggare till den tyska nationalsocialismen. I *Memel* bildades 1933 två partier med nationalsocialistiskt program och dirigerade från Tyskland. Ett politiskt mord gav den litauiske militärkommendanten i Memel en orsak att upplösa båda och anordna en rättegång (se Memelområdet, suppl.). I *Schweiz* existerar sedan 1931 ett nationalsocialistiskt parti, Bund nationalsozialistischer Eidgenossen, vilket dock ej spelar någon roll. Av de *holländska* nationalsocialistiska partierna är endast den av Mussert ledda Nationaalsocialistische beweging (se d. o., suppl.) av betydelse. *Belgien* saknar n.; dock är Vlaamsch nationaal verbond (se d. o., suppl.) starkt påverkat av nationalsocialistiska idéer. Ett andra antidemokratiskt flamländskt parti, Verdinaso, står ideologiskt fascismen närmare, vilket även gäller om rexismen (se d. o., suppl.).

I *Bulgarien* har av A. Tsankov bildats en folksocialistisk rörelse, som vid diktaturens införande (maj 1934) räknade över 1/4 mill. medl. och sedan dess uppges ha vuxit.

I *Rumänien* existera flera partier med nationalsocialistiskt program. Det numerärt starkaste är det 1935 genom sammanslagning av Gogas agrarnationella och Cuzas antisemitiska organisation bildade Kristlig-nationella partiet, vilket vid valet 1935 erhöll 18 kammarmandat och tills. m. de 9 representanterna för Vaida Voevods Rumänska front bildar ett nationalistiskt block med efter tysk förebild utformat program. Detta är även fallet med den av Zelea Codreanu ledda organisationen Totul pentru țară (Allt för landet), en efterföljare till det efter mordet på konseljpresidenten Duca (dec. 1933) förbjudna terroristiska Järngardet. Även bland Transsylvaniens tyskar finns ett nationalsocialistiskt parti. I *Grekland* finnes ett ehuru betydelselöst nationalsocialistiskt parti. — Litt.: »Das neue Europa», utg. av Batschari (1936). R. C-n.

Sverige. Nedrustningsbeslutet 1925 framkallade i Stockholm hösten 1926 en antiparlamentarisk sammanslutning, Sveriges fascistiska kamporganisation (organ var veckotidningen Spöknippet 1926—29), som hösten 1929 ändrade sitt namn till Nationalsocialistiska folkpartiet. Efter flera sprängningar och sammanslagningar bildades i sept. 1930 under intrycket av det tyska valet 14 sept. (då n. blevo tyska riksdagens näst största parti) Svenska nationalsocialistiska partiet med B. Furugård som ledare och S. O. Lindholm som hans närmaste man. Partiet, vars tidning först var Vår Kamp (1930—33), sedan Nationalsocialistisk Tidning (1933—36), erhöll vid riksdagsmannavalen 1932 omkr. 15,000 röster. Jan. 1933 bröt sig Lindholm ut ur partiet och grundade Nationalsocialistiska arbetarpartiet (N. S. A. P.). Nov. 1933 sammanslogos flera fristående nationalsocialistiska organisationer till Nationalsocialistiska blocket, med M. Ekström som ledare. Denna nya partibildning (tidning: Riksposten) framträdde med försök till en samling av n. i Sverige men misslyckades och har sedan spelat en relativt obetydlig roll. Furugårdspartiet upphörde nov. 1936; en del av dess medl. övergingo till N. S. A. P., som vid riksdagsvalet sept. s. å. erhöll 17,400 röster. Partiet utger Den Svenske Nationalsocialisten, ungdomstidningen Stormfacklan och tidskr. Nationell Socialism.

Utom N. S. A. P. (och »Blocket») finns f. n. en mindre nationalsocialistisk grupp i Göteborg, Svenska frihetsrörelsen, gr. 1934, som utger veckotidningen Sverige Fritt. Sept. 1934 bildades därjämte med ingenjör C. E. Carlberg som initiativtagare och drivande kraft en opolitisk sammanslutning, Manhem, som huvudsakl. genom föreläsningsverksamhet driver en »nordisk kulturpolitik på raslig grund». Om den av P. Engdahl grundade och ledda s. k. nysvenska rörelsen se Nysvenskarna, suppl. A. S-n.

Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei [natsiånā'lzåtsia- dål'tʃə a'rbåltərpartål], se Nationalsocialister, även ovan, sp. 237 f.

***Nationaltheatret.** N:s chefer under senare år ha varit Einar Skavlan (1928—29), Halvdan Christensen (1930—33), Anton Rönneberg (1933—34) och Johannes Wiers-Jensen (1934—35); nuv. chef är Axel Otto Normann. — 1930 uppförde N. i Stockholm Ibsens »Vildanden». — Monogr. om N. 1899—1924 av H. Wiers-Jensen (1924). O. W-n.

***Nationaltidende.** Den Ferslewska tidningskoncernen övertogs 1931 av Gyldendalske forlag, och N. upphörde s. å. 1936 antog Dagens Nyheder namnet N. Denna tidning övertogs s. å. av ett konservativt konsortium.

Nationella ungdomsförbundet, se Sveriges nationella förbund, suppl.

***Nationell Tidning** är nu organ för Sveriges nationella förbund. Red. är sedan 1933 Sten B:son Natt och Dag.

***Nationernas förbund.** Av de stater, som april 1931 stodo utanför N., ha Mexiko (1931), Turkiet och Irak (1932), Afganistan, Ecuador, Sovjetunionen (1934) och Egypten (1937) inträtt som medl., medan Japan och Tyskland (1933) lämnat N., Japan på grund av missnöje med N:s opposition mot dess manchuriska politik och Tyskland, enär det icke fått sina önskemål om »likaberättigande» i rustningshänseende uppfyllda. Antalet medlemsstater är därmed (aug. 1937) 59. — Genom Japans och Tysklands utträde ur N. minskades antalet permanenta rådsledamöter till tre men ökades följ. år, när Sovjetunionen vid sitt inträde i N. erhöll en permanent rådsplats. Antalet icke permanenta rådsmedlemmar höjdes 1933 provisoriskt till 10. För perioden 1936—39 är Sverige ånyo medlem av rådet. — Sir E. Drummond efterträddes 1933 som generalsekr. av J. Avenol (se d. o., suppl.). Sedan 1932 finnas två biträdande (vice) generalsekr. N:s budget för 1936 balanserade på över 32 mill. guldfrcs, kostnaderna för Fasta mellanfolkliga domstolen och Internationella arbetsorganisationen häri inräknade.

Nedrustningskonferensen sammanträdde 1932—33 men lyckades icke åstadkomma något positivt resultat; se Rustningsbegränsning och Krigsmateriel, båda i suppl. Kontrollen över Tysklands krigsberedskap är undanröjd. — Om Fasta mellanfolkliga domstolen och Internationella arbetsorganisationen se dessa ord, suppl. Om Danzig se d. o., suppl. Saarområdet återgick efter folkomröstning till Tyskland 1935. Om de av N. organiserade finansiella och ekonomiska konferenserna i Bryssel 1920, Genève 1927 och London 1933 se Ekonomiska konferenser, om dess finansiella verksamhet i övrigt Finanskontroll (båda i suppl.).

Församlingen 1931 uppdrog grundlinjer för den internationella rättens kodifikation och riktade en vädjan till makterna om ett rustningsstillestånd under ett år, räknat från 1 nov. 1931. Extra församlingar 1932 och 1933 behandlade kinesisk-japanska konflikten, medan ord. församlingen 1932 företrädesvis sysslade med organisationsfrågor. Församlingen 1933 behandlade minoritetsskydd och flyktingshjälp, församlingen 1934 tvisten mellan Bolivia och Paraguay, församlingarna 1935 och 1936 konflikten mellan Abessinien och Italien (beslut om sanktioner 19 okt. 1935, upphävt 15 juli 1936. F. K. J.

Natonek [na'tå-], Hans, tysk författare (f. 1892), redaktör i Leipzig, väckte uppmärksamhet genom de haltfulla samtidsromanerna »Der Mann, der nie genug hat» (1929) och »Geld regiert die Welt» (1930), som följts av »Kinder einer Stadt» (1932), en större roman, som skildrar några ungdomars från Prag öden fram mot nutiden, noveller m. m. R-n B.

Natriumamid, se Natriumföreningar, sp. 780.

Natriumarsenit, se Arsenik, suppl.

Natriumfluorid, se Natriumföreningar, sp. 779.

Natriumlampa, se Elektrisk belysning och Urladdningslampor, båda i suppl.

Natriumoxid, Natriumsuperoxid, se Natriumföreningar, sp. 779.

***Nattarbete.** Vid revision 1931 av lagen om arbetarskydd infördes i densamma, § 5 k), följ. bestämmelse: At arbetarna bör, där ej arbetets natur, allmänhetens behov eller annan omständighet skäligen kan anses kräva avvikelse, beredas erforderlig ledighet för nattvila. Den av Internationella arbetskonferensen 1919 antagna konventionen om kvinnors n. reviderades 1934, varigenom dels från konventionens tillämpning undantogos sådana kvinnor, som intaga med ansvar förenade, ledande befattningar och i vanliga fall ej utföra manuellt arbete, och dels under vissa förutsättningar bereddes möjlighet till förskjutning av den föreskrivna, oavbrutna nattledigheten från kl. 10 e. m.—5 f. m. till kl. 11 e. m.—6 f. m. Sverige har efter utredning, varunder flera kvinnoorganisationer starkt avstyrkt, ännu (sept. 1937) icke ratificerat konventionen. A. M.

Nattblacka, se Nattskärror.

Nattflygning, flygning under mörker. För n. äro flygplanen utrustade med dels inre belysningsanordningar för att möjliggöra avläsning av instrument, kartor m. m., dels yttre, omfattande de ljus, som föreskrivas i kung. av 12 maj 1933 om åtgärder för undvikande av sammanstötning mellan luftfartyg, ävensom strålkastare el. under vingarna placerade landningsljus, avsedda att tändas vid landning. Utmed reguljära nattflygsträckor finnas ljusfyrar som ledning vid n. För start och landning samt identifiering av flygplats förses den med kraftig belysning. På tillfälliga flygplatser sker belysning medelst facklor. Ö-g.

Nattvardsgemenskap. Den urkristna nattvarden, en glädjemåltid i gemenskap med den korsfäste och uppståndne Herren och de kristna bröderna, blev småningom ansedd som kyrkans förnämsta mysterium och omgärdad med kyrkorättsliga regler (se Bannlysning och Kyrkotukt). Inom 1600-talets konfessionskyrkor, liksom ännu i romersk katolicism, betraktades deltagande i annat samfunds nattvardsgång som avfall från den egna kyrkan. Luterska kyrkor ha i allm. n. sinsemellan, dock med undantag för vissa strängt konservativa amerikanska kyrkor, som av läroskäl förvägra andra luteraner sådan gemenskap. Bland frikyrkorna ha baptisterna (i Sverige men ej i England och Amerika) den strängaste ståndpunkten i detta hänseende. Inom den ekumeniska rörelsen (se Kyrkliga enhetssträvanden, även

i suppl.) har strävan för n. mellan olika samfund och för nattvardens befriande från kyrkorättsliga skrankor i flera fall framträtt. Förhandlingar 1920—22 ledde till n. mellan svenska kyrkan och den anglikanska. Vid Lausannemötet 1927 förordade ärkebiskop Söderblom (som vid Stockholmsmötet 1925 ordnat en nattvardsgång i Engelbrektskyrkan, vari medl. av de mest olika kyrkor deltogo) n. såsom ett medel att närma kyrkorna till varandra, medan vissa högkyrkoanglikaner menade, att n. borde inträda först sedan kyrkorna förenats. — Jfr N. Söderblom, »Kristenhetens möte i Stockholm» (1926) och »Randanmärkningar till Lausanne» (i Sv. Teol. Kvartalskrift 1928); A. G. Hebert, »Intercommunion» (1932). K. B. W-n.

Naturlig teologi, en gudskunskap, som bygger på människans naturgivna utrustning. Historiskt visar begreppet n. tillbaka på kristendomens möte med den senantika religionen i den stoiska och nyplatonska filosofiens form. Denna »filosofiska» religionsåskådning uppfattades såsom en i människans förnuft omedelbart given gudskunskap, vartill kristendomen fogar vissa för förnuftet icke tillgängliga utan blott i uppenbarelsen givna läror. Så uppstår i skolastiken tanken på en teologisk byggnad i två våningar: naturlig och uppenbarad teologi, *philosophia perennis* såsom underlaget för uppenbarelsen. Luther, som i »förnuftet» (*ratio*) ser en med kristendomen konkurrerande religiös princip, avvisar varje n. i denna mening. I ortodoxien återvänder den delvis i dess distinktion mellan *articuli mixti* och *puri* för att slutligen helt taga herraväldet i upplysningsteologien. Häremot ställer Schleiermacher sin tes: all verklig religion är historisk och uppenbarad religion. Inom den nyaste teologien har tanken på en n. stundom upptagits med ny innebörd i dess tal om de naturliga ordningarna eller skapelseordningarna. A. Ngn.

***Naturskydd.** Modernt n. är förnuftig omsorg om återstående skatter av natur. Det ingår i vad amerikanerna kalla *conservation*: vettig hushållning med naturtillgångar, från nafta och timmerskog till fågelliv och naturstämning. Gränserna flyta mellan n., landskapsskydd och hembygdsvård, ty många naturtyper äro kulturbetingade (t. ex. lövängen, många strandängar och ljunghedar, Ölands alvarhed), och i bebodda trakter finnes knappast fullt ursprunglig natur. N. kan bedrivas dels som skydd mot ingrepp, helt eller delvis, dels genom att vidmakthålla den form och grad av mänsklig påverkan (ss. slåtter, betning), som medbetingar naturtypen. En regionplan kan bli en form för n., ss. planen av 1936 för »gröna områden» kring Köpenhamn. En engelsk regionplanelag av 1932 rymmer former för att skapa natur- eller landskapsreservat och ger planerna laga kraft; lagen tillämpas redan i halva England med Wales. Omfattande regionplanering bedrives även i Tyskland och i jätteskala i U. S. A. under federal ledning. Dess idé präglar Danmarks nya lag för n. av 1937, som bl. a. förbjuder fortsatt bebyggelse av havsstranden.

Svenskt n. sorterar sedan 1934 under Ecklesiastikdep. (förut under Jordbruksdep.). Ett statsämbete för n. saknas ännu, men två okända givare donerade härför 1934 till staten ¼ mill. kr. att utgå efter deras död, och R. Sernander krävde 1935 i en offentlig utredning med ny styrka, att ett ämbete för n. upprättas även i Sverige. Riksdagsmotioner 1937 om moderniserad naturskyddslagstiftning ledde till ingen åtgärd.

I *utlandet* bedrives n. på allt flera håll målmedvetet och ges en stark organisation. Tyskt n. fick genom ny rikslag för n. 1935 en centralorganisation i stil med den preussiska (jfr bd 14, sp. 804) och lades direkt under »riksforstmästaren». Ryskt n. sorterar sedan 1934 direkt under centrala exekutivkommitténs presidium och är planmässigt kombinerat med biologisk forskning. I U. S. A. är årsstaten för National park service drygt 16 mill. doll., för staten New Yorks Conservation department nära 3 mill. doll., och president Roosevelt meddelade nyligen, att hans administration bl. a. offrat 20 mill. doll. för skydd åt djurlivet och skapat 194 kvadratmil nya viltreservat. Vissa föreningar för n. ha gjort storverk. Så har den nederländska för 3,4 mill. gulden köpt 0,3 % av landets yta. Save-the-redwoods-league i Kalifornien har räddat 1,3 kvadratmil *Sequoia*-skog med nära 7 mill. doll. rotvärde.

En internationell byrå för n. finnes sedan 1928 i Bryssel. U. S. A. och Kanada samarbeta verksamt till skydd för flyttfåglarna enl. särskild traktat. Ett viktigt samarbete för n. bedrives i Afrika enl. en konvention, sluten i London 1933 mellan 9 stater. Se även Nationalpark och Naturskyddsområde, båda i suppl. L.-G. R-ll.

Naturskyddsområde, Naturreservat, område, där man genom naturskydd (se d. o., även i suppl.) söker bevara naturprägeln. Man brukar skilja mellan nationalparker och n. av lägre rang, men Amerikas större *provincial parks*, *state parks* och *national monuments* äro ofta fullgoda n., överlägsna vissa *national parks* (riksparker); även europeiska m. fl. nationalparker äro av mycket växlande art. Fullt skydd mot människopåverkan åtnjuter väl knappt något n., men man eftersträvar i vissa n. (t. ex. särskilt bevakade ryska och afrikanska) totalskydd för hela naturen. I andra n. råder totalskydd med vissa undantag (t. ex. sportfiske och fiskevård i amerikanska storparker, även jakt i New Yorks Adirondackpark och Quebecs Laurentidespark). Viss exploatering kan vara kombinerad med naturskydd (t. ex. skogsbruk i viltreservat, naturskydd kring vattenreservoarer, lapparnas renskött-

1

Bild 1. Kruger national park, Transvaal: gnuantiloper vid ett vattenhål i savannskogen.

Bild 2. Kruger national park, Transvaal. vattenbockar.

NATURSKYDDSOMRÅDE. I

2

NATURSKYDDSOMRÅDE. 1

3

Bild 3. Banff national park i Klippiga bergen, Alberta, Kanada.

Bild 4. Adirondack preserve, New York; bergen sydväst om Mount Marcy. Fotografi av L.-G. Romell.

4

5

NATURSKYDDS-OMRÅDE. 2

Bild 5. Muddus: revelmyr, där tranan bor. Vårbild. Fotografi av E. Wibeck.

Bild 6. Källskären: skräntärnor. Fotografi av P. Rosenius.

Bild 7. Stora Karlsö: sillgrisslor och tordmular. Fotografi av E. Åström.

6

7

8

NATURSKYDDSOMRÅDE. 2

Bild 8. Tyrestaskogen, Stockholms stads naturpark: stranden av Gammeldammen. Fotografi av C. G. Rosenberg.

Bild 9. Änggårdens naturpark, Göteborgs botaniska trädgård: sol genom vitsippsskogen. Fotografi av C. Skottsberg.

9

sel, matfiske och jakt i svenska nationalparker). I somliga n. (t. ex. för friluftsliv) bevaras naturprägeln blott nödtorftigt. Trakter med blott s. k. allmänt skydd för vissa växter el. djur (t. ex. f. n. i Jämtlands län för simfågel och vadare; längs 8 mil av Hälsinglands kust för sjöfågel utom havstrut) bruka icke kallas n., men många klara n. skyddas på liknande sätt. Som n. av ny art få väl räknas U. S. A:s ödemarksreservat, där landsvägar, fast bebyggelse m. m. bannlysts men icke skogsbruk.

I *Sverige* finnas jämte n a t i o n a l p a r k e r n a (se d. o., även i suppl.) drygt 100 n. fridlysta som n a t u r m i n n e s m ä r k e n, däribland Borga hage vid Borgholm (0,009; siffrorna ange kvadratmil = 10,000 har), ett skogsskifte under Rockelstad i Södermanland (0,008) och Stenshuvud vid Hanöbukten (0,005), de flesta dock mycket små (några har el. mindre). Ett antal n. skyddas enl. särskild kungörelse, kungabrev o. s. v. el. utan laga former. Som n. få anses bl. a. Hallands Väderö och Kullaberg (vardera 0,03), Änggårdens naturpark i Göteborg (0,004), fågelöarna Stora och Lilla Karlsö vid Gotland, Måkläppen vid Falsterbo, Källskären utanför Bråviken, Björkskärs och Lilla Nassa skärgårdar i Stockholms yttersta skärgård, några andra fågelskyddsområden, ss. vattnet vid Ölands södra udde, ett par strandremsor i Skåne, Stensöviken vid Kalmar, innersta Hjälmarviken vid Örebro, Kävsjön nära Värnamo och Mårdängssjön nära Gävle, samt Domänstyrelsens skogsreservat på Omberg (0,0012) m. fl. platser och dess viltreservat (ytvidd f. n. 35; jaktvård och skogsbruk bedrivas). Oftast är skyddet icke fullständigt (i fågelskyddsområdena icke ens för hela fågellivet) och icke permanent ordnat. Hos Domänstyrelsen vila från revirförvaltarna infordrade förslag till nya n., 90 stycken (tills. 0,4), däribland ett större (0,2) i Tännäs i Härjedalen. Det arbetas för en ny nationalpark (se d. o., suppl.) och för ett stort (30) n. för djurlivet (Sjaunjaområdet), båda i Lappland, vidare bl. a. för permanent skydd åt »Fiby urskog» i Uppland (0,005). Stockholms stad köpte 1936 Tyresta i Södertörn till naturpark (0,13), sedan motionärer i stadsfullmäktige 1935 yrkat på reservat för friluftsliv. Två riksdagsmotioner väcktes 1936 med liknande syfte och föranledde riksdagen att hos konungen begära utredning, vilken påbörjades 1937.

I *utlandet* har på sina håll, i både tätt och glest befolkade länder, betydligt större del av landet avsatts som n. än i Sverige. New Yorks Adirondackpark är nära 7 % och dess samtliga n. 8 % av statens yta. Krugerparken är över 7 % av hela Transvaal.

Världens stora n. (i storlek mellan Vänerns yta och Götalands med alla sjöar och hela Vänern) äro följande (enl. off. tryck från U. S. A. och Kanada samt f. ö. mest uppgifter från Internationella naturskyddsbyrån i Bryssel; några arealer anges enl. mätning på kartor; partiella R. upptas ej). Siffror inom parentes ange arealer i kvadratmil (10,000 tal har), och följ. förkortningar användas: N. M. = national monument; N. P. = national park; P. N. = parc national etc.; P. P. = provincial park; R. = (game) reserve, réserve (générale de chasse) etc., d. v. s. viltreservat.

Afrika har de största: Etosha R. (721) i Sydvästafrika jämte R. i Huila i Angola (tills. omkr. 1,000); sydändan (R.; omkr. 1,000) av Italienska Somaliland; Kruger N. P. (224) i Transvaal jämte R. i Sydrhodesia och Moçambique (tills. omkr. 600), vidare: Southern R. (260) i Kenia jämte R. i Tanganjikaterritoriet (tills. 325); Bamingui n. (P. N. 300 plus R.) i Franska Ekvatorialafrika, Northern R. (310) i Kenia; R. de B[illegible] (omkr. 300) i Mauretanien; många mindre n., t. ex. P. N. de Gos-Sassulkou (130) i Franska Ekvatorialafrika, P. N. Albert (90) i Belgiska Kongo och Kalahari (Gemsbok) N. P. (77) i Cape of Good Hope. De afrikanska totala R. äro ofta goda n. men kunna skapas lättare än en N. P. I *Nordamerika* har *Kanada* Wood buffalo park (448), Jasper N. P. jämte Mount Robson P. P., Banff N. P., Yoho N. P. och Kootenay N. P. (alla fem tills. omkr. 225); P. N. des Laurentides (92); Algonquin P. P. (71). *U. S. A.* ha i Alaska: Aleutian islands R. (omkr. 200); Katmai N. M. (109); Glacier bay n. (N. M. 47 plus R., tills. omkr. 100); vidare Yellowstone N. P. (90); Adirondack preserve (87); Mount McKinley N. P. i Alaska (78); Grand Canyon (N. P. 26 plus N. M. 11 plus R., tills. omkr. 70); Death valley N. M. (65); S:t Lawrence island reindeer R. i Alaska (omkr. 60). I *Asien* ha ryssarna två stora (vardera omkr. 100) n. i östasien (Kamtsjatka och Sichota Alin) och ett i Altai (omkr. 60). I *Europa* ligger ryska nordöstra n. (Petjora—Ilitj; omkr. 100). *Nya Zeeland* har Sounds N. P. (92). I *Sydamerika* har Argentina P. N. del Sur (Nahuel Huapí; 79). L.-G. R—II.

Naua [na'ωa], se N a h u a.

***Nauckhoff**, släkt. — J. (J. G.) N. avgick 1932 ur aktiv tjänst samt utnämndes 1933 till generallöjtnant i armén. Han blev 1933 ordf. i Sveriges landstormsföreningars centralförbund. C. A. E.

***Nauckhoff**, E. G. R. — S. A. G. N. är sedan 1932 ordf. i Sveriges kemiska industrikontor, sedan 1937 v. ordf. i Sveriges industriförbund och tillhör sedan 1921 Tekn. högskolans styrelse. 1929—31 var han ordf. i Svenska teknologföreningen.

***Naumann**, E. C h r. L., dog 1934.

***Naumann**, H., vart 1931 prof. i Bonn. Av »Die deutsche Dichtung der Gegenwart» utkom 6:e, omarb. uppl. 1933. Han har ytterligare författat bl. a. »Höfische Kultur» (1929; tills. m. G. Müller), »Das Bild Walters von der Vogelweide» (1930), »Wandlung und Erfüllung» (1933; 2:a, omarb. uppl. 1934) och »Der Staufische Ritter» (1936) samt varit mycket verksam som utgivare. R. n B.

Nau'tilus, undervattensbåt, se P o l a r e x p e d i t i o n e r, sp. 1139.

Nawa [naωa], se N a b a.

Nava'sjin [-ʃyn] (N a w a s c h i n, N a v a s h i n), M i c h a i l S e r g e j e v i t j, rysk genetiker (f. 1896), son till S. G. N. Blev 1924 medlem av Timirjazevinstitutet i Moskva, vistades några år i U. S. A. och blev fil. dr vid California university, utnämndes 1934 till di-

rektor för bot. trädgården i Moskva och prof. vid univ. N. har i ett fyrtiotal avh. särskilt behandlat *Crepis*-släktets kromosomer. Dessas morfologi och förhållande vid bastardbildningar ha noggrant studerats liksom spontana och inducerade kromosomförändringar (särskilt sådana, orsakade av brott och onormala hopläkningar, s. k. dislokationer). På cytologisk väg har N. härigenom kunnat belysa de processer, som ägt rum vid artbildningen. K. V. O. D-n.

Navelapelsin, se C i t r u s, med bild.

Naven, blixtfyr (anlagd 1886) med ständig bevakning på holmen N. nära Kållandsö i Vänern.

***Navigation.** I sv. navigationsskolor nyttjas (1937) för undervisning i n. E. V. L. Kinberg och C. G. A. Arvidson, »Lärobok i navigation» (1931), samt C. G. A. Arvidson och C. O. Hiljding, »Logaritmiska navigeringstabeller». — För l u f t n a v i g a t i o n ha omfattande åtgärder vidtagits dels genom alltmer förbättrade flygkartor och instrument för bestämmande av luftfartygets kurs, läge, hastighet och flyghöjd samt vindens inverkan, dels genom upprättande av såväl ljus- som radiofyrleder. Flygkartor i form av 25 routekartor för flygning inom Sverige äro under utarbetande i skala 1:300,000. För undervisning i sv. flygvapnet användes S. E. Cornelius, »Luftnavigation» (1936). Av övrig litt. märkas W. Immler, »Grundlagen der Flugzeugnavigation» (2:a uppl. 1934), och F. Lambrechts, »Lærebok i luftnavigasjon» (1935). Ö-g.

Navigationsvarning. Underrättelser om inträffade förändringar beträffande fyrbelysning, utprickning, sjunkna el. flytande vrak m. m., vilka omedelbart böra komma till sjöfarandes kännedom, lämnas genom radiotelegraf och rundradio som n. I tryckt form lämnas dylika underrättelser av Sjökarteverket genom veckopublikationen U n d e r r ä t t e l s e r f ö r S j ö f a r a n d e. Ö-g.

Na'vpaktos, se L e'p a n t o.

Nayari't [naja-], se T e p i c.

Nazi'ster, förk. för nationalsocialister.

N'dola, stad i Nordrhodesia, vid järnvägen Bulawayo—Élisabethville; 7,935 inv. (1931), därav 1,125 vita. Järnvägsknut, flyghamn. Centrum för rika kopparmalmsfält.

NE (eng. *north-east*), internationell förk. för nordöst (nordost).

***Neander,** J. H. N., blev 1934 kyrkoherde i Gävle Staffans församl. Han har vidare utgivit »Med Nathan Söderblom» (1932).

Neander-Nilsson, S a n f r i d, tidningsman, författare (f. 1898 19/1). Blev fil. lic. i Uppsala 1927 och var sekr. vid Svenska arkeologiska institutet i Rom 1927—28. N. blev medarb. i Nya Dagligt Allehanda 1927, utrikesred. där 1931, redigerar tidningens kulturavd. sedan 1934 och är teateranmälare sedan 1935. Han har utgivit reseskildringar (»Grekiska vardagar», 1928, »Från Alperna till öknen», 1931) och diktsamlingar (bl. a. »Resan ut», 1929). Bland hans övriga skrifter märkas »Spöknippet och korset» (1929), »Européer» (1932), »Kontinenten i kaos» (1933) samt »Möte med Tredje Riket» (1934). Lqr.

***Neapel.** Staden beräknades 1936 ha 876,094 inv. och är numera till folkmängden den tredje av Italiens städer (efter Rom och Milano).

Neapels zoologiska station, se D o h r n, A., och Z o o l o g i s k a s t a t i o n e r.

Neath [nīþ], stad i Glamorganshire, s. Wales, 13 km ö. n. ö. om Swansea, vid floden Neath; 33,322 inv. (1931). Koppar- och stålverk, kemiska fabriker, tillv. av bleckplåt. I omgivningarna kol- och järngruvor.

***Nebraska** hade 1930 119,199 utlandsfödda (8,7 % av befolkningen), därav 14,335 svenskar. Stadsbefolkningen utgjorde 1930 35,3 %. 1935 funnos 133,616 farmer, 651,000 hästar, 3,232,000 nötkreatur och 1,905,000 svin. 1933 hade N. 992 industrianläggningar med 19,483 anställda och 194 mill. doll. tillv.-värde. H. N-n.

Nebu'lium, ett hypotetiskt grundämne, som man länge trodde fanns i de egentliga nebulosorna. 1927 fann J. S. Bowen, att de spektrallinjer man tillskrivit n. härrörde från starkt ioniserade syre- och kväveatomer. Dessa uppstå under sådana förhållanden, att de ej kunna reproduceras vid laboratorieförsök. K. Lmk.

Nebulōsaspektrum, benämning på det för de oregelbundna gasformiga och de planetariska nebulosorna typiska spektret samt på de »nya» stjärnornas spektrum under vissa stadier av deras utveckling. N. upptäcktes 1864 av sir W. Huggins vid ett studium av en planetarisk nebulosa och utmärker sig främst för vätets emissionslinjer samt för flera andra emissionslinjer, av vilka de flesta till att börja med icke kunde identifieras med linjer för jordiska ämnen. I nyare tid har n. blivit mycket ingående undersökt av Lickobservatoriets nuv. chef, W. H. Wright. Denne har funnit och undersökt sammanlagt ett åttiotal linjer i n. och därjämte påvisat förekomsten av ett kontinuerligt spektrum i ultraviolett. Genom J. S. Bowens, Cecilia Paynes och andras arbeten har det under senare år blivit möjligt att identifiera ett trettiotal av de för n. typiska linjerna. Dessa tillhöra grundämnena väte, helium, syre, fluor, kväve, kol, svavel, fosfor, neon och argon. Den största utbredningen i nebulosorna har vätet och därnäst helium. Styrkan av de övriga ämnenas linjer beror ej på att dessa förekomma i absolut taget stora kvantiteter i nebulosorna, utan orsaken till deras betydliga intensitet är, att de kunna göra bruk av energiresurser, som ej stå väte och helium till buds. Ehuru ej

hela n. ännu identifierats, synes det dock vara uppenbart, att grundämnen med mycket högt atomnummer icke kunna förekomma i nebulosorna. De element, som uppbygga dessa, ha stor betydelse för det organiska livets uppehållande. K. Lmk.

Neckel, Gustav, tysk germanist och religionshistoriker (f. 1878), prof. i Berlin 1920, i Göttingen 1935. Har utgivit ett antal avh. inom germansk språkvetenskap och om sambandet mellan germaner och kelter. Som religionshistoriker har N. behandlat frågor rörande Eddaforskningen, Valhall och Balder. S. Lqt.

Necochea [-kåtʃä'a], hamnstad i prov. Buenos Aires, Argentina, nära Atlanten, 430 km s. s. v. om staden Buenos Aires; omkr. 23,000 inv. N. är en av Argentinas förnämsta havsbadorter; viktig exporthamn för spannmål.

***Nederbörd,** se även Sverige, karta sp. 982.

Nederbördsområde, dets. som flodområde (se Flod, sp. 593).

***Nederluleå,** socken. Sedan bl. a. Svartöstadens municipalsamhälle och Skurholmsstaden 1933 inkorporerats med Luleå, omfattar N. 1,181,24 km²; 10,979 inv. (1937).

***Nederländerna.** *Befolkningen* beräknades 1936 uppgå till 8,474,506 pers. Inv.-antalet inom N:s prov. s. å. framgår av följ. tab.:

Nordbrabant ..	975,125	Friesland	415,178
Gelderland	891,250	Overijsel	553,480
Sydholland	2,078,704	Groningen	413,232
Nordholland ...	1,614,424	Drente	238,414
Zeeland	253,005	Limburg	589,473
Utrecht	452,221		

Näringar. Under senare år har veteodlingen ökats betydligt (1935 skördades 5,96 mill. hl vete), medan skörden av övriga sädesslag varit täml. konstant och skörden av potatis och sockerbetor uppvisat stora växlingar. Om torrläggningsarbetena i Zuiderzee se d. o. Stenkolsbrytningen uppgick 1935 till 11,9 mill. ton; 1934 erhöllos 74,759 ton bergsalt från Bookelo i Overijsel. Industrien har haft stora svårigheter att bekämpa på grund av den allmänna världskrisen och valutapolitiken. Vissa specialgrenar ha dock utvecklats betydligt, t. ex. tillv. av elektroteknisk materiel (Philipskoncernen i Eindhoven), flygmaskiner och konstsilke. Ett stort järnverk har anlagts i Ijmuiden, som bearbetar importerade malmer.

Utrikeshandeln har under senare år nedgått betydligt: exporten värderades 1935 till 675,1 mill. gulden och importen till 935,9 mill. gulden, oberäknat handeln med myntat eller omyntat guld och silver. De viktigaste importvarorna voro s. å. kol och koks (38,7 mill. gulden), textilfabrikat (35,2 mill.), tenn (28,4 mill.) och smör (26,2 mill.). De förnämsta exportvarorna voro s. å. textilråvaror (131,9 mill. gulden), spannmål (64,9 mill.), järn och stål (59,4 mill.), kol och koks (37,2 mill.), trävaror (33,4 mill.), oljefrön (30,7 mill.) och petroleum (27,9 mill.). De förnämsta handelsländerna voro s. å. (värde i mill. gulden):

	Export	Import
Tyskland	120,[illegible]	239,[illegible]
Storbritannien	142,[illegible]	[illegible]
Belgien—Luxemburg ..	72,[illegible]	[illegible]
U. S. A.	[illegible]	64,9
Frankrike	47,[illegible]	44,1
Nederländska Indien ..	[illegible]	57,1
Argentina	7,3	74,[illegible]

En stor del av handeln, framför allt med Tyskland, är transitohandel. Om N:s handel med Sverige se nedan, sp. 252.

Kommunikationer. Bland nya kanaler, på vilka arbetet pågår, märkas Julianakanalen (se Maas, suppl.) samt en kanal från Rhen till industridistriktet Twente i Overijsel. S. F.

Myntväsen. N. övergåvo guldmyntfoten 26 sept. 1936. Guldexportförbud infördes, och en valutautjämningsfond på 300 mill. gulden bildades. Valutans depreciering uppgick till mellan 15 och 20 %. En ny guldparitet har icke fastställts, men den holländska regeringen har biträtt den engelsk-fransk-amerikanska överenskommelsen av sept.—okt. 1936 om penningpolitiskt samarbete. E. H—ss.

Statsfinanser. Enl. budgeten för 1936 upptogos inkomsterna till 622,6 mill. gulden (verkliga inkomster 1.175,2 mill. 1932). Skatterna på inkomst och förmögenhet beräknades inbringa 135,0 mill. gulden, tullarna 84,0 mill., omsättningsskatten 60,. mill., sockerskatten 53,0 mill. etc. Motsv. utgifter upptogos till 799,2 mill. gulden (verkliga utgifter 1,079,0 mill. 1932), varigenom ett underskott av 176,6 mill. gulden skulle uppstå (överskott 96,3 mill.). Bland anslagen märktes 153,8 mill. gulden till statsskulden, 150,7 mill. till undervisningsväsendet, 128,4 mill. till sociala ändamål (arbetsanskaffning m. m.), 84,4 mill. till försvaret etc. Statsskulden angavs till 3,459,0 mill. gulden vid 1936 års början, därav 2,705,6 mill. fonderad skuld. — Nederländska banken innehade vid 1936 års utgång 720 mill. gulden i guld, varemot svarade ett sedelomlopp av 792 mill. N. Sbg.

Bankväsen. Centralbank är Nederlandsche bank (gr. 1814), som är ett av staten oktrojerat bank-a.-b., vilket har monopol på sedelutgivningen och även driver affärsbanksrörelse. Vid sidan av denna banks statuter finnes ingen särskild banklagstiftning, vilket varit ägnat att bevara fria former för bankväsendet. Under senare tid har affärsbanksrörelsen dock alltmer koncentrerats till sex ledande banker. Affärsbankerna ha även engagerat sig i långfristiga industrikrediter. De internationella kriserna samt prisomvälvningarna i kolonierna ha förorsakat förluster på kreditgivningen, och av de tre största bankerna, Nederlandsche handel-maatschappij, Amsterdamsche bank och Rotterdamsche bankvereeniging, ha den förstnämnda och sistnämnda undergått genomgripande rekonstruktioner. De privata bankirfirmorna äga alltjämt betydelse. Andra uppmärksammade inslag i bankväsendet äro bl. a. kolonialbankerna samt utländska banker, varav flera

tillkommo 1919—21 som avläggare till tyska bankinstitut. E. H-ss.

Försvarsväsen. Armén. I hemlandets armé ingår numera tungt artillerireg:te endast i en fördeln. Den frivilliga landstormen omfattar omkr. 54,000 man, vilka utbildas i viss specialtjänst, näml. automobil-, järnvägs-, luftbevaknings- eller sjötjänst. 1936 upprättades en rustningsfond på 53,4 mill. gulden, avsedd att under de fyra följ. åren tagas i anspråk för materielanskaffning och befästningsarbeten, huvudsakl. för försvar mot stridsvagns- o. a. motoriserade förband. — I Nederländska Indien utgöres den stående hären av omkr. 30,000 man värvad trupp (därav omkr. 23,000 infödda), varjämte omkr. 22,000 utbildade värnpliktiga och reservofficerare kunna inkallas vid krigstillfälle. Ur varje fördeln. har ett inf.-reg:te utgått, och antalet är numera endast två. C. A. E.

Flottan omfattar (1937): 3 pansarskepp, byggda 1902—10; 3 kryssare, byggda 1920—36; 8 jagare, byggda 1926—30; 8 torpedbåtar; 28 u-båtar med ett sammanlagt deplacement av 60,790 ton, vartill komma 54 smärre fartyg. 2 jagare och 4 u-båtar skola börja byggas 1937. Marinens personal uppgår i hemlandet till 4,285 man och i Nederländska Indien till 3,945 man. Flygstridskrafterna ingå i armén. I hemlandet finnes en flygkår, förlagd till Soesterberg med ett detachemang i Schiphol; personalen uppgår till 168 officerare och 439 övriga; antalet flygplan är omkr. 200. I Nederländska Indien finnes en flyggrupp, fördelad på 3 divisioner, med en personal av 732 man. Ö-g.

Författning och förvaltning. Statsdep:s antal har utökats med två: för jordbruksärenden och för sociala frågor. G. H-n.

Sport och idrott. Holländsk fysisk fostran påverkades tidigt av tyskt turnväsen, som vid 1800-talets mitt var allenahärskande. Det redan 1868 bildade gymnastikförbundet är fortfarande huvudsakl. inriktat därpå. Främst genom H. van Blijenburgh (d. 1936) har dock även svensk gymnastik införts. Den användes nu i den militära utbildningen, medan skolgymnastiken saknar enhetlighet. Den moderna sporten kom tidigt till N., där den fann god jordmån. Särskilt segling, simning och skridskosport ha vackra traditioner i N. I simning ha holländarna på senare år haft så framstående representanter som Marie Braun, olympisk mästarinna på 100 m ryggsimning 1928, då N. i Amsterdam anordnade nionde olympiaden, samt Willie den Ouden och Rita Mastenbroek, som f. n. (1937) inneha flera världsrekord. Skridskoåkningens främsta namn är Jaap Eden, världsmästare 1893—96, som även gjorde sig bemärkt inom cykelsporten, en annan holländsk specialitet liksom hästsporten, där holländarna vunnit några av sina mest uppmärksammade internationella framgångar. Sålunda vann P. de Mortanges olympiska guldmedaljen i fälttävlan både 1928 och 1932. Bland N:s friidrottsmän märkas sprintern Christian Berger och hopparen W. Peters, båda Europamästare 1934. N:s nationalsport är fotbollen. Det 1889 gr. Nederlandsche voetbal bond, som sedan 1929 är kungligt, är med sina 1,600 föreningar och omkr. 125,000 medl. (1935) N:s största idrottsorganisation. N. äro en av Europas starkaste fotbollsnationer och ha tre ggr (1908, 1912 och 1920) erövrat olympiska bronsmedaljen i denna sport. Mot Sverige ha N. spelat 10 landsmatcher, av vilka 6 vunnits. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär ångbåtsförbindelse bedrives av Förnyade ångfartygs a.-b. Götha och Stockholms rederi-a.-b. Svea, flygtrafik av a.-b. Aerotransport samt kontinentala flyglinjer. N:s export till Sverige värderades 1935 till 73 mill. kr. (1936 85 mill.), därav koks 10 mill., blomsterlökar 5 mill., radioapparater 4,65 mill., tenn 4 mill., tobak 2,5 mill., vidare bl. a. råfosfat, kaffe, druvor, kokosolja, krukväxter, bönor och bananer. Importen uppgick s. å. till 39,8 mill. kr. (1936 43,7 mill.), bl. a. pappersmassa (nära 6 mill.), papper (4,7 mill.) och papp, trävaror (4,7 mill.), järnmalm (över 2 mill.), tändstickor, maskiner och gatsten. En stor del av handelsutbytet, t. ex. av koks, tenn och malm, utgöres av transitovaror. Sverige har en legation i Haag, N. en i Stockholm. Svensk-nederländska föreningar finnas i Stockholm (gr. 1920) och Haag. A. A-t.

Historia. De häftiga partistriderna satte under 1920-talets senare del fortfarande sin prägel på det politiska livet i N. och omöjliggjorde skapandet av en fast parlamentsmajoritet. Icke minst bidrog härtill den alltmer skärpta motsättningen mellan de romersk-katolska och calvinistiska lägren. Det 1929 bildade kabinettet Ruys de Beerenbrouck, som stödde sig på högerpartierna, hade redan från början en svag ställning. I samband med den ekonomiska världskrisen och den överallt insättande protektionistiska politiken närmade sig N. de skandinaviska länderna och slöto med dem samt med Belgien och Luxemburg 1930 den s. k. Oslokonventionen (se Handelspolitik, suppl., sp. 582). Den ekonomiska krisen, som efter hand drabbade N. på ett mycket kännbart sätt och bl. a. yppade sig i svår arbetslöshet, ledde till kabinettet Ruys de Beerenbroucks fall 1933, varefter det antirevolutionära partiets ledare, H. Colijn, bildade ett borgerligt »kriskabinett», delvis ombildat efter 1935. Det har inriktat sig på bekämpandet av de politiska ytterlighetsrörelserna, kommunismen såväl som nationalsocialismen, vilken efter Hitlerregimens etablerande i Tyskland fått en icke ringa spridning i N. (se Nationaalsocialistische beweging, suppl.). Det från katolskt och socialdemokratiskt håll framförda yrkandet på en devalvering av den nederländska gulden motsatte sig Colijn i det längsta hårdnackat, men då Frankrike

och Schweiz hösten 1936 lämnade guldmyntfoten, tvangs han att följa deras exempel. Den inom den internationella politiken rådande spänningen har föranlett regeringen att framlägga ett omfattande militärt upprustningsprogram, och Colijn har tagit initiativet till skapandet av intimare relationer mellan Oslokonventionens stater. Drottning Vilhelminas dotter, kronprinsessan Juliana, förmäldes jan. 1937 med prins Bernhard Leopold av Lippe-Biesterfeld (f. 1911), vilken i samband därmed fick titeln prins av N. R.Sv-m.

Litteraturanvisningar. F. Schüssler, »Wirtschaftsgeographie von Niederland» (1931); W. Tuchermann, »Länderkunde der Niederlande und Belgiens» (s. å.); F. Cornelissen, »Les industries des Pays-Bas» (1932); C. Braak, »Het klimaat van Nederland» (1933—34).

***Nederländska Indien** beräknades 1935 ha 64,450,000 inv. Exporten värderades s. å. till 461,1 mill. gulden, därav petroleum 86,5 mill., kautschuk 69,2 mill., te 36,7 mill., socker 35,1 mill., tobak 36,8 mill., tenn och tennmalm 29,2 mill. samt kaffe 18,6 mill. gulden; importen hade s. å. ett värde av 279,0 mill. gulden. N. har numera goda lufttrafikförbindelser med Europa genom linjerna London—Australien och Amsterdam—Bandoeng, varjämte lokala linjer förena Java med Sumatra, Borneo och Celebes.

***Nedertorneå-Haparanda.** Församlingen är delad på tre kyrkobokföringsdistrikt: Nedertorneå, Seskarö och Haparanda.

***Nedjd.** Nedjd-Hidjaz benämnes sedan 1932 Saudarabien (se d. o., suppl.).

Nedjrān, landskap i s. v. Arabien, omkr. 250 km n. n. ö. om Sana, består av enstaka oaser vid Wadi Nedjran. N. bildar ett slags andligt furstendöme, vars härskare (*dai*) tillhör schiiternas sekt och anser sig vara ättling till fatimiderna. N., som före 1926 lydde under Jemen, är numera vasallstat till Saudarabien. Huvudort är Machlaf.

***Nedre Ullerud.** Industrien vid Mölnbacka har upphört.

Nedre Österrike, se Niederösterreich.

Nedsättning av aktiekapital. En art av n. genom inlösen av vissa aktier med stöd av ett på förhand gjort förbehåll om rätt därtill regleras i aktiebolagslagen § 49. För n. i andra fall (genom inlösen el. genom nedskrivning av aktiernas valör) gälla enl. § 50 samma lag vissa restriktioner. Bl. a. skall, om ej n. samtidigt innebär motsv. avsättning till reservfonden, rättens tillstånd inhämtas, vilket beviljas först sedan borgenärernas intressen enl. vissa närmare regler tillgodosetts. Innebär n. överföring av samma belopp till reservfonden, får vinstutdelning ej ske, innan rättens tillstånd — likaledes efter visst beaktande av borgenärernas intressen — erhållits el. ock aktiekapitalet ånyo ökats med ett mot n. svarande belopp. I aktieägarnas intresse ger § 93 i lagen regler om fattande av beslut ang. n. enl. § 50 (enhällighet el. beslut på två stämmor med kvalificerad majoritet på den sista) m. m. A. M.

***Neergaard**, N. T., dog 1936. Han lämnade folketinget 1932 och utgav 1935 »Erindringer fra ungdomsaarene og fra mit offentlige liv 1854—94», som det var hans avsikt att fortsätta. Boken ger åtskilliga värdefulla bidrag till provisorietidens historia. P. E-r.

Nefelinsyenit, se Syenit*.

Nefelometri, mätning av grumlighet el. opalescens särskilt hos lösningar. N. kan utnyttjas för analytiska ändamål och utföras med moderna kolorimetrar. Jfr Kolorimetri, suppl. Sv. B-r.

Nefoskop [-skå'p], se Meteorologiska instrument, sp. 1250.

Nefros [-å's], se Njursjukdomar, sp. 1052.

Negatron [-å'n], stundom nyttjad term för vanlig, negativ elektron i motsats till positron. Se Elektron, suppl.

Negerpeppar, se Xylopia.

Negligence clause [ne'glidʒəns klå'z], i certeparti och konossement (se dessa ord) allmänt förekommande klausul, som fritar rederiet från ansvar för skada på godset, förorsakad genom fel eller försummelse av någon, för vilken redaren är ansvarig. K. H. A.

Negociéringskredit, inom den internationella varuhandeln förekommande form av bankkredit, vilken av köparen öppnas för säljarens räkning och som innebär en förpliktelse för banken att köpa säljarens på köparen dragna växel. N. användes huvudsakl. vid export till transoceana länder. Jfr Remboufs. K. H. A.

***Negrer.** *Sport och idrott.* Afrikas n. ha hittills ej gjort några nämnvärda idrottsliga insatser, ehuru de sedan gammalt haft vissa kroppsövningar, ofta av religiös art (danser). I U. S. A. och Sydamerika har den svarta rasen däremot på senare år blivit mycket intresserad för idrotten och frambragt en rad framstående idrottsmän. Det är särskilt i korta lopp, hopp och boxning, som n. varit framgångsrika; däremot ha de hittills ej nått så långt i sådana grenar, som kräva energi, uthållighet och styrka, t. ex. långdistanslöpning och kast. Efter n.s framgångar på senare tid har det mycket diskuterats om de såsom en yngre och primitivare ras skulle ha större förutsättningar som idrottsmän än de vita.

Alltsedan D. H. Hubbard såsom förste neger vann olympiska längdhoppstävlingen 1924, ha n., i regel studenter från U. S. A., vunnit en rad olympiska segrar. Bland de främsta kunna nämnas sprinterna Eddie Tolan (dubbelsegrare 1932), Ralph Metcalfe och Jesse Owens (fyrfaldig segrare 1936), 400-meterslöparen Archie Williams och 800-meterslöparen John Woodruff (guldmedaljörer s. å.) samt höjdhopparna Cornelius Johnson (guldmedalj s. å.), David Albritton och Melvin Walker (världsrekord, 209 cm, Malmö 1937).

I boxning ha negeridrottsmän vunnit åtskilliga framgångar vid olympiska spelen såsom representanter för U. S. A. och Argentina; inom den professionella sporten ha de haft sådana världsstjärnor som Sam Langford, Jack Johnson (världsmästare i tungvikt 1908—15), Harry Wills och Joe Lewis. A-ö.

Litteratur. Särskilt i U. S. A. ha n. ägnat sig även åt litterär produktion, med början redan i slutet av 1700-talet. Från denna tid märkas utom religiösa (metodistiska) arbeten kulturhistoriskt viktiga självbiografier, främst Gustavus Vassas »Life» (1789), med angrepp på slaveriet. Under perioden 1790—1840 uppsattes de första negertidningarna (Freedom's Journal 1827) och -tidskrifterna (Mirror of Liberty 1838) och bedrevs en energisk agitation mot slaveriet med hjälp av en växande opinion (se Abolitionister 2). Biografiska skildringar ur slavlivet, sådana som James Williams' och Moses Ropers, spelade alltjämt en viktig roll i agitationen, som lämnade ringa rum övrigt för vitterhet. Den förnämste negerskalden var G. M. Horton, en slav från Nord-Carolina, vars dikter visa en egendomlig blandning av västerländsk bildning och grotesk primitivitet. 1840—65 utkämpades den politiska striden om n:s emancipation, som skapade en omfångsrik socialpolitisk, negerhistorisk och advokatorisk litteratur men ej lämnade rum för någon skönlitteratur. Ett starkt uppsving karakteriserar däremot de följ. åren av 1800-talet, rika även på betydande historiska verk som G. W. Williams' »History of the negro race in America» (1883) och W. E. Du Bois' »The suppression of the african slave trade» (1896). Två författare fingo betydelse som föregångare: C. W. Chesnutt och P. L. Dunbar, den förnämste negerskalden vid årh:s slut. — Först 1867 uppmärksammades de svartas originellaste litterära alstring, de religiösa visorna (se Negro spirituals, nedan), då 30 av dem trycktes i Atlantic Monthly och »Slave songs of the United states» gavs ut.

1900-talet har medfört en rik skönlitterär alstring. Anknytningen till de gamla visorna och diktningen på negerdialekt är icke stark men finns hos en och annan poet. Julia Peterkin och R. Bradford skildra gammaldags negerliv, pittoreskt och traditionellt, T. S. Stribling m. fl. anlägger framför allt en social synpunkt på sitt material och studerar de moderna negerproblemen. De flesta av de yngre, som börjat med dikter, ha ung. från mitten av 1920-talet övergått till romanen som huvudform, bl. a. C. Mc Kay och C. Cullen. Andra negerförfattare av de senaste generationerna som W. Thurman (»Infants of the spring», 1932), W. White (»Rope and faggot», 1929), Z. Neale Hurston (»Jonah's gourd vine», 1934), Jessie Fauset (»The chinaberry tree», 1931) m. fl. ha med stigande skicklighet och växande skärpa behandlat skilda motiv ur de alltjämt tillbakasatta svartas levnadsförhållanden. Särskild bitterhet präglar de böcker, som berätta om de alltjämt pågående lynchningarna. En alldeles ny och betydande litteratur har skapats genom de två senaste årtiondenas negerromaner, vilka skildra en förut okänd fas av livet i Amerika. — Litt.: V. Loggins, »The negro author» (1931; med rik bibliogr.); V. F. Calverton, »Anthology of american negro literature» (1929) och »The liberation of american literature» (1932); H. Hatcher, »Creating the modern american novel» (1935). R-n B.

***Negri,** A. Som skaldinna har N. vunnit stora framgångar med samlingarna »Vespertina» (1931) och »Il dono» (1936), vari hon nått en mognad i innehåll och form som aldrig tidigare. En god samling av nya prosapoem är »Di giorno in giorno» (1933). Litt.: N. Podenzani, »A. N. nell'arte e nella vita» (1930); A. Manninio, »A. N. nella letteratura contemporanea» (1933). G. B-h.

Negri, Pola, tysk filmskådespelerska (f. 1897 i Polen). N. debuterade vid rysk teater 1913 och var bl. a. medl. av den berömda ryska baletten men flydde vid revolutionens början till Tyskland och blev filmskådespelerska. Hon fick därefter engagemang i Hollywood, där hon medverkat i flera filmer, men har senare återvänt till tysk film. N. har uppburit roller i »Madame du Barry», »Zigenarblod», »Hotel Imperial» (i Stillers regi), »Öster om Suez», »Förbjudna paradiset», »Mazurka» och »Shanghai—Moskva», de båda sistnämnda tyska ljudfilmer. R. A-g.

Negri'n, Juan, spansk läkare och politiker. N. var husläkare och vän till I. Prieto (se d. o., suppl.) och anslöt sig till dennes moderatare riktning inom det socialistiska partiet men ingick sept. 1936 under inbördeskriget som finansminister i den folkfrontsministär, som då bildades av Prietos radikalare konkurrent inom partiet, Largo Caballero. När denne föll, bildade N. maj 1937 den nya ministären, som åsyftade samling kring »kampen för Spaniens oberoende» men som tillika betecknar ett försök att frigöra sig från de revolutionära ytterlighetselementen. L-ts.

Negro spirituals [nī'grāū spi'ritjoəlz], religiösa sånger, tillkomna bland negerslavarna i Amerika, diktade på engelska över bibliska (i synnerhet gammaltestamentliga) motiv men försedda med melodier, utmärkta av den rikedom på skiftningar i fråga om rytmisering och harmonisering, som kännetecknar de afrikanska negerstammarnas musikaliska improvisationer. Li.

Av särskilt intresse rent musikaliskt sett äro de rytmiska bildningarna — synkoperna —, vilka för den moderna musiken, särskilt dansmusiken, varit av stor betydelse. I konsertsalarna ha n. vunnit inträde genom negersångare som barytonen H. T. Burleigh, P. Robeson, likaledes baryton, tenoren R. Hayes och Marian Anderson. G. M.

Negus, titel på den inhemske härskaren över Abessinien före den italienska erövringen.

***Nehru.** J. N. (f. 1889) har fortsatt sin verksamhet i den indiska nationaliströrelsens tjänst. Han dömdes vid flera tillfällen till fängelse för uppviglande agitation och var en övertygad motståndare till de förhandlingar med England, som ledde till den nya författningen 1935. N. har sedan vid sidan av sin antiimperialistiska engelskfientliga kampanj bedrivit agitation för en radikal socialism, vilket väckt till liv en stark opposition även inom hans eget kongressparti. Han återvaldes dock till dess ordf. 1936. L-ts.

Neihardt [nai'hāt], J o h n G n e i s e n a u, nordamerikansk författare (f. 1881), prof. i poesi vid Nebraskas univ. 1923, utnämnd till poet laureate av statens lagstiftande församling 1921. N. vistades 1901—07 bland Omahaindianerna, vilka gåvo honom stoff till flera lyriska och episka diktsamlingar (»A bundle of myrrh», 1907, »Man-song», 1908, »The song of the indian wars», 1925, o. s. v.), ett betydande framsteg från Longfellow men saknande den »indianska rytm», som Mary Austin (se d. o., suppl.) fångat. N. har vidare skrivit »Indian tales and others» (1926); 1926 utkommo »Collected poems». R-n B.

Neiiendam [na'jəndam], M i c h a e l N i c o l a i, dansk teolog (f. 1895), son till N. A. N. Blev kapellan vid Garnisons kirke i Köpenhamn 1930, Holmens prost och kungl. konfessionarius 1934. N. blev teol. dr 1922 på en bok om Chr. Bastholm och har vidare utgivit bl. a. »Frikirker og sekter» (1927), »Erik Pontoppidan» (2 bd, 1930—33) och »Den danske reformations historie» (1936). P. E-t.

***Neiiendam,** R. J., har ytterligare utgivit essäsamlingen »Mennesker bag masker» (1931).

Nei'va, huvudstad i dep. Huila, Colombia, vid Magdalenafloden, 230 km s. v. om Bogotá; 38,815 inv. (1933). Viktig handelsstad; ändpunkt för järnväg från Bogotá; flyghamn.

Nejkon, se S m u l t r o n s l ä k t e t.

Nejlikträdet, dets. som kryddnejlikträdet.

***Nelson,** A. H., har skrivit studier över J. H. Lidén (se d. o., suppl.). N. redigerar den av Lärdomshistoriska samfundet planerade uppl. av Rudbecks »Atlantica».

Nelson, G ö s t a, präst och kyrkohistoriker (f. 1890 $^{30}/_{11}$). Blev teol. kand. 1912, prästvigdes 1913 och är sedan 1924 kyrkoherde i Bokenäs. Som kyrkohistorisk forskare har N. främst ägnat sig åt det västsvenska fromhetslivets tidigare skeden. Bland hans skrifter märkas särskilt »Den västsvenska kristendomstypen» (hittills 2 bd, 1933—37), »Från 1850-talets kyrkliga brytningstid» (1934) och »Biskop Johan Möller» (1936). Hg Pl.

***Nelson,** H. M. O., var rektor (ej lektor) vid folkskoleseminariet i Stockholm 1915—16. Han har vidare utgivit bl. a. ny uppl. av »Nord-Amerika. Natur och kulturbygd» (2 bd, 1935), skrifter av morfologiskt, kulturgeografiskt och kartografiskt innehåll, läro- och arbetsböcker i geografi (tills. m. Elvi Rydefalt, J. Westin och P. Stolpe) samt en skolatlas (1931; tills. m. K. P. I. Rosén).

***Nemi.** 1934 var även det andra skeppet upptaget, varefter sjön åter fylldes. Det var omkr. 70 m långt. Det förut upptagna skeppet hade däcket täckt av ett marmorgolv, så synes ej ha varit fallet med det andra, som dock i övrigt haft samma lyxutstyrsel. Båda ha tydligen tjänat som flytande lustslott. Vad som urspr. togs som en brygga och dess pålar har visat sig vara rester av utriggare längs skeppens långsidor och av dess styråror. Bland många polemiska uppsatser om skeppens uppgifter, teknik o. s. v. må främst hänvisas till A. W. Persson, som i Skrifter utg. av Svenska institutet i Rom, IV: 2, 1935 påvisat deras och därmed den högt stående, för framtiden avgörande betydelsefulla romerska skeppsbyggnadskonstens samhörighet med den hellenistiska (jfr samme förf., »Med hacka och med spade», 1934). Fynden beskrivas i Notizie degli Scavi (årg. 1932 ff.). Skeppen och de synnerligen talrika och intressanta resterna av deras inredning skola förvaras i en museibyggnad vid sjön. Ax. B-s.

***Nemirovitj-Dantjenko,** V. I., dog 1936. Hans bror V. I. N. dog 1935.

***Nenonen,** V. P., är upphovsman till en metod för flygfotografisk kartläggning (se F o t o g r a m m e t r i, suppl.).

Neonljus [-ă'n-], se U r l a d d n i n g s l a m p o r, suppl.

***Nerikes Allehanda.** V. Bratt lämnade sin befattning som red. 1 juli 1937. Redaktionschef och utgivare är nu Sten Egnell (f. 1907).

***Nerman,** E., har illustrerat Selma Lagerlöfs »Jerusalem» (1930) och »En saga om en saga» (1935) samt utgivit flera teckningsserier: »Gubbar med rim» (1931), »Huldas visbok» (1933) o. a.

***Nerman,** T., har senare utgivit »Otto Lindblad» (1930), »I vilda östern» (s. å.), »Mänskligheten på marsch, en världshistoria» (1931), »Fersenska mordet, ett historiskt reportage» (1933), »50 års bygge, en fackföreningshistoria» (1935), »I vilda västern» (s. å.), »Röda resor» (1936) och »Järnbärarna» (s. å.). Han utträdde maj 1937 ur Socialistiska partiet. J. L-t.

Nernsts värmeteorem, se T e r m o d y n a m i k.

***Nervsystem.** Senare års forskning har givit vid handen, att nervimpulsen, som bringar en muskel eller en körtel att fungera, leder till avsöndringen i dessa organ av minimala mängder av kemiskt väldefinierbara ämnen, acetylcholin av vagusnerven eller parasympaticus och adrenalin av sympaticus. Vid varje nervretning formligen »insprutas» i det fungerande ändorganet genom nervtrådarna dessa högaktiva substanser. Denna intressanta upptäckt gjordes av österrikaren O. Loewi och utarbetades vidare av engelsmannen H. H. Dale, vilka härför delade Nobelpriset för medicin och fysiologi 1936. Dale har beräknat den mängd acetylcholin, som

betingar den nervösa funktionen av en enkel nervtråd för varje impuls eller retning, till 0,000,000,000,001 mg. S. I-r.

Nervvärk, neuralgi (se Nervsjukdomar, sp. 897).

Nervändapparater, se Nervsystem, sp. 899; jfr Känselorgan.

Nešiska, se Hetiter, suppl.

*Nestroy, J. N. Hans »Sämtliche Werke» utgåvos 1924—30 (15 bd). — Litt.: O. Forst de Battaglia, »J. N.» (1932); M. Bührmann, »J. N:s Parodien» (1933).

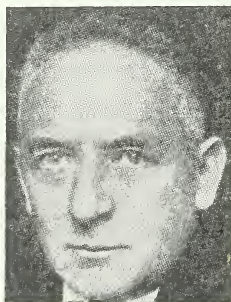
Nettoenergi, se Armsby, H. P., suppl.

Nettoreproduktionstal, se Födelsefrekvens, suppl.

Netzuke, se Japansk konst, sp. 1017 och bild 29—31.

Neubabelsberg [nåibā'bəlsbärk], kommun i preuss. prov. Brandenburg, ö. om Potsdam; 2,004 inv. (1933). I N. ligga Ufas stora filminspelningsateljéer.

*Neuber, F. K. Ny monogr. av H. Welcker (1935).

*Neuberg, C., fortsatte intill 1936 sina undersökningar ang. jäsningens delreaktioner. Han avgick som prof. 1935, lämnade ledningen för Kaiser-Wilhelm-Institut für Biochemie 1936 och avgick som red. för Biochemische Zeitschrift 1936. H. E.

Neuenburg [nåi'ənbork], se Neuchâtel.

Neuende'ttelsau [nåiən-], se Löhe, J. K. W.

Neuman [nö'j-], Erik Gustaf, läroverkslärare, språkforskare (f. 1883 12/1). Blev fil. dr 1918, docent s. å. i svenska språket vid Uppsala univ., lektor i Skövde 1930 och i Lidingö 1937. N. är en framstående kännare av särskilt den senare medeltidens språk och litteratur. Bland hans skrifter märkas »Utbredningen av vokalbalansen a : å i medelsvenskan» (1918; akad. avh.), »Kritiska strövtåg i svensk historisk formlära» (i Nysvenska Studier 1925) och »Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde» (i Samlaren 1927, 1931, 1932 och 1934). N. har utgivit »Latinskt-svenskt glossarium efter Cod. Ups. C 20» (1918—20). Han har även livligt deltagit i diskussionen om 1500-talets bibelspråk. E. W-én.

*Neumann, Alfred, har vidare författat de populära romanerna »Narrenspiegel» (1932) och »Neuer Cäsar» (1934), dramerna »Königsmaske» (1928), »Frauenschuh» (1929), »Haus Danieli» (1930) m. m. och gjort ännu större lycka med filmbearbetning av dramatik (t. ex. »Der Patriot», 1926). R-n B.

Neumann [nåi'-], Robert, österrikisk-judisk författare (f. 1897), har skrivit »Gedichte» (1919), flera band noveller och romaner: »Jagd auf Menschen und Gespenster» (1928), »Sintflut» (1930), roman från inflationstiden, »Hochstaplernovelle» (s. å.), »Panoptikum» (s. å.), »Die Macht» (1932), parodierna »Mit fremden Federn» (1927) och »Unter falscher Flagge» (1932) m. m. N. skriver storstadsskildringar i modern kolportagestil med starkt sexuell betoning. R-n B.

Neumann [nåi'-], Stanislav, tjeckisk författare, tidningsman (f. 1875). N. är revolutionär och anhängare av kommunismen. Som en av Tjeckoslovakiens mest betydande skalder har han utövat stort inflytande på den yngre skaldegenerationen. Skr.: Lyriksamlingarna »Srdce a mračna» (Hjärtat och molnen; 1934—35), »Sonata horizontalního života» (Ett horisontalt livs sonat; 1937), romanen »Zlatý oblak» (Guldmolnet; 1932), »Vzpomínky» (Minnen; 1931) och »Československá cesta» (Resa i Tjeckoslovakien; 3 bd, 1934). C. T-t.

Neumann [nåi'-], Therese, se Stigmatisering.

Neuquén [näokä'n], territorium i mellersta Argentina, vid gränsen mot Chile, omfattar delar av Anderna och pampas vid Rio Colorado och Rio Negros källfloder Rio Neuquén och Rio Limay; 105,000 km², 43,496 inv. (1936); huvudstad: Neuquén (3,904 inv.). Viktigt kolonisationsområde med boskapsskötsel samt odling av lucern och vin.

*Neurasteni. Nyare psykiatrisk erfarenhet har gjort det alltmera tvivelaktigt om n. kan framkallas genom psykisk överansträngning i och för sig. Utan att den psykiska ansträngningen är förbunden med djupare olustkänslor åstadkommer den sällan någon n. Det är psykiskt arbete under motgång, arbete, som sker under olust, under oro, sorger och besvikelser, som leder därtill. Dispositionen för n. på grund av psykiska inflytelser är givetvis mycket växlande hos olika individer. Under tillräckligt starka påfrestningar kan sjukdomsbilden uppträda även hos personer, hos vilka man förut ej kunnat spåra något anlag för psykisk sjuklighet. V. W-rt.

Neurath [nåi'rät], Constantin von, frih., tysk diplomat (f. 1873), inträdde i utrikesdep. och blev minister i Köpenhamn 1919, ambassadör i Rom 1921 och i London 1930. 1932 blev han utrikesminister i v. Papens ministär, vilken post han sedan dess behållit, under Hitlerregimens första tid som Hindenburgs förtroendeman. R. C-n.

Neurecli'psis, se Nattsländor.

Neuruppin [nåiro-], se Ruppin.

*Neustrelitz har upphört att vara huvudstad, sedan de båda mecklenburgska fristaterna 1934 förenats. 1931 införlivades staden

och landskommunen Strelitz med N., som 1933 hade 19,414 inv.

***Neutral.** 3. (*Fys.*) Elektriskt oladdad.

Neutrino, oladdad elementarpartikel med massa ung. lika med elektronens el. ännu mindre. Existensen av n. antogs av W. Pauli för att förklara det kontinuerliga β-strålspektret från radioaktiva ämnen. Förekomsten av detta spektrum syntes strida mot energiprincipen men kunde lätt förklaras genom antagandet, att β-partiklarna ej erhöllo hela den vid kärnans sönderfall frigjorda energien utan att en större el. mindre del upptas av samtidigt utsända n. Den antas ej existera självständigt i kärnan utan uppstå samtidigt med en elektron vid en neutrons förvandling till proton (se Kärnfysik, suppl., sp. 1127). Teorien har närmare utformats bl. a. av Fermi. N:s spin sättes $= h/_4 \pi$. N. har ej kunnat direkt experimentellt påvisas. Den har jämte en andra hypotetisk partikel, antineutrino, satts i ett visst samband med ljuskvanta. Sv. B-r.

Neutrōn, oladdad elementarpartikel med massa ung. lika med väteatomens. Om n:s upptäckt se Kärnfysik, suppl., sp. 1128.

Med Wilsonapparat el. ionisationskammare kunna endast snabba n. påvisas. Dessa kunna utan avsevärd försvagning passera genom tjocka skikt av tunga metaller som bly; elektrostatiska krafter påverka näml. ej de oladdade n., och de relativt sällsynta direkta kärnstötarna medföra ej nämnvärd elektronförlust, om de träffade kärnorna äro tunga. Vid stöt mot lätta kärnor, särskilt protoner, förlora däremot n. energi, varför vätehaltiga ämnen (paraffin, vatten) verka kraftigt bromsande på n. De så erhållna långsamma n. äro mycket effektivare medel att åstadkomma vissa kärnreaktioner (se Kärnfysik, suppl.) än hastiga n. Då vissa kärnor äro särskilt känsliga för n. inom ett visst hastighetsintervall och därför även selektivt absorbera dessa n., medan andra kärnor absorbera andra n., kan man genom lämpligt anordnade filter av olika ämnen särskilja olika grupper av n.

Tillräckligt tjocka skikt av ett vätehaltigt ämne nedsätta n:s hastighet så starkt, att n. komma i termisk jämvikt med ämnets atomer. Hastigheten hos dessa mycket långsamma n. (energi en bråkdel av en elektronvolt, se d. o., suppl.) har man kunnat direkt mäta med hjälp av snabbt roterande sektorbländare med varannan sektor av material, som absorberar långsamma n., och varannan av material, som genomsläpper dem. Man har även funnit, att stark avkylning av det absorberande vätehaltiga ämnet medför en hastighetsnedsättning hos de bromsade n. och motsv. ändrad verkan på kärnreaktioner.

N. i rörelse böra enl. vågmekaniken (se d. o.) liksom andra korpuskulärstrålar uppvisa diffraktions- och interferensfenomen; riktigheten härav synes framgå av vissa experiment. Jfr Kärnfysik, suppl. Sv. B-r.

***Nevada** hade 1930 15,093 utlandsfödda (16,8 %), av vilka 447 voro födda i Sverige. 1935 funnos 3,696 farmer. Den konstbevattnade åkerarealen var 1,970 km². Bergverksprodukterna hade 1934 ett värde av 14,7 mill. doll., huvudsakl. guld, koppar, silver och zink. H. N-n.

New Albany [nju å'lbəni], stad i s. Indiana, U.S.A., vid Ohio floden mittemot Louisville i Kentucky; 25,819 inv. (1930). Järn- och stålverk, tillv. av möbler, gödselämnen, automobiler m. m.

***Nevanlinna,** E. F., dog 1932. Han utgav (på fi.) bl. a. ett arbete om den offentliga hushållningen och en framställning av det ekonomiska livets grunddrag. Postumt utgavs ett verk om Finlands statshushållning (1933). H. E. P.

Ne'vanlinna (till 1906 Neovius), Frithiof Edvard Henrik, finsk matematiker och försäkringsman (f. 1894), bror till R. H. N. Blev 1918 fil. dr och 1923 docent vid Helsingfors univ., var 1918—30 chefsmatematiker vid försäkrings-a.-b. Salama och är sedan 1932 dir. för försäkrings-a.-b. Pohjola. N. har (delvis tills. m. R. H. N.) publicerat undersökningar inom funktionsteorien. N. S-d.

***Nevanlinna,** R. H., blev 1936 prof. i Göttingen. Det av N. behandlade »värdefördelningsproblemet», ett av funktionsteoriens viktigaste, gäller frågan om vilka eller hur många värden en analytisk funktion antar, resp. icke antar. Äldre undersökningar av Picard, Borel m. fl., särskilt rörande de s. k. hela funktionernas värdefördelning, ha av N. utvidgats till nya funktionsklasser, varvid teorien måst avsevärt fördjupas. En rad nyare metoder och forskningsresultat inom samma område och inom funktionsteorien över huvud har av N. samlats i »Eindeutige analytische Funktionen» (1936). O. F.

Newbigin [njōbi'gin], Marion Isabel, skotsk geograf (d. 1934). Blev 1898 fil. dr och var 1902—34 utgivare av Scottish Geographical Magazine. N. hävdade en naturvetenskaplig, närmast biologisk riktning inom geografien. Bland hennes talrika publikationer märkas den populära »Modern geography» (1911; sv. övers. 1917) och »Southern Europe» (1932). Postumt utgavs »Plant and animal geography» (1936). G. R-ll.

Newbolt [njo'bəult], sir Henry John, engelsk författare (f. 1862), var advokat till 1899. N. är mest känd som skald; hans friska sjömansdikter (»Admirals all», 1897, »The island race», 1898, m. fl.) ha länge varit mycket populära. Han har även skrivit romaner (»The book of the Grenvilles», 1921, m. fl.).

N:s imperialism är ädlare och mer historiskt förnuftig än Kiplings. R-n B.

*New Brunswick hade 1931 408,225 inv., av vilka 860 voro födda i Sverige. Stadsbefolkningen utgjorde 34,9 %, och 46 % av befolkningen voro katoliker. Saint John med 46,640 och Moncton med 20,617 inv. voro de största städerna. Industrierna, av vilka skogsindustrierna äro viktigast, hade 1931 ett tillv.-värde av 70,7 mill. doll. H. N-n.

Newburgh [njō'bərə], stad i staten New York, U. S. A., på Hudson rivers högra strand, 80 km n. om staden New York; 31,275 inv. (1930). Flodhamn; maskin- och textilindustri.

New deal, The [ðə njō' dī'l], eng., »den nya given», populärt namn på nordamerikanske presidenten F. Roosevelts stora program för social och ekonomisk nydaning (se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 156 ff.).

New education fellowship, The [ðə njō' edjōkēi'ʃən fe'lāuʃip], en internationell sammanslutning, som arbetar för nya idéer inom uppfostran och undervisning, den s. k. nya uppfostran, grundad 1921 av engelskan Beatrice Ensor. N. verkar främst genom utgivande av tidskrifter och anordnande av pedagogiska kongresser. Förbundet har i flera länder sektioner, som utge egna tidskrifter (1936 funnos 19 i Europa, Indien, Japan, Nord- och Sydamerika). I Sverige grundades 1927 en sektion av N. Sedan 1923 utges i Stockholm av skolföreståndarinnan Ester Edelstam tidskr. Pedagogiska Spörsmål, som från början verkade i N:s anda och numera är den svenska sektionens organ. Fr. Sg.

***New Foundland** hade enl. 1935 års census 289,516 inv., Labrador 4,716 inv. Till följd av den ekonomiska världskrisen, som drabbade N. svårt, råkade finanserna i ett bekymmersamt läge, vilket nödgat moderlandet att ingripa. Britt. parlamentet antog 1933 ett lagförslag (i kraft sedan febr. 1934), varigenom N:s hittills gällande författning suspenderades på obestämd tid och Storbritannien övertog ansvaret för finansernas sanering. Under rekonstruktionstiden utövas all lagstiftande och verkställande makt av guvernören, som vid sin sida har en rådgivande kommission, bestående av sex led. (tre från N. och tre från Storbritannien). Guvernören och kommissionen äro ansvariga inför statssekreteraren för dominions. S. F.

***New Hampshire.** Den utlandsfödda befolkningen uppgick 1930 till 82,929 pers. (17,8 % av hela befolkningen), av vilka 50,959 voro födda i Kanada och 1,608 i Sverige. Stadsbefolkningen utgjorde 58,7 %. 1935 funnos 17,695 farmer. Antalet nötkreatur var omkr. 130,000, därav 103,000 mjölkkor. 1933 funnos 678 industriella anläggningar med 49,255 anställda och ett tillv.-värde av 163 mill. doll. H. N-n.

Nevinson [ne'vinsən], Henry Woodd, engelsk författare (f. 1856), var krigskorrespondent från grekisk-turkiska kriget 1897 t. o. m. världskriget. N. avslöjade den portugisiska slavhandeln i Afrika. Han har i bokform skildrat sina korrespondenterfarenheter (»Ladysmith», 1900, »The dawn in Russia», 1906, »Changes and chances», 3 bd, 1923—28, m. fl.), författat essäer (»Books and personalities», 1905, »Rough islanders or the natives of England», 1930, m. fl.), berättelser (»Neighbours of ours», 1895, »Original sinners», 1920) och dikter (»Goethe, man and poet», 1931). 1936 översattes hans »Fire of life» (1935; »Åsyna vittne») till sv. R-n B.

Nevja'nsk, stad i Sverdlovskområdet, Sovjetryssland, 75 km n. n. v. om Sverdlovsk; 20,000 inv. (1933). Järnverk, asbest- och koppargruvor samt guldfyndigheter.

***New Jersey.** Den utlandsfödda befolkningen utgjorde 1930 850,038 pers. (21 % av hela befolkningen), därav 13,360 födda i Sverige, 102,573 i Polen, 47,480 i Irländska fristaten, 190,858 i Italien, 103,653 i Storbritannien och Nordirland, 62,152 i Ryssland o. s. v. Icke skriv- och läskunniga över 10 år utgjorde 3,8 %. Stadsbefolkningen utgjorde 82,6 %. Negrerna voro 208,828 (5,2 % av befolkningen; ökning 1920—30 78,8 %). 1935 funnos 29,375 farmer med en produktion, värd 85,4 mill. doll. 1933 funnos 5,759 industriella anläggningar med 295,574 anställda och ett tillv.-värde av 1,686 mill. doll. H. N-n.

Newman [njō'mən], Ernest, engelsk musikskriftställare (f. 1868). N. blev 1903 lärare vid konservatoriet i Birmingham, verkade 1906—19 som kritiker där och är sedan 1919 musikrecensent i London, sedan 1920 i The Sunday Times. Som musikskriftställare har N. i England vunnit en högt aktad ställning med verk som »Gluck and the opera» (1895), biogr. över Elgar (1906), H. Wolf (1907), R. Strauss (1908) och Liszt (1934), vidare »A musical critic's holiday» (1925), »The unconscious Beethoven» (1927), »Stories of the great operas» (1929) och »The life of Richard Wagner» (hittills 2 bd, 1933—37). G. M.

***Newman, E. C.** Hans monogr. om Waldenströmska försoningsläran utkom 1932 (ej 1930). N. har ytterligare skrivit bl. a. »'Hedbergianismen' i Sverige» (1931), »Svensk högkyrklighet, lågkyrklighet och frikyrklighet» (1932), »Svenskt och angloamerikanskt» (1933) samt »Tiden och nåden» (1935).

Newman [njō'mən], Leonard Harold, kanadensisk jordbruksforskare och växtförädlare (f. 1881), innehavare av flera framstående poster inom Kanadas jordbruksförvaltning. Bland hans arbeten märkes »Plant

breeding in Scandinavia» (1912), som i hög grad bidragit till att sprida kännedomen om svensk växtförädling i Amerika och innehåller hans erfarenheter från ett års vistelse vid Sveriges utsädesförening i Svalöv. Särskilt bekanta äro hans två tidiga vårvetesorter: reward och garnet. G. N.-L.

***New Mexico.** Den utlandsfödda befolkningen utgjorde 1930 24,052 pers. (5,7 %), därav 263 födda i Sverige. Bland befolkningen funnos 59,340 »mexikaner», 28,941 indianer och 2,850 negrer. Ej läs- och skrivkunniga över 10 år utgjorde 13,3 % av åldersgruppen. Stadsbefolkningen utgjorde 25,2 %. Största staden är Albuquerque med 26,570 inv. (1930). 1935 funnos 41,309 farmer med en produktion, värd 39 mill. doll. Bergverkens produktion var 1934 värd 30,1 mill. doll. (huvudsakl. kol, koppar, zink och petroleum). Industrien omfattade 1933 160 anläggningar med 2,960 arb. och ett tillv.-värde av 9,6 mill. doll. H. N-n.

***New Orleans** är numera knutpunkt för viktiga lufttrafiklinjer och har en modern flyghamn, invigd 1934.

Newport [njō'påt], stad i n. Kentucky, U. S. A., vid Ohio river, mittemot Cincinnati; 29,744 inv. (1930). Betydande stålindustri.

***New Statesman, The.** I N. uppgick 1934 även Weekend Review.

***Newton,** sir I. Jfr C. W. Oseen och J. Nordström i Lychnos 1936.

Newton in Makerfield [njō'tn in mē'kəfīld], stad i Lancashire, n. v. England, 25 km v. om Manchester; 20,150 inv. (1931). Järnvägsverkstäder, bomullsfabriker, glas-, pappers- och sockerbruk.

***New York.** Staten hade 1930 12,588,066 inv. (ökning 21,5 % 1920—30). De utlandsfödda utgjorde 3,351,491 pers. (26,6 %), därav 629,322 födda i Italien, 481,306 i Ryssland (mest judar), 350,383 i Polen, 340,196 i Tyskland och 293,225 på Irland. 61,233 voro födda i Sverige, 44,882 i Norge, 17,407 i Danmark och 17,444 i Finland. Negrernas antal var 412,814 (108 % tillväxt sedan 1920). Stadsbefolkningen i orter med 2,500 inv. och däröver utgjorde 83,6 % av hela befolkningen. Födelsetalet var 1935 13,9 %, dödstalet 11,2 %, siffror, jämförliga med Sveriges. 1935 funnos 177,025 farmer med en skördad areal av 29,900 km² och ett produktionsvärde av 307 mill. doll. Av arealen intogs mer än hälften av vall. Mejeriindustrien är mycket betydande. N:s vinodling är näst Kaliforniens och Michigans den största i U. S. A. N. är alltjämt unionens största industristat med 25,979 anläggningar 1933, 733,452 anställda och ett tillv.-värde av 4,6 milliarder doll. Huvudstaden, Albany, hade 1930 127,412 inv. Stadsbygden domineras av jättestaden New York, men Buffalo (573,076), Rochester, Syracuse, Yonkers och Utica äro alla städer med mer än 100,000 inv. H. N-n.

***New York.** Staden beräknades 1 juli 1936 ha en folkmängd av 7,363,000. Den utlandsfödda befolkningen utgjorde 1930 2,358,686 (34,8 %) eller en sjättedel av alla utlandsfödda i U. S. A., därav i Sverige 29,711. Negrerna voro 327,706 (115 % ökning 1920—30). Det större N. Y. metropolitan district omfattar 6,500 km² med en folkmängd 1930 av 10,901,424 inv.

N. är U. S. A:s viktigaste industristad. 1933 funnos 19,229 anläggningar med 391,391 arb. (1929 565,260) och ett tillv.-värde av 2,8 milliarder doll. (1929 6 milliarder). Siffrorna visa den senaste depressionens verkan, vilken också framgår av byggnadsverksamhetens starka inskränkning. 1929 byggdes 58,000 hus till ett värde av 900 mill. doll., 1933 6,100 för 50 mill. doll. Bland nyare byggnader märkes Rockefeller center, ett väldigt komplex av skyskrapor mellan Femte och Sjätte avenyen samt 48:e och 51:a gatan. Den 70 våningar (259 m) höga skyskrapan i dess centrum disponeras av Radio corporation of America. N:s hamn, världens mest trafikerade, uppvisade 1936 en import till ett värde av 1,093 mill. doll. och en export, värd 840 mill. doll. Under femårsperioden 1929—33 gingo 53 % av U. S. A:s införsel, i värde räknat, över N. och 40 % av utförseln. N. är U. S. A:s största centrum för detalj- och grosshandel och står även i fråga om postförsändelser främst (före Chicago).

De inre kommunikationerna betjänas i stigande skala av bussar och automobiler, av vilka N. 31 dec. 1935 räknade 109,000, resp. 630,000. George Washingtonbron, N:s största trafikbro och den första över nedre Hudson, blev färdig 1931. 1936 invigdes Triborough bridge över East river vid Hell gate. Vattenledningarna tillförde N. 1935 3,600,000 m³ vatten per dag. 27,802 eldsvådor åstadkommo s. å. en förlust av 8,7 mill. doll., en förvånande låg siffra men förklarlig på grund av N:s utmärkta brandväsen. H. N-n.

New York state barge canal [njō' jå'k stē't bā'dʒ kənä'l], se Eriekanalen.

***New York Times.** A. Ochs dog 1935.

Ney [nai], Elly, tysk pianist (f. 1882), elev av Th. Leschetizky och E. v. Sauer. N. har efter en kortare tids lärarverksamhet vid Kölnkonservatoriet helt ägnat sig åt konsertlivet och har på sina vidsträckta resor vunnit hög uppskattning. Hon gästade Stockholm senast 1933, då hon spelade i Konsertföreningen. G. M.

Nezjin [njä'ʒyn], stad i Tjernigovområdet, n. Ukraina, 60 km s. ö. om Tjernigov; 41,406 inv. (1933). Handelscentrum med betydande livsmedelsindustri, bl. a. inläggning av marinerade grönsaker. Känd sedan 1000-talet.

Nezval [nä'zval], Vítězslav, tjeckisk lyriker (f. 1900). N. har fört den tjeckiska surrealismen, som uppstått under franskt inflytande, in på självständiga banor. Han är synnerligen produktiv, och särskilt hans senare arbeten utmärka sig för stor skönhet. Av hans verk må nämnas »Pantomima» (Pan-

tomim; 1924), »Glashavelock» (1932) och »S bohem a šáteček» (Att vifta adjö med näsduken; 1934). C. T-t.

Nial, Stig Håkan, jurist (f. 1899 28/2). Blev jur. dr i Stockholm 1930, docent i obligationsrätt vid Stockholms högskola 1929, prof. där i civilrätt 1937 och är biträdande lärare i rättsvetenskap vid Handelshögskolan i Stockholm. N. blev led. av aktiebolagskommittén 1933 och är sedan 1935 led. av Lagberedningen. Han har bl. a. publicerat: »Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument» (1929; akad. avh.), »Ansvar för skulder vid affärsöverlåtelse» (i »Festskrift tillägnad E. Marks v. Würtemberg», 1931), »Om klanderbara och ogiltiga bolagsstämmobeslut» (1934), »Handelsbalken» (i »Minnesskrift ägnad 1734 års lag», I, 1934), »Penningskuld och penningvärde» (ibid., II), »Aktiebolagsrättsliga studier» (1935) och »Om förvärv i strid mot legala förbud» (i Tidsskrift for Rettsvidenskap 1936). Å. M.

Niamey [-mä'], huvudstad i kolonien Niger (se d. o., suppl.), Franska Västafrika, på Nigerflodens vänstra strand; 4,973 inv. (1936). Handels- och garnisonsstad; flyghamn, radiotelegrafstation.

Ni'blo [-lău], Fred, nordamerikansk filmregissör, en av stumfilmstidens mest omtalade. Bland N:s största iscensättningar kunna nämnas »Zorros märke» och »De tre musketörerna» (med Douglas Fairbanks), »Blod och sand» (med Valentino), »Frestelse» (med Jannings) och »Ben Hur». R. A-g.

***Nicaragua** hade vid 1930 års folkräkning 829,677 inv. Under senare år har landsvägsnätet förbättrats, varjämte nya järnvägslinjer anlagts. Managua, som till stor del återuppbyggts efter jordbävningen, angöres av flera lufttrafiklinjer. S. F.

Försvarsväsen. Ett särskilt krigsministerium finns icke; i inrikesministeriet ingår sedan 1930 en byrå för armén, marinen och flygvapnet. — Armén består av nationalgardet, vilket jämväl användes som polistrupp. Styrkan utgöres av omkr. 2,400 man värvad trupp. Beväpningen utgöres av infanterivapen och ett fåtal artilleripjäser. K. H-g.

Historia. Sedan nationalistledaren general Sandino 1930 återvänt till N., följde en tid av oroligheter, tills Sandino 1934 stupade. De amerikanska trupperna lämnade landet vid 1933 års ingång. Nov. 1932 valdes till president don Juan B. Sacasa, vilken trädde tillbaka juni 1936 på grund av en statskupp under ledning av general Anastasio Somoza, sedan början av 1937 N:s president. Juni 1936 tillkännagav N. sitt utträde ur N. F. L-ts.

***Niccodemi,** D., som föddes 1874 (ej 1876), dog 1934. I tio år ledde N. sin teatertrupp, med vilken han gav gästspel i italienska landsorten, Spanien, Egypten och Sydamerika. Sjukdom och fattigdom tvungo därefter denne Italiens en tid mest spelade dramaturg till overksamhet. Bästa uppl. av hans populära enaktare är »Teatrino» (3 bd, 1922). Se S. D'Amico, »Il teatro italiano» (1932). G. B-h.

Nichols [ni'kəlz], Beverley, engelsk författare (f. 1899), har besökt världens flesta länder och gett ut bortåt 20 böcker, berättelser, reseskildringar, intervjuer o. s. v., fyllda av gott humör och goda iakttagelser. »25» (1928) m. fl. är övers. till sv. R-n B.

Nichols [ni'kəlz], Robert Malise Bowyer, engelsk författare (f. 1893), deltog 1914—aug. 1916 i världskriget, innehade 1921—24 Lafcadio Hearns professur i Tokyo, har skrivit krigsdikter (»Ardours and endurances», 1917, m. fl.), diktsamlingarna »Aurelia» (1920) och »Fantastica» (1923), dramerna »Guilty souls» (1922) och »Wings over Europe» (1932; tills. m. M. Browne), satiren »Fisbo» (1934) m. m. R-n B.

Nicholson [ni'kəlsn], Meredith, nordamerikansk författare (f. 1866), fil. hedersdr, U. S. A:s envoyé i Paraguay 1933—34, i Venezuela sedan 1935. Har skrivit de populära romanerna »The house of a thousand candles» (1905; »Huset med de tusen ljusen», 1907), »Port of missing men» (1907) m. fl., dikter och flera band historiska och kritiska essäer (»The valley of democracy», 1918, »The man in the street», 1921, »Old familiar faces», 1929). »The hoosiers» (1900) skildrar hembygdsförfattarna i Indiana under N:s ungdom. R-n B.

***Nicholson,** W. (f. 1872), blev 1936 sir.

***Nickel.** De senaste årens starkt ökade användning av och efterfrågan på n. ha medfört en avsevärd stegring av nickelproduktionen. 1935 var världsproduktionen 72,560 ton n., varav 86 % kommo från Sudbury i Kanada, resten främst från Nya Kaledonien. Mindre kvantiteter ha producerats i Norge, Indien, Grekland etc. Större tillgångar av nickelmalm ha under de senaste åren påvisats på flera ställen, men dessa nya fyndigheter ha hittills icke exploaterats i större skala.

I Brasilien finnas milliontillgångar av garnierit med halter i de övre delarna av 5 % n., men dessa förekomster ligga 1,400 km från hamn. I v. British Columbia ha liksom i s. ö. Alaska upptäckts stora förråd av nickelkopparmalm av Sudburytyp. I s. ö. Alaska äro undersökningarna nyligen påbörjade, men i British Columbia äro förberedande arbeten flerstädes redan i gång. Även i Sydafrika ha nickelmalmer påvisats med omkr. 3 % n. De ryska förekomsterna i Ural äro av varierande karaktär och sammansättning. De nyligen upptäckta nickelmalmerna vid Petsamo i n. Finland ha visat sig uppgå till minst 5 mill. ton med i genomsnitt 1,7 % n. och 1,3 % koppar. En fyndighet håller 200,000 ton med 2,4 % n. och 1,7 % koppar. I Sverige har den inhemska produktionen (slut 1920) endast givit 1,500 ton n.

Omkr. 50 % av nickelproduktionen förbrukas till legeringar med järn, särskilt rostfritt stål, resten till legeringar med koppar eller

silver eller också som ren n. Vissa legeringar med järn äro magnetiska, andra icke, beroende på nickelhalten. A. Hbm.

Ni'cklisch, H e i n r i c h, tysk företagsekonom (f. 1876), prof. vid handelshögskolan i Berlin 1921. N. har framför allt sysslat med organisations- och balanstekniska frågor. Bland hans skrifter märkas »Wirtschaftliche Betriebslehre» (1922; 7:e uppl. 1929—32 med titeln »Die Betriebswirtschaft», I—III). Vidare har han utgivit »Handwörterbuch der Betriebswirtschaftslehre» (1926—28). O. B g.

***Nicolai,** P h. Litt.: M. Lindström, »Ph. N:s kristendomstolkning» (1937; akad. avh.).

Nicolai [nikålai'], W a l t e r, tysk militär (f. 1873), var under världskriget överste och chef för det tyska spionageväsendet. På hans inrådan tillät den tyska militärledningen 1917 Lenin o. a. ryska revolutionärer att genom Tyskland återvända till Ryssland. N. är sedan 1936 ledare för en avd. i Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands. Har utgivit »Nachrichtendienst, Presse und Volksstimmung im Weltkrieg» (1920) och »Geheime Mächte» (1923). R. C-n.

***Nicolaus Hermanni.** Se Sara Ekwall, »N. H:s kanonisationsprocess» (i Hist. Tidskr. 1934).

Nicoll [ni'kəl], J o h n R a m s a y A l l a r d y c e, engelsk teaterhistoriker (f. 1894), prof. i dramatikens historia vid Londons univ. Av N:s många verk kunna nämnas »A history of restoration drama» (1923; 2:a uppl. 1928), »A history of early eighteenth century drama» (1925; 2:a uppl. 1929), »A history of late eighteenth century drama» (1927), »A history of early nineteenth century drama» (2 bd, 1930), »The development of the theatre» (1927; 2:a uppl. 1936), »Film and theatre» (1936), »British drama» (1925; 3:e uppl. 1932), monogr. om W. Blake och J. Dryden m. m. Han har gett ut mycken äldre engelsk litteratur. R-n B.

***Nicolle,** C h., dog 1936. Ett av N:s förnämsta allmänmedicinska arbeten, »Destin des maladies infectieuses» (1933), utgavs genom Cartesiusstiftelsens försorg 1934 i sv. övers. under titeln »Infektionssjukdomarna förr, nu och i framtiden». H. D.

Nicolson [ni'kəlsn], H a r o l d, engelsk diplomat, författare och politiker (f. 1886), son till A. N., g. m. författarinnan V. M. Sackville-West (se d. o., suppl.). Inträdde 1909 på diplomatbanan men lämnade den 1929 efter att ha avancerat till ambassadråd i Berlin. N. har därefter ägnat sig åt författarskap och är sedan 1935 led. av underhuset (nationella arbetarpartiet). Hans främsta arbete är en trilogi, behandlande den diplomatiska historien före och efter världskriget; den består av en biogr. över fadern (1930), en skildring av fredsförhandlingarna i Paris 1919, »Peacemaking 1919» (1933; sv. övers. s. å.), samt en studie över lord Curzon som utrikesminister, »Curzon: the last phase» (1934; sv. övers. 1935). Till denna trilogi ansluter sig en biogr. över amerikanen D. Morrow (1935). På sv. föreligger dessutom romanen »Public faces» (1932), »Statsmän emellan», 1936). R. Sv-m.

Niebergall [ni'bər-], F r i e d r i c h, tysk evangelisk teolog (1866—1932), prof. i praktisk teologi i Heidelberg 1908, i Marburg 1922, konsekvent företrädare för den religionspsykologiska arbetsmetoden. N. utgav en mängd arbeten, de flesta inom den praktiska teologiens olika discipliner, så t. ex. »Wie predigen wir dem modernen Menschen?» (3 bd, 1902—21) och »Praktische Theologie» (2 bd, 1918—19). Han utgav Praktisch-Theologische Handbibliothek. B-lt

***Niederle,** L. »Slovanské starožitnosti» fullbordades 1934. N. har vidare utgivit bl. a. »Rukověť slovanské archeologie» (Handbok i slavisk arkeologi; 1931). C. T-t.

Niekisch [ni'kiʃ], E r n s t, tysk politiker och skriftställare (f. 1889). Tillhörde urspr. socialdemokratiska partiet, var 1919 en kort tid medlem av rådsregeringen i München och gav senare upphovet till ett av extremt nationalistiska och antikapitalistiska tankar präglat program, som antogs på ett ungsocialistiskt möte i Hofgeismar 1923. Han utgav 1924—35 tidskr. Widerstand, från 1928 tills. m. E. Jünger (se d. o., suppl.). Liksom denne har N. utövat ett vidsträckt inflytande på den tyska ungdomens politiska utveckling. Hans sociala radikalism och sympatier för Sovjetryssland ledde redan före 1933 till meningsskiljaktigheter med nationalsocialismen, och han tvangs 1935 att lämna det politiska livet. Han har bl. a. utgivit »Gedanken über deutsche Politik» (1929), »Entscheidung» (1930) och »Hitler, ein deutsches Verhängnis» (1932). R. C-n.

***Nielsen,** A. M. C., har utfört monument över sin 1931 avlidne man, tonsättaren C. N. (Nörre Lyndelse, Fyn), över Sophus Claussen (1935, Gentofte) o. a.

Nielsen [ni'l-], A s t a, dansk filmskådespelerska (f. 1883), den första europeiska storstjärnan. Var tidigare skådespelerska men övergav talscenen och debuterade hos Nordisk film under regissör Urban Gad (1910). Under världskriget övergick hon till tysk film, där hon gjorde sensation med sin filmversion av Hamlet. N. bildade skola i Tyskland och förblev länge den tyska filmens främsta skådespelarkraft. R A-g.

***Nielsen,** A x e l, utgav 1930 bd 2 av sin »Bankpolitik» och 1933 »Dänische Wirtschaftsgeschichte» (tills. m. andra förf.).

***Nielsen,** C., dog 1931 3/10. Bland hans övriga, även i Sverige uppf. verk märkas kon-

serter för violin, flöjt och klarinett. — Biogr. av H. Seligmann (1931). H. G-t.

***Nielsen,** C. A., dog 1932.

***Nielsen,** Chr. D., är sedan 1932 bibliotekarie vid kungl. bibl. i Köpenhamn. Tills. m. F. Hommel och N. Rhodokanakis utger han »Handbuch der altarabischen Altertumskunde» (1927 ff.). P. E-t.

Nielsen [nī'l-], Jakob, dansk matematiker (f. 1890 på Als), fil. dr i Kiel 1913. Deltog i världskriget, innehade därefter olika anställningar i Tyskland och blev 1925 prof. i mekanik vid Polyteknisk læreanstalt i Köpenhamn. N. har i en rad avh. behandlat en mängd viktiga frågor inom topologi och gruppteori, t. ex. de Riemannska ytornas topologi. Bland hans övriga arbeten märkes en lärobok i mekanik (1933—34). O. F.

***Nielsen,** Johannes, dog 1935.

***Nielsen,** K. H. I. R. Av »Lappisk ordbok—Lapp dictionary» ha hittills 2 bd utkommit (1932, 1934); tredje bandet är under tryckning. Genom sin utförlighet och fonetiska noggrannhet är denna ordbok enastående i den språkvetenskapliga litteraturen. B. C-r.

***Nielsen,** L. M., har vidare utgivit »Vejledning i biblioteksbenyttelse» (1931), »Dansk bibliografi 1551—1600» (1931—33; register 1935), »Registrant over breve fra og til danske i udenlandske biblioteker» (1934), »Dansk typografisk atlas» (s. å.) och »Rokokoen i dansk bogkunst» (1936).

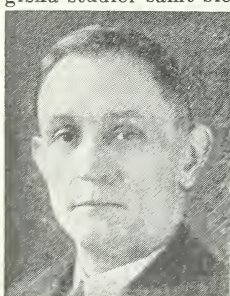
Nielsen [nī'l-], Niels Aage Severin Krarup, se Krarup Nielsen, suppl.

***Nielsen,** Oda, dog 1936.

Niemeyer [nī'māīə], sir Otto Ernst, engelsk finansman (f. 1883), finansexpert hos Bank of England sedan 1927 och dessutom bl. a. led. av N. F:s finanskommitté sedan 1922. N. har på offentligt uppdrag vistats i flera länder som finansiell rådgivare — i Australien 1930 (vid vilket tillfälle han blev utsatt för angrepp av arbetarpartiet på grund av sina skarpa krav på sparsamhet), i Brasilien 1931, i Argentina 1933 och i Indien 1935. N. blev 1937 ordf. i förvaltningsrådet för Internationella betalningsbanken. O. B-g.

***Niemi,** A. R., dog 1931.

Niemöller [nī'-], Martin, tysk präst (f. 1892). Tjänstgjorde under världskriget såsom u-båtskapten, ägnade sig därefter åt teologiska studier samt blev präst i Berlin-Dahlem.

Alltifrån tyska kyrkostridens början har N. intagit en framskjuten ställning inom denna såsom en målmedveten och stridbar förkämpe för Pfarrernotbund och Bekännelsekyrkan, inom vars radikalare riktning han i stor utsträckning utövar den verkliga ledningen. Han häktades juli 1937, anklagad för att ha överträtt en av regeringen utfärdad förordning. Han har bl. a. utgivit »Vom U-Boot zur Kanzel» (1934; sv. övers. 1936). A. Ngn.

Nierstrasz [nī'rstras], Hugo Fredrik, holländsk zoolog (f. 1872), sedan 1910 prof. i Utrecht. N. deltog i Sibogaexpeditionen till Nederländska Indien 1899—1900 och har sedan bearbetat delar av dess samlingar (*Solenogastres, Nematomorpha,* parasitiska prosobrancher och isopoder); han har även utgivit läroböcker i zoologi. N. O.

***Nietzsche,** F. W. En av stiftelsen Nietzsche-Archiv utg. historisk-kritisk fullständig uppl. av N:s »Werke und Briefe» började ges ut 1933 (»Werke», I—III, 1933—35). Litt.: Ch. Andler, »N. Sa vie et sa pensée» (6 bd, 1920—31); F. Mess, »F. N. der Gesetzgeber» (1930); E. F. Podach, »N:s Zusammenbruch» (s. å.); K. Löwith, »N:s Philosophie der ewigen Widerkunft des Gleichen» (1935); W. Spethmann, »Begriff des Herrentums bei N.» (s. å.); J. Klein, »Die Dichtung N:s» (1936); K. Jaspers, »N. Einführung in das Verständnis seines Philosophierens» (s. å.). N:s syster E. Foerster-N. dog 1935. R-n B.

***Nieupoort** skrives numera off. Nieuwpoort.

Nieuwenhuis [nī'vənhōīs], Ferdinand Domela, se Domela Nieuwenhuis.

Niger, Nigerkolonien, fr. *Colonie du Niger,* en av delkolonierna i Franska Västafrika, omfattar den franska andelen av Sudan n. om Nigeria samt delar av Sahara med bl. a. oaserna Aïr och Kauar. Genomflytes i v. av floden Niger och når i s. ö. Tsadsjön, i n. ö. Tibesti; 1,293,810 km², 1,746,878 inv. (1936), därav 558 européer; huvudstad: Niamey. Huvudnäring är överallt boskapsskötsel, i de s. delarna produceras hirs, maniok, jordnötter m. m. Exporten värderades 1935 till 20,6 mill. frcs och importen till 18,7 mill. frcs. Samfärdseln är hänvisad till karavan- och automobilvägar. Niamey har flygförbindelse med Frankrike. N. bildades 1922 av militärterritoriet N. och utökades 1926 och 1933 med delar av Övre Volta. — Litt.: M. Abadie, »La colonie du Niger» (1927). S. F.

***Nigeria** hade vid 1931 års folkräkning 19,928,171 inv. (inberäknat 797,312 inv. i mandatområdet Kamerun), därav 5,442 européer. Under senare år ha automobilvägar snabbt utbyggts; de omfattade 1934 omkr. 6,100 km. Lufttrafik upprätthålles sedan 1936 mellan Lagos och Kartum, angörande Kano o. a. platser i N. — Nyare litt.: S. J. Hogben, »The muhammadan emirates of N.» (1930); »Handbook of N.» (11:e uppl. 1936); W. R. Crocker, »N.» (s. å.).

Nigrosiner, se Tjärfärger, sp. 397.

Niitakayama [-kajama], högsta berget på Formosa (se d. o., sp. 791).

Nijinsky [niʒi'nski] (ry. *Nizjinskij*), Vaclav, polsk-rysk danskonstnär (f. 1890). N. var 1900—08 elev vid balettskolan i Pe-

tersburg under bl. a. E. Cecchetti och tillhörde Diaghilevs ryska balettrupp 1910—14, då han blev världsberömd. Han reste kring med egen trupp under världskriget och hade som solodansör en oerhörd framgång. N. var en rikt begåvad dansör. Han ägde en ouppnådd teknik, och hans scenframställning var intensivt dramatisk och fascinerande uttrycksfull. Största framgången hade han i Fokins baletter »Karneval», »Rosendrömmen» och »Petroushka». 1919 stäcktes N:s konstnärsbana av sinnessjukdom. — Eng. monogr. om N. av hans hustru, Romola N. (1933; sv. övers. 1934); »The diary of N.», utg. 1936. V. Fr.

***Nikander,** G., utgav »Lovisa stads historia», bd 2 (1932).

Niland, se N i l g å s.

***Nilsen,** A. B. E., dog 1936.

Nilsen, H a n s J a c o b, norsk skådespelare och teaterledare (f. 1897), sedan 1933 chef för Det norske teatret. N. har spelat bl. a. Falk i »Kærlighedens komedie», Aksel i Helge Krogs »Konkylien» och unge Woodley i J. van Drutens »Aderton år». O. W-n.

***Nils Markusson.** Se S. Engström, »Bo Jonsson», I (1935).

Nilson, L a r s G u n n a r E d v a r d, läkare (f. 1872 28/9), son till L. F. N. Blev med. lic. vid Karolinska institutet 1899 och med. dr i Lund 1911. N. är marinöverläkare sedan 1917 och sekr. i Svenska läkaresällskapet sedan 1919. Han har utgivit talrika skrifter av hygieniskt och kirurgiskt innehåll. Ljd.

***Nils Ragvaldsson.** Litt.: H. Schück, »Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, dess förhistoria och historia», I (1932); G. Virdestam, »Växjö stifts herdaminne», VIII (1934).

***Nilssen,** M., har sedan 1935 varit vicepresident i stortinget.

***Nilsson,** A., lämnade riksdagen 1936.

Nilsson, A n n a Q u e r e n t i a, svensk-amerikansk filmskådespelerska (f. 1894). Flyttade till U. S. A. 1907 och gjorde sin första filmroll redan 1911. N. blev snart berömd stumfilmsstjärna och gjorde flera huvudroller men måste avbryta sin karriär efter en olyckshändelse. Hon har senare åter börjat filma och spelat i några mindre kända filmer. R. A-g.

Nilsson, C a r l P e t r u s, i G r ä n e b o, lantbrukare, politiker (f. 1881 28/12). N. var 1917—18 led. av A. K. och tillhör sedan 1919 F. K., vars 2:e v. talman han är sedan 1929. Han tillhör statsutskottet sedan 1922, var 1924—35 led. av utrikesnämnden och blev 1927 medlem av bankofullmäktige, ord. 1934. N. tillhörde förstakammarsakkunniga 1926—27, har haft flera andra sakkunniguppdrag, var bl. a. ordf. i sakkunniga för folk- och småskoleseminariernas omorganisation 1932—35. Sedan sammanslagningen av bondepartierna 1922 tillhör han Bondeförbundets ledning samt riksdagspartiets v. ordf. och ledare för dess förstakammargrupp. F-d N-n

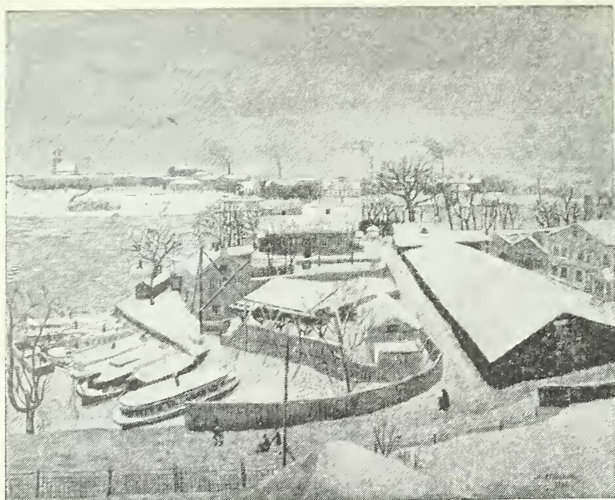
Nilsson, E r n s t J u l i u s, ingenjör (f. 1874 30/1). Utexaminerades 1899 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst, blev 1906 löjtnant och 1926 major i Väg- och vattenbyggnadskåren. Sedan 1909 är N. chef för Stockholms hamnstyrelses brokonstruktionsbyrå och innehar sedan 1911 konsulterande ingenjörsfirman Brokonstruktions- och fabriksbyggnadsbyrån i Stockholm. N. har lett konstruktionen av ett antal stora brobyggnader, däribland Årsta-, Tranebergs-, Väster- och S:t Eriksbroarna i Stockholm. Han var led. av 1931 års väg- och brosakkunniga samt av den danska kommissionen för broforbindelse över Lilla Bält 1928. E. Hr.

***Nilsson,** J. A., dog 1936 7/11. Han utgav 1934 den kritiska »Tegnér och Uppsalafilosofien». Se O. Holmberg, »A. N.» (i Ord och Bild 1936).

Nilsson, J a n n e, i H ö r b y, lantbrukare, politiker (f. 1882 17/5). Vistades 1905—11 i U. S. A., Kanada och Alaska som rallare, arbetsledare och entreprenör vid järnvägsbyggen. Blev 1911 hemmansägare i Hörby. Sedan 1922 arrenderar N. Hörby boställe. Han har gjort en banbrytande insats inom jordbrukarnas ekonomiska föreningsverksamhet; han tillhör bl. a. sedan 1913 styrelsen för Skånska andelsslakteriföreningen och är dess ordf. sedan 1925 samt v. ordf. i Skånska slakterikartellen sedan 1932. N. tillhör A. K. sedan 1922 (Bondeförbundet). Han var led. av bevillningsutskottet 1929—32, statsutskottet 1933—36 och riksgäldsfullmäktige 1934—36. 1930 inträdde han i försvarskommissionen, där hans fasta och bestämt försvarsvänliga hållning i mycket

»Rålambstorg, Stockholm.» Målning av Axel Nilsson. I Nationalmuseum.

blev avgörande vid majoritetsförslagens utformande (se Försvarskommissionen, suppl.). Han spelade en liknande roll under försvarsförhandlingarna vid 1936 års riksdag och blev s. å. i juni försvarsminister i A. Pehrssons ministär. Efter regeringsskiftet hösten 1936 kvarstår han i P. A. Hanssons ministär som försvarsminister. Han har såsom sin främsta uppgift haft att genomföra den nya försvarsordningen. F-d N-n; C. A. E.

*Nilsson, Johan (f. 1873), blev vid sammanslagningen 1934 av de båda kamrarnas högergrupper till »riksdagshögern» led. av dennas förtroendeeråd. Han lämnade detta vid början av riksdagen 1937, då han valdes till F. K:s talman. L. K.

*Nilsson, Johan (f. 1874), var statsrevisor 1924—27, tillhörde riksdagens särskilda utskott för behandling av försvarsfrågan 1925 och 1936, var led. av luftvärnsutredningen 1928—31 och av luftskyddsutredningen 1936. S. H.

Nilsson, Johan-Edvard, skolman, statsvetenskapsman (f. 1884 23/2). Blev fil. lic. i Lund 1919, var lektor i Sundsvall 1921—30 och är rektor vid Landskrona högre allm. läroverk sedan 1930. N., som 1920—21 var sekr. hos proportionalvalssakkunniga, har utgivit statsvetenskapliga skrifter, bland vilka kunna nämnas »Författningsrevisionen 1918—1921 m. m.» (1920; 2:a uppl. 1921), »Representationsproblemet genom tiderna» (1927) och »Borgarståndet under frihetstiden» (i »Sveriges riksdag», del V, 1933). Han har medarbetat i bl. a. Statsvetenskaplig Tidskr. G. H-n.

Nilsson, Johan Reinhold, publicist (f. 1867 2/3), fil. lic. i Uppsala 1902. N. var föreståndare för Uppsala arbetareinstitut 1900—1903, medarb. i Aftonbladet 1903—17 och medlem av folkhushållningskommissionens upplysningsavd. 1918—19. Han tillhörde Stockholms-Tidningens redaktion 1919—29, är sekr. i Svenska landskommunernas förbund sedan 1930 och har haft flera kommunala förtroendeuppdrag i Lidingö. N. har bl. a. utgivit kommenterade editioner av kommunallagarna (1931; 3:e uppl. 1937) och lagen om val till riksdagen (1932; båda tills. m. J. A. Zander) samt »Kommunallagarna för landsbygden» (1931; 4:e uppl. 1936). Lqr.

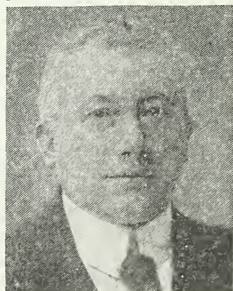
Nilsson, Karl Gustaf Axel, målare (f. 1889 7/7), har varit elev vid Konstakad. i Stockholm (1910—12) samt studerat i Italien (1922—24) och Frankrike. Oljemålningen »Åldring på sjukbädden» i Nationalmuseum i Stockholm är typisk för N:s naivistiskt iakttagande skildringskonst. Han är representerad även i Göteborgs och Malmö museer samt i Nasjonalgalleriet i Oslo. Monogr. av H. Linnqvist (1935). E. L-k.

*Nilsson, N. Hj. — G. Nilsson-Leissner blev 1936 avd.-föreståndare för betesväxtavd. vid Sveriges utsädesförening.

Nilsson, Nils, målare (f. 1901 2/10), har studerat i Göteborg (1922—28) och Paris samt rest bl. a. i Spanien och Italien. Flera av hans målningar ha en dekorativt upplagd karaktär. Nationalmuseum i Stockholm, Nasjonalgalleriet i Oslo samt Göteborgs och Malmö museer äga arbeten av N. E. L-k.

Nilsson, Nils Erik, i Antnäs, hemmansägare, riksdagsman (f. 1866 22/12). Invaldes i A. K. vid vårvalet 1914. N. har större delen av sin riksdagstid tillhört första lagutskottet, har tillhört Lantmanna- och borgarepartiets förtroendeeråd och var led. av riksdagshögerns förtroendeeråd t. o. m. 1936 samt är led. av Allmänna valmansförbundets överstyrelse och arbetsutskott. L. K.

Nilsson, Nils Gustaf, ingenjör (f. 1872 3/12). Utexaminerades från Tekn. högskolans avd. för mekanik och maskinbyggnadskonst samt skeppsbyggeri 1896, var skeppsmätare i Stockholm och tillika inspektör i Engelska Lloyd 1896—1914, organiserade fartygsinspektionen i Kommerskollegium och var chef för denna 1914—29 samt är sedan 1929 skeppsmätningsöverkontrollör och överinspektör i Kommerskollegium. N. har haft ett stort antal utredningsuppdrag i sjöfartsfrågor, bl. a. som ordf. bland sjöarbetstidssakkunniga 1925

och bland sakkunniga för revision av fartygsbyggnadsförordningen 1927. Han har utom handböcker i skeppsbyggnad och skeppsmätning bl. a. utgivit »Sveriges sjöfart» (1919—21; tills. m. G. Åsbrink) och »Sjöfart och skeppsbyggeri i forntid och nutid» (1922). E. H-r.

Nilsson, Nils Heribert, se Heribert Nilsson, N.

***Nilsson,** N. M. P., blev 1934 prorektor och 1936 rektor vid Lunds univ. 1925—36 var N. sekr. i styrelsen för Svenska institutet i Rom, var dess föreståndare hösten 1932 och är alltjämt red. för dess skrifter. N. har vidare livligt verkat till förmån för de svenska utgrävningarna på klassisk mark. — N:s rika vetenskapliga skriftställarskap har tillförsäkrat honom en befäst, alltmer erkänd ställning i den internationella vetenskapliga världen. Av särskild betydelse är N:s stort lagda syntes av arkeologisk och filologisk-historisk forskning i den homeriska frågan, »Homer and Mycenae» (1933), ett av de betydelsefullaste inläggen i den stora frågan (sv. sammanfattning: »Homeros. Den grekiska epikens ursprung och utveckling», i Sv. Hum. Förb:s Skrifter 1935). Bland N:s vetenskapliga och populärvetenskapliga arbeten från senare år märkas främst följ.: framställning av den grekiska och romerska religionens historia i Gercke-Nordens »Einleitung in die Altertumswissenschaft» samt avd. »Die Griechen» i Chantepie de la Saussayes »Lehrbuch der Religionsgeschichte» (1925), »The mycenaean origin of greek mythology» (1932), »De arkeologiska upptäckterna i den klassiska södern och den forna Orienten» (1933), »Forntidens historia» (1936). Även märkas nya, utvidgade uppl. av hans kända arbeten »Primitiv religion» (3:e uppl. 1934) och »Årets folkliga fester» (2:a uppl. 1936) samt avsnittet om tideräkningen i Nordisk Kultur, bd 21, 1934. Ax. B-s.

***Nilsson,** Paul, har bl. a. utgivit ett nytt »Förslag till reviderad psalmbok» (1936) med 650 n:r, bland vilka 35 äro original av N. I den av kyrkomötet 1936 antagna nya psalmboken är N. representerad med åtta originalpsalmer, av vilka fyra redan ingingo i »Nya psalmer» (1921). Li.

***Nilsson, Per,** i Bonarp, dog 1933 $^{11}/_{11}$.

Nilsson, Sven, skolman (f. 1873 $^{4}/_{10}$). Blev fil. kand. 1897 och adjunkt vid Jakobs (numera Vasa) realskola i Stockholm 1907. N., som sedan 1902 varit knuten vid Stockholms borgarskola, var 1903—10 föreståndare för dess avd. för yrkesarbetare och 1910—25 för språklinjen, blev 1925 biträdande rektor vid skolan och 1926 dess rektor. Han har verksamt bidragit till skolans snabba utveckling under senare år, ej minst genom sitt arbete för anskaffande av dess nya lokaler. Jfr O. Rabenius, »Stockholms borgarskola under hundra år 1836—1936» (1936). Fr. Sg.

Nilsson, Sven, sångare (f. 1898 $^{11}/_{5}$), utbildade sig för bl. a. G. Bratt och I. F. Andrésen i Dresden. N. engagerades 1930 vid operan där (kammarsångare sedan 1936) och har, även vid denna scens utländska gästspel, utfört talrika, bl. a. Wagnerska, basbarytonpartier. Sedan 1933 har han flera gånger varit solist i Konsertföreningen i Stockholm, särskilt vid körkonserter. H. G-t.

»Mormor och lillan.» Målning av Vera Nilsson. I Nationalmuseum

Nilsson, Vera, målarinna (f. 1888 $^{1}/_{6}$), var C. Wilhelmsons elev 1910—11 och har gjort studieresor bl. a. i Frankrike, Spanien och Italien. Hennes landskaps- och figurmålningar från krigsåren visa starka intryck av det upprivna och brutala i tiden. Även i hennes senare verk, där den urspr. av tysk krigsexpressionism påverkade stilen och färgskalan fått en mera personlig karaktär, tala ett socialt patos och en konstnärlig uppriktighet, som ej försvaga eller försköna motivets uttrycksfullhet. Nationalmuseum i Stockholm äger av N:s arbeten bl. a. oljemålningarna »Lillan med leksakerna» (1925) och »Landskap från Öland» (1929). E. L-k.

Nilsson-Cantell, Carl-August, zoolog (f. 1893 $^{28}/_{12}$). Blev fil. dr i Uppsala 1921, lektor i Vänersborg 1930 och i Visby 1935. N. har särskilt studerat kräftdjursgruppen cirripedier och utgivit ett 30-tal avh. om dessa, behandlande bl. a. engelska Discoveryexpeditionens antarktiska och belgiske konungens ostindiska samlingar ävensom material från flera europeiska och indiska museer. N. O.

***Nilsson-Ehle,** N. H., har erhållit en hel rad utländska utmärkelser och sålunda utnämnts till fil. hedersdr i agronomi vid lantbrukshögskolorna i Wien, Berlin och Ås samt till fil. hedersdr i Breslau. Under se-

nare år har N. särskilt sysslat med genom röntgenbestrålning inducerade mutationer hos korn och satt sig i spetsen för organiserandet inom Sverige av rationell växtförädling hos frukt- och skogsträd. — N:s porträtt återges på vidst. pl. G. N.-L.

Nilvarān, se Varanödlor.

Nin, Joaquín, spansk pianist och tonsättare (f. 1883), sedan 1913 bosatt i Paris. N. har bl. a. med gammalspansk cembalorepertoar konserterat i Europa och Amerika. I sina kompositioner och bearbetningar, bl. a. 20 spanska folkvisor, röjer han en åstundan att på pianot återge effekter av nationalinstrumenten gitarr och vihuela. N. verkar även som musikskriftställare. H. G–t.

*Nineve. Det är numera klarlagt, att N. förstördes 612 f. Kr. Se C. J. Gadd, »The fall of Nineveh» (i Proceedings of the British Academy, XI, 1923—24). H. S. N.

Ning-hia, Ning-hsia, provins i det inre av Kina, utbruten 1928 ur prov. Kan-su. N. omfattar huvudsakl. s. delarna av Gobi, gränsar i n. till Yttre Mongoliet och genomflytes i s. ö. av övre Huang-ho; 302,451 km², 812,066 inv. (1931). Huvudstad är Ning-hia (omkr. 20,000 inv.) vid Huang-ho.

Nipkowskiva [ni'pkå-], se Telefotograf, sp. 72.

Nippel, förbindningsdetalj, bestående av ett kort, i bägge ändarna utvändigt gängat rör.

***Nippon Yusen Kaisha** ägde febr. 1937 87 fartyg om 633,527 bruttoton. Nära lierat med N. är Kinkai Yusen Kaisha med 48 fartyg om 136,673 bruttoton. K. H. A.

Niptid, se Ebb och flod, sp. 250.

NIRA [nai'rə], se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 157 f.

Nirva'nas, Paulos (pseud. för Petros Apostolides), nygrekisk författare (f. 1866), marinläkare, journalist. Som författare har N. varit verksam i de flesta litterära riktningar; med samma mästerskap behandlar han det folkliga och det litterära språket. Som poet företräder han samma riktning som Palamas. Hans livsåskådning, i vilken pessimism och melankoli äro förhärskande, är starkt påverkad av Schopenhauer och Nietzsche. N:s språk är i hög grad kultiverat, med stor förkärlek för antitesen. Bland hans poetiska alster kan nämnas »Den sjungande källan», bland hans noveller »Sagan om prästen Parthénis». S. Lm.

Nisch, *med.*, den avgjutningsbild, som erhålles vid röntgenundersökning av vissa magsår. Se Röntgendiagnostik, sp. 89 och bild 9, samt Magsjukdomar, sp. 636. T. R.

Nischglaciär, se Glaciär, suppl., sp. 438.

Nishinomiya [niʃinåmija], stad på Hondo, Japan, vid Osakaviken, mellan Kobe och Osaka; 89,907 inv. (1935). I N. ligga bl. a. Japans största sakebryggerier.

***Nissafors.** Ångsågarna, tjärfabriken och elektricitetsverket äro nedlagda.

Nissen, Benedikt Momme, tysk målare (f. 1870), benediktinmunk. Är företrädd i Hamburgs och Flensburgs museer av landskaps- och interiörmålningar. N. är mest känd som förf. till »Der Rembrandtdeutsche, Julius Langbehn» (1926). Han har dessutom skrivit »Die Kunst Rembrandts» (1929) och utgivit »Dürer als Führer» (1928; se Dürer, A., suppl.), som urspr. skrevs av Langbehn och N. i samarbete. E. L–k.

***Nissen,** H., dog 1926.

Nissl, Franz, tysk läkare (1860—1919). Blev 1904 prof. i psykiatri i Heidelberg och var från 1918 medarb. vid Deutsche Forschungsanstalt für Psychiatrie i München. N. lämnade viktiga bidrag till nervsystemets finare byggnad, särskilt under patologiska tillstånd. Ljd.

Nīthart, M., se Grünewald, M., suppl.

Nitrērsyra, se Nitrering.

***Nitrofenoler,** se även Dinitrofenol, suppl.

Nitrophoska [-få's-], se Gödselmedel, suppl.

***Niukkanen,** J., är efter ett kortare avbrott ånyo riksdagsman sedan 1936. Han var mars 1931—dec. 1932 kommunikationsminister, blev okt. 1936 finansminister och mars 1937 försvarsminister.

***Nivå,** *fys.*, beteckning för de energitillstånd, i vilka en atom, molekyl el. atomkärna kan befinna sig. Se Atom, suppl., sp. 315.

***Nivåförändringar.** Under det senaste årtiondet har utforskandet av n. i Norden efter istiden bedrivits med stor iver. Under det att man tidigare huvudsakl. räknade med jordskorpans egna rörelser (isostatiska variationer, t. ex. »svenska vallens höjning» samt en övergående »postglacial landsänkning» under Litorinatiden) men ansåg, att förändringarna hos havsytan (eustatisk variation) hade varit så obetydliga, att man kunde bortse från dem, har numera den uppfattningen slagit igenom, att de konstaterade förändringarna i havsstrandens läge (transgressioner och regressioner) framkallats genom ett samspel mellan de isostatiska och eustatiska faktorerna.

En samlad framställning av denna åskådning gavs först av Wilhelm Ramsay 1924. Enl. denna blir förloppet av de i samband med en istid försiggående n., under förutsättning att nedisning och avsmältning försiggå i stort sett samtidigt inom de olika nedisningsområdena på jorden, följ. Under nedisningen bindas stora vattenmassor i inlandsisarna, vilket framkallar en över hela jorden likformigt verkande sänkning av havsytan. Samtidigt sker en lokal nedpressning av landet inom de nedisade områdena till följd av de där anhopade ismassornas tyngd. Vid landisarnas avsmältning inträffar en allmän stigning av havsytan, och landet börjar inom de nedisade områdena att åter höja sig, allteftersom isbelastningen minskas. Allden-

HERMAN NILSSON-EHLE

PASTELL AV IVAR KAMKE

stund havsytan omedelbart reagerar vid ökning eller minskning av ismassorna, medan landets reaktion inför ökat eller minskat tryck sker trögare och långsammare, kom havets lägsta stånd att inträffa vid nedisningens maximum, medan jordskorpans djupaste nedpressning inom nedisningsområdena inföll först något senare. Vid isens avsmältning åter börjar havsytans stigning genast — avstannar, om isavsmältningen avbrytes, sjunker, om isen åter rycker fram, och fortsätter att stiga vid förnyad avsmältning —, medan landhöjningen icke hinner fullbordas, förrän långt efter det att isen smält bort. Den faktiska strandförskjutning, som vid slutet av och efter en istid äger rum på en viss punkt inom ett nedisningsområde, blir alltså beroende av förhållandet mellan havsytans rörelser och landhöjningen vid den ifrågavarande punkten.

Inom det nordiska nedisningsområdet synas enl. nyaste undersökningar n. under sen- och postglacial tid i stort ha haft följ. förlopp: 1) Transgression inom de tidigast från is befriade områdena. 2) Regression, sedan landhöjningen kommit i gång. 3) Vid fortsatt hastig isavsmältning transgression inom områdets perifera delar, där landhöjningens absoluta belopp är ringa (denna transgression, den s. k. postglaciala eller Litorinatransgressionen, tidigare tolkad som en särskild landsänkning). 4) Sedan havsytans stigning upphört, regression, som ännu fortgår inom områdets centrala, tidigare djupast nedpressade del. Det verkliga förloppet torde emellertid ha varit mycket mera komplicerat, i det att flera smärre transgressioner och regressioner träffat områdets perifera delar på grund av oregelbundenheter i havsytans stigning, orsakade av k l i m a t v ä x l i n g a r n a.

En ny metod att grafiskt åskådliggöra n., den s. k. relativa gradientmetoden, ha L. von Post och V. Tanner oberoende av varandra utarbetat. Sedan en viss identifierbar »referensnivå» utvalts, insättas på dessa »relationsdiagram» serierna av strandlinjeobservationer i koordinatsystemet med ledning av referensnivåns höjdvärde men utan hänsyn till observationspunkternas inbördes läge och avstånd. De relationslinjer för resp. »isobasytor» (strandnivåer), som härigenom erhållas, ange sålunda icke de i terrängen förekommande absoluta gradienterna, utan deras läge i koordinatsystemet blir endast ett matematiskt uttryck för isobasytornas inbördes ställning till följd av den isostatiska upplyftningen. Relationslinjernas större eller mindre lutning vid en viss koordinatskala blir, enl. von Post, en allmängiltig och direkt funktion av deras ålder, vilket innebär, att — oberoende av lokala gradientväxlingar — en äldre isobasytas relationslinje får större lutningsvinkel än en yngres och att likåldriga strandnivåer få parallella relationslinjer, oavsett deras ursprungliga höjdläge i förhållande till ett absolut nollplan. En oeftergivlig förutsättning för metodens användbarhet är dock, dels att landets isostatiska höjning förlöpt sekulärt likformigt, dels att den till referenslinje valda strandnivån på alla i diagrammet använda observationspunkter kunnat på geologisk eller paleontologisk väg säkert identifieras. — Litt.: F. Nansen, »The strandflat and isostasy» (i Videnskapsselskapets Skrifter 1922); W. Ramsay, »On relations between crustal movements and variations of sea level during the late quaternary time, especially in Fennoscandia» (i Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, n:r 66, 1924), »Eustatiska nivåförändringar och neolithicum» (i Ymer 1925) och »Nivåförändringar och stenåldersbosättning i det baltiska området» (i Fennia, 47, n:r 4, 1926); L. v. Post, »Svea älvs geologiska tidsställning» (i Sveriges Geol. Undersökning, ser. C, n:r 347, 1928), »Vänerbassängens strandlinjer» (i Geol. Fören:s Förhandl., bd 51, 1929) och »Bonäslinjen. En lednivå bland Siljansbäckenets strandlinjer» (i Geol. Fören:s Förhandl., bd 56, 1934); V. Tanner, »Studier över kvartärsystemet i Fennoskandias nordliga delar», IV (i Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, n:r 88, 1930). R. Sgn.

***Nivåyta**, se även P o t e n t i a l t e o r i.

***Nizjnij-Novgorod** heter sedan 1932 off. G o r k i j. Staden har till följd av den starka industriella expansionen tillväxt mycket snabbt och beräknades 1934 ha 451,500 inv. Flyghamn.

***Nizjnij-Novgorodregionen** kallas sedan 1932 G o r k i j o m r å d e t. Den n. v. hälften, inberäknat det autonoma Votjakområdet (nuv. Udmurtiska republiken), avskildes 1934 och bildar nu Kirovområdet (se d. o., suppl.), varefter N. omfattar 123,415 km² med 4,838,700 inv. (1934).

***Nizjnij-Tagil** har utvecklats hastigt och beräknades 1934 ha omkr. 126,000 inv.

***Njassaland** beräknades 1936 ha 1,606,438 inv. Kommunikationerna ha avsevärt förbättrats bl. a. genom anläggningen av goda automobilvägar. N:s enda järnväg, som tidigare slutade i Blantyre, har förlängts mot n. till Domira bay vid Njassasjön och står på port. territorium genom den nyöppnade bron över Sambesi i direkt förbindelse med Beira. Luftttrafik upprätthålles från Blantyre till Salisbury och Beira.

Njord, återförsäkringsaktiebolag, se N o r r l a n d, försäkringsaktiebolag.

Njudungs domsaga, bildad 1934 genom sammanslagning av Östra och Västra härads domsagor i Jönköpings län under Göta hovrätt, omfattar två tingslag, Ö. Njudung (tingsställe: Vetlanda), motsv. Östra härad och Vetlanda, samt V. Njudung (tingsställe: Sävsjö), motsv. Västra härad.

***Njurunda.** Sågverksdriften vid Klampenborg är nedlagd.

***Njurunda, Sköns och Ljustorps tingslag**

förenades 1936 med Indals (se d. o., suppl.) tingslag.

nk(g), nk(m), se Fodermedel, suppl.

Nn, stundom förekommande beteckning för neutron (se d. o., suppl.).

*Noailles, A. E. de, dog 1933. Ny monogr. av J. Larnac (1931). Postumt har utkommit en samling »Derniers vers et poèmes d'enfance» (1934).

*Nobel, E., dog 1932 $^{31}/_{5}$. Han var bosatt i Sverige till sin död. Biogr. av E. Heckscher i Vet.-akad:s Årsbok 1933.

***Nobelinstitut.** 2. Vet.-akad:s Nobelinstitut, urspr. för fysikalisk kemi, är numera Nobelinstitutets avd. för teoretisk fysik, sedan 1933 under ledning av prof. C. W. Oseen. 3. Det norske Nobelinstitut har ytterligare utgivit R. Moe, »Le prix Nobel de la paix et l'Institut Nobel norvégien. Rapport historique et descriptif accompagné d'une histoire du mouvement pacifiste de 1896 à 1930», d. 1 (1932).

4. Karol. inst. kommer att inrätta ett N., som enl. av K. m:t 30 okt. 1936 fastställda stadgar har till uppgift att biträda den medicinska Nobelkommittén med utredningar för prisbedömandet samt att bedriva och i övrigt främja sådana undersökningar inom fysiologiens eller medicinens områden, som kunna tänkas bli av framstående värde. Dess verksamhet skall bedrivas på särskilda avd. för olika grenar av fysiologien och medicinen samt därjämte genom enskilda forskare, anställda hos institutet. Avd. skall ledas av föreståndare, som har titeln professor och liksom andra befattningshavare och anställd enskild forskare utses av Karol. inst:s lärarkollegium. En avd. för biokemi under ledning av med. dr H. Theorell har inrättats. C. G.

Vet.-akad. inrättade 1937 även en laboratoriebyggnad jämte prefektbostad, avsedd att i en framtid utgöra en Nobelinstitutets avd. för experimentell fysik. Enl. akad:s beslut har institutet upplåtits åt prof. M. Siegbahn under den tid han är innehavare av den personliga professur vid Vet.-akad., som enl. riksdagens beslut 1936 inrättats för honom.

***Nobelstiftelsen.** Enl. en 9 nov. 1934 av K. m:t fastställd ändring av grundstadgarna kunna endast $^{2}/_{3}$ av reserverat och ej utdelat prisbelopp avsättas till särskild fond, därest $^{4}/_{5}$ av de i avgörandet deltagande så besluta; resterande $^{1}/_{3}$ skall tillföras huvudfonden. Stiftelsens samtliga tillgångar uppgingo vid 1936 års utgång till 48,931,246,95 kr., varav huvudfonden utgjorde 32,669,936,59 kr. och byggnadsfonden 1,697,418,10 kr.; häri ingår dock ej värdet av stiftelsens och Nobelinstitutens fastigheter och inventarier. R. S-n.

Om de på senare åren utdelade prisen se nedanstående tabell. Sedan C. v. Ossietzky, i riksdagspresidenten Görings tal 30 jan. 1937 karakteriserad som landsförrädare, erhållit Nobels fredspris, förordnade Hitler s. d., att inga tyskar i framtiden finge mottaga Nobelpris (»för att i all framtid förebygga förnedrande händelser»). I stället instiftades tre årliga pris på vartdera 100,000 Rmk för tre inom konst och vetenskap förtjänta tyskar.

***Nobile, U.**, gick 1933 i rysk tjänst och intar där en ledande ställning vid luftskeppsbyggandet.

Nock, Arthur Darby, nordamerikansk filolog och religionshistoriker (f. 1902 i England), sedan 1930 prof. vid Harvard-univ. Huvudverk: »Conversion» (1933). N. utger Harvard Theological Review och är medarb. i »Cambridge ancient history». A. Fr.

***Nod.** 3. (*Bot.*) Se Skott 1.

Noddack [nå'-], Ida Eva, f. Tacke, tysk kemist (f. 1896), 1926 g. m. W. K. F. N. Blev 1921 dr ing., var 1921—25 verksam som praktisk kemist och ägnade sig därefter tills. m. sin man åt geokemisk forskning samt upptäckte tills. m. honom masurium och rhenium. Under det mycket omfattande kemiska anrikningsarbetet vid isoleringen av rhenium utvecklade och skärpte N. de för det geokemiska forskningsarbetet viktiga anrikningsprinci-

Nobelpristagare 1931—36 (Till art. Nobelstiftelsen).

År	Fysik	Kemi	Medicin	Litteratur	Fredspris
1931	—	{K. Bosch, C. R. F. Bergius} Tyskland	O. H. Warburg Tyskland	E. A. Karlfeldt Sverige (utdelat postumt)	{J. Addams, N. M. Butler} U. S. A.
1932	W. Heisenberg Tyskland (utdelat 1933)	I. Langmuir U. S. A.	{Ch. S. Sherrington, E. D. Adrian} England	J. Galsworthy England	—
1933	{E. Schrödinger, P. A. M. Dirac} Österrike; England	—	Th. H. Morgan U. S. A.	J. A. Bunin (ryss) Frankrike	N. Angell England (utdelat 1934)
1934	—	H. C. Urey U. S. A.	{G. H. Whipple, G. Minot, W. P. Murphy} U. S. A.	L. Pirandello Italien	A. Henderson England
1935	J. Chadwick England	{F. Joliot, I. Joliot-Curie} Frankrike	H. Spemann Tyskland	—	C. v. Ossietzky Tyskland (utdelat 1936)
1936	{V. Hess, C. D. Anderson} Österrike; U. S. A.	P. Debye Tyskland (holländare)	{O. Loewi, H. H. Dale} Österrike; England	E. O'Neill U. S. A.	C. de Saavedra Lamas, Argentina

perna och analysförfarandet och har gjort betydelsefulla insatser inom den analytiska kemien, särskilt den kvantitativa spektralanalysen. N. har med stor noggrannhet bestämt de element i meteoriter, som förekomma i mycket små koncentrationer och som ha betydelse för lagarna för elementfördelningen i jordklotet. Hon har bl. a. skrivit »Die Häufigkeit der seltenen Erden in Meteoriten» (i Zeitschrift für Angewandte Chemie, bd 225, 1935). S. Ldn.

Noddack [nå'-], Walter Karl Friedrich, tysk kemist (f. 1893), blev fil. dr 1920 och chef för kem. laboratoriet vid Physikalisch-technische Reichsanstalt och 1935 prof. i Freiburg im Breisgau. N., som är lärjunge till W. Nernst (se d. o.), började tills. m. J. Eggert sina forskningar inom fotokemien men kom sedermera att ägna sig åt geokemien (se d. o., suppl.), där han gjort betydande insatser bl. a. genom uppställandet av teorier om grundämnenas fördelning i jordskorpan och inom tillgängliga delar av universum (lagen om »die Allgegenwart der Elemente»). En lysande bekräftelse på riktigheten av sin teori om samtliga grundämnens fördelning i jordskorpan fick han genom sin upptäckt av de båda manganhomologerna masurium (se d. o., suppl.) och rhenium (se d. o.) efter ett mycket omsorgsfullt kemisk-analytiskt anrikningsarbete av mineral- och bergartsmaterial, vari den med de sökta elementen i viss mån besläktade platinagruppens metaller samt molybden voro anrikade. N:s geokemiska forskning har alltid skett tills. m. Ida N. (se ovan). Bland N:s skrifter märkas »Die geochemischen Verteilungscoefficienten der Elemente» (i Sv. Kem. Tidskr. 1934), »Die Ekamangane» (i Naturwissenschaften 1925; tills. m. I. Tacke och O. Berg) och »Die Geochemie des Rheniums» (i Zeitschrift für Physikalische Chemie 1931). S. Ldn.

Noel-Buxton [nāū'əl-ba'kstən], se Buxton, N. B., suppl.

Nogi'nsk [na-], före 1930 Bogorodsk, stad i Moskvaområdet, Sovjetryssland, 50 km ö. om Moskva, vid Kljazma; 64,800 inv. (1934). Betydande textilindustri.

Nogueira Ra'mos [nogeī'ra -moʃ], João de Deus de, se Ramos, J., suppl.

Nōhab flygmotorfabriker a.-b., till Nydqvist & Holm a.-b. anslutet bolag, gr. 1930, tillverkar i Trollhättan flygmaskinsmotorer enl. licens från The Bristol aeroplane co., ltd. Aktiekap. 500,000 kr.

***Nohrström**, F. H., har ytterligare utgivit »Förlagsverksamheten i Finland» I (1933) och »Strövtåg bland böcker» (1935). N. är sedan 1932 huvudred. för Finsk Tidskrift.

Nolby, se Njurunda.

***Nolde**, E., har utgivit de självbiografiska skildringarna »Das eigene Leben» (1931) och »Jahre der Kämpfe» (1934).

***Nolhac**, P. de, dog 1936. N:s huvudverk är »Versailles et la cour de France» (10 bd, 1925—30), vari han sammanfattar tidigare specialforskningar. Av memoarintresse är hans »Pays auvergnats» (1931). Kj. S-g.

Noli, Fan, albansk politiker, se Fan Noli, suppl.

Nollet [nåla'], Charles Marie Édouard, fransk militär (f. 1865), officer vid artilleriet 1884, brigadgeneral 1914 och divisionsgeneral 1917. Efter att med utmärkelse ha deltagit i världskriget var N. 1919—23 ordf. i den interallierade militärkommissionen i Berlin, vilken skulle övervaka Tysklands nedrustning. Han blev medlem av högsta krigsrådet 1921 och var 1924—25 krigsminister. N. har utgivit »Une expérience de désarmement. 5 ans de contrôle militaire en Allemagne» (1932). C. A. E.

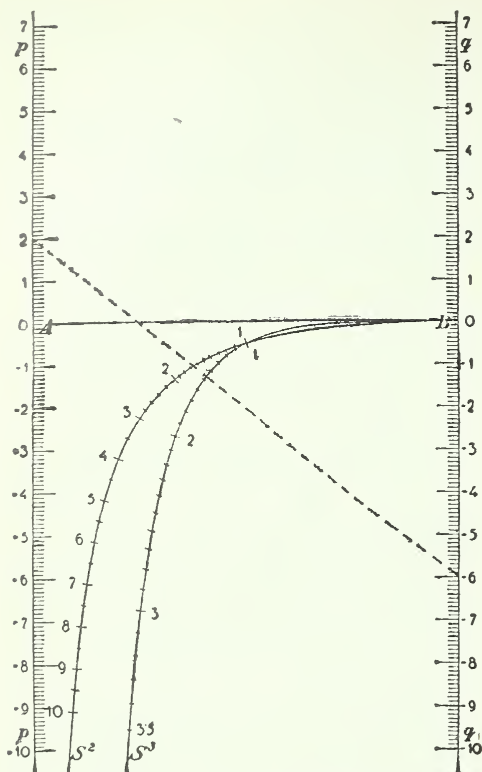
Nollmetod, mätmetod, vid vilken ett känsligt mätinstruments utslag skall återföras till noll. Till n. höra bl. a. vägning med vanlig likarmad våg, mätning med Wheatstones brygga samt alla kompensationsmetoder (se d. o., suppl.). Sv. B-r.

Nollning, förbindning av stommen hos elektriska maskiner samt kåpor, handtag o. dyl. i elektriska bruksföremål med ledningsnätets nolledare. F. D-n.

***Nollpunkt.** 2. (*Elektrotekn.*) N., tidigare kallad neutralpunkt, är, generellt sett, den i en elektrisk maskin eller transformator eller i ett elektriskt ledningsnät i förhållande till lindningarna eller nätledarna symmetriskt belägna punkt, i vilken lindningarna eller ledarna äro hopkopplade. Termen begagnas såväl i fråga om likström och enfas växelström i treledarkoppling som i fråga om trefas växelström (även vid högre fastal, som t. ex. sexfas för likriktare). N. kan antingen anordnas helt isolerad eller göras åtkomlig för elektrisk anslutning. F. D-n.

Nollpunktsenergi, se Kvantumstatistik, suppl., sp. 1110.

Nollpunktsrea'ktor, Nollpunktsspole, induktiv spole, ansluten mellan jord och nollpunkten hos ett elektriskt trefasnät. N. dimensioneras vanl. så, att dess induktans vid driftsfrekvensen är i resonans med nätets kapacitet i förhållande till jorden. Inträffar jordslutning i nätet, kompenserar n. därför den kapacitiva jordslutningsströmmen och reducerar därigenom strömmen i felstället till

Nomogram för lösning av två algebraiska ekvationer. För $p = 2$ och $q = -6$ är lösningen till den första $x = 1{,}65$ och till den andra $x = 1{,}46$.

den minsta möjliga. Detta i sin tur minskar skadegörelsen i felstället och släcker i många fall den där uppkomna ljusbågen, varigenom normalt driftstillstånd åter inträder. F. D-n.

Nollspänningsskydd, särskild typ av underspänningsskydd (se M i n i m a l s k y d d, suppl.). N. anordnas vanl. med momentan verkan samt med sådan inställning, att det för utlösning erfordras spänningens nedgång till en bråkdel av det normala värdet. N. brukas främst vid motorer för att skydda dessa mot skada, då spänningen efter ett driftavbrott hastigt återvänder. F. D-n.

Nollställe till en funktion $f(z)$ kallas varje reellt eller komplext tal a, som är rot till ekvationen $f(z) = 0$. Problemet om en analytisk funktions n. och dessas fördelning i det komplexa planet utgör en viktig del av den analytiska funktionsteorien. O. F.

Noma, S e i j i, japansk publicist (f. 1878), chef för Dai Nippon Yubenkai Kodansha, som utger en mycket stor del av Japans tidskrifter och äger den stora dagliga Tokyotidningen Hochi Shimbun. Självbiogr. på eng. 1934, i ty. bearb. 1935.

Nomināl, valör, den utpräglade myntenheten och del eller mångfald av denna.

***Nominalism.** Om n. i penningrättslig mening se B e t a l n i n g, suppl.

***Nomografi** omfattar, allmännare sett, metoder att lösa numeriska problem med hjälp av för varje typ av problem särskilt konstruerade diagram, n o m o g r a m. Ett sådant kan t. ex. bestå av tre skalor, uppritade i bestämda inbördes lägen. Den lösning, som svarar mot bestämda sifferværden på två i problemet ingående storheter, beräknar man genom att lägga en linjal så, att den passerar genom de punkter på två av skalorna, som motsvara de båda givna storheternas värden. Lösningen avläses då på den tredje skalan vid dess skärningspunkt med linjalen. Vid mer än två oberoende storheter nyttjas analoga metoder; även andra typer av nomogram finnas. Sv. B-r.

Nomy, ett 1928 gr. a.-b. med verkstad i Ulvsunda, Stockholm; tillverkar blocklager (se d. o., suppl.) enl. ingenjör Gunnar Wallgrens uppfinningar. Aktiekap. 4 mill. kr.

Non-aggressionsavtal, *folkr.*, traktat, vari de fördragsslutande parterna utfästa sig att icke angripa varandra med krig. Modeller till dels kollektivt, dels tvåsidigt n., tillika innefattande föreskrifter om fredliga medel för lösning av tvister (skiljedom, förlikningsförfarande), antogos av N. F:s församling 1928. Åtskilliga tvåsidiga n. ha avslutats, särskilt mellan Sovjetunionen och dess grannländer. Jfr K e l l o g g p a k t e n. T. G-l.

Nonrumina'ntia, se H o v d j u r, sp. 55.

Noologī, Noolōgisk (av grek. *nus*, ande), filosofisk term, använd särskilt av R. Eucken. Denne skiljer det noologiska såsom det skapande andelivet från det psykologiska, det empiriska själslivet, och menar, att i det noologiska når verkligheten inre enhet, slutenhet och därmed full självständighet. Inom kunskapsteorien använder Max Scheler den noologiska metoden, som ger utrymme åt andelivet i dess helhet och icke blott åt de intellektuella funktionerna. Såsom filosofisk totalåskådning kallas det noologiska betraktelsesättet noologism eller nyidealism, representerad bl. a. av R. Kesseler och B. Jordan. På konsekvent idealistiskt vis fattas här »Welterkennen» såsom sammanfallande med »Weltschaffen». Hj-r Lth.

Nopcsa [nå'ptʃa], F r a n s, baron, ungersk paleontolog, geolog och etnograf (1877—1933). Som lärjunge till E. Suess upptäckte och studerade N. ungerska dinosaurier. Han blev en av Europas förnämsta specialister på fossila reptiler. N. gjorde långvariga studieresor i Albanien samt deltog såväl där som i sitt hemland aktivt i politiken; under världskriget uppträdde han som tronpretendent i Albanien. Efter världskriget var han en tid chef för Ungerns geologiska undersökning. Han ägnade sina sista år åt geologisk och paleontologisk forskning och grundade den s. k. paleofysiologien, ett försök att på fossilt studiematerial utnyttja den moderna fysiologiens och patologiens resultat. G. S.-Sgh.

*Nor ingår, med betydelsen »trångt ställe i ett vattendrag», »sund», »lång, smal bäck», i många ortnamn, t. ex. *Nora, Norby, Norsholm, Sköllnora.* Ordet lever ännu i vissa dialekter.

*Nora, stad, hade 2,735 inv. 1937. N. stads- och bergsförsamlingar bilda numera en kyrklig samfällighet.

*Nora, landskommun i Örebro län. Hammarby järnverk har nedlagts. Litt.: »Norabygden», utg. av N. sockens hembygds- och fornminnesfören. (1931).

*Nora, socken i Västernorrlands län. I N. ligga Nordvik, Västernorrlands läns lantbruksskola, och Nyadal (se D a l).

*Nora, socken i n. Uppland, har efter gränsreglering 1933 en areal av 306,47 km². I N. ligger Tärnsjö stations- och industrisamhälle med 1,086 inv. (1936).

***Nora bergslags gemensamma gruveförvaltning** upplöstes 1 jan. 1935, sedan Stribergs gruve-a.-b. förvärvat övriga bolags (med undantag av Nora bergslags elektr. a.-b:s, Grönvolds gruve-a.-b:s, Bergsängsgruvans och V. Bergsgruvans) fastigheter och utmål samt övriga tillgångar. I samband härmed upplöstes Dalkarlsbergs a.-b., Klacka och Lerbergs gruve-a.-b., Timansbergs gruvebolag, Haggruve a.-b. och Nora bergslags sågverks-a.-b. E. Hlr.

***Nora bergslags järnvägar,** numera Nora bergslags järnväg (sign. N. B. J.), äger Otterbäckens hamn och flera kanalfartyg samt driver omnibus- och lastbilsrörelse. Om Svartälvs järnväg se d. o.

***Nora domsaga.** I Karlskoga tingslag är tingsställets off. namn sedan 1935 Karlskoga.

Norbeck, P e t e r, svensk-amerikansk politiker (1870—1936), son till en svensk immigrant. N. var specialist på artesiska brunnar och grundade ett brunnsborrningsföretag, som blev ett av de största i branschen. Efter att ha varit senator och v. guvernör i Syd-Dakota var han 1917—21 guvernör och satte då bl. a. i gång en rad offentliga företag samt bildade en nationalpark. Från 1921 var N. led. av U. S. A:s senat (republikan). Han omvaldes även 1932, då demokraterna togo nästan alla andra ämbeten i Syd-Dakota. N. understödde presidenten Roosevelts jordbruksprogram.

***Norberg, J. O. C.,** har vidare utgivit »Strängnäs domkyrka» (1935).

Norborg, S v e r r e, norsk präst (f. 1902), fil. dr i Oslo 1935, förgrundsfigur vid Oxfordgrupprörelsens genombrott i Norge. Författare till den i många uppl. hastigt spridda skriften »En eiendommelig verdensvekkelse» (sv. övers. med inl. 1933, 5:e uppl. 1935). Doktorsavh.: »Josiah Royce, puritaner og idealist» (1934). Bdt.

***Nordahl-Olsen, J.,** avgick 1932 som huvudred. för Bergens Aftenblad. Han har utgivit »Bergens handelsforening gjennem 40 år» (1935) och (tills. m. H. Wiers-Jenssen) »Den nationale scene. De förste 25 år» (1926). W-t K.

Nordal, S i g u r ð u r, isländsk filolog och litteraturhistoriker (f. 1886), sedan 1918 prof. vid högskolan i Reykjavík. I sina arbeten, främst om den isländska fornlitteraturen, »Om Olaf den heliges saga» (1914; akad. avh.), »Snorri Sturluson» (1920), »Völuspá» (1923) m. fl., framträder N. som en mycket självständig forskare med en glänsande stilkonst. N. leder den stora kommenterade editionen av isländsk fornlitteratur (»Íslenzk fornrit») och har där utgivit »Egils saga» (1933). Är även skönlitterär författare (»Fornar ástir», 1919) och essayist. J. H-n.

***Nordamerika.** Inlandsisen täckte kontinentens n. del ned till 48:e parallellen från Stilla havet till mell. Nord-Dakota. Isens sydrand följde därefter floderna Missouri, Mississippi och Ohio och gick i ö. över New York och Long island. I allt beräknas den nordamerikanska inlandsisen ha omfattat omkr. 12 mill. km² (ung. motsv. det nuv. Antarktis). E. Antevs beräknar dess volym till ung. fem ggr den nordeuropeiska inlandsisens.

Jordbruksområdena bestämmas främst av att nederbörden är större i ö. än i v. och att temp. avtar mot n. Det stora centrala området med över halva ytan odlad jord intar de inre slätternas klimatiskt mest gynnade delar och får skarp nordgräns mot bergsplatån. U. S. A. ha blott 6 % och Kanada 1/2 % av jordens befolkning men hade en betydande andel av världsproduktionen av jordbruksalster; se följ. tab. (medeltal för 1929—33):

	Världsproduktion mill. ton	U.S.A.	Kanada
		% av världsproduktionen	
Vete	150	14	6,4
Havre	70	23	7,6
Korn	41	13	5,0
Majs (Kina ej medräknat)	111	57	—
Bomull	5,5	57	—
Betsocker	9,[illegible]	12	—
Tobak	2,2	30	—
Ull	1,7	12	—

N:s mineralproduktion, uttryckt i % av världens åren 1929—33, är också betydlig:

	U.S.A.	Kanada	Mexiko
Stenkol	38	0,4	0,1
Petroleum	63	0,1	3,0
Järnmalm	29	—	—
Tackjärn	35	0,8	—
Guld	10	12	3,0
Silver	18	9	41
Nickel	1	85	—
Koppar	35	7	3
Zink	32	8	2,6
Bly	30	9	12
Svavel	80	—	—

N. hade 1 jan. 1935 en utbyggd vattenkraft av 24,4 mill. hkr (46 % av hela världens), därav 16,1 mill. i U. S. A. och 7,5 mill. i Kanada.

Litt.: L. R. Jones och P. W. Bryan, »North America. An historical, economic and regional geography» (2:a uppl. 1928); H. Baulig, »Amérique septentrionale (Canada et États unis)» (1934); H. Nelson, »N. Natur och kulturbygd» (2 bd, 1935). H. N-n.

Nordberg, J o h a n A l b e r t, hembygdsforskare (f. 1871 $^{20}/_{12}$). Blev prästvigd 1898, kyrkoherde i Nederluleå 1915 (tillträdde 1917)

och kontraktsprost 1926. N. har skrivit det värdefulla arbetet »En gammal Norrbottensbygd. Anteckningar till Luleå sockens historia» (2 bd, 1928) samt andra Norrlandsstudier, bl. a. i Norrbotten och i Kyrkohist. Årsskr. 1934 (tr. 1935).

Nordbraba'nt, nederl. *Noord-Brabant,* provins i s. Nederländerna, mellan Maas och belgiska gränsen; 5,089 km², 975,125 inv. (1936); huvudstad: 's-Hertogenbosch. Jordbruk (råg, potatis, havre, sockerbetor) och boskapsskötsel; högt utvecklad industri i bl. a. Eindhoven, Tilburg, Helmond och Breda.

***Nord-Carolina** hade 1930 8,788 utlandsfödda, därav 160 svenskar. Av befolkningen voro s. å. 918,647 negrer (29 %) och 16,579 indianer. Stadsbefolkningen utgjorde 25,5 %. 1935 funnos 300,967 farmer med ett produktionsvärde av 293 mill. doll. (därav tobak 117 mill.). 1936 utgjorde den utnyttjade vattenkraften 980,000 hkr (den fjärde i ordningen bland alla stater i U. S. A.). 1933 funnos 2,084 fabriker med 200,000 anställda och ett tillv.-värde av 877 mill. doll. H. N-n.

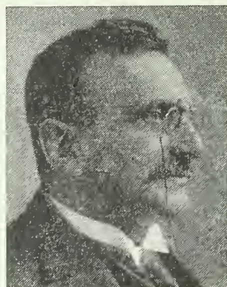
***Nord-Dakota** hade 1930 105,871 utlandsfödda inv. (15,5 %), därav 8,470 födda i Sverige. Stadsbefolkningen utgjorde 16,6 % (lägst i U. S. A.). 1935 funnos 84,606 farmer med en produktion, värd 97 mill. doll. (mindre än hälften mot 1930), 1933 268 fabriker med ett tillv.-värde av 31,5 mill. doll. H. N-n.

***Norddeutscher Lloyd.** Flottan uppgick febr. 1937 till 226 fartyg om tills. 607,372 bruttoregisterton. Rederiets ångare »Bremen», »Europa» och »Colombus» äro den tyska handelsflottans största och snabbaste.

***Norden,** F ö r e n i n g e n N. Nya kretsar och avd. ha inrättats. Flertalet högre skolor, seminarier och folkhögskolor samt ett antal folkskolor äro organiskt anslutna till N. såsom kollektivmedlemmar. N. har upprättat ett danskt och ett norskt lektorat, vilkas innehavare äro omväxlande verksamma vid Lunds univ., Stockholms och Göteborgs högskolor samt flera andra läroanstalter. En gemensam permanent kommitté för de fem föreningarna N. är tillsatt för att granska de nordiska ländernas läroböcker i historia och verka för främjande av rättvisa, vidsynthet och hänsyn vid studiet av de nordiska mellanhavandena genom tiderna. På föreningens tillskyndan har en annan permanent kommitté tillsatts för att befordra det nordiska akademiska studieutbytet. 1934 gjordes framställning till resp. regeringar om tillsättning av särskilda statliga delegationer för det ekonomiska samarbetet. Sådana äro numera utsedda. Andra uppgifter avse utbyte mellan de nordiska länderna av folkhögskoleelever, jordbrukarungdom och studenter, spridning av litteratur och reseutbyte. 27 okt. 1936 firades som en »Nordens dag». K. St.

Norden, försäkringsaktiebolag, se S k a n d i a, försäkringsaktiebolag.

Norden [nå'rdən], E d u a r d, tysk klassisk filolog och religionshistoriker (f. 1868), prof. i Berlin sedan 1906. N. slog igenom med sitt arbete »Die antike Kunstprosa vom 6. Jahrh. v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance» (2 bd, 1898; flera gånger omtryckt), ett genialt längdsnitt genom grekisk och latinsk prosa. Banbrytande är hans kommentar till Vergilius' »Aeneis», VI (1903; 3:e uppl. 1926), ej minst från idéhistorisk synpunkt. Vidare märkas: »Agnostos Theos» (1913), djupgående studier till det religiösa formspråket; »Ennius und Vergilius» (1915); »Die Geburt des Kindes» (1924), behandlande en bekant religiös idé; »Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania» (1920; nya uppl. 1921 och 1923), av stor vikt för den äldsta germanlitteraturen; »Alt-Germanien» (1934). N. är — jämte A. Gercke — grundare av den bekanta handboken »Einleitung in die Altertumswissenschaft», I—III (1910; 3:e uppl. 1932—34; 4:e uppl. av bd II 1932—33). G. R-g.

Nordendahl, E i n a r H e n r i k, ingenjör (f. 1879 $^{6}/_{9}$). Utexaminerades 1902 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst, var stadsingenjör i Kristianstad 1913—17, arbetschef och byggnadskontrollant vid byggandet av Lidingöbron 1917—26, sekr. och teknisk chef vid Svenska väginstitutet 1926—28 och byggnadschef för Stockholmsutställningen 1928—30. Som chef för Stockholmsförorternas regionplanekontor 1930—35 utförde N. ett i åtskilliga avseenden banbrytande arbete särskilt beträffande planeringen av kommunikationerna mellan Stockholm och förorterna och mellan dessa inbördes. Sedan 1935 redigerar han Svenska Vägföreningens Tidskrift. E. Hlr.

***Nordenfjeldske dampskibsselskab.** Aktiekap. utgjorde febr. 1937 5 mill. kr., och flottan består av 27 fartyg.

***Nordenflycht,** H. C h. Jfr G. Sahlberg i Samlaren 1934.

Nordenha'm [nårdən-], stad i Oldenburg, Tyskland, på vänstra stranden av Wesermynningen; 15,500 inv. (1933). N. är en av Tysklands förnämsta fiskehamnar vid Nordsjön. Betydande konservindustri, varv, tillv. av kablar m. m.

***Nordenskiöld,** N. E., dog 1933 $^{28}/_{4}$.

***Nordenskiöld,** N. E. H., dog 1932 $^{5}/_{7}$. Del 9 av »Comparative ethnographical studies» utkom 1931.

***Nordenskjöld,** O. H. Se E. Nordenskjöld, »På amiralens tid» (1933).

***Nordenson,** släkt. J. W. N:s viktigaste vetenskapliga arbeten falla inom den fysio-

logiska optiken. Hans metod att stereoskopiskt fotografera den mänskliga ögonbottnen torde vara den f. n. mest använda. N. har även ägnat stort intresse åt socialmedicinska frågor, framför allt ordnandet av landets ögonsjukvård. — Brodern H. N. blev 1933 ordf. i Dramatiska teaterns styrelse. K. G. P-n.

Nordenson, C a r l A u g u s t, skidfrämjare (f. 1871 $^{3}/_{10}$), sekr. i Järnvägsstyrelsen sedan 1920. N. är styrelseled. i Föreningen för skidlöpningens främjande sedan 1896, var v. ordf. i Internationella skidkommissionen 1922—24 och sekr. i Internationella skidförbundet 1924—26. Han har redigerat årsboken På Skidor 1894—1904 och sedan 1924. A. S-n.

Nordens textilfabrik, a.-b., gr. 1895 (nuv. namn sedan 1925), i Borås, driver blekeri, färgeri, tryckeri och appreturverk för bomullsvävnader. Aktiekap. 1,2 mill. kr. Äges av Nääs fabriks a.-b.

***Nordenstreng**, R., har ytterligare utgivit »Människoraserna och deras ursprung» (1933). Hans hustru, E l l e n N., f. L i n d h u l t (f. 1859), blev fil. kand. i Uppsala 1894 och har framträtt som författarinna, framför allt på det hortikulturella området med bl. a. »Kryddväxter i svenska trädgårdar och hem» (1936).

***Nordenstreng**, S., dog 1935. Postumt utkom N:s biogr. över L. Mechelin, bd 1 (1936).

***Nordensvan**, G. G., dog 1932 $^{8}/_{4}$. Postumt utkom »Sveriges allmänna konstförening 1832—1932» (1933).

***Nordgaard**, O., dog 1931.

Nordgren, O l i v i a L o u i s e, politiker, (f. 1880 $^{27}/_{2}$), urspr. typograf. Är ordf. i Skånes distrikt av Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund sedan 1921, led. av socialdemokratiska arbetarpartiets styrelse sedan 1924 och led. av A. K. sedan 1925. Hon var medlem av 1928 års pensionsförsäkringskommitté 1932—34, av riksdagens särskilda utskott för behandling av folkpensionsfrågor 1935, av 1934 års barnpensioneringssakkunniga och 1935 års hembiträdesutredning. S. H.

***Nordhagen**, R., har vid sina studier över norska fjällväxters systematik och växtgeografi nått resultat, grundläggande även för kvartärgeologien (glaciationshistorien), och i andra skrifter givit viktiga nya bidrag till spridningsbiologien. Bland hans senare arbeten må nämnas »Studien über die skandinavischen Rassen des Papaver radicatum» etc. (i Bergens Museums Årbok 1931), »De senkvartære klimavekslinger i Nordeuropa og deres betydning for kulturforskningen» (1933), »Om Arenaria humifusa Wg. og dens betydning for utforskningen av

Skandinaviens eldste floraelement» (i Bergens Museums Årbok 1935), »Skandinavias fjellflora og dens relasjoner til den siste istid» (Nordiska naturforskarmötet 1936) och »Über dorsiventrale und transversale Tangentenbaläten» (i Sv. Bot. Tidskr. s. å.). L. G. R-l.

Nordhorn [nå'rthårn], stad i preuss. prov. Hannover nära nederl. gränsen, vid Ems—Vechtekanalen; 20,220 inv. (1933). Betydande textilindustri.

***Nordin**, C. G. Jfr C. F. Palmstierna i Hist. Tidskr. 1920.

Nordin, J o h n V i l h e l m, ämbetsman (f. 1882 $^{27}/_{1}$). Blev jur. kand. i Uppsala 1906, hade sedan olika befattningar i Överståthållarämbetet och Riksförsäkringsanstalten, blev 1920 sekr. och föredragande, 1924 led. av Arbetsrådet samt 1926 dess ordf. och chef. N. har utgivit flera betydelsefulla arbeten om arbetstidens reglering samt försäkring för olycksfall i arbete och yrkessjukdomar. A. M.

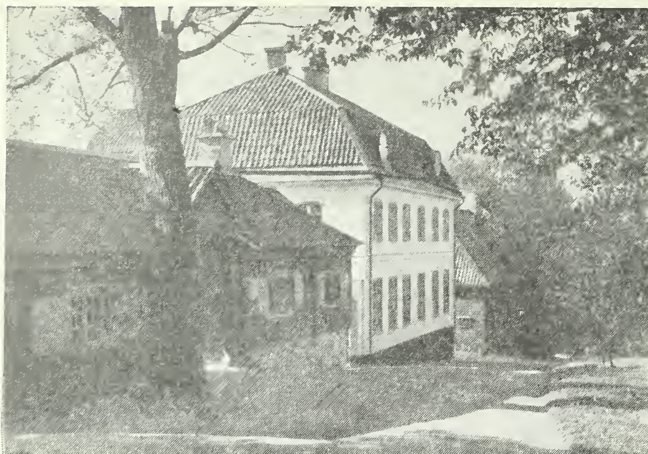
***Nordingrå**. Numera finns sågverk endast i Salsåker. I Mjällums by skomakeri m. m.

***Nordische Gesellschaft**. Sedan N. 1933 av nationalsocialistiska partiet fått i uppdrag att organisatoriskt sammanfatta alla på Norden inriktade kulturella och allmänt ekonomiska sammanslutningar, har det utbyggts till en omfattande riksorganisation med säte i Lybeck och Berlin samt avd.-kontor i alla delar av Tyskland. Dir. är dr E. Timm. N. har till uppgift att inom Tyskland väcka intresset för Norden och att stärka de kulturella och i andra hand de ekonomiska förbindelserna med de nordiska länderna genom upplysningsverksamhet (presstjänst), anordnande av föredrag, kongresser, konserter, festspel, konstutställningar m. m. samt genom årliga turistfärder till Norden. Sedan 1934 håller N. årl. under försommaren Nordische Reichstagungen i Lybeck, vilka gästats av ett stigande antal representanter för de nordiska ländernas kulturella liv. I anslutning härtill anordnas årliga nordisk-tyska bondeledarmöten. 1934 invigdes ett feriehem för nordiska skriftställare och konstnärer i Travemünde.

Sedan 1935 heter sällskapets tidskrift Der Norden. N. utger dessutom en serie tillfälliga publikationer om nordiskt samhällsliv. R. C-n.

Nordische Verbindungsstelle [-ferbi'ndungsʃtälə], offentlig organisation i Berlin, gr. i dec. 1933 med uppgift att samordna och efter enhetliga linjer leda det arbete på fördjupande av de tysk-nordiska kulturförbindelserna, som utföres av Nordische Gesellschaft (se d. o.) och tysk-nordiska föreningar i Tyskland, och därutöver verka för personliga förbindelser med de nordiska länderna. R. C-n.

***Nordiska administrativa förbundet** har med bidrag av statsmedel till 300-årsminnet av 1634 års regeringsform utgivit »Kungl. Maj:ts Kanslis historia», I—II (1935, 1934), ävensom på bekostnad av legationsrådet H. Ax:son Johnson »Den svenska utrikesförvalt-

Stockholmskvarteret på Skansen med Tottieska malmgården.

ningens historia» (1935). Litt.: N. A. Lindhult, »Nordiska administrativa förbundet 1917—1935» (1935).

Nordiska armaturfabrikerna, a.-b., gr. 1919, med säte i Stockholm, driver armaturfabriker, mek. verkstäder och gjuterier i Lund, Åtvidaberg, Kungsör och Rå samt fabriker i Stockholm och Storvik. Bolaget tillverkar bl. a. gas-, vatten- och ångarmatur, armatur och apparater för cellulosafabriker, oljeeldningsapparater och järnvägsmateriel, däribland tryckluftbromsar, system Kunze-Knorr. Aktiekap. 8,250,000 kr. Ett dotterbolag till N. är Svenska hammar a.-b. (se d. o., suppl.). E. Hlr.

Nordiska flygtävlingen, tävling om den av sv. donatorer uppställda nordiska flygpokalen. N. omfattar landningsprov, distansflygning och orienteringsprov och är öppen för yrkes- och sportflygare från Sverige, Norge, Danmark och Finland. Den ägde rum f. ggn 1931 och vanns av danske löjtnanten E. Rasmussen. Enl. bestämmelserna anordnades den andra n. av segrarens hemland, Danmark, 1934 samt vanns av sv. löjtnanten L. Thunberg. Den tredje n. anordnades av Sverige 1936, då Thunberg segrade. 1936 deltogo 54 flygare, därav 28 svenska, 6 norska, 19 danska och 1 finsk. Ö-g.

Nordiska folkhögskolan i Genève har till uppgift att bereda möjlighet för ungdom från de nordiska länderna att på sitt eget språk erhålla undervisning i viktiga internationella frågor. N. öppnades 1931 och upprätthålles av Föreningen nordiska folkhögskolan i Genève, som bildades 1930. Föreningen har ett arbetsutskott, vars led. äro bosatta i Genève. Varje vår anordnas en kurs, omfattande en tid av intill 3 mån., i samband med längre eller kortare resor. Föreläsningar hållas, vanl. av nordiska tjänstemän vid N. F. o. a. internationella institutioner i Genève, i frågor, som äro aktuella inom N. F:s råd och förbundsförsamlingen, Internationella arbetsbyrån o. s. v., debatterna vid N. F:s möten åhöras, och institutionerna besökas. Eleverna, som tillhöra de mest skilda yrken inom de nordiska länderna, få resebidrag genom folkhögskolor och fackföreningar i Norden. Fr. Sg.

Nordiska föreningsbanken, a.-b., Finlands näst största affärsbank med betydande och vidsträckta intressen inom landets näringsliv. Eget kapital 495 mill. fmk och omslutning 3,867 mill. fmk (jan. 1937). N. utger en värdefull ekonomisk kvartalsskrift, Unitas. E. H-ss.

Nordiska jordbruksforskares förening (N. J. F.), sammanslutning av svenska, norska, danska, finländska och isländska jordbruksforskare för att befordra samarbete, bl. a. genom kongresser och möten. Varje land bildar en avd., och medl. i varje sådan välja egen styrelse. Dessutom finns gemensam centralstyrelse. Det fackliga arbetet bedrives i särskilda sektioner. N. utger (i Köpenhamn) tidskr. Nordisk Jordbrugsforskning. Å. Å.

***Nordiska kompaniet.** De anställdas antal uppgår 1937 till omkr. 2,000. Filialerna i Buenos Aires och Paris äro indragna.

Nordiska maskinfilt a.-b., gr. 1904, driver i Halmstad ullspinneri, ylleväveri, appreturverk och färgeri och tillverkar filt för cellulosa- och pappersindustrien samt stampad och vävd filt för tekniska ändamål och beklädnadsindustrien. Aktiekap. 1,5 mill. kr.; omkr. 300 arb. E. Hlr.

***Nordiska museet.** En omordning av vissa delar av samlingarna i museibyggnaden har påbörjats. I de utrymmen, som tidigare upptogos av skråsamlingarna, är nu inrymt ett galleri med högreståndsdräkter. Samlingarna ha ökats i snabb takt och utgöra 1937 omkr. 208,000 n:r. En särskilt rik utveckling har Skansens kulturhistoriska avd. undergått. Stockholmskvarteret har utökats med flera byggnader, bl. a. den s. k. Tottieska malmgården från Söder, en stenbyggnad från rokokotiden med förnämliga inredningar. Skogaholms herrgårdsbyggnad har försetts med flygelbyggnader från Gullaskruv i Småland. Också anordningarna inom den zool. avd. ha delvis omskapats; särskilt märkes anläggandet av de stora djurpanoramorna vid Björnbergen. Skansens område utökades genom inköp 1934 med de tomter, som tidigare upptogos av bl. a. Kristallsalongen. Skansens huvudentré håller på att flyttas hit.

Av intendenterna är numera en föreståndare för etnologiska undersökningen vid N. Jämte övriga tjänstemän finnas nu även fyra andre intendenter.

Besökssiffrorna uppgingo 1936 för Skansen till 1,560,519 och för museet till 57,557. Bland donationer under senare år till N. må nämnas: 100,000 kr. 1931 av a.-b. Stockholms bryggerier för inledande av elektrisk belysning i museibyggnaden, 310,000 kr. 1936 från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse samt Hilda Kumlins gåva 1936 på 100,000 kr. till Skansen. Utom årsboken Fataburen utger N. numera en serie Nordiska Museets Handlingar, innehållande vetenskapliga avh. i kulturhistoriska ämnen (hittills 6 vol.). Av A. Lindblom m. fl. utgavs 1933 »En bok om Skansen». G. Brg.

***Nordiska museets vänner,** Samfundet, räknar nu (1937) 187 led., därav 131 ständiga. Det kapital, som bildas av de ständiga ledamotsavgifterna, utgör f. n. 175,000 kr. N. hade till 1937 skänkt museet föremål till ett inköpsvärde av 222,867 kr. G. Brg.

***Nordisk andelsforbund,** förk. N. A. F., som är en sammanslutning av de konsumentkooperativa förbunden i Norden, hade 1936 en försäljning av 50,8 mill. danska kr., varav på Kooperativa förbundet i Sverige kommo 31,5 mill. N. är en av Europas största agenturer för import av transoceana kolonialvaror. Ordf. i styrelsen är dir. A. Johansson, Stockholm. H. S-e.

Nordiska trosrörelsen (ty. *Nordische Glaubensbewegung*), tysk nyhednisk rörelse (jfr Nyhedendom, suppl.), gr. 1934, kännetecknad av att ren Wotankult upptagits. Rörelsen utger tidskr. Nordischer Glaube. R. C-n.

***Nordisk Familjebok,** se även Familjeboken, a.-b., suppl.; detta bolag heter sedan 1937 Nordisk Familjeboks förlags-a.-b.

Nordisk förening för fysiologi, en 1925 bildad sammanslutning av forskare i Danmark, Finland, Norge och Sverige på den normala och patologiska fysiologiens vetenskapsområde. N. anordnar i regel vart tredje år nordiska kongresser för fysiologi. Hittills ha dylika ägt rum i Lund, Oslo, Köpenhamn och Helsingfors; 1937 hålles en kongress i Uppsala i aug. Officiellt organ är Skandinavisches Archiv für Physiologie. Ljd.

***Nordisk lagstiftning.** Inom obligationsrätten har samarbetet senast gällt lagstiftning om skuldebrev (sv. lag 1936); det närmast föregående resultatet på detta område var n. om försäkringsavtal (sv. lag 1927). Den äldre samnordiska växel- och checklagstiftningen ersattes 1932 av nya, väsentligen enhetliga lagar, föranledda av internationella strävanden för likartade växel- och checklagar (jfr Växelrätt). Samarbetet i internationellt privaträttsliga ämnen har fortsatts (jfr Internationell privaträtt, suppl.). Det pågående arbetet för reform av aktiebolagsrätten sker under kontakt med de övriga nordiska länderna, och sådan kontakt har upprätthållits även i åtskilliga andra lagstiftningsfrågor. A. M.

Från Björnberget på Skansen.

Nordisk numismatisk union, en 1936 bildad sammanslutning av numismatiska föreningar i Norge, Finland, Danmark och Sverige. N. utger medlemsblad och årsskrift.

Nordisk psykiatrisk förening, bildad 1935, har till uppgift att främja samarbetet och förbindelserna mellan sinnessjukläkarna i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige, bl. a. genom att verka för nordiska psykiatriska kongresser och utbyte av läkare mellan de nordiska ländernas sinnessjukhus. N. utger ett Medlemsblad. I föreningens styrelse finns en representant för varje land. Vid årsskiftet 1936/37 hade N. omkr. 300 medl. E. B.

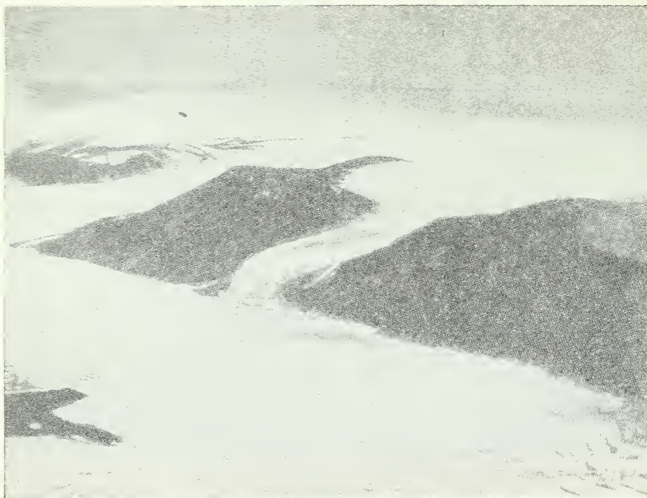
Nordisk silkecellulosa, a.-b., gr. 1931, driver i Norrköping fabrik för tillv. av konstsilke och transparenta cellulosafolier samt cellulosagolvlack (se Konstsilke, suppl.).

***Nordisk skibsrederforening** utgör numera sammanslutning av skeppsredare i endast Sverige och Norge. Det inregistrerade tonnaget utgjorde dec. 1936 omkr. 3,500,000 ton, varav Norges andel är omkr. 2,760,000. Styrelsen har 7 medl. från vartdera landet. K. H. A.

***Nordisk Tidskrift för Dövstumskolan.** Huvudred. sedan 1936 är J. Johnsson.

***Nordisk Tidsskrift for Strafferet.** I st. f. E. Olrik, som dog 1934, har som utgivare inträtt direktören för fångvården E. Kampmann.

Nordiskt resekort, en av officiell myndighet utfärdad legitimationshandling, som i viss utsträckning kan ersätta pass vid resor mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och

Sjokalskijsundet mellan Bolsjevikön och Oktoberrevolutionens ö, Nordlandet. Sundet är tillfruset; från de höga stränderna flyta dalglaciärer ned i havet. Flygfotografi.

Norge. Enl. en k. kung. 24 maj 1929 utfärdas n. av vissa polismyndigheter och postkontor samt annan postanstalt, som K. m:t bemyndigat därtill, f. n. ett 50-tal postexpeditioner och poststationer på turist- och gränsorter. Person, som begär n., skall styrka sin identitet. I Sverige utfärdas n. endast för svensk undersåte. För n. erlägges vid inköp genom postverket 50 öre, eljest stadgad stämpelavgift. Giltighetstiden är sex mån. E. G-e.

***Nordiskt samarbete.** Under intryck av den oroliga utrikespolitiska situationen har n. under 1930-talets första år och särskilt 1936—37 i mycket präglats av diskussioner om möjligheterna för ökad utrikespolitisk och eventuell militär samverkan till värnande av de nordiska staternas neutralitet. En konferens i Stockholm i febr. 1937 med representanter för de fyra nordiska staterna dryftade frågan om ökat samarbete på den ekonomiska försvarsberedskapens område. C. A. E.

Kartskiss över Nordlandet.

Nordisk union för komponisträttighet grundades 1930. N. omfattar Stim (Svenska tonsättares internationella musikbyrå) samt motsv. organisationer i Danmark-Island, Norge och Finland.

***Nordkaukasien,** Nordkaukasiska området, omfattade 1934 169,700 km² med 3,922,700 inv., sedan Azovska och Svartahavsområdet (se d. o., suppl.) s. å. avskilts och Dagestanska republiken 1932 underordnats N. Huvudstad är numera Ordzjonikidze.

***Nordlander, J.,** dog 1934 4/12. Han utgav ytterligare »Ordbok över Multråmålet» (1933), »Fisken och sågkvarnar i norrländska farvatten» samt »Drag ur livet i Ångermanland på 1500- och 1600-talet» (båda i »Norrländska samlingar», 3: 3—4, 1934).

***Nordlandet** (*Severnaja zemlja*), som närmare utforskats 1930—32 av en rysk vetenskaplig expedition under ledning av G. A. Usjakov, har visat sig utgöra en grupp av fyra större öar, skilda av breda sund och omgivna av holmar och skär (se vidst. kartskiss). Arealen beräknas till 36,712 km², därav Bolsjevikön 11,527 km², Oktoberrevolutionens ö 13,992 km², Pionjärön 1,649 km² och Komsomoletsön 9,244 km². Kusterna, som äro spärrade av is större delen av året, äro branta och delvis sönderskurna av fjordar. Öarna äro bergiga och nå 500—700 m ö. h. Berggrunden består huvudsakl. av kambrosiluriska sandstenar, kalkstenar och skiffrar, genomsatta av yngre eruptivbergarter och delvis täckta av kvartära sediment. Under istiden var N. h. o. h. nedisat, och stora arealer täckas fortfarande av inlandsisar. Floran är torftig på grund av det stränga polarklimatet; av högre djurarter förekomma isbjörn, polarräv, ren och sälarter. — Litt.: N. N. Urvantsev, »Severnaja Zemlja» (1933); H. Ahlmann i Ymer 1933; bibliogr. i Petermanns Mitteilungen, Ergänzungsheft 216, s. å. S. F.

Nordling, Arnold, finländsk filolog (f. 1889). Blev fil. dr 1921 och docent vid Helsingfors univ. 1924. Han har skrivit bl. a. »Om sammanskrivning och särskrivning av sammansättning i fornsvenska och äldre nysvenska urkunder såsom ett medel att beteckna olika betoning» (1919; akad. avh.), »Ordskatten i Södermannalagens textcodex» (1928) samt »Beröringarna mellan germanska och finska språk» (i Studier i Nordisk Filologi, 24, 1935).

***Nordlund,** K., dog 1935 $^{27}/_{5}$.

***Nordmaling** omfattar 1,241.20 km², N:s municipalsamhälle 120 har. 1936 bildades Rundviks municipalsamhälle. Vid Nyaker finns numera ingen folkhögskola.

***Nordmalings ångsågs a.-b.** Årstillv. av masonit uppgår nu till omkr. 20,000 ton.

***Nordman,** C. A., blev statsarkeolog 1936 N. är sedan 1935 sekr. i Sv. litt.-sällsk. i Finland.

***Nordmannsforbundet** hade 1936 omkr. 8,000 direkta medl. och 45,000 medl. i anslutna föreningar.

***Nordmarks domsaga.** Sedan 31 aug. 1936 är Årjäng tingsställe.

***Nordosseternas autonoma område** konstituerades 1936 som autonom republik.

***Nordostpassagen.** I samband med den livliga aktivitet, som från sovjetryskt håll utvecklats i Ishavet, har man lyckats forcera N. med isbrytare. Sålunda lyckades en expedition under O. Schmidt på »Sibirjakov» 1932 taga sig fram från Archangelsk till Beringssund utan övervintring. En annan expedition under W. Wiese på »Lidtke» genomförde 1934 f. ggn färden i ö.-v. riktning från Vladivostok till Murmansk. 1935 öppnades N. för kommersiell trafik (med isbrytarhjälp), och sträckan Murmansk—Vladivostok eller vice versa passerades s. å. av fyra handelsfartyg. Jfr P o l a r e x p e d i t i o n e r, suppl.

Nordpolen, livförsäkringsaktiebolag, se T h u l e, lifförsäkringsaktiebolag.

Nordsjöavtalet 1908, se Ö s t e r s j ö a v t a l e t.

Nordsjöål, i fiskmarknaden populär benämning på pigghaj. N. kallas även »havsål».

***Nordstedt,** C. F. O. Biogr. i O. Gertz, »Linnéstudier» (1935).

***Nordstjernan,** rederi, se även J o h n s o n l i n j e n, suppl.

Nordstjernan, livförsäkringsaktiebolag, se S k a n d i a, försäkringsaktiebolag.

***Nordström,** B. G. A. E., har de senaste åren hämtat motiv även från Norrland, industrisamhällen i skymningsljus med gnistrande forsar och upplysta fabriker. Ateneum i Helsingfors har inköpt »Vinterkväll» (Stockholmsmotiv, oljemålning) och Norrköpings konstmuseum »Sommarkväll» (Norrköpingsbild, oljemålning). Dessutom har N. genom föredrag etc. verksamt arbetat för ett närmande mellan idrotten och konsten (idrottsmotiv i målning och skulptur, konstnärligt värdefulla pris i idrottstävlingar). — Litt.: »B.-N. 20 år inför kritiken» (1934; 2:a uppl. 1936). E. L-k.

Nordström, E s t e r B l e n d a E l i s a b e t h, författarinna (f. 1891 $^{31}/_{3}$), var journalist (sign. B a n s a i), företog resor i Asien, Nord- och Sydamerika, varom hon skrivit och berättat. »En piga bland pigor» (1914), en pigg och munter bok, har följts av »Kåtornas folk» (1916), »En rackarunge» (1919), »Amerikanskt» (1923), »Byn i vulkanens skugga» (1930) m. m. R-n B.

Nordström, F r i t h i o f G e o r g D a n i e l, tandläkare (f. 1882 $^{29}/_{2}$), är en framstående fjärilkännare och medarbetar i »Svenska fjärilar» 1935 ff.

Nordström, H u g o F r e d r i k, ingenjör, högskollärare (f. 1888 $^{7}/_{4}$). Utexaminerades från Tekn. högskolans mek. avd. 1910, blev fil. lic. vid Stockholms högskola 1917 och teknol. dr 1931. N. är sedan 1914 speciallärare och sedan 1918 docent i hydromekanik vid Tekn. högskolan, där han sedan 1926 även uppehåller en del av den till professuren i skeppsbyggnadslära hörande undervisningen. Sedan 1918 är han red. för Teknisk Tidskrifts avd. »Mekanik» och sedan 1920 konsulterande ingenjör. Han har särskilt skrivit om propellern och fartygsmotstånd, t. ex. i »A study on the interaction between the engine, the screw propeller, and the ship» (1931; gradualavh.). E. H-r.

***Nordström,** J., är sedan 1932 professor i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala univ. Han utgav 1934 »De yverbornes ö». Han är sekr. i det s. å. stiftade Lärdomshistoriska samfundet (se d. o., suppl.) och redigerar dess årsbok Lychnos (1936 ff.).

***Nordström,** L. A., har utgivit »Vi» (1932), festspel, uppf. på Kungl. teatern i Stockholm till firande av Gustav Adolfsminnet, »Jag reste ut som svensk» (1932) och »... blev helt enkelt människa» (s. å.), biografien »William Kopsen» (1933), novellsamlingen »På hemväg till Öbacka» (1934) samt »Bonde-nöden» (1933), »Pyramiden Sverige» (1934) och »På stället marsch — uppbrott!» (1936), skildringar av svenskt näringsliv. — Litt.: G. Lindeberg, »L. N:s utvecklingshistoria» (1933). J. L-t.

Nordström, N i l s J o h a n, frikyrkoledare (f. 1880 $^{27}/_{11}$). Blev fil. kand. i Uppsala 1914, lärare vid Betelseminariet s. å. och dess rektor 1927. N. blev led. av baptistsamfundets missionsstyrelse 1921 och av The executive committee of baptist world alliance 1928, led. av frikyrkliga samarbetskommittén 1918 och dess sekr. 1921. Han har också arbetat i den kristliga studentrörelsen och de ekumeniska strävandena samt bl. a. utgivit »De frikyrkliga och statskyrkoproblemet» (1922), »Svenska baptistsamfundets historia» (I 1923, 2:a uppl. 1936; II 1928) och »Kyrkosamfunden vid skiljovägen» (1934). G-r W-n.

***Nordterritoriet.** North Australia och Central Australia återförenades 1931. Huvudort är Darwin.

Nordvik, se N o r a, socken i Västernorrlands län, suppl.

*Norée, E. O., dog 1936.

*Noreen, E., har senare utgivit »Arboga tänkebok» (1935; tills. m. T. Wennström) och Johan Runius' »Samlade arbeten» (1933 ff.) samt »Fornsvensk läsebok» (1932) och »Isländsk läsebok» (1936). B. H-n.

*Noregs ungdomslag bestod 1937 av 33 fylkeslag med inalles 1,091 ungdomslag. Lagen hade sammanlagt 44,837 medl. och en förmögenhet av 6 mill. kr. W-t K.

Norēlius, Johan Gustaf Adolf, dogmatiker, filosof och pedagog (f. 1861 23/6), lektor i kristendom och filosofisk propedeutik 1897 i Luleå, 1908—26 i Sundsvall. Skr.: »Om Kants sedelära» (1889; akad. avh.), »Grunddragen af Kants Kritik der Urtheilskraft» (1891), »Om uppfostrans väsen och hufvudmoment» (s. å.; 2:a uppl. 1895), »Grunddragen af Hegels filosofi och ästetik» (1893) och »Luther som uppfostrare» (1917). Hj-r Lth.

Norena, Eidé, se Eide, K. A. K., suppl.

Norēnius, Johan Erik, missionär (1867—1934). N. utsändes 1896 till sv. kyrkans missionsfält i Sydafrika, där han verkade på stationerna Oscarsberg och Dundee samt i Johannesburg, där han även tjänstgjort som svensk pastor. N. blev 1912 missionsstyrelsens ombud i Sydafrika, 1924 prost. Han publicerade bl. a. »Bland zuluer och karanger» (2 bd, 1924—25). Se E. Sundgren, »Prosten J. E. N.» (1936). G. Lbrg.

Noréns korrespondensinstitut (N K I) bereder genom korrespondenskurser till real- och i viss omfattning studentexamen och till inträde i skilda fackskolor samt ger undervisning för utbildning i handel och kontorsarbete, i reklamlära, försäljningsteknik, teckning, målning, tekniska ämnen m. m. N. hade från början sitt säte i Malmö, där det grundades 1911, men flyttades 1936 till Stockholm, där det inrättat verkstad för specialpraktik i olika fack. Hela elevantalet överstiger 200,000, och 1937 utgör antalet samtidigt studerande elever omkr. 30,000. N. utger tidskr. På Fritid och äger Biblioteksförlaget. Fr. Sg.

***Norge.** Arealen uppges nu off. till 322,681 km² (utom biländerna), därav 308,594 km² land.

INNEHÅLL:

Befolkning. N:s folkmängd 31 dec. 1936 beräknades till 2,895,300 inv. Emigrationen över havet har under senare år negdgått till en obetydlighet och uppgick 1935 till 462 pers.

Näringar. Enl. 1930 års folkräkning levde 29,9 % av befolkningen av jordbruk, trädgårdsskötsel och skogsbruk, 7 % av fiske, 27,6 % av industri och hantverk, 19,7 % av handel och samfärdsel samt 5,5 % av allmän tjänst och fria yrken. Till följd av statsåtgärder — garanterade minimipriser på saluförd spannmål samt produktionspremier (*trygd*) för den säd, som odlas för egendomarnas husbehov — hade vetearealen 1936 ökats till 30,172,5 har och kornarealen till 60,436,7 har, medan däremot havrearealen minskats till 85,169,7 har. Pälsdjursaveln har gjort stora framsteg; 1 sept. 1934 funnos 214,063 silverrävar i N. — Den beräknade årliga tillväxten i N:s skogar enl. den slutförda riksskogstaxeringen uppgår till 10,4 mill. m³ (barrträd om 0 cm och lövträd om 5 cm diam. vid brösthöjd medräknade). 1931—35 flottades 4,022,301 m³ virke i N:s samtliga vattendrag. Fiskets kvantitativa utbyte, vars årliga medeltal ökats i hög grad sedan världskriget, uppnådde 1933 f. ggn en mill. ton. N. har under de senaste åren fått en trålarflotta, som producerar saltad fisk för klippfisktillv. 1936 var den norska sälfångsten i farvattnet mellan Jan Mayen och Östgrönland större än i Vita havet, där ryssarnas sälfångst betydligt ökats. Den norska valfångstflottan var 1932 upplagd på grund av överfyllda lager och låga priser. Genom nybyggnader och inköp av förut norska fartyg överträffar nu den utländska valfångsten i Antarktis den norska. Under säsongen 1935/36 utvunno norska kokerier (med kvotbegränsning) 1,1 mill. fat olja och de utländska 1,3 mill. fat. Under säsongen 1936/37 äger obegränsad fångst rum under tre mån. Man arbetar för internationell begränsning av valfångsten för att skydda valbeståndet. De norska företagen ha upphört med fångst från land. — Industriproduktionens nya index, som utgår från förhållandena 1927 och även innefattar bergsbruket, uppvisade för 1935 siffran 125 mot 96 för 1931.

Fr. o. m. 1935 är handelsstatistiken omlagd; importen grupperas efter produktionsland i st. f. inköpsland och exporten efter konsumtionsland i st. f. avsättningsland. Enl. det gamla beräkningssättet utgjorde importen från främmande världsdelar 1935 19 % av totalimporten, enl. det nya 27,16 %, motsv. siffror för exporten voro 23,71 % och 26,89 %.

N:s handelsflotta är numera dubbelt så stor som före världskriget och omfattade 1 jan. 1937 4,118,215 bruttoton. Då voro 605,000 ton under byggnad för norsk räkning. Över hälften av flottan utgjordes av motorfartyg, och omkr. 40 % voro tankfartyg för oljetransport. Endast Storbritannien och U. S. A. ha större handelsflotta än N., som tävlar med Japan om tredje platsen.

Kommunikationer. Under krisåren har byggandet av landsvägar och järnvägar pågått i ökat tempo. En riksväg, som skall förbinda nordligaste N. med Trondheim, är un-

der byggnad. Sörlandsbanan beräknas bli färdig till Kristiansand 1938. Antalet automobiler hade 1935 ökats till 62,996. Sedan 1927 har Deutsche Lufthansa A.-G. sommartid upprätthållit lufttrafik till Oslo via Köpenhamn och Göteborg. 1935 började Norsk luftfartsselskap daglig trafik på linjerna Oslo—Bergen och Bergen—Tromsö och trafikerar nu även linjerna Oslo—Köpenhamn och Oslo—Stockholm. 1937 öppnade ett engelskt bolag flygpostroute Newcastle—Stavanger. Samtliga linjer trafikeras endast sommartid. Ax. S.

Statsfinanser. Budgeten för juli 1936—juni 1937 upptog utgifterna till 483,8 mill. kr. (522,0 mill. kr. enl. budgetförslaget för 1937—38). Härav anslogos till statsskulden 9,7 mill. kr., till kyrkodep. 50,9 mill., till socialdep. 45,2 mill. (stegring med 35,7 mill. kr. ålderdomspensioner 1937—38), till försvarsdep. 37,5 mill. etc. (samtliga allmänna utgifter 283,9 mill. kr.). Bland övriga utgifter märktes till statens affärsrörelse (underskott på statsbanorna) 49,5 mill. kr., till krisåtgärder 63,5 mill. samt till kapitalbudgeten (avbetalning på statsskulden m. m.) 86,9 mill. Häremot svarade allmänna inkomster m. m. 421,0 mill. kr. (478,8 mill. kr. enl. budgetförslaget för 1937—38). Tullarna väntades inbringa 117,6 mill. kr., inkomst- och förmögenhetsskatterna 83,8 mill., viss omsättningsavgift 27,0 mill., vägavgifterna 21,2 mill., tobaksavgiften 18,9 mill. etc. (1937—38 dessutom ålderdomspensionsavgifter 23,5 mill.). Härtill var att lägga kapitalbudgeten 62,8 mill. kr., varav 58,5 mill. skulle inflyta genom lån. Statsskulden angavs till 1,481,8 mill. kr. i juni 1936, varav 1,427,3 mill. utgjorde fonderade lån — 711,5 mill. upptagna i utlandet — och 54,5 mill. svävande skuld. N. Sbg.

Bankväsen. Ännu vid sekelskiftet ägnade sig sparbankerna väsentligen åt långfristig kapitalplacering och affärsbankerna åt kortfristig utlåning efter de engelska affärsbankernas mönster. Affärsföretagens växande kapitalbehov föranledde på 1900-talet affärsbankerna att lämna även långfristig kredit, och i samband med den uppkomna starka konkurrensen om inlåningsmedel började sparbankerna i sin tur tillhandahålla näringslivet rörelsemedel. Då utvecklingen icke åtföljdes av någon mera betydande koncentration av affärsbanksrörelsen till större institut, har följden blivit, att småbankerna dominera och att gränsen mellan affärsbanks- och sparbanksrörelse är flytande.

Året före världskriget hade affärsbankerna uppnått ung. lika stor inlåning som sparbankerna, omkr. 600 mill. kr. 1920 hade siffran vuxit för affärsbankerna till mer än 3 och för sparbankerna till mer än 2 milliarder kr. Enl. senaste uppgifter (för 1934) utgör sparbankernas inlåning alltjämt nära 2 milliarder, medan affärsbankernas inlåning sjunkit till omkr. 0,95 milliard kr.

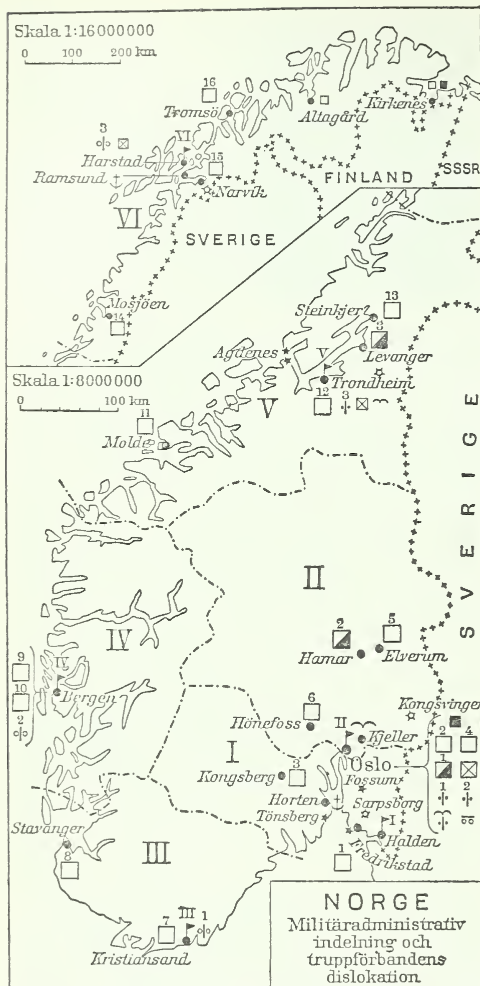
Deflationen 1921—23 medförde en svår kris, särskilt för affärsbankerna, som dessa år förlorade 0,7 milliard av inlåningen. Endast under 1923 inställde 30 affärsbanker betalningarna, varvid 21 med tillämpning av ny lagstiftning ställdes under offentlig administration. Bland dessa banker voro de två största, Centralbanken for Norge (se d. o., även i suppl.) och Foreningsbanken (Andresens og Bergens kreditbank), vilka sedan följ. år rekonstruerats med stöd av Norges bank. Sedan 1925 har ett rekonstruktions- och nygrundningsarbete pågått. S. å. trädde en reformerad banklag i kraft, och en bankinspektion inrättades.

Under den internationella krisen 1931 kom en ny påfrestning, varunder två av de då största bankerna, Den norske creditbank och Bergens privatbank, i dec. inställde betalningarna och kommo i åtnjutande av visst moratorium. Detta hävdes dock i mars 1932, sedan bankerna rekonstruerats med stöd av Norges bank. Efter två, resp. ett år återupptogo dessa banker utdelningen till aktieägarna. Likvidationsperioden synes i allm. nalkas sitt slut, i det att likvidationen av de 41 affärsbanker, som ställts i likvidation under offentlig administration, i mars 1936 avslutats för alla utom 7.

I slutet av 1936 voro affärsbankerna 106 och sparbankerna över 600. De tre största affärsbankerna äro Christiania bank og kreditkasse, Den norske creditbank och Bergens privatbank. Som organ för en av staten stödd kreditgivning till industrien bildades 1936 a/s Den norske industribank med ett aktiekap. om 10 mill. kr., varav staten innehar 51 %, samt med rätt att utge 50 mill. kr. obligationer. E. H—ss.

Myntväsen. I N. och Sverige upphävdes guldmyntfoten samtidigt 27 sept. 1931. N. har därefter varit anslutet till sterlingblocket (se d. o., suppl.) genom upprätthållandet av fast pundkurs. Fr. o. m. 17 jan. 1934 har kursen i Stockholm varit oförändrat 97,45 kr. per 100 norska kr. E. H—ss.

Försvarsväsendet är grundat på värnpliktslag av 1929 och stortingets beslut 1933 rörande organisationen. Konungens ställning till försvarsväsendet är oförändrad; detsamma gäller i huvudsak försvarsdep:s organisation och de båda försvarsgrenarnas högsta ledning. Värnpliktstiden är fördelad med 12 år i linjen (21:a—32:a året), 12 år i lantvärnet (33:e—44:e) och 13 år i landstormen (19:e—20:e och 45:e—55:e); den sistnämnda kan inkallas endast vid krig. — Vid armén omfattar enl. värnpliktslagen de stridande truppslagens fredstjänstgöring i allm. 84 dagar, vilka dock f. n. icke helt uttagas. Tjänstgöringen fullgöres i regel såsom en sammanhängande rekrytskola. Repetitionsövningar förekomma icke, vilket gör, att övningar i större, fältstarka förband icke kunna ifrågakomma. Armén indelas fortfarande i 6 divisioner. Truppslagen omfatta

Divisionsstab	*Ingenjörregemente*
Infanteriregemente	*Ingenjörbataljon*
Infanteribataljon	*Flygregemente*
Gardet	*Flygbataljon*
Garnisonskompani	*Underhållskår*
Dragonregemente	*Befästningar, som underhållas*
Fältartillerireg.	*Befästningar i reserv*
Bergsartilleribat.	*Marinstation*
Luftvärnsreg.	*Gräns mellan divisioner*

följ. förband: infanteriet 16 reg:ten, 2 självständiga bataljoner, gardet (4 komp.) och 1 garnisonskomp.; kavalleriet 3 reg:ten; artilleriet 3 fältart.-reg:ten, 3 bergsart.-bataljoner, 1 luftvärnsreg:te samt bestyckningen i Fossumströkets fästning; flygvapnet 1 flygreg:te och 1 flygbataljon; ingenjörtrupperna 1 ingenjörreg:te och 2 självständiga ing.-bataljoner (varav den ena skall indragas); 1 underhållskår. Om truppförbandens dislokation se karta. Av förbanden ha endast gardet och garnisonskompaniet (i Kirkenes) ständigt värnpliktiga i tjänstgöring. Truppförbandens befälskader är ytterligt svag; vid ett inf.-reg:te finnas t. ex. endast 9 aktiva officerare. Under övningsperiod uppsättas i huvudsak: vid inf.-reg:te 1 bataljon (om 3 skyttekomp., 1 kulsprutekomp. och 1 granatkastartropp); vid kav.-reg:te 1 ryttarskvadron (med kulsprutetropp), 1 cykel-(skidlöpar-)komp., 1 motoriserad kulsprutetropp eller 1 granatkastartropp; vid fältart.-reg:te 1 fältkanon- och 1 fälthaubitsbatteri; vid luftvärnsartilleriet 2 fasta och 1 rörligt batteri; vid ing.-reg:tet 2 fältingenjörkomp., 1 krigsbrokomp., 2 fälttelegrafkomp. och 1 radiokomp. — Mobiliseringen är avsedd att, om förhållandena så medge, utföras i omgångar. Dess första omgång avser bildandet av en neutralitetsvakt, vilken anses kunna organiseras utan föreg. förberedelser. Därvid torde uppsättas 6 svaga brigader, 1 vid varje division, samt bevaknings- och arméetrupper m. m. Divisionerna torde endast bestå av 3 inf.-bataljoner med samma sammansättning som under övningsperiod samt 2—3 batterier. Vid full krigsmobilisering, vilken bl. a. kräver väsentligt ökad utbildning av både fast anställd och värnpliktig personal samt avsevärd anskaffning av materiel, beräknas under gynnsamma förhållanden för mobiliseringens genomförande åtgå minst $^1/_2$ år. Därvid torde, utöver de vid neutralitetsvaktens organiserande uppsatta förbanden, fredsdivisionernas förband uppbringas till fredsstyrka och särskilda ingenjör- och underhållsförband m. m. organiseras för varje division. Inf.-reg:te torde då uppsätta 3 linjebataljoner av i huvudsak samma sammansättning som under övningsperiod och art.-reg:te 1 bergsart.-, 1 fältkanon- och 1 fälthaubitsbataljon.

Det fasta försvaret. Fossumavsnittets befästningar underhållas alltjämt och ha erhållit förstärkt bestyckning, under det att de äldre befästningarna vid Sarpsborg, Kongsvinger samt vid förbindelselederna från Trondheim och Narvik mot Sverige äro förlagda i reserv. I Oslofjordens mynning i höjd med Tönsberg och Fredrikstad ha sedan 1932 byggts framskjutna farledsspärrar, och i samband härmed ha de äldre befästningarna vid Svelvik och Oscarsborg nedlagts. Planer föreligga att flytta ut och modernisera befästningarna vid inloppen till Kristiansand och Bergen. Agdenes' befästningar vid inloppet till Trondheimsfjorden bibehållas. O. E. S.

Flottan omfattar (1937): 4 pansarskepp, byggda 1897—1901; 1 minkryssare, färdig 1935; 3 jagare, byggda 1908—13, jämte 1 jagare, sjösatt 1936; 17 torpedbåtar; 8 patrullbåtar; 9 u-båtar, byggda 1914—29; 15 minutläggare och kanonbåtar. Marinbudgeten är i 1936—37 års stat upptagen till 11,866,220 kr., varav 3,5 mill. kr. anvisats för fartygsbyggnad. 1 jagare och 2 bevakningsfartyg äro under byggnad och beräknas bli färdiga

1937; ytterligare 1 jagare är avsedd att byggas under 1937.

Flygstridskrafterna äro fördelade på armén och flottan. Om arméns se ovan, sp. 307; i flottan skola ingå 96 flygplan. Fr. o. m. 1 juli 1937 skola arméns och flottans flygstridskrafter jämte luftvärnet ha gemensamt chefskap. Ö-g.

För den ekonomiska försvarsberedskapen arbetar N:s økonomiske selvhjälpsråd, vars uppgifter torde motsvara dem, som tillkomma Sveriges rikskommission för ekonomisk försvarsberedskap men som är av betydligt mindre omfattning och arbetar med mycket begränsade medel. C. A. E.

Rättskipning. Lagmansrätterna äro 3, men i det lagdöme, till vilket Oslo hör, tjänstgöra 2 lagmän. G. H-n.

Sport och idrott. Från Danmark kom vid 1800-talets början impulsen till gymnastik. Efter 1814 infördes Lingska gymnastiken i den militära utbildningen, och 1869 blev den obligatorisk i skolorna. Tyskt turnväsen, som genom den 1855 bildade Kristiania turnforening fått spridning i landet, vann stor popularitet bland de frivilliga föreningarna. Inom dessa förekommer numera ett »norskt turnsystem», som är en blandning av svensk och tysk gymnastik. Vid Statens gymnastikskole i Oslo (gr. 1870) undervisas endast i svensk gymnastik; särskilt verksamma för denna voro kapten Ivar Björnstad (d. 1883) och överstelöjtnant Louis Bentzen (d. 1930).

I den moderna idrottsrörelsen har N. gjort sin främsta insats inom vinteridrotterna (överlägset främsta nation vid olympiska vinterspelen 1924, 1928 och 1936). Inom skidsporten är N. föregångslandet. Redan på 1700-talet anordnades tävlingar. 1883 bildades Foreningen til skiidrettens fremme, och därmed började en tid av stark utveckling, då skidsporten blev N:s nationalidrott. Sitt centrum har sporten i Holmenkollen, där sedan 1892 årl. stora internationella skidtävlingar anordnas (jfr Skidlöpning). N. har vunnit otaliga internationella framgångar i skididrott, särskilt genom Lauritz Bergendahl, Thorleif Haug, Johan Gröttumsbraaten och Birger Ruud.

Näst skidlöpningen är skridskosporten N:s största idrottsgren. Redan i början av 1800-talet var den spridd över hela landet. Den första stora tävlingen hölls 1863 i huvudstaden, och 1864 stiftades Kristiania (nu Oslo) sköiteklub. Bland N:s främsta utövare av skridskosporten kunna nämnas hastighetsåkarna pioniären Axel Paulsen, Peder Östlund, Oscar Mathisen (5 ggr världsmästare), Roald Larsen, Bernt Evensen, Mikael Staksrud, Hans Engnestangen och Ivan Ballangrud (3 ggr olympiamästare 1936) samt konståkerskan Sonja Henie (se d. o., suppl.). — Bandysporten är ej så vanlig som i Sverige, som sedan 1927 besegrat N. i 10 landsmatcher.

Bland sommaridrotterna må främst nämnas fotboll, som har 50-åriga traditioner men fick sitt egentliga genombrott 1918—19, då N. erövrade nordiskt mästerskap. Största framgången hittills nåddes vid olympiska spelen 1936, då norska laget hemförde bronsmedaljen. T. o. m. 1936 ha 112 landsmatcher spelats, av vilka drygt ⅓ förlorats, av dessa 39 mot Sverige (8 vunna, 7 oavgjorda, 24 förlorade).

I fri idrott har N. nått god standard; det största namnet är världsrekordmannen Charles Hoff. 1932 besegrades Sverige i en landsmatch. Cykelsporten hade en storhetstid till fram mot sekelskiftet med bantävlingar; bland förgrundsfigurerna märktes Wilhelm Henie (Sonja Henies far; världsmästare 1894). Numera utövas mest landsvägsåkning. I simning har N. haft två goda representanter i John Johnsen och Knud Olsen, i tennis, där Nordisk cup erövrats 2 ggr, har Johan Haanes varit den ledande. Av kampidrotterna har boxningen slagit mest igenom, och N. har vunnit flera landskamper. Otto von Porat (olympiamästare 1924) och Pete Sanstöl ha även som professionella fått världsrykte.

Norrmännen höra som seglare till världens förnämsta. Guldpokalen har erövrats 8 ggr, och vid olympiska spelen 1928 vann kronprins Olav en guldmedalj. De stora norska regattorna vid Hankö ha stort anseende och besökas av seglare från hela världen.

I spetsen för den norska idrotten står N:s landsforbund for idrett (gr. 1910), som omfattar flera specialförbund, av vilka de största äro N:s fotballforbund (gr. 1902), N:s idraetsforbund (gr. 1896), N:s skiforbund (gr. 1908) och N:s sköiteforbund (gr. 1893). N. har även en stark arbetaridrott, som 1937 börjat inleda samarbete med landsförbundet. A-ö.

Historia. En av regeringen Kolstads första uppgifter var behandlingen av Grönlandsfrågan (se Grönland, suppl., sp. 508). Saken gav anledning till starka politiska meningsbrytningar, men alla voro ense om att N. lojalt skulle böja sig för Fasta mellanfolkliga domstolens utslag 1933, som gick N. emot. Mars 1932 dog Kolstad och ersattes av bondepartiets ledare i stortinget, J. Hundseid.

Hösten 1931 nådde den ekonomiska världskrisen N. Den norska kronan måste följa pundet och lämna guldet. Krisen visade sig vidare i en stark stegring av arbetslösheten och i underskott i statsbudgeten. Regeringens politik var att skära ned statsbudgeten så mycket som möjligt, men då denna linje hotade att skada viktiga kulturella och sociala institutioner (folkskolan, sjukvården), reagerade arbetarpartiet och vänstern. Tillsammans störtade de regeringen i mars 1933. Mowinckel kom så åter till makten i spetsen för en ren vänsterregering. Denna ökade statsbudgeten bl. a. genom större anslag till bekämpande av arbetslösheten, men nya skatter kunde undvikas.

Vid valet 1933 gick arbetarpartiet starkt fram och besatte 69 platser mot 81 borgerliga. Ministären Mowinckel stod kvar en tid, huvudsakl. stödd av de borgerliga partierna, men i mars 1935 störtades den av arbetarpartiet i förening med bondepartiet, och resultatet blev en ministär ur arbetarpartiet under Johan Nygårdsvold. Grundvalen för dess politik var en kompromiss mellan de två nämnda partierna. Bondepartiet fick flera av sina önskningar ang. jordbrukspolitiken genomförda, medan arbetarpartiet uppnådde större statsanslag till bekämpande av arbetslösheten. Följden blev en stark stegring av statsbudgeten för både 1935/36 och 1936/37. Nya skatter blevo nödvändiga (ökning av den direkta statsskatten och en omsättningsskatt på 1 % av detaljhandeln).

1936 godkände stortinget en betydelsefull social reform, ålderdomspensionen, som trädde i kraft 1 juli 1937. En ny lag om arbetarskydd av s. å. har starkt utvidgat statens kontroll över arbetstid o. a. arbetsförhållanden inom industri, hantverk och handel. Konjunkturomslaget gjorde sig även gällande i N. Redan våren 1934 var det märkbart men visade sig särskilt under de följ. två åren. Statsräkenskaperna ha därför ständigt visat överskott, och statsskulden har minskats något. — Vid valen hösten 1936 blev fördelningen av mandat mellan arbetarpartiet och de borgerliga nästan oförändrad (70, resp. 80). J. M-d.

Litteraturanvisningar. O. Holtedahl, »Hvordan landet vårt blev til» (1931); A. Sömme, »Skogen i N.» (1932) och »Jordbruket i N.» (1933); »Norway to-day», utg. av K. Fischer (s. å.); J. Vidnes, »La Norvège» (1934); »Norge vårt land» (1935 ff.).

***Norges byforbund.** 1937 voro 32 av landets köpstäder och ladesteder samt Dals socken (Rjukan) medl. av N.

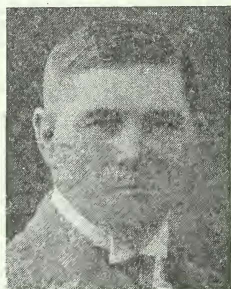
***Norges geografiske opmåling** är enl. stortingsbeslut 1932 delad i tre avd.: geodetiska, topografisk-kartografiska och tekniska; sjökartverket ställdes 1 juli 1932 direkt under Forsvarsdepartementet, marinen.

Norges sjökartverk, institution för framställning av sjökort, utbröts 1932 ur Norges geografiske opmåling (se d. o., även ovan).

Norges Svalbards- og Ishavs-undersökelser, Oslo, norsk statsinstitution för praktiska och vetenskapliga undersökningar på Svalbard och i Ishavet. Upprättades 1928 på initiativ av A. Hoel (se d. o., suppl.), som alltjämt är chef för N., och fortsätter det systematiska arktiska forskningsarbete, som bedrivits av årliga norska expeditioner sedan 1906 (sedan 1910 med statsunderstöd). Vid 1930 års expedition anträffades Andrées (se d. o., suppl.) dödsläger. N. utger kartor och två publikationsserier. Hoel.

Norges tekniske höiskole, Trondheim, gr. 1900 och öppnad 1910, är organiserad på avd. för arkitektur, bergsvetenskap, väg- och vattenbyggnad, kemi, elektroteknik, maskin- och skeppsbyggnad samt en allmän avd. (med linje för teknisk fysik) med fyra-—femåriga utbildningskurser för ingenjörs- och arkitektexamen; N. utdelar sedan 1924 även teknisk doktorsgrad. Antalet stud. är omkr. 750; vid N. äro anställda 31 professorer, 10 docenter, 16 speciallärare och 42 övriga lärare. J. A-n.

***Norin,** E. S., återkom våren 1935 till Sverige. 1928—30 hade han geologiskt kartlagt ö. Tien-shans ökenkedjor längs Tarimbäckenets n. ö. rand. Av betydelse för förståelsen av Centralasiens struktur är N:s påvisande av de prekambriska och gammalpaleozoiska formationernas stora utbredning i dessa trakter. 1931 rekognoscerade N. tills. m. N. Ambolt topografiskt och geologiskt n. v. delen av det tibetanska höglandet längs Kun-luns s. sida mellan 78° lgd och 83° ö. fr. Gr. samt 1933 Tsaidambäckenets s. randzon mellan 90° lgd och 100° ö. fr. Gr. N. Zn.

***Norinder,** E. H., blev 1932 prof. i Uppsala i elektricitetslära med särskild hänsyn till atmosfäriska urladdningar och prefekt för Uppsala univ:s institut för högspänningsforskning. Har jämte fortsatta studier över blixturladdningar även undersökt atmosfäriska radiostörningar. Sv. B-r.

Norlander, Axel Porat, militär, motorman (f. 1883 7/5), blev kapten vid flottan 1912, övergick till reserven 1920 och blev 1935 kommendörkapten av 2:a graden i marinen. Som generalsekr. i Kungl. automobilklubben (sedan 1920) har N. nedlagt ett energiskt arbete på flera frågor rörande motortrafiken. E. Hlr.

***Norlander,** E. A., dog 1935 11/4.

***Norlind,** E. L., har ytterligare utgivit dramat »Borgmästaren» (1926), balladen »Gyldengranathen» (1930) och romanen »I helgonets spår» (1934).

***Norlind,** J. H. T., har även författat en kortfattad »Handbok i svenska musikens historia» (1932) och »Geschichte der Zither» (1936), utgörande bd 1 av »Systematik der Saiteninstrumente».

***Norling,** N. S., lämnade riksdagen 1936. Han är sedan 1920 förste v. ordf. i Sveriges storloge av I. O. G. T. N. har utgivit »Femtio års godtemplararbete i Sverige» (1929).

***Normalarbetsdag.** Frågan om införande av 40 timmars arbetsvecka, närmast för motverkande av arbetslösheten, har sedan 1933 stått på Internationella arbetskonferensens dagordning. 1935 antogs också en principkonvention om förkortning av arbetstiden till 40 tim. i veckan utan sänkning av arbetarnas levnadsnivå ävensom en konvention om för-

kortning av arbetstiden i automatiska buteljglasbruk till genomsnittligt 42 tim. i veckan. En 1936 antagen konvention föreskriver 40-timmarsvecka vid offentliga arbeten. Hittills (juli 1937) har emellertid principkonventionen ej biträtts av någon stat, konventionen ang. glasbruk endast av Norge och den ang. offentliga arbeten ej av någon. Flertalet förslag till specialkonventioner har förkastats. — Rörande arbetstiden på fartyg har arbetskonferensen 1936 antagit en konvention, som beträffande större fartyg till sjöss i huvudsak föreskriver begränsning till 8 tim. per dag och 56 tim. per vecka för däckspersonalen samt till 8 tim. per dag och 48 tim. per vecka för maskin- och eldrumspersonalen. Arbetet i hamn är i regel för hela besättningen begränsat på sistnämnda sätt.

I Sverige har 1936 utfärdats en lantarbetstidslag, vilken väsentligen äger tillämpning på jordbruk jämte binäringar samt självständigt bedriven trädgårdsskötsel. Arbetstiden för vecka är i huvudsak begränsad till 46 tim. under tre vintermånader, till 51 tim. under en vår- och två höstmånader samt till 56 tim. under sommarhalvåret. A. M.

Normalform, *mat.* Ekvationen för ett plan i rymden, $ax + \beta y + \gamma z + p = 0$, säges vara skriven i n., om $\alpha^2 + \beta^2 + \gamma^2 = 1$. Dessa koefficienter äro i så fall de s. k. riktningscosinerna för planets normal. Insättas koordinaterna för en godtycklig punkt (x_0, y_0, z_0) i n. av planets ekvation, erhålles denna punkts normalavstånd från planet (frånsett tecknet). En godtycklig ekvation $Ax + By + Cz + D = 0$ bringas i n. genom division med $\sqrt{A^2 + B^2 + C^2}$. Analogt gäller för en rät linjes ekvation i planet. O. F.

Normalliter el. liter av normalstyrka anger 1 l brännvin av 50 volymprocent alkoholhalt vid 15° C och ligger till grund för bl. a. beräkning av brännvinstillverkningsskatten. Då det vanliga renade brännvinet håller 40 %, motsvarar i detta fall 1 n. 1,25 volymliter. H. G-n.

***Normalskolekompetens.** Avgångsbetyg från de praktiska linjer, som finnas vid vissa kommunala flickskolor och vid en enskild flickskola, medföra en kompetens, som av K. m:t bestämmes för varje särskild skola och utgör en motsvarighet till den n., som avser teoretiska studier. Dylikt kompetensvärde har under vissa villkor givits för inträde i åtskilliga praktiska läroanstalter, ss. skolköks- och handarbetslärarinneseminarier samt kindergartenseminarier. — Rätt till n. åtnjutes f. n. (1937) av de 25 kommunala flickskolorna (av vilka 13 ha praktisk linje), av 48 privata flickskolor och av 4 flickskollinjer vid högre goss- och samskolor. Fr. Sg.

***Normaltid,** en för ett land el. större område bestämd gemensam tid, enl. vilken klockorna ställas. Jfr Universell tid.

Norman [nå'mən], stad i mellersta Oklahoma, U. S. A., 30 km s. s. ö. om Oklahoma city; 9.603 inv. (1930). Säte för University of Oklahoma (gr. 1892, 7,020 stud. (1935).

***Norman,** G. Jfr S. Kjöllerström i Kyrkohist. Årsskr. 1931 och »Studier kring kalvinismen i Sverige under Erik XIV» (1935).

Normandie [nårmãdi'], Atlantfartyg, tillhörande Compagnie générale transatlantique (se d. o., suppl.), världens största fartyg, efter ombyggningar mätande 82,799 bruttoregisterton. Längd 313,75 m, största bredd 36,4 m, största passagerarantal 1,972, besättning 1,345 man. K. H. A.

Normann, Jacob, dansk teatercensor, sceninstruktor och författare (f. 1877). Har verkat som censor för Danmarks icke statliga teatrar och dessutom skrivit flera värdefulla teaterhistoriska arbeten, bl. a. om Holberg (»Holberg paa teatret», 1919). N. har även till danska översatt en del utländsk dramatik, huvudsakl. modern (Hauptmann, Wedekind m. fl.). O. W-n.

***Normativ** kallas den vetenskap, som uppställer normer samt bedömer, värderar och kritiserar efter sådana. Den normativa metoden är principiellt att skilja från den explikativa, kausalt-genetiskt förklarande och den deskriptiva, objektivt registrerande, i det att den icke stannar vid att framställa den föreliggande realiteten utan söker bestämma vad som har giltighet såsom gott, skönt, rätt. Såsom avgörande vad som är gott, resp. ont, m. a. o. såsom en lära *i* moral, är etiken normativ, såsom en lära *om* moral och faktiska moraliska värderingar är den deskriptiv. På samma sätt kan än en normativ, än en deskriptiv metod komma till användning inom estetiken, rättsvetenskapen o. a. vetenskaper, som behandla det mänskliga andelivet. Det är den kritiska filosofiens uppgift att avgöra vilken metod, som främst motsvarar vetenskaplighetens krav. Hj-r Lth.

***Normlösa** ingår sedan 1 maj 1934 i N., Herrberga, Vallerstads och Järstads pastorat, Linköpings stift, Gullbergs och Bobergs kontrakt.

Nornan, försäkringsaktiebolag, se Svea, försäkringsaktiebolag.

***Norra Hallands kustsanatorium.** På N., som vanl. kallas Walldahemmet, mottagas numera omkr. 60 barn från Fjäre härad.

***Norrahammars bruk.** Samhället hade 2.536 inv. 1936, av vilka omkr. 900 äro sysselsatta vid bruket. Anläggningarna vid Hulufors ha nedlagts. Bland tillv. märkas även radiatorer, manglar och elektriska spisar.

***Norra Möre och Stranda domsaga.** Sedan 1 jan. 1936 är Kalmar tingsställe för Norra Möre härads tingslag.

Norra området, dets. som den sovjetryska regionen Nordlandet (se d. o.).

***Norra Roslags domsaga.** Häverösund heter numera Häverödal.

***Norra Råda.** N. och Hagfors bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

***Norra skånska infanteriregementet.** Litt.: E. Dahlberg, »Skåne och regementet» (1936).

***Norra Solberga.** Tändsticksfabriken vid Anneberg nedlades 1934. Vid Solberga finnas mek. verkstäder (tillv. av verktygs- och träbearbetningsmaskiner m. m.).

***Norra Södermanlands järnväg.** Elektrifiering av järnvägen pågår och väntas vara fullbordad under 1937.

***Norrbacka,** se även Karolinska sjukhuset, suppl.

***Norrbo,** härad, tillhör sedan 1 jan. 1929 Västmanlands mell. domsaga.

***Norrbo,** E., dog 1933 $^{19}/_{4}$.

***Norrbottens län.** Folkmängden hade 1937 stigit till 208,915 inv. 1931 funnos i N. 32,736 finnar och 4,263 lappar. I tingslagsnamnen inom N. har numera ordet lappmark uteslutits. I N. funnos 1935 3,079 automobiler, därav 1,905 personautomobiler, 159 omnibusar och 929 lastautomobiler. Omnibustrafiken har utökats till 212 trafikerade linjer (1936) med en linjelängd av 10,215 km. I F. K. insätter valkretsen numera 10 representanter och i A. K. 8 representanter. Jfr Lappar och Lappland, båda i suppl. — Ny litt.: Sv. Turistfören:s Årsskr. 1929 är ägnad N.; Sv. Turistfören:s Resehandböcker, »Norra Lappland och N.» (1932); Norrbotten. N:s Hembygdsfören:s Årsbok 1933 ff. (tidigare utg. som tidskrift); G. Bergfors, »Från pörten och renvallar. Bilder från N:s finnbygd och lappmark» (1934). G. R-ll.

***Norrbottens regemente** tillhör enl. 1936 års försvarsordning Övre Norrlands trupper. I N. ingår i fredstid, förutom de vanliga bataljonerna, en skidlöparbataljon, bestående av värnpliktiga, uttagna från hela landet. Dessa rycka in i slutet av sommaren och på hösten samt avsluta sin tjänstgöring följ. vår. C. A. E.

***Norrby,** Carl Johannes, dog 1936 $^{26}/_{2}$.

***Norrby,** I., dog 1934 $^{19}/_{2}$. Hon avgick som föreståndarinna för Fackskolan för huslig ekonomi 1933.

***Norrbygdens vattendomstol** har numera (enl. k. kung. 7 okt. 1932) till domsområde Norrbottens och Västerbottens län samt de delar av Västernorrlands, Jämtlands och Gävleborgs län, som ligga n. och ö. om vattendelaren mellan Ljungans m. fl. vattendrags vattenområden å ena och Ljusnans vattenområde å andra sidan. A. M.

***Norrfors kraftverk.** Kraftstationen ingår jämte Porjus, Sillre och Stadsforsens kraftstationer i den under Vattenfallsstyrelsen lydande förvaltningsenheten Norrländska kraftverken och är ansluten till det övriga statliga kraftsystemet genom 132 kV-ledningen Porjus—Norrfors—Stadsforsen—Västerås. E. Hlr.

Norrgård, se Fröbergska stiftelsen, även i suppl.

Norrie [nå'riə], William Good, dansk författare och teaterledare (f. 1866). Var först ekonomichef vid Dagmarteatret, därefter vid Det ny teater och kom sedan till Det kongelige teater, som han ledde 1924—30. N. har även författat skådespel samt översatt utländsk dramatik. N. var 1890—1909 g. m. Anna Pettersson-Norrie (se d. o.). O. W-n.

Norris [nå'ris], George William, nordamerikansk politiker (f. 1861). Efter verksamhet bl. a. som distriktsdomare i Nebraska invaldes han 1902 i representanternas hus och 1912 i senaten. Han har varit en av ledarna för de progressiva republikanerna men intagit en mycket självständig hållning inom den aktuella politiken. N. är upphovsman bl. a. till Tennessee valley authority act och till 20:e tillägget till unionens författning (se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 151 och 157). — Biogr., »Integrity», av R. Neuberger och S. Kahn (1937). L-ts.

Norris [nå'ris], Kathleen, nordamerikansk författarinna (f. 1880). Väckte uppmärksamhet 1911 med romanen »Mother» (»Mor», 1914), om hennes barndom. N. har skrivit över 50 böcker, mest lätta, livfulla familjeromaner från västligaste U. S. A., av växlande värde. »Noon» (1925) är självbiografisk. Flera äro övers. till sv. R-n B.

***Norrköping.** Med N. inkorporerades 1936 Borgs kommun (4,173 inv. s. å.), varigenom N. till arealen blev Sveriges största stad; 20,566 har, därav 16,012 har land. Folkmängden uppgick 1937 till 67,727 pers. Församlingarna utgöra en kyrklig samfällighet. I de senaste årens bebyggelse märkas flera fabrikskomplex, bl. a. för a.-b. Sveachoklad, a.-b. Nordisk silkecellulosa, a.-b. Nissens manufacturing och a.-b. Kraftemballage. Förslag föreligger om ytterligare utbyggnad av lasarettet. Ebersteinska aftonskolan och den därmed förenade Tekniska elementarskolan inflyttade 1931 i det ombyggda gamla lasarettet. Anslag ha beviljats till en ny byggnad för Föreningen gamla N:s hembygdsmuseum. I N. finnes även ett unikt färgerimuseum. En ny idrottsplats är under anläggning i stadens n. ö. del. 1934 öppnades vid Smedby i stadens s. ö. utkant en flygplats (36,5 har), sedan 1935 försedd med flygfyr (ljusstyrka 1,900,000 Hefnerljus). Flygplatsen är utrustad med hangar och står under luftfartsmyndighetens förvaltning. Vid Bråviken har Lindö villastad utvecklats som sommarort, segel- och hästsportcentrum. Om Johannisborg se d. o., suppl. — N. har rundradiostation.

Bild 1. Norrköpings vapen. I fält av guld en på en röd tronstol sittande, blåklädd S:t Olofsbild med krona av guld och blå gloria, yxa och riksäpple.

NORRKÖPING 2

Bild 2. Utsikt över Nya torget mot Tyska torget (bortom och t. h. om rådhuset) och Motala ström. Flygfotografi (H 127) av Aero materiel a.-b.

Bild 3. Utsikt från Bergsbron mot Drags m. fl. fabriker. 3

4

5

NORRKÖPING

Bild 4. Utsikt från Karl Johans park över Motala ström mot Norrköpings bomullsväveri a.-b:s fabriker.

Bild 5. Motala ström vid Järnbron.

Industrien omfattade 1934 tills. 229 arbetsställen med inalles 9,596 arb. Nya a.-b. Pappersfilt, snusfabriken och a.-b. Svensonskodon ha upphört. Utom i bd 14 nämnda företag må även nämnas N:s färgeri-a.-b., N:s regnkläders- och presenningsfabriks a.-b. samt a.-b. S:t Andreas kvarn. I Ö. Eneby församl. ligga Fiskeby (se d. o.) fabriks-a.-b:s och i Borgs församl. a.-b. Nissens manufacturings fabriker.

Tax.-värdet å fastighet i enskild ägo uppgick 1936 till 278,1 mill. kr. samt å skattefri fastighet till 26,2 mill. kr., den tax. inkomsten till 81 mill. kr., stadens inkomster 1935 till 15,6 mill. kr., utgifter till 15,3 mill. kr., tillgångar 1 jan. 1936 till 46,1 mill. kr. och skulder till 26,2 mill. kr.

Litt.: B. Wendel, »Beskrivning över N.» (1935); A. Nordén, »Norrköpingsbygdens hällristningar» (i serien »Svenska fornminnesplatser», 1936). Genom Föreningen gamla N. ha publikationer utgivits i skilda ämnen.
G. A. Bj.

Norrköpings bomullsväveri-a.-b., gr. 1852, driver i Norrköping bomullsspinneri, väveri, blekeri, färgeri, tryckeri och appreturverk. Aktiekap. 5,121,000 kr.; omkr. 1,000 arb. Se bild 16 till art. Norrköping.

***Norrköpings stadsbibliotek och konstmuseum.** Av Norrköpings stadsbiblioteks och museums Handlingar utkom d. 3 1936, innehållande »Stadsbibliotekets medaljkabinett» (av Hj. Lundgren). — En ny filial av biblioteket öppnades 1933 i Lindöskolan. Hj. L–n.

***Norrköpings Tidningar** är Sveriges äldsta dagliga nyhetstidning, sedan Karlskrona-Tidningen upphörde 1935.

Norrköpings tricotfabrik, Alb. Westerholm, a.-b., gr. 1898, driver i Norrköping en 1894 anlagd fabrik för tillv. av trikåunderkläder och strumpor. Aktiekap. 1,3 mill. kr.; omkr. 400 arb.

***Norrköping — Söderköping — Vikbolandets järnväg** lyder sedan 1 okt. 1930 under Trafikförvaltningen Östergötlands smalspåriga järnvägar.

***Norrland.** Ny litt.: G. Åsbrink, »Nedre N.» (3:e uppl. 1931) och »Övre N.» (3:e uppl., 2 bd, 1931—32; i serien Statens Järnvägars Resehandböcker). Av serien »Norrländska samlingar» ha 1933—34 utgivits h. 11—13 av J. Nordlander.

***Norrlands dragonregemente** tillhör enl. 1936 års försvarsordning Övre Norrlands trupper. Den till Boden förlagda skvadronen skall indragas.

Norrlandsfolket, syndikalistisk tidning i Kiruna, gr. 1925 som varannandagstidning, utges sedan 1929 sex ggr i veckan. Red. är från början E. V. B. Lindstam (f. 1886).

***Norrlandsfrågan.** Om arbetarsmåbruksverksamheten se Egnahemsrörelsen, suppl., sp. 1085 f., om nyare skogslagstiftning se d. o., sp. 1134—35.

Norrlandsundersökningen, en socialhygienisk undersökning i Västerbottens och Norrbottens län, utfördes 1929—31 under ledning av dåv. generaldirektören i Medicinalstyrelsen N. Hellström. Bland medarb. märkas prof. G. Göthlin, överläkaren M. Odin och docenten G. Westin. Undersökningen är publicerad i 5 dlr 1934. Man har särskilt undersökt bostäder och bostadsvård, den personliga hygienen och klädedräkten, det allmänna hälsotillståndet och kroppskonstitutionen samt spädbarnsvården. Ett stort utrymme ägnas kostundersökningarna. Det visade sig, att de i Norrland vanl. förekommande blodbristen och achylien (frånvaro av saltsyra i magsäcken) sannolikt stodo i samband med den vanl. mycket ensidiga kosten. Ingående behandlas kostens samband med den utbredda förekomsten av tandröta. Verket avslutas med råd och riktlinjer för en förbättrad hälsovård. I anslutning till denna undersöknings resultat utgav Medicinalstyrelsen en mycket spridd bok, »Norrlandshusmoderns hjälpreda» (1934), med råd och anvisningar om bostad, personlig hälsovård och föda. N. är det största socialhygieniska arbete, som någonsin utförts i Sverige. E. Abr.

Norrländska Socialdemokraten, tidning i Boden, uppsatt 1919 (provnummer 1918), utges sedan 1921 sex ggr i veckan. Red. är sedan 1930 O. W. Lövgren (f. 1888).

***Norrmén,** släkt. P. H. N. är sedan 1931 led. av direktionen för Nordiska föreningsbanken.

***Norrtorp.** På N. upprättades 1931 ett epileptikerhem, sedan 1933 asyl för manliga sinnesslöa (34 platser).

***Norrtälje.** Folkmängden uppgick 1937 till 4,989 pers. Hamnen har utbyggts till 480 m längd utmed n. åstranden (kajdjup 2—4,2 m) och 600 m utmed s. stranden (kajdjup 1 m). 1934 påbörjades som statskommunalt reservarbete anläggningen av en landflygplats invid N., avsedd som hjälplandningsplats på flygleden Stockholm—Helsingfors. Stadens tillgångar utgjorde 1 jan. 1936 2,235,166 kr. och skulder 1,385,897 kr., tax.-värdet å fastighet 16,027,200 kr. (1936) och den tax. inkomsten 5,008,160 kr. (s. å.). W. E. H.

***Norrvidinge,** socken. Den till Harjagers härad hörande delen av N. överflyttades 1 jan. 1937 till Onsjö härad.

***Norrvidinge kontrakt** ingår nu i Kinnevald och Norrvidinge (se d. o., suppl.) kontrakt.

***Norsholm.** På skogshöjden omkr. 1,5 km n. v. om N:s station uppställdes 1935 en flygfyr (blixtfyr) med en ljusstyrka av 1,9 mill. Hefnerljus.

***Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnvägar.** 1933 nedlades persontrafiken på Vimmerby—Ydre järnväg, som 1935 på exekutiv auktion inköptes av staten.

***Norsjö,** socken, omfattar enl. nymätning 1,929,9 km²; 2,789 har åker. Driften vid Åsens gruvfält är f. n. (1937) nedlagd. Ett område vid

Utsikt över Norrtälje. Flygfotografi (H 2893) av Aero materiel a.-b.

N. kyrka blev 3 maj 1935 municipalsamhälle, benämnt Norsjö; 1,349 har, 712 inv. (1937). Av ett område (653 har land) vid Bastuträsks station bildades 30 okt. 1936 Bastuträsks municipalsamhälle; 466 inv. (1937). — 1 jan. 1928 delades N. i två kyrkobokföringsdistrikt, sedan 12 maj 1933 benämnda Norsjö (5,103 inv. 1937) och Bastuträsks (1,868 inv. s. å.) kyrkobokföringsdistrikt. I Bastuträsk finns kapell.

*__Norsjö och Malå__ heter numera off. Malå och Norsjö. Inom tingslaget ha provbrytningar företagits, men någon större gruvdrift förekommer ej.

__Norsk aluminium company,__ a/s, industribolag, gr. 1915 under namnet a/s Höyangfaldene, Norsk aluminium co., med säte i Oslo samt kraftstation och fabriker i Höyanger. Årstillv. utgör 12,000 ton aluminiumoxid, framställd enl. Pedersens metod (se Aluminium, suppl., sp. 108), omkr. 7,000 ton aluminium, 6,000 ton elektroder och, som biprodukt, 4,500 ton järn. Bolaget äger därjämte a/s Nordisk aluminiumindustri i Holmestrand (gr. 1917) för framställning av aluminiumplåt och helfabrikat, Dansk aluminiumindustri a/s i Köpenhamn (för tillv. av helfabrikat) och S/A des Bauxites et alumines de Provence, som bl. a. äger bauxitfyndigheter. Bolaget har dessutom betydande intressen i a.-b. Svenska aluminiumkompaniet. Aktiekap. 14 mill. kr. Bolagets ledare har från början varit S. Kloumann (se d. o., suppl.). K. Hald.

Norske __Amerikalinje A/S,__ Den, rederi med säte i Oslo, gr. 1910. Flottan består av 16 motor- och ångfartyg om tills. 84,884 bruttoton, och trafik bedrives mellan Norge och New York samt andra nordamerikanska östkusthamnar, mellan Norge, Sverige, Finland och Montreal samt mellan Skandinavien och Östafrika samt Madagaskar. K. H. A.

__Norske arbeiderparti,__ Det, se Socialdemokrati, sp. 29.

__Norske creditbank,__ Den, se Creditbank, suppl.

__Norske kvinners frivillige verneplikts landsforbund,__ se Lottor, suppl.

*__Norske videnskapers selskap__ hade 1936 legat och fonder på 335,000 kr.

__Norske videnskaps-akademi i Oslo,__ Det, se Videnskaps-akademi i Oslo, Det norske.

*__Norsk hydro.__ Salpetertillv. i Notodden nedlades 1934. Fabrikerna i Rjukan ha numera en tillverkningskapacitet av omkr. 90,000 ton kväve per år. Av den i Rjukan tillverkade syntetiska ammoniaken bearbetas omkr. hälften på platsen, medan återstoden transporteras bl. a. till salpeterfabriken i Eidanger. N. har på senare år börjat tillvarataga vissa biprodukter. Sålunda försäljas nu från Rjukan även kolsyreis, argon och tungt vatten. E. Hlr.

__Norsk teknisk museum,__ gr. 1914 av den s. å. stiftade Foreningen for Norsk teknisk museum, är sedan 1930 inrymt i det till Norsk folkemuseum hörande vikingaskeppshuset på Bygdöy vid Oslo. Museet har en permanent utställning av originalföremål, arkiv för industri- och personhistoria, ritningar, skioptikonbilder och film samt ett bibliotek. E. Hlr.

__Norsk Teologisk Tidsskrift__ startades 1900 av J. L. Brun, S. T. Michelet och S. V. Odland. Nuv. utgivare äro J. L. Brun, N. O. Kolsrud samt H. Ording. Tidskr. utkommer med 4 h. årl. A. Fr.

*__Norstedt, J. R.__ — A. C. F. N. dog 1936 17/4.

*__Norstedt, P. A., & söner.__ Kammarrättsrådet Carleson avgick 1933 och efterträddes av hovrättsrådet T. Liljestrand.

__Norströmsgrund,__ fyrskepp i Bottenviken, ö. om Piteå och s. om Rödkallen. Utsattes 1894. Ljusstyrka 4,500 Hefnerljus.

***Norsälven.** 1935 var den utbyggda effekten 16,400 hkr.

North Adams [nå'þ ä'dəmz], stad i n. v. Massachusetts, U. S. A., vid Hoosick river; 21,621 inv. (1930). Järnvägsknut; stora pappersbruk, textil- och skoindustri.

Northampton [nåþä'm(p)tən], stad i v. Massachusetts, U. S. A., vid Connecticut river; 24,381 inv. (1930). Järnvägsknut med mångsidig industri. Säte för Smith college (gr. 1871; för kvinnor) med 2,297 stud. (1935).

Norwalk [nå'ωåk], stad i s. v. Connecticut, U. S. A., vid Long island sound; 36,019 inv. (1930). Tillv. av bl. a. konfektionsartiklar, automobilringar och metallvaror.

Norvēgiaexpeditionerna, fyra forskningsexpeditioner i de antarktiska farvattnen 1927—31 med norska fångstfartyget »Norvegia» (byggt 1919, 285 bruttoton, förlist 1933). N., som bekostades av konsul Lars Christensen, Sandefjord, gällde uppsökandet av nya valfångstområden samt utforskandet av de antarktiska kusterna och öarna, varvid även flygkartläggning utfördes genom H. Riiser-Larsen och F. Lützow-Holm. I samband med N. ockuperades för norsk räkning Bouvetön, Peter I:s ö och en del av det vid fjärde expeditionen upptäckta Prinsessan Ragnhilds land (jfr A n t a r k t i s och P o l a r e x p e d i t i o n e r, båda i suppl.). De två sista ur forskningssynpunkt viktigaste N. leddes av H. Riiser-Larsen och G. I. Isachsen. G. R-ll.

Norvēgia Sa'cra, en årsbok för norsk kyrkohistoria och kyrkokunskap, på uppdrag av det norska episkopatet utg. av prof. O. Kolsrud, började utkomma 1921. I samband med årsboken utges såsom bihäften en serie större avh. under titeln Bibliotheca Norvegiae Sacrae; 1922—35 ha utkommit 12 bd. A. Fr.

Norvin, W i l l i a m, dansk filolog (f. 1878), professor i klassisk filologi vid univ. i Köpenhamn 1925. Har skrivit bl. a. »Olympiodoros fra Alexandria» (1915), »Københavns universitet i middelalderen» (1929), utgivit »B. G. Niebuhrs Briefe» (2 bd. 1926—29; tills. m. D. Gerhard) och »Acta processus litium» (1932; tills. m. A. Krarup) samt skrivit historiska uppsatser i Scandia 1931—33.

Norwood [nå'ωod], stad i staten Ohio, U. S. A., n. ö. förort till Cincinnati; 33,411 inv. (1930). Tillv. av kontorsmöbler, elektrisk materiel och verktyg.

***Nosaby.** Sedan vissa områden 1 jan. 1930 införlivats med Kristianstad, omfattar N. 25,11 km².

***Noske,** G., lämnade 1933 posten som Oberpräsident i Hannover.

***Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft.** Fr. o. m. 1929 är det officiella namnet ändrat till Deutsche Gemeinschaft zur Erhaltung und Förderung der Forschung. Av N. utges sedan 1928 en skriftserie, Deutsche Forschung, med sammanställningar av det av N. understödda forskningsarbetet inom olika vetenskapsgrenar. C. Bjm.

***Nothin,** T. K. V., var sept. 1932—sept. 1933 konsultativt statsråd i P. A. Hanssons första ministär och är sedan 1933 överståthållare i Stockholm. Han lämnade 1932 Dalautredningen och statens organisationsnämnd men har sedan haft flera betydande utredningsuppdrag samt är ordf. i ett stort antal stiftelser och föreningar. N. blev 1932 jur. hedersdr i Uppsala. E. Spr.

***Notifikation.** Enl. 1932 års växellag (§ 45) skall, om godkännande på växel vägrats el. betalning uteblivit, växelinnehavaren sända n. härom till siste växelöverlåtaren samt utställaren (ävensom till den, som för någon av dessa tecknat växelborgen) senast fjärde söckendagen efter protesten, resp. (när på växeln tecknats »retur utan kostnad», »utan protest» el. dyl.) uppvisningsdagen. Överlåtare, som mottagit n., skall sist andra söckendagen därefter skicka n. till närmast föreg. överlåtare (samt dennes eventuelle borgesman) o. s. v., till dess meddelandet nått utställaren (som alltså tänkes skola få n. på dubbla vägar). N. behöver dock blott ske till överlåtare, som på växeln utsatt läslig adress. Försummad n. medför, liksom tidigare, skadeståndsansvar men ej förlust av krav på grund av själva växeln. A. M.

Noto'poda, se K r a b b o r.

***Nottryck.** Jämte anastatiskt tryck (se d. o.) har på senare tid ljuskopieringsmetoden (se B l å k o p i e r i n g) fått allt större betydelse såväl för faksimiletryck av äldre verk som för framställning av orkesterstämmor, partitur, klaverutdrag etc. H. G—t.

***Novae** (av lat. *ste'llae nōvae*), tidigare N y a s t j ä r n o r, någon gång T e m p o r ä r a s t j ä r n o r och numera allmänt E x p l o d e r a n d e s t j ä r n o r, en klass av föränderliga stjärnor, som i allm. ha konstant eller obetydligt variabel ljusstyrka och som plötsligt öka denna, varefter en återgång sker till den ursprungliga ljusstyrkan, med en i de flesta fall trol. mycket lång period mellan de olika uppflammandena som n. Ökningen i ljusstyrka är ibland obetydlig; ibland uppgår den till det 100,000-faldiga av den ursprungliga. Efter det snabba uppflammandet följer ett mer el. mindre regelbundet avtagande i ljusstyrkan, och efter en kort tid (några år, något årtionde) återgår stjärnan till sin ursprungliga ljusstyrka.

Den första nova, om vilken fullt tillförlitliga underrättelser föreligga, är den av Tyge Brahe o. a. 8 nov. 1572 i Cassiopea upptäckta novan B Cassiopeae. När denna stjärna nådde sin högsta ljusstyrka, var den uppenbarligen

ljusstarkare än Venus i dess största glans (— 4ᵐ4). Stjärnan kunde iakttas till mars 1574, då den försvann för blotta ögat. Under 1600-talet uppflammade tre n.; under 1700-talet känner man blott en fullt säker upptäckt av en nova. Under 1800-talets senare hälft upptäcktes ett tiotal n. Till 1900 känner man omkr. 16 n., sedan 1900 har drygt ett hundratal säkert upptäckts. — Det mest karakteristiska för en novas uppflammande kan sägas vara de spektrala processer, som åtfölja ljusväxlingarna. Man kan särskilja åtm. sju olika stadier i detta hänseende. Det första, p r e n o v a s t a d i e t, föregår uppflammandet. Stjärnan förhåller sig då som en vanlig stjärna, möjl. fluktuerar dess ljusstyrka obetydligt och oregelmässigt. I u p p f l a m n i n g s s t a d i e t, d. v. s. då stjärnans ljusstyrka helt hastigt tillväxer, förskjutas absorptionslinjerna starkt åt violett och bli möjl. något diffusare än förut. När stjärnan nått sin största ljusstyrka, inträder m a x i m i s t a d i e t. Emissionslinjer börja då komma fram i spektret och ligga så, att på deras violetta sida befinna sig de starkt förskjutna absorptionslinjerna. Emissionslinjerna växa snabbt till i bredd och intensitet, och deras struktur är synnerligen invecklad. Det är dock oriktigt, som ofta sker, att benämna dem band. Därefter följer ett stadium, då nya absorptionslinjer uppträda, ännu starkare förskjutna åt violett än den första uppsättningen. Uppträdandet av nya serier av emissions- och absorptionslinjer gör detta p o s t m a x i m i s t a d i u m nästan hopplöst komplicerat. Medan ljusstyrkan fortsätter att avta, kommer nästa spektrala stadium, som kan benämnas det p l a n e t a r i s k a n e b u l o s o r n a s s t a d i u m. De för dessa karakteristiska, huvudsakl. av högioniserat syre, kol och kväve orsakade nebulosalinjerna framträda nu, och stjärnans spektrum är så likt de planetariska nebulosornas, att det ibland kan bli svårt att skilja på de båda slagen av världskroppar. Den enda skillnaden är, att n. ej stanna länge i det planetariska nebulosastadiet utan snabbt övergå i nästa spektralstadium eller W o l f - R a y e t s t a d i e t. Icke heller detta blir särskilt långvarigt. Det kontinuerliga spektret börjar tillväxa, medan emissionslinjerna bli allt svagare för att i flera fall alldeles försvinna och ersättas av ett spektrum, typiskt för vanliga stjärnor (p o s t n o v a s t a d i e t). Samtidigt härmed har stjärnan återtagit sin ursprungliga ljusstyrka.

Urspr. ansåg man, att en stjärnas uppflammande som nova närmast vore att förlikna vid en meteors inträngande i vår atmosfär. Uppflammandet av n. skulle då bero på att en stjärna trängde in i en mörk eller lysande nebulosa. Genom friktionen mot nebulosans partiklar uppstod en stark temperaturstegring hos stjärnan, varvid dess ljusstyrka ökades enormt. K. Lundmark visade i samband med uppflammandet av 1918 års nya stjärna i Örnen, att under det att ljusstyrkan ökades 60,000-faldigt från det ursprungliga, ökades temp. i ytterhöljena endast obetydligt (högst 1,500° C). Anledningen till den enorma ökningen av stjärnans ljus måste sökas i att den utvidgade sig starkt, något som också fick sitt stöd i de spektrala processer, som åtföljde stjärnans uppflammande (se ovan). Beräkningar visade, att stjärnans dimensioner måste ha ökats från att vara ung. så stora som solens till omkr. 200 ggr så stora. Den enorma utvidgningen av stjärnkroppen hade försiggått på omkr. ett dygn, och då gaserna i stjärnan alltså rusat ut med en hastighet av närmare 2,000 km per sek., framställde K. Lundmark hypotesen, att de nya stjärnornas uppflammande vore att söka i en explosivt skeende utvidgning av vanliga stjärnor och därpå följ. långsammare sammankrympning. Senare har han visat, att den väntade temperaturökningen, då en stjärna passerar genom en nebulosa, på grund av materiens stora tunnhetsgrad hos denna icke kan uppstå. Härigenom hade den tidigare hypotetiskt framställda explosionsteorien fått ett underlag i observerade fenomen och har sedan kommit till omfattande användning. Senare undersökningar, som utförts av C. Beals, Cecilia Payne-Gaposchkin, O. C. Wilson, S. Chandrasekkar, K. Lundmark m. fl., göra sannolikt, att icke hela stjärnan utvidgas utan att ett jämförelsevis tunt kromosfäriskt skal stötes ut med stor hastighet från stjärnkroppen. Icke heller synes utvidgningen ske likformigt, utan i vissa fall får man tänka sig, att stora kvastformiga knippen av gaser stötas ut från vissa partier av stjärnan. Man skulle närmast kunna tänka sig en intensifierad protuberansbildning äga rum.

1920—27 påvisade K. Lundmark i talrika undersökningar över n:s avstånd, att n. i sitt maximum nå upp till en jämförelsevis konstant ljusstyrka (omkr. — 7ᵐ0), vilken synes sammanfalla med den största möjliga ljusstyrka en stjärna kan äga i vårt stjärnsystem. 1922 påvisade H. Shapley och K. Lundmark oberoende av varandra, att så snart man räknar med astronomiska tidsavsnitt, är uppflammandet av n. så stort, att, eftersom den stora mängden av stjärnor kan flamma upp till n., antalet sådana uppflammanden måste vara vida större än antalet stjärnor i vårt stjärnsystem. En och samma stjärna måste således förutsättas under sitt liv som stjärna gång på gång uppflamma som nova.

Omkring 1912 började man i Andromedanebulosan upptäcka n., vilka hade en största ljusstyrka av omkr. 17ᵐ0. 1920 kände man tio sådana n., och genom en jämförelse mellan dessa och n. i Vintergatan bestämde K. Lundmark Andromedanebulosans avstånd till 650,000 ljusår. Senare undersökningar av E. P. Hubble och K. Lundmark leda till en

distans för Andromedanebulosan av drygt 1 mill. ljusår. — I andra stjärnsystem äro också iakttagna n., som tydligen äro av samma slag som n. i Vintergatan, men i allm. är ej deras antal så stort, att studiet av deras ljuskurvor leder till något särskilt noggrant avstånd till den vintergata, i vilken resp. n. uppflammat. — Inom vissa vintergator har man därjämte upptäckt ett annat slag av n., s. k. s u p e r n o v a e, vilka också i maximet nå en konstant ljusstyrka, som emellertid är omkr. 5,000 ggr så stor som vanliga n:s och som är av samma storleksordning som den totala ljusstyrkan för det system, i vilket de uppflamma. För närvarande känner man 20 supernovae. Den egentliga skillnaden mellan vanliga n. och supernovae synes vara, att medan de förra vid explosionen utvidga sig med en hastighet, som växlar mellan 1,600 och 2,000 km/sek., utvidga sig de senare med en hastighet, som växlar mellan 6,000 och 10,000 km/sek. — Litt.: F. Stratton, »Novae» (i »Handbuch der Astrophysik», bd VI, 1928); K. Lundmark, ett flertal avh. samt »Livets välde» (1935). K. Lmk.

***Novaja Zemlja.** Sedan 1921 har en planmässig utforskning av N. bedrivits från ryskt håll, huvudsakl. genom det 1924 gr. Institutet för Nordens utforskning, 1931 ombildat till Arktiska institutet. Flera vetenskapliga expeditioner under ledning av R. L. Samojlovitj (se d. o.) ha företagits till N., och ett tiotal meteorologiska stationer med radiotelegraf har anlagts.

***Novák, A.**, har vidare utgivit bl. a. »Die tschechische Literatur» (i »Handbuch der Literaturwissenschaft», 1931), »Literatura českého klasicísmu obrozenského» (Den tjeckiska renässansklassicismens litteratur; 1933), essäsamlingen »Duch a názor» (Ande och åskådning; 1936). På sv. föreligger även »Barockens Prag» (1931). C. T-t.

Nova Lisboa [nå'və liʒωå'ə] el. H u a m b o, stad i Angola, vid järnvägen från Lobito till Katanga; omkr. 4,000 inv., därav 2,500 vita. Flyghamn, radiotelegrafstation. N. är sedan 1930 off. Angolas huvudstad, men guvernören och flertalet myndigheter äro kvar i Loanda.

Novaro [nåva'rå], A n g i o l o S i l v i o, italiensk författare (f. 1866), led. av Accademia d'Italia sedan 1929. N., som är efterföljare till Pascoli, har dock ofta överdrivit läromästarens grundfel: alltför stark sentimentalitet. Som skald är han lyckligast i sina barndikter, t. ex. »Il cestello» (1910). Som prosaförf. har han givit sina bästa bidrag med »Il fabbro armonioso» (1919) och »Dio è qui» (1927), båda inspirerade av sorgen över hans ende son, som stupade under världskriget. G. B-h.

Novarro [nåva'rå], R a m o n, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1899 i Mexiko), kusin till Dolores del Rio. N. kom vid 18 års ålder till U. S. A., gav först musiklektioner men sökte sig sedan till Hollywood, där Rex Ingram 1922 gav honom huvudrollen i »Fången på Zenda», som i ett slag gjorde honom berömd. Härefter följde de stora stumfilmerna »Scaramouche», »Ben Hur», »Ungate löjtnanten» och »Söderhavets skog». Bland N:s ljudfilmer märkes »Mata Hari» (mot Greta Garbo). R. A-g.

***Nova Scotia.** Av befolkningen voro 1931 7.6 % fransktalande. Stadsbefolkningen utgjorde 45 %. Mineralproduktionen hade 1935 ett värde av 23 mill. doll., därav kol nära 22 mill. doll. 1935 funnos 1,378 industriella anläggningar med 15,200 anställda och ett produktionsvärde av 52,5 mill. doll. H. N-n.

Nowawes [nåvē's el. -å'vəs], stad i preuss. prov. Brandenburg, vid Havel, s om Potsdam; 29,229 inv. (1933). Textilindustri, tillv. av lokomotiv och grammofonskivor. I N. ligga slottet Babelsberg och observatoriet Berlin-Babelsberg (se d. o.). N. (eg. tjeck. *Nova Ves*, »den nya byn») anlades av Fredrik den store för invandrade böhmiska väverarbetare.

Novello [nəve'lån], I v o r, engelsk dramatiker, skådespelare och kompositör (f. 1893). N. har skrivit ett par framgångsrika stycken (»The rat», 1925, »The truth game», 1928), i vilka han själv uppträtt, och verkat som schlagerkompositör och filmskådespelare. O. W-n.

Novemberstjärnfallen, se L e o n i d e r n a.

***Novembertraktaten.** Jfr C. F. Palmstierna, »Sverige, Ryssland och England 1833—55. Kring novembertraktatens förutsättningar» (1932; akad. avh.).

***Novial**, se även V ä r l d s s p r å k, sp. 931.

***Novosibirsk** har under senare år utvecklats hastigt och beräknades 1934 ha omkr. 278,000 inv. Flyghamn. N. är numera huvudstad i Västsibiriska området.

Novyj Tjardzjuj [nå'vəj tʃardʒo'j], stad i sovjetrepubliken Turkmenistan, vid Amudarja och Transkaspiska järnvägen; 30,600 inv. (1934). Stapelplats för bomull och ull.

***Noxa.** 2. Skade- eller sjukdomsalstrande orsak.

Noyes [nåiz], A l f r e d, engelsk författare (f. 1880), har sedan 1902 gett ut en rad diktsamlingar (»Collected poems», 4 bd, 1910—27, m. fl.), ett epos, »Drake» (1906—08), om den engelske sjöhjälten, och ett om naturvetenskapens utveckling, »The torch bearers» (3 dlr, 1922—30), skådespel, romaner, »Some aspects of modern poetry» (1924), en essä om Tennyson (1932), »The unknown God» (1934), religiösa grubblerier, »Voltaire» (1936) m. m. Litt.: W. Jerrold, »A. N.» (1931); C. Kernahan, »Six famous living poets» (1933). R-n B.

Noyes [nåiz], A r t h u r A m o s, nordamerikansk kemist (1866—1936). Var till 1935 anställd vid Massachusetts institute of technology och därefter direktör för Gates chemical laboratory, California institute of technology. N. var elev till W. Ostwald och introducerade studiet av fysikalisk kemi i U. S. A.

NRA, se A m e r i k a s f ö r e n t a **s t a t e r**, suppl., sp. 158.

N. S. D. A. P., förk. för *Nationalsozialis-*

tische deutsche Arbeiterpartei, se Nationalsocialister, även i suppl.

Nu, illustrerad veckotidning, gr. okt. 1934. Chefred. är Åke Bonnier, förste red. och ansvarig utgivare Carl Björkman. N. söker åskådliggöra »världshändelserna inför världsopinionen» genom att återge artiklar ur svensk och utländsk press och genom redaktionella veckoöversikter. Dess politiska tendens är allmänt demokratisk. Å. Th.

Nucha [noka'], stad i Aserbeidjan, Sovjetunionen, 235 km v. n. v. om Baku, vid s. foten av Kaukasus; 26,300 inv. (1933). Stora silkesspinnerier.

Nudi'sm (av lat. *nūdus,* naken), nakenkultur (se d. o., suppl.).

Nuevitas [noäωi'tas], hamnstad på n. kusten av Kuba, vid Bahia de N.; 23,870 inv. (1931). Jämte uthamnen Pastelillo en av jordens förnämsta sockerexporthamnar; flyghamn.

Nuevo Laredo [noä'ωå larä'ðå], stad i Tamaulipas, n. ö. Mexiko, vid Rio Grande del Norte; 21,636 inv. (1930). Viktig handelsstad, förenad med Laredo i Texas genom broar.

***Nukleinsyror.** De enkla n., de s. k. nukleotiderna, bestå av en pentos, en purin- eller pyrimidinbas (se Pyrimidin) och fosforsyra. Basen och pentosen bilda tillsammans en s. k. nukleosid (se Adenosin, suppl.). Muskeladenylsyran (se Adenylsyra, suppl.), som spelar in i muskelprocessen, är en sådan förening. De sammansatta n. äro uppbyggda av fyra enkla, två purin- och två pyrimidinnukleotider. Av dessa finnas två slag, jäst- och thymonukleinsyran. N. utgöra en för cellkärnan karakteristisk ämnesgrupp. Deras betydelse för cellens livsfunktioner är ännu okänd. Såsom starka, relativt högmolekylära elektrolyter förmå de inverka på cellens fysikaliska tillstånd. De i dem ingående purinbaserna oxideras i kroppen till urinsyra, varför purin-, resp. nukleinsyrehaltig föda får undvikas vid benägenhet för gikt. N. förekomma rikligast i inre organ, främst i kalvbräss men även i bukspottkörtel, lever och njurar. E. J-s.

Nukualofa [-lå'fa], se Tongaöarna.

***Numismatik.** Nyare numismatisk vetenskap har lämnat viktiga bidrag till kultur- och penninghistoriska undersökningar med stor räckvidd och har härigenom fått ökad betydelse. Förhållandet mellan mynt, vikt och värde, myntmetallens kvalitativa förändringar och myntväsendets samband i allm. med olika yttringar av kulturlivet äro forskningsuppgifter, som kommit alltmera i förgrunden inom n. Oumbärliga för dylika studier äro A. Luschin von Ebengreuths, F. Friedensburgs (se bd 14) och liknande översiktliga och problemställande arbeten, ävenså specialundersökningar om mynt- och viktsystem som O. Viedebantt, »Antike Gewichtsnormen und Münzfüsse» (1923), A. W. Brögger, »Ertog og öre, den gamle norske vegt» (Skr. utgit av Videnskapsselskapet i Kristiania 1921, historisk-filosofisk klasse, I: 3), den senare av betydelse för kännedom om förhållandena i Norden i äldre tid, samt den av S. Aakjær utg. »Mål och vikt» (1936; Nordisk Kultur, 30; flera förf.).

Ett numismatiskt lexikon, som i större utsträckning än föreg. dylika ger utrymme åt Norden, är det, som utarbetats av F. v. Schrötter tills. m. N. Bauer, K. Regling, A. Suhle, R. Vasmer och (för Norden) J. Wilcke, »Wörterbuch der Münzkunde» (1930); sammanfattande arbeten äro M. Miller, »Die Münzen des Altertums» (1933), H. Mattingly, »Roman coins from the earliest times to the fall of the western empire» (1928; 2:a uppl. 1936; i serien »Handbooks of archaeology»), samt M. Comencini, »Coins of the modern world, 1870—1936» (1937), med förteckningar över samtliga under perioden kurserande mynt.

Av deskriptiva standardverk om antika mynt ha i serien »British museum catalogue of greek coins» 30 vol. utkommit (1873—1927); H. Mattingly har fullbordat 3 bd av »The coins of the roman empire in the British museum» (1923—36) och tills. m. E. A. Sydenham påbörjat en publicering av »The roman imperial coinage» (1922). Över myntsamlingarna i Bibliothèque nationale finnas flera monogr., bl. a. av J. Babelon, »Monnaies grecques» (3 bd, 1932). É. Babelons corpusverk »Traité des monnaies grecques et romaines» (14 bd, 1901—32) fortsättes av J. de Morgan, »Monnaies orientales» (1933). Det av F. Imhoof-Blumer och B. Pick påbörjade, banbrytande arbetet »Die antiken Münzen Nord-Griechenlands», utg. av preussiska vet.-akad. (4 bd, 1898—1912), har fortsatts av T. Wiegand (1935 ff.). Om det antika myntet som konstverk se K. Regling, »Die antike Münze als Kunstwerk» (1924), samt G. F. Hill, »Select greek coins» (1927) och »L'art dans les monnaies grecques» (s. å.).

Bysantiska mynt behandlas i H. Goodacre, »A handbook of the coinage of the byzantine empire» (3 bd, 1928—33). Orientaliska, indiska, kinesiska m. fl. utomeuropeiska mynt beskrivas i de av British museum utg. katalogserierna. R. Schlösser, »Chinas Münzen» (1936), behandlar kinesiska mynt i anslutning till en samling i franciskanklostret i Dorsten, Westfalen. En översikt av Nordamerikas mynt ges i W. Raymond, »Standard catalogue of United states coins and currency from 1652 to present day» (1934). I »Numismatic notes and monographs», utg. av The american numismatic society, publiceras undersökningar och bibliogr. ang. olika länders och tiders n. (1921 ff.; 70 n:r t. o. m. 1935). En utmärkt handbok på sv. för särskilt utländskt material är G. H. Rundquists beskrivande förteckning över samlingar i Växjö, som omfatta mynt från nästan hela världen (1—4, bil. till Växjö högre allm. läroverks årsredogörelser 1928—35).

Standardverket i italiensk n. är »Cor-

pus nummorum italicorum» (15 bd, 1910—34), ett översiktsarbete är G. Geronzi, »Elementi di numismatica d'Italia moderna e antica» (1934).

Sammanfattande arbeten i f r a n s k, e n g e l s k och t y s k n. äro A. Blanchet och A. Dieudonné, »Manuel de numismatique française» (3 bd, 1912—30), G. C. Brooke, »English coins, from the 7th century to the present day» (1932; i serien »Handbooks of archaeology»), H. Gebhart, »Die deutschen Münzen des Mittelalters und der Neuzeit» (1930), och A. Suhle, »Die deutschen Münzen des Mittelalters» (1936; i serien »Handbücher der staatlichen Museen in Berlin»).

S k a n d i n a v i s k a myntförhållanden under hansans dagar påverkades av hansestädernas myntpolitik i Östersjöområdet, om vilken W. Jesse skrivit bl. a. »Der wendische Münzverein» (»Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte», Ny följd 6, 1928) och »Die Münzpolitik der Hansastädte» (Hansische Geschichtsblätter s. å.). Särskilt dansk n. behandlas i J. Wilcke, »Daler, mark og kroner 1481—1914» (1931), som har en inledning om europeiskt myntväsen under renässansen; Wilcke och J. G. C. Galster (se dessa ord, suppl.), båda representanter för modern numismatisk forskning, ha lämnat flera bidrag till dansk och norsk n. En katalogartad beskrivning av äldre typ är H. H. Schou, »Beskrivelse af danske og norske mönter 1448 og danske mönter 1815—1923» (1926). Översikter av myntväsendets äldsta historia i Norden ges av B. Thordeman, H. Holst och G. Galster i »Mynt» (1936; Nordisk Kultur, 29), som avhandlar märkligare fynd och forskningsresultat, berörande medeltiden (för Danmark fram till omkr. 1625). Myntförhållandena under den närmaste perioden i Sverige framställas av T. G. Appelgren i ett stilhistoriskt-typologiskt arbete om »Gustav Vasas mynt» (1933; utg. av Vitt.-akad.). Ett översiktskapitel om mynt och sedlar, av O. Montelius, ingår i »Sveriges riksbank 1668—1918», 5: 4 (1931). Skrifter om mynt och medaljer, bl. a. i tidskrifter, förtecknas i B. Hildebrands uppsats i Fornvännen 1935 om svensk numismatisk bibliogr.; Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (1936 ff.) innehåller även en internationell litteraturavd. och tidskriftsöversikt.

På de deskriptiva framställningarna grundade allmänhistoriska undersökningar ha lett till i flera fall överraskande resultat. Huvudsakl. genom statistisk-geografisk uppläggning och värdesättning av myntfynd har A. S. R. Bolin (se d. o., suppl.) kommit till omfattande slutsatser beträffande germanernas romerska förbindelser, handel och kulturtillstånd under romersk tid. »Nachträge» till hans arbete meddelas av F. Langewiesche och A. Wormstall i 21. Bericht der Römisch-germanischen Kommission 1931 (1933); hit hör även undersökningen av P. Reinecke, »Die kaiserzeitlichen Germanenfunde» etc. i 23. Bericht etc. 1933, 1934). Nära förbunden med n. är det stora arbetet av G. Mickwitz, »Geld und Wirtschaft im römischen Reich des vierten Jahrhunderts n. Chr.» (1932), och J. Wolontis, »Kopparmyntningen i Sverige 1624—1714» (1936), i vilka myntförhållandenas inverkan på det ekonomiska livet avhandlas. Här må även nämnas E. F. Heckscher, »Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa», I (1935—36).

En populär framställning av Gertrude Burford Rawlings, »Coins and how to know them» (1908; 3:e uppl. 1936). E. L-k.

***Numismatiska föreningen, S v e n s k a,** utgav 1935 d. 28 av Numismatiska Meddelanden.

***Nummerhäst.** Kusk och rotehållare förekomma nu icke i svenska arméorganisationen.

Nuoro [noå'rå], provins i Italien, bildad 1927, omfattar mellersta delarna av Sardinien; 7,272 km², 213,126 inv. (1931). Huvudstad: Nuoro (9,188 inv.).

***Nuova Antologia** utges sedan 1934 av Luigi Federzoni (se d. o., suppl.) och är nu företrädesvis politisk publikation av ultranationalistisk färg.

Nusvensk ordbok, se Ö s t e r g r e n, K. O.

Nutapkaushpe [-kaoʃpe], se A s a h i d a k e, suppl.

N. V. [ɔn ef], förk. för holl. *naamlooze vennootschap* = aktiebolag.

N. V. Rotterdamsche Lloyd [-dä'mse lål't], rederi med säte i Rotterdam. Flottan bestod febr. 1937 av 27 fartyg med ett tonnage av 225,000 bruttoton, och regulär trafik bedrives huvudsakl. mellan Nederländerna och Nederländska Indien. K. H. A.

***Nya Argus.** 1. Ansvarig utgivare blev E. Hornborg 1933, redaktionssekr. B. Kihlman s. å.

***Nya Dagligt Allehanda** fick 1 okt. 1936 ny regim. L. Ljunglund trädde då tillbaka och efterträddes såsom huvudred. av regissör Harald André samt såsom politisk red. och ansvarig utgivare av fil. dr I. Öman (se d. o., suppl.). Söndagsbilagan nedlades 1934. I. Ö.

***Nya elementarskolan i Stockholm.** Efter nyorganisation 1934 består skolan nu av fyraårigt latin- och realgymnasium, treårigt realgymnasium samt fem- och fyraårig realskola. N:s karaktär av prövskola har numera så gott som helt försvunnit; f. n. (1937) pågår endast ett försök med en s. k. nyspråklig linje, innebärande utbyte av latin mot ryska. Stockholms stad har 1936 åtagit sig väsentligen samma förpliktelser mot N. som mot övriga allmänna läroverk i huvudstaden. Fr. Sg.

***Nya Guinea.** Folkmängden på N., inberäknat Bismarcksarkipelagen, torde numera enl. off. uppgifter kunna anslås till omkr. 1,220,000 inv., därav 666,000 i Nya Guineaterritoriet och 280,000 i Nederländska N. Antalet vita uppgår till inemot 5,000. Under senare år ha rika guldfyndigheter börjat bearbetas vid Wau i Nya Guineaterritoriet innanför Huonbukten; malmen transporteras på flygplan till hamnplatsen Salamaua. 1934/35 producerades i Nya Guineaterritoriet 7,787

kg guld till ett värde av 2,18 mill. austral. pd st. och i Papuaterritoriet 502 kg till ett värde av 0,14 mill. austral. pd st. Mandatregeringen i Nya Guineaterritoriet har vidtagit åtgärder för att förhindra de ständiga fejderna mellan de infödda stammarna och har igångsatt områdets planmässiga utforskning. Forskningsexpeditioner ha dessutom företagits av bl. a. H. A. Bernatzik (Papuaterritoriet) och H. Navermann (Nederländska N.). — Nyare litt.: I. F. Champion, »Across New Guinea» (1932); E. Cheesman, »The two roads of Papua» (1935); J. G. Hides, »Through wildest Papua» (s. å.); L. Lett, »Knights errants of Papua» (s. å.). S. F.

Nya Norrland, socialdemokratisk tidning i Sollefteå, uppsatt dec. 1907, utges sedan 1929 sex ggr i veckan. I. Th. Vennerström (se d. o.) var huvudred. 1912—26, politisk red. 1926—32. Sedan 1926 är K. M. Mäler (f. 1893) huvudred.

***Nya Samhället** blev 1924 morgontidning. Red. är sedan 1933 Gideon Gustafsson (f. 1880).

Nya stjärnor, se N o v a e, suppl.

***Nya Sverige.** 300-årsminnet 1938 kommer bl. a. att firas med jubileumshögtidligheter i Wilmington 27 juni och Filadelfia 28 juni, till vilka bl. a. president Roosevelt och kronprins Gustav Adolf antagit inbjudan. Ett monument över det skepp, som förde de första kolonisterna till Delawarefloden 1638, »Calmare nyckel» (av C. Milles), bekostat genom nationalinsamling, uppföres, där svenskarna landstego, jubileumsmynt och -frimärken skola utges, konst- och kolonialhistoriska utställningar anordnas, ett antal för amerikansk publik avsedda skrifter om Sverige utges etc. Ny litt.: Chr. Ward, »The dutch and swedes on the Delaware 1609—64» (1930); »The instruction for Johan Printz», utg. av A. Johnson (s. å.); C. V. Jacobowsky, »Svenskar i främmande land under gångna tider» (s. å.); A. Sörlin, »Svenskarna som kolonisatörer» (i Ord och Bild 1934).

***Nya Syd-Wales** beräknades 1936 ha 2,657,666 inv. utom australnegrer och halvblod, som 1934 utgjorde 1,008, resp. 9,373 pers. Näringslivet, särskilt industrien, har haft stora svårigheter att övervinna under den allmänna ekonomiska krisen. Veteodlingen har under senare år gått tillbaka, men däremot ha nötboskapsskötseln och mejerihanteringen utvecklats betydligt; 1934 funnos 3,361,774 nötkreatur, och 1933—34 producerades 16,8 mill. hl mjölk, 67,115 ton smör samt 4,115 ton ost. S. F.

***Nya Zeeland** hade enl. 1936 års folkräkning 1,573,810 inv.; medräknas biländer och mandat, blir folkmängden 1,642,946 pers. N:s näringsliv har ej berörts av världskrisen i så hög grad som Australiska statsförbundets. Skörden av vete och havre visar stora växlingar år från år, medan kornskörden avtagit. Antalet svin har ökats betydligt (762,755 1935). 1935 producerades 5,335 kg guld, 12,106 kg silver och 2,1 mill. ton stenkol. Exporten värderades s. å. till 46,5 mill. pd st. (nyzeeländsk valuta), därav smör 13,6 mill., kött 12,8 mill., ull 7,1 mill., ost 4,4 mill., hudar och skinn 2,4 mill. samt guld 1,4 mill. Importen värderades s. å. till 36,3 mill. pd st., därav textilvaror 6,7 mill., automobiler 4,2 mill., järn och stål 3,7 mill. samt oljor 1,8 mill. Storbritanniens andel av export och import uppgick s. å. till 83 %, resp. 51 %. Radiotelegrafförbindelse upprätthålles med andra länder över Awarua på Sydön. Automobiltrafiken har nått en mycket stor omfattning; 1936 funnos 190,895 motorfordon. S. F.

Försvarsväsen. A r m é n. Under försvarsministern utövas den högsta kommandomyndigheten av en kommenderande general. Värnplikt är lagstadgad endast vid krigstillfälle. Armén är i fredstid organiserad med en svag styrka av fast anställd personal och en på frivillighetens väg rekryterad territorialarmé. Den fast anställda personalen, vilken ingår i staber och instruktörskadrar, utgör omkr. 415 officerare och 260 man övrig personal. Territorialarmén, vars fredsstyrka är omkr. 9,000 man i åldern 18—32 år, består av 3 kav.-brigader, 3 fältart.-brigader (sammanlagt 10 batterier), 2 kustart.-batterier, 6 övriga art.-batterier, flyg-, ingenjör- och underhållsförband. Övningarna omfatta årl. 36 tim. exercisutbildning (vid artilleriet 60 tim.) samt 6 dagars (vid kustartilleriet 10 dagars) övningar under mera fältmässiga förhållanden, vartill komma obligatoriska kurser för officerare samt ungdomsutbildning. C. A. E.

Ö r l o g s f l o t t a n omfattar 2 kryssare, vardera om 4,850 tons deplacement, 1 skolfartyg och 4 mindre fartyg. — F l y g s t r i d s k r a f t e r n a äro uppdelade i en p e r m a n e n t styrka (flygdepå och flygskola vid Sockburn, Christchurch, kombinerad sjö- och landflygstation vid Hobsonville, Auckland) samt en t e r r i t o r i a l styrka på 2 bomb- och 2 arméspaningseskadrar. Ö-g.

Sport och idrott. Nyazeeländarna följa inom sporten engelska förebilder. Kricket, fotboll, simning, rodd och tennis äro nationalidrotterna. Jack Lovelock vann guldmedalj på 1,500 m vid olympiska spelen 1936 och E. Morgan i boxning 1928. 1936 funnos omkr. 600 fotbollsklubbar med endast amatörer. A-ö.

Historia. G. W. Forbes bildade 1931 en nationell samlingsministär, vars medl. till lika antal togos från Forbes' United party och det efter Masseys död av J. G. Coates ledda reformpartiet. Val i dec. s. å. gåvo regeringspartierna stor majoritet. Världskrisen medförde prisfall på N:s viktigaste produkter och nedgång särskilt i jordbruksproduktionen. Härigenom undergrävdes regeringskoalitionens auktoritet, och vid valen i nov. 1935 vann arbetaroppositionen en stor seger. Dess ledare, Michael Joseph Savage, bildade den nya regeringen, som vid sitt tillträde sköt i förgrunden sin avsikt att fortsätta den

sociala lagstiftning, vars äldre företrädare voro J. Ballance och R. J. Seddon. L-ts.

Litteraturanvisningar. R. O. Buchanan, »The pastoral industries of New Zealand» (1935); A. J. Harrop, »Touring in New Zealand» (s. å.); W. P. Morrell, »New Zealand» (s. å.); Ellen Roberts, »New Zealand» (s. å.).

Nybelin, O r v a r, zoolog (f. 1892 [11]/[6]), fil. dr i Uppsala 1922, assistent i hydrografisk-biologiska kommissionen 1919—31, laborator vid Statens undersöknings- och förhöksanstalt för sötvattensfisket 1932, chef för Naturhist. museet i Göteborg 1937. N. har skrivit ett 60-tal avh. och uppsatser huvudsakl. över parasitmaskar (»Anatomisch-systematische Studien über Pseudophyllideen», 1922; akad. avh.), fiskar, fisksjukdomar (1935) och kräftpest (1936) samt författat »Sötvattnens djurvärld» i »Sveriges djurvärld» (1930). N. O.

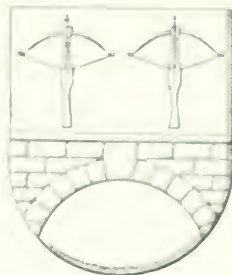
***Nyberg,** H. S., blev prof. i semitiska språk vid Uppsala univ. 1931. Sedan 1929 är han utgivare av Le Monde Oriental (bd 23 ff.). Bland N:s senare skrifter märkas »Questions de cosmogonie et de cosmologie mazdéennes» (1929—31), d. 2 (1931) av »Hilfsbuch des Pehlevi», omfattande glossar, »Texte zum mazdayasnischen Kalender» (i Uppsala Univ:s Årsskr. 1934) och »Studien zum Hoseabuche, Zugleich ein Beitrag zur Klärung des Problems der alttestamentlichen Textkritik» (ibid. 1935) samt »Irans forntida religioner» (1937; Olaus-Petriföreläsningar). N. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. Lqr.

Nyblom, K a r l G e o r g A l a r i k, publicist, politiker (f. 1900 [7]/[6]), blev 1926 red. för bondeförbundsorganet Hudiksvalls Tidning samt kort därefter ombudsman för Bondeförbundet i Gävleborgs län. N. blev 1936 sekr. för dess riksorganisation. 1935 blev han även red. för Riksförbundet Landsbygdens Folks organ R. L. F. Han tillhör sedan 1933 A. K. och har haft flera sakkunniguppdrag. F-d N-n.

Nyborgs yllefabrik, a.-b., gr. 1905, driver i Norrköping ullspinneri, ylleväveri, appreturverk och färgeri. Aktiekap. 1,350,000 kr.; omkr. 240 arb.

***Nybro** blev 1 jan. 1932 stad under landsrätt (S. Möre domsaga och tingslag); 370 har, 4,504 inv. (1937). Staden tillhör alltjämt Madesjö församl. men utgör sedan 1932 ett kyrkobokföringsdistrikt med egen kyrka (färdig 1932); enl. förslag av Kammarkollegium skall N. fr. o. m. 1938 utgöra egen församling. Industrien räknade 1936 28 arbetsställen med tills. 695 arb. De förnämsta företagen äro a.-b. Gustaf Kährs möbel- och leksaksfabrik (anlagd 1870, 175 arb.), a.-b. S. Ljungdahl & co:s kuvertfabrik (etabl. 1915, 125 arb.) och a.-b. N. glassliperi & spegelfabrik (gr. 1913, 125 arb.). Taxeringsvärde å fastighet 8,672,000 kr (1936), tax. inkomst 3,428,010 kr. — På N:s nuv. plats fanns vid 1800-talets början endast en krog vid den s. k. Lortbron. Under 1820-talet anlades ett garveri, var efter platsen kallades Nybron. 1865 blev N. köping och 1880 egen köpingskommun. 1881 öppnades N. brunn- och badanstalt. J. W. J.; G. R-ll.

Nybro stads vapen. I fält av guld en genomgående röd stenbro i ett spann och däröver två bjälkvis ordnade svarta armborst med röda pilspetsar

***Nyby.** Samhället hade 606 inv. 1936. N. bruks a.-b. driver även kvarn och lantbruk i Torshälla landskommun samt äger elektrisk kraftstation i Torshälla stad. Tillverkningsvärdet uppgår till 3 mill. kr. per år.

***Nybygge.** N., som omförts till skatte med inskränkt dispositionsrätt till skogen, faller numera (med undantag för de orter, där 1909 års lag om husbehovsskogar inom vissa områden gäller) under 1932 års lag om vården av vissa skogar inom Västerbottens och Norrbottens lappmarker (se S k o g s l a g s t i f t n i n g, sp. 1135). Schg.

Nybyggesvägar. Enl. k. kung. 14 juni 1929 kan statsbidrag beviljas till byggande av väg till sådant odlingsområde i Norrland och Dalarna, som med hänsyn till storlek, markbeskaffenhet och övriga förhållanden finnes vara väl ägnat att användas till jordbruk och framtida bebyggelse. Bidraget bör i allm. ej utgå med mer än 1/4—1/3 av den beräknade kostnaden för anläggning och må ej för något fall bestämmas till mer än 1/2 av samma kostnad. Förutsättning för statsbidrag är, att vederbörande landsting för n. anvisat medel till minst 15 % av det belopp, som tilldelats länet av statsmedel. På riksstaten är för budgetåret 1936—37 anvisat ett belopp av 100,000 kr. Schg.

***Nyeander,** F., har gett ut 3:e delen av »Ranrikes runor» (1927) och »Bohuslandia» (7 h., 1928—34; dikter och skådespel).

***Ny Dag** är huvudorgan för Sveriges kommunistiska parti, sedan 1933 morgontidning. Tidningens förste huvudred. var H. Sillén; sedan 1934 är Gustav Johansson (f. 1895) huvudred.

***Nydala,** kloster. N:s medeltida kopiebok förvärvades 1929 genom byte från Köpenhamn till Kungl. bibl.

Nydam, ort i Sönderjylland, vid Alssund, där undersöktes 1859—63 ett stort mossfynd, sannolikt nedlagt som offer efter vunnen seger. Nydamfyndet innehöll ett 100-tal svärd, omkr. 550 spjut, ett 70-tal sköldbucklor,

smycken m. m. samt två större roddbåtar, varav endast den ena, som är av ek och 22,84 m långt, är bevarad och nu uppställd i museet i Kiel. Det är den enda fullständigt bevarade farkost i Norden, som är känd från romersk järnålder. Fyndet dateras till 300-talet e. Kr. — Litt.: C. Engelhardt, »Sönderjydske mosefund», 2 (1865); H. Shetelig, »Das Nydamschiff» (i Acta Archaeologica 1930). H. An.

***Nydqvist, J. H. A.** — Nydqvist & Holm a.-b. har upptagit tillv. av motorvagnar, järnvägsbussar och väghyvlar, medan automobilomnibustillverkningen nedlagts. Aktiekap. utgör sedan 1932 2,5 mill. kr. Bolaget äger Nohab flygmotorfabriker a.-b. (se d. o., suppl.). Aktiemajoriteten övergick 1936 till a.-b. Bofors. Litt.: »Det 2,000:de lokomotivet» (1936).

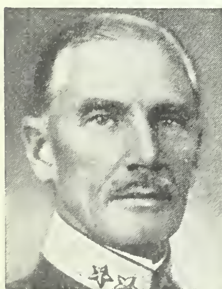
Nye [nāī], G e r a l d, nordamerikansk politiker (f. 1892), bördig från Wisconsin. Efter verksamhet i åtskilliga tidningsföretag insattes han 1925 i senaten, där han tillhör de s. k. progressiva republikanerna. Han har bl. a. framträtt som ordf. för ett senatsutskott för undersökning av rustningsindustriernas politiska verksamhet. Å. Th.

***Nyed.** Tidafors bomullsspinneri är nedlagt.

Nygaardsvold [-gårsvål], J o h a n, norsk politiker (f. 1879). Var urspr. sågverks- och tegelbruksarbetare, 1902—07 grovarbetare i U. S. A. Stortingsman (arbeiderpartiet) sedan 1916, var N. vicepresident i stortinget april —juni 1928, president i lagtinget 1929—33, i stortinget 1934 och 1935. Han var jordbruksminister i Hornsruds ministär jan.—febr. 1928 och är sedan 20 mars 1935 statsminister och chef för arbetsdep. W-t K.

***Nygren, A. T. S.**, utgav 1934 en uppmärksammad skrift, »Den tyska kyrkostriden», där han påpekade riskerna i en omtolkning av kristendomen i riktning mot en i förbindelse med nationalsocialismen stundom uppträdande rasreligion. Av »Den kristna kärlekstanken» utkom 1936 senare delen, som behandlar tiden från urkristendomen t. o. m. reformationen. R. B.

Nygren, O s c a r E u g è n e, militär (f 1872 26/9). Inträdde i Generalstaben 1902, blev 1917 chef för Krigshögskolan, var 1919—23 chef för Lantförsvarets kommandoexpedition, därpå sekundchef för Svea livgarde, 1928 kommendant i Bodens fästning samt 1930 militärbefälhavare för Övre Norrland. 1933 blev han chef för Generalstaben samt var dessutom 1936—37 t. f. chef för armén med generallöjtnants rang. Som t. f. chef för armén ledde han arbetena för övergången till den nya arméorganisationen. 1 juli 1937, då krigsledningen omorganiserades och Generalstaben upphörde som stabsorganisation, avslutade N. sin aktiva tjänstgöring. Han beviljades avsked okt. s. å. och erhöll därvid generals grad. N. deltog i förhandlingarna 1922 —34 inom N. F. rörande nedrustningen som medlem av N. F:s ständiga rådgivande militärkommission samt militär sakkunnig i svenska delegationen vid nedrustningskonferensen. C. A. E.

***Nyhammar.** Tackjärnstillv. nedlades 1927; bolaget driver nu verkstads-, gjuteri-, snickeri- och sågverksrörelse i Grangärde socken.

Nyhedendom, benämning på flera sinsemellan olika religiösa strömningar i nuv. Tyskland, vilkas gemensamma drag är ett betonande av deras »nordisk-germanska» ursprung och fientlig inställning till kristendomen. De flesta leda sitt ursprung från vissa grupper inom Jugendbewegung eller från Völkische Bewegung (se dessa ord, suppl.), där de icke utgöra en nationell maskering av ateistiska föreningar. Nämnas må Tyska trosrörelsen och Nordiska trosrörelsen (se dessa ord, suppl.), den tyska trosfronten, som under förebärande av religiösa syften bedriver en ohöljd antisemitisk propaganda, och E. Bergmanns (se d. o., suppl.) tyska nationalkyrka. Hit hör vidare den av makarna Ludendorff propagerade s. k. tyska religionen.

Viktigare och för de kristna bekännelserna farligare torde de delvis omedvetna nyhedniska strömningar vara, som, inspirerade av A. Rosenberg (»Mythus des 20. Jahrhunderts»), göra sig gällande inom de nationalsocialistiska organisationerna, särskilt Hitler-Jugend. — Ett försök att organisera en samling kring den fornfinska religionen har framträtt i Finland. R. C-n.

***Nyhem,** socken, tillhör, sedan Östersunds kontrakt 1 maj 1931 delats, Ragunda kontr.

***Nyholm, D. G. G.**, dog 1931.

Nyhumanister (*the new humanists*), en grupp nordamerikanska vetenskapsmän och författare, bl. a. filosoferna S. B. Gass och P. E. More, litteraturhistorikerna I Babbitt och G. E. Woodberry, konsthistorikern F. J. Mather, författaren T. S. Eliot och prof. Norman Foerster (se d. o., suppl.), som 1930 gav ut »Humanism and America», ett slags manifest, med bidrag av 15 förf. Detta bemöttes s. å. i »The critique of humanism», utg. av C. H. Grattan, med bidrag av M. Cowley, A. Tate, L. Mumford, H. Hazlitt m. fl. N. företräda klassiska och antiromantiska traditioner, intellektualistisk åskådning och puritanska levnadsideal. De ha tagit livlig del i motståndet mot den moderna amerikanska litteraturen under 1900-talet. — Jfr F. Leander, »Humanism and naturalism» (1937; doktorsavh.). R-n B.

***Nykterhetsrörelsen.** Unionsförbudet i F ö r e n t a s t a t e r n a avskaffades 1933, då i febr. båda husen med stora majoriteter biträdde ett resolutionsförslag om upphävande av förbudsartikeln (18:e grundlagstillägget) i

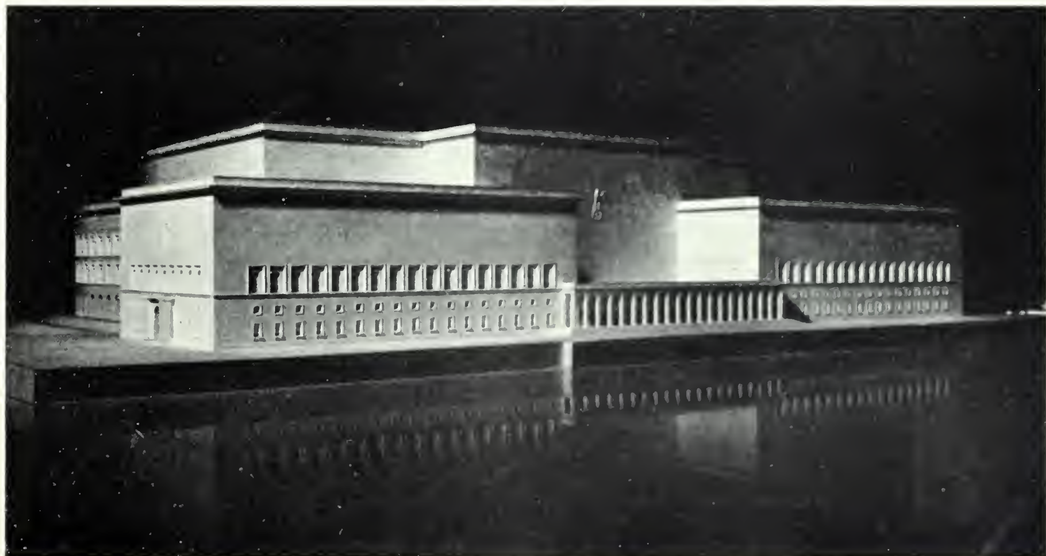
1

NÜRNBERG

Bild 1. Anläggningarna för rikspartidagen utanför Nürnberg. I förgrunden Luitpoldarena, bortom denna den hästskoformade nya kongresshallen invid Dutzendteich. Längre bort t. v. Zeppelinfeld med Altes Stadion, t. h. Deutsches Stadion. Mellan dem leder Grosse Strasse ut till Märzfeld. Bortom detta läger-anläggningar. Fotografi efter modell.

Bild 2. Nya kongresshallen vid Dutzendteich. Fotografi av Kurt Grimm, Nürnberg, efter modell.

2

3

NÜRNBERG

Bild 3. Massmöte på Zeppelinfeld vid rikspartidagen 1936
Bild 4. Gustav Adolfskyrkan.

4

staternas författning. Formellt trädde artikeln ur kraft först i dec., då 2/3 av delstaterna godkänt kongressbeslutet. Några stater upprätthålla dock alltjämt förbudet men med ett par undantag ej på öl. På Island har förbudet efter en folkomröstning i okt. 1933 upphävts av följ. års allting. I Finland slutligen upphävdes förbudet efter föregången folkomröstning genom riksdagsbeslut 30 jan. 1932, och alkoholförsäljningen återupptogs 5 april s. å. H. G-n.

Nykturi, övervikt av natturin i förhållande till dagurin. N. är ett vanligt och värdefullt symtom på hjärtinkompensation samt på prostatism. I förra fallet anses hjärtats förbättrade arbetsmöjligheter under nattvilan orsaka en bättre genomblödning av njurarna och ökad urinavsöndring, i det senare mekaniska faktorer, ventilmekanismen och blåsreflexen vara framkallande. Tillg.

***Nykvarn.** Samhället hade 857 inv. 1936. Arb.-antalet vid pappersbruket är 240 och årstillv. omkr. 11,000 ton papper.

Ny Kyrklig Tidskrift, en fr. o. m. 1932 utkommande tidskrift, som »utan att ställa sig i någon särskild kyrklig riktnings tjänst» enl. sitt program söker »verka för det svenska kyrkolivets och det prästerliga arbetets främjande i överensstämmelse med den svenska kyrkans bekännelse och traditioner». Dess förste utgivare var G. Lizell. Hj-r Lth.

***Nykyrko.** Off. fi. namn är nu Kalanti.

***Nyköping.** Folkmängden uppgick 1937 till 12,282 pers. Den gamla Stadsbron revs 1936; i st. f. denna har byggts en ny, bredare bro, ritad av R. Östberg. Läroverket tillbyggdes 1936—37. Tax.-värdet å fastighet var 1936 49,279,700 kr., den tax. inkomsten 15,548,870 kr., stadens tillgångar 31 dec. 1935 8,272,638 kr. och skulder 4,359,559 kr. N:s västra församl. bildar sedan 1931 en kyrklig samfällighet med S:t Nikolai församl.; Nyköpings östra och Allhelgona förs. utgöra likaledes en samfällighet. — Ny litt.: A. E. Falck, »Ad pios usus. Fromma stiftelser i N.» (1932) och »N:s teater» (1935). C. K. A.

***Nyköpingsån.** Den utbyggda effekten hade 1936 ökats till 5,700 hkr.

***Nyköpings östra kontrakt** omfattar 6 pastorat sedan 1 maj 1934, då Runtuna, Ripsa och Lids pastorat bildades.

***Nylands län** hade 540,537 inv. 1934. Vid folkräkningen 1930 voro 65,5 % finsktalande och 32,5 % svensktalande. En ny köping, Karkkila, tillkom 1932.

Nylands regemente, svenskspråkigt finskt infanterireg:te, förlagt på Sveaborg, ingående i 1:a divisionen (se Finland, suppl., sp. 91).

***Nyman, A. T.,** har vidare utgivit »Från Platon till Einstein» (1933) och »Filosofiskt och ofilosofiskt» (1935).

***Nyman, H. E.,** dog 1937 9/8.

Nyman, Kuno Fredrik, finländsk sparbanksman (f. 1887). Var 1919—25 borgmästare i Lovisa, 1925—29 jurist hos firman Ahlström och är sedan 1929 verkst. d:r. i Helsingfors sparbank samt verksam inom sparbankernas centrala organisationer. N. var riksdagsman 1930—36 som representant för Svenska folkpartiet, i vars centralstyrelse han är vice ordf. sedan 1936. H. E. P.

Nymans verkstäder, a. b., gr. 1899, tillverkar i Uppsala velocipeder och velocipeddelar. Aktiekap. 2,5 mill. kr.; omkr. 400 arb.

Ny Militär Tidskrift (NMT) grundades hösten 1926 av några yngre armé- och flygofficerare under ledning av dåv. majoren H. V. Jung. Avsikten var att skapa ett militärt fackorgan, vilket även skulle verka för riksförsvarets höjande ur det läge, som skapats genom 1925 års försvarsordning. N. har spelat en ganska framträdande roll under den försvarsdiskussion, vilken föregått tillkomsten av 1936 års försvarsordning. N. utkommer med 24 n:r per år; red. är (1937) kaptenen frih. H. Wrede. C. A. F.

***Nynäshamn.** Epidemisjukstugan är nedlagd; glasbruket drives numera ej. N. har nu tre bankkontor. Nynäs kuranstalt utvidgades 1934 och har nu plats för 217 patienter.

***Nürnberg** hade 410,435 inv. 1933. I N., som 1934 erhöll titeln Stadt der Parteitage, »partidagarnas stad», har Altstadt restaurerats för återställande av den medeltida karaktären. Nära Hauptmarkt (nu Adolf Hitler Platz) ha hotell i Ringstrasse ombyggts till Führerhaus och Gästehaus. För partidagarnas fester har 3 km s. ö. om huvudbangården omkring Dutzendteich sedan 1933 gjorts stora anläggningar. Närmast staden i Luitpoldhain har byggts en arena med uppmarschplats för 150,000 och läktare för 50,000 pers. Ö. därom lades 1935 grunden till en ny kongresshall (ritad av Ruff). Den hästskoformade byggnaden kommer bl. a. att rymma en sal för 60,000 pers. I områdets n. ö. del ligger det rektangulära Zeppelinfeld, som rymmer 250,000 agerande och 70,000 åskådare. S. ö. om Luitpoldarena ligger Märzfeld, där krigsmaktens uppvisningar under partidagen i framtiden skola äga rum. För idrottsspelen i samband med partidagen skola N:s stadionanläggningar invid Zeppelinfältet göras dubbelt så stora som Rikssportfältets i Berlin. En ny flyghamn, gemensam för N. och Fürth, öppnades 1933. Sedan 1934 är N. säte för en protestantisk biskop. S. å. fullbordades den nya Gustav Adolfskyrkan. R. C-n.

***Nysibiriska öarna.** På Ljachov finnes numera en meteor. station med radiotelegraf.

Nyskolastik betecknar en med moderna vetenskapliga medel företagen verklig förnyelse av skolastiken, framför allt av Tomas' från Aquino filosofi och teologi. N. är att skarpt skilja från efterskolastik, som innebär blott ett traderande och kommenterande av arvet från den medeltida skolastiken. Tomismens återupplivande under reformationsårhundradet är att hänföra till efterskolastik, likaså återgången till tomismen under 1800-

talet, som bl. a. ledde till Leo XIII:s encyklika »Aeterni patris» (1879), varigenom Tomas gjorts till normerande lärare inom romersk katolicism. Först med 1900-talet började den verkliga n. Med densamma har det katolska tänkandet visat sig öppet för modern filosofi och Tomas' realism f. ggn blivit av betydelse i modernt filosofiskt tänkande. Efter kantianismens förmenta sammanbrott mena företrädarna för n., att den är framtidens filosofi. På det specifikt teologiska området har n. mindre betydelse. Viktigare organ för n. äro Revue Néo-Scolastique de Philosophie (Louvain; 1894 ff.), Divus Thomas (Fribourg, Schweiz; 1914 ff.) och Revue de Métaphysique et de Morale (Paris; 1893 ff.). Hj-r Lth.

Nysociali'sm el. N e o s o c i a l i's m, gängse namn på ett politiskt program, omfattat av en grupp, som 1933 bröt sig ut ur det off. franska socialistpartiet för att sluta upp kring rent nationella mål och erbjuda sin medverkan i borgerliga samlingsregeringar. Programmet sammanfattades i orden »ordning, auktoritet, nation». Bland dess medl. märkas J. Renaudel, M. Déat och A. Marquet. »Neosocialisterna» tillhörde vid valen 1936 »folkfronten» och ingå nu jämte andra smärre vänstergrupper i Union socialiste et républicaine, vars ordf. är J. Paul-Boncour. Kj. S-g.

***Nyssjuka.** Ett slags n. (*rhinitis cronica atroficans*) hos svin, som är en utan feber förlöpande katarr i näshålan, vilken medför en atrofi av näsmusslorna, har de senaste åren fått rätt stor utbredning i Sverige. Det är sannolikt fråga om en infektionssjukdom, ehuru något specifikt smittämne ännu ej påvisats. De viktigaste symtomen äro flytning från näsan, nysningar, näsblödning och deformation av trynet. N. L.

Nystroem [-ström] (urspr. N y s t r ö m), G ö s t a, tonsättare (f. 1890 13/10). Var efter studier vid Konservatoriet i Stockholm samt i Paris bosatt i Paris i 12 år. N. har, huvudsakl. i Sverige, blivit känd genom flera, särskilt orkestrala verk i extremt modern stil. Han är sedan 1933 musikanmälare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. H. G-t.

Nyström, B e n g t E n g e l b r e k t, författare (f. 1886 20/9), fil. mag. i Uppsala 1910, adjunkt vid Högre allm. läroverket å Södermalm i Stockholm 1919. N. har utgivit diktsamlingarna »Vilsna vindar» (1907), »Kavaljersparoller» (1912), »Min örtagård» (1920) och »Jordens oro» (1929). En ny orientering präglar de av manlig fromhet och trygg jämvikt inspirerade samlingarna »Rymden klarnar» (1934) och »Under Vår Herres himmel» (1936). Hans diktning är intimt realistisk; med värme och förstående skildrar han livet. Formen är klar och klangfull. I den 1936 antagna psalmboken finnas två psalmer av N. Li.

Nyström, B e r t i l A n d e r s E l i a s, socialstatistiker och ämbetsman (f. 1883 4/10). Blev fil. lic. i Uppsala 1909 och fil. dr där 1922, förste aktuarie i Socialstyrelsen 1912 och t. f. byråchef där 1919. N. har som sakkunnig deltagit i många offentliga utredningar samt representerat Sverige vid flera internationella konferenser. Han har utfört talrika undersökningar inom socialstatistiken rörande olika arbetstagargruppers löne- och arbetsförhållanden, bostadsväsendet m.m. samt utgivit ett avsevärt antal arbeten på detta område. A. M.

***Nyström,** E. T. (f. 1879), utgav 1936 »Det nyaste Kina».

***Nyström,** F. E., är sedan 1931 arkivarie i Rigsarkivet. Han utgav 1928 Tyge Brahes brev.

***Nyström,** J. E. Monogr. av W. Bredberg (1935).

***Nysund.** Den 1933 färdigbyggda kraftstationen vid Munkfors kallas Å t o r p s k r a f t s t a t i o n (se d. o.).

Nysvenskarna, politisk rörelse på nationell och socialistisk (jfr N a t i o n a l s o c i a l i s m, suppl., sp. 237) grund. Nysvenskheten eller den nysvenska socialismen är organiserad i R i k s f ö r b u n d e t D e t n y a S v e r i g e, framvuxet ur en i okt. 1930 i Uppsala grundad sammanslutning. 1934 bildades de första nysvenska avd. utanför Uppsala, 1936 organiserades rörelsens ledning i Stockholm. Riksförbundets ordf. (R. O.) är fil. lic. Per Engdahl, rörelsens grundare. N. ha inlett ett samarbete med Sveriges nationella förbund. Den nysvenska ideologien åsyftar i främsta rummet att i modern form skapa en folkstat, i vilken en stark regeringsmakt samverkar med självstyrande kommuner och efter olika näringsgrenar sammanförda korporationer. N. understryka vidare folkbildningsarbetets, friluftslivets, musikens och konstens betydelse i den nationella solidaritetens tjänst och eftersträva en samverkan mellan en ledande statsmakt och en fritt skapande kultur. N. utge tidningen Vägen Framåt. — Litt.: P. Engdahl, »Sverige och det tjugonde århundradet» (1934); L. Ljunglund m. fl., »De politiska åskådningarna» (2:a uppl. 1936).

***Nysvenska Studier.** Fr. o. m. 1935 är docenten Nils Svanberg medredaktör.

***Nysätra,** socken i Uppsala län, skall framdeles efter pastoratsreglering ingå i Biskopskulla, N., Långtora och Härkeberga pastorat.

Nysört, se R ö l l e k s l ä k t e t.

Nyteologi, liksom nyteolog ett ovetenskapligt begrepp, vilket stundom användes bland teologiskt oskolade för att beteckna teologisk radikalism, som avviker från en vedertagen kyrklig och teologisk uppfattning. Särskilt ha resultaten av den kritiska bibelforskningen ofta gått under beteckningen n. Hj-r Lth.

***Ny Tid** har utom Göteborgsuppl. (sju ggr i veckan) och landsortsuppl. även en Hallandsuppl. (båda sex ggr i veckan); med lördagsnumret följer bilagan Lördagskvällen. N. är sedan mars 1936 morgontidning. — Anders Christensson (ej Christiansson) Lindblad till-

1

NÄRKE

Bild 1. Kustlandskap från trakten av Askersund.

Bild 2. Skärgårdslandskap från nordligaste delen av Vättern.

2

3

NÄRKE

Bild 3. Landskapsbild från Närkesslätten: Botåsen vid Helgesta i Hackvads socken.

Bild 4. Landskapsbild från trakten av Trollkarlerör i södra Kilsbergen.

4

hörde F. K. t. o. m. 1934. P. A. Hansson avgick 1932 som politisk medarb. Rickard Lindström (f. 1894) efterträdde 1933 E. Rosén som huvudred.; denne kvarstår som ansvarig utgivare.

Ny Tidning för Sveriges Dövstumma, se D ö v s t u m t i d n i n g a r, suppl.

***Nyttjandeförordningen.** Ny lag utfärdades 1932.

***Nytt Juridiskt Arkiv** redigeras numera av A. Edelstam, R. Eklund och A. Afzelius.

***Nyåker.** Kristliga folkhögskolan i N. har nedlagts och ersatts med två nya skolor, Övre Norrlands kristliga folkhögskola i Frostkåge (Byske socken) och Nedre Norrlands kristliga ungdomsskola i Mellansel (Anundsjö socken).

Ny Ålesund, se K i n g s b a y, suppl.

Näckebröd, se K o n k r e t i o n.

***Nämdö.** Litt.: E. A. Jansson, »Skärgårdsliv i forna tider», I, »Fiskeskären, Runmarö, Nämdö» (1934).

***Nämnd.** 1. Lagstiftningen under början av 1930-talet har ägnat uppmärksamhet åt häradsnämndens organisation och arbetssätt. I tingslag kunna flera än 12 nämndemän vara valda. I åtskilliga finnas t. ex. 18, 24 eller 36, i ett 40 och i ett 54. Tjänstgöringsskyldigheten fördelas då mellan dem av häradshövdingen (se lag 13 maj 1932). — Endast när n. är enhällig, överröstar den domaren. T. E.

***Nämndeman.** 1. Valbarhetsvillkoren ha ändrats. Sålunda är numera också kvinna valbar. Det allmänna förbudet för den, som var i konungens eller rikets tjänst, att vara n. är betydligt inskränkt, så att det nu gäller endast lagfaren domare, allmän åklagare eller polisman el. den, som har till yrke att föra andras talan inför rätta. T. E.

Närbild, facktermi vid filmfotografering, betecknar en förstorad bild av t. ex. ett ansikte eller ett föremål i filmmontaget. N., som avser att framhäva en scen, en replik eller stegra den dramatiska intensiteten, infördes av D. W. Griffith (jfr F i l m v ä s e n, suppl., sp. 76). R. A-g.

Näringsbehov, se F ö d o ä m n e n, sp. 174.

***Näringsfrihet.** En allmän revision av näringsfrihetsförordningen har ännu icke kommit till stånd, ehuru frågan om n:s inskränkning i vissa avseenden (genom lagstadgad kompetens för hantverkare m. fl., restriktioner betr. kringföringshandel, enhetsprisföretag m. m.) länge diskuterats och ytterligare utredningar kommit till stånd. Riksdagen anhöll 1935, att K. m:t ville låta verkställa ny utredning ang. införande av legala kompetensvillkor inom hantverket. Den i art. E n h e t s p r i s f ö r e t a g, suppl., omnämnda kommittén har avgivit sitt betänkande (Statens Offentliga Utredningar 1935: 63), som föranlett visst fortsatt utredningsarbete. Riksdagen avslog 1936 motion om vidtagande av förnyad utredning av enhetsprisföretagens sociala och ekonomiska verkningar. Jfr vidare K r i n g f ö r i n g s h a n d e l, suppl. — Nyare litt.: H. Lindström, »Näringsfrihetsfrågan i Sverige 1837—64» (1929); Ph. Halt, »Från näringstvång till näringsfrihet» (i »Minnesskrift ägnad 1734 års lag», II, 1934). A. M.

***Näringsfysiologi.** Den vetenskapliga näringsläran söker utreda näringens betydelse för levande organismers, särskilt djurs och människors, tillväxt och utveckling. N. har numera även utvecklats till en praktisk vetenskap, som är av stor betydelse för den allmänna folkhälsan, för vars höjande näringen är en av de betydelsefullaste faktorerna. E. Abr.

Näringsrubbningar. Hos spädа och små barn ha rubbningar i mag-tarmfunktionerna benägenhet att återverka på organismen i dess helhet. För att ange, att sådan kan träffa var som helst på födans väg från intagningen ända upp till cellen, bruka dylika rubbningar därför betecknas icke såsom lokala sjukdomar utan med det sammanfattande namnet n. Med utgångspunkt från den kliniska bilden bruka de indelas i akuta, med en lättare form dyspepsi och en svårare barnkolera, samt kroniska, med en lättare form dystrofi och en svårare atrofi. En annan indelning har framförts från franskt håll, grundad på de mest framträdande symtomen, näml. kräknings-, förstoppnings-, diarré- och avmagringssjukdomar. C. G.

Näringsrådet. För ärenden rörande folknäringen inrättades 1 jan. 1936 ett näringsråd. Det utgöres f. n. av 11 led., varav de flesta äro läkare. Utöver sin verksamhet som rådgivare i näringsfrågor till regeringen, Medicinalstyrelsen o. a. myndigheter samarbetar rådet med N. F:s hälsoorganisationer. N. har utfört undersökningar över folknäringen i Sverige, sjukhuskosten m. m. Verksamheten bedrives utan kostnad för statsverket. E. Abr.

Näringsämnen, se F ö d o ä m n e n. — *Bot.*, se N ä r i n g s f y s i o l o g i.

***Närke.** Folkmängden hade 1937 nedgått till 137,103 pers. — Nyare litt.: I serien Föreningen Örebro Läns Museums Meddelanden ha utkommit n:r X (1930) och XI (1933); »Festskrift utgiven av Föreningen Örebro läns museum till 75-årsminnet» (1931); C. Lönnroth och W. Zetterstedt, »Från gamla prästhem i Södermanland och Nerike» (s. å.); J. L. Saxon, »Ur Närkesherrgårdarnas krönika», d. 1—6 (1928—35); R. Sernander, »Parker och trädgårdar i det gamla N.» (1933); M. Sjöbeck, »N.» (1935); Berit Spong, »Sju år i N.» (s. å.); K. G. Grandinson, »N:s medeltida urkunder», I (s. å.). G. R-ll.

Närlinge, C a r l G u s t a f O l s s o n, lantbrukare, riksdagsman (f. 1885 7/9), urspr. i Norrhyttan, s. Dalarna, från 1919 i Golvasta, Viksta, Uppsala län, nu i Närlinge, Björklinge. Antog vid årsskiftet 1936/37 namnet N. Han tillhör sedan 1917 A. K., var 1922—36 medlem av bevillningsutskottet, 1934—36

suppleant, 1937 ord. led. av utrikesnämnden, s. å. av utrikesutskottet. 1928—32 tillhörde han tull- och traktatkommittén samt är styrelseordf. i Mälarprovinsernas jordbrukskreditkassa. N. är kassör i Bondeförbundets riksdagsgrupp, tillhör dess förtroenderåd sedan 1919 samt är sedan 1927 medl. av partiets arbetsutskott. F-d N-n.

*Närsalter. I n. ingå de viktiga mineralämnen kroppen behöver. För en fullvuxen människa beräknas per dag bl. a. ung. 0,7 g kalcium, 1,3 g fosfor och 15 mg järn. Svårast är att tillgodose behovet av kalcium och järn. Kvinnor under grossess och amning ha ett starkt ökat behov av n. E. Abr.

*Näs, socknar. 1. N. skall framdeles efter pastoratsreglering ingå i Havdhems, N., Grötlingbo och Fide pastorat.

*Näs, gods i Adelövs socken. Adelövs gård tillhör numera icke N., som omfattar 431 har, därav 85 har åker; tax.-värde (inkl. kvarn och elektricitetsverk) 175,500 kr. (1936).

*Näsans bihålor, jfr även Bihåleinflammation, suppl.

*Näsby villastadsområden omfatta förutom det äldre Näsby stationssamhälle även de under senare år exploaterade Näsby v. park (Lahäll), Näsby ö. park och Näsby slottspark; omkr. 1,350 inv. (1937).

*Näsforsen. Fallet och kraftstationen inköptes 1936 av staten.

Näsgård, Bernhard, politiker (f. 1891 16/4). Blev fil. kand. 1926, var red. för bondeförbundstidningen Nord-Sverige, Sollefteå, 1921—22, för Lantmännens Tidning, Gävle, 1922—23, sekr. i Bondeförbundets riksdagsparti 1924—25 samt 1927—36, red. för Bondeförbundets Medlemsblad 1927—36 och förbundssekr. 1932—36. N. är partikassör sedan 1932. Han blev medlem av jaktlagstiftningsutredningen 1935 och av studentexamensutredningen 1936. Han var statssekr. i Socialdep. aug.—sept. s. å. och är sedan 1937 statssekr. i Jordbruksdep. F-d N-n.

*Näs—Horndals järnväg. Koncessionen upphävdes 1933.

Näshornsfåglar, se Hornfåglar.

*Näsinge. På Näsingeslätten är en landflygplats (flygleden Göteborg—Oslo) under anläggning.

*Näskott. I Näldens stations- och industrisamhälle med omkr. 500 inv. (1937) finnas yllefabrik samt möbel-, åkdons- och redskapsfabrik. Ås blev 1 maj 1935 eget pastorat.

Näskubben, klippfyr med ständig bevakning på Upplandskusten mot Ålandshav, vid inloppet till Arholmaleden. Anlagd 1850, ljusstyrka 60 Hefnerljus.

Näsmusslor, se Näsa.

Nässelkapsel, se Nässelceller.

*Nässjö. Folkmängden hade 1937 stigit till 9,655 inv. och antalet arbetsställen inom fabriksindustrien 1934 till 53 med inalles 987 arb. N. har eget tingsställe i staden. Tax.-värdet å fastighet hade 1935 stigit till 26,000,600 kr., den tax. inkomsten till 10,597,310 kr. A. J-n.

*Näsström, N. G., är sedan 1932 konstanmälare i Stockholms-Tidningen Stockholms Dagblad.

Nästanperiodiska funktioner, en generalisering av de »rent» periodiska funktionerna sin x, cos x etc., som f. ggn framställdes av den danske matematikern Harald Bohr (1925; i Acta Mathematica) och som redan givit upphov till en rikhaltig litt. O. F.

Nätorm, se Pytonormar.

*Nääs. Till N. ha sedan åtskilliga år förlagts statliga utbildningskurser för fortsättningsskolans lärare, så ock specialkurser i teoretiska ämnen för lärare vid allmänna läroverk, folkskoleseminarier o. dyl. Antalet kursdeltagare 1874—1936 utgör 17,382, därav 3,084 från utlandet.

Nääs fabrik, industrianläggning i Skallsjö socken, Älvsborgs län, vid fall i Tollereds ström. Fabriken, som nu omfattar bomullsspinneri, blekeri och färgeri, anlades 1833 av Peter Wilhelm Berg (1773—1854), som 1824 inköpt egendomen Nääs (se d. o.), vilken förblev i släkten Bergs ägo till 1868. Det bolag, som nu äger N. och som har 3,2 mill. kr. aktiekap., inköpte 1912 Alingsås bomullsväveri a.-b. (se d. o., suppl.) och 1927 a.-b. Nordens textilfabrik (se d. o., suppl.) i Borås. — Litt.: »Nääs fabrik 1833—1933» (1933). E. Hlr.

Nödförordningsrätt, en befogenhet, som stundom givits regeringsmakten att i nödfall utfärda lagar och förordningar utan att iakttaga de i normala fall föreskrivna formerna, t. ex. med förbigående av folkrepresentationen. I regel föreskrives dock, att denna äger rätt till efterhandskontroll av ena eller andra slaget. Jfr Fullmaktslag, suppl. G. H-n.

*Nödhjälpsarbeten, fr. o. m. 1936 Reservarbeten. Nu gällande bestämmelser rörande olika slag av reservarbete finnas i k. kung. ang. statlig och statsunderstödd hjälpverksamhet vid arbetslöshet (Sv. Författningssaml., n:r 434, 1934), ändrad genom k. kung. (n:r 426, 1935, och 464, 1936). Förklaringar härtill m. m. meddelas i den av Statens arbetslöshetskommission utgivna »Råd och anvisningar rörande hjälpverksamheten för arbetslösa». — Se vidare Arbetslöshet, suppl., sp. 235 f. A. M.

*Nödinge. 1 jan. 1935 överflyttades ett område (302,5 har, därav 230,8 har land) med 501 inv. från Angereds socken i Vättle härad till N. (3,524 inv. 1937).

*Nödvärn. I ett av särskilda sakkunniga med prof. N. Stjernberg som ordf. 1934 avgivet betänkande ha föreslagits vissa utvidgningar av nödvärnsrätten, näml. dels till det fall, att hemfrid kränkts genom vägran att efter tillsägelse lämna annans hemvist, dels då någon blivit överfallen med smädliga yttranden, hotelser eller missfirmelser, utan att angrepp på person är för handen. Beträffande ärekränkning har förslaget mött åtskillig kri-

tik. Det innefattar även uttrycklig bestämmelse om strafflöshet (för uppsåtligt brott), då en avvärjande handling vidtagits på grund av felaktigt antagande av sådan fara, som berättigar till n. I prop. till 1937 års riksdag ha föreslagits lagändringar enl. sakkunnigförslaget, dock utan upptagande av nödvärnsrätt vid ärekränkning. — Se Statens Offentliga Utredningar 1934: 56. R. B-l.

***Nöjesskatt** infördes i Sverige genom k. f. av 13 maj 1919 om rätt för kommun att upptaga särskild avgift vid vissa offentliga nöjestillställningar inom dess område. Som sådana räknas icke tillställningar, som tjäna vetenskapligt ändamål eller anordnas i undervisnings- eller uppfostringssyfte. 1919 års förordning äger icke tillämpning på nöjestillställning, anordnad av Kungl. teatern eller Dramatiska teatern i Stockholm i lokal, som för teaterns verksamhet i huvudstaden stadigvarande begagnas. Om avgift för sådan nöjestillställning är särskilt stadgat (k. f. 21 dec. 1923). Beslut om n:s införande eller avskaffande fattas av kommuns vanliga beslutande organ. N. utgår efter i förordningen meddelade bestämmelser; dock äger kommunen för visst fall eller beträffande vissa slag av ifrågavarande tillställningar medge befrielse från skattens utgörande eller skattebeloppets användande för det ändamål, till vars främjande tillställningen anordnats. För vissa fribiljetter utgår icke n. — Vad som gäller om kommun enl. förordningen äger motsv. tillämpning i fråga om municipalsamhälle, som alltså självständigt för sig beslutar om n. Kommun äger icke uttaga n. för tillställning i municipalsamhälle, som är beläget inom kommun. — 1935 uppgick beloppet av influtna nöjesskattemedel på landsbygden till 1,091,000 kr., i städerna till 5,718,000 kr. och i municipalsamhällena till över 306,000 kr. J. R. N.

Nõmme [nə'me], stad i Estland, 5 km s. v. om Reval, vid järnvägen till Paldiski (elektrifierad till N.); 17,245 inv. (1934). Snabbt växande villaförort och besökt kurort.

***Nörgaard,** F., är sedan 1935 blott medföreståndare för Antvorskovs folkhögskola.

***Nörlund,** N. E. Det område inom matematiken, som N. framför allt ägnat sig åt, är teorien för de lineära differensekvationerna. Ex. på en sådan är ekvationen $f(x+1) - f(x) = \varphi(x)$, där φ är en känd funktion och f den sökta. Redan doktorsavh., »Bidrag til de lineære differensligningers teori» (1910), behandlade detta ämne, och den har senare följts av ett stort antal andra banbrytande arbeten inom samma område. I nära sammanhang med differensekvationerna stå åtskilliga andra arbeten av N., behandlande Bernoulliska och Eulerska polynom, fakultetsserier, den Stirlingska serien o. a. interpolationsserier. Bland hans större arbeten märkas »Vorlesungen über Differenzenrechnung» (1924), »Leçons sur les séries d'interpolation» (1926) och »Leçons sur les équations linéaires aux différences finies» (1929). Nämnas bör också, att N. verksamt deltagit vid utgivandet av H. Poincarés samlade arbeten. N. är sedan 1928 chef för Geodætisk institut i Köpenhamn. O. F.

***Nörlund,** P., är sedan 1931 inspektör vid Nationalmuseet. Han ledde 1930 och 1932 nya expeditioner till Grönland och utgav 1934 »Brattahlid» (tills. m. M. Stenberger) och »De gamle nordbobygder». P. E-t.

Nörregaard [-går], Jens, dansk kyrkohistoriker (f. 1887), prof. i kyrkohistoria i Köpenhamn 1923, teol. hedersdr i Uppsala 1932. Som forskare har N. främst ägnat sig åt patristiken (doktorsavh., »Augustins religiøse gennembrud», 1920; ty. övers. 1923; »Augustins vej til kristendommen», 1928; sv. övers. s. å.). Han utger en omarb. dansk uppl. av Hj. Holmquist, »Kyrkohistoria» (I 1931, II 1935). N. har även verksamt deltagit i den internationella ekumeniska rörelsen. Hg Pl.

***Nötkreaturspremiering.** Enl. beslut av 1937 års riksdag skall n. snarast möjligt upphöra och ersättas av åtgärder till befrämjande i allm. av nötboskapsaveln, omfattande stamboksföring av nötboskap samt bildande och upprätthållande av tjurföreningar (se d. o., även i suppl.).

Över varje nötboskapsras, som Lantbruksstyrelsen bestämmer, skall genom avelsförening för resp. avelsriktning eller, där så icke kan ske, genom annan central organisation uppläggas och föras riksstambok enl. särskilda av Lantbruksstyrelsen godkända regler. Dylik organisation kan erhålla statsbidrag till verksamhetens upprätthållande. Föremål för stamboksföring äro följ. nötkreatursraser: svensk låglandsboskap, svensk röd och vit boskap samt svensk kullig boskap (= röd kullig svensk lantras och svensk fjällboskap). Såsom förberedande åtgärd till stamboksföring av nötboskap skall därjämte genom vederbörande hushållningssällskaps försorg uppläggas och föras register över kor, som äro underkastade av Lantbruksstyrelsen godkänd kontroll genom kontrollförening (kontrollregister).

H. R-e.

Oakie [āu'ki], J a c k, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1903). O. började som vådevillskådespelare och kom därefter till filmen, där han framträtt i komedier. Han medverkade i »Paramountparaden» och »Radioparaden 1936» och har vidare haft roller bl. a. i »Nattexpressen till Florida», »Texas rangers», »Örnarnas kamp» och »Dansen i mörkret». R. A-g.

***Oakland.** En bro över San Franciscobukten till San Francisco (se vidare d. o., suppl.) öppnades 1936.

***Obefintlig.** Antalet o. uppgick enl. 1935 års folkräkning till 190,292.

***Oberhausen** förstorades 1929 genom införlivande av grannkommunerna Sterkrade och Osterfeld samt hade 192,345 inv. 1933.

***Oberhummer, E.**, avgick som prof. 1929, har senare medarbetat i »Handbuch der geographischen Wissenschaft» (delen »Südost- und Südeuropa», 1936) samt skrivit om medicinsk geografi (1935; i Petermanns Mitteilungen) m. m. G. R-ll.

Obermaier [å'bər-], H u g o, österrikisk arkeolog (f. 1873), docent vid Wiens univ. 1902, prof. vid Institut de paléontologie i Paris 1908, sedan 1916 prof. vid univ. i Madrid. O:s forskningsområde är den paleolitiska perioden (se d. o.); han har bl. a. studerat de spanska och nordafrikanska grottorna och grottmålningarna samt utgivit flera sammanfattande framställningar. Bland hans arbeten märkas »Der Mensch der Vorzeit» (1912) och »El hombre fósil» (1916; ny uppl. 1925; eng. övers. 1924). H. An.

Oberon [āu'bərən], M e r l e, engelsk filmskådespelerska (f. 1911 i Tasmanien). O. skapade sig ett namn i Alexander Kordas stjärngarde. Hon slog igenom i »Kvinnorna kring kungen» (mot Charles Laughton) och i »Den röda nejlikan» (mot Leslie Howard). Bland hennes övriga filmer märkes »Fienden hon älskade». R. A-g.

Obersalzberg [åbərza'ltsbärk], se B e r c h t e s g a d e n, suppl.

***Oberschlesien.** Det tysk-polska fördraget 1922 utlöpte 15 juli 1937.

***Oberstein** ingår sedan 1933 i I d a r - O b e r s t e i n (se d. o., suppl.).

Oberösterreich [å'bərö'stərāik], se Ö v r e Ö s t e r r i k e.

Obestånd, se I n s o l v e n s och K o n k u r s.

Objektiv avläsning, spegelavläsning (se d. o.) med hjälp av en reell bild av en glödlampa (el. ett belyst index) på en skala.

***O'Brien, F.**, dog 1932.

O'Brien [åbrāi'ən], G e o r g e, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1900). Började studera till läkare men avbröt sina studier och fick filmengagemang som »stuntman» (se d. o., suppl.). O. fick småningom huvudroller i vilda-västernfilmer och har medverkat i flera andra äventyrsfilmer. R. A-g.

Obrutjev [abrotʃå'f], S e r g e j V l a d i m i r o v i t j, rysk geolog och forskningsresande (f. 1891 i Irkutsk), prof. i Moskva, son till Sibirienforskaren V. A. O. (f. 1863). Företog 1917 forskningsresor i Sibirien, 1925 på Spetsbergen, 1927 på Novaja Zemlja samt 1926—27 och 1929—30 i Jakutrepubliken, varvid bl. a. Tjerskijbergens mer än 3,000 m höga fjällkedja upptäcktes. 1932 deltog O. som geomorfolog i en flygexpedition runt ö. Sibirien och till Wrangels land. Han har skrivit böcker (på ry.) om expeditionerna samt uppsatser i Petermanns Mitteilungen. G. R-ll.

Obsekve'nt flod, se F l o d, suppl.

Observationsmanskap, se O b s e r v a t i o n s t j ä n s t, suppl.

Observationsplats (förk. o p l a t s), plats i terrängen, varifrån observationstjänst sker eller observationer göras för eldledning. Om från o. utförd o b s e r v a t i o n s t j ä n s t se d. o., nedan. Vid eldledning göras observationerna vanl. i förhållande till observationslinjen, som förenar observatörens öga med observationspunkten (op). Denna linjes längd benämnes observationsavstånd. O. framskjutes ofta nära fienden. Från o. rapporterar observatören till eldledaren, som därigenom får möjlighet att bedöma hur elden ligger i förhållande till målet. Om observationerna utföras av flera observatörer, samordnas dessa i en observationsavd. Observationer kunna även utföras från flygplan eller fasta ballonger. C. A. E.

Observationstjänst utgör en del av underrättelsetjänsten (se d. o., suppl.). Den utföres från terräng, som innehas av egna trupper, och avser att skaffa befälhavare upplysningar om fienden, terrängen och egna trupper. Observationspersonalen är indelad i grupper och patruller, vilka ingå i förbandens staber. Plats, från vilken o. utföres, benämnes o b s e r v a t i o n s p l a t s (se d. o., ovan). Värnpliktiga, som uttagas för utbildning i o., benämnas vid infanteriet o b s e r v a t i o n s m a n s k a p, vid artilleriet o b s e r v a t ö r e r. Vid kavalleriet erhåller endast fast anställt manskap utbildning i o. C. A. E.

Observatörer, se O b s e r v a t i o n s t j ä n s t, ovan.

Obst [åpst], E r i c h, tysk näringsgeograf och geopolitiker (f. 1886), sedan 1921 prof. i Hannover, dessförinnan i Konstantinopel (1915—18) och Breslau. O. ledde 1910—12 en tysk Östafrikaexpedition, beskriven i »Das abflusslose Rumpfschollenland» etc. (2 bd, 1915—23). Han har även utgivit »Lufthülle und Klima» (1923; tills. m. A. Defant) m. fl. samt 7:e och 8:e uppl. av A. Supans »Grundzüge der physischen Erdkunde». G. R-ll.

O'Casey [åkeɪ'zi], S e a n, irländsk författare (f. 1884), var först kroppsarbetare, deltog i påskupproret i Dublin 1916, vilket han skildrar i »The story of the irish citizen army» (1919). O:s skådespel äro »The shadow of a gunman» (1923), »Juno and the paycock» (1926; »Juno och påfågeln», s. å., uppf. i Sthlm s. å.), »The plough and the stars» (s. å.), »The silver tassie» (1928) och »Within the gates» (1933; »Innanför grindarna», uppf. i Sthlm 1935). »Windfalls» (1934) innehåller dikter, berättelser m. m. O. är den främste irländske dramatikern efter Synge; drastisk komik kontrasterar med skarp indignation och djupt medlidande; motiven tas ofta från Dublin och oroligheterna 1916—22. — Litt.: J. W. Cunliffe, »Modern english playwrights» (1927). R-n B.

***Occam,** W. De senare årens forskning har allt klarare framhållit O:s oerhörda betydelse för den senmedeltida teologien och filosofien; det har bl. a. uppvisats, att Luther i hög grad var beroende av inflytandet från O. Även på statsrätten och statsåskådningen har O. haft en djupgående inverkan (i antipapalistisk riktning). Av hans skrifter ha flera utgivits i kritiska uppl. (»The De imperatorum et pontificum potestate», 1927, »Epistola ad fratres minores», 1929; båda utg. av C. K. Brampton). — Litt.: E. Hochstetter, »Studien zur Metaphysik und Erkenntnislehre Wilhelms von Ockham» (1927); P. Vignaux, »Justification et prédestination au XIVe siècle» (1934); E. A. Moody, »The logic of W. of Ockham» (1935). O. W-n.

O'Ceallaigh [āuke'li], S. Th., se O'K e l l y, S. Th., suppl.

***Oceanien.** Nyare litt.: W. Geisler, »Allgemeine Länderkunde von Australien und Ozeanien» (1931); »Australia, New Zealand, Pacific islands», utg. av E. D. Laborde (1932); H. Bernatzik, »Südsee» (1934); P. G. Wright, »Trade and trade barriers in the Pacific» (1935); J. Fairgrieve och E. Young, »Human geography of Pacific lands» (1936).

***Oceanografi.** På senaste år ha som nya undersökningsgrenar tillkommit mätningar av havsvattnets innehåll av livsviktiga närsalter, särskilt föreningar av kväve, fosfor, kisel och järn, vidare bestämningar av den submarina dagerns styrka och av havsvattnets genomskinlighet vid olika djup med hjälp av fotoelektriska celler och fotoelement, mätningar av havsvattnets halt av radium, uran, torium o. a. radioaktiva grundämnen.

Den äldsta och betydelsefullaste internationella organisationen för vetenskapliga havsundersökningar är Conseil international pour l'exploration de la mer, bildad på svenskt initiativ 1902 och f. n. omfattande 15 europeiska nationer med centralbyrå och administrativt centrum i Köpenhamn, dit i regel det internationella rådets årliga möten förläggas. — Ny litt.: H. Thorade, »Probleme der Wasserwellen» (1931); G. Schott, »Geographie des Atlantischen Ozeans» (2:a uppl. 1926) och »Geographie des Indischen und des Stillen Ozeans» (1935), skriftserierna »Veröffentlichungen des Instituts für Meereskunde an der Universität Berlin», »Journal du conseil» m. fl. från internationella rådet i Köpenhamn, den i Venezia utg. »Bibliographia oceanographica» samt Svenska hydrografisk-biologiska kommissionens »Skrifter. Ny serie» och »Fyrskeppsundersökningar». H-s P-n.

Oceanografiska institut. Förutom det i bd 15 nämnda Oceanografiska institutet i Monaco märkas följande o.: O. i G ö t e b o r g, gr. vid Göteborgs högskola 1914 genom donation av fil. dr G. Ekman (nybyggnad kommer att uppföras för donationsmedel, skänkta 1936 till Vet.- och vitt.-samh. i Göteborg från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse); S c r i p p's o c e a n o g r a p h i c i n s t i t u t e i La Jolla, Kalifornien, uppkallat efter donator; W o o d s H o l e o c e a n o g r a p h i c i n s t i t u t e vid Vineyard sound, Massachusetts, uppf. för medel, skänkta av Rockefeller foundation; O c e a n o g r a p h i c i n s t i t u t e vid University of Washington, Seattle; T i d a l i n s t i t u t e i Liverpool (övervagande för tidvattensforskning); i G e o f y s i s k i n s t i t u t, Bergen, ingår en oceanografisk avd. En förteckning över världens oceanografiska och havsbiologiska institut är under utarbetande av förre chefen för Scripps institut, prof. Wayland Vaughan. Jfr H a v s f o r s k n i n g och S v e n s k a h y d r o g r a f i s k-b i o l o g i s k a k o m m i s s i o n e n. H-s P-n.

***Ochrana.** Ny litt.: M. Laporte, »Histoire de l'Okhrana» (1935).

***Ochs,** A. S., dog 1935. Han understödde bl. a. Byrds polflygningar.

***Ochs,** S. Bland hans skrifter bör nämnas även det främst med hänsyn till uppförandepraxis körverksanalyserande arbetet »Der deutsche Gesangverein für gemischten Chor» (4 bd, 1923—28).

***Ockelbo.** Åmots kapellförsaml. är fr. o. m. 1932 annexförsaml. Jädraås hör till O. (ej till Åmot).

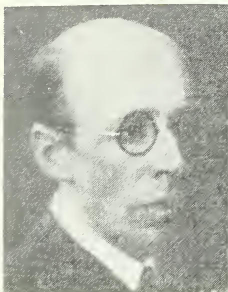
***Ocker.** Straffet för o. är numera (lag 21 maj 1937) skärpt till fängelse el. dagsböter, vid synnerligen försvårande omständigheter t. o. m. straffarbete i högst två år.

O'Connor [āuka'nə], U n a, engelsk filmskådespelerska (f. på Irland). Var skådespelerska i Dublin, kom till London och debuterade vid filmen i »Cavalcade». Hon har gjort karaktärsroller i »Angivaren», »Mannen utan huvud» och »Rose-Marie». R. A-g.

Oddvar, A u g u s t, norsk skådespelare (f. 1877). O. debuterade 1899 på Nationaltheat-

ret, där han sedan varit verksam. Han är en bland den moderna norska scenens främsta karaktärsskådespelare och har uppträtt i en mängd betydande roller, särskilt i Ibsenrepertoaren (dr Rank i »Dockhemmet», Osvald i »Gengångare», Gregers Werle i »Vildanden», Byggmästare Solness och Rosmer). O. W-n.

Odeberg, Hugo, teolog (f. 1898 $^{7}/_{5}$). Blev doctor of philosophy i London 1924, teol. lic. 1929, 1928 docent och 1932 teol. dr i Uppsala, 1933 prof. i exegetik i Lund. Skr.: »The hebrew book of Enoch» (1928), »The fourth gospel» (1929), »Die mandäische Religionsanschauung» (1930), »Trito-Isaiah» (1931) m. m. O. har inlagt stora förtjänster om utforskandet av den rabbinska och den senjudiska, apokryfiska litteraturen, särskilt i dess mer mystiska former. O-f L-n.

***Odel,** A. Se G. Landberg i Statsvet. Tidskr. 1937.

***Odelberg,** O. W. — A. S. W. O. lämnade ledningen av Gustavsberg 1937 i samband med fabrikens försäljning till Kooperativa förbundet. Han har även ägnat vägfrågorna intresse, bl. a. som led. av Svenska vägföreningens styrelse och arbetsutskott sedan 1923. Han har alltsedan 1908 ofta representerat den svenska konstindustriens intressen i styrelser för svenska och internationella utställningar. — Hans bror hovjägmästaren Victor James Wilhelm O. (f. 1875 $^{19}/_{11}$), som avlade agronomexamen 1900 och s. å. anställdes vid a.-b. Gustavsbergs fabriks intressenter, var 1924—37 verkst. dir. för detta. Han är bl. a. ordf. i direktionen för Stockholms läns brandstodsbolag (sedan 1929). E. Hlr; G. Rbg.

***Odelstierna,** släkt. E. G. O. dog 1933 $^{5}/_{2}$. A. O. dog 1935 $^{13}/_{4}$.

Oden, se Allmänna livförsäkringsbolaget Oden, suppl.

***Odén,** S. A., dog 1934 $^{19}/_{10}$. Bland sakkunniguppdrag under senare år märkas ledamotskap av statens sjukvårdskommitté och skatteutjämningsberedningen.

***Odén,** S. L. A., dog 1934 $^{16}/_{1}$.

***Odencrants,** Th. A. E., fick 1933 professors namn. O. har konstruerat instrument för fotogrammetri (se d. o., suppl., sp. 227). Han är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl.

***Odense** hade 76,116 inv. 1935, sedan O. landdistrikt 1932 införlivats med staden.

På Bolbro bakke v. om staden uppfördes 1934—35 ett utsiktstorn (Odinstaarnet), som når 140 m över markytan (176 m ö. h.). Materialet utgöres av de stålrör, som begagnades vid konstruktionen av bron över Lilla Bält. Hissar och en trappa leda upp till toppen.

Odenwaldskolan [å'dənvalt-], se Geheeb, P., suppl.

***Oder.** I nov. 1936 förklarade sig tyska regeringen ej längre vara bunden av Versaillesfredens bestämmelser ang. tyska vattenvägar (O. samt Donau, Elbe, Njemen, Rhen och Mosel samt Kielkanalen). T. G-l.

***Odessa** hade 497,000 inv. 1934 och är numera huvudstad i Odessaområdet (68,317 km², 3,324,900 inv.). Flyghamn, rundradiosändare.

***Odhner,** släkt. E. O:s förordnande som föreläsningskonsulent upphörde 1932.

***Odhner,** H. J. E., dog 1932 $^{7}/_{3}$.

Odhner, Nils Hjalmar, zoolog (f. 1884 $^{6}/_{12}$), fil. dr vid Stockholms högskola 1912, assistent vid Riksmuseets evertebratavd. 1914 och museiassistent 1926. O. har gjort sig känd som en framstående kännare av molluskerna, vilkas skilda grupper han behandlat i systematiskt och morfologiskt hänseende. Även skalbanksproblemet har tilldragit sig hans intresse. Bland hans arbeten märkas »Opisthobranchia and Pteropoda» (i Vet.-akad:s Handl., 41, 1907), »Prosobranchia» (ibid., 48, 1912), »Die Molluskenfauna des Eisfjordes» (ibid., 54, 1915), »Studies on the morphology, the taxonomy and the relations of recent Chamidae» (ibid., 59, 1919), »Några fakta till belysning av skalbanksproblemet» (i Geol. Fören:s i Stockholm Förhandl. 1927) och »The constriction hypothesis» (i Geogr. Annaler 1934). G. J.

***Odhner,** N. J. T., dog 1928 (ej 1927). Biogr. av N. von Hofsten i Vet.-akad:s Årsbok 1929.

***Odland,** S. V., dog 1937. Han var 1916—23 lärare vid Kinamisjonsforbundets bibelskola i Oslo och sedan privatlärd med statspension. Skrev populärvetenskapliga utläggningar till evangelierna (1923—29) och de katolska breven (1927). O. deltog i revisionen av den norska översättningen av G. T. A. Fr.

***Odlingslånefonden.** Behållningen av statens avdikningslånefond utgjorde 30 juni 1936 61,472,222 kr., och utestående utlånade medel utgjorde över 43 mill. kr., därav över 42 mill. kr. kapital.

Odomari, Otomari, stad i den jap. delen av Sachalin, vid Aniwabukten, på öns sydligaste del; 30,561 inv. (1935). O. är öns huvudhamn och överfartsort till Wakkanai på Hokkaido; radiotelegrafstation; träindustri.

O'Donnell [åudå'nl], Peadar, irländsk författare (f. 1896), från den gaelisktalande västkusten, slöt sig till Labourrörelsen, sårades i upproret 1921 och satt fängslad 1927. Han har skrivit romanerna »Storm» (1925), »Islanders» (1928), »Adrigoole» (1929), »The knife» (1930), »Gates flew open» (1932) och »On the edge of the stream» (1934) samt dramat »Wrack» (1933). O. skildrar företrädesvis folket i Donegal, med dramatisk kraft och intim inlevnad. R-n B.

***Odontologisk Tidskrift.** Sedan 1932 är tandläkaren A. Billgren red.

O'Duffy [ådo'fi, eng. uttal ǡuda'fi], E o i n, irländsk general (f. 1892), tjänade i Irish republican army från 1917 och blev efter fristatens bildande chef för medborgarvärnet (*civic guard*) men avskedades febr. 1933 av De Valera. I spetsen för en fascistisk organisation, »blåskjortorna», som han grundlat och som flera gånger upplöstes och på nytt uppstod under nya namn, förde han 1933—35 en energisk oppositionskampanj mot De Valera, till en början i samarbete med Cosgrave, som ingick i det 1933 grundade *United Ireland party*, som fick O. till chef. Sept. 1934 inträffade emellertid en schism inom partiet, varefter O. försökt sig på nya nationella sammanslutningar, åsyftande ett fritt och oberoende, kristet och korporativt Irland. L-ts.

Oehlkers [ö'lkərs], F r i e d r i c h, tysk botanist och ärftlighetsforskare (f. 1890), prof. i Darmstadt 1925, i Tübingen 1928 och sedan 1932 i Freiburg im Breisgau. O. har framgångsrikt arbetat med *Oenothera*-korsningar och — även i samarbete med R. E. Cleland (se d. o., suppl.) — utrett deras cytologi. Sedan 1932 har han årl. skrivit värdefulla översikter över framstegen inom botanisk ärftlighetsforskning och utvecklingsfysiologi (i Fortschritte der Botanik). K. V. O. D-n.

Œil de perdrix [ö'j də pärdri'], fr., namn på blekröda franska viner.

***Oenothera,** se även A r t b i l d n i n g, sp. 272, B a s t a r d, C y t o l o g i, sp. 911, och R e n n e r, O., alla i suppl.

Oesch [öʃ], L e n n a r t, finländsk militär (f. 1892). Anslöt sig till 27:e jägarbataljonen i Tyskland 1915, deltog i Finlands frihetskrig 1918 samt var 1920—23 chef för Viborgs reg:te och 1926—29 chef för krigshögskolan. O. blev 1929 chef för 1:a divisionen, 1930 generalmajor och generalstabschef samt 1936 generallöjtnant. Under Mäntsälärevolten i mars 1932 var han biträdande inrikesminister. H. E. P.

Oesterley [i'stəli], W i l l i a m W. O. E., engelsk teolog (f. 1866), kyrkoherde i S:t Mary, Aldermary, prebendarie vid S:t Paul's cathedral, prof. emeritus vid King's college i hebreiska och G. T:s exegetik. O. har utgivit en mängd arbeten om G. T:s religion och senare judendom samt berört dennas förhållande till såväl egyptisk religion som kristen liturgi. S. Lqt.

Oesterreich [ö'stəraiķ], T r a u g o t t K o n s t a n t i n, tysk filosof och psykolog (f. 1880), prof. i Tübingen 1917. Skr.: »Die Phänomenologie des Ich in ihren Grundproblemen» (1910), »Die religiöse Erfahrung als philosophisches Problem» (1915), »Einführung in die Religionspsychologie» (1917), »Das Weltbild der Gegenwart» (1920), »Der Okkultismus im modernen Weltbild» (1921; 3:e, utökade uppl. 1923), »Die Besessenheit» (1921) m. fl. O:s allmänna filosofiska ståndpunkt är nära besläktad med Drieschs (se d. o. och V i t a l i s m). Han har särskilt behandlat metafysiska, psykologiska och religionspsykologiska frågor. De parapsykologiska fenomenen (se P a r a p s y k o l o g i), vilkas realitet han anser bevisad, tillmäter han stor vikt för behandlandet av olika filosofiska problem. O. har utgivit bd 4 och 5 av 12:e uppl. av Ueberwegs »Grundriss der Geschichte der Philosophie» (1923—28). G. O-a.

Oestron [e'st...], det 1935 internationellt antagna namnet för det brunstframkallande kvinnliga könshormonet, tidigare kallat follikulin (se d. o. och H a v a n d e s k a p, båda i suppl.), theelin etc. Jfr även S e x u a l h o r m o n e r, suppl.

Oe'strus, lat., åtrå, se S e x u a l c y k e l, suppl.

O'Faoláin [ăfe'läin], S e á n, irländsk författare (f. 1900), gjorde en uppmärksammad och framgångsrik debut med »Midsummer-night madness» (1932), berättelser från inbördeskriget på Irland, och har sedan skrivit »A nest of simple folk» (1933), »There's a birdie in the cage» (1935), »A born genius» (1936), »Bird alone» (s. å.) m. m. Kraftfull och originell, har O. särskilt lyckats som novellist. R-n B.

Offaly [ă'fəli], se K i n g's c o u n t y.

Offentliga handlingar, se A l l m ä n n a h a n d l i n g a r, suppl.

Offer, en av statens fasta försöksgårdar (jfr J o r d b r u k e t s f ö r s ö k s v ä s e n, suppl.), i Ångermanälvens dalgång (omkr. 2.5 mil ö. om Sollefteå), Västernorrlands län, upprättad 1931. Gården ägdes förut av Bjorkå a.-b., som ställde viss jord och vissa byggnader kostnadsfritt till statens förfogande, varefter 1930 års riksdag beviljade medel till försöksgårdens upprättande. O., som ställdes under Centralanstaltens för försöksväsendet på jordbruksområdet förvaltning, omfattade urspr. 75.7 har (därav 51.5 har åker), men utvidgades genom riksdagsbeslut 1936 med 110 har skogsmark för gårdens husbehov. Åkerjorden (matjord, bestående av mullrik mjälättlera och alv av mjällera, nedåt övergående i mellanlera) är typisk för de norrländska älvdalarnas nedre delar. En ny institutionsbyggnad uppfördes 1935. Försöksuppgifterna äro främst knutna till vallodlingen. G. Rbg.

***Offerdal.** En del inv. i Hotagens lappförsamling äro mantalsskrivna i O.

Offerfynd, arkeologisk term för ett eller flera föremål, som nedlagts i jorden eller på annat vis bringats som offer åt gudamakter eller döda (se V o t i v f y n d). H. An.

Office international Nansen pour les réfugiés [åfi's ătärnasiåna'l năsä'n por lä refyȝie'], se I n t e r n a t i o n e l l a N a n s e n b y r å n

Statens försöksgård Offer.

för flyktingar och Nansenpass, båda i suppl.

***Officer.** Vid armén är enl. 1936 års försvarsordning officersaspiranternas utbildning ökad med omkr. fem mån., huvudsakl. för truppföringsövningar vid trupp, som ställts till Krigsskolans förfogande under fjärde utbildningsåret. Officersexamen, som tidigare avlades i april fjärde året, äger numera rum i aug. s. å. Reservofficersaspiranternas utbildning skall utom normallinjen även omfatta en sommarlinje. Den senare fördelas på fyra år med utbildningen förlagd till i huvudsak perioden maj—sept. För kommendering av underbefäl och underofficerare ur artilleriet och ingenjörtrupperna till Krigsskolans reservofficerskurser fordras numera vid Arméns underofficersskola avlagd begränsad studentexamen i matematik.

Den fortsatta officersutbildningen av personal på aktiv stat äger rum dels vid centrala utbildningsanstalter och utbildningskurser (Skjutskolan för infanteriet och kavalleriet, Ridskolan, Artilleriets skjutskola, Artilleri- och ingenjörhögskolan samt Krigshögskolan) samt vid särskilda utbildningskurser (t. ex. signal-, pioniär- och vapenofficerskurser). Även för reservofficerare anordnas särskilda utbildningskurser. C. A. E.

För flygvapnet skola enl. 1936 års försvarsordning o. och reservofficer utbildas vid Flygkrigsskolan (Ljungbyhed), under första året vid en där organiserad flygskola och därefter vid kadettskolan. Under andra utbildningsåret äger därjämte specialflygutbildning rum vid jakt-, spanings- och bombflygförband. Den sammanlagda utbildningstiden är för officersaspiranterna omkr. 34 mån. och för reservofficersaspiranterna omkr. 20 utbildningsmånader, fördelade över en tid av omkr. 34 mån. Efter genomgången utbildning är reservofficer tjänstgöringsskyldig 45 dagar vartannat år. Till officersaspiranter (reservofficersaspiranter) antas ynglingar, som avlagt härför föreskriven examen samt godkänts vid för flygtjänst föreskriven läkarundersökning. Till officersaspirant kan även efter ansökan kommenderas underbefäl vid flygvapnet, som efter godkänd underofficersskolexamen avlagt begränsad studentexamen. O. vid flygvapnet bibringas fortsatt teoretisk utbildning vid Flygkrigshögskolan, vilken avses att organiseras fr. o. m. budgetåret 1939—40. Ö-g

Officersförbundet, Svenska, se Svenska officersförbundet.

***Offsettryck.** För det litografiska o. ha speciella, från den tidigare fotolitografien avvikande reproduktionsmetoder utarbetats. Negativkopieringen på äggviteskikt har i stor utsträckning ersatts med positivkopiering på bikromathaltigt lim eller gummi arabicum, ofta i förening med djupläggning av bilden i tryckplåten (»djupoffset»). Vissa kopieringsmetoder (pax, alku) avse att skaffa olika metaller eller metallegeringar som bärare av bilden och som underlag för de färgbortstötande ytorna däromkring. Genom att behandla de senare med kvicksilverpreparat har man sökt erhålla ett amalgamskikt, som skall ersätta den vanliga hygroskopiska hinnan och onödiggöra vattentillförseln under tryckningen (pantone m. fl.). I ett amerikanskt förfarande (aquatone) användes som tryckplåtar metall, överdragen med ett om ljustryckspl\u00e5ten erinrande gelatinskikt, vilket möjliggör tryckning av bilder, reproducerade i mycket fint raster (400 linjer per tum). O. P-n.

O'Flaherty [ɑ̄ufleiʹəti], **Liam,** irländsk författare (f. 1897), deltog i världskriget på Englands sida, for världen runt och samlade intryck (»Two years», 1930), har skrivit romaner (»The informer», 1925, »Angivaren», 1930; »Mr Gilhooley», 1926; »The assassin», 1928; »Skerrett», 1932, m. fl.) och ett tiotal novellsamlingar (»Spring sowing», 1924, »The mountain tavern», 1929, m. fl.), »Hollywood cemetery» (1935) m. m. O. är en intensiv subjektiv naturalist, som gärna skildrar abnorma själstillstånd och våldsam politisk fanatism (O. är socialist). 1931 kom »I went to Russia». R-n B.

***Oftedal, L.** (f. 1877), dog 1932.

Ofullkomnade äktenskap, se Äktenskap, sp. 1368.

Ofullständiga jordbruk, sådana jordbruk, som icke ge brukaren full utkomst. Till jordbruk, som äro ofullständiga på grund av ringa areal åker el. kultiverad betesmark el. på grund av att jorden är stenbunden eller består av mineralfattig myrjord, lämnas statsbidrag för nyodling, stenröjning, jordkörning

och betesförbättring, om jordbrukets areal icke överstiger 10 har. Bidrag sökas hos hushållningssällskapet (se Sv. Författningssaml., 498, 1934). Y.

Ofullständigt kända svampar, dets. som *Fungi imperfecti* (se d. o.).

Ogasawarajima [-ωaradʒima], se Bonin-öarna.

Ogden [å'gdən], C. K., engelsk psykolog och språkman (f. 1889). Efter studier i Cambridge ägnade sig O. åt försök att förenkla språkundervisningen vid skolorna och begränsa ordförrådet till ett oumbärligt minimum. Han utformade 1923—27 principerna för basic english (se d. o., suppl.), vilka han framlade i sin tidskrift Psyche 1928. O. har sedermera verkat för utbredningen av basic och utgivit en mängd skrifter om och på detta språk, bl. a. »Basic english» (1930; 6:e uppl. 1937) och »The ABC of basic english» (1932; »Lärobok i basic», 1935). H. M-r.

Ogmore and Garw [å'gmår ənd ga'ro], stad i Glamorganshire, s. Wales, 25 km ö. om Swansea; 26,979 inv. (1931). Stora stenkolsgruvor.

OGPU, se Ryssland, sp. 1331 och suppl., sp. 660.

***Ohio.** 1930 funnos 649,220 utlandsfödda (9,8 %), därav 7,390 födda i Sverige, 70.452 i Storbritannien och Nordirland, 95,697 i Tyskland, 71,496 i Italien, 68,738 i Tjeckoslovakien och 64,493 i Polen. 309,304 negrer funnos (4,7 %), utvisande en ökning av 66 % 1920—30. 67,8 % av befolkningen bodde i städer. 1933 funnos 8,101 industriella anläggningar med 472,699 anställda och ett tillv.-värde av 2,4 mill. doll. H. N-n.

Ohio state university [ǡuhai'ǡu stei't jōnivə'siti], ett av U. S. A:s största univ., i Columbus, Ohio. Grundades 1870 och organiserades 1878 som univ.; omfattar 11 colleges och hade 15,056 stud. 1936.

***Ohligs** införlivades 1929 med Solingen.

***Ohlin**, B., är sedan 1934 ordf. i Folkpartiets ungdomsförbund. Han har ytterligare utgivit bl. a. »Interregional and international trade» (1933), »Utrikeshandel och handelspolitik» (1934) och »Fri eller dirigerad ekonomi» (1936).

***Ohlson**, sir E., dog 1934.

***Ohlsson**, A. E., är stiftare av samt numera även ordf. i styrelsen för Skogssällskapet, vars verksamhet O. tryggat genom stora donationer. O. erhöll 1936 en festskrift.

Ohlsson, Håkan Theodor, boktryckare, matrikelutgivare (f. 1871 7/9). Äger och leder boktryckeri i Lund sedan 1895, grundade Svenska prästerskapets understödsförening 1911 samt var led. av kyrkomötet 1934 och 1936. Förutom på det ekonomiskt organisatoriska området inom kyrkan har O. gjort en betydelsefull insats genom utgivandet av »Biografisk matrikel öfver svenska kyrkans prästerskap» (1902, 1914, 1934) samt Statistisk Matrikel öfver Svenska Kyrkans Prästerskap (13 årg., 1899 ff.). Hg Pl.

Ohmmeter [åm-], elektriskt mätinstrument för direkt avläsning av motstånd.

Ohre [å'hrzä], se Eger, flod.

***Ohrt**, F. Chr. P., har senare utgivit bl. a. »Gamle tiders Finland» (1932).

Oïdier, förökningsceller — ett slags konidier (se d. o.) — hos vissa svampar, t. ex. *Oidium* (se d. o.) och *Monilia* (se Fruktmögel); o. bildas på så sätt, att spetsen av en hyf genom simultan tvärdelning sönderfaller i en rad sporliknande celler, som vanl. under en längre tid äro kedjeformigt förenade (oidiekedjor). I-m.

Oi'dipuskomplexen, av S. Freud införd beteckning för hos en gosse uppträdande incestbetonad kärleksinställning till modern och därmed förbunden rivalinställning mot fadern. Termen anspelar på den forngrekiska myten om Oidipus (se d. o.). Motsv. inställning hos flickor kallas inversa o. eller, med anspelning på myten om Elektra, Elektrakomplex. Enl. psykoanalytikerna kunna dessa komplex, om de förträngas till det undermedvetna, hos de vuxna förorsaka neuroser. B. stm.

Oita [åita], stad på ö. kusten av Kyushu, Japan; 61,731 inv. (1935). Huvudstad i ett liknämnt ken (6,334 km², 980,452 inv.). Exporthamn för mattor, ris och fisk.

***Ojetti**, U., framträder nu främst som konsthistoriker med arbeten som »Atlante di storia dell'arte italiana» (2 bd, 1925—34; tills. m. L. Dami), »Tintoretto, Canova, Fattori» (1928), »Paolo Veronese» (s. å.) etc. Men han är även produktiv som litteraturkritiker, t. ex. »Scrittori che si confessano» (1925), och som originell och elegant essaist: »Cose viste» (6 bd, 1923—34), »Bello e brutto» (1930) och »Sessanta» (1937). O. är medlem av Accademia d'Italia. G. B-h.

Ojmekon [åjmekå'n], Ojmjakon, liten ort i Jakutrepubliken, n. ö. Sibirien, vid övre Indigirka; meteor. station. Enl. en observationsserie 1929—30 är minimitemp. för vintermånaderna 3°—9° lägre än i Verchojansk och motsv. maximitemp. 5°—17° lägre, varför man är böjd att söka n. halvklotets köldpol vid O.

Ojrätområdet, ry. *Ojrotskaja avtonomnaja oblast*, autonomt område inom Västsibiriska området, Sovjetryssland, omfattar delar av Altai och dess utlöpare samt genomflytes av källfloder till Ob; 93,070 km², 121.700 inv. (1934). Huvudstad: Ojrot-Tura (f. d. Ulala; 11,700 inv.). Av befolkningen beräknas 43,8 % vara ojrater, d. v. s. dsungarer (en kalmuckisk folkstam), och 53,8 % ryssar.

O. K. [ǡu' kei'], nordamerikanskt uttryck, som ersatt all right: bra!, klart!, uträttat! o. s. v. Etymologien är omtvistad.

Okada [åk-], Keisuke, japansk amiral, politiker (f. 1868), var marinminister 1927—29 och 1932—33 och bildade i juli 1934 en ministär, mot vilken en militärrevolt gjordes febr. 1936 (se Japan, suppl., sp. 840). O.

undkom med livet, ehuru han först angavs vara mördad. L-ts.

Okazaki [åka-], stad på Hondo, Japan, 35 km s. ö. om Nagoya; 77,195 inv. (1935). Betydande bomullsindustri.

O'Kelly [å̄uke'li], irl. O'C e a l l a i g h, S e á n T h o m a s, irländsk politiker (f. 1883), var generalsekr. i *Gaelic league* 1915—20, deltog i bildandet av Irländska fristaten, blev led. av *Dail Eireann* 1918 och var dess förste talman 1919—21. O. sändes till fredskonferensen i Paris 1919 för att söka utverka Irlands självständighet och har varit en av De Valeras närmaste medarb., bl. a. inom *Fianna fail*-partiet. Han är sedan mars 1932 vicepresident i Irländska fristatens exekutivråd samt inrikes- och hälsovårdsminister. L-ts.

***Okkonen,** O., har ytterligare utgivit (på fi.) monogr. över V. Aaltonen (1926), J. Rissanen (1927) och Rafael (1933) samt ett arbete om A. Gallén-Kallelas Kalevalakonst (1935). Han har även publicerat översikten »L'art finlandais» (1932). H. E. P.

***Oklahoma.** 1930 funnos 30,558 utlandsfödda (1,3 %), därav 835 svenskar, och 172,198 negrer (7,2 %). Indianerna innehade 1930 omkr. 80,000 km² jord, värderad till 320 mill. doll., som delvis utgjordes av goda oljefält och lämnade en inkomst av 39,8 mill. doll., till större delen royalty på mineraloljor. Mineralproduktionen hade 1934 ett värde av 273 mill. doll. (den femte bland staterna i U. S. A.), därav främst petroleum (största producent näst efter Texas och Kalifornien), zink (ledande i U. S. A.) och naturgas (näst Kalifornien viktigast). H. N-n.

O'kra, se K a t t o s t v ä x t e r.

Oksala [å'k-], A r v i, finländsk politiker (f. 1891), diplomingenjör 1914 och flottningschef i Karelen 1923. O. blev riksdagsman 1930 och var 1932—37 försvarsminister, först i Kivimäkis och sedan i Kallios regering. H. E. P.

Oktänvärde, ett i förgasarmotorer nyttjat bränsles egenskap att tillåta ett större eller mindre kompressionsförhållande (se F ö r b r ä n n i n g s m a s k i n, suppl., sp. 331). Bestämning av ett bränsles o. sker genom jämförelse med en blandning av n-heptan och iso-oktan, av vilka det förstnämnda kolvätet har oktanvärdet 0, det sistnämnda 100. Bestämningen sker i en noga definierad provmotor och anger den i procent angivna iso-oktan, vilken i blandning med n-heptan har samma egenskaper med hänsyn till kompressionsförhållandet som det undersökta bränslet. Ju högre o. är, dess större kompressionsförhållande kan tillåtas. Populärt uttryckt, utgör o. bränslets knackningshållfasthet. Jfr M o t o r b r ä n s l e n, suppl., sp. 190. N. G-n.

Oktōd, radiorör med åtta elektroder (katod, sex galler och anod). Nyttjas i superheterodyner (se R a d i o t e k n i k, sp. 411).

Okända borgenärer. Om kallelse på o. se Å r s s t ä m n i n g.

Oland [å̄u'lənd], W a r n e r, svensk-amerikansk filmskådespelare (f. 1880 i Umeå). O. kom vid 16 års ålder till U. S. A., där han debuterade som operasångare. Han fick emellertid filmengagemang och specialiserade sig på bovroller. I sina ljudfilmer har han däremot skapat en omtalad filmgestalt av Charlie Chan, Earl Derr Biggers' (se d. o., suppl.) kinesdetektiv — »Charlie Chan i London», »Charlie Chan i Paris», »Charlie Chan i Egypten», »Charlie Chan i Shanghai», »Charlie Chan på Olympiaden» m. fl. R. A-g.

***Olaus Magnus.** Litt.: »Briefe von Johannes und Olaus Magnus», utg. av G. Buschbell (Hist. Handl., 28: 3, 1932); H. Lidell, »Om O. M. och hans källor» (i Lychnos 1936).

***Olaus Petri.** Ny litt.: Hj. Holmquist, »Reformationstidevarvet» (1933; »Svenska kyrkans historia», III: 1, med litt.-anv. i III: 2, s. 323 ff.); J. Palmér, »Undersökningar i O:s språk» (i Lunds Univ:s Årsskr. 1934); A. Adell, »Nya testamentet på svenska 1526» (1936). Om O:s krönika jfr L. Sjödin i Hist. Tidskr. 1933.

***Olaus-Petristiftelsen.** O:s inspektorer ha varit N. Söderblom, T. Andræ och A. Runestam (sedan 1937). Inspektor är ordf. för en nämnd, vilken utser föredragshållarna; nämndens övriga led. äro univ:s rektor och en representant ur studentkåren. — Litt.: Emilia Fogelklou-Norlind, »Från Olaus-Petristiftelsens grundläggning och tidigare arbetsliv» (i »Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor», XII, 1931). G. L.

***Olav,** kronprins, blev 1936 överste i armén och kommendör i marinen. O. och kronprinsessan Märta ha ytterligare dottern A s t r i d (f. 1932 12/2) och sonen arvprinsen H a r a l d (f. 1937 21/2). W-t K.

***Olav Engelbrektssön.** J. A. Seip utgav 1936 »Olav Engelbriktssons rekneskapsböker 1532—1538».

Olbracht [å'lbrakt], I v a n, pseud. för K a m i l Z e m a n, tjeckisk författare (f. 1882). O. debuterade 1913 med novellsamlingen »O zlých samotářích» (Om onda enstöringar; novellen »Rackaren och hunden» finns i sv. övers. i »Nya tjeckiska noveller», 1927). Senare har O. i flera arbeten, t. ex. romanerna »Podivné přátelství herce Jesenia» (Skådespelaren Jesenius' sällsamma vänskap; 1919) och »Anna Proletářka» (1928; »Proletären Anna», 1932), kämpat för kommunistiska ideal. I sin nyaste produktion: »Nikola Šuhaj loupežník» (Rövaren Nikola Šuhaj; 1933; da. övers. 1934), ett märkligt folkepos, reportaget

»Hory a století» (Berg och århundraden; 1935) och »Gālŭt v údolí» (Gālūt i dalen; 1937), tre berättelser om judar, har han specialiserat sig på Karpatorutenien. C. T-t.

Oldbury [å̄u'ldbəri], stad i Worcestershire, v. England, i Birminghams industriområde, 9 km v. n. v. om Birmingham; 35,918 inv. (1931). Stenkolsgruvor, järnverk, tillv. av spik, verktyg, kemikalier m. m.

Olden [å'ldən], F a n n y, se M o r a n - O l d e n, F.

***Oldenburg.** Fristaten, numera off. L a n d O., hade 573,853 inv. 1933. Författningen har satts ur kraft, och O. styres nu av en ståthållare, gemensam för O. och Bremen. Landsdelarna Lübeck och Birkenfeld införlivades 1937 med Preussen, varemot Wilhelmshaven överflyttades till O.

***Oldenburg,** släkt. E. O. avgick 1933 som verkst. dir. för a.-b. Centraltryckeriet.

***Oldham,** J. H., är sedan 1921 sekr. i Internationella missionsrådet. Ledningen av International Review of Missions, som han tillträdde 1912, lämnade han 1927.

***Old red sandstone** känner man nu utom från Storbritannien från bl. a. Podolien, baltiska staterna och n. v. Ryssland, v. Norge, Spetsbergen, n. delen av Östgrönland, ö. Nordamerika, Australien och Antarktis. Fossilinnehållet i dessa avlagringar, mest ryggradsdjur (dessutom växter och eurypterider), är av stort paleontologiskt intresse och har även på senare tid möjliggjort en noggrannare stratigrafisk indelning av den kontinentala devonen och en korrelering av denna indelning med den normala marina lagerföljden. De äldsta avlagringarna av old redtyp (downtonian) ligga vid gränsen mellan gotlandium (se d. o., suppl.) och devon. Dessa och de underdevoniska old redavlagringarna kännetecknas av rikedom på ostrakodermer (se d. o., suppl.). De äldsta väl kända hajartade typerna (akanthaspider) och choanaterna (se F i s k a r och R y g g r a d s d j u r, båda i suppl.) uppträda i underdevonisk old red. I mellandevonisk och överdevonisk o. äro pansarhajarna och crossopterygierna (se C r o s s o p t e r y g i i) synnerligen vanliga, och de olika stratigrafiska avdelningarna karakteriseras främst av olika pansarhajsläkten. I mellandevonisk o. framträda också aktinopterygierna (se F i s k a r, suppl.), och i överdevonisk o. (på Östgrönland) finnas de äldsta kända fyrfotadjuren (se S t e g o c e f a l e r, suppl.). G. S.-Sgh.

Oldskriftselskabet, se N o r d i s k e o l d s k r i f t s e l s k a b e t.

Olekma [aljä'kma], biflod till L e n a (se d. o.).

Olenīdskiffer, se O l e n u s.

Olfaktomēter, apparat för bestämmande av luktorganets känslighet för olika luktämnen.

Olīn, C a r l - E r i k, finländsk journalist (f. 1902). Disputerade 1933 på avh. »Trävaruproduktion och trävaruhandel» och blev 1935 docent i företagsekonomi vid Åbo akad. O. blev handelsredaktör i Åbo Underrättelser 1928 och 1933 chefredaktör. H. E. P.

***Olin,** C. O., dog 1934 ²⁴/₉. Minnesteckning av H. Öhnell i Hygiea 1934 och A. Widstrand i Sv. Läkartidningen s. å.

***Olin,** G., avgick 1935 som hovrättsråd. Han har bl. a. publicerat »Den svenska strafflagsrevisionen» (i Sv. Juristtidning 1924) och »Några blad ur det svenska straffsystemets historia» (i »Minnesskrift ägnad 1734 års lag», II, 1934). A. M.

Olinda [-ī'ndə], se P e r n a m b u c o 2.

***Olivecrona,** släkt. G. W. D. O. blev 1935 överstelöjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren och erhöll s. å. avsked ur kåren; han är sedan 1915 chefsingenjör hos River conservancy commission for Kwantung province.

Olivecrona, A x e l H e r b e r t, läkare, universitetslärare (f. 1891 ¹¹/₇), sonson till S. R. D. K. O. Blev 1922 med. dr och 1924 docent i kirurgi samt 1935 prof. i neurokirurgi, allt vid Karol. inst. O:s vetenskapliga verksamhet berör företrädesvis peritonit och postoperativ ileus samt framför allt nervsystemets kirurgi, särskilt hjärntumörer. O. har förtjänsten att i Sverige ha infört och utbildat moderna metoder inom hjärnkirurgien. L-d.

Olivecrona, K n u t H a n s K a r l, rättslärd (f. 1897 ²⁵/₁₀), bror till A. H. O. Blev jur. dr i Uppsala 1928, docent i civilrätt och romersk rätt där s. å. och prof. i processrätt i Lund 1933. O., som i sitt vetenskapliga arbete anslutit sig till de av A. Hägerström och A. V. Lundstedt utvecklade rättsfilosofiska grundtankarna, har publicerat bl. a. »Studier över begreppet juridisk person i romersk och modern rätt» (1928; akad. avh.), »Bevisskyldigheten och den materiella rätten» (1930), »Förfarandet vid exekutiv försäljning av fast egendom» (1933) och »Föreläsningar över inteckningsförordningen» (1934). A. M.

Olivē'ra Salazar [-za'r], A. de, se S a l a z a r, A. d e O., suppl.

Oliver [å'livə], E d n a M a y, nordamerikansk filmskådespelerska. O. var en populär komediaktris på New Yorkscenerna, när hon 1929 debuterade vid filmen. Hon har medverkat bl. a. i »David Copperfield», »Romeo och Julia» och »Fröken Sherlock Holmes». R. A-g.

Oljefilm, det tunna oljeskikt, som uppstår mellan lagerytorna vid smörjning (se d. o.).

***Oljefält.** Världsproduktionen av bergolja, som 1929 med 211 mill. ton hade nått ett maximum, minskades under krisåren och gick 1932 ned till 180 mill. ton. Sedan har produktionen nått nytt rekord: 1936 omkr. 246 mill. ton. Den fördelade sig på följ. sätt:

	mill. ton		mill. ton
U. S. A.	149,6	Trinidad	1,8
Ryssland	27,0	Britt. Indien	1,4
Venezuela	22,8	Sarawak	0,7
Rumänien	8,7	Polen	0,5
Iran (Persien)	8,3	Bahreinöarna	0,5
Nederl. Indien	6,4	Tyskland	0,4
Mexiko	6,1	Japan (inkl. Formosa)	0,3
Irak	4,0	Ecuador	0,3
Colombia	2,6	Kanada	0,2
Peru	2,3	Egypten	0,2
Argentina	2,2	övriga länder	0,2
		Summa	246,2

Utom Sarawak och Polen ha alla länder (sedan 1935) ökat sin årsproduktion, så t. ex. U. S. A. med 10,8 %. Detta lands andel i världsproduktionen utgör numera 60,6 %. Alldeles särskilt ha länderna kring Persiska viken börjat draga till sig intresset inom oljeindustrien under de senaste åren. Så har t. ex. produktionen stegrats avsevärt i Irak och på Bahreinöarna, där produktionen först började 1933. Se även Petroleum, suppl. O. M.

***Oljekakor.** Kraftfoderskatt (se d. o., suppl.) utgår nu (aug. 1937) med 4 öre per kg (dock med 2 öre för linfrökakor och linfrömjöl). Jfr även Prisregleringsfond, suppl.

***Oljelund,** L. I., har vidare utgivit »Krönt och okrönt» (1932), »Gubbar jag mött» (1934), romanen »Afrodite går förbi» (1935), »Offentligt område» (1936) och »Eros i förhör» (s. å.).

***Oljemotor,** även beteckning för hydraulisk motor med olja som drivmedium. — Om råoljemotorer se även Förbränningsmaskin, suppl.

Oljerening. Om rening av smörjoljor se Smörjoljerening.

***Oljeströmbrytare,** se även Elektrisk strömbrytare, suppl.

Oljetransformātor, se Elektrisk transformator, även i suppl.

***Ollén,** N. P., avgick på nyåret 1937 som huvudred. för Svenska Morgonbladet. Brodern J. M. O. avgick samtidigt som 2:e red. — Deras bror David Laurentius O. (f. 1891 29/4), tidigare red. för Värmlands-Posten, anställd i Svenska Morgonbladet sedan 1921, är sedan 1937 dess huvudred. — De föreg:s bror Johannes Olof O. (f. 1887 11/3) blev 1914 redaktionssekr. i Svenska Morgonbladet och 1937 dess 2:e red.

Ollerup gymnastikhöjskole, gymnastikfolkhögskola på ön Fyn i Danmark, gr. och ledd av N. Bukh (se d. o., suppl.), som också äger institutionen. O. togs i bruk 1920 och har egen idrottsplats (invigd 1923), simhall (1926), idrottshall med tillhörande friluftssimstadion (1933) m. fl. anläggningar (till stora delar uppförda av elever). Undervisningen omfattar en 5 mån. kurs för män och en 3 mån. sommarkurs för kvinnor (i båda ingår även vanlig folkhögskoleundervisning). Till 1937 ha vid O. utbildats omkr. 7,000 gymnastikledare. A. S-n.

Ollestad, Skara stifts arbetshem, s. om Herrljunga, har till uppgift att mottaga samt genom ordnat arbete och kristligt hemliv söka fostrande påverka lösdrivare, frigivna fångar o. a., som råkat på villovägar (även övervakning av villkorligt dömda o. dyl.). V. A-t.

***Olof,** Sankt, och Sankt Per. Sigtuna, S:t Olofs och S:t Pers församlingar bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

***Olofsson,** J., i Digernäs, tillhörde A. K. t. o. m. 1936. Han var led. av statsutskottet till 1932 och suppleant däri 1933—36. Till 1934 var han led. av Frisinnade folkpartiets förtroenderåd.

***Olofström.** Svenska stålpressnings-a.-b. Olofström, som har aktiekap. 1,5 mill. kr., tillverkar även diskbänksbeklädnader av rostbeständig stålplåt, vattenvärmare och tvättapparater.

Olovligt brukande (lat. *fu'rtum ūsus*) av annans lösa egendom bestraffas enl. strafflagen kap. 22 § 12. Brottet, som är hänförligt till förmögenhetsbrotten, består i en äganderättskränkning, som emellertid endast hänför sig till sakens användning och alltså icke innebär eller åsyftar tillägnelse av saken eller dess värde. Straffet var urspr. mycket lindrigt men har senare skärpts, närmast för att bekämpa de s. k. billånen, senast genom lag 25 april 1930. Om brukaren tidigare haft saken i sin (lovliga) besittning, t. ex. såsom pant eller till förvaring, är straffet dagsböter; i annat fall, då han alltså tagit saken, kan det stiga till fängelse eller straffarbete i högst ett år. O. må i allm. ej åtalas av annan än målsägande men ligger under allmänt åtal, då fråga är om brukande av fortskaffningsmedel i förening med kränkning av besittningen därtill (kap. 22 § 24). R. B-l.

***Olrik,** A. 1935 utgåvo A. Bjerrum och Inger M. Boberg O:s samling »Nordens trylleviser».

***Olrik,** E. G., dog 1934. Han avgick 1931 ur Höjesteret.

Olschki [å'l-], Leonard(o), italiensk-tysk romanist (f. 1885), prof. i Heidelberg 1923—33, i Rom sedan 1932. O. har skrivit bl. a.: »Paris nach den altfranzösischen nationalen Epen» (1913), »Der ideale Mittelpunkt Frankreichs im Mittelalter» (s. å.), »Geschichte der neusprachlichen wissenschaftlichen Literatur» (3 bd, 1919—27) och »Die romanischen Literaturen des Mittelalters» (1928; i »Handbuch der Literaturwissenschaft»). A. Lbd.

Olsen, Albert Georg, dansk historiker (f. 1890), var 1922—30 medarb. i Social-Demokraten, blev 1930 docent i historia vid Aarhus univ., 1934 prof. där och 1936 vid Köpenhamns univ. O. har bl. a. utgivit »Studier over den danske finanslov 1850—64» (1930; gradualavh.) och »Danmark-Norge i det 18. aarhundrede» (1936) samt behandlat Danmarks ekonomiska historia 1536—1840 i »Dänische Wirtschaftsgeschichte» (1933; utg. av Axel Nielsen m. fl.). Han är medutgivare av Gyldendals världshistoria. P. E-t.

Olsen, Carsten Erik, dansk botanist (f. 1891), fil. dr 1921, assistent vid Carlsberglaboratoriet 1919. O. har i synnerhet ägnat

sig åt ekologiska och växtgeografiska undersökningar. Mest kända äro hans studier över väteionkoncentrationens betydelse för växternas utveckling och lokala fördelning. N. Jn.

***Olsen,** F. J. J., dog 1934. I manuskript föreligger »Den danske postetat 1624—1927».

Olson, Erik Wilhelm, tidningsman, författare (f. 1891 $^{27}/_{6}$). O. var 1911—22 anställd i olika landsortstidningar, bl. a. som red. och utgivare av Jämtlandsposten 1920—22, och är sedan 1922 medarb. i Svenska Dagbladet, där han är kåsör, film- och radiorecensent samt även medverkar som teater- och litteraturanmälare (pseud.: Eveo och von Oben). Han har med framgång varit verksam även som skönlitterär författare och utgivit romanen »Jan Petris gulaschår» (1918), historietterna och kåserierna »Blad för vinden» (1923) samt novellsamlingarna »Med lyckligt slut» (1925), »I morgon» (1926), »Black Bottom» (1930) och »Otur i kärlek» (1935). Lqr.

***Olson,** E. W., har vidare gett ut bl. a. »The Augustana book concern — a history» (1934) och »The life of Olof Olsson» (1936).

Olson, Gustav Daniel, tonsättare (f. 1898 $^{7}/_{5}$). Har studerat för O. E. Olsson och G. Nordqvist samt avlade 1931 organist- och 1933 kantorsexamen vid Konservatoriet i Stockholm. O. verkar som organist och musiklärare i Uppsala. Av hans huvudsakl. till det kyrkomusikaliska området hörande alstring ha utgivits bl. a. sånger för blandad kör samt orgelverk, däribland koralvariationerna »Ande, full av nåde...» (1935) och »Tre koralpartitor» (1936; över sv. koraler). H. G-t.

***Olson,** H., dog 1935. Han avgick 1930 som överdomare vid municipaldomstolen i Chicago.

***Olson,** J. E., är sedan många år en av de bärande krafterna i Sv. akad:s ordboksredaktion. Han ger ut 2:a uppl. av E. Hellquists »Etymologisk ordbok» (1935 ff.). På hans 60-årsdag tillägnades honom en festskrift, »Bidrag till nordisk filologi tillägnad E. O. $^{9}/_{6}$ 1936». E-k N-n.

***Olsson,** A. V. M., utgav 1937 d. II av »Riddarholmskyrkan».

Olsson, Bror Hjalmar, biblioteksman och papyrusforskare (f. 1894 $^{6}/_{8}$), fil. dr i Uppsala 1925, andre bibliotekarie vid univ.-bibl. i Lund. 1933. O. har bl. a. utgivit »Papyrusbriefe aus der frühesten Römerzeit» (1925; akad. avh.), »De grekiska papyrusfynden i Egypten» (1929) och »Svenska kulturfonder» (1931; genom Längmanska fonden) samt översatt och bearbetat sir F. Kenyons »Bibeln. Historia, fynd och forskningar» (1936).

Olsson, Emil, kooperatör, kommunalman (f. 1883 $^{18}/_{12}$). O., som sedan 1912 är dir. i Kooperativa föreningen Solidar. Malmö, innehar flera förtroendeposter inom den kooperativa rörelsen (ordf. i Skånedistriktet av Kooperativa förbundet, medl. av förbundets förvaltningsråd). Han är även (sedan 1927) ordf. i Malmö stadsfullmäktige samt ordf. i Sydsvenska kraft-a.-b:s styrelse. H. S-e.

Olsson, Gunnar, skådespelare (f. 1904 $^{19}/_{9}$), anställd vid Dramatiska teatern 1930—31 och sedan 1935 (under mellantiden vid Gösta Ekmans och Per Lindbergs scener). O. har gjort sig särskilt gällande i roller, vilka kräva en markerad karakteristik. Verkningsfull är hans torra, någon gång frana humor. Bland hans roller märkas drängen i V. Mobergs »Hustrun», Ivar Petrovitj Alexandrov i Tolstojs »Det levande liket», Galg-Lasse i Pär Lagerkvists »Bödeln» och Burleigh i Schillers »Maria Stuart». O. W-n.

Olsson, Gustav Adolv, politiker (f. 1886 $^{15}/_{1}$), lärde först muraryrket, slog sig därefter på journalistiken och anställdes vid Arbetar-Bladet i Gävle. Sedan 1914 är O. ombudsman för Gävleborgs distrikt av socialdemokratiska arbetarpartiet. Sedan 1921 är han led. av A. K. och har framför allt intresserat sig för bevillningsfrågor och nykterhetslagstiftning. S. H.

***Olsson,** Hagar, har senare utgivit skådespelet »Det blåa undret» (1932), romanen »Chitambo» (1933) och essäsamlingen »Arbetare i natten» (1935).

***Olsson,** Hemming, dog 1936 $^{30}/_{6}$. Han erhöll avsked ur Väg- och vattenbyggnadskåren 1932 och var från 1930 kanalinspektör vid Väddö kanal.

***Olsson,** Henry, vart 1934 bibliotekarie vid Sv. akad:s Nobelbibl. O. har vidare skrivit bl. a. »Snoilskys tidigare sociala diktning» (i Samlaren 1931) och »Frödingsstudier» (ibid. 1935) samt »Carl Jonas Love Almquist till 1836» (1937).

Olsson, Hilda Gunilla, se Hed, Kerstin, suppl.

***Olsson,** N. L., har även utgivit »Solvännare. Dikter» (1935).

***Olsson,** O. (f. 1872), har även på senare år deltagit i utredningar, bl. a. om den högre lärarinneutbildningen, den statsfientliga propagandan och rundradion.

***Olsson,** O., i Kullenbergstorp, dog 1934 $^{17}/_{7}$. Han lämnade ledarskapet för Bondeförbundet efter 1933 års riksdag.

***Olsson,** O. N., i Broberg, dog 1933 $^{18}/_{12}$.

***Olsson,** Petter. — Chr. O. dog 1932 $^{8}/_{12}$.

***Olsson,** P. M., i Blädinge, lämnade A. K. efter 1936 års riksdag.

Olsson & Rosenlunds a.-b., Stockholm, gr. 1916 genom ombildning av en 1862 etabl. firma, driver snickerifabrik och tegelbruk i Hägersten inom Stockholms stad, sågverk och hyvleri vid Österledinge (Skederids socken) och Alby (Fresta socken), Stockholms län, sågverk, snickerifabrik, tegelbruk och kvarn vid Heby samt sågverk vid Kroksbo (Enåkers

Bild 1. Stockholms spårvägars förortsbuss på Ängbylinjen.

socken) och Skogsjö (Huddunge socken), samtliga i Västmanlands län. Aktiekap. 4,350,000 kr., omkr. 200 arb. E. Hlr.

***Olycksfallsförsäkring.** F. n. (1937) bedrives i Sverige frivillig direkt o. av 28 svenska bolag, därav 15 aktiebolag och 13 ömsesidiga bolag. Dessutom meddela 8 inhemska aktiebolag frivillig o. uteslutande i form av återförsäkring. Under 1935 uppgick för de förstnämnda 28 bolagen inkomsten av premier m. fl. avgifter till omkr. 11,165,000 kr. och det sammanlagda ersättningsbeloppet till omkr. 6,500,000 kr. (sjukersättningar dock häri inräknade). Antalet frivilliga, individuella o. utgjorde s. å. omkr. 237,500 och antalet frivilligt, kollektivt försäkrade pers. omkr. 522,000. A. M.

***Olympia.** W. Dörpfelds »Alt-Olympia» har utkommit (2 bd, 1935). Hans försök att tillskriva O. en hög ålder, långt upp i den förhistoriska tiden, har lett honom till en arkeologisk kronologi, som nästan enstämmigt avvisas. M. Pn N-n.

***Olympiska spelen.** Svenska 1:a—3:e pristagare:

Gren	Namn	Plats-siffra
Los Angeles 1932.		
Allmän idrott, trestegshopp	E. Svensson	2
Brottning, fri, fjädervikt	E. Karlsson	3
Lättvikt	G. Klarén	3
Mellanvikt	I. Johansson	1
Lätt tungvikt	T. Sjöstedt	2
Tungvikt	J. Richthoff	1
Brottning, grek.-rom., lättvikt	E. Malmberg	1
Weltervikt	I. Johansson	1
Mellanvikt	A. Cadier	3
Lätt tungvikt	R. Svensson	1
Tungvikt	C. Westergren	1
Modern femkamp	J. Oxenstierna	1
	Bo Lindman	2
Boxning, fjädervikt	A. Carlsson	3
Lättvikt	T. Ahlquist	2
Cykelåkning, landsväg, indiv.	B. Britz	3
D:o, lag	Sverige	3
Segling, 6-metersklassen	»Bissbi», T. Holm	1
Starbåtsklassen	»The Swedish Star», G. Aster	3
Skytte, miniatyrgevär, liggande	B. Rönnmark	1
Hästtävlingar, lag	Sverige	2
Fälttävl., enskild tävl.	C. von Rosen	3
Prishoppning, enskild tävl.	C. von Rosen	3
Konsttävlan, målning	D. Wallin	1

Gren	Namn	Plats-siffra
Lake Placid 1932.		
Skridskoåkning, konståkning, herrar	G. Grafström	2
Skidåkning, längdlöpning, 18 km	S. Utterström	1
	A. Wikström	2
Berlin 1936.		
Allmän idrott, löpning 5,000 m	H. Jonsson	3
Släggkastning	F. Warngård	3
Brottning, fri, fjädervikt	G. Jönsson	3
Weltervikt	T. Andersson	2
Lätt tungvikt	K. Fridell	1
Brottning, grek.-rom., bantamvikt	E. Svensson	2
Fjädervikt	E. Karlsson	3
Weltervikt	R. Svedberg	1
Mellanvikt	I. Johansson	1
Lätt tungvikt	A. Cadier	1
Tungvikt	J. Nyman	2
Boxning, lättvikt	E. Ågren	3
Fäktning, värja, lag	Sverige	2
Skytte, silhuettpistol	T. Ullman	3
Precisionspistol	T. Ullman	1
Hästtävlingar, prisridning, lag	Sverige	3
Segling, 6-metersklassen	»May Be», S. Salén	3
Starbåtsklassen	»Sunshine», A. Laurin	2
Kanotsport, tvåmans faltbåt	S. Johansson, E. Bladström	1
Tvåmans kanot	T. Fahlborg, H. Larsson	3
Garmisch-Partenkirchen 1936.		
Skridskoåkning, konståkning, damer	V.-A. Hultén	3
Skidåkning, längdlöpning, 18 km	E. Larsson	1
D:o, 50 km	E. Wiklund	1
	A. Wikström	2
	N. Englund	3
Stafett 4×10 km	Sverige	3
Backhoppning	S. Eriksson	2
Militära patrulltävlingen	Sverige	3

***Olynthos.** Utgrävningarna i O. ha energiskt fortsatts. Av resultaten är särskilt att nämna, att talrika hus utgrävts; stadsplanen är den då moderna med raka gator och fyrkantiga kvarter. Viktiga äro mosaikerna, de äldsta hittills funna, och konstfynd synas visa, att den hellenistiska konsten börjat tidigare, än man hittills menat. Ytterligare 3 bd av »Excavations at Olynthus», om mynt, terrakottaföremål, mosaiker, vaser och

lampor, ha utkommit (1931 och 1933). Preliminära meddelanden ha lämnats i American Journal of Archaeology. M. Pn N-n.

***Oman,** sir Ch., lämnade underhuset 1935.

***Omega.** *Ω* är förk. för ohm, MΩ för megohm; även beteckning för enheten för elektriskt motstånd, reaktans och impedans. Se Elektriska enheter, suppl.

Omlagring, *kem.*, se Optisk omlagring.

***Omnibus.** Man börjar numera alltmer utnyttja diesel- och hesselmanmotorer (se Förbränningsmaskin, suppl.) för omnibusdrift. På storstädernas intensivt utnyttjade omnibuslinjer införas allt större vagnar i syfte att förbättra driftekonomien genom att öka transportkapaciteten. De största o. i Sverige (sedan dec. 1936 i trafik på förortslinjen till Ängby i Stockholm) ha en total längd av 12 m, en bredd av 2,4 m och rymma 49 sittplatser (se bild 1 och 2). De i utlandet vanliga bussarna i två våningar ha av olika skäl, bl. a. det stränga vinterklimatet, ej vunnit insteg i Sverige. Om trolleybussen se d. o., suppl. I Sverige ökas o:s betydelse särskilt som transportmedel mellan städerna och omgivande landsbygd (se Omnibuslinjer, nedan), vilket föranleder allt flera städer att anlägga särskilda omnibusstationer med bagageinlämning, vänthall o. a. för passagerarna avsedda lokaler. Om o:s betydelse för den interna storstadstrafiken se Transportmedel, suppl. F. Br.

***Omnibuslinjer.** Antalet i Sverige koncessionerade o. hade 1936 stigit till 3,493 med en sammanlagd längd av 108,724 km, därav trafikerad linjelängd 107,747 km.

Postverkets diligenslinjer, som väsentligt omlagts och utökats, hade aug. 1937 en sammanlagd linjelängd av 4,057 km.

Genom öppnandet av nya linjer men företrädesvis genom 1935 och 1936 verkställda köp av enskilda linjer har S. J:s omnibuslinjenät, som i juli 1936 omfattade 258 km, utökats till 2,559 km (aug. 1937). Ett stort antal o. drives numera även av enskilda järnvägar (Trafikförvaltningen Göteborg—Dalarne—Gävle, Västergötland—Göteborgs järnvägar, Stockholm—Roslagens järnvägar m. fl.). Tidtabeller för samtliga postdiligenslinjer, S. J:s o. samt vissa enskilda o. finnas numera införda i Sveriges Kommunikationer. — Den icke officiella Sveriges A. & O. Kommunikationer: Busskommunikationerna, upptagande samtliga svenska o. i linjetrafik m. m., utges numera en gång om året. G. R-ll.

***Ompteda,** G. v., dog 1931. Av hans sista verk må nämnas självbiogr. »Sonntagskind» (1929), romanerna »Ich bin da» (s. å.), »Li von Dax» (1931) och »Die schöne Gräfin Cosel» (1932).

Omriktare, se Elektriska strömriktare, suppl., sp. 1162.

***Omröstning.** I svenska riksdagen infördes 1935 elektrisk voteringsmaskin (se d. o., även

Bild 2. Interiör av förortsbussen bild 1.

i suppl.), sedan året förut nödiga ändringar i de för kamrarna gällande reglementariska föreskrifterna (§ 11) beslutits. Skall omröstning enl. R. O ske öppet, sker den genom uppresning. Om talmannen finner tvekan kunna råda om o:s resultat eller någon av kammarens led. begär rösträkning, verkställes votering medelst omröstningsapparat eller, där denna ej kan begagnas, medelst namnupprop. — Omedelbart (utan föreg. uppresning) skall o. äga rum medelst omröstningsapparat, eller, där denna ej kan begagnas, medelst namnupprop, därest talmannen före o:s början så beslutar, samt vid gemensam votering. — Om vid den slutliga voteringen i visst ärende begäran om o. medelst omröstningsapparat eller i förekommande fall om namnupprop framställes av minst en tiondel av kammarens led., skall ock detta omröstningssätt omedelbart användas; i detta fall skall jämväl i det tryckta protokollet antecknas huru varje led. röstat. J. R. N.

***Omsk** hade 227.000 inv. 1934; flyghamn. O. är numera huvudstad i det 1934 bildade Omskområdet, bestående av f. d. Uralområdets n. och ö. delar samt mindre delar av Västsibiriska området; 1,529.170 km², 2,133,700 inv.

***Omsättningsskatt** å inhemskt vin infördes 1935 (se Bärvin, suppl.). Genom o. inflytande skattemedel redovisas under inkomsttiteln omsättnings- och utskankningsskatt å spritdrycker, som i statsverkspropositionen till 1937 års riksdag beräknas till 92 mill. kr. J. R. N.

Omvandlingsvärme, se Termokemi, sp. 144.

***Oncken,** H., som 1935 blev pensionerad, har ytterligare utgivit bl. a. den betydande undersökningen »Das deutsche Reich und die Vorgeschichte des Weltkrieges» (2 bd, 1933).

Ondra [å'n-], Anny, tysk-tjeckisk filmskådespelerska (f. 1908). Redan som åttaåring uppträdde O. på scenen och vid filmen två år senare. Hon har blivit populär i det uppsluppna lustspelet i såväl tysk, österrikisk, ungersk som tjeckisk filmproduktion. Tills.

m. Karl Lamač (se d. o., suppl.) bildade hon ett tjeckiskt filmbolag, där hennes senaste filmer inspelats. O. har framträtt i operettfilmer, ss. »Lilla helgonet» och »Läderlappen». Några av de mest kända Ondrafilmerna f. ö. äro »Manxmannen», »Saxofon Susie», »Kaviarprinsessan», »Kärlek och knockout», »Storstädning» och »Unga greven». R. A-g.

***Onegin,** S., har senare varit engagerad vid Deutsches Opernhaus i Berlin och tillhör sedan 1932 stadsteatern i Zürich.

***O'Neill,** E., erhöll det litterära Nobelpriset 1936. Av O:s senare verk må nämnas trilogien »Mourning becomes Electra» (1931; »Klaga mânde Elektra», 1936; uppf. i Sthlm 1933), en stort anlagd tragedi, avsedd att med människor från nutiden ge ett motstycke till Aischylos' sorgespel, »Ah, wilderness!» (1932; »Ljuva ungdomstid», 1936; uppf. i Sthlm s. å.), ett ljust och behagfullt stycke, och »Days without end» (1934), en allvarlig problemdram. — Litt.: B. H. Clark, »E. N., the man and his plays» (1933); R. Sanborn och B. H. Clark, »A bibliography of the works of E. O.» (1931). — O:s porträtt återges på vidst. pl. R-n B.

Onerva [å'n-], L., pseud. för Hilja Onerva Lehtinen, finländsk författarinna (f. 1882), g. m. L. A. Madetoja. O. har sedan 1904 på fi. utgivit diktsamlingar (ett urval 1927), romaner och noveller. Hennes dikt avspeglar en orolig, sökande personlighet, i sitt tidigare skede starkt påverkad av Nietzsche och symbolismen, senare av teosofien. O. har även författat en biogr. över skalden Eino Leino (1932). I sv. övers. ha utkommit novellsamlingen »Brytningslinjer» (1910) och legenden »Jungfru Marias gåva» (1918); dikter finnas övers. i A. Mörne och E. Kihlman, »Finsk dikt i svensk tolkning» (1933), och i J. Rundt, »Finsk lyrik» (1936). G-r C.

***Onesimus,** N., dog 1931.

***Onions** [a'njənz], Oliver, engelsk författare (f. 1873), har skrivit många romaner, som i regel lägga an på det sensationella. Han söker emellertid i både form och innehåll höja sensationsromanen och har bl. a. i »Peace in our time» (1923) och »Cut flowers» (1927) skildrat efterkrigsgenerationens problem. — Om hans hustru se Ruck, B. R-n B.

O'nnes, K. H., se Kamerlingh-Onnes.

***Onofri,** A., dog 1928. Han var red. för Liricia 1912—13. Ivrig anhängare till antroposofen R. Steiner, bygger O. på dennes läror den poetik han framlägger i »Nuovo rinascimento come arte dell'Io» (1925) samt den lyriska cykel i 5 vol., som utgavs under titeln »Terrestrità del sole» (1927—32). Därav representerar vol. »Vincere il drago» (1928) något av det främsta inom samtida italiensk lyrik. — Litt.: A. Luzzatto, »Rimbaud, Onofri, Valéry» (1933). G. B-h.

***Onsjö,** härad. 1 jan. 1937 överfördes till O. de delar av Norrvidinge och Stehags socknar, som förut tillhört Harjagers härad.

***Ontario** hade 1931 3,431,683 inv. Stadsbefolkningen utgör 31 %. Jordbruket hade 1934 en produktion, värd 314 mill. doll. (33 % av Kanadas), till större delen produkter från boskapsskötseln och mejerihanteringen. Mineralproduktionen (värde 1934 145 mill. doll., 42 % av Kanadas) innefattade 70 % av Kanadas guld- och nära 60 % av dess kopparproduktion. O. hade 1933 9,844 industriella anläggningar med 235,810 anställda och ett tillv.-värde av 1 milliard doll., 48 % av Kanadas. H. N-n.

Onycho'phora, se Peripatus.

***Oogami,** se även Fortplantning, suppl., sp. 210.

Ootacamund [otəkəma'nd], stad i presidentskapet Madras, s. Indien, i Nilgiribergen, 110 km ö. n. ö. om Calicut; 24,616 inv. (1931). O. är Sydindiens förnämsta luftkurort samt sommarresidens för presidentskapets guvernör.

Opalescens [-ʃe'ns el. -se'ns], egenskap att opalisera (se d. o., även nedan).

***Opalisera.** Opalescens hos ett medium beror på att det innehåller små partiklar, som avböja infallande ljus. Den kan utnyttjas för analytiska ändamål (se Kolorimetri och Nefelometri, båda i suppl.). Sv. B-r.

Opel [å'pəl], Friedrich Franz, tysk industriman (f. 1875), inträdde 1899 som chefkonstruktör i sin faders, Adam O:s, firma i Rüsselsheim, vilken 1896 upptagit tillv. av automobiler. 1928 ombildades Opelverken under medverkan av General motors corporation till Adam Opel A.-G. Firman är nu den största automobiltillverkaren i Tyskland. E. Hlr.

Open door international [åu'pən då' intənä'ʃnl], kvinnoorganisation, bildad av delegerade från 16 länder i Berlin 1929; »open door», den öppna dörren, betecknar de förvärvsarbetande kvinnornas ekonomiska frigörelse. O:s syfte är att tillförsäkra kvinnorna frihet att arbeta och åtnjuta skydd i arbetet på samma villkor som männen, sålunda att lagar och bestämmelser, som röra arbetsvillkor, arbetstider och löner, inträde i och utbildning för yrke och tjänst m. m., grundas på arbetets art och ej på den arbetandes kön. Kvinnorna skola äga rätten att själva, oberoende av giftermål eller moderskap, i varje särskilt fall avgöra huruvida de skola åtaga sig avlönat arbete eller ej. O. riktar sig mot det internationella lagstiftningsarbetet på vissa betydelsefulla punkter, näml. mot sådana konventioner, som avse inskränkningar i fråga om kvinnors arbete, t. ex. konventionen om nattarbete (Washington 1919), emedan denna icke kommer att verka som ett skydd utan som en nackdel, då kvinnorna därigenom drivas ut i arbete under än sämre förhållanden. O. arbetar för sådana konventioner, som avse skyddslagstiftning, grundad på arbetets art och tillämplig lika på såväl män som kvinnor, t. ex. konventionen om 8-timmarsdagen (Washington 1919) och om nattarbete i bagerier (Genève 1925). O:s president är sedan början dr Christal MacMillan, London; sven-

EUGENE O'NEILL

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

ska O:s första ordf. var konsulenten i Skolöverstyrelsen Ingeborg Walin; nuv. ordf. är dr Alma Sundquist. Kongresser ha hållits i Stockholm 1931 och Köpenhamn 1935. E. H-n.

Open market policy [åu'pən mā'kit på'lisi], en centralbanks köp och försäljningar av värdepapper i syfte att därigenom komplettera den genom diskontopolitik utövade kontrollen av kreditmarknaden. E. H-ss.

***Opera.** Tillägg till förteckningen över mera kända operor och operetter:

Arabella, R. Strauss, 1933 (1933).
Don Carlos, Verdi, 1867 (1933).
Fanal, Atterberg (urpremiär i Stockholm 1934).
Flickan från vilda västern, Puccini, 1910 (1934).
Furst Igor, Borodin, 1887 (1933).
Giuditta, Lehár, 1934.
Judith, Berg (urpremiär i Stockholm 1936).
Katarina Ismailova, Sjostakovitj, 1934 (1935).
Leendets land, Lehár, 1930 (1932).
Paganini, senare uppf. i Stockholm (1934).
Prinsessan av Cypern, Larsson (urpremiär i Stockholm 1937).
Resan till Amerika, Rosenberg (urpremiär i Stockholm 1932).
Rose-Marie, Friml tills. m. Stothart, 1924 (1929).
Sadko, Rimskij-Korsakov, 1897 (1934).
Schwanda, senare uppf. i Göteborg (1931).
Värdshuset Vita hästen, Benatzky, 1932 (1935).
Ökensången, Romberg (1932).

Operaskolan, Kungl. teaterns o. i Stockholm, se Musikaliska akademien, suppl.

Operātor, tecken för en matematisk operation, vilket tecken behandlas, som om det betydde en storhet; vid beräkningarnas slut plägar o. återfå sin egentliga betydelse. Så kan t. ex. en derivata dy/dx skrivas som produkten av y med differentialoperatorn d/dx och de båda faktorerna under kalkylens gång tillfälligt skiljas åt och behandlas som självständiga storheter. Bruket av o., operatorkalkyl, kan ofta medföra väsentliga förenklingar av räkningarna men förutsätter en undersökning av berättigandet av de härvid tillämpade räknemetoderna. Sv. B-r.

Ophtha'lmia ele'ctrica, se Ljusbehandling, suppl., sp. 1249.

***Opium.** I syfte att förhindra illegal användning av o. och dess alkaloider liksom av vissa andra narcotica (främst kokain) har en livlig verksamhet utvecklats av N. F. Genom en serie internationella konventioner regleras trafiken med nämnda narcotica. Kontrollen utövas med ledning av ett omfattande statistiskt material av en permanent central opiestyrelse, bestående av åtta av regeringarna oberoende experter. Utlämnandet av här ifrågavarande läkemedel från apoteksinrättning i Sverige är därjämte underkastat särskilda föreskrifter. Bl. a. skall den expedierande häröver föra särskild förteckning, som av apoteksföreståndaren skall förvaras under minst tre år och vid anfordran tillhandahållas Medicinalstyrelsen eller dess ombud. Ljd.

Opoterapi (av grek. *opo's*, saft, och *therapei'a*, vård), dets. som organoterapi (se d. o.).

Oppenheim [å'pənhāim], Edward Phillips, engelsk-judisk författare (f. 1866), har skrivit ett 80-tal böcker, raskt hopgjorda sensations- och detektivberättelser, många äro övers. till sv. R-n B.

Oppenheim [å'pənhaim], James, nordamerikansk-judisk författare (1882—1932), debuterade med dikterna »Monday mornings» (1909) i traditionell form men övergick snart till fri vers under inflytande av G. T. och Whitman. I diktsamlingarna »Songs for the new age» (1914), »War and laughter» (1916), »The book of self» (1917), »The solitary» (1919), »The mystic warrior» (1921) och »Golden bird» (1923) framträdde O. som mannen och skalden eller som den psykologiska analytikern, påverkad av Freud och Jung. Hans romaner och noveller, »Dr Rast» (1909; ghettoskildringar; sv. övers. 1921), »Pay envelopes» (1911), »The nine-tenths» (1911), »The olympian» (1912) och »Idle wives» (1914), äro vederhäftiga sociala dokument. Otillfredsställd och ironisk men samtidigt entusiastisk och optimistisk, hyste han obetingad tro på Amerika och framtiden. R-n B.

Oppenheim [å'pənhaim], Max von, frih., tysk diplomat och orientalist (f. 1860). O. spelade en roll i det tyska kolonialväldets upprättande i Afrika på 1890-talet. 1886 gjorde O. en forskningsresa till Marocko och företog täta resor i Främre Orienten. Han ledde 1911—13, 1927 och 1929 arkeol. utgrävningar av det subareiska residenset Tell Halaf. 1929 upprättade han i Berlin ett orientaliskt forskningsinstitut (Max-Freiherr-v.-Oppenheimsche Stiftung) och 1930 Tell Halaf-Museum. Skr. bl. a.: »Vom Mittelmeer zum persischen Golf» (2 bd, 1899—1900), »Griechische und lateinische Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien» (1905; tills. m. H. Lucas), »Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien» (1909—11) och »Das Tell Halaf» (1931). H. S-N.

***Oppenheimer,** F., lämnade professuren vid Frankfurts univ. 1929. O:s »System der Soziologie» avslutades 1935 (8 bd + registerbd).

Opperman [å'p-], Adolf, dansk skogsman (1861—1931). Blev prof. vid Landbohöjskolen 1895, startade 1901 danska statens skogliga försök och förestod Det forstlige forsøgsvæsen från 1917. O. forskade särskilt i skogshistoria och ärftlighet och skrev bl. a. »Bidrag til det danske skovbrugs historie 1786—1886» (1889), »Haandbog i skovbrug» (1898—1902; tills. m. L. A. Hauch), »Vrange bøge i det nordøstlige Sjælland» (1908), »Træ og andre skovprodukter» (1911—16), »Fra skov og hede» (1929) och »Den danske skovbrugslitteratur indtil 1925» (1931—35; tills. m. V. Grundtvig). L.-G. R-ll.

***Oppermann,** C. R. Th., avgick 1932 som dir. för Thorvaldsens museum.

***Optik.** O. har under senare år gjort snabba framsteg, särskilt i samverkan med atomfysiken, varigenom man kommit till en fördjupad uppfattning om ljusets natur; se F y s i k och K v a n t u m m e k a n i k, båda i suppl. Alltmer fulländade optiska instrument av skilda slag (kikare, mikroskop, spektralapparater, fotometrar m. m.) ha öppnat nya möjligheter och bl. a. i spektrofotometrien givit nya analysmetoder. Sv. B-r.

***Optionsrätt.** 3. (*Privatr.*) Rätt, som av ena parten i ett avtal tillförsäkras den andra att avsluta en affär vid ett visst kommande tillfälle till ett överenskommet pris (förekommer särskilt i börsaffärer men även vid privata arrendeavtal). Schg.

Oränienburg [-bork], stad i preuss. prov. Brandenburg, vid Havel, 30 km n. n. v. om Berlin; 17,120 inv. (1933). Maskin-, metall- och kemisk industri. Renässansslott (uppfört 1698—1704). Beryktat koncentrationsläger, numera flyttat.

Orano [åra'nå], P a o l o, italiensk författare (f. 1875). Var urspr. lärare, blev journalist och socialdemokratisk agitator. O. organiserade strejker bl. a. i Ferrara och Parma 1906. Med världskriget blev han nationalist och sedan en av Mussolinis första anhängare. Han är numera deputerad och prof. i journalistikens historia vid univ. i Perugia. O. har utgivit en rad arbeten, värdefulla för studiet av italiensk socialdemokratis utveckling, samt goda litteraturhistoriska studier: »I moderni» (5 bd, 1908—26) och »Contemporanei» (1928). En intressant studie är »Mussolini da vicino» (s. å.). G. B-h.

Orchoninskrifterna, se O r k h o n i n s k r i f t e r n a och S i b i r i s k a i n s k r i f t e r.

Orczy von Orczi [å'rtsi fån å'rtsi], E m m u s k a, ungersk baronessa, engelsk författarinna (f. 1865). Hon har skrivit en mängd historiska romaner och är kanske ännu mera känd genom sina detektivhistorier; många av hennes böcker äro övers. till sv. R-n B.

***Ordbok.** Till Söderwalls medeltidsordbok utkommo 5 supplementhäften 1925—35. 1932 utgavs en kortare etymologisk o. av L. Levander och E. Wessén, »Våra ord». 2:a uppl. av E. Hellquists »Etymologisk ordbok» är under utgivning (1935 ff.).

Ordensborgar, nationalsocialistiska utbildningsanstalter i Tyskland för partiets funktionärer med treåriga kurser (främst fysisk fostran och skolning i nationalsocialistisk åskådning). Tre o. uppfördes 1936.

***Orderpapper.** Skuldebrev, som har formen av o., är numera icke fullt likställt med skuldebrev till innehavaren. Se vidare S k u l d e b r e v, suppl.

Ording, H a n s N i e l s e n H a u g e, norsk präst (f. 1884), kusin till J. O. Var 1916—22 stipendiat i systematik vid teol. fakulteten i Oslo, blev teol. dr 1921 (»Untersuchungen über Entwicklungslehre und Teleologie») och är sedan 1935 kyrkoherde i Oslo. O. har bl. a. skrivit »Estetikk og kristendom» (1929) och utger Norsk Kirkeblad. A. Fr.

***Ordnar.** 3. Att Salvatorordens kedja — bestående av omväxlande gyllene serafhuvuden och vasar —, som finnes avbildad bl. a. kring riksvapnet på Erik XIV:s riksdaler (1561) och sigill, verkligen burits, åtm. av konungen själv, framgår av det av S. van der Meulen, sannolikt i början av 1561, utförda porträtt av Erik, som 1932 skänktes till porträttsamlingen på Gripsholm. E. E. A-n.

Nyare litt.: K. Löfström, »Kungl. medaljen Illis quorum meruere labores» (1933) och »Kungl. medaljen Litteris et Artibus» (1935); J. Kleberg, »Kungl. svenska riddarordnarna» (2 bd, 1935—36); A. Jocelyn, »The orders, decorations and medals of the world» (1934 ff.).

Ordensöversikt.

Bolivia. A n d e r n a s k o n d o r o r d e n, st. 18 april 1925; 5 kl. Band: grönt. Tilldelas endast utlänningar.

Brasilien. O r d e n S ö d r a K o r s e t, st. 1 dec. 1822 av kejsar Pedro I, upphävd 1889, återupplivad 5 dec. 1932; 5 kl. Band: ljusblått. Tilldelas endast utlänningar. — M e r i t o n a v a l, st. 4 juli 1934 av provisoriska regeringen; 5 kl. — M e r i t o m i l i t a r, st. 11 juli 1934 av provisoriska regeringen; 5 kl.

Colombia. B o y a c á k o r s e t har numera 6 kl. Band: gult-blått-rött.

Dominikanska republiken. J u a n P a b l o D u a r t e s f ö r t j ä n s t o r d e n, st. 24 febr. 1931 av president R. L. Trujillo; 7 kl.

Ecuador. A b d ó n C a l d e r ó n s t j ä r n a n, st. 22 okt. 1904; 3 kl. Band: gult-blått-rött. För militärer. — A l m é r i t o, st. 22 okt. 1921; 3 kl. Band: gult.

Egypten. E l M a r e e f o r d e n, st. 21 nov. 1932 av konung Fuad I; 3 kl. Band: violett med karminröda och ljusblå kanter. — O r d e n f ö r i n d u s t r i o c h h a n d e l, st. 21 nov. 1932; 3 kl. Band: ljusblått med gula och gröna kanter. — F u a d I:s k e d j a, st. 19 mars 1936 av konung Fuad I; 1 kl. (kedja), tilldelas suveräner, statschefer o. dyl.

Estland. S t a t s v a p n e t s f ö r t j ä n s t o r d e n, st. 7 okt. 1936 av t. f. president K. Päts; kedja, särskilt storkors och 5 kl. Band: blått. 5 medaljklasser. — V i t a s t j ä r n a n s f ö r t j ä n s t o r d e n, st. 7 okt. 1936; kedja, särskilt storkors och 5 kl. Band: rött. — Ö r n k o r s e t, st. 17 febr. 1928 av skyddskårerna, sedan 7 okt. 1936 statligt utmärkelsetecken; 5 kl. Band: orange med ljusblå kanter, kl. 3 dessutom med en ljusblå mittelrand. — R ö d a k o r s e t s u t m ä r k e l s e t e c k e n blev 7 okt. 1936 statligt; 4 kl. Band: ljusblått med blå-svart-vit-svarta kanter.

Frankrike. M é r i t e m a r i t i m e, st. 9 febr. 1930; 3 kl. Band: mörkblått med blå-grön-blå-gröna kanter.

Guatemala. Q u e t z a l o r d e n, st. 26 mars 1935 av president J. Ubico; 3 kl. Band: blått-vitt-blått.

Irak. R a f i d a i n o r d e n, st. 1928. — H a c h i m i t o r d e n, st. 1932.

Jugoslavien. K r o n o r d e n, st. 1929.

Kuba. C é s p e d e s o r d e n, st. 1925.

Litauen. V y t i s k o r s o r d e n, st. 1919 av presidenten Smetona; för krigsförtjänster; 5 kl. samt Vytiskors i 3 kl.; ordensfana tilldelas städer, truppper och korporationer. Band: rött med fyra svarta ränder. — V y t a u t a s o r d e n, st. 1930 av presidenten Smetona; 5 kl. och en (den högsta) med kedja samt 3 medaljklasser. Band: vitt med mörkgula kanter.

Mexiko. A z t e k i s k a ö r n o r d e n, st. 10 sept. 1932 av t. f. president A. Rodriguez; 5 kl. Band: vitt med gröna och röda kanter för militär, gult för civila. Ordens högsta klass består av kedja och tilldelas endast statschefer. Orden tilldelas företrädesvis utlänningar.

Persien (Iran). H u m a y u n o r d e n, st. 1930 av schah Pahlavi.

Peru. Militära Ayacuchoorden, st. 9 aug. 1932 av president L. Sanchez Cerro; 5 kl. Band: rött-vitt-rött.

Påven. Heliga gravens orden utdelas sedan 1928 endast av latinske patriarken i Jerusalem. Utdelas även till kvinnor; 3 kl.

Rumänien. Meritul cultural, st. 19 juli 1931 av konung Karl II; 4 kl., 2 medaljkl. Band olika för olika kategorier mottagare. — Serviciul credincios, st. 9 maj 1932; minst 3 kl. Band: blått-vitt-blått. — Meritul comercial si industrial, st. 22 nov. 1912; 3 kl.

Spanien. Spanska republikens orden, st. 25 juli 1932; kedja (tilldelas endast statschefer), 5 kl., 2 medaljkl. Band: mörkrött med vita kanter. — Orden civil de África, st. okt. 1933; 5 kl., 2 medaljkl. Band: vitt-grönt.

Turkiet. Ordnarna avskaffades 1923.

Tyska riket. Ehrenkreuz, st. 13 juli 1934 för deltagare i världskriget samt för änkor efter el. föräldrar till dylika; 1 kl. Band: svart-vitt rött. — Tyska örnens förtjänstorden, st. 1 maj 1937 av rikskansler Adolf Hitler; 5 kl. och 1 medalj. Band: rött med vit-svart-vita kanter. Tilldelas endast utlänningar.

Ungern. Hederstecken för förtjänster om konst, st. 1928; utdelas i guld, silver och brons, bäres i band med de ungerska färgerna.

Österrike. Republikens hederstecken ersattes 24 sept. 1934 med österrikiska förtjänstorden, st. s. d.; 10 kl. Band: rött-vitt-rött. — Hederstecken för konst och vetenskap, st. 9 okt. 1934; utdelas som »Ehrenzeichen» och som »Verdienstkreuz». S. Lpt.

***Ordningsstadga.** Ordningsstadgan för rikets städer gäller, förutom för stad, i tillämpliga delar för köping, hamn, fiskläge o. a. ställe med större sammanträngd befolkning (ordningsmunicip), då K. B. sådant förordnar genom beslut, som skall underställas K. m:ts prövning. Genom k. kung. 10 juni 1932 har förordnats, att vissa stadganden i § 13 i fråga om maskerad, bal, lekstuga, lindansning, positivspelning el. dyl., akrobatiska konststycken, konstridning, djurförevisning el. dyl. skola tillämpas jämväl för ort, där stadgandet ej förut gällt, d. v. s. även för landsbygden. Dessa stadganden föreskriva anmälan hos och avvaktande av tillstånd från polismyndigheten, innan föreställningen anordnas. Lagstiftningen är företrädesvis riktad mot det s. k. dansbaneeländet på landsbygden. — Genom en annan k. kung. s. d. om ändrad lydelse av § 30 har förordnats, att vad i § 13 är stadgat skall, även i den mån bestämmelserna i samma § icke dessförinnan äro gällande, tillämpas på visst område invid eller i närheten av stad, där K. B. så förordnar genom beslut, som underställes K. m:t. Här avses tillställningar av annan art, näml. dels av s. k. kulturellt slag (konsert, föredrag m. m.), dels allmänna sammankomster (demonstrationer m. m.). Därigenom ha sammankomster, som anordnas på gata, torg eller annan allmän plats, gjorts beroende av tillstånd från polismyndigheten. — Enl. en tredje kung. s. d. må nöjesskatt samt särskild bevillning (se Artistskatt och Bevillningsavgifter) upptagas även för tillställningar, till vilka tillträde är beroende av medlemskap i viss förening eller av inbjudning, därest tillställningen uppenbarligen utgör del av en uteslutande eller väsentligen för anordnande av dylika tillställningar driven rörelse eller är att jämställa med tillställning till vilken allmänheten har tillträde. — 21 maj 1933 antogs o. för F. K. och A. K. Schg.

***Ord och Bild.** K. Wåhlin dog 1937 och efterträddes som red. av S. Kurman.

***Ordonnans.** Ordonnansofficer, i Sverige numera endast hos kungliga prinsar anställd subalternofficer.

***Ordspråk.** Ett banbrytande ordspråkslexikon i 5 volymer jämte 1 bd ämnesregister, utarbetat av överstelöjtnant C. Bergström, finnes sedan 1928 i Kungl. bibl., dit det skänkts av förf. O. W—n.

Ordzjonikidze [årdzjånikiʹdze]. 1. Sedan 1931 off. namnet på Vladikavkaz (se d. o.). — 2. Stad i Donetsområdet, Ukraina, 10 km n. o. om Stalino; 91.000 inv. (1934). Stenkolsgruvor, stora järn- och stålverk. O., urspr. Jenakijevo, kallades 1925—30 Rykovo.

Ordzjonikidze [årdzjånikiʹdze], Grigorij (Sergo) Konstantinovitj, georgisk-rysk politiker (1886—1937). Studerade först medicin men kom tidigt in i den revolutionära rörelsen och var omväxlande i fångelse, landsflykt eller förvisning. Vid bolsjevikrevolutionens utbrott 1917 befann sig O. i Jakutsk men kom snart till Ryssland och utmärkte sig i inbördeskriget. Senare nådde han höga poster inom partiet och förvaltningen, blev bl. a. led. av politiska byrån, centrala exekutivkommittén, försvarsrådet och centrala kontrollkommittén. Som folkkommissarie för den tunga industrien från 1932 hade han stor andel i genomförandet av första femårsplanen och försvarets utbyggnad.

Ordzjonikidzegrad [årdzjånikidzegraʹt], sedan 1936 off. namnet på Bezjitsa.

Ore, Øystein, norsk-amerikansk matematiker (f. 1899), fil. dr i Oslo 1924, sedan 1927 prof. vid Yale-univ. Han är talteoretiker; förutom flera egna vetenskapliga arbeten har han tills. m. E. Noether och R. Fricke utgivit Dedekinds samlade verk. O. F.

***Oregon** hade 1930 110.440 (11,6 %) utlandsfödda, därav 11.032 födda i Sverige och 7.450 i Norge. 1935 funnos 64.826 farmer med en produktion s. å. av 100 mill. doll. Skogsbruket är näst det i grannstaten Washington störst i U. S. A. och det uttagna timmerförrådet större än någon annan stats i U. S. A. H. N—n.

***Orenburg** hade 144.600 inv. 1934 och är sedan s. å. huvudstad i det nybildade Orenburgområdet (ö. delen av f. d. Mellersta Volgaområdet; 131.362 km², 1.682.600 inv.), flyghamn.

Oreʹnse [å-], stad i Galicien, n. v. Spanien, vid Miño; 21.579 inv. (1931); huvudstad i prov. O. (6.979 km², 426.043 inv.), biskopssäte. Gammal stad med märklig katedral (1100- och 1200-talen) samt högre skolor. Varma svavelkällor.

***Orficism.** En god sammanfattande framställning av o. har utkommit, W. K. C.

Guthrie, »Orpheus and greek religion» (1935); se även M. P:n Nilsson, »Early orphism and kindred religious movements» (i Harvard Theological Review, XXVIII, 1935).

Organdi, starkt appreterat, muslinliknande, glest bomullstyg, vitt, enfärgat, tryckt i mönster eller med invävda effekter, använt till klänningar.

Organisationsnämnd, se Statens organisationsnämnd.

Organisatormaterial, se Utvecklingsmekanik, sp. 1235.

***Organisk kemi.** Gränserna mellan den egentliga o. och vissa andra kemiens grenar, t. ex. biokemien, utplånas alltmer. Likaså har den fysikaliska kemien alltmer kommit till användning inom o. Under de senaste årtiondena har o. gjort utomordentliga framsteg, komplicerade natur- och konstprodukters kemiska byggnad har klarlagts, och i många fall ha dylika arbeten krönts med totalsynteser. Som ex. kunna anföras H. Fischers arbeten inom blod- och bladfärgämnenas grupp. På den vetenskapliga o:s grund bygger en gigantisk organisk-kemisk industri för förädling av naturprodukter, för värdefulla produkters syntetiska framställning, för dyrbara produkters ersättande med billigare o. s. v.

Liksom inom andra grenar av kemien har kunskapen om de organiska molekylernas inre byggnad avsevärt vidgats. Debyes undersökningar över molekylers s. k. dipolmoment (se Dipol, suppl.), sammanhängande med asymmetrisk fördelning av positiva och negativa laddningar inom molekylen, ha medgivit synnerligen intressanta slutsatser över atomernas fördelning i rymden. Härtill ha också bidragit undersökningar över röntgen- och elektronstrålinterferenser i gaser, över den s. k. Kerreffekten (se d. o.), över Ramaneffekten (se d. o., suppl.) o. s. v. Intressanta samband ha fastställts mellan molekylär konfiguration, ljusabsorption och optisk aktivitet (W. Kuhn, Freudenberg). Röntgenmetoder ha kommit till växande användning inom o., särskilt för undersökning av vissa högmolekylära naturprodukter. Uppfattningen av dylika ämnens molekylstruktur har avsevärt förändrats, i det att man förr antog dem sammansatta av små »grundkroppar», sammanhållna med fysikaliska krafter till »miceller», men numera uppfattar dem som »makromolekylära», d. v. s. anser micellen vara ämnets verkliga molekyl (Staudinger). Mycket viktiga undersökningar över cellulosans, stärkelsens o. a. ämnens struktur enl. ovanstående tankegång föreligga. Grundläggande inom kolhydratkemien äro f. ö. arbeten av Haworth o. a. över de enkla sockerarternas konstitution. Uppfattningen av äggvitans byggnad har undergått en analog förändring, i det att man allmänt återgått till E. Fischers karakteristik av äggvitan som uppbyggd av mycket långa kedjor, s. k. polypeptider, av vid varandra fogade aminosyror. Inom äggvitekemien och vissa andra områden ha The Svedbergs undersökningar över ultracentrifugering fundamental betydelse. I fråga om såväl äggvita som många andra organiska ämnen ha undersökningar över deras förhållande till enzymer varit av stor betydelse även från rent organisk-kemisk synpunkt.

De naturliga färgämnenas kemi har flitigt bearbetats, vilket bl. a. rättfärdigas därav, att flera av dem visat sig ha en förut icke anad fysiologisk betydelse. 1) Blodfärgämnet hemoglobin och det gröna bladfärgämnet klorofyll ha undersökts särskilt av H. Fischer (se ovan). 2) Karotinoider (se d. o.) ha bearbetats särskilt av Zechmeister, Karrer och R. Kuhn. Dessa färgämnen äro polyener (se d. o.) och besläktade med det enkla kolvätet isopren. Särskilt viktigt är sambandet mellan karotin och vitamin A (Steenbock, Euler och Karrer). 3) Flaviner (se d. o., suppl.), gulaktiga, vattenlösliga färgämnen, särskilt i mjölkvassla. Detta s. k. laktoflavin (R. Kuhn, Karrer) är identiskt med vitamin B_2 (se Vitaminer, sp. 656) och bildar i cellerna jämte fosforsyra och ett specifikt äggviteämne det s. k. gula andningsfermentet (se d. o., suppl.). Detta har undersökts av O. Warburg, Theorell m. fl. Bland andra naturligt förekommande komplicerade ämnen, vilkas kemi till stor del klarlagts, märkas gallsyror och steriner (Wieland, Windaus), nära besläktade med vitamin D och sexualhormoner (A. Butenandt).

Förbättringar av äldre metoder och införandet av helt nya ha varit grundläggande för nämnda o. a. undersökningar. Många sådana kunde förtjäna nämnas; här skall endast erinras om den s. k. kromatografiska analysen (Tswett), av utomordentlig betydelse bl. a. för ovan nämnda undersökningar över naturliga färgämnen. — Litt.: W. Schlenk, »Organische Chemie» (i »Sammlung Göschen», 1936); P. Karrer, »Lehrbuch der organischen Chemie» (4:e uppl. s. å.). K. M-k.

***Orgel.** Den numera största sv. kyrkorgeln är Lunds domkyrkas, nybyggd 1934 och omfattande 100 stämmor och 4 manualer. — En ny orgeltyp är Hammondorgeln, ett elektriskt instrument, konstruerat av den amerikanske uppfinnaren L. Hammond i Chicago (demonstrerat i Stockholm 1937). Hos denna o., som är byggd som en vanlig piporgel och behandlas med vanlig orgelteknik men saknar pipor, alstras ljudet på elektrisk väg och återges efter radioförstärkning i högtalare. — Under senare år har det urspr. av A. Schweitzer, W. Gurlitt m. fl. väckta kravet gjort sig allt starkare gällande, att kyrkorgeln i första hand skall vara ett gudstjänsten och kyrkorummet värdigt instrument. Med tillgodogörande av det moderna orgelbyggeriets tekni-

ska landvinningar men med avståndstagande från »romantiska» tillsatser beträffande stämmorna (stråkstämmor och högtrycksstämmor) vill denna s. k. orgelrörelse återuppliva den »klassiska» orgelklangen, de för denna konstitutiva övertonsstämmorna. I Sverige ha numera, i samband med annat omfattande kyrkligt restaureringsarbete, liknande kyrkomusikaliska krav beträffande o. vunnit beaktande. Ett verksamt organ för ett kyrkligt inriktat orgelbyggeri är ett av Svenska kyrkosångens vänner 1934 inrättat orgelråd, bestående av en orgelvetenskaplig fackman och två organister. — Ny litt.: H. Klotz, »Über die Orgelkunst der Gotik, der Renaissance und des Barock» (1934); G. Frotscher, »Geschichte des Orgelspiels und der Orgelkomposition» (2 bd, 1935—36); W. Ellerhorst, »Handbuch der Orgelkunde» (1936); P. Vretblad, »Orgelregistren» (1922); B. Wester, »Gotisk resning i svenska orglar» (1936); G. Westblad, »Kyrkoorgeln» (s. å.); C. E. Rosenquist, »Orgelkonst» (1937). H. G-t.

Orhem, egendom, tillhörig Stockholms stad, belägen vid n. delen av sjön Drevviken, i Brännkyrka församling; 192 har, därav 38 har åker, tax.-värde 240,000 kr. (1936). I huvudbyggnaden har Stockholms stad sedan 1935 en barnkoloni för tuberkuloshotade barn. På O. har uppförts ett konvalescenthem, som togs i bruk 1936 och tillhör den under stadens överinseende stående Stiftelsen Martin Gebers konvalescenthem; 120 vårdplatser (för både barn och vuxna) och 5 isoleringsplatser. G. Rbg.

***Orientalistkongresser.** En kongress hölls i Rom 1935.

Original-Odhner, a.-b. med säte i Göteborg, tillverkar räknemaskiner enl. Odhners system (se Odhner, W. T., och Räknemaskin). Bolaget, som grundades 1918, har aktiekap. 2 mill. kr., sysselsätter 175 arb. samt har flera utländska dotterbolag. E. Hlr.

Orihuela [åriωä'la], stad i prov. Alicante, ö. Spanien, vid Segura, nedanför Murcia; 38,570 inv. (1931); biskopssäte, prästseminarium. Viktigt centrum för apelsinhandeln. O. var 1568—1835 säte för ett univ.

***Orijärvi gruva.** Fyndigheten äges av Orijärvi gruv-a.-b., ett dotterbolag till det svenska a.-b. Zinkgruvor.

Ori'ssa, provins i Indien, vid Bengaliska viken, omkring nedre Mahanadi, avskild 1936 från Behar och Orissa; 35,496 km^2, 6,643,934 inv. (1931). Huvudstad: Cuttack.

***Orkester**, jfr även Kammarorkester, suppl.

***Orkesterföreningar**, jfr även Sveriges orkesterföreningars riksförbund, suppl.

***Orkla grube a.-b.**, se även Løkken verk, suppl.

Orlando [ålä'ndåū], stad i mellersta Florida, U. S. A., 120 km ö. n. ö. om Tampa; 27,330 inv. (1930). Medelpunkt för turisttrafiken till de natursköna, sjörika omgivningarna, betydande handel med frukt.

***Orlando**, V. E. Uppgiften i bd 15 om hans död är oriktig. Till en början betraktade O. fascismen med välvilja. Övergick efter Matteottimordet till oppositionen, lämnade politiken och ägnade sig åt studier och advokatverksamhet. Han framträdde under italiensk-abessinska kriget med sympatiförklaring för fascistregimen. O. har publicerat ett stort antal statsrättsliga verk. G. B-h.

***Orlik**, E., dog 1932.

Orlov [arlå'f], V. M., rysk militär (f. 1895), blev efter att tidigare ha varit bl. a. chef för Svartahavsflottan med flaggmans av 1:a graden rang 1937 befälhavare för Sovjetunionens sjöstridskrafter och en av de fyra ställföreträdarna för folkkommissarien för försvaret.

***Orlovssedel**, se även [illegible], suppl.

O'rmandy [-di], Eugene, ungersk-amerikansk violinist (f. 1899), elev av Hubay. O. företog först europeiska turnéer som violinist. Han kom 1921 till U. S. A., där han snabbt gjort karriär som konsertdirigent; sedan 1936 är han jämte Stokowski ledare för Filadelfiaorkestern. O. gästdirigerade s. å. i Konsertföreningen i Stockholm. H. G-t.

***Ormesberga** tillhör sedan 1 juli 1936 Kinnevald och Norrvidinge kontrakt.

d'Ormesson [dårmåså'], Wladimir, greve, fransk publicist (f. 1888), utrikespolitisk medarb. i Le Temps och Le Figaro (utrikesred. sedan 1934). I bokform har O. utgivit bl. a. »Nos illusions en Europe centrale» (1922), »La paix religieuse» (1929), »Pour la paix» (s. å.) och »Enfances diplomatiques» (1932). Kj. S-g.

Ormsby-Gore [å'mzbi-gå'], William George Arthur, engelsk konservativ politiker (f. 1885), invaldes i underhuset av unionisterna 1910, tjänstgjorde under världskriget bl. a. i Egypten och Palestina, var parlamentarisk sekr. i krigsministeriet 1917—18, medlem av engelska delegationen vid fredskonferensen i Paris 1919 och understatssekr. i kolonialministeriet 1922—29 utom jan.—nov. 1924. 1931 postminister, var han 1931—36 first commissioner of works och övertog maj 1936 posten som kolonialminister, när J. H. Thomas avgick. Han behåller den även i Chamberlains ministär. [illegible]

-orp, i svenska ortnamn, se -torp, suppl.

***Orpen**, sir W., dog 1931.

***Orrefors.** Aktiekap. nedsattes 1932 till 1,2 mill. kr. Bruket sysselsatte 1936 omkr. 350 arb. och hade ett tillv.-värde av 1,2 mill. kr.

***Orsa**, socken. Backa är vilohem (ej sanatorium). Bortsett från en mindre utdebitering 1919—22 för reparation av kyrkan, uttogs 1934 kommunalskatt f. ggn sedan 1886.

***Orsi**, P., dog 1935.

Orsja [å'rʃa], stad i n. Vitryssland, Sovjetunionen, vid övre Dnjepr; 32,200 inv. (1934). Viktig järnvägsknut; livsmedelsindustri.

Ortega y Gasset [årtä'ga i gasä't], José, spansk filosof och politiker (f. 1883), stude-

rade 1906—10 vid Leipzigs, Berlins och Marburgs univ. och blev 1911 prof. i filosofi i Madrid. O. har utgivit »Meditaciones del Quijote» (1914), »España invertebrada» (1921; »Det ryggradslösa Spanien», 1937), »El tema de nuestro tiempo» (1923; »Vår tids tema», 1936), den konst- och litteraturfilosoferande studien »La deshumanización del arte. Ideas sobre la novela» (1925), »Kant» (1929), »La rebelión de las masas» (s. å.; »Massornas uppror», 1934), »El hombre interesante» (1933) samt politiska artikelsamlingar. Livligt verksam i liberal anda i den politiska och kulturella debatten, har O. grundlagt flera tidskrifter, framför allt La Revista de Occidente (1923). Han är starkt påverkad av tysk filosofi och pedagogik av liberal läggning och brukade av de konservativa i Spanien angripas som germanofil. En artikel av honom i nov. 1930 med valspråket »Delenda est monarchia» anses ha medverkat till republikens införande följ. år; i juni 1931 invaldes O. i parlamentet. Han är liberal individualist och bekämpar såsom kulturnedbrytande massvälde, både kommunistiskt och fascistiskt. J. L-t.

***Ortnamn.** O:s utforskande har blivit föremål för ett alltjämt stegrat intresse. Litteraturen i ämnet har vuxit i rask takt.

English place-name society har nu utgivit 11 bd av sin redogörelse. Inom engelsk ortnamnsforskning märkas vidare E. Ekwalls »English river-names» (1928) och »The concise Oxford dictionary of english place-names» (1936). De franska o. ha behandlats i H. Gröhler, »Über Ursprung und Bedeutung der französischen Ortsnamen» (2 bd, 1913—33), och E. Gamillscheg, »Romania germanica» (3 bd, 1934—36). Av tyska ortnamnsarbeten må nämnas »Flurnamenbuch des Grossherzogtums (Volkstaats) Hessen» (10 h., 1912—36) och E. Schwarz, »Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle» (1931).

Av »Norske gaardnavne» utkom 1936 det 19:e bandet, ett utförligt register till bd 1—18. Av norsk ortnamnslitteratur märkes ytterligare G. Indrebö, »Norske innsjönamn» (2 bd, 1924—33). Bland nyare finländska ortnamnsarbeten är I. Westman, »Nyländska önamn» (1935), av största intresse. Av »Danmarks stednavne» började »Sönderjyske stednavne» utges 1931 (hittills 8 h.).

I Sverige finnas nu utom Namn och Bygd två periodiska ortnamnspublikationer: Sydsvenska Ortnamnssällskapets Årsskrift (7 h., 1925—36) och Ortnamnssällskapets i Uppsala Årsskrift (1936 ff.). Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola utger under Hj. A. Lindroths ledning »Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län» (hittills 4 bd, 1923—36). Bland ortnamnsmonogr. må nämnas B. Hesselman, »Från Marathon till Långheden» (1935), J. Sahlgren, »Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning» (3 bd, 1924—35), I. Modéer, »Småländska skärgårdsnamn» (1933), och G. Franzén, »Vikbolandets by- och gårdnamn» (1937), som utgör n:r 1 i den nystartade skriftserien »Nomina germanica. Arkiv för germansk namnforskning», utg. av J. Sahlgren. J. Sgn.

***Ortnamnskommissionen** har nu slutfört uppteckningarna av ortnamnen i samtliga svenska län med undantag av Blekinge, Kalmar, Uppsala, Stockholms, Västmanlands, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län, i vilka de dock i det närmaste avslutats. Uppteckningarna av ortnamnen i Göteborgs och Bohus län ha utförts under ledning av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs högskola, och ortnamnsuppteckningarna inom Malmöhus och Kristianstads län ha letts av Sydsvenska ortnamnssällskapet i Lund. O:s arkiv, Svenska ortnamnsarkivet, är förlagt till Uppsala, från hösten 1937 i dekanhuset vid Uppsala domkyrka. J. Sgn.

Ortner [å'rtnər], E u g e n, tysk författare (f. 1890), har skrivit ett stort antal skådespel, i regel tidsskildringar, bl. a. »Der Fall Landrü» (1921), »Hundertpfund» (1924), »Meier Helmbrecht» (1927), »Insulinde oder die Kaffermaschinen von Laback» (1928; dramatisering av »Max Havelaar» av E. D. Dekker), »Aufbruch aus Österreich» (1929; om efterkrigstidens nöd) och »Jud Süss» (1933). R-n B.

Ortner [å'rtnər], H e r m a n n H e i n z, österrikisk författare (f. 1895), har skrivit ett stort antal dramer: »Vaterhaus» (1919), »Steile Berge» (1923; tragedi; i Schönherrs stil), legendartade skådespel som »Tobias Wunderlich» (1928), »Sebastian-Legende» (1929) och »Schuster Anton Hitt» (1932). Pacifistisk är O:s »Wer will unter die Soldaten?» (1930). En historisk tilldragelse på 1600-talet har gett stoff till »Stefan Fadinger» (1933). Hans senaste drama är »Beethoven» (1935). R-n B.

***Ortodoxa kyrkan.** 29 nov.—4 dec. 1936 hölls i Aten en ortodox teologkongress, den första i sitt slag, i syfte att stärka samhörighetskänslan mellan alla de teologiska fakulteterna och kyrkorna inom den ortodoxa världen. I sitt hälsningstal betygade ordf., prof. H. S. Alivisatos, den ekumeniska rörelsen i Västerlandet de ortodoxas tacksamhet för att den på sina möten sammanfört representanter för från varandra isolerade ortodoxa kyrkor och så hos dessa (på en konferens i Köpenhamn 1922) väckt tanken på en panortodox sammanslutning i ekumenisk anda. Nästa konferens kommer att hållas i Bukarest.

Ny litt.: A. Michel, »Humbert und Kerullarios» (2 bd, 1924—30) och »Von Photios zu

Kerullarios» (i Römische Quartalschrift 1933); H. Koch, »Das kirchliche Ostproblem» (1931); G. Ladner, »Der Bilderstreit und die Kunst-Lehren der byzantinischen und abendländischen Theologie» (i Zeitschrift für Kirchengeschichte 1931); C. Neuhaus, »Die Gnadenlehre in der orthodoxen morgenländischen Kirche» (i Internationale Kirkliche Zeitschrift, 24, 1933/34); G. Hofmann, »Griechische Patriarchen und römische Päpste» (3 bd, 1928—34); G. Stadtmüller, »Michael Choniates, Metropolit von Athen» (1934); B. Stephanides, »Die geschichtliche Entwicklung der Synoden des Patriarchats von Konstantinopel» (i Zeitschrift für Kirchengeschichte 1936); Th. Haralambides, »Die Kirchenpolitik Griechenlands» (ibid. s. å., s. 158 ff.); »Die Ostkirche betet. Hymnen aus den Tagzeiten der bysantinischen Kirche» (s. å.; övers. från grek. av K. Kirchhoff med liturgiska kommentarer av A. Baumstark); G. Aspelin, »Tankelinjer och trosformer» (1937; »Vår egen tids historia», 6). E. Nwn.

Ortogenēs, i utvecklingsläran en utveckling, som oberoende av naturligt urval fortskrider i bestämd riktning. De säkraste fallen av o. äro sådana, där utvecklingen lett till i kampen för tillvaron ofördelaktig hypertrofisk utbildning av vissa organ, ss. hornen hos de utdöda jättehjortarna, betarna hos nordamerikansk mammut och överkäksbetarna hos hjortsvinet. G. S.-Sgh.

Ortogonāl, vinkelrät. Man talar om o r t o g o n a l a v e k t o r e r, s u b s t i t u t i o n e r, t r a n s f o r m a t i o n e r etc. I en rymd av n dimensioner sägas två vektorer med komponenterna $x_1, x_2, \ldots, x_n$ och $y_1, y_2, \ldots, y_n$ vara ortogonala, om den s. k. skalära produkten $x_1y_1 + x_2y_2 + \ldots + x_ny_n = 0$. Analogt kallar man i funktionsteorien två funktioner $f(x)$ och $g(x)$ ortogonala i ett intervall (a, b), om $\int_b^a f(x)g(x)dx = 0$. O. F.

Ortoväte, se A t o m, suppl., sp. 317.

***Osaka,** som 1935 hade 2,989,866 inv., är numera blott Japans näst största stad, sedan Tokyo förstorats genom inkorporeringar.

***Osborn,** H. F., dog 1935. O., som grundade avd. för vertebratpaleontologi i American museum of natural history och var dess föreståndare, utsände expeditioner till olika länder. Som chef för hela museet 1908—33 nedlade han ett storartat arbete, och museet utvidgades till det dubbla under hans ledning. Bland O:s över 900 skrifter märkas ytterligare »The age of mammals» (1910), monogr. »The Titanotheres of ancient Wyoming, Dakota, and Nebraska» (2 bd, 1929) och ett postumt utgivet stort verk om elefantdjuren (»Proboscidea», d. 1, 1936). G. S.-Sgh.

***Osby.** Municipalsamhället blev 1 jan. 1937 köping; 2,100 inv. (1937). I O. ligga Kristianstads läns landstings sjukhem för sinnesslöa kvinnor och Osby barnhem, som tillhör Malmö stads förening mot tuberkulos. Köpingen ingår i O. församl. (5,257 inv. 1937).

Oscāria, Skofabriks a.-b., Örebro, gr. 1908, driver skofabrik i Örebro och har 1 n. 268 egna minutaffärer i landet. Aktiekap. 2,006,000 kr., omkr. 475 arb.

*Oscillograf. 2. De numera oftast nyttjade o. äro av tre olika typer: sling-, katodstråle- och glimljusoscillografer. Den förstnämnda kan betraktas som en trådpolsgalvanometer, där spolen ersatts av en enda fram och åter gående slinga av fint metallband, uppspänd mellan en magnets poler. Tvärsöver slingan är fäst en liten spegel, som vrider sig, då en elektrisk ström går genom slingan. Slingans egensvängningstal måste vid studiet av snabbt varierande strömmar hållas högt genom ringa massa hos det rörliga systemet och stark spänning av slingan; egensvängningarna dämpas genom att systemet svänger i olja. En från o:s spegel reflekterad stråle träffar en snabbt roterande spegel och går därifrån till en skärm, där en kurva motsv. den undersökta strömmens tidsvariation, uppritas av ljusfläcken. Kurvan kan även fasthållas fotografiskt. För samtidig undersökning av flera olika samhörande ström- el. spänningskurvor och bestämning av deras fasförskjutning m. m. nyttjas o. med ända till sex slingor, vilkas utslag registreras på samma film. Den roterande spegeln kan ersättas av en anordning, vid vilken filmen i stället befinner sig i snabb rörelse.

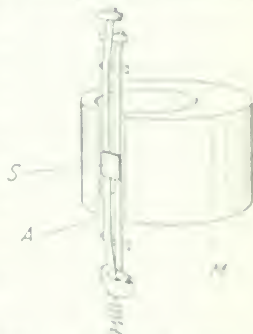
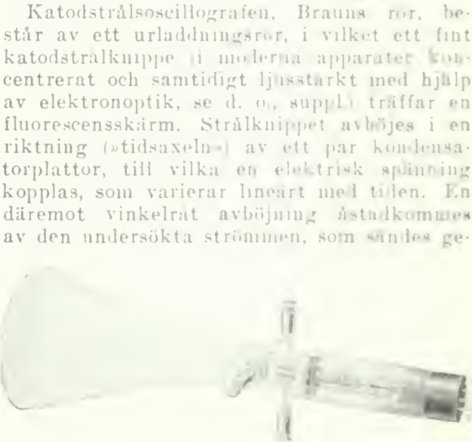

Bild 1. Schematisk teckning av slingoscillograf. A slinga, M magnet, S spegel.

Katodstrålsoscillografen, Brauns rör, består av ett urladdningsrör, i vilket ett fint katodstrålknippe (i moderna apparater koncentrerat och samtidigt ljusstarkt med hjälp av elektronoptik, se d. o., suppl.) träffar en fluorescensskärm. Strålknippet avböjes i en riktning (»tidsaxeln») av ett par kondensatorplattor, till vilka en elektrisk spänning kopplas, som varierar linjärt med tiden. En däremot vinkelrät avböjning åstadkommes av den undersökta strömmen, som sålunda ge-

Bild 2. Katodstrålsoscillograf. T. h. glödkatod med elektroder för elektronoptik, därefter två plattpar för elektrisk avböjning i två riktningar. Längst t. v. fluorescensskärm.

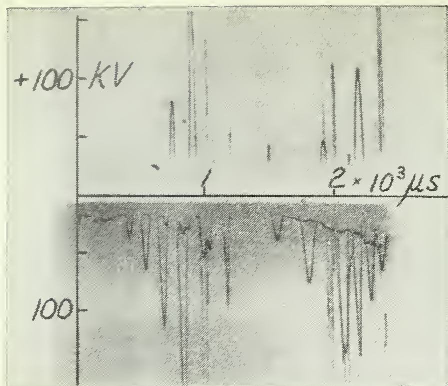

Bild 3. Katodstrålsoscillogram av blixtöverspänning. Tidsaxeln i vågrät riktning. µs (mikrosekund) = milliondels sekund.

nom ett par röret omgivande spolar och alstrar ett transversellt magnetfält. Gäller det en varierande spänning, kopplas denna i stället (ev. efter förstärkning) mellan två kondensatorplattor, vinkelräta mot de första. Iakttagelsen göres visuellt el. fotografiskt. Vid snabbt varierande förlopp, då rörelsen längs tidsaxeln måste vara mycket snabb, erfordras en mycket ljusstark apparatur. Vid rent periodiska förlopp kan ljusstyrkan ökas betydligt genom att tidsaxeln genomlöpes periodiskt synkront med det studerade fenomenet. Vid slingoscillografen uppnås detsamma med hjälp av synkront roterande spegel. För mätning av tider av storleksordningen en milliondels sek. (vid studium av vandringsvågor m. m.) införes det fotografiska materialet i vakuumkärlet, där det direkt träffas av katodstrålknippet. Studerar man fenomen, som ej kunna framkallas godtyckligt, ss. blixturladdningar, får apparaturen hållas i gång lång tid i avvaktan på fenomenet; särskilda anordningar, angivna av H. Norinder m. fl., fordras då, för att ej hela filmen skall få en slöja under den i förhållande till själva mättiden långa väntetiden.

Glimljusoscillografen består av ett urladdningsrör med förtunnad gas. Elektroder äro två långa, smala plåtar. Då glimljuset sträcker sig desto längre upp på den elektrod, som för tillfället är negativ, ju högre strömstyrkan är (se G l i m l a m p a, suppl., sp. 444), kan man iakttaga strömstyrkans variation med tiden genom att betrakta glimröret i en roterande spegel. Sv. B-r.

*__Oseen,__ C. W., avgick 1933 som prof. i Uppsala och blev föreståndare för Vet.-akad:s Nobelinstitut för teoretisk fysik. Under senare år har O. i mer än trettio avh. och artiklar ägnat den moderna fysikens och mekanikens grunder en kritisk granskning från matematisk eller historisk synpunkt, fortsatt sina tidigare arbeten, t. ex. om de anisotropa vätskornas teori, samt i matematiskt avseende reviderat och kompletterat den av Gullstrand förfinade geometriska optiken. O. H. Faxén.

*__Oselio,__ G., dog 1937.

__Oshawa__ [å'ʃəωə], stad i prov. Ontario, Kanada, på n. stranden av Ontariosjön; 23,439 inv. (1931). Raskt uppblomstrande industristad med bl. a. stora automobilfabriker (General motors).

__Oshkosh__ [å'ʃkåʃ], stad i Wisconsin, U. S. A., på v. stranden av Lake Winnebago; 40,108 inv. (1930). Handelscentrum med betydande trä- och maskinindustri samt mejerihantering.

*__Oskar,__ svensk-norska konungar.

1. O. I. Nyare litt.: W. Keilhau, »Tidsrummet 1840 til omkring 1875» (i »Det norske folks liv og historie gjennem tidene», 1931); C. F. Palmstierna, »Sverige, Ryssland och England 1833—1855. Kring novembertraktatens förutsättningar» (1932); G. Heckscher, »Konung och statsråd i 1809 års författning» (1933); C. M. Runeberg, »Sveriges politik under Krimkriget. Neutralitetsförklaringen 1853—1854» (1934); B. Lundqvist, »Sverige och den slesvig-holsteinska frågan 1849—50» (s. å.); de fyra sistnämnda äro akad. avh. C. F. P-a.

2. O. II. Litt.: E. Thermænius, »Konung Oscar II:s brev till greve Arvid Posse» (i Hist. Tidskr. 1931); M. Lehman, »Kungasäsonger i Marstrand» (1931); H. Hjärne, »Samlade skrifter», bd 2 (1932).

__Oskarsgrundet,__ fyrskepp i Öresund, i Flintrännan (jfr d. o., med karta), v. om Malmö och n. v. om grundet O. Utsattes 1879. Ljusstyrka 2,800 Hefnerljus. Från O. ges vraksignaler samt signaler om strömförhållandena i Flintrännan.

*__Oskarshamn__ hade 8,612 inv. 1937. Länslasarettet om- och tillbyggdes 1934. Bland industriföretagen (39 arbetsställen med tills. 1,044 arb. 1934) är numera ackumulatorfabriken det största; äges av Sv. ackumulator-a.-b. Jungner (gr. 1910, aktiekap. 5,038,800 kr., 320 arb.). O:s mek. verkstads och skeppsdockas a.-b. heter sedan 1932 a.-b. O:s varv. Av betydelse är nu även a.-b. Skandinaviska korsettfabriken. Stadens tillgångar utgjorde vid årsskiftet 1935/36 6,398,372 kr., dess skulder 4,588,915 kr., dess inkomster 1935 2,458,747 kr. och utgifter 2,343,561 kr. Förslag föreligger om O:s läggande under landsrätt. B. A–n.

*__Oskarsström.__ Efter utvidgning 26 jan. 1934 omfattar O. 840 har; 2,933 inv. (1937). Därav kommer på Slättåkra 231 har, resp. 1,325 inv.

__Oskiftat dödsbo.__ Förvaltningen av ett dödsbo (jfr B o u t r e d n i n g, suppl.) inriktas regelmässigt på boets snara upplösning genom behållningens fördelning, sedan borgenärerna fått sitt. Stundom behålles boet dock längre tid oskiftat. Avtal mellan bodelägarna om sammanlevnad i o. faller icke under bolagsrättens bestämmelser utan regleras av kap. 7 i 1933 års lag om boutredning och arvskifte. Dylikt avtal, som kan slutas endast

1

OSLO

Bild 1. Tordenskjolds plass.
Bild 2. Moderna bostadshus vid Kirkevejen.

2

3

OSLO

Bild 3. Universitetets institutionsbyggnader i Blindern.
Bild 4. Moderna affärshus vid Stortingsgaten.

4

om delägarna själva förvalta boet, är under sin giltighetstid hinder för arvskifte, men lagen ger vissa möjligheter att bringa avtalet att upphöra även tidigare, än i avtalet bestämts. Bl. a. kan rätten på delägares talan förklara, att avtalet skall upphöra att gälla, om efter avtalets tillkomst väsentlig ändring inträtt i de förhållanden, som därvid voro avgörande, eller om avtalet av annan särskild orsak finnes ej böra äga bestånd. Under avtalets bestånd skall, om annat ej överenskommits, boets behållna avkastning i regel delas årl. A. M.

***Oslo.** Folkmängden beräknades 1 jan. 1935 till 266,344 inv. Inberäknas förstäderna, hade O. vid folkräkningen 1930 381,335 inv. 1932 kommo 22,8 % av den norska industriens produktionsvärde på O. och 7,8 % på Akershus fylke. Större delen av sistnämnda siffra faller sannolikt på O:s förstäder. 1935 anlöptes hamnen av 27,087 fartyg om 4,960,900 nettoton, därav i utrikesfart 2,917 fartyg om 3,067,300 nettoton. O:s handelsflotta omfattade 31 dec. 1935 563 fartyg om 1,371,164 bruttoton, därav 903,937 ton motorfartyg. Nya förortsbanor äro Sognsvannsbanen (6,1 km, öppnad 1934) och Smedstad-Röabanen (4,9 km, öppnad 1935). V. om O. är en ny flyghamn under anläggning vid Fornebu. O. har flygförbindelser till kontinenten över Göteborg och sommartid till Bergen.

Tandläkarinstitutet är sedan 1928 organiserat såsom Norges tandläkarhögskola och statens veterinärklinik och veterinärinstitut sedan 1935 såsom Norges veterinärhögskola. De nya universitetsinstituten i Blindern i Vestre Aker för kemi, fysik och astrofysik samt farmaceutiska institutet ha numera tagits i bruk. Man har även påbörjat en byggnad för meteorologiska institutet. Svenska Margaretaförsamlingen i O. konstituerades 4 okt. 1931.

Flera stora affärs- och kontorshus ha de senaste åren uppförts i O., särskilt i stadens centrala delar. Intill det nya rådhuset ligga två kontorshus i rött tegel, det ena Trygdekassens, vilka jämte rådhusets tegelfasad dominera stadsbilden åt hamnsidan. Vid Stortingsgatan, utefter Studenterlunden, ligga flera nya, monumentala byggnader, bl. a. Odd fellowhuset, Torstedgården, Höires hus och Norske forenedes hus. Höires hus markerar det ena hörnet av Universitetsgaten in till rådhusområdet.

I samband med nyreglering av stadsplanen har ett omfattande bostadsbyggande igångsatts i O:s ö. och v. delar. Höghusbebyggelsen utefter stadens gräns mot Aker fortsätter nu även inom Aker, vilket visar hur O. utvidgas och spränger gränserna. Allt flera invånare med verksamhet i staden flytta ut till Aker, Bærum och Asker, och därmed stiger kravet på goda förstadsförbindelser. — O. äger nu betydande områden i Aker, som upplåtits till villabebyggelse. Det är därför endast en tidsfråga när Aker inkorporeras med huvudstaden. C. B-r.

Oslokonventionen, se Handelspolitik, suppl., sp. 582.

Osoaviachi'm [aså-], den största ryska försvarsföreningen, bildad 1927 genom sammanslagning av föreningarna OSO (med uppgift att i allm. höja Sovjetunionens försvarskraft) och Aviachim, vilken i sin tur utgjorde en sammanslagning av Dobroljot (med uppgift att insamla medel till en luftflotta) och Dobrochim (med uppgift att organisera gasskyddet). Vid sammanslagningen uppgick medlemsantalet till omkr. 3 mill. och är f. n. omkr. 13 mill., därav omkr. 25 % kvinnor. Medlemskap kan erhållas av varje arbetande, som uppnått 14 års ålder. Genom livlig propaganda och vissa statliga åtgärder värvas årl. ett stort antal nya medl. Organisationen ansluter till den administrativa indelningen. Lägsta underavd. är cellen. En sådan finnes vid varje fabrik, kollektivhushåll o. s. v., där även i regel ett »försvarets hus» (*dom oborony*) inrättats. O. nedlägger ett intensivt arbete på hela folkets militarisering. Inom O. bedrives sålunda förutom en omfattande allmän militär och politisk propaganda och insamling av medel för försvarsändamål utbildning i skjutning, gasskydd, flygning, fallskärmshopp m. m. Såsom instruktörer tjänstgöra förutom inom O. utbildade ledare ett stort antal officerare på aktiv stat. Föreningen har med åren erhållit en alltmera statlig karaktär och tilldelats även ett flertal viktiga uppgifter beträffande den förberedande militära utbildningen, de värnpliktigas utbildning under uppehållen i deras aktiva tjänstgöring, utbildningen av den del av årsklassen, som icke kan upptagas av de reguljära truppförbanden, samt den fortsatta utbildningen av reservbefälet. O. kallas ofta »Röda krigsmaktens reserv». C. A. E.

Osorgin [aså'-], Michail Andrejevitj, rysk författare (f. 1878), på grund av socialrevolutionära idéer emigrant under slutet av tsartiden och sedan 1922. Har bl. a. skrivit en rad romaner och noveller med motiv från omvälvningarna i Ryssland 1917, vemodiga minnen och skakande händelser. På sv. finnas »Den tysta gatan» (1932), »Terroristerna» (1935), »Den långa färden» (1936) och »Frimuraren» (1937).

Osram [å's-], G. m. b. H., tyskt kommanditbolag, stiftat 1919 under medverkan av Auer-Gesellschaft, Siemens & Halske och A. E. G., för tillv. av bl. a. glödlampor (årsproduktion omkr. 120 mill. lampor) och radiorör. Aktiekap. 47,4 mill. Rmk (1933), omkr. 10,000 arb.

Osram-Ele'ktraverken [å's-], a.-b., gr. 1930 genom sammanslagning av a.-b. Elektraverken, gr. 1917, och a.-b. Osram (ett dotterbolag till Osramkoncernen). Bolaget, som har aktiekap. 2,750,000 kr. och sysselsätter 200 arb., tillverkar glödlampor vid fabrik i Stockholm.

Osseg [å'säk], se Osek.

***Osservatore Romano.** Utgiven inom Vatikanstaden och således ej underkastad den stränga censur, som råder i Italien, spelar O. numera en helt annan roll inom Italien än tidigare och läses oerhört. Sedan dec. 1936 utges av O. följ. halvmånadspublikationer: Primi Piani, som behandlar film och teater, och Rassegna Internazionale, som med utdrag ur världspressen belyser aktuella politiska frågor. G. B-h.

***Ossiannilsson,** K. G., har vidare gett ut den friska diktsamlingen »Ensam» (1935) och »Valda dikter» (1934), historiska romaner från 1600- och 1700-talen (»En turk i Östersjön», 1931, cykeln »Måns Bock och hans bussar», 3 bd, 1932—34, »Dubbelgångaren», 1935, och »Domedagsprofeten», 1936, m. m.), hembygdsspelet »Ydrekungen» (s. å.) och teaterstycken.

Ossietzky [åsiä'tski], Carl von, tysk journalist, pacifist (f. 1889). Dömdes 1914 till ett kortare fängelsestraff för angrepp mot den preussiska militarismen, blev 1920 sekr. i Deutsche Friedens-Gesellschaft och 1926 ledare för den radikala tidskr. Die Weltbühne. För en art. i denna om hemlig tysk rustning dömdes O. nov. 1931 till 18 mån. fängelse,

benådades vid julen 1932 men fängslades åter, sedan nationalsocialisterna kommit till makten, och sattes i koncentrationsläger. O. frigavs nov. 1936 för att sedan intagas på sjukhus i Berlin. Han erhöll 1936 Nobels fredspris (för 1935). I samband därmed förbjödos tyskar mottaga Nobelpris (se Nobelstiftelsen, suppl.).

***Osslund,** J. H. Nationalmuseum i Stockholm har inköpt flera av O:s målningar, bl. a. »Vattenfall, Porjus», »Ångermanälven», »Utsikt över Ragunda» och »På väg till Sjöfallet», de båda sistnämnda förvärvade 1937 för av riksdagen särskilt anslagna medel.

***Ostenfeld,** H., dog 1934.

O'stenso(e) [eng. uttal åste'nsåu], Martha, norsk-amerikansk författarinna (f. 1900), kom tvåårig till U. S. A. och några år senare till Kanada. Romanen »Wild geese» (1925; skr. och utg. på no. s. å.; sv. övers. 1926) hade en oerhörd framgång. Den skildrar jordbrukarliv i n. v. Amerika kraftigt och naturalistiskt men knappast originellt. Senare romaner äro »The dark dawn» (1926; »Den mörka gryningen», 1927), »Waters under the earth» (1930), »Prologue to love» (1932; av ljusare lynne), »There's always another year» (1933) m. fl. R-n B.

***Oster,** N. Jfr Dagmar Anckarsvärd i S:t Eriks Årsbok 1937.

***Osterfeld** införlivades 1929 med Oberhausen.

Osterhout [å'stəhåut], Winthrop John Vanleuven, nordamerikansk växtfysiolog (f. 1871), prof. vid California university 1907—09, Harvard-univ. 1909—25, medlem av Rockefeller institute for medical research sedan 1925. O:s förnämsta arbeten behandla saltantagonism (se Antagonism 3, suppl.), permeabilitet, bioelektricitet och saltupptagande, och särskilt har han arbetat med algerna *Nitella* och *Valonia.* Bland hans större arbeten märkas »Injury, recovery and death in relation to conductivity and permeability» (1922), »Nature of life» (1924) och »Some fundamental problems of cellular physiology» (1927). O. är lärjunge till J. Loeb (se d. o.), över vilken han skrivit en utmärkt biografi. Han har ett stort antal synnerligen verksamma lärjungar i Amerika. O. A-s.

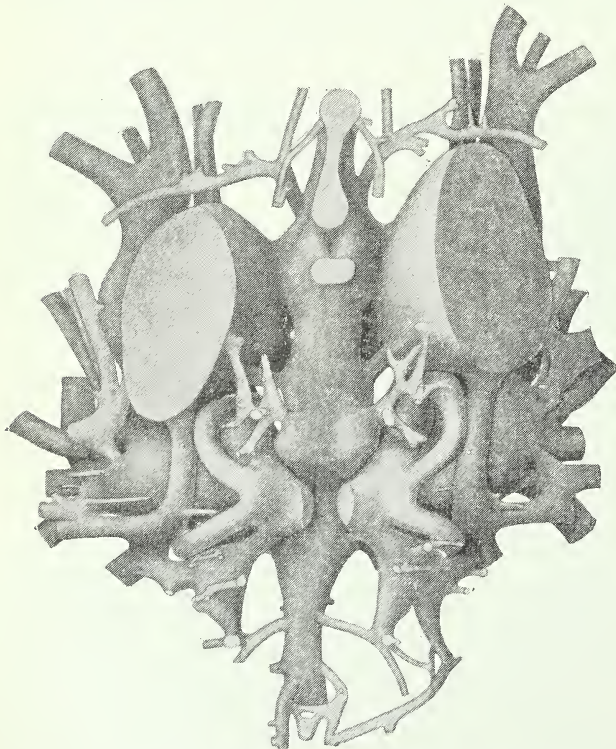

Bild 1. Vaxmodell av huvudsköldens kanaler och hålrum för hjärna, luktorgan, ögon, labyrintorgan, vissa nerver och blodkärl hos *Cephalaspis hoeli* (från Spetsbergen; modellen framställd med Sollas' slipmetod). Omkr. 8 ggr nat. storl.

Ostertag [å'stərtāk], Robert, tysk veterinär (f. 1864), blev 1892 prof. vid veterinärhögskolan i Berlin, var 1921—33 ministerialdirektor i Württembergs inrikesministerium. O. har lagt grunden till den moderna, vetenskapliga köttkontrollen och utarbetat den numera även i Sverige allmänt använda Ostertagska metoden för bekämpande av nötkreaturstuberkulos (se Tuberkulos 2). Bland hans talrika arbeten må nämnas »Handbuch der Fleischbeschau» (7:e—8:e uppl. 1922—23) och »Lehrbuch der Schlachtvieh- und Fleischbeschau» (1932). N. L.

***Ostkustbanan** inköptes 1933 av staten.

Ostrakode'rmer, utdöda, primitiva, käklösa ryggradsdjur, som levde under silur- och devonperioderna. O. sammanfördes förr felaktigt med pansarhajarna (se d. o., suppl.) i en grupp, de s.k. pansarfiskarna. Senare undersökningar av Kiær och Stensiö visa emellertid, att o. voro närmast släkt med de nu levande rundmunnarna och hörde till den stora huvudgruppen *Agnathi*, käklösa ryggradsdjur, medan däremot pansarhajarna (plakodermerna) voro gnathostoma, käkförsedda ryggradsdjur, och av nutida former närmast släkt med de hajartade. Stensiös undersökningar visa också, att olika grupper av o. äro besläktade med olika nu levande rundmunnar, så att o. och rundmunnarna alltså icke bilda två naturliga grupper utan måste sammanslås till en grupp, *Agnathi*, vilken sedan måste delas i två stora huvudstammar, vardera omfattande såväl utdöda former (o.) som nu levande. Dessa båda huvudstammar, *Cephalaspidomorphi* och *Pteraspidomorphi*, äro skarpt skilda så långt tillbaka man känner deras utveckling.

Till *Cephalaspidomorphi* höra de utdöda cephalaspiderna, tremataspiderna och anaspiderna samt de nu levande nejonögonen. Bäst kända av alla o. äro cephalaspiderna (bild 1—6), framför allt genom Stensiös undersökningar av sådana från Spetsbergen och Storbritannien. Cephalaspiderna hade

Bild 2. Vaxmodell av hålrummen för hjärnan och luktorganet samt hypofysgången hos cephalaspiden *Kiaeraspis* från Spetsbergen. Omkr. [illegible] nat. storl.

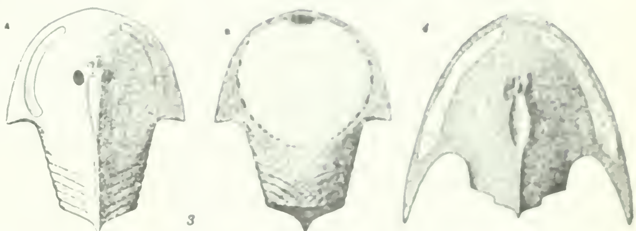

Bild 3. Huvudskölden av cephalaspiden *Kiaeraspis*. *A* översidan, *B* undersidan rekonstruerad $^4/_3$ nat. storl. — Bild 4. *Cephalaspis agassizi* (England), huvudsköld. Omkr. $^1/_3$ nat. storl.

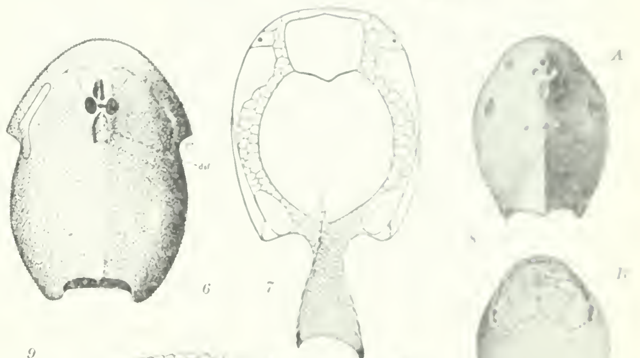

Bild 5. *Hemicyclaspis murchisoni* (England), omkr. $^2/_5$ nat. storl. — Bild 6. *Didymaspis grindrodi* (England), huvudsköld, omkr. nat. storl. *dsf* oparigt elektriskt fält, *ps* pektoralsinus. — Bild 7. *Drepanaspis gemuendenensis* (Tyskland), översidan, omkr. $^1/_4$ nat. storl. — Bild 8 *Tremataspis schmidti* (Ösel), huvudsköld. *A* översidan, *B* undersidan, omkr. $^2/_3$ nat. storl. — Bild 9. Anaspiden *Rhyncholepis* (Norge), $^4/_5$ nat. storl. — Bild 10. Cyathaspiden *Anglaspis* (Spetsbergen), omkr. $^4/_3$ nat. storl.

kraniet, större delen av visceralskelettet och skuldergördelpartiet förbenade i ett stycke, den s. k. huvudskölden (se bild 3, 4 och 6), som bestod av både täckben och ersättningsben och inneslöt hjärnan och de flesta av huvudets och skuldergördelns nerver och blodkärl. Genom frampreparering eller snittrekonstruktion (Sollas' slipmetod, se Mikroskopisk teknik och Sollas, W. J., båda i suppl.) av stenfyllningen i de håligheter i huvudskölden, som en gång innehöllo dessa vid fossilbildningen icke bevarade mjukdelar (se bild 1 och 2), har man lyckats rekonstruera viktiga delar av nerv- och kärlsystemet och funnit, att dessa visa påfallande likheter med nerv- och kärlsystem hos nu levande nejonögon. — På huvudsköldens översida hos en cephalaspid (se bild 1, 3 *A*, 4 och 6) märkas pariga öppningar för de tätt intill varandra belägna ögonen samt två opariga öppningar, en bakre för pinealorganet och en främre för luktorganet och hypofysgången, vidare ett oparigt och två pariga s. k. elektriska fält av något växlande form. Dessa fält innerverades av kraftiga speciella nerver och voro trol. elektriska organ eller möjl. ett speciellt slags sinnesorgan. På huvudsköldens undersida låg oralo-brankialkammaren, som i livstiden var sluten, med en mjuk del som botten, på utsidan klädd av fjäll eller små benplattor (se bild 3 *B*). Denna mjuka del var genombruten av munöppningen och ett tiotal yttre gälöppningar på var sida, och oralo-brankialkammarens förbenade tak (huvudsköldens undersida) visar i regel 10 par gropar för gälsäckarna. Den skuldergördeln motsv. delen av huvudskölden var ofta utdragen i en taggliknande bildning, *cornu*, på var sida (bild 4). I en bukt, pektoralsinus (*ps*, bild 6), bakom cornu, var bröstfenan fäst till huvudskölden. Bakom huvudskölden var bålen täckt av fjäll, ordnade i längsrader. Bålens sidor täcktes av mycket höga och korta fjäll. Stjärtfenan var heterocerk.

Cephalaspider förekomma särskilt rikligt i downtoniska (se Old red sandstone, suppl.) och underdevoniska avlagringar i Storbritannien, Podolien och på Spetsbergen. Bland släktena märkas *Cephalaspis* (bild 4; huvudsakl. i underdevon i de nyss nämnda områdena), *Hemicyclaspis* (bild 5), *Thyestes* (även på Ösel) och *Didymaspis* (bild 6), de tre sistnämnda släktena karakteristiska för Englands downtoniska avlagringar. Släktet *Didymaspis* med sitt långa skuldergördelparti och mycket grunda pektoralsinus (*ps*, bild 6) har en viss likhet med tremataspiderna (sl. *Tremataspis*, bild 8), som stå nära cephalaspiderna i många avseenden men avvika från dem bl. a. genom avsaknad av pektoralsinus och bröstfenor och genom uppdelning av de pariga elektriska fälten i två på var sida.

Anaspiderna (bild 9), kända särskilt genom Kiærs undersökning av former från Osloområdet, äro vid första påseende mycket olika cephalaspiderna. De ha huvudet täckt av små fjäll och kroppen beklädd med höga korta fjäll i bestämda rader samt en egendomlig (hypocerk) stjärtfena. Deras inre organisation måste emellertid till sin grundplan ha liknat den hos cephalaspider, tremataspider och nejonögon; bl. a. hade de en oparig näsöppning på huvudets översida liksom dessa former.

Mera avvikande äro de till huvudstammen *Pteraspidomorphi* hörande o.: cyathaspider, pteraspider, coelolepider och drepanaspider. Dessa former äro långt mindre kända än *Cephalaspidomorphi*, beroende på att av dem endast täckbensskelettet, bestående av ytligt belägna fjäll eller pansarplattor, varit förbenat och bevarats som fossil. Vad som nu finnes kvar är emellertid tillräckligt för att visa en från *Cephalaspidomorphi* i väsentliga grunddrag avvikande organisation, bl. a. utan yttre näsöppningar (trol. öppnade sig luktorganet i munhålan) och med en enda gemensam yttre gälöppning på var sida, liksom hos de nutida pirålarna. På grund av dessa o. a. drag hänför man till gruppen *Pteraspidomorphi* utom de nämnda fossila formerna även nu levande pirålar och besläktade former. — Pteraspider (sl. *Pteraspis*) och cyathaspider (sl. *Cyathaspis*, *Anglaspis*, bild 10, *Poraspis*, *Tolypaspis* m. fl.) hade huvudet och främre delen av bålen täckta av stora pansarplattor, coelolepiderna däremot voro helt täckta av små fjäll, medan drepanaspiderna (bild 7) hade såväl större plattor som en mosaik av små fjälliknande plattor på främre delen och små fjäll på bakkroppen. G. S.-Sgh.

***Ostwald,** Wilhelm, dog 1932.

O'Sullivan [ɑ̄usa'livən], Maureen, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1911 på Irland). Uppfostrades i London och Paris och kom till filmen och Hollywood genom regissör Frank Borzage. O. har medverkat i bl. a. »David Copperfield» och »Anna Karenina», och hon har även blivit omtalad för sin framställning av den vita kvinnan i Tarzanfilmerna med Johnny Weissmüller. R. A-g.

***Osvald,** K. H., är sedan 1933 prof. i växtodlingslära vid Lantbrukshögskolan. Han har utgivit bl. a. »Myrar och myrodling» (1937).

Osäkerhetsrelation, se Vågmekanik, sp. 817, och Kvantummekanik, suppl., sp. 1108.

***Oterdahl,** J., har vidare gett ut bl. a. »Helga Vilhelmina» (1933), »Möten på vägen» (1934) och »Världen växer» (1936).

***Othem** blev 1 jan. 1936 köping, benämnd Slite. Församlingen heter fortfarande O. Ett raukområde på ö. sidan av ön Asunden fridlystes 31 dec. 1930.

Otsu, stad på Hondo, Japan, 10 km ö. om Kyoto, vid s. ändan av Biwasjön; 71,065 inv. (1935). Huvudstad i Shiga-ken; betydande textilindustri (hampa, linne).

Ottawakonferensen [å'təɷə-], se Storbritannien, sp. 615.

***Ottelin,** O., avgick som lektor 1933. Han har vidare gett ut »I bildningsarbetets tjänst» (1933).

***Otter,** v o n, släkt. C. F. v. O. avgick som kammarråd 1933.

***Otto,** R., dog 1937. O., som blev teol. hedersdr i Uppsala 1932, utgav flera nya betydande arbeten, bland vilka märkes »Reich Gottes und Menschensohn» (1934).

Rudolf Otto.

***Otto,** W a l t e r (f. 1874), har vidare skrivit »Dionysos, Mythos und Kultus» (1933).

***Ottosen,** J. Hans hustru, M. O., dog 1928.

***Ottosen,** J. C., avgick 1936 som överläkare vid Skodsborgs sanatorium.

Ottumwa [ətaʹmɷə], stad i s. ö. Iowa, U. S. A., vid Des Moines river; 28.075 inv. (1930). Viktig järnvägsknut samt handels- och industristad med bl. a. järnverk, maskinfabriker och slakterier.

Ouagadougou [ɷagadogo], stad i kolonien Elfenbenskusten, Franska Västafrika, 520 km s. s. ö. om Timbuktu; 14,172 inv. (1936). Viktig handelsplats och knutpunkt för automobilvägar. O. var 1919—33 huvudstad i dåv. kolonien Haute-Volta.

Oud [a͡ut], J a c o b u s J o h a n n e s P i e t e r, holländsk arkitekt (f. 1890). Utbildades bl. a. i Amsterdam och München och praktiserade där hos Theodor Fischer (1911). O., som är en av sin tids mest begåvade arkitekter, var en av de första, som bröt med stilbyggnadskonsten och ritade hus efter rationella-konstruktiva behovsprinciper. Han var också ovanligt tidigt verksam som praktiserande arkitekt och var 1918—33 stadsarkitekt i Rotterdam. Där uppförde han arbetarbostäder, som visade nya grepp på uppgiften, och i hyreshus, radhus och stadsplaner de närmaste åren utvecklade han en funktionalistisk byggnadskonst, som han jämte Le Corbusier (se d. o.) o. a. demonstrerade i Stuttgart, Weissenhofsiedlung, 1927. Kubismens måleri har otvivelaktigt haft inflytande på O:s utveckling jämte H. P. Berlages och Fischers lärdomar. O. har bl. a. i uppsatser framlagt sina synpunkter på en nutida arkitekts uppgift. E. L-k.

Grupp av husblock (»Tusschendijken») i Rotterdam, byggda efter ritningar av J. J. P. Oud 1920.

Oudegeest [a͡uʹdəkēst], J a n, holländsk politiker (f. 1870), urspr. järnvägsman, 1905 sekr. samt 1909 ordf. i den nederländska fackföreningsrörelsens landsorganisation. 1919—28 var O. generalsekr. i Fackförenings- socialdemokratiska partiet i Nederländerna och 1918 partiets hedersordf. Han var 1918—22 led. av Andra kammaren och är sedan 1929 medl. av senaten. S. H.

Oude Wassenaar [aoʹdə vaʹsənār], se E k u m e n i s k a m ö t e t, suppl. sp. 1725.

Oued [uäd], se W a d i.

Oustricaffären [ostriʹk-], en fransk politisk affär, uppkallad efter bankiren Albert Oustric, som inställde betalningarna nov. 1930 och vars chef småningom dömdes till fängelse för bedrägeri och värdelösa transaktioner. R. Péret anklagades för att hava på otillbörligt sätt gynnat banken, tvangs att avgå och ställdes jämte några andra till svars inför senaten (se vidare P é r e t). K. L-s.

***Outokumpu.** Företaget har ombildats till a. b. (Outokumpu Oy), som ägs av finska staten. Malmtillgångarna uppskattas f. n. (1937) till minst 12 mill. ton; fyndighetens utsträckning är icke slutgiltigt känd. O. är på grund av malmtillgångarna och malmens relativt höga kopparhalt en av de största kopparförekomsterna i Europa. Ur malmen utvinnas med flotationsanrikning vid gruvan två koncentrat: kiskoncentrat med 45 % svavel och 46 % järn samt kopparkoncentrat med 22—25 % koppar. Årsbrytningen utgör 350,000 ton, och anrikningsverkets kapacitet är 1,200 ton per dygn. Kiskoncentratet säljes till finska sulfitcellulosafabriker, vilka avrosta svavlet, och O. säljer kisbränderna, vilkas järninnehåll är omkr. 40,000 ton per år, till ett inhemskt järnverk för vidare förädling till järn och stål. Kopparkoncentratet smältes sedan 1936 på elektrisk väg i bolagets egen, vid Imatra vattenkraftverk belägna kopparhytta samt bearbetas vidare med bessemerering till råkoppar, som t. v. exporteras. För undvikande av rökskador avlägsnas svaveldioxiden ur rökgaserna och tillvaratas i flytande form. På detta sätt utvinnas ur malmen utom koppar, 12,000 ton årl. med 150 kg guld och 1,800 kg silver, även huvuddelen av järnet, 70,000 ton järnmalm, och svavlet, 60,000 ton i olika former. E-o M-n.

***Owen,** R. Ny litt.: A. Gjöres, »R. O. och kooperationens uppkomst» (1932).

Owensboro [ău'inzbərə], stad i v. Kentucky, U. S. A., vid Ohio; 22,765 inv. (1930); flyghamn. Betydande handel med tobak, spannmål, mejeriprodukter och boskap. Tobaksfabriker, tillv. av elektrisk materiel.

***Overton,** C h. E., dog 1933 $^{27}/_{1}$. Biogr. av H. C. Jacobæus i Vet.-akad:s Årsbok 1935.

***Oviken.** O:s gamla kyrka, en stenbyggnad med delar från medeltiden, övergavs 1905 men restaurerades och återinvigdes 1935. Dess altarskåp avbildas på pl. 3 till J ä m t l a n d.

***Ovärdighet.** 1 och 2. Dessa straffpåföljder ha numera avskaffats (se P å f ö l j d, suppl.).

***Oxe,** dansk släkt. Om Torben O. se L. Weibull i Scandia 1932.

***Oxelösunds järnverk.** Koksmasugnens kapacitet är nu 100,000 ton tackjärn årl. Till anläggningen hör även ett sintringsverk med en kapacitet av 150,000 ton sinter årl. Maskinfönsterglasbruket har en kapacitet av 2,5—3 mill. m² fönsterglas per år. Den elektriska kraftstationens effekt är 5,000 kW. Bolaget har ett aktiekap. på 4,113,500 kr. och sysselsätter omkr. 500 arb. E. Hlr.

***Oxenstierna,** A. G. Litt.: W. Tham, »A. O., hans ungdom och verksamhet intill år 1612» (1935; akad. avh.); J. Gardberg, »Kimito friherreskap» (s. å.; akad. avh.).

Oxenstierna, G u n n a r, filosof (f. 1897 $^{28}/_{6}$), blev 1926 fil. dr och docent i teoretisk filosofi i Uppsala med avhandlingen »Tids- och intuitionsproblemen i Bergsons filosofi» och har vidare utgivit »Om betingelserna för det analytiska konsekvensbegreppets upprätthållande» (1931) och »Psykologiska och logiska moment i Kants förnuftskritik» (1934). O. är medarbetare i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. J. L–t.

Oxenstierna, M å r t e n G a b r i e l L e i j o n s k ö l d, frih., författare (1834—1905), var anställd i tullen, vart 1888 tullinspektor i Ängelholm. O. skrev flera historiska äventyrsböcker, bl. a. »Konungens kapare» (1891), »En svensk ädlings äfventyr» (1897) m. m. Jfr F. Böök, »Historier från Hallandsåsen» (1934). R–n B.

Oxfordgrupprörelsen, en kristen livsrörelse, vars upphovsman är Frank Buchman (se d. o., suppl.). Den har ingen särskild dogmatik, ingen organisation i egentlig betydelse, utgör icke något samfund och söker i sitt arbete tjäna alla olika kyrkor. Den syftar till att förvandla individerna till kristna i ursprunglig mening och därmed ge kristen prägel åt det mänskliga samlivet i allt vidare kretsar. Slitna religiösa uttryck söker den ersätta med nya ord för att så göra det äktkristna innehållet tillgängligt för moderna människor. Den undviker all sentimentalitet och betonar viljans betydelse. Dess grundtankar och arbetsformer äro följ.: Gud har en plan för var människas liv. Om människan lyssnar, kan hon förnimma Guds vilja, och denna måste hon ofrånkomligt lyda. En allmän sammanfattning av densamma kommer till uttryck i de s. k. fyra absoluta kraven (jfr Jesu bergspredikan): absolut ärlighet, absolut renhet, absolut osjälviskhet, absolut kärlek. Av stor vikt är att börja dagen med en stilla stund, då man lyssnar efter Guds vilja för denna dag. Av praktisk betydelse är att strax anteckna de tankar och maningar man därvid får. För att skilja mänskliga hugskott från Guds ingivelse skola dessa prövas efter de fyra absoluta kraven samt om möjligt också i en gemensam stilla stund med andra, som överlåtit sitt liv åt Gud. Viljans dagliga överlåtelse åt Gud är en nödvändig förutsättning för att förnimma och följa Guds ledning. Karakteristisk för O. är definitionen: synd är allt, som skiljer oss från Gud eller en människa. All vikt lägges på den konkreta tillämpningen och på viljan att i möjligaste mån gottgöra den orätt man gjort. För att göra bekännelsen fullt uppriktig är det av vikt att helst också bekänna inför en människa, som man har förtroende för, enl. den ledning man får i den stilla stunden. Bekännelse sker alltid mellan fyra ögon. Den genom bekännelsen grundlagda gemenskapen med (Gud och) en människa skall vidgas att omfatta allt flera. Man predikar icke utan meddelar vad man själv upplevat av synd och förvandling, m. a. o. delar sina erfarenheter med andra (»delning», eng. *sharing*).

Arbetet för »livsförvandling» sker individuellt men får sin karakteristiska utformning genom samarbetet i en större el. mindre grupp (därav namnet). Gruppen innebär en mycket intim arbetsgemenskap, byggd på djupgående delning. Ehuru större offentliga möten icke äro något väsentligt för grupprörelsen, kunna sådana anordnas för att skapa tillfällen till personlig kontakt med dem, som stå fullständigt utanför varje kristen gemenskap. Särskilt utmärkande för dess arbetssätt äro flera dagars slutna möten, s. k. *house parties*, omfattande väl förberedda vittnesbörd, helst utformade efter gemensam kritik av gruppen eller arbetslaget (eng. *team*), ofta med tillfälle till spontana vittnesbörd från deltagarna, samt bibelstudium, syftande till praktisk tillämpning. Gruppen omfattar personer av olika ålder, samhällsställning och erfarenhet, för att en deltagare lättare skall finna någon, med vilken han kan dela sina svårigheter och som kan hjälpa honom till överlåtelse.

O. erhöll sitt namn i Sydafrika, dit en grupp Oxfordstudenter reste och där denna s. k. Oxfordgrupp lyckades utföra ett betydelsefullt arbete, särskilt för att slå broar mellan de motsatta raserna. Av nationell omfattning har arbetet blivit i länder, där Buchman själv och en större internationell grupp fått tillfälle att verka, ss. i Norge och Danmark. Då den individuella synden

är en fördold orsak även till det onda i socialt och politiskt avseende, vill grupprörelsen, genom att förvandla individen och genom honom hans närmaste omgivning, verka för social avspänning och rättfärdighet, för fred och försoning mellan folk och raser. — Litt.: R. Fangen, »En kristen verdensrevolusjon» (1935); S. Stolpe, »Kopparsmeden Alexander» (1936); S. Foot, »Life began yesterday» (1935; »Livet började i går», 1937), G. Lean och M. Martin, »New leadership» (1936; »Nya ledare», 1937). P. Sgn.

Oxidkatod, se Radioteknik, sp. 411, och Glödelektrisk effekt, suppl., sp 448.

Oxido-reduktioner kallas reaktioner eller reaktionskomplex, genom vilka en molekylart uppdelas i en högre oxiderad och en lägre oxiderad molekylart. Acetaldehyd (se d. o.) undergår t. ex. en oxido-reduktion enl. följ. formel:

$2\,CH_3 . CHO = CH_3 . COOH + CH_3 . CH_2OH$
acetaldehyd ättiksyra etylalkohol

O. av denna typ inträda hos aromatiska aldehyder och hos formaldehyd mycket fullständigt under inverkan av alkali; de betecknas som Cannizzaros reaktioner efter den italienske kemisten Cannizzaro (se d. o.).

O. kunna även inträda genom omlagring inom en enda molekyl; det mest bekanta, visserligen mycket komplicerade fallet utgöres av alkoholjäsningen, där 1 molekyl glykos sönderfaller i 2 molekyler koldioxid och 2 molekyler etylalkohol. Även hexosdifosfat (jfr Zymofosfat) kan undergå en inre oxidoreduktiv spjälkning. Vid dylika processer sker enl. en av Wieland uppställd teori en väteförskjutning inom molekylen, varvid den ena molekyldelen hydreras, den andra dehydreras.

Inom växt- och djurvärlden spela oxidoreduktiva processer en synnerligen viktig roll; de förmedlas av speciella enzymer, s. k. dehydraser (se d. o., suppl.). De hittills bekanta dehydraserna, som förmedla biologiska o., äro verksamma endast i närvaro av co-zymas och flavinenzym. H. E.

Oxie och Skytts härads folkhögskola, se Östra Grevie.

Oxytocin, se Hjärnbihang, suppl.

Ozenfant [åzåṅfa'], Amédée, fransk målare (f. 1886), kanske mera känd som red. för exklusiva konsttidskrifter och som författare till konstteoretiska skrifter med ytterligt revolutionär tendens (bland i samarbete med Ch. E. Jeanneret (Le Corbusier) »Après le cubisme» (1918), »La peinture moderne» (1925), »Peinture moderne» (1930) o. a. (jfr Le Corbusier, sp. 906). O:s måleri följer hans teoretiserande och åskådliggör under perioden 1918—25 den franska purismens program, som innebar ett förkastande av naturalismens avbildande men även av kubismens ornamentik. I senare arbeten, bl. a. väggmålningar, har O. förenat det puristiskt konstruktiva med plastiska formeffekter. E. L-k.

Ozep [å'zep], Fjodor, rysk filmregissör (f. omkr. 1900). Gjorde först karriär i Ryssland, flyttade sedermera till Tyskland och har därefter flera år varit verksam i Frankrike. O. har iscensatt betydande och typiskt ryska filmer, bl. a. »Gula biljetten», »Levande liket» (med Pudovkin i huvudrollen) och »Bröderna Karamasov». R. A-g.

Oändlig, *mat.* I den projektiva geometrien antas varje rät linje ha en »oegentlig» eller »oändligt avlägsen» punkt, som visserligen icke existerar men med vilken man kan räkna formellt på samma sätt som med linjens ändliga punkter. I planet antas alla »oegentliga» punkter ligga på en rät linje, »den oändliga linjen», o. s. v. Efter införandet av de oändliga elementen kunna de geometriska satserna ofta uttalas mera enhetligt och allmängiltigt, än om dessa element icke räknades med. Så är t. ex. satsen »två räta linjer i planet skära varandra i en punkt» undantagslöst riktig, om man medger, att skärningspunkten ev. får vara en oändlig punkt, näml. i det fall, att linjerna äro parallella. O. F.

***P** är även förk. för parvi- el. piko- (se d. o., suppl.).

Pa, kem. tecken för en atom protaktinium.

***Paasikivi**, J. K., avgick 1934 från chefskapet i Kansallis-osake-pankki och blev 1936 envoyé i Stockholm.

Paatela [pā'-], Jussi Edvard, finländsk arkitekt (f. 1886), bror till O. F. P.; prof. i husbyggnadslära vid tekn. högskolan 1930. P. har bl. a. utfört bibliotekshuset i Tammerfors, univ:s anatomiska institution och Atlas banks hus i Helsingfors samt flera sjukhus. H. E. P.

Paatela [pā'-], Oskari Frans, finländsk målare (f. 1888), bror till J. E. P. Studerade bl. a. i Helsingfors och Paris. P. har målat figurscener (människor och djur) och, de senaste åren, altartavlor och fresker med religiösa motiv, bl. a. i K. F. U. M:s hus i Helsingfors. E. L-k.

Paavolainen [pā'vålāi-], Olavi, finländsk kritiker (f. 1903), har energiskt strävat efter att bringa den finskspråkiga litteraturen i

närmare beröring med de moderna europeiska strömningarna. P. utgav 1936 ett verk om det nutida Tyskland, »Kolmannen valtakunnan vieraana» (»Som gäst i tredje riket», 1937). G-r C.

Pabst [päpst], G. W., tysk filmregissör (f. 1895 i Polen). P. iscensatte sin första stora film i Berlin, »Den glädjelösa gatan» (1924—25), i vilken Greta Garbo medverkade. Han har skapat filmer av psykologiskt intresse (bl. a. »Geheimnisse einer Seele») och filmer med fränt socialt patos (»Västfronten 1918», »Tolvskillingsoperan» och »Kamratskap»). Efter nationalsocialismens seger lämnade P. Tyskland. I Frankrike har han därefter iscensatt »Atlantis» och »Don Quijote» (den sistnämnda med Sjaljapin i huvudrollen), har senare haft engagemang i Hollywood men är nu åter verksam i Frankrike. R. A-g.

Pachȳta, se Långhorningar, sp. 462 och bild 2 på färgpl.

Pacifi'ktid (eng. *pacific standard time*), se Universell tid.

Packningsbråk (eng. *packing fraction*), se Atom, suppl., sp. 319.

***Paderewski,** I., har under senare år varit bosatt nära Lausanne. Han återupptog 1922 sin pianistiska konsertverksamhet i Amerika och Europa och ställde den ofta i välgörenhetens tjänst. Nya biogr. av C. Phillips (1934) och R. Landau (s. å.; sv. övers. 1935). H. G-t.

Padilla [-ði'lja], José, spansk tonsättare (f. 1889). Har komponerat en mängd populära visor, bland vilka främst »Valencia» och »Ça ... c'est Paris», båda urspr. ingående i nationella sångspel, blivit världsbekanta schlager. P. har företagit vidsträckta turnéer (Sthlm 1930). H. G-t.

Paducah [pädjō'kə], stad i västligaste Kentucky, U. S. A., vid Tennessees mynning i Ohio; 33,541 inv. (1930). Betydande handel med tobak, frukt, trävaror m. m. Flodhamn; järnvägsverkstäder, sågverk m. m.

Paget [pä'dʒit], sir Richard, baronet, engelsk advokat och uppfinnare (f. 1869). Har utgivit arbeten i fonetik (särskilt »Human speech», 1930) och konstruerat sinnrika apparater för frambringande av språkljud på artificiell väg. E. E-l.

***Paget,** V., dog 1935.

***Pagnol,** M., är f. 1895 (ej 1890). Har senare omarbetat sina populära Marseilledramer för filmen och tillagt ett nytt, »César» (1936).

Pāhlen, Emanuel von der, tysk astronom av rysk-baltisk börd (f. 1882), prof. vid Astrophysikalisches Observatorium i Potsdam. P. har utgivit viktiga arbeten ang. de statistiska lagarna för stjärnornas skenbara fördelning på himmelssfären och på fotografiska plåtar samt är en av utgivarna av Zeitschrift der Astrophysik. K. Lmk.

Paignton [pe͡i'ntən], stad i Devonshire, s. v. England, vid Tor bay, s. s. v. om Torquay; 18,405 inv. (1931). Livligt besökt havsbadort.

***Painlevé,** P., dog 1933. Led. av sv. Vet.-akad. (1903). Monogr. av Germaine André Hesse (1933).

Painter [pe͡i'ntə], Theophilus Shickel, nordamerikansk zoolog och cytolog (f. 1889), prof. vid University of Texas 1916. P. har lämnat viktiga bidrag till cytologien, särskilt över jättekromosomernas byggnad (se Kromosomer, suppl., sp. 1084).

Pāi'ta, Payta, stad i n. v. Peru, dep. Piura, vid Atlanten; omkr. 4,000 inv. En av landets viktigaste hamnar med stor bomullsexport. Flyghamn.

***Pajala.** P. och Muonionalusta kapellförs. bilda sedan 1931 en kyrklig samfällighet.

Pak-hoi, hamnstad i v. delen av kin. prov. Kuan-tung, vid Tonkinviken; omkr. 36,000 inv. Export av socker, indigo m. m. P. öppnades för utrikeshandeln 1877.

Palache [pəlä'ʃ], Charles, nordamerikansk mineralog (f. 1869), prof. vid Harvarduniv. 1912—22, kurator för mineralogiska museet sedan 1923. P. har offentliggjort ett stort antal värdefulla arbeten, huvudsakl. inom mineralogi och geometrisk kristallografi. Särskilt har han undersökt mineral från Franklin och Sterling hill i N. J. samt i samband härmed även studerat mineral från Långban. P. erhöll en festskrift 1937. Skr. bl. a.: »The minerals of Franklin and Sterling hill, Sussex county, New Jersey» (i U. S. Geological Survey, Professional Paper, 180, 1935). G. A-ff.

***Palacio Valdés,** A., har på ålderdomen publicerat flera verk, ss. »Testamento literario» (1929), »Sinfonía pastoral, novela de costumbres» (1931), den feministiska essäen »El gobierno de las mujeres» (s. å.) och »Tiempos felices» (1933), innehållande åtta äktenskapshistorier, berättade med P:s sedvanliga älskvärda humor. K. A. H.

Pa'lágyi [-lädji], Menyhért, ungersk filosof (1859—1924), prof. i Cluj. P. bekämpade Husserls (se d. o.) skarpa skiljande mellan psykologi och logik och förfäktade en kunskapsteoretisk monism. Han utvecklade även naturfilosofiska tankegångar, för vilka idéen om medvetandets diskontinuitet spelar en viktig roll. Skr.: »Der Streit der Psychologisten und Formalisten in der modernen Logik» (1902), »Die Logik auf dem Scheidewege» (1903), »Naturphilosophische Vorlesungen über die Grundprobleme der Bewegung und des Lebens» (1907), »Die Relativitätstheorie in der modernen Physik» (1914), »Ausgewählte Werke» (3 bd, 1924—25). G. O-a.

***Palamas,** K., är sedan 1930 president i akad. i Aten. Hans författarskap omfattar numera över 30 bd. En del av hans verk har översatts (till eng. av Th. Ph. Stephanidis 1925, till fr. av É. Clément 1922, 1931, 1934). — Litt. (utom på grek.): A. Stephanidis, »A new word-poet» (1919); B. Récatas, »L'Hymen libérateur de Costis Palamas» (1935). S. Lm.

Palazzeschi [palatse'ski], Aldo, italiensk författare (f. 1885). I sina tidigaste verk,

några diktsamlingar från 1907—10, sammanförda i »Poesie» (1930), går P. med stor elegans på linjen Mallarmé-Apollinaire. Samma flykt undan den empiriska realiteten fortsätter han sedan på prosa, bl. a. i den roliga romansatiren »Il codice di Perelà» (1911), »Il re bello» (1921), »Le sorelle Materassi» (1934) och »Il palio dei buffi» (1937). I stort sett är P. en utsökt och roande, fast dekadent utlöpare av Marinettis futurism. G. B-h.

Paleofysiologi, se N o p c s a, F., suppl.

***Paléologue,** G. M., utgav 1934 »Un grand tournant de la politique mondiale 1904—06».

G. M. Paléologue.

Paleoniscider, utdöda fiskar, som förr sammanfattades som en familj men genom de senare årens forskningar visat sig vara en stor stamgrupp av aktinopterygier (se F i s k a r, suppl.), inom vilken ett flertal utvecklingslinjer kan urskiljas, ledande till olika fossila och nu levande aktinopterygiegrupper. Den mest kända paleonisciden torde vara *Palaeoniscus freieslebeni* från bl. a. Tysklands kopparskiffer; andra viktiga former äro *Birgeria* från bl. a. Grönlands och Spetsbergens trias, besläktad med nutida störar, och vissa släkten, som leda över till den nu levande nilgäddan, *Polypterus* (se d. o.), vilken förut felaktigt sammanfördes med gruppen *Crossopterygii* (se d. o.). G. S.-Sgh.

***Paleontologi.** a) *Paleozoologi.* Förbättrad teknik (se även M i k r o s k o p i s k t e k n i k, suppl.) och vidgat insamlingsarbete, särskilt av fossila ryggradsdjur, genom stora arktiska och centralasiatiska expeditioner ha givit anledning till ytterligare uppblomstring av paleozoologien, särskilt den gren (paleoanatomien), som sysslar med de fossila djurens byggnad. På denna grund och genom ökat samarbete mellan zoologer och paleozoologer ha också många viktiga resultat vunnits rörande de olika djurgruppernas släktskapsförhållanden och härstamning (fylogenetisk forskning). — För renpreparering av fossila djurrester användas nu alltmera mekaniska prepareringsmaskiner i st. f. den tidigare använda metoden med hammare, mejslar och handnålar. De finaste prepareringsmaskinerna äro av samma typ som de mekaniska hammare tandläkare använda, ehuru av förstärkt konstruktion och med grammofonnålar som lätt utbytbara spetsar. — Vid fotografering av en del glänsande eller mörka fossil användes salmiakmetoden: exemplaren behandlas med salmiakångor, som avsätta ett ytterst fint lager av vitt salmiakpulver på fossilens yta, vilken därigenom blir matt och får en jämn, lättfotograferad ton. G. S.-Sgh.

b) *Paleobotanik.* De senare årens utveckling har ytterligare framhållit de mikroskopiska undersökningsmetodernas betydelse för den paleobotaniska forskningen. Bladens epidermisstruktur har särskilt genom R. Florins (se d. o., suppl.) undersökningar av nutida och fossila barrträd visats äga större värde för systematiken, än man i allm. ansett tidigare. I övrigt ha större eller viktigare arbeten utkommit särskilt över de äldsta landväxterna (*Psilophytales*), pteridospermerna och de mesozoiska ginkgoväxterna. Av större sammanfattande verk märkes A. C. Sewards »Plant life through the ages» (1931). Th. H-e.

***Palermo.** 2. Staden har numera flyghamn och rundradiosändare.

***Palestina** beräknades 30 juni 1936 ha 1,336,000 inv., därav 848,000 muhammedaner, 371,000 judar och 106,000 kristna. Under 1935 invandrade 64,147 pers., därav 61,854 judar, den hittills största årliga invandringen. Av judarna kommo 27,843 från Polen, 8,630 från Tyskland, 3,890 från Rumänien, 2,171 från Grekland, 2,137 från Litauen och 23 från Sverige. Under perioden 1920—35 ha sammanlagt 252,918 judar invandrat till P. 1936 hade antalet invandrare nedgått till 31,671 pers., därav 29,727 judar. Stadsbebyggelsen är i stark tillväxt: 1936 hade Tell Aviv 140,000 inv., Jerusalem 125,000, Haifa 99,000 och Jafa 71,000 inv.

Jordbruk och boskapsskötsel äro föremål för myndigheternas speciella omsorger. Försöksfält anläggas, och förbättrade odlingsmetoder och redskap införas. 1935 skördades 103,000 ton vete, 68,000 ton korn och 46,000 ton hirs, men brödsädesproduktionen är otillräcklig för behovet. Fruktodlingen gör stora framsteg; 1934/35 exporterades 7.4 mill. lådor apelsiner, varjämte grape-fruits och meloner börjat utföras. Kreatursstocken uppgick 1934 till 130,804 nötkreatur, 188,267 får, 380,511 getter, 32,033 kameler, 16,355 hästar, 75,784 åsnor och mulor samt 4,540 bufflar. Biskötseln är i stark utveckling. På senare år har en planmässig skogsplantering påbörjats. Åtskilliga industrianläggningar ha uppstått särskilt i Haifa och Tell Aviv. — Exporten värderades 1935 till 4,998,100 palestinska pund (£ P), därav apelsiner 3,131,000 £ P och grape-fruits 376,000 £ P; importen hade s. å. ett värde av 18,335,400 £ P (framför allt färdigfabrikat och livsmedel). De viktigaste handelsländerna voro Storbritannien (51 % av exportvärdet, 17.5 % av importvärdet), Tyskland, Syrien, U. S. A., Rumänien och Polen.

Vägnätet förbättras ständigt; 1935 funnos 1,022 km vägar, trafikabla för automobiler även under regntiden. En modern hamn öppnades 1933 i Haifa, varifrån rörledning anlagts till petroleumfälten vid Kerkuk i Irak. Ett inhemskt rederi, The Palestine shipping co., började sin verksamhet 1935. Gaza an-

göres av de brittiska och nederländska lufttrafiklinjerna över Alexandria till Sydasien, varjämte ett egyptiskt bolag uppehåller trafik från Kairo till Gaza, Lydda och Haifa. Telefonväsendet är i stark utveckling. En rundradiosändare i Ramalla togs i bruk 1936. S. F.

Statsfinanser. Budgetåret april 1935—mars 1936 utgjorde inkomsterna 5,77 mill. palestinska pund, varav de egentliga tullarna inbringade 2,75 mill., acciser o. a. avgifter till tullverket 0,48 mill. Samtidigt stannade utgifterna vid 4,24 mill. palestinska pund, varav 3,32 mill. upptogos som ord. (skuldräntor, polisväsendet, undervisningsväsendet m. m.). N. Sbg.

Författning och förvaltning. På grund av motstånd än från arabiskt, än från judiskt håll har något lagstiftande Legislative council icke kunnat väljas. Överkommissarien (high commissioner) har vid sin sida ett Advisory council, bestående av de centrala departementens chefer samt av distriktskommissarierna. S. Bxn.

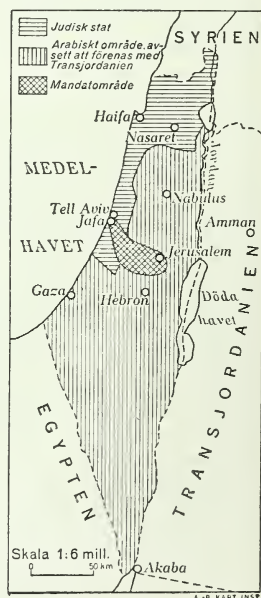
Sport och idrott. I samband med invandringen efter världskriget har intresset för sporten vaknat i P., vartill de s. k. Makkabispelen för judiska idrottsmän från hela världen kraftigt bidragit. Sådana spel anordnades 1932 och 1936 i Tell Aviv, som har ett modernt stadion. Vid sidan av landsförbundet, som leder de vanliga idrottsgrenarna, finnes ett fotbollsförbund med ett 60-tal klubbar. Fotboll kan anses som nationalsport i P., men standarden är ännu ganska låg. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär trafik på P. ombesörjes av Svenska Orientlinjen. P. exporterade 1935 till Sverige för 1,26 mill. kr. (1936 omkr. 2,4 mill.), främst apelsiner (1,1 mill. kr.) och annan frukt samt emaljögon. Importen värderades 1935 till 3,5 mill. kr. (1936 omkr. 1,4 mill.), därav papper 0,6 mill., automobiler 0,5 mill. och trävaror 0,4 mill., vidare bl. a. kokapparater och maskiner. A. A-t.

Förhistoria. Bronsålderns stadskultur var rik. Flerstädes i landet funnos väl bebyggda och befästa städer redan under den äldre bronsåldern, 2500—2000 f. Kr., och deras största blomstring inföll under mell. bronsåldern, 2000—1600 f. Kr., medan yngre bronsåldern, 1600—1200 f. Kr., ej sällan visar tillbakagång. Så nådde det förisraelitiska Jeriko, som var en jämförelsevis stark ort redan från 2500 f. Kr., sin blomstring under mell. bronsålderns senare hälft, 1800—1600 f. Kr., men förstördes. Enl. J. Garstang, »Joshua Judges» (1931), erövrades och förstördes Jeriko ånyo under yngre bronsåldern omkr. 1400 f. Kr. av Israel under Josua, som då trängde in i Kanaans land, samt låg sedan nästan öde intill den äldre järnålderns slut 900 f. Kr.

Egyptens politiska och kulturella inflytande var starkt under de senare förisraelitiska seklerna. Besan vid Jisreelslättens sydöstända var då, jämte ett starkt egyptiskt gränsfäste, också en härd för Astartes kult. Denna var allmän i landet och förbunden med ormkult. Dyrkan av ormgudomligheter spåras genom fynden flerstädes i det förisraelitiska Kanaan: en relikt av ormkulten var sannolikt kopparormen, som Hiskia bortskaffar ur templet (2 Kon. 18: 4). Av starka kanaaneiska städer, som utgrävts, må nämnas det jebusitiska Jerusalem samt det västjordanska Mispa på Tell en-Nasbe n. därom. S. Lr.

Historia. Även de senare åren har spänningen varit stark mellan de arabiska och judiska befolkningselementen, särskilt orsakad av de förras rädsla för att småningom helt överflyglas av de i allt större antal invandrande judarna. Härtill kommer en starkt traditionsbunden arabisk konservatism, som med misstro betraktar de moderna tekniska metoder, som införas av judarna och tillämpas icke minst inom jordbruket. En stark opposition finnes även mot den brittiska mandatmakten. Judarna klaga över de av hänsyn till araberna påbjudna restriktionerna i fråga om den judiska invandringen. Araberna betrakta alltjämt den brittiska regeringen, trots alla dess försök att få till stånd en rättvis reglering av förhållandena, såsom partisk för judarna genom dess öppna stöd åt de sionistiska idéerna. Denna opposition, som slog ut i strejker och svårkuvade oroligheter 1936, har starka förbindelser med den arabiska nationalism, som vuxit sig allt starkare i P:s arabiska grannländer och som i Englands svaga politik t. ex. i Irak ser en förhoppning om liknande eftergifter till araberna förmån även i P. Med anledning av oroligheterna sändes en engelsk kommission till P. för att undersöka möjligheterna för ett hävande av motsättningen mellan judar och araber. Kommissionens i juli 1937 avlagda rapport förordade en delning av P. i tre delar (se vidst. karta): en arabisk, som skulle förenas med Transjordanien, en judisk (båda dessa självständiga) samt en del under brittiskt mandat, omfattande Jerusalem och Betlehem samt en korridor därifrån till havet. Delningsförslaget

Engelska kommissionens förslag till Palestinas uppdelning.

väckte livlig opposition från både arabiskt och judiskt håll. Motståndet från P:s araber fick stöd bl. a. i en protestnot från Irak till N. F., och vid en sionistkongress i Zürich aug. 1937 krävdes omfattande ändringar i delningsplanen. N. F:s mandatkommission, som behandlade frågan vid en session 30 juli—18 aug., ställde sig i princip gynnsamt till frågan om en delning men avvisade tanken på en omedelbar konstituering av två nya oberoende stater och föreslog någon anordning för en övergångsperiod. Något ytterligare steg mot ett avgörande i frågan har ännu (sept. 1937) icke tagits. L-ts.

Litteraturanvisningar. A. S. Rappoport, »History of Palestine» (1931); F. M. Abel, »Géographie de la Palestine» (1933); C. Watzinger, »Denkmäler Palästinas» (2 bd, 1933—35); M. P:n Nilsson, »De arkeologiska upptäckterna» (s. å.; med bibliogr.); A. Bonne, »Palästina, Land und Wirtschaft» (1932); N. Bentwich, »Palestine» (1934); H. Herrmann, »Palästina-Kunde» (1934—35); H. C. Luke och E. Keith-Roach, »The handbook of Palestine and Transjordan» (3:e uppl. 1934); J. Press, »Neues Palästina-Handbuch» (s. å.); B. Erskine, »Palestine of the arabs» (1935); B. Pernow, »P. förr och nu» (s. å.); Mrs. S. A. Revusky, »Jews in Palestine» (s. å.). Jfr även den årl. utkommande Report ... on the Administration of Palestine and Trans-Jordan.

***Pallenberg,** M., dog 1934.

Pallin, E r i k J o h a n, sportjournalist (f. 1878 26/11), pseud. F l y i n g, bror till H. N. P. Medarb. i idrottspressen sedan 1898, i Stockholms Dagblad 1902—31, i Stockholms-Tidningen Stockholms Dagblad sedan 1932. P. är red. av K. S. S. S:s medlemsblad sedan 1935. Han stiftade Svenska idrottsjournalisternas klubb 1916 och var dess ordf. 1922—37. Skr.: »Flygande människor» (1909), ett tiotal pojkböcker (bl. a. »Pojkarna på Klasro», 5 dlr, 1922—26) m. m. Å. S-n.

***Pallin,** H u g o N i l s (se P a l l i n, A.), blev 1932 major i Väg- och vattenbyggnadskåren och s. å. ord. prof. i vägbyggnad och kommunikationsteknik vid Tekn. högskolan. Han var 1924—30 vägkonsulent i Gotlands län. P. har särskilt ägnat sig åt studier av trafikens natur och arbetat för inrättandet av ett trafikforskningsinstitut. Han har även gjort sig känd som alpinist och fjällskildrare samt utfört många förstabestigningar i olika länder. Han deltog som kartograf i Otto Nordenskjölds expedition till Västpatagonien 1920—21, reste 1922, 1923 och 1928 på Spetsbergen, 1935 på Island samt 1930 på Västgrönland upp till Melvillebukten och har lämnat många skildringar från dessa färder. Bland hans många skrifter märkas »Handledning i vägbyggnad» (1915, ny uppl. 1926), »Kolonkaravan» (1927), »Trafikens världshävdar» (1932), »[illegible]» (1934) och »Trafikteknik» (1936). [illegible]

Palm, B j ö r n T o r v a l d, botanist (f. 1887 22/[illegible]), blev fil. dr och docent vid Stockholms högskola 1916. Han vistades 1914—15 på Madagaskar och 1916—20 på Java, där han 1916—18 var assistent vid Instituut voor plantenziekten i Buitenzorg. 1920—25 var han dir. för försöksstationen för tobaksodling i Deli på Sumatra. 1926—29 var han anställd vid ett plantagebolag i Guatemala. 1930—32 var han prof. i växtpatologi i Urbana, Ill., U. S. A. Han har utgivit talrika arbeten om svampar, främst parasitsvampar, lavar, fanerogamembryologi, växtsjukdomar m. m., t. ex. »Studien über Konstruktionstypen und Entwicklungswege des Embryosackes der Angiospermen» (1915). K. A.

***Palm,** C. H., är sedan 1934 emeritus.

***Palm,** G. W. Monogr. av G. Lindgren (1933; akad. avh.).

***Palm,** T., dog 1934 13/4.

Palma, R i c a r d o, peruansk författare (1835—1919), överbibliotekarie vid nationalbiblioteket i Lima 1883, en av den peruanska litteraturens yppersta stilister. Sin förnämsta berömmelse vann P. såsom skapare av en ny spansk-amerikansk litterär genre genom ett tiotal serier av spirituella »Tradiciones peruanas» (1:a ser. 1872, »Mis últimas tradiciones», 1906, »Las mejores tradiciones», s. å.), korta, fantasirika bilder ur nationens liv alltifrån Pizarros ankomst, kryddade med den skälmskhet, som kännetecknar den peruanske kreolen. P. skrev även dramer och dikter (samlade i 1 vol. 1886). K. A. H.

***Palmær,** K. W., avgick 1933 från professuren och blev ledare för ett vid Vet. akad:s Nobelinstitut gr. korrosionslaboratorium.

Palmærfosfat [-e'r-], se P a l m æ r, K. W.

***Palme,** J. H., dog 1932 9/5.

***Palme,** S. T., dog 1934 9/4.

Palmén, E r i k H e r b e r t, friherre, finländsk geofysiker (f. 1898), brorson till E. G. P. Blev fil. dr 1927 och docent i geofysik vid Helsingfors univ. 1928. P., som bl. a. utgivit »Über die Bewegung aussertropischen Zyklonen» (1926; akad. avh.), har i stort sett anslutit sig till den av V. Bjerknes och hans lärjungar hyllade uppfattningen om cyklonerna som vågrörelsefenomen. Han är assistent vid havsforskningsinstitutet sedan 1922 och har även publicerat »Untersuchungen über die Strömungen in den Finnland umgebenden Meeren» (1930). A. Å.

Palmer [pā'mə], W. W., se S e l b o r n e, W. W. P.

***Palmerston,** H. J. T. Monogr. av H. C. F. Bell (2 vol., 1936).

***Palmgren,** A x e l, var riksdagsman 1924

—36 och handelsminister mars 1931—dec. 1932. Han avgick 1936 från arbetsgivarförbundet och erhöll s. å. ministertitel.

***Palmgren,** J. H. H., dog 1933 8/3.

***Palmgren,** S., är sedan 1927 pianolärare vid Helsingfors konservatorium och sedan 1931 musikkritiker i Hufvudstadsbladet. P. erhöll 1928 professors titel. Han har även komponerat Åbos 700-årsjubileumskantat. Bland hans i Stockholm uppf. senare verk märkas orkestersviter och en pianokonsert n:r 4, »April» (med P. som solist i Konsertföreningen 1928; tr. 1931). H. G–t.

***Palmgrenska samskolan** kallas numera Palmgrenska samskolan Fredrikaskolan.

***Palmqvistska fonden** hade 1 juli 1937 i huvudsak förbrukats.

***Palmstierna,** E. K., lämnade 1937 sin post som envoyé i London. Han utgav s. å. »Horizons of immortality. A quest for reality».

***Palmstierna,** N. F. Biogr. av C. F. Palmstierna i Personhist. Tidskr. 1933 (tr. 1934).

Palmtjuv, dets. som kokostjuv (se d. o.).

***Paloheimo,** släkt. K. A. P. lämnade 1932 chefskapet för bolagen Pohjola och Kullervo.

***Palteboken.** Två utdragssamlingar förvaras numera i Landsarkivet i Lund.

Pa'ludan, Jacob, dansk författare (f. 1896), son till J. P. Blev farm. kand. 1918, har på senare år varit författare och journalist. P:s första bok, »De vestlige veje» (1922), behandlar ett uppehåll i Amerika; senare ha följt bl. a. novellen »En vinter lang» (1924) och romanerna »Sögelys» (1923), »Fugle omkring fyret» (1925; sv. övers. 1927), »Markerne modnes» (1927; sv. övers. 1928), »Torden i syd» (1932) och »Under regnbuen» (1933). Hans böcker äro samtidsromaner, som i språkets klarhet och iakttagelsens styrka påminna om Henrik Pontoppidans. Från utpräglat konservativ ståndpunkt ser han kritiskt och skeptiskt på den moderna kulturen. P. E–t.

Pampashare, se Mara.

***Pams,** J., dog 1930 (ej 1931).

Panafrikani'sm, stundom använd benämning för en efter världskriget framträdande rörelse bland negrerna för väckande av deras raskänsla, i sin radikalaste form åsyftande att förskaffa negrerna väldet i Afrika. Kongresser för att främja p:s syften ha ägt rum, den första i New York 1920.

***Panama.** 1. Befolkningen, som 1930 beräknades till 467,459 pers., torde ha ung. följ. sammansättning: vita 78,000, negrer 80,000, indianer 45,000, kineser, japaner och hinduer 5,000, blandblod 259,000. »Republiken Tule» består ännu. Budget 1935/36 12,276,007 doll. Importen 1935 belöpte sig till 15,945,779 och exporten till 5,554,716 doll. Viktigaste exportartiklar voro bananer, 5,710,820 stockar, kakao, 4,755 ton, samt kokosnötter, 9,9 mill. st. Guld började utvinnas 1933 i större skala i prov. Veraguas. Vägnätet har börjat utbyggas, åt v. till Santiago och David, åt ö. till Chepo. Luftfarten har snabbt utvecklats, och huvudstaden står i daglig förbindelse med flera av de viktigaste platserna inom landet samt med Syd- och Centralamerika. 1935 upprättades ett univ., Universidad nacional de Panamá. S. L–é.

***Panamakanalen.** En ny dammbyggnad över Chagresfloden, vid Alhajuela, ovanför Gatunsjön, blev färdig 1935. Den sålunda uppdämda sjön, Madden lake (57 km² vid högvatten), tjänar som reservmagasin för att utjämna vattenståndsvariationerna i Gatunsjön. Under räkenskapsåret 1934—35 passerades P. av 5,180 oceangående fartyg (över 300 nettoton) om 27,805,588 nettoton, därav 2,143 från U. S. A. om 12,265,794 ton, 1,170 brittiska om 6,635,211 ton, 515 norska om 2,479,200 ton, 255 japanska om 1,483,609 ton, 341 tyska om 1,316,785 ton, 125 danska om 593,497 ton och 111 svenska om 546,207 ton. De erlagda kanalavgifterna uppgingo s. å. till 23,3 mill. doll. S. F.

Panamerican airways [pänəme'rikən ä'əωe͡iz], U. S. A:s största flygtrafikbolag, med linjer från Brownsville och Tampa i n. till Santiago och Buenos Aires i s. P. öppnade 1936 trafik San Francisco—Filippinerna och har utfört försöksflygningar över Nordatlanten. P. N–n.

***Panamerikanism.** Att de sex första panamerikanska konferenserna nådde endast jämförelsevis obetydliga resultat berodde främst på att en stark misstro mot U. S. A. fanns i de central- och sydamerikanska staterna. Dessa sågo näml. i U. S. A:s inblandning i olika stater, där den inre ordningen var hotad, en för deras självständighet farlig tendens till nordamerikansk hegemoni inom hela kontinenten. Misstron, som var närd av U. S. A:s vid 1900-talets ingång framträdande imperialistiska strävanden, syntes emellertid vid de panamerikanska konferenserna efter världskriget snarare av- än tilltaga, icke minst därigenom, att U. S. A:s delegationer intogo en moderat hållning och man sökte undvika att genomdriva bindande konventioner av direkt politisk natur. 1928 års konferens i Habana uttalade sig sålunda t. ex. endast i princip för en allmän konvention om obligatorisk skiljedom. Denna fråga togs emellertid upp vid en särskild konferens i Washington 10 dec. 1928—6 jan. 1929, i vilken alla amerikanska stater utom Argentina deltogo. Med vissa reservationer enades här deltagarna om en försoningsprocedur vid konflikter sinsemellan och om skiljedomsförfarande vid alla tvister av juridisk natur utom dem, som föllo inom en stats inre jurisdiktion eller som anginge en tredje stat, som icke undertecknat fördraget. Under de följ. åren minskades ytterligare den gamla misstron mot U. S. A., i samma mån som den nordamerikanska politiken på allt flera punkter bröt med den gamla vanan att politiskt och ekonomiskt blanda sig i andra amerikanska staters inre angelägenheter. När pre-

sidenten F. Roosevelt vid sitt ämbetstillträde 1933 proklamerade en »den gode grannens politik», fullföljde han en utveckling, som börjat redan under hans företrädares tid. Denna utveckling i riktning mot ett mera förtroendefullt samarbete markerades särskilt vid den sjunde panamerikanska konferensen, som hölls i Montevideo 3—26 dec. 1933. Denna gång deltog även Argentina. Konferensen fortskred icke utan skarpa utfall mot U. S. A. från stater, som nyligen varit föremål för unionens interventionistiska uppmärksamhet. Men på grund av den nordamerikanske delegaten Hulls moderata uppträdande och i synnerhet hans kraftiga uttalanden till förmån för noninterventionsprincipen antogs en konvention, som betecknade ännu ett steg mot stadfästande av en fredlig procedur vid lösningen av uppkommande konflikter. Av symtomatisk betydelse för U. S. A:s nya politik var också en på Hulls förslag antagen deklaration till förmån för nedsättning av tullar och handelsbarriärer. I samma anda förlöpte även den åttonde panamerikanska konferensen i Buenos Aires i dec. 1936. Bland dess resultat märkes en av 21 stater antagen konvention, åsyftande samarbete för fredens bevarande på det v. halvklotet. Till denna konvention anslöt sig ett protokoll, som frånkänner en stat rätt att intervenera i en annan stats inre el. yttre angelägenheter. L-ts.

***Panarabism.** Tanken på en sammanslutning av de olika arabiska staterna har på senare år vunnit i styrka, sedan Saudarabiens härskare, Ibn Saud, icke blott lyckats befästa och utvidga sitt eget välde på den arabiska halvön utan också börjat träda i närmare förbindelse med angränsande, till större el. mindre del av araber bebodda länder (jfr I r a k, suppl., sp. 795). L-ts.

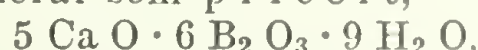
Pa'nax, se A r a l i a c é e r.

Pančevo [pa'ntʃävå], magyar. *Pancsova*, stad i Jugoslavien, 15 km ö. n. ö. om Belgrad, vid Temes' mynning i Donau; 22,089 inv. (1931). Textil- och livsmedelsindustri. En direkt järnvägslinje med en 1,300 m lång bro över Donau förenar Belgrad med P. sedan 1935.

Panconcelli-Calzia [-kåntʃä'li-ka'ltsia], G i u l i o, italiensk-tysk experimentalfonetiker (f. 1878), prof. i fonetik i Hamburg sedan 1922 och chef för det fonetiska laboratoriet där. P. har skrivit bl. a. »Experimentelle Phonetik» (1921) och »Die experimentelle Phonetik in ihrer Anwendung auf die Sprachwissenschaft» (2:a uppl. 1924) samt utgivit tidskriften Vox (1913—36, med vissa avbrott; delvis tills. m. H. Gutzmann). A. Lbd.

Panda, dets. som kattbjörn (se d. o.).

Pandermit, »turkisk boracit», anses vara samma mineral som p r i c e i t,

$$5\,CaO \cdot 6\,B_2O_3 \cdot 9\,H_2O,$$

känd från Oregon och Kalifornien. P. har sitt namn av Panderma (Bandırma, se d. o., suppl.) i Mindre Asien. I gips vid Sultan Çayır, 70 km s. om Panderma, utvinnes p. och exporteras för framställning av borföreningar. Se även U l e x i t, suppl. N. Zn.

Pa'neth, F r i t z, tysk fysiker och kemist (f. 1887), prof. i Hamburg 1919, i Berlin 1922, i Königsberg 1929—33, därefter bosatt i London. Har inlagt stora förtjänster om utredning av de radioaktiva elementens kemi och elektrokemi och har, delvis tills. m. G. v. Hevesy, tillämpat dennes indikatormetod på olika problem. Sv. H-r.

Panevėžys [-vēzys], po. *Poniewież*, ry. *Ponevezj*, stad i Litauen, 50 km n. n. ö. om Kovno, vid Njemens biflod Nevėžis, 21,106 inv. (1935). Viktig handelsstad (spannmål, lin, boskap); kvarnar, tobaksfabriker m. m.

***Pangalos,** T h., kastade sig efter sin frigivning ånyo in i det politiska livet och stimulerade både 1930 och 1931 resningar, vilka dock misslyckades.

Pangolin, se M y r k o t t a r.

Pangwe, se F a n g.

***Panislamism.** Kort efter det att Ibn Saud tagit makten i Hidjaz, sammankallade han en panislamitisk kongress för att rådslå om islams heliga orter. Kongressen hölls i Mecka i juni 1926 och fick till resultat, att pilgrimsfärderna ånyo upptogos och att de härigenom inflytande betydande penningbeloppen kommo under Ibn Sauds förvaltning. Såsom herre över Mecka, islams medelpunkt, anses denne ha de största utsikterna, om en kalif (se K a l i f a t, sp. 152) ånyo skulle utropas, en fråga, som väcker stort intresse på olika håll. Politiska betänkligheter av skilda slag ha dock hittills försvårat ett positivt avgörande. L-ts.

***Pankhurst,** E. Dottern S y l v i a har på senare år bedrivit en energisk antifascistisk agitation. Hon har bl. a. utgivit »The suffragette movement» (1931) och en monogr. över modern (1935).

***Pannwitz,** R., utvecklade sina kuriösa åskådningar om Europas och världens omgestaltning i »Die deutsche Idee Europa» (1931). 1931 ägnades honom en liten festskrift, »R. P. Fuenfzig Jahre».

Pannöga, dets. som hjässöga (se P a r i e t a l o r g a n).

Panorāmabild erhålles fotografiskt, dels approximativt genom sammansättning av bilder, tagna i olika riktningar från samma punkt, dels exakt genom särskilda kameror. Dessa använda ett kring sin bakre knutpunkt roterande objektiv, som genom en smal springa belyser filmen. Denna kan vara spänd i en båge, framför vilken springan roterar, eller också dragas fram förbi denna i takt med dess vridning. P. ger en projektion på en cylinderyta, så att dess längdriktning är proportionell mot vridningsvinkeln α, ej mot tg α som i en vanlig bild och i höjdriktningen hos p. Odts.

Panorāmakikare, se R i k t m e d e l och P a n o r a m a s i k t e, suppl.

Panorāmasikte består av en övre del, som är vridbar horisonten runt, och en undre, fast del, till vilken riktaren håller sitt öga. P. kan vara utfört som en kikare (panoramakikare, se Riktmedel) eller med speglar såsom ett panoramaperiskop (se Periskop). Endast för övre delen behöver fri sikt finnas. P. medför sålunda, att riktaren utan att själv behöva vrida sig eller visa sig kan utföra riktningen. R. Å.

Pano'rpa, se Klosländor.

***Pansar.** P. kommer numera även till användning i form av pansardörrar och pansarluckor för fönster för att i byggnader och skyddsrum bereda skydd mot splitter- och lufttrycksverkan från flygbomber. Inom industrianläggningar användas splittersäkra skyddskurar av pansarplåt för sådan personal, som vid flyganfall måste kvarstanna på eljest oskyddade platser för skötsel av maskiner o. dyl. O. E. S.

Pansarbilar, Pansarautomobiler (jfr Automobil, sp. 566), ha stor rörlighet och aktionsradie på väg och kunna stundom även lätt komma fram i terräng; i detta fall äro p. ibland försedda med drivande band, som tagas i bruk, då p. lämnar vägen. Största hastigheten på väg är 70—100 km/tim. vid framåtkörning och 5—50 km/tim. vid bakåtkörning. Aktionsradien (längsta vägsträcka utan drivmedelspåfyllning) är 200—300 km. Pansaret (i allm. av 5—10 mm tjocklek) skyddar besättningen och p:s ömtåligare delar mot finkalibriga vapen. Beväpningen utgöres, förutom av besättningens personliga vapen, av kulsprutor med ända till 20 mm kaliber, stundom även av kanoner med 25—40 mm kaliber (se Kanon, suppl.). Besättningen består i allm. av 3—5 man. Tunga p. väga vanl. över 7 ton, ha för terräng- och bakåtkörning specialbyggda underreden samt äro för att uppnå pansarbrytande verkan (se Pansarvärnsvapen, nedan) utrustade med kulsprutor av grov kaliber (13—20 mm) eller kanoner; de ha ofta radio. — Lätta p. byggas i allm. på standardunderreden, som dock ofta ändras för att öka förmågan till terräng- och bakåtkörning; vapen med pansarbrytande verkan och radio förekomma mindre ofta än vid de tunga p. — I svenska arméns pansarbilförband (se d. o., nedan) ingå huvudsakl. lätta p. (m/1931), men även en tung försöksmodell (av 1929) finnes. K. H-g.

Pansarbilförband ingå numera i de flesta arméers krigsorganisation. P. äro i allm. sammansatta av pansarbilavd. jämte följetrupp (med kulsprutor och granatkastare utrustade infanteri- eller kavalleriavd. på lastbilar). P:s förnämsta uppgift är spaning på långt håll, men de kunna dock tilldelas även stridsuppgifter, t. ex. i samband med marschbevakning vid motoriserade förband, under förföljning eller för att ingripa i fiendens flank och rygg. Alltmer gör sig den uppfattningen gällande, att operationerna till lands i ett nutida krig komma att inledas med snabba framstötar av större motoriserade förband (se Motorisering, suppl.), varvid p. utgöra den första anfallsvågen. Ofta ingå p. i kavalleriförbanden men kunna även bilda självständiga enheter i de större motoriserade förbanden; utvecklingen synes gå i den senare riktningen. I Sverige ingår en pansarbilskvadron i kav.-reg:te och kavalleribataljon (se Kavalleri, suppl.) och består av stab, pansarbiltropp (3 pansarbilar), en följetropp (2 kulsprutor, 1 granatkastare samt 4 med vardera 1 kulsprutegevär utrustade grupper) och bataljonstross (med bl. a. 1 pansarbil i reserv). C. A. E.

Pansardivision, motoriserad tysk operativ enhet av samma storlek som en vanlig division (fördelning). En p. består av en pansarbrigad om 2 stridsvagnsreg:ten (omkr. 500 stridsvagnar), en skyttebrigad om 2 biltransporterade inf.-reg:ten (terränggående bilar), ett motoriserat art.-reg:te samt motoriserade special- och trängförband. Förbandet har stor offensiv kraft och stor strategisk rörlighet genom motoriseringen (se d. o., suppl.), vilken dock för att kunna utnyttjas kräver ett förstklassigt vägnät. I tyska armén torde (1937) minst 3 p. ingå, vilka sammanförts i en pansarkår. C. A. E.

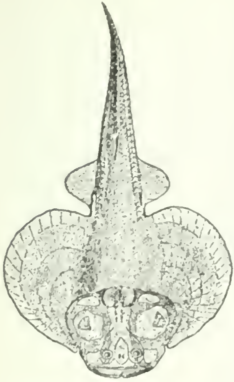
***Pansarfartyg.** Bombflygplanens utveckling har numera avgörande inverkan på konstruktionen av p., bestående i en alltmer ökad och effektiviserad luftvärnsbestyckning, ökat horisontalt pansarskydd samt radikala ändringar i anordnandet av på däck befintliga stridsmedel o. dyl. Skeppskonstruktörerna äro ivrigt sysselsatta med sådana pansarfartygskonstruktioner, som kunna motstå även de kraftigaste anfall från luften. I stor utsträckning ombyggas äldre, ännu tjänstbara p. för större försvars- och motståndskraft mot bombanfall. Enl. 1936 års försvarsbeslut skall en sådan ombyggnad ske av de tre svenska p. av typ »Sverige». Ö-g.

***Pansarfiskar,** se även Ostrakodermer och Pansarhajar, båda i suppl.

Pansarhajar el. Plakode'rmer, en grupp av utdöda hajartade fiskar med huvudet och främre delen av bålen mer el. mindre fullständigt täckta av ett pansar av benplattor. P:s systematiska ställning var länge oviss, och de sammanblandades ofta med ostrakodermerna (se d. o., suppl.) under benämningen »pansarfiskar». Ehuru de olika pansarhajgruppernas systematiska ställning inbördes och i förhållande till nu levande fiskgrupper ännu är långtifrån fullständigt utredd, vet man dock med säkerhet, att p. i motsats mot de käklösa (agnatha) ostrakodermerna voro typiska gnathostomer, käkförsedda ryggradsdjur, och av nu levande fiskar närmast släkt med hajar och holocefaler (jfr Fiskar, suppl.). Till p. böra räknas grupperna *Antiarchi* och *Arthrodira*, makropetalichthyiderna,

asterosteiderna (*Rhenanida*) samt möjl. även cratoselachiiderna.

Till gruppen *Antiarchi*, som levde under devontiden och bl. a. kännetecknas av att ögonen och näsöppningarna sutto tätt ihop på huvudets översida, höra släktena *Pterichthyodes* (se bild vid art. F i s k a r, suppl.), *Asterolepis* och *Bothriolepis* m. fl. med tvåledade bröstfenor samt *Remigolepis* med styva bröstfenor. Om *Arthrodira* se d. o. Makropetalichthyiderna tillhöra devontiden och äro viktiga, emedan man hos dem kunnat i detalj studera den inre kranialanatomien, vilken visar betydande likheter med nu levande hajartade former, medan å andra sidan förekomsten av ett väl utbildat pansar av benplattor på huvudet förbinder dem med *Arthrodira* och *Antiarchi*. Asterosteiderna (se bild) visa intressanta likheter dels med nu levande hajartade typer, dels med *Antiarchi*. Cratoselachiiderna äro underkarboniska och alltså, om de tillhöra p., de yngsta kända representanterna för denna grupp. G. S.-Sgh.

Gemuendina, en asterosteid från Tysklands underdevon.

Pansarvärnsvapen ha tillkommit för bekämpning av pansarfordon (pansarbilar och stridsvagnar). P. utgöras främst av kanoner, kulsprutor, specialkonstruerade gevär och minor. Kanonerna, vanl. av 25—40 mm kaliber, äro antingen inbyggda i stridsvagnar med särskild uppgift att förstöra motståndarens pansarfordon eller ingå i särskilda häst- eller bildragna förband, pansarvärns- eller infanterikanonförband (se K a n o n, suppl.). Kulsprutor och gevär för pansarvärn äro vanl. av relativt grov kaliber, 13—20 mm, och försedda med pansarbrytande ammunition. Minorna innehålla en sprängladdning och kunna antingen nedgrävas eller placeras löst på marken, endast nödtorftigt övertäckta, i pansarfordonens förmodade framryckningsväg. P. användas ofta i förening med spärrar (gravar o. dyl.), som hindra pansarfordonen att komma fram. Ett primitivt p. är sammanbundna handgranater (*geballte Ladungen*), som från nära håll kastas under pansarfordonen. R. A.

***Pantelleria.** Öns läge mellan Sicilien och afrikanska kusten möjliggör, att på densamma baserade sjö- och luftstridskrafter kunna kontrollera Medelhavssjöfarten s. om Sicilien. Med hänsyn härtill har Italien (1936—37) igångsatt åtgärder för dylik basering.

Pantersvamp, se färgpl. S v a m p a r 8, suppl., bild 85.

***Pantförskrivning.** Om p. av fordran, grundad på skuldebrev, jfr d. o., suppl.

***Panträtt.** Om p. i fordran, varöver skuldebrev utfärdats, jfr S k u l d e b r e v, suppl.

***Panum,** H., dog 1933. D. 3 av »Middelalderens strengeinstrumenter» utkom 1931. I »Nordisk kultur», bd 25 (1934), skrev P. det värdefulla kapitlet om medeltidens musikinstrument. »Illustreret musikleksikon» utkom 1924—26. H. G—t.

Panzer [pa'ntsər], F r i e d r i c h, tysk litteratur- och sagoforskare (f. 1870), prof. i Freiburg im Breisgau 1901, i Heidelberg sedan 1919. P. har betonat den furngermanska hjältediktningens samband med folksagan och skrivit »Hilde-Gudrun» (1901), »Studien zur germanischen Sagengeschichte» (I, »Beowulf», 1910; II, »Siegfried», 1912), »Das altdeutsche Volksepos» (1903), »Märchen, Sage und Dichtung» (1905), »Italische Normannen in deutscher Heldensage» (1925) samt »Grundzüge der Deutschkunde» (1925—29; tills. m. W. Hofstætter). E. W—n.

***Panzini,** A., har vidare utgivit »I giorni del sole e del grano» (1929), »La penultima moda» (1930), »Il conte di Cavour» (1931), »La sventurata Irminda!» (1932), »Legione decima» (1934) och »Viaggio con la giovane ebrea» (1935). J. L—t.

Papaïn, se M e l o n t r ä d.

Pāpen, F r a n z v o n, tysk politiker (f. 1879). Blev officer och var vid världskrigets utbrott tysk militärattaché i Washington. 1915 hemkallades P. i samband med upptäckten av en tysk sabotageorganisation i U. S. A. Efter sitt avsked 1919 deltog han i det politiska livet och var 1921—32 led. av preussiska lantdagen som representant för den katolska centerns högra flygel. I juni 1932 bildade han ett »Kabinett der nationalen Konzentration» med starkt konservativt inslag. Sedan den preussiska regeringen Braun avsatts, blev P. även rikskommissarie för Preussen. Han avgick efter riksdagsvalen i nov. Efter Schleichers fall i slutet av jan. 1933 förde han på uppdrag av Hindenburg förhandlingar med Hitler, i vars regering han inträdde som vicekansler. Våren s. å. förde P. underhandlingar med Vatikanen, vilka ledde till avslutande av ett rikskonkordat i juni. Under Röhmkrisen 1934 isolerades P., som kort förut gjort sig till målsman för den konservativa oppositionen, och hans närmaste medarbetare skötos. I aug. utträdde P. ur regeringen och blev ambassadör i Wien. Han bidrog verksamt till ett fördrag i juli 1936, som återställde normala förbindelser mellan Tyskland och Österrike. R. C-n.

Paphiopedilum, se färgplansch O r k i d é e r, bild 5.

***Papini**, G., har senare utgivit »Dante vivo» (1932), en studie över Dantes personlighet och diktning, samt de polemiska artikelsamlingarna »Il sacco dell'orco» (1933) och »La pietra infernale» (1934). J. L-t.

***Pappenheim**, M., dog 1934. Jfr nekrolog i Svensk Juristtidning s. å.

Pappersmaskin. För maskinell framställning av papper brukas dels våtcylindermaskiner, dels långduksmaskiner. I v å t c y l i n d e r m a s k i n e n uppfångas pappersfibrerna på en kring en cylinder spänd metallduk och föras från denna medelst en ändlös filt till pressvalsar. I form av a r k u p p t a g n i n g s m a s k i n har våtcylindermaskinen kommit till stor användning inom cellulosaindustrien för att bringa cellulosan i en form, som tillåter bekväm transport. Fiberbanan upprullas i denna maskin i lager över lager på en pressvals; när pappcylindern på valsen fått önskad tjocklek, skäres den upp i cylinderns längdriktning, varigenom ett papperk uppstår, som därefter vanl. torkas i varmluft. Mera utvecklad är k a r t o n g m a s k i n e n, bestående av flera i serie ställda våtcylindrar, som leverera sina fiberbanor till en gemensam pressvals, där de guskas ihop. Den sammanguskade pappersbanan föres sedan vidare kring torkvalsar.

L å n g d u k s m a s k i n e n, i sin mest utvecklade form kallad f o u r d r i n i e r m a s k i n, är den maskintyp, som vanl. nyttjas för framställning av skriv- och tryckpapper. Om dess konstruktion och verkningssätt se P a p p e r, sp. 626, med bild. En enklare form utgör y a n k e e m a s k i n e n, i vilken pappersbanan torkas på en enda cylinder med stor diam. Till skillnad från fourdriniermaskinen lämnar den papper, som är glättat endast på den ena sidan. E. Hlr.

***Papyrus.** Åren efter 1930 har papyrologien gjort synnerligen beaktansvärda framsteg. En givande utgrävning företog Michiganuniv. vid Dime (vid Birket el-Karun i Egypten) 1931—32. Även utanför Egypten ha numera papyrer påträffats, näml. vid Dura (se d. o., suppl.). Större samlingar papyrer ha förvärvats bl. a. av univ.-bibl. i Prag och univ.-bibl. i Lund; på många ställen ha samlingarna väsentligt ökats. Av de profanlitterära fynden ha särskilt några Kallimachosfynd framkallat ett livligt vetenskapligt meningsutbyte. Mest uppseende ha likväl de under senaste åren gjorda viktiga fynden av bibliska papyrer väckt. 1930 förvärvade den i England bosatte industrimannen och samlaren A. Chester Beatty en samling papyrer, som visade sig vara bibelhandskrifter av mycket hög ålder (se B i b e l h a n d s k r i f t e r, suppl.). Hittills är av detta fynd utg. »The Chester Beatty biblical papyri» (6 bd, 1933—37; utg. av F. G. Kenyon). Vidare ha publicerats ett fragment av ett okanoniskt evangelium från tiden före 150 e. Kr. (»Fragments of an unknown gospel and other early christian papyri», utg. av H. I. Bell och T. C. Skeat 1935; jfr E g e r t o n p a p y r e r n a, suppl.) och ett fragment av Septuagintaöversättningen till 5:e Mosebok från 100-talet f. Kr. (»Two biblical papyri in the John Rylands library», utg. av C. H. Roberts 1936). Genom dessa fynd har bibelforskningen erhållit ett material, som ännu icke är slutgiltigt behandlat och som säkerligen kommer att få den största betydelse för bibeltextens historia. Jfr F. Kenyon, »Bibeln. Historia, fynd och forskningar» (i sv. bearb. av B. Olsson 1936).

Bland mängden publikationer av icke-litterära papyrer märkas framför allt »The Tebtunis papyri» (3: 1, 1933), »Papyri Osloenses» (faskikel 3, 1936) och »Zenon papyri in the university of Michigan collection» (utg. av C. C. Edgar 1931), utgörande Michiganuniv:s andel av det utomordentligt viktiga Zenonarkivet (se Z e n o n, suppl.).

För diskussion av papyrologiska problem ha under senaste åren papyrologkongresser anordnats. Den tredje hölls i München 1933, den fjärde i Florens 1935. Den femte är avsedd att äga rum 1937 i Oxford. Ett ypperligt bibliografiskt orienterande hjälpmedel över den ofantliga papyruslitteraturen föreligger nu i K. Preisendanz, »Papyrusfunde und Papyrusforschung» (1933), och en intressant kulturhistorisk översikt i J. G. Winter, »Life and letters in the papyri» (1933). Till de tidigare periodiska papyruspublikationerna ha kommit Études de Papyrologie (1932 ff.). B-r O-n.

***Paquet**, A., har vidare skrivit dramerna »Eleonora Duse» (1928) och »Stinchen von der Krone» (1930), skildrat »Frau Rat Goethe und ihre Welt» (1931) samt i »Weltreise eines Deutschen» (1934) och »Fluggast über Europa» (1935) gett utmärkta bilder från skilda länder.

***Paracelsus.** Av K. Sudhoffs och W. Matthiessens kritiska uppl. av P:s »Sämtliche Werke» föreligger nu första avd. färdig, omfattande »Medizinische, naturwissenschaftliche und naturphilosophische Schriften» (14 bd, 1922—33). — Se vidare bl. a. K. Sudhoff, »P.» (1936; inom kort väntas ett större biogr. verk om P. av samme förf., som är vår tids störste Paracelsuskännare), och O. T. Hult, »Om P. i äldre och nyare forskning» (i Lychnos 1936). J. N-m.

Paracerathērium, *paleont.*, se B a l u c h i t h e r i u m, suppl.

Paracoro'ller, dets. som bikrona (se d. o.).

***Parad.** 2. Numera förekommer i svenska armén endast en paraddräkt; se U n i f o r m, även i suppl.

Paradisänka, se V ä v a r f i n k a r.

***Paraguay.** Republiken beräknades 1935 ha 926,580 inv. Handelsomsättningen, som under världskrisen minskades betydligt, har åter börjat ökas; 1934 värderades exporten till 12,4 mill. guldpesos (därav bomull 2,7 mill., quebracho 2,4 mill., hudar och skinn 1,9

mill. samt köttextrakt 1,6 mill.) och importen till 11,3 mill. guldpesos. Argentinas andel av exporten och importen utgjorde s. å. 59 %, resp. 38 %. Flyglinjen Asunción—Buenos Aires är f. n. nedlagd, och lufttrafik upprätthålles nu till São Paulo. P. har fem radiotelegrafstationer. S. F.

Örlogsflottan utgöres (1937) av 2 kanonbåtar och 3 bevakningsfartyg. Ö-g.

Sport och idrott. I P. liksom i andra sydamerikanska stater är fotbollen nationalsport; den är av hög klass. I Asunción finnas en modern idrottsplats, rymmande omkr. 20,000 åskådare, samt en hippodrom för den likaledes mycket uppskattade hästsporten. Fri idrott, tennis, simning och boxning samt golf och hästpolo ha även nått ganska stor spridning. A-ö.

Historia. Konflikten med Bolivia om Gran Chaco ledde sommaren 1932 till fientligheter där, men först i maj 1933 förklarade sig P. i krig med Bolivia. I stort sett hade P. överhand; dess arméer fördrogo lättare klimatet i Chaco och hade kortare väg till krigsskådeplatsen än Bolivias, och dessutom skakades Bolivia (se d. o., suppl.) av inre strider. Övriga amerikanska stater och N. F. gjorde trägna medlingsförsök, men först i juni 1935 åstadkoms ett varaktigt stillestånd på grundval av det faktiska läget (P. hade erövrat större delen av Chaco). Gränserna skulle fastställas av en neutral militärkommission och eventuella tvister hänskjutas till Fasta mellanfolkliga domstolen. Stilleståndet följdes av demobilisering och fred i Buenos Aires (jan. 1936). Kort därefter, febr. 1936, grep överste R. Franco, en av befälhavarna i Chacokriget, makten i P. som ledare för en militärjunta. Han avgick aug. 1937. A. A-t.

Nyare litt.: A. E. Elliott, »P.» (1931); F. A. Bordon, »P.» (1932); Ph. De Ronde, »P., a gallant little nation. The story of P:s war with Bolivia» (1935).

***Parahyba.** 2. Staden heter sedan 1930 off. João Pessôa.

***Parallax.** 1. I allm. skillnaden i riktning vid observation mot en och samma punkt från två skilda orter, lika med den vinkel, under vilken avståndet mellan de båda orterna kan ses från den observerade punkten. Vid artilleriets eldledning får man korrigera för p., så snart den ort, varifrån observationer tagas, ej sammanfaller med pjäsens uppställning. Denna korrektion sker automatiskt i luftvärnsartilleriets centralinstrument (se Luftvärnsartilleri, suppl.). Vid fotografering kan likaså korrigeras för skillnaden i läge mellan sökaren och kameraobjektivet. I stereofotogrammetri är p. (i överflyttad bemärkelse) den sträcka, som i bilden motsvarar parallaxvinkeln. Den är således skillnaden i läge för punkten i de båda bilderna och kan definieras som bilden av basen, fotograferad från punktens i fråga avstånd (se Fotogrammetri, bild 1). Odts.

2. P. undvikes enklast genom att en spegel lägges längs med skalan. Om index (se d. o. 1) synes sammanfalla med sin spegelbild el. (och) med spegelbilden av avläsarens öga, elimineras p. Sv. B-r.

Parallellrörelse, Translation, fys., sådan rörelse hos en kropp, vid vilken alla dess punkter ha lika stora och parallella hastigheter.

Paranaguá [-gwa'], hamnstad i staten Paraná, Brasilien, vid Bahia de Paranaguá; omkr. 23,000 inv. Betydande export av matte och kaffe; flyghamn.

Parathyreoideae, dets. som bisköldkörtlarna (se d. o., även i suppl.).

Paratoluolsulfokloramidnatrium [-na'-], se Kloramin, suppl.

Paraväte, se Atom, suppl., sp. 317.

***Parcell,** se även Försöksteknik, suppl., sp. 358.

***Parentel,** jfr Arvsordning, suppl.

***Pargas.** P.s kalkbergs a. b. grundades 1898 och har ett aktiekap. på 200 mill. fmk. Årsproduktionen uppgick 1936 till 84,000 ton kalk och 1,282,000 fat cement. Av kalksten brötos 568,000 ton. Bolagets ledare är sedan 1904 bergsrådet E. Sarlin.

***Paris.** Enl. 1936 verkställd folkräkning har P. — själva staden — en bofast befolkning på 2,829,746 pers., vilket innebär en nedgång på 61,274 pers. sedan 1931. Hela Seinedep. — Paris med förstäder — uppvisar däremot en ökning under den senaste 5-årsperioden med 75,338 pers., som åt Stor-Paris ger en samlad befolkning på 4,962,802 pers. Utlänningskontingenterna visa genomgående en stark nedgång: 369,317 är den officiella siffran för 1936 på antalet bofasta pers. av främmande nationalitet i Seinedep. (Paris med förstäder); den uppgick 1931 till 459,498. Det forna fortifikationsområdet är numera så gott som helt omdanat till bostadskvarter med breda, planterade bulevarder och parkområden; i samband därmed har flertalet kåkstäder i den s. k. zonen försvunnit. Världsutställningen 1937 har medfört flera betydande förändringar i stadsbilden: bl. a. har Trocadéropalatset helt omdanats — i nyklassisk stil — och delvis rivits, så att endast de rundade flygelbyggnaderna återstå, påbyggda och utvidgade; från Place du Trocadéro är utsikten nu fri över hela Marsfältet. Vid Quai de Tokio har ett nytt palats uppförts — likaledes i nyklassisk stil — för att härbärgera statens och stadens växande samlingar av modern konst, hittills inrymda i Luxembourgmuseet och Petit Palais. Särskilt livlig har byggnadsverksamheten varit i stadens eleganta västliga delar, Passy och Auteuil, där nya stora trafikleder dragits fram, och Cité universitaire i s. nalkas snabbt sin fullbordan. I stadens n. och ö. arbetardistrikt — La Chapelle, Belleville, Ménilmontant — rensas slumkvarteren (*les taudis*) systematiskt upp; även i andra stadsdelar får

Svenska studenthemmet i Cité universitaire.

den gamla bebyggelsen mer och mer vika för en nyare tids hygieniska krav. Det gäller Quartier Latin kring Panthéon såväl som Temple- och Maraiskvarteren mellan Bastiljen och Hôtel de Ville. På det forna utställningsområdet i Vincennesparken har anlagts en zoologisk trädgård, som redan är en av Europas förnämsta.

Det underjordiska järnvägsnätet i P. befinner sig under snabb utveckling; flera förstäder äro numera genom detta snabba kommunikationsmedel förbundna med stadens centrum. De sista spårvägslinjerna innanför »stadsportarna» nedlades våren 1937; all kommunal trafik ovan jord inom staden förmedlas nu av busslinjer. De ångdrivna ringbanorna äro nedlagda och ersatta med busslinjer. Flera broar i stadens centrum ha vidgats till sin dubbla bredd, först Pont de la Concorde, senare Pont d'Iéna och Pont du Carrousel. I samband därmed ha vissa redan av Haussmann planerade gaturegleringar aktualiserats, bl. a. framdragandet av Rue de Rennes till Pont-Neuf.

Underdomstolarna för civil- och brottmål äro numera 24 till antalet: 8 *tribunaux civils* och 16 *chambres correctionnelles.* Svårare brott, som kunna medföra förlust av liv, gods och ära, hänvisas till den s. k. *cour d'assises,* där skuldfrågan avgöres av en till rätten adjungerad lekmannajury efter domstolsförfarande i vanlig ordning.

Antalet svenskar, bosatta i P., torde under världskrisens år ha väsenligt nedgått och numera knappast överstiga 2,000 pers. Svenska handelskammaren har inflyttat i eget hus vid Avenue Marceau. Svenska klubben, off. kallad *Cercle suédois,* residerar sedan 1936 vid Rue de Rivoli, helt omorganiserad under ordförandeskap av dr Ivan Bratt. Kj. S-g.

Luftförsvaret har på 1930-talet moderniserats. Ett stort antal luftvärnsbatterier förses med ny materiel, och luftspärrar anskaffas för att hindra inflygning över staden. Inom denna ha på flera platser skyddsrum anlagts. Anordningar för befolkningens alarmering och belysningens släckande äro under utprövning och installation. Personal för det civila luftskyddet (se d. o., suppl.) utbildas och förses med utrustning. R. A.

Litteraturanvisningar. H. Belloc, »P.» (1900; senaste uppl. 1929); E. V. Lucas, »A wanderer in P.» (1909; ny uppl. 1928); C. E. Laughlin, »So you're going to P.» (1924; 6:e uppl. 1934); M. Poëte, »Comment P. s'est formé» (1925); A. Dauzat och F. Bournon, »P. et ses environs» (s. å.); H. Duvernois, »Le boulevard» (1927); S. Huddleston, »P., cafés, salons, studios» (1928); J. E. Blanche, »Passy» (s. å.); L. Hourticq, »P. vu du ciel» (1930); C. Pettinato, »A Parigi coi Francesi» (s. å.); A. K. Griggs, »My P.» (1932); Alma Velander-Philip, »P.» (s. å.); H. Clunn, »The face of P.» (1933); A. Suarès, »Cité, nef de P.» (1934); F. Fosca, »Histoire des cafés de P.» (s. å.); Kj. Strömberg, »P. i närbild» (s. å.); J. Brangwyn, »Everybody's P.» (1935); R. Le Gallienne, »From a Paris garret» (1936). Kj. S-g.

Paris [pä'ris], J o h n, pseud. för okänd eng. förf., som skrivit »Kimono» (1921; sv. övers. 1923), »Sayonara» (1924; sv. övers. s. å.), »Banzai!» (1925; sv. övers. 1926), »The island beyond Japan» (1929; »Kejsarens tempel», s. å.) och »Matsu» (1932; sv. övers. s. å.), kraftiga verklighetsskildringar från Japan, och dikterna »A japanese Don Juan» (1926). R-n B.

***Parker,** A. B., dog 1926.

Parker [pā'kə], D o r o t h y, f. R o t s c h i l d, nordamerikansk författarinna (f. 1893), har varit verksam som medarb. i tidskrifter. Hon har skrivit novellerna »Laments for the living» (1930) och »After such pleasures» (1934), beska och skrämmande skildringar av moderna kärlekspar. Hennes kärleksdikter »Enough rope» (1926), ironiska och cyniska, blevo en »best-seller»; de följ. samlingarna, »Sunset gun» (1928) och »Death and taxes» (1931), äro svagare. Hennes diktning, vars form är fulländad, sysslar väsentligen med erotiska missräkningar: hon är besviken på kärleken, livet och människorna. 1937 utgav hon sina saml. dikter, »Not so deep as a well». R-n B.

***Parker,** sir G., dog 1932.

Parker [pā'kə], J e a n, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1915). Uppmärksammades f. ggn i »Lady för en dag» och Hepburnfilmen »Unga kvinnor». Hon har sedan framträtt i »David Copperfield», »Sequoia» och René Clairs »Spöket reser västerut». R. A-g.

***Parkera.** I en stads inre delar tillåtes under dagen uppställning av fordon invid gångbana vanl. endast en kortare tid (i Stockholm högst 30 min.), varemot för längre tids uppställning (p a r k e r i n g i egentlig mening) fordonen i regel hänvisas till de vanl. mind

re trafikerade gatorna i de yttre stadsdelarna eller till särskilda parkeringsplatser i de centrala delarna. Till parkeringsplatser ha stadsmyndigheterna i regel avgiftsfritt upplåtit torg o. a. öppna platser. På grund av stegrad efterfrågan på parkeringsutrymme i städernas centrala delar har man ofta måst införa tidsbegränsning för parkering (ibland blott 1 eller 2 tim.). I utländska storstäder är parkeringen stundom avgiftsbelagd, och parkeringsplatserna ha på grund av utrymmesbrist i cityområdet måst förläggas perifeŕiskt. Särskilda parkeringsgarage ha flerstädes inrättats ovan eller under jord. F. Br.

Parkersburg [pā'kəzbəg], stad i West Virginia, U. S. A., vid Ohio; 29,623 inv. (1930). Järnvägsknut och flodhamn. Oljekällor och -raffinaderier, träindustri, järn- och stålverk m. m.

Parkinsons sjukdom [pā'kinsəns -] el. P a r k i n s o n i's m, se H j ä r n s j u k d o m a r, sp. 1121.

***Parlament.** 1. E n g e l s k a p a r l a m e n t e t. Standing committees äro numera endast fem, en för skotska ärenden och fyra andra. — Litt.: G. F. M. Campion, »An introduction to the procedure of the House of Commons» (1929); W. I. Jennings, »Cabinet government» (1936); J. C. Wedgwood och Anne D. Holt, »History of parliament. Biographies of the members of the Commons House 1439—1509» (s. å.). G. H-n.

***Parlamentarism.** P. har i ett flertal länder efter världskriget fått vika för mer eller mindre klart diktatoriska statsskick (se D i k t a t u r, suppl.). — Litt.: H. Tingsten, »Demokratiens seger och kris» (i »Vår egen tids historia», I, 1933); G. Heckscher, »Parlamentarism och demokrati i England» (1937). G. H-n.

***Parmoor,** lord, utgav 1936 en självbiogr.

***Parnell,** C h. S. Monogr. av J. Haslip (1936).

Parstuga, *etnogr.*, en byggnad med fyrdelad plan, bestående av två större rum, förstuga och kammare. P. utgjorde i äldre tid normalplanen för det svenska boningshuset. Vanl. var ett av de stora rummen familjens vardagsrum och tillika kök. Senare var ej sällan köket placerat på kammarens plats. Också de svenska boställena och herrgårdarna återgå ofta i sin byggnadsplan på p:s schema. G. Brg.

Parthenoci'ssus, se V i l d v i n.

Partibeteckning, se R i k s d a g s m a n n a v a l, även i suppl., och R i k s d a g s m a n n a k a n d i d a t, suppl.

Participationsaffärer, se K o n s o r t i a l a f f ä r e r, suppl.

Participationsteorien. Enl. B. H a y a t a (se d. o., suppl.) förfogar växt- (och naturligtvis även djur-)riket över ett ofantligt stort och oföränderligt antal arvsfaktorer; varje individ disponerar sin del av denna genmassa (p a r t i c i p a t i o n), och de, som ha i huvudsak samma uppsättning, bilda tillsammans en »art». Generna kunna vara latenta och overksamma men åter bli potenta och då framkalla en förändring av biotypen och vice versa. Inga nya gener uppstå, all utveckling består i förändring av participationen och i geners latent- och potentblivande. C. S-g.

Partie'lla derivator [-tsi-], *mat.* Om man i en funktion $f(x, y)$ av två variabler, x och y, betraktar y som en konstant och deriverar efter x, fås en derivata, som kallas den partiella derivatan av $f(x, y)$ med avseende på x och som oftast betecknas med $\frac{\delta f}{\delta x}$. Analogt erhålles $\frac{\delta f}{\delta y}$. Upprepas deriveringen, erhåller man p. av 2:a ordningen $\frac{\delta^2 f}{\delta x^2}$, $\frac{\delta^2 f}{\delta x \delta y}$, $\frac{\delta^2 f}{\delta y^2}$ o. s. v. — En ekvation, i vilken ingå p. av en i allm. okänd funktion f, kallas en p a r t i e l l d i f f e r e n t i a l e k v a t i o n. Denna säges vara av ordningen n, om den högsta däri ingående partiella derivatan har ordningen n. De partiella differentialekvationerna äro av utomordentligt vikt såväl i den rena som i den tillämpade matematiken. Så äro de i den matematiska fysiken förekommande ekvationerna i stor utsträckning partiella differentialekvationer av 2:a ordningen. O. F.

Parti' national populaire [- nasiåna'l påpylä'r], »nationella folkpartiet», gr. juni 1936 i Frankrike av den förutvarande kommunistiske politikern Jacques Doriot. P. har i stort sett nationalsocialistisk åskådning och vänder sig med skärpa mot inblandning från Moskva i fransk politik. L. ts.

***Partille.** P. municipalsamhälle omfattar 2,618 har land; 2,590 inv. (1937). Tax.-värde å fast egendom 7,939,000 kr. (1935), tax. inkomst 2,678,980 kr. Elektriska a.-b. Morén i P., gr. 1932, tillverkar elektriska motorer, generatorer, transformatorer m. m.

Parti' social français [- såsia'l fråsä'], »franska sociala partiet», franskt politiskt parti, gr. juni 1936 av överste de La Rocque (se d. o., suppl.), när Croix de feu blivit upplöst. P. har tagit avstånd från diktatursträvanden och jan. 1937 bildat en egen grupp i deputeradekammaren. L. ts.

Partridge [pā'tridʒ], E r i c H o n e y w o o d, engelsk författare (f. 1894 på Nya Zeeland), har skrivit essäer (»Literary sessions», 1932), en biogr. över R. E. Landor (1927) men är främst känd för sina ordböcker: »Song and slang of the british soldier, 1914—1918» (1930; tills. m. J. Brophy), »Slang to-day and yesterday» (1933) m. fl. 1937 kom P:s »A dictionary of slang and unconventional english», det största engelska arbetet på detta område. R-n B.

Parvi-, Parvifaräd, se P i k o-, suppl.

Pascals princip [paska'ls -], se H y d r o s t a t i k.

Pascarella [paskarä'la], C e s a r e, italiensk skald (f. 1858), den romerska dialektpoesiens

främsta nutidsgestalt. P. har i sonetter skildrat dels romerskt småfolksliv, dels historiska tilldragelser: striderna för Roms frigörelse från Kyrkostaten, »Villa Gloria» (1886), och Columbus' färd till Amerika, »La scoperta dell' America» (1894). Den sistnämnda sonettcykeln är P:s mästerverk. Bästa uppl. äro »Sonetti» (1911), »Poesie dispersi» (1919) och »Prose» (1920; korta noveller). — Medl. av Accademia d'Italia sedan 1930. Jfr B. Croce, »La letteratura della nuova Italia», II (1929). G. B-h.

F. Paschen.

***Pascha.** Titeln avskaffades jämte andra turkiska titlar från sultantiden i nov. 1934.

***Paschen,** F., är sedan 1924 president för Physikalisch-technische Reichsanstalt (se d. o., suppl.) och prof. vid Berlins univ.

Paschen (P a a s c h e n, P a a s k e), H a n s v a n, byggmästare och bildhuggare av tysk eller nederländsk härkomst, ledde 1574—78 byggnadsarbetena på Kronborg och 1576—78 även på Uraniborg (se V e n) samt 1578—81 befästningsarbete på Bohus. Av hans dekorativa skulpturarbeten märkas Lunds domkyrkas forna lekmannaaltare (1577; nu i domkyrkans museum) samt epitafium och gravsten över Oluf Krognos och Anne Hardenberg i Ringsteds kyrka; sandstensspislar på Skarhult och Torup ha även tillskrivits honom. Han var en av den nederländska renässansarkitekturens tidigaste och främsta representanter i Danmark. — Litt.: F. Beckett, »Renaissancen og kunstens historie i Danmark» (1897), »Frederiksborg. 2. Slottets historie» (1914) och »Uraniborg og Stjærneborg» (1921). H. W-n.

Paschen-Backeffekt, se Z e e m a n e f f e k t.

Pascher, A d o l f, tysk botanist (f. 1881), prof. vid tyska univ. i Prag sedan 1912. P. har huvudsakl. ägnat sig åt studiet av algerna och utger »Die Süsswasserflora Deutschlands, Oesterreichs und der Schweiz» (1913 ff.).

***Pass.** Visering krävs f. n. (1937) icke för dansk, finländsk, isländsk, norsk, belgisk, brittisk, fransk, italiensk, japansk, liechtensteinsk, luxemburgsk, nederländsk, portugisisk, schweizisk, spansk, tjeckoslovakisk, tysk eller österrikisk undersåte eller undersåte i U. S. A., därest s. k. hemlandspass finnes, d. v. s. pass, utfärdat av behörig myndighet, tillhörande den stat, där innehavaren äger medborgarskap. Annan legitimationshandling skall vara viserad. Om förpassning se d. o., suppl. S. Lpt.

***Passarge,** S., avgick som prof. 1935. Han har vidare bl. a. utgivit »Geographische Völkerkunde» (hittills 4 bd, 1932—36).

***Passeur,** S., är född 1899 (ej 1897). Han har skrivit många nya skådespel (bl. a. »Une vilaine femme», 1932, »La bête noire», 1934, och »Le château de cartes», 1936) och alltmer framträtt som arvtagare till den Bataille-Bernsteinska sensationsdramatiken, byggd på psykologiska särfall med kriminellt inslag. Kj. S-g.

Passfield [pā'sfīld], baron, se W e b b, S.

***Passivt motstånd** har även förekommit i andra länder, t. ex. under Ruhrockupationen i Tyskland, i Indien och Palestina. Om p. i Finland jfr litt. till K a g a l e n, även i suppl.

***Pastörisering.** Vid de för konsumtionsmjölken alltmera använda s. k. plattpastörerna uppvärmes mjölken till 71°—73° C. Uppvärmningstiden understiger 1 min. Se även M j ö l k p r o v a r e, suppl. Chr. B-l.

***Pastöriseringslag.** Numera skall (se Sv. Författningssaml., n:r 548 och 549, 1936) uppvärmning av mjölk och kärnmjölk, där den icke äger rum under maskinell pastöriseringskontroll, verkställas på sådant sätt, att varan ej ger reaktion vid undersökning med Storchs peroxidasprov (se M j ö l k p r o v a r e, även i suppl.). P. tillämpas numera även inom Kopparbergs län.

Enl. riksdagsbeslut 1937 får fr. o. m. 1 juli 1939 inom område i stad el. på landet, där hälsovårdsstadgans föreskrifter rörande stad gälla, till människoföda avsedd mjölk och grädde endast försäljas (avser ej försäljning till mejeri) efter föreg. pastörisering. Ej heller färskost el. glass får försäljas, med mindre därtill använd mjölk pastöriserats. Hälsovårdsnämnd äger i vissa fall medge undantag från bestämmelserna. Se Sv. Författningssaml., n:r 737, 1937. Chr. B-l.

Pa'sto [-tå], stad i s. v. Colombia, vid foten av vulkanen Pasto (4,264 m ö. h.); 55,718 inv. (1933). Huvudstad i dep. Nariño, biskopssäte, univ. Viktig handelsstad; järnväg under byggnad till hamnstaden Tumaco.

***Pastor,** L. v. Se W. Goetz i Historische Zeitschrift, bd 145, 1931, och 146, 1932.

***Pastorat.** Antalet p. utgjorde i början av maj 1937 1,378. Se även K y r k l i g s a m f ä l l i g h e t, suppl. Vid prästval har konungen numera, efter lagen om tillsättning av prästerliga tjänster 7 dec. 1934, större möjlighet än förut att utse kyrkoherde. Se vidare P r ä s t v a l, suppl. O. Hpl.

***Pastorsadjunkt.** Benämningen ständig adjunkt ersattes 1935 med kyrkoadjunkt.

Pastorsdiakon [-ån], vid sv. kyrkans lekmannaskola i Sigtuna utbildad ($3^1/_2$ år) och i det kyrkliga arbetet fast anställd medarb. i ödebygder, industrisamhällen o. dyl. Utbildning av p. har t. v. (1937) måst nedläggas på grund av svårighet med avlöning av de redan utbildade (omkr. 40).

Pasture [pā'stʃə], E. E. M. M. d e l a, se D e l a f i e l d, E. M., suppl.

Patēl, V i t a l a b h a i, indisk politiker (f. 1874), en av nationalistpartiets främsta kraf-

ter, som tagit framträdande del i Gandhis kampanj mot det engelska inflytandet och bojkotten mot engelska varor. Han har härvid haft starkt stöd av sin bror V a l l a b a b h a i P. L-ts.

Patentēring, se S e g h ä r d n i n g.

***Patentunionen.** En konferens har ytterligare hållits i London 1934.

***Pater,** W. Litt.: E. Thomas, »W. P.» (1913); H. Proesler »W. P. und sein Verhältnis zur deutschen Literatur» (1917); A. Beyer, »W. P:s Beziehungen zur französischen Literatur und Kultur» (1931); A. Symons, »A study of W. P.» (1932); J. G. Eaker, »W. P.» (1933).

Paterson [pä'təsn], A n d r e w B a r t o n, australisk författare (f. 1864), studerade juridik, vart sedan tidningsman och företog vidsträckta resor. P:s diktsamling »The man from Snowy river» (1895) är populär för sina levande bilder från det vilda och osäkra livet i skogstrakterna, *the bush*. Av senare poem må nämnas »Rio Grande's last race» (1902) och »Saltbush Bill, J. P.» (1917). Han har vidare utgivit romanen »An outback marriage» (1906), »Three elephant power and other stories» (1917) och memoarerna »Happy despatches» (1934). R-n B.

Paterson [pä'təsn], I s a b e l, f. B o w l e r, kanadensisk författarinna (f. 1897), flyttade till U. S. A., där hon alltsedan 1922 varit litteraturkritiker i New York Herald Tribune. Hon har skrivit romanerna »The shadow riders» (1916), »The magpie's nest» (1917), »The singing season» (1924), med vilken hon slog igenom, »The fourth queen» (1926; från drottning Elisabets England), »The road of the gods» (1930; från Thüringen, 1:a årh. f. Kr.), »Never ask the end» (1933) och »The golden vanity» (1934; från den senaste kraschen i U. S. A.). R-n B.

Patou [pato'], J e a n, fransk modeskapare (1887—1936). P. öppnade sitt modehus vid Rue S:t Florentin i Paris 3 aug. 1914 och gick redan nästa dag ut i världskriget. Han komponerade emellertid dräktskisser i skyttegravarna. Efter ett halvt år måste hans modehus stängas, öppnades efter krigets slut och blev på 1920-talet det ledande i Paris. P. representerade den typiskt parisiska smaken, som undviker exentriciteter och förstår att genom snittet och materialet framhäva den kvinnliga silhuettens naturliga elegans. Utom svart, som alltid dominerade i hans kollektioner, lanserade han regelbundet varje höst och vår två nya färger, som fingo ett betydande inflytande på den modebetonade produktionen världen runt. Maison Patou ledes efter P:s död av hans syster. C. B-s.

***Patrongördel** benämnes numera i svenska armén ammunitionsgördel.

***Patrull.** Observationspatrull ingår i skyttekompani men ej i gevärskompani. Gas- och rökpatrull samt signalpatrull (tråd- eller radiopatrull) ingå i flera svenska truppförband.

Pattee [pä'ti], F r e d L e w i s, nordamerikansk litteraturhistoriker (f. 1863), collegeprof. 1894—1928 i Pennsylvania, 1928 ff. i Florida, har skrivit bl. a. »A history of american literature since 1870» (1915) och »The new american literature» (1930), som behandlar tiden 1890—1930. R-n B.

M. Pauer

***Patursson,** J., avgick 1936 ur landstinget.

***Pauer,** M., lämnade 1932 posten som dir. för konservatoriet i Leipzig och var 1933—34 ledare för musikhögskolan i Mannheim.

***Paues,** A. C., fick professors namn 1934.

***Paues,** E. W., är sedan 1932 led. av Arbetsdomstolen. Han avgick som ordf. för stadsfullmäktiges högergrupp 1934.

Paul (serbokroat. *Pavle*), jugoslavisk prins (f. 1893), brorson till Peter I. Efter mordet på kung Alexander I 1934 blev P. ordf. i förmyndarregeringen för den minderårige Peter II och anses som sådan ha påverkat utvecklingen i västeuropeisk-demokratisk riktning. I sitt äktenskap med prinsessan Olga av Grekland (f. 1903) har han två söner. A. A-t.

***Paul,** A., har ytterligare skrivit bl. a. romanerna »In der kleinen Hölle Chicagos» (1931) och »August der Starke und das schwache Geschlecht» (1934). På sv. föreligga även »Dansösen Barberina» (1924) och »Krönta och okrönta rebeller» (1931). R-n B.

***Paul,** J. Av P:s »Gustav Adolf» utkom bd 3 1932.

***Paul-Boncour,** J., utträdde 1931 ur socialistpartiet. Han var jämte Tardieu fransk huvuddelegat vid nedrustningskonferensen 1932 och är nu Frankrikes permanente representant i N. F. Han var dec. 1932—jan. 1933 konseljpresident och utrikesminister, kvarstod sedan som utrikesminister i de skiftande radikala regeringarna 1933 och var några dagar i febr. 1934 krigsminister i ministären Daladier. Jan.—juni 1936 var han minister för folkförbundsärenden i kabinettet Sarraut.

***Pauli,** G. V., dog 1935 $^{28}/_{11}$.

Pau'li, W o l f g a n g, österrikisk fysiker (f. 1900), prof. vid tekn. högskolan i Zürich 1927, en av nutidens mest framstående teoretiker inom atomfysiken. P. tolkade 1924 spektrallinjernas hyperfinstrukturer genom antagandet om kärnornas spin och upp-

ställde 1925 den efter honom uppkallade Pauliprincipen (se d. o., nedan), vilken blev av största vikt för tolkningen av spektra och atomfysikaliska frågor över huvud. Han har även behandlat teorien för elektronspin och uppställt neutrinohypotesen (se Neutrino, suppl.). Bland P:s skrifter märkas »Quantentheorie» (1926) och »Wellenmechanik» (1933), båda i »Handbuch der Physik». Sv. B-r.

***Paulinaneroid** tillverkas numera av Telefon-a.-b. L. M. Ericsson för System Paulin a.-b:s räkning.

Pauling [på'liŋ], Linus Carl, nordamerikansk fysikalisk kemist (f. 1901), sedan 1927 prof. i kemi vid Californian institute of technology i Pasadena. Har utfört betydelsefulla undersökningar över termodynamikens tredje huvudsats och i ett stort antal arbeten behandlat kvantumteoriens tillämpning inom kemien. P. är en av de ledande inom röntgenkristallografien. Han har utgivit »Structure of line spectra» (1930; tills. m. S. Goudsmit) och »Introduction to quantum mechanics» (1935; tills. m. E. B. Wilson j:r). A. W-n.

Pau'liprincipen, av W. Pauli (se d. o., ovan) 1925 uppställd princip, som innebär, att två elektroner i samma atom ej kunna ha överensstämmande värden på alla fyra kvantumtalen (se Atom, suppl., sp. 315). P. har visat sig vara av största betydelse vid bestämning av de olika i en atom möjliga elektronbanorna och därmed för atomernas byggnad, deras anordning i periodiska systemet och de av dem utsända spektra. Allmännare kan p. uttryckas så, att vågfunktionerna för elektronerna äro antisymmetriska, d. v. s. byta om tecken, då två elektroner byta plats med hänsyn till såväl läges- som spinkoordinater. Detta leder till att Fermistatistiken gäller för elektroner (se Kvantumstatistik, suppl., sp. 1110). Sv. B-r.

Pau'lli, Richard Jacob, dansk biblioteksman (f. 1890), bibliotekarie vid kungl. bibl. i Köpenhamn 1914. P. har utgivit värdefulla arbeten i bibliografi och litteraturhistoria, var 1915—36 huvudutgivare av »Danske folkebøger fra 16. og 17. aarhundrede» och har behandlat en del av 1600-talet i C. S. Petersens och V. Andersens »Illustreret dansk litteraturhistorie» (1916—31). P. E-t.

Paullinia, se Sapindaceae.

Pau'lsen, Ove, dansk botanist (f. 1874). Var 1918—20 konservator vid bot. museet i Köpenhamn och är sedan 1920 prof. i botanik vid Farmaceutisk læreanstalt. P. deltog som botanist i den andra danska Pamirexpeditionen, 1898—99, har besökt bl. a. Västindien och utfört planktonundersökningar under flera hydrografiska expeditioner. Bland hans skrifter märkas »Træk af vegetationen i Transkaspiens lavland» (1911), »Studies in the vegetation of Pamir» (1920) samt läroböcker. 1917—32 redigerade P. Naturens Verden. C. S-g.

Paulsen [pöu'l-], Paul Ivar, norsk jurist (f. 1868), led. av Höisterett 1918. P. har anlitats för många offentliga uppdrag, särskilt i lagstiftningsfrågor (delvis inom det nordiska samarbetet). Han var medutgivare av »Almindelig norsk lovsamling» (8 bd, 1905—08, samt åtskilliga senare supplementbd) och har själv ombesörjt flera lageditioner, bl. a. »Norges lover» (senaste uppl. 1936). Han har också utgivit lagkommentarer, reviderat arbeten av Hagerup m. m. A. M.

***Paulsson,** G., blev prof. i konsthistoria med konstteori vid Uppsala univ. 1934 och avgick då som dir. för Svenska slöjdföreningen. P. har utgivit »acceptera» (1932; tills. m. E. G. Asplund) och »Tanke och form i konsten» (1934). Han arbetar för en omläggning av den akademiska undervisningen i sitt ämne och framhåller, att konsten skall studeras i relation till den sociala utvecklingen i allm. Jfr P:s installationsföreläsning, »Konstvetenskap och konstkultur» (i Presens 1935). E. L-k.

***Paulus,** apostel. De senaste åren ha bl. a. bragt nya hypoteser om var och när P. skrivit de s. k. fångenskapsbreven samt en ivrig diskussion huruvida den paulinska teologiens centrum ligger i rättfärdiggörelseläran el. i Kristusmystiken och särskilt i Tyskland en het strid för och emot tesen, att P. judaiserat kristendomen. — Litt.: E. Eidem, »Det kristna livet enligt P.» (1927); A. Schweitzer, »Die Mystik des Apostels P.» (1930); W. Mundle, »Der Glaubensbegriff des P.» (1932); H. Windisch, »P. und Christus» (1934); H. D. Wendland, »Die Mitte des paulinischen Botschaft» (1935). Jfr A. Fridrichsen, »Paulus-Kronikk» (i Sv. Teol. Kvartalskrift 1930). O-f L-n.

Pavlodar [pavłada'r], stad i Kazakstan, Sovjetunionen, 375 km s. ö. om Omsk, vid Irtysj; 28,800 inv. (1934). Viktigt kolonisationscentrum. Handel med spannmål och ull; i omgivningen produceras stenkol (vid Ekibastus) och salt.

***Pavlov,** I. P., dog 1936 (ej 1916). Litt.: Y. P. Frolov, »P. and his school» (1937).

Pavlovo [pa'vłəva], stad i Gorkijområdet, Sovjetryssland, 70 km v. s. v. om Gorkij (Nizjnij-Novgorod), vid Oka; 20,632 inv. (1933). Betydande tillv. av knivar, saxar, lås, kirurgiska instrument m. m.

Pavlovskij Posad [pa'vłəfskij pasa't], industristad i Moskvaregionen, Sovjetryssland, 60 km ö. om Moskva, vid Kljazma; 33,319 inv. (1933). Stora textilfabriker, bl. a. bomullsspinneri och -väveri samt ylleväveri.

Pax, Ferdinand, tysk botanist (f. 1858), morfolog, systematiker och växtgeograf, prof. i Breslau 1915—31. Har monografiskt i »Das Pflanzenreich», utg. av A. Engler, bearbetat flera växtfamiljer, ss. *Aceraceae* (1902), *Primulaceae* (1905) och *Euphorbiaceae* (1910 ff.); bland övriga större arbeten märkas »Allgemeine Morphologie der Pflanzen» (1890) och »Pflanzenverbreitung in den Karpathen» (2 dlr, 1898—1908). Utger sedan 10:e uppl. 1896 K. Prantls »Lehrbuch der Botanik».

Under världskriget studerade P. de ockuperade områdena i ö., varefter han skrev »Schlesiens Pflanzenwelt» (1915), »Pflanzengeographie von Polen» (1918) och »Pflanzengeographie von Rumänien» (1920). C. S-g.

Paysandú [paīsando'], stad i Uruguay, vid floden Uruguay; omkr. 31,000 inv. Viktig flodhamn; stora slakterier och kylanläggningar.

Peabody [pī'bådi], stad i ö. Massachusetts, U. S. A., 20 km n. ö. om Boston, invid Salem; 21,345 inv. (1930). Läderindustri; tillv. av maskiner och elektroteknisk materiel.

Pea'ng (efter den franske kirurgen J u l e s P é a n, 1830—98), saxformigt instrument med räfflade skänklar och spärranordning, varigenom skänklarna kunna låsas; användes för att t. ex. klämma till blodkärl vid operationer.

Pea'no [-nå], G i u s e p p e, italiensk matematiker, filosof och språkman (1858—1932), prof. i Turin. P. utvecklade särskilt den matematiska axiomatiken och var en av grundarna av l o g i k k a l k y l e n (se d. o.). Han sysslade vidare med differentialekvationer och med geometri, huvudsakl. i anslutning till H. Grassmann, samt har sitt namn knutet till den topologiskt intressanta P e a n o k u r v a n (se d. o., nedan). P. sökte konstruera ett internationellt språk (l a t i n u t a n b ö j n i n g a r), vars glosor äro hämtade från latinet, franskan, tyskan och engelskan. O. F.

Pea'nokurva, *mat.*, en kurva, som går genom varje punkt av en kvadrat (= en entydig, kontinuerlig avbildning av en rät linje på en kvadrat). P. har spelat en stor roll vid diskussionen om vad som eg. skall menas med en »kurva». O. F.

Pearce [pi'əs], sir G e o r g e F o s t e r, australisk politiker (f. 1870), invaldes 1901 i parlamentet, där han till en början var en av arbetarpartiets ledande män i senaten och 1916 övergick till nationella partiet. Han var försvarsminister med smärre avbrott 1908—21 och 1931—34 samt inrikesminister 1921—26, deltog i fredsförhandlingarna med Österrike 1919 och i Washingtonkonferensen 1921—22 och har även varit delegat vid N. F:s församlings förhandlingar. Han är sedan 1934 minister för utrikes ärenden och för territorierna. L-ts.

***Pearson,** K., dog 1936. Han avgick som prof. 1933. P. utgav bl. a. »The life, letters, and labours of Francis Galton» (3 bd, 1914—30).

***Peary,** R. E. Monogr. av W. H. Hobbs (1937).

***Pedagogik.** Bland nyare arbeten märkes G. Brandell, »Uppfostrans historia» (1934).

***Pedagogiska museer.** Svenska skolmuseet i Stockholm åtnjuter sedan åtskilliga år statsunderstöd. Om museet se vidare Hj. Berg, »Svenska skolmuseet 1908—1933» (1933).

***Pedagogisk Tidskrift** utgavs 1934 av lektor V. Vessberg och läroverksadjunkten A. F. Söderlund samt utges sedan 1935 av den senare ensam.

Pedersen, A n t o n, dansk trädgårdsman (f. 1877), sedan 1920 prof. i trädgårdsskötsel vid Landbohöjskolen i Köpenhamn. Han var red. för 4:e uppl. av »Nordisk illustreret havebrugsleksikon» (2 bd, 1934—36). C. S-g.

***Pedersen,** H., har ytterligare utgivit bl. a. »Études lituaniennes» (1933) och »Muršilis Sprachlähmung, ein hethitischer Text» (1934) tills. m. A. Götze.

Pedersen, H a r a l d C h r i s t i a n, norsk metallurg (f. 1888). Han blev doktoringenjör i Aachen 1912 och hyttmästare vid Röros kopparverk s. å samt anställdes 1916 vid a/s Höyangfaldene, Norsk aluminium company. Han är sedan 1920 prof. i metallurgi vid Norges tekniske höiskole, Trondheim. P. har gjort sig känd särskilt genom den i Höyanger tillämpade metoden för framställning av ren aluminiumoxid ur bauxit (se A l u m i n i u m, suppl., sp. 108). F. H-r.

Pedersen, J o h a n n e s P e d e r E j l e r, dansk orientalist (f. 1883). P. blev fil. dr 1912 och docent i G. T. i Köpenhamn 1916, gjorde en studieresa till Egypten, Palestina och Syrien 1920—21 och blev prof. i semitisk-österländsk filologi i Köpenhamn 1922. Han blev teol. dr i Lund 1923. P. är en av samtidens främsta semitister; hans undersökningar om de gamla israeliternas själsliv äro banbrytande. Skr. bl. a.: »Den semitiske ed og beslægtede begreber samt edens stilling i islam» (1912, ty., utvidgad övers. 1914), »Israel» (I—II 1920, 2:a uppl. 1934, eng. övers. 1926; III—IV 1934), »al-Azhar, et muhammedanskt universitet» (1922), »Muhammedansk mystik» (1923), »Islam, dens tilblivelse og udvikling» (i »Illustreret religionshistorie», utg. av E. Lehmann, 1924, även sv. uppl.), »Hebræisk grammatik» (1926), »Islams kultur» (1928; sv. och da. uppl.) och »Scepticisme israélite» (1931). P. är sedan 1933 ordf. i Carlsbergfondets direktion. H. S. N.

***Pedersen,** P. O., blev 1936 led. av Vet.-akad. Bland hans skrifter märkas arbeten över radiovågornas utbredning i atmosfären (»Propagation of radio waves», 1927) och Lichtenbergska figurerna (se d. o.). Sv. B-r.

Pedersen, S t e f a n V i g g o, dansk målare (f. 1891), son till V. P. Han har bl. a. utfört dekorativa målningar i Stevns frimenighedskirke (1924), Borups folkhögskolas festsal (1929) och Mariakyrkan vid Istedgade i Köpenhamn (1933—34), delvis under påverkan av J. Skovgaards och italienska renassansmästares monumentala konst.

Pedersen, S v e r r e, norsk arkitekt (f. 1882), stadsarkitekt i Trondheim 1914 och prof. i byggnadskonst vid Norges tekniske höiskole där 1920. P. har utarbetat stads- och general-

planer för ett 30-tal städer i Norge, bl. a. Trondheim, Fredrikstad, Hamar, Kongsvinger och Molde, och fått första pris i åtskilliga stadsplanetävlingar, bl. a. om v. Piperviken i Oslo 1937. Hans erkända kunnighet har ofta tagits i anspråk; bl. a. har han anlitats som prisdomare i flera stadsplanetävlingar, även internationella. A. Lbrg.

Pedipa'lper, se Spindeldjur.

Peebles [pīblz], Peeblesshire, grevskap i s. Skottland, kring övre Tweed; 899 km², 15,050 inv. (1931); huvudstad: Peebles (5,853 inv.). Fåravel och textilindustri.

***Peel,** sir R. Jfr W. P. Morrell, »British colonial policy in the age of P. and Russel» (1930).

***Peel,** W. R. W., blev 1929 earl. Han var 1922—24 och 1928—29 minister för Indien och 1924—28 first commissioner of works i Baldwins ministärer. Sin ställning som sigillbevarare i MacDonalds samlingsministär lämnade han redan 1931.

Pēgasus, se Havsdrake.

Pehrman, Gunnar Edvard, finländsk geolog (f. 1895). Fil. dr vid Åbo akad. 1927, blev P. lektor i mineralogi där 1931. Han deltog i den finländska expeditionen till Mongoliet 1917. Hans arbeten behandla huvudsakl. mineralogiska och petrografiska ämnen, t. ex. »Über ein Nickeleisen aus Tannuola (Mongolei)» (i Acta Academiae Aboensis, Mathematica et Physica, III: 1, 1923), »Om en titanjärnmalm och omgivande bergarter på Attu landet i sydvästra Finland» (ibid., IV: 5, 1927), »Über Tapiolith aus Rosendal» (ibid., VI: 3, 1929) och »Über Cordierit-führende Gesteine aus dem Migmatitgebiet von Åbo» (ibid., X: 6, 1936). N. Zn.

***Pehrson,** T., avgick 1937 som studierektor vid Södermalms högre läroanstalt för flickor. Han har även redigerat »Sveriges djurvärld» (1930).

***Pehrsson,** P., i Åkarp, lämnade sin befattning som sparbanksdir. 1930.

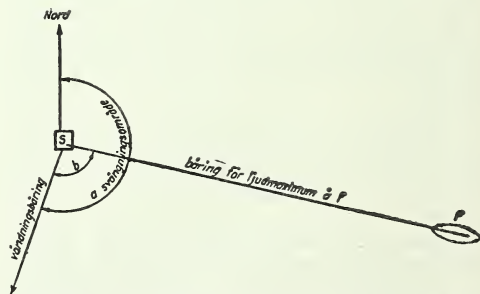
***Pehrsson,** Per, lämnade A. K. 1936. Han utgav 1932 »Lützenboken».

Pehrsson-Bramstorp (till 15 jan. 1937 Pehrsson), Axel Alarik, lantbrukare, politiker (f. 1883 19/8). Övertog 1908 hemmanet Bramstorp, Lilla Isie, Malmöhus län. P. erhöll tidigt en mängd kommunala o. a. uppdrag. Bl. a. blev han landstingsman 1912, led. av styrelsen för Skånes betodlares centralförening 1922 (ordf. 1931), v. ordf. i Malmöhus läns hushållningssällskap 1927, led. av styrelsen för Svenska mejeriernas riksförening och verkst. led. av dess arbetsutskott 1932, ordf. i styrelsen för Sveriges slakteriförbund 1933.

P. tillhörde 1918—21 A. K. som medl. av Liberala samlingspartiet, invaldes 1928 i F. K. för Bondeförbundet och återgick hösten s. å. till A. K., som han fortfarande tillhör. Han var led. av jordbruksutredningen och statens spannmålsnämnd (v. ordf.). 1929—33 var han led. av jordbruksutskottet och tillhörde 1933 särskilda utskottet för behandling av de socialdemokratiska regeringspropositionerna i arbetslöshets- och jordbruksfrågor. Han framträdde därvid snart som partiets främste målsman för en politik i samförstånd med regeringen, vilken tillförsäkrade statens stöd åt priset på bondens produkter och industriarbetarens arbetskraft. Denna politik fullföljdes även under de följ. åren trots skarp kritik från de andra borgerliga partierna och ledde till en partipolitisk omgruppering. I sammanhang härmed blev P. 1934 ordf. i Bondeförbundets riksdagsgrupp och riksorganisation.

Som ordf. i försvarsutskottet medverkade P. 1936 till borgerlig enighet om försvarsfrågans lösning, varefter den socialdemokratiska regeringen avgick. P. bildade 19 juni 1936 en regering av bondeförbundare och fackmän, i vilken han var stats- och jordbruksminister. Efter den socialdemokratiska valsegern sept. s. å. avgick regeringen, men P. ingick i P. A. Hanssons nya ministär (28 sept.) som jordbruksminister. F-d N-n.

***Pejling.** För att under tjocka eller dålig sikt bestämma riktningen till ett föremål (fyr, fyrskepp el. dyl.) har man till helt nyligen varit hänvisad till radiopejling (se d. o.) eller undantagsvis till undervattenssignalering (se d.o.). På senaste tid har man tack vare möjligheten att tillverka starka och skarpa akustiska sändare kunnat börja använda dylika för både riktnings- och avståndsbestämning. Metoden är grundad på att en akustisk sändare, uppställd på angiven

Principen för pejling av akustisk sändare. *S* sändare, *F* fartyg, *a* total svängningstid, *b* svängningstid från vändningsbäringen till ljudmaximum. Tidsintervallet mellan två hörda ljudmaxima blir = 2 *b*. Den vinkel, som motsvaras av *b*, kan därefter beräknas genom följ. ekvation:

$$\frac{\text{vinkeln motsv. } b}{\text{vinkeln motsv. } a} = \frac{b}{a};$$

med kännedom om vändningsbäringen och vinkeln *b* erhålles därefter riktningen från *S* till *F*.

plats i land, under en fram- och återgående svängning anger en hög ton (500 svängningar per sek.). Under en sådan fram- och återgående svängning hör man på ett observerande fartyg två gånger ett ljudmaximum. Tidsintervallet mellan dessa blir kortare, ju närmare vändpunkten sändaren befinner sig från fartyget räknat. Genom att på tersur observera tiden mellan två ljudmaxima kan man med kännedom om sändarens vridningshastighet och vändpunktsbäring på fartyget beräkna riktningen till sändaren, enl. vad på sp. 437 anges. Jfr även M i s t s i g n a l e r i n g, suppl. Ö-g.

Pekař [pä'karʃ], J o s e f, tjeckisk historiker (1870—1937), prof. i Prag från 1901. P. skrev en rad avh. i bömisk historia, om tjeckerna och världskriget m. m. Han gjorde särskilt betydande insatser i Wallensteinsforskningen — bl. a. ett arbete 1895 om Wallensteins sammansvärjning (ny uppl., »Valdštejn 1630—1634», 2 bd, 1934; ty. övers., 2 bd, 1937) — och husitkrigen, främst en stor monogr. om J. Žižka (4 bd, 1927—33). A. A-t.

***Peking** bildar nu ett särskilt municipaldistrikt (718 km², 1,473,558 inv. 1935) med egen förvaltning, skilt från prov. Ho-pei (Chĭli). Flyghamn, ändpunkt för linjer från bl. a. Shanghai och Han-kou. Under konflikten mellan Kina och Japan 1937 besattes P. av japanska trupper i början av aug.

Pe'kkanen, T o i v o, finländsk författare (f. 1902), begynte sin författarbana med novellsamlingarna »Rautaiset kädet» (Händer av järn; 1927), »Satama ja meri» (Hav och hamn; 1929), »Tientekijät» (Vägarbetarna; 1930) och »Kuolemattomat» (De odödliga; 1931). P:s egentliga genombrott skedde med romanen »Tehtaan varjossa» (I fabrikens skugga; 1932), som följts av romanen »Kauppiaiden lapset» (Köpmännens barn; 1934) och novellen »Ihmisten kevät» (1935; »Människornas vår», i Bonniers Litterära Magasin 1936). P. har även utgivit två skådespel, »Sisarukset» (Syskonen; 1933) och »Takaisin Australiaan» (Tillbaka till Australien; 1936). P., som själv varit metallarbetare, skildrar i allm. arbetarliv och arbetarmiljö men lägger huvudvikten vid det rent psykologiska. Han är en av den nyaste finska litteraturens främsta prosaförfattare. — Litt.: Hagar Olsson, »T. P.» (i Bonniers Litterära Magasin 1936). G-r C.

***Pellagra** anses numera bero på frånvaron i födan av ett särskilt vitamin (B_6). Experimentellt har en motsv. sjukdomsbild kunnat framkallas i djurförsök.

Pellerin [pälrã'], J e a n - V i c t o r, fransk författare (f. 1899), har väckt uppmärksamhet främst genom ett drömspel i djärvt surrealistisk stil, »Têtes de rechange» (1926), som, iscensatt av G. Baty, också blev publikframgång och ansågs beteckna ett genombrott för denna dramatiska moderiktning. Kj. S-g.

Pellerins margarinfabrik, a.-b., gr. 1918, driver i Göteborg en 1894 av A. Pellerin etablerad margarinfabrik. Aktiekap. 6 mill. kr.; omkr. 90 arb. P. är ansluten till Margarinfabrikernas försäljnings a.-b. (se d. o., suppl.).

***Pellervo.** Av P. inrättades 1934 ett institut för att utforska marknadsförhållandena inom jordbruket.

Pemberton [pe'mbətən], sir M a x, engelsk författare (f. 1863), gav ut sin första roman 1891, var tidskriftsred. och upprättade London school of journalism 1920. P. har skrivit över 30 förströelseromaner (många i sv. övers.), detektivhistorier, äventyrsberättelser, historiska romaner, ofta med franska motiv (»My sword for Lafayette», 1906, »Wheels of anarchy», 1908, »John Dightam», 1924, o. s. v.), och en bok om lord Northcliffe (1922). R-n B.

***Penck,** A., blev 1926 emeritus.

Pe'n-club [-kla'b], eng., se P e n n k l u b b e n.

Peninsular and Oriental steam navigation company [pini'nsjolər ənd årie'ntl sti'm nävigei'ʃən ka'mpəni], ej, som i bd 15 anges, Peninsular and Oriental steamship company. Flottan bestod jan. 1937 av 37 fartyg, därav 4 under byggnad, om tills. 477,115 bruttoton. Intimt samarbete har etablerats med British India steam navigation co., ltd (se d. o., suppl.). K. H. A.

***Penn,** W. Monogr. av Emilia Fogelklou (1935).

***Pennsylvania** hade 1930 1,240,415 (12,9 %) utlandsfödda inv., därav 16,452 födda i Sverige, 166,591 i Storbritannien och Nordirland, 62,312 i Irländska fristaten, 225,979 i Italien, 166,672 i Polen, 115,792 i Ryssland, 111,171 i Tjeckoslovakien och 110,622 i Tyskland. Av befolkningen voro 431,257 (4,5 %) negrer. 67,8 % av befolkningen bodde i städerna. Filadelfia och Pittsburgh med deras förstäder (metropolitandistrikten) nådde resp. 2,847,000 och 1,954,000 inv. Scrantons och Wilkes-Barres metropolitandistrikt hade 652,000 inv.

P. hade 1935 191,284 farmer med ett produktionsvärde av 276 mill. doll. I P. bröts 1935 91 mill. ton bituminöst stenkol (24 % av U. S. A:s produktion) och 51 mill. ton antracit (100 %). Industrien omfattade 1933 12,031 anläggningar med 716,598 anställda och en produktion, värd 3,05 milliarder doll. I P. framställdes 1935 ¼ av all koks, tackjärn och stål i U. S. A. H. N-n.

***Pension.** För innehavare av c i v i l s t a t s t j ä n s t gäller fr. o. m. 1 juli 1935, att pensionsåldern och rätten att erhålla pension för manlig tjänstinnehavare nedsatts från 67 till 65 levnadsår. S k y l d i g h e t att avgå från tjänsten inträder i regel vid pensionsålderns uppnående, för domare först vid uppnådda 67 år. Närmare bestämmelser finnas i k. regl. 30 juni 1934 om tjänstepension för tjänstemän, tillhörande den civila statsförvaltningen (civila tjänstepensionsreglementet), vilket, förutom den egentliga civilstaten, gäller även postverket, S. J., statens vattenfallsverk, domänverket, lots- och fyrstaten, provinsiallä-

karstaten, justitieråd, regeringsråd och landshövdingar. K. m:t kan medge, att tjänsteman, som tidigast 5 år före uppnående av pensionsåldern frivilligt avgår ur tjänst, erhåller på visst sätt reducerad förtidspension, som vid pensionsålderns inträde utbytes mot vanlig (full) ålderspension. Sådan utgår också vid oförmåga att uppehålla tjänsten till följd av invaliditet genom olycksfall i tjänsten (invalidpension) eller sjukdom, vanförhet eller lyte, som ej orsakats av olycksfall i tjänsten (sjukpension). Har pensionsberättigad ej tillräckligt antal tjänsteår (i regel 30), utgår efter vissa regler avkortad pension. Sjukpension bestämmes enl. dessa regler, dock till lägst 75 % av full pension. Genom reglementet, vilket i huvudsak ersatt 1907 års civila pensionslag (som dock fortfarande gäller för vissa grupper av befattningshavare), har pensionsrätt tillagts även icke-ordinarie tjänstemän. Genom särskilt regl. s. d. om tjänstepension för arbetare i statens tjänst (tjänstepensionsreglementet för arbetare) har p. reglerats för vissa arbetare i statens tjänst. Normala pensionsåldern är 60 år, och hel p. utgår vid 30 tjänsteår. Tjänsteman liksom arbetare, vilken avgår ur statens tjänst utan rätt att komma i åtnjutande av p. enl. reglementet, är fr. o. m. avgången tillförsäkrad uppskjuten livränta till det belopp för år räknat, som enl. försäkringsteknisk beräkning svarar mot den intjänta p.

Fr. o. m. 1 juli 1937 har på statsverket överflyttats ansvaret för familjepensionering för efterlevande till tjänstemän vid den civila statsförvaltningen och arbetare i statens tjänst (k. regl. 16 okt. 1936, allmänna familjepensionsregl. och familjepensionsregl. för arbetare). Detta har medfört avveckling av Civilstatens änke- och pupillkassa, Telegrafverkets änke- och pupillkassa, S. J:s änke- och pupillkassa m. fl. smärre kassor. Schg.

***Pensionsförsäkring.** Den allmänna obligatoriska p. har fr. o. m. 1937 undergått väsentliga förändringar genom lagen om folkpensionering (se d. o., suppl.). Pensionsstyrelsen och pensionsnämnderna ha enl. denna lag samma uppgifter som tidigare. Inom Pensionsstyrelsens frivilliga försäkring (tillgångar 30 juni 1936 33,6 mill. kr.) äro försäkringsformerna i vissa avseenden ändrade fr. o. m. 1936; pensionerna äro av staten garanterade.

Svenska personal-pensionskassan (se d. o.) bedriver p. för tjänstemän och affärsanställda; för p. av arbetarpersonal har upprättats Arbetarepensionskassan (1936).

Inom privatförsäkringen för enskilda användes benämningen p. för en under senare åren införd försäkringsform, omfattande årlig pension från viss tidpunkt intill den försäkrades död, dock med garanterad utbetalning under minst visst antal år, vanl. 20. B. W-g.

***Pensionsförsäkringsfonden** har fr. o. m. 1937 års ingång överförts i folkpensioneringsfonden (se Folkpensionering, suppl.). Fondens storlek 30 juni 1936 780 mill. kr.

***Pensionsstyrelsen** består efter viss 1936 beslutad omorganisation av 1 chef (generaldir.) samt 5 byråchefer (chefen för kanslibyrån, fond- och kameralbyrån, gransknings- och besvärsbyrån, försäkringsbyrån och sjukvårdsbyrån), vartill komma 4 sakkunniga, 1 överläkare och 2 biträdande läkare, 3 byrådirektörer, 19 sekr. och förste aktuarier samt 12 aktuarier m. fl. Omläggning är ifrågasatt av p:s sjukvårdande verksamhet. P. handlägger ärenden rörande fr. o. m. 1935 införd blindhetsersättning (se d. o., suppl.). B. W-g.

***Pentateukkritik.** Nyare forskningar ha visat, att J. Astruc haft en hittills förbisedd föregångare i början av 1700-talet i prosten H. B. Witter i Hildesheim. P. har alltjämt sin utgångspunkt i Wellhausens syn på Pentateukens litterära tillblivelse genom en successiv komposition av fyra stora »källskrifter», efter tidsföljden J, E, D och P. Den litterära analysen har även inom dessa större komponenter velat särlägga smärre litterära bestånd. Smend uppdelade sålunda J på två självständiga skikt, som av Eissfeldt benämnts L (*die Laienquelle*) och J. Även i fråga om E är man numera benägen att framhäva dess sammansatta art, antingen man framhåller dess beroende av J litterärt och materiellt samt skiljer mellan ett äldre och ett yngre skikt (så t. ex. Mowinckel) eller man betraktar den endast som en komplettering av det äldre berättarverket och förnekar dess självständighet (så nyligen Volz och Rudolph). Också betr. P söker man i nyare forskning skilja mellan olika arter av stoff och samlingar från skilda tider och har t. o. m. velat uppdela dess berättande partier (så i Genesis 1—11) på två skikt (von Rad). Man har över huvud velat ta sikte på de smärre traditionselementens ursprung och bestämma deras art såsom rester av en ofta kultiskt eller lokalt bunden forn- eller stamsägen, traderade och möjl. nedtecknade i helgedomarna. En starkare tendens att se Pentateukens berättarverk fortsatta inom de historiska böckerna har särskilt inverkat i riktning mot en senare datering av E, medan för J en tendens till fixering under Davids regering gör sig gällande. Jfr I. Hylander, »Den gammaltestamentliga litterärkritikens kris» (i Sv. Exegetisk Årsbok 1937). I. Hlr.

***Pentaverken.** A.-b. Pentaverken upplöstes 1935, och dess rörelse i Skövde drives därefter direkt av a.-b. Volvo. Skövdeverkstaden sysselsätter 1937 omkr. 530 arb.

Pentod [-å'd], se Radioteknik, sp. 410.

***Penza** tillhör numera Kujbysjevområdet; 119,000 inv. (1934); flyghamn.

Pe'nzoldt [-tsålt], Ernst, tysk författare och bildhuggare (f. 1892), har skrivit dikter (»Der Gefährte», 1922, m. fl.), berättelsen »Etienne und Luise» (1930), romanerna »Der Zwerg» (1928), »Der arme Chatterton» (s. å.),

»Die portugalesische Schlacht» (1930; dramatiserad 1931), skådespelet »So war Herr Brummel» (1933), den romantiska historien »Kleiner Erdenwurm» (1934) och novellen »Idolino» (1935) m. m. — P. är idylliker och hämtar sina ämnen ur det förflutna; han påminner om F. Huch och E. von Keyserling, har fantasi, nobless och humor. R-n B.

***Pepparriska,** se även färgpl. Svampar 6, suppl., bild 61.

Pepping, Ernst, tysk tonsättare och skriftställare (f. 1901). Har vunnit beaktande som kompositör av andlig, särskilt liturgisk musik samt av kammar- och orkestermusik i en ofta lineärt kontrapunktisk stil. I sin bok »Stilwende der Musik» (1934) tar P. dock avstånd från doktrinär atonalism (Schönbergs tolvtonsystem). H. G-t.

***Perak.** 1926—30 uppfördes vid Chenderoh i Perakfloden en vattenkraftstation med 27,000 kW installerad effekt, vilken samarbetar med en i Malim Nawar samtidigt uppförd ångkraftstation om 18,000 kW. Kraftanläggningen, som främst tillgodoser energibehovet i P:s tenngruvdistrikt, har konstruerats och byggts under medverkan av svenska ingenjörer. Se bild 2 och 5 på plansch till Damm, suppl. — Litt.: G. Berg m. fl., »Kraftanläggningarna i P.» (Svenska Vattenkraftföreningens Publikationer, 244, 1931).

Pēramys, se Pungråttor.

***Percy,** engelsk ätt. E. P., som varit konservativ medlem av underhuset sedan 1921, var 1935—36 minister utan portfölj i Baldwins tredje ministär.

Perei'ra, stad i dep. Caldas, Colombia, 190 km v. n. v. om Bogotá; 53,500 inv. (1933). Viktigt centrum för handeln med kaffe och boskap; järnvägsförbindelse med Buenaventura.

Pérez Ca'sas [pä'räþ -], Bartolomé, spansk dirigent och tonsättare (f. 1873). Har som grundare (1914—15) av filharmoniska orkestern i Madrid haft ledande betydelse för musiklivet där. Bland hans kompositioner märkes den spanska sviten »A mi tierra» (en sats uppf. vid internationell musikfest i Sthlm 1936). H. G-t.

***Pérez de Ayala,** R., avgick 1936 som spanskt sändebud i London. »Tigre Juan» utkom i sv. övers. 1935 (»Tiger-Juan»).

Perfect crime [pö'fikt krai'm], eng., »fulländat brott», ett så skickligt verkställt brott, att det ej ger den minsta ledtråd för brottslingens uppdagande.

Pergami'no [-nå], stad i prov. Buenos Aires, Argentina, 210 km v. n. v. om staden Buenos Aires; 75,540 inv. (1936). Viktig järnvägsknut och handelsplats.

***Pergamon.** Grävningarna i lågstaden ha fortsatts 1928—32; det viktigaste resultatet är upptäckten av det ur Aristides Rhetors skrifter bekanta Asklepiostemplet. Litt.: Th. Wiegand, »Zweiter Bericht über die Ausgrabungen in P. 1928—32: Das Asklepieion» (i Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften 1932, philosophisch-historische Klasse, n:r 5). M. P:n N-n.

***Pergolesi,** G. B. Ny biogr. av G. Radiciotti (1935).

Periodtal, se även Fjekens suppl.

***Perkin,** W. H., j:r, dog 1929.

Perkins [pö'kinz], Frances, nordamerikansk sociolog, politiker (f. 1882). Blev master of arts vid Columbia university 1910, var 1912—17 sekr. i en arbetarskyddskommitté i New York. Efter att bl. a. ha varit ordf. i staten New Yorks industridep. utnämndes hon 1933 till chef för U. S. A:s arbetsdep. Som sådan har hon bl. a. verkat för arbetslöshetsförsäkring och för skydd åt kvinnor och barn inom industrien. Hon har skrivit flera arbeten i sociala frågor. A. A-t.

Perkonig [pä'rkånik], Josef Friedrich, österrikisk författare (f. 1890), har framför allt skildrat sin hembygd, Kärnten, det germanskt-slaviska gränslandet och dess befolkning. Av hans böcker må nämnas romanerna »Die stillen Königreiche» (1917), »Heimat in Not» (1921), »Bergsegen» (1928), »Ingrid Pan» (s. å.) och »Mensch wie du und ich» (1932), från världskriget, P:s starkaste människoskildring, samt novellböckerna »Liebe, Leid und Tod» (1924), »Dorf am Acker» (1925) och »Schubert, Hendl und der Birnbaum» (s. å.), böcker om Kärnten m. m. — Landskapet, särskilt alpvärlden, intar en stor plats i P:s alstring. R-n B.

Perlis [pö'lis], britt. skyddsstat på Malackahalvöns v. kust, vid gränsen mot Siam; 804 km², 51,101 inv. (1935); huvudstad: Kangar (2,010 inv.). P. är en av de stater, som icke tillhöra Federerade malajstaterna.

***Perm.** 2. Staden tillhör numera Sverdlovskområdet och hade 170,500 inv. 1934, utom Motovilicha (numera Molotovo, se d. o., suppl.), som sedan 1931 åter är skilt från P.

Permalloy [-låj], järn-nickellegering med 78,5 % nickel. Får efter lämplig värmebehandling ytterst hög permeabilitet för små fältstyrkor och har av detta skäl olika användning särskilt inom teletekniken. Sv. B-r.

Perman, Einar Gustaf Samuel, läkare (f. 1893 ⁶/₁₀), med. lic. 1919 och med. dr 1920, bådadera i Stockholm, samt docent vid Karol. inst. i anatomi 1920—24 och sedermera i kirurgi. Blev överläkare vid Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt 1932. P:s viktigaste arbeten gälla hjärtats och magsäckens nerver samt magsår. Ljd.

Permanenta internationella frontsoldatkommissionen, *Commission permanente internatio-*

nale des anciens combattants, gr. i nov. 1936 i Rom av representanter för den interallierade frontkämpefederationen och för centralmakternas organisationer. P:s uppgift är att verka för internationellt samförstånd och att organisera samarbetet mellan de forna motståndarna. I kommissionen äro representerade de stora frontkämpeorganisationerna i England (British legion), Frankrike (den av Jean Goy ledda högerorienterade Union nationale des combattants och Henri Pichots Union fédérale des associations françaises d'anciens combattants et de victimes de la guerre), Italien (Associazione nazionale dei mutilati e invalidi di guerra) och Tyskland (genom presidenten för de förenade tyska frontkämpeförbunden hertig Karl Eduard av Koburg). Vid kommissionens möte i Berlin i febr. 1937 voro 14 nationer representerade. R. C–n.

***Permanenta skiljedomstolen i Haag.** Ett fåtal skiljedomar har under senare år avkunnats av medlemmar av P. eller med biträde av dess byrå, bl. a. mellan Norge och U. S. A. om under världskriget rekvirerade norska fartyg (1922), mellan Nederländerna och U. S. A. om Palmasön (1928) samt mellan Sverige och U. S. A. om under världskriget kvarhållna svenska fartyg (1932). T. G–l.

***Permeabilitet.** 2. Se även Elektromagnetism, suppl., sp. 1199. — 3. (*Fysiol.*) Genomsläppligheten hos växtcellens plasmasäck eller hos plasmans hudskikt för vatten, salter, ioner m. m. Jfr Cell, sp. 763, Diffusion 2 och Osmotiskt tryck. — 4. (*Marklära.*) En jords genomsläpplighet för luft under inverkan av tryckskillnader. Jfr Markandning, suppl. L.-G. R–ll.

Permutatiōner (av lat. *permutātio*, växling, förändring) kallas i matematiken de $n! = 1.\ 2.\ 3.\dots n$ olika sätt, varpå n element, t. ex. n tal, kunna ordnas i följd. Så äro t. ex. 123, 213, 231, 132, 312 och 321 de sex p. av de tre talen 1, 2 och 3. O. F.

Permutatiōnsrätt, den rätt, som anses tillkomma K. m:t att meddela tillstånd till ändring i testamentariska föreskrifter, om dessa på grund av ändrade förhållanden icke längre förverkliga sitt syfte. A. M.

***Pernambuco.** 2. Staden beräknades 1936 ha 472,764 inv. Flyghamn; anlöpes bl. a. av linjerna från Europa och U. S. A.

***Perniciös.** Perniciös anemi, jfr Blodbrist och Leverbehandling, båda i suppl.

***Perosi,** L. Av hälsoskäl drog sig P. 1915 tillbaka från det offentliga musiklivet men återinträdde där plötsligt 1923 med nya verk, bl. a. »Davids psalmer». Bland hans senaste verk är en mässa för dubbelkör, komponerad för kanoniseringen av G. Bosco (1934). Ny monogr. av Z. Musmeci (1932; med brev från Mascagni). H. G–t.

Perret [pärä'], Auguste (f. 1874) och Gustave (f. 1876), bröder, franska arkitekter, de första, som byggde bostadshus av järnbetong (i Paris 1903). Efter Henry van de Veldes ritningar (och i samarbete med R. Bouvard) uppförde bröderna P. Théâtre des Champs-Élysées i Paris (1913) i järnbetong med beklädnad av marmor. De ha även uppfört kyrkor i samma konstruktion, ss. Notre-Dame i Raincy (färdig 1923), som blivit kallad en järnbetongens helgedom. Deras verksamhet har varit av största betydelse för det nutida husbyggandets rationella utveckling, och Le Corbusier har betygat, att han lärt mycket av Auguste P. för sin nya arkitektur. — Litt.: P. Jamot, »A. G. P. et l'architecture du béton armé» (1927). E. L–k.

***Perrin,** J. B. Bland P:s undersökningar märkes även det experimentella påvisandet av att katodstrålar medföra negativ laddning. P. var understatssekr. för den tekniska undervisningen i ministären Blum 1936—37.

Perron [pärå'], Oskar, tysk matematiker (f. 1880), prof. vid univ. i München. P:s vetenskapliga arbeten tillhöra modern integrationsteori, differens- och differentialekvationer, algebra, kedjebråk m. m. Bland hans större arbeten märkas »Die Lehre von den Kettenbrüchen» (1913), »Irrationalzahlen» (1921) och »Algebra» (2 bd, 1927). O. F.

***Persberg.** Huvuddelägare i Persbergs gruve-a.-b. äro Uddeholms a.-b., Strömsnäs järnverks a.-b. och Hellefors bruks a.-b. Filipstads bergslags gemensamma förvaltning upplöstes 1931.

***Persien.** Landets inhemska namn, Iran, är numera det enda off. tillåtna och börjar även vinna allt större internationell användning. Folkmängden uppges enl. en 1933 företagen folkräkning uppgå till 15,055,115 inv. Av de språkliga minoriteterna uppges antalet aserbeidjaner till 720,000, kurder till 675,000, araber till 260,000, lurer till 234,000 och belutsjer till 20,700.

Näringslivet har under de senare åren utvecklats i gynnsam riktning. Spannmålsproduktionen har ökats betydligt; 1933/34 skördades 1,849,700 ton vete, 737,500 ton korn; risproduktionen uppgick s. å. till 388,400 ton. Bomullsskörden (50,370 ton 1933/34) lämnar exportöverskott. Kreatursstocken omfattade 1933/34 14,5 mill. får, 6,2 mill. getter, 2,2 mill. nötkreatur, 1,2 mill. åsnor och mulor samt 0,4 mill. hästar. Petroleumproduktionen har stegrats och uppgick 1935 till 7,6 mill. ton. Staten har sedan 1931 monopol på utrikeshandeln. Exporten värderades 1934/35 till 1,931,271 rial, därav petroleum 1,396,776 rial och mattor 115,273 rial, och riktar sig främst till Storbritannien (36,0 % av värdet), Sovjetunionen, Egypten, Indien, Italien, Tyskland och U. S. A. Importen värderades s. å. till 823,614 rial och härrörde främst från Sovjetunionen, Storbritannien, U. S. A., Tyskland, Indien, Japan och Belgien.

Landsvägsnätets utbyggnad pågår i stor omfattning, och stora delar av P. äro numera tillgängliga med automobil. Koncessionen på

järnvägen från Persiska viken till Kaspiska havet överläts 1933 på ett danskt-svenskt konsortium, som färdigbyggt sträckorna Bender Schahpur—Salehabad i s. (251 km) och Bender Schah—Aliabad i n. (198 km). Den sist nämnda sträckans forts. över Elbursbergen till Teheran skall öppnas för trafik 1937. De enda flyglinjerna inom P. äro f. n. den franska och den nederländska linjen till Östasien, sedan den lokala lufttrafiken nedlagts 1932 och den brittiska Indienlinjen omlagts över Bahreinöarna. Radiotelegrafstationen i Teheran står i förbindelse med Europa över Tiflis och Beirut. S. F.

Statsfinanser. Enl. budgeten för 1935/36 nådde inkomsterna 1,000,0 mill. rial, varav tullarna upptogos till 300,0 mill., monopolen till 239,8 mill., de indirekta skatterna till 148,4 mill., de direkta skatterna till 116,0 mill. etc. Bland utgifterna, uppgående till likaledes 1,000,0 mill. rial, märktes 269,4 mill. till försvaret, 171,1 mill. till kommunikationsväsendet, 104,4 mill. till jordbruket m. m., 67,5 mill. till undervisningsväsendet etc. Hela utländska statsskulden angavs till endast 1,06 mill. eng. pd st. i jan. 1935. En statsbank med ensam sedelutgivningsrätt, Banque Mellié Iran, inrättades 1927. N. Sbg.

Försvarsväsen. A r m é n omfattar 9 divisioner (förlagda till Teheran, Aserbeidjan, Kurdistan, Chusistan, Fars, Mekran, Chorasan), 5 självständiga brigader, 1 självständigt inf.-reg:te, 1 tungt art.-reg:te och 1 luftvärnsbatteri. Vissa förband äro sammansatta enbart av militär personal, under det att andra äro uppblandade med gendarmeritrupper. De förra utgöra omkr. 32,000 man, de senare omkr. 70,000. Värnpliktstiden omfattar 21:a t. o. m. 45:e levnadsåren. — F l y g s t r i d s k r a f t e r n a, vilka ingå i armén, utgöras av 3 flygreg:ten, 1 övningsflygförband, flygskolor och flygpark. Antalet flygplan uppgår till 80 krigs- och 120 skolflygplan. — Ö r l o g s f l o t t a n består av 8 kanon- och bevakningsbåtar, sjösatta 1935, med ett sammanlagt deplacement av 4.000 ton. K. H-g; Ö-g.

Sport och idrott. I början av 1900-talet försökte de svenska officerare, som kommenderades till P. för att omorganisera dess gendarmeri, införa svensk gymnastik och idrott i landet; bestående resultat nåddes ej på grund av världskriget. Efter dettas slut har emellertid staten med iver börjat ägna sig åt folkets fysiska fostran, som tidigare varit mycket försummad. Intresset är stort, och goda resultat ha redan nåtts, delvis beroende på att man kunnat stödja sig på en inhemsk tradition i vissa grenar, så i hästsport (polo), brottning och fri idrott. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Värdet av P:s export till Sverige uppgick 1935 till 1,58 mill. kr. (1936 omkr. 1,1 mill.), därav mattor för 1 mill., vidare mandel, tarmar, hudar, torkad frukt m. m. Importen värderades 1935 till 8,4 mill. (1936 omkr. 8,8 mill.), därav vapen och ammunition 5 mill., järnvägsvagnar (1,1 mill.), vidare bl. a. fackverk, lödämnen, maskiner och dynamit. En svensk arkeologisk expedition under ledning av T. J. Arne företog 1932—34 grävningar kring Schah Tepe (se d. o., suppl.). Sverige har sedan 1920 en legation i Teherān, P. en i Stockholm. A. Å-s.

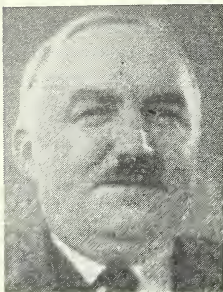
Historia. En reglering av gränsen mot Turkiet ägde rum genom ett fördrag i jan. 1932, då P. till Turkiet avstod bl. a. Lilla Ararat i utbyte mot smärre områden längre söderut. Den inre konsolideringen och landets modernisering med tillkomst av västerländsk teknik ha fortskridit under Riza schah Pahlavis kraftiga ledning. Denna har bl. a. sökt att för P:s egen räkning bättre utnyttja de rika oljetillgångarna. Därom vittnar främst hans uppsägning 1932 av det gamla koncessionsavtalet med Anglo-persian oil co., vilket framkallade en konflikt med Storbritannien. Saken drogs 1933 inför N. F.; genom dess förmedling en ny överenskommelse kom till stånd, som betydligt reducerade området för det utländska bolagets koncessionsrättigheter och ökade persiska regeringens andel i vinsten. Mindre framgångsrikt var P. däremot vid vissa försök att rubba de brittiska protektoratsintressena på Bahreinöarna. Med grannarna i v. ha vänskapliga förbindelser etablerats. En gränstvist med Irak ang. förhållandena vid Schatt el-arabs mynning avvecklades genom fördrag juli 1937. L. ts.

Litteraturanvisningar. F. Hesse, »P. Entwicklung und Gegenwart» (1932); I. K. Sadiq, »Modern Persia and her educational system» (s. å.); A. T. Wilson, »Persia» (s. å.); J. R. Richards, »The open road in Persia» (1933); G. H. Ebtehaj, »Guide book on Iran» (2:a uppl. 1935); Maud von Rosen, »Insh' Allah» (s. å.); A. Gabriel, »Durch P:s Wüsten» (s. å.); O. A. Merritt-Hawkes, »Persia» (s. å.).

Personalitētsprincipen, en inom internationell privaträtt av vissa författare utvecklad princip, enl. vilken en stats rättsregler till sin natur äro personella, givna för statens egna medborgare, som därför även i utlandet böra vara underkastade hemlandets lag. Samma stat bör då icke heller tillämpa sina lagar på utländska medborgare, som vistas på dess område. Läran om lagarnas personalitet leder i denna sin form till att nationaliteten bör vara avgörande, d. v. s. till den s. k. n a t i o n a l i t e t s p r i n c i p e n som kollisionsnorm. Även de mest utpräglade anhängarna av p. måste dock av praktiska skäl medge synnerligen omfattande undantag. De riktningar, som hävdat p., ha emellertid haft stort inflytande på den internationellt privaträttsliga utvecklingen. Om nationalitetsprincipens utbredning jfr I n t e r n a t i o n e l l p r i v a t r ä t t, även i suppl. Å. M.

***Persson**, A. W., påbörjade 1936 grävningar i byn Berbati ö. om Mykenai, där han möjl. upptäckt den mykenska lervaruindustriens

centrum. Han företog en rekognosceringsresa till Karien för att planlägga grävningar i detta för beröringen mellan den förgrekiska och den mindreasiatiska kulturen viktiga land. Bland P:s populära skrifter må nämnas »Kungagraven i Dendra» (1928) och uppsatssamlingen »Med hacka och med spade» (1934), bland hans viktigare vetenskapliga »Eisen und Eisenbereitung in ältester Zeit» (Hum. Vet.-samf:s i Lund Årsberättelse 1933—34, n:r VI) och »Die hellenistische Schiffbaukunst und die Nemischiffe» (i Skrifter utg. av Sv. Institutet i Rom, bd IV, 1935). M. Pn N-n.

Persson, C a r l E d v a r d, filmskådespelare (f. 1888 17/1). P. har haft en skiftande bana som skådespelare. Han har deltagit i landsortsturnéer, en längre tid varit verksam i Finland samt haft engagemang i Malmö, hos Rolf och på Södra teatern i Stockholm. Bland hans mest omtalade roller märkas Danilo i »Glada änkan» och huvudrollen i »Soldaten Svejk». På film framträdde han redan under stumfilmstiden (»Studenterna på Tröstehult» m. fl.) och har senare efter ljudfilmens genombrott blivit en av de mest uppskattade gestalterna i svensk film. Bland de många filmer, i vilka han medverkat, må nämnas »Söderkåkar», »Hemliga Svensson», »Flickorna från Gamla stan», »Tjocka släkten», »Våran pojke» och »Söder om landsvägen». R. A-g.

Persson Nilsson, M., se N i l s s o n, N. M. P., även i suppl.

***Perstorp.** P:s stationssamhälle blev 23 maj 1935 municipalsamhälle; omkr. 217 har, därav 208 har land, 1,422 inv. (1937). Ättikfabriken äges av Skånska ättikfabrik-a.-b., som även tillverkar belysningsarmatur, elektrisk isolationsmateriel m. m.

***Perth,** engelsk titel. Sedan 15:e earlen av P. 1937 avlidit, har earlvärdigheten övergått till ambassadören i Rom sir E. Drummond (se d. o., även i suppl.).

Pe'rtile, A u r e l i a n o, italiensk operatenor (f. 1885). Engagerades av Toscanini som främste tenor vid Scala i Milano, senare, efter Carusos död, vid Metropolitan i New York. P. har därefter uppträtt på en mängd andra teatrar i europeiska och amerikanska musikcentra. Biogr. av D. Silvestrini (1932). H. G-t.

***Peru.** Arealen uppgavs 1935 till 1,249,049 km² och folkmängden till 6,800,000 inv. Näringslivet, särskilt bergsbruket, har lidit betydligt avbräck under världskrisen, men under senare år visar produktionen stigande tendens. Bergsbrukets totalproduktion värderades 1935 till 249,3 mill. soles, därav petroleum 142,9 mill. (2,4 mill. ton), silver 46,0 mill., koppar 20,6 mill. och guld 16,3 mill. soles. Exporten värderades 1935 till 308,9 mill. soles, därav petroleum 116,7 mill., bomull 83,5, mineral 65,9 och socker 25,3 mill. soles, samt gick mest till Storbritannien, U. S. A., Tyskland, Frankrike och Kanada. Importen värderades s. å. till 174,8 mill. soles och kom främst från U. S. A., Tyskland, Storbritannien och Argentina. — Vägnätet är under utbyggnad; 1935 fullbordades en modern bilväg från Lima över Anderna till Oroya. Lufttrafiklinjer förbinda Lima med de flesta större städer på Sydamerikas västkust samt med New York och Buenos Aires; dessutom finnas lokala linjer till Iquitos m. fl. platser. 1934 funnos 33 radiotelegrafstationer. S. F.

Statsfinanser. Enl. budgeten för 1936 beräknades statsinkomsterna till 139,7 mill. soles och statsutgifterna till likaledes 139,7 mill. Statsskulden angavs i juni 1935 till 693,7 mill. soles. N. Sbg.

Försvarsväsen. A r m é n. Antalet divisioner är numera 6. Förbanden utgöras av 8 inf.-reg:ten, 5 kav.-reg:ten, 5 art.-reg:ten, 1 luftvärnskompani samt 4 ingenjörsbataljoner. M a r i n - o c h f l y g m i n i s t e r i e t handhar örlogsmarinen, den nationella flygstyrkan och handelsmarinen. En militär flygskola finns i Las Palmas med två övningseskadrar, i Ancón en sjöflygstation med två övningseskadrar; en flygstation är förlagd i Iquitos med en övnings- och en spaningseskader. Ö-g.

Sport och idrott. Av gammalt ha tjur- och tuppfäktningar varit mycket populära. Fotboll är numera P:s stora idrott. Andra populära grenar äro fri idrott, simning, rodd, ridning, tennis och base-ball, som alla ha specialförbund, anslutna till överorganisationen Comité nacional de deportes. Lima har ett modernt stadion, där sydamerikanska idrottsspel anordnades vid stadens 400-årsjubileum 1935. P. debuterade vid olympiska spelen 1936, besegrade Österrike i fotboll men fick efter protest matchen ogillad, varefter P:s hela trupp drogs tillbaka från spelen. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Värdet av P:s export till Sverige 1935 uppgick till endast 8,240 kr. (1936 omkr. 35,000 kr.); importen 1935 värderades till 1,55 mill. kr. (1936 omkr. 1,1 mill.), bl. a. tändstickor, papper, maskiner, vapen och ammunition. Flera svenskar, främst botanister, ha företagit forskningsresor i P. Sveriges minister i Lima är även ackrediterad i andra sydamerikanska stater. P. har legation i Stockholm. A. A-t.

Historia. Även på senare år har landet skakats av revolter, arrangerade av rivaliserande politiker eller kommunistiska agitatorer. Presidenten Cerro mördades 1933, i samband varmed till president valdes general Oscar Benavides. Han slog in på en mera försonlig linje, åsyftande att åstadkomma förtroende och samverkan mellan de olika grup-

perna, vilket dock icke hindrat, att nya revolutionära komplotter förekommit. Om P.s misslyckade försök att förvärva Leticiaområdet se Colombia, suppl., sp. 875. L-ts.

Litt.: G. R. Johnson, »P. from the air» (1930); A. H. Verrill, »Under peruvian skies» (s. å.); C. Beals, »Fire on the Andes» (1934).

Perüströmmen, dets. som Humboldtströmmen (se Stilla havet, sp. 489).

Perutz [pē'rots], Leo, tysk författare (f. 1884 i Prag), tillhör samma riktning som Pragtyskarna Meyrink och Kafka m. fl., har skrivit ett dussin böcker: »Die dritte Kugel» (1915), »Zwischen neun und neun» (1918; »Från nio till nio», 1927), »Der Marques de Bolibar» (1920), »Das Gasthaus zur Kartätsche» (s. å.), »Turlupin» (1924), »Herr, erbarme Dich meiner!» (1930; noveller), »St.-Petri-Schnee» (1933) m. fl. P. har utbildat den fantastiska romanen till mästerskap. Med enkla medel fängslar han och skapar spänning; det mystiska, det hemska framgår ur det skenbart påtagligt reala, som P. skildrar med illuderande form och ypperlig karakteristik. R-n B.

Pervoma'jsk [pjerva-], före 1922 Olviopol, stad i Odessaområdet, Ukraina, vid Bug; 39,200 inv. (1934). Betydande spannmålshandel; kvarnar, sockerbruk m. m.

Pe'schcke-Köedt [-kö't], A., se Köedt, A. P

Pesquidoux [päskido'], Joseph de, greve, fransk författare (f. 1869), har på vers och prosa skildrat natur och folkliv i Gascogne; nämnas må »Chez nous» (2 dlr, 1921), »Sur la glèbe» (1922) och »Le livre de raison» (3 dlr, 1925—32). Led. av Fr. akad. (1936). Kj. S-g.

Pestszenterzsébet [pä'ʃtsäntärʒēbät], numera off. namnet på Erzsébetfalva (se d. o., även i suppl.).

***Pétain**, H. Ph., var krigsminister i Doumergues ministär febr.—nov. 1934 och i Bouissons ministär juni 1935.

***Petander**, D. Monogr. under titeln »Vandrarprästen» av S. Svensson (1933).

***Peter**, ryska kejsare. P. I. Av nyare verk om P. märkas fr. monogr. av D. Novik och V. Llona (2 bd, 1931) och G. Oudard (1933), ty. av W. Hinz (s. å.), K. Kersten (1935), E. Breitner (s. å.) och R. Stupperich (1936).

Peter II (serbokroat. *Petar*), konung av Jugoslavien (f. 1923), son till Alexander I. Vid mordet på denne 1934 blev P. konung, men styrelsen föres t. v. av en förmyndarregering under ledning av Alexanders kusin prins Paul (se d. o., suppl.).

***Peter den stores fästning** omfattade även de starka kustbefästningarna vid Porkala (Mac Elliot) och Hangö (Russarö) samt vid farledsinloppen i Åbolands s. skärgård (Örö och Utö). Samtliga dessa befästningar ingå nu i det finska kustförsvaret. C. A. E.

Peterkin [pī'təkin], Julia, f. Mord, nordamerikansk författarinna (f. 1880), debuterade 44-årig med »Green thursday» (1924), berättelser ur negerlivet i Syd-Carolina, där hon äger en stor plantage, och har fortsatt negerskildringarna i »Black april» (1927), »Scarlet sister Mary» (1928; fick Pulitzerpriset), »Bright skin» (1932) och »Roll, Jordan, roll» (1933). Hon känner utmärkt negrernas levnadsförhållanden och själsliv och har skildrat dem med varm sympati. R-n B.

Petermann fjeld [-fjä'l] (Petermann Spitze), se Grönland, sp. 1181.

Peters, Knut, liturgisk författare (f. 1894 $^{22}/_{2}$). Blev teol. lic. 1926 och är sedan 1929 kyrkoherde i Söndrum. P. har författat »Den gregorianska sången» (1930), med hänsyn tagen till nutida sv. förhållanden. Han har därjämte utgivit (tills. m. A. Adell) »Evangelisk tidegärd» (1934). H. G-t

Petersburg [pi'təzbəg], stad i s. ö. Virginia, U. S. A., 35 km s. om Richmond, vid den segelbara Appomattox river; 28,564 inv. (1930). Järnvägsknut; betydande handel med tobak och jordnötter; stora cigarrettfabriker, tillv. av reseffekter.

Pe'tersen, Carl Sophus, dansk bibliotekSman och litteraturhistoriker (f. 1873), blev 1924 överbibliotekarie vid kungl. bibl. Han har bl. a. ombesörjt flera utgåvor av danska författare (F. Paludan-Müller 1909, den stora uppl. av Holbergs saml. skr. 1913 ff., J. L. Heiberg 1931—32, Grundtvigs dikter 1933). I den av P. och V. Andersen utgivna »Illustreret dansk litteraturhistorie» (1916—31) har han tills. m. R. Paulli skrivit om perioden från folkvandringstiden till Holberg. Efter Sönderjyllands återförening med Danmark organiserade P. dess biblioteksväsen. 1929 blev han fil. hedersdr vid Köpenhamns univ. P. E-t.

Pe'tersen, Henning Eilert, dansk botanist (f. 1877). Var lektor vid Polyteknisk læreanstalt i Köpenhamn 1916—30 och är sedan 1929 docent i botanik vid univ. P. är kryptogamforskare men har även studerat blomväxters polymorfi, ekologi och anatomi. Bland hans talrika skrifter märkas »Danske arter af slægten Ceramium» (1908) och »Indledende studier over polymorphien hos Anthriscus silvestris» (1914). P. igångsatte 1911 en monografisk undersökning av Maglemose (se d. o.) och utger tills. m. andra forskare sedan 1918 »Maglemose i Grib skov» (i Dansk. Bot. Tidsskr., bd 36 ff.). C. S-g

***Petersen**, J., har vidare gett ut »Aus der Goethezeit» (1932) och »Die Sehnsucht nach dem Dritten Reich in deutscher Sage und Dichtung» (1934).

***Petersen**, K. W., dog 1933.

Pe'tersen, Magne Hermod, norsk ingenjör (f. 1874). Anställdes 1892 i norska

telegrafverket, blev 1919 överingenjör och chef för radiokontoret och 1935 telegrafdirektör. P. tillhör den norska radions pionjärer, har lett byggandet av landets radiostationer och varit rådgivande för bl. a. rundradioverksamheten i Norge. Han har även gjort sig känd som uppfinnare bl. a. av en bildtelegraf (1919). E. Hlr.

Pe'tersen, N i s, dansk författare (f. 1896). Debuterade 1926 med diktsamlingen »Nattens pibere». P. gjorde sig känd genom »Sandalmagernes gade» (1931; sv. övers. 1933), en roman från Marcus Antonius' Rom, skriven med god tids- och lokalfärg. Senare ha följt diktsamlingen »En drift vers» (1933), romanen »Spildt mælk» (1934; »Snön, som föll i fjol», 1935), med motiv från de irländska inbördeskrigen, och aforismsamlingen »99 bemærkninger» (1936). P. E-t.

Pe'tersen, P e t e r, tysk pedagog (f. 1884), prof. i Jena sedan 1923 och direktor för pedagogiska institutet och univ:s övningsskola där. P. är en av den nyare pedagogikens främsta målsmän. Han har gjort sig särskilt bekant genom den s. k. Jenaplanen, ett intressant försök, som han genomfört vid övningsskolan i Jena, att organisera skolans arbetsliv såsom en fri och allmän arbets- och livsgemenskap. Bland P:s talrika skrifter må nämnas »Allgemeine Erziehungswissenschaft» (2 bd, 1924—31) och »Eine freie allgemeine Volksschule nach den Grundsätzen neuer Erziehung» (3 bd, 1930—34). Bjstm.

***Peters' förlag** övertogs 1935 av Max Hinrichsen.

Peterson, P a t r i k N e h a r d, hemmansägare, språkforskare (f. 1854 3/4), intresserad och skicklig folkmålssamlare och dialektforskare. Har bl. a. utarbetat manuskript (omkr. 36,000 ordlappar) till en ordbok över Valldamålet i n. Halland, vilken 1935 började utgivas av Landsmålsarkivet i Lund. P. blev på grund av sina förtjänster om landsmålsforskningen fil. hedersdr i Uppsala 1932. Em. O.

Peterson, P e r G u s t a f M a u r i t z, tidningsman (f. 1896 25/10), fil. kand. i Uppsala 1919. P. var 1920—33 anställd i Stockholms-Tidningen. Han var nattred. där från 1926, övergick 1933 till Aftonbladet, blev s. å. tidningens huvudred. och ansvarige utgivare samt var dec. 1936—april 1937 tillika redaktionschef i Stockholms-Tidningen Stockholms Dagblad. P. har även gjort sig känd som litteratur- och teateranmälare. Sedan 1937 är han led. av styrelsen för Aftonbladets a.-b. Lqr.

***Peterson-Berger,** W. Bland hans i Konsertföreningen i Stockholm senare uppf. verk märkas en betydande violinkonsert (1929; tr. 1930), symfonierna n:r 4 och 5, »Holmia» (»Stockholm»; 1930) och »Solitudo» (1934); samma titel har ett tidigare utg. pianohäfte. P:s senaste festkantat bär titeln »Soluppgång» (till 250-årsminnet av Jämtlands första lärdomsskolas instiftelse på Frösön; tr. 1930). Beträffande hans författarskap må framhållas artikelserien »Melodiens mysterium» (i Vår Sång 1935—36). — Under senare somrar har »Arnljot» givits som friluftsskådespel, huvudsakl. med amatörer som medverkande och på en av P. på Frösön förvärvad plats (Arnljotlägden). — En festskrift ägnades honom 1937. P:s porträtt återges på vidst. plansch. H. G-t.

***Petersson,** A. B., dog 1937 6/6.

***Petersson,** A. G., dog 1936 12/12.

***Petersson,** G. W., dog 1933 13/2.

***Petersson,** I. (C a r l S a m u e l I n g e m a r), blev 1935 överste i Väg- och vattenbyggnadskåren och avgick s. å. ur kåren och ur Djurgårdskommissionen. Han var 1912—22 led. av vägkommissionen, 1929—31 ordf. i lantförsvarets markkommitté och 1929—35 led. av garnisonskommittén samt ordf. i dess arbetsutskott. E. Hlr.

Petersson, K n u t Z a k a r i a s, tidningsman (f. 1892 22/12), son till P. A. P. Blev fil. lic. i Uppsala 1916 och fil. dr 1920 på avh. »Utskottsväsendet i underhuset» (utg. 1919). P. blev 1916 medarb. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, som han tillhört till 1921 och sedan 1922, 1918—21 som korrespondent i London och sedan 1923 som 2:e red. 1921—22 var han svenska statens pressombud i London. Han var led. av Göteborgs stadsfullmäktige 1927—34 (stadskollegiet 1932—34) och är sedan 1935 led. av F. K. för Göteborgs stad (Folkpartiet). Gl.

Petersson, T o r s t e n P a u l J o n a t a n, ämbetsman (f. 1889 26/7), bror till K. Z. P. Blev jur. kand. i Stockholm 1913, assessor i Svea hovrätt 1920, hovrättsråd där 1929 och revisionssekr. s. å. Byråchef för lagärenden i Finansdep. 1930, blev han expeditionschef där 1931 samt var aug.—sept. 1932 konsultativt statsråd i F. Hamrins ministär och 1933—36 M. O. Sedan 1936 är han generaldir. och chef för lotsverket. P. har anlitats för åtskilliga utredningsuppdrag. E. Spr.

***Pethrus,** L e w i, frikyrkopredikant, ledare för den svenska pingströrelsen (f. 1884 11/3), pastor i Lidköpings baptistförsamling 1906—10 och i Stockholms sjunde baptistförsamling (Filadelfia) sedan 1911. P. och hans församling kommo i motsättning till baptistsamfundets ledning i andedopsläran, organisationsfrågan och nattvardsuppfattningen; en brytning 1913 innebar, att pingströrelsen (se d. o.) blev en särlinje i svensk frikyrklighet under P:s kraftfulla ledning. P. är en god predikant och har särskilt på senare år sökt leda pingströrelsen på sunda linjer. Han har redigerat dess organ Evangelii Härold samt utgivit flera skrifter, bl. a. »Jesus kommer» (1912), »Resor och rön i Palestina» (1922), »Urkristna kraftkällor» (1925), »Pingstväckelsen och gudomlig helbrägdagörelse» (1926), »Gud med oss» (1931), »Vinden blåser vart den vill» (1936) och »Västerut» (1937). G-r W-n.

***Petit Journal,** L e, äges numera av deputeraden R. Patenôtre, som alltmer orienterat

WILHELM PETERSON-BERGER

FOTOGRAFI

tidningen i radikal riktning och däri, understödd av P. Reynaud, stritt för devalvering och »bimetallism». Kj. S-g.

Petit point [pəti' pωă'], fr., litet stygn, benämning på fint stramaljbroderi, liknande korssöm (se K o n s t s ö m n a d, bild 1). Sys vanl. med diagonala stygn endast i ena riktningen, »halva korsstygn».

***Petre,** T h. Se E. Fahlbeck, »Idéer och män» (1936).

***Petrelli,** D. T. J., dog 1934 $^{25}/_{10}$. Han lämnade krigsarkivariebefattningen 1918.

***Petrén,** svensk släkt. — V. E. O. P. har bl. a. som v. ordf. i Sv. eldbegängelseföreningen energiskt arbetat för eldbegängelsesakens framgång inom Sverige. — J. G. P. lämnade 1937 sin professur vid Tekn. högskolan.

***Petrén,** B. A., blev 1936 jur. hedersdr vid Stockholms högskola.

***Petrén,** D. A., som är född 1867 $^{17}/_{3}$ (ej $^{13}/_{3}$), avgick som prof. 1932. Han har sedan bl. a. varit inspektör för sinnesslövården (sedan 1932). Han tillhörde t. o. m. 1935 F. K.

***Petri,** A. Biogr. av Laura Petri (1933).

Petri, G u s t a f V i l h e l m, militär och krigshistoriker (f. 1885 $^{5}/_{1}$). Blev 1905 underlöjtnant vid Första livgrenadjärreg:tet samt var under en följd av år lärare i krigskonst vid Krigsskolan. 1931 blev P. major vid Bohusläns reg:te och 1933 major vid Generalstaben, där han 1934 blev överstelöjtnant och 1936 överste. 1937 utnämndes han till chef för Krigsskolan. — P. har utgivit »Första livgrenadjärregementets historia» (I 1926, II 1928) och »Armfelts karoliner 1718—19» (1919). Han var avd.-chef vid Generalstabens krigshistoriska avd. 1933—37, under vilken tid utgivandet av verket »Sveriges krig 1611—1632» påbörjades (1936). C. A. E.

***Petri,** L., har ytterligare utgivit bl. a. »På heliga vägar» (1931), »Alma Petris minnesbok» (1933) och romanen »Mor och dotter» (1935).

***Petrie,** sir W. M. F., utgav självbiogr. 1931.

***Petrini,** M., dog 1932 $^{2}/_{7}$.

Petrini, S v e n J u l i u s, skogsforskare (f. 1891 $^{12}/_{4}$). Utexaminerades från Skogsinstitutet 1914, blev 1925 överassistent vid Statens skogsförsöksanstalt och är sedan 1934 speciallärare i skogsekonomi vid Tekn. högskolan. P. har främst ägnat sig åt studiet av frågor inom skogsskötsel, skogsmatematik och skogsekonomi och har publicerat talrika avh. Han har vidare framgångsrikt arbetat för ökat samarbete på det internationella skogliga området och är sedan 1929 generalsekr. i Union internationale des instituts de recherches forestières. C. Mm.

***Petrografi.** Senare års forskningar rörande jordskorpans byggnad och egenskaper ha fört fram p. (ofta numera kallad p e t r o l o g i) till rollen av centralstomme för varje exaktare vetenskaplig och praktisk kunskap inom geologiens och alla därmed sammanhängande vetenskapers områden. Det råder en permanent brist på instrument och kvalificerad arbetskraft inom denna den viktigaste och mest centrala vetenskap om jorden, även inom Sverige, vilket land i större utsträckning än något annat grundat sitt välstånd på omedelbart tillgodogörande av jordskorpans endogena produkter. — Bland nyare petrografisk litt. märkas: Läro- och handböcker: J. de Lapparent, »Leçons de pétrographie» (1923); G. W. Tyrrell, »Principles of petrology» (1926); S. J. Shand, »Eruptive rocks» (1927); A. Johannsen, »A descriptive petrography» (4 bd, 1931 ff.); F. F. Grout, »Petrography and petrology» (1932). Särskilt sedimentpetrografi: H. B. Milner, »Sedimentary petrography» (1929); P. G. H. Boswell, »Mineralogy of sedimentary rocks» (1933). Särskilt bergartsmetamorfos: U. Grubenmann och P. Niggli, »Die Gesteinsmetamorphose» (1924); A. Harker, »Metamorphism» (1932). Metodik och systematik: A. Holmes, »Nomenclature of petrology» (1928) och »Petrographic methods and calculations» (1930); W. H. Twenhofel, »Treatise on sedimentation» (1932); E. Tröger, »Spezielle Petrographie der Eruptivgesteine» (1935). Teoretisk p.: J. H. L. Vogt, »The physical chemistry of magmatic differentiation» (3 bd, 1924—31); N. L. Bowen, »The evolution of igneous rocks» (1928); R. A. Daly, »Igneous rocks and the depths of the earth» (1933). H. Bd.

***Petroleum, Petroleumindustri.** Borrhål för p. med större djup än 2,000 m äro numera mycket vanliga. Världens f. n. djupaste borrhål finns i McElroyfältet i Västtexas. Det avslutades i maj 1935 vid ett djup av 3,895 m.

Enl. nyare forskningar är utgångsmaterialet för bergoljans bildning huvudsakl. att söka i planktonorganismer (växter och djur; jfr F o r a m i n i f e r e r, suppl.). Oljegeologerna anse numera ganska allmänt, att bergoljan i alla större oljefält ej bildats i de lager, där den för närvarande finnes, utan att oljan invandrat (immigrerat) från de skikt, där den uppstått, varvid tektoniska krafter, överlagringstryck och kapillärkrafter ha varit verksamma. I porösa sandstenar och sprickiga el. ihåliga kalk- och dolomitlager, täckta av täta, ogenomträngliga skikt, söker sig oljan till de högsta partierna t. ex. i s. k. antiklinaler (veck) och domer (kupolformiga uppvälvningar i jordskorpan). Mangenstädes (t. ex. i Texas och Rumänien) stå dylika oljeförande dombildningar i sammanhang med s. k. saltstockar, som trängt upp från stora djup och därvid välvt de överliggande lagren till en kupol. Vid sökande efter olja är det därför av största vikt att uppleta dylika strukturer. Oljegeologen har härvid en stor hjälp i flera under senaste årtiondet för oljeprospekteringen särskilt utvecklade geofysikaliska metoder, bland vilka framför allt böra nämnas de seismiska, gravimetriska och elektriska. Med hjälp av dessa har särskilt i Förenta staterna ett stort antal nya oljefyndigheter upptäckts. (Se tabell på sp. 455—456).

Världsproduktionen av bergolja och uppskattning av bergoljereserver.

Land	Totalproduktion till slutet av 1935 Mill. ton	i % av hela världstillgången	Uppskattade tillgångar enl. V. R. Garfias och Whetsel Mill. ton	i % av hela världstillgången	Beräknad livslängd från 1936 i år
Sovjetunionen	471,0	12,5	550,7	13,5	22
Rumänien	91,1	2,4	113,1	2,8	13
Polen	34,1	0,9	69,0	1,7	13
Frankrike	2,1	0,1	1,3		18
Tyskland	3,6	0,1	1,3	0,2	3
Övriga länder	0,7	—	6,7		—
Summa för Europa	602,6	16,0	742,1	18,3	22
Förenta staterna	2,410,2	64,2	2,029,3	49,9	15
Mexiko	243,5	6,5	49,3	1,2	9
Kanada	5,0	0,1	1,1	—	6
Summa för Nordamerika	2,658,7	70,8	2,079,7	51,1	15
Venezuela	164,9	4,4	235,1	5,8	11
Colombia	22,9	0,6	50,3	1,2	21
Peru	25,8	0,7	15,7	0,4	7
Trinidad	15,9	0,4	11,9	0,3	7
Argentina	18,8	0,5	11,1	0,3	6
Ecuador	1,9	0,1	1,0	—	4
Övriga länder	—	—	4,0	0,1	—
Summa för Sydamerika	250,2	6,7	329,1	8,1	11
Irak	5,5	0,1	395,0	9,7	110
Iran (Persien)	87,4	2,3	299,0	7,3	39
Japan med besittningar	9,8	0,3	59,5	1,5	23
Britt. Indien	34,1	0,9	12,5	0,3	10
Nederl. Indien	91,8	2,4	138,0	3,4	23
Borneo	9,8	0,3	3,6	0,1	5
Övriga länder	2,9	0,1	5,0	0,1	—
Summa för Asien	241,3	6,4	912,6	22,4	31
Egypten	4,1	0,1	1,1	—	6
Övriga länder	0,0	—	1,2	—	—
Summa för Afrika	4,1	0,1	2,3	0,1	—
Totalsumma för hela jorden	3,756,9	100,0	4,065,9	100,0	18

Farhågorna för att jordens petroleumtillgångar inom en nära framtid skulle bli uttömda ha fått ny näring genom den våldsamma stegringen i petroleumprodukternas förbrukning under de senaste åren. Även om det vid en dylik beräkning måste beaktas, att nya oljefält alltjämt upptäckas, är det dock tydligt, att världens oljetillgångar med nuv. förbrukning endast räcka några årtionden. Därför få de moderna syntetiska metoderna (se Bensin och Hydrering, båda i suppl.) allt större betydelse.

Emedan bensinen är den mest efterfrågade oljefraktionen, har under senaste åren den s. k. crackingmetoden (se Bensin) kommit alltmer till användning i oljeindustrien. Tunga oljor av komplicerad sammansättning kunna genom hydrering omvandlas till lätt, bensinrik olja av enklare sammansättning.

1936 importerade Sverige:

Bensin	604,050,764	l
Naturolja	88,482,541	kg
Motor- och pannbrännolja (oraffinerad)	291,027,544	»
Fotogen	108,468,642	»
Smörjoljor och transformatorolja	50,814,322	»
Paraffin	5,173,016	»

Oljeraffinaderiet i Nynäshamn tillverkade 1935:

Bensin	10,277	ton
Fotogen	1,875	»
Motor- och pannbrännolja	34,440	ton
Petroleumbeck	24,649	»

O. M.

Petrowitch [pitrå'vitʃ] (P e t r o v i t j), I v a n, rysk filmskådespelare (f. 1893). Deltog i världskriget som serbisk officer, debuterade som filmskådespelare i Frankrike och blev populär i en rad stumfilmer. Efter ljudfilmens genombrott har P. icke gjort sig gällande men dock haft roller bl. a. i »Tzarens kurir», »Casanova» och »Allahs trädgårdar» (i Rex Ingrams regi). R. A-g.

***Petrozavodsk,** som 1934 hade 50,500 inv., har numera betydande trä- och metallindustri. Rundradiosändare.

***Petrucci,** O. d e i. Flera av P:s nottryck ha under senare år nyutgivits. Bl. a. har K. Jeppesen publicerat »Die mehrstimmige italienische Laude um 1500» (1935), som i språkligt avseende reviderats och kommenterats av V. Bröndal. H. G-t.

***Petrus,** apostel. På senare tiden spåras en tendens att antaga en varaktig spänning mellan P. och Paulus efter sammanstötningen i Antiokia (Gal. 2); Romarbrevet skulle vara riktat mot Petrus' inflytande i Rom, dit han kallades för att motverka Paulus, alltså i viss mån en förnyelse av Tübingenskolans åsikt. Andra återigen förneka Petrus' vistelse och

martyrium i Rom; detta har givit upphov till en livlig debatt, i vilken den kyrkliga traditionen tycks avgå med segern. — Litt.: K. Heussi, »War Petrus in Rom?» (1936). Jfr A. Fridrichsen, »S:t Petrus och Rom» (i Nya Dagligt Allehanda 30 jan. 1937). A. Fr.

***Petsamo.** Inv.-antalet hade 1936 vuxit till 2,994. P. har under senare tider i allt högre grad blivit uppmärksammat av turister och besökes årl. av 5,000—6,000 pers., därav 2,000—2,500 utlänningar. För befrämjandet av turistväsendet har mycket gjorts. Den första turiststationen i Kolttaköngäs (Boris-Gleb) grundades 1924. Utom denna finnas ytterligare Liinahamari (Linhammar) och Yläluostari. P. har daglig bussförbindelse med Rovaniemi på världens f. n. nordligaste landsväg (2 turer per dag i vardera riktningen, fr. o. m. 1937 jämväl vintertid).

P:s huvudnäring är fisket. Mest fångas torsk, sill fås ytterst ojämnt, en del år i oerhörd mängd, andra år nästan ej alls, vidare hälleflundra, lax och lodda. Sportfisket är givande.

På senare år ha ganska rika nickelmalmfyndigheter uppdagats vid Kaulatunturi. Staten har utarrenderat dem till Petsamo Nikkeli oy., ett dotterbolag till Mond Nickel co., London. Malmen utgöres av nickelhaltig magnetkis, uppblandad med pentlandit och kopparkis; mängden skattas till mer än 5 mill. ton. Nickelhalten är i medeltal 3 %, kopparhalten 1 %. Förarbeten äro redan i gång för utvinning i stor skala. O-e E-d.

Pettazzoni [-tså'ni], Raffaele, italiensk religionshistoriker (f. 1883), prof. i Bologna 1914, i Rom 1923. P:s forskning, som utmärker sig för vid omfattning, noggrannhet och sund kritik, är i synnerhet inriktad på den primitiva och den klassiska religionen. Bland hans större arbeten och uppsatser må nämnas »La religione nella Grecia antica» (1921), »I misteri» (1923), »Dio, formazione e sviluppo del monoteismo», 1, »L'essere celeste nelle credenze dei popoli primitivi» (1922), och »La confessione dei peccati» (3 bd, 1929—36; fr. övers. 1931 ff.). P. höll Olaus-Petriföreläsningar i Uppsala 1935. Han är utgivare av tidskr. Studi e Materiali di Storia delle Religioni (1925 ff.). M. Pn N-n.

***Petterson,** G. E. N., dog 1933 $^{21}/_{8}$.

***Pettersson,** A., avgick som prof. 1932.

***Pettersson,** D., i Bjälbo, tillhör fr. o. m. riksdagen 1933 F. K.

***Pettersson,** J. G., i Södertälje, blev 1927 jur. hedersdr vid Uppsala univ. och 1934 led. av sakkunniga för revision av bestämmelserna ang. nödvärnsrätt. Han avgick 1934 som statens förlikningsman i Stockholmsdistriktet.

Pettersson, Olof Petter, folkskollärare, folklivsforskare (f. 1859 $^{11}/_{12}$). Under inflytande av J. Nordlander och J. A. Lundell började P. under sin seminarietid och verksamhet som lärare i Västerbottens lappmark upptekningar av svensk och lapsk folktradition, varav utdrag trycktes i Svenska Familjejournalen 1884 och Svenska Landsmålen 1885 och 1888. P:s märkligaste arbete från denna tid, en skildring av Vapstenslapparnas liv under förra delen av 1800-talet, »Kristofer Sjulssons minnen», äges av Nordiska museet. P. har senare från Vilhelmina och Tärna hopbragt de största allmogeetnografiska uppteckningar, som en enskild man utfört från en enda svensk bygd. Särskilt märkas »Ordbok över Vilhelminamålet» (utarb. 1922—25), »Gamla byar» (1926—28), en skildring av kolonisationen i Vilhelmina, och en romantiserad folklivsskildring, »Berättelser från fjälltrakten, skrivna på Vilhelmina-Åsele folkmålet» (1933). P:s samlingar och folklivsskildringar, vilka ännu till största delen äro opublicerade, ha tillställts Landsmålsarkivet i Uppsala. S. Lbd.

Pettersson-Lindholm, Hjördis, skådespelerska (f. 1908 $^{17}/_{10}$), genomgick Dramatiska teaterns elevskola, var därefter anställd dels i Göteborg, dels vid Gösta Ekmans teatrar och anställdes 1936 vid Dramatiska teatern. Hon har ådagalagt en mångsidig scenisk begåvning och med framgång fyllt uppgifter inom skilda områden; icke minst har hon visat sig ypperligt behärska den humoristiska karikatyrens fack. Bland hennes roller märkas Anna i Tolstojs »Det levande liket», Katarina Ivanovna i Dostojevskijs »Brott och straff», danslärarinnan i Gösta Sjöbergs »Fridas visor» och mrs Judith Bliss i Noel Cowards »Höfeber». Sedan 1937 är hon lärarinna i scenframställningskonst vid Dramatiska teaterns elevskola. O. W-n.

***Pettersson-Norrie,** A. Under senare år har P. verkat som lärarinna i plastik vid Dramatiska teaterns elevskola.

Peuckert [pŏi'kərt], Will-Erich, tysk författare (f. 1895), tillhör de schlesiska hembygdsförfattarna, började med skådespel (»Passion», 1919), har skrivit romanerna »Apokalypse 1618» (1921), »Luntross» (1924), om en schlesisk Ulspegel, »Noack» (1925), »Die goldenen Berge» (1934), dikter m. m. samt »Das Leben Jakob Böhmes» (1924), »Rosenkreutzer» (1928) och »Pansophie. Ein Versuch zur Geschichte der weissen und schwarzen Magie» (1936). Han har också gett ut »Schlesische Volkskunde» (1928) och »Schlesische deutsche Märchen» (1932). R-n B.

Peuple, Le [lə pö'pl], socialdemokratisk tidning i Bryssel, gr. 1885, med den flamländska avläggaren Het Volksblad Belgiens främsta socialdemokratiska tidning.

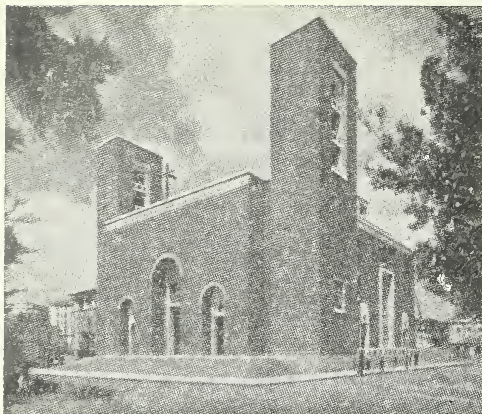
pF, se Piko-, suppl.

***Pfannenstill,** A., dog 1935 $^{23}/_{9}$.

***Pfannenstill,** G. M., är sedan 1933 medlem av Luther-Akademie i Sondershausen.

Pfa'rrer-Notbund [-nå'tbont], se Bekännelsekyrkan, suppl.

Pfister, Oskar, schweizisk teolog och psykolog (f. 1873), kyrkoherde i Zürich. P. är

Christus Rex-kyrkan i Rom. Av M. Piacentini.

övertygad psykoanalytiker, även om han i vissa avseenden intar en gentemot S. Freud självständig hållning. I en rad mycket spridda skrifter, av vilka åtskilliga översatts till flera språk, hävdar han psykoanalysens betydelse för uppfostran och själavård. Bland P:s skrifter förtjäna följ. nämnas: »Was bietet die Psychoanalyse dem Erzieher?» (1910; 3:e uppl. 1929), »Die psychoanalytische Methode» (1913; 3:e uppl. 1924), »Wahrheit und Schönheit in der Psychoanalyse» (1918), »Die Liebe des Kindes und ihre Fehlentwicklungen» (1922), »Die Liebe vor der Ehe und ihre Fehlentwicklungen» (1925), »Die Legende Sundar Singhs» (1926) och »Analytische Seelsorge» (1927). Bjstm.

***Pfitzner,** H., var 1932—34 prof. i komposition vid Akademie der Tonkunst i München och bayersk generalmusikdir. P. är sedan 1935 medlem av tyska kultursenaten. Bland hans i Stockholm uppf. senare verk märkas en violinkonsert (1926 i Konsertföreningen) och en symfoni (vid internationell musikvecka 1936, med P. som dirigent; urspr. stråkkvartett). Därtill kommer musikdramat »Das Herz» (efter H. Mahner-Mons, 1931; Sthlm 1932). Av hans »Gesammelte Schriften» utkommo 2 bd 1927 (2:a uppl. 1934), bd 3 1929. En ny, omfattande biogr. har utgivits av W. Abendroth (1935). H. G-t.

pH el. p_H, *kem.*, se V ä t e i o n k o n c e n t r a t i o n.

Phalangerīdae, Phalangerīnae, se P u n g d j u r.

Phalāropus, se S i m s n ä p p o r.

Phalocro'corax, se S k a r v s l ä k t e t.

Pharoma'crus, se Q u e t z a l f å g e l n.

***Philby,** H. St. J. B., genomförde 1930—32 en omfattande forskningsexpedition i Arabien, varvid bl. a. Ruba el-Chaliöknen (jfr A r a b i e n, suppl.) passerades. Han utgav 1933 »The Empty quarter» och »Harun al Rashid». G. R-ll.

***Philips.** Anläggningarna i Eindhoven grundades 1891 av Frederik Philips. Huvudfirman har filialer i flera europeiska länder. I Sverige är den företrädd av Svenska a.-b. Philips, med säte i Stockholm, vilken firma 1932 övertog jämväl den av Philips radio a.-b. 1925 startade rörelsen.

Philiptsche'nko [fi-] (F i l i p t j e n k o), J u r i j A l e k s a n d r o v i t j, rysk genetiker och entomolog (1882—1930), prof. vid Leningrads univ. från 1918. P. arbetade intensivt vid sin institution i Leningrad med genetik och utgav även en rysk lärobok i detta ämne. Hans material omfattade såväl växter, särskilt vete, som husdjuren och människan. P:s viktigaste arbeten ha publicerats på tyska och åtnjuta stort internationellt anseende. G. N.-L.

Phillpotts [fi'lpåts], E d e n, engelsk författare (f. 1862), har skrivit mer än hundra band dikter, teaterstycken, berättelser och framför allt romaner. P. har särskilt odlat bonderomanen med Th. Hardy som förebild men står långt efter honom i sina skildringar av Dartmoor: »Lying prophets» (1897), »Children of the mist» (1905), »The whirlwind» (1907), »Orphan Dinah» (1920) m. fl. P. har också författat humoristiska romaner (»The bronze Venus», 1921), detektivhistorier (»The Marylebone miser», 1926), historiska romaner, skräckberättelser, ironiska fabler, allegorier och sagor R-n B.

Phipps [fips], sir E r i c, brittisk diplomat (f. 1875). P. var i början av sin tjänstetid bl. a. privatsekr. hos ambassadören Bertie i Paris, deltog som sekr. i fredskongressen 1919 och hade sin första sändebudspost i Wien 1928—33. Han blev 1933 ambassadör i Berlin och 1937 i Paris. L-ts.

***Pholiota,** se även färgpl. S v a m p a r 2, bild 11 och 12, samt S v a m p a r 8, suppl., bild 83.

***Phragmén,** G., blev fil. lic. vid Stockholms högskola 1934 och är sedan 1933 föreståndare för tekn. avd. av Metallografiska institutet i Stockholm. P. har under senare år utfört termodynamiska undersökningar över jämvikter i smält stål och järn samt prövat metoder för bestämning av syrehalten i stål. Han har deltagit i metallurgiska undersökningar i samband med Järnkontorets tekniska forskningsverksamhet. A. W-n.

***Phragmén,** L. E., dog 1937 13/3. Han var 1931—33 chef för Allmänna livförsäkringsbolaget Oden.

Phragmīdium, se R o s t s v a m p a r.

Phyllo'bius, se V i v l a r.

Physēter, Physeterīdae, se V a l a r, sp. 1302.

Physikālisch-te'chnische Reichsanstalt [fyziraī'ksanʃtalt], tysk statsanstalt för justerings- och prövningsväsendet, gr. 1887 i Charlottenburg vid Berlin. Vid P. drivas även omfattande fysikaliska och tekniska forskningar på olika områden. P. har nära 300 medarb. Sv. B-r.

Piacenti'ni [piatʃen-], M a r c e l l o, italiensk arkitekt (f. 1881), prof. vid arkitek-

turhögskolan i Rom och den italienska konstakad:s sekr. P., som är mycket produktiv, har dels genom sina utförda arbeten, dels genom flera märkliga förslag till omläggning av äldre, arkitekturhistoriskt värdefulla delar i italienska städer haft stor betydelse för utvecklingen av sitt lands stads- och husbyggande enl. moderna krav. Förutom teater-, kyrk- o. a. officiella byggnader, generalplan för Rom och den nya universitetsstaden där har han utfört villor och höghus i flera italienska städer. E. L-k.

Piatigorskij [-gå'r-], Gregor, rysk violoncellist (f. 1903). P. blev redan som 15-åring förste cellist vid operan i Moskva men rymde 1921 ur Ryssland och vann redan efter en kort tid anställning som förste cellist vid Berlins filharmoniska orkester, där han stannade till 1929. Han är nu enbart verksam som konsertgivare i Europa och Amerika. P. gästade Konsertföreningen i Stockholm senast 1935. G. M.

Picard [pikā'r], Charles, fransk klassisk arkeolog (f. 1883), medlem av franska arkeologiska skolan i Aten 1909, dir. för denna 1919, prof. i Lyon 1925, vid Sorbonne i Paris 1926. P. har bl. a. utgivit »Ephèse et Claros. Recherches sur les sanctuaires et les cultes de l'Ionie du Nord» (1922), »La sculpture antique» (2 bd, 1923—26) och »Les origines du polythéisme hellénique» (2 bd, 1930—32). M. Pn N-n.

***Piccard**, A., företog 18 aug. 1932 tills. m. Cosyn en ny ballonguppstigning och nådde 16,940 m höjd.

Piccoli [pi'kåli], Valentino, italiensk författare (f. 1892). P. har medarbetat i eller lett en mängd tidskr.; han är litteraturkritiker i L'Illustrazione Italiana. Han har redigerat slutgiltiga uppl. av »Scritti e discorsi» av Benito och Arnaldo Mussolini. Han har f. ö. publicerat goda biogr. över Gioberti (1923) och Leopardi (1924) samt (mindre betydande) dramer och romaner. G. B-h.

***Pichon**, S., dog 1933.

Pichot [piʃå'], Henri, fransk politiker, har grundat en organisation av forna frontsoldater och krigsoffer, Union fédérale des associations françaises d'anciens combattants et de victimes de la guerre (U. F. C.), vars medlemsantal 1937 var omkr. 2 mill. P. har verkat för samförstånd med Tyskland och knöt redan omkr. 1928 förbindelser med tyska frontkämpeorganisationer, främst 'Stahlhelm. Efter nationalsocialismens makttillträde har P. upprepade gånger besökt Tyskland och därvid även konfererat med Hitler (dec. 1934). P. är en av de drivande krafterna i Permanenta internationella frontsoldatkommissionen (se d. o., suppl.). R. C-n.

Pick, Behrendt, tysk numismatiker (f. 1861). Var prof. i Zürich 1891—93 och i Jena 1896—1930 samt chef för hertigliga myntkabinettet i Gotha 1893—1934 och för hertigliga biblioteket där 1928—34. P. har bl. a. utgivit »Die antiken Münzen Nord-Griechenlands», I (1898, 1910), samt myntkataloger. En del av P:s uppsatser äro omtryckta i »Aufsätze zur Numismatik und Archäologie» (1931). E. L-k.

***Pickford**, M., har efter ljudfilmens genombrott framträtt endast i ljudfilmen »Kiki». Hon har eljest ägnat sig åt producentverksamhet. P. är skild från Douglas Fairbanks och omgift med Charles Rogers. R. A-g.

Pick-up [pi'k-a'p], eng., numera vanl. kallad Nålmikrofon, se Mikrofon, sp. 41, och Grammofon, suppl.

***Pictet**, R., dog 1929. Han var 1879—85 prof. i Genève och vistades därefter i Berlin, där han anlade en fabrik för kylmaskiner.

Pi'ctor, stjärnbild, se Stjärnor, sp. 502.

Pie [paɪ], eng., se Paj.

***Piemonte.** Från prov. Alessandria avskildes 1936 en ny prov., Asti, med 1,512 km² och 253,216 inv. (1931).

***Pieris**, se även färgpl. Trädgårdens skadedjur 2, bild 12.

***Pierné**, H. C. G., dog 1937. Han blev 1903 J. E. Colonnes meddirigent vid Concerts Colonne och 1910 dennes efterträdare som ledare för dessa konserter, vilken befattning han sedan innehade till 1933.

***Pietilä**, A. J., dog 1932.

***Pietism.** Nyare litt.: W. Schlatter, »Pietismus, Kirche und Welt» (1931); M. Fröhlich-Beyer, »Pietismus und Rationalismus» (1933); H. Pleijel, »Der schwedische Pietismus in seinen Beziehungen zu Deutschland» (1935) och »Svenska kyrkans historia», V (s. å.).

Piétri', François, fransk politiker (f. 1884), tillhörande en gammal korsikansk familj. P. blev jur. dr i finansrätt vid 23 års ålder, chef för konseljpresidentens privata sekreteriat 1911 och efter deltagande i världskriget som flygofficer general Lyauteys ekonomiske rådgivare i Marocko, vars statsfinanser han reorganiserade. Deputerad 1924, inträdde P. som budgetminister i Tardieus första kabinett 1929, var sedan kolonial-, marin- och en kort tid även finansminister och i Tardieus ministär 1932 chef för samtliga försvarsdep. Febr. 1934—juni 1936 var P. oavbrutet marinminister. Han är en av ledarna för den republikanska centern, även av motståndare uppskattad för sin lojalitet och organisatoriska duglighet. P. har skrivit bl. a. »Le financier» (1931) och »Justice et injustice fiscale» (1933). Kj. S-g.

***Piezoelektricitet.** Med hjälp av en piezokvarts kan en växelströms frekvens stabiliseras i så hög grad, att en av växelströmmen (efter frekvensdelning) driven synkronmotor ger en tidmätningsanordning med samma noggrannhetsgrad som de bästa astronomiska pendeluren. För stabilisering av höga frekvenser (våglängder ned till ett par m) nyttjas även turmalinplattor. Sv. B-r.

Pigou [pi'gō], Arthur Cecil, engelsk nationalekonom (f. 1877), prof. i national-

ekonomi i Cambridge, lärjunge och efterträdare till Alfred Marshall. P. har strävat att konsekvent fortsätta och utveckla Marshalls nationalekonomiska systembyggnad. Han anknyter till dennes teori om sambandet mellan nationalinkomst och allmän välfärd, men hans uppfattning av begreppet allmän välfärd erinrar mycket om den nyare engelska utilitarismen (Henry Sidgwick). Tillfredsställelse och försakelse äro även hos P. de båda psykologiska grundfakta, vilkas förhållande till varandra är bestämmande för den individuella välfärden. I den mån den sistnämnda ökas, ökas också det helas välfärd. Därigenom godtar P. faktiskt det bekanta utilitaristiska postulatet om största möjliga lycka för alla. Den allmänna välfärdens storlek är emellertid vidare hos honom (liksom hos Marshall) beroende på nationalinkomstens storlek och på (den jämnast möjliga) fördelningen av denna. Fördelningsproblemet får sålunda en central ställning i P:s teoretiska system och utmynnar praktiskt i rekommendationer för statsingripanden i fördelningsprocessen. — Bland hans arbeten märkas »Wealth and welfare» (1912; i betydligt utvidgat skick utkommen 1920 under titeln »The economics of welfare» och under denna titel sedermera åter förk. i en 2:a uppl. 1924; 4:e uppl. 1932), »Unemployment» (1914), »A study in public finance» (1928) och »Theory of unemployment» (1933). O. B-g.

Pika, se P i p h a r s l ä k t e t.

Piko- el. P a r v i, förk. p, förstavelse, som betecknar en billiondel. Nyttjas blott i sammansättningen pikofarad (parvifarad; förk. pF), en billiondels farad el. en milliondels mikrofarad el. $\mu\mu$F (se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl., sp. 1141). Sv. B-r.

Pi'lger, R o b e r t, tysk botanist (f. 1876), prof. vid univ. i Berlin och andre dir. vid bot. trädgården i Dahlem sedan 1921. P. är en framstående systematiker och morfolog, specialist på barrträd, gräs och släktet *Plantago*; hans viktigaste arbete behandlar *Coniferae* i Engler-Prantl, »Natürliche Pflanzenfamilien» (2:a uppl. 1926). C. S-g.

***Pilnjak,** B. A. På sv. finnes även »Volga rinner mot Kaspiska havet» (1936).

***Piłsudski,** J., dog 1935 $^{12}/_{5}$ och begrovs i kungagriften i Krakaus katedral. Han var aug.—dec. 1930 åter konseljpresident, förblev krigsminister till sin död men lämnade alltmera ledningen av landets öden åt sina medarbetare. — Hans »Pisma, mowy, rozkazy» (Skrifter, tal, order) utkommo i 8 bd 1930—31 (2 supplementbd 1931). Ett tyskt urval, »Erinnerungen und Dokumente», utgavs i 4 bd 1935—36, ett kortare, »Gesetz und Ehre», 1935. Ur den mycket rika litt. om P. må nämnas po. monogr. av W. Pobóg-Malinowski (1934 ff.), eng. av E. J. Patterson (1935), fr. av P. Bartel (s. å.), ty. av A. Loessner (s. å.) och sv. av H. Gummerus (1936). — P:s porträtt återges på vidstående plansch. A. A-t.

***Pinder,** W., blev 1935 prof. i Berlin.

Pine bluff [pai'n bla'f], stad i s. ö. Arkansas, U. S. A., vid Arkansas river; 20,760 inv. (1930). Järnvägsknut; betydande handel med bomull, boskap och mejeriprodukter; järnvägsverkstäder och träindustri.

***Pinero,** sir A. W., dog 1934.

***Pingströrelsen** har i de flesta protestantiska länder försvagats genom inre motsättningar och strider och spelar ingen nämnvärd roll i ländernas religiösa liv. Icke ens i U. S. A. har den blivit av större betydelse utan är där uppdelad på flera smärre samfund. Ett undantag utgör Sverige, där rörelsens styrka och enhetlighet är påtaglig. Schismen 1929 har till största delen övervunnits. Stockholmsförsamlingens medlemsantal var 1 jan. 1937 5,520, dess räkenskaper 1936 omslöto 450,014,45 kr., dess utgifter för yttre mission voro 219,241,17 kr. Församlingarnas antal uppskattas till omkr. 600 med omkr. 75,000 medl. De av p. underhållna missionärernas antal uppgår till 180, och dess predikanter och evangelister i Sverige beräknas till 1,500. G-r W-n.

Pin-kiang, prov. i Manchoutikuo, kring övre Sungari, bildades 1934 av delar av prov. Kirin och Hei-lung-kiang; 143,425 km², 4,189,707 inv. (1935); huvudstad: Charbin.

Pintér [pi'ntēr], Z e n ő (Eugen), ungersk litteraturhistoriker (f. 1881). P. har skrivit systematiska arbeten över hela den ungerska litteraturens historia. Han har f. ggn behandlat minoriteternas litteratur samt den rika litteraturen på latin i Ungern. P. tillhör positivistiska skolan, vars mål mera är bibliografisk fullständighet än teoretiserande framställning. J. L-tz.

Pinza, E z i o, italiensk operasångare, utbildad vid konservatoriet i Bologna. P. debuterade efter världskriget som kung Marke i »Tristan och Isolde» på Romoperan, har sedan haft engagement vid flera europeiska operascener och är f. n. anställd vid Metropolitanoperan i New York. Med en kraftfull och välljudande basröst förenar han en god gestaltningsförmåga. G. M.

Pioniärpluton ingår i sv. inf.-reg:te för utförande av fältarbeten, huvudsakl. vägar, broar, hinder och maskering av enklare slag; i inf.-bataljon ingår p i o n i ä r t r o p p med enahanda uppgifter.

Piot [piå'], J e a n, fransk publicist (f. 1889), politisk medarb., sedermera huvudred. i L'Œuvre, deputerad 1932—36. P., en av den radikala franska pressens främsta pennor, har bl. a. utgivit bygderomanen »Le village» (1914) och essäer. Kj. S-g.

***Pipping,** finländsk ätt. R o l f P. blev Åbo akad:s rektor 1936. Bland hans arbeten må även nämnas »Erikskrönikans ljudlära» (1919; akad. avh.). Sedan 1936 är P. utgivare av Studier i Nordisk Filologi. H. E. P.

Pipping, H u g o E d v a r d, finländsk nationalekonom (f. 1895 $^{12}/_{6}$), son till K. H. P.

JOZEF PILSUDSKI

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

Blev 1929 lärare samt 1934 prof. i nationalekonomi med statistik vid svenska handelshögskolan i Helsingfors och s. å. docent vid Helsingfors univ. P. har utgivit bl. a. »Myntreformen år 1865» (1928; akad. avh.), den teoretiska undersökningen »Behov och levnadsstandard» (1935) samt en kortfattad handbok, »Finlands näringsliv» (1936). P. blev 1924 sekr. i Ekonomiska samfundet. Han är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. O. Brn.

***Pipping, K. H.**, lämnade 1936 redaktionen av Studier i Nordisk Filologi. Han var led. av styrelsen för Sv. litt.-sällsk. i Finland 1903—04 och 1907—36, därav som ordf. 1922—24 och som viceordf. 1918—22 och 1924—36.

Pi'rak, A n t a P a v v a s s o n, nomad, författare (f. 1873 8/11), Sirkas lappby, Jokkmokk. Genomgick småskoleseminarium, var kateket i tio år och övergick därefter till nomadlivet. P. har på lapska författat en ingående skildring av sitt och jokkmokklapparnas liv i allm., vilken utkom 1933 i sv. övers. under titeln »En nomad och hans liv». Den lapska grundtexten, »Jåhttee saamee vissoom», utkom 1937. Båda texterna äro utg. av Hum. vet.-samf. i Uppsala. H. Grm.

***Pirandello, L.**, dog 1936 10/12. Sista årtiondet av sitt liv sökte P., ej fascist men ivrig nationalist och personlig beundrare av Mussolini, ställa sina verk i den fascistiska propagandans tjänst. Förhärligande doktriner, som författaren endast i undantagsfall känner sig själv förstå och omfatta, äro dessa arbeten mestadels virtuosteknik utan verkligt innehåll och ha lämnat publiken kall. Under det sista levnadsåret återtog P. arbetet på en länge planerad jätteroman, skrev scenario till en film över Roms grundläggning och ledde själv filmningen av »Salig Mattias Pascal». De flesta av dessa påbörjade arbeten komma genom testamentsbestämmelser ej att publiceras. Juni 1937 uppfördes emellertid i Florens' Boboliträdgårdar dramat »I giganti della montagna». P. var medlem av Accademia d'Italia från 1929. Han fick Nobelpriset i litteratur 1934. Bästa biogr. över P. är F. V. Nardelli, »L'uomo segreto» (1932). G. B-h.

Pirätkusten, eng. *Trucial coast* el. *Trucial Oman*, kallas Persiska vikens sydkust mellan halvön Katr och Omanviken. Politiskt är P. uppdelad i sex arabiska furstendömen, styrda av sultaner eller schejker: Abu Dhabi, Dibai, Schardja, Adjman, Umm el-Kaweir och Ras el-Chaima, tills. omfattande 15,600 km² med omkr. 80,000 inv. Befolkningen ägnar sig huvudsakl. åt pärlfiske och vapensmuggling. Genom ett fördrag av 1892 står P. under brittiskt skydd och övervakas av residenten över Persiska viken. S. F.

***Pirenne, H.**, dog 1935. Han avslutade sin monumentala »Histoire de Belgique» med bd 7 (1932). Av P:s »Bibliographie de l'histoire de Belgique» utkom 3:e uppl. 1931 (utg. tills. m. H. Nowé och H. Obreen). I serien »Peuples et civilisations» skrev P. bd 7, »La fin du moyen âge» (s. å.). Av hans banbrytande stadshistoriska forskning har även den ekonomiska historien hämtat betydande vinster. Nekrolog i Revue Historique, bd 176, 1935. B H-d.

***Piroplasmos,** se även B l o d s t a l l n i n g 1, suppl.

***Píša, A. M.**, är litteratör och teaterkritiker i den socialdemokratiska Pragtidningen Právo Lidu. Han har vidare utgivit ett arbete om den tjeckiska proletärpoesien, »Proletářská poesie» (1936). C. T-t.

***Piscator, E.** Efter den nationalsocialistiska rörelsens seger måste P. lämna Tyskland. Han berövades sitt tyska medborgarskap 1934. O. W-n.

Piskormar, se T r ä d o r m a r.

***Pissodes,** se även färgpl. S k o g s t r ä d e n s s k a d e d j u r 2, bild 5.

Pitch [pitʃ], eng., inom flygväsendet allmänt använd benämning för flygplanspropellers stigning; låg p. motsvarar liten stigning, hög p. stor stigning.

***Piteå.** Folkmängden hade 1937 stigit till 3,444 inv. S. J:s slipersfaktori har sålts till domänverket, som där driver sågverksrörelse. En byst av Chr. J. Boström (av G. Almgren) avtäcktes 1935.

Pi'tkäniemi, F r a n s M i k a e l, finländsk kooperatör (f. 1878). P. disputerade 1908 i nationalekonomi och blev s. å. chef för exportandelslaget Valio, som under hans ledning genomgått en storartad utveckling. Han var 1918—26 red. för tidskrifterna Pellervo och Suomen Osuustoimintalehti. P. har representerat staten vid underhandlingar om handelsfördrag. H. E. P.

***Pitkäranta.** Gruvorna ägas numera av Pitkäranta oy. (tidigare Diesen wood company a.-b., gr. 1907), som 1934 vidtog åtgärder för driftens återupptagande; malmen är här starkt blandad med järn och zink som huvudmetaller samt bl. a. tenn och volfram i mindre mängder. Bolaget äger dessutom Nurmisaari såg och cellulosafabrik i P. med en årlig produktion av 20,000 stds sågat virke och 30,000 ton blekt sulfatcellulosa. O. Brn.

Pitoëff [-tåä'f], G e o r g e s, fransk-rysk skådespelare och regissör (f. 1886). Bördig från Tiflis, liksom hustrun, L u d m i l l a P. (f. 1896), elev av Antoine och Stanislavskij, debuterade P. i Petersburg 1912, grundade 1915 en egen scen i Genève och etablerade sig slutligen i Paris 1919. Här blev han en av de initiativrikaste pionjärerna för nya regiidéer och en ny dramatik, representerad av namn som Lenormand, Pirandello, Shaw och sina egna landsmän; han har även spelat Hj.

Bergman. Till hans hustrus bästa roller höra Shaws Sankta Johanna och hustrun i »Sex roller söka en författare». Själv har P. haft mindre framgång som skådespelare, då han aldrig lyckats frigöra sig från sin sjungande slaviska diktion. Kj. S-g.

Pittman [pi'tmən], K e y, nordamerikansk politiker (f. 1872). P. började efter juridiska studier verksamhet som advokat i Seattle och praktiserade ett par år som guldgrävare i Klondyke. Han invaldes 1912 i senaten av demokraterna och har där spelat en inflytelserik roll, bl. a. som ordf. i senatens utrikesutskott, och i samband med de senaste årens neutralitetslagstiftning hävdat kravet på förbud för amerikansk export av vapen och ammunition till krigförande stat med främsta syfte att därigenom hålla U. S. A. utanför varje krigisk inblandning. P. var delegerad vid världsekonomiska konferensen i London 1933. L–ts.

Pitts, Z a z u, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1900). P. kom till Los Angeles för att driva en privatdetektivrörelse men övergick snart till filmen och har gjort sig känd i komedigenren. Utom i en del farser m. m. har hon medverkat i Laughtonfilmen »Det var livat i Paris». R. A-g.

Pittsburgh steamship company, T h e [ðə pi'tsbəg stī'mʃip ka'mpəni], rederi med huvudkontor i Cleveland, Ohio, dotterbolag till United states steel corporation. Flottan bestod 1937 av 86 lastfartyg om tills. 488,281 bruttoton; den användes uteslutande till transport av järnmalm och kalksten på Stora sjöarna för ståltrustens räkning. K. H. A.

Piura [pio'ra], stad i nordvästligaste Peru, vid Rio de Piura; omkr. 20,000 inv. Huvudstad i prov. P. (39,468 km², omkr. 300,000 inv.). Betydande bomullshandel; järnväg till Paita (se d. o., suppl.); flyghamn.

Pizzetti [pitse'ti], I l d e b r a n d o, italiensk tonsättare (f. 1880). Erhöll sin utbildning vid konservatoriet i Parma, blev 1908 lärare i komposition där, flyttade 1909 sin verksamhet till Florens och är sedan 1924 dir. för konservatoriet i Milano. Som tonsättare framstår P. som en av de främsta representanterna för samtida italiensk tonkonst. Högst har han nått med sina operor, ss. »Fedra» (1915), »Débora e Jaële» (1922) och »Fra Gherardo» (1928). Han har vidare komponerat scenmusik till dramer av d'Annunzio, kör- och orkesterverk, kammarmusik och sånger samt verkat som musikskriftställare. G. M.

Pjatakov [pitakå'f], G e o r g i j L e o n i d o v i t j, rysk revolutionär, politiker (1890—1937). Deltog som gymnasist och student i den revolutionära rörelsen och fick efter bolsjevismens seger höga militära och civila förtroendeposter, blev bl. a. chef för statsbanken och biträdande kommissarie för den tunga industrien. Som Trotskijanhängare uteslöts P. 1927 ur partiet, togs till nåder 1929 men avrättades febr. 1937 efter en stor rättegång mot Trotskijsympatisörer. A. A-t.

Pjatigorskij [-gå'r-], G r e g o r, se P i a t i g o r s k i j, G., suppl.

Pjatiletka [-ljä'tka], ry., femårsplan, se R y s s l a n d, sp. 1319.

Pjäsvärn, se S t r i d s v ä r n, suppl.

***Pjätteryd** omfattar sedan 1 jan. 1928, då ett område inkorporerades med Älmhult, 132,83 km².

***Placodermi,** se även P a n s a r h a j a r, suppl.

Planärier, se V i r v e l m a s k a r.

Planhushållning innebär eg., att tillgodoseendet av samhällsmedlemmarnas behov av materiella förnödenheter ej överlåtes till de fria krafternas spel utan blir föremål för statens reglerande ingripanden i enlighet med en av staten för ett visst antal år fastställd plan. Begreppet p. får dock i allm. beteckna olika grader av dylika ingripanden, alltifrån införandet av partiella planåtgärder ända upp till en fullständig omformning av hela det ekonomiska systemet på socialistisk bas. Efter syftemålet skulle man kunna indela p. i två (el. tre) huvudtyper, näml. en p. med konjunkturutjämning som enda uppgift och vilken därför är tillämplig även i ett fritt samhälle, och en p., som, medvetet åsyftande en höjning av levnadsstandarden, lägger huvudvikten vid fördelningen av nationalprodukten och sålunda är betecknande för ett socialistiskt el. nationalsocialistiskt samhälle; slutligen finnes ytterligare en form av p., krigshushållningen, vilken under krig el. andra extraordinära förhållanden vill samordna alla produktionsgrenar i statens intresse för att undvika det för den fria konkurrensen utmärkande slöseriet med kapitaltillgångarna.

Planhushållningstanken är ingen nyhet, ehuru den i modern europeisk ekonomi rönte större uppmärksamhet först i och med världskriget 1914—18 och sedan blev ytterligare aktualiserad genom 1929 års världskris. Redan merkantilismen syftade till en viss sorts p.; avsikten var att genom kloka och målmedvetna åtgärder omforma näringslivet efter de principer, som ansågos vara de riktiga. I de socialistiska samhällsteorierna har planhushållningsidéen alltid spelat stor roll. Sådan tanken numera är utformad, tyder den på starka inflytelser från såväl krigshushållningen som privatmonopolens marknadskontroll.

I mer el. mindre inskränkt omfattning ha planhushållningsmotiv inverkat på de enskilda staternas ekonomiska politik under de båda senare årtiondena. Det största experimentet av detta slag pågår i Ryssland. På grund av under åren 1918—26 vunna erfarenheter uppgjordes där 1927 den första s. k. stora femårsplanen för tiden 1928—32, vilken var ej blott en produktionsplan utan även en plan för Rysslands socialistiska ombildning. Till en del har man nog att se den första femårs-

planens partiella misslyckande i detta sista syftemål; motståndet var näml. betydande. För perioden 1933—37 har man utarbetat och tillämpat en andra femårsplan, vilken synes bli framgångsrik. En egenhet för det ryska planhushållet är, att de för det s. k. fria näringslivet utmärkande konjunkturella kriserna där efterträtts av »tillväxtkriser», d. v. s. brist på en el. annan produktionsfaktor.

Planhushållningspolitiken har självfallet rönt skarp kritik i de västerländska staterna. Mot den socialistiska planhushållningstanken har bl. a. invänts, att den genom avlysandet av den fria konkurrensen ej skulle vara i stånd att snabbt anpassa sig efter näringslivets växande behov och att företagarandan bindes. O. B-g.

Planté [plāte'], G a s t o n, fransk fysiker (1834—89), prof. i Paris 1860, uppfann den första blyackumulatorn.

***Plaskett,** J. S., lämnade posten som chef för Victoriaobservatoriet 1935.

Plasmokin, ett med konst framställt kinolinderivat, som användes att döda den könliga utvecklingsformen av den tropiska malarians parasit. Härigenom kan smittans spridning genom blodsugande myggor motverkas. Då kininet på motsv. sätt angriper de icke könliga faserna, har man infört en kombination av kinin och p. som ett utomordentligt värdefullt medel i kampen mot malaria. Ljd.

***Plate,** L., blev 1934 emeritus.

Plateaus problem [-tå's-] kallas problemet att genom en given sluten kroklinje i rymden lägga en yta med minsta möjliga ytinnehåll. Detta problem, som f. ggn formulerades av Lagrange och för vilket J. A. F. Plateau gav en »fysikalisk» lösning, har sysselsatt flera framstående matematiker, ss. Riemann och Weierstrass, men har först helt nyligen fått sin fullständiga lösning, huvudsakl. genom den amerikanske matematikern J. Douglas. O. F.

***Platen,** von, släkt. C. G. v. P. dog 1937 $^{26}/_{2}$.

Platen, B a l t z a r C a r l v o n, ingenjör (f. 1898 $^{24}/_{2}$). P. utexaminerades 1922 från Tekn. högskolans mek. avd. och var 1922—27 sysselsatt med utvecklingen av det av honom och C. Munters uppfunna kylsystemet (se K y l m a s k i n, sp. 398). Sedan 1927 idkar han privat uppfinnarverksamhet. Han har bl. a. angivit principerna för Glesumsystemet (se d. o., suppl.). E. Hlr.

***Platen,** B. B. v., dog $^{6}/_{12}$ (ej $^{17}/_{12}$) 1829.

Platen-Munters' refrigerating system [-rifri'dʒəreltiŋ si'stim], a.-b., ett till a.-b. Elektrolux anslutet bolag, gr. 1923 med ändamål att exploatera ingenjörerna Baltzar von Platens och Carl Munters' kyltekniska uppfinningar. Aktiekap. 1,5 mill. kr.

Platon, B i r g e r, mejerivetenskapsman (f. 1895 $^{11}/_{10}$). Blev fil. lic. i Lund 1922 och avlade mejerikonsulentexamen vid Alnarp 1925. P. utnämndes 1932 till prof. och föreståndare för Centralanstaltens för försöksväsendet på jordbruksområdet avd. för mejerihantering. 1937 blev han prof. i mejerikemi och mejeribakteriologi vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut samt föreståndare för därvarande mejeriförsök. Han har publicerat resultaten av utförda försök i Centralanstaltens medd. samt tidskriftsuppsatser i mejerihantering och kemi. E. C-g.

***Platonov,** S. F., dog 1933.

***Pleijel,** H. A., utger sedan 1933 tills. m. Hj. Holmquist »Svenska kyrkans historia», där han skrivit bd V, »Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism 1680—1772» (1935). Han har vidare utgivit »Der schwedische Pietismus in seinen Beziehungen zu Deutschland» (s. å.) och »De lutherska bekännelseskrifterna» (1936). P. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. E. Nsn.

***Pleijel,** H. B. M., blev Vet.-akad:s sekr. 1933 och avgick som prof. 1934. Han är sedan 1931 ordf. i Svenska nationalkommittén för vetenskaplig telegrafi.

Pleiotron [-trå'n], P l i o t r o n, särskilt i Amerika bruklig term för triod (se R a d i o t e k n i k, sp. 407).

***Plesner,** U. A., dog 1933.

***Pleyel,** I. J., inrättade 1795 den berömda konsertsalen Salle Pleyel.

Plie'kšans [-ʃans], J., se R a i n i s, J.

Pliktarbete, stundom beteckning på det arbete, vars fullgörande, enl. kung. av 1934 ang. statlig och statsunderstödd hjälpverksamhet vid arbetslöshet, av kommun kan uppställas såsom villkor för dagunderstöd åt arbetslös. P. får ej pågå längre, än som motsvarar två dagars arbetstid per vecka, och skall utgöra lämpligt kommunalt arbete. A. M.

Pliotron [-trå'n], se P l e i o t r o n, ovan.

***Ploman,** K. G., blev överläkare vid ögonavd. vid Sabbatsbergs sjukhus 1936. Han fick professors namn 1937.

***Plombera,** se även S t a t s p l o m b e r i n g, suppl.

Plomer [plū'mə], W i l l i a m C h a r l e s F r a n k l y n, engelsk-sydafrikansk författare (f. 1903), debuterade med romanen »Turbott Wolfe» (1926), som vittnade om irisk och kraftfull berättargåva, besk humor och starkt satirisk karakteristik. Han har vidare skrivit noveller na »I speak of Africa» (1927), om de inföddas demoralisation, »Paper houses» (1929), ypperliga skildringar från Japan, »Sado» (1931), »The child of queen Victoria» (1933), »The invaders» (1934), »Ali the lion» (1936), tre diktsamlingar och en monogr. över Cecil Rhodes (1933), vars antiengelska åskådning väckt mycken förargelse. P. är en betydande kraft,

klar och bestämd i uttryck och uppfattning. R-n B.

***Plumer,** H. Ch. O., dog 1932. Monogr. av Ch. Harington (1935).

Plunkett [pla'ŋkit], E. J. M. D., irländsk författare, se Dunsany, E. J. M. D. P., suppl.

***Plunkett,** sir H., dog 1932.

***Pluton.** 1. Numera äro organisation och utrustning vid olika slag av p. inom infanteriet så olika, att dessa erhållit särskilda benämningar, gevärspluton, tung pluton o. s. v. Se Infanteri, suppl. C. A. E.

***Plücker,** J., utförde även viktiga fysiska arbeten och är sålunda känd som upptäckare av katodstrålarna (1859).

Plym, Frans Johan, svensk-amerikansk industriman (f. 1869 16/9), kom till U. S. A. 1870. P. blev 1897 arkitekt vid University of Illinois och praktiserade därefter huvudsakl. i Kansas city, Missouri, till 1907, då han grundade The Kawneer co. i Niles, Mich., för tillv. av butiksfasader, dörrar o. a. inredningsdetaljer i metall enl. egna patent. P. har gjort stora donationer bl. a. till sin födelsesocken, Bäckaby, till University of Illinois samt till American swedish historical museum i Filadelfia. N-th H.

Plymouth [pli'məþ], Ivor Miles Windsor-Clive, earl, engelsk politiker (f. 1889), var konservativ medlem av underhuset 1922—23 och har varit parlamentarisk understatssekr. i skilda ministerier, sedan 1936 i utrikesministeriet. När i samband med spanska inbördeskriget 1936—37 ett internationellt utskott tillsattes för att söka ena stormakterna om en noninterventionspolitik, blev P. dess ordf. L-ts.

Plåtmanufaktur, a.-b., gr. 1919, med säte i Stockholm, utgör en sammanslutning av ett antal företag i plåtmanufakturbranschen (a.-b. Bleckvarufabriken, Malmö; Carl Lunds fabriks a.-b., Malmö; a.-b. Göteborgs bleckvarufabrik; Hugo Brusewitz' bleckvarufabrik, Göteborg; a.-b. Flodins bleckvarufabrik, Lysekil; a.-b. Kungsörs bleckkärlsfabrik; Mölntorps verkstäder a.-b., Kolbäck); bolaget driver därjämte en egen fabrik i Stockholm. Aktiekap. 3,530,100 kr. E. Hlr.

***Pneuma.** Ordet användes i N. T. förutom om vinden (Joh. 3: 8) dels om andemakter, »orena andar» etc., dels och framför allt om Guds ande, »den helige ande». Jfr Ande. — Pneumatisk, andlig, nyttjas i N. T. (nästan blott hos Paulus) om den pånyttfödde kristne (Gal. 6: 1), om den med en särskild nådegåva utrustade, särskilt tungomålstalaren (1 Kor. 14: 37), om de krafter, som verka i den kristna församlingen. — Pneumatisk bibelutläggning är ett nytt uttryck för den gamla tanken, att endast den av anden ledde kan tolka skriften. O-f L-n.

Podkarpatská Rus [på't- -skā ro's], se Karpatorutenien.

Podolsk [padå'ljsk], stad i Moskvaområdet, Sovjetryssland, 35 km s. om Moskva; 51,200 inv. (1934). Snabbt uppblomstrande industristad med bl. a. cementfabriker och tillv. av symaskiner.

Podosphae'ra, se Mjöldagg.

***Poe,** E. A. Ny litt.: J. A. T. Lloyd, »The murder of E. A. P.» (1931); M. Bonaparte, »E. P.» (2 bd, 1933); K. Campbell, »The mind of P.» (s. å.); D. K. Jackson, »P. and The Southern Literary Messenger» (1934); E. Lauvrière, »L'étrange vie et les étranges amours d' E. P.» (s. å.); Una Pope-Hennessy, »E. A. P.» (s. å.); E. Shanks, »E. A. P.» (1937).

Poeci'lia, se Tandkarpar.

Pohl [pål], Robert, tysk fysiker (f. 1884), prof. i Göttingen 1918. P. har studerat röntgenstrålar och fotoelektriska fenomen samt ägnat stort intresse åt pedagogiska frågor. Sina idéer i dessa ämnen har han bl. a. nedlagt i läroböcker (»Einführung in die Elektrizitätslehre», 1927, 3:e uppl. 1931; »Einführung in die Mechanik und Akustik», 1930, 2:a uppl. s. å.). Sv. B-r.

***Poincaré,** R., dog 1934 15/10. D. 10 av »Au service de la France», behandlande »Victoire et armistice 1918», utkom 1933.

Point Barrow [pāi'nt bä'rāu], nordligaste udden i Alaska, på 71° 25' n. br. Något sydligare ligger orten Barrow (330 inv. 1930) med radiotelegraf- och meteor. station; utgångspunkt för flera arktiska flygexpeditioner.

Pointe-Noire [pωā't-nωā'r], stad i landskapet Loango, Franska Ekvatorialafrika, vid Atlanten, nära det port. området Kabinda. Viktig hamnplats; utgångspunkt för järnvägen till Brazzaville.

Poiret [pωarä'], Paul, fransk modeexpert (f. 1879). Ledde en lång följd av år ett företag i Paris, där originella och exklusiva damdräkter utfördes efter den fantasifulle och konstnärligt begåvade P:s utkast. Under krisåren i början av 1930-talet upphörde hans firma. P. har bl. a. utgivit memoarer, »En habillant l'époque» (1930). E. L-k.

Poise [pωā'z], **Poiseuilles lag** [pωazö'js -] (efter den franske läkaren J. L. M. Poiseuille, 1799—1869), se Friktion, suppl.

***Pokrovsk** heter sedan 1931 off. Engels; 55,200 inv. (1934).

***Pokrovskij,** M. N., dog 1932.

***Polarexpeditioner.** 1. Nordpolarexpeditioner. Efter Stefánssons och K. Rasmussens resor låg utforskandet av arktiska Kanada i huvudsak nere till 1936, då en kanadensisk expedition under T. H. Manning avgick till Baffinsland, vars minst kända v. del skall undersökas; en ny bestämning av magnetiska polens läge företas. Arbetena beräknas vara avslutade 1939. Från univ. i Oxford utgick 1934 en expedition till Ellesmerelandet under N. Humphreys. Efter övervintring vid Etah på Grönland förbereddes slädfärderna, som företogos vintern 1934—sommaren 1935; härunder korsades Ellesmerelandet. I det inre av Grants land upptäcktes en bergskedja med höjder upp till 3,000

m. Expeditionen återvände hem i okt. 1935. S. å. arbetade en annan Oxfordexpedition under H. O'B. Hayward i Holstensborgdistriktet på Västgrönland. — Östgrönland har årl. varit skådeplatsen för vetenskapliga expeditioner. Viktigast äro de av S. L. Koch (se d. o., suppl.) ledda, under vilka H. G. Backlund och G. Säve-Söderbergh (se dessa ord, suppl.) gjort ytterst betydelsefulla geologiska och paleontologiska upptäckter. K. Rasmussen företog 1931 och 1932—33 resor i sydöstligaste Grönland (6:e och 7:e Thuleexpeditionerna); under den senare ådrog han sig den sjukdom, som ändade hans liv. De norska studenterna A. Höygaard och M. Mehren företogo 1931 utan medhjälpare en briljant genomförd slädfärd över inlandsisen från Umånak till Frans Josefs fjord; den engelska Trans-Grönlandexpeditionen färdades 1934 från kusten innanför Disko till en punkt strax v. om Scoresbysund och därifrån innanför kustbergen till Angmagsalik, väl den längsta sammanhängande slädfärd, som gjorts i Grönlands inre. — Vid försöken att finna en lämplig luftroute mellan U. S. A. och Europa har Grönland trätt i förgrunden (jfr Lindbergh, Ch., suppl.), och flygplan ingå numera i varje större expeditions utrustning. För undersökning av landningsmöjligheter och väderlek på östsidan vistades en engelsk expedition under H. G. Watkins 1930—31 i trakten av Kangerdlugssuak (se även Ahrenberg, suppl.). 1932 återvände Watkins till samma trakt, där han omkom under en kajakfärd. Arbetena fortsattes 1935 av L. Wager och A. Courtauld, varunder de av Watkins från luften upptäckta bergen undersöktes. — Amerikanskan Louise A. Boyd ledde 1933 en naturvetenskaplig expedition till Östgrönland mellan 72° och 73° 50′ n. br. — Sydpolarfararen Charcot (se d. o., även i suppl.) fortsatte även efter 1933 sina resor med »Pourquoi-pas?». På hemfärd 1936 förliste fartyget 16 sept. vid Island, och Charcot omkom med hela sin besättning utom en man.

Bland expeditioner till Spetsbergen märkas, jämte de av Norges Svalbard- og Ishavs-undersökelser (se d. o., suppl.) företagna, främst H. Ahlmanns (se d. o., suppl.) svensk-norska, varunder bl. a. Nordöstlandets inre f. ggn utforskats; en fortsättning på Ahlmanns arbeten här utgjorde Oxfordexpeditionen 1935—36 under A. R. Glen; en expedition under J. H. Martin undersökte det inre av Västspetsbergens n. ö. del, Nieuw Vriesland.

N. om Sibirien mellan Novaja Zemlja och Nordlandet (f. d. Kejsar Nikolaus II:s land) ha ryssarna utvecklat en intensiv verksamhet. Sommaren 1930 framträngde Wiese och Samojlovitj n. om Frans Josefs land med fartyg till 82° 14′ n. br., upptäckte två nya öar (Wieses ö och O. Schmidts ö) samt upprättade en station på Nordlandet. Detta utforskades 1930—32 av G. Usjakov och visades bestå av fyra öar. Kartbilden (se Nordlandet, suppl.) kompletterades av Zeppelinexpeditionen 1931, i vilken G. S. Ljungdahl (se d. o., suppl.) deltog. Sommaren 1932, som utmärktes av sällsynt gynnsamma isförhållanden, lyckades N. N. Zubov med »Knipovitj» f. ggn kringsegla Frans Josefs land och Schmidt och Wiese med »Aleksandr Sibirjakov» från v. till ö. fullborda den 4:e nordostpassagen (se d. o., suppl.), f. ggn utan övervintring. Med isbrytaren »Sedov» gjorde Samojlovitj 1934 ingående hydrografiska och biologiska undersökningar i Karahavet. Till polaråret 1932—33 upprättade Ryssland en mängd nya meteorologiska stationer; f. n. torde i arktiska Ryssland ett 70-tal vara i gång. I maj 1937 landade en flygexpedition under Schmidt vid nordpolen, där en station, som skall vara verksam ett år, upprättats.

2. Sydpolarexpeditioner. De av konsul Lars Christensen i Sandefjord utsända Norvegiaexpeditionerna (se d. o., suppl.) ha i hög grad fullständigat kartbilden av Antarktis (se även d. o., suppl., sp. 202 och kartan). 1929—30 upptäckte flygarna Hj. Riiser-Larsen och F. Lützow-Holm ö. om Coats land Kronprinsessan Märthas land och v. om Enderby land Drottning Mauds land. 1930—31 kringseglade G. Isachsen (se d. o., suppl.) Antarktis och konstaterade, att Nimrod- och Doughertyöarna ej existera; Riiser-Larsen upptäckte v. om Drottning Mauds land Prinsessan Ragnhilds land, som kartlades från luften och togs i besittning för Norges räkning. Sedan valfångare 1933—34 siktat nytt land rätt s. om Bouvetön (Prinsessan Astrids land) och flygkarteringen 1937 fortsatts, är hela kustlinjen mellan Coats land och Enderby land känd. För närmare undersökning av de nyupptäckta kusterna landsattes Riiser-Larsen med två följeslagare och hundslädar i febr. 1933 på isen vid Enderby land för att börja en färd på 5.500 km längs shelfisen till Grahamsland. Strax efter landningen bröts isen sönder, utrustning och hundar gingo förlorade, men männen räddades av en norsk valbåt. — Området mellan Enderby och Kejsar Vilhelm II:s land kartlades av Mawson ombord på »Discovery» 1929—30 och 1930—31. Det av norska valbåtar 1930—31 iakttagna Lars Christensens land är identiskt med Mawsons Mac Robertsons land, hans Prinsessan Elisabeths land återfanns av norrmännen 1935 och döptes till Ingrid Christensens land. Här fann man snöfri kust av 65 sjömils längd och landade utan svårighet. Pingvinkolonier funnos men intet spår av växtlighet. Landet togs i besittning för Norges räkning men ligger inom den av England som australisk betraktade sektorn.

Det med varje år utvidgade valfångstfältet, de allt större och effektivare flytande kokerierna och den ökade kännedomen om valarnas vanor, varmed följt ökad fångst, föranledde engelsmännen att bygga undersökningsfartyget »Discovery II», vilket sedan

1929 så gott som ständigt sysselsatts med vetenskaplig-praktiska arbeten i sydpolartrakterna rörande valarnas föda, vandringar etc. Märkning av valar har utförts i stor skala, och nya kartor över Sydsandwich-, Sydorkney- och Sydshetlandsöarna ha upprättats.

Byrd (se d. o., suppl.), som i nov. 1929 företagit sin rundflygning över sydpolen, ledde 1933—35 en ny stor expedition med Little America som bas. En meteorologisk station inrättades 200 km s. om Little America, och där övervintrade Byrd ensam; han undsattes i medtaget tillstånd av en expedition med traktorslädar. Till de märkligaste resultaten hör upptäckten av växtfossil i Drottning Mauds bergskedja och av jordens sydligaste landväxter (mossor och lavar) i Marie Byrds land.

Ellsworth (se d. o., suppl.) lyckades vid sitt tredje försök, 1936, att tills. m. kanadensaren H. Hollick-Kenyon flyga över hela den antarktiska kontinenten. Starten skedde från Dundeeön 23 nov. 1935, och 15 dec. nåddes efter fyra mellanlandningar en punkt så nära Little America, att man kunde taga sig dit till fots. Männen räddades efter en månad av »Discovery II»; få dagar senare ankom Ellsworths eget fartyg. Ellsworth fann, att Grahamslands längdaxel fortsätter söderut i den till 3,650 m höga Eternitykedjan. Även andra viktiga upptäckter gjordes, men frågan om Öst- och Västantarktis sammanhänga förblev obesvarad (se Antarktis, suppl., sp. 203). — 1934 avgick den s. k. brittiska Grahamslandexpeditionen med fartyget »Penola» under ledning av J. Rymill och utrustad med flygplan till västsidan av Grahamsland, där man övervintrade vid Argentinaöarna på 65° 15′ s. br., varefter basen flyttades till Margueritebukten (omkr 68° s. br.). Cranekanalen genom Grahamsland synes ej existera. Fartyget återvände till Falklandsöarna i mars 1936 och skall 1937 hämta expeditionen. — Litt.: Polar-Årboken 1933, 1935, 1936, utg. av Norsk polarklubb; D. Mawson, »The unveiling of Antarctica» (1935); R. Byrd, »Antarctic discovery» (1936). C. S-g.

***Polarimeter,** även instrument för mätning av polarisationsplanets vridning i optiskt aktiva ämnen (se Polarisationsinstrument).

***Polarisation.** 2. Elektrolytisk p., en elektromotorisk kraft, som uppstår vid strömgenomgång genom en elektrolyt och är riktad mot den tillförda strömmen. Den kan påvisas genom att man omedelbart efter strömmens avbrott kopplar en galvanometer parallellt med den elektrolytiska cellen. P. beror på strömmens elektrolytiska verkan, varigenom olika ämnen utfällas på elektroderna el. elektrolytens koncentration ändras vid dem. P. verkar störande bl. a. vid motståndsmätning på elektrolyter och i galvaniska element (se d. o.). — 3. Elektrostatisk och magnetisk p., se Elektriska fält, suppl., sp. 1143, och Elektromagnetism, suppl., sp. 1198. Sv. B-r.

***Polarisationsinstrument.** Som polarisatorer och analysatorer nyttjas nu även artificiellt framställda dikroitiska ämnen, t. ex. herapatit (perjodid av kininsulfat). I de amerikanska »polaroidfiltren» ligga herapatitkristaller orienterade parallellt med varandra i ett inbäddningsmedel; den tyska »herotar» består av en enda stor herapatitkristall. På detta sätt kunna polarisatorer med stor öppning framställas relativt billigt, vilket ger många nya möjligheter (bländskydd vid bilstrålkastare, projektion av stereoskopisk film).

P. för bestämning av polarisationsplanets vridning utföras vanl. med halvskugganordning, vilket väsentligt ökar inställningsskärpan. Denna anordning placeras efter polarisatorn och vrider polarisationsplanet i synfältets ena hälft en liten vinkel, halvskuggan. Analysatorn inställes så, att synfältshälfterna bli lika ljusa. Sedan provet insatts, vrides analysatorn, tills synfältshälfterna åter äro lika ljusa. I sackarimetrarna hålles analysatorn stilla, och vridningen kompenseras med hjälp av en förskjutbar kvartskil. Dessa instrument förses med speciella skalor enl. Ventzke el. Soleil. Sv. B-r.

Polarisērad är en elektromagnet, som har en konstant förmagnetisering, t. ex. genom en särskild magnetiseringslindning, genomfluten av likström.

Polaroïdfilter, se Polarisationsinstrument, ovan.

Polbjuro [påljbjorå′], se Ryssland, sp. 1332.

***Polen.** *Befolkningen* beräknas 1937 uppgå till 34,221,000 pers. Emigrationen har minskats betydligt och kompenseras av en betydande återinvandring; 1935 utvandrade 53,812 pers. (därav 24,758 till Palestina och 16,106 till Lettland), medan 53,400 pers. återinvandrade.

Näringslivet har under senare år genomgått svåra kriser till följd av de finansiella och handelspolitiska förhållandena. Särskilt gäller detta P:s huvudnäringar, jordbruk och industri (jämte bergsbruk). Den elakartade jordbrukskrisen har man sökt möta genom exportpremier, reduktion av låneamorteringar, avskrivning av skatterestantier o. s. v. Agrarreformens genomförande har fortgått, och av den odlade jorden tillhöra nu blott 30 % storgodsen, medan 65 % av alla jordägare driva småbruk om mindre än 5 har. Potatis och havre visa ökade skördesiffror, medan sockerbetsproduktionen minskats. Vetearealen har ökats, men skörden täcker ej behovet. Myndigheterna verka för jordbrukets höjande genom kreditgivning, införandet av förbättrade brukningsmetoder o. s. v.

Bergsbrukets produktion har minskats (med undantag för kalisalterna), särskilt i fråga om stenkol och zink. Avsättningsmöjlighe-

1

POLAREXPEDITIONER

Bild 1. Hundspann på väg över den antarktiska inlandsisen

Bild 2. En flygmaskin utgräves ur snön efter vintern.

Bilder från R. Byrds antarktiska expedition 1933—35.

2

3

4

POLAR-EXPEDITIONER

Bild 3. R. Byrds station "Little America" på Rossbarriären 1933. Byggnaderna, övergivna sedan 1930, ha här delvis utgrävts ur snön.

Bild 4. R. Byrd på sin övervintringsstation 200 km s. om "Little America."

Bild 5. Laboratorium i "Little America."

Bilder från Byrds antarktiska expedition 1933—35.

5

terna utomlands för stenkol ha försämrats, och exporten har delvis måst ske med förlust. Industriens omläggning i anslutning till de ändrade förhållandena efter världskriget kan ännu ej betraktas som avslutad. Bristen på inhemskt kapital är alltjämt ytterst kännbar, och arbetslösheten är stor, delvis beroende på industriens oförmåga att absorbera den kraftiga folkmängdstillväxten. Utländskt kapital är framför allt investerat i metall- och maskinindustrien, den kemiska industrien och bergsbruket. 44 % av antalet arb. sysselsättas inom storindustriella företag med över 500 arb. vartdera, medan nära 2/3 av fabriksföretagen endast sysselsätta ett fåtal arb. vartdera. Industriens totalproduktion, som nådde sin höjdpunkt 1928, minskades kännbart till 1932 men visar därefter åter stigande tendens (indextalen för de nämnda åren äro 100 och 54 samt 66 för 1935).

Även handeln har fått vidkännas en betydande nedgång. Exporten värderades 1936 till 1,026,2 mill. złoty och importen till 1,003,4 mill. złoty. De viktigaste handelsartiklarna voro s. å. (värde i mill. złoty):

Export		Import	
Trävaror	165,3	Metaller och metallfabrikat	129,2
Stenkol	140,8	Bomull och bomullsfabrikat	127,0
Metaller och metallfabrikat	97,0	Ull och yllefabrikat	103,1
Korn	45,7	Maskiner	90,4
Kött	39,0	Kemikalier	63,9
Råg	33,6	Hudar och skinn	50,8
Kemikalier	29,3	Frukt	33,0

De förnämsta handelsländerna voro s. å. (värde i mill. złoty):

	Export	Import
Storbritannien	221,6	141,6
Tyskland	142,1	142,9
U. S. A.	67,3	119,3
Österrike	58,8	44,9
Tjeckoslovakien	49,2	35,6
Belgien	84,3	43,4
Frankrike	43,7	43,5
Sverige (se även nedan, sp. 482)	59,6	29,1

Kommunikationer Landsvägsnätets utbyggnad och förbättring pågå, delvis i form av nödhjälpsarbeten. Lufttrafiken har utvecklats betydligt. De flesta linjerna trafikeras av flygbolaget P. L. L. LOT (Polskie linje lotnicze Lot), inom vilket staten äger aktiemajoriteten. — 1936 funnos 8 rundradiosändare. S. F.

Mynt- och bankväsen. Formellt har guldmyntfoten kunnat upprätthållas genom valutakontroll, som infördes i april 1936. Utom centralbanken, Bank polski, som formellt är a.-b., finnas fyra andra betydande statsbanker, Bank gospodarstwa krajowego, Państwowy bank rolny och den med denna samarbetande Bank akceptacyjny samt postsparbanken (P. K. O.). De omkr. 50 affärsbankerna ha rönt starka påfrestningar dels genom utströmning av utländskt kapital, dels genom krisen för jordbrukarna, vilken föranlett moratorium för amortering av jordbrukskrediter och tvångskonvertering av räntorna. Statsbankerna ha därvid lämnat privatbankerna verksamt stöd genom övertagande av krediter. En av de äldsta och största privatbankerna, Bank handlowy, har övertagits av Anglo-polish bank, vari engelskt kapital är intresserat. Den Kreugerkoncernen förut tillhöriga Bank amerykański w Polsce har alltjämt svenska intressenter. E. H-s.

Statsfinanser. Statsinkomsterna uppfördes i budgeten för 1936/37 till 2,221 mill. złoty (enl. förslaget för 1937/38 2,294 mill.), varav inkomstskatten skulle inbringa 255 mill. złoty, industriskatten 231 mill., tullarna 90 mill., sockerskatten 117 mill., tobaksmonopolet 302 mill., spritmonopolet 216 mill. etc. Bland statsutgifterna, uppgående till likaledes 2,221 mill. złoty (enl. förslaget för 1937/38 2,293 mill.), märktes anslag till försvaret 760 mill., undervisningsväsendet m. m. 348 mill., statsskulden 187 mill., pensioner 161 mill. etc. Hela inhemska statsskulden utgjorde i okt. 1936 1,739 mill. złoty och den utländska 2,921 mill. złoty (därav 6 mill. till svenska staten). — Bank polski innehade vid 1936 års utgång 393 mill. złoty i guld, medan sedelomloppet nådde 1,034 mill. N. Sbg.

Undervisningsväsen. En genomgripande skolreform stadfästes 1932, enl. vilken enhetsskoleprincipen skall genomföras. 1935 funnos 27,757 folkskolor med 4,654,894 lärjungar, 770 läroverk med 166,090 lärjungar och 714 yrkesskolor med 70,710 lärjungar. S. F.

Tidningspress. Gazeta Warszawska upphörde 1935. Czas utges sedan s. å. i Warszawa, med avläggare i Krakau. Av övriga tidningar må även nämnas militärorganet Polska Zbrojna (gr. 1920) och den nationalistiska A. B. C. (flera uppl.; gr. 1926). A. A-t.

Försvarsväsen. Högsta ledningen av försvarsväsendet utövas, under presidenten, i praktiken av generalinspektören, f. n. marskalken av P., Śmigły-Rydz (se d. o., suppl.). Försvarsväsendet omfattar armén med arméns flygvapen och marinen med marinens flygstridskrafter. Hit böra även räknas rikspoliskåren (29,366 man), gränsskyddskåren (27,054 man) och gränsvakten (5,571 man). Försvarsutgifterna ha de senaste åren uppgått till omkr. 35—40 % av de totala statsutgifterna.

Bestämmelserna om hjälptjänstplikt i värnpliktslagen ersattes 24 sept. 1934 med en särskild förordning om »militär hjälptjänst». Enl. denna åligger militär hjälptjänst alla män i åldern 17—60 år, vilka icke fullgöra aktiv militärtjänstgöring, samt kvinnor i åldern 19—45 år, vilka i fredstid frivilligt anmält sig härtill. Den militära hjälptjänsten förpliktigar medborgarna att deltaga i vakt- och förbindelsetjänst, civilt luftskydd, eldsläcknings-, sjukvårds-, transport- och expeditionstjänst eller annan verksamhet eller arbete, som är erforderligt för riksförsvaret. Viss utbildning i fredstid kan anordnas enl. särskilda bestämmelser. Lagstadgad militär

ungdomsutbildning förekommer vid gymnasierna. Värnpliktig, som genomgått sådan utbildning, kan beviljas avkortning i tjänstgöringstiden med intill 3 mån. Den största frivilliga försvarsföreningen är gas- och luftskyddsligan (LOPP) med omkr. 1,5 mill. medl.

P. är i militärterritoriellt avseende indelat i 10 armékårområden samt ett kustområde. Armén består (1937) i fredstid av 30 inf.-divisioner, 1 kav.-division och 12 självständiga kav.-brigader, 1 befästningsområdesgrupp (Vilna) m. m. Sammanlagt finnas i fred 90 inf.-reg:ten, 10 stridsvagnsbataljoner (omkr. 600 stridsvagnar), 40 kav.-reg:ten, 31 lätta och 11 tunga fältart.-reg:ten (därav 1 motoriserat), 1 art.-reg:te med pjäser av grövre kaliber, 1 självständig art.-division, 13 ridande art.-divisioner, 1 fotart.-division, 1 luftvärnsart.-reg:te, 6 självständiga luftvärnsart.-divisioner, 8 sappörbataljoner, 1 krigsbrobataljon, 1 elektroteknisk bataljon, tr äng-, bil-, sjukvårdstrupper m. m. Arméns fredsstyrka uppgår till 17,905 officerare, 37,000 underofficerare samt 211,110 man övrig personal.

P:s krigsmaterielindustri kan numera tillgodose landets behov av handeldvapen och ammunition. Den inhemska fabrikationen av artilleripjäser, stridsvagnar och flygplan är däremot ej fullt tillräcklig.

C. A. E.

Örlogsflottans organisation upptar: marindirektoriet, högsjöflottan, flodflottiljen, sjöofficersskolan, marinetablissemangen och marininfanteribataljonen. Högsjöflottan, förlagd till Gdynia, består av 1 torpedfartygsgrupp med 2 jagare och 5 torpedbåtar, 1 u-båtsgrupp med 3 u-båtar, 1 övningsgrupp med 2 kanonbåtar och 4 minsvepningsfartyg samt 1 sjöflyggrupp; under byggnad äro (1937) därjämte 1 minkryssare på 2,250 tons deplacement, 2 stora jagare (flottiljledare), 2 u-bå-

tar och 1 minsvepningsfartyg, det sistnämnda i Gdynia, övriga i utlandet. Flodflottiljen med bas i Pińsk består av 6 monitorer, 6 kanonbåtar samt flygplan. Marinens personalstyrka har från 1932 till 1936 ökats från 3,259 till 6,091 man, därav 425, resp. 463 officerare. — F l y g s t r i d s k r a f t e r n a ingå i armén och marinen. Arméns flygstridskrafter, det egentliga flygvapnet, stå under befäl av chefen för flygvapnet, under vilken 3 gruppkommandon lyda, omfattande tills. 6 flygreg:ten och 2 ballongbataljoner. Antalet flygplan uppgår till omkr. 1,100 krigsflygplan, inräknat reserv- och depåflygplan, av vilka omkr 1,000 tillhöra armén och 100 marinen, samt omkr. 250 skolflygplan. Personalen utgör omkr. 11,000 man, därav 450 officerare. Ö. g.

Sport och idrott. Intresset för kroppsövningar väcktes till liv i P. redan före den moderna idrottens genombrott genom sokolrörelsen, särskilt i Galizien. Mot slutet av 1890-talet väcktes intresset för Lings gymnastik genom lärare, som utbildats vid Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm, främst W. Sikorski. Vid statens institut för fysisk fostran i Warszawa, en fullt modern högskola med förstklassiga byggnader (invigda 1929) och två stora idrottsplatser, tillämpas de Lingska idéerna, dock modifierade av tyskt turnväsen.

Livligt understödd av statsmakterna, har den moderna idrottsrörelsen snabbt vunnit mark i P., som på kort tid blivit en av Europas främsta idrottsnationer. Av gammalt ha hästsporten och fäktningen skattats högt; på senare år har boxningen gått starkt framåt och anses som en av nationalsporterna. I denna gren ha två landsmatcher utkämpats mot Sverige, av vilka den första (1932) vanns. I fri idrott äro framstegen stora, och P. har på senare år fått fram många stjärnor, ej minst kvinnliga. Vid olympiska spelen 1932 segrade J. Kusociński på 10,000 m samt H. Konopacka och S. Welasiewicz i resp. diskuskastning och löpning 100 m för kvinnor. Fotbollen är en av de stora idrottsgrenarna; de 12 bästa föreningarna spela i serie om mästerskapet. T. o. m. 1936 ha 60 landsmatcher spelats, därav 9 mot Sverige (4 vunna). Skidsporten har gamla anor i P., som särskilt i sina s. delar (Karpaterna) har förträfflig skidterräng. Vid vintersportplatsen Zakopane ordnas årl. stora internationella tävlingar. P. har åtskilliga skidlöpare av god internationell klass.

I spetsen för den polska idrottsrörelsen, som står under statlig kontroll, står Związek polskich związków sportowych (Polska idrottsförbundens centralorganisation), som f. n. har över 300,000 medl. och specialförbund för alla mera allmänt övade grenar. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär trafik på Gdynia uppehålles av a.-b. Svenska Amerikalinjens Östersjötrafik i samsegling med Żegluga polska samt av Egonlinjen. P. exporterade 1935 till Sverige för 46 mill. kr., jämte Danzig, som har gemensamt tullområde med P., 48,7 mill. (1936 omkr. 54, resp. 58,2 mill.), därav stenkol 35,4 mill., trävaror nära 3 mill., koks 2,6 mill., zink 1,8 mill., vidare bl. a. [illegible] och klöverfrö. Importvärdet uppgick 1935 till 14,9 mill. kr., med Danzig 15,1 mill. (1936 omkr. 19 mill., resp. 20 mill.), därav vapen och ammunition 1,8 mill., järnmalm 1,4 mill., pappersmassa 1,2 mill., telefonapparater o. dyl. 1 mill., vidare bl. a. kullager, lampor och maskiner. För förbindelserna verka utom legationer i Warszawa och Stockholm svensk-polska handelskammare i de båda städerna, svensk-polska föreningar, f. n. sex i olika polska städer, Svensk-polska föreningen i Stockholm (gr. 1920, minnesskrift 1936), föreningen Polonia i Uppsala och Svensk-polska föreningen i Lund samt särskilda kulturella samarbetskommittéer i de båda länderna.

Författning. Efter långvariga förarbeten och diskussioner fick P. 23 april 1935 en ny författning. Enl. denna väljes presidenten för sju år. Senaten och sejmen välja elektorer, vilka utse en kandidat, och den avgående presidenten har rätt att utse en, genom folkomröstning väljes en av dessa; om presidenten ej begagnar sin förslagsrätt, blir elektorsförsamlingens kandidat president. Vid krig förlänges presidentmandatet till freden inträdande, och presidenten utser därefter själv sin efterträdare. Han har rätt att upplösa en av riksdagens kamrar eller båda. Senaten består av 96 medl., av vilka 1/3 utnämnes av presidenten och de övriga utses av elektorsförsamlingar; rösträtt till dessa ha minst 30 år gamla innehavare av polska ordnar, personer med högre skolbildning samt förtroendemän inom kommunala och ekonomiska organisationer, ordf. i fackföreningar och vissa allmänna sammanslutningar. Senatorerna måste ha fyllt 40 år. Sejmens 208 medl. utses genom allmänna, hemliga val; rösträttsåldern är för man och kvinnor 21 år och valbarhetsåldern 30. Mandattiden för sejm och senat är fem år. Sejmen utövar beskattningsrätten, men budgeten måste behandlas inom nittio dagar, därefter granskas av senaten inom tjugo och eventuella ändringsförslag av sejmen inom tio dagar; i annat fall bestämmer presidenten budgeten. Sejmen utövar parlamentarisk kontroll över regeringen och lagstiftningsrätten, men lagförslag granskas av senaten, som saknar initiativrätt i lagfrågor, och presidenten har suspensivt veto samt rätt att utfärda dekret, då riksdagen ej är samlad. Presidenten utnämner premiärminister, domare i högsta domstolen och arméns högste chef. — Se även nedan, *Historia.* A. A-t.

Historia. Under ledning av Piłsudski och hans skola har P:s konsolidering på olika områden fortskridit. Inåt har arbetet för en stark centralmakt och konsolidering av staten i Piłsudskis anda utmynnat i 1935 års författning; världskrisen har vållat landets

huvudnäring, jordbruket, svårt avbräck, och regeringens energiska åtgärder, drastiska besparingar, nya offentliga arbeten, räntesänkningar och handelspolitiska restriktioner, ha knappast kunnat hejda levnadsstandardens nedgång. P. har haft övergående friktioner med Danzig och Tjeckoslovakien (om den polska minoriteten i Teschen), men förhållandet till Tyskland har bättrats genom nonaggressionspakten jan. 1934 (jfr Beck, J., suppl.). Det 1928 bildade s. k. partilösa blocket för samarbete med regeringen lyckades vid valen 1930 få majoritet i riksdagen, och genom överrumpling nåddes jan. 1934 i sejmen kvalificerad majoritet för en ny författning, som blev lag 1935 (se ovan). Piłsudski förblev till sin död 1935 krigsminister och dominerande i polsk politik, och hans närmaste medhjälpare ha fortsatt hans verk, främst hans efterträdare som chef för armén, marskalk E. Śmigły-Rydz; genom ett dekret 1936 fick denne näst presidenten högsta rangen i landet och har även ett betydande politiskt inflytande. Våren 1937 sökte man organisera regimens anhängare i ett stort block, polska enhetspartiet.

Litteraturanvisningar. Geogr. och allmänna arbeten: J. Ahlers, »P.» (1933; på ty.); R. Dyboski, »Poland» (s. å.); G. Gunnarsson, »Det återuppståndna P.» (Verdandis Småskrifter, 375, 1934); E. J. Patterson, »Poland» (s. å.); E. Wunderlich, »Das moderne P.» (3:e uppl. 1935); R. Górecki, »Poland and her economic development» (s. å.); W. Nölting, »P.» (1936; på ty.). Författning: Y. Delmas, »L'évolution constitutionnelle de la Pologne depuis 1919» (1936). Sverige och P.: W. Konopczyński, »Poland and Sweden» (i Baltic Countries, h. 1, 1935) och »Polska a Szwecja» (s. å.); K. G. Fellenius, »Polska frågan i Sverige år 1863» (1936). Historia: O. Halecki, »La Pologne de 963 à 1914» (1933); W. Sobieski, »Histoire de la Pologne des origines jusqu'à nos jours» (1934); R. Machray, »The Poland of Pilsudski» (1936). A. A-t.

***Polis.** Genom de 1932 beslutade förändringarna i 1925 års lag om polisväsendet i riket inrättades en särskild statspolis. K. m:t kan i fråga om stad, vars invånarantal uppgår till minst 10,000, förordna, att ett bestämt antal av stadens polispersonal i särskilda tjänstegrader skall användas för tjänstgöring som statspolis vid upprätthållande av allmän ordning och säkerhet utom staden. Då sådant förordnande meddelas, skall polispersonalen i staden ökas med det bestämda antalet. För tjänstgöring såsom statspolis avsedda polismän skola sammanföras till särskilda avd., statspolisavd. Sådana funnos vintern 1937 i 19 städer, huvudsakl. länsresidensstäderna.

Statspolisen omfattar ordningspolis och kriminalpolis. Den sammanlagda styrkan utgör 1 intendent, 8 ordningspoliskommissarier, 25 ordningsöverkonstaplar och 237 konstaplar samt 2 kriminalpoliskommissarier, 18 kriminalpolisöverkonstaplar och 42 kriminalpoliskonstaplar.

Ordningsstatspolisen skall i första hand användas på landsbygden och särskilt vid sådana tillfällen, då behov uppstår av större polisstyrka än på orten finnes tillgänglig eller för uppgifter i övrigt, som icke kunna tillfyllestgörande utföras av den lokala polispersonalen. Kriminalstatspolisen skall i första hand användas såsom kriminalpolis på landsbygden och i stad, där kriminalpolisavd. icke finnes.

Statspolisen står under ledning av statspolisintendenten men utövar sin verksamhet i samråd med polisledningen på den ort, där den är verksam. E. Hn.

Polisgrupp, avd. på omkr. 10 man, som vid krigstillfälle organiseras i svenska armén för att ombesörja krigspolistjänsten.

Polítices magi'ster kallas enl. stadga ang. statsvetenskaplig examen 20 juni 1935 den, som avlagt statsvetenskaplig-juridisk eller statsvetenskaplig-filosofisk examen (se Statsvetenskaplig examen, suppl.). Fr. Sg.

***Politiken.** V. Koppel, som 1927 blev red. tills. m. O. Rode, är sedan dennes död ansvarig red. Medred. är sedan 1931 N. Hasager.

***Politis,** N., som deltagit i flera av N. F:s kommittéer, har bl. a. ytterligare utgivit »La neutralité et la paix» (1935).

Politiska uniformer, se Uniform, sp. 1090.

***Polívka,** J., dog 1933. Av »Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm» utkom bd 5 1932. Jfr A. Mazons nekrolog i Revue des Études Slaves, 13, 1933.

Poljarnoje [palja'rnəje], f. d. Aleksandrovsk, vid Kolafjorden, har utbyggts till örlogsbas för ryska sjöstridskrafterna i Ishavet. I samband härmed ha vid fjordens mynning anordnats kustartilleribatterier, vilka även ha till uppgift att förhindra tillträdet till Murmansk. Ö-g.

Polkärna, i elektriska maskiner den del av den elektriskt aktiva järnmassan, kring vilken en magnetiseringslindning är anbragt och som sålunda avser att framföra det magnetiska induktionsflödet, vanl. i radiell riktning. Vid likströms- och synkronmaskiner äro polkärnorna de järnpartier, som befinna sig inuti de likströmsmatade magnetspolarna. F. D-n.

Pollaka'nta el. Polyka'rpiska växter, även Anabio'nter (jfr Hapaxant), växter, som blomma och bära frukt flera gånger. Hit höra de flesta träd och buskar samt sådana örter, som ha underjordiska, fleråriga organ, ss. rötter, lökar och rotstockar. De kräva i allm. en rätt lång tid för att från groningen nå fortplantningsmognad. Eken blommar normalt vid 40—80 års ålder, aspen vid 20, boken vid 50, tallen vid 15—40, granen vid 50 års ålder. De yttre förhållandena inverka mycket på tiden för den första blomningen. — Se H. Molisch, »Die Lebensdauer der Pflanze» (1929). H. Sv-n.

***Pollock**, sir F., dog 1937.

Polska litteraturakademien, *Polska akademija literatury*, polsk vitter akad., gr. 1933 i Warszawa; 15 medl., mest författare.

Polsko, det järnparti, som i elektriska maskiner, elektromagneter o. dyl. förmedlar det magnetiska induktionsflödets övergång från magnetkärnan (i elektriska maskiner polkärnan) till ett luftgap. P:s formgivning har stor betydelse för spänningskurvans form vid elektriska maskiner och för dragkraftens storlek och fördelning vid elektromagneter. F. D-n.

Polspänning, dets. som klämspänning (se Elektrisk spänning, suppl.). P. är ej identisk med en elektrisk maskins, ackumulators, transformators el. strömriktares elektromotoriska kraft (emk); skillnaden mellan denna och p. utgöres av det inre spänningsfallet. Vid en likströmsgenerator är emk större än p., vid en likströmsmotor är p. större än emk. F. D-n.

Poltergeist [på'ltərgaīst], ty., »spöke», som ställer till oväsen, tomtebisse.

Polverelli [pålverä'li], Gaetano, italiensk journalist (f. 1886), medarbetare i Popolo d'Italia, chef för dess utrikesavd. 1919. P. ledde 1932—33 premiärministerns pressbyrå (nuv. press- och propagandaministeriet); sedan 1933 förestår han Popolo d'Italias Romredaktion. P. är en av den nutida italienska pressens främsta män. G. B-h.

Polydaktyli, se Missbildning, sp. 126.

Polye'rgus, se Myror, sp. 550.

Polyfāga, dets. som omnivora (se d. o.).

Polyfōto, en modern förenklad utveckling av seriefotografier, framställda med multiplikatorkassett. De tagas på en större plåt, som flyttas för varje exponering, så att rad efter rad fylles med bilder. Dessa kunna sedan helt eller i urval förstoras. P., som kommit från Danmark, har givit upphov till ett stort antal liknande konstruktioner. Odts.

***Polygon.** 2. Se även Kraftpolygon, suppl.

Polygōnia, se Vanessa.

Polygonmark [-gå'n-], se Rutmark.

Polyka'rpisk, se Pollakanta, ovan.

Poly'odon, se Skedstörar.

***Polyper.** 2. Se även Nässjukdomar.

***Polyporus**, se även färgpl. Svampar 3, bild 31 och 33.

***Polypterus.** Nyare forskningar visa, att *P.* och det närstående släktet *Calamoichthys* icke äro närmare släkt med *Crossopterygii* (se d. o.), som man tidigare antagit, utan tillhöra gruppen *Actinopterygii* (se Fiskar och Goodrich, båda i suppl.). G. S.-Sgh.

***Polyteknisk læreanstalt.** Undervisningen ombildades 1933—34, och 1934 fogades namnet Danmarks tekniske höjskole till det ursprungliga.

Polytonalitēt, användandet av två eller flera tonarter samtidigt. P. innebär ett överförande av en melodisk stilprincip på harmoniken.

Polytrop [-trå'p], se Gas, suppl.

Pommer [på'-], Erich, tysk filmproducent av judisk börd (f. 1889). P. var 1908—14 chef för det engelska filmbolaget Gaumonts filialer i Berlin och Wien och grundade sedan ett eget filmbolag, ur vilket Ufa småningom framgick. Efter nationalsocialismens övertagande av makten 1933 lämnade han Tyskland och har därefter varit engagerad i fransk, amerikansk och engelsk filmproduktion. P. har varit producent för ett stort antal filmer, bland vilka märkas de tyska stumfilmerna »Varieté» (med Jannings) och »Den underbara lögnen» samt de tyska ljudfilmerna »Blå ängeln» (med Jannings och Marlene Dietrich), »Kärleksvalsen», »Kärlek och bensin» och »Wien dansar och ler» (de sistnämnda med Willy Fritsch och Lilian Harvey). Under ett längre studiebesök i Hollywood iscensatte han jämte Stiller »Hotel Imperial». R. A-g.

***Pommern.** Regeringsområdena Stettin och Stralsund förenades 1932.

***Pompeji.** Grävningarna ha fortsatts systematiskt inne i staden, och strax utanför den har man upptäckt en stor villa med de förnämsta väggmålningar, som påträffats i P., en framställning av dionysiska mysterier med figurer i naturlig storlek; den kallas Villa dei misteri eller efter jordägaren Villa Item. I ett hus i staden, som efter ett porträtt av komediförfattaren Menandros benämnes Casa di Menandro, påträffades en skatt av dyrbara och konstnärliga silverkärl. Om båda fynden utgåvos praktverk av A. Maiuri: »La villa dei misteri» (1931; 1 textbd och 1 portfölj planscher) och »La casa del Menandro e il suo tesoro di argenteria» (1933; text och planscher). En kort översikt över de nya grävningarna i staden är M. della Corte, »Pompei, i nuovi scavi e l'anfiteatro» (1930). M. P:n N-n.

Po'mpilus, se Vägsteklar.

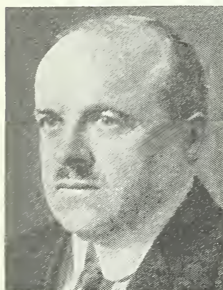
Poncet [påsä'], André François-, se François-Poncet, A., suppl.

Pons [pås], Lily, fransk operasångerska (f. 1904). Debuterade som operettskådespelerska i Paris 1930 och 1931 som Lucia på Metropolitanoperan i New York, där hon fortfarande är anställd och där hon tack vare sin utomordentligt välskolade koloratursopran, sin charm och sitt behagfulla spel vunnit stora framgångar. Bland övriga roller må nämnas Gilda i »Rigoletto», Rossina i »Barberaren i Sevilla» och Lakmé. P. har även framträtt som filmskådespelerska. Hon debuterade 1935 i den amerikanska filmen »Blott en dröm» och har sedan bl. a. haft huvudrollen i »Flickan från Paris». G. M.; R. A-g.

***Ponsonby**, A., lord, lämnade posten som arbetarpartiets ledare i överhuset 1935, då han i likhet med Lansbury (se d. o., suppl.) icke ville taga risken av ett krig som konsekvens av sanktionspolitiken mot Italien. L-ts.

Ponten [på'nton], Joseph, tysk författare (f. 1883), från Rhenfranken, som han skildrat

i romanen »Siebenquellen» (1908). P. vart känd genom »Der babylonische Turm» (1918), en briljant roman om förkrigstiden, som följts av bl. a. novellerna »Die Bockreiter» (1919), den ypperliga ynglingateckningen »Der Knabe Vielnam» (1921), den stora 1600-talsskildringen »Die Studenten von Lyon» (1928), märklig genom bilden av Calvin och inlevnaden i det förgångna. Om den tyska folkspillran i Ryssland har P. skrivit en mäktig serie, »Volk auf dem Wege» (»Wolga, Wolga», 1930; »Rhein und Wolga», 1931; »Zwischen Rhone und Wolga», s. å.; »Im Wolgaland», 1933; »Auf zur Wolga», s. å.). Synnerligen uppskattade äro hans rese- och landskapsskildringar: »Griechische Landschaften» (2 bd, 1914), »Die luganesische Landschaft» (1926) m. fl. R–n B.

Pontia'nak, hamnstad i nederländska delen av Borneo, på öns v. kust; 45,196 inv. (1930). Betydande export av ris, sockerrör och kaffe.

***Pontinska träsken.** Odlings- och dräneringsarbetena ha fortgått med rask fart. 1935 hade anlagts 1,756 km kanaler, 9,500 diken och 416 km vägar; vidare hade 41,600 har mark uppodlats och 2,447 boningshus uppförts. Tre nya städer ha anlagts, Littoria (invigd 1932), som 1936 hade 19,339 inv., Sabaudia (invigd 1934) och Pontinia (invigd 1935); 1936 lades grunden till en fjärde stad, Aprilia. P., som sedan 1932 off. kallas A g r o P o n t i n o (»Pontinska landet»), utgör huvuddelen av den 1934 bildade prov. Littoria. S. F.

***Pontoppidan,** H., har vidare gett ut »Drengeaar» (1933) och »Hamskifte» (1936). Biogr. och bibliogr. av P. C. Andersen (1934).

Pontypridd [påntiprī'ð], stad i Glamorganshire, s. ö. Wales, 20 km n. v. om Cardiff; 42,737 inv. (1931). Stenkols- och järngruvor; tillv. av bleckplåt, järnvaror, kablar m. m.

Poole [pōl], E r n e s t, nordamerikansk författare (f. 1880), vart tidningsman, studerade sociala förhållanden i New York och Chicago, var krigskorrespondent i världskriget, skrev efter att ha besökt Ryssland 1917 »The dark people» och »The village» (båda 1918). P:s mest kända verk är »The harbour» (1915; »Hamnen», s. å.), en arbetarnas tendensroman; senare böcker äro »His family» (1917; Pulitzerpriset s. å.), »The avalanche» (1924), »Silent storms» (1927), »Great winds» (1933) m. fl., varjämte han skrivit teaterstycken. R–n B.

Pooltips [pō'l-], se T i p s t j ä n s t, suppl.

***Pope,** A. Nyare litt.: A. Warren, »A. P. as critic and humanist» (1929); E. Sitwell, »A. P.» (1930); H. Meyer, »Studien zur Verskunst A. P:s» (s. å.); E. Audra, »L'influence française dans l'œuvre de P.» och »Les traductions françaises de P.» (båda 1931); G. Sherburne, »The early career of A. P.» (s. å.).

Pope-Hennessy [pāu'p-he'nisi], D a m e U n a, engelsk författarinna (f. 1876), har skrivit »Three english women in America» (1929), »The laird of Abbotsford» (1932), »Edgar Allan Poe» (1934), »Early chinese jades» (1923) m. m.

***Popolo d'Italia,** I l. A. Mussolini dog 1932. P. redigeras därefter sedan 1933 av hans äldste son, Vito Mussolini (f. 1912). Huvudlinjerna för P:s innehåll dragas dock fortfarande av grundaren själv, som tidvis flitigt bidrager med artiklar. G. B-h.

***Poppius,** G. Litt.: B. Wedberg, »G. P.» (1934; även i »Sv. akad:s handl. ifrån år 1886», bd 44, tr. 1934).

Populaire, L e [lə påpylä'r], socialdemokratisk tidning i Paris, uppsatt 1917 av P. Renaudel och L. Blum. Sedan 1920 har P. varit de franska socialisternas (S. F. I. O:s) partiorgan med Blum till politisk red. Även som medl. av regeringen kvarstår denne formellt som P:s ledare. Kj. S–g.

Populatiōn. 1. Term för sammanfattningen av de element (t. ex. inv. i en stad el. molekyler i en gasmassa), som äro föremål för statistisk bearbetning.

2. (*Genetik.*) Se Ä r f t l i g h e t, sp. 1407.

***Populärvetenskapliga föreläsningar.** I sammanhang med den allmänna depressionen sänktes statsanslaget till föreläsningsverksamheten för budgetåret 1932—33 till 300,000 kr. och följ. år till 200,000 kr. Först 1936 beviljades en obetydlig höjning av detta belopp till 215,700 kr., vilken summa 1937 höjdes till 226,000 kr. Antalet föreläsningsanstalter har sjunkit och utgjorde 632 året 1935—36. Då anslagen sänktes, gjordes också villkoren för deras åtnjutande något mindre krävande. Minimianslaget sänktes till 100 kr. för helt budgetår, och antalet föreläsningar bestämdes till minst 5 per år. Av statsanslaget må högst 40,000 kr. utgå till anordnande av p. i samband med studiecirkelverksamhet. Dylika anordnas nu av den 1936 bildade sammanslutningen Samverkande bildningsförbunden (se d. o., suppl.). Det särskilda anslag, som sedan 1928 utgår till anordnande av flyttande folkhögskolekurser, höjdes 1937 till 55,000 kr. F. Hj-t.

Poputtjiki [papo'tʃiki], ry., medlöpare, se M e d l ö p a r l i t t e r a t u r e n, suppl.

***Porat,** G. v., blev 1936 chef för Östgöta flygflottilj.

Pori'fera, se S v a m p d j u r.

***Porjus.** Kraftverket har numera två tillloppstunnlar, och en andra avloppstunnel är f. n. (1937) under utförande. Sammanlagd turbineffekt 105,000 hkr (1937).

Porsch, O t t o, österrikisk botanist (f. 1875), prof. vid Hochschule für Bodenkultur i Wien 1920. Genom sina arbeten »Der Spaltöffnungsapparat im Lichte der Phylogenie» (1905) och »Versuch einer phylogenetischen Erklärung des Embryosacks und der doppel-

1

2

POMPEJI

Bild 1. Peristylen i Villa dei misteri. Taken över omgången äro delvis ursprungliga.

Bild 2. Fragment av en mysteriescen med backanter. Väggmålning i Villa dei misteri.

1

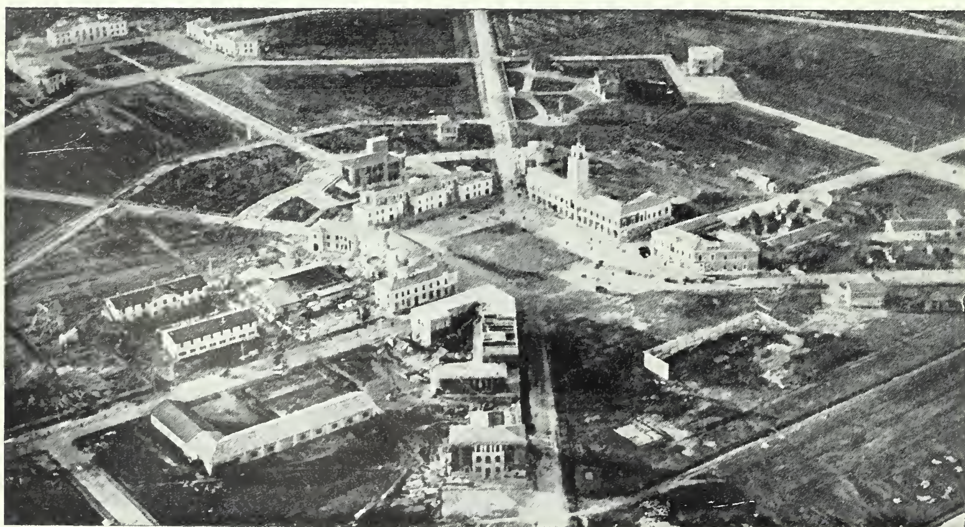
2

PONTINSKA TRÄSKEN

Bild 1. Landskapsbild från Pontinska träsken före dräneringsarbetena.

Bild 2. Åbyggnader på jordbruks kolonat i Agro Pontino.

Bild 3. Littoria. Flygfotografi 1934.

3

ten Befruchtung» (1907) har P. gjort viktiga inlägg i anatomi och cytologi. Han har bl. a. utrett ornitofiliens (se P o l l i n a t i o n) betydelse för blomväxterna i »Vogelblumenstudien» (i Jahrbücher für Wissenschaftliche Botanik 1924—29), »Kritische Quellenstudien über Blumenbesuch durch Vögel» (5 bd, i Biologia Generalis 1920—30). C. S-g.

Porsild [på'rsil], M o r t e n P e d e r s e n, dansk botanist (f. 1872), mag. scient. i Köpenhamn 1900. Deltog 1898 i K. J. V. Steenstrups expedition till v. Grönland och ledde själv en annan expedition dit 1902. Att den danska arktiska stationen på Diskoön kom till stånd 1906 torde helt få anses som P:s förtjänst. Han fick också själv övertaga ledningen av institutionen, där många betydande arbeten inom skilda forskningsområden utförts av vetenskapsmän från olika länder. P. har publicerat avh. ej blott inom botanisk systematik, floristik, växtgeografi m. m. utan också av zoologiskt, geografiskt, etnografiskt, arkeologiskt o. a. innehåll. H. G. S-s.

Porslinskrabbor, se A n o m u r a.

***Porta**, G. d e l l a. Enl. senaste forskningar levde P. 1540—1602.

Port Arthur [på't ā'þə], stad i s. ö. Texas, U. S. A., vid strandsjön Sabine lake; 50,902 inv. (1930). Snabbt växande hamnstad med stora petroleumraffinaderier och betydande export av olja, timmer och spannmål.

***Port Elizabeth** har utvecklats snabbt och hade 108,986 inv. 1936, därav 53,089 européer. Stora hamnbyggnader pågå; flyghamn.

Porten [på'rtən], H e n n y, tysk filmskådespelerska (f. 1890). Debuterade 1910 och var före 1920 en av världens mest berömda filmskådespelerskor. P. har även framträtt på scenen och i talfilm men har nu dragit sig tillbaka. R. A-g.

Porter [på'tə], A r t h u r K i n g s l e y, nordamerikansk konsthistoriker (1883—1933), prof. vid Harvard-univ. 1920. P. var en framstående kännare av europeisk medeltidskonst och skrev bl. a. »Lombard architecture» (4 bd, 1915—17), »Romanesque sculpture of the pilgrimage roads» (10 bd, 1923), »Spanish romanesque sculpture» (2 bd, 1928) och »The virgin and the clerk» (1929). E. L-k.

Port-Gentil [på'r-ʒãti'], stad i Gabon, Franska Ekvatorialafrika, vid Kap Lopez, utanför Ogowes mynning; 4,985 inv. (1931). Viktig hamn med betydande trävaruexport.

Port Harcourt [på't hā'kət], hamnplats i Nigeria, Västafrika, vid Bonny river, en av Nigers östliga mynningsarmar. Modern hamn, ändpunkt för järnväg från Kaduna. Export av stenkol, tennmalm och palmolja.

Port Láirge, se W a t e r f o r d.

Port-Lyautey [på'r-liåtä'], före 1932 K e n i t r a, stad i Franska Marocko, nära mynningen av Wadi Sebou; 20,843 inv. (1936), därav 5,687 européer. Viktig hamnplats med export av jordbruksprodukter; järnväg till Casablanca, Fez m. fl. platser.

Port Moresby [på't må'zbi], huvudstad och hamnplats i Papuaterritoriet, Nya Guinea, vid Papuabukten; 2,028 inv. (1935). Flyghamn; radiotelegrafstation.

Porto Empe'docle [på'rtå -], hamnstad på Sicilien, se G i r g e n t i.

***Portorico** hade enl. 1935 års census 1,723,534 inv. Sedan 1932 begagnas off. uteslutande den korrekta spanska namnformen P u e r t o R i c o.

***Porträtt.** Litt. om sv. p.: C. Björkbom, »Svenska porträttsamlingar» (i Personhist. Tidskr. 1934, tr. 1935); »Svenska porträttarkivet. Index över svenska porträtt 1500—1850», I, utg. av S. Strömbom m. fl. (1935).

Port Sunlight [på't sa'nlait], se B e b i n g t o n a n d B r o m b o r o u g h, suppl.

Port Talbot [på't tå'lbət], stad i Glamorganshire, s. Wales, vid Swansea bay, 12 km ö. s. ö. om Swansea; 40,672 inv. (1931). Viktig exporthamn för stenkol, stora kopparverk och tillv. av bleckplåt. P. bildades 1921 av städerna Aberavon och Margam.

***Portugal** hade vid 1930 års folkräkning 6,825,883 inv., därav 6,360,347 inv. på fastlandet och 465,536 inv. på Azorerna och Madeira. 1935 beräknades folkmängden ha stigit till 7,220,000 pers. Antalet utvandrare från P. uppgick 1935 till 9,140, därav 6,917 till Brasilien. P:s kolonier beräknas nu ha omkr. 8,9 mill. inv., därav 7,7 mill. i Afrika.

Jordbruket har under senare år gjort avsevärda framsteg, och produktionen av brödsäd har ökats. Veteskörden (6,0 mill. dt 1935) överträffar numera majsskörden (2,9 mill. dt). En betydligt stegrad produktion uppvisa även potatis (5,1 mill. dt 1935) och ris (0,6 mill. dt). Vintillverkningen uppgick 1935 till 10,8 mill. hl. Mineralproduktionen har under senare år minskats med undantag för volfram, varav P. har den största utvinningen i Europa (1,079 ton 1935). — Exporten värderades 1935 till 892,3 mill. escudos, därav vin 213,6 mill., sardiner 145,7 mill. och kork 102,8 mill., och importen till 2,218,8 mill. escudos. De viktigaste handelsländerna voro s. å. (handelns värde i mill. escudos):

	Export	Import
Storbritannien	209,4	571,0
Tyskland	122,4	278,3
U. S. A.	49,3	252,2
Belgien	54,3	174,8
Frankrike	88,2	121,6
Spanien	40,8	89,0
Angola	44,1	88,9
Moçambique	51,7	56,4

Lufttrafiklinjen Lissabon—Madrid är nedlagd till följd av det spanska inbördeskriget och ersättes f. n. (1937) av en tysk linje över Burgos och Stuttgart till Berlin. 1934

funnos 17 radiotelegrafstationer; rundradiosändare finnas i Lissabon. S. F.

Mynt- och bankväsen. Efter en lång tid av oordnade förhållanden genomfördes i mitten av 1931 valuta- och bankreform. P. övergav emellertid i sept. s. å. den nyss införda guldmyntfoten, och valutan är därefter bunden vid pd st. i relationen 110 escudos = 1 pd st. Brittiska guldmynt äro också lagligt betalningsmedel. Vid sidan av centralbanken, Banco de Portugal, samt Banco nacional ultramarino, som ha sedelutgivningsrätt, den senare i vissa kolonier, finnas filialer av engelska banker samt omkr. 25 inhemska affärsbanker. E. H-ss.

Statsfinanser. Enl. budgeten för 1936 upptogos statsinkomsterna till 2,589,1 mill. escudos och statsutgifterna till 2,587,2 mill. Bland inkomsterna märktes direkta skatter 614,6 mill. escudos, indirekta skatter 834,0 mill. etc. Samtidigt anslogos till statsskulden 493,8 mill. escudos, till försvaret 677,0 mill., till undervisningsväsendet 189,9 mill. etc. Statsskulden utgjorde vid 1935 års utgång 59,92 mill. eng. pd st., därav 29,74 mill. utländska lån. — P:s bank innehade i nov. 1936 912 mill. escudos i guld, varemot svarade ett sedelomlopp av 2,107 mill. N. Sbg.

Försvarsväsen. A r m é n består numera av 21 inf.-reg:ten, 18 självständiga inf.-bataljoner (därav 4 vanliga inf.-bataljoner, 9 jägarbataljoner, 2 cykelbataljoner, 3 kulsprutebataljoner), 2 kav.-brigader, 5 kav.-reg:ten, 5 lätta art.-reg:ten, 7 självständiga lätta art.-divisioner (därav 2 motoriserade, 2 ridande och 3 bergsart.-divisioner), 2 tunga art.-reg:ten, 2 kustart.-reg:ten (samt vissa självständiga, mindre kustartilleriförband), 3 luftvärnsbatterier, ingenjörtrupper m. m. Under organisation äro bl. a. stridsvagnsförband. Rullföringen sker redan vid 18 års ålder, varefter de värnpliktiga tillhöra rekryteringsreserven till det 21:a året, då de inträda i aktiv tjänst. Rekrytutbildningen omfattar 3 mån., varpå följer 12 mån. specialutbildning. Fredsstyrkan i hemlandet är omkr. 3,000 officerare och 23,000 man övrig personal. Kolonialarmén uppgår till omkr. 10,500 man. C. A. E.

Ö r l o g s f l o t t a n består av 5 mindre kryssare, därav 2 sjösatta 1932, 7 jagare, därav 5 färdigbyggda 1934—35, 4 torpedbåtar, 6 u-båtar, därav 3 färdigbyggda 1935, 1 flygdepåfartyg samt 27 kanonbåtar, avisofartyg m. m.; under byggnad äro 2 lätta kryssare. — F l y g s t r i d s k r a f t e r n a äro fördelade på armén och marinen. Arméns bestå av 1 jakt- och 1 bombreg:te, 2 spaningsförband samt 1 ballongbataljon med omkr. 150 flygplan. Marinen har omkr. 30 flygplan. Ö-g.

Sport och idrott. P. har sedan 1912 deltagit i olympiska spelen o. a. internationella tävlingar, varvid särskilt uppmärksammade insatser gjorts i fäktning och ridning. Fotboll är nationalsporten och räknade 1936 omkr. 12,000 spelare; om mästerskapet spelas enl. cupsystem; dessutom finns ett ligamästerskap för de åtta främsta klubbarna. Populära äro vidare basket-ball, cykling, segling och rodd; inom vattensporterna spelar den mer än 50 år gamla Club navale i Lissabon en dominerande roll. Centralorganisation är Confederaçaõ portuguesa de desportos, som under sig har ett 15-tal specialförbund. Svensk gymnastik har sedan omkr. 25 år funnits i landet och användes både vid den militära utbildningen och i en del skolor. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär trafik mellan P. och Sverige ombesörjes av Rederi-a.-b. Svenska Lloyd. P:s export till Sverige 1935 värderades till 4,6 mill. kr., importen till 3,8 mill. (1936 resp. omkr. 4,5 mill. och 3,8 mill.). Mest utfördes korkbark (1,5 mill. kr.) och vin (1,4 mill.), vidare bl. a. sardiner (0,6 mill.) och mandel. P. införde bl. a. pappersmassa (0,9 mill. kr.), motorer, trävaror, papper och kokapparater. P. har en legation i Stockholm; Sveriges minister i Madrid är även ackrediterad i Lissabon. A. A-t.

Författning. 19 mars 1933 antogs en ny författning, grundad på en korporativ organisation. Enl. denna författning väljes presidenten på 7 år genom direkta val, i vilka män och kvinnor, som äro familjeförsörjare, ha rätt att deltaga. Dessutom finns en på direkta val grundad nationalförsamling med 90 medl., vald för 4 år genom direkta val av män och kvinnor över 21 år. Den utövar den lagstiftande makten i förening med en enl. korporativa grunder sammansatt kammare med 90 medl. I realiteten är P:s statsskick f. n. en borgerlig, nationell diktatur. G. H-n.

Historia. P. har under general Carmonas regim med anmärkningsvärd framgång lyckats bemästra de svårigheter, som orsakats av den föreg. tidens många oroligheter och ekonomiska vanstyre samt den allmänna depressionen. Förtjänsten därav tillkommer i främsta rummet Oliveira Salazar (se d. o., suppl.), sedan 1928 finansminister och sedan 1932 tillika konseljpresident. Genom att år efter år få överskott i budgeten har P:s kredit varit i stadigt stigande. Arbetslösheten har nedbringats till en ovanligt låg nivå. De traditionella oroligheterna ha icke uteblivit men med framgång nedslagits. Den nationella diktaturen, som vid sin tillkomst hade stöd från såväl monarkistiska som republikanska element, har 1933 klätts i konstitutionella former (se ovan, *Författning*). En nationalkongress sammanträdde maj 1934, och val till nationalförsamlingen ägde rum dec. s. å. 1932 frigavs flertalet politiska fångar genom en amnesti. Utrikespolitiskt har P. bevarat sina gamla vänskapsförbindelser med England, vars exempel det följde även genom att överge guldmyntfoten. 1936 antog P. i likhet med flera andra stater en plan för upprustning, avseende fem år. Under inbördeskriget i Spanien bröt P. okt. 1936 med den spanska regeringen på grund av dennas

ryska förbindelser. Först efter en ihärdig opposition har det gått med på en internationell kontroll av Spaniens gränser för att hindra import dit av utländska vapen och frivilliga. L-ts.

Litteraturanvisningar. H. Lautensach, »P. auf Grund eigener Reisen und der Literatur», 1 (1932); E. Böhm, »La mise en valeur des colonies portugaises» (1934); A. Ferro, »Salazar, le P. et son chef» (s. å.); D. Goldring, »To P.» (s. å.); P. Deschamps, »Le P.» (1935); F. J. Pereira dos Santos, »Un état corporatif» (s. å.).

Port Vi'la, se N y a H e b r i d e r n a.

***Posadowsky-Wehner,** A. v., dog 1932.

***Positivism.** En med den filosofiska p. likartad uppfattning har på senare tid från naturvetenskaplig synpunkt hävdats bl. a. av P. Jordan.

Positivt kontraktsintresse, se N e g a t i v t k o n t r a k t s i n t r e s s e.

Positron [-trå'n], elementär partikel med samma massa som elektronen och samma laddning men med positivt tecken. P. upptäcktes 1932 av C. D. Anderson (se d. o., suppl.). Se vidare E l e k t r o n, K ä r n f y s i k och U l t r a s t r å l n i n g, alla i suppl. Sv. B-r.

***Posse,** A. R. F. Om Oskar II:s brev till P. se E. Thermænius i Hist. Tidskr. 1931.

Posse-Brázdová [-brā'zdåvā], A m e l i e, författarinna (f. 1884 11/2), sondotter till A. R. F. Posse, dotterdotter till G. Wennerberg, g. m. den tjeckiske målaren O. Brázda. Har skrivit livligt uppmärksammade, självbiografiska skildringar, »Den oförlikneliga fångenskapen» (1931), »Den brokiga friheten» (1932) och »Vidare» (1936), delvis utg. i flera uppl.

***Possevino,** A. Se H. Biaudet, »Études posthumes» (1931).

***Post.** 2. Numera benämnes den, som utför bevakningstjänst, i allm. endast post. P. utsättes nu icke vid högre officerares bostäder. Flygalarmpost kallas flyglarmpost.

***Post,** E. J. L. v., har varit flitigt verksam som populärvetenskaplig författare och bl. a. utgivit »Den svenska skogen efter istiden» och »Ur Europas skogshistoria efter istiden» (båda i Verdandis Småskrifter, n:r 357 och 358, 1933).

Post, P a u l O t t o J u l i u s, tysk museiman (f. 1882), en av nutidens främsta vapen- och kostymforskare, fil. dr 1910, kustos och prof. vid Zeughaus, Berlin. Skr.: »Die französisch-niederländische Männertracht einschliesslich der Ritterrüstung im Zeitalter der Spätgotik 1350—1475» (1910; gradualavh.) och flera artiklar i Zeitschrift für Historische Waffenkunde, vars red. P. i flera år varit. Th. J-n.

Post [pāust], W i l e y, nordamerikansk flygare (1896—1935), halvblodsindian. P. var urspr. cowboy och oljesökare, blev 1922 fallskärmshoppare vid en s. k. flygcirkus och därefter flygplansförare. Han företog juni 1931 tills. m. H. Gatty en världsomflygning New York—Wales—Moskva—Sibirien—Alaska—New York, omkr. 25,000 km. som tillryggalades på 8 dagar 15 tim. 51 min. Han genomförde 15—23 juli 1933 ensam en världsomflygning efter ung. samma route på ny rekordtid av endast 7 dagar 19 tim. Härefter specialiserade sig P. på höjdflygningar. Han omkom jämte skådespelaren Will Rogers i Alaska under en flygning från San Francisco med Moskva som mål. H. M-n.

***Postabonnemang.** 1932 års riksdag antog en ny tidningsförordning. Enl. denna fordras för intagande i tidningsregistret, att tryckalster utkommer med minst ett n:r i kvartalet. P. medges endast när tidningen utkommer minst 12 ggr om året. I 1937 års taxa finnas omkr. 1,600 tidningar. Avgifterna vid p. äro enl. 1932 års förordning lägre än de sedan 1920 provisoriskt gällande men högre än enl. 1916 års förordning. 1936 befordrades som postabonnerade omkr. 253 mill. nummerexemplar av tidningar. Nedgången (från 277 mill. 1930) får tillskrivas dels avsevärt nedsatt avgift för utgivarkorsband, dels en tendens hos allmänheten att övergå från p. till lösnummerköp. Utgivarnas tidningspackor till kommissionärer sändas också i stor utsträckning med järnväg och motorfordon utan postverkets medverkan. Hela antalet genom postverket efter p. och såsom utgivarkorsband befordrade nummerexemplar av tidningar beräknades 1936 till omkr. 477,5 mill. — I förbindelsen med vissa främmande länder ha införts s. k. utgivarabonnemang. Detta innebär, att utgivaren kan på utgivningsortens postanstalt abonnera på tidningen för person i utlandet. Därvid erläggas endast postavgifterna. E. G-e.

Postala Meddelanden, en av Generalpoststyrelsen sedan 1931 utg. publikation, som lämnar redogörelser för inom styrelsen verkställda större utredningar, framställningar till K. m:t i viktigare frågor och dessas behandling hos myndigheterna. E. G-e.

***Postanvisning.** Den av postgirot förorsakade nedgången i postanvisningsrörelsen har fortgått men visar nu tendens att avstanna. Minskningen kommer till stor del på postförskottsanvisningarna, beroende på ändrade postförskottsavgifter. Hela antalet p. beräknades för 1936 till 12 mill. med ett sammanlagt belopp av omkr. 720 mill. kr. E. G-e.

***Postfartyg.** Litt.: J. Rudbeck, »Svenska postverkets fartyg och sjöpostförbindelser under tre hundra år» (1933).

***Postförskott.** I Sverige postbehandlade p. utgjorde 1936 omkr. 10 mill. på ett samman-

lagt belopp av mer än 180 mill. kr. Redovisning av p. sker i allt större omfattning genom postgirot (1935 omkr. 72 % av hela antalet). E. G–e.

***Postgiro** har fått en allt större användning. Antalet konton närmar sig 90,000 med ett tillgodohavande av omkr. 120 mill. kr. 1936 verkställdes närmare 50 mill. omsättningar på ett sammanlagt belopp av omkr. 17,000 mill. kr. Av kontona innehas omkr. 40 % av företag inom industri, handel och hantverk. Genom k. kung. ha föreskrifter meddelats för statsmyndigheter, kommuner m. fl. institutioner att använda p., enär därigenom vinnas bättre kontroll samt reda och ordning i bokföringen. Omkr. 23 % av kontona äro upplagda för offentliga myndigheter och institutioner. Dessa behöva icke erlägga någon grundavgift. Avgifterna i p. ha ändrats och utgöra 10 öre för inbetalningskort på högst 5 kr., 15 öre för belopp 5—50 kr. och 20 öre för högre belopp. För utbetalningskort har fastställts en fast avgift av 10 öre, oberoende av beloppets storlek. Avgiften erlägges även vid utbetalning till kontoinnehavaren själv. Inbetalning kan ske genom inbetalningstelegram. Betalningsmottagaren kan genom s. k. telegramavi underrättas om inbetalningen. Även uttagning kan verkställas telegrafiskt. — Fr. o. m. 1933 gottgöres icke någon ränta på innestående belopp. — Inskränkningen i fråga om det högsta belopp, som kan inbetalas vid poststation, har borttagits. — P. användes i allt större utsträckning för skatteinbetalning. Så inbetalas sedan 1936 skatten i Stockholm genom p. och bankerna. — I anslutning till postgirokontoret har enl. beslut av statsmakterna anordnats ett Statens intressekontor (se Intressekontor, suppl.). E. G–e.

Posthornssnäcka, se Planorbis.

***Postmuseum** har under de senaste åren avsevärt utvidgats och ombildats. Det upptar f. n. (1937) 26 rum, och museiföremålen uppgå till över 7,000. P. är uppdelat i tre huvudavd.: den svenska historiska avd., den utländska avd. och frimärksavd. Den sistnämnda har fått betydande bidrag genom nya donationer. Värdefulla gåvor ha lämnats även av den 1926 stiftade föreningen Postmusei vänner. En vägledning för P. och dess samlingar utgavs 1936. Från P. utges sedan 1919 skriftserien Meddelanden från Postmuseum. E. G–e.

***Post- och Inrikes Tidningar.** Red. är sedan okt. 1936 A. J. Österling (se d. o.).

***Post- och telegrafortförteckning** har ersatts av Svensk ortförteckning (se d. o., suppl.).

Postombud, en postanordning på orter, där rörelsen ännu icke är av den omfattning, att poststation anses böra inrättas. P. anställas bl. a. på öar i skärgården och i trakter, där postföringen verkställes med motorfordon. P. fungerar såsom ett slags postanstalt med begränsad befogenhet. I början av 1937 funnos omkr. 500 p. E. G–e.

Postorderaffär (eng. *mail order house*, ty. *Versandgeschäft*), efterkravsaffär, som bedriver sin försäljning genom utsändandet av priskataloger, efter vilka göras beställningar, som expedieras mot efterkrav. Denna affärsform har särskilt i U. S. A. och England nått stor utveckling. K. H. A.

Postresekreditiv tillhandahållas av vissa postförvaltningar i form av häften med kreditivkuponger (anvisningar, checker). Vid världspostkongressen 1934 antogos internationella bestämmelser. Enl. dessa skola kreditivkuponger utställas i guldfrcs och inlösas efter parivärdet på guldfrcs i det lands mynt, där kupongen uppvisas till betalning. På grund av de vanskliga valutaförhållandena har svenska postverket f. n. (okt. 1937) icke kunnat ansluta sig till den internationella överenskommelsen om p. Däremot har avtal träffats mellan de nordiska länderna. Detta beräknas träda i kraft tidigast 1 jan. 1938. Kreditivkupong skall utställas i det utfärdande landets mynt och lyda på 50 el. 100 kr. (500, resp. 1,000 fmk). Inlösen skall såvitt möjligt verkställas vid samtliga postanstalter, och utbetalningen skall ske i utbetalningslandets mynt efter en för kalenderkvartal fastställd kurs. Giltighetstiden skall vara 3 mån. För utfärdandet av p. skall postverket uppbära en viss avgift. E. G–e.

***Postsparbanken** är fr. o. m. 1 juli 1936 utbruten ur Generalpoststyrelsens byråindelning såsom en särskild bankavd., inom vilken även postgirogöromål handläggas. Chef för denna avd. är en av K. m:t för tre år i sänder förordnad postsparbankschef. — Den egentliga poströrelsens ersättning för postsparbanksgöromålen har under de senare åren uppgått till över 3,5 mill. kr. per år, vartill kommer en tilläggsersättning på 4 mill. kr., som 1933 tillfördes postverket. Avsevärda belopp av postsparbankens vinst ha tillgodoförts statsverket. Räntan i p. är sedan 1935 års ingång 2 %. P. bedriver en betydande propaganda för att öka sparsamheten, bl. a. genom utgivande av en »Budgetbok». — Vid utgången av 1936 funnos närmare 2,270,000 i kraft varande postsparbanksböcker med en innestående behållning av över 500 mill. kr. — Till p:s 50-årsjubileum 1934 utgavs en minnesskrift, utarb. av K. Wilhelmsson. E. G–e.

***Postverket.** I p:s organisation har viss ändring inträtt genom tillkomsten av en postsparbankschef (se Generalpoststyrelsen, suppl.). Vid 1937 års ingång funnos 235 postkontor, 124 postexpeditioner och 3,628 poststationer. — P:s hela personal 1936 uppgick till över 16,400, därav omkr. 4,000 kvinnor. Omkr. 8,250 pers. voro statsanställda. — Ang. viss omläggning av personalens utbildning pågår utredning, som beräknas slutförd under 1937. — Hela antalet under 1936 avgångna försändelser uppgick till omkr. 860

mill., därav 253 mill. postabonnerade tidningar, 551 mill. vanliga brevförsändelser, 9,8 mill. rekommenderade försändelser, 9,5 mill. paket och 12 mill. postanvisningar. Antalet inbetalningskort, som under 1935 uppgick till 19,8 mill., steg 1936 till nära 21,7 mill. Värdebeloppet på assurerade försändelser och beloppet av inbetalade medel för postanvisningar och inbetalningskort samt postavgifterna för postabonnerade tidningar uppgick 1936 sammanlagt till omkr. 9,400 mill. kr. P:s samtliga inkomster belöpte sig 1936 till 92,3 mill. kr., därav 54 mill. frimärksmedel. Driftkostnaderna uppgingo till 71,4 mill. kr., därav 39 mill. personalkostnader och 19,6 mill. postföringskostnader.

P. firade 20 febr. 1936 sitt 300-årsjubileum. Till detta utgavs en särskild serie frimärken (se Frimärke, suppl.) och »Svenska postverkets historia» (2 bd), utarbetad av N. Forssell. En utförlig redogörelse för 300-årsjubileet finnes i Postens Årsbok 1936. E. G-e.

***Postväsen.** Vid världspostkongresser under senare åren ha ingåtts avtal ang. luftpostbefordran och om postresekreditiv. Liksom i fråga om de övriga specialavtalen äga föreningsländerna bestämma om och ev. när de vilja tillträda avtalen. Inom den s. k. nordiska postunionen (Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige) gälla för brev och brevkort de avgifter, som tillämpas i avsändningslandets inrikes posttrafik. Sverige har nu träffat samma överenskommelse med Estland och Lettland. — Omfattningen av ett lands p. kan i viss mån utläsas av de siffror, som ange antalet km^2 och antalet inv. på varje postanstalt samt antalet brevförsändelser per person och år. Senast tillgängliga uppgifter visa för nedan angivna länder följ. siffror: Sverige 111,4, 1,578, resp. 81,4; Belgien 17,9, 4,868, resp. 128; Danmark 30,6, 2,528, resp. 69,7; Finland 118,6, 1,159, resp. 17,5; Frankrike 32,7, 2,479, resp. 133,2; Island 193,3, 213, resp. 21,9; Nederländerna 17,6, 4,211, resp. 114,9; Norge 72,6, 676, resp. 47; Schweiz 10,3, 1,016, resp. 144,6; Sovjetunionen 470,5, 3,667, resp. 7,6; Storbritannien 10,4, 1,965, resp. 150,6; Turkiet 948,7, 20,150, resp. 3,4; Tyskland 10,7, 1,514, resp. 82. E. G-e.

Po'tamon, se Krabbor.

***Potatisbladmögel,** se även färgpl. Växtsjukdomar 3, bild 1.

Potatismjölsnämnd, Statens, se Stödåtgärder för jordbruket, suppl.

***Potatissjukdomar,** jfr även färgpl. Växtsjukdomar 2 och 3.

Potatisål, se Nematoder.

Potemkin [patjå'mkin], Vladimir Petrovitj, rysk diplomat (f. 1876). Inträdde 1924 i diplomatisk tjänst, blev minister i Aten 1929, ambassadör i Rom 1932 och i Paris 1934 samt är sedan april 1937 biträdande folkkommissarie för utrikesärenden.

Potentialfält [-tsiä'l-], se Potentialteori.

***Potiorek,** O. v., dog 1933.

***Potsdam** hade 79,263 inv. 1933. 21 mars 1933 öppnades den nyvalda riksdagen i garnisonskyrkan i P., varvid Hitler i Hindenburgs närvaro proklamerade det nya tyska riket. P. har åter blivit ett militärt centrum. Där äro bl. a. förlagda 23 e divisionens stab och delar av dess truppförband, 3 e pansardivisionen samt en krigsskola och en underofficersskola.

Genforeningsmonumentet i Köpenhamn. Av Axel Poulsen.

Pottsville [på'tsvil], stad i ö. Pennsylvania, U. S. A., 45 km n. n. v. om Reading, 24,300 inv. (1930). Stora antracitgruvor; järn- och textilindustri.

Poulenc [polä'k], Francis, fransk tonsättare (f. 1899), elev av Ch. Koechlin. Till en början påverkad av Ravel och Satie, har P. särskilt i sina pianokompositioner utvecklat en i klangligt hänseende rätt egenartad stil. I hans senare verk har en klassicistiskt arkaiserande tendens blivit alltmer framträdande. Förutom en rad pianoverk märkas kammarmusik samt en konsert för klavecin och orkester (1929; Sthlm 1934). G. M.

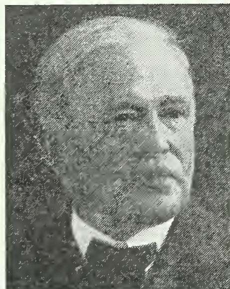
Poulsen [påu'l-], Axel, dansk bildhuggare (f. 1887). Har utfört flera stora skulpturverk, dels friser, dels fristående grupper, ss. Genforeningsmonumentet i Fælledparken, Köpenhamn (1929; bronsfigurer, mor och dotter), som visar P:s lugna, klara stil och förmåga att med enkla medel karakterisera typer och uttryck. Ett annat av hans förnämsta arbeten är reliefsviten över i världskriget 1914—18 fallna danskar i den öppna minneshallen i

Marselisborg mindepark vid Aarhus (1930—34). Bland P:s äldre verk märkas marmorgruppen »Den första kärleken» (1914; statens konstmuseum i Köpenhamn), altartavlor i Fredens kirke vid Odense (1921—22; ek), i Skjoldborg o. a. kyrkor samt stenreliefer i portalen till Köpenhamns stadion (1926). — Han är g. m. Elisabeth Bergstrand-Poulsen (se d. o., suppl.). E. L-k.

***Poulsen,** P. F. S., har de senaste åren bl. a. utgivit de populära verken »Den klassiske græske kunst» (1932) och »Græsk kunst i Alexander den stores aarhundrede» (1934), memoarerna »Dengang verden var ny» (1933) samt reseskildringar och noveller. P. E-t.

Poulsen [pau͡'l-], Ulla, se Poulsen, J.

***Poulsen,** V. Med den av P. 1903 uppfunna ljusbågsgeneratorn (se Radioteknik, sp. 412 f.) fick radiotekniken den första praktiskt brukbara generatorn för kontinuerliga högfrekventa svängningar; apparaten var även under lång tid den enda för radiotelefoni brukbara. Sv. B-r.

***Poulsson,** M., har tills. m. A. Arneberg utfört nya ritningar till Oslos nya rådhus (uppf. 1931—37) och till regleringen av stadsdelen Piperviken (där rådhuset ligger). E. L-k.

***Poulsson,** P. E., dog 1935.

Pound [pau͡nd], Ezra Loomis, nordamerikansk författare (f. 1885), studerade och var fellow vid Filadelfia univ., har vistats i Europa (Spanien, Italien, Frankrike, England) sedan 1907. P. samlade författargruppen imagister (se d. o., suppl.) och framträdde själv med en rad små diktsamlingar: »Personae» (1909), »Exultations» (s. å.) m. fl., påverkades av medeltida och modern fransk, italiensk, grekisk, japansk och kinesisk poesi; han var en förnyare av stilen och en uppfinnare av nya metra men fastnade i teorier och vart för intellektuell, för speciell för en större publik. Även som agitator för den »nya poesien» har han haft stort inflytande. — P:s tidigare dikter äro samlade i »Personae» (1926); en stor diktcykel är »Cantos» (1925—34; 41 cantos). Av hans essäer o. a. prosaverk kunna nämnas »Instigations» (1920), »Indiscretions» (1923), »Imaginary letters» (1930), »How to read», 1931), »Make it new» (1934) och »Jefferson and/or Mussolini» (1935). Han har utfört ett stort antal övers. R-n B.

Pourtalès [portalä͡'s], Guy de, fransk författare (f. 1884). P. har bl. a. utgivit biogr. över Liszt (1925; sv. uppl. 1930), Wagner (1932; sv. uppl. 1933) och Chopin (1934) samt romanen »La pêche miraculeuse» (1937).

Powell [pau͡'el el. pau͡'el], Dick, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1904). God sångare och revyartist, fick P. filmengagemang. Han har haft en rad sångroller, bl. a. i »Wonder Bar» och »Golddiggers 1935». P. medverkade även i Reinhardts inspelning av »En midsommarnattsdröm». R. A-g.

Powell [pau͡'el el. pau͡'el], Eleanor, nordamerikansk dansös och filmskådespelerska (f. 1915). Utbildades som barn till dansös och debuterade vid tretton års ålder. Efter engagemang vid Broadway kom P. till filmen 1935, där hon slog igenom i »Broadways melodi 1936», varefter följde »Mitt liv är en dans». R. A-g.

Powell [pau͡'el el. pau͡'el], William, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1892). Studerade urspr. juridik, gick därefter in vid teatern och framträdde f. ggn på film 1922. P. spelade där till en början huvudsakl. bovroller, ss. i »Hämndens natt», »Sista kommandot» (tills. m. Jannings) och »Brottets gata». Han har sedan emellertid uppburit spirituella karaktärsroller i en rad filmer, bl. a. »Hongkong—San Francisko» (mot Kay Francis) samt »Den gäckande skuggan», »En Manhattan melodram», »Rendez-vous» och »Efter den gäckande skuggan» (alla mot Myrna Loy). Bland P:s bästa filmer må vidare nämnas »Den store Ziegfeld», där även Luise Rainer och Myrna Loy uppmärksammades, samt »Goodfrey ordnar allt». R. A-g.

***Povlsen,** H. A., dog 1934.

Povlsen [pau͡'l-], Hans, dansk författare (f. 1886), folkskollärare i Nordjylland. P. har utgivit berättelserna »Sand» (1918), »Lykkelige barn» (1923), »Julie Pandum» (1926) och »Himlens fugle har reder» (1936), i vilka han mot en bakgrund av nordöstjylländsk natur ger fina och djupsinniga skildringar av problematiska naturer. P. E-t.

Powys [pau͡'is], John Cowper, engelsk författare (f. 1872), bror till L. P. och Th. F. P. Framträdde först med en antitysk polemik, »The menace of german culture» (1915). Han har gett ut diktsamlingar men är mest känd som romanförfattare (»Wood and stone», 1917, »Ducdame», 1925, »Wolf Solent», 1929, P:s kanske bästa roman, »A Glastonbury romance», 1932, »Maiden castle», 1936, m. fl.), essäist och kritiker: »Visions and revisions» (1915), »Suspended judgments» (1916), »Dorothy M. Richardson» (1931), »The complex vision» (1920), »Psychoanalysis and morality» (1923), »The meaning of culture» (1929; »Modern själskultur», 1935), »In defence of sensuality» (1930), »A philosophy of solitude» (1933), »The art of happiness» (1935) och »Autobiography» (1934), delvis överraskande smaklös. P:s romaner

sysslar framför allt med psykologiska och religiösa spörsmål, i vilka förf. inmänger kuriösa mytiska figurer och spekulationer. Han uppfattar och intresserar sig för dunkla och svårgripbara själstillstånd men grumlar och förvirrar skildringen genom de artificiella och kvasilärda tillsatserna; när han är som bäst kan han jämföras med Th. Hardy. P:s åskådning tycks vara en säregen sammansättning av stoicism och hedonism. — Litt.: R. H. Ward, »The Powys brothers» (1935); B. Fehr, »Die englische Literatur der heutigen Stunde» (1934). R-n B.

Powys [pāu'is], Llewelyn, engelsk författare (f. 1884), bror till J. C. P. och Th. F. P. Var jordbrukare i Kenia 1914—19, tidningsman i New York 1920—25, bor i Dorsetshire, har skrivit ett stort antal essäer: »Ebony and ivory» (1923; afrikanska intryck), »Thirteen worthies» (1924; om Marlowe, J. Bunyan m. fl.), »The verdict of Bridlegoose» (1926; Amerikaskildringar), »The cradle of God» (1929), »Earth memories» (1933), »Glory of life» (1934), »Damnable opinions» (1935) m. fl., samt romanen »Apples be ripe» (1930). P. är en ivrig sensualist, som ofta angriper religiösa och metafysiska åskådningar. Litt.: Se Powys, J. C., ovan. R-n B.

Powys [pāu'is], Theodore Francis, engelsk författare (f. 1875), bror till J. C. P. och L. P. Har skrivit romaner och noveller: »Black bryony» och »The left leg» (båda 1923), »Mr. Tasker's gods» (1925), »Mr. Weston's good wine» (1927), »The house with the echo» (1928), »When thou wast naked» (1931), »Unclay» (1932), »The two thieves» (s. å.) m. m., essäerna »Soliloquies of a hermit» (1918) m. m. — P:s böcker ge en hemsk bild av befolkningen i Dorsetshire, vars grymhet och liderlighet han inte tröttnar att skildra. R-n B.

***Poznań.** Staden har numera flyghamn (vid Ławica, 7 km i v.) och rundradiosändare.

***Prætorius**, M. I kyrkomusikalisk praxis uppleva P:s verk, särskilt i Tyskland under senare tid, en alltmer växande renässans. Biogr. av F. Blume (1929). H. G-t.

***Prag** beräknades 1935 ha 911,290 inv. Över Moldau leda nu elva broar, sedan Jiráskův most färdigbyggts och en ny bro till Troja anlagts, som förmedlar trafiken till den nu öppnade zoologiska trädgården och nya, moderna sjukhuskomplex. I närheten av det nu färdiga revolutionsmonumentet på Žižkaberget har ett museum med samlingar till landets befrielsehistoria uppförts. Betydande regleringsarbeten planeras och ha delvis igångsatts för att åstadkomma bättre förbindelser från centrum till förstäderna i v. och ö. Ett tunnelbanesystem skall påbörjas 1937, liksom även nybyggnader för det tyska univ. och tekniska museet. Ett nytt stadion har anlagts på Letná, ett simstadion vid Barrandov s. om Smíchov och en modern flyghamn vid Ruzyně nära Vita berget. S. F.

***Prags**, M., dog 1929.

Prager, Richard, tysk astronom (f. 1883). P. blev 1909 andre föreståndare vid observatoriet i Santiago de Chile och 1913 vid Berlin-Babelsberg 1916—36 var han observator vid samma inst. P. har utfört omfattande astrometriska arbeten samt utgivit forts. av »Geschichte und Literatur veränderlicher Sterne» samt utger på uppdrag av Astronomische Gesellschaft årliga katalogen över föränderliga stjärnor. K. Lck.

Pragkvartetten (efter sin primarie även benämnd Zikakvartetten), bildad år 1920 i Ljubljana, en stråkkvartett, som särskilt gör propaganda för tjeckisk musik. Efter sina första mera uppmärksammade framträdanden vid musikfester vid Donaueschingen blev P. en internationellt bekant ensemble. Konserter i Sverige 1932 och 1936. H. G-t.

Prajadhipok, de Sukhodaya, konung av Siam 1925 (f. 1893), abdikerade 1935 (se Siam, historia, även i suppl.).

Praktalf, se färgpl. Kolibrifåglar.

Praktiska mellanskolor och realskollinjer. 1933 antog riksdagen proposition om ombildning försöksvis av ett antal yrkesbestämda högre folkskolor till praktiska mellanskolor och anordnande vid några allmänna läroverk och kommunala mellanskolor av praktiska utbildningslinjer på realskolans stadium, s. k. inbyggda praktiska realskollinjer. De praktiska mellanskolorna gå i det hela parallellt med den fyraåriga realskolan och den kommunala mellanskolan men äro inriktade på vissa praktiska yrken och upptaga därför vederbörliga fackämnen med motsv. inskränkning av vissa teoretiska ämnen. Skolorna äro antingen treåriga med utgångspunkt från folkskolans sjunde klass eller (vanl.) fyraåriga, byggande på folkskolans sjätte klass. De praktiska realskollinjerna bilda ej självständiga skolor utan äro inbyggda i realskolor (ev. mellanskolor) och utgöra med dessas två högsta klasser parallella linjer. Deras läroplan är väsentligen anordnad i likhet med den, som gäller för motsv. klasser i den praktiska mellanskolan, och upptar således dels teoretiska, dels praktiska (fack-)ämnen.

Praktiska mellanskolor funnos läsåret 1936—37 i Stockholm (teknisk, hushållsteknisk och handelslinje), Göteborg (samma linjer), Malmö (huslig och handelslinje), Norrköping (teknisk, huslig och handelslinje), Hälsingborg och Jönköping (fr. o. m. vårterminen 1937; handelslinjer) och Örebro (teknisk, huslig och handelslinje). Lärjungeantalet uppgick läsåret 1936—37 till 3,755 (1,763 gossar och 1,992 flickor). Praktiska realskollinjer funnos nämnda läsår vid Högre allm. läroverket för flickor i Hälsingborg (huslig linje), Vasa realskola i Stockholm samt samrealskolorna i Säffle, Nässjö, Arvika och Tidaholm (alla handelslinjer). Vid Lundsbergs enskilda läroverk finnes en handelslinje. Läsåret 1936—37 uppgick lärjungeantalet till 219 (132 gossar och 87 flickor).

Genom beslut av 1937 års riksdag ha de praktiska skolorna och linjerna fått en fastare ställning i skolorganisationen. Om den examen, den s. k. praktiska realexamen, som

avslutar dessa läroanstalters kurs, se Realexamen, suppl. Fr. Sg.

***Praktiska ungdomsskolor.** Till p. i vidare bemärkelse kunna räknas genom beslut av 1933 års riksdag försöksvis inrättade praktiska mellanskolor och realskollinjer (se ovan). Den under åren omkr. 1935 rådande arbetslösheten bland ungdomen föranledde upprättandet genom statens och länens försorg av ett antal verkstadsskolor i några län, som ledo särskilt svårt av depressionen inom stenhuggeri- och trävaruindustrierna (se Verkstadsskolor, suppl.). Fr. Sg.

***Praktisk teologi.** Litt.: E. Chr. Achelis, »Lehrbuch der praktischen Theologie» (3 bd; 3:e uppl. 1911); F. Niebergall, »Praktische Theologie» (2 bd, 1918—19); M. Schian, »Grundriss der praktischen Theologie» (3:e uppl. 1934). — Bland svenska arbeten inom p. må nämnas E. Rodhe, »Svenskt gudstjänstliv» (1923), och Y. Brilioth, »Svensk kyrkokunskap» (1933). Bdt.

Prandtl, Ludwig, tysk fysiker (f. 1875), prof. i Hannover 1901, i Göttingen 1907, förestår Kaiser-Wilhelminstitutet för strömningsforskning i Göttingen.

P. har kraftigt bidragit till den moderna hydro- och aerodynamikens utveckling genom teoretiska och experimentella arbeten. Han har bl. a. genom sin »gränsskiktteori» klarlagt varför strömningsförhållandena även i media med mycket liten viskositet i vissa avseenden radikalt avvika från de teoretiska resultaten för media helt utan viskositet. Sv. B-r.

***Prawitz,** J., dog 1937 8/7.

Precipitinreaktion, se Serumdiagnostik.

***Predikan.** Urval av svenska predikningar från medeltiden t. o. m. 1700-talet finnes jämte historiska inledningar i H. Wijkmark, »Svensk predikan» (2 bd, 1934—36); nyare sv. monogr.: E. Leufvén, »Upplysningstidens predikan» (2 bd, 1926—27); G. Lindberg, »Johannes Rudbeckius som predikant» (1927); B. v. Schmalensée, »Frans Mikael Franzén och Johan Olof Wallin såsom förkunnare» (1932). Jfr även G. Nelson, »Biskop Johan Möller» (1936). Bdt.

Predissociation, fenomen i molekylspektra, bestående däri, att en molekyl på en högre elektronnivå under vissa betingelser strålningslöst kan övergå till en lägre elektronnivå, varvid överskottsenergien förbrukas till molekylens dissociation i atomer. Då det högre tillståndets medellivslängd vid p. är abnormt kort, komma de spektrallinjer, som motsvara övergångar från detta tillstånd till andra, lägre tillstånd, att utplånas el. bli oskarpa, vilket förklaras med Heisenbergs osäkerhetsrelation (se Kvantummekanik, suppl., sp. 1108). Sv. B-r.

Préjean [preʒã'], Albert, fransk filmskådespelare (f. 1898). P. var en berömd flygare under världskriget, sökte därefter förgäves arbete och blev slutligen anställd som filmstatist. Som sådan uppmärksammades han av René Clair och fick en större roll i dennes iscensättning av »Den italienska halmhatten» (»Det var i vår ungdom»), varpå följde Feyders »De nya herrarna», Clairs »Sången om Paris» och den franska versionen av »Tolvskillingsoperan». Bland P:s senare filmer märkes framför allt »Jenny — en kvinna i Paris». R. A-g.

***Preklusion,** se även Årsstämning.

Premielån, ur ett särskilt premielåneanslag till egnahemslånetagare utlämnade lån för utförande av väsentligt nyodlings-, nybyggnads- eller grundförbättringsarbete. Lånet kan erhållas till belopp, motsv. halva den beräknade arbetskostnaden, dock högst 1,500 kr. per låntagare, och anses gäldat av låntagaren, när denne inom föreskriven tid utfört det arbete, för vilket lånet beviljats. Se Sv. Författningssaml., n:r 217 och 218, 1928. Y.

***Presbyterianer.** Ny litt.: J. R. Fleming, »A history of the church in Scotland 1875—1929» (1933; med världsstatistik över p.).

***Presentationspapper.** 1936 års lag om skuldebrev (jfr d. o., suppl.) innehåller i § 32 ett stadgande om vissa enkla (icke löpande) skuldebrev med karaktären av p. (vissa av bank utfärdade bevis och motböcker; förlagsbevis), enl. vilket stadgande dessa i viktiga hänseenden lyda under samma regler som de löpande skuldebreven. Å. M.

***Press.** 1. I spindelpressarna är pressverktyget vanl. lagrat i nedre ändan av en skruvspindel, som rör sig uppåt eller nedåt i en fast mutter. Spindeln har i övre ändan antingen en balansarm med vikter (balanspress, driven för hand och nyttjad för mindre arbeten) el. ett svänghjul (svänghjulspress), som vanl. har en friktionsbeläggning runt kransen. Svänghjulet erhåller sin rörelse från två ständigt och åt samma håll löpande friktionsskivor, av vilka den ena samarbetar med hjulet under pressningsrörelsen, den andra under återgångsrörelsen. Vincentpressen är en spindelpress, i vilken spindeln ej utför någon vertikalrörelse. Pressverktyget är i stället fäst vid en på spindelgängan glidande mutter, som styres medelst gejder. — De hydrauliska pressarna ha numera stor användning vid framställning av föremål av bakelit o. a. konstmassor (se Pressning, nedan). E. Hlr.

***Pressattaché.** 1935 reglerades anställnings- och avlöningsförhållandena för pressombuden enl. fastare grunder än tidigare. Pressombuden benämnas därefter p. 1937 finnas p. vid beskickningarna i Berlin, Helsingfors, London, Moskva och Paris. S. Lpt.

Pressens pensionskassa, sedan 1937 namn på Svenska publicisternas pensionskassa.

***Pressfoder,** se även A. I. V.-foder, suppl. Litt.: J. Axelsson och Y. Andersson, »Foderkonservering» (1935).

***Pressföreningar.** Vid sidan av Svenska tidningsutgivareföreningen finnas vissa i ekonomiskt syfte tillkomna särorganisationer, vilkas stadgar godkänts av föreningen. De äro Svenska provinspressens förening, Konsortiet förenade landsortstidningar, Svenska högerpressens förenings ekonomiska sektion och Skånska provinspressens förening.

En internationell tidningsutgivarförening konstituerades 1935 under namnet Fédération internationale des associations de directeurs et d'éditeurs de journaux (förk. FIADEJ). Föreningens säte är t. v. Zürich. Den åsyftar internationellt samarbete i fråga om annonsbyråer, tidningsbefordran, lönestatistik m. m.

Sveriges vänsterpressförening, vars verksamhet nedlades i samband med det liberala partiets sprängning 1923, har åter trätt i funktion efter Folkpartiets bildande 1934. Sveriges frisinnade pressförening har därefter uppgått i Sveriges vänsterpressförening. — Arbetartidningarnas samorganisation ombildades 1915 till a.-b. Samorganisationen. 1937 bildades Arbetarpressens förlags-a.-b. för att bereda förbättrad ekonomisk grundval åt den socialdemokratiska pressen i Sverige. I bolagets styrelse ha fackföreningsrörelsen fyra och socialdemokratiska partiet tre representanter.

Nordiska pressmöten ha hållits i Bergen 1930 och på Hindsgavl i Danmark 1935 (det sjätte i ordningen). — Internationella pressunionen har hållit kongresser i Oslo 1932, Antwerpen 1934 och Prag 1936. — Internationella journalistfederationen har hållit kongresser i London 1932 och Helsingfors 1935.

Finlands journalistförbund är organiserat på tolv lokala föreningar. Finlands tidningsförläggareförbund bildades 1916 och har till ändamål att tillvaratağa tidningsutgivarnas gemensamma ekonomiska intressen. Förbundet utger fackorganet Suomen Lehdistö (Finlands Press).

Danske dagblades fællesrepresentation bildades 1936 och omfattar delegerade från tidningsföreningar och redaktörsföreningar. Dess uppgift är att tillvarataga den danska pressens gemensamma intressen, särskilt i förhållande till offentliga myndigheter, samt dagspressens officiella representation i in- och utlandet. Organisationen af bladudgivere i provinserne utger ett medlemsblad.

Oslo journalistklub och Oslo redaktørforening äro båda anslutna till Norsk presseforbund. De norska tidningsutgivarnas organisation heter Norsk bladeierforening, bildad 1910, vilken dock icke omfattar Oslopressen. Denna är sammansluten i Osloavisenes forening. Tills. äro båda föreningarna representerade i Norske aviseieres representantskap. Norsk bladeierforening utger fackorganet Dagspressen. L. O.

Pressgasbrytare, se Elektrisk strömbrytare, suppl.

***Pressning.** Formpressning förekommer utom vid tillv. av föremål av plåt även vid fabrikation av pjäser av bakelit o. a. plastiska massor. P. sker under högt tryck och med verktyg, som medelst ånga hållas vid den för härdning av bakeliten erforderliga temp. B. Hlr.

Pressofficer, officer vid stab eller truppförband, vilken har till uppgift att förmedla förbindelserna med pressen.

***Pretoria** har under senare år utvecklats hastigt; folkmängden uppgick 1936 till 127,790 pers., därav 76,229 vita. Ett stort antal nya offentliga byggnader har uppförts, bl. a. Voortrekker memorial hall (1931), ett stort komplex av regeringsbyggnader (1934) och ett ståtligt stadshus (1935). Utanför P. anlägges ett modernt astron. observatorium (Radcliffe observatory). S. F.

Preuss [pråis], Konrad Theodor, tysk etnolog (f. 1869), direktör vid Museum für Völkerkunde i Berlin (1920) och prof. i amerikansk fornkunskap vid univ. P. företog 1905—07 en forskningsfärd till n. Mexiko och 1913—19 till Colombia. Han är en av vår tids främsta amerikanister. Skr.: »Die Begräbnisarten der Amerikaner und Nordostasiaten» (1894), »Ethnographische Ergebnisse einer Reise in die mexikanische Sierra Madre» (1908), »Die Nayarit-Expedition» (1912), »Forschungsreise zu den Kágaba» (1926—27) och »Monumentale vorgeschichtliche Kunst. Ausgrabungen im Quellgebiet des Magdalena in Kolumbien und ihre Ausstrahlungen in Amerika» (1929). S. L-é.

***Preussen** hade enl. 1933 års folkräkning 39,934,013 inv. Under senare år ha flera områdesregleringar ägt rum, senast 1937, då f. d. fria staden Lybeck, de oldenburgska landsdelarna Lübeck och Birkenfeld samt det till Hamburg hörande Kuxhafen införlivades med P., varemot Altona, Harburg-Wilhelmsburg m. m. överflyttades till Hamburg och Wilhelmshaven till Oldenburg. S. F.

Författning. Enl. rikslagar av 1933, 1934 och 1935 äro de tyska delstaternas, »ländernas», parlamentariska regeringar och lantdagar avskaffade (se Tyskland, författning, suppl.). De nya regeringar, som bildats, ha ställts under ståthållare som riksregeringens ombud och kontrollörer. Detta gäller även

för P., men det intar en särställning, i det att i P. rikskanslern själv är rikskommissarie (jfr nedan, *Historia*) och som sådan intar en ståthållares ställning. Som dennes ställföreträdare fungerar ministerpresidenten, som är den egentlige preussiske regeringschefen. Till stor del tjänstgöra riksministerierna även som ministerier för P.

Historia. Den socialdemokratiska regimen i P. kämpade under de första åren av 1930-talet med allt större finansiella svårigheter och med betydande inre oroligheter, igångsatta av ytterlighetspartierna (nationalsocialister och kommunister). Partiförhållandena i den april 1932 valda lantdagen voro sådana, att någon parlamentarisk regering i enlighet med författningens krav ej kunde utses. Trots att den gamla regeringen som »expeditionsministär» fanns kvar, utsåg därför rikspresidenten s. å. rikskanslern till rikskommissarie för P. med utomordentliga maktbefogenheter. Efter nationalsocialisternas seger (jan. 1933) övertog den nye rikskanslern Hitler ställningen som rikskommissarie, och H. Göring blev, samtidigt som han blev riksminister, även preussisk inrikesminister (till april 1934); i april 1933 övertog han även ställningen som preussisk ministerpresident. Som sin främsta uppgift såg Göring att återställa ordningen och att rensa den preussiska förvaltningen från marxistiska och oppositionella element. Den rikslagstiftning, som (jan. 1934) avskaffade de tyska delstaternas, »ländernas», mer eller mindre suveräna ställning, gällde även P. (se ovan, *Författning*). G. H-n.

Litt.: H. Goldschmidt, »Das Reich und Preussen im Kampf um die Führung, von Bismarck bis 1918» (1931).

***Preussen,** svenskt generalguvernement. 1. Jfr E. Wendt, »Det svenska licentväsendet 1627—1635» (1933).

Preussische Staatsbank [prȳ'sisə ʃtā'ts-] (*Seehandlung*), se Seehandlung.

***Preussische Staatsbibliothek.** Av den preussiska samkatalogen ha hittills utkommit 9 bd (till Bailey).

***Preventiva medel,** se även Preventivlagen, nedan.

***Preventivlagen.** Upphävande av p. och motsv. bestämmelse i Tr. O. har föreslagits dels i ett betänkande 1934 av en särskild kommitté (Statens Offentliga Utredningar 1934: 50), dels i dec. 1936 av befolkningskommissionen (ibid. 1936: 51). Enl. en av kommissionen föreslagen ändring i apoteksvarustadgan av 14 nov. 1913 skulle kontroll över tillv., import och grosshandel med preventiva (antikonceptionella) medel tillkomma Medicinalstyrelsen. Enl. kommissionens förslag skulle dessa medel såsom apoteksvara tillhandahållas på apotek, men efter föreg. anmälan skulle de även få saluföras i handelslokal inomhus (även med expedition per post, däremot icke i kiosker eller under kringföring). Undervisning om deras användning skulle vara fri, endast underkastad det allmänt gällande förbudet att såra tukt och sedlighet. R. B-l.

Prevost [pre'vō(st)], Marie, nordamerikansk filmskådespelerska (1898—1936). P. var en av stumfilmstidens mest kända stjärnor. Hon började sin filmkarriär som badflicka hos Mack Sennett och gjorde senare bl. a. en mängd komediroller, bland vilka må nämnas huvudrollen i Lubitschfilmen »Äktenskapsvirveln». R. A-g.

Prezzoli'ni [pretså-], Giuseppe, italiensk författare (f. 1882). Tills. m. Papini redigerade P. tidskr. Leonardo 1903—07 och La Voce 1908—16 samt utgav det ypperliga historiska arbetet »La cultura italiana» (1906; ny, utvidgad uppl. 1923). Politiskt närmast indifferent, gjorde sig P. misstänkt, då han (1925) utgav biogr. över både Mussolini och dennes främste motståndare, Amendola. Han gick därför i halvt frivillig landsflykt och har sedan dess verkat som prof. i italiensk litteraturhistoria vid Columbiauniv. i New York. Bland P:s övriga biografiska verk bör nämnas »La vita di N. Machiavelli fiorentino» (1927). G. B-h.

Prianishnikov [prjani'ʃnikəf], D. N., se Prjanisjnikov, D. N., suppl.

Pribi'lla, Max, tysk katolsk teolog (f. 1874), medlem av jesuitorden sedan 1897, prof. i etik i Valkenburg i Nederländerna 1909, sedan 1921 skriftställare i München. P. är medarb. i tidskr. Stimmen der Zeit och har utgivit en mångfald skrifter, bl. a. »Kulturwende und Katholizismus» (1925) och »Um kirchliche Einheit. Stockholm, Lausanne, Rom» (1929). Jfr N. Söderblom i Kyrkohist. Årsskr. 1931. Hg Pl.

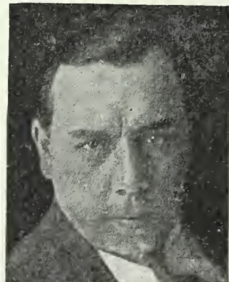
Priceit, *miner.*, se Pandermit, suppl.

Prichard [pri'tʃəd], Katharine Susannah, australisk författarinna (f. 1884), har skrivit romanerna »Pioneers» (1915), prisbelönt som den bästa boken om Australien, »Black opal» (1921), om folket i opalgruvdistrikten, »Working bullocks» (1926), skildringar av primitiva folklager, »Coonardoo» (1929), från Västaustraliens n. del, novellerna »Kiss on the lips» (1932) m. m. Hon är jämte H. H. Richardson (se d. o., suppl.) Australiens mest berömda författarinna. R-n B.

Prickmusseron, se färgpl. Svampar 5, suppl., bild 45.

Pridvorov [pridvå'rəf], S. A., rysk författare, se Bjednyj, D., suppl

***Priestley, J. B.,** har vidare gett ut bl. a. »Faraway» (1932; sv. övers. 1933), »Wonder hero» (1933; »Den tappre och den sköna», 1935), »English journey» och »Eden end» (båda 1934), »The walk in the city» (1936), »Midnight on the desert» (1937) och skådespel.

Prie'to, I n d a l e c i o, spansk politiker. P., som tillhör det socialistiska partiet, har varit ledare för dess moderatare flygel. Han var finansminister i den provisoriska regeringen 1931 och tillhörde i olika omgångar Azañas ministärer 1931—33. Han anslöt sig 1936 till folkfronten, ingick sept. s. å. som marin- och flygminister i Largo Caballeros regering och blev försvarsminister maj 1937 i kabinettet Negrin. L-ts.

Prie'to, M. G., spansk politiker, se G a r c í a P r i e t o, M., även i suppl.

Příhoda [prʃī'håda], V á š a, tjeckisk violinist (f. 1900). Vann redan efter en Wienkonsert 1922 namn som den efter Kubelik främste, särskilt tekniskt bländande (Paganiniverk) nutida tjeckiske violinisten. P. har sedan 1926 givit flera konserter i Stockholm. H. G-t.

Priluki [-ło'ki], ukr. *Pryluka,* stad i Tjernigovområdet, n. Ukraina, 130 km ö. n. ö. om Kiev; 28,754 inv. (1933). Stor tobaksfabrik och betydande kvarnindustri.

Primärie (lat. *primārius,* först i ordningen) spelar det ledande instrumentet, i allm. första violinen, i kammarmusikverk.

Primärmycēlium, se F o r t p l a n t n i n g, suppl.

Primärsida, Primärspänning, Primärström, se S e k u n d ä r s i d a, suppl.

***Prince Edward island** hade 88,038 inv. 1931, utvisande en obetydlig minskning sedan 1921. 1935 utgjorde den skördade arealen 20,000 har, och skördens värde var 11,7 mill. doll. Vallväxter, havre och potatis äro viktigast. 1934 funnos 646 pälsdjursfarmer med årligt produktionsvärde av $^1/_2$ mill. doll. Stadsbefolkningen utgjorde 1931 24,2 %. H. N-n.

Pri'ngsheim [-hāīm], A l f r e d, tysk matematiker (f. 1850), ord. prof. vid univ. i München 1901—22. P. är funktionsteoretiker; han har framför allt utvecklat funktionsteorien i den av Weierstrass grundade riktningen. Har bl. a. skrivit »Vorlesungen über Zahlen- und Funktionenlehre» (2 bd, 1916—32). O. F.

Pri'ngsheim [-hāīm], E r n s t, tysk växtfysiolog (f. 1881), prof. vid tyska univ. i Prag sedan 1922, är främst retningsfysiolog och har skrivit en biogr. över Julius Sachs (1932).

Prinsessan Ragnhilds land, se A n t a r k t i s, suppl., sp. 202.

***Prior,** G. T h., dog 1936.

Prisfallsgaranti, se B a i s s e k l a u s u l, suppl.

Prisregleringsfond, J o r d b r u k e t s, en i samband med genomförandet av statens **s t ö d å t g ä r d e r f ö r j o r d b r u k e t** (se d. o., suppl.) tillkommen fond. Till p., som förvaltas av Statskontoret, inflyta flera olika avgifter. För budgetåret 1936—37 beräknades fondens inkomster sålunda: margarinaccis 11 mill. kr., kraftfoderskatt (oljekaksskatt) 7, införselavgift på barre och majs 2 samt övriga avgifter 2 mill. kr. Medlen användas till prisstödjande åtgärder i huvudsak så, att margarinaccisen och 90 % av kraftfoderskatten gå till mjölkprisregleringen, återstående 10 % av kraftfoderskatten till äggprisregleringen och övriga medel bl. a. till fraktlindring för transport av fodermedel. Y.

***Prittwitz und Gaffron,** M. v. — F. W. v. P. var ambassadör i Washington till 1933.

Privatanställda, varmed i allm. åsyftas kontorspersonal och därmed någorlunda socialt likställda arbetstagare i enskild tjänst, ha under de senare åren blivit föremål för ökat intresse från de svenska statsmakternas sida. Sålunda tillsattes 1931 inom Socialdep. en kommitté för utredning och utarbetande av förslag rörande rättslig reglering av de i enskild tjänst anställdas arbetsavtal m. m., kommittén ang. p. Denna avgav 1935 två betänkanden, det ena med förslag till lag om arbetsavtal och det andra med förslag till lag om förenings- och förhandlingsrätt. Ehuru ej begränsade till att gälla p., skulle de båda förslagens reformer väsentligen komma dessa arbetstagare till godo. Det förra förslaget har ej ännu lett till någon lagstiftningsåtgärd; det senare har resulterat i en lag (se F ö r h a n d l i n g s o r d n i n g, suppl.), som trätt i kraft 1 jan. 1937. A. M.

Privatbanken i Kjöbenhavn, den äldsta av Danmarks tre storbanker, gr. 1857. Under ledning av C. F. Tietgen blev P. en tid framåt centrum för Danmarks ekonomiska liv och stiftare av flera ännu bestående danska storföretag. Förluster efter världskriget framtvingade 1928 en genomgripande rekonstruktion. Eget kapital och omslutning 31 dec. 1936 53, resp. 383 mill. kr. E. H-ss.

Privatdiskonto, benämning på marknadsränta vid diskontering av växlar i motsats till centralbankens »officiella» diskonto. I Sverige, som saknar särskild växelmarknad, sammanfaller affärsbankernas ränta för 3 månaders växlar med officiella diskontot. Om »returdiskonto» vid rediskontering se R e d i s k o n t e r a. E. H-ss.

Privati'st, se S t u d e n t e x a m e n.

Prjanisjnikov [-ni'ʃnikåf] (eng. P r i a n i s h n i k o v), D m i t r i j N i k o l a j e v i t j, rysk växtfysiolog och agrikulturkemist (f. 1865), prof. vid lantbrukshögskolan (lantbruksvetenskapliga Timirjazevakademien) i Moskva. P. har gjort synnerligen värdefulla och grundläggande undersökningar över växternas näringsfysiologi, i synnerhet rörande kvävehushåll-

ningen och fosforsyrenäringen. Även inom markläran har han gjort betydande insatser och är initiativtagare till den ryska lantbruksförsöksverksamheten. Flera av P:s arbeten ha översatts till ty., ss. »Düngerlehre» (1923) och »Spezieller Pflanzenbau» (1930). P. utger sedan 1896 arbeten från agrikulturkemiska laboratoriet vid lantbrukshögskolan i Moskva.

Pro a'rte, lat., »för konsten», benämning på en omkr. 1920 gr. brysselsk stråkkvartett, som blivit berömd både för sina programval (nyare musik) och för sitt utsökta samspel. P., vars primarie är Alphonse Onnou, konserterade i Stockholm 1931. H. G-t.

Problēmbarn, en av den skotske pedagogen Alexander Sutherland Neill (f. 1883) införd beteckning för barn av psykopatisk läggning. Sådana barn ha medfödda, vanl. nedärvda anomalier inom vilje-, drift- och känslolivet. Deras förståndsliv kan däremot vara fullt normalt. P. erbjuda i allm. stora svårigheter ur uppfostringssynpunkt och bruka numera i större skoldistrikt undervisas i särskilda hjälpklasser (se d. o., även i suppl.). — Litt.: A. S. Neill, »The problem child» (1926; »Problembarn», 1931); Stina Palmborg, »Svårhanterliga barn» (1935). Bjstm.

***Processreformen.** Sedan hösten 1932 handhas utarbetandet av förslag till ny rättegångsbalk av en särskild p r o c e s s l a g b e r e d n i n g, bestående av f. d. justitierådet N. Gärde, ordf., professor Th. Engströmer och revisionssekreterarna P. Santesson och T. Strandberg. Arbetet beräknas vara färdigt under 1938. Å. H.

***Procházka,** F., är huvudred. för den litterära tidskr. Zvon. P. har vidare utgivit epigramsamlingen »Vosy» (Getingarna; 1934), antologierna »Naše lyra» (Vår lyrik; 5:e uppl. 1937) och »Naše epika» (Vår epik; 4:e uppl. s. å.) samt en del arbeten om sokolrörelsen, ss. »Tyršův čin» (Tyrš' gärning; 1932). C. T-t.

***Procopé,** J. H j. F., är led. av delegationen för nordisk ekonomisk samverkan och har utgivit »Riktlinjer i internationell och nordisk handelspolitik» (1935).

Prod'homme [prådå'm], J a c q u e s - G a b r i e l, fransk musikhistoriker (f. 1871). Utgav 1897—1900 i München tidskriften Deutsch-Französiche Rundschau. P. grundade tills. m. La Laurencie (se d. o., suppl.) Société de musicologie, vars sekr. han var till 1920. P., som tidigare blivit arkivarie vid Stora operan i Paris, är sedan 1934 bibliotekarie vid Pariskonservatoriet. Sitt grundlärda skriftställarskap har han dokumenterat särskilt genom en biogr. över Berlioz (1905; 2:a, revid. uppl. 1913), varjämte han författat bl. a. »L'opéra [1669—1925]» (1925; historik över Stora operan i Paris). P. har till fr. översatt Wagners prosaskrifter. H. G-t.

***Produktion,** jfr även P l a n h u s h å l l n i n g, suppl.

***Profet.** Jfr J. Lindblom, »Profetismen i Israel» (1934). Se även R. Kittel, »Gestalten und Gedanken in Israel» (1925), och J. Pedersen, »Israel», III (1934).

Profilreglering, se V a t t e n r e g l e r i n g, sp. 152.

Profinte'rn, förk. för ry. *Krasnyj internatsional professionalnych sojuzov,* Röda fackföreningsinternationalen, se F a c k f ö r e n i n g, sp. 13.

Progesterōn, det kvinnliga sexualhormonet i ovariernas »gula kropp», vilket framkallar en modifikation av livmoderns slemhinna, så att denna kan upptaga det befruktade ägget. Se även S e x u a l h o r m o n e r, suppl. U. v. E.

Progreso [prågrä'så], hamnstad i staten Yucatan, Mexiko, vid Mexikanska bukten, n. om Mérida; 11,481 inv. (1930). Betydande export av sisalhampa.

***Projektionsapparat,** se även M i k r o p r o j e k t i o n, suppl.

Prokofieff [prakå'fjef] (ry. P r o k o f j e v), S e r g e j S e r g e j e v i t j, rysk tonsättare (f. 1891). Studerade 1904—09 vid Petersburgs konservatorium samt i Moskva. P. lämnade Ryssland 1917 och har senare uppehållit sig bl. a. i Nordamerika och i Paris. Som rysk emigrantkompositör har han gjort sig känd genom ursprungligt, både nationellt och modernt präglat tonspråk. I Stockholm är han bekant genom flera i Konsertföreningen uppf. verk, ss. en violinkonsert n:r 1 (1925), en pianokonsert n:r 2 (s. å., med tonsättaren som solist), en pianokonsert n:r 3, en »Symphonie classique», en svit ur operan »L'amour des trois oranges» och en »Suite scythe». P. gav 1925 även egen konsert i Stockholm med program, omfattande pianoverk och sånger. Hans alstring omfattar också andra symfoniska verk och operor, baletter och kammarmusik. H. G-t.

Prokopjevsk [prakå'pjefsk], stad i Västsibiriska området, Sovjetryssland, 375 km s. ö. om Novosibirsk; 117,000 inv. (1934). P., uppväxt efter 1929, är ett industricentrum inom Kuznetsks stenkolsbäcken.

Prolān, se H a v a n d e s k a p och H j ä r n b i h a n g, båda i suppl.

Proletärdiktning kallade R. Steffen i sin »Översikt av svenska litteraturen», V (1921), de vittra alster, som 1900—20 skrivits i Sverige av författare, som »gått fram ur arbetarklasserna, själva kortare eller längre tider levat arbetarnas liv, ja, i ett par fall hört till de oregelbundnare och mera lottlösa existenserna bland dem». Han betecknade p. som »den kraftigaste och i många avseenden intressantaste insats» i denna tids litteratur,

då den givit nya motivgrupper, uttryckssätt och ställningar till tillvaron. Som företrädare för p. nämndes bl. a. Dan Andersson, Harry Blomberg, G. Hedenvind-Eriksson, Martin Koch, Erik Lindorm och Ragnar Jändel. Namnet p. mottogs med ogillande av vederbörande och torde ej längre brukas. R-n B.

Promulgatiōnslag (jfr Promulgation), vanlig — ehuru icke officiell — benämning på en lag, som antas samtidigt som en annan större lag och som innehåller stadganden om huvudlagens ikraftträdande o. a. övergångsbestämmelser. Så brukar man t. ex. som giftermålsbalkens p. beteckna lagen 11 juni 1920 »om införande av nya giftermålsbalken» o. s. v. Ibland innehåller en p. även en del självständiga stadganden (så bl. a. strafflagens p., utsökningslagens p.). Å. M.

***Propaganda.** Politisk p. har numera fått en utomordentlig betydelse, särskilt i diktatoriskt styrda stater, där den blivit ett av statsledningen utnyttjat viktigt medel att befästa regimens existens. En långt gående centralisering av p. ägde först rum i Sovjetryssland, men särskilt i nationalsocialismens Tyskland har den blivit föremål för systematisk organisation. Där inrättades våren 1933 ett särskilt ministerium för folkupplysning och propaganda. Exemplet har senare även följts av Österrike, och i Italien förenades alla statliga organ i p:s tjänst 1935 till ett särskilt ministerium. Även inom parlamentariska länder och partier har insikten om p:s betydelse spritts och fördjupats. I sin strävan att nå så stor verkningskraft som möjligt har den politiska p. tagit i sin tjänst den moderna teknikens alla hjälpmedel: press, radio, film o. s. v. Jfr Kulturpropaganda, suppl.

Propagatiōn (av lat. *propagātio*, förökning, *propāgo*, sättkvist, telning), vegetativ förökning, jfr Fortplantning, suppl.

***Propeller.** 1. *Fartygspropeller.* För att största nyttan av en p. skall erhållas, bör den i vattnet åstadkomma en så stor skruvväg som möjligt och meddela vattnet så liten rörelsehastighet som möjligt. Den av vattnets rörelse orsakade vägförlusten, slip, är till sin storlek beroende på fartygets form (särskilt akterskeppets utformning), p:s anordning och varvtal samt den ström av vatten, som släpar efter fartyget. En tvåbladig p. har vanl. större slip än en p. med tre eller fyra blad. En alltför stor lutning på propelleraxeln medför även ökad slip; lutningen bör ej gärna överstiga 8°.

Diameterns storlek begränsas av fartygets djupgående. Å andra sidan bör ej p. gå så nära vattenytan, att luft neddrages under rotationen, vilket nedsätter verkningsgraden. Denna växlar bl. a. med förhållandet mellan stigning och diameter och är störst, då detta förhållande uppgår till 1,2—1,6. Stigningsvinkeln bör vara 10°—26° vid varvtal mellan 800 och 300 per min. I allm. är stigningen konstant för hela p., men specialkonstruktioner finnas med föränderlig stigning. Så har i Zeisspropellern stigningen gjorts radiellt föränderlig för att bladen närmast navet skola utnyttjas bättre. Vid den i bd 16, sp. 102, avbildade Nikipropellern äro bladen fästa vid navet i skruvform och dessutom så utbildade, att vid höga varvtal faran för kavitation (hålrumsbildning) med därav följ. frätning av bladen skall kunna undvikas. Dessa fördelar motverkas dock av svårigheten att erhålla en vibrationsfri gång.

P. med löstagbara och vridbara blad ha sämre verkningsgrad än vanliga p., beroende på de grövre naven och de intill navet tjockare bladen, som medföra extra virvelbildning och friktionsmotstånd. Man brukar därför vanl. andra system för barkning av vridning av propellerbladen. På segelbåtar innebära dock p. med vridbara blad den fördelen, att bladen, ställda långskepps, göra mindre motstånd vid segling, och dessa p. brukas därför, trots sin ömtåliga mekanism, bl. a. på fiskefartyg.

Genom p:s rotation slungas vattnet ut åt sidorna i en roterande, konisk ström. Såväl rotationen som den koniska formen innebär förluster. Dessa har man sökt hindra på olika sätt, t. ex. genom att utbilda akterstäven akter om p. till ledskenor, vilka motverka rotationen, eller genom att inbygga en trumma runt p., varigenom den koniska strömningen skulle minskas. Vinsten med dessa anordningar är dock omtvistad.

Vanligaste propellermaterialet är för handelsfartyg gjutjärn, för isbrytande fartyg stålgjutgods, för lust- och örlogsfartyg samt motorbåtar ofta fosfor- eller manganbrons. B. Alg.

2. *Flygplanspropeller.* Under motorns gång ställbar p. har för såväl trafik- som krigsflygplan numera kommit i allmänt bruk. Den har två ytterlägen; i det ena inställes p. med liten och i det andra med stor »stigning». Den förra är så justerad, att god effekt erhålles vid start och stigning, den senare medger största hastighet vid horisontalflykt. Flera konstruktioner av ställbar p. finnas, av vilka den hittills mest använda är Hamilton standard hydro-controllable propeller (Hamiltonpropellern). För propellerbladens omställning användes tryckoljan i motorns smörjningssystem; manövreringen sker med spakar vid förarplatsen. Ö-g.

Proskurov [prasko'rəf], ukr. *Proskuriv*, stad i Vinnitsaområdet, Ukraina, 105 km v. n. v. om Vinnitsa; 34.600 inv. (1934). Järnvägsknut; sockerbruk, kvarnar, jästfabriker.

Prospektēring (eng. *prospecting*, överblickande), stundom använd benämning på malmletning (se d. o.) eller uppsökande av andra nyttiga mineral samt bergolja.

Prosthētisk grupp (av grek. *pro'sthesis*, tillägg, tillsats), en lågmolekylär komponent, som, bunden till ett äggviteämne, förlänar

detta vissa nya egenskaper. Begreppet infördes av A. Kossel för nukleinsyrorna (se d. o., suppl.), som antogos vara bundna till äggviteämnen, bildande med dem nukleoproteider. Det tillämpas numera huvudsakl. på biologiskt högaktiva ämnen, ss. respirationsenzymerna (däribland blodfärgämnet, hemoglobinet), vilka bestå av en specifik äggvitekomponent jämte porfyrinderivater såsom p. (jfr E n z y m, suppl.). Var för sig äro komponenterna overksamma, men i förening äro de högaktiva biokatalysatorer i respirationens tjänst. E. J–s.

***Proteser.** 1. Enl. beslut av 1936 års riksdag komma de bidrag till p., som hittills utgått från landstingen, att från 1 juli 1937 utgå av statsmedel, varjämte förut gällande villkor, att den protesbehövande för att få åtnjuta bidrag av allmänna medel till protesanskaffning m. m. skall vara obemedlad eller mindre bemedlad, då upphör att gälla. P. Hgld.

Protestantiska världsförbundet, en internationell sammanslutning till protestantismens väl och värn. P. grundades på initiativ från Holland vid ett möte i Berlin-Steglitz 24 maj 1923. Förbundets organ är kvartalsskriften Protestantische Rundschau — Protestant Review — Revue Protestante (gr. 1924), som redigeras av dr G. Ohlemüller, Berlin, P:s generalsekr. Internationella kongresser hållas vartannat år. Vid en sådan i Stockholm 1932 antog förbundet sitt nuv. namn. Mer än sextio kyrkor och kyrkoorganisationer från 26 olika länder äro anslutna till P. Bland aktuella frågor för protestantismen behandlas särskilt de s. k. blandade äktenskapen (se O. Hippel, »Blandade äktenskap enligt katolsk och evangelisk rättsuppfattning», 1932) liksom katolsk aktivitet över huvud. Förbundet söker även motverka gudlöshetsrörelsen. Organ för P:s s v e n s k a l a n d s g r u p p är den i Lund av L. Wollmer utgivna kvartalsskriften Kyrkor under Korset (sedan 1932). Jfr L u t h e r s k a v ä r l d s k o n v e n t e t och E v a n g e l i s k a f ö r b u n d e t, båda i suppl. O. Hpl.

***Protestantism.** Situationen i det nationalsocialistiska Tyskland utgör en källa till oro och ovisshet med avseende på framtiden. Protestantiska världsförbundet (se d. o., ovan) har främjat den inre konsolideringen inom p. under avgjord motsättning till Rom. Sedan 1930 har förbundet sökt en fastare anknytning till p. i England (låg- och frikyrkorna; metodisterna sedan 1932 samlade i e t t samfund), där den högkyrkliga falangen inom anglikanska kyrkan alltjämt står som ett hinder för dissenters' återförening med denna. Se Svenska Kyrkans Årsbok 1933, s. 141—149, och E. Newman, »Evangeliska alliansen» (1937). E. Nwn.

Protohistoria, term, som brukas om tidig historisk tid, för vars historia arkeologiskt material ännu i hög grad måste anlitas.

***Proton.** Efter upptäckten av vätets isotoper har p. reserverats som beteckning för den lättaste isotopens kärna. P. är nära besläktad med neutronen (se d. o., suppl.) och uppbygger jämte denna de tyngre atomkärnorna. Snabba p. kunna nyttjas för att åstadkomma vissa kärnreaktioner, liksom de även utsändas vid andra kärnreaktioner. Se K ä r n f y s i k, suppl. Sv. B–r.

***Proust,** M., står alltjämt i förgrunden av det litterära intresset i Frankrike; efter hans exempel har den s. k. roman-fleuve, en brett upplagd romansvit med självbiografiskt inslag och flera varandra korsande människoöden, avtecknade mot social bakgrund, blivit den populäraste formen för fransk berättelsekonst. Man känner nu tidigare versioner av P:s huvudverk, »À la recherche du temps perdu», vars utgivning fördröjdes genom världskriget, och har kunnat visa, att han själv icke hunnit lägga sista handen vid sitt verk, vars slutdelar förr eller senare torde påkalla en grundlig textrevision. Nya Proustdokument se varje år dagen; hans »Correspondance générale» (hittills 5 bd, 1930—35) är under utgivning av R. Proust och P. Brach. Litt. om P. är f. ö. utomordentligt rik; av nyare verk må nämnas: E. Fiser, »L'esthétique de M. P.» (1933); A. Feuillerat, »Comment M. P. a composé son roman» (1934); R. Celly, »Répertoire des thèmes de M. P.» (6:e uppl. 1935). En »Bibliographie proustienne» ingår i »Lettres à N. R. F.», utg. av G. de Silva Ramos (1932); se även E. Wilson, »Axel's castle» (1931), och L. Chaigne, »Vie et œuvres d'écrivains» (1933). Kj. S–g.

Prouts hypotes [prauts -], se P r o u t, W.

***Proveniens,** *skogsh.*, skogsfröets härstamning. Vissa träd, i Sverige särskilt tallen, ha visat sig vara uppdelade i många små raser el. stammar, passande till olika klimat. Sedan tallfrö av sydlig p. visat sig ge ytterst dåligt resultat (»tysktall»), har frågan om tallens p. metodiskt undersökts av G. Schotte, E. Wibeck, O. Langlet m. fl., och man är numera i regel noga med att vid skogsodling använda tallfrö av ortens p. — Litt.: O. Langlet, »Studier över tallens fysiologiska variabilitet» (i Medd. från Statens Skogsförsöksanstalt, h. 29, 1937). L.-G. R–ll.

***Provinsialläkare.** Nu gällande instr. är av 19 dec. 1930.

Provlagermässa, se M ä s s a 2.

Provningsanstalter, anstalter för kvalitetsprovning av material, redskap, maskiner o. a. varor. Se E l e k t r i s k m a t e r i e l k o n t r o l l, suppl., M a s k i n- o c h r e d s k a p s p r o v n i n g s a n s t a l t e r, M a t e r i a l p r o v n i n g, S m ö r p r o v n i n g a r, även i suppl., och S t a t e n s p r o v n i n g s a n s t a l t. Förutom nämnda offentliga anstalter finnas vid ett stort antal privata industriföretag laboratorier för fortlöpande kontroll av råmaterial och tillverkningar. E. Hlr.

Provo [prau'vau], stad i mellersta Utah, U. S. A., 60 km s. s. ö. om Saltsjöstaden, nära

Utah lake; 14,766 inv. (1930). Turistcentrum; säte för Brigham Young university (gr. 1876) med 2,400 stud. 1936.

Provpredikant, Fjärde, se Prästval, även i suppl.

***Provår.** 1927 års skolsakkunnigas förslag till provårsinstitutionens omläggning har ej lett till något resultat. Den starka ökningen under senare år av antalet lärjungar vid de allm. läroverken har medfört ett behov av provårsutbildade lärare, som ej kunnat fyllas, då provårsorganisationens omfattning behållits oförändrad. Den alltjämt fortgående kritiken av det nuv. p. har föranlett tillkallandet 1935 av sakkunniga för utredning av frågan om lärarutbildningen. Såsom en av de viktigaste synpunkterna för de sakkunnigas arbete har angivits önskan att låta lärarutbildningens teoretiska och praktiska moment försiggå i nära inbördes sammanhang och att på ett tidigt stadium möjliggöra ett effektivt urval bland läraraspiranterna. För att bidraga till fyllande av behovet av provårsutbildade lärare har 1937 års riksdag beslutit tillfälligt inrätta två nya provårsläroverk, Högre latinläroverket i Göteborg och Högre allm. läroverket för flickor i Stockholm. Fr. Sg.

Prunières [pryniä'r], Henri, fransk musikhistoriker (f. 1886). Studerade musikhistoria för Rolland. P. har behandlat särskilt äldre fransk och italiensk musik och har skrivit biogr. över bl. a. Lully (1910 och 1929), Monteverdi (1924; utförligt 1926; 2:a uppl. 1931) samt »Nouvelle histoire de la musique» (hittills 2 bd, 1934—36) m. m. Han är sedan 1920 utgivare av Revue Musicale samt leder utgivningen av Lullys samtliga verk. H. G-t.

Pruritus, se Klåda.

***Prutz, H.,** dog 1929.

Pry'peć [-petj], se Pripet.

Pry'stor, Aleksander, polsk överste, politiker (f. 1865), urspr. läkare. Som barndomsvän till Piłsudski och led. av polska socialdemokratiska partiet deltog P. i kampen mot ryssarna och satt 1912—17 i ryska fängelser. Efter Piłsudskis statskupp 1926 fick P. höga poster i militär- och civilförvaltningen, krossade som socialminister 1929—30 socialdemokraternas makt över sjukkassorna, var därpå minister för industri och handel samt maj 1931—maj 1933 konseljpresident — under den svåraste depressionstiden. P. blev 1935 senatens talman. A. A-t.

***Prytz, B.** (Björn Gustaf), är sedan 1931 v. ordf. i Göteborgs handelskammare och led. av Internationella handelskammaren i Paris samt sedan 1935 ordf. i Sveriges allmänna exportförening. Han blev 1932 ordf. i styrelsen för Svenska tändsticks a.-b., 1937 i styrelsen för a.-b. Svenska kullagerfabriken och avgick vid samma års utgång som verkst. dir. i bolaget.

Przerwa-Tetma'jer [pʃä'rva-], Kazimierz, se Tetmajer, K.

Przywa'ra [pʃi-], Erich, tysk katolsk teolog (f. 1889), jesuit, framstående religionsfilosof i nytomistisk anda. Bland P:s skrifter märkas »Religionsbegründung» (1923), »Religionsphilosophie katholischer Theologie» (i »Handbuch der Philosophie», 1926), »Im Ringen der Gegenwart, Aufsätze» (1928—29) och »Analogia entis» (1932). A. Sgn.

***Prästlön.** Samtliga enl. 1862 och 1872 års löneregleringsförordningar fastställda lönregleringar ha numera upphört att gälla. Nya löneregleringar, gällande för tjugu år, ha fastställts i enlighet med 1910 års lag ej blott första gången för samtliga pastorat utan ock andra gången för de pastorat, där dylika löneregleringar utlöpt. Enl. lag 21 dec. 1934 skola fr. o. m. 1937 löneregleringarna, som hittills löpt för ecklesiastikår (1 maj—30 april), löpa för kalenderår och giltighetstiden för de löneregleringar, som fr. o. m. 1936 utgå 30 april, gälla t. o. m. 31 dec. det år de utgå. Fr. o. m. 1936 skola vidare p., som hittills utgått kvartalsvis, utbetalas månadsvis i efterskott. På enahanda sätt skola emeritilöner utbetalas. Maximeringen av dessas totalbelopp (se Emeritilön, även i suppl.) har upphävts genom lag 5 mars 1937. Schg.

***Prästval** har genom lag om tillsättning av prästerliga tjänster 7 dec. 1934 undergått många förändringar. Stiftsbandet gäller fortfarande, men befordringsrätt till domprostbefattning samt till prästerlig tjänst i Stockholm och vissa privilegierade församlingar står öppen för hela rikets prästerskap. Oavsett om vid val till kyrkoherdetjänst fjärde provpredikant varit under omröstning eller ej, skall sådan tjänst var tredje gång den är ledig tillsättas av konungen, vilken därvid äger att till tjänsten utnämna antingen en av de på förslaget uppförda eller också någon till tjänsten behörig präst, som anmält sig hos konungen. Domprostbefattning tillsättes alltid av konungen, som kan utnämna antingen en av de på förslaget uppförda eller präst, som anmält sig hos konungen som sökande. Skall kyrkoherdetjänst tillsättas av konungen, må tjänsten utom förslag sökas av präst, som enl. § 3 äger befordringsrätt till den. Beträffande särskild ordning för tillsättande av vissa prästerliga tjänster, liksom domprostbefattningarna i Uppsala och Lund, ha de gamla bestämmelserna i stort sett bibehållits. O. Hpl.

Prästänkesäte, prästerligt boställe, anvisat prästänka. P. utgöra till större delen kronoanslag och disponeras i sådana fall, där till p. berättigad prästänka saknas, såsom van-

liga prästlöneboställen. Institutet är för dessas del under avveckling. Schg.

***Pröhle, W.**, söker i ett stort arbete (1930 ff.) bevisa släktskap mellan de uraliska (finsk-ugriska och samojediska), altaiska (turkisk-tatariska och manchu-tungusiska) samt japanska språken. Språkvetenskapsmännen i allm. anta icke P:s teorier. J. L–tz.

***Psalliota,** se även färgpl. Svampar 1, bild 2 och 3.

***Psalmbok** (i Sverige). Med anledning av en skrivelse från 1932 års kyrkomöte om en reviderad enhetlig svensk p. uppdrog K. m:t 1933 åt biskop J. A. Eklund att, obunden av direktiv, avge förslag till ny p. Maj 1934 avlämnades detta (741 n:r), och i sept. tillsattes för dess överarbetning sex sakkunniga (ärkebiskop Eidem, ordf., biskoparna Eklund och G. Aulén, teol. dr N. Beskow, prof. N. Ahnlund, lektor E. Liedgren). Årets kyrkomöte anslöt sig i huvudsak till deras promemoria (31 okt.), som innehöll delvis nya riktlinjer för revisionen. De sakkunniga (utom Eklund, som avgick av hälsoskäl), vilkas uppdrag förnyats 9 febr. 1935, framlade 29 febr. 1936 fullständigt, nytt förslag (650 n:r, liturgiskt bihang m. m.). Liksom 1934 års förslag mötte detta häftig kritik. Dock hade en viss omsvängning inträtt: den litterära kritiken var ej längre helt avvisande. Sv. akad. m. fl. krävde ytterligare sovring, och juni 1936 tillsattes tre nya sakkunniga (biskop E. Rodhe, fil. dr T. Fogelqvist och teol. dr M. Björkquist) att överarbeta februariförslaget. Dåv. ecklesiastikminister T. Andræ, som jämte Fogelqvist verksamt deltagit i Sv. akad:s granskning av februariförslaget, angav som ett önskemål i kvalitetens intresse, att antalet psalmer skulle minskas till omkr. 550. De nya sakkunnigas förslag överlämnades i sept. till K. m:t, som begärde kyrkomötets yttrande om årets båda förslag. Efter ytterligare överarbetning inom kyrkomötets särskilda utskott (där biskoparna Andræ och Rodhe samt rektorerna M. Björkquist och C. E. Göransson voro speciellt delegerade) antog kyrkomötet utskottsförslaget 10 nov. 13 nov. 1936 uppdrog ecklesiastikministern Engberg åt särskilda sakkunniga (biskop T. Andræ, ordf., biskop G. Aulén och dr T. Fogelqvist med fil. dr G. Ödmann som sekr.) att inom Ecklesiastikdep. biträda vid utredigeringen av kyrkomötets förslag till p.; dessa sakkunnigas förslag överlämnades i nov. 1937. I nov. 1936 uppdrog ecklesiastikministern även åt särskilda sakkunniga (Aulén, ordf., prof. O. F. Lindberg och tonsättaren D. W. Wikander; domkyrkoorganisten H. Weman sekr.) att slutbehandla de kyrkomusikaliska frågorna. Den nya p. (600 n:r) är avsedd att kunna tagas i bruk 1938. Utmärkande för denna p. är reduceringen av obrukliga äldre psalmer i 1819 års p., pietet mot dennas texter, vidgat utrymme för olika fromhetstyper, särskilt väckelsereligiositeten, och något ökad representation av grannländernas psalm- och sångskatt. Li.

Pseudogra'm, se Krypto, suppl.

***Pseudoparenkym,** se även Växtanatomi, med bild 2.

***Psilander, E. Hj.**, avgick från professuren 1934.

Psykiātriska sjukhuset i Stockholm, se Stockholms hospital.

Psykisk hygien innefattar allt, som anförts om mentalhygienen (se d. o., suppl.), men dessutom tillämpandet av psykisk-hygieniska synpunkter inom pedagogik, psykoteknik, rashygien, antialkoholrörelse, sexualhygien etc. och inom det individuella livet. — Litt.: F. Svensson, »Själslivets hygien» (2:a uppl. 1909); J. Billström, »Våra nervers vardagsvård» (4:e uppl. 1936). J. B–m.

***Psykoanalys.** P. undergår alltjämt en snabb utveckling och vinner i modifierad form alltmera utbredning. Många, framför allt Freud, vilja reservera termen p. för blott Freuds läror. För att hålla p. på en tillräckligt hög standard och skydda idéerna för missbruk och skadliga utväxter bildades 1913 Den internationella psykoanalytiska föreningen, IPV, nu innefattande ortsgrupper i de flesta civiliserade länder. I Skandinavien finnas en dansk-norsk och en svensk-finsk sedan aug. 1934. IPV:s syfte är att idka och främja den av Freud grundade psykoanalytiska vetenskapen både som ren psykologi och i dess teoretiska och praktiska tillämpning på medicinen och på kulturvetenskaperna, vidare ömsesidigt stöd för medlemmarna i deras strävan att förvärva och sprida psykoanalytiska kunskaper. Fordringarna på medlemskap äro ytterst stränga. — F. n. finnes i Sverige ett ökat intresse för Jungs (se d. o., suppl.) läror. Litt.: S. Freud, »Das Unbehagen in der Kultur» (1930; 2:a, omarb. uppl. 1931; sv. övers. 1932); C. G. Jung, »Det omedvetna» (1934) och »Själen och dess problem» (1936); P. H. Törngren, »Striden om Freud» (s. å.). J. B–m.

Psykopātiska barn, jfr Hjälpklass och Problembarn, suppl.

***Psykoterapi.** Litt.: C. Jörgensen, »Psykoneuroser og psykoterapie» (1932); J. Billström, »Arbetsterapi» (1935) och »En försummad sida av psykoterapiproblemet» (i Socialmedicinsk Tidskr. s. å.); R. Bringel, »Neurosvårdens närmaste behov» (ibid. 1936).

Psy'lla, se färgpl. Trädgårdens skadedjur 1, bild 2.

***Pteronidea,** se även färgpl. Trädgårdens skadedjur 2, bild 10.

***Puaux, R.**, dog 1937.

***Publicistklubben** räknade 1937 omkr. 1,200 medl. Dess fonder och kassatillgångar utgjorde vid 1937 års ingång 431,172 kr. På uppdrag av P:s styrelse utgav W. von Sydow 1936 en ny uppl. av P:s porträttmatrikel med 1,495 porträtt och biogr. P. har i samarbete med resp. kretsföreningar anordnat sommar-

möten i Karlstad 1933, i Norrköping 1934, i Göteborg 1935 och i Ystad 1936. M. W-g.

***Puccini,** G. Hans »Fanciulla del West» (»Flickan från vilda västern») gavs i Stockholm 1934. Ny biogr. av R. Specht (1931).

Pudrad trattskivling, se färgpl. S v a m p a r 1, bild 7.

Pudring, B e s t o f t n i n g, metod att med torra, ytterst finfördelade kemiska medel bekämpa skadedjur och växtparasitära sjukdomar. P. avser att ersätta den besvärligare och mera tidsödande besprutningen (se d. o., suppl.) men ställer sig rätt dyr och har hittills i regel visat sig mindre effektiv. — Pulveriserat svavel har länge använts mot mjöldagg, fruktskorv etc. men ersättes alltmer av specialpreparat. Mot diverse skadedjur nyttjas med god effekt derris- och pyrethrumpuder liksom även arsenik- och nikotinmedel i pulverform. Koppármedel (bordeauxpuder) kunna möjl. i vissa fall ersätta bordeauxvätska. — Vid p. användas apparater med fläktanordning, avsedda för handkraft el. också motordrivna. Den, som arbetar med giftiga pudermedel, bör bära skyddsmask, helst försedd med utandningsventil. — Litt.: C. G. Dahl och E. Johansson, »Besprutning av fruktträd och bärbuskar» (8:e uppl. 1934). I-m.

Puech [pyä'ʃ], A i m é, fransk klassisk filolog (f. 1860), prof. vid Sorbonne. Skr.: »Prudence» (1888), »Saint-Jean Chrysostome et les mœurs de son temps» (1891), »Les apologistes grecs» (1912), »Pindare» (1922—23; utgåva och övers.) och »Histoire de la littérature grecque chrétienne depuis les origines jusqu'à la fin du IVe siècle» (3 bd, 1928—30). M. Pn N-n.

Puerperäl hemoglobinuri, se B l o d s t a l l n i n g 1, suppl.

Puerto Cortes [poä'rtå kå'rtäs], hamnstad i Honduras, Centralamerika, vid Rio Uluas mynning i Hondurasviken; 9,597 inv. (1935). P. är republikens viktigaste hamn med stor bananexport. Järnväg till Potrerillos; flyghamn.

Puerto Limón [poä'rtå limå'n], se L i m ó n, suppl.

Puerto Montt [poä'rtå må'nt], huvudstad i prov. Chiloé, s. Chile, vid Reloncavíbukten, innanför ön Chiloé; 16,150 inv. (1930). Viktig handelsstad och hamnplats; köttkonservfabriker. Ändpunkt för chilenska längdbanan; flyghamn.

Puerto Príncipe [poä'rtå -], se C a m a g ü e y.

***Puerto Rico** är sedan 1932 det off. namnet på P o r t o r i c o.

***Pufendorf,** S. Se G. Aspelin i Scandia 1932.

***Pugerup** omfattar numera 400 har, därav 280 har åker; tax.-värde 387,000 kr. (1936).

Puglie [po'lje], L e, se A p u l i e n.

Puhakka [po'-], Y r j ö W i l h e l m, finländsk jurist (f. 1888). Blev jur. utr. dr 1920, var justitieombudsman 1925—28 och blev led. av lagberedningen 1920. P. tillhörde riksdagen 1927—30 och var inrikesminister dec. 1932—mars 1937 först i Kivimäkis, sedan i Kallios ministär. H. E. P.

***Puiseux,** P. H., dog 1928.

***Puke,** frälsesläkter. Riddaren Nils Gustafssons och hans son Erik P:s släkt är utredd i B. Hildebrand, »Esbjörn Blixpenna» (i Personhist. Tidskr. 1934, tr. 1935).

***Puke,** E., d. 1437. Litt.: Kj. Kumlien, »Karl Knutssons politiska verksamhet» (1933) och »Med svenskarna och Engelbrekt» (1935); jfr även släktart., ovan.

***Puke,** E. K. Jfr S. Engström, »Bo Jansson», I (1935; akad. avh.).

Pukfana, fana, som fästes vid pukans övre kant och hänger ned omkring den främre och mellersta (från hästen vända) delen av pukan. P. betraktades tidigare såsom troféer, även om de icke voro lika högt skattade som fanor och standar. K. H-g.

***Pulfrich,** C., dog 1927.

Pullover [polåu'və], eng., »drag över», stickad el. virkad sporttröja med ärmar, utan krage.

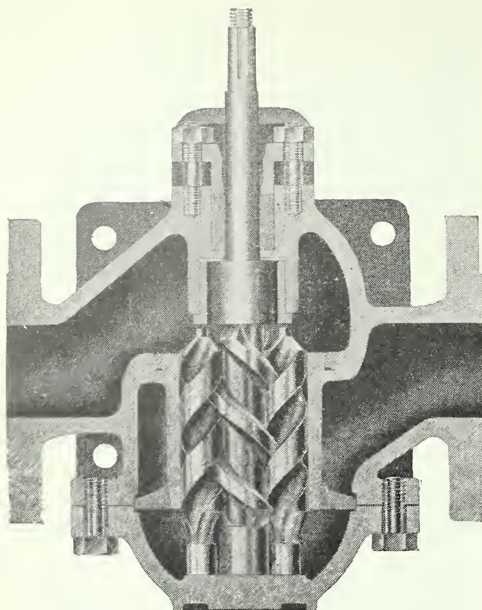
Pulp, se F l o t a t i o n, suppl.

***Puls,** jfr även D i k r o t i s m, suppl.

Pulver [po'lfər], M a x, tysk-schweizisk författare (f. 1889), fil. dr, debuterade med religiösa dikter och symboliserande mysteriedramer, som behandla den mänskliga solidariteten och tvekampen mellan ont och gott. — »Kleine Galerie» (1923) ger landskapsskisser, komedien »Das grosse Rad» (1921) skildrar omstörtningen i Tyskland, och romanen »Himmelpfortgasse» (1927) berättar om kokainister. P., vars verk utmärkas av fulländad form, har gett ut F. von Baaders verk (1921) och översatt P. Mac Orlan. Han är verksam som grafolog i Zürich (»Symbolik der Handschrift», 1930, »Trieb und Verbrechen in der Handschrift», 1934). R n B.

***Pump.** Som kolvpumpar med »ändlös kolv» kan man beteckna skruvpumparna, vilka bestå av två eller flera i ett hölje inneslutna skruvar, vilka täta mot varandra och mot höljet och under sin rotation frammata vätskan med jämnt tryck och jämn hastighet i axiell riktning. I den av C. Montelius (se d. o., suppl.) uppfunna Imopumpen finnas tre skruvar, av vilka den mellersta, som överför effekten, har större diameter än de båda sidoskruvarna, vilka tjänstgöra som tätande slider för drivskruven, vars rotation de följa utan att överföra någon effekt. Imopumpen saknar alltså, i olikhet med äldre skruvpumpar, kuggväxel mellan skruvarna. Pumpen är tystlöpande även vid höga varvtal (den kan drivas direkt från elektrisk motor) och har en verkningsgrad över 90 %, täml. oberoende av trycket. Den kan nyttjas även som hydraulisk motor och har dessutom kommit i bruk som vätskemätare. E. Hlr.

Pumpverk, P u m p k r a f t v e r k, se E l e k t r i s k k r a f t s t a t i o n, suppl.

Horisontalsektion av Imopump.

Punktbebyggelse, se B o s t a d, suppl., sp. 647.

Puno [po'nå], stad i s. ö. Peru, på v. stranden av Titicacasjön; omkr. 15,000 inv. Huvudstad i dep. Puno (67,703 km², omkr. 700,000 inv.); biskopssäte. Utgångspunkt för järnvägen till Mollendo och Cusco samt ångfartygslinjen till Guaqui i Bolivia, La Paz' hamnstad.

***Pupin,** M. I., dog 1935.

***Purcell,** H. Ny biogr. av J. A. Westrup (1937).

***Purism,** som konstterm, se O z e n f a n t, A., suppl.

Puro [po'rå], T e u v o, finländsk skådespelare (f. 1884). Är sedan 1906 skådespelare vid Kansallisteatteri men var 1923—25 anställd vid Tammerfors teater och 1930—31 chef för Kansan näyttämö. Bland P:s karaktärsroller märkas Esko i »Sockenskomakarne» och Peer Gynt. H. E. P.

***Purpurbakterier.** P:s (liksom de gröna bakteriernas, se S v a v e l b a k t e r i e r, suppl.) fotosyntetiska förmåga är nu bevisad (Van Niel 1931), men den är av säregen art, ty reducerande ämnen med lättillgängligt väte krävas som »vätgaskällor» (i st. f. vatten vid den vanliga assimilationen). Samtidigt har den skarpa skillnaden mellan p. med och utan svaveldroppar i cellerna (tiorodacéer och atiorodacéer) i viss mån utsuddats, ty samma form, med el. utan svaveldroppar, har visat sig kunna utnyttja antingen svavelväte el. organiska syror, vilketdera som bjuds. Litt.: »Växternas liv», 2 (1934). L.-G. R-ll.

Purucker [pjō'rakə], H o b a r t L o r e n z G o t t f r i e d v o n, nordamerikansk teosof (f. 1874), ledare för teosofsamfundet; master of arts vid teosofiska univ. i Point Loma, Cal., 1919, doctor of literature 1921, prof. i sanskrit och hebreiska vid teosofiska univ. sedan 1919. P. har tillhört teosofiska samfundet sedan 1893 och blev medlem av teosofiska högkvarterets stab i Point Loma 1903. Han efterträdde Catherine Tingley (se d. o.) 1929 som ledare av teosofsamfundet. Har utgivit ett flertal arbeten, huvudsakl. i teosofiska ämnen. Bland dessa märkas »Theosophy and modern science» (1929), »Golden precepts of esotericism» (1931), »Fundamentals of the esoteric philosophy» (1932), »Occult glossary, a compendium of oriental and theosophical terms» (1933) och »The esoteric tradition» (2 bd, 1935). P. är utgivare av de teosofiska tidskr. The Theosophical Path och Lucifer. G. L.

Pușcariu [poʃka'rio], S e x t i l, rumänsk filolog (f. 1877), prof. i Cernauți 1908, i Cluj sedan 1919. P. är huvudred. för rumänska akad:s ordbok »Dicționarul limbii române», under utgivning sedan 1907 (utkommet är nu A—Co, F—I), och för den rumänska språkatlasen, som beräknas utkomma i 10 dlr 1937—45. Han grundade 1919 i Cluj och leder sedan dess ett forskningsinstitut för rumänska språket, Muzeul limbei române, vars publikationsserie, »Dacoromania» (1921 ff.; hittills 8 bd), är ett viktigt filologiskt arkiv. Vidare må ur P:s omfångsrika författarskap nämnas »Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache», I (1905), »Studii istoromâne» (3 dlr, 1906—29; om Istriens rumänska dialekt), »Istoria literaturii române, epoca veche» (1920; 2:a uppl. 1930; rumänska litteraturens historia före 1800). Ett 20-tal av P:s viktigare uppsatser utgavs i fr. övers. som festskrift till hans 60-årsdag, »Études de linguistique roumaine» (1937; med bibliogr.). A. Lbd.

***Pusjkin,** A. S. Jubileet 1937 framkallade inom och utom Ryssland en mycket rik litt.; här må blott nämnas eng. monogr. av E. J. Simmons (1937; med bibliogr.).

Putnam [pa'tnəm], H o w a r d P h e l p s, nordamerikansk författare (f. 1894), gav 1927 ut sin första diktsamling, »Trinc», dels lyriska dikter, dels en skildring av Bill Williams, en nutidsmänniska, vars osäkerhet och tvivel göra honom till en tidstyp; i P:s »Five seasons» (1931) växer skildringen till ett epos om Bill. R-n B.

Puukko [pō'kkå], A n t t i F i l e m o n, finsk teolog (f. 1875), fil. dr 1909, docent i hebreiska vid Helsingfors univ. 1910, teol. dr 1917, adjunkt i den heliga skrifts grundspråk 1918, prof. i gammaltestamentlig exegetik 1927. P., som medarbetat i den politiska pressen och 1918—28 var sekr. i olika riksdagsutskott, har varit aktiv i den 1918 tillsatta finska bibelöversättningskommissionen och deltagit i kyrkomötena 1933 och 1935. Bland hans arbeten märkas »Das Deuteronomium» (2 bd,

1909), »Israelin Kansa» (1914; i »Maailmanhistoria», bd I), »Die altassyrischen und hethitischen Gesetze und das Alte Testament» (i Studia Orientalia 1925) samt »Paulus und das Judentum» (ibid. 1928). Sedan 1926 är P. huvudred. för Teologinen Aikakauskirja — Teologisk Tidskrift. E. Nwn.

***Pu-yi** blev 1932 regent i den av japanerna då upprättade manchuriska republiken och upphöjdes 1934 till kejsare (jfr Manchoutikuo, suppl., sp. 66). Han antog då namnet Kang Teh.

P-vitamin, se Vitaminer, suppl.

Pyknisk kroppstyp, se Kroppsbyggnad, suppl.

Pürschel, Victor August Alexander, dansk politiker (f. 1877), jur. kand. 1901, auditör 1911, landsdommer 1919, generalauditör 1929. P. blev led. av folketinget 1920 som konservativ och har sedan återvalts. 1922—28 var han ordf. i partiets grupp i folketinget, 1928—31 i dess riksdagsgrupp. P. E-t.

***Påföljd.** Strafflagens bestämmelser om »påföljd enl. 2 kap. 19 §», om ovärdighet att i rikets tjänst vidare nyttjas och om ovärdighet att föra andras talan inför rätta, upphävdes 1936; ändringen trädde i kraft 1 jan. 1937. Motsv. ändringar ha skett i strafflagen för krigsmakten och (1937) i R. O. I samband därmed skall även sådan p., som tidigare ådömts, för framtiden bli utan verkan. Ifrågavarande p. ha i viss mån ersatts genom utvidgade bestämmelser om att den, som dömes till någorlunda svårt straff (straffarbete, även avsättning från viss befattning), tillika i allm. skall dömas förlustig samtliga allmänna befattningar, som han kan inneha (strafflagen kap. 2 § 18). I stort sett finns däremot ej något hinder av straffrättslig art för att han framdeles ånyo kan erhålla allmän befattning. R. B-l.

***Pålbyggnader**, se även Alvastra pålbyggnad, suppl., och Tingstäde träsk.

***Pålson-Wettergren**, G., debuterade 1935 på Metropolitanoperan i New York, där hon sedan varit anställd för viss del av säsongen och bl. a. framträtt som Carmen och som Amneris i »Aida»; i sistnämnda roll debuterade hon även på Covent garden i London 1936. Hon utnämndes 1936 till hovsångerska. G. M.

Pålägg-glas, se Ögonglas, suppl.

***Påskallavik**, jfr även Döderhult, suppl.

***Påve.** Litt.: E. Caspar, »Geschichte des Papsttums» (hittills 2 bd, 1930—33); J. Schmidlin, »Papstgeschichte der neuesten Zeit» (2 bd, 1933—34); F. X. Seppelt, »Geschichte des Papsttums» (hittills 4 bd, 1931—37).

***Pälsdjursavel** har under senare år fått allt större betydelse. Norge intar nu den ledande ställningen beträffande silverräv, som är det viktigaste pälsdjuret. 1936 beräknades antalet avelsdjur av silverräv till 150,000 i Norge, 135,000 i U. S. A., 75,000 i Kanada, 35,000 i Sverige, 30,000 i Sovjetunionen, 15,000 i Japan, 15,000 i Finland samt mindre antal i flera europeiska länder och i Sydamerika. I fråga om blåräv ligger Sverige främst med 9,000 avelsdjur. Norges produktion av farmfödda rävar uppskattades för säsongen 1936—37 till ett värde av 30—35 mill. kr., Sveriges till 8—10 mill. kr. — I Sverige äro pälsdjursuppfödarna sammanslutna till Sveriges rävuppfödares riksförbund (se d. o., suppl.), och i Norge bildades 1926 Norges sölvrevavlslag. I Finland verkar Finlands pälsdjursuppfödares förbund.

Beträffande mink, som näst silverräv är det viktigaste pälsdjuret, ligga U. S. A. främst, därnäst Kanada och på tredje plats Sverige med omkr. 10,000 avelsdjur. En del svenska uppfödare äro sammanslutna till Minkuppfödarnas riksförening, stiftad 1929. — Övriga i fångenskap hållna pälsdjur ha mindre betydelse. Nutriauppfödning (jfr Sumpbäver) förekommer dock numera i rätt stor omfattning (även i Sverige). — Försök pågå med uppfödning av chinchilla (se d. o.), som, om tillfredsställande förökning kan uppnås, då djuren hållas i fångenskap, torde kunna bli ett viktigt djur för p. Farmer anlades först i chinchillans hemland, Sydamerika (Anderna), men man har nu lyckats överföra djur (delvis med hjälp av flygmaskin) till U. S. A. och 1935 till Norge, varifrån några kommit bl. a. till Sverige.

Till pälsdjuren kunna även karakulfåren räknas, som årl. lämna flera mill. persianskinn (se Persian). Karakulavel förekommer förutom i Turkestan även i många andra länder. Numera har karakulfåret även börjat införas till Europa, där det främst användes för korsning med inhemska raser. De främsta persianproducerande länderna äro Sovjetunionen, Afganistan och Sydafrika.

Inom kaninskötseln (se Kanin, även i suppl.) har, vid sidan av köttproduktionen, pälsproduktionen stor ekonomisk betydelse.

Enl. beslut av 1936 års riksdag skall den statliga jordbruksförsöksverksamheten även omfatta pälsdjur (räv och mink) och en försöksgård för dessa djur upprättas vid Ultuna. G. Rbg.

Pälsdjurssjukdomar. Silverrävens sjukdomar äro bäst utforskade. Spolmask (se d. o.) förekommer särskilt hos rävvalpar un-

der de första levnadsveckorna, då den främst hos blåräv kan förorsaka stor dödlighet vid dålig hygien. Bekämpandet går främst ut på att befria de äldre djuren från mask, noggrant rengöra lyorna och därigenom förebygga angrepp på de späda ungarna. Även dessa befrias numera regelbundet från mask, när de äro några veckor gamla. Tetrakloretylen och chenopodiumolja i kapslar el. olika lösningar äro de vanligaste maskmedlen. Hakmask (se Nematoder) angriper äldre rävvalpar och äldre djur. Dödligheten var förr ganska stor under sommaren. Främst genom införande av rävburar med från marken upphöjt nätgolv den varma årstiden samt i övrigt mera lättskötta och hygieniska burtyper har denna parasits skadliga inverkan minskats. Avmaskning sommartid är dock ännu nödvändig i de flesta rävgårdar. Mot öronkvalster och loppor nyttjas derrispreparat (jfr Derris, suppl.) i pulverform el. i olika lösningar.

De parasitära sjukdomarna anses numera icke som de farligaste. Sterilitet, valpdödlighet, bakterie- och virussjukdomar utgöra en betydligt allvarligare fara för pälsdjursaveln. Hos silverräv föda endast 70—75 % av honorna ungar. Valpdödligheten håller sig mellan 15 och 20 %. Arbetet med förebyggande och botande befinner sig ännu på experimentstadiet. — De smittosamma sjukdomarna ha under de senaste åren tilltagit. Tuberkulos hos mink och räv uppkommer genom utfodring med inälvor från tuberkulösa kor. Paratyfus blir sommartid allt vanligare och antar ibland hotande karaktär. Den bekämpas dock framgångsrikt med vaccinering. Mot valpsjukeliknande epizootier hos räv finns hittills intet botemedel. De skilja sig på flera sätt från hundens valpsjuka. Grundorsaken är dock sannolikt ultravisibla virus. Gulsot hos räv, som är en ganska utbredd sjukdom, har i några fall påvisats vara orsakad av en spirochaet men är eljest följdsjukdom till en hel del sjukdomar. Krampanfall hos räv, som är ett ytterst vanligt symtom, har också skiftande ursprung och kan förekomma vid både parasitära, bakteriella, virus- och ämnesomsättningssjukdomar. E. O.

***Pälsvaror.** Sedan pälsdjursaveln numera nått stor omfattning i de nordiska länderna, hållas i Oslo och Stockholm årl. flera stora skinnauktioner, bl. a. av a.-b. Nordiske skinnauktioner, som är försäljningsorgan för Sveriges, Norges och Finlands riksorganisationer (se Pälsdjursavel, suppl.). Den första auktionen i Stockholm (Saltsjöbaden) hölls 1935. G. Rbg.

***Pärongallmygga,** se även färgpl. Trädgårdens skadedjur 1, bild 7.

***Päts,** K., var nov. 1932—maj 1933 ånyo riksäldste och kom i okt. 1933 åter till makten; se vidare Estland, suppl., sp. 1263—64.

---

*Quebec. Provinsen hade 1931 2,874,255 inv. (27,6 % av Kanadas) och beräknades 1935 ha 3,062,000 inv. Tillväxten 1921—31 utgjorde 21,8 %, och den naturliga folkökningen var större än i någon annan provins i Kanada. Stadsbefolkningen utgjorde 1931 63,7 %. Största städer voro 1931 Montreal med 818,577 inv. (med förstäder 1 mill. inv.) och Quebec med 130,594 inv.

1935 utgjorde den skördade åkerarealen 23,600 km² och skördens värde 83,6 mill. doll. Smör- och ostproduktionen hade s. å. ett värde av 20,6 mill. doll. och hela mejeriproduktionen 48,2 mill. doll. (nära 1/4 av Kanadas). Q. är Kanadas ledande skogsindustriprovins. Det huggna timret 1935 hade ett värde av 34,8 mill. doll. (37 % av Kanadas), och pappersproduktionen värderades 1934 till 61,8 mill. doll. (51 % av Kanadas). Q:s mineralproduktion och jordindustri hade 1935 ett värde av 38,9 mill. doll. (11 % av Kanadas). Vattenkraftens utnyttjande har fortskridit; 1 jan. 1936 var den installerade turbineffekten 3,9 mill. hkr (49 % av Kanadas) el. dubbelt så stor som Sveriges. Q:s industri omfattade 1934 8,168 anläggningar med 181,546 anställda (33,3 % av Kanadas) och ett produktionsvärde av 766 mill. doll. De främsta industrierna äro pappersmasse- och pappers-, konfektions-, textil-, läder- och tobaksindustrierna i fråga om de anställdas antal, men utom dessa ha de väldiga elektriska kraftverken, metallverk, petroleumraffinaderier, slakterier och mejerier betydande tillv.-värden. H. N-n.

Queen [kwīn], Ellery, pseud. för det nordamerikanska författarbolaget Frederic Dannay och Manfred Lee, vilket 1929 ff. framträtt med ett dussin utomordentligt skickligt komponerade detektivromaner, »The greek coffin mystery» (1932; »Konsthandlarens kista», 1934) m. fl. R-n B.

Queen Charlotte islands [kwī'n ʃā'lət ai'ləndz], se Drottning Charlotteöarna.

Queen Mary [kwī'n mä'əri], se Angfartyg, suppl.

***Queensland** beräknades 1936 ha 980,850 inv. utom australnegrer och befolkning av blandad ras (1935 12,070, resp. 17,495). **Nöt-**

kreaturstocken har under senare år ökats, medan antalet får gått tillbaka betydligt (17,8 mill. 1935). Guldproduktionen har visat en kraftig stegring och värderades 1935 till 904,755 australiska pd st. Likaså har tennproduktionen ökats, medan brytningen av stenkol och koppar gått något tillbaka. Brisbane har numera anslutning till flyglinjen London—Australien, varjämte trafik upprätthålles på ett stort antal linjer längs kusten och i det inre. S. F.

Quennell [kwe'nəl], Peter Courtney, engelsk författare (f. 1905), debuterade med en diktsamling, vart sedan tidningsman och var en kort tid prof. i engelsk litteratur vid ett statsuniv. i Tokyo. Han har skrivit »Baudelaire and the symbolists» (1929), »Aspects of seventeenth century verse» (1933), »Byron» (1934), »Byron: the years of fame» (1935), »A superficial journey through Tokio and Peking» (1934) m. m. Han är litteraturkritiker i The New Statesman. R-n B.

Quensel [kve'n-], Anna-Lisa (Isa), f. Bäckström, operasångerska och filmskådespelerska (f. 1905 21/9). Debuterade på Vasateatern i Stockholm som Rose Marie 1929 och på Kungl. teatern under säsongen 1934—35. Hon anställdes där 1935 och har framträtt i roller som Rossina i »Barberaren i Sevilla», Susanna i »Figaros bröllop» och Musette i »Bohème» samt i en rad operettpartier. Ett intelligent och livfullt spel har bidragit till hennes popularitet. — Som filmskådespelerska debuterade hon 1931 och har sedan haft omtalade roller i »Hemslavinnor», »Pettersson & Bendel», »Raggen — det är jag det» och »En flicka kommer till stan». G. M.; R. A-g.

***Quensel,** J. U. Th., dog 1934 13/5. Vid Q:s avgång från professuren 1928 tillägnades honom en festskrift av lärjungar och vänner. Bland hans sista arbeten märkas undersökningar över formade beståndsdelar i olika kroppsvätskor. — Biogr. av R. Fåhræus i Hygiea 1934 samt (anonym) i Nord. Med. Tidskr. 1935. Ljd.

Quensel [kve'n-], Nils Jacob Eberhard, ämbetsman (f. 1894 22/10), son till O. E. C. Q. (se släktart.). Blev fil. kand. i Uppsala 1915 och jur. kand. 1920, ingick i Svea hovrätt, blev 1928 assessor och 1936 hovrättsråd där. Byråchef för lagärenden i Finansdep. 1931, blev Q. expeditionschef där 1933 och statssekr. i Kommunikationsdep. 1934. Han blev konsultativt statsråd i A. Pehrssons ministär 19 juni 1936 och behöll samma befattning i P. A. Hanssons ministär (sept. s. å.). Q. har anlitats för åtskilliga utredningsuppdrag. E. Spr.

***Quensel,** P. D. I Geol. Fören:s Förhandl. 1937 behandlar Q. i flera uppsatser mineralen i den intressanta litiumpegmatiten vid Varuträsk (se d. o., suppl.) i Skelleftefältet. — A. Q. dog 1936 20/6. N. Zn.

***Quercia,** J. della, var sannolikt född 1367 (ej 1374), enl. nyfunna handlingar. Bibliogr. i »Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler», bd 27 (1933).

***Querido,** I., dog 1932.

***Quesnay,** P., dog 1937.

***Quetta** hade 60,272 inv. 1931. Staden förstördes nästan fullständigt av en jordbävning 1935.

Quezon [ke'zån], Manuel Luis, filippinsk statsman (f. 1878), urspr. advokat. Deltog i frihetskriget i slutet av 1890-talet, var sedan en av nationalisternas ledare, 1909—16 »resident commissioner» i U. S. A. och från 1916 nästan oavbrutet president i Filippinernas senat. Q. var en av de första och främsta talesmännen för öarnas oberoende och blev, när detta 1935 blev verklighet, landets förste president (se Filippinerna, suppl.). A. A-t.

***Quiller-Couch,** sir A. Th., har även författat litteraturhistoriska arbeten, se »Studies in literature» (3 bd, 1918, 1922, 1929) och »The poet as citizen» (1934), samt romaner. Han har också gett ut antologier m. m.

Quilmes [ki'l-], stad i prov. Buenos Aires, Argentina, vid Rio de la Plata, s. ö. förort till staden Buenos Aires; 59,003 inv. (1936). Besökt bad- och rekreationsort.

***Quisling,** V. A. L., avgick med de övriga medlemmarna av regeringen (Hundseid) mars 1933 och grundade s. å. Nasjonal samling (se d. o., suppl.), vars ledare han sedan varit. W-t K.

***Quito** beräknades 1934 ha 110,160 inv. Järnväg leder numera även norrut till Ibarra (171 km); flyghamn.

Qvist, Walter, finländsk kemist (f. 1890). Blev diplomingenjör 1912, disputerade för fil. doktorsgrad 1917, blev 1922 docent och 1926 prof. i allmän kemisk teknologi vid Åbo akad. och är rektor för dess handelshögskola sedan 1928. — Hans syster skulptrisen Gerda Q. (f. 1883) har utfört talrika medaljer. H. E. P.

Raabe [rā'bə], Peter, tysk musiker (f. 1872), utbildad vid Hochschule für Musik i Berlin. R. har varit verksam som kapellmästare i en rad tyska städer, bl. a. generalmusikdir. i Aachen (1920—34), och är sedan 1935 president i riksmusikkammaren. Han är även verksam som musikskriftställare och har under senare år framträtt med en del tendentiösa skrifter, ss. »Die Musik im dritten Reich» (1935) och »Kulturwille im deutschen Musikleben» (1936), samt med en biogr. över Liszt (2 bd, 1931). G. M.

Raahe oy. [rā'he -], trävaru-a.-b. i Brahestad, Finland (aktiekap. 12,5 mill. fmk), äger Martinniemi och Halosenniemi sågar (tillv. 30,000 stds) och Martinniemi träsliperi (tillv. 40,000 ton trämassa), allt i Haukipudas socken, Uleåborgs län. O. Brn.

***Rabat** hade 83,698 inv. 1936, därav 26,598 européer. R. är säte för generalresidenten och regeringsmyndigheterna i Franska Marocko. Appellationsdomstol; rundradiosändare.

***Rabe,** J. J., frånträdde sin befattning som riksprogramchef hos a.-b. Radiotjänst 1935. Han blev s. å. radioprogramchef i Göteborg samt musikkritiker i Morgontidningen.

***Rabenius,** släkt. O. R. vart 1931 ledare av Stockholms borgarskolas föreläsningslinje och 1930 verkst. led. av Folkkonsertförbundets styrelse. Han utgav 1936 »Stockholms Borgarskola under hundra år. 1836—1936».

***Raben-Levetzau,** F. Chr. O., dog 1933.

***Rachmaninov,** S. V. Bland kompositioner från senare år märkes en 4:e pianokonsert i g moll (1927; Sthlm 1937) och för piano variationer över ett tema av Corelli (1932). — Litt.: »Rachmaninoff's recollections told to Oskar von Riesemann». (1934).

***Racine,** J. Sv. övers. av »Andromaque» av I. Harrie (1934).

***Radbruch,** G., lämnade 1933 sin professur i Heidelberg.

Radcliffe [rä'dklif], stad i Lancashire, n. v. England, 10 km n. v. om Manchester; 24,674 inv. (1931). Betydande bomullsindustri samt tillv. av papper och kemikalier.

Radebeul [rā'dəbǟīl], stad i Land Sachsen, vid Elbe, n. v. förort till Dresden; 35,167 inv. (1933). Kemisk-tekniska fabriker, metallindustri, tillv. av korgvaror; flera högre läroanstalter. R. har i sitt nuv. omfång bildats av den ursprungliga staden R., staden Kötzschenbroda och kringliggande landskommuner. S. F.

***Radek,** K., häktades i sept. 1936 som Trotskijanhängare och dömdes jan. 1937 till 10 års fängelse men frigavs i aug. s. å.

Radhakrishnan, sir Sarvepalli, indisk filosof (f. 1888), prof. i filosofi vid indiska univ., 1936 i Österns religioner och etik vid Oxfords univ. R:s vetenskapsområde innefattar såväl den indiska som den europeiska filosofiens litteratur, historia och problem. Sin personliga världs- och livsuppfattning har han själv betecknat som absolut idealism. Logiskt skarpsinne, intellektuell sympati, levande stilkonst, närd av en universell litterär bildning, utmärka hans framställning. Jämte Tagore är R. en av de yppersta målsmännen för sin ras och för ömsesidigt utbyte mellan Västerns och Österns kultur. Bland R:s verk märkas »The reign of religion in contemporary philosophy» (1920), »Indian philosophy» (2 bd, 1923—27), »Kalki, or the future of civilization» (1929) och »An idealist view of life» (1932). Jfr C. E. M. Joad, »Counter attack from the East» (1933). L. Dal.

***Radhus,** se även Bostad, suppl., sp. 647.

Radiciotti [-tʃå'ti], Giuseppe, italiensk musikskriftställare (1858—1931), skrev bl. a. biogr. över Pergolesi (1910) och Rossini (3 bd, 1927—29).

Radikälaxel kallas geometriska orten för de punkter, varifrån lika stora tangenter kunna dragas till två givna cirklar. Det är en rät linje, som, då cirklarna skära varandra, går genom de båda skärningspunkterna.

Radio- (*kem.*) såsom prefix till namnet på ett kemiskt element betecknar (med undantag för radioaktinium) en radioaktiv isotop därav (se Kärnfysik, suppl., sp. 1129).

Radioaktiva element, dets. som radioaktiva grundämnen.

***Radioaktiva mineral.** Formeln i bd 16, sp. 389, anger åldern i millioner år.

***Radioaktivitet.** Utvecklingen på området har utom detaljresultat rörande naturligt aktiva ämnen samt strålarnas egenskaper och sekundärstrålar på senare år framför allt inriktats på studiet av artificiellt aktiva ämnen (se Kärnfysik, suppl.).

I förstnämnda hänseende kan nämnas, att protaktinium renframställts i tillräcklig mängd för direkt atomviktsbestämning, vars resultat stöder det i bd 16, sp. 399, gjorda antagandet. Aktinouran skulle då ha atomvikten 235 och kan vara identiskt med en av Dempster 1935 funnen sällsynt uranisotop, som genom en α- och en β-omvandling skulle övergå till protaktinium. — En nybestämning av radiums halveringstid av Gleditsch och Föyn 1935 har givit värdet 1,686 år. — v. Hevesy har funnit svag r. hos samarium, som utsänder α-partiklar med 1,13 cm räckvidd. Halveringstiden beräknas till 1 billion år.

En svårighet inom teorien för r. har länge det förhållandet utgjort, att β-strålarna uppvisa en kontinuerlig energifördelning, något som synes omöjligt att förena med energiprincipen. En utväg ger den av Pauli upp-

ställda neutrinohypotesen (se N e u t r i n o, suppl.). Den av γ-strålar alstrade sekundära γ-strålningen har bäst kunnat undersökas med strålningen från Th C″ som primärstrålning, då detta ämne ger mycket homogena γ-strålar. Särskilt vid lättatomiga sekundärstrålare är Comptoneffekten (se d. o., även i suppl.) övervägande; den ger en strålning, vars våglängd överstiger primärstrålningens med ett visst värde, som blott beror på vinkeln mellan primär och sekundär stråle. Härtill kommer, särskilt vid tunga ämnen, sekundärstrålning med en av såväl primärstrålningen som riktningen oberoende våglängd och svarande mot en energi om 0,5 el. i vissa fall 1 eMV (se E n e r g i, suppl.). Detta kan förklaras därav, att primärstrålen alstrar ett elektron-positronpar (se E l e k t r o n, suppl.); då positronen sedan neutraliseras av en elektron, utsändes den energi (ung. 1 eMV), som motsvarar deras sammanlagda massa, vanl. i form av två γ-strålskvanta men stundom som ett enda.

De naturligt aktiva ämnena höra med få undantag till de tyngsta i periodiska systemet. Spridda över hela skalan ligga däremot de artificiellt aktiva ämnena, av vilka man under de få åren efter Curies och Joliots grundläggande arbeten 1934 lärt känna ett stort antal, alstrade genom bestrålning av vanliga inaktiva ämnen med korpuskularstrålar av olika slag, varvid neutroner visat sig särskilt verksamma. Ett oerhört rikt material rörande dessa ämnen har sedan samlats. Neutronbestrålning av torium synes enl. I. Curie m. fl. leda till en hel, ny radioaktiv serie med atomvikter $= 4n + 1$, där n är ett helt tal; de förut kända serierna ha atomvikterna $4n$, $4n + 2$ och $4n + 3$. Se vidare K ä r n f y s i k, suppl. — Litt.: Mme P. Curie, »Radioactivité» (1935); sammanställningar av material om artificiell r. av Diebner och Grassmann i Physikalische Zeitschrift 1936 samt i arbeten, citerade vid art. K ä r n f y s i k, suppl. Sv. B-r.

Radio corporation of America [rei'diɑ͡u kåpərei'ʃən əv əme'rikə], firma med säte i Wilmington, Delaware, gr. 1919 vid övertagandet av den rörelse, som tidigare bedrivits av Marconi wireless co. of America. R. ombesörjer U. S. A:s kommersiella radioförbindelser med utlandet och mellan enskilda stater inom U. S. A. samt dessutom en stor del av den amerikanska rundradioverksamheten. Bolaget driver även tillv. och försäljning av radio-, ljudfilms- och grammofonapparater. E. Hlr.

Radiogoniomēter, se R a d i o p e j l i n g, nedan.

Radiogra'm, dets. som röntgenbild (se d. o.); stundom även trådlöst telegram el. telegraferad bild.

Radiogrammofon, grammofon, sammanbyggd med radioapparat och utnyttjande dennas lågfrekvensförstärkare och högtalare för ljudåtergivningen. Se G r a m m o f o n, suppl.

Radiolicens, se R u n d r a d i o.

***Radiopejling** kan vid både sändning och mottagning även utföras med två antenner med riktverkan i två mot varandra vinkelräta plan; antennerna kopplas till två mot varandra vinkelräta spolar, inuti vilka en tredje spole, ansluten till sändaren, resp. mottagaren, är vridbar. Inställningen göres på denna spole (radiogoniometer enl. Bellini och Tosi). I en av Adcock förbättrad form härav ha felpejlingarna vid gryning och skymning väsentligt minskats.

På grund av möjligheten till skarp riktverkan vid ultrakorta radiovågor ha dessa på senare år fått allt större användning för r., särskilt vid blindlandning på flygfält.

En metod för att markera en viss riktning (t. ex. en farled) består i att signaler utsändas växelvis med två antennanordningar med olika riktverkan; i en enda riktning bli signalerna lika starka, så att en konstant ton höres. Vid avvikelse åt ena sidan av leden höres den ena serien signaler starkast, vid avvikelse åt andra sidan den andra serien. Metoden är bekväm och fordrar på fartygen blott vanlig antenn och mottagare, utan fadingkompensation (se R a d i o t e k n i k, nedan), då denna skulle utplåna skillnaden mellan signalseriernas styrka. Sv. B-r.

Radiosonder, instrument, i vilka meteorologiska instrument äro förbundna med radioutsändare på så sätt, att radiosonden själv med vissa tidsintervall uttelegraferar det meteorologiska tillståndet, t. ex. i fråga om lufttryck, temp. och fuktighet, på det ställe, där den befinner sig. R. ha i synnerhet använts för undersökningar av de högre luftlagren, varvid de sändas upp medelst vätgasfyllda ballonger. De kunna på så sätt nå en höjd av över 20 km. Olika konstruktioner äro i användning, av vilka må nämnas dem, som härröra från ryssen Moltchanoff, finnen Väisälä och tysken Duckert. A. Å.

Radiostörningar vid mottagning av radiotelegrafi, radiotelefoni och television bero på störande elektriska fält av annat ursprung än den sändare man vill mottaga. Känsligheten för r. är minst vid telegrafi, särskilt vid hörselmottagning, då man med örat kan urskilja svaga signaler med en ren ton även bland starkare r. Fordringarna på frihet från r. äro större vid mottagning av telefoni och särskilt vid rundradiomottagning, då god ljudkvalitet fordras.

R. komma (bortsett från fel i egen mottagare el. antenn el. i den mottagna sändaren) huvudsakl. från tre källor: 1) atmosfäriska r. från elektriska processer i atmosfären, 2) från andra sändare och mottagare, 3) från elektriska apparater i övrigt.

Atmosfäriska r. uppfattas som ljud av växlande karaktär (knäppande, visslande, brusande m. m.) och ha även studerats oscillografiskt. Genom att mottaga signaler från samma sändare har man funnit, att r. i

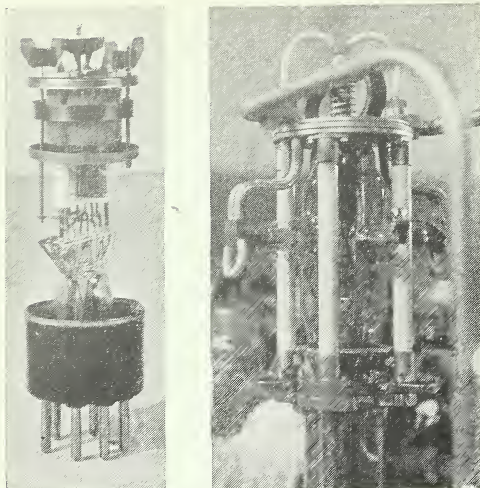

Bild 1. Elektrodsystem i en hexod (Telefunken). — Bild 2. Övre delen av ett vattenkylt sändarrör (Telefunken) för 300 kW. Upptill katod-, galler- och kylvattenledningar, nedtill anodens överkant.

många fall iakttas exakt samtidigt på två platser även vid så stort avstånd som 12,000 km mellan dem. Sådana koincidenser äro så vanliga, att åtm. de flesta måste bero på gemensam störningskälla, som då måste vara mycket avlägsen (trol. tropiska åskväder). R. ha en komplicerad daglig period, äro starkare under sommaren än vintern och synas ha ett visst samband med solfläckarna. R:s riktning har bestämts genom radiopejling. Den vanligaste riktningen varierar med tiden på dagen och året. Atmosfäriska r. äro vanligast och starkast i bergstrakter och i tropikerna och störa mindre, ju kortare våglängden är. De kunna bekämpas genom lämplig antenn, lös antennkoppling, hög selektivitet, riktad mottagning, vid kommersiell trafik även genom lämpligt val av mottagningsort samt genom speciella metoder, t. ex. sändning med blott ett sidoband (se R a d i o t e k n i k, nedan), varvid den bandbredd, för vilken mottagaren skall reagera, kan minskas till hälften.

Om störningar genom främmande sändare och deras bekämpande se R a d i o t e k n i k, nedan. Störningar genom främmande mottagare voro förr vanliga (interferenston, »kanariefåglar», uppkommen genom växelverkan mellan sändarens bärvåg och en närbelägen självsvängande mottagare) men ha nu avtagit i antal genom att återkopplade mottagare blivit mindre vanliga.

R. från andra elektriska apparater bero på elektriska svängningar, alstrade t. ex. av ljusbågar (bl. a. i kvicksilverlikriktare) el. gnistor vid brytning av elektriska strömmar. De kunna utgå från vanliga strömbrytare och ringklockor, från temperaturregulatorer i elektriska värmeapparater, från gnistor vid kolborstarna i motorer och kontaktbyglar på spårvagnar, från tändgnistan i förbränningsmotorer och eldningsapparater m. m. Dessa r. äro starkt märkbara även vid kortvågsmottagning. De följa i stor utsträckning de elektriska ledningarna, varför nätanslutna apparater ofta måste förses med skydd för r., som komma från nätet. Störningsförande ledningar verka emellertid även som antenner och utstråla r., som uppfångas av mottagarantennen. Denna bör därför anbringas så fritt från störande ledningar som möjligt. Detta slags r. motverkas genom en högt och fritt uppsatt utomhusantenn, och de mottagna signalerna bli samtidigt starkare. Då antenn-nedledningen passerar genom »störningsdimman», bör den kapslas metalliskt; den kan med en högfrekvenstransformator i vardera ändan anslutas till antenn, resp. mottagare. Dessa r. kunna ofta minskas genom lämpligt utförda kontakter vid avbrottsstället el. genom parallellkoppling av kondensatorer och motstånd. Då störningarna komma ut på nätet genom den störande apparatens anslutningsledningar, kan det vara lämpligt att i dessa inkoppla dämpspolar. Som strålningsskydd kan metalltrådsnät stundom vara verksamt. På grund av dessa r:s stora betydelse ha de bekämpats av offentliga myndigheter, i Sverige av Samarbetsdelegationen mot radiostörningar (bildad 1929 av representanter för Telegrafstyrelsen, Kommerskollegium, Sv. elektricitetsverksföreningen och Sv. teknologföreningen), som med statsanslag utför mätningar för lokalisering av störningskällor och ger anvisningar om störningsskydd. Nya apparater förses nu ofta vid tillverkningen med sådant skydd. Ehuru lagfäst förpliktelse saknas, ingå bestämmelser om störningsskydd i många elektricitetsverks abonnemangsvillkor. Sv. B-r.

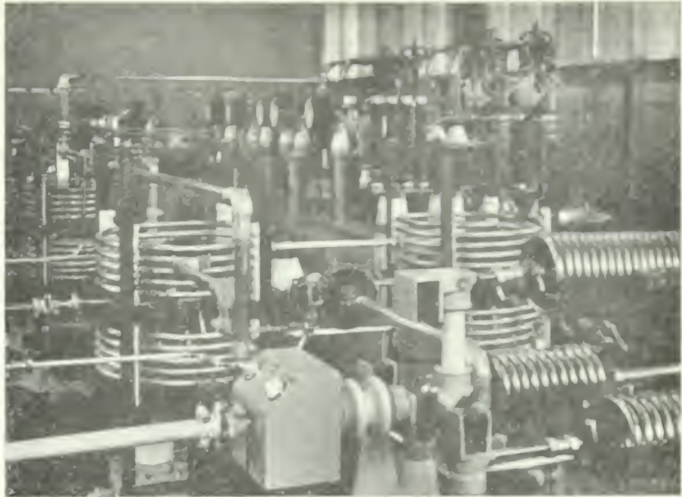
Radioteater, se R u n d r a d i o, suppl.

***Radioteknik.** Inom alla grenar av r. ha stora framsteg gjorts på senare år. Inom sändartekniken märkas nya rörtyper, bl. a. magnetroner (se d. o., suppl.) för alstring av ultrakorta vågor. För stabilisering av de kortaste vågorna har turmalin befunnits ha företräden framför kvarts. Flera nya moduleringskopplingar ha utvecklats. Vid vissa av dessa uppnår man stor energibesparing genom att automatiskt minska bärvågens amplitud med minskad modulering (minskad mikrofonström). Full effekt utstrålas då endast i ögonblick med maximal ljudstyrka. Bärvågseffektens minskning med ljudstyrkan får dock ej drivas för långt med hänsyn till mottagare med fadingkompensation (se nedan), vilka annars skulle ge nästan konstant ljudstyrka, oberoende av styrkan av det ljud, som träffar sändarmikrofonen. I viss grad minskar man dock avsiktligt vid all rundradiosändning d y n a m i k e n (förhållandet mellan ljudstyrkan vid fortissimo och pianissimo), utan att detta verkar märkbart stö-

rande vid mottagningen. Metoder finnas för att vid mottagningen återställa den naturliga dynamiken. Dynamikregleringen sker för hand el. automatiskt, och dess ändamål är att uppnå dels att även den minsta ljudstyrkan ligger tillräckligt högt över störningsnivån, dels att överbelastning med åtföljande ljudförvrängning ej förekommer ens vid högsta ljudstyrka i något steg i sändaren el. mottagaren.

För att bereda utrymme åt tillräckligt antal radiosändare utan för stora inbördes störningar ha flera olika metoder försökts. För telegrafi, särskilt på korta vågor (i specialfall även för rundradio), nyttjas riktad sändning (se även Antenn, suppl., sp. 205). Detta medför även stor energibesparing. Multipeltelegrafering från samma sändare förekommer även. Härvid nyttjas olika moduleringsfrekvenser för de olika telegrammen, som vid mottagningen skiljas åt med elektriska filter. Inom rundradio kunna olika stationer tilldelas samma våglängd, om de ligga så långt från varandra (minst 1,000 km), att en mottagare inom den ena sändarens normala mottagningsområde ej nämnvärt störes av den andra. Frekvensavvikelser upp till 50 Hz mellan sändarna kunna tillåtas. Enl. ett annat system utsändes samma program genom relativt närbelägna sändare på exakt samma våglängd. Trots noggrann synkronisering kunna störningar genom interferens mellan sändarna förekomma. En metod, som undertrycker ömsesidiga störningar, består i att längs vanliga telefonledningar utsända de högfrekventa strömmarna till abonnenter. För kommersiell trafik kan man minska det för en station erforderliga våglängdsutrymmet genom att undertrycka bärvågen och ena sidobandet och blott utsända det andra (se bd 16, sp. 411; där uppges dock felaktigt, att avståndet mellan sidovågorna är = moduleringsfrekvensen i st. f. dubbla moduleringsfrekvensen). Metoden medför även effektbesparing.

Även inom mottagartekniken har ett antal olika rör tillkommit, bl. a. rör med upp till 4—6 galler (jfr d. o., suppl.) utanför varandra (h e x o d e r, o k t o d e r). Gallren ha olika funktioner: s t y r g a l l r e n föra växelspänning och styra därigenom anodströmmen, medan s k ä r m g a l l r e n hållas på konstant spänning och förhindra ej önskad elektrostatisk växelverkan mellan anod och styrgaller eller mellan två styrgaller. Närmast

Del av en stor radiosändare (Berlin).

anoden sättes ofta ett med katoden förbundet galler, som oskadliggör emission av sekundärelektroner från anoden. Andra rör förses även med ett el. två tvåelektrodsystem (d i o d e r) för likriktning, fadingkompensation m. m. Katoderna utföras ofta för indirekt upphettning genom en från den emitterande ytan isolerad upphettningstråd, som för undvikande av magnetiska störningar från glödströmmen föres fram och åter genom katoden. Flera serier av rör ha konstruerats med i huvudsak samma elektriska egenskaper men med olika glödströmskälla, ss. 4 V växelström el. 180 mA likström (de senare avsedda för seriekoppling av glödtrådarna i flerrörsapparater). Om det emitterande skiktet se även G l ö d e l e k t r i s k e f f e k t, suppl. Försök ha även gjorts med rör, i vilka anoden bildar rörväggen och omger de övriga elektroderna liksom i storsändarnas vattenkylda rör; i mottagare är dock luftkylning till fyllest.

Batterier nyttjar man som strömkälla dels i bärbara mottagare, som ha specialkopplingar (»B-förstärkare»), för att minska anodströmsförbrukningen, dels i bilar, där även anodspänningen tas från ackumulatorbatteriet. Ström från detta omformas till växelström i pendelomformare, upptransformeras och likriktas. Eljest tas strömmen oftast från belysningsnätet. För likriktning av växelström nyttjas nu även torrlikriktare (se E l e k t r i s k a s t r ö m r i k t a r e, suppl.). A l l s t r ö m s a p p a r a t e r kunna arbeta med både växelströms- och likströmsanslutning och utföras enl. olika system, t. ex. med en pendelomformare, som inkopplas vid likströmsanslutning, eller fyra torrlikriktare i Graetzkoppling (se R ö n t g e n s t r å l n i n g, bild 11). I senare fallet blir omkoppling överflödig och vid likströmsanslutning polariteten

Schema för växelströmsansluten mottagare med fadingkompensation.

likgiltig. Ofta inbyggas automatiska regleringsmotstånd (t. ex. järntråd i vätgas), som inom vida gränser göra apparaten oberoende av nätspänningen. För spänningsstabilisering förekomma även glimlampor (se d. o., suppl., sp. 445).

Hos moderna distansmottagare uppnår känsligheten ofta den absoluta gräns om några mikrovolt, som betingas av ofrånkomliga inre störningar, dels beroende av elektricitetens atomistiska struktur (»hageleffekt»), dels analoga med den Brownska rörelsen (se Browns molekylarrörelse och Galvanometer, suppl.). Dessa mottagare förses med hjälpanordningar för bekväm skötsel och förbättrad ljudkvalitet. Hit hör fadingkompensationen (se Fading, suppl.), vid vilken den likriktade mottagningsströmmen påverkar förspänningen till gallren hos ett el. flera högfrekvensrör, vilka skola ha med förspänningen starkt varierande branthet hos karakteristikan. Härigenom regleras förstärkningen automatiskt, så att ljudstyrkan blott blir beroende av förhållandet mellan sidobandens och bärvågens amplitud, ej av amplitudernas absoluta storlek. (För avsiktlig reglering av ljudstyrkan, även vid grammofonspelning, finnes en anordning på lågfrekvenssidan.) Denna fadingkompensation skulle leda till att alla störningar förstärktes kraftigt vid inställning mellan två stationer, då bärvågsamplituden är liten el. noll; särskilda kopplingar finnas, som avspärra högtalaren vid sådan inställning. Då en liten felinställning utan att märkbart nedsätta ljudstyrkan kan försämra ljudkvaliteten, ha automatiska el. manuellt betjänade anordningar införts för att underlätta exakt inställning, t. ex. en glimlampa, som skall bringas att lysa fullt. Här liksom vid lokalmottagare förekommer allmänt tonkontroll, för att man genom reglering av relativa styrkan av olika höga toner skall kunna påverka klangfärgen och finna den för varje fall bästa kompromissen mellan ljudkvalitet och störningsfrihet. För att uppnå bästa ljudkvalitet nyttjar man ofta två högtalare, den ena särskilt för återgivning av höga toner, den andra för låga.

Bland nya hjälpmedel i övrigt inom r. märkas ett antal material med i olika avseenden förbättrade egenskaper (bl. a. små förluster), olika kondensatortyper (se Vridkondensator och Kondensator, suppl.) samt specialkablar, som med ringa dämpning genomsläppa även mycket höga frekvenser. S. k. järnpulverspolar ha en kärna av mycket små järnpartiklar, sammanhållna av ett bindemedel, som samtidigt isolerar dem från varandra för att förhindra virvelströmmar. Man kan därigenom förena små dimensioner med små förluster. Om antenner se även d. o., suppl. Vissa antenntyper stråla huvudsakl. vågrätt längs marken och ej snett uppåt; härigenom vidgas den fadingfria zonen kring sändaren, då fading på måttligt avstånd (50—150 km) beror på interferens mellan markvåg och från ionosfären reflekterad våg.

Om framsteg på den yttre r:s område se Fading och Ionosfär, båda i suppl. En egendomlig upptäckt är den s. k. Luxemburgeffekten, som består i att man vid inställning av en mottagare på en viss sändare stundom svagt kan höra en stark sändare på helt annan våglängd. Fenomenet kan ej förklaras som en vanlig störning på grund av otillräcklig selektivitet m. m., då det försvinner, när den första sändaren avstänges. Den troliga orsaken är, att den störande sändarens kraftiga vågor sätta elektronerna i ionosfären i svängningar, nog starka att inverka på fortplantningen av den störda sändarens vågor i ionosfären; de senare vågorna bli därigenom modulerade av den störande sändaren. Effekten iakttogs först som en störning från Luxemburgsändaren (150 kW effekt), därav namnet. — Ny litt.: F. Vilbig, »Lehrbuch der Hochfrequenztechnik» (1937). Sv. B-r.

Radiotidssignaler, se Tidssignal och Kontrollstationer för nautiska instrument, suppl.

***Radiotjänst,** a.-b., handhar programtjänsten för rundradion i Sverige på grundval av en överenskommelse med Telegrafstyrelsen, vilken godkänts av K. m:t. Överenskommelsen gäller för tre år i taget med en uppsägningstid av 7 mån. Enl. överenskommelsen äger K. m:t utse fyra av de sju ord. led. i bolagets styrelse, däribland ordf., samt tre av sju suppleanter. Övriga led. utses av bolagsstämman. Vidare tillsätter K. m:t två av de tre revisorerna i bolaget. För de med verksamheten förenade kostnaderna äger R. av radiolicensmedel årl. utfå högst 3,10 kr. per licens. Se även Rundradio, suppl. C. A. D-g.

Radiounionen, *Union internationale de radiophonie,* se Rundradio, sp. 1215.

Ra'dius, a.-b. med säte i Stockholm, gr. 1913, tillverkar i fabrik i Tellusborg bl. a. fotogenkök, lödlampor och sanitetsarmatur. Aktiekap. 1 mill. kr.

Radnorshire [rä'dnəʃiə], grevskap i det inre av Wales, vid övre Wye; 1,219 km², 21,314 inv. (1931); huvudstad: Presteigne (1,102 inv.). Jordbruk och fårskötsel.

***Radon.** Koncentrationen av r. anges ofta i mikromillicurie per l, eman el. mache (se Radioaktivt vatten).

***Radziwiłł,** släktart. Furstinnan Marie R:s »Souvenirs» utgåvos 1934 i sv. övers., »Drottningens förtrogna». 1933—34 utgåvos hennes »Lettres au général de Robilant» (4 bd).

***Ræder, A. H.,** har vidare utgivit »Julian den frafalne» (1932) och »Aleksander den store» (1935).

***Ræstad, A. Chr.,** har vidare utgivit »Danmark, Norge og folkeretten» (1933) och »Penger, valuta og gull» (1934). Han har varit ordf. i styrelsen för Norsk rikskringkasting sedan dess grundande. W-t K.

***Rafael-Rådberg, E.,** har utfört en porträttbyst (brons) av Tor Hedberg, som uppställdes i Dramatiska teatern 1937.

Rafn, Aage, dansk arkitekt (f. 1890), ledare för konsthantverksskolan i Köpenhamn. Efter H. Kampmanns (se d. o.) död 1920 övertog R. jämte H. J. Kampmann den krävande uppgiften att genomföra Kampmanns planer till nytt polishus (Politigaarden) i Köpenhamn. R. har dessutom utfört ritningar till bostadshus, ålderdomshem m. m. E. L-k.

Rafn, Gerhard, dansk violinist (f. 1891). R. erhöll sin utbildning vid bl. a. Hochschule für Musik i Berlin och för W. Burmester. Han var 1917—18 förste violinist vid Berlins filharmoniska orkester, 1926—27 konsertmästare vid Konserthusstiftelsen i Malmö och är sedan 1924 medlem av hovkapellet i Köpenhamn. 1926 grundade han Gerhard Rafnkvartetten. G. M.

Raft [rāft], George, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1903). R. var professionell boxare och sedermera yrkesdansör, blev skådespelare och kom till filmen, där han debuterade 1932. Han fick snart huvudroller och har framträtt i bl. a. »Natt efter natt», »Om jag hade en million», »Frestelsens gata», »Bolero», »Unga människor» och »Fasornas skepp». R. A-g.

Ragaz [ragats], Leonhard, schweizisk teolog (f. 1868). R., som 1908 blev prof. i systematisk och praktisk teologi i Zürich, lämnade 1921 denna tjänst för att helt kunna ägna sig åt praktiskt arbete (settlement och folkhögskola) och litterär verksamhet i religiös social och pacifistisk anda. Bland R:s skrifter märkas »Das Evangelium und der soziale Kampf der Gegenwart» (1906), »Dein Reich komme» (1908; predikningar, sv. övers., »Tillkomme ditt rike», 1920), »Ueber den Sinn des Krieges» (1915) och »Der Kampf um das Reich Gottes in Blumhardt, Vater und Sohn — und weiter» (1922). Sedan 1906 utger R. Neue Wege, Blätter für Religiöse Arbeit. E. Nwn.

Ragtime [rä'gtaīm], eng., kompositionssätt inom den moderna dansmusiken och schlagern, vilket innebär en synkopering av själva melodien, medan beledsagningen utföres i normal rytm. Förfaringssättet är hämtat från negermusiken och infört av amerikaner. G. M.

***Ragunda,** socken. Krångedeforsarna äro nu utbyggda; kraftverket invigdes 1936. R. ingår nu i Ragunda kontrakt.

Ragunda kontrakt, i Härnösands stift, bildades 1 maj 1931 genom delning av Östersunds kontrakt. R. omfattar 5 pastorat: Bräcke och Nyhem; Ragunda; Hällesjö och Håsjö; Fors; Stugun och Borgvattnet.

Ragusa [-go'-], stad på s. ö. Sicilien, Italien; 50,164 inv. (1931); huvudstad i prov. R. (1,508 km², 244,848 inv.). Handel med jordbruksprodukter; asfaltbrott.

Ra'hamägi, Hugo Bernhard, estnisk teolog och biskop (f. 1886). Tjänstgjorde som präst, blev 1921 prof. i systematisk teologi i Dorpat, var pastor vid universitetskyrkan 1922—34 och blev biskop i Estlands luterska kyrka 1934, teol. hedersdr i Uppsala 1932. R., som även deltagit i det politiska livet, bl. a. såsom riksdagsman, var ecklesiastikminister 1924—25. Han har utgivit flera skrifter, bl. a. en predikosamling (1921) och en översikt av Estlands evangelisk-luterska folkkyrka (1926; båda på estniska). G-r W-n.

Rainer [reī'nə], Luise, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1913 i Österrike). Slog igenom som skådespelerska hos Max Reinhardt i Wien och har uppburit roller i både klassiska och moderna pjäser. R. debuterade som filmskådespelerska i »Sol och vår 202» och kom senare till U. S. A., där hon med sina huvudroller i »Den store Ziegfeld» (mot William Powell) och »Den goda jorden» (mot Paul Muni) snabbt vunnit världsrykte. R. A-g.

Rains [reīnz], Claude, engelsk filmskådespelare (f. 1889). Arbetade i många år vid

teatern, blev småningom biträdande regissör och slutligen skådespelare. R. har under senare tid framträtt i både engelsk och amerikansk film och gestaltat betydande roller i främst »Den osynlige mannen», »Mannen utan samvete» och »Sista utposten». R. A-g.

Rai'tio [-iå], V ä i n ö E e r i k k i, finsk tonsättare (f. 1891). Efter studier vid Helsingfors musikinst. samt ytterligare utbildning i Moskva, Berlin och Paris blev R. 1926 lärare vid konservatoriet i Viborg. Som tonsättare ansluter han närmast till den expressionistiska riktningen och har framträtt med en rad symfoniska dikter, ss. »Danse macabre», »Notturno», »Joutsenet», »Antigone», »Månsken på Jupiter», en symfoni, en pianokonsert, kammarmusik och två operor, »Jeftas dotter» och »Prinsessan Cecilia» (1936). G. M.

Rajahmundry [eng. uttal rā'dʒəmandri], R a j a m a h e n d r i, stad i presidentskapet Madras, Indien, i Godavaris delta; 63,526 inv. (1931). Trävaruhandel. Nedanför R. ligger huvuddammen till Godavarideltats konstbevattningsanläggningar.

Rajkot [rā'dʒkåt], stad på halvön Kathiawar, v. Indien; 47,485 inv. (1931). Huvudstad i Western India states agency. College för indiska furstesöner.

***Raket.** Raketdrivsats kan användas i flygbomber för att öka deras fallhastighet och anslagsenergi (raketbomber).

***Rakovskij,** Chr. G., återupptogs febr. 1934 i kommunistpartiet och var ordf. i sovjetdelegationen vid internationella Rödakorskonferensen i Tokyo okt. s. å.

***Raleigh,** sir W. Ny litt.: Monogr. av E. Thompson (1935).

***Ralf,** E. K., blev 1930 ordf. i Svenska musikläraresällskapet och erhöll 1936 befattning hos Skolöverstyrelsen som konsulent för musikundervisningen.

Ralf, T o r s t e n I v a r, operasångare (f. 1901 2/1), bror till E. K. R. och O. G. R. Var först telegrafassistent men bedrev samtidigt sångstudier för bl. a. Halldis Ingebjart och senare Hertha Dehmlow. R. var 1930 engagerad vid Stadttheater i Stettin, 1932—33 vid Stadttheater i Chemnitz och 1933—35 vid Städtische Bühnen i Frankfurt a. M. samt tillhör sedan hösten 1935 Staatsoper i Dresden. R. har dessutom med stor framgång gästspelat bl. a. i Wien och på Covent garden i London. Bland hans roller märkas flera av de Wagnerska tenorpartierna, Radamès i »Aida», Othello, Don José i »Carmen», Cavaradossi i »Tosca» o. a. R. utnämndes 1936 till Kammersänger vid Staatsoper i Dresden. G. M.

Ramaneffekten (se R a m a n, Ch. V.) iakttogs även av ryssarna Landsberg och Mandelstam ung. samtidigt med och oberoende av Raman. Existensen av R. antogs redan 1923 av teoretiska skäl av Smekal (man talar därför stundom om S m e k a l - R a m a n e f f e k t) samt 1925 av Kramers och Heisenberg. En kvantummekanisk beräkning (Dirac m. fl.) har i huvudsak bekräftat de tidigare resultaten. R. kan åskådligt tolkas så, att en av ljusstrålning träffad molekyl överföres till ett aktiverat tillstånd med högre energi. Då strålningskvantets energi minskas lika mycket, ökas dess våglängd i motsv. grad. Det kan även hända, att molekylen från början var i ett aktiverat tillstånd men efter bestrålningen övergått till ett tillstånd med lägre energi; då har strålningens frekvens ökats, dess våglängd minskats i motsv. grad. Ramanlinjer med minskad våglängd äro i regel ljussvagare än de med ökad våglängd, enär de senare utgå från ett vanligare begynnelsetillstånd.

R. beror på övergångar mellan tillstånd, som i emission och absorption ge upphov till molekylernas ultraröda bandspektra (se A t o m, suppl., sp. 316), men Ramanspektra äro ej identiska med de senare på grund av olika urvalslagar. Övergångar, som saknas i det ena fallet, kunna uppträda i det andra och omvänt. Härigenom och genom sin enklare teknik kompletterar studiet av R. förträffligt de resultat, som med de ultraröda bandspektras hjälp vunnits rörande olika molekylers byggnad och de svängningsfrekvenser, som kunna förekomma i dem. Bestämningar av rotationstillstånd ge molekylens tröghetsmoment och därmed, åtm. delvis, dess dimensioner. Kärnsvängningsspektra åter ge de krafter, som verka mellan atomerna i en molekyl. Med dessa metoder har ett stort antal molekyler undersökts, varjämte man kunnat få upplysningar rörande kristallvattnets bindning i kristaller, elektrolytlösningars struktur m. m. — Litt.: Art. av E. Hulthén i Kosmos 1929 och 1930; G. B. B. M. Sutherland, »Infra-red and Raman spectra» (1935). Sv. B-r.

***Ramdohr,** P., blev 1934 prof. och föreståndare för mineralogiska institutet och museet vid Berlins univ. samt föreståndare för institutet för ädelstens- och pärlforskning där.

***Ramel,** släkt. Frih. M a l t e R. (f. 1866) dog 1933 19/7.

***Ramel,** S. G. F. T., avgick som utrikesminister 24 sept. 1932.

Ramin, G ü n t h e r, tysk tonsättare och orgelspelare (f. 1898). Sin utbildning erhöll R. vid konservatoriet i Leipzig under bl. a. K. Straube och S. Krehl, blev 1918 organist i Thomaskyrkan, 1920 lärare i orgelspelning vid Leipzigkonservatoriet och är sedan 1935 även ledare för Berliner Philharmonischer Chor. Som tonsättare har han framträtt med en rad orgel- och mindre körverk. G. M.

*Ramón y Cajal, S., dog 1934.

Ra'mos [-moʃ], João de Deus de Nogueira, portugisisk författare (1830—96), en av den nyare portugisiska litteraturens främsta representanter, mestadels känd endast under pseud. João de Deus. Verkade som journalist och politiker för folkupplysning och filantropiska ändamål. R. vann såsom lyrisk skald en utomordentlig popularitet genom en diktning, vars folkliga enkelhet och innerlighet ofta höja sig till medryckande ideell flykt; den präglas alltid av konstnärlig fasthet och måtta. Hans samlade dikter, »Campo de flores, poesias lyricas completas», utgåvos 1893 (2:a uppl. 1896) av T. Braga. E. S-f.

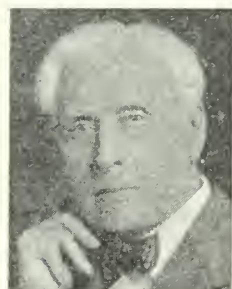
Ra'msauer, Carl, tysk fysiker (f. 1879), prof. i Heidelberg 1915, i Danzig 1921, dir. för A. E. G:s forskningsinstitut vid Berlin 1928. R. är mest känd för omfattande forskningar rörande växelverkan mellan gasmolekyler och långsamma elektroner, varvid egendomliga fenomen ha upptäckts, t. ex. det faktum, att ädelgasatomer äro praktiskt taget »genomskinliga» för elektronstrålar med låg energi (storleksordningen 1 eV). Sv. B-r.

*Ramsay, A. (1686—1758). Monogr. av B. Martin (1931).

*Ramsay, August, utgav 1936 d. 2 av »Esbo socken och Esbogård».

*Ramsay, C. H. W., avgick som v. ordf. i Svenska folkpartiets centralstyrelse 1936.

Ramsay [rä'mzi], sir William Mitchell, engelsk filolog (f. 1851), 1885 prof. i klassisk arkeologi i Oxford, 1886—1911 i Aberdeen. R. är en framstående kännare av Mindre Asiens historia och minnesmärken, särskilt av kristendomens äldsta historia i dessa trakter. Av hans stora produktion, som har ett starkt teologiskt inslag, må nämnas: »The historical geography of Asia minor» (1890), »Cities and bishoprics of Phrygia» (2 bd, 1895—97), »St. Paul the traveller and the roman citizen» (1895), »The cities of St. Paul» (1907) och »The bearing of recent discovery on the trustworthiness of the New testament» (1914). Han erhöll 1923 en internationell festskrift, »Anatolian studies». A. Fr.

*Ramsberg. Klotens skogsskola upphörde hösten 1937.

*Ramstedt, J. O., dog 1935 15/3.

*Ramström, C. A., avgick 1932 som verkst. dir. för a.-b. Sveriges litografiska tryckerier.

*Ramsåsa. Efter pastoratsreglering 1 maj 1933 ingår R. i Vanstads, Tolånga, Röddinge och R. pastorat.

Ra'mtil(l)olja, se Guizotia.

*Ramuz, Ch. F., heter Ferdinand, ej François. På sv. finnes ytterligare »Berget och kvinnan» (1936).

*Ramvik. I R. ligga bl. a. Toreviks och R:s sågverk samt två varv, det ena (Gustavsvik), med mek. verkstad, ägt av staten.

Rancagua [ranka'gua], stad i mell. Chile, 80 km s. om Santiago; 23,339 inv. (1930). Huvudstad i prov. Colchagua. Viktigt handelscentrum; livsmedels- och metallindustri.

Ra'nchi [-tʃi], stad i prov. Behar, Indien, i Chota Nagpurs högland; 50,517 inv. (1931). Sommarresidens för provinsregeringen samt säte för agenten i Eastern states agency.

Randall-Mac Iver [rä'ndlmäki'və], David, engelsk arkeolog och antropolog (f. 1873). R. ledde 1907—11 en expedition från univ. i Filadelfia till Egypten och Sudan. Han var därefter bibliotekarie vid American geographical society i New York, deltog i världskriget på makedoniska fronten och har sedan 1921 ägnat sig åt forskningar ang. Italiens, Spaniens och även Rhodos' arkeologi. Den betydelsefullaste delen av hans produktion gäller Italien. Genom ett stort anlagt arbete, »Villanovans and early etruscans» (1924), har R. givit en ovärderlig överblick över den italiska järnåldern och förhållandena vid den etruskiska högkulturens begynnelse i Italien (omkr. 800 f. Kr. och framåt), varvid han försvarat den antika traditionens uppfattning om etruskerna som ett invandrat folk från den främre Orienten. R. har senare framträtt med en rad mycket observerade recensioner, uppsatser (bl. a. i tidskr. The Antiquity) och föredrag samt ytterligare bidragit att klart lägga fram den italiska järnålderns problem genom »The iron age in Italy» (1927), en studie över de företeelser i Italiens järnålderskultur, som ej äro att hänföra vare sig till etruskerna eller till den s. k. Villanovakulturen. Därtill komma de värdefulla och självständiga sammanfattande översikterna »The etruscans» (1927) och »Italy before the romans» (1928). Ett populärvetenskapligt arbete är »Greek cities in Italy and Sicily» (1931). Ax. B-s.

*Rangoon hade 400,415 inv. 1931. Flyghamn; angöres av de brittiska, franska och nederländska lufttrafiklinjerna till Östasien.

*Rangström, T., avgick 1936 från befattningen som presskommissarie vid Kungl. teatern. Bland tonsättningar från senare år må nämnas »Kantat till minnet av Artur Hazelius» (1933), »Partita, h-moll, för violin och orkester» (1934) samt »Invocatio», symfoniska improvisationer för orkester (1936). G. M.

***Ransäter,** socken. R. och Munkfors kapellförsaml. bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

Rapisa'rda, A., se Aniante, A., suppl.

Rappe, Axel Oscar, frih., militär (f. 1884 22/6), son till A. E. R. Blev officer vid Svea art.-reg:te 1904 och var lärare vid Art.- och ing.-högskolan 1914—18 samt 1922—28. Deltog 1918 med utmärkelse i finska frihetskriget såsom stabschef först vid Savolaksgruppen och därefter vid östarmén under de operationer, som ledde till Viborgs erövring. 1927—36 var han verksam i olika generalstabsbefattningar, bl. a. såsom avd.-chef vid centralavd. Han biträdde samtidigt 1930 års försvarskommission och ledde härunder det strategiska utredningsarbete, på vilket kommissionens förslag till den nya försvarsordning grundades, som i huvudsak godtogs av 1936 års riksdag. 1936 utnämndes R. till överste och chef för Göta art.-reg:te. Han har bl. a. utgivit »Sveriges läge» (1923) samt medarbetat i verket »Finlands frihetskrig» (1921—28). C. A. E.

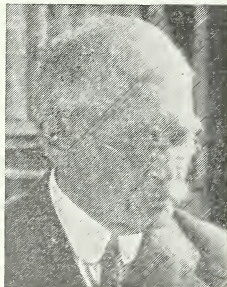
Rappir, se Svärd och Värja.

***Rapson,** E., dog 1937 Han avgick som prof. 1936.

***Raquette,** G. R., blev fil. dr i Lund 1937. Han har bl. a. utgivit »Eastern turki grammar» (1912—14), »English-turki dictionary» (1927), »Täji bilä zohra» (1930) samt övers. av Jobs bok (1921) och Psaltaren (1924) till östturkiska. H. S. N.

***Rasbiologi** i vidsträckt bemärkelse kallar man den del av ärftlighetsforskningen, som söker utforska människans ärftlighetsförhållanden. Den uppdelas i två grenar: den medicinska ärftlighetsforskningen, som befattar sig med nedärvningen av de andliga och kroppsliga normala och — icke minst — sjukliga (abnorma) egenskaperna, samt r. i inskränkt bemärkelse, vars uppgift är att söka klarlägga de mänskliga raserna, deras ärftliga egenskaper och deras förhållande till varandra. I den senare bemärkelsen användes ordet r. ej sällan även inom växt- och djurförädlingen, då man önskar med en särskild term beteckna utforskandet av de olika naturliga raserna inom en växt- el. djurart. Litt.: Se Rashygien, nedan. F. B-g.

Rasch, Carl Emanuel Flemming, dansk läkare, universitetslärare (f. 1861), prof. i dermatologi vid Köpenhamns univ. 1916—31. R., som varit den obestridligen mest framstående dermatologen i de skandinaviska länderna, är en av stiftarna av Nordisk dermatologisk förening. Han var president vid 8:e internationella dermatologkongressen i Köpenhamn 1930. Utom gradualavh., »Læren om de syfilitiske artropatier» (1889), har han utgivit en mängd vetenskapliga skrifter inom såväl dermatologi som syfilidologi samt standardarbetet »Hudens sygdomme og deres behandling» (1905; 3:e uppl. 1927). Sv. H-m.

Rasche, Kristoffer Ludvig, diplomat och politisk publicist (1584—1645). Bördig från Magdeburg, knöts R. efter grundliga studier till det brandenburgska kansliet men övergick 1620 i svensk tjänst. Högt betrodd av Gustav II Adolf, anlitades han för en mångfald viktiga diplomatiska uppdrag men trängdes efter konungens död i bakgrunden, föll slutligen i onåd och tillbragte efter skiftande öden sina sista år i Bremen. R. författade berömda politiska broschyrer och en märklig karakteristik av Gustav Adolf. Se N. Ahnlund, »Le soldat suédois» (i »Storhetstidens gryning», 1918). N. A.

Rascoe [rä'skāū], Arthur Burton, nordamerikansk författare (f. 1892), har sedan 1908 varit medarb. i eller utgivare av tidningar och tidskrifter, är mest känd som originell litteraturkritiker, entusiastisk för de moderna författarna i U. S. A. efter 1900, särskilt J. B. Cabell. Skr.: »Theodore Dreiser» (1925), »A bookman's daybook» (1929), »Titans of literature» (1932) och »Prometheans» (1933). R-n B.

Ras Hafun, Afrikas östligaste udde, jfr Guardafui.

Rasbin [raʃin], hamn i nordöstligaste Korea, vid Yukibukten, anlagd under senare år för att avleda den nordmanchuriska handeln från Vladivostok.

***Rashygien.** I Sverige antogs en steriliseringslag 1934. Den negativa r:s mål och medel klarläggas i N. v. Hofstens »Steriliseringsfrågan ur rasbiologisk synpunkt» (1933). Rashygieniska frågor behandlas också i G. Backmans »Människoraserna och moderna rasproblem» (1935). D. II av E. Baur, E. Fischer och F. Lenz, »Menschliche Erblichkeitslehre und Rassenhygiene», utkom 1931. Se även H. Weinert, »Biologische Grundlagen für Rassenkunde und Rassenhygiene» (1934).

***Rask,** R. K. Med anledning av hundraårsminnet av R:s död utkommo 1932—33 på föranstaltande av V. Thomsen hans »Udvalgte afhandlinger» i 2 bd, bekostade av Rask-Örstedfonden, utg. av L. Hjelmslev och med inl. av H. Pedersen. Samtidigt förelåg en uppl. med titel och inl. på tyska. P. E-t.

Rask-Örstedfonden (da. *Rask-Örstedfondet*), Danmarks internationella vetenskapliga fond, upprättades enl. lag av 4 okt. 1919 till stöd för dansk vetenskap i förbindelse med internationell forskning. R:s medel bestå i danska 5 % statsobligationer till ett belopp av 5 mill. kr. P. E-t.

***Rasmussen,** K., dog 1933 21/12. R. företog 1931 sin sjätte Thuleexpedition och undersökte därvid Grönlands östkust mellan Kap Farvel och Angmagsalik. Under sjunde och

åttonde expeditionerna 1932—33 kartlades, delvis från luften, kuststräckan mellan Grönlands sydspets och Scoresbysund. Vid den sista av dessa expeditioner ådrog sig R. en matförgiftning, som efter hans återkomst till Danmark medförde döden. R. utgav 1932 »Polarforskningens saga» och »Den store slæderejse», redogjorde 1933 för sjätte och sjunde Thuleexpeditionerna (jfr d. o. och Thulekulturen) i The Geographical Review, skrev uppsatser bl. a. i Geografisk Tidsskrift samt utgav 1930—33 på eng. skildringar av netsilik-, caribou-, iglulik- och coppereskimåernas kultur. — Litt.: »Mindeudgave», utg. av P. Freuchen, Th. Mathiassen och K. Birket-Smith (1934); K. Birket-Smith, »K. R:s saga» (1936). G. R-ll.

***Rasmussen, L.**, avgick som minister 1932 och lämnade folketinget 1935.

Ra'smussen, Lauritz Emil, dansk författare (f. 1873). Blev teol. kand. 1897. R. har i många år uppehållit sig utomlands. Han blev fil. dr 1900 på en avh. om Giacomo Leopardi och har f. ö. utgivit en lång rad romaner och berättelser, som visa kännedom om internationellt konstnärs- och äventyrsliv. Flera äro övers. till sv. P. E-t.

Ra'smussen, Steen Ejler, dansk arkitekt (f. 1898). Som lärare, som danska konstakad:s representant i Dansk byplanlaboratorium (sedan 1924) och som arkitekt på Köpenhamns stadsplanekontor har R. verkat för stadsplanelösningar efter tidens krav på bostadsförhållandena. Han var red. för danska tidskr. Arkitekten 1927—32. R:s bok »London» (1934) är ett utmärkt bidrag till diskussionen om stadsbyggande i allm. E. L-k.

***Rasmussen,** V. R., har som lärare vid norska konstakad. (prof. där 1921) utövat en för yngre skulptörer betydelsefull verksamhet. R. har efter tävlan fått i uppdrag att utföra Eidsvollsmonumentet, som skall uppställas vid stortingsbyggnaden i Oslo. Som porträttör återger han det karakteristiska (byster av marmor och brons i Nasjonalgalleriet). E. L-k.

Ra'smusson, Johan Magnus, genetiker och växtförädlare (f. 1894 10/6), fil. dr och docent i Lund 1927. Var 1917—26 ledare för statens köksväxtförsök på Alnarp, 1926—35 avd.-föreståndare vid Sveriges utsädesförening i Svalöv och är sedan 1935 chef för Svenska sockerfabriks-a.-b:s vitbetsförädling på Hilleshög, Landskrona. R. har särskilt intresserat sig för studiet av kopplingar, kvantitativa egenskapers nedärvning, förädlingsteori och försöksteknik. Han har bl. a. utgivit »Genetically changed linkage values in Pisum» (I 1927, II 1934), »A contribution to the theory of quantitative character inheritance» (1933) och »Studies on the inheritance of quantitative characters in Pisum», I (1935), samtliga publicerade i Hereditas. G. N.-L.

Ras Schamra, Ras Shamra (»fänkålsudden»), liten by i Syrien, nära Medelhavet, med en naturlig hamn, benämnd Mīnet el-Beiḍā, omkr. 12 km n. om Ladikije. Under jordbruksarbete nära havsstranden upptäckte i mars 1928 en inföding en underjordisk gång, som slutade i en gravkammare. Då en preliminär undersökning bragte i dagen keramik av cyprisk och mykensk typ från 1200-talet f. Kr., igångsatte fransmännen 1929 under ledning av F. A. Schaeffer och G. Chenet på dessa platser systematiska utgrävningar, som ännu pågå. Att döma av skriftfynden har man här träffat på den i Amarnabreven omtalade blomstrande hamnstaden Ugarit.

Stele, rest av en egyptier åt Ba'al Safon. Ras Schamra.

Ras Schamrakullens understa skikt med rester av byggnader av obränt tegel synes härröra från omkr. 2000 f. Kr. Det ovanför liggande skiktet, som med hjälp av anträffade egyptiska föremål kan dateras till 1900—1600 f. Kr., utgöres av stadens äldre nekropol. Ovanpå denna har man omkr. 1400 f. Kr. uppfört ett stort tempel, vars grundmurar frilagts och i vars kamrar mycket uppseendeväckande fynd gjorts, särskilt av skriftliga minnesmärken. Sedan templet uppförts, förlades nekropolen till Mīnet el-Beiḍā. Templet har härjats av brand på 1300-talet, trol. i samband med någon fientlig invasion; man antar, att en erövrare från det egeiska området bemäktigat sig staden och att den rent mykenska grav från 1300-talet, som ligger i templets omedelbara närhet, tillhört honom. Staden och templet ha efter denna katastrof nödtorftigt iståndsatts, men den följ. tiden

är en förfallsperiod, och på 1200-talet har staden gått sin undergång till mötes, möjl. i samband med något hetitiskt härtåg mot Syrien. Under sin glansperiod i 2:a årtusendet hörde staden till Egyptens syriska välde; fynd i andra skiktet visa, att egyptiska ämbetsmän suttit där och att de hemburit stadens gud sin hyllning. Det egyptiska inslaget i stadens kultur är mycket starkt vid sidan om det inhemskt syriska och det mesopotamiska. Fr. o. m. templets tid gör sig ett cypriskt och mykenskt inflytande kraftigt gällande. Befolkningen var mycket blandad och bestod dels av mindreasiater (subaréer), dels av semiter, dels av främlingar, som från alla håll samlades i denna internationella sjöstad, där också en livlig industriell verksamhet (purpurtyger) rådde. I templet fanns en skrivarskola, där den internationella assyriskan lärdes; assyriska brev och syllabarer ha anträffats.

Mest uppseendeväckande är upptäckten av ett hittills okänt kilskriftsalfabet, som huvudsakl. användes för ortens semitiska språk. Detta alfabet dechiffrerades 1930—31 av tysken H. Bauer och fransmännen Dhorme och Virolleaud. Det är en bokstavsskrift av samma typ som den senare västsemitiska (feniciska, hebreiska, sydarabiska) och återger således endast konsonanterna; till skillnad från denna betecknar den dock *a*, *i* och *u* efter ' (alef). Det semitiska språk, som skrevs därmed, är klart västsemitiskt men icke identiskt med något förut känt västsemitiskt språk; måhända är det en amoritisk dialekt. En rik religiös och mytologisk litt. på detta språk har kommit i dagen; den ger för första gången en djupare inblick i fornvästsemitisk religion. Många från G. T. kända kanaaneiska gudomligheter uppträda här. Högste gud är El, som får många namn (bl. a. »Tjuren»); vid sin sida har han Elat el. Asirat (= bibelns Ašera), havets gudinna och gudarnas moder. Detta gudapar är omgivet av en stor mytologisk hierarki. Främst bland de lägre gudarna står Baʿal Ṣafon, »Baʿal över Ṣafon» (= Mons Casius), lokal skyddsgud. Han heter också Al'ijān Baʿal och »Zbl, jordens herre» (jfr N. T:s Beelzebul). Han är trol. en åskgud, herre över den efter regntiden spirande vegetationen. Hans syster är den jungfruliga Anat, känd även från Israels religionshistoria. Hans främste motståndare är Mot, omtalad även av fenicierna, sommarhettans och den mognande skördens gud, broder till solgudinnan. Ett mycket livfullt och färgstarkt mytologiskt epos skildrar huru Al'ijān Baʿal kämpar med Mot och dödas, varpå Anat besegrar Mot och uppväcker brodern. Astarte nämnes, men hennes manlige partner Astar, dyrkad även i Sydarabien, omtalas oftare. Andra av fenicier och hebréer kända gudar äro Rešef, av vilken en statyett återfunnits, och Dagon; en mångud och en daggud förekomma också. Ett mytologiskt epos om Keret, konung av Sidon, synes återspegla historiska händelser; här nämnas de israelitiska stammarna Aser och Zebulon. Åtskilliga händelser synas tilldraga sig i s. Palestina. För studiet av G. T. äro alla dessa texter synnerligen viktiga.

Litt.: J. Friedrich, »Ras Schamra, ein Überblick über Funde und Forschungen» (i Der Alte Orient, 33, 1933); grävningsrapporterna och texterna i tidskr. Syria (Paris) 1929—36; Ch. Virolleaud, »La légende phénicienne de Danel» och »La légende de Keret, roi des sidoniens» (i serien »Mission de Ras Shamra», I—II, 1936); R. Dussaud, »Les découvertes de Ras Shamra (Ugarit) et l'Ancien testament» (s. å.); A. W. Persson, »Med hacka och med spade» (1934). H. S. N.

Rast, d. v. s. uppehåll i arbetet för att bereda de arbetande tillfälle till vila och måltider, är i allm. föremål för reglering i olika länders arbetarskyddslagstiftning. Den svenska lagen om arbetarskydd meddelar beträffande r. endast två bestämmelser, av vilka den mer allmängiltiga stadgar, att arbetet, där dess natur det medger, bör avbrytas genom en eller flera lämpligt förlagda r. av tillräcklig varaktighet. Den andra innehåller några föreskrifter om r. för minderåriga, väsentligen åsyftande att tillförsäkra dessa en hygieniskt tillfredsställande lokal, vari de kunna tillbringa sina r. A. M.

Raštikis [raʃti'kis], S t a s y s, litauisk militär (f. 1896). Blev rysk officer 1917, inträdde 1919 i litauisk krigstjänst och deltog såsom kompanichef i striderna mot bolsjevikerna och polackerna men föll s. å. i fångenskap och återvände först 1920 till Litauen. Efter att ha tjänstgjort bl. a. som avd.-chef vid generalstaben och regementschef utnämndes R. 1934 till chef för generalstaben och 1 jan. 1935 till armébefälhavare (chef för hela krigsmakten). C. A. E.

Rastja'pino, se D z e r z j i n s k, suppl.

Rathbone [rä'þbåun], B a s i l, engelsk filmskådespelare (f. 1892 i Johannesburg, Sydafrika). R. kom till England redan som barn, blev efter universitetsutbildning försäkringstjänsteman men övergav detta arbete, sökte sig till teatern och debuterade 1912. Efter framgångar på scenen i London och New York började han 1925 filma i Hollywood, där han uppburit karaktärsroller i andra planet i bl. a. Garbos »Anna Karenina», »Pompejis sista dagar», »David Copperfield», »Kapten Blod» samt »Romeo och Julia». R. A-g.

***Rationalisering**, vars allmänna syfte är en klok och förutseende hushållning, skiljer sig ej från den sedan gammalt tillämpade besparingspolitiken i fråga om målet men desto mer i fråga om medel och tillvägagångssätt. Den innebär, att man efter vetenskapliga och systematiska metoder söker lösa förekommande problem av organisatorisk och ekonomisk art. R. har alltså ej tekniska förbättringar som mål utan bättre ekonomi samt billigare

och bättre produkter. Ehuru den tidigast kommit på tal i samband med industrien och dess driftsproblem, har den vunnit tillämpning inom vitt skilda områden av samhälls- och näringslivet, sålunda inom jordbruk, handel, kontors- och hemarbete.

R. kan beröra alla de olika organen inom ett företag: produktion, distribution, förvaltning m. m. Under senare år har särskilt distributionen blivit föremål för åtgärder i rationaliseringssyfte.

En av de viktigaste åtgärderna vid ett industriföretags r. är att skaffa effektiv kontroll över produktionsfaktorerna material och arbete. Om de härför använda medlen se A r b e t s l e d n i n g och I n d u s t r i e l l o r g a n i s a t i o n, suppl. Bland övriga åtgärder må särskilt framhållas mekanisering och driftskoncentrationer.

Under senare år har såväl i utlandet som i Sverige förmärkts en bestämd tendens att söka åstadkomma enhetlighet i r:s metoder. Sålunda ha i fråga om självkostnadsberäkningar inom svensk industri 1931 upplagts normer för enhetlig terminologi, vilka 1937 följts av enhetliga principer för självkostnadsberäkningar. 1936 fastställdes en enhetlig terminologi för arbetsstudietekniken. Ehuru rationaliseringsåtgärderna vid olika företag måste bli av mycket varierande art, beroende på de lokala förhållandena, ha de hittills utarbetade normerna visat sig vara till stor nytta, och de komma trol. att följas av flera av liknande slag.

R:s sociala verkningar ha under senare år tilldragit sig stor uppmärksamhet. På ansvarigt och omdömesgillt håll erkännas numera allmänt nyttan och nödvändigheten av r. samt att rationaliseringsåtgärder på längre sikt medföra en höjning av den allmänna levnadsstandarden. Under vissa omständigheter har det dock kunnat påvisas, att r. kan ge upphov till arbetslöshet. Detta gäller särskilt, då r. tar sig uttryck i driftskoncentrationer och därmed jämförliga omläggningar. För att utreda detta problem tillkallade K. m:t 1936 sakkunniga, den s. k. rationaliseringsutredningen, vilka beräknas ha slutfört sitt uppdrag 1938. Utredningens huvudsyfte är att klargöra på vilket sätt samhället och medborgarna lättast skola kunna anpassa sig efter det nya läge, som skapas genom r. och driftnedläggelser, vilka ej blott äro tillfälliga.

Redan strax efter världskriget skapades en internationell organisation, *Comité international de l'organisation scientifique*, för studium och behandling av rationaliseringsfrågor. Den sammankallar vart tredje år en internationell kongress, vars arbete är uppdelat på olika sektioner: industri, jordbruk, handel, huslig ekonomi o. s. v. Inom de nationer, som äro anslutna till internationella kommittén, finnas nationella kommittéer, som följa utvecklingen inom det egna landet och förbereda deltagandet i de internationella kongresserna. Sverige anslöt sig 1937 till den internationella kommittén, och s. å. bildades Svenska nationalkommittén för rationell organisation. I denna ingå representanter för Sveriges industriförbund, Ing.-vet.-akad., Svenska teknologföreningen, Lantbruksakad., Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Svenska reklamförbundet och Sveriges standardiseringskommission.

Sveriges industriförbund upprättade 1921 genom sitt dotterföretag a.-b. Industribyrån ett organ, organisationsavd., som skall vara industrien behjälpligt med lösande av alla förekommande rationaliseringsproblem. För att skapa ett särskilt forum för diskussion av problem, som sammanhänga med r., har Svenska teknologföreningen bildat en avd. för industriell ekonomi och organisation.

Litt.: Av den litteratur, som belyser r. eller vissa sidor av denna, kunna följ. arbeten nämnas: O. Kärnekull, »Om den fabriksmässiga driftens praktiska organisation» (i »Handel och industri», 1926—27); H. Hising, »Den industriella psykologien i dess huvuddrag» (ibid.); J. A. Carlson, »Industriens rationalisering» (1929); T. Sällfors, »Kontorsarbetets rationalisering» (1933); »Rationell fabriksorganisation i Förenta staterna» (Sveriges industriförbund, s. å.); O. Kärnekull, »Hur man organiserar ett affärsföretag» (3:e uppl. 1935); »Normer rörande enhetlig terminologi vid industriell självkostnadsberäkning» (Sveriges standardiseringskommission, 1931); »Enhetliga principer för självkostnadsberäkningar» (Sveriges industriförbund, 1937); »Enhetlig terminologi för arbetsstudietekniken» (Ing.-vet.-akad:s Medd., 108, 1936); »Arbetsanalys och tidsstudier» (ibid., 106, 1937); S. Hansson, »Arbetarna och rationaliseringen» (1930); G. Åkerman, »Om den industriella rationaliseringen och dess verkningar» (Statens offentliga utredningar 1931: 42); »Rationaliseringsrevy», red. av O. Kärnekull (ingår i varje n:r av Industriförbundets Medd.). Av utländsk litt. kunna särskilt nämnas »Der Mensch und die Rationalisierung» (Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit, 1931, 1933), »Handbuch der Rationalisierung» (3:e uppl. 1932) och L. P. Alford, »Management's handbook» (1924). K. W. L.

***Rationell arbetsledning**, se även A r b e t s l e d n i n g.

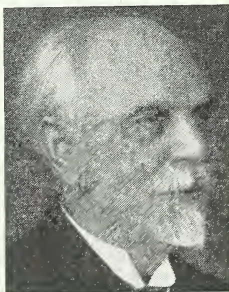
Ra'tti, A c h i l l e, se P i u s, påvar, 11.

Ra'tti, F e d e r i c o V a l e r i o G i u s t o, italiensk författare (f. 1877). R:s främsta insats består i hans försök att återuppliva det historiska dramat: »Il solco quadrato» (1911), »Giuda» (1923), »Bruto» (1924), »Socrate» (1926) etc. I sin uppfattning om dramat som kamp mellan två representanter för diametralt olika livsåskådning visar han sig därvid påverkad av tyska expressionister. R. är f. ö. ryktbar som förf. till fascismens stridshymn, »Giovinezza», i dess första version. G. B-h.

Ratzlaff [rä'tsläf], Carl Johann, nordamerikansk nationalekonom (f. 1895), prof. vid Lafayette college, Easton, Pa., 1931. R. företog 1930—31 en studieresa i Europa och besökte därunder Sverige. Han har bl. a. utgivit »The scandinavian unemployment relief program» (1934) och »The theory of free competition» (1936). A. M.

Rau'ma. 1. Fi. namnet på Raumo. — 2. Fyrskepp i Bottniska viken utanför Raumo, tidigare kallat Relandersgrund (se d. o.).

Rau'ma wood ltd. [- ωo'd li'mitid], trävaru-a.-b. i Raumo, Finland, gr. 1916 (aktiekap. 30 mill. fmk). Äger såg (tillv. 30,000 stds), lådfabrik (tillv. 12,000 stds) och sulfitcellulosafabrik (tillv. 52,000 ton) i Raumo. Innehar sedan 1935 aktiemajoriteten i Reposaaren höyrysaha oy., som äger Räfsö ångsåg (tillv. 20,000 stds). O. Brn.

***Raunkiær,** Chr., avgick som prof. och dir. för bot. trädgården 1923. Han utger sedan 1933 Botaniske Studier (4 h. till 1937). 1934 utkom »The life forms of plants, and statistical plantgeography. Being the collected papers of Chr. R.».

Rausch, Albert, tysk författare (f. 1882), har skrivit diktsamlingar (»Das Buch der Trauer», 1911, »Kassiopeia», 1919, m. fl.), vilka ansluta sig till A. von Platen och Stefan George, noveller och romaner: »Ephebische Trilogie» (1924), »Eros Anadyomenos» (1927); den grekiska kärleken är ett huvudmotiv hos R., som även skildrat den lidelsefulla bundenheten vid hembygdens jord. R-n B.

***Rautasjaure,** jfr Jamikussuolo, suppl. (med bild).

***Ravel,** M., är elev av Fauré (ej Dauré). Från senare år härstamma bl. a. två pianokonserter, varav den ena, för enbart vänster hand, är skriven för den enarmade pianisten P. Wittgenstein (f. 1887). R. blev 1934 dir. för Conservatoire américain de Fontainebleau. — Porträttet vid art. om R. i bd 16 föreställer icke honom; ett autentiskt sådant återges här.

Ravn [rau̯n], Jesper Peter, dansk geolog, paleontolog (f. 1866), assistent vid Köpenhamns univ:s mineralogiska museum 1898, docent i paleontologi 1904, inspektör vid nämnda museum 1907. R. har i synnerhet bearbetat faunan (särskilt mollusker och spongier) i Danmarks kritavlagringar samt tertiära faunor från Östgrönland och Spetsbergen. N. O.

Rawtenstall [rå'tənstål], stad i Lancashire, n. v. England, 14 km ö. s. ö. om Blackburn; 28,575 inv. (1931). Stora bomulls- och yllefabriker; stenkolsgruvor.

Raymond [reī'mənd], Gene, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1908). Under sitt rätta namn, Raymond Guinon, hade R. skapat sig ett namn på amerikansk scen, innan han 1931 debuterade i film. Han har sedan medverkat i bl. a. »Flyg med till Rio», »Ett drama i Budapest», »Oh, Suzanne!» (mot Lilian Harvey) och »Flickan från Paris». R. A-g.

***Raynal,** P., har fullföljt sina försök att återuppliva den klassiska tragedien i modern ram med skådespelen »Au soleil de l'instinct» (1932) och »La Francerie» (1933), som avhandlar en plikt- och passionskonflikt mot världskrigets bakgrund, konfronterande tyskt och franskt väsen. »Napoléon unique» (1936; »Napoleon den ende», s. å.; uppf. i Göteborg s. å.) är en lyrisk-sentimental kärlekstragedi i historisk kostym. »Khaki», ett drama från världskriget, uppfördes i Sthlm 1937. Kj. S-g.

***Rázus,** M., dog 1937. Han var led. av Tjeckoslovakiens parlament. R. utgav vidare bl. a. en dramatisk dikt, »Ahasver» (Ahasverus; 1936), episk vers, ss. »Před tvárou božou» (Inför Guds ansikte; 1934), essäsamlingen »Argumenty» (Argument; 1932), romanerna »Julia» (2 dlr, 1930) och »Odkaz mrtvých» (En hälsning från de döda; 1936). C. T-t.

Rd Ac, kem. tecken för 1 atom radioaktinium (se Radioaktivitet, sp. 399).

Read [rīd], Herbert, engelsk författare (f. 1893), deltog i världskriget och vart kapten 1917, var museiman 1922—31 och prof. i konsthistoria i Edinburgh 1931—33. R. är en mångsidig författare, har utgivit flera diktsamlingar (»Collected poems», 1926, m. m.), »In retreat» (1925) och »Ambush» (1930), arbeten om konst: »English pottery» (1924; tills. m. Rackham), »The meaning of art» (1931) m. fl., samt litterärteoretiska undersökningar: »Reason and romanticism» (1926), »English prose style» (1928), »Phases of english poetry» (s. å.), »The sense of glory» (1929), »Wordsworth» (1930), »Form in modern poetry» (1932), »Art now» (1933) m. m. R-n B.

***Reading,** R. D. I., dog 1935. Monogr. av D. Walker-Smith (1934) och S. Jackson (1936).

***Reaktans** kan även definieras som den reaktiva delen av det skenbara motståndet,

impedansen (se d. o., suppl.), i en växelströmskrets. R. beror av kretsens induktans (se d. o., suppl.) eller dess kapacitet eller av bådadera samt av växelströmmens frekvens. Om L är induktansen i henry och ω vinkelfrekvensen (i radianer per sek.), så är den induktiva r. $X = \omega \cdot L$. I en krets med kapacitet uppträder en kapacitiv r. av storleken $X = \frac{1}{\omega C}$, där C är kapaciteten i farad. I båda fallen uttryckes r. i ohm. Finnas i kretsen både induktans och kapacitet i serie, har r. formen $X = \omega L - \frac{1}{\omega C}$. F. D-n.

Reakta'nsspole, reaktor (se d. o., nedan) i form av en spole, vanl. med järnkärna och luftgap men för vissa användningsområden (t. ex. såsom drossel- eller dämpspole) ofta utförd som luftspole med blanka ledare, sammanhållna av en betongkonstruktion. F. D-n.

Reaktiv, elektroteknisk term, nyttjad i samband med olika storheter, ss. ström, effekt och energi. I en strömkrets, i vilken en viss fasförskjutning (se d. o., suppl.) finnes mellan spänning och ström, kan den ena av dessa storheter alltid tänkas uppdelad i två komposanter, av vilka den ena är i fas med den andra storheten, medan den andra komposanten är fasförskjuten 90°. Den sistnämnda komposanten är då r e a k t i v, medan den förstnämnda är a k t i v (se d. o., suppl.). Om t. ex. strömmen uppdelats på angivet sätt, ger den reaktiva strömkomposanten med spänningen en r e a k t i v e f f e k t (se d. o.), vars tidsmedelvärde är = 0. Den reaktiva effekten kan fysikaliskt uppfattas som beroende på en fram och tillbaka pendlande energimängd, vilken fordras för uppladdning av kondensatorer eller upplagring av magnetisk energi i reaktorer (se d. o., nedan). I sistnämnda båda fall är den reaktiva strömmen fasförskjuten 90° före, resp. efter spänningen. F. D-n.

Rea'ktor, apparat, med vilken man avser att i en elektrisk strömkrets införa en viss induktiv reaktans. R. består i regel av en spole, reaktansspole (se d. o., ovan), och kan utföras antingen som s e r i e r e a k t o r för begränsning av kortslutningsströmmen i en anläggningsdel (dämpspole) eller som s h u n t r e a k t o r, vars ändamål är antingen att kompensera driftkapacitetsströmmen hos en högspänd elektrisk ledning eller att vid inträffande jordfel kompensera den kapacitiva jordslutningsströmmen (se N o l l p u n k t s r e a k t o r, suppl.). F. D-n.

***Realexamen.** För realskolexamens avläggande bestämdes 1933 en övergångstid. Sedan denna med höstterminen 1934 gått till ända, benämnes examen r. Rätt att anställa r. tillkommer vårterminen 1937 tills. 13 enskilda skolor, bland dem 3 högre flickskolor. R. avlades 1936 av 6,574 lärjungar (3,725 gossar och 2,849 flickor). — De under senare år inrättade s. k. praktiska utbildningslinjerna på realskolans stadium och praktiska mellanskolorna (se P r a k t i s k a m e l l a n s k o l o r o c h r e a l s k o l l i n j e r, suppl.) avslutas med s. k. praktisk r. Denna är i huvudsak anordnad som den allmänna r. men omfattar även praktiska examensarbeten inom skolans eller linjens fackområde. Avlagd praktisk r. medför behörighet bl. a. till inträde i vissa fackutbildningsanstalter. Den berättigar däremot ej utan vederbörlig prövning till inträde i gymnasium. En enskild skola (Landsberg), som inrättat en praktisk realskollinje, har erhållit rätt att anställa praktisk r. Sådan examen avlades 1936 av 261 lärjungar (143 gossar och 118 flickor). Fr. Sg.

***Realism.** 3. (*Teol.*) Länge var det ett axiom, att endast den fenomenologiska, psykologiska och historiska sidan av religionen kunde bli föremål för teologien, som alltså var på väg att bli en humanistisk disciplin. Gentemot detta har på senaste tid en stark reaktion inträtt för att bringa religionens transcendenta, objektiva inställning till teologiskt uttryck. R. betyder alltså icke en begränsning till den empiriska verkligheten utan ett hävdande av en andlig verklighet av konkret karaktär, ett erkännande av den bibliska verklighetsuppfattningen. — Litt.: »Religious realism», utg. av D. C. Macintosh (1931); A. Fridrichsen, »Realistisk bibelutläggning» (i Sv. Exegetisk Årsbok 1936). O-f L-n.

***Realkontrakt.** Genom en lag 27 mars 1936 har ett ofullbordat gåvolöfte rörande lös egendom i vissa särskilda fall gjorts bindande för den, som givit löftet, näml. om löftet gjorts i skuldebrev el. annan urkund, som överlämnats till gåvotagaren, el. omständigheterna vid löftets tillkomst utmärka, att det varit avsett att komma till allmänhetens kännedom. Icke ens i dylika fall kan dock löftet åberopas gentemot givarens borgenärer, så länge gåvan ej fullbordats. A. M.

***Realskola.** R. har under senare år fått en betydelsefull utbyggnad genom de av 1933 års riksdag på K. m:ts förslag beslutade försöken med praktiska utbildningslinjer på r:s stadium eller s. k. inbyggda praktiska realskollinjer. Se vidare P r a k t i s k a m e l l a n s k o l o r o c h r e a l s k o l l i n j e r, suppl. Fr. Sg.

***Realskolexamen,** se även R e a l e x a m e n, suppl.

Receptür, expedition från apotek mot recept. Jfr H a n d k ö p.

***Recke,** E r n s t v o n d e r, dog 1933. — Ny litt.: F. Vetterlund, »Danmark och det litterära nobelpriset» (i Sv. Tidskr. 1937).

Reconstruction finance corporation [rī'kənstra'kʃən finä'ns kåpərē'ʃən], se A m e r i k a s f ö r e n t a s t a t e r, suppl., sp. 155.

***Recouly,** R., har senare utgivit en rad stora reportage från skilda länder samt histo-

riska monografier; nämnas må »Louis-Philippe, roi des Français» (1930; »Kung Päron», 1931), »Où va l'Allemagne?» (1932), »Histoire de la grande guerre» (1934), »George V et son peuple» (1935) och »François-Joseph, crépuscule d'un empire» (1936). Kj. S-g.

Red, i ortnamn, se Rud.

*Rederi. Teknikens framsteg samt den ekonomiska och handelspolitiska utvecklingen ha lett till betydande förskjutningar inom världstonnaget de senaste åren. Antalet r. med ett tonnage på över 200,000 bruttoton är i det närmaste detsamma 1937 som 1932. Däremot ha ganska stora förskjutningar i r:s storleksordning ägt rum. En betydande minskning av tonnaget uppvisar framför allt United states shipping board (med omkr. 800,000 ton), beroende på att staten mer och mer avvecklar denna del av sin verksamhet, och vidare även Norddeutscher Lloyd, British India steam navigation co., ltd., Nippon Yusen Kabushiki Kaisha, A. Holt & co., Furness lines (med omkr. 100,000 ton vardera) m. fl. En större ökning i tonnaget uppvisa däremot Cunard line, T. & J. Harrison, Clan line, Royal mail lines och Hamburg-südamerikanische Dampfschifffahrts-Gesellschaft. Bland nytillkomna större r. märkes framför allt Italia flotte riunite (se d. o., suppl.) i Genua, som numera är det femte i storleksordningen.

Av de större skandinaviska r. har Det forenede dampskibsselskab i Köpenhamn numera sjunkit under 200,000-tonsstrecket, medan övriga r. uppvisa en ganska markerad uppgång i tonnaget. G. Eriksons segelrederi, Mariehamn, omfattar numera även ångare.

De större svenska r:s fartygsantal och tonnage (okt. 1937) framgå av följ. tab.:

Rederiets namn	Säte	Antal fartyg	Brutto-ton
Trafik-a.-b. Grängesberg—Oxelösund ...	Stockholm	25	112,833
Rederi-a.-b. Transatlantic	Göteborg	23	95,516
Stockholms rederi-a.-b. Svea	Stockholm	83	92,507
Rederi-a.-b. Nordstjernan	»	24	91,125
A.-b. Svenska ostasiatiska kompaniet...	Göteborg	15	75,872
Ångbåts-a.-b. Tirfing	»	15	70,567
Trelleborgs ångfartygs nya a.-b..........	Trälleborg	13	56,477
Rederi-a.-b. Svenska Lloyd	Göteborg	32	54,024
A.-b. Svenska Amerikalinjen	»	5	53,429
A.-b. Svenska Amerika—Mexikolinjen ..	»	12	44,310
A.-b. Transmarin	Hälsingborg	15	26,637
Förnyade ångfartygs-a.-b. Götha	Göteborg	8	12,547
Rederi-a.-b. Transpacific	»	2	11,660
Ångbåts-a.-b. Ferm	Kristinehamn	5	11,247
Hallands ångbåts-a.-b.	Göteborg	9	5,144
Ångfartygs-a.-b. Göta kanal	»	18	4,039
Ångbåts-a.-b. Bohuslänska kusten	Uddevalla	13	2,667

K. H. A.

*Rederilånefonden. Villkoren för lån från fonden äro fastställda förutom i kung. 18 maj 1928 i kung. 22 juni 1934 och 19 juni 1936. Lån utlämnas icke för ändamål, som ligger inom ramen för Svenska skeppshypotekskassans verksamhet och lämpligen bör tillgodoses genom lån från denna kassa. K. H. A.

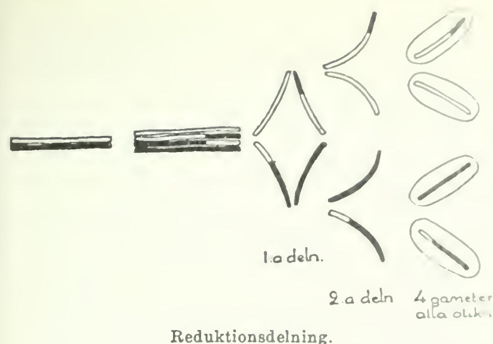
Redin, Mats Algot, skolman (f. 1893 24/2), blev fil. dr 1920, var docent i engelska i Uppsala 1919—26 och rektor vid Göteborgs högre samskola 1925—30. Sedan 1930 är R. lektor vid Högre realläroverket å Norrmalm i Stockholm, därjämte studierektor vid Whitlockska samskolan där. R. har varit ordf. i Stockholms lärarsällskap och är v. ordf. i Läroverkslärarnas riksförbund. Han har bl. a. skrivit »Studies on uncompounded personal names in old english» (1919; gradualavh.) och »Word-order in english verse» (1925). Tills. m. C. Ernolv har han utgivit en läsebok, »England and the english» (1930). Fr. Sg.

Redlich [rē't-], Joseph, österrikisk statsvetenskapsman och politiker (f. 1869). R. blev prof. i Wien 1906 och vid Harvard-univ. 1926. Han var 1907—18 led. av österrikiska deputeradekammaren och finansminister korta perioder 1917 och 1931. Skr.: »Das österreichische Staats- und Reichsproblem» (2 bd, 1920—26) och »Kaiser Franz Joseph von Österreich» (1929). L-ts.

*Redlich, O., avgick 1929 från sin professur. »Ausgewählte Schriften» av honom utgåvos 1928. Biogr. uppgifter och bibliogr. i L. Bittner, »Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs», 1 (1936), s. 104.

*Reduktion, *hist.* Ny litt. för 6—10: E. F. Heckscher, »Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa», I: 1—2 (1935—36); A. Klockhoff, »Danviks hospital» (2 bd, 1935); R. Swedlund, »Krister Bonde och reduktionsbeslutet 1655» (i Karol. Förb:s Årsbok 1937) och »Grev- och friherreskapen i Sverige och Finland. Donationerna och reduktionerna före 1680» (1936); S. Hedar, »Enskilda arkiv under karolinska enväldet» (1935). A. Mthe.

*Reduktionsdelning. Enär varje befruktning medför en sammansmältning av två cellkärnor, kommer äggkärnan efter befruktningen att innehålla dubbel uppsättning kromosomer (se d. o., suppl.). Detta måste på någon punkt i organismens utveckling kompenseras genom en halvering av kromosomantalet, om icke den könliga fortplantningen skall leda till en orimlig mångdubbling av kromosomernas antal. Halveringen sker vid r., och r. framstår därigenom såsom ett nödvändigt komplement till sexualakten hos alla organismer med könlig fortplantning. Samspelet mellan befruktning och r. leder till en regelbunden växling mellan två faser i organismens liv (kärnfasväxling), näml. en fas med enkel (reducerad) och en med dubbel (oreducerad) kromosomuppsättning. Själva halveringen av antalet kromosomer (den numeriska reduktionen) äger vanl. rum i den första eller heterotypiska delningen (prereduktion), i vissa fall i den andra eller homotypiska (postreduktion). Väx-

Reduktionsdelning.

lingen mellan kärnfaserna sammanfaller oftast men icke alltid med växlingen mellan generationerna vid generationsväxling (se d. o.). — Förloppet vid r. utgör den materiella grunden för de Mendelska ärftlighetsreglerna (kromosomerna äro bärare av arvsanlag). De enklare fallen av »Mendelklyvningar» hos bastarder finna sin förklaring i den numeriska kromosomreduktionen och i kromosomparens oavhängighet av varandra. Förklaringen till koppling och *crossing-over* mellan arvsanlag måste däremot sökas i de tidigare stadierna av r., i de processer, som äga rum vid parningen (konjugationen) mellan likvärdiga (homologa) kromosomer (se vidare d. o., suppl.). Konjugationen, i flera hänseenden den väsentligaste delen av hela r., sker så, att icke blott homologa kromosomer para sig, utan även så, att de konjugerande kromosomernas minsta smådelar uppvisa homologi. Det är alltså i själva verket likvärdiga k r o m o m e r e r, som konjugera, och det är uppenbarligen detta, som möjliggör parningen mellan likvärdiga anlag i de Mendelska anlagsparen. *Crossing-over* mellan kopplade arvsanlag beror sedan på utbyte av delar mellan parade kromosomer, och detta utbyte sker på ett stadium, då de parade kromosomerna genom längsdelning uppdelats i vardera två hälfter (s. k. kromatider). Utbytet sker mellan kromatiderna två och två. Detta medför, att fördelningen av arvsanlagen eller generna (den g e n e t i s k a r e d u k t i o n e n) kan äga rum såväl i den första som i den andra delningen i r. (kombinerad pre- och postreduktion). Den gamla tvistefrågan huruvida det är den första el. den andra delningen, som utgör r. i egentlig mening, saknar därför betydelse vad beträffar den genetiska reduktionen. Båda delningarna samverka, och häri ligger måhända ett slags förklaring till den egendomliga omständigheten, att r. omfattar t v å delningar. — I vissa fall konjugera kromosomerna icke parvis utan 3 och 3, 4 och 4 etc., och härur uppkomma avvikande typer av r. I vissa andra fall uteblir parningen, ss. hos många bastarder och framför allt hos sådana organismer, där befruktningen ersatts med partenogenetisk utveckling. R. förlorar då sin karaktär; hos partenogenetiska organismer blir den också överflödig. O. H-n.

Reduktoner, sådana starkt reducerande ämnen, vilka innehålla atomgrupperingen

$$\overset{HO}{\underset{|}{}}\ \ \overset{OH}{\underset{|}{}}$$
$$—C = C—$$

Den lägsta representanten för r. (för korthetens skull helt enkelt kallad redukton) är enoltartronaldehyd,

$$\overset{HO}{CH} = \overset{OH}{C} \cdot CHO$$

Den viktigaste bland r. är askorbinsyran el. vitamin C (antiskorbutiskt vitamin, se V i t a m i n e r, sp. 656). H. E.

Reenpää [rē'npä], Y r j ö, se R e n q v i s t, A., suppl.

***Reenstierna**, J. L., blev kallad till prof. i hygien och bakteriologi vid Uppsala univ. 1933.

J. L. Reenstierna.

Reesen [rēs-], E m i l, dansk musiker (f. 1887), var kapellmästare vid Dagmarteatret 1920, vid Scalateatret 1921—25 och vid Statsradiofonien 1927—36. R. har komponerat orkesterverk, scenmusik och baletter, bl. a. »Gudindernes strid» (1933; »Gudinnornas strid», Sthlm 1934). Han fullbordade 1936 en operett, »Mozart i Prag», byggd på Mozartmelodier. G. M.

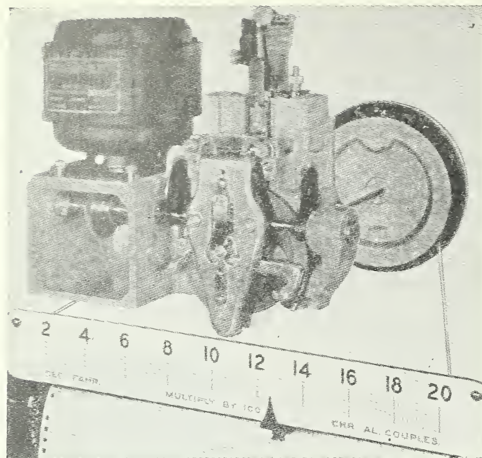
Refling Hagen, I n g e b o r g, se H a g e n, I. N. R., suppl.

Refloratiōn, dets. som efterblomstring (se d. o.).

***Reformatorn.** Red. är sedan 1925 S. Borgström.

Reformkatolici'sm, dets. som m o d e r n i s m (se d. o.).

***Reformskolor.** Bland »den nya skolans» pedagogiska system torde Daltonplanen (se P a r k h u r s t, H.) och den metod, som tillämpats i de s. k. Winnetkaskolorna, vara mest bekanta. Båda härstamma från U. S. A. och visa många gemensamma drag. Winnetkaskolorna, som fått sitt namn av en förstad till Chicago, ha särskilt strävat efter att utarbeta goda undervisningsmetoder och läroböcker samt framställa förbättrad undervisningsmateriel. — Tyringe helpension nedlades 1936. — Om New education fellowship se d. o., suppl. Den tyska uppl. av dess tidskr. är sedan 1933 nedlagd. — Försöksklasser, där r:s principer tillämpas, ha inrättats vid vissa folkskolor, t. ex. i Malmö, Hälsingborg och Lidingö. Dessa principer ha emellertid i viktiga avseenden påverkat undervisningen i allm. vid svenska skolor. Under senare år utfärdade stadgor och undervisningsplaner för olika läroanstalter samt de för de allm. läroverken fastställda metodiska anvisning-

Temperaturregistreringsapparat enl. nollmetod. T. v. drivmotorn, i mitten baktill galvanometern, som påverkar motorns koppling till skjutkontakt, visare och penna (nedtill) via hjulet t. h. Nederst registreringspapper med ett stycke av temperaturkurvan.

arna vittna härom. — Ny litt.: K. Nordlund, Anna Sörensen och S. Wikberg, »Arbetssättet i folkskolan», h. 7 (1929); R. Anderberg, »Psykologiska problem och pedagogiska reformtankar» (1930). Fr. Sg.

***Refraktometer.** Abbes och Pulfrichs r. äro två olika konstruktioner, som grunda sig på strykande infall av ljuset från ett optiskt tunnare medium (den undersökta vätskan) till ett tätare (prisma av specialglas). I Abbes r. kan dock även totalreflexionen utnyttjas. Sv. B-r.

Refraktärperiōd, *med.*, den tid, under vilken en eljest retbar bildning på grund av sin aktivitet icke svarar på retning. R. är orsak till att vid s. k. extrasystolen i hjärtat den nästföljande normala retningen blir utan verkan, vilket visar sig som en s. k. kompensatorisk paus. U. v. E.

***Refuge,** se även T r a f i k a n o r d n i n g a r, suppl.

Regelyta, se L i n j e r b a r y t a.

Regementsföreningar. Under 1920- och 1930-talen ha r. vid flera sv. reg:ten bildats av aktiv, f. d. aktiv och värnpliktig personal i avsikt att upprätthålla det samband och det kamratskap, som grundlagts under militärtjänstgöringen. C. A. E.

Regementskassör, befattning, införd enl. 1936 års försvarsordning och avsedd för underofficer, vilken särskilt utbildats till biträde åt regementsintendent. C. A. E.

***Regementskvartermästare.** Benämningen användes numera såsom tjänstebeteckning för den officer, som inom en regementsstab i fält handlägger ärenden rörande underhållstjänsten (jfr R e g e m e n t s s t a b s c h e f, nedan).

***Regementsstab** står i fält under ledning av regementsstabschef (se d. o., nedan).

Regementsstabschef, ny beteckning inom svenska armén för den befattningshavare, vilken förut benämnts regementskvartermästare. Beteckningen användes sedan 1937 vid fältorganiserade förband och kommer även att införas under vanlig fredstjänstgöring C. A. E.

Rēgener, E r i c h, tysk fysiker (f. 1881), prof. i Berlin 1914, i Stuttgart 1920. R. har utfört viktiga undersökningar över ultrastrålning såväl på jordytan som på stort djup i sjöar och, med hjälp av pilotballonger, högt upp i stratosfären. Se U l t r a s t r å l n i n g, sp. 1038. Sv. B-r.

***Reger,** M. Det i Stuttgart förlagda Max Reger-Gesellschaft utger sedan 1934 »Thematisches Verzeichnis der im Druck erschienenen Werke von M. R.». Biogr. av K. Hasse (1921), G. Bagier (1923) och Elsa Reger (1930).

***Regeringsrätten.** Sedan regeringsrådens antal 1933 åter nedbragts till 7, ha bestämmelserna i lagen 14 juni 1928 upphört att gälla. R. arbetar därför nu endast på en avdelning.

Registermark, spärrade riksmarkstillgodohavanden i Tyskland, som härröra av tyska gäldenärers inbetalningar på lån, vilka urspr. kontrakterats i utländsk valuta. Användningen av r. kontrolleras av Treuhand-Gesellschaft m. b. H. av 1933, som däröver för register (därav namnet). R. kunna i viss utsträckning användas av utländska resande i Tyskland (rese- el. turistmark). Också flera andra slag av spärrade marktillgodohavanden finnas i Tyskland, vilkas eventuella användning regleras genom detaljerade föreskrifter. E. H-ss.

Registreringsmetoder, metoder för automatisk registrering av någon fysikalisk storhets variation med tiden. Om några olika r. se R e g i s t r e r i n g s a p p a r a t e r och art., till vilka där hänvisats, samt K y m o g r a f, suppl., och T e r m o m e t e r, sp. 149. För frammatning av papperet nyttjas nu ofta en liten synkronmotor. Ett stort antal r. grundar sig på att den storhet, som skall uppmätas, påverkar någon elektrisk storhet, vars variation med tiden bestämmes genom en elektrisk registreringsmetod. Så kunna temperaturvariationer registreras med hjälp av termoelement el. motståndstermometer, fuktighet och förbränningsvärme hos gaser med psykrometer, resp. gaskalorimeter (se K a l o r i m e t e r, suppl.), försedda med elektrisk temperaturmätning. Vattenståndsvariationer kunna registreras med hjälp av en flottör, som alltefter sitt höjdläge inkopplar en större el. mindre del av ett skjutmotstånd. Dessa r. innebära ofta stora tekniska fördelar genom möjligheten till fjärregistrering samt centralisering av registreringar till ett enda skrivande instrument. Härvid inkopplas automatiskt efter varandra de för den uppmätta storheten känsliga organ (t. ex. termoelement, då det är fråga om temperaturregistrering), som äro fördelade på de olika mätpunkterna. Vid fall-

bygel- el. punktskrivmetoden (jfr Registreringsapparater) växlas samtidigt automatiskt färgbandet, så att alla de prickar, som svara mot samma mätpunkt, få samma färg, avvikande från färgerna för de andra mätpunkterna.

Väsentliga fördelar erbjuda ofta r., som arbeta med en nollmetod (se d. o., suppl.). En sådan registreringsmetod för temperaturvariationer med hjälp av motståndstermometer består av en Wheatstones brygga med en längs en motståndstråd förskjutbar kontakt för inreglering av galvanometerutslaget på noll. Kontaktens läge vid riktig inställning beror på motståndet och alltså på temp. Om nu temp. och därmed motståndet ändra sig, slår galvanometern ut åt ena el. andra hållet, beroende på ändringens riktning. Härvid inkopplas genom ett reläsystem (jfr Regulator, suppl.) en motor, vilken flyttar skjutkontakten mot det läge, som svarar mot den nya temp. En med skjutkontakten förenad penna registrerar sålunda temp. på ett rörligt papper. Friktionen mellan penna och papper saknar härvid betydelse. Gäller det i stället att registrera en elektrisk spänning, t. ex. från ett termoelement el. en anordning för mätning av väteionkoncentration, nyttjas i stället en på liknande sätt anordnad kompensationsapparat (se Kompensationsmetod, suppl.). Sv. B-r.

Reglage [-lā'ʃ], ett handtag i förbindelse med ett länksystem, varigenom reglering på avstånd av maskinella organ kan åstadkommas. R. brukas för motorns manövreringsorgan, förgasare, trottel, tändapparat o. s. v., vid flygplan därjämte för manövrering av roder, landningsställ m. m. I st. f. länksystem kan även bowdenkabel (se d. o., suppl.) nyttjas. N. G-n.

Rēgling, Kurt, tysk numismatiker (1876—1935). Anställdes 1899 vid myntkabinettet i Berlin och blev dess chef 1921. R. intog en ledande ställning inom den antika numismatiken. Bland hans skrifter märkas översiktsverken »Die antike Münze als Kunstwerk» (1924) och »Münzkunde» i 4:e uppl. av Gercke-Nordens »Einleitung in die Altertumswissenschaft», 2: 2 (1933), samt monogr. »Die Münzen von Priene» (1927). Även renässansens medaljkonst, särskilt den tyska, ägnade R. en ingående forskning. N. L. R.

***Regnér**, L. G. L., avgick som regementsveterinär vid Svea art.-reg:te 1926. Han var föredragande av tuberkulosärenden i Lantbruksstyrelsen 1897—1933.

Regnförsäkring, den nyaste formen av väderleksförsäkring, ännu driven av blott få försäkringsbolag. R. erbjuder skydd vid olika slag av friluftstillställningar mot ekonomisk förlust till följd av regn eller annan nederbörd. De för det ekonomiska resultatet mest betydelsefulla timmarna försäkras mot en viss nederbördsmängd, vanl. 1 eller 2 mm, och försäkringsfall anses ha inträffat, om den stipulerade nederbördsmängden uppnås eller överskrides. Man skiljer vid r. på s. k. omkostnadsförsäkring, vid vilken hela försäkringssumman utbetalas vid inträffat försäkringsfall, och s. k. inkomstförsäkring, vid vilken ersättning utgår endast för den av regnet förorsakade inkomstminskningen.

En speciell form är den s. k. semesterförsäkringen (se d. o., suppl.). T. v. P.

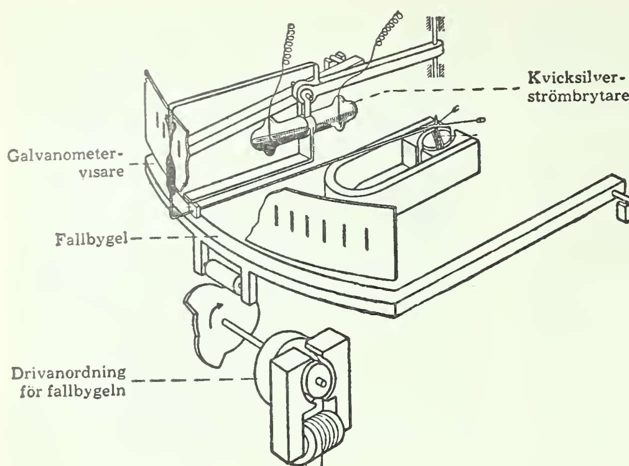
***Régnier**, H. de, dog 1936.

Regression, se Transgression och Nivåförändringar, suppl.

***Regressrätt.** Äro flera solidariskt ansvariga för ett skuldebrev och betalar en av dem hela skulden, kan han enl. 1936 års lag om skuldebrev § 2 av varje medgäldenär i första hand utkräva blott dennes andel (äro gäldenärerna tre och svara de inbördes till lika delar, kan den, som betalt, icke såsom tidigare direkt kräva 2/3 av den ene medgäldenären och låta denne sedan taga ut 1/3 av den återstående utan skall kräva var och en på 1/3). Men har någon medgäldenär kommit på uppenbart obestånd el. vistas han på okänd ort, skall envar av de övriga gälda belöpande andel av bristen. Samma gäller, om den, som betalt gälden, krävt medgäldenär på dennes andel men ej fått betalning inom 14 dagar. A. M.

***Regulator.** Ett stort antal nya r. har konstruerats, av vilka många arbeta enl. samma princip som fallbygelapparaten och andra enl. en registrerande nollmetod (se Registreringsmetoder, ovan). R. och registreringsapparat kunna då förenas till en enhet. Beroende på galvanometervisarens ställning (vid fallbygelapparater under, resp. över inställt regleringsvärde, vid nollmetod t. v., resp. t. h. om nollpunkten), påverkar en av en hjälpmotor periodiskt upplyft arm det ena el. andra av två reläer (se Relä, även i suppl.), t. ex. kvicksilverströmbrytare (se d. o., suppl.), och reglerar därigenom direkt el. indirekt den kontrollerade storheten, bryter värmeströmmen till en ugn, vars temp. överstiger avsett värde, minskar tillförseln av syra till ett bad, vars väteionkoncentration stiger för högt, o. s. v. Vid enbart skrivande nollmetod förskjutes i stället en kontakt, tills balans återställts, vid kombinerade instrument samverka registrerande och reglerande organ på ett mera komplicerat sätt. Samma r. kan automatiskt omväxlande inkopplas till flera olika apparater (t. ex. ugnar) och reglera dem. Den reglerade storheten kan aldrig hållas exakt konstant av r. utan oscillerar kring det inställda värdet med en amplitud, som beror på omständigheterna, bl. a. r:s känslighet.

I st. f. att hålla storheten konstant kan r. användas för att låta den ändra sig med tiden på föreskrivet sätt (programreglering). En tillsatsapparat förskjuter då automatiskt på önskat sätt den egentliga r:s inställning. Jfr Elektrisk ugn, suppl., sp. 1190 ff. Sv. B-r.

Schema för fallbygelregulator. När galvanometervisaren kommer mitt under den övre inställningsvisaren, kan fallbygeln påverka kvicksilverströmbrytaren, då den lyfts upp av drivanordningen.

Centrifugalregulatorn nyttjas för reglering av varvtalet ej endast vid ångmaskiner utan även vid andra kraftmaskiner, t. ex. turbiner (se T u r b i n). Centrifugalregulatorn kan därvid direkt påverka regulatorventilen för drivmediet, men då den härför behövliga ställkraften är stor, göres r. indirekt verkande, i det att ställkraften lämnas av en s e r v o m o t o r, vars arbete i sin tur regleras av centrifugalregulatorn. Dennas hävstång (regulatorarmen) förskjuter därvid en slid, som ombesörjer tillförseln av drivmediet (vanl. olja av 10—20 at tryck) till endera sidan av servomotorns kolv, vilken därigenom kommer i rörelse och omställer kraftmaskinens regleringsorgan på önskat sätt. Samtidigt härmed återföres sliden till det ursprungliga läget. Utan denna å t e r f ö r i n g skulle r. utföra odämpade svängningar.

R. vid elektriska generatorer avse i regel att hålla spänningen konstant, vanl. genom ändring av fältet (se S p ä n n i n g s r e g u l a t o r, suppl.). Elektriska motorer förses med anordningar för reglering av vridande moment och effekt, vilka anordningar kombineras med pådragsmotståndet; varvtalet regleras genom en centrifugalregulator, som till- eller frånkopplar förkopplingsmotstånd och delar av lindningen. — Om t e r m o r e g u l a t o r se T e r m o s t a t. E. Hlr.

Rehfisch [rē´-], H a n s J o s é, tysk författare (f. 1891), jur. dr, började sin framgångsrika bana som dramatiker med expressionistiska sorgespel: »Heimkehr» (1918), »Das Paradies» (1919), »Der Chauffeur Martin» (1920), »Das feindliche Leben» (1921) m. m., men övergick sedan till komedien: »Erziehung durch 'Kolibri'» (1922), »Die Libelle» (1924), »Nickel und die 36 Gerechten» (1925), »Duell am Lido» (1926), »Sprung über sieben» (1931) m. fl., och tragikomedien: »Wer weint um Juckenack?» (1924) och »Razzia» (1926). Han har också skrivit problemdramer som »Der Frauenarzt» (1927), det politiska skådespelet »Die Affäre Dreyfus» (1929; tills. m. W. Herzog) och »Pietro Aretino» (1928). R. har humor och är skicklig teaterpraktiker. R-n B.

Rei, A u g u s t, estnisk politiker (f. 1886), urspr. advokat, sedan socialdemokratisk publicist. R. deltog i frihetskriget och var 1919—20 talman i konstituerande nationalförsamlingen. Han invalles 1920 i parlamentet, var dec. 1928—juli 1929 stats- och ministerpresident samt nov. 1932—okt. 1933 utrikesminister.

Rei´chelt, K a r l L u d v i g, norsk missionär (f. 1873). R. utsändes 1903 av Norska missionssällskapet till provinsen Hu-nan i Centralkina. Han har varit verksam på sällskapets station Nin-siang samt vid dess prästseminarium i She-kou. 1922 upptog han den s. k. buddistmissionen (se vidare d. o., suppl.). R. är en utmärkt kännare av Kinas språk och religion. Han har bl. a. publicerat »Fra Østens religiöse liv» (Olaus-Petriföreläsning 1922) samt »Mot Tibets grænser» (1933; sv. övers. s. å.). G. Lbrg.

Reichenau [rai´kənau], W a l t e r v o n, tysk militär (f. 1884). Tillhörde urspr. artilleriet, blev generalstabsofficer och divisionsstabschef hos general von Blomberg i Königsberg. I jan. 1933 blev R. dennes närmaste man inom riksvärnsministeriet såsom generalmajor och chef för Ministeramt, sedermera Wehrmachtsamt, ett för de olika försvarsgrenarna gemensamt organ. Hösten 1935 utnämndes han till generallöjtnant och chef för VII:e armékåren, vars område omfattar Bayern. Han blev 1936 general och anses i särskilt hög grad åtnjuta den nationalsocialistiska partiledningens förtroende. C. A. E.

Reichenbach [rai´kənbak], H a n s, tysk filosof (f. 1891), prof. i Berlin 1926, i Konstantinopel 1934. Skr.: »Relativitätstheorie und Erkenntnis a priori» (1920), »Axiomatik der relativistischen Raum-Zeit-Lehre» (1924), »Atom und Kosmos, das physikalische Weltbild der Gegenwart» (1930), »Ziele und Wege

der heutigen Naturphilosophie» (1931), »Wahrscheinlichkeitslehre» (1935) m. fl. — R. ansluter sig till den s. k. Wienskolan (se d. o., suppl.) och har särskilt behandlat de kunskapsteoretiska problem, som ansluta sig till den moderna fysikens senaste teorier. G. O-a.

***Reichsbank** var under Dawesplanen ställd under viss utländsk kontroll, som bortföll under Youngplanen (jfr Skadeståndsfrågan). Vid sidan av uppbyggandet från 1924 av det nya penningväsendet har R. spelat en betydelsefull roll vid finans- och handelspolitiska mellanhavanden med utlandet samt har under och efter bankkrisen 1931 lett sanering och reorganisation av Tysklands bankväsen (se Tyskland, bankväsen, suppl.). Sedan 1933 utses Reichsbankdirektoriums medl. av rikspresidenten. S. å. beviljades R. större rörelsefrihet genom köp och försäljning av värdepapper. 1936 inlöstes de fyra sedelutgivande privatbankernas sedlar. Genom ändring av banklagen i febr. 1937 blev Reichsbankdirektorium uttryckligen underordnat rikskanslern, och R:s tidigare obligatoriska samarbete med Internationella betalningsbanken utbyttes mot frivillig samverkan på basis av likställighet mellan R. och andra centralbanker. E. H-ss.

***Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold** upplöstes våren 1933.

***Reichsgericht** har numera även en senat för politiska förbrytelser, *Reichsvolksgericht*.

Reichsinstitut für Geschi'chte des neuen Deutschlands [rai'ksinstitōt - nai'ən dai'tʃlants] stiftades 1935 i München. Institutet består av tre avd., av vilka en är ägnad åt den vetenskapliga undersökningen av världskriget, en åt det nya rikets uppkomst och den tredje åt studiet av judefrågan i Tyskland. R. C-n.

Reichs-Kredit-Gesellschaft [rai'ks-gəzä'l-], A.-G., tysk statlig storbank, urspr. koncernbank för statens industriintressen samt organ för subvention av exporthandel o. a. näringar. R. driver även vanlig bankverksamhet i stor skala. Saknar filialer men har associerat sig med provinsbanker, särskilt efter 1931 års kris. Eget kap. och omslutning dec. 1936 60, resp. 501 mill. Rmk. R. utger en uppmärksammad halvårsskrift, Deutschlands Wirtschaftliche Lage. E. H-ss.

Reichskulturkammer [rai'kskoltōr-], se Tyskland, suppl.

Reichsnährstand [rai'ksnärʃtant], de tyska böndernas, livsmedelshandelns och industriens ståndsrepresentation, bildad 1933—34 efter plan av jordbruksminister Darré. Den rättsliga grundvalen är en i okt. 1933 utfärdad lag, enl. vilken alla statliga lantbrukskammare och privata organisationer inom jordbruket (Landbund, kooperativa företag, främst Raiffeisenkassorna) upplöstes, resp. införlivades med R.

R:s uppgifter äro att trygga bondeståndets existens, bl. a. genom att medverka vid arvegårdslagarnas genomförande, och främja dess kulturella utveckling, att verka rådgivande och främjande på det driftstekniska området samt att genomföra en reglering av marknaden för jordbruksprodukter (bl. a. genom fastställande av obligatoriska priser för jordbruksprodukter, lag 14 juli 1934) och att övervaka kooperationen inom jordbruket. Till denna avd:s uppgifter hör även att reglera utrikeshandeln med lantbruksprodukter.

R., som har sitt säte i Berlin och Goslar, är indelat i 19 *Landesbauernschaften*. Chef för R., riksbondeledare, är riksminister Darré. R. håller årl. en *Reichsbauerntagung* i Goslar. — Litt.: H. Reischle och W. Saure, »Aufgaben und Aufbau des Reichsnährstandes» (1934).

***Reichsverband der deutschen Industrie** utgör numera en självständig grupp inom arbetsfronten (se d. o., suppl.).

Reigate [rai'git], stad i grevsk. Surrey, s. ö. England, 28 km s. s. v. om London; 30 830 inv. (1931). Viktig järnvägsknut. S om staden vid Gatwick ligger Londons nya flyghamn.

***Rein**, finländsk släkt. Gabriel R. har bl. a. skrivit »Karl Johan Adlercreutz» (2 bd, 1925—27). Han var ordf. i Genealogiska samfundet i Finland 1928—34.

Rein [rain], Hermann, tysk fysiolog (f. 1898), blev 1929 e. o. prof. i fysiologi i Freiburg im Breisgau, är sedan 1932 ord. prof. i Göttingen. R. har lämnat talrika bidrag bl. a. till sinnesorganens och gasutbytets fysiologi. Särskilt har han dock med hjälp av sitt termoströmur, som tillåter oblodig mätning av blodströmmen i ett ej öppnat kärl, ingående studerat blodomloppet. Han har även utgivit en lärobok i fysiologi. L-d.

***Reinach**, S., dog 1932 $^{4}/_{11}$.

***Reinach**, Th., dog 1928.

Reinacher [rai'nakər], Eduard, tysk författare (f. 1892), började med temperamentsfulla epos: »Werwolf» (1917) och »Odilie» (1918), skrev berättelser (»Runold», 1919, m. fl.), dramer (»Der Bauernzorn», 1922, som fick Kleistpriset, »Adrast», s. å., m. fl.) och diktsamlingar: »Todes Tanz» (1924), »Elsässer Idyllen und Elegien» (1925), »Harschhorn und Flöte» (s. å.), »Silberspäne» (1931) m. fl., den humoristiska, om Jean Paul påminnande romanen »Boheme in Kustenz» (1929) o. s. v. R. är en experimentator på olika områden; hans alemanniska hembygd har särskilt varit motivgivande. R-n B.

Rei'ner, Fritz, ungersk dirigent (f. 1888), utbildad vid konservatoriet i Budapest. Efter anställningar i Ljubljana och Budapest verkade R. med stor framgång som förste dirigent vid operan i Dresden 1914—21 men har sedan huvudsakl. vistats i U. S. A., bl. a. i Cincinnati, New York och Filadelfia. Han gästade Konsertföreningen i Stockholm 1937. G. M.

Reinhard [rai'nhart], Wilhelm, tysk militär (f. 1869), officer 1889, bataljons- och regementschef under världskriget. R. nedslog

vintern 1918—19 spartakistupproret i Berlin med frivilliga trupper, ur vilka den tyska statliga polisen, *Schutzpolizei*, delvis framgått. Han erhöll avsked 1919 som överste och blev 1934 ledare för Kyffhäuserbund, det största tyska ex-soldatförbundet. Skr.: »Das 4. Garde-Regiment zu Fuss» (1919) och »1918—19. Die Wehen der Republik» (1932). C. A. E.

***Reinhardt,** M., måste efter den nationalsocialistiska rörelsens seger lämna Tyskland och har sedan verkat bl. a. i Österrike (festspel i Salzburg) och Amerika. Han har även ägnat sig åt filmen och har i U. S. A. iscensatt Shakespeares »En midsommarnattsdröm». — Litt.: »M. R.; 25 Jahre deutsches Theater. Ein Tafelwerk», utg. av H. Rothe (1930); »Ewiges Theater: Salzburg und seine Festspiele», utg. av E. Kerber (1935). O. W-n.

Reinhart [rai'n-], Josef, schweizisk författare (f. 1875), en av Schweiz' yppersta dialekt- och folklivsförfattare, i både poesi (»Liedli ab em Land», 1897, m. fl.) och prosa (»Der Dokter us der Sunnegass», 1931, m. fl.). R-n B.

Rei'nikka, Tyko, finländsk bankman och politiker (f. 1887). Blev 1917 filialföreståndare i Kansallis-osake-pankki och 1932 led. av centraldirektionen. R. tillhörde riksdagen 1922—30, var handelsminister dec. 1925—dec. 1926, finansminister aug. 1929—juli 1930 och biträdande finansminister mars—okt. 1936. H. E. P.

***Reinke,** J., dog 1931 (ej 1921).

Reiss-Andersen, Gunnar, norsk författare (f. 1896), urspr. målare, har givit ut diktsamlingarna »Indvielsens aar» (1921), »Mellem Löven og Venus» (1923), »Solregn» (1924), »Kongesönnens bryllup» (1926), »Himmelskrift» (1928), urvalet »Lykkens pröve» (1931), »Spanske farver og annen kulör» (1933), »Horisont» (1934), »Vidnesbyrd» (1936). — R. har en spontan lyrisk ådra, hans form är otvungen och mjuk. Hans egentliga område är känslodikten; naturkärlek, ungdomsmelankoli, vardagsliv och inte minst scener ur barnens värld utgöra vanliga motiv. R-n B.

***Reitz,** F. W., dog 1934.

***Rekapitulation,** även förnyad fast anställning vid svenska krigsmakten av där stamanställt underbefäl eller meniga.

***Rekognitionsskog.** Av de två återstående till bruk upplåtna r. har Åkers styckebruks r. (6,917 har) 1934 inlösts av kronan och utlagts till kronopark. Avkomsten av Kengis bruks r. ingår, då bruket icke mera drives, till domänfonden. Betr. samtliga r. har K. m:t 1932 anbefallt Kammarkollegium att i samråd med Kommerskollegium och Domänstyrelsen inkomma med utredning och förslag huru den till visst bergverk upplåtna rätten må kunna bringas att upphöra eller beläggas med särskild avgift utöver vad redan nu kan vara fallet eller ock nyttjanderättshavaren beredas tillfälle att förvärva äganderätt till hela eller viss del av den av honom nyttjade skogen. Underhandlingar med anledning därav pågå. Schg.

***Rekstad,** J. B., dog 1934.

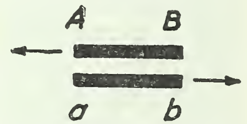
***Rekyl.** (*Fys.*) Hastigheten vid r. kan beräknas ur satsen, att sammanlagda rörelsemängden skall vara oförändrad. Ett analogt fenomen förekommer inom kärnfysiken: då en radioaktiv atom utsänder en α-partikel, får atomkärnan genom r. så stor hastighet, att den kan påvisas t. ex. genom sin ionisationsverkan. Sv. B-r.

***Relander,** H. M. J., var åter finansminister dec. 1932—okt. 1936.

***Relandersgrund,** fyrskepp, heter numera Rauma.

***Relativitetsteorien.** Den speciella r. förutsätter, att samtidighet hos på samma plats inträffande händelser är ett omedelbart givet, ej analyserbart begrepp, men nyttjar för händelser på olika orter följ. definition. Om en ljussignal avsändes från den ena orten till den andra och där reflekteras tillbaka till den första orten, så är en händelse, som inträffar på den första orten mittemellan ljussignalens avsändande och återkomst, samtidig med en, som på den andra orten inträffade, när ljusstrålen reflekterades där. Detta gör, att två händelser, som synas samtidiga för en iakttagare, synas äga rum med en viss tidsskillnad för en iakttagare i rörelse i förhållande till den förste. Tidsskillnaden kan dock ej bli större än den tid ljuset behöver för att gå från den ena punkten till den andra. Ingen fysikalisk verkan får, bedömd från någon iakttagares system, synas fortplanta sig snabbare än ljuset, ty då skulle det finnas andra system, från vilkas synpunkt verkan skulle tyckas inträffa före orsaken, vilket vore orimligt. Se även Grupphastighet, suppl.

Två kroppar, *AB* och *ab*, i relativ rörelse sägas vara lika långa, om *A* passerar *a* i samma ögonblick, som *B* passerar *b* (se bild). Då samtidighet enl. ovanstående är ett relativt begrepp, gäller enl. denna definition detsamma tydligen om längder.

En närmare granskning visar, att en iakttagare, som följer med *AB*, kommer att finna *ab* förkortad i proportionen $\sqrt{1-v^2/c^2}:1$, där v är relativa hastigheten och c ljushastigheten. Omvänt kommer en iakttagare, som följer med *ab*, att finna *AB* förkortad i samma proportion. Längder, vinkelräta mot rörelseriktningen, synas däremot oförändrade. De båda iakttagarna äro enl. r. principiellt likaberättigade och motsägelsen mellan deras resultat blott skenbar och beroende på den relativa rörelsen. Endast numeriskt överensstämmer förkortningen med Fitzgerald-Lorentz' kontraktionshypotes (se bd 16, sp. 610), som antog en absolut förkortning på grund av en absolut rörelse genom etern.

På liknande sätt visas, att den ene iakttagaren måste finna, att den andres klockor dra sig efter i nyssnämnd proportion, och omvänt finner den andre detsamma om den förstes klockor. Man härleder en lag för sammansättning av hastigheter, vilken lag för små hastigheter övergår till den vanliga parallellogramlagen. Det har även beräknats hur alla möjliga fysiska fenomen, bedömda av en iakttagare i rörelse relativt till fenomenet, måste synas denne förlöpa, om relativitetsprincipen skall kunna upprätthållas. Så finner man, att en kropps massa synes ökad i proportionen $1 : \sqrt{1-v^2/c^2}$. Massan m definieras då genom satsen, att kraften = derivatan av rörelsemängden mv med avseende på tiden; den vanliga formen kraft = massa × acceleration gäller ej här, då massan ej är konstant. Denna massökning kan sättas i relation till rörelseenergien E, varvid massökningen befinnes $= E/c^2$. Satsen har utsträckts, så att varje form av energi tillskrives en motsv. massa och varje massa en (dold) energi; se Atom, suppl., sp. 319, Energi, suppl., och Kärnfysik, suppl., sp. 1130. R:s samarbetande med de moderna atomteorierna (se Vågmekanik, sp. 817) är ett på senare år livligt bearbetat problem, där dock stora svårigheter yppat sig. — Bland nyare litt. kunna nämnas n:r 40—45 i serien Actualités Scientifiques et Industrielles 1932 (Langevin, Bauer, Perrin, de Broglie, Darmois och Cartan). En populär framställning finnes bl. a. i P. Karlson, »Från atom till universum» (1936). Sv. B–r.

Religion och Kultur, tidskrift, se Sveriges religiösa reformförbund, suppl.

***Religionshistoria.** Ny litt.: W. Schmidt, »Der Ursprung der Gottesidée» (6 bd, 1926—35); G. van der Leeuw, »Phänomenologie der Religion» (1933).

Religionshistoriska skolan, benämning på den forskningsriktning, som omkr. sekelskiftet framträdde med kravet på att N. T. skulle förstås religionshistoriskt, ur senjudiska och särskilt hellenistiska förutsättningar. R:s närmaste föregångare voro de forskare, som inställde G. T. i den orientaliska religionshistorien (Gunkel o. a.). Bland dess företrädare må nämnas Bousset, Reitzenstein och i Sverige G. Wetter. Den samlade ett vidlyftigt material till belysning av urkristendomen men drog ofta förhastade paralleller utan tillbörlig hänsyn till dennas egenart. Dess krav på den nytestamentliga forskningens religionshistoriska orientering har dock slagit igenom, även om man nu starkare betonar urkristendomens nära samband med judendomen. — Litt.: H. Gressmann, »A. Eichhorn und die religionsgeschichtliche Schule» (1914); G. Wetter, »Kristendomen och hellenismen» (1923); K. Holl, »Urkristendom och religionshistoria» (1925); G. Kittel, »Religionshistorien och urkristendomen» (1933). O–f L–n.

Religionsundervisning eller närmare bestämt Kristendomsundervisning har av ålder varit ett huvudämne på svenska skolors schema. I äldre tider upptog det en stor del av undervisningen: den lärda skolan var ju länge väsentligen en prästskola, och även den framväxande folkundervisningen stod i kyrkans hägn. I vår tid har r. i såväl läroverk som folkskola fått vidkännas ganska kraftiga inskränkningar i fråga om timantalet, men deltagande däri, liksom i den gemensamma morgonandakten, är alltjämt obligatoriskt för de elever, vilkas föräldrar icke utträtt ur svenska kyrkan, och ämnet behåller fortfarande sin rangplats som det första i raden av skolans ämnen. I läroverken härskade i äldre tider katekes (lilla katekesen samt utläggning) och bibelläsning i nederskolan, dogmatik och bibelstudium på gymnasiet. 1693 uppträder f. ggn också kyrkohistoria på gymnasiet och 1724 den s. k. bibliska historien i nederskolan. I folkskolan lästes alltifrån dess inrättande (1842) katekes och biblisk historia. En radikal förändring, med seger för moderna historiska synpunkter, genomfördes här 1919, då 1) katekesläsningen helt försvann (Luthers lilla katekes skulle läsas blott som historiskt dokument i samband med Luthers liv och sammanfattningen av den kristna tros- och livsåskådningen i anknytning till Jesu bergspredikan meddelas utan lärobok), 2) bibliska historien också avskaffades och ersattes med centralt religiösa texter ur bibeln, 3) kyrkohistorien fick en plats i de högre klasserna och 4) även något religionshistoria anbefalldes. 1921 och 1929 genomfördes smärre modifikationer, bl. a. får man sålunda nu vid undervisningen i tros- och livsåskådning använda för detta ändamål i vanlig ordning godkänd lärobok. — I läroverken infördes en del moderna moment 1906, resp. 1909 (bl. a. något religionshistoria), men den stora omdaningen kom först 1928, resp. 1933. Nu försvann också i realskolan bibliska historien helt, medan läsningen av katekesen inskränktes till Luthers lilla katekes (vars plats i studiegången får bestämmas av kristendomskonferensen vid resp. läroverk). Undervisningen i kristen tro och moral ges först i avslutningsklassen, och mellanstadiet läser kyrkohistoria. På gymnasiet ordnades på analogt sätt: det bibliska materialet (profeterna och Jesu liv) i ring 1[4], därefter kyrkohistoria och först i sista ringen dogmatik och etik. På ömse håll ökades och betonades också det religionshistoriska materialet. Sammanfattande kan sägas, att r. i såväl läroverk som folkskola genom de senaste bestämmelserna blivit i hög grad historisk och objektiv och att till följd därav det tidigare hörda kravet på s. k. konfessionslös r. i stort sett tystnat. J. L–g.

***Religionsvetenskapliga sällskapet i Stockholm.** Ordförande är sedan 1935 lektor J. Lundberg.

Religiösa reformförbundet, se Sveriges religiösa reformförbund, suppl.

Relukta'ns, se Elektromagnetism, suppl., sp. 1200.

***Relä**, se även Elektriska reläer och Regulator, båda i suppl., samt Telegraf, sp. 75. Tyratronröret (se d. o., suppl., och Elektriska strömriktare, suppl., sp. 1162) kan även nyttjas som r. Som mekaniska r. kan man beteckna apparater, som med ringa kraftbehov kontrollera stora effekter. Så kan en centrifugalregulator el. en metalltermometer reglera tillströmningen av tryckvatten el. -olja till en servomotor, som påverkar en ventil i en huvudledning för vatten, ånga el. dyl. Jfr Regulator, suppl., sp. 567. Sv. B-r.

***Remanent magnetism**, Remanens, se även Elektromagnetism, suppl.

***Remarque**, E. M., utgav 1937 romanen »Kameraden» (sv. övers. s. å.). »På västfronten intet nytt» och »Vägen tillbaka» ha filmats, den förra 1930, den senare 1937. R. lever nu som landsflyktig i Schweiz.

***Rembrandt.** Nyare litt.: O. Benesch, »R. Werk und Forschung» (1935) och art. »Rijn» i »Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler», bd 29 (s. å.); fr. monogr. av A. De Hevesy (s. å.).

***Remontering.** Enl. 1936 års försvarsordning skall ordf. i remonteringsnämnden (pensionerad officer) ständigt tjänstgöra i kavalleriinspektionen såsom biträde åt chefen för arméns remonteringsväsen. Den årliga r. skall omfatta omkr. 450 hästar. Till Herrevadsklosters remontdepå har anslutits en remontdressyranstalt för dressyr av hästar till vissa staber, skolor och förband, som icke själva kunna utbilda remonterna. K. H-g.

Renaix [rənä'], se Ronse, suppl.

***Renan**, E. Jfr J. Pommier, »La jeunesse cléricale d'E. R.» (1933).

***Renaudel**, P., dog 1935. Hans beslut 1927 att lämna partiledningen blev början till en splittring inom socialistpartiet, vilken ägde rum i nov. 1933, då R. jämte några andra mera högerbetonade politiker utstöttes och bildade Parti socialiste de France-Union Jean Jaurès (se Nysocialism, suppl.). L-ts.

***Rencontre**, även den stridshandling, som uppkommer, om två motståndare, vilka båda äro under framryckning, mer eller mindre oförmodat råka i strid. Vid r. vinner i regel den sida framgång, som först lyckas åstadkomma en ordnad stridsfront av tillräcklig bredd. Striden präglas av ett snabbt förlopp och upprepade växlingar i läget samt ställer höga fordringar på befäl och trupp. C. A. E.

Rendahl, Carl Hialmar, zoolog (f. 1891 $^{26}/_{12}$), fil. dr och docent vid Stockholms högskola 1924, prof. och föreståndare för Naturhistoriska riksmuseets vertebratavd. 1933. R. har bl. a. skrivit om Australiens (1922) och Kinas marina fiskar (1924), Kinas sötvattensfiskar (1928) ävensom om fåglar, bl. a. dissertationen »Embryologische und morphologische Studien über das Zwischenhirn beim Huhn» (1924). Därjämte har R. bedrivit ett omfattande populärvetenskapligt författarskap. N. O.

Rendahl, Carl Johan, skolman (f. 1871 $^{14}/_{4}$). Blev fil. kand. i Uppsala 1893 och var adjunkt vid Högre realläroverket å Norrmalm 1902—36. R. är känd som en skicklig pedagog och har (tills. m. J. Hedström) utgivit flera läroböcker, bl. a. »Trigonometri» (1911; 14:e uppl. 1933) och »Räknetabeller» (1910; 11:e uppl. 1932). T. P.

Rendle [rendl], Alfred Barton, engelsk botanist (f. 1865), föreståndare vid bot. avd. av British museum 1906—30. Har skrivit talrika systematiska avh., »The classification of flowering plants» (2 dlr, 1904—24) och »Flora of Jamaica» (från 1910, I, III—V tills. m. W. Fawcett). R. har varit i hög grad verksam inom Linnean society och Royal horticultural society och är en förgrundsfigur i det internationella kongressarbetet. Sedan 1925 utger R. Journal of Botany. C. S-g.

***Rendtorff**, F., dog 1937. Han avgick som prof. 1930.

Renfrew [re'nfrō], grevskap i mell. Skottland, på s. stranden av Clyde; 620 km², 288,575 inv. (1931). R. är en del av Glasgows industriområde med fabriksstäderna Paisley (nu R:s huvudstad), Renfrew (14,986 inv., tidigare huvudstad), Greenock och Port Glasgow.

Rengo, Nippon Shimbun Rengo Sha, officiös japansk telegrambyrå, gr. 1926, organiserad av tidningar.

Renker, Gustav, tysk-schweizisk författare (f. 1889), teaterkapellmästare, sedan tidningsredaktör. Han har skrivit en rad kraftiga och karaktärsfulla samtidsromaner: »Einsame vom Berge» (1919; från världskriget i Österrikes alper), »Der Abend des Heinrich Biehler» (1921), »Der Herold des Todes» (1923), »Das Volk ohne Heimat» (1925), »Der Flieger» (1928), »Der Hexenvogt» (1929), »Feuer im Osten» (1930; en fantastisk framtidsskildring av ett de gulas världsrike i Asien), »Das Tier im Sumpf» (1932), »Finale in Venedig» (1933). R-n B.

***Renkin**, J., dog 1934. Han lämnade regeringen okt. 1932.

Renn, Ludwig, pseud. för Arnold Vieth von Golzenau, tysk författare (f. 1889), deltog som officer i världskriget, trädde sedan i polistjänst. R. var först socialdemokrat men övergick småningom till kommunismen, satt i fängelse 1933, lämnade därpå Tyskland, har deltagit i spanska inbördeskriget och miste 1937 sitt tyska medborgarskap. I »Krieg» (1928; »Krig», 1929) gav han en mänskligt varm, frasfri skildring av maskinkriget och i »Nachkrieg» (1930; »Efterkrig», 1931) en svagare bild av efterkrigstidens oro i Tyskland. R. C-n.

***Renner**, K., var 1931—33 talman i österrikiska nationalrådet.

Renner, Otto, tysk botanist och ärftlighetsforskare (f. 1883), prof. i växtfysiologi och farmakognosi i München 1913, dir. för botaniska inst. och trädgården i Jena 1920, under världskriget huvudsakl. verksam som bakteriolog. R. företog en studieresa till Sundaöarna 1930—31. Han utger Flora oder Allgemeine Botanische Zeitschrift. I ett stort antal avh. har R. lämnat mycket viktiga bidrag till *Oenothera*-problemets lösning. Redan tidigt framställde han sin berömda teori om åtskilliga *Oenothera*-arters komplexheterozygoti, d. v. s. att deras olika arvsanlag vore förenade i två komplex, som på det hela taget fullständigt skildes från varandra vid reduktionsdelningen (se d. o. och Bastard, sp. 414 f., båda i suppl.). Genom undersökningar av F. Oehlkers och R. Cleland m. fl. klarlades sedan det cytologiska underlaget för dessa komplexbindningar (se Cytologi, suppl., sp. 911). R. har också ingående studerat kromatoforernas reaktioner vid *Oenothera*-korsningar och visat, att dessa cellelement kunna vara av specifikt olika slag. K. V. O. D-n.

***Rennerfelt,** I., har utarbetat en metod för desinfektion av byggnader medelst varmluft, exploaterad av bolaget Thermal desinfection corporation, vars tekniske chef R. blev 1936.

***Rennes** har numera rundradiosändare.

***Renoir,** A., dog 1919 (ej 1912).

***Renouvin,** P., som tillika är prof. i modern historia vid Sorbonne, har ytterligare utgivit »La crise européenne et la grande guerre» (1934).

***Renqvist,** A. Yrjö R., numera Reenpää, utgav 1935 en lärobok i allmän sinnesfysiologi (på fi.).

***Rentenbank,** Deutsche. Som ett led i likviderandet av Rentenmarkvalutan och med kapitaltillskott från R. bildades 1925 Deutsche Rentenbank-Kreditanstalt för att överföra Rentenmarkkrediter åt lantbruket till långfristiga inteckningslån och i övrigt fungera som centralbank för lantbruket. Fristen för inlösandet av Rentenmarksedlarna förlängdes 1930 till utgången av 1942. 1934 beslöts ytterligare uppskov, i det att vinst från Reichsbank ej längre kan påräknas för Rentenmarksedlarnas inlösen. R. har redan tidigare anförtrotts nya arbetsuppgifter, sammanhängande med jordbrukets skuldsättning. E. H-ss.

***Renässans.** I samband med den ökade uppskattningen av medeltidens vetenskaplighet har kritiken av r:s insatser blivit skarpare. G. Sarton betecknar den t. o. m. som en stillestånds- och delvis nedgångsperiod (»Science in the renaissance», i »The civilization of the renaissance», 1929, utg. av J. W. Thompson m. fl.). Särskilt i behandlingen av de klassiska författarna (textgestaltning och översättning) har r:s insats varit föga lycklig. Betecknande för den starkt exklusiva tendensen hos renässanskulturen är, att dess företrädare i allm. ställde sig kyliga eller direkt ovilliga mot boktryckarkonsten och föga värderade de möjligheter till utvidgat bildningsarbete, som den innebar. — Nyare litt.: J. Huizinga, »Wege der Kulturgeschichte» (1930); E. Walser, »Gesammelte Studien zur Geistesgeschichte der Renaissance» (1932). — C. Grimbergs framställning i bd 6—7 av »Världshistoria» 1935 och 1936 är påverkad av den moderna uppfattningen om r. O. W—n.

Reobas, enl. L. Lapicque (se d. o., suppl.) den svagaste elektriska ström, som förmår utlösa en retningseffekt t. ex. kontraktion av en muskel, oavsett retningstidens längd.

***Reostat,** jfr även Skjutmotstånd, suppl.

Rèpaci [re'patʃi], Leonida, italiensk författare (f. 1898). R. skildrar sitt hemlandskap, Kalabrien, i noveller och romaner, bl. a. »L'ultimo Cireneo» (1923), av originell byggnad och mycket stor människokännedom. R. har även publicerat dramer och verkar som litterär kritiker. G. B h.

***Repartitionstal.** R. för jordbruksfastighet utgår sedan 1 jan. 1933 med 5 skatteören för varje 100 kr. av en fastighets jordbruks-, tomt- och industrivärde samt med 4 skatteören för varje 100 kr. av dess skogsvärde.

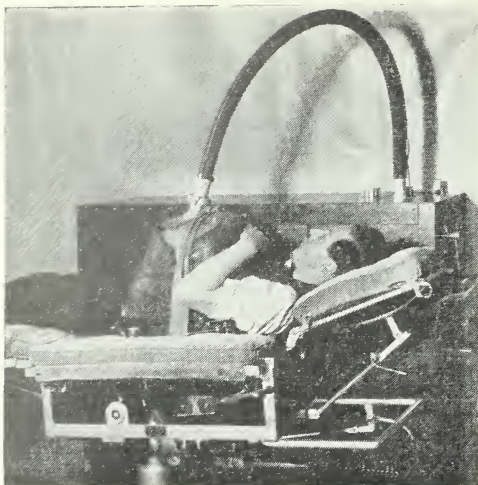
Repetitör, officer, som biträder lärarna vid vissa svenska militära skolor.

Replikrätt. I den svenska riksdagen har genom grundlagsändring 1933 (R. O. § 52) införts en möjlighet för ledamöterna att under diskussion i kamrarna få ge en kort replik till en föreg. talare omedelbart efter det att denne slutat och alltså utan att avvakta den tidpunkt, då ledamoten själv efter anmälan hos talmannen i vanlig ordning skulle blivit uppropad. I kamrarnas arbetsordningar, som närmare utforma det ovannämnda grundlagsrummet, stadgas, att ledamot, som under överläggningen i en fråga redan yttrat sig, må kunna efter talmannens bepövande för kort genmäle, innefattande upplysning eller rättelse, erhålla ordet med anledning av en efterföljande talares anförande under högst två min. omedelbart efter denne. G. H—n.

***Replot.** Björköby har avskilts till en självständig kommun.

Repplier [re'pliə], Agnes, nordamerikansk essäist (f. 1858), var från slutet av 1880-talet den förnämsta företrädaren i U. S. A. för den lätta litterära och biografiska essaen (»Books and men», 1888, »A happy half-century», 1908, »Americans and others», 1912, m. fl.), skrev franskt elegant och med förkärlek för den äldre tidens författare. R-n B.

Representationsrätt, se Istadarätt och Arvsordning, suppl.

Respirator enl. B. Sahlin.

***Republikaner.** Vid utgången av Hoovers presidenttid vidtog under F. Roosevelt ånyo en demokratisk regim (se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 152 och 156 ff.).

Re'rich, se Rörich, N. K.

***Resebyrå.** R. sälja numera även resecheckar, valutor och hotellkuponger. S. J. ha nu ej r. i New York och Paris.

Resekort, Nordiskt, se Nordiskt resekort, suppl.

***Resekreditiv.** Användningen av r. har alltmer gått tillbaka till förmån för travellers' cheques (resecheckar), som utställas i avrundade belopp och inlösas av banker, resebyråer, kommunikationsföretag, hotell etc. Jfr Postresekreditiv, suppl. E. H-ss.

Resekve'nt flod, se Flod, suppl.

Resemark, se Registermark, suppl.

Resepostcheck, se Postresekreditiv, suppl.

***Resereglemente.** R. ändrades 14 juni 1933 (se Sv. Författningssaml., n:r 376 och 377, 1933).

Reservarbeten, förut kallade nödhjälpsarbeten (se d. o., även i suppl., och Arbetslöshet, suppl.).

***Reservbefäl.** Till arméns reservpersonal räknas enl. 1936 års försvarsordning även Väg- och vattenbyggnadskåren samt landstormsofficerskåren. Reservstaten skall 1936—46 utökas till att omfatta beställningar för 1 generalmajor, 5 överstar, 81 majorer, 204 kompaniofficerare, 230 underofficerare, 2 fältläkare och 1 regementsläkare. Den lägsta graden för de i reserven utnämnda officerarna är fänrik, icke underlöjtnant. Reservpersonal finnes även vid de civilmilitära kårerna. K. H-g.

Reservlivsmedel benämnas i svenska armén de livsmedel, vilka i fält medföras som en yttersta reserv och få tillgripas blott i nödfall. Varje man medför en brödportion (400 g, små kextärningar), en chokladportion (50 g, innehåller rikligt med fett) och en konservportion (243 g fläsk och grönsaker i bleckdosa). Varje häst medför 2 kg hästbröd (brödkonserv med högt näringsvärde). R. medföras även vid fördelningsintendenturkompani (se Intendenturkompanier, suppl.). K. H-g.

Reservofficersförbundet, se Svenska arméns reservofficersförbund, även i suppl.

Resista'ns, allmän term för elektriskt ledningsmotstånd. I fråga om växelström avses med r. det effektiva motståndet med hänsyn tagen till inverkan av virvelströmmar, järnförluster m. m. R., som mätes i ohm, utgör alltså vid växelström den aktiva delen av det totala skenbara motståndet, impedansen. F. D-n.

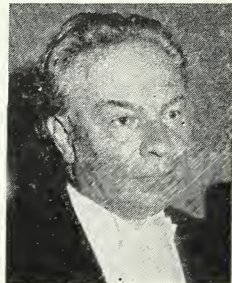
Resi'stor, apparat, med vilken man i en elektrisk strömkrets inför en viss resistans (se d. o., ovan). I stort sett är r. liktydigt med »motstånd» i betydelsen apparat, som erbjuder ett visst ledningsmotstånd mot en genom denna passerande ström. F. D-n.

***Resmo** ingår sedan 1 nov. 1935 i Mörbylånga, R. och Vickleby pastorat.

***Resonans** förekommer vid alla slag av svängningsrörelser. Se Vågrörelse, sp. 820. I något avvikande betydelse nyttjas termen inom atom- och kärnfysik (se d. o., suppl., sp. 1128 och bild 2). — Resonanslinje, spektrallinje, som utsändes, då en atom återgår till normaltillståndet från närmast högre energinivå (el. från någon högre nivå, om övergången från denna till grundnivån enl. spektroskopiens urvalsregler blott kan ske direkt, ej via något mellanliggande tillstånd). Atomen kan absorbera ljus av resonanslinjens våglängd och åter utsända det oförändrat. Sv. B-r.

***Resonatorer,** i allmännare betydelse ett svängningssystem, som kan råka i resonans (se d. o., även i suppl.) med en svängningsrörelse av något slag. Se bl. a. Elektriska svängningar, sp. 618, Strålningslära och Ljusbrytning, suppl. Sv. B-r.

Respighi [-i'gi], Ottorino, italiensk tonsättare (1879—1936), elev till Martucci, Rimskij-Korsakov och Bruch. R. blev 1913 lärare i komposition vid S:ta Cecilialyceet i Rom och var dess dir. 1923—25. Som tonsättare framstår R. som en av den samtida italienska tonkonstens främsta representanter. Han debuterade som operakompositör, på vilket område han skrev ett tiotal verk, men har dock

vunnit sin största betydelse med rent instrumentala verk, ss. »Le fontane di Roma» (1916), »I pini di Roma» (1924) och »Feste di Roma» (1928). R. bearbetade och utgav även äldre italiensk musik. G. M.

***Respirator.** Bland nyare konstruktioner av r. kunna nämnas Braggs i form av en väst med två lager vävnad, mellan vilka luft pressas in med hand- eller motorpump, varigenom bröstkorgen rytmiskt pressas samman och andningen upprätthålles. En effektiv apparat för sjukhusbruk, möjliggörande långvarig konstgjord andning, är den av dr B. Sahlin konstruerade r. (se bild på sp. 579). U. v. F.

***Resteröd.** I R. ligger Restenäs egendom, som i dec. 1935 inköptes av den s. å. bildade Restenässtiftelsen. Denna har till ändamål att i anslutning till Evangeliska fosterlandsstiftelsen bedriva kristlig skol- och ungdomsverksamhet. En ungdomsskola planeras. På Ulvesunds ö i Ljungskilen öppnades 1934 en ny badort, Ulvöbaden. G. Rbg.

Restitution, *fotogr.*, se Flygfotografi, sp. 642; jfr Fotogrammetri, suppl., sp. 227.

Restkväve, mängden av kväve i kvävehaltiga blodbeståndsdelar, sedan äggvitan (genom koagulation) eliminerats; består av urinämne, urinsyra, flera aminosyror etc. och uppgår normalt till omkr. 30 mg-%. Stegring av r. förekommer vid hjärtinsufficiens (upp till den dubbla mängden) samt framför allt som en värdefull index vid njurinsufficiens (upp till tiofaldiga mängden) och är därigenom föremål för några av de vanligaste rutinlaborationerna. Tillg.

***Restlängd.** Enl. lagen om vägdistrikt av 7 juni 1934 beträffande debitering, uppbörd, indrivning och redovisning av vägskatt gäller vad som är stadgat beträffande landstingsmedel. Alltså skall länsstyrelsen på vägstämmas därom framställda begäran ombesörja, att vägskattemedlen bli debiterade och indrivna i sammanhang med kronoskatterna, men de kunna också liksom landstingsmedlen uppbäras och indrivas på annat sätt. Om förfarandet i dylikt fall är stadgat i k. kung. 13 aug. 1936. J. R. N.

***Resultant.** I de art., till vilka art. i bd 16 hänvisar, nämnes blott r. till ej parallella krafter. R. till parallella krafter är parallell med komposanterna och till storleken lika med summan el. (om de äro riktade åt motsatt håll) skillnaden mellan dem. R:s angreppspunkt kan beräknas ur satsen, att komposanternas sammanlagda statiska moment med avseende på en godtycklig axel skall vara lika med r:s moment. Sv. B-r.

Rethberg [-bärk], Elisabeth (eg. Lisbeth Sättler), tysk operasångerska (f. 1894), elev av Dresdenkonservatoriet. R. var 1915—22 anställd vid Dresdenoperan och debuterade 1922 på Metropolitanoperan i New York, där hon är engagerad sedan 1923. Hon äger en dramatiskt färgad sopran av utomordentlig glans och värme. — Biogr. av H. Henschel och E. Friedrich (1928). G. M.

Reticulocytos [illegible], förekomst i blodet av [illegible] unga röda blodkroppar (retikulocyter), vilka [illegible]. Dessa [illegible] nätformig struktur och låter sig färgas med brilliantkresylblått. R. uppträder som ett regenerationssymtom vid ökad aktivitet i den röda benmärgen, t. ex. vid [illegible] (se [illegible] suppl.). U. v. F. Tillg.

Retledningssystem, se Hjärtats retledningssystem, 9 suppl., sp. 1128. Vid skador på r. uppstå rubbningar av hjärtats normala kontraktionsföljd. Avbrott på His' knippe medför hjärtblock, varvid kamrarna slå i sin egen rytm oberoende av förmaken och betydligt långsammare (i lugn 35—40 slag i min.). Skador på r. avslöjas lättast med elektrokardiogrammet (se d. o. även i suppl.). U. v. F.

***Retning,** se även N[illegible], suppl.

***Retningsfysiologi,** se även Tropismer, Fotoperiodism och Hormoner, de båda senare i suppl. De senaste årens forskningar inom r. röra framför allt tillväxthormonerna (se Hormoner, suppl.). Det främsta härdet för denna forskningsgren har varit den av F. A. F. Chr. Went grundade Utrechtskolan för växtfysiologi.

Retorsionstullar, se Tull, sp. 753.

***Rettig,** L. W. A., dog 1937. Han lämnade ordförandeposten i Svenska folkpartiet 1934.

***Rettig,** J. R. Hans änka, Antonie R., f. v. Eckermann (1846—1935), ledde efter makens död 1907 firman P. C. Rettig & co, tills Tobaksmonopolet 1915 övertog fabrikerna. Fullföljande familjetraditionen, lämnade hon vid sin död donationer till olika institutioner i Gävle, främst till ett museum. Denna museidonation uppgår till över 2 mill. kr., fördelade på en byggnadsfond, en inköpsfond och en förvaltningsfond, och avser främst att skapa ett representativt konst- och konstindustrimuseum. Till detta museum lämnade hon även sina rika konstsamlingar. B. v. M.

***Rettig,** P. C. v. Chef för tobaksfabriken är Hans v. R. (f. 1894), som blev kommerseråd 1936.

***Reumatism.** De sjukdomar inom rörelseorganen (leder, muskler, senor), som icke äro av rent kirurgisk natur, betecknas av allmänheten i alla länder som »reumatiska». Trots att till reumatism räknas sjukdomstillstånd av mycket olika natur och uppkomstsätt, bilda dessa sjukdomar en i praktiskt hänseende ganska väl avgränsad sjukdomsgrupp, vilken under senaste årtiondet tilldragit sig allt större uppmärksamhet, framför allt sedan undersökningar i flera länder (tidigast genom svenska Pensionsstyrelsen 1923) visat, att de reumatiska sjukdomarna måste räknas till de verkliga folksjukdomarna. Den kroniska led-

gångsreumatismen i sina olika former är den sjukdomsgrupp, som orsakar det procentuellt största antalet fall av varaktig försörjningsoförmåga inom den svenska pensionsförsäkringen (1918 9,1 %, 1928 12,4 % av samtliga under året pensionerade). Enbart på grund av obotlig ledgångsreumatism uppbära i Sverige bortåt 50,000 pers. (nära 1 % av befolkningen) folkpension, med en sammanlagd årlig pensionssumma av omkr. 8 mill. kr. Bekämpandet av de reumatiska sjukdomarna har i alla kulturländer blivit en nationalekonomisk och socialmedicinsk fråga av första rang. I Sverige märkas främst de åtgärder Pensionsstyrelsen vidtagit i och med upprättandet av speciella sjukhusavd. för reumatiskt sjuka vid flera lasarett (Norrköping, Västerås, Lund, Lidköping, Umeå, Boden) samt vid Nynäshamns, Tranås och Åre kuranstalter. G. Kr.

***Reumert**, E., dog 1934.

***Reumert**, P. H., är sedan 1932 g. m. skådespelerskan Anna Borg. Han gästspelade 1937 på Dramatiska teatern i Stockholm som Kaptenen i Strindbergs »Dödsdansen».

***Reuter**, E. R., avgick som prof. 1934.

***Reuter**, F. Ny litt.: »F. R. und F. Peters, Siedenbollentin» (1935; brevväxling); W. Siebold, »Unser Fritzing» (1934).

***Reuter**, F. d e, var 1932—34 ledare för mästarklassen i violin vid Staatsakademie für Musik und darstellende Kunst i Wien.

***Reuter**, G., har vidare skrivit bl. a. romanerna »Irmgard und ihr Bruder» (1930) och »Vom Mädchen, das nicht lieben konnte» (1933).

***Reuter**, J., har vidare utgivit »Dikter från land och strand» (1934).

***Reuter**, J. N., dog 1937.

***Reuterskiöld**, C. A., lämnade sin professur 1935. Bland hans senare arbeten märkas »Den materiella förvaltningsrätten» (1934) och »Riksdagssessioner och kammarplena» (1935; i »Sveriges riksdag», bd 10).

***Reuterskiöld**, E. H. C., dog 1932 14/8.

***Reuterswärd**, G. F. A., lämnade 1935 ledningen av Radiotjänst.

Reuterwall [rö'j-], O l o f G u s t a f M a g n u s P : s o n, läkare (f. 1888 13/10). Blev med. lic. 1918 och med. dr 1924, bådadera i Stockholm, laborator i patologisk anatomi vid Karol. inst. 1923 och är prosektor i samma ämne där sedan 1926. R:s vetenskapliga verksamhet har företrädesvis omfattat artärernas elasticitet samt hyperkeratos vid experimentell lokal anafylaxi. Ljd.

***Reval** hade 138,549 inv. 1935. Lufttrafik upprätthålles till Helsingfors (anslutning till Stockholm), Berlin och Leningrad. Rundradiosändare.

***Reventlow**, E., tillhör N. S. D. A. P:s socialistiska flygel. Han har alltid intagit en extremt antiklerikal hållning och tillhörde 1934—36 ledningen av Tyska trosrörelsen (se d. o., suppl.). Han har ytterligare utgivit »Deutscher Sozialismus» (1930), »Der Weg zum neuen Deutschland» (1931) och »Wo ist Gott?» (1934). R. C-n.

***Reventlow**, P. C h r., utgav 1932 »Asiatiske tider og mænd», en samling artiklar om äldre och nyare asiatiska förhållanden.

***Revers**. 2. Om nu gällande lagregler se S k u l d e b r e v, suppl.

***Reversibel**, se även T e r m o d y n a m i k, sp. 135 f.

***Review of Reviews**. W. Stead lämnade redaktörskapet 1930. R. har numera uppgått i en av V. Bartlett redigerad World Review.

Review of Reviews and World's Work [rivjō' əv rivjō'z ənd ωə̄'ldz wə̄'k], se A m e r i c a n R e v i e w o f R e v i e w s, suppl.

***Revinge** skall framdeles överflyttas till Frosta kontrakt och efter pastoratsreglering ingå i Harlösa, Hammarlunda, Silvåkra och R. pastorat.

***Revsunds, Brunflo och Näs tingslag.** Gillhov är numera icke kapellförsamling.

***Revue des Deux Mondes** är numera, ledd av R. Doumic och A. Bellessort, den politiska konservatismens och den litterära traditionalismens högborg i den franska tidskriftsvärlden, vars medarbetare nästan uteslutande rekryteras från Institut de France. Kj. S-g.

Rexi'sm, politisk rörelse i Belgien, urspr. kallad Christus rex (Kristus konung), efter en påvlig bulla, grundades vid den katolska partikongressen i Kortrijk i nov. 1935 av Léon Degrelle, en ung student av fransk härstamning, tillhörande den konservativa flygeln. Degrelle, en fascinerande folktalare, har genom en intensiv propagandakampanj lyckats vinna stora delar av befolkningen, framför allt ungdomen, i de vallonska provinserna. Vid valen till kammaren i maj 1936 erövrade rexisterna 21 mandat, därav 18 vallonska. R., som är utpräglat antidemokratisk och antisocialistisk, vill skapa en federativ belgisk stat med en ståndsrepresentation efter österrikiskt mönster. I utrikespolitiskt hänseende är Degrelles hållning oklar, även om han av inrikespolitiska skäl f. n. sympatiserar med Mellaneuropas diktaturstater. I okt. 1936 ingick Degrelle en koalition med de flamländska nationalisterna (se V l a a m s c h n a t i o n a a l v e r b o n d, suppl.) för ett gemensamt bekämpande av kommunismen. — R. förfogar över stora finansiella tillgångar och har en välorganiserad press med den dagliga tidningen Le Pays Réel som huvudorgan. I mars 1937 framtvang Degrelle ett fyllnadsval till belgiska kammaren i Bryssel, vid vilket ministerpresidenten van Zeeland, stödd av alla andra partier, uppträdde som hans motkandidat. Icke minst därför, att det katolska episkopatet tog ställning mot r., led Degrelle nederlag. R. och de flamländska nationalisterna samlade vid valet (11 april) ett mindre röstetal än vid föregående val (69,240 mot 276,840 för van Zeeland och 18,358 blanka röstsedlar). R. C-n.

***Rexroth-Berg,** C. N., se även B e r g, C. N., suppl.

***Reykjavík** beräknades 1936 ha 34,231 inv. Rundradiosändare.

***Reymersholms gamla industri-a.-b.** Olje- och kraftfoderfabriken i Karlshamn såldes 1932 till Kooperativa förbundet, och 1937 förvärvade R. Oskarshamns kopparverk. Aktiekap. är sedan 1933 4 mill. kr., arb.-antalet omkr. 500.

***Reynaud,** P., är, sedan Tardieu lämnat den aktiva politiken och hans parti splittrats, ledare för deputeradekammarens moderata vänsterflygel, »republikanska centern», och efter 1936 års val den mest uppmärksammade oppositionstalaren. Sedan 1934 har han varit den främste förespråkaren — även i pressen — för en ny francdevalvering; när denna genomfördes (sept. 1936), opponerade sig dock R., då han icke kunde ge sitt stöd åt folkfrontregeringens allmänna finanspolitik. Sin syn på aktuella problem har han sammanfattat i skriften »Jeunesse, quelle France veux-tu?» (1936). Kj. S-g.

Reynoldsska talet [re'nəldz-], ett tal, som karakteriserar gas- och vätskeströmmar. R. är $= Gvl / \mu$, där G är mediets täthet och μ dess viskositet (se F r i k t i o n, suppl.). v är hastigheten i någon punkt av strömningsfältet och l någon lineär dimension. Vid strömning t. ex. genom ett cylindriskt rör betecknar v medelhastigheten och l rörets inre radie; i andra fall väljas v och l på andra sätt. En av den engelske fysikern O. Reynolds (1842—1912) uppställd sats säger, att strömningslinjerna kring geometriskt likformiga stela kroppar bli likformiga, om R. ständigt har samma värde. Se vidare L u f t m o t s t å n d och T u r b u l e n s, båda i suppl. Sv. B-r.

Rezaiyeh [-ije'], se U r m i a.

Reznicek [re'znitʃek], E m i l N i k o l a u s v o n, österrikisk tonsättare (f. 1860), studerade först juridik men övergick senare till musikstudier vid Leipzigkonservatoriet. R. verkade som dirigent i en rad tyska städer och en tid som lärare vid Hochschule für Musik i Berlin, där han fortfarande är bosatt. Som tonsättare är R. främst känd genom operor, ss. »Donna Diana» (1894; omarb. 1933), »Ritter Blaubart» (1920), »Holofernes» (1923), »Satuala» (1927) och »Spiel oder Ernst?» (1930; »Tenor eller bas?», Sthlm 1934). — Biogr. av R. Specht (1923). G. M.

Rhagād, liten, ofta mycket smärtsam hudspricka på läppar, bröstvårtor, fingrar etc.

Rheine [rai'nə], stad i Westfalen, n. v. Tyskland, vid Ems; 31,673 inv. (1933). Stora bomullsspinnerier och -väverier samt maskinfabriker.

***Rhen.** Den franska Maginotlinjens befästningar äro längs Rhengränsen anslutna till flodstranden. Versaillesfredens bestämmelser om de militära förhållandena vid R. ha numera upphört att gälla. De främmande trupper, som vid världskrigets slut ockuperade vissa delar av det tyska Rhenområdet, utrymde dessa successivt från ingången av juni 1930. Våren 1936 befriade sig Tyskland från det i Versaillesfördraget stipulerade förbudet för befästningar och truppsamlingar i Rhenlandszonen (jfr T y s k l a n d, sp. 919) genom att låta tyska trupper åter taga området i besittning. Därefter ha befästningar anordnats även längs flodens tyska strand. Slutligen började Schweiz s. å. ordna spärrbefästningar vid de vägar, som leda över floden mellan Bodensjön och Basel. C. A. F.

Rhené-Baton [rene' batå'], egl. R e n é B a t o n, fransk dirigent och tonsättare (f. 1879), utbildad vid Paris-konservatoriet. R. var 1916—32 ledare för Pasdeloupkonserterna. Som gästdirigent har han bl. a. besökt Konsertföreningen i Stockholm 1924—25. G. M.

***Rhenprovinsen.** Sedan kretsen Wetzlar 1932 överflyttats till prov. Hessen-Nassau och den oldenburgska landsdelen Birkenfeld 1937 införlivats med R., uppgår arealen till 24,477 km² och folkmängden till 7,690,296 inv. (enl. 1933 års folkräkning).

***Rheydt** utgör sedan 1933 åter en självständig stadskommun, som s. å. hade 77,261 inv.

***Rhezelius,** J. H. Jfr H. Schücks monogr. om Vitt.-akad., I (1932).

Rhijn [rein], P i e t e r J o h a n n e s v a n, holländsk astronom (f. 1886), sedan 1921 prof. vid univ. i Groningen och direktör för Kapteyns astronomiska laboratorium där. R. har gjort omfattande undersökningar över fixstjärnornas fördelning, avstånd, storlek och egenrörelser. Han har även studerat natthimlens ljusstyrka. K. Lmk.

***Rhode Island** hade 1930 687,497 inv., därav 171,920 utlandsfödda (39,278 i Kanada, 35,168 i Storbritannien och Nordirland samt 32,493 i Italien och 6,181 i Sverige). 92,4 % av befolkningen levde i städerna. 1935 funnos 4,327 farmer med ett produktionsvärde av 9,1 mill. doll. 1933 voro de industriella anläggningarna 1,254 med 98,512 anställda och ett tillv.-värde av 331 mill. doll. H. N-n.

***Rhodes,** C. J. Monogr. av S. G. Millin (1933) och W. Ch. F. Plomer (s. å.).

***Rhodesia.** Regeringen i Nordrhodesia har sedan 1935 sitt säte i Lusaka. R. har numera utmärkta lufttrafikförbindelser genom bl. a. linjerna London—Kapstaden och Marseille—Antananarivo. Vid ett par tillfällen ha i Nordrhodesia principuttalanden gjorts för en förening med Sydrhodesia, utan att dessa hittills lett till några praktiska resultat.

Rho'dium, se R o d i u m.

***Rhododendron,** se även A l p r o s, suppl.

Rhondda [rå'ndə], Margaret Haig, viscountess (f. 1883), dotter till D. A. Th. R. Hon leder själv de stora industrier hon ärvt efter sin fader och sökte vid hans död förgäves bli led. av överhuset. R., som tog en verksam del i hjälparbetet under världskriget, medföljde »Lusitania» men blev vid dess torpedering räddad. Hon är sedan 1920 förläggare och red. av Time and Tide och har bl. a. utgivit »D. A. Thomas viscount R.» (1921) och »This was my world» (1933). E. H-n.

Rhudin, Fridolf, filmskådespelare (1895—1935). R., som urspr. var skräddare i Munkfors, Värmland, uppträdde tidigt som amatörskådespelare. 1919 fick han engagemang på Novillateatern i Stockholm och var då även verksam som filmstatist. 1925 uppmärksammades han hos Rolf på Cirkusrevyn i Stockholm och slog sedan helt igenom som skådespelare i »Skärgårdsflirt» (1926; på Mosebacketeatern). Redan dessförinnan hade han emellertid börjat sitt samarbete vid filmen med regissör Gustaf Edgren (»Fröken på Björneborg», 1922), vilket resulterade i en rad uppskattade filmer bland R:s många, som gjorde honom till den svenska filmens populäraste gestalt, karakteriserad av god humor och fin replikkonst. Hans sista film, »Simon i Backabo», var en bearbetning av teaterpjäsen »Sympatiska Simon», signerad av honom själv som författare och med stor framgång uppf. först på Södra teatern i Stockholm med R. i huvudrollen. R. A-g.

Riāl, mynt, se Persien, sp. 867.

Ri'bbentrop [-tråp], Joachim von, tysk politiker och diplomat (f. 1893). Deltog som officer i världskriget och bedrev senare affärsverksamhet. R., som sedan 1933 tillhör N. S. D. A. P., tog i jan. s. å. aktiv del i underhandlingarna mellan von Papen och Hitler. 1935 blev han Hitlers utrikespolitiske rådgivare. I denna egenskap avslöt han juni 1935 ett flottfördrag med England (se Flottkonferenser, suppl., sp. 141) och dec. 1936 ett antikommunistiskt fördrag med Japan. 1936 utnämndes R. till tysk ambassadör i London med bibehållande av sin utrikespolitiska rådgivarställning. R. betraktas som den främste representanten för den engelskorienterade flygeln inom nationalsocialismen. Han har varit livligt verksam för bildandet av Permanenta internationella frontsoldatkommissionen (se d. o., suppl.). R. C-n.

***Ribbing,** släkt. Om ätten och Ribbingska huvudmannaarkivet se B. Hildebrand, »Esbjörn Blåpanna» (i Personhist. Tidskr. 1934, tr. 1935).

Ribbing, Nils Arvidsson, ingenjör (f. 1878 27/6), av Ulfsnäsgrenen. Utexaminerades 1904 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst, var 1909—11 anställd vid flottbyggnadsarbeten i Dalälvens flottleder och 1911—21 statens flottledsingenjör i s. och mell. Sverige. Sedan 1911 utövar R. under firma Ribbings ingenjörsbyrå konsulterande verksamhet inom väg- och vattenbyggnads- samt flottledsfacken. Han är initiativtagare till den av riksdagen 1935 beslutade flottledskanalen Marma—havet (se Dalälven, suppl.). E. Hlr.

***Ribbing,** Sigurd (f. 1879), dog 1934 12/12.

***Ribbingshov** tillhör staten men har styckats, varvid större delen av skogen ingått i Sålebo kronopark.

***Riben,** C. F. W., erhöll 1933 avsked från beställning på aktiv stat.

***Ribot,** A. Hans son Alexandre R. utgav 1936 »Journal d'Alexandre R. et correspondances inédites 1914—1922».

Ribsskog, Bernhof, norsk skolman och psykolog (f. 1883), folkskolinspektör i Oslo sedan 1929. R. är en av den »nya pedagogikens» mera framträdande målsmän i Norge. Skr.: »Film som undervisningsmiddel» (1921), »Bidrag til evneprøver for snekkerfaget» (1926) och »Eksperimentelle bidrag til læringens psykologi» (1931). Bjstm.

***Ricci,** C., dog 1934.

Rice [rais], Elmer, judisk-nordamerikansk dramatiker (f. 1892), hette eg. Reizenstein, utbildade sig till advokat, debuterade med »On trial» (1914), som gjorde lycka. R. verkade i amatörsällskap, för vilka han skrev pjäser, och hade stor internationell framgång med »The adding machine» (1923), ett expressionistiskt sorgespel om en stackars bokhållare, skrev »Close harmony» (1924; tills. m. Dorothy Parker, jfr d. o., suppl.), vann Pulitzerpriset med »Street scene» (1929; »Vid 37:e gatan», uppf. i Sthlm 1930), ett djärvt men lyckat grepp: skildring av alla invånarna i ett hyreshus. R. har vidare författat »See Naples and die» (1930), »Counsellor-at-law» (1931), »Black sheep» (1932), »We, the people» (1933), en skarp anklagelse mot det nuvarande samhället, »Judgment day» (1934) och »Between two worlds» (s. å.). Romanen »A voyage to Purilia» (1930; »Re-

san till Puerilien», 1931), är en satir över Hollywood. R-n B.

Richards [ri'tʃədz], Ivor Armstrong, engelsk kritiker (f. 1893), fellow i Cambridge, har tills. m. C. K. Ogden givit ut »The meaning of meaning» (1923) och ensam »Principles of literary criticism» (1924), »Science and poetry» (1926), »Practical criticism» (1929), »Mencius on the mind» (1932), »Basic rules of reason» (1933) m. m. R. är — jämte T. S. Eliot — Englands tongivande och mest inflytelserike kritiker. R-n B.

Richardson [ri'tʃədsn], Dorothy, engelsk författarinna (f. 1882), g. m. konstnären A. Odle. Har skrivit en serieroman, »Pilgrimage», varav 11 dlr ha kommit ut, »Pointed roofs» (1915), »Backwater» (1916), »Honeycomb» (1917) o. s. v.; »Clear horizon» (1935) är den senaste. Hon har infört ett nytt slags psykologisk roman i England, den mikroskopiska och impressionistiska skildringen av en individs, Miriam Hendersons, elementära, fysiska och psykiska intryck, känslor och reaktioner — ett ensamstående, i viss mån självbiografiskt dokument om kvinnligt själsliv. »Pilgrimage» är för svårtillgänglig för att bli populär men har haft stort inflytande på yngre författare. Monogr. av J. C. Powys (1931). R-n B.

Richardson [ri'tʃədsn], Henry Handel, pseud. för Henrietta R., engelsk-australisk författarinna (f. 1871). Studerade musik i Leipzig 1889—92 och debuterade 1908 med en dyster skildring ur musiklivet där, »Maurice Guest», som följdes av »The getting of wisdom» (1910), en skolflickstragedi från Melbourne. Hennes storverk är romantrilogien »The fortunes of Richard Mahony» (»Australia Felix», 1917, »En man bland guldfältens lycksökare», 1931; »The way home», 1925, »Vägen hem», 1932; »Ultima Thule», 1929, sv. övers. 1933). Det är en bred, objektiv, omsorgsfullt dokumenterad och detaljerad skildring av pionjärliv i Australien och på samma gång en omutligt realistisk studie av en svag man, som förgäves söker anpassa sig och går under. — R:s senaste arbeten äro »Two studies» (1931) och »The end of a childhood» (1934). R-n B.

***Richardson,** S. Ny litt.: E. Ewald, »Abbild und Wunschbild der Gesellschaft bei R. und Fielding» (1935); H. Ronte, »R. und Fielding» (s. å.).

Richberg [ri'tʃbəg], Donald Randall, nordamerikansk jurist och politiker (f. 1881), urspr. advokat. Radikal till sin politiska uppfattning, slöt sig R. tidigt till de s. k. progressiva och arbetade för Th. Roosevelts presidentkandidatur 1912. När F. Roosevelt 1932 valts till president, tog han R. till juridisk rådgivare i sociallagstiftningsfrågor. R. medverkade således vid den stora återuppbyggnadslagens (NIRA) tillkomst. Han ledde 1934—35 National recovery administration (NRA), den organisation, som hade lagens genomförande om hand, och försvarade den 1935 inför högsta domstolen. R. lämnade sin post när domstolen förklarat vissa delar av lagen grundlagsstridiga. (Jfr Amerikas förenta stater, suppl. sp. 158.) Han har skildrat NRA:s verksamhet i »The rainbow» (1936). A. Th.

***Richelieu,** A. J. du Plessis de. Av Hanotaux' monogr. utgåvos tills. m. G. De La Force bd 3—4 (1935).

***Richer,** P., dog 1933.

Richert [ri'kert], Arvid Gustaf, ämbetsman, diplomat (f. 1887 $^{5}/_{1}$), son till prof. J. G. R. Blev jur. kand. 1914, inträdde 1918 i Utrikesdep:s tjänst, blev byråchef där 1924, t. f. chef för personalavd. 1928 och chef för handelsavd. 1931. R. blev statssekr. i Handelsdep. 1934 och envoyé i Berlin 1937. Som delegerad eller ordf. har han deltagit i handelsavtalsförhandlingar med flera länder. R. var led. av 1932 års handelskommitterade och 1932—37 av traktatberedningen. S. Lpt.

***Richert,** Johan Gustaf, dog 1934. Han var 1921—33 led. av Tekn. högskolans styrelse och 1923—30 v. ordf. i styrelsen för Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt. Led. av Vet.-akad. (1911). Litt.: »Hyllningsskrift tillägnad J. Gust. Richert på sextioårsdagen den 16 maj 1917» (1917); biogr. av J. Hesselman i Vet.-akad:s Årsbok 1935.

***Richet,** Ch. R., dog 1935.

Richmond [ri'tʃmənd], stad i Indiana, U. S. A., 105 km ö. om Indianapolis; 32 493 inv. (1930). Järnvägsknut och handelscentrum; betydande tillv. av jordbruksredskap.

Richmond [ri'tʃmənd], industristad i Kalifornien, U. S. A., vid San Franciscobukten, n. v. om Berkeley; 20,093 inv. (1930). Hamn med färjtrafik till San Francisco. Stort oljeraffinaderi, järnvägsverkstäder, tillv. av porslin, emaljerade plåtvaror m. m.

***Richmond,** Ch. H. G.-L. — Hans sonson Ch. H. G.-L. R. dog 1935.

Richter, Herman Bror, geograf och biblioteksman (f. 1893 $^{8}/_{9}$), docent i geografi vid Lunds univ. 1929, andre bibliotekarie vid univ.-bibl. s. å. Har utgivit Svensk Geografisk Bibliografi (årlig sedan 1925), »Skånes karta från mitten av 1500-talet till omkr. 1700» (1929; akad. avh.) och en faksimileuppl. av Bureus' karta över Norden 1626 i sex blad (1936). R. har redigerat Sv. turistfören:s resehandbok över Skåne (1933). G. R-ll.

***Richter,** J. P. F. Av den officiella Richter-upplagan föreligga 1937 18 bd. R:s »Briefe» utgåvos 1922—26 i 4 bd. Genom Stefan Georges inflytande har R. åter trätt i förgrunden. Av de många nya monogr. må nämnas så-

dana av H. Bertram (1932), H. Folwartschny, M. Kommerell och A. Meyer (alla 1933) samt av G. Voigt (1934) och U. Gauhe (1936). R-n B.

Richter, J u l i u s, tysk teolog (f. 1862). Innehade 1914—30 en personlig professur i missionshistoria vid Berlins univ. R. har bl. a. publicerat »Allgemeine evangelische Missionsgeschichte» (5 bd, 1906—32), där samtliga större missionsområden ställts i historisk belysning, samt »Evangelische Missionskunde» (1920; 2:a uppl. 1927). Han övertog 1910 den av Warneck grundade Allgemeine Missionszeitschrift (sedan 1924 Neue Allgemeine Missionszeitschrift). R. har dessutom tagit livlig del i missionens internationella samarbete och är medlem av Internationella missionsrådet. G. Lbrg.

***Rickert,** H., dog 1936. Han utgav vidare »Die Logik des Prädikats und das Problem der Ontologie» (1930), »Goethes Faust. Die dramatische Einheit der Dichtung» (1932), »Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus» (1934) och »Grundprobleme der Philosophie» (s. å.). 1933 ägnades honom en festskrift. — Litt.: A. Faust, »H. R. und seine Stellung innerhalb der deutschen Philosophie der Gegenwart» (1927). G. O-a.

***Rickson,** L., utgav 1930 prosaskisserna »Goda vänner»; han har vidare författat historikerna »Thermæniuströskverken» (1918) och »Nora sparbank 1835—1935» (1935).

***Ricordi,** G., grundade 1808 förlaget G. Ricordi & co. Nuv. ledare är, förutom C. Clausetti, Renzo Valcarenghi (sedan 1919). — Litt.: G. Adami, »G. R. e i suoi musicisti» (1933).

***Riddare.** En riddarlängd för Sverige och Norge t. o. m. 1400 finns i K. E. Löfqvist, »Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid» (1935; akad. avh.).

***Riddarholmskyrkan.** Av M. Olssons monogr. om R. utkom d. II 1937.

***Riddarhus.** Med svenska r. äro förenade arkiv, bibliotek och samlingar. I arkivet förvaras bl. a. urkunder, börjande med Johan III:s privilegiebrev 9 juli 1569, adelns riksdagsarkiv 1627—1866 (om de i tryck utg. protokollen se A d e l, suppl.), samlingen sköldebrev (förutom avskrifter omkr. 300 i original) och de s. k. riddarhusgenealogierna (över samtliga introducerade ätter). Dessa senare, urspr. upplagda på grund av k. br. 10 aug. 1762 och 25 febr. 1765 och nu omfattande omkr. 12,000 regalark grafiskt uppställda stamtavlor, äro med tillägg och rättelser under titeln »Svenska adelns ättartavlor» utg. i tryck 1858—64 av G. Anrep samt 1925—36 av G. Elgenstierna. Bland samlingarna märkas serien lantmarskalksporträtt, en stor sigillstampsamling och den av konsul Hj. Wicander 1930 skänkta samlingen gammalt vapenporslin. Wdt.

***Riddarhyttan.** Riddarhytte a.-b. har sedan 1934 ett aktiekap. på 4 mill. kr. Värdet av tillverkningen, som 1936 omfattade 23,000 ton järnstyckemalm, 92,500 ton järnslig, 2,300 ton kopparslig, 39,000 ton järnsinter, 3,700 ton tackjärn, 3,200 ton råskenor och 2,900 stds virke, var s. å. omkr. 4 mill. kr.

Ri'dder, R i'd d e r s k, industristad i sovjetrepubliken Kazakstan, 225 km ö. om Semipalatinsk; 39,000 inv. (1933). Centrum i ett rikt malmfält (zink, bly, koppar och guld), som på senare år börjat exploateras; stort smältverk.

***Ridderstad,** C. A. A., dog 1933 $^{10}/_{12}$.

Ridge [ridʒ], L o l a, nordamerikansk skaldinna, av irländsk börd, kom 1907 till U.S.A., där hon deltog i redaktionen av tidskriften Others (se K r e y m b o r g, A., suppl.) och 1918 väckte uppseende med diktsamlingen »The ghetto», där hon med stark, suggestiv skildring tecknade storstadens fysionomi och stämningar. »Sun-up» (1920) visade samma intensitet i en expressionistisk självbiografisk diktcykel. Hennes radikala sympatier fingo uttryck i »Red flag» (1927), där en grupp dikter ägnas revolutionen i Ryssland och man även finner sonetter från Bermuda. Saccos och Vanzettis avrättning gav henne impulsen till ett mäktigt epos, »Firehead» (1926), om Jesu korsfästelse och uppståndelse. Hennes senaste diktsamling är »Dance of fire» (1935), med både moderna, aktuella motiv och personlig lyrik. R-n B.

***Rieck-Müller,** M., har även gett ut »Mikael Fluhr» (2 bd: »Jordens son», 1927, »Vindökaplanen och hans hustru», 1928).

Riefenstahl [rī'fənʃtāl], L e n i, tysk filmskådespelerska och filmregissör (f. 1907). R., som även varit dansös, kom 1925 genom regissör Arnold Fanck till filmen och spelade först i »Det heliga berget». Hon hade sedan roller i »Den dödsdömda bataljonen», »Storm över Mont Blanc», »Lavinen» (»På fjället i storm»), »Det blå ljuset», som hon själv regisserade, och »S. O. S. Isberg». 1933—36 ledde R. på uppdrag av Hitler filmupptagningarna från de nationalsocialistiska partidagarna i Nürnberg (bl. a. »Sieg des Glaubens» och »Triumph des Willens»). Hon har även lett upptagningarna för en stor film, som skall skildra den elfte olympiadens anda och sportprestationer. R. har utgivit bl. a. »Hinter den Kulissen des Reichsparteitag-Films» (1935). R. A-g.

Riefling [rī'f-], R o b e r t L e o D a n k v a r d t, norsk pianist (f. 1911). Sina studier har R. bedrivit för bl. a. K. Leimer i Hannover samt W. Kempff och E. Fischer i Berlin. Han debuterade som solist redan 1923 och har under senare år flitigt uppträtt i Oslo

vid både symfonikonserter och egna pianoaftnar. R. gästade Konsertföreningen i Stockholm 1935. G. M.

***Riemenschneider,** T. Monogr. av F. Knapp (1935).

***Riera y Bertrán,** J., dog 1924.

Riesenfeld [rī´zənfält], Ernst Hermann, judisk-tysk kemist (f. 1877), prof. vid univ. i Freiburg im Breisgau 1908 och föreståndare för tekn. institutet där 1913, prof. vid univ. i Berlin 1920—36. R. vikarierade som föreståndare för fysikalisk-kemiska avd. vid Vet.-akad:s Nobelinstitut i Stockholm 1911, var assistent där 1922—23 och arbetar sedan 1936 vid fysiska avd. av detta institut. Han har utfört undersökningar över vätesuperoxid, persalter och ozon samt inom oorganisk komplexkemi och har bearbetat frågan om betingelserna för separation av isotoper. Han har utgivit »Svante Arrhenius» (1931), »Lehrbuch der anorganischen Chemie» (1934) och »Anorganisch-chemisches Praktikum» (1912; 30:e uppl. 1936). A. W-n.

Riesenschnauzer [rī´zənʃnāutsər], se Hundraser, suppl. och bild 7 på pl.

Riesz [rīs], Frédéric, ungersk matematiker (f. 1880), bror till M. R.; prof. i Szeged. R. har gjort betydande insatser inom såväl reell som analytisk funktionsteori; främst böra nämnas hans undersökningar över de lineära funktionaloperationerna och därmed sammanhängande frågor inom teorien för Fourierserier. Även åt harmoniska funktioner och potentialteori har han ägnat betydelsefulla arbeten. Bland hans större verk märkes »Les systèmes d'équations linéaires à une infinité d'inconnues» (1913). O. F.

***Riesz,** M., blev medlem av Vet.-akad. 1936.

***Riezler,** K., lämnade Frankfurt a. M. 1934 och bosatte sig i Berlin.

***Rig,** tidskrift, redigeras sedan 1933 av S. Kraft.

Riisager [rīs-], Knudaage, dansk tonsättare och ämbetsman (f. 1897). Efter avlagd statsvetenskaplig examen vid Köpenhamns univ. (1921) blev R. 1926 sekr. och 1929 fullmäktig i finansministeriet. Sin tonsättarverksamhet hade han börjat redan 1919 med en stråkkvartett. Av avgörande betydelse för hans utveckling blev en studieresa till Paris (1921—23), där han var elev av bl. a. A. Roussel. Bland R:s rika produktion märkas orkesterverk (symfonier och uvertyrer), kammarmusik, körverk, sånger och baletter. G. M.

***Riiser-Larsen,** Hj., ledde 1933 en expedition till Antarktis, men den fick sin utrustning förstörd omedelbart efter landstigningen och måste återvända (se Polarexpeditioner, suppl., sp. 474). Sedan Det norske luftfartselskap 1934 grundades, har R. varit dess trafikchef. W-t K.

***Rikets allmänna kartverk** har genom beslut vid 1937 års riksdag fr. o. m. 1 juli 1937 ombildats till att självständigt, från försvarsväsendet helt fristående civilt ämbetsverk. Kgl. instr. 18 juni 1937 har R. till uppgift att upprätta och utge grundläggande ekonomiska och topografiska kartor samt fotokartor och översiktskartor över riket. Chefen för R. är direktör. Arbetena äro uppdelade på fyra byråer, nämligen ekonomiska kartbyrån, topografiska kartbyrån, fotogrammetriska byrån samt geodetiska byrån, vilka var och en förestås av en byråchef. Byråchefen på geodetiska byrån benämnes byråchef och geodet. För bibehållande med landförsvaret av frågor, som röra kartväsendets förhållande till försvarsväsendet, tjänstgör hos R. som militärassistent en regementsofficer på generalstabskårens stat. Personalen består i övrigt på ekonomiska kartbyrån och fotogrammetriska byrån av förste statskartografer, statskartografer, lantmätare, tekniska biträden, fotografibiträden, förste ritare, ritare och ritbiträden, på topografiska kartbyrån av förste statstopografer, statstopografer, gravörer och ritare samt viss kommenderad militär personal — officerare och underofficerare — samt på geodetiska byrån av observatörer, en förste statsgeodet och statsgeodeter. Utom byråerna är anställd viss expeditions- och räkenskapspersonal. För att upprätthålla erforderlig kontakt mellan R. och de viktigaste grupperna bland kartkonsumenterna har inrättats ett rådgivande organ, kartverkskommissionen, bestående av representanter för jordbruket, skogsbruket, Lantmäteristyrelsen, Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, Sveriges geol. undersökning samt försvarsväsendet.

Enl. 1937 års riksdagsbeslut skall fotokarta (se Karta, suppl.) i skala 1 : 10,000, framställd efter flygfotografering, upprättas över Götaland och Svealand, Gävleborgs och Västernorrlands län, kustlandet av Västerbottens och Norrbottens län samt vissa delar av Jämtlands län, huvudsakl. områdena s. och ö. om Storsjön, sammanlagt omkr. 2,798 mil². Med stöd av fotokartan skall upprättas ekonomisk karta i skala 1 : 10,000 över sammanlagt 1,970 mil² och inom återstående delar av fotokartområdet, omkr. 828 mil², utgörande väsentligen utpräglade skogsområden, införas på fotokartorna fastighetsgränser och fastighetsbeteckningar, dock icke inom vissa delar av Kopparbergs län. Den ekonomiska kartan skall utgöra en kombinerad fotokarta och schematiserad karta, åstadkommen genom att på fotokartan, reproducerad i djuptryck, intryckas vissa vid fältarbetet inrekognoscerade och uppritade detaljer, näml. fastighetsindelning, kommunikationsleder, sjöar och större vattendrag, bebyggelse, viktigare kraftledningar, fornlämningar samt ägoslagen åker och trädgård. Övriga detaljer återges endast genom fotobilden på kartan. Såväl fotokartorna som de ekonomiska kartorna skola utges i blad om 50×50 cm. Fotokartan

och den ekonomiska kartan över landet beräknas skola upprättas under en period av 30 år, sedan omorganisationen av det nya R. blivit i sin helhet genomförd och erforderlig personal blivit utbildad, vilket beräknats kunna medhinnas under en femårsperiod.

Förutom nämnda båda kartor i skala 1 : 10,000 skola liksom tidigare utges och i mån av behov moderniseras den topografiska kartan över s. Sverige i skala 1 : 100,000 och över n. Sverige i skala 1 : 200,000 (i vissa delar även i skala 1 : 100,000), översiktskarta över Sverige i skala 1 : 400,000 (tidigare Generalstabens översiktskarta), höjdkarta över Sverige i skala 1 : 500,000 samt generalkartan i skala 1 : 1,000,000. V. H-d.

***Riksantikvarie.** Jfr H. Schücks monogr. över Vitt.-akad. (1932 ff.).

***Riksarkivet.** Det svenska R:s byggnadsfråga är alltjämt (1937) olöst. Bland nytillkomna depositioner kunna nämnas Stedingkska arkivet från Elghammar och De Geerska släktarkivet från Leufsta. Arkivaliebeståndets omfattning beräknas nu till omkr. 38,000 hyllmeter. Personalstaten slutar (1937) på 185,000 kr. Antalet forskningsbesök beräknades 1936 till 18,050, framtagna volymer till 41,179. Av R:s publikationer ha ytterligare, jämte nya årg. av dess Meddelanden (innehållsförteckning 1926—35 i h. för 1935), utkommit J. A. Almquist, »Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden», II: 1—2 (1934—35), »Kammarkollegiets protokoll», I (1934), och »Acta pontificum Svecica. I. Acta cameralia», I: 1 (1936; bihang till »Svenskt diplomatarium»). Nyare litt.: Meddelanden om R. av P. Samzelius i »Guide international des archives. Europe» (1934), H. Brulin i K. Tynell, »Om studier» (s. å.), och B. Lindén i Dalia, 7, 1937. H. B-n.

***Riksarkivet,** N o r s k a. 1926 utgavs »Olav Engelbrektssöns jordebog» och 1936 »Olav Engelbriktssons rekneskapsböker 1532—1538». Sedan 1937 utges »Norske lensrekneskapsböker 1548—1567».

***Riksarkivet** (danska). Landsarkivet i Aabenraa blev permanent 1933.

***Riksbanken.** R:s sedelutgivningsrätt motsvarar dubbla värdet av metalliska kassan + 350 mill. kr. samt, »om sådant med hänsyn till utomordentliga omständigheter prövas nödigt» och K. m:t och riksdagen (när denna är samlad) det medgivit, ytterligare 350 mill. kr. Till metalliska kassan, som skall utgöra minst 150 mill. kr., skall räknas r:s guld inom landet samt så mycket av r:s guld utomlands, som motsvarar $^{15}/_{100}$ av hela metalliska kassan. De utelöpande sedlarna skola till den del de överstiga metalliska kassan motsvaras av vissa i riksbankslagen angivna tillgångar (supplementär sedeltäckning). Sedan sept. 1931 är r. befriad från skyldighet att inlösa sedlar mot guld och inlösa guld i plants, varjämte fri präglingsrätt för den, som inlämnar guld, upphävts och förbud införts för annan än r. och utländsk centralbank att exportera guld och guldmynt. Sedan guldmyntfoten sålunda upphävts, lämnade statsmakterna vissa direktiv för r:s penningpolitik, varvid 1932—33 åsyftades måttlig höjning av partipriserna och, sedan dessa internationellt stegrats, 1937 stabilisering av prisnivån. Som penningpolitiska maktmedel att tillgripas vid behov erhöll r. rätt 1935 att medgiva räntegottgörelse på inlåning samt 1937 att i viss mån hos sig binda affärsbankernas kassareserver, att sälja av Riksgäldskontoret för ändamålet tillhandahållna statsskuldförbindelser samt att för statsinköp av ur försvarsberedskapssynpunkt värdefulla varor tillhandahålla 70 mill. kr. i guld eller valutor. För studium av prisnivåns förändringar utarbetas inom r. en fortlöpande konsumtionsprisindex. R:s officiella noteringar för utländska växelkurser upphörde i nov. 1933, varefter nominella noteringar verkställas av affärsbankerna. Vissa lagändringar genomfördes 1933 (se B a n k o f u l l m ä k t i g e, suppl.), och ny riksbankslag tillkom 1934. E. H-ss.

***Riksdag.** Efter grundlagsändring 1937 utses F. K. — ehuru indirekt — av i stort sett samma väljare som A. K. Valrättsåldern även till landsting har näml. nu satts till fyllda 23 år. De särskilda elektorsförsamlingar, som utsetts av städer, ej tillhörande landsting, ha avskaffats. Valorgan för F. K. i dessa städer är nu stadsfullmäktige eller av dessa och inom dessa utsedda elektorer. — Den tidigare stadgade inkomst- eller förmögenhetscensus för valbarhet till F. K. har 1933 helt slopats. Den enda skillnaden i valbarhetsvillkor till de båda kamrarna är numera, att det för tillträde till A. K. fordras att ha fyllt minst 25 år (grundlagsändring 1937), under det att det för valbarhet till F. K. alltjämt fordras uppnådda 35 år och att vederbörande har kommunal rösträtt, d. v. s. ej häftar för mer än högst två av de tre senaste årens till betalning förfallna kommunalutskylder. Därjämte kvarstår bostadsbandet för valbarhet till A. K.

Utskottsväsendet har blott delvis reformerats. 1937 infördes ett utrikesutskott (se d. o., suppl.), som till sin sammansättning skall vara identiskt med utrikesnämnden (se d. o.). De utskott, som ha att bereda budgeten (statsutskottet, bevillningsutskottet, bankoutskottet och jordbruksutskottet), äro jämlikt grundlagsändring 1933 skyldiga att antingen genom bildande av sammansatt utskott eller på annat sätt samråda. I de reglementariska föreskrifterna för r. har därför stadgats, att dessa fyra utskott inom 20 dagar från lagtima r:s öppnande skola utse deputerade (de s. k. b u d g e t d e p u t e r a d e) för att rådpläga ang. budgetarbetet inom r.

Sedan det länge planerats, att r:s 500-åriga tillvaro skulle celebreras 1935, ägde ståtliga minnesfester rum dels 27 maj i Arboga, dels 28—30 maj i Stockholm, varvid bl. a. av den utsedda redaktionskommittén

till r. överlämnades det stora historisk-statsvetenskapliga arbetet »Sveriges riksdag»; av detta ha nu (1937) samtliga 17 bd utom bd XV utkommit. (Över minnesfestligheterna har utarbetats en redogörelse, »Riksdagens minnesfest 1935», av Karl Hildebrand och Eric Hallin, 1936.) — Ny litt.: N. Edén, »Den svenska riksdagen under femhundra år» (1935); D. Toijer, »Sveriges riksdag. Från Engelbrekt till våra dagar» (s. å.); R. Lindström, »På Helgeandsholmen. Den svenska riksdagen och dess arbete» (1933). G. H-n.

***Riksdagsbiblioteket.** Vid utgången av febr. 1937 var antalet böcker i R. 105,000 bd samt de i kamrar, kanslier och utskott befintliga omkr. 30,000 bd. 1936 framtogos 57,791 bd, därav 10,304 för hemlån. R:s stat för 1937/38 är upptagen till 91,640 kr., därav 28,000 kr. till bokinköp och bindning. Vissa ändringar av R:s stadgar vidtogos av riksdagen 1927 och 1934. Över R:s hela bokbestånd vid utgången av 1927 finnes tryckt katalog, suppl. för 1928—36 är under tryckning. För utarbetande av Årsbibliografi över Sveriges Offentliga Publikationer äro alla statens verk och myndigheter genom k. f. 1931, n:r 72, skyldiga att till biblioteket insända 1 ex. av allt officiellt tryck. Sedan 1934 års riksdag bemyndigat biblioteksstyrelsen att årl. utge denna förteckning över Sveriges statstryck, utkommo 1934—37 av denna vol. 1—4, omfattande vad som utgivits 1931—36. E. W-e.

Riksdagshögern, namn på den för de båda kamrarna gemensamma högergrupp, som bildades i juni 1934 genom sammanslagning av F. K:s nationella parti och Lantmanna- och borgarepartiet i A. K. Den nya gruppens förste ordf. blev amiral A. Lindman, som avgick i juni 1935, då prof. G. Bagge blev ordf. L. K.

***Riksdagsmannakandidat.** I Sverige infördes 1935 genom lagen om registrering av partibeteckningar ett slags officiellt registrerad riksdagsmannakandidatur vid val till A. K., i det att valsedel, som försetts med officiellt registrerad väljarbeteckning (partibeteckning eller kartell- och partibeteckning), skall som första namn uppta ett hos vederbörande K. B. för ifrågavarande valkrets och väljarbeteckning registrerat namn på valbar person. Se vidare Riksdagsmannaval, nedan. G. H-n.

***Riksdagsmannaval.** Om ändringar i rösträtts- och valbarhetsbestämmelser vid val till F. K. och A. K. se Riksdag, ovan. — Ord. val till A. K. skola numera (lagändring 1935) i hela riket förrättas på tredje söndagen i sept., och val efter riksdagsupplösning skola ske i hela riket på sön- eller helgdag, som av konungen bestämmes. Städerna få alltså ej numera välja på vardag eller på annan dag än landsbygden. — För att skydda partibeteckningar och hindra, att ett parti använder ett annats partibeteckning mot detta andra partis önskan, har man 1935 genomfört en ändring i vallagen. Förening med politiskt syfte, vilken kan sägas vara en riksorganisation och vilken har minst 1,000 medl., som äro röstberättigade vid val till A. K., kan inge ansökan om registrering av en partibeteckning till Justitiedep. Frågor om dylik registrering avgöras av chefen för dep. i närvaro av tre av riksdagen valda bankofullmäktige och tre riksgäldsfullmäktige. Från justitieministern sändas meddelanden om de registrerade partibeteckningarna till samtliga K. B., som kungöra dem i resp. valkretsar. För att inga utomstående skola ha någon fördel av att »stjäla» ett visst partis beteckning, har dettas ombud rätt att i varje valkrets hos K. B. anmäla minst fem, högst femton kandidater. Valsedel med registrerad partibeteckning, som ej som första namn upptager något av de för partiet anmälda kandidaterna, är naml. ogill. Två eller flera partier, vilka låtit registrera sina partibeteckningar och anmält kandidater, ha rätt, om de vilja samverka med varandra vid valet i s. k. kartell, att hos K. B. gemensamt för registrering anmäla en kartellbeteckning. En valsedel, som upptar en sådan registrerad kartellbeteckning (som i så fall måste stå överst på sedeln), måste upptaga en för kartellen registrerad partibeteckning närmast under kartellbeteckningen och därjämte som första namn en för partiet i valkretsen anmäld kandidat, annars är den ogill. — Rätten att använda s. k. valsedelsförsändelse har 1937 utvidgats så att envar, som på valdagen vistas utom sitt valdistrikt, kan få tillfälle att avge sin röst vid valförrättningen på den ort, där han befinner sig, om han senast dagen före valet begärt och erhållit utdrag ur sitt hemvaldistrikts röstlängd, utvisande, att han är röstberättigad vid valet. — Litt.: J. A. Zander och J. R. Nilsson, »Lagen om val till riksdagen» (1932; suppl. 1936). G. H-n.

***Riksdagsordning.** 1. Bland senare förändringar i r. kan nämnas sänkandet av valrättsåldern till fyllda 23 år till de organ, som utse F. K. (jfr Riksdag, ovan). Kamrarna ha var för sig 1933 antagit nya ordningsstadgar (»Ordningsstadga för riksdagens första kammare» av 31 maj 1933 och »Ordningsstadga för riksdagens andra kammare» av 17 juni s. å.), vilka inbördes väsentligen äro lika lydande och som ersatt F. K:s ordningsstadga av 1868 och A. K:s arbetsordning av 1867. — Jfr Replikrätt, suppl. G. H-n.

***Riksförbundet av kommunaltjänstemän i svenska städer** uppgick 1936 i Sveriges kommunaltjänstemannaförbund (se d. o., suppl.).

***Riksförbundet för Sveriges försvar.** 1 jan. 1937 översteg antalet medl. 63,000.

***Riksförbundet Landsbygdens Folk** har under de senaste åren även tillvaratagit jordbrukarnas intressen på arbetsmarknaden i fråga om biförtjänster (skogskörslor, vägarbeten o. dyl.) genom träffande av kollektiva arbets- och löneavtal. R. är representerat i

Jordbrukets föreningsråd (se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1163). Medlemsantalet utgjorde 58,549 31 mars 1937. G. Rbg.

Riksförbundet svensk frukt, Försäljningsförening u. p. a., sammanslutning av fruktförsäljningsföreningar, fruktcentraler (se Fruktodling, suppl.), vilka vardera omfatta ett område, ung. motsv. ett län, samt större enskilda fruktodlare. R. har till ändamål att främja sina medlemmars ekonomiska intressen genom att sälja deras frukt o. a. trädgårdsprodukter, arbeta för ökad användning därav och för en ändamålsenlig organisation av handeln samt förmedla inköp av trädgårdsförnödenheter. Vid början av 1937 voro 20 fruktcentraler och 2 enskilda medl. anslutna till R., som bildades 1934. Genom R. såldes 1936 2,8 mill. kg frukt. Y.

***Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet.** Lektorat i svenska språket och litteraturen ha upprättats även vid univ. i Budapest och Kovno. Understöd lämnas till finlands- och estlandssvenska gymnasier, mellanskolor, folkhögskolor och folkskolor. I Estland ha på sistone på landsbygden på föreningens bekostnad utrustats sjukstugor, varjämte idrottsinstruktörer o. a. konsulenter utsänts. N. K.

***Riksgäldskontoret** omorganiserades 1935. Deputeradebefattningarna indrogos, och i stället inrättades en befattning som riksgäldsdir. och chef för R., vilken fullmäktige utse för högst tre år i sänder. Fullmäktiges ordf., riksgäldsdirektören och ytterligare en fullmäktig bilda ett arbetsutskott, till vilket fullmäktige kunna delegera viktigare ärenden. Förändringar vidtogos vidare i byråindelningen i R., varjämte antalet ord. befattningar ökades. 1 juli 1936 trädde en ny ansvarighetslag i kraft för fullmäktige i R., vilken även gäller riksgäldsdirektören. En bokföringsreform genomfördes fr. o. m. 1935/36, bl. a. för att i ett balanserande bokslut för R. ernå en fullständig redovisning av lånemedlen. Under budgetåren 1933/34 och 1934/35 anvisades i syfte att motverka depressionen anslag på lånebudgeten under rubriken fonden för förlag till statsverket till allmänna arbeten m. m. på nära 400 mill. kr. I den mån ifrågavarande utgifter voro improduktiva, ha de sedermera täckts av anslag på skattebudgeten. R. togs 1932 i anspråk för att stödja Skandinaviska kredit-a.-b., som råkat i likviditetssvårigheter, genom krediter på 215 mill. kr. Dessa voro vid slutet av 1936 helt återbetalda. Fortsatta kapitalinvesteringar av lånemedel i statens affärsverk och utlåningsfonder medförde ökning av statsskulden till 2,363,9 mill. kr. vid slutet av 1936, varav 26,5 mill. kr. utgjorde tillfällig skuld. 1933 infördes en ny lånetyp, statsskuldförbindelser med en ömsesidig uppsägningstid av ett år, dock tidigast efter 8—30 år. 1934—36 infordrade R. anbud på tre månaders skattkammarväxlar (i regel voro emissionerna på 20 mill. kr.), varvid högsta diskontot utgjorde 0,596 % för år. Betydande statslånekonverteringar genomfördes 1933, liksom 1936—37, då äldre flermyntade lån av statsräntetyp inlöstes och ersattes av lån, förskrivna enbart i svenska kronor, väsentligen av amorteringslånetypen. Huvudparten av den i utlandet placerade statsskulden har härigenom utbytts mot inhemsk statsskuld. R:s inlåning från statsinstitutioner och fonder har ökats. S. W.

Rikskandidat. En person, som blivit vald till led. av F. K. av Sveriges riksdag för en valkrets, där han ej varit eller är hemmahörande, och som alltså är så allmänt känd. att han för att bli vald ej behöver den i vanliga fall nödvändiga personliga förankringen inom valkretsen, säges vara r. och inneha ett riksmandat. G. H-n.

***Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap** har enl. 1936 års försvarsordning erhållit ändrad sammansättning. De ord. led. skola vara cheferna för Försvarsstaben, armén, marinen, flygvapnet, Socialstyrelsen, Lantbruksstyrelsen och Kommerskollegium, verkst. direktören hos Ing.-vet.-akad. samt två av K. m:t utsedda pers., därav en sakkunnig i industriella frågor och en representant för allmänna medborgerliga intressen. De extra led. skola utgöras av kabinettssekreteraren, cheferna för Arméförvaltningens dep., fortifikations- och sjukvårdsstyrelser, chefen för Marinförvaltningen, souschefen vid Flygförvaltningen, cheferna för Medicinalstyrelsen, Generalpoststyrelsen, Telegrafstyrelsen, Järnvägsstyrelsen, Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, Vattenfallsstyrelsen, Statistiska centralbyrån och Domänstyrelsen, bankinspektören, luftskyddsinspektören samt krigsmaterielinspektören. Vidare äga följ. institutioner utse var sin representant att vara extra led., näml. bankofullmäktige, riksgäldsfullmäktige, Sveriges industriförbund, Sveriges allm. lantbrukssällskap, Sveriges allm. sjöfartsförening, Sveriges redareförening, Sveriges allm. exportförening och Svenska bankföreningen, varjämte K. m:t skall utse en person med juridisk sakkunskap att vara extra led. vid behandling av författningsfrågor. R:s kansli skall bestå av dels en allmän avd. under en kanslichef och dels en industriavd., vilken under kanslichefen skall ledas av en avd.-chef. Till kansliet skall även höra en expedition. Inom r. skola tjänstgöra 1 kanslichef, 1 avd.-chef på industriavd., 1 sekr., 1 aktuarie, 1 kanslibiträde, 1 kontorsbiträde, 1 pensionerad underofficer samt tillfälligt anställd personal. Den nya organisationen trädde i kraft 1 juli 1937, från vilken dag även ny instruktion för r. gäller. Enl. denna åligger det kommissionen att verka för och i mån av tillgängliga medel ombesörja, att erforderliga förberedelser bli utförda, så att under krig, krigsfara eller andra utomordentliga förhållanden krigsmaktens behov av förnödenheter må kunna till-

godoses, folkförsörjningen tryggas och näringslivets fortgång såvitt möjligt säkerställas, allt med beaktande av att landets tillgångar på ändamålsenligaste sätt utnyttjas för ernående av effektivitet och varaktighet i behovstäckningen. Härvid skola frågor rörande industriens råvaruförsörjning och krigsorganisation samt tekniska industriella frågor handläggas på industriavd., övriga frågor i regel på allmänna avd. Ärendena avgöras vid plenisammanträden. R A.

***Rikskonferenser.** En allmän rikskonferens hölls i London även okt.—nov. 1930. Begränsad till ekonomiska frågor var rikskonferensen i Ottawa 1932 (se Storbritannien, sp. 615). Den senaste rikskonferensen hölls i London maj—juni 1937 i samband med Georg VI:s kröning, då särskilt imperiets försvarsproblem voro föremål för behandling.

***Rikslikare.** Om de svenska riksprototyperna se Metersystemet, sp. 1253 och suppl., sp. 124 f.

Riksmandat. 1. Se Tilläggsmandat. — 2. Se Rikskandidat, suppl.

Riksprototyp, se Metersystemet, suppl.

***Riksråd.** Om r. i Sverige under medeltiden jfr K. E. Löfqvist, »Rikets råd och män» (i Hist. Tidskr. 1936).

***Riksräkenskapsverket.** Genom ändring 26 juni 1936 av 1927 års instr. tillkom en e. byråchef. Byråerna äro tre: första och andra revisionsbyråerna samt budgetbyrån.

Rikssjukhuset, se Karolinska sjukhuset, suppl.

***Riksskogstaxeringen.** De 1932 framlagda resultaten av r. ha blivit grundvalen för de flesta nya skogliga utredningarna i Sverige, främst 1931 års skogs- och 1933 års skogsindustrisakkunnigas, vilka bl. a. behandlade den med hänsyn till Sveriges skogars sammansättning möjliga och lämpliga årliga avverkningen och den avverkning, som i verkligheten uttages. Härvid hade man på grund av bristande uppgifter från betydelsefulla avverkningsgrenar (främst klingsågningen och ej accispliktigt virke) måst arbeta med många osäkra siffror. 1933 års skogsindustrisakkunniga påvisade, att för vissa delar av mell. Norrland de där befintliga träindustrierna icke längre kunde fylla sitt virkesbehov inom sina naturliga råvaruområden, d. v. s. de dem mera närliggande flod-flottledsområdena, vilket än mera blivit fallet under nu (1937) rådande högkonjunktur. Redan riksskogstaxeringsnämnden hade i sitt betänkande framhållit önskvärdheten av upprepad r., men först 1936 års skogsutredning, som tillsattes för att utreda skogsbrukets ekonomiska läge och föreslå åtgärder för att höja dess bärkraft, begärde hos K. m:t, dels att r. skulle återupptagas, dels att jämsides med denna en fortlöpande avverkningsstatistik skulle verkställas. R. skulle bli permanent, och med hänsyn till den för vissa områden redan påvisbara råvarubristen skulle den till en början bedrivas i något [illegible] tempo för att sedermera handhavas så, att hela landet vore genomgånget vart 15:e år. För avverkningsstatistikens vidkommande skulle verkställas en förberedande undersökning, byggd främst på förbättrade [illegible] o. a. utredningar; genom dessa skulle [illegible] sedan gammalt efterlängtade kännedomen om den årliga avverkningens storlek och beskaffenhet. 1937 års riksdag biträdde på en proposition om [illegible] upplägsande [illegible] för påbörjandet av en fullständig avverkningsstatistik.

Finland, [illegible] första r. före Sverige, [illegible]. J. Th.

***Riksstambok.** Med r. avses numera en hela riket omfattande stambok över husdjur. [illegible] av Lantbruksstyrelsen [illegible] med r. för nötboskap; se Nötkreaturspremiering, suppl.

***Riksstat.** Fr. o. m. budgetåret 1937/38 har r:s utgiftssida uppställts efter ändrade grunder. Utgifter för statens egen verksamhet särskiljas från bidrag o. d. utgifter till icke statlig verksamhet. Inom den förstnämnda utgiftsgruppen uppföras anslagen efter myndigheter, så att ett eller flera anslag uppföras för varje myndighet eller, i vissa fall, för en enhetlig grupp av myndigheter (t. ex. länsstyrelserna). Anslagen för de olika myndigheterna [illegible] så, att de olika huvudslagen av utgifter — i främsta rummet personalkostnader och sakliga kostnader — [illegible]. I regel anvisas för varje myndighet ett avlönings- och ett omkostnadsanslag, detta i regel av förslagsanslags natur. Beträffande [illegible] har man emellertid avvikit från principen att samtliga utgifter för en myndighet skola redovisas under ett el. flera för myndigheten anvisade anslag. Där ej särskilda förhållanden annat föranleda — i regel då specialbudgeter finnas —, utgå hyresbidrag till befattningshavare i statens tjänst fortfarande från för ändamålet under de olika huvudtitlarna upptagna gemensamma anslag. — Den tidigare indelningen i ordinarie och extra anslag har upphört. S. T Ö.

Riksteatern. I det anförande till statsrådsprotokollet, varmed statsrådet A. Engberg motiverade tillsättandet av 1933/34 års stora teaterkommitté, framhöll han nödvändigheten av att de statsunderstödda teatrarna i Stockholm, Göteborg o. s. v. icke inskränkte sin verksamhet till att endast omfatta den plats, där de äro belägna, utan utsträckte den även till övriga delar av landet. På detta sätt borde lokalteatern kunna förvandlas till en hela landet omspännande riksteater. Teaterkommittén upptog och utvecklade denna tanke genom att förorda det planmässiga organiserandet av turnéer, vilka i landsorten borde framföra de värdefullaste av de pro-

gram, som spelats på de fasta scenerna, varvid i möjligaste mån den ursprungliga rollbesättningen borde bibehållas. Resp. teatrar borde härvidlag samarbeta med en för turnéverksamhetens ordnande och upprätthållande grundad centralstyrelse i Stockholm. Med utgångspunkt i dessa direktiv har under senare år organiserats en mängd turnéer i landsorten, dels från teatrarna i Stockholm, Göteborg och Hälsingborg, dels självständiga under egna ledare (Per Lindberg, Pauline Brunius m. fl.). Också Kungl. teatern har deltagit i denna verksamhet och givit föreställningar i landsorten (under samverkan med de lokala orkesterföreningarna). O. W-n.

Riksteaterns publikorganisation (förk. R. P. O.). För att tillförsäkra de av Riksteatern utsända turnéerna en tillräcklig publik och sålunda skaffa deras verksamhet ett både ideellt och ekonomiskt underlag ha flerstädes i landsorten, framför allt i de städer, vilka äga tillfredsställande teaterbyggnader, bildats föreningar, vilkas medl. genom erläggande av en viss avgift tillförsäkras rätt att i första hand få lösa biljetter till de föreställningar, som ges av Riksteaterns turnéer. Medlemskap i dylik förening berättigar även till någon nedsättning i biljettpriset. Ombud för de lokala sammanslutningarna bruka med vissa mellanrum (vanl. en gång om året) samlas i Stockholm för att med centralstyrelsen och de statsunderstödda teatrarnas chefer diskutera gemensamma angelägenheter och önskemål. O. W-n.

Riksten, fideikommiss i Botkyrka socken, Stockholms län, 5 km s. om Tullinge; 1,500 har, därav 340 har åker; tax.-värde 439,000 kr. (1937). Förlänades 1615 till Peder Nilsson (1638 adlad Gyllenax) men tillhörde 1662—1746 ätten Fleming. Sedan en del av Beatelunds fideikommisskapital överflyttats på R., kom det 1923 till frih. A. Cederström. Nuv. huvudbyggnad uppfördes 1913. G. R-ll.

***Riksvapnet,** S v e n s k a. Ny litt.: H. Fleetwood, »Sveriges tre kronor» (i Medd. från Riksheraldikerämbetet, III, 1935).

Riksvärderingsnämnden, se V ä r d e r i n g s n ä m n d e n, suppl.

Riktkraft, den kraft, som i ett elektriskt mätinstrument, relä el. dyl. håller det rörliga systemet i ett visst läge på så sätt, att mot en viss strömbelastning med därav följ. utslagskraft svarar ett visst utslag, då jämvikt råder mellan utslagskraft och r. Den senare åstadkommes oftast med en fjäder, men även en torsionstråd, en viktbelastad hävarm, en permanent magnet eller en elektrodynamisk apparat kan nyttjas. F. D-n.

***Riktmedel** på moderna luftvärnskanoner bestå av en korrektör samt kikarsikten eller (på luftvärnsautomatkanonerna) reflexsikten. Korrektören skötes av två man, som inställa uppmätta värden på målets kurs och fart samt avståndet i skjutriktningen till målet. Korrektören omvandlar automatiskt dessa värden till skjutelement i höjd och sida, vilka mekaniskt överföras till siktena, som även inställas automatiskt. Reflexsiktena bestå av skivor av glasliknande material, genom vilka målet synes. Genom en elektrisk lampa reflekteras ett hårkors på dessa skivor, och genom vridning på rattar inställes kanonen så, att hårkorset kommer att ligga rätt över bilden av målet. Om de mätinstrument, som användas som hjälpmedel vid inriktningen av luftvärnspjäser, se L u f t v ä r n s a r t i l l e r i, även i suppl. R. A.

***Riktning.** Indirekt r. förekommer numera i allt större utsträckning och användes även vid skjutning med kulsprutor och granatkastare. Vid indirekt r. behöver icke alltid en riktpunkt användas, utan inställningen kan även ske i förhållande till ett på förhand bestämt utgångsläge (0-läge) på vapnet. R. A.

Riktningsco'siner kallas cosinus för de vinklar, som en rät linje i rymden med fixerad riktning (vektor) bildar med de positiva koordinataxlarna. Summan av r:s kvadrater är = 1.

***Rilke,** R. M. Postumt ha utgivits flera saml. av R:s brev 1930—35. — Litt.: L. von Schlözer, »R. M. R. auf Capri» (1931); H. Goertz, »Frankreich und das Erlebnis der Form im Werke R:s» (1932); K. Sieber, »René R. Die Jugend R:s» (1934); E. Kretschmar, »R. als Dichter des Seins» (s. å.); H. R. Müller, »R. als Mystiker» (1935); Katharine Kippenberg, »R. M. R.» (s. å.); J. R. von Salis, »R:s Schweizer Jahre» (1936); J. F. Angelloz, »R., l'évolution spirituelle du poète» (s. å.); H. Kämmerer, »Duineser Elegien» (1937); R. Mövius, »R. M. R:s Stunden-Buch, Entstehung und Gestalt» (s. å.). Bibliogr. av F. A. Hünisch (1935).

***Rimskij-Korsakov,** N. A. Av verk, som på senare år givits i Sverige, märkes operan »Sadko» (Sthlm 1934). — Ny litt.: G. Abraham, »Studies in russian music» (1935).

***Rindell,** A., dog 1936 $^{21}/_{1}$. Han avgick som Åbo akad:s prokansler 1934.

Ri'ndom, S v e n d, dansk skådespelare och författare (f. 1884). Debuterade 1903 på Aarhus teater. R. har skrivit en rad skådespel, av vilka en del gjort lycka på köpenhamnska teatrar (bl. a. »Fred paa jorden», 1915, »Fugl Föniks», 1921, »Wienerbörnet», 1923, »Kobberbryllup», 1924, »Den store stemme», s. å., och »Præster», 1934). Flera av R:s stycken ha uppförts även i Sverige. P. E-t.

Rinehart [rai'nhāt], M a r y R o b e r t s, nordamerikansk författarinna (f. 1876), har skrivit ett 40-tal böcker, bl. a. mycket skickligt komponerade och spännande detektivhistorier; flera äro övers. till sv. R-n B.

***Ring.** 5. (*Mat.*) R. kallas i modern algebra varje system av element (t. ex. reella tal, komplexa tal och hyperkomplexa tal), i vilket man har definierat två räkneoperationer, addition och multiplikation, av vilka åtm. den förra skall vara omvändbar, d. v. s. jämte

additionen och multiplikationen skall subtraktionen vara utförbar, medan däremot divisionen i allm. icke är utförbar. Ex. på en r. äro alla positiva och negativa heltal, inkl. noll. O. F.

Ring, G e r d a, norsk skådespelerska (f. 1891), sedan 1922 g. m. teaterchefen H a l f d a n C h r i s t e n s e n. Har sedan 1912 varit knuten till Nationaltheatret, där hon spelat ett antal Ibsenroller (bl. a. Hedvig i »Vildanden») och även fyllt uppgifter inom den utländska repertoaren, bl. a. i flera Strindbergsstycken (Eleonora i »Påsk», Damen i »Till Damaskus»). O. W-n.

***Ring,** L. A., dog 1933. Monogr. av P. Hertz (1934).

Ri'ngelnatz, J o a c h i m, pseud. för H a n s B ö t t i c h e r, tysk författare och målare (1883—1934). Var länge ytterst populär som föredragshållare och uppläsare av egna dikter och kåserier. Han gav ut ett stort antal samlingar, »Kuttel Daddeldu» (1923), »Nervosipopel» (1924), »Allerdings» (1928) m. fl., »Gustav Hester als Mariner im Krieg» (s. å.) och »Mein Leben bis zum Krieg» (1931), båda självbiografiska. — Många bland R:s dikter ha hans föredrag att tacka för sin verkan; andra äro gyckelburlesker, fin känslolyrik eller skarp samtidssatir. R-n B.

Ringerlösning, se S e r u m s a l t l ö s n i n g a r, suppl.

Ringkorn, se L u f t v ä r n s k u l s p r u t a, suppl.

***Ringstrand,** N. G., dog 1935 $^{21}/_{12}$.

***Rinkaby,** socken i Kristianstads län. I R. finns ett militärt flygfält.

***Rinman,** E. L., dog 1937 $^{7}/_{9}$.

***Rinne,** F., dog 1933.

***Rinne,** J. G., avgick 1936 som statsarkeolog. Han utgav 1932 ett arbete på fi. om biskop Henrik.

Ri'ntelen, A n t o n, österrikisk jurist och politiker (f. 1876). Verkade före och under världskriget som jur. prof. vid österrikiska univ. R., som tillhör det kristlig-sociala partiet, blev 1919 Landeshauptmann i Steiermark, var juni—okt. 1926 undervisningsminister i regeringen Ramek och tillhörde maj 1932—maj 1933 i samma egenskap regeringen Dollfuss, ur vilken han utträdde på grund av sina sympatier med austronazismen. R. blev i aug. 1933 minister i Rom. Vid statskuppen i juli 1934 nämndes han som blivande förbundskansler. Då kuppen misslyckades, gjorde han ett självmordsförsök och dömdes i mars 1935 till livstids tukthus. R. C-n.

Rio [ri'å], D o l o r e s d e l, se d e l R i o, D., suppl.

***Rio de Janeiro.** Staden beräknades 1935 ha 1,700,532 inv. Talrika lufttrafiklinjer förbinda R. med Europa, U. S. A., Argentina och Chile samt de viktigare brasilianska kuststäderna.

Ripon [ri'pən], stad och kurort i Yorkshire, West Riding, n. England, vid Ure, en av Ouses källfloder, 8,576 inv. (1931). Biskopssäte. Katedral, uppf. under 1100—1500-talen, restaurerad under 1800-talet.

***Ripsa** ingår sedan 1 maj 1934 i Runtuna, R. och Lids pastorat.

***Risberg,** B., har ytterligare givit ut »Gyllene Goetheord» (1932), en utvidgad och omarbetad uppl. av »Den svenska versens teori» (2 bd, 1932—36), »Grekisk och romersk lyrik» (1934, övers.) samt antologin »Svenska mästare» (I—II, 1932—33).

***Risbäck.** R. och Dorotea bilda sedan 1 jan. 1937 en kyrklig samfällighet.

***Rising,** A. A., lämnade apoteket S:t Erik 1936. Han var ordf. i Sveriges apotekareförbund 1910—31. R. tog initiativet till Internationella specialitetskommissionen, varav han är led. sedan 1925. Han är tillika sedan 1925 (likson 1929—32) ordf. i Nordiska specialitetskommissionen (se S p e c i a l i t e t s k o m m i s s i o n, suppl.). G. F.

***Risinge** delades 1 jan. 1932 i två kyrkobokföringsdistrikt, Finspångs och R.

***Risler,** E., dog 1929.

***Ristenpart,** F. W., se S t j ä r n k a t a l o g e r, suppl.

Ri'ttelmeyer [-maiər], F r i e d r i c h, tysk teolog (f. 1872), utövade som evangelisk präst en vida känd verksamhet i Nürnberg 1902—16. R. företrädde en teologisk åskådning, som sökte förena modern kritisk forskning med religiös innerlighet. Genom personlig påverkan av Rudolf Steiner (se d. o.) vanns R. för antroposofien (se d. o.), lämnade prästämbetet 1922 och grundade ett religiöst samfund, Christengemeinschaft (se d. o., suppl.), som söker förena antroposofi och kristendom. R. verkar nu i Stuttgart i nämnda samfunds tjänst. Bland hans många skrifter märkas »Tolstois religiöse Botschaft» (1905; sv. övers. 1906), »Jesus» (1912; sv. övers. 1920), »Tatchristentum» (1921), »Meine Lebensbegegnung mit R. Steiner» (1928; sv. övers. 1932), »Theologie und Anthroposophie» (1930) och »Wiederverkörperung im Lichte des Denkens, der Religion, der Moral» (1931). — Biogr. av E. Lüders (1921). Hg Pl.

Ritz, W a l t h e r, schweizisk fysiker (1878—1909), docent i Göttingen 1908. R. var en av pionjärerna för systematiseringen av linjespektra, varvid den av honom uppställda kombinationsprincipen (se d. o., suppl.) blev av största vikt. Sv. B-r.

Rivera [ʀiwe'ra], D i e g o, mexikansk målare (f. 1886), av spansk-indiansk härkomst. Efter sin första utställning 1907 i México reste R. med statsstipendium till Europa för vidare utbildning. Han vistades två år i Madrid som lärjunge till Eduardo Chicharro, sedan några år i Paris, där Picasso, Gauguin, Matisse och senare kubismen starkt påverkade honom. Studierna fortsattes i München, Italien och Moskva, varefter han 1921 återvände till México. Där fick R. i uppdrag att utföra 59 väggmålningar, förhärligande revolutionen, i

undervisningsministeriets byggnad, vidare fresker i andra offentliga institutioner i México, i San Francisco, i Detroit institute of art en kolossalmålning, »The spirit of Detroit», och för Rockefeller center i New York en svit målningar, som symbolisera människoandens triumf över naturkrafterna m. m. En av R. inkomponerad framställning av kommunismen och Lenin som världsfrälsande krafter måste uteslutas enl. order av Rockefeller, varför R. vägrade fullborda arbetet.

R:s konst är upplevd, tänkt och utförd med äkta socialt patos. Konstnären betraktar sig som ett redskap för den proletära revolutionen, i sin konst lever han helt för klasskampen och kommunismen. Den dels arkaiserande, dels primitivt expressionistiska formen och kompositionen samt det väldiga formatet framhålla med makt idéinnehållet. — Litt.-förteckn. i »Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler», bd 28 (1934). E. L-k.

*Rjukan, se även Norsk hydro, suppl.

*Robbers, H. J., har vidare gett ut bl. a. »De thuisreis» (1927) och »Redding» (1933).

*Robert, Henri, dog 1936. Han invaldes i Franska akad. 1923.

Roberts [rå'bəts], Cecil Edric Mornington, engelsk författare (f. 1894), tidningsman, befordrades till major i världskriget, har skrivit dikter, skådespel och framför allt livliga och underhållande romaner; sv. övers. äro »Segel i sol» (1925), »David och Diana» (1929), »Plats i varuhus» (1935) m. fl. »Half way» (1931) är självbiogr. R-n B.

*Roberts, Ch. G. D., blev 1935 knight.

Roberts [rå'bəts], Elizabeth Madox, nordamerikansk författarinna (f. 1886), har skrivit romanerna »The time of man» (1926; »Prövotider», 1929), »My heart and my flesh» (1927), »Jingling in the wind» (1928), »The great meadow» (1930; »De vida fälten», 1931), »Haunted mirror» (1932; noveller), »He sent forth a raven» (1935) m. fl. — Hon har med framgång ägnat sig åt skildringen av Kentuckys befolkning nu och fordom. R-n B.

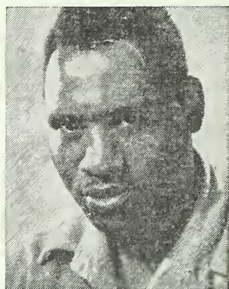
Roberts [rå'bəts], Kenneth Lewis, nordamerikansk författare (f. 1885), tidningsman, har skrivit mer än ett dussin böcker, av vilka »Arundel» (1930), »The lively lady» (1931), »Rabble in arms» (1933) och »Captain Caution» (1934), chauvinistiska, antiengelska romaner i Dumas' stil från U. S. A:s krigshistoria, blivit mycket populära. R-n B.

*Robertsfors. R. och Bygdeå bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet. Sågverket vid R. bruk är nedlagt.

Robertson [rå'bətsn], Dennis Holme, engelsk nationalekonom (f. 1890), verksam vid univ. i Cambridge. Synnerligen känd blev R. med sitt arbete i penningpolitik »Banking policy and price level» (1926). I detta avhandlar han huvudsakl. bankpolitikens inverkan på prisnivån och analyserar särskilt växelverkan mellan sparande och varupriser. Hans undersökning utmynnar i bl. a. det resultatet, att man, alltefter de principer en centralbank tillämpar, kan uppnå såväl önskad relation mellan varugruppernas priser som önskad förskjutning av den allmänna prisnivån. Av detta blir i sin tur konsekvensen, att de ekonomiska krisernas förlopp i väsentlig mån kan gestaltas medelst den politik ifrågavarande centralbank slår in på och att krisernas verkningar kunna fördelas, resp. koncentreras, på olika producent- el. konsumentgrupper i kraft av centralbankens maktmedel. Bland R:s övriga arbeten märkas »A study of industrial fluctuation» (1915), »Money» (1922) och »Economic fragments» (1931). O. B-g.

*Robertson, J. G., dog 1933. Hans »The life and work of Goethe» kom ut i utvidgad uppl. 1932.

*Robertson, sir W. R., dog 1933. Han utgav »Soldiers and statesmen 1914—1918» (2 dlr, 1926).

Robeson [rå̄ubsn], Paul Bustill, negersångare och skådespelare (f. 1898), debuterade 1921 i New York som skådespelare och 1925 som sångare. R. har med sin utmärkta baryton och sitt kongeniala föredrag av särskilt negro spirituals vunnit stor berömmelse i såväl Nya som Gamla världen. G. M.

*Robespierre, M. Monogr. av R. S. Ward (1934), J. M. Thompson (2 bd, 1935) och F. Sieburg (s. å.). Jfr Lydia Wahlström, »Revolution och religion» (1936).

*Robida, A., dog 1926.

Robin Hood [rå'bin ho'd], pseud. för B. Idestam-Almquist (se d. o., suppl.).

*Robinson, B. L., dog 1935.

*Robinson, E. A., dog 1935. Av R:s sista böcker kan nämnas den stora episka dikten »King Jasper» (1935). — Monogr. av bl. a. M. van Doren (1927), C. Cestre (1930) och L. E. Richards (1936). — Bibliogr. av L. Beebe och R. J. Bulkley (1931) samt C. B. Hogan (1936).

Robinson [rå'binsən], Edward G., nordamerikansk filmskådespelare (f. 1893 i Bukarest). R. tänkte urspr. bli jurist men ägnade sig i stället åt skådespelaryrket, sedan han deltagit i världskriget på Amerikas sida. Han har skapat sig namn som skicklig karaktärsskådespelare och haft framträdande filmroller bl. a. i »Tigerhajen», »Bröderna Karamasov» (amerikansk version), »Samhällets fiende n:r 1» och »Barbarkusten». R. A-g.

*Robinson, J. (1650—1723). Se K.-G. Hildebrand i Karol. Förb:s Årsbok 1937.

Robinson [rå'binsn], Lennox, irländsk dramatiker (f. 1886), debuterade som författ-

tare 1909 med allmogetragedien »The Clancy name», som följdes av »The cross roads» (s. å.) och »Harvest» (1910). Småningom övergick R. till att skildra medelklassen och tillämpa modern psykologi. I »Patriots» (1912) gav han en bitter teckning av ungdomens politiska likgiltighet, i »The dreamers» (1915) hyllade han Robert Emmet. Sin största framgång hade han med den muntra bondekomedien »The whiteheaded boy» (1915). Av hans pjäser må vidare nämnas »The lost leader» (1918), »The round table» (1922), »The portrait» (1925), »The white blackbird» (s. å.), »The big house» (1926), »The far of hills» (1928), »Ever the Twain» (1929), »Church street» (1934) och »When lovely women» (1936). R. har även gett ut noveller och antologier. Han har i många år varit verksam som regissör och skådespelare vid Abbey theatre i Dublin. R-n B.

Robinson [rå'binsən], R o b e r t, engelsk kemist (f. 1886). Blev 1912 prof. i organisk kemi vid univ. i Sydney, 1915 i Liverpool, flyttade 1921 till S:t Andrews' univ., var 1922—28 prof. i Manchester, 1928—30 vid University college i London och blev 1930 prof. i Oxford. R., som anses som en av Englands mest framstående organiska kemister, har en utomordentligt rik produktion, som i huvudsak rör alkaloider och antocyaner. Led. av sv. Vet.-akad. (1934). H. E.

Robles [rå'ωläs], G i l J. M., se G i l R o b l e s, suppl.

Robora'ntia, se S t ä r k a n d e m e d e l.

Robson [råbsn], M a y, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1865 i Australien). Bedrev urspr. konststudier, reste till U. S. A. och gifte sig där vid mycket unga år men blev snart änka, försörjde sig som modetecknerska och kom sedan till scenen. Som filmskådespelerska debuterade R. 1927. Hon har främst uppmärksammats för sin framställning av huvudrollen i Caprafilmen »Lady för en dag» men har även haft framträdande andraplansroller, bl. a. i »Anna Karenina» (ljudfilmsupplagan 1935). R. A-g.

Rocco [rå'kå], A l f r e d o, italiensk jurist och politiker (1875—1935), prof. i handelsrätt vid univ. i Rom och dess rektor 1932—35. R. var president för deputeradekammaren 1924—25, justitieminister 1925—32 och blev senator 1934. Han var en av fascismens förebådare, t. ex. i »Economia liberale, economia socialista, economia nazionalista» (1914), och senare den, som ivrigast arbetade för att omsätta fascismens programlöften i lagstiftning. R. utformade lagen om regeringschefens särställning (1925), skrev de viktiga lagar, varpå den italienska korporativa staten vilar (1926), och utarbetade de normer, som lett till Italiens nya strafflag (1930). R:s främsta redogörelse för sin egen politiska ståndpunkt är »La trasformazione dello stato» (1927). G. B-h.

***Rockefeller,** J. D., dog 1937.

***Rockefeller,** J. D., j u n i o r, har fortsatt sin filantropiska verksamhet, hans donationer beräknas nu uppgå till över 165 mill. doll. R. har bl. a. skänkt stora summor till restaureringen av slotten i Versailles och Fontainebleau samt katedralen i Reims. N-th H.

***Rockefeller foundation.** T h e. Stiftelsens kapital utgjorde vid slutet av 1935 omkr. 154 mill. doll., s. å. utgavas 14 mill. doll.

***Rockelstad.** Ett lund- och lövängsområde (omkr. 2 har) samt den s. k. Jaktstuguskogen (omkr. 80 har), huvudsakl. bevuxen med naturskog av tall och gran, på R:s ägor äro fridlysta som naturskyddsområden.

***Rockera,** *krigsv.*, användes även för att beteckna utförandet av omgrupperingar i sidled av större truppförband.

***Rockstroh,** K. C h r., har utarbetat bd 9 av det av generalstaben utg. verket »Bidrag til den store nordiske krigs historie» (1932) och häri givit en kritisk skildring av Tordenskjolds bedrifter i Norge 1717—18. P. E-t.

Rockwellapparat [rå'kωəl-], se H å r d h e t, suppl.

Rocky Mount [rå'ki mau'nt], stad i Nord-Carolina, U. S. A., 75 km ö. n. ö. om Raleigh; 21,412 inv. (1930). Järnvägsknut och handelscentrum; bomulls-, tobaks- och trämindustri.

Rocky mountains national park [rå'ki mau'ntinz nä'ʃnl pā'k], i n. Colorado, U. S. A., omfattar ett typiskt parti av Front range i Klippiga bergen med Longs peak (4,345 m ö. h.) o. a. toppar; 1,049 km². R. bildades 1915.

Rocque [råk], F r a n ç o i s d e l a, se L a R o c q u e, F. d e, suppl.

***Roda-Roda,** A. (pseud. för S. F. R o s e n f e l d), har vidare gett ut »Roda-Roda und die 40 Schurken» (1933) och flera enaktare.

***Rodd,** J. R., blev 1933 baron Rennell of Rodd.

***Rode,** H e l g e, dog 1937. Han utgav 1931 diktsamlingen »Den vilde rose».

***Rode,** O., dog 1933.

Rodén, N i l s, präst (f. 1897 [10]/7 i Eritrea), son till K. G. R. Prästvigdes 1923, blev sekr. för Evangeliska fosterlandsstiftelsens yttre mission 1926, teol. lic. 1930, rektor vid Johannelunds missionsinstitut 1935. Skr.: »Bland kopter och muhammedaner i faraonernas land» (1925), »Abessiniens historia» (1930) och »Bibliska städer» (1932). K. B. W-n.

Rodhe, A l v a r E l i s (A l l a n), ämbetsman (f. 1882 [11]/5), son till E. H. R. Blev jur. kand. i Lund 1904, revisionssekr. 1914, hovrättsråd 1918, chef för Utrikesdep:s rättsavd. 1921 (envoyé s. å.) och landshövding i Gotlands län 1927. R. har biträtt i Justitiedep. och Jordbruksdep. vid

behandling av åtskilliga lagfrågor samt varit delegerad vid handelsavtalsförhandlingar med Polen (1924) och Turkiet (1926) ävensom vid förhandlingar om nordisk fattigvårdskonvention (1927). S. var 1934—35 ordf. i internationella kommissionen för folkomröstning i Saar. S. Lpt.

*Rodhe, E. H., dog 1932 14/9.

*Rodhe, E. M., deltog verksamt i förarbetena till 1936 års psalmbok, blev medlem av kulturrådet 1935 samt har utgivit »Den religiösa liberalismen» (1935).

*Rodhe, G. E., dog 1936 12/3.

Rodríguez [råðri'gäþ], Francos José, se Francos Rodríguez, J., suppl.

Roe [råu], sir Alliott Verdon, brittisk flygplanskonstruktör (f. 1877). R. utställde redan 1906 ett antal flygplansmodeller. Tills. m. sin bror H. V. R. bildade han 1910 ett bolag för tillv. av flygplan, de s. k. Avroflygplanen, vilka antogos som standardskolflygplan i England och även kommo till användning vid sv. flygvapnet. 1928 övergick R. till firman Saunders-Roe, som tillverkar flygbåtar och amfibieflygplan. Ö-g.

Roeck Ha'nsen [rå'k -], Harry, regissör och teaterledare (f. 1891 13/6), brorson till F. V. Hansen och bror till K. R. Genomgick Dramatiska teaterns elevskola, var sedan bl. a. konstnärlig ledare av Svenska teatern i Helsingfors (1925—27) och innehar sedan 1927 Blancheteatern. Sin största insats har han gjort som chef för denna scen, där särskilt det moderna engelska och amerikanska dramat med social problematik och radikal tendens givits. Som regissör har R. visat sig kunna forma en ensemble, vilken ypperligt följer hans konstnärliga intentioner. — R:s hustru, Esther R. (f. 1902 12/8), började vid Folkteatern i Göteborg och var sedermera anställd i Stockholm och Helsingfors; sedan 1927 har hon verkat vid Blancheteatern. Hon har i sina rollskapelser funnit äkta och starka uttryck både för lidelsefull häftighet, bitter resignation och mjukt behag. Högst har hon nått i återgivandet av moderna unga kvinnor i konflikt med livet (Stella i Maughams »Den heliga lågan», Sydney i Clemence Danes »Skiljas»), men hon har också lyckats förträffligt med uppgifter inom helt andra områden (Viola i »Trettondagsafton», Eleonora i »Påsk»). O. W-n.

Roeck Hansen [rå'k -], Kurt, tidningsman (f. 1889 7/8), brorson till F. V. Hansen och bror till H. R. Blev 1920 ombudsman i Svenska tidningsutgivareföreningen och 1922 verkst. dir. i föreningen och dess arbetsgivarsektion. 1922—27 var R. föreningens sekr. och 1920—23 sekr. i Pressens förtroenderåd.

Roemer [rö'mər], Theodor, tysk jordbruksforskare och växtförädlare (f. 1883), sedan 1920 prof. vid univ. i Halle, riksledare för Tysklands jordbruksforskningstjänst. R. har själv och tills. m. sina elever utgivit ett stort antal arbeten om olika jordbruksfrågor, ss. ärftlighets- och befruktningsförhållanden hos kulturväxterna, växtpatologi och immunitetsförädling samt kölddöd och frosthärdighet. G. N.-L.

Roerich [rö'-], N. K., se Rörich, N. K., suppl.

Rogberg, Carl Georg Martin, tidningsman, författare (f. 1896 11/11). Var medarb. i olika landsortstidningar 1914—17 och i Stockholms Dagblad 1917—21. Sedan 1921 är R. anställd i Svenska Dagbladet, där han bl. a. redigerar söndagsbilagan och kulturavd. Han har utgivit romanerna »Motorer och människor» (1927), »Min hustru är borta» (1928) och »Dam med citroner» (1932) samt reseskildringarna »Två vid ratten» (1929), »Vi far till Portugal» (1931) och »Balkan i bil» (1936). R. har tills. m. P.-A. Branner skrivit filmen »Unga hjärtan». Lqr.

Roger-Ducasse [råʒe'-dyka's], se Ducasse, J. J. A., suppl.

Rogers [rå'dʒəz], Charles, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1904). Utbildades i Paramounts filmskola och blev snart populär som »Buddy» R. Hans största framgångar datera sig från de sista stumfilmsåren, men han har även haft ljudfilmsroller. R:s mest berömda film är »Vingarna». 1936 framträdde han som musiker och har gjort sig känd med sin dansorkester i Amerika och England. R. A-g.

Rogers [rå'dʒəz], Ginger, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1911). R. uppmärksammades i danstävlingar, blev dans- och revystjärna vid Broadway och debuterade 1930 vid filmen, där hon medverkade i bl. a. »42:a gatan». »Flyg med till Rio» var den första film, där hon uppträdde tills. m. dansören Fred Astaire (f. 1900), och dansparet Astaire-Rogers har sedan vunnit stora framgångar med »Continental», »Roberta», »Top hat», »Flottan dansar», »Dansen går» och »Får jag lov?». R. A-g.

Rogers [rå'dʒəz], sir Leonard, engelsk läkare (f. 1868), var 1900—20 prof. i patologi i Kalkutta samt därefter lärare i tropisk medicin i London. R. har infört emetinbehandling av amöbadysenteri samt behandlingen av spetälska genom insprutning i blodbanorna av kaulmograderivat. Ljd.

Rogers [rå'dʒəz], William (Will), nordamerikansk filmskådespelare (1879—1935). Var urspr. cirkusartist, uppträdde sedan bl. a. på Ziegfelds revyer, började tidigt sin filmbana och medverkade därefter i ett stort antal filmer. Bland dem märkas främst »En yankee vid kung Arthurs hov» och »Lyckans karusell». R., som även var verksam som författare, blev oerhört populär bland sina landsmän och var en lång tid borgmästare i Beverly hills. Han omkom tills. m. Wiley Post (se d. o., suppl.) vid en flygolycka. R. A-g.

***Rogslösa.** Vid Borghamn finns en lanthushållsskola, vid Bårstad kalkbruk (Bårstads kalkbruk a.-b., gr. 1933).

***Rohde,** J., dog 1935.

Rohmer [rå'mə], S a x, pseud. för A r t h u r S a r s f i e l d W a r d, engelsk författare (f. 1883), har 1913 ff. skrivit mer än 30 populära äventyrs- och detektivromaner, av vilka flera föreligga i sv. övers. R-n B.

Rohrbach [rå'rbak], A d o l f, tysk ingenjör (f. 1889). Började 1919 med flygplanskonstruktioner och byggde 1920 världens då största metallflygplan, »R.-Staaken», av dural, utrustat med fyra 260 hkr motorer och rymmande 20 passagerare. R. har därefter gjort sig känd som konstruktör av stora flygbåtar, bland dem den tremotoriga »Romar II» med en vingbredd av 40 m och flygvikt av omkr. 21 ton. Jfr R o h r b a c h, tysk flygplansfabrik. Ö-g.

***Rohrbach,** P., har fortsatt sin politiska skriftställarverksamhet med bl. a. »Erwachendes Asien» (1932) och »Weltwandern in der Weltenwende» (1934).

Rokseth [rå'k-], P e t e r H j a l m a r, norsk romanist (f. 1891), prof. i romansk filologi i Oslo sedan 1929. Har bl. a. utgivit studier om Mallorcadialekten (1921, 1923) samt »Den franske tragedie» (1928; akad. avh.). A. Lbd.

Roland Holst [rå'lant -], A d r i a n u s, holländsk författare (f. 1888), svågers son till H. R.; har gett ut »Verzen» (1911), »De belijdenis van de stilte» (1913), »Voorbij de wegen» (1920), »De afspraak» (1926), »Ex tenebris mundi» (s. å.) m. m. Han är en av de främsta lyrikerna efter Verweij, med en mjuk, musikalisk form, en romantiker och längtare till drömda skönhetsriken. R-n B.

Roland Holst [rå'lant -], H e n r i e t t e, f. v a n d e r S c h a l k, holländsk författarinna (f. 1869), debuterade med diktsamlingen »Sonnetten en verzen in terzinen» (1896), som följts av »De nieuwe geboort» (1902), »Verzonken grenzen» (1918) m. fl. samlingar, de lyriska skådespelen »De opstandelingen» (1910), »Thomas More» (1912), »Kinderen van dezen tijd» (1931), »De moeder» (1932) o. s. v. 1925 stiftade hon Het revolutionairsocialistisch verbond och har verkat mycket i vänstersocialistisk anda, bl. a. genom arbeten som »Kapital en arbeid in Nederland» (1902), »De revolutionnaire massa-aktie» (1918), »Communisme en moraal» (1925) och biogr. över Tolstoj (1930), Rosa Luxemburg (1935) m. fl. På senare år har hennes åskådning fått en starkt religiös prägel. R-n B.

***Rolandsstod.** Litt.: Th. Goerlitz, »Der Ursprung und die Bedeutung der Rolandsbilder» (1934).

***Rolf,** B. R., dog 1934 4/5.

***Rolf,** E., dog 1932.

Rolf-Donahue [-då'nəhjō], T u t t a, f. B e r n t s e n, skådespelerska (f. 1907 i Oslo). Började sin scenbana hos Ernst Rolf och gifte sig sedermera med honom. Engagerad som filmskådespelerska, hade hon huvudroller i »Vi som går köksvägen», »En stilla flirt», »Kära släkten», »Under falsk flagg» och »Swedenhielms». Hon har också framträtt på scenen som Ofelia i »Hamlet» (mot Gösta Ekman). Efter ett kortare gästspel i Hollywood återvände hon till Sverige, g. m. den engelske scendansören Jack Donahue, och har därefter uppburit huvudroller i bl. a. filmerna »Äventyret» och »Sara lär sig folkvett». R. A-g.

***Rolland,** R., har — själv kommunist — varit en av de verksammaste krafterna i den antifascistiska international, som sedan 1934 sökt samla intellektuella i olika länder. Den franska »folkfronten» ser i R. en av sina andliga tillskyndare och har efter ryskt exempel framfört flera av hans revolutionsdramer som folkliga festspel under officiell egid. Sina tal och uppsatser från senare år har R. samlat och utgivit under titeln »Quinze ans de combat» (1935). — Ny litt.: C. Sénéchal, »R. R.» (1933). Kj. S-g.

R. har som musikskriftställare framträtt med bl. a. »Musiciens d'autrefois» och »Musiciens d'aujourd'hui» (1918; sv. övers. 1919) samt »Voyage musical aux pays du passé» (1919; sv. övers. 1921).

Rollier [rålie'], A u g u s t e, schweizisk läkare (f. 1874). Har ivrigt verkat för solljusbehandling av tuberkulospatienter och grundat kliniker och skolor härför i Leysin och Cergnat. Skr. bl. a.: »Die Heliotherapie der Tuberkulose mit besonderer Berücksichtigung ihrer chirurgischen Formen» (1913; 2:a uppl. 1924), »Die Schule an der Sonne» (1916) och »Methodik und Technik der Heliotherapie» (i »Handbuch der gesamten Strahlenheilkunde», bd 2, 1931). J. M-m.

Rolls-Royce ltd. [råu'lz rål's li'mitid], engelsk automobil- och motorfirma, gr. 1906 av C h a r l e s S t e w a r t R o l l s (1877—1910), en känd tävlingsbilist och luftballongförare, och sir F r e d e r i c k H e n r y R o y c e (1863—1933) för att exploatera den senares automobilkonstruktioner. Firman har gjort sig känd som tillverkare av kvalitetsvagnar och har även gjort stora insatser för flygmotorernas utveckling. E. Hlr.

***Rom** hade enl. folkräkningen 21 april 1936 1,148,948 inv. Fortgående stora stadsplanearbeten av rationell och modern typ ha på många punkter nått antika ruinkomplex. Fornvårdsintressena ha därvid på ett föredömligt sätt beaktats. Uppröjningsarbetena ha på många håll undanskaffat pittoreska bebyggelsepartier, men historiska och konstnärliga värden av monumental art ha skyddats.

Från stadens stora sydportar, Porta San Paolo och Porta San Sebastiano, föra numera breda avenyer fram till Piazza Venezia, näml. Via del Mare och den monumentala förbindelseleden mellan Via Appia och Via dell'Impero, Via dei Trionfi.

Stadens utveckling genom tiderna har belysts genom nya fynd. På Nervas forum har påträffats en grav från tidig järnålder av samma slag som de invid Forum romanum. Igenfyllda brunnar vid Vestas tempel (Forum

romanum) från 700-talet f. Kr. och framåt ha även givit material (keramik, avskräde), som bidrager att belysa den tidigare bebyggelsen kring och på kullarna.

Närmare studier av hustyperna i det republikanska R. ha visat, att det redan där funnits relativt solida hus med flera våningar, uppförda av brukstensmassa, täckt med nubbsten och stadgad genom korsvirke (som oftast i Herculaneum) el. hörn etc. av kvadersten (ex. bevarade i Ostia). — Jordfynd från R., keramik, redskap o. s. v., ordnas i tidsföljd i staden R:s museum, Antiquario (vid Via dei Trionfi).

Nya utgrävningar belysa särskilt det republikanska R. Så ha frilagts en kammargrav invid Scipionernas grav (vid Porta San Sebastiano) och inne i staden tempel från 1:a årh. f. Kr. vid kyrkan San Nicola in Carcere (Spes', Junos och Janus' tempel). Altaren och stenläggningar i olika nivåer ha mönstergillt konserverats kring templen på Piazza Argentina (vid Corso Vittorio Emanuele; 2:a—1:a årh. f. Kr.) samt på området mellan Via della Consolazione och Via della Bocca della Verità vid kyrkan Sant'Omobono. På sistnämnda område har (under stenläggning från tiden omkr. Kr. f.) frilagts en stenlagd plats med två byggnader, ett altare och omgivande mur, allt från omkr. 300 f. Kr. Capitoliums numera mot v. frilagda stup ge en mäktig påminnelse om kampagnalandskapet före R:s tillkomst och även om den fasad av tvära klippbranter, som det republikanska R. på flera punkter vände mot yttervärlden (jämte sin höga kvaderstensmur från 300-talet). S. v. hörnet av Palatinen är också under friläggande, varvid viktiga partier av det republikanska R:s murar avtäckts.

Den tidigare bilden av kejsarstaden R. har fått åtskilliga viktiga tillskott. På Palatinen har i Domitianus' kejsarpalats, Domus Augustiana, det hittills ej undersökta partiet mellan Stadion och den tidigare frilagda representationsavdelningen utgrävts. Det visar sig vara rum, slutna kring en stor peristyl, samma anordning alltså som i representationsflygeln och den numera likaså helt frilagda del av palatset, som — på en lägre nivå — sträckte sig mot Circus maximus (jfr kartan i bd 16, sp. 977—978). I en kvarstående del av den s. k. Villa Mills har ett specialmuseum för Palatinen skapats. I dalen mellan Palatinen och Aventinen har bebyggelsen undanröjts från större delen av Circus maximus' område. Av den antika ruinen har dock endast ett parti av den östligaste delen frilagts. På Aventinen har en Jupiter Dolichenus' helgedom från kejsartiden med rikhaltig skulptursamling (nu i Antiquario) påträffats. Nere i Forumdalen finnas många nyheter från de senaste årens arbete. Kolonnaden kring Venus' och Romas tempel har delvis kunnat återuppresas. Likaså har templets interiör restaurerats. Specialmuseet för Forum romanum i den med tempelruinen sammanbyggda direktionsbyggnaden har nyordnats, och bland märkliga fynd, som så gjorts tillgängliga, märkes främst en fris från Basilica Aemilia, troligast från Augustus' tid, som skildrar R:s sagohistoria. Senatens samlingssal från 300-talet e. Kr., curian, nere vid Forum romanum, har frigjorts från kyrkan Sant'Adriano, som var inbyggd däri och sekel efter sekel förnyats inom curians murar. De ursprungliga anordningarna för senatorernas stolar, väggarnas marmoröverklädnad, fönster och dörrar framträda klart, likaså att curian hade trätak och icke valv.

Trajanus' termer ha inryckts i en stor offentlig park (tidigare Vigna Brancaccio), och i Neros Gyllene hus ha efter nya utgrävningar ytterligare några rum och salar öppnats.

Kejsarfora och det stora varuhuset utanför Trajanus' forum ha bragts i slutgiltig form i samband med det definitiva ordnandet av Via dell'Impero med omgivande parker och pinjebestånd. Särskilt den frilagda delen av Caesars forum har vunnit mycket i klarhet, liksom det även fastslagits, att torget i sin nuv. form utförts under Trajanus' regering (färdigt omkr. 113 e. Kr.) samt att långsidornas portiker härröra från en ombyggnad under senantiken.

De fragment av den bevarade marmorstadsplanen av R. från omkr. 200 e. Kr. (den s. k. Forma urbis), som hittills vanl. ansetts markera den stora församlingslokalen för de romerska folkförsamlingarna (Saepta, från Piazza Venezia och längs Corson), ha visat sig i stället avbilda en portik, Porticus Aemilia vid Tibern, s. om Aventinen. De vanliga rekonstruktionerna av Saepta måste därför sägas sakna all grund. Vid Corson pågå utgrävningar under Palazzo Fiano vid hörnet av Corson och Via in Lucina för att finna ytterligare fragment av Augustus' stora fredsaltare, Ara Pacis. Det största ingreppet vid Corson har emellertid gjorts vid röjningsarbeten, som undanskaffat all bebyggelse mellan Corson och Augustus' mausoleum (Augusteo) och helt frilagt det senare. Den väldiga stommen skall omges av en stor park och återfå ung. det utseende, som ruinen har på avbildningar från renässansen (jfr t. ex. Du Peracs stick, avbildat i Schücks »Rom», 2:a uppl., s. 125).

De stora arbetena för moderna, breda gator, vilka skola genomkorsa Marsfältet, ha bl. a. tangerat Piazza Navonas n. ända. I samband därmed har frilagts den böjda n. ändan av Domitianus' rännarbana, som givit hela torget dess form.

Mosaikerna i Santa Maria Maggiore och Santa Pudenziana ha konserverats, och grävningar under Laterankyrkan ha bragt i dagen dels rester av privathus från början av kejsartiden, dels — över dem — delar av de s. k. Equites Singulares' kasern med bl. a. en inskrift från 197 e. Kr.

1

ROM. 1

Bild 1. Via del Mare från Piazza Venezia och Capitolium (synligt t. v.) mot Marcellusteatern.

Bild 2. Venus och Romas tempel, sett från Colosseum. T. v. Titusbågen, t. h. Via dell'Impero. 2

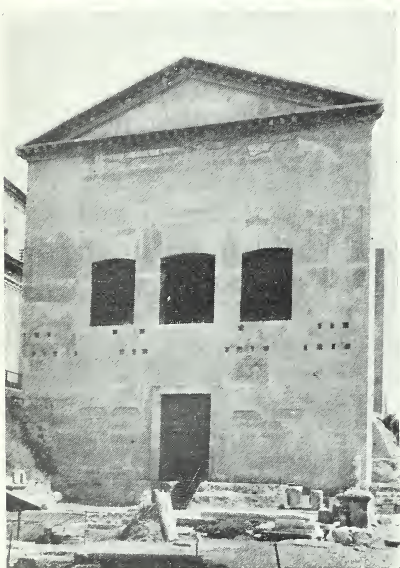
3

ROM. 1

Bild 3. Via dell'Impero från Piazza Venezia till Colosseum. T. v. om huvudgatan synas Trajanus', Augustus' och Nervas fora, t. h. Viktor Emanuelsmonumentet, Caesars forum och Forum romanum. Mellan det sistnämnda och Via dell'Impero ligger Konstantinsbasilikan i riktning mot högra delen av Colosseum; under gatan och gräsplanerna framför Konstantinsbasilikan ligga (ännu orörda) resterna av flaviernas forum.

Bild 4. Senatens samlingssal, curia.

Bild 5. Basilica Ulpia och kolonnen på Trajanus' forum

4

5

6

ROM. 2

Bild 6. Hadrianus' mausoleum (Castel Sant'Angelo) efter friläggningen av renässansbastionerna.

Bild 7. Via Biberatica, typisk romersk gata från 100-talet e. Kr.

Bild 8. Det senast frilagda kejsartorget: Caesars forum med tre kolonner och arkitrav av Venus Genetrix' tempel.

7

8

9

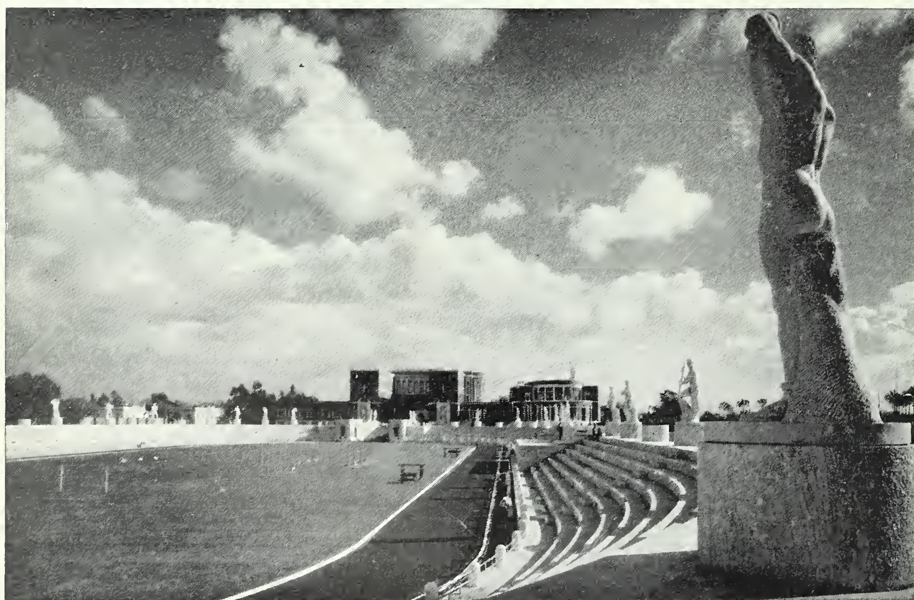
10

ROM. 2

Bild 9. Utsikt från söder över Circus maximus' område. T. h. Palatinen med lämningar av Domus Augustiana, längre bort i bildens mitt Capitolium.

Bild 10. Från den nya universitetsstaden, Città universitaria.

Bild 11. "Marmorstadion" på Foro Mussolini.

11

Ny litt.: Bland allmänna översikter må nämnas G. Lugli, »I monumenti antichi di Roma e suburbio» (I 1931, II 1934; I även i eng. övers.). Av särskilt intresse för R:s stadshistoria genom seklen är den nya italienska tidskr. L'Urbe. 1938 utkommer A. Boëthius, »Hur Rom byggdes under antiken».

Speciella arbeten: O. Marucchi, »Le catacombe romane» (ny uppl. 1933); P. Styger, »Die römischen Katakomben» (s. å.) och »Römische Märtyrergrüfte» (1935); E. B. Van Deman, »The building of the roman aqueducts» (1934); T. Ashby och I. A. Richmond, »The aqueducts of ancient Rome» (1935). Av största betydelse äro vidare de fortgående publikationerna av antika målningar från R. i monumentalverket »Monumenti della pittura antica scoperti in Italia» (t. v. målningar från de republikanska husen under Domus Augustiana på Palatinen).

En god sammanfattning av de senaste årens forskningar är A. W. van Buren, »Ancient Rome as revealed by recent discoveries» (1936). Jfr även B. von Törne i »Från Domitianus till Gustav III. Ett romerskt kejsarstadions öden genom tiderna» (1935). R:s förhistoria framställes sakkunnigt i J. Whatmough, »The foundations of roman Italy» (1937). Ax. B-s.

***Roma.** 1. Provinsen omfattar nu 5,484 km² med 1,394,614 inv. (enl. census 1931), sedan prov. Littoria (se d. o., suppl.) 1934 avskilts.

Romagnoli [råmanjå'li], E t t o r e, italiensk filolog (f. 1871), prof. i grekisk litteratur vid univ. i Pavia 1937. R. utgav 1910 studier över Pindaros, vari han skarpt polemiserade mot Wilamowitz-Moellendorff. Kort förut hade han publicerat en utmärkt övers. av Aristofanes (1909; ny uppl. 1924—27). Senare följde likaledes högtstående övers. av Pindaros (1921), Aischylos (1921—22), Homeros (1923—24), Theokritos (1925) och Sofokles (1926). En utmärkt litteraturhistorisk översikt är »Il libro della poesia greca» (1921). Ojämna och tunga äro R:s dramatiska försök: »Drammi satireschi» (1913), »Nuovi drammi satireschi» (1919), »Commedie liriche» (1925) etc. G. B-h.

***Romains, J.**, har i snabb följd utgivit ytterligare 10 dlr av sin stora tidskrönika, »Les hommes de bonne volonté» (1932 ff.), som hittills omfattar 12 var för sig självständiga romaner. De ha delvis gemensamt persongalleri och parallella händelseförlopp, som utspelas i de mest skilda sociala miljöer utan att anknyta sig till någon bestämd huvudperson eller familjekrets. R. har velat ge ett väldigt tvärsnitt av det franska samhället under åren närmast före världskriget och samtidigt följa det andliga tillståndets stigande feberkurva fram till katastrofen. Som representativt tidsdokument inordnar sig verket i raden av stora franska samhällsromaner efter Zola och Proust. — Med ett stort versepos, »L'homme blanc» (1937), har R. slutligen trätt i Hugos fotspår som historisk freskomålare och visionär. — R. har f. ö. under senare år flitigt uppträtt som språkrör för frisinnade och pacifistiska idéer i pressen och katedern. 1936 valdes han till ordf. i den internationella Penklubben efter H. G. Wells. — Ny litt.: A. Cuisenier, »J. R. et l'unanimisme» (1935). K. S-g.

Roman [rå'man], stad i Moldau, Rumänien, vid Moldova, nära dess utlopp i Seret; 28,948 inv. (1930). Huvudstad i dep. R. (1,880 km², 151,679 inv.), biskopssäte. Livlig handel och betydande livsmedelsindustri.

***Roman, J. H.** Av R:s i manuskript bevarade verk har Gunnar Wennerbergsällskapet 1935 utgivit »Sonata a tre», »Violinkonsert d-moll» och »Sinfonia per la chiesa», samtliga bearb. av H. Rosenberg.

Romanov [rama'nåf], P a n t e l e j m o n, rysk författare (f. 1884). Studerade i sin ungdom juridik men övergick snart till litterär verksamhet. R. har skrivit en roman i flera delar, »Rusj», med skildringar från förkrigstidens Ryssland. Till svenska ha översatts en samling noveller, »Rätten till kärlek» (1931), och romanen »Tovarisj Kisljakov» (»Tre par silkesstrumpor», s. å.). Bland de sovjetryska författarna är R. den, som starkast bevarat sambandet med det gamla Ryssland. Hans arbeten utmärka sig för vårdad form och psykologiskt djup. D. B-n.

Rombach [rå'mbak], O t t o, tysk författare (f. 1904), är mest känd som förf. till skådespelen »Apostel», »Der heilige Krieg», »Völkerbund vis-à-vis» (alla 1928), som angrep vapenindustrien, »Transit muss fallen» (1930), ett spiondrama, »Ein Mann an der Wende», (1935), från barocktiden, m. fl., komedien »Die Flucht aus Berlin» (1929), en dramatisering av C. F. Meyers »Jürg Jenatsch» (1931) m. m. R. har även skrivit berättelser. R-n B.

Romberg [rå'mbög], S i g m u n d, nordamerikansk tonsättare, vilken alltsedan 1927 gjort sig känd med en rad operetter. I Stockholm ha uppförts »Ökensången» (1932), »Nymånen» (1933) och »Nina Rosa» (s. å.).

***Romdahl, A. L.**, har skrivit bl. a. monogr. om Linköpings domkyrka (1932), Uppsala domkyrka (1935; tills. m. Gerda Boëthius) och Gustaf Cederström (s. å.).

Rome [råum], stad i n. v. Georgia, U. S. A., 90 km n. v. om Atlanta; 21,843 inv. (1930). Betydande bomullshandel, bomullsfabriker, sågverk, garverier m. m.

Rome [råum], stad i staten New York, U. S. A., vid Eriekanalen, 20 km n. v. om Utica; 32,338 inv. (1930). Järnvägsknut; maskin- och metallindustri, konservfabriker.

***Romeleåsen.** Litt.: S. Sahlin, »R.» (i Sv. Geogr. Årsbok 1930).

***Romell, L.-G.**, lämnade 1934 sin professur vid Cornell university och blev s. å. docent i skogsbotanik vid Skogshögskolan i Stockholm. Efter återkomsten till Sverige har R. utgivit flera skrifter företrädesvis i växtekologiska ämnen samt energiskt verkat för det svenska naturskyddet. Bland hans senare skrifter

märkas »Skogens andliga värden» (i Wahlgren & Schotte, »Sveriges skogar», 2, 1928), »Livets säte och yttringar hos växterna», »De gröna växternas kraftkälla» och »Assimilationsorganen och deras verksamhet» (alla i »Växternas liv», bd I, 1932), »En biologisk teori för mårbildning och måraktivering» (1934), »Den lagrade energiens omsättning och dess biologi» (i »Växternas liv», bd II, s. å.), »Ecological problems of the humus layer in the forest» (Cornell University Agricultural Experiment Station, Memoir, 170, 1935), »Kronjuveler på auktion» (i Sveriges Natur, 27, 1936) och »Växternas spridningsmöjligheter» (i »Växternas liv», bd IV, 1937). C. Mm.

***Romer,** E., erhöll 1934 en festskrift med bidrag av flera av världens främsta geografer.

***Romersk-katolska kyrkan,** jfr Los von Rom-rörelsen, suppl.

Romford [ra'mfəd], stad i Essex, s. ö. England, ö. förort till London; 35,918 inv. (1931). Stora bryggerier, järnindustri, tillv. av elektroteknisk materiel.

Romier [råmie'], Lucien, fransk historiker och publicist (f. 1885). Författare till flera lärda verk om 1500-talets religionskrig och allmänna politiska förhållanden, har R. senare framträtt som uppmärksammad nationalekonom och vittberest kulturfilosof med aktuella anknytningar i böcker som »Explication de notre temps» (1925), »Nation et civilisation» (1927), »Qui sera le maître?» (s. å.; »Europa eller Amerika», 1929), »Idées très simples pour les français» (1928), »L'homme nouveau» (1929) och »Plaisir de France» (1932). Sedan 1934 är han politisk huvudred. i Le Figaro. Kj. S-g.

***Romme hed** är sedan 1935 militär landningsplats för flygplan. Flygfältets dimensioner äro 550×500 m.

Romny [rå'm-], ukr. *Romen*, stad i Tjernigovområdet, n. Ukraina, 210 km ö. n. ö. om Kiev; 22,481 inv. (1933). Tobaksfabriker, kvarnar, tillv. av lantbruksmaskiner och lädervaror.

Rompakten, se Fyrmaktspakten, suppl.

Romprotokollen, benämning på tre aktstycken, som undertecknades i Rom 17 mars 1934 av Italiens, Ungerns och Österrikes premiärministrar. R. uppdraga riktlinjer för ett samarbete mellan de tre länderna till Donaubäckenets ekonomiska rekonstruktion och åsyfta tillika en koordinering av deras politik under hävdande av varje särskild parts oavhängighet. R. ha spelat en betydande roll för både Österrikes och Ungerns italienska orientering under de följ. åren. L-ts.

***Ronald,** sir L., har ytterligare utgivit »Myself and others» (1931).

***Rone** ingår sedan 1 maj 1933 i R., Eke, Alva och Hemse pastorat.

***Ronneby,** stad. Folkmängden hade 1937 stigit till 5,990 pers. K. m:t har förordnat om utredning ang. R:s förenande i judiciellt avseende med Östra och Medelsta domsaga. Den ifrågasatta föreningen kan väntas bli genomförd tidigast 1 jan. 1939. G. R-st.

***Ronneby,** landskommun. Utredning pågår om bildande av en köpingskommun, som skall omfatta Kallinge brukssamhälle.

***Ronnebyån.** Efter tillkomsten 1935 av Långgöls kraftverk har R. en utbyggd effekt av 8,200 hkr.

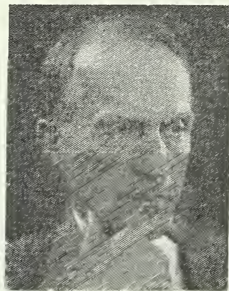
Ronse [rå'nsə], Ronsse, fr. *Renaix*, stad i belg. prov. Östflandern, 36 km s. s. v. om Gent; 24,725 inv. (1936). Järnvägsknut; textilindustri, tobaksfabriker och lergodstillv.

Roodepoort [rå'dəpårt], R.-Maraisburg, stad i Transvaal, Sydafrikanska unionen, en av guldstäderna på Witwatersrand, v. om Johannesburg; 41,248 inv. (1936), därav 10,437 vita.

***Roos,** C., har ytterligare gett ut »Kleine deutsche Literaturgeschichte» (1936), antologier m. m.

***Roos,** G. W. A., avgick ur F. K. med utgången av 1935. Han utgav s. å. en bok om sin släkt, »Krönikan om Jakobstads-Roosarne». — Jfr Finansiell hjälp, suppl.

Roose [rō'sə], Thorkild, dansk skådespelare och regissör (f. 1874). Började efter avslutade universitetsstudier sin skådespelarbana 1904 och har sedan dess varit verksam dels vid Det kongelige teater, dels vid Dagmarteatret. R. är en karaktärsskådespelare av hög rang, mäktig en fin inlevelse i rollen och tekniskt fulländad utformning. Hans rollista omfattar både klassiska och moderna uppgifter (Björnson, Ibsen, Holberg, Kaj Munk); en av hans yppersta prestationer är Mefistofeles i Heibergs »En sjæl efter döden». R. har även verkat som uppläsare och lärare i läsning vid Köpenhamns univ.; sedan 1927 är han dessutom lärare vid Det kongelige teaters elevskola. O. W-n.

***Roosevelt,** F. D., valdes till U. S. A:s president f. ggn 1932 och omvaldes 1936 med 27,8 mill. röster (mot 16,7 mill. för republikanernas kandidat Landon); ang. det första valet och R:s politik till våren 1935 se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 152 f. och 156—159. 1935 förklarade högsta domstolen NIRA och 1936 AAA inkonstitutionella.

FRANKLIN D. ROOSEVELT

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

Codelagstiftningen slopades, men de sociala reformerna ha fortsatts genom *National labor relations act* (1935), som ger arbetarna förenings- och förhandlingsrätt, och *Federal social security act* (s. å.) ang. bl. a. ålderdoms- och arbetslöshetsförsäkring, vilka lagar förklarats konstitutionella. Förslag har framlagts om reglering av löner och arbetstid. Högsta domstolens rätt att förklara av kongressen antagna lagar ogiltiga såsom stridande mot konstitutionen hotade på grund av domarnas konservatism att omintetgöra de sociala reformerna. R. framlade därför 1937 ett förslag rörande omorganisation av domstolen, vilket mötte starkt motstånd även inom hans eget parti. Förslaget föll i kongressen. För tillfället har R. dock vunnit sitt mål: en medlem har avgått och ersatts med en radikal senator; domstolen har i sina senaste utslag visat mer tillmötesgående; vissa reformer i den förberedande proceduren medföra snabbare behandling. — R:s porträtt återges på vidstående plansch. K. K.

***Roosevelt,** T h., j : r, lämnade posten som guvernör på Filippinerna 1933.

***Roosval,** A., redigerade »Svenska slott och herresäten» ett sista skede 1931—32 och »Svenska hem» t. o. m. 1935 samt har tills. m. G. Jacobson utgivit »Svenska konungar och stormän» (1935) och »Svenska kvinnor i bild» (1936).

***Roosval,** J. A. E., är ordf. i styrelsen för Hallwylska museet sedan 1930 och var ordf. vid konsthistoriska världskongressen i Stockholm 1933. R. föreläste 1936—37 vid amerikanska univ. Bland nyare skrifter av R. märkas »Gammalkristen byzantinsk och karolingisk konst» (1932; i »Bonniers konsthistoria») och »Svensk konsthistoria» (1935). Han redigerar Konsthistorisk Tidskrift sedan 1932. — E. F. V. R. har de senaste åren utfört brunnsskulpturer, porträtt i friskulptur och relief, ss. medaljong över Wilhelmina von Hallwyl (kalksten; Landesmuseum i Zürich), reliefer med kristna motiv (granit o. a. material), ss. granitreliefen »Kristus tröstaren» (för Tyska kyrkans i Stockholm gravkapell; färdig 1937), ett för skulptrisens symboliska konstuppfattning typiskt arbete. Dessutom har hon modellerat gravmonument, bl. a. över Evelina Fahnehjelm (på Norra begravningsplatsen i Stockholm) och över N. Lithberg (färdigt 1937; uppställt på Visby gamla kyrkogård), det senare en starkt personlig komposition över uppståndelsemotivet. E. L–k.

***Root,** E., dog 1937 $^{7}/_{2}$.

Rooth, E r i k G u s t a f T h e o d o r, språkforskare (f. 1889 $^{22}/_{4}$), kusin till I. R. Blev fil. dr i Uppsala 1919, docent i tyska vid Uppsala univ. 1920 och vid Lunds univ. 1926 samt prof. i tyska där 1932. R. är specialist på lågtysk lingvistik och har skrivit bl. a. »Eine westfälische Psalmenübersetzung» (1919; gradualavh.), »Studien zu den altniederfränkischen und altwestfälischen Psalterversionen» (1924), »Ein neuentdeckter niederländischer Minnesänger» (1928) och »Nordfriesische Streifzüge» (1929). Han utger Lunder Germanistische Forschungen sedan 1934. Han är med arb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. A. Lbl.

Rooth, I v a r, bankman (f. 1888 $^{2}/_{11}$), kusin till E. G. Th R. Efter jur. kand.-examen i Uppsala 1911 och handelshögskolestudier i Berlin 1911—12 anställdes R. 1914 i Stockholms handelsbank, var 1920—29 biträdande dir. i Stockholms intecknings garanti a.-b. samt anlitades under sistnämnda tid för flera offentliga uppdrag, bl. a. utredningar ang. omsättningsbeskattning 1921 och monopolkontroll 1926. Sedan 1929 är R. riksbankschef (1:e deputerad). Han är styrelseled. bl. a. i Internationella betalningsbanken, Basel.

Roper [råu'pə], D a n i e l C a l h o u n, nordamerikansk politiker (f. 1867), chef för advokatfirman Roper, Hagerman, Hurrey, Parks & Dudley 1921—32. R., som hade en ledande ställning i postministeriet 1913—16 och organiserade W. Wilsons presidentvalskampanj 1916, har tagit framträdande del i olika finansiella och kommersiella utredningar och initiativ och är sedan mars 1933 handelsminister.

Ropp, F r i e d r i c h v o n d e r, frih., tysk ingenjör. Grundade efter världskriget en religiös-social rörelse, Kampfscharbewegung, som genom inre kolonisation sökte bekämpa ungdomens arbetslöshet. Rörelsen saknar numera betydelse. R. C–n.

***Rops,** F. J. V., föddes 1833 (ej 1845). Det bästa arbetet om R:s grafiska produktion är M. Exsteens, »L'œuvre gravé et lithographié de F. R.» (5 bd, 1928).

***Rosario** beräknades 1936 ha 507,784 inv.

Rosay [råzä'], F r a n ç o i s e, fransk filmskådespelerska (f. 1890). R. bedrev sång- och teaterstudier i Paris, var engagerad vid opera och talscen där samt blev en uppmärksammad comédienne. Hon gifte sig med filmregissören Jacques Feyder (se d. o., suppl.) och kom med honom till Hollywood, där hon medverkade i många franska och tyska versioner av amerikanska inspelningar. Återkommen till Paris, hade hon huvudroller i »Spelet om kärleken och ödet», »Hertigen önskar nattkvarter», »Längtan», »Kärlek till salu» och

»Jenny — en kvinna i Paris». Hon har även varit verksam i Tyskland, där hon f. n. filmar. R. A-g.

Roscoff [råskå'f], hamnstad och badort i fr. dep. Finistère, på n. kusten av Bretagne; omkr. 4,500 inv. Hummerfiske, odling av tidiga grönsaker. Zool. station, gr. 1872.

Rose [rååz], Isabel Brown, engelsk författarinna (f. 1883), har i »Red blossoms» (1925; »Den röda blomman», 1927), »Our parish in India» (1926), »Diana Drew» (1928) m. fl. böcker skildrat Indien.

***Rose,** J. H., lämnade sin professur 1933.

***Rosegger,** P. Monogr. av O. Kohlmeyer (1933).

***Rosen,** A., dog 1928.

***Rosen,** F., dog 1935. Han utgav ytterligare bl. a. »Aus einem diplomatischen Wanderleben» (2 bd, 1931—32).

***Rosen,** C. C. v., avgick som ordf. i Automobilklubben 1933. Han är sedan 1935 hederspresident i Fédération équestre internationale.

***Rosén,** E. J. G., var led. av statsutskottet till 1932, då han lämnade riksdagen.

***Rosén,** K. D. P., är sedan 1 juli 1937 byråchef och prof. i Rikets allm. kartverk samt chef för dess geodetiska byrå.

***Rosenberg,** A. E. J., dog 1934 $^{10}/_{3}$.

Rosenberg [rå'zənbärk], Alfred, tysk publicist och politiker (f. 1893 i Reval). Studerade arkitektur i Ryssland, kom 1919 till München, trädde där i beröring med den Hitlerska kretsen och blev 1921 red. för Völkischer Beobachter. Då Hitler avtjänade sitt fästningsstraff, var R. hans förtroendeman inom rörelsen och kom därvid i stark motsättning till Ludendorff och Gregor Strasser. Som Hitlers rådgivare i utrikespolitiska frågor har R., redan innan han 1933 blev chef för nationalsocialistiska partiledningens utrikespolitiska avd., genom sin antibolsjevikiska hållning starkt påverkat det nya Tysklands utrikespolitiska orientering. Han är den främste tolkaren av den nationalsocialistiska världsåskådningen och högsta instans i frågor, som röra denna. Hans huvudverk är »Mythus des XX. Jahrhunderts» (1930), ett försök att tyda världshistorien med den nationalsocialistiska rasideologien som utgångspunkt. Detta arbete, som urspr., på grund av den opposition, som dess antikatolska inställning väckte inom den romersk-katolska kyrkan, förklarades vara ett uttryck för R:s privata åsikter, har senare jämte Hitlers »Mein Kampf» erkänts som nationalsocialismens grundläggande verk. Ur R:s synnerligen rika produktion må vidare nämnas »Der Zukunftsweg der deutschen Aussenpolitik» (1927) och »Das Wesensgefüge des Nationalsozialismus» (1932). Sedan 1930 utger R. den officiella tidskriften N. S. Monatshefte. R. C-n.

Rosenberg [rå'zənbärk], Arthur, tysk historiker och politiker (f. 1889), ägnade sig tidigare åt den antika historien, men sedan han som medl. av tyska riksdagen 1924—28 tillhört utskottet för undersökande av orsakerna till Tysklands nederlag, har han företrädesvis behandlat den nutida tyska republiken och dess problem. Från början oavhängig socialist, blev han sedermera kommunist men intog en mot det ryska inflytandet starkt kritisk ståndpunkt. R. har utgivit »Die Entstehung der deutschen Republik 1871—1918» (1928) och »Geschichte der deutschen Republik» (1935), i vilka arbeten han väl något ensidigt men under beaktansvärda försök till en från partipolitiska slagord fri bedömning diskuterar de inre sammanhangen i Tysklands politiska utveckling under världskriget och 1920-talet. N. A.

***Rosenberg,** F., dog 1937. Han var 1933—35 ambassadör i Ankara.

***Rosenberg,** G. O., har under senare år bl. a. sysslat med svamparnas cytologi och utgivit »Askokarputvecklingen hos *Humaria aggregata* (*B.* et *Br.*) *Sacc.*» (i Vet.-akad:s Årsbok 1933).

***Rosenberg,** H. C., var 1932—34 biträdande kapellmästare vid Kungl. teatern. Bland kompositioner från senare år må nämnas en svit ur musiken till balettpantomimen »Yttersta domen» (1930), operan »Resa till Amerika» (1932), scenmusik till »Antigone» och »Medea» (båda 1934), »Sinfonia grave» (1935) och »Symphonie concertante» (1936). R. har även bearbetat verk av J. H. Roman (se d. o., suppl.).

***Rosenberg,** P. A. P., dog 1935.

Rosengren, Margit Ingeborg, operettsångerska (f. 1901 $^{17}/_{3}$), g. m. författaren E. Zetterström 1929. Debuterade 1920 på Oscarsteatern, var anställd där 1920—26 och 1932—37 samt 1927—30 vid Vasateatern. Hon är f. n. (hösten 1937) engagerad i Göteborg. Ett charmfullt yttre, en behaglig röst och ett livfullt spel ha bidragit till att göra henne ytterst populär i operetter, ss. »Cirkusprinsessan», »Rose-Marie», »Blomman från Hawaii», »Ökensången», »Bal på Savoy» och »Vita hästen». R. har även med framgång gästspelat i de övriga skandinaviska länderna. G. M.

***Rosenius,** släkt. P. E. R. dog 1932 $^{13}/_{10}$.

***Rosenius,** C. O. Ny litt.: S. Lodin, »C. O. R. i unga år» (1933; till 1842), och A. Johansson, »Frälsningsbegreppet hos C. O. R.» (1936), båda akad. avh.

***Rosenkrantz,** släkt. H. C. O. R. dog 1936.

Rosenlew, W., & co., a.-b., träförädlingsfirma i Björneborg, Finland, gr. 1853 av sedermera kommerserådet Fredrik Wilhelm Rosenlew, ombildad till a.-b. 1907 (aktiekap. 100 mill. fmk). Äger Storsands och Seikku sågar i Björneborg (tillv. 45,000 stds), Kuusiluoto såg i Nedertorneå (tillv. 21,000 stds), lådfabrik i Björneborg (tillv. 10,000 stds), Björneborgs mek. verkstad (tillv.-värde 35 mill. fmk), sulfitcellulosafabrik (tillv. 18,000 ton), pappersbruk (tillv. 24,000 ton, mest kraftpapper) samt säck- och påsfabrik (tillv. 2,500 ton), allt i Björneborg, jästfabrik, träullsfabrik i Harviala (tillv. 3,000 ton) samt Ulasöre tegelbruk nära Björneborg (tillv. 2 mill. tegel). — Litt.: H. Lagus, »W. Rosenlew & Co, aktiebolag, 1853—1928» (1928). O. Brn.

Rosenmås, se M å s s l ä k t e t.

***Rosenqvist,** G. O., är sedan 1936 prorektor vid Åbo akad. R., som 1932 blev teol. hedersdr i Dorpat och varit led. av 1933 och 1935 års allmänna kyrkomöten, har även skrivit »Det liturgiska arbetet i Finland efter skilsmässan från Sverige», 1 (1935). E. Nwn.

***Rosenthal,** M., gästade Sverige senast 1933. Han är numera bosatt i Filadelfia.

***Rosman,** H., dog 1937 $^{19}/_{8}$. Han avgick 1936 som dir. vid Stockholms handelskammare. Han utgav 1935 sin faders, O. Rosmans, »Tabeller öfver gotländska slägter».

***Rosny.** J.-H. B. R. fick statspension 1937.

Ross, N e l l i e T a y l o e, nordamerikansk politiker (f. 1880), efterträdde 1925 sin avlidne make som guvernör i Wyoming för återstoden av valperioden (till jan. 1927) och blev 1933 U. S. A:s myntdirektör, den första kvinna, som innehaft denna post.

***Ross,** sir R., dog 1932.

Rossby, C a r l - G u s t a f A r v i d, svensk-amerikansk teoretisk fysiker, meteorolog (f. 1898 $^{28}/_{12}$). Blev fil. lic. i Stockholm 1925, var meteorolog vid Veirvarslingen i Bergen 1919—20 och extra meteorolog vid Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt i Stockholm 1922—25. R. deltog i Conrad Holmboeexpeditionen till Nordöstgrönland 1923. Han var Sverige-Amerikastiftelsens stipendiat vid U. S. weather bureau i Washington 1926, blev associate professor i meteorologi vid Massachusetts' institute of technology 1928 och ord. prof. i samma ämne samt chef för den meteorologiska avd. 1932. R. har nedlagt ett betydande teoretiskt arbete inom den dynamiska meteorologien och även ägnat sig åt dess praktiska tillämpningar, särskilt inom flygmeteorologien. Bland hans teoretiska arbeten märkas »Thermodynamics applied to air ways analysis» (1932) och »The layer of frictional influence in wind and ocean currents» (1935). Han organiserade en modellväderlekstjänst för flygtrafiken i Kalifornien 1928 och den meteorologiska avd. vid Massachusetts' institute of technology s. å. A. Å.

Rosseland, S v e i n, norsk astrofysiker (f. 1894), prof. i astronomi i Oslo 1928 och föreståndare för det nyinrättade institutet för astrofysik. R. har tills. m. O. Klein teoretiskt behandlat kvantumeffekten vid atomers sammanstötningar och senare studerat förhållandena i stjärnornas inre. Sv. B-r.

***Rossini,** G. A., har under senare år varit föremål för ett stigande intresse. Bl. a. uppfördes 1936 i Pesaro R:s första opera »La cambiale di matrimonio». Hans liv har skildrats i en opera, »Rossini in Napoli» (1936, »Rossini i Neapel», Sthlm s. å.), med musik efter R. av B. Paumgartner. — Biogr. av G. Radiciotti (3 bd, 1927—29) och F. Toye (1934).

Rosso di San Secondo [rå'sså sekå'ndå], P i e r M a r i a, italiensk författare (f. 1887). Sitt huvudtema, människosjälens obotliga ensamhet, skildrar R. i arbeten, som vanl. klassificeras som groteskdramer men som eg. äro lyriska, starkt personliga utbrott, som närmast torde tillhöra romantiken. Av stor kraft äro i synnerhet »Marionette, che passione» (1918), »La bella addormentata» (1919), »La roccia e i monumenti» (1923), »L'avventura terrestre» (1924) etc. Med sina senaste dramer söker R., ehuru med ringa framgång, skapa politisk teater. Han har publicerat talrika men mycket ojämna noveller. — Litt.: L. Tonelli, »Storia del teatro contemporaneo in Italia» (1936). G. B-h.

***Rossum,** W. v a n, dog 1932.

***Rost.** 1. I de stora moderna *Chrysanthemum*-odlingarna har ofta en rostsvampart, *Puccinia chrysanthemi*, anställt svår skada. Numera känner man dock mot denna sjukdom resistenta sorter, som åstadkommits genom samarbete mellan växtpatologisk och genetisk forskning.

2. Om åtgärder för undersökning av rostningens orsaker och för dess förebyggande se K o r r o s i o n, suppl. Laboratoriemässiga undersökningar pågå i Sverige vid ett vid Vet.-akad:s Nobelinstitut 1933 inrättat korrosionslaboratorium.

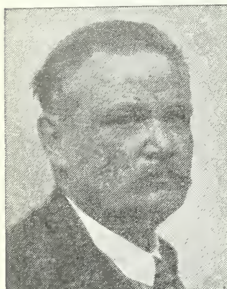
***Rostand,** E. — M. R. har utom svulstiga kärleksdramer på vers (»La gloire», 1921, »La nuit des amants», 1926, m. fl.) skrivit en rad historiska tablåstycken, bland vilka »Napoléon IV» (1929), »Général Boulanger» (1932) och »Le procès d'Oscar Wilde» (1933) gjort lycka på scenen. Kj. S-g.

Rosting, H e l m e r R o s t g a a r d G o m m e s e n, dansk diplomat (f. 1893). Blev 1917 teol. kand., var delegerad vid krigsfångeläger i Frankrike 1918—20 och har sedan 1920 varit i N. F:s tjänst. R. var 1930—32 chef för dess dep. för internationell administra-

tion och 1932—34 med framgång N. F:s kommissarie i Danzig. 1934—36 var han chef för N. F:s minoritetsavdelning. P. E-t.

*Rostov. R.-na-Donu hade 520,700 inv. 1934 och är numera huvudstad i Azovska och Svartahavsområdet. Rundradiosändare.

Rostovtzeff [rastå'ftsef], Michael, ry. Michail Ivanovitj Rostovtsev, rysk klassisk historiker och arkeolog (f. 1870). Blev prof. i Petersburg 1898, flydde vid revolutionen och blev prof. vid univ. i Madison, Wisconsin, 1920 och vid Yale-univ. 1925. R. har skrivit banbrytande verk om senantikens socialekonomiska historia och den senantika konstens förbindelser österut. Han har vunnit erkännande som samtidens främste forskare i antik historia. Han behärskar såväl de skriftliga källorna, med de viktiga papyrerna, som det arkeologiska materialet; hans omfattande kännedom om de otaliga föremålen och produkterna från det dagliga livet i de många museerna har i hög grad riktat och fördjupat den historiska uppfattningen. R:s första arbeten voro ägnade åt romerska kejsarrikets uppbördsväsende och statsreglering av jordbrukets skatte- och arbetsförhållanden, vilken resulterade i livegenskapen. Han har även ingående behandlat den hellenistiska världens och särskilt Egyptens ekonomiska förhållanden (kap. 19, »Pergamum», och 20, »Rhodes, Delos, and hellenistic commerce», i »Cambridge ancient history», bd 8, 1930, m. fl.). En sammanfattning av sina forskningar i kejsartidens historia har han givit i sitt främsta och mest bekanta verk, »Social and economic history of the roman empire» (1926; revid. ty. övers., »Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich», 2 bd, 1931). R:s grundsyn, att militärrevolterna i tredje årh. e. Kr. beteckna lantbefolkningens resning mot städernas borgerskap, är hämtad från den ryska revolutionen; dess riktighet är omtvistlig; det bestående värdet i verket ligger bl. a. i det ingående utnyttjandet av det arkeologiska materialet. Mera populär är hans översikt över forntidens historia (»A history of the ancient world», 2 bd, 1926—27).

R. har också intensivt studerat de rika och egenartade arkeologiska fynden från Sydryssland, vilket i forntiden länge behärskades av skyter (se d. o. och Ryssland, sp. 1335). Resultatet av dessa forskningar meddelas i två arbeten, »Iranians and greeks in south Russia» (1922) och »Skythien und der Bosporus» (1931). En uppseendeväckande och även för nordisk arkeologi betydelsefull åsikt är, att djurornamentiken härstammar från Centralasien (»The animal style in south Russia and China», 1929). Den utforskning av den antika världens förbindelser med Östern i ekonomiskt och kulturellt avseende, åt vilken R. ägnat ett så framgångsrikt arbete, har fått ett betydande tillskott genom grävningarna i Dura (se d. o., även i suppl.) under ledning av R. Han har vidare publicerat ett stort antal mindre arbeten och uppsatser, som ofta äro av grundläggande betydelse. M. Pn N-n.

Rostrup, Egill, dansk teaterförfattare, skådespelare och regissör (f. 1876). Debuterade 1899 vid Det kongelige teater, övergick sedan till Folketeatret, var 1905—18 regissör vid Dagmarteatret och 1928—30 vid Det kongelige teater. Bland R:s iscensättningar märkas såväl klassiska som moderna verk (Shakespeare, Molière, Schiller, Paul Raynal). Stor framgång har han haft med sina folkskådespel, av vilka några tillkommit i samarbete med J. Anker Larsen (»Niels Nielsen», 1906, »Pigernes Alfred», 1908, »500 %», 1917). R. har även framträtt som teaterhistorisk författare. Med sin avh. »Den attiske tragoidia i theaterhistorisk belysning» (1921; övers. till eng. 1924) vann han doktorsgraden vid Köpenhamns univ. O. W-n.

***Rostworowski,** K. H., är led. av polska litt.-akad.

***Rotary clubs.** F. n. finnas omkr. 175,000 medl. i 4,100 klubbar, därav 31 i Sverige. För Europa finnes ett europeiskt rotaryråd, bestående av 1—3 medlemmar för varje land (utom Ryssland). R. äro uppdelade i 92 självständiga rotarydistrikt med en guvernör för varje distrikt. Sverige bildar det 78:e distriktet.

Rotationsband, se Atom, suppl., sp. 316.

***Rotebro.** Bostadsbebyggelsen är helt koncentrerad till det invid R. station belägna villasamhället Gillbo med 834 inv. (1936) samt det i Fresta socken belägna Bollstanäs (el. Grimsta) med 467 inv.

***Rote Fahne** förbjöds definitivt i Tyskland i febr. 1933. En avläggare utan betydelse utkommer sedan dess i Tjeckoslovakien.

Rotenon [-nå'n], se Derris, suppl.

***Rotfrukter** användas i ganska stor utsträckning för husdjurens, särskilt mjölkkornas, utfodring. De viktigaste rotfruktsslagens sammansättning och näringsvärde framgå av tab. nederst på vidst. spalt.

Sammanställningen visar, att med minskad torrsubstanshalt växttrådens procentuella halt i torrsubstansen stiger, varvid näringsvärdet samtidigt nedgår, beroende på att smältbarheten försämras. Därför äro torrsubstansrikare rotfrukter värdefullast. J. Ax.

Rotfruktsupptagningsmaskiner. Vid sockerbetsupptagning begagnas ibland betlyftare, som lossa betorna, så att de lättare kunna uppdragas. Särskilt i Tyskland har man utexperimenterat maskiner, vanl. benämnda betupptagningsmaskiner, som både skära av blasten och taga upp betan ur jorden. De ha icke fått nämnvärd sprid-

ning, ty de ha svårt att befria betan från jord, så snart denna är lerhaltig och fuktig. Kålrötter växa liksom vissa foderbetor grundare än sockerbetor och rovor och kunna därför lättare upptagas med maskin. Kålrotsupptagningsmaskinen skär av blasten, för denna åt sidan till en sträng, skär undertill av rotfruktsspetsarna samt lyfter och för två raders rötter samman till en sträng, allt i en arbetsoperation. På senaste tid har det blivit allt vanligare att först blasta kålrötterna med ett skyffelliknande redskap, blastningsskyffel, samt därefter köra upp dem ur jorden med s. k. kålrotsläde, vars medar på insidan ha billar och anordning för rötternas strängläggning. Vid upptagning och blastning av kålrötter (vid god medelskörd och under medelsvåra jordförhållanden) för hand åtgå omkr. 75, vid blastning med skyffel och uppkörning med kålrotsläde 30 och vid maskinupptagning 5 manstimmar per har. N. B-d.

Rotfruktsslag	Procent torr-substans	Torrsubstansens procentuella halt av råprotein	råfett	kvävefria extraktiv-ämnen	växt-tråd	aska	Kg torrsubstans per foderenhet
Sockerbetor	24,0	5,0	0,4	86,1	5,0	3,5	[illegible]
Fodersockerbetor	14,0	7,9	0,7	77,9	6,4	7,1	[illegible]
Foderbetor	12,0	9,2	0,8	75,0	6,7	8,3	[illegible]
Kålrötter	12,0	9,2	0,8	71,7	10,0	8,3	1,05
Morötter	12,0	9,2	1,7	70,8	10,0	8,3	1,02
Rovor	9,0	11,1	1,1	66,7	11,1	10,0	1,09

Roth [råt], Joseph, österrikisk författare (f. 1894), deltog i världskriget, satt fången i Ukraina, varifrån han flydde 1918, var 1920—27 medarb. i Frankfurter Zeitung och lämnade Tyskland efter Hitlers seger 1933. Av R:s uppriktiga och klarsynta samtidsskildringar må nämnas »Hotel Savoy» (1924) och »Rebellion» (s. å.), om de återkomna soldaternas tragiska liv, »Flucht ohne Ende» (1927), »Zipper und sein Vater» (1928), »Hiob» (1930) och »Radetzky-Marsch» (1932; sv. övers. 1933), alla skildrande befolkningens lidanden och rikets sönderfall. R-n B.

Rothenstein [rå'tənʃtāin], sir William, engelsk konstnär och skriftställare (f. 1872), har utbildats i London och Paris. Främst Degas och Whistler ha påverkat R., som utom porträtt av flera europeiska stormän målat (i olja) landskap, interiörer och stora väggbilder, bl. a. för parlamentet i London, samt utfört akvareller, etsningar och litografier. Särskilt i de sistnämnda grafiska arbetena är Whistlers inflytande påtagligt. R. har skrivit monogr. om Goya (1900) samt »Oxford characters» (1893—96) och »Men and memories» (2 bd, 1931—32). E. L-k.

***Rothschild,** släkt. L. W. de R. dog 1937, E. de R. 1934. — H. de R. har även gjort sig känd som dramatisk författare.

Rothzinkerz [rå'tsiŋkērts], se Zinkit.

Rotmaskar, se Knäppare.

***Rots.** 1935 års epizootilag gäller även r. (Sv. Författningssaml., n:r 105, 1935).

Rotterdamsche Lloyd [-da'msə låi't], se N. V. Rotterdamsche Lloyd, suppl.

***Rouget de Lisle,** C. J. — R. och »Marseljäsen» ha varit föremål för studier av D. Fryklund (utg. 1933 och 1936).

Rouhiala, fors i Vuoksen, Finland, 7 km nedanför Enso, i Jääskis socken. R. är 1 km lång med en fallhöjd av 7,5 m och en effekt av 61,000 hkr vid medelvattenstånd. Ett stort kraftverk har 1937 anlagts av Rouhiala a. b. (gr. 1934; aktiekap. 85 mill. fmk). Intressenter i bolaget äro ett antal industriföretag i Kymmene älvdal samt Enso-Gutzeit oy. O. Brn.

Rous [raus], Francis Peyton, amerikansk läkare (f. 1879), sedan 1909 anställd vid Rockefellerinstitutet i New York, sedan 1920 som föreståndare för en avd. i patologi och bakteriologi. R. har upptäckt, att en hos höns förekommande sarkomsvulst kan överföras genom filtrerbart virus. Ljd.

***Rousseau,** J. J. Av nyare litt. över R. må nämnas M. Casotti, »Il moralismo di G. G. R.» (1929), A. Cobban, »R. and the modern state» (1934), och P. Meinhold, »R:s Geschichtsphilosophie» (1936). J. L-t.

***Rousseau,** V., är född 1865 (ej 1861).

Roussel [russä'l], Albert Charles Paul Marie, fransk tonsättare (1869—1937), urspr. sjöofficer. R. blev 1898 elev vid Schola cantorum i Paris och var sedan själv lärare där 1902—13. Han var en av den samtida moderna franska tonkonstens främsta företrädare. Medan han i sina tidigare verk närmast anslöt till Faurés och Debussys konst, företrädde han senare en mer radikal modernism. Bland tonsättningar må framhållas tre symfonier, en pianokonsert, baletter (bl. a. »Le festin de l'araignée», 1912), operor och kammarmusik samt 1937 »Concertino» för violoncell och orkester och den komiska operan »Le testament de tante Caroline». — Biogr. av R. Vuillemin (1924). G. M.

***Rousselare** skrives numera off. Roeselare.

***Roux,** P. P. É., dog 1933.

***Rovaniemi** blir fr. o. m. 1938 residens i det nyupprättade Lapplands län och torde snart erhålla stadsrättigheter. Järnvägen till Kemijärvi öppnades 1936. Köpingen hade 1935 5,736 inv. O. Brn.

Rowley Regis [råu'li rī'dʒis], stad i Staffordshire, mell. England, 10 km v. om Birmingham; 41,238 inv. (1931). Stenkolsgruvor, lergodsfabriker, tillv. av järnmanufaktur.

***Royal mail steam packet company.** Bolaget, vars namn numera är Royal mail lines ltd., hade jan. 1937 36 fartyg med ett sammanlagt tonnage av 322,121 bruttoton samt bedriver trafik mellan hamnar på kontinenten och i England samt Brasilien, Uruguay och Argentina.

Royde-Smith [rəi'd-smi'þ], Naomi Gwladys, engelsk författarinna, 1926 g. m. skådespelaren och författaren Ernest Milton; var 1912—14 och 1924—27 teaterkritiker i London, gjorde lycka med en satirisk roman om efterkrigstidens England, »The tortoise-shell cat» (1925), och har sedan skrivit »John Fannings legacy» (1927), »Skin deep» (s. å.) — om en medelålders kvinnas fåfänga och tragiska försök att konservera sin skönhet —, »Children in the wood» (1928), »The bridge» (1932), »Portrait of mrs Siddons» (1933), »All star cast» (1936), dramat »A balcony» (1926) m. m. R-n B.

Różycki [roʒi'tski], Ludomir von, polsk tonsättare (f. 1883), elev av Warszawakonservatoriet och av Humperdinck i Berlin. R. var 1908—14 lärare vid konservatoriet i Lemberg, därefter verksam i Berlin och är sedan 1919 åter bosatt i Warszawa. Han hör till de ledande polska tonsättarna och har framträtt med operor, ss. »Eros und Psyche» (1917; »Eros och Psyke», Sthlm 1935), baletter, symfoniska dikter o. a. orkesterverk samt kammarmusik m. m. G. M.

R. P. O., förk. för Riksteaterns publikorganisation (se d. o., suppl.).

***Rubens**, P. P. Ny litt.: G. Glück i »Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler», bd 29 (1935; med utförlig litt.-förteckn.).

Rube'ola scarlatinōsa, se Fjärde sjukdomen, suppl.

***Rubidium** har befunnits vara svagt radioaktivt (se Radioaktivitet, sp. 391).

Rubin, Edgar John, dansk psykolog av judisk börd (f. 1886), prof. i experimentell psykologi vid Köpenhamns univ. sedan 1922. Skr.: »Synsoplevede figurer», I (1915; ty. övers. 1921), »Kan hukommelsen forbedres?» (1919), »En ung dansk filosof og hans værk» (1920) och »Far forteller» (1933). Bjstm.

***Rubin, T.**, blev 1932 prof. i geodesi och föreståndare för den nyinrättade fackavd. för lantmäteri vid Tekn. högskolan.

Rubinstein [rō'binʃtāīn], Arthur, polsk-judisk pianist (f. 1886). R. erhöll sin utbildning huvudsakl. i Berlin, där violinisten Joachim var hans beskyddare. Ett avgörande inflytande på R:s karriär fick bekantskapen med Paderewski, vilken hjälpte honom att företaga en första turné genom U. S. A. R., som räknas till eliten av samtida instrumentalkonstnärer, är en kongenial tolkare av särskilt nyare fransk musik. Han gästade Konsertföreningen i Stockholm senast 1936. G. M.

***Rubner, M.**, dog 1932.

***Rubow, P. V.**, är sedan 1933 prof. i allmän litteraturhistoria. Han utgav 1935 »Smaa kritiske studier», 1936 »Smaa kritiske breve» och 1937 »Gejstlige og verdslige breve».

Rubtsovo [roptså'vå], Rubtsovsk, stad i Västsibiriska området, Sovjetryssland, vid järnvägen »Turk—Sib», 390 km s. v. om Barnaul; 22,200 inv. (1933). Centrum för handeln med vete och smör; stora kvarnar och lagerhus.

***Ruda—Oskarshamns järnväg** övertogs 16 juli 1932 av Östra Smålands järnvägs-a.-b. och ingår i Östra Smålands järnväg.

***Ruda—Älghults järnväg** övertogs 16 juli 1932 av Östra Smålands järnvägs-a.-b. och ingår i Östra Smålands järnväg.

***Rudbeck**, släkt. J. R. G. R. dog 1935 $^{30}/_{1}$. Hans stora samlingar »Bibliotheca Rudbeckiana», omfattande vad som skrivits av och om medl. av släkten R., förvaras numera på Kungl. bibl. Se Nord. Tidskr. för Bok- och Biblioteksväsen 1936. — Th. G. A. R. R. avgick som andre bibliotekarie vid Kungl. bibl. 1935.

Rudberg, Erik Gustaf, fysiker (f. 1902 $^{17}/_{11}$), fil. dr och docent vid Stockholms högskola 1929, assistant professor vid tekn. högskolan i Boston 1932 och chef för ASEA:s teknisk-fysikaliska forskningsbyrå i Ludvika 1936. R:s tidigare arbeten falla inom kemien (reaktionskinetik m. m.), varefter han studerat mjuka röntgenstrålar (bl. a. akad. avh. 1929), elektronstötar och metallers ångtryck. Han har tills. m. Ture R. utgivit de senaste uppl. av Moll-Rudberg, »Lärobok i fysik» (1932 ff.). Sv. B-r.

***Rudberg, G.**, är sedan 1933 prof. i grekiska språket och litteraturen i Uppsala. Han blev 1927 teol. hedersdr där. R. har vidare utgivit bl. a. »Zum antiken Bild der Germanen. Studien zur ältesten Germanenliteratur» (1933) och »Ur Hellas liv» (1934).

Rudēlius, Folke Erik Hjalmar, författare (f. 1879 $^{7}/_{8}$), underlöjtnant vid Kalmar reg:te 1901, major i armén 1933, arkivofficer vid Generalstaben 1935, har gett ut »Kalmar regementes chefer 1623—1907» (1908) och »Kalmar regementes ursprung» (1923), en rad berättelser: »Värja och solfjäder» (1912), »Joakim Hakes ungdom» (1920) m. fl., och en omtyckt, underhållande romanserie om småländska släkter under 1800-talet: »Cecilia Bures friare» (1927), »Kapten Litzow» (1929), »Fru Cecilia» (1930), »En ung Litzow» (1932), »Familjen på Kloster» (1934), »Holger Litzows barndom» (1935) och »En kavaljer från Asperyd» (1936). R-n B.

Rudzutak [rodzo'-], Jan Ernestovitj, sovjetrysk politiker (f. 1887), urspr. metallarbetare. Var 1924—30 folkkommissarie för kommunikationsväsendet och 1926—37 medlem av Polbjuro och v. ordf. i folkkommissarierådet.

***Rueda, S.**, dog 1933.

Ruffo, Titta, se Titta Ruffo.

***Ruge, A.** Monogr. av W. Neher (1933).

Ruggles [raglz], Charles, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1892). Debuterade vid en San Franciscoteater 1908 och var sedan verksam som skådespelare. Vid filmen fick R. ganska tidigt småroller och har efter 1930 haft många större uppgifter, bl. a. i »Pressens gentlemän», »Charleys tant», »Det var livat i Paris» och »Sin gummas man». R. A-g.

Ruhland [rō'lant], Wilhelm, tysk botanist (f. 1878), prof. i Tübingen 1919, i Leipzig 1922. R. har huvudsakl. arbetat inom växtfysiologien, ss. näringsfysiologi och cellens fysikaliska kemi (han har bl. a. uppställt den s. k. ultrafilterteorien som förklaring till cellernas permeabilitet). N. S-d.

***Ruin,** H. W., har vidare utgivit »Gycklare och apostlar» (1934) och »Poesiens mystik» (1935).

Rulltrappa, tidigare även kallad Escalātor, rörlig trappa för personbefordran. R., som kommit i bruk bl. a. inom varuhus och hotell samt som förbindelse mellan gatuplanet och stationsperrongen vid stadsbanor (tunnel- eller högbanor), göres i regel reversibel. Den består av ett inklätt järnskelett, som uppbär det elektriska maskineriet med drivhjul, över vilka löpa ändlösa kedjor. På dessa äro trappstegen monterade likt skoporna på ett mudderverk. Genom successiv ändring av lutningen vid trappans fot och krön förmedlas övergången mellan de rörliga stegen och våningsgolven. Vid själva övergångsstället utbildas golvet som en kam, vars tänder gripa in i mellanrummen mellan de lister, som bekläda stegen. Numera har r. vanl. en vinkel mot horisontalplanet av 35° (tidigare 30°); befordringshastigheten är i allm. 0,5 m per sek., men större hastigheter förekomma. Trafikförmågan för den bredaste typen (bredd 1,36 m i passagerarnas armbågshöjd) uppgår till 8,000 pers. i tim. På Londons tubbanor, som äro förlagda på stort djup under gatunivån, förekomma r. av sådan längd, att en höjdskillnad av inemot 30 m övervinnes med en enda trappa. För att driva en r. av denna längd erfordras en motorstyrka av 150 hkr, medan för trappor för normala våningshöjder 20 hkr äro till fyllest. En r. hålles vanl. i gång hela trafiktiden, men av driftekonomiska skäl förekomma även anordningar för automatisk igångsättning och stopp. Stundom sker manövreringen på fotoelektrisk väg på så sätt, att en passagerare på trappans påstigningsplan avskärmar ett strålknippe, vilket eljest infaller mot en fotocell; avbrottet i den fotoelektriska strömmen ger då impuls till trappans igångsättning. F. Br.

Rulltrappa vid Saltsjöbanans station i Stockholm.

-rum ingår som slutled i ortnamn, som — om man bortser från spridda ex. — äro starkt koncentrerade till vissa bygder i s. Sverige, dels ö. Skåne och Blekinge, dels och framför allt n. delen av Kalmar län, s. ö. Östergötland och Öland, t. ex. *Algutsrum, Överum, Yxnerum, Herrborum.* Förleden kan vara ett personnamn el. ett geografiskt ord, som anger läget eller terrängens beskaffenhet. *-rum* är samma ord som substantivet *rum,* »utrymme», »plats»; i ortnamnen torde innebörden vara »röjning». Åtm. en stor del av *-rum*-namnen torde ha uppstått under hednatidens senare århundraden. — Se Hj. Lindroth, »De nordiska ortnamnen på -rum» (1916). E. Wsn.

Rumba, sällskapsdans av latin-amerikanskt ursprung med karakteristisk rytm i jämn taktart och omkr. 56 takter i min. Den dansas parvis i flera, numera starkt förenklade figurer. V. Fr.

***Rumbold.** Sir H. R. lämnade ambassadörsposten i Berlin och diplomatbanan 1933.

***Rumänien.** Befolkningen beräknades 1936 uppgå till 19,319,330. Näringslivet har i stort sett utvecklats gynnsamt trots världskrisen, men industrien lider brist på inhemskt kapital. Spannmålsproduktionen har varit täml. konstant. En betydande produktionsökning har ägt rum beträffande petroleum (8,4 mill. ton 1935), naturgas (1,914 m³), guld (4,464 kg) och silver (15,060 kg). Brunkolet utnyttjas numera i stor utsträckning vid elektricitetsverken. Industrien uppvisar under senare år ökade produktionssiffror (indextalen för 1927, 1932 och 1934 utgjorde resp. 100, 104 och 146) och omfattade 1934 3,503 företag med 203,547 anställda och ett investerat kapital av 39,874 mill. lei. Exporten värderades 1935 till 16,471,4 mill. lei (därav petroleum och biprodukter 8,542 mill. och spannmål 3,231 mill.) och importen till 10,420,9 mill. lei. De viktigaste handelsländerna voro s. å. följ. (värde i mill. lei):

	Export	Import
Tyskland	2,727	2,543
Italien	2,672	815
Österrike	2,105	1,228
Storbritannien	1,448	1,021
Tjeckoslovakien	978	1,074
Ungern	1,325	716

Om Sveriges handel med R. se sp. 636.
Vägnätet är under ständig utbyggnad och omfattade 13,035 km huvudvägar 1934. Antalet automobiler uppgick 1936 till 23,400. 1935 funnos 32 radiotelegrafstationer. Rundradiosändare finnas vid Bukarest (Băneasa) och Braşov.

Mynt- och bankväsen. 1929 års valutastabilisering (1 leu = 10 mg 90-procentigt guld) har formellt upprätthållits, medan valutakontrollen tillskapat tre olika sorters lei för olika betalningsändamål samt baserade på 38 % premium för guld och utlandsvalutor och lika hög tilläggstull för importen. I nov. 1936 höjdes det officiella guldköpspriset med 38 %. Centralbanken, Banca naţională a României, är aktiebank med 600 mill. lei i aktiekap., varav 1/3 äges av staten, samt innehar monopol på sedelutgivningen. Till följd av 1931 års penningkris inställde många banker betalningarna. Återstående över 1,000 banker, därav 11 mera betydande, ha i stor utsträckning måst anlita centralbankens och statens stöd. Genom lagstiftning 1934—35 har bl. a. tvångsfusion av bankerna genomförts med väntad reducering av bankernas antal till omkr. 400. Även på andra vägar pågår sanering av bankväsendet samtidigt med lättandet av jordbrukets skuldbörda. E. H-ss.

Statsfinanser. Enl. ord. budgeten för 1936—37 upptogos statsinkomsterna till 21,192 mill. lei, varav de direkta skatterna skulle inbringa 3,835 mill., de indirekta skatterna 8,242 mill., stämpelskatterna 2,100 mill., statsmonopolen m. m. 5,429 mill. etc. Genom inflytande skatterestantier m. m. väntades sammanlagda inkomsterna stiga till 22,972 mill. lei. Statsutgifterna upptogos till likaledes 22,972 mill. lei, näml. 8,037 mill. till finansväsendet, 4,912 mill. till försvaret, 4,223 mill. till undervisningsväsendet etc. Statsskulden angavs till 108,042 mill. lei i april 1936, varav 79,389 mill. lei utgjorde utländsk skuld. — Nationalbanken innehade i mars 1937 15,731 mill. lei i guld, varemot svarade ett sedelomlopp av 25,949 mill. N. Sbg.

Försvarsväsen. Armén. Den värnpliktige tillhör aktiva armén från 21 till 26 års ålder, reserven från 26 till 41 år och därefter landstormen till 50 år. Tjänstgöringstiden är 2 år i armén och 3 år i flygvapnet, marinen, gränsskyddstrupperna och gendarmeriet. Av statsfinansiella skäl utbildas de värnpliktiga f. n. dock endast i 18, resp. 27 mån. De 7 armékårerna omfatta sammanlagt 22 inf.-divisioner, 2 jägardivisioner och 4 kav.-divisioner. Antalet förband är vid infanteriet 88 inf.-reg:ten, 4 stridsvagnsreg:ten, 10 självständiga inf.-bataljoner, 24 självständiga kulsprutekompanier samt vid kavalleriet 32 kav.-reg:ten och 1 självständig kav.-kår. Vid artilleriet äro de ridande förbanden ökade till 4 reg:ten, varjämte tillkomma 2 gardesart.-reg:ten och 8 luftvärnsreg:ten. Fredsstyrkan utgör vid armén omkr. 140,000 man, vid gränsskyddstrupperna omkr. 24,000 och vid gendarmeriet omkr. 20,000. C. A. E.

Örlogsflottan består av 4 jagare, 3 torpedbåtar, 1 u-båt, 1 förrådsfartyg med ett sammanlagt deplacement av 8,745 ton; härtill komma 56 mindre fartyg (kanonbåtar, monitorer och patrullfartyg). Personalen uppgår till omkr. 5,500 man, därav 326 officerare. — Flygväsendet, underställt flygunderstatssekretariatet, består av militära flygstridskrafterna, civila flygväsendet och meteorologiska centralinstitutet. Ett högsta flygråd finnes med försvarsministern som ordf. Militära flygstridskrafterna, som även omfatta luftvärnsformationer, bestå av 7 flygförband, 4 ballongförband, 1 marin ballonggrupp och 8 luftvärnsreg:ten. Antalet flygplan, övningsflygplan inräknade, uppgår till 800, därav omkr. 30 tilldelade marinen; personalen uppgår till omkr. 13,000 man. Ö-g.

Sport och idrott. Under 1800-talet tog R. föga del i den moderna sporten. Turnväsen infördes dock vid seklets mitt (första föreningen gr. 1867), och den högtstående hästsporten har gamla anor. Tack vare general Virgil Bădelescu, som 1910—13 genomgick Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm, har R:s fysiska fostran till stor del organiserats efter svenskt mönster. Lings gymnastik är obligatorisk i hela landet, och vid den 1923 grundade högskolan för fysisk fostran i Bukarest undervisas efter svenska principer.

Nationalsporten är fotboll, som utövas av 500 klubbar med över 25,000 medl. (1936). Standarden har stigit avsevärt, sedan professionalismen 1932 infördes; av ett 60-tal landsmatcher har ung. hälften vunnits. En match 1935 mot Sverige förlorades med 1—7, en 1937 blev oavgjord. Populära äro även rugby, fri idrott, tennis, fäktning, simning och skidsport, som har sitt centrum i Braşov, Karpaterna, där svensken G. Birch-Lindgren konstruerat landets största skidbacke. Bukarests största stadion, som rymmer 35,000 åskådare, har ritats av Torben Grut.

Staten kontrollerar idrotten genom en byrå, och idrottsutövning är enl. lag av 1923 obligatorisk för all ungdom mellan 7 och 18 år. Den frivilliga idrottens centralorganisation är Uniunea federaţiilor sportive din România (gr. 1930), som har underorganisationer för alla de moderna idrottsgrenarna. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär trafik på rumänska hamnar ombesörjes av Svenska Orientlinjen. Värdet av R:s export till Sverige 1935 angavs i den officiella statistiken till endast 0,3 mill. kr. (1936 omkr. 2,2 mill.), därav ben och korn 0,1 mill., men betydande kvantiteter av bl. a. spannmål och olja infördes genom andra länder. Till R. utfördes 1935 för 1,9 mill. kr. (1936 omkr. 1,3 mill.), kullager, gummiskor, maskiner, pappersmassa m. m. Svenska entreprenadföretag ha i R. anlagt ganska betydande vägsträckor. R. har

legation i Stockholm, Sverige i Bukarest. I Stockholm finns ett svensk-rumänskt sällskap, bildat 1929.

Historia. De redan förut dåliga statsfinanserna försämrades ytterligare under början av 1930-talet, delvis genom prisfall på spannmål och olja. Den hotande statsbankrutten kunde blott med svårighet avvärjas genom drastiska beskärningar av utgifterna, bl. a. tjänstemännens löner, tullförhöjningar, handelsrestriktioner och moratorium, även på statsskulder till utlandet. Bondepartierna hade makten till nov. 1933 under ledning av Iorga, Vaida-Voevod och Maniu men avlöstes sedan av det s. k. liberala partiet. Konseljpresidenten Duca mördades i dec. 1933 av en medlem av det nationalistiska, antisemitiska Järngardet, och kampen mot fascistiska eller nationalsocialistiska organisationer (se även N a t i o n a l s o c i a l i s t e r, suppl., sp. 239) har under de senaste åren varit ett framträdande drag i R:s inre historia. Genom lagar om undantagstillstånd och skarp censur har man sökt hindra missnöjet att komma till utbrott, och parlamentet har i viss mån satts ur spelet. Oppositionen har även riktat sig mot konungen eller vissa personer i hans omgivning. — Utåt har R. hållit fast vid Lilla ententen; förhållandet till Ryssland har bättrats, fast det senare landet ännu ej formellt avstått från Bessarabien; 1935 uppnåddes emellertid direkta järnvägsförbindelser. Den starkt franskvänlige Titulescu var okt. 1932—aug. 1936 utrikesminister; sedan jan. 1934 har liberalen G. Tatarescu varit konseljpresident. A. A-t.

Litteraturanvisningar. G. C. Logio, »Rumania» (1932); K. Hielscher, »R.» (1933); R. W. Seton-Watson, »A history of the roumanians» (1934); G. Oudard, »Portrait de la Roumanie» (1935); W. Höpker, »R.» (1936).

***Runciman, W.**, avgick maj 1937 som handelsminister och blev samtidigt viscount. Hans far, som blev baron 1933, dog 1937.

Rundabordskonferenser, se I n d i e n, suppl., sp. 763; jfr J o n e s, S., suppl.

***Rundgren, V. E.,** dog 1936 $^{13}/_{7}$.

***Rundmunnar,** jfr även F i s k a r och O s t r a k o d e r m e r, båda i suppl.

***Rundqvist, A. W.,** avgick sept. 1932 som försvarsminister och återtog sin tjänst som häradshövding i Hallands läns s. domsaga.

***Rundradio.** I alla länder, där r. fått en någorlunda fast organisation, kontrolleras den numera av staten, vanl. genom inflytande i styrelsen för rundradiobolagen. I Sovjetunionen, Irländska fristaten och Norge ingå r:s driftskostnader i statsbudgeten, medan radiobolagen i andra länder disponera över sin andel av licensavgifterna. I vissa länder tillföres r. utom licenser även inkomster från skatt på radioapparater och av reklam i r. Den sistnämnda formen är den huvudsakliga inkomstkällan för rundradiobolagen i U. S. A., där licensavgifter ej förekomma.

Anslutningen till r. visar ständig ökning. I Sverige passerade licensantalet i mars 1937 miljonen. I England var antalet i dec. 1936 uppe i nära 8 mill., i Tyskland översteg det 8 mill., i Frankrike 3 mill. I Danmark var licensantalet vid samma tid 651,450, i Finland 176,723 och i Norge 236,801. I relativt licensantal (antal licenser per 1,000 inv.) intar Danmark första platsen i Europa, England andra och Sverige tredje.

I *Amerikas förenta stater* upprättades 1934 en central myndighet för telegraf, telefon och r., The federal communications commission, som äger bevilja koncession åt rundradioföretag för högst 5 år. De två största radioföretagen, National broadcasting company och Columbia broadcasting system, äga tills. över 200 stationer. Så gott som all programtid säljes till firmor, som bekosta programmen i reklamsyfte.

I *Belgien* är r. underställd det av staten understödda och kontrollerade Institut national belge de radiodiffusion (I. N. R.), i vars förvaltningsråd (9 led.) kommunikationsministern el. dennes ställföreträdare är ordf.

I *Danmark* ledes Statsradiofonien av ett radioråd med 15 led., utnämnt för 4 år av arbetsministern.

I *Finland* har a. b. Finlands rundradio övertagit både den tekniska delen av r. och programtjänsten. $^1/_3$ av förvaltningsrådets 12 led. utses av innehavarna av de aktier, som ej ägas av staten.

I *Frankrike* omorganiserades r. 1933. Där finnas ett centralt programråd, vars 30 medl. utses av ministern för post och telegraf, samt en central organisation för den statliga r. Vid varje rundradiostation tillsättes ett förvaltningsråd med 15 led., utsedda av ministern för post och telegraf ($^1/_3$ ur lyssnarföreningar).

I *Italien* ombesörjes enl. lag 1927 både den tekniska delen av r. och programtjänsten av Ente italiano per le audizioni radiofoniche (E. I. A. R.), ett fullständigt statskontrollerat bolag med koncession på 25 år. Aktierna ägas bl. a. av radioindustrien och -handeln, författarföreningar, musik- och teaterföretag samt radioamatörer. Regeringen har 4 led. i bolagets styrelse.

R. i *Japan* handhas av en nationell organisation, Nippon hoso kyokai, som kontrolleras av staten och vars verksamhet reglerats i en särskild lag.

I *Nederländerna* fördelas av staten sändningstiden mellan fem organisationer. Staten bygger och äger radiostationerna och tillsätter ett radioråd på 9 pers., som granskar radioverksamheten.

I *Norge* är r. ett statsföretag; den tekniska ledningen skötes av telegrafverket, programtjänsten av Norsk rikskringkasting, ledd av en av konungen utsedd styrelse på 5 pers.

I *Polen* skötes r. av Polskie radjo, ett bolag, som erhållit koncession på r. för 20 år från 1929. Av bolagets aktier äger staten direkt $^2/_5$ och av staten godkända pers. $^1/_5$; av styrelsens 15 led. tillsättes $^1/_3$ av kommunikationsministern.

I *Ryssland* bekostades till 1933 r. helt av statsanslag, men därefter infördes licensavgifter. Den centrala ledningen ombesörjes av en permanent kommitté för rundradioteknik och rundradioprogram.

I *Schweiz* finnes sedan 1931 en kontrollerande centralorganisation, Schweizerische Rundspruchgesellschaft (S. R. G.), för de privata rundradioföretagen, f. n. 7. Den tekniska delen ombesörjes av staten, allmän administration och programkontroll av S. R. G. och programtjänsten av de regionala bolagen.

Storbritanniens r. sköttes 1923—26 av British broadcasting company, vars aktier ägas av radioindustrien. Sedan 1927 står r. under statens kontroll. British broadcasting corporation (B. B. C.) har koncession på 10 år, sorterar under postministern men är självständig gentemot statsmakterna. Dess styrelse (5 pers.) förordnas av regeringen för 5 år; styrelsen tillsätter verkst. dir., som vid sin sida har ett kontrollkollegium.

I *Tjeckoslovakien* bedrives r. av bolaget Radio journal, gr. 1923, omorganiserat 1925, av vars aktier staten har 51 %, Radio-slavia (förut huvuddelägare i Radio journal) 16 %, pressen 12,5 %, radiofabrikerna 12,5 % och agrargruppen 8 %.

I *Tyskland* lyder r. sedan 1933 under riksministeriet för folkupplysning och propaganda. Dettas chef har direkt inflytande över både Reichs-Rundfunk-Gesellschaft (R. R. G.) och de övriga rundradioföretagen. S. å. bildades Reichs-Rundfunk-Kammer, i vilken R. R. G., radiosändare, -lyssnare, -kritiker och -fabriker m. fl. äro representerade. Denna har överinseendet över programorganisationerna, radiofabrikanterna, radiohandlarna och radiokritiken samt arbetar även på r:s tekniska utveckling.

R. i *Ungern* ledes av ett a.-b. med statskoncession till 1948. Staten har en representant i bolagets styrelse och en i dess kontrollråd samt tillsätter ett programråd, som granskar programmen före deras utsändande.

I *Österrike* bedrives r. av Radioverkehrs A. G. (Ravag), gr. 1924, med koncession på 10 år i sänder. Större delen av aktierna innehas av offentliga korporationer eller företag under offentlig kontroll; staten äger $^2/_5$. Fristående från Ravag finnes ett kontrollråd, vars led. utses av ministern för handel och kommunikationer och som bl. a. har att tillvarataga lyssnarnas intressen; ett särskilt utskott följer noga radioprogrammen.

R. i Sverige. Sedan Telegrafstyrelsen övertagit ett antal smärre privata radiostationer, ägas numera följ. stationer av staten:

	Våglängd i m
Boden[1]	765
Göteborg	319
Hudiksvall	214
Hörby	265
Karlstad	229
Malmö	229
Motala	1,389
Norrköping	229
Stockholm	426
Sundsvall	499
Trollhättan	229
Umeå	214
Örnsköldsvik	214
Östersund	726

[1] Flyttas till Luleå 1937.

R:s programverksamhet handhas av a.-b. Radiotjänst (se d. o., även i suppl.).

Radioutsändningarna i Sverige ta för närvarande en tid av omkr. 3,600 tim. per år i anspråk. Härav utgöras omkr. 50 % av musikprogram. Radiotjänst får enl. överenskommelse med Konsertföreningen i Stockholm och Orkesterföreningen i Göteborg disponera dessa föreningars orkestrar. Vidare har Radiotjänst sedan gammalt avtalat med landets större orkesterföreningar om utsändning i radio av ett visst antal offentliga symfonikonserter. För utförande av kabaré- och dansmusik har Radiotjänst engagerat en ensemble av dansmusiker. Genom avtal har Radiotjänst erhållit rätt att i obegränsad utsträckning verkställa utsändningar direkt från Kungl. teatern. Vissa musikprogram ha särskilt tillrättalagts för studiecirklar. Genom artistutbyte m. m. söker Radiotjänst sprida kännedom om svensk tonkonst i utlandet.

I sin föreläsningsverksamhet söker Radiotjänst att tillgodose önskningar och behov hos olika smakriktningar och samhällslager genom uppdelning av sändningarna på olika grupper och ämnesområden. De aktuella händelserna kommenteras i speciella föredrag och intervjuer samt i krönikor (utrikespolitik, nya lagar, riksdagskrönika, nya böcker etc.). Vidare märkas lantbruksföredrag, föredrag för husmödrar samt akademiska föreläsningar. I ett par tusen skolor lyssna omkr. 125,000 elever till skolradioutsändningarna, och för de vuxnas bildningsbehov sörjes dels genom folkbildningsföredrag på söndagsmornarna, dels genom särskilt för »lyssnargrupper» avsedda föredragsserier, dels också genom språkkurser och föredrag på främmande språk. Tidens frågor belysas även genom diskussioner mellan representanter för olika åsikter.

Genom uppläsningar ur verk från litteraturens olika områden avser radion att förutom förströelse ge en viss kulturorientering. En stor del av de nyutkomna böckerna presenteras på detta sätt för lyssnarna. 1936 gjordes 397 uppläsningar. 339 författare voro då representerade, därav 226 svenska.

Ett i vida kretsar uppskattat programinslag utgöres av de religiösa uppbyggelseprogrammen. Söndagsgudstjänsterna och andaktsstunderna fördelas mellan statskyrkan och de viktigaste frikyrkliga samfunden i samråd med Svenska kyrkans diakonistyrelse och en frikyrklig samarbetskommitté.

R a d i o t e a t e r är den speciella konstart, som utbildats genom utsändningarna av pjäser i radio och som endast kan anammas med hörseln. Jan. 1925 gjordes första försöket i Sverige, och 1929 bildades inom Radiotjänst en speciell teateravd. med egen chef och fast skådespelartrupp. Tidigare försök med utsändningar från teaterscener ha sedan helt ersatts av för radio tillrättalagda studioföreställningar. 1936 var antalet föreställningar 132. Av dessa ha 68 givits med svenska manuskript, varav 54 varit för radio skrivna original. Den fasta skådespelartruppen visade sig snart ej motsvara kravet på omväxling av rösterna och upplöstes. Numera engageras skådespelarna per pjäs. 1936 medverkade i radioteaterns föreställningar 310 skådespelare. På senare tid har radioteatern genom avtal sökt samarbete med Dramatiska teatern och Göteborgs stadsteater, vilka åtagit sig att med sina artister gemensamt med radioteatern svara för ett visst antal föreställningar per år. Vissa av radioteaterns föreställningar tillrättaläggas för studiecirklar.

1936 organiserade Radiotjänst en ny avd., benämnd nyhetsavd., med huvudsaklig uppgift att svara för de aktuella inslagen i programmen. Avd. har hand om så gott som all reportageverksamhet, ss. från officiella festligheter, sportreferat och »mikrofonbesök» i studiesyfte vid institutioner landet runt.

Dagsnyheter utsändas direkt från Tidningarnas telegrambyrå tre ggr om dagen. Väderleksrapporter från Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt utsändas fyra ggr om dagen. Radion lämnar även plats för av polismyndighet begärda efterlysningar efter försvunna personer eller arvingar samt för privattelegram vid allvarliga sjukdomsfall o. dyl. mot vanlig telegramtaxa.

Under senare år har den svenska r. i allt större utsträckning tagit nya tekniska hjälpmedel i sin tjänst, bl. a. apparater för elektromagnetisk ljudupptagning på stålband och grammofonupptagningsanläggningar, både fasta och rörliga (i reportagebilar). Mellan de nordiska länderna äger ett livligt programutbyte rum. 1936 förekommo sålunda en serie nordiska radiokonserter och teaterföreställningar. Särskilt uppskattade ha varit de lättare underhållningsprogram, som Radiotjänst anordnat gemensamt med Norsk rikskringkasting. Festligheterna på Nordens dag 1936 fingo i mycket sin prägel genom r:s medverkan; ett synnerligen uppmärksammat inslag utgjorde därvid anföranden av de fyra nordiska statsöverhuvudena. — Representanter för de danska, norska, finska och svenska programledningarna samlas årl. till konferenser. M. G-g.

***Rundt,** A. J., har ytterligare utgivit diktsamlingen »Den gröna muren» (1934) och en övers. från finskan, »Finsk lyrik» (1936).

***Runeberg,** Hj. J., dog 1934. »Efterlämnade dikter» utgåvos 1935.

***Runeberg,** J. L. Av R:s »Samlade skrifter», utg. av Sv. vitt.-samf. och Sv. litt.-sällsk. i Finland, ha bd 1 och 2 utkommit 1933—35. W. Söderhjelms monogr. om R. utkom 1929 i utvidgad uppl. Litt.: Y. Hirn, »Runebergskulten» (1935); Y. och Marta Hirn, »R. och hans värld» (1937); tidskriftsuppsatser av R. G:son Berg, G. Castrén, S. Ek, E. Hasselblatt, Ruth Hedvall, Y. Hirn, A. Kjellén, M. Lamm, S. Rinman m. fl., se årsbibliogr. i Samlaren.

***Runestam,** A., har ytterligare utgivit »Liebe, Glaube, Nachfolge. Von der Anpassung der Moral an die Wirklichkeit» (1931), »Äktenskapets etik» (1935), »Statsmaktens gränser» (s. å.) och, tills. m. M. Björkquist, »Kristendom och stat» (s. å.).

***Rung,** O. Chr. H., avgick 1932 som protokollssekr. Han utgav 1936 romanen »En pige i to spejle».

Runge [ro'ŋə], Carl, tysk matematiker och fysiker (1856—1927), prof. vid tekn. högskolan i Hannover 1886, vid univ. i Göttingen 1904—24. Som matematiker ägnade sig R. särskilt åt utvecklingen av numeriska metoder och som fysiker åt spektroskopien. Han utförde, delvis tills. m. H. Kayser, grundläggande arbeten över spektralserier hos alkalimetaller och bidrog verksamt till utforskningen av Zeemaneffekten. Sv. B-r.

***Runge,** Ph. O. Tre av R:s mera betydande oljemålningar, »Näktergalens lektion», »Källan» och »De tre», som utlånats från Kunsthalle i Hamburg till en utställning i Glaspalast i München, gingo förlorade, då Glaspalast brann 1931.

***Runius,** J. Hans »Samlade skrifter» (2 bd) utgåvos av E. Noreen 1933—36 i Sv. Vitt.-samf:s Skrifter.

***Runmarö.** Litt.: Se Nämdö, suppl.

***Runnström,** J. Sedan 1930 har R. inriktat sig huvudsakl. på de biokemiska problemen vid befruktningen och cellandningen. Skr. bl. a.: »Die Beeinflussung der Atmung und Spaltung im Seeigelei durch Dimethylparaphenylendiamin» (i Protoplasma 1932), »Zur Kenntnis der Stoffwechselvorgänge bei der Entwicklungserregung des Seeigeleies» (i Biochemische Zeitschrift 1933) samt »Oxydation und Phosphatbindung im Hämolysat der Pferdeblutkörperchen» (ibid. s. å., tills. m. A. Lennerstrand och H. Borei). Sedan början av 1937 är R. föreståndare för Wenner Grens institut för experimentell biologi vid Stockholms högskola. P. E. L.

***Runstedt,** A. F., dog 1933 [28]/[7]. Han avgick som kyrkoherde 1930. I den 1936 antagna nya psalmboken ingå tre originalpsalmer samt bearbetningar av R. L.

***Runtuna** ingår sedan 1 maj 1934 i R., Ripsa och Lids pastorat.

Ruokokoski [ro'åkåkåskı], Juel Jalmar, finländsk målare och grafiker (1886—1936), studerade i bl. a. Helsingfors och Paris. R. var en begåvad färgkonstnär, men hans arbetsförmåga förledde honom ibland till överproduktion. Utom porträtt och figurer målade R. mest stilleben i expressionistisk stil. Arbeten av R. finnas i Ateneum i Helsingfors och i Åbo konstmuseum. E. L-k.

***Ruotsalainen,** P. H. Ny litt.: B. Jonzon, »Studier i P. R:s fromhet med särskild hänsyn till frälsningsvissheten» (1935; akad. avh.; jfr rec. av E. Newman i Svensk Teologisk Kvartalskrift 1936). E. Nwn.

-rup, se -torp, suppl.

***Rusdrycksmedelsfonden** avsåg enl. k. f. 21 april 1933 att bereda medel till åtgärder, ägnade att främja nykterheten, såsom undervisnings- och upplysningsverksamhet, understödjande av nykterhetsnämnder — till maj 1935 även uppdagande av olovlig tillv. och införsel av spritdrycker m. m. — Vid utgången av budgetåret 1935/36 uppgingo r:s kapitaltillgångar till något över 12 mill. kr. Inkomsten av r. beräknades i statsverkspropositionen 1937 till 450,000 kr. J. R. N.

Rushbrooke [ra'ʃbrok], James Henry, engelsk frikyrkoledare (f. 1870), baptist commissioner for Europe 1920—28, generalsekr. för Baptist world alliance sedan 1928. R. var president för den engelska Baptist union 1926—27 och för The national free church council 1934—35 samt blev 1937 ordf. i Baptist missionary society 1937—38. R. har företagit missionsresor över hela världen. Han har utgivit flera skrifter, bl. a. »The baptist movement in the continental Europe» (1915; utvidgad uppl. 1923). G—r W-n.

***Russell,** släkt. Earl J. F. S. R. dog 1931.

***Russell,** B., har även utgivit »Our knowledge of the external world» (1914; 2:a uppl. 1926), »Introduction to mathematical philosophy» (1919), »In praise of idleness and other essays» (1935), »Religion and science» (s. å.) och »Which way to peace» (1936). G. O-a.

Russell [rasl], sir Edward John, engelsk jordbruks- och markforskare (f. 1872), dir. för lantbruksförsöksstationen i Rothamsted (se d. o.) och för Imperial bureau of soil science. R. intar en ledande ställning även internationellt i samtida markforskning, ej minst genom sin utmärkta bok »Soil conditions and plant growth» (1912; 7:e uppl. 1937; även ty. och fr. uppl.). L.-G. R-ll.

Russell [rasl], George William, pseud. AE, irländsk diktare, journalist och målare (1867—1935). Tidigt fördjupade sig R. i indisk o. a. orientalisk mystik och blev fru Blavatskys lärjunge. Bekantskapen med Yeats knöts tidigt. Vid 30 års ålder började han som politisk organisatör och propagandist (The Irish Homestead 1904, The Irish Statesman 1923). I likhet med de övriga medlemmarna av The celtic revival ville han hävda irländsk kultur och nationalitet utan våldspolitik. Som målare stannade R. vid en mystiskt antydande skildring av landskap, händelser och väsen, särskilt med motiv ur irländsk legend och folktro. Skarpa ljus- och strålningseffekter växla med halvskymning och dunkel mystik under hans pensel. Av hans diktsamlingar märkas »Homeward songs by the way» (1894), »The earth breath» (1897) och »Mid-summer eve» (1928). Samlade dikter föreligga sedan 1913 med tillökade uppl. (1919 ff.). Dikterna bäras ofta av extatisk mystik, kosmisk känsla och panteistisk-religiöst patos. Inspirationen är huvudsakl. litterär, formen viktoriansk. — Litt.: F. Biens, »G. W. R.» (i Greifswalder Beiträge zur Literatur- und Stilforschung, VI, 1934; med litt.-anv.). S. B. L.

***Russell**, H. N., är även sedan 1921 research associate vid Mount Wilsonobservatoriet, där han tidtals vistas. R. intar en ledande ställning inom den nordamerikanska astronomien och framträder ofta som populärvetenskaplig skriftställare (mest i Scientific American). Bland hans senare arbeten märkas »Composition of the stars» (1933) och »The solar system and its origin» (1935). K. Lmk.

Russell [rasl], John, engelsk författare (f. 1885), har gjort vidsträckta resor, var engelsk agent i U. S. A. under världskriget, har skrivit bortåt tjugu böcker, äventyrs- och förströelseläsning; nämnas må »Where the pavement ends» (1921; »Där vägarna bli osäkra», 1926), »In dark places» (1922; »Platser som Gud glömde», 1928) och »Cops'n robbers» (1930). R:s stora berättarbegåvning kommer bäst fram i hans noveller. R-n B.

Russo [ro'så], Luigi, italiensk litteraturhistoriker (f. 1892). Blev prof. i italiensk litteraturhistoria vid univ. i Pisa 1934, redigerade tidskr. Leonardo 1925—29 och utger numera La Nuova Italia. R. är lärjunge till Croce. Han har publicerat koncisa, klara, ypperligt dokumenterade litteraturhistoriska verk, bl. a. »G. Verga» (1920; 2:a, omarb. uppl. 1934), »Salvatore di Giacomo» (1921), »I narratori» (1923) och »Ritratti e disegni storici» (1937). R. utgav 1931 Machiavellis »Il principe» med inl. och kommentar. G. B-h.

Rust [rost], Bernhard, tysk politiker (f. 1883), urspr. läroverkslärare i Hannover. Övergick från Deutsch-völkische Bewegung till N. S. D. A. P., blev distriktsledare och övertog 1933 preussiska kultusministeriet. 1934 utnämndes R. till chef för det nybildade riksministeriet för vetenskap, uppfostran och folkbildning och påbörjade en genomgripande undervisningsreform. R. C-n.

***Rustningsbegränsning.** I den av N. F. sammankallade nedrustningskonferensen, som sammanträdde i Genève 2 febr. 1932, voro 59 stater representerade, bland dem U. S. A. och Ryssland. Konferensens huvudutskott inriktade sig på undersökning av vilka stridsmedel till lands, till sjöss och i luften, som ägde de mest specifika offensiva egenskaperna eller voro mest effektiva vid försvaret eller inneburo den största faran för civilbefolkningen. U. S. A. föreslogo, att världens rustningar i stort sett borde reduceras med en tredjedel. Frankrike förordade ett system, som skulle försvåra angrepp och tillåta varje stat att hålla en bestämd styrka till N. F:s disposition. Ett engelskt förslag, som avsåg en första minskning och begränsning av rustningarna på denna konferens och ytterligare reduktion framdeles, antogs 8 juni 1933 av huvudutskottet som grundval för en blivande konvention. I en förklaring 9 okt. s. å. meddelade emellertid presidenten, att förhandlingar med regeringarna visat de särskilda svårigheterna att få till stånd en överenskommelse i fråga om giltighetstiden för en första nedrustningskonvention, stridsvagnstonnaget, artilleriets kaliber, reducering av lantkrigsmateriel, fabrikationen av och handeln med vapen, det militära och marina flygväsendet och sanktionerna vid kränkning av fördraget. 14 okt. förklarade Tyskland, att konferensen misslyckats i sin uppgift och att Tyskland icke ernått »likaberättigande» i rustningshänseende, varefter det drog sig tillbaka från konferensen. Huvudutskottet sammanträdde även våren 1934, men misslyckandet var ett faktum. — Se även Flottkonferenser, suppl. F. K. J.

***Rute** omfattar efter gränsreglering 64,16 km². Ett 700 m långt raukområde vid Lergravsviken fridlystes 31 dec. 1930.

***Rutherford**, E., dog 1937 $^{19}/_{10}$.

***Ruths**, J. C., dog 1935 $^{16}/_{6}$. Han var 1923—30 verkst. dir. i a.-b. Vaporackumulator

(sedan 1928 Ruthsaccumulator a.-b. och ordf. i bolagets styrelse till sin död. — Hans bror Carl Arvid Konstantin R. (f. 1872 $^{3}/_{1}$) var 1898—1928 verksam i Norge, bl. a. som dir. för a/s Hafslund och a/s Vamma fossekompani 1912—28, blev 1928 dir. i Ruthsaccumulator a.-b. och är sedan 1935 ordf. i detta bolags styrelse. E. Hlr.

***Ruthström,** B. O. J., erhöll 1933 titeln prof. Han har ytterligare utgivit »Violinskola för nybörjare» (2 h., 1929).

Rutlandshire [ra'tləndʃ(i)ə], grevskap i mell. England, n. om floden Welland; 394 km². 17,397 inv. (1931); huvudstad: Oakham (3,191 inv.). Boskapsskötsel, tillv. av ost.

***Rutström,** C. B., fick medicinalråds namn 1814 och blev riksantikvarie 1820.

Ruttjenkovo [rotʃä'nkəvå], industristad i Donetsområdet, Ukraina, s. v. om Stalin; 55,000 inv. (1933). Stora stenkolsgruvor, koksverk och järnvägsverkstäder.

Rutz [rots], Ottmar, tysk röstfysiolog (f. 1881), jur. dr, deltog i världskriget, tog upp och utvecklade sin faders, sångläraren J. R:s, upptäckter om olika rösttyper och uttrycksarter i »Neue Entdeckungen von der menschlichen Stimme» (1908), »Musik, Wort und Körper als Gemütsausdruck» (1911), »Sprache, Gesang und Körperhaltung» (2:a uppl. 1922) och »Vom Ausdruck des Menschen» (1925). Dessa forskningar fortsattes av bl. a. prof. E. Sievers (se d. o.). R-n B.

Ruud [rūd], Edwin, se Edwin Ruuds fond, suppl.

***Ruuth,** M. J., som numera är ordf. i Finska kyrkohistoriska samfundet, har i dess skriftserie och annorstädes publicerat uppsatser i kyrkohistoriska o. a. ämnen.

***Ruys de Beerenbrouck,** Ch. J. M. Hans ministär störtades febr. 1933. Han hade i denna tidtals varit även utrikesminister.

Ruzicka [rotsi'ka], Leopold, schweizisk kemist (f. 1887), blev 1918 docent i kemi i Zürich, 1926 prof. vid univ. i Utrecht och kallades 1929 i samma egenskap till tekn. högskolan i Zürich. R. har lämnat mycket värdefulla bidrag till utredningen av terpenerna (se d. o.) och närbesläktade ämnen. Av stor betydelse äro hans undersökningar över sexualhormoner (se d. o., suppl.), där han med stöd av egna och A. Butenandts arbeten kunde utarbeta metoder för den syntetiska framställningen av bl. a. androsteron (jfr även Inre sekretion, suppl.). H. E.

***Rya,** se även Mattor, suppl.

***Rübel,** E. A., har ägnat sig åt utforskandet av Schweiz' växtsamhällen och om dem författat talrika skrifter, bl. a. »Pflanzengeographische Monographie des Berninagebietes» (1912). I samband med vidsträckta resor har han förvärvat ingående kännedom om olikartade vegetationstyper, för vilka han uppgjort ett nytt system i »Die Einteilung der Pflanzengesellschaften nach ökologisch-physiognomischen Gesichtspunkten» (1912, tillägg 1915; tills. m. H. Brockmann-Jerosch) och i »Ökologische Pflanzengeographie» (»Handwörterbuch der Naturwissenschaften», bd 4, 2:a uppl. 1933). R. har övat stort inflytande på utvecklingen av växtsociologiens principfrågor och arbetsmetoder; han har författat handböckerna »Geobotanische Untersuchungsmethoden» (1922) och »Pflanzengesellschaften der Erde» (1930). Sedan 1924 utger han Veröffentlichungen des Geobotanischen Institutes Rübel. Härigenom liksom genom sitt deltagande i organiserandet av de internationella växtgeografiska exkursionerna har R. blivit en centralfigur inom sin vetenskap. C. S-g.

***Rydal.** Rydahls manufaktur a.-b:s aktiekap. ökades 1936 till 1,251,000 kr. Arb.-antalet är 1937 325 och tillv.-värdet omkr. 3,4 mill. kr. årl.

***Rydbeck,** Otto, har ytterligare utgivit »Den medeltida borgen i Skanör» (1935). Vid hans avgång från professuren 1937 ägnades honom en festskrift.

***Rydberg,** A. V. Ny litt.: H. Bissow, »V. R:s historische Romane» (1929); S. Lönborg, »Från V. R:s Göteborgstid» (1934); O. Holmberg, »V. R:s lyrik» (1935); I. Krook, »V. R:s lära om Kristus» (s. å.); E. Rodhe, »Den religiösa liberalismen» (s. å.); V. Svanberg, »V. R:s lyriska genombrott» (i Samlaren 1937); om tidskriftsuppsatser se bibliogr. i Samlaren.

***Rydberg,** G. F., dog 1933 $^{11}/_{10}$.

***Rydboholm.** 2. R:s a.-b. har nu ett årligt tillv.-värde av 7 mill. kr.; omkr. 800 arb. Litt.: H. Danielson, »R:s fabrikers historia 1866—1911» (1934).

Ryde [raīd], stad på n. kusten av ön Wight, s. England; 10,519 inv. (1931). Badort, segelsportcentrum, överfartsort till Portsmouth.

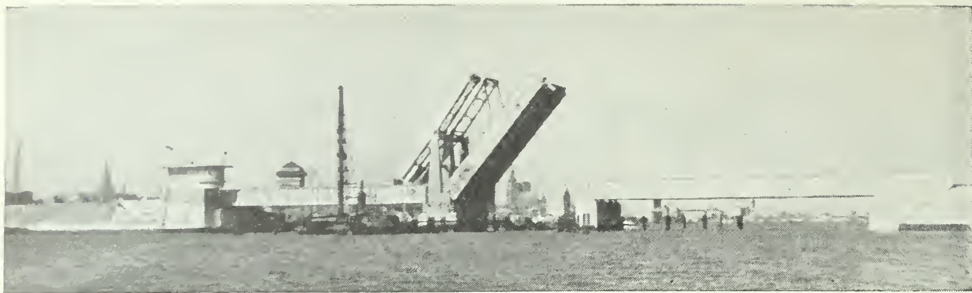
Ryden [rai'dən], George Herbert, nordamerikansk historiker (f. 1884), son till invandrade svenskar. R. var 1912—16 prof. vid Bethany college, 1922—28 e. o. prof. vid University of Delaware i historia och statsvetenskap och blev 1928 ord. prof. där. 1919—20 ledde han en delegation för nordamerikanska Röda korset i s. Ryssland. R. har tagit aktiv del i förberedelserna till Delawares 300-årsjubileum och bl. a. utgivit flera skrifter om Delawares historia; han är sedan 1930 statsarkivarie i denna stat. N-th H.

***Rydh,** H., har, efter resor till Egypten och Sydamerika, utgivit »Hur man levde i Faraos land» (1933) och »Bland fornminnen och indianer» (1934). Hon har vidare publicerat en större monogr., »Förhistoriska undersökningar på Adelsö» (1936).

***Rydin,** L. A. V., dog 1935 $^{11}/_{10}$. Han erhöll avsked 1934.

***Rydqvist,** J. E. Hans självbiogr. utgavs 1936 av C. H. Santesson i »Ur Svenska akademiens arkiv», XI.

***Rydqvist,** O. F., har också gjort sig känd

Rügenbanken med klaffbron över Ziegelgraben.

som filmförfattare. Han har således (tills. m. G. Edgren) skrivit »Valborgsmässoafton», »Ryska snuvan» och John Ericssonfilmen samt (likaledes tills. m. Edgren) författat scenariot till talfilmsversionen av »Johan Ulfstjerna». R. A-g.

Rydz-Śmigły [ry'ts-ʃjmi'gły], E., se Śmigły-Rydz, E., suppl.

***Rydö.** Rydö bruks- & fabriks-a.-b. tillverkar nu omkr. 18,000 ton sulfitcellulosa årl. Kapell finnes i brukssamhället, som 1936 hade 794 inv., därav i Långaryds 314, i Torups (Hallands län) 269 och i Färgaryds socken 211.

Rye [rai], stad i grevsk. Sussex, s. ö. England, nära kusten, 12 km n. ö. om Hastings; 3,947 inv. (1931). Rekreationsort och golfsportcentrum. R., en av de s. k. Cinque ports (se d. o.), var fordom en betydande hamnstad.

***Rügen.** 1933—36 byggdes en 2,5 km lång kombinerad väg- och järnvägsförbindelse mellan fastlandet och R. Den består av en bank mellan Stralsund över Dänholm och Strelasundet till Altefähr på R. I banken ingår dels en klaffbro över Ziegelgraben mellan Stralsund och Dänholm (till denna farled har sjöfarten i Strelasundet flyttats), dels en 550 m lång, fast bro över Strelasundet. Genom den nya förbindelsen har restiden Stralsund—Trälleborg förkortats med 45 min. E. Hlr.

***Ryggradsdjur.** Nyare undersökningar, särskilt av utdöda former, belysa de olika r:s släktskapssammanhang och ha givit anledning till en ny indelning av r. Man särskiljer efter denna nya indelning två huvudgrupper, cyklostomer (*Agnathi*, käklösa r.; jfr Ostrakodermer, suppl.) och gnathostomer (käkförsedda r.); den senare gruppen delas (jfr Fiskar, suppl.) i: 1) hajartade (jfr även Pansarhajar, suppl.), 2) aktinopterygier, 3) choanater (lungfiskar, *Crossopterygii* och fyrfota djur; se Crossopterygii, Fyrfota djur, suppl., och Lungfiskar, även i suppl.). G. S.-Sgh.

Ryggspin, se Flygning, suppl.

Rühmann, Heinz, tysk filmskådespelare (f. 1902). R. var skådespelare i München, där han även debuterade i stumfilm. Han fick sin första ljudfilmsroll hos Ufa i »Kärlek och bensin» och har sedan haft kända komediroller i bl. a. »En natt i Monte Carlo», »Jag och kejsarinnan», »Storhertigens finanser» och »Allotria». R. A-g.

***Ryholm** omfattar nu 4,500 har (därav 800 har åker) i Beatebergs och Ekeskogs socknar; tax.-värde 1,100,000 kr. (1937).

***Ryhov.** Sjukhuset togs i bruk 1934.

***Rykov,** A. I., anklagades 1936 för delaktighet i en sammansvärjning av Trotskijanhängare och måste avgå från posten som kommissarie för post och telegraf, vilken han innehaft sedan 1931. Han utstöttes mars 1937 ur bolsjevikpartiet och dömdes i maj s. å. till 8 års fängelse.

***Rykovo** heter sedan 1936 off. Ordzjonikidze och hade 91,900 inv. 1934.

Rylander & Rudolphs fabriks a.-b., gr. 1889 genom ombildning av en 1882 etablerad firma, tillverkar i fabrik i Henriksdal (Nacka socken) torr- och våtelement, kolborstar, mikrofon- och belysningskol o. a. kolprodukter. Aktiekap. 750,000 kr.

Rymill [rai'-], John, engelsk polarforskare (f. 1907). Deltog 1932 i en expedition till Grönland och bedriver sedan 1934 med flygmaskinshjälp forskningar i Antarktis (jfr Polarexpeditioner, suppl., sp. 475).

Rynanna, ort i grevsk. Limerick, Irländska fristaten, på s. stranden av Shannons mynningsvik. Vid R. anlägges f. n. (1937) en modern flyghamn för trafiken över Atlanten.

Ryojun [riådʒoŋ], off. jap. namnet på Port Arthur (i Östasien).

Ryska gummifabriks a.-b., se Tretorn, a.-b., suppl.

***Ryska litteraturen,** se även Medlöparlitteraturen och Socialistisk realism, båda i suppl.

***Rysselberghe,** Th. van, dog 1926.

Rü'sselsheim [-haim], kommun i prov. Starkenburg, Hessen, vid Main; 10,776 inv. (1933). I R. ligga Opelverkens automobilfabriker.

***Ryssland.** Folkmängden inom hela Sovjetunionen beräknades 1934 uppgå till 168 mill. inv., därav omkr. 41 mill. i dess asiatiska delar (Kaukasien inberäknat). Stadsbefolkningen har tillväxt mycket hastigt, framför allt inom industriregionerna. Numera ha även Baku och Rostov mer än 1/2 mill. inv. S. F.

INNEHÅLL:

Näringar. Den andra femårsplanen (1933—37) fastställdes slutgiltigt i nov. 1934. En tredje femårsplan förberedes.

J o r d b r u k. Socialiseringen av jordbruket var 1936 i det närmaste genomförd; av 20,41 mill. bondgårdar brukades i juli s. å. 18,43 mill. kollektivt mot endast 1,98 mill. individuellt. Samtidigt räknades 244,456 kollektivjordbruk (*kolchozy*), odlande i medeltal 470—475 har. Sammanlagda odlade arealen angavs för 1936 till 133,7 mill. har (132,8 mill. har 1935), varav 86 % brukades kollektivt och 2 % individuellt, medan återstående 12 % tillhörde sovjetgodsen (*sovchozy*). Hela antalet sovchozy utgjorde vid 1936 års början 4,323 av växlande storlek alltefter inriktningen på spannmål (storgodsen minskade till 15,000—25,000 har), industriväxter eller boskapsskötsel. Sedan jan. 1933 är kolchozys skyldighet att till visst fastställt pris överlämna sin avkastning till staten inskränkt till viss på förhand fastställd mängd med tillstånd för kolchozy att avyttra återstoden i fria marknaden. Behovet av maskintraktorstationer (MTS) för kollektivjordbruket anslogs enl. femårsplanen till 6,000; 1936 räknades 4,951 MTS. Spannmålsodlingen i sin helhet omfattade s. å. 102,2 mill. har; 1935 hade skördats 30,8 mill. ton vete, 21,1 mill. ton råg etc. Huvudmålet är enl. femårsplanen en medelavkastning per har av 11,6 dt för höstvete (9,1 dt ernåddes 1935), 8,0 dt för vårvete (7,7), 10,8 dt för råg (8,9) etc. Särskilt eftersträvas stegring av veteskörden samt betr. industriväxterna självförsörjning i fråga om bomull. Skörden därav uppdrevs 1932—35 från 1,3 mill. ton till 1,7 mill. ton (enl. femårsplanen skulle 1937 2,1 mill. ton skördas).

B o s k a p s s k ö t s e l. Minskningen av boskapsbeståndet som följd av socialiseringen m. m. upphörde 1933, varefter uppgång varit att anteckna. Sålunda räknades i juni 1936 16,6 mill. hästar, 56,7 mill. nötkreatur, 30,4 mill. svin samt 73,7 mill. får och getter. Senaste årens uppgång sammanhängde med tillstånd sedan juni 1933 för i kolchozy ingående bondehushåll att för husbehov äga kor etc. Särskilda boskapsfarmer ha inrättats av kolchozy, inriktade på denna näringsgren.

S k o g s b r u k. Av betydelse för skogsbruket blev Stalinkanalens (se d. o., suppl.) öppnande i juni 1933. Sågningen skulle enl. femårsplanen 1932—37 uppdrivas från 24,5 mill. m^3 till 43,0 mill. m^3; efter nedgång till 22,8 mill. m^3 1933 uppnåddes 1936 32,9 mill. m^3. Sammanlagt utskeppades 6,04 mill. ton trävaror 1936 — därav 2,82 mill. ton sågade —, innebärande minskning från 6,77 mill. ton 1935 (efterfrågan inom landet stegrad till följd av femårsplanen).

H a n d e l. Som följd av exportens inriktning på Storbritannien med åtföljande betalbarhet i pund sjönk dess värde genom 1931 års valutakris till 811 mill. guldrubel, varemot svarade import för 1,105 mill. s. å. Samma utveckling fortsatte under 1932 (importöverskott 129 mill. guldrubel), vilken skuldsättning utjämnades medelst importinskränkningar 1933 (exportöverskott 147 mill. guldrubel), 1934 (186 mill.) och 1935 (126 mill.). Sedan jämvikten återställts, exporterades 1936 för 1,359 mill. nya guldrubel (en ny guldrubel motsvarar 3 fr. guldfres) och importerades för 1,352 mill. Såsom 1936 års viktigaste exportartiklar må nämnas sågade trävaror för 225 mill. nya guldrubel, mineraloljor för 156 mill., pälsvaror för 155 mill., lin för 78 mill., bomullsvävnader för 61 mill. etc. Samtidigt upptogs största utrymmet inom importen av maskiner för 386 mill. nya guldrubel, ull för 61 mill., kautschuk för likaledes 61 mill., elektrisk materiel för 59 mill. etc. Sedan 1935 avslutas avtalen om export, resp. import, icke av handelsdelegationerna i utlandet (se H a n d e l s r e p r e s e n t a t i o n, suppl.) utan av särskilda statsföretag inom Sovjetunionen. Huvudavnämaren, Storbritannien, övertog 1936 sovjetvaror för 362 mill. nya guldrubel, varpå följde U. S. A. med 130 mill., Tyskland med 117 mill., Frankrike med 103 mill. etc. 1930 intogo U. S. A. ställningen som viktigaste inköpsland med 25 % av Sovjetunionens import, men Tyskland uppnådde 1932 första platsen med 46 %, vilket väsentligen var att tillskriva ett 1931 ingånget varukreditavtal (på 300 mill. Rmk). Efter nationalsocialismens genombrott i Tyskland sjönk detta lands andel av Sovjetunionens import till endast 9 % 1935. Under tiden hade i febr. 1934 avtalats med Storbritannien om utvidgade sovjetbeställningar mot viss varukredit, sedan ett i april 1933 utbrutet handelskrig upphört (Storbritannien hade som följd av 1932 års Ottawakonferens uppsagt 1930 års handelsavtal med Sovjetunionen). Härigenom blev Storbritannien 1934 största inköpsland med 20 %. Efter denna utveckling återvann Tyskland genom ett i april 1935 avslutat nytt varukreditavtal (200 mill. Rmk under i medeltal 5 år) sin ledande ställning inom Sovjetunionens import med 23 % 1936. Slutligen medgav även Storbritannien 5 års varukredit intill 10 mill. pd st. enligt uppgörelse i juli 1936.

I n d u s t r i o c h b e r g s b r u k. Ett viktigt led i den fortskridande elektrifieringen utgjorde igångsättandet i okt. 1932 av vattenkraftstationen vid Dnjeproges (0,56 mill. kW). Stenkolsbrytningen stegrades till 126,2 mill. ton 1936 mot 64,3 mill. ton 1932; 1937 skulle enl. femårsplanen 152,5 mill. ton utvinnas. Genom växande utvinningsandelar för Kuznetsk- och Karagandadistrikten (i Sibirien, resp.

Kazakska SSR) förskjutes stenkolsindustrien småningom från Donetsdistriktet österut. En betydligt mindre uppgång visade naftautvinningen, näml. (inkl. gas) från 22,3 mill. ton 1932 till 29,5 mill. ton 1936 (slutmålet enl. femårsplanen 46,8 mill. ton). Stigande inhemsk efterfrågan medverkade till att motsv. export sjönk från 6,0 mill. ton 1932 till 3,4 mill. ton 1935. Särskilt värd att uppmärksammas är utvecklingen av järnindustrien efter igångsättandet 1932 av Magnitogorskverken i Ural. Efter att 1932 ha stannat vid 6,2 mill. ton uppdrevs tackjärnstillv. till 14,5 mill. ton 1936, varemot svarade en ståltillv., uppgående till 16,3 mill. ton s. å. Byggd därpå är den nyskapade verkstadsindustrien med inriktning närmast på jordbruksmaskiner och transportmedel. En bild av dess omfattning erbjuda följ. tillverkningssiffror för 1936: 170,000 traktorer, enl. beräkning av 15 hkr per traktor (50,400 1932), 43,000 skördetröskverk (10,000), 1,600 lokomotiv (800), 68,000 godsvagnar (20,200), 134,300 lastautomobiler (23,800) etc.

Bland övriga nyskapade industrier må omnämnas den särskilt på konstgödsel inriktade kemiska industrien, vilken byggts på kalifyndigheterna i Solikamsk i Ural, på apatitfyndigheterna på Kolahalvön etc. Hela utvecklingen mot industrialisering kommer till synes däri, att 89 % av Sovjetunionens import 1936 utgjordes av produktionsmedel. Samtidigt ingingo i exporten 80 % industrivaror, varigenom jordbruksalstren stannade vid 20 %. — Om S t a c h a n o v s y s t e m e t se nedan, sp. 661. N. Sbg.

Kommunikationer. Under senare år har kanalsystemet ytterligare utbyggts och förbättrats. En ny förbindelseled mellan Leningrad och Vita havet har erhållits genom den 1933 fullbordade Stalinkanalen, och Moskva har satts i direkt förbindelse med Volga genom en 1937 öppnad kanal. Volga—Donkanalen, som hittills ej nått utöver projektets stadium, skall nu påbörjas. Stor betydelse tillmätes från ryskt håll försöken att under sommaren upprätthålla sjöfart i Ishavet till v. Sibiriens träexporthamnar och även till Vladivostok. Handelsflottan uppgavs 1935 omfatta 5,750 fartyg om 1,110,811 nettoton. Järnvägsnätet utbygges alltjämt, främst i de asiatiska delarna, och omfattade 85,099 km 1935. Bland nyare projekt märkes en linje från Bajkalsjön till lämplig punkt vid Stilla havet, avsedd att ersätta den ur strategisk synpunkt illa belägna Amurjärnvägen. Lufttrafiken har utvidgats med många viktiga linjer, framför allt i de avlägsnare delarna av Nordasien. S. F.

Statsfinanser. Unionsinkomsterna upptogos i budgeten för 1937 till 98,070 mill. rubel och unionsutgifterna till 97,120 mill. Huvudinkomsten — 76,795 mill. rubel — skulle den av statliga och kooperativa företag erlagda omsättningsskatten inbringa, varpå följde andelar av statsföretagens vinst med 6,304 mill. rubel, de av befolkningen erlagda skatterna med 2,645 mill. rubel etc. Som inkomst upptagas även 5,975 mill. rubel lån. Största anslaget — 39,586 mill. rubel — tilldelades näringslivet, näml. 9,059 mill. till jordbruket, 12,398 mill. till industrien (därav 5,217 mill. till den tunga industrien, 2,329 mill. till försvarsindustrien), 8,533 mill. till kommunikationsväsendet (därav 4,699 mill. till järnvägarna), 3,036 mill. till handeln etc. Bland övriga anslag märktes 26,605 mill. rubel till social-kulturella ändamål (därav 18,270 mill. till folkupplysning, 7,528 mill. till hälsovård), 20,102 mill. till försvaret, 2,579 mill. till statsskulden etc. Samma års budget slutade för Ryska SFSR på 17,376 mill. rubel, för Ukrainska SSR på 5,066 mill. etc. — 1935 års guldutvinning inom Sovjetunionen uppskattades till 185 mill. gamla guldrubels värde. N. Sbg.

Kyrkliga förhållanden. Under allra senaste tid synes den antireligiösa propagandan (jfr d. o., suppl.) ha något dämpats, och religiositeten, icke minst bland de yngre, har ökats, särskilt på landsbygden, där den antireligiösa propagandan givit rätt magra resultat. Kyrkans förbättrade ställning torde även sammanhänga med den nu gängse större uppskattningen av nationella värden. I författningen av 1936 medges (§ 124) alla statsborgare frihet att utöva religiös kult och antireligiös propaganda. Även prästerna ha numera politisk rösträtt. Den ryska kyrkans överhuvud äro f. n. metropoliten av Moskva och Kolomna samt synoden, vilka befinna sig under sträng kontroll av regeringsorganen. A. A-t; A. de R.

Undervisningsväsen. Som följd av de olika nationaliteternas likställighet meddelades 1932 skolundervisning på 70 olika språk.

Genom skolreformer 1935—36 har R:s undervisningssystem mera anpassats efter västerländska och äldre ryska förhållanden. Skoldisciplinen och examina ha skärpts, fasta timplaner utarbetats, och för övergång till högre skolor kräves betyg, resp. inträdesprövning. Samtidigt arbetar man på att förbättra lärarutbildningen; 1935 beräknades 38,5 % av folkskollärarna endast ha folkskolebildning. Även för högskolestudierna ha införts västerländska metoder; de stå nu öppna för alla därtill kvalificerade statsborgare, oberoende av social härkomst. A. A-t.

1931 grundades i Moskva en högskola för utbildande av filmregissörer, -fotografer, -tekniker o. s. v., Gosudarstvennyj institut kinematografij (vanl. förk. till GIK). Den består av tre avd. på resp. 5, $2^1/_2$ och 3 års utbildning. Inträdeskraven äro mycket höga. Lärjungeantalet var 1936 229. Undervisningen innefattar även praktiska filminspelningsförsök. Se G. Werner, »Moskvas filmuniversitet» (i Om Film, Svenska Filmsamfundets Årsbok 1935—36). G. W.

Försvarsväsen. Genom ett dekret av 20 juni 1934 ersattes det revolutionära krigsrådet med ett högsta försvarsråd av enbart rådgivande natur. Benämningen folkkommissarie för armén och marinen utbyttes samtidigt mot titeln folkkommissarie för försvaret, vilken är både försvarsminister och överbefälhavare för krigsmakten. Därjämte tillsattes en ställföreträdare som ledare för den politiska utbildningen inom krigsmakten och en ställföreträdare för bl. a. motoriserings- och mekaniseringsfrågor. 1937 tillkommo en ställföreträdare för flygstridskrafterna och en för sjöstridskrafterna. Under folkkommissarien för försvaret lyda, direkt el. genom ställföreträdarna, bl. a. den för hela riksförsvaret gemensamma generalstaben, vilken benämning återinfördes 1935, flera förvaltningsstyrelser samt cheferna för militärdistrikten, flygstridskrafterna och örlogsflottorna.

Genom beslut 11 aug. 1936 sänktes värnpliktsåldern med två år, d. v. s. inskrivning skall ske och »verklig militärtjänstgöring» börja under 20:e levnadsåret i st. f. tidigare under det 22:a. Förberedande militärutbildning äger fortfarande rum. Övergången verkställes så, att under perioden 1936—39 varje år inkallas $1^1/_2$ årsklass. 1936 upphävdes även de förut gällande inskränkningarna i kosackernas värnpliktstjänstgöring. Genom dessa åtgärder och genom ung. samtidigt vidtagna organisationsförändringar (omvandling av territorialförband till kaderförband och nyuppsättningar) har krigsmaktens fredsstyrka (d. v. s. fast anställda, värnpliktiga vid kaderförbanden och vid territorialförbandens kaderbestånd) mer än fördubblats. 1934 uppgick den till 940,000 man och anges 1937 till 1,300,000 man (hela denna styrka utbildas i minst 2 år).

1935 återinfördes flertalet av de sedvanliga militära titlarna, varjämte en högsta grad, »marskalk av Sovjetunionen», skapades. För den högre officersutbildningen verka 13 krigsakad. och 6 militära fakulteter vid civila högskolor med ett elevantal av omkr. 16,000.

Militäradministrativt indelas R. i 12 militärdistrikt, 2 krigskommissariat och 1 arméområde. Försvarsutgifterna kunna uppskattas till omkr. 40 % av de totala statsutgifterna. Den största frivilliga försvarsföreningen är Osoaviachim (se d. o., suppl.).

Arméns utveckling under de senaste åren har karakteriserats av en alltjämt pågående omorganisation av territorialdivisioner till kaderdivisioner, vilket medfört »blandade divisioner», nyuppsättningar, främst av motoriserade och mekaniserade förband, samt en strävan att förbättra materielutrustningen såväl kvantitativt som kvalitativt. Antalet högre förband i fredstid torde 1937 uppgå till omkr. 100 infanteridivisioner (därav ung. 40 kader-, 30 territorial- och 30 »blandade»), delvis ingående i 23 armékårer, omkr. 30 kavalleridivisioner (därav endast ett fåtal territorialdivisioner), delvis ingående i 7 kavallerikårer, samt ett antal motormekaniserade kårer jämte vissa högre artilleritruppförband. Sannolik dislokation inom de v. militärdistrikten framgår av kartan.

Flygvapnet bildar numera en självständig försvarsgren. Befälet utövas under folkkommissarien för försvaret av en av dennes ställföreträdare. Under denne lyda bl. a. flygstridskrafternas högsta förvaltning och, genom cheferna för flygstridskrafterna inom varje militärdistrikt, de omkr. 70 flygbrigaderna och 100 självständiga flygdivisionerna. Av dessa äro inom Leningrads, Vitryska, Kievs och Moskvas militärdistrikt förlagda omkr. 30 flygbrigader, med sammanlagt omkr. 55 bomb-, 50 jakt- och 30 spaningsflottiljer, samt självständiga flygdivisioner. Antalet flygplan uppgick enl. rysk uppgift 1936 till 7,000, därav 4,700 i första linjen. Aktiva personalstyrkan kan uppskattas till omkr. 30,000 man. Det ryska flygvapnet har en utpräglat offensiv karaktär, bl. a. genom sammanförandet av tunga bombbrigader till »tunga flygkårer». Landsättning från luften, d. v. s. överförande medelst transportflygplan (infanterister genom fallskärmshopp) av taktiska förband, t. o. m. med stridsvagnar, för företag mot en motståndares bakre förbindelser och hemort, tillmätes stor betydelse. Flygindustrien omfattar 28 flygplansfabriker, 14 motorfabriker och 32 fabriker för tillv. av flygplanstillbehör med tills. 200,000 arbetare. C. A. E.

Luftförsvaret. Genom ett dekret av 20 juni 1934 bildades »styrelsen för hemortens luftförsvar», varigenom ledningen av hemortens skyddande mot fientliga företag från luften blev en statlig angelägenhet efter att förut ha omhänderhafts av Osoaviachim. Luftbevakningen torde främst ombesörjas av gränsskyddsförbanden och luftvärnet av militära formationer, under det att luftskyddet alltjämt utgör en av Osoaviachims huvuduppgifter. R. Å.

Ekonomisk försvarsberedskap. De båda femårsplanerna (se bd 16, sp. 1319, och ovan, sp. 649) ha främst haft till uppgift att säkerställa R:s självförsörjning i händelse av krig. Detta mål har också i stort uppnåtts. Vid nyanläggningar ha de militära synpunkterna tillgodosetts väl. En flera hundra km bred zon längs västgränsen är i det närmaste, med undantag av Leningrad, fri från industriföretag. Dessa ha i stället koncentrerats till vissa områden inuti landet: Moskva, ö. Ukraina (Dnjeprostroj), vid Volga, i Ural, Altai och vid Bajkalsjön. Genom denna fördelning av fabrikerna m. m. ha riskerna för anfall från luften högst väsentligt nedbringats. De stora avstånden medföra emellertid avsevärda svårigheter och kunna med hänsyn till de ryska kommunikationernas otillfredsställande tillstånd leda till allvarliga olägenheter. I samband med författ-

ningsreformen 1936 bildades ett särskilt folkkommissariat för rustningsindustrien. C. A. E.

Örlogsflottan är 1937 fördelad på Östersjön, Ishavet, Svarta havet och Fjärran östern. Östersjöflottan: 2 slagskepp, 1 äldre kryssare, 11 jagare, 40 u-båtar, 2 minutläggare, 16 minsvepare och 60 motortorpedbåtar; Ishavet: 9 jagare och 6 u-båtar; Svartahavsflottan: 1 slagskepp, 4 kryssare, 7 jagare, 20 u-båtar, 1 minutläggare, 1 minsvepare och 20 motortorpedbåtar; Fjärran östern: 30 u-båtar och 30 motortorpedbåtar. Härtill kommer ett stort antal hjälpfartyg av olika slag. Sammanlagda deplacementet av stridsfartyg uppgår till omkr. 200,000 ton. Personalen beräknas till omkr. 30,000 man. Ö-g.

Sport och idrott. R:s äldre sport är föga känd. Man vet dock, att skridskoåkningen och skidsporten ha gamla anor; dessutom ha ryssarna sedan äldsta tider varit mycket intresserade av hästuppfödning och hästsport. Kapplöpningar ha förekommit i R. från början av 1700-talet; 1824 grundades det första kapplöpningssällskapet, och därefter anordnades efter engelskt mönster löpningar på ett 20-tal större banor, däribland i Petersburg och Moskva.

Den nya tidens fysiska fostran började i R. med att Jahns lärjunge N. W. Hollander på 1820-talet i Östersjöprovinserna införde turnväsendet, som fick rätt stor spridning. 1834 kallades den svenske löjtnanten G. M. Pauli av tsaren till Petersburg, där han verkade för svensk gymnastik till sin död 1837, då han efterträddes av C. F. de Ron. I konkurrens med förespråkare för turnväsendet fortsatte svenska gymnaster de två pioniärernas arbete i R., där svensk gymnastik hade nått en ganska stark position åren före världskriget, trots livlig propaganda för den slaviska sokolrörelsen; 1909 bildades ett ryskt förbund av denna. Undervisningen vid det nya R:s idrottshögskolor bygger också delvis på svensk gymnastik, om än i modifierad form.

Under tsartiden fanns ingen frivillig idrottsrörelse i R. men vissa spridda idrottsföreningar, som inalles hade omkr. 10,000 medl. Inom skridskosporten gjorde sig hastighetsåkarna N. Strunnikov samt V. och N. Ippolitov berömda, liksom senare bl. a. J. Melnikov. I bandy ha ryssarna i viss mån varit svenskarnas läromästare, och ett ryskt lag vann 1907 framgång i Sverige. Brottningen var också under denna period mycket populär och hade många framstående utövare. I denna gren och i skytte vann R. 1912 sina hittills enda olympiska pris. 1913—14 spelade R. två landsmatcher i fotboll mot Sverige, den ena förlorad, den andra oavgjord.

Efter revolutionen tillsattes högsta rådet för kroppskultur i Moskva (gr. 1919). Kroppsövningarna kommo nu helt under statlig ledning och kontroll och understöddes kraftigt. Ett statligt institut för kroppskultur inrättades i Moskva, och senare ha mindre sådana institut upprättats, bl. a. i Leningrad, Charkov och Odessa. Enl. det ursprungliga programmet skulle R:s idrott helt inriktas på rekreation och allsidig kroppslig och andlig utveckling, samtidigt som stor vikt lägges vid sportens uppfostrande betydelse i politiskt, socialt och militärt avseende. Massidrotten sättes främst, och livlig propaganda göres för turist- och friluftsliv, orientering, skidsport och simning. Sportens nationellt politiska karaktär manifesteras vid de ofta återkommande massuppvisningar, som äro karakteristiska för rysk sport och där idrottsmännen och idrottsflickorna paradera med sina idrottsredskap.

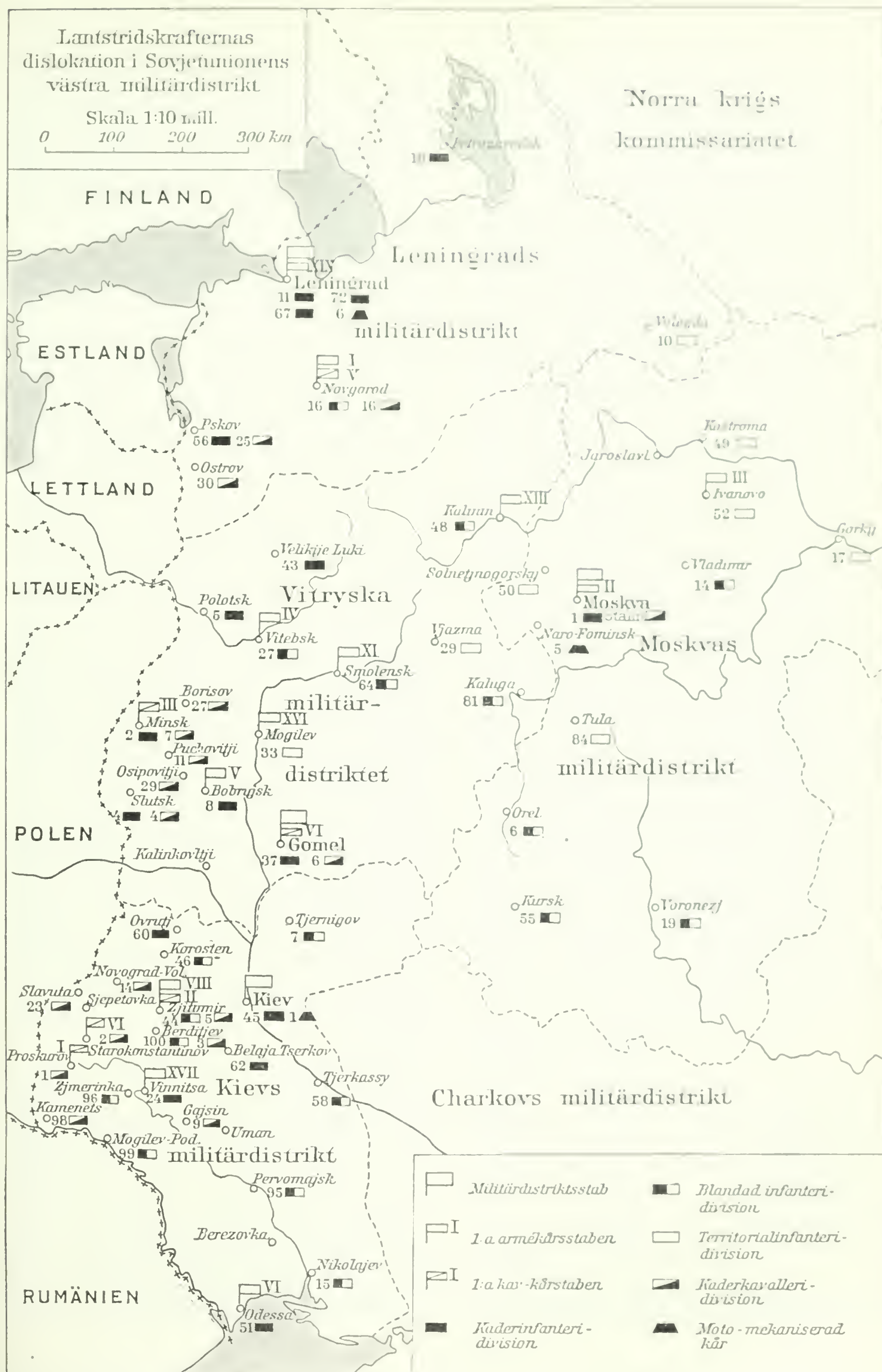
Karakteristisk är även sammankopplingen av sport och näringsliv; idrottsmännen mobiliseras för skördetävlingar, för tävlingar i plöjning, kolbrytning o. dyl., och sådana tävlingar anordnas även för arbetare. Dessa tävlingar, som stundom samla 10,000-tals deltagare, ha det dubbla syftet att höja arbetsprestationerna och att intressera landsbygdens befolkning för sporten, vilket hittills visat sig ganska svårt.

På senare år har dock R:s idrott alltmera börjat glida in på samma banor som den övriga världens, främst av det skälet, att det visat sig svårt att utan tävlingar hålla intresset vid liv. De individuella stjärnorna skattas allt högre, och även officiellt börjar man propagera för rekordprestationer.

Fotboll är en populär sport i R. En landsturnering om SSSR-cup anordnas och väcker stort intresse. Flera stora stadion ha uppförts, och målet är en idrottsplats i varje större samhälle; bland de större märkas Dynamostadion i Moskva med 90,000 åskådarplatser, Leningrads stadion med 30,000 och Odessas med 25,000. Särskilt stort är i övrigt intresset för simning, där åtskilliga stjärnor av god europeisk klass framträtt, samt vidare för skridsko- och skidsport, fri idrott, hästsport, brottning och boxning. Stor vikt lägges vid de rent militära sportgrenarna, och betecknande är, att i proven för R:s idrottsmärke, av vilket 1936 över 3 mill. st. erövrats, ingå bl. a. handgranatkastning, löpning med gasmask, bajonettfäktning och skjutning.

R:s sport är ej ansluten till de vanliga internationella idrottsorganisationerna utan tillhör den 1921 på ryskt initiativ grundade Röda sportinternationalen, som sedan 1928 anordnar spartakiader samma år som olympiska spelen och i huvudsak med samma grenar på programmet.

I spetsen för R:s idrott står sedan 1936 högsta kommittén för fysisk fostran och sport. Till omkr. 75 % bygger organisationen på korporationer; vid fabriker, affärsföretag, högskolor o. dyl. skola bildas s. k. sportkollektiv, som sedan sammanslutas till högre enheter. *Komsomol* (Kommunistiska ungdomsförbundet) och Pioniärerna (de allra

Lantstridskrafternas dislokation i Sovjetunionens västra militärdistrikt
Skala 1:10 mill.
0 100 200 300 km
FINLAND
ESTLAND
LETTLAND
LITAUEN
POLEN
RUMÄNIEN
Norra krigs kommissariatet
Leningrads militärdistrikt
Leningrad
Novgorod
Pskov
Ostrov
Velikije Luki
Polotsk
Vitryska militär-distriktet
Vitebsk
Smolensk
Borisov
Minsk
Mogilev
Puchovitji
Osipovitji
Bobrujsk
Slutsk
Gomel
Kalinkovitji
Jaroslavl
Kostroma
Ivanovo
Gorkij
Kalinin
Solnetjnogorskij
Vladimir
Moskva
Vjazma
Naro-Fominsk
Moskvas militärdistrikt
Kaluga
Tula
Orel
Kursk
Voronezj
Tjernigov
Ovrutj
Korosten
Novograd-Vol.
Slavuta
Sjepetovka
Zjitomir
Kiev
Berditjev
Belaja Tserkov
Proskurov
Starokonstantinov
Zjmerinka
Vinnitsa
Kievs militärdistrikt
Kamenets
Gajsin
Uman
Tjerkassy
Mogilev-Pod.
Pervomajsk
Berezovka
Nikolajev
Odessa
Charkovs militärdistrikt
Militärdistriktsstab
1:a armékårsstaben
1:a kav.-kårstaben
Kaderinfanteri-division
Blandad infanteri-division
Territorialinfanteri-division
Kaderkavalleri-division
Moto-mekaniserad kår

yngsta) ha obligatorisk sport på sitt program och samarbeta med den korporativa idrotten. En viss särställning intar det proletära sportförbundet Dynamo (gr. 1923), som särskilt gynnas med material, idrottsanläggningar o. dyl. Det innehar ett dussin stadionanläggningar samt 100-tals idrottsplatser, simanläggningar och skjutbanor. Särskilt i skytte är det ledande. I skolorna är sport sedan 1930 obligatorisk.

Betydelsefullt är Proletära turistförbundet (OPTE, gr. 1929), som har över 1 mill. medl. (1934) och omkr. 10 mill. deltagare i sina utflykter och vandringar. Även det har delvis militära mål: att vänja folket vid lägerliv och att träna det för långa marscher. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Resa med ångbåt från Stockholm till Åbo eller Helsingfors och vidare med tåg till Leningrad tar 43 tim. (med flygmaskin Stockholm—Helsingfors omkr. 20 tim.). Juli 1937 började Aerotransport och ry. Aeroflot en flyglinje Stockholm—Moskva (över Riga; flygtid 7 tim.). Sovjetunionen exporterade 1936 till Sverige varor för 19 mill. kr. (särskilt bensin, tackjärn och kemikalier) och importerade från Sverige varor för 15,6 mill. kr., huvudsakl. järn och stål, maskiner för pappersindustrien samt kullager. Sverige har legation i Moskva och konsulat i Leningrad, Sovjetunionen legation, konsulat och handelsrepresentation i Stockholm. Sovjetunionens statliga organ för turisttrafiken, Intourist, har i Stockholm en resebyrå, som anordnar gruppresor till olika delar av R. För främjande av de kulturella och vetenskapliga förbindelserna mellan Sverige och R. arbetar ett 1935 i Stockholm bildat sällskap. D. B-n.

Författning, förvaltning och rättskipning. En ny unionsförfattning antogs av 8:e sovjetkongressen 5 dec. 1936. Enl. denna upplöstes dittillsvarande unionsrepubliken Transkaukasiska SFSR, varvid de däri ingående SSR Aserbeidjan, Georgien och Armenien upptogos till självständiga medlemmar av Sovjetunionen. Samma upphöjelse vederfors de dittills endast viss autonomi inom Ryska SFSR åtnjutande Kazakska och Kirgisiska ASSR. Sovjetunionen utgöres sålunda av 11 unionsrepubliker i st. f. dessförinnan 7, näml.:

	Areal 1,000 km²	Folkmängd (uppskattning för 1/1 1933) mill. inv.
Ryska SFSR	16,499	105,18
Ukrainska SSR	443	31,90
Vitryska SSR	127	5,44
SSR Aserbeidjan	86	2,89
SSR Georgien	70	3,11
SSR Armenien	30	1,11
Turkmeniska SSR	444	1,27
Uzbekiska SSR	370	5,42
Tadjikiska SSR	144	1,33
Kazakska SSR	2,744	6,80
Kirgisiska SSR	197	1,30
Summa	21,154	165,758

Enl. unionsförfattningen utökades vidare antalet i Ryska SFSR ingående autonoma sovjetrepubliker till 17, näml. Tatariska, Basjkiriska, Dagestanska, Burjät-mongoliska, Kabardino-Balkarska, Kalmuckiska, Karelska, Komi, Krimska, Mari, Mordvinska, Volgatyska, Nordossetiska, Udmurtiska, Tjetjeno-Ingusjiska, Tjuvasjiska och Jakutiska ASSR, i Ukrainska SSR Moldauiska ASSR, i SSR Aserbeidjan Nachitjevanska ASSR, i SSR Georgien Abchasiska och Adzjaristanska ASSR och i Uzbekiska SSR Karakalpakska ASSR. Härtill komma i hela Sovjetunionen 9 autonoma områden.

Sovjetkongressen och dess centrala exekutivkommitté ersattes genom unionsförfattningen med ett av två kammare sammansatt högsta råd (*verchovnyj sovet*). Båda kamrarna, unionsrådet och nationaliteternas råd, väljas för en tid av 4 år, varvid rösträtten är allmän, lika och icke längre indirekt utan direkt. Skillnaden mellan kamrarna är den, att en unionsrådsmedlem utses för 300,000 inv., medan i nationaliteternas råd varje unionsrepublik företrädes av 25 deputerade, varje autonom sovjetrepublik av 11 och varje autonomt område av 5. En lag måste för att gälla vara antagen av båda kamrarna. Gemensamt välja dessa ett presidium (37 medl.), vilket äger vissa befogenheter, särskilt under tid, då högsta rådet icke är samlat. Ordf. är närmast att betrakta som Sovjetunionens president. Högsta rådet tillsätter vidare regeringen, sammansatt av folkkommissarier för de förvaltningsgrenar, vilka mer el. mindre ligga inom unionens kompetensområde (försvaret, utrikesärendena, utrikeshandeln, järnvägarna m. m.). Redan 1934 hade den förenade statliga politiska styrelsen (OGPU) ombildats till ett folkkommissariat för inrikesärenden, varvid dess dömande verksamhet överflyttats till de ord. domstolarna.

Enl. unionsförfattningen tillförsäkrades medborgarna yttrande-, tryck- och församlingsfrihet. Medborgarna skola dessutom vara berättigade till arbete mot en lön, motsv. arbetets mängd och kvalitet. Sedan sexdagarsveckan 1931 börjat genomföras, stadfästes slutligen den sedan 1927 alltmera tillämpade 7-timmarsarbetsdagen. Som följd av den nya unionsförfattningens antagande reviderades i överensstämmelse därmed även de särskilda unionsrepublikernas etc. författningar.

R ä t t s k i p n i n g. Sovjetunionens högsta domstol väljes för en tid av fem år av högsta rådet, som även för sju år utser unionens allmänne åklagare. Om samtliga domstolar gäller, att utom i vissa i lag angivna fall folkvalda bisittare skola deltaga i förhandlingarna. N. Sbg.

Historia. Den ryska utvecklingen har under de senare åren präglats av arbetet på att, i enlighet med det Stalinska programmet, »genomföra socialismen i e t t land», d. v. s. på att uppbygga socialismen i R. självt med undanskjutande av bolsjevismens ursprung-

liga huvudmål, världssocialismens realiserande genom världsrevolutionen. Dess utrikespolitik har således i alltmer utpräglad grad varit inriktad på att, bl. a. genom avslutande av pakter med olika länder, etablera ordnad samverkan med den kapitalistiska världen och att undvika utländska konflikter. I nov. 1934 inträdde R. i N. F. och har där på olika sätt sökt göra sig till världsfredens förkämpe; se f. ö. L i t v i n o v, suppl.

Det inre socialistiska nybyggandet har särskilt koncentrerats på fullföljande av de stora industrialiserings- och kollektiviseringsprocesserna (se *Näringar*, ovan); en del i samband med detta arbete framkomna företeelser ha avsevärt modifierat samhällets allmänna fysionomi. Den byråkratiska statsapparaten har måst våldsamt utökas och har därvid i stor utsträckning rekryterats med element utanför det bolsjevikiska partiet, som därigenom i viss mån förlorat sin ställning som det dominerande samhällselementet; byråkratien har därmed mer än förr differentierats från massorna och kommit att intaga ställningen som en privilegierad överklass, utomordentligt rikt tillgodosedd för sina tjänster med diverse förmåner, främst ekonomiska. I arbetarklassens ställning ha rätt hårdhänta ingrepp måst göras till främjande av industriframmarschen. Arbetsdisciplinen i fabrikerna har undan för undan skärpts. 1932 bestämdes, att förfallolöst uteblivande från arbetet, även en enda dag, skulle straffas med avsked från industrien och förlust av livsmedelskort och bostad. Genom det s. å. genomförda passtvånget gjordes slut på arbetarnas fria nomadiserande från fabrik till fabrik etc. Särskilt hårt har arbetarklassen drabbats av de åtgärder man nödgats tillgripa för att pressa upp arbetsintensiteten, vars otillräcklighet alltjämt är den ryska industriens svagaste punkt. 1934 avskaffades livsmedelskorten, på vilka arbetarna för en bråkdel av vad andra medborgare fingo betala erhöllo sina nödvändigaste näringsmedel. Åtgärden, som avsåg att tvinga arbetarna att skaffa sig större inkomster och i det syftet öka sin arbetsenergi, medförde en stark försämring i arbetarklassens ekonomiska läge och var ett slag mot dess favoriserade ställning, även om dess verkningar mildrats av blygsamma lönestegringar över lag. Det 1935 startade s. k. Stachanovsystemet (uppkallat efter en nitisk gruvarbetare, A. Stachanov), som ger dugliga arbetare möjlighet att genom extraordinära arbetsprestationer skaffa sig mångfaldigt ökade inkomster och en på många sätt privilegierad ställning, har lett till en för arbetarklassen i dess helhet ännu betänkligare utveckling: medan systemet som patent för arbetsintensitetens höjande i det hela visat sig rätt verkningslöst, har det alstrat en stark differentiering inom arbetarklassen med skarp motsättning mellan en med stora ekonomiska förmåner och stort socialt anseende försedd arbetararistokrati och de stora, ännu svältfödda arbetarmassorna (genomsnittslönen i industrien var 1936 205 rubel i mån.; bröd kostade 0,75—2,50, kött 7—10 rubel per kg). För dressyren av de kollektiviserade bönderna tillgrep man, särskilt efter 1932 års dåliga skörd, en del drastiska åtgärder, som skärpt också deras beroende. Vid traktorstationerna upprättades särskilda s. k. politiska sektioner, som skulle utöva kontroll över kolchozerna, obarmhärtigt slå ned allt »sabotage» etc.; senare ha dessa s. k. landsbygdens G. P. U.-avd. införlivats med rayonkommittéerna. För att sätta fart i jordbruksproduktionen har man eljest mest övergått till att även där ge det privata vinstbegäret allt friare svängrum. Dels har också i kolchozerna, där sedan 1931 varje individuell arbetsprestation gottgöres efter sitt noga uträknade värde, introducerats Stachanovsystem, varigenom alltså de aktivaste elementen animeras att genom kraftprestationer skaffa sig riklig individuell profit, dels ha bönderna fått en viss möjlighet att vid sidan av kollektivdriften idka privat jordbruk och boskapsskötsel, allt med resultat, att en differentiering mellan rika och fattiga bönder nu är i full gång.

Samtidigt med att staten med delvis ganska hård hand driver fram det ekonomiska omdaningsarbetet och därvid rätt starkt gynnar ett litet fåtal på massornas bekostnad, strävar den i sin allmänna politik efter att visa en viss hänsyn till den stora folkopinionen. Som ett sådant steg av tillmötesgående kan man betrakta den hatade G. P. U.-institutionens omdaning (se G. P. U., suppl.) 1934. Också några punkter i den nya konstitutionen (se ovan, sp. 659 f.) innebära en låt vara täml. illusorisk uppmjukning av diktatursystemet, så framför allt de nya valbestämmelserna. Dessa komma visserligen icke att medföra, att medborgarna få skaffa sig de representanter de önska — partiet kommer helt visst att se till, att inga sovjetfientliga element komma in i statsorganen —, men ge dem dock en viss möjlighet att demonstrera med röstsedeln. Likaså står en tydlig tendens att slå back i fråga om det radikala samhällsexperimenterandet otvivelaktigt delvis i samband med en strävan att icke i onödan irritera den för de radikala idéerna icke mogna samhällsstämningen (delvis motiveras reträtten av att nyhetsmakeriet på en del områden kolliderat med det ekonomiska nybyggandets intressen). Genom försvårande av de förr till ytterlighet förenklade skilsmässorna, genom skarpa åtgärder mot den förr uppmuntrade fosterfördrivningen etc. söker man målmedvetet slå vakt om den »sunda sovjetfamiljen». Skolundervisningen har helt lagts om efter delvis rätt gamla linjer, och — först och främst — striden mot religionen har börjat avblåsas.

Stalins nyorientering i den ryska politiken har väckt en våldsam opposition från den or-

todoxa bolsjevismen, för vilken Stalins undanskjutande av bolsjevismens huvuduppgift, arbetet för världsrevolutionen, framstår som ett förräderi mot socialismens sak och som i hans socialistiska nybygge i R. självt ser en karikatyr av det socialistiska samhället. Den ledande själen i oppositionen har från början varit Trotskij; kring honom ha småningom slutit upp nästan alla de gamla »leninisterna», Lenins närmaste medarbetare; samtidigt har den s. k. trotskismen vunnit stark spridning i de breda partilagren, som känna sina intressen hotade av Stalins taktik att till ledande poster i samhällsarbetet i allt större utsträckning kalla vad Stalin döpt till »bolsjeviker utanför partiet». De stämplingar mot Stalin och stalinismen, som särskilt alltifrån 1932 började bedrivas i olika, i kontakt med varandra stående konspirationskretsar, buro en första frukt i mordet på en av Stalins närmaste män och presumtive efterträdare, Kirov (se d. o., suppl.; dec. 1934). Mordet, som fullständigt förfelade sin väntade effekt att skaka stalinismen, ledde, utom till massarkebuseringar av fullständigt ovidkommande, till oskadliggörande av den s. k. Zinovjev—Kamenevgruppen. Dess medl. avrättades 1936 efter en sensationell rättegång, där de vidgingo sin delaktighet i mordet i bekännelser av den oförklarliga typ, som vid sovjeträttegångar är den vanliga: den anklagade uppträder som sin egen anklagare och nedsvärtar sig själv så mycket som möjligt. En ny process följde 1937 mot en skara konspiratörer, som bildat ett »parallellcentrum» vid sidan av de förut dömda, främst v. utrikesfolkkommissarien Sokolnikov, v. folkkommissarien för den tunga industrien Piatakov och en av partiets för de mest skiftande uppdrag anlitade krafter, Radek. Av deras bekännelser framgick, att de, med R:s enl. deras mening oundvikliga krig mot Tyskland och Japan för ögonen, trätt i förrädiska förbindelser med dessa makter för att försäkra sig om deras hjälp att störta Stalin och att själva komma till makten. Denna hjälp hade de varit villiga att betala med stora landavträdelser (Ukraina m. m.), ekonomiska medgivanden, som skulle lagt R. under Tysklands ekonomiska ok, och återinförande av kapitalistiska förhållanden; samtidigt hade de satt i gång ett vittutgrenat inre sabotage för att bryta den ryska motståndskraften. Bekännelserna, om vilkas sanningsvärde det utanför R. uppstod stor debatt, voro helt visst i det väsentliga riktiga. Taktiken skulle enligt beräkningen icke blott leda till Stalins fall utan också skapa nya chanser för världsrevolutionen, då ett nationalsocialistiskt välde över R., under vilket bl. a. de ryska och tyska proletariaten skulle finna varandra, icke kunde bli långvarigt utan snart måste leda till våldsamma nya skakningar. I god överensstämmelse med den taktik Lenin på sin tid följde skulle alltså R. offras för utsikten till världsrevolution. De flesta anklagade avrättades; Sokolnikov och Radek sluppo undan med deportation, möjl. på grund av sin kännedom om de stämplingar, som bedrivits också från ett tredje konspirationscentrum, en »högergrupp» med Izvestijas red. Bucharin i spetsen; processen mot denna, till vilken Sokolnikov och Radek skulle sparas som vittnen, har t. v. ej hörts av. Som fortsättning på de stora rättegångarna ha oavbrutna razzior företagits inom statsapparaten. I april 1937 häktades själve den förre G. P. U.-chefen Jagoda; om också han konspirerat mot Stalin är oklart, säkert är, att mannen, länge en av R:s allra mäktigaste, avslöjats som jättesvindlare. I maj häktades åtta av röda arméns spetsar med borgarkrigshjälten och folkgunstlingen marskalk Tuchatjevskij i spetsen; även de anklagades för landsförrädiska stämplingar med Tyskland och avrättades efter en rättegång för slutna dörrar, vid vilken de påstås ha bekänt. Deras förhållande till den trotskistiska oppositionen är oklart; om de, vilket icke är osannolikt, verkligen konspirerat, har deras motiv helt visst mindre varit trotskistiska kalkyler om världsrevolution än önskan att rätt och slätt bli av med Stalin, vars makt blivit den röda armén för stor. De följ. månaderna ha medfört en enda lång rad av förflyttningar, degraderingar, häktningar och avrättningar av högre och lägre sovjettjänstemän, bland dem några av de allra främsta, vilka påstås ha gjort sig skyldiga till trotskistiskt förräderi och sabotage. Att stämplingar mot stalinismen i stor utsträckning förekommit är otvivelaktigt, i det att den trotskistiska oppositionen givit av olika skäl missnöjda element, bl. a. många i sin ambition ej tillfredsställda partimedlemmar, impuls till aktion, bedriven i för dem naturliga, konspirativa former. I det väsentliga äro dock numera ingreppen mot allsköns skadegörare, mot vilka ofta riktas direkt orimliga anklagelser, ingenting annat än stalinismens metod att täcka över sina många misslyckanden och att för sig vinna folkopinionen; särskilt har man behövt syndabockar i massa för att förklara misslyckandena på det ekonomiska området. I sin strid mot verkliga och inbillade trotskister synes Stalin verkligen ha fått de breda massorna med sig; särskilt ha alla avslöjanden om kontrarevolutionärernas landsförrädiska planer givit stärkt uppsving åt de nationalistiska känslor, som under de senaste åren vuxit fram, närda bl. a. av den måttlösa självbeundran de ideliga triumfrapporterna om femårsplanernas segermarsch skapat; uppslutningen kring Stalin, »det socialistiska fosterlandets fader», synes f. n. mäktigare än någonsin. A. Kgn.

Litteraturanvisningar. Allmänna arbeten: O. v. Niedermayer och J. Semjonow, »Die Sowjetunion» (1934); B. W. Maxwell, »The soviet state» (s. å.); S. och B. Webbs, »Soviet communism» (2 bd, s. å.); N. Mikhaylov, »Soviet

Fotbollsstadion i Råsunda.

geography» (s. å.); »U. S. S. R. Handbook» (1936). Näringar: A. Hirsch, »Industrialized Russia» (1934); B. Brutzkus, »Economic planning in Soviet Russia» (1935). Kommunikationer: K. N. Tverskoi, »The unified transport system of the U. S. S. R.» (1935). Bankväsen: A. Schick, »Das Sowjetbankwesen» (1932). Kyrkliga förhållanden: R. Martel, »Le mouvement antireligieux en U. R. S. S. 1917—1932» (1933); J. N. Danzas, »The russian church» (1936). Undervisning: A. P. Pinkevitch, »Science and education in the U.S.S.R.» (1935). Försvarsväsen: F. Rydeberg m. fl., »Det militariserade samhället» (1934); H. Timm, »Röda armén marscherar» (1936). Historia: Av Stählins »Geschichte Russlands» etc. utkom bd 3 (till Krimkriget) 1935; P. Miljukov m. fl., »Histoire de Russie» (3 bd, 1932—33); L. Lawton, »An economic history of Soviet Russia» (2 bd, 1932); A. Eck, »Le moyen âge russe» (1933); W. H. Chamberlin, »The russian revolution 1917—1921» (2 bd, (1935); G. Hellström, »Vägen till paradiset» (1937). Se även litt.-anv. i suppl. till art. Alexander I, Peter, ryska kejsare, m. fl.

***Rüstringen** införlivades 1937 med Wilhelmshaven i samband med denna stads överflyttning till Land Oldenburg.

***Rytmik,** jfr även Jaques-Dalcroze, É., suppl.

Ryttarskvadron, se Kavalleri, suppl.

Rytter, Henrik, norsk författare (f. 1877); skriver på målet. Debuterade 1907 med ödesdramat »Dömde» och berättelsen »Himmel og jord» (1915); hans skådespel »Braahamaren» (1917) angriper den moderna allmogekulturen, det Ibsenpåverkade »Henrik Hravn» (1924) handlar om en mans kamp för att bevara släktgården. Bäst äro R:s dikter: »Båra» (1919), »Öya» (1920), »Jordsonen» (1925), »Skålene» (1926), »Vokune» (1927) och »Eros» (1928). R. har översatt »Beowulf» (1921) och Shakespeares dramatik (10 bd, 1923—33) samt 1921 ff. redigerat Ung-Norig, tidskrift för litterär ungdom. R-n B.

Ryukyuöarna, se Riukiuöarna.

***Ryömä, A. J.,** inträdde som kommunikationsminister i Cajanders ministär mars 1937.

Rzeszów [ʒä'ʃof], stad i po. vojevodskapet **Lwów,** Galizien, vid Sans biflod Wisłok; 27,499 inv. (1931). Handelscentrum; livsmedelsindustri m. m.

Rzjev [rʒåf], stad i Kalininområdet, Sovjetryssland, 115 km s. v. om Kalinin (Tver), vid övre Volga; 39,500 inv. (1934). Järnvägsknut och centrum för linhandeln. Lin- och hampspinnerier, vaddfabriker, oljekvarnar, träindustri m. m.

***Rå,** villastad, fiskläge. Yrkesfiskarna äro nu blott omkr. 40. R. har numera daglig förbindelse med ön Ven.

Råberg, Einar, idrottsledare (f. 1890 $^{26}/_{7}$). Blev underlöjtnant i Gotlands inf.-reg:te 1912, övergick på övergångsstat 1926 och blev affärsman; kapten 1927. Som ordf. sedan 1918 i Svenska brottningsförbundet (jfr d. o.) har R. nedlagt ett energiskt och framgångsrikt arbete för brottningssporten. Han är led. av Riksidrottsförbundets överstyrelse sedan 1920 (sekr. där sedan 1933) och av dess förvaltningsutskott sedan 1929; sedan s. å. är han medl. av Sveriges olympiska kommitté. A. S-n.

Rådberg, E. Rafael-, se Rafael-Rådberg, E., även i suppl.

***Rådstuvurätt.** Genom tillämpning av lagen 17 juni 1932 om stads och landsbygds förenande i judiciellt avseende ha under senare år r. indragits i flera städer. Vid 1937 års ingång funnos i riket 82 r., medan 34 städer lågo under landsrätt. A. H.

***Råg,** jfr Inmalning och Spannmålsreglering, båda i suppl.

***Rågkli,** se även Kli, suppl.

***Rågmjöl.** Fr. o. m. 10 maj 1937 (se Sv. Författningssaml., n:r 199, 1935) och t. v. får export av r. (samt mjöl och gryn av vete) ske endast efter tillstånd av statens jordbruksnämnd. Se även Fodermjöl och Inblandningstvång, båda i suppl.

***Råmjölk,** se även Digivning, suppl.

***Råne älv.** Rånforsens kraftverk är nedlagt.

***Rångedala.** Pastoratet, i vilket R. ingår, heter, sedan Toarp 1 jan. 1936 blivit moderförsamling, Toarps, R., Åspereds, Tärby och Varnums pastorat.

***Råshult.** R. och den intill liggande Råshults Norregård (med allmogemuseum) innehas och vårdas av Hembygdsföreningen Linné i Stenbrohult. Byggnaden restaurerades 1931—33 (invigdes 1935) och framträ-

der nu sådan den var i slutet av 1700-talet. Där finns prof. Hj. Sjögrens Linnéporträttsamling, som inköpts av hembygdsföreningen. Se även uppsatser i Sv. Linnésällskapets Årsskr. 1921 och 1923. G. Rbg.

*Råsunda. Ett fotbollsstadion, som är Sveriges största idrottsplats och rymmer 36,000 åskådare, uppfördes 1936—37 i R. Det äges av a.-b. Fotbollsstadion, vars aktier innehas av Svenska fotbollförbundet. Se bild sp. 665—666.

Råö, jfr Varbergsfynden, suppl.

Råö-Varbergskulturen, se Stenåldern, suppl.

Räknerör, en elektrisk anordning för påvisande av enstaka partiklar i en ioniserande strålning. R. uppfanns 1927 av H. Geiger och W. Müller och består av ett med förtunnad gas fyllt metallrör, längs vars axel en metalltråd är spänd. Mellan röret och tråden kopplas en hög elektrisk spänning (desto högre, ju högre gastrycket är). Då en ioniserande partikel passerar mellan elektroderna, få de av partikeln alstrade ionerna genom den höga spänningen så stor hastighet, att de vid stöt mot neutrala gasmolekyler alstra nya ioner, som i sin tur alstra nya, o. s. v. En enda ion kan så ge upphov till ett stort antal nya. Trådens ytbeskaffenhet är av vikt bl. a. för att man skall uppnå, att den påbörjade strömstöten åter avbrytes och ej övergår i en självständig urladdning. Oxiderad järntråd nyttjas ofta. Den genomgående elektricitetsmängden mätes lätt på en enkel elektrometer el. kan efter förstärkning ge en knall i en högtalare, påverka ett relä el. dyl. I senare fallet kan räkning över långa tidrymder lätt utföras automatiskt. Särskild betydelse har r. för koincidensmetoden (se d. o. 2 och Ultrastrålning, båda i suppl.) samt vid studiet av svaga aktiviteter (artificiellt radioaktiva ämnen, se Kärnfysik, suppl., sp. 1129 f.). Om röret utföres av fotoelektriskt känslig metall, kunna även ytterst små ljusintensiteter mätas.

Före r. ha andra liknande anordningar utförts, bl. a. Rutherfords och Geigers spetsräknare, där innerelektroden är en fin nålspets och som oftast arbetar i luft av atmosfärtryck. Den användes särskilt för α-strålar (se Radioaktivitet, sp. 400). Sv. B-r.

*Räkning. I § 6 i köplagen samt §§ 22 och 24 i förordningen om handelsböcker och handelsräkningar lämnas bestämmelser om reklamationsskyldighet för köparen, ifall r. icke godkännes av denne. Om förvaringsplikt för r. stadgas i bokföringslagen av 1929, § 12—13.

*Räkor. Liksom övriga dekapoda kräftdjur äro de flesta r. skildkönade. På senare tid har man emellertid konstaterat, att den allmänt fångade nordhavsräkan, *Pandalus borealis*, o. a. till samma släkte hörande arter äro synnerligen egenartade i fråga om könsförhållandena, som i huvuddrag gestalta sig på följande sätt. Huvudmassan av individerna äro protandriska hermafroditer, d. v. s. de genomgå först en hanlig period, för att sedan — efter att vid omkr. 1½ års ålder ha uppnått könsmognad som hanar — slå om och utveckla sig i honlig riktning. Den honliga perioden varar resten av livet. — Utom dessa hermafroditiska individer finnas emellertid även, hos *P. borealis* dock blott till några få procent, dels rena honor, dels ett slags honliga individer, som förete rudiment av hanliga karaktärer men liksom de rena honorna aldrig ha fungerat som hanar. G. J.

*Rällingsbergs grufve-a.-b. upplöstes 1935, då bolagets egendom övertogs av Klosters a.-b.

*Rämshyttan. Gruf-a.-b. Dalarne äger även Tuna-Hästberg (i Stora Tuna socken) järnmalmsgruvor med uppfordringsanläggningar, omkr. 5 km från Rämshyttans station.

*Ränta, jfr även Effektiv ränta, suppl.

*Räpplinge. Borga (el. Borge) hage blev 1932 naturskyddsområde (90 har).

*Rättegångsdag. Genom lagen 8 mars 1935 med vissa bestämmelser om häradsting samt kung. 18 okt. s. å. om häradsrätternas tingsställen och tingsordningar ha nya bestämmelser givits om häradsrätternas sammanträdesordning. Antalet r. på landet har därigenom ökats. A. H.

*Rättshjälpsanstalter. Rättshjälpsanstalt finnes numera även i Eskilstuna.

Rävkusu, se Pungdjur.

*Rävlanda. Sanatoriet, som är avsett huvudsakl. för barn med lungtuberkulos, har nu (1937) omkr. 130 ord. vårdplatser.

*Rö, ångsåg. R. sågverks nya a.-b. har trätt i likvidation, sågverksrörelsen nedlagts och sågverket rivits.

Röda hjälpen benämnes en 1922 grundad, enl. sina stadgar partipolitiskt neutral organisation, som har till uppgift att understödja offren i de arbetandes klasskamp och internationella frihetsrörelser i alla kapitalistiska länder. Internationella R. (IRH) beräknas f. n. ha sektioner i över 70 länder och omkr. 15 mill. medl. I flera länder äro dock dess sektioner förbjudna. IRH har insamlat betydande summor åt politiska fångar, flyktingar från diktaturstyrda stater, åt offren för koloniala oroligheter, inbördeskriget i Spanien etc. En svensk sektion av IRH finnes sedan 1931.

*Röda korset. Internationella Röda korset omfattar numera alla civiliserade länder med ett sammanlagt medlemsantal av omkr. 28 mill., därav ung. hälften tillhörande Ungdomens Röda kors. R:s senaste internationella världskonferens sammanträdde i Tokyo 1934, och den nästa är avsedd att äga rum i London 1938.

Svenska Röda korset har särskilt under de senaste åren vunnit en allt större anslutning inom länen. Antalet medl. är (1937) över 140,000, därav 15,000 i Ungdomens Röda kors.

Under de senaste åren har i stor omfattning anordnats läkarundersökning av barn i folkskolorna på landsbygden och tillhandahål-

lits hemvårdarinnor för i första hand obemedlade familjer, där husmodern är förhindrad att själv under någon tid sköta hem och barn. R. medverkar även vid förebyggande mödra- och barnavård genom upplysningsverksamhet och understödjande av barnavårdscentraler (se d. o., suppl.). Även R:s tandvårdsverksamhet har fått stor omfattning. Upprättande av hjälpstationer på de större bilvägarna har successivt utvecklats. F. n. (1937) finnas över 150 sådana stationer.

Under depressionsåren 1932—33 och även därefter har R. i nödlidande landsdelar anordnat barnbespisning i folkskolorna samt anskaffat kläder.

R:s upplysningsverksamhet har fått en allt större omfattning. Årl. hållas upplysningskurser i hälso- och sjukvård (1936 icke mindre än 650 kurser med över 15,000 deltagare). Ett stort antal handledningar och broschyrer i hälso- och sjukvård sprides årl., och R:s upplysande filmer och skioptikonbildserier ha flitigt använts såväl inom som utom R. — R. har fått i uppdrag att utbilda såväl kvinnlig som manlig gassjukvårds- och sjuktransportpersonal för det civila luftskyddet; för detta ändamål ha utgivits handledningar.

R:s internationella verksamhet har även under de senare åren haft en icke ringa omfattning. Så undsattes 1921 och 1922 det nödlidande Samaradistriktet med en större expedition (se S a m a r a), och av denna undsattes även Gammelsvenskby. 1929 fördes av R. nära 900 Gammelsvenskbybor till Sverige. Efter en nationalinsamling sändes 1935 en ambulans till Abessinien under det italiensk-abessinska kriget. E. S-dt.

Rödakorskårer, Rödakorsmän, se F r i v i l l i g a s j u k v å r d s t r u p p e r, suppl.

Röd blymalm, se B l y m i n e r a l.

***Röddinge.** Efter pastoratsreglering 1 maj 1933 ingår R. i Vanstads, Tolånga, R. och Ramsåsa pastorat.

Rödförskjutning. 1. Ökning av våglängden för spektrallinjer, utsända från en ort med högt värde på gravitationspotentialen. R. för ljusstrålar på solens yta ligger något över mätbarhetsgränsen (se R e l a t i v i t e t s t e o r i e n, sp. 612). — 2. Ökning av våglängden för spektrallinjer från mycket avlägsna objekt (se R e l a t i v i t e t s t e o r i e n, sp. 613). Sv. B-r.

Rödgylden, dets. som rotgülden, se P y r a r g y r i t.

***Röding, G. R.,** har ytterligare utgivit övers. av Euripides' »Ion» (i Göteborgs Vet.- och Vitt.-samh:s Handl. 1932).

***Rödkallen** har sedan 1936 en radiofyr. Blänkfyrens ljusstyrka är nu 400,000 Hefnerljus.

***Rödlakan,** se även M a t t o r, suppl.

Rödsprit, med rött färgämne försatt denaturerad sprit (se A l k o h o l, sp. 524).

***Rödön.** 1. Socknen ingår, sedan Ås 1 maj 1935 blivit eget pastorat, i R:s, Näskotts och Aspås pastorat. 1 jan. 1937 överfördes ett område, omfattande 1,476,7 har land, från R. till Offerdal.

Röhm [röm], E r n s t, tysk politiker (1887—1934). Deltog som officer i världskriget, befordrades till kapten och spelade 1919—23 en viktig roll som bayerska riksvärnets förbindelseman till invånarvärnen och aktivistiska organisationer. Efter Hitlerkuppen i nov. 1923, i vilken R. deltagit som chef för formationen Reichsflagge, bildade han som ersättning för de förbjudna stormavdelningarna Frontbann. 1925 lämnade han det politiska livet och tjänstgjorde från 1928 som överstelöjtnant och instruktör i boliviansta armén till 1929, då han hemkallades av Hitler och som stabschef övertog ledningen av S. A. och S. S. (se dessa ord, suppl.). Sedan han i slutet av 1933 utnämnts till riksminister, strävade han att sammansmälta dessa organisationer med riksvärnet och synes därvid ha begagnat sig av socialistiska strömningar inom nationalsocialismen. 30 juni häktades R. och ett stort antal av hans närmaste medarb. under sin tjänstledighet i Wiessee i Bayern. Han beskylldes för att ha planerat en statskupp och sköts, sedan han vägrat att själv taga sitt liv. R. skildrade sitt liv i »Geschichte eines Hochverräters» (1928). R. C-n.

***Röhsska konstslöjdmuseet.** 1934 erhöll museet i donation av dir. Falk Simon en ytterst värdefull samling silver- och guldsmedsföremål och 1936 en ytterligare gåva av denne. 18 jan. 1937 öppnades i R. den första svenska permanenta utställningen för modern konstindustri. Den är inrymd i en särskilt för ändamålet uppf. tillbyggnad. Mthe.

***Röing, E. P. W.,** dog 1936 [29]/[11].

Rökbeläggning avser att dölja trupper, anläggningar m. m. för insyn från marken och luften. För r. användas rökhandgranater (bild 1), rökfacklor (bild 2), rökgranater, skjutna från artilleripjäser och granatkastare, samt rökapparater i flygplan. De vanligaste rökämnena äro gul och röd fosfor, svaveltrioxid, oleum, klorsulfonsyra samt en blandning av zink i stoftform och en organisk klorförening (hexakloretan).

Starkt solsken, vindstilla el. stark vind (över 8 m/sek.) försvåra r., fint duggregn, dimma och fuktig luft samt en vindstyrka av

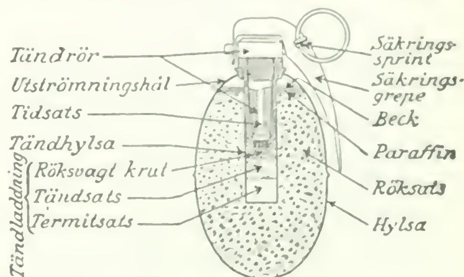

Bild 1. Rökhandgranat, försöksmodell 1921.

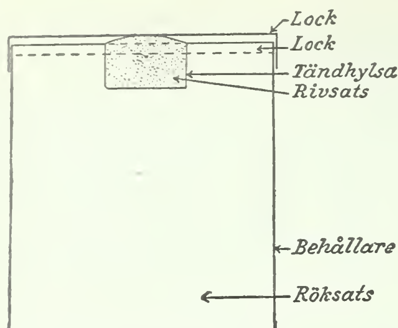

Bild 2. Rökfackla m/25.

3—5 m/sek. gynna r. I skog och bebyggda orter kvarligger röken längre än i öppen terräng. För en 100 m bred rökslöja fordras vid medvind antingen ett 20-tal rökgranater, skjutna på en minut, el. 4—6 samtidigt brinnande rökfacklor. Vid sidvind erhålles med hälften så stor insats av rökalstrare en flerdubbelt bredare rökslöja. Från flygplan på 25 m flyghöjd kan på några minuter bildas

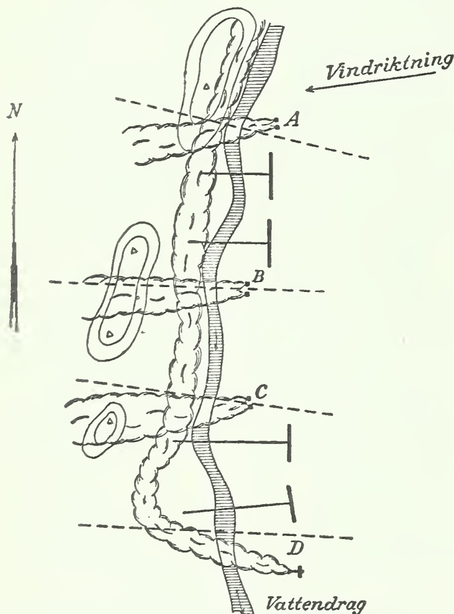

Bild 3. Ex. på rökbeläggning vid övergång av vattendrag. Fienden håller västra stranden av vattendraget. Egna trupper skola överskeppas inom områdena A—B och C—D, varvid rökbeläggning skall anordnas. Till förfogande finnas rökfacklor och flygplan med rökapparater. Svag östlig vind råder.
Rökbeläggningen avser dels att vilseleda fienden i fråga om platsen för övergången, dels att hindra insyn och eld mot övergångsområdena.
På anbefalld tidpunkt, omedelbart före den första överskeppningen, utlägger ett flygplan en rökslöja längs den av fienden besatta stranden samt tändas rökfacklorna vid A, B och C. Rökslöjan från flygplanet lägges så, att det överskeppade infanteriet icke behöver landstiga i röken.

en milslång, 25—100 m bred rökslöja, som kvarligger 20—40 min.

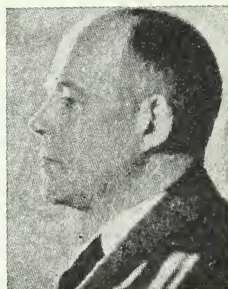
R. användes särskilt vid stormning, övergång av hinder och vattendrag samt för att underlätta stridsvagnsanfall. Den kan även användas för att mot flyganfall dölja skyddsföremål med liten utsträckning, ss. broar, kraftstationer, omformarstationer och mindre industrianläggningar. R., använd vid luftförsvar, kan dock även draga fiendens uppmärksamhet till sig och måste därför användas med urskillning.

Ex. på r. framgår av bild 3. Se även Dimbildare, suppl. — Litt.: »Rökinstruktion för armén» (1934). O. E. S.

Rökfacklor, se Rökbeläggning, ovan.

***Rökstenen** står sedan 1933 uppställd strax utanför kyrkogårdsmuren till Röks kyrka. — Litt.: O. v. Friesen, »Rökstenen» (1934; i serien »Svenska fornminnesplatser»).

Rölvaag [-våg], Ole Edvart, norsk-amerikansk författare (1876—1931), utvandrade tjuguårig till U. S. A., var jordarbetare, studerade sedan vid norska colleges och i Oslo, vart fil. dr 1910, lärare och sedan prof. i norsk litteratur vid S:t Olaf college. R. arbetade ivrigt men utan framgång för bibehållandet av »norskhet» bland utvandrarna (»Omkring fædrenearven», 1923). Hans tidigaste romaner, »Ordforklaring» (1909) m. fl., voro skildringar av Nya världen, sådan de nyinvandrade sågo den, och delvis starkt kritisk teckning av somliga utvandrares mammonsdyrkan. Den stora framgången kom för R. med »I de dage» (2 bd, 1924—25; »Pionjärer», 1927, »Kampen med storvidden», 1928; i amerik. övers. 1927—29), som fortsattes med »Peder Seier» (1928) och »Den signede dag» (1931). R. hann ej fullborda romancykeln. — En varmhjärtad och klok berättare, en ärlig och samvetsgrann människoskildrare, gav han de norska utvandrarnas historia alltifrån det första släktledet, deras utveckling från främlingar till amerikaner, deras konflikter, framgångar, mödor, offer och segrar. R-n B.

Rö'meris, Mykolas, litauisk jurist (f. 1880), prof. i statsrätt i Kovno 1926, rektor vid univ. 1927—28 och sedan 1933. R. var 1909—15 advokat i Vilna, deltog i Polens kamp för friheten, var 1917—20 domare i Polen, 1921—28 led. av Litauens högsta domstol och 1928—31 av regeringsrådet. Han representerade 1932 sitt land inför Fasta mellanfolkliga domstolen i Memelkonflikten. R. har utgivit flera betydande arbeten i stats- och förvaltningsrätt. A. A-t.

***Rönnebergs, Onsjö och Harjagers domsaga** har tingsställe i Åkarp i Reslövs socken.

***Rönneholm.** 1. R. är sedan 1934 vård och arbetshem för sinnesslöa män.

***Rönneån.** Den utbyggda effekten i själva R. är (1937) 1,680 hkr, i hela flodområdet 2,830 hkr, därav vid Klippan 875 hkr, vid Forsmöllan 570 hkr.

***Rönnskär.** 1. Den ojämna och högst säregna sammansättningen hos Bolidenmalmen (se B o l i d e n s g r u v a, suppl.) har satt sin prägel på smältverket i R. Av den vid gruvan till under 15 mm krossade malmen är vid ankomsten till R. en del färdig för behandling i smältverket; en stor del av den koncentreras emellertid först vid ett stort anrikningsverk där, varvid jämte smältmalmsslig även erhålles svavelkisslig (fr. o. m. 1937 över 90,000 ton per år) med 50—51 % svavel, vilken finner avsättning till superfosfat- och sulfitcellulosafabriker.

Den stora ojämnheten i malmens sammansättning gör en grundlig omblandning nödvändig, innan godset chargeras på ugnarna. Smältmalmen, »hårdmalmen» och smältmalmssligen medtagas i sådana proportioner, att en för god ugnsgång lämplig slagg erhålles. Närhelst det behövs, tillsättas särskilda beskickningsämnen, t. ex. kvarts.

I rostugnarna sker avrostningen av svavel så långt, att i genomsnitt 8 % svavel återstå i bränderna. Arseniken bortgår så gott som fullständigt. Efter rostningen sker skärstenssmältning i kolpulvereldade flamugnar; ur skärstenen framställes råkoppar genom bessemerering. Den vid bessemerblåsningen bildade slaggen håller 2—2,5 % koppar och återföres till flamugnarna. Råkopparn gjutes i tackor eller föres i smält tillstånd till den s. k. anodugnen, en tippbar, kolpulvereldad flamugn, i vilken raffineringen sker genom oxidation med luft och efterföljande polning på vanligt sätt. Den förraffinerade kopparn gjutes till anoder, vilka upphängas i elektrolysbaden.

Elektrolytverket är utbyggt för en årlig produktion av omkr. 9,000 ton elektrolytkoppar. Vid elektrolysen avskiljas guld, silver, selen m. m. som slam i tankarna.

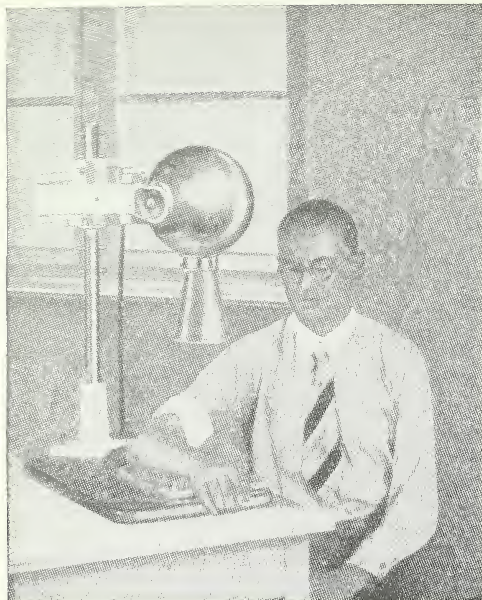
Det vid elektrolysen erhållna guldslammet har ung. följ. sammansättning: 5,0 % guld, 12,5 % silver, 45,0 % koppar, 25,0 % selen, 0,75 % bly, 0,20 % nickel. Slammet föres i vagnar till det med elektrolytverket sammanbyggda guldverket, som sattes i drift 1933. Där underkastas slammet först en oxiderande rostning vid närvaro av soda. Därvid överföres selenet till natriumselenit, som kan utlösas med vatten. Lakningsåterstoden behandlas med varm svavelsyra, då kopparn och större delen av silvret gå i lösning. Det efter lakningen återstående guldet, vars huvudsakliga förorening nu utgöres av icke urlakat silver samt något bly, behandlas med natriumhydroxid samt gjutes till anoder, som elektrolyseras i guldkloridlösning. Det vid urlakningen med svavelsyra utlösta silvret

Kopparelektrolys vid Rönnskär. Guld, silver m. m. kvarstanna i slammet i elektrolyttankarna och utvinnas därur genom efterföljande processer.

utfälles med koppar och gjutes likaledes i anoder, som elektrolyseras i sur silvernitratlösning. De små mängderna platinametaller i Bolidenmalmen följa med guldet hela vägen och återfinnas slutligen i det slam, som erhålles vid guldelektrolysen, där de tillvaratagas. Ung. 1/4 är platina, resten palladium, iridium etc.

Vid rostningen (se ovan) bortgå svavel och arsenik i gasform såsom svaveldioxid och arseniktrioxid. Om tillvaratagandet av arseniken i rostgaserna se A r s e n i k, suppl. Till en början sökte man finna möjligheter att oskadliggöra och bortkasta åtm. större delen av den myckna arseniktrioxid (råarsenik), som erhölls och ingav stora bekymmer. Snart kom man dock till den övertygelsen, att giftämnet i framtiden skulle kunna få nyttig och ekonomisk användning och att den upplagrade råarseniken vore en stor tillgång, på vilken en framtida industri skulle kunna grundas. Man har ingående behandlat problemet att finna med ekonomisk vinst förenade utvägar att avsätta största möjliga del av råarseniken. Ett arsenikraffineringsverk igångsattes vid Rönnskär 1933 (se även A r s e n i k, suppl.), och för konservering av trä mot röta och insekter medelst arsenikföreningar (zink-krom-arsenat) har en första anläggning för kommersiell drift gjorts vid Kagghamra i Stockholmstrakten. På olika platser äro flera andra under uppförande, bl. a. en i Boliden för impregnering av gruvvirke, järnvägssyllar och kraftledningsstolpar.

Modern, mindre diagnostikapparat med högspänningstransformator och röntgenrör i gemensamt hölje.

Den från fasta och kondenserbara beståndsdelar renade rostugnsgasen vid smältverket i R., vilken innehåller 5—7 % svaveldioxid, fick ännu 1933 gå ut genom skorstenen. Om svavlet kunde tillvaratagas, skulle kvantiteten täcka en stor del av Sveriges hela svavelbehov. Sedan 1934 tillvaratages emellertid svavel i R. enl. en härför särskilt utarbetad metod.

Den från konvertrarna erhållna gasen håller förutom kväve huvudsakl. svaveldioxid men dessutom i dammform mindre mängder vismut, bly, antimon etc., samtliga som oxider, samt slutligen något medryckt guld och silver. Detta damm tillvaratages i en särskild gasreningsanläggning och förarbetas på vismut (se även d. o.), varvid samtidigt även övriga beståndsdelar, särskilt ädelmetallerna, tillvaratagas.

Ur material, som erhålles vid guldraffineringen, till en mindre del vid reningen av arseniken, framställes även selen.

Lavers gruva (se L a v e r, suppl., och B o l i d e n s g r u v - a. - b., suppl., sp. 613) i Älvsbyns socken är nu utbyggd för årlig brytning av 150,000 ton kopparmalm, som anrikas på platsen. Sligen (20—25 % koppar) skall fraktas till R. för att smältas där.

Tjänstemannasamhället vid R. har fått namnet Örjansberget och ligger nära Kallholmens station.

1936 producerades vid R. ur något under 400,000 ton Bolidenmalm 5,102 kg guld, 18,298 kg silver, 6,746 ton elektrolytkoppar, 19,616 ton svavel, 38,090 ton svavelkisslig och omkr. 10,000 ton raffinerad arsenik, därjämte avsevärda mängder vismut och selen.

Litt.: Se B o l i d e n s g r u v - a. - b., suppl., sp. 615, och J. G. Andersson, »Guld» (i Sv. Turistfören:s Årsskr. 1937). N. Zn.

Röntgenfotografi, dets. som röntgenbild (se d. o.).

***Röntgenstrålning.** Framsteg ha på senare år gjorts inom olika grenar av läran om r. Så ha olika ämnens röntgenspektra alltmera utforskats, varvid man fulländat de nya metoder, som arbeta med vanliga gitter (Siegbahn och hans skola m. fl.), och allt bättre sammanknutit r:s område med de ultravioletta strålarnas. Vissa egendomligheter i de lättaste ämnenas röntgenlinjer ha kunnat sättas i samband med elektronernas energifördelning i ämnena (jfr K v a n t u m s t a t i s t i k, suppl., sp. 1110). A. Lindh m. fl. ha studerat det redan 1920 upptäckta fenomenet, att röntgenspektra av samma grundämne i viss grad äro beroende av ämnets struktur el. kemiska bindning. Så får man t. ex. något olika spektra av olika modifikationer av fosfor och av olika fosforföreningar. R. har av Debye använts som ett hjälpmedel vid studiet av molekylernas byggnad (se A t o m, suppl., sp. 318, och M o l e k y l, suppl.).

Utom framsteg av mätteknisk art märkas även nya apparater för alstring och utnyttjande av r. Så ha metoder för alstring av höga spänningar utvecklats (se K a n a l s t r å l a r, suppl.), även om framställning av röntgenrör för de högsta spänningarna stöter på svårigheter. Dock nyttjas spänningar på omkr. 1,000 kV regelbundet vid flera institut, bl. a. i England och Amerika. Inom röntgendiagnostik och -behandling med spänningar upp till ett par hundra kV ha de helkapslade, strålnings- och högspänningsskyddade rören fått allt större användning. För lättare diagnostikarbete märkes en typ, där högspänningstransformator och röntgenrör ligga i en gemensam oljefylld metallbehållare av ung. en fotbolls storlek. Sv. B-r.

***Rönö,** kungsgård. 1936 styckades R. till arrendeegnahem (jfr E g n a h e m s r ö r e l s e n, suppl., sp. 1086). Av egendomens areal ha bildats fem arrendeegnahem om tills. 212 har (därav 64 har åker), 136 har, huvudsakl. skogsmark, ha lagts till Linköpings revir, och huvudgården, omfattande 124 har (därav 36 har åker), har sålts till N. Karlberg.

Röpke, W i l h e l m, tysk nationalekonom (f. 1899). R. var prof. i Marburg till 1933, då han efter erhållet avsked blev prof. i Konstantinopel. Han har särskilt plädérat för den ekonomiska liberalismen och frihandeln och har lämnat bidrag till konjunkturteorien. Bland hans arbeten märkas »Geld und Aussenhandel» (1925), »Krise und Konjunktur» (1932; »Konjunktur och kriser», 1934) och »German commercial policy» (1934). O. B-g.

***Rör.** 1. Mekaniska r. användas särskilt vid luftvärnsartilleriet, då det är svårt att få

tidrörens krutsatser att brinna jämnt i högre luftlager. Även flygbomber äro försedda med tidrör el. nedslagsrör. De senare kunna vara inställda för ögonblicksbrisad el. fördröjningar från någon bråkdel av en sekund upp till flera minuter, alltefter åsyftad verkan. R. A.

5. (*Fys.*) Vanlig förk. för elektronrör (se d. o., suppl.), särskilt sådana, som nyttjas som sändare, detektor och förstärkare inom radioteknik m. m. Sv. B-r.

***Rördam,** V., utgav 1932 »Huset ved volden», 1934 »Jagtens eventyr i Danmark» och 1935 »Den danske sommer».

***Rörich** (även R o e r i c h), N. K. Omkr. 700 av R:s målningar, kartonger etc. finnas i ett 1928 grundat Rörichmuseum i New York, i vilken stad R. numera är bosatt. R. är även verksam som skriftställare (»Shambhala», 1930, »Realm of light», 1931, m. fl.). E. L-k.

***Rörstrand.** Det 1931 av a.-b. Rörstrands porslinsfabriker övertagna a.-b. Lidköpings porslinsfabrik uppgick 1935 helt i förstnämnda bolag. Arb.-antalet är 1937 omkr. 1,000, ung. lika fördelat på Göteborgs- och Lidköpingsfabrikerna; tillv.-värdet är omkr. 3,5 mill. kr. H. Almström var bolagets disponent 1910—23, K. Almström 1923—35.

Rörvoltmeter, växelspänningsmätanordning, som arbetar med ett radiorör som galler- el. anodlikriktare (se R a d i o t e k n i k, sp. 409). R. kan vid lämplig konstruktion bli mycket känslig vid ringa effektförbrukning och inom vida gränser oberoende av frekvensen. Den har vidsträckt användning inom teleteknik och elektroakustik m. m. Sv. B-r.

***Rösiö,** P. J.-, dog 1935 $^{20}/_{8}$.

***Röstlängd.** Genom k. kung. 18 april 1935 om uppsättande av r. för val av vägstämmo-

4 mill. man. Efter händelserna 30 juni 1934 skall från den kommunala r., som upprättas det kalenderår, då valet skall äga rum i vart fjärde år, upptagas varje person, vilken före kalenderåret uppnått en ålder av 23 år och jämlikt näst föregående kalenderårets taxeringslängder är skyldig att erlägga vägskatt till vägdistriktet. De år, då val av vägstämmoombud förrättas, skall granskningen av den kommunala r. avse även r. för val av vägstämmoombud. Denna längd och därtill hörande bilagor förvaras i skilda byggnader på säkert ställe. Schg.

***Röstanga.** Inom socknen bildades 15 nov. 1935 R. municipalsamhälle, 147,8 har, 691 inv. (1937). Tax.-värde å fastighet 1,821,600 kr. (1936), tax. inkomst 550,230 kr.

Rötkammare, se B i o l o g i s k r e n i n g a v a v l o p p s v a t t e n och A k t i v e r a t s l a m, suppl.

Röttger, K a r l, tysk skald (f. 1877), tillhörde den krets, som gav ut tidskr. Charon (se Z u r L i n d e, O.), och har framför allt betydelse genom sina diktsamlingar och legenddramer: »Die Lieder von Gott und dem Tod» (1912), »Christuslegenden» (1914), »Die Eine und die Welt» (1917), »Die Religion des Kindes» (1918) m. fl. Berättelserna »Die Allee» (1917), »Der Schmerz des Seins» (1921), »Die fernen Inseln» (s. å.) o. s. v. ha samma innerliga religiösa stämning och samma okonstlade, lågmälda enkelhet, uttryck för en mild förtröstan. Bland hans senare verk äro även större skådespel, romaner (»Das Herz in der Kelter», 1927, »Der Heilige und sein Jünger», 1934) och »Zum Drama und Theater der Zukunft» (1921). R-n B.

***S** är även kvalitetsbeteckning för elektrisk materiel (se E l e k t r i s k m a t e r i e l k o n t r o l l, suppl.).

S. A. (förk. av *Sturmabteilung*), nationalsocialistisk kamporganisation i Tyskland. De första av Hitler 1921 i München grundade stormavdelningarna rekryterades huvudsakl. ur de illegala militära organisationerna, frikårerna, och hade till uppgift att skydda partiets agitationsmöten och spränga motståndarnas. Efter den misslyckade kuppen i nov. 1923 levde stormavdelningarna trots förbud vidare i *Frontbann* under ledning av Röhm (se d. o., suppl.). När partiet 1925 reorganiserades, nybildades även stormavdelningarna, vilkas bruna uniformsfärg blev symbolisk för hela den nationalsocialistiska rörelsen. Sedan denna segrat 1933, växte S. A. till en delvis beväpnad armé på närmare 4 mill. man. Efter händelserna 30 juni 1934 (se T y s k l a n d, historia, suppl.) avväpnades S. A., otillförlitliga element avlägsnades, och styrkan nedbragtes till hälften. De efter militära förebilder indelade stormavdelningarna ha numera till uppgift att fysiskt fostra sina medl. och genom politisk undervisning göra dem till tillförlitliga nationalsocialister. — 1935 förenades de motoriserade enheterna inom S. A. med en annan motoriserad formation till *Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps*, N. S. K., under en självständig riksledning. R. C-n.

Saalas [sā'l-], U u n i o, finländsk zoolog (f. 1882), son till J. R. Sahlberg (se d. o.). Blev 1919 docent i forstentomologi och 1925 e. o. prof. i lantbruks- och forstzoologi vid Helsingfors univ. S. har utgivit arbeten rörande insekternas, särskilt skadeinsekternas, biologi

och systematik. Han har verksamt deltagit i den äktfinska rörelsen. H. E. P.

*Saarbrücken har numera flyghamn och rundradiosändare.

Saari [sä'ri], Eino Armas, finländsk skogsman (f. 1894), prof. i forstpolitik vid Helsingfors univ. 1925. S. har planlagt och lett en undersökning över virkesförbrukningen i Finland och har utgivit flera arbeten i ämnet. H. E. P.

*Saarinen, G. E., fortsätter sin verksamhet vid akademistiftelsen Cranbrook foundation (se Cranbrook, suppl.), som utvidgats med nya byggnader efter S:s ritningar.

Saarland [zä'rlant], se Saarområdet, nedan.

*Saarlouis heter sedan 1936 off. Saarlautern och har efter s. å. företagna utvidgningar 30,680 inv. (enl. folkräkning 1935).

*Saarområdet återgick 1935 efter folkomröstning till Tyskland och benämnes nu off. Saarland. Vid en s. å. företagen folkräkning funnos 810,987 inv. Området har ej återuppdelats i sina preussiska och bayerska beståndsdelar utan bildar fortfarande en administrativ enhet, som styres av en rikskommissarie, i avvaktan på Tysklands politiska omorganisation. S. F.

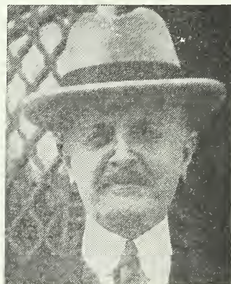
Folkomröstningen 1935. Sedan N. F:s råd låtit verkställa undersökningar rörande förhållandena i S. i syfte att trygga den internationella regimens neutrala karaktär, minskades starkt de under de första åren efter Versaillesfreden märkbara förfranskningssträvandena. Efter 1926 utnämndes ej vidare någon fransman till regeringskommissionens ordf. Den siste, som innehade posten, var engelsmannen G. G. Knox. Då det efter hand framstod allt klarare, att Frankrike aldrig skulle kunna vinna S. till följd av dess alltigenom tyska prägel, och då efter Locarnofördragets ingående de fransk-tyska förbindelserna förbättrades, framkastades tanken på ett återlämnande av S. till Tyskland utan den i Versaillesfreden stadgade folkomröstningen. Förhandlingar därom inleddes 1929 men förblevo resultatlösa.

1 juli 1934 började en av N. F. utsedd kommission sitt arbete att »organisera, dirigera och kontrollera» folkomröstningen, vilken skulle äga rum 13 jan. 1935, och att skapa garantier för att denna skulle bli »fri, hemlig och uppriktig». Medl. av denna kommission voro holländaren D. de Iongh, schweizaren V. Henri samt svensken A. E. Rodhe, vilka omväxlande fungerade som kommissionens president. Som dess tekniska rådgivare tjänstgjorde Sarah Wambaugh, och till sitt förfogande hade den en stor stab av neutrala medhjälpare. Vid dess sida inrättades en omröstningsdomstol med neutrala medl. En huvuduppgift för kommissionen var att utarbeta de listor, i vilka de röstberättigade skulle upptas. För underlättandet av detta arbete hade N. F:s råd redan 1923 låtit säkerställa det material (röstlängder, skattelängder etc. från tiden närmast före och efter 1919), på grundval av vilket listorna skulle kunna uppgöras. Kommissionen hade dessutom att övervaka den oerhört häftiga valkampanjen. Nationalsocialismens seger i Tyskland hade starkt inverkat på läget i S., i det att befolkningen, vilken tidigare så gott som enhälligt uttryckt sin önskan om en återförening med Tyska riket, efter 1933 splittrats i två grupper, av vilka den ena, den mycket inflytelserika Tyska fronten, verkade för detta mål, och den andra, Enhetsfronten, huvudsakl. rekryterad från de socialdemokratiska och kommunistiska lägren, kämpade för bevarandet av status quo, d. v. s. bibehållandet på obestämd tid av N. F:s förvaltning. Till detta program anslöto sig också vissa katolska kretsar. På N. F:s begäran sändes i dec. 1934 internationella trupper (engelsmän, holländare, italienare och svenskar) till S. för upprätthållandet av ordningen under omröstningen.

Enl. Versaillesfredens bestämmelser skulle alla de ha rätt att delta i omröstningen, som 28 juni 1919 — dagen för fredens undertecknande — hade hemortsrätt i S. och som vid tidpunkten för omröstningen fyllt 20 år. Omröstningen, vid vilken särskilt tillkallade neutrala utlänningar fungerade som valförrättare, resulterade i att 477,119 röster (90,5 %) avgåvos för återförening med Tyskland, 46,613 för status quo och 2,124 för förening med Frankrike. På grund härav beslöt N. F., att S. snarast möjligt i sin helhet skulle återlämnas till Tyskland. Sedan en uppgörelse träffats rörande det belopp, som tyska staten skulle erlägga för de franska kolgruvorna, skedde återföreningen med Tyskland 1 mars 1935.

Nyare litt.: Sarah Wambaugh, »Plebiscites since the world war» (2 dlr, 1933); F. Hellwig, »Der Kampf um die Saar 1866—70» (1934); A. Grabowsky och G. W. Sante, »Die Grundlagen des Saarkampfes» (s. å.); H. Röchling, »Wir halten die Saar» (s. å.); M. Lambert, »The Saar» (s. å.); B. T. Reynolds, »The Saar and the franco-german problem» (s. å.); F. Böök, »Resa till Saar och Paris» (1935); S. Löfgren, »Mellan hakkorset och trikoloren» (s. å.). R. Sv-m.

Saavedra La'mas [saωä'ðra-], Carlos, argentinsk jurist och politiker (f. 1880), prof. vid univ. i Buenos Aires. S. har spelat en betydande politisk roll i sitt hemland, där han sedan 1932 är utrikesminister. Han tog verksam del i avvecklingen av Chacokriget (se Paraguay, suppl., sp. 421) och tog initiati-

vet till och presiderade vid den panamerikanska konferensen i Buenos Aires dec. 1936 (se P a n a m e r i k a n i s m, suppl., sp. 413). Han har även nedlagt ett uppmärksammat arbete inom N. F. 1936 erhöll han Nobels fredspris. L-ts.

Sabati'ni, R a f a e l, engelsk-italiensk författare (f. 1875), har skrivit bortåt 40 romaner, äventyrsromaner och spännande historiska berättelser, av vilka några föreligga i sv. övers. R-n B.

***Sabbatsberg.** En nybyggnad, innehållande patologiska avd. jämte gravkapell, togs i bruk 1936; kostnaderna, inkl. inventarier, uppgingo till 844,000 kr. För om- och tillbyggnad av vissa polikliniklokaler samt röntgenavd. ha stadsfullmäktige beviljat ett anslag av 412,600 kr. En av sjukhusdirektionen tillsatt kommitté utreder f. n. frågan om S:s fullständiga ombyggnad. E. Z.

***Sabbatsbrott.** Riksdagen har 1937 begärt utredning och förslag om revision av strafflagen kap. 7 §§ 3 och 4. Därvid har anförts, att § 3 ej fyller måttet i fråga om reda och tydlighet, vilket ansetts sammanhänga med att förseelsen alltjämt behandlas som religionsbrott. Rätteligen borde bestämmelsen numera anses ha ett socialt syfte och avse att tillförsäkra medborgarna en ostörd vilodag. S. borde därför närmast behandlas bland fridsbrotten. Det vore ej heller riktigt att generellt anse såsom försvårande den omständigheten, att ett brott förövats på sabbatstid (§ 4). R. B-l.

SABENA (*Société anonyme belge d'exploitation de la navigation aérienne*), belgiskt flygbolag, bildat 1921, sedan starten understött av belgiska staten. Det har (1937) flyglinjer från Bryssel till följ. städer: London, Antwerpen, Stockholm över Hamburg, Köpenhamn och Malmö, Berlin över Düsseldorf och Essen-Mülheim, Köln, Paris, Prag samt till Élisabethville (i Kongo) över Marseille, Colomb-Béchar, Gao, Fort-Lamy och Stanleyville. Dessutom upprätthållas flera sommarförbindelser Bryssel—belgiska kusten—London. S. W-g.

Sābratha, en av de tre fornstäder i landskapet Tripolitanien, som givit detta dess namn (de tre städernas landskap), urspr. fenicisk, därefter romersk koloni. Sedan italienarna tagit landet i besittning, ha grävningar företagits; genom dessa ha bl. a. blottlagts en romersk teater och två tempel, av vilka det ena ligger på forum. M. Pn N-n.

Saccarīn, dets. som sackarin (se d. o.).

Saccharimetrī, dets. som sackarimetri.

Från forum i Sabratha.

***Sachalin.** Befolkningen uppgick inom den japanska delen till 322,175 inv. 1936 och inom den ryska delen till 55,000 inv. 1933. De av Japan exploaterade oljefalten i ryska S. producerade 1934 267,000 ton petroleum.

***Sachs,** J., som sedan 1933 är v. ordf. i a.-b. Nordiska kompaniets styrelse, avgick 1937 som verkst. dir. och blev jourhavande dir.

***Sachsen,** f. d. fristaten, nu off. L a n d S., hade 5,196,652 inv. 1933. Författningen sattes ur kraft 1933, och S. styres nu av en riksståthållare.

***Sachsen.** Provinsen hade 3,400,592 inv. 1933.

Sackarās, dets. som saccharas (se d. o.).

Sackarimēter, se P o l a r i s a t i o n s i n s t r u m e n t, suppl.

Sackville-West [sä'kvil-we'st], V i c t o r i a M a r y, engelsk författarinna (f. 1892), g. m. författaren H a r o l d N i c o l s o n (se d. o., suppl.) 1913. S. har skrivit romaner: »Heritage» (1919), »The Edwardians» (1930; »Aristokrater», 1931), »All passions spent» (1931) m. fl., och noveller: »The heir» (1922) o. s. v., i vilka hon skildrar aristokratiens liv, urbant och med rik erfarenhet men en smula ytligt; »Challenge» fick inte komma ut i England men trycktes i U. S. A 1923. Hon har också skrivit flera diktsamlingar: »Poems of west and east» (1917) och »The land» (1926; fick Hawthorndenpriset), där hon beskriver och besinnar naturen i Kent och jordbrukarens liv, m. fl. 1933 kom första bandet av S:s »Collected poems». Till hennes omfattande alstring höra vidare reseskildringen »Passenger to Teheran» (1926), en monogr. över Aphra Behn (1927) och »Saint Joan of Arc» (1936; sv. övers. 1937), en psykologisk studie, samt en övers. av R. M. Rilkes »Duineser Elegien». — Virginia Woolfs »Orlando» (1928) ger en teckning av S. R-n B.

Sadleir [sä'dlə], M i c h a e l, engelsk författare (f. 1888), sedan 1920 chef för förlagsfir-

man Constable & co., har skrivit »Political career of R. B. Sheridan» (1912), »Excursions in Victorian bibliography» (1922), »Daumier» (1925), två arbeten om A. Trollope (1927 och 1928), »Evolution of publishers' binding styles, 1770—1900» (1930), »Bulwer» (1931) och flera romaner, bl. a. »Privilege» (1921; »Familjen Braden på slottet Whern», 1922), en märklig teckning av en adlig släkts kapitulation för nutidens kapitalism. R-n B.

Sa'eima, Lettlands parlament, se Lettland, sp. 1050.

Sæverud, Harald, norsk kompositör (f. 1897). Sin huvudsakliga utbildning erhöll S. vid Hochschule für Musik i Berlin och debuterade med en symfonisk dikt (1920). Hans produktion omfattar framför allt verk för orkester, bl. a. tre symfonier (den 2:a uppf. på Konsertföreningen i Sthlm 1935), en violoncellkonsert och en oboekonsert. G. M.

Safari (av arab. *safar*, resa), från Östafrika härstammande benämning på karavanfärd.

***Safety first.** Det har visat sig, att olycksfall i arbete till stor del föranledas av bristande uppmärksamhet, försiktighet el. omtanke hos arbetarna. Kampen mot dylika olycksfall, som tidigare huvudsakl. varit inriktad på att åstadkomma tillfredsställande skyddsanordningar, har därför numera upptagit strävanden i olika former för att råda bot på nämnda brist hos arbetaren själv. Dessa strävanden sammanfattas ofta under namnet safety-firströrelsen. Bilolyckorna ha föranlett en motsv. rörelse med avseende på gatu- och vägtrafiken. A. M.

Sagi'tta, stjärnbild, se Stjärnor, sp. 502.

Sagittalplan (av lat. *sagi'tta*, pil), varje plan, som är parallellt med en kropps mittplan (medianplan).

Sagnac [sanja'k], Philippe, fransk historiker (f. 1868), prof. i modern historia i Lille 1899, i Bordeaux 1915 och ånyo i Lille 1919 samt i franska revolutionens historia vid Sorbonne 1923. S., som bl. a. skrivit »La législation civile de la révolution» (1898) och »Le Rhin français pendant la révolution et l'empire» (1917), är jämte L. Halphen (se d. o., suppl.) red. för det stora samlingsverket »Peuples et civilisations». L-ts.

***Sagån.** Enl. nyare uppmätning omfattar flodområdet 865 km²; den utbyggda effekten är 450 hkr.

Sahlén, Artur Oliver Julianus, grafiker (f. 1882 16/2), har studerat bl. a. i Paris (1907). S. har verkat för träsnittets renässans i bokillustrering och bl. a. utgivit »Om träsnitt och träsnidare i Sverige» (1914) samt serier av träsnitt efter gamla förebilder. Han har utfört flera porträtt, dels i träsnitt, dels i oljemålning. E. L-k.

Sahlgren, Ernst Johan Albert, läkare (f. 1889 21/5), bror till G. F. J. S. Blev med. lic. 1914 och med. dr 1924, bådadera i Stockholm, docent i neurologi vid Karol. inst. 1925 och överläkare på sjukhuset S:t Erik i Stockholm 1931. S. har bl. a. bearbetat frågor rörande mastixreaktionen i cerebrospinalvätskan samt suggestionens inverkan på vegetativa funktioner. Ljd.

***Sahlgren**, G. F. J., har tagit initiativ till grundande av Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning (se d. o., suppl.) 1932 och är dess sekr. S. redigerar Nomina Germanica, Arkiv för Germansk Namnforskning (1937 ff.). B. H-n.

***Sahlgrenska sjukhuset** är f. n. föremål för omfattande ombyggnad och modernisering. Sjukhuset har nu 8 överläkare, prosektor, bakteriolog och 20 underläkare. 1936 intogos på sjukhuset 9,947 pers.; totalutgifterna uppgingo s. å. till 3,356,714 kr. För S. gälla bestämmelserna i K. m:ts regl. för Göteborgs stads sjukhus av 16 sept. 1932 samt i tilllämpliga delar sjukhuslagen och sjukhusstadgan av 22 juni 1928. J. B-r.

Sahli, Hermann, schweizisk läkare (1856—1933), prof. i medicin i Bern 1888—1929. S. bidrog verksamt till utbildandet av en del diagnostiska metoder (glutoidprovet, hemometer) och införde vissa nya läkemedel (salol, guajakol, pantopon). Ljd.

***Sahlin**, svenska släkter. 2. J. A. S. dog 1936 17/5. Ester S. lämnade Radiotjänst 1932.

***Sahlin**, A., dog 1937 10/6.

***Sahlin**, C. A. Bland S:s senare arbeten märkas »Valsverk inom den svenska metallurgiska industrien intill början av 1870-talet» (Jernkontorets Bergshistoriska Skriftserie, n:r 3, 1934), »De svenska degelstålsverken» (i Med Hammare och Fackla, IV, 1932, med bilaga ibid., VII, 1936), »Föremål av guld och silver, förfärdigade av metall från svenska bergverk» (ibid., VI, 1935, med tillägg ibid., VII, 1936), »Guld- och silvermalm från Sumatra, försmält vid Sala silververk på 1690-talet» (ibid., VII, 1936) samt »Vaskguld i n. Skandinavien och Finland» (i Dædalus 1936). S:s stora bergshistoriska samlingar äro donerade till Järnkontoret och Tekn. museet i Stockholm. N. Zn.

Sahlin, Stig Erik Gunnar, ämbetsman (f. 1899 2/8), son till J. A. S. (se släktart. 2). Blev fil. lic. i Lund 1922 och jur. kand. 1925, attaché i Utrikesdep. s. å., t. f. byråchef 1934 och är utrikesråd och chef för handelsavd. sedan 1935. S. var sekr. hos N. F:s undersökningskommission i Palestina 1930 och kanslichef hos Ådalskommissionen 1931, har deltagit i olika handelsfördragsförhandlingar, var sakkunnig åt Sveriges ombud vid sanktionskonferensen i Genève 1935 och är sedan s. å. led. av traktatberedningen. S. Lpt.

***Sahlstedt**, A. V., blev med. hedersdr vid Karol. inst. 1933. Han avgick 1936 som rektor vid Veterinärhögskolan.

Sahlström, Karl Esaias, geolog och arkeolog (f. 1884 6/7), fil. dr i Uppsala 1915, sekr. vid Sveriges geologiska undersökning sedan 1914. S. har skrivit kvartärgeologiska uppsatser (t. ex. »Glacial skulptur i Stock-

holms yttre skärgård», Sveriges Geol. Undersökning, ser. C, n:r 258, 1914) och bl. a. utarbetat fortlöpande redogörelser för jordskalv i Sverige (sedan 1907). En sammanfattande bild av jordskalvsfrekvensen i Norden ger hans »A seismological map of northern Europe» (ibid., n:r 364, 1930). S:s arkeologiska arbeten ha avsett Västergötlands förhistoriska förhållanden; särskilt märkas »Om Västergötlands stenåldersbebyggelse» (1915; akad. avh.), »Kåkinds härads fornminnen» (1928) och »Gudhems härads fornminnen» (1932), de båda sistnämnda i Skövdeortens hembygds- och fornminnesförenings skriftserie. N. Zn.

***Sahm, H.**, lämnade dec. 1935 posten som överborgmästare i Berlin och blev 1936 tysk minister i Oslo.

Sal'lo, Alpo, finländsk skulptör (f. 1877). Studerade i Åbo och Helsingfors 1896—99 och senare i Florens och Budapest samt var 1899—1901 privatelev hos A. Gallén. S. har utfört en mängd porträttbyster, bl. a. av M. A. Castrén och R. Kajanus. H. E. P.

Saint Asaph [sənt ä'səf], kymr. *Llanelwy*, liten stad i Flintshire, n. ö. Wales, vid floden Clwyd; 1,830 inv. (1931). Säte för den walesiska nationalkyrkans ärkebiskop (sedan 1920); katedral från 1300-talet.

Saint-Brieuc [sã-briö'], huvudstad i fr. dep. Côtes-du-Nord, n. Bretagne, vid kustfloden Gouet, ovanför dess mynning i Golfe de Saint-Malo; 28,320 inv. (1931); biskopssäte. Katedral från 1200-talet. Handel, industri och fiske; uthamn vid Le Légué.

Saint Catharines [sənt kä'þərinz], stad i prov. Ontario, Kanada, på näset mellan Ontario- och Eriesjön, vid Wellandkanalen; 24,753 inv. (1931). Fruktkonservfabriker, textil-, trävaru- och metallindustri.

Saint Cloud [sənt klau'd], stad i Minnesota, U. S. A., 95 km n. v. om Minneapolis; 21,000 inv. (1930). Järnvägsknut; betydande spannmålshandel, järnvägsverkstäder, stenindustri.

Saint-Dizier [sã-dizie'], stad i fr. dep. Haute-Marne, Champagne, vid Marne och Haute-Marnekanalen; 18,292 inv. (1931). Masugnar samt järn- och stålverk.

Saint-Gervais-les-Bains [sã-ʒärvä'-lä-bã'], kommun i fr. dep. Haute-Savoie, i Arvedalen, nedanför Chamonix; 2,645 inv. (1931). Turistcentrum, bad- och kurort. Kuggstångsbana till Biassonayglaciären på Mont Blanc.

Saint John [sənt dʒå'n], Charles Edward, nordamerikansk astronom (1857—1935), anställd vid Mount Wilsonobservatoriet 1908—30. S. utförde en rad betydelsefulla undersökningar inom solarfysiken (se Solen, sp. 85). K. Lmk.

***Saintsbury, G. E. B.**, dog 1933. Hans sista verk voro »A consideration of Thackeray» (1931) och den stora samlingen »Prefaces and essays» (1933).

Saito [-tå], Makoto, japansk militär och politiker (1858—1936), deltog i kriget mot Kina 1894—95 och i kriget mot Ryssland 1904—05, var marinminister 1906—14, generalguvernör över Korea 1919—28 och 1929—31 samt premiärminister 1932—34. S., som var motståndare till en alltför aggressiv flottpolitik, tillhörde samma moderata riktning som S. Makino (se d. o., suppl.) — vilken han efterträdde som lordsigillbevarare dec. 1935 — och blev därför mördad vid militärrevolten 26 febr. 1936 (se Japan, suppl., sp. 840). L. ts.

Sakförsäkring, beteckning för sådan skadeförsäkring, där det försäkrade intresset är fast vid visst föremål, ss. vid brand-, inbrotts-, glas- och vattenlednings-skadeförsäkring. I motsats härtill stå bl. a. skadeförsäkringsformerna ansvarighets-, garanti- och kreditförsäkring. T. v. P.

Sakharoff [zaka'rəf], Alexander (Aleksandr Zacharov), rysk solodansör (f. 1886), mest känd genom sina danstnrnéer med den tyska danserskan Clotilde van Derp (eg. von der Planitz, f. 1895). De ha flera ggr besökt Stockholm. Deras dans utmärkes av måleriska effekter. V. Fr.

***Sakkunniga**, *jur.* Om i rättegång, tvistemål el. brottmål för målets bedömande fordras upplysning i en fråga, som kräver särskild fackkunskap, som icke eljest är tillgänglig för domstolen, infordras yttrande härom av myndighet eller annan, som är satt att tillhandagå därmed i det ämne frågan rör, eller uppdrages åt en el. flera för skicklighet i ämnet kända sakkunniga personer att avge yttrande. Ex. äro, när Medicinalstyrelsens utlåtande inhämtas huruvida en för brott tilltalad var sinnessjuk vid brottets förövande eller huruvida en testamentsgivare var vid sina sinnens fulla bruk eller när utlåtande från enskilda ingenjörer inhämtas rörande en patenttvist eller från byggnadssakkunniga rörande en entreprenadtvist. För fullgörande av sakkunnigs uppgift kan besiktning av t. ex. en byggnad, ett varuparti el. dyl. vara nödig. Myndighet eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande, avger detta skriftligen. Annan sakkunnig avger likaledes i regel utlåtandet skriftligen men kan också höras muntligen. Domstolen själv kan förordna om inhämtande av sakkunnigutlåtande. Härom handlar lagen 7 juni 1934 om bevisning genom s. Emellertid kan också part föranstalta om sakkunnigutredning. Om sakkunnig, som utses av part och som icke begränsar sig till att avge ett skriftligt utlåtande utan som höres inför rätten, gälla i viktiga hänseenden samma regler som om vittnen (se E. Trygger, »Om sakkunnige», i Nytt Juridiskt Arkiv, avd. II, 1889). T. E.

Sa'ksela (till 1930 Saxén), Martti Olavi, finländsk geolog (f. 1898). Blev fil. dr i Helsingfors 1927 och docent i malmgeologi vid tekn. högskolan där 1934. S. anställdes 1930 vid Geologiska kommissionen, studerade 1930—31 vid Tekn. högskolan i Stockholm och blev 1936 statsgeolog. Hans arbeten beröra främst malmgeologi; bl. a. märkas

»Über die Petrologie des Ostravaaragebietes im östlichen Finnland» (Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, n:r 65, 1923), »Über den geologischen Bau Süd-Ostbothniens» (ibid., n:r 110, 1935), »Om manganjärnmalmsfyndigheten i Vittinki» (Fennia, 45, n:r 11, 1925) och »Die Kieserzlagerstätte von Karhunsaari in Nordkarelien, Finnland» (i Geol. Fören:s Förhandl., 55, 1933). N. Zn.

Sal ingår, med sin ursprungliga betydelse »vistelseort», »boning», i några få svenska ortnamn, särskilt de båda stadsnamnen *Sala* och *Uppsala*. Det senare, som ju från början avser Gamla Uppsala, betyder »det längre upp (från Mälaren) belägna Sala», detta i motsats till en (numera försvunnen) by Sala längre ned på Vaksalaslätten. På ombildning beror däremot *-sala* i *Odensala* (i Uppland), äldre *Odhinshargher* (se Harg), och *Vaksala*, äldre *Vaxald*, trol. med betydelsen »vakthållningsberget». E. W-én.

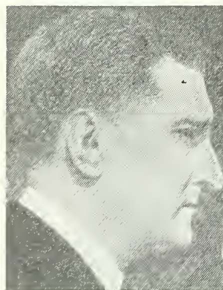
***Sala**, stad, har 8,002 inv. (1937). K. m:t återkallade 20 dec. 1935 beslutet rörande framtida förening av S. stadsförsamlings pastorat och S. landsförsamlings pastorat.

***Sala gruva.** Någon regelbunden drift för malmfångst har sedan 1908 ej igångsatts.

***Sala—Gysinge—Gävle järnväg** förvärvades 1937 av staten.

***Salamanca** blev hösten 1936 säte för den av Franco ledda nationalistregeringen, som flyttades dit från Burgos.

Salazar [-za'r], Antonio de Oliveira, portugisisk nationalekonom och politiker (f. 1889). Efter studier vid univ. i Coimbra var S. professor där i nationalekonomi och blev vid revolutionen 1926 nära nog nödgad att inträda i regeringen som finansminister, en post, som han då innehade endast några dagar men återfick april 1928 och sedan dess oavbrutet beklätt. S. har under ett länge utåt föga uppmärksammat men icke dess mindre ytterst effektivt arbete lyckats att bringa reda i Portugals finanser, år efter år åstadkomma överskott i budgeten, bringa ned arbetslösheten till ett minimum och över huvud skapa förutsättningar för en stabilitet och en ordning inom landets offentliga liv, som är påfallande efter de föreg. årtiondenas täta revolutioner och partistrider. S., som alltmera framstått som Portugals »starke man», övertog 1932 även premiärministerposten och har därigenom fått ett direkt ansvar också för den rent politiska sidan av presidenten Carmonas regim, karakteriserad bl. a. i den till stor del från S. personligen emanerande nuv. författningen av 1933. S:s strävan har framför allt varit att åstadkomma en på de

naturliga sociala gruppbildningarna — familj, samfund, yrke o. dyl. — byggd nationell samling ovanför partierna. Den nationella diktatur, för vilken S. på så sätt blivit målsmannen, stödes bl. a. av en 1936 av S. grundad Legio national, en sammanslutning av värnpliktiga medborgare av alla stånd och åldrar. — Monogr. av A. Ferro (1934). L-ts.

***Salchow,** U., avgick 1937 som president i Internationella skridskoförbundet.

***Šalda,** F. X., dog 1937. Hans litterära kritik inspirerades framför allt av engelska och franska förebilder. Bland hans skrifter märkas vidare essäsamlingarna »Juvenilie» (1925 och 1934), »Dřevoryty staré a nové» (Gamla och nya träsnitt; 1935), monografierna om A. Sova (1924), J. A. Rimbaud (1930), Mácha (1936) och diktsamlingen »Strom bolesti» (Smärtans träd; 1920). I den tjeckiska encyklopedien »Ottův slovník naučný» behandlade S. den skandinaviska litteraturen. C. T-t.

Sale [se̅il], stad i Cheshire, n. v. England, s. v. förstad till Manchester; 28,063 inv. (1931).

Salén, Sven Gustaf, segelsportsman, skeppsredare (f. 1890 7/11). Erövrade Guldpokalen vid Oester bay (U. S. A.) med 6:an »May-be» 1927, Entonnarpokalen i Deauville 1929 och Sandhamn 1930 och 1931 (de två sista gångerna med 6:an »Bissbi»). S. är även verksam inom segelorganisationerna. A. S-n.

Salengro [salãgrå'], Roger, fransk politiker (1890—1936). S. hade varit mär i Lille och socialistisk deputerad ett tiotal år, då han (juni 1936) inträdde som inrikesminister i L. Blums folkfrontskabinett. Han ansågs av oppositionen icke ha visat tillräcklig energi som samhällsordningens väktare under strejksommaren 1936, och då han lät upplösa »eldkorset» jämte övriga s. k. patriotligor, utsattes han för en hätsk smädekampanj, som drev honom till självmord (nov. s. å.), blott några dagar sedan han rentvåtts av en militär jury — S. beskylldes bl. a. för att ha deserterat under världskriget. Konseljpresidenten Blum, som själv försvarat sin kollega, framlade genast en ny lag — »lex Salengro» —, avseende att stävja ansvarslös skandalfabrikation i pressen och kriminalisera offentligt förtal. Kj. S-g.

Salisbury [så'lzbəri], Edward James, engelsk botanist (f. 1886), prof. vid univ. i London 1924. S. har författat talrika ekologiska arbeten om engelsk vegetation, vars floristiska historia han behandlat i »The east anglian flora» (1933). Han har även utgivit handböcker: »An introduction to the studies of plants» (1914; 9:e uppl. 1928), »Elementary studies in plant life» (1915; 8:e uppl. 1926) och »An introduction to the structure and reproduction of plants» (1920; 2:a uppl. 1927). C. S-g.

Sallberg, Harald Arthur, grafiker (f. 1895 8/10). Efter studier vid Tekn. skolan och Konstakad. i Stockholm samt i England och Frankrike har S. verkat som biträdande lä-

rare i Konstakad:s etsningsskola i Stockholm. Han har utfört etsningar med stadsmotiv, utsikter etc. S. har skrivit »Konstgrafiska metoder» (1927). I. L-k.

***Saller,** K., avsattes 1935.

Salloker [za'-], A n g e l a, tysk filmskådespelerska (f. 1910 i Österrike). Hade teaterengagemang men övergick till filmen. Hennes mest uppmärksammade filmroll har varit titelrollen i »Jungfrun av Orléans». Hon har vidare medverkat i bl. a. »Högre skolan» (mot Rudolf Forster) och »Världshuset Svarta Valfisken» (mot Jannings). R. A-g.

Sa'lmiala, B r u n o A l e k s a n d e r, finländsk jurist (f. 1890); hette urspr. S u n d s t r ö m. Disputerade 1923 samt blev 1925 adjunkt i process- och straffrätt och 1927 prof. i straffrätt vid Helsingfors univ. S. är sedan 1920 huvudred. för tidskr. Defensor Legis och var 1924—28 suppleant för riksdagens justitieombudsman. Han är sedan 1933 led. av riksdagen och tillhör Fosterländska folkrörelsens (I. K. L.) mest framskjutna talesmän. H. E. P.

Sa'lminen, S a l l y M i n a I n g e b o r g, åländsk författarinna (f. 1906 25/4). Vistades senare delen av 1920-talet i Sverige som hem- och butiksbiträde och tog därunder korrespondenskurser, bl. a. i svenska och historia, samt uppehöll sig 1930—36 i U.S.A. som hembiträde. Hon vann stor framgång med sin roman »Katrina» (1936), som fick första pris i en svensk och finlandssvensk romanpristävlan; den är den första utförliga ålandssvenska folklivsskildringen i litteraturen och utmärker sig genom en fyllig och säker karaktärsteckning. S:s berättargåva är osökt och flärdlös. J. L-t.

***Salminen,** V. W., blev prof. i finsk och jämförande folkdiktsforskning vid Helsingfors univ. 1933.

***Salmis,** Haparandas uthamn, har raserats, sedan Haparanda (se d. o., suppl.) fått ny hamn.

Sa'lomies (till 1936 S a l o n e n), I l m a r i J o h a n n e s, finsk kyrkohistoriker (f. 1893), teol. dr 1930 och docent i kyrkohistoria vid Helsingfors univ. 1931. Prästvigd 1920, är S. dessutom sedan 1929 adjunkt i norra finska församl. i Helsingfors. Sedan 1928 är han medlem av psalmbokskommittén, sedan 1933 sekr. i Finska kyrkohistoriska samfundet. Han har utgivit »Henrik Renqvist» (2 bd, 1930—31; på fi.), predikningar m. m. E. Nwn.

Salomon [zā'-], E r n s t v o n, tysk författare (f. 1896), har gett ut romanerna »Die Geächteten» (1930), »Die Stadt» (1932) och »Kadetten» (1933), vilka trots bristande utformning ge en upplysningsrik bild av Tyskland och dess rotlösa ungdom under perioden 1918—33. R-n B.

***Salomonsen,** O. C h r., lämnade posten som lagman i Oslo 1931.

***Salpeterbakterier.** S. och Hélène Winogradskij ha nyligen upptäckt en nitritbakterie av helt avvikande form, Nitrosocystis. De ha ur Nitrosomonas under namnet Nitrosocystis utrensat stammar, vilka växa som hårda cystor, samt under namnet Nitrosogloea stammar, växande som geléklumpar. De ha även funnit nitratbakterier, växande som hårda cystor, Nitrocystis. Litt.: L. G. Romell, »Växternas liv», 2 (1934); Hélène Winogradskij i Annales de l'Institut Pasteur, 58, 1937. L-G. R-ll.

***Salshult** ägs numera ej av släkten Stålhammar.

***Salt.** 1. S. eller mineralämnen uppbygga ben och tänder, ingå i mjukdelarna och deltaga i den kemiska regulationen. Bland alla befintliga grundämnen är det veterligt endast några få, som spela roll i ämnesomsättningen. För omsättningen viktigare mineralämnen äro: kalcium, fosfor, svavel, natrium, kalium, magnesium, järn, jod, koppar, mangan, kisel m. fl. Dagsbehovet kalcium uppgår för den fullvuxne till knappt 1 g och tillföres huvudsakl. genom mjölk, ost och grönsaker. Fosforbehovet är omkr. 1,5 g och tillföres genom de flesta födoämnen. Järnbehovet är omkr. 12 mg. Rika på järn äro grovmalda cerealier, kött, ägg, gröna grönsaker och frukt. Den vanliga svenska kosten är i allm. något fattig på järn. Jodbrist leder till vissa former av struma, som kan förebyggas genom tillsats av jod till det vanliga koksaltet. E. Abr.

Saltdomer [-dåm-], runda el. elliptiska pelare i jordskorpan av stensalt, vanl. med en areal av flera km² och en höjd av flera tusen m. Det lätta och plastiska stensaltet har på grund av överlagrande, specifikt tyngre sedimentmassors tryck pressats upp genom dessa senare från djupt liggande saltlager. Till s. äro knutna förekomsterna av kalisalter och olja i Nordtyskland, av olja i Rumänien och olja och svavel innanför Mexikanska bukten i U.S.A. E-d.

Salten [za'l-] (eg. S a l z m a n n), F e l i x, österrikisk författare (f. 1869), verkade länge som teaterkritiker i Neue Freie Presse. Han har givit ut teaterböcker, berättelser och romaner, bl. a. djurberättelsen »Bambi» (på sv. 1929; med inl. av Galsworthy). R-n B.

Salter [så'ltə], sir A r t h u r, engelsk nationalekonom (f. 1881). Efter att ha gått karriärvägen inom den engelska förvaltningstjänsten var S. generalsekr. i skadeståndskommissionen 1920—22 och tjänstgjorde som dir. för N. F:s ekonomiska och finansiella organisation juni 1919, jan. 1920 samt 1922—30. Sedan 1934 är S. Gladstone professor of political theory and institutions i Oxford; han

har dessutom varit innehavare av en hel del höga förtroendeposter inom Englands näringsliv under de senaste åren. Som ekonomisk rådgivare reste han till Indien 1930 och till Kina 1931 och 1933. S. invaldes i underhuset febr. 1937. Bland hans skrifter märkas »Recovery» (1932; »Vägen ur krisen», s. å.) och »The framework of an ordered society» (1933; »Planhushållning», 1934). O. B-g.

Salto, A x e l, dansk målare, keramiker och grafiker (f. 1889). S. är en fantasirik begåvning, som i olika material och teknik framställt bilder av djur, växter etc. Största framgång har han haft som keramiker och bokillustratör. E. L-k.

Saltoft, E d v a r d, dansk målare (f. 1883), mest känd för sina stora, mångfiguriga porträttmålningar, bl. a. en gruppbild av danska socialdemokratiska ledare (i Folkets hus vid Jagtvejen i Köpenhamn). Under ryska revolutionen var S. Berlingske Tidendes korrespondent och Röda korsets ombud i Petrograd och utförde då en serie grafiska porträtt av framstående revolutionsmän. E. L-k.

Salustri [-lo'stri], C. A., italiensk skald, se T r i l u s s a, suppl.

***Salvador** beräknades 1935 ha 1,574,495 inv. Exporten värderades 1934 till 24 mill. colones och gick mest till Tyskland och U. S. A. Importen hade s. å. ett värde av 21,5 mill. colones och härrörde huvudsakl. från U. S. A., Storbritannien och Japan. S. har numera goda flygförbindelser även med övriga centralamerikanska stater och Sydamerika. S. F.

A r m é n är sedan 1933 under omorganisation. Allmän värnplikt är lagstadgad från 18 till 50 års ålder. Fredsstyrkan utgör f. n. omkr. 3,000 man, vartill kommer nationalgardet (polistrupp med militär organisation) med omkr. 2,000 man. Då 1933 års försvarsordning genomförts, kommer armén att omfatta 5 inf.-divisioner med en fredsstyrka om sammanlagt omkr. 40,000 man. C. A. E.

Salvatore'lli, L u i g i, italiensk kyrkohistoriker (f. 1886), prof. i kyrkohistoria vid univ. i Neapel 1926. S. har publicerat självständiga, stilistiskt glänsande studier över bl. a. Franciscus av Assisi (1926) och »S. Benedetto e l'Italia del suo tempo» (1929). Han var en tid medred. för La Stampa och har givit högst betydande bidrag till Italiens efterkrigshistoria genom »Nazionalfascismo» (1923), »Irrealtà nazionalista» (1925), »La politica della Santa Sede dopo la guerra» (1937) etc. G. B-h.

Sa'lverda de Grave [- ḵrā'və], J e a n J a c q u e s, holländsk romanist (f. 1863), prof. i Groningen 1907—20, i Amsterdam 1920—32. S. har bl. a. skrivit »De franse woorden in het Nederlands» (2 bd, 1906—20) och »L'influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés» (1913) samt utgivit den franska 1100-talstexten »Eneas» (1891; 2:a uppl. 1925—29). S. erhöll en festskrift 1933. A. Lbd.

***Salzburg.** 2. Sedan förorterna inkorporerats 1935, hade staden 60,417 inv. (enl. census 1934).

***Samara** heter sedan 1934 off. K u j b y s j e v och är nu huvudstad i det s. å. bildade Kujbysjevområdet (se d. o., suppl.); 259,100 inv. (1934). Flyghamn.

***Samarkand** hade 154,600 inv. 1934. Flyghamn.

***Sambesi.** En järnvägsbro på linjen Beira —Domira bay (Njassasjön) över nedre S. ovanför Shires mynning togs i bruk 1934.

***Samfundet De nio.** Efter A. Nilssons och K. Wåhlins död ha till led. invalts Olle Holmberg och Hjalmar Gullberg. Sekr. är sedan 1936 Marika Stiernstedt.

***Samfundet Ehrensvärd** lät 1933 utge »Svenska skärgårdsflottan 1756—1791» av O. Nikula.

***Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia.** Av Hist. Handl. utkom del 30: 1 1935. Av Stockholms stadsböcker ha ytterligare utkommit h. 3 av tänkeboken 1483—92 (1933), tänkeböckerna 1514—20 (s. å.) och 1544—48 (1936) samt skotteboken 1516—25 (1935).

***Samfundet Sankt Erik** har under senare år låtit utföra en utredning om möjligheterna av en sanering inom Stockholms gamla centrum, Staden mellan broarna. På grundval av denna utredning bildades 1936 ett bolag, a.-b. Stadsholmen, vilket har till uppgift att ombygga och sanera fastigheter inom Staden mellan broarna och som erhållit subventionslån av Stockholms stad. Bolaget har 1936—37 verkställt en sanering av kvarteret Cepheus vid Stortorget. G. S-ng.

Samfällighet, K y r k l i g, se K y r k l i g s a m f ä l l i g h e t, suppl.

***Samhällets barnavård.** Vid 1934 års riksdag antogs en lag, som trädde i kraft 1 jan. 1935, vilken gäller omhändertagande genom barnavårdsnämnden av person i åldern 18—21 år, »som befinnes vara hemfallen åt ett oordentligt, lättjefullt eller lastbart levnadssätt och beträffande vilken särskilda åtgärder från samhällets sida krävas för hans tillrättaförande». Härmed är sålunda åldern för sådan persons intagning i tvångsarbetsanstalt höjd från 18 till 21 år. Beslutet om omhändertagande skall underställas länsstyrelsen, och de omhändertagna skola intagas i särskilda för dem avsedda skyddshem (ungdomshem), varjämte staten betalar hela vårdkostnaden. De måste utskrivas senast vid 21 års ålder men kunna stå under tillsyn ytterligare 2—3 år. Vissa särskilda bestämmelser finnas om deras övervakning, handräckning av polis m. m.

I samband med dessa nya bestämmelser har barnavårdslagen benämnts lagen om samhällets barnavård och ungdomsskydd (barnavårdslag), varjämte vid handläggningen rörande ungdomsskydd barnavårdsnämnden må benämnas ungdomsnämnd. G. H. v. K.

Samlare, se F l o t a t i o n, suppl., sp. 136.

***Sammanläggning.** 2. 1937 års riksdag antog lag om upphörande av vissa frälseräntor: 1) som äro förenade i samma ägares hand med vederbörande fastighet och ej besväras av sökt el. beviljad inteckning, 2) som kunna inlösas, 3) som kunna avlösas. Därigenom kommer lagen 8 nov. 1912 om s. blott att äga betydelse för räntor, som besväras av sökt el. beviljad inteckning. Schg.
3. Se även S a m m a n t r ä f f a n d e a v b r o t t, nedan.

***Sammanträffande av brott.** 1936 igångsattes inom Justitiedep. utredning om ändrade bestämmelser om s. Härvid torde särskilt komma i betraktande en inom modern lagstiftning allmänt framträdande tendens att genomföra en i princip enhetlig behandling av de olika formerna av brottskonkurrens, med ådömande av ett gemensamt straff för sammanträffande brott. Därigenom skulle behovet av s a m m a n l ä g g n i n g a v s t r a f f (se S a m m a n l ä g g n i n g 3) till stor del bortfalla, och reglerna härom torde även i övrigt komma att modifieras. R. B-l.

***Samoaöarna.** Det nyzeeländska mandatområdet hade 54,789 inv. 1936 och de till U. S. A. hörande öarna 11,557 inv. 1935. Vid Apia finnes numera en radiotelegrafstation av betydande räckvidd.

***Samojlovitj,** R. L., se även P o l a r e x p e d i t i o n e r, suppl., sp. 473—474. Expeditionen till n. delen av Karahavet är skildrad i en uppsats i »Hyllningsskrift tillägnad Sven Hedin på hans 70-årsdag 1935» (1935).

Samper [-pä'r], R i c a r d o, spansk politiker (f. 1880). Medlem av det radikala partiet, har S. haft flera poster inom de av Lerroux ledda ministärerna 1933—35 och var själv regeringschef april—okt. 1934.

Samsioe [-ʃö], C a r l A x e l F r e y, ingenjör (f. 1890 $^{9}/_{10}$). Utexaminerades från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst 1912 och blev teknol. dr 1935. S. har sedan 1912 varit ingenjör vid a.-b. Vattenbyggnadsbyrån med ett avbrott 1917—18, då han var anställd vid Whangpoo conservancy board i Shanghai. Han har projekterat eller deltagit i projekteringen av ett antal vattenkraftverk i Sverige, Finland, Ryssland och kraftverket Chenderoh i Perak samt utgivit skrifter om vattenbyggnader och hållfasthetsproblem, däribland »Über die Beziehung zwischen Deformation und Spannung» (1935; gradualavh.). E. Hlr.

***Samuel,** sir H. L., lämnade inrikesministerposten 1932 och ledningen av den liberala partiorganisationen 1929 men var chef för det liberala parlamentspartiet 1931—35. Sistnämnda år lämnade han underhuset. Maj 1937 blev han viscount. L-ts.

Samuelsson, E r n s t J a k o b G e r h a r d, mejerivetenskapsman (f. 1887 $^{24}/_{9}$). Utexaminerades från Alnarps mejerikonsulentkurs 1921 och blev fil. dr 1923. S., som 1924—26 var red. för Svensk Mejeritidning, blev 1926 t. f. prof. i mejeriteknik och efter omorganisationen (se A l n a r p, suppl.) 1933 prof. i mejerilära och mejeriekonomi vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut. Han har utgivit flera skrifter i kemi och mejeriteknik. G. Rbg.

***Samuelsson,** G., har under senare år företagit botaniska forskningsfärder till Palestina och Marocko samt utgivit »Die Verbreitung der höheren Wasserpflanzen in Nordeuropa» (i Acta Phytogeographica Suecica, n:r VI, 1934).

***Samuelsson,** J., dog 1936 $^{27}/_{6}$.

Samverkande bildningsförbunden, som bildades 1936, utgjorde från början en sammanslutning av Arbetarnes bildningsförbund, Godtemplarorden, Jordbrukare ungdomens förbund, Nationaltemplarorden och Svenska landsbygdens studieförbund. 1937 upptogs i sammanslutningen även Sveriges kristliga bildningsförbund. S. ha till uppgift att verka för samarbete och konsolidering inom folkbildningsarbetet, dock med bibehållande av de särskilda förbundens självständighet. S. ha bl. a. ordnat större gemensamma kurser. S:s organ är tidskriften Folklig Kultur (fr. o. m. 1936). F. Hj-t.

***Samvetsömma.** Den kraftiga stegringen av antalet s. 1930—33 föranledde de militära myndigheterna att framhålla hurusom gällande bestämmelser icke gåvo nöjaktig säkerhet mot missbruk. I samband därmed framhölls såsom en av anledningarna till det stora antalet etiskt samvetsömma den propaganda, som vissa sammanslutningar bedrivit, och att det enda botemedlet vore att minska lagens giltighetsområde så, att erforderlig kontroll kunde utövas. Genom k. kung. 9 jan. 1935 skärptes bestämmelserna om intyg för samvetsbetänklighetenas styrkande. Frågan har ytterligare varit föremål för riksdagsmotioner, dock hittills utan resultat, och även uppmärksammats av 1930 års försvarskommission.

Antalet samvetsömma värnpliktiga 1921—36 framgår av nedanst. tab.:

År	Av religiösa skäl	Av etiska skäl	Summa
1921	495	—	495
1922	411	—	411
1923	399	—	399
1924	394	—	394
1925	224	—	224
1926	382	8	390
1927	325	6	331
1928	468	17	485
1929	434	9	443
1930	499	30	529
1931	482	103	585
1932	488	152	640
1933	576	274	850
1934	533	250	783
1935	496	86	582
1936	365	90	455

När s. helt och hållet äro civilarbetare (se d. o.), utföra de arbeten i statens tjänst, t. ex. under Domänstyrelsen, Vattenfallsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet. V-r G.

San Andrés [-andrä's], eng. *Saint Andrews*, ö i Karibiska havet, utanför Nicaraguas kust, tillhör Colombia och bildar med den nordligare ön Providencia (eng. *Old Providence*) ett särskilt förvaltningsområde (*intendencia*), omfattande 55 km² med 7,114 inv. (1933), huvudsakl. engelsktalande negrer. Huvudprodukter äro kokosnötter, bomull och sockerrör. Huvudstaden, S. (3,918 inv.), har radiotelegrafstation. Öarna ha en viss strategisk betydelse med hänsyn till den planerade Nicaraguakanalen. S. F.

***Sánchez Guerra,** J., dog 1935.

Sandarna, en höjdsträckning i Göteborgs v. utkant, intill vilken i en strandvall betydande boplatslager från Ertebölletid (se E r t e b ö l l e k u l t u r, suppl.) och från Ancylustid (se A n c y l u s k u l t u r, suppl.) påträffats. Boplatsen från Ancylustid är synnerligen betydelsefull genom sitt redskapsinventarium, dels föremål av Madeleineformer (se P a l e o l i t i s k a p e r i o d e n), dels föremål av former, som allmänt ansetts yngre; jfr S t e n å l d e r n, suppl. — Litt.: J. Alin, N. Niklasson och H. Thomasson, »Stenåldersboplatsen på S. vid Göteborg» (1934). H. An.

***Sandarne.** S. och Söderhamn bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet. Bruksrörelsen i Tönshammar är nedlagd.

Sandasfalt, se A s f a l t b e l ä g g n i n g a r, suppl., sp. 285.

Sandberg, A g n e E d v a r d, ingenjör (f. 1886 5/6). Utexaminerades 1908 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst och blev 1934 major i Väg- och vattenbyggnadskåren. S. var 1904—14 anställd i Vattenfallsstyrelsen och inträdde 1916 i a.-b. Skånska cementgjuteriet, där han sedan 1933 är verkst. dir. Han har livligt deltagit i arbetet inom väg- och vattenbyggnadsfackets organisationer, bl. a. som ordf. i Svenska betongföreningen (sedan 1933) och som v. ordf. i Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund (sedan 1934). E. Hlr.

***Sandberg,** F. W. E., har ytterligare bl. a. varit ordf. bland extralärarsakkunniga 1934 och led. av läroverkslönesakkunniga s. å.

Sandberg, H e r b e r t L u d w i g, kapellmästare (f. 1902 26/2 i Tyskland). Efter studier för bl. a. L. Blech i Berlin verkade S. som repetitör och kapellmästare vid Stadttheater i Breslau 1919—22, vid Grosse Volksoper och vid Städtische Oper i Berlin resp. 1922—23 och 1924—26. Han är sedan 1926 kapellmästare vid Kungl. teatern i Stockholm. G. M.

Sandberger [za'ntbärgər], A d o l f, tysk musikhistoriker (f. 1864). Blev 1887 dr phil. vid univ. i Würzburg på avh. »Leben und Werke des Dichtermusikers Peter Cornelius» och verkade 1900—29 som prof. vid univ. i München. S. har särskilt ägnat sina forskningar åt Orlando di Lasso och Haydn. Han är sålunda medarbetare vid redigerandet av den samlade uppl. av den förres verk och har utgivit en rad otryckta Haydnkompositioner, vidare »Beiträge zur Geschichte der bayerischen Hofkapelle unter Orlando di Lasso», bd 1 och 3 (1894—95), och »Zur Geschichte des Haydnschen Streichquartetts» (1899). »Ausgewählte Aufsätze zur Musikgeschichte» (3 bd, 1921—34) utgör en saml. av hans föredrag och uppsatser. S. var utgivare av »Denkmäler der Tonkunst in Bayern» (36 bd, 1900—31) och utger Neues Beethoven-Jahrbuch (årg. 1—7, 1924—37). G. M.

Sandborg, O l o f, skådespelare (f. 1884 30/4). Började sin bana vid Selanders sällskap och var sedan under olika perioder anställd dels vid Rönnbladska sällskapet och dels hos A. Ranft. 1916—23 var S. vid Lorensbergsteatern i Göteborg, 1923—31 chef för Folkteatern där. 1931 flyttade han till Stockholm (Vasateatern, under Gösta Ekmans direktion) och anställdes 1933 vid Dramatiska teatern. S. är en utmärkt karaktärsskådespelare med sällsynt förmåga att skapa levande, markant utformade gestalter; mycket verkningsfull är hans torra, ofta ironiskt färgade humor. I hans rika rollgalleri märkas Den okände i »Till Damaskus», d. III, baron Bernhusen i Hj. Bergmans »Hans nåds testamente», Polonius i »Hamlet», professor Higgins i »Pygmalion», Harpagon i »Den girige», Cæsar i Shaws »Cæsar och Cleopatra», Oscar Öblom i V. Mobergs »Våld» och lordkanslern i Strindbergs »Ett drömspel». O. W—n.

***Sandburg,** C., har vidare skrivit »Mary Lincoln» (1932; tills. m. P. M. Angle), en väl dokumenterad biogr. över A. Lincolns hustru, samt »The people, yes» (1936), ett långt, osammanhängande »poem», där han skildrar olika drag hos det amerikanska folket i folklore, ordstäv, legender, anekdoter, slang o. s. v. och därvid bringar det sin hyllning. Ett urval av hans verk kom ut på sv. 1934, »Dikter», i övers. av E. Blomberg, E. Diktonius och A. Lundkvist. R—n B.

Sandegren, E r n s t A l f r e d H e r m a n, missionär och missionssekreterare (f. 1881 13/7), son till K. J. S.; fil. lic. i Uppsala 1908. S. var sv. kyrkans missionär i Sydindien 1912—20, där han verkade som läroverksföreståndare i Pudukkottai. Han är andre sekr. i Sv. kyrkans missionsstyrelse sedan 1921, med placering i Stockholm sedan 1933. S. har utgivit »Kast och kristendom i Sydindien» (1921), »Sveriges förste missionär i Indien» (1924), »Svensk mission och indisk kyrka» (s. å.), »Kristen och hindu» (1934) och »Nutida världsmission» (1936). G. Lbrg.

Sandegren, H e r m a n R a g n a r, kvartärgeolog (f. 1887 15/1). Blev fil. dr vid Stockholms högskola 1916 och statsgeolog 1917. S:s

verksamhet har huvudsakl. omfattat utarbetandet av geol. kartblad med beskrivningar (hittills 12 st. inom s. och mell. Sverige utgivna, bl. a. »Skrikerum», »Göteborg», »Karlstad» och »Storvik»). Bland hans övriga arbeten märkas »Hornborgasjön» (i Sveriges Geol. Undersökning, ser. Ca, n:r 14, 1916), »Ragundasjön» (ibid., n:r 12, 1924) och »Göteborgstraktens geologi» (i »Göteborgstraktens natur», Göteborgs jubileumspublikationer 1923; tills. m. H. Munthe och H. E. Johansson). Sedan 1928 har S. i Geol. Fören:s Förhandl. utgivit i regel årliga, refererande bibliogr. (»Revue annuelle») över svensk geologisk (1928—29 enbart kvartärgeologisk) litteratur. Se även **C a l d e n i u s**, C. C., suppl. N. Zn.

Sandegren, J o h a n n e s H j a l m a r T e o d o r, missionär (f. 1883 $^{20}/_{11}$), son till K. J. S. Blev teol. kand. i Uppsala 1906, prästvigdes s. å., blev fil. lic. 1915, teol. hedersdr i Rostock 1932 och är sv. kyrkans missionär i Sydindien sedan 1907. S. har bl. a. varit rektor vid luterska missionens teol. högskola i Madras och ordf. för kyrkans mission i Sydindien. 1934 blev han tamulkyrkans biskop, »biskop av Trankebar». S. är en utmärkt kännare av tamuliska språket. Han har publicerat den religionshistoriska undersökningen »Om Sydindiens rövarekaster» (1924). G. Lbrg.

Sandegren, P a u l H a r a l d A l w i n, missionär och präst (f. 1887 $^{27}/_{8}$), son till K. J. S. Blev teol. kand. i Uppsala 1913, prästvigdes s. å., var sv. kyrkans missionär i Sydindien 1914—26, sekr. i Sv. kyrkans missionsstyrelse 1926—28 och är komminister i Maria församl., Stockholm, sedan 1930. S. var sekr. i Sv. ekumeniska nämnden 1929—32. Han har bl. a. utgivit »Ekumeniska mötet i Stockholm» (1926). G. Lbrg.

Sandel, C o r a, pseud. för norska författarinnan S. M. F a b r i c i u s (se d. o., suppl.).

Sandelolja, se S a n t a l u m.

***Sandemar.** Med underlydande i Österhaninge och Dalarö socknar omfattar S. omkr. 6,000 har, därav omkr. 1,000 har åker.

Sandemose [sa'nə-], A k s e l, dansk-norsk författare (f. 1899), debuterade 1923 med »Fortællinger fra Labrador» och har sedan i rask följd skrivit »Storme ved jævndøgn» och »Ungdomssynd», »Mænd fra Atlanten» (alla 1924), »Klavbavtermanden» (1927) samt »Ross Dane» (1928). 1931 bosatte han sig i Norge och började skriva på norska: »En sjømann går iland» (1931; sv. övers. 1935), »En flyktning krysser sitt spor» (1933; sv. övers. 1934) och »Vi pynter oss med horn» (1936; sv. övers. 1937). — Mot den internationella vapenindustrien vände han sig i »Dødens agenter» (1934). S. har med våldsam naturalism berättat sjöfolks och primitiva människors öden. Senast har han utgivit en biogr. i impressionistiska, med disparata insatser blandade skildringar; man skymtar självbiografiska drag. Med suggestiv kraft och brinnande åskådlighet återges det yttre livet, och med en ännu starkare intensitet ges huvudpersonens kaotiskt upprörda inre liv, på en gång hemskt, groteskt, sentimentalt och gripande. R-n B.

***Sandfeld,** J. K., har publicerat ytterligare två framstående arbeten: »Syntaxe du français contemporain, II, Les propositions subordonnées» (1936; omarb. av »Bisætningerne») och »Syntaxe roumaine», I (s. å.; tills. m. H. Olsen). A. Lbd.

***Sandhamn.** En ny kyrka invigdes 1934.

***Sandler,** R. J., var sept. 1932—juni 1936 utrikesminister i P. A. Hanssons första ministär och återtog samma post i dennes 1936 bildade andra ministär. Han har i många år varit delegerad vid N. F:s församling (1934 också församlingens president). Sedan sept. 1936 har han varit Sveriges representant i N. F:s råd. Som utrikesminister har han tilldragit sig uppmärksamhet bl. a. genom en serie officiella besök i vissa länders huvudstäder och en till okt. 1937 planerad resa i Tornedalen i sällskap med Finlands utrikesminister.

***Sandrock,** A., dog 1937.

Sandräka, dets. som hästräka (se R ä k o r).

Sandskädda, dets. som sandflundra (se F l u n d r e f i s k a r, sp. 633).

Sandslån, se Y t t e r l ä n n ä s.

Sandström, A l f r e d E m i l F r e d r i k, jurist (f. 1886 $^{11}/_{10}$). Blev jur. kand. 1908, hovrättsråd 1922, revisionssekr. 1925, häradshövding 1930 och justitieråd 1931. Sistnämnda ämbete lämnade han 1933 för andra offentliga uppdrag men blev ånyo justitieråd 1935. S. var led. av blandade domstolarna i Egypten 1918—26 och president för en avd. av blandade engelsk-tyska skiljedomstolen i London 1926—29 samt ordf. i Arbetsdomstolen 1929—31. Han har bl. a. publicerat »Skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet» (i »Forhandlinger på det sekstende nordiske juristmøte», 1934) samt »Promemoria angående avveckling av bestående fideikommiss» (Statens Offentliga Utredningar 1935: 50). A. M.

***Sandström,** J. W., har fortsatt sina undersökningar i n. Atlanten över Golfströmmens geofysiska förhållanden.

*Sandströms, Anna, skola omfattar 1937 kindergarten, fyraårig förberedande skola, flickskola under ombildning till sjuårig och tvåårig teoretisk-praktisk linje. Avgångsbetyg från denna linje berättigar till inträde i åtskilliga praktiska fackutbildningsanstalter. Antalet lärjungar uppgick höstterminen 1936 till 247. Den ettåriga fortsättningskursen är numera indragen. Fr. Sg.

Sandwall, Fredrik Vilhelm, filolog, läroverkslärare (f. 1877 14/6), fil. lic. i Uppsala 1906, adjunkt i Gävle 1912—14, lektor i Örebro 1914—28, i Stockholm 1928, rektor vid Wallinska skolan i Stockholm 1931, fil. hedersdr i Uppsala 1932. S. har varit mycket anlitad i såväl politiska som kommunala och pedagogiska angelägenheter. Han har skrivit »Ändelsevokalens växling i Östgötalagens textkodex» (1913) och givit ut Lars Johanssons (Lucidors) »Samlade dikter» (1914—22) i en utmärkt kommenterad uppl. R-n B.

***Sandvig,** A., utgav 1934 en ny, omarb. uppl. av »De sandvigske samlinger i tekst og billeder».

Sandvik, Ole Mörk, norsk musikhistoriker (f. 1875). Efter avlagda examina inom teologiska fakulteten blev S. 1922 fil. dr på en avh. om norsk folkmusik, »Norsk folkemusik», vilken han sedan ägnat flera studier. Han har dessutom bl. a. utgivit »Norsk kirkemusik og dens kilder» (1918), »Norsk koralhistorie» (1930) och tills. m. G. R. Schjelderup »Norges musikhistorie» (2 bd, 1921). G. M.

***Sandviken,** köping. Högbo (se d. o., även i suppl.) församling heter sedan 1 jan. 1936 S:s församling.

***Sandvikens järnverk.** Aktiekap. ökades 1937 till 20 mill. kr. Litt.: »Sandviken och dess utveckling 1862—1937», redig. av G. Hedin (1937).

***Sandö.** Sandö sågverks a.-b., som numera endast bedriver skogshantering, äges av Strömnäs a.-b.

Sanēring. 1. Se Gasskydd och Civilt luftskydd, båda i suppl.

2. Se Stadsbyggnadskonst, suppl.

Sanford [sä'nfəd], Roscoe Frank, nordamerikansk astronom (f. 1883), blev efter studier och anställning vid Lickobservatoriet astronom vid Mount Wilsonobservatoriet 1918. S. har framför allt ägnat sig åt stellar spektroskopi och utfört en rad samvetsgranna undersökningar över de spektroskopiska dubbelstjärnornas banrörelser. K. Lmk.

Sanforisēring, en efter amerikanen Sanford L. Cluett uppkallad metod att åstadkomma krympfrihet hos i främsta rummet bomulls- och linnevävnader. Krympningen, som uppträder vid tvättning, beror på att materialet i alla stadier av tillverkningsprocessen (spinning, vävning och färdigberedning) är underkastat en mer el. mindre stark sträckning, vilken är kraftigast i varpriktningen och orsakar inre spänningar, som hållas i jämvikt genom friktionen mellan fibrerna och trådarna inbördes. Vid tvättningen verka tvålen och vattnet som ett smörjmedel, vilket minskar friktionen, så att spänningarna få tillfälle att utjämna sig på elastisk väg, under det att varan krymper. Man har tidigare sökt motverka krympningen dels genom att sy plaggen större än nödvändigt, så att de efter krympningen skola få en någorlunda riktig passform, dels genom att krympa tyget genom tvättning, innan det sys upp. Sistnämnda metod innebär dock extra besvär och är i många fall till skada för tygets utseende, dess »finish». Båda metoderna äro även otillförlitliga i så måtto, att tyget krymper, ehuru i mindre grad, även under följande tvättar.

S. grundar sig på den omständigheten, att krympningens orsaker äro av mekanisk art och därför kunna elimineras endast genom mekanisk bearbetning av materialet. S. utföres genast efter tygets appretering och sker i en sinnrik och komplicerad sanforiseringsmaskin. Varan undergår först ett noga standardiserat tvättprov, varigenom krympningsprocenten bestämmes. Med ledning av provets resultat inställes sanforiseringsmaskinen så, att inmatningshastigheten överstiger uttagningshastigheten så mycket, som svarar mot krympningsprocenten. I maskinen utsättes tyget först för mycket fina vattenstrålar och sedan för fuktig ånga, varvid det krymper. En kort spännram utbreder sedan tyget till den kalkylerade krympningsbredden, varefter det utan att spännas torkas på en torkcylinder mellan två ändlösa filtar. Någon följande appretering förekommer ej. Maskinen arbetar så exakt, att man kan garantera, att krympningen stannar vid 3/4 %, ett i praktiken betydelselöst värde.

Sanforiserade vävnader ha fått mycket stor användning, särskilt för sådana plagg, som ofta måste tvättas (skjortor, överdragskläder, skyddsrockar, sjuksköterskedräkter, förkläden m. m.). A-x E-m; J. E. S.

***San Francisco** har broförbindelser dels sedan 1936 med Oakland över Goat island, som genombrutits med en tunnel (se bild vid Tunnel, suppl.), dels sedan 1937 med Marin peninsula genom en hängbro över Golden gate. E. Hlr.

***Sangisån.** Björkfors kraftverk är numera ej i drift.

***Sanitetshundar,** se även Krigshundar, suppl.

***Sanktion.** 2. De i N. F:s akt art. 16 föreskrivna s. sattes f. ggn i verket under italiensk-abessinska kriget 1935—36 (se d. o. och Italien, sp. 816, båda i suppl.). Sedan samtliga medl. av N. F:s råd utom Italiens ombud 7 okt. 1935 förklarat sig godkänna en av en rådskommitté avgiven rapport, enl. vilken Italien gripit till krig i strid mot art. 12 i förbundsakten, och N. F:s församling med undantag av Italiens, Albaniens, Ungerns och Österrikes ombud 9 okt. anslutit sig till denna uppfattning, tillsattes en av ombud för samt-

liga förbundsmedlemmar med undantag av de krigförande bestående kommitté (»koordinationskommittén») med uppgift att utreda och underlätta samordnandet av eventuella åtgärder enl. art. 16. Genom en serie 11—19 okt. antagna propositioner föreslog denna kommitté, att åtgärderna i första hand skulle bestå i av förbundsmedlemmarna utfärdade förbud mot vapenexport och kreditgivning till Italien samt förbud mot import av italienska varor och mot utförsel till Italien av vissa för krigföring särskilt betydelsefulla varor. Dessa förslag genomfördes under följ. månad av det stora flertalet förbundsmedl. Att en fullständig avspärrning av Italiens ekonomiska och finansiella förbindelser med utlandet icke, såsom förutsattes i förbundsakten, omedelbart genomfördes, överensstämde med av förbundsförsamlingen 1921 antagna resolutioner ang. s., enl. vilka dessa skulle tillämpas gradvis. Ett senare framställt förslag att spärra tillförseln till Italien av vissa andra viktiga varor, bl. a. av brännolja, som ansågs vara av synnerlig betydelse för krigföringen, genomfördes icke, då makterna ryggade tillbaka inför det från italiensk sida framställda hotet, att denna åtgärd skulle uppfattas som krigsanledning. Ett bakslag för sanktionspolitiken betecknade en mellan de engelska och franska utrikesministrarna Hoare och Laval i början av dec. 1935 träffad överenskommelse om framläggande av ett för Italien förmånligt fredsförslag. Överenskommelsen fälldes genom den häftiga reaktionen däremot såväl i England som på andra håll, men någon skärpning av s. företogs icke. De redan genomförda s. hunno ej utöva de avsedda verkningarna på Italiens ekonomiska och finansiella motståndskraft före Abessiniens nederlag och slutliga sammanbrott våren 1936. Fortsatta s. ansågos nu vara ändamålslösa. 4 juli 1936 konstaterade förbundsförsamlingen, att olika förhållanden förhindrat förbundsaktens fullständiga tillämpning, och 6 juli uppmanade koordinationskommittén regeringarna att upphäva s. från den 15 i samma månad, vilket också skedde. Erfarenheterna från italiensk-abessinska konflikten ha framkallat krav på förbundsaktens reformering. — Litt.: Nationernas förbunds församlings sextonde ordinarie möte i Genève 1935 m. m., Nationernas förbunds församlings sjuttonde ordinarie möte i Genève 1936 m. m., båda i Aktstycken, utg. av Utrikesdep. (1936, 1937); T. Gihl, »Nationernas förbund och sanktionerna» (1936). T. G-l.

***Sankt Mickel** omfattar, sedan vissa delar av S:s landskommun 1931 inkorporerats, 26,9 km² med 10,768 inv. (1936).

Sann, J a c o b, norsk målare (f. 1874). S. har målat landskap i en frisk och klar kolorit, särskilt skärgårdsmotiv. Han är även känd som ornitolog och härmare av fågelläten. S. har bl. a. utgivit »Våre venner småfuglene» (1915; omarb. uppl. 1926), »Fuglesangen. Hvordan en kan lære den å kjenne» (1930) och »Bokfinken Caruso og vennene hans» (1934; sv. övers. s. å.). W-t K.

Hängbron över Golden gate vid San Francisco.

San Nicolás [-kåla's], stad i nordligaste delen av prov. Buenos Aires, Argentina, vid Paraná; 43,269 inv. (1936). Viktig flodhamn, tillgänglig för oceanfartyg. Export av spannmål, ull och fruset kött.

***Sansibar.** 2. Staden har numera flyghamn på linjen Nairobi—Mombasa—Lindi.

Santalin, se S a n d e l t r ä.

Santayana [säntəja'nə], G e o r g e, nordamerikansk filosof av spansk börd (f. 1863), lärare vid Harvard-univ. 1889—1912. S. tillhör den amerikanska kritiska realismen och har särskilt behandlat varseblivningens problem. Hans filosofiska huvudarbeten äro »The life of reason» (5 bd, 1905—06; 2:a uppl. 1922), »Scepticism and animal faith» (1923), »The realm of essence» (1927) och »The realm of matter» (1930). S. har även behandlat estetiska och litteraturhistoriska frågor i »The sense of beauty» (1896), »Interpretations of poetry and religion» (1900), »Three philosophical poets» (1910; Lucretius, Dante, Goethe), »Winds of doctrine» (1913), »Character and opinion in the United states» (1920), »Soliloquies in England» (1922), utmärkta

skildringar av engelskt lynne och liv, »Some turns of thought in modern philosophy» (1933) och »Obiter scripta» (1936), smärre arbeten. — S. har även skrivit vittra verk: »Sonnets and poems» (1894), »Lucifer, a theological tragedy» (1899), »Hermit of Carmel» (1901), »Poems» (1923), »Dialogues in limbo» (1925) och »The last puritan» (1935; »Den siste puritanen», 1936), memoarer i romanform. G. O-a.

***Santesson**, släkt. C. H. S. har vidare skrivit »Atterbomstudier» (1932) och givit ut J. E. Rydqvists självbiogr. (1936). P. D. A. Atterboms och Hans Järtas brevväxling med B. von Beskow förelågo färdiga resp. 1928 och 1933.

Santesson, Per Vilhelm, jurist (f. 1892 22/4), son till P. H. S. (se släktöversikten). Blev jur. kand. vid Stockholms högskola 1917, hovrättsråd i Svea hovrätt 1930 och revisionssekr. 1932. S. har i olika departement anlitats för lagstiftningsuppgifter och deltar sedan 1931 i arbetet på rättegångsreformen, sedan 1932 som led. av processlagberedningen. T. E.

***Santiago.** 2. Staden har numera regelbundna flygförbindelser längs Sydamerikas västkust till U. S. A. och över Buenos Aires till Europa.

***Santo Domingo.** 2. Staden, som 1935 hade 71,297 inv., heter sedan 1936 off. Ciudad Trujillo. Flyghamn.

São Luiz do Maranhão [sãõ' loi'ʒ do maranãõ'], se Maranhão.

***São Paulo.** 2. Staden beräknades ha 1,151,249 inv. 1935. Lufttrafiklinjer förbinda S. med ett stort antal platser i det inre av Brasilien samt med Asunción i Paraguay.

***São Thomé** skrives nu off. São Tomé.

Saponaro [-åna'rå], Michele, italiensk författare (f. 1885), har intresse som provinsskildrare av nästan fotografisk noggrannhet, så i romanerna »Il peccato» (1919), »Nostra madre» (1921) och »Bionda Maria» (1937). Det även i dessa arbeten tydliga självbiografiska inslaget stegras till tröttande egocentricitet i romancykeln »Un uomo» (2 bd, 1925—27). G. B-h.

***Sapper** dog 1937.

***Sapper, K.**, avgick 1932 som prof. i Würzburg. Han har de senare åren publicerat skrifter och uppsatser (bl. a. i Petermanns Mitteilungen) i skilda geografiska ämnen, främst vulkanologiska.

Sara'nsk, huvudstad i Mordvinernas autonoma republik, Sovjetryssland, 250 km ö. s. ö. om Gorkij (Nizjnij Novgorod); 23,500 inv. (1934). Tobaksfabriker, oljekvarnar, stärkelsetillverkning.

Sara'pul [-polj], stad i Sverdlovskområdet, Sovjetryssland, vid nedre Kama; 32,400 inv. (1933). Garverier och skofabriker; handel.

***Saratov** hade 327,500 inv. 1934 och är nu huvudstad i det s. å. bildade Saratovområdet (n. delen av f. d. Nedre Volgaområdet; 118,900 km², 2,908,000 inv.).

Sarett [sä'rət], Lew, nordamerikansk författare (f. 1888), sedan 1921 prof. i vältalighet vid Northwestern university i Chicago. S. har gett ut diktsamlingarna »Many many moons» (1920), »The box of God» (1922), »Slow smoke» (1925) och »Wings against the moon» (1931). S. har delat sitt liv mellan författarskap och universitetstjänst samt kringströvande i n. v. Amerikas skogar och vildmarker. En utomordentlig kännare av dessa trakters växt- och djurliv och intim vän med chippewaindianerna, vilkas patos och ironi, sånger och ceremonier han tolkat och återgivit med stor rytmisk trohet, har S. hämtat sin friska lyriska inspiration och sina motiv från denna natur och dessa primitiva människor. R-n B.

Sarfa'tti, Margherita, f. Grassini, italiensk journalist (f. 1883), medarb. i Popolo d'Italia från dess begynnelse, red. för den politiska tidskr. Gerarchia. S. har utgivit den till tjugu språk övers. boken »Dux» (1926; »Mussolini», 1927), den hittills bästa biogr. över Mussolini, skildrat italienarnas liv i Tunisien i »Tunisiaca» (1924) och italienska emigranter i U. S. A. i »L'America ricerca della felicità» (1936) samt entusiastiskt och kunnigt dragit i härnad för ultramodernt måleri i »Storia della pittura moderna» (1930). Mindre lyckade äro hennes dikter och romaner. G. B-h.

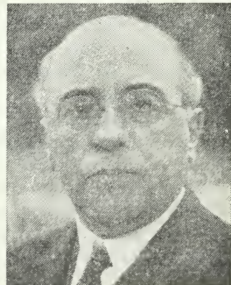
Sarkomatos [-tå's] (av grek. *sarx*, kött), utbredd malign bindvävssvulst (se vidare Sarkom). Bence-Jones' äggvita uppträder vid sådan malign degeneration i benmärgen.

***Sarlin, J. E.**, lämnade riksdagen 1933. Han var elektor vid presidentvalet 1937.

Saronno [-å'nå], stad i it. prov. Varese, Lombardiet, 22 km n. v. om Milano; 27,179 inv. (1931). Betydande siden- och bomullsindustri; maskinfabriker.

Sarons blomster el. Sarons lilja, namn på *Anemone coronaria*, se Sippsläktet.

***Sarraut, A.** Marinminister i Daladiers andra kabinett, bildade S. åter en regering okt. 1933, som varade till slutet av nov. S. ingick som inrikesminister i Doumergues samlingskabinett febr. 1934 men avgick i okt. s. å. efter mordet på konung Alexander i Marseille, som skylldes på otillfredsställande säkerhetsåtgärder. Jan.—juni 1936 var S.

efter Laval chef för ett mera vänsterbetonat koalitionskabinett med huvuduppgift att trygga den sociala freden och förbereda nyvalen till kammaren s. å. I juni 1937 blev S. minister utan portfölj i Chautemps' ministär. Kj. S-g.

Sarton [fr. uttal sartå', eng. sätn], G e o r g e, belgisk-amerikansk lärdomshistoriker (f. 1884). S., som är född i Gent, är sedan 1916 verksam i U. S. A. vid Harvard-univ., Cambridge, Mass., och numera amerikansk medborgare. Som »research associate» vid Carnegieinstitutionens sektion för vetenskapernas historia fullföljer S. utarbetandet av sitt stora verk »Introduction to the history of science», en ofantlig bio-bibliografiskt lagd framställning av vetenskapernas historia från äldsta tider, varav hittills utkommit bd I—II: 1—2 (1927—31), omfattande tiden 800 f. Kr.—1300 e. Kr. Utom genom detta grundläggande verk har S. gjort en epokgörande insats genom den av honom grundade tidskriften Isis (se d. o., suppl.), vetenskapshistoriens viktigaste internationella organ, vari han själv publicerat en lång rad betydande undersökningar och tankeväckande essäer, som i hög grad stimulerat det växande intresset för lärdomshistoria. Sedan 1936 suppleras Isis genom den ävenledes av S. utg. seriepublikationen Osiris. Sin allmänna uppfattning om vetenskapshistoriens centrala roll och bildningsvärde har han utvecklat i flera smärre arbeten, bl. a. »The history of science and the new humanism» (1931), »The history of science and the problem of to-day» (1935) och »The study of the history of science» (1936). J. N-m.

***Saskatchewan** beräknades 1935 ha 978,000 inv. Stadsbefolkningen utgjorde 1931 31,6 %. De i Sverige föddas antal var s. å. 7,580. 1935 utgjorde den odlade arealen 117,000 km², varav 59,400 km² voro besådda med vete (55 % av Kanadas veteareal), 22,200 km² med havre och 4,600 km² med korn. Brunkolsproduktionen nådde 1935 blott 830,000 ton. Industrien omfattade 1934 845 anläggningar med ett produktionsvärde av 42 mill. doll., bland vilka kvarnarna voro viktigast. H. N-n.

Sassoon [səsō'n], sir P h i l i p, engelsk politiker (f. 1888), var privatsekr. hos fältmarskalken Haig i brittiska högkvarteret i Frankrike 1915—18, blev sedan parlamentarisk sekr. åt Lloyd George under dennes premiärministertid, var understatssekr. i luftministeriet 1924—29 och 1931—37 och blev first commissioner of works i N. Chamberlains ministär maj 1937. Han är konservativ led. av underhuset sedan 1912. L-ts.

Sassoon [səsō'n], S i e g f r i e d, engelsk författare av judisk-persisk börd (f. 1886), deltog i världskriget i Palestina och Frankrike, sårades 1917, befordrades till kapten. Till en början delade S. den patriotiska uppfattningen av kriget men övergick sedan till en häftig pacifism, som präglar hans krigsdiktning (»Collected war poems», 1919). Av hans arbeten, som till stor del getts ut anonymt och pseudonymt, må nämnas diktsamlingarna »Melodies» (1912), »The old huntsman» (1917), »Satirical poems» (1926), »To my mother» (1928) och »Vigils» (1934) samt den självbiografiska trilogien »Memoirs of a fox-hunting man» (1928), »Memoirs of an infantry officer» (1930) och »Sherston's progress» (1936), vars uppriktighet och glans gjort den kanske ännu mera populär än hans dikter, i vilka en sarkastisk åder är omisskännlig; S. har emellertid på senare tid väsentligen övergått till personlig lyrik. R-n B.

***Satellit.** 3. Svaga spektrallinjer, som omge en huvudlinje med finstruktur.

Sa'tka, tidigare S a t k i n s k i j z a v o d, stad i Tjeljabinskområdet, Sovjetryssland, 150 km v. s. v. om Tjeljabinsk; 20,000 inv. (1933). Järngruvor, skiffer- och magnesitbrott.

Sato [-tå], N a o t a k e, japansk diplomat (f. 1882), har deltagit i flera av N. F:s expertutredningar, t. ex. ang. olika militära spörsmål, skiljedom och opiumtrafik, och blev efter en kort tid som sändebud i Belgien 1931—32 ambassadör i Frankrike 1933. Mars—maj 1937 var han utrikesminister i Hayashis kabinett. L-ts.

Sátoraljaújhely [ʃā'tåraljaō'jhäj], stad i nordöstligaste Ungern, vid tjeckoslovakiska gränsen och foten av Hegyalja; 17,015 inv. (1937); huvudstad i komitatet Zemplén. Vinhandelscentrum; oljeraffinaderi, tillv. av möbler, lädervaror m. m.

Satu Ma're [sa'to-], se S z a t m á r.

***Saturday Review** uppgick 1931 i Spectator.

Saud, I b n, se I b n S a u d, även i suppl.

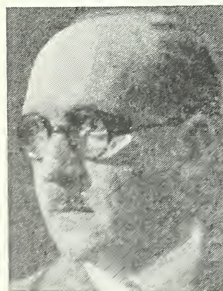
Saudarabien, arab. *el-Mamlaka el-Arabije es-Saudije*, sedan 1932 off. benämningen på de i personalunion förenade rikena Nedjd och Hidjaz jämte biländer (Asir och Nedjran). Arealen anslås approximativt till 1,579,900 km², men gränserna äro ej överallt fixerade. Mot Irak och Jemen ha de reglerats genom fördrag av 1922 och 1925, resp. 1926 och 1934, men däremot har S. icke erkänt den 1925 fastställda gränsen mellan Hidjaz och Transjordanien, varigenom sistnämnda land erhöll bl. a. Akaba och Maan. Om gränsen mot den britt. intressesfären i ö. Arabien har ingen överenskommelse hittills träffats. Folkmängden uppskattas till 5,750,000 inv. Huvudstäder äro Rijad och Mecka, vilka växelvis äro sultanens residens. Om naturförhållanden, näringar m. m. se A r a b i e n, även i suppl. Den inom S. belägna sträckan av Hidjazbanan har sedan världskriget ej

kunnat trafikeras och är ännu ej iståndsatt. Åtskilliga av de gamla karavanvägarna kunna numera nödtorftigt trafikeras med automobil, t. ex. sträckan Mecka—Rijad—Ukair; från Medina upprätthålles under pilgrimssäsongen automobiltrafik över Hail till Nedjef (i Irak). Mellan Djidda, S:s huvudhamn, och Mecka finnes en reguljär omnibuslinje. Myntenheten är 1 rijal (nominellt = 0,1 pd st.), delad i 11 piaster. S:s flagga är avbildad på pl. vid art. Flagga. S. F.

Författning. 1932 föreslogs, att en gemensam konstitution för hela S. skulle utarbetas, men detta synes ännu ej ha skett. För den del av S., som kallas Hidjaz, gäller nominellt en författning av 1926, som senare flera gånger ändrats. Enl. denna bör det finnas ett statsråd eller en regeringskonselj, vars chef är en kunglig prins, vilken samtidigt är vicekonung i Hidjaz. Därjämte talas det i denna författning om rådgivande församlingar. Medl. i dessa skola vara vissa högre befattningshavare o. a. dignitärer, utsedda av konungen. G. H-n.

Historia. Under Ibn Sauds (se d. o., även i suppl.) fasta ledning har den nya arabiska staten konsoliderats och tillvunnit sig en betydande prestige, icke minst genom närmande till övriga arabiska stater (se Panarabism, suppl.), med vilka vänskapsfördrag slutits, med Transjordanien sept. 1934 samt med Irak och Jemen april 1936. Efter en konflikt med Egypten, som gällde bl. a. de egyptiska muhammedanernas sedan 1926 inställda pilgrimsfärder till Mecka, följde maj 1936 ett fördrag även med detta land och ett återupptagande av de ömsesidiga diplomatiska förbindelserna. L-ts.

Sauerbruch [zau'ərbrok], Ferdinand, tysk läkare (f. 1875). Var först prof. i kirurgi i Zürich och i München samt innehar sedan 1927 motsv. befattning i Berlin. S. har gjort betydelsefulla insatser i fråga om brösthålans kirurgi, bl. a. genom införandet av »undertrycksförfarandet». Patienten och operatören äro härvid inneslutna i en kammare med svagt undertryck, men patientens huvud står genom en öppning i väggen i förbindelse med ytterluften. Härigenom förhindras lungornas sammanfallande (jfr Andning, sp. 953), och stora operativa ingrepp i brösthålan kunna utföras. S. har även gjort värdefulla insatser i fråga om arm- och benproteser och dessas utnyttjande. Han erhöll 1937 jämte A. Bier ett »Hitlerpris». Ljd.

***Sauerwein,** J., är sedan 1932 »flygande» utrikespolitisk medarb. i Paris-Soir och har i denna egenskap gjort storreportage från flertalet internationella konferenser och konflikter under de senaste åren. Kj. S-g.

***Saul,** F., avgick från sina befattningar vid synagogan i Stockholm 1932. Han är sedan 1927 musikanmälare i Folkets Dagblad Politiken.

Sau'li (före 1908 Saxelin), Jonni Otto, finländsk jordbruksforskare (f. 1881). Var 1914—34 föreståndare för växtförädlingsanstalten i Tammisto, blev 1928 docent, 1929 t. f. prof. och 1934 fil. dr och prof. i jordbrukslära vid Helsingfors univ. S. har uppdragit sorterna Kytöhavre, Pika och Hankkijas bruna vårvete samt utgivit ett stort antal arbeten i genetik, växtförädling och jordbrukslära. G. N.-L.

Saunders [sā'ndəz], sir Charles Edward, nordamerikansk växtförädlare (1867—1937), dominion cerealist of Canada 1903—22. S. framställde ett stort antal värdefulla sorter av vete, havre, korn och ärter; mest bekanta äro emellertid hans vårvetesorter Marquis, Ruby, Reward och Garnet, vilka under långa tider varit fullkomligt dominerande i hela Nordamerika och dessutom möjliggjort vårveteodlingens utvidgning till mera nordliga områden. G. N.-L.

Sau'ramo [-må], Rufus Matti, finländsk geolog (f. 1889). Blev fil. dr i Helsingfors 1922 och docent i geologi vid univ. där 1924. Efter anställning vid Geologiska kommissionen från 1919 blev S. prof. i geologi vid Helsingfors univ. 1929. Bland S:s skrifter märkas »Geochronologische Studien über die spätglaziale Zeit in Südfinnland» (Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, n:r 50, 1918), »Studies on the quaternary varve sediments in southern Finland» (ibid., n:r 60, 1923), »The quaternary geology of Finland» (ibid., n:r 86, 1929) och »Zur spätquartären Geschichte der Ostsee» (ibid., n:r 104, 1934). Se även Ramsay, W., sp. 464. N. Zn.

Sauvageau [såvaʒå'], Camille, fransk botanist (1861—1936), prof. i Bordeaux. S. var främst algforskare; hans i en stor mängd uppsatser offentliggjorda undersökningar över brunalgernas utveckling och fortplantning ha blivit av grundläggande betydelse, och upptäckten av könsfortplantningen hos laminariacéerna gjorde honom internationellt ryktbar (»Sur la sexualité hétérogamique d'une laminarie», 1915). Till S:s större arbeten höra »Remarques sur les sphacélariacées» (1900—14), »À propos des Cystoseira» (1912), »Recherches sur les laminaires des côtes de France» (1918), »Sur le développement de quelques phéosporées» (1929) och »Sur quelques algues phéosporées» (1931). Led. av sv. Vet.-akad. (1935). C. S-g.

Savage [sä'vidʒ], Michael Joseph, nyzeeländsk politiker (f. 1872), invandrade till Nya Zeeland från Australien i början av 1900-talet och invaldes 1919 i parlamentet, där han spelat en inflytelserik roll inom arbetarpar-

tiet. Efter detta partis framgångar vid valen 1935 blev S. premiärminister. Som sådan deltog han våren 1937 i kröningshögtidligheterna i London och i den i samband därmed hållna imperiekonferensen. L-ts.

Savi [sel'vi], Ethel Winifred, engelsk-indisk författarinna (f. 1865), har 1910 ff. skrivit ett 60-tal förströelseböcker med motiv från Indien.

Saville [sä'vil], Victor, engelsk filmregissör (f. 1897). S., som haft en växlingsrik karriär vid filmen — han har bl. a. varit biografägare och filmuthyrare —, är nu känd som en av den brittiska filmindustriens ambitiösare regissörer. Bland hans mest uppmärksammade iscensättningar märkas »Jag var spion» och »Spioncentral Stockholm». R. A-g.

***Savoir,** A., dog 1934. Sin sista framgång hade han med en bistert uppsluppen satir från teatervärlden, »La voie lactée» (1933).

***Savojen,** se även Fria zoner, suppl.

Savolaksbrigaden, i finländska armén efter frihetskriget namn på ett infanteriförband, bestående av brigadstab (Viborg) och tre självständiga bataljoner, ingående i III:e divisionen. 1934 förändrades förbandet till ett vanligt inf.-reg:te och förlades till Keksholm samt erhöll namnet Savolaks jägarreg:te. C. A. E.

***Savonarola,** G. Ett bra urval av S:s verk är »Prediche e scritti» (1930; utg. med bibliogr. av M. Ferrara).

Saxén, M. O., se Saksela, suppl.

***Saxén,** R. E., dog 1932.

***Saxon,** J. L., dog 1935 $^{7}/_{11}$. Bland hans sista hembygdsböcker må nämnas »I handelsbod på 1870-talet» (1932), »Från självhushållets lyckliga dagar» (1933), »Skomakarn, skräddarn och smen» (1934) och »Jakt och jägare i gamla tiders Närke» (1935).

***Sayce,** A. H., dog 1933.

Sayers [sel'əz], Dorothy Leigh, engelsk författarinna (f. 1893). Hon är samtidens kanske allra främsta kraft på kriminalromanens område. Hennes omkr. 20 böcker ha utomordentligt skickligt givna problem och elegant form. Hon har även gett ut det stora verket »Great short stories of detection, mystery and horror» (3 serier, 1928—34). Ett par av S:s romaner finnas i sv. övers. R-n B.

***Scania-Vabis,** se även Automobilindustri, suppl., sp. 341.

Scantlings [skä'ntlinz], se Sågat virke.

***Scelle,** G., är numera *agrégé* vid Parisuniv:s juridiska fakultet.

***Scenen.** E. Ljungberger avgick som red. 1932. Red. sedan 1935 är Georg Skogberg (f. 1898 $^{28}/_{5}$).

***Schacht,** Hj., blev — delvis på grund av sin skarpt kritiska inställning till skadeståndsfrågan — av Hitler ånyo utnämnd till riksbankspresident 1933 och blev året därpå även riksekonomiminister, trots motstånd från den radikala sidan inom nationalsocialistiska partiet. Bland hans senare skrifter märkas »Das Ende der Reparationen» (1931), »Grundsätze deutscher Wirtschaftspolitik» (1932) och »Nationale Kreditwirtschaft» (1934). O. B-g.

***Schack.** Världsmästerskapet erövrades av holländaren Max Euwe i matchen mot Aljechin 1935. Som Euwes främsta konkurrenter om titeln räknas Aljechin, Capablanca, Flohr och Mikail Botwinnik (f. 1911 i Leningrad). Den sistnämnde har vunnit en rad uppmärksammade segrar. Bland övriga schackmästare ha Reuben Fine, U. S. A., och Paul Keres, Estland, uppnått flera utmärkta resultat, och av svenska schackspelare ha G. Ståhlberg, Erik Lundin och Gösta Stoltz nått internationell ryktbarhet. Världsschackförbundet (*Fédération internationale des échecs* el. F I D E) bildades i Paris 1924 och omfattar ett trettiotal landsförbund, däribland Sveriges. Dess kongress och tävlingar hollos 1937 i Stockholm. E. J-n.

***Schack,** A. F. v. Ny litt.: M. Azmi, »S. und der Orient» (1934).

Schaeder [ʃä'-], Hans Heinrich, tysk orientalist och religionshistoriker (f. 1896), prof. i Königsberg 1926, i Leipzig 1930, i Berlin (iranska språk) 1931; direktor för Seminar für orientalische Sprachen där 1933—35. Lika utmärkt semitist som iranist och med en allsidig kännedom om Asiens språk, är S. en av den nutida tyska orientalistikens yppersta krafter; han är också en religionshistoriker av rang och en banbrytare i utforskandet av manikeismen. Skr. bl. a.: »Studien zum antiken Synkretismus» (1926; tills. m. R. Reitzenstein). »Esra der Schreiber» (1930), »Iranische Beiträge», 1 (s. å.), och »Iranica» (1934). H. S. N.

Schaefer [ʃä'-], Clemens, tysk fysiker (f. 1878), prof. i Breslau 1910, i Marburg 1920, åter i Breslau 1926. S. är mest känd för forskningar inom det ultraröda spektralområdet. Sv. B-r.

***Schaeffer,** A., har vidare skrivit »Die Geschichte der Brüder Chamade» (1928), »Kaiser Konstantin» (1929; drama), »Gedichte» (1931), »Der Rosskamm vom Lemgo» (1933), »Der General» (1934) och kritikerna »Dichter und Dichtung» (1923). — Litt.: W. Ehlers, »A. S. Werk» (1935). R-n B.

Schafer [ʃel'fə], Sharpey-, sir E. A., se Sharpey-Schafer, sir E. A., suppl.

***Schaffner,** J., är född 1875 (ej 1880). Han har vidare författat novellerna »Liebe und Schicksal» (1932) och »Nebel und Träume» (1934), romanen »Larissa» (1935), Tysklandsskildringarna »Eine deutsche Wanderschaft» (1933) och »Offenbarung in deutscher Landschaft» (1934) m. m. R-n B.

***Schager,** I., avgick 1933 som föreståndarinna för Statens skolköksseminarium och hushållsskola.

Schah Tepe', en väldig, oval jordkulle av över 8 m höjd, 165 m längd och 135 m bredd, belägen 13 km n. n. v. om staden Asterabad (Gorgan), Iran, vid Kaspiska havets s. ö. ända.

Lerkärl från Schah Tepe.

S. utgör en av de 300—400 ruinbyarna från förhistorisk tid på turkmenstäppen. Utgrävningar verkställdes 1933 i S. av en svensk arkeologisk expedition, företagen på initiativ av dr Sven Hedin, bekostad av svenskamerikanen M. Appleton i Chicago och ledd av dr T. Arne. Det befanns, att högen uppstått av hopade ruiner av soltorkade lerhyddor, under vilkas golv de avlidna begravts under åtskilliga årh. Sålunda påträffades åtskilliga skikt av skelettgravar alltifrån 70 cm under den ursprungliga jordytan upp till 6,5 m över denna. Alla dessa gravar med skelett i hukläge (160 uppgrävda) härrörde från en epok från omkr. 3000 f. Kr. till förra hälften av 2:a årtusendet f. Kr. Därovanför hittades ett skikt med rakt utsträckta skelett (90 st.) från tidig muhammedansk tid (omkr. 800—1000 e. Kr.). De förhistoriska skelettens skallar voro alla doliko- eller mesokrana, de muhammedanska alla brakykrana och ofta avsiktligt deformerade under livstiden. S. innehåller omkr. 4,000 gravar.

I bottenlagren hittades lämningar av bostäder med murar av packad jord samt lämningar av diverse husdjur, särskilt får, getter men även nötkreatur, kameler och möjl. hästar (eller onager). Massor av söndriga förrådskärl påträffades, stundom med en ursprunglig höjd av upp till 1 m. De voro dels rödmålade med svarta, geometriska, vertikala mönster, dels svartpolerade eller svartgrå med inglättade horisontala, geometriska mönster. Av samma slag ehuru av andra, mycket växlande former var gravkeramiken. I de undre skikten (från omkr. 70 cm under till 3 m över marken) fanns keramik av båda slagen, i de övre skikten (3—6,5 m över marken) blott svart eller grå keramik. Den målade keramiken torde ha sitt ursprung på Irans högland, den svarta och grå visar förbindelser längs Kaspiska havets sydkust inåt Anatolien.

Vapen voro ytterst sällsynta (ett par spjutspetsar av koppar, klubbhuvud av alabaster och slungstenar av torkad lera). Redskapen voro mest tillverkade av ben (prylar, mejslar, nålar). Av koppar förekom en mängd småsaker, särskilt nålar. Ett par mejslar av koppar och sten påträffades även samt några pilspetsar av flinta. Samma stenart utnyttjades i stor myckenhet till eggar för skäror. Att här levat en åkerbrukande befolkning framgick även av de talrika malstenarna. Smyckena utgjordes till större delen av pärlor av ben, karneol o. a. stenar, fajans och glas. En i grav funnen etsad karneolpärla är av en typ, liknande dem från kungagravarna i Ur i Mesopotamien och från Mohendjo-Daro i Indien — alltså ett bidrag till kronologien, som för denna grav anger en ålder av bortåt 4,500 år.

Bebyggelsen på platsen upphörde senast vid mitten av 2:a årtusendet f. Kr., och detsamma synes ha varit fallet med övriga tepéer (ruinkullar) på turkmenstäppen. Man har som anledning gissat på epidemier men även på folkrörelser, måhända sammanhängande med den indoeuropeiska vandringen eller med turkfolkens utbredning. — Litt.: T. J. Arne, »La steppe turkomane et ses antiquités» (i Geogr. Annaler 1935) och »The swedish archæological expedition to Iran 1932—1933» (i Acta Archæologica 1935). T. J. A.

Schaldemose [ʃa'ləmōsə], V i l h e l m, dansk kirurg (1860--1933). Blev överläkare vid Frederiks hospital 1906, e. o. prof. i kirurgi vid Köpenhamns univ. 1908, ord. 1913. S. var en framstående kirurg, bl. a. känd för struma- och hjärnsvulstoperationer. S. I-r.

***Schalling,** E. H., har vidare utgivit bl. a. »Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid» med »Efterskrift» (Statens Offentliga Utredningar 1936: 28, 1937: 22).

Scharff, E d w i n, tysk skulptör, målare och grafiker (f. 1887). Har med kolossalbysten av Hindenburg (riksdagshuset i Berlin) o. a. porträttbyster samt statybilder visat sig vara en betydande plastiker. Formen är knapp, sluten, sträng, även i hans målade och tecknade etc. verk. E. L–k.

Scharff, W i l l i a m, dansk målare (f. 1886). S. har varit Zahrtmanns och J. Rodes elev samt studerat bl. a. i Italien, där förrenässansens måleri påverkat hans komposition. Han har utfört monumentalmålningar för teatern och privata beställare (i rotundan i Bergsjöholms slott i Skåne). S. har även målat landskaps- och porträttbilder i en uttrycksfull, storformad stil. E. L–k.

Scharins söner [ska-], a.-b., med säte i Umeå, gr. 1913 genom ombildning av en 1824 etabl. firma. Bolaget har drivit träsliperier i Umeå och Sofiehem vid Umeå samt träsliperi, sågverk och hyvleri i Klemensnäs, Skellefteå landskommun. S. har årl. producerat 6,000 stds sågade och hyvlade trävaror samt omkr. 175,000 ton våt mekanisk massa och

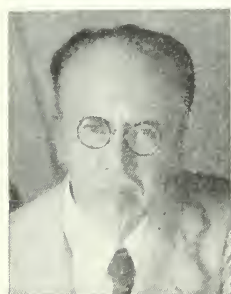
har därmed varit den största slipmasseproducenten i Sverige. Sliperierna i Umeå och Sofiehem försåldes våren 1937 till engelska intressenter. Vid Klemensnäs igångsatte S. aug. 1937 en wallboardfabrik, avsedd för en årsproduktion av 2—2,5 mill. m². — Litt.: B. Steckzén, »Scharinska firman 1824—1924» (1924). E. Hlr.

Scharling, C a r l I m m a n u e l, dansk teolog och kyrkoman (f. 1879), son till C. H. S. Blev dr phil. 1917 och är sedan 1930 stiftsprost i Ribe. S. har utgivit många både vetenskapliga och populärt uppbyggliga skrifter, ss. »Ekklesiabegrebet hos Paulus» (1917; akad. avh.), »Kirketanken og vor tid» (1925), »H. L. Martensen, hans tanker og livssyn» (1928), »Barthianisme» (1932) och »Kirken og dens kritikere» (1934). Hg Pl.

Scha'rrelmann, W i l h e l m, tysk författare (f. 1875), skildrar känsligt nordvästtyska kynnen och har gett utmärkta bilder från Bremen. Populärast av hans romaner och berättelser äro »Grossmutters Haus» (1913), den friska pojkromanen »Piddl Hundertmark» (1912), »Geschichten aus der Pickbalge» (1916) och »Rund um St. Annen» (1919). S. är också känd som religiös författare, framför allt genom »Jesus der Jüngling» (1920), en diktad berättelse om Jesu liv före den evangeliska tiden. R-n B.

***Schartau,** H. Nyare litt.: G. Nelson, »Den västsvenska kristendomstypen» (hittills 2 bd, 1933—37).

Scharten [sķa'r-], C a r e l T h e o d o r u s, holländsk författare (f. 1878), debuterade 1901 med dikterna »Voor-hal», skrev tills. m. sin hustru (se S c h a r t e n - A n t i n k, M. S. E., nedan) romanen »Een huis vol menschen» (1908), som skildrar livet i Paris, »De vreemde heerschers» (1911), »Typen en curiositeten uit Italië» (1917), »'t geluk hangt als een druiventros...» (1920), de båda stora trebandsromanerna »Het leven van Francesco Campana» (1923—25), både psykologiskt och i sin realism karakteristiska för de stämningar och åskådningar, som världskriget frambragte i Holland, och »De nar uit de Maremmen» (1927—29), med en italiensk målare till huvudperson och där den tidigaste fascismen skildras, »Het wonder der liefde» (1931), »Jhr. mr. James de Beyll, minister van nuttelooze zaken» (1932) m. fl. Sedan 1919 äro makarna S. bosatta i Italien. — Av S:s egna arbeten må nämnas »De krachten der toekomst» (2 bd, 1909) och »Kroniek der nederlandsche letteren 1916—1920» (3 dlr, 1921). S. lägger stark vikt på sociala synpunkter. R-n B.

Scharten-A'ntink [sķa'r-], M a r g o S y b r a n d a E v e r d i n a, holländsk författarinna (f. 1869), g. m. C. Th. Scharten. Visade i sina första romaner: »Catherine» (1899), »Van scheiding en dood» (1901), »Sprotje» (3 bd, 1906—09), en kraftigt naturalistisk berättartalang av äkta holländskt kynne, helt olik makens något pretiösa stil. Av hennes senare verk må nämnas »Angeline's huwelijk» (1918) och »In den vrijen Amerikaan» (1921). R-n B.

***Schaukal,** R. v., har oavbrutet fortsatt sitt omfattande författarskap och vunnit särskild popularitet för sina musikerberättelser. Han har skrivit biogr. över Adalbert Stifter (1925) och E. T. A. Hoffmann (1923), till vars renässans han verksamt bidragit, samt »Beiträge zu einer Selbstdarstellung» (1934). R-n B.

Schaumann [ʃå'-], J ö r g e n, läkare (f. 1879 3/6), med. lic. i Stockholm 1907, med. dr där 1917 samt docent i dermatologi och syfilidologi där 1918. S., som sedan 1922 är överläkare vid S:t Görans (Finsen-) ljusavd. i Stockholm, upptäckte 1914 en ny lymfkörtelsjukdom, *lymphogranuloma benignum*, systemsjukdom i lymfapparaten. Tillg.

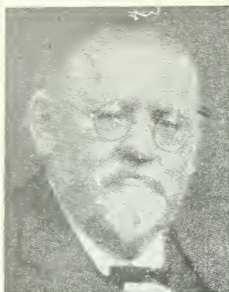
Schau'mann, R u t h, tysk författarinna och konstnärinna (f. 1899). S., som är konvertit till katolicismen, studerade 1919—21 konst i München, där hon har atelje. Hon har utfört religiösa skulpturverk och skrivit ett stort antal diktsamlingar, legend- och sagospel, ofta illustrerade av henne själv: »Die Kathedrale» (1920), »Der Knospengrund» (1924), »Das Passional» (1926), »Die Rose» och »Der Rebenhag» (båda 1927), »Die Kinder und die Tiere» (1929), »Die Tenne» (1931), den självbiografiska romanen »Amei» (1932), »Der Krippenweg» (s. å.), novellerna »Siebenfrauen» (1933) m. m. Hennes diktning, som söker det innerliga, naiva, rörande, har vunnit stor anklang för fromhet och barnslig andakt men också avvisats som koketteri och »himmelsk marsipan». — Monogr. av R. Hetsch (1934). R-n B.

***Schaumburg-Lippe.** Våren 1933 förenades S. med Lippe under en riksståthållare. Fristatsregeringens befogenheter ha delvis övergått på riks- och preussiska regeringen.

Schau'wecker, F r a n z, tysk författare (f. 1890), deltog i världskriget, som han skildrat i romanerna »Im Todesrachen» (1919), »Der feurige Weg» (1926), »Aufbruch der Nation» (1930), vilka liksom E. Jüngers (se d. o., suppl.) icke blott teckna hemska öden utan också hjältedåden och det lyftande. Av S:s andra böcker må nämnas djurromanen »Ghavati» (1920), tidsdikterna »Der Spiegel» (1930), efterkrigsskildringen »Deutsche allein» (s. å.), hård och obeveklig men förhoppningsfull, samt romanen »Die grosse Sage» (1934), om vikingarna. R-n B.

Schawabti, se U s j e b t i.

Scheel [ʃēl], K a r l, tysk fysiker (1866—1936), medlem av Physikalisch-technische

Reichsanstalt 1904, arbetade särskilt inom termometri m. m. Sin största insats i fysiken gjorde S. dock som red. för den ledande referattidskr. Fortschritte der Physik (1899—1918), sedan 1920 Physikalische Berichte. S. utgav även Zeitschrift für Physik och deltog i arbetet på »Handbuch der Physik», Landoll-Börnsteins tabellverk m. m. Sv. B-r.

***Scheele,** C. W., föddes $^{9}/_{12}$ (ej $^{19}/_{12}$) 1742. Zekerts monogr. om S. utkom i avd. 1—7 1931—33; därtill komma hans »C. W. S. Gedenkschrift» (1936) och »Scheele-Nachtrag», I—III (i Pharmaceutische Monatshefte 1935—37; n:r II tills. m. B. Strandell). Se vidare B. Hildebrand, »Scheeleforskning och Scheelelitteratur» (i Lychnos 1936).

***Schéele,** F. A. v., föddes 1863 (ej 1853). Han var initiativtagare till bergsskolan i Filipstad.

***Scheffel,** J. H. Monogr. av S. Roth (1936).

Scheffer, T h a s s i l o v o n, tysk författare (f. 1873), fil. dr, har författat dikter, filosofiska verk m. m. och gjort utmärkta övers. av Homeros, Nonnos, Seneca o. s. v.

***Scheidemann,** P h., lämnade 1933 Tyskland och blev s. å. fråntagen sitt tyska medborgarskap.

***Scheidt,** W., är sedan 1933 dir. för rasbiologiska institutet vid Hamburgs univ.

***Scheil,** J. V., har ytterligare publicerat i Mémoires de la Mission Archéologique de Perse, XXI, »Inscriptions des Achéménides à Suse» (1929; förut okända fornpersiska inskrifter), och XXII—XXIV, »Actes juridiques susiens» (1932—33). H. S. N.

***Schelling,** F. W. J. v. Om S:s inflytande på den svenska nyromantiken se G. Axberger, »Den unge Atterbom» och uppsats i Samlaren, samt S. Magnusson, »Det romantiska genombrottet i Auroraförbundet» (alla 1936). R-n B.

Scheltopu'sik (av ry. *zjeltopuzik*, gulbuk), *Ophisau'rus* (*Pseu'dopus*) *a'pus*, meterlång, täml. grovt byggd, fotlös ödla, tillhörande fam. ormslår (se Ö d l o r). Färgen är kopparbrun, och längs kroppssidorna löper en djup fåra. Födan utgöres av insekter, snäckor och mindre ryggradsdjur. S:s godmodighet gör den till ett omtyckt terrariedjur. Den är inhemsk i ö. Medelhavsområdet, Kaukasusländerna och Sydryssland. T. P.

Schendel [sk̦ä'n-], A r t h u r v a n, holländsk författare (f. 1874), reagerade mot det holländska 1880-talets realism och skrev suggestiva, romantiska, fantasifulla romaner och berättelser, gärna med medeltidsmotiv: »Drogon» (1896), »Een zwerver verliefd» (1904), »Een zwerver verdwaald» (1907), »Shakespeare» (1910; novellistisk), »De berg van droomen» (1914), vars sköna mystik gjort den särskilt berömd, »Rose Angélique» (1922), »Het fregatschip Johanna Maria» (1930), »De waterman» (1933) o. s. v. Självbiografisk är »Herinneringe, van een dommen jongen» (1935). S:s stil är frisk och färgrik. R-n B.

Schenke, N i l s, skolman, ämbetsman (f. 1877 $^{28}/_{8}$). Var från 1902 lärare vid Kristinehamns praktiska skola och rektor för skolan från 1912. S. blev 1919 undervisningsråd och led. av Skolöverstyrelsens yrkesskolavd. Han har även haft uppdrag som sakkunnig inom Ecklesiastikdep. (bl. a. ang. den lägre tekniska undervisningen, fortsättningsskolan och den lägre handelsundervisningen m. m. 1916—17). Fr. Sg.

Schenström, C u r t J o n a s A u g u s t, ingenjör (f. 1883 $^{28}/_{2}$). Utexaminerades 1905 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst och flyttade s. å. till Sydamerika. S. var anställd hos peruanska regeringen 1905—07 och hos privata företag i Peru och Bolivia 1907—13 samt vid Argentinas statsbanor 1914. Sedan 1915 är han chef för a.-b. Svenska kullagerfabrikens organisation i de latinsk-amerikanska republikerna och har därjämte tillhört ledningen för a.-b. Separators, Svenska a.-b. Gasaccumulators, Elektrolux' och L. M. Ericssonkoncernens sydamerikanska bolag. Han har varit en sammanhållande kraft bland svenskarna i Argentina, bl. a. som ordf. i Svenska föreningen i Buenos Aires 1921—35. E. Hlr.

Scherchen [ʃä'rk̦ən], H e r m a n n, tysk dirigent (f. 1891). S. började sin musikerbana som altviolinist, anställdes 1914 som dirigent i Riga och har sedan efter världskriget gjort sig bemärkt som en av Tysklands mest framstående orkesterledare och särskilt framträtt som tolk för samtida musik. Under längre perioder har han verkat i Berlin, Leipzig, Frankfurt a. M. och var 1928—31 generalmusikdir. i Königsberg. Han är sedan 1933 omväxlande verksam i Strassburg och Winterthur och har som gästdirigent även besökt Konsertföreningen i Stockholm (1934). S. har utgivit en mycket uppskattad »Lehrbuch des Dirigierens» (1929) och en följd av år lett dirigentkurser. G. M.

***Schering,** A., är sedan 1928 prof. i musikhistoria vid univ. i Berlin och sedan 1933 president för Deutsche Gesellschaft für Musikwissenschaft. Bland S:s senare arbeten märkes hans omstridda försök till en poetisk tydning av Beethovens instrumentalverk, »Beethoven und die Dichtung» (1936). G. M.

Schevenels [sk̦ē-], W a l t e r, belgisk fackföreningsledare (f. 1894). Var 1921—29 sekr. och red. i metallarbetarfackföreningen i Antwerpen och blev 1930 biträdande sekr. i Fackföreningsinternationalen, vars styrelse då hade sitt säte i Amsterdam. Sedan 1 jan. 1931 är S. internationalens generalsekr. S. H.

***Schickele,** R., har vidare gett ut bl. a. »Symphonie für Jazz» (1929), »Himmlische

Landschaft» (1932), »Die Grenze» (s. å.), »Die Witwe Bosca» (1933) samt »Liebe und Ärgernis des D. H. Lawrence» (1934). R-n B.

Schicks reaktion, *med.*, diagnostisk kutanreaktion (se S e r u m d i a g n o s t i k) för utrönande av en persons mottaglighet för difteri. Reaktionen, utarbetad av den österrikiske barnläkaren och bakteriologen B e l a S c h i c k, utföres genom att en minimal mängd starkt utspätt difteritoxin (se I m m u n i t e t) insprutas i yttersta hudlagret, vanl. på armen, varvid mottaglighet för difteri (eg. oförmåga att neutralisera difteritoxin) vanl. visar sig som en blekröd upphöjning på injektionsstället. H. D.

Schieldrop [ʃä'l-], E d g a r B o n s a k, norsk matematiker (f. 1891), sedan 1929 prof. i tillämpad matematik vid univ. i Oslo. S. har skrivit vetenskapliga arbeten i huvudsakl. mekanik och hydrodynamik. O. F.

Schiemann [ʃī'man], E l i s a b e t h, tysk botanist och ärftlighetsforskare (f. 1881), sedan 1931 prof. vid lantbrukshögskolan i Berlin samt tillika föreståndare för avd. för kulturväxter vid bot. museet i Berlin-Dahlem. S. har bl. a. undersökt ärftlighetsförhållanden hos korn samt utgivit den synnerligen förtjänstfulla handboken »Entstehung der Kulturpflanzen» (1932; ingår i Gebrüder Borntraegers »Handbuch der Vererbungswissenschaft»). O. H-n.

Schierbeck [ʃē'r-], P o u l, dansk kompositör (f. 1888). S. erhöll sin utbildning främst av C. Nielsen och har framträtt med en rad vokalverk, en symfoni, mindre pianostycken m. m. Utan större originalitet har han lagt i dagen en viss melodisk och harmonisk begåvning samt känsla för musikalisk form. G. M.

Schiff, S y d n e y, pseud. S t e p h e n H u d s o n, engelsk författare (f. omkr. 1863). Debuterade 1913 med romanen »Concessions», som följts av bl. a. »Richard Kurt» (1919), »Elinor Colhouse» (1921), »Myrtle» (1925), »Richard, Myrtle and I» (1926) och »A true story» (1930), vilkas bästa egenskap är deras övertygande karaktärsteckning. R-n B.

***Schildknecht,** M. 1936 övergick S. till Stadsteatern i Göteborg. Av hennes senare roller märkas särskilt modern i V. Mobergs »Hustrun», en skapelse av sällsynt äkthet och intensitet, mor Aase i »Peer Gynt» och miss Rachel i Langers »Pickwickklubben». O. W-n.

***Schiller,** F. C. S., dog 1937. Bland hans arbeten märkas »Riddles of the sphinx» (ny, omarb. uppl. 1910), »Humanism» (1903; 2:a uppl. 1912), »Studies in humanism» (1907; 2:a uppl. 1912) och »Problems of belief» (1924).

***Schiller,** F. v. — Nyare litt.: H. Lutz, »S:s Anschauungen von Kultur und Natur», F. Strich, »S.», A. Stubenrauch, »Vom tragischen Erleben» (alla 1928); H. H. Borcherdt, »S.» (1929); K. Cunningham, »S. und die französische Klassik» (1930); W. Spengler, »Das Drama S:s» (1932); F. Ewen, »The prestige of S. in England 1788—1859» (s. å.); H. Schneider, »Vom Wallenstein zum Demetrius» (1933); H. Cysarz, »S.» (1934); H. Meng, »S:s Abhandlung über naive und sentimentalische Dichtung» (1936).

Schiller, H a r a l d T o r s t e n V i k i n g, tidningsman, författare (f. 1898 $^{24}/_{10}$), fil. lic. i Lund 1925, litteraturkritiker i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1923, i Stockholms-Tidningen 1929—31, chef för Sydsvenska Dagbladet Snällpostens kulturella avd. sedan 1931. S. har utövat ett omfattande författarskap. Han har gjort sig känd genom sina grundläggande skildringar från Västergötland (»Kring Hornborgasjön», 1926, »En originell herre. Pehr Tham till Dagsnäs», 1930, »Gode herrar och svenske män», 1933, »Hedersmän från fordom och nu», 1934), genom en rad essäsamlingar (»Diktare och idealister», 1928, »Från Sundsholm till Casa Collina», 1932, »Svenska konstnärer», 1936, m. fl.) samt genom monogr. över A. T. Gellerstedt (1931) och John Bauer (1935). S. har även skrivit novell- och diktsamlingar, utgivit Gellerstedts vers (1928) och prosa (1931) samt ett fyrtiotal kulturhistoriska arbeten, bl. a. »Med göter genom göternas rike» (2 bd, 1933), »Med svenska konstnärer söderut» (2 bd, s. å.) och »Skåne genom två sekler» (1934). Lqr.

***Schillings,** M. v., dog 1933. — Monogr. av W. Raupp (1935).

***Schimper,** A. F. W. Av S:s »Pflanzengeographie auf physiologischer Grundlage» utkom 3:e uppl. 1935 (2 bd), nybearbetad och utvidgad av F. C. von Faber.

Schiphol [skī'phål], se A m s t e r d a m, suppl.

Schirach, B a l d u r v o n, tysk ungdomsledare (f. 1907). Inträdde 1925 i N. S. D. A. P. och var 1928—31 den nationalsocialistiska studentorganisationens ledare. 1933 utnämndes S. av Hitler till Jugendführer des Deutschen Reiches; han har byggt ut Hitler-Jugend till en all tysk ungdom omfattande statlig organisation. S. har i sina dikter, bl. a. i diktsamlingen »Die Fahne der Verfolgten» (1933), tolkat den unga generationens i en hednisk-religiös känsla bottnande upplevelse av den nya nationalismen. Dessutom har han utgivit »Die Hitler-Jugend. Idee und Gestalt» (1934). R. C-n.

Schiöler [ʃö'-], S e v e r i n, författare (f. 1880), har under pseud. J ö r g e n B l o c k

gett ut flera små diktsamlingar: »Monologer» (1913), »Skymningsballader» (1916), »Januari» (1928) m. fl., naturkärlek och naturstämningar. Romanen »Elin Hake. Lärarinna» (1933) prisbelöntes vid Bonniers romantävlan. S. har även skrivit pojkböcker och »Svampar, lavar, mossor» (1934). R-n B.

Schiöler [ʃö′-] Victor, dansk pianist (f. 1899), elev av I. Friedman och A. Schnabel. S. debuterade i Köpenhamn 1914 och har sedan 1919 med framgång uppträtt förutom i de skandinaviska länderna i bl. a. Tyskland, England och Tjeckoslovakien. G. M.

***Schjelderup,** G. R., dog 1933.

***Schjelderup,** H. K., har vidare utgivit bl. a. »Psykologi» (1927; 2:a uppl. 1929) och »Über drei Haupttypen der religiösen Erlebnisformen» (1932; tills. m. K. V. K. S.).

***Schjödt,** E., utgav 1936 »Kjent folk gjennem årene».

***Schlaf,** J., har fortsatt sitt mångsidiga författarskap, bl. a. genom kosmogoniska avh., riktade mot den kopernikanska läran.

Schlagēter, Albert Leo, tysk officer (1894—1923). Deltog i världskriget, i striderna i Lettland och tillhörde senare högerradikala politiska organisationer. Under fransmännens ockupation av Rhenlandet 1923 häktades S. vid sabotagehandlingar och arkebuserades på Golzheimer Heide utanför Düsseldorf, där senare ett monument rests till hans minne. S. har jämte Horst Wessel blivit en av nationalsocialismens hjältegestalter och hans öde föremål för många skildringar, bl. a. i ett skådespel av Hanns Johst (1932). R. C-n.

***Schlegel,** A. W. v. »Briefe von und an A. W. v. S.» utgåvos 1930 i 2 bd av J. Körner. Ny litt.: A. Besenbeck, »Kunstanschauung und Kunstlehre A. W. S:s» (1930).

***Schlegel,** D. v. »Briefe von und an F. und D. S.» utgåvos 1926 av J. Körner.

***Schlegel,** F. v. — J. Körner utgav 1935 S:s »Neue philosophische Schriften». Ny litt.: O. Mann, »Der junge F. S.» (1932); M. Groben, »F. S:s Entwicklung als Literaturhistoriker» (1934); O. Walzel, »Romantisches», 1 (s. å.); V. Grönbech, »F. S. i årene 1791—1808» (1935).

***Schleich,** K. L., dog 1922. S:s »infiltrationsanestesi» möttes först med misstro men slog småningom igenom och har gett honom en rangplats i medicinens historia. Han sysslade även med nervfysiologi och arbetsterapi för behandling av hysteriska tillstånd. Utom fackliga verk skrev S. dikter och noveller, psykologiska och filosofiska arbeten och det intressanta, ljuslynta memoarverket »Besonnte Vergangenheit» (1922; »Det var dock härligt att leva»,

1937), vilka blivit folkböcker och spritts i 100,000-tal. S:s konstnärliga och estetiska anlag förde honom tillsammans med författare och konstnärer, bl. a. R. Dehmel och Strindberg, av vilken han ger en varm och levande skildring. R-n B.

***Schleicher,** K. v., blev dec. 1932 rikskansler. Han försökte genom förhandlingar med fackföreningarnas ledning och Strassergruppen inom N. S. D. A. P. skapa ett parlamentariskt stöd för sin regering. Sedan detta misslyckats och S. av Hindenburg vägrats fullmakt att upplösa riksdagen, avgick han 28 jan. 1933 och efterträddes av Hitler. Han beskylldes senare för att ha stämplat mot regeringen och att ha stått i förbindelse med främmande makt, sköts 30 juni 1934 jämte sin maka under ännu ej klarlagda förhållanden men rehabiliterades i jan. 1935 på initiativ av arméns ledning. R. C-n.

***Schleiermacher,** F. D. E. Ny litt.: H. Stock, »F. Schlegel und S.», och R. Odebrecht, »S:s System der Ästhetik» (båda 1932); A. von Ungern-Sternberg, »S:s völkische Botschaft» (1933); H. Meisner, »S:s Lehrjahre», och E. Wissman, »Religionspädagogik bei S.» (båda 1934).

***Schlenk,** W., blev 1935 prof. i Tübingen.

***Schlesien.** Vid 1933 års folkräkning hade Niederschlesien 3,208,998 inv. och Oberschlesien 1,482,773 inv.

***Schleswig-Holstein.** En genomgripande områdesreglering ägde rum 1937. Städerna Altona och Wandsbek samt 13 närliggande landskommuner införlivades med Hamburg, varemot fria staden Lybeck, den oldenburgska landsdelen Lübeck samt smärre hamburgska områden överflyttades till S., som därefter omfattar 15,684 km² med 1,420,265 inv. (enl. 1933 års census). S:s Oberpräsident residerar numera i Kiel.

***Schliemann,** H. Hans »Briefe» utgåvos 1936 av H. Meyer.

***Schlumberger,** J., är numera litterär chef för Nouvelle Revue Françaiseförlaget. Hans roman »Saint-Saturnin» översattes till sv. 1933.

Schlunck [ʃloŋk], Martin, tysk missionsvetenskapsman (f. 1874). Var präst, därefter missionsinspektor i nordtyska missionssällskapet, blev 1913 docent i missionsvetenskap vid kolonialinstitutet i Hamburg och 1928 prof. i samma ämne vid Tübingens univ. S. är president i tyska evangeliska missionsutskottet och har utövat en omfattande missionsvetenskaplig verksamhet. Han har även tagit livlig del i missionens internationella strävanden. Bland hans skrifter märkas »Die Weltreligionen und das Christentum» (1923) och »Die Weltmission des Christentums» (1925). G. Lbrg.

Schlüter, Karl, dansk författare (f. 1883), sedan 1909 disponent vid Holmegaards glasbruk. S. har skrivit flera skådespel, uppf. på scener i Köpenhamn, delvis med betydande framgång, ss. »Borgerkrig» (1928), »Under

jubelraabene» (1931), »Afsporet» (1932) och »Nu er det morgen» (1934). P. E-t.

***Schlyter,** K. J. D., var 1932—36 justitieminister och utvecklade därunder en energisk och resultatrik verksamhet särskilt för reform av rättegångsväsendet. Bl. a. genomförde S. 1933 lagstiftning om tvångsmedel i brottmål och ny domsagostadga, 1934 lagar om bevisning genom sakkunnig och om blodundersökning i brottmål, avskaffande av institutet »ställande på framtiden», 1935 ny lag om häradsting, förändrad fullföljd av skiftesmål, inrättande av Hovrätten för övre Norrland, 1936 landsfogdereformen och lag om muntliga förhör i hovrätt. Även andra reformer åstadkommos under S:s ämbetstid (1934 sterilisering av sinnesslöa m. m., straff för rattfylleri, 1935 ungdomsfängelse). 1937 blev S. ordf. i riksdagens första lagutskott. A. H.

Schlyter, Ragnar Olof Oskar Ragnarsson, ingenjör, byggnadstekniker (f. 1890 3/9), bror till K. J. D. S. Utexaminerad från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnad 1914, är S. sedan 1917 chef för byggnadstekniska avd. vid Statens provningsanstalt och sedan 1933 speciallärare i allmän byggnadslära med vägteknik vid Tekn. högskolan. S. har utfört undersökningar ang. bl. a. trävirkes hållfasthetsegenskaper (med särskild hänsyn till trä för flygplanstillv.) samt ang. skyddsmedel för trä mot röta och eld. Han är initiativtagare till och ledare av provningsanstaltens väglaboratorium och brandtekniska laboratorium och har utarbetat en ny brandteknisk klassindelning för byggnadskonstruktioner, vilken tillämpats bl. a. i 1932 års brandskyddsförordningar och i normalbyggnadsordningarna, vid vilkas tillkomst S. anlitats som sakkunnig. — S. har tagit en intresserad och verksam del i den sv. eldbegängelserörelsen. E. Hlr.

Schmalenbach [ʃmā'lənbak], Eugen, tysk företagsekonom (f. 1873), prof. i Köln. S. har bl. a. ingående sysslat med finansieringsproblem. Bland hans arbeten märkas »Die Aufstellung von Finanzplänen» (1931) och »Kapital, Kredit und Zins in betriebswirtschaftlicher Beleuchtung» (1933). O. B-g.

Schmeling, Max, tysk professionell boxare (f. 1905), världsmästare i tungvikt 1930—32. Genom matcher i U. S. A. (1929) mot Johnny Risko och Paolino kvalificerade sig S. till match om världsmästerskapstiteln mot Jack Sharkey, som han juni 1930 besegrade (Sharkey blev diskvalificerad). S. försvarade sin titel mot Young Stribling 1931 men förlorade den 1932 till Sharkey. Är g. m. filmskådespelerskan Anny Ondra. Biogr. av A. Helimis (1937). A. S-n.

***Schmid,** H. K., är sedan 1934 riksledare för musikpedagogiska folkgruppen inom nationalsocialistiska lärarförbundet.

Schmidt, Carl Hjalmar, ingenjör (f. 1877 15/2). Utexaminerades 1899 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst och blev 1906 löjtnant samt 1937 överstelöjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren. Sedan 1905 har S. varit statens fiskeriingenjör och tillika konsulterande ingenjör hos a.-b. Vattenbyggnadsbyrån, vars verkst. dir. han är sedan 1924. Han har även varit verkst. dir. för de med Vattenbyggnadsbyrån samverkande bolagen Swedish-asiatic engineering co. (1910—11) och Schwedisch-russische Ingenieurgesellschaft (1910—17). Inom Vattenbyggnadsbyrån har S. lett projektering och konstruktion av ett stort antal kraftverk, bland dem Jössefors och Fryksfors, Krångfors, Munkfors i Klarälven, Månsbo och Avesta, Höljebro, Åtorp och Finnforsen, samt planlagt flera sjöregleringar. E. Hlr.

Schmidt, Eduard, tysk författare, se Edschmid, K., även i suppl.

***Schmidt,** E. J., dog 1933. Se även Danaexpeditionerna, suppl.

Schmidt, Fritz, tysk företagsekonom (f. 1882), prof. i Frankfurt a. M. Han har särskilt sysslat med bank- och börsväsen, internationella betalningsförhållanden och varuhandeln. Bland hans arbeten märkas »Die Effektenbörse und ihre Geschäfte» (2:a uppl. 1922), »Bilanzwert, Bilanzgewinn und Bilanzumwertung» (1924) och »Betriebswirtschaftliche Konjunkturlehre» (1933). O. B-g.

Schmidt, Gerhard Carl, tysk fysiker (f. 1865), prof. i Eberswalde 1900, i Erlangen 1901, i Königsberg 1904, i Münster 1907—35. S. var bland de första, som studerade radioaktivitet (se d. o., sp. 391). Han har även arbetat med kanalstrålar m. m. Sv. B-r.

Schmidt, Guido, österrikisk diplomat (f. 1901), sedan juli 1936 statssekr. i utrikesdep. S., som anses stå kanslern v. Schuschnigg särskilt nära, har genom sin smidiga och kociliant politik bidragit till den politiska avspänningen mellan Österrike och Tyskland och under bibehållande av den intima vänskapen med Italien förbättrat Österrikes relationer till grannstater och Västeuropa. R. C-n.

Schmidt, Hans, tysk teolog (f. 1877). S. blev efter sin lärofader H. Gunkel 1921 ord. prof. i G. T:s exegetik i Giessen och 1928 i Halle. Efter att först ha framträtt med en på folkloristiskt material grundad undersökning om Jona (1907) har han senare i kommentarer behandlat de stora profeterna och psalmerna. I. Hlr.

Schmidt, Johannes, tysk-dansk politiker (f. 1869), präst i Vodder, Sönderjylland, 1896—1920. Tysk till uppfostran och utbildning, stod S. avgjort på den tyska sidan i nationalitetsstriden men tillhörde före världskriget liberala kretsar och angrep alltyskarna.

1920 invaldes han i danska folketinget som tyskarnas ende representant och har där ständigt hävdat, att 1920 års gräns var orättvis, samt krävt större frihet för den tyska minoriteten men i stort sett intagit en försonlig hållning, även sedan han slutit sig till nationalsocialismen. P. E-t.

Schmidt, Karl Ludwig, tysk teolog (f. 1889), prof. i N. T:s exegetik i Giessen 1921, i Jena 1925, i Bonn 1929. Sedan S. lämnat denna tjänst 1933, har han verkat i Schweiz som präst och sedan 1935 som prof. i Basel. S. företräder den formhistoriska skolan och står nära den dialektiska teologien. S. har bl. a. skrivit »Der Rahmen der Geschichte Jesu» (1919) och »Jesus Christus im Zeugnis der Heiligen Schrift und der Kirche» (1936). Han utger sedan 1922 Theologische Blätter, sedan 1935 tills. m. H. Strathmann. O-f L-n.

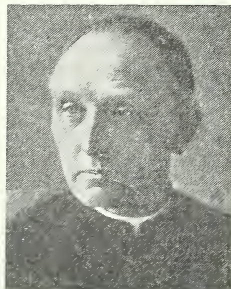
***Schmidt,** N., var 1896—1932 prof. i semitiska språk och orientalisk historia vid Cornell university.

***Schmidt,** O. E., dog 1926.

Schmidt, Otto, rysk hydrograf och geofysiker (f. 1891). Har som ledare för arktiska institutet i Leningrad företagit flera ryktbara fartygsexpeditioner längs Rysslands Ishavskust, bl. a. Sedovexpeditionen 1930, samt utmed nordostpassagen (se d. o., suppl.) 1932 och 1933—34. S. är chef för vetenskapliga staben i den flygexpedition till nordpolen, som i mars 1937 med fem flygplan startade från Moskva för anläggandet av en vetenskaplig station vid nordpolen. Det första flygplanet, vilket S. medföljde, landade 21 maj 20 km från polen. G. R-ll.

***Schmidt,** W., en av den s. k. kulturhistoriska skolans inom etnologien grundare och ledare, är sedan 1925 prof. i etnografi och språkkunskap vid Wiens univ. och samtidigt (sedan 1926) chef för påvliga missionsetnografiska museet i Rom. S. har bl. a. utgivit bd III—VI av »Der Ursprung der Gottesidee» (1931—35). K. G. L.

Schmidt, Wilhelm, österrikisk meteorolog (1883—1936), assistent vid meteorologiska centralanstalten i Wien 1909, prof. i meteorologi vid lantbrukshögskolan i Wien 1924 och direktor för centralanstalten för meteorologi och geodynamik 1930. S. var från 1930 jämte R. Süring red. för Meteorologische Zeitschrift och blev 1935 president i Internationella agrikulturmeteorologiska kommissionen. Hans främsta vetenskapliga insats ligger i hans teoretiska och praktiska studier av den atmosfäriska turbulensen och i deras tillämpningar på många närliggande områden, ss. på problemen rörande energiöverföringen i atmosfären, vattenångans överföring och fröns spridning. S. visade, att alla dessa överföringsprocesser inom atmosfären bestämmas av storleken av en viss överföringskoefficient, vars storlek i sin tur beror på atmosfärens turbulenta rörelse. Hans idéer ha dels kompletterats, dels fullföljts i olika riktningar av andra forskare, ss. L. Prandtl och Th. von Kármán (se dessa ord, suppl.). De ha visat sig synnerligen betydelsefulla för meteorologiens utveckling. F. ö. är det få områden inom meteorologien, inom vilka S. ej gjort betydelsefulla insatser. Under senare tid ägnade han sig med verksamt intresse åt bl. a. agrikulturmeteorologiska problem (växters bestrålning och temperatur m. m.). A. Å.

***Schmidt-Nielsen,** S., blev led. av sv. Vet.-akad. 1922 och fil. hedersdr i Uppsala 1932.

***Schmiegelow,** E. C., avgick 1927 från sina befattningar som överläkare vid Rigshospitalet och prof. vid Köpenhamns univ.

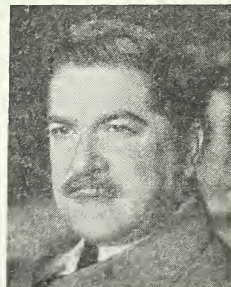
Schmiterlöw, Axel Georg, gymnastikpedagog (f. 1873 17/11). S., som sedan 1926 är major, blev gymnastikdir. 1902, var organisatör av och 1908—11 lärare vid det av belgiska staten vid univ. i Gent nyinrättade Institut supérieur d'éducation physique. Han var e. lärare vid Gymnastiska centralinstitutet 1903—08 och 1911—14, ord. lärare i gymnastik där 1914—37 samt gymnastikinspektör i Skolöverstyrelsen 1924—36. S. har utgivit »Handledning vid undervisning i gymnastik» (1932). A. S-n.

Schmitt, Carl, tysk statsrättslärare (f. 1888), prof. 1921 i Greifswald, 1926 i Berlin, 1932 i Köln. Skr. bl. a.: »Die Diktatur» (1921; 2:a uppl. 1928), »Verfassungslehre» (1928) och »Legalität und Legitimität» (1932). G. H-n.

***Schmitz,** A., dog 1935 18/3.

Schmitz, Sybille, tysk filmskådespelerska (f. 1909). S., som varit engagerad hos Max Reinhardt och gjort sig känd på scenen, kom i kontakt med filmen genom regissör Carl Th. Dreyer, som gav henne huvudrollen i »Vampyren». Hon har vidare haft omtalade filmroller i bl. a. »F. P. 1 svarar ej», »Avskedsvalsen» och »Stradivarius». R. A-g.

***Schnabel,** A., var 1925—33 lärare i pianospelning vid musikhögskolan i Berlin och är sedan 1934 bosatt i London. Han gästade Konsertföreningen i Stockholm senast 1936.

Schnack, Friedrich, tysk författare (f. 1888), debuterade med lyriska, naturskildrande diktsamlingar (»Das kommende Reich», 1920, »Das blaue Geisterhaus», 1924, m. fl.) och har skrivit en rad romaner: »Das Zauberauto» (1928), »Der erfrorene Engel» (1934), »Die brennende Liebe» (1935), hans mest uppskattade, »Die wundersame Strasse» (1936) m. fl. »Klick aus dem Spielzeugladen» (1933), en berättelse om en duktig pojkes framgångsrika strävan att hjälpa de sina upp ur missmod och svårigheter, är typisk för S:s ljusa lynne och livstro. Han har även skrivit reseskildringar och halvt vetenskapliga djurskildringar. R-n B.

Schnee [ʃnē], Heinrich, tysk ämbetsman och politiker (f. 1871), 1912—19 guvernör i Tyska Östafrika. Efter världskriget ledde han som president i Arbeitsausschuss deutscher Verbände propagandan mot Versaillesfreden och utgav tills. m. H. Draeger »Zehn Jahre Versailles» (3 bd, 1929—30). S. har livligt agiterat för de forna tyska koloniernas återlämnande (bl. a. i »Die koloniale Schuldlüge», 1924) och är sedan 1933 ledare av Reichskolonialbund. Som ledare av Bund der Auslandsdeutschen har S. spelat en viktig roll i arbetet för tyskhetens bevarande i utlandet. Biogr. av H. Draeger (1931). R. C-n.

Schneevoigt [ʃnē′fåjkt], George, dansk filmregissör (f. 1893), på mödernet av samma släkt som G. L. S. Utbildades till skådespelare i Berlin, var en tid engagerad hos Reinhardt och har därefter varit verksam för filmföretag i Danmark, först som fotograf, sedan slutet av stumfilmstiden som regissör. S., vars filmproduktion är omfattande och skiftande, har bl. a. iscensatt stumfilmen »Eskimå», ljudfilmen »Fredlös» och »Laila» (tidigare som stum-, senare som ljudfilm). Till hans mest kända filmer hör vidare »Prästen i Vejlby», den första större danska ljudfilmen. R. A-g.

Schneider, Victor August, jurist, sparbanksman (f. 1861 $^{26}/_{11}$), borgmästare i Örebro 1897—1934. S. har nedlagt stora förtjänster om svenskt sparbanksväsen. Bl. a. har han sedan 1909 varit ordf. i Örebro sparbank och 1911—36 ordf. i Svenska sparbanksföreningen samt sakkunnig i flera kungl. kommittéer och kommissioner. O. B-g.

Schneider & c:ie [ʃnädä′r e kåpanji′], fransk krigsmaterielfirma med huvudanläggningar i Le Creusot (se Creusot), järnverk i Breuil, gruvor bl. a. i Montchanin-les-Mines samt andra verkstäder i La Londe-les-Maures, Le Havre, Harfleur, Le Hoc, Chalon-sur-Saône, Champagne-sur-Seine och Bordeaux. Enl. en 1936 antagen lag om förstatligande av krigsmaterielindustrien i Frankrike ha anläggningarna i Le Havre, Harfleur, Le Hoc och La Londe-les-Maures samt en del av anläggningarna i Le Creusot exproprierats. S:s civila verksamhet och dess utländska intressen (t. ex. i Škodaverken) beröras ej av denna lag. L. R-ch.

***Schneidler,** J. K., blev viceamiral 1932 och erhöll avsked från aktiv tjänst 1933.

***Schnitler,** G. »Verdenskrigen 1914—1918» utgavs 1936 i ny, omarb. uppl. av kapten G. Schnitler, en son till S.

***Schoen,** W. E. v., dog 1933.

***Schoenberg,** E., har fortsatt sina grundläggande fotometriska undersökningar och bl. a. i »Handbuch der Astrophysik» skrivit en värdefull monogr. över ytfotometrien.

Schoenocau′lon, se Liljeväxter och Sabadilla.

Schoerner [ʃö′r-], Yngve Theodor, marinöverdirektör (f. 1879 $^{7}/_{9}$). Utexaminerades från Tekn. högskolans avd. för skeppsbyggnadskonst 1901 och anställdes efter verkstadspraktik 1905 som maringenjör med tjänstgöring på flottans varv och på Marinförvaltningens ingenjöravd. Efter tjänstgöring som chef för Karlskrona varvs ingenjördep. förordnades S. 1929 till marinöverdir. och chef för Mariningenjörkåren samt chef för Marinförvaltningens ingenjöravd. S. har bl. a. utövat överinseendet över byggandet av flygplankryssaren »Gotland», jagarna av typen »Ehrensköld» samt u-båtar av typerna »Delfinen» och »Sjölejonet». Ö-g.

***Scholander,** S., dog 1936 $^{11}/_{12}$. Han utgav 1933 »Visan, lutan och jag».

Scholz [ʃålts], Heinrich, tysk teolog och filosof (f. 1884), prof. i teologi i Breslau 1917, i filosofi i Kiel 1919, i Münster 1926. Skr.: »Der Unsterblichkeitsgedanke als philosophisches Problem» (1920; 2:a uppl. 1922; sv. övers. s. å.), »Religionsphilosophie» (1921; 2:a uppl. 1922), »Die Religionsphilosophie des Als-Ob» (1921), »Eros und Caritas» (1929), »Geschichte der Logik» (1931) m. fl. S., som i sin religionsfilosofiska uppfattning står R. Otto (se d. o.) nära, har särskilt betonat erfarenhetsmomentet i religionen. G. O-a.

Scholz [ʃålts], Wilhelm von, tysk författare (f. 1874), började 1899 med lyriska dramer men slöt sig snart till Paul Ernst, som vänt sig bort från den formupplösande och sönderpsykologiserande moderniteten och strävade efter klassiska linjer, med Hebbel som förebild. S. gav ut programboken »Gedanken zum Drama» (1904). Hans väg kom likväl att mera närma sig nyromantiken, och hans märkligaste skådespel, »Der Wettlauf mit dem Schatten» (1920) och det kanske djupare verkande »Vertauschte Seelen» (1910), äro båda uttryck för en mystisk livsuppfattning. Även hans lyriska diktning (»Der Spiegel», 1902, »Neue Gedichte», 1912, »Die Häuser», 1924, och »Das Jahr», 1927) bär samma dub-

beltecken av verklighet och gåtfull uppenbarelse. Som prosaepiker framträdde han med novellerna »Fähnrich von Braunau» (1915) och »Die Beichte» (1919) och vann en stor framgång med romanen »Perpetua» (1926), som återupptar motivet »förbytta själar». — S. har skrivit ytterligare några romaner, reseskildringar, monogr. över A. Droste-Hülshoff och Hebbel, gett ut skrifter av tyska mystiker m. m. R-n B.

Schomērus [ʃåmē'ros], Hilko Wiardo, tysk missionsvetenskapsman och religionshistoriker (f. 1879), prof. i missionsvetenskap i Halle 1926. S. har bl. a. publicerat »Indische Erlösungslehren» (1919), »Indien und das Christentum» (1931) och »Missionswissenschaft» (1935). På sv. föreligga »Religionernas kamp» (1921) och »Kan kristendomen erövra Indien?» (1923). G. Lbrg.

***Schott,** O., dog 1935. Nekrolog bl. a. i Zeitschrift für Technische Physik 1936.

***Schott,** P. G., har vidare utgivit »Geographie des Indischen und des Stillen Ozeans» (1935). Bibliogr. i Geographical Review 1936.

***Schott & Söhne.** Firman tecknar sig B. Schotts Söhne.

Schottky [ʃå'tki], Walter, tysk fysiker (f. 1886), prof. i Rostock 1922, vetenskaplig rådgivare vid Siemens & Halske och chef för dess laboratorium. S. har arbetat inom radioteknik (upptäckte den s. k. hageleffekten, uppfann skärmgallerröret m. m.), termodynamik, fotoelektrisk effekt (se d. o., suppl.) m. m. Bland S:s verk märkes »Physik der Glühelektroden» (1928; i »Handbuch der Experimentalphysik», 15; tills. m. H. Rothe). Sv. B-r.

***Schovelin,** J. V., dog 1933.

Schreiner [skre'j-], Johan, norsk historiker (f. 1903), son till K. E. S. Blev fil. dr 1933 och är universitetsstipendiat sedan 1932. S. har bl. a. utgivit »Olav den hellige og Norges samling» (1929), »Nederland og Norge 1625—1650» (1933) och »Hanseatene og Norges nedgang» (1935). S. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. W-t K.

Schreiner [skre'j-], Kristian Emil, norsk läkare (f. 1874), med. dr 1902, prof. i anatomi vid univ. i Oslo 1908. S. har skrivit en rad avh., särskilt i antropologi och cytologi, och utövat en framstående lärarverksamhet. W-t K.

***Schreker,** F., dog 1934. Han avgick som dir. för musikhögskolan i Berlin 1932.

Schreyvogl [ʃraī'fågl], Friedrich, österrikisk författare (f. 1899), 1928 prof. vid akad. för musik och kristlig konst i Wien, har skrivit lyriska dikter av god form och katolsk åskådning: »Klingen im Alltag» (1918), »Friedliche Welt» (1920), »Flöte am Abend» (1921), »Die geheime Gewalt» (1928) m. fl.; dramer: »Karfreitag» (1920), »Der zerrissene Vorhang» (s. å.), »Der dunkle Kaiser» (1927), »Johann Orth» (1928), »Habsburger-Legende» (1933), »Tod in Genf» (s. å.) o. s. v.; romaner: »Der Antichrist» (1921), »Liebe kommt zur Macht» (1932), »Grillparzer» (1935) m. fl., samt politiska skrifter som »Katholische Revolution» (1924), »Österreich, das deutsche Problem» (1925), »Nationalismus und Nation» (1926), »Die Entdeckung Europas» (1931) m. m. R-n B.

Schribaux [ʃribå'], Émile, fransk genetiker och växtförädlare (f. 1856), dir. för Station d'essais de semences du Service des recherches agronomiques 1884—1925 och var sedan chef för genetiska avd. vid l'Institut des recherches agronomiques i Versailles. S. har offentliggjort över 200 arbeten i botanik, växtförädlings- och sortfrågor och uppdragit åtskilliga nya, värdefulla sorter samt särskilt intresserat sig för organisationen av samarbetet mellan växtförädlarna i olika länder. De europeiska växtförädlarnas sammanslutning, l'Association internationale des selectionneurs de plantes de grande culture, är i första hand S:s verk. G. N.-L.

Schröder [skrö'ðər], George, dansk nervläkare (1882—1936), slutligen överläkare vid Kommunehospitalets psykiatriska avd. 1933. S., som 1914 blev med. dr på avh. »Om fængselpsykoser og psykoser i fængslet», hade social inriktning och arbetade framför allt med kriminalpsykiatri. S. I-r.

Schröder [skrö'-], Karl, tennisspelare (f. 1913 $^{30}/_{10}$), erövrade 1936 på inomhusbana engelska mästerskapet i single och amerikanska i dubbel och mixed. S. är Sveriges hittills skickligaste tennisspelare. K. Z.

***Schrödinger,** E., var 1921—27 prof. i Zürich och blev 1927 prof. i Berlin. Sedan 1933 tjänstledig, är S. anställd vid univ. i Oxford. Hans grundläggande forskningar inom vågmekaniken belönades med 1933 års Nobelpris i fysik (delat med P. A. M. Dirac). S. hade tidigare arbetat inom olika grenar av fysiken (bl. a. radioaktivitet och färgteori) och har på senare år kritiskt granskat den moderna kvantummekanikens grundvalar. S:s porträtt återges på vidst. plansch. Sv. B-r.

***Schröter,** K. J. (Carl Joseph), utgav 1936 »Flora des Südens».

Schubart [ʃō'-], Wilhelm, tysk klassisk filolog och papyrolog (f. 1873), sedan 1900 föreståndare för de statliga museernas papyrusavd. i Berlin. Bland S:s talrika arbeten märkas »Das Buch bei den Griechen und Römern» (1907; 2:a uppl. 1921), »Einführung in die Papyruskunde» (1918), »Ägypten von Alexander dem Grossen bis auf Mohammed» (1922), »Griechische Paläographie» (1925) och »Das Weltbild Jesu» (1927). B-r O-n.

***Schubert,** F. P. Biogr. av W. Vetter (1934).

***Schulte,** A., utgav 1933 »Der deutsche Staat. Verfassung, Macht und Grenzen 919—1914».

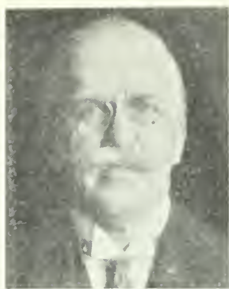
***Schulthess,** E., gjorde ett försök att genomföra allmän folkpensionering, vilket förslag fälldes genom en folkomröstning 1931. Han var för fjärde gången förbundspresident 1933. S., som oavbrutet från 1912 förestått ekonomi- och socialdep. och som med enastående kraft

ERWIN SCHRÖDINGER

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

lett den »etatistiska» näringspolitiken, fick under 1930-talets svåra ekonomiska kris en omstridd ställning, och efter att ett halvår i förväg ha bebådat sin avgång lämnade han i april 1934 förbundsrådet men har sedan dess flitigt anlitats för federala uppdrag. E-s H-d.

Schultze-Naumburg [ʃo'ltsə-nau'mbork], P a u l, tysk arkitekt och skriftställare (f. 1869), studerade till målare och skrev »Studium und Ziele der Malerei» (1900). På 1890-talet började S. syssla med arkitektoniska problem och medarbetade i den av Avenarius utg. tidskr. Kunstwart med artiklar om byggnadskonstens förfall. I en serie böcker om människan och kulturlandskapet, om bostäder och kläder (»Kulturarbeiten», 9 bd, 1907—17; ny, omarb. uppl. utg. i 7 bd 1928 ff.) angrep S. smaklösheten på olika områden. Han ivrade för en återgång till de enkla former, som utmärkte den borgerliga arkitekturen omkr. 1800. I senare skrifter har S. uppträtt mot de nyaste arkitekturriktningarna (konstruktivistisk-funktionell byggnadskonst) och än kraftigare yrkat på återupptagandet av äldre byggnadsstilar: »Das bürgerliche Haus» (1926), »Flaches oder geneigtes Dach» (1927), »Kunst und Rasse» (1928), »Kampf um die Kunst» (1932) m. fl. Han har uppfört ett stort antal allmänna och enskilda byggnader samt grundat verkstäder för konst och hantverk i Saaleck vid Kösen. Sedan 1930 (med ett avbrott 1932) är S. dir. för tyska statens högskola för hantverk och byggnadskonst i Weimar. E. L-k.

Schulze [ʃo'ltsə], W i l h e l m, tysk språkman (1863—1935), e. o. prof. i Marburg 1892, ord. prof. i Göttingen 1895 och i Berlin 1902. S. utförde särskilt på det klassiska området ett banbrytande arbete men behärskade suveränt hela den indoeuropeiska språkvetenskapen. Skr. bl. a.: »Questiones epicae» (1892), »Zur Geschichte lateinischer Eigennamen» (1904), »Tocharische Grammatik» (1931; tills. m. E. Sieg och W. Siegling) och »Kleine Schriften» (1933). Han utgav Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung. H. S. N.

***Schumacher,** H. A., blev emeritus 1935.

***Schumacher,** K., dog 1933.

Schumann [ʃō'-], E l i s a b e t h, tysk operasångerska (f. 1891), sedan 1919 anställd vid statsoperan i Wien. S. har särskilt gjort sig känd som en framstående Straussångerska och har jämte R. Strauss företagit en turné i Amerika 1921. Hon har även med sin utomordentliga sopranstämma vunnit uppskattning som Mozarttolk. G. M.

***Schumann,** G. A., är sedan 1934 ställföreträdande president vid Preussische Akademie der Künste i Berlin.

Schumpeter [ʃo'm-], J o s e p h, österrikisk-tysk nationalekonom (f. 1883), prof. i Graz 1911, i Bonn 1925, vid Harvard-univ. 1932. Har spelat en betydande roll för utvecklingen av den moderna nationalekonomiska teorien i Tyskland och har självständigt tillägnat sig element ur den amerikanska vetenskapen (särskilt den s. k. Clarkska skolan). S. drar en gräns mellan det ekonomiska livets statiska och dynamiska former. Det statiska betraktelsesättet tillämpar han, delvis matematiskt, i »Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie» (1908). Där förutsättes, att varken några nya konsumtions- el. produktionskombinationer el. över huvud några förändringar inträda, och utifrån denna förutsättning göres gällande, att det statiska ekonomiska systemet ej rymmer mer än tre inkomstarter, näml. de som härröra från arbetskraften, jorden och de redan producerade nyttigheterna. Detta teoretiska resultat kan dock tillämpas på det praktiska ekonomiska livet endast under ett mycket kort tidsavsnitt. För längre perioder måste ett dynamiskt betraktelsesätt anläggas. Detta gör S. i sitt uppmärksammade arbete »Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung» (1912; 2:a uppl. 1926). I mittpunkten av det ekonomiska framåtskridandet står enl. hans uppfattning den moderne företagaren, som blåser liv i och styr produktionsprocesserna; det är denne, som skapar kapitalet och samtidigt nödvändiggör krediten. Särskilt analyseras i detta verk företagarvinsten och kapitalräntan. O. B-g.

Schuschnigg [ʃo'ʃnik], K u r t E d l e r v o n, österrikisk politiker (f. 1897). S., som är son till en general, deltog jämte sin far i världskriget på italienska fronten och blev under de sista striderna italienarnas fånge. Efter att ha fullbordat sina juridiska studier i Innsbruck och blivit advokat inträdde han i det politiska livet, blev Seipels medarbetare i kristligt sociala partiet och invaldes i parlamentet 1927. Han blev justitieminister i Bureschs kabinett 1932 och var 1934 under Dollfuss omväxlande justitie- och undervisningsminister. Han organiserade de s. k. stormavdelningarna i Ostmark, en katolsk sam-

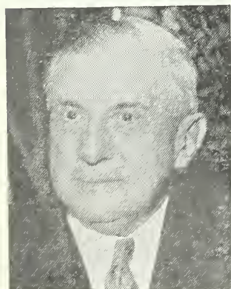

Skånela kyrka. Akvarellerad teckning av Eigil Schwab.

manslutning till försvar för Österrikes oberoende, kom därigenom att bli ett värdefullt stöd åt Dollfuss' politik och utsågs vid dennes död juli 1934 till hans efterträdare som förbundskansler. Han har med stor framgång fortsatt Dollfuss' verk för Österrikes bevarande som en självständig stat. Till en början hade han sitt enda stöd i Italien men har sedermera sökt bygga över den skarpa motsättningen mot det nationalsocialistiska Tyskland, som i ett fördrag 11 juli 1936 erkände Österrikes fulla suveränitet, medan Österrike å sin sida framhävde sin karaktär av »tysk stat». Även med Tjeckoslovakien ha förbättrade förbindelser uppnåtts. Utpräglad monarkist, har S. dock av praktiska skäl undan för undan uppskjutit förverkligande av från olika håll framförda planer på återupprättande av en habsburgsk monarki. Flera saml. av S:s tal m. m. ha utkommit. Han utgav 1937 »Dreimal Oesterreich», om de senaste epokerna i Österrikes historia. L-ts.

Schutz-Staffel [ʃo'ts-ʃta'fəl], se S. S., suppl.

Schwab [ʃωå'b], Charles Michael, nordamerikansk industriman (f. 1862). S. kom vid unga år i tjänst hos Carnegie steel co., där han snabbt avancerade; 1897 blev han bolagets president. S. var en av stiftarna av den amerikanska ståltrusten, U. S. steel corporation, 1901 och dess chef till 1903, då han övertog chefskapet för Betlehem steel corporation. Han är nu ordf. i styrelsen för sistnämnda bolag. Under världskriget var S. nitiskt verksam för att trygga de allierades stålbehov; han hade 1917—18 även överinseendet över skeppsbyggeriet i U.S.A. E. Hlr.

***Schwab,** E. V., tillkallades av K. m:t 1936 som sakkunnig för beredande av ökade arbetstillfällen åt svenska konstnärer. S. har utfört en serie landskapsteckningar, samlade i ett verk, vars första del utkom 1936 (»Sverige. De svenska landskapen skildrade i ord av svenska författare och i bilder av E. S.»).

Schwa'nneke, Ellen, tysk filmskådespelerska (f. 1910). Kom tidigt till scenen och har där uppburit ingénueroller. Som filmskådespelerska debuterade hon i »Brytningstider» och har därefter medverkat i bl. a. »Kärlekspensionatet», »Inför lyckta dörrar», »Brustna drömmar» och den tjeckiska »Inge — 16 år» (tills. m. Rolf Wanka). R. A-g.

Schwa'ntes, Gustav, tysk arkeolog (f. 1881), prof. vid univ. i Kiel, föreståndare för Schleswig-holsteinisches Museum vorgeschichtlicher Altertümer där. S. har huvudsakl. ägnat sin forskning åt äldre stenåldern, och genom hans undersökningar ha betydande senpaleolitiska kulturgrupper kunnat påvisas, men även inom andra områden, framför allt den äldre järnåldern, har han gjort betydande insatser. Han har intimt samarbetat med naturvetenskapsmän, och han äger stor förmåga att levandegöra sin forskning, vilket på ett förträffligt vis framträder i det ännu ej avslutade, brett lagda arbetet över Schleswig-Holsteins förhistoria, som ingår i »Geschichte Schleswig-Holsteins» (1934 ff.; utg. av V. Pauls och O. Scheel). Se även Hedeby, suppl. H. An.

***Schwarte,** M. »Der grosse Krieg» utkom i 10 dlr, de sista 1933. S. har varit utgivare av samlingsverken »Die militärischen Lehren des grossen Krieges» (2:a uppl. 1923), »Kriegslehren in Beispielen aus dem Weltkrieg» (1925) samt »Kriegstechnik der Gegenwart» (1927). Själv har han vidare publicerat »Die Technik im Landkriege» (1919), »Die deutsche Wehrmacht in Wort und Bild» (1924), »Der Krieg der Zukunft» (1931; under medverkan av A. Benary) samt »Geschichte des Weltkrieges» (1932). K. H-g.

Schwartz, Sven Gustaf, ingenjör (f. 1891 $^{25}/_{10}$). S. blev bergsingenjör i Stockholm 1916 och var 1916—28 anställd som gruvmätare och gruvingenjör vid olika gruvor i Sverige, 1924—25 vid ett företag i U. S. A. Han var chef för gruvavd. hos Compagnie malgache d'entreprises på Madagaskar 1928—32, verkst. dir. i a.-b. Ruteverken 1933—36 och

dir. i Skånska cement-a.-b. 1934—36. S. blev v. verkst. dir. i Bolidens gruv-a.-b. 1936.

***Schwarz,** H., är född 1864 (ej 1867) och är numera prof. emeritus. Bland hans senare arbeten märkes »Christentum, Nationalsozialismus und Deutsche Glaubensbewegung» (1934).

***Schwarzschild,** K., var även en bland de första, som tillämpade kvantumteorien på bandspektra och Starkeffekten. Vid sina fotometriska arbeten uppställde S. den för fotografien viktiga lagen, att svärtningen ej beror på produkten $i \times t$, där i är intensiteten och t tiden, utan på uttrycket $i \times t^{re}$, där ^{re} kallas S:s konstant. Den är dock blott konstant inom ett begränsat område; dess värde är i regel något mindre än 1. Jfr S e n s i t o m e t r i, sp. 676. Sv. B-r.

Schweidler [ʃvaɪ'dlər], E g o n v o n, österrikisk fysiker och meteorolog (f. 1873), prof. i Wien 1906, i Innsbruck 1911, åter i Wien 1926. S. har särskilt behandlat radioaktivitet och luftelektricitet. Tills. m. S. Meyer har han skrivit »Radioaktivität» (1916; 2:a uppl. 1927). Sv. B-r.

***Schweiz.** Folkmängden beräknades 1936 uppgå till 4,163,000 inv. 1937 erhöll rätoromanskan likaberättigande med de övriga tre språken. — Näringslivet har under senaste tid återhämtat sig efter världskrisen. Veteodlingen har ökats betydligt på övriga sädesslags bekostnad, och vinodlingen har åter stegrats. Den industriella produktionen visar avgjort stigande tendens; främst gäller detta exportindustrierna, som kommit i ett gynnsammare läge efter valutadevalveringen. Exporten värderades 1936 till 881,6 mill. frcs, därav ur 151,6 mill., maskiner 110,4 mill., anilinfärger 74,6 mill., bomullsvävnader 52,3 mill., läkemedel 42,7 mill., ost 39,0 mill. och instrument 32,4 mill. frcs. Importen värderades s. å. till 1,266,3 mill. frcs. De viktigaste handelsländerna voro s. å. (värde i mill. frcs):

	Export	Import
Tyskland	171,4	314,1
Frankrike	114,5	186,8
Storbritannien	97,9	77,3
Italien	61,6	83,5
U.S.A.	70,1	71,7
Tjeckoslovakien	39,2	45,9
Belgien	25,9	46,7
Nederländerna	24,6	39,4

En väsentlig del av handeln med grannländerna utgöres av transitohandel. Om S:s handel med Sverige se nedan. Nya rundradiosändare finnas i Monte Ceneri (Ticino) för det italiensktalande S. och i Prangins (Vaud), avsedd för N. F. S. F.

Myntväsen. Sedan Frankrike lämnat guldmyntfoten, beslöts även i S., 27 sept. 1936, en devalvering av francen till ett guldvärde om minst 190 och högst 215 mg rent guld. Nationalbanken uppehåller ett guldvärde om 203,226 mg, d. v. s. 30 % devalvering.

Bankväsen. Centralbank är Schweizerische Nationalbank med monopol på sedelutgivningen. Bland privatbankerna märktes 1936 7 storbanker med filialer över hela landet samt vidsträckta utländska affärer, vidare 27 kantonalbanker, 141 lokala affärsbanker samt 74 hypoteksbanker, över 100 sparbanker och över 600 Raiffeisenkassen (se R a i f f e i s e n). De två största storbankerna äro Schweizerischer Bankverein med kontor även i London samt Schweizerische Kreditanstalt (omslutning dec. 1936 resp. 1,389 och 1,202 mill. frcs).

Under åren före 1931 års internationella kris mottogo affärsbankerna betydande belopp utländskt flyktkapital, trots att de inhiberat räntegottgörelse för sådana investeringar. Kapitalöverflödet föranledde bankerna till stora placeringar utomlands, däribland omkr. 1 milliard frcs i Tyskland. Efter krisens utbrott blevo dessa investeringar »infrusna», ett stort utländskt flyktkapital lämnade landet, och kapitalflykt samt tesaurering förekommo bland befolkningen. Det därav uppkomna svåra läget för atm. vissa bankinstitut, ytterligare skärpt av inkomstminskning för industrien och turisttrafiken, ledde till fallissemang för ett antal mindre och medelstora banker. Genom banklagstiftning, som trädde i kraft mars 1935, bereddes bl. a. möjlighet till moratorium i sådana fall, då fordringarna voro täckta och räntetjänsten kunde upprätthållas. Dylikt moratorium beviljades bl. a. de två storbankerna Basler Handelsbank och A.-G. Leu & Co., vilka 1937 rekonstruerades. Valutadevalveringen 1936 (se *Myntväsen*, ovan) åstadkom emellertid lättnad: värdet av bankernas investeringar ökades, förtroendet till bankerna och därmed även placeringssökande kapital återvände. Rörelsen visade redan 1936 förbättrad räntabilitet. Betydande belopp bankkapital äro emellertid alltjämt bundna utomlands på grund av där rådande restriktioner för transferering (se d. o.). Under senare tid ha därav drabbade banker strävat att även med förlust realisera tillgångar utomlands och att ej utsträcka rörelsen över det egna landets gränser. E. H-ss.

Statsfinanser. 1935 uppgingo förbundsinkomsterna till 485 mill. frcs (enl. budgetförslaget för 1937 upptagna till 484 mill.), varav tullarna inbragte 329 mill. frcs (304 mill.), vissa skatter 79 mill. (83 mill.) etc. Samtidigt nådde förbundsutgifterna 504 mill. frcs (524 mill.), näml. 143 mill. till stödåtgärder åt näringslivet m. m. (110 mill. som följd av viss avveckling efter valutadevalveringen), 119 mill. till skuldräntor och amorteringar (129 mill.), 95 mill. till försvaret (106 mill.) etc. 1934 hade kantonernas inkomster utgjort sammanlagt 779 mill. frcs — inkomst- och förmögenhetsskatter 199 mill. etc. —, varemot svarat utgifter av 836 mill. frcs (undervisningsväsendet m. m.). Förbundsskulden angavs till 5,448 mill. frcs 1935 (1,753 mill.

fonderade, 555 mill. svävande, 3,140 mill. järnvägsskuld), kantonernas fonderade skuld till 1,767 mill. frcs. N. Sbg.

Försvarsväsen. Ny försvarsordning antogs 1936 och skall vara genomförd 1 jan. 1938. I samband därmed beviljades ett engångsanslag på omkr. 335 mill. frcs för materialanskaffning och befästningsarbeten samt till en försvarets reservfond. Den nya organisationen avser främst att höja krigsberedskapen, särskilt för gränsskyddet, samt att göra de högre enheterna mera lättrörliga och eldkraftiga. De hittillsvarande 6 inf.-divisionerna omorganiseras till 9 mindre divisioner. Därjämte skola vid repetitionsövningarna och mobilisering uppsättas 3 bergsbrigader, 3 lätta brigader, arméförband m. m. I och för gränsskyddstruppernas sammanförande i brigadförband organiseras särskilda brigadstaber. Förbanden sammanföras i 3 a r m é k å r e r, var och en sammansatt av 3 inf.-divisioner och 1 bergsbrigad, 1 lätt brigad, 2—3 kårart.-reg:ten, 1 krigsbrobataljon, 1 signalkomp., 1 fältsjukhus, 1 sjuktransportbataljon och 1 ammunitionsbilbataljon. Inom i n f.-d i v i s i o n e n har antalet inf.-reg:ten minskats, varjämte omorganisationen medför ökad eldkraft; i divisionen ingå omkr. 500 automatvapen, 63 inf.-kanoner och granatkastare samt 50 art.-pjäser. Divisionen består av 3 (undantagsvis 4) inf.-reg:ten, 1 motoriserat inf.-kanonkomp., 1 spaningsbataljon (ryttar-, cykel-, pansarbil-, inf.-kanonförband m. m.), 1 fältart.-reg:te, 1 motoriserad 10,5 cm kanondivision, 1 art.-mätkomp., 1 ingenjörbataljon, 1 signalkomp., 1 sjukvårdsbataljon, 1 intendenturkomp., 2 inf.-ammunitionskomp., 1 ammunitionsbilkomp. Tre av divisionerna skola vara bergsdivisioner; i dem ingår även bl. a. 1 bergsart.-division. En division, avsedd för försvaret av S:t Gotthard, erhåller särskild sammansättning. En b e r g s-b r i g a d består av 2—3 inf.-reg:ten, 1 motoriserat inf.-kanonkomp., 1 motorcykelkomp. och 1 cykelkomp. (båda för sambandstjänst), 1 bergsart.-division, 1—2 motoriserade kanondivisioner (därav en 7,5 och en 10,5 el. 12 cm), 1 art.-mätkomp., 1—2 ingenjörkomp., 1 signalkomp., 1—2 sjukvårdskomp., 1 fältambulans, 1—2 sjuktransportkolonner, 1 intendenturkomp., 1 ammunitionsbilkomp. samt 1 klövjekolonn. — G r ä n s s k y d d e t s organisation torde komma att omfatta uppsättandet av särskilda gränsskyddsförband — brigader, reg:ten och bataljoner —, vilka rekryteras inom gränszonen och kunna mobiliseras på mycket kort tid. F l y g t r u p-p e r n a omfatta 5 flygkårer, sammanlagt omkr. 160 krigsdugliga flygplan.

Redan före beslutet om ny försvarsorganisation hade vissa förändringar införts i fråga om värnpliktsförhållandena. Värnplikten inträder fr. o. m. det år den värnpliktige fyller 20 år och omfattar för flertalet 13 år i linjen, 8 år i lantvärnet och 8 år i landstormen. På grund av ökat personalbehov vid genomförande av 1936 års försvarsorganisation komma delar av lantvärnet att ingå i linjetrupperna. Utbildningstiden har ökats och är vid inf.-, art.- och ingenjörförbanden 88 dagar, kavalleriet 102, flyg- och motoriserade trängförband 74, sjukvårds- och övriga underhållsförband 60 dagar. Antalet repetitionsövningar är i linjen 7—8 på 11—14 dagar och i lantvärnet 1 på 11 dagar. Den vapenövade årsklassens storlek är omkr. 20,000 man. Det stora antalet repetitionsövningar möjliggör samtidig inkallelse av en mängd värnpliktiga (1936 i budgeten beräknade till omkr. 155,000 man) och övningar i fältstarka förband, vilket utgör en styrka. Efter avslutad rekrytutbildning följer även deltagande i obligatoriska skjutövningar. C. A. E.

D e t f a s t a f ö r s v a r e t. Sedan 1934 moderniseras de äldre befästningarna vid S:t-Maurice och S:t Gotthard samt nybyggas spärrbefästningar i omedelbar närhet av gränserna såväl vid sannolika övergångsplatser längs Rhen vid och ö. om Basel som i Jurapassen längs gränsen mot Frankrike. O. E. S.

Sport och idrott. Redan på 1400-talet förekommo sportsligt betonade folkfester, där det tävlades i ett slags frigymnastik, i bågskjutning, stenstötning och brottning. Dessa ha i nyare tid återupptagits och delvis satt sin prägel på S:s fysiska fostran från 1800-talets början, då även tyskt turnväsen vann stor utbredning. 1932 bildades Eidgenössischer Turnverein, som nu räknar omkr. 1,200 manliga och 500 kvinnliga föreningar med omkr. 150,000 medl. De stora turnfesterna samla publik i 100,000-tal. Skyttet har mycket gamla traditioner och åtnjuter fortfarande stor popularitet — det finns tävlingar, som samla över 50,000 deltagare. S. har också dominerat tävlingarna om världsmästerskapen i skytte alltifrån dessas start 1897; bland dess stora stjärnor märkas flerfaldiga världsmästarna K. Stäheli, J. Hartmann och K. Zimmermann samt pistolskytten W. Schnyder. Bland övriga idrottsgrenar kommer fotbollen främst; sin hittills största framgång nådde S. vid olympiska spelen 1924, då silvermedaljen erövrades. T. o. m. 1935 ha 140 landsmatcher spelats (37 vunna), därav 5 mot Sverige (3 vunna). Intresset är stort även för fri brottning, där ett 10-tal olympiska medaljer erövrats, för fri idrott, där löparna Imbach och P. Martin, båda olympiska silvermedaljörer 1924, varit de största namnen, samt vidare för ridsport, tennis, tyngdlyftning, boxning och gång. I sistnämnda gren har A. Schwab ett världsnamn. S:s roddsport har hemfört en mängd Europamästerskap samt två olympiska guldmedaljer; landets frigymnaster höra till världens främsta.

Vintersporten omfattas med livligt intresse, och i Davos och S:t Moritz har S. två av världens mest kända vintersportplatser, där

årl. stora internationella tävlingar anordnas (olympiska vinterspelen höllos i S:t Moritz 1928). I ishockey har Europamästerskapet hemförts 2 ggr. I spetsen för S:s idrott stå landsförbundet för kroppsövningar samt en sportkommission, som är rådgivande myndighet hos förbundsregeringen. Den ledande organisationen är S:s fotbolls- och fri idrottsförbund (gr. 1895) med omkr. 700 föreningar och 80,000 medl. (1936); dessutom finnas specialförbund för olika sportgrenar, bland vilka märkes Schweizer Alpenclub, som skapat alpvägar, turisthyddor och övriga anordningar för alpinism och turisttrafik. A-ö.

Förbindelser med Sverige. S. exporterade 1935 till Sverige för 22,8 mill. kr. (1936 omkr. 24,8 mill.), därav ur för 3,7 mill. kr., anilinfärger 2,5 mill., krommalm 2,2 mill., vidare silke, vävnader och maskiner. Importen värderades 1935 till 8,4 mill. kr. (1936 omkr. 11 mill.), därav pappersmassa 1,2 mill., vidare dammsugare, galoscher o. dyl., järn och stål (bl. a. rostfritt). S. har legation i Stockholm, Sverige i Bern. A. A-t.

Historia. Utvecklingen under 1930-talet har främst bestämts av landets svåra ekonomiska kris. Icke förrän hösten 1936 företogs i S. en devalvering av francen (jfr ovan, sp. 733), vilket dröjsmål i förening med en serie prisstabiliserande statliga regleringsåtgärder särskilt på det agrarpolitiska området gjorde S. till en »prisö». Detta hämmade den internationella turisttrafiken och försvårade exporten; arbetslösheten steg avsevärt, även sedan den internationella konjunkturförbättringen inträtt, och finansiella svårigheter hemsökte förbundet och kantonerna. Det ekonomiska nödläget framtvang 1933 och 1936 grundliga finansiella saneringsaktioner, varvid fullmaktssystemet tillgreps och förbundsregeringens makt växte i nästan samma grad som under världskriget. Förbundets kompetens utvidgades härunder alltmer både i förhållande till kantonerna och till näringslivet. Folkrättigheterna ha ofta blivit illusoriska; i ett flagrant fall, rörande förbundstjänstemännens löner 1933, trotsade parlamentet och förbundsrådet öppet folkvetot och genomförde på egen hand sänkningen; i andra fall ha viktiga frågor, särskilt skatteskärpningar, undandragits referendum, och folkliga protester mot fullmaktsregimen i form av författningsinitiativ med krav på starkare konstitutionella garantier mot författningsöverträdelser har regeringskoalitionen i de flesta fall t. v. negligerat. När efter en fällande folkomröstning 1934 rörande en lag mot statsfientlig verksamhet två förbundsråd omedelbart avgingo, ersattes de vid parlamentets val med meningsfränder, utan att någon politisk kursförändring kom till stånd. Under påverkan från de omkringliggande diktaturstaternas ideologier uppspirade under krisen den s. k. frontrörelsen. Söndersplittrad i ett otal organisationer och företrädesvis rekryterad bland universitetsungdomen, har denna häftigt vänt sig mot den traditionella kompromisspolitiken och krävt en grundlig omstöpning av demokratien; folket avvisade emellertid med stor majoritet 1935 ett förslag om totalrevision av författningen, och vid nationalrådsvalet s. å. fingo frontisterna endast ett mandat. Krisen har även givit upphov till en speciell konsumentrörelse, efter ledaren kallad Duttweilerriktningen, som 1935 erövrade 7 mandat i nationalrådet. Svåra inrikespolitiska förvecklingar uppkommo efter militärens ingripande i Genève 9 nov. 1932 mot folkmassorna under tumult mellan socialdemokrater och frontister (Union nationale); som en reaktion häremot valde folket i kantonen Genève 1933 en socialdemokratisk regeringsmajoritet, vilken dock utslogs vid 1936 års val. Trots missnöjet och jäsningen i olika läger lyckades 1935 den borgerliga förbundsregeringen (2 från de katolsk-konservativa, 1 från bondepartiet och 4 från de frisinnade demokraterna) bevara nationalrådsmajoriteten om än något reducerad. Det socialdemokratiska partiet, som stagnerat men som under intryck av de fascistiska och nationalsocialistiska diktaturfenomenen frångått sin tidigare antimilitaristiska uppfattning, är alltjämt utestängt från den federala regeringen liksom från de allra flesta kantonsregeringar. Under den ekonomiska krisen har det socialpolitiska reformarbetet måst ställas på framtiden. Däremot har S. med hänsyn till spänningen i Europa under förbundsrådet Mingers ledning genomfört en mycket omfattande och snabb förstärkning av försvaret; se ovan, sp. 735—736. E-s H-d.

Litteraturanvisningar. F. Böök, »Resa till S.» (1932); M. Reymond, »Histoire de la Suisse» (3 bd, 1931—33); E. Ruck, »Schweizerisches Staatsrecht» (1933); »Geologischer Führer der S.» (1934; redig. av E. Gagnebin och P. Christ); H. Nabholz m. fl., »Geschichte der S.» (1934 ff.); A. Gossin, »La presse suisse» (1936); E. Håstad, »Regeringssättet i den schweiziska demokratien» (s. å.; akad. avh.).

Schwelkohle [ʃvē'lkålə], tysk benämning på bitumenrika brunkol, använda till torrdestillation, vid vilken erhållas en paraffinrik brunkolstjära, gas och koks.

Schwelm [ʃvälm], stad i preuss. prov. Westfalen, 6 km ö. n. ö. om Wuppertal (Elberfeld-Barmen); 23,020 inv. (1923). Textil- och gummiindustri; tillv. av järnmanufaktur och papper.

***Schwendener,** S., dog 1919 (ej 1909).

Schwe'nningen a m N e c k a r, industristad i Schwarzwald, s. v. Württemberg, vid Neckars källa; 20,605 inv. (1933). Betydande urfabrikation; högre fackskola för finmekanik, elektroteknik och urmakeri.

***Schwerin,** F. B. v. Se E. Fahlbeck, »Idéer och män» (1936).

Schwerin von Krosigk [- fån krå'zik], Lutz, greve, tysk politiker (f. 1887). S. inträdde 1920 i finansministeriet, där han avancerade till statssekr. I juni 1932 blev han finansminister (i regeringen v. Papen), vilken post han fortfarande innehar. S:s finanspolitik har till stor del skapat förutsättningarna för den genom statliga beställningar framkallade produktionsstegringen i Tyskland sedan 1933. R. C–n.

***Schwind,** M. v. I eldsvådan i Münchens Glaspalast 6 juni 1931 förintades flera av S:s målningar, bl. a. »Riddar Kurts bröllopsfärd», som lånats från Kunsthalle i Karlsruhe.

Schwäbisch Gmünd [-gmy'nt], se Gmünd.

Schwäbisch Hall, se Hall, suppl.

Schyberg, Frederik, dansk tidningsman och författare (f. 1905), fil. dr 1933 på avh. »Walt Whitman», var 1928 ff. teater- och litteraturkritiker i Dagens Nyheder men övergick till Berlingske Tidende 1934. S. har skrivit »Moderne amerikansk litteratur» (1930) och översatt dikter av Whitman (1933). R–n B.

Schück, Adolf Henrik, historiker (f. 1897 21/2), son till J. H. E. S. Blev fil. dr i Stockholm 1927 och är docent i historia där sedan 1926, bibliotekarie vid Vitt.-akad. sedan s. å. samt andre sekr. i Sv. fornminnesföreningen sedan 1929. S. har skrivit bl. a. »Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling» (1926; akad. avh.), »History of Sweden» (1929; tills. m. C. Hallendorff), »Skänninge stads historia» (1929) samt ett större medeltidsparti i bd 5 (1936) av Norstedts »Världshistoria» och utgivit »Historisk atlas» (1934). B. H-d.

***Schück,** J. H. E., har vidare utgivit »Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, dess förhistoria och historia» (5 bd, 1932—36; går till akad:s stiftande 1786), »Äldre akademier före den svenska» (i »Sv. akad:s handl. ifrån år 1886», d. 44 för 1933, tr. 1934), »Svenska akademiens historia» (hittills 4 bd, 1935—37) samt »Sveriges litteratur intill 1900», bd 1—2 (1935). Bibliogr. av N. Afzelius (s. å.).

***Schücking,** L. L. Hans »Der Sinn des Hamlet» (1935; omarb. på eng. 1937) reviderar på viktiga punkter uppfattningen om de Shakespeareska dramernas tradition. S. B. L.

***Schücking,** W., dog 1935. Efter den nationalsocialistiska regimens införande i Tyskland fråntogs honom 1933 hans professur i Kiel. Han kvarstod som led. av Haagdomstolen till sin död. T. G-l.

Schükri Kaya, eg. Kaya, Schükri, turkisk nationalekonom och politiker (f. 1879), prof. i nationalekonomi och led. av deputeradekammaren. S. var utrikesminister i den republikanska regeringen 1924—25 och är sedan 1927 inrikesminister. Han är främst känd för sin insats vid det nya turkiska statsskickets genomförande. G. Rqt.

***Schüldt,** F. J. Monogr. av C. D. Moselius (i Bonniers konstböcker, 1937).

Schünemann, Georg, tysk musikhistoriker (f. 1884), dr phil. 1907, sedan 1923 prof. vid univ. i Berlin samt dessutom sedan 1935 chef för musikavd. vid Preussische Staatsbibliothek. Har skrivit bl. a. »Geschichte des Dirigierens» (1913), »Das Lied der deutschen Kolonisten in Russland» (1923), »Geschichte der deutschen Schulmusik» (2 bd, 1928—32), »Musikerziehung», 1 (1930), och »Führer durch die deutsche Chorliteratur», 1 (1935). G. M.

***Schäfer,** H., avgick 1935 som föreståndare för Berlinmuseets egyptiska avd.

Schäfer, Wilhelm, tysk författare (f. 1868), hedersdr, var lärare till 1896. S. vill uppfostra tyskarna till tyskhet. Han har odlat det folkliga, gett ut »Rheinsagen» (1908) och särskilt skildrat »allemanniska» personligheter: »Die Missgeschickten» (1909), »Karl Stauffers Lebensgang» (1912), »Lebenstag eines Menschenfreundes» (1915; om Pestalozzi), »Winckelmanns Ende» (1925), »Hölderlins Einkehr» (s. å.), »Huldreich Zwingli» (1926) m. fl. Särskilt populära äro S:s »Anekdoten» (fullständig samling 1929), korta små sagor och berättelser efter J. P. Hebels mönster. Avog mot »storstadslitteraterna» och Berlins anda, har S. i ton och stil sökt anslutning till Gottfried Keller och den äldre prosaepikens form. R–n B.

***Schönberg,** Arnold, är sedan 1933 verksam i U. S. A.

Schönebeck, industristad i preuss. prov. Sachsen, vid Elbe, 14 km s. s. ö. om Magdeburg; 35,101 inv. (1933). Kemiska fabriker och metallindustri; saltbergverk.

Schönemann, Friedrich, tysk historiker (f. 1886), blev 1913 docent i Cambridge, Mass., och 1930 prof. i nordamerikansk litteratur- och kulturhistoria. Av S:s arbeten må nämnas »A. von Arnims geistliche Entwicklung» (1912), »Amerikakunde» (1921), »Die Kunst der Massenbeeinflussung in den Vereinigten Staaten von Amerika» (1924), »Mark Twain als literarische Persönlichkeit» (1925), »Die Vereinigten Staaten von Amerika» (2 bd, 1932) och »Die Kultur der Vereinigten Staaten» (1935; i »Handbuch der Kulturgeschichte»). R–n B.

Schönhals (Schoenhals), Albrecht, tysk filmskådespelare (f. 1888). Urspr. medicinare, var S. fältläkare under världskriget. Han gick därefter till scenen och var bl. a. flera år engagerad vid Hamburgs kammarspelsteater. Vid filmen debuterade S. med en karaktärsroll i »Fürst Woronzeff» och har sedan haft huvudroller i bl. a. »Kapten över bord» och »Irene — min dotter». R. A-g.

*Schönherr, K., har ytterligare gett ut dramat »Der Judas von Tirol» (1927). Monogr. av A. Bettelheim (1928).

*Schöning, J. M., dog 1934.

*Schött, H. G., dog 1933 $^{30}/_{12}$.

*Scialoja, V., dog 1933.

Scotland yard [skå'tlənd jā'd], benämning på högkvarteret för metropolitan police i London (se d. o., sp. 165—166; inrättad 1829). S. har sitt namn efter en byggnad, i vilken Skottlands medeltida konungar brukade bo vid besök i London. Nuv. byggnad, New Scotland yard, uppfördes 1890 av R. N. Shaw.

*Scott, C. M., har även framträtt som skriftställare med bl. a. en självbiogr., »My years of indiscretion» (1924).

*Scott, D. H., dog 1934.

Scott [skåt], Duncan Campbell, kanadensisk författare (f. 1862), ingick 1879 i civilförvaltningen och steg till superintendent general 1913. S., som gäller för Kanadas förnämste skald, har gett ut diktsamlingarna »The magic house» (1895), »Labor and the angel» (1898), »New world lyrics and ballads» (1905) m. fl., novellbanden »In the village of Viger» (1896), från det fransktalande Kanada, och »The witching of Elspie» (1923), som skildrar pionjärliv vid Hudson bay. S:s stil är genomarbetad, mjuk och musikalisk; jämte naturskildring och berättande dikt har han gett ut även reflexionspoetiska poem. R-n B.

Scott [skåt], Evelyn, nordamerikansk författarinna (f. 1893), g. m. författaren J. Metcalf 1928; bodde i Brasilien tio ungdomsår, skildrade i den ytterst uppriktiga

»Escapade» (1923). Debuterade med dikterna »Precipitations» (1920) men övergick snart till romanen och novellen: »The narrow house» (1921), »The golden door» (1925), »Ideals» (1927), »Migrations» (s. å.), en stark, episk skildring av södra och sydöstra U. S. A. 1860, och »The wave» (1929), en väl dokumenterad, betydande teckning av inbördeskriget, »A calendar of sin» (1931), om åren närmast efter kriget, »Eva Gay» (1933), »Breathe upon these slain» (1934) m. fl., ett par böcker för ungdom och diktsamlingen »The winter alone» (1930). Trots den gärna satiriska uppfattningen är hennes författarskap buret av vilja till rättvisa, kraft och allvar. R-n B.

*Scott, Gabriel, har senare utgivit »Alkejægeren» (1933). På sv. finns »Källan eller boken om fiskaren Markus» (1934).

*Scott, George. Ny litt.: E. Newman, »De religiösa allians- och frihetssträvandena i Sverige 1809—1855» (1937).

Scott [skåt], Howard, nordamerikansk ingenjör (f. 1890), se Teknokrati.

Scott [skåt], James Brown, nordamerikansk folkrättslärd (f. 1866). S. var först prof. vid Illinoisuniv., Columbiauniv. i New York, George-Washingtonuniv. i Washington och Chicagos univ., blev 1906 folkrättssakkunnig i amerikanska utrikesdep. och 1910 generalsekr. för Carnegie endowment for international peace (se d. o.). Han har som amerikansk delegerad deltagit i ett stort antal internationella konferenser. Bland hans talrika arbeten märkas:

»Cases on international law» (1902; 2:a uppl. 1922), »Cases on equity jurisdiction» (2 bd, 1906), »The Hague peace conferences of 1899 and 1907» (2 bd, 1909), »An international court of justice» (1916), »The United states of America. A study in international organization» (1920), »Sovereign states and suits before tribunals of arbitration and courts of justice» (1925), »The judicial settlement of international disputes» (1927), »The era of discoveries» (1932) och »The spanish origin of international law» (1934). S. har grundat The American Journal of International Law och var dess red. 1907—24. T. G-l.

*Scott, sir Walter. S:s brev utgåvos av H. J. C. Grierson (12 bd) 1932—37, »New love-poems» 1932 av D. Cook; brev till S. utgåvos av W. Partington i »Private letter-books of sir W. S.» (1930). — Ny litt.: Monogr. av J. A. Patten, S. F. Wright och U. Pope-Hennessy (alla 1932).

*Scott, W. B., avgick 1930 från sin professur vid Princetonuniv.

*Scott, Winfield. Monogr. av A. D. H. Smith, »Old fun and feathers» (1937).

Scottsboro case, The [ðə skå'tsbårå kē̆i's], kriminalfall i U. S. A. på 1930-talet. I Scottsboro (mindre stad i Alabama) blevo några unga negrer vid jurydomstol dömda till döden för våldtäkt av vita flickor. Domen upphävdes på grund av processuella fel, och detta upprepades, men nya rättegångar hade samma resultat. Förenta staternas högsta domstol undanröjde 1935 den tredje fällande domen, enär negrer icke godkänts såsom jurymän. Denna dom föranledde särskilda åtgärder till genomförande av negrernas lagenliga likställighet i detta hänseende, vilken i sydstaterna i praxis ofta undertryckts. R. B-l.

Scōtus Viātor, pseud. för R. W. Seton Watson (se d. o.).

*Scoutrörelsen. De organisationer i Italien och Tyskland, som närmast motsvara s. i andra länder (Balilla, se Italien, suppl., sp. 811; Hitler-Jugend, se d. o., suppl.), arbeta

efter delvis annat program än Baden-Powells, och organisationerna äro ej anslutna till Världsscoutunionen. — Scoutjamboreer ha även hållits i Gödöllö i Ungern 1933 och vid Vogelenzang i Holland 1937. Liknande sammandragningar till s. k. rover scout moot anordnas för vandrarscouter vart fjärde år; den första ägde rum i Kandersteg i Schweiz 1931, den andra på Ingarö i Sverige 1935.

Sveriges scouter uppgå 1937 till omkr. 25,000. Till Svenska scoutunionen äro även anslutna scoutförbunden i N. T. O. (gr. 1927) och I. O. G. T. (gr. 1928). E. L-th.

1928 bildades The world association of girl guides and girl scouts, vars verkst. utskott, The world committee, sammanträder årl. Rörelsen omfattade 1936 omkr. 2 mill. flickscouter, av vilka omkr. 14,000 komma på Sveriges del. Till Sveriges flickors scoutförbund (S. F. S.) äro anslutna N. T. O:s och Blå bandets flickscoutkårer. S. F. S. samarbetar med Svenska kyrkans diakonistyrelse (gemensam resesekr.). Förbundet utger nu Treklövern och S. F. S:s Ledarblad. Även i vanföreanstalterna, dövstum- och blindskolorna samt skyddshem har s. vunnit insteg. E. G. B.

Scrip, plur. *scrips* (sammandragning av eng. *subscription*, teckning av kapital), urspr. interimsbevis, i vissa länder vanl. beteckning för fordringsbevis, utfärdade av låntagare, som råkat i betalningssvårigheter. Då Tyskland i juni 1933 på grund av brist på utländska valutor inskränkte och senare helt inställde överföring till utlandet av räntor och amorteringar på tyska utlandslån (se T r a n s f e r e r i n g), gjordes inbetalningarna för vissa lån under ett års tid till Konversionskasse für deutsche Auslandsschulden, som tillhandahöll fordringsägarna s., d. v. s. räntelösa fordringsbevis. Genom att »tilläggsexport» från Tyskland beviljades mot betalning i s., uppkom utomlands en marknad för s., som därvid av tyska Golddiskontbanken betalades till omkr. halva nominella värdet. Från scripförfarandet voro undantagna vissa rikslån samt skulder, som föllo under Stillhalte-avtalet (se d. o.). E. H-ss.

Scri'pps-Howardkoncernen [-hau'əd-], nordamerikansk tidningskoncern, gr. av E. W. Scripps (1854—1926). Denne efterträddes 1920 som red. för gruppens tidningar av sin son R. P. Scripps (f. 1895), medan hans kompanjon R. W. Howard (f. 1883) blev företagets ekonomiske ledare. Bland koncernens omkr. 25 tidningar märkes World-Telegram i New York. Till S. är anknuten nyhetsbyrån United press, gr. 1907. — E. W. Scripps donerade stora summor till vetenskapliga institut m. m. Biogr. av N. D. Cochran (1933). A. A-t.

Scullin [ska'lin], J a m e s H e n r y, australisk politiker (f. 1876), anslöt sig 1903 till arbetarpartiet, som han representerat i förbundsparlamentet 1910—13 och sedan 1922. Han var 1928—35 sitt partis parlamentariske ledare och 1929—31 premiärminister (se A u s t r a l i s k a s t a t s f ö r b u n d e t, suppl., sp. 335). L-ts.

Scunthorpe and Frodingham [ska'nþåp ənd frå'diŋəm], industristad i Lincolnshire, ö. England, 36 km v. om Grimsby; 33,761 inv. (1931). Masugnar, stora järn- och stålverk.

SE, på flygfarkoster beteckning för Sverige, se F l y g p l a n s b e t e c k n i n g, suppl.

Seabrook [sī'brok], W i l l i a m B u e h l e r, nordamerikansk författare (f. 1886), deltog i världskriget, verkade som tidningsman och korrespondent 1906—24, har sedan ägnat sig åt resor och författarskap. Av hans böcker må nämnas »Adventures in Arabia» (1927; »Äventyr i Arabien», 1928), »The magic island» (1929; »Mysteriernas ö», s. å.), »Jungle ways» (1931; »Djungelfasoner», s. å.; från Haïti), »Air adventure» (1933), »The white monk of Timbuctoo» (1934; »Den vite munken i Timbukto», 1935) och »Asylum» (1935; »Asyl», 1936), som skildrar hur S. sökte och fann bot för stark alkoholism i en modern anstalt. R-n B.

Sealyhamterrier [sī'liəm-], se H u n d r a s e r, suppl. och bild 2 på pl.

Seares [si'əz], F r e d e r i c k H a n d l e y, nordamerikansk astronom (f. 1873). Var prof. vid Laws observatory, Miss., 1901—09, anställdes 1909 vid Mount Wilsonobservatoriet och är sedan 1925 v. chef där. S. har utfört ett betydande arbete inom den stellära fotometrien genom sina omsorgsfulla bestämningar för stjärnorna i den standardskala på himlen, som fastställts på förslag av E. C. Pickering. Genom ingående diskussion av felkällorna i sina egna och andras mätningar har S. utarbetat en numera allmänt antagen internationell skala för stjärnornas apparenta ljusmängd inom det fotografiska och fotovisuella våglängdsområdet. K. Lmk.

Seashore [sī'ʃå'], C a r l E m i l, svensk-amerikansk psykolog (f. 1866 $^{28}/_{1}$), prof. vid statsuniv. i Iowa 1902. S. har särskilt sysselsatt sig med musikens och det musikaliska anlagets psykologi. För sina forskningar på dessa områden har han utexperimenterat speciella undersökningsmetoder. Bland hans många skrifter må nämnas »Elementary experiments in psychology» (1908). Bjstm.

***Sebelien,** J., dog 1932.

Sedalia [sidē'ljə], stad i staten Missouri, U. S. A., 120 km ö. s. ö. om Kansas city; 20,806 inv. (1930). Järnvägsknut, handelscentrum; kvarnar, mejerier och slakterier.

Sedan [eng. uttal sidä'n, fr. sədã', sv. seda'ŋ], automobiltyp, se A u t o m o b i l, suppl., sp. 339.

Sedativa, se L u g n a n d e m e d e l, suppl.

***Sedelbank** el. C e n t r a l b a n k. Efterkrigstidens finansiella omvälvningar ha medfört dels upprättandet av ett antal nya s., bl. a. i olika delar av det brittiska imperiet samt Sydamerika, och dels mer eller mindre genomgripande reformer i fråga om förut bestående s. Jfr art. om resp. länder. E. H-ss.

***Sederholm,** G. R., var preses i Lantbruksakad. 1932—34. Han avgick som landshövding 1935.

***Sederholm,** J. J., dog 1934 $^{26}/_{6}$. Han blev fil. hedersdr i Uppsala 1932. Postumt utgavs »On migmatites and associated pre-cambrian rocks of southwestern Finland. III. The Åland islands» (Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, n:r 107, 1934). Biogr. av V. Hackman (ibid., n:r 112, 1935). N. Zn.

Sedgwick [se'dʒwik], Anne Douglas, engelsk författarinna (f. 1873), g. m. B. de Sélincourt 1908; har skrivit över 20 moderna romaner, slog igenom med »Tante» (1911). Bland hennes senare verk märkas »The little french girl» (1924; »En liten fransk flicka», 1926), »Dark Hester» (1929; »Det befriade hjärtat», 1931) och »Philippa» (1930; sv. övers. 1932). R-n B.

***Sedlighetsbrott.** 1937 ha vidtagits ingripande ändringar i strafflagen kap. 18, avseende straff för otukt. Vissa förbindelser mellan anförvanter skola ej längre utgöra straffbar blodskam (se d. o.), och för övriga former därav ha straffen sänkts, delvis avsevärt. Området för straffbar otukt med unga eller abnorma personer har utvidgats. Hor skall ej längre vara straffbart. — Se Preventivlagen och Våldtäkt, båda i suppl. R. B-l.

***Seeberg,** R., dog 1935.

***Seeckt,** H. v., dog 1936. Hans avgång 1926 som chef för Reichswehr framtvingades av Frankrike och föranleddes närmast av att en av exkronprinsens söner tillåtits deltaga i en militär övning. 1933—35 var S. militär rådgivare åt Nankingregeringen. — Till stor del på grund av S:s grundläggande organisatoriska arbete vid det tyska riksvärnets skapande, hans omsorg om att den högre krigsvetenskapliga bildningen vidmakthölls och att centrala stabsorgan bildades möjliggjordes de senare årens snabbt genomförda tyska upprustning. C. A. E.

Seeliger [zē'l-], Rudolf, tysk fysiker (f. 1886), son till H. H. v. S. Blev 1918 prof. i Greifswald och har särskilt studerat elektriska urladdningar i gaser (»Einführung in die Physik der Gasentladungen», 1927; 2:a uppl. 1934) samt utger Physikalische Zeitschrift. Sv. B-r.

***Seffner,** K. L., dog 1932.

Sefve, Sven Ivar, skolman (f. 1886 $^{22}/_{11}$), fil. dr och docent i zoologi i Uppsala 1912. S. blev lektor vid läroverket i Falun 1914, var rektor där 1918—28 och förordnades till rektor vid Högre realläroverket i Göteborg 1928. Han har haft åtskilliga allmänna uppdrag, dels inom kommunalförvaltningen i Falun och Göteborg, dels som led. av A. K. 1934—36 (höger) och som sakkunnig (ang. läroböcker 1934—35). S. har företagit vidsträckta forskningsresor och utgivit vetenskapliga arbeten (t. ex. »Die fossilen Pferde Südamerikas», 1912; gradualavh.), reseskildringar (t. ex. »Bolivianska strövtåg», 1923) och läroböcker (t. ex. »Lärobok i biologi», 3 dlr, 1919—24; flera uppl.; tills. m. O. Hammarsten och T. Pehrson). Fr. Sg

Segebaden, Bror Ragnar Bogislaus von, ingenjör, ämbetsman (f. 1891 $^{21}/_{10}$). Utexaminerades 1915 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnad och blev 1919 löjtnant samt 1927 kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren. S. har sedan 1919 med vissa avbrott tjänstgjort i Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, där han 1934 blev vägtrafikinspektör och 1936 tillika byråchef. 1928—30 var han vägkonsulent och 1930—34 vägingenjör i Gävleborgs län. Han har även tagits i anspråk för utredningsarbetet i och för väglagstiftningen som led. av 1934 års vägtrafiksakkunniga och 1935 års automobilsakkunniga. E. Hlr.

Segel, *bot.*, se Fjärillik.

Se'gelcke, Tore, norsk skådespelerska (f. 1902). Debuterade 1921 och har varit verksam vid olika scener (1924—28 vid Den nationale scene i Bergen, senare vid Det nye teater och Nationaltheatret). S. intar genom sin mångsidiga begåvning, sin sceniska intelligens och sin säkra teknik en framskjuten ställning inom den moderna norska scenkonsten. Bland hennes roller märkas Nina Leeds i Eugene O'Neills »Sällsamt mellanspel», Christine Mannon i samme författares »Klaga månde Elektra» och Aude i Paul Raynals »Graven under triumfbågen». Hon har även med framgång gästspelat i Stockholm. O. W-n.

***Segelflygning.** I bergsterräng kan segelflygplan med hjälp av uppåtgående vindar i regel bringas att stiga 250—300 m över de högsta bergstopparna och vid stark vind betydligt högre. Genom alltmer förbättrade konstruktioner och om s. vunna erfarenheter har under de senaste 16 åren (1922—37) rekordtiden för s. ökats från 2 till $36^{1}/_{2}$ tim., största raka flygsträckan från 12 till 265 km och högsta flyghöjden från 100 till 3,850 m. Med segelflygplan utföres numera även avancerad flygning, ss. ryggflygning, svängar i ryggläge, spin, roll och looping. Samtliga dessa manövrer äro bl. a. utförda med det av tysken Jacobs konstruerade segelflygplanet »Rhönadler». Segelflygplanet är jämförelsevis billigt, 2,000—4,000 kr., varför det framlockat allt fler konstruktörer. — I Sverige ha segelflygplan, typ »Anfänger», byggts (1934—35) av intresserade i Vretstorp (Närke) och av medlemmar i Västerås modell- och segelflygklubb, med vilka plan övningsflygningar utförts. Propaganda för s. i Sverige har bedrivits bl. a. av

ingenjör Sparmann, som med eget flygplan (sedan 1934) företagit flera uppvisningar i s., samt av Svenska modell- och segelflygförbundet. 1936 utförde tyske segelflygaren Riedel en 4-timmarsflygning över Östgötaslätten, varvid han efter att ha blivit uppbogserad till 500 m höjd steg till 2,500 m. Riedel företog därefter flygning Jönköping—Vikbolandet, en sträcka av 165 km, samt med start i Malmö s. fram och åter över Öresund med mellanlandning i Kastrup (Köpenhamn). Ö-g.

***Seger, H.**, avgick som museidir. 1934. Till hans 70-årsdag utgavs en festskrift, som ingick i tidskr. Altschlesien.

***Segerstad,** S t o r a. Skolbyggnaderna utvidgades 1935 avsevärt. Såväl egendomen som skolorna övertogos 1 jan. 1936 av Jönköpings läns landsting.

***Segerstedt,** T. K., utgav 1933 essäsamlingen »Ur spalterna» och broschyren »Demokrati och diktatur». Han erhöll 1936 en festskrift.

Segerstråle, L e n n a r t, finländsk målare (f. 1892). S. utbildade sig till forstmästare men övergick till konsten. Han började som djurmålare men har senare utfört figur- och monumentalmåleri samt glasmålningar. S. har också framträtt som grafiker och är sedan 1931 ordf. i förbundet Finlands grafiska konstnärer. H. E. P.

Seghers [zē'gərs], A n n a, pseud. för tyska författarinnan N e t t y R a d v á n y i (f. 1900), representerar den kvinnliga sociala roman, som framträtt i Tyskland, sedan kvinnorna fått fullständiga politiska rättigheter. Hennes förnämsta verk är »Aufstand der Fischer von St. Barbara» (1928; fick Kleistpriset; »Upploppet», 1930). Senare äro bl. a. »Auf dem Wege zur amerikanischen Botschaft» (1930) och »Die Gefährten» (1932). R-n B.

Seglarskolan, S v e n s k a, se S v e n s k a s e g l a r s k o l a n.

***Segling.** F. L. Ljungström (se d. o., suppl.) har konstruerat en rigg för segelbåtar, som karakteriseras av en långt för över placerad, vridbar mast, stagad endast av ett bockstag och försedd med ett enkelt el. dubbelt trekantsegel. J. S. H-m.

***Seglora.** I S. ligger V i s k a d a l e n s f o l k h ö g s k o l a (se d. o.).

Segonzac [səgåza'k], A n d r é D u n o y e r d e, fransk målare och grafiker (f. 1884). S. började som impressionist. Hans målningar från omkr. 1920 och senare, mest landskap, visa tydlig anslutning till Corots skildringskonst. S. har illustrerat flera bokverk. E. L-k.

Segovia [-gå'ωia], A n d r e s, spansk gitarrvirtuos (f. 1894). Under vidsträckta konsertturnéer, vilka upprepade gånger även utsträckts till Sverige, har S. vunnit anseende som vår tids främste gitarrspelare. Han har även framträtt som kompositör för sitt instrument samt som bearbetare. G. M.

Seidel [zaī'dəl], I n a, tysk författarinna (f. 1885), brorsdotter till H. S. Hon har gett ut »Gedichte» (1914), »Weltinnigkeit» (1918), »Neue Gedichte» (1927) och »Die tröstliche Begegnung» (1933), romanerna »Das Labyrinth» (1922), »Sterne der Heimkehr» (1923), »Brömseshof» (1928), »Das Wunschkind» (2 bd, 1930), hennes största framgång, »Der Weg ohne Wahl» (1933), novellerna »Hochwasser» (1917), »Die Fürstin reitet» (1926), »Renée und Reiner» (1930), essäerna »Dichter, Volkstum und Sprache» (1934) och den självbiografiska »Meine Kindheit und Jugend» (1935). — Hennes båda mest kända böcker, »Das Labyrinth», som handlar om Georg Forster (se d. o.), och »Das Wunschkind», från Napoleonstiden, gälla spänningen mellan öster och väster, tyskt och franskt; den senare är också en djupt känd skildring av mödrarnas tragiska lott under krigstider. R-n B.

Seī'del, T o s j a, rysk violinist (f. 1899). Som en av L. Auers främsta elever debuterade S. med största framgång redan vid 14 års ålder och har sedan dess varit flitigt verksam som konserterande violinist såväl i Europa som i Amerika. I Stockholm har han framträtt vid flera tillfällen, senast i Konsertföreningen 1936. G. M.

Seidel [zaī'dəl], W i l l y, tysk författare (f. 1887), bror till I. S. Blev fil. dr 1911 på avh. »Naturgefühl Storms und dessen Beziehung zur Romantik», har skrivit romanerna »Sang der Sakije» (1914), »Der neue Daniel» (1921), »Der Gott im Treibhaus» (1925), »Schattenpuppen» (1927), »Die magische Laterne des Herrn Zinkeisen» (1929) m. fl. samt novellerna »Das älteste Ding der Welt» (1923), »Alarm im Jenseits» (1927) o. s. v. S. är en fantasifull och fyndig författare med stor världserfarenhet och hög kultur; hans böcker syssla gärna med ockulta fenomen och oförklarliga företeelser. R-n B.

***Seidler,** E. v., dog 1931.

Seifulina [-fo'-], L i d i j a N i k o l a j e v n a, sovjetrysk författarinna (f. 1889), av tatarisk börd, var som ung lärarinna i Ural, en tid också skådespelerska. I början av 1920-talet debuterade hon med skildringar från Ural. I starkt realistiska bilder av revolutionsårens och landsbygdens förvildning söker hon visa revolutionsidéernas väckande och omskapande inflytande på bondemassorna samt belyser landsbygdsintelligensens förhållande till revolutionen och de revolutionära bönderna. Romanen »Virineja» (1925) är ett porträtt av en till klassmedvetande vaknad sovjetkvinna. Bland de s. k. medlöparna (se M e d l ö p a r l i t t e r a t u r e n, suppl.) var hon den av bolsjevikerna kanske mest uppskattade (»vänstermedlöpare»). A. Kgn.

***Seignobos,** Ch., har senare utgivit »Histoire sincère de la nation française» (1933), en populär framställning av Frankrikes historia, där förf. konsekvent anlägger sociala och ekonomiska synpunkter. Kj. S-g.

***Seillière,** E., har senare skrivit bl. a. »La jeunesse d'Anatole France» (1934) och »Anatole France, critique de son temps» (s. å.) samt en monogr. över Jules Lemaître (1935).

Sel'mas, se Litauen, sp. 13.

***Seip,** D. A., utgav 1934 »Studier i norsk språkhistorie». Han är förordnad till rektor för Oslo univ. för perioden 1937—39.

Seippel [se'j-], Heinrich Julius Manfred Alexander, norsk orientalist (f. 1851), prof. i semitiska språk i Oslo 1886—1922. Sitt vetenskapliga arbete har S. koncentrerat på de arabiska källorna till Nordens historia (»Rerum normannicarum fontes arabici», 1896—1928). Ivrig målman, har han länge sysslat med övers. av bibeln till målet (hittills färdiga 5 Moseböcker, Josuaboken, Samuels- och Konungaböckerna, evangelierna och Apostlagärningarna). Han har även översatt persisk poesi till målet och publicerat egna dikter på samma språk. H. S. N.

***Seiyukai.** Partiet, som länge rivaliserat med minseito (se d. o., suppl.) om största inflytandet inom valmanskåren, har vid de två senaste valen, febr. 1936 och april 1937, kommit i andra rummet. Vid sistnämnda val samverkade det med minseito i opposition mot ministären Hayashi, som omedelbart efter valet trädde tillbaka. L-ts.

***Sejd.** Litt.: D. Strömbäck, »Sejd» (1935; akad. avh.).

Sejm, se Polen, sp. 1159.

Sekāle, drog, framställd ur mjöldryga (se d. o.). 1932 upptäckte den engelske läkaren C. Moir, att mjöldrygeextrakt, som icke innehöllo de såsom enda verksamma ansedda alkaloiderna ergotoxin el. ergotamin (se d. o., suppl.), trots detta medförde kontraktioner i livmodern, även om de gåvos genom munnen. Det verksamma ämnet isolerades 1935 på Dales laboratorium av den engelske kemisten Dudley och erhöll namnet ergometrin (se d. o., suppl.). De samtidigt av tre andra forskare isolerade verksamma ämnena ur mjöldryga med liknande verkan (ergobasin, ergotocin och ergostetrin) ha visat sig vara identiska med ergometrin. Redan i en mängd av $^1/_2$ mg medför detta ämne livmoderkontraktioner och har framför de tidigare kända verksamma ämnena ur sekaledrogen fördelen att kunna ges genom munnen. U. v. E.

***Sekles,** B., dog 1934. Han avgick som dir. för Hochs konservatorium i Frankfurt a. M. 1933.

Sekundosuccessiōn, en sådan rätt att taga arv el. testamente efter avliden person, vilken icke inträder genast vid arvlåtarens (testators) död utan först när en annan arvinge el. testamentstagare, som i första hand får succedera i den avlidnes egendom, i sin tur avlider. Av gammalt har det funnits möjlighet att — inom vissa gränser — stadga s. i testamente. Numera finnas även vissa fall av lagbestämd s. Samtidigt som genom 1928 års arvslag efterlevande make erhållit arvsrätt till den döde makens hela kvarlåtenskap, om bröstarvingar saknas, har införts s. vid den efterlevande makens död för den först avlidne makens föräldrar och dessas avkomlingar med avseende på den del av boet, som motsvarar den först avlidne makens lott, detta för att förhindra, att efterlevande make genom sin arvsrätt leder över all egendomen till sin släkt (jfr Arvsrätt, suppl.). Lagbestämd s. inträder partiellt även för adoptivföräldrar och deras avkomlingar, när ett tidigare avlidet barnlöst adoptivbarns make dör (se Adoption, suppl.). A. M.

Sekundärluft, se Eldstad, sp. 546.

Sekundärmycēlium, se Fortplantning, suppl.

Sekundärsida, den lindning el. grupp av uttag, från vilken den genom en elektrisk transformator, omformare el. dyl. passerande energien uttages. Den för den inmatade energien avsedda sidan benämnes primärsida. Primärström, resp. primärspänning, är strömmen, resp. spänningen, på primärsidan, medan sekundärström, resp. sekundärspänning, är strömmen, resp. spänningen, på sekundärsidan. F. D-n.

***Selander,** Hj. — C. S. dog 1935 $^{31}/_3$.

***Selander,** S., är sedan 1936 teaterkritiker i Svenska Dagbladet. Han har vidare utgivit essäsamlingarna »Modernt» (1932) och »Svensk mark» (2 dlr, 1934—37). S. redigerar sedan 1937 antologiserien »Levande svensk litteratur». J. L-t.

Seldte [zä'ltə], Franz, tysk politiker (f. 1882). Deltog som officer i världskriget och grundade 1918 i Magdeburg frontsoldatorganisationen Stahlhelm (se d. o., även i suppl.). Med denna anslöt sig S. till koalitionen i Harzburg (se Tyskland, sp. 943). I jan. 1933 blev han arbetsminister. Mot Hitler hade han i motsats till andra Stahlhelmledare alltid iakttagit sträng lojalitet. S. står även efter Stahlhelms upplösning kvar i regeringen. Han har utgivit flera krigsskildringar, bl. a. »M. G. K.» (1929), »Dauerfeuer» (1931) och »Vor und hinter den Kulissen» (s. å.). R. C-n.

***Selebo.** På landsvägsleden Strängnäs—Enköping har uppförts en bro mellan Strängnäs och Tosterön, öppnad för trafik 1936.

Selektiōnsfilter, se Ljusfilter.

Selektivitēt, en radiomottagares förmåga

att särskilja radiosändare med ringa frekvensavstånd. Se Radioteknik, även i suppl.

*Selen, jfr även Rönnskär 1, suppl.

Seligman [se'ligmən], Charles Gabriel, engelsk etnolog (f. 1873), började som läkare och blev en erkänd patolog men ägnade sig snart huvudsakl. åt antropologi och etnologi, i vilket sistnämnda ämne han till 1934 var prof. vid Londons univ. Deltog som etnograf i Cambridgeuniv:s antropologiska expedition till Torres sund 1898—99. 1904 ledde han en expedition till Brittiska Nya Guinea, 1907—08 en till veddas på Ceylon, och 1909—22 företog han för regeringens räkning tre expeditioner i Engelsk-egyptiska Sudan. Bland S:s skrifter märkas »The melanesians of British New Guinea» (1910), »The veddas» (1911) och »Pagan tribes of the Nilotic Sudan» (1932). K. G. L.

***Seligman,** E. R. A., är sedan 1931 emeritus.

***Seligmann,** G. S., dog 1924.

Sélincourt [selăkō'r], A. D., se Sedgwick, A. D., suppl.

Se'ljamaa [-mā], Julius, estnisk politiker (1883—1936), urspr. skolman och journalist. I de estniska självständighetssträvandena under världskriget spelade han en mycket framträdande roll. S. var 1918—21 huvudred. för tidningen Vaba Maa, minister i Lettland 1922—28 och i Ryssland 1928—33. Sistnämnda år blev han utrikesminister i Päts' ministär och var som sådan en av skaparna av den baltiska ententen 1934. Han kvarstod i ämbetet till sin död. R. Ljl.

***Sellén,** N., dog 1932 1/11.

Sellin [zäli'n], Ernst, tysk exeget (f. 1867), prof. i G. T:s exegetik i Wien, Rostock, Kiel och (1921—34) Berlin. S. hör till den tyska gammaltestamentliga forskningens produktivaste och mångsidigaste gestalter. Arkeologi, religionshistoria och textutläggning ha i lika grad fångat hans för nya intryck öppna forskarhåg. I sin grundåskådning representerar han en markerat konservativ inställning gentemot traditionen, medan hans textbehandling är utmärkt av lust till nya tolkningsförsök.

S. företog utgrävningar i Taanak 1902—04, Jeriko 1907—09 och Sikem 1913—14 och 1926. Bland hans viktigaste arbeten märkas: »Geschichte des israelitisch-jüdischen Volkes» (2 bd, 1924—32), »Einleitung in das Alte Testament» (1910; 6:e uppl. 1933) och »Theologie des Alten Testaments» (1933). Han är utgivare av det stora kommentarverket »Kommentar zum Alten Testament» (sedan 1913) och har där behandlat de mindre profeterna (1922; 2:a uppl. 1929—30). I. Hlr; G. L.

Selling, Carl Gösta August, konst- och kulturhistoriker, museiman (f. 1900 28/9), avlade fil. lic.-examen i Stockholm 1928. S. var 1932—37 andre intendent vid Nordiska museet och Skansen, där han tjänstgjort sedan 1923, var 1931—37 sekr. i Samfundet S:t Erik samt utnämndes 1937 till Stockholms stadsantikvarie och chef för stadsmuseet. S. har verksamt arbetat för bevarande av huvudstadens kulturhistoriska värden och (tills. m. arkitekt A. Stark) uppgjort förslag till sanering av Staden mellan broarna. Han har skrivit »Kungsholmen» (1926), »Säterier och gamla gårdar i Stockholmstrakten» (1928), »Södra Djurgården» (1930; tills. m. G. Näsström) m. m. samt medarbetat i bl. a. »Gamla svenska städer», »En bok om Skansen» (1933) och redigerat S:t Eriks Årsbok 1931—37. E. L-k.

***Selmer,** Aa. G., dog 1926.

Selmer, Ernst Westerlund, norsk filolog (f. 1890), dotterson till E. O. T. Westerlund; fil. dr 1918, prof. i tysk filologi och allmän fonetik i Oslo 1937. S. har bl. a. utgivit »Håndbok i elementær fonetikk» (1921; tills. m. O. Broch; 2:a uppl. 1930) samt ägnar sig åt lågtyska och frisiska dialekter. W-t K.

***Selves,** J. G. C. de, dog 1934.

***Selånger.** I S. ligger Bergsåkers travbana (se d. o., suppl.).

***Semantik,** se även Betydelselära, suppl.

***Sembrich,** M., dog 1935.

Semesterförsäkring utgör en underavd. till regnförsäkring (se d. o., suppl.) och avser att i händelse av försäkringsfall ersätta försäkringstagaren för de utgifter i form av rese- och uppehållskostnader, som nedlagts för semestervistelse på uppgiven plats. Försäkring avslutas per vecka, och försäkringsfall anses föreligga, om nederbördsmängden under minst tre av veckans dygn uppgår till el. överstiger överenskommet antal mm per dygn. Uppmätning av nederbörden sker genom Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt. T. v. P.

***Semipalatinsk** är nu huvudstad i Östkazakstanska området och hade 120,200 inv. 1934; flyghamn.

***Semologi,** jfr Betydelselära, suppl.

SEN, beteckning för Svenska elektrotekniska normer (se d. o., suppl.).

***Sénégal.** Kolonien hade 1,697,671 inv. 1936 (6,761 européer), oberäknat Dakar (92,634 inv.), som numera bildar ett särskilt förvaltningsområde. Saint-Louis och Dakar ha regelbunden lufttrafik till Frankrike.

Senīl involutiōn, Senīl mara'sm, se Ålderdomssjukdomar.

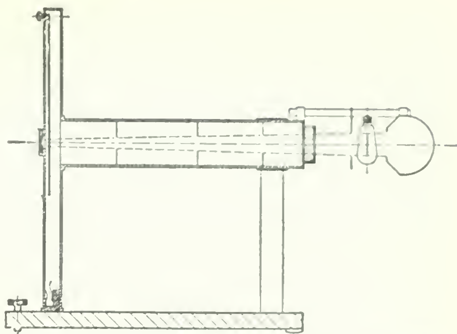
Sennett [se'nət], Mack, nordamerikansk filmregissör (f. 1880), en av den amerikanska filmens pionjärer. Redan i början av 1900-talet var S. verksam som regissör och skapade bl. a. de s. k. slapstickfarserna, där S:s badflickor medverkade. Ur detta berömda statistgarde ha flera kända filmskådespe-

lerskor framträtt, Gloria Swanson, Marie Prevost m. fl. Även Chaplin har debuterat hos S. R. A-g.

***Sensitometri.** I bd 17 omnämndes olika system: Scheiners och Eder-Hechts, vilka ange känsligheten i skuggorna utan att säga något om möjligheten till detaljåtergivande el. om gradationen i halvtoner m. m., samt Hurter-Driffields, vilket uteslutande fäster sig vid det sistnämnda. Med hänsyn till det ljuskänsliga materialets utveckling hade man till den internationella kongressen i Dresden 1931 utarbetat ett system, avsett för sådant negativmaterial, som tillverkades för normalt (amatör-) bruk. Det stödde sig på bestämmande av den belysning, som gav en svärtning av 0,1 enheter över slöjan, svarande mot tydligt skönjbara detaljer däri. Detta system med åtföljande föreskrifter undersöktes och prövades på olika håll. Vid kongressen i Paris 1935 beslöt man vidhålla principen om 0,1 över slöjan, en noga definierad elektrisk lampa med filter, varigenom ett normaldagsljus erhölls, en belysningsapparat, varigenom en fallslutare $^1/_{20}$ sek. gavs åt provplåten, samt en enkel mätapparat. Framkallningen skulle ske med en som lämplig ansedd framkallare. Enl. detta system anges känsligheten i Din°, vilka till skillnad från Sch.° äro rent logaritmiska, med en skillnad av 0,1; de tecknas, för att ej förblandas, som tiondelar, således $^{14}/_{10}$° Din el. $^{21}/_{10}$° Din, vilket senare torde vara den högsta nu angivna känsligheten. $^3/_{10}$ svara således mot en fördubbling av denna; förhållandet till Sch.° kan ej exakt anges, men Din° ha täljaren ung. 10 enheter lägre än Sch.°. De anförda exemplen motsvara således någorlunda 24 och 31 Sch.°.

Färgkänsligheten bestämmes på flera sätt. Exponering i spektrograf ger goda och i förhållande till våglängden entydiga resultat men är för absoluta bestämningar beroende av gittrets el. prismats egenskaper, ströljus i apparaten m. m. Belysning bakom färgfilter ger verkan av vissa våglängdsband, som få konstateras i spektralapparat, är fri från ströljus och har väl fixerade försöksomständigheter. Fotografering av färgtavlor står praktiken nära men ger svårtydda resultat, emedan alla färger ha ytreflexion och endast skenbart äro enfärgade; i regel kan hela spektret återfinnas där med viss tyngdpunkt. I den mån de valda färgerna i tavlan svara mot naturföremål, äro de funna resultaten goda, annars ej.

S. är grunden för fotografisk fotometri, vilken alltmera klart inställes på att arbeta som nollmetod, varvid man på s a m m a stycke, varmed en belysning registreras, även infotograferar en skala av bekanta, mot belysningen svarande egenskaper och sedan i båda uppsöker lika svärtningar. Frågan om s. har, i samarbete med de vart fjärde år sammanträdande vetenskapliga kongresserna, upptagits av den internationella standardi-

Sensitometer enl. den till internationella kongressen i Dresden utarbetade metoden (tillverkad av Zeiss-Ikon A.-G., Dresden). T. v. kassetten med fallslutare och gråkil, t. h. bländarrör med hållare för kyvetten och en rörhållare, på vilken en bländare, sensitometerlampan och en svart kropp anbragts förskjutbart.

seringsorganisationen. — Ny litt.: Förhandlingar från VIII:e kongressen (Dresden; Barth, Leipzig, 1932) och från IX:e kongressen (Paris; Revue d'Optique, Paris, 1936). Odts.

***Separator,** A k t i e b o l a g e t S. Aktiekap. nedsattes 1934 till 81,7 mill. kr. genom inlösning av preferensaktierna.

Sepp, H e n d r i k, estnisk historiker (f. 1888), 1919 docent vid univ. i Dorpat. S. är främst krigshistoriker; hans huvudarbete är »Narva piiramine ja lahing a. 1700» (Belägringen av och slaget vid Narva 1700; 1931). R. Ljl.

Se'ppänen, U n t o, finländsk författare (f. 1904). Har utgivit ett tiotal romaner och novellsamlingar, bland dem romanerna »Juhla meren rannalla» (En fest på havsstranden; 1928), »He janosivat elämää» (1929; »Flyktingskolan», 1930) och trilogien »Myrsky ja aurinko» (Storm och sol; 1931), »Ilohuoneet» (Festrummen; 1932) och »Voittoon» (Till seger; 1934). S. hämtar vanl. sina motiv från Karelska näset. G-r C.

***Serafimermedaljen.** F. n. (1937) finnas ytterligare tre innehavare av S.: fröknarna Louise Ulff och Ellen von Platen samt dir. Axel Backman.

Sereda', stad i Ivanovos industriområde, Sovjetryssland, 25 km n. n. ö. om Ivanovo; 25,978 inv. (1933). Snabbt uppblomstrande textilindustricentrum.

***Sergeant** är lägsta underofficersgrad även vid det svenska kustartilleriet.

Sergel [zä'-], A l b e r t, tysk författare (f. 1876), fil. dr, har gett ut ett stort antal diktsamlingar, »Sehnen und Suchen» (1904), »Sommersegen» (1919) o. s. v., och särskilt uppskattade barnvisor, »Ringelreihen» (1907), »Klein-Seelchen» (1934) m. fl. I »Hitler-Frühling» (1933) hyllade han »Der Führer». S:s dikter äro lätta och ljusa. R-n B.

Sergēlius, M a x, finländsk tekniker och politiker (f. 1879). Blev ingenjör 1901, var rektor vid Industriskolan i Helsingfors 1914—22

samt är sedan 1916 direktor för tekn. läroverket i Helsingfors. S. hör till stiftarna av Svenska vänstern och är sedan 1926 led. av riksdagen. H. E. P.

***Sergi**, G., dog 1936.

***Serlachius**, C. A., som senare antog namnet S ä r k i l a h t i, dog 1935.

***Serlachius**, G. A. A.-b. G. A. Serlachius, med aktiekap. på 64,5 mill. fmk, har nu en årstillv. i Mänttä fabriker av 18,000 ton papper, 45,000 ton sulfitcellulosa, 1 mill. l sulfitalkohol, 8,000 stds trävaror. Av dotterbolagen heter Tammerfors takfilt- och pappersbruks a.-b. numera Tako oy., årstillv. 13,000 ton kartong; Kangas pappersbruks a.-b. (invid Jyväskylä stad) har en årstillv. av 5,600 ton finpapper och pergament, 12,000 ton slipmassa. O. Brn.

***Serlachius**, J. J. Hans son advokaten E r i c J o h a n S. (1884—1936) var febr. 1933 —febr. 1936 justitieminister.

Serner, G u n n a r, se H e l l e r, Frank, även i suppl.

Serrānidae, se H a v s a b b o r r a r.

Se'rumsaltlösningar innehålla de viktigaste av de oorganiska salterna i blodet, i ung. samma proportioner och med motsv. osmotiska tryck som i blodet. I sin enklaste form utgöras s. av en 0,6—0,95-procentig lösning av koksalt i vatten, »fysiologisk koksaltlösning». S. kunna därjämte innehålla mindre mängder av kalium- och kalciumklorid, natriumbikarbonat, magnesiumklorid, natriumfosfat och glykos. De mest använda s. äro Ringers, Lockes, Tyrodes, Göthlins och Barkans lösningar. Sv. farmakopéns Ringerlösning har följ. sammansättning: NaCl 8 g, KCl 0,075 g, $CaCl_2$ 0,1 g, $NaHCO_3$ 0,1 g på 1,000 cm^3 vatten. Buffringsverkan kan erhållas genom att den bikarbonathaltiga serumsaltlösningen hålles i jämvikt med en gas med viss halt av kolsyra. Uttagna djurorgan kunna för en tid leva vidare i syrsatta s., som böra hållas på djurets normaltemperatur. Sålunda kan ett utskuret tarmstycke från kanin ännu efter 6 tim. visa spontana rytmiska kontraktioner i 38° Tyrodelösning, som genombubblas med syrgas. Utom för experimentalbiologiska ändamål användas s. även inom den praktiska medicinen för att ersätta stora blodförluster, då blodtransfusion icke kan äga rum. Genom tillsats av gummi arabicum eller gelatin, som ökar lösningens kolloidosmotiska tryck, kan ett alltför snabbt avsöndrande genom njurarna av den så tillförda ersättningsvätskan förhindras. U. v. E.

***Servaes**, F., har ytterligare skrivit ett stort antal litterära och konstnärliga monogr., bl. a. om H. von Kleist, A. L. Schönemann och Shakespeare, romaner och skådespel.

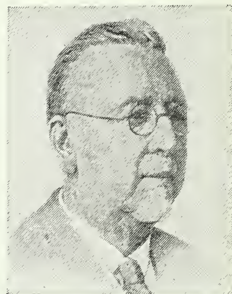
***Servitut.** Genom lag 30 april 1937 har stadgats bl. a., att vissa s. ej må avtalsvis upphöra utan medgivande av domstol. Detta gäller s., som innefattar rättighet till skogsfång och mulbete el. endera av dessa rättigheter och som ej är till tiden begränsat samt varit av ålder gällande eller tillkommit före 1 jan. 1928 genom avtal i samband med tillkomsten av den fastighet, till vars förmån det gäller. Schg.

Servomotor, se R e g u l a t o r, suppl.

***Seskarön.** Inom Nedertorneå-Haparanda församl. bildades 1 maj 1923 S:s kyrkobokföringsdistrikt (1,431 inv. 1937), vars nuv. omfattning fastställts genom k. br. 13 april 1928.

Sestroretsk [sjestrarjä'tsk], stad i Leningradområdet, Sovjetryssland, 30 km n. v. om Leningrad, vid Finska viken och mynningen av Systerbäck (ry. *Sestra*); 30,600 inv. (1933). Mycket besökt bad- och kurort. Vid den av Peter I grundade vapenfabriken tillverkas numera mätinstrument.

Setchell [se'tʃəl], W i l l i a m A l b e r t, nordamerikansk botanist (f. 1864), prof. vid University of California i Berkeley 1895—1934. S. är en av samtidens främsta algologer, har berest alla världsdelar och övat stort inflytande på botanikens utveckling i U. S. A. Hans viktigaste skrifter äro »Algae of northwestern America» (1903; tills. m. N. L. Gardner), »The law of temperature connected with the distribution of marine algae» (1915), »The marine algae of the pacific coast of North America» (3 dlr, 1919—25; tills. m. N. L. Gardner), »American Samoa» (1924), »Tahitian algae and tahitian spermatophytes» (1926) och »Phytogeographical notes on Tahiti» (s. å.). Han har i talrika skrifter behandlat Stillahavsflorornas utveckling och korallrevens bildning och visat kalkalgers dominerande roll därvid. S. grundlade den genetiska undersökningen av tobakssläktet (»Studies in *Nicotiana*», 1912, m. fl. arbeten), som fortsättes av hans lärjungar. En internationell festskrift, »Essays in geobotany», ägnades honom 1936. C. S-g.

Sète [sät], sedan 1928 off. namnet på C e t t e (se d. o.).

***Seth**, P. v., avgick som justitieråd 1937.

***Sethe**, K., dog 1934. Efter hans död ha utkommit »Übersetzung und Kommentar zu den altägyptischen Pyramidentexten», bd I—III: 3 (1935—37), och »Das hieroglyphische Schriftsystem» (i Leipziger Ägyptische Studien, 3, 1935). G-d L-n.

***Seton Watson**, R. W., har vidare utgivit bl. a. »History of the roumanians» (1934), »Disraeli, Gladstone and the eastern question» (1935) och »Britain in Europe 1789—1914» (1937).

Setreinskriften, en av de få arkeologiskt

daterbara inskrifterna med äldre runor. Den är ristad på en benkam, funnen 1932 i en grotta på ön Bömlo i Sunnhordland, Norge. Kammen är av en typ från slutet av 500- och 600-talen; med hänsyn till andra fynd i grottan torde den icke vara yngre än från omkr. år 600. Inskriften, som har samma runformer som den yngre Eggjumstenen (se d. o., även i suppl.), har tolkats: »Hell, möarnas mö! Till värn för dig, Nanna». Om detta är riktigt, har övergången från urnordiskan till fornnorsk språkform i det väsentliga inträtt redan före år 600. — Litt.: M. Olsen och H. Shetelig i Bergens Museums Årsbok 1933.
E. W-én.

Setterwall, Gunnar, tennisspelare (1881—1928), direktör. Var 1900—16 Sveriges främste lawn-tennisspelare, vann ett stort antal svenska mästerskap samt 2 silver- och 2 bronsmedaljer vid olympiska spelen i London 1908 och Stockholm 1912. S. åtnjöt stor popularitet på grund av sitt vackra spel. K. Z.

***Setterwall,** N. K. En ny vol. av hans »Svensk historisk bibliografi» har postumt utgivits 1937, omfattande åren 1770—1874 och redig. av S. Ågren.

***Setúbal** hade 46,398 inv. 1930 och är numera huvudstad i ett liknämnt, från Lisboa avskilt distrikt (5,105 km², 233,668 inv.).

***Setälä,** E. N., dog 1935 8/2. Han utgav 1932 »Sammon arvoitus», ett mytologiskt och filologiskt arbete.

***Seward,** A. Ch., lämnade sin professur i Cambridge 1936 och fick s. å. knightvärdighet. Han blev 1934 led. av sv. Vet.-akad.

***Ševčik,** O., dog 1934.

***Sevede och Tunaläns domsaga.** De båda tingslagen förenades 1 jan. 1931 till ett med tingsställe i Vimmerby.

Severin, Frans Ferdinand, politiker (f. 1889 2/1). Prövade på olika yrken och blev slutligen tidningsman. S. redigerade Syndikalisten 1917—21, Arbetaren 1922—28 och därefter Signalen till 1936. S. å. blev han statssekr. i Kommunikationsdep. Sedan 1933 är S. led. av A. K. (socialdemokrat). S. H.

Severnaja zemlja' [sje'vjer-], se Nordlandet, även i suppl.

Sewett [sjō'it], Arthur, pseud. för Brausewetter, A. (se d. o., suppl.).

***Sevilla.** 2. Staden beräknades 1935 ha 238,727 inv. Rundradiosändare.

Se'x appeal [-əpī'l], eng., attraktionsförmåga på personer av motsatt kön.

Sexdagarslopp, se Cykelsport, suppl.

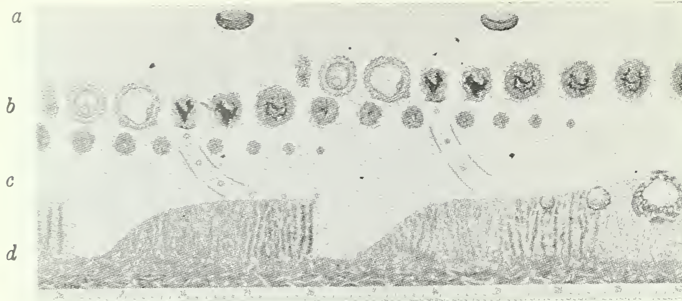
Sexuālcykel, periodiska förändringar i de honliga sexualorganen, vilka framför allt karakteriseras av brunsten hos djur och menstruationen hos människa. Frekvensen av s. är mycket växlande hos olika djur, från en brunstperiod om året ned till en var 5:e—10:e dag. Hos människa är längden på s. i medeltal 28 dagar. Hos vissa djur, t. ex. den vita musen, inträda typiska förändringar i slidan i samband med de olika faserna i s., vilka

Detaljer av kammen från Setre med runinskriften.

härigenom lätt kunna bestämmas genom undersökning av vaginalavstryk (E. Allen och Doisy, 1923). Man brukar särskilja fyra faser i dessa djurs brunstperiod: prooestrus, oestrus, metoestrus och dioestrus. Under oestrus, den egentliga brunstfasen, är uterus förtjockad och blodrik, och vaginalavstryket visar förhornade, kärnlösa epitelceller. Under dioestrus (vilopausen) är uterus mindre och slappare, och avstryket innehåller huvudsakl. slem och vita blodkroppar. Pro- och metoestrus utgöra övergångsstadier.

S. kommer till stånd genom inverkan av vissa hormoner, som bildas i de honliga könskörtlarna, ovarierna. I den mognande Graafska follikeln i ovariet produceras s. k. follikelhormon, som medför tillväxt av slemhinna och muskulatur i uterus (proliferations- el. tillväxtfasen). Den så förberedda slemhinnan förändras sedan under inverkan av gula kroppens (*corpus luteum*) hormon, progesteron, så att den blir lämpad att mottaga ett ev. befruktat ägg, varvid slemhinnans körtlar kraftigt utvecklas och producera slem (transformationsfasen el. sekretionsfasen). Befruktas icke ägget, tillbakabildas den gula kroppen, och uterus återgår till sitt vilotillstånd, vilket kan ske med eller utan blödning. Jfr bild. Se vidare Sexualhormoner, nedan.

Cykliska förändringar i den kvinnliga genitalapparaten:
a avgivande av gonadotropt hormon (A och B) från hjärnbihanget;
b äggmognad, follikelbristning, utveckling och tillbakabildning av gul kropp i ovariet;
c äggets passage från ovariet till uterus;
d uterusslemhinnan, visande tillväxt- och sekretionsfas samt tillbakabildning. I den andra cykeln mottager slemhinnan ett befruktat ägg, varvid den gula kroppen kvarstår.

Att de nämnda hormonerna verkligen kunna framkalla en typisk s. har man kunnat visa experimentellt på kvinnor, hos vilka äggstockarna borttagits; de menstruera icke men förete typisk menstruation efter en tids tillförsel av follikelhormon och därefter gula kroppens hormon. U. v. E.

Sexuālhormoner [-hårmō'n-], specifika ämnen, som bildas i könskörtlarna, äggstockar (ovarier) och sädeskörtlar (testiklar), och som reglera sexualfunktionerna. S. äro av tre slag: 1) brunstframkallande (oestrogena) hormoner, vilka ofta gå under namnet follikelhormon på grund av sin förekomst i de mognande Graafska folliklarna i ovariet, 2) gula kroppens hormon och 3) testikelhormon. De båda förstnämnda tillhöra den honliga organismen, av vilka follikelhormonet är det egentliga kvinnliga hormonet, som betingar de honliga sekundära könskaraktärerna, medan gula kroppens (*corpus luteum*) hormon är att anse som ett speciellt hormon av betydelse för havandeskapet. Testikelhormonet är det hanliga hormonet.

Redan 1849 lyckades Berthold i Göttingen genom transplantation av könskörtlar på kastrerade höns visa, att de eljest uppträdande bortfallssymtomen kunde förhindras. Det dröjde dock ganska länge, innan man med säkerhet kunde visa, att specifika ämnen bildas i könskörtlarna och normalt avges till blodet genom s. k. inre sekretion (se d. o., även i suppl.). Av största betydelse för utforskningen och isoleringen av s. har varit skapandet av användbara kvantitativa biologiska prövningsmetoder.

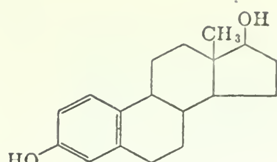
Renframställningen av det första sexualhormonet skedde 1929 (Doisy i Saint Louis och Butenandt i Göttingen), sedan Aschheim och Zondek visat, att urin från gravida kvinnor och hondjur, särskilt ston, innehålla stora mängder härav. Dess officiella namn är oestron, varav 1 internationell enhet motsvarar 0,0001 mg (0,1 γ). Oestron har senare även påvisats i ovarier, vilka emellertid innehålla ett omkr. 5 ggr verksammare ämne, oestradiol, som antas vara den huvudsakliga bäraren av de oestrogena verkningarna. Den internationella enheten är 0,0001 mg i form av benzoatet. Även andra närstående ämnen med oestrogen verkan ha påvisats i organismen. Om follikelhormonets verkningar se F o l l i k u l i n, suppl.

Gula kroppens hormon el. *corpus luteum*-hormonet isolerades 1934 ung. samtidigt av fyra olika forskare (Butenandt, W. M. Allen, Slotta, Wettstein). Dess officiella namn är progesteron, och enheten är 1 mg av den rena substansen. Progesteron har även framställts syntetiskt. Progesteronets funktion hänför sig huvudsakl. till förberedandet och vidmakthållandet av havandeskap (se d. o., suppl.). Sedan livmoderslemhinnan under inverkan av follikelhormon utvecklats till ett visst stadium, modifieras den genom progesteronet, så att den kan mottaga det befruktade ägget. Härvid tillväxa slemhinnans körtlar, förgrena sig och producera slem. Befruktas icke ägget, degenererar gula kroppen, men vid inträtt havandeskap kvarstår den och producerar progesteron, som därvid förhindrar ny ovulation, upprätthåller det för fostrets utveckling nödvändiga tillståndet i uterus, hämmar organets rörelser och bidrager till utvecklingen av mjölkkörtlarna.

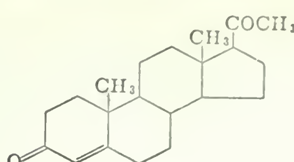
Testikelhormonet renframställdes 1935 (Laqueur, Butenandt), ehuru man redan 1931 (Butenandt) lyckats framställa ett närstående ämne ur hanlig urin. Det officiella namnet på den senare produkten är androsteron (internationell enhet 0,1 mg). Det ur testiklar framställda hormonet kallas testosteron. Båda substanserna framkalla tillväxt av den kastrerade tuppens kam, vilket ligger till grund för den allmänt använda biologiska prövningsmetoden. En viss skillnad i verkan föreligger mellan de båda nämnda »androgena» hormonerna, i det att testosteronet är starkare verksamt på tillväxten av de s. k. accessoriska könskörtlarna (prostata och sädesblåsor) efter kastration av infantila djur.

I kemiskt hänseende äro alla s. steriner och besläktade med kolesterin, som är en beståndsdel i alla celler, samt vidare med D-vitamin, hjärtgifter ur digitalis- och strofantingruppen, gallsyror, paddgifter och saponiner. Konstitutionsformlerna för några av de viktigaste s. återges på vidst. sida.

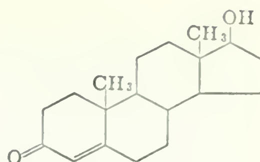
Utforskandet och isoleringen av sexualhormonerna utgöra en av de förnämsta biokemiska och biologiska bedrifterna under senare

Oestradiol.

Progesteron.

Testosteron.

tid och ha blivit en viktig utgångspunkt för nya forskningar. Av stort intresse är, att man hos vissa derivat av s. funnit såväl androgen som oestrogen (bisexuell) verkan. Man har vidare kunnat påvisa oestrogen verkan hos flera andra, relativt enkla ämnen. För att i naturen konstatera närvaro av s. räcker det sålunda icke att endast fastställa den biologiska verkan, utan kemisk identifiering måste företagas.

Genom påvisandet av släktskapen mellan s. och vissa kräftframkallande ämnen vid djurförsök har uppmärksamheten riktats på möjligheten, att sådana ev. skola kunna uppstå i organismen genom omvandling av s. — Litt.: L. F. Fieser, »The chemistry of natural products related to phenanthrene» (i Reinhold Publishing Corporation 1937); A. Butenandt, »Ergebnisse und Probleme in der biochemischen Erforschung der Keimdrüsenhormone» (i Naturwissenschaften 1936). U. v. E.

***Sexualundervisning.** Det 1921 avgivna sakkunnigförslaget angående s. ledde ej till direkta resultat. Frågan om vidgad s. upptogs senare vid ett par tillfällen i riksdagen. 1934 gjorde Medicinalstyrelsen hos K. m:t framställning om hela frågans upptagande till förnyad prövning. K. m:t uppdrog med anledning härav åt Medicinalstyrelsen och Skolöverstyrelsen att inkomma med förslag till vidgad och förbättrad undervisnings- och upplysningsverksamhet inom och utom skolan rörande de sexuella frågorna. Styrelsens förslag överlämnades 1935 till den s. k. befolkningskommissionen, som i sitt 1936 avgivna betänkande i sexualfrågan utförligt behandlat även detta spörsmål. Av 1936 års riksdag anslogos medel till anordnande av föreläsningar i sexuella frågor för elever i läroverkens högsta ring, och anslag beviljades till fortbildningskurs för lärare vid allm. läroverk, folkundervisningsanstalter av olika slag och för lärarkandidater. Dessa anslag äro beviljade även 1937. I de 1935 fastställda metodiska anvisningarna för läroverken har sexualfrågan berörts. Befolkningskommissionen framlade i sitt ovannämnda betänkande förslag om s. även för vuxna. Fr. Sg.

Seymer [se'j-], J o h n W i l l i a m, musiker (f. 1890 $^{21}/_{8}$), elev i komposition och kontrapunkt av H. Fryklöf, musikkritiker i Svenska Dagbladet 1917—23, i Nya Dagligt Allehanda sedan 1923. Som tonsättare har S. framträtt med kammarmusik, solosånger, pianostycken och orkesterverk. G. M.

Seymour [sī'må], B e a t r i c e K e a n, f. S t a p l e t o n, engelsk författarinna (f. omkr. 1890), har varit litteraturrecensent, debuterade 1919 med romanen »Invisible tides», som följdes av »The hopeful journey» (1923), »Three wives» (1927), »Maids and mistresses» (1932), »Daughter to Philip» (1933), »Interlude for Sally» (1934) m. fl. S. odlar familjeroman med smak och allvar. — Hennes make, W. K. S. (f. 1887), har gjort sig känd som skald (»The street of dreams», 1914, »Time stands», 1935) och parodist. R-n B.

Seymour [sī'må], C h a r l e s, nordamerikansk historiker (f. 1885), blev 1915 biträdande och 1918 ord. prof. i historia vid Yaleuniv. S., som var verksam i Europa i samband med fredskongressen 1919 och särskilt sysslade med lösningen av de centraleuropeiska och Balkanproblemen, är främst känd som utgivare av överste E. M. Houses (se d. o.) efterlämnade papper men har dessutom skrivit flera arbeten om världskriget, ss. »The diplomatic background of the war» (1916), »American diplomacy during the world war» (1934) och »American neutrality 1914—1917» (1935). S. tillhör en riktning inom den nordamerikanska historieforskningen, som kraftigt betonar Wilsons och hans närmaste medhjälpares ideella motiv för både sin neutralitets- och krigspolitik med undanskymmande av de rent ekonomiska krafter, som samtidigt voro i verksamhet i samma riktning. L-ts.

***Sezima,** K., har vidare utgivit romanen »Hudba samoty» (Ensamhetens musik; 1926) samt essäer över modern tjeckisk skönlitteratur: »Krystaly a průsvity» (Kristaller och brytningar; 1928), »Masky a modely» (Masker och modeller; 1930) och »Mládí» (Ungskogen; 1936). C. T-t.

S. F. I. O., förk. för *Section française de l'internationale ouvrière*, namn på det off. franska socialistpartiet.

***Sforza,** C., har ytterligare utgivit bl. a. »Europe and europeans» (1936).

S. F.-silo, se S p a n n m å l s t o r k n i n g, suppl.

Shah-tepe, dets. som Schah Tepe (se d. o., suppl.).

***Shakespeare,** W. Utomordentligt viktig är W. Ebisch och L. Schücking, »A Shakespeare bibliography» (1931), där alla för Shakespeareforskningen betydelsefulla nyare verk upptagas intill publiceringsåret. Bland senare orienterande publikationer över viktigare frågor kunna t. ex. nämnas föreläsningsserien »Aspects of Shakespeare» (1933) med bidrag

av bekanta forskare som E. K. Chambers, W. W. Greg, E. Legouis, A. W. Pollard, A. Thorndike, J. D. Wilson; J. D. Wilson, »The essential Shakespeare» (1932), »The manuscript of Shakespeare's 'Hamlet'» etc. (2 vol., 1934) och »What happens in Hamlet» (1935); C. M. Ingleby m. fl., »The Shakespeare allusion-book» (2 vol., 1932); A. A. Raven, »Hamlet bibliography» (1936); W. Clemen, »Shakespeares Bilder» (s. å.); L. L. Schücking, »Der Sinn des Hamlet» (1935; i utvidgad och omarb. form på eng. 1937). S. B. L.

Shamponēra [ʃam-], dets. som schamponera (se d. o.).

Shand [ʃänd], Alexander Faulkner, engelsk psykolog (f. 1858). S. är eg. jurist men har gjort sig känd för sina betydande insatser inom psykologien, särskilt instinktpsykologien. Han har utbildat teorien om de s. k. primära emotionerna och sentimenten, varmed han förstår vissa affektiva inställningar hos individen, ur vilka känslorna härflyta enl. bestämda lagar. I sin instinktforskning har han i vissa avseenden trätt i opposition mot instinktpsykologen W. Mc Dougall (se d. o., suppl.). S:s mest bekanta arbete är »The foundation of character» (1914). Bjstm.

***Shanghai** beräknades 1936 ha 3,489,998 inv. (förorterna inberäknade), därav 1,450,685 inv. inom International settlement. Lufttrafik upprätthålles numera bl. a. till Kanton, Nanking och Peking.

Shanklin [ʃä'ŋklin], stad på s. ö. kusten av ön Wight, England; 5,071 inv. (1931). Mycket besökt bad- och rekreationsort.

***Shannon,** Ch., föddes 1865 (ej 1863) och dog 1937.

Shantung [ʃa'n-], vävnad av råsilke, erhållet av eksilkesfjärilen (se Silkesfjärilar).

***Shapley,** H., har under de senare åren särskilt intresserat sig för de anagalaktiska nebulosornas problem och tills. m. Adelaide Ames genommönstrat de närbelägna vintergatssystem, som ha en total ljusstyrka lika med eller större än $13^m_.0$. Under S:s ledning fortsättes detta arbete efter A. Ames' död 1937, så att det i sitt avslutade skick skall omfatta alla vintergator med en total ljusstyrka lika med eller större än $15^m_.5$. Av övriga under S:s ledning utförda större arbeten märkes en undersökning över meteorernas allmänna frekvens och fördelning i rymden. K. Lmk.

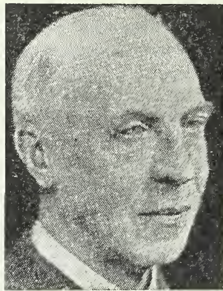

Shårengrad [ʃā'-], Fredrik Wilhelm Carl de, industriman (f. 1870 16/11). Efter studier i Tyskland var S. driftsingenjör vid Skånska cement-a.-b:s fabriker i Lomma 1896—1916 och är sedan 1907 verkst. dir. i Skandinaviska eternit-a.-b. samt sedan 1916 tillika verkst. dir. i Cementa, Svenska cementförsäljnings a.-b. Han har även intagit en ledande ställning i flera arbetsgivarorganisationer och är sedan 1931 ordf. i Svenska cementföreningen. 1927—29 var S. lettisk konsul, och sedan 1929 är han italiensk konsularagent i Malmö. E. Hlr.

Sharon [ʃä'ərən], stad i n. v. Pennsylvania, U. S. A., vid gränsen mot Ohio; 25,908 inv. (1930). Stenkolsgruvor; betydande järn- och stålindustri, tillv. av järnvägsvagnar och elektrisk materiel.

***Sharp,** L. W., utgav 1934 en 3:e, omarb. uppl. av »Introduction to cytology».

Sharpey-Schafer [ʃä'pi-ʃēī'fə], sir Edward Albert, engelsk fysiolog (1850—1935), prof. i fysiologi först i London (1883—99), sedan i Edinburgh. S. har lämnat viktiga bidrag till forskningen om inre sekretionen (binjurar, hypofys). Han har även infört en mycket använd metod, enl. vilken konstgjord andning utföres. Ljd.

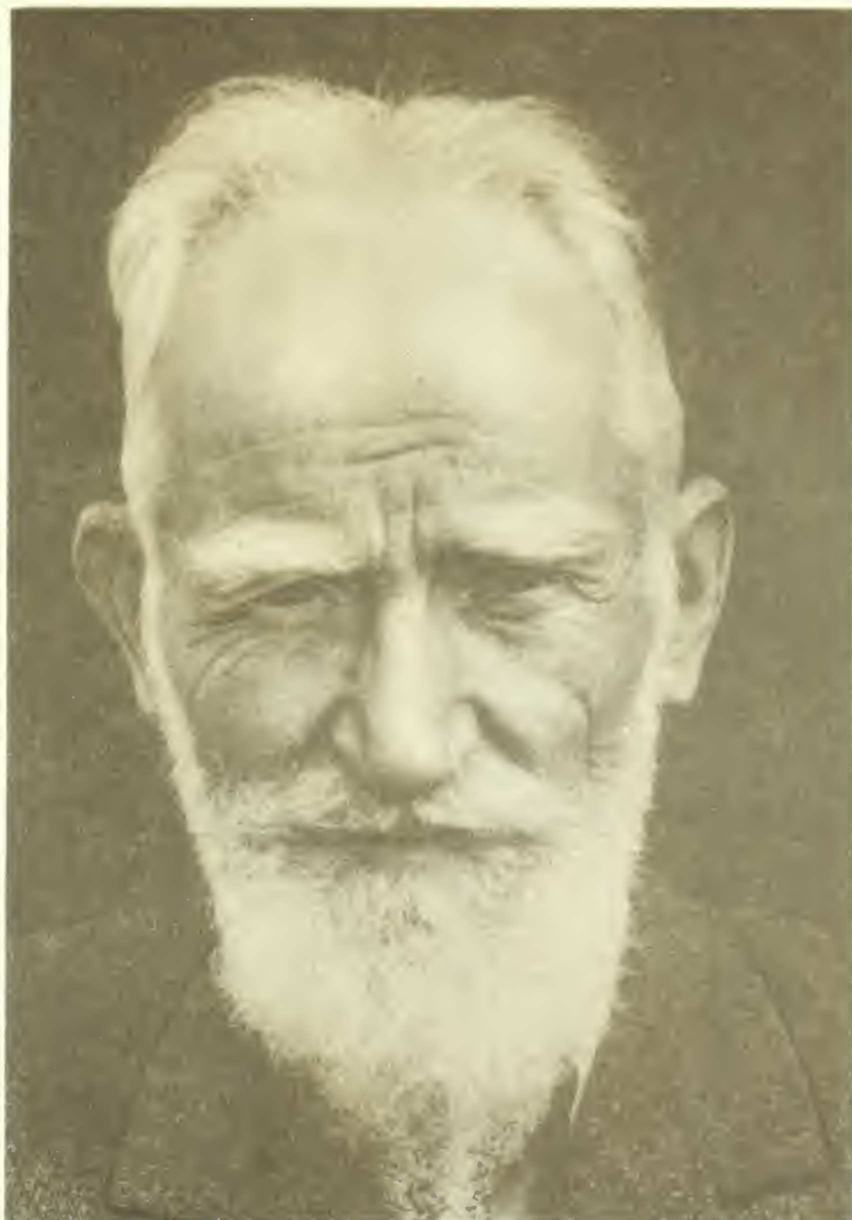

***Shaw,** G. B., har vidare skrivit bl. a. allegorien »The adventures of the black girl in her search for God» (1932; sv. övers. 1935), »Village wooing» (1933), »The six of Calais», »The simpleton of the unexpected isles» och »The millionairess» (alla 1934) samt »Geneva» (1936). 1932 utgåvos »Our theatres in the nineties» och »Music in London 1890—94» (kritiker) samt »Pen portraits and reviews», 1934 »Short stories, scraps and shavings» och »Prefaces». Hans brev till Alma Murray utkommo 1927, brevväxlingen med Ellen Terry 1931. »Love among the artists» utkom 1934 i sv. övers., »Artistkärlek». — Litt.: M. Ellehauge, »The position of B. S. in european drama and philosophy» (1931); F. Harris, »B. S.» (s. å.); H. Heuser, »Die Eigenart des Sozialismus G. B. S:s» (1934); R. F. Rattray, »B. S.» (s. å.); F. Closset, »B. S., son œuvre» (1935). — S:s porträtt återges på vidstående plansch. R-n B.

Shaw [ʃå], Tom, engelsk fackföreningsman (f. 1872), var arbetarrepresentant i underhuset 1918—31 och tillhörde MacDonalds båda första ministärer, 1924 såsom arbets-, 1929—31 såsom krigsminister. S., som 1911—29 var sekr. i internationella textilarbetarfederationen, återtog denna post, när han lämnade regeringen 1931. L-ts.

Shawfonden [ʃå'-], se Anglo-swedish literary foundation, suppl.

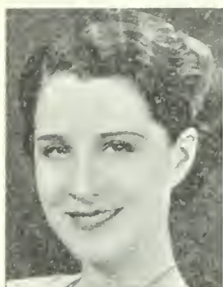
Shawnee [ʃå'nī], stad i Oklahoma, U. S. A., vid North Canadian river, 55 km ö. s. ö. om Oklahoma city; 23,283 inv. (1930). Centrum i ett givande petroleumfält, stora raffinaderier.

BERNARD SHAW

FOTOGRAFI
FOTO TEXT & BILDER

Shearer [ʃi'ərə], N o r m a, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1900). S. började i New York som filmstatist 1920 och kom sedan till Hollywood, där hon uppmärksammades 1924. Genombrottet kom 1926 med »Trial of Mary Dugan» (förbjuden i Sverige). S., som länge tillhört Hollywoods främsta skådespelarkrafter, har haft framträdande roller i bl. a. Victor Sjöströms »Han som får örfilarna», »Gamla Heidelberg», »Mannens moral och kvinnans», »Farlig kärlek», »Lågor i dunklet», »Lady Marys älskare» samt »En gång i livet» och »Romeo och Julia» (de två sistnämnda mot Leslie Howard). R. A-g.

Sheboygan [ʃibāi'gən], stad i ö. Wisconsin, U. S. A., vid Michigansjön; 39,251 inv. (1930). Viktig hamn; möbelfabriker, garverier m. m.

***Shelley,** P. B. — G. L. Marsh utgav 1929 »The early reviews of S.», L. Hotson 1930 »S:s lost letters to Harriet». — Ny litt.: C. Grabo, »A Newton among poets», och J. R. Ullman, »Mad S.» (båda 1930); M. Renzulli, »La poesia di S.» (1932); B. P. Kurtz, »The pursuit of death» (1933); H. Peyre, »S. et la France» (1935).

Sherbrooke [ʃɔ̄'brok], stad i prov. Quebec, Kanada, 125 km ö. s. ö. om Montreal, vid Saint Francis river; 28,888 inv. (1931). Viktig järnvägsknut och handelsplats; textil- och maskinindustri, sågverk.

***Sheridan,** R. B. B. Ny litt.: E. M. Butler, »S.» (1931); R. C. Rhodes, »Harlequin S.» (1933).

Sherman [ʃɔ̄'mən], H e n r y C l a p p, nordamerikansk kemist (f. 1875), prof. i kemi vid Columbiauniv. i New York. S. har intagit en ledande position inom vitaminforskningen. Med en stor medarbetarstab har han utarbetat normer för standardiseringen av vitaminerna och kontrollerat allt aktuellt, som förekommit på detta område. Han har utgivit många arbeten rörande vitaminerna, bl. a. »Food and health» (1934; »Vår hälsa och vår föda», 1936). E. J-s.

Sherman [ʃɔ̄'mən], L o w e l l, nordamerikansk filmregissör (1885—1935). S. gjorde sig tidigare känd som filmskådespelare. Han hade sin första roll i D. W. Griffiths »Genom stormen» och framträdde i bl. a. »General Crack» o. a. filmer tills. m. John Barrymore. Senare var han verksam som regissör, och bland hans iscensättningar märkas »Lady Lou» (med Mae West) och »Morning glory» (med Katharine Hepburn). R. A-g.

Sherman [ʃɔ̄'mən], S t u a r t P r a t t, nordamerikansk kritiker (1881—1926), fil. dr 1906 på en avh. om Matthew Arnold, var 1911—24 prof. vid Illinois univ., utgav sedan Books, New York Herald Tribunes litterära bilaga. S. var lärjunge till Irving Babbit och beundrade P. E. More, vilkas konservativa synpunkter han tillämpade på samtidslitteraturen i »On contemporary literature» (1917) och »Americans» (1922), men övergick småningom alltmer till sina motståndares åskådning. Hans sista verk voro »The genius of America» (1923), »Points of view» (1924), »My dear Cornelia» (s. å.) och »Critical woodcuts» (1926). S. var en intelligent och inflytelserik kritiker. Postumt utkommo »The main stream» (1927), »Shaping men and women» (1928) och »The emotional discovery of America» (1932). — Litt.: J. Zeitlin och H. Woodbridge, »Life and letters of S. P. S.» (2 bd, 1929). R-n B.

***Sherriff,** R. C., utgav 1936 romanen »Green gates» (»Gröna grindarna», 1937).

***Sherrington,** sir Ch. S., är född 1861 (ej 1859). S. erhöll tills. m. E. D. Adrian 1932 års Nobelpris i fysiologi och medicin (för upptäckter i fråga om neuronets funktioner). Han avgick som prof. i Oxford 1934. S. blev 1926 led. av sv. Vet.-akad.

Shiga [ʃi-], K i y o s h i, japansk bakteriolog (f. 1870). Efter studier hos P. Ehrlich och A. Kossel var S. 1903—20 avdelningsföreståndare vid Kitasatoinstitutet i Tokyo, blev 1919 prof. och 1929 rektor vid univ. i Söul. S. upptäckte 1898 Shigas bacill vid rödsot (se d. o.) och visade därmed, att rödsot icke, som man dittills trott, endast framkallades av amöbor utan vissa former även av bakterier. Sedermera ha även andra bakterieformer iakttagits vid rödsot. Shigas bacill, som förorsakar en av de svåraste formerna av rödsot, kallas vanl. Shiga-Kruses bacill, då den tyske bakteriologen Walther Kruse (f. 1864) utförligt beskrev den 1900. H. D.

Shingishu [ʃingiʃo], stad i n. v. Korea, vid mynningen av Yalu, mittemot An-tung i Manchoutikuo; 58,462 inv. (1935). Sågverk, pap-

persbruk, riskvarnar. Betydande export av ris, sojabönor, fisk och trävirke.

Shipley [ʃi'pli], stad i Yorkshire, West Riding, n. England, 5 km n. v. om Bradford, vid Aire; 30,243 inv. (1931). Betydande ylleindustri.

Shorehårdhet [ʃå'-], se S k l e r o s k o p, suppl.

Shorts [ʃåts] (av eng. *short*, kort), benämning på knäkorta (el. kortare) sportbyxor för herrar och damer.

***Shunt,** allmän benämning på en elektrisk strömkrets, som leder en del av en elektrisk ström förbi en maskin, apparat, ett instrument el. dyl. F. D-n.

Shuntmotstånd [ʃa'nt-], ett elektriskt motstånd, som är inkopplat som shunt (se d. o., ovan). S. nyttjas på många sätt i elektrotekniken, bl. a. för utökning av mätområdet hos en amperemeter (se E l e k t r i s k a m ä t i n s t r u m e n t, suppl., sp. 1155), som därvid parallellkopplas med ett s., varigenom instrumentet genomgås av en viss bråkdel av strömmen. F. D-n.

***Siam** beräknades 1936 ha 13,502,000 inv. Järnvägsnätet (3,242 km 1935) har under senare år ytterligare utbyggts; linjen Korat—Konken har framdragits till Nongkhai, och vid Aran Pratet har anslutning erhållits till järnvägen i Kambodja. Bangkok är numera ett viktigt lufttrafikcentrum med linjer till Europa, Australien och Östasien. Exporten värderades 1934/35 till 172,6 mill. bat (därav ris 98,4 mill., tenn 26,2 mill. och teakträ 4,6 mill.) och importen till 101,7 mill. De förnämsta handelsländerna voro de britt. besittningarna på Malackahalvön (48 % av exporten), Hongkong, Japan och Indien. S. F.

Statsfinanser. Enl. budgeten för 1936/37 beräknades statsinkomsterna till 101,0 mill. bat (övervägande indirekta skatter) och statsutgifterna till likaledes 101,0 mill. bat. Statsskulden angavs till 7,4 mill. pd st. i mars 1936. N. Sbg.

Författning och förvaltning. Den provisoriska författningen av juni 1932 ersattes 10 dec. s. å. med en definitiv. Enl. denna skall det finnas en folkrepresentation. Till 1942 skall hälften av denna utses av konungen och hälften genom allmänna val. Därefter skall den helt utses genom folkval. Alla medborgare, män och kvinnor, som uppnått 20 års ålder, ha rösträtt. Folkrepresentationen har enl. författningen ung. de rättigheter, som vanl. tillkomma en representation. Konungen utövar den verkställande makten genom ett statsråd, vars medl. fungera som departementschefer. Det består av 14—24 medl.; ordf. och 14 led. skola utses från folkrepresentationen.

Den lokala förvaltningen har nyligen blivit omorganiserad. Landet är nu uppdelat i 70 provinser (*changwad*) under var sin guvernör. Dessa äro ansvariga inför inrikesministeriet. Provinserna äro uppdelade i distrikt (*ampur*) och dessa i kommuner (*tambol*). Det uppges, att man har för avsikt att även inom dessa lokala områden införa folkvalda representationer och lokal självstyrelse. G. H-n.

Försvarsväsen. Ö r l o g s f l o t t a n. Under byggnad äro i Japan två kustförsvarsfartyg om 2,200 tons deplacement, 4 u-båtar, 5 vedettbåtar och 1 tankfartyg samt i Italien 9 torpedbåtar. — F l y g s t r i d s k r a f t e r n a ingå i armén och omfatta 189 krigs- samt 155 skol- och övningsflygplan. Ö-g.

Historia. Den regim, som upprättades genom revolutionen juni 1932, syntes vid årets slut så tillvida modifierad, som den radikala falangen trängts tillbaka och de moderata elementen uppnått samarbete med konung Prajadhipok i syfte att i den nya författningens anda förverkliga ett representativt statsskick. 1933 tillspetsades emellertid situationen efter ett par ministerskiften. När den konstitutionellt sinnade konungen vägrade godkänna vissa omogna sociala reformförslag och särskilt vissa krav på sträng bestraffning av några politiska fångar, blev detta utgångspunkt för en långvarig fejd mellan honom och regeringen, utkämpad per korrespondens, sedan konungen rest till Europa för att söka bot för sin rubbade hälsa. Då enighet ej kunde nås, abdikerade Prajadhipok mars 1935 till förmån för sin brorson A n a n d a (f. 1925), under vars omyndighet styrelsen utövas av ett regentskapsråd. L-ts.

Litteraturanvisningar. W. Credner, »S.» (1935); P. L. Rivière, »S.» (s. å.).

***Si-an** kallas numera off. C h a n g-a n och uppgavs 1931 ha 437,070 inv. Genom linjen S.—Tung-kuan står staden i förbindelse med Kinas järnvägsnät och är station på lufttrafiklinjen Shanghai—Lan-chou.

***Sibbern,** F. C h r. Monogr. av J. Himmelstrup (1934).

***Sibelius,** J., har en 8:e symfoni under utarbetande. — Monogr. av E. Furuhjelm utkom 1917 (ej 1916) och av K. Ekman 1935 (ej 1932).

Siberīt, se T u r m a l i n.

***Sibiriakov,** A. M., dog 1933. Nekrolog i Ymer s. å.

***Sibirien.** De senaste årens administrativa förändringar inom Sovjetunionen ha även berört S. Nybildade äro Krasnojarskområdet (delar av Öst- och Västsibiriska områdena), Omskområdet (huvuddelen av Uralområdet samt delar av Västsibiriska området) samt Sverdlovsk- och Tjeljabinskområdena (återstoden av Uralområdet), vilkas ö. delar falla inom S. Inom Fjärran österns område har Judarnas autonoma område konstituerats. Ny litt.: K. Donner, »S.» (1933); E. Thiel, »Verkehrsgeographie von Russisch-Asien» (1934); Ch. Steber, »La Sibérie et l'extrême-nord soviétique» (1936). S. F.

***Sibiriska järnvägen.** Östkinesiska järnvägen såldes 1935 till Manchoutikuo. Den genomgående trafiken till Vladivostok har under de senare åren letts över Amurjärnvägen.

MANNE SIEGBAHN

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

***Sibylla** förmäldes med prins Gustav Adolf 20 okt. 1932. De ha döttrarna Margareta (f. 1934) och Birgitta (f. 1937).

***Sicard,** F. L., dog 1934.

***Sickelsjö.** Kvarnen nedbrann 1934.

***Sickinger,** A., dog 1930.

Sicksackkoppling, se Elektrisk transformator, suppl., sp. 1184.

Sicksackreakta'ns, den del av reaktansen (se d. o., suppl.) hos en elektrisk maskin, som beror av magnetiska flöden från tänderna ut i luftgapet, vilka flöden äro sammanlänkade med antingen statorns eller rotorns lindningar.

***Sicre,** A. De av S. Bolin i Scandia 1930 anförda, synbarligen betydelsefulla indicierna för att S. skjutit Karl XII motsägas av den topografisk-ballistiska undersökning beträffande konungens död, vilken utförts av Karol. förb. Resultatet pekar näml. bestämt i den riktningen, att Karl XII fallit för en fiendes, ej för en lönnmördares kula. Wdt.

Sidenvägen, gammal handelsväg i Centralasien, på vilken Kinas sidentyger transporterades till Europa. S. delade sig i Kan-su i två grenar på var sin sida om Tarimbäckenet, en nordlig över Kara-schahr och Kutscha samt en sydlig över Chotan och Jarkand, vilka återförenades i Kaschgar. Härifrån gick en gren över Karakorum till Indien och en över Pamir genom Iran till Västerlandet. — Jfr S. Hedin, »S.» (1936). S. F.

Sidgwick [si'dʒωik], Cecily, engelsk författarinna (1861—1934), skrev förströelseromaner, av vilka flera översatts till sv.

Sidgwick [si'dʒωik], Ethel, engelsk författarinna (f. 1877), har gett ut romanerna »Promise» (1910) med fortsättningen »Succession» (1913), »A lady of leisure» (1914) med fortsättningen »Duke Jones» (s. å.), »Hatchways» (1916), »Madam» (1921), »The bells of Shoreditch» (1928), »Dorothy's wedding» (1931) m. fl. och sagospel: »Plays for children» (1913), »Fairy tale plays» (1926) o. s. v., vilka visa inflytande från James Barrie. Hennes första böcker voro »life novels», omfattande ett helt människoliv, medan hennes senare verk ge psykologiska och miljöbilder av intresse och distinktion. R-n B.

Sidney [si'dni], Sylvia, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1910). Gjorde karriär som skådespelerska vid Broadwayteatrar, misslyckades vid sitt första framträdande på film, återgick till teatern men slog senare igenom som filmskådespelerska. S. har vunnit ryktbarhet för sina roller i sådana filmer som »En amerikansk tragedi», »Unga människor», »Madame Butterfly», »Om jag hade en million» och »En fånge har flytt» samt i F. Langs amerikanska filmer. R. A-g.

Sidoband, se Radioteknik, sp. 411, och rättelse i art. Radioteknik, suppl., sp. 537.

Sidrak el. Sydrak, en urspr. på fornfranska skriven, till de flesta västerländska språk översatt medeltida folkbok, innehållande allehanda naturvetenskapligt men på medeltida sätt fantastiskt uppfattat stoff, i form av frågor och svar. Boken nämner Fredrik II:s hovastrolog Todros (el. Theodorus) och årtalet 1243. Den danska versionen är utg. av G. Knudsen (1921—32), den nederländska av J. F. J. van Tol (1936), den medellågtyska av H. Jellinghaus (1904). B-r O-n.

***Siebs,** Th., som numera är emeritus, har vidare skrivit bl. a. »Rundfunkaussprache» (1931) och ger ut »Schlesisches Wörterbuch» (tills. m. W. Jungandreas). S. fick 1932 en festskrift (med bibliogr.).

Sieburg [zi'bork], Friedrich, tysk skriftställare (f. 1893), korrespondent till Frankfurter Zeitung i Paris, skrev »Gott in Frankreich» (1929; »Är Gud fransman?», 1931), en förtjänstfull analys av franskt samhällsliv och mentalitet. I sina senare, politiskt betonade arbeten, av vilka främst må nämnas »Es werde Deutschland» (1933), har S. ej nått samma nivå. S. har även skrivit en monogr. över Robespierre (1935). R. C-n.

***Siegbahn,** K. M. G., inriktade arbetet vid fysiska institutionen i Uppsala 1933—37 huvudsakl. på undersökningar av den ultramjuka röntgenstrålningen. Den experimentella utrustningen har härvid fullkomnats genom att gitter av hög kvalitet kunnat tillverkas med hjälp av en gitterdelningsmaskin, som S. konstruerat. Den ultramjuka röntgenstrålningen, som mötts av den ultravioletta delen av det optiska spektret, har visat sig vara mycket linjerik (jfr Röntgenstrålning, sp. 97). Som ljuskälla ha använts vakuumgnistor mellan elektroder av lämpligt material, varvid till hög spänning uppladdade stora kapaciteter urladdats. — S. tillträdde 1 juli 1937 en personlig professur i fysik vid ett av Vet.-akad. nyinrättat forskningsinstitut för experimentalfysik. Institutet är inrymt i en byggnad, som uppförts bredvid Naturhist. riksmuseet, och är försett med fullt modern utrustning för experimentella undersökningar inom olika delar av atomfysiken. — S:s porträtt återges på vidst. plansch. J. T.

Siegfried [sigfri'd], André, fransk sociolog (f. 1875). S., som numera är prof. i nationalekonomi och en av de mest uppskattade föreläsarna vid Collège de France, ägnade sig från början åt Nya världens ekonomiska och politiska geografi men väckte större uppmärksamhet först med en metodisk socialpolitisk undersökning på hemmamark, »Tableau politique de la France de l'Ouest» (1913), senare kompletterad med en populär »Tableau des partis en France» (1930). S:s huvudarbeten äro »L'Angleterre d'aujourd'hui» (1924), »Les Etats-Unis d'au-

jourd'hui» (1927; sv. övers. 1929) samt »La crise britannique au XXe siècle» (1931), översatt till flera språk, liksom följdskriften »La crise de l'Europe» (1935). Kj. S-g.

Siegmund-Schultze [sī'gmont-ʃo'ltsə], Friedrich, tysk präst, socialpedagog och ekumen (f. 1885). S. var efter teologiska studier präst vid en kyrka i Potsdam, då han 1911 lämnade denna plats för att grunda Tysklands första settlement i ö. Berlin (*Soziale Arbeitsgemeinschaft Berlin-Ost*). 1913 grundade han den kristlig-sociala och ekumeniska tidskr. Die Eiche (till 1933). S. var en av stiftarna av Allmänkyrkliga världsförbundet 1914, blev 1918 föreståndare för staden Berlins ungdomsvård och 1926 honorärprof. vid Berlins univ. i social och internationell etik. Under 1920-talet en av huvudgestalterna i den ekumeniska rörelsen, måste han efter den nationalsocialistiska revolutionen gå i landsflykt och lever i Zürich. S. utger därifrån »Ekklesia» (1934 ff.), ett stort samlingsverk om kyrkorna i skilda länder. K. B. W-n.

***Siegrooth,** G. H. v. Om släkten se L. Hammarskiöld i Personhist. Tidskr. 1935.

Siemens [zī'məns], Carl Friedrich von, tysk industriman (f. 1872), son till E. W. v. S. Inträdde 1899 i firman Siemens & Halske, blev 1912 chef för Siemens-Schuckert-Werke och 1919 ordf. i styrelsen för Siemens & Halske. Han tillhörde 1920—24 tyska riksdagen (demokrat), var 1924—34 president i förvaltningsrådet för tyska riksjärnvägarna och t. o. m. 1934 medlem av Generalrat der Wirtschaft. E. Hlr.

***Sieroszewski,** W., är preses i polska litt.-akad.

Sierpiński [ʃjerpi'njski], Wacław, polsk matematiker (f. 1882), prof. vid univ. i Warszawa. S. är en av de mest framträdande representanterna för den krets av i synnerhet polska och ryska matematiker, som efter världskriget mycket starkt utvecklat den abstrakta mängdläran och därmed sammanhängande topologiska och funktionsteoretiska frågor. I den polska tidskr. Fundamenta Mathematicae, som särskilt är ägnad åt denna gren av matematiken, har S. varit en av de mest produktiva författarna. Bland hans större arbeten märkas »Leçons sur les nombres transfinis» (1928) samt »Hypothèse du continu» (1934). O. F.

Sievert [sī'v-], Rolf, fysiker (f. 1896 $^6/_5$), fil. dr i Uppsala 1932 och docent vid Stockholms högskola s. å. S. har förestått Radiumhemmets fysiska laboratorium sedan dess grundande 1924 och är led. av Internationella kommissionen för radiologiska enheter. Hans arbeten beröra huvudsakl. fysikalisk radiologi och dess medicinska och biologiska tillämpningar. Sv. B-r.

Siffertips, se Tipstjänst, suppl.

Si'gerist, Henry Ernest, tysk-amerikansk lärdomshistoriker (f. 1891), prof. i medicinens historia i Zürich 1924 och i Leipzig 1925, sedan 1932 prof. och chef för medicinhistoriska institutet vid Johns Hopkins' university, vars Bulletin han utger. Bland hans talrika skrifter märkas »Antike Heilkunde» (1927), »Grosse Ärzte» (1932) och »Amerika und die Medizin» (1933). På sv. finnes »Medicinens grundvalar» (1931). B. H-d.

***Sigill.** Ny litt.: E. Bager, »Borgerliga sigill» (i Personhist. Tidskr. 1934, tr. 1935); H. Fleetwood, »Svenska medeltida kungasigill», I (1936).

***Signac,** Paul, dog 1935.

***Signalavdelning** är i sv. armén numera endast benämning på signalorgan vid art.-divisioner och batterier. Vid övriga lägre förband kallas signalorganen för signaltropp.

Signalförrådsplutoner ingå i svensk armékår i fält för upprättande av förråd av signalmateriel vid etappgrupper (se Underhållstjänst, suppl.).

Signalregementet, förk. S 1, uppsatt fr. o. m. 1 juli 1937 i st. f. förutvarande Fälttelegrafkåren och förlagt till Frösunda utanför Stockholm. Ett komp. av S. är detacherat till Boden. S. utbildar i fred signaltrupper (se d. o., nedan) och uppsätter vid krig kår- och fördelningssignalkomp. m. m. C. A. E.

Signaltrupper ingå enl. 1936 års försvarsordning såsom särskilt truppslag i armén. S. omfattar den personal, som skall anordna fördelningschefers och högre chefers signalförbindelser. Utbildningen i fred sker vid Signalregementet (se d. o., ovan). C. A. E.

***Signalväsen.** I sv. armén uppsättas vid mobilisering numera vid högre staber (högkvarter, armékårstab, fördelnings- och kavalleribrigadstab, fästningsstab) vissa stabssignalförband samt förråd och verkstäder. Dessa förband m. m. mobiliseras av Signalregementet (se d. o., ovan). Vid de lägre truppförbanden (reg:ten och lägre) uppsättas signaltroppar (signalavd.) av förbandens egen personal. C. A. E.

Inom flygväsendet fordras signalmedel, för att man skall kunna överbringa meddelande från luftfartyg i luften till marken (fartyg), från marken (fartyg) till luftfartyg samt mellan luftfartyg i luften. Härför användas a) från luftfartyg till marken (fartyg): radiotelegraf, radiotelefon, rapporthylsa, signallampa, signalpistolskott, raketer o. dyl. och semaforflaggor; b) från marken (fartyg) till luftfarkost: radiotelegraf, radiotelefon, signallampa, signalpistolskott, raketer o. dyl., strålkastare, signalduk och semaforflaggor; c) mellan luftfarkoster: radiotelegraf,

signallampa, semaforflaggor samt tecken med armarna.

F. n. (1937) pågår en strävan att skapa såvitt möjligt gemensamma grundläggande bestämmelser för hela försvarets s. Ö-g.

***Sigtuna** hade 1937 1,221 inv. Industrien omfattar nu 6 arbetsställen med tills. 40 arb. Omnibusförbindelser uppehållas nu även med Uppsala. S. församling bildar tills. m. S:t Olof och S:t Per sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

Sigtuna folkhögskola, se Sigtunastiftelsen.

***Sigvard,** hertig av Uppland, gifte sig 1934 med Erica Patzek från Tyskland och förlorade därigenom sin arvsrätt till sv. kronan (se Bernadotte, suppl.). Han ägnar sig numera åt filmbranschen.

***Sihvo, A.**, avgick 1933 som befälhavare för krigsmakten och är nu allmän inspektör i försvarsministeriet.

***Sijmons,** B., dog 1935.

***Sikfors.** 1. Se även Hällefors 2, suppl.

***Sikorsky.** I U. S. A. ha byggts och byggas alltjämt Sikorskyflygplan, en del som amfibieflygplan, för långtrafik, bl. a. för trafik mellan Nord- och Sydamerika över Kuba. Det senast (1937) för oceantrafik avsedda »S. 42» har 4 motorer, en flygvikt av omkr. 18 ton och maximihastighet 300 km/tim. Ö-g.

***Sikt.** 2. Uppdelning av gods i olika kornstorleksklasser med s. förekommer utom i kvarnar även i ett stort antal industrier, bl. a. vid anrikning (se d. o., även i suppl.), där siktning av godset är en vanlig procedur, i cementtillverkningen, där malfinheten kontrolleras genom siktning, och i byggnadsindustrien, särskilt vid betongarbeten, där man numera fordrar en noggrann klassering av sten- och grusmaterialen.

S. kunna delas i fasta och rörliga. Godsets rörelse i de fasta s. åstadkommes genom yttre krafter, t. ex. tyngdkraften eller luft- eller vattenströmning. Till de fasta s. räknas galler, bestående av lutande stänger, efter vilka godset får glida, varvid det finare godset nedfaller mellan stängerna, samt grusharpan (se Harpa 2). Hit höra även vindsiktarna, som brukas bl. a. för klassering av homogent gods och vilkas verkningssätt grundar sig på att det malda godset vid sitt fall genom apparaten träffar en luftström, som rycker med sig det finaste godset.

Vid rörliga s. åstadkommes godsets rörelse av s. själv. Trumsikt eller trommel är en s., bestående av en roterande, cylindrisk eller konisk trumma, vars mantel består av perforerad plåt eller siktduk, mot vilken godset glider vid trummans rotation. Skaksikten består av en med siktplåt eller siktduk försedd ram, upphängd i fjädrar. S:s rörelse åstadkommes med en stång, fäst i en excenter. I de moderna vibrationssiktarna, vilka arbeta enl. resonansprincipen, får det i fjädrar upphängda sållet en hastigt vibrerande rörelse genom en i sållet fäst, excentrisk rotoraxel. E. Hlr.

Silberstein [si'lbəstain], Ludwik, nordamerikansk fysiker av polsk-judisk börd (f. 1872), anstalld vid Eastman Kodak co. 1920. S. har sysslat med elektronmagnetism, vektoranalys och relativitetsteori och har inom det sista området hävdat originella meningar om rymdtidens krökning. K. Lmk.

***Silfverstolpe,** G. M., har senare utgivit diktsamlingen »Efteråt» (1932), »Valda dikter» (1934) och »Prins Eugens konst» (1935). S. blev 1936 överintendent och chef vid Husgerådskammaren. J. L-t.

Silicāl, se Aluminiumlegeringar, suppl., sp. 114 f.

Silikātkemi, den del av kemien, som behandlar kiselsyrans salter, silikaten. Dessa ingå till en mängd, som uppskattats till omkr. 80 %, i den fasta jordskorpan och äro utomordentligt viktiga i tekniskt avseende, då de bilda huvudbeståndsdelarna i glas, porslin, lergods, tegel, cement och dylika för hushålls- och byggnadsändamål allmänt använda produkter. Silikatens egenskaper, sammansättning och byggnad ha därför varit föremål för ett intensivt studium, och läran därom tillmätes numera så stor vikt, att särskilda professurer i s. upprättats vid vissa tekniska högskolor. Kemisterna sökte förr bilda sig en föreställning om de ofta invecklat byggda silikatens struktur genom komplicerade konstitutionsformler, som avsågo att visa huru atomerna äro bundna vid varandra, men någon säker överblick över dem har knappast åstadkommits på denna väg. Först genom den kännedom om atomernas lagring i silikaten, som de röntgenkristallografiska metoderna möjliggjort och som vunnits främst tack vare W. L. Braggs (se d. o., även i suppl.) och hans medarbetares arbeten, har en grund lagts för en rationell systematik av s. A. W-n.

Siljansfors, en Stora Kopparbergs bergslags a.-b. tillhörig, åt Statens skogsförsöksanstalt upplåten försökspark (se d. o.).

***Sillanpää,** F. E., har ytterligare utgivit romanerna »Miehen tie» (1932; »En mans väg», 1933) och »Ihmiset suviyössä» (1934; »Människor i sommarnatten», 1935) samt novellsamlingarna »Rippi» (1928), »Kiitos hetkistä, Herra» (1930) och »Virran pohjalta» (1933; ett urval ur dessa tre samlingar, »Mot uppenbarelsen», 1932) och »Viidestoista» (1936; »Färden till Kvarnbäcken», s. å.). G-r C.

Sillanpää [-pä], Miina, finländsk politiker (f. 1866). Var urspr. hembiträde samt 1900—15 föreståndarinna för tjänarinnehemmet i Helsingfors och 1916—32 inspektris vid Elanto. S. har varit led. av lantdagen, resp. riksdagen, sedan 1907 och var dec. 1926—dec. 1927 biträdande socialminister i Tanners socialdemokratiska ministär. H. E. P.

Sillén, Klas Hugo, politiker (f. 1892 18/12). Var några år anställd vid telegrafver-

ket som telegrambärare och stationsbiträde samt var sekr. i kommunistiska partiet 1919—24. S. var 1929 med om sprängningen av detta parti och den främste förespråkaren för den riktning, som till varje pris velat upprätthålla förbindelserna med Kommunistiska internationalen, den s. k. Sillénriktningen. S. var förste red. för Ny Dag (1929 ff.). S. H.

***Sillhövda.** S. och Fridlevstad bilda sedan 1 jan. 1937 en kyrklig samfällighet.

***Sillre kraftverk.** Kraftstationen, som blev färdigbyggd 1932, utnyttjar fallhöjden 196 m. Turbineffekten är 7,500 kW; pumpen tar effekten 6,400 kW. Ett andra maskinaggregat, av samma storlek som det först installerade, har 1937 börjat insättas. Kraftstationen ingår i förvaltningsenheten Norrländska kraftverken och samarbetar med Norrfors och Porjus kraftstationer. E. Hlr.

Silumin, se Aluminiumlegeringar, suppl., sp. 114 f.

***Silursystemet.** De två tidigare under detta namn sammanförda formationerna skiljas numera allmänt åt och böra benämnas ordovicium och gotlandium. Beteckningen »översilur» för gotlandium och »undersilur» för ordovicium är olämplig, emedan silur också användes som synonym till gotlandium. De yngsta gotlandiska lagren kallas downtonian och innehålla i England, Podolien, Norge o. a. områden viktiga förekomster av fossila ryggradsdjur (jfr Ostrakodermer och Old red sandstone, båda i suppl.). G. S.-Sgh.

***Silvåkra** skall framdeles överflyttas till Frosta kontrakt och efter pastoratsreglering ingå i Harlösa, Hammarlunda, S. och Revinge pastorat.

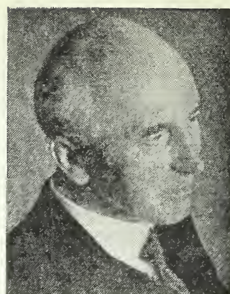
Simborgarmärket, propagandamärke för simning. För s. erfordras ett simkunnighetsprov för herrar på 200 m och för damer på 150 m. Någon tidsgräns är ej stipulerad. S. tillkom 1934 på initiativ av red. D. Jonason. Det erövrades 1934 av 19,003, 1935 av 23,691 och 1936 av 18,391 pers. Å. S–n.

***Simmersröd.** Barnhemsbyggnaden brann 1933, varefter verksamheten måste nedläggas. 1937 öppnades barnhemmet åter i en nyuppförd byggnad.

Si'mmonds' sjukdom, ett av den tyske läkaren M. Simmonds 1914 beskrivet sjukdomstillstånd, karakteriserat bl. a. av stark avmagring, trötthet, nedsättning av genitalfunktionerna samt sänkt ämnesomsättning och blodtryck. Som orsak till S. antas allmänt bristande funktion hos hjärnbihangets (hypofysens) framlob. Genom tillförsel av extrakt av denna el. genom implantation av körtelvävnad har man i många fall lyckats åstadkomma varaktig förbättring. U. v. E.

***Simmons,** H. G., utgav 1935 B. Jönssons »Gagnväxter» i en 2:a, omarb. uppl.

***Simolin,** J. A., har även utgivit »Religions- och sedelära» (1926), »Kyrkans historia i dess grunddrag» (1927) m. m.

***Simon,** sir John, lämnade posten som utrikesminister vid den nationella koalitionsregeringens ombildning juni 1935 och blev då inrikesminister. Maj 1937, när N. Chamberlain bildade sin ministär, övertog han i stället finansministeriet. L-ts.

Simon [simå'], Simone, fransk filmskådespelerska (f. 1914). S. studerade tidigare målning och skulptur i Paris och kom sedan till filmen, där hon debuterade 1931 (i »Den okände sångaren»). De följ. åren framträdde hon i flera filmer och var samtidigt operettskådespelerska. Sin genombrottsroll vid filmen hade hon 1934 i »Erotik», varefter följde »Svarta ögon» och »Lyckliga dagar» samt Hollywoodfilmerna »Brådmogen ungdom» och »Sjunde himlen». Hon har blivit berömd för sin impulsiva framställning av den unga flickan i brytningsåren. R. A–g.

***Simons,** W., dog 1937. Han var från 1929 honorärprof. i folkrätt i Leipzig.

***Simonsen,** R. H., är sedan 1927 dir. för konservatoriet i Köpenhamn.

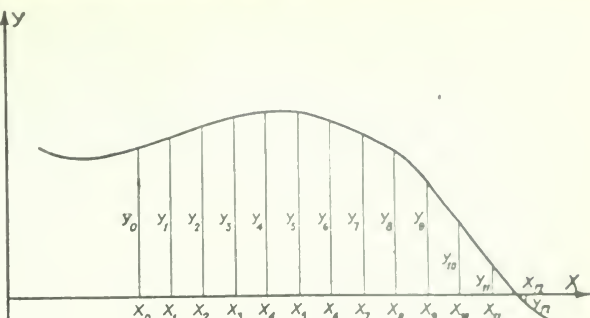
***Simonsson,** B. J. Monogr. av S. Ullman (1933).

Simonsson, Yngve Albert, ingenjör, järnvägstekniker (f. 1889 3/12). Utexaminerades 1912 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnad, anställdes s. å. vid S. J. och blev 1916 förste byråingenjör vid Trafikförvaltningen Göteborg—Stockholm—Gävle samt 1919 vid Trafikförvaltningen Göteborg—Dalarne—Gävle. S. avancerade där 1930 till bandir. och 1935 till verkst. dir., jämväl för Bergslagernas järnvägs-a.-b., Gävle—Dala järnvägs-a.-b. och Södra Dalarnes järnvägs-a.-b. Han är sedan 1935 ordf. i Enskilda järnvägarnas ingenjörsförbund. S. har utgivit »Järnvägar» (i De Tekniska Vetenskaperna 1929). E. Hlr.

***Simplicissimus.** Sedan Heine och för en tid även Gulbransson våren 1933 måst lämna Tyskland, har S., som förut övat skarp kritik, helt ställt sina politiska satirer i nationalsocialismens tjänst. R. C–n.

Simpson [sim(p)sn], Elisabeth Wallis, nordamerikansk dam (f. 1896), tillhörande en familj Warfield från Maryland, gifte sig 1916 med amerikanske marinflygaren E. W. Spencer och 1924 med kanadensiske skeppsredaren E. A. Simpson. Efter sin överflyttning till England blev hon småningom medelpunkten i prinsens av Wales (se Edvard, engelska prinsar, 5) närmaste privata vänkrets. När denne efter sin tronbestigning ville göra henne till Englands drottning men denna plan stötte på starkt motstånd från en vitt utbredd opinion, vars främsta språkrör

voro premiärministern Baldwin och ärkebiskopen av Canterbury, blev detta anledningen till att konungen dec. 1936 abdikerade. Sedan S:s andra skilsmässa fått rättslig giltighet, förmäldes hon juni 1937 i Frankrike med exkonungen. Den värdighet av engelsk kunglig höghet, som konung Georg VI låtit sin broder och företrädare behålla med titeln hertig av W i n d s o r, har emellertid icke kommit S. till del. L-ts.

Simpsons regel.

Simpsons regel [sim(p)sns -], en av den engelske matematikern Th. Simpson (1710—61) uppställd formel för approximativ integration av en funktion. Integrationsintervallet uppdelas i ett jämnt antal lika stora intervall, av vilka två och två sammanfattas. Funktionen ersättes inom varje par av intervall av en andragradsfunktion. I det illustrerade exemplet är integralen från x_0 till $x_{12} = \frac{d}{3}(y_0 + 4y_1 + 2y_2 + 4y_3 + 2y_4 = \ldots + 2y_{10} + 4y_{11} + y_{12})$, där d är det konstanta intervallet $= x_1 - x_0 = x_2 - x_1 = \ldots$ Sv. B-r.

***Simrishamn** har 2,607 inv. (1937). Cimbrishamnsbladet utkommer sedan 1 dec. 1934 med 6 n:r i veckan.

***Sims,** W. S., dog 1936 (ej 1932).

***Simtuna,** socken, ingår sedan 1 maj 1933 i S., Altuna och Frösthults pastorat.

Simultänbildning av a.-b. sker, när stiftarna (och dem närstående) samtidigt med bolagets bildande fullteckna aktiekap., vilket är mycket vanligt i praxis, i motsats till sådan successivbildning med utställande av teckningslista, som 1910 års aktiebolagslag i regel förutsätter (se B o l a g, sp. 727). E. F. K. S-n.

Sina'nthropus pekine'nsis. Bland senare upptäckter, belysande de fossila människornas utveckling, märkes särskilt fyndet av *S.*, Pekingmänniskan, som upptäcktes i en grottavlagring vid Chou-kou-tien, 42 km s. v. om Peking. På initiativ av J. G. Andersson gjordes här en serie utgrävningar, först av O. Zdansky, sedermera av D. Black, B. Bohlin och olika kinesiska forskare. De första fynden utgjordes av lösa tänder, vilket möjliggjorde för Black att 1927 grunda det nya släktet *Sinanthropus*. Senare har emellertid ett större material utgrävts och beskrivits dels av Black, dels, efter dennes död, av F. Weidenreich. Underkäken och större delen av kraniet äro nu väl kända och möjliggöra ingående jämförelser med andra tidiga människotyper. Primitiva stenredskap och asklager ge en föreställning om kulturnivån och visa, att Pekingmänniskan gjorde upp eld i sin grotta. *S.* anses ha levat under tidigaste delen av kvartärtiden och varit ung. samtidig med *Pithecanthropus* (se d. o.) och möjl. även Piltdownmänniskan. Kraniet visar betydande likheter med *Pithecanthropus'* men avviker bl. a. genom att den utskjutande skalldelen över ögonen hos *S.* genom en markerad fåra är avsatt från pannan. Ögonhålorna äro låga och djupa, näsan platt, kindbenen höga, hjärnskålen påfallande voluminös, tydande på en relativt hög utveckling av själsförmögenheterna. Tänderna och underkäken förete enl. Weidenreich vissa drag, som anknyta *S.* till moderna mongoler. Vissa forskare anse nu *S.* och Solomänniskan från Java vara tidiga representanter för den utvecklingslinje, som leder till den moderna människan, medan neandertalaren skulle representera en annan linje och *Pithecanthropus* möjl. ej alls vara någon fossil människa utan en specialiserad form, närmast släkt med gibbonerna. G. S.-Sgh.

Sinclair [si'ŋkläə], M a y, engelsk författarinna (f. 1870), debuterade 1887 med en versbok, slog igenom med konstnärsromanen »The divine fire» (1904) och har skrivit ett trettiotal böcker: krigsskisserna »A journal of impressions in Belgium» (1915), »The three Brontës» (1912), essäerna »A defence of idealism» (1917) och »The new idealism» (1922) samt romanerna »The helpmate» (1907), »Kitty Tailleur» (1908), »The combined maze» (1913), »The three sisters» (1914), »Tasker Jevons» (1916), »Mary Olivier» (1919), »Anne Severn and the Fieldings» (1922; sv. övers. 1924), »Life and dead of Harriett Frean» (1922), »Arnold Waterlow» (1924; »Helgon under mask», 1927, »Mellan två kvinnor», 1930), »A cure of souls» (1924), »Far end» (1926), »The Allinghams» och »History of Anthony Waring» (båda 1927), »Fame» (1929) m. fl. — S. har framför allt ägnat sig åt skildringen av samtidens kvinnor. Djup människokunskap och intensiv glöd

Regeringsbyggnaden i Sin-king.

kännetecknade hennes verk; däremot saknar hon humor. Hennes uppfattning har tagit intryck av bl. a. S. Butler d. y. och S. Freud, hennes stil av Dorothy Richardson. I England är hon nog mindre uppskattad än i Amerika och Frankrike. R-n B.

***Sinclair,** U., har vidare gett ut bl. a. »Mountain City» (1930; »Så gör man dollars», 1931), »The wet parade» (1931; »Våta paraden», 1934), »I, governor of California — and how I ended poverty» (1933) och »I, candidate for governor — and how I got licked» (1935) — som handla om hans misslyckade försök att bli vald till guvernör i Kalifornien — och två böcker om depressionen, »Depression island» och »Co-op» (båda 1936).

***Sind** avskildes 1936 från presidentskapet Bombay och intar nu samma ställning som övriga guvernörsstyrda provinser i Indien; 120,178 km², 3,887,070 inv. (1931). Vasallstaten Khairpur överflyttades 1933 till Punjab states agency.

***Singapore.** 2. Staden beräknades 1935 ha 445,719 inv. S. är numera en viktig knutpunkt för lufttrafiklinjerna från Europa till Östasien och Australien; en ny, modern flyghamn invigdes 1937. S. F.

S:s befästningar ha moderniserats och utbyggts, varvid omfattande åtgärder för luftförsvaret vidtagits. S. är den främsta stödjepunkten för Storbritannien i Fjärran östern. Flottstationen och varvet ha utvidgats, två slagskeppsdockor ha tillkommit. C. A. E.

Singh, Sadhu Sundar, se Sundar Singh, S.

Si'nimustat [-mos-], fi. (»de blåsvarta»), en icke inregistrerad sammanslutning i Finland, med centralorganisation i Helsingfors och underavd. över hela riket, utgörande en fortsättning på den tidigare upplösta Lapporörelsen (se d. o., suppl.). S. verkade åren närmast före och under 1936, arbetade huvudsakl. bland skolungdom och sökte uppfostra denna genom cellbildning o. s. v. i politiskt fanatisk Lappoanda. S. utgav även tidskriften Sinimusta (den blåsvarte). I samband med de fascistiska kuppförsöken i Estland 1935 befanns S. även ha bisprungit sina meningsfränder i Estland. På yrkande av statsåklagaren upplöstes föreningen och dess underavdelningar av rådhusrätten i Helsingfors dec. 1936. F. Lgn.

Sin-king, Hsin-king, Manchoutikuos huvudstad (sedan 1932), vid järnvägen Dairen—Charbin; 311,521 inv. (1936). S., tidigare kallat Chang-chun, är en av landets viktigaste handelsstäder (soja, oljekakor och vete) och har under senaste åren tillväxt mycket snabbt, sedan den nya statens förvaltningsmyndigheter förlagts till S. Nya, vidsträckta stadsdelar med breda gator, stora parker och monumentala offentliga byggnader ha anlagts eller äro under arbete; i de äldre stadsdelarna pågå omfattande saneringsarbeten. Flyghamn. S. F.

Sinnesbeskaffenhet. En människas psykiska tillstånd kan, i allmänhet eller vid en viss tidpunkt, vara mer eller mindre »normalt». Med hänsyn härtill urskiljas, närmast i straffrätten, »fullt» tillräkneliga, s. k. förminskat tillräkneliga och otillräkneliga; om den rättsliga betydelsen, beträffande straff och skadestånd, av dessa olikheter se Tillräknelighet. Jfr även Rättslig handlingsförmåga, Sinnessjuknämnden och Straffria, de båda senare i suppl. R. B-l.

Sinnessjukhus, sedan 1931 den officiella beteckningen på offentliga och enskilda anstalter för vård av sinnessjuka. Bestämmelser för s. äro givna i sinnessjuklagen och i sinnessjukstadgan, båda av 19 sept. 1929. — Utom för de egentliga s. meddela författningarna bestämmelser för kommunala och enskilda vårdhem för sinnessjuka. V. W-rt.

Sinnessjuknämnden, en institution, som tillkommit genom 1929 års sinnessjuklag för att garantera, att ingen obefogat kvarhålles på sinnessjukhus. Den består av fem led., av vilka chefen för Medicinalstyrelsen är självskriven. Två av led. skola vara i sinnessjukvård särskilt kunniga läkare; av de båda övriga får ingendera vara läkare, och en av dem skall vara eller ha varit innehavare av domarämbete. — Varje på sinnessjukhus intagen patient, såväl som hans förmyndare, gode man, make, anförvant samt den, som ansvarar för vårdkostnaden, kan hos sinnessjuknämnden påkalla utskrivning. — Nämnden har också att besluta om försöksutskrivning

el. utskrivning av sådana sjuka, som på grund av sin sinnesbeskaffenhet förklarats straffria eller vilka under inflytande av sinnessjukdom begått mot annans personliga säkerhet riktat brott, vilket icke beivrats. Dessa patienter kunna således icke utskrivas av vederbörande för sjukvården ansvarige läkare. V. W-rt.

***Sinnesslöanstalt.** Under senare år ha tillkommit många enskilda anstalter för sinnesslöa, vilkas skolutbildning är avslutad, s. k. arbetshem, på vilket slag av s. förut rått brist på platser. Även antalet vårdplatser för obildbara sinnesslöa har avsevärt ökats genom tillkomsten av nya enskilda sinnesslöasyler. I samband härmed ha landstingens vid sinnesslöskolorna anordnade asylavd. i första hand reserverats för barn, som ännu ej överskridit maximiåldern för intagning i sinnesslöskola, 12 år.

Även har inom asylvården en statsanstalt tillkommit, avsedd för mera svårskötta obildbara sinnesslöa. Denna anstalt, Vipeholms sjukhus, som är belägen vid Lund, öppnades 1935 och har 750 vårdplatser för dylika sinnesslöa. A. P-én.

Sinnott [si'nət], Edmund Ware, nordamerikansk botanist (f. 1888), prof. vid Columbiauniv. i New York 1928. S. är morfolog, embryolog och genetiker och har bl. a. utgivit handböckerna »Botany, principles and problems» (1922; 3:e uppl. 1935) och »Principles of genetics» (1925; 2:a uppl. 1932; tills. m. L. C. Dunn). S. intar en framskjuten ställning bland nordamerikanska forskare. C. S-g.

***Sintring** har kommit till stor användning för att bringa järnmalmsslig till en för masugnsprocessen mera lämpad konsistens och har under senare år väsentligt undanträngt järnmalmsbriketteringen (se Briketter). Sinterproduktionen uppgick i Sverige 1936 till något mer än 1 mill. ton, brikettproduktionen till endast 8,550 ton, och nya brikettverk byggas ej. Vid s. blandas sligen med kolstybb, vilken antändes och förbrännes i en luftström, som pressas eller suges genom sintergodsmassan. Tre olika metoder ha utarbetats. Enl. Huntington-Heberleins metod sker s. i en stjälpbar, om bessemerkonvertern påminnande ugn, i vars botten luften inpressas. Vid Dwight-Lloyds metod nyttjas en ändlös, rörlig rost, som frammatar godset under en tändningsanordning; förbränningsluften suges därvid genom godset. Detsamma är förhållandet vid Greenawalts metod, som dock äger rum i en tippbar panna och alltså är intermittent. Efter s. krossas den bildade malmkakan till stycken, lämpliga för uppsättning på masugnen. E. Hlr.

Si'nus carōticus, en utbuktning av kärlväggen vid stora halspulsåderns (*arteria carotis communis*) delningsställe, ung. i höjd med underkäksvinkeln. I den utbuktade kärlväggen finnas tryckkänsliga nervändar, vilka reagera för sänkning, resp. höjning av blodtrycket i *s.* med stegring, resp. sänkning av allmänna blodtrycket, vilket sker på reflexväg över en nerv, sinusnerven el. *nervus intercaroticus*. Från *s.* utgå normalt impulser, som hålla blodtrycket nere på en medelnivå, och genom avskärning av sinusnerven stiger därför blodtrycket. *S.* tjänstgör sålunda som en viktig automatisk blodtrycksregulator, vilken bl. a. är av stor betydelse för hjärnans adekvata blodförsörjning. Vid carotis' delningsställe ligger även en annan nervös apparat, den s. k. *glomus caroticum*, som tjänstgör som en viktig regulator för andningen. Då det passerande blodet är syrefattigt el. kolsyrerikt, stimuleras andningen på reflexväg, tills normala förhållanden återinträtt. *S.* är även specifikt känslig för vissa gifter, ss. alkaloiderna lobelin och nikotin, samt vidare för cyanväte och sulfider. Bland dem, som särskilt bidragit till utforskandet av *s.*, märkas H. E. Hering och C. Heymans (se Heymans, J.-F., suppl.). U. v. E.

Sinuit, dets. som bihåleinflammation (se d. o., suppl.).

Sinusmätare, elektrisk mätare, anordnad för uppmätning av reaktiv energi genom integrering av den reaktiva effekten i en ledning (se Reaktiv, suppl.). Den bygges vanl. som en normal energimätare men med särskilda omkopplingar i strömkretsarna. F. D-n.

***Sionismen.** Yttersta högern, de s. k. revisionisterna, utträdde ur sionistiska världsorganisationen 1935. Samtidigt ha stora delar av det judiska folket, som tidigare ställde sig avvisande till s., börjat ansluta sig till strävandena att sätta Palestina i stånd att mottaga så många som möjligt av Central- och Östeuropas judar. Om s:s ställning till förslaget om uppdelning av Palestina se d. o., suppl., sp. 409.

Ny litt.: A. Böhm, »Die zionistische Bewegung» (ny uppl. 1936—37); H. Valentin, »Zionismen» (1933); L. Pinsker, »Självbefrielse. Judefrågans lösning» (1937). D. B-ck.

Sions vises protokoll, en skrift, som uppges återge ett anförande, vilket den förmente »ledaren av den hemliga judiska världsregeringen» säges ha hållit under 24 sammanträden med »Sions församlade vise» för att sätta dessa in i de metoder, som denna »regering» i förbund med frimurarna använt och använder för att ekonomiskt, politiskt och moraliskt ödelägga icke-judarna och sålunda nedslå allt motstånd mot upprättandet av den kommande judiska världsstaten. För att nå detta mål ha judarna, säges det i protokollen, lanserat de humana och liberala idéerna om frihet, jämlikhet och broderskap, genom vilka de icke-judiska folken bortkollrats. Icke minst genom den, mer el. mindre förstucket, i judiska händer befintliga pressen ha de fördärvbringande lärorna inympats hos icke-judarna. Dessa ha lockats att tillintetgöra aristokratien och nedbryta klass- och ståndsindelningen, ty den gamla samhällsorganisationen, framför allt självhärskardömet, hade

kunnat försvara och rädda världen från judarnas herravälde. I protokollen skildras ingående hur judarna ständigt arbetat på att hetsa olika folk, klasser och raser mot varandra och att framkalla socialt missnöje för att sätta i gång en allmän revolution, så att de därigenom skulle nå den maktställning de ställt som sitt mål.

Protokollen publicerades f. ggn 1905 som ett tillägg i en ny uppl. av en redan 1901 tr. rysk skrift, utg. av en ämbetsman, Sergej Nilus. Det har dock 1921 kunnat uppvisas, att stora delar av protokollen äro ett mer el. mindre noggrant återgivande av en mot den franske kejsaren Napoleon III 1864 riktad smädeskrift. Senare ha ytterligare flera källor och förebilder inom rysk litt. kunnat uppvisas. Man menar, att de urspr. skrivits icke för att hetsa mot judarna utan för att skrämma den ryske tsaren för konstitutionella reformer.

Protokollen ha både före och efter 1921 utgivits upprepade gånger på skilda språk (även på sv., senast 1934 under titeln »Israels vises hemliga protokoll») och ofta använts i den antisemitiska propagandan. Efter en uppseendeväckande process i Bern 1935 konstaterade domstolen, att protokollen voro ett falsifikat. Jfr H. Valentin, »Antisemitismen i historisk och kritisk belysning» (1935). G. H-n.

Sippranka, dets. som skogsreva, se C l e m a t i s.

***Sirelius**, U. T. Av hans arbeten har på ty. utkommit »Die Volkskultur Finnlands», bd 1 (1934).

***Sirén**, O., har vidare skrivit bl. a. »A history of early chinese painting» (2 bd, 1933), »Bilder från Grekland» (1935) och »The chinese on the art of painting» (1936).

Sirk, A r t h u r, estnisk politiker (d. 1937), urspr. advokat i Dorpat, på 1930-talet den verklige ledaren för frihetskämparna (se d. o., suppl.). I samband med Päts' övertagande av makten 1934 häktades S. i mars s. å. men lyckades 11 nov. fly ur fängelset till Finland, där han hölls internerad på en lantgård i v. Nyland. Trots den finska övervakningen kunde S. leda det misslyckade kuppförsöket mot Päts 5 dec. 1935 (se F r i h e t s k ä m p a r n a, suppl.). R. Ljl.

Sirks, M a r i u s J a c o b, nederländsk botanist och växtförädlare (f. 1889), fil. dr 1915, anställd vid lantbrukshögskolan i Wageningen sedan 1917. S. har särskilt intresserat sig för det internationella samarbetet inom sitt fack. Han organiserade växtförädlarkongressen i Holland 1936. S. har bl. a. utgivit »Handboek der algemeene erfelijkheidsleer» (1922; 2:a uppl. 1933). G. N.-L.

***Sirola**, Y. E., dog 1936.

Si'ssener, E i n a r, norsk skådespelare och teaterledare (f. 1897), verksam vid Nationaltheatret och vid Det nye teater. S. har med mångsidig talang framträtt i en rad uppgifter dels inom den moderna farsen och revyn, dels inom den klassiska komedien (Scapin i Molières »Scapins skälmstycken», Henrik i Holbergs »Den politiske kandestöber»). Han har även verkat som filmskådespelare och själv iscensatt filmer. O. W-n.

***Sisu** användes även i modernt idrottsspråk, för att beteckna den sega viljan och psykiska uthålligheten i såväl träning som tävling.

***Sittard**, A., är sedan 1933 ledare för Berliner Staats- und Domchor.

***Sitter**, W. d e, dog 1934.

Sittingbourne and Milton [si'tiŋbən ənd mi'ltən], hamnstad i n. Kent, s. ö. England, innanför Sheppey, vid en arm av Swale; 20,175 inv. (1931). Ostronfiske; tillv. av tegel, cement och papper.

Sitwell [si'tωəl], engelska författare, syskon, E d i t h (f. 1887), O s b e r t (f. 1892) och S a c h e v e r e l l (f. 1900), vilka arbeta tillsammans, hysa samma »intensiva avsmak för enkelhet i uttrycket», söka ett egenartat ordförråd och vilja bli betraktade som ett kollektiv. De framträdde som antitraditionella, odlade »le vers libre» och krävde, att både form och språk skulle uttrycka en ny tids åsikter och känsloliv. E. S. har utgivit antologien »Wheels» (6 bd, 1916—18 och 1921), där syskonens bidrag angåvo riktningen, och den allegoriska »The sleeping beauty» (1924), »Facade» (1922), »Troy park» (1925), »Elegy on dead fashion» (1926), essäerna »Poetry and criticism» (1925), »The english eccentrics» (1933), »Aspects of modern poetry» (1934), »Alexander Pope» (1930), »Victoria of England» (1936; tills. m. O. S.; »Victoria», s. å.) och »Twentieth century harlequinade» (1916; tills. m. O. S.) m. m. Hennes poesi är ytterst exklusiv, vädjar till känslan, rör sig i en irreal, fantastisk värld; formen är ofta expressionistisk, och dikten blir en blandning av klara bilder och kaleidoskopiskt virrvarr, men hon kan också ge gripande visioner som »The mother». — O. S. har skrivit lyrik: världskrigsdikterna »Argonaut and Juggernaut» (1919) m. fl.; »Collected satires and poems» (1931). Han är skarpt ironisk, angriper indignerat den moderna civilisationens hyckleri och orättvisor; i sin uppfattning av samtiden erinrar han om Aldous Huxley och skildrar gärna samhället som löjligt och fördomsfullt. Novellerna »Triple fugue» (1924) äro överdrivet ironiska; viktigare är romanen »Before the bombardment» (1926). Han har också skrivit essäer: »Discursions on travel, art and life» (1925), »Threequarter length portrait of Michael Arlen» (1931) m. m. — S. S. är den lättast tillgängliga av syskonen; han har skrivit diktsamlingarna »The people's palace» (1916), »Doctor Donne and Gargantua» (1930), »The thirteenth Cæsar» (1924) m. fl., flera böcker om barockens konst, »The gothick north» (3 dlr, 1929—30), berättelserna »Far from my home» (1931), den självbiografiska fantasien »All summer in a

day» (1926), monografier över Mozart (1932) och Liszt (1934) m. m. — Litt.: R. L. Mégroz, »The three S.» (1927); I. Balston, »Sitwelliana 1915—1927» (1928). R-n B.

Sivertsen, Sigurd, norsk författare (f. 1878), folkskollärare, har skrivit berättelser från Nordnorge: »Strandbygg og værbu» (1919), »Kasper Rise og hans hus» (1925) m. m.

***Siwertz**, S., har vidare gett ut romanen »Lågan» (1932), »Två tidsdramer. Ett brott. En hederlig man» (1933; uppf. 1934—35) och komedien »Skönhet» (1936; uppf. s. å.), novellsamlingen »Sista äventyret» (1935) och »Jorden min hobby» (1936). — Monogr. av S. Stolpe (i Verdandis Småskrifter 1933).

***Sixte**, prins av Bourbon-Parma, dog 1934.

***Sixt von Armin**, F., dog 1936.

***Siösteen**, G., avgick som Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings Londonkorrespondent 1934.

Sjadri'nsk [ʃa-], stad i Tjeljabinskområdet, Sovjetryssland, vid Tobols biflod Iset; 24,100 inv. (1933). Textilindustri och ångkvarnar.

Sjagal [ʃaga'ł], M., rysk målare, se Chagall, M., suppl.

Sjaginja'n, Marietta Sergejevna, rysk sovjetförfattarinna (f. 1888), av armenisk börd, dotter till en docent i Moskva. Debuterade före revolutionen med en del symbolistisk, mystiskt religiös poesi men deklarerade snart efter revolutionen i flera romaner sin tillgivenhet för det ryska proletariatet, bland vilket hon såsom textilskollärarinna varit verksam, och sitt förakt för den mindervärdiga intelligensen. 1931 utgav hon en av de mest bekanta s. k. industriromanerna, Hydrocentral, som med överväldigande teknisk sakkunskap men betydligt mindre litterär konstnärlighet skildrade tillkomsten av en kraftstation nere i Armenien. A. Kgn.

***Sjaljapin**, F. I., gästade svenska operan senast 1935.

Sjaposjnikov [ʃa'pəʃnikəf], Boris Michajlovitj, rysk militär (f. 1882). S. var officer i tsararmén och befordrades under världskriget till generalstabsöverste. 1918 inträdde han i röda armén, blev 1925 chef för Leningrads militärdistrikt och transporterades 1927 till motsv. befattning i Moskva. 1929 utnämndes S. till chef för den för krigsmakten gemensamma staben, 1931 till chef för Pri-Volgas militärdistrikt, 1932 till chef för krigsakademien Frunze i Moskva och 1935, med titel komandarm av 1:a graden, ånyo till chef för Leningrads militärdistrikt för att i maj 1937 åter bli chef för ryska krigsmaktens generalstab. Han blev 1930 led. av kommunistiska partiet. C. A. E.

Sjmelev [-ljo'f], Ivan Sergejevitj, rysk författare (f. 1875), urspr. statstjänsteman i landsorten. Som författare debuterade S. efter första ryska revolutionen med några arbeten med starkt demokratisk tendens. Stor berömmelse vann hans ypperliga, till flera språk översatta roman »Kypare!» (sv. övers. 1926), en av varm medkänsla med de små i samhället buren skildring av en kypares liv. Efter revolutionen flydde S. till Krim, vars liv under borgarkriget han skildrade i den skakande romanen De dödas sol (1920), ett i sin ohöljda realism ohyggligt men samtidigt raffinerat konstnärligt monument över den ryska borgarkrigsperioden. I Frankrike, där han sedan varit bosatt som emigrant, har han publicerat en rad skildringar av det gamla, förrevolutionära ryska livet, särskilt livet i Moskvas köpmannamiljö, som han genom födseln tillhör (Vårt eget, 1931, En pilgrimsfärd, 1935, o. a.), vilken miljö han, med en rörande och gripande kärlek till det förflutna, låter framträda i förklarad dager. Sedan åtskilliga år är han näst Bunin den ryska emigrantlitteraturens främsta namn. A. Kgn.

***Sjolochov**, M., avslutade 1933 med en tredje del av sitt stora kosackepos Den stilla Don (sv. övers. »Stilla flyter Don»); under det att de första delarna av detta mäktiga verk om kosacklivet före och under världskriget karakteriserades av en i sovjetlitteraturen sällsynt frihet från politisk tendens, träder författaren i denna sista del helt över på bolsjeviksidan. Ett slags fortsättning av Den stilla Don utgör S:s samtidigt publicerade roman Nyplöjd jord, skildrande jordbrukskollektiviseringen i Donområdet. Arbetet utgör det hittills obestritt främsta alstret av den nutida ryska s. k. socialistiska realismen (se Socialistisk realism, suppl.). Hans rikt nyanserade människoskildringar, hans teckning av den lilla kosackbyns liv och förhållanden och framför allt hans naturskildringar äro gjorda med stort mästerskap. A. Kgn.

***Sjonhem**. Enl. k. br. 16 sept. 1932 skall S. framdeles efter pastoratsreglering ingå i Vänge, Buttle, Guldrupe, S:s och Viklau pastorat.

Sjostakovitj [ʃəstakå'vitʃ], Dimitrij Dimitrijevitj, rysk tonsättare (f. 1906). S. utbildades vid konservatoriet i Leningrad (1919—25), där han fortfarande är bosatt. Han har redan bakom sig en omfattande och betydande produktion, som ställt honom i främsta ledet bland sovjetmusikens representanter. Det verk, som framför andra förskaffat honom internationell ryktbarhet, är operan »Lady Macbeth från distriktet Mzensk» (1933; »Katerina Ismailova», Sthlm 1935). Vidare märkas symfonier, baletter (»Den gyllene tidsåldern»), en pianokonsert m. m. G. M.

Sjtjeglovsk [ʃtʃeglå'fsk], se Kemerovo, suppl.

Sjtjerbinovka [ʃtʃerbi'nəfka], stad i Donetsområdet, Ukraina, 40 km n. om Stalino; 36,691 inv. (1933). Stenkolsgruvor och stora koksverk.

***Sjukbår.** Standard föreligger på sjuktransportbår (SSK-28; jfr Sjukvård I, suppl.). Den är bekväm för den sjuke, lätt att hantera och transportera, är konstruerad av rosthärdiga stålrör, väger 8—9 kg och kan användas i olika sjuktransportfordon (se d. o., suppl.). — Se även Bårlag, suppl. F-z B-r.

Sjukbärarkompani, se Sjukvård II, suppl.

***Sjukförsäkring**, se även Sjukkassa, nedan.

Sjukhjälpsfond, se Sjukförsäkring, sp. 950.

***Sjukhus**, se även Intagning på sjukhus, suppl.

Sjukhuskompani, se Sjukvård II, suppl.

***Sjukkassa.** Den 1931 genomförda sjukkasselagstiftningen har ändrats i vissa avseenden. Sålunda ha 1937 de från början införda bestämmelserna om överflyttning av sjukkassemedlemmar mellan de erkända s. inbördes samt mellan de svenska kassorna och motsv. s. i utlandet modifierats i syfte att göra tillämpningen smidigare. Bestämmelserna i fråga om väntetid, innan försäkringen träder i kraft för nyinträdda medl., och i fråga om karenstid (3 dagar), varunder sjukpenning icke må utges i början av sjukdomsfallen, ha uppmjukats, de förra genom att väntetiden på vissa villkor slopats beträffande barn, som vinna inträde vid fyllda 15 år, och de senare bestämmelserna så tillvida, att karenstid icke längre behöver beräknas vid sjukdomsfall, som inträffar inom 90 dagar från ett tidigare fall. Moderskapspenningen skall utgå med ett engångsbelopp av lägst 110 kr. i st. f. den tidigare dagsersättningen. Samtidigt ha emellertid kassorna befriats från att utge ersättning för barnmorskevård och för vård på förlossningsanstalt, vilket sammanhänger därmed, att vården, i förra fallet helt och i senare fallet i allt väsentligt, skall bekostas av det allmänna.

Statsbidraget till kassorna för bekostade sjukvårdande åtgärder höjdes 1935 till ett belopp, motsv. $^1/_3$ av kostnaderna i st. f. tidigare endast $^1/_4$. 1937 ändrades bestämmelserna om erhållande av statsbidrag ytterligare, dels i samband med den nyssnämnda omläggningen av moderskapsförsäkringen, varigenom bidraget höjdes till 75 kr. per barnsbördsfall, dels genom att bidrag till kostnader för medlems intagning på sjukvårdsanstalt medgavs enl. samma grunder som för bekostad läkarvård.

För understöd åt sjukkasseverksamheten fanns i riksstaten till 1937 års riksdag för budgetåret 1937/38 upptaget ett belopp av 13,300,000 kr., däri inräknat anslaget till s:s moderskapsförsäkring. Vid årsskiftet 1936/37 funnos enl. preliminära uppgifter inalles 1,366 erkända s. med något över 1 mill. medl. 1935, då medlemsantalet vid årets slut uppgick till omkr. 927,000, belöpte sig kassornas inkomster till i runt tal 40 mill. kr., varav $^1/_4$ utgjordes av statsbidrag. Såsom sjukhjälp utgåvos omkr. 31 mill. kr. och såsom moderskapshjälp omkr. 1 mill. kr. Kassornas förmögenhet redovisades till 27 mill. kr.

Förutom de statsunderstödda kassorna funnos vid 1935 års utgång registrerade men icke statsunderstödda s. till ett antal av 566 med i runt tal 262,000 medl. Till denna kategori av s. höra numera även fortsättningskassor. Kassorna hade 1935 en förmögenhet, inräknat fonder för begravningshjälp, av 10 mill. kr.

De oregistrerade s., vilka tidigare förekommo i stort antal, ha genom den 1931 införda skyldigheten att låta registrera sig förlorat i betydelse. Åtskilliga smärre dylika kassor torde emellertid fortfarande vara i verksamhet. E. B-l.

***Sjuksköterska.** Antalet godkända sjuksköterskeskolor är f. n. 20. Samtliga äro treåriga. 725 elever kunna årl. mottagas för utbildning i sjuksköterskeskolorna. De flesta skolor ha direkt — de övriga indirekt — anslutning till godkänd sjuksköterskebyrå, som förmedlar arbete för resp. s. Antalet i aktiv tjänst (anställda på sjukhus eller annan anstalt, verksamma i öppen sjukvård eller socialt arbete, i privatvård m. fl. områden) arbetande s. var vid 1936 års utgång omkr. 8,000.

På grund av 1935, 1936 och 1937 års riksdagsbeslut ändrades i viss mån bestämmelserna om sjuksköterskeväsendet. I främsta rummet gäller detta distrikts- och dispensärvården samt utbildningen vid Statens distriktssköterskeskola av blivande distrikts- och dispensärsköterskor ävensom utbildningen av s. i barnavård och barnsjukvård. Utbildningen vid Statens distriktssköterskeskola omfattar numera minst sex månaders kurs i barnavård och barnsjukvård. För inträde i skolan fordras bl. a. utbildning jämväl i vissa specialgrenar av sjukvården. I Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor, omfattande ettårig kurs på barnsjukhus, f. n. förlagd till barnavd. på Norrtulls sjukhus, Stockholm, meddelas under det tredje utbildningsåret specialutbildning åt de av sjuksköterskeskolornas elever, som önska anställning på barnsjukhus eller annan anstalt för barn, på barnavårdscentral eller annan gren av öppen barnavård. Efter nämnda ettåriga kurs följer kurs i social barnavård under 3—4 mån. S. kan också vinna inträde i Centralskolan.

Betr. distriktsvården gäller nu, att landsting skall vara huvudman för verksamheten (förut jämväl kommun). Staten betalar 1,000 kr. (förut 500 kr.) per distriktssköterska och ålderstillägg. Distriktssköterska anställes i första hand för uppgifter, som falla under den förebyggande hälsovården, i vissa fall

innefattande också verksamhet inom dispensärvården.

Svensk sjuksköterskeförening, vars organ sedan 1934 är Tidskrift för Sveriges Sjuksköterskor, omfattar 24 lokalorganisationer.

Bestämmelser om sjuksköterskeväsendet finnas även införda i k. kung. 28 juni 1935 (n:r 428, 430—432), 29 maj 1936 (n:r 297), 26 juni s. å. (n:r 323), 23 april 1937 (n:r 208), 11 juni s. å. (n:r 320), 18 juni s. å. (n:r 400), 21 juli s. å. (n:r 745) samt i k. br. 29 maj 1936. K. N-hl.

Sjuktransportbil.

***Sjuktransportflygplan.** I många trakter och under särskilda förhållanden är transport luftledes av svårt sjuka till sjukhus oundgängligen nödvändig för att möjliggöra deras räddning till livet. — Under slutet av världskriget förverkligades en sedan länge hos en fransk militärläkare närd tanke att i aeroplan transportera svårt sårade till lasarett med specialutbildade kirurger och nödig materiel. Först i kriget i Marocko 1921—22 kommo dock aeroplan till större användning. Efter de vunna erfarenheterna inköptes i Sverige 1923 ett sjuktransportaeroplan för medel, beviljade av Svenska Röda korset och regeringen. Det förlades till Boden för att tjäna de delar av landet, vilka mest sakna möjligheter för snabb transport av sjuka. Nu finnas fyra sådana, näml. två i Boden, ett på Frösön (Östersund) och ett i Hägernäs (Stockholm). Dessa plan kunna enl. av K. m:t utfärdade bestämmelser rekvireras av läkare, sjuksköterska, barnmorska, polisman eller annan trovärdig person för sjukdoms- och olycksfall, för vilka transport luftledes till sjukhus anses oundgänglig. Rekvisitionen göres hos läkaren på det sjukhus, där den sjuke önskas intagen — i Stockholm till Sjukhuscentralen. Därvid lämnas noggranna upplysningar ang. allt, som kan vara av vikt för bedömandet av behovet och genomförandet av lufttransporten.

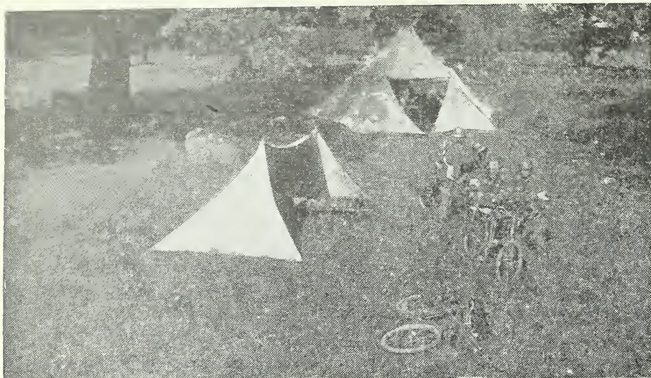
Samtliga plan äro av lättmetall, av Junkerstyp, utrustade med hjullandningsställ, med flottörer och med skidor. De ha en aktionsradie av 500 km och en hastighet av 220—240 km i tim. I den väl uppvärmda, ventilerade och belysta sjukhytten finnas platser för två på bår liggande sjuka och för två sittande. Planen handhas av flygvapnets personal. Antalet sjuktransporter uppgick till slutet av maj 1937 till 1,092, av vilka på Bodenplanen komma 751. Genom dessa transporter har ett stort antal människoliv räddats, och erfarenheter ha vunnits, vilka kunna bli av stor betydelse för sjukvården under krig.

Sedan 1934 har frågan om sjuktransport luftledes kommit i ett delvis nytt läge. Då bildades i Paris en internationell kommitté för studiet av denna fråga med syfte särskilt att åstadkomma ett samarbete mellan de nationella Röda korsföreningarna och det civila flygväsendet. Kungl. svenska aeroklubben (K. S. A. K.), som stiftades våren 1937, har, följande traditioner från Svenska luftfartsförbundet, på sitt program upptagit privatflygets medverkan vid transport av sjuka till sjukhus och läkare till de sjuka samt vid hjälp vid olyckshändelser av större omfattning: upptäckande av platsen för olyckshändelsen, tillförsel av kläder, föda, medicin m. m. Åt en dess kommitté — hjälpflygkommittén — ha anförtrotts dessa uppgifter i samarbete med myndigheter och enskilda, i första hand Röda korset. — Kan denna kommittés program genomföras, utökas möjligheterna för lufttransport av svårt sjuka och sårade under såväl freds- som krigsförhållanden. F-z B-r.

Sjuktransportfordon, m o t o r i s e r a d e: 1) A m b u l a n s b i l, avsedd uteslutande för transport av sjuka med vårdare, 1—2 på bår liggande, 2—3 sittande; i allm. stationerade på brandstation med ständigt tillgänglig övad personal för handhavande av bilen. För ambulansbilen föreligger av sjukhusens standardiseringskommitté (se S j u k v å r d I, nedan) utarbetad standard, SSK-26, och promemoria med detaljerade uppgifter ang. bilens konstruktion med hänsyn till möjligast skonsam transport av de sjuka, effektiv utrustning och inredning. — För krigstillfällen anordnas platser för 4 liggande sjuka.

2) S j u k t r a n s p o r t b i l f ö r c i v i l t b r u k, en i trafik gående vanlig bil med anordningar för transport av på bår liggande sjuk. Dylika bilar, tillhörande Röda korset eller genom kontrakt bundna vid detta, finnas i åtskilliga delar av landet. F-z B-r.

3) S j u k t r a n s p o r t b i l a r f ö r m i l i t ä r t b r u k finnas i fredstid vid trängkårerna. De rymma i allm. 4 liggande och 10 sittande personer utom bilförare och sjuk-

Hållplats.

vårdsmanskap. I fält inredas i allm. lastbilar med 2 tons lastförmåga till s. genom anbringande av särskilt överrede på lastflaket. För motortransport av sjuka användas även sjuktransportbussar, som erhålla motsv. inredning. Se även Sjukvård II, nedan. K. H-g.

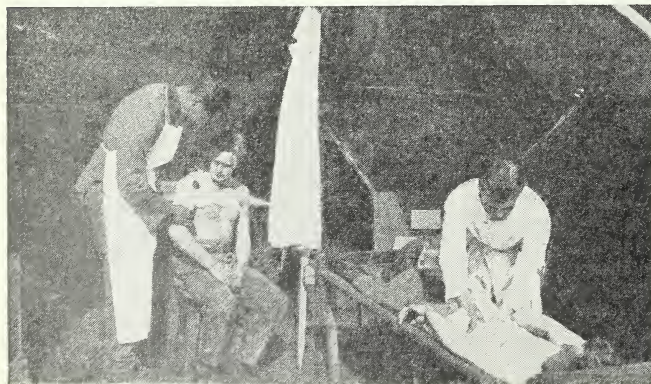
4) Sjuktransportflygplan, se ovan.

Sjuktransportkompani, se Sjukvård II, nedan.

***Sjukvård.** I. Nu gällande läkarinstr. är av 18 dec. 1930. — Sjukhusens standardiseringskommitté, förk. SSK, ansluten till Sveriges standardiseringskommission (se d. o., suppl.), uppgör förslag till standard för all på sjukhusen använd materiel. I den sitta representanter för statsinstitutioner, kommunala sjukhusorganisationer, industrier, ideella föreningar och sammanslutningar. Kommittén arbetar med sju tekniska utskott för olika materiel, sammansatta av läkare, sysslomän, sjuksköterskor och industrirepresentanter. Åtskilliga standardblad föreligga, de flesta för textilier och sängar; de underlätta väsentligt upphandlingarna. F-z B-r.

II. Benämningen hjälpförbandsplats förekommer icke numera; förbandsplatsen vid en bataljon kallas bataljonsförbandsplats, vid en art.-division divisionsförbandsplats o. s. v. I krigsorganiserad svensk arméfördelning ingår en sjukvårdsbataljon, bestående av stab (med en avgasningstropp), 2 sjukbärarkomp., 2 fördelningssjukvårdskomp. samt 1 sjukhuskompani. Sjukbärarkompanierna, vilkas personal har cykel (även för sjuktransport) och i vilka ingå även hästbårlag (se Bårlag, suppl.), understödja vid strid truppernas egen sjukvårdspersonal med att föra de sårade till förbandsplatserna och vidare bakåt till hållplatserna. De senare upprättas av sjukbärarkompanierna, i allm. på platser, dit bilar kunna köra fram. Från hållplatserna föras de sårade vidare bakåt, i allm. med sjuktransport- el. andra bilar, till de av fördelningssjukvårdskompanierna upprättade huvudförbandsplatserna. Efter behandling vid dessa transporteras sådana sårade, som kräva längre tids vård och som anses tåla en längre förflyttning, med i etappgrupperna (se Underhållstjänst, suppl.) ingående sjuktransportkompanier eller med andra motorförband till etappsjukhus, vilka upprättas vid etappgrupperna av etappsjukhuskompanier. Dessa sårade kunna även vid etappgrupp direkt överföras till sjuk- eller sjukhuståg för transport till hemortens krigssjukhus. Sådana sårade åter, som icke kräva längre tids behandling el. icke tåla en längre förflyttning men som icke omedelbart kunna återgå till sina förband, sändas med motortransport till fördelningssjukhus, vilka upprättas av sjukhuskompanier, som ingå i sjukvårdsbataljonerna. — Då strid icke äger rum, göres sjukvisitation vid förbanden i regel två gånger varje dag. Lindrigt sjuka inläggas under förläggning i sjukkvarter och få under marsch följa truppernas tross. Svårt sjuka omhändertagas av sjukvårdsbataljonerna samt följa dessa eller sändas till etappgrupp eller hemorten, om de kräva längre tids behandling.

Avgasningsplatser upprättas av den i sjukvårdsbataljonen ingående avgasningstroppen (jfr Gasskydd, suppl.). Hygieniska anstalter upprättas av hälsovårdsplutoner för bakteriologiska undersök-

Del av huvudförbandsplats.

ningar, smittreningsanstalter av smittreningsplutoner. Dessa plutoner tillhöra armékårs underhållstrupper. K. H-g.

Sjukvårdsbataljon, se Sjukvård II, ovan.

Sjukvårdsförrådsplutoner ingå i fält i svensk armékår för upprättande av förråd av sjukvårdsmateriel vid etappgrupper (se Underhållstjänst, suppl.).

Sjukvårdsinspektionen. Enl. 1936 års försvarsordning har fr. o. m. 1 juli 1937 en sjukvårdsinspektion organiserats, bestående av generalfältläkaren, biträdd av en regementsläkare, en kompaniofficer m. fl. Generalfältläkaren utövar under chefen för armén inspektion av hälso- och sjukvården inom armén. C. A. E.

Sjukvårdskompani, se Sjukvård II, ovan.

***Sjukvårdsmanskap** utgöres numera vid de flesta svenska truppslag i fredstid av fast anställt s. (sjukvårdsbeställningsmän) samt värnpliktigt s. (sjukvårdsmanskap), vid trängtrupperna av fast anställt s. (volontärer i sjukvårdstjänst) och värnpliktigt s. (värnpliktiga i sjukvårdstjänst). I fält tjänstgör s. som sjukvårdsmanskap (i allm. en i varje förband av kompanis styrka), sjukbärare (t. ex. i infanteriets sjukvårdstross och i sjukbärarkompani), sjukvårdssoldater (t. ex. i sjukvårdskompani), sjukvaktare och översjukvaktare (i sjukhuskompani). Se även Sjukvård II, ovan. K. H-g.

***Sjukvårdsstyrelsen** har enl. 1936 års försvarsordning fr. o. m. 1 juli 1937 omorganiserats genom fältveterinärbyråns utbrytande och uppdelande på veterinärinspektionen (se d. o., suppl.) och den i intendenturdep. ingående häst- och veterinärbyrån. Den inspektionsmyndighet, som förut tillkommit S., utövas från samma tidpunkt under chefen för armén av sjukvårdsinspektionen (se d. o., ovan) och av veterinärinspektionen (se d. o., suppl.). C. A. E.

Själshygiēn, se Mentalhygien, suppl.

Självhushållning, se Egenhushållning, suppl.

***Självmord.** Jfr S. Wicksell och T. Sondén, »Om självmord» (1934), och R. Weichbrodt, »Der Selbstmord» (1937).

Självstart, anordning för automatisk igångsättning av en förbränningsmaskin. Vanl. ingår i s. en från en ackumulator driven elektrisk startmotor, som medelst en kuggväxel kan förbindas med förbränningsmaskinen. Olika system ha härvid kommit i bruk. Antingen förflyttas elektromotorns rotor, då motorströmmen slutes, så att ingrepp erhålles mellan två hjul i kuggväxeln, eller ock är på startmotorns axel anordnad en gänga, på vilken ett kugghjul löper som en mutter. När startmotorn igångsättes, förskjutes på grund av trögheten detta kugghjul längs axeln, så att det kommer i ingrepp med kuggkransen på förbränningsmotorn. Sistnämnda anordning, kallad Bendixdrev, har fått mycket stor användning. N. G-n.

***Självsteril.** Hos den viktigaste typen av självsterilitet — och tillika den enda, som hittills blivit närmare analyserad — orsakas steriliteten av pollenslangarnas oförmåga att växa ned genom stiften (pollenkornens groning på märket försiggår däremot normalt). De grundläggande undersökningarna häröver ha utförts på *Veronica syriaca* av E. Lehmann samt framför allt på tobak av E. M. East (se d. o., suppl.). Denna sterilitet är ärftlig och betingas av s. k. multipla alleler, arvsanlag, av vilka normalt endast två kunna förekomma i var cellkärna, så att dessa två utesluta de övriga (samma slags mekanism, som reglerar blodgruppernas ärftlighet hos människan). Hos en planta med arvsanlagen S_1 och S_2 innehåller stiftets cellkärnor båda dessa anlag men pollenslangarna endast det ena (S_1 el. S_2). Enl. teorien hejdas en pollenslang i sin tillväxt, om den innehåller samma sterilitetsanlag som stiftets cellkärnor, men växer normalt, om dess S-anlag icke finnes i stiftet. S-anlagen medföra sannolikt avsöndrandet av vissa ämnen, som hejda pollenslangarna i de sterila kombinationerna el. ev. lämna en för tillväxten nödvändig stimulans i de fertila. En S_1S_2-planta blir därför vid självpollination steril, men vid pollination med pollen från t. ex. en S_1S_3-planta erhålles frösättning, emedan S_3-slangarna här kunna verkställa befruktning. Talrika ärftlighetsförsök, förenade med mätningar över pollenslangarnas tillväxt i stiften hos tobaksplantor, ha till fullo bekräftat riktigheten av denna tolkning. Härav följer, att tobaksplantor låta indela sig i grupper alltefter sin ärftlighetskonstitution. Alla plantor, som bära identiska sterilitetsanlag, tillhöra samma grupp och äro icke blott självsterila utan även sterila vid korsning inbördes (korsningssterila), medan plantor, som tillhöra olika grupper, äro inbördes fertila. Självsteriliteten är här alltså förenad med korsningssterilitet gruppvis. Företeelsen kallas därför lämpligen korsnings- och självsterilitet; i Tyskland har föreslagits benämningen parasterilitet, på engelska kallas fenomenet *incompatibility*, på franska *incompatibilité*. — Samma gruppvisa sterilitet återfinnes hos de söta körsbären, i det att samtliga sötkörsbärssorter låta indela sig i intrasterila, interfertila grupper. I England, där omfattande undersökningar utförts, ha minst sju sådana grupper kunnat urskiljas. De svenska sötkörsbärssorterna äro däremot ofullständigt kända. I trädgårdar måste sorter från minst två olika grupper planteras tillsammans, om fruktsättning skall påräknas.

En intressant upptäckt från senaste år gäller den inverkan, som polyploidi (mångdubbling av kromosomsatserna) uppenbarligen utövar på självsteriliteten. Medan sötkörsbären, som äro diploida (kromosomtal 16), utan

undantag följa ovan angivna schema, återfinnas sådana knivskarpa sterilitetsgränser icke hos de tetraploida surkörsbären (kromosomtal 32) el. hos de hexaploida plommonen (kromosomtal 48); här äro undantagen och oregelbundenheterna talrika. Äpplen och päron, vilka uppfattas som komplicerade polyploider, äro ävenledes mer el. mindre självsterila men visa vid korspollination olika grader av fertilitet och äro sällan korsningssterila. En oriktig plantering medför därför hos polyploida fruktträd mindre risk för felslagen skörd än hos diploida. En fördjupad kännedom om hithörande företeelser är emellertid av största praktiska värde. — Litt.: F. Brieger, »Selbststerilität und Kreuzungssterilität» (1930). O. H-n.

***Sjöarbetstidslag.** Lagen om arbetstiden på svenska fartyg av 13 juli 1926 äger enl. lag 13 maj 1937 giltighet t. o. m. 31 dec. 1938.

***Sjöartilleri.** Nutida örlogsfartyg ha i regel följ. s.: slagskepp 8—12 svåra kanoner av 33—40,6 cm kaliber, övriga pansarskepp 4—9 svåra kanoner av 25—28 cm kaliber, kryssare 6—15 medelsvåra kanoner av 15—20,3 cm kaliber, jagare 6—7 kanoner av 12—13 cm kaliber. Samtliga fartygstyper bestyckas därjämte med luftvärnsartilleri i allt större omfattning. I tab. nedan anges uppgifter för en del sjöartilleripjäser från modernaste pansar- och slagskepp.

Bofors' 40 mm automatiska dubbelluftvärnskanon av 1936 års modell, uppställd bl. a. på svenska pansarskepp, skjuter 240 skott per min. upp till en största skjuthöjd av 4,630 m. Ö-g.

Sjöbeck, M å r t e n, landskapsskildrare (f. 1886 19/9), kontorsskrivare vid S. J. Har på uppdrag av Järnvägsstyrelsen utarbetat en serie natur- och kulturgeografiskt orienterade, rikt illustrerade landskapsböcker (»Skåne», 1928, ny, omarb. uppl. 1936; »Östergötland», 1929; »Småland», 1930; »Halland», 1931; »Bohuslän och Göteborg», 1932; »Västergötland», 1933; »Värmland», 1934; »Närke», 1935). S. har även skrivit artiklar i ämnen rörande naturskydd, landskapsvård m. m. i olika publikationer. Se även L ö v ä n g, suppl. G. R-ll.

Sjöberg, A l f, skådespelare och regissör (f. 1903 21/6). Genomgick Dramatiska teaterns elevskola och anställdes därefter vid teatern först som skådespelare och sedermera som regissör. S. framträdde på scenen i karaktärsroller, utformade med fin psykologisk uppfattning och påfallande teknisk säkerhet (Simon i Raynals »Sitt hjärtas herre», Karl i Tollers »Hoppla, vi lever») men övergick snart h. o. h. till att verka som regissör. Bland hans iscensättningar märkas V. Mobergs »Hustrun», Dostojevskijs »Brott och straff» (en dramatisering av romanen) och Nordahl Griegs »Vår ära och vår makt». S:s regi kännetecknas ofta av djärvt originella grepp; i detaljarbetet visar han sig ha sinne även för fina psykologiska nyanser. — S. är även verksam vid Dramatiska teaterns elevskola (som lärare i scenframställningskonst). O. W-n.

***Sjöberg,** B. En dramatisering av S:s roman »Kvartetten som sprängdes», verkställd av B. S:s bror Gösta Sjöberg och Guido Valentin, uppfördes på Dramatiska teatern i Stockholm 1935; en dramatisering av »Fridas visor» av G. Sjöberg gavs 1936 på Dramatiska teatern. Litt.: R. Malm, »Diktarvärld och verklighet hos B. S.» (1930); A. Peterson, »B. S:s diktning» (1936). J. L-t.

Sjöberg, G e r d a V i c t o r i a, skolföreståndarinna (1887—1931), g. m. B. K a j a n u s (se d. o., suppl.). Genomgick Anna Sandströms högre lärarinneseminarium och idkade studier vid Sorbonne och Grenoble, varefter hon 1911—15 var lärarinna vid Nya elementarskolan för flickor i Stockholm. 1926—28 var hon guvernant för kronprinsen av Egypten och blev 1928 föreståndarinna för egyptiska statens flickskola i Helwan. Fr. Sg.

***Sjöberg,** S. L., dog 1935 18/1.

***Sjöborg,** E. A. M., är sedan 1937 envoyé i Haag.

Sjöbring, P e r H e n r i k N i l s, universitetslärare, psykiater (f. 1879 9/7). Blev med. lic. 1906, med. dr 1913 vid Uppsala univ., docent i psykiatri där 1920 och prof. i psykiatri vid Lunds univ. 1930. S. har tjänstgjort vid olika sinnessjukhus, däribland vid dåv. Piteå hospital 1916—20 och vid Uppsala hospital 1925—29. Hans viktigaste vetenskapliga arbeten röra sig på det psykologisk-psykiatriska området, där han utvecklat ett självständigt lärosystem beträffande den psykiska verksamhetens grundformer. V. W-rt.

***Sjöfartsmuseer.** Mindre samlingar, mestadels i samband med resp. ortsmuseer, ha tillkommit i Marstrand, Halmstad, Torekov, Råå, Karlskrona och Kalmar. Se även S j ö h i s t o r i s k a m u s e e t och G ö t e b o r g s s j ö f a r t s m u s e u m, suppl. N. Sbg.

***Sjöfartssäkerhetslagstiftning.** K. f. ang. vissa säkerhetsåtgärder vid nyttjande av fartyg 23 dec. 1915 har ersatts med k. f. i

Länder	Kaliber i cm	Eldrörets vikt i ton	Eldrörets längd i kaliber	Projektilens vikt i kg	Projektilens utgångshastighet i m/sek.	Projektilens mynningsenergi i meterton
Finland, pansarskepp	25	37,9	45	225	850	8,250
Sverige, »	28	44,1	45	305	870	11,750
Tyskland, slagskepp	28	—	55	300	900	12,400
Frankrike, »	33	—	50	500	900	20,000
U. S. A., »	35,6	81,7	50	553	854	24,000
Storbritannien, slagskepp ...	38,1	87,0	45	885	760	26,000
	40,6	103,5	45	1,098	900	45,000

samma ämne 9 dec. 1932; i anslutning därtill har av Kommerskollegium utfärdats nyttjanderegl. 28 dec. 1932. G. B-s.

Sjögren, Bror, ingenjör (f. 1891 7/12). Utexaminerades 1916 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnad och blev 1921 löjtnant samt 1929 kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren. Efter anställning i Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 1917—20 blev S. 1920 chefsingenjör vid och 1923 verkst. dir. i konsulterande ingenjörsbyrån a.-b. Consulting i Helsingfors och har i denna firma handhaft utredningar för ett 50-tal vattenkraftverk samt lett konstruktion och byggnad av bl. a. en rad kraftverk samt flottningstunneln genom Pispalaåsen i flottleden mellan Näsijärvi och Pyhyjärvi. Han har även utfört ett antal sjöregleringsförslag, däribland ett, avseende mell. Finlands vattensystem, Päijänne och Keitele. E. Hlr.

***Sjögren,** C. A. Hj. Dennes och S. A. Hj. S:s efterlämnade arkiv finnes på Ing.-vet.-akad. och i Riksmuseets mineralogiska avd. i Stockholm. N. Zn.

Sjögren, Carl Einar, agronom (f. 1887 21/11). S., som avlade agronomexamen vid Ultuna lantbruksinst. 1908, var inspektor och förvaltare vid Ålberga, Hjälmarsbergs, Nävekvarns och Ryningsnäs' egendomar 1909—24. Sistnämnda år blev han föreståndare vid Ultuna lantbruksskola och förvaltare för Ultuna egendom. Led. av A. K. sedan 1936. S. har nedlagt ett förtjänstfullt arbete på lantbrukets område, bl. a. inom jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse, samt tillhör olika föreningars styrelser och är sedan 1930 ordf. i Svenska lantmännens riksförbund. Han har även medverkat med artiklar i lantbrukets fackpress. Y.

Sjögren, Erik Johan, ingenjör, ämbetsman (f. 1881 30/8). S. utexaminerades 1903 från Tekn. högskolans avd. för skeppsbyggnadskonst och anställdes efter praktik i Sverige och utlandet 1908 vid torpedvapnet, där han bl. a. tjänstgjorde som torpedingenjör vid flottans station i Stockholm 1913—26. Han var 1914—23 tillika arbetschef vid marinens flygverkstad. Vid flygvapnets uppsättning 1926 blev han förste flygingenjör och 1927 styresman för centrala flygverkstaden i Västerås. Efter att 1931—36 ha varit t. f. byråchef vid flygvapnets tekniska byrå, blev S. vid omorganisationen 1936 flygdir. av 1:a graden och chef för Flygförvaltningens industribyrås materielavd. Han har varit sakkunnig i flera utredningar rörande bl. a. flygvapnets organisation. E. Hlr.

***Sjögren,** G. O. T., blev 1936 lektor vid Nya elementarskolan i Stockholm. S. redigerar sedan 1929 Till Fjälls, Svenska fjällklubbens årsbok. S. är sedan bildandet (1933) v. ordf. i Union internationale des associations d'alpinistes (se Alpföreningar, suppl.). Han lämnade 1934 Nordisk Familjeboks redaktion.

***Sjögren,** Håkan (f. 1870), dog 1934 21/12.

***Sjögren,** N. A. G., har bl. a. utfört staty över Finn Malmgren (1931; Uppsala) och monument över Olaus och Laurentius Petri (1934; Örebro). S. har utgivit en monogr. om Ivar Johnsson (1934).

***Sjögren,** T. A. U., utgav 1935 »Ur minnet och dagboken».

***Sjöhistoriska museet.** Byggnaden blev färdig hösten 1935. Museet kommer att invigas och öppnas för allmänheten i början av 1938.

Sjöhistoriska museet.

Genom ytterligare donationer från Wallenbergska stiftelsen har S. erhållit medel för montrer, och flera andra donationer ha möjliggjort vissa inredningsdetaljer m. m.

S. sorterar under Handelsdep. och styres av en nämnd, som jämte ordf. består av två representanter för handelssjöfarten och två för marinen. Museet är uppdelat på två avd., en sjöfarts- och en marinavd., med var sin föreståndare, vilka sortera direkt under nämnden. G-d A-e.

Sjöholm, Karl Hjalmar, ingenjör, ämbetsman (f. 1888 31/12). S. utexaminerades 1912 som skeppsbyggnadsingenjör från Chalmers tekniska läroanstalt och tjänstgjorde på varv i U. S. A., England och Sverige till 1918, då han blev fartygsinspektör i Göteborg. 1924—36 var han förste byråinspektör i Kommerskollegium, där han 1936 blev kommerseråd och chef för fartygsinspektionsbyrån. S. är sedan 1926 led. av fartygsuttagningskommissionen. E. Hlr.

Sjöholm, Lorents Gottfrid, lärare (f. 1877 4/4). S. blev 1898 lärare vid Göteborgs folkskolor och 1910 vid övningsskolan i folkskoleseminariet i Göteborg, där han också 1912—21 var lärare i teoretisk trädgårdsskötsel. Inom Skolöverstyrelsen var han 1920—23 konsulent för skolträdgårdsskötsel. S. har flera gånger haft sakkunniguppdrag. Han har nitiskt verkat för den första barnundervisningen och hembygdsundervisningen samt utövat en rik och mångsidig författarverksamhet. Särskilt har han utgivit för folkskolan avsedda arbetsövningar och arbetsuppgifter i olika ämnen. Fr. Sg.

***Sjökarteverket.** 1930 uppdrog K. m:t åt statens organisationsnämnd att verkställa utredning om lämpligheten av att sammanslå S. med lotsverket och i samband därmed underställa S. Handelsdep. Genom riksdagsbeslut 1936 har emellertid fastställts, att S. alltjämt skall bibehållas under Försvarsdep. Chefsbefattningen vid S. skall dock frigöras från flottan och bestridas av en på viss tid förordnad chef, upptagen i avlöningsregl. för den civila statsförvaltningen. Tjänstemännen på ord. stat i övrigt utgöras fr. o. m. 1 juli 1937 av 3 förste aktuarier, 1 aktuarie, 1 kartograf, 1 föreståndare för militärdetaljen, 1 redogörare, 9 ritare, 5 gravörer, 2 ritbiträden, 1 kanslibiträde och 1 expeditionsvakt. 1936 beslöts även, att nautiska kontrollväsendet skall vara anknutet och det jordmagnetiska undersökningsväsendet förlagt till S. S:s fartyg utgöras (1937) av 7 sjömätningsfartyg, bemannade med befäl och underbefäl från flottan samt med flottans eller förhyrt manskap. Ö-g.

***Sjökort.** Fr. o. m. 1935 finnas av sv. sjökarteverket utarbetade s. k. ledkartor, intagna i publikationen »Svensk lots». Ledkartorna ange läget av hamnar samt farlederna från sjön till dessa och i vissa fall lämpliga ankarplatser utanför dem och förbindelseleder. Vid varje farled är i ledkartan angivet det ungefärliga djupgåendet av de största fartyg, som vid medelvattenstånd kunna passera farleden med biträde av lots. De nya s., som de senaste åren (1934—37) utgivits över sv. kust- och skärgårdsområden vid Östersjön och Öresund, äro i skalan 1:50,000 el. 1:60,000 i st. f. äldre i skalan 1:100,000. Ö-g.

***Sjökrigshögskolan.** Fortsättningskurserna, numera benämnda högre kurserna, äro: stabskurs, nautisk kurs, förbindelsekurs, artillerikurs, torpedkurs och minkurs. Ö-g.

***Sjökrigsrätt.** Ny litt.: T. Gihl och D. Landquist, »Handbok i internationell rätt för marinen» (1934).

***Sjökrigsskolan.** Vid S. utbildas på olika linjer sjökadetter, marinintendentskadetter och kustartillerikadetter. Till S. är även förlagd utbildning av reservkadetter vid flottan och reservintendentskadetter, under det att mariningenjörskadetternas utbildning delvis försiggår gemensamt med sjökadetternas och marinintendentskadetternas rekrytkurs och praktiska kurser. S:s verksamhet är uppdelad på skola i land (Stockholm), rekrytkurs (Karlskrona) samt praktiska kurser i land och på fartyg. Ö-g.

***Sjölagstiftning.** Den skandinaviska s. har i mycket viktiga delar reformerats genom lag 5 juni 1936 om ändring i vissa delar av sjölagen. Dennas mest centrala avsnitt, befraktningskapitlet, blir sålunda härigenom h. o. h. nytt. Utom allmänna bestämmelser (§§ 71—76) meddelas särskilda regler för resebefraktning (§§ 77—136), tidsbefraktning (§§ 137—150), konossement (§§ 151—168) och passagerarbefordran (§§ 169—182). Även sjölagens befälhavarkapitel har genom 1936 års lag väsentligt ändrats, och sjölagen i övrigt har modifierats efter reformerna i de båda nämnda kap. Ang. 1936 års lag, som ännu ej trätt i kraft, se vidare H. Wikander, »1936 års sjölagsändringar» (1937).

5 juni 1936 utfärdades även lag i anledning av Sveriges tillträde till 1924 års internationella konvention rörande konossement. Lagen, som ännu icke trätt i kraft, avser befordran av gods sjöledes från Sverige till främmande stat samt till Sverige från sådan främmande stat, som är ansluten till den i Bryssel 25 aug. 1924 avslutade internationella konventionen rörande fastställande av vissa gemensamma bestämmelser i fråga om konossement. Genom denna konvention (»Haagreglerna») skapas framför allt tvingande regler rörande redarnas vård av befordrat gods. Se E. Hagbergh, »Lag i anledning av Sveriges tillträde till 1924 års internationella konvention rörande konossement» (1937). Se även Sjöarbetstidslag.

Ny litt.: I. Afzelius, »Sjölagen jämte viktigare författningar rörande sjöfarten» (utg. 1933 i 13:e uppl. av H. Wikander). H. W-r.

***Sjömanshus.** S:s egna fonder uppgingo vid årsskiftet 1936/37 till något över 10,900,000 kr. och donationsfonderna till ung. 1,840,000 kr. Det årliga statsanslaget har under senare år utgått med 146,000 kr. Antalet årsunderstöd från s. uppgick 1936 till 5,711 och totala årliga understödsutdelningen till omkr. 725,000 kr. På grund av K. m:ts beslut är fråga om s:s omorganisation f. n. (1937) föremål för närmare utredning, som enl. givna direktiv skall ha till utgångspunkt, att särskilda bestämmelser om pensionering av sjöfolket f. n. icke ifrågasättas. C. E. L.

***Sjömanskåren.** Enl. 1936 års försvarsbeslut består s. av 275 flaggkorpraler, 1,079 korpraler, därav 150 högbåtsmän, och 1,840 meniga. Sedan skeppsgossekåren (se d. o., suppl.) upphört, rekryteras s. uteslutande genom anställning av manskap med kontrakt på viss tid, i allm. 4 år. Ö-g.

***Sjömansvård,** se även Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse, suppl.

***Sjömätning.** 1934 använde Sjökarteverket f. ggn ekolod (se Lodning, även i suppl.) vid detaljsjömätning. Härigenom har säkerheten vid grundundersökning ökats samt en betydande tidsvinst erhållits. Med ett tyskt Atlasekolod beräknas en lodhastighet av 15 mätningar (lodskott) per sek. Ö-g.

***Sjöqvist, J. A.,** dog 1934 14/12.

***Sjöreglering,** se även Vattenreglering.

***Sjörullföringsområde.** S. äro enl. 1936 års försvarsbeslut anslutna till marindistrikten (se d. o., suppl.) och således numera fem. I fråga om Norrlandskustens och Öresunds marindistrikt handhar marindistriktsbefälhavaren själv sjörullföringen; för ostkustens, sydkustens och västkustens marindistrikt är en officer ur marinens reserv underställd marindistriktsbefälhavaren som sjörullföringsbefälhavare. Ö-g.

***Sjöstedt, Y.,** avgick som prof. 1933. Han har bl. a. utgivit »Revision der australischen Acridiodeen. 2. Monographie» (i Vet.-akad:s Handl., ser. 3, bd 15, 1936).

***Sjöstrand, E. R.,** fick efter indragning av socialrådsbefattningen i Genève 1933 i uppdrag att i U. S. A. studera Roosevelts sociala reformprogram, närmast med hänsyn till arbetslösheten, samt blev vid återkomsten till Sverige 1934 sekr. hos 1934 års byggnadsindustrisakkunniga. S. har på offentligt uppdrag flera gånger och senast 1937 redigerat den även på fr. och eng. utg. »Sociallagstiftning och socialt arbete i Sverige». A. M.

***Sjöström, J. A.,** dog 1933 25/6.

***Sjöström, V. D.,** hade en av huvudrollerna i Gustaf Edgrenfilmen »Valborgsmässoafton» och engagerades senare som regissör i England, där han iscensatte »Under the red robe». F. n. är han verksam vid inspelningen av Gustaf Edgrens John Ericssonfilm, där han uppbär titelrollen. R. A-g.

Sjötrafikregler rörande fartygs manövrering, särskilt till undvikande av ombordläggning (se d. o.), och säkerheten till sjöss i övrigt utfärdas av varje stat för sig. Överensstämmande s. ha utfärdats av samtliga sjömakter. För sv. fartyg på det fria havet äro s. utfärdade genom k. f. 26 okt. 1906 med tillägg 28 april 1916, 16 mars 1928 och 9 dec. 1932. Internationella bestämmelser, avseende säkerheten till sjöss, äro även fastställda i två i London avslutade konventioner (se Sjöfartssäkerhetskonvention). Ö-g.

Sjötransportväsendet (det militära) på de inre vattenfarlederna vid mobilisering har reglerats genom k. br. 1932 och därpå grundat sjötransportreglemente för armén av 1933. De inre vattenfarlederna med tillhörande hamnar kunna sammanföras till sjötransportområden; vid sådant område ledes verksamheten av en sjötransportdirektör. Fartyg uttagas dels genom fartygsuttagningskommissionen (se d. o., suppl.) i fredstid, dels av vederbörande sjötransportdirektör genom frivillig överenskommelse el. rekvisition vid mobilisering. Sjötransportdirektör kan med de till hans förfogande stående fartygen mot avgift utföra transporter även för allmänhetens räkning. K. H-g.

Sjötyper. Sjöarna indelas i olika typer efter sina geografisk-geologiska, fysikaliska, kemiska, biologiska och stratigrafisk-utvecklingshistoriska karaktärer.

I geografisk-geologisk mening talar man i allm. om fjällsjöar, urbergssjöar, slättsjöar etc. Vetenskapligt ha sjöarna särskilt med hänsyn till bäckenens bildningssätt indelats efter olika grunder; schweizaren Forels schema är enklast:

1. Tektoniska bäcken, bildade genom jordskorpans veckning, förkastning (om den är dubbelsidig, talas om gravsänka, jfr Vättern), sprickbildning (t. ex. många av Södertörns och Tjusts sjöar).

2. Erosionsbäcken. Eroderande faktorer ha varit vinden (ex. äro många flacka ökensjöar), rinnande vatten, stående vatten (genom utlösning ha karstsjöar eller doliner i vissa trakter, ss. Krain och Dalmatien, bildats), glaciärer (ex. äro många svenska och särskilt norska sjöar).

3. Dämningsbäcken. Dämningen kan ha utförts av laviner (särskilt i alptrakter), glaciärer (isdämda och därför ej permanenta sjöar), kvartära avlagringar, ss. morän (moränsjöar), isälvsavlagringar (t. ex. åsgropar), älvsediment (korvsjöar, t. ex. utmed Klarälven), torv (genom sin tillväxt i höjden, t. ex. vid Ymsen i Västergötland).

Hit räknas även kratersjöar (t. ex. maarerna i Eifel och Auvergne, Mien i Småland m. fl.). Inom vissa områden äro avlagringar av leror etc. så mäktiga, att de flackt utfylla sjöbottnarnas oregelbundenheter nära intill den branta stranden: tallrikssjöar; äro sjöbäckenen så djupa, att de nå under havs-

ytans nivå, talar man om en kryptodepression (ex. Vättern, som når omkr. 40 m u. h.).

Fysikaliska företeelser, efter vilka sjöarna indelats, äro huvudsakl. temp. och färgen. Sålunda talar man om:

1. Varma sjöar: vattnet alltid $\geqq 4°$ C; det varma vattnet alltid överst.

2. Tempererade sjöar: vattnet under sommaren $> 4°$ C, under vintern $< 4°$; under sistnämnda tid äro ytlagren kallast.

3. Kalla sjöar: vattnet alltid $< 4°$ C; alltså alltid kallare överst.

Där stor temperaturskillnad råder mellan ytlagren och den undre vattenmassan, sker det stora omslaget inom ett relativt tunt skikt, språngskiktet. I de syd- och mellansvenska sjöarna ligger det på 8—10 m, i större sjöar djupare.

I fråga om vattenfärgen urskiljas blå, gröna, gula och bruna sjöar. De förstnämnda äro fjällsjöar, de bruna humussjöar (se nedan).

Vissa kemiska egenskaper äro huvudindelningsgrund till den biologiska indelningen (jfr nedan). Grundläggande kemiska karaktärer äro även syrehalt (gasanalytisk indelning) och väteionkoncentration (pH). I fråga om den förra urskiljas:

1. Syrehalt hög genom hela vattenmassan sommartid = oligotrofa sjöar (jfr nedan).

2. Syrehalt sjunkande mot bottnen = eutrofa och dystrofa sjöar (jfr nedan). Värdet sjunker särskilt under språngskiktet.

Indelningen av s. efter syrehalt är närmare utarbetad av A. Thienemann och satt i relation till sjöns vattenvolym och djup.

Väteionkoncentrationen (pH) hos vattnet växlar vanl. mellan 3 och 10; den fördelar sig sålunda på s.:

1. pH < 7 (vanl. 5—7 i Sverige) = oligotrofa och dystrofa sjöar.

2. pH > 7 (vanl. 7—8 i Sverige) = eutrofa sjöar.

I vattnet lösta ämnen och deras koncentrationsgrad sammanhänga med sjöns geologiska läge, till- och avloppsförhållanden samt klimattyp. Särskilt inom ökentrakter kunna salterna helt sätta sin prägel på vattnet, om sjöarna — som ofta är fallet — äro avloppslösa. Man talar sålunda om boraxsjöar, natronsjöar, salt- (eg. koksalt-)sjöar, sulfatsjöar etc. Salterna kunna härstamma antingen från lager i vattenområdets berggrund eller från havet, varifrån de föras med vinden (monsuner etc.).

De biologiska typernas huvudindelningsgrund är vattnets halt av fosfor och kväve samt närvaro eller frånvaro av bruna humusämnen. Orsaken till att den biologiska indelningen grundas på kemiska faktorer är, att de biologiska processerna känsligt reagera för dessa. Huvudtyperna äro enl. Naumann-Thienemanns indelning:

1. Eutrofa sjöar: »näringsrika», rika på fosfor och kväve, inga eller obetydlig mängd humusämnen.

2. Oligotrofa sjöar: »näringsfattiga», fattiga på de nämnda ämnena.

3. Dystrofa sjöar: »humussjöar», fattiga på fosfor och kväve, rika på bruna humusämnen.

Eutrofa sjöar i Naumanns mening ha vattnet grönfärgat av växtplankton större delen av sommaren. Vegetationen, särskilt vassbältena, är ofta kraftig. Dystrofa sjöar ha mer eller mindre brunt vatten, klent utbildade vassar; plankton fattigt, utmärkes särskilt av djurformer.

Förorenas oligotrofa sjöar, kunna de övergå till eutrofa (jfr Växjötraktens sjöar), förorenas eutrofa sjöar, kunna deras ruttnande planktonmassor förpesta stora områden.

Ur faunistisk synpunkt indelas sjöarna efter fiskarter (t. ex. i Tyskland i karpsjöar och sutarsjöar) men i synnerhet efter bottenfaunan. Dennas viktigaste komponenter äro mygglarver (*Chironomus*-larver av olika slag) och borstmaskar (oligochaeter). För de svenska sjöarna har G. Alm utvecklat Thienemanns indelningsförslag sålunda:

1. Eutrofa sjöar.
   a. *Plumosus*-typ (efter en mygglarv).
   b. Oligochaettyp.
2. Oligotrofa sjöar.
   a. *Tanypus*-typ } (efter mygglarver).
   b. *Corethra*-typ }
   c. Amphipodtyp (efter märlor).
   d. *Otomesostomata*-typ (efter en virvelmask).

Ur floristisk synpunkt har G. Samuelsson indelat de svenska sjöarna med särskild hänsyn till Dalarnas sålunda:

1. Dysjöar: vatten brunt, lös dybotten, täml. klen vegetation av vass, säv, nate, näckrosor m. m.

2. *Lobelia*-sjöar: vatten brunt eller föga färgat, fastare botten än föreg.; vegetationen som föreg., dessutom bl. a. kransslinga och braxengräs.

3. Lagunsjöar, belägna intill Dalälven, ha sandbotten, särskilt bevuxen med braxengräs, lånkesärv, krypöga, sylört m. m.

4. *Potamogeton*-sjöar: starkt gyttjebildande, vatten brunt eller grönt, ofta vegetationsfärgat, växtlighet rik, särskilt av nate, vattenpest, vattenaloe, andmat m. m.

Utvecklingshistoriskt registreras förändringarna i sjöarnas samlade liv och natur i sedimenten, stratigrafien. Bortsett från de leriga sedimenten, bilda de övriga en serie, utmärkt genom nedifrån—uppåt avtagande kalkhalt och ökande järnhalt. Sålunda tillhöra kalkgyttja och bleke i princip de äldsta och sjömalmer de yngsta avlagringarna. Mellan dem komma alggyttjor, gyttjor och dygyttjor. Denna sedimentens karakterisering är närmast kemisk. Men jämsides med de kemiska egenskapernas förändring sker en biologisk. Man kan därför av mikrofossilen (desmidiacéer, slemalger, diatomacéer m. m.) på ett ungefär avläsa från vilket utvecklings-

stadium ett sedimentprov förskriver sig. Då sjöarna alltjämt förändras, utvisar givetvis deras utseende f. n. endast ett tillfälligt snitt i utvecklingen.

Litt.: G. Alm, »Bottenfaunan och fiskens biologi i Yxtasjön» etc. (i Medd. från Kungl. Lantbruksstyrelsen, n:r 236, 1922); G. Lundqvist, »Bodenablagerungen und Entwicklungstypen der Seen. Die Binnengewässer», II (1927); E. Naumann, »Sötvattnets produktionsbiologi» (i »Svenska jordbrukets bok», 1922), »Södra och mellersta Sveriges sjö- och myrmalmer» (Sveriges Geol. Undersökning, ser. C, n:r 297, s. å.), »Sötvattnets plankton» (1924), »Limnologische Terminologie» (E. Abderhalden, »Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden», avd. IX, d. 8, h. 1, 1931) och »Grundzüge der regionalen Limnologie» (»Die Binnengewässer», XI, 1932); A. Thienemann, »Die Binnengewässer Mitteleuropas» (ibid, I, 1925). G. Lqt.

Sjövik, en 1921 gr. folkhögskola i Folkärna socken i Dalarna, som sedan 1926 erhållit statsanslag. Vid S., som äges av Svenska baptisternas folkhögskoleförening, hållas manlig och kvinnlig huvudkurs (vinterkurs) samt andra årskurs. På sommaren anordnas fristående kurser av olika slag, ungdoms-, sång- och musik-, nykterhets- och gymnastikkurser. G. Rbg.

***Skadeståndsfrågan.** Överenskommelsen i Lausanne 1932, innebärande, att Tyskland efter 3 års moratorium skulle göra en slutbetalning om 3 milliarder guldmark, har icke ratificerats av någon av de förhandlande staterna. 14 juni 1934 tillkännagav Tyskland transfermoratorium (se T r a n s f e r e r i n g, även i suppl.) från 1 juli s. å. för långfristiga utlandsskulder, inkl. Dawes-, Young- och Kreugerlånen. Internationella betalningsbankens befattning med de båda förstnämnda lånen har därefter varit av rent formell art. Olika länder ha avtalat med Tyskland om clearing (se C l e a r i n g - h o u s e samt C l e a r i n g n ä m n d e n, suppl.) för uppehållande av räntebetalning på de nämnda rikslånen. E. H–ss.

***Skaftö.** I S. ligger Klubbans biologiska station.

***Skagersholm.** Huvudgården, som 1908 såldes av Laxå bruks a.-b., skänktes 1936 av dir. G. W. Andersson till Kooperativa förbundet för att användas som semesterhem.

Skagestad, G a b r i e l, norsk präst (f. 1879). Blev efter flera års uppmärksammad prästerlig tjänst på olika håll föreståndare för praktisk-teologiska seminariet vid Menighetsfakulteten i Oslo 1926 och kyrkoherde i Oslo 1933. S. var 1919—33 medred. av Luthersk Kirketidende och har bl. a. utgivit en omfattande »Pastorallære» (1930). A. Fr.

Skallbrott, se B a s i s f r a k t u r.

***Skalunda** ingår nu i Sunnersbergs, Gösslunda, Strö, Rackeby och S. pastorat.

Skandinavien, försäkringsbolag. S. grundades 1886 såsom rent olycksfallsförsäkringsbolag men omfattar f. n. flera andra branscher, ss. ansvarighets-, automobil-, brand-, glas-, inbrotts-, trafik- och vattenledningsskadeförsäkring. Sedan 1932 verkar bolaget i intressegemenskap med livförsäkrings-a.-b. Thule och förvaltas i nära samverkan med bolagen Brand-Victoria och Norrland. S:s sammanlagda premieinkomst för 1936 var 3,8 mill. kr. T. v. P.

***Skandinavisches Archiv für Physiologie** är sedan dec. 1934 (fr. o. m. bd 71) organ för Nordisk förening för fysiologi, som utser en av representanter för de fyra nordiska länderna bestående redaktionskommitté och huvudredaktör.

***Skandinaviska elektricitetsverk,** a.-b., äger även elektriska distributionsanläggningar på Orust och Öckerö samt i Stockholms skärgård och är huvudintressent även i Storviks elektriska belysnings a.-b., Bollnäs kraft-a.-b. och Alfta elektriska a.-b.

Skandinaviska grafitindustri a.-b., gr. 1917, driver i Trollhättan elektriskt grafiteringsverk och tillverkar grafitpulver och grafitelektroder. Aktiekap. 400,000 kr.

***Skandinaviska granit-a.-b.** Aktiekap. nedsattes 1934 till 1 mill. kr.

***Skandinaviska kreditaktiebolaget** har snabbt övervunnit likvidationssvårigheterna efter Kreugerkraschen 1932. April 1932—mars 1937 ha återbetalats dels de med 5½ % ränta löpande statskrediterna på 214,7 mill. kr. och dels av vissa banker insatta 40 mill. kr., varjämte inlösts en rediskontering om 167,8 mill. kr. samt 50 mill. kr. av 1925 års förlagslån, eller i allt 472,5 mill. kr. Samtidigt ha kassamedlen ökats från 16 till 260 mill. kr. Resterande 50 mill. kr. av 1925 års förlagslån ha konverterats till 3,5 % räntefot. Ang. uppgörelserna med olika Ivar Kreuger närstående företag och personer se K r e u g e r k r a s c h e n, suppl. Genom återbetalningen av statskrediten har S. frigjorts från åtagandet att utdela högst 8 kr. per aktie om 142 kr. (i bd 17 står oriktigt 8 %), vilket dock ej medfört höjning av utdelningen. 1 maj 1937 försåldes bankens ägarintressen i ett antal industribolag ävensom i Fastighets-a.-b. Hufvudstaden till ett nybildat holdingbolag, a.-b. Custos (aktiekap. 12,4 mill. kr.), vari bankens aktieägare i första rummet beretts tillfälle att teckna aktier. Dec. 1936 utgjorde fonder, balanserad vinst och omslutning resp. 132,0, 5,0 och 1,192,6 mill. kr. S. utger sedan 1920 en kvartalsskrift av ekonomiskt innehåll. E. H–ss.

***Skansudde.** Fyrens ljusstyrka ändrades 1936 till 600 Hefnerljus, varvid Agabelysning infördes.

***Skanör** hade 649 inv. 1937. Ny litt.: O. Rydbeck, »Den medeltida borgen i S.» (1935).

***Skanör med Falsterbo** hade 1,084 inv. 1937. Fr. o. m. 1 jan. 1934 har S. stadsfullmäktige.

Skap, förk. för Svenska kompositörer av populärmusik (se d. o.).

***Skara,** stad, har efter inkorporeringen av S. landskommun 1934 en areal av 3,377 har, därav 3,374 har land; 7,095 inv. (1937). Folkskoleseminariet har indragits och småskoleseminariet ombildats till statligt tvåklassigt dubbelseminarium för småskollärarinnor. Vidare har flickskolan 1935 ombildats till kommunal flickskola. Sedan hushållningssällskapet 1928 förlagts till S., har staden, som även hyser andra institutioner för jordbrukets främjande, blivit en centralpunkt för jordbruket i länet. 1937 förlades till S. ett lands- och centralbibliotek. S. stads- och landsförsamlingar ha i samband med inkorporeringen sammanslagits under namn av S. församling. Sedan 1937 är biskopen i Skara stift bosatt i staden. Tax.-värdet å fast egendom hade 1936 stigit till 24,596,300 kr., den bev.-tax. inkomsten till 7,370,020 kr., tillgångarna vid årsskiftet 1935/36 till 2,717,307 kr. och skulderna till 1,410,026 kr. G. E-ll.

***Skara,** landskommun och -församling. Om inkorporering av S. med Skara stad se ovan.

Skaraborgs enskilda bank a.-b., Skövde, gr. 1864, ombildades 1934 från solidariskt bankbolag till a.-b. (jfr Bank, suppl.). I dec. 1936 utgjorde fonder och omslutning 13,35, resp. 110 mill. kr. och antalet kontor 32.

***Skaraborgs län.** Folkmängden utgjorde 239,574 inv. 1 jan. 1937, därav 51,856 i städerna. Inom mejerihanteringen har en koncentration av mejeridriften ägt rum, varvid uppköpsmejeriernas antal minskats. 1934 funnos 35 andels-, 39 gårds-, 34 gårdsuppköps- och 221 uppköpsmejerier. Lidköping—Skövde—Stenstorps järnväg inköpte 15 maj 1935 Skövde—Axvalls järnväg, varefter de fingo det gemensamma namnet Lidköping—Skövde och Stenstorps järnväg. 1936 funnos 134 koncessionerade omnibuslinjer med en sammanlagd längd av 4,042 km. Antalet motorfordon i länet uppgick 1 jan. 1936 till 8,135, därav 4,487 person- och 1,508 lastautomobiler samt 1,879 motorcyklar. Landskommunerna äro nu (1937) 256, municipalsamhällena 10. Kommunala flickskolor finnas numera i Skövde och Skara. Kommunala mellanskolan i Tidaholm är nu samrealskola. Om seminarierna se Skara, stad, ovan. G. Rbg.

***Skaraborgs regemente** tillhör från 1 juli 1937 III:e arméfördeln. Enl. 1936 års försvarsordning har S. i fred en infanteri- och en stridsvagnsbataljon. C. A. E.

***Skara stift** omfattade 1 jan. 1937 116 pastorat; församlingarna voro 374 (362 lands- och 12 stadsförsamlingar).

***Skara stifts domprosteri.** Skara stads- och landsförsamlingar ha sammanslagits (se Skara, stad, suppl.).

***Skarhult,** gods. Nötkreatursaveln på S. har tidigare haft stort inflytande på denna avels utveckling i Sverige (se Ayrshirerasen, suppl.).

***Skarke.** Socknen heter off. sedan 1 jan. 1937 Varnhem.

***Skarstedt,** S. A., avgick såsom justitieråd 1937. Han hade redan tidigare lämnat posten som medutgivare av Nytt Juridiskt Arkiv.

***Skatt** till stat och kommun i Sverige utgör sedan två årtionden och i svagare tempo redan från 1800-talets senare hälft en stigande del av nationalinkomsten, beräkningsvis 10 % 1913 men 13 % 1925 och 15 % 1934 (Statens Offentliga Utredningar 1936: 18). Under depressionen kring 1932 har skatternas kvotdel av det nedsatta skatteunderlaget märkbart ökats (se Inkomstskatt, suppl.), liksom statens upplåning, och därefter under stigande konjunktur 1934—36 icke blivit mindre, när nationalinkomsten åter vuxit 3—4 % om året. Tendensen är karakteristisk för kulturländerna och har sin förklaring i vidgad statlig och kommunal verksamhet m. m. I samband med åtgärder mot arbetslösheten, stödåtgärder för jordbruket m. m. ha nya s. och avgifter införts (margarinaccis, mjölkavgifter), och en väsentlig skärpning i arvsbeskattningen och s. för gåva vidtogs fr. o. m. 1 juli 1933. E. F. K. S-n.

Skattefynd, depåfynd (se d. o., suppl.) från förhistorisk tid, även liknande fynd av ädelmetall från senare tid. H. An.

***Skattelagstiftningen.** Under 1930-talet ha genomförts talrika ändringar i gällande skattelagar, bl. a. i samband med förstärkt taxeringsorganisation och förbättrad deklarationskontroll (Statens Offentliga Utredningar 1933: 27) samt mellanstatliga överenskommelser till undvikande av internationell dubbelbeskattning. Andra viktiga ändringar i 1928 års skattelagar ha föreslagits i fråga om bolagsbeskattningen (Statens Offentliga Utredningar 1931: 40—41) och av 1930 års kommunalskatteberedning (Statens Offentliga Utredningar 1933: 4), vars arbete förklarats skola vila från slutet av 1932. Vid 1935 års riksdag påyrkades dock allsidig och förutsättningslös utredning i kommunalskattefrågan och vid 1936 års riksdag förnyad utredning ang. den statliga beskattningen av inkomst och förmögenhet, varvid i befolkningspolitiska syften bestämmelserna om familjebeskattning (se d. o.) borde revideras (avdrag för hemmavarande minderåriga m. m.) och skatt för familjehjälp övervägas m. m. (Statens Offentliga Utredningar 1936: 13). E. F. K. S-n.

***Skattestreck.** Sedan 1930 års riksdag begärt utredning om uteslutande från valbarhet till kommunala förtroendeuppdrag av den, som häftade för utskylder till kommun el. stad, förfallna till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren, har man i motioner vid riksdagarna på 1930-talet yrkat på skärpning av kommunalt s. till uteslutande även från rösträtt under samma förutsättning. 1934 års lag om vägdistrikt (§ 9) utesluter från rösträtt vid val av ombud till

vägstämma den, som häftar för vägskatt, förfallen till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren. 1928 års taxeringsförordning stadgar (§ 12) för valbarhet till medlem och suppleant i beskattningsnämnd erlagd allmän kommunalskatt el. statlig inkomst- och förmögenhetsskatt, förfallna under året näst före taxeringsåret. E. F. K. S-n.

Skattetidning, Svensk, se Svensk Skattetidning, suppl.

***Skatteutjämning.** Statens bidrag till folk- och fortsättningsskoleväsendet utgör 75,557,775 kr. enl. riksstaten för budgetåret 1936—37, varav 62,350,000 kr. utgöras av statens bidrag till folkskollärarnas avlöning, 2,665,000 kr. av bidrag till avlöning av slöjdlärare, 3,800,000 kr. av bidrag för att hålla undervisningslokaler och 4,300,000 kr. av bidrag till avlöning av lärare vid fortsättningsskolor. För bekämpande av arbetslösheten har i riksstaten upptagits ett belopp av 28 mill. kr., därav till reservarbeten, kontantunderstödsverksamhet m. m. 22 mill. kr. samt till statliga och kommunala beredskapsarbeten 3 mill. kr. Schg.

***Skatteöre,** som påföres skattskyldig enl. 1928 års kommunalskattelag, har i 1934 års lag om vägdistrikt (§§ 55, 56) gjorts till underlag för påförandet av (vägskattekronor och) vägskatteören på envar, som inom vägdistriktet är skattskyldig till allmän kommunalskatt. E. F. K. S-n.

***Skattkammarväxel.** S. med 3 månaders löptid och till ett belopp om 15, sedermera 20 mill. kr. åt gången ha av Riksgäldskontoret försålts en gång i mån. under tiden nov. 1934—maj 1936. Utelöpande s. ha därför utgjort maximum 60 mill. kr. Köpare ha huvudsakl. varit affärsbankerna, som vid denna tid haft stora räntelösa tillgodohavanden, och medeldiskontot har varierat mellan 0,33 och 0,60 % per 3 mån. Ang. tillhandahållandet av s. åt riksbanken för möjliggörande av penningpolitiska ingripanden se Riksbanken, suppl. E. H-ss.

***Skeie,** J. Nya större arbeten av S. äro »Den norske civilproces» (3 bd, 1929—35; tillägg 1936) och »Den norske strafferett», bd 1 (1937).

Skelleftebladet, tidning i Skellefteå, gr. som veckotidning 1887, utgavs från 1891 2 ggr i veckan, från 1919 3 ggr och utkommer sedan okt. 1936 6 ggr i veckan. Red. är sedan 1930 I. W. Frick (f. 1904). Tidningens politiska hållning är moderat.

***Skelleftefältet.** Till 1937 har inom S. upptäckts ett 40-tal malmkroppar, av vilka dock många äro små. Bolidens gruva (se d. o. och Bolidens gruv-a.-b., båda i suppl.) har t. o. m. 1936 lämnat sammanlagt 2,05 mill. ton malm, ur vilken utvunnits 34,680 kg guld, 87,856 kg silver, 27,727 ton koppar och 235,000 ton arseniksyrlighet (se vidare Arsenik och Rönnskär, båda i suppl.). Utöver de i bd 17 uppräknade fyndigheterna i S. kunna nämnas Åkulla-, Renström-, Laver-

S:t Örjans kyrka i Skelleftehamn.

och Högkullafälten. Se även Kuorbevare och Laver, båda i suppl. (om Laver se f. ö. Rönnskär, suppl., sp. 675). A. G-n.

Skelleftehamn, se Skellefteå, även nedan.

***Skellefteå,** stad. Folkmängden hade 1937 stigit till 8,549 pers. Stadens utveckling har i hög grad främjats av Bolidens gruv-a.-b. (se d.o., suppl.). Bland nybyggnader märkas en stor folkskola (arkitekt J. Åkerlund) samt i Skelleftehamn S:t Örjans kyrka (1935; arkitekt J. Åkerlund) med en i trä av T. Strindberg utförd S:t Örjansgrupp, uppställd vänster om altaret. Vid museet märkes numera även herrgårdsbyggnaden Nordanå. Riksdagen 1937 biföll prop. om inrättande av statligt gymnasium i S. Aktiekap. för a.-b. S. spisbrödsfabrik har ökats till 1,6 mill. kr. Kajdjupet i hamnen är numera 6,5—7,5 m. 1936 ankommo och avgingo 677 fartyg om 369,832 nettoton, därav 198 om 159,081 ton i utrikes fart. Järnvägen utdrogs 1930 till Rönnskär. Skelleftebladet (se d. o., suppl.) och Norra Västerbotten utkomma sedan 1 okt. 1936 6 ggr i veckan. Tax.-värdet å fastighet hade 1936 stigit till 48,476,900 kr., den tax. inkomsten till 17,008,200 kr., stadens tillgångar vid årsskiftet 1935/36 till 12,279,316 kr. och skulder till 10,728,912 kr. Staden är sedan 1937 delad på S. kyrkobokföringsdistrikt (5,879 inv. 1937) och Skelleftehamns kyrkobokföringsdistrikt (2,670 inv.). C. E. Th. L.

***Skellefteå,** tingslag. Skellefteå landskommun är sedan 1933 delad på två församlingar.

*Skellefteå, landskommun och församling. Sävenäs ångsåg spolierades 1932 genom eldsvåda och har ej återuppbyggts. I S. ligga Bolidens (se d. o., suppl.) gruvsamhälle, Ursvikens (se d. o.) industrisamhälle och det 1935 bildade Sunnanå (se d. o., suppl.) municipalsamhälle. S. landskommun hade 26,491 inv. 1937 och omfattar S. landsförsamling (1,145,7 km^2) med 21,939 inv. (s. å.) samt den 1933 bildade Kågedalens (se d. o., suppl.) församling, som har kyrka i Storkåge by. Kapell finnas i Ursviken och Boliden (invigt 1930). G. Rbg.

Skellefteå gruv-a.-b., se Bolidens gruv-a.-b., suppl.

*Skelskör skrives numera off. Skælskör.

Skene, se Örby 1.

*Skenäs. 2. På S. är nu (1937) under uppförande en statlig specialanstalt för unga förbrytare (se Ungdomsfängelse, suppl.).

*Skepparslöv skall framdeles förenas med Önnestads pastorat i V. Göinge kontrakt till ett (Önnestads och S:s) pastorat.

*Skeppsbyggeri. Nybyggnaderna i hela världen och i ett antal enskilda länder efter 1931 framgå av nedanst. tab. I det följ. lämnas en förteckning över viktigare varv i olika länder. *Sverige.* Eriksbergs mek. verkstads a.-b., a.-b. Götaverken, a.-b. Lindholmens varv, a.-b. Lödöse varv (samtliga i Göteborg), Hälsingborgs varvs a.-b., öresundsvarvets a.-b. (Landskrona), Kockums mek. verkstads a.-b. (Malmö), a.-b. Oskarshamns varv, a.-b. Ekensbergs varv och a.-b. Finnboda varv (båda i Stockholm). — *Belgien.* S. A. John Cockerill (Hoboken). — *Danmark.* A/s Burmeister & Wain's maskin- og skibsbyggeri (Köpenhamn), Helsingörs jernskibs- og maskinbyggeri a/s, a/s Nakskov skibsværft och Odense staalskibsværft ved A. P. Möller. — *Danzig.* F. Schichau, G. m. b. H. — *Finland.* A.-b. Crichton-Vulcan oy. (Åbo). — *Frankrike.* Société des ateliers et chantiers de France (Dunkerque), S. A. des chantiers et ateliers de Saint-Nazaire (Saint-Nazaire och Rouen), Société provençale de constructions navales (La Ciotat), Ateliers et chantiers de la Loire (Nantes och Saint-Nazaire), Ateliers & chantiers de la Seine maritime (Le Trait). — *Italien.* Ansaldo società anonima (Genua), Cantieri riuniti dell'Adriatico (Trieste). — *Nederländerna.* N. V. Nederlandsche scheepsbouw maatschappij (Amsterdam), N. V. koninklijke maatschappij »de Schelde» (Vlissingen), N. V. Rotterdamsche droogdock maatschappij (Rotterdam). — *Norge.* Fredriksstad mekaniske verksted, Akers mekaniske værksted och Nylands værksted (båda i Oslo). — *Ryssland* har ett antal statsägda varv i bl. a. Leningrad, Nikolajev och Sevastopol. — *Spaniens* varvsindustri är koncentrerad i Bilbao, Valencia, Cartagena, Cádiz och El Ferrol. — *Storbritannien.* Barclay, Curle & co., Blythswood shipbuilding co., William Denny & brothers, Fairfield shipbuilding & engineering co., Greenock dockyard co., William Hamilton & co., Harland and Wolff och Lithgows (alla i Clydedistriktet), R. & W. Hawthorn, Leslie & co., Swan, Hunter & Wigham Richardson, Vickers-Armstrongs (samtliga i Tynedistriktet), William Doxford & sons (Sunderland), Wm Gray & co. (Teesdistriktet), Vickers-Armstrongs (Barrow-in-Furness), Harland & Wolff (Belfast), Cammell Laird & co. (Birkenhead), Caledon shipbuilding & engineering co. (Dundee). — *Tyskland.* F. Schichau, G. m. b. H. (Elbing och Königsberg), Flensburger Schiffsbau-Gesellschaft (Flensburg), Blohm & Voss och Deutsche Werft A.-G. (båda i Hamburg), Howaldtswerke A.-G. (Hamburg och Kiel), Deutsche Werke och Friedrich Krupp, Germaniawerft, A.-G. (båda i Kiel), Bremer Vulcan, Schiffbau & Maschinenfabrik (Vegesack). — *U. S. A.* Bethlehem shipbuilding corporation (Baltimore, Quincy, Sparrows Point, San Francisco, Alameda, San Pedro och Wilmington), Sun shipbuilding & dry dock co. (Chester), Newport News shipbuilding & dry dock co. (Newport News). — *Japans* varvsindustri är lokaliserad till bl. a. Kobe, Nagasaki och Osaka och *Kinas* till Shanghai och Hongkong. Hj. Sm.

*Skeppsgossekåren. Enl. beslut av 1937 års riksdag skall s. indragas, varför nyantagning av skeppsgossar upphört. Skeppsgossarna i Marstrand överflyttas till Karlskrona 1937, och s. i sin helhet skall upphöra 1939. Ö-g.

Skeppshypotekskassan, se Svenska skeppshypotekskassan.

*Skeppsmäklare. Nuv. skeppsklarerarförordning utfärdades 4 maj 1934. Enl. denna fordras i regel tillstånd från Kommerskollegium för den, som ämnar ombesörja skeppsklarering. Sådant tillstånd kan lämnas antingen för visst fall eller viss tid eller eljest i begränsad omfattning (tillfälligt tillstånd) eller också utan dylik inskränkning (auktorisation). K. H. A.

*Skerike ingår efter pastoratsreglering 1 maj 1934 i Skultuna, Lillhärads och S. pastorat.

Skidlöparbataljon, se Norrbottens regemente, suppl.

Skiljedomare i arbetstvister, se Arbetsdomare.

*Skilondz, A. A., är född 1882 (ej 1880).

*Skingringsförbud. Om s. såsom straffprocessuellt tvångsmedel stadgas numera i lagen 12 maj 1933 om vissa tvångsmedel i brottmål.

*Skinnskatteberg. 1. Driften vid Färna bruk är nedlagd. — 2. I stationssamhället, 695 inv. (1936), finnas sågverksindustri, som äges av staten, samt epidemisjukhus. — 3. S:s bruks a.-b. och a.-b. S:s såg & lådfabrik inköptes 1934 av staten och förvaltas av domänverket.

*Skioptikon, se även Mikroprojektion, suppl.

Skjerne [skjä'rnə], Carl Godtfred, dansk musikhistoriker (f. 1880). Studerade

År	Storbritannien och Irland		Tyskland		Sverige		Norge		Danmark		Övriga länder		Summa	
	Antal	Bruttoton	Antal	Bruttoton	Antal	Bruttoton	Antal	Bruttoton	Antal	Bruttoton	Antal	Bruttoton	Antal	Bruttoton
1932	100	187,794	15	80,799	12	43,000	8	11,129	18	22,413	154	381,456	307	726,591
1933	108	133,115	43	42,195	14	60,860	7	9,718	19	34,016	139	209,112	380	489,016
1934	173	459,877	57	73,733	12	49,542	12	18,857	21	61,729	261	303,681	536	967,419
1935	185	499,011	78	226,343	22	105,538	23	25,716	33	122,095	308	325,377	649	1,302,080
1936	328	856,257	161	379,981	33	154,044	33	33,162	35	97,537	409	596,943	999	2,117,924

musikhistoria under A. Hammerichs ledning och har senare utgivit flera värdefulla arbeten, bl. a. »Plutarks dialog om musiken» (1909) och »H. C. Lumbye og hans samtid» (1912). G. M.

***Skjoldborg,** J. M. N., dog 1936. Han utgav 1934—35 »Min mindebog» (2 dlr).

***Skjutelement** bestå av riktelement och eldelement. Riktelementen utgöras av de värden, som behövas för eldenhetens (pjäsens) inställande i sida (sidvinkel eller bäring) och höjd (uppsättning). Eldelementen ange vilken ammunition, som skall användas (projektil- och rörslag) och hur den iordningställes (rörinställning och laddningsstorlek). S. förekomma såväl vid artilleriet som vid infanteriet för dess granatkastare m. m. R. A.

***Skjutfält.** 2. Luftvärnsartilleriet fordrar s. med helst 20 km utsträckning och möjlighet att skjuta åt alla håll inom en sektor av 180°. Luftvärnsartilleriets s. äro därför i regel belägna vid överskådligt och ringa trafikerat vatten, över vilket skjutningen sker. Ett dylikt s. finnes vid Karlsborg. R. A.

Skjutmotstånd, variabelt motstånd för reglering av en elektrisk ströms styrka. S. består vanl. av en el. två stavar el. rör av lämpligt (värmebeständigt och isolerande) material, på vilka en blank motståndstråd upplindats. Ström tilledes vid spolens ena ända och genom en släpkontakt. Kontakten är med hjälp av ett isolerande handtag förskjutbar längs spolen; stundom nyttjar man en skruvanordning för att få känsligare inställning. Sv. B-r.

***Skjutning.** S. från flygplan med fasta (d. v. s. skjutande i flygplanets längdriktning) el. rörliga (d. v. s. i sid- och höjdled riktbara) kulsprutor av 6,5—20 mm kaliber utföres mot flygplan och luftballonger samt mot levande mål på marken (och fartyg). Vid övning användas av flygplan i luften bogserade långsträckta mål av tyg, s. k. målkorvar, målballonger samt måltavlor, uppställda på marken. S. sker i serier om 10—30 skott, med fasta kulsprutor vid anlopp mot målet och med rörliga kulsprutor vid sväng mot el. från målet el. under parallellflygning med detta. Jfr L u f t v ä r n s a r t i l l e r i, suppl., sp. 1277—78. Ö-g.

***Skjutregler.** S. för infanteriets granatkastare och infanterikanoner, vid vilka projektilnedslagen äro synliga, likna artilleriets s. R. A.

***Skjutskola.** Infanteriskjutskolan benämnes numera S k j u t s k o l a n f ö r i n f a n t e r i e t o c h k a v a l l e r i e t (SS) och är gemensam för dessa båda truppslag. Skolans chef är enl. 1936 års härordning överste, vidare finnas ett antal lärare på skolans stat samt ett särskilt övningskomp., bestående av befäl och 225 värnpliktiga. C. A. E.

Utbildning vid sv. flygvapnet i skjutning bedrives vid flygflottiljerna. Därutöver skall enl. 1936 års försvarsbeslut vid

Skjutmotstånd.

flygvapnets b o m b- o c h s k j u t s k o l a ingående teknisk och taktisk utbildning i bombfällning och skjutning meddelas blivande flygförbandschefer el. lärare. Skolan skall ingå i den till Karlsborg förlagda Västgöta flygflottilj; den står under befäl av en regementsofficer vid flygvapnet. Ö-g.

***Skjutsväsen.** Skjutsstadgan 1911 upphävdes genom förordn. 7 april 1933 fr. o. m. 1934, men beträffande skjutsanstalt, för vilken enl. stadgan slutet entreprenadavtal först därefter utgår, skola bestämmelserna i denna tillämpas intill entreprenadtidens utgång. Riksdagen bemyndigade 1933 K. m:t att ur förslagsanslaget »bidrag till skjutsentreprenader m. m.» medge utbetalning för beredande av skjuts och härbärge för resande. Genom k. br. 19 maj 1933 ha särskilda bestämmelser meddelats ang. villkoren för dylika statsbidrag. Schg.

Skjuttabell, se T a b e l l i n s k j u t n i n g.

Skjuttid, den tid, som projektilen från ett skjutvapen använder från mynningen till nedslagspunkten eller den punkt tidigare i banan, där projektilens rör åstadkommer brisad. R. A.

***Skjutvapen.** Enl. ny lag av 22 juni 1934 (vapenkungörelsen) ha bestämmelserna om s. skärpts så, att icke heller slätborrade jaktgevär få förvaras utan tillstånd av K. B., poliskammare eller magistrat. Var och en, som innehar s., måste numera ha tillstånd till detta och medföra bevis därom, då han bär vapnet. R. A.

Składkowski [skłatkå'ski], S ł a w o j F e l i c j a n, polsk politiker (f. 1885), urspr. läkare, under världskriget militärläkare, efter krigsvetenskapliga studier i Paris general 1924. Efter världskriget arbetade S. på organisationen av Polens militära sjukvård. Med ett avbrott, dec. 1929—mars 1930, var han okt. 1926—maj 1933 inrikesminister, rensade som sådan förvaltningen från motståndare till regimen och ställde förvaltningsapparaten till förfogande för regeringsblocket. Sedan maj 1936 är han konseljpresident och inrikesminister. A. A-t.

Skleroskop [-skå'p], apparat för bestämning av materials hårdhet på så sätt, att en vikt får falla från en bestämd höjd mot en vågrät yta av materialet, varvid återstudsningen observeras. I det av amerikanen A. F. Shore konstruerade s. faller en liten hammare, ned-

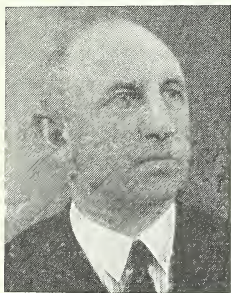
till begränsad av en kon el. halvsfär av diamant, i ett med skala försett glasrör; återstudsningens storlek benämnes Shorehårdhet. E. Hlr.

***Skodsborg.** Om kungamötet i S. 22 juli 1863 se även H. Hamilton, »Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—1864», utg. av A. Friis och E. Hedin (1936). E-r H-n.

***Skogekär Bärgbo.** Se E. Källquist, »Thet swenska språketz klagemål» (1934; akad. avh.).

Skoglund, Gunnar, filmregissör (f. 1899 2/9). Studerade vid Stockholms högskola 1919—21 och hade därefter anställningar i bank, som journalist samt vid film och teater till 1929. S. var engagerad hos Radiotjänst 1929—32 och är knuten till Svensk filmindustri sedan 1932. Han har redigerat och intalat ett stort antal kortfilmer. R. A-g.

Skoglund, John Martin, kommunalman, politiker (f. 1892 2/9), hemmansägare i Doverstorp, Östergötland. Blev efter flerårigt kommunalt arbete i hembygden led. av A. K.

1928 och tillhör sedan 1931 andra lagutskottet. Sedan 1931 är S. led. av andrakammarhögerns förtroenderåd. Riksdagen 1936 var han ordf. för högerns andrakammargrupp och är efter partiledaren G. Bagges överflyttning till A. K. 1937 gruppens v. ordf. Sedan juni 1935 är S. v. ordf. i Allmänna valmansförbundets riksorganisation. Som politiker är han känd för sina sociala intressen. Han var led. av 1931 års bostadsutredning. L. K.

***Skogseld.** Vid 1937 års riksdag har antagits en ny lag om förekommande och släckning av s., vilken träder i kraft 1 jan. 1939. Enl. denna skall varje kommun på landet i regel utgöra en brandrote, som skall vidmakthålla ett tillfredsställande skogsbrandväsen, utse brandfogde, antaga skogsbrandordning m. m. Skyldig att deltaga i släckning av s. är envar i trakten bosatt arbetsför man mellan 18 och 60 år. Länsstyrelsen utövar kontroll över lagens efterlevnad. — Litt.: A. G. Högbom, »Om skogseldar förr och nu» (Norrländskt Handbibliotek, 13, 1934). S-r.

***Skogshögskolan.** Omreglering av den högre skogsundervisningen beslöts vid 1936 års riksdag. Jägmästarkursen och forstmästarkursen vid S. ha sammanslagits till en enhetslinje, benämnd jägmästarkursen, vid vilken samtidigt betydande förändringar i undervisningsplanen ha genomförts i syfte att bereda mer tid för undervisningen i de skogliga huvudämnena. Den nya undervisningsplanen, som trädde i kraft 1 juni 1937, regleras genom K. m:ts stadga för S. av 23 april 1937. Enl. denna krävs för inträde som ord. elev vid högskolan att ha avlagt studentexamen eller s. k. teknisk studentexamen på merkantilteknisk linje med betyget godkänd på reallinjen i matematik, fysik, kemi, biologi, tyska och engelska eller att ha erhållit avgångsbetyg från folkhögskolans specialkurs för lantbruks- och skogsstuderande eller att ha avlagt realexamen samt att därefter ha kompletterat studentexamens kurser i matematik, fysik, kemi, biologi, svensk skrivning samt tyska och engelska. Dessutom fordras att ha genomgått kolarskola och statens skogsskola eller att ha erhållit viss skogspraktik, vars minimitid för studenter är 10 mån. och för andra aspiranter 22 mån. Maximiåldern för inträde är 26 år.

Undervisningen börjar med den s. k. förberedande kursen vid Garpenberg, vilken börjar 10 juli och varar till 15 juni följ. år. Jägmästarkursen vid själva högskolan varar fem studieterminer i Stockholm samt två sommarterminer på olika övningsskogar i landsorten. — Vid S. kommer 1938 att inrättas en ny professur i skoglig marklära samt 1939 en professur i skogsekonomi. S-r.

***Skogslagstiftning.** Vid 1932 års riksdag antogs en ny lag om häradsallmänningar, vilken trädde i kraft 1 jan. 1934. Enl. denna skall skötseln av dessa skogar omhänderhas av allmänningsstyrelserna under kontroll av vederbörande skogsvårdsstyrelse (tidigare hade kontrollen och i vissa fall även förvaltningen ålegat Domänstyrelsen). Normerande för skogsskötseln skall vara hushållningsplan, som fastställes av skogsvårdsstyrelsen. Allmänningsstyrelsen är skyldig att för skogens förvaltning anställa person med högre skoglig fackutbildning. Efter konungens medgivande kan även person utan sådan utbildning få anställas. Se även **Allmänning,** suppl.

Enl. beslut av 1937 års riksdag skola lagen om skyddsskogar samt vissa k. br. rörande flygsandsfält i Hallands län upphöra att gälla 1 jan. 1938. Dessa skogar skola då som skyddsskogar lyda under de i skogsvårdslagen kap. 4 15 juni 1923 meddelade, något utvidgade bestämmelserna ang. svårföryngrade skogar.

Till s. torde även få räknas lagen 20 juni 1935 om virkesmätning. Inom de delar av landet, där virkesmätningsföreningar varit eller äro i verksamhet, d. v. s. huvudsakl. i Norrland, Dalarna och Värmland, skall enl. denna lag mätningen av köpvirke kunna uppdragas åt särskilda virkesmätningsnämnder, sammansatta av lika antal representanter för säljare och köpare och med opartisk ordf. Dessa nämnder skola principiellt äga uteslutande rätt att ombesörja mätning av köpvirke inom sina områden. Emellertid träder

lagen icke i funktion, utan att K. m:t för visst område därom utfärdar formligt förordnande. Så har dock ännu icke skett. S-r.

Skogs- och flottledsinspektionen, yrkesinspektion, som inrättades 1919. S. har till uppgift att åstadkomma förbättringar i fråga om skogs- och flottningsarbetarnas arbetsvillkor samt deras bostads- och levnadsförhållanden under vistelsen på de ofta avlägset belägna arbetsplatserna i skogarna. Den består fr. o. m. juli 1937 av skogs- och flottledsinspektören (se nedan), 1 ord. och 1 e. o. assistent (den senare tjänstgör endast under vinterhalvåret), 1 e. o. skogsunderinspektör och 3 biträdande skogsunderinspektörer (de sistnämnda äro befattningshavare vid Domänverket och förordnas endast under vinterhalvåret). S-r.

Skogs- och flottledsinspektören, ämbetsman, som utövar tillsyn över efterlevnaden av lagen om arbetarskydd vid skogsavverknings-, skogsvårds-, kolnings-, flottledsbyggnads- och flottningsarbeten samt vid sågning av virke i direkt samband med skogsavverkning. S. utövar även kontroll över efterlevnaden av skogs- och flottledshärbärgeslagarna och biträdes därvid av statens revirförvaltare med underlydande personal samt, i den mån överenskommelse därom träffats mellan yrkesinspektionens chefsmyndighet och vederbörande skogsvårdsstyrelse, även av länsjägmästare med underlydande personal. S. medverkar även vid kontrollen av att bestämmelserna i sjölagen § 5 a och med stöd därav utfärdade föreskrifter iakttas beträffande fartyg, som nyttjas vid flottning. Jfr även Arbetarskyddslagstiftning, suppl., sp. 227. S-r.

***Skogs- och flottningsarbetareförbundet** hade 31,100 medl. 31 dec. 1936. De skogs- och flottningsarbetare i Värmland och Bergslagen, som tidigare tillhört Sågverksindustriarbetareförbundet, övergingo 1934 till S.

***Skogsrå.** Jfr G. Granberg, »Skogsrået i yngre nordisk folktradition» (1935; akad. avh.).

***Skogsskolor.** Skogsskolan på Ombergs kronopark har indragits. Undervisningen i s. utövas av en föreståndare, en biträdande lärare och en övningslärare. Kursen är ettårig och varar från 15 okt. till nästkommande 30 sept. S-r.

***Skogsstaten.** Enl. instr. av 1935 för Domänverket benämnes s. Domänverkets skogsförvaltningspersonal. När de ecklesiastika skogarna och häradsallmänningarna 1 jan. 1934 undantogos från Domänverket, överfördes en betydande del av såväl den ord. som den e. personalen på övergångsstat. Numera består Domänverkets skogsförvaltningspersonal av 10 överjägmästare, 101 jägmästare (revirförvaltare), ett 60-tal assistenter och 480 kronojägare. S-r.

Skogsägareföreningarnas riksförbund, förening u. p. a., en 1932 bildad, hela Sverige omfattande sammanslutning av f. n. (1937) 22 skogsägarföreningar (jfr Lantmannakooperation, suppl.). S. har bl. a. till uppgift att främja skogsägarföreningarnas gemensamma intressen och föra deras talan inför myndigheterna samt verka för genomförandet av rättvisa inmätningsbestämmelser och leveransvillkor. Föreningarna voro till en början uteslutande ideella (några ha fortfarande även skogsvårdspropaganda, skogsundervisning m. m. på sitt program), men alla ha ombildats till ekonomiska föreningar. Y

***Skolastik.** Nyare litt.: M. Grabmann, »Mittelalterliches Geistesleben» (2 bd, 1926—36) och »Die Geschichte der katholischen Theologie seit dem Ausgang der Väterzeit» (1933); F. Ehrle, »Die Scholastik und ihre Aufgaben in unserer Zeit» (2:a uppl. 1933); specialarbeten om Albertus Magnus, Tomas från Aquino, Duns Scotus m. fl. Jfr Nyskolastik, suppl.

***Skolbad.** Anordnandet av s. har under senare år verksamt främjats, genom att s. kombineras med folkbad. En kraftig propaganda för anläggandet av dylika bad (badstugor) har igångsatts av Svenska gymnastikförbundet, härvid understött av Pensionsstyrelsen, som under vissa villkor lämnar bidrag till anläggningskostnaderna. Fr. Sg.

***Skolbibliotek.** Statens anslag till s. vid vissa slag av skolor ingår i anslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet. Bidrag kan enl. k. kung. 24 jan. 1930 utgå till folkskola, högre folkskola, kommunal mellanskola, lärlings-, yrkes- och verkstadsskola, handels- och hushållsskola, folkhögskola och lantmannaskola. Under senare år har anslaget reducerats. Till läroverksbiblioteken utgår för budgetåret 1937—38 anslag av 60,000 kr. — Litt.: H. Åhlin, »Förteckning över böcker lämpliga för de allm. läroverkens lärjungebibliotek» (1933; utarb. på uppdrag av Skolöverstyrelsen); A. Norbeck, »Skolbiblioteket och undervisningen» (1935). Fr. Sg.

***Skoldistrikt,** se även Folkskola, suppl., sp. 181, och Folkskolestyrelse, suppl. — För dövstumundervisningen är landet f. n. indelat i 7 s. Fr. Sg.

Skolfilm, jfr Filmväsen, suppl., sp. 75.

***Skolhem.** Enl. 1936 års riksdags beslut kan bidrag till byggnader för s. och dessas inredning avse även andra delar av landet, där förhållandena göra inrättandet av s. behövligt. Anslaget härför är f. n. (1937—38) bestämt till 100,000 kr. Statsanslaget till inackordering av skolbarn i s., arbetsstugor el. enskilda hem har starkt ökats och utgör budgetåret 1937—38 880,000 kr. Därjämte utgå s. å. till avlöning åt föreståndarinnor vid s. och arbetsstugor 140,000 kr. Fr. Sg.

***Skolhygien.** Skolbarnens hälsa och kroppsvård äro föremål för allt större omvårdnad från hälsovårds- och skolmyndigheternas sida. Om skolbaden se d. o., även ovan. Tandvård

(se d. o., även i suppl.) har på senare tid befrämjats även av Svenska Röda korset, som också i övrigt intresserar sig för skolbarns hälsovård. Det gamla önskemålet om en till Skolöverstyrelsen knuten skolöverläkare har nyligen ånyo framburits och kommer att prövas i samband med en eventuell omorganisation av överstyrelsen. I syfte att ge skolungdomen en ostörd vila under söndagen har K. m:t 1937 utfärdat förbud mot lämnande av hemuppgifter till måndagarna, gällande de flesta läroanstalter under Skolöverstyrelsens inseende. Fr. Sg.

***Skollovskolonier.** Allmänna arvsfonden har under senare år lämnat bidrag till byggnader för s. Koloniföreningarna i Stockholm utsände 1936 5,275 kolonibarn, varjämte 145 barn utackorderades i enskilda hem på landet. Fr. Sg.

***Skolresor.** Svenska turistföreningen inrättade 1936 en särskild organisation, kallad Skolresetjänst, som har till uppgift att ge råd och upplysningar vid planerandet och ordnandet av s. Verksamheten bedrives i samarbete med Sveriges allmänna folkskollärarförenings centrala skolresekommitté och de lokala skolresebyråerna. Turistföreningen utdelade 1936 omkr. 11,000 kr. såsom stipendier för skolungdomens sommarresor. Den understöder även skolungdoms skid- och fjällfärder. Genom dess försorg anordnas därjämte årl. ett antal fasta s. Jfr den av Svenska turistföreningen varje år utg. broschyren Skolresor i Sverige. Fr. Sg.

***Skolskjuts.** De under senare år alltmer framträdande strävandena att i sparsamhetssyfte centralisera folkskoleundervisningen ha medfört betydligt ökade statsbidrag till s. Bidragen utgå, enligt k. kung. 28 juni 1935, i regel med $^{8}/_{10}$ av skoldistriktets verkliga kostnader för s:s anordnande. Barnen få befordras med järnväg, motorfordon, hästskjuts, båt el. annat lämpligt fortskaffningsmedel, men bidrag får i regel ej utgå för skjuts med fordon, som framföres av barnen själva. Enl. de nya bestämmelserna kan för ett skoldistrikt föreskrivas sådan organisation av dess skolväsen, som förutsätter anordnandet av s. Statsbidraget till s. utgår budgetåret 1937—38 med 450,000 kr. Fr. Sg.

***Skolsparkassa.** 1931—37 anslog riksdagen årl. 61,000 kr., huvudsakl. för utdelning av postsparbanksböcker. Sådana lämnades läsåret 1935—36 till 21,993 barn med innestående 2 kr. i varje bok. De skolbarn, som 1930—36 erhöllo böcker, beräknas vid 1936 års utgång på böckerna ha en behållning av omkr. 2,150,000 kr. Postsparbanken utdelar därjämte s. k. skolsparbössor och en tidning, Lyckoslanten. 1936 bildades av medel för avyttrade och 1 juli 1935 ännu utelöpande sparmärken en s. k. skolsparfond, av vilken räntan får användas för att vid skolor, där skolsparrörelse är anordnad, lämna bidrag till främjande av lärjungarnas fostran el. utbildning, dock ej till enskild lärjunge. Fonden förvaltas tills. m. i postsparbanken innestående medel. Av Svenska sparbanksföreningen har bildats en särskild avd. för sparpropaganda, som i samband med den s. k. världsspardagen (31 okt.) utsänt för skolor avsedda radiolektioner om sparandet. Fr. Sg.

***Skolstadga.** Förnyad stadga för de allm. läroverken utfärdades 17 mars 1933. Nya stadgor ha även utfärdats för kommunala mellanskolor 2 juni 1933 och för högre folkskolor 6 juni 1934. Ny stadga för statens folkskoleseminarier utfärdades 18 juni 1937 (Sv. Författningssaml., n:r 535). Fr. Sg.

***Skolstyrelse,** se även Folkskolestyrelse, suppl. Besvär över kommunalfullmäktiges beslut prövas i första hand av länsstyrelserna. Då fullmäktige enl. 1930 års bestämmelser besluta även i frågor rörande folkskolan, få länsstyrelserna numera pröva besvär även över beslut om frågor av skolorganisatorisk natur. Besvär över dylika beslut, som fattats av annan kommunal myndighet, prövas fortfarande av domkapitlen. Fr. Sg.

***Skolväsende.** De senaste åren beteckna en tid av livlig verksamhet inom s. Under genomförandet av den 1927 beslutade läroverksorganisationen visade sig vissa ändringar önskvärda, särskilt i fråga om de allmänna läroverkens undervisningsplan. Efter förberedande arbete av en sakkunnigkommitté utfärdade K. m:t 17 mars 1933 förnyad stadga för läroverken och nya timplaner samt 28 april 1933 ny undervisningsplan. Den viktigaste ändringen i planen gällde de två högsta (de differentierade) ringarna på gymnasiet, för vilka bestämdes fasta kombinationer för de ämnen, som lärjungarna ha att tillvälja; förut var valet fritt. Härvid bestämdes tillika, att franska skall vara fast ämne på latingymnasiet och -lyceet samt engelska på realgymnasiet och -lyceet; förut var valet mellan de levande språken fritt. I samband härmed utökades timtalen för vissa humanistiska ämnen både i realskolan och på gymnasiet (i synnerhet modersmålet, historia och franska) och minskades timtalen för matematisk-naturvetenskapliga ämnen. 1935 tillkom på realgymnasiet en s. k. specialkurs i matematik för dem, som behöva inhämta ett större kunskapsmått i ämnet. Den 1927 beslutade läroverksorganisationen är nu i övrigt genomförd. Vissa ändringar i fråga om läroverkens antal, anordning m. m. ha emellertid skett. Flera läroverk ha ombildats, och några ha tillkommit genom nyinrättande el. förstatligande. Hela antalet är (1937) 137 med (höstterminen 1936) 48,773 lärjungar (32,907 gossar och 15,866 flickor, inkl. kommunala gymnasier). Av dessa läroverk voro: 1) högre allm. läroverk 54 (23,344 gossar, 8,859 flickor, tills. 32,203, inkl. kommunala gymnasier), därav för gossar 10, för flickor 5, med samgymnasium och gossrealskola 7, samläroverk 32; 2) fristående realskolor 83: a) med femårig

och fyraårig linje 19, därav för gossar 4 och samrealskolor 15; b) med enkel (fem- el. fyraårig) linje 65 (en för gossar, de övriga samskolor). Realskolorna hade höstterminen 1936 tills. 16,570 lärjungar (9,563 gossar, 7,007 flickor). Två lyceilinjer finnas numera, i Malmö (latin) och vid Göteborgs realläroverk med tills. 105 lärjungar (inräknade i ovannämnda antal). 1937 års riksdag har beslutat dels förstatliga de med realskolorna i Eslöv och Motala förenade kommunala gymnasierna, dels utvidga samrealskolan i Skellefteå och V. realskolan i Göteborg till högre allm. läroverk, sistnämnda ombildning fr. o. m. budgetåret 1938—39. — Vid 2 högre allmänna läroverk och 7 realskolor ha — till en början mera försöksvis — inrättats praktiska utbildningslinjer, 6 handelslinjer, 2 tekniska linjer och 1 hushållslinje. Se vidare Praktiska mellanskolor och realskollinjer, suppl. — För främjande av studiet av de klassiska språken ha vid två läroverk (Norra latinläroverket i Stockholm och Göteborgs latinläroverk) anordnats s. k. klassiska linjer, vilka, organiserade som lyceilinjer, omfatta 6 årsklasser och där latin läses i alla klasser och grekiska i 4 år (tills. 93 lärjungar 1936—37). — Till den nu gällande undervisningsplanen för de allm. läroverken har Skolöverstyrelsen, på grundval av ett av sakkunniga verkställt förarbete, utarbetat och fastställt metodiska anvisningar. Viktiga utredningsarbeten pågå f. n. genom sakkunniga, näml. ang. omorganisation av Skolöverstyrelsen, om utbildningen av lärare för allm. läroverk och i samband därmed rörande Högre lärarinneseminariets framtida ställning, om studentexamen samt om flickläroverkens organisation. Ett på långvarigt utredningsarbete grundat förslag till ny lönereglering för lärare vid allm. läroverk m. fl. läroanstalter antogs i huvudsak av 1937 års riksdag.

1937 finnas 53 kommunala mellanskolor med 8,304 lärjungar (3,517 gossar, 4,787 flickor). De enskilda mellanskolorna äro blott 3 med 727 lärjungar (338 gossar, 389 flickor). Den gymnasiering, som varit förenad med en av dessa skolor, har upphört. Till dessa skolor kan räknas Olofskolan i Stockholm (försöksskola), som åtnjuter i särskild ordning beviljat statsunderstöd. Sedan de kommunala gymnasierna i Motala och Eslöv enl. 1937 års riksdags beslut förstatligats, finnas blott 3 sådana gymnasier (Söderhamn, statsunderstött, samt Hässleholm och Arvika, icke statsunderstödda men under Skolöverstyrelsens inseende) samt 1 (Karlshamn) med blott två ringar. De kommunala flickskolorna äro 1937 26 med 5,797 lärjungar höstterminen 1936. Åtskilliga privata högre flickskolor finnas fortfarande. Statsunderstöd beviljades för läsåret 1936—37 åt 46 sådana skolor, av vilka dock några stodo under avveckling och några med läsåret 1937—38 ombildats till kommunala; 2 skolor och 3 flickskollinjer ha normalskolekompetensrätt men ej statsunderstöd. Lärjungeantalet i samtliga skolor uppgick höstterminen 1936 till 12,438, därav 1,569 i kindergarten och förberedande klasser, där också 425 gossar undervisades. Vid 8 flickskolor finnes gymnasium med studentexamensrätt, och 3 skolor ha rätt att anställa realexamen. — Antalet högre goss- och samskolor med statsunderstöd är 12 (läsåret 1936—37 med 4,841 lärjungar; 3,362 gossar, 1,479 flickor). Alla dessa ha studentexamensrätt, 6 därjämte realexamensrätt, 4 ha flickskollinjer med normalskolekompetensrätt, och 1 har praktisk linje med rätt att anställa praktisk realexamen. 4 dylika skolor, av vilka 3 ha studentexamensrätt, ha ej statsunderstöd men stå under Skolöverstyrelsens inseende. — Läsåret 1936—37 funnos 6 praktiska mellanskolor, d. v. s. högre folkskolor, som ombildats till praktiska skolor, med tills. 15 linjer. Härtill kommer 1 (handelslinje), som blivit erkänd fr. o. m. 1 jan. 1937. Om dessa skolor se Praktiska mellanskolor och realskollinjer, suppl.

Om folkskolorna se Folkskola, suppl. Tilläggas må, att beslut om ny lönereglering för folk- och småskolans lärare fattats av 1937 års riksdag. Se också Högre folkskola, Tekniska läroanstalter och Praktiska ungdomsskolor, alla i suppl.

Statens kostnader för s. ha ökats avsevärt under de senaste åren. Särskilt har den 1937 beslutade löneregleringen för olika lärargrupper och statens ökade övertagande av kostnaderna för folkskoleväsendet bidragit till höjande av statens anslag till s. Riksstaten för budgetåret 1937—38 upptar följ. poster:

Skolöverstyrelsen	647,000	kr.
Högre lärarinneseminariet	345,100	»
Allmänna läroverken	20,465,200	»
Kommunala läroverk	2,677,100	»
Privatläroverk	2,267,200	»
Folk- och småskoleseminarier	2,860,300	»
Folkskolinspektionen	691,300	»
Folkskolor (inkl. fortsättningsskolor, högre folkskolor, folkhögskolor och abnormskolor)	103,377,900	»
Yrkesundervisningen	5,117,000	»
Folkbildningsarbetet	2,098,800	»
	140,546,900	kr.

Anslagen till univ. och de under S.e huvudtiteln lydande högskolorna (inkl. Gymnastiska centralinstitutet) äro i riksstaten för nämnda budgetår upptagna till 14,914,900 kr.

Till de nämnda beloppen komma därjämte kostnader för dyrtidstillägg samt kommuners och andras utgifter för s. — Litt.: R. Fåhræus, »Skolor och utbildning» (1933); flera under senare år avgivna betänkanden ang. olika sidor av s. Fr. Sg.

*Skolöverstyrelsen. 1936 tillkallades sakkunniga för att avge förslag till ny organisation av S. Byråchefstjänsten vid den statistiska avd. indrogs 1935, och som chef för avd. fungerar en förste aktuarie. — Avlönings-

staten för S. uppgår 1937—38 till 537,500 kr. och omkostnadsstaten till 109,500 kr. Fr. Sg.

Skotte, J. F. N. Friis-, se Friis-Skotte, J. F. N., suppl.

***Skottebok,** Stockholms stads. S. 1516—25 utgavs av J. A. Almquist 1935.

***Skottsberg,** C. J. F., tjänstgjorde på inbjudan läsåret 1934—35 som prof. vid Yale-univ. i New Haven, Conn., och har företagit studieresor bl. a. till Kanada 1933, Florida och Texas 1935 och Marocko 1936. Undervisningen i botanik vid Göteborgs högskola organiserades av S. 1936, sedan institutionsbyggnaden i bot. trädgården tillbyggts och delvis nyinretts. Bland hans skrifter märkas vidare »Bemerkungen über die Philydraceen» (i Botanisches Jahrbuch 1932), »Astelia und Pipturus of Hawaii» (1934), »Studies in the genus Astelia» (1934), »Die Flora der Desventuradas-Inseln» (1937) samt två serier »Minnestal i Vet.- och vitt.-samhället» (1932, 1937).

Skouboe [skău'bo], Else, dansk skådespelerska (f. 1899). Har verkat vid flera av de köpenhamnska teatrarna, bl. a. Det kongelige teater och Betty-Nansenteatret. Hennes repertoar omfattar en mängd roller ur både den klassiska och den moderna repertoaren (Desdemona i »Othello», Celimène i »Misantropen», Maria Stuart i Schillers tragedi, Aude i Raynals »Graven under triumfbågen» och Nora i »Ett dockhem»). O. W-n.

***Skovgaard,** J. F., dog 1933 9/3.

***Skovgaard-Petersen,** C. A., var domprost och stiftsprost i Roskilde stift 1929—36.

Skravelsjuka, en bristsjukdom (se Bristsjukdomar, suppl.) hos nötkreatur, vilken i Sverige vanligast uppträder i sådana trakter, där jordbruket fortfarande befinner sig på en relativt primitiv ståndpunkt. I sjukdomsbegreppet, som ännu ej är skarpt avgränsat, ingå flera inanitionssjukdomar, och etiologien är ännu ej fullt klarlagd. Man har antagit, att sjukdomen skulle kunna uppkomma på grund av brist på fosfater i den upptagna näringen eller till följd av en rubbning i vommens normala protozoflora eller i vissa fall därigenom, att djuren under längre tid erhålla för stor mängd koksalt som tillskott till fodret. De mest framträdande symtomen äro minskad, småningom helt upphörd foderlust samt avmagring, vilken slutligen kan leda till fullständig utmärgling. Hos dräktiga djur tillstöter lätt vattusot i fosterhinnorna. Den mest effektiva behandlingen har visat sig vara, att de sjuka djuren erhålla hö från annan trakt. I många fall ha goda resultat nåtts genom att man i profylaktiskt syfte på gårdar, där sjukdomen brukar uppträda, använt riklig fosfatgödsling. N. L.

***Skrift.** 1. Ny litt.: H. Delitsch, »Geschichte der abendländischen Schreibschriftformen» (1928); H. Degering, »Die Schrift. Atlas der Schriftformen des Abendlandes vom Altertum bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts» (1929); H. Jensen, »Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart» (1935); A. Heal, »The english writing-masters 1570—1800» (1931). O. W-n.

***Skriftermål** kan numera, enl. cirkulärskrivelse till domkapitlen aug. 1933, infogas i högmässan, antingen i början av denna el. efteråt i omedelbar anslutning till allmänna kyrkobönen. O. Hpl.

***Skriftligt bevis.** Bestämmelser om handelsböcker finnas i bokföringslagen 31 maj 1929.

Skry'dstrup, by på Jylland, Danmark, omkr. 15 km v. om Haderslev. Här påträffades 1935 i en starkt raserad, stor gravhög en synnerligen märklig ekkistgrav (jfr Bronsåldern, sp. 19). Fyndet kunde i orört skick föras in till Köpenhamns nationalmuseum och undersökas där. Den döda, en kvinna, hade en dräkt av samma snitt som dräkten från Borum Eshöj (se Bronsåldern, bild 16), men tröjan var ett betydligt finare arbete. Man har fått en helt ny uppfattning om bronsålderns koaffyr genom detta fynd, som visar en synnerligen invecklad håruppsättning med lösvalk. Vid sidan av den dödas huvud låg en fin, språngad mössa, tydligen en sorts vindhuva, som haft till uppgift att skydda håruppsättningen. Graven kan dateras till äldre bronsålder. — Litt.: C. M. Lund, »Egekistefundet fra S.» (i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1936). H. An.

Skujeniecks [sko'-], Margers, lettisk politiker (f. 1886). S. var revolutionär arbetarledare men blev nationell och nedlade betydande arbete på att utarbeta en lettisk nationell ideologi. 1917 bildade han det radikaldemokratiska partiet och var 1920—34 ledare i saiman för demokratiska centern, som fick nationalistisk prägel. 1926—28 och 1931—32 var S. ministerpresident. Sedan 1934 är han v. ministerpresident i Ulmanis' ministär. Han har skrivit »Nacionalais jautatums Latvija» (Den nationella frågan i Lettland; 1914). R. Ljl.

***Skuldebrev.** Numera gäller lag 27 mars 1936 om s., tillkommen under samarbete med Danmark, Norge och Finland. Lagens reella betydelse är icke strängt begränsad till s., då den indirekt torde komma att påverka praxis vid åtskilliga närstående civilrättsliga frågor. I lagens kap. 1 ges vissa allmänna bestämmelser. Sålunda föreskrives bl. a. — med ändring av vad tidigare gällde —, att om s. utfärdas av flera utan förbehåll om delad ansvarighet, utfärdarna få svara en för alla och alla för en (om deras inbördes regressrätt se d. o., suppl.). Vidare stadgas

om betalningsort, förfallotid, uppskovsränta (jfr d. o., suppl.) m. m. Skulle tillämpning av villkor i s. uppenbarligen strida mot gott affärsskick el. eljest vara otillbörlig, ger lagen möjlighet att jämka villkoret el. lämna det utan avseende.

Lagen skiljer mellan löpande och enkla (icke-löpande) s. De förra regleras i lagens kap. 2, som bl. a. innebär den viktiga nyheten, att endast s., ställda direkt på innehavaren, kunna göras gällande utan annan legitimation än innehavet av s. De till viss man el. order ställda s., som förut varit likställda med s. till innehavaren, ha fått karaktären av verkliga orderpapper (jfr d. o., suppl.), d. v. s. annan innehavare än den ursprunglige »visse mannen» måste genom en fortlöpande följd av skriftliga överlåtelser framstå som formellt legitimerad. I övrigt gälla ensartade regler för båda typerna av löpande s. Dessa innebära bl. a., 1) att person, som i god tro förvärvar löpande s. av annan än rätte borgenären, trots detta blir berättigad enl. s. (vid orderskuldebrev måste dock överlåtaren ha den särskilda formella legitimationen enl. vad nyss sagts), 2) att i synnerligen betydande omfattning invändningar, som kunnat göras gällande mot krav från tidigare innehavare av s., icke av gäldenären åberopas mot ny innehavare i god tro samt 3) att överlåtelse (och pantsättning) av löpande s. ej är giltig mot överlåtarens (resp. pantsättarens) borgenärer, med mindre den nye innehavaren fått s. i sin besittning.

Enkla s., varom regler ges i lagens kap. 3, äro sådana, som ställts till viss man (har s. till viss man försetts med inteckningsmedgivande, gäller det dock som löpande, därest icke genom orden »icke till order» el. motsv. uttryck förbehåll träffats i motsatt riktning). Senare innehavare av enkelt s. har icke bättre rätt än överlåtaren. Överlåtelse (och pantsättning) av enkelt s. gäller ej mot överlåtarens (resp. pantsättarens) borgenärer, innan gäldenären fått underrättelse (s. k. denuntiation) om transaktionen. För vissa enkla s. — vissa bevis om banktillgodohavanden m. m. — gälla enl. lagens kap. 4 särskilda bestämmelser.

Samtidigt med lagen om s. antogos flera viktiga följdlagar, bl. a. en lag ang. vissa utfästelser om gåva (jfr Realkontrakt, suppl.), lag om pantsättning av lös egendom, som innehas av tredje man, lagar om ändringar i aktiebolags- och banklagstiftningen m. m. — Se vidare »Lagstiftning om skuldebrev» (i Nytt Juridiskt Arkiv, avd. II, 1936).

Den stämpel, som skall åsättas s., då det för vinnandet av inteckning el. betalning företes hos offentlig myndighet, utgör numera 40 öre för varje fulla 100 kr. av kapitalbeloppet. A. M.

***Skultuna.** 2. D. 2 av E. Erixons »S. bruks historia» utkom 1935.

***Skum,** se även Flotation, suppl.

Skumbildare, se Flotation, suppl., sp. 137.

Skur (eng. *shower*, ty. *Schauer*), se Ultrastrålning, suppl.

Skuru, villasamhälle i Nacka socken, Stockholms län, v. om Skurusundet (se d. o.). Tills. m. det angränsande Ektorps villasamhälle 1,660 inv. (1936).

***Skurup.** 1. S. ingår nu i S:s, Solberga och Hassle-Bösarps pastorat.

***Skutskär.** Älvkarleby och S:s kapellförsamling bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

***Skuttunge.** I en 1600-talsbyggnad, tillhörande S. gamla prästgård, har upprättats ett hembygdsmuseum (invigt 1935).

***Skvadron.** I samband med den ökade differentieringen inom kavalleriet ha olika slag av s. tillkommit (se Kavalleri, suppl.).

***Skyddshem,** se även Förbättringsanstalter och Samhällets barnavård, båda i suppl.

***Skyddskårer,** se även avd. *Försvarsväsen* vid Estland, Lettland och Litauen, alla i suppl.

Skyddsrelä, se Elektriska reläer, suppl., sp. 1160, och Buchholzrelä, suppl.

***Skyddsrum** anordnas numera även för att bereda skydd mot flyganfall. De läggas i källare el. friliggande på betryggande avstånd från anläggningar, som särskilt väntas bli utsatta för flyganfall. De böra skydda mot minst 300 kg flygbomber samt, om de äro belägna i källare, mot instörtande delar av ovanliggande hus. S. byggas vanl. av betong el. trä för högst ett 50-tal personer samt göras gassäkra genom anordningar för luftrening och tillförsel av frisk luft. De böra ha dubbla ingångar, vilka förses med gasslussar (se Gasskydd, suppl., med bild 3). — Jfr Civilt luftskydd, suppl. O. E. S.

***Skyddstull,** jfr även Handelspolitik, suppl.

***Skyskrapa.** I storstäderna, särskilt i U. S. A., kommer höghusbebyggelse alltmer till användning. — På grund av den stora mängd människor, som sammanföras inom en s., intensifieras trafiken på angränsande gator, och behovet av parkeringsutrymme (se Parkera, suppl.) gör sig särskilt starkt gällande vid en s. Det ställes sålunda väsentligt större krav på trafikförmåga m. m. hos de gator, som omge en s., än hos gator inom bebyggelse av mera normal höjd. För att åstadkomma uppställningsplats för bilar anordnas ofta parkering inom själva s. F. Br.

***Skytte,** B. Se A. Grape i Lychnos 1936.

***Skytteholm.** Stockholms stadsmission har i st. f. hemmet för psykiskt sjuka 1 april 1936 under benämningen Hemmet Mälargården inrättat en enskild alkoholistanstalt.

Skyttekompani benämnas tre av de kompanier, vilka förutom ett gevärskompani (se d. o., suppl.) och en självständig tung pluton

ingå i krigsorganiserad svensk bataljon. S. består av stab, tre gevärsplutoner, en tung pluton samt tross (se vidare Infanteri, suppl.). C. A. E.

***Skytteväsen.** Statsunderstödet, som 1933 var nere vid 82,900 kr., har sedan åter stigit och utgjorde 1937 325,000 kr. 1936 funnos 1,337 föreningar och 76,544 aktiva medl. 11 mill. skott lossades, och 14,260 skytteutmärkelsetecken utdelades. Numera finnas skyttemärke även i stål samt mästarmärke i brons, silver och guld. V. W.

***Skådebanan.** I och med genomförandet av de förändringar i Sveriges allmänna teaterorganisation, som blevo följden av förslag från 1933/34 års stora teaterkommitté, har S. fått en delvis förändrad och till omfattningen mera begränsad verksamhet. Från dess ledning utgavs 1925—29 ett månadsblad, 1927—33 en årsbok, innehållande bidrag till teaterns och dramats historia, repertoaröversikter, skådespelarnekrologer m. m. Fr. o. m. 1934 utger S. i förening med Riksteaterns publikorganisation tidskr. Teatern. Nuv. ordf. är författaren Gustaf Collijn. O. W-n.

***Skåne.** Ny litt.: »En bok om S.», I (1936; med uppsatser av talrika författare). Förhistoria: F. Hansen, »Hammarsnäs, Halör» (s. å.). Konsthistoria: Monica Rydbeck, »S:s stenmästare före 1200» (s. å.). Etnografi: S. Svensson, »S:s folkdräkter» (1935). Historia: S. Bolin, »Skånelands historia», II (1933). — Nya, omarb. uppl. ha utkommit av H. H. v. Schwerin, »S:s herrgårdar» (1934), M. Sjöbeck, »S.» (1936), och H. Wåhlin, »Boken om S.» (s. å.).

Skånes betodlares centralförening, se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1163.

Skåningen. Eslövs Tidning, tidning i Eslöv, gr. 1897, utges sedan 1898 sex ggr i veckan. En avläggare till tidningen är Hörby Dagblad, gr. dec. 1911, utges sedan början 6 ggr i veckan. Red. för båda är sedan 1932 K. H. S. Karlbrink (f. 1906). Tidningarnas politiska hållning är moderat.

***Skånings härad.** Skara landskommun och församl. ha inkorporerats med Skara (se d. o., suppl.) stad.

Skånska banken, a.-b., Malmö, är med hänsyn till antalet kontor (72 dec. 1936) den fjärde i ordningen av de svenska affärsbankerna. Den nuv. S. bildades 1935, då a.-b. Sydsvenska banken (tidigare Sydsvenska kredit-a.-b., gr. 1896) övertog dåv. S. (gr. 1921) och antog denna banks namn. I dec. 1936 utgjorde fonder och omslutning 18,7, resp. 174 mill. kr. E. H-ss.

***Skånska cement-a.-b.** äger aktiemajoriteten även i Slite cement- & kalk-a.-b. Bolaget har även betydande intressen i Strömsnäs bruks a.-b. Aktiekap. i a.-b. Iföverken ökades 1937 från 3,5 till 4,5 mill. kr., varav aktieägarna i S. fingo teckna nominellt 4,2 mill. kr., medan S. behöll återstoden av aktierna (med 15 röster per aktie) och sålunda fortfarande har rösträttsmajoritet i a.-b. Iföverken. Efter modernisering av anläggningarna i Hällekis och Limhamn kommer S. att i slutet av 1938 kunna producera över 4 mill. fat cement årl. Aktiekap. utgör sedan 1936 21 mill. kr. Litt.: Karin Kock, »Skånska cementaktiebolaget» (1932). Se även Skånska cementgjuteriet, nedan. E. Hlr.

Skånska cementgjuteriet, a.-b., gr. 1887, idkar entreprenadverksamhet inom hus-, fabriks- samt väg- och vattenbyggnadsfacken och driver cementvarufabriker i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Jönköping, Sundsvall, Kalmar, Linköping, Limhamn och Sveden (Valbo socken, Gävleborgs län) samt marmorstenhuggeri i Stockholm. Bolaget, som är anslutet till Skånska cement-a.-b., har aktiekap. 2,8 mill. kr. E. Hlr.

***Skånska Dagbladet** har både morgon- och middagsuppl. Chefred. Hj. Berlin (se d. o., suppl.) är född 1886 (ej 1888). Tidningen har lokalredaktioner i Lund, Kristianstad, Ystad, Eslöv, Hörby och Köpenhamn samt korrespondenter i de flesta socknar i s. Sverige. Den är s. Sveriges mest spridda tidning.

Skånska ingenjörsklubben, se Tekniska föreningar, suppl.

***Skånska prästerskapets byggnadskassa.** Genom k. kung. 15 aug. 1933 har förordnats, att pastorats betalningsskyldighet till kassan upphör, så snart erlagda avgifter jämte ränta stigit till det belopp, för vilket bostället häftade vid tiden för ikraftträdandet f. ggn beträffande pastoratet av lönereglering, fastställd enl. lagen 9 dec. 1910 (se Prästlön). De inflytande avgifterna beräknas i stort sett åtgå till infriande av kassans förbindelser. Utredning ang. kassans likvidering pågår f. n. (k. br. 27 nov. 1936). Schg.

***Skånska Socialdemokraten.** Upplagan för Landskrona är numera uppl. för spridningsområdet utanför Hälsingborg.

***Skåre,** Skåre läge. En ny fiskehamn invigdes 1936.

***Skäggs.** Åkerarealen utgör nu 640 har. På S. finns Sveriges största fårbesättning med omkr. 1,000 modertackor.

***Skäktning** har med den antisemitiska nationalsocialismens seger totalt förbjudits i Tyskland (1933). I Polen har s. oerhört begränsats genom en lag av 1936, varigenom judar (och muhammedaner) endast få skäkta för eget behov. Genom en lag om slakt av husdjur, antagen av sv. riksdagen 1937, vilken träder i kraft 1 juli 1938, införes bedövningstvång också vid s., varigenom denna slaktart kommer att omöjliggöras även i Sverige. På judiskt initiativ företages sedan en längre tid experiment med elektrisk bedövning, men ledande östeuropeiska rabbiner ha nyligen avgivit en förklaring, att dylik bedövning strider mot den judiska rituallagen. D. B-ck.

Skälby, villasamhälle i Järfälla (se d. o., suppl.); 702 inv. (1936).

Skälderviken, municipalsamhälle i Bark-

1

SKÅNE. 1

Bild 1. Utsikt från Stenshuvud.

Bild 2. Gårdsinteriör. S:t Olofs socken.

2

3

4

SKÅNE. 1

Bild 3. Slättlandskap från Österlen med Ravlunda kyrka.

Bild 4. Bokskogsinteriör. Frosta härad.

5

SKÅNE. 2

Bild 5. Vitbetsfält vid Alnarp.

Bild 6. Pilevall. Valleberga socken.

6

7

SKÅNE. 2

Bild 7. Badstrand vid Skälderviken.
Bild 8. Höstbild från Lundaslätten.

8

åkra socken, Kristianstads län, vid Västkustbanan och Rönneåns utlopp. S., som bildades 3 maj 1935, omfattar 102,5 har; 482 inv. (1937). Tax.-värde å fast egendom 1,465,400 kr. (1936); tax. inkomst 311,250 kr. Badort.

***Skällvik.** Nartorps gruvor äro nedlagda.

***Skänninge** har 1,751 inv. (1937). Utredning pågår om stadens förläggande under landsrätt. Industrien räknar 1937 5 arbetsställen med tills. omkr. 100 arb., bl. a. en fabrik för tillv. av plåtradiatorer (omkr. 40 arb.). Epidemisjukhuset har indragits. S. och Allhelgona församlingar bilda sedan 1936 en kyrklig samfällighet. Ruinen av Spetalen, ett spetälskesjukhus från medeltiden, har restaurerats. S. V.

***Skärblacka.** Sulfatmassa tillverkas ej vid S. men väl vid det närbelägna Ljusfors.

***Skärgårdsflotta.** Litt.: O. Nikula, »Svenska skärgårdsflottan 1756—1791» (1933).

Skärgårdshavet. 1. En av O. F. Nordqvist (se d. o.) införd benämning för skärgårdsområdet mellan Åland och Finland; stundom utvidgas begreppet att omfatta även den yttre åboländska skärgården från Utö till Hangöudd. S. omfattar bl. a. Skiftet med på båda sidor liggande talrika öar och skär. Den nordliga strömmen i S. orsakar högre salthalt hos vattnet än på motsv. breddgrader i Ålandshav och vid Sveriges kust, vilket medför vissa växt- och djurgeografiska konsekvenser. Bosättningen inom S. är svensk. — 2. En stundom använd benämning på de yttre delarna av Stockholms skärgård, även Uppländska skärgårdshavet; jfr G. E. Du Rietz i Sveriges Natur 1923 och R. Sernander, »Stockholms natur» (1926). N. S-d.

Sköld, J o h a n n e s (H a n n e s) E v e l i n u s, språkforskare (1886—1930), bror till O. S. Blev fil. dr och docent i Lund i slaviska språk 1922, i jämförande språkforskning 1926.

S. företog 1928 en forskningsresa till Pamir. Skr. bl. a.: »Zur Chronologie der štokavischen Akzentverschiebung» (1922; akad. avh.), »Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen» (1925), »The Nirukta» (1926) och »Untersuchungen zur Genesis der altindischen etymologischen Literatur» (1928—31). Hans språksamlingar från Pamirresan utgåvos efter hans död av H. Smith: »Materialien zu den iranischen Pamirsprachen» (1936). S. skrev en tid flitigt i den socialdemokratiska pressen och utgav politiska skrifter och stridssånger. H. S. N.

***Sköld,** O. Monogr. av G. Paulsson (1935).

***Sköld,** P. E., avgick som jordbruksminister maj 1936. Då P. A. Hanssons andra ministär bildades i sept. s. å., blev S. handelsminister. I egenskap av jordbruksminister medverkade S. till den överenskommelse, som träffades 1933 mellan socialdemokraterna och Bondeförbundet rörande reglering av prisbildningen på jordbrukets produkter samt vidtagande av åtgärder till arbetslöshetens bekämpande (se S v e r i g e, suppl. sp. 1045 f.).

***Sköldebrev.** Litt.: B. Hildebrand i Personhist. Tidskr. 1934; K. E. Löfqvist, »Om riddarväsen och frälse» (1935; akad. avh.).

***Sköllersta,** socken. Vid Kavesta finns även lantmannaskola.

***Skön,** socken. S. och Skönsmon bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

***Skönsberg.** Heffners ångsåg nedlades 1933.

***Skönsmon.** I S. invigdes 1933 en ny kyrka. Se även S k ö n, ovan.

***Sköniviks a.-b.** äger även kraftstation i Nedansjö, som utnyttjar Hemgransforsen i Ljungan (installerad turbineffekt 6,700 hkr). Sågverket i Nacka är nedlagt.

Skördeenhet, den enhet, till vilken växtprodukterna omräknas, bl. a. för att man vid skördeberäkningar skall kunna sammanslå olika växtprodukter. 1 s. = 1 kg vete, råg, korn, ärter, bönor el. vicker, 1,2 kg havre, 1,1 kg blandsäd, 4 kg potatis el. sockerbetor, 10 kg foderrotfrukter, 2,5 kg hö, 3,5—4 kg halm eller 12—15 kg blast. Om foderenhet se F o d e r m e d e l, även i suppl. Y.

***Skördemaskin.** Traktorerna ha alltsedan omkr. 1925 i ständigt stegrad omfattning tagits i bruk jämväl för skörden. Man låter traktorn icke blott bogsera självbindaren utan även driva bindarens arbetande delar, vilket sker genom att dessa medelst axlar med polhemskopplingar förbundits med traktormotorn, s. k. d i r e k t d r i v e n s j ä l v b i n d a r e. Man söker även på andra sätt underlätta skördearbetet. På hästdragna självbindare monteras ibland luftgummihjul i st. f. stålhjul, eller också drivas de arbetande delarna av en påmonterad liten förbränningsmotor. Båda åtgärderna åsyfta att även vid ihållande arbete göra det möjligt att köra självbindaren med två hästar i st. f. tre. Med dylik extramotor eller direktdrivning går det lättare att skära liggsäd. Vid all körning med självbindare i liggsäd begagnas numera dessutom a x l y f t a r e, vilka påsättas kniven och lyfta axen före strånas avskärning. En ännu effektivare anordning utgör s t a v h a s p e l n. Denna har tre träarmar, som styras på så sätt, att de framför kniven från sidan sticka in i säden, lyfta denna och föra den bakåt mot plattformen. Se även S k ö r d e t r ö s k a, nedan. N. B-d.

Skördetröska, S k ö r d e t r ö s k m a s k i n, en kombination av skördemaskin och tröskverk. Maskinen köres över fältet på samma sätt som en traktordriven självbindare. Den avskär och tröskar säden i samma arbetsoperation. Dylika maskiner kommo redan mot slutet av 1800-talet i bruk i Australien samt i Nordamerikas torra trakter utmed Stilla-

Skördetröska.

havskusten. Först 1925—30 vunno s. avsevärd spridning också i Nordamerikas mell. och n. stater. Även i Sverige förekomma numera mindre s., som kunna dragas av en medelstor traktor. Maskinernas användning begränsas i Sverige dels av att höstarna ofta äro regniga och kalla, vilket nödvändiggör artificiell torkning av spannmålen, dels av att halmen till större delen måste fraktas hem efter skörden för att utnyttjas i ladugården i st. f. att plöjas ned (el. brännas på fältet), såsom sker i Nordamerika. N. B-d.

***Skövde** (stad), som 1937 hade 11,664 inv., skall 1 jan. 1938 läggas under landsrätt (Gudhems och Kåkinds domsaga). S.—Axvalls järnväg ingår sedan 15 maj 1935 i Lidköping—S. och Stenstorps järnväg. Epidemisjukhuset har indragits. Stadens tillgångar hade vid årsskiftet 1934/35 stigit till 6,317,641,69 kr. och dess skulder till 4,411,425,88 kr. S., Öms och Ryds församlingar bilda sedan 1931 en kyrklig samfällighet. K. J. P.

***Skövde—Axvalls järnväg** ingår sedan 15 maj 1935 i Lidköping—Skövde och Stenstorps järnväg (se Lidköping—Skara—Stenstorps järnväg, suppl.).

***Slagfartyg.** De s., som nu byggas av stormakterna, kunna anses utgöra en kombination av förutvarande slagskepp och slagkryssare med ett deplacement av omkr. 35,000 ton, 9—12 kanoner av 35—38 cm kaliber, fart av omkr. 30 knop samt synnerligen omfattande pansar- o. a. skyddsanordningar mot anfall på, under och över vattenytan. Kostnaden för ett nutida s. på 35,000 tons deplacement kan beräknas till 150—200 mill. kr., d. v. s. omkr. 5,000 kr. per deplacementton. Ö-g.

***Slakt.** Enl. lag av 4 juni 1937 (se Sv. Författningssaml., n:r 313, 1937) får efter 1 juli 1938 s. av husdjur med undantag för fjäderfä och kaniner ej företagas utan föreg. bedövning. Enl. samma lag får den, som icke fyllt 18 år, ej avliva djur, med mindre det sker under uppsikt av någon äldre. Y.

Slaktdjursavgift, se Stödåtgärder för jordbruket, suppl.

Slaktdjursförsäljningsförening, se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1162.

Slaktdjursreglering, se Stödåtgärder för jordbruket, suppl.

Slakteriförening, Andelsslakteriförening, se Lantmannakooperation, även i suppl.

Slakterilånefond, Statens, se Statens slakterilånefond, suppl.

***Slakthus.** En ny lag ang. s. (och köttbesiktningstvång) utfärdades 1934 (se Köttkontroll, suppl.).

Slakthustvång, se Köttkontroll, även i suppl., och Slakthus.

***Slangspråk.** Ny litt.: E. Partridge, »Slang» (1933); M. H. Weseen, »Dictionary of american slang» (1934); G. Bergman, »Skolpojksslang» (s. å.).

Slangus, Axel, finlandssvensk skådespelare (f. 1890). Har verkat vid de svenskspråkiga teatrarna i Helsingfors och Åbo (sedan 1918 oavbrutet vid Svenska teatern i Helsingfors) samt därjämte framträtt som filmskådespelare. S. är en scenkonstnär av betydande mått, med sällsynt kraftfull, levande och saftig karakteristik. Hans mest berömda rollskapelse är bondsonen Esko i Aleksis Kivis folkkomedi »Sockenskomakarna», en figur av utomordentlig must och strålande humor. Bland S:s andra roller märkas titelrollerna i Strindbergs »Gustav Vasa» och Ibsens »Peer Gynt», Armas Fager i »Den stora rollen» och Markurell i »Markurells i Wadköping». S. har flera gånger gästspelat på svenska scener. O. W-n.

Slap-stick [slä'p-], amerikansk beteckning för filmfars, uppbyggd på enklare tricks, t. ex. glaskrossning, kullerbyttor o. dyl. Sådana filmer hade tidigare sin blomstringsperiod men förekomma ännu. En känd regissör av

slap-stickfilmer är Mack Sennett. Louise Fazenda, Buster Keaton m. fl. ha medverkat i dylika farser. R. A-g.

Sła'wek, Walery, polsk politiker (f. 1879), överste. Inträdde efter handelsstudier i den polsk-revolutionära rörelsen i dåv. ryska Polen, satt flera ggr i fängelse och skadades 1906 svårt vid förberedelser till ett bombattentat. Redan tidigt en av Piłsudskis närmaste medarbetare, var S. i världskriget legionär, sedan officer. Efter statskuppen 1926 ledde han regeringsblocket och lyckades 1930 efter hård kamp vinna majoritet åt detta i riksdagen. Mars—aug. 1930 och dec. 1930—maj 1931 var han chef för kampregeringar, ägnade sig sedan åt författningsreformen och var mars—okt. 1935 åter konseljpresident. A. A-t.

Slettenmark, Gustaf Carl Wictor, ingenjör (f. 1884 $^{22}/_{3}$), utexaminerades från Tekn. högskolan 1907, var ingenjör vid Vattenbyggnadsbyrån 1907—12, byråingenjör vid Stockholms elektricitetsverk för Untra kraftverksbyggnad 1912—18, blev speciallärare i vattenbyggnadslära vid Tekn. högskolan 1932, var byrådirektör vid Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt 1919—35 samt är överdir. och chef för anstalten sedan 1935. S. har varit sakkunnig för utredning ang. beräkning av vattenskada på jord vid Vänern. S:s klara omdöme och praktiska insikt ha f. ö. tagits i anspråk för olika uppdrag; han har bl. a. varit led. av förlikningsnämnd i tvist mellan Vattenfallsstyrelsen och Norrbottens järnverk samt rådgivare och kontrollant för utredning rörande reglering av Helgeån. Bland hans publicerade arbeten märkas »De svenska flodernas vattenmängder» (1925), »Kartor över vattenmängden och sjöprocenten i Sverige» (1929) och »En registrerande nederbördsmätare av ny typ» (1932). S. är sedan 1936 v. president i hydrologiska associationen av Internationella unionen för geodesi och geofysik. A. Å.

***Slite** jämte övriga delar av Othems (se d. o., även i suppl.) socken blev 1 jan. 1936 köping; 1,882 inv. (1937); tax.-värde å fastighet 11,353,100 kr. (1935), tax. inkomst 1,095,500 kr. S. har tullstation, är lotsplats och badort.

Slocum [slōu'kəm], Frederick, nordamerikansk astronom (f. 1873), var först anställd vid Yerkesobservatoriet och är sedan 1920 chef för Van Vleckobservatoriet i Middletown, Conn. S. har utfört undersökningar inom solarfysik och stellarastronomi samt i stor omfattning uppmätt stjärnparallaxer. K. Lmk.

Slomann, Poul Vilhelm, dansk museiman (f. 1885). Blev cand. mag. 1912, utbildades till biblioteksman bl. a. i U. S. A. och är sedan 1923 chef för Kunstindustrimuseum, vars flyttning och ordnande i de nya lokalerna S. har lett. P. E-t.

Słonimski [slåni'-], Antoni, polsk författare (f. 1895). S. är pacifist, en mångsidig, orolig natur, framför allt en talangfull lyriker. Han har på senare år mest skrivit satiriska kåserier och tendenskomedier. J. Kl.

***Slott-Möller,** A., dog 1937.

Slough [slāu], stad i Buckinghamshire, s. ö. England, n. om Thames, nära Eton och Windsor; 33,530 inv. (1931). Snabbt växande förort till London med bl. a. betydande kemisk industri. I S. ligger F. W. Herschels hus, numera museum.

Slowfox [slōu'fåks], se Jazz, suppl., sp. 843.

S. L. U., förk. för Svenska landsbygdens ungdomsförbund, Bondeförbundets ungdomsorganisation.

***Slående eld.** Bestämmelserna för utförande av s. ha något ändrats. Sålunda betyder »slå eld» en ändring på 4 streck av sidriktningen mellan varje skott, »slå helt» en ändring på 8 streck och »slå dubbelt» en ändring på 16 streck. På fältkanonen motsvaras en ändring i sida på 4 streck av ett halvt varvs vridning på sidratten. R. A.

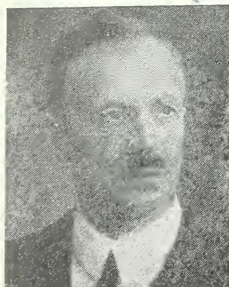
***Släde.** 1. Ny litt.: G. Berg, »Sledges and wheeled vehicles» (1935; akad. avh.).

***Slöjd.** De moderna strömningarna inom det svenska konsthantverket (jfr Malmsten. C. P. H.) ha under senare år i ej ringa grad påverkat utvecklingen av slöjdundervisningen vid skolorna i Sverige. Statens anslag till slöjdundervisning ha under senare år beskurits och äro i riksstaten för budgetåret 1936—37 upptagna till omkr. 2,7 mill. kr. En väsentlig ökning har dock vidtagits av 1937 års riksdag. 1936 tillkallades sakkunniga för utredning av bl. a. frågan om utbildning av lärare i slöjd för gossar och i teckning samt för yrkesundervisningen. Fr. Sg.

***Smedal,** G. C. H., var ordf. i Norges Svalbard- og Ishavsråd, tills detta upphävdes 1933. Han var den drivande kraften under de händelser, som ledde till den norska ockupationen på Östgrönland 1931, och utgav, sedan tvisten avgjorts vid Haagdomstolen (se Grönland, suppl., sp. 508), »Nasjonalt forfall. Tilbakeblikk og fremtidsmål i Grönlandssaken» (1934). W-t K.

Smedberg, Magnus Albrecht Richard, ingenjör (f. 1880 $^{6}/_{6}$). S. utexaminerades 1903 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst och blev 1928

major i Väg- och vattenbyggnadskåren. Byråingenjör vid Hydrografiska byrån 1908, blev han 1918 förste statshydrograf vid Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt. 1919—36 var han led. av Österbygdens vattendomstol och är sedan 1931 särskild led. av Kammarrätten. S. har specialiserat sig på flottningsfrågor. Han är sedan 1916 sekr. i Svenska flottledsförbundet (före 1927 Svenska flottningschefsföreningen), grundade Svensk Flottningstidskrift, var dess red. 1912—21, redigerar Svenska Flottledsförbundets Årsbok sedan 1922 och tillhörde flottningslagskommittén 1917—18. Han har haft ett stort antal sakkunniguppdrag i vattenbyggnadsfrågor och redigerade 1911—20 Teknisk Tidskrifts avd. Väg- och vattenbyggnadskonst. S. var en av tillskyndarna av Tekniska museet och är sedan 1936 v. ordf. i museets styrelse. E. Hlr.

***Smedjebacken.** S:s valsverks-a.-b. har nu 750 arb.; årstillv.-värde 6 mill. kr. En ny idrottsplats, Herosvallen, invigdes 1934. — Tax.-värde å fastighet 7,763,200 kr. (1935), tax. inkomst 2,210,180 kr.

Smeds, Viktor, finländsk idrottsledare (f. 1885), fil. mag., ordf. i Finska boxningsförbundet 1923—33 och sedan 1934 samt i Internationella brottningsförbundet sedan 1930. S. var finsk mästare i boxning 1923 och 1925.

Smēkal, Adolf, österrikisk fysiker (f. 1895), prof. i Halle 1928. S. har utfört viktiga arbeten inom kvantumteorien, bl. a. rörande ljusets dispersion, varvid han teoretiskt förutsagt den senare upptäckta Raman-effekten (se d. o., suppl.; även kallad Smekal-Ramaneffekt). Andra arbeten av S. behandla bl. a. de verkliga kristallernas struktur (till skillnad från de ideala, absolut felfria kristallerna). S. har bl. a. skrivit »Allgemeine Grundlagen der Quantenstatistik und der Quantentheorie» (1926) och medarbetat i flera samlingsverk (»Handbuch der Physik» m. fl.). Sv. B-r.

Smela [smjä'ła], stad i Kievområdet, Ukraina, nära Tjerkassy; 25,086 inv. (1933). Sockerbruk, kvarnar, bryggerier och träindustri.

***Smend,** R., är sedan 1926 medutgivare av Archiv für Öffentliches Recht. Han blev 1935 prof. i statsrätt i Göttingen.

***Smetona,** A. Jfr även Litauen, suppl.

Smidth & co., F. L., en 1882 gr. dansk firma (sedan 1925 a.-b.; aktiekap. 5 mill. kr.) för byggande av tegelbruk och (sedan 1888) cementfabriker samt ugnar och maskiner för cementtillv. Firman, som har en omfattande verksamhet även i utlandet och som gjort viktiga insatser för cementindustriens utveckling, äger och driver jämväl egna cementfabriker i Danmark. E. Hlr.

Śmigły-Rydz [ʃmi'gły-ryts], Edward (familjenamn Rydz), polsk militär och statsman (f. 1886). Anslöt sig som adept vid konstakad. i Krakau till den av Piłsudski grundade och ledda skytteorganisationen och erhöll där binamnet »Śmigły», den snabbe. Vid världskrigets utbrott gick Ś. i fält som bataljonschef vid den av Piłsudski organiserade och anförda första legionärbrigaden, avancerade till regementschef och förde sedan befälet över denna brigad. Efter Piłsudskis arrestering av tyskarna 1917 ledde Ś. den hemliga militärorganisationen i dåv. ryska Polen, Polska organizacja wojskowa (POW), och utvecklade en intensiv verksamhet för att hålla frihetstanken vid liv och för att förbereda ett uppror mot det tyska militärväldet där. Under polsk-ryska kriget 1919—20 ledde han 1919 som chef för en infanteridivision offensiven mot Vilna, intog maj 1920 Kiev och gjorde en avgörande insats i slaget vid Weichsel s. å. Efter fredsslutet tjänstgjorde Ś. till en början i relativt underordnade befattningar. Efter Piłsudskis statskupp 1926 blev han en av dennes närmaste medarbetare inom armén, blev biträdande generalinspektör och 1935 efter Piłsudskis död generalinspektör. Som sådan är Ś. chef för hela krigsmakten och erhöll 1936 rang närmast landets president. 10 nov. 1936 utnämndes Ś. till marskalk av Polen. Han spelar även en mycket betydande politisk roll som en av de främsta målsmännen för Piłsudskis statstanke. C. A. E.

Smirnoff [-nå'f], Karin, författarinna (f. 1880 26/2), dotter till August Strindberg, g. m. fil. dr W. S. 1911, har utgivit romanerna »Under ansvar» och »Vårbrytning» (båda 1915) samt »En tretydig historia» (1927) och »Första akten» (1930). Hennes dramatiska verk äro »Makter» (1922), »Ödesmärkt» (1923) och »Riddaren och jungfrun» (1924). Mest känd av hennes böcker är den om hennes moder, »Strindbergs första hustru» (1925). R-n B.

***Smith,** A. E., var som en av stiftarna av American liberty league under presidentkampanjen 1936 häftig motståndare till F. Roosevelt. Han utgav 1932—34 tidskr. Outlook och 1935 »The citizen and his government». S. är en av ledarna för Tammany society.

Smith [smiþ], lady Eleanor Furneaux, engelsk författarinna (f. 1902), dotter till viscount F. E. S. Birkenhead. Hon har framträtt med livliga romaner: »Red wagon» (1930; »Den röda vagnen», 1932), »Flamenco» (1931; sv. övers. 1933), »Ballerina» (1932) och »Tzi-

gane» (1935; »Danza gitana», s. å.) samt novellerna »Satan's circus» (1932). R-n B.

Smith, H e l m e r, orientalist (f. 1882 $^{26}/_{4}$), fil. lic. i Uppsala 1908, docent i indologi i Lund 1921, fil. hedersdr 1927, prof. i sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning i Uppsala 1936. S. intar en ledande ställning i den nutida pāliforskningen. Han har utgivit en rad stora pāliverk i Pali text society's textserie (London 1913 ff.; delvis tills. m. dansken D. Andersen), »The Pāli Dhātupāṭha» (Köpenhamn 1921; tills. m. D. Andersen), pāligrammatiken »Saddhanīti» (3 bd, Lund, 1928—30); tills. m. D. Andersen utger han »A critical pāli dictionary begun by V. Trenckner» (Köpenhamn 1924 ff.). H. S. N.

***Smith,** O., dog 1935 $^{27}/_{5}$.

Smith, O t t o S o p h u s, dansk museiman, vapenhistoriker (f. 1890), kapten, dir. för Töjhusmuseet 1937, ordf. i Vaabenhistorisk selskab sedan 1933. S. redigerar sedan 1934 Vaabenhistoriske Aarböger. Han har författat flera vapenhistoriska artiklar i facktidskr. Bland hans talrika ortshistoriska arbeten märkas »Aalborg» (1931), »Næstved 1135—1935» (1935) och »Ribe bys historie», I (1936; tills. m. V. Hermansen). Th. J-n.

Smith [smiþ], P r e s e r v e d, nordamerikansk historiker (f. 1880), prof. i historia vid Cornell university sedan 1922. S. har skrivit monogr. om Luther (1907), Erasmus (1923 och 1927) och reformationen (1920) samt det viktiga lärdomshistoriska översiktsarbetet »A history of modern culture» (hittills 2 bd, 1930—34). B. H-d.

***Smith,** T h., dog 1935.

***Smith,** W i l h e l m, lämnade sin professur 1932.

***Smuts,** J. C h r., ingick 1933 i Hertzogs koalitionsministär som justitieminister och bidrog till en fusion följ. år mellan premiärministerns parti och sitt eget. Han har även utgivit en filosofisk studie, »Holism and evolution» (1926). Monogr. av S. G. Millin (2 vol., 1936). L-ts.

***Småbruk,** jfr E g n a h e m s r ö r e l s e n, O f u l l s t ä n d i g a j o r d b r u k och S m å b r u k a r f ö r e n i n g a r, alla i suppl.

Småbrukarföreningar, lokala sammanslutningar bland småbrukarna med ändamål att verka för höjandet av det mindre jordbruket och dess binäringar. Aktivt medlemskap i de egentliga s. är inskränkt till brukare av högst 12 (stundom 20) har åkerjord. S. tillvarata medlemmarnas intressen i ekonomiskt (några äro endast inköpsföreningar) och socialt avseende, arbeta för upplysning genom föreläsningar (småbrukarkurser), studieresor m. m. G. Rbg.

Småbrukarsjuka, se A c e t o n e m i, suppl.

***Småland.** Nyare litt.: G. Virdestam, »Småländska gestalter» (1930) och »Kring Östrabo och S:t Sigfrids källa» (1934); H. Bjurulf, »Östra S. och Öland» (s. å.); P.-H. Klinckwort, »Die småländische Landschaft» (1935).

***Smålands arméartilleriregemente** tillhör från 1 jan. 1938 I:a arméfördeln. och utgör arméstruppförband, vilket innebär, att det skall utbilda och mobilisera förband, som i krig icke ingå i fördelning utan stå direkt till arméstabschefs förfogande. Enl. 1936 års försvarsförordning skall arméstabsartilleriet förstärkas och förses med modern materiel, varför reg:tets fredsorganisation kommer att utvidgas. S. är helt motoriserat. C. A. E.

Smålands bank, a.-b., Jönköping, ombildad 1934 från solidariskt bankbolag, Smålands enskilda bank, gr. 1837. Av grundfonden, 12,60 mill. kr., användes 1922 11,34 mill. kr. för täckande av förluster, varjämte samma belopp tecknades i tillskottskapital enl. banklagen § 92. Vid 1936 års bokslut hade halva tillskottskapitalet återbetalats. Fonder och omslutning utgjorde samtidigt 13,50 (inkl. återstående tillskottskapital) och 101 mill. kr. samt antalet kontor 38. Minnesskrift om Smålands enskilda bank av Karin Kock (1937). E. H-ss.

Smålands Dagblad, J ö n k ö p i n g s L ä n s T i d n i n g, gr. 1921, utges sedan 1929 6 ggr i veckan; undertiteln tillkom 1935, sedan Jönköpings Läns Tidning upphört. S. har sedan 1934 samme red. som Jönköpings-Posten (se d. o.), R. Y. Hamrin (f. 1907).

Smålands enskilda bank, se S m å l a n d s b a n k, ovan.

***Smålands Folkblad.** Red. är sedan 1935 E. Ståhl (f. 1895).

***Smålands husarregemente.** Personalen vid det indragna reg:tet har bildat en kamratförening, som bl. a. utger en tidning, Smålandsryttaren. Genom föreningens försorg restes 1929 ett monument över reg:tet i Eksjö (se bild sp. 839).

***Smålandsposten.** Red. är sedan 1934 G. Franzén (f. 1892).

Smålands Rydaholm, se R y d a h o l m.

***Smålandsstenar** hade 910 inv. 1936. I S. finns även en trikåfabrik, gr. 1934 (omkr. 50 arb.). Textil-a.-b. Nilsson & ko. (herrkonfektionsfabrik), gr. 1919, har omkr. 200 arb.

Smålands Taberg, se T a b e r g.

***Småskoleseminarium.** På grundval av ett av sakkunniga utarbetat förslag framlade K. m:t för 1936 års riksdag prop. ang. nyorganisation av såväl folk- som småskoleseminarierna. K. m:ts förslag antogs i huvudsakliga delar av riksdagen. (Om de förra se F o l k s k o l e s e m i n a r i u m, suppl.) I fråga om s. innebär riksdagens beslut i huvudsak följ. Enkelseminarier (d. v. s. seminarier med en genomgående klassavd.) skola förläggas

Monumentet över Smålands husarregemente i Eksjö.

till Växjö och Härnösand, båda tvååriga, samt till Haparanda och Lycksele, båda treåriga. Dubbelseminarier (d. v. s. seminarier med två genomgående klassavd.) skola finnas i Skara, Strängnäs och Landskrona, alla tvååriga. S. i Falun och Linköping skola nedläggas. Hela småskoleseminarieorganisationen kommer alltså att omfatta 4 enkelseminarier och 3 dubbelseminarier, anordnade med tills. 2 treåriga och 8 tvååriga linjer. Inträdesfordringarna skola höjas till ung. samma nivå som i fråga om folkskoleseminarierna, d. v. s. i stort sett realexamens kunskapsmått, dock med jämkningar nedåt i vissa ämnen för de treåriga seminarierna. Kompetensvillkoren för s:s lärare skola skärpas till överensstämmelse med de för adjunkter vid rikets allm. läroverk föreskrivna. Antalet elever per klassavd. skall utgöra 24, vilket innebär, att antalet årl. utexaminerade normalt blir 240. Riksdagen kan dock besluta jämkningar i detta antal. Ny stadga för s. är under utarbetande 1937. Fr. Sg.

S-märke, se Elektrisk materielkontroll, suppl.

Smärt, Berthold, ingenjör (f. 1865 9/9). S. utexaminerades 1890 från Tekn. högskolans avd. för kemisk teknologi, var 1896—1912 ingenjör vid Munksjö pappersbruk, 1912—24 disponent vid Nykvarns pappersbruk och är sedan 1930 verkst. dir. i Mellersta och norra Sveriges ångpanneförening. Han var 1913—21 ordf. i Svenska pappers- och cellulosaingenjörsföreningen. S. har bl. a. utgivit »Årsbok i pappers- och cellulosateknik» (1926). E. Hlr.

***Smögen** är kommun och församling men upptages i jordeboken under Askums socken

***Smör.** Exporten, som tidigare ägt rum genom privata smörexportörer och smörexportföreningar (huvudsakl. representerande mejeriföreningar), handhas nu nästan h. o. h. (1936 till 98,8 %) av Svenska mejeriernas riksförening (se d. o.). Under senaste år har smörexporten varit ung. lika stor till England och Tyskland: 1935 resp. 52,5 och 46,9 % samt 1936 resp. 45,2 och 54,7 %. Om nuv. föreskrifter ang. export av s. se Smörprovningar, nedan. — Jfr Mjölkreglering, suppl. G. Rbg.

***Smörjmedel.** Vid raffinering av mineraloljedestillat till smörjoljor har ett betydande framsteg gjorts i och med den s. k. duosolmetoden. Denna innebär, att destillatet behandlas med två i varandra olösliga lösningsmedel, t. ex. propan och fenol, av vilka det ena löser mättade kolväten med goda egenskaper som smörjoljor och det andra omättade kolväten o. a. beståndsdelar med egenskaper, som äro ofördelaktiga för en god smörjolja. Genom denna metod kan man ur bergoljor, som innehålla blandningar av olika oljetyper, få fram oljor, som likna de bästa paraffinbasoljor. Man börjar nu få en vidgad kunskap om de för den praktiska användningen väsentliga egenskaperna hos smörjoljor, ss. viskositetens beroende av temp. (viskositetsindex) och resistensen mot luftoxidation (uttryckt med s. k. Slightal). Tillvaratagande och regeneration av begagnad smörjolja har fått stor omfattning. E-t N-n.

Smörkontrollstation, byggnad med speciella lokaler, vari regelbundna smörprovningar (se d. o., nedan) äga rum. Malmö stad har uppfört en s., som togs i bruk 1935. E. C-g.

***Smörnotering.** »Svensk smörnotering utgiven i Malmö» upphörde 1932 men har efterträtts av »Malmö exportnotering», vilken anger det ungefärliga medelbruttoexportpris, som varje vecka uppnås vid försäljning av svenskt smör till utlandet. — »Svensk riksnotering å runmärkt smör», som är en producentnotering, sättes av den av Svenska mejeriernas riksförening utsedda noteringsnämnden. Noteringen anger (inom av riksdagen fastställda direktiv) priset på runmärkt, saltat smör av medelkvalitet i hela drittlar, fritt mejeris närmaste avsändningsstation. — Om nuv. beräkningsgrunder för pristillägg på exportsmör se Mjölkreglering, suppl. G. Rbg; E. C-g.

***Smörprovningar.** Nya föreskrifter för Sv. smörprovningarna utfärdades 15 juni 1937. S. ske nu i Malmö, där huvudkontoret är beläget, Göteborg och Stockholm. Smöret bedömes numera dels beträffande lukt och smak efter en 6-gradig skala (6 poäng beteckna fint, 5 poäng mycket gott smör och lägre poäng olika godhetsgrader), dels beträffande konsistens efter en 3-gradig skala samt dels beträffande smörets beskaffenhet i övrigt (ss. textur, lakefördelning, lakens färg, jämnhet i smörets färg, olöst salt och all-

mänt utseende) efter en likaledes 3-gradig skala. För att smöret skall anses vara av fullgod kvalitet (runmärkeskvalitet) fordras, att det uppnår minst 4—2—2 poäng i resp. skalor. Enl. de nya föreskrifterna skall smör från varje i s. deltagande mejeri provas vid drittel- och bytteprovningar minst 26 ggr årl. Dessutom anordnas årl. minst 5 hållbarhetsprovningar, och exportsmöret kontrolleras, då drittel- och bytteprovningar därtill givit anledning och f. ö. i den omfattning Sv. smörprovningarna finna lämpligt vid s. k. exportkontroll. Föreskrifter ang. export av smör äro givna i k. kung. 26 april 1935, varigenom stadgas, att smör endast får utföras över Malmö och Göteborg, att exportsmöret skall vara runmärkt och förpackat i nya drittlar samt att det ej får innehålla över 16 % vatten. E. C-g.

Snabbautomat, automatisk elektrisk strömbrytare med särskilt hög brythastighet. S. användes ofta i förbindelse med bakströmsrelä (se d. o., suppl.) vid parallellt arbetande strömriktare i och för snabb urkoppling vid baktändningar (se Elektriska strömriktare, suppl., sp. 1164). F. D-n.

Snabbmatare, Snabbregulator, se Spänningsregulator, suppl.

***Snavlunda.** Skyllbergs bruks a.-b. har tråddrageri, galvaniseringsverk och spikfabrik vid Kårberg.

***Sneidern, A. W. T. v.,** var ordf. i 1932 års trafikutredningskommitté.

***Snoilsky, C. J. G.** Ny litt.: P. Hallström, »C. S.» (1933).

***Snorre Sturlasson.** S:s födelseår anses numera vara 1179.

***Snouck Hurgronje,** Chr., dog 1936.

***Snowden,** Ph., dog 1937. På senare år framträdde han flera gånger med stark kritik av den nationella regeringen, bl. a. på grund av dess rustningspolitik. Han utgav en självbiogr. i 2 vol. (1934). L-ts.

Snäppare, fjädrande stilettkniv för tagning av blodprov etc.

***Snöploglag,** se även Väghållningsskyldighet.

***Sobieski, J.** Till 250-årsminnet (1933) av Wiens befriande utkom en rik litt. (bibliogr. i Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, h. 2, 1934), bl. a. eng. monogr. av J. B. Morton (1932; fr. övers. 1933), po. av O. Laskowski (1933) och A. Bełcikowska (s. å.).

***Sociala rådet** avskaffades i samband med Socialstyrelsens omorganisation 1937. De s. k. sjukkasse- och arbetslöshetsnämnderna — den senare tillfogad vid upprättandet av arbetslöshetsförsäkring (se d. o., suppl.) — skola dock t. v. bibehållas. A. M.

***Socialattaché.** Sverige har sedan 1933 ej mer någon s.

Social bostadspolitik. Länge hade ingripanden i bostadsfrågan (se d. o., även i suppl.) karaktär av tillfälliga hjälpåtgärder i tider av bostadsnöd, men särskilt sedan världskriget och efterföljande världskriser har i allt flera av de mera industrialiserade länderna utbildats en mer eller mindre planmässig bostadspolitik. Bostadsfrämjande åtgärder fordra merendels betydande ekonomiska resurser, och att sådana särskilt under de senaste åren ställts till förfogande sammanhänger med att i striden mot arbetslösheten byggnadsindustrien såsom en nyckelindustri blivit av stor betydelse ur arbetsanskaffningssynpunkt, liksom det i kampen mot hotande befolkningsminskning ansetts påkallat att genom åtgärder mot trångboddhet och slumbostäder tillförsäkra de barn, som födas, en hygieniskt och moraliskt sundare hemmiljö samt att i högre grad göra det ekonomiskt möjligt för föräldrar att sätta barn i världen, utan risk för att dessas uppväxtvillkor i hemmet skola bli alltför undermåliga.

En s. utformades först i industrialismens ursprungsland, England. Redan på 1840-talet lades grunden till den hälsovårdslagstiftning och bostadsinspektion, som i förening med byggande av ersättningsbostäder (genom lokalmyndigheter och *public utility societies*) i st. f. utdömda lägenheter utgöra kärnan i den engelska bostadspolitiken. Dess senaste utslag äro den sedan 1933 pågående kampanjen i syfte att bortriva och ersätta de engelska storstädernas omfattande slumområden samt 1935 års bostadslag, som avser att utrota trångboddheten. — Ett annat föregångsland inom s. är Holland, där 1901 års bostadslag varit av stor betydelse för bostadsväsendets gynnsamma utveckling. — I Belgien och Frankrike har man särskilt bemödat sig om att skapa och stödja halvoffentliga organisationer för byggande av billiga bostäder, avsedda för mindre bemedlade (särskilt den franska s. k. Loucheurlagen av 1928). — I Tyskland sökte man efter valutastabiliseringen 1923 framför allt avhjälpa bostadsbristen i storstäderna genom att hjälpa fram nybyggnader genom den »hyresskatt», som upptogs från de äldre fastigheterna, vilka genom valutakatastrofen till större delen befriats från inteckningsskulder. Under den nationalsocialistiska regimen har man slagit in på radikala linjer i fråga om stadsplanering och *Raumordnung* och söker uppluckra storstäderna genom att dels sanera slumdistrikt, dels stödja bebyggelsen med enfamiljshus o. a. småhus i förstads- och landsbygdsområden.

Medan i nämnda länder (utom Holland) bostadspolitiken utformats under trycket av den under krigsåren införda och ännu delvis bestående hyresregleringen, vilken medfört, att det allmänna måste subventionsvägen finansiera stora delar av småbostadsproduktionen, har i Sverige bostadsmarknaden varit helt fri utom under hyresregleringstiden 1917—23. Under det senaste årtiondet ha i Sveriges stadssamhällen årl. nybyggts 20,000—30,000 bostadslägenheter för en kostnad av

200—300 mill. kr., varav det mesta anskaffats genom den privata och den kooperativa företagsamheten. Vad städerna beträffar, ha staten och kommunerna väsentligen kunnat inskränka sig till att tillhandahålla sekundär- och tertiärkredit, den senare särskilt för modernisering av äldre boningshus (till statlig tertiärkredit o. dyl. har riksdagen 1933—37 beviljat $11^1/_2$ mill. kr.). I fråga om landsbygden, där den låga hyresnivån nästan omöjliggör räntabelt bostadsbygge, har däremot subventionsvägen beträtts i viss utsträckning. Detta gäller mindre om den sedan 1905 bedrivna egnahemsverksamheten än dess 1933 införda komplement, de för helt obemedlade avsedda arbetarsmåbruken, till vilka 1933—37 beviljats 32 mill. kr. Av de till bostadsförbättring på landsbygden 1933—37 anvisade 49 mill. kr. torde närmare $^4/_5$ utgå som bidrag utan återbetalningsskyldighet. Av de medel, som 1935—37 anvisats för bostadsförsörjning av mindre bemedlade barnrika familjer (närmast i städerna; efter hand skola åtgärderna utsträckas även till landsbygden), utgöra blott de till familjebidrag (hyresrabatter) avsedda 2,2 mill. kr. subvention, medan 30 mill. kr. utlämnas som bostadsanskaffningslån till kommuner och allmännyttiga företag.

Utom ekonomiska hjälpåtgärder har de senaste årens s. jämväl inneburit en utbyggnad och delvis omformning av det allmännas sedan 1870-talet utövade tekniska och hygieniska uppsikt över bostadsväsendet och särskilt bostadsproduktionen, främst genom 1931 års stadsplanelag och byggnadsstadga samt den av 1936 års riksdag skärpta hälsovårdsstadgan. — De bestämmelser och åtgärder, som åsyfta en höjning av särskilt de minst bemedlades bostadsstandard (t. ex. från 1 rum och kök till 2 rum och kök som normal familjebostad) och vilka sammanfattats under beteckningen s., äro merendels tillkomna utan inbördes samband och därför föga enhetliga. I syfte att avhjälpa detta arbeta f. n. flera kommittéutredningar (bostadssociala utredningen av 1933, 1934 års byggnadsindustrisakkunniga, 1936 års egnahemsutredning och 1936 års utredning om reformerad hyreslagstiftning).

De särskilda ländernas bostadspolitik har varit föremål för uppmärksamhet och utredning genom internationella organisationer, särskilt Internationella arbetsbyrån samt N. F:s hygieniska sektion ävensom International federation for housing and town planning (London) och Internationaler Verband für Wohnungswesen (Frankfurt a. M.); vid internationella bostadskongressen i Paris 1937 sammanslogos de båda senare.

Litt. (utöver den, som anförts under Bostad och Bostadsfrågan, suppl.): »Allmänna bostadsräkningen år 1933 och därmed sammanhängande undersökningar av Socialstyrelsen» (utg. 1936); »Betänkande om folkförsörjning och arbetsfred», d. II, bil. 7 (Statens Offentliga Utredningar 1935: 66); befolkningskommissionen, »Betänkande i sexualfrågan», bil. 7 (ibid. 1936: 59); skr., utg. av International labour office, bl. a. »Housing policy in Europe» (1930); rapporter, avgivna från olika länder till de internationella bostadskongresserna i Berlin 1931, London och Prag 1935 samt Paris 1937. B. N.

***Social-Demokraten.** A. Engberg återtog juni 1936 chefredaktörskapet men lämnade det definitivt hösten s. å. och efterträddes i nov. av Z. Höglund. Ekonomichef blev N. Våhlberg.

S. inflyttade 1936 i nya lokaler med modern utrustning: pneumatiskt rörsystem för transport av manuskript och korrekturavdrag, hydraulisk varmprägel, stereotyperingsmaskin med en kapacitet av tre sidor varannan minut samt rotationspress med en tryckkapacitet av 100,000 ex. 16-sidigt nummer per timme eller 50,000 ex. 32-sidigt. Pressen består av 4 tryckverk och 2 falsverk och torde f. n. vara en av Europas modernaste. Antalet fast anställda utgjorde 1937 370. B. S-g.

***Socialdemokrati.** Under senare år ha betydande ändringar inträffat i de socialdemokratiska partiernas ställning i flera länder, främst i Mellaneuropa (se härom resp. länders historia, även i suppl.).

***Socialdemokratiska riksdagsgruppen** ägde 1937 66 led. i F. K. och 112 led. i A. K. Sedan 1933 är H. Åkerberg ordf. för gruppen i F. K. Motsv. funktion i A. K. utövas av partiordf., P. A. Hansson.

***Socialdepartementet.** I S. finnas sedan 1935 4 kansliråd.

***Socialfullmäktige.** I samband med Socialstyrelsens omorganisation 1937 ha s. avskaffats.

***Socialförsäkring.** Lagen om allmän pensionsförsäkring har 1935 ersatts med en lag om folkpensionering och en k. f. om invaliditetsunderstöd (se Folkpensionering, suppl.). — Frivillig arbetslöshetsförsäkring (se d. o., suppl.) med statsbidrag har införts genom en k. f. 1934. A. M.

***Socialinstitutet.** Vid urvalet av lärjungar skall numera tagas hänsyn till såväl boklig bildning som praktisk erfarenhet. — Höstterminen 1936 uppgick elevantalet till 218.

***Socialiseringsnämnden** upplöstes med utgången av 1935, men K. m:t uppdrog åt utrikesminister R. Sandler att dels utge ett utkast till principbetänkande, som avfattats för nämndens räkning, dels avge en redogörelse för nämndens verksamhet. I enlighet härmed utgav Sandler »Socialiseringsproblemet», d. I, »Allmänna synpunkter» (1936), och d. II, »Hushållsräkningens problem och faktorer» (1937), ävensom ytterligare en del material, »Ur socialiseringens europeiska idékrets» (1936) och »Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen» (2 bd, 1936—37). C. C. S-dt.

Socialistiska partiet, se S v e r i g e s k o m m u n i s t i s k a p a r t i, suppl.

Socialistisk realism, det av Stalin präglade namnet på den litterära metod, som på senare tid fastslagits såsom obligatorisk för den ryska sovjetstatens författare. Dess principer började utkristalliseras i samband med att efter första femårsplanens start kravet på att de ryska författarna positivt skulle deltaga i det socialistiska nybyggnadsarbetet allt starkare restes. Den relativa rörelsefrihet, som den litterära alstringen åtnjutit under den s. k. nya ekonomiska politikens (neppolitikens) år, blev nu undan för undan avskaffad. Det gällde först och främst den borgerliga s. k. medlöparlitteraturen (se d. o., suppl.), vars program icke längre kunde tolereras, helst som medlöparförfattarna i själva verket kommit att intaga en alltmer skeptisk och kritisk hållning mot bolsjevismen; denna litteratur blev därför i början av 1930-talet hänsynslöst strypt. Men även den s. k. proletärlitteraturen, sådan den dittills utvecklat sig, ansågs dåligt ha fyllt den uppgift litteraturen i sovjetstaten skulle äga. I sin s. k. psykologiska realism, sin strävan att, som man uttryckte det, teckna »den levande människan» med tyngdpunkten på skildringen av hur de socialistiska idéerna omdanade de enskilda individerna, hade den, hette det, låtit de tecknade personernas individuella drag skymma bort det väsentliga, klasskaraktären, och försummat vad litteraturen under klasskampens tid först och främst var skyldig att ge: teckning av typiska och renodlade klassrepresentanter, i vilkas bild de olika klassernas drag klart skulle framträda. Proletärförfattarnas förbund, Rapp, upplöstes; dess främste teoretiker, Averbach, avkopplades från litteraturen och sändes för arbete på det ekonomiska området till Sibirien. För litteraturens likriktning efter linjer, som sammanföllo med statens intressen, organiserades sedan alla författare, som ville ställa sig till det socialistiska nybyggets tjänst — de övriga fingo försvinna ur litteraturen —, i ett enhetligt förbund av ryska skriftställare (1932), för vars alstring de principer man sammanfattade under namnet s. skulle gälla. Utmärkande för denna realism, vars principer närmare utformades särskilt vid den stora författarkongressen 1934, är först och främst, att den icke får vara vad man kallar naiv realism, d. v. s. blott och bart en objektiv och passiv reflex av det omgivande livet. Den skall i stället ur det brokiga och motsägelsefulla kaos, som verkligheten kan synas vara, utkristallisera det centrala och väsentliga, vilket enl. bolsjevismen är mänsklighetens oemotståndliga frammarsch mot socialismen; den skall alltså icke teckna de mänskliga förhållandena i och för sig utan såsom stadda på väg fram till det socialistiska slutmålet. Detta innebär, för det första, att författaren skall i den konkreta verkligheten ta fasta på sådana drag, som visa de socialistiska principerna på segerrik frammarsch. Dessa drag skall han, för det andra, sätta i vederbörlig relief, varvid han icke får spara på färgerna och icke bara f å r utan s k a l l överdriva: de män, som kämpa för socialismens sak, skola idealiseras, positiva fakta skola, förklarar Gorkij (en av s:s andliga fäder), romantiseras. Men för det tredje måste författarna också förstå att föregripa verkligheten: framdraga sådana för socialismens frammarsch karakteristiska drag, som visserligen kanske icke finnas i dag men som, eftersom denna frammarsch är i full gång, ovillkorligen komma att finnas i morgon, att alltså, som det heter, »av det dåliga, som är för handen, skapa det goda, det åstundade». Med andra ord: litteraturen skall skildra livet och människorna såsom stadda i en utveckling, som programmässigt förlöper enl. de av bolsjevikerna uppdragna linjerna; allt i den konkreta verkligheten, som kan tagas till intäkt för att denna utveckling förlöper, som den skall, skall tillvaratagas och framhävas; i den mån denna verklighet avviker från de bolsjevikiska schemata, skall den av författaren ommodelleras till överensstämmelse med dem. Vad särskilt skildringen av människorna beträffar, gäller det för författarna att på riktigt sätt placera in dem i denna utvecklingsprocess. Varje människa är ju först och främst en klassmänniska, och de olika klassernas typiska drag och exakta roll i utvecklingen har marxismen en gång för alla fastslagit. Det är denna klasskaraktär, som författaren vid teckningen av varje människa måste låta tydligt framträda utan att låta den skymmas av de individuella, oväsentliga dragen. I s:s program ingår också, att litteraturen måste vara skriven så, att den kan tända och elektrisera; varje lugn objektivitet skall vara bannlyst, och skildringen av socialismens kamp mot sina fiender måste vara fylld av ett patos, som smittar läsaren, av hat till fienden och kärlek till den egna klassen. Slutligen måste den vara skriven så, att den stora publiken förstår den; all överflödig originalitet i stilen skall undvikas, de klassiska ryska författarna ha åter uppsatts som litterära stilmönster.

Den efter dessa direktiv företagna likriktningen av den ryska litteraturen har i hög grad sänkt dess nivå, vilken under 1920-talet varit snabbt stigande. Särskilt lågt stod det otal schablonmässiga romaner, varmed författarna i början av 1930-talet sekunderade femårsplanens industrialiserings- och kollektiviseringsarbete; enda undantaget är Sjolochovs (se d. o., suppl.) roman Nyplöjd jord, ett verkligt betydande arbete. På senare år har man övergått till en något vidare ämnessfär men icke presterat något eg. värdefullt nytt; intressant men litterärt täml. slätstruket är den tidigt bortgångne autodidakten-arbetarförfattaren Nikolaj Ostrov-

skijs arbete Hur stålet härdades, en roman från borgarkriget, vilken i Ryssland gjort en oförliknelig jättesuccé och vunnit anseende som ett s:s klassiska verk. A. Kgn.

Socialist league [sau'ʃəlist li'g], se Labour party, suppl. — S. utstöttes ur Labour party jan. 1937.

Socialmedicin behandlar sjukdomarna från synpunkten av deras allmänna betydelse för samhället. Däri ingå bl. a. sådana frågor som skolhygien, folkförsäkring, läkemedelshandel, sjukvårdens praktiska utformning, hygienpropaganda etc. Ljd.

Social-Medicinsk Tidskrift, gr. 1924, månadstidskrift för socialt intresserade, som ha kontakt med sjuk- el. hälsovård. Ansvarig utgivare är dr L. Sahlin, Stockholm.

***Socialpolitik** i vidgad omfattning, med vidsträcktare syften och på flera linjer än förr, har upptagits i kulturländerna efter världskriget. Utvecklingen har främjats såväl av demokratiens genombrott som av övergången till ändrat stats- och samhällsskick i Europa (jfr Korporativt, suppl.) och i andra delar av världen. Utslagsgivande ha varit dels de svåra tiderna kring 1922 och 1932 med arbetslöshet och jordbrukskris, dels stigande levnadsstandard och höjda levnadsanspråk under mellanliggande och efterföljande uppsvingsperioder och dels den i flera länder aktuella befolkningsfrågan. Genomgripande förändringar i handelspolitik (se d. o., suppl.) och penningväsen ha nödvändiggjort, att s. mera än förr kombinerats med närings- och finanspolitiska åtgärder (se Skatt, suppl.). Större planmässighet i s. har eftersträvats genom samordning av dess olika grenar och deras organ, med begränsning av totalkostnaderna i förhållande till nationalinkomsten och med hänsyn till en för dennas höjande nödig kapitalbildning för möjliggörande av produktionsökning med tillgodogörande av tekniska framsteg. Kostnaderna ha emellertid raskt stigit, vilket belyses av utgifterna under Socialdep. i svenska riksstaten: 20,48 mill. kr. 1913, 104,1 i genomsnitt årl. 1921—25, (förslagsvis) 277,4 för budgetåret 1937—38. — Reformer i lagstiftning, förvaltning och beskattning ha vidtagits inom s:s alla grenar i Sverige och i utlandet (se bl. a. Allmänna arvsfonden, Arbetstjänst och Familjetillägg, alla i suppl.). Lantarbetstidslag utfärdades 1936 och skärptes 1937, anslag ha beviljats till förbättring av lantarbetarbostäder och åtgärder planerats för underlättande av husmödrars villkor på landsbygden m. m. Allmännare befolkningspolitiska syften avse 1935 års befolkningskommissions förslag och i samband därmed företagna utredningar och förslag rörande förlossningsvården och barnmorskeväsendet samt förebyggande mödra- och barnavård, moderskapspenning och mödrahjälp, bidrag åt barn till änkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn, folktandvård, familjebeskattning, statliga bosättningslån m. m. Se även Social bostadspolitik, suppl. — Litt.: Statens Offentliga Utredningar (nationalekonomi och socialpolitik) 1935—37; »Nutida svenskt arbetsliv» (1932). E.F.K.S-n.

***Socialpolitiska delegationen** har numera (1937) utgivit 11 bd av Internationella Arbetsorganisationen samt övers. av ett par publikationer, utg. av Internationella arbetsbyrån.

***Socialstyrelsen.** Ärendena ang. arbetsförmedling förlades 1934 jämte tillsynen över den då upprättade arbetslöshetsförsäkringen till en nyinrättad 7:e byrå. Med ingången av 1938 kommer S. att omorganiseras. Bl. a. kommer byrån för arbetarskyddsärenden att överflyttas till Riksförsäkringsanstalten och byrån för sjukkasseväsendet m. m. till Pensionsstyrelsen. Vidare skall den förut till Socialdep. hörande byrån för ärenden rörande fattigvård och barnavård införlivas med S. och en särskild byrå för utlänningsärenden inrättas. Samtidigt indrages styrelsens byrå för sociala frågor i allm., varjämte socialfullmäktige och sociala rådet avskaffas. A. M.

Società nazionale Dante Alighieri [såtʃeta' natsiåna'le - -giä'ri], organisation, gr. 1889 av landsflyktiga triestinare för att stärka samhörighetskänslan med Italien inom de italienska områden, som tillhörde Österrike. Småningom utvidgades organisationens uppgift till att överallt söka bevara utlandsitalienarnas fosterlandskärlek och samtidigt bland icke-italienare sprida kännedom om italienskt språk och italiensk kultur. Fascistregimen har för det förstnämnda ändamålet skapat en särskild organisation, medan S. jämte det sistnämnda fått sig anförtrott att propagera för fascismens politiska idéer. Sina språklektioner och föreläsningar sköter S. med 200 underavd., spridda över hela världen. Centrum är det av Mussolini 1926 förlänade Palazzo Firenze i Rom. Fyra lokalavd. av S. ha bildats i Sverige. G. B-h.

Soci'etas pro fau'na et flōra fe'nnica, se Sällskapet pro fauna et flora fennica.

Société anonyme belge d'exploitation de la navigation aérienne [såsiete' anåni'm bä'lʒ däksplωatasiå' də la navigasiå' aeriä'n], se SABENA, suppl.

Société générale de Belgique [såsiete' ʒenera'l də bälʒi'k], världens första stora industriförlagsbank, gr. 1822, har spelat betydande roll för Belgiens industrialisering och för avsättningen utomlands av belgiska industrifabrikat. S. har grundat flera stora belgiska och utländska industri- och bankföretag samt bl. a. genom dotterbolaget Société générale de tramways finansierat järnvägs- och spårvägsbyggen världen runt. Med industrialiseringens fullbordande har industriförlagsrörelsen minskat i betydenhet, jämfört med bankverksamheten, vilken senare till följd av lagstiftning (se Belgien, suppl., sp. 441) 1934 överfördes till den för ändamålet upprättade

Banque de la Société générale de Belgique, vars fonder och omslutning i dec. 1936 utgjorde resp. 560 och 9,088 mill. frcs. E. H-ss.

***Sociologi** hänföres numera i Sverige närmast till praktisk filosofi, medan detaljforskning om skilda samhällsföreteelser (äktenskap, familj, samhällsklasser, befolkningsgrupper i olika miljöer, partiväsen m. m.) utgår från eller anknyter till andra speciella samhällsvetenskaper, bl. a. nationalekonomi. — Litt.: A. Vannérus, »Samhällsvetenskapliga konturer» (1932); G. Aspelin, »Tankelinjer och trosformer» (1937; med översikt över vissa huvudriktningar i modern s.); R. Aron, »La sociologie allemande contemporaine» (1935); C. Bouglé, »Bilan de la sociologie française contemporaine» (s. å.); »A handbook of social psychology» (s. å.); R. M. MacIver, »Society, its structure and changes» (s. å.). E. F. K. S-n.

***Sockersubvention.** Det 1932 mellan staten å ena sidan och Svenska sockerfabriks-a.-b. och Mellersta Sveriges sockerfabriks-a.-b. (det senares fabriker övertogos 1936 av Svenska sockerfabriks-a.-b.) å andra sidan upprättade kontraktet har av följ. riksdagar förlängts med vissa förändringar bl. a. rörande de priser, som skola betalas. En viktig kontraktsändring är, att betodlarna ha fått förbinda sig att betala vissa minimilöner för skötsel och upptagningsarbete. En sådan förbindelse avge betodlarna årl. (om den senaste se Sv. Författningssaml., n:r 60, 1937) till den 1932 tillsatta nämnden, s t a t e n s s o c k e r n ä m n d, som även har att utöva fortlöpande kontroll över att ovan nämnda avtal följes. För innevarande år (1937) skall bolaget betala ett grundpris av 2,55 kr. per 100 kg sockerbetor med 16 % sockerhalt. Bolaget behöver nu ej tillämpa lägre pris än 32 öre per kg för krossmelis. Y.

***Sockertull** har i Sverige fr. o. m. 1930 inneslutits i ett system för sockerreglering med monopol (jfr d. o., suppl.) på importen och subventioner åt den inhemska sockerbetsodlingen. S. regleras enl. s. k. sockerpropositioner år efter år med förslag till kontrakt mellan staten och Svenska sockerfabriks-a.-b.; se S o c k e r s u b v e n t i o n, ovan. E. F. K. S-n.

Sodajord, se A l k a l i j o r d, suppl.

***Soffici,** A., verkar numera företrädesvis som målare och intar en mycket framskjuten ställning inom italiensk konst. I den mot fransk politik aggressiva »Ritratto delle cose di Francia» (1935) hävdas lidelsefullt italiensk imperialism. G. B-h.

***Sofia.** Staden hade 287,976 inv. 1935 (med förorter 329,333 inv.).

***Sofiakyrkan.** 1. S. har numera gjorts till ett museum, och de övermålade mosaikerna ha delvis framtagits. Under de därav föranledda arbetena ha rester av den äldre kyrkan kommit i dagen. Litt.: Archäologischer Anzeiger 1935, s. 305 ff.; S. Larsen, »A forerunner of Hagia Sophia» (i American Journal of Archaeology, XLI, 1937; rikt illustrerad). M. Pn N-n.

***Sofielund.** 1. Sedan 1934 äges S. (591 har, därav 176 har åker; tax.-värde 266,000 kr.) av Emilie Falkenberg och Skedevi (1,000 har, därav 260 har åker; tax.-värde 406,600 kr.) av frih. G. A. Falkenberg.

2. Vid S. finnes en framstående, kontrollerad (jfr A v e l s s t a m, suppl.) avelsbesättning av svensk röd och vit boskap. G. Rbg.

***Sohlberg,** H., dog 1935.

***Sohlman,** A., avgick som styrelseled. och ordf. i Sv. publicisternas pensionskassa 1935.

***Sohlman,** R., var 1935—36 t. f. generaldir. och chef för Kommerskollegium och blev efter pensionering 1936 ordf. i Järnkontorets fullmäktige, verkst. dir. i Nobelstiftelsen och v. ordf. i styrelsen för a.-b. Göteborgs bank. Han deltog i förhandlingarna ang. handelstraktat med Storbritannien 1932—33 och är sedan 1933 led. av och v. ordf. i exportkreditnämnden. Sedan 1921 har han tillhört styrelsen för Statens provningsanstalt och är sedan 1937 ordf. i styrelsen för Statens hantverksinstitut. Han var en av stiftarna av a.-b. Bofors Nobelkrut och tillhörde bolagets styrelse 1898—1929 samt styrelsen för a.-b. Bofors 1907—29. E. Hlr.

Soho [såhåu'], se L o n d o n, sp. 162.

Soini [sɑi'ni], Y r j ö, finländsk journalist och författare (f. 1896). Har verkat som journalist vid olika tidningar och tidskrifter, författat romaner, skådespel, kåserier m. m. (pseud. A g a p e t u s) och innehaft förtroendeposter inom författar- och journalistorganisationer. S. blev 1937 verkst. dir. för Finska nationalteatern. H. E. P.

***Sojaböna,** *Glycīne hi'spida*, odlas numera i stor utsträckning bl. a. även i U. S. A. (5 mill. acres årl.) och sydöstra Europa. De synnerligen äggvite- och oljerika fröna ha näml. funnit utsträckt användning som foder, födoämne för människor och för industriella ändamål av mångahanda slag. Till Sverige importerades sålunda under 1935 över 100,000 ton s., representerande ett värde av omkr. 12,5 mill. kr. Växtens vegetativa delar användas som gröngödsling, för bete eller till hö, fröna för produktion av olja, en mängd olika slags födoämnen (hög protein- och fetthalt), kasein, bakelitersättning o. s. v. Oljan användes till tvål, margarin, emaljfärger och fernissor, gummiersättningsmedel, linoleum, celluloid, smörj-, bränn- och matoljor o. s. v. Försök att acklimatisera denna ovanligt värdefulla kulturväxt till Central- och Nordeuropas klimat ha hittills haft endast ringa framgång. G. N.-L.

Sokolnikov [sakå'ljnikəf], G r i g o r i j J a-,

k o v l e v i t j, rysk-judisk politiker (f. 1888). Inträdde 1905 i bolsjevikpartiet, häktades 1907 och rymde 1909 från Sibirien till utlandet. S. bedrev bl. a. i Schweiz studier i finansvetenskap, återvände efter marsrevolutionen 1917 till Ryssland och ledde efter novemberrevolutionen nationaliseringen av bankerna. Han organiserade sovjetväldet i Turkestan och undertecknade freden i Brest-Litovsk. Som folkkommissarie för finanserna 1922—26 stabiliserade han valutan. 1929—32 var S. sändebud i London. Redan 1925 hade han tillhört oppositionen mot Stalin, häktades 1936 — då han var vice utrikesfolkkommissarie — som Trotskijanhängare (se R y s s l a n d, suppl., sp. 663) och deporterades. A. A-t.

***Sokolov,** N., dog 1936.

***Solarolja,** se även M o t o r b r ä n s l e n, suppl.

Solärplexus, autonomt nervganglion i buken, från vilket nervtrådar utgå till olika bukorgan. Vid kraftiga slag mot buken över s. kan stark chockreaktion inträda (t. ex. vid boxning). U. v. E.

Solberg, H a l v o r S k a p p e l, norsk meteorolog och matematiker (f. 1895), prof. i teoretisk meteorologi vid univ. i Oslo sedan 1930. S:s huvudarbeten falla inom den dynamiska meteorologien, varvid han särskilt sysslat med teorien för vågrörelser inom atmosfären och med frågor rörande cyklonernas uppkomst och utveckling. S. är lärjunge till V. Bjerknes; hans arbeten ha varit av stor betydelse för utvecklingen av vågrörelseteorien för cyklonerna. A. Å.

Soldygn, se S o l t i d.

Soleksem (lat. *e'czema solāre*), de förändringar av huden, som uppstå genom solstrålarnas inverkan hos särskilt känsliga individer (se även S o l b r ä n n a och S o l b a d). Orsaken till denna egenartade irritabilitet gentemot ljuset är okänd. S. är av mycket varierande utseende, men dess olika former ha det gemensamt, att de framträda varje gång vederbörande, oftast kvinnor, utsätta sig för solljus. I en del fall uppstå endast en del spridda röda fläckar på kinderna el. näsan, vilka rätt snabbt försvinna, i andra fall kan hela ansiktet (och händerna) vara täckt av fläckar, nässelutslag och blåsor, som bestå i flera veckor. Anfallen komma i regel flera gånger under den ljusa årstiden (mars—sept.), varvid de första äro långvarigare. S. är ofta ledsagat av smärta och klåda och kan på grund av ständiga recidiv vara ett stort och generande lidande för patienten. Åkomman, ibland familjär, börjar oftast i den tidiga barndomen och varar många år. Någon kausal behandling finnes icke, utan man får, så gott sig göra låter, försöka skydda huden mot solens kemiska strålar genom vissa puder, salvor och röda el. gula flor och parasoller. I regel tåla mörka personer solljus bättre än ljusa. Sv. H-m.

***Solf,** W., dog 1936.

***Solhem.** 2. Asylens platsantal har minskats till 32. Sedan 1 april 1934 finns även arbetshem för sinnesslöa män med 10 platser.

***Solhems barnsjukhus.** Platsantalet har genom tillbyggnad 1935 utökats till 90. Vården omfattar barn, lidande av s. k. kirurgisk tuberkulos. Fr. o. m. 1 juli 1937 erhåller S. hela driftsbidraget av staten.

***Solidarisk ansvarighet.** Om flera gäldenärer underteckna ett skuldebrev utan förbehåll om delad ansvarighet, inträder numera s. enl. lag (även om de icke uttryckligen åtagit sig ansvar »en för alla och alla för en»). Jfr S k u l d e b r e v, suppl. Motsv. gäller numera även flera borgensmän och flera bolagsmän i enkelt bolag. Sannolikt komma dessa nya regler om presumtion för s. att i praxis utsträckas även till vissa analoga, ehuru icke av bestämmelserna direkt omfattade fall. A. M.

Solidarité française [sålidarite' frãsã'z], fransk, antikommunistisk ungdomsrörelse, startad 1927 och organiserad efter fascistiskt mönster av tidningen Figaros dåv. ägare, F. Coty (se d. o., suppl.). Efter dennes död övergick ledningen till Jean Renaud, som efter ligans upplösning i juni 1936 förgäves sökt hålla den vid liv som politiskt parti under olika namn. Kj. S-g.

***Solidus.** Nyare litt.: S. Bolin, »Fynden av romerska mynt i det fria Germanien» (1926) och »Neue Literatur über römische Münzfunde im freien Germanien» (i Germania 1931); T. J. Arne, »Deux nouvelles découvertes de solidi en Gotland» (i Acta Archaeologica 1931). N. L. R.

Solid vinkel, se V i n k e l, suppl.

Solitander, A x e l, finländsk industriman (f. 1878). Blev ingenjör 1901 samt var lärare i pappersteknik i Tammerfors, vid industriskolan 1906—12 och vid tekn. läroverket 1912—18. S. var 1919—22 generalkonsul i New York och är sedan 1922 ombudsman i Finska träförädlingsindustriernas centralförbund. Han var handels- och industriminister juli 1930—mars 1931. H. E. P.

Sollas [så'ləs], W i l l i a m J o h n s o n, engelsk geolog och paleontolog (1849—1936), prof. i Bristol, Dublin och slutligen Oxford. S. publicerade framstående arbeten bl. a. rörande fossila och nu levande spongier o. a. ryggradslösa djur, fossila kräldjur, petrografi, problemet om flintans bildning och antropologiska frågor men torde vara mest känd för sitt införande av seriesnitt- och plattrekonstruktionsmetoden i den paleontologiska tekniken (Sollas' slipmetod, jfr M i k r o s k o p i s k t e k n i k, suppl.). Denna metod tillämpade S. både på ryggradslösa djur och på olika ryggradsdjur, och den har sedermera (förbättrad av E. Stensiö) kommit till stor användning särskilt vid undersökning av fossila fiskar. G. S.-Sgh.

***Sollefteå** har 2,874 inv. (1937). Om Sollefteå-Bladet se nedan.

Sollefteå-Bladet, tidning i Sollefteå, gr. 1895 som veckotidning, utgavs från 1897 två ggr i veckan, från 1908 tre ggr; utkommer sedan dec. 1936 sex ggr i veckan Red. är sedan 1920 A. Ryberg (f. 1884). Tidningens politiska hållning är moderat.

***Solna.** På det s. k. Norrbackaområdet, där Karolinska sjukhuset (se d. o., suppl.) är under uppförande, har även uppförts en byggnad (färdig 1935) för Vanföreanstalten i Stockholm. Statens bakteriologiska laboratorium (se d. o., även i suppl.) har 1937 fått nya institutionsbyggnader i S. S. å. upprättades i S. en statsunderstödd yrkesskola, S:t Martins verkstadsskola för träarbetare. Hembygdsföreningen i S. öppnade 1937 i det från 1600-talet härstammande s. k. Falkenerarebostället vid prästgården ett hembygdsmuseum. Den förut i prästgården förvarade J. O. Wallinsamlingen har även överförts till museet. G. Rbg.

Sologub [sałago'p], F., se Teternikov, F. K.

Solstickan, Stiftelsen, upprättad 1936 på initiativ av dir. M. Hallgren, har till uppgift att genom en obetydlig höjning av priset på en del tändstickor insamla medel för vissa humanitära ändamål. De genom överpriset erhållna medlen inlevereras av Sv. tändsticks-a.-b. till S., som därav fördelar $^{20}/_{44}$ bland vissa handelsgrenars understödsfonder efter resp. grens andel i försäljningen av »solstickor» och överlämnar $^{1}/_{44}$ till överståthållaren för tillfälliga understöd vid sjukdom o. dyl. De återstående $^{23}/_{44}$ skola genom förmedling av länskommittéer användas till fromma för sjuka och klena barn från mindre bemedlade hem. S. står under ledning av en styrelse, varav 4 led. jämte 3 suppleanter utses av K. m:t samt 1 led. jämte suppleant av tändsticksbolaget. Under sitt första verksamhetsår, omfattande $10^{1}/_{2}$ mån., har S. från tändsticksbolaget mottagit 208,252 kr. för 47,330,000 askar försålda solstickor, och omkr. 170,000 kr. ha utdelats. A. M.

Solstjärnor, se Spektralklass.

***Somaliland.** Av Franska S. avträddes 1935 ett mindre område vid nordgränsen och Bab el-mandeb till Eritrea. Italienska S. upphörde 1936 som särskild koloni och ingår nu som provins i Italienska Östafrika (se Östafrika, suppl.), betydligt utvidgad genom abessinska landsdelar. Provinsen beräknades s. å. omfatta 702,000 km² med 1,300,000 inv. Mogadiscio är nu ändpunkt för en flyglinje från Italien. S. F.

Somary [zåmā'ri], Felix, tysk nationalekonom och finansman (f. 1881). S. hade i början av världskriget högsta kontrollen över bankerna i Belgien under den tid detta land var besatt av tyskarna, och tillsammans med Schacht skötte han dess finanser. Sedan 1919 är han bankir i Zürich och har bedrivit en betydande verksamhet såsom internationell kreditförmedlare. Han har bl. a. utgivit »Bankpolitik» (2:a uppl. 1930) och »Wandlungen der Weltwirtschaft seit dem Kriege» (1929). O. B-g.

***Sombart,** W. I »Die Zukunft des Kapitalismus» (1932) och särskilt i »Deutscher Sozialismus» (1934) har S. i skarpare form än tidigare kritiserat ej blott marxismen utan även kapitalismen och liberalismens »ekonomiska tidsålder». O. B-g.

Sombor [så'mbår], magyar. *Zombor*, stad i Donaubanatet, Jugoslavien, 55 km s. v. om Subotica; 32,334 inv. (1931). Järnvägsknut; betydande spannmåls- och boskapshandel.

***Sommarin,** E. F. K. Bland S:s senare skrifter märkas »Befolkningsfrågan och jordbruket» (1935) och »Skånska hypoteksföreningen» (1936). Han var led. av 1935 års sparbankskommitté. O. B-g.

***Sommarkurser** vid univ. och högskolor ha under de senare åren ej anordnats.

Sommer [zå'-], Johann Ferdinand, tysk språkforskare (f. 1875), prof. i Basel 1902, i Rostock 1909, i Jena 1913, i Bonn 1924, i München 1926. Eg. klassiker och jämförande språkforskare, har S. senare utfört ett betydelsefullt arbete för utforskandet av hetitiskan. Skr. bl. a.: »Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre» (1902; 2:a—3:e uppl. 1914), »Die indogermanischen iā- und io-Stämme im Baltischen» (1914), »Hethitisches» (2 bd, 1920—22), »Das hethitische Ritual des Pāpanikri von Komana» (1924) och »Aḫḫijavā-Urkunden» (1932) samt läroböcker i latin och grekiska. S. utger sedan 1925 »Hethitische Texte in Umschrift mit Übersetzung und Erläuterungen». H. S. N.

***Sommerfeld,** A., blev emeritus 1935.

Sommerfelt, Alf Axelsön, norsk språkforskare och universitetslärare (f. 1892), prof. i allmän språkvetenskap i Oslo 1931. De flesta av S:s större arbeten röra keltiska språk, särskilt de nyare dialekterna, ss. »Le breton parlé à Saint-Pol-de-Léon» (1920) och »The dialect of Torr Co. Donegal» (1922). I sina senare arbeten har han mest ägnat sig åt allmänna språkliga problem och visar sig här som lärjunge till F. de Saussure och som anhängare av den s. k. fonologiska skolan. Här må nämnas »Hvordan sproget blir til» (1934) och »Sproget som samfundsorgan» (1935). Han utger sedan 1930 (tills. m. T. Knudsen) »Norsk riksmålsordbok» (2 bd utkomna 1937). E. E-l.

Son, stad (ladested) i Akershus fylke, Norge, vid Oslofjorden; 595 inv. (1930). Fiske, konservtillv., båtbyggeri.

Sonderburg [zå'ndərbork], ty. namnet på Sönderborg.

***Sonesson,** N. M., avgick med 1934 som red. för Svenskt Land, som förenades med tidskr. Lantmannen. Han har även deltagit i redigeringen av Svenska Jordbrukets Bok och redigerat »Trädgårdsodlingen i Sverige» (festskrift till C. G. Dahl, 1935). C. G. D.

Soong, Tse Wen (Sung Tsu-wen), kinesisk finansman och politiker (f. 1891). S. blev graduerad vid Harvard-univ. 1917, gjorde i sitt hemland en snabb karriär inom bank- och affärsvärlden och blev 1924 chef för centralbanken i Kanton. 1925—27 var han finansminister i Kantonregeringen och övertog följ. år samma post i nationalregeringen i Nanking. Som en av Chiang Kai-sheks närmaste medarbetare gjorde han under de närmaste åren en betydande insats för reorganisering av Kinas finanser, till stor del under skarp strid med kuomin-tangpartiets ledare. Han avgick okt. 1933. S. var kinesisk delegat vid den världsekonomiska konferensen i London 1933. L-ts.

*Soop, E. Jfr N. Belfrage, »E. S. och Västgöta ryttare 1622—1631» (1934).

Soot-Ryen [sōt-rȳn], Tron, norsk zoolog (f. 1896), konservator vid museet i Tromsö, zool. avd., sedan 1921. Jämte entomologiska och faunistiska skrifter över Nordnorges djurvärld har han bl. a. publicerat den norska Maudexpeditionens (1918—25) utbyte av mollusker samt en del monografier (zoologi, hydrografi) över egna undersökningar i Foldenfjord (1925, 1927). N. O.

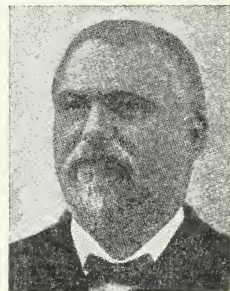
Sopwith [så'pωiþ], Thomas, brittisk ingenjör och flygplansförare (f. 1888), erövrade 1910 ett pris på 4,000 pd st. för längsta flygning England—in över Europas kontinent (omkr. 370 km, från Eastchurch till Thienen i Belgien). Under världskriget framställde och tillverkade S. flera flygplanstyper vid The Sopwith co., som 1920—22 omorganiserades till The Hawker engineering co., numera en av Englands största flygplansindustrier, vilken tillverkar krigsflygplan i betydande mängder för britt. flygvapnet. Av Hawkerflygplan ha i Sverige för sv. flygvapnet 1935—37 på licens tillverkats ett 40-tal av typen Hawker Hart. — S. har efterträtt Th. Lipton i kampen om Amerikapokalen (se d. o., även i suppl.). Ö-g.

Sorel [sårä'l], Cécile, fransk skådespelerska (f. 1873), sedan 1926 grevinna de Ségur. Var anställd vid olika scener i Paris och kom 1901 till Comédie française, där hon 1903 blev societär. — S. har fyllt en mängd uppgifter inom både den klassiska och den moderna repertoaren (Célimène och Elmire hos Molière, grevinnan i Beaumarchais' »Le mariage de Figaro», dessutom de stora damrollerna hos Dumas fils, Sardou, Lavedan o. s. v.). Hennes främsta skapelser falla inom det rollfack, som på franskt teaterspråk kallas »les grandes coquettes». Överlägsen scenisk intelligens, fulländad talteknik och briljant apparition utmärkte hennes konstnärspersonlighet. Hon har även företagit vidsträckta turnéer. O. W-n.

*Sorel, G. S:s arbeten ha under senare år i allt högre grad uppmärksammats, särskilt på grund av de impulser de givit åt samtidens nationella diktatursträvanden. Icke blott den italienska fascismens utan också den tyska nationalsocialismens teoretiker åberopa sig icke sällan på S. Framför allt har hans s. k. mytteori kommit att bilda ett egenartat inslag i skilda åskådningar. I »Réflexions sur la violence» sökte S. utarbeta syndikalismens teori; han framställde emellertid gång efter annan den aktion, genom vilken syndikalismen skulle övertaga makten, näml. generalstrejken, icke som en uppnåelig verklighet utan som en illusion, en myt, vars betydelse skulle ligga i den troskraft och den moraliska disciplin, som genom dess uppställande meddelades massorna. Efter detta mönster framställa de nationella diktaturernas ideologer ofta vissa av de föreställningar de propagera såsom myter; de betona, att det väsentliga icke är om dessa föreställningar äro sanna eller en gång kunna bli sanna utan om de förmå dels att elda folken till heroiska ansträngningar, dels att framkalla blind lydnad inför statsledningen. — Bland senare arbeten om S. märkes M. Freund, »G. S.» (1932). H. T-n.

*Sorma, A., dog 1927.

Sorokin [sarå'kin], Pitirim Aleksandrovitj, rysk sociolog (f. 1889). Under den bolsjevikiska regimen häktades S., som under Kerenskijregeringen ägnat sig åt politik, och dömdes till döden men utvisades 1923. Sedan dess har han tjänstgjort som lärare vid olika amerikanska univ. och är sedan 1930 prof. vid Harvard-univ. S. har utgivit ett stort antal sociologiska arbeten, vilka i stort sett utmärkas av en kritisk och realis-

tisk läggning. Det 1928 utg. »Contemporary sociological theories» torde vara den bästa sammanfattande analysen och kritiken av skilda sociologiska uppfattningar. H. T-n.

Sorteringsapparater, inom anrikningstekniken brukade apparater, i vilka det krossade anrikningsgodset uppdelas (sorteras) efter kornens fallhastighet i vatten. Godset får därvid avsätta sig i kärl, i vilka det vanl. mötes av en uppstigande klarvattensström. Äldre men ännu brukade apparater äro spetslådor, en serie nedtill avsmalnande lådor, vilkas volym successivt ökas inom serien. Godset inmatas vid brädden av den första och minsta lådan, där de korn, som ha den största fallhastigheten avsättas, medan återstoden flyter vidare in i den andra, något större lådan o. s. v. Från lådornas botten uttages godset för anrikning på härdar eller i sättmaskiner. Vanl. brukas mindre utrymmeskrävande apparater, bl. a. spetsluttar. En sådan består av ett V-format kärl, försett med ett trekantigt prisma, som kan höjas och sänkas, varigenom godsets passage försiggår i en kanal, vars tvärsnitt kan varieras. Härigenom och genom reglering av klarvattensströmmen från apparatens botten kan en noggrann sortering erhållas. Mindre noggrann sortering men betydligt större avverkning erhålles i Dorrs classifier, en trågformad apparat med svagt sluttande botten, på vilken röra sig skrapor, som transportera bort det avsatta godset. E. Hlr.

Sotelo [såtä'lå], José Calvo, spansk politiker (1893—1936). Efter juridiska studier inträdde S. i det politiska livet som medl. av Mauras konservativa partigrupp, blev guvernör i Valencia vid 25 års ålder och utsågs 1925 till finansminister av Primo de Rivera, när denne ombildade sitt militärdirektorium. S., som mer och mer framträdde som ett av monarkiens bästa stöd, lämnade Spanien vid republikens införande 1931. Han invaldes visserligen i det republikanska parlamentet men tog aldrig säte där. Återkommen till Spanien 1934, blev S. juli 1936 mördad av politiska motståndare, vilket blev en av anledningarna till inbördeskriget. L-ts.

***Sotenkanalen** blev färdig och invigd 1935.

***Sotenäs.** Till Askums jordebokssocken hör även Malmön. Hogenäs Näs skall fr. o. m. 1 jan. 1938 heta Hovenäsets municipalsamhälle.

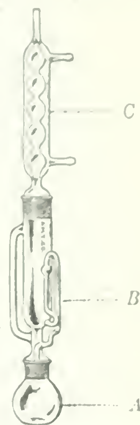
Sottens [såtä'(s)], by i schweiz. kant. Vaud, 17 km n. ö. om Lausanne. Stark rundradiosändare för det fransktalande Schweiz.

Soupault [sopå'], Philippe, fransk författare (f. 1897), lärjunge till G. Apollinaire. S. har författat flera excentriska romaner — »Le bon apôtre» (1923), »Le nègre» (1927), »Le grand homme» (1929) — förutom diktsamlingar och populära konstnärsmonografier. Kj. S-g.

Souter [sō'tə], Alexander, skotsk exeget (f. 1873), sedan 1911 prof. i biblisk filologi i Aberdeen. S. har ägnat ett stort antal undersökningar åt N. T:s text och åt fornkyrkans latinska litteratur. Skr.: »Novum testamentum graece» (1910), »Text and canon of the new testament» (1913), »The earliest latin commentaries on the epistles of St. Paul» (1927) m. m. O-f L-n.

Southall Norwood [sau'þål nå'ωod], stad i Middlesex, s. ö. England, v. förort till London, vid Grand junction canal; 38,932 inv. (1931). Maskin- och kemisk industri.

Soxhletapparat [zå'kslat-], av den tyske agrikulturkemisten Soxhlet (se d. o.) konstruerad apparat för bestämning av fetthalten i födermedel m. m. genom extraktion med eter. Modifierade s. användas i kemiska laboratorier. Det i en filtrerpappershylsa nedförda provet placeras i apparatens mittdel (se bild). Den påslipade extraktionskolven *A* fylles till $^2/_3$ med eter. Genom uppvärmning bringas etern att koka, ångorna gå upp genom det grövre röret (t. v. på bilden), kondenseras i en vattenkylare *C* och droppa ned över provet i mittdelen. När denna fyllts, avtappas etern automatiskt genom hävertanordningen *B*. Processen fortlöper sålunda kontinuerligt, tills allt fett extraherats. T. W-m.

Soxhletapparat.

Spaak [spāk], Paul Henri, belgisk politiker (f. 1899), socialdemokrat, har varit ledare för ungsocialistiska rörelsen, är medl. av representanternas kammare för Bryssel, blev transportminister i van Zeelands första ministär (25 mars 1935) och är sedan 13 juni 1936 utrikesminister. S. Lpt.

***Spahi.** Vid fransmännens erövring av Algeriet under 1830-talet gingo spahiförbanden där i stor utsträckning över i fransk tjänst. 1845 legaliserades s. som benämning för franska ryttarförband i Algeriet, huvudsakl. sammansatta av infödingar. Numera finnas spahiförband såväl i det egentliga Frankrike som i de utomeuropeiska besittningarna (huvudsakl. i Algeriet, Marocko, Tunisien och Sénégal). C. A. E.

***Spanien** beräknades 1935 ha 24,583,096 inv. Emigrationen hade sedan 1930 minskats; 1934 utvandrade 64,553 pers. Näringslivet har lidit betydande avbräck genom den ekonomiska världskrisen och den inrikespolitiska oron, som kulminerat i det pågående inbördeskriget. Medan jordbrukets produktion fram till 1936 varit täml. konstant, hade framför allt mineralproduktionen fått vidkännas en betydande minskning, särskilt i fråga om koppar-, bly-, zink- och järnmalm. S:s export värderades 1935 till 588,2 mill. guldpesetas och dess import till 879,3 mill.

guldpesetas. De förnämsta handelsvarorna voro s. å. (värde i mill. guldpesetas):

Export		Import	
Färsk frukt	122,8	Bomull	93,0
Torkad frukt	66,4	Gödselmedel	65,1
Olivolja	54,5	Automobiler	59,6
Viner	40,6	Maskiner	50,6
Konserver	40,5	Bränn- och smörjoljor	41,6
Mineral	39,2	Ägg	32,1
Färska grönsaker	22,0	Trävaror	30,0

De viktigaste handelsländerna voro s. å. (värde i mill. guldpesetas):

	Export	Import
Storbritannien	127,4	91,5
U. S. A.	56,0	147,6
Tyskland	74,8	120,3
Frankrike	69,0	48,8
Nederländerna	30,1	31,8
Belgien	29,3	30,3
Argentina	31,7	22,0
Italien	19,6	26,7

Om S:s handel med Sverige se nedan, sp. 860.

Före inbördeskrigets utbrott hade flera nya järnvägslinjer påbörjats, bl. a. en direkt linje Madrid—Burgos. Antalet automobiler uppgavs 1936 till 194,209. Rundradiosändare finnas i bl. a. Madrid, Barcelona, Valencia och Sevilla. Lufttrafiken tillgodoses f. n. av bl. a. de franska linjerna över Barcelona till Nord- och Västafrika samt den tyska linjen över Salamanca till Lissabon. S. F.

Bankväsendet i S. räknar sina anor från början av 1400-talet, men dess utveckling har fördröjts av landets kapitalfattigdom, föga utvecklade näringsliv och politiska oroligheter. Före världskriget hade franskt kapital intresserat sig i utvecklandet av hypoteksbanksväsendet utan att dock kunna bereda fransk marknad åt spanska hypoteksbanksobligationer. Efter världskriget fick bankväsendet visst uppsving genom nybildningar, och några banker i de större städerna skaffade sig större filialnät, delvis genom fusioner. Först vid denna tid övergick man från beviljandet av enbart rent personliga krediter till även direkt kreditgivning åt företag. Näringslivets stagnation har medfört, att bankerna i stor utsträckning gjort investeringar i statspapper. Störst bland de spanska affärsbankerna äro de betydande Banco hispano americano med omkr. 150 och Banco español de crédito med omkr. 400 kontor. Den största bland de utländska banker, som driva rörelse i S., är Bank of London and South America. Centralbank är Banco de España, sedan 1874 den enda sedelutgivande banken. F. n. (1937) råder partiellt moratorium, varjämte olika restriktioner för bankverksamheten införts av de krigförande parterna.

Myntväsen. Pesetans värde började sjunka redan flera år före inbördeskriget. F. n. har S. valutakontroll samt clearingavtal med flera länder jämte temporärt fastställda växelkurser för clearingen. Svenska clearingkursen är f. n. (okt. 1937) för 100 pesetas 25,19 kr. E. H-ss.

Sport och idrott. Vid nya tidens början stod den spanska fäktkonsten högt. Ridsporten, med traditioner från morerna, var också tidigt av betydelse liksom bollspel (*pelota*). Gymnastiken hade en kort blomstringstid vid 1800-talets början, men landets fysiska fostran förföll, och tjurfäktningen samlade allt intresset. Efter den moderna idrottens genombrott har fotboll blivit S:s nationalsport, och de världsberömda fotbollsspelarna, t. ex. den berömde målvakten Ricardo Zamora, tävla med toreadorerna i popularitet. Fotbollens centra äro Madrid och Barcelona; berömt är Barcelonas stadion, som rymmer 60,000 åskådare. Av 54 landsmatcher (t. o. m. 1935) har S. vunnit 36; Sverige besegrades vid olympiska spelen 1920 med 2—1. Stort intresse finnes vidare för boxning, som i U. Paolino och världsmästaren J. Sanchilli haft sina största namn, samt vidare för landhockey, ridsport, där lagseger i prisridning vanns vid olympiska spelen 1928, simning, fäktning och tennis. Många spanjorer ha studerat vid Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm; svensk gymnastik var väl spridd i landet och användes före inbördeskriget vid den militära utbildningen. Den största organisationen är Federación española de futbal (gr. 1913), som 1936 hade över 1,000 föreningar. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär ångbåtsförbindelse med flera spanska hamnar ombesörjes av Rederi-a.-b. Svenska Lloyd. S. exporterade 1935 till Sverige för 14,8 mill. kr. (1936 omkr. 14,2 mill.), därav apelsiner 4,9, mandel 2,6, vindruvor 1,7, vin 0,6 mill. kr., vidare bl. a. hudar, kalisalt, koksalt och korkbark. Importen från Sverige värderades 1935 till 28,45 mill. kr. (1936 omkr. 10,8 mill.), därav trävaror 12,7 mill. och pappersmassa 9,8 mill., vidare bl. a. motorer, kullager och maskiner. För förbindelserna verkar utom legationerna i Stockholm och Madrid bl. a. Svensk-spanska sällskapet i Stockholm, gr. 1928. A. A-t.

Historia. Under republikens första år drevs företrädesvis under Azañas (se d. o., suppl.) ledning en radikal reformpolitik, som bl. a. tog sikte på kyrkans skiljande från staten och på en styckning i stor stil av de feodala storgodsen. Underblåst från den katolska kyrkans målsmän, började emellertid en reaktion göra sig allt starkare gällande. Dess främsta ledare voro den antisocialistiske ledaren för det s. k. radikala partiet Lerroux García (se d. o., suppl.), chef för ett flertal ministärer från hösten 1933, och den klerikale Gil Robles (se d. o., suppl.), vilken sistnämnde fick en inflytelserik ställning som ledare av en febr. 1933 grundad sammanslutning, *Confederación española de derechas autónomas*,

förk. C. E. D. A. Svängningen markerades vid valen i nov. 1933, då socialisterna och den borgerliga vänstern ledo ett kännbart nederlag. Då höger- och centerpartierna, som nu kommo till makten, härigenom stärktes i sin reaktion mot vänsterns radikala sociallagstiftning, utbröt i början av okt. 1934 en generalstrejk, som på sina håll, bl. a. i Asturien, övergick till ett formligt uppror, som endast med kraftiga medel kunde slås ned. Denna seger gav regeringen en tids yttre lugn. Men oppositionen fick ny näring genom de stränga repressalieåtgärder, som vidtogos mot de upproriska. Härtill kom, att den ekonomiska situationens vanskligheter drogo med sig kännbara lönesänkningar och stegrad arbetslöshet.

För att ge oppositionen större slagkraft enades de missnöjda partierna 16 jan. 1936 om en gemensam aktion vid de till febr. s. å. utlysta valen. Den nu bildade s. k. folkfronten (*Frente popolar*) bestod av en del borgerliga vänsterpartier, ss. republikanska vänstern under Azaña, republikanska unionen under Martínez Barrio och den katalanska vänstern under Companys samt de olika arbetarpartierna, av vilka de viktigaste voro socialisterna (sinsemellan starkt splittrade) och kommunisterna. Vid valen besatte folkfronten majoriteten av platserna i cortes, ehuru dess sammanlagda röstetal var mindre än höger- och centergruppernas. I april följde en konflikt mellan cortes och presidenten Alcalá Zamora, vilken tvangs att avgå. Han efterträddes av Azaña, som efter valet fungerat som ledare för en borgerlig vänsterregering. Då arbetarpartierna till en början undandrogo sig regeringsansvaret, följde några borgerliga vänsterregeringar under Quiroga och Giral. Dessa ministärer hade emellertid svårt att vinna erforderlig auktoritet. På egen hand gick folkmassan till storms mot fängelserna och befriade de politiska fångarna. Kyrkor och kloster brändes och skövlades, och på sina håll togo de jordhungriga bönderna initiativet till att återupptaga den jordstyckningsprocess, som tidigare påbörjats men avbrutits. I denna spända situation inträffade sammanstötningar och politiska attentat. När så 12 juli 1936 en socialistisk officer och följande dag monarkistledaren Sotelo (se d. o., suppl.) mördades, blev detta signalen till ett militäruppror under ledning av general F. Franco (se d. o., suppl.), vilket utvecklade sig till ett långvarigt inbördeskrig (se nedan, sp. 863 ff.).

Franco, vars anhängare kallade sig nationalister, fick stöd icke blott i stora delar av armén, flottan och flygvapnet utan också i de mot folkfronten fientliga partierna — centerpartierna, C. E. D. A., karlisterna och de fascistiska s. k. falangisterna — och bildade en nationell regering i Burgos, sedermera förlagd till Salamanca, vilken hösten 1936 vann Italiens, Tysklands och Portugals erkännande. Han offentliggjorde ett »nationalsyndikalistiskt» program, som till sin ideologi väsentligen sammanfaller med den italienska fascismens. I sept. 1936 avgick den borgerliga vänsterministären Giral, som efterträddes av en koalitionsregering på bred folkfrontsbasis med den radikale socialistledaren Largo Caballero som chef. Denna ministär undergick sedan flera ombildningar; bl. a upptogos där även representanter för anarkosyndikalisterna, vilka, sedan inbördeskriget brutit ut, gåvo ett starkt men militärt taml. ineffektivt stöd åt folkfrontens sak, delvis under stark motsättning mot och rivalitet med kommunisterna (sinsemellan starkt splittrade). Slitningar dem emellan framträdde särskilt i Katalonien, där de gamla kraven på autonomi återupplivades och i stor utsträckning förverkligades (se Katalonien, suppl.), liksom i de baskiska provinserna och i Aragonien. Nov. 1936 flyttade regeringen till Valencia. Caballeros regering efterträddes maj 1937 av en ny koalitionsregering — utan representanter för anarkosyndikalisterna — under ledning av centersocialisten J. Negrin. I de av regeringen under inbördeskriget behärskade delarna av S. genomfördes en delvis ytterst radikal social revolution med konfiskering av privategendom, undertryckande (utom i de baskiska provinserna) av religionsutövning o. s. v.

Inbördeskriget fick redan från början en internationell aspekt på grund av att båda parterna fingo stöd utifrån (se nedan, sp. 864), och detta stöd fördelade sig så, att det som kom regeringssidan till godo, fick en »antifascistisk» karaktär, det motsatta en »antikommunistisk». Då det befarades, att inbördeskriget på grund härav skulle kunna leda till en mera allmänt europeisk konflikt, tillkom på franskt initiativ i sept. 1936 en internationell överenskommelse, enl. vilken 27 stater — bland dem de 5 europeiska stormakterna — förbundo sig att icke intervenera i S., hindra tillströmningen av trupper och krigsmateriel etc. Ett till London förlagt noninterventionsutskott uppgjorde 1937 ett system för kontroll över in- och utförsel över S:s gränser och farvatten. Kontrollen till sjöss utövades till en början av Frankrike, Storbritannien, Tyskland och Italien. Men sedan tyska kontrollfartyg våren 1937 utsatts för angrepp, i åtm. ett fall bevisligen av spanska regeringsstridskrafter, och förslag om en mot Valenciaregeringen riktad gemensam flottdemonstration av alla kontrollmakterna avvisats av England och Frankrike, förklarade sig Tyskland och Italien hindrade att vidare deltaga i sjökontrollen. Samtidigt upphävde Portugal och Frankrike den internationella kontrollen av sina landgränser till S. Sommaren 1937 hade hela den internationella kontrollen av S:s farvatten brutit samman. På engelsk-franskt initiativ samlades i sept. s. å. en konferens i Nyon mellan Medelhavs- och Svartahavsmakterna för att få till stånd ett nytt kontrollsystem

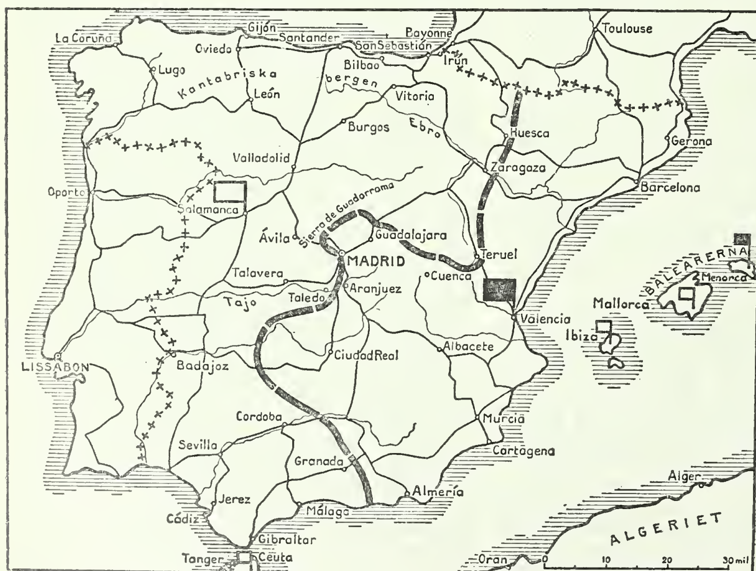
i Medelhavet. Italien och Tyskland — som även inbjudits till Nyon — deltogo ej i förhandlingarna, men efter konferensens slut förklarade sig Italien dock villigt att under vissa förutsättningar jämte England och Frankrike ansvara för kontrollen i Medelhavet. Resultatet av förhandlingar om möjligheten av att få de utländska trupperna att lämna S. är ännu ovisst, när detta skrives. B. E-r.

Inbördeskriget 1936—37. Förberedelser för en väpnad kupp påbörjades våren 1936 i syfte att genomföra den först under hösten, men på grund av den politiska oron (se ovan, sp. 861) sattes den i verket, trots att förberedelserna icke voro avslutade. 16 juli gjorde general Franco revolt på Kanarieöarna, och natten till 17 juli genomfördes en liknande kupp i Spanska Marocko. Däremot ledde de revoltförsök, som följ. dag gjordes i S., endast i ett fåtal garnisonsorter till positiva resultat. Två upprorscentra bildades dock, ett kring Burgos och Valladolid under general Mola och ett kring Sevilla under general Queipo de Llano. För general Franco, som flugit till hemlandet, blev den närmaste uppgiften att förstärka de få disponibla styrkorna i själva S. med trupper från Marocko, där både den av spanjorer rekryterade främlingslegionen samt de infödda förbanden voro honom tillgivna. Detta lyckades, delvis genom sjötransporter men främst genom flygtransporter över Gibraltar sund. Till en början kunde endast ett fåtal man överföras per flyg varje dag, men sedan italienska och tyska bomb- och transportflygplan anlänt, transporterades ända till 800 man per dag och sammanlagt bortemot 10,000 man medelst flyg över det åtm. tidtals av regeringsflottan behärskade vattnet.

De företag, som följde närmast på de lokala kupperna, fingo karaktären av raider längs vägarna; de utfördes ofta med motoriserade förband. Huvudriktningarna för dessa operationer blevo från Sevilla mot n. och från Burgos—Valladolid mot Madrid. Efter hand uppstod en gles frontbildning, samtidigt som här och var regeringstrupper belägrade revolterande garnisoner (t. ex. i Alcázar i Toledo, där en skara värjde sig ända till 28 sept., då den undsattes). Längst i n. behärskades från början Atlantkusten samt n. delarna av Kantabriska bergen med de viktigaste gruvområdena av regeringstrupper och baskiska frivilliga, vilka över Irún hade förbindelse med Frankrike. Denna förbindelse avklipptes dock 4 sept. genom en offensivstöt. I n. ö. Spanien stabiliserades läget tidigt och förblev i huvudsak detsamma under krigets hela första år. Strider pågingo med växlande framgång, särskilt vid Huesca och kring Teruel.

Efter Toledos erövring försökte Franco taga Madrid genom en frontal stöt, men staden försvarades med framgång under ledning av general Miaja. Blodiga strider, bl. a. upprepade flygangrepp, fortgingo under vintern utan några mera märkliga resultat. I s. intog general de Llano i febr. 1937 Málaga, varpå följde en framryckning mot Almería, vilken dock snart avstannade. Senare på våren erövrade nationalisterna Bilbao efter hårda strider, först ledda av general Mola och, sedan denne 3 juni störtat med ett flygplan, av general Dávila. Därigenom kommo stora delar av det här belägna betydelsefulla gruvområdet i Francos händer.

På sommaren återupptogs offensiven i n. och ledde 26 aug. till erövrandet av Santander. Härvid spelade några av italienska frivilliga sammansatta divisioner en framträdande roll. Under sept. fortsattes framryckningen mot regeringstruppernas sista ställningar i n. Spanien, inom området n. om Oviedo. Gijón be-

Den grova linjen betecknar fronternas ungefärliga sträckning 21 okt. 1937. Svarta flaggor: område, besatt av regeringstrupper. Vita flaggor: område, besatt av Francos trupper.

sattes 21 okt., varefter området i sin helhet besattes av Francotrupperna.

Såväl under Bilbaooffensiven som senare ha regeringstrupperna genom anfall både i Aragonien och vid Madrid sökt lätta trycket. Anfallen, som i regel utförts med svaga krafter och till synes ganska planlöst, ha ej lett till några resultat.

Vad de utländska hjälpsändningarna (jfr ovan) beträffar, synes regeringssidan ha kunnat räkna sig till godo främst rysk krigsmateriel och ryska experter, franska flygplan samt högst 30,000 frivilliga, mest fransmän men även tyskar och 500—600 skandinaver, de flesta från Sverige. På Francosidan torde ha insatts 40,000 italienare och 8,000 tyskar, av de senare ett stort antal specialister särskilt på flyg och luftvärn. Av särskild betydelse blev, att italienska frivilliga utgjorde en del av besättningen på Balearerna, vilkas värde som flygbas är avsevärt. Materielinsatsen har varit betydelsefullast i fråga om tyska och italienska flygplan och stridsvagnar samt tyska luftvärns- och pansarvärnskanoner. De sammanlagda truppstyrkorna torde sommaren 1937 icke ha överstigit 200,000 man under Franco och 250,000 man på regeringssidan, av vilka på båda sidor dock blott omkr. 60 % lära ha varit disponibla för egentlig fronttjänst. Antalet flygplan torde i mars 1937 endast ha utgjort omkr. 200 på vardera sidan (med 50 % bombplan) men synes därefter ha ökats. C. A. E.

S j ö k r i g e t kom att till en början bestämmas därav, att båda parterna voro ung. jämspelta. Regeringsflottan var överlägsen i fråga om jagare och u-båtar, under det att motståndaren genom att ha tillgång till bl. a. två stora och moderna kryssare ägde en viss överlägsenhet i artilleristiskt avseende. Rebellerna lyckades att trots den till Málaga koncentrerade regeringsflottan intill 5 aug. 1936 över Gibraltar sund från Marocko till Algeciras överföra 3,000—4,000 man på 4 ångare. Därefter måste överskeppningen ske medelst flygplan (jfr ovan), tills rebellernas kryssare blivit så stridsberedda, att de i slutet av sept. förmådde undandriva regeringens jagare, av vilka en sänktes 29 sept. Trupptransporterna över Gibraltar sund kommo därefter åter i gång. Rebellernas brist på u-båtar förklarar, att regeringsfartygen kunde röra sig så fritt, att de vid några tillfällen kunde beskjuta fiendens hamnar, ss. Ceuta (Marocko) 28 juli och 3 aug., Algeciras 7 aug. och Tarifa 16 aug., samt från Mallorca besätta de baleariska öarna Formentera och Ibiza. Rebellernas flygstridskrafter åter företogo anfall mot regeringens hamnar och sjöstridskrafter i Medelhavet, varvid en jagare skadades 5 aug. och slagskeppet »Jaime Primero» 13 aug. 1936. I Biscayaviken härskade rebellernas fartyg, stödda på Ferrol, i stort sett oinskränkt och medverkade vid erövringen av Irún. Slagskeppet »España» sänktes dock där, om på grund av flygangrepp eller mina är oklart. Francoflottans småningom vunna överlägsenhet har utnyttjats till blockad av spanska nordkusten och av regeringshamnarna vid Medelhavet ävensom till skydd för egen och försvårandet av regeringens sjöfart och tillförsel över havet. Ö-g.

Litteraturanvisningar. F. Kriessmann, »Das spanische Agrarproblem» (1934); J. B. Trend, »The origins of modern Spain» (s. å.); E. Hernández-Pacheco, »Síntesis fisiográfica de España» (s. å.); P. Marland, »Les principes de la constitution espagnole de 1931» (1935); C. Gheude, »Espagne» (1936); E. A. Peers, »The spanish tragedy 1930—1936» (s. å.); F. Christiansen, »Das spanische Volk» (1937); P. Sjögren, »Bar Barbar» (s. å.). S. F.

***Spaning,** se även U n d e r r ä t t e l s e t j ä n s t, suppl.

***Spannmål,** jfr även C e r e a l l a b o r a t o r i u m, suppl.

Spannmålskreditfonden, statlig lånefond, ur vilken ekonomisk förening u. p. a. kan erhålla lån för inköp av vete el. råg, som för förvaring i avvaktan på lämpligt försäljningstillfälle upplägges i lagerhus el. inom lagerlokal. På föreningen ställas vissa fordringar i ekonomiskt avseende. Vidare skall den vara öppen endast för jordbrukare, men alla jordbrukare inom verksamhetsområdet skola ha möjlighet att erhålla medlemskap. Lån beviljas av riksbanken efter därom gjord ansökan (se Sv. Författningssaml., n:r 343, 1930, 365, 1932, 264, 1933, samt 284, 1935). Y.

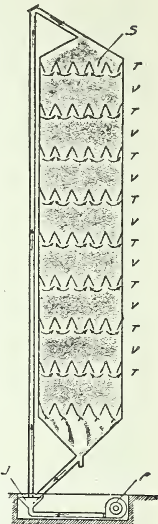
***Spannmålslagerhus.** Staten har sålt s. i Eskilstuna och Vara. Med anlitande av spannmålslagerhusfonden ha fr. o. m. 1936 av centralföreningar (se L a n t m a n n a k o o p e r a t i o n, suppl., sp. 1162) eller särskilda lagerhusföreningar upprättats 30 s. Även de sistnämnda ombesörja vanl. utom förvaring även torkning, rensning, belåning och försäljning av sina medlemmars spannmål. G. Rbg.

Spannmålsreglering, en av de s t ö d å t g ä r d e r f ö r j o r d b r u k e t (se d. o., suppl.), som staten vidtagit under de senaste årens jordbrukskris. S., som tillämpats sedan 1 sept. 1930, grundades till en början på obligatorisk i n m a l n i n g (se d. o., suppl.) av svenskt vete och av svensk råg vid framställning av mjöl, i n b l a n d n i n g s t v å n g (se d. o., suppl.) vid import av vete- och rågmjöl samt fastställande av under konsumtionsåret med lagringskostnaderna stigande minimipriser, som kvarnarna skulle betala vid inköp av brödsäd av viss kvalitet. Fr. o. m. konsumtionsåret 1931—32 utbyttes de för varje månad fastställda priserna mot ett inlösningsförfarande, varigenom staten iklädde sig inlösningsskyldighet. Inlösningen verkställdes genom S v e n s k a s p a n n m å l s f ö r e n i n g e n u. p. a. (se d. o.). Denna kunde för att under konsumtionsåret upprätthålla en i förhållande till inlösningspriserna skälig pris-

nivå även före 1 juni företaga s. k. stödköp. Inlösningen av brödspannmålen konsumtionsåret 1935—36 överläts på ett nytt företag, Svenska spannmåls-a.-b. (aktiekap. 5 mill. kr., av vilket staten äger 4,999,500 kr.), med vilket staten träffade avtal (se Sv. Författningssaml., n:r 501, 1935). Svenska spannmålsföreningen har sedan trätt i likvidation. Inlösningen utbyttes 1936 mot ett stödköpsförfarande. Svenska spannmålsbolaget företager, när så erfordras, stödköp på marknaden, varigenom den av statsmakterna fastställda prisnivån upprätthålles. Av de lager, som därvid uppkomma, kan även försäljning ske till förhindrande av prisstegring utöver en viss nivå. Vid spannmålsbolagets försäljning och inköp gälla vissa kvalitetsbestämmelser (se Sv. Författningssaml., n:r 494, 1936). För att förhindra prisstegring på grund av export vid högre pris på världsmarknaden än inom landet, vilket inträffade hösten 1936, utfärdades förbud mot utförande av vete och råg (se Sv. Författningssaml., n:r 528, 1936). Detta gällde 12 okt. 1936—1 sept. 1937. Dylikt förbud har även gällt (10 maj—1 sept. 1937) beträffande råg- och vetemjöl samt vetegryn. Bl. a. för att erhålla medel till täckande av med s. förenade kostnader förordnades 1934, att viss avgift (veteavgift) skulle uttagas (nu gällande förordn. återfinnes i Sv. Författningssaml., n:r 280, 1935). Avgiften erlägges för såväl svenskt som utländskt vete, som användes för tillv. inom Sverige av mjöl eller gryn. Den har varierat mellan 2,50 och nu (1937) gällande 0,50 kr. för 100 kg. Sedan 1933 har s. även omfattat grynhavre. Samtidigt med förordning om användning av svensk havre vid tillv. av havregryn eller -mjöl (se Sv. Författningssaml., n:r 234, 1933) infördes bestämmelser om importreglering för dessa.

Om handläggning av frågor rörande s. se Inmalning, suppl. Y.

***Spannmålstorkning.** Under senaste åren har den s. k. pelartorken införts vid s. i Sverige. Den består av ett vertikalt schakt, genombrutet av balkar med ⋀-format tvärsnitt (se bild), under vilka torkluften föres till och från spannmålsmassan inom schaktets olika delar. — Enl. en av H. Edholm (se d. o., suppl.) utarbetad konstruktion erhålles genom placering av balkarna i etager, med luftströmningen som bilden visar, intermittent torkning på så sätt, att kornen, då spannmålsmassan långsamt glider genom silon, få en kortvarig yttorkning i etagerna och däremellan en vilotid, under vilken fuktigheten hinner fördela sig från kärnans inre till ytan. Tack vare denna placering är det möjligt att genom spannmålsmassan vid lågt tryck framföra stora luftmängder, som alltid träffa de på ytan fuktigaste kornen, och härigenom får torkluften största möjliga fuktighetsmättnad. Genom att stora luftmängder kunna föras genom silon, vilket åstadkommits även genom en speciell balkkonstruktion med tvärsnitt, vidgade mot luftinloppen, är det möjligt att utföra torkningen med luft av klimatisk temp. el. med obetydlig temperaturförhöjning. Konstruktionen tillämpas dels för den kombinerade tork- och lagringssilon, ev. med en mindre värmekälla (elektrisk) som reserv, dels för torkning med enbart varmluft vid hög temp. Den har förts i marknaden av a.-b. Svenska fläktfabriken under namn av S. F.-silon.

Principskiss av spannmålssilo för intermittent torkning. *T* torkningsetager, *V* viloetager, *S* spannmål, *F* fläkt, *J* spannmålsinjektor.

Denna torkapparat har i det svenska jordbruket ändrat utvecklingen av ekonomibyggnaderna. Möjligheten att omedelbart vid själva gården torka spannmålen medför, att sädesskördarna genast kunna avtröskas vid inkörningen, även om kärnan är fuktig, och härigenom bli de vanliga sädeslogarna ej längre erforderliga. — Litt.: H. Edholm, »Undersökningar angående torkning av spannmål» (Tekn. Medd. från Vattenfallsstyrelsen, E 18, 1932) och »Funktionella lantgårdsbyggnader» (ibid., E 19, 1935); A. Åkerman och S. Tiberg, »Kortfattad handbok i lagring och skötsel av spannmål» (2:a uppl. 1937). H. E-m.

***Spannmålstullar** ha i Sverige, liksom i flertalet spannmålsimporterande länder, på 1930-talet förlorat tidigare handelspolitisk betydelse genom importreglering (se d. o., suppl.) i andra former (se Inmalning, Monopol och Spannmålsreglering, alla i suppl.).

Spansk-amerikanska litteraturen. Under *kolonialtiden* (omkr. 1500—början av 1800-talet) var s. mestadels en svag efterklang från andra länder, främst Spanien. Många av »conquistadorerna» och deras följeslagare voro själva poeter; kolonialtidens förnämste lyriker, B. de Valbuena (d. 1627), var född i Spanien; spanjor var även skaldenkrigaren A. de Ercilla y Zuñiga, vars historisk-episka dikt »La Araucana» (d. 1 1569) var den första spansk-amerikanska dikten av litterärt värde. Å andra sidan var en av den spanska guldålderns dramatiker, J. Ruiz de Alarcón, bördig från Mexiko; man har också i hans diktning velat spåra specifikt sydamerikanska drag. Eljest frambragte kolonialtiden ingen Amerikafödd författare med utpräglat sydamerikanska drag. En verklig skaldebegåvning var dock den märkliga mexikanska skaldinna, som är känd under sitt klosternamn, Sor Juana

Inés de la Cruz (d. 1691). Berömd som historisk författare är peruanen Garcilaso de la Vega (»el Inca», d. omkr. 1616).

Frihetskrigens tid (omkr. 1810—30). Först i och med de stora frihetskrigen fick s. luft under vingarna. Dessa krig stärkte de unga nationernas självkänsla och gåvo nytt stoff till diktning. Nationalhymner diktades, och skalder, sådana som »Amerikas Quintana», J. J. Olmedo (Ecuador; d. 1847), och J. Cruz de Varela (Argentina; d. 1839), skrevo eldande sånger, som blevo populära i hela spanska Amerika. Man började alltmer ösa ur inhemska poesikällor, ss. den storslagna naturen, det pittoreska infödingslivet och den äventyrsfyllda forntiden.

Nyromantiken (1830-talet—1880-talet) fann i spanska Amerika en tacksam jordmån. Den introducerades först i Argentina genom dikten »Elvira ó la novia del Plata» (1830) av E. Echeverría (d. 1851). Han var den förste, som framhöll nödvändigheten av att »amerikanisera» dikten, d. v. s. att låta den hämta näring ur Amerikas nationella liv och natur, och med diktverket »La cautiva» (1834) tog han ett revolutionerande steg bort från spanskt klassiskt ideal. Det program han här framlade fick stor betydelse för den framtida s. Bland nyromantikens många skalder i spanska Amerika skola här endast framhållas argentinarna C. Guido y Spano (1827—1918) och O. Andrade (d. 1882), kubanen J. M. Heredia (d. 1838) ävensom Uruguayskalden J. Zorrilla de San Martín (1855—1931), vars urskogsepos »Tabaré» (1888) gjorde ett formligt triumftåg genom spansktalande länder. Bland nyromantikens prosaverk dominerade två förträffliga romaner, »Amalia» (1852) av argentinaren J. Marmol (d. 1871) och spanska Amerikas dittills populäraste roman, »María» (1867) av colombianen J. Isaacs (d. 1895).

Gaucholitteraturen. Ett intressant inslag i speciellt argentinsk diktning är litteraturen om de ridande boskapsherdarna, *los gauchos*. Gaucholitteraturen introducerades redan under frihetskrigen av argentinaren B. Hidalgo, vars gauchodialoger om samhällsorättvisorna länge levde på folkets läppar. Det är dock framför allt två gauchoverk, som blivit berömda. Det ena är »Fausto» (1866) av argentinaren E. del Campo (d. 1880) och det andra och mest bekanta den märkliga diktcykeln »Martín Fierro» (1872) av argentinaren J. Hernández (d. 1886), ett diktverk, som blev spanska Amerikas populäraste bok och fick hedersnamnet »gauchons bibel». I en andra del, »La vuelta de Martín Fierro», finner man pampas' levnadsvisdom i faderliga råd, koncentrerade i strofer, som påminna om Hávamál. Gauchogenren kom sedan in i prosalitteraturen, där den djärve rövaren Juan Moreira (efter en roman av E. Gutiérrez) blev en stående typ, och senare även till teatern. Den intressantaste gauchotypen var dock den ambulerande trubaduren-improvisatören, *el payador*, som trakterade sin fäderneärvda spanska gitarr på pampas' fröjdlokaler, *las pulperías*. En halvt mytiskt figur, som spelar en framskjuten roll i gaucholitteraturen, är payadoren Santos Vega, som dog av grämelse över att ha besegrats av en yngre improvisatör, enl. folktron djävulen själv.

Modernismen. Nyromantiken fick på 1880-talet vika för nya litterära strömningar, som framträdde samtidigt i flera olika stater och som alla strävade mot frigörelse och förnyelse till form och innehåll. Dessa kallas med ett gemensamt namn »el modernismo». De märkligaste bland föregångarna till denna spanska Amerikas mäktigaste litterära rörelse voro de mexikanska skalderna M. Gutiérrez Nájera (d. 1895) och S. Díaz Mirón (d. 1928), kubanerna J. del Casal (d. 1893) och J. Martí (d. 1895) samt colombianen J. A. Silva (d. 1896). Modernismens obestridde mästare var emellertid spanska Amerikas hittills störste skald, Rubén Darío (se d. o.; 1864—1916), och man brukar oftast datera modernismens framträdande från 1888, det år, då Daríos revolutionerande poesi- och prosaalbum »Azul» utkom i Valparaíso. Jämte Darío räknas såsom modernismens förnämsta skalder bl. a. peruanen J. S. Chocano (se d. o.; d. 1934), som tävlade med Darío om hederstiteln »Amerikas skald», uruguayen J. Herrera y Reissig (d. 1910), argentinaren L. Lugones (f. 1874), colombianen G. Valencia (f. 1872), mexikanen A. Nervo (d. 1919) och venezuelanen R. Blanco-Fombona (se d. o., suppl.; f. 1874). Betecknande drag för modernismen var bl. a. en viss förkärlek för det exotiska och musikaliskt välljudande. Dess inflytande på prosan visade sig i rikare bildspråk, snabbare takt och de ståtliga, kastilianska tiradernas upplösande i mindre satser, sammanbundna endast genom en tunn tanketråd. Modernismen har löpt ut i många olika fåror och -ismer; ett par namn bland de många ultramodernisterna och »ultraisterna» må nämnas: V. Huidobro (Chile; f. 1893) och C. Pellicer (Mexiko; f. 1899). Jämsides med modernismen har framträtt en litterär pan-iberoamerikansk riktning, »el americanismo literario», som i brist på den politiska enhet, som var S. Bolívars dröm, proklamerar spanska Amerika såsom en andlig enhet och gärna har en udd riktad mot U. S. A.; bland dess banerförare märkas Blanco-Fombona, M. Ugarte (Argentina; f. 1874) m. fl. Med den venezuelanska bygde- och dialektromanen »Peonia» (1890) av Romero García lanserades en exklusivt nationell litterär kreolism, »el criollismo», som haft många märkesmän inom olika stater.

Bland *1800-talets* prosaförfattare fanns ett antal framstående kulturbärare, som voro ej

blott egna nationers utan hela spanska Amerikas andliga ledare och som redan nu betecknas som den unga kontinentens klassiker. Främst bland dem bör nämnas A. Bello (Venezuela och Chile; d. 1864), vidare D. F. Sarmiento (Argentina; d. 1888), J. B. Alberdi (Argentina; d. 1884), J. Montalvo (Ecuador; d. 1889) och av något yngre datum J. E. Rodó (Uruguay; d. 1917); den sistnämnde har haft ett oerhört inflytande på spanska Amerikas andliga utveckling. En författare, som i vår tid följer i deras spår, är F. García Calderón (se d. o., suppl.; f. 1883). Bland berömda historiska författare på 1800-talet märkas B. Mitre (Argentina; d. 1906), B. Vicuña Mackenna (Chile; d. 1886) och R. Palma (Peru; d. 1919) och bland filologer R. J. Cuervo (Colombia; d. 1911).

De spansk-amerikanska republikerna ha egna nationella, litterära och språkliga akademier, som stå i ett visst filialförhållande till den spanska akad. i Madrid, vars beslut de i regel acceptera i ortografiska, lexikografiska och grammatikaliska frågor.

Bland 1800-talets märkligare romaner, representerande olika strömningar, må vidare framhållas pikareskromanen »E. Periquillo Sarniento» (1816) av mexikanen J. J. Fernández de Lizardi, »Aves sin nido», indianskt motstycke till »Onkel Toms stuga», av peruanskan C. Matto de Turner, »Cumandá» (1878), ett drama bland vildar, av J. L. Mera (Ecuador; d. 1894) och gauchoromanen »Caramurú» av uruguayen A. Magariños Cervantes (»Cervantes, criollo»; d. 1893).

1900-talet. Den borgerliga romanen i modern mening växte fram först omkr. sekelskiftet, och spanska Amerika räknar f. n. många framstående författare på detta område. I Argentina, som jämte Mexiko, Chile och Colombia i litterärt hänseende varit ledande, märkas den i Spanien bosatte C. M. Ocantos (f. 1860), M. Gálvez (se d. o., suppl.; f. 1882), E. Larreta och M. Martínez Zuviría, den sistnämnde under pseud. Hugo Wast f. n. spanska Amerikas mest läste författare, vidare R. Rojas (f. 1882), berömd även som litteraturhistoriker och poet. I Venezuela märkas utom Blanco-Fombona P. C. Dominici, L. M. Urbaneja Achelpohl och Teresa de la Parra, i Chile E. Barrios och A. d'Halmar, i Bolivia historikern-romanförfattaren A. Argüedas (f. 1879), i Uruguay C. Reyles och V. A. Salaverri samt i Peru V. García Calderón. Två av det moderna spanska Amerikas bästa romaner, »Don Segundo Sombra» (1926) och »La vorágine» (1925), skrevos resp. av de tidigt bortgångna författarna argentinaren R. Güiraldes (d. 1927) och colombianen J. E. Rivera (d. 1929).

Vad poesien beträffar, har spanska Amerika alltid haft talrika skalder. Bland dem, som i våra dagar utöver redan nämnda stå i främsta ledet, märkas tre skaldinnor, Juana de Ibarbourou (se d. o., suppl.; Uruguay; f. 1895), Gabriela Mistral (pseud. för Lucia Godoy Alcayaga, Chile; f. 1889) och Alfonsina Storni (Argentina; f. 1892).

Den nutida spansk-amerikanska dramatiken har hittills icke varit av någon betydenhet. I Mexiko, som f. n. har några rätt goda skådespelsförfattare, frodades visserligen dramat under kolonialtiden, och teatrar byggdes då även i småstäderna. Men i våra dagar tycks det företrädesvis vara Argentina, som har någon teater att tala om. Och även där har den att kämpa en hård kamp med biograferna och den s. k. género Bataclán (efter en fransk impressarios utstyrselrevyer). Den mest begåvade spansk-amerikanske skådespelsförfattaren hittills var Florencio Sánchez (Uruguay-Argentina; d. 1910).

Trots det inflytande, som Frankrike, ofta i långt högre grad än Spanien, utövat på s., ha i allm. lätt, lekande gallisk esprit, ironi och humor varit täml. främmande för de spansk-amerikanska författarna, som mera utmärka sig för tungt allvar, våldsam passionsglöd och otyglad fantasi.

Litt.: M. Menéndez y Pelayo, »Antología de poetas hispano-americanos» (4 bd, 1893—95) och »Historia de la poesía hispano-americana» (2 bd, 1911—13); J. Valera, »Cartas americanas» (2 serier, 1889—90); F. Sosa, »Escritores y poetas sudamericanos» (1890); M. Ugarte, »La joven literatura hispano-americana» (1906); F. García Calderón, »Del romanticismo al modernismo» (1910); Lauxar, »Motivos de crítica hispano-americanos» (1914); A. Coester, »The literary history of Spanish-America» (1916); A. González-Blanco, »Escritores representativos de América» (1917); R. Blanco-Fombona, »Grandes escritores de América» (s. å.) och »El modernismo y los poetas modernistas» (1929); R. Cansinos-Assens, »Poetas y prosistas del novecientos» (1919); I. Goldberg, »Studies in spanish-american literature» (1920); M. L. Wagner, »Die spanisch-amerikanische Literatur in ihren Hauptströmungen» (1924); M. Daireaux, »Panorama de la littérature hispano-américaine» (1930); F. Contreras, »L'esprit de l'Amérique espagnole» (1931); F. de Onís, »Antología de la poesía española e hispano-americana, 1882—1932» (1934). K. A. H.

***Spanska sjön** var även förr en vanlig benämning på Karibiska havet.

***Spanska tronföljdskriget.** Litt.: C. v. Noorden, »Europäische Geschichte im achtzehnten Jahrhundert. I. Der spanische Erbfolgekrieg» (3 bd, 1870—82; äldre huvudarbete); G. M. Trevelyan, »England under Queen Anne» (3 dlr, 1930—34); W. Churchill, »Marlborough. His life and times» (hittills 3 dlr, 1933—36). H. B-n.

Spansk mossa, stundom benämning på *Tillandsia usneoides* (se T i l l a n d s i a).

***Sparbank.** Enl. beslut av 1937 års riksdag om ändringar i sparbankslagen har s., vars förvaltade medel enl. senaste bokslut uppgå till minst 5 mill. kr., rätt att mot säkerhet av botteninteckningar i fastighet (inom verksamhetsområdet till hälften eller i större städer till 60 % av uppskattningsvärdet) utlämna b u n d n a l å n på högst 10 år, dock högst till ett sammanlagt belopp, motsv. 1/5 av förvaltade medel, av vilket högst 1/5 må förfalla under ett år (ny § 27). Rätten att öppna löpande räkning för jordbrukskassa upphäves på grund av betydelselöshet i praxis (hittillsvarande § 27). För b o r g e n s l å n är amorteringstiden utsträckt (från 8—10) till 15 år, varjämte a m o r t e r i n g s f r i h e t medges under högst 3 år efter utlämnandet (§ 26). Fondtäckningskravet skärpes från 2 till 3 1/3 %, i det att inlåningen med avdrag för kontanta medel och därmed likställda tillgångar icke må överstiga 30 gånger s:s fonder (§ 25). S. erhåller erkänd rätt att för en och samme insättare utfärda mera än en motbok (på skilda insättnings- och uttagningsvillkor, § 24). Förutom andra, mindre viktiga ändringar ha införts delvis nya bokföringsbestämmelser (§ 31) och förändrade regler ang. upprättande av s:s balansräkning, med särskild hänsyn till värdesättningen av s:s obligationsinnehav (§ 33). — Insättarbehållningen i rikets s. översteg 3,400 mill. kr. vid 1936 års utgång. E. F. K. S-n.

De 10 största sparbankerna i Sverige äro:

Sparbankens namn	Begynnelseår	Insättarbehållning 31 dec. 1936 Kronor
Stockholms stads sparbank	1821	254,070,568,56
Göteborgs och Bohus läns sparbank	1864	148,920,840,47
Göteborgs sparbank	1820	125,405,671,97
Malmö sparbank	1824	77,457,932,21
Sparbanken i Lund	1833	70,699,600,21
Örebro sparbank	1826	70,520,724,20
Stockholms läns sparbank	1862	66,245,227,27
Sparbanken Bikupan i Malmö	1873	65,361,216,53
Upsala sparbank	1830	60,565,063,23
Oxie härads sparbank	1847	60,312,384,51

Sparbankernas obligationskassa, a.-b., konstituerades 18 jan. 1935 i enlighet med k. resol. av 11 maj 1934. S. har till ändamål att utgöra en sammanslutning av svenska sparbanker, som ensamma skola vara aktieägare (aktiekap. 2 mill. kr., fördelat på 182 sparbanker), för tillgodoseende av gemensamma intressen genom att medverka vid emitterandet av (guldkantade) obligationer och försäljning av Riksgäldskontorets skattkammarväxlar m. m., i kommission köpa och försälja obligationer (fondkommissionär) samt förmedla lån till sparbank eller från sparbank till svensk kommun och (sedan 1 april 1936) bestrida kapitalförmedling mellan sparbanker (över 15 mill. kr. 1936). E. F. K. S-n.

Sparbankernas säkerhetskassa inrättades enl. lag av 15 juni 1934 för att trygga sparbankernas verksamhet och insättarnas rätt. S. förvaltas av en styrelse på fem led. med säte i Stockholm, av vilka konungen utser ordf. och dennes suppleant och Svenska sparbanksföreningen fyra. Som bidrag till S. skall sparbank, med vissa undantag, varje år erlägga 2/100 procent av förvaltade medel vid föreg. års utgång. S:s medel skola insättas hos Riksgäldskontoret eller i riksbanken eller placeras i guldkantade obligationer, dock må en tiondel av kassans medel innestå i inhemsk bank eller sparbank. E. F. K. S-n

Sparbanksföreningen, se S v e n s k a s p a r b a n k s f ö r e n i n g e n.

***Sparbanksinspektionen** erhöll delvis ändrad instr. 8 dec. 1933.

Sparkoppling, sådan koppling hos en elektrisk transformator (eller vissa slag av andra elektriska apparater), att effekt inmatas, resp. utmatas genom olika uttag på en och samma lindning. Genom s. kan storleken av och förlusterna hos en transformator för viss genomgångseffekt nedbringas väsentligt, särskilt om spänningsomsättningen närmar sig värdet 1 : 1, men å andra sidan bli transformatorns primär- och sekundärsidor galvaniskt förbundna med varandra, vilket ofta är en olägenhet. F. D n.

Sparpropagandan, 1925 bildad avd. under Svenska sparbanksföreningen (se d. o.) för att understödja arbetet för sparsamhetens främjande genom lämplig reklam, organisation av skolsparverksamhet (barntidningen Lyckoslanten), ungdomssparande och hemsparrörelse, sparklubbar m. m. S. utger sedan 1937 tidskr. Sparbanksnytt. E. F. K. S-n.

***Sparre,** E. J. Ph. Biogr. av L. M. Engström (1936).

Sparre (af R o s s v i k), E r i k S i x t e n V i k t o r, författare (f. 1871 14/10), tog sjökaptensexamen 1899, ägnade sig från 1912 åt författarskap och var 1920 t. o. m. 1936 tjänsteman i Kommerskollegiums fartygsinspektion. S. har 1914 ff. skrivit bortåt 30 större och mindre arbeten, jakt- och sjömansberättelser, historier om skogsfolk och bönder, fiskare och löst folk, friskt och vederhäftigt berättade. Ett urval, »E. S:s bästa», utgavs med företal av K. Stangenberg 1921. R-n B.

***Sparreholm.** 2. Vid S. finns numera kontrollerad (jfr A v e l s s t a m, suppl.) besättning av svensk röd och vit boskap.

***Sparrsätra** ingår nu i Trögds-Åsunda kontrakt (se d. o., suppl.).

Spartanburg [spā'tənbōg], stad i Syd-Carolina, U. S. A., 135 km n v. om Columbia; 28,723 inv. (1930). Viktig järnvägsknut och handelsort; flyghamn. Betydande bomullsindustri.

Spartransformator, elektrisk transformator med lindningarna i sparkoppling (se d. o. och E l e k t r i s k t r a n s f o r m a t o r, båda i suppl.).

Sparursförsäkring. Med s. avses en livförsäkring, där den försäkrade varje vecka i ett sparur har att nedlägga en sparpenning, så avpassad, att den efter ett visst antal veckor bildar försäkringspremien. Uret hålles i gång genom de regelbundet nedlagda sparmynten. Avsikten är att underlätta hopsamlandet av premien. Man har även räknat med att kostnaderna för inkasseringen av premierna skulle nedbringas, men så har ej blivit fallet. S. har i Sverige fått relativt liten utbredning. T. v. P.

Spasmofili. 1. (*Med.*) Se K r a m p.

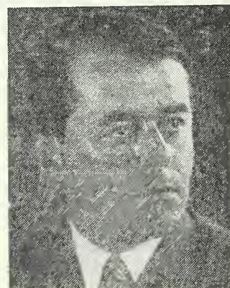
2. (*Veter.*) Bland husdjuren förekommer s. framför allt hos smågrisar efter avvänjningen och går vanl. under namn av d a n s s j u k a. S. hos gris är i regel första symtomet på en annalkande rachitis. Blodundersökning visar för låg kalciumhalt. Lidandet träffar oftast kraftigt utvecklade grisar med hastig tillväxt. I de flesta fall utlösas krampanfallen, när grisarna gå till mathon för att äta. De falla då vanl. omkull och bli liggande på sidan i kramp under någon minut, varefter anfallet oftast går över för att senare återkomma. Profylaktisk behandling består däri, att grisarna efter avvänjningen erhålla d-vitamin (fiskleverolja) och kalk (t. ex. slammad krita). De sjuka grisarna behandlas med kalciumpreparat. N. L.

Specialitetskommissionen, D e n n o r d i s k a, ett av de fyra nordiska ländernas apotekare skapat organ för gemensam kontroll av sådana farmaceutiska specialiteter, som apoteken i dessa länder saluföra. Kommissionen har tillkommit för att underlätta apotekarnas ansvar för den riktiga beskaffenheten av läkemedelsberedningar, som apotekarna icke själva tillverka, och samarbetar med de laboratorier, som i dessa länder finnas för prövning av färdigberedda läkemedel. S. består av högst nio medl., därav minst två från varje land. De svenska medl. utses av Apotekarsocieteten samt Sveriges apotekar- och farmaceutförbund gemensamt, de övriga medl. av motsv. organisationer i Danmark, Finland och Norge. S. väljer inom sig ett arbetsutskott av högst fem medl., i vilket samtliga länder äro representerade. Utskottets uppgifter äro att undersöka specialiteter, utarbeta nya undersökningsmetoder, förslag till godkändbara gränsvärden för procenthalten verksamma ämnen i beredningar samt utarbeta en gemensam årsberättelse. Kommissionens såväl som arbetsutskottets central är t. v. Apotekens kontrollaboratorium i Stockholm. O. v. F.

Specialitetsregister. I syfte att utöva viss kontroll beträffande s. k. farmaceutiska specialiteter, d. v. s. sådana apoteksvaror, som säljas i originalförpackningar och alltså utlämnas till förbrukarna i det skick, vari de av tillverkaren levereras till apoteken, gälla sedan 1 juli 1934 särskilda bestämmelser. Enl. dessa må farmaceutisk specialitet icke säljas, med mindre den är upptagen i ett för ändamålet fört s. Medicinalstyrelsen prövar frågan om specialitets registrering och biträdes därvid av en nämnd om fem pers. Därvid skall särskilt tagas hänsyn till om uppgifterna ang. specialitetens art el. sammansättning äro riktiga, om den farmaceutiskt är ändamålsenlig, om den är ägnad att förebygga, lindra eller bota sjukdom eller sjukdomssymtom hos människor eller djur, om dess pris är skäligt samt om den föreslagna reklamen är lämplig. För undersökning av specialiteter står Statens farmaceutiska laboratorium till Medicinalstyrelsens disposition. Vid anmälan om registrering skall bifogas avgift, och efter registrerings beviljande utgår ett årligt belopp. Under särskilda förhållanden äger Medicinalstyrelsen återkalla registrering. Ljd.

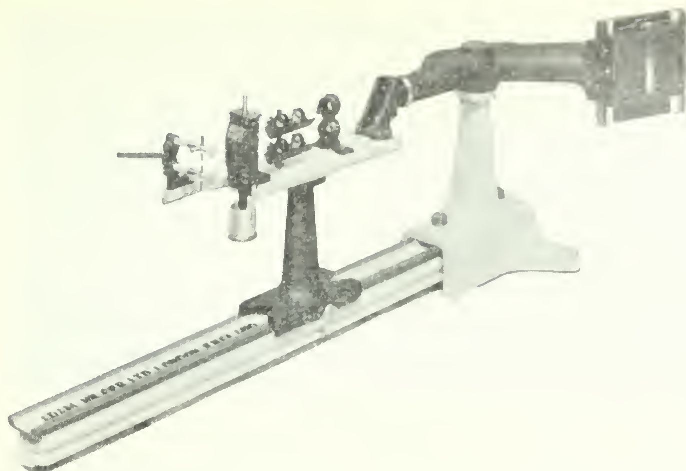
Specifik laddning för en partikel är förhållandet mellan dess elektriska laddning och massa. Jfr M a s s p e k t r o s k o p i, suppl.

Speer [ʃpēr], A l b e r t, tysk arkitekt (f. 1905). Uppmärksammades för de byggnader han (i samarbete med Hochbauverwaltung i Berlin) uppförde 1933—35 på Tempelhofer Feld till det nationella arbetets dag 1 maj och för de massverkande arrangemangen till skördefesten 1 okt. 1933 och senare på festplatsen på Bückeberg vid Hameln. Han har även utfört den konstnärliga utformningen av byggnaderna för rikspartidagen i Nürnberg (i samarbete med stadens byggnadskontor). S. erhöll 30 jan. 1937 titeln prof. och utnämndes till generalbyggnadsinspektör för Berlin med vidsträckt befogenhet. E. L-k.

***Spegelavläsning.** Metoden för s. med kikare brukar kallas subjektiv avläsning och metoden med glödlampa objektiv avläsning. I senare fallet blir konvexlinsen överflödig, om det rörliga systemet förses med konkavspegel. Sv. B-r.

***Spektralanalys.** Svårigheten att utföra s. på tunga metaller gäller endast vid arbete med instrument med ringa upplösningsförmåga, ss. de i kemiska laboratorier ofta förekommande fickspektroskopen. Däremot kan s. med kraftigare instrument lätt utföras även på ämnen med mera komplicerade spektra. Man arbetar då företrädesvis fotografiskt och kan (med kvartsspektrograf) även utnyttja det ultravioletta området. Ljuskälla är en gnista el. ljusbåge mellan elektroder av det ämne, som skall prövas. Provet kan även läggas på en elektrod av mycket rent kol el. annat lämpligt material; de linjer, som utsändas av ljusbågen el. gnistan i frånvaro

Modern spektrograf med anordning för kvantitativ spektralanalys med hjälp av absorptionsspektra. Ljusstrålar från en gnista mellan elektroderna t. v. passera genom de två över varandra liggande kyvetterna och återförenas vid spektrografens spalt. Kassett med fotografisk plåt längst t. h. — Apparat från Adam Hilger ltd., London.

av provet, bestämmas särskilt. Flera metoder för kvantitativ s. på denna väg ha utbildats; man kan härvid ofta uppnå hög känslighet vid bestämning av ämnen, som förekomma i små mängder i provet. Analysen kan vanl. ske snabbt och lätt och utan att förstöra provet. Sv. B–r.

***Spektroskop.** Som en avart av s. kan man beteckna monokromatorn (se d. o., suppl.), med vars hjälp ljus av en enda våglängd uttages ur en blandad strålning. Sv. B–r.

***Spektrum.** Även under senare år har ett intensivt arbete fortgått på att experimentellt och teoretiskt allt noggrannare utforska olika typer av s. Man har t. ex. undersökt gnistspektra av högre ordning, d. v. s. sådana, som utsändas av atomer, vilka förlorat mer än en elektron. Flera lätta ämnens atomer har man kunnat »skala av», så att blott en enda elektron varit kvar. Det av dessa atomer utsända s. är analogt med väteatomens och kan beräknas exakt; överensstämmelsen med experimenten är god. Gnistspektra av högre ordning alstras bäst, då en stor kondensator urladdas genom en vakuumgnista, och ligga till stor del i yttersta ultraviolett; de undersökas med vakuumgitterspektrografer (se S p e k t r o g r a f, sp. 220).

Livligt bearbetad är även hyperfinstrukturen. Denna effekt undersökes på interferometrisk väg och sammanhänger dels med ämnenas isotoper, dels med kärnans impulsmoment och magnetiska moment (se K ä r n f y s i k, suppl., sp. 1127).

Molekylernas bandspektra ha likaledes fångat forskarnas intresse och givit många betydelsefulla resultat rörande dels isotoperna, dels molekylernas byggnad och de sammanhållande krafterna mellan atomerna. I samband härmed stå flera egendomliga fenomen, bl. a. predissociationen (se d. o., suppl.). En intressant typ av s. äro linjeabsorptionsspektra hos många kristaller. De för de fria ionerna karakteristiska linjerna äro har starkt förskjutna och uppdelade genom de starka elektriska fält, som råda mellan atomerna i kristallen. Dessa kristallinjer kunna av samma skäl även uppvisa en kraftig Zeemaneffekt.

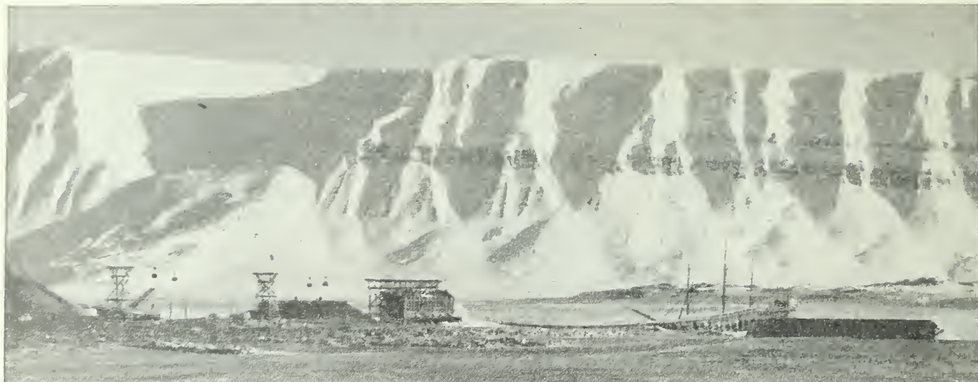
För den teoretiska klarläggningen av olika typer av s. har kvantummekaniken visat sig ytterst betydelsefull. Se även A t o m, suppl. Sv. B–r.

***Spelvik.** 1933 återinvigdes S:s medeltida kyrka, som stått öde sedan 1847, då pastoratets båda församlingar förenades om Ludgo kyrka.

***Spemann,** H., erhöll 1935 Nobelpriset i medicin. S. har i sin forskning inriktat sig på analysen av den tidigare utvecklingen hos groddjuren. Av grundläggande betydelse för hans undersökningar var utforskandet av lämpliga kultiveringsbetingelser för de ömtåliga tidiga utvecklingsstadierna samt utarbetandet av en sinnrik operationsteknik, med vilken isolering och transplantation av helt små vävnadsstycken äro möjliga. Genom snörningsförsök på

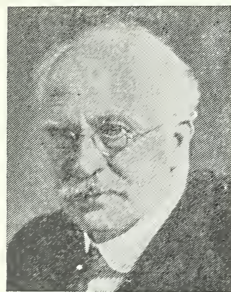
tvåcellstadiet, i vilka de båda första klyvningscellerna helt el. delvis skildes från varandra, kom S. till den uppfattningen, att vissa delar av amfibieägget under utvecklingen spela en för embryots utformning avgörande roll. Ur denna uppfattning och S:s fortsatta studier över de olika embryodelarnas beroende av varandra utvecklades »organisatorbegreppet» (jfr U t v e c k l i n g s m e k a n i k, sp. 1235), vilket verkat ytterst befruktande framför allt på den experimentella kausalanalysen av ryggradsdjurens utveckling. S. har även lämnat mycket viktiga bidrag till förståelsen av amfibieögats utveckling. Hans forskargärning präglas av konsekvent, avsiktlig begränsning till vissa problem. S. har utgivit talrika arbeten, bl.a. »Experimentelle Beiträge zu einer Theorie der Entwicklung» (1936). P. E. L.

Sveagruvan på Spetsbergen. De mörka banden i bergväggen äro kolflötser.

Spenborough [spe'nb(ə)rə], stad i Yorkshire (West Riding), n. England, s. v. om Leeds; 30,962 inv. (1931). Ylle-, bomulls- och maskinindustri. S. bildades 1917 genom sammanslagning av städerna Cleckheaton, Gomersal och Liversedge.

Spender [spe'ndə], John Alfred, engelsk publicist och historiker (f. 1862). Var huvudred. för Westminster Gazette 1896—1922 och spelade under denna tid en viktig roll som en av det liberala partiets särskilt i utrikespolitiskt hänseende inflytelserikaste journalister. Bland S:s arbeten märkas biogr. över H. Campbell-Bannerman (2 bd, 1923) och över lord Oxford and Asquith (2 bd, 1932; tills. m. C. Asquith), memoarverket »Life, journalism and politics» (2 bd, 1927) samt de historiska översiktsarbetena »Fifty years of Europe» (1933) och »Great Britain, empire and commonwealth 1886—1935» (1936). R. Sv-m.

***Spengler**, O., dog 1936 8/5. S. utgav även »Preussentum und Sozialismus» (1920; »Preusseri och socialism», 1921), »Jahre der Entscheidung» (1933; »Avgörande år», 1934) och »Der Mensch und die Technik» (1931; »Människan och tekniken», s. å.). G. O-a.

Sperrmark [ʃpä'r-], infrusna el. »spärrade» tyska marktillgodohavanden. Se Registermark, suppl.

***Spetsbergen** beräknades vintern 1936—37 ha omkr. 2,500 inv. Sveagruvan såldes 1934 till Store norske Spitsbergen kulkompani. Kolexporten från S. uppgick 1935 till 614,257 ton. Om nyare forskningsexpeditioner till S. se Polarexpeditioner, suppl., sp. 473.

Spetsfot (lat. *pes equinus*), felställning av foten, varvid fotspetsen är riktad nedåt. S. förekommer medfödd el. (vanligast) som följd av förlamning av de främre musklerna på underbenet, t. ex. efter barnförlamning. I svårare fall är operation nödvändig. U. v. E.

Spetsräknare, se Räkneror, suppl.

Speyer [ʃpaī'ər], Wilhelm, tysk författare (f. 1887), är ytterst populär genom sina »mondäna» förströelseromaner från samtiden. På sv. föreligga »Charlott är tokig» och »Femteklassister» (båda 1929), »Gaby», »Sommar i Italien» och »Roman om en natt» (alla 1932); i den sistnämnda höjer en intressant psykologisk teknik bokens värde. R-n B.

Spielmeyer [ʃpī'lmaīər], Walther, tysk hjärnpatolog (1879—1935), utvecklade vidare den av Alzheimer och Nissl grundade histopatologiska riktningen att utforska sinnessjukdomarnas anatomiska grundvalar. S. var dir. för hjärnpatologiska avdelningen av Kaiser Wilhelm-Institut för psykiatri i München. S. I-r.

Spiethoff [ʃpī'thåf], Arthur, tysk nationalekonom (f. 1873). Blev prof. vid tyska univ. i Prag 1908 och i Bonn 1918. Mest bekant har S. blivit för sina arbeten (särskilt i tidskrifter) inom konjunkturteorien. Värdefull är hans klart utformade metod att skilja på jämviktsrubbningarnas växlande orsaker och rubbningsreaktionens konstanta förlopp. Med utgångspunkt i hans teori har sedermera ett försök gjorts på ett ganska ensidigt sätt att konstruera en s. k. konjunkturbarometer (Spiethoff-Singers konjunkturbarometer), vilken som avgörande kännetecken för konjunkturrörelsen betraktade tackjärnsproduktionen och diskontosatserna. — Bland hans arbeten märkas »Beiträge zur Analyse und Theorie der allgemeinen Wirtschaftskrise» (1905), »Die Krisenarten» (i Schmollers Jahrbuch 1918), »Krisen» (i »Handwörterbuch der Staatswissenschaften») och »Boden und Wohnung» (1934). S. är sedan 1918 utgivare av Schmollers Jahrbuch. O. B-g.

***Spin.** (*Fys.*) Se Atom, suppl., sp. 314 f. och 317, samt Elektronspin, suppl.

Spi'na, Franz, böhmisk politiker, slavist (f. 1868), urspr. gymnasielärare, senare prof. i tjeckiska språket och litteraturen vid Prags tyska univ. S. tillhör det sudettyska agrarpartiet och har varit led. av olika koalitionsregeringar, var 1926—29 arbetsminister, 1929—35 hälsovårdsminister och har därefter varit minister utan portfölj. Bland S:s arbeten märkes den kritiska editionen »Die altčechische Katharinenlegende der Stockholm-Brünner Handschrift» (1913). S. är en av utgivarna av Slavische Rundschau (t. o. m. 1936 tills. m. G. Gesemann). C. T-t.

Spi'ngarn [-gän], Joel Elias, nordamerikansk kritiker (f. 1875), var 1904—11 prof. vid Columbiauniv. och är sedan 1930 ordf. i National association for the advancement of colored people. Av S:s arbeten kunna nämnas »A history of literary criticism in the renaissance» (1899; omarb. uppl. 1908), »The new criticism» (1911), »The new hesperides» (s. å.; dikter) och »Poems» (1924), »Poetry and religion» (s. å.) och »Creative criticism» (1917; omarb. uppl. 1931). Han har även gett ut »Critical essays of the seventeenth century» (3 bd, 1908—09), »Criticism in America» (1924), »European library» (25 bd, 1920—25) m. m. — S. är anhängare av B. Croces estetiska åskådning, som han förfäktat under 1900-talets livliga litterära strider i U. S. A. R-n B.

***Spion.** Nyare litt.: Ch. Lucieto, »La guerre des cerveaux» (1928—32); Th. M. Johnson, »Our secret war» (1930); »Die Weltkriegsspionage», utg. av P. v. Lettow-Vorbeck (1930).

***Spionerilagen.** Genom lag av 26 juni 1936 om ändring av strafflagen kap. 8 har spionerilagstiftningen skärpts; enl. denna kriminaliseras svensk man, som i syfte att gå främmande makt till handa insamlar eller låter insamla uppgifter ang. rikets krigsmakt el. andra förhållanden, vilkas meddelande till främmande makt kan skada rikets försvar. Någon bestämmelse, att ifrågavarande uppgifter skola vara av hemlig natur, föreligger icke. C. A. E.

Spirochetoser [-ketå'-], sjukdomar, förorsakade av spirochaeter (se d. o.).

***Spitteler,** C. Ny litt.: R. Faesi, »S:s Weg und Werk» (1933).

***Spitzer,** L., blev prof. i Konstantinopel 1933, i Baltimore 1936.

Spoehr [spår], Herman Augustus, nordamerikansk växtfysiolog (f. 1885), anställd vid Carnegie institution och chef för dess avd. för växtbiologi sedan 1931. S. har framför allt studerat fotosyntesen och utgivit monogr. »Photosynthesis» (1926). N. Jn.

***Spong,** B., har vidare gett ut »Sju år i Närke» (1935) och diktsaml. »Dam med parasoll» (1937).

***Sporre.** 2. Ett svagt skott på ett kärnfruktträd kallas s. el. fruktsporre (stenfruktträdens motsv. organ kallas bukettkvist). Längden är vanl. 2—5 cm, och spetsknoppen innehåller, el. kommer inom närmaste åren att innehålla, blomanlag. Ringsporre är en helt kort s., som har ringformade märken efter bladfästena. Vid sporrbeskärning el. sporrning inkortas ett årsskott till omkr. 3—6 cm längd på svagvuxna och till omkr. 10 cm på starkvuxna sorter. En el. flera av knopparna på ett sålunda sporrat skott alstrar vanl. följ. sommar fruktsporrar, som efter något år kunna bli fruktbärande. Sporrbeskärningen har sålunda till uppgift att omvandla vegetativa skott till fruktifikativa och att framkalla sådana utmed grenarnas hela längd ända ut till ledskottet. S. A. H.

***Sporrong.** Tillv.-värde 1937 1,750,000 kr.; arb.-antal omkr. 150.

Spranger [ʃpra'ŋər], Eduard, tysk filosof och pedagog (f. 1882), prof. i Leipzig 1911, i Berlin 1920. Lärjunge till W. Dilthey (se d. o.), har S. utvecklat dennes »kulturvetenskapliga» psykologi. Hans stora förtjänst är, att han givit konkret form åt Diltheys abstrakta teorier. Under det att våra dagars psykologi i allm. söker tillämpa naturvetenskapliga metoder och förklara de psykiska företeelserna, arbetar S. väsentligen med den humanistiska forskningens metoder och lägger huvudvikten vid förståendet av själsprocesserna. Från denna utgångspunkt har S. kommit fram till en struktur- och typpsykologi, som på grund av sin praktiska orientering livligt uppskattas i den pedagogiska världen. S. har publicerat ett stort antal skrifter. De mest bekanta äro »Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit» (1921; 5:e, omarb. uppl. 1925) och »Psychologie des Jugendalters» (1924, 17:e uppl. 1935; »Ungdomsårens psykologi», 1927, 2:a uppl. 1929). Bjstm.

***Sprengtporten,** G. M. Jfr uppsatser av B. Lesch och P. O. von Törne i Hist. Tidskr. för Finland 1929 ff.; jfr även Anjalaförbundet, suppl.

***Spridd ordning** kan förekomma vid varje trupp, som utför strid till fots, ej endast vid infanteriet, vid kavalleriet även vid tjänst till häst.

***Spridning.** 2. Lagarna för s. äro även tillämpliga på fällning av flygbomber (se Bombfällning, suppl.). S. beror därvid främst på skiljaktigheter i siktets installande och riktningen, bombfällarens förmåga att utlösa bomben i rätta ögonblicket, flygplanets fart, höjd och läge i luften, bombens sätt att styra i banan samt vind, lufttäthet m. m. S. ökas i allm., ju högre och snabbare bombfällaren flyger. R. A.

Springs, stad i Transvaal, Sydafrikanska unionen, i ö. delen av Witwatersrand; 86,759 inv. (1936), därav 18,436 vita. Rikt givande guldgruvor.

***Spritdryckslagstiftning.** En förordn. av 18 juni 1937 ang. försäljning av rusdrycker, som träder i kraft 1 okt. 1938, kommer att medföra ganska genomgripande förändringar i fråga om detaljhandeln med dessa drycker. Genom den nya förordn., som i huvudsak bygger på den 1928 tillsatta rusdryckslagstiftningsrevisionens 1934 framlagda förslag, kommer kommunernas bestämmanderätt beträffande utminuteringen att upphöra men beträffande utskänkningen att bibehållas med viss inskränkning (jfr Turistutskänkning, suppl.). Vidare komma vissa lättnader att genomföras bl. a. ang. uttagningarna på motbok månadsvis.

Systembolagen komma hädanefter att utan särskild tidsbegränsning äga rätt att driva utminutering, i och med att bolagen av länsstyrelsen antagits som systembolag. Utminutering må kunna äga rum på ort, där utminuteringsställe funnits inrättat 1937, samt därjämte i stad, köping el. municipalsamhälle med minst 5,000 inv. Dessutom äga bolagen befogenhet att på andra orter inrätta särskilda utlämningsställen. Utminuteringskontrollen bibehålles i stort oförändrad, men bolagen erhålla möjlighet att blott begränsa inköpen även i sådana fall, som nu ovillkorligen skola medföra avstängning från inköp. En minimiålder av 21 år stadgas för erhållande av rätt till inköp utminuteringsvis. Maximikvantiteten för inköp av spritdrycker på motbok bibehålles vid 4 l för kalendermånad, men kvantiteten må uttagas jämväl efter månadens utgång, dock ej senare än 6 mån. därefter. Om särskilda skäl därtill finnas, må tillstånd lämnas att vid vissa tillfällen inköpa större kvantitet. Bolagen äga hädanefter befogenhet att efter Kontrollstyrelsens anvisningar kostnadsfritt försända rusdrycker. Utminuteringen må äga rum endast söckendagar mellan kl. 9 f. m. och kl. 5 e. m., på dag före sön- eller helgdag dock ej längre än till kl. 4 e. m. Försäljning må dock ske till den, som befinner sig i lokalen, då försäljningen skall upphöra.

I fråga om utskänkningen lämnas kommunernas vetorätt i princip orubbad med vissa undantag för utskänkning på turist- och liknande orter. Tillstånden till utskänkning meddelas av länsstyrelsen och skola avse årsutskänkning el. tillfällig utskänkning. De förra avse en tid av 4 år (oktrojperiod) men kunna även meddelas för återstående del av oktrojperiod. De senare kunna meddelas när som helst. Spritdrycksutskänkningen på folkrestaurangerna bör ombesörjas av systembolagen, vilka jämväl eljest skola handha utskänkningen, när sådant finnes påkallat till främjande av nykterhet el. ordning. Möjlighet gives emellertid systembolagen att driva utskänknings- och restaurangrörelse jämväl av högre klass, även om behovet av dylik restaurangrörelse också framdeles kommer att i huvudsak tillgodoses genom enskilda näringsidkare.

Enl. av riksdagen lämnade direktiv, vilka nära ansluta sig till vissa av K. m:t föreslagna, av reservanter inom rusdryckslagstiftningsrevisionen framlagda bestämmelser, skall den utskänkningsvinst (vinstkvantitet) på spritdrycker och starkviner, vilken hittills tillkommit de enskilda restauratörerna, avvecklas så, att de vid den nya lagstiftningens ikraftträdande medgivna vinstkvantiteterna under en tid av 25 år minskas med $^{1}/_{25}$ per år. Någon ändring i fråga om utskänkningsvinsten på övriga viner kommer däremot ej att ske. Det har dock av riksdagen förutsatts och av vederbörande departementschef ställts i utsikt en utredning huruvida ersättning för av utskänkningen föranledda kostnader kan beredas restauratörerna, utan att densamma får karaktären av vinst. Bestämmelserna om måltidstvång och kvantitetsbegränsning komma att bibehållas. Allmänna stadganden härom finnas intagna i själva författningen, men utfärdandet av detaljföreskrifterna ankommer på Kontrollstyrelsen. Det nu rådande villkorliga dansförbudet kommer att skärpas.

Antalet systembolag är f. n. 121. Enl. 25 juni 1937 utfärdade bestämmelser kommer antalet systembolag från 1 okt. 1938 att bli 41: 1 bolag i Stockholms stad och län, 2 i Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Kopparbergs, Gävleborgs, Västerbottens och Norrbottens län, 3 i Skaraborgs län, 4 i Malmöhus och Västernorrlands län samt 1 bolag i vart och ett av övriga län. Systembolagen skola organiseras som a.-b. med som hittills av Kontrollstyrelsen bestämda detaljhandelsområden. Antalet styrelseled. kommer i regel att bli fem, av vilka Kontrollstyrelsen skall utse två, ordf. och v. ordf., samt länsstyrelsen, landstinget och bolagsstämman vardera en. Även beträffande systembolagens förvaltning och revision medför den nya förordn. betydelsefulla förändringar, och den lämnar även ganska detaljerade föreskrifter om organisationen och förvaltningen samt revisionen av restaurangbolagen eller de organ, som systembolagen med Kontrollstyrelsens samtycke äga bilda för drivande av restaurangrörelse och därmed sammanhängande verksamhet.

Genom en förordn. 30 mars 1935 infördes fr. o. m. 1 april 1935 omsättningsskatt jämväl för vin, som tillverkats inom riket (se Bärvin, suppl.).

Budgetåret 1936—37 var inkomsten av omsättnings- och utskänkningsskatten 92 mill. kr., av rusdrycksförsäljningsmedlen från partihandelsbolagen 13 mill. kr. och av samma medel från systembolagen 21 mill. kr. H. G-n.

***Spruce.** Inom flygplansindustrien använ-

des, då trä ifrågakommer för delar till flygkropp och vingar, s. i stor utsträckning och därvid det slag, som benämnes »sitka» el. »silverspruce» från U. S. A:s n. västkustområde och Kanada. Träd av detta slag bli mycket höga, och ur dem kunna utskäras raka, kvistfria längder. Fällning sker på hösten, varefter träet skall »mogna», vilket tar en tid av upp till 4 år.

Sprutmålning, en vid lackering med cellulosalack brukad metod. Den med ett förtunningsmedel (butylacetat, toluol, xylol el. dyl.) utspädda lackfärgen tryckes därvid från en med automatisk omrörare försedd behållare genom en slangledning upp i den s. k. sprutpistolen eller färgsprutan, vid vars mynning den enl. ejektorprincipen fattas av en luftström, som slungar ut färgen i finfördelad form. Vid målningen hålles sprutan vinkelrätt mot den yta, som skall målas, och på omkr. 20 cm avstånd från denna. Då cellulosalacket torkar hastigt, kan samma föremål på kort tid besprutas flera gånger. Metoden är sålunda tidsbesparande och har därför fått stor betydelse särskilt inom automobilindustrien. E. Hlr.

Sprygel, av metall eller trä utförd byggnadsdel till flygplansvinge. S. bestämma vingens profil; de inbyggas vinkelrätt mot vingbalkarna till det antal vingkonstruktionen fordrar. Jfr F l y g p l a n, suppl.

Språkstatistik, se F r e k v e n s u n d e r s ö k n i n g a r, suppl.

Sprängbomb. *1* bombkropp, *2* laddning, *3* detonator, *4* sprängpatron, *5* tändrör, *6* stabilisator.

Sprängbomb, flygbomb, som briserar vid eller omedelbart efter nedslaget. S. är avsedd för verkan huvudsakl. mot levande mål och väger i allm. 10—50 kg, även om vikter upp till 500 kg förekomma. Vid nedslaget tänder tändröret sprängpatronen, som i sin tur tänder detonatorn, varefter denna bringar laddningen att brisera. K. H-g.

***Sprängämnen.** På de senaste åren har ett nytt brisanssprängämne, h e x o g e n (cyklotrimetylentrinitramin), börjat tillverkas för militärt bruk. — Blyazidtändhattarna tillverkas numera av aluminium i st. f. nickel. Blyaziden blandas med blytrinitroresorcinat; den sekundära laddningen i tändhattarna utgöres av tetryl. — Sedan driften vid Sör-Nävde nedlagts, har tillv. av carlsonit överflyttats till Nitroglycerin a.-b:s fabrik i Gyttorp. G. v. F.

***Spurgeon,** C h. H. På sv. finnas även monogr. av E. F. Adcock (1932) och J. C. Carlile (1935).

***Spånga,** socken. På s. radiomasten vid Stockholms rundradiostation uppsattes 1930 en flygfyr (ljusstyrka 1,5 mill. Hefnerljus); förutom denna blixtfyr är på n. radiomasten en mindre, fast fyr med rött sken anordnad.

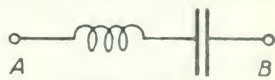
***Spångberg,** K. V., utgav 1936 en samling historisk-politiska essäer, »Från Arvid Posse till Per Albin Hansson».

***Spårväg,** se även E l e k t r i s k a s p å r v ä g a r, S t a d s b a n a och T r a n s p o r t m e d e l, alla i suppl.

Spänningsregulator, apparat för reglering av spänningen i ett elektriskt nät. S. kan byggas antingen för reglering för hand eller för automatisk reglering, vidare antingen för lokal reglering ute i nätet eller för reglering av magnetiseringen hos en till nätet ansluten synkronmaskin. Vid lokal reglering i nätet avser s. i regel inkoppling av en lämplig t i l l s a t s s p ä n n i n g medelst reglering av omsättningen hos en transformator eller av en i nätet arbetande i n d u k t i o n s r e g u l a t o r (se d. o., suppl.). Regulatorer för arbete på en synkronmaskins magnetisering kunna vara antingen av trög eller av snabb typ (s n a b b r e g u l a t o r); i sistnämnda fall innebär varje regleringsförlopp en s. k. överreglering med snabb återföring. På detta sätt kan regulatorn även vidmakthålla nätets synkrona stabilitet vid störningar. De allra snabbaste regulatorerna arbeta med ständigt vibrerande kontakter, medelst vilka regleras en periodiskt vaxlande magnetisering hos en hjälpmaskin, benämnd s n a b b m a t a r e, vilken i sin tur alstrar en tillsatsspänning i magnetkretsen hos huvudmaskinens matare. F. D-n.

Spänningsrelä, se E l e k t r i s k a r e l ä e r, suppl., sp. 1159.

Spänningsresonans, tillståndet vid resonans i en svängningskrets med den i bilden angivna kopplingen. Impedansen mellan *A* och *B* utgöres av kretsens förlustmotstånd och närmar sig alltså desto mera värdet noll, ju mindre förlusterna äro. F. D-n.

Spänningsresonans.

Spänningstransformator, en för mätändamål nyttjad elektrisk transformator (se d. o., suppl., sp. 1185), avsedd att reproducera spänningen i högspänningsledningar till värden, som lämpa sig för mätinstrument, reläer o. a. apparater.

Spärck, R a g n a r, dansk zoolog (f. 1896), fil. dr 1925, assistent 1918 och amanuens 1921 vid univ:s zool. museum, Köpenhamn, prof. i zoologi vid Köpenhamns univ. 1937. Av S:s skrifter, som behandla entomologiska ämnen, faunistik och ekologi, böra särskilt framhållas flera arbeten över ostronets biologi i Limfjorden (1925—35). S. har som zoolog deltagit i många expeditioner, bl. a. till Island, Färöarna och Östgrönland. N. O.

Spärrfort, Farledsspärr, Spärr, befästning vid kommunikationsled.

Spärrskiktcell, se Fotoelektrisk effekt, suppl., sp. 220.

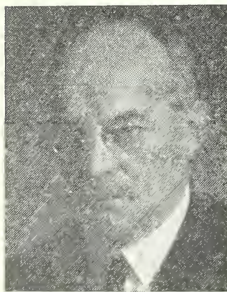
Square-se'tting [skωä'ə-], eng., se Gruvbrytning, suppl.

Squash-racket [skωå'ʃ-rä'kit], bollspel, som uppkom i England i början av 1900-talet. Med racketar, påminnande om dem, som användas i badminton, spela två personer på en bana 6,5×10 m, omgiven av fyra väggar. I st. f. att slå över ett nät turar man om att slå den halvmassiva gummibollen (av en golfbolls storlek) mot en av väggarna. Studsar den mer än en gång i golvet, har man förlorat poängen. — Spelet har vunnit stor spridning i hela världen, och banor finnas även i Stockholm. K. Z.

Squire [skωai'ə], sir John Collings, engelsk författare (f. 1884), utgav 1919—34 tidskr. London Mercury och redigerar den biografiska serien »English men of letters». S. har skrivit en mängd böcker: poesi, kritik, noveller, parodier o. s. v. Han känner publiksmaken väl och har undvikit att ta bestämda ståndpunkter. R-n B.

***Šrámek,** F., har vidare utgivit romanen »Past» (1931), diktsamlingarna »Básně» (Dikter; 1927), »Nové básně» (Nya dikter; 1928), »Ještě zní» (Ännu ljuder det; 1933) och skådespelet »Ostrov veliké lásky» (Den stora kärlekens ö; 1926). C. T-t.

Srbik [sə'rbik], Heinrich Ritter von, österrikisk historiker (f. 1878). S. var 1902—10 vetenskaplig medarb. i Kommission für Geschichte Österreichs, blev 1912 e. o. och 1917 ord. prof. i Graz och är sedan 1922 prof. i nyare historia vid Wiens univ. Han tilldrog sig först allmännare uppmärksamhet genom sitt på nytt material grundade arbete »Wallensteins Ende» (1920) och den omfattande monogr. »Metternich, der Staatsmann und der Mensch» (2 bd, 1925). I sistnämnda verk framträder S. som förfäktare av stortyska synpunkter med starkt framhävande av Österrikes såväl tyska kärna som egenart. I »Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom heiligen Reich bis Königgrätz» (hittills 2 bd, 1935) vidgas perspektivet till en historieuppfattning, som han kallar »gesamtdeutsch», enl. vilken han som tysk österrikare betonar sin samhörighet med det tyska folket men söker en lösning på Mellaneuropas problem icke i en enbart tysk nationalstat utan i en överstatlig organisation under samverkan mellan universalistiska, mellaneuropeiska och nationalstatliga motiv. Denna uppfattning har rönt stark kritik från tyska historiker. S. var 1929—30 undervisningsminister. L-ts.

S. S., förk. av Schutz-Staffel (skyddsstafett), halvmilitär elitorganisation inom det tyska nationalsocialistiska partiet, bildades 1926 av de tillförlitligaste elementen inom S. A. (se d. o., suppl.) som skyddstrupp för rörelsens ledande män. Till 1933 fungerade S. S. som partiets polis och blev efter Hitlers övertagande av makten ett av de viktigaste instrumenten i kampen mot den kommunistiska och socialdemokratiska oppositionen. Senare spelade S. S. en viktig roll vid aktionen mot Röhm och den högre S. A.-ledningen 30 juni 1934. S. S. står under ledning av en *Reichsführer* (Himmler), vilken samtidigt är chef för det tyska polisväsendet, är organiserad i militära former, och medl. bära enhetlig svart uniform. Den viktigaste enheten är *Standarte* (reg:te). Utom de vanliga S. S.-formationerna finnas även motoriserade och beridna enheter. S. S. representerar den mest radikalt färgade nationalsocialismen, framför allt i rasfrågan. En särställning inom organisationen intar *S. S.-Verfügungstruppe* (20,000 man), en garnisonerad och modernt beväpnad formation, som fungerar som hemliga statspolisens utförande organ och som bevakningsmanskap i koncentrationslägren (se d. o., suppl.). Hit höra *Leibstandarte Adolf Hitler* i Berlin, Hitlers personliga livvakt, samt *Standarte Deutschland* i München och *Standarte Germania* i Hamburg. Riksledningens organ är veckotidningen Das Schwarze Korps. R. C-n.

***Staaff,** E. S., dog 1936 23/8.

***Stab** är icke blott en sammanfattande benämning inom de olika försvarsgrenarna på den personal, som biträder olika chefer i deras tjänsteutövning. Det finns därutöver numera i flera stater redan i fred för hela krigsmakten gemensamma stabsorganisationer, avsedda för det operativa krigsförberedelsearbetet o. a. samfällda arbetsuppgifter. Dessa staber ingå i krig i »högkvarter» (se d. o., även i suppl.) el. dyl. I Sverige finns för detta ändamål sedan 1 juli 1937 försvarsstaben (se Sverige, suppl., sp. 1029).

Inom svenska armén har från samma tidpunkt Generalstaben uppdelats på försvarsstaben och arméstaben, chefens för armén närmaste organ vid utövandet av ledningen. Artilleristaben har upphört såsom särskild stabsorganisation men liksom generalstabskåren i form av artilleristabskåren bibehållits såsom kollektivbegrepp för vissa stabsutbildade officerare. Benämningen kvarter har bortfallit för de högre s. i fält utom för högkvarteret. Numera finnas i fält endast arméкår-, fördelnings- och kavalleribrigadstaber såsom högre s. Dylika s. stå under ledning av en stabschef samt äro uppdelade på olika sektioner, en för operationer och underrättelsetjänst, en för underhållstjänst samt en för

personalärenden och undervisning m. m. Härtill komma expedition, signaltjänstavd. och krigskassaavd. samt ett stabskomp., bestående av vaktpluton, ordonnanser m. m. Till dessa högre s. äro anslutna särskilda signalförband.

Svenska marinens stabsorganisationer ha även undergått vissa förändringar genom 1936 års försvarsordning. Marinstaben och chefen för kustartilleriet med stab biträda direkt chefen för marinen. Vidare ha tillkommit s. inom de olika marindistrikten. C. A. E.

Enl. 1936 års försvarsbeslut ingår i sv. flygvapnets ledning en flygstab, bestående av chef samt expedition, organisations- och utbildningsavd.

Stabsunderofficer finnes i allm. i sv. regements- och bataljons- (och däremot svarande) staber såväl i fred som i fält. Under den officer, som förestår stabens eller vederbörande stabsavdelnings expedition, skall s. i allm. övervaka expeditionsarbetet och utöva det direkta befälet över där tjänstgörande manskap. K. H-g.

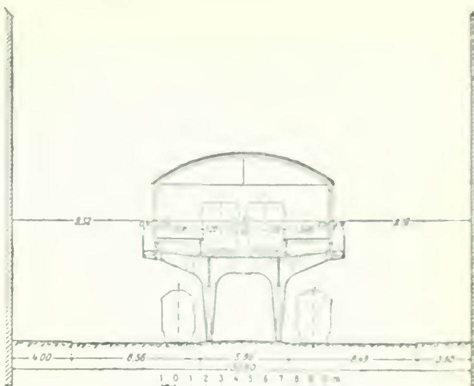
Stabsvakt ingick tidigare som en särskild underavd. i infanteriregementsstab i fält men borttogs 1937.

Stachanovsystemet [staka'nəf-], se Ryssland, suppl., sp. 661.

***Stachovitj**, M. A., dog 1923.

Stacpoole [stä'kpōl], Henry de Vere, engelsk författare (f. 1863), var först läkare, ägnade sig sedan åt litteraturen och har skrivit över 50 böcker, mest jaktskildringar och reseböcker samt romaner (ett 10-tal övers. till sv.) och otaliga berättelser. S. är underhållande och berättar otvunget; han har även översatt Sapfos och F. Villons dikter. R-n B.

-stad ingår som slutled i en mängd svenska ortnamn. Jämförelsevis unga äro de stadsnamn, där *-stad* har den från tyskan lånade betydelsen »köpstad», t. ex. *Kristianstad*, *Filipstad*; de äro i allm. givna av stadens grundläggare. En fåtalig grupp utgöres av namn, som innehålla ett *-stad* i betydelsen »strand», »landningsplats», t. ex. *Båstad* (»båthamnen»), *Ystad* (»Öjabornas hamn»). I den stora huvudmassan av gårds- och bynamn har *-stad* den ursprungliga betydelsen »ställe» (såsom ännu i *bostad*); formen är i äldre tid plural, *-stadhir* (dat. *-stadhum*), ett slags kollektiv plural med betydelsen »boplats och allt vad därtill hörer», »gård». *-stad*-namn av detta slag äro spridda över hela Norden men förekomma talrikast på slättbygderna i Östergötland, Närke, Södermanland och Uppland. Däremot saknas de nästan fullständigt i de för jordbruk mindre lämpliga skogsbygderna. Liksom de sydskandinaviska *-lev-* och *-lösa*-namnen och de mera västligt orienterade *-hem-* och *-vin*-namnen utgöra de en ålderdomlig grupp av bebyggelsenamn, som vittna om en ordnad jordbrukskultur och fast äganderätt till jorden. De äldsta synas härstamma

Bild 1. Tvärsektion av stadsbana på viadukt. Berlins »Hochbahn».

från den äldre järnåldern, men namnbildningen har säkerligen mycket länge varit produktiv, ända in mot hednatidens slut. Förleden är nästan alltid ett personnamn: *Ramstad*, *Grimstad*, *Finnstad*, *Kolstad*, *Helgestad*, *Ånestad* (till Anund), *Åsmestad* (till Åsmund), *Gistad* (till Gisle), *Sjögestad* (till Sigvald), *Tollstad* (till Torulv), *Utterstad* (till Ottar), *Kättilstad* och *Källstad* (till Kättil) o. s. v. — Se J. Sahlgren i Namn och Bygd, 9, 1921, 10, 1922, och 15, 1927. E. W-n.

***Stad.** Om 1930 års kommunallagstiftning se Kommun, suppl. Handels- och politiborgmästarbefattningen i Göteborg har indragits (se Göteborg, suppl., sp. 536 f.).

***Stadener**, N. S., dog 1937 $^{6}/_{4}$. Han avgick i jan. 1937 som ordf. i Allm. svenska prästföreningen. Minnesskrift av flera förf. (1937).

***Stadling**, J. J., dog 1935 $^{11}/_{5}$.

***Stadsarkiv.** Litt. om Malmö s.: L. Ljungberg, »Stadsarkivet i Malmö» (i Malmö Fornminnesfören:s Årsskr. 1934).

Stadsbana. Utom spårvägar ha sedan gammalt fjärrbanorna antingen genom särskilda lokaltåg på stamlinjerna eller genom särskilda linjer ombesörjt personbefordran inom storstäderna och deras förortsområden. Med storstädernas tillväxt, fortgående differentiering och allt skarpare uppdelning i skilda arbets- och bostadsområden ha emellertid kraven på snabba och effektiva transportmedel ytterligare skärpts. Detta har lett till anläggande av särskilda — i regel kommunala — järnvägar (stadsbanor) för den interna stadstrafiken. Dessa banor förläggas vanl. helt skilda från gatutrafiken, varigenom stort vagnantal i tågen och hög befordringshastighet kunna uppnås. De äldre s. ha ofta i de inre stadsdelarna lagts på viadukt, t. ex. i New York, Chicago, Hamburg och Berlin (bild 1), men läggas numera av stadsplanetekniska skäl i tunnel under gatuplanet (se Tunnel, suppl.). I storstädernas utkanter och förortsområden, där markvärdet i regel är lägre,

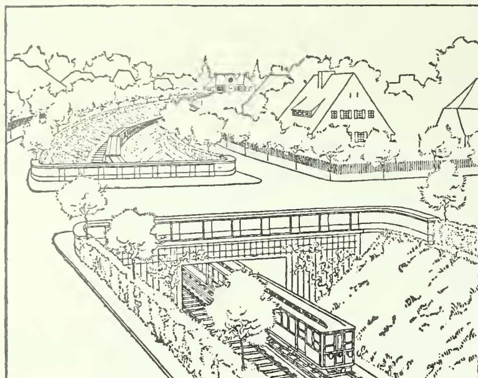

Bild 2. Stadsbana i nedsänkt läge. Berlins »Hochbahn».

läggas de i markplanet, på bank eller nedsänkta (bild 2). — I Europa finnas mer eller mindre omfattande stadsbanenät i Berlin, Hamburg, London, Liverpool, Glasgow, Paris, Madrid, Barcelona, Neapel, Aten, Wien (urspr. statsbana för strategiskt ändamål), Budapest, Moskva och Stockholm, där den första sträckan (under Södermalm) av en projekterad s. öppnades för trafik 1933. I utomeuropeiska städer finnas s. i New York, Chicago, Filadelfia, Boston, Cleveland, Buenos Aires, Tokyo och Osaka. Förslag till s. ha uppgjorts för bl. a. Warszawa, Rom och Prag. — Om s:s betydelse för den interna stadstrafiken se Transportmedel, suppl. F. Br.

***Stadsbok.** Om Stockholms stadsböcker se Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, suppl. Av Arboga stads tänkebok, utg. av E. Noreen och T. Wennström, ha hittills utkommit 2 h. (1935—36; i Samlingar utg. av Sv. Fornskrift-sällsk.). Malmö medeltida s., »Registrum ville Malmöyghe» (upplagd 1420), är utg. i faksimile 1937 med inl. av I. Andersson och L. Ljungberg.

***Stadsbyggnadskonst.** Inom nya stadsdelar söker man utforma terräng och gator på sådant sätt, att inga områden uppstå, dit tunga gaser kunna samlas.

Särskilt efter tillkomsten av 1931 års stadsplanelag ha de svenska städerna börjat utarbeta och begära K. m:ts stadfästelse å bestämmelser för nybebyggelse inom de äldre kvarteren i städerna. Inom dessa är bebyggelsen näml. i regel alltför tät och därför ofta ohygienisk. Bestämmelserna reglera hur det skall byggas, när det befintliga husbeståndet efter hand förnyas genom omändringar eller nybyggnader, så att rymligheten och belysningsförhållandena inom kvarteren småningom förbättras. Därigenom uppstå till slut stora gårdsbildningar, om möjligt omfattande kvarterens hela inre. Samtidigt regleras även husens höjd, och gatorna breddas, i den mån rummens belysning eller trafiken så fordrar. Detta förfarande brukar i dagligt tal kallas sanering (jfr Social bostadspolitik, suppl.) av äldre stadsdelar. A. Lbrg.

Vid stadsplaneringen tages nu alltmer hänsyn till att städerna kunna bli utsatta för flygbombardering under krig, varför gles bebyggelse eftersträvas för att minska skadorna i sådant fall. Le Corbusiers höghus ansågos en tid för ändamålsenliga även ur luftskyddssynpunkt. Detta berodde på den oriktiga uppfattningen, att bomberna alltid kommo rätt uppifrån, varvid de översta våningarna skulle bereda skydd för de lägre. Moderna bombfällningsmetoder och flygplanens stora hastigheter medföra emellertid, att bomberna ofta nå marken under sned vinkel och kunna träffa även väggarna. Vid höghusbebyggelse kunna de då lätt framkalla katastrofer, varför man anser låg bebyggelse fördelaktigare. Trädgårdsstadsbebyggelse är ur luftskyddssynpunkt gynnsam. Militära anläggningar, fabriker, broar, järnvägsstationer o. dyl. väntas bli särskilt utsatta för flyganfall. Trakten kring dem bör därför vara fri från bostäder m. m. Även i andra avseenden strävar s. mångenstädes att underlätta luftförsvaret, t. ex. genom anläggning av sjöar och kanaler, som säkra vattentillgången, om vattenledningarna förstöras, genom att frilägga platser för luftvärnsbatterier o. s. v. R. Å.

***Stadsforsen.** I S. uppföres sedan 1935 en kraftstation med till en början 2, senare 3 aggregat om 33,000 kW vid 27 m fallhöjd.

Stadsförbundet, Svenska, se Svenska stadsförbundet.

Stadshistoria, vetenskapen om stadsväsendets historia. S. omfattar på en gång ekonomisk historia, rättshistoria och kulturhistoria och företer även i metodiskt avseende beröringspunkter med sociologi och ekonomisk geografi.

Litt. är rik men ganska ojämnt fördelad över det vidsträckta forskningsområdet. Intresset har i hög grad koncentrerats kring det svårlösta problemet om det medeltida stadsväsendets ursprung. En orientering ges i inl. till A. Schück, »Det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling» (1926). Bland senare arbeten kunna nämnas H. Pirenne, »Les villes du moyen âge» (1927), samt C. Stephenson, »Borough and town. A study of urban origins in England» (1933). I flera av de i art. Historia, även i suppl., och Ekonomisk historia, suppl., anf. samlingsverken ägnas betydelsefulla avsnitt åt städernas historia. Ett försök till sammanfattande framställning ur sociologisk synpunkt av det europeiska stadsväsendets utveckling från dess medeltida ursprung in i modern tid är F. Oppenheimer, »Stadt und Bürgerschaft» (»System der Soziologie», IV: 3, 1935). P. Lavedans arbeten »Qu'est-ce que l'urbanisme?» (1926) och »Histoire de

JOSEF STALIN

FOTOGRAFI

l'urbanisme» (2 bd, 1926—37) taga främst sikte på stadsbildens och stadsplanernas förändringar genom tiderna. Periodiska litteraturöversikter lämnas bl. a. i Hansische Geschichtsblätter och Annales d'Histoire Économique et Sociale.

Sverige: C. T. Odhners grundläggande skrifter, »Bidrag till de svenska städernas och borgareståndets historia före 1633» (1860) och »Bidrag till svenska stadsförfattningens historia» (1861), äro nu delvis föråldrade. För det äldsta skedet ersättas de av A. Schücks nämnda arbete samt delen »Städer och stadsbebyggelse» av »Nordisk kultur» (1933). Ett standardverk rörande en långt senare period är N. Herlitz, »Svensk stadsförvaltning på 1830-talet» (1924). Under de senaste årtiondena har forskningen mera inriktat sig på de enskilda städernas historia än på stadsväsendets allmänna utveckling i Sverige. Talrika stadsmonogr. ha utgivits, vanl. i samband med ett stadsjubileum, bl. a. H. Rosengren, »Karlshamns historia» (1918—28), N. Ahnlund, »Sundsvalls historia» (1921—22), L. M. Bååth, »Hälsingborgs historia» (1925—34), H. Almquist, »Göteborgs historia» (1929—35), samt F. Lindberg och L. Dalgren, »Västerviks historia» (1933). Periodiska litteraturöversikter meddelas i Sv. Stadsförb:s Tidskr. Se också Svenska stadshistoriska institutet. F. Lbg.

Stadshistoriska institutet, Svenska, se Svenska stadshistoriska institutet.

Stadshypotekskassa, se Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, även i suppl.

Staerk [ʃtärk], Willy, tysk exeget (f. 1866), prof. i Jena. Bland S:s skrifter märkas en populär utläggning till G. T:s poetiska skrifter i urval och senast »Soter. Die biblische Erlösererwartung als religionsgeschichtliches Problem» (I 1933, II under utgivning). S. representerar en pietistisk linje i tysk teologi. I. Hlr.

***Stafsinge.** Efter inkorporering med Falkenberg 1 jan. 1937 av ett område, omfattande bl. a. Arvidstorp, utgör S:s areal 32,75 km²; 1,793 inv. (1937).

***Stagnelius,** E. J. Ny litt.: O. Holmberg, »Stagneliusproblem» (i Samlaren 1933) och »Stagneliusnotiser» (ibid. 1936), H. Olsson, »Stagneliusbidrag» (ibid. 1933); S. Cederblad, »S. och hans omgivning» (1936).

***Stahlhelm.** Efter Hitlers övertagande av makten råkade S. i stark motsättning till den nya regimen och blev en härd för den konservativa oppositionen trots upprepade rensningsaktioner inom ledningen, varvid även Duesterberg avsattes. 1934 ombildades S. till Nationalsozialistische Deutsche Frontkämpferbund (Stahlhelm), och dess ungdomsorganisation Jungstahlhelm överfördes till S. A. Sedan organisationen förbjudits i olika delar av Tyskland, likviderades S. i nov. 1935. R. C-n.

***Stalin.** Staden heter nu off. Stalino och hade 285,500 inv. 1934. Rundradiosändare.

***Stalin,** J. V., se även Ryssland, suppl., sp. 660 ff. Monogr. av H. Barbusse och B. Souvarine (båda 1935). — S:s porträtt återges på vidstående plansch.

***Stalingrad** hade 383,000 inv. 1934 och är numera huvudstad i Stalingradområdet (215,421 km², 2,582,900 inv.).

Sta'linkanalen, Vitahavs—Östersjökanalen, i Karelen, Sovjetryssland, utgår från Soroka vid Vita havet, följer floden Vyg, passerar Vygozero m. fl. sjöar och utmynnar vid Povenets i Onegasjön, som har kanalförbindelse med Leningrad. S. är 226 km lång och öppnades för trafik 1933. — Litt.: L. Auerbach m. fl., »The White sea canal» (1935).

Sta'linsk, stad i Västsibiriska området, Sovjetryssland, 310 km s. ö. om Novosibirsk vid floden Tom; 199,500 inv. (1934). S., före 1932 kallat Novo-Kuznetsk, har anlagts sedan 1928 som centrum för Kuznetsks stenkolsbäcken och omfattar även den äldre staden Kuznetsk-Sibirskij. Stora masugnar och järnverk, kemiska fabriker, elektrisk kraftcentral.

***Stam.** 2. Fast anställt manskap ingår jämväl i svenska marinen och i flygvapnet. Vid flygvapnet skall stampersonalen väsentligt förstärkas enl. 1936 års försvarsordning.

Stam, Tage, pseud. för Tua Ström, se Ström, O. F., suppl.

***Stambok.** 4. Se även Nötkreaturspremiering, suppl.

Stamlinje, se Elektriskt kraftverk, suppl., sp. 1183.

Stammler [ʃta'm-], Wolfgang, tysk germanist och litteraturhistoriker (f. 1886), son till R. S.; prof. i Greifswald 1924—36. S. har inlagt stora förtjänster om studiet av lågtyskan och tysk litteraturhistoria. Bland hans skrifter märkas »Geschichte der niederdeutschen Literatur» (1920), »Mittelniederdeutsches Lesebuch» (1921), »Deutsche Literatur vom Naturalismus bis zur Gegenwart» (1924; 2 uppl. 1927) och »Von der Mystik zum Barock» (1927). Han utgav jämte P. Merker »Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte» (4 bd, 1925—31) och är initiativtagaren till »Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon» (1931 ff.). E. Rth.

***Stamp,** sir J. Ch. Bland hans senare arbeten märkas »Taxation during the war» (1932), »The financial aftermatch of war» (s. å.) och »Motive and method in a christian order» (1936).

***Stampfer,** F., lämnade sin journalistiska verksamhet i Berlin, när Vorwärts nedlades 1933, och har sedan bott i utlandet.

***Standar** är även tilldelat Vendes art.-reg:te.

***Standardisering.** En annan internationell standardiseringsorganisation är Installations

Fragen Kommission (IFK), till vilken 14 länder äro anslutna genom sina resp. elektricitetsverksföreningar. Den utarbetar internationella bestämmelser och säkerhetsföreskrifter för elektrisk installationsmateriel m. m. — Till ISA voro 1937 20 länder anslutna. Om standardiseringsarbetets organisation i Sverige se Sveriges standardiseringskommission, suppl. F. L–n.

Standardisering av läkemedel. En förutsättning för ett läkemedels ändamålsenliga terapeutiska användning är, att det i fråga om de verksamma beståndsdelarna har en täml. konstant sammansättning. För officinella preparat innehåller farmakopén i regel närmare föreskrifter härom, liksom om de metoder apotekaren skall använda vid prövningen. Även för icke officinella preparat ha motsv. metoder utarbetats; bl. a. kontrolleras dessa preparat genom Statens farmaceutiska laboratorium och Apotekens kontrollaboratorium. Stundom kunna ej kemiska metoder användas vid prövningen, t. ex. där de verksamma ämnenas natur är okänd eller där den kemiska analysen är alltför ofullkomlig. I många dylika fall förekommer biologisk standardisering, d. v. s. prövning med biologiska metoder, företrädesvis djurförsök. Början gjordes med sera, vilkas förmåga att neutralisera ett antal godtyckligt valda enheter av toxin fastställdes på detta sätt; sedermera ha analoga metoder införts framför allt beträffande digitalis och närstående preparat, talrika hormonpreparat, ss. insulin och sexualhormonpreparat, ävensom preparat från sköldkörtel, bisköldkörtlar, hypofys, vidare för vitaminer och en del organiska arsenikpreparat.

Urspr. användes som mått på styrkan den effekt, som erhölls i djurförsök (t. ex. blodsockersänkningen på kanin av insulin, hjärtstillestånd på groda i fråga om digitalis), men då djurmaterialets känslighet väsentligt växlar med de yttre förhållandena, har man övergått till att använda jämförelsepreparat (standard, etalonger, likare). I princip sker därför standardiseringen så, att det obekanta preparatet och standarden prövas med samma metod och helst i mängdförhållanden, som ge ung. lika stora utslag. Man uttrycker så styrkan av det obekanta i förhållande till standarden, vilken åsatts ett visst antal »internationella enheter». Etalonger ha framställts på initiativ av N. F:s hygienkommitté och tillhandahållas de olika länderna från statens seruminstitut i Köpenhamn (beträffande sera) och från National institute for medical research i London (beträffande övriga preparat). De nyare farmakopéerna ha i stigande omfattning infört även biologisk standardisering bland de officiella prövningsföreskrifterna. Ljd.

***Stange,** C., blev teol. hedersdr i Uppsala 1932. Han är utgivare av skriftserien »Studien der Luther-Akademie».

Stange [ʃta'-], Erich, tysk evangelisk teolog (f. 1888). Blev 1921 Reichswart der evangelischen Jungmännerbünde Deutschlands och 1933 riksledare för den evangeliska ungdomsrörelsen i Tyskland. Då S. vägrade att låta denna uppgå i Hitler-Jugend, avsattes han. S. har utgivit »Die Religionswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen» (5 bd, 1925—29) och »Handbuch für das evangelische Jungmännerwerk Deutschlands» (4 bd, 1927—32). A. Ngn.

***Stangenberg,** H., avgick som regissör vid Staatsoper i Stuttgart 1933. Han har sedan som gästregissör verkat vid bl. a. Oscarsteatern i Stockholm och Svenska teatern i Helsingfors. S. är fr. o. m. hösten 1937 anställd som förste regissör vid Kungl. teatern. G. M.

Stani'maka, se Asenovgrad, suppl.

Stanley [stä'nli], stad i grevsk. Durham, n. ö. England, 12 km s. v. om Newcastle; 24,458 inv. (1931). Stora stenkolsgruvor.

***Stanley,** sir H. M. Litt.: F. Hird, »H. M. S., the authorised life» (1935).

Stanley [stä'nli], Oliver Frederick George, engelsk konservativ politiker (f. 1896), invaldes i underhuset 1924 och har innehaft flera ministerposter i de nationella ministärerna. Han blev sålunda transportminister 1933, arbets- 1934, undervisnings- 1935 och handelsminister 1937. L–ts.

Stanley [stä'nli], Wendell Meredith, nordamerikansk kemist (f. 1904), sedan 1931 anställd vid Rockefeller institute for medical research. S. har lämnat viktiga bidrag till klarläggandet av virussjukdomarnas natur (se Virus, suppl.), bl. a. genom att påvisa, att orsaken till mosaiksjuka hos tobaksväxten utgöres av ett äggviteämne (virusprotein), som kan erhållas i kristallinisk form (jfr även Wyckoff, R. W. G., suppl.). E. J–s.

***Stanojević** [sta'nåjevitj], S., dog 1937. Han utgav vidare bl. a. ett arbete om Balkankriget 1912 (1932) och anlitades i särskilda diplomatiska uppdrag.

Stanwyck [stä'nωik], Barbara, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1907). Började sin karriär som balettdansös och var bl. a. engagerad vid Ziegfeld follies. Filmdebuten skedde 1930. S. har blivit berömd för sina huvudroller i bl. a. »Ungkarlsflickan», »Kinesflickans hämnd» (mot Nils Asther) och »Hans broders hustru» (mot Robert Taylor). R. A–g.

Stapel [ʃtā'-], Wilhelm, tysk publicist och kulturpolitiker (f. 1882). S. har genom sin nykonservativa, religiöst betonade kulturkritik i hög grad påverkat den tyska ungdomen, framför allt Jugendbewegung (se d. o., suppl.).

Främst av hans verk må nämnas det av intellektuell antisemitism präglade »Literatenwäsche» (1930). Han utger sedan 1919 tidskr. Deutsches Volkstum. R. C-n.

Starace [-ra'tʃe], A c h i l l e, italiensk politiker (f. 1889). S. var en av de ivrigaste förkämparna för Italiens deltagande i världskriget och blev en av vägbanarna för fascismen. Okt. 1921—okt. 1923, april 1926—dec. 1931 var han vice sekr. i fascistpartiet, sedan 1924 är han deputerad, sedan dec. 1931 sekr. i fascistpartiet och som sådan sedan jan. 1937 medlem av regeringen. S. å. blev han ledare för Balillarörelsen. S. deltog i italiensk-abessinska kriget och förde därvid den motoriserade kolonn, som erövrade Tsanasjöns omgivningar, vilket han skildrat i »La marcia su Gondar» (1937). G. B-h.

***Starhemberg,** släkt. Furst E. R. v. S. blev maj 1934 vicekansler i Dollfuss' kabinett, vilken post han behöll även när ministären Schuschnigg bildades juli s. å., då han också fick överinseendet över säkerhetsväsendet. Efter en konflikt med Schuschnigg i samband med hemvärnens (se d. o., suppl.) avväpning trädde S. maj 1936 tillbaka från sin officiella politiska verksamhet. L-ts.

E. R. von Starhemberg.

***Stark,** J., blev 1933 president för Physikalisch-technische Reichsanstalt och 1934 för Deutsche Gemeinschaft zur Erhaltung und Förderung der Forschung (förut Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft). Han har även framträtt som politisk författare. Sv. B-r.

***Starrkärr.** I S. ligger industrisamhället Nol (807 inv. 1936), där förutom Tudors ackumulatorfabrik bl. a. finns en konstläderfabrik, tillhörig a.-b. Nol-Tingstad. I Älvängens industrisamhälle (794 inv. 1936) finns fabrik för tillv. av isoleringsmaterial. Där har även det 1932 gr. a.-b. P. A. Carlmark sina fabriker.

Startapparat, en apparat för reglering av startförloppet hos en elektrisk motor. S., vilken ofta inbygges i ett motorskåp, består i sin enklaste form av en handmanövrerad strömbrytare med olika lägen, ofta märkta »stopp», »start» och »drift», varvid övergång från första till andra läget t. ex. innebär inkoppling av motorn med lindningen i stjärnkoppling, medan övergång till tredje läget medför lindningens omkoppling till triangel. S. kan även utföras med en mera fullständig automatisk eller manuell utrustning med motståndssteg, omkopplingsreläer o. s. v. F. D-n.

Sta'ryj Oskol [- askå'l], stad i Kurskområdet, Sovjetryssland, 125 km s. ö. om Kursk, vid Donets' biflod Oskol; 26,697 inv. (1933). Spannmålshandel, kvarnar, tobaksindustri.

Statens allmänna fastighetsfond. På framställning av K. m:t beslöt 1935 års riksdag inrättande fr. o. m. 1 juli 1935 av en s. för redovisning av vissa staten tillhöriga fastigheter (ej domänverkets, försvarets och de affärsdrivande verkens m. m.). Dessa fastigheter ha sammanförts i rikshuvudboken till en särskild fond, vilken i budgettekniskt hänseende behandlas på samma sätt som de affärsdrivande verkens fonder, d. v. s. såsom en produktiv fond. Såsom i n k o m s t e r för fonden betraktas dels faktiskt inflytande hyror och arrenden för fast egendom, som tillhör fonden men upplåtits till enskilda, dels också de beräknade hyres- och arrendebeloppen för fast egendom, disponerad av statens verk och inrättningar. Å andra sidan avföras på samma konto såsom u t g i f t e r alla till fondens egendom hänförliga kostnader för onera, löpande underhåll, reparationer m. m. samt för erforderlig avsättning till förnyelsefond. Dessa beräknade hyres- och arrendebelopp kunna debiteras på s. genom att särskilda anslagsmedel till motsv. belopp redovisas i riksstaten under verkliga utgifter. Däremot behöva icke vidare i riksstaten anvisas anslag för utgifter, avsedda att bestridas direkt från fonden. Överskott av inkomster överföres till statsregleringsfonden och redovisas på riksstatens inkomstsida under en särskild inkomsttitel. Då fastigheterna förvaltas av olika ämbetsverk, är s. uppdelad i Fångvårdsstyrelsens, Utrikesdepartementets, Medicinalstyrelsens och Byggnadsstyrelsens delfonder.

För budgetåret 1936—37 upptogos på s:s i n k o m s t s i d a ersättning för lokaler, upplåtna till statsmyndigheter, 12,617,600 kr., hyror för lokaler, upplåtna till enskilda, 1,395,800 kr. och diverse inkomster 29,500 kr. (summa 14,042,900 kr.), på u t g i f t s s i d a n reparations- och underhållskostnader m. m. för fastigheter, som tillhöra fonden, 3,009,400 kr., avsättning till förnyelsefond 2,709,400 kr., hyresutgifter m. m. för fondens lokaler 568,600 kr., avskrivning av vissa på byggnadsanslag bestridda kostnader för inventarier m. m. 200,100 kr., överskott 7,555,400 kr. (summa 14,042,900 kr.). Schg.

***Statens arbetslöshetskommission** består numera av ordf., två opartiska led. och två led. för vardera arbetsgivar- och arbetarparten. S:s verksamhet nådde under senaste kris sin kulmen i mars 1933 med 186,561 hjälpsökande arbetslösa, av vilka 123,431 blevo hjälpta. Av dessa voro 17,933 i statliga, 10,945 i statskommunala och 17,037 i kommunala reservarbeten. 58,135 åtnjöto kon-

tantunderstöd med statsbidrag och 19,381 utan statsbidrag. Utöver dessa hjälpformer utgick hyreshjälp till familjeförsörjare, som åtnjöto understöd. 1933—36 förekommo särskilda anordningar för arbetslös ungdom, näml. kursverksamhet, arbetsläger (s. k. frivillig arbetstjänst) och ungdomsreservarbeten. Kostnaderna för den samhälleliga arbetslöshetshjälpen 1914—34 utgjorde sammanlagt 769 mill. kr. Jfr Arbetslöshet och Arbetstjänst, båda i suppl. — Litt.: Statens arbetslöshetskommissions tioårsberättelser, avseende 1914—24 (utg. 1929) och 1925—34 (utg. 1937). S. Sgh.

*__Statens avdikningsanslag.__ Från s., som bildades 1926 genom sammanslagning av allmänna och norrländska avdikningsanslagen (se Avdikningsanslag), beviljas sedan 1929 bidrag till högst hälften av den av K. m:t godkända kostnaden. Budgetåret 1936—37 var på riksstaten upptaget ett förslagsanslag på 3,700,000 kr.

*__Statens bakteriologiska laboratorium__, gr. 1908 som Statsmedicinska anstaltens bakteriologiska avd., inflyttade 1937 i nybyggnader vid Huvudsta. S:s stat upptar 1937 1 föreståndare, 2 avdelningsföreståndare, 2 laboratorer, 8 assistenter, 2 preparatorer, 1 kassör, 1 stallförman, flera laboratorie- och stallbiträden etc., inalles ett 60-tal pers. De nya lokalerna vid Huvudsta omfatta en huvudbyggnad samt flera paviljonger och djurstallar. S. är uppdelat i en diagnostisk avd. med huvudsaklig uppgift att utföra diagnostiska och epidemiologiska undersökningar beträffande smittosamma sjukdomar hos människa och en serologisk avd. med huvudsaklig uppgift att bereda sera, vacciner o. a. dylika bakteriologiska preparat. S. utför även vetenskapliga undersökningar inom sitt verksamhetsområde; bd 11 av dess medd. utkom 1936. Bland de vetenskapliga uppgifter, som särskilt bearbetats vid S., må nämnas barnförlamningens och sömnsjukans epidemiologi och etiologi, undulantfeberstudier samt etiologien till lymfogranuloma inguinale. 1908—19 var prof. A. Pettersson föreståndare, följd av prof. C. Kling. C.K—g.

__Statens budgetutjämningsfond__, se Statsverkets kassafond, suppl.

__Statens byggnadslånebyrå__, se Byggnadslånebyrå, Statens, suppl.

__Statens egnahemsstyrelse__, som fr. o. m. 1929 ersatt en avd. för egnahemsärenden i Jordbruksdep., har till uppgift att svara för egnahemsärendenas centrala handläggning, att utöva ledning, uppsikt och kontroll över den statsunderstödda egnahemsverksamhetens låneförmedling m. m. samt att i allm. verka för egnahemsverksamhetens utveckling. S. består av en överdir. och chef samt tre led. A.M.

__Statens elektrotekniska fackskola i Västerås__, ett 1919 öppnat tekniskt läroverk, som i tvåårig kurs meddelar den tekniska utbildning, vilken jämte industriell erfarenhet erfordras för arbetsledare vid elektrotekniska industrier samt för ritare och detaljkonstruktörer på konstruktionsbyråer m. m. Fr. Sg.

__Statens etnografiska museum.__ 1 juli 1935 blev under detta namn Naturhistoriska riksmuseets (se d. o.) etnografiska avd. en självständig institution, dock fortfarande under Vet.-akad:s förvaltning. Sedan hösten 1930 disponerar museet f. d. Livregementets dragoners kasernetablissemang vid Djurgårdsbrunnsviken. Kasernerna skola ändras till museibyggnader och nya lokaler uppföras. Hittills (1937) är endast en av de tre kasernerna ombyggd för utställningsändamål. I denna utställas f. n. samlingarna från Kina, Mongoliet, Tibet och Japan (bl. a. Hedinexpeditionens). Dessa beräknas kunna regelbundet göras tillgängliga för allmänheten 1938. Sedan 1927 har museet en afrikansk utställning i V. Trädgårdsgatan 10. S. utger sedan 1936 tidskr. Ethnos. K. G. L.

*__Statens farmaceutiska laboratorium__ har fått sitt verksamhetsområde avsevärt utvidgat, sedan en k. kung. 1934 utfärdades angående handel med farmaceutiska specialiteter. Enl. denna kung. får en farmaceutisk specialitet icke försäljas, förrän den blivit prövad i vissa avseenden och därefter av Medicinalstyrelsen upptagen i ett särskilt specialitetsregister (se vidare d. o., suppl.). Den biologiska prövning av läkemedel, som S. har att utföra, är förlagd till Uppsala, där en av dess assistenter är verksam. Personalen består av 1 föreståndare, 3 assistenter, 1 vetenskapligt biträde och 1 skrivbiträde. O. v. F.

__Statens fiskenämnd__, se Strömmingshandel, suppl.

__Statens fjäderfälånefond__, en 1931 upprättad lånefond, från vilken ekonomisk förening, som har till ändamål att främja avsättning av ägg el. idka gödning och slakt av fjäderfä, kan erhålla lån. Dessa beviljas bl. a. för anläggande av äggpackerier el. anstalter för gödning och slakt av fjäderfä till högst $^5/_6$ av den beräknade och av Lantbruksstyrelsen godkända kostnaden (se Sv. Författningssaml., n:r 309, 1931). Y.

__Statens fruktodlingslånefond__, en 1934 upprättad lånefond, varifrån lån beviljas för anläggande, utvidgande el. förbättrande av fruktodling för ekonomisk drift samt för uppförande och iordningställande av förvaringslokaler för frukt, odlad inom landet, m. m. Ansökan om lån ställes till Lantbruksstyrelsen och insändes till det hushållningssällskap, vars område den med lånet avsedda anläggningen tillhör. Högsta lånebeloppet är fastställt till 10,000 kr. (se Sv. Författningssaml., n:r 196, 1934). Y.

__Statens hantverksinstitut.__ Genom beslut vid 1937 års riksdag beviljades ett första anslag av 1 mill. kr. till uppförande av ett S., avsett att tjäna den högre yrkesutbildningen inom hantverket och därmed jämförlig mindre industri. Institutet, till vilket Stock-

holms stad kostnadsfritt upplåtit tomt, beräknas kosta 2,490,000 kr. Det kommer att övertaga och utvidga den verksamhet, som hittills bedrivits av Sveriges hantverksorganisations hantverksinstitut. Styrelsen för S. utgöres av 10 medl., utsedda av K. m:t. S. beräknas träda i verksamhet 1939. R. S-n.

Statens hantverkslånefond, se Hantverkslånefonden, suppl.

Statens hemslöjdslånefond, se Hemslöjdslånefonden, suppl.

Statens hemslöjdsråd tillkom genom k. br. 12 juni 1936 samt har till uppgift att vara ett statsmakternas rådgivande organ i hemslöjdsfrågor. Ordf. är f. n. prins Eugen.

***Statens historiska museum.** 1931 beviljades medel till byggande av egna lokaler för S., vilka beräknas vara färdiga 1939. Expeditionslokalerna flyttades 1936 till Positionsart.-reg:tets förutvarande etablissemang, vilket ingår i det planerade byggnadskomplexet. H. An.

Statens intressekontor, se Intressekontor, suppl.

Statens jordbruksnämnd, ett centralt organ för handhavande av uppgifter, som föranledas av statliga åtgärder i prisreglerande och avsättningsbefordrande syfte för jordbruket (jfr Mjölkreglering, Spannmålsreglering samt Stödåtgärder för jordbruket, alla i suppl.). S. har bl. a. att med uppmärksamhet följa utvecklingen av marknaden för jordbruksprodukter och hos K. m:t föreslå eller, i mån av befogenhet, själv vidtaga åtgärder, som befordra svenska jordbruksprodukters avsättning, samt utöva kontroll över regleringsåtgärderna och fullgöra andra uppgifter i enlighet med allmänna författningar eller av K. m:t meddelade föreskrifter. S. består av 7 led. och lika många suppleanter, vilka samtliga förordnas av K. m:t (se Sv. Författningssaml., n:r 360, 1935). S. tillsattes 1 juli 1935, men dess huvudsakliga uppgifter fullgjordes tidigare av tre olika nämnder, statens spannmålsnämnd, statens mjölknämnd och statens slakterinämnd. Y.

Statens jordnämnd, se Egnahemsrörelsen, suppl., sp. 1086.

Statens järnvägars huvudverkstäder stå under ledning av en verkstadsdir. i Järnvägsstyrelsen (jfr d. o.) och äro administrativt uppdelade i huvudverkstaden i Örebro—Tomteboda med en verkstadsöveringenjör som föreståndare samt huvudverkstäder i Göteborg, Malmö, Östersund—Bollnäs och Notviken, vardera med en förste verkstadsingenjör som föreståndare. E. Hlr.

***Statens järnvägstrafiks pensionsinrättningar.** Pensionering av ord. och e. o. personal äger rum enl. bestämmelserna i civila tjänstepensionsregl. av 30 juni 1934, av arbetare utom de vid järnvägsbyggnader enl. regl. av s. d., av de sistnämnda arbetarna enl. kung. av 7 dec. 1934. Pensionsåldern varierar mellan 60 och 65 år med rätt till förtidspension vid sjukdom el. dyl. Efterlevande, dock icke till arbetare vid järnvägsbyggena, pensioneras enl. två regl. av 16 okt. 1936.

Statens konstråd, ett av 1937 års riksdag på förslag av K. m:t inrättat organ med uppgift att handha ledningen av statens konstfrämjande verksamhet (t. ex. konstnärlig utsmyckning av statens byggnader). S. skall bestå av 7 led.; av dessa utser K. m:t 6, vilka välja den 7:e, den sistnämnde skall, ehuru icke konstnär, ha gjort värdefulla insatser i konstlivet. Bland nämnda 6 led. utser K. m:t ordf.; av de övriga (av vilka 1 är av K. m:t utsedd v. ordf.) skall 1 vara representant för och utses efter förslag av Byggnadsstyrelsen, 2 vara målare och 2 skulptörer, de 4 sistnämnda utsedda efter förslag av Konstakad. och den sammanslutning av konstnärer, som K. m:t bestämmer. E. Spr.

***Statens kraftverk.** Porjus och Norrfors kraftverk, vilka sedan dec. 1936 äro provisoriskt sammankopplade i Vännäs, sammanfattas under benämningen »Norrlandsblocket», medan Trollhätte, Älvkarleby och Motala kraftverk jämte ångkraftstationen i Västerås tills. bilda »centralblocket». I vart och ett av nämnda kraftverk, som utgöra förvaltningsenheter (se Elektriskt kraftverk, suppl.), ingå en (i Porjus kraftverk) eller flera kraftstationer. Norrlandsblocket och centralblocket komma att förbindas medelst den 1935 påbörjade s. k. norra stamlinjen (132 kV) mellan Porjus och Västerås, genom vilken även den under byggnad varande kraftstationen i Stadsforsen i Indalsälven inlänkas i statens kraftsystem. Till s. höra även det statsägda Motala ströms kraft-a.-b:s kraftstationer samt ett antal mindre vattenkraftanläggningar i olika delar av landet.

Den vid slutet av 1936 installerade generatoreffekten utgjorde 476,910 kW, därav i centralblocket 372,060 kW och i Norrlandsblocket 104,850 kW. Energiproduktionen uppgick s. å. till 2,268,5 mill. kWh, därav i centralblocket 1,833,6 mill. kWh och i Norrlandsblocket 434,9 mill. kWh. Högspänningslinjernas längd var 1,064,9 km stamlinjer för 130 kV, 1,664,7 km landslinjer för 50 och 70 kV, 5,361,0 km bygdelinjer för 10—40 kV och 506,0 km ortslinjer för 1,5—20 kV, vartill kommo 2,682,7 km abonnentlinjer för 10—70 kV och 11,974,4 km abonnentlinjer för 1,5—6 kV. Till S. hörde s. å. 42 sekundärstationer för 50, 70 och 130 kV (därav 7 abonnentstationer), 6 fördelningsstationer för 10, 20, 40 och 50 kV samt 726 tertiärstationer (därav 332 abonnentstationer) för 2—40 kV.

Se även Vattenfallsstyrelsen, suppl. E. Upk.

Statens maskin- och redskapsprovningsanstalter, se Maskin- och redskapsprovningsanstalter.

Statens mejerilånefond, se Andelsmejerifonden och Mejerilånefond, båda i suppl.

***Statens organisationsnämnd** upphörde jan. 1935. Litt.: T. Wärn, »Det statliga besparings- och organisationsarbetet i Sverige» (i Nordisk Administrativt Tidsskrift 1933).

Statens potatismjölsnämnd, se Stödåtgärder för jordbruket, suppl.

***Statens provningsanstalt.** Till S. äro anslutna Brandtekniska laboratoriet och Väglaboratoriet (se dessa ord, suppl.).

***Statens rättskemiska laboratorium.** Till S:s arbetsområde höra även blodundersökningar i faderskapsmål (se Faderskapsfastställelse 2, suppl.) och bestämning av alkoholkoncentrationen i blodprov, främst i trafikmål (se Alkoholpåvisande, suppl.).

Statens sekundärlånefond för jordbrukare, en 1935 upprättad fond med ändamål att på vissa villkor lämna lån mot säkerhet av inteckning i jordegendom. Lånen förmedlas av hypoteksföreningar, centralkassor för jordbrukskredit och vissa sparbanker. Utlämnade lån förräntas efter fast, vid lånets beviljande bestämd räntefot, som av K. m:t fastställts. Denna är för tiden intill 1 juli 1938 3,6 %. Lån må lämnas till högst 75 % av vederbörande jordegendoms belåningsvärde, i vilket värde ej må inräknas värdet av växande skog. Till minst det belopp, till vilket lån beviljas, skall finnas säkerhet av inteckningar, liggande inom $^3/_4$ av egendomens belåningsvärde. Lånerörelsen handhas av lånenämnden för sekundär jordbrukskredit. Se Sv. Författningssaml., n:r 276, 1935. Y.

Statens slakterilånefond, en 1933 inrättad lånefond. Från denna beviljas ekonomisk förening (vars flesta medl. äro jordbrukare), som har till ändamål att driva andelsslakteri, lån för anläggande, inköp el. ombyggnad av slakteri samt för vidtagande av tekniska förbättringar i inredning och utrustning. Lån beviljas till högst $^5/_6$ av den av Lantbruksstyrelsen beräknade kostnaden för de med lånet avsedda åtgärderna. Se Sv. Författningssaml., n:r 386, 1933. Y.

Statens sockernämnd, se Sockersubvention, suppl.

Statens spannmålslagerhusfond, se Spannmålslagerhusfond.

***Statens tryckerisakkunnige.** S:s uppgifter övertogos fr. o. m. 1 juli 1935 av en expedition i Statskontoret.

***Statens utlåningsfonder.** Utom för lanthushållningens stödjande — flera nya fonder ha tillkommit under senare år — finnes även en rad fonder för andra näringars främjande, t. ex. fiskeri-, rederi-, hantverks-, kommunskogs- och vattenkraftslånefonderna. Antalet uppgick i senaste riksstat till 47.

Statens väginstitut bildades 1934 ur Svenska väginstitutet (se d. o.) och är en med Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samarbetande central försöksanstalt inom vägväsendet, handhar den statliga materialkontrollen rörande vägbeläggningar, anordnar systematiska vägförsök genom provvägar, utför provningar av vägmaterial m. m. Resultat av verksamheten framläggas i en särskild publikationsserie. N. v. M.

Stathelle, stad (ladested) i Telemark fylke, Norge, vid Langesundsfjorden, mittemot Brevik; 601 inv. (1930). Trävaruexport.

***Stationär.** (*Fys.*) Stationärt är ett tillstånd, som bibehålles oförändrat genom två varandra motverkande processer. Så är t. ex. temp. hos en glödlampas lystråd konstant, då den värmemängd, som per sek. utvecklas av den elektriska strömmen, är lika med den, som förloras genom strålning och ledning. Jfr Jämvikt, suppl. Sv. B-r.

Statistisk mekanik, den gren av mekaniken, som genom statistiska metoder finner allmänna lagbundenheter i de processer, som äga rum i system, bestående av ett stort antal kroppar av samma el. olika slag (molekyler, atomer, elektroner m. m.). S. är av största betydelse för skilda grenar av fysiken, ss. kinetiska gasteorien, termodynamiken och teorien för värmestrålning.

S:s matematiska apparat grundar sig på föreställningen om ett abstrakt, mångdimensionellt fasrum, där antalet dimensioner är dubbelt så stort som antalet frihetsgrader (se d. o., suppl.). Koordinater äro (de rätvinkliga el. generaliserade) koordinaterna och impulserna. För ett system, bestående av en enda masspunkt, får man sålunda 6 dimensioner, då 6 uppgifter (3 koordinater och 3 impulskomposanter) fordras för att definiera dess tillstånd. Tillståndet hos ett system av 2 masspunkter definieras genom läget av en punkt i ett 12-dimensionellt fasrum o. s. v. Mot systemets ändring med tiden svarar systempunktens rörelse i fasrummet. Enl. s. tänker man sig nu ett stort antal likartade system i olika utgångstillstånd, definierade genom motsv. systempunkters läge i fasrummet, och undersöker dessa punkters rörelse med hjälp av allmänna teorem, härledda av Liouville m. fl. ur den klassiska mekanikens lagar. Systempunkternas täthet i fasrummets olika delar ger ett mått på de olika tillståndens sannolikhet; Boltzmann kunde härigenom härleda ett samband mellan denna sannolikhet och tillståndens entropi (se Termodynamik, sp. 138). En annan följd av s. är ekvipartitionsprincipen (se d. o. och Kvantumstatistik, båda i suppl.). För molekylernas hastighet i en gas finner man Maxwells fördelningslag, enl. vilken antalet molekyler med hastigheter mellan u och $u + du$ är proportionellt mot $u^2 e^{\frac{mu^2}{2k}} T\, du$, där m är molekylmassan, k Boltzmanns konstant (se Termodynamik, sp. 138), T absoluta temp. och e basen för de naturliga logaritmerna. Kunna molekylerna utom rörelseenergi ha energi av annan art, t. ex. genom aktivering (se d. o., suppl.) el. genom att de röra sig i ett kraftfält med potential, så träder i st. f.

exponentialfaktorn i föreg. uttryck storheten $e-E/kT$, där E är en molekyls sammanlagda energi (Maxwell-Boltzmanns fördelning). Denna exponentialfaktors snabba avtagande gör, att molekyler med energi, mycket större än medelenergien, äro ytterst sällsynta. — Om s:s modifikation genom kvantumteorien se Kvantumstatistik, suppl. Se ocksa Kinetiska gasteorien, även i suppl. Sv. B-r.

Statsfientlig propaganda åsyftar att med olagliga medel ändra den i ett land gällande stats- och rättsordningen. S. söker nå detta mål genom att uppväcka och underhålla missnöje med den bestående stats- och rättsordningen, förstöra respekten för samhällets lagar och institutioner, utså hat mellan olika samhällsgrupper samt göra massorna förtrogna med tanken på en kommande våldsam omstörtning.

Den statsfientliga verksamheten förekommer framför allt under tider av politisk eller social oro. Uppfattningen om vad som skall hänföras dit växlar också väsentligt. Sålunda ansågs socialdemokratien vid sitt första framträdande i många länder vara statsfientlig (se Socialdemokrati, sp. 24). Det är emellertid eg. först genom kommunismens och nationalsocialismens framträdande, som de flesta länder sett sig nödsakade att i större eller mindre grad vidtaga skyddsåtgärder mot den statsfientliga verksamheten. Man har därvid dels riktat sig mot de statsfientliga organisationerna såsom sådana och deras verksamhet, dels mot särskilda yttringar av s. Längst har man gått i de s. k. diktaturländerna, där praktiskt taget all statsfientlig verksamhet förbjudits och varje yttring av kritik mot den bestående ordningen stämplas såsom statsfientlig.

1864 års svenska strafflag innehöll inga bestämmelser, som direkt riktade sig mot s. Socialdemokratiens framträdande föranledde emellertid 1887 införandet i strafflagen kap. 10 § 14 av en bestämmelse om straff för uppmaning till våld på person eller egendom, vilken redan 1889 utvidgades (se Uppmaning till brott). 1906 skärptes lagrummet ånyo genom en av de s. k. Staafflagarna (se d. o.), vilka närmast riktade sig mot den försvarsfientliga propagandan. Under inflytande särskilt av den kommunistiska aktivitet, som följde på Ådalshändelserna 1931, samt av nationalsocialismens egentliga första framträdande i Sverige begärde 1933 års riksdag en förutsättningslös utredning om åtgärder mot sådana av sammanslutningar eller enskilda bedriven verksamhet, som syftade till att med våld eller eljest på olaglig väg omstörta Sveriges stats- och rättsordning. Med anledning därav tillsattes en kommitté, som 1935 avgav betänkande med förslag till en täml. omfattande beredskapslagstiftning mot statsfientlig verksamhet (Statens Offentliga Utredningar 1935:8). 1936 års riksdag antog emellertid i överensstämmelse med av regeringen framlagda förslag endast vissa mindre långt gående skärpningar i gällande lagstiftning. Bl. a. infördes i strafflagen kap. 8 § 14 och kap. 10 § 14 a straff för utspridande av falska rykten och lögnaktiga uttalanden rörande statens organ m. m.

S. arbetar av naturliga skäl särskilt inom krigsmakten. I Sverige bedrevs dylik s. k. försvarsfientlig el. antimilitär propaganda först av vissa radikala element inom det socialdemokratiska partiet. Utgångspunkten för denna propaganda var framför allt uppfattningen, att arbetarklassen i en icke fullt genomförd demokratisk ordning hade samhällets maktmedel riktade mot sig. Propagandan tog sig uttryck i försök att hindra manskapsrekrytering, uppmaningar till lättja och tredska under utbildningen, smädelser mot officerare o. dyl. Efter världskriget tog propagandan inom krigsmakten ny fart genom den kommunistiska aktiviteten men fick nu delvis en annan karaktär. Den kommunistiska taktiken går näml. ut på att krigsmanskapet skall tillgodogöra sig utbildningen för att kunna rikta vapnen mot kommunismens motståndare. O. G. T.

***Statsgruvefält.** 1933 tillkom ett nytt s., Kaunisvaara i Pajala socken.

***Statskontoret.** Enl. ändring 28 juni 1935 av 1920 års instr. har S. även att pröva frågor om pension för civila och militära befattningshavare samt att handlägga frågor om tryckning för statens räkning.

Statskontrollerad köksväxtstam, en stam, som i statliga odlingsförsök befunnits ha sådant odlingsvärde, att den kan betecknas 1:a klass stam el. 1:a klass elitstam. I förra fallet måste stammen uppfylla vissa fordringar med avseende på avkastning, tidighet, sjukdomsresistens, kvalitetsegenskaper o. dyl., i senare fallet måste den vara av svensk förädling och avsevärt ha överträffat i marknaden förut förekommande stammar av samma växtslag. Stambeteckningen får endast åsättas utsädesvara, vars försäljning kontrolleras av Statens centrala frökontrollanstalt. Emedan statsplombering (se d. o., nedan) ej låter sig praktiskt genomföras beträffande varor, som säljas i små förpackningar, har en annan kontrollform införts med bl. a. märkning av hela partiet med färglös, kemisk lösning, vars sammansättning hemlighålles. Varje förpackning förses med ett fastställt märke (kungl. krona, omgiven av inskriptionen »Statskontrollerad köksväxtstam S. C. F.») och anstaltens kontrollnummer. H. W-e.

Statsplombering, kontroll över utsädesvaror, som på anfordran utföres av frökontrollanstalt. Om undersökningen visar, att varan motsvarar av Lantbruksstyrelsen fastställda fordringar, förses varje säck av utsädespartiet med s. k. statsplomb samt bevis om varans beskaffenhet. För s., som föregås av en omsorgsfull, på särskilt sätt utförd provtag-

ning, fastställas bl. a. vissa minimifordringar beträffande grobarhet, renhet samt ogräshalt och vissa maximigränser för vattenhalt, innerkornshalt hos havre och halten skalade frön hos havre och timotej. Fordringar på sort- och stamäkthet, sortrenhet och frihet från smittosamma sjukdomar förekomma även i en del fall. — Man skiljer på fyra olika former av s. Vid vanlig s. äro fordringarna beträffande vissa egenskaper hos utsädet något lägre än för övriga slag av s. Vid denna liksom vid s. av kvalitetsvara skall sortnamn (för kvalitetsvara av rotfrukter även stamnamn) angivas på plomberingsbeviset. Emedan Statens centrala frökontrollanstalt utför efterkontrollodling, kan köpare, då anledning finnes, med stöd därav göra ersättningsanspråk. Vid s. med kontrollodlingsbevis och s. av s. k. originalvara, vilka endast få utföras av Statens centrala frökontrollanstalt, lämnas mera vittgående garantier för varans sortäkthet. Utsädet provtages hos odlaren och utsås i s. k. förkontrollodling. Uppfyllas därvid de fastställda fordringarna, verkställes fältbesiktning (se d. o., suppl.). Motsvarar sedan det färdiga utsädet fordringarna för kvalitetsvara, uttages prov för efterkontrollodling, och s. verkställes med kvalitetsbevis (utvisar grobarhet, renhet, ogräshalt m. m.) samt kontrollodlings-, resp. originalbevis, vilka utvisa sortrenhet, resp. sort- och stamäkthet samt frihet från smittosamma sjukdomar. Endast sort av svensk förädling, som av en officiell nämnd förklarats vara av betydelse för svensk odling, förses med originalbevis, och sådan s. får endast ske för växtförädlare el. avnämare för denne. — Vid s. skola plomber och bevis ha inregistrerat märke (kungl. krona utan kors). — Sedan 1934 utföres även s. av utsädespotatis med ung. samma kontrollåtgärder som vid s. med kontrollodlingsbevis. — Se Lantbruksstyrelsens kung., n:r 6, 1927, 26, 1930, 2, 1932, 2, 1934, och 10, 1936. H. W-e.

Statsskuldförbindelse, se Riksgäldskontoret, suppl. — En särskild typ av s. är statsskuldbevis, som under senare år förekommit i viss utsträckning i Sverige vid kortfristig upplåning. S. W.

Statstjänarnas centralorganisation, gr. 1923, har till uppgift att främja statstjänarnas gemensamma fackliga, ekonomiska och sociala intressen m. m. Berättigad till inträde är varje organisation av statstjänare, som innefattar flertalet inom de grupper organisationen skall omfatta. Medlemsantalet uppgick 1936 till omkr. 18,000. A. M.

***Statsverket.** Uppställningen av riksstatens inkomstsida är för budgetåret 1937—38 i vissa stycken ändrad i jämförelse med riksstaten för budgetåret 1932—33. Sålunda finns nu bland »egentliga statsinkomster» en huvudgrupp med rubriken »bidrag från folkpensioneringsfonden», beräknad till 46 mill. kr. Bland »statens produktiva fonder» finns nu även »statens allmänna fastighetsfond» (se d. o., suppl.). Bland inkomsterna upptages icke längre någon post »Riksgäldskontorets inkomstmedel». Under skatt på inkomst, förmögenhet och rörelse upptas nu även »särskild skatt på förmögenhet», som beräknas ge 15 mill. kr. Bland acciserna märkes accisen på margarin och vissa andra fettvaror, beräknad till 15 mill. kr. Under »uppbörd i statens verksamhet» ingå nu 40 olika avgifter mot 23 i staten för budgetåret 1932—33, bl. a. inkomster vid Serafimerlasarettet (1,9 mill. kr.) och avgifter för prisreglering på jordbrukets område, beräknade till 13 mill. kr. Under »fonden för statens aktier» upptas — förutom Luossavaara-Kiirunavaara a.-b. och a.-b. Svenska tobaksmonopolet — a.-b. Jordbrukarbanken, a.-b. Aerotransport samt Svenska spannmåls-a.-b. Statens utlåningsfonder äro i senaste riksstaten angivna till 47. J. R. N.

***Statsverkets kassafond** skall enl. uttalanden av K. m:t och riksdagen 1937 ombildas till statens budgetutjämningsfond. Den nya fonden skall övertaga kassafondens funktion som regulator av budgetutfallet. Därjämte skall den nya fonden i vidare mån än s. reglera driftbudgetens under olika budgetår på riksstaten beräknade överskott och underskott; överskott skall tillföras och underskott avföras på statens budgetutjämningsfond, detta i sammanhang med ändrad uppställning av riksstaten, enl. vilken statsbudgeten uppdelas i driftbudgeten och kapitalbudgeten, varmed avses att ersätta den nuv. uppdelningen i skattebudget och lånebudget. J. R. N.

Statsvetenskaplig examen, varom stadga utfärdades 20 juni 1935, kan avläggas inom jur. el. fil. fakulteten, varför man skiljer på statsvetenskaplig-juridisk och statsvetenskaplig-filosofisk examen. Den förra består av en statsvetenskaplig avdelning, inom vilken fordras minst två betygsenheter i nationalekonomi och minst fyra betygsenheter sammanlagt i nationalekonomi, statistik och statskunskap, samt en juridisk avdelning, som består dels av en propedeutisk kurs, dels av ämnena privaträtt, finansrätt, statsrätt med folkrätt och förvaltningsrätt (med två betygsenheter inom ett av de tre sistnämnda ämnena); dessutom kunna vissa ämnen fakultativt medtagas. Examensämnen i den senare äro nationalekonomi, statistik, statskunskap (alla tre obligatoriska), geografi, historia, praktisk filosofi och matematik. Sammanlagt fordras sju betygsenheter, därav minst fem i de obligatoriska ämnena. Därjämte krävves genomgång av den för juridisk examen stadgade propedeutiska kursen. Den som avlägger s. erhåller titeln politices magister. Allmänna bestämmelser om den kompetens examen medför ha icke meddelats. H. T-n.

Staudinger [ʃtau̯'diŋər], Hermann, tysk kemist (f. 1881), prof. i Freiburg im Breisgau

1926. S., som räknas till samtidens mest betydande representanter för organisk kemi, har upptäckt en klass av labila organiska föreningar, kallade ketener och kännetecknade av atomgruppen =C=C=O; till ketenerna kan räknas den likaledes av S. upptäckta kolsuboxiden, O=C=C=C=O eller C_3O_2. Senare har S. ägnat sig åt cellulosans kemi, särskilt bestämningen av dess molekylvikt genom viskositetsmätningar av dess lösningar. Enl. S:s åsikt är cellulosa, $(C_6H_{10}O_5)_n$, uppbyggd av långa, trådformiga molekyler, bildade av enheterna $C_6H_{10}O_5$ till ett antal av 100—200, motsv. molekylvikter av 20,000—40,000. — Litt.: Svensk Kemisk Tidskrift, n:r 5, 1937. G. S-ck.

***Stauning,** Th. A. M., var 1933—35 försvarsminister. Nov. 1935 rekonstruerade han sin ministär och har sedan dess blott behållit statsministerämbetet.

***Stavenow,** L. V. A., var ordf. i Sv. historiska föreningen 1929—37.

Stävenow [-åv], Åke Ludvig, konsthistoriker, museiman (f. 1898 9/5), son till L. V. A. S. Blev fil. lic. 1923 och fil. dr 1927 vid Uppsala univ. samt amanuens vid Nationalmuseum 1924, var t. f. intendent vid avd. för konsthantverk där 1928—34 samt blev intendent vid Skoklosters samlingar 1934 och verkst. dir. i Svenska slöjdföreningen 1935. S. har medverkat vid flera utställningar i Sverige och utomlands. Förutom kataloger och artiklar i facktidskrifter har han skrivit »Carl Hårleman» (1927; akad. avh.). E. L-k.

Stavhaspel, se Skördemaskin, suppl.

Stavi'skyaffären [-ski-], en politisk-finansiell skandal i Frankrike (se d. o., suppl., sp. 262), avslöjad dec. 1933. S., som av högerpressen utnyttjades i en häftig antiparlamentarisk smädekampanj, utreddes fullständigt av våren 1934 tillsatta parlamentariska undersökningskommissioner, representerande alla partier. I slutet av 1935 kom affären inför rättvisans skrank. Endast en av de anklagade parlamentarikerna, deputeraden Garat, mär i Bayonne, kunde fällas för medveten delaktighet i svindlerierna; de övriga dömda — ett tjugutal — voro rena statister eller professionella äventyrare och parasiter. Svindlarligans chef, den rysk-judiske bankiren S. Stavisky, hade redan på nyåret 1934 begått självmord i Chamonix, dit han spårats av polisen. Kj. S-g.

***Stavropol** heter sedan 1936 off. Vorosjilovsk.

***Stavsjö järnväg.** Enl. k. resol. 10 mars 1933 har S. erhållit tillstånd att nedlägga persontrafiken.

Stearns [stōnz], Harold Edmund, nordamerikansk författare (f. 1891), redigerade »Civilization in the United states» (1922), där 30 radikala amerikaner gåvo en utförlig kritisk revy över U. S. A:s kulturförhållanden; boken kan betraktas som den banbrytande manifestationen av en samlad opposition mot reaktionen i landet. Efter en trettonårig vistelse i Frankrike återvände S. till Amerika och har givit ut »Rediscovering America» (1934) och »The street I know» (1935), minnen och reflexioner. R-n B.

***Steckzén,** B., har ytterligare utgivit »Krigskollegii historia. II—III. 1697—1865» (1937).

***Steed,** H. W., har utom korrespondenser till olika tidningar på senare år skrivit en del arbeten om samtida problem, bl. a. »Way to social peace» (1934) och »Vital peace» (1936).

Steenberg [stē'n-], Carl, dansk zoolog (f. 1882), fil. dr 1925, assistent vid Köpenhamns univ:s histologisk-embryologiska laboratorium 1908—29, universitetslektor i zoologi 1923, prof. i jämförande anatomi 1929 och därjämte i histologi och embryologi sedan 1934. Arbeten: »Landsnegle» (i Danmarks Fauna 1911), »Furesöens molluskfauna» (1917) och »Études sur l'anatomie et la systématique des maillots» (1925). N. O.

Steenbock [sti'nbåk], Harry, nordamerikansk biokemist (f. 1886), prof. vid Wisconsins statsuniv., en av Amerikas främsta vitaminforskare. Redan tidigt påpekade S. sambandet mellan A-vitaminet och växtpigmenten. Mellan honom och rachitisforskaren Alfred Hess uppstod 1925 en prioritetsstrid om upptäckten av att födoämnen, närmast deras steriner, bli antirachitiska vid bestrålning. S. har lämnat värdefulla bidrag till läran om organismens mineralbehov, särskilt hos husdjuren. E. J-s.

***Steenhoff,** H. F. M. Biogr. av Beatrice Zade (1935).

***Steenstrup,** Johannes, dog 1935. Till hans 90-årsdag 1934 utkom hans »Nogle omrids af min virksomhed som universitetslærer» med bibliogr. över S:s arbeten.

Stefani, A. de, se De Stefani, A., suppl.

Štefánik [ʃte'fānik], Milan, slovakisk lärd och statsman (1880—1919), urspr. astronom och meteorolog. Š. studerade i Paris, gjorde vetenskapliga forskningar i olika länder, blev 1910 fransk medborgare, inträdde hösten 1914 i franska armén som flygare, tjänstgjorde vid olika fronter och sårades svårt. Jämte Masaryk och Beneš deltog Š. energiskt i förarbetena för bildandet av en tjeckoslovakisk stat och var en av de drivande krafterna i det 1916 bildade tjeckoslovakiska nationalrådet i Paris. Š. organiserade tjeckoslovakiska legioner i U. S. A. och Italien samt bedrev en energisk propaganda. Jämte Masaryk och Beneš tillhörde han den provisoriska regering, som konstituerades i Paris 14 okt. 1918. Som Tjeckoslovakiens förste krigsminister ledde han i Ryssland och Sibirien de tjeckoslovakiska legionärernas evakuering av Sibirien. Han omkom vid en flygolycka nära Bratislava. Š. firas i sitt land som en av Tjeckoslovakiens grundläggare. A. A-t.

Stefa'nsky [-ski], Georg, tysk-judisk litteraturhistoriker (f. 1897), docent i Prag 1926,

senare i Münster, medutgivare av Euphorion 1929—33. S. har skrivit »Das Wesen der deutschen Romantik» (1923), »Das hellenisch-deutsche Weltbild» (1925) och ett stort antal viktiga avh. i Euphorion m. fl. tidskr. R-n B.

***Steffen,** A., som h. o. h. verkar som världsförbättrare och själsläkare, har blott i smärre arbeten, »Die Heilige mit dem Fische» (1919), »Kleine Mythen» (1923) och »Pilgerfahrt zum Lebensbaum» (1925), lyckats smälta in didaktiken i formen. Senare verk äro bl. a. »Gedichte», romanen »Sucher nach sich selbst» och novellerna »Lebenswende» (alla 1931), dramerna »Das Todeserlebnis des Manes» (1934) och »Friedenstragödie» (1936) samt essäerna »Goethes Geistgestalt» (1932). R-n B.

Steffensen, Johan Frederik, dansk matematiker och livförsäkringsman (f. 1873), sedan 1923 prof. i försäkringsmatematik vid Köpenhamns univ. S. var medlem av Forsikringsraadet och rådets sekr. 1904—14, därefter (till 1917) dir. i Livsforsikringsselskabet Tryg och blev 1929 medlem av styrelsen för Statsanstalten for livsforsikring. Sedan 1918 är han medred. i Skandinavisk Aktuarietidskrift. 1922—24 samt 1930—33 var han ordf. i den danska aktuarieföreningen, 1930—36 ordf. i Matematisk forening. Han har utgivit flera arbeten, bl. a. läroböcker i försäkringsmatematik, och behandlat problem inom funktionsteori och talteori. T. v. P.; O. F.

***Stegemann,** H., har ytterligare skrivit »Deutschland und Europa» (1932) och »Weltwende» (1934), den senare starkt förhoppningsfull beträffande nationalsocialismens förmåga att återupprätta Tyskland.

***Stegocefaler.** Fossila rester av s. voro förut kända endast från karbon, perm och trias; från devontiden kände man blott vissa — trol. felaktigt — som fotspår av s. tolkade bildningar. 1931 upptäcktes emellertid i överdevoniska avlagringar på Östgrönland kranier av primitiva s., som bl. a. visa tydlig släktskap med den choanata fiskgruppen *Crossopterygii* (se d. o. och Fiskar, suppl.). De devoniska s. hade, i motsats till de yngre formerna, inga yttre näsöppningar i skalltaket; dessa öppningar lågo här liksom hos lungfiskarna under överläppen och voro alltså nedåtriktade. Sidolinjesystemet, som hos senare s. låg i öppna fåror i kraniets täckben, var hos de devoniska s. liksom hos de choanata fiskarna och aktinopterygierna (jfr Fiskar, suppl.) nedsänkt i slutna kanaler i täckbenen. Undersökningar i samband med upptäckten av de devoniska s. visa, att vissa s. (de devoniska och gruppen *Labyrinthodontia*) bilda en utvecklingslinje — från fiskförfäder, besläktade med *Crossopterygii* — i riktning mot de nutida stjärtlösa groddjuren, medan andra (karboniska och permiska) former stå nära de primitivaste kräldjuren. Stjärtgroddjuren och lungfiskarna torde däremot representera en tredje självständig utvecklingslinje bland choanaterna (jfr Fiskar, Groddjur och Ryggradsdjur, alla i suppl.). G. S.-Sgh.

Steguweit [ʃtē'govait], Heinz, tysk författare (f. 1897), har skrivit romaner: »Lanzelot auf dem Dorfe» (1925), »Der Tumult um den Schüler Sadowski» (1929), »Der Jüngling im Feuerofen» (1932) m. fl., samt teaterpjäser: »Die fröhlichen 3 Könige» (1927), »Petermann schliesst Frieden» (1933) o. s. v.

***Stehag.** 1 jan. 1937 överfördes till Onsjö härad den del av S:s socken, som förut tillhört Harjagers härad. I S:s stationssamhälle (472 inv. 1936) småindustri. Enl. k. br. 3 dec. 1926 skall S. efter framtida pastoratsreglering ingå i S:s och Bosarps pastorat.

Stehr [ʃtēr], Hermann, tysk författare (f. 1864), katolik, var i många år folkskollärare i sin hembygd, Schlesien, fattig och förföljd för sin fromhets skull, och lärde känna betryck och bekymmer, varom hans hembygdsskildringar handla: »Auf Leben und Tod» (1898), »Der Schindelmacher» (1899), »Leonore Griebel» (1900), »Das letzte Kind» (1903), »Der begrabene Gott» (1905), »Drei Mächte» (1909), »Abendrot» (1915), »Der Heiligenhof» (1917), »Peter Brindeisener» (1924), »Geigenmacher» (1926), »Nathanael Maechler» (1929), »Die Nachkommen» (1933) m. m. S:s landsman Gerhart Hauptmann framhöll strax efter S:s debut, att hans väsen har sina rötter i den gamla schlesiska mysticismen. Hans gestalter kämpa sig fram genom grubbel och grämelse, de äro Gudssökare, vilkas liv oavlåtligt strävar till sanning och självövervinnelse. S. ger suggestiv kraft åt den känsliga psykologi, varmed han, själv trosviss, åskådliggör själarnas kamp i deras segrar och nederlag. Han utgav 1934 självbiogr. »Mein Leben». R-n B.

Stein [stain], Gertrude, nordamerikansk författarinna (f. 1874), av judisk börd, studerade för W. James och H. Münsterberg, bosatte sig 1903 i Paris, där hon varit centrum i kretsen av modernistiska konstnärer och författare. Hon debuterade med »Three lives» (1908), negerberättelser, och dikterna »Tender buttons» (1914), som följts av bl. a. romanen »The making of americans» (1925), essäerna »Composition as explanation» (1927) och »Useful knowledge» (1928), »Acquaintance with description» (1929), »Lucy church amiably» (1930) och »How to write» (1931). Personliga minnen berättar hon i »Matisse, Picasso and G. S.» (1932) och »Autobiography of Alice B. Toklas» (1933), hennes egen biogr. S:s tröttande stilexperiment med oändliga upprepningar av ord och meningar ha beundrats av Sherwood Anderson m. fl. men i allm. förkastats som ett slags dadaism. R-n B.

***Stein,** sir (Marc) Aurel, har ytterligare utgivit »The archæological tour in Wazīristān and northern Balūchistān» (1931), »An archæological tour in Upper Swāt and adjacent hill tracts» (1930), »A catalogue of paintings recovered from Tun-Huang» (1931), »An archæo-

logical tour in Gedrosia» (s. å.) och »On ancient central-asian tracks» (1933). H.S.N.

Sir Aurel Stein.

Stein [ʃtain], Wilhelm Jakob Anton, astronom av holländsk börd (f. 1871), jesuit. Var först anställd som astronom och geodet i Georgetown, U.S.A., och därefter i Leiden och Amsterdam. Sedan 1930 är S. chef för observatoriet i Vatikanen, vilket flyttats från Vatikanträdgårdarna till Castel Gandolfo vid Albanosjön. S., som är en framstående specialist på de föränderliga stjärnorna, har tills. m. J. G. Hagen författat en stor handbok över dessa. K. Lmk.

***Steincke,** K. K. (V.), genomförde 1931 sin omfattande reform av den allmänna fattigvården. 1935 blev han justitieminister och har som sådan genomdrivit bl. a. en lag om avbrytande av havandeskap (1937). Han har bl. a. utgivit »Demokrati og kultur» (1936). P. E-t.

***Steindorff,** G., avgick 1934 som professor.

Steinnes, Asgaut, norsk historiker (f. 1892), fil. dr 1928, riksarkivarie sedan 1933. S. har bl. a. utgivit »Leidang og landskyld» (1927), »Jordetal og marketal» (1929), »Gamal skatteskipnad i Noreg» (2 bd, 1930—33) och »Romerike. Økonomisk og administrativ historie» (i samlingsverket »Norske bygder», bd 3: 1, 1932). W-t K.

Stella, försäkrings-a.-b., gr. 1898 under firma Glasförsäkrings-a.-b. Stella. 1915 ombildades bolaget till återförsäkringsbolag under namn av Försäkrings-a.-b. Stella. Bolaget meddelar återförsäkring inom alla försäkringsgrenar. Aktiekap. 1 mill. kr., premieinkomst 1936 2,4 mill. kr. T. v. P.

Ste'llaland [eng. uttal -länd, holl. -lant], se Bechuanaland.

Sten, Anna, pseud. för Anjusjka Stenskaja, ryskfödd filmskådespelerska (f. 1908). S. studerade dans som barn, kom 1926 till teatern och debuterade 1927 i Ozeps ryska film »Moskva skrattar och gråter». Därpå följde Ozepfilmerna »Den gula biljetten» (i Ryssland) och (i Tyskland) »Bröderna Karamasov» (mot Fritz Kortner), »Lidelsernas stormar» (mot Jannings) och »En natt i Monte Carlo» (mot Hans Albers). I Hollywood spelade hon sedan bl. a. i »Nana» och »Bröllopsnatt». S. har även filmat i England. R. A-g.

***Stén,** H. (Ola Kristian Helmer), blev 1934 ordf. i Sv. bankföreningen.

Stenbeck, Nils Einar, jurist (f. 1881 $^{27}/_{5}$). Blev jur. kand. 1905, assessor i Svea hovrätt 1915, hovrättsråd 1917 och revisionssekr. 1919; jur. hedersdr vid Stockholms högskola 1936. S. var justitieråd 1926—33 och blev därefter ordf. i aktiebolagskommittén. Han var led. av Lagberedningen 1915—26, deltog därunder i det skandinaviska samarbetet inom familjerätten samt var svensk delegerad vid Haagkonferensen för internationell privaträtt 1925. När Lagberedningen 1935 övertog aktiebolagskommitténs uppgift, blev S. ordf. i beredningen. Han har bl. a. utgivit »Den nya förmynderskapslagen» (1924; tills. m. A. Lindhagen) och skrivit flera tidskriftsuppsatser, bl. a. om skadestånd vid automobilsammanstötningar. A. M.

Stendahl, Sten, affärsman, politiker (f. 1876 $^{20}/_{11}$). Var under flera år i Stockholms kommunalpolitik en av högerns ledare. S. var 1919—37 led. av F. K., där han tillhörde konstitutionsutskottet utom 1931—34, då han var led. av bankoutskottet. Han är sedan 1934 riksbanksfullmäktig. L. K.

***Stender-Petersen,** A., blev 1935 docent vid univ. i Aarhus. Han har vidare bl. a. utgivit »Die Varägersage als Quelle der altrussischen Chronik» (1934) samt de populära verken »Russiske silhuetter» (1932) och »Revolutionære profiler» (1933).

***Steneby.** Inom S. och angränsande trakter är hemslöjden (särskilt trä- och halmarbeten) av stor betydelse för befolkningen. Den 1929 bildade S. hemslöjdsförening arbetar för varornas avsättning, bedriver hemindustri, bl. a. genom ett av föreningen upprättat vanförekollektiv, som är Sveriges första, samt utövar en omfattande upplysnings- och undervisningsverksamhet, främst genom S. skolor för yrkesundervisning i (Dals) Långed. Dessa omfatta tre- och fyraårig verkstadsskola jämte lärlingsskola i målning, hemslöjd och möbelsnickeri samt klensmide. Dessutom hållas kortare kurser samt aftonkurser. G. Rbg.

***Stenindustri.** Av belgisk marmor märkas särskilt de inom den svenska möbelmarmorindustrien nyttjade »ädlare» arterna Rouge royal, rödflammig, vitådrig, Saint Anne, svartgrå-vit-brokig, och Bleu belge, blåsvart, vitådrig, samt den vanligare Granite belge (belgisk granit), svartgrå med ljusa musselskal. N. Zn.

***Stenkol.** Världsproduktionen av s. uppgick 1936 till omkr. 1.240 mill. ton, därav i U. S. A. 441,536, Japan 41, Ryssland 123,679, Tyskland 158,380, Belgien 27,876, Frankrike 45,226, Polen 29,747 och Storbritannien 232,191 mill. ton. E. Hlr.

Stenkolsgas, se Lysgas.

Stenman, a.-b. Aug., gr. 1921 genom ombildning av en 1860 etabl. firma, driver i

Eskilstuna järnmanufakturfabrik med tillv. av gångjärn, reglar, haspar, märlor, fönsterbeslag, träskruv m. m. Aktiekap. 4 mill. kr., årligt tillv.-värde omkr. 8 mill. kr.; omkr. 740 arb.

***Stenman,** G. H., som numera driver konsthandel i Stockholm, utnämndes 1937 till hovintendent.

***Stenroth,** O. E., avgick som ordf. i Föreningen Norden i Finland 1937.

***Stensele,** se även Storuman 2, suppl.

Stensgård, Abraham Axel Henrik, agronom (f. 1893 23/3). Blev fil. kand. i Uppsala 1916, avlade agronomexamen vid Ultuna 1918, anställdes s. å. i Sveriges allmänna lantbrukssällskap, blev 1928 föreståndare för dess marknadsbyrå och är sedan 1933 Lantbrukssällskapets verkst. dir. S. har arbetat särskilt för jordbrukets avsättningsförhållanden och därvid i hög grad bidragit till genomförandet i Sverige av ett ordnat marknadsinformationssystem för jordbruket samt tagit del i organiserandet av den ekonomiska föreningsrörelsen. Han var utredningsman i jordbruksutredningen (se d. o., suppl.) och i 1936 års utredning ang. kompensation för jordbrukets arbetstidsbegränsning samt har publicerat artiklar i facktidskrifter och tidningar. Y.

***Stensiö,** E., blev 1933 prof. i paleontologi och historisk geologi vid Uppsala univ. men återbördades 1935 till sin tidigare befattning vid Riksmuseet i Stockholm. S:s senare arbeten ha ytterligare befäst hans ledande ställning inom den anatomiskt och fylogenetiskt inriktade paleozoologien, och Riksmuseets paleozoologiska avd. har under hans ledning blivit en internationell central för sådan forskning. Bland S:s viktigaste forskningsresultat märkes den i flera arbeten genomförda utredningen av de tidigare s. k. pansarfiskarnas anatomi och släktskapsförhållanden. »Pansarfiskarna» ha av S. visats innefatta ett flertal grupper med vitt skilda ställningar inom ryggradsdjurens system, och flera av dessa grupper ha genom S:s undersökningar fått en vittgående betydelse för kännedomen om ryggradsdjurens utveckling (jfr Fiskar, Ostrakodermer och Pansarhajar, alla i suppl.). Beträffande choanaterna och aktinopterygierna (se Fiskar, suppl.) har S. utfört pionjärarbeten av grundläggande betydelse och bl. a. påvisat, att bland aktinopterygierna flera parallella utvecklingslinjer leda från de primitiva formerna (*Chondrostei*) till de förr som enhetlig grupp ansedda *Holostei.* — Bland S:s senaste arbeten märkas: »On the placodermi of the upper devonian of East Greenland» (i Medd. om Grönland 1934 och 1936), »On the heads of certain Arthrodires» (i Vet.-akad:s Handl. 1934), »Sinamia Zdanskyi, a new amiid from the lower cretaceous of Shantung, China» (i Palaeontologia Sinica 1935), »Notes on the endocranium of a devonian Cladodus» (Bulletin of the Geological Institution, Uppsala, 1937) samt, tills. m. N. Holmgren, kapitlet »Kranium und Visceralskelett der Akranier, Cyclostomen und Fische» i »Handbuch der vergleichenden Anatomie der Wirbeltiere», utg. av L. Bolk m. fl. (1936). G. S.-Sgh.

***Stenström,** K. J., dog 1933 21/7.

Stenton [stentn], Frank Merry, engelsk historiker och universitetslärare (f. 1880), prof. i nyare historia vid Readings univ. sedan 1912. S. räknas som en av Englands ledande historiker och som den främste kännaren av det engelska feodalväsendets och de nordiska bosättningarnas i England historia. Han har bl. a. utgivit »Types of manorial structure in the northern Danelaw» (1910), »Early history of the abbey of Abingdon» (1913), »The free peasantry of the northern Danelaw» (1926), »The danes in England» (1927), »The first century of english feudalism» (1932), de viktiga urkundspublikationerna »Documents illustrative of the social and economic history of the Danelaw» (1920; med inl.), »Gilbertine charters» (1922), »Facsimiles of early charters from Northamptonshire collections» (1930) och »Norman London» (1934). S. är även ortnamnsforskare. Han har utgivit »Place-names of Berkshire» (1911) och utger tills. m. A. Mawer »The survey of english place-names» (1924 ff.). — Hans maka, Doris M. S., är ävenledes historiker och föreläsare i historia vid Readings univ. Hon har utgivit en rad viktiga urkundspublikationer, särskilt »The pipe rolls» för 1190—1201 (1925 ff.), »The earliest Lincolnshire assize rolls A. D. 1202—1209» (1926), »The earliest Northamptonshire assize rolls A. D. 1202 and 1203» (1930) och »Rolls of the justices in Eyre for Lincolnshire 1218—19 and Worcestershire 1221» (1934). E. E-l.

***Stenåldern.** De senaste årens forskning om s. har varit livlig och givit nya problemställningar. Särskilt genom G. Schwantes' (se d. o., suppl.) undersökningar har under senare år s. i Schleswig-Holstein blivit väl klarlagd. Några grovt slagna flintor från Schaalseetrakten kunna möjl. tillhöra Moustiertiden (se Paleolitiska perioden), men först från senpaleolitisk tid ha säkra lämningar påträffats. Flera boplatser ha upptäckts i Hamburgstrakten, bl. a. en mycket betydande vid byn Meiendorf. Därifrån kommer ett rikt material av renhornsföremål, flintor och även några på stenplattor inristade djurbilder. Lämningarna efter vegetationen visa, att boplatsen tillhör tiden kort efter isens avsmältning i dessa trakter.

I Danmark ha bl. a. boplatser från Maglemosetid påträffats på v. Jylland, inom områden, som tidigare ansetts som obebodda under detta skede. Man har kunnat konstatera, att formvärlden från denna tid delvis lever kvar långt ned i tiden vid sidan av andra kulturer inom andra delar av landet.

I Sverige har man på västkusten funnit lämningar efter en mycket primitiv kultur,

efter fyndplatserna kallad Råö-Varbergskulturen (Råö ligger på Onsalalandet i n. Halland). Emellertid är det ännu osäkert vilken ställning dessa grova flintor intaga. Något yngre är den betydande boplatsen på Sandarna (se d. o., suppl.) vid Göteborg, från Ancylustid. Till stor del tillhöra fynden härifrån Madeleinetidens (se Paleolitiska perioden) kulturkrets, men å andra sidan förekomma samtidigt föremål av typer, som i allm. ansetts vara betydligt yngre, från Ertebölletid (se Ertebøllekultur, suppl.). Möjl. delvis samtidig med Sandarnaboplatsen är en stor kulturgrupp, som under de senaste åren upptäckts i n. Sverige; dess redskapskultur karakteriseras av grovt tillslagna kvarts- och kvartsitföremål, av vilka några visa påtaglig överensstämmelse med den norska Komsakulturen (se d. o., suppl.). Enl. senaste rön kan Komsakulturen anses omspänna en tidrymd från senglacial tid till slutet av Ancylustid; trol. finns något samband mellan de två kulturgrupperna i Sverige och Norge.

Vad beträffar den yngre s. ha de senaste årens undersökningar särskilt berört Östsverige och delvis kastat ett helt nytt ljus över den s. k. östsvenska boplatskulturen (se d. o.). Boplatsfynd från Närke, Uppland och Södermanland visa tydligt, att dessa trakter redan under döstiden stått under ett starkt inflytande från de megalitiska bygderna i Västsverige. Från denna tid ha i Södermanland på flera ställen — de två viktigaste vid Vrå (se d. o., suppl.) och Mogetorp vid Katrineholm — lämningar av en bondekultur från döstid påträffats, vilka visa, att sexradigt korn och två sorters vete odlats här samt att man haft vindruvor; flera rektangulära husgrunder höra även till dessa fyndkomplex. 1937 upptäcktes där tre hällkistplatser, i Barva, Gillberga och vid Lundby. Andra undersökningar i Östergötland och Småland visa, att det längs östkusten är ett obrutet samband mellan den tidigare kända blekingska boplatskulturen och den mellansvenska.

Nyare litt.: G. Schwantes, »Vorgeschichte» (i V. Pauls und O. Scheel, »Geschichte Schleswig-Holsteins», bd 1, 1934 ff.); K. Langenheim, »Die Tonware der Riesensteingräber in Schleswig-Holstein» (1935); Th. Mathiassen, »Gudenaa-kulturen» (i Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1937); J. Böe och A. Nummedal, »Le Finnmarkien. Les origines de la civilisation dans l'extrême Nord de l'Europe» (Oslo 1936); J. Alin, N. Niklasson, H. Thomasson, »Stenåldersboplatsen på Sandarna vid Göteborg» (1934); A. Bagge, »Stenåldersboplatsen vid Humlekärrshult» (i Kalmar Läns Fornminnesfören:s Medd. 1936) och »Stenåldern vid Torne träsk» (i Norrbotten 1937). H. An.

Step, revydans av amerikanskt negerursprung, karakteriserad genom dansrytmens markering enbart genom stötar med fotsulorna (steppa), under det att kroppen föres så gott som ledlös. Dess teknik har drivits till akrobatik utan konstnärligt värde. Stepsteg ingick även i den s. k. sjömansjiggen samt i en del nordengelska danser. V. Fr.

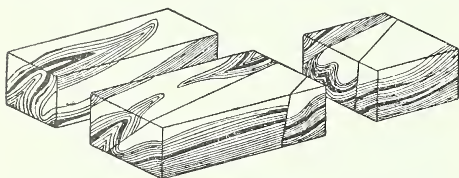
Stephan [ʃtē'fan], Horst, tysk teolog (f. 1873), prof. i systematisk teologi i Marburg 1914 och i Leipzig 1926. S., som tillhör den av A. Ritschl (se d. o.) påverkade riktningen, började som kyrkohistoriker men övergick sedan till systematiken. Bland hans många skrifter märkas: »Herder in Bückeburg» (1905), »Luther in den Wandlungen seiner Kirche» (1907) och »Glaubenslehre» (1921; 2:a uppl. 1928). I »Handbuch der Kirchengeschichte», utg. av G. Krüger, har S. skrivit bd 4, »Die Neuzeit» (1909; 2:a uppl. 1931). S. utger 1920 ff. Zeitschift für Theologie und Kirche. Hg Pl.

***Stéphanie** utgav 1935 memoarerna »Ich sollte Kaiserin werden» (sv. övers. 1936).

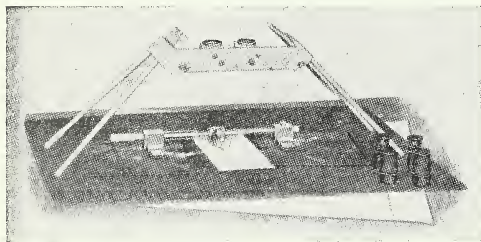
Stephens [stīvnz], James, irländsk skald (f. 1882), växte upp i fattigdom, »upptäcktes» och hjälptes av G. W. Russel. S. debuterade med poesi, »Insurrections» och »The lonely God» (båda 1909), och har gett ut ytterligare ett tiotal samlingar, bl. a. »Reincarnations» (1918); »Collected poems» utgåvos 1926. Hans roman »The charwoman's daughter» (1912) från en hyreskasern i Dublin är ett mästerverk av poesi och realism i skildringen av keltiskt kynne; »The crock of gold» (s. å.) är en fésaga med zigenare och övernaturliga väsen. Senare prosaverk äro »The demi-gods» (1914), »Hunger» (1918) och »Deirdre» (1923) samt novellerna »Here are ladies» (1913) och »Etched in moonlight» (1928) m. m. — S. ställes utomordentligt högt i Irland för sin harmoniska stil och djupa självständighet. Under senare delen av sitt författarskap har S. väsentligen sysslat med de gaeliska traditionerna. R-n B.

Stereofilm, film, som ger en verkligt, ej blott skenbart plastisk bild, erhålles genom att man upptager två filmer från olika ståndpunkter och låter varje öga se den dithörande bilden (se Stereoskopi). Detta kan ske antingen genom blinkmetod, så att de olika bilderna växelvis kastas på duken, medan samtidigt en blinkapparat täcker för det öga som ej skall användas, eller genom anaglyfmetoden (se Stereoskop), då de två bilderna kopieras i rött och grönt, ofta på båda sidor av en och samma film, och urvalet sker med röda—gröna glasögon, och slutligen med hjälp av de nyaste polarisationsfiltren. Dessa bestå av enkristalliga skikt eller i kolloidhinnor ingjutna kristaller av herapatit, ett liksom turmalin verkande ämne (jodkinin), som ger lineärt polariserat ljus. Projicieras bilderna med filtra, vilkas polarisationsplan äro vinkelräta mot varandra, kunna de betraktas med motsvarande glasögon och ge då utan färgverkan eller ansträngning av ögonen en mycket god plastik. Odts.

***Stereofotogrammetri** synes få allt större betydelse, dels emedan höjduppgifter oftare fordras, dels emedan enklare arbetsmetoder, med strängare system för injusteringen, utvecklats. Multiplextypen (se F o t o g r a m m e t r i, suppl.) synes överträffa förväntningarna i noggrannhet. — Ny litt.: C. F. Baeschlin och M. Zeller, »Lehrbuch der Stereophotogrammetrie» (1934); K. Schwidefsky, »Einführung in die Luft- und Erdbildmessung» (1936); Fischer, »Das Luftbildwesen» (s. å.); Ronssilhe, »La photogrammétrie et ses applications générales» (s. å.); H. Lüscher, »Kartieren nach Luftbildern» (1937). Odts.

Stereogra'm, perspektivisk grafisk framställning. De s., som inom geologien brukas för åskådliggörande av de tektoniska förhållandena i en viss trakt, äro vanl. parallellperspektiviska, för att man lätt skall kunna göra mätningar på dem. Särskilt nyttjar man b l o c k s t e r e o g r a m el. b l o c k d i a g r a m, varmed förstås sådana s., som erhållas genom att man tänker sig ett utskuret parti av jordskorpan uppdelat i av vertikala plan begränsade block, vilkas överyta visar den geologiska kartan och de vertikala planen geologiska profiler genom berggrunden (se bild, ovan). N. Zn.

Ritstereometer.

Stereomēter, urspr. en mätapparat för närbilder, har numera i formen ritstereometer blivit en starkt förenklad och lättskött, särskilt för flygbilder avsedd apparat för bestämmande av höjdskillnader i anslutning till kända höjder (Zeiss-Aërotopograph). Odts.

Stereoprojektion, projektion av stereoskopiska bilder, utföres särskilt för kinematografi (se d. o., suppl., sp. 984).

***Sterilisering.** 2. S. sker i regel genom ett operativt ingrepp (avskärande av sädesledarna, resp. äggledarna). Detta är lindrigt (särskilt hos män) och praktiskt taget riskfritt; varken den fysiska eller psykiska status förändras i övrigt till följd därav. S. bör noga skiljas från kastrering (se K a s t r e r a, även i suppl.), med vilken den icke har någonting annat gemensamt, än att fortplantningsförmågan i båda fallen går förlorad. De, som ifrågakomma till s., äro olika grupper av ärftligt mindervärdiga el. abnorma, i främsta rummet sinnesslöa, ett flertal sinnessjuka, personer, hemfallna åt svår kronisk alkoholism etc., även allmänt »efterblivna», i olika hänseenden asociala och särskilt kriminella. S. av ärftligt blinda, ärftligt dövstumma m. fl. av svårare ärftliga sjukdomar lidande förekommer också. S. kan antingen ske tvångsvis, efter vederbörande myndighets medgivande, el. frivilligt, d. v. s. på ansökan eller efter medgivande av personen i fråga.

Tanken på s. har rönt häftigt motstånd från många håll — bl. a. har den bekämpats av etiska och religiösa skäl (katolska kyrkan har t. ex. tagit ställning mot s.) men ofta också av ren okunnighet eller t. o. m. illvilja — men har alltmer brutit igenom. Sedan 1907 ha lagar om s. införts i 30 av Amerikas förenta stater, och f. n. existera sådana lagar i 24 av dem samt i två stater i Kanada (1928—33), vidare i Schweiz (i kant. Vaud sedan 1928), i Danmark (sedan 1929, ersatt av nya lagar 1934 och 1935), i Tyskland (sedan 1933, ändrad 1935), i Norge (sedan 1934) och i Finland (sedan 1935). I England har förslag om (frivillig) s. nyligen framlagts av en för detta ändamål tillsatt statlig kommitté. I Sverige antogs efter mångåriga utredningar och förberedelser av 1934 års riksdag en lag om s., vars huvudbestämmelse har följ. lydelse: »Kan med skäl antagas att någon som lider av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten är på den grund för framtiden ur stånd att handhava vårdnaden om sina barn el. kommer att genom arvsanlag på avkomlingar överföra sinnessjukdom el. sinnesslöhet, må utan hans samtycke sterilisering å honom företagas, där han ... varaktigt saknar förmåga att lämna giltigt samtycke till åtgärden.» 1936 framlade befolkningskommissionen ett förslag om viss ändring och utvidgning av denna lag, huvudsakl. i syfte att möjliggöra (frivillig) s. av vissa ärftligt mindervärdiga, bl. a. kriminella, som nu ej falla under densamma. — Emedan den ärftliga undermåligheten ofta beror av recessiva faktorer (se Ä r f t l i g h e t), kan rasförbättring genom s. endast långsamt komma till stånd; likväl torde man alltmer ha blivit ense därom, att s. är ett av samhällets viktigare medel för att förhindra folkmaterialets försämring och urartning. — Litt.: Statens Offentliga Utredningar 1929: 14, 1933: 22, 1936: 46; N. v. Hofsten, »Ärftlighetslärans grunder», II (1931), s. 365 ff., och »Steriliseringsfrågan ur rasbiologisk synpunkt» (1933); F. Borg, »Ett döende folk» (1935), s. 110 ff. F. B-g.

***Sterilitet.** (*Bot.*) Jfr B a s t a r d och S j ä l v s t e r i l, båda i suppl.

(Veter.) S. medför inom husdjursaveln stora ekonomiska förluster beträffande framför allt nötkreatur men även hästar. Hos handjur skiljer man mellan oförmåga att utföra betäckningsakten (vanl. orsakad av kroppsliga lidanden, som medföra smärta vid betäckningen; i vissa fall medfödd disposition för könslig svaghet) och oförmåga att producera befruktningsdugliga sädesceller, vilken form av s. vanl. orsakas av sjukliga förändringar i könsorganen. Hos hondjur kan s. uppkomma genom rubbningar i organismen i dess helhet, orsakade t. ex. genom olämpligt sammansatt näring (bl. a. svältfodring el. överfodring). Härigenom kunna rubbningar i inre sekretionen uppstå, vilket kan återverka på äggstockarnas funktioner. Sjukdomar i hondjurens könsorgan, som medföra s., orsakas i de flesta fall av infektion, som djuret ådrager sig i samband med förlossningen el. vid betäckningen.

Vid sterilitetsbehandlingen gäller främst att söka utröna och avlägsna orsakerna till s. Vid behov regleras el. kompletteras utfodringen, och djuren böra hållas på bete så lång tid av året som möjligt. Avlägsnande av gula kroppar el. cystor ur äggstockarna jämte sköljning av livmodern äro åtgärder, som vidtagas beträffande kor. Hormonpreparat ha även försöksvis använts. För stoet spelar äggstocksbehandlingen mindre roll. Däremot är det viktigt, att stoet under brunsten betäckes på lämplig tid i förhållande till äggavgången. Behandling bör ske på tidigt stadium, vilket är möjligt, om regelbunden dräktighetskontroll anordnas. N. L.

Sterkrade [ʃtä'rkrädə], se O b e r h a u s e n, suppl.

Sterlingblocket, benämning på den grupp av länder, som efter Englands övergivande av guldmyntfoten i sept. 1931 upprätthållit fast pundkurs och därigenom även fasta växelkurser sinsemellan. Dessa länder äro antingen på ett eller annat sätt förenade med England, t. ex. länder inom brittiska imperiet, eller ha stor export på England och pd st. till handelsvaluta, t. ex. de skandinaviska länderna samt Finland o. a. baltiska länder, eller ha efter devalvering av valutan funnit dennas förankring i pd st. vara fördelaktig av handelspolitiska eller andra skäl, t. ex. Japan och Kina. Den taktik, som tillämpats, har varierat från ökning, resp. minskning av utländsk skuld till, som i Sveriges fall, ökning eller minskning av stora pundtillgodohavanden. Det organiska sambandet mellan länderna inom s., som förstärkts av en gemensam men vid olika tidpunkter inträdande konjunkturförbättring, har i övrigt varit löst. Våren 1937 diskuterades i Sverige sänkning av pundkursen för att undvika överförande från England av där befarad inflation. I andra länder inom s. ha inflationistiska tendenser förmärkts tidigare än i England. Sedan Frankrike i sept. 1936 lämnat guldmyntfoten och guldblocket (se d. o., suppl.) därigenom sprängts, ingingo England, U. S. A. och Frankrike ett avtal om visst samarbete mellan dessa länders valutavårdande myndigheter. Till denna överenskommelse ha sedan Belgien, Holland och Schweiz anslutit sig. Vid samma tid var Albanien det enda land, som utan valutarestriktioner upprätthöll samma guldparitet som före 1931. E. H-ss.

Sterlitama'k, stad i Basjkirrepubliken, Sovjetryssland, 115 km s. om Ufa, vid Kamas biflod Belaja; 25,155 inv. (1933). Tegelbruk, sågverk och kvarnar. S. var 1920—22 Basjkirrepublikens huvudstad.

***Stern,** A., dog 1936.

Stern [ty. uttal ʃtärn, eng. stɜ̄n], C u r t, tysk-amerikansk ärftlighetsforskare (f. 1902), verksam vid Kaiser-Wilhelm-Institut für Biologie i Berlin-Dahlem till 1933, f. n. knuten till Rochester university, N. Y., U. S. A. Han är *Drosophila*-forskare och har bl. a. gjort skarpsinniga undersökningar rörande genutbytet mellan kromosomer (i överensstämmelse med Th. H. Morgans teori) samt rörande arvsanlag i *y*-kromosomen. Han har även utgivit de synnerligen förtjänstfulla sammanfattningarna »Multiple Allelie» (1930) och »Faktorenkoppelung und Faktorenaustausch» (1933), båda i »Handbuch der Vererbungswissenschaft». O. H-n.

Stern, N i l s G u s t a f, språkforskare, bokförläggare (f. 1882 10/11), fil. dr 1923, docent i forn- och medelengelska vid Göteborgs högskola 1922, innehavare av Andrew Carnegies professur i engelska språket och litteraturen där sedan 1936. Hans vetenskapliga forskning har i huvudsak omfattat betydelselära, inom vilket område hans även principiellt viktiga arbeten »Swift, swiftly, and their synonyms» (1921) och »Meaning and change of meaning» (1931) falla. S. har utgivit läroböcker i engelska för handelsundervisningen. Han har verksamt deltagit i det interakademiska arbetet, var sekr. i Sveriges förenade studentkårers styrelse 1921—28 och redigerade Svensk Studentkalender 1926—32 (4 årg.). S. har även (tills. m. E. Långström) utgivit »Göteborgs högskolas studenter» (1916) och »Göteborgsstudenter» (1917, 1919). Han innehade 1906—17 Pehrssons förlag i Göteborg och är sedan 1918 verkst. dir. i samma till a.-b. ombildade företag. E. E-l.

Stern [ʃtärn], O t t o, tysk fysiker och kemist (f. 1888), prof. i Frankfurt a. M. 1920, i Hamburg 1922, numera dir. för forskningslaboratoriet för molekylarfysik vid tekniska högskolan i Pittsburgh. S. har, delvis i samarbete med W. Gerlach m. fl., utbildat meto-

der för studiet av molekylstrålar (se d. o., suppl.) och vunnit flera resultat av stort teoretiskt intresse, bl. a. rörande fria atomers inställning i ett magnetiskt fält, diffraktion hos molekylstrålar och hastighetsfördelningen bland molekylerna. Han har även arbetat inom statistisk mekanik m. m. Sv. B-r.

***Stern,** W., var prof. i Breslau till 1916 och i Hamburg 1916—33.

Sternberg [ty. uttal ʃtä'rnbärk, eng. stə'nbəg], J o s e f v o n, nordamerikansk filmregissör av österrikisk-judisk börd (f. 1894). S., som föddes i Wien, kom som barn till U. S. A. Han ägnade sig småningom åt filmen och fick till en början underordnade befattningar. Den första framgången kom 1924 med »The salvation hunters», som S. — därvid både regissör och fotograf — själv finansierade. Under stumfilmstiden iscensatte han därefter bl. a. »Under world» (förbjuden i Sverige), »Sista kommandot» (med Jannings) och »En natt i hamn». Bland hans ljudfilmer märkes en rad med Marlene Dietrich (se vidare d. o., suppl.) i bärande roller, »Raskolnikov» samt »Cissy» (med Grace Moore). S. författade scenariot till Stillers sista film, »Brottets gata». R. A-g.

***Sterne,** L. Hans »Letters» utgåvos 1935. Monogr. av R. Maack, G. Joyce Hallamore och F. Behrmann (samtliga 1936).

Sterneder [ʃtä'r-], H a n s, österrikisk författare (f. 1889), folkskollärare, katolik, skildrade i »Der Bauernstudent» (1921) sin ungdoms- och bildningshistoria och i »Der Sonnenbruder» (1922) landsvägens poesi och svårmod. S. dras starkt åt det mystiska (romanen »Der seltsame Weg des Klaus Einsiedel», 1933, o. s. v.) och didaktiska men är en tillförlitlig realist. R-n B.

***Sternheim,** K. (skall vara C a r l), är efter omvälvningen i Tyskland bosatt i Bryssel.

Sterzel, F r e d r i k (F r i t z) J u l i u s C h r i s t i a n, rättslärd, ämbetsman (f. 1890 $^{21}/_{1}$), docent i straffrätt i Uppsala 1919, jur. dr 1920. Efter tjänstgöring i domstolar och lagstiftningsuppdrag var S. juridisk rådgivare åt turkiska regeringen 1925—30. Han blev hovrättsråd i Svea hovrätt 1929, revisionssekreterare 1931, led. av Lagberedningen 1933 (skuldebrevslagstiftning) och justitieråd 1935. S. har utgivit »Bidrag till läran om bedrägeribrottet» (1919; akad. avh.).

***Stettin** hade 270,747 inv. 1933. Reg.-omr. S. omfattar, sedan reg.-omr. Stralsund införlivats, 16,159 km² med 1,235,290 inv.

Stewart [stjo'ət], J a m e s, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1912). S. började utbilda sig till arkitekt men avbröt sina studier, sökte kontakt med scenen och turnerade med ett resande teatersällskap i U. S. A., innan han 1935 kom till filmen. Han uppmärksammades f. ggn i »Rose-Marie» och har sedan haft roller i bl. a. »Hans fru och hans sekreterare», »Storstaden lockar», »Mitt liv är en dans», »Efter den gäckande skuggan» och »Sjunde himmeln» (ljudfilmsuppl.). R. A-g.

Stevns [stäuns], N. L., se L a r s e n S t e v n s, även i suppl.

***Sthamer,** F., dog 1931.

***Stiedry,** F., är sedan 1933 ledare för statsoperaorkestern i Leningrad.

***Stiernhielm,** G. Litt.: H. Schücks monogr. om Vitt.-akad., II (1933); P. Wieselgren, »S:s återupptäckta familjearkiv» (i Lychnos 1936).

***Stiernhöök,** J. Litt.: J. E. Almquist, »J. S. och den yttre laghistorien» (i Uppsala Univ:s Årsskr. 1934).

***Stiernstedt,** M. S. A., har vidare utgivit romanen »De fyra marskalkstavarna» (1933), reseskildringen »Ryskt» (1935) och »Spegling i en skärva» (1936), en roman med ryskt motiv. Hon var 1931—35 ordf. i Sv. författareFören. och blev 1936 sekr. i Samfundet De nio.

Stieve [ʃtī'və], F r i e d r i c h, tysk diplomat (f. 1884), tjänstgjorde under världskriget som pressattaché i Stockholm, var sedan bl. a. sändebud i Riga (från 1928) och blev 1932 avdelningschef i tyska utrikesministeriet. Han har utvecklat ett flitigt utrikespolitiskt författarskap och bl. a. utgivit en tysk uppl. av Izvolskijs diplomatiska korrespondens (4 bd, 1924) samt ett par arbeten om samme ryske diplomats insatser före och under kriget (det förra övers. till sv. 1926, »Isvolski och världskriget»). L-ts.

***Stiftelsen för Sverige och kristen tro.** Biskop J. A. Eklund har från S:s början varit ordf. i dess styrelse. Efter en ny donation av brukspatron Kjellberg uppgår stiftelsens kapital nu till nära 500,000 kr.

***Stifter,** A. Hans »Sämtliche Werke» förelågo färdiga 1928 i 21 bd. Nyare litt.: F. Gundolf, »A. S.» (1931); J. Kühn, »S. als Erzähler» (1932); F. Matzke, »Die Landschaft in der Dichtung S:s» (s. å.); G. Matthäus, »S:s Erziehungsgedanken» (1933); U. Roedl, »A. S.» (1936).

Stiftsnotarie, titel för stiftssekreterarens närmaste man vid domkapitelsexpeditionen. En s. tillsattes 1928 i Uppsala och en i Lund. Sedan 1 juli 1937 finnas vid domkapitlet i Lund 2 ord. s. samt vid vart och ett av övriga domkapitel utom i Visby, där s. ej förekommer, 1 ord. s. Vid domkapitlen i Uppsala och Lund finnes dessutom 1 extra ord. s. Tjänsterna tillsättas av domkapitlen. E. Spr.

Stigtomta, hjälplandningsplats på flygleden Stockholm—Malmö, omkr. 12 km v. om Nyköping; flygfält 650×550 m.

Stil, förk. för Svenska tonsättares internationella licensbyrå (se d. o., suppl.).

Stilb, enhet för en ljuskällas ljustäthet el. specifika ljusstyrka, d. v. s. ljusstyrkan i en viss riktning, dividerad med produkten av den strålande ytan och cosinus för vinkeln mellan ytans normal och nämnda riktning. Uttryckes ljusstyrkan i Hefnerljus och ytan i cm², fås ljustätheten i s. Jfr E l e k t r i s k b e l y s n i n g, sp. 629. S. kan tilllämpas på både egentliga ljuskällor och sekundärt lysande ytor. Sv. B-r.

***Stilistik.** På initiativ av docent N. L. Svanberg bildades 1935 Samfundet för språkforskning, som s. å. utgav »Svensk stil» och 1936 »Ålderdomliga ord och uttryck i Heidenstams Folkungaträdet». N. L. Svanberg utgav 1934 »Verner von Heidenstam och Gustaf Fröding. Två kapitel om nittitalets stil» och 1936 »Svensk stilistik. En handbok för stilhistoriska studier».

Stilla dagar, namn på möten av mer el. mindre sluten karaktär, anordnade för olika grupper arbetare i svenska kyrkans tjänst. De stå i regel öppna för både präster och lekmän. I åtskilliga stift hållas s., avsedda endast för präster. Formerna för samvaron skifta. Det väsentliga är inre samling omkring Guds ord och sakramenten, men även praktiska frågor rörande kyrkans liv och arbete behandlas. S. anordnas antingen på kyrkoledningens initiativ el. av enskilda grupper och sällskap. Denna andaktsform, som i allm. föga skiljer sig från vanliga kristliga möten, torde räkna sin början från 1920, då s. för diakoniens och missionens arbetare höllos på Samariterhemmet i Uppsala under A. Luttemans ledning. Ax. B-m.

***Stilla havet.** Flera forskningsexpeditioner ha under senare år undersökt olika delar av S. I de nordligare delarna ha japanska expeditioner arbetat, och området mellan Kalifornien och Filippinerna har undersökts av de årliga amerikanska Ramapoexpeditionerna. I farvattnen kring Sundaöarna ha detaljerade forskningar utförts av den holländska Snelliusexpeditionen. Slutligen ha Norvegia- och Discoveryexpeditionerna utfört ett betydande forskningsarbete i de antarktiska farvattnen. — Litt.: G. Schott, »Geographie des Indischen und Stillen Ozeans» (1935). S. F.

Stillahavsflygningar ha i jämförelse med Atlantflygningar (se d. o., suppl.) endast förekommit ett fåtal gånger, tills reguljära pacifikflyglinjer kommo till stånd i slutet av 1936. S. äro också betydligt svårare och mer riskfyllda än Atlantflygningar, ty dels är Stilla havet mer än tre gånger så brett — omkr. 12,000 km — som Atlanten från kontinent till kontinent, varför det med aktionsradien hos hittillsvarande flygplanstyper varit nödvändigt att göra mellanlandningar för bränslepåfyllning vid någon av ögrupperna i Stilla havet, dels är det svårt att vid flygning från endera kontinenten kunna navigera rätt till någon av dessa till omfånget obetydliga mellanlandningsplatser. Vid världsomflygningar har Stilla havet därför passerats antingen utefter Aleuterna eller över Beringssund, där längsta överhavssträckan endast är något över 1,000 km.

Den första Stillahavsflygningen utfördes över Aleuterna 15—17 maj 1924 som etapp i första flygningen jorden runt av tre amerikanska Douglasplan med löjtnanterna E. Nelson, L. Smith och L. Wade som förare på resp. flygplan. Beringssund valde bl. a. W. Post som Stillahavssträcka vid sina världsomflygningar i juni 1931 och i juli 1933. Längsta direkta Stillahavsflygning utfördes av amerikanerna C. Pangborn och H. Herndon 3—4 okt. 1931, då de flogo från Sabishirobukten i Japan till Wenatchee nära Seattle i staten Washington, en oceansträcka på 7,200 km. Mellan Oakland i Kalifornien och Brisbane i Australien — en havssträcka på 11,950 km — flög Ch. Kingsford-Smith jämte tre medhjälpare med Fokkerplanet »Southern Cross» 31 maj—10 juni 1928, varvid mellanlandningar gjordes på Hawaii och Fidjiöarna. 22 okt.—4 nov. 1934 flög han samma sträcka i motsatt riktning. Stilla havet har endast en gång överflugits av ett luftskepp, näml. under »Graf Zeppelins» färd jorden runt 1929, då sträckan mellan Tokyo och San Francisco — 8,640 km — tillryggalades 23—25 aug. på 68 tim. 51 min. Flygning mellan Kalifornien och Honolulu på Hawaiiöarna utfördes f. ggn 28—29 juni 1927 av amerikanska löjtnanterna A. Hegenberger och L. J. Maitland på 25 tim. Sedan dess ha flera flygningar, även av hela eskadrar, ägt rum över denna del av Stilla havet. — Alltsedan 26 okt. 1936 upprätthåller Pan american airways reguljär flyglinje mellan Amerika och Kina med China clipperflygbåtar med en resetid av i medeltal 3 dygn. Den 14,292 km långa oceanrouten mellan San Francisco och Kanton är uppdelad i etapperna Honolulu—Midway—Wake —Guam—Manila. H. M-n.

Stille-Werner, a.-b., se S t i l l e, A. M.

***Stillhalte-avtalet** har förlängts år för år. Tysklands kortfristiga krediter till utlandet uppgingo vid finanskrisen sommaren 1931 till 12 milliarder Rmk, varav mer än 5 milliarder föllo under s. Sistnämnda siffra hade febr. 1937 minskats till omkr. 1 milliard, dels genom valutadevalveringar utomlands och dels genom fordringarnas förvandling till registermark (se d. o., suppl.), vilka förbrukades för utländska turisters utgifter i Tyskland. Kontant avbetalning på under s. fallande skulder har knappast ägt rum, men vid förnyandet av s. 1937 stipulerades upprättandet av en amorteringsfond genom uppsamling av de licensavgifter, som numera erläggas vid köp av registermark. E. H-ss.

Stimmen der Zeit [ʃti'm- - tsai't], se J e s u i t o r d e n, suppl.

***Stimson,** H., utgav 1936 »The Far Eastern crisis. Recollections and observations».

***Stipendium.** Genom k. br. av 1 nov. 1935 bestämdes, att den omständigheten, att i donationsurkunder använts något maskulint betonat uttryck, »yngling», »son» el. dyl., icke skall utgöra hinder för att s. tilldelas även kvinnliga studerande vid univ. och Karol. inst. B-r O-n.

***Stjernberg,** N. F., utgav 1936 en samling rättsfilosofiska uppsatser under titeln »Ur

staternas liv»; en ny, utvidgad uppl. av »Kriminalpolitik» utkom 1935.

St. John [sənt dʒå'n], Ch. E., se *Saint John*, Ch. E., suppl.

***Stjärnfors.** Träsliperiet i S. är nedlagt. A.-b. Stjernfors-Ställdalen driver dessutom järnbruk i Bredsjö, gruvdrift i Ösjöbergs- och Rishöjdsbergsfälten, sågverk vid Skäret och Hjulsjö, pappersbruk och sulfitfabrik vid Ställdalen.

***Stjärnhop.** Undersökningarna ang. de klotformiga stjärnhoparnas avstånd och allmänna egenskaper ha förts fram till en viss avslutning av H. Shapley (se d. o., även i suppl.). De öppna s. ha varit föremål för ingående undersökningar, bl. a. av R. Trumpler och P. A. Collinder (se d. o., båda i suppl.). Den senare har utgivit en omfattande monogr. över 471 öppna s:s avstånd och strukturegenskaper (1931; akad. avh.). Av dessa objekt hade Collinder själv upptäckt över 100. K. Lmk.

***Stjärnkataloger.** Den av F. W. Ristenpart planerade sammanfattningen av de noggranna stjärnpositioner, som bestämts före 1900, har för stjärnor n. om ekvatorn fullständigt utgivits under preussiska vet.-akad:s egid i samlingsverket »Geschichte des Fixsternhimmels» (1922—36), som omfattar 24 dlr. En fortsättning, som skall innehålla stjärnor s. om ekvatorn, är under utgivning. För stjärnor, som observerats mellan 1900 och 1925, har R. Schorr uppgjort ett lexikon, i vilket man finner källhänvisningar för varje stjärna. Ett resonerande bibliografiskt verk över stjärnkatalogerna, som är under utarbetande vid observatoriet i Lund, visar, att sedan 1745 över 1,000 s. upprättats. K. Lmk.

Stjärnmotor, se *Flygmotor*, suppl., sp. 156.

***Stjärnor.** Det område av astronomien, som utvecklats kraftigast både med avseende på uppställda nya teorier och på ökning av det föreliggande observationsmaterialet, är stellarastronomien. Så mycket nytt material har här tillkommit, att man skulle vilja kalla den gångna tiden sedan sekelskiftet de stora sammanfattningarnas period. Mest omfattande är »Geschichte des Fixsternhimmels» (se *Stjärnkataloger*, ovan), därnäst Henry Draperkatalogen, som med sina fortsättningar innehåller omkr. 500,000 s. De uppmätta stjärnparallaxerna ha sammanställts av H. N. Russell. Dubbelstjärnorna, som nu beräknas till omkr. 25,000, ha sammanställts i det stora katalogverk, som utgavs av R. G. Aitken 1931. R. Schorr har gjort en förträfflig sammanställning av stjärnornas rörelser. Om radialhastigheterna kan hänvisas till Voûtés sammanfattningar.

Man ställer sig visserligen kritisk mot det Russellska evolutionsschemat, men däremot har Russells diagram över sambandet mellan stjärnornas absoluta ljusmängd och temp. i deras atmosfärer (spektralklasserna) bekräftats, och det är tydligt, att det har att göra med s:s allmänna utvecklingsgång. Om diagrammet framställes så, att ljusmängderna avsättas med växande magnituder uppåt och spektralklasserna åt höger, så att med växande längd i sistnämnda riktning även rödhetsgraden växer eller, vilket är detsamma, temp. sjunker, får det utseendet av < eller, enl. de senaste undersökningarna, av ⅄. Detta betyder, att den absoluta storleken växlar föga från de röda jättarna längst t. h. och till de vita jättarna längst t. v., medan den däremot snabbt och med en viss likformighet sjunker, då s. från vita jättar förvandlas till röda dvärgar ej alltför långt borta från slocknandet. Den sneda linjen åt v. i diagrammet är representativ för det stora flertalet s.; vår sol ligger nära dess mitt.

Ehuru materialet för bestämning av s:s massor är begränsat till omkr. 150 dubbelstjärnor, synas dock resultaten äga en väsentlig räckvidd. Genom en rad undersökningar (av Hertzsprung, Russell, Luyten, Lundmark m. fl.) har framgått, att en massluminositetsrelation råder, d. v. s. ett bestämt samband mellan s:s absoluta ljusmängd och materiemängd (massa). Då nu dubbelstjärnorna med avseende på sina fysikaliska egenskaper icke skilja sig från de enkla s., kan denna massluminositetsrelation överföras till s. över huvud. Det berättigade häri framgår främst därav, att A. S. Eddington vid sina undersökningar över s:s inre byggnad visade, att den ovannämnda luminositetslagen måste existera. — En mängd specialundersökningar över s:s ljusstyrkor, färger, massor, tätheter och dimensioner har företagits under senare år. K. Lmk.

***Stjärnsund.** 1. Avelsbesättningen på S. är av stor betydelse även för utvecklingen av *svensk röd och vit boskap* (se d. o.). Numera hållas årl. stora avelsdjursauktioner på S.

2. Ehuru järnindustrien numera huvudsakl. är koncentrerad till Långshyttan, driva Klosterverken fortfarande valsverk samt urfabrik i S. Klosters a.-b., som 1934 ändrade sitt namn till Stjärnsunds a.-b., har i S. en ångsåg med tre ramar, kantverk, hyvel m. m. S. å. ändrade Rällingsbergs grufve-a.-b. sitt namn till Klosters a.-b. samt övertog av det äldre Klosters a.-b. de tillgångar, som höra samman med järnindustrien. Sedan 1934 upprätthåller Jukkasjärvi kommun med statsunderstöd en arbetskoloni i S. G. Rbg.

***Stjärnsystemet.** De senare årens arbeten ha hävt den skillnad, som man för ett tiotal år sedan trodde fanns mellan vårt s:s dimensioner och de övriga systemens. Det förra kan tydligen nå högst 100,000 ljusår i Vintergatans plan. Det har visat sig, att Andromedasystemet har en utsträckning av omkr. 200,000 ljusår, och övriga s. äro i regel varken så stora som vårt s. eller Andromedasystemet. Man synes kunna anslå 30,000 ljus-

år som normaldimension för utomliggande s. Ännu vet man ej, om vårt s. är spiralformat eller ej, men det synes ej otroligt, att en viss, om än svagt antydd spiralstruktur kunde vara för handen (Trumpler, Collinder). K. Lmk.

STO, se Ryssland, sp. 1331.

***Stobæus,** K. Litt.: B. Hildebrand, »Om K. S. och hans samlingar» (i Hum. Vet.-samf:s i Lund Årsberättelse 1933—34, tr. 1934).

Stockenström, sir Andries, ämbetsman och administratör (1792—1864), av samma släkt som den svenska ätten von S. Hans far utvandrade 1776 från Stockholm till Kaplandet. S. beklädde där en rad förtroendeposter. 1828 blev han generalkommissarie för ö. Kaplandet och 1836 guvernör i koloniens nyorganiserade ö. provins. Han adlades 1840. Hans försök att förbättra infödingarnas förtryckta ställning ådrog honom emellertid ämbetsmäns och kolonisters bittra hat. Hans självbiogr. utgavs 1887 av W. Hutton. Jfr O. R. Landelius i Allsvensk Samling 1931, n:r 7—8. K. G. L.

***Stockenström,** B. H. v., var ordf. i 1933 års mjölk- och mejeriutredning och är ordf. i styrelsen för Svenska mejeriernas riksförening.

B. H. von Stockenström.

***Stockholm** hade 1 jan. 1937 543,785 inv.

Stadsplaneutveckling och trafikproblem. De senaste årens stadsbyggnadsutveckling i S. kännetecknas av tre huvudfaktorer: de stora trafikproblemen i centrum, de nya bostadsområdena i periferien samt förorts- och sommarbebyggelsens spridning över allt större områden. — Trafikens väldiga ökning, framför allt efter motortrafikens genombrott omkring 1920, har småningom sprängt den ram för den inre stadens utveckling, som uppdrogs av den i många avseenden framsynta s. k. Lindhagens stadsplan av 1866 (i reducerat skick fastställd 1876—80), som efter mönster av Haussmanns berömda Parisplan förvandlade 1800-talets småstadsidyll till en modern europeisk storstad med breda gator och femvånings hyreskaserner och av vilken väsentliga delar först i våra dagar genomförts (Kungsgatan, Sveavägens n. del, Norr Mälarstrand, Hammarbyleden). De nya trafikproblemen satte sin prägel redan på 1928 års generalplaneförslag, som bl. a. skisserade ett tunnelbanesystem för de s. och v. förortsbanornas införande till centrum och deras förbindande med varandra samt en rad nya bro- och gatuförbindelser, av vilka framför allt Sveavägens neddragande till Gustav Adolfs torg — en från Lindhagens plan upptagen tanke — väckte en långvarig diskussion. Utredningsarbetet fortsattes dels genom 1930 års trafikkommitté, som främst bearbetade tunnelbaneprojektet och därmed sammanhängande problem, dels genom den internationella stadsplanetävlingen om nedre Norrmalm 1933, efter vilken stadsplanenämnden 1936 framlagt ett förslag, som väsentligen ansluter sig till 1928 års generalplan men som ännu icke behandlats av stadsfullmäktige. Under tiden ha emellertid viktiga detaljer av trafiksystemet utförts, främst tunnelbanan mellan Skanstull och Slussen (1933), den senares ombyggnad till en modern »trafikmaskin» med planskilda korsningar (1935), Västerbron (s. å.), som skapat en ny, perifer förbindelse mellan de s. och n. stadsdelarna, och den nya Tranebergsbro (1934). Flygets trafikproblem har samtidigt lösts genom anläggningen av Brommafältet (1936).

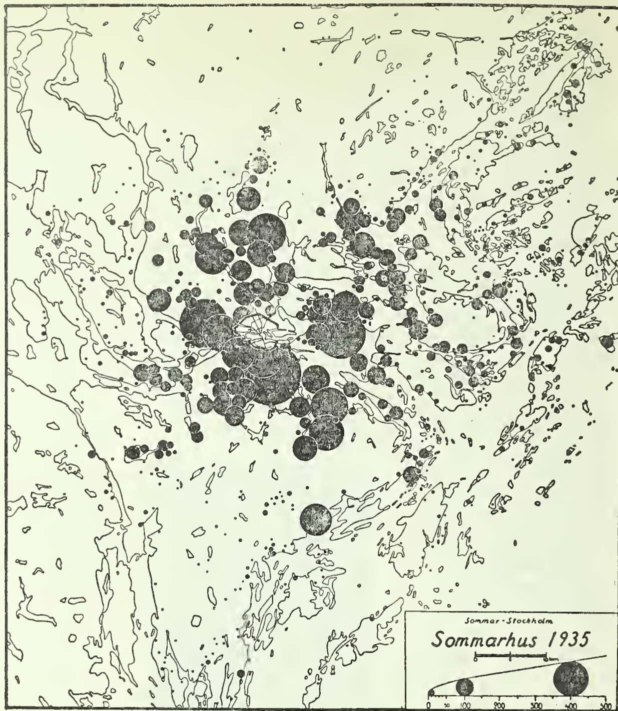
Citybildning. Det aktuella Norrmalmsproblemet innefattar emellertid icke blott lösningen av viktiga trafikproblem utan även och framför allt en sådan omdaning av den föråldrade, från 1600-talet härrörande stadsplanen, att stadsdelen bättre än nu kan fylla sin funktion som S:s egentliga cityområde. Den för moderna storstäder utmärkande differentieringen av stadsorganismen i ett centralt affärsområde och perifera bostadsstadsdelar har även i S. under de senaste åren accentuerats och framträder även som en förändring i stadens yttre fysionomi genom tillkomsten av en rad moderna butiks- och kontorshus. I stadsdelens inre motverkas emellertid denna utveckling av den trånga stadsplanen, som kräver en sanering.

Sanering. Andra saneringsproblem möta i de omgivande äldre bostadsområdena, som med sina bakgårdar och gårdshus icke längre tillfredsställa moderna hygieniska krav. Genom stadsplaneändringar ha under senare år en mängd kvarterssaneringar fastställts, men deras genomförande, som skall ske genom s. k. självreglering, är till stor del ställt på framtiden. Ett speciellt saneringsproblem har lösts i Staden mellan broarna, där på initiativ av Samfundet S:t Erik t. v. ett större kvarter sanerats genom rivning av gårdshus och modernisering av bostäder men med bevarande av den arkitektoniska helhetskaraktären.

Nya bostadsområden. Medan de nya bostadsområden, som under 1920-talet tillkommo i den inre staden, främst genom industriens utflyttning (Atlas-, Rörstrands-, Bergsundsområdena), bebyggdes med samma slutna kvarterstyp som de äldre, skedde omkr. 1930 ett genombrott av nya stadsplaneprinciper i de perifera områden, som då började exploateras. Redan på Norr Mälarstrand tillämpades en öppnare bebyggelse, men först i de 1930 uppgjorda stadsplanerna för Gärdet samt Fredhälls- och Kristinebergsområdena infördes det moderna systemet med i ett öp-

pet parkområde fritt liggande huskroppar, de s. k. lamell- och punkthusen. Delvis på dessa områden men framför allt på Kungsklippan har även en moderat höghustyp (8—10 våningar) kommit till användning. Under de senaste åren ha hyreshus i lamellsystem men i regel av lägre höjd (vanl. 3 våningar) och mindre bredd, s. k. smalhus, börjat byggas även på de tidigare för enfamiljshus reserverade ytterområdena (Traneberg, Hammarby, Ekhagen, Hjorthagen).

Förorts- och sommarbebyggelse. Förortsbebyggelsen med enfamiljshus, som eljest utgör det mest framträdande draget i S:s utveckling under 1900-talet, med de kommunala trädgårdsstädernas villa- och småstugeområden som typbildande, fortgår alltjämt såväl inom som utom S:s administrativa område. Behovet av enhetlig planering inom detta för varje år växande Stor-Stockholm har lett till uppgörandet av en regionplan (1935). Ett nytt moment i utvecklingen utgör emellertid den framför allt i skärgården över stora områden spridda sportstugebebyggelsen, som skapat begreppet Sommar-Stockholm. Det moderna friluftslivet har även medfört andra problem, vilkas lösning påbörjats bl. a. genom Flatens friluftsbad och Tyresta friluftsreservat.

Karta över sommarbebyggelsen kring Stockholm.

Arkitektur. Den senaste Stockholmsarkitekturen har fått sin prägel av den s. k. funktionalismen (se d. o., suppl.), som nu dominerar icke blott affärshus- och bostadsbebyggelsen utan också de offentliga byggnaderna. Mer el. mindre traditionellt utformade äro bland dessa endast om- och tillbyggnaden av kanslihuset (arkitekterna G. Clason och W. Gahn, färdigt 1937), Medborgarhuset (arkitekt M. Westerberg, tävling 1930, påbörjat 1937) och Sjöhistoriska museet (arkitekt R. Östberg, byggnaden färdig 1935). Andra nya museer äro Tekniska museet (arkitekt R. Hjorth, byggnaden färdig 1936) och det påbörjade Historiska museet (arkitekterna B. Romare och G. Scherman); en modern ämbetsverksbyggnad är Riksförsäkringsanstalten (arkitekt S. Lewerentz, 1932). En rad moderna skolbyggnader har under de senaste åren tillkommit, främst Olovslundsskolan (1930, med väggmålning av S. Erixson), Katarina realskola (arkitekterna D. Dahl och P. Hedqvist, 1931, skulpturer av S. Blomberg och E. Grate), Brommaläroverket (1936), Södra kommunala mellanskolan (s. å.) och Yrkesskolorna (1937), alla av P. Hedqvist, samt Högre allm. läroverket för flickor (1936) och Eriksdalsskolorna av N. Ahrbom och H. Zimdahl. Två stora sjukhusbyggen dominera, det under uppförande varande Karolinska sjukhuset (se d. o., suppl.) på Norrbackaområdet med i närheten planerade nybyggnader för Karol. inst. (arkitekt T. Ryberg, tävling 1937) och det efter ett stort utredningsarbete av Hj. Cederström 1937 beslutade Södersjukhuset på Årstaberget. Vidare märkes Eastmaninstitutet för barntandvård (arkitekt W. Johanson, 1936). Nya sportanläggningar äro Tennisstadion på Östermalm (arkitekt T. Wennerholm, 1930) och tennishall i Alvik (arkitekt W. Gahn, 1937), Sportpalatsets inomhusbad (arkitekt J. Adrian, 1934) och Vanadislundens friluftsbad (arkitekt P. Hedqvist, färdigt 1937). Banbrytande inom industriarkitekturen äro Kooperativa förbundets anläggningar, innefattande även moderna arbetarbostäder, på Kvarnholmen samt Konsumhuset på Söder (arkitekt E. Rockström, 1933); av betydelse för Slusstraktens nydaning är ombyggnaden av förbundets fastigheter i Stadsgården med den nya Katarinahissen (arkitekt O. Thunström, 1935).

Monument. Det mest betydande offentliga konstverk, som tillkommit under de senaste åren, är C. Milles' »Orfeus» vid Konserthuset (1936). G-d J-n.

Kyrklig och administrativ indelning. Folkmängden har i en del församl. (t. ex. Matteus,

1

STOCKHOLM. 1

Bild 1. Nybyggda affärshus vid norra sidan av Hötorget.

Bild 2. "Orfeus." Grupp i brons av C. Milles framför Konserthuset.

Bild 3. Bostadshus på Kungsklippan.

3

2

STOCKHOLM. 1

4

Bild 4. Utsikt över Norrmalm kring Kungsgatan. Stureplan ligger strax nedanför bildens underkant Malmskillnadsgatans viadukt och Kungstornen något bortom mitten, Norra Bantorget vid mitten av överkanten, Engelbrektsplan i nedre högra hörnet. Flygfotografi (N 97) av Aero materiel a.-b.

Bild 5. Slussområdet, sett från väster, med strömmen i bakgrunden. Flygfotografi (N 75) av Aero materiel a.-b.

5

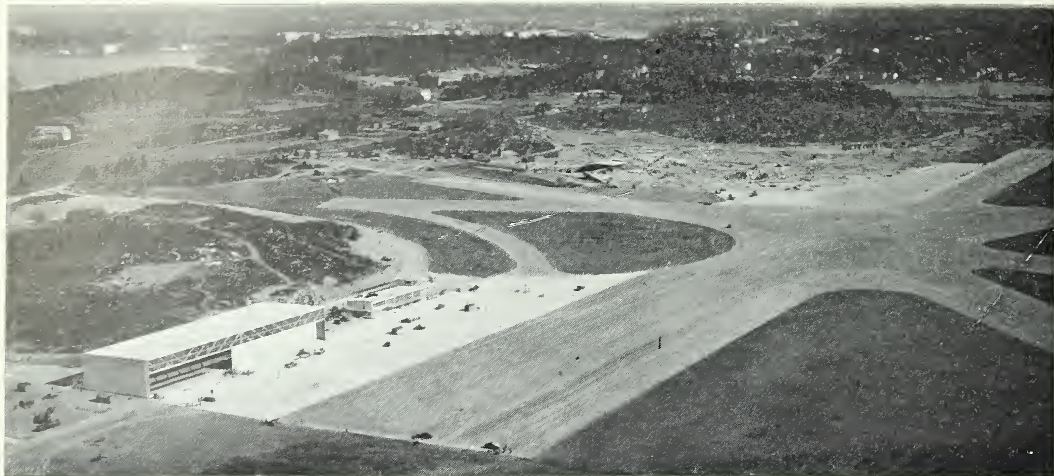
6

STOCKHOLM. 2

Bild 6. Fredhällsområdet på södra stranden av Kungsholmens västra del. Tranebergsbro ligger något till vänster om bildens nedre del; den dit ledande Drottningholmsvägen syns i övre vänstra hörnet av bilden. Flygfotografi (N 52) av Aero materiel a.-b.

7

Bild 7. Den nybebyggda delen av Ladugårdsgärde, sedd från sydöst. Flygfotografi (N 95) av Aero materiel a.-b.

8

9

STOCKHOLM. 2

Bild 8. Bromma flygfält, sett från nordväst. Flygfotografi (M 5) av Aero materiel a.-b.

Bild 9. Gatubild från Traneberg.

Bild 10. Utsikt från Brommalandet mot Kristineberg.

10

Gustav Vasa och Adolf Fredrik) minskats, medan den i andra (t. ex. Bromma, Sankt Göran och Oskars) starkt ökats.

Den mantalsskrivna folkmängden i S:s territoriella församl. utgjorde 1 jan. 1937 i

Storkyrkoförsaml.	10,342	Hedvig Eleonora	22,247
Klara	8,202	Oskars	35,002
Kungsholms	33,019	Sofia	28,089
Sankt Görans	44,940	Katarina	57,561
Matteus	52,849	Maria Magdalena	22,625
Gustav Vasa	23,516	Högalids	38,903
Adolf Fredriks	16,162	Brännkyrka	31,423
Johannes	21,811	Enskede	22,496
Jakobs	7,139	Bromma	37,735
Engelbrekts	29,724		

Se även Stockholms domkapitel, suppl. G. Rbg.

Förvaltning och kommunalstyrelse. I sammanhang med en omfattande omorganisation av mantalsskrivnings-, taxerings- och uppbördsväsendet i S. ombildades 1936 Ö. Ä. för uppbördsärenden till Ö. Ä:s avd. för skatteärenden, som står under chefskap av skattedirektören och där ärendena fördelas på dennes expedition samt mantals-, taxerings- och uppbördsavd., vilka förestås av resp. mantals-, taxerings- och uppbördsintendenterna. S. är nu indelat i 59 taxeringsdistrikt och 30 uppbördsmannadistrikt (S:s allmänna skatteuppbörd sker nu genom postverket och bankerna). — Poliskåren utgjorde 1937 1,282 man (därav tillhörde 337 statspolisavd. i S.) samt 10 polissystrar. En fjärde polisintendent har tillkommit som chef för statens polisskola i S., och dessutom finnes en statspolisintendent, som är chef för statspolisen i riket. — Åklagarväsendet har omorganiserats 1937; numera finnas sex ord. stadsfiskaler, därav en förste stadsfiskal.

S. har nu 20 representanter i A. K. De 12 representanterna i F. K. utses fr. o. m. hösten 1937 av stadsfullmäktige (i sept.).

Kommunalstyrelsen. För kommunalstyrelsen gäller fr. o. m. 1936 lagen av 15 juni 1935 om kommunalstyrelse i S. Enl. denna skall endast ett fåtal stadsfullmäktiges beslut underställas Ö. Ä., resp. K. m:t; alla beslut skola emellertid meddelas Ö. Ä., som äger befogenhet (och skyldighet) att förbjuda deras verkställighet, om de strida mot lag och författning etc. — Valen till stadsfullmäktige skola fr. o. m. 1938 äga rum tredje söndagen i sept. Stadsfullmäktiges arbetsår börjar 1 okt., då bl. a. 9 led. i stadskollegiet årl. väljas.

S. har f. n. (1937) 9 salutorg och 9 saluhallar. Vattenledningsverket på Lovön började användas 1933 och utvidgades 1937.

Finanser. Stadens verkliga tillgångar uppgingo vid 1936 års slut till 859,76 mill. kr. och skulderna till 514,80 mill. kr. Utgifts- och inkomststaten för 1937 upptar bruttoutgifter på 296,25 mill. kr. och bruttoinkomster på 187,48 mill. kr. Skillnaden täckes genom upplåning på 34,87 mill. kr. och kommunalskatt på 73,90 mill. kr.

Hälsovård och sjukvård. Katarina sjukhus nedlades 1933. Anläggandet av det nya sjukhuset på Södermalm beslöts av stadsfullmäktige 1937. Se även Karolinska sjukhuset, suppl. G. A. L-n.

Fattigvårdsväsendet. Under fattigvårdsnämndens expedition stå (1937) 9 distriktsbyråer. De underlydande anstalterna voro vid 1936 års utgång 19 med tills. 4,350 platser. Hemmet för kroniskt sjuka utgör en avd. på vårdhemmet Stureby, som fullbordades och togs i bruk 1936. — Hela antalet understödda fattiga var 1936 48,500, d. v. s. 9 % av folkmängden. 6,730 voro intagna på fattigvårdsanstalt, 1,325 utackorderade, 46,880 understödda i sina hem el. tills. 54,935 (därav voro 6,435 föremål för hjälp i mer än en form och därför dubbelredovisade). Kommunens nettokostnad för fattigvården uppgick s. å. till 16,707,875 kr. (31,29 kr. per inv.). N. Ö-m.

Undervisningsanstalter, museer m. m. Ett högre allm. läroverk har tillkommit i Bromma (successivt fr. o. m. 1934). Nya elementarskolan benämnes sedan 1937 icke längre Statens provskola. Endast 9 privata skolor ha nu studentexamensrätt (Beskowska skolan, Lyceum för flickor, Nya elementarskolan för flickor, Palmgrenska skolan, Stockholms samgymnasium, Södermalms högre läroanstalt för flickor, Wallinska skolan, Whitlockska samskolan och Åhlinska skolan). E. Spr.

Museer. Artillerimuseum heter numera Armémuseum (se d. o., suppl.). Av Naturhistoriska riksmuseets etnografiska avd. har bildats Statens etnografiska museum (se d. o., suppl.). Om Tekniska museet se Tekniska museer, även i suppl. Se vidare art. om Sjöhistoriska museet (även i suppl.), Egyptiska museet och Stockholms stadsmuseum (båda i suppl.) samt Östasiatiska samlingarna. G. Rbg.

Näringar. Industrien sysselsatte 1935 44,973 arb. vid 1,590 arbetsställen, därav inom livsmedelsindustrien resp. 7,143 och 254, inom metallindustrien 17,444 och 610, inom pappers- och grafisk industri 7,867 och 259, inom textil- och beklädnadsindustri 6,464 och 144, inom kemisk-teknisk industri 1,920 och 98, inom kraft-, belysnings- och vattenverk 1,724 och 3, inom läder-, hår- och gummivaruindustri 907 och 58, inom träindustri 1,064 och 104 samt inom jord- och stenindustri 440 och 60. J. & C. G. Bolinders mekaniska verkstads a.-b:s (jfr d. o., suppl.) anläggningar i S. ha nedlagts; inom livsmedelsindustrien märkes även Apotekarnes mineralvattens a.-b. E. Hlr.

Samfärdsel. Aug. 1937 trafikerade S:s spårvägar 21 spårvägslinjer (linjelängd 149,1 km) och 24 omnibuslinjer (linjelängd 121,1 km). 1936 befordrades med spårvägsbolagets bussar och spårvagnar 183,7 mill. pers. — Förbindelserna med det internationella flygtrafiknätet ha avsevärt förbättrats, sedan Bromma flygfält (se d. o., suppl.), vars off. namn är Stockholms stads landflygplats i Bromma, blivit fär-

digt. Det invigdes och öppnades för trafik 23 maj 1936, men den reguljära trafiken (med undantag för postflyget) började ej förrän 1 juli s.å. Under tiden 1 juli 1936—30 juni 1937 ha avgått, resp. ankommit 6,105 och 6,122 flygplan med 20,028 och 20,202 passagerare, 138,731 och 148,807 kg gods samt 113,851 och 92,633 kg post. Vid flygplatsen finns en med bidrag av staten upprättad meteorologisk station, från vilken väderleksrapporter för luftfarten utsändas. Efter tillkomsten av landflygplatsen har flyghamnen förlorat sin betydelse för den reguljära trafiken. F. n. (1937) trafikeras endast sommarlinjerna till Gotland och Åland med hydroplan. Flyghamnen nyttjas fortfarande för ambulansflygning, skolflygning och vid tillfälliga besök av vattenflygplan. 1 juli 1936—30 juni 1937 avgingo från flyghamnen 655 flygplan med 3,789 passagerare, därav 360 trafikmaskiner med 3,351 resande. — Antalet telefonapparater inom S:s telefonområde har ökats till 208,370 (1 jan. 1937), därav inom staden 174,042. Programtjänsten för rundradion i Sverige handhas av a.-b. Radiotjänst i S.; rundradiostationen ligger i Spånga. G. Rbg.

Militära institutioner. Krigsmaktens ledande organ samt centrala skolor m. m. äro förlagda till S. Försvarsstaben, chefen för armén med Arméstaben och inspektionerna, IV:e arméfördelningens stab, Krigshögskolan, Artilleri- och ingenjörhögskolan samt Sjökrigshögskolan äro numera inrymda i militärstabsbyggnaden. Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap och Armémuseum ha sina lokaler i Artillerigården (se d. o.). Vidare finnas i S. Arméförvaltningen, chefen för marinen och Marinstaben, chefen för kustartilleriet och de marina inspektionerna, Marinförvaltningen, chefen för flygvapnet med Flygstaben och Flygförvaltningen samt Försvarsväsendets kemiska anstalt (på Järvafältet). Av arméns truppförband skall hösten 1939 Göta livgarde uppdelas på Skaraborgs och Södermanlands reg:ten. Fälttelegrafkåren benämnes från 1937 Signalreg:tet. På Skeppsholmen och Djurgården (Galärvarvet) finnas under chefen för Ostkustens marindistrikt Stockholms örlogsstation och örlogsvarv. Svea flygflottilj (se nedan) är förlagd vid Barkarby, n.v. om S., där landflygstation finnes, och Roslagens flygflottilj (marinflygflottiljen) vid Hägernäs, n. n. ö. om S. C. A. E.

Luftförsvaret skall enl. 1936 års försvarsordning omfatta luftvärnsartilleri och ett jaktflygförband, Svea flygflottilj. För luftvärnsartilleriet sker en omfattande materielanskaffning. 1937 har riksdagen dessutom beslutat, att i S. skall ordnas civilt luftskydd (se d. o., suppl.). Detta organiseras av polismyndigheterna under Ö. Ä. R. A.

Litteraturanvisningar. A. Lilienberg, »1928 års förslag till generalplan för S:s tätare bebyggda delar» (1929); Stockholmsförorternas regionplaneförbunds direktion, »Regionplan för S. med omnejd» (1935); 1930 års trafikkommitté, »Lokaltrafikens ordnande i S.», d. 1—3 (Stadskollegiets Utlåtanden och Memorial. Bihang 1934, n:r 10 A—C); H. W:son Ahlmann, I. Ekstedt, G. Jonsson och W. William-Olsson, »S:s inre differentiering» (ibid. s. å., n:r 51); Stockholms stads fastighetskontor, »Bostadsförhållandena i S. samt S:s stads bostadspolitik», d. 1 (ibid. s. å., n:r 68); Stockholms stads stadsplanenämnd, »Förslag till ny stadsplan för nedre Norrmalm m. m.» (ibid. 1936, n:r 12); W. William-Olsson, »Huvuddragen av S:s geografiska utveckling 1850—1930» (ibid. 1937, n:r 11); se även uppsatser i tidskr. Byggmästaren. G-d J-n.

***Stockholm—Roslagens järnvägar.** Bandelen Eddavägen—Svalnäs upprevs 1934. Linjen till Lahäll har förlängts (med 1,3 km) till Näsby park. Trafiken till den nya ändstationen öppnades 22 maj 1937. S. bedriva en omfattande omnibustrafik i hela ö. Uppland.

Stockholms benmjölsfabrik, industrianläggning i Sandvik, Bromma församl., Stockholm, för tillv. av lim, benfett, benmjöl m. m. Anlagd 1890, äges S. sedan 1924 av Stockholms benmjölsfabriks a.-b. (aktiekap. 1,940,000 kr.; årligt tillv.-värde omkr. 2,5 mill. kr.; omkr. 125 arb.).

Stockholms bomullsspinneri och väveri a.-b., gr. 1869, driver i Stockholm bomullsspinneri och väveri vid Barnängen samt färgeri, blekeri och trikåfabrik vid Liljeholmen. Bolaget driver dessutom bomullsspinneri i Torshag vid Åby i Östergötland och äger Hargs fabrikers a.-b. (bomullsspinneri och väveri i Nyköping). Aktiekap. 3 mill. kr.; omkr. 1,000 arb.

***Stockholms borgarskola.** 1933—34 fingo folkhögskolans huvudkurs och andra årskurs på förmiddagstid statsanslag. Den med folkhögskolan förenade aftonkursen skildes höstterminen 1934 från folkhögskolan och ombildades till en treårig realskola. Efter denna tid arbetar således S. på fyra linjer: språklinjen, folkhögskolan, realskolan och föreläsningslinjen. Elevantalet 1936—37 var 4,002. Antalet åhörare i föreläsningssalarna uppgick s. å. till 69,900. Inspektor för föreläsningslinjen förordnas av Skolöverstyrelsen. — Litt.: O. Rabenius, »Stockholms borgarskola under hundra år» (1936). S. N-n.

Stockholms bostadsföreningars centralförening u. p. a., bildad 1921, har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att bl. a. biträda vid lånetransaktioner samt köp och försäljning av lägenheter, ordna reparationer och renhållning, anskaffa billigt bränsle samt verkställa utredningar och utöva rådgivande verksamhet i olika frågor om bostadskooperationen och egnahemsrörelsen. Medl. utgöras huvudsakl. av bostads- och bostadsrättsföreningar, men även en del bostads- el. fastighets-a.-b. och villaägarföreningar m. fl. äro anslutna till föreningen. Medlemsantalet uppgick vid

11

12

STOCKHOLM. 3

Bild 11. Tekniska museet.

Bild 12. Katarina realskola.

Bild 13. Kanslihusets fasad mot Myntgatan.

13

14

15

STOCKHOLM. 3

Bild 14. Tennishallen i Alvik.

Bild 15. Eastmaninstitutet för barntandvård.

Bild 16. Högre allmänna läroverket i Bromma.

16

utgången av 1936 till 229, representerande ett fastighetstax.-värde av 227,602,300 kr. A. M.

***Stockholms bryggerier** sysselsatte 1936 omkr. 900 arb. Bolaget äger sedan 1928 aktiemajoriteten i Apotekarnes mineralvattens a.-b. Om de i S. uppgångna bryggeriföretagen se S. E. Bring, »Tyska bryggeriet» (1930), »Hamburger bryggeriet till 1910» (1935) och »Münchens bryggeri 1855—1910» (s. å.).

Stockholms domkapitel. Fr. o. m. 1 jan. 1937 handhar S. i st. f. det förutvarande Stockholms stads konsistorium kyrkostyrelsen i Stockholm. Vid den 1936 företagna omorganisationen av samtliga rikets domkapitel erhöll S. en med övriga domkapitel i huvudsak överensstämmande sammansättning. Ärkebiskopen är preses, då han är tillstädes i S. I övrigt består S. av sex led.: pastor primarius, självskriven ord. preses, en av K. m:t bland kyrkoherdarna i de S. underlydande församlingarna förordnad vice preses, en av stadens präster vald prästman, en av ombud för de underlydande församlingarna vald lekman samt ytterligare två av K. m:t förordnade led. För sistnämnda fyra led. äro utsedda suppleanter. Val och förordnanden av led. gälla för sex år i sänder. E-r S-n.

***Stockholms enskilda bank** ombildades liksom andra solidariska banker 1934 till a.-b. (se B a n k, suppl.) och antog namnet Stockholms enskilda bank a.-b. I samband därmed inlöstes bankens kommanditlotter om 16,5 mill. kr., varjämte 6,5 mill. kr. vinstmedel överfördes till dispositionsfonden. Dec. 1936 utgjorde fonder, balanserad vinst och omslutning resp. 100,0, 12,4 och 552,4 mill. kr. E. H-ss.

***Stockholms högskola.** Flera nya professurer ha inrättats, så att totalantalet aug. 1937 uppgick till 40. Vårterminen 1937 var studentantalet 1,750, därav 450 kvinnliga. S:s äldsta, i hörnet av Drottning- och Kungstensgatorna belägna fastighet har ombyggts, varigenom förbättrade utrymmen erhållits för flera av de naturvetenskapliga instituten. I det i en särskild byggnad förlagda biokemiska institutet utföras huvudsakl. undersökningar inom vitaminernas och hormonernas kemi, jäsnings- och enzymkemien samt närliggande områden inom organisk kemi och biokemi. G. Hfm.

Wenner-Grens institut för experimentell biologi, fysiologisk kemi och ämnesomsättningsforskning har tillkommit genom donationer av dir. A. Wenner-Gren, framlidne dir. B. A. Hjort och Rockefeller foundation. Det har till uppgift att bereda ökade möjligheter för den biologiska forskning, som söker intränga i de grundläggande dragen av cellernas och vävnadernas fysiologi i syfte att bidraga till skapandet av en bredare grundval för medicinen.

Stockholms kooperativa bostadsförening u. p. a., som bildades 1916, har till ändamål att huvudsakl. åt sina medl. anskaffa sunda och billiga bostäder inom Stockholms stad el. på staden tillhöriga lantegendomar. Till förverkligande av detta ändamål inköper och bebygger föreningen tomter samt hyr ut de sålunda åstadkomna lägenheterna åt sina medl. el. ev. andra pers. Medl. äro fördelade på sex distrikt. Dessa utse fullmäktige till föreningssammanträdet, vilket väljer styrelse och förtroenderåd; en led. av vardera samt en revisor jämte resp. suppleanter utses av Stockholms stadsfullmäktige. Medlem skall deltaga i föreningen med minst fyra insatser på 50 kr., men för att kunna ifrågakomma såsom hyresgäst erfordras i regel ett insatskapital, som motsvarar minst 10 % av lägenhetens andel i fastighetskostnaden. Föreningen har i stor omfattning erhållit ekonomiskt stöd av staten och Stockholms stad. Vid årsskiftet 1936/37 ägde den 30 fastighetskomplex med 1,857 bostadslägenheter jämte en del andra lokaler. Det sammanlagda tax.-värdet för föreningens fastigheter uppgick till 24.626.000 kr. A. M.

Stockholms kyrkliga socialråd, upprättat 1926, tillsättes av Stockholms domkapitel och bedriver religiöst betonad räddningsverksamhet bland yngre kvinnor, som hemfallit el. löpa risk att hemfalla åt lösaktigt leverne. S. har ett inackorderingshem, S:t Paulshemmet, för flickor och en hushållsskola samt meddelar även undervisning i sömnad. A. M.

***Stockholms län.** Folkmängden utgjorde 272,003 inv. 1 jan. 1937, därav 52,064 i städerna. 1930 levde endast 26,9 % av befolkningen av jordbruk med binäringar. Inom industrien var 1934 arbetsställenas antal 522 med tills. 14,797 arb. 1 jan. 1936 funnos 190 koncessionerade omnibuslinjer med tills. 5,708 km längd. Antalet motorfordon i länet uppgick 1 jan. 1936 till 9,815, därav 4,845 person- och 2,670 lastautomobiler samt 2,042 motorcyklar. Inom S. finns lantbruksskola endast vid Berga (Vackstanäs är lanthushållsskola). Förutom folkhögskolorna i Väddö (ej lantbruksskola) och Västerhaninge finnas sådana i Jakobsberg (se d. o. 2 samt F o l k h ö g s k o l o r, sp. 720) och Sigtuna (se S i g t u n a s t i f t e l s e n). Kommunala mellanskolan i Sundbyberg omvandlades successivt 1932—35 till samrealskola. 1928 upprättades i Viggbyholm (se d. o.) en internatskola.

***Stockholms läns västra domsaga** omfattar Långhundra, Ärlinghundra, Seminghundra och Vallentuna härader (ej Sollentuna och Färentuna härader).

***Stockholms rederiaktiebolag Svea.** Tonnaget bestod 1937 av 86 fartyg om 103,346 bruttoton.

Stockholmsrörelsen, L i f e a n d w o r k, en av de tre ekumeniska rörelserna (se K y r k l i g a e n h e t s s t r ä v a n d e n, suppl.). Ekumeniska rådet (se d. o., suppl.), som utvecklats ur Stockholmsmötets fortsättningskommitté, har fått en mer officiell karaktär där-

igenom, att det består av officiella el. halvofficiella ombud för de flesta kyrkor utanför den romerska. Rådet har ingen som helst myndighet över någon kyrka men en avsevärd auktoritet av moralisk karaktär. Dess betydelse i praktiskt hänseende har under senare år starkt ökats genom ett närmare samgående med Internationella missionsrådet (se d. o., suppl.). P. Sgn.

***Stockholms samgymnasium** har numera utom linje med dagundervisning en linje med aftonundervisning. Den senare omfattar treårigt latin- och realgymnasium och har studentexamensrätt. Undervisningen på denna linje, som främst är avsedd för äldre elever, är grundad på lärjungarnas självverksamhet. På båda linjerna tillämpas fri flyttning. Fr. Sg.

***Stockholms stadsbibliotek.** Antalet filialer är 17 fr. o. m. hösten 1937. Bokbeståndet utgjorde dec. 1936 omkr. 423,000 bd, därav omkr. 170,000 i huvudbibliotekets avd. för vuxna. I hela systemet uppgick utlåningen under 1936 till 2,178,000 bd, därav till barn och ungdom 586,000. Av utlåningen till de vuxna utgjorde 36,9 % facklitteratur och 8,6 % skönlitteratur på utländska språk. 1937 började S. en särskild verksamhet inom stadens sjukhus. Utlåningen sker här i allm. från en bokvagn, som rullas omkring till de olika sjuksalarna. F. Hj-t.

***Stockholms stads fastighetsnämnd.** Till S. överflyttades 1 juli 1936 byggnadsnämndens tidigare uppgift att beräkna storleken av den ersättning tomtägare har att gälda för gatumark och för gatas iordningställande. — Fastighetskontorets verksamhet är fördelad på direktörberedningen samt åtta avd.: expeditionen, kamerala avd., gaturegleringsavd., husbyggnadsavd., hyresavd., lantegendomsavd. (utarbetar bl. a. förberedande planer för icke stadsplanelagda områden, handhar flertalet förvaltningsuppgifter betr. Stockholms stads trädgårdsstäder), småstugebyrån (handhar småstugebebyggelsen i Bromma och Enskede) samt den provisoriska förortsbyrån (handlägger ärenden rörande genomförande av stadsplan på enskild mark i Bromma, Brännkyrka och Enskede). G. Rbg.

***Stockholms stads konsistorium.** Fr. o. m. 1937 har enl. lagen om domkapitel 13 nov. 1936 Stockholms domkapitel (se d. o., suppl.) inträtt som utövare av kyrkostyrelsen i Stockholm i st. f. S.

***Stockholms stadsmission** inrättade 1936 ett nytt skyddshem, Skarviks skolhem, med plats för 20 elever. En avd. för observation och vård av särskilt besvärliga skyddshemselever är under uppförande 1937. Skytteholms gård är numera alkoholisthem; f. n. 46 platser, efter planerad utvidgning 65. S. har även en social råd- och hjälpbyrå på Stockholms centralstation för ankommande landsortsbor och utövar religiös-etisk verksamhet i form av söndagsgudstjänster, bjudningar för hemlösa, mödramöten m. m. Av styrelsens 15 led. utses tre av Stockholms domkapitel, tre av årsmötet, och styrelsen i övrigt kompletterar sig själv. J. W. J-n.

Stockholms stadsmuseum grundades 1931 i enlighet med förslag, som framlagts av en av stadskollegiet 1925 tillsatt kommitté. Föreståndare och chef är sedan 1937 stadsantikvarien. Museet skall vara den centrala institutionen för forskningar rörande stadens kulturhistoria och verkställa undersökningsarbeten av arkeologiskt, konst- eller kulturhistoriskt slag i samband med rivnings- och grävningsarbeten samt handha kulturminnesvården i staden. S. omfattar tre huvudavd.: den historisk-topografiska med uppgift att skildra stadens, stadsbildens och byggnadernas förändringar genom tiderna samt i allm. stadens yttre liv och utveckling, den näringshistoriska med huvudsakligt ändamål att belysa utvecklingen inom handel och hantverk m. fl. näringar inom Stockholm samt den kommunalhistoriska med uppgift att skildra stadens styrelse och förvaltning samt de kommunala institutionernas utveckling m. m.

Flera tillfälliga utställningar ha anordnats, bl. a. »Slussen genom tiderna» i samband med slussombyggnadens invigning 1935 och »Från idyll till storstad, Stockholmsbilder från ett århundrade». Museet har också utfört omfattande vetenskapliga undersökningsarbeten, bl. a. i Staden mellan broarna. Sedan 1937 håller museet Svartbrödraklostrets källare i kvarteret Venus i Benickebrinken öppen för allmänheten. De omfattande samlingarna av stockholmsbilder hållas i viss utsträckning tillgängliga för forskare. Museet är dock ännu icke öppet för allmänheten. Ton.

Stockholms studentsångarförbund, ett 1905 gr. manskörsällskap med medl. ur Stockholms högskolor och institutioner. Dirigent är sedan 1917 E. Ralf. Kören har under dennes ledning kommit att intaga en framskjuten ställning inom sv. manskörsång och har under turnéer till bl. a. U. S. A. (1925) och den europeiska kontinenten på ett utmärkt sätt hävdat den sv. manskörsångens traditioner. — Litt.: A. Elgenberg, »I västerled under sångarfanan» (1926); »Minnesblad vid Stockholms studentsångarförbunds 25-årsjubileum 1905—30» (1930). G. M.

***Stockholms superfosfat fabriks a.-b.** Aktiekap. nedsattes 1933 till 9 mill. kr.

***Stockholmssystemet** har i egenskap av stamaktieägare i Stockholms allmänna restaurant a.-b. (se d. o.) avgörande inflytande på detta bolags ledning och förvaltning. De restaurangbolaget tillhöriga restauranger, där S. bedriver utskänkning av spritdrycker och vin, voro 1936 till antalet 28, därav 22 folkrestauranger. — S:s försäljningssumma för spritdrycker och vin uppgick 1936 till närmare 50,700,000 kr., varav i runt tal 38,140,000 kr. inflöto genom utminuteringen

och 12,550,000 kr. genom utskänkningen. I omsättnings- och utskänkningsskatt inbragte denna försäljning till statsverket 20,738,000 kr., och i nettovinst av 1936 års rörelse inlevererades till statsverket omkr. 5,300,000 kr. Den utminuterade kvantiteten spritdrycker, nära 6,000,000 l, utgjorde per inv. i S:s försäljningsområde 8,58 l. Den utskänkta kvantiteten spritdrycker, 898,000 l, motsvarade 1,7 l per inv. i huvudstaden. Antalet fylleriförseelser inom Stockholm utgjorde s. å. 4,903 eller 9,18 per 1,000 inv. — Den nya rusdrycksförsäljningsförordning, som beslutats av 1937 års riksdag (se Spritdryckslagstiftning, suppl.), medför, att S:s försäljningsområde fr. o. m. 1 okt. 1938 kommer att omfatta Stockholm och Stockholms län. Antalet aktieägare i S. kommer att begränsas till 20, som av Överståthållareämbetet och länsstyrelsen i Stockholms län erhållit tillstånd att äga var och en en aktie. Bolagets styrelse skall bestå av 6 led., 2 utsedda av Kontrollstyrelsen, 1 av Överståthållareämbetet och länsstyrelsen i Stockholms län gemensamt, 1 av Stockholms stadsfullmäktige, 1 av landstinget i Stockholms län och 1 av bolagsstämman. — Jfr siffrorna vid Alkoholstatistik, även i suppl. E. R-g.

***Stockholms teatrar.** I Kungliga bibliotekets handskriftsamling påträffades 1933 fragment av ett historiskt skådespel, behandlande Kristian tyrann, Stockholms blodbad och Gustav Vasas frihetsstrid, vilket trol. spelats av eleverna i Stockholms lärdomsskola någon gång på 1580-talet. Platsen har antagl. varit en på Stortorget uppf. friluftsscen. — Dramatiska teaterns scen genomgick sommaren 1936 en grundlig ombyggnad, varvid scenutrymmet vidgades och belysningsanordningarna moderniserades. Chef fr. o. m. spelåret 1934—35 är O. Molander. — Vasateatern har under senare år stått under olika ledning, och den repertoar, som framförts, har växlat mellan klassiska verk (»Hamlet», »Vildanden», båda med Gösta Ekman i huvudrollerna) och ren underhållningsdramatik. — Oscarsteatern har tidtals under senare år varit operettscen; våren 1937 var den en tid talscen (uppträdande av en trupp ur Svensk filmindustris skådespelarpersonal). — Sedan 1936 drives Lilla Teatern, numera Nya teatern, av ett sällskap yngre skådespelare med S. Malmquist som konstnärlig ledare och regissör. Truppen spelar en modern repertoar och har även uppfört klassiska verk (Shakespeares »En vintersaga»). O. W-n.

***Stockholms-Tidningen** (S. Stockholms-Dagblad). I dec. 1936 avgick E. Stomberg som huvudred., och i hans ställe inträdde interimistiskt huvudred. för Aftonbladet P. G. Peterson som redaktionschef. Ny ord. huvudred. från april 1937 blev fil. dr B. Brilioth. Såsom redaktionssekr. från jan. 1937 inträdde G. Sundell och S. Malmberg. — Generalkonsul E. Åkerlund, som sedan 1933 varit huvuddelägare, överlät i april 1937 sina intressen i tidningen till ingenjör T. Kreuger, vilken senare samtidigt inträdde i företagets ledning. 1936 och 1937 har på grund av tidningens utveckling en ny byggnad uppförts för redaktionens och den tekniska avdelningens behov, och en omfattande komplettering av den tekniska utrustningen har ägt rum. Bl. a. har uppsatts en ny rotationspress med en kapacitet av 120,000 tjugufyrasidiga tidningar i tim. S. har först bland tidningar i Norden skaffat sig eget reportageflygplan. Bland S:s medarb. må även nämnas A. Österling, S. Haglund, E. Swenne och G. Rybrant. E-c C-n.

***Stockholms tomträttskassa.** Staden äger numera rätt att ikläda sig garanti för kassans skuldförbindelser intill högst tjugu gånger det inbetalda aktiekapitalets belopp.

***Stockholms örlogsstation.** 1936 års riksdags försvarsutskott har i sitt utlåtande framhållit, att åtskilliga skäl tala för en flyttning av S. samt att, därest denna frågas avgörande komme att avsevärt fördröjas, kraven på ett tidsenligt ordnande av manskapsförläggningen på Skeppsholmen icke längre torde böra avvisas. Ö-g.

Stockholms överståthållarskap, se Stockholm, sp. 523.

***Stockman**, D. G., fick 1929 titeln hovsångare.

Stockmann, a.-b., varuhus i Helsingfors, gr. 1862 av sedermera kommerserådet G. F. Stockmann (1825—1906) och fortsatt av hans söner kommerserådet Karl Stockmann (f. 1865) och generalkonsul Frans Stockmann (1872—1920). Ramen för det 1902 bildade familjebolaget utvidgades 1918. Verkst. dir. är sedan 1925 A. Söderholm. Ett nytt varuhus blev färdigt 1930. Aktiekap. är 50 mill. fmk. Bland dotterbolagen märkes Akademiska bokhandeln, Nordens största. Historik av B. Damstén (1937). — Se bild 4 vid art. Helsingfors, suppl. O. Brn; H. E. P.

***Stockmar**, Chr. F. v. Litt.: P. Crabitès, »Victoria's guardian angel. A study of Baron S.» (1937).

***Stocksund.** 1 jan. 1935 införlivades med S. ett område (Långängen, delvis, 62 har, och Stockby, 78 har) i Danderyds socken, varefter S. nu omfattar 276 har land; 2,967 inv. (1937). Tax.-värde å fastighet 23,319,400 kr. (1935), taxerad inkomst 6,565,350 kr.

Stodola [stå'dåla], Aurel, schweizisk ingenjör och högskolelärare (f. 1859 i Slovakien), prof. i maskinlära vid tekn. högskolan i Zürich 1892—1929. S. har utövat en mångsidig och utomordentligt betydelsefull verksamhet som föreläsare, teknisk-vetenskaplig förf. och rådgivare åt olika industrier. Som tekniker har han på ett sällsynt sätt förenat konstruktivt formsinne med stor matematisk skärpa. Hans största insatser falla inom ångturbinområdet; hans klassiska verk, »Dampf-

und Gasturbinen» (1903; 6:e uppl. 1925), har varit av största betydelse för ångturbinens utveckling. S. har även utgivit »Gedanken zu einer Weltanschauung vom Standpunkte des Ingenieurs» (1932). Led. av sv. Vet.-akad. (1932). T. L–k.

Stojadinović [ståjadi'nåvitj], Milan, jugoslavisk statsman (f. 1888), tidigare prof. i finansrätt och bankdir. i Belgrad. S. invaldes i skupsjtinan som radikal, var finansminister 1922—26 (med ett avbrott 1924) och 1934—35. Sedan juni 1935 är han ministerpresident och utrikesminister. Under denna tid har diktaturen inom landet mildrats något och landets ställning utåt stärkts, bl. a. genom ett för Jugoslavien förmånligt fördrag med Italien 1937; vidare ha en rad handelsfördrag ingåtts och stora offentliga arbeten igångsatts. En häftig strid 1937 med oppositionen inom parlamentet och ortodoxa kyrkans ledning ang. konkordat med Vatikanen ledde slutligen till en kabinettsrekonstruktion okt. s. å. A. A–t.

***Stokesska lagarna.** Den teoretiska förklaringen till Stokes' andra lag (att fluorescensljusets våglängd är större än våglängden för det ljus, som uppväcker fluorescens) ligger i kvantumteoriens grundsats, att energikvantas storlek är proportionell mot frekvensen och alltså omvänt proportionell mot våglängden. Då fluorescensljusets energi kommer från den uppväckande strålningen, kunna dess energikvanta ej vara större, dess våglängd ej vara mindre än primärstrålningens. Undantag förekomma (»anti-stokessk fluorescens»), om de fluorescerande molekylerna äro aktiverade och alltså ha en överskottsenergi, som kan bidraga till fluorescensljuset. Då aktiverade molekyler i regel äro sällsyntare än sådana i normaltillståndet (jfr Statistisk mekanik, suppl.), äro de anti-stokesska linjerna vanl. ljussvaga. Sv. B–r.

Stoklasa [stå'k-], Julius, tjeckisk agrikulturkemist och växtfysiolog (1857—1936), prof. vid tekn. högskolan i Prag 1894 och dir. för den statliga försöksanstalten för växtodling där. S. utförde betydande arbeten inom markfysiologien (skrev bl. a. »Handbuch der biophysikalischen und biochemischen Durchforschung des Bodens», 1926). Han gjorde undersökningar över den fysiologiska betydelsen av bl. a. fosfor, svavel och selen, studerade ingående kaliums betydelse för sockerbetorna och aluminiums utbredning i naturen (»Über die Verbreitung des Aluminiums in der Natur», 1922). Vidare märkas undersökningar över radioaktivitetens inverkan på ämnesomsättningen hos växter och djur. De industriella rökgasernas betydelse för växtligheten behandlades bl. a. i »Die Beschädigungen der Vegetation durch Rauchgase und Fabriksexhalationen» (1923). N. Jn.

Stokowski [ståkå'fski], Leopold Antoni Stanislaw, eg. Louis Stokes, nordamerikansk dirigent (f. 1882 i London), av skotsk-polsk härkomst. Utbildades vid Royal college of music och Pariskonservatoriet. Efter att ha verkat som organist i London och New York blev S. 1909 dirigent vid Cincinnatis symfoniorkester och innehar sedan 1912 samma befattning vid Filadelfiaorkestern (sedan 1936 tills. m. E. Ormandy). S. anses som en av samtidens främsta orkesterledare. G. M.

Stolpe, Sven, författare (f. 1905 24/8), fil. lic. 1930, har utgivit essäsamlingen »Två generationer» (1929), romanerna »I dödens väntrum» (1930), »Feg» (1931), »Madame Sallerin» (1932), »Järnbröderna» (1933), studier över Sigfrid Siwertz (1933) och Hjalmar Söderberg (1934) samt essäsamlingarna »Livsdyrkare» (1931), »Den kristna falangen» (1934) och »Det svenska geniet» (1935). S. debuterade som opponent mot samtida svensk idylldiktning; under inflytande först av N. Söderblom och senare av R. Fangen (se d. o.) har han övergått till en kristen livsåskådning och förklarade sin anslutning till Oxfordgrupprörelsen i »Kopparsmeden Alexander» (1936). J. L–t.

***Stomberg,** A. A., var 1898—1907 prof. vid Gustavus Adolphus college. Han är led. av styrelsen för Augustana college sedan 1910, ordf. i Svenska kulturförbundet i Amerika, har skrivit en mängd artiklar i nordamerikansk press om Sverige, bearbetat svenska texter för skolbruk etc. N–th H.

***Stomberg,** A. E., avgick dec. 1936 som chefred. för Stockholms-Tidningen Stockholms Dagblad och är sedan 1937 andre red. i Svenska Dagbladet.

Stone [stōun], Lewis, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1878). S. utbildades till militär, deltog i spansk-amerikanska kriget 1898, blev därefter skådespelare och uppträdde många år i landsorten, innan han slog igenom i New York. Under världskriget var han 1917—18 infanteriinstruktör och nådde majors rang. Filmdebuten skedde 1915, och 1919 lämnade S. scenen för att helt ägna sig åt filmen. Han har uppburit en mängd karaktärsroller, inalles i ett åttiotal filmer, av vilka de viktigaste äro »Scaramouche», »Fången på Zenda», »Den sköna Helenas privatliv», »Patrioten» (den sistnämnda med

Jannings), »David Copperfield», »Kapten på Singaporelinjen» och flera Garbofilmer, bl. a. »Christina», där han framställde Axel Oxenstierna. R. A-g.

Stopes [ståups], Marie Carmichael, engelsk botanist (f. 1880), fil. dr. S. har ägnat sig åt studiet av de sexuella problemen samt verkat för ökad sexuell ansvarskänsla, sexuell hygien och födelsekontroll. Ehuru de teoretiska förutsättningarna för en del av S:s förslag om befruktningsförebyggande knappast kunna sägas vara fullt vetenskapligt grundade, äro dock hennes praktiska anvisningar värdefulla och i allm. empiriskt styrkta. Av S:s skrifter äro på sv. utg. »Äkta makar» (1922), »Ett sunt föräldraskap» (s. å.) och »Varaktig kärlek» (1929). J. B-m.

Stoppande medel. Behandling av diarré riktar sig i första hand mot sjukdomsorsaken. Ehuru symtomet diarré ofta utgör en försvarsreaktion från organismen för att befria sig från olämpligt tarminnehåll, kan det stundom bli nödvändigt att ingripa med symtomatisk behandling. Bland de viktigare medlen kunna nämnas garvsyra samt preparat och droger, som innehålla garvsyra (tannin). Opiumpreparat ha i många fall en lugnande inverkan på de abnormt livliga tarmrörelserna. Viss föda kan genom sin halt av garvsyra verka stoppande, ss. blåbär, té och rödvin. Bland läkemedel, som användas för andra ändamål, ha järnpreparaten en svagt stoppande verkan och bruka därför förbindas med något svagt avföringsmedel, då de tagas under längre tid. U. v. E.

Stora Dala, se Dala (gods).

***Stora Dyrön,** som har färjförbindelse med fastlandet, fick 1936 ny hamn.

***Stora Ekebergs sanatorium** kan nu mottaga 254 patienter.

***Stora Kopparbergs bergslags a.-b.** sysselsatte 1936 omkr. 8,000 arb. Produktionen, vars försäljningsvärde uppgick till nära 60 mill. kr., fördelade sig på olika varuslag och anläggningar sålunda: Falu kopparverk: 16,157 ton svavelsyra, 264 ton ättiksyra, 2,246 ton rödfärg, 885 ton järnvitriol och 330 ton kopparvitriol. Järnverken: 163,705 ton järn- och ståleffekter och 15,713 ton thomasfosfat. Bysjöns kolugnar: 51,595 m³ träkol, 874 ton trätjära och råkreosot, 405 ton ättiksyrad kalk och 104 ton metanol. Sågverken: 21,601 stds trävaror. Skutskärs cellulosafabriker: 41,176 ton sulfat- och sulfitcellulosa, 4,800 ton omslagspapper och papp (inkl. tillv. vid Kvarnsveden), 302 ton terpentin, 780 ton flytande harts och 1,043 ton sprit (inkl. tillv. vid Kvarnsveden). Kvarnsvedens pappersbruk: 77,509 ton papper. Gruvorna: 295,192 ton järnmalm, 82,158 ton svavelkis, 49,360 ton kalksten, 2,997 ton kvarts och 4,247 ton zink- och blyslig. E. Hlr.

***Stora Köpinge** skall efter framtida pastoratsreglering ingå i S., Glemminge, Tosterups och Bollerups pastorat.

***Stora Malm.** En del av S. har inkorporerats med Katrineholm (se d. o., suppl.); 2,409 inv. (1937).

***Stora Sundby.** 1. Med underlydande gårdar i Öja och Västermo socknar omfattar S. 5,521 har, därav 1,373 har åker; tax.-värde 1,510,400 kr. (1932).

***Storavan.** 1934—36 uppfördes vid S:s utlopp en dammbyggnad, vars verkan sträcker sig även upp i Uddjaur och i nivå med denna liggande sjöar och som avser att öka lågvattenmängden i Skellefte älv från 23 m³/sek. till 45 m³/sek., varigenom den uttagbara vattenkraften i Finnforsen, Krångforsen och Vargforsen ökats med mer än 2,400 hkr. Efter regleringen hålles sjöns vattenstånd mellan 418,0 och 419,0 m, varigenom en effektiv magasinsrymd av 350 mill. m³ erhållits. E. Hlr.

***Storbritannien** beräknades 1936 ha 47,1 mill. inv., därav i England med Wales 40,84 mill., i Skottland 4,97 mill. och i Nordirland 1,29 mill. Emigrationen har under senare år avtagit, och en betydande återinvandring äger numera rum; 1936 utvandrade 29,836 britt. undersåtar, mest till Indien, Sydafrika och Australien, medan 47,242 pers. av britt. nationalitet invandrade till S.

Näringslivet har numera börjat övervinna följderna av världskrisen. Veteodlingen har stegrats betydligt, medan kornodlingen avtar. Stenkolsbrytningen visar sedan 1933 åter stegrade siffror; 1936 brötos 233 mill. ton kol, och exporten uppgick till 38,1 mill. ton. Järnproduktionen nådde sitt minimum 1931—32; 1936 brötos 12,9 mill. ton järnmalm; s. å. producerades 7,8 mill. ton tackjärn och 11,9 mill. ton stål. Vissa industrigrenar, t. ex. bomullsindustrien, lida alltjämt av den utländska konkurrensen (1935 hade bomullsspindlarnas antal nedgått till 43,000), medan andra utvecklats gynnsamt, t. ex. tillv. av konstsilke och aluminium. Elektrifieringen har under senare år gjort betydande framsteg. Exporten värderades 1936 till 501,1 mill. pd st., därav reexport av varor från kolonierna och utlandet 60,4 mill. pd st., och importen till 848,9 mill. pd st. De viktigaste handelsvarorna voro s. å. (värde, uttryckt i mill. pd st.):

Export		Import	
Bomullsfabrikat...	61,7	Kött	78,8
Maskiner	42,1	Spannmål och mjöl	69,6
Järn och stål	36,2	Bomull	45,8
Yllefabrikat	32,8	Ull	45,7
Fartyg och fordon	32,5	Metaller o. metallvaror	44,9
Stenkol	29,3	Trävaror	43,6
Kemikalier o. färger	21,5	Mineraloljor	36,3

Följ. femton länder hade s. å. det största handelsutbytet med S. (värde i mill. pd st.):

	Export	Import
U. S. A.	36,8	93,3
Kanada	24,3	75,0
Australiska statsförbundet	33,0	61,4
Indien	34,6	51,9
Nya Zeeland	17,7	43,7
Argentina	15,5	45,1
Tyskland	25,8	33,0
Sydafrikanska unionen	38,5	13,5
Frankrike	25,8	25,7
Danmark	15,6	33,2
Irländska fristaten	25,9	20,4
Nederländerna	14,3	25,1
Belgien-Luxemburg	14,1	18,7
Sverige[1]	11,3	20,6
Sovjetunionen	13,0	18,9

[1] Se även nedan, *Förbindelser med Sverige.*

Handelsflottan omfattade 1936 17,151 fartyg om 10,485,891 nettoton, därav 4,351 segelfartyg om 413,534 ton; s. å. funnos 13,749 fiskefartyg om 273,152 ton. London är numera utgångspunkten för de stora lufttrafiklinjerna till Sydafrika och Australien. Flera lokala linjer ha börjat trafikeras under senare år, bl. a. linjen London—Liverpool—Belfast—Glasgow. 1936 funnos 2,043,451 automobiler. Rundradiosändare finnas även vid bl. a. Droitwich, Watchet, Huddersfield, Falkirk och Lisburn (Nordirland). S. F.

Kyrkliga förhållanden. Inom Englands kyrka (se England, sp. 840 ff., och Episkopalkyrkan) har under det senaste halvseklet *English church union* spelat en uppmärksammad roll. Det är en 1859 gr. sammanslutning av präster och lekmän, som åsyftar att försvara kyrkans lära och ordningar emot upplösande tendenser från såväl puritanskt och rationalistiskt som romerskt påverkade kretsar och verka för konsolideringen och tillväxten av det engelska kyrkolivet i mera anglo-katolsk anda. Hg Pl.

Statsfinanser. Statsinkomsterna upptogos i budgeten för april 1937—mars 1938 till 847,95 mill. pd st. (motsv. verkliga inkomster 824,72 mill. pd st. 1936—37), medan statsutgifterna anslogos till 862,85 mill. pd st. (motsv. verkliga utgifter 830,31 mill. pd st. 1936—37). Bland inkomsterna märktes — siffrorna inom parentes i det följ. avse beloppen för budgetåret 1936—37 —: inkomstskatten med 275,00 mill. pd st. (257,24 mill.), tilläggsskatten därtill (*sur-tax*) med 58,00 mill. pd st. (53,54 mill.), skatterna på fastigheter m. m. 89,00 mill. pd st. (87,99 mill.), vissa stämpelskatter 29,14 mill. pd st. (29,14 mill.), tullarna, övervägande de på tobak och mineralolja, 219,85 mill. pd st. (211,28 mill.), skatterna på brännvin, öl m. m. 113,15 mill. pd st. (109,50 mill.), skatterna på motorfordon 34,00 mill. pd st. (32,73 mill.), post-, telegraf- och telefonväsen 11,80 mill. pd st. (11,07 mill.) etc. Som de största utgifterna enl. 1937—38 års budget må nämnas 224,00 mill. pd st. till förräntning och amortering på statsskulden (likaledes 224,00 mill. 1936—37; därav 13,13 mill. amortering), 8,00 mill. pd st. betalning till Nordirland (8,00 mill.), 198,27 mill. pd st. till försvaret, näml. 63,70 mill. till armén, 78,07 mill. till flottan och 56,50 mill. till flygväsendet (186,07 mill., innebärande överskridande av 1936—37 års budget med 7,82 mill.), 429,08 mill. pd st. till statsförvaltningen (381,16 mill.) etc. — Statsskulden angavs till 7,901,6 mill. pd st. mars 1936, därav 3,366,5 mill. fonderade. N. Sbg.

Bankväsen. Centralbanken, Bank of England (se d. o.), har monopol på sedelutgivningen i England (Skottland och Irland ha särskilda sedelbanker). Som medel för sin penningpolitik har banken, särskilt efter världskriget, använt ej blott diskonto och marknadsoperationer utan även direkta demarcher hos olika institut. 1928 ff. deltog banken i företag för exportens finansiering samt understödde tillkomsten av en jordbrukshypoteksbank (Agricultural mortgage corporation), ett bolag för kontroll av vissa delar av den tunga industrien (Securities management trust ltd.) samt ett bolag för industriens reorganisation (Banker's industrial development co. ltd.), vilka åtgärder dock ej fått större betydelse. Sedan 1932 har valutapolitiken väsentligen omhänderhafts av en särskild valutastabiliseringsfond (se d. o., suppl.) om från början 150 och från 1937 550 mill. pd st. Fondens verksamhet och delvis även dess arbetsuppgifter ha varit hemliga. Aktiebankerna (*joint stock banks*) äro depositionsbanker, som traditionsmässigt tillhandahålla enbart kortfristig kredit, avhålla sig från direkta börsaffärer samt konservativt bevara vissa proportioner mellan olika rörelsegrenar. Under efterkrigstiden ha de dock måst lämna även långfristig kredit samt ha i övrigt utvecklat nya rörelsegrenar och väsentligt ökat sin verksamhet även i utlandet. De fem största (*the big five*), Midland, Lloyds, Barclays, Westminster samt National provincial, ha högst betydande kontorsnät i England och Wales samt i vissa fall filialbanker i Skottland och Irland. *Merchant bankers* förvalta stora depositioner, huvudsakl. från utlandet, samt ägna sig åt accept- och växelaffärer, varjämte de i stor utsträckning omhänderha andra stora emissioner än dem, som avse statslån. Viss betydelse äga de även därigenom, att Bank of Englands styrelse delvis rekryteras från dessa bankers krets men traditionsmässigt ej från aktiebankernas. Åt diskontering av handelsväxlar ägna sig de för London säregna *discount houses. Accepting houses* acceptera växlar för kunder världen runt, varigenom dessa växlar erhålla förstklassig säkerhet och gynnsam ränta, samt deltaga i låneemissioner för utländsk räkning m. m. Ett annat inslag i det engelska bankväsendet äro utlandsbankerna med huvudkontor eller filial i London. Konjunkturförbättringen och restriktionerna för utländska m. fl. lån ha medfört en lätt penningmarknad med billiga räntor. Bankernas utlåning har ökats med krediter åt den inhemska handeln, medan finansierandet över London av den internatio-

nella handeln lidit avbräck av clearingöverenskommelser o. dyl. mellan olika länder.

E. H-ss.

Försvarsväsen. De senaste årens förändringar i det politiska läget ha nödgat S. till avsevärda förstärkningar av landets försvarsväsen. Dessa ha ännu (1937) icke hunnit genomföras, varför förändringar beträffande nedan lämnade uppgifter äro att motse under de närmaste åren. 1936 bildades ett nytt ministerium för »koordinering av försvaret», vars förste innehavare blev sir Thomas Inskip (se d. o., suppl.). Hans förnämsta uppgift synes bli att avväga fördelningen av försvarsanslagen mellan försvarsgrenarna.

Armén. Den reguljära arméns truppförband, styrkeförhållanden och förläggning enl. staterna för budgetåret 1936—37 framgå av följ. tab.

Förläggning i	Inf.-bataljoner	Kav.-reg:ten	Art.-batterier	Stridsvagnsbataljoner	Antal man
Hemlandet	69	[1]14	[2]137	5	113,466
Kolonierna.					
Gibraltar ...	2	—	4	—	2,669
Malta	2	—	5	—	3,479
Bermuda	1	—	—	—	409
Jamaica					669
Cypern	1/3	—	—	—	193
Mauritius ...	—	—	1	—	119
Ceylon	—	—	2	—	369
Aden	—	—	1	—	216
Straits settlements	2	—	4	—	4,386
Hongkong...	5	—	5	—	7,624
Övriga länder.					
Egypten ...	5 2/3	[1]3	6	1	9,596
Sudan	2	—	—	—	1,865
Palestina ...	2	—	—	—	1,970
Indien	45	5	59	—	57,524
Summa	136	22	224	6	204,554

[1] Därav 1 pansarbilreg:te. [2] Därav 7 ridande, 19 lätta och 6 tunga hästanspända, 35 lätta, 20 medeltunga och 4 tunga motoriserade, 16 luftvärnsbatterier (motoriserade).

Utom de angivna stridande förbanden tillkomma även ingenjör- och underhållsförband.

Trupperna i hemlandet äro sammanförda till 4 inf.-divisioner, 2 självständiga inf.-brigader, 2 kav.-brigader, 1 stridsvagnsbrigad samt självständiga luftvärns- och kustförsvarsförband m. fl.

Territorialarmén består av 165 inf.-bataljoner, 16 kav.-reg:ten och 322 art.-batterier. Styrkan uppgick i början av 1936 till omkr. 130,000 man. *Arméreserven* uppgick samtidigt till omkr. 113,000 och *supplementreserven* till omkr. 20,000 man; dessa reserver torde under 1936 ha ökats med 8,000, resp. 2,000 man. — Rekryteringen har alltsedan världskriget vållat stora svårigheter. På senaste tiden har en förbättring inträtt i fråga om territorialarmén, under det att vakanserna i reguljära armén visat tendenser att ökas. — Omorganisation pågår inom armén, syftande till att öka förbandens rörlighet och eldkraft. Infanteriet organiseras på 3 reg:ten i varje inf.-division, varje reg:te om 3 bataljoner med vardera 4 likformiga komp., i vilka även ingå tunga vapen. Kavalleriet motoriseras i stor utsträckning. Av de i hemlandet förlagda kavalleri- och stridsvagnsförbanden organiseras 1 motoriserad division. Denna skall bestå av 2 brigader (vardera om 2 motoriserade kav.-reg:ten och 1 lätt stridsvagnsreg:te), 1 stridsvagnsbrigad samt ingenjör- och underhållstrupper. De i Egypten förlagda kavalleri- och stridsvagnsförbanden omorganiseras till ett motoriserat förband, bestående av 1 pansarbilreg:te, 1 motoriserat kav.-reg:te samt 1 lätt stridsvagnsreg:te. Genom denna omorganisation komma endast halva antalet kavalleriförband att förbli beridna, och även för dessa ryttarförband ifrågasättes en motorisering. Artilleriet omväpnas i stor utsträckning med moderna pjäser, varjämte allt flera förband motoriseras. Vid samtliga truppslag pågår motorisering (se d. o., suppl.) av trossen.

K. H-g.

Örlogsflottan omfattar 1937 följ. antal fartyg:

a) United kingdom of Great Britain samt imperiets icke självstyrda delar (kolonier, protektorat- och mandatterritorier samt New Foundland); se tab. nedan.

Härtill kommer ett betydande antal min- och depåfartyg, kanonbåtar m. m. Budgeten 1 april 1937—31 mars 1938 beräknas till 105 mill. pd st., varav 27 mill. pd st. bestridas av lånemedel. Personalen uppgår till 112,000 man. Till flottan räknas *The fleet air arm*, omfattande i hemlandet, Medelhavet och Fjärran östern stationerade, med sjöstridskrafterna samverkande flygeskadrar. Antalet krigsflygplan i The fleet air arm uppgår till 450.

b) Imperiets självstyrda delar.

Australiska statsförbundet: 4 kryssare, 1 hangarfartyg, 11 flottiljledare och jagare, 1 bevakningsfartyg (»sloop») samt hjälpfartyg med sammanlagt deplacement av 59,421 ton.

Kanada: 4 jagare med sammanlagt deplacement av 4,500 ton samt 1 minsvepningsfartyg. Personal: 1,026 man.

Indien: 5 kanonbåtar (»sloops») och 1 depåfartyg med sammanlagt deplacement av 7,100 ton. Personal: 1,467 man.

Nya Zeeland: 2 kryssare och 1 skolfartyg med sammanlagt deplacement av 12,300 ton. Personal: 1,100 man.

Sydafrikanska unionen: 5 mindre fartyg. Personal: 204 man.

Flygstridskrafterna.

a) United kingdom of Great Britain samt imperiets icke självstyrda delar med undantag av The fleet air arm; se tab., sp. 951.

Flygvapnet är under stark utveckling. Sålunda avses, att antalet eskadrar i hemlan-

Fartygsslag	I tjänst		Under byggnad 1 juli 1937	
	Antal	Deplacement i ton	Antal	Deplacement i ton
Slagfartyg (se d. o., suppl.)	—	—	2	70,000
Slagskepp	12	368,650	—	—
Slagkryssare	3	106,100	—	—
Kryssare, över 7,000 ton	29	363,000	16	118,000
Kryssare, under 7,000 ton	24			
Hangarfartyg	6	115,350	3	52,000
Flottiljledare och jagare..	164	195,425	34	54,000
U-båtar	57	59,000	14	15,000
Summa	295	1,207,525	69	309,000

det 1938 skall ha ökats till 129, omfattande 1,750 flygplan jämte 100 % reservflygplan. Kolonialflygplansbeståndet uppgår till 600 flygplan. Personalbeståndet, utom reserverna, som 1934 uppgick till 30,500 man, avses 1938 vara ökat till omkr. 60,000 man. Utöver befintliga 5 upprättas 9 militära flygskolor. Ett stort antal flygbaser, därav 49 på engelska östkusten, äro under utbyggnad. 11 flygplansfabriker arbeta huvudsakl. för militära ändamål med en beräknad produktionskapacitet fr. o. m. 1 juli 1936 av 300 militärflygplan per mån. Budgeten 1936—37 är beräknad till 50,7 mill. pd st., i vilket belopp är inrymd en särskild tilläggsbudget av 11,7 mill. pd st.

b) Imperiets självstyrda delar.

Australiska statsförbundet: 52 flygplan; personal 1,128 man. Kanada: 166 flygplan; personal 1,052 man. Indien: 4 bombeskadrar och 4 med armén samverkande eskadrar med tills. 196 flygplan; personal 1,900 man. Om Irländska fristaten och Sydafrikanska unionen se dessa ord, suppl. Nya Zeeland: 21 flygplan. Ö-g.

L u f t f ö r s v a r e t återuppbygges f. n. på grundval av erfarenheterna från världskriget. Det för hemlandet avsedda luftvärnsartilleriet, 1936 bestående av minst 50 luftvärnsbatterier och ett 60-tal strålkastarkompanier, uppsättes av territorialarmén och indelas i två luftvärnsfördelningar (*A. A. brigades*). Ytterligare förband skola tillkomma. Fördelningarna bestå av grupper (*A. A. groupes*) och dessa i sin tur av divisioner (*A. A. divisions*), avsedda för vissa orter, med växlande antal batterier och strålkastarkompanier. Störst är *1 A. A. division*, som i förening med särskilda flygförband skall försvara London. För denna stad finnas även tio ballongspärrar, sammanförda i en *ballon barrage group*. Då ytterligare materiel anskaffats, skola även andra städer erhålla ballongspärrar.

Luftbevakningen skötes av en särskild *observer corps*, bestående av civila personer, som äro rullförda som *special constables* och i disciplinärt hänseende lyda under polischefen i det distrikt, där de äro stationerade. I fråga om utbildning sortera de under *The air ministry*, som utser chefen och visst befäl.

Det civila luftskyddets organiserande ledes av *Home office*, som därför inrättat en särskild byrå, *The air raid precautions department*. Denna har utfärdat bestämmelser för luftskyddet i flera memoranda. Vidtagandet av skyddsåtgärderna vilar emellertid på kommunerna samt enskilda företagare och verk. Luftskyddsavdelningarna ställas i allm. under polisens befäl och utbildas dels vid statliga och kommunala skolor och kurser, dels genom Order of St. John och The british red cross society. Även scouterna tagas i anspråk för luftskyddet. För varje 500-tal inv. i luftskyddsorterna avses, att s. k. *air raid wardens* skola inrättas. Dessa äro närmast rådgivningsbyråer men ha även uppgifter beträffande planläggningen av luftskyddet och handla i samförstånd med myndigheterna och polisen. För hela landet gemensamma bestämmelser finnas för befolkningens alarmerande vid flygfara och för belysningens släckande. Staten har även gått i författning om anskaffande av 40 mill. gasmasker, som i krig gratis skola utdelas till befolkningen från 13 depåer. R. Å.

D e n e k o n o m i s k a f ö r s v a r s b e r e d s k a p e n synes till stor del ha inriktats på att uppmuntra den privata företagsamheten. I *Board of trade* finnes emellertid en avd., *Food department*, som förbereder livsmedelsförsörjningen i krigstid och samarbetar med ministeriet för försvarets koordinerande och en under *committee of imperial defence* arbetande subkommitté. Food departments huvudsakliga uppgift är att anskaffa och kontrollera förvaringen av och vid behov distribuera livsmedel för försvarsändamål. Vidare pågå arbeten för att möjliggöra ett omläggande av importen i krigstid från öst- till västkusthamnar. R. Å.

Sport och idrott. England är sportens klassiska land och den moderna sportens moderland, i mycket alltjämt världens främsta idrottsnation. Ehuru engelsmännen alltid varit bland de främsta vid olympiska spelen och andra internationella tävlingar, se de med en viss skepsis på de senare årens starkt utvecklade tävlings- och rekordidrott. Den engelska sportens urgamla traditioner ha i S. skapat en hög idrottslig kultur, och för engelsmannen är sporten lika mycket en livsåskådning och en integrerande del av levnadssättet som ett medel att skapa fysisk och psykisk spänstighet. Sporten skall dana karaktärer; den skall fostra till absolut självkontroll, lära ungdomen rent spel (*fair play*) och att i alla situationer följa spelets och sportens lagar (*play the game*). Ett vackert, jämnt och roligt spel (*a good game*) är viktigare än en seger; med järnhård konsekvens inpräntas i ungdomen att med självbehärskning bära såväl seger som nederlag

Baser	Antal eskadrar: Jakt-eskadrar	Bomb-eskadrar	Bomb-transport-eskadrar	Armésam-verkande eskadrar	Förbin-delse-eskadrar	Flygbåts-eskadrar	Övnings-eskadrar	Summa
Hemlandet	17	26	—	5	1	5	2	56
Orienten	—	4	1	1	—	—	—	6
Aden	—	1	—	—	—	—	—	1
Irak	—	3	1	—	—	1	—	5
Singapore	—	2	—	—	—	1	—	3
Malta	—	—	—	—	—	1	—	1
Summa	17	36	2	6	1	8	2	72

(*sportmanship*). Denna engelska uppfattning om sportens karaktärsdanande betydelse har givit den dess stora utrymme vid ungdomens uppfostran; vid både public schools och univ. spelar sporten en dominerande roll. Särskilt stor vikt lägges vid lagidrotter: kricket, fotboll (både association och, oftast, rugby) samt rodd.

På senare år har även svensk gymnastik fått en stor plats vid ungdomens fysiska fostran. Redan vid 1800-talets mitt stiftade engelsmännen bekantskap med Lings idéer genom prof. A. Georgii; hans verk har fullföljts av Martina Bergman-Österberg och A. Broman. Svensk gymnastik användes vid flertalet skolor (dock i regel ej public schools), vid armén och marinen; flera institut för utbildning av lärare finnas, därav tre militära.

Den engelska sporten har gamla anor, och redan under den tidiga medeltiden utövades hopp, löpning, bågskjutning, bollspel (både på land och i vatten), brottning, ridning o. dyl. Bollspelen hade 1313 tagit sådan omfattning, att de förbjödos inom städerna; förbudet kunde dock ej upprätthållas, trots att det förnyades flera gånger. Golf nämnes vid mitten av 1500-talet, kricket omkr. 1600; i början av 1700-talet utkämpades de första boxningsmatcherna. Under 1800-talets första årtionden började roddsporten, fria idrotten, fotboll, tennis och vattenpolo utformas för att sedan snart nog anträda sitt segertåg över världen. I samband därmed spredos också en mängd engelska sporttermer, vilka sedan införlivats med praktiskt taget alla levande språk.

I S. av i dag utövas nästan alla moderna idrottsgrenar, men k r i c k e t kan anses vara nationalsporten, främst därför att det under maj—juli spelas av ungdomar i 100,000-tal över hela S. Det finns knappast en enda liten by, som ej har minst ett eget kricketlag. De stora evenemangen, bl. a. landsmatcherna mot Australien, samla väldig publik. S:s f o t b o l l har sedan gammalt varit den dominerande i världen, och det är engelsmännen, som utvecklat denna sport och alltjämt skriva dess lagar. Ett stort antal tävlingar anordnas, däribland den professionella serien (»ligan», gr. 1888) och den berömda tävlingen om English cup (sedan 1871). T. o. m. 1935 har England spelat 317 landsmatcher, av vilka 216 vunnits. På hemmaplan äro engelsmännen alltjämt obesegrade — ett unikt rekord; olympiska guldmedaljen i fotboll erövrades 1908 och 1912. Inom f r i i d r o t t hållas årl. mästerskapstävlingar på Stamford bridge, liksom flertalet andra engelska öppna för alla nationer. Särskilt de engelska löparna och gångarna ha världsrykte; bland dem märkas flera olympiska guldmedaljörer: löparna A. Hill, D. Lowe, Th. Hampson, A. Jackson, G. Burghley, H. Abrahams och E. Liddell samt gångarna T. Green och H. Whitlock. S i m s p o r t e n har tidigare stått högt men nu gått något tillbaka; bland dess främsta kunna nämnas den trefaldige olympiasegraren H. Taylor; tre ggr har England erövrat olympiamästerskapet i vattenpolo.

T e n n i s är en av de största grenarna; mästerskapet vid Wimbledon är tennisvärldens största tävling och anses som inofficiellt världsmästerskap; 9 ggr har Davis cup erövrats. I den långa raden av stjärnor äro bröderna R. F. och H. L. Doherty samt på senare år F. Perry och W. Austin de förnämsta. Den mycket populära r o d d s p o r t e n s stora evenemang äro Henleyregattan (sedan 1829) och studentkapprodden Oxford—Cambridge på Thames (sedan 1839). G o l f tävlar med kricket som »var mans sport», de för alla öppna mästerskapstävlingarna äro högt skattade i hela världen. B o x n i n g e n är en typiskt engelsk sport; från dess start i början av 1700-talet dominerade engelsmännen denna gren under mer än 150 år. Världsmästaren Jimmy Wilde och Harry Mallin (2 ggr olympiasegrare) äro två av sportens främsta representanter från senare år.

Även i landhockey, cykelsport, rugby, fri brottning och ej minst i segelsport, där Cowesregattan — gr. 1810 av Yacht club — är det stora evenemanget, har S. gjort banbrytande insatser. T. o. m. den nordiska bandyn kommer från S., som även i skidlöpning genom Ski club of Great Britain kraftigt bidragit till renässansen för slalom och utförslöpning.

S:s k a p p l ö p n i n g s s p o r t har anor från 1200-talet; alltsedan dess har den varit världens ledande och även inom landet spelat en stor roll, ej minst genom den omfattande vadhållningen, tidigare uteslutande genom s. k. bookmakers, sedan 1929 även genom totalisator. De fem »klassiska loppen» äro S:t Leger (sedan 1776), The Oaks (1779), Derby (1780), Two thousand guineas (1809) och One thousand guineas (1814), vilka fått efterföljare världen runt; dessutom märkas Ascotveckan (Ascot stakes) och Grand national steeple-chase vid Liverpool (sedan 1836), världens största hinderlöpning. — Stödd på en stark industri, står m o t o r s p o r t e n mycket högt; bland tävlingsplatserna kunna nämnas den berömda Brooklandbanan utanför London samt banan på ön Man, där de s. k. TT-loppen för bilar och motorcyklar avgöras. Bland förarna ha särskilt M. Campbell och H. Segrave nått världsrykte.

Jakten har från äldsta tider skattats högt i S. Särskilt populär är parforsjakten på räv med foxhounds; fågeljakten med stående hund (setter och pointer) är även högt utvecklad. S. anses även vara sportfiskets hemland. Särskilt har laxfisket med konstgjord fluga där nått sin höjdpunkt.

Bortsett från olympiska kommittén, som representerar S. inför utlandet, saknar S:s sport enhetlig överorganisation. Förbund

finnas för alla de stora idrottsgrenarna, ofta flera för varje; det största av dessa är The football-association (gr. 1833) med (1936) omkr. 40,000 klubbar, därav 400 professionella, och omkr. 750,000 spelare. Vidare märkas Amateur-athletic association, som haft stor betydelse för amatörbestämmelsernas utformning, och Rugby union (gr. 1871), som med sina 900 föreningar är ett av landets största förbund. Dessutom finnas särskilda förbund i Skottland och Irland, av vilka skotska fotbollsförbundet med omkr. 2,500 föreningar är det mest betydande. A–ö.

Författning och förvaltning. 1937 har genomförts, dels att oppositionens ledare får särskild avlöning (2,000 pd st.) av staten, vilket visar den vikt man i det engelska parlamentariska systemet fäster vid den kontrollerande och eggande roll, som oppositionen spelar, dels att parlamentsledamöternas arvoden höjts från 400 till 600 pd st. per år. G. H–n.

Förbindelser med Sverige. Reguljär ångbåtstrafik mellan S. och Sverige ombesörjes av Rederi-a.-b. Svenska Lloyd; restid Göteborg—Tilbury omkr. 35 tim. Trafik på S. drives även av Stockholms rederi-a.-b. Svea, Adolf Bratt & co. samt Axel Broström & son. Restiden med flygmaskin Malmö—London uppgår f. n. till omkr. 6 tim. — Handelsutbytet är synnerligen livligt; S. intar i fråga om export från Sverige 1:a rummet (25 % av exportvärdet 1935) och beträffande Sveriges import 2:a rummet (19 % 1935). Hela exportvärdet 1935 uppgick till 322 mill. kr., därav pappersmassa, papp och papper 108,8 mill., trävaror 81, fläsk 19,6, smör 16 och järnmalm 13,5 mill., vidare bl. a. järn, tändstickor och vete. S:s export till Sverige värderades 1935 till 285 mill. kr., därav stenkol 38,8 mill., vidare bl. a. vävnader, automobiler och radioapparater; en mycket stor del av importen utgjordes av transitovaror, ss. bensin, sojabönor, ull, copra och bananer. 1936 uppgick exportvärdet till 371, importvärdet till 308 mill. kr.

För förbindelserna mellan Sverige och S. verka utom legationer och konsulat även Anglo-swedish society och Svensk-engelska föreningen (se dessa ord) samt Anglo-swedish literary foundation (se d. o., suppl.). A. A–t.

Historia. Den uppgift, för vilken den av R. MacDonald ledda nationalregeringen i främsta rummet bildats, återställandet av S:s finansiella stabilitet, löstes snabbt och effektivt. I sin utrikespolitik förkunnade regeringen som en av sina främsta uppgifter att stödja nedrustningskonferensen i Genève och att i allm. befordra den kollektiva säkerheten inom N. F:s ram. Ett uttryck för denna strävan var anslutningen till den s. k. fyrmaktspakten (se d. o., suppl.) 1933, vilken emellertid snart förlorade sin betydelse.

Beträffande förhållandet till Tyskland ha efter nationalsocialismens seger 1933 två strömningar gjort sig gällande inom engelsk opinion. Den ena är inriktad på ett överbyggande av de gamla motsättningarna, den andra söker hävda landets handlingsfrihet genom en bestämd uppslutning vid Frankrikes sida och en kraftig upprustning. Den senare linjen fick 1934 ett uttryck i lordpresidenten Baldwins uppmärksammade uttalande, att Englands gräns numera ginge vid Rhen, och i S:s anslutning 1935 till den s. k. Stresafronten (se S t r e s a, suppl.), som fördömde den tyska upprustningen såsom ett brott mot Versaillesfreden. Den förra linjen kännetecknas bl. a. av ett juni 1935 ingånget separat flottavtal med Tyskland, enl. vilket styrkeförhållandena mellan de tyska och engelska sjöstridskrafterna fastställdes till proportionerna 35 : 100. — Ett under dessa år brännande problem, frågan om S:s krigsskulder till Förenta staterna, löstes på så sätt, att regeringen efter långvariga förhandlingar inställde betalningen därav med motiveringen, att en ny ekonomisk kris skulle uppstå i Europa, om skulden gäldades fullständigt.

Kort före flottavtalet med Tyskland hade en ombildning av regeringen ägt rum. MacDonald, vars prestige starkt avtagit (jfr M a c D o n a l d, R., suppl.), avgick juni 1935 som premiärminister och efterträddes av Baldwin, vars plats som lordpresident han övertog. Sir S. Hoare blev utrikesminister i st. f. sir J. Simon, som blev inrikesminister, och A. Eden, vilken i egenskap av lord privy seal spelat en framträdande roll i de utrikespolitiska förhandlingarna, blev minister för N. F. En av den ombildade regeringens första åtgärder var att föra i hamn den författningsreform, varigenom Indien (se d. o., suppl., sp. 763 f.) fick ett visst mått av självstyrelse. Den segslitna anglo-egyptiska frågan fick 1936 sin lösning genom ett fördrag, enl. vilket den brittiska militärockupationen upphörde och ett förbund mellan S. och Egypten ingicks.

Italiens angrepp på Abessinien 1935 och det därmed sammanhängande hotet om en italiensk kolonial expansion vid Röda havet (se I t a l i e n, suppl., sp. 816) bragte S. i skarp konflikt med Italien. Denna konflikt såg en tid ut att medföra en krigisk brytning, sedan de brittiska stridskrafterna både till sjöss i Medelhavet och till lands i Egypten erhållit en betydande förstärkning. Stark spänning utlöste också N. F:s främst av S. framdrivna beslut om ekonomiska sanktioner mot Italien. Krigshotet blev emellertid avvärjt, då sanktionsmakterna icke ansågo det med N. F:s syften förenligt att med vapenmakt genomdriva respekt för förbundets aktion och då S. på grund av otillräckliga rustningar icke var berett att gå i krig. Sedan Hoare dec. 1935 nödgats avgå efter ett försök till kompromiss mellan Italien och Abessinien (se H o a r e, S., suppl., sp. 671), över-

togs utrikesministerposten av Eden, som efter en tid av fruktlösa ansträngningar att hävda N. F:s prestige likviderade sanktionspolitiken juli 1936, då Italiens erövring av Abessinien redan var ett faktum.

Ministären Baldwin, som efter en parlamentsupplösning i okt. 1935 vid de följ. valen vunnit en klar seger, drevs genom erfarenheterna under konflikten med Italien och den alltmer tillspetsade situationen på kontinenten att framlägga ett gigantiskt rustningsprogram (se *Försvarsväsen*, ovan) samt att gestalta förhållandet till Frankrike så intimt som möjligt. I samband med förhandlingar, åsyftande ett allmänt fördrag till den västeuropeiska fredens tryggande (jfr Locarno, suppl.), tillmötesgick S. i förening med Frankrike genom ett maj 1937 ingånget avtal ett av Belgien framfört yrkande på att befrias från den skyldighet till militärt bistånd, som härleder sig ur tidigare fördrag. Samtidigt bekräftades de engelsk-franska garantiförpliktelserna mot Belgien. En viktig roll har S. spelat sedan hösten 1936, då det jämte Frankrike arbetat på lokalisering av det spanska inbördeskriget (se Spanien, suppl., sp. 862) genom ett till London förlagt noninterventionsutskott.

Georg V avled i jan. 1936 och efterträddes av sonen Edvard VIII, som emellertid i dec. s. å. abdikerade (se Simpson, W., suppl.) till förmån för sin bror hertigen av York. Denne besteg kort därefter tronen såsom Georg VI. I maj 1937 ägde hans kröning rum, efter vilken Baldwin avgick som premiärminister och efterträddes av den dittillsvarande finansministern Neville Chamberlain. R. Sv-m.

Litteraturanvisningar. L. D. Stamp och S. H. Beaver, »The British isles» (1933); J. A. R. Marriott, »Modern England, 1885—1932» (1934); A. Birnie, »An economic history of the British isles» (1935); E. L. Hasluck, »Local government in England» (1936); W. S. Shears, »This England» (s. å.); W. I. Jennings, »Cabinet government» (s. å.); A. B. Keith, »The king and the imperial crown. The powers and duties of His Majesty» (s. å.); J. A. Spender, »Great Britain, empire and commonwealth 1886—1935» (s. å.); M. Grünbeck, »Die Presse Grossbritanniens» (2 bd, s. å.); G. Heckscher, »Parlamentarism och demokrati i England» (1937; med utförliga litt.-anv.); K. B. Smellie, »A hundred years of english government» (s. å.).

Storcirkelnavigering. Eftersom jorden är en sfär, går den kortaste vägen mellan två punkter på jordytan längs storcirkeln genom dessa. Navigering efter storcirkeln är till fördel, då mellan start- och målpunkt förefinnes stor longitudskillnad. Så t. ex. är avståndet Paris—New York efter storcirkeln 5,070 km och efter loxodromen (se d. o.) 5,297 km. Vid s. måste kompasskursen, d. v. s. vinkeln mellan färdriktningen och meridianen, ständigt ändras till skillnad från navigering längs loxodromen. Icke minst för flygning över n. Atlanten är således s. av betydande fördel, då flygtiden och därmed behovet av medfört motorbränsle härigenom nedgå. I kartor i gnomonisk projektion är storcirkeln en rät linje. Storcirkelkartor utges för sjöfartens behov av Die deutsche Seewarte, brittiska amiralitetet och U. S. A:s Hydrographic office. För luftnavigering avsedda storcirkelkartor utges sedan någon tid tillbaka av Die deutsche Seewarte. På dessa kartor finnas även höjdkurvor för 500, 1,000, 2,000, 3,000 och 4,000 m höjd. Ö-g.

***Storhet.** (*Fys.*) Om intensitets- och kvantitetsstorheter se Le Chateliers princip, suppl.

Storleksordning. Inom matematiken sägas två storheter ha samma s., om deras förhållande förblir ändligt, då de båda storheterna konvergera mot noll (el. oändligheten). Om en funktion av en oberoende variabel x är av samma s. som x^n, säges den bli oändligt liten (el. oändligt stor) av n:e s., då x konvergerar mot noll (el. oändligheten). — Inom fysiken och naturvetenskap i övrigt säger man ofta, att två storheter äro av olika s., om deras förhållande är t. ex. 10 el. 100. Sv. B-r.

***Storlien.** I samarbete med S. J. har Föreningen för skidlöpningens främjande i Sverige utbyggt turiststationen i S. med 180 nya platser, så att antalet bäddplatser f. n. utgör 450. En ytterligare utbyggnad med 170 platser är beslutad. I S. finnes numera (1937) en skidskola efter österrikiskt mönster, där diplomerad skidlärarutbildning lämnas. — Se bild sp. 959—960. C. N.

***Stormakt.** Då Ryssland vid sitt upptagande i N. F. fick sig tilldelad en permanent rådsplats, blev detta liktydigt med erkännande av dess ställning som s. Sedan Polen (från 1926) och Spanien (från 1928) efter reformen av N. F:s råd 1926 tillförsäkrat sig ständigt omval som rådsmedlemmar, ha de åtminstone inom N. F. börjat betraktas som andrarangens s. Stormaktsbegreppets förknippande med permanent medlemskap i N. F:s råd — det vanliga under de närmaste åren efter världskriget — har emellertid icke längre någon grund, då sådana utanför N. F. stående stater som U. S. A., Japan och Tyskland icke kunna frånkännas karaktären av s. G. H-n.

Stormavdelning (ty. *Sturm-Abteilung*), se S. A., suppl.

***Stormklockan,** som är Kommunistiska ungdomsförbundets organ, företräder dettas program och politik. Uppl. var april 1937 omkr. 15,000. Nuv. red. är R. Forsberg.

***Storm-Petersen,** R., lämnade 1933 Det kongelige teater.

Stormskadeförsäkring omfattar skada genom direkt inverkan av storm samt följdskador därav, tillfogade av föremål, som lösryckts eller sönderbrutits av stormen, eller

Turiststationen i Storlien med utsikt mot Skurdalshöjden.

orsakats av regn, snö, hagel eller frost. Försäkring kan meddelas på färdiga och väl uppförda byggnader av alla slag ävensom på däri förvarad lösegendom och varulager samt på fabriksskorstenar, väderkvarnar och vindmotorer. Till denna försäkringsform hör även den kombinerade storm- och hagelskadeförsäkringen, som avser att ersätta sådana skador på växthus och drivbänksfönster samt på växter, förvarade i växthus, som uppkommit på samma sätt, som ovan angivits, varvid dock försäkringen även omfattar direkta skador, förorsakade av hagel. T. v. P.

Stornoway [stå'nəωēī], se L e w i s.

Storströmsbron, en mellan Masnedö och Orehoved på Falster 1932—37 byggd kombinerad väg- och järnvägsbro, vilken tills. m. en liknande bro över Masnedsund sammanbinder Själland och Falster. S. är en 3,211 m lång högbro med tre genomseglingsöppningar för sjöfarten (segelfri höjd 26 m); brobanan är uppdelad i en enkelspårig järnvägsförbindelse, en körbana om 5,6 m och en kombinerad gång- och cykelbana. Över Masnedsund har samtidigt byggts en 200 m lång bro med klaff. E. Hlr.

***Storuman.** 2. Stationssamhället blev 18 dec. 1936 municipalsamhälle; 998 har, därav 778 har land, 663 inv. (1937). Postdiligensförbindelse med Stensele och Umfors.

Storviks sulfit a.-b., se H a m m a r b y.

Stout [staūt], G e o r g e F r e d e r i c k, engelsk filosof (f. 1860), prof. i S:t Andrews 1903—36, utgivare av Mind 1891—1920. S. har skrivit i Mind och Proceedings of the Aristotelian Society samt bl. a. »Analytic psychology» (2 bd, 1896), »A manual of psychology» (1898; 4:e uppl. 1929), »Studies in philosophy and psychology» (1930) och »Mind and matter», I (1931). Bjstm.

Strabi'smus, se S k e l n i n g.

***Straff.** I det svenska straffsystemet har genom lagstiftning 1935 införts en ny straffart, u n g d o m s f ä n g e l s e (se d. o., suppl.). Påföljd enl. strafflagen kap. 2 § 19 och vissa andra påföljder av personlig innebörd avskaffades 1936 (se P å f ö l j d, suppl.). R. B-l.

***Strafflagstiftning.** Tyskland och Frankrike stå f. n. i förgrunden bland de främmande länder, som arbeta på en reform av sin s. I Tyskland ha framlagts officiella förarbeten till ny strafflag, präglade av den nationalsocialistiska statsuppfattningen men även av moderna straffrättsliga reformtankar; se »Bericht über die Arbeit der amtlichen Strafrechtskommission», utg. av F. Gürtner (2:a uppl. 1935). Åtskilligt av reformplanerna har redan genomförts genom partiella ändringar i strafflagen av 1871, vilken emellertid ännu (1937) gäller i stort sett. I Frankrike framlades 1934 för senaten och deputeradekammaren ett fullständigt förslag till ny strafflag, innebärande en ganska försiktig modernisering av den ålderdomliga franska straffrätten. — I Sverige har arbetet på en samlad reform av s. legat nere efter prof. Thyréns död 1933. Justitieministern har emellertid 1937 erhållit bemyndigande att tillkalla sakkunniga för fullständig omarbetning av de delar av strafflagen, som avse förmögenhetsbrott. Talrika partiella strafflagsreformer ha under senare år genomförts, i synnerhet genom ny lagstiftning om straff för u t p r e s s n i n g (se d. o., suppl.) 1934, om u n g d o m s f ä n g e l s e (se d. o., suppl.) 1935, om avskaffande av vissa straffpåföljder (se P å f ö l j d, suppl.) 1936 samt 1937 om ändring av talrika straffarter, om bötesstraffs verkställighet och förvandling (se S t r a f f ö r v a n d l i n g, suppl.), om tvångsuppfostran samt om förvaring och internering. R. B-l.

Straffria, vedertagen beteckning på personer, som förövat brott men av domstol förklarats fria från straff på grund av sin sinnesbeskaffenhet. De straffria ha, även då de ej äro i behov av vård på sinnessjukhus eller då sådant vårdbehov upphört, ofta svårt att friktionsfritt inpassa sig på en plats i samhället, ty deras psykiska konstitution gör dem ej sällan missnöjda (såsom ibland framgår av utgivna skrifter) och svårbehandlade, och de innebära ett problem, som den nuvarande organisationen av vårdarbetet icke är till fullo vuxen. R. B-l.

***Strafförvandling.** Strafflagens regler om böters förvandling till frihetsstraff ha upphävts genom lagen 9 april 1937 om verkställighet av bötesstraff, vilken innehåller ändrade bestämmelser i ämnet. Den viktigaste nyheten är, att beslut om förvandling skall meddelas av domstol. Vissa smärre böter skola i allm. icke förvandlas, om ej tredska el. uppenbar vårdslöshet i fråga om betalningen ägt rum eller vissa andra särskilda omständigheter föreligga. R. B-l.

***Stralsund.** Reg.-omr. införlivades 1932 med reg.-omr. Stettin. Om den nya broförbindelsen med R ü g e n se d. o., suppl.

Strand, vid Vättern och Omberg, Ellen Keys hem under senare delen av hennes liv, testamenterades av henne jämte ett kapital för att drivas som Vilohem för kroppsarbetande kvinnor, företrädesvis bosatta i Stockholm; »hemmet, som ej får ha någon viss religiös el. politisk karaktär, skall skötas i donators anda». Det är öppet för gäster för en månads vistelse maj—sept.; under tiden jan.—april mottagas betalande gäster, företrädesvis kvinnor i vetenskaplig el. konstnärlig verksamhet. S. besöktes 1936 av 1,225 pers. E. H-n.

Strand, E m b r i k, norsk zoolog (f. 1876), prof. i Riga sedan 1922. S. har publicerat talrika vetenskapliga skrifter om insekter och spindeldjur samt uppsatser i nomenklaturfrågor. 1910—30 var han red. för Archiv für Naturgeschichte. N. O.

Strandberg, J a m e s V i c t o r, läkare (f. 1883 $^{9}/_{3}$), med. dr 1917, docent i dermatologi och syfilidologi 1922 och prof. 1936, allt vid Karol. inst. S:s vetenskapliga verksamhet berör företrädesvis sambandet mellan inre sekretion och hudsjukdomar, yrkessjukdomar samt syfilisbehandling. Ljd.

Strandman, E r n s t J o h a n, nykterhetsman (f. 1870 $^{25}/_{4}$), folkskollärare i Karlstad 1905—35. S. har i flera årtionden tillhört nykterhetsrörelsens främsta organisatoriska krafter. Han var 1903—14 ledare för Godtemplarordens arbete bland barn och ungdom och blev 1914 chef för Godtemplarorden i Sverige (»ordenstemplar» i Sveriges storloge). Som sådan är S. även led. av den samlade nykterhetsrörelsens samarbetsorgan samt av styrelsen för de gemensamma nordiska nykterhetsmötena. J. Bgn.

***Strandman,** O., var riksäldste och ministerpresident 1929—31 och är sedan 1933 sändebud i Frankrike.

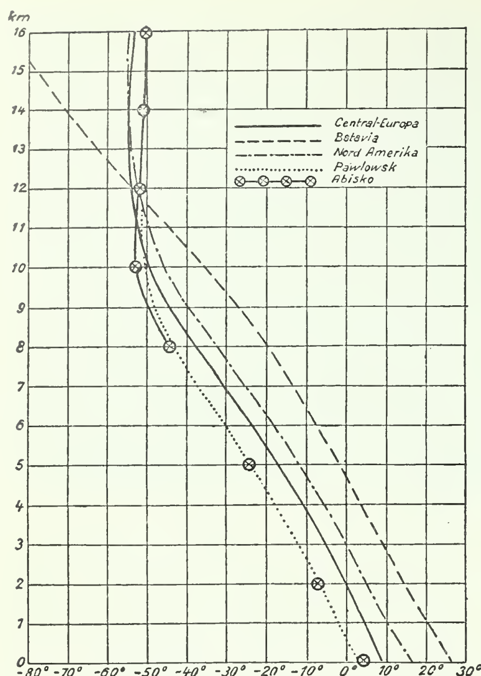
***Strassburg.** De äldre befästningarna vid S. ha moderniserats och fullständigats i samband med den franska Rhenfrontens befästande. Stor betydelse tillmätes S. som stödjepunkt vid flodförsvaret. O. E. S.

***Strasser,** G., underhandlade dec. 1932 med rikskanslern v. Schleicher och fackföreningsrörelsen om deltagande i regeringen. När detta blev bekant, nedlade S. sina ämbeten i partiet. I juni 1934 dödades han i samband med Röhmaktionen. Han utgav bl. a. »Kampf um Deutschland» (1932). R. C-n.

Strasser [ʃtrā'sər], O t t o, tysk politiker (f. 1897), bror till G. S.; tl. dr. Han spelade länge en viss roll inom det nationalsocialistiska partiet som broderns rådgivare. 1930 utträdde han ur partiet efter en kontrovers med Hitler och grundade »Die schwarze Front», som även sedan S. 1933 flytt till utlandet fortsatt en illegal verksamhet i Tyskland. S. har ivrat för ett korporativt uppbyggt samhälle med stat, företagare och arbetare som gemensamma ägare till produktionsmedlen och företräder i övrigt ett av kulturradikalism präglat program. Som emigrant utger han i Prag den antinationalsocialistiska publikationen Die Deutsche Revolution. I »Die deutsche Bartholomäusnacht» (1935) gav han en intressant men delvis ytterst otillförlitlig skildring av händelserna i Tyskland 30 juni 1934. Sedan 1934 har S. på väsentliga punkter reviderat både sitt utrikespolitiska och sitt kulturella program. R. C-n.

***Strategi.** Utnyttjandet av motorn i krigets tjänst har varit en av de främsta orsakerna till utvecklingen mot »det totala kriget», som omfattar icke blott de väpnade styrkorna utan berör ländernas hela liv. Denna utveckling gör, att man numera i begreppet s. kan inlägga vida mer än förr. I modern mening omfattar således s. samordnandet och utnyttjandet för kriget av en stats alla medel: militära, industriella, ekonomiska, propagandistiska m. m. I fredstid har det strategiska förberedelsearbetet utvecklats till att omfatta dessa o. a. grenar av samhällslivet. Icke blott järnvägar utan även landsvägar, flygplatser och de elektriska förbindelserna byggas numera flerstädes med hänsyn tagen till krigets krav, som också inverka på den moderna stadsbyggnadskonsten (se d. o., suppl.). Detsamma gäller om rundradiostationer, ordnandet av förråd av olika slag, ja, i vissa stater, t. ex. i Sovjetunionen, har hela industriens uppbyggnad och dislokation bestämts med hänsyn till strategiska synpunkter. — Litt.: G. Douhet, »Probabili aspetti della guerra futura» (1928); verk av J. F. Ch. Fuller och B. H. Liddell Hart (se dessa ord, båda i suppl.). C. A. E.

Stratēgiskt överfall, ett krigsvetenskapligt begrepp, som uppträder under olika beteck-

Den vertikala temperaturfördelningen på skilda orter.

ningar (t. ex. fr. *attaque brusquée*). Den politiska, militärtekniska och organisatoriska utvecklingen anses allmänt ha ökat stormakternas och särskilt diktaturstaternas möjligheter att börja ett krig genom överfallsartade operationer, utförda främst medelst flyg (även fallskärmshopparförband) och motoriserade trupper. Förutsättning för dylika operationer är, att förbanden alltid befinna sig på hög krigsstyrka eller snabbt och obemärkt kunna mobiliseras. Fruktan för s. har gjort, att flerstädes i Europa gränserna redan i fred numera äro strängt militärt bevakade och försedda med försvarsanordningar, särskilt mot motoriserade förband (jfr art. om de olika ländernas försvarsväsen, suppl.). C. A. E.

***Stratosfär.** Strängt taget definieras gränsen mellan s. och troposfär (se Jorden, sp. 1175) genom den yta, tropopausen, där temp:s avtagande med höjden upphör. Medan troposfären utmärkes av täml. likformigt temperaturavtagande med höjden, vilket i medeltal uppgår till 0,5—0,7° per 100 m, är temp. inom de undre delarna av s. täml. oberoende av höjden. Många författare definiera s. såsom de delar av den övre atmosfären, inom vilka temp. praktiskt taget är konstant i vertikal led. Enl. denna definition sträcker sig s. från tropopausen till de högsta höjder, som nåtts med friballonger, medförande registrerande instrument (30—40 km). Enl. en bredare definition är s. de ovanför tropopausen belägna delarna av atmosfären, d. v. s. från tropopausen till atmosfärens yttre gräns. Slutligen förekommer även en mera begränsad definition, som hänför sig till rörelseförloppet inom de atmosfäriska störningarna. Kunskapen om s. i vidaste bemärkelse är grundad dels på resultaten av direkta mätningar med instrument, som uppsänts med friballonger (upp till omkr. 35 km), dels på de slutsatser, som kunnat dragas ur ljud- och radiovågornas fortplantning, från norrskenets spektrum samt från meteorernas lyskraft.

Den förste, som lyckades sända registreringsinstrument upp i s., var L. Teisserenc de Bort, som upptäckte vad man då benämnde det »isoterma skiktet» (1902). Han fann, att temp. icke avtog obegränsat utan att den vid omkr. 10—15 km höjd upphörde att falla med stigande höjd. Teisserenc de Borts upptäckt var inledningen till utforskandet av s., varvid bl. a. följ. viktiga förhållanden klarlades.

Tropopausen ligger i allm. lägre över polerna än över ekvatorn och lägre på vintern än på sommaren. Vid polerna ligger den på 7—10 km höjd, vid ekvatorn ofta på 18—20 el. ännu högre. Enl. vad Teisserenc de Bort först påvisade, ligger den lägre över cykloner än över anticykloner. Den medelhöjd (*H*), på vilken gränsytan mellan s. och troposfär uppträder på skilda breddgrader, samt den medeltemp. (*T*), som befunnits råda vid s:s undre gräns, framgå av följ. tab.:

	7° S	30° N	43° N	50° N	68° N
H	17 km	14 km	12 km	11 km	10 km
T	—85°	—63°	—61°	—56°	—54°

Härav framgår det märkliga resultatet, att den undre s:s temp. är högre vid polerna än vid ekvatorn, alltså omvänt mot förhållandena vid jordytan (se även bild).

Ang. s:s övre lager har man varit hänvisad till indirekta slutsatser. På grund av radio- och ljudvågornas reflexion har man beträffande ionisation och temp. i dessa lager kunnat särskilja tre olika skikt, utmärkta av ganska skilda temperaturförhållanden; dessa skikt ha betecknats med bokstäverna *E*, F_1 och F_2. Det understa av dessa, Kennelly-Heavisideskiktet, ligger på omkr. 100 km höjd och har en temp. av omkr. —200° C, F_1-lagret på omkr. 150 km höjd synes ha en temp. av omkr. 0°, och slutligen har F_2-lagret, även kallat Appletonlagret, på 200 km höjd en temp. av omkr. 1,000°. De korta radiovågorna reflekteras starkt av F_2-lagret, de långa av *E*-lagret. Lägre än Heavisideskiktet ligger emellertid en region, som sannolikt har en täml. hög temp., näml. det s. k. ozonskiktet på mellan 20 och 50 km höjd. De övre delarna av detta skikt ha sannolikt en temp., som icke är mycket lägre än 0° C (jfr Atmosfär, suppl.).

Vad de högsta luftlagrens sammansättning beträffar, är man nu böjd att anse, att den ej väsentligt skiljer sig från sammansätt-

ningen vid jordytan utan att dessa luftlager huvudsakl. bestå av syre och kväve, möjl. med något starkare förekomst av helium. Lufttrycket är ju starkt avtagande med höjden. Alltefter vilket antagande man gör ang. temperaturfördelningen, kommer man till något olika värden. Med de temperaturuppgifter, som ovan angivits, finner man ung.:

Höjd	0	10 km	25 km	40 km
Tryck	760 mm	220 mm	35 mm	5,3 mm

På höjder ovanför 100 km är trycket sannolikt mindre än 0,01 mm. A. Å.

Stratosfärflygning. Med s. avses i allm. flygtransport i stratosfären (se d. o., ovan) med användande av för ändamålet särskilt anpassad flygmateriel. Hittills utförda kortvariga flygningar (t. ex. höjdrekordsflygningar) inom stratosfären med användande av relativt litet modifierade ordinära flygplan äro sålunda icke att hänföra till s. i denna betydelse. S. är t. v. endast ett projekt, vars teoretiska förutsättningar diskuteras. Några firmor hålla på med försök till flygmaterielens anpassning för dylik flygning.

Det viktigaste motivet för flygtransporternas förläggande till stratosfären skulle vara, att den låga lufttätheten medför en motsv. reducering av luftmotståndet, varför med en och samma motoreffekt erhålles en större flyghastighet. Den teoretiskt möjliga hastighetsökningens storlek är beroende av flera för flygplanet och motorn kännetecknande faktorer, bl. a. av förhållandet mellan motorns effekt och flygplanets totala vikt. Ju större detta förhållande är, desto större blir den procentuella hastighetsökningen, och desto högre ligger den flyghöjd, där hastigheten har sitt maximum. Om t. ex. på ett modernt snabbt trafikflygplan den av propellern nyttiggjorda motoreffekten kunde bibehållas oförändrad till vilken höjd som helst, skulle med full motoreffekt den största hastigheten uppnås på omkr. 18,000 m höjd, där hastigheten skulle vara omkr. 90 % större än vid marken. Vid en till 65 % reducerad motoreffekt (motsv. s. k. ekonomisk fart) skulle för samma flygplan största hastigheten uppnås på omkr. 15,000 m höjd, där den skulle vara endast omkr. 50 % större än hastigheten vid marken,

Det praktiska realiserandet av s. är beroende av möjligheten att på ett tillfredsställande sätt lösa en mångfald med s. sammanhängande problem. Det gäller bl. a. att utveckla anordningar för förhindrande av motoreffektens sjunkande till följd av den med stigande höjd ökande luftförtunningen. Med tillhjälp av kompressorer, som förtäta luften före dess insugning i motorns cylindrar, behärskas f. n. detta problem tillfredsställande upp till höjder omkr. 5,000 m. För s. lämpade kompressorer finnas ännu ej. Vidare måste förar- och passagerarrum byggas lufttäta och luften i desamma medelst kompressorer hållas i närheten av normalt lufttryck, samtidigt med att för andningen erforderlig luftväxling sker. Utvecklandet av ett kompressor- och luftväxlingssystem, som under alla omständigheter arbetar pålitligt och störningsfritt, torde komma att erbjuda många svårlösta detaljproblem.

Tyngden av alla hjälpanordningar kommer att inkräkta på den betalande lastens storlek. Enär i stratosfären stark västlig vind råder, sker flygning i västlig riktning med större fördel på lägre höjder, där motvindens styrka är lägre. Ett för s. anpassat flygplans hastighet blir emellertid på lägre höjder mindre än ett motsv., för lägre höjder anpassat flygplans, mest på grund därav, att dess för den tunnare luften dimensionerade propeller arbetar mycket ogynnsamt i den tätare luften på lägre höjder. Nämnvärda tidsvinster genom s. äro under alla förhållanden att göra endast på mycket långa flygsträckor, omkr. 2,000 km el. däröver. I. M-r.

Stratton [strätn], F r e d e r i c k, engelsk astronom (f. 1881), prof. i astrofysik och chef för solarfysikaliska observatoriet i Cambridge. S. har framför allt ägnat sig åt omfattande undersökningar över de nya stjärnornas spektra samt författat kapitlet över novae i »Handbuch der Astrophysik» (1928). K. Lmk.

Stratz [ʃtrats], R u d o l f, tysk författare (1864—1936), skrev dramer och lustspel samt förströelseromaner, som vunno stor popularitet; ett tiotal finns på sv. Självbiografiska äro »Schwert und Feder» (1925) och »Reisen und Reifen» (1926; tills. m. föreg. utg. med titeln »Lebenserinnerungen», s. å.). R-n B.

***Straus,** O. I Stockholm ha ytterligare uppförts operetterna »Cleopatras pärlor» (1927), »Teresina» (s. å.), »Juvelkronan» (1931) och »En kvinna som vet vad hon vill» (1933).

***Strauss,** R., var 1933—35 president i tyska riksmusikkammaren och är nu bosatt i Garmisch-Partenkirchen. Bland sceniska verk av senare datum må nämnas »Die ägyptische Helena» (1928), »Arabella» (1933; uppf. i Sthlm s. å.) och »Die schweigsame Frau» (1935). Han har ytterligare fullbordat operan »Der Friedenstag». — Biogr. av F. Gysi (1934).

***Strauss und Torney,** L. v., har vidare gett ut bl. a. »Vom Biedermeier zur Bismarckzeit» (1932), novellerna »Auge um Auge» (1933) och ett urval av E. Diederichs' brev och skrifter (1936).

***Stravinskij,** I., gästade Stockholm som Konsertföreningens dirigent hösten 1935. Bland verk från senare år må framhållas baletten »Jeu de cartes» (1937). I svensk radio uppfördes 1937 »L'histoire du soldat» och »Oedipus rex» samt på Konsertföreningen i Stockholm »Sacre du printemps». S. utgav 1935 en självbiogr., »Chroniques de ma vie» (2 bd). Biogr. av A. Schaeffner (1931).

***Streck.** 3. (*Sjöv.*) Se V ä d e r s t r e c k; jfr K o m p a s s.

Strehlenert, R o b e r t W i l h e l m, uppfinnare (1863—1935). S. utexaminerades 1883

från Tekn. högskolans mek. avd., studerade tillv. av elektriska glödlampor i U. S. A. och upptog 1885 försökstillv. av sådana i Södertälje samt förestod 1886—94 R. W. Strehlenert & co:s glödlampfabrik i Stockholm. Han samarbetade därefter med Alfred Nobel, som patenterade en av S. uppfunnen metod för framställning av konstsilke, och drev 1906—12 i Nol en fabrik för konstsilkeframställning ur nitrocellulosa. Efter 1912 ägnade han sig huvudsakl. åt uppfinningar, avseende att utvinna torrsubstansen ur avfallslutarna från sulfitcellulosafabrikerna. E. Hlr.

Streicher [ʃtrai'kər], J u l i u s, tysk politiker (f. 1885), deltog i världskriget, anslöt sig som folkskollärare i Nürnberg till den nationalsocialistiska rörelsen och avskedades ur statstjänst efter deltagande i novemberkuppen i München 1923. Under Hitlers fängelsetid grundade han tills. m. H. Esser Grossdeutsche Volksgemeinschaft, vilken 1925 uppgick i N. S. D. A. P., då S. blev partiets distriktsledare i Franken. Våren 1933 tog S., som representerar den radikalaste antisemitismen i partiet, initiativet till bojkotten mot de tyska judarna (1 april). S. utger sedan 1923 den antisemitiska veckotidningen Der Stürmer. R. C–n.

***Strejk.** Under våren 1936, då »folkfronten» kommit till makten i Frankrike, började arbetarna där skärpa s. genom att besätta fabriker o. a. arbetsställen. Dessa s. k. ockupationsstrejker, som i regel tolererades av myndigheterna, fingo stor omfattning och vunno efterföljd i andra länder, bl. a. U. S. A., där s. k. sit-down-(sitt ned) eller stay-in-(stanna inne) strejker kommo till betydande användning, ss. inom automobilindustrien sommaren 1937. A. M.

Streng, W e r n e r O s w a l d, finländsk bakteriolog (f. 1872). Disputerade 1902, blev 1903 docent i bakteriologi samt 1911 e. o. och 1921 ord. prof. i bakteriologi och serologi vid Helsingfors univ.; han var 1911—16 föreståndare för statens serumanstalt. H. E. P.

***Strengell,** G., dog 1937.

***Stresa.** I S. hölls sept. 1932 en internationell konferens för Central- och Östeuropas ekonomiska återuppbyggande med deltagare från 16 stater. Där ägde också april 1935 ett möte rum mellan regeringscheferna i England, Frankrike och Italien för dryftande av frågan om de tre makterna kunde finna någon gemensam linje för fredens tryggande i Europa. Konferensen utgjorde en fortsättning på de diplomatiska förhandlingar, som tiden förut förts i detta syfte och som bl. a. gällt förhållandena i Östeuropa (»östpakt») och Donaubäckenet. Därjämte kritiserades Tysklands en månad tidigare företagna åsidosättande av Versaillesfredens förbud för en tysk värnpliktsarmé, en uppfattning, som blev grundläggande för en kort därefter antagen resolution i N. F:s råd. Den enighet mellan de nämnda tre stormakterna, som mötet i S. uppvisade (»Stresafronten»), varade endast en kort tid. L–ts.

Streyffert, K a r l T h o r s t e n, skogsman, geograf (f. 1892 $^2/_5$), utexaminerades från Skogshögskolan 1913, diplomerades från Handelshögskolan 1918 och blev fil. lic. 1935. S. som 1930 blev docent vid Skogshögskolan, har företagit omfattande studieresor i Europa, Asien och Nordamerika. Han har bl. a. utgivit »Världens barrskogstillgångar» (1931), »Sveriges skogar och skogsindustri» (s. å.) och »Rysslands naturtillgångar under femårsplanen» (1933). G. Rbg.

***Stribergs gruvfält.** Stribergs gruve-a.-b:s aktiekap. ökades 1934 till 2,2 mill. kr. i samband med att bolaget övertog vissa av Nora bergslags gemensamma gruveförvaltning (se d. o., suppl.) tidigare förvaltade tillgångar. Antalet hos bolaget sysselsatta arb. var 1936 omkr. 475. S. å. producerades 84,066 ton styckemalm och 6,126 ton slig.

Stri'bling, T h o m a s S i g i s m u n d, nordamerikansk författare (f. 1881). S. tog en juridisk examen, debuterade med romanen »Birthright» (1921) om en mulattstuderande från Harvard och skrev sedan äventyrsberättelser som »Fombombo» (1922; »Lejonets hjärta», 1925) och »Red sand» (1923) m. fl. från Venezuela, skildrade livet i Tennessee, S:s hemort, i romanen »Backwater» (1930) och den stora trilogien »The forge» (1931), »The store» (1932) och »Unfinished cathedral» (1934), där han ger en bred, detaljrik målning av en medelklassfamiljs öden under tiden före, under och efter världskriget. Han utgav 1936 den politiska satiren »The sound wagon». S. är ingen framstående stilist, och hans realism blir stundom tung, men hans humana och övertygande bilder av den fattiga negerbefolkningens och »the poor whites'» liv äro av social betydelse. R–n B.

Strich [ʃtrik], F r i t z, tysk litteraturhistoriker (f. 1882), vart 1915 e. o. prof. i München och 1929 prof. i tyska språket i Bern. S. har bl. a. skrivit »Die Mythologie in der deutschen Literatur von Klopstock bis R. Wagner» (2 bd, 1910), »Schiller» (1912), »Deutsche Klassik und Romantik» (1922; 3:e uppl. 1928), ett banbrytande verk, »Deutsche Akademie-Reden» (1924), »Dichtung und Zivilisation» (1928) m. m. — S. har framgångsrikt tillämpat Wölfflins principer på litteraturforskningen. R–n B.

Stridsflygplan, namn på tvåsitsiga jaktplan.

Stridsgaser (tidigare g i f t g a s e r, se d. o.) kallas alla ämnen, antingen de äro fasta, flytande eller gasformiga, vilka kunna mili-

tärt användas på grund av sina irriterande eller skadegörande verkningar på organismen. Dessa ämnen utspridas i luften antingen som ångor eller som finfördelade stoftpartiklar och utöva sin verkan på dem, som inandas den förgiftade luften. Några s., ss. senapsgas, framkalla emellertid i såväl vätskeform som ångform skador direkt på huden. S. kunna indelas i två huvudtyper: f ö r s v i n n a n d e eller flyktiga samt k v a r l i g g a n d e, vilka skilja sig med hänsyn till den olika lätthet, varmed de avdunsta. En försvinnande stridsgas kan liknas vid bensin. Uthälld på marken, kvarligger den endast kort tid. Den avger ångor, vilka blandas med luften och bortföras. Kvarliggande förmåga har däremot en tung olja, som endast långsamt avger ångor och torkar in. Avdunstningsförmågan och därmed den kvarliggande förmågan äro beroende av en mängd faktorer, framför allt av luftens temperatur. Ju högre denna är, desto snabbare avdunsta s. Senapsgas t. ex. kvarligger sommartid några dagar men vintertid flera mån. De största riskerna för höga koncentrationer i luften av kvarliggande s. föreligga i värme, i vindstilla och framför allt i slutna rum, där de bildade ångorna icke bortföras. Flera s. ha så lågt ångtryck, att den mängd, som avdunstar, är för liten att framkalla någon verkan. De användas därför på så sätt, att de sprängas ut i mycket finfördelat tillstånd i form av s. k. aerosoler — små, för ögat osynliga partiklar, vilka hålla sig svävande i luften. Samtliga aerosoler ha karaktären av försvinnande gaser, som driva bort med vinden. Ur skyddssynpunkt är det en väsentlig skillnad mellan de två huvudtyperna försvinnande och kvarliggande s. Försvinnande s. ge upphov till moln, som driva bort med vinden och bli ofarliga, så snart de utspätts med viss mängd luft från omgivningen. Kvarliggande s. äro i allm. vätskor, vilka förgifta alla föremål de komma i beröring med och länge fortsätta att avge ångor. Både vätska och ånga äro giftiga.

Alltefter s:s specifika verkningar på organismen kunna olika huvudtyper särskiljas. T å r r e t a n d e s., tårgaser, inverka i fältmässiga koncentrationer endast på de känsligaste delarna av kroppen, ögonen. Genom reflexverkan slutas instinktivt ögonen, och tårarna börja rinna. Så snart man kommer i frisk luft, försvinna obehagen. Baddning av ögonen med ljumt vatten eller med svaga lösningar av borsyra ger omedelbart lindring. De viktigaste tårgaserna äro b r o m a c e t o n, en i rent tillstånd färglös men med tiden brunfärgad vätska, och k l o r a c e t o f e n o n, färglösa kristaller, som förgasas vid upphettning. De mängder, som erfordras för att framkalla retande verkningar, ligga i storhetsordningen 1 mg/m³. N e r v r e t a n d e s., arsiner, påverka och irritera alla ytligt belägna slemhinnor de komma i beröring med, d. v. s. i näsa, mun och svalg, och ge upphov till nysning, hostning och kräkning. Verkningarna inträda icke ögonblickligen utan först efter några min. Vid högre koncentration eller vid inverkan under längre tid inträffa magplågor, tryck över bröstet, domningskänslor samt en kraftig själslig depression. I de flesta fall är några timmars vila tillräcklig för att vederbörande skall bli fullt återställd. Verkningarna äro under den korta tid de pågå mera obehagliga och pinsamma än direkt farliga. Men arsiner predestinera lätt till en allmän panikstämning, om icke åtgärder vidtagas att minska den fruktan, som symtomen framkalla. En person, som utsatts för arsiner känner sig mycket dålig och tror sig vara mycket allvarligt skadad. Spolning av näsa och svalg med femprocentig bikarbonatlösning minskar irritationen. De vanligaste arsinerna äro d i f e n y l k l o r a r s i n, d i f e n y l c y a n a r s i n och d i f e n y l a m i n k l o r a r s i n, den senare även kallad a d a m s i t, samtliga fasta substanser, som antingen förgasas genom värme eller sprängas ut.

K v ä v a n d e (lungskadande) s. representeras av f o s g e n, som i motsats till föregående i laga koncentrationer praktiskt taget icke ger några retverkningar. Symtomen på fosgenförgiftning äro därför vanl. obetydliga under de första timmarna. Icke ens inandning av dödlig dos har en omedelbart märkbar effekt. Vederbörande kan känna sig frisk och vara fullt arbetsför i flera timmar, men sedan utvecklar sig sjukdomsbilden hastigt, kännetecknad av andnöd och stark trötthetskänsla. Ansiktet blåfärgas, lungorna fyllas med en skummande serös vätska, lungödem, som i svårare fall tränger ut genom näsa och mun. Andningen blir ytterst ansträngd och forcerad, och en stark kvävningskänsla inställer sig. I fall, som leda till död, inträffar denna i regel mot slutet av första dygnet, mera sällan under andra och tredje. De, som överlevat denna kritiska tid, repa sig i allm. Lungödemet går då långsamt tillbaka och är försvunnet efter 8—9 dygn. Fosgenkoncentrationer under 4 mg/m³ medföra, även under längre tids inverkan, inga skador. Koncentrationer upp till 10 mg/m³ kunna vara livsfarliga vid längre tids inverkan, 50 mg/m³ kunna vara livsfarliga vid inandning under en halvtimme, och 80 mg/m³ kunna redan efter 1—2 min. ge upphov till svåra lungskador. Den viktigaste behandlingen är värme, vila och absolut stillhet. Vid fosgenförgiftning är varje kroppsansträngning farlig, i vissa fall direkt livsfarlig. Fosgen är vid rumstemp. en verklig gas. Vid 8° C kondenseras den till vätska. Fosgen luktar likt unket hö men mycket svagt, varför den kan förekomma i dödande koncentration utan att med säkerhet kunna upptäckas med luktsinnet. Fosgen reagerar momentant såväl med vattenånga som med

ammoniak och sönderdelas av dessa. Dessa medel kunna därför användas för oskadliggörande av fosgen i slutna rum. Difosgen, surpalite, är vid rumstemp. en vätska. Den har kommit till användning på grund därav, att den bättre lämpar sig för fyllning i artilleriprojektiler än fosgen. Difosgen erinrar i sina verkningar om fosgen. Kvävande s. med till skillnad från fosgen kraftiga retverkningar äro klorgas och klorpikrin samt en särskild klass av arsiner, de s. k. alifatiska arsinerna, vilka representeras av metyldiklorarsin och etyldiklorarsin, vilka huvudsakl. uppmärksammats efter världskriget.

Frätande (hudskadande) s. angripa i såväl gas- som vätskeform varje del av organismen, som utsättes för dem. Den mest kända är diklordietylsulfid, även kallad senapsgas, yperit och lost. Den är en lättflytande olja, svårlöslig i vatten. I rent tillstånd stelnar den redan vid 14,4° C till färglösa, isliknande kristaller. Den tekniska produkten, som är mörkfärgad, stelnar dock vanl. först vid 5°—8°. Dess lukt påminner om senap, pepparrot och vitlök. Ren senapsgas är praktiskt taget luktlös; förefintlig lukt härrör från föroreningar och varierar därför med halten av dessa. Typiskt för lukten är, att man snart »vänjer sig» vid den genom att luktsinnet avtrubbas, man märker den ej längre. En av dess mest karakteristiska egenskaper är, att den »fuktar» föremål, som den kommer i beröring med, och snabbt uppsuges av dessa, vilka därvid bli nedgasade förgiftningskällor för lång tid framåt på grund av senapsgasens kvarliggande egenskaper. I tyg uppsuges senapsgas ögonblickligen, likaså i vissa lädersorter, under det att smorläder och sulläder kunna stå emot i timmar. Tjocka gummistövlar och även gummigaloscher erbjuda skydd under lång tid. Vissa slag av cellofan äro ogenomträngliga för senapsgas och kunna därför användas till senapsgastäta förpackningar. Senapsgas ger vid sin inverkan icke upphov till någon omedelbar irritation. Man känner således ingenting, när man träffas av senapsgas, vilket i hög grad försvårar skyddet emot den. Känsligast äro ögonen. Om vederbörande utsatts för senapsgasånga, börjar efter 5—12 tim. först en känsla av tyngd och stickning i ögonlocken, åtföljd av svullnad av bindehinnan, tårflöde och stark ljusskygghet. De koncentrationer, som erfordras härför, äro omkr. 0,5 mg/m³ vid inverkan under en tid av omkr. 10—25 min. Har endast senapsgas i verklig gasform inverkat, gå skadorna, som kunna kvarstå i månader, för det mesta tillbaka utan att efterlämna framtida men. Om stänk av flytande senapsgas däremot komma i ögonen, blir följden i regel fullständig blindhet. Vid inverkan på näsans slemhinnor av senapsgasånga äro de första subjektiva symtomen förlust av luktförmåga, följd av katarr i näshålan. Vid lätta skador genom inandning märkes först en känsla av retning och torrhet i halsen, sedan hostanfall och upphostningar, stämman blir hes och kraxande. I svåra fall uppstå brännskador. Lungskadorna utveckla sig till lunginflammation med hög feber och hjärtsvaghet. Nästan alla dödsfall vid senapsgasförgiftningar ha förorsakats av lungskador. Vid inverkan av flytande senapsgas på huden börjar efter omkr. 2 tim. en svag, fläckformig rodnad synas. Denna rodnad tilltager sedan alltmera i intensitet. Efter 8—9 tim. börjar inflammationsytan svullna, ser anemisk ut och skiljer sig från den friska huden genom en intensivt röd begränsning, som blir ännu skarpare senare, då själva härden antager en vitgul färg. Efter 20—24 tim. bildas sedan fullt med små blåsor, som senare kunna växa ihop till större. Innehållet i dem är icke giftigt. Senast på tionde dagen gå blåsorna sönder. Ung. på fjortonde dagen når inflammationen sin höjdpunkt. Sårytan är överdragen med tjocka, smutsgula beläggningar, och då senapsgasen kan tränga djupt in i vävnaden, ligger sårytan ofta insänkt. Såren äro mycket svårläkta. Normalt åtgå omkr. sex veckor, innan vederbörande är återställd. Den egentliga risken är, att om såren icke skötas och hållas sterila, infektion med åtföljande blodförgiftning kan bli följden. Om man är i tillfälle att i tid vidtaga åtgärder, kunna allvarliga skador av flytande senapsgas undvikas. Medelst olika indikeringsmedel är det möjligt att upptäcka enskilda senapsgasdroppar. Innan senapsgasen hunnit sugas in i huden, kan man på olika sätt genom »avgasning» oskadliggöra densamma. Saneringslösningar finnas numera utexperimenterade, som momentant förstöra senapsgasen. Om senapsgas kommer till användning i större skala, kommer med all sannolikhet ett mycket stort antal personer att bli i behov av avgasning, men endast i vissa fall är speciell läkarbehandling nödvändig. Det väsentligaste vid behandlingen är, att den sker så snabbt som möjligt. Senapsgasdroppar direkt på huden böra behandlas senast inom 5 min. Personer, vilkas kläder blivit nedsmittade av senapsgas, skola snarast möjligt — senast inom 10—20 min. från det vederbörande utsatts för gasen — avlägga dessa, tvätta sig grundligt, helst taga ett bad och byta kläder. Dröjer man längre, kan icke behandlingen beräknas vara av större värde. — Till de frätande s. hör även en annan gas, som låtit mycket tala om sig, näml. lewisit. I sina egenskaper överensstämmer den närmast med de alifatiska arsinerna. Från senapsgasen skiljer den sig genom sin ytterst intensiva lukt av pelargonia, som gör, att även de minsta spår av densamma kunna upptäckas, vidare därigenom, att stänk av lewisit på huden omedelbart ge sig till känna genom en stickande retning samt att den betydligt

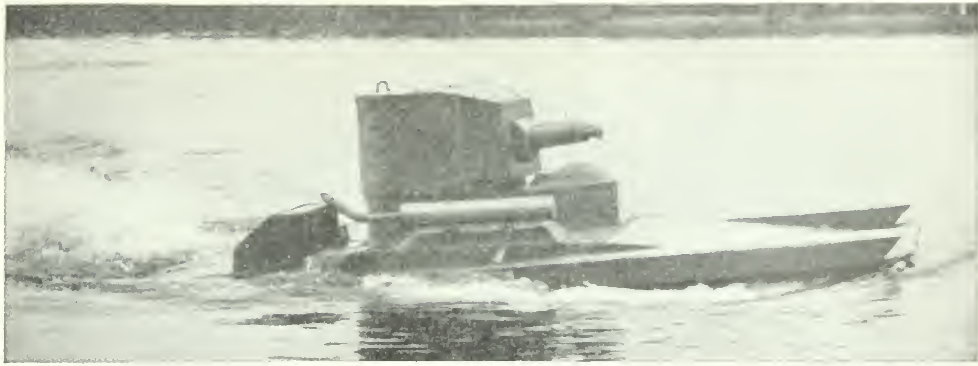

Bild 1. Engelsk amfibiestridsvagn.

fortare sönderdelas av vatten. Skador, förorsakade av lewisit, läkas fortare än de av senapsgas.

Man får icke a priori avvisa tanken, att ej andra s. än de, som användes under världskriget, kunna uppträda, och antaga, att utvecklingen av gasvapnet med detta var avslutad. Dock behöver man knappt frukta några nya revolutionerande s. med oanade verkningar. Tendensen torde snarare gå i den riktningen, att sättet för s:s användning kommer att utvecklas och att helt andra metoder än de, som brukades under världskriget, komma att användas. G. Lj-n

***Stridsvagn.** Stridsvagnsvapnet tillmätes flerstädes en mycket stor betydelse, även om pansarvärnsvapnens utveckling gjort, att man kan tala om en viss jämvikt mellan anfalls- och försvarsmedlen. I stormaktsarméerna kan tendensen sägas vara att låta stridsvagnsförband ingå både i självständiga motoriserade operativa enheter (t. ex. i Tyskland i »pansardivisionerna», se d. o., suppl.) och i de vanliga operativa enheterna eller i allmänna reserver. Den förstnämnda användningen möjliggöres därav, att även bandstridsvagnarna numera konstrueras så, att de med hög fart kunna framföras på väg och sålunda användas för vittgående operationer tillsammans med andra motoriserade förband. Särskilt i Sovjetunionen synes man avse, att stridsvagnsförbanden skola kunna utnyttjas för självständiga anfallsuppgifter djupt in i motståndarens gruppering och gärna i samverkan med flyg. Då det är omöjligt att konstruera en billig vagn, som är skyddad mot projektiler från pansarvärnskanoner, söker man ofta i stället ernå minskade förluster genom många relativt små och snabba vagnar, vilkas pansar endast skyddar mot specialammunition av gevärskaliber. — I de mindre staternas arméer intar i regel stridsvagnsvapnet på grund av sin dyrbarhet en ganska blygsam plats. Så finnes t. ex. i Finland endast ett stridsvagnskompani; i Belgien har man helt slopat stridsvagnsvapnet och använder i stället personalen och anslagen för uppsättandet av talrika pansarvärnsförband. I Sverige skall enl. 1936 års försvarsordning Göta livgarde med dess stridsvagnsbataljon upplösas (sannolikt 1939) och i stället två stridsvagnsbataljoner uppsättas, den ena vid Skaraborgs, den andra vid Södermanlands regemente, där även vissa pansarvärnsförband skola utbildas. Anslag för materielanskaffning beviljades av 1936 års riksdag. De nya svenska stridsvagnarna bli av lättare och snabbare typer än tidigare. — Tunga s. benämnas numera i allm. s., som väga mer än 25 ton, medeltunga kallas de, som väga 10—25 ton, lätta de, som väga 3—10 ton. De ultralätta s. kallas tanketter och väga mindre än 3 ton. S., som kunna förflyttas även i vatten, benämnas amfibiestridsvagnar (bild 1). Beväpningen utgöres av kanoner (75 mm för tunga s., 37 mm för medeltunga och lätta) och kulsprutor (med kaliber upp till 20 mm).

För att öka skyddet gjorde man tidigare pansaret allt tjockare. Numera söker man vinna skydd mot antitankvapen (se d. o., suppl.) genom bättre kvalitet i pansaret och genom att ge det en form, som gör, att projektilerna vid anslaget glida av. Utsiktsanordningarna konstrueras med tanke på att minska risken för skador genom smält bly (i allm. användes periskop eller särskilt preparerat glas). Gasskyddet har förbättrats, och s. göras i allm. gastäta genom anordnande av gummi- och filtpackningar i dörrar och luckor m. m. Luftväxling sker då genom att luften insuges med fläktar genom ett gasfilter eller genom åstadkommande av övertryck med komprimerad luft eller syrgas. Hastigheten på väg och i lättframkomlig terräng har ökats väsentligt. Möjligheten att komma fram i terräng har även i allm. ökats. Förmågan att övervinna gravar utan nedkörning i graven är störst för de tunga s. (5—6 m), mindre för medeltunga (2—3 m), lätta (1,8—2,5 m) och tanketter (1—1,5 m). Förmågan att klättra över (upp på) lodräta

Bild 2. Tysk stridsvagn.

hinder växlar mellan 1,7 m (tunga s.) och 0,6—0,75 m (lätta s.). Vadförmågan är för tunga s. omkr. 2 m, för lätta s. omkr. 0,8 m och för tanketter 0,4 m. Trädfällningsförmågan är i allm. begränsad till träd med 0,3—0,4 m diameter. Framfarten underlättas av snö till ett djup av omkr. 60 cm men försvåras vid ett snödjup mellan 60 och 95 cm och är omöjlig vid snödjup, som överstiger 95 cm, om icke skaren bär s. Radiotelegraf och radiotelefon inmonteras i allt större utsträckning. Rökbeläggningsapparater ingå i vissa utländska arméers s. C. A. E.

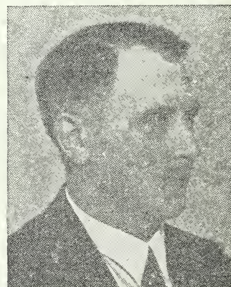
Stridsvagnshinder avse att hindra el. försvåra stridsvagnsanfall. De utgöras av g r a v a r el. diken med branta väggar, minst 3 m breda och 1—1,5 m djupa, a v s c h a k t n i n g a r i sluttningar el. på vägbankar till starka lutningar om minst 1,5 m höjd, p å l h i n d e r av 0,5—0,7 m höga, grova pålar, som neddrivits schackbrädsformigt 1,5—2 m i marken, t r å d v a l s a r av slät el. taggig järntråd, som utläggas i rader bakom varandra, samt s t r i d s v a g n s m i n o r. O. E. S.

Stridsvagnsminor användas för att förstöra stridsvagnarnas band. De bestå av en i ett tunnväggigt kärl innesluten sprängladdning om 3—4 kg samt ett tändrör, som vid tryck el. dragning bringar sprängladdningen att explodera. De utläggas i en el. flera rader och maskeras väl. O. E. S.

***Stridsvärn** är enl. modern svensk terminologi sammanfattande namn på skyttevärn, pjäsvärn för tunga infanterivapen och artilleripjäser samt observationsvärn.

***Strindberg,** J. A., fullgjorde sin provtjänstgöring vid Kungl. bibl. på hösten 1874 och anställdes där efter dispens dec. s. å. — Ny litt.: Joan Bulman, »S. and Shakespeare» (1933); G. A. Campbell, »S.» (s. å.); P. Schepens, »A. S.» (2 bd, 1931—33); O. Holmberg, »V. Rydberg och A. S.» (i Samlaren, Ny följd, årg. 16, 1935); Frida Strindberg (f. Uhl), »S. och hans andra hustru», 1—2 (1933—34; ytterligare en del skall utges); M. Lamm, »S. och makterna» (1936). — I Nordiska museet har 1937 ordnats ett Strindbergsrum med böcker, manuskript m. m. av S. — Intresset i Tyskland för S:s dramer, som tidigare var ofantligt stort, har minskats eller helt försvunnit under den nationalsocialistiska regimen. I gengäld ha försök gjorts att introducera hans dramatik i England och Amerika. — I Sverige ha de senare åren medfört flera synnerligen märkliga och med starkt intresse mottagna uppföranden av flera skådespel av S. (»Mäster Olof», prosauppl., 1933, »Ett drömspel», 1935, »Till Damaskus», d. 1, »Dödsdansen», d. 1, och »Folkungasagan», de tre sistnämnda 1937, samtliga på Dramatiska teatern, i regi av O. Molander). O. W-n.

Strindlund, G e r h a r d, politiker (f. 1890 $^{24}/_{9}$), hemmansägare i Skedom, Ångermanland. Tillhör sedan 1921 A. K. (Bondeförbundet), är sedan 1925 led. av statsutskottet och var juni—sept. 1936 socialminister. S. har deltagit i ett stort antal offentliga utredningar, bl. a. jordbruksutredningen (se d. o., suppl.) och 1936 års skogsutredning, var v. ordf. i statens slakterinämnd 1933—35 och led. av jordbruksnämnden 1935—36; han är ordf. i styrelsen för Svenska jordbrukskreditkassan m. m. S. är en inflytelserik riksdagspolitiker. F-d N-n.

***Stripa.** 1936 års produktion uppgick till 2,261 ton martinmalm, 156,302 ton prima malm och 68,950 ton sekunda.

***Strobl,** K. H., har fortsatt sitt alsterrika författarskap med bl. a. »Goya und das

Löwengesicht» (1932), en av hans bästa fantastiska berättelser, och »Kamerad Viktoria» (1933). S. har också skrivit litterära karakteristiker av Arno Holz, Alfred Mombert m. fl. Han erinrar om E. T. A. Hoffmann men har också gett idylliska och humorfulla berättelser. »Verlorene Heimat» (1920) och »Prag» (1931) äro memoarer. R-n B.

***Stroboskop.** Moderna s. ha stor användning inom skilda grenar av fysik och teknik. Man arbetar med intermittent belysning, åstadkommen t. ex. genom en följd av gnistor, en glimlampa, matad med korta strömstötar, el. en cirkulär skiva med ett antal radiella springor, som roterar framför en kraftig ljuskälla. Belyses en vibrerande (el. roterande) kropp med ljus, vars frekvens är lika med el. en heltalig bråkdel av svängningsfrekvensen, synes den stå stilla, enär ljusblixtarna alltid komma i samma svängningsfas hos den vibrerande kroppen. Är ljusfrekvensen en heltalig multipel av svängningsfrekvensen, synes kroppen samtidigt inta flera olika lägen. En ringa ändring av ljus- el. svängningsrörelsens frekvens gör, att den fas, då belysningen kommer, långsamt ändrar sig, varför kroppen förefaller att vibrera (el. rotera) långsamt. Mycket snabba rörelser kunna så studeras i detalj. Metoden ger även möjlighet till noggrann frekvensmätning. En förutsättning för skarpa bilder är, att ljusblixtarna äro så kortvariga i förhållande till svängningsfrekvensen, att kroppen ej hinner röra sig märkbart under den tid en ljusblixt varar. Sv. B-r.

Stroheim [ʃtrå'haīm], E r i c h v o n, nordamerikansk filmregissör och filmskådespelare (f. 1885 i Österrike). S. var urspr. österrikisk husarofficer men måste ta avsked, emigrerade till U. S. A. 1909, uppehöll sig där med olika yrken, blev slutligen filmskådespelare i Hollywood och debuterade som brutal tysk officerstyp i den för krigspropagandan avsedda »Världens hjärtan». Han skrev även filmmanuskript och iscensatte 1922 filmen »Dåraktiga kvinnor», som blev en stor framgång, varefter följde bl. a. de klassiska stumfilmerna »Greed» (»Den girige») och »Glada änkan» (med John Gilbert), vilka grundlade S:s rykte som frän och cynisk människoskildrare. S. råkade emellertid snart i konflikt med filmproducenterna, och efter att ha uppburit några filmroller (bl. a. i Garbofilmen »Som du vill ha mig») bojkottades han 1933 i Hollywood. 1937 gjorde han som skådespelare en uppmärksammad come back i fransk film med karakteristiska huvudroller i bl. a. »Dolda makter» och »Den stora illusionen». R. A-g.

Struebe [ʃtrȳ'bə], H., se B u r t e, H., suppl.

Struve, C a r l, norsk sångare och skådespelare (f. 1887). S. debuterade som sångare i Oslo 1908 och var sedan anställd vid Nationaltheatret till 1919, där han bl. a. var en av de bärande krafterna vid teaterns operaverksamhet och utförde en rad tenorpartier, främst i italienska operor. Sin största framgång har han dock vunnit som operettsångare; han har flera ggr gästspelat på Oscars- och Vasateatrarna i Stockholm. G. M

***Struve,** F. G. W. v. — G. v. S. dog 1933

Stryktips, se T i p s t j ä n s t, suppl.

***Strzygowski,** J., har ytterligare skrivit bl. a. »Aufgang des Nordens. Lebenskampf eines Kunstforschers um ein deutsches Weltbild» (1936) och »Spuren indogermanischen Glaubens in der bildenden Kunst» (s. å.).

Strålbehandling, se R a d i u m b e h a n d l i n g och R ö n t g e n b e h a n d l i n g.

***Strålkastare** för luftförsvar organiseras vanl. i batterier om två eller flera troppar, varje tropp bestående av fyra s. och med en. två eller flera lyssnarapparater. R. A

Strålningsmotstånd, det motstånd hos en antenn (se d. o., suppl., och R a d i o t e k n i k. även i suppl.), som svarar mot den utstrålade energien. Återstoden av den tillförda energien förloras genom vanligt motstånd i ledningar, som dielektriska förluster m. m. Högt värde på s. i jämförelse med övriga förlustmotstånd betyder, att en stor del av den tillförda energien utstrålas, d. v. s. antennens verkningsgrad är hög. Sv. B-r.

Strååt [stråt], K a r l H j a l m a r, grafiker, målare (f. 1885 $^{2}/_{6}$), elev vid Konstakad. i Stockholm 1909—13. S., som med förkärlek väljer motiv ur hemmets sfär, träffar lätt karaktären av intimitet och stämning, såväl i grafik som i målning. Han har bl. a. i grafik och olja utfört barnporträtt, gotländska fiskelägen och stadsvyer. Arbeten av S. finnas i flera museer. S. är ordf. i Grafiska sällskapet sedan 1921. E. L-k.

Sträckgräns, se H å l l f a s t h e t, suppl.

***Strängnäs** har 4,979 inv. (1937). En ny läroverksbyggnad fullbordades 1935. 1936 invigdes en landsvägsbro över det 300 m breda Strängnässundet till Tosterön. Stadens tillgångar hade vid årsskiftet 1934/35 stigit till 2,615,291 kr. och skulderna till 1,169,184 kr. S. stads- och landsförsamlingar utgöra numera en kyrklig samfällighet. D. E. A.

***Strängnäs,** landskommun och -församl. S. stads- och landsförsamlingar bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet. Vid Ulvhäll (se d. o.) finns lantbruksskola, vid Löt även sinnesslöanstalt.

***Strängnäs domkyrka.** Ny litt.: O. Norberg, »Strängnäs domkyrka» (1936).

***Strängnäs stift** omfattade aug. 1937 105 pastorat. Jfr V ä s t r a N y, suppl.

***Strängnäs stifts domprosteri.** Ytterselö och Överselö pastorat sammanslogos 1934.

***Ström,** sulfitfabrik. Ströms bruks a.-b. ökade 1937 aktiekap. till 10 mill. kr. Antalet arb. utgjorde s. å. omkr. 750. Årstillv. uppgår nu till 39,000 ton torr sulfitcellulosa, 1,5 mill. l sulfitsprit och 9,000 stds sågade trävaror.

***Ström,** C. J. V., har senare framträtt på olika teatrar, bl. a. på Vasateatern samt

Dramatiska teatern (som Vingrisen i Nordahl Griegs »Vår ära och vår makt»).

***Ström,** K. Sedan Lorensbergsteaterns verksamhet överflyttats till den nya Stadsteatern i Göteborg, är S. anställd där som förste regissör.

***Ström,** O. F., lämnade huvudredaktörsposten i Social-Demokraten 1936 och blev tidningens andre red. Han är sedan 1928 led. av stadskollegiet. Hans hustru, Tua S. (f. 1885 $^{16}/_{7}$), har under pseud. Tage Stam framträtt som dramatisk författarinna, bl. a. med »Fiskare, människofiskare» (uppf. 1936 på Dramatiska teatern).

Strömbegränsare, elektrisk apparat, som vid belastning med ström utöver ett visst gränsvärde verkställer brytning av en strömkrets. S. användes företrädesvis i installationer, där energien försäljes efter en tariff, som är grundad på viss begränsning av den uttagna effekten. F. D-n.

***Strömberg,** J. F. H. Folkteatern äges numera av ett bolag.

***Strömberg,** K j., har vidare gett ut de två stora skildringarna »Paris i närbild» (1934) och »Det ljuva Frankrike» (1936).

Strömberg, Oscar Leonard, svensk-amerikansk författare (f. 1871). S. utexaminerades från metodistkyrkans teol. skola 1894, utvandrade 1895 till U. S. A., där han verkat i sin kyrkas tjänst, vart 1919 teol. hedersdr vid Nebraska Wesleyan university. Han har tagit livlig del i arbetet för svenskhetens bevarande och skrivit teol. arbeten samt mycket spridda berättelser med uppbygglig tendens.

Strömbäck, Dag Alvar, filolog och religionshistoriker (f. 1900 $^{13}/_{8}$), fil. dr i Uppsala 1935, docent i Lund s. å., medarb. i Sv. akad:s ordbok, gästprof. vid Chicagos univ. 1937—38. Bland S:s skrifter märkes »Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria» (1935; akad. avh.). E. W-én.

Strömgren, Bengt Georg Daniel, svensk-dansk astronom (f. 1908 $^{21}/_{1}$), son till S. E. S. Blev fil. dr 1929, var 1926—29 assistent vid Köpenhamns observatorium och 1932—36 lektor i astronomi vid Köpenhamns univ. S. blev 1936 prof. vid univ. i Chicago och är föreslagen till innehavare av professur vid Köpenhamns univ. 1938. I sin doktorsavh. utvecklade han en ny metod för preliminära bestämningar av paraboliska banor. S. har utexperimenterat en metod för den fotoelektriska registreringen av stjärnpassager och mätningen av magnituder. I flera avh. har han bl. a. sysselsatt sig med frågan om stjärnornas inre byggnad, finstrukturen hos de Fraunhoferska linjerna samt vätehalten hos stjärnorna och frågan om dessa himlakroppars allmänna utvecklingshistoria (»On the interpretation of the Hertzsprung—Russell-diagram»). Tills. m. E. S. har han utgivit »Lærebog i astronomi» (1931), vilken sedan i utvidgad form utgivits på tyska. K. Lmk.

***Strömgren,** S. E. För resultaten av de omfattande arbetena om banformerna i trekropparsproblemet (se d. o.) under S:s ledning vid Köpenhamns observatorium redogöres i Ergebnisse der exakten Naturwissenschaften 1925 och i n:r 100 av Publikationer og Mindre Meddelelser fra Köbenhavns Observatorium, där S. ger en sammanfattning av vår nuvarande kännedom om dessa banformer. En publikation av det omfattande numeriska material, som ligger till grund för S:s undersökningar över trekropparsproblemet och alldeles särskilt det restringerade problemet (då en av massorna antages vara oändligt liten) har börjat utges i danska vet.-akad:s publikationer. S. var ordf. i Astronomische Gesellschaft 1921—30. Han ledde 1914—20 den internationella byrån för astronomiska telegram och leder sedan 1922 den under Internationella astronomiska unionen (se d. o.) sorterande astron. centralbyrån i Köpenhamn jämte en filial där av centralbyrån i Kiel. Sedan 1920 utger S. Nordisk Astronomisk Tidsskr. Led. av sv. Vet.-akad. (1920). — Hans hustru, Hedvig S. (f. 1877), dotter till V. E. Lidforss, har bl. a. utgivit »Tandläkarkonstens historia» (1927). K. Lmk.

***Strömlinjeform,** en sådan form hos en kropp, att vid dess rörelse i luft tryckmotståndet (se Luftmotstånd, suppl.) blir ringa. I sin mest typiska gestaltning har s. kommit till användning i flygtekniken (luftskepp, flygplansvingar). Moderna automobilkarosserier konstrueras även med hänsyn till luftmotståndet, men en fullt genomförd s. har hittills endast tillämpats i racervagnar (se bilderna 3—5 på pl. till Automobilsport, suppl.), medan utvecklingen av standardvagnarnas karosserier (se bild 13 på pl. till Automobil, suppl.) ej kunnat drivas lika långt på grund av allmänhetens motstånd mot den extrema s. Vid nu förekommande körhastigheter medför dock s. högre hastighet, snabbare acceleration och lägre bränsleförbrukning än likadana vagnar med icke strömlinjeformade karosserier. N. G-n.

***Strömme,** O. N. I., dog 1936. Han föll igenom vid stortingsvalet 1933 och avgick som statsråd i okt. s. å. Senare var han suppleant i stortinget från 1935 till sin död.

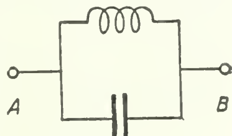
Strömmingshandel. S., som förut varit helt fri, reglerades genom en k. f. 15 juni 1934. Enl. denna kan förening av fiskare vid östkusten av K. m:t erhålla tillstånd att med ensamrätt inköpa och till parti- eller detaljhandlare sälja färsk strömming inom föreningens område med undantag av sådan strömming, som av fiskare säljes direkt till

konsument. Enl. förordn. må vidare inom föreningens område ingen driva partihandel med färsk strömming, om han ej därtill fått tillstånd av K. m:t el. föreningen, och ej heller må detaljhandel idkas med färsk strömming, inköpt från annan än den, som erhållit tillstånd att driva partihandel. Med anledning av denna förordn. bildades tio fiskförsäljningsföreningar, den nordligaste i Ångermanland och den sydligaste i s. delen av Kalmar län, vilka inom sina resp. områden, omfattande antingen ett helt län eller del av län, på vissa villkor erhöllo ovannämnda rättigheter. Giltighetstiden för 1934 års förordn. utgick 30 juni 1937 men förlängdes till 1937 års utgång. Nya bestämmelser, avsedda för tiden 1 jan. 1938—30 juni 1941, utfärdades 30 juni 1937. Enl. denna nya förordn. utsträckes regleringen att gälla även Blekinge och Skånes öst- och sydkust. Försäljningsföreningarna (i denna förordn. kallade producentföreningar) erhålla ej ensamrätt till försäljning inom visst område, vartill kommer, att partihandlare i de delar av landet, där ej producentföreningar finnas, i viss utsträckning kunna erhålla samma funktioner som sådana föreningar.

Enl. en k. f. samma dag kunna fiskare eller sammanslutningar av fiskare (producentföreningar) mot erläggande av viss prisregleringsavgift, som utgår i förhållande till av dem försåld strömming för färskkonsumtion, intill en viss gräns erhålla prisutjämningsbidrag. Detta användes till prisutfyllnad för strömming och sill, fångad i Östersjön och Bottniska viken, som exporterats eller försålts för saltning, rökning, kryddning eller beredning av kraftfoder eller gödselämne. Statens fiskenämnd, bestående av tre av K. m:t utsedda personer, som skola övervaka bestämmelsernas efterlevnad, har befogenhet att bestämma ett visst minimipris på den strömming, som inköpes från fiskare för konsumtion i färskt tillstånd. Chr. H.

Strömrelä, se Elektriska reläer, suppl., sp. 1159.

Strömresonans [-a'ŋs], tillståndet vid resonans i en svängningskrets med den på bilden angivna kopplingen. Impedansen mellan *A* och *B* närmar sig desto mer oändligheten, ju mindre kretsens förluster äro. F. D-n.

Strömriktare, se Elektriska strömriktare, suppl.

***Ströms kontrakt.** 1 maj 1935 blev Ås eget pastorat.

***Strömstad** har 3,113 inv. (1937). I st. f. den 1932 nedbrunna samrealskolebyggnaden uppfördes 1933 en ny (arkitekt E. G. Friberger). I hamnen ankommo och avgingo 1935 tills. 4,271 fartyg, därav 3,625 under 10 ton. Industrien räknade 1936 10 arbetsställen med tills. omkr. 350 arb. De i bd 18 nämnda tidningarna ha sammanslagits till en under namnet Strömstads Tidning — Norra Bohuslän. Stadens tillgångar hade vid årsskiftet 1936/37 stigit till 2,282,793 kr., dess skulder till 1,440,620 kr. A. W-g.

Strömtransformätor, se Elektrisk transformator, suppl., sp. 1185.

Ströstrålning, sekundär röntgen- el. gammastrålning, alstrad genom Comptoneffekt. Se Röntgenstrålning, sp. 95, och Radioaktivitet, suppl., sp. 533.

Stucken [ʃto'kən], Eduard, tysk författare (f. 1865), sökte förnya den romantiska dramatiken genom dramatisk behandling av Artursägnerna, »Gawân» (1902), »Lanvâl» (1903), »Lanzelot» (1909), »Tristram und Ysolt» (1916) m. fl., men lyckades fängsla uppmärksamheten blott en kort tid, trots sin virtuosa versifikation. Han har också skrivit ballader och elegier men på senare år haft större framgång med romaner som »Die weissen Götter» (1918—21), en krönika med Fernando Cortez som huvudperson, »Larion» (1925), »Im Schatten Shakespeares» (1929) och »Giuliano» (1933). R-n B.

***Studentexamen.** Enl. gällande bestämmelser skola vid den muntliga prövningen för s. närvara, utom censorerna, eforus eller läroverkets inspektor samt dessutom tre vittnen. Ökningen i årliga antalet i s. godkända fortgår alltjämt. 1936 var antalet 3,497 (av dem 111 privatister); 2,485 voro gossar, 1,012 flickor. 1936 tillkallades sakkunniga för utredning och förslag om s., ev. dess avskaffande och de åtgärder, som i samband härmed må anses erforderliga. De sakkunnigas betänkande väntas läsåret 1937—38. Fr. Sg.

***Studenthem.** Lunds s. har 1937 upphört och dess fastighet försålts. Ett s. för kvinnliga studenter vid univ. i Lund öppnades s. å.

***Studentkår.** I Göteborg har bildats Göteborgs förenade studentkårer.

***Studentmöten.** Ett allmänt nordiskt studentmöte hölls 1935 i Köpenhamn. Nästa nordiska möte är avsett att hållas i Helsingfors. En konferens, »studentriksdag», hölls 1934 i Stockholm mellan representanter för landets studentkårer, för undervisningsväsendet och för andra myndigheter, som handlägga ärenden rörande studenterna.

Stu'dia Neophilolo'gica, tidskrift för germansk och romansk språkvetenskap, utkommer sedan 1928 i Uppsala. Prof. R. E. Zachrisson var huvudred. till sin död 1937.

***Studiecirklar.** Ett nytt studiecirkelförbund tillkom 1930, Svenska landsbygdens studieförbund (se d. o., suppl.). Till anordnande av studieledarkurser har 1937 års riksdag beviljat 5,000 kr. Kursstyrelsen skall antagas av Skolöverstyrelsen. Antalet s. utgjorde 1936 11,604 (A. B. F. ensamt 5,894), antalet bibliotek var nära 5,100 och bokbeståndet över 1,941,000 bd. — Litt.: »Svenska folkrörelser»,

bd 1 (1936; huvudred. S. Hansson), och Folklig Kultur (1936 ff.; utg. av de samverkande bildningsförbunden). F. Hj-t.

***Studielån,** Statens räntefria. T. o. m. 1937 ha utdelats 3,388 fortsatta och 2,155 nya lån. Studielånefonden uppgick 1936 till 3,548,225 kr.

Stukgräns, se Hållfasthet, suppl.

***Stumme,** H., dog 1936.

***Stumpf,** C., dog 1937.

Stuntman [sta'ntmän], eng., filmterm av amerikanskt ursprung (möjl. av *stunt*, i betydelsen föreställning). S. är ställföreträdare för filmskådespelaren vid riskabla inspelningar, i fysiskt påfrestande situationer och livsfarliga uppgifter, som rollen kräver, t. ex. vid flygolycka. R. A-g.

***Sture,** Nils Bosson, Sten Gustavsson, Sten Svantesson och Svante Nilsson, se även L. Sjödin, »Arvid Siggessons brevväxling» (»Gamla papper ang. Mora socken», 2, 1937).

***Stureby** hade 2,292 inv. 1936. Vårdhemmet S. fullbordades och togs i bruk s. å.; 710 platser (374 för försörjnings- och 336 för vårdhemsklientel). 287 vårdhemsplatser äro godkända som sjukplatser för kroniskt sjuka. Förvaltningen är gemensam med Gammelbyns ålderdomshem, som har plats för 260 åldringar.

***Sturekrönikorna,** se även E. Lönnroth i Scandia 1933.

Sturtevant [stə̄'təvänt], Alfred Henry, nordamerikansk ärftlighetsforskare (f. 1891), sedan 1928 prof. vid California institute of technology. S., som tillhört Th. H. Morgans (se d. o., suppl.) forskargrupp, har lämnat talrika viktiga bidrag till *Drosophila*-arternas genetik och systematik samt medarbetat i flera av de böcker och monogr., som utgivits av Morgan. Han har även bearbetat *Oenothera*-problemet. O. H-n.

***Stuteri.** I Sverige finnas även flera privata s., särskilt ardennerstuterier (se Belgiska hästen och Faleberg, båda i suppl.). Det största inom fullblodsaveln är Knutstorp i Malmöhus län.

***Stuteriöverstyrelsen** upphörde 1933. Den har ersatts med en stuteribyrå i Lantbruksstyrelsen (se d. o., suppl.).

***Stuttgart.** Sedan ett stort antal förorter inkorporerats under de senaste åren, beräknades staden 1937 ha omkr. 445,000 inv. Gamla slottet återuppfördes 1933—34. S:s rundradiosändare har flyttats till Mühlacker (se d. o., suppl.). — Se även Bosch, R. A., suppl.

Stutz [ʃtots], Georg Ulrich, tysk rättslärd (f. 1868), av schweizisk börd, prof. i Freiburg im Breisgau 1896, i Bonn 1904 och i Berlin 1916. Som forskare har S. ett mycket stort anseende. Han har framför allt behandlat kyrkorättens historiska utveckling, varvid han bl. a. undersökt germanska inflytelser på medeltida kyrkorätt. Av hans rika produktion må nämnas »Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens» (1895), »Die Eigenkirche» (s. å.; jfr även S., »Eigenkirche, Eigenkloster», i »Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche», 3:e uppl., bd 23, 1913) och »Die päpstliche Diplomatie unter Leo XIII.» (1926). Han är utgivare av de germanistiska och kanonistiska avd. av Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte och av serien »Kirchenrechtliche Abhandlungen», som han startade 1902. Å. M.

***Styffe,** K. Genom testamente av fru Amalia S. (1845—1934) har Knut och Amalia Styffes stipendiefond stigit till 200,000 kr.

Styrd valuta, se Myntfot, suppl.

Styrgaller, *elektrotekn.*, se Galler, suppl.

***Styrinrättning.** Automobiler styras i regel genom vridning av framhjulen. Vridningsrörelsen erhålles från ratten, som genom ett kuggsegment påverkar styrarmen. Från denna utgår en arm till en av de tappar, på vilka framhjulen äro fästa. Framhjulen äro sinsemellan förenade med en s. k. parallellstång, med vilken vridningsrörelsen kan överföras till båda hjulen. De kurvor framhjulen beskriva måste ha ett gemensamt centrum. Den kuggväxel, som överför rörelsen från ratten till styrarmen, göres delvis självhämmande för att hindra, att stötarna från vägbanan fortplantas till ratten (se Stötdämpare, suppl.). Ofta nyttjas variabel utväxling, särskilt när snäckväxel förekommer i st. f. kuggsegment. N. G-n.

Stürmer [ʃty'rmər], Der, se Streicher, J., suppl.

***Styrningsmedel.** På vissa projektiler, t. ex. flygbomber (se Flygbomb, även i suppl.) och vinggranater (se d. o.), utgöres s. av vingar. Dessa verka som fjädrarna på en pil eller ge en roterande rörelse åt projektilen, varigenom denna går med spetsen före, d. v. s. styr. R. Å.

***Styrsö.** 1. Känsö karantänstation har upphört.

***Stående armé.** De stater, som i fredsfördragen efter världskriget ålades att icke tilllämpa allmän värnplikt, ha samtliga åter infört värnpliktsarméer, även om vissa, t. ex. Ungern, ännu icke off. tillkännagivit detta. Den enda europeiska stat, som ännu har s., är England. — På grund av nödvändigheten att ständigt disponera över trupp, beredd att avvärja strategiskt överfall (se d. o., suppl.), har i flera stater den stamanställda (värvade) personalen starkt ökats (jfr Frankrike och Schweiz, försvarsväsen, båda i suppl.). Härtill har även bidragit, att den alltmer komplicerade krigsmaterielen kräver personal med långvarig utbildning för att rätt kunna utnyttjas. I Frankrike har diskuterats att vid sidan av värnpliktsarmén uppsätta en s., särskilt avsedd för gränsskyddet. C. A. E.

***Ståhlberg,** K. J., är led. av lagberedningen sedan 1926 och tillhörde riksdagen 1930—33. Vid presidentvalet febr. 1937 erhöll S. i första

omgången 150 röster (av 300), härrörande från Finska framstegspartiet, socialdemokratiska partiet och majoriteten av Svenska folkpartiets elektorsgrupp. Med 1 röst till skulle han ha varit vald. Då emellertid socialdemokraterna fullföljde sin avsikt att, om S. ej valts i första omgången, i den andra rösta på K. Kallio, blev denne utsedd. H. E. P.

***Stålfelt,** M. G., avgick som docent vid Lantbrukshögskolan 1935. Bland hans senare arbeten märkas »Die Spaltöffnungsweite als Assimilationsfaktor» (i Planta, 23, 1935) och »Der Gasaustauch der Moose» (ibid., 27, 1937).

***Stålfors,** M. H., avgick 1933 som prof. vid Veterinärhögskolan.

***Stålhane,** H., har vidare utgivit bl. a. »Sommeslaget den 8 augusti 1918» (1934), »Hemlig skrift» (s. å.) och »Fälttåget i Rumänien 1916—1917» (1936).

***Stålhane,** O. Elektrovärmeinstitutet är sedan 1933 en fristående institution med S. som föreståndare. Om den av S. uppfunna elektriska strålångpannan se Å n g p a n n a, sp. 1317, och om den av S. m. fl. konstruerade elektriska masugnen se M a s u g n, suppl.

***Ståndrätt.** Ådömt dödsstraff må av högste befälhavare på stället genast befordras till verkställighet. Finner sig denne ej böra låta verkställa utslaget eller har straffet på grund av andra orsaker ej verkställts inom 24 tim., skall befälhavaren insända handlingarna i målet till krigsöverdomstol. K. H-g.

***Stångby.** Efter pastoratsreglering 1 maj 1933 ingår S. i Vallkärra, S., Västra Hoby och Håstads pastorat.

***Ståthållare.** I Tyskland ha genom lagar 1933 och 1935 riksståthållare insatts som chefer för de olika territoriella områdena i det numera ej längre av delstater el. »länder» bestående riket. S. äro enl. lag 1933 direkt ansvariga inför »ledaren och rikskanslern», men de sortera sedan 1934 under inrikesministeriet. G. H-n.

***Stählin,** K. Av »Geschichte Russlands» utkom 1935 bd 3 (tiden 1796—1855).

***Stämgaffel.** Kontinuerliga svängningar hos s. kunna även upprätthållas med hjälp av ett radiorör, vars gallerkrets påverkas av s:s svängningar och vars anodkrets återför tillräckligt stor energi till s. för att ersätta alla förluster. Anordningen nyttjas i mät- och radioteknik (se d. o., sp. 409). Sv. B-r.

***Stämpelmedel.** I riksstaten 1936—37 upptas inkomster av s. till 63 mill. kr.

Ständiga rådet för internationellt samarbete mellan kompositörer (*Conseil permanent pour la coopération internationale des compositeurs*), ett på initiativ av R. Strauss grundat råd med uppgift att verka som förmedlande och stimulerande institution för det internationella musikutbytet Europa runt samt att söka bevaka »konstnärens ideella rätt». Linjerna för dess verksamhet skisserades av Strauss 1933, och 1934 tog S. fastare former. En av rådets uppgifter är anordnandet av musikfester; den första hölls i Venezia hösten 1934. F. n. (1937) äro 19 europeiska länder anslutna. Ordf. är R. Strauss och generalsekr. sedan 1935 K. Atterberg. G. M.

***Stärbhus,** jfr även B o u t r e d n i n g och O s k i f t a t d ö d s b o, båda i suppl.

Stöckel, J o h a n F e r d i n a n d V i l h e l m V a l d e m a r, dansk museiman, vapenhistoriker (f. 1867), officer i Kongostatens tjänst 1891—94, dansk premiärlöjtnant 1896, kapten i reserven 1910—27, dir. för Töjhusmuseet 1909—37. Under S:s chefskap har Töjhusmuseet utvecklats till en av världens främsta institutioner i sitt slag. S. har i flera europeiska vapenmuseer hopbragt ett rikt material rörande tillverkare av handeldvapen. Th. J-n.

Stöcklein [ʃtö'klain], H a n s, tysk museiman, vapenhistoriker (1874—1936), fil. dr, Hauptkonservator vid Armeemuseum, München, 1920 och dess chef 1931. S. ordnade flera tyska och utländska vapensamlingar, däribland 1928 och 1929 den tidigare kejserliga i Konstantinopel. Han bidrog i hög grad till att göra vapenforskningen till en vetenskap. Bl. a. författade han »Meister des Eisenschnittes» (1922) samt art. i Zeitschrift für Historische Waffenkunde. Th. J-n.

Stödlån, låneform, som jämte a c k o r d s l å n (se d. o., suppl.) infördes genom beslut av 1932 års riksdag. Staten beviljar s. åt e g n a h e m s l å n e t a g a r e (åt innehavare av såväl jordbruks- som bostadslägenhet), som, trots att han gjort vad på honom ankommer, är i trängande behov av ekonomiskt bistånd och som med hjälp av s. kan väntas behålla sin lägenhet. S. kunna erhållas för utförandet av förbättringar på lägenheten, anskaffande av inventarier el. för betalning av överhängande gäld. De äro räntefria och skola återbetalas med $^1/_7$ varje år fr. o. m. fjärde året efter det kalenderår lånet beviljats; i stället för återbetalning kunna dock förbättringsarbeten utföras för motsv. belopp. S., som utgår med högst 750 kr., sökes hos förmedlaren av egnahemslån (se E g n a h e m s r ö r e l s e n, även i suppl.). Beviljat s. skall underställas Statens egnahemsstyrelse. — S. t i l l a n d r a j o r d b r u k a r e utlämnas till personer, som på grund av rådande jordbrukskris kommit i ekonomiska svårigheter och som tillträtt jordbruk före 1 maj 1931 samt kunna förväntas fortsätta driva sitt jordbruk. Dylika s. få ej uppgå till över 1,500 kr. och skola från början av 1938 återbetalas med $^1/_7$ varje år. Av lånet kunna dock intill 750 kr. betalas med förbättringsarbeten. Frågor rörande dessa s. handläggas på samma sätt som ackordslån. Se Sv. Författningssaml., n:r 296, 1932, och 54, 1934). Y.

Stödåtgärder för jordbruket. De åtgärder, som i nästan alla länder vidtagits av statsmakterna med anledning av jordbrukskrisen 1929 ff., kunna avse att lindra verkning-

arna av för stor skuldsättning eller att bereda avsättning för jordbrukets produkter till någorlunda skäliga priser. Åtgärder av förstnämnda slaget ha i olika länder vidtagits under växlande former, ss. moratorium (t. ex. i Danmark och U. S. A.), uppläggande av lånefonder för bättre tillgodoseende av kreditbehovet och genomförande av ackord etc. samt räntelättnader. I Sverige ha i detta syfte bl. a. inrättats statlig sekundärkredit (se Statens sekundärlånefond, suppl.), ackordslån och stödlån (se dessa ord, båda i suppl.) samt medgivits vissa räntelättnader.

För sådana jordbruksprodukter, av vilka den inhemska produktionen icke varit tillräckligt stor för att medge självförsörjning, ha tullar i allm. kommit till användning och även visat sig effektiva. Jordbruksprodukter, som varit föremål för export, ha däremot icke kunnat prisskyddas med tullar, utan vissa avgifter ha upptagits på hemmakonsumtionen, varigenom medel erhållits för utbetalande av pristillägg för exporten av ifrågavarande produkt. Till en början tillgrepos prisskyddsåtgärder sporadiskt för enstaka produkter, men allteftersom jordbrukskrisen utvecklades, kommo åtgärderna till slut att omfatta ett prisskyddssystem för flertalet jordbruksprodukter. Den egentliga jordbrukskrisen inleddes med ett starkt prisfall på spannmål under 1929 och de följ. åren. För att skydda sin egen odling tillgrepo importländerna skyddsåtgärder, i vissa länder jämförliga med spannmålsregleringen (se d. o., suppl.) i Sverige, i andra länder i form av höjda tullar. Sålunda uppgick vetetullen 1 jan. 1933 i Tyskland till 31 guldfrancs per 100 kg, i Italien till omkr. 20, i Frankrike till något över 16, medan världsmarknadspriset var 8—9 guldfrancs per 100 kg. Tullsystemet kompletterades ej sällan med åtgärder, motsv. inmalningstvånget (se Inmalning, suppl.) i Sverige. I vissa länder (t. ex. i Norge) grundades prisskyddssystemet på införselmonopol och inmalningstvång, ibland (t. ex. i Sverige) kompletterat med statlig inlösningsskyldighet av den inhemska skörden till fastställt pris. I exportländerna sökte man begränsa försäljningen genom upplagring, t. ex. i U. S. A. och Kanada, eller odlingen, t. ex. i U. S. A., där 1933 överenskommelse träffades mellan staten och jordbrukarna om en 15-procentig minskning av vetearealen. Försök gjordes också att internationellt reglera spannmålshandeln (först vid den ekonomiska världskonferensen i London 1933); man beslöt, att exportländerna skulle begränsa försäljningen och importländerna ej ytterligare försvåra importen.

När prisfallet 1931 och de följ. åren även sträckte sig till de animaliska produkterna, sökte importländerna på motsv. sätt skydda det egna landets produktion. Detta skedde genom tullar och kontingentering (begränsning av importen och fördelning på resp. länder i förhållande till någon tidigare period), t. ex. av smör i Frankrike och Tyskland samt bacon i England. För andra produkter användes delvis valutarestriktioner, t. ex. i Tyskland. I exportländerna möttes dessa åtgärder genom pristillägg till exporten. Medel för ändamålet togos antingen direkt ur statskassornas allmänna skattemedel, t. ex. i vissa baltiska länder, eller anskaffades genom att avgiftsbelägga den inhemska konsumtionen. Sistnämnda system kom först till användning i Australien för mjölk och mejeriprodukter 1924 och har senare i något varierande former upptagits bl. a. i Österrike, Norge och Sverige. Även direkta produktionsbegränsande åtgärder ha vidtagits för animaliska produkter. Destruktion av flera 10,000-tals nötkreaturskroppar i Danmark och av miljontals smågrisar i U. S. A. samt kontingentering av fläskproduktionen mellan jordbrukarna i Danmark utgöra exempel härpå.

I Sverige omfatta prisskyddsåtgärderna f. n. förutom socker (se Sockersubvention, även i suppl.), spannmål (se Spannmålsreglering, suppl.), mjölk och mejeriprodukter (se Mjölkreglering, suppl.) också fodermedel, kött och fläsk, ägg samt potatis. — Fodermedelshandeln är reglerad genom bestämmelser om kraftfoderskatt (se d. o., suppl.) på oljekakor och vissa därmed jämställda produkter samt införselavgift på vissa andra fodermedel, bl. a. havre, majs, korn, foderbaljväxter samt vissa produkter av spannmål. De med införselavgift belagda varorna äro jämväl underkastade importreglering genom licenser.

Prisregleringen på kött och fläsk (slaktdjursreglering) innebär bl. a., att slaktdjur samt kött och fläsk må importeras endast mot licens (se Sv. Författningssaml., n:r 648, 1937) samt att bidrag i vissa fall utbetalas för kött och fläsk, som genom export eller på annat sätt undandragas den svenska marknaden. Vid import uttages för vissa varor en särskild licensavgift. Medel för utbetalande av bidrag fås bl. a. genom att särskilda slaktdjursavgifter (se Sv. Författningssaml., n:r 279, 1935) uttagas. Dessa kunna uppgå till högst 3 kr. för hel kropp av nötkreatur, som slaktad väger minst 150 kg, 2 kr. för svin och 1 kr. för övriga i förordningen omnämnda djur. F. n. (hösten 1937) utgå inga avgifter. 1 mars—31 dec. 1936, då de senast utgingo, lämnade de tills. 3 mill. kr. Inkomsterna av licensavgifter och slaktdjursavgifter gå till jordbrukets prisregleringsfond (se d. o., suppl.), varifrån medel sedan utbetalas till stöd åt exporten. 1936 utbetalades för export av fläsk till England 0,8 mill. kr., för export av levande svin till Tyskland 0,5 mill. kr. och för export av nötkreatur 0,2 mill. kr. Dessutom ha vissa medel utbetalats för tillfällig lagring av fläsk. Den centrala hand-

läggningen av frågor på detta område samt kontrollen av regleringsåtgärderna tillkom först den 1933 tillsatta statens slakterinämnd men handhas sedan 1935 av statens jordbruksnämnd (se d. o., suppl.). Vid regleringens genomförande medverka jordbrukarnas slakteriorganisationer.

För ägg är prisregleringen i stort ordnad på samma sätt som för kött och fläsk med importreglering samt licensavgift vid import och utbetalande av under året varierande pristillägg för exporterade ägg; medel härtill tagas från prisregleringsfonden. Under 1936 betalades i pristillägg för ägg 0,2 mill. kr. Regleringsåtgärderna för ägg handhas på statens jordbruksnämnds bemyndigande av den 1934 bildade Sveriges äggintressenters förening u. p. a.

Prisskyddet för potatis hänför sig i huvudsak till potatis för stärkelse- och potatismjölstillverkning. Enl. k. f. 26 juni 1933, som alltjämt gäller, får potatismjöl ej tillverkas annat än efter erhållande av licens. Därigenom begränsas potatismjölsproduktionen, så att en viss prisnivå kan upprätthållas. För att skydda den inhemska marknaden mot utländsk konkurrens ha i samband härmed vissa tullar på potatisstärkelseprodukter höjts. De som inneha tillverkningsrätt äro skyldiga att inköpa potatis och leverera potatisstärkelse på sätt och till priser, som meddelas av den 1933 tillsatta statens potatismjölsnämnd. Denna, som består av tre pers., förordnade av K. m:t, har att följa utvecklingen på området och göra de framställningar läget i varje särskilt fall påkallar. Nämnden har också att övervaka brännerieriernas råvaruinköp. Genom samarbete mellan nämnden och Sveriges bränneriidkareförening regleras potatisinköpen, varigenom även andra än delägarna i brännerierna få åtnjuta brännvinsbränningens relativt goda avsättningsmöjligheter. — Litt.: Utredningar av jordbruksutredningen (se d. o., suppl.); Statens Offentliga Utredningar 1934: 37 och 1935: 1; M. Bonow, »Staten och jordbrukskrisen» (1935). Y.

***Stöld.** Den svenska rättens regler om s. ha ändrats genom lag 21 maj 1937 om ändring i vissa delar av strafflagen, vilken f. ö. berör ett stort antal brott, i synnerhet med avseende på straffsatsernas höjd. Straffen för återfall i s. ha sänkts. Vid iteration utöver tredje resan stadgas ej vidare särskild straffskärpning; för nämnda resa är straffet högst straffarbete i fyra år vid enkel s. och fem år vid kvalificerad s. Om s. begåtts på särskilda ställen eller tider, kan, liksom förut, en förhöjning av dessa straff med ett år äga rum. — Enl. samma lag ändras omfattningen av begreppet s. på det sätt, att vissa former av förskingring (se d. o. och Hustjuvnad), vilka tidigare hänförts till s., numera skola straffas såsom vanlig förskingring; straffet därför har skärpts. R. B-l.

***Störmer,** F. C. M., har på senare år även gjort uppmärksammade tillämpningar av sin norrskensteori (beräkningar över banor för elektroner från solen i jordens magnetiska fält) på ultrastrålningens problem. Sv. B-r.

Störningar inom radiotekniken, Störningsskydd, se Radiostörningar, suppl.

Störtbombfällning, se Bombfällning, suppl.

Störtflygning, se Flygning, suppl.

Stö'stad [-sta], Sverre Kornelius Eilertsen, norsk politiker (f. 1887). Var först jordbruks-, skogs-, grov- och byggnadsarbetare och är sedan 1919 assistent vid arbetsförmedlingen i Trondheim. S. är stortingsman sedan 1922, president i odelstinget och arbetarpartiets parlamentariske ledare sedan 1935. W-t K.

***Stöt.** 3. (*Fys.*) Vid s. mellan fasta kroppar gäller, att kropparnas sammanlagda rörelsemängd (se d. o.), betraktad som vektor, är lika stor före och efter stöten. Vid elastisk s. är därjämte sammanlagda rörelseenergien konstant, medan vid oelastisk s. en större el. mindre del därav går förlorad som värme. Lagarna för s. ha vidsträckt tillämpning även på atomära fenomen (elektronstötar, kärnreaktioner m. m.). Sv. B-r.

4. Se Ultrastrålning, suppl.

Stötdämpare, en på automobiler brukad anordning, som placeras mellan ramen och vagnens fjädrar och avser att dämpa den svängningsrörelse, i vilken fjädern råkar, då ett hjul träffar en ojämnhet i vägbanan. S. är en på friktionen grundad bromsanordning och kan göras enkel- el. dubbelverkande. I vissa fall fås bromsverkan med hydrauliska anordningar, i andra med mekaniska. N. G-n.

***Stöylen,** B. A., dog ej 1931. Han avgick som biskop 1930.

Subsekve'nt flod, se Flod, suppl.

Subtraktionsmätare, se Elektricitetsmätare, suppl.

***Successionsstatut.** Den i Sverige sedan länge hävdade principen om den avlidnes hemlands lag (*lex patriae*) såsom s. är med vissa modifikationer fastställd i lag 5 mars 1937 om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. På grund av en särskild nordisk konvention av 1934 gäller dock för medborgare i någon av de nordiska staterna, som vid sin död hade hemvist i annan sådan stat, i regel icke hemlandets utan hemvistlandets (domicillandets) lag såsom s. Å. M.

Successivbildning, vid bildande av a.-b., se Simultanbildning, suppl.

Suckow [sa'kåu], Ruth, nordamerikansk författarinna (f. 1892). Infördes i litteraturen av H. L. Mencken, som i sina tidskr. The Smart Set och American Mercury tryckte hennes tidigare noveller, beska och melankoliskt ironiska skildringar av medelklass och småfolk. Hennes romaner äro »Country

people» (1924), »The odyssey of a nice girl» (1925), »The Bonney family» (1928), »Cora» (1929), »The Kramer girls» (1930) och »The folks» (1934); »Iowa interiors» (1926) och »Children and older people» (1931) äro novellsamlingar. — S:s böcker höra till samma kategori som Edgar Lee Masters', Sherwood Andersons och Willa Cathers, berätta om härdiga tyska invandrargenerationers strävanden, Iowasmåstadens grå och ledsamma förhållanden. De ge en ärlig spegelbild, icke utan humor, med förstående och medkänsla, okonstlat och försynt. R-n B.

***Sudan.** *Historia.* Genom ett fördrag 1936 mellan Storbritannien och Egypten reglerades båda ländernas del i S:s styrelse. Det 1899 upprättade kondominatet återställdes i stort sett, båda länderna förklarades likställda i förhållande till S., och förberedelser vidtogos för att egyptiska trupper, som på senare år där icke använts, skulle återvända dit. L-ts.

Sudēttyska partiet, *Sudetendeutsche Heimatfront,* se H e n l e i n, K., och jfr T j e c k o s l o v a k i e n, historia, båda i suppl.

***Suecia antiqua et hodierna.** Litt.: S. E. Bring, »Sueciaverket och dess text» (i Lychnos 1937).

***Suezkanalen** passerades 1935 av 5,992 fartyg om 32,8 mill. nettoton, därav 2,775 brittiska om 15,7 mill. ton, 1,302 italienska om 6,1 mill., 448 tyska om 2,7 mill., 336 nederländska om 2,3 mill., 273 franska om 1,8 mill. och 268 norska om 1,4 mill. ton. Kanalavgifterna uppgingo s. å. till 892,1 mill. frcs. S. F.

I fördrag 1936 mellan Storbritannien och Egypten förklarades den brittiska ockupationen av Egypten avslutad. Egypten erkände emellertid Storbritanniens vitala intressen i S. och medgav, att brittiska trupper skulle få stanna kvar inom Egyptens gränser i ett område, varifrån de kunna övervaka S. För denna ockupation bestämdes en tidsfrist av obestämd karaktär: »till dess att den egyptiska armén blir i stånd att med egna krafter trygga kanalens frihet och trafikens fulla säkerhet». L-ts.

***Suk,** J., dog 1935. Han var från 1930 Pragkonservatoriets dir. Biogr., redig. av J. M. Kvet (1935).

Sulfit-a.-b. Göta, se G ö t a.

Sulfit-a.-b. Ljusnan, se V a l l v i k.

Sulimov [soli'məf], förr B a t a l p a s j i n s k, stad i Nordkaukasien, vid övre Kuban; 23,400 inv. (1934). Huvudstad i Tjerkessernas autonoma område. Betydande handel med spannmål och boskap.

***Sulitelma.** Sedan Sulitelma a.-b. 1933 trätt i likvidation, ägas gruvorna och kopparverket av a/s Sulitjelma gruber, som numera årl. kan producera omkr. 5,000 ton bessemerkoppar, omkr. 2,500 ton zinkkoncentrat (med omkr. 47 % zink), omkr. 70,000 ton flotationskis och 15,000—30,000 ton exportkis. E. Hlr.

Sullavan [sa'ləvən], M a r g a r e t, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1911). Blev efter universitetsstudier skådespelerska. Hon hade sin första filmroll i »En enda natt», och sedan följde »Hur skall det gå med Pinnebergs?» samt King Vidors »Till sista man». R. A-g.

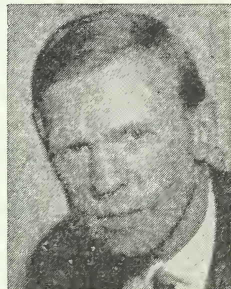
Sulzbach [zo'ltsbak], kommun i Saarland, Tyskland, 8 km n. n. ö. om Saarbrücken; 21,414 inv. (1935). Stenkolsgruvor, glasbruk, tillv. av färgämnen.

Sumner [sa'mnə], J a m e s B a t c h e l l e r, nordamerikansk kemist (f. 1887), prof. vid Cornell university sedan 1914. S. lyckades 1928 erhålla kristalliniska preparat av enzymet ureas (jfr E n z y m, suppl.), som spjälkar urinämnet i kolsyra och ammoniak. Saken väckte berättigad uppmärksamhet, emedan det var f. ggn, som ett enzym erhållits i kristallinisk form, varigenom enzymernas äggvitenatur ansågs bevisad. Senare ha flera enzymer kristalliserats, ss. pepsin och trypsin. E. J-s.

Sumpskog. Med s. förstås skogssamhällen av mycket växlande botanisk sammansättning, vilka äro bundna till fuktiga eller sumpiga ståndorter. Flera av dessa samhällen äro torvbildande. Jfr F ö r s u m p n i n g, suppl. C. Mm.

***Sund,** S u n d s b r u k. Aktiemajoriteten i Sunds a.-b. innehas av Svenska cellulosa-a.-b.

***Sundahl,** P. E., blev prof. i husbyggnadslära vid Tekn. högskolan 1936. S. avgick samtidigt som chefsarkitekt vid Kooperativa förbundet. Om hans verksamhet där se »Kooperativa förbundets arkitektkontor 1925—1935» (1935). Bland S:s arbeten märkas även den utredning ang. ombyggnad av Dramatiska teatern till eventuell folkteater, som han på uppdrag av 1933 års teatersakkunniga företagit, samt ritningarna till a.-b. Stockholms spårvägars bussgarageanläggning vid Hornsberg (1934). E. L-k.

***Sundberg,** G. E., avgick som justitieråd 1933. Han har bl. a. skrivit »Om rätten till adliga släktnamn» (i Tidsskr. for Retsvidenskap 1929) och »Tranebergsmysteriet» (1935).

***Sundberg,** H. G. F., blev 1935 prof. i stats-, förvaltnings- och folkrätt i Uppsala och 1936 borgarråd i Stockholm. Han har vidare utgivit »Lag och traktat» (1934; i Uppsala Univ:s Årsskr.) och »Kommunalrätt. Allmänna delen» (1936). Schg.

***Sundberg,** K., är sedan 1934 verkst. dir. även i Svenska diamantbergborrnings-a.-b.

***Sundblom,** J., se även Björkman, C., och Åland, båda i suppl.

***Sundbyberg** hade 8,962 inv. 1937. Industrien har ytterligare utvecklats. Sieverts kabelverk (aktiekap. sedan 1936 4 mill. kr.) har numera (1937) 650 anställda, a.-b. Alpha, som är Sveriges största fabrik för bakelittillverkning, 450, a.-b. Max Sieverts lödlampsfabrik (aktiekap. sedan 1929 1,2 mill. kr.) 300 och Maraboufabriken (aktiekap. sedan 1937 3 mill. kr.) 1,100 anställda. Tax.-värdet å skattepliktig fastighet var 1936 43,019,000 kr., å skattefri 2,311,000 kr., stadens tillgångar vid årsskiftet 1935/36 6,441,291 kr. och skulder 5,391,035 kr. G. R-ll.

***Sundbärg,** A. G. Biogr. av I. Flodström (1935).

***Sunde,** A. T., var justitieminister i Mowinckels regering, tills denna avgick 1935, då han utnämndes till e. o. domare i Höiesterett. S. å. lämnade S. emellertid denna post för att bli chef för Bergens privatbanks filial i Oslo. W-t K.

Sundell, Gerda Maria Kristina (Stina), pianist (f. 1902 $^{21}/_{1}$). Efter studier vid Konservatoriet i Stockholm (piano för L. Lundberg) och kompletterande studier för bl. a. E. v. Sauer i Wien debuterade S. 1929 i Konsertföreningen i Stockholm, där hon senare framträtt vid flera tillfällen, senast 1937. S. har gjort sig känd som en utmärkt tolkare av modern musik. Hon är även verksam som pedagog. G. M.

Sundén, Karl Fritiof, språkforskare, universitetslärare (f. 1868 $^{30}/_{10}$), son till D. A. S.; fil. dr och docent i engelska språket vid Uppsala univ. 1904, innehavare av Andrew Carnegies professur i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs högskola 1913—35. S:s skrifter, vilka med förkärlek behandla syntaktiska frågor och språkliga principfrågor, vittna om skarpsinne och omfattande lärdom. Särskilt märkas »Contribution to the study of elliptical words in modern english» (1904; akad. avh.) och »The predicational categories in english. A category of predicational change in english» (1916) ävensom »A famous middle english sermon» (1925; en textedition) och »Den fornengelska dikten Widsið» (1929). S. har även utgivit revid. uppl. av sin faders läroböcker, särskilt »Svensk språklära» (1912 ff.). E. E-l.

***Sundhetskonventionen.** Sveriges anslutning till 1926 års s. beslutades 18 maj 1934. Den trädde i kraft för Sveriges del 1 juli 1934. S. benämnes numera officiellt Internationella hälsovårdskonventionen.

***Sundhetspass.** Internationella överenskommelser träffades 22 dec. 1934 dels om upphörande av skyldigheten att förete s. för fartyg, dels om avskaffande av konsulatvisering av s. för fartyg, båda undertecknade av Sverige 1935. Dessa överenskommelser ha dock ej vunnit allmän internationell anslutning, varför uppgifterna i bd 18 alltjämt äga giltighet. G. B-s.

Sundholm, Olof Herman, bergsingenjör och bergshistorisk författare (f. 1870 $^{28}/_{10}$), utexaminerad från Tekniska högskolan 1893. S. var gruvingenjör 1897—1902 i s. och 1902—20 i mell. bergmästardistriktet. 1910—26 var han verkst. dir. (disponent) för Bergverks a.-b. Vulcanus, Blötberget. S. påvisade 1910 skrotets stora betydelse för järnmalmsbrytningen i framtiden (järnets cirkulation), vilken viktiga fråga han behandlat bl. a. i uppsatsen »Järnmalmsfrågan i framtiden» (i Jernkontorets Annaler 1928). Bland hans övriga skrifter märkas »Kungl. Maj:ts förnyade nådiga grufvestadga ... den 16 maj 1884» (1907; 5:e uppl. 1920), »Om värdering af grufvor och fyndigheter» (1911), »Järnbruksförbundet 1906—1931» (1931), »Järnbäraland» (i Blad för Bergshandteringens Vänner, 18, 1927) och »Järnhyttorna på Silverberget och Dalarnas Silverberg under medeltiden» (ibid., 20, 1931). Han var 1911—36 red. för Blad för Bergshandteringens Vänner. N. Zn.

Sundius, Nils Gustaf, geolog (f. 1886 $^{21}/_{5}$). Blev 1915 fil. dr vid Stockholms högskola och docent i petrografi och mineralogi vid univ. i Uppsala, statsgeolog 1919. Bland S:s skrifter märkas »Beiträge zur Geologie des südlichen Teils des Kirunagebiets» (1915; akad. avh.), »Åtvidabergstraktens geologi och malmfyndigheter» (Sveriges Geol. Undersökning, ser. C, n:r 306, 1921), »Grythyttefältets geologi» (ibid., n:r 312, 1923) och »The optical properties of manganese-poor grünerites and cummingtonites» (i American Journal of Science, XXI, 1931). Även böra nämnas S:s omfattande kartläggning av Stockholmstraktens berggrund, hans viktiga undersökningar om cement (bl. a. i Sveriges Geol. Undersökning, ser. C, n:r 379, 1933) och den mineralogiska beskaffenheten av stoftet i lungorna vid silikos jämte de etiologiska frågorna rörande denna sjukdom. N. Zn.

***Sundre** ingår nu i Öja, Hamra, Vamlingbo och S. pastorat.

Sundström, B. A., se Salmiala, B. A., suppl.

Sundström, Hans Einar, biblioteksman (f. 1885 $^{13}/_{6}$), fil. lic. 1912, sedan 1930 t. f. förste bibliotekarie vid Kungl. bibl. i Stockholm. Förutom skrifter inom biblioteksområdet, ss. »Svenska bibliotek» (1924), har S. i Svensk Tidskrift för Musikforskning framlagt musikhistoriska studier, bl. a. »Arvid

Niklas von Höpken och hans komiska opera Il bevitore» (1936). Han är en av initiativtagarna till denna tidskr., dess nuv. huvudred. sedan 1931 och en av grundarna av Svenska samfundet för musikforskning. G. M.

***Sundsvall** hade 1 jan. 1937 18,484 inv. S. har statlig rundradiostation.

***Sundsvalls enskilda bank** ombildades 1934 till a.-b. och antog namnet Sundsvalls enskilda bank a.-b. (se B a n k, suppl.). I dec. 1936 utgjorde fonder, balanserad vinst och omslutning resp. 32,5, 7,5 och 168,5 mill. kr. samt antalet kontor 32. E. H-ss.

***Sundsvalls kontrakt.** Indals-Liden heter sedan 1936 off. Liden.

***Sundsvalls-Posten.** Huvudred. är sedan 1933 Henry Johnsson (f. 1889).

***Sundsvalls Tidning.** S:s politiska hållning står i överensstämmelse med Folkpartiets program.

***Sunila,** J. E., dog 1936.

Sunlight [sa'nlait], a.-b. med säte i Stockholm och tvättmedelsfabrik i Nyköping. Aktiekap. 1,510,000 kr. Gr. 1910 under namnet a.-b. Bröderna Lever, utgör S. ett dotterbolag till firman Lever brothers, London (om dess grundläggare se L e v e r h u l m e, W. H.). E. Hlr.

Sunnanå, municipalsamhälle i Skellefteå landskommun, Västerbottens län. S., som är förort till Skellefteå stad, blev municipalsamhälle 25 okt. 1935; 560 har land, 1,679 inv. (1937).

***Sunne.** 2. I S. finnas sjukstuga samt samrealskola, som upprättats genom ombildning 1931—34 av kommunala mellanskolan. Köpingen har nu endast en sparbank och ett avd.-kontor av affärsbank.

***Sunnerbo.** Ljungby (se d. o., även i suppl.) socken (med Ljungby municipalsamhälle) blev 1 jan. 1936 stad.

***Sunnerbo domsaga** omfattar nu Sunnerbo härad och den nybildade Ljungby stad.

***Sunnerdahl,** M., dog 1935 $^{9}/_{8}$. Genom donationer av S. 1914 1928 och 1935 ha uppförts fem bostadshus med smålägenheter på Södermalm i Stockholm, där bostäder till rimliga hyror upplåtas huvudsakl. åt barnrika familjer. Stiftelsen Magna Sunnerdahls bostadshus' tillgångar, inkl. en ny- och ombyggnadsfond samt ett sommarhem, upptogos vid 1936 års utgång till 1,550,261 kr. A. M.

***Sunnervikens domsaga** kommer fr. o. m. 1 jan. 1938 även att omfatta staden Lysekil, som då skall läggas under landsrätt.

***Sun Yat-sen.** Biogr. av Ruth Nathorst (1933).

Suolahti [so'å-], köping i Vasa län, Finland, 35 km n. v. om Jyväskylä, vid en vik av sjön Keitele; 3,218 inv. (1935). Ändpunkt för statsbanan Jyväskylä—S., vars forts. till Haapajärvi f. n. (1937) är under byggnad. S. avskildes 1932 från Äänekoski kommun.

***Suolahti,** G. W., dog 1933. Han utgav biogr. »Nuori Yrjö Koskinen» (1933).

Suomen lau'lajain ja soittajain liitto [so'å-sai'- li'tå] (Finlands sångar- och musikerförbund, finskspråkigt; jfr F i n l a n d s s v e n s k a s å n g- o c h m u s i k f ö r b u n d, suppl.) grundades 1922 under namnet Suomen kuoroliitto (Finlands körförbund) och ombildades 1934. Förbundet utger sedan 1923 Suomen Musiikkilehti och anordnar utbildningskurser. Omkr. 120 körer och orkestrar äro (1937) anslutna till S. H. E. P.

Suomusjärvikulturen [so'åmos-], se E r t e b ö l l e k u l t u r e n, suppl.

Supermarine aviation works [sjō'pəməri'n eivie'i'ʃən wə'ks] i Southampton, England, grundades 1912. Företaget har gjort sig känt för utmärkta konstruktioner av flygbåtar o. a. sjöflygplan, bl. a. de världsbekanta Southamptonflygbåtarna. Med Supermarine »S-6» vann England Schneiderflygtävlingen (se d. o.) definitivt. Denna flygbåt höll världsrekordet i hastighet, 655 km/tim., vid 1932 års slut (se F l y g k o n s t, suppl., sp. 154). Ö-g.

Superpositionsprincipen, en princip, som säger, att om man sammansätter (s u p e r p o n e r a r) två vågrörelser (jfr d. o., sp. 820), som kunna förekomma i ett medium, resultatet även blir en vågrörelse, möjlig enl. de i mediet gällande lagarna. S. gäller bl. a. för ljud- och ljusvågor, däremot ej strängt för vågor på en vattenyta. Sv. B-r.

Supf [zopf], P e t e r, tysk författare (f. 1886), deltog i världskriget som flygare och har sedan hänfört besjungit flygkonsten (i »Lieder aus den Lüften», 1919, »Das hohe Lied vom Flug», 1928, m. fl.). Han har även utgivit »Die Welt der Flieger» (1932; tills. m. H. Orlovius), »Flieger sehen die Welt» (1935), den sympatiska romanen »Amance» (1931) m. m. R-n B.

Supper [zo'pər], A u g u s t e, tysk författarinna (f. 1867), har skildrat befolkningen i Schwarzwald i ett stort antal novellsamlingar och romaner: »Holunderduft» (1910), »Die Mühle im kalten Grund» (1912), »Der Herrensohn» (1916), »Das hölzerne Schifflein» (1923), »Der Gaukler» (1929), »Die Mädchen vom Marienhof» (1931) m. fl. Hennes tidigare arbeten voro folklivsberättelser och hembygdsteckningar, senare har hon alltmer fängslats av de religiösa problemen och skildrat en primitiv miljö, där en urgammal naturkult lever kvar i kristna symboler och allehanda ockulta företeelser. R-n B.

***Surahammar.** Samhället hade 3,524 inv. 1936. Bruket, som består av martinverk, valsverk och smedja m. m., äges av Allmänna svenska elektriska a.-b. men förvaltas av S:s bruks a.-b. (stiftat 1918). Det till bruket hörande Spännarhytte bruk med anriknings- och sintringsverk samt masugnar ligger i Norberg liksom de av bruket ägda Bondgruvan, Rännilsgruvan och Kallmoragruvorna. Tillv. vid S., som 1936 uppgingo till omkr. 45,000 ton, omfatta även sågbladsstål och järnvägshjul.

***Surányi,** M., dog 1936. Han ägnade sina sista år åt publicistisk verksamhet.

Surbiton [sə'bitn], stad i grevsk. Surrey, s. ö. England, på s. stranden av Thames, s. v. förort till London; 29,396 inv. (1931). Centrum för roddsport och segling.

Surpalite, se S t r i d s g a s e r, suppl., sp. 971.

Surreali'sm [syr-], »det öververkligas konst», nutida riktning i bild- och skaldekonsten, för vilken konstskapandets uppgift är att ge uttryck åt det undermedvetna själslivets innehåll. Historiskt sett är s. släkt med mysticism, symbolism, expressionism, kubism, absolut måleri och liknande riktningar. S. går dock längre än dessa och kräver, stödd på den Freudska skolans psykoanalytiska teorier, absolut frihet för konstnären att hämta nya värden, estetiska och moraliska, ur det undermedvetnas drifter, drömmar och hallucinationer. Särskilt beträffande den moderna bildkonsten finnas flera meningar om vad som skall kallas s. I måleriet började Kandinskij omkr. 1910 upplösa den konkreta formen i strävan efter ett abstrakt uttryckssätt och påverkade snart utvecklingen, främst i Tyskland (F. Marc, P. Klee o. a.) i riktning mot en färgkonst, skapad av element ur självförsjunkandets drömvärld. Typiska representanter för denna uppfattning om konstens subjektiva, individuella natur äro ryssen M. Chagall, tysken Max Ernst, spanjorerna Joan Miró och Salvador Dali samt svensken Gunnar Löberg. I Frankrike, där s. fått sitt namn huvudsakl. som litterär företeelse, fick skriften »Les peintres cubistes» (1913) av G. Apollinaire (se d. o., suppl.) stor betydelse även för surrealistiska, kollektivistiskt framträdande skolor inom bildkonsten. Perioden 1913—17 i De Chiricos av klassisk konst påverkade fantasimåleri är utpräglat surrealistisk. Ett svenskt målarkollektiv med s. på sitt program är Halmstadgruppen, bildad 1929 (till den höra bl. a. målarna Stellan Mörner, W. Lorentzon och Erik Olson). E. L-k.

Inom l i t t e r a t u r e n har s. sedan 1924 företrätts främst av en sluten grupp i Frankrike, som sett sin uppgift i att strängt underkasta sig det undermedvetnas diktamen; resultatet har blivit lyrik och prosatexter av improviserad karaktär. Riktningens ledare, André Breton, som skrivit »Manifeste du surréalisme» (1924), är en djärv teoretiker och en bisarr lyriker, som söker en dold mening i livets skenbara tillfälligheter. Av betydelse är vidare Paul Eluard med sina genomlysta kärleksdikter samt rumäniern Tristan Tzara med sin nattliga, elementära poesi. I Sverige ha G. Ekelöf i »Dedikation» (1934; dikter) samt A. Lundkvist i »Nattens broar» (1936; dikter) och i uppsats om Breton i Bonniers Litterära Magasin 1935 visat anknytning till s. — Om surrealistisk film se F i l m v ä s e n, suppl., sp. 78. A. L-t.

»Fjättrat liv.» Målning av Axel Olson (Halmstadgruppen).

Litt.: H. B. Mahrt, »Modernisme» (1931); H. Klumpp, »Abstraktion in der Malerei» (1932); M. Raymond, »De Baudelaire au surréalisme» (1933); A. Breton, »Qu'est-ce que le surréalisme?» (1934); »Surrealism», utg. av H. Read (1936).

***Surte.** A.-b. S.-Liljedahl ökade 1937 aktiekap. till 3,600,000 kr.; tills. 650 arb., årligt tillv.-värde 7 mill. kr.

»Vid ensamhetens klippa.» Målning av Esaias Thorén (Halmstadgruppen).

Suscepta'ns, den reaktiva delen av admittansen hos en växelströmskrets. Om R och X äro kretsens resistans och reaktans i ohm, framgår värdet av s. av formeln $B=\frac{X}{R^2+X^2}$. S. är därvid uttryckt i $\frac{1}{\text{ohm}}$. F. D-n.

Susceptibilitēt, *fys.*, se Magnetism, suppl.

Suspensīvt veto, se Veto.

***Sutro**, A., dog 1933. De sista av hans omkr. 30 pjäser voro »The desperate lovers» (1927) och »Living together» (1929). »Celebrities and simple souls» (1933) innehåller minnen.

Sutton and Cheam [sa'tn ənd tʃī'm], stad i grevsk. Surrey, s. ö. England, v. om Croydon, snabbt växande förort till London; 46,488 inv. (1931).

Sutton Coldfield [sa'tn kåu'ldfīld], stad i Warwickshire, mell. England, 10 km n. ö. om Birmingham; 29,924 inv. (1931). Metallindustri; berömd friluftspark.

Sutton in Ashfield [sa'tn in ä'ʃfīld], stad i Nottinghamshire, mell. England, 20 km n. n. v. om Nottingham; 25,151 inv. (1931). Stenkolsgruvor, kalkbruk, betydande trikåindustri.

Suvich [so'vitʃ], Fulvio, italiensk politiker och diplomat (f. 1887). S. grundade 1919 en antibolsjevikisk organisation i Triest, invaldes 1921 i deputeradekammaren, där han särskilt ägnade sig åt finansiella frågor, och var 1926—28 understatssekr. i finansministeriet. Han deltog i N. F:s arbeten, bl. a. som medl. i dess finanskommitté, och i olika förhandlingar om handelsfördrag. 1932 blev han understatssekr. i utrikesministeriet och 1936 Italiens ambassadör i Washington. L-ts.

Suviranta [so'vi-], Bruno, finländsk nationalekonom (f. 1893), fil. dr 1923 på avh. »The theory of the balance of trade in England». S. var 1924—30 dir. för tariff- och kontrollavd. vid järnvägsstyrelsen och ledde från 1930 konjunkturforskningsarbetet vid Finlands bank. Han blev 1931 docent i nationalekonomi vid Helsingfors univ. och 1937 prof. vid Tekn. högskolan där. Han har utgivit finskspråkiga arbeten rörande järnvägstariffer och som sekr. i Ekonomiska rådet 1928—32 flera undersökningar om depressionen. H. E. P.

***Suvorov**, A. V. Fr. monogr. av J. Jacoby (1935).

Swadlincote [swå'dliŋkåut], stad i Derbyshire, mell. England, 15 km s. s. v. om Derby; 20,305 inv. (1931). Stenkolsgruvor och lergodstillv.

Swaffer [swå'fə], Hannen, engelsk tidningsman (f. 1879), har skrivit om teatern och dramat, huvudsakl. i Northcliffepressen (Daily Mail, Weekly Dispatch, Sunday Times). S. har i gammalviktoriansk anda ivrat mot immoraliteten på scenen. Hans inflytande på opinionen anses tidtals ha varit mycket stort. O. W-n.

***Svampar**. Som komplement till de i bd 18 införda fyra färgplanscherna bifogas i suppl. ytterligare fyra planscher, omfattande tio typiska arter av resp. musseroner, riskor och krämlor (plansch 5—7) samt några andra allmänt förekommande ätliga och giftiga hattsvampar (plansch 8). — Utförliga beskrivningar över dessa jämte de i bd 18 införda planscherna (1—4) finnas i »Nordisk Familjeboks svampbok» av E. Ingelström (2:a, tillökade uppl. 1935). — Om nyare undersökningar ang. svamparnas fortplantning se Fortplantning, suppl. I-m.

***Svanberg**, A. Chr. O., är sedan 1935 även inspektör för de kemiska stationerna. S. har på senare år huvudsakl. utfört undersökningar rörande bristsjukdomar hos husdjuren, varvid han funnit fosforsyrebrist hos fodret vara en väsentlig orsak till dessa sjukdomar. Förutom uppsatser i facktidskr. har han skrivit d. I, »Mineralämnen», av »Mineralämnen och vitaminer i husdjurens utfodring» (1936; utg. tills. m. I. Johansson). G. Rbg.

Svanberg, John Victor, litteraturhistoriker (f. 1896 ²⁴/₅), bror till N. L. S.; fil. dr och docent vid Uppsala univ. 1923, lektor vid Högre allm. läroverket å Södermalm i Stockholm 1936. S. har skrivit »Rimmen hos Viktor Rydberg» (1918), »Rydbergs Singoalla» (1923; akad. avh.), »Novantiken i Den siste atenaren» (1928) och essäerna »Poesi och politik» (1931), åtskilliga större avh., ss. »Benoni Strand» (i Samlaren 1921) och »Fru Mariannes tillkomsthistoria» (ibid. 1931, tr. 1932), samt ett stort antal artiklar, kritiker och aktuella inlägg i Clarté, Tiden, Spektrum, Presens o. s. v. R-n B.

Svanberg, Nils Ludvig, stilistiker och skald (f. 1902 ¹³/₅), bror till J. V. S.; fil. dr och docent vid Uppsala univ. 1930, medred. av Ergo 1924—27 och av Nysvenska Studier 1935 ff., tog initiativet till Samfundet för stilforskning och redigerar dess Skrifter (1935 ff.). S. har gett ut »Studier i språkets teori» (1930; akad. avh.), »Verner von Heidenstam och Gustaf Fröding. Två kapitel om nittitalets stil» (1934) och den första svenska handboken för stilhistoriska studier, »Svensk stilistik» (1936), samt skrivit ett mycket stort antal uppsatser i Nysvenska Studier, Acta Philologica Scandinavica o. s. v. och litteraturkritiker i Ord och Bild. — S:s diktsamlingar äro »Drömvers» (1923), »Lågan» (1926), »Sångoffer» (1930) och »Dagbok» (1934), intim lyrisk bikt och själfull idédikt. R-n B.

Swane, Leo, dansk museiman (f. 1887), bror till S. S. Han blev assistent vid kopparstickssamlingen i Köpenhamn 1912, inspektör där 1919 och dir. för Statens museum for kunst 1930. S. har skrivit böcker och uppsatser om danska konstnärer etc.

Swane, Sigurd, dansk målare och författare (f. 1879), bror till L. S. Har målat porträtt, figurer och landskap, i vilka påverkan

SVAMPAR 7 (Kremlor)

65 skörkremla, *Russula fragilis* †; 66 kantkremla, *R. vesca* ***; 67 grånande svartkremla, *R. albonigra* °*; 68 skarp gulkremla, *R. ochroleuca* °*; 69 tegelkremla, *R. decolorans* **; 70 storkremla, *R. elatior* °**; 71 blodkremla, *R. sanguinea* °*; 72 sillkremla, *R. xerampelina* ***; 73 grönkremla, *R. aeruginea* **; 74 tårkremla, *R. drimeia* †.

*** = läcker, ** = god, * = ätlig, † = giftig, ° = ätlig efter förvällning.

75 pepparsopp, *Boletus piperatus* (†); 76 gul trumpetsvamp, *Craterellus lutescens* ** ; 77 brandgul (falsk) kantarell, *Cantharellus aurantiacus* *; 78 trattkantarell, *Cantharellus tubiformis* **; 79 frostvaxskivling, *Hygrophorus hypotheius* ** ; 80 ärggrön kragskivling, *Stropharia aeruginosa* †; 81 grågrön trattskivling, *Clitocybe odora* ** ; 82 vinter- (el klibb-) nagelskivling, *Collybia velutipes* **; 83 fjällig tofsskivling, *Pholiota squarrosa* °**; 84 grå bläcksvamp, *Coprinus atramentarius* **; 85 pantersvamp (panterfläckad flugsvamp), *Amanita pantherina* †.

*** = läcker, ** = god, * = ätlig, (†) = misstänkt, † = giftig, ° = ätlig efter förvällning.

av Zahrtmann och moderna franska konstriktningar är märkbar. Han har även framträtt som skald. E. L-k.

***Svaneholm.** 2. S. har styckats, varvid huvudgården (utom slottet), nu omfattande 360 har, därav 210 har åker, 1934 såldes till godsägare J. Persson. Slottet (jämte 20 har omgivande park och skog) inköptes 1935 av S:s slott, andelsförening u. p. a. Vemmenhögs härads fornminnes- och hembygdsförening har inrättat museum i slottet.

3. S:s a.-b. ökade 1936 aktiekap. till 1,1 mill. kr. och driver numera även kartongfabrik. Tillv. omfattar nu 12,000 ton våt mekanisk trämassa, 9,000 ton papp och kartong och 3,000 stds trävaror årl. Omkr. 150 arb.

Svanholm, Set Karl Viktor, operasångare (f. 1904 2/9). S. studerade vid Konservatoriet i Stockholm, där han 1931 blev ord. lärare i sång för musiklärar- och kantorsexamen; han är sedan 1929 kantor i Jakobs kyrka och sedan 1932 extra solist vid Kungl. teatern. Sin sångarbana började S. som baryton men övergick 1936 till tenorfacket, där han uppträtt som bl. a. Radamès i »Aida», Don José i »Carmen» och Lemminkäinen i »Prinsessan av Cypern». S. är även uppskattad oratorie- och romanssångare. G. M.

***Svanskog** utgör sedan 1 jan. 1936 eget pastorat.

Swanson [swånsn], Gloria, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1899 i Chicago av svensk-amerikanska föräldrar). Började sin filmbana som statist, blev sedan en av Mack Sennetts badflickor, uppmärksammades på grund av sin paranta typ och blev snart en av stumfilmstidens stora stjärnor. Hon hade huvudroller i en mängd av Hollywoods större filmer från denna tid. Bland de mest kända märkas »Sadie Thompson» (»Hennes förflutna»), »Man och kvinna», »Livets spegel» och »O, en så'n änka». R. A-g.

Swanström, Karin, skådespelerska och teaterledare (f. 1873 13/6). Började vid Dramatiska teatern, var därefter många år verksam i landsorten och kom 1926 till Oscarsteatern.

1933 blev S. konstnärlig produktionsledare i Svensk filmindustri. Hennes talang ligger åt det komiskt karikerande facket. Hon har gestaltat förträffliga typer i »Bättre folk», »Den kungliga familjen» och många likartade stycken. Som filmskådespelerska tillhör hon de populäraste. Med frodig humor har hon gestaltat en mängd roller i moderna svenska filmer, bl. a. i »Vi som går köksvägen», »Swedenhielms», »Bröllopsresan», »På solsidan», »Familjens hemlighet» och »Ryska snuvan». Hon har även verkat som scenisk instruktris. O. W-n; R. A-g.

***Svanö.** S. a.-b. tillverkar nu årl. 55,000 ton sulfitcellulosa och 1 mill. l sulfitsprit; sågverksrörelsen är nedlagd. Omkr. 150 arb.

Svarteborg, hjälplandnings-plats på flygleden Malmö—Göteborg—Oslo, omkr. 33 km n. v. om Uddevalla; flygfält 600×500 m.

***Swartling,** J. A., avgick som verkst. dir. i Konungariket Sveriges stads-hypotekskassa 1936.

Svartz, Nanna Charlotta, läkare (f. 1890 25/7), med. lic. 1918 och med. dr 1927, bådadera i Stockholm, docent i medicin vid Karol. inst. 1927. S. har företrädesvis bearbetat frågan om vissa tarmbakteriers roll för uppkomsten av sjukliga tillstånd i tarmkanalen samt etiologien till akut ledgångsreumatism. L. d.

***Svartälvs järnväg.** Driften på S. är nedlagd fr. o. m. 15 maj 1936.

Svarvstol, Svarvstål, se Svarvning.

***Svavelbakterier** äro bl. a. även de gröna bakterierna, vilka liksom purpurbakterier (se d. o., suppl.) behöva ljus och fotosyntetiskt assimilera kolsyra med svavelväte såsom vätgaskälla (Van Niel 1931). — Litt.: »Växternas liv», 2 (1934). L.-G. R-ll

Svavelsyre- och superfosfatfabrikerna a.-b., industriföretag i Finland (aktiekap. 20 mill. fmk) med en svavelsyrefabrik i Villmanstrand (årlig tillv. 22,000 ton svavelsyra, 1,600 ton saltsyra, 1,200 ton natriumsulfat) och en superfosfatfabrik i Kotka (årlig tillv. 52,000 ton). S., som även importerar och säljer utländskt superfosfat, äges av finska staten. O. Brn.

***Svea artilleriregemente** tillhör sedan 1937 IV:e arméfördeln. och indelas i fred i regementsstab och fyra divisioner. R. A.

Sveabolaget, se Stockholms rederi-a.-b. Svea.

Svea-choklad, a.-b. med säte i Norrköping, driver en 1887 anlagd choklad-, konfekt-, marmelad- och karamellfabrik. Bolaget, som grundades 1920, har ett aktiekap. på 1,2 mill. kr. och sysselsätter omkr. 130 arb.

***Svea livgarde** tillhör sedan 1937 IV:e arméfördeln. Reg:tet förstärkes enl. 1936 års försvarsordning bl. a. med ett särskilt övningskomp. för Krigsskolan och förband för garnisonstjänsten samt omfattar i fred regementsstab och tre bataljoner. Vid reg:tets 400-årsjubileum 1926 bildades Sveagardesföreningen, som är en av Sveriges största regementsföreningar (1,900 medl. 1937). Litt.: C. Silfverstolpe, »Kungl. Svea livgardes fyrahundraårsjubileum» (1926); »Kungl. Svea livgardes historia», d. 1 (B. C:son Barkman), 1523—60 (1937); Sveagardesbladet, tidskr., utg. av Sveagardesföreningen sedan 1926. C. A. E.

***Sveasalen** var konsertlokal med spritservering men utan varieté. Sveateatern, en mindre lokal i samma hus som S., användes

urspr. som varieté; den ansågs vara alltför eldfarlig för att upplåtas till teaterföreställningar. Sedermera upphävdes emellertid detta förbud, varefter scenen under åtskilliga år användes till teater. Båda brunno 1899 (ej 1909). Bland skådespelare, som uppträtt där, märkas C. Barcklind, A. Collin, J. Ekman och M. Stiller. Vid sitt besök i Stockholm i okt. 1894 uppträdde där Lugné-Poe med sällskap. O. W-n.

*Svea trängkår tillhör sedan 1937 IV:e arméfördeln. S. omfattar i fred kårstab samt ett bil-, ett anspanns- och ett sjukvårdskomp.

*Svedala. 1. Kommunala mellanskolan ombildades 1932—35 till samrealskola.

*Svedberg, The, har utvecklat ultracentrifugmetodiken, så att nu ett omloppstal av 20,000—140,000 varv per min., motsv. centrifugalkrafter mellan 30,000 och 700,000 ggr tyngdkraften, kan erhållas. S., hans lärjungar och medarb. ha (juli 1937) bestämt molekylvikterna för ett 50-tal rena proteinämnen och funnit värden, som utgöra för de enklaste omkr. 17,600, för de övriga hela och jämna multipler härav (2, 4, 8, 16, 24, 48, 96, 168, 192, 384 ggr) ända till 6,700,000. Litt.: Nature 19 juni 1937. — S:s porträtt återges på vidstående plansch. G. S-ck.

*Svedelius, släkt. — Carl Arvid S. dog 1935 $^{20}/_{12}$.

*Svedelius, C. Hans maka, J. M. S., utgav 1934 memoarverket »År och människor» (2:a uppl. 1935).

*Swedenborgare. Om swedenborgianismens historia i Göteborg och i Västergötland se H. Pleijel i »Svenska kyrkans historia», 5 (1935), samt R. Josefson, »Andreas Knös' teologiska åskådning» (1937).

Swedish-american foundation, The [ðə sʊī'diʃ-əme'rikən fa͡undē'ʃən], se Sverige-Amerika stiftelsen.

*Svedman, G. A., sålde vid slutet av 1935 sin tidning Gotlänningen och medarbetar numera under sign. Svix i flera landsortstidningar. Han är sedan 1931 ordf. i stadsfullmäktige i Visby. L. K.

Sveen [svēn], Reidar, norsk kriminalist (f. 1885), polismästare i Bodö 1913, i Kristiansund 1918 (även borgmästare 1921), chef för detektiva polisen i Oslo sedan 1926. S. har utgivit en lagkommentar samt talrika smärre skrifter, huvudsakl. i sociala och polistekniska ämnen. Han är medred. för Nordisk Kriminalteknisk Tidskrift (se Söderman, H., suppl.). R. B-l.

*Sveg. 1 och 2. Förutom postdiligenslinjen Ljusdal—Sveg—Lillhärdal finns numera en linje Sveg—Lofsdalen. Svegsmon (se d. o., nedan) blev 1 jan. 1937 köping, benämnd S., varigenom socknens folkmängd minskats till 2,297 inv. och landarealen med 306 har.

*Svegsmon blev 1 jan. 1937 köping, benämnd Sveg, och omfattar efter utvidgning (Färjestaden, Lyckesmon, Övermon m. fl. områden) 383 har land; 1,247 inv. I S. finns hembygdsgård. Svegs köping och kommun bilda tills. Svegs församling.

*Švehla, A., dog 1933.

*Svenljunga bildar tills. m. Ullasjö sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

*Svennberg, O. T. Med utgången av spelåret 1927—28 lämnade S. chefskapet för Dramatiska teatern. Under sin chefstid förde han en omväxlande, litterärt högtstående repertoar, där både klassiska och moderna verk voro företrädda (»Othello», »En midsommarnattsdröm», »En vintersaga», »Faust» samt verk av O'Neill, Géraldy m. fl.). Själv framträdde han på scenen bl. a. som Henri i Géraldys »Älska» och som Crainquebille i dramatiseringen av Anatole Frances likanämnda novell. Efter avskedstagandet har S. blott sällan uppträtt. Vid ett par tillfällen har han medverkat i filmer. O. W-n.

*Swenne, A. E., avgick 1934 som ordf. i Foreign press association i London och är dess hedersordf. sedan 1934. Pseud.: Eswe.

*Swenning, S. J., var 1920—32 red. för Tidning för Sveriges Läroverk.

Svennung, Josef Gusten Algot S:son, filolog (f. 1895 $^{7}/_{1}$), fil. dr och docent vid Uppsala univ. 1923, lektor vid Uppsala högre allm. läroverk 1934. Till S:s omfattande och mycket värdefulla lärda produktion höra: »Orosiana. Syntaktische, semasiologische und kritische Studien zu Orosius» (1922; akad. avh.), »Untersuchungen zu Palladius und zur lateinischen Fach- und Volkssprache» (1935) och »Kleine Beiträge zur lateinischen Lautlehre» (i Uppsala Univ:s Årsskr. 1936). S. har även författat talrika småskrifter rörande svensk kulturhistoria, offentliggjorda bl. a. i Kyrkohist. Årsskr. E. St.

Svenska a.-b. Bromsregulator, bolag med säte i Malmö, tillverkar och försäljer bromsregulatorer och lastväxelanordningar för järnvägsbromsar samt fjädrande hjul för järnvägsfordon. Bolaget grundades 1916 (jfr Diurson, A. R. K., suppl.). Aktiekap. 400,000 kr. E. Hlr.

Svenska a.-b. Philips, se Philips, suppl.

Svenska adelsförbundet, se Adelsförbund.

Svenska aeroklubben, Kungl. (K. S. A. K.; se Aeroklubben), har fr. o. m. 1937 erhållit ny organisation. S:s uppgift är nu även att främja utvecklingen av svenskt flygväsen samt att representera det svenska civila flygväsendet i alla dess former, i den mån som dess olika organisationer äro anslutna till S. Klubben understödjer anslutna flygklubbar med penningpremier för avlagda eller förlängda flygcertifikat, bidrag till flygplansanskaffning, anskaffande av propagandamateriel m. m. 1937 äro 30 flygklubbar med sammanlagt omkr. 3,000 medl. direkt anslutna till S. Understöd till dessa flygklubbar från S. beräknas till 60,000 kr. 1937. — Se även Svenska luftfartsförbundet, suppl. Ö-g.

THE SVEDBERG

FOTOGRAFI

***Svenska akademien.** Till led. invaldes 1935 prof. B. Hesselman (efter prof. K. A. L. Kock). — Av publikationsserien »Ur Svenska akademiens arkiv» (1916 ff.) ha utkommit 9 dlr (1937). — Litt.: H. Schück, »Svenska akademiens historia» (4 dlr, 1935 ff.).

***Svenska aktiebanker.** Samtliga svenska affärsbanker äro aktiebolag sedan 1934 (se B a n k, suppl.).

Svenska alliansmissionen, se A l l i a n s m i s s i o n e n, suppl.

Svenska aluminiumkompaniet, a.-b. med säte i Stockholm, tillverkar vid fabrik i Månsbo aluminium och aluminiumlegeringar i tackor, valsämnen, rör- och trådämnen m. m. Bolaget, som grundades 1934, är anslutet till Norsk aluminium co., som från Höyanger levererar råvaran (aluminiumoxid) för framställningen. Aktiekap. 2 mill. kr., årligt tillv.-värde omkr. 4 mill. kr., omkr. 70 arb. E. Hlr.

***Svenska Amerikanaren** sammanslogs maj 1936 med Svenska Tribunen-Nyheter till Svenska Amerikanaren Tribunen.

Svenska arkitekters riksförbund, en 1936 bildad sammanslutning av svenska arkitekter inom hela landet med ändamål att verka för byggnadskonstens utveckling och att tillvarataga arkitektkårens allmänna intressen. Förbundsstyrelsen består av 25 led. och har säte i Stockholm. S. hade 1937 385 medl.

Svenska arkitektföreningen (SAF), avd. av Svenska teknologföreningen, bildad 1888 som Avd. för husbyggnadskonst, nuv. namn 1925, är en sammanslutning av arkitekter o. a. fackmän inom byggnads- och stadsplanefacken, med uppgift att befordra utvecklingen inom arkitekturen och verka till arkitektkårens gagn. S. utger tills. m. Stockholms byggnadsförening tidskr. Byggmästaren. G. S-dh.

Svenska arkitekturminnesföreningen, sammanslutning bland eleverna vid Konsthögskolans byggnadsskola. S., som grundades 1908, har till uppgift att uppmäta och studera äldre svenska byggnadsminnen och därigenom lämna bidrag till Sveriges arkitekturhistoria samt att utge uppmätningarna i tryck. Föreningen har med ekonomiskt stöd av allmänna medel utgivit en publikation, Svensk Arkitektur, och har erhållit anslag av Vitterhets Historie och Antikvitets Akad., Nordiska museet och Konstakad. Sedan en ordnad undervisning i svensk arkitekturhistoria i samband med regelbundna uppmätningar av äldre byggnader införts vid Konsthögskolan, har föreningens verksamhet fast knutits till denna. 1914 överlämnades sålunda föreningens arkiv och uppmätningsritningar, fotografier m. m. i Konstakad:s förvar. Sedan 1921 är professorn i svensk arkitekturhistoria vid Konsthögskolan föreningens inspektor. E. Lbg.

***Svenska arméns reservofficersförbund.** Medlemsantalet var 1 jan. 1937 1,698. Minnesskrift för tiden 1924—34 av B. Steckzén (1934).

Svenska Betelföreningen, se B e t e l f ö r e n i n g e n, S v e n s k a, suppl.

***Svenska betes- och vallföreningen** skall upphöra och ersättas med S v e n s k a v a l l- o c h m o s s k u l t u r f ö r e n i n g e n (se d. o., suppl.).

Svenska bibelläsningsförbundet, se B i b e l l ä s n i n g s f ö r b u n d e t, suppl.

Svenska bindgarnsfabrikens a.-b., bolag med säte i Malmö, driver hamp- och linspinneri i Lund samt manillaspinneri och kabelfabrik i Limhamn och tillverkar bl. a. bind- och skördegarn, transmissionslinor, skeppstågvirke och flottningstrossar. Firman grundades 1889, och bolagsordning antogs 1899. Aktiekap. 1 mill. kr.; omkr. 200 arb. E. Hlr.

***Svenska björn.** Blixtfyrens ljusstyrka är nu 30,000 Hefnerljus. Fyrskeppet är sedan 1936 försett med radiofyr.

***Svenska boktryckareföreningen** omorganiserades 1933, varvid S. och Boktryckarekammaren sammanslogos till en organisation och medlemskapet uppdelades i företagsmedlemmar och personliga medlemmar. S:s nämnd för handhavandet av ekonomiska, affärstekniska och juridiska frågor är nu benämnd Boktryckarekammaren. S. har till uppgift att tillvarataga de grafiska yrkenas ekonomiska och affärstekniska intressen samt att främja dessa yrkens utveckling och höjande i yrkestekniskt och konstnärligt hänseende. Tidskr. Svenska Boktryckareföreningens Meddelanden fick 1935 namnet Grafiskt Forum. Svenskt bokindustrimuseum är till största delen deponerat i Nordiska museet och på Skansen. Jfr S v e r i g e s t r y c k e r i e r s a r b e t s g i v a r e f ö r b u n d, suppl. E. K-ng.

Svenska bostadskreditkassan, se B o s t a d s k r e d i t k a s s a n, S v e n s k a, suppl.

Svenska brandtarifföreningen, som bildades 1873, har till ändamål att åvägabringa enighet med avseende på villkoren vid brandförsäkring. Föreningen fastställer sålunda för medlemmarnas räkning såväl de minimipremier, som få tillämpas, som ock de försäkringsvillkor, »allmänna» och »särskilda», som skola ligga till grund för försäkringsavtal. Alla svenska brandförsäkrings-a.-b. samt de flesta utländska försäkringsbolag, som driva brandförsäkringsrörelse i Sverige, äro anslutna till S. T. v. P.

***Svenska bryggareföreningen.** För behandling av frågor av rent ekonomisk natur ha på S:s initiativ bildats särskilda sammanslutningar (Bryggeriidkareförbundet, Bryggeriernas försäkringsförening, Bryggeriarbetsgivareförbundet och a.-b. Svenska bryggeriernas varuförmedling). Litt.: S. E. Bring, »Svenska bryggareföreningen 1885—1935. Minnesskrift» (1935).

***Svenska cellulosa-a.-b.** kontrollerar utom de i bd 18 nämnda bolagen (med undantag av Högbroforsens industri a.-b., som upphört)

även J. A. Enhörnings trävaru a.-b. (Sundsvall), a.-b. Gimo kol (Holmsund), Lars Lithanders trävaru a.-b. (Skönvik), Lockne nya sågverks a.-b. (Lockne), Munksunds a.-b. (Luleå), Nensjö cellulosa a.-b., Sandö sågverks a.-b. och Strömnäs a.-b. (samtliga i Kramfors) och Uddefors a.-b. (Skönvik) samt driver genom a.-b. Östrands sulfatfabrik dess fabrik i Östrand. Bolagets ändamål är att ombesörja försäljningen av de till koncernen anslutna bolagens cellulosa- och slipmasseproduktion samt inköpen av vissa förnödenheter och råmaterial. S. har även ett för dotterbolagen gemensamt centrallaboratorium i Östrand. Bolaget förfogar över 2,229,000 har skogsmark och kan årl. producera 224,000 stds sågade trävaror, 318,000 ton sulfitmassa, 290,000 ton sulfatmassa och 226,500 ton våt mekanisk massa. Aktiekap. nedsattes 1933 till 30 mill. kr.; se Kreugerkraschen, suppl., sp. 1069. E. Hlr.

*Svenska cellulosaföreningen har bidragit till den 1931 öppnade institutionen för cellulosateknik och träkemi vid Tekn. högskolan.

Svenska cementförsäljnings a.-b., eg. Cementa, Svenska cementförsäljnings a.-b., bolag, gr. 1893 med ändamål att driva handel med cement. S. utgör försäljningsorganisationen för Skånska cement-a.-b. Aktiekap. 22,500 kr.

Svenska chokladfabriks a.-b., bolag, stiftat 1893 för övertagande av Cloettas 1873 grundade chokladfabrik, tillverkar i Ljungsbro, Vreta klosters socken, Östergötland, choklad, kakao, marmelad, karameller och tabletter. Aktiekap. 900,000 kr.; omkr. 500 arb. E. Hlr.

Svenska Clartéförbundet, se Clarté, även i suppl.

*Svenska Dagbladet. C. Trygger är S:s huvudred. efter H. Keys avgång 1934. Fr. o. m. 1937 återinträdde E. Stomberg som andre red. På kulturavd. medarbeta nu bl. a. T. Andræ, G. Attorps, A. Karlgren, S. Selander, och bland politiska medarb. märkas K. G. Bolander och G. Olsson. S. samarbetar i fråga om den internationella nyhetsförmedlingen nu med Times i London. O. Jrt.

Svenska diakoniss-sällskapet, se Diakonissa.

*Svenska diamantbergborrnings-a.-b., grundat av P. A. Crælius och G. A. Granström, utför även tätningsarbeten medelst cementinjektion i vattenbyggnader samt undersökningsborrningar och vattenborrningar. S. har utvidgat sin verksamhet jämväl till Arabien, Afrika och Australien. S. förvärvade 1934 samtliga aktier i Swedish american prospecting corporation, vilket bolag tidigare inköpt samtliga aktier i a.-b. Elektrisk malmletning. Aktiekap. 1,512,000 kr. — Litt.: A. Nachmanson och K. Sundberg, »Svenska diamantbergborrnings aktiebolaget 1886—1936» (1936). E. Hlr.

Svenska ekonomföreningen, sammanslutning av personer, som avlagt avgångsexamen vid Handelshögskolan i Stockholm. S. hade april 1937 1,097 led. Föreningen utger bl. a. tidskr. Ekonomen (se d. o., suppl.).

*Svenska ekumeniska föreningen har genom offentliga årsmöten i Stockholm och landsorten samt genom en skriftserie sökt göra den ekumeniska tanken levande bland kyrkliga och frikyrkliga i Sverige.

*Svenska ekumeniska nämnden har något förändrats i sin organisation därigenom, att biskopsmötet numera utser medl. för svenska kyrkan. Sedan Svenska baptistmissionen avböjt att välja led. till S., sitta de baptistiska medl. där blott såsom privatpersoner. Det några år utgående statsanslaget har upphört. I det internationella arbetet har S. alltjämt tagit verksam del, dock utan enskilda aktioner. P. Sgn.

Svenska eldbegängelseföreningens minnesfond började sin verksamhet 1936. Dess syftemål är att bidraga till ett värdigt hugfästande av de dödas minne. Medel till S. inflyta som hedersbevisning åt avlidna personer jämsides med eller i st. f. blomsterhyllning till båren. Till fonden inflytande medel skola bl. a. användas till understöd åt änkor och barn. O. Ö.

Svenska eldbegängelseförsäkringskassan (S. E. K.) konstituerades 2 nov. 1931 och började sin verksamhet 1 mars 1932. S. ombesörjer och bekostar kista m. m. samt allt vad som sammanhänger med eldbegängelsen. S. står under tillsyn av Socialstyrelsen, som godkänt försäkringskassans stadgar. Medl. av S. bli samtidigt medl. av Svenska eldbegängelseföreningen, som är att betrakta som S:s moderförening. Juni 1937 uppgick sammanlagda beloppet influtna försäkringsavgifter till omkr. 1,615,000 kr. och medlemsantalet till över 13,000. Vid samma tid hade S. utfört omkr. 800 eldbegängelser. O. Ö.

Svenska elektricitetsverksföreningen, se Elektricitetsverksföreningen, Svenska, även i suppl.

Svenska elektriska installatör förbundet, rikssammanslutning av personer, som inneha Kommerskollegiums behörighetsbevis för elektriska installatörer, med ändamål att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. S., som har sitt säte i Stockholm, utger en facktidning en gång i mån. K. H. A.

Svenska elektriska kommissionen (SEK), den centrala svenska organisationen såväl för nationellt normerings- och standardiseringsarbete inom det elektriska området som för Sveriges deltagande i motsv. internationella arbete. S. bildades 1937 genom sammanslagning och omorganisation av förutvarande Elektriska standardiseringskommittén (ESK) för nationellt arbete och Svenska elektrotekniska kommittén (SEK) för internationellt arbete. F. D-n.

Svenska elektriska materielkontrollanstalten a.-b., se Elektrisk materielkontroll, suppl.

Svenska elektroingenjörsföreningen, se Svenska teknologföreningen.

***Svenska elektromekaniska industri-a.-b.** är huvudintressent i Elektriska a.-b. Skandia och a.-b. Elevator. Omkr. 500 arb. (1937).

Svenska elektrotekniska normer (SEN), en publikationsserie, omfattande svenska normer inom det elektriska området, som utges gemensamt av Svenska elektriska kommissionen och Svenska teknologföreningen. Normerna i serien SEN överlämnas i regel till Sveriges standardiseringskommission för fastställande såsom svensk standard. F. D-n.

Svenska entreprenad a.-b., ett 1933 bildat bolag med ändamål att utföra byggnadsarbeten o. a. anläggningar i och utom Sverige samt att verkställa tekniska utredningar. Aktiekap. 900,000 kr. S. har bl. a. handhaft järnvägs- och brobyggnader i Persien samt byggandet av kraftverket Kegums i Lettland.

Svenska exportslakteriernas förening, se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1162.

***Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet,** förk. SFBF, har genom beslut av förbundsmötet 25 okt. 1937 i vissa avseenden omorganiserats. Syftet har varit att förbättra kontakten mellan förbundets ledning å ena och fattigvårdsstyrelser och barnavårdsnämnder å andra sidan, och i detta syfte har organisationen byggts på de länsförbund för fattigvård och barnavård, som efter hand vuxit upp. Länsvis valda ombud samlas vart tredje år till förbundsmöte. Sedan sekr. A. Hirsch 1936 avsagt sig sitt uppdrag, ledes verksamheten av en chefstjänsteman, förbundsdirektören, vilken är förbundsstyrelsens verkst. led. Förbundsdir. är fil. lic. K. J. Höjer. K. J. H.

Svenska filmsamfundet grundades i Stockholm 1933 med syfte att främja filmen i konstnärligt, kulturellt och tekniskt avseende. Verksamheten handhas av ett förvaltningsutskott. Medlemsantalet har bestämts till högst 60 pers. (1937 hade S. 52 medl. och 3 hedersled.). S., som utger en skriftserie (hittills 3 vol.) och en årsbok (Om Film), har bibliotek, textarkiv och fotografisamling i Stockholm, sedan 1935 tillgängliga för allmänheten. Även ett filmmuseum skall öppnas (efter donation 1936 av dir. J. E. Kock, Malmö). R. A-g.

Svenska fiskhandelsförbundet, se Fiskeriförening, suppl.

***Svenska flottledsförbundet** hade 318 led. 1937. Svensk Flottningstidskrift stiftades och redigerades av M. A. R. Smedberg; sedan 1922 utger S. egna årsböcker.

Svenska flygares riksförbund bildades 3 mars 1935 med ändamål att tillvaratage svenska flygares intressen, såväl sociala som ekonomiska, samt att arbeta för svensk civil och militär flygnings utveckling och popularisering. För medlemskap erfordras certifikat som flygförare eller flygspanare. Antalet medl. 1 jan. 1937 var 204. Ö-g.

Svenska fläktfabriken, a.-b. med säte i Stockholm, tillverkar i mek. verkstäder i Stockholm och Jönköping fläktar, lamellbatterier, luftförvärmare för ventilationsanläggningar, apparater för luftbehandling och torkning, pneumatiska anläggningar m. m. S. utövar även konsulterande verksamhet på nämnda områden. Bolaget, som grundades 1920 och har ett aktiekap. på 1,4 mill. kr., är anslutet till ASEA. E. Hlr

***Svenska folkskolans vänner** hade 1936 omkr. 3,900 medl.

***Svenska fåravelsföreningen** anordnar bl. a. även utställningar av avelsdjur och produkter från fårskötseln samt i mån av behov kurser för utbildning av fårherdar, f. n. (1937) vid Karsholm (i Skåne) och Ulvhäll (i Södermanland). I anslutning till S. verka Klubben för svenska lantrasfåret, Cheviot-, Shropshire- och Oxforddownklubbarna. Genom S. har numera viss avkastningskontroll (se d. o., suppl.) ordnats. Fr. o. m. 1928 heter S:s organ Sv. Fåravelsföreningens Tidskr. G. Rbg

Svenska föreningen för folkbad, bildad 1921, söker höja badintresset i Sverige genom föredrag, tidskrift m. m. S. lämnar råd och anvisningar särskilt för badanläggningar på landsbygden och utarbetar standardtyper härför samt förvaltar den genom lotterimedel tillkomna folkbadsfonden, varur lån och bidrag lämnas till smärre anläggningar. G. Kr.

Svenska gasverksföreningen, stiftad 1916, med kansli i Stockholm, utgör en sammanslutning av representanter för svenska gasverk och bedriver sin verksamhet genom årliga möten samt genom rapporter med uppgifter av konfidentiell natur rörande verkens drift- och affärsförhållanden. S. utger sedan 1924 en Årsbok, innehållande bl. a. tekniska uppsatser och statistik rörande gasverkens drift. I S. äro 28 kommunala och 8 privata gasverk medl. E. Hlr.

Svenska gångförbundet, se Gångsport, suppl.

Svenska hammar a.-b., ett till a.-b. Nordiska armaturfabrikerna anslutet, 1930 gr. bolag för tillv. av elektriska borr- och slagapparater på grundval av E. H. W. Weibulls uppfinningar. Aktiekap. 2 mill. kr.

Svenska hamnförbundet konstituerades 4 maj 1912 och utgör ett kommunförbund med uppgift att tillvaratage hamnarnas gemensamma intressen samt att främja samverkan hamnarna emellan. Efter prövning av förbundets styrelse må även annan hamn än sådan, ägd av kommun, få medlemskap. Till förbundet äro 42 hamnar anslutna. Förbundsmöten äga rum vartannat år, då styrelse väljes och hamnfrågor dryftas. För att främja S:s syften har upprättats en hamnförbundets byrå, som samlar nödigt material för förbundets arbetsuppgifter och besvarar ingångna förfrågningar från medlemmarna till byrån. Förbundets organ är Svenska Stads-

förbundets Tidskrift, där en särskild hamnavd. disponeras med omkr. 5 n:r per år. S. ger vidare ut bl. a. vissa utredningar och handböcker. S:s kassa- och räkenskapsväsen handhas av Svenska stadsförbundets kommunala centralbyrå. K. H. A.

*Svenska **handelsbanken,** a.-b., konverterade 1933 sitt 7 % förlagslån av 1922 till $4^1/_2$ % räntefot. Om mellanhavandet med Svenska cellulosa-a.-b. se Kreugerkraschen, suppl., sp. 1069. S. har de senaste åren försålt sitt ägarintresse även i ett antal andra industrier. Det största kvarvarande intresset av detta slag är Brukskoncernen (se Fagersta, suppl.). Dec. 1936 utgjorde fonder, balanserad vinst och omslutning resp. 145,0, 1,2 och 1,342,5 mill. kr. S. utger sedan 1926 en månadsskrift, Index, av ekonomiskt innehåll. E. H-ss.

Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund, som stiftades 1912, är en sammanslutning av f. n. 34 hemslöjdsföreningar. S., som erhåller ekonomiskt understöd av staten, bedriver bl. a. omfattande undersökningar beträffande hemslöjdsrörelsernas råvaruspörsmål samt tekniska och ekonomiska frågor. Genom dotterorganisationen Hemslöjdsförbundet för Sverige u. p. a. försäljer förbundet i Stockholm lokalföreningarnas hemslöjdsalster samt anordnar hemslöjdsutställningar inom och utom Sverige. S. deltager jämte de centrala hemslöjdsorganisationerna i Danmark, Estland, Finland, Island och Norge i det av Nordens hemslöjdsförbund bedrivna arbetet. F. R-g.

Svenska historiska föreningen, se Historiska föreningar.

***Svenska humanistiska förbundet.** Lokalavdelningarna voro 15 1937. Skriftserien omfattar 44 n:r. Historik 1916—35 av E. Nachmanson (1936).

***Svenska idrottsförbundet.** Sedan nov. 1934 är kapten Bo Lindman ordf. och köpman Charles Jansson sekr.

Svenska industriens praktiknämnd, se Arbetsledareinstitutet, suppl.

Svenska institutet för internationell rätt, se Iohnsoninstitutet, suppl.

***Svenska institutet i Rom.** Sekr. är numera prof. A. Boëthius, Göteborg, och föreståndare dr E. Gjerstad. Av skrifterna ha 4 bd utkommit. Vid S. ha också hållits konsthistoriska kurser, anordnade av professorerna i ämnet vid svenska univ.

***Svenska Jerusalemsföreningen.** Dess sjukhus är f. n. uthyrt till regeringen, enär lämplig svensk läkare ej kunnat anställas.

***Svenska jordbrukskreditkassan** står sedan 1936 under tillsyn av Bank- och fondinspektionen (se Sv. Författningssaml., n:r 374, 1936). Till S. voro 31 dec. 1936 anslutna 10 centralkassor, omfattande 789 jordbrukskassor, vilka tills. hade 84,148 medl. Y.

***Svenska journalistföreningen.** Huvudföreningens fonder utgjorde 1937 omkr. 190,000 kr., medlemsantalet över 1,150. I resebidrag ha de senaste tre åren utdelats 1,500 kr. årl. Meningsskiljaktigheter i fråga om normalkontraktets tillämpning kunna av parterna dragas inför en förtroendenämnd, som tillkommit genom en i dec. 1936 ingången ny överenskommelse. O. Hkt.

***Svenska järnvägsverkstäderna,** a.-b. Bolaget nedsatte 1933 aktiekap. till 6,125,000 kr. Utom de i bd 18 nämnda tillv. märkas även armefordon och sopförbränningsanläggningar. Antalet arb. är omkr. 1,200.

***Svenska kompositörer av populärmusik.** Ordf. är sedan 1937 G. Enders.

Svenska konsulterande ingenjörers förening, stiftad 1910, med sekretariat i Stockholm, har till ändamål att främja och utveckla den konsulterande ingenjörsverksamheten i Sverige och därmed tillgodose industriens och det allmännas behov av kunniga och opartiska rådgivare. Föreningen består av svenska medborgare med teoretisk och praktisk ingenjörsutbildning, vilka ägna sig åt självständigt utövande av konsulterande ingenjörsverksamhet som huvudsaklig sysselsättning och vilka vid sidan härav ej utöva sådan verksamhet eller intaga sådan ställning, som kan menligt inverka på deras opartiskhet. E. Hlr.

Svenska kontoristföreningen, se Kontoristföreningar, suppl.

Svenska kreditförsäkrings-a.-b., se Hansa, suppl.

***Svenska kriminalistföreningen** hade 328 medl. 1937. S. har i samarbete med motsv. föreningar i Danmark, Finland och Norge påbörjat utgivandet av De Nordiska Kriminalistföreningarnas Årsbok, varav årg. 1936 utkommit (Sthlm 1937; red. K. Schlyter). R. B-l.

***Svenska kullagerfabriken,** a.-b., nedsatte 1937 aktiekap. till 65 mill. kr. genom återbäring till delägarna i samband med att bolaget försålde 55 % av aktierna i det engelska dotterbolaget The Skefko ball bearing co., ltd., Luton, varigenom S. avsåg att med sig associera engelska intressen. S. å. förvärvade S. av a.-b. Nomy tillverkningsrätten för Nomylagren. Bolaget äger genom sina dotterföretag två fabriker i U. S. A., en i England, två i Frankrike, två i Tyskland och en i Tjeckoslovakien och har omkr. 200 försäljningskontor, spridda över hela världen. 1936 utgjorde försäljningsvärdet för hela koncernen omkr. 260 mill. kr., därav vid svenska fabriker och kontor omkr. 85 mill. kr. Antalet anställda var i medeltal s. å. omkr. 22,000, därav i Sverige 7,583. B. Prytz avgick 1937 som bolagets verkst. dir. och efterträddes av H. J. U. Forsberg (se d. o., suppl.) men kvarstår i ledningen som bolagets ordf. E. Hlr.

Svenska kvinnornas nationalförbund grundades 1896 av Ellen Fries och anslöt sig 1898 till Internationella kvinnorådet (I. C. W.; se International council of women).

S. har medverkat i frågorna om biografcensur, kvinnlig yrkesinspektion och kvinnliga poliser men främst inriktat sig på representation på Internationella kvinnorådets kongresser. — Bland ordf. för det svenska nationalrådet märkas Anna Hierta-Retzius 1898—1909 och Kerstin Hesselgren sedan 1934. L. W-m.

Svenska kvinnors medborgarförbund bildades 16 mars 1921 i Stockholm på initiativ av Ann Margret Holmgren, som önskade en från alla samhällsklasser rekryterad förening för att övertaga arvet efter Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, som efter sin seger måste avveckla sin ursprungliga verksamhet jan. 1921. Dess arbete har huvudsakl. varit upplysande och filantropiskt; det har flera gånger tagit initiativ till gemensamt uppträdande med Fredrika-Bremer-förbundet o. a. kvinnoföreningar. Ordf. till sin död 1936 var Ingeborg Walin, följd av Ellen Hagen. L. W-m.

***Svenska kyrkans diakonistyrelse.** Utskotten äro f. n. åtta (ett filmutskott har tillkommit). Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlags omsättning 1936 var 1,328,000 kr. S:s tidningar utgingo 1936 i tills. över 103,000 ex. Värdet av i S:s ägo el. förvaltning varande fonder, stiftelser m. m. var s. å. nära 2,300,000 kr. Om det på S:s initiativ bildade Sveriges kyrkliga bildningsförbund se d. o.; S:s folkbildningssekr. fungerar som sekr. i detta. G. S-t.

Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse bildades genom k. br. av 12 maj 1933. Enl. av K. m:t fastställda stadgar utövar S. kyrkans verksamhet bland svenska sjömän o. a. landsmän i utlandet vid 16 huvudstationer och 8 mindre stationer inom och utom Europa, utom i art. Sjömansvård i bd 18 nämnda även i Aberdeen, Helsingfors (i samarbete med den svenska församlingen), Marseille, Middlesbrough och Yerbal Viejo.

I enlighet med uppdraget att även understödja kyrklig verksamhet bland svensktalande trosförvanter i utlandet underhåller S. verksamheten i de svenska församlingarna i Reval samt på Ormsö, Nuckö och Runö i Estland. Vid S:s stationer arbeta f. n. 19 präster, 9 prästvigda o. a. assistenter, 10 läsrumsföreståndarinnor, 4 församlingssystrar och lärarinnor samt flera vaktmästare.

S:s verksamhet har kraftigt utvecklats. 1936 hade gudstjänsterna 84,715 deltagare, läsrummen 181,193 besök, samkväm, fester och andaktsstunder 73,889 deltagare; präster och assistenter gjorde 10,921 skeppsbesök. S:s inkomster voro 1936 450,257 kr., därav 82,905 kr. statliga lönemedel och resten frivilliga gåvor.

Ett inom S. tillsatt utskott för den inhemska sjömansvården övertog 1935 den dittills av Centralrådet för svenska kyrkans sjömansvård i hemlandet bedrivna verksamheten. A. Y.

Svenska Kyrkans Årsbok, kalender, utg. sedan 1921. Utom sedvanliga almanacksuppgifter innehåller S. artiklar, statistiska redogörelser för de religiösa förhållandena i Sverige och de övriga nordiska länderna samt översikter över åtskilliga andra evangeliska kyrkosamfund. Hg Pl.

***Svenska Landsbygden** utges numera i Södertälje.

Svenska landsbygdens studieförbund, som står nära Bondeförbundet (se d. o.) och dettas ungdomsorganisation, Svenska landsbygdens ungdomsförbund, bildades 1930 och har till uppgift att samla framför allt landsbygdens ungdom till ett på politiskt neutral grund bedrivet upplysningsarbete, särskilt avsett för landsbygdens behov. S. upprättar studiecirklar och bibliotek, anordnar föreläsningar och kurser av allmänbildande natur samt praktiska försök och exkursioner i ämnen, som tillhöra lanthushållningen. Sedan 1935 åtnjuter S. statsanslag. F. Hj-t.

Svenska landsbygdens ungdomsförbund (S. L. U.) bildades i Nässjö 9 maj 1919 genom sammanslutning av 29 föreningar av landsbygdsungdom, huvudsakl. i Småland och Halland, i avsikt att skapa en rekrytskola för den politiska bonderörelsen. Ordf. är sedan dess numera riksdagsmannen Gillis Olsson i Kullenbergstorp. Rörelsen tog stark fart från mitten av 1920-talet. Förbundsorganet, S. L. U.-Bladet, utkommer två ggr i mån. S. är en utpräglat politisk organisation, nära ansluten till Bondeförbundet. Organisationens uppgift är att samla jordbrukets och landsbygdens ungdom, främja ett sunt ungdomsliv, grundat på kärlek till hemmets jord, till jordbruksnäringen och fosterlandet, och väcka nationell ansvarskänsla. — 1936 var antalet till S. anslutna föreningar 1,290, fördelade på 26 distriktsorganisationer. Sammanlagda medlemsantalet överstiger 67,000. Förbundsexpeditionen är förlagd till Nässjö. F-d N-n.

***Svenska landskommunernas förbund** hade 30 aug. 1937 1,604 kommuner anslutna, innefattande över 70 % av landsbygdens folkmängd. — Medlemsavgiften är sedan 1934 1,75 kr. per 100 inv. J. R N.

Svenska Landsmål ock Svenskt Folkliv, tidskrift, som prof. J. A. Lundell började ge ut 1878 i Uppsala (under titeln Nyare Bidrag till Kännedom om de Svenska Landsmålen ock Svenskt Folklif, som 1904 utbyttes mot den nuv.) och vars huvudutgivare han allt fortfarande är. S. är Sveriges största och viktigaste tidskrift för dialektforskning och innehåller även mycket betydande bidrag till folklivsforskningen. Till 1937 hade 265 h. utgivits. R-n B.

Svenska landstingsförbundet, se Landstingsförbundet, Svenska.

***Svenska lantmännens riksförbund** (förening u. p. a.). Genom de senaste årens kraftiga utveckling av lantmannakooperationen (se d. o., suppl.) har S:s verksamhet ökats

Svenska museet i Filadelfia.

avsevärt. Till S. voro vid årsskiftet 1936/37 anslutna 20 centralföreningar med sammanlagt 42,500 medl., som brukade 724,000 har åker. Dessutom äro 50,000 jordbrukare som kunder knutna till föreningarna utan att vara medl. Föreningarnas samlade omsättning bokföringsåret 1935—36 uppgick till 85,1 mill. kr., därav spannmål 42,2 mill. kr. och övriga varor 42,9 mill. kr. S:s omsättning uppgick 1936 till 51,9 mill. kr. Y.

***Svenska litteratursällskapet i Finland.** Till dess femtioårsjubileum 1935 utkom »Minnesskrift» (Skrifter, 250).

***Svenska livräddningssällskapet.** S:s verksamhet har numera inriktats på undervisning i simning och livräddning i landets skolor samt vid armén och marinen. Åtgärder ha på S:s initiativ vidtagits för simlärarutbildning bl. a. vid rikets folkskoleseminarier. Genom propaganda på bred bas samt tillhandahållande av normalritningar till friluftsbad och simhallar har S. främjat den kommunala badverksamheten. Ett omfattande upplysningsarbete har bedrivits genom dagspress och radio för drunkningsolyckornas bekämpande. H. Mr.

***Svenska Lloyd.** Tonnaget bestod 1937 av 34 fartyg om 56,741 bruttoton.

Svenska luftfartsförbundet bildades dec. 1927 med syfte att stödja den civila luftfarten. Initiativtagare till S. voro bröderna C. och A. Florman. S. medverkade till bildandet av civila flygklubbar samt i samverkan med Röda korset till anskaffandet av flygplan till och ordnandet av flygambulanstjänsten. Tills. m. a.-b. Aerotransport tog S. initiativ till och medverkade vid ordnandet av flygstambanor med fyrbelysning, flyg- och hjälplandningsplatser samt upprättandet av kontrakt med vederbörande jordägare om nyttjanderätten till erforderlig mark. S. beslöt febr. 1937 att uppgå i den omorganiserade Svenska aeroklubben (se d. o., suppl.). Jfr Hedengren, G., suppl. Ö-g.

***Svenska läraresällskapet.** Läroverkslärarnas riksförbund räknade 1936 2,183 led., fördelade på 120 läroverksorter.

***Svenska maskinbefälsförbundet** är anslutet till De anställdas centralorganisation i Sverige (Daco), The interscandinavian union of engineers (T. I. U. E.) och Association internationale des officiers de la marine marchande (A. I. O. M.).

***Svenska maskinverken,** a.-b. Tillv. omfattar nu även Ljungströms luftförvärmare och vakuumtorkar för spannmål samt specialmaskiner för bl. a. ånganläggningar och wallboardfabriker.

***Svenska mejeriernas riksförening,** u. p. a. Vid årsskiftet 1936/37 voro 29 mejeriförbund och -fusioner (se Lantmannakooperation, suppl.) anslutna, representerande 1,038 mejerier. Vid dessa invägdes 1936 2,404 mill. kg mjölk, motsv. 88,4 % av den mjölk, som invägts vid samtliga mejerier i Sverige. Y.

***Svenska metallverken,** a.-b. Bolaget driver även zinkvittfabrik i Västerås, metall- och pressgjuteri samt armaturfabrik i Skultuna och blymanufakturverk i Sala samt är huvudintressent i J. E. Åkerberg & Hellströms metall a.-b., Stockholm, Nordiska metall a.-b., Västerås, Sala gruv-a.-b., Sala, Nordisk metal a/s, Oslo, Metal a/s och Zinkhvidtfabriken Smelting a/s, Köpenhamn, samt Suomen sinkivalko oy., Helsingfors. Aktiekap. nedsattes 1933 till 12,058,560 kr. E. Hlr.

***Svenska missionsförbundet.** Ordf., riksdagsman Sven Bengtsson i Norup, dog 1937 och efterträddes av A. Löfberg. Missionsföreståndare är sedan 1930 Axel Andersson (se d. o., suppl.).

***Svenska missionssällskapet.** Litt.: B. Sundkler, »Svenska missionssällskapet 1835—1876» (1937; akad. avh.).

***Svenska Morgonbladet.** Huvudred. är sedan 1 jan. 1937 D. Ollén med brodern J. Ollén (f. 1887) som ansvarig utgivare och redaktionschef (jfr Ollén, suppl.) samt fil. kand. E. Hj. Linder som andre red. N. P. Ollén och J. M. Ollén kvarstå i redaktionen.

***Svenska mosskulturföreningen** skall upphöra och ersättas med Svenska vall- och mosskulturföreningen (se d. o., suppl.). I samband därmed skola Flahult och Gisselås (se d. o., suppl.) överföras till statens fasta försöksgårdar (se Jordbrukets försöksväsen, suppl.).

***Svenska motor klubben och motormännens riksförbund.** Namnet ändrades 1934 till Svenska motor klubben (S. M. K.).

Svenska museet i Filadelfia, American swedish historical museum, har tillkommit på initiativ av prof. A. Johnsson (se d. o.), dess nuv. chef; museet torde definitivt invigas juni 1938. S. är inrymt i John Morton memorial building, uppf. efter ritningar av Chicagoarkitekten J. A. Nydén i svensk slottsstil från 1600-talet, färdig 1931. För byggnaden har av staden Filadelfia upplåtits en del av ett område, som svenskar på 1600-talet köpte av indianer. Museet ägnas främst svenskarnas insatser på olika områden

i U. S. A. Dess sexton salar representera olika områden, på vilka svensk-amerikaner el. svenskar gjort märkliga insatser. En sal har ägnats åt J. Hanson, samtidigt åt statsstyrelse och politik, en åt J. Dahlgren jämte krig och krigsminnen, en åt J. Ericsson och ingenjörskonst, en åt Jenny Lind, sång och musik o. s. v. N. K.

Svenska målarförbundet, en riksorganisation av samtliga fackföreningar inom målaryrket i Sverige, stiftad 1887. Organisationen omfattar (1937) omkr. 250 lokalföreningar med omkr. 13,000 medl. S. bildade redan de första åren en arbetslöshetskassa förutom andra fonder. — Litt.: Minnesskrift 1937. E. L–k.

Svenska möbelfabrikerna, a.-b., gr. 1918, driver i Bodafors tillv. av möbler och inredningar. Aktiekap. 400,000 kr.; omkr. 320 arb.

Svenska nationalkommittén för vetenskaplig radiotelegrafi bildades 1931 som en sektion av Union radio-scientifique internationale (URSI) och har till uppgift att i samarbete med liknande nationalkommittéer i andra länder främja den vetenskapliga radioforskningen. Kommittén arbetar på fem sektioner med bl. a. följ. arbetsuppgifter: mätningar och mätmetoder, radiovågors strålning, atmosfärforskning, radiofysik samt internationellt samarbete. På kommitténs arbetsprogram stå bl. a. utveckling av frekvensnormaler av högsta noggrannhetsgrad (10^{-8} p/s), ionosfärforskning, radiovågors strålningsförlopp och fältstyrkemätningar. S. består av en av K. m:t utsedd ordf. och tio led., av vilka fem utses av K. m:t (en representant för vardera Telegrafstyrelsen, Arméförvaltningen, Marinförvaltningen, Flygförvaltningen och Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt), en av Tekn. högskolan, en av Vet.-akad. och tre av Ing.-vet.-akad. S. L–ne.

Svenska oljeslageri a.-b., bolag med säte i Göteborg, grundades 1916 för att övertaga M. E. Delbancos oljeslageri i Mölndal (anlagt 1823) och G. Sommelius & co. oljeslageri i Henriksborg, Nacka socken (anlagt 1841), samt Trollhätte oljeslageri-a.-b:s numera nedlagda fabrik i Trollhättan. Bolaget, som tillverkar vegetabiliska oljor, fernissor och foderkakor, har aktiekap. 3 mill. kr. och sysselsätter omkr. 155 arb. E. Hlr.

Svenska Orient linien, se Tirfing, suppl.

***Svenska ostasiatiska kompaniet**, a.-b. Tonnaget bestod 1937 av 14 fartyg om 69,757 bruttoton.

***Svenska pappersbruksföreningen** utger sedan 1933 även Svensk Pappersförädlingstidskrift.

Svenska pappers- och cellulosaingenjörsföreningen, se Tekniska föreningar, suppl.

***Svenska porträttarkivet.** Samlingarna omfatta nu omkr. 60,000 beskrivningar. »Index över svenska porträtt», I, utkom 1935. Den omfattar ung. hälften av arkivets material utom kungliga porträtt. Verket kommer att avslutas med ytterligare 2 dlr. Ur arkivets samlingar ha dessutom som dess publikationer utgivits »Iconographia Gustavi Adolphi» (1932) av S. Strömbom och »Porträttmålaren J. H. Scheffel» (1937) av S. Roth. S. S–m.

***Svenska pressbyrån** levererar nu till över 12,000 återförsäljande butiker m. m. Byrån har filialkontor och tidnings-expeditioner i de flesta städer och sprider årl. över 190 mill. tidningsexemplar.

***Svenska publicisternas pensionskassa** antog 1937 firmanamnet Pressens pensionskassa (P. P.); samtidigt utvidgades verksamheten till tidningspressen närstående yrkesorganisationer. Kassans fonder utgjorde 1937 omkr. 3,200,000 kr., därav premiereserver 2,925,000 kr. Den räknade omkr. 500 medl.

Svenska radio-a.-b., till L. M. Ericsson-koncernen anslutet bolag med säte i Stockholm, tillverkar där rundradiomottagare och radiosändare, högtalare, grammofonskivor, transformatorer, apparater för interurbantelefoni m. m. samt utför anläggningar för radiotelefoni och radiotelegrafi. Bolaget, som grundades 1919, samarbetar med Marconi's wireless telegraph co. Aktiekap. 875,000 kr. E. Hlr.

Svenska reklamförbundet, den svenska reklamens riksorganisation, har till ändamål att verka för reklamen som en ekonomisk och kulturell faktor i samhället. S. arbetar särskilt för bekämpande av osund reklam (genom en speciell opinionsnämnd) och för utvidgad undervisning i reklam vid handelsskolor, handelsinstitut och handelshögskolor. Förbundet anordnade 1937 den nordiska reklamkongressen i Stockholm. S. utger årl. uppslagsverket Svensk Reklam. T. B–d.

Svenska revisorssamfundet, se Revisor.

Svenska riksdagens interparlamentariska grupp, se Interparlamentariska unionen, sp. 685.

Svenska sjukkasseförbundet, en sammanslutning av (enl. 1931 års lagstiftning) erkända centralsjukkassor, stiftades 1934 och har till ändamål att tillvarata de erkända (statsunderstödda) sjukkassornas intressen och att genom upplysningsverksamhet främja den svenska sjukförsäkringen, helst i samverkan med övrig socialförsäkring. S. utger Svensk Sjukkassetidning och tillhandahåller för sjukkassornas verksamhet erforderlig arbetsmateriel. Å de anslutna sjukkassornas vägnar äger förbundet att besluta vissa jämkningar i reglerna för överflyttning sjukkassorna emellan samt träffa avtal om överflyttning av sjukkassemedlemmar mellan Sverige och annat land. S:s högsta myndighet utgör kongressen, som sammanträder vart tredje år. Dessutom finnes ett s. k. representantskap, som sammanträder årl. Detta föreslår styrelse (sju pers., väljas av kongressen) och väljer ombudsman, som bl. a. redigerar Svensk Sjukkassetidning. Samtliga erkända central-

sjukkassor och därmed indirekt även samtliga erkända lokala sjukkassor äro f. n. anslutna till S., som sålunda omsluter hela den statsunderstödda sjukkasserörelsen i landet. Antalet medl. i S. utgjorde jan. 1937 1,010,000. De frivilliga sjukkassor, som icke underordnade sig 1931 års lagstiftning och som därför icke uppbära bidrag av statsmedel, tillhöra icke S. utan äro organiserade i ett särskilt förbund, De fria sjukkassornas förbund, som vid samma tidpunkt räknade omkr. 260,000 medl. Th-l A.

***Svenska skeppshypotekskassan.** Om sekundärlån enl. kung. ang. allmänna villkor och bestämmelser för lån ur statens sekundärlånefond för rederinäringen av 19 juni 1936 lämnas, kan lånetiden utsträckas till högst 12 år. K. H. A.

Svenska skogsägareföreningarnas riksförbund. Hänvisningen från Lantmannakooperation, suppl., gäller Skogsägareföreningarnas riksförbund (se d. o., suppl.).

***Svenska slöjdföreningen.** Verkst. dir. och red. för S:s tidskr. Form är sedan 1935 fil. dr Å. L. Stavenow.

Svenska smörprovningarna, se Smörprovningar, även i suppl.

***Svenska sockerfabriksaktiebolaget** inköpte 1936 Mellersta Sveriges sockerfabriks a.-b:s sockerbruk och driver nu jämte de i bd 18 nämnda fabrikerna (utom råsockerfabriken i Genevad, som nedlagts) även sockerraffinaderi i Lidköping samt råsockerfabriker i Mörbylånga, Linköping och Lidköping. S. producerade under tillv.-året 1935—36 212,353,274 kg raffinad, 12,130,620 kg sirap och 57,870 ton melass samt sysselsatte 7,185 arbetare.

Svenska spannmålsföreningarnas samorganisation, se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1162.

***Svenska spannmålsföreningen u. p. a.** har numera upphört och ersatts av Svenska spannmåls-a.-b.; se Spannmålsreglering, suppl.

Svenska sparbankernas garantikassa, förening u. p. a., bildad 1926, har till ändamål att tillgodose medlemmarnas, uteslutande svenska sparbankers, gemensamma intressen genom att vid behov ekonomiskt stödja sparbanker, t. ex. genom bidrag till säkerhetsfond. Med anslutning av ett hundratal sparbanker fortgår föreningens verksamhet jämte Sparbankernas säkerhetskassa (se d. o., suppl.). E. F. K. S-n.

***Svenska sparbanksföreningen.** Som lokala underavd. under S. ha Kronobergs läns sparbanksförening (1935) och Östergötlands sparbanksförening (1936) tillkommit. — S. driver på olika sätt propaganda för sparsamhet; se Sparpropagandan, suppl. Bland de av S. utg. handböckerna märkas utom skrifter om sparsamhet kommentarer till sparbankslagen, sparbanksbokföringar m. m. — Såsom organ under eller i samarbete med S., avsedda att tjäna sparbankerna och stärka deras ställning, ha under senare år tillkommit bl. a.: Svenska sparbankernas garantikassa (se ovan), Nordens centrala sparbanksföreningars delegation (1931), periodiskt återkommande kurser för sparbankstjänstemännens utbildning (1932), sparbankernas transfertrörelse (1933) samt expedition och sekretariat med fast anställd personal (s. å.). På initiativ av S. ha Sparbankernas säkerhetskassa och Sparbankernas obligationskassa (se dessa ord, suppl.) tillkommit. Hj. Fds.

Svenska städernas förhandlingsorganisation, se Förhandlingsorganisation, suppl.

Svenska svinavelsföreningen, se Svinavelsföreningar, suppl.

***Svenska tandläkare-sällskapet.** S:s fonder uppgingo 1937 till 501,008 kr. Ny litt.: Th. Brandrup-Wognsen, »Svenska tandläkaresällskapets historia» (1935).

***Svenska teaterförbundet.** Under samarbete med Dramatiska teatern och Drottningholmsteatern höll S. i maj 1937 en allmän-nordisk teaterkongress i Stockholm. Ordf. i S. är f. n. (1937) regissör P.-A. Branner. O. W-n.

***Svenska teknologföreningen** utger även en serie Handböcker (51 vol. utkomna t. o. m. 1936), i vilka bl. a. resultaten framläggas av de standardiseringsarbeten, som utgöra en viktig gren av föreningens verksamhet. Fondernas kap. vid 1936 års utgång uppgick till nära 1,1 mill. kr. S. samverkar i vissa avseenden med ett antal tekniska föreningar inom landet. Antalet led. var mars 1937 3,885, därav 1,937 i Stockholm och 176 utrikes. — Litt.: G. Holmberger, »Svenska teknologföreningen 1861—1911» (1912); G. Indebetou och E. Hylander, »Svenska teknologföreningen 1861—1936. Biografier» (2 dlr, 1937). E. Hlr.

***Svenska tidningsutgivareföreningen** räknar (1937) 274 medl., företrädande 306 tidningar. — Om arbetsgivarsektionen se Tidningarnas arbetsgivareförening, suppl.

***Svenska tobaksmonopolet,** a.-b. Nytt avtal mellan S. och staten ingicks 1936, gällande till utgången av 1942. Statsverkets inkomster av S. uppgingo 1936 till omkr. 87,8 mill. kr. Inalles har staten under tiden 1 juni 1915—31 dec. 1936 erhållit 1,369,834,000 kr. S. hade 1936 försäljningskontor på 14 platser.

Försäljningen 1936 av bolagets egen tillv. och import samt tobakshandlarnas import, varpå bolaget uppburit licens, framgår av tab., sp. 1021—22 (i avrundade tal). E. V-r.

Svenska tonsättares internationella licensbyrå (förk. Stil), en systerorganisation till Svenska tonsättares internationella musikbyrå. S., som bildades 1928, har till uppgift att bevaka och ekonomiskt nyttiggöra författares och kompositörers rätt till mångfaldigande av sina alster genom överföring på band, platta, vals el. dyl.

***Svenska trafikförbundet** hade 1937 omkr.

650 medl. Det är sedan 1935 att betrakta som propagandacentral för turisttrafiken från utlandet. Det är numera ett halvstatligt organ; styrelsens ordf. och v. ordf. utses av K. m:t, två led. av Utrikesdep. och Järnvägsstyrelsen. Av inkomsterna härrör omkr. hälften från allmänna budgetmedel, återstoden från trafikföretag, hotell, pensionat och kommuner m. fl. För propagandaarbetet utomlands har förbundet centraler i viktigare länder, i vissa fall sammankopplade med S. J:s resebyråer. Bo L-n.

***Svenska Tribunen-Nyheter** uppgick 1936 i Svenska Amerikanaren.

Svenska trähus, a.-b. med säte i Stockholm, gr. 1930, utgör försäljningsbolag för monteringsfärdiga trähus, tillverkade av Korsnäs sågverks a.-b., Lenna bruks a.-b., Insjöns sågverks a.-b., Barkens sågverks a.-b. (Vad) och a.-b. Dalasågen (Mora). Aktiekap. 305,000 kr., årligt försäljningsvärde omkr. 6 mill. kr. E. Hlr.

Svenska trämasseföreningen, bildad 1890, med kontor i Stockholm, söker tillvarataga och främja den svenska mekaniska trämasseindustriens intressen och att samarbeta med likartade föreningar i utlandet.

Svenska trävaruexportföreningen bildades 1875 i Stockholm under namn av Sågverks- och trävaruexportföreningen. I samband med verksamhetens omorganisation erhöll föreningen 1906 sitt nuv. namn. Föreningen har till ändamål att tillvaratage och befrämja trävaruindustriens intressen såväl inom landet som gentemot utlandet, att verka för denna industris och dess binäringars sunda och tidsenliga utveckling samt för en god skogsvård. I dess uppgifter ingår bl. a. att följa marknadsläget för trävaror samt att hålla medlemmarna underrättade om de priser, som erhållas för trävaror och träkol. Föreningen har egna experter på de viktigaste exportmarknaderna. Till föreningen äro anslutna sju distriktsföreningar, inrättade för olika delar av landet med ändamål att var och en för sitt distrikt i samarbete med huvudorganisationen tillvaratage skogshanteringens intressen. S. representerar genom sina medl. omkr. 80 % av Sveriges sammanlagda trävaruexport. — I nära anslutning till föreningen arbeta Svenska propsexportörernas förening och Svenska lådfabrikanternas förening. K. H. A.

***Svenska typografförbundet** räknade vid 1936 års slut 10,334 medl. i 105 avd. I arbetslöshetsunderstöd har S. utbetalat 5.501.816 kr., i invalidunderstöd 1,773,539 kr., i tuberkulos- och nödhjälpsunderstöd 203.686 kr. Ur reservfonden (avseld även för rättshjälp m. m.) ha utbetalats 3,365.035 kr. Förbundets förmögenhet uppgick vid 1936 års slut till 5,244.703 kr., vartill komma 1,293,438 kr. i »medlemmarnas egen garantifond». Förbundet utger sedan 1930 tekniska tidskriften Grafisk Revy. — Se N. Wessel, »Svenska typografförbundet 1887—1936» (1937). S. C-e

***Svenska tändsticksaktiebolaget.** Om bolagets sanering och utvecklingen fram till 1936 se Kreugerkraschen, suppl. Av de tändsticksintressen, som förvärvades genom avtalet 1936 med International match corporations konkursbo, har S. sedermera till ett mellaneuropeiskt syndikat avyttrat sin aktiepost i Solo Zündwaren und Chemische Fabriken A.-G., Wien, mot kontant betalning eller aktier i ungerska och jugoslaviska tändsticksbolag. E. Hlr.

***Svenska uppfinnareföreningen.** På föreningens initiativ öppnades 1934 i Stockholm Uppfinnarekontoret, vars uppgift bl. a. är att bedöma och sovra de uppfinningsidéer, som framkomma från olika håll. Kontoret åtnjuter statsanslag och bidrag från en del industriella företag. Litt.: »Svenska uppfinnareföreningens jubileumsskrift 1886—1936» (1936). E. Hlr.

Svenska wallboardfabrikanternas förening [- ωå'lbåd-], bildad 1936, med säte i Stockholm, har till ändamål att tillvarataga den svenska wallboardfabrikationens intressen, bl. a. genom att insamla och tillhandahålla medl. statistiska upplysningar samt söka åstadkomma sunda och enhetliga former för försäljningen. E. Hlr.

Svenska vall- och mosskulturföreningen, förening, som enl. beslut skall bildas 1 jan. 1939 genom sammanslagning av Svenska betes- och vallföreningen (se d. o.) och Svenska mosskulturföreningen (se d. o.). Enl. preliminärt antagna stadgar skall föreningen inom Sverige verka för en rationellt genomförd betes-, vall- och mosskultur. S. skall sålunda bl. a. bedriva vetenskaplig och praktisk undersökningsverksamhet för klarläggande av frågor inom föreningens verksamhetsområde, utföra för betes-, vall- och mosskulturen och därmed sammanhängande nyodling erforderliga försök, främja en ändamåls-

	Tobaksmonopolets försäljning			Tobakshandlarnas import		
	Antal st. eller kg i 1,000-tal	Värde (i priskurant-pris räknat) i 1,000-tal kr.	Härpå utgående tobaksskatt i 1,000-tal kr.	Antal st. eller kg i 1,000-tal	Värde (i priskurant-pris räknat) i 1,000-tal kr.	Härpå utgående tobaksskatt i 1,000-tal kr.
Cigarrer .... st.	26,250	5,239	1,520	3,066	1,140	453
Cigarrcigarretter .... »	188,613	17,280	7,149	5,227	830	420
Cigarretter med munstycke.. »	517,269	12,678	7,880	1,074	92	55
Cigarretter utan munstycke. »	1,288,613	66,295	39,703	96,595	7,846	4,943
Röktobak .... kg	1,040	21,844	12,045	263	5,533	3,051
Tuggtobak .... »	100	1,501	581	0,04	2	1
Snus .... »	4,416	17,209	9,852	0,04	2	1
		142,046	78,730		15,445	8,924

enlig tillämpning av gällande bestämmelser om betesreglering samt bedriva upplysnings- och rådgivande verksamhet. Styrelsen skall bestå av sju pers., av vilka tre led. och ordf. förordnas av K. m:t. S. skall ha två avd.-föreståndare, en för mosskultur och en för betes- och vallkultur, av vilka en även skall tjänstgöra som chef. Föreningens verksamhet kommer i likhet med de nuv. föreningarnas i huvudsak att upprätthållas genom statsanslag. S:s verksamhet skall förläggas till Ultuna, där Svenska betes- och vallföreningen nu har sin institution. Denna förenings försöksfält och försöksgård Lilla Sunnersta skola övergå till S. Kontrollverksamheten vid praktiska jordbruk, f. n. vid Boda (se Bålby, suppl.) och Blombacka (se d. o., suppl.), skall även fortsättas. Lilla Sunnersta (ett akademihemman om 21,5 har åker i Bondkyrka socken) försågs 1937 med moderna försöks- och ekonomibyggnader samt bl. a. anläggningar för konsttorkning (se d. o., suppl.) av foder och spannmålstorkning (se d. o., suppl.) enl. H. Edholms system.

***Svenska vattenkraftföreningen** sammanför intresserade till överläggningar om gemensamma kraftfrågor, tillvaratar vattenkraftägarnas allmänna intressen hos myndigheter och idkar upplysningsverksamhet i vattenkraftfrågor. E. Upk.

Svenska Vēritas, Sjö- och brandförsäkrings-a.-b., se Svea, försäkrings-a.-b.

***Svenska vitterhetssamfundet** har ytterligare gett ut »Samlade skrifter» av J. Runius (1933 ff.).

***Svenska vägföreningen** arbetade till en början, särskilt på naturaväghållningens tid, genom upplysningsverksamhet i form av s. k. vägdagar i olika delar av landet, med föredrag och demonstration av moderna redskap och maskiner för väghållningen. I samband med sina årsmöten har S. anordnat större vägmöten med överläggning i aktuella vägfrågor och utom vägmästarkurserna även hållit specialkurser, avseende s. k. halvpermanenta vägbeläggningar. S. har utgivit vägtekniska läroböcker och utger sedan 1914 en tidskr., nu kallad Svenska Vägföreningens Tidskrift. E. N-hl.

***Svenska väginstitutet,** se Statens väginstitut, suppl.

Svensk ayrshireras [-ä′rʃīr-], se Ayrshirerasen, suppl.

Svenska ägghandelsförbundet (förening u. p. a.), en 1933 bildad, hela Sverige omfattande sammanslutning av äggförsäljningsföreningar (se Lantmannakooperation, suppl.), vilka var och en omfatta större områden. S. har till uppgift att sälja ägg o. a. fjäderfäprodukter för sina medlemmars räkning, arbeta för höjande av dessa produkters kvalitet och sprida upplysning bland producenterna om de förhållanden, som påverka avsättningen av produkterna. Vid årsskiftet 1936/37 voro 20 medl. anslutna till S. Tills. omsatte dessa 6,4 mill. kg ägg. Y.

Svenskbystiftelsen, Gammalsvenskbystiftelsen (se Gammelsvenskby, suppl.), har, sedan dess arbete slutförts, upphört. De i Sverige boende bybornas antal uppgick 1937 till omkr. 750, fördelade på omkr. 150 familjer. Av dessa voro 530 pers. bosatta på Gotland, där 62 gårdar brukas. I Skaraborgs län finnas 17 gårdar, i Jönköpings län 9, i Stockholms län 2, i Södermanlands län 1 och i Bromma i Stockholms stad 1. Av de pers., som utvandrade till Kanada, ha 32 återvänt till Sverige. B. B-m.

***Svensk-engelska föreningen** i Stockholm (omkr. 600 medl. 1937) utdelar årl. fyra stipendier för blivande elementarskolelärare i engelska för studier vid engelska univ.

Svensk-engelska mineralolje-a.-b., bolag i Stockholm för förädling av och handel med mineraloljor, tillhör Royal dutch-Shellkoncernen. Aktiekap. 12 mill. kr.

Svensk Exegetisk Årsbok utges på uppdrag av Uppsala exegetiska sällskap av A. Fridrichsen sedan 1936. Den vill vara organ för det vetenskapliga bibelstudiet och stärka banden mellan detta och kyrkans förkunnelse. A. Fr.

***Svensk filmindustri.** Bolagets aktiekap. utgör numera 8 mill. kr.

***Svensk Finanstidning** utges sedan mars 1936 under namnet Finanstidningen med Hj. Fredriksson som huvudred.

Svensk fjällboskap, se Fjällboskap, även i suppl.

Svensk Frötidning, se Sveriges fröodlareförbund, suppl.

***Svensk Juristtidning** utkommer numera med 8 h. årl.

***Svensk Kyrkotidning.** 2. Red. är sedan 1937 I. Hylander.

Svensk ortförteckning, utg. 1935 av post- och telegrafverken samt S. J. under redaktion av E. G. Lannge, innehåller uppgifter för ung. 125,000 orter om kommun, län, post-, telegraf- och järnvägsadress m. m.

***Svensk röd och vit boskap** är förhärskande inom hela Sverige med undantag av Dalarna och Norrland samt s. Skåne. Kornas levande vikt uppskattas till omkr. 500 kg. Färgen är klart rödbrun med större el. (oftare) mindre vita fält. Medelavkastningen för samtliga kontrollerade kor uppgick 1936 till 3,357 kg mjölk med 3,78 % fett el. 127 kg smörfett. De besättningar (105 st.), som äro underkastade utvidgad kontroll (se Avelsstam, suppl.), lämnade s. å. i medeltal 3,987 kg fyraprocentig mjölk. H. R-e.

Svensk Skattetidning, gr. 1934, har till uppgift att sprida ökad kunskap om skattelagstiftningen och dess tillämpning bland skattskyldiga i allm. och framför allt bland dem, som syssla med praktiskt taxeringsarbete. E. F. K. S-n.

***Svensk Tidskrift.** 2. S. återupptogs 1936

(årg. XXIII) med E. Håstad som ansvarig utgivare och med fullföljande av tidskriftens gamla program.

Svensk Tidskrift för Musikforskning, en av Svenska samfundet för musikforskning sedan 1919, med statsunderstöd sedan 1920, utg. tidskr. Dess huvudred. är H. E. Sundström.

***Svenskt konstsilke,** a.-b., se även K o n s t- s i l k e, suppl.

Svenskt kriterium, se K r i t e r i u m, suppl.

***Svenskt Land** har sammanslagits med Landtmannen (se S v e r i g e s a l l m ä n n a l a n t b r u k s s ä l l s k a p, suppl.).

Svensk ton, en sammanslutning, gr. 1933, med uppgift att främja svensk musik genom föranstaltandet av intima konserter på Skansens Högloft i Stockholm.

***Svensk-tyska föreningen.** Lokalavd. ha bildats i Malmö, Linköping och Uppsala, varjämte intimt samarbete äger rum med Svensk-tyska akademiska förbundet i Lund.

Swenson, C a r l H a k o n, affärsman (f. 1883 15/4), delägare i a.-b. Manne Tössbergs eftr. i Västerås till 1917, verkst. dir. i kolonialvarufirman a.-b. Hakon Swenson i Västerås (H a k o n b o l a g e t) sedan 1918. Bolaget har utvecklats i hög grad under S:s ledning och äger flera avd.-kontor i Mellansverige. Nuv. aktiekap. 3 mill. kr. K. H. A.

Swensson, B e n g t O l o f T o r s t e n, kemist (f. 1894 19/12), fil. dr vid Stockholms högskola 1919, docent i fotokemi där 1921, ingenjör vid Mynt- och justeringsverket 1919 och förste ingenjör där sedan 1929. S. var sakkunnig för ändrad lagstiftning om mått och vikt 1931. Bland hans vetenskapliga arbeten, som till övervägande del beröra fotokemiska problem, märkas »Lichtelektrische Untersuchungen an Salzlösungen» (1919; akad. avh.), »Über Photobromierung von Toluol und Xylol» (i Zeitschrift für Photographie, Photochemie und Photophysik 1921), »Untersuchungsmethoden biochemisch wichtiger Lichtreaktionen» (i »Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden», 1924) och »Studien über ultraviolettbestrahlten Dorschlebertran» (i Acta Radiologica 1927; tills. m. J. Möllerström). Han har även varit medarb. vid fjärde och femte jämförelserna mellan svenska riksprototyperna för metern och kilogrammet samt Mynt- och justeringsverkets huvudlikare (1924 och 1934). E. Hlr.

***Svensson,** C. E., avgick 1934 som chef för Kontrollstyrelsen och 1935 som led. av F. K. Han blev 1935 verkst. dir. för a.-b. Göteborgs handelsbank.

Svensson, G u s t a f H j a l m a r, politiker (f. 1881 2/2), hemmansägare i Grönvik, Kronobergs län. S. tillhör A. K. sedan 1921, var led. av jordbruksutskottet 1928—29 och tillhör statsutskottet sedan 1930. Han har erhållit en mängd allmänna uppdrag, tillhörde 1931 års egnahemsutredning och är led. av statens jordnämnd sedan 1933, centralnämnden för ackords- och stödlån sedan s. å., jordbrukskreditföreningen sedan 1936 o. s. v. S. tillhör Bondeförbundets arbetsutskott och riksdagsgruppens förtroenderåd sedan 1933 samt utövar betydande inflytande i fråga om partiets politik. F-d N-n.

Svensson, H a r r y G u s t a f, botanist (f. 1894 6/2). Blev fil. dr och docent i Uppsala 1925 och lektor vid Högre allm. läroverket i Karlstad 1931. S. har huvudsakl. ägnat sig åt embryologiska och mykologiska studier. Utom gradualavh., »Zur Embryologie der Hydrophyllaceen, Borraginaceen und Heliotropiaceen mit besonderer Rücksicht auf die Endospermbildung» (i Uppsala Univ:s Årsskr. 1925), och några smärre uppsatser har S. författat »Några blad ur växtcytologien», »Växternas fortplantning och fortplantningsorgan» (båda i »Växternas liv», bd II, 1934), »Fortplantningen hos ormbunkar och mossor», »Fortplantningen hos fanerogamerna eller fröväxterna (*Anthophyta*)» (båda ibid., bd III, 1936) samt »Frukter och frön» (ibid., bd IV, 1937). N. S-d.

Swensson, H u g o M a g n u s V i l h e l m, lärare, författare (f. 1879 31/1), fil. kand. 1903 i Uppsala, adjunkt vid Högre allm. läroverket i Skara sedan 1911, har skrivit essäer om fransk litteratur m. m. och vann 1:a priset i tävlan om den bästa svenska yrkesromanen med »Paul Hoffman. Läroverksadjunkt» (1935). S. har vidare gett ut skolskildringen »Hjalmar Willén och hans klass» (1937). R-n B.

Svensson, S v e n E r i k E m a n u e l, tonsättare och musikteoretiker (f. 1899 3/11). Elev av bl. a. V. Stenhammar, har S. framträtt med av M. Regers kontrapunktiska stil påverkade tonsättningar, ss. »Passacaglia» (1934), en symfoni i e moll (1937) och en stråkkvartett i D dur (1937). Han har dessutom utgivit »En kort mässa» samt skrivit scenmusik m. m. Bland hans musikteoretiska arbeten märkes en 1933 tills. m. C.-A. Moberg utg. »Harmonilära», vidare en rad även i utlandet uppmärksammade studier i Svensk Tidskrift för Musikforskning (bl. a. »Till frågan om Bachs harmoniska polyfoni», 1932). S. är musiklärare i Uppsala och musikkritiker i Upsala Nya Tidning. G. M.

***Sverdlovsk** hade 400,800 inv. 1934 och är nu huvudstad i S v e r d l o v s k o m r å d e t (327,400 km², 4,201,300 inv.), avskilt ur Uralområdet s. å.

***Sverdrup,** J a c o b, avslutade 1936 en »Tysk-norsk ordbok» (2 bd).

***Sverges folkskollärarförbund** hade 1936 omkr. 7,500 medl.

***Sverges traktater.** Bd 15, omfattande tiden 1900 till unionsupplösningen och åtföljt av sakregister för bd 10—15 (Sveriges och Norges traktater), utgavs 1934 av S. Lewenhaupt. S. Lpt.

***Sverige.** Bortsett från fi. *Ruotsi* och estn. *Rootsi*, vilka äro besläktade med R o s l a g e n, återgå de flesta benämningar på ett ur folkslagsnamnet s v e a r bildat landsnamn eller den

mlat. formen *Suecia*. Denna återfinnes i sp. och port. *Suecia* och it. *Svezia*. Da. och no. ha utom formen *Sverige* även parallellformen *Sverrig*, no. landsmål även *Sverike*. Isl. har det gamla namnet *Svíþjóð*. Andra benämningar äro eng. *Sweden* (om andra, äldre eng. former se G. Langenfelt i Neuphilologische Mitteilungen, 33, 1932), ty. *Schweden*, holl. *Zweden*, fr. *Suède*, ung. *Svedország*, lett. *Zviedrija*, lit. *Švedija*, nygrek. *Suedia*, tjeck. *Švédsko*, serbokroat. *Švedska*, ry. och bulg. *Sjvetsija*, turk. *Isveç*, kin. *Sui den*, jap. *Iuiden*. A. A-t.

INNEHÅLL:

Befolkning. S. hade 1 jan. 1937 6,266,888 inv. (3,100,534 män och 3,166,354 kvinnor). Av dessa bodde 4,070,447 (65,0 %) på landsbygden och 2,196,441 (35,0 %) i städerna.

Folkmängd 1 jan. 1937, länsvis.

Stockholms stad	543,785
Stockholms län	272,003
Uppsala län	139,086
Södermanlands län	189,419
Östergötlands län	312,252
Jönköpings län	237,085
Kronobergs län	153,741
Kalmar län	231,195
Gotlands län	58,121
Blekinge län	145,745
Kristianstads län	248,291
Malmöhus län	521,353
Hallands län	152,434
Göteborgs och Bohus län	472,626
Älvsborgs län	323,351
Skaraborgs län	239,574
Värmlands län	272,557
Örebro län	219,202
Västmanlands län	163,022
Kopparbergs län	248,482
Gävleborgs län	279,956
Västernorrlands län	281,684
Jämtlands län	136,510
Västerbottens län	216,499
Norrbottens län	208,915
Hela riket	6,266,888

Folkökningen stannade 1936 vid 2,6 ‰ samt överskottet födda över döda vid 2,2 ‰ (födelsetalet 14,2 och dödstalet 12,0). Folkbytet med främmande länder har visat inflyttningsöverskott. Folkmängden ökades 1936 i 14 län, Stockholms stad inräknad, men minskades i 11 län. Födelseunderskott förelåg då i 2 län. Giftermålstalet, som enl. senast publicerad statistik 1931—34 var i årsföljd 6,97, 6,75, 7,00 och 7,73 ‰, steg 1935 till 8,20 och 1936 till 8,51 ‰, detta senare det högsta som i S. registrerats sedan 1825, då det var 8,60. Jfr Födelsefrekvens och Giftermålsfrekvens, båda i suppl. H. G-n.

Näringar. Av hela folkmängden tillhörde 1930 39,4 % yrkesgruppen jordbruk med binäringar, 35,7 % industri och hantverk, 18,2 % handel och samfärdsel samt 6,7 % allmän förvaltningstjänst och fria yrken.

Jordbruket (med binäringar) livnärde 1930 omkr. 2,400,000 pers. Under senare år har S. i stort sett blivit självförsörjande beträffande brödsäd och har vissa år även haft ett betydande överskott. Att detta varit möjligt trots rådande jordbrukskris får tillskrivas statsmakternas ingripande (se Spannmålsreglering och Inmalning, båda i suppl.). En betydande förskjutning från rågodling till den mera givande veteodlingen har ägt rum. Vetet upptog 1936 en areal av 281,051 har (226,816 har 1927), rågen 214,516 (resp. 276,004) har. Sedan avkastningsrikare vårvetesorter av utmärkt kvalitet (hög glutenhalt och god bakningsförmåga) framställts, har odlingen kraftigt ökats. 1936 upptog vårvetet 69,263 har av den totala vetearealen (31,805 har 1927). De flesta av jordbrukets produktionsgrenar åtnjuta f. n. (1937) statligt stöd (se Stödåtgärder för jordbruket, suppl.). Av stor betydelse är även jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse (se Lantmannakooperation, även i suppl.). G. Rbg.

Inom bergsbruket har järnmalmsbrytningen åter stigit till 1929 års nivå (11,23 mill. ton 1936). Även brytningen av andra malmer har stigit sedan 1931. Sålunda brötos 1936 15,330 ton silver- och blymalm, 5,460 ton kopparmalm och 134,200 ton svavelkis. Guldmalmsbrytningen nådde 1935 ett maximum med 307,231 ton. Anmärkningsvärd är sinterproduktionens kraftiga ökning (se Sintring, suppl.). Tackjärnstillv. var 1936 587,760 ton och tillv. av ferrolegeringar 43,980 ton. Götmetallproduktionen var 1936 977,360 ton och tillv. av handelsfärdigt smitt och valsat järn och stål 687,000 ton. Skelleftefältets exploatering (se Bolidens gruva och Rönnskär, båda i suppl.) har medfört en kraftig ökning av tillverkningssiffrorna för olika produkter, ss. guld (6,803 kg 1935), silver (18,941 kg s. å.), raffinadkoppar (9,550 ton 1936), arseniktrioxid (8,650 ton s. å.) och svavel (19,620 ton s. å.); tillv. av aluminium upptogs 1934 (produktion 1936 1,800 ton). Stenkolsbrytningen uppgick 1936 till 455,846 ton, den högsta någonsin brutna kvantiteten. — Industriens huvudgrupper hade 1935 följ. antal arbetsställen och anställda samt salutillverkningsvärden:

	Antal arbetsställen	Antal anställda	Salutillverkningarnas värde mill. kr.
1. Malmbrytning och metallindustri	3,910	183,895	1,659,7
2. Jord- och stenindustri	1,280	37,460	179,4
3. Träindustri	3,031	63,041	395,3
4. Pappers- och grafisk industri	1,161	62,788	698,8
5. Livsmedelsindustri	4,433	52,286	1,250,7
6. Textil- och beklädnadsindustri	953	80,623	603,1
7. Läder-, hår- och gummivaruindustri	614	25,570	202,8
8. Kemisk-teknisk industri	441	16,042	263,9
9. Kraft-, belysnings- och vattenverk	854	10,176	221,8
	16,677	531,881	5,475,5

Av de anställda tillhörde 61,012 förvaltnings- och 470,869 arbetspersonalen. E. Hlr.

Kommunikationer. Utvecklingen av landsvägsnätet och motorfordonstrafiken har under de senaste åren kraftigt fortgått. Landsbygdens allmänna vägar hade 1935 en längd av 82,843 km, och vägkassornas utgifter uppgingo s. å. till 107,29 mill. kr. Antalet koncessionerade omnibuslinjer hade 1 jan. 1937 ökats till 3,637 med en längd av 112,750 km; härav tillhörde 495 med en linjelängd av 15,683 km postverket el. järnvägarna. 31 dec. 1936 funnos registrerade 173,294 automobiler (därav 119,303 person-, 44,575 lastautomobiler och 4,165 omnibusar) samt 44,359 motorcyklar. Budgetåret 1935/36 inflöto 96,80 mill. kr. i automobilskattemedel (inkl. automobilringsoch bensinskatt), därav 26,35 mill. i automobilskatt. — Flygtrafiken, som fått allt större betydelse, har särskilt efter tillkomsten 1936 av en landflygplats i Stockholm (se d. o., suppl., sp. 934) hastigt ökats. Vid rikets fyra civila flygplatser utgjorde 1936 antalet på- och avstigna passagerare 71,297, därav i den regelbundna linjefarten 32,403. Jfr Lufttrafik, även i suppl. — Telefonapparaternas antal har ökats avsevärt och utgjorde 31 dec. 1936 687,566. 1936 beviljades 944,487 radiolicenser (1937 över 1 mill.). Postförsändelserna uppgingo s. å. till 901,37 mill. G. Rbg.

Myntväsen. Om ändringar i riksbankens sedelutgivningsrätt och sedeltäckning se Riksbanken, suppl.

Statsfinanser, se Statsverket, suppl.

Försvarsväsen. Det svenska försvarsväsendet skall enl. riksdagsbeslut våren 1936 förstärkas, samtidigt som organisationen av den hittills månghövdade ledningen rationaliseras. Beslutet grundade sig i allt väsentligt på 1930 års försvarskommissions majoritetsförslag, dock med någon förbättring för flottan (se Försvarskommissionen, suppl.). 1936 års försvarsordning skall genomföras 1936—46, beträffande flygvapnet dock 1936—43. Omorganisationen av försvarsväsendets ledning har verkställts 1937. Huvuddelen av kaderförstärkningarna samt materialanskaffningen skall ske 1937—40. Följ. uppgifter avse (där ej annat anges) läget efter helt genomförd försvarsordning.

För försvarsväsendet gemensamma organ. Inom Försvarsdep. har tillkommit en särskild Flygvapnets kommandoexpedition. I krig skall ledningen av hela krigsmakten under K. m:t utövas av en överbefälhavare, biträdd av högkvarteret, som skall bestå av försvarsstab samt ledningarna för de tre försvarsgrenarna. I fred finnes icke denne överbefälhavare, men en försvarsstab har tillkommit, som består av personal ur de tre försvarsgrenarna under ledning av en generalsperson eller flaggman och lyder direkt under K. m:t. Försvarsstabens uppgift (instr., Sv. Författningssaml., n:r 667, 1937) är att planlägga den enhetliga användningen av rikets samtliga försvarsmedel samt utföra annat gemensamt krigsförberedelsearbete. I fråga om marinstridskrafterna skall det operativa förberedelsearbetet dock endast omfatta deras uppgifter i stort och deras samverkan med övriga försvarsgrenar; i övrigt utföres detta arbete inom Marinstaben. Försvarsstaben består av armé-, marin- och flygoperationsavd., luftförsvars-, kommunikations-, underrättelse-, signaltjänst- och kryptoavd., krigshistorisk avd. samt fotografiska centrallaboratoriet. — För studiet av medlen mot gaskriget och för tillv. av gasmasker har upprättats Försvarsväsendets kemiska anstalt (Stockholm, Järvafältet).

Värnplikt. Enl. 1936 års värnpliktslag har tjänstetiden utsträckts t. o. m. det år den värnpliktige fyller 45 år (15 år i beväringen och 11 år i landstormen). Uppbådsindelningen inom beväringen har borttagits. De varje år inskrivna värnpliktiga beräknas fördelade på följ. sätt:

	Armén	Marinen	Flygvapnet	Summa
Studenter och likställda	2,042	190	70	2,302
Värnpliktiga i linjetjänst	25,759	3,670	1,500	30,929
Värnpliktiga i handräckningstjänst (ersättningsreserven)	5,700	1,190	800	7,690
Summa	33,501	5,050	2,370	40,921

Inskrivning och uttagning av studenter och likställda ske efter samma grunder som hittills. Bland övriga värnpliktiga uttagas av de vapenföra till linjetjänst så många, som fordras för att fylla de till sin storlek bestämda kontingenterna vid de olika förbanden. Av dessa värnpliktiga utväljas vid inskrivningen liksom f. n. 20 % vid infanteriet, träng- och intendenturtrupperna till underbefäl och fackmän, vilka erhålla längre utbildning än övriga (se tab., sp. 1031—32). Vapenföra, som icke uttagits till linjetjänst, tilldelas ersättningsreserven för handräckningstjänst. I den mån dessa icke räcka till för att fylla behovet, inkallas numera åter även icke vapenföra värnpliktiga. Övriga icke vapenföra befrias från tjänstgöring i fredstid.

Tjänstgöringstiden (utbildningstiden) i beväringen har ökats något för vissa kategorier. Dessutom tillkommer numera en befäls- eller repetitionsövning i landstormen. Se vidare tabell på sp. 1031—32.

Armén. Enl. försvarsordningen skall arméns krigsorganisation omfatta följ. linjeförband: arméfkårstaber, sex fördelningar, en lätt brigad (kavalleribrigad), armétruppförband (bl. a. stridsvagns-, luftvärns- och arméartilleriförband), Bodens besättningstrupper och Gotlands trupper. Vidare skola vid mobilisering uppsättas landstormsförband; jämte linjeförband äro vissa av dem avsedda för hemortens luftförsvar (se nedan) men huvuddelen för andra lokala försvars- och bevakningsuppgifter. För utbildning av ersättningspersonal för såväl

Tjänstgöringstiden (utbildningstiden), angiven i dagar, enl. 1936 års försvarsordning.

	I beväringen			I landstormen	
Armén.	Första tjänstgöring	Repetitionsövning(-ar)	Summa utbildningstid	Landstormsbefälsövning	Landstormsrepetitionsövning
Studenter och likställda	—	—	260	12	—
Värnpliktiga i linjetjänst					
Infanteriet, träng- och intendenturtrupperna					
Underbefäl eller fackmän	175	2 à 25	225	12	—
övriga	150	1 à 25	175	—	5
Kavalleriet, artilleriet (inkl. luftvärnet), ingenjör- och signaltrupperna	170	1 à 30	200	—	5
Värnpliktiga i handräckningstjänst (ersättningsreserven)	—	—	180	—	—
Marinen.					
Studenter och likställda (sjökaptener och likställda)					
Flottan	—	—	260	12	—
Kustartilleriet	—	—	260	12	—
Värnpliktiga i linjetjänst					
Flottan	—	—	200	—	5
Kustartilleriet	170	1 à 30	200	—	5
Värnpliktiga i handräckningstjänst (ersättningsreserven)	—	—	180	—	—
Flygvapnet.					
Studenter och likställda (endast i specialtjänst uttagna)	—	—	260	12	—
Värnpliktiga i linjetjänst	—	—	210	—	5
Värnpliktiga i handräckningstjänst (ersättningsreserven)	—	—	180	—	—

linje- som landstormsförband organiseras skolor och depåer.

Arméns fredsorganisation är uppgjord med hänsyn till den avsedda krigsorganisationen. Sålunda ha befälskader, värnpliktskontingenter, utbildningstider och materielanskaffning bestämts så, att förut angivna förband skola kunna mobiliseras och omedelbart därefter användas för operationer.

Ledningen av armén utövas i fred under K. m:t av chefen för armén, närmast biträdd av Arméstaben och inspektionerna (instr. för chefen för armén jämte underlydande organ, Sv. Författningssaml., n:r 669, 1937). Han är även i vissa fall chef för Arméförvaltningen, som är direkt underställd K. m:t. Arméstaben består av organisations-, utbildnings- och personalavd. samt expedition och Krigsarkivet. Inspektionerna omfatta truppslagsinspektionerna: infanteri-, kavalleri-, artilleri-, ingenjör- och tränginspektionerna under ledning av var sin inspektör (generalsperson eller överste), vidare tjänstegrensinspektionerna: sjukvårdsinspektionen och veterinärinspektionen under generalfältläkaren, resp. överfältveterinären, samt övriga expeditionsmyndigheter: chefen för Arméstaben för militärläroverken, chefen för Fortifikationskåren för fästningarna och generalintendenten för intendenturtrupperna. Arméförvaltningen, som i tekniskt och ekonomiskt avseende utövar högsta ledningen av lantförsvaret, är numera uppdelad på tygdep. under generalfälttygmästaren, intendenturdep. under generalintendenten, civila dep. under generalkrigskommissarien, fortifikationsstyrelsen under chefen för Fortifikationskåren samt sjukvårdsstyrelsen under generalfältläkaren.

I fred består armén av nedanstående truppförband (om förläggningsorter se karta, sp. 1034).

Av truppförbanden äro A 6, A 9, A 10, S 1 och intendenturkompanierna armétruppförband, vilket innebär, att de beträffande utbildningen i de flesta avseenden icke lyda under arméfördelningscheferna utan direkt under artilleriinspektören (A 6, A 9,

I:a arméfördelningen.

Norra skånska inf.-reg:tet ...(I 6)
Södra skånska inf.-reg:tet ...(I 7)
Kronobergs reg:te ....(I 11)
Jönköpings-Kalmar reg:te ..(I 12)
Hallands reg:te[1] ....(I 16)
Skånska kav.-reg:tet ....(K 2)
Wendes art.-reg:te ....(A 3)
Smålands arméart.-reg:te ...(A 6)
Göta ingenjörkår ....(Ing 2)
Skånska trängkåren ....(T 4)

II:a arméfördelningen.

Jämtlands fältjägarreg:te ...(I 5)
Dalreg:tet ....(I 13)
Hälsinge reg:te ....(I 14)
Västernorrlands reg:te ......(I 21)
Norrlands art.-reg:te ....(A 4)
Norrlands trängkår ....(T 3)

III:e arméfördelningen.

Skaraborgs reg:te ....(I 9)
Älvsborgs reg:te ....(I 15)
Bohusläns reg:te ....(I 17)
Värmlands fältjägarkår[2] ...(I 22)
Livreg:tets husarer ....(K 3)
Göta art.-reg:te ....(A 2)
Karlsborgs luftvärnsreg:te ..(A 9)
Göta trängkår ....(T 2)
Andra intendenturkomp. ..(Int 2)

IV:e arméfördelningen.

Svea livgarde ....(I 1)
Livregementets grenadjärer ..(I 3)
Livgrenadjärreg:tet ....(I 4)
Upplands reg:te ....(I 8)
Södermanlands reg:te ......(I 10)
Livreg:tet till häst ....(K 1)
Svea art.-reg:te ....(A 1)

Östgöta luftvärnsreg:te .....(A 10)
Svea ingenjörkår ....(Ing 1)
Signalreg:tet ....(S 1)
(utom dess kompani i Boden)
Svea trängkår ....(T 1)
Första intendenturkomp. ...(Int 1)

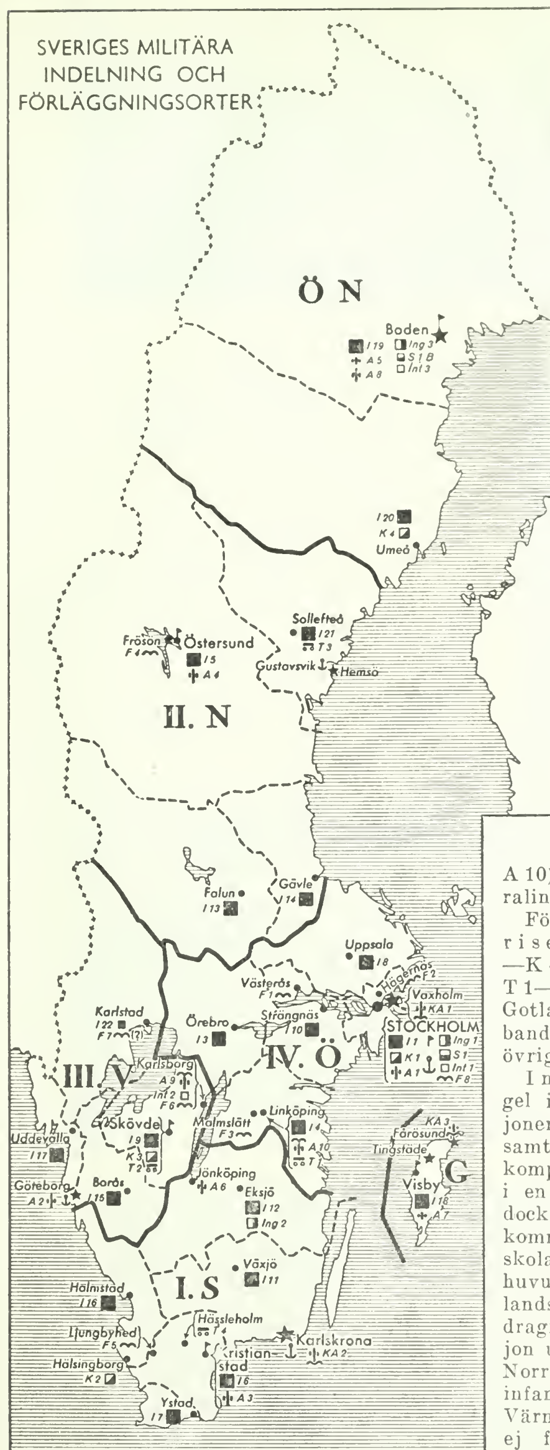
Övre Norrlands trupper.

Norrbottens reg:te ....(I 19)
Västerbottens reg:te ....(I 20)
Norrlands dragonreg:te .....(K 4)
Norrbottens artillerikår ......(A 5)
Bodens art.-reg:te ....(A 8)
Bodens ingenjörkår ....(Ing 3)
Ett komp. ur Signalreg:tet(S 1 B)
Tredje intendenturkomp. ..(Int 3)

Gotlands trupper.

Gotlands inf.-reg:te ....(I 18)
Gotlands artillerikår ....(A 7)

[1] Kommer sannolikt att 1940 överföras till III:e arméfördelningen. [2] Sannolik benämning, ej fastställd i okt. 1937.

TECKENFÖRKLARING:

- I. I arméfördelningen
- S Södra militärområdet
- Ö Östra »
- V Västra »
- N Norra »
- Ö N Övre Norrlands trupper och militärområde
- G Gotlands trupper och militärområde
- Gräns för militärområde
- » » inskrivningsområde
- Förläggningsort
- Arméfördelnings- (motsvarande) stab
- Större fästning
- Mindre fästning eller befästningsanläggning
- Örlogsstation
- Örlogsdepå
- Infanteriregemente
- Infanteriförband, mindre än regemente
- Kavalleriregemente
- Artilleriregemente
- Artillerikår
- Luftvärnsregemente
- Ingenjörkår
- Signalregemente
- Signalkompani
- Trängkår
- Intendenturkompani
- Flygflottilj eller förband av motsv. storlek
- Kustartilleriregemente
- Kustartillerikår

Anm. 1. Under övergångstiden 1936–1940 komma vissa förband, vilka icke återfinnas på kartan, att kvarstå till ännu icke fastställda tidpunkter, nämligen:
i Hälsingborg I. arméfördelningens stab;
i Karlskrona I 11 K, Ing 2 K,
i Stockholm I 2 S;
i Vaxholm I 2 V, Ing 1 V;
i Boden K 4 B.
Östra brigaden (stab i Linköping) kvarstår till 1/1 1938.

2. Vissa av de förband, som återfinnas på kartan, äro hösten 1937 ännu icke uppsatta, nämligen:
A 10, KA 3, F 6, F 7 och F 8.

3. 1940 kommer I 16 sannolikt att överföras till III. arméfördelningen, varvid en omreglering av gränserna mellan S. och V. militärområdena samt av vissa inskrivningsområden inom dessa torde äga rum.

A 10), resp. chefen för armén (S 1) och generalintendenten (intendenturkompanierna).

Följ. förband äro motoriserade (se Motorisering, suppl.): I 9—I 10 (delvis), K 1—K 4 (delvis), A 6, A 9, A 10, S 1 (delvis), T 1—T 4 (delvis), Int 1—Int 3 (delvis). Vid Gotlands trupper äro infanteriets tunga förband, artilleriet och all tross motoriserade, övrigt infanteri är utrustat med velocipeder.

Infanterireg:tena äro i fred i regel indelade i regementsstab och två bataljoner, vardera bestående av tre gevärskomp. samt ett kulsprutekomp., resp. ett specialkomp. Dessutom kan ett yrkeskomp. ingå i en av bataljonerna. Svea livgarde består dock av tre bataljoner, emedan här tillkomma ett särskilt övningskomp. för Krigsskolan samt förband för garnisonstjänsten i huvudstaden. Vid Skaraborgs och Södermanlands reg:ten skall efter Göta livgardes indragning (sannolikt 1939) en infanteribataljon utbytas mot en stridsvagnsbataljon. Vid Norrbottens reg:te finnes utöver de båda infanteribataljonerna en skidlöparbataljon. Värmlands fältjägarkår (sannolik benämning, ej fastställd i okt. 1937) kommer troligen att bestå av endast en bataljon. Göta

livgardes och Kronobergs reg:tes detachemang i kustfästningarna indragas (sannolikt 1939); vid mobilisering skola endast landstormsförband bilda infanteribesättning i dessa fästningar.

Vid kavalleriet organiseras Livreg:tet till häst och Skånska kav.-reg:tet på vartdera fyra ryttarskvadroner, en teknisk skvadron och en pansarbilsskvadron, Livreg:tets husarer på två ryttarskvadroner, en teknisk skvadron, en pansarbilsskvadron och en bilskvadron samt Norrlands dragonreg:te på tre ryttarskvadroner, en teknisk skvadron och en pansarbilsskvadron. Artillerireg:tena organiseras på fyra divisioner och ett yrkesbatteri, Bodens art.-reg:te dock på tre bataljoner, ett yrkeskomp. och ett luftvärnsdetachemang; Norrbottens och Gotlands artillerikårer bestå vardera av tre batterier. Luftvärnsreg:tena organiseras på två divisioner. Ingenjörkårerna äro organiserade på kompanier. Ett järnvägskomp. ingår i Göta ingenjörkår. Signalreg:tet är likaledes organiserat på kompanier. Trängkårerna bestå av ett bil-, ett anspanns- och ett sjukvårdskomp.; ev. tillkommer ett specialkomp. Vid Norrlands trängkår finnes dessutom Arméns hundgård (se Krigshundar, suppl.).

Utbildning pågår i regel icke samtidigt vid alla komp. och motsv. förband. Under vinterperioden (från 1 okt.) utbildas i huvudsak endast stampersonalen samt en mindre kontingent värnpliktiga, utom vid vissa norrländska förband (se nedan) samt vid förbanden i Boden och på Gotland, där värnpliktskontingenten av säkerhetshänsyn är större. På våren inrycker huvuddelen av de värnpliktiga till sin första tjänstgöring (se tab., sp. 1031—32), i aug. sammanföras i regel inf.-reg:tets bataljoner till en i avsikt att så starka förband som möjligt skola erhållas Denna utbildning fortgår under sept. Vartannat år inrycka i början av sept. två årsklasser till repetitionsövning (se tab., sp. 1031—32), varvid reg:tena organiseras i möjligaste mån i enlighet med krigsorganisationen, d. v. s. på tre bataljoner m. m. Genom att repetitionsövningarna fördelas på angivet sätt och äga rum vid halva antalet reg:ten det ena året och vid de övriga nästa år, skapas möjligheter för övningar i högre förband (större fälttjänstövningar). Vid övriga truppslag sker utbildningen på liknande sätt. Inryckningen till soldatskola vid de norrländska inf.-reg:tena och Norrlands dragonreg:te sker dock en månad senare än vid övriga förband. I stället inrycka dessa värnpliktiga under febr. följ. år till omkr. en månads vintersoldatskola.

Arméns centrala skolor (militärläroverken) äro Krigsskolan (KS), Krigshögskolan (KHS), Artilleri- och ingenjörhögskolan (AIHS), samtliga i Stockholm, och Arméns underofficersskola (AUS) i Uppsala. Samtliga lyda under chefen för Arméstaben. Vidare finnas Skjutskolan för infanteriet och kavalleriet (SS) på Rosersberg (en förberedande kurs för infanteriofficerare är förlagd till Stockholm), Artilleriets skjutskola (Art SS) på Skillingaryd (vinterkurs på Marma), Ridskolan (RS) på Strömsholm, Militärförvaltningskursen (MFK) i Stockholm samt trängofficersskola, förlagd till någon av trängkårerna; dessa skolor äro underställda resp. inspektörer.

Utöver personal, upptagen på staterna för staber, truppförband och skolor, finnas vissa särskilda befälskårer: Generalstabskåren, bestående av högskoleutbildade officerare, särskilt kvalificerade för högre stabstjänst och tjänstgörande i Försvars-, Armé- och arméfördelningsstaber samt vissa inspektioner, Artilleristabskåren, bestående av högskoleutbildade officerare, tjänstgörande i artilleriinspektionen och vid Artilleriets skjutskola, Fälttygkåren, bestående av aktiva officerare och civilmilitär personal, som permanent tjänstgör vid tygdep. med underlydande fabriker och anstalter, Fortifikationskåren, som består av officerare och underofficerare, tjänstgörande vid befästnings- och byggnadsväsendet, samt Intendenturkåren, omfattande intendenturutbildade officerare och underofficerare. Dessa tjänstgöra i intendenturdep., fördelningsstaberna, vid regementen och kårer (regementsintendenter) samt intendenturkompanierna. Vidare finnas fortfarande Fältläkarkåren, Fältveterinärkåren, Arméns sjuksköterskekår och polispersonalen (i Boden och Karlsborg). — Den aktiva befälspersonalen har ökats, vilket befunnits nödvändigt för att ernå erforderlig kvalitet hos de mobiliserade förbanden trots den korta utbildningstiden, och består av (siffrorna inom parentes avse 1925 års försvarsordning): 2,075 (1,688) officerare, 1,341 (1,032) underofficerare och 6,667 (6,250) underbefäl och meniga volontärer. Musikpersonalen har däremot minskats, 549 (553) man, liksom Fältläkarkåren, 105 (109), och Fältveterinärkåren, 24 (26).

I militärterritoriellt hänseende indelas landet i sex militärområden (se d. o., suppl.), av vilka Södra, Västra, Östra, Norra och Övre Norrlands utgöra områden för resp. I:a, III:e, IV:e och II:a arméfördelningarna samt Övre Norrlands trupper. Gotland utgör ett särskilt militärområde. Om militärområdenas gränser se karta, sp. 1034. Militärområdesbefälhavaren planlägger och förbereder under fördelningschefen (chefen för Övre Norrlands trupper) militärområdets försvar samt handlägger frågor rörande inskrivningsväsendet och landstormsutbildningen. I krig övertar han, sedan fördelningarna borttransporterats, självständigt befälet över militärområdet. På Gotland utövas i fred och krig det territoriella befälet direkt av militärbefälhavaren på Got-

1

2

SVERIGES FÖRSVAR. 1

Bild 1. Infanteri under försvarsstrid.

Bild 2. Spång, byggd av pioniärtrupp vid infanteriet.

Bild 3. Infanteri under inbrytning i motståndarens försvarsställning.

Bild 4. Infanterikanon i eldställning.

Bild 5. Granatkastare.

Bild 6. Stridsvagn, följd av infanteri.

3

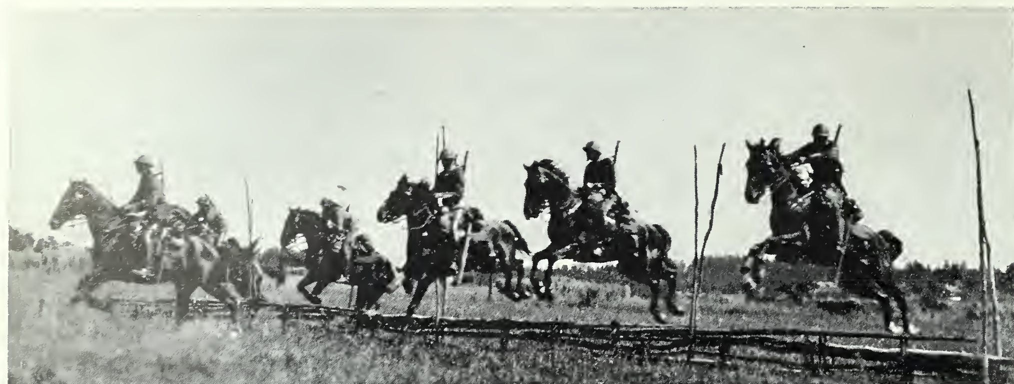
4

5

6

7

8

9

10

11

SVERIGES FÖRSVAR. 1

Bild 7. Ryttarpatrull.

Bild 8. Pansarbilar, hejdade av vägspärr.

Bild 9. Fältkanonbatteri i eldställning.

Bild 10. Luftvärnsartilleri i eldställning.

Bild 11. Broslagning.

12

13

14

15

SVERIGES FÖRSVAR. 2

Bild 12. Jagare under gång.

Bild 13. Pansarskepp av "Sverige"-typen.

Bild 14. Medelsvår kanon i hjullavett vid kustartilleriet.

Bild 15. Svår haubits i fast uppställning vid kustartilleriet.

Bild 16. Minfällning från minutläggare.

16

17

18

19

20

SVERIGES FÖRSVAR. 2

Bild 17. En division skolflygplan (Moth) i V-formering.

Bild 18. Tungt bombflygplan (Junkers).

Bild 19. Upphängning av 50 kg bomber i lätt bombflygplan.

Bild 20. En division jaktflygplan.

land, som tillika för befälet över Gotlands trupper.

Militärområdena indelas för inskrivning och redovisning av de värnpliktiga i inskrivningsområden med vederbörande infanteriregementschef som inskrivningsbefälhavare. Inskrivningsområdena indelas i rullföringsområden och landstormsområden. I krig indelas militärområdena dessutom i försvarsområden.

Landstormen kommer enl. 1936 års försvarsordning att väsentligt förbättras både genom ökad materielanskaffning och genom införande av landstormsrepetitionsövning och landstormsbefälsövning, vilka skola äga rum 1:a eller 2:a året i landstormen. Vid dessa övningar komma landstormsbataljoner m. m. att organiseras. För att säkerställa behovet av befäl beviljas årl. statsunderstöd till den frivilliga utbildningsverksamhet, som under ledning av Sveriges landstormsföreningars centralförbund sker genom landstormsförbund och landstormsföreningar. Vid utbildningen godkända konstitueras till landstormsofficerare och tillhöra reservpersonalen. Vidare har på staterna för samtliga inf.-reg:ten uppförts en officersbeställning såsom landstormsinstruktör.

Den aktiva befälspersonalen är ingalunda tillräcklig för behovet vid krig utan kompletteras av *arméns reservpersonal*. Denna utgöres av reservstaten, personal i arméns reserver, Väg- och vattenbyggnadskåren samt landstormsofficerarna. *Reservstaten* består av officerare och underofficerare, vilka avgått i förtid och åtnjuta reducerad lön samt ha viss tjänstgöringsskyldighet. Staten omfattar 291 officerare, 230 underofficerare och 3 läkare. Huvuddelen av reservpersonalen utgöres emellertid av *personal i arméns reserver*. Till denna kategori räknas dels den pensionerade personalen, som ännu ett antal år efter sin avgång kan beräknas vara fullt användbar, dels förtidsavgången personal, d. v. s. aktiva officerare och underofficerare, som erhållit avsked med pension före den obligatoriska avgångstiden, dels (och främst) reservutnämnd personal. Av den sistnämnda kategorien beräknas årl. en nyrekrytering erforderlig av 195 reservofficerare, 130 reservunderofficerare samt ett antal underbefäl. Denna personal fullgör vart tredje år, intill 42 år, en befälsövning om 10 dagar och en repetitionsövning om 25 eller 30 dagar. Frivillig statsunderstödd utbildning av den reservutnämnda personalen äger årl. rum. Om *Väg- och vattenbyggnadskåren* se d. o., även i suppl., och om *landstormsofficerarna* se *Landstormen*, även i suppl.

Enl. försvarsordningen sker under hela perioden 1936—46 nyanskaffning av *materiel* m. m. för ett belopp av 79,5 mill. kr. För att möjliggöra att de värsta bristerna så snabbt som möjligt botas har det bestämts, att av detta belopp 50 mill. kr. skola utgå redan under tiden 1936—39. C. A. E.

Marinen. Enl. 1936 års försvarsordning utövas den militära ledningen över marinen, omfattande flottan och kustartilleriet, av en under konungen lydande *chef för marinen* med *Marinstaben* och *chefen för kustartilleriet* med stab som stabsorgan (instr. för chefen för marinen jämte underlydande organ, Sv. Författningssaml., n:r 679, 1937). Förvaltningsverksamheten utövas av *Marinförvaltningen* (instr., Sv. Författningssaml., n:r 678, 1937), vilket ämbetsverk i tekniskt och ekonomiskt avseende lyder direkt under K. m:t. Chefen för marinen äger att i militärt avseende meddela direktiv till förvaltningsorganet samt inträder i vissa angivna ärenden som förvaltningschef; i övrigt utövas chefskapet över Marinförvaltningen av en flaggman. Under chefen för marinen lyda inspektören för undervattensbåtsvapnet, inspektören för minsvepningsväsendet samt cheferna för Mariningenjör-, Marinintendentur- och Marinläkarkåren. Marinens lokalt betonade organ och anstalter inom de olika kustområdena äro sammanförda till *marindistrikt* (se d. o., suppl.), till vilka sjörullföringsområdena (se d. o., suppl.) äro anslutna. Befälet över den sjögående flottan — *kustflottan* — utövas av en flaggman i egenskap av chef för kustflottan.

Flottans *personal* består av stam- och reservpersonal, tillhörande officers-, underofficers- och sjömanskårerna, samt värnpliktiga. Antalet på stat enl. 1936 års försvarsordning är: 310 officerare, därav 5 flaggmän (chefen för marinen inräknad), 7 kommendörer, 36 kommendörkaptener, 117 kaptener, 100 löjtnanter och 45 fänrikar, 594 underofficerare och 3,194 underbefäl och meniga. Antalet årl. inkallade värnpliktiga utgör 2,600 i linjetjänst, 550 i ersättningsreserv, 35 studenter och likställda. Personalen är fördelad på 2 örlogsstationer, Stockholms och Karlskrona, vardera med sitt örlogsvarv; därjämte finnas 2 örlogsdepåer, Göteborgs och Gustavsviks (förlagd i materielreserv). Örlogsfartygen äro fördelade på kustflottan och marindistriktens *lokalstyrkor*.

Fartygen fördelas på kustflotta och lokalstyrkor sålunda (däri inberäknat vissa fartyg, ej färdiga 1 sept. 1937):

	Kustflottan	Lokalstyrkor
Pansarskepp, nyare	3	—
» äldre	—	4
Flygplankryssare	1	—
Pansarkryssare	—	1
Minkryssare	1	—
Jagare	8	7
Undervattensbåtar	10	6
Vedettbåtar, nyare	4	—
» äldre	—	13
Minsvepare	4	2
Moderfartyg	2	—

Kustartilleriet skall vid mobilisering organisera dels rörligt kustart. för fast-

landet och Gotland, dels kustart. i rikets kustfästningar. Dess fredstruppförband äro Vaxholms kustart.-reg:te (KA 1), Karlskrona kustart.-reg:te (KA 2) samt Gotlands kustart.-kår (KA 3). Kustart.-reg:tena organiseras på 8, resp. 9 komp., sammanförda till 3 (KA 1), resp. 4 (KA 2) bataljoner; Gotlands kustart.-kår organiseras på 4 komp. Personalen på aktiv stat skall bestå av 144 officerare, 222 underofficerare, 937 underbefäl och meniga och 12 man musikpersonal. Antalet årl. inkallade värnpliktiga utgör 1,070 i linjetjänst, 640 i ersättningsreserv och 155 studenter och likställda. Det rörliga kustartilleriet på fastlandet skall förstärkas genom nyanskaffning av vissa batterier. På Gotland skall det nyorganiserade rörliga kustart. omfatta såväl egentligt kustart. som luftvärnsart. Om kustfästningarna se *Det fasta försvaret*, nedan.

För marinen gemensam personal enl. 1936 års försvarsordning utgöres av: Mariningenjörkåren med 50 mariningenjörer; Marinintendenturkåren med 58 marinintendenter; Marinläkarkåren med 30 marinläkare och 8 stipendiater; marinens poliskår med 23 överkonstaplar och konstaplar; marinens ecklesiastikstat med 5 pastorer, 2 klockare och 1 kyrkvaktare.

Flygvapnet. Enl. 1936 års försvarsordning skall flygvapnet 1936—43 successivt väsentligt utökas med avseende på såväl personal som materiel. Flygvapnets militära ledning utövas av chefen för flygvapnet, biträdd av Flygstaben. Förvaltningsverksamheten utövas av Flygförvaltningen, som i tekniskt och ekonomiskt avseende lyder direkt under K. m:t. Chefen för flygvapnet är t. v. även chef för Flygförvaltningen, men i ärenden av löpande natur utövas chefskapet av en souschef. För ledning av viss utbildning samt med hänsyn till krigsorganisationen skall fr. o. m. 1942 finnas en eskaderchef med stab. Personalen på aktiv stat skall uppbringas till: 255 officerare, 175 underofficerare, 1,015 underbefäl och meniga, 40 flygingenjörer, 9 flygläkare, 61 verkmästare och hantverkare samt viss civil personal. Antalet reservofficerare beräknas till 340. Härtill komma officers-, reservofficers- och flygingenjörsaspiranter. Värnpliktiga uttagas ur arméns inskrivningsområden och sjörullföringsområdena samt tilldelas flygvapnet till ett antal årl. av 1,500 i linjetjänst och 600 i ersättningsreserv. All personal kommer att rekryteras och utbildas inom flygvapnet. Antalet av flygvapnets truppförband skall utökas från nuv. 4 flottiljer till 7, benämnda: Västmanlands (Västerås), Roslagens (Hägernäs), Östgöta (Malmen), Jämtlands (Frösön), Västgöta (Karlsborg, uppsättes fr. o. m. 1939), Värmlands (Karlstad, uppsättes fr. o. m. 1940; förläggningsplatsen är dock ej definitivt bestämd i okt. 1937) och Svea (Barkarby, uppsättes fr. o. m. 1938). Jämställd med flygflottilj är Flygkrigsskolan (Ljungbyhed). Flottiljerna och Flygkrigsskolan lyda direkt under chefen för flygvapnet. Flygmaterielen skall ha följande omfattning:

	Flygplansslag	Antal Flottiljer	Antal Divisioner	Antal Flygplan
Västmanlands och Västgöta flygflottiljer	Medeltunga bombflygplan	2	6	72
Jämtlands och Värmlands flygflottiljer	Lätta bombflygplan	2	6	72
Svea flygflottilj	Jaktflygplan	1	3	45
Östgöta flygflottilj	Arméspaningsflygplan	1	3	36
Roslagens flygflottilj	Torped- och kustbaserade sjöspaningsflygplan	1	2	24
	Fartygsbaserade sjöflygplan		1	8
	Summa krigsflygförband o. flygplan	7	21	257
Flygkrigsskolan	Skolflygplan	—	—	omkr. 80

Ö-g.

Luftförsvaret är dels militärt (luftvärn och luftbevakning), dels civilt (luftskydd). Luftvärn — kanon-, kulspruteoch strålkastarförband — finnes vid fästningarna och några flygbaser men för hemortens skydd endast vid Stockholm. För att avhjälpa bristen på luftvärn vid andra betydelsefulla orter ha på sina håll åtgärder vidtagits för materielanskaffning på frivillighetens väg. Så kommer t. ex. Malmö att erhålla vissa luftvärnsförband. Luftbevakning ordnas i krigstid över hela riket med luftbevakningsstationer (ls) dels längs kuster och gränser, dels inne i landet. För luftbevakning indelas landet i luftbevakningsområden. Inom varje sådant skall finnas en luftbevakningscentral (lc), till vilken luftbevakningsstationerna rapportera och från vilken meddelanden om flygföretag utsändas, antingen direkt till hotade anläggningar m. m. eller till civila alarmeringscentraler (ac), vilka i sin ordning alarmera. Luftskyddet lyder under Socialdep. För dess förberedande i fred och ledning i krig finnes sedan 1 juli 1937 en luftskyddsinspektion (instr., Sv. Författningssaml., n:r 506, 1937). Inom länen (och Stockholms överståthållarskap) planlägges och ledes luftskyddet av länsstyrelserna (Överståthållareämbetet), som bl. a. för detta ändamål förstärkts med försvarsassistenter (pensionerade officerare, en per länsstyrelse). Länen indelas i luftskyddsområden under luftskyddschefer. Vanl. äro varje stad och varje landsfiskalsdistrikt ett luftskyddsområde och polis-

chefen eller landsfiskalen dess luftskyddschef. Sedan 1 juli 1937 gälla för luftskyddet en särskild luftskyddslag (Sv. Författningssaml., n:r 504, 1937) och en luftskyddskungörelse (Sv. Författningssaml., n:r 505, 1937). R. A.

Det fasta försvaret utgöres enl. 1936 års försvarsordning av Bodens fästning, Tingstäde fäste och Gotlands fasta kustartilleriförsvar (på n. Gotland) samt kustfästningarna: Karlskrona och Vaxholm (vars inre anläggningar delvis förlagts i materielreserv, under det att nya försvarsanstalter ordnats i Stockholms skärgårds havsband), Älvsborg och Hemsö, de båda senare förlagda i materielreserv.

Ekonomisk försvarsberedskap. Planläggande organ på detta område är fortfarande rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap (se d. o., suppl.), vilken enl. 1936 års försvarsordning erhållit förbättrad organisation. Enl. dess instr. (Sv. Författningssaml., n:r 311, 1937) åligger det denna kommission bl. a. att verka för att förberedelser bli utförda, så att under krig, krigsfara eller andra utomordentliga förhållanden krigsmaktens behov av förnödenheter kan tillgodoses, folkförsörjningen tryggas och näringslivets fortgång såvitt möjligt säkerställas. En betydelsefull åtgärd för stärkandet av den ekonomiska försvarsberedskapen vidtogs 1937, då riksdagen beslöt, att till en början 70 mill. kr. av riksbankens tillgångar på utländska valutor skola disponeras för inköp och lagring av vissa viktiga varor. C. A. E.

Den *frivilliga försvarsverksamheten* har under de senaste åren varit särskilt livaktig. Propaganda för riksförsvaret i dess helhet bedrives av Riksförbundet för Sveriges försvar och Allmänna försvarsföreningen. Andra organisationer bedriva propaganda för vissa verksamhetsgrenar inom försvaret, vilka de understödja främst genom utbildning av sina medl. Dit höra skytteförbunden, landstormsförbunden, luftskyddsförbunden, Röda korset, Frivilliga automobilkåren, Sveriges frivilliga motorbåtskår och Röda stjärnan. Föreningen Sveriges flotta verkar för sjöförsvaret. Av rent lokalt betonade försvarsföreningar märkas Föreningen för Stockholms fasta försvar, Föreningen för Norrlands fasta försvar och Föreningen för Göteborgs försvar. K. H-g.

Sport och idrott. Idrotten har gamla anor i S., och våra nordiska förfäder, vilkas ideal voro vapenduglighet och kroppslig styrka, idkade flitigt kroppsövningar av skilda slag. En kraftig och härdad kropp var målet för ynglingens uppfostran, i vilken enl. de gamla sagornas vittnesbörd ingingo löpningar och hopp, ridning, spjutkastning, bågskytte och olika slags vapenlekar, bollspel och simning. Skridskoåkning, tidigast på skenor av ben, s. k. isläggar, och skidåkning ha gamla anor. Fynd i torvmossar ha visat, att skidor användes i S. redan under stenåldern.

Under medeltiden satte riddarväsendet sin prägel på kroppsövningarna: ridning, bågskytte, fäktning o. a. vapenövningar ingingo i riddarens uppfostran. I tornerspelen prövades sedan hans färdigheter. Under hela medeltiden och långt in i nyare tid fortsatte dessutom folkliga lekar och idrott, som ofta inför stor publik övades på tingsplatser el. särskilda lekvallar. De trol. urgamla gotländska spelen varpa och pärk ha fortlevat till våra dagar liksom långboll, brännboll, korgboll och slungboll.

Det finns alltså vissa föreningsband mellan den gamla nordiska idrotten och den moderna sporten, som kom till S. på 1880-talet från England. Redan långt tidigare fanns det dock ansatser till organiserad svensk idrott. 1796 stiftade prof. J. Svanberg Upsala simsällskap, som var den första sammanslutningen i sitt slag i världen och kraftigt verkade för simkunnighetens höjande. Senare beredde P. H. Ling (se d. o.) genom sitt banbrytande arbete för gymnastik och fäktning marken för idrottens genombrott. Av stor betydelse blev Stockholms gymnastikförening (stiftad 1875), som under ledning av dåv. löjtnant V. G. Balck (se d. o.) företog en mängd uppvisningsturnéer till utlandet, däribland till England (1880), där de svenska gymnasterna stiftade bekantskap med engelsk sport. Balck blev entusiasmerad och började omedelbart efter hemkomsten det oförtrutna arbete för idrottens popularisering, som sedan kom att bära så rika frukter. 1903 grundades så Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund, där kronprins Gustav Adolf, dir. S. Edström och överstelöjtnant E. Bredberg varit de ledande. 1 okt. 1937 hade förbundet 23 distrikts- och 21 specialförbund med 5,066 föreningar och 349,195 medl.

Efter genombrottsåren fick svenska idrotten en kraftig stöt framåt genom det framgångsrika deltagandet i extraolympiaden i Aten 1906. Sedan dess har S. med stora trupper deltagit i alla olympiader och väl hävdat sig; sammanräknas poängen från alla följ. olympiader, kommer S. på andra plats efter U. S. A. (se tabeller vid Olympiska spelen, även i suppl.). 1912 års olympiad anordnades av S. i Stockholm och betecknar en milstolpe i svensk idrotts utveckling; andra sådana ha varit nordiska spelen, anordnade 7 ggr 1901—26, som betytt mycket för vinteridrotternas utveckling, baltiska spelen i Malmö 1914, svenska spelen i Stockholm 1916 och 1922 samt Göteborgsspelen 1923. Till 1912 års olympiad uppfördes Stockholms Stadion, S:s första moderna idrottsanläggning. Senare ha, mycket tack vare Sveriges centralförening för idrottens främjande (stiftad 1897) och på senare år riksförbundets idrottsplatskommitté, idrottsplatser anlagts i alla större samhällen. Bland dem märkas Fotbollsstadion, Råsunda, Sveriges största idrottsplats, rymmande nära 40,000 åskådare, Slottsskogsvallen och Ullevi

i Göteborg, idrottsparkerna i Malmö och Norrköping, Olympia i Hälsingborg, Strömvallen i Gävle och Eyravallen i Örebro.

F o t b o l l e n kan sägas vara den svenska nationalsporten, möjl. i konkurrens med skidlöpningen, som trol. ligger främst i fråga om antalet aktiva. 1896—1925 avgjordes tävlingen om sv. fotbollsmästerskapet enl. cupsystem, därefter inrättades serier (i tre divisioner), som omfattas med stort intresse och årl. samla omkr. 2 mill. åskådare, därav på allsvenska serien 1,380,000 (1936). Framgångsrikaste klubbar ha varit Örgryte I. S., Göteborg (13 mästerskap), Allmänna idrottsklubben (A. I. K.), Stockholm (8), samt I. F. Kamraterna, Göteborg, Göteborgs A. I. S., Djurgårdens I. F. och Helsingborgs I. F. Till 1 nov. 1937 har S. spelat 209 landsmatcher i fotboll, därav 99 vunna, 32 oavgjorda och 78 förlorade. Såsom sekr. i Sv. fotbollsförbundet 1904—23 och ordf. 1923—37 har telegrafkontrollör A. Johanson varit sportens drivande kraft.

I f r i i d r o t t har S. vunnit en rad internationella framgångar, därav 10 olympiska guldmedaljer. Sin styrka har S. på grund av svensk idrotts bredd haft i landsmatcher; av 32 sådana ha endast tre förlorats, två mot Finland och en mot Norge. Särskilt uppmärksammade ha tre segrar 1934, 1935 och 1937 över Tyskland varit. Bland de främsta aktiva märkas spjutkastaren E. Lemming, löparna J. Svanberg, N. Engdahl, E. Wide och S. Pettersson samt diskuskastaren H. Andersson, bland ledarna ingenjör Bo Ekelund, ordf. i Sv. idrottsförbundet 1925—34. S i m n i n g e n var länge en av de bästa grenarna, och särskilt i simhoppning och vattenpolo har S. gjort stora insatser. Tillkomsten av Sportpalatset i Stockholm (1934) samt åtskilliga moderna bad i landsorten (t. ex. i Örebro och Eskilstuna) ha medfört ökad aktivitet, vartill även bidragit intensifierad propaganda från Sv. livräddningssällskapet (stiftat 1898) och Riksföreningen för simningens främjande (stiftad 1935). Bland S:s främsta simmare kunna nämnas R. Andersson, E. Adlerz, H. Malmroth och särskilt A. Borg. Dir. E. Bergvall, Sv. simförbundets sekr. och ordf. 1904—32, har gjort en banbrytande insats för sportens utveckling.

Bland kampidrotterna märkes b r o t t n i n g e n, som f. n. är S:s internationellt starkaste gren, mycket tack vare det arbete, som nedlagts av kapten E. Råberg, Sv. brottningsförbundets ordf. sedan 1918. I den långa raden av storbrottare kunna nämnas C. Johansson, C. Westergren, I. Johansson och R. Svensson. B o x n i n g e n, som handhas av det utom riksförbundet stående Sv. boxningsförbundet (stiftat 1919), är en ny sport, som snabbt vunnit i popularitet. Svenska boxare ha också nått god standard; av 43 landsmatcher ha 18 vunnits. Det främsta namnet har varit tungviktaren H. Persson. F ä k t n i n g e n, stödd av Föreningen för fäktkonstens främjande (stiftad 1904), är på frammarsch; dess främsta aktiva ha varit N. Hellsten och H. Drakenberg.

S k i d l ö p n i n g e n har på senare år blivit en verklig folksport, som räknar utövare i 10,000-tal. Även internationellt är den en av S:s starkaste grenar. De största tävlingarna inom landet äro sv. mästerskapen, som fått karaktär av folkfester, samt Vasaloppet (se d. o.; f. ggn 1922). Bland Sveriges främsta skidlöpare kunna nämnas H. Hansson, P. E. Hedlund, S. Utterström, E. Wiklund och S. Eriksson. Drivande kraft är fabrikör S. Janson, sedan 1922 Sv. skidförbundets ordf. S k r i d s k o s p o r t e n hade tidigt en högkonjunktur. Trots att den sedan haft sådana föregångsmän som U. Salchow, tio ggr världsmästare, och hans efterträdare G. Grafström, har den sedan haft svårt att nå samma popularitet som tidigare.

B a n d y n, vinterns stora bollspel, samlar större intresse, särskilt landsmatcherna mot Finland (hittills 19, därav 9 vunna), som äro de stora evenemangen. Sedan 1931 spelas om mästerskapet i serier; de främsta klubbarna ha varit I. F. K., Uppsala (12 mästerskap), vars ledande man, dr S. Almkvist, sedan starten 1925 även varit Sv. bandyförbundets ordf., samt vidare A. I. K. och I. K. Göta, Stockholm, Västerås S. K. och I. F. Göta, Karlstad. I s h o c k e y s p o r t e n, introducerad 1920, är koncentrerad till huvudstaden, där den samlar ett visst intresse.

C y k e l s p o r t e n, sedan 1934 stödd av Cykelfrämjandet, har stor utbredning. Mälaren runt (sedan 1892) är dess klassiska lopp; dessutom förekommer en mängd andra landsvägstävlingar. A. W. Persson, R. Malm och H. Morén kunna nämnas bland aktiva. T e n n i s s p o r t e n med sitt centrum i Tennisstadion och Alvikshallen, Stockholm, är främst en högt skattad motionssport, K. Schröder dess ende tennisspelare av internationell klass. T y n g d l y f t n i n g e n har urgamla anor i S. och synes på sistone åter gå framåt.

Utom riksförbundet stå många stora grenar, däribland s k y t t e r ö r e l s e n (se S k y t t e v ä s e n), vars internationellt främsta namn äro O. Ericsson, B. Rönnmark och T. Ullman. Kungl. automobilklubben (K. A. K., stiftad 1903) och Svenska motor klubben och motormännens riksförbund (se d. o.; förk. S. M. K. M.) äro m o t o r s p o r t e n s centralorganisationer. Dess främsta evenemang äro, sedan de tidigare landsvägstävlingarna ställts på avskrivning, Saxtorps Grand prix för motorcyklar (instiftat 1930) och Rämens Grand prix för bilar (instiftat 1931). H ä s t s p o r t e n ledes av Jockeyklubben (stiftad 1889), Sv. travsportens centralförbund (stiftat 1901) och Sv. ridsportens centralförbund (stiftat 1912). Sedan förbudet mot vadhållning med totalisator 1923 upphävts, har sporten rönt starkt uppsving. De främsta banorna äro Ulriksdal och Solvalla (Stockholm), Jägersro

(Malmö), Åbyfältet (Göteborg), Färjestad (Karlstad) och Bergsåker (Sundsvall). Totalisatoromsättningen uppgick 1936 i hela landet till omkr. 16,500,000 kr., därav 13,500,000 kr. på trav. Redan 1930 stiftades Kungl. svenska segelsällskapet, vars regatta vid Sandhamn är det årliga stora evenemanget i segling, där S. genom segrar vid olympiska spel samt i tävling om Guld- och Entonnarpokalerna väl hävdat sin ställning. Centralorganisationen är Sv. seglarförbundet (stiftat 1905), medan motorbåtssporten, vars främsta förening är Kungl. motorbåtsklubben (stiftad 1915), handhas av Sv. motorbåtsunionen (stiftad 1926). Jakten är sedan gammalt högt skattad i S. Huvudorganisation är Sv. jägarförbundet (stiftat 1830), som under sig har ett 30-tal jaktvårdsföreningar med omkr. 15,000 medl. Sportfisket har på sistone vunnit ökad popularitet; det ledes av Sv. sportfiskeförbundet (stiftat 1919) med 11 lokalorganisationer.

Karakteristisk för den svenska idrottens utveckling på senare år är friluftslivets väldiga tillväxt. Orienteringslöpningen, major E. Killanders skapelse, samlar utövare i tusental, promenader och utflykter locka stadens invånare i stora skaror ut i skog och mark, och vintertid dra skidåkare i 10,000-tal upp till fjällen. Härvid har den verksamhet, som bedrivits av Sv. turistföreningen (stiftad 1885, 1937 över 150,000 medl.) och senare av Skidfrämjandet (stiftat 1898), varit banbrytande. På sistone ha de fått understöd av Gymnastikfrämjandet (stiftat 1933), som vid sidan av sin verksamhet för frivillig gymnastik även propagerar för friluftsliv i skiftande former, samt av Cykelfrämjandet. A-ö.

Författning. En del detaljändringar beträffande riksdagsval och utskott ha ägt rum 1933 och 1937. Se Riksdag, Riksdagsmannakandidat, Riksdagsmannaval och Riksdagsordning, alla i suppl. — Litt.: R. Malmgren, »Sveriges författning» (I 1929—32, II 1936). Se även under Riksdag, suppl.

Rättskipning. En ny hovrätt, för övre Norrland, trädde i verksamhet 1936, förlagd till Umeå (se Hovrätt, suppl.). G. H-n.

Historia. Den socialdemokratiska ministären Hansson uppnådde vid slutet av 1933 års riksdag en överenskommelse (»krisuppgörelse») med Bondeförbundet och några frisinnade. Enl. denna godtogs i huvudsak regeringens förslag till omläggning av arbetslöshetspolitiken (se Arbetslöshet, suppl.), samtidigt som socialdemokraterna frångingo sin dittillsvarande mera återhållsamma inställning till jordbrukshjälpen, på grund av de starkt fallande animaliepriserna utbyggdes sålunda nu (f. ö. med alla större partiers medverkan) den alltjämt bestående mjölkregleringen, till vilken de första ansatserna gjorts vid 1932 års riksdag. Genom uppgörelsen förebyggdes en regeringskris eller upplösning av A. K. »Krisuppgörelsen» ledde till en förskjutning av maktläget inom riksdagen; Bondeförbundet skänkte under ledning av A. Pehrsson i Bramstorp (se Pehrsson-Bramstorp, A. A., suppl.) parlamentariskt stöd åt regeringen och övertog därmed de frisinnades tidigare roll som »vågmästare». Regeringens arbete upptogs främst av arbetslöshets- och jordbrukshjälpen. Parallellt med den internationella konjunkturförbättringen avtog arbetslösheten undan för undan; sommaren 1937 var antalet anmälda arbetslösa blott ung. 10,000, de flesta i Bohuslän och Västernorrlands län. Under de värsta krisåren uppgav riksdagen tillfälligtvis det gamla svenska systemet med balanserad budget: ansenliga statslån med beräknad kort avbetalningstid upptogos för att finansiera hjälparbetena, men det allmänna ekonomiska uppsvinget stegrade sedermera snabbt skattekraften och möjliggjorde en avbetalning av krislånen t. o. m. snabbare än beräknat. Jordbrukshjälpen »rationaliserades» för varje år; se Stödåtgärder för jordbruket, suppl. 1934 genomfördes arbetslöshetsförsäkring (se d. o., suppl.; med liberalernas och de frisinnades hjälp emot Bondeförbundets röster), 1935 en revision av folkpensioneringen ehuru utan dyrortsgradering (se Folkpensionering, suppl.) och 1936 dels en reglering av arbetstiden vid jordbruket och trädgårdsodlingen (lantarbetstidslag), varvid dock de borgerliga partierna avsevärt inskränkte lagens omfång och innehåll, dels en principiellt viktig lagstiftning om förenings- och förhandlingsrätt, avseende de s. k. privatanställda (se d. o. och Förhandlingsordning, sp. 343, båda i suppl.). Däremot föll 1935 ett regeringsförslag ang. lagstiftning om skydd för s. k. tredje man; 1936 föll även ett regeringsförslag ang. reglering av motortrafiken.

Alliansen mellan socialdemokraterna och Bondeförbundet upphörde faktiskt vid 1936 års riksdag, då ett borgerligt samarbete särskilt kom till synes i försvarsfrågan. I försvarsutskottet, lett av Pehrsson i Bramstorp, och kamrarna genomdrevo Bondeförbundet och Folkpartiet (se d. o., suppl.) med högerns understöd och med överbjudande av regeringspropositionen det s. k. 148-millionersförsvaret, d. v. s. i huvudsak det förslag, som framlagts av försvarskommissionen (se d. o., suppl.). Statsminister Hansson försökte nå en uppgörelse, enl. vilken socialdemokraterna skulle acceptera 148-millionerslinjen mot att regeringsförslaget om dyrortsgradering av folkpensionerna bifölls och garantier gåvos för att försvarsutgifterna icke skulle »göra intrång på den sociala omvårdnaden», men då denna kompromiss avvisades, avgick regeringen 15 juni. Konungen uppdrog åt Pehrsson i Bramstorp att söka bilda en »samlingsregering med största möjliga parlamentariska underlag»; Pehrssons förhandlingar

med högern och Folkpartiet blevo resultatlösa, varefter han bildade en ministär, huvudsakl. byggd på Bondeförbundet, som nu f. ggn blev regeringsparti, med bl. a. fyra jordbrukare som departementschefer och med ett inslag av politiskt mindre framträdande personer ur andra läger. Vid andrakammarvalet 20 sept. s. å. samverkade Bondeförbundet med de båda andra borgerliga partierna i de flesta kretsar. Valstriden, som främst gällde den socialdemokratiska regeringens »välfärdspolitik», ledde till en deciderad seger för socialdemokraterna; de erövrade 112 platser (ökning 10); det socialistiska partiet (vilket K. Kilbom m. fl. våren 1937 efter schism lämnade) erhöll 6 mandat (minskning 2) och kommunisterna 5 (ökning 3); tillsammans fingo arbetarpartierna f. ggn majoritet i A. K. (123 mandat och 53 % av väljarrösterna). Bondeförbundet fick 36 mandat (minskning 1), Folkpartiet (under ledning av G. Andersson i Rasjön) 27 (ökning 2) och högern (nu under ledning av G. Bagge) 44 (minskning 9); därjämte förlorade det 1934 ur högern utbrutna Sveriges nationella förbund sina 3 mandat, och även de nationalsocialistiska partierna blevo utan mandat.

Efter denna avgörande förskjutning uppstod regeringskris, och regeringsuppdraget gick åter till P. A. Hansson. Efter förhandlingar bildade denne en koalitionsregering av socialdemokrater och bondeförbundare; de senare fingo disponera tre departementschefsposter och en konsultplats. I regeringsprogrammet ingick, att 1936 års försvarsbeslut skulle respekteras och det sociala reformarbetet fullföljas. Vid 1937 års riksdag genomfördes i anslutning därtill dyrortsgradering av folkpensionerna och en skärpning av lantarbetstidslagen, varjämte en allmän änkebarnpensionering infördes. Med utgångspunkt från förslag från den av generaldirektör N. Wohlin ledda befolkningskommissionen, tillsatt 1935 efter en enhällig riksdagsskrivelse, fattade 1937 års riksdag en serie beslut till förmån för en positiv befolkningspolitik, däribland så gott som kostnadsfri förlossningsvård, s. k. moderskapspenning, mödrahjälp åt särskilt behövande mödrar och bosättningslån åt trolovade. För att möta den genom högkonjunkturens forcering aktuella faran för inflation enades regeringen och riksdagen s. å. om ett nytt valutaprogram med vissa beredskapsåtgärder (se R i k s b a n k e n, suppl.).

S. har trots livlig diskussion fasthållit vid sin tidigare N. F.-kurs; sanktionsbeslutet under det italiensk-abessinska kriget 1935—36 biträddes, och S. medverkade i noninterventionspolitiken under det 1936 utbrutna inbördeskriget i Spanien (förbud mot utvandring som frivillig m. m.). N. F:s svaghet föranledde dock utrikesledningen (i Genève 1936) och riksdagen (1937 genom det nyinrättade utrikesutskottet) att förbehålla Sverige handlingsfrihet i fråga om sanktionsförpliktelser enl. N. F:s pakt art. 16. Ett tecken på den stigande utrikespolitiska oron i S., som avspeglats i den numera vunna »nationella samlingen» kring 1936 års försvarsorganisation, var likaledes 1937 års riksdags beslut om stärkande av den ekonomiska försvarsberedskapen (se ovan, sp. 1041). E-s H-d.

*__Sverige-Amerika stiftelsen__ har t. o. m. 1937 till U. S. A. utsänt 20 Zornstipendiater, 147 universitetsstipendiater, 20 collegestipendiater och 68 industrial fellows. Utom A. Zorns donation till S. märkes ASEA:s på 100,000 kr. — S. har i Sverige mottagit och placerat ett 60-tal amerikanska stipendiater och ett antal industrial fellows. E. F-g.

*__Sveriges allmänna exportförening.__ Tre nya avd. ha tillkommit, näml. marknadsundersöknings-, organisations- och importutredningsbyråerna. Till hugfästande av föreningens 50-årsjubileum bildades i april 1937 Exportföreningens jubileumsfond för understöd åt svensk utlandsungdom; till maj 1937 hade tecknats bidrag på omkr. 800,000 kr. K. H. A.

*__Sveriges allmänna hypoteksbank.__ Enl. de ändringar, som 1935 företogos i k. f. ang. S. och ang. allmänna grunder för hypoteksföreningars bildande och verksamhet, utlämnas numera lån till delägare mot första inteckning i egendom till högst 60 % av dess bev.-tax. jordbruksvärde eller av genom särskild uppskattning åsatt värde. Bankens obligationsskuld uppgick vid slutet av 1936 till 448 mill. kr. E. v. H.

*__Sveriges allmänna lantbrukssällskap__ utgör nu huvudsakl. ett samarbetsorgan för den ekonomiska föreningsrörelsen (se L a n t m a n n a k o o p e r a t i o n, suppl.). S. har särskilt ökat dels upplysningsverksamheten i fråga om föreningarnas organisation och arbetsmetoder, dels revisionen inom föreningsverksamheten. Medl. i S. äro de sju ekonomiska riksorganisationerna, några andra föreningar, hushållssällskapen och ett antal enskilda personer. Sällskapets arbete är f. n. (1937) uppdelat på tre avd.: driftsbyrån, marknadsbyrån och föreningsbyrån. Fastighetsbyrån och skogsbyrån ha upphört, och byggnadsbyrån har skilts från S. Organ för S. är numera tidskriften Landtmannen-Svenskt Land, som tillkom 1935 genom sammanslagning av Svenskt Land (se d. o.) med Landtmannen, Tidskrift för Landtmän. Den utges av L a n t b r u k s s ä l l s k a p e t s t i d s k r i f t s a k t i e b o l a g, som bildades 1934. Bolaget utger även Jordbrukarnas Föreningsblad, Annonsblad till Tidskrift för Landtmän samt Skogsägaren och har dessutom utgivit ett antal böcker i olika lantbruks- och lanthushållsfrågor. Y.

*__Sveriges allmänna sjukkasseförbund__ uppgick 1934 i det s. å. bildade S v e n s k a s j u k k a s s e f ö r b u n d e t (se d. o., suppl.).

*__Sveriges apotekareförbund.__ S:s 12 kret-

sar utse 20 fullmäktige, som besluta om S:s viktigare frågor och utse en centralstyrelse. Den sistnämnda uppbär numera och fördelar de till flera mill. kr. uppgående s. k. allmänna avgifterna från apoteken. O. v. F.

Sveriges biograf- och filmkammare, som stiftades 1917 under namnet Svenska film- och biografmannasällskapet, har till ändamål att vara en allsidig, representativ organisation för tillvaratagande av film- och biograffackets gemensamma intressen. S:s styrelse har sitt säte i Stockholm och består av 9 led. samt 2 eller flera suppleanter. Ordf. 1937—38 är dir. O. Andersson. R. A-g.

Sveriges centrala fröråd, en 1933 bildad sammanslutning med uppgift att dryfta för fröodling och fröhandel gemensamma frågor. S. består av 12 led.; hälften utses av Sveriges fröodlareförbund och hälften av tre handelsorganisationer: Svenska utsädesfirmornas förening, Sveriges fröengrossistförening och Sveriges fröhandlareförening. H. W-e.

*Sveriges fartygsbefälsförening har kollektivavtal med Sveriges redareförening ävensom med redare i kustfart och skärgårds-, kanal- och insjöfart. Avd.-kontor finnes i Göteborg, varjämte föreningen har ombud i Hälsingborg och Malmö. K. H. A.

***Sveriges fjäderfäavelsförening** upprätthåller avels- och värpkontroll (se Avkastningskontroll, suppl.) samt kommer fr. o. m. 1938 att ombesörja stamboksföring av tuppar. Föreningen utger Sveriges Fjäderfäavelsförenings Tidskrift. 25 länsföreningar äro anslutna till S.

***Sveriges folkskollärarinneförbund** utger i Stockholm tidningen Lärarinneförbundet, gr. 1914.

***Sveriges frivilliga motorbåtskår.** Två nya flottiljer ha tillkommit, Kalmarsunds (Kalmar) och Öresunds (Malmö).

***Sveriges fröodlareförbund.** Sedan 1921 anordnar förbundet (alternerande mellan Linköping, Malmö, Stockholm, Örebro, Skara, Kalmar, Uppsala och Gävle) årl. en s. k. riksfröutställning, omfattande fröprov av vall-, rotfrukts-, trädgårds- och handelsväxter från alla delar av landet. — Fr. o. m. 1932 utger förbundet Svensk Frötidning, som utkommer med ett n:r i mån. och behandlar frågor rörande fröodling, fröhandel och frökontroll. S. offentliggör en frönotering, huvudsakl. för vallväxtfrö. H. W-e.

Sveriges förenade konservfabriker, a.-b., gr. 1898, med säte i Göteborg, tillverkar konserver av fisk, grönsaker och kött i fabriker i Göteborg, Lysekil, Strömstad, Grebbestad, Gullholmen, Kristianstad och Visby. Aktiekap. 2,5 mill. kr.

***Sveriges förenade studentkårer.** Fr. o. m. 1934 tillhör även Lantbrukshögskolans studentkår S. Då i Sverige varje student stadgeenligt är led. av studentkår (nation), representerar S. landets 11,000 studerande vid högre läroanstalter. — S. inträdde 1932 i International student service (se d. o., suppl.), vars femtonde årskonferens hölls 1936 i Sigtuna. S. anordnade 1934 en studentkonferens i Stockholm med frågan om den ökade tillströmningen till de högre läroanstalterna som huvudtema. Vidare gjordes uttalande för riksgiltighet av tentamensbetyg, statsvetenskaplig examen, lämpligare fördelning av tiden för studenternas värnplikt m. m. S. anordnar sedan 1935 med statsunderstöd en universitetsferiekurs för utländska studenter med föredrag om Sverige, undervisning i svenska språket m. m. En studentavd. vid Hässleby sanatorium för studenter i behov av sanatorievård har upprättats. Utom låga vårdavgifter erbjuder avd. eget bibliotek och möjlighet till studier, i den mån det tillåtes. På S:s initiativ verkställes numera genom kårernas försorg tuberkulosundersökning av alla inskrivna studenter. G-y L.

Sveriges förenade trikåfabriker, ett 1913 gr. a.-b. med säte i Borås, tillverkar trikåvaror dels vid 10 fabriker i Borås, dels vid fabriker i Malmö och Mölndal, Fritsla, Strömsfors, Uddebo och Vegby. Aktiekap. 8,080,000 kr., omkr. 2,400 arb. i fabrikerna, dessutom omkr. 800 hemarbeterskor. E. Hlr.

Sveriges förenade utsädesodlare, en 1932 bildad sammanslutning av jordbrukare, vilken har till uppgift att främja rationell odling av med kontrollodlingsbevis statsplomberat utsäde (se Statsplombering, suppl.) och att verka för avsättning av sådant utsäde. H. W-e.

***Sveriges författareförening.** S:s led. äro automatiskt medl. av S:s pensions- och sjukkassa. 1936 bildades inom S. av enskilda led. en ekonomisk förening, Föreningen svenska författares egen distributionsbyrå u. p. a. (SFED), som har till ändamål att till pressen sprida svenska författares verk (följetonger, noveller, dikter o. s. v.) samt främja ökad användning av svenska författares alster. S. fick 1937 av K. m:t 10,000 kr. av lotterimedel (utfalla 1938), som skola nyttjas bl. a. till denna distributionsverksamhet. R-n B.

***Sveriges grafiska faktorsförbund.** Fonderna ha 1937 stigit till omkr. 150,000 kr. och medlemsantalet till omkr. 550 i 16 lokalavd. Sedan 1 juli 1936 har förbundet egen ombudsman.

Sveriges granitindustris exportförening m. b. p. a., Göteborg, gr. 1933, har till ändamål bl. a. att genom ett för samtliga medlemmars gemensamma räkning upprättat försäljningskontor ordna och i kommission handha försäljningen för export av gat- och kantsten, som tillverkats i Sverige. K. H. A.

***Sveriges grossistförbund** har till ändamål att tillvaratanga och främja grosshandelns intressen av allmän karaktär, särskilt importen. För behandling av frågor rörande denna upprättade S. en importnämnd i samband

med en 1936—37 verkställd reorganisation. S. ägnar sig även åt frågor rörande grosshandelns ställning på hemmamarknaden, särskilt förhållandet till detaljhandel och fabrikanter. Dess organ heter nu Svenskt Affärsliv. K. H. A.

***Sveriges hantverksorganisation** hade 1937 omkr. 300 föreningar med omkr. 19,500 medl.

Sveriges kommunaltjänstemannaförbund, en 1936 stiftad riksorganisation för tjänstemän, vilka äro anställda i svensk kommunalförvaltning eller annan offentlig myndighet än till staten hörande verk och institutioner och vilkas tjänster ej äro av tillfällig natur. S. är en opolitisk sammanslutning av lokala föreningar av dylika tjänstemän. Det omfattar de förutvarande Riksförbundet av kommunaltjänstemän i svenska städer (jfr d. o.), Svenska kommunaltjänstemannaförbundet (väsentligen landsortsstädernas tjänstemän), Göteborgs tjänstemannaförbund, vissa tjänstemannaföreningar i Stockholm (förut sammanhållna genom Stockholms samarbetsnämnd) m. fl. Schg.

***Sveriges kommunistiska parti** erhöll vid riksdagsmannavalet 1936 96,500 röster. Antalet mandat ökades från 2 till 5. — Den splittring av partiet, som försiggick 1929, hade till följd, att den uteslutna s. k. Kilbomsriktningen konstituerade sig som ett nytt parti, benämnt S v e r i g e s s o c i a l i s t i s k a p a r t i. Detta räknade 127,800 röster vid riksdagsmannavalet 1936. Antalet mandat i A. K. blev då 6; i F. K. förfogade detta parti över 1 mandat (T. Nerman). — På våren 1937 uppstod en sprängning av partiet. K. Kilbom avsattes då som red. för Folkets Dagblad och efterträddes av N. Flyg, som även blev partiets ledare. Kilbom och hans meningsfränder uteslötos. En del medl. övergingo till Sveriges socialdemokratiska arbetareparti. Exakta uppgifter om nu nämnda partiers medlemsantal föreligga icke. S. H.

Sveriges kontoristförening, se K o n t o r i s t f ö r e n i n g a r, även i suppl.

Sveriges kristliga bildningsförbund (S. K. B.), en samarbetsorganisation, bildad 1931 mellan en rad kyrkliga och frikyrkliga ungdoms- och bildningsorganisationer. Till S. äro f. n. anslutna följ. organisationer: Sveriges kyrkliga bildningsförbund, Svenska baptisternas ungdomsförbund, Metodistkyrkans ungdomsförbund, K. F. U. K:s och K. F. U. M:s studieförbund, Svenska folkskolans vänner och Fria kristliga seminarist- och lärarförbundet. Hela medlemsantalet uppgår till ung. 135,000, antalet studiecirklar till 1,200 och bibliotek till 800. Förbundets ordf. är f. n. (1937) biskop T. Bohlin. G. S-t.

Sveriges kristliga gymnasiströrelse bildades 1924 som riksorganisation för det kristliga gymnasistarbete, som bedrivits sedan 1900. S. är anknuten till Sveriges kristliga studentrörelse. Verksamheten bedrives på tre manliga och en kvinnlig avd. med styrelser i Uppsala och Lund. Avd. anordna årl. flera gymnasistmöten. S. omfattar 1937 56 gymnasistförbund med omkr. 1,600 medl. samt har två resesekr. och en tidskrift (Gymnasisten). H-y J-n.

Sveriges kristliga seminariströrelse utgör en gren av den kristliga studentrörelsen. Den har till syfte att stärka den kristna gemenskapen bland eleverna vid rikets seminarier. Rörelsen har ung. 1,000 medl. och lokalavd. vid de flesta seminarier. Sedan 1908 hållas varje sommar möten, till vilka seminarister från hela landet samlas. S. har egen resesekr., som samtidigt är ungdomssekr. i Diakonistyrelsen. G. S-t.

Sveriges kyrkosångsförbund, se K y r k o s å n g s r ö r e l s e n, suppl.

***Sveriges köpmannaförbund** hade 1937 omkr. 150,000 medl. S. representerar även de svenska köpmännen i skandinaviska och internationella detaljhandelsorganisationer. Dess undervisningsverksamhet, som är statsunderstödd, bedrives numera av det 1936 inrättade Köpmannainstitutet, för vilket särskild byggnad är under uppförande i Stockholm. K. H. A.

***Sveriges körförbund.** Förste förbundsdirigent är sedan 1935 V. Lundqvist.

***Sveriges liberala parti** uppgick 1934 i det då nybildade Folkpartiet (se d. o., suppl.).

Sveriges moderata kvinnoförbund bildades 1915 och angav som sitt syfte att trygga svenska folkets frihet och nationella bestånd samt dess fostran på kristlig grund till ett sedligt folk. Förbundet ville bibringa kvinnorna kunskap i nationella och sociala frågor och lära dem att till samhällets gagn bruka sina lagliga rättigheter. S. har bedrivit politisk upplysningsverksamhet i samarbete med högerpartiet samt intresserat sig för sociala frågor och socialt arbete. 1937 upplöstes förbundet och sammanslogs med Allmänna valmansförbundets kvinnoorganisation. L. K.

Sveriges nationella förbund bildades i maj 1935 genom en organisatorisk ombildning av S v e r i g e s n a t i o n e l l a u n g d o m s f ö r b u n d o c h n a t i o n e l l a f ö r b u n d. Organisationens ordf. är sedan 1932 lektor Elmo Lindholm, Örebro. Vid riksdagsmannavalet hösten 1936 uppställde S. egna kandidater i 22 valkretsar och samlade omkr. 28,000 röster men fick ingen kandidat vald. S. söker skapa opinion för en nationellt och socialt betonad politik. Förbundet förfogar sedan 1937 över egen studiegård, Skoga, i Östergötland. Dess organ är Nationell Tidning. S. har inlett ett nära samarbete med besläktade organisationer, särskilt det av fil. lic. P. Engdahl ledda Riksförbundet det nya Sverige, som sedan hösten 1937 organisatoriskt förenats med S. — Litt.: Th. Grafström och S. B:son Natt och Dag, »Med vår organisation i fält» (1937). Th. G.

***Sveriges nationella ungdomsförbund** ändrade i juni 1934 sitt namn till Sveriges nationella ungdomsförbund och nationella förbund

och antog i Karlstad s. å. ett politiskt program, varigenom dess fria och av övriga politiska partibildningar oberoende ställning definitivt fastslogs. Som en konsekvens därav utträdde tre till förbundet anslutna riksdagsmän ur Lantmanna- och borgarepartiet och bildade i jan. 1935 riksdagens nationella grupp. I maj 1935 vidtog S. en omorganisation och fastställde sitt namn till Sveriges nationella förbund (se d. o., ovan). Th. G.

Sveriges olympiska kommitté, se O l y m p i s k a s p e l e n, sp. 247.

Sveriges orkesterföreningars riksförbund (förk. S. O. R.), en 1928 grundad sammanslutning »för musikaliskt och ekonomiskt samarbete mellan rikets hittills icke statsunderstödda orkesterföreningar och musiksällskap, vilka tagit som uppgift att vid regelbundet givna konserter för allmänheten mot skäliga inträdesavgifter utföra god orkestermusik och, i den mån tillfälle därtill gives, låta utföra även god körsång jämte annan värdefull instrumental- och vokalmusik». S. har årligt lotterianslag, f. n. (1937) 90,000 kr., och omfattar omkr. 60 föreningar. G. M.

***Sveriges pomologiska förening.** S:s arbete för frukthandelns ordnande har övertagits av R i k s f ö r b u n d e t s v e n s k f r u k t (se d. o., suppl.) i samarbete med S. samt av fruktcentraler, anslutna till förbundet (se F r u k t o d l i n g, suppl.). Den av föreningen bedrivna försöksverksamheten skall fr. o. m. 1938 bli statlig (se T r ä d g å r d s f ö r s ö k s v e r k s a m h e t, suppl.). S. utger även tidskr. Fruktodlaren (1930 ff.; 4 h. årl.).

***Sveriges redareförening** är numera indelad i tre kretsar med kretsstyrelser i Stockholm, Göteborg och Hälsingborg. S. representerade jan. 1937 170 rederier med 515 fartyg om tills. 1,228,831 bruttoton och en fartygspersonal om 11,397 pers. K. H. A.

Sveriges religiösa reformförbund stiftades i Stockholm 12 maj 1929. Initiativtagare var prof. E. Linderholm, som till sin död 1937 var S:s ordf. S. »vill verka för en andlig frigörelse, till en förenklad och fördjupad religiös åskådning i evangeliets anda, utan dogmatisk bundenhet». 1930 startades kvartalsskriften Religion och Kultur, i vilken teologer och lekmän från in- och utlandet medarbeta. I de aktuella strävandena för gudstjänstlivets förnyelse och kyrkohandbokens reformering har S. tagit del, framför allt genom prof. Linderholms i Religion och Kultur publicerade förslag till nya formulär för dop, konfirmation, nattvardsfirande, vigsel och jordfästning. S. har omkr. 200 medl., både präster och lekmän, och är anslutet till Weltbund für freies Christentum und religiöse Freiheit, med säte i Utrecht. H. N-r.

***Sveriges rikes lag.** 1934 firades 200-årsminnet av S:s tillkomst. Därvid utgavs en omfattande »Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland» i 4 bd; bd 1 innehåller översiktsuppsatser, bd 2 mera speciella bidrag, ordnade balkvis, bd 3 ett faksimile av en 1700-talsuppl. av lagen och bd 4 på finska språket de i bd 1 och 2 på sv publicerade bidragen från Finland. A. M.

Sveriges rävuppfödares riksförbund, en 1925 (under annat namn) bildad sammanslutning av pälsdjursuppfödare i Sverige. S., som omfattar 18 länsföreningar och omkr 900 medl. (1937), utövar konsulterande verksamhet, anordnar utställningar, ombesörjer avsättningen av uppfödarnas produktion genom en uppsamlingscentral för skinn samt genom pälsvaruauktioner (jfr P ä l s v a r o r, suppl.), utger tidskr. Våra Pälsdjur m. m. Den försöksverksamhet (beträffande foderspörsmål, avelsproblem och sjukdomar) med räv och mink, som S. f. n. bedriver, skall bli statlig (jfr P ä l s d j u r s a v e l, suppl.). G. Rbg.

Sveriges skogsägareförbund, bildat 1916, är en skogsägarnas organisation med syfte att inför statsmakterna och allmänheten föra det enskilda skogsbrukets talan och bevaka dess intressen i skogs-, jord- och skattepolitiska frågor. Till S. anslutna medlemmar besitta nära 6 mill. har eller en tredjedel av landets i enskild ägo varande skogsmark. Förbundets expedition är förlagd till Stockholm. S-r.

Sveriges slakteriförbund (förening u. p. a.), en 1933 bildad riksorganisation för Sveriges slakteriföreningar (jfr L a n t m a n n a k o o p e r a t i o n, suppl.), vilka omfatta större och mindre områden, de flesta ett län. S. har till uppgift att främja sina medlemmars ekonomiska intressen genom att sälja deras överskott av slaktdjur och slaktdjursprodukter samt förmedla inköp av slakteriförnödenheter. S. skall dessutom söka allmänt organisera jordbrukarnas slaktdjursförsäljning och verka för slakteriverksamhetens rationalisering, standardisering av handelsklasser, genomförande av kvalitetsbetalning etc. samt tillvarataga och främja slaktdjursproducenternas intressen. Vid årsskiftet 1936/37 voro samtliga Sveriges 35 slakteriföreningar anslutna till S. I dessa uppslaktades 1936 123 mill. kg kött och fläsk, varav genom S. försåldes 39 mill. kg. Y.

***Sveriges socialdemokratiska arbetareparti** hade 31 dec. 1936 360,000 medl. i 2,350 arbetarkommuner. Vid riksdagsmannavalet s. å. erhöll partiet 1,338,000 röster och ökade antalet mandat från 104 till 112. I F. K. innehade S. 66 mandat. S. H.

***Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund** hade 31 dec. 1936 20,000 medl., fördelade på 600 klubbar. Förbundsordf. är sedan 1936 fru Disa Västberg.

***Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund** hade 31 dec. 1936 104,000 medl. i 1,837 klubbar. Förbundsordf. är sedan 1934 red. Torsten Nilsson. Han är sedan 1937 även red. för förbundets tidning Frihet. S. H.

Sveriges socialistiska parti, se S v e r i g e s k o m m u n i s t i s k a p a r t i, suppl.

Sveriges standardiseringskommission (SIS)

bildades 1922 under namnet Svenska industriens standardiseringskommission (nuv. namn från 1931) på initiativ av Sveriges industriförbund. S., vars stadgar fastställts av K. m:t, har till uppgift att väcka intresse för och befordra en riktigt avvägd standardisering, utgöra centralorgan för standardiseringsarbetena inom landet, övervaka, att nödig uppmärksamhet ägnas åt vikten av internationell överensstämmelse samt att efter behörig prövning såsom svensk standard fastställa utarbetade förslag samt verka för att dessa komma till användning.

S. består av en av K. m:t utsedd ordf., en av kommissionen utsedd verkst. led. och i övrigt minst 20, högst 30 led., av vilka cheferna för Försvars-, Kommunikations- och Handelsdep. samt styrelsen för Statens provningsanstalt utse var sin led. Övriga led. utses av institutioner och föreningar, ss. Medicinalstyrelsen, Sveriges industriförbund, Ing.-vet.-akad., Svenska teknologföreningen, Järnkontoret, Sveriges maskinindustriförening, Sveriges elektroindustriförening, Sveriges varvsindustriförening, Jordbrukstekniska föreningen, Landsorganisationen, Kooperativa förbundet och Sveriges arbetsledareförbund. Standardiseringsarbetet utföres av specialkommittéer, ss. Sveriges maskinindustriförenings standardkommitté (SMS), Svenska elektriska kommissionen (SEK), Jordbrukstekniska föreningens standardsektion (JTS), sjukhusens standardiseringskommitté (SSK; jfr S j u k v å r d, suppl.), Järnkontorets standardiseringskommittéer samt Svenska teknologföreningens normkommittéer.
F. L–n.

***Sveriges statstjänstemannanämnd** representerar f. n. (1937) 36 föreningar av civila och militära befattningshavare med ett sammanlagt medlemsantal av omkr. 8,500 tjänstemän.

Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund, gr. 1916, yrkesförbund, anslutet till Svenska arbetsgivareföreningen. S. utgör en sammanslutning av arbetsgivare inom tryckerifacket. Före 1916 omhänderhades dess funktioner av Svenska boktryckareföreningens firmaavd.
E. K–ng.

***Sveriges utsädesförening** har under senare år tack vare bidrag från olika håll (ökade årliga statsanslag, lotterimedel och privata donationer) väsentligt utvidgat och förbättrat sin vetenskapliga utrustning och sina byggnader. Speciella laboratorier för kromosomforskning, frysnings-, baknings-, växtfysiologiska och cereala undersökningar samt växthus för elektrisk bestrålning ha inrättats. Det kemiska laboratoriet har utvidgats betydligt, och medel för en ny institutionsbyggnad vid Ultunafilialen och för ett nytt förenseri och magasin vid Svalöv ha erhållits.
G. N.-L.

Sveriges yngre läkares förening (S. Y. L. F.) bildades i Stockholm 11 dec. 1921 ur Stockholms stads underläkarförening, vilken i sin tur stiftades 1916. S., som är en lokalavd. av Sveriges läkarförbund (se d. o.), utgör en sammanslutning av yngre svenska läkare, som ej inneha läkarbefattning med självständig verksamhet och icke utöva stadigvarande läkarpraktik på viss plats. S. har till uppgift att bland sina medl. upprätthålla en god och värdig anda samt att främja deras vetenskapliga, sociala och ekonomiska intressen. Medlemsantalet har 1933—37 ökats synnerligen kraftigt och uppgår 1937 till mer än 1,000, omkr. $^1/_3$ av Sveriges hela läkarkår. S., som sammanträder till ord. möte en gång årl., representeras av en styrelse, med säte i Stockholm och adjungerade led. inom varje landstingsområde, samt av fullmäktige till Sveriges läkarförbund. S. har framför allt haft till behandling frågor om underläkarnas arbets-, avlönings- och bostadsförhållanden. Sv. H–m.

Sveriges äggförsäljningsföreningars riksförbund, se L a n t m a n n a k o o p e r a t i o n, suppl., sp. 1162.

Sveriges äggintressenters förening, se L a n t m a n n a k o o p e r a t i o n och S t ö d å t g ä r d e r f ö r j o r d b r u k e t, båda i suppl.

***Svetsning.** För att främja s:s tekniska utveckling bildades 1931 på initiativ av Ing.-vet.-akad. svenska studiekommissionen för svetsningsfrågor, sedermera benämnd svetskommissionen, i vilken intresserade firmor, myndigheter och institutioner äro företrädda. Den har bl. a. utarbetat en svetsnomenklatur, normer för s. av ångpannor o. a. tryckkärl, av rullande järnvägsmateriel och av byggnadskonstruktioner samt normer för tillsatsmaterial; den bedriver även en rapporttjänst i syfte att draga lärdom av upptäckta felaktigheter samt utger kvartalsvis en omfattande litteraturförteckning.

Enl. nämnda nomenklatur definieras en s v e t s (svetsskarv, vällskarv) som en mellan metallstycken genom dessas uppvärmning (helt eller lokalt) till smält- eller välltemperatur åstadkommen omedelbar bindning (förening till ett stycke). De olika svetsmetoderna indelas numera efter graden av upphettning och sättet för uppvärmningen i dels s m ä l t s v e t s m e t o d e r, näml. gassvetsning (vanl. med acetylen-syrgas; se A u t o g e n s v e t s n i n g o c h s k ä r n i n g), bågsvetsning (med elektrisk ljusbåge; se E l e k t r i s k s v e t s n i n g), båggassvetsning (med elektrisk ljusbåge i indifferent atmosfär, vanl. vätgas) och termitsvetsning (se A l u m i n o t e r m i), dels v ä l l s v e t s m e t o d e r, näml. ohmsvetsning (elektrisk motståndssvetsning), vattengassvetsning (se bd 18, sp. 1052) samt handvällning eller hetsning (numera föga brukad).

De båda mest brukade metoderna, gassvetsning och bågsvetsning, kunna i stort sett anses likvärdiga men ha var och en sina speciella företräden under olika förhållanden.

Gassvetsningen är t. ex. oberoende av tillgången på elektrisk energi, medan bågsvetsningen lättare kan automatiseras. Dock finnas även gassvetsautomater för speciella ändamål, t. ex. tillv. av radiatorer.

Gassvetsningen har under senare år avsevärt förbättrats, liksom också maskinerna för gasskärning ytterligare utvecklats. Gastillförseln under arbetet göres jämnare med hjälp av tryckregulatorer, och s. k. flerlågsbrännare ha kommit till användning vid s. av plåt o. dyl. med större godstjocklek, varigenom tid och gas sparas.

Bågsvetsningen har utvecklats särskilt i fråga om elektroderna och svetsgeneratorerna. Vanl. nyttjas s. k. belagda elektroder, uppfunna av svensken Oscar Kjellberg (1870—1931). Beläggningen, i vilken ingå asbest, kisel m. fl. ämnen, förhindrar skadlig oxidation i svetsen. Man använder även obelagda elektroder av legeringar, med vilka man söker uppnå samma resultat, en slutprodukt i svetsen, som liknar eller överträffar grundmaterialet i fråga om hållfasthet o. a. egenskaper. Vanl. brukas metallelektroder, men även kolelektroder förekomma, särskilt vid svetsning av tunnplåt.

Båggassvetsningen, av vilken den med volframelektroder arbetande arcatomsvetsningen numera är den viktigaste formen, nyttjas, då man vill ernå en synnerligen hög kvalitet hos svetsen vid legerade stål.

Ohmsvetsningen, som fått mycket vidsträckt användning, har särskilda fördelar vid fabriksmässig masstillverkning. Den utföres alltefter dimensionerna hos svetsen som punkt-, söm- och brännsvetsning. Den sistnämnda, som brukas för stumsvetsning av rundjärn, fyrkantjärn m. m., kommer i fråga vid större ytor. För ändamålet finnas maskiner med strömstyrkor upp till 60,000 A.

Medelst acetylen-syrgaslåga svetsas även andra metaller än järn. Vid s. av aluminium bestrykes såväl arbetsstycke som svetstråd med ett svetspulver, som reducerar svårlösta oxider. Gassvetsning av aluminium och aluminiumlegeringar (främst duralumin och hydronalium) har fått stor betydelse bl. a. vid byggnad av luftfartyg, tillv. av transportbehållare för syror och bensin samt av lagertankar för bryggerier. Även elektron (se M a g n e s i u m l e g e r i n g a r, suppl.) svetsas med acetylen-syrgas, liksom koppar, nickel, monelmetall, mässing och bly. S. kommer t. ex. till stor användning vid tillv. av kopparfyrboxar till lokomotiv, kemiska apparater av koppar, nickel och monelmetall.

Svetstekniken har nått en sådan fullkomning ur metallurgisk synpunkt, att svetsfogen kan erhålla minst samma kvalitet i fråga om hållfasthet m. m. som de genom s. sammanfogade metalldelarna. Den har också under de senaste tio åren fått en synnerligen vidsträckt användning. Enbart i Sverige uppgå kostnaderna för s. till omkr. 50 mill. kr. om året, och flera tusen arbetare sysselsättas därmed. Från att tidigare ha varit huvudsakl. ett hjälpmedel vid reparationer har den kommit i bruk som konstruktiv metod inom åtskilliga industrier.

Även för de svåraste reparationsarbeten på stora gjutna metalldelar är s. värdefull, enär den gör dyrbara nygjutningar överflödiga och på så sätt även förkortar driftavbrotten. S. har kunnat avsevärt förenkla och förbilliga maskinkonstruktionerna, då man tack vare s. kan på ett rationellt sätt framställa och sammanfoga de olika konstruktionsdelarna. Numera byggas t. ex. så gott som alla järnvägsvagnar i helsvetsad konstruktion, varigenom avsevärda viktbesparingar (upp till 30 %) och därmed lägre kostnader för järnvägsdriften kunnat erhållas. Även inom automobilindustrien har s. blivit en oersättlig arbetsmetod; en bil har i allm. över 1.000 svetsar, mestadels punktsvetsar.

Inom hus- och brobyggnadstekniken erbjuda de svetsade konstruktionerna motsv. fördelar, i form av större enkelhet och mindre materialåtgång, gentemot de nitade, vartill kommer den hygieniska vinsten, att man undgår det öronbedövande larm, som nithamrarna åstadkomma. I Stockholm har under senare år s. kommit till användning vid flera brobyggnader, t. ex. vid Pålsundsbron (en av de största helsvetsade broarna) samt vid ombyggnaden av S:t Eriksbron.

Inom varvsindustrien har s. tillämpats särskilt för fartygsöverbyggnader och börjat vinna insteg även vid konstruktionen av skroven.

Svetsfogar äro ej alltid homogena; en till utseendet god fog kan innehålla gasblåsor, sprickor och slaggpartiklar. Den fyller stundom ej hela utrymmet mellan arbetsstyckena, eller ock kan bindningen mellan arbetsstycke och tillsatsmaterial vara dålig. För kontroll av krävande svetsarbeten brukas i växande omfattning provningsmetoder, som ej förstöra svetsen, främst röntgen men även magnetiska metoder. Med nutida röntgenapparater kan plåt av 100 mm tjocklek och däröver genomlysas. Då apparaturen härför är dyrbar, har på svetskommissionens initiativ tillkommit ett särskilt organ, Tekniska röntgencentralen vid Ing.-vet.-akad., som förfogar över en apparatur, vilken i första hand skall kunna användas för tillfälliga behov. Den är monterad i en särskild bil, inrättad som mörkrum, och kan nyttjas för strukturundersökningar av allehanda material. Fr. H-n.

***Svettningssystem.** Det Socialstyrelsen 1918 givna uppdraget att utarbeta förslag till lagstiftning om hemarbetarnas arbetsförhållanden fullgjordes 1920 genom avgivande av ett »Betänkande med förslag till lag om hemindustriellt arbete», vilket förslag dock icke lett till någon lagstiftningsåtgärd. A. M.

***Swift, J.** »The letters of J. S. to Ch. Ford» utgåvos av D. N. Smith 1935. S:s dikter ha f. ggn utgivits i samlad och kritisk uppl. av

H. Williams (3 bd, 1937). — Ny litt.: S. Gwynn, »The life and friendships of Dean S.» (1933); M. M. Rossi och J. M. Hone, »S. or the egotist» (1934); M. A. Korn, »Die Weltanschauung J. S:s» (1935).

***Svinavelsföreningar.** Föreningar för anskaffande av galtar kallas numera galtföreningar (se Svinskötsel, nedan). De egentliga s. äro länsföreningar, som i anslutning till den 1907 bildade Svenska svinavelsföreningen främja svinuppfödarnas ekonomiska intressen samt verka inom resp. län för svinskötselns och svinavelns höjande. Till den centrala föreningen, som sedan 1910 utger Svenska Svinavelsföreningens Tidskrift, voro 1 jan. 1937 10 länsföreningar anslutna med tills. 2,891 medl. G. Rbg.

Svinavelsstation, se Svinskötsel, även i suppl.

***Swinburne,** A. Ch. Ny litt.: W. R. Rutland, »S.» (1931); C. K. Hyder, »S:s literary career and fame» (1933).

Swingmusik [sωi'ŋ-], se Jazz, suppl.

***Svinhufvud,** P. E., gjorde 1935 ett halvofficiellt besök hos Gustav V, besvarat av denne 1936. Vid presidentvalet febr. 1937 erhöll han i första omgången 94 och i andra 104 röster av 300 men blev icke vald och lever efter sin avgång 1 mars s. å. som privatman. Ny litt.: E. Räikkönen, »P. E. S:s upplevelser under Finlands självständighetskamp» (1935). H. E. P.

***Svinnegarn** ingår sedan 1 jan. 1937 i S:s, Enköpings-Näs och Teda pastorat och sedan 1 jan. 1936 i Trögds och Åsunda kontrakt.

***Swinnerton,** F., har vidare skrivit romanerna »The georgian house» (1932; »Testamentet», 1934) och »Elizabeth» (1934). Av S:s essäer må nämnas de kritiska studierna över G. Gissing (1912) och R. L. Stevenson (1914), »A London bookman» (1928), »Authors and the book trade» (1932) och »The georgian literary scene» (1935), en översikt av den eng. litteraturen efter 1900, som skarpt kritiserar de flesta efterkrigsböckerna. R-n B.

***Svinpest.** I 1935 års epizootilag (se Husdjurssjukdomar, suppl.) inbegripes s. men ej svinsjuka (och rödsjuka).

***Svinpremiering** omfattar numera endast galtar, tillhörande galtförening, vilken måste uppfylla bl. a. vissa minimivillkor beträffande antalet till föreningen anslutna medl. och inregistrerade djur samt ha sina stadgar upprättade enl. av Lantbruksstyrelsen fastställda grunder. Fargalt, som är föremål för premiering, skall ha uppnått 9 mån. ålder, anses lämplig till avel och vara godkänd för intagande i riksstambok över avelssvin av stora vita engelska rasen el. förädlad lantras. Premiering sker årl. Se vidare Sv. Författningssaml., n:r 114, 1936. G. Rbg.

Svinräkning, se Svinskötsel, nedan.

***Svinsjuka,** jfr även Svinpest, ovan.

***Svinskötsel.** 1936 utfärdades nya bestämmelser (Sv. Författningssaml., n:r 114, 1936) om premiering och stamboksföring av svin samt om statsbidrag för bildande och upprätthållande av svinavelsstationer (avelscentra för renrasiga svin). 1 jan. 1937 funnos tills. 29 stationer för stora vita engelska rasen och förädlad lantras. Den verksamhet, som bedrives vid statens försöksstationer, kallas numera kontroll av avelssvinstammar (svinstamkontroll). Stationen vid Furulund har nedlagts. I stället har Föreningen skånska andelsslakterier 1935 upprättat en station vid Kävlinge (i Malmöhus län). Försöksstationen i Hallsberg grundades 1930 (ej 1931). Stationerna vid Kävlinge och Viad arbeta efter samma principer som de statliga och äro jämställda med dessa i fråga om resultatens giltighet inom det offentliga avelsarbetet. Jfr även Avkastningskontroll, suppl. — För gemensam anskaffning och underhåll av för aveln lämpliga galtar ha svinuppfödare, som bedriva s. i mindre omfattning, bildat galtföreningar (1,269 1 jan. 1937; anslutna uppfödare hade tills. 1,386 fargaltar och 42,096 hondjur). Endast galtar, som tillhöra dylika föreningar, premieras (se Svinpremiering, suppl.). Om galtbesiktningstvång se d. o., suppl. G. Rbg.

Utom den svinräkning, som företages vid de ord. jordbruksräkningarna vart femte år, har under de senaste åren utförts svinräkning i regel två ggr årl. Dessutom räknas månatligen antalet galtar och betäckta suggor. Dessa åtgärder ha vidtagits för att man ständigt i förväg skall kunna bedöma tendenserna i fläskproduktionens utveckling och bättre anpassa produktionen. En sådan anpassning har aktualiserats genom stödåtgärder för jordbruket (se d. o., suppl.), vilkas genomförande särskilt beträffande fläskproduktionen försvåras av större förändringar i produktionens omfattning, helst som variationer i fråga om exportkvantiteten av fläsk i hög grad begränsas i och med Englands kontingentering av baconimporten. — Litt.: S. Bengtsson, »Svinet, dess utfodring och skötsel» (1936). Y.

Swinton [sωi'ntən], namn på sir Ph. Cunliffe-Lister (se d. o., suppl.) sedan 1935, då han erhöll viscountvärdighet. Han är luftfartsminister även i Chamberlains maj 1937 bildade ministär.

Swinton and Pendlebury [sωi'ntən ənd pe'ndlbəri], stad i Lancashire, n. v. England, 8 km n. v. om Manchester; 32,761 inv. (1931). Stenkolsgruvor; stora bomullsfabriker.

***Svir.** Av fallhöjden (27,5 m) mellan Onega och Ladoga utnyttjas nedersta delen i kraftverket Svir III, där vattnet uppdämts 10 m (jfr Damm, suppl., med pl.). Kraftverket har fyra kaplanaggregat (tre av svensk tillv.) om sammanlagt 100,000 kW. Kraften överföres med en 200 kV ledning till Leningrad. En ny anläggning, Svir II, högre upp i floden, är 1937 under byggnad. Uppdämningshöjden är 14 m. Då Onega skall kunna regle-

ras härifrån, blir ett tidigare planerat kraftverk, Svir I, obehövligt. E. Upk.

***Svjatopolk-Mirskij.** D. P. S. är numera bosatt i Ryssland. Av hans senare arbeten finnes på eng. »The intelligentsia of Great Britain» (1935).

***Svoboda,** F. X., har vidare bl. a. utgivit romanerna »Daniel v jámě lvové» (Daniel i lejonkulan; 1936), »Pokušení» (Frestelsen; s. å.), »Stopy v utichlé krajině» (Steg i lugna nejder; s. å.), »Vrátí se?» (Vänder man åter?; 1937), »Prohlubně tajemství» (Djupens hemlighet; s. å.), novellsamlingarna »Nejsladší ovoce» (De sötaste frukterna; 1936), »Chytráci a dobráci» (Slughuvuden och beskedligt folk; 1937) och diktsamlingen »Večerní zvon» (Aftonringningen; 1935). C. T-t.

Svårantändlig, brandteknisk term, nyttjad dels om sådan b e k l ä d n a d på byggnadsdel av brännbart material, att byggnadsdelen förmår hindra uppkomsten av »gryende brand» (se nedan) under viss kort tid, dels om sådan b y g g n a d s d e l av brännbart material, som på grund av sina inneboende egenskaper, eldskyddsbehandling eller annan orsak likaledes förmår hindra uppkomsten av gryende brand viss kort tid, och slutligen om sådant brännbart m a t e r i a l, som genom upphettning visserligen kan antändas och brinna vidare i vanlig luft men som på grund av sina inneboende egenskaper eller eldskyddsbehandling icke förmår att av sig självt brinna vidare, sedan upphettningen avslutats. Med »gryende brand» förstås det utvecklingsskede vid en brands uppkomst, som börjar, då det av en eldkälla antända materialet antändes, och slutar, då materialet förmår att av sig självt brinna vidare. Eldskyddspreparaten äro färger eller vätskor, med vilka brännbart material, t. ex. trä, genom indränkning (ev. helimpregnering) eller bestrykning kan göras svårantändligt. För godkännande provas sådana preparat enl. en av Statens provningsanstalt utarbetad metod. R. Schl.

Svängningskrets, en elektrisk strömkrets, som innehåller induktansspolar och kondensatorer. En genom en dylik krets passerande växelström innebär en periodisk uppsamling av växelvis elektromagnetisk energi i spolarna och elektrostatisk energi i kondensatorerna (jfr E l e k t r i s k a s v ä n g n i n g a r). Detta gäller såväl i det fall, att effekten levereras från en yttre växelströmskälla med en viss frekvens (p å t r y c k t s v ä n g n i n g), som då växelströmmen alstras genom ett utjämningsförlopp inom kretsen, varvid en f r i s v ä n g n i n g uppstår med en frekvens (e g e n f r e k v e n s e n), som bestämmes av kretsens konstanter (självinduktion och kapacitet), och med en av förlusterna betingad dämpning av svängningsamplituden. Om en yttre energikälla, vars frekvens sammanfaller med kretsens egenfrekvens, får sända ström genom en svängningskrets, råder r e s o n a n s (se d. o.). Jfr S p ä n n i n g s r e s o n a n s och S t r ö m r e s o n a n s, båda i suppl. F. D-n

Svärm, *fys.*, dets. som skur (se U l t r a s t r å l n i n g, suppl.).

***Syberg,** C h r. F. V. H. Monogr. av P Uttenreiter (1935).

***Sydafrikanska partiet.** Det av Smuts ledda s. sammanslogs 1934 med Hertzogs nationalistiska parti (se S y d a f r i k a n s k a u n i o n e n, historia, nedan).

***Sydafrikanska unionen.** *Befolkningen* uppgick vid 1936 års folkräkning till 9,530,649 inv. och hade sedan 1921 ökats med 37,6 %. Antalet vita 1936 var 1,993,734. Folkmängden inom S:s provinser utgjorde s. å.:

	Totalbefolkning	Därav vita
Cape of Good Hope ...	3,522,231	789,293
Natal	1,940,552	189,867
Transvaal	3,301,016	815,537
Oranjefristaten	766,850	199,037

Invandringen har ökats under senare år; 1935 invandrade 51,141 pers. och utvandrade 38,697 pers.

Näringar m. m. Veteodlingen har under senaste år ökats betydligt, särskilt i Oranjefristaten, medan majsodlingen visar stora växlingar. Bergsbrukets produktion värderades 1935 till 84,1 mill. pd st., därav guld 76,5 mill. och diamanter 2,2 mill. pd st. (sydafrikansk valuta). Brytningen av järn-, tenn- och krommalm börjar numera få ekonomisk betydelse. Elektrifieringen har under senare år gjort betydande framsteg.

Exporten värderades 1936 till 114,2 mill. sydafrikanska pd st., därav guld 81,8 mill., ull 9,9 mill., diamanter 2,5 mill., hudar och skinn 1,9 mill., och importen till 86,3 mill. pd st. Exporten till Storbritannien värderades s. å. till 93,2 mill. pd st. och importen därifrån till 36,6 mill. pd st. Om handeln med Sverige se nedan, *Förbindelser med Sverige.* Kapstaden är numera ändpunkt för en flyglinje från London; de flesta större städerna äro dessutom förenade genom lufttrafiklinjer. 1936 funnos 241,705 motorfordon.

S:s nationalflagga är avbildad på pl. vid F l a g g a. S. F.

Statsfinanser. Unionsinkomsterna uppskattades enl. budgeten för april 1936—mars 1937 till 37,75 mill. sydafrikanska pd st., varemot svarade utgifter av 36,48 mill. pd st. (därav 6,46 mill. unionsbidrag till provinserna). Bland inkomsterna märktes inkomstskatt 10,14 mill. pd st., vinststegringsskatt på guld 4,79 mill., tullar 8,96 mill., acciser 2,32 mill., räntor 2,24 mill., post, telegraf och telefon 4,51 mill. etc. De största utgifterna åtgingo till statsskulden, 5,61 mill. pd st., den allmänna statsförvaltningen, 10,99 mill. (därav försvaret 1,36 mill.), undervisningsväsendet, 1,07 mill., jordbruket, 2,32 mill., understöd åt jordbrukare, 2,22 mill., post, telegraf och telefon, 3,44 mill., etc. — Unionens statsskuld angavs till 251,0 mill. pd st. i april 1936. — Centralbanken innehade 24,4 mill. pd st. i guld vid utgången

av juni 1937, varemot svarade ett sedelomlopp av 15,4 mill. N. Sbg.

Bankväsen. Centralbank är South african reserve bank, gr. 1920, med monopol på sedelutgivningen. Åtta affärsbanker ha inemot 700 kontor, utom filialer i andra delar av Afrika samt i Europa och Amerika. Bland dessa banker märkas Barclays bank (se d. o., suppl.) och Standard bank of South Africa med huvudkontor i London samt Netherlands bank of South Africa med huvudkontor i Amsterdam. Av betydelse är därjämte Land and agricultural bank, som lämnar jordbrukskredit och samarbetar med kooperativa o. a. jordbrukarföreningar. Utom postsparbank finnas några enskilda sparbanker av underordnad betydelse. Efter upphävandet av guldmyntfoten och på grund av guldprisets stegring har följt en högkonjunktur, som stärkt bankernas ställning. Dessas överskottsmedel ha i stor utsträckning absorberats av regeringen för återbetalning av utländska lån. E. H–ss.

Försvarsväsen. Armén. Utöver den ständigt tjänstgörande styrkan och borgarmilisen (*the citizen force*) finnes, som en särskild miliskår, kustförsvarskåren (*The coast garrison force*). Till denna uttagas ingenjörer, hamnarbetare m. fl., vilkas civila yrke berör verksamheten i hamnarna. Kan det erforderliga antalet icke fyllas på frivillig väg, sker uttagning genom lottning. Rekrytutbildningen vid kustförsvarskåren omfattar 16 dagar, den fortsatta utbildningen 10 dagar per år, vartill komma vissa samövningar med det aktiva kustförsvaret. C. A. E.

Flygstridskrafterna (*The south african air force*) bestå av en permanent styrka, en särskild reserv av pilotofficerare och en allmän reserv samt äro organiserade på kommendantskap, flygplansdepå, flygskola och en tjänsteeskader om tre mindre flygförband. Den permanenta styrkan är förlagd till Pretoria.

Marinen omfattar fem mindre fartyg. Ö–g.

Sport och idrott. Nationalsporterna äro rugby, kricket och tennis. Tennissporten, vars största namn är C. L. Winslow (2 ggr segrare vid olympiska spelen), har sitt centrum i staden Durban, där en mängd tennisplaner finnes. Stort intresse samlar också den fria idrotten, vars största stjärnor varit sprintern R. Walker och löparen K. McArthur, olympiasegrare på resp. 100 m och maraton i Stockholm 1912, samt häcklöparen S. Atkinson, guldmedaljör 1928. Boxningen är mycket populär; i denna gren har S. vunnit sina största internationella framgångar på senare år och erövrat fyra olympiska guldmedaljer. Rugby är vanligare än fotboll, som dock vinner terräng. Alla moderna idrottsgrenar utövas i övrigt, t. o. m. skidsport i Hex riverbergen i s. v. Svensk gymnastik förekommer i flera stater som grund för ungdomens fysiska utbildning, likaså vid armén och marinen. A–ö.

Författning. För valbarhet till unionsparlamentet fordras europeisk härstamning, d. v. s. den färgade befolkningen är utestängd. För tillträde till senaten fordras därjämte uppnådda 30 år. Rösträtt till representantförsamlingen får sedan 1931 utövas av alla män och kvinnor över 21 år, vilka äro av europeisk härstamning. G. H–n.

Förbindelser med Sverige. Reguljär trafik på S. ombesörjes av Rederi-a.-b. Transatlantic. S. utförde 1935 till Sverige för 2,2 mill. kr. (1936 omkr. 2,7 mill.), därav frukt och bär nära 1,5 mill., vidare bl. a. ull och malm. S:s import från Sverige 1935 värderades till 15,95 mill. kr. (1936 omkr. 18,8 mill.), därav trävaror 4,5 mill. kr. (lådämnen 2,3 mill.), pappersmassa, papp och papper 3,4 mill. (omslagspapper 2 mill.), maskiner 3,97 mill. (fläktar och kylmaskiner 1,5 mill.), vidare bl. a. järn och stål. S. har sedan 1934 legation i Stockholm; Sverige har generalkonsulat i Pretoria. I Kapstaden finnes en svensk förening. A. A–t.

Historia. De förhandlingar om koalition, som våren 1933 inletts mellan generalerna Hertzog och Smuts, ledde i slutet av mars till en rekonstruktion av Hertzogs ministär, i vilken Smuts inträdde som justitieminister. 1934 sammanslogs den förres nationalistiska parti med den senares sydafrikanska till ett enda, benämnt Förenade partiet. Den opposition, som Hertzog tidigare riktat mot Storbritannien, har han numera övergivit, sedan S. efter den omorganisation av det brittiska riket, som skedde på imperiekonferensen 1926, fått full självständighet och erkänts jämbördig med Storbritannien. Från regeringshåll har också med skärpa betonats, att S. numera har rätt att genom sin egen regering och sitt parlament bestämma om unionen skall eller icke skall deltaga i ett krig, vari Storbritannien invecklats. Då å andra sidan moderlandet icke är skyldigt att komma till S:s hjälp, har frågan om stärkande av unionens militära maktmedel blivit ett viktigt aktuellt spörsmål. 1936 antogs ett lagförslag om inskränkning av de inföddas rösträtt för att därigenom de vitas möjligheter att leda utvecklingen skulle tryggas (jfr ovan, *Författning*). En lag tillkom 1937 för att reglera invandringen, delvis åsyftande att genom en kontroll över tillströmningen av judar söka hindra uppkomsten av en judefråga i S. L–ts.

Litteraturanvisningar. J. A. I. Agar-Hamilton, »South Africa» (1934); W. G. Ballinger, »Race and economics in South Africa» (s. å.); E. H. Brookes, »The colour problems in South Africa» (s. å.); K. H. Dietzel, »Die Südafrikanische Union» (s. å.); M. H. De Kock, »Economic development of South Africa» (1936); R. J. Goold-Adams, »South Africa to-day and to-morrow» (s. å.); C. W. de Kiewiet, »The imperial factor in South Africa» (1937).

***Syd-Carolina** beräknades 1935 ha över 2 mill. inv. 1935 funnos 165,504 farmer med

ett produktionsvärde av 125 mill. doll., varav över 51 mill. kommo på bomullsskörden. Av farmerna ägdes 15,992 helt eller delvis av negrer, varjämte 61,362 arrenderades av negrer. 1933 funnos 888 industriella anläggningar med 104,336 anställda och ett tillv.-värde av 257 mill. doll. H. N-n.

***Syd-Dakota.** 1935 funnos 83,303 farmer med en produktion, värd 101 mill. doll. Mineralproduktionen, huvudsakl. i Black hills, utgöres mest av guld (1935 till ett värde av 19,9 mill. doll.). Homestakegruvan i Lead är den mest givande guldgruvan i U. S. A. Industriens produktionsvärde utgjorde 46 mill. doll. 1933. Viktigast voro slakterier och mejerier. H. N-n.

***Sydenham,** G. S. C., dog 1933.

Sydhalland, tidning i Laholm (utges numera i Halmstad med redaktion i Laholm), gr. som halvveckotidning 1893, utges sedan 1912 6 ggr i veckan. Red. 1893—1931 var Theo Lundberg; sedan 1935 är H. O. F. Annerfors (f. 1908) red. Tidningens politiska hållning är borgerlig.

***Sydow,** O. F. v., dog 1936 19/8. Han blev riksmarskalk 1934 och s. å. fil. hedersdr i Göteborg.

***Sydow,** P., dog 1925.

***Sydsvenska banken,** a.-b., se även S k å n s k a b a n k e n, suppl.

***Sydsvenska Dagbladet Snällposten.** 1935 blev prof. C. Lindskog huvudred. och G. Torelius ansvarig utgivare; s. å. avgick J. Mortensen som korrespondent i London och efterträddes av Ch. P. Backman. Av tidningens övriga medarb. må nämnas V. Vinde (korrespondent i Paris), G. Nilsson (okt. 1937 andre red.), S. Hansson och A. Sten. G. Pihl är åter medarb. i huvudredaktionen i Malmö (okt. 1937 utrikesred.). Överstelöjtnant Wahlgren efterträddes juli 1937 som verkst. dir. av kapten Chr. Wahlgren; okt. 1937 blev denne även ansvarig utgivare.

***Sydsvenska gymnastikinstitutet.** Sedan hösten 1936 utbildas endast kvinnliga sjukgymnaster.

***Sydsvenska kraftaktiebolaget** ökade 1936 aktiekap. till 22,3 mill. kr. Bolagets omsättning av elektrisk energi uppgick s. å. till omkr. 600 mill. kWh. För att för framtiden tillfredsställa kraftbehovet inom verksamhetsområdet och för att nyttiggöra överskottskraft vid kraftverken i Indalsälven under de tider av året, då vattenbrist brukar råda i Sydsverige, har avtal träffats med Krångede a.-b. om samarbete och kraftleverans. Från den befintliga kraftledningen Krångede—Horndal med avgrening till Stockholm bygges för ändamålet en ledning Horndal—Nässjö, där anknytning vinnes med bolagets nät. E. Upk.

Sydsvenska kreditaktiebolaget, se S k å n s k a b a n k e n, suppl.

***Sydvästafrika** beräknades 1936 ha omkr. 360,000 inv., därav 31,600 vita. Diamantexporten har nedgått betydligt och värderades 1935 till 0,5 mill. pd st. Windhoek har numera lufttrafikförbindelse över Kimberley med Durban på linjen London—Kapstaden. S. F.

Historia. Under senare år har från tyskt håll agitation bedrivits för S:s återställande till Tyskland. Å andra sidan ha förhandlingar förts om S:s införlivande som en femte provins i Sydafrikanska unionen. Förslaget avvisades emellertid dec. 1936 av unionsregeringen, som förordade mandatsystemets upprätthållande. L-ts.

Sydvästra Sveriges skogssällskap, se S k o g s s ä l l s k a p e t.

***Sydöstra Hälsinglands domsaga.** I Enångers tingslag finns numera endast ett tingsställe (i Enånger).

Sydöstra Skånes folkhögskola, en i Tomelilla belägen folkhögskola, gr. 1907. I förening med S. finns en lantmannaskola.

Syktyvka'r, före 1929 U s t - S y s o l s k, huvudstad i autonoma republiken Komi, Sovjetryssland, vid Vytjegda; 17,200 inv. (1934). Flodhamn; handel och träindustri.

***Sylt** är befäst såsom den nordligaste stödjepunkten i de starka tyska kustartilleristiska försvarsordningarna vid Nordsjökusten. Där finnas även flygstation och u-båtsbas.

***Sylwan,** O., har vidare gett ut »Svensk verskonst från Wivallius till Karlfeldt» (1934). »Den svenska versen» avslutades s. å. med d. III, »Romantiken». — S:s syster A n n a S o f i a (V i v i; f. 1870 4/9) är amanuens vid Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg. Hon har skrivit åtskilliga uppsatser i textilhistoriska ämnen samt utgivit »Siden och brokader» (1931; tills. m. Agnes Geijer) och »Svenska ryor» (1934). R-n B.; A. G-r.

Sylvān, P e r G u s t a f, militär (f. 1875 23/4). S. blev underlöjtnant vid Wendes art.-reg:te 1895. Efter omväxlande trupp-, stabs- och lärartjänst, under vilken S. särskilt ägnat sig åt studiet av den moderna taktiken, blev han 1926 överste och chef för artilleristaben. 1931 blev han chef för Smålands arméart.-reg:te samt 1932 brigadchef vid Östra arméfördeln. och inspektör för militärläroverken. S. blev chef för Södra arméfördeln. 1935, generallöjtnant 1937 och 1 juli s. å. chef för armén. C. A. E.

***Symons,** A., har ytterligare utgivit en mängd övers. (Zola, d'Annunzio, Verhaeren, Baudelaire, H. v. Hofmannsthal m. fl.). S:s kritik är impressionistisk; han återger framför allt de stämningar och intryck konstens verk ge honom; hans lynne dras till det dekadenta och makabra. R-n B.

***Syndikalism.** Sveriges arbetares central-

organisation (S. A. C.) hade vid utgången av »statistikåret» 1936 33,163 medl. och en kapitalbehållning av omkr. 470,000 kr.

*Synge, J. M. Hans »Complete works» utkommo 1935. — Ny litt.: D. Corkery, »S. and anglo-irish literature» (1931); S. Synge, »Letters to my daughter» (1932).

Sy'nkope, *med.*, vanmakt; även död genom hjärtförlamning.

***Synkron** kallas inom elektrotekniken en sådan rörelse hos en elektrisk maskin el. dyl., att passagen av maskinens poler i förhållande till en lindning exakt överensstämmer med växlingarna hos en i samma lindning framflytande växelström. Se vidare Synkronism 2. F. D-n.

***Synkronisera.** Om synkroniserad film se Filminspelning, suppl., sp. 73.

Synkronmaskin, elektrisk maskin, som är avsedd att drivas synkront (se Synkron, ovan) med ett växelströmsnät. Till denna grupp av maskiner höra bl. a. de normalt för alstring av växelström använda generatorerna (se Elektriska maskiner, sp. 599 ff. och suppl., sp. 1151). F. D-n.

Synkronur, ett ur, som anslutes till ett elektriskt växelströmsnät och drives från detta med en liten synkronmotor. Urets riktiga gång är beroende av att nätets generatorer köras så, att periodtalet i medeltal exakt motsvarar det nominella. Vid avbrott i nätspänningen stannar s. För att man skall kunna undvika misstag efter ett dylikt avbrott finnas olika anordningar. F. D-n.

***Synops.** Om filmsynopsis se Filminspelning, suppl., sp. 72.

Syno'ptiska evangelier, se Evangelier, sp. 1201.

Syntētiskt gummi, se Kautschuk, suppl.

***Syre.** S. består av tre isotoper med atomvikterna 16, 17 och 18. Upptäckten av de två senare, sparsamt förekommande isotoperna (Giauque och Johnston 1929) är av vikt bl. a. för de i kemi och fysik använda atomviktsenheterna (se Atom, suppl., sp. 318). Sv. B-r.

***Syrien.** Hela mandatområdet hade enl. 1935 års folkräkning 3,130,054 inv. (oberäknat nomadiserande beduiner), därav i egentliga S. 1,887,996 inv., republiken Libanon 854,693 inv., Ladikije 322,000 inv. och Djebel ed-Druz 65,365 inv. Gränsen mot Irak reglerades definitivt 1933. Enl. fördrag med Turkiet 1937 skall sandjaket Alexandrette åtnjuta fullständig autonomi. Turkiska får begagnas som off. språk, och Turkiet har rätt att arrendera en del av hamnen i Alexandrette. Republiken Libanons författning sattes åter i kraft 1937. I april s. å. ingicks ett vänskapsfördrag med Irak. 9 sept. 1936 avslöts ett fransk-syriskt fördrag, syftande till det franska mandatets upphörande och S:s organisation som en självständig stat (på samma sätt, som skett med Irak, se d. o., suppl.). Det har förutsatts, att den nya regimen icke skall träda i kraft förrän efter S:s upptagande i N. F. S. F.

Nyare litt.: L. Jalabert, »Syrie et Liban» (1934); S. B. Himadeh, »Economic organization of Syria» (1936); R. Thoumin, »Géographie humaine de la Syrie centrale» (s. å.).

Süring [zȳ'-], Reinhard, tysk meteorolog (f. 1866), dir. för det meteorologisk-magnetiska observatoriet i Potsdam 1928—32. S. har uppställt en lag för vattenånghaltens i atmosfären avtagande med höjden. Han har utfört flera vetenskapliga höjdfärder i ballong; vid en tills. m. Berson 31 juli 1901 utförd uppstigning sattes ett höjdrekord på 10,800 m, som bestod i mer än 15 år. S. har inlagt stora förtjänster som läroboksförfattare (nya uppl. av J. Hann, »Lehrbuch der Meteorologie», 5:e uppl. 1937 ff., H. Moedebeck, »Taschenbuch für Flugtechniker und Luftschiffer», 1923, tills. m. K. Wegener, etc.). Som led. av Internationella meteorologiska organisationens molnkommission och strålningskommission har han nedlagt mycket arbete på molnformernas systematik och organiserat experimentella arbeten för att fastställa en aktinometrisk standardskala. A. Å.

Syrjäner, finsk-ugriskt folk, huvudsakl. bosatt i Syrjänernas autonoma område el. Komi (se d. o.) i n. ö. delen av europeiska Sovjetryssland. På den senaste tiden har ett betydande kulturellt uppsving skett hos s. Åtskilliga läroverk ha upprättats, och omkr. 300 s. studera vid ryska högskolor och univ. Inom det syrjänska självstyrelseområdet finnas en stående teater och ett betydande museum. På syrjänska (jfr Finsk-ugriska språk) utkomma fem tidningar och tre tidskrifter, och åtskilliga skönlitterära verk ha sett dagen. Syrjänen Vasilij Lytkin (sign. Ilja-Vas) är skönlitterär förf. och språkforskare. B. C-r.

Süskind [zȳ'skint], Wilhelm Emanuel, tysk författare (f. 1901), har gett ut berättelsen »Das Morgenlicht» (1926), novellsamlingen »Tordis» (1927) samt romanerna »Jugend» (1930) och »Mary und ihr Knecht» (1932). S:s tidigare böcker behandlade känsligt efterkrigsungdomens problem; hans senaste roman däremot skildrar en konflikt mellan klasskänsla och kärlek. S. utger tidskr. Die Literatur. R-n B.

Sysselsättningsterapi, se Arbetsterapi, suppl.

Systembolagsföreningarnas förtroendenämnd, en direkt fortsättning av den 1903 bildade Utskänkningsbolagens (sedan 1909 Göteborgssystembolagens) förtroendenämnd, konstituerades 28 jan. 1921. I nämnden äro de fem systembolagsföreningarna och Stockholmssystemet representerade genom ombud. Nämndens främsta uppgift är att vara organ för tillvaratagande av systembolagens gemensamma intressen och främjande av ett såvitt möjligt likformigt tillämpande av gällande författningar. Genom en systembolagskonsu-

lent lämnar nämnden bolagen råd och anvisningar om den tekniska och sociala kontrollen, främst av utminuteringen, och genom en restaurangkonsulent lämnas liknande råd och anvisningar i praktiska restaurangfrågor. Vidare utger nämnden handledningar o. a. litteratur samt anordnar instruktionskurser o. dyl. för bolagens ledningar och personal. Den utger månadsskriften Tidskrift för Systembolagen (gr. 1918). Nämndens ombudsmannaexpedition är f. n. förlagd till Stockholm (Stockholmssystemet). H. G-n.

***Syttande Mai** upphörde 15 mars 1935.

***Sütterlin, L.**, dog 1934.

***Szabó, D.** Efter tio års tystnad började S. åter sin verksamhet 1934, och i en serie månadshäften angriper han den härskande politiska och sociala ordningen (Szabó Dezsö-Füzetek 1934, n:r 1—30, innehåller satiriska berättelser och skarpa artiklar). J. L-tz.

Szczucka [ʃtʃoˈtska], Zofia, f. Kossak, polsk romanförfattarinna (f. 1890). Hon är f. n. den främsta representanten för den historiska romanen i Polen, lärjunge till Sienkiewicz och ännu mera till Żeromski; hon visar sig särskilt förstå religiösa upplevelser. Genom några verk representerar hon den schlesiska regionalismen. Huvudverk: »Złota wolność» (1928; »Den gyllene friheten», 1930), »Legnickie pole» (Slagfältet vid Liegnitz; 1930) och »Krzyżowcy» (Korsfararna; 1936). J. Kl.

Széll [sēl], Georg, österrikisk dirigent (f. 1897). Efter studier för bl. a. Max Reger i Leipzig framträdde S. redan 1908 som tonsättare och pianist och vann härvid sensationella framgångar. Han studerade sedan dirigering för R. Strauss, på vars rekommendation han 1917 antogs till förste kapellmästare i Strassburg, verkade 1924—29 i samma egenskap vid statsoperan i Berlin och var samtidigt lärare vid Hochschule für Musik. 1929 blev han ledare för tyska operan i Prag och prof. vid tyska musikakad. där. S. har som konsertdirigent vunnit stora framgångar i både Europa och Amerika. 1935 gästade han Konsertföreningen i Stockholm. G. M.

***Szent-Györgyi, A.** För det av honom isolerade antiskorbutiska vitaminet C föreslog S. namnet askorbinsyra (se d. o., suppl.). Redan 1932 upptäckte S. i hjärtmuskeln ett biologiskt mycket viktigt gult färgämne, av honom benämnt cytoflav, sedermera kallat laktoflavin (se Flavinenzym och Vitaminer, båda i suppl.). Viktigast bland S:s nyare arbeten är hans teori om fumarsyrekatalysen vid andningen, enl. vilken fumarsyra är inkopplad i oxidationsprocessen som överförare av väte till syre genom cytokrom. 1936 upptäckte S. tills. m. Rusznyák ett vitamin, som han betecknar med P (se Vitaminer, suppl.). Det inverkar på kapillärernas permeabilitet och samverkar därvid med vitamin C. Inom den moderna biokemien intaga S. och hans skola en central ställning. S. fick 1937 års Nobelpris i fysiologi och medicin för upptäckter rörande de biologiska förbränningsprocesserna, med särskild hänsyn till C-vitamin och fumarsyrekatalysen. H. E.

***Szigeti, J.**, gästade Stockholm senast 1937.

***Szinnyei, J.**, arbetar med ungerska språkproblems finsk-ugriska relationer i tidskr. Magyar Nyelv (Ungerska Språket).

***Szymanowski, K.**, dog 1937. Som pianist gästade han Konsertföreningen i Stockholm 1935 och framförde härvid en egen pianokonsert, »Symphonie concertante».

***Sågmyra.** Falu yllefabriks a.-b. har nu 700 arb.; årstillv.-värde 4 mill. kr.

***Säbrå.** Träindustri förekommer numera ej vid Lövvik.

***Säby.** 2. Efter framtida pastoratsreglering skall S. ingå i Härslövs, S., Vadensjö och Örja pastorat.

***Säd** el. Cerealier, jfr även Cereallaboratorium och Spannmålsreglering, båda i suppl.

***Sädesrensnings- och -sorteringsmaskiner.** Under senaste tiden ha allt större krav ställts på utsädets kvalitet. Behovet av fullkomligare men dock lättskötta och billiga maskiner för sädesrensning har därför blivit större. I moderna kombinerade s. passerar säden först en fläktavd., i vilken lätt avfall och slösäd avskiljas medelst uppåtgående luftström (stigluftsortering), därefter en sållavd. för avskiljande av grövre föroreningar, ogräsfrön och småkorn samt slutligen en triör; i denna borttagas de skadade kärnor el. främmande gagnväxtfrön, som icke kunnat avskiljas med fläkt el. såll. N. B-d.

Sädesöverföring, Konstgjord (Artificiell inseminatiōn), en på konstlad väg utförd överföring av spermier till de honliga könsorganen. Genom särskilda anordningar uppsamlas sperman, som därvid erhålles i rent tillstånd, och med eller utan föreg. utspädning appliceras en liten kvantitet i livmoderhalsen eller i livmodern på det hondjur, som skall befruktas. S. användes inom husdjursaveln framför allt i sådana fall, där man önskar få ett stort antal avkomlingar efter ett mycket värdefullt handjur eller då man har intresse av att på kort tid pröva ett handjurs avelsvärde, t. ex. vid avkommebedömning. Lyckade försök ha även gjorts med transport av sperma, varvid man hos idisslare kunnat åstadkomma befruktning med flera dygn gammal sperma. S. har framför allt i Ryssland fått stor praktisk betydelse, särskilt på grund av brist på framstående handjur, vilket nödvändiggjort ett intensivt

utnyttjande av dessa. Den vid en enda sädesuttömning erhållna spermakvantiteten kan näml. fördelas på ett stort antal hondjur. 1932 inseminerades enl. uppgift i Ryssland med positivt resultat 2 mill. kor, 3 mill. får, 500,000 hästar och 200,000 svin. N. L.

***Säffle.** I S. finns privat rundradiostation.

***Säfsnäs.** Vid Fredriksberg har Hellefors bruks a.-b. sulfat-, sulfit- och pappfabriker. Se även T y f o r s.

Säkerhetsanstalt, anstalt eller anstaltsavd. för förvaring el. internering av därtill dömda förbrytare. Med upphävande av lagar 22 april 1927 (se T v å n g s i n t e r n e r i n g) har genom lag 18 juni 1937, som träder i kraft på dag konungen bestämmer, förordnats, att domstol efter hörande av Interneringsnämnden (se d. o., suppl.) äger att i st. f. straff ådöma förvaring el. internering i s., näml. f ö r v a r i n g, om någon prövas vid brotts begående ha varit och fortfarande vara av sinnesbeskaffenhet, som sägs i strafflagen kap. 5 § 6, och brottet är av viss svårighetsgrad; i n t e r n e r i n g, om brottslingen förut upprepade gånger straffats för svåra brott och nu åter begått brott av svår beskaffenhet. Minsta tid är för förvaring ett år, högsta tolv år, för internering minsta tid fem och högsta femton år. Ingen må utskrivas från s. — villkorligt eller definitivt —, så länge han är att anse såsom vådlig för annans säkerhet, såvida det ej gäller utskrivning till sinnessjukanstalt. Om utskrivning beslutar Interneringsnämnden. V. A-t.

***Sälen.** 1937 öppnades ett stort modernt turisthotell, S:s kur- och högfjällshotell, på sluttningen av Köarskarsfjället, ovanför trädgränsen, 8 km (bilväg) v. om S:s station; 80 rum med 125 bäddplatser.

***Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande.** Tidskriften Läsning för Folket kallades från 1899 Läsning för Svenska Folket. Den upphörde 1924.

***Sällsynta jordarter, Sällsynta jordartsmetaller.** Existensen i påvisbara mängder av element n:r 61 illinium (av italienska forskare, som göra anspråk på prioritet till upptäckten, benämnt f l o r e n t i u m) har i nyare arbeten ej kunnat bekräftas. Samarium har av v. Hevesy befunnits uppvisa svag radioaktivitet (se d. o., suppl., sp. 532); det utsänder α-strålar med 1,13 cm räckvidd. Dess halveringstid beräknas till 1,2 billioner år. Sv. B-r.

Sängvätning, se E n u r e s i s.

Sänka, kortnamn på det värde, som fås vid bestämning av blodets sänkningsreaktion, vanl. räknat i mm per timme. Jfr S ä n k n i n g s r e a k t i o n, nedan.

***Sänkningsreaktion** har särskilt tillämpats på tuberkulos och ledgångsreumatism, vidare på infektioner, febersjukdomar och exsudativa processer. Litt. om s. har utvecklats till enorma proportioner. Normaltal och gränser för frisk man och kvinna, tabeller för olika sjukdomstillstånd i progress och regress, uppgifter på felkällor, modifikationer, snabb(centrifug-)mikrometod m. m. äro utarbetade. S. har satts i samband med halten av blodets äggviteämnen, salter, blodkropparnas elektriska laddning m. m.; i det sistnämnda avseendet är den viktigaste felkällan, att en del av blodkropparna skadats och fått spikklubbeform. Tillg.

Sä'rkilahti, se S e r l a c h i u s, C. A., suppl.

***Säter** har efter en mindre inkorporering 1936 en landareal av 1,228 har och 2,256 inv. (1937). Fr. o. m. 1 jan. 1937 lyder staden under landsrätt (Hedemora domsaga och tingslag). Rådhuset uppges nu urspr. ha varit ett borgarhus från 1700-talet, en tid använt som kattuntryckeri, innan det 1810 inreddes till rådhus. S:s sjukhus har numera 1,232 platser. S:s stads- och landsförsamlingar bilda en kyrklig samfällighet.

-säter ingår i en stor mängd svenska gårdsnamn, särskilt i ö. Sverige. I Södermanland och Östergötland äro de mycket talrika i de jämförelsevis sent bebyggda skogstrakterna. De vittna om att här i äldre tid funnits en rikt utvecklad säterdrift. De stora gårdarna på slätten hade på större eller mindre avstånd uppe i skogen sina fäbodar, där mjölkhushållningen åtm. sommartiden var koncentrerad. Med tiden blevo dessa »sätrar» självständiga gårdar. Säkerligen har detta stått i samband med förändringar inom jordbruket: sädesodlingen har kommit att spela större roll, och gårdarna på slätten frigjorde sig efter hand från säterbruket. Sätrarna blevo genom nyodling och köp självständiga gårdar. Förleden i *-säter*-namnen är antingen ett personnamn (t. ex. *Björsäter, Dansäter*) eller ett geografiskt ord (t. ex. *Ringbosäter*, »Ringstadbornas säter», *Långsäter*). E. W-én.

***Sättmaskin.** 2. Se A n r i k n i n g, även i suppl.

***Sätuna.** 1. S. bildar sedan 1 jan. 1937 tills. m. Broddetorp, Hornborga och Bolum en kyrklig samfällighet.

***Sävenäs.** 2. Efter branden 1932 är sågverksrörelsen nedlagd.

Säve-Söderbergh, G u n n a r, paleozoolog och geolog (f. 1910 $^{31}/_{1}$), son till G. A. F. Söderbergh. Blev fil. lic. i Uppsala 1933 och prof. i geologi där 1937. S. har företagit flera resor inom Europa för insamling av fossil och deltog somrarna 1931—34 och 1936 i S. L. Kochs expeditioner till Östgrönland. Härvid påträffades bl. a. de enda hittills kända representanterna för de äldsta fyrfota djuren, de s. k. ichthyostegiderna (se S t e g o c e f a l e r, suppl.). S. har beskrivit dessa (»Preliminary note on devonian Stego-

cephalians from East Greenland», i Medd. om Grönland, bd 94, 1932), samtidigt bearbetat devoniska crossopterygier (»The dermal bones of the head and the lateral line system in Osteolepis macrolepidotus Ag.», i Nova Acta Regiae Societatis Scientiarum Upsaliensis 1933) och därvid föranletts att uppställa en ny indelning av ryggradsdjuren (se d. o., suppl.; »Some points of view concerning the evolution of the vertebrates and the classification of that group», i Arkiv för Zoologi 1934). I två omfattande arbeten, »On the dermal bones of the head in labyrinthodont Stegocephalians and primitive Reptilia» (i Medd. om Grönland, bd 98, 1935) och »On the morphology of triassic Stegocephalians from Spitsbergen and the interpretation of the endocranium in the Labyrinthodontia» (i Vet.-akad:s Handl. 1937), lämnade han viktiga bidrag till kännedomen om stegocefalerna (jfr Fiskar, Groddjur och Stegocefaler, alla i suppl.). S. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. E. J-k.

***Söderala.** Sandarne sulfatfabrik och en del av samhället äro belägna inom Söderhamns stads område. De mest betydande industriorterna i S. äro Ljusne och Ala (tills. 3,667 inv. 1936), Vallvik med Håviken (1,114 inv.). Marmaverken (956 inv.), Bergvik (807 inv.) samt Östanbo (1,670 inv.; förort till Söderhamn). S., Ljusne och Bergvik bilda sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

***Söderbaum,** H. G., dog 1933 23/9.

***Söderberg,** E. N., dog 1937 15/2. Han utgav 1936 diktsamlingen »Tid och evighet».

Söderberg, Erik Sigurd, botanist (f. 1890 21/6), blev fil. kand. 1921 och amanuens vid Bergianska trädgården 1919. S. har bl. a. utgivit »Växterna i hemmet» (1936) och »Växterna i täppan» (1937) samt medarbetat i »Växternas liv», bd 2 (1934).

***Söderberg,** F. F. V., var f. 1872 4/10 (ej 4/11). I den av H. Olsson och G. Heckscher 1936 utg. monogr. om J. A. Hazelius ingår ett bidrag av S. om Hazelius' släkt.

***Söderberg,** Hj. Litt.: S. Stolpe, »Hj. S.» (1934; Verdandis Småskrifter, 370).

***Söderberg,** J. R., har utgivit i serien »Våra fåglar» d. 3 och 4, resp. »Fjällens fåglar» och »Våra fåglars ägg och bon» (båda 1934), »Vild mark» (1935; tills. m. R. Mellström) samt »Djur som gäster i hem och trädgård» (1937).

Söderbergh, Herman Erik Emanuel, skolman (f. 1871 11/9). Blev fil. lic. 1901, s. å. lärare vid Lunds privata elementarskola och var 1914—36 rektor vid Djursholms samskola. S. är en framstående språkman och pedagog. Han har verkat för en förbättrad språkundervisning. Tills. m. N. O. Heinertz har han sedan 1912 redigerat tidskr. Moderna Språk, där han flitigt medarbetat. Fr. Sg.

***Söderblom,** L. O. J. Jfr »Hågkomster och livsintryck», XIV (1934), och F. Holmström, »Uppenbarelsereligion och mystik» (1937).

Söderbom, Johan Helge Fritiof, militär (f. 1881 21/5). S. blev underlöjtnant vid Hälsinge reg:te 1902, transporterades 1908 till Intendenturkåren och blev överste där 1928. Han utnämndes 1935 till generalmajor samt generalintendent och chef för Intendenturkåren. 1918—20 var S. verksam i folkhushållningskommissionen. Han har varit sakkunnig och sekr. i ett stort antal militära kommittéer. 1926—28 biträdde han finska försvarsministeriet vid ordnandet av intendenturbildning och intendenturförvaltningen inom finska krigsmakten. C. A. E.

***Söderfors.** Jörtsödelen (1 mtl Görtsön n:r 1) av S. församling, som tidigare ansetts tillhöra Hedesunda kommun i Gävleborgs län, överfördes 1 jan. 1936 till S. kommun och Uppsala län. S. brukssamhälle hade 1,413 inv. 1936.

***Södergren,** V., är sedan 1934 kyrkoherde i Gamlestads församling i Göteborg.

***Söderhamn.** Folkmängden hade 1937 nedgått till 11,025 inv., därav 8,442 inv. i stadsförsamlingen och 2,583 inv. i Sandarne kapellförsamling. De senaste årens rationalisering har medfört nedläggandet av Långrörs, Mariehills, Källskärs och Åsbacka sågverk samt Tönshammars bruk. Till Källskär och Tönshammars bruk ha landstingets verkstadsskolor för omkr. 100 elever förlagts. I gengäld har bl. a. Marma-Långrörs a.-b. (se d. o., suppl.) förlagt sitt affärskontor till S. I staden och vid Stugsund pågå hamnutvidgningsarbeten, vid centralstationen blev en ny betongbro över ån färdig 1936, och dessutom har en ny stor idrottsplats anlagts av staden. Utredning pågår om S:s förläggande under landsrätt. S. och Sandarne bilda nu en kyrklig samfällighet. K. A. S. B.

Söderhamns-Kuriren, socialdemokratisk tidning i Söderhamn, gr. som varannandagstidning av A. Björkman (se d. o.) 1895, utges sedan juni 1931 sex ggr i veckan. Sedan 1918 är A. E. Palm (f. 1888) red. och ansvarig utgivare; politisk red. är G. A. Olsson (se d. o., suppl.). Från samma officin och under samma ledning utges även Hälsinglands Folkblad, gr. 1915; utkommer sedan 1935 sex ggr i veckan.

Söderhamns Tidning, i Söderhamn, uppsatt 1878 som varannandagstidning, utges sedan 1920 sex ggr i veckan. Tidningen grundades av läroverkskollegan C. R. Grandien (1847—1904) och redigerades 1904—27 av dennes änka, Aurore Grandien (f. 1857), därefter ansvarig utgivare. Sedan 1928 är deras son Hans Grandien (f. 1890) tidningens huvudred. Tidningens politiska hållning är neutral.

Söderhielm, Knut Erik Wilhelm, militär (f. 1871 7/5). Blev underlöjtnant vid Hälsinge reg:te 1889, fil. kand. i Uppsala 1893, genomgick Krigshögskolan och blev generalstabsofficer 1900. S. utnämndes 1916 till överste vid Intendenturkåren, där han kvarstod till 1926, då han övergick på övergångsstat och utnämndes till generalmajor. Sedan 1931 är han ordf. i Föreningen Teknisk samhällshjälp. C. A. E.

***Söderhjelm,** släkt. — L. H. S. har vidare gett ut »Fabrikant på upptäcktsfärd» (1933), »Finskt och svenskt i Finland» (1935), en orientering i Finlands språk- och nationalitetsfrågor, samt förströelselitteratur (under pseud. Lennart Wikström). — Hans bror Johan Otto S. (f. 1898), advokat i Helsingfors, disputerade 1928 på avh. »Démilitarisation et neutralisation des îles d'Aland», var 1929—30 riksdagens justitieombudsman och tillhör riksdagen sedan 1933. R-n B.; H. E. P.

***Söderhjelm,** A., avgick från professuren 1937. S. har avslutat editionen av Axel von Fersens dagbok (bd IV, 1936) och utgivit Marie Antoinettes och Barnaves brevväxling med inl. (»Marie Antoinette et Barnave. Correspondance secrète», 1934) samt publicerat de populärhistoriska arbetena »Kärlek och politik» (1933), »Marie Antoinettes stora hemlighet» (1934), »Prinsar och prinsessor av Corsica» (1935) och »Av Bonaparternas ätt» (1936). G-r C.

***Söderholm,** K., blev 1927 fil. hedersdr vid Åbo akad. och 1933 dess kansler.

***Söderköping** har 2,816 inv. (1937).

***Söderlund,** N. G., blev 1936 överläkare vid Serafimerlasarettets kirurgiska klinik och lasarettets dir.

N. G. Söderlund.

Söderlund, Oscar Edward, sportjournalist och idrottsledare (f. 1892 11/7), pseud. Glokar Well. Har verkat inom pressen sedan 1909, bl. a. som sportchef eller medarb. i Stockholms Dagblad 1926—31 och Stockholms-Tidningen 1914—21 och sedan 1932. S. var en av Svenska boxningsförbundets stiftare 1919 och är dess ordf. sedan 1931 samt president i Internationella boxningsförbundet sedan s. å. Å. S-n.

***Söderman,** H., som är föreståndare för Stockholms högskolas kriminaltekniska institut (nyorganiserat 1936), utgav 1935 i New York »Modern criminal investigation» (tills. m. J. J. O'Connell) och redigerar (jämte medredaktörer för Danmark, Finland och Norge) sedan 1931 i Stockholm Nordisk Kriminalteknisk Tidskrift. R. B-l.

***Söderman,** I., har under senare år även framträtt som operasångerska i Göteborg.

***Södermanland.** Folkmängden hade 1936 stigit till 469,029 inv. I västra S. ha 1935 ff. upptäckts flera stenåldersboplatser. Jfr Vrå, suppl. — Nyare litt.: Sörmländska Samlingar (1935 ff.; utg. av S:s hembygdsförbund), skriftserie, som innehåller äldre sockenbeskrivningar; A. Hedwall, »Sörmländska släktgårdar» (1935); T. Teiling, »Sörmland» (2:a uppl. s. å.).

***Södermanlands enskilda bank** ombildades 1934 till a.-b. och antog namnet Södermanlands enskilda bank a.-b. (se Bank, suppl.). 1936 ökades grundfonden med 2 mill. kr. i preferensaktier. I dec. s. å. utgjorde fonder och omslutning 14,4, resp. 125 mill. kr. samt antalet kontor 36. E. H-ss.

***Södermanlands län.** Folkmängden uppgick till 189,419 inv. 1 jan. 1937, därav 67,872 i städerna. 1936 funnos 130 koncessionerade omnibuslinjer med en sammanlagd längd av 3,534 km. Antalet motorfordon i länet uppgick 1 jan. s. å. till 7,435, därav 4,118 person- och 1,169 lastautomobiler samt 1,793 motorcyklar. Malmköping och Gnesta ha kommunala mellanskolor. G. Rbg.

***Södermanlands regemente** tillhör sedan 1937 IV:e arméfördeln. Det skall enl. 1936 års försvarsordning i fred organiseras på regementsstab, en infanteri- och en stridsvagnsbataljon. C. A. E.

***Södermark,** P. G., avgick som ordf. i a.-b. Radiotjänst 1935.

***Södertälje** har 14,458 inv. (1937). En flygfyr uppsattes 1935 omkr. 1 km n. v. om S.; ljusstyrka 1,900,000 Hefnerljus. S. stads- och landsförsamlingar samt Tveta bilda sedan 1936 en kyrklig samfällighet.

***Södertälje kanal.** 1936 passerade i upp- och nedgående trafik genom S. 8,726 (1931 7,402) fartyg och pråmar om 10 ton och däröver, mätande tills. 954,412 (1931 605,907) nettoton, därav 3,724 ång- och motorfartyg om tills. 681,410 ton.

Södertälje stads vapen. I blått fält en bild av S:ta Ragnhild med klädnad av silver, krona, gloria och stav av guld samt ett rött grekiskt kors på bröstet.

***Södertörn.** För vandrare och skidåkare har Svenska turistföreningen anordnat raststugor, f. n. (1937) 10, i S. — Beträffande litt. om S. se M. Essén, »Äldre och nyare litteratur rörande S.» (i Östra Södermanlands kul-

1

SÖDERMANLAND

Bild 1. Landskapsbild från Vingåkersslätten
Bild 2. Myr på Kolmården.

2

3

4

SÖDERMAN-LAND

Bild 3. Utsikt vid Dalarö.

Bild 4. Landskapsbild från Södertörn, Skarpnäck, Stockholm.

turhistoriska förenings i Södertälje årsberättelse 1928).

Södra Kalmar läns folkhögskola, benämning på Högalids (se d. o.) folkhögskola.

Södra Kinnekulle järnväg, en 1924 för trafik (ej persontrafik) öppnad järnväg mellan Källby (på Kinnekulle—Lidköpings järnväg) och Kinne-Kleva. S., som äges av Lidköpings stad, har en längd av 9 km och 0,891 m spårvidd.

***Södra kontraktet.** Öja, Hamra, Vamlingbo och Sundre förenades 1 jan. 1937 till ett pastorat.

***Södra Ljunga.** I gamla prästgården, som låg vid S. kyrka, föddes P. H. Ling 15 nov. 1776. På 100-årsdagen av Lings födelse restes där en bautasten över honom. Prästgården flyttades sedan till byn Sommarsäte (ett par km från kyrkan). 1937 igångsattes en insamling för att vid högtidlighållandet 1939 av 100-årsminnet av Lings död återställa byggnaden i dess ursprungliga skick invid kyrkan. A. S–n.

***Södra Möre domsaga** har numera även tingsställe i Nybro.

***Södra Råda** är annexförsamling till Amnehärad i Skara stift och bildar ej eget pastorat utan ingår i Amnehärads och S. pastorat.

***Södra skånska infanteriregementet** tillhör sedan 1937 I:a arméfördeln.

Södra Sveriges potatisodlares centralförening, se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1163.

Södra Sveriges sjuksköterskehem, se Sjuksköterska, sp. 955.

***Södra Säm** bildar sedan 8 aug. 1931 tills. m. Gällstad en kyrklig samfällighet.

Södra Ångermanlands folkhögskola, se Hola.

***Sölvesborg,** stad, har 4,008 inv. (1937). S:s stads- och landsförsamlingar utgöra numera en kyrklig samfällighet.

***Sömnmedel.** Bland nyare preparat, som vunnit större användning, märkes barbitursyrederivatet evipan (metyl-cyklohexenyl-N-metylmalonylkarbamid), som på grund av sin snabba nedbrytning i organismen är av kortvarig verkan och därför lämpar sig väl som insomningsmedel och för att framkalla några timmars sömn utan efterverkningar. U. v. E.

***Sörensen, A. E.,** avgick 1935 från rektors- och lektorsbefattningarna. Hon har deltagit i redigeringen av »Folkskolans läsebok» och tills. m. K. Nordlund och S. Wikberg utgivit »Arbetssättet i folkskolan» (7 bd, 1924—29). Fr. Sg.

***Sörensen, H. I.** Hans altarmålningar för Linköpings domkyrka (se d. o., suppl., med bild) fullbordades 1935.

***Sörensson, P. K.,** dog 1933 22/9.

Sörman, Py, författarinna (f. 1897 25/8), väckte uppmärksamhet med den talangfulla romanen »Toto» (1929) och har sedermera utgivit romanerna »Adams revben» (1930), »Den blå lyktan» (s. å.), »Aloë» (1931), »En omoralisk historia» (1932), »Spelet måste ha sin gång» (1934), »Då var det lustigt att leva» (1935), »Stan tar Birgitta» (1937) samt komedien »Paulette» (1930). J. L-t.

***Sörmlandsposten.** Huvudred. är sedan 1935 G. Appelkvist (f. 1892). Mellersta Sveriges Jordbrukaretidning har upphört. S:s politiska hållning är numera neutral.

Sötlupiner, av E. Baur (se d. o.) och hans medhjälpare i Tyskland uppdragna varieteter av lupiner, *Lupinus albus, luteus* och *angustifolius*, som sakna det annars för detta släkte karakteristiska och giftiga bitterämnet, lupinin. På grund härav kunna de användas antingen som grönfoder eller hö eller beredas till ensilage. De mogna, äggviterika fröna lämpa sig utmärkt som kraftfoder. Av blå lupin åtgår 0,91 och av gul 0,94 kg torrsubstans per fe. Mängden smältbar äggvita uppgår till 255 g, resp. 336 g per fe. Då lupinen tidigare huvudsakl. använts som gröngödslingsväxt på torra och magra sandjordar, där den trives väl, väntas de nya s. få stor betydelse på sådan mark också som foderväxter. Även i andra länder, t. ex. Ryssland, ha numera sötlupinlinjer uppdragits. S. ha med gott resultat försökts på sandjordar i s. Sverige. G. N.-L.; J. Ax.

***Sövning.** För narkos av längre eller kortare varaktighet har på senare år intravenös injektion av vissa sömnmedel, ss. pernocton, evipan och eunarcon, vilka alla äro barbitursyrederivat, vunnit ökad användning. Insomnandet sker snabbt, och uppvaknandet är i regel icke förenat med obehagliga symtom för patienten. Tack vare den relativt snabba sönderdelningen av dessa ämnen i kroppen får även denna narkosform en viss grad av styrbarhet, ehuru icke så stor som med de gasformiga medlen. I många fall kombineras intravenös s. (»basisnarkos») med gasnarkos. Genom tillförsel av vissa centralt retande medel, »väckmedel» (se Upplivande medel, suppl.), kan dessutom narkosen i hotande fall avbrytas. Då nedbrytningen av de nämnda narkosmedlen huvudsakl. sker i levern, måste man ge noga akt på detta organs funktionella tillstånd. Av nyare gasformiga medel för s. kan nämnas cyklopropan, varmed goda resultat skola ha uppnåtts. Problemet att använda kväveoxidul (lustgas) för s. har ännu icke generellt lösts, ehuru den i vissa fall användes med framgång. Dess bruk har de senare åren blivit mycket spritt icke blott i Amerika, där det länge varit uppskattat, utan även i flera andra länder såväl vid kirurgiska operationer som vid förlossningar. I Sverige ha därför konstruerade apparater och inom landet framställd lustgas därvidlag kommit till användning (Stille-Gasaccumulator). U. v. E.; Bvn.

T kemiskt tecken för 1 atom tritium (se Väte, suppl.).

Tabouis [taboi'], Geneviève, f. Le Quesne, fransk publicist (f. 1892), sedan 1931 utrikespolitisk medarbetare i L'Œuvre. Från början egyptolog, blev hon efter världskriget publicist och skrev först (sedan 1923) korrespondenser från Genève till La Petite Gironde o. a. provinstidningar. I bokform har hon utgivit tre populärhistoriska arbeten — »Le Pharaon Tout-Ank-Amon» (1926), »Nabochodonozar» (1930) och »Salomon» (1934), alla tre prisbelönta av Franska akad. — samt en på rikt primärmaterial byggd monogr. (1937) över ambassadören J. Cambon, som var hennes morbror. Kj. S-g.

Tabulēringsmaskin, maskin för statistiska utredningar, eg. ett aggregat av tre olika slags maskiner, vanl. två—tre stansmaskiner, som på kort utstansa hål, markerande olika statistiska data, en sorteringsmaskin, som ordnar korten ur en viss bestämd synpunkt, och en tabulator eller adderingsmaskin, som sammanställer de på korten i form av hål markerade uppgifterna och hopsummerar alla värden. Två fabrikat finnas, »Hollerith», med ett elektriskt kontaktförfarande för kortens sortering och tabulering, och »Powers-Samas», baserat på ett mekaniskt stiftförfarande. K. H. A.

Tachykardī [-ky-], se Takykardi.

***Tacitus,** G. C. Intet är med full visshet bekant om T:s härstamning, men i en studie, publicerad i The Journal of Roman Studies 1936, har Mary L. Gordon sökt göra sannolikt, att han icke var av romerskt utan av galliskt ursprung och härstammade från en familj med ridderlig värdighet, vars medl. fungerat som ämbetsmän i romersk tjänst i Gallien. Hans fader identifieras av Mary Gordon med den C. T., som enl. en uppgift hos Plinius var prokurator över Belgien. Hon har även sökt påvisa, att den taciteiska stilen med sina formella särdrag har sitt upphov i en korsning mellan galliska och romerska vältalighetsformer. — Ny litt.: N. Eriksson, »Studien zu den Annalen des T.» (1934; akad. avh.); G. Ekholm, »Ur Tacitusforskningens annaler» (i Lychnos 1937). O. W-n.

Tāfelsten, se Wollastonit.

***Taffari** ledde under italiensk-abessinska kriget 1935—36 (se d. o., suppl.) motståndet mot de italienska truppernas invasion, men sedan det brutits, lämnade han maj 1936 sitt land och fick en tillflyktsort i England. Han har sedan vid olika tillfällen, bl. a. vid ett personligt besök i Genève, sökt hävda sina anspråk på upprättelse men hittills förgäves. L-ts.

Tafjord, innersta delen av Norddalsfjorden, Möre og Romsdals fylke, Norge. Vid T. ägde ett väldigt fjällskred rum natten till 7 april 1934, och i den därav orsakade flodvågen omkom ett 40-tal personer.

Taggard [tä'gəd], Genevieve, nordamerikansk författarinna (f. 1894), växte upp på Hawaii, utgav 1920—26 The Measure, tidskrift för poesi. Hon har gett ut diktsamlingarna »For eager lovers» (1922), »Hawaiian hilltop» (1923), »Words for the chisel» (1926), »Travelling standing still» (1928; ett urval) och »Calling Western union» (1936), där hon med stark radikal tendens skildrar stenbrytarstrejkens i Vermont offer och i ett intressant självbiografiskt företal anger sin sociala åskådning. Hon har skrivit en biogr. över Emily Dickinson (1930) och gett ut antologier m. m. — Hennes diktning har en livfull och konkret form, dess stämningar ha skiftat, påverkade av hennes reseliv; senast har en dragning åt metafysiska problem gjort sig gällande. R-n B.

Ta'gger, Theodor, österrikisk teaterledare och författare (f. 1891), började som lyriker, skrev pjäser och noveller, tog 1929 signaturen Ferdinand Bruckner och väckte stor uppmärksamhet med skådespelen »Krankheit der Jugend» och »Die Verbrecher» (båda 1929), »Die Kreatur» och »Elisabeth von England» (båda 1930; det senare uppf. i Sthlm 1931), som följts av »Timon» (1932), fritt efter Shakespeare, »Die Marquise von O.» (1933; efter Kleists novell), »Die Rassen» (1934) och berättelsen »Mussia» (1935). R-n B.

***Taggtrådsnät.** Utom liggande och stående t. byggas numera även lutande t. (bild 3), bestående av en rad hinderpålar, nedslagna på omkr. 2,5 m inbördes avstånd och stagade åt sidorna med slät järntråd. Mellan dessa stagtrådar och pålarna flätas taggtråd. Lutande

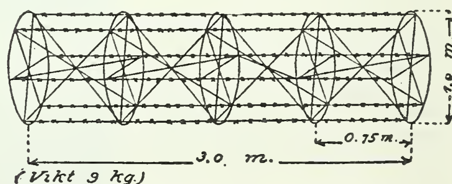

Bild 1. Trådvals.

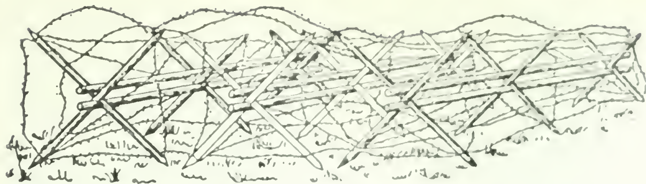

Bild 2. Spanska ryttare.

t. byggas i en eller flera rader med 3—5 m fria mellanrum mellan raderna. T. kunna även byggas av lösa hinderdelar, ss. trådvalsar (bild 1) och spanska ryttare (bild 2). O. E. S.

Taikyo [-kjå], koreanska *Tai-ku*, stad i s. ö. Korea, vid järnvägen Fusan—Söul; 107,414 inv. (1935). Viktig handelsstad, centrum för silkesproduktion; betydande silkesspinnerier.

Taiping, huvudstad i Perak, Federerade malajstaterna, vid järnvägen Singapore—Bangkok; 30,070 inv. (1931). Centrum för ett viktigt gummiplantage- och tenngruvedistrikt.

***Tairov,** A., utgav 1923 arbetet »Das entfesselte Theater. Aufzeichnungen eines Regisseurs», vilket genom sin tendens blev betydelsefullt för utvecklingen av 1920-talets teaterstil. Under senare år har T. framför allt verkat som iscensättare av Eugene O'Neills dramer. Hans registil är numera stramare än tidigare och söker sig fram emot fastare former. — Litt.: P. A. Markov, »The soviet theatre» (1934). O. W-n.

Takahashi [-aʃi], K o r e k i y o, japansk politiker (1853—1936). T., som under yngre dagar fick slå sig fram under stora ekonomiska bekymmer, förvärvade småningom inflytelserika förbindelser och hade vid tiden för rysk-japanska kriget på grund av sin finansiella skicklighet nått posten som chef för Japans bank. Sju gånger var han längre eller kortare perioder finansminister, sista gången i Okadas 1934 bildade ministär, då han på grund av de stora ekonomiska svårigheterna fann sig nödgad att söka begränsa även de militära utgifterna och därför föll offer för militärupproret febr. 1936 (se J a p a n, suppl., sp. 840). T. tillhörde seiyukaipartiet. L-ts.

Takata, T a k a d a, stad på Hondo, Japan, nära v. kusten, i förvaltningsområdet Niigata; 31,284 inv. (1935). Bomullsindustri och betydande tillv. av skidor. T. är en av Japans förnämsta skidsportplatser.

***Takolander,** A., dog 1935.

Tala'ra, stad i dep. Piura, n. v. Peru; omkr. 4,000 inv. Centrum för landets f. n. viktigaste petroleumfält, exploaterat av ett kanadensiskt bolag. Oljan exporteras över den 23 km avlägsna hamnen Lobitos, förbunden med T. genom en rörledning. Flyghamn.

***Talas,** O., är sedan 1933 minister i Österrike och sedan 1934 även i Ungern och Bulgarien.

Talbotförfarandet [tå'lbət-], se M a r t i n p r o c e s s e n, suppl.

Talerätt, *jur.*, betyder rätt för en person att föra talan (jfr d. o.) i visst avseende (i fråga om talan rörande åtalande av straff använder man dock vanl. benämningen å t a l s r ä t t). I vanliga fall säges t. tillkomma den, som civilrättsligt är den berättigade (vid sakskada har sålunda ägaren t., vid utebliven betalning av en fordran har borgenären t.), stundom dock någon annan för den berättigades räkning (t. ex. mannen för hustrun i viss utsträckning i äktenskap, ingångna före 1921). Det riktiga i att — såsom ofta sker — betrakta själva rättigheten (den »materiella rätten») som en självständig företeelse och t. (anspråket på processuellt rättsskydd) som ett särskilt följdfenomen har med fog ifrågasatts (jfr K. Olivecrona i Svensk Juristtidning 1925). I vissa fall finns ingen i vanlig mening berättigad person, som kan föra talan, varför lagen anordnat en fristående t. (såsom t. för testators arvingar m. fl. beträffande uppfyllande av vissa testamentariska s. k. ändamålsbestämmelser, t. ex. om testamenterade medels användning till välgörande ändamål). — Om ett föremål t. ex. tillhör det allmänna i någon form och det föreskrivits, att viss myndighet skall bevaka det allmännas rätt med avseende på föremålet, användes ibland uttrycket, att myndigheten har t. beträffande föremålet (jfr B o s t ä l l e n, suppl., sp. 658). A. M.

Talfel, se T a l r u b b n i n g a r.

Talgträd, se S a p i u m.

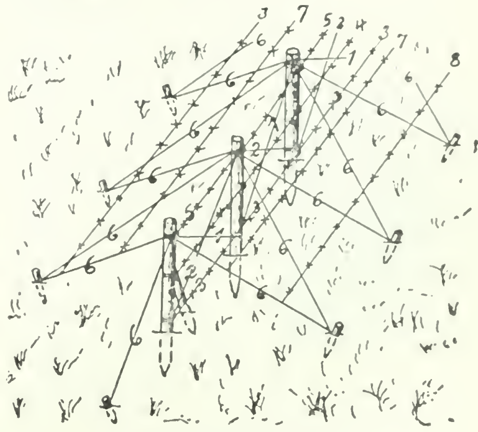

Bild 3. Lutande taggtrådsnät.

***Talich,** V., kvarstod som ord. förste kapellmästare vid Konsertföreningen i Stockholm till våren 1936 men hade redan tidigare på grund av sjukdom måst avbryta sin verksamhet där. T. är sedan 1935 chef för operan i Prag.

***Talleyrand,** Ch. M. En 4:e del av G. Lacour-Gayets monogr. utkom 1934. Monogr. av A. F. C. de Saint-Aulaire (1936) och C. Brinton (1937).

***Tallgren,** A. M., har publicerat sina viktigaste arbeten i Eurasia Septentrionalis Antiqua, som han själv grundat och utger (sedan 1926).

***Tallgren,** O. J., heter sedan 1933 T u u l i o.

***Tallqvist,** J. V., avgick som e. o. prof. i Helsingfors 1929 (ej 1927).

***Tallqvist,** K. L., avgick 1933 som prof.

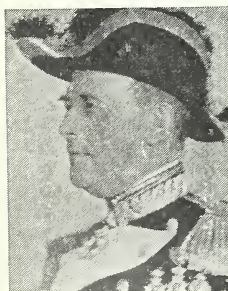
Talmadge [tä'lmidʒ], N o r m a, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1897). T. var en av stumfilmstidens mest uppburna stjärnor, karakteriserad av sin fina, kultiverade framställningskonst. Hon stod på höjden av sin popularitet vid tiden för världskriget och åren närmast därefter. I slutet av 1920-talet drog hon sig tillbaka. Hennes syster C o n s t a n c e T. (f. 1900) blev populär som comédienne i stumfilmer efter debuten (1916) i Griffiths »Intolerance». Sedan ljudfilmens genombrott har hon haft roller endast i få filmer. Från stumfilmstiden minns man även systern N a t h a l i e T. R. A-g.

***Talmud.** Litt.: M. Ehrenpreis, »T.» (1933).

Tal- och Språkdefekter. Nordisk Tidskrift rörande Dövstumma samt andra Tal- och Språkdefekta utgavs 1932—36 av E. Aurell, delvis med polemisk inställning mot Nordisk Tidskrift för Dövstumskolan (se d. o.). E. Jr.

***Talsymbolik,** jfr även B o k s t a v s m y s t i k, suppl.

Tamm, C l a ë s F a b i a n, sjömilitär (f. 1879 13/11), son till C. G. A. T. Blev underlöjtnant vid flottan 1899, var marinattaché i Berlin och Köpenhamn 1914—17, chef för Sjökrigsskolan 1921—25, chef för Sjöförsvarets kommandoexpedition 1931—33 och är sedan 1933 chef för kustflottan. T., som blev konteramiral 1933, var led. av försvarsutredningen 1928 och 1929 och sakkunnig vid nedrustningskonferensen i Genève 1932. Ö-g.

***Tamm,** H. S., dog 1936 21/5.

***Tamm,** O. F. S., blev 1935 överassistent vid Statens skogsförsöksanstalt. Bland T:s senare arbeten märkas särskilt »En snabbmetod för mineralogisk jordartsgranskning» (i Svenska Skogsvårdsfören:s Tidskr. 1934) samt »Om de lågproduktiva sandmarkerna å Hökensås och i övre Lagadalen» (i Medd. från Statens Skogsförsöksanstalt 1937). C. Mm.

Tamm, V i k i n g S e b a s t i a n H e n r i c s s o n, militär (f. 1896 21/7), son till H. S. T. Blev fänrik vid Svea livgarde 1916, kapten vid Generalstaben 1930 och vid Svea livgarde 1934, övergick s. å. i abessinsk tjänst och deltog i italiensk-abessinska kriget 1935—36 (se d. o., suppl.). Han lämnade Abessinien efter kejsarens flykt i maj 1936 och vann återinträde i svenska armén s. å., blev 1937 major i Generalstaben samt major och lärare i taktik vid Krigshögskolan. T. har utgivit »I tjänst hos Negus» (1936). C. A. E.

***Tammann,** G., avgick 1930 som dir. för den fysikalisk-kemiska institutionen i Göttingen.

Tandberg, J o h n G u d b r a n d, fysiker (f. 1896 1/11). T., som blev fil. dr i Uppsala 1937, var amanuens, senare assistent, vid Fysiska institutionen i Lund 1916—25. Sedan 1925 är han fysiker och kemist vid Elektrolux' laboratorium i Stockholm. T:s gradualavh. behandlade hårda γ-strålars absorption, studerad med hjälp av kärnreaktioner (se d. o., suppl.). Han har även studerat röntgenstrålningens L-absorptionsspektrum hos jod och tellur samt utgivit skrifter av historisk-fysiskt innehåll. T. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. Sv. B-r.

Tandi'l, stad i prov. Buenos Aires, Argentina, 310 km s. s. v. om staden Buenos Aires; 56,787 inv. (1936). Betydande handel med spannmål och boskap. S. och s. v. om staden sträcker sig den låga Sierra de T. (når 450 m ö. h.) med stora stenbrott.

***Tandläkareinstitutet** har erhållit ny studieplan; utbildningen tar fyra år, därav tre kliniska. I st. f. den tidigare rigorösa formen har i tandläkarexamen samma ordning bestämts som den, vilken gäller vid den med. fakulteten. Rätt att disputera lämnas av K. m:t. Disputationen försiggår merendels på Karol. inst., och härvid tillämpas de bestämmelser, som gälla vid disputation för med. doktorsgrad. Den första disputationen av en tandläkare ägde rum 1917 (G. Thourén). Inalles ha sex tandläkare disputerat. Någon doktorsgrad utdelas ej. G. T-n.

***Tandläkarkonst.** I början av 1937 funnos i Sverige 2,045 praktiserande tandläkare, därav i Stockholm 451.

Tandrup, H a r a l d K o n r a d N i e l s V i g g o, dansk journalist, författare (f. 1874). Har varit journalist sedan 1897, red. för olika veckotidningar, medarb. i Dagens Nyheder 1921—24, sedan i Berlingske Tidende och B. T. Han har utgivit en rad underhållande romaner. P. E-t.

Monumentet över slaget vid Tannenberg.

***Tandvård.** I Stockholm öppnades 1936 Eastmaninstitutet genom donation av G. Eastman (se d. o., även i suppl.). Av de donerade medlen ha $3^1/_2$ mill. kr. åtgått till uppförande och inredning av byggnaden. Institutet är huvudsakl. avsett för stadens barn i åldern 3—16 år och har en stab av 3 läkare och 33 tandläkare. Stadens årliga bidrag beräknas f. n. till 350,000 kr.

Under mer än 20 år ha statliga utredningar utförts om tandvårdsbehovets tillgodoseende, den senaste av statens sjukvårdskommitté (1935). Socialministern har föranstaltat om bearbetning av detta förslag för att framlägga proposition vid 1938 års riksdag om åtgärder för folktandvården. H. R-g.

***Tanganjikaterritoriet.** Lufttrafiklinjen London—Kapstaden passerar nu genom T., angörande Nairobi, Mombasa, Dar es-Salaam och Lindi.

Tanke'tt, se S t r i d s v a g n, suppl., sp. 974.

Tannenbaum [tä'nən-], S a m u e l A a r o n, nordamerikansk-judisk paleograf och textforskare (f. 1874), med. dr och dr i litteratur, har gett ut »The handwriting of the renaissance» (1930), »Problems in Shakespere's penmanship» (1927), »Shakespere forgeries in the Revels account» (1928), »Shaksperian scraps» (1933) och skrivit textkritiska uppsatser m. m. om renässanslitteraturen. R-n B.

***Tannenberg.** Till minne av slaget 1914 invigdes 1927 vid staden Hohenstein ett monument, bestående av åtta tornbyggnader, grupperade kring en muromgiven öppen plats. I ett av tornen bisattes 1934 rikspresidenten v. Hindenburg.

***Tanner,** V., startade 1937 en expedition till Labrador.

***Tanner,** V. A., blev mars 1937 finansminister.

***Tannhäuser.** Ny litt.: J. Siebert, »Der Dichter T.» (1934).

***Tansley,** A. G., blev 1927 prof. i Oxford.

Ta'pti, flod i Indien, upprinner i Centralprovinserna och utmynnar nedanför Surat i Cambayviken; längd 725 km. T. flyter parallellt med Narbada och skiljes från denna flod av Satpurabergen.

Tardenoisien [tardənωaziã'], en senpaleolitisk stenålderskultur, uppkallad efter en betydande fyndplats ej långt från Fère-en-Tardenois, dep. Aisne, Frankrike. T. förekommer huvudsakl. i v. Europa, men talrika parallellkulturer äro kända såväl från andra delar av Europa som från Asien, Afrika och Australien. Den s. k. Maglemosekulturen i Skandinavien (se M a g l e m o s e) är en utlöpare av T. Närmast är T. att betrakta som en utveckling av sen Capsien (se d. o., suppl.). T. kännetecknas framför allt av en utomordentligt fin flintindustri, i vilken geometriska dvärgtyper (mikroliter) dominera. H. An.

***Tardieu,** A., inträdde, då ännu erkänd högerledare, som minister utan portfölj i Doumergues samlingskabinett efter februarioroligheterna 1934 men lämnade ministären i okt. s. å. efter en schism med Herriot. Vid 1936 års kammarval ställde han icke upp sig, då han icke lyckades genomföra sin plan på en auktoritär »statsreform». Han har sedan ägnat sig åt flitigt skriftställeri i antiparlamentarisk anda, dels som regelbunden politisk krönikör i tidskr. Gringoire, dels genom broschyrer och pamfletter i bokform. Bland dessa må nämnas »La réforme de l'État» (1934), »L'heure de la décision» (s. å.), »Sur la pente» (1935) och »Le souverain captif» (1936), avsedd att utgöra d. 1 av ett större arbete, »La révolution à refaire». Kj. S-g.

***Tarkington,** B., har fortsatt sitt frodiga författarskap med romanerna »Mary's neck» (1932), »Wanton Mally» (s. å.; från 1600-talets England), »Presenting Lily Mars» (1933), karakteristiska bilder från teaterlivet i U. S. A., medelklassromanen »The Lorenzo bunch» (1936) och den ypperliga barnskildringen »Little Orvie» (1934). R-n B.

Tarp, S v e n d E r i k, dansk tonsättare (f. 1908). Var elev av musikkonservatoriet i Köpenhamn och har bedrivit studier i Tyskland, Österrike och Holland. Bland T:s verk, som ofta utmärkas av frisk omedelbarhet, märkas orkesterverk, kammarmusik (bl. a. tre stråktrios), pianostycken och sånger. G. M.

***Tarrasch,** S., dog 1934.

***Tartufari,** C., dog 1934. Hon föddes 1868 (ej 1869). T. debuterade som skald och dramatiker och koncentrerade därefter sin pro-

duktion på att i breda romaner fotografera italienska småstäder och diskutera religiösa och politiska problem. G. B-h.

***Tasmanien** hade 233,032 inv. 1936. Lufttrafik upprätthålles från Hobart över Launceston till Melbourne.

***Tasso,** T. Ny litt.: Monogr. av A. Capuani och L. Tonelli (båda 1935); A. Tortoreto och J. B. Fucilla, »Bibliografia analitica tassiana (1896—1930)» (1936).

Tatarescu [tətare'sko], G h e o r g h e, rumänsk politiker (f. 1887). Var kavalleriofficer under världskriget, blev jur. dr vid Sorbonne, sedan advokat, därjämte publicist och gjorde sig även känd som dramatiker. T. invaldes 1919 i riksdagen, hade underordnade poster i liberala ministärer 1923—28 och blev därefter partiets sekr. I Ducas ministär 1933 blev T. handelsminister och, efter mordet på partichefen, konseljpresident i början av jan. 1934. Han har därjämte till 1937 varit chef för ett dep. för upprustning och sedan inrikesminister. Jfr R u m ä n i e n, suppl., sp. 637. A. A-t.

Tate [tēit], J o h n O r l e y A l l a n, nordamerikansk författare (f. 1899), graduerades vid Vanderbiltuniv. och utgav (1922—25) med några vänner The Fugitive, en poetisk tidskr. T. har skrivit biografierna »Stonewall Jackson, the good soldier» (1928), »Jefferson Davis» (1929) och »Robert E. Lee» (1932), diktsamlingarna »Mr Pope» (1928), »Poems 1928—1931» (1932), »The Mediterranean» (1935), »Reactionary essays on poetry and ideas» (1936) m. m. — T., som tillhörde oppositionen mot nyhumanisterna (se d. o., suppl.), är som poet bäst i intellektuella och metafysiska dikter; hans essäer (»Humanism and naturalism», »Three types of poetry», om amerikanska författare m. m.) äro livfulla och idérika. R-n B.

Tattarmossen, M a l m s f l y g p l a t s, civil landflygplats, omkr. 12 km n. ö. om Helsingfors, tagen i bruk 16 dec. 1936. Den har permanentbelagda startbanor, hangar, radiostation, inkl. radiolandningsfyr, flygplatsbelysning för nattflygning och väderleksstation. Stationsbyggnad är (1937) under uppförande.

***Taube,** släkt. M a t h i a s T. dog 1934 $^{23}/_{6}$. Hans dotter A i n o T. (f. 1912 $^{11}/_{7}$) har framträtt som skådespelerska och även haft flera uppgifter inom svensk film, bl. a. i »Skepparkärlek» (debut, 1931), »Sången om den eldröda blomman» (ljudfilmsversionen), »Konflikt», »Sara lär sig folkvett» och »Laila». R. A-g.

***Taube,** M. — C. E. T. dog 1934 $^{21}/_{4}$.

Taube [tau'bə], O t t o v o n, frih., baltisktysk författare (f. 1879 i Reval), har skrivit dikter, strama i formen, mest tankepoesi, romanen »Der verborgene Herbst» (1913), »Adele und der Dichter» (1919; noveller), »Die Löwenprankes» (1921), en roman, präglad av den undergångsstämning han kände som balt och adelsman, »Das Opferfest» (1926), berättelserna »Baltischer Adel» (1932; däribland »König Karls XII. einzige Liebe»). R-n B.

***Tauber,** R., har under senare tid alltmer övergått till operetten, där han vunnit stor popularitet. Han gästade Stockholmsoperan 1925 och 1926 samt uppträdde som konsertsångare i Stockholm 1933. T. har även komponerat operetten »Der singende Traum» (1934). Han har spelat huvudrollen i flera tyska och även i engelska sångfilmer. G. M.; R. A-g.

***Tauchnitz.** Firman övergick 1934, sedan a.-b. upplösts, till Willy Brandstetter och kallas nu Bernhard Tauchnitz Nachf., Brandstetter & C:o. Dess säte är nu Paris.

Taunton [tā'ntən el. tå'ntən], industristad i s. ö. Massachusetts, U. S. A., 50 km s. om Boston, vid den segelbara T. river; 37,355 inv. (1930). Järnvägsknut; tillv. av gjutgods, bomullsfabrikat, artiklar av britanniametall samt silverarbeten.

Tau'ragė, se T a u r o g g e n.

Taut, B r u n o, tysk arkitekt (f. 1880). Var stadsbyggnadsråd i Magdeburg 1921—24, blev prof. vid tekn. högskolan i Berlin 1931 och kallades till Moskva 1932. T. hör till den radikala falangen i Tyskland, som redan före världskriget kraftigt verkade för bättre bostäder. Han har anlagt trädgårdsförstäder i Grünau vid Berlin och i Magdeburg (1913 ff.) samt byggt bostadshus med småvåningar, bl. a. i Berlin (1924 ff.). Dessutom har T. utfört ritningar till industribyggnader och utställningshallar. Han är även skriftställare: »Die neue Wohnung. Die Frau als Schöpferin» (1924; 5:e uppl. 1928), »Die neue Baukunst in Europa und Amerika» (1930) m. fl. arbeten. E. L-k.

Tavel [tā'fəl], R u d o l f v o n, schweizisk författare (1866—1934), skapade den berntyska hembygdslitteraturen med »Familie Landorfer» (3 bd, 1906), »D'Frou Kätheli und ihri Buebe» (1910) m. fl. berättelser på dialekt, vilka skildra tider och öden fr. o. m. 1600-talet. R-n B

Tavelsjö, se U m e å 3, suppl.

Taxatiōnslära, *lantbr.*, se L a n t b r u k s-e k o n o m i, suppl.

***Taxeringsnämnd,** jfr även F a s t i g h e t s-t a x e r i n g och M e l l a n k o m m u n a l a p r ö v n i n g s n ä m n d e n, båda i suppl.

***Taxeringsvärde.** En ny instr. för värdering av skogsmark och växande skog vid taxering av fastighet utfärdades genom K. m:ts förordn. 18 juni 1937, som trädde i kraft 1 juli 1937 och tillämpades f. ggn med avseende på 1938 års allmänna fastighetstaxering. — Vid bestämmandet av byggnadsvärdet på annan fastighet skall enl. lag 18 juni 1937 med ändring av kommunalskattelagen

särskilt anges vad av detta värde, som belöper på maskiner och liknande tillgångar, vilka äro avsedda att huvudsakl. tjäna industriellt eller därmed jämförligt ändamål (särskilt maskinvärde). Särskilt maskinvärde kan icke förekomma i fråga om byggnad, uteslutande avsedd som bostad. J. R. N.

Taylor [tē̆'lə], A l f r e d E d w a r d, engelsk filosof (f. 1869), sedan 1924 prof. i Edinburgh, har särskilt utmärkt sig som Platonforskare med arbetena »Plato, the man and his work» (1926) och »Socrates» (1932).

Taylor [tē̆'lə], R o b e r t, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1911). Började studera medicin, uppträdde som amatörskådespelare, anlitades som sångare i radio och fick sedan filmengagemang i Hollywood. T:s genombrottsfilm (liksom Eleanor Powells) var »Broadways melodi 1936». Han har därefter hastigt kommit i främsta ledet bland filmfavoriterna och haft roller i bl. a. »En läkares samvete», »Kameliadamen» (mot Greta Garbo), »Hans broders hustru» och »Förälskad, förlorad, förledd» (mot Jean Harlow). R. A-g.

***Tchad.** Kolonien upphörde 1934 att bilda en särskild administrativ enhet.

T. C. O., se T j ä n s t e m ä n n e n s c e n t r a l o r g a n i s a t i o n, suppl.

Tczew [tʃäf], se D i r s c h a u.

***Teasdale,** S., dog 1933. Postumt utgavs diktsamlingen »Strange victory» (1933).

Teaterrådet. I huvudsaklig överensstämmelse med det förslag, som framlagts i utlåtandet från 1933—34 års stora teaterutredning, tillsattes 1935 av K. m:t ett teaterråd (instr. av 5 april 1935), vilket har att fungera som rådgivande instans i sådana ärenden, som beröra de genom statsmedel understödda svenska teatrarnas ekonomiska, organisatoriska och administrativa problem. Även i andra frågor, som beröra teaterväsendet, kan K. m:t inhämta rådets mening. T. består av en ordf., två led. och en sekr., vartill kommer en suppleant. O. W-n.

Tecchi [te'ki], B o n a v e n t u r a, italiensk författare (f. 1896). Lärjunge till A. Farinelli, har T. producerat utmärkta studier över bl. a. Wackenroder (1927) och »Il dramma del Foscolo» (s. å.) men tyckes numera helt ha övergivit litteraturhistorien för noveller, »Il vento tra le case» (1928), och romaner, »Il nome sulla sabbia» (1924), »I Villatauri» (1935) etc., verk av osäker byggnad men fängslande genom originell människoskildring. G. B-h.

***Teda,** socken, ingår sedan 1 jan. 1937 i Svinnegarns, Enköpings-Näs och T. pastorat, sedan 1936 i Trögds och Åsunda kontrakt.

Tedin, K a r l O l o f, botanist (f. 1898 $^{28}/_{2}$), son till H. T. Blev fil. dr i Lund 1927 och docent där i ärftlighetslära 1929. Sedan 1931 är T. föreståndare för Sveriges utsädesförenings frökontrollbyrå och ledare för dess potatisförädling. Han har skrivit vetenskapliga arbeten, huvudsakl. inom genetiken och statistikens tillämpning inom de biologiska vetenskaperna. G. N.-L.

Tees [tīz], flod i n. ö. England, upprinner på Cross Fell i Penninska bergen och utmynnar nedanför Middlesbrough i Nordsjön med ett brett estuarium; längd 138 km. Nedre loppet är av vikt som transportled för industriområdet kring Middlesbrough. Under större delen av sitt lopp bildar T. gränsen mellan Yorkshire och Durham.

***Teg** omfattar efter utvidgning 15 dec. 1933 en totalareal av 301,3 har, därav 268,5 har land; 1,411 inv. (1937).

***Tegefors verk.** Aktiekap. nedsattes 1933 till 3,237,500 kr. Årstillv. uppgår till omkr. 27,000 ton blekt sulfitcellulosa.

***Tegel.** Råteglet har tidigare torkats i mer eller mindre öppna torklador, och tegelfabrikationen har därför varit en typisk sommarindustri. Numera har dock även artificiell torkning börjat användas, varigenom tillv. kunnat hållas i gång året runt.

Det högporösa t. har under senare år fått en avsevärd marknad. På grund av sina goda värmeisolerande egenskaper kan det i större delen av Sverige brukas till ytterväggar av en stens tjocklek. Denna tegeltyp har möjliggjort ekonomisk konkurrens med trä till väggar i bostadshus. A. E-n.

Tegen, G u n h i l d, f. N o r d l i n g, författarinna (f. 1889 $^{15}/_{8}$), g. m. K. E. Z. T. 1915. Har gett ut romanerna »Eros i Uppsala och annorstädes» (1929; under pseud. T o r T i l j a), »En flicka växer upp» (1932), »Vi kvinnor» (1933), »En fattig studentska» (1934), »Vägen över Oxford» (1935) och »Slavar» (1936) samt novellsamlingen »Livet går förbi» (1937). T:s författarskap har sin mittpunkt i skildringen av kvinnokaraktärer och kvinnoerotik. R-n B.

***Tegen,** K. E. Z., är sedan 1937 prof. i praktisk filosofi vid Stockholms högskola. Han har vidare utgivit »De personliga värdena hos Meinong» (1935).

Tegengren, F e l i x R e i n h o l d, geolog (f. 1884 $^{5}/_{5}$ i Vasa, Finland), bror till J. T. Studerade vid Tekn. högskolan i Stockholm 1905—07 och blev fil. lic. i Uppsala 1908. T., som blev svensk undersåte s. å., var 1909—18 geolog (från 1914 statsgeolog) vid Sveriges geol. undersökning. Bland hans skrifter från denna tid märkas »Järnmalmstillgångarna i mell. och s. Sverige» (Sveriges Geol. Undersökning, ser. Ca, n:r 8, 1912) och det väsentligen av T. utarbetade

verket »Sveriges ädlare malmer och bergverk» (ibid., ser. Ca, n:r 17, 1924). Tjänstledig från sin statsgeologbefattning 1914—17, var han (i kinesiska regeringens tjänst) prof. J.

G. Andersson behjälplig med malmgeologiska undersökningar i Kina. Efter sin avgång från Sveriges geol. undersökning övergick T. till enskild tjänst, de första två åren i Skandinavien men sedan t. o. m. 1932 hos utländska företag i Fjärran östern och Nordamerika. Av hans talrika malmfältsundersökningar i dessa länder har blott ett fåtal utgivits i tryck, ss. »The iron ores and iron industry of China» (2 bd, Memoirs of the Geological Survey of China, ser. A, n:r 2, 1921—23). 1933—36 var T. knuten till Bolidens gruv-a.-b. och är sedan början av 1937 teknisk ledare för oy. Prospektor a.-b., ett för malmletning i Finland av ett antal finländska industrier upprättat företag. N. Zn.

***Tegnér,** A. Ch., har ytterligare utgivit »Femton sånger» (1932). Av »Sjung med oss mamma» utkom ett 9:e h. 1934, och av »Sjung, svenska folk» utkom 22:a uppl. s. å.

***Tegnér,** E. Ny litt.: G. Hedin, E. Hellquist, O. Sylwan och E. Wallén, »T:s Fritjofs saga» (1931); S. Bohman, »E. T:s tänkesätt och idéer» (1933; akad. avh.); N. Holmberg, »Från Svea till Frithiofs saga» (i Scandia s. å.); A. Nilsson, »T. och Uppsalafilosofien» (1934); A. Werin, »E. T. Från Det eviga till Mjältsjukan» (s. å.); G. Hedin, »T:s uppfattning av klassiskt och romantiskt» (1936); S. Cederblad, »Utbrottet av Tegnérs sinnessjukdom» (i Samlaren, IX, 1928); V. Svanberg, »Skandinavismen i Tegnérs Nore» (ibid., XIII, 1932); O. Marin, »Ett snilles vansinne» (i Edda 1936); jfr även J. Bukdahl, »Det europæiske menneske» (1933).

***Teheran** hade enl. 1933 års folkräkning 360,251 inv. Sedan 1937 har T. järnvägsförbindelse över Elbursbergen med hamnplatsen Bender Schah vid Kaspiska havet.

***Teje,** T. A. En alltmera fulländad teknik i förening med ett ständigt fördjupat människostudium har förlänat T:s scenskapelser en fasthet och en intensitet, vartill svensk teater sällan visat ett motstycke. Bland hennes senare stora roller märkas Indras dotter i Strindbergs »Ett drömspel», Majorskan i Selma Lagerlöfs dramatisering av »Gösta Berlings saga», Medea i Euripides' tragedi, Elisabeth i Schillers »Maria Stuart» och Alice i Strindbergs »Dödsdansen». Vid sidan om dylika uppgifter har hon emellertid ibland även med virtuos skicklighet format figurer i det komiska facket (t. ex. guvernanten i Jacques Devals »Fröken» och dubbelrollen Nina Gallas—Trude Mielitz i Bruno Franks »Film»). O. W-n.

Tekniska föreningar. I Sverige finnes ett stort antal sammanslutningar av personer, sysselsatta inom de tekniska yrkena. De största äro Svenska teknologföreningen (se d. o., även i suppl.), som är en riksförening, Tekniska samfundet (se d. o.) i Göteborg med omkr. 720 medl. och Skånska ingenjörsklubben i Malmö, stiftad 1887, med omkr. 540 medl. Specialföreningar, som företräda bestämda tekniska fack, äro bl. a. Svenska pappers- och cellulosaingenjörsföreningen (stiftad 1908, omkr. 400 aktiva medl.; om den av föreningen förvaltade Ekmansfonden se Ekman, C. D., suppl.), Bergshandteringens vänner (se d. o.) och Värmländska bergsmannaföreningen (se d. o., suppl.). Bland t., knutna till bestämda utbildningsanstalter, må nämnas Chalmersska ingenjörsföreningen (stiftad 1907; omkr. 870 medl.), som har huvudstyrelse i Göteborg och lokalavd. i Stockholm och Nässjö. E. Hlr.

***Tekniska högskolan.** T:s uppgift är teknisk-vetenskaplig forskning samt meddelande av undervisning för utbildning av civilingenjörer, bergsingenjörer, arkitekter och lantmätare. Fackavd. för bergsvetenskap är sedan 1932 delad i underavd. för gruvvetenskap och för järnets metallurgi samt bearbetning och behandling. Vid T. avlägges även förexamen för disputation. Professorerna äro (höstterminen 1937) 40, speciallärarna 53 och docenterna 24. Dessutom äro vid T. anställda förste assistenter (f. n. 32), assistenter (100) och e. o. assistenter (8); assistenterna tillsättas av kollegienämnden. De tillfälliga studerandena benämnas numera extra studerande. Antalet studerande var höstterminen 1936 1,356, därav 20 kvinnliga; de äro skyldiga att tillhöra T:s studentkår. Nytt förslag till stadgar för T. har 1937 ingivits till K. m:t. Särskild stadga ang. disputation och promotion av teknologie doktorer utkom 1927; t. o. m. 1937 har doktorsgraden utdelats till 19 pers. Sedan Lantmäteristyrelsen erhållit en av K. m:t utsedd representant i T:s styrelse, utgöres denna av preses och 10 led. Förvaltningsorganen äro kollegienämnd, förvaltningsnämnd och rektorsämbete. Ord. statsanslaget utgör för budgetåret 1937/38 1,451,400 kr., vartill kommer extra anslag om 200,000 kr. Stipendiefondernas kapitalvärde var 1937 omkr. 2,5 mill. kr. Biblioteket innehåller omkr. 80,000 bd. Byggnaderna vid Valhallavägen bestå, utom den 1917 invigda huvudbyggnaden, av en byggnad för fackavd. för kemi (1922), för cellulosa- och träkemi (tillkommen genom donationer av Svenska cellulosaföreningen m. fl. 1931), för flygteknik (1932), för bibliotek (1930) och för administration (1935). T. har 1937 till K. m:t ingivit förslag till plan för fortsatt utbyggnad, varigenom de ännu i bruk varande lokalerna vid Drottninggatan skulle frigöras. — Nyare litt.: E. Philip, »Statuter och förordningar rörande Tekniska högskolans donationsfonder» (1929) och »The royal university of technology in Stockholm» (1932). En förteckning över ord. studerande, som utexaminerats från T. 1827—1935, ingår i »Svenska teknologföreningen 1861—1936» (1937). E. Ph.

***Tekniska läroanstalter.** 1. Chalmers tekniska instituts högre avd. skall enl. beslut av 1937 års riksdag fr. o. m. 1 juli 1937 vara organiserad som tekn. högskola, Chalmers

tekniska högskola. — 2. Enl. beslut av 1937 års riksdag skall den lägre avd. vid Chalmers tekniska institut ombildas till tekn. gymnasium, som t. v. skall stå under samma ledning som institutet. Lärjungeantalet vid de tekniska elementar- och fackskolorna samt gymnasierna uppgick läsåret 1936—37 till 1,133. Gränsen mellan tekn. fackskolor och gymnasier har under senare år blivit mera svävande därigenom, att specialisering av studierna blivit möjlig även vid gymnasierna. Vid Tekn. elementarskolan i Norrköping upprättades 1929 en färgeriteknisk fackavd. Genom utvidgning av vävskolan i Borås inrättades 1935 ett textilinstitut, huvudsakl. för högre utbildning av textiltekniker och textilingenjörer samt för vetenskapligt forskningsarbete inom textiltekniken. Institutet har bekostats av statsmedel och enskilda bidrag. — 3. Bland de lägre tekn. skolorna kunna verkstadsskolorna sägas ha vunnit särskilt stort förtroende. Se vidare Praktiska ungdomsskolor, suppl. Om de tekniska skolor och linjer, som under senaste tid uppstått genom möjligheten till ombildning av högre folkskolor till s. k. praktiska mellanskolor, resp. upprättandet av praktiska linjer vid real- och mellanskolor, se Praktiska mellanskolor och realskollinjer, suppl. Fr. Sg.

***Tekniska museer.** Tekniska museet på N. Djurgården stod till det yttre färdigt 1936. Bland större, av industriföretag upprättade museer märkes även Osram-Museum i Berlin. T. A-n.

***Tekniska skolan i Stockholm.** En av stadsfullmäktige i Stockholm tillsatt kommitté för utarbetande av förslag till omorganisation av den lägre tekniska undervisningen i Stockholm framlade 1935 ett förslag, som bl. a. innebär, att maskin- och byggnadsyrkesskolorna och de delar av aftonskolan, som avse utbildning för liknande arbetsområden, ombildas till dels en statlig teknisk läroanstalt för såväl gymnasie- som fackskoleutbildning, dels en kommunal aftonskola för fackutbildning för olika yrkesområden. 1936 fingo sakkunniga i uppdrag att avge förslag bl. a. om organisationen av de delar av T., som skulle kvarstå efter en utbrytning av maskin- och byggnadsyrkesskolorna. Fr. Sg.

***Teknisk Tidskrift.** Sedan 1935 utges även fackavd. Automobil- och motorteknik 6 ggr årl.; fackavd. Skeppsbyggnadskonst heter sedan 1936 Skeppsbyggnadskonst och flygteknik.

***Telefon.** Automatiseringen av telefonexpeditionen omfattar nu ej blott de stora centralstationerna (Stockholm, Göteborg, Malmö) utan även mindre centralstationer, växelstationer och abonnentväxlar. 1937 äro omkr. 250,000 av Sveriges 700,000 telefonapparater anslutna till automatiska stationer. Vid automatiseringen av landsbygden låter man varje taxeområde bilda en nätgrupp med knutstationer och ändstationer, grupperade kring en centralstation (taxestation), där gruppens rikstrafik, d. v. s. avgiftsbelagda samtal med andra taxeområden, expedieras. För mellanortstrafiken begagnar man sig av s. k. riktsiffror, olika för de olika stationerna i nätgruppen, vilka av abonnenten tagas på fingerskivan före det önskade abonnentnumret. Försök med automatiserad rikstrafik pågå.

Bland nyheter för abonnenterna vid de större telefonstationerna märkas tidsangivelse, väderleksprognoser m. m. (se Tidgivningsmaskin, suppl.).

Det svenska telefonkabelnätet har utvecklats i raskt tempo. Särskilt märkes Norrlandskabeln, som (1937) når Umeå och vars fortsättning till Luleå är planerad.

Inom kabeltekniken göra sig nya synpunkter gällande i syfte att förenkla anläggningarna och förbättra ljudöverföringen. Av särskilt intresse äro de s. k. bredbandskablarna, som dock ej kommit i bruk i Sverige. De äro uppbyggda av en central ledare med omgivande koaxiell ledarmantel. Det frekvensband en sådan kabel kan framsläppa uppgår till flera mill. perioder per sek. Med en nyligen färdigställd fyrdubbel kabel av detta slag mellan London och Birmingham beräknar man kunna erhålla upp till 400 telefonikanaler på varje ledarpar. De olika samtalen få modulera olika bärfrekvenser, som sedan blandas med varandra på ledningen och vid mottagningsändan skiljas åt medelst elektriska bandfilter. Dylika kablar ha även löst problemet om television medelst överföring på ledningar. Det stora frekvensband varje televisionsbild kräver (över 1 mill. perioder per sek.) kan näml. ej överföras på en vanlig telefonledning. I Tyskland ha kombinerade televisions- och samtalsförbindelser upprättats mellan Berlin å ena sidan samt München och Hamburg å den andra.

Jämsides med kabelteknikens utveckling har förstärkarutrustningen på telefonförbindelsernas överdragsstationer fullkomnats, bl. a. genom införande av förstärkare med s. k. negativ återkoppling för stabilisering av förstärkningen.

Inom radiotelefonien märkes särskilt de ultrakorta vågornas ökade användning i de kommersiella telefonförbindelserna. Tack vare dessa vågors höga frekvens kan ett mycket stort antal förbindelser upprättas utan inbördes störning. Den begränsade räckvidden är dock ett hinder för deras användning för transoceana förbindelser.

Sverige har (1937) telefonförbindelse med ett 80-tal andra länder, bl. a. samtliga i Europa utom Albanien. E. Mgrn.

***Telefonaktiebolaget L. M. Ericsson** driver elektromekaniska verkstäder i Stockholm (komma att flyttas till Tellusborg i Brännkyrka) och kabelverk i Älvsjö. Med bolaget samarbeta följ. svenska företag: L. M. Ericssons försäljnings-a.-b. (gr. 1929), L. M. Erics-

sons signal-a.-b. (gr. 1921), Svenska radio-a.-b. (se d. o., suppl.), Max Sieverts fabriks-a.-b. (Sieverts kabelverk; se Sundbyberg), a.-b. Alpha (se d. o., suppl.) och Svenska elektromekaniska industri-a.-b. (se d. o., även i suppl.) med de till detta bolag anslutna Elektriska a.-b. Skandia och Graham brothers a.-b. Bolaget driver fabriksrörelse även i England, Estland, Frankrike, Italien, Nederländerna, Norge, Polen, Spanien, Tjeckoslovakien, Ungern och Österrike. Tillv. vid de svenska telefonfabrikerna och kabelverket hade 1936 ett värde av omkr. 19 mill. kr., resp. omkr. 5 mill. kr.; antalet anställda var s. å. omkr. 3,500. Bolaget driver dessutom koncessionsrörelse i följ. länder (antalet abonnenter 1936 inom parentes): Italien (71,698), Polen (111,142), Argentina (20,469), Mexiko (genom Mexikanska telefon-a.-b. Ericsson; 70,661) och Turkiet (2,416); investeringarna i Finska telefon-a.-b. överlätos 1934 till finska staten. Egna försäljningsbolag eller representanter finnas i de flesta länder, dock ej i U. S. A. Om bolagets förhållande till International telephone & telegraph corporation se Kreugerkraschen, suppl. Aktiekap. nedsattes 1937 till 70,581,910 kr. E. Hlr.

Telefonkö, se Telefonförmedling.

***Telefotograf.** Intresset för t. har under senare år varit synnerligen livligt särskilt beträffande television (se d. o., nedan). Beträffande egentliga t. märkas försök till snabbare sändning med hjälp av ultrakorta radiovågor; en anläggning på 3 m våglängd för trafik mellan New York och Filadelfia har gjorts. På grund av den ringa räckvidden inom detta våglängdsområde fordras två relästationer mellan ändstationerna. Sv. B-r.

***Telefotografi,** se även Fjärrfotografi, suppl.

Telefunken [telefo'ŋkən], Gesellschaft für drahtlose Telegraphie m. b. H., ett 1903 av Siemens & Halske A.-G. och A. E. G. gemensamt bildat bolag med säte i Berlin. T:s verksamhet ligger huvudsakl. inom forsknings- och uppfinnarområdena, medan mass- och serietillv. av radiomateriel överlåtits på moderbolagen. T., som stått under ledning av G. v. Arco (se d. o., suppl.) och H. Bredow, innehar ett stort antal patent på radioområdet och har uppfört bl. a. de tyska storstationerna för kommersiell radio och rundradio. E. Hlr.

Telegraaf [-ḵrā'f], De, borgerlig tidning i Amsterdam, gr. 1893, utges 12 ggr i veckan (ej söndag kväll och måndag morgon). T. är jämte avläggaren De Courant-Het Nieuws van den Dag den mest spridda tidningen i Nederländerna.

***Telegraf.** Fjärrskrivmaskinen har ytterligare förbättrats och fått allt större användning, varvid den ersätter även snabbskriftsystem av äldre modell. I flera länder, dock ännu ej i Sverige, ha införts särskilda abonnemang på fjärrskrivmaskiner för allmänheten. I Tyskland t. ex. finnas (1937) vid 11 stationer omkr. 300 abonnenter på dylika maskiner, vilka även kunna sättas i förbindelse med motsv. abonnenter i Danmark, Nederländerna, England och Schweiz. I Sverige finnas för privat drift nyttjade fjärrskriftförbindelser, dels disponerade av tidningar i landsorten (se Telegrambyrå, suppl.), dels av några större bolag. Telegrafverkets egna fjärrskrivmaskiner uppgå till 250, de privata maskinerna till ett 70-tal.

De för fjärrskrivmaskinens manövrering nyttjade strömimpulserna, vilka för varje tecken äro fem till antalet, ehuru av skiftande karaktär (femenhetsalfabet), samt föregås av en startimpuls och efterföljas av en stoppimpuls, bli på långa ledningar förvrängda. Man har därför på sådana ledningar infört regenerativa överdrag, bestående t. ex. av en mottagningsapparat, som utstansar meddelandet i form av hål i en pappersremsa, vilken sedan föres genom en sändarapparat och därvid styr denna så, att riktiga impulser utsändas på den fortsatta ledningen.

Vid telegrafering bruka numera telegraftecknen allt oftare överföras på ledningen med hjälp av växelströmmar av olika frekvens (bärfrekvenstelegrafering), antingen enbart, då ett stort antal telegrafkanaler kunna erhållas (12—18 st. på en vanlig telefonkabelledning), eller tills. m. telefonförbindelser. De olika telegrafkanalerna särskiljas på mottagningssidan medelst elektriska filter. Det i Sverige vanligaste sättet att erhålla telegrafledningar är, vid sidan av bärfrekvenssystemen, att transformera telefonledningar, varigenom en telefonförbindelse får tjänstgöra som tilledning och en annan som återledning för strömmen i en telegrafikanal. De härvid nyttjade telefonförbindelserna behöva ej vara »metalliska» utan kunna i sin tur ha erhållits genom transformering (s. k. superfantom telegrafförbindelse; den genom transformering erhållna telefonförbindelsen benämnes näml. »fantomledning»).

Även vid bildtelegrafering har en förbättrad teknik införts. Se även Telegram, suppl. E. Mgrn.

***Telegrafon.** Förbättrade apparater enl. t:s princip ha på senare år fått stor användning särskilt inom rundradio (jfr d. o., suppl.), varvid det upptagna ljudet registreras på ett stålband och sedan utsändes vid önskad tidpunkt. Sv. B-r.

***Telegrafverket.** Telegrafstyrelsen består numera av 1 generaldir. som chef, 5 byråchefer samt 1 förste byrådirektör, vilken senare förestår de tekniska avdelningarna på styrelsens linjebyrå.

T:s verkstad hade 1936 ett produktionsvärde av 8,2 mill. kr. Telefonnätet omfattade vid slutet av 1936 128 centraltelefonstationer, 5,067 växelstationer och 997 fristående samtalsstationer. Antalet telefonapparater uppgick till 672,425 el. 107 per 1,000 inv.; telefonförbindelserna hade en längd av 1,338,010 km metalliska ledningar och 195,575 km duplex- och

högfrekvensförbindelser; 1936 utväxlades 985 mill. telefonsamtal. Antalet telegrafstationer utgjorde 128 centraltelegrafstationer, 18 filialtelegrafstationer, 2,026 telegramexpeditioner och 66 telegraminlämningsställen. För telegraftrafiken funnos 16,760 km metalliska ledningar och 57,665 km transformerade telefonledningar och tontelegrafförbindelser m. m. Antalet taxerade telegram utgjorde 1936 2,6 mill. inländska och 2,5 mill. utländska. För radiotelegraftrafiken med Amerika är en kortvågsradiostation. (1937) under byggnad; radiopejlstationerna äro 3 och markstationerna för trafik med luftfartyg 3. Över de fasta radiostationerna utväxlades 1936 437,887 telegram med utlandet, över kust- och markstationerna 65,186 telegram; antalet radiopejlingar var 521. Radiotelefontrafik mellan land och fartyg upptogs i febr. 1937. Se även R u n d r a d i o, suppl.

T:s bundna kapital uppgick vid 1936 års slut till 430,4 mill. kr., därav telefonnätet 374,2 mill., telegrafnätet 8,4 mill., radionätet 6,3 mill. och fastigheter 41,5 mill. Det disponerade statskapitalet uppgick till 421,7 mill. kr. Inkomsterna uppgingo 1936 till 120,9 mill. kr., därav telefoninkomster 103,6 mill., telegrafinkomster 8,1 mill. och licensavgifter 9,1 mill. kr. Driftkostnaderna voro 85,2 mill. kr. och överskottet 35,7 mill. kr., motsv. 9,3 % av det i medeltal under året disponerade statskapitalet. Hela antalet anställda i verkets tjänst uppgick till 20,196 pers., därav 5,301 ord. tjänstemän och 6,766 arbetare. H. Hbgr.

Telegrafverkets arbetarpensionskassa, sedan 1935 namn på Telegrafverkets pensionskassa för pensionering av verkstads-, förråds- och linjearbetare (se d. o., nedan).

***Telegrafverkets pensionsfond.** Från fonden bestrides sedan 1 juli 1935 även viss del av kostnaden för e. o. tjänstemäns tjänstepensioner. Fondens tillgångar uppgingo vid 1936 års slut till 31,738,727 kr., därav i tjänstepensionsfonden 27,482,515 kr. och i familjepensionsfonden 4,256,212 kr. Fr. o. m. 1 juli 1937 har familjepensionsfonden överförts till den i samband med statens övertagande av Telegrafverkets änke- och pupillkassa (se d. o.) bildade T e l e g r a f v e r k e t s f a m i l j e p e n s i o n s f o n d. H. Hbgr.

***Telegrafverkets pensionskassa för pensionering av verkstads-, förråds- och linjearbetare** benämnes sedan 1935 T e l e g r a f v e r k e t s a r b e t a r p e n s i o n s k a s s a. Bestämmelserna för pensionering av arbetare återfinnas i tjänstepensionsreglementet för arbetare i statens tjänst, fastställt av K. m:t 30 juni 1934. Kassans tillgångar uppgingo vid 1936 års slut till 10,719,122 kr. H. Hbgr.

***Telegrafverkets änke- och pupillkassa** övertogs 1 juli 1937 av telegrafverket (se P e n s i o n, suppl., sp. 439), varvid även e. o. tjänstemän erhöllo familjepensionsrätt. Av kassans tillgångar överlämnades omkr. 10 mill. kr. till telegrafverket, medan av återstoden, omkr. 1,5 mill. kr., bildades Telegrafverkets änke- och pupillkassas minnesfond, varav avkastningen skall användas huvudsakl. för engångsunderstöd till dödsbon. H. Hbgr.

***Telegram.** För mottagningsbevis erlägges numera avgift för t. om 6 ord, om beviset skall sändas per telegraf, och med 40 öre, om beviset skall sändas med post. För likalydande t. till flera adressater erlägges utöver avgiften för t. för varje utskrift 1 kr. för högst 50 ord med tillägg av 50 öre för

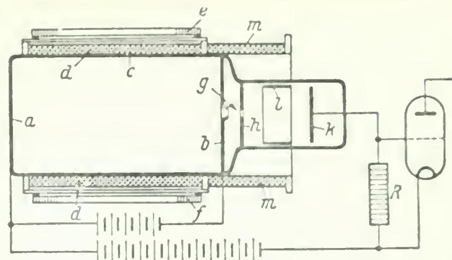

Bild 1. Schematisk genomskärning av Farnsworths *image dissector.*

varje överskjutande påbörjat 50-tal ord. Brevtelegram (= ELT =) äro sedan 1 maj 1936 medgivna även till flertalet europeiska länder mot halv avgift, dock för minst 25 ord. Avgiften för helgtelegram med fastställd, valfri text till Nordamerika har sänkts till 5 kr. Utbäringsområdet för t. omfattar sedan 1935 platser inom ett avstånd av 2 km från telegrafstationen. I samband härmed har minimiavgiften för extrabud höjts till 1 kr. 50 öre. Bildtelegram kunna numera (okt. 1937) sändas till Belgien, Danmark, Frankrike, Italien, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Tjeckoslovakien, Tyskland, Vatikanstaden och Österrike samt till U. S. A., Argentina och Siam. Avgiften utgår i regel med två olika belopp, det ena för en högsta bildyta av 120 cm² och det andra för större bildyta intill 13×18 cm. H. Hbgr.

***Telegrambyrå.** Efter Hitlerregimens införande i Tyskland upphörde Wolffs byrå i Berlin. Den efterträddes 1934 av Deutsches Nachrichtenbüro, som även upptog en annan stor tysk telegrambyrå, Telegraphen-Union. — Även med filialkontoret i Sundsvall har TT:s huvudkontor numera ständig förbindelse genom dubbelriktad tonfrekvenslinje. I juni 1937 hade förutom filialerna 57 tidningar i olika delar av landet ständig anslutning till TT:s teleprinteranläggning genom enkelriktad telegraftransformering. Nyhetsförmedlingen till TT från Berlin sker sedan nov. 1934, från Paris sedan mars 1935 och från London sedan nov. s. å. huvudsakl. på trådlös väg enl. det s. k. Hellsystemet. S. L-de.

Telegrampostanvisning, se P o s t a n v i s n i n g.

Teleradium, se R a d i u m b e h a n d l i n g, sp. 419.

Teleteknik, se E l e k t r i s k t e l e t e k n i k, suppl.

***Television.** Ett livligt arbete har pågått för att förbättra sändare och mottagare. Man arbetar nu med stort radantal (vanl. 180—441) och motsv. stort antal bildpunkter (omkr. 30,000—150,000), varigenom bilderna bli skarpare. På grund av de höga moduleringsfrekvenserna lägges bärvågen inom det ultrakorta området (omkr. 5—7 m); på längre vågor skulle övrig radiotrafik störas för mycket.

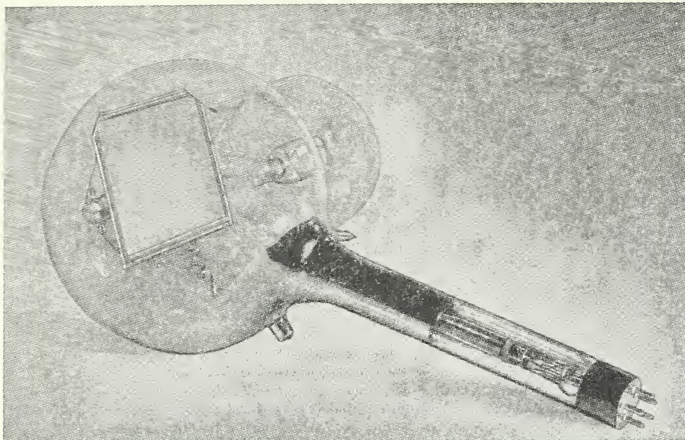

Bild 2. Ikonoskop. I kulan den ljuskänsliga plattan, i ansatsröret glödkatod och elektronoptik.

Då dessa korta vågor ej avböjas nämnvärt i ionosfären och därför gå föga bortom den optiska synvidden, blir t:s räckvidd starkt begränsad, även om antennen placeras i toppen av ett högt torn. T. är därför ekonomiskt möjlig endast i tätt befolkade trakter. Så erfordras t. ex. för Tyskland, enl. en uppgjord plan, 21 sändare för att nå större delen av befolkningen. Specialkablar måste användas för att förena upptagningsapparaten med sändaren (se Telefon, suppl., sp. 1094).

Då vid mottagning av t. blott en mycket liten del av bildytan utsänder ljus i varje ögonblick, i motsats till kinematografi, där hela bildytan lyser samtidigt, fordras vid t. större antal bildväxlingar per sek. (omkr. 50), för att bilden ej skall flimra. En frekvens om 25—30 bilder per sek. blir dock tillräcklig, om man låter den lysande bildpunkten först genomlöpa varannan rad, tills hela bildytan passerats, samt sedan återvända till utgångsläget och därefter genomlöpa de förut överhoppade raderna.

Sändning av kinematografbilder har av tekniska skäl, bl. a. möjligheten till intensivare belysning, ofta föredragits framför direkt t. För att förkorta tidsintervallet mellan bildernas upptagning och utsändning har man utbildat en metod, vid vilken ett ändlöst celluloidband förses med emulsion, torkas, går genom filmkamera, framkallas, fixeras och sköljes samt går till televisionssändaren, varefter gelatinskiktet avtvättas, ny emulsion påföres o. s. v. Tidsintervallet har så kunnat nedpressas till 11 sek. Skall samtidigt vanlig radioutsändning äga rum, sker även detta via filmbandet (se Ljudfilm, suppl.), enär ljudet annars skulle komma fram före motsv. bild.

En svårighet med den direkta t. är, att ljus från en viss punkt av det avbildade föremålet blott påverkar sändaren under en ytterst kort tid (någon milliondels sek. el. mindre). Ljusmängden, som mottages under denna tid, är så ringa, att det är svårt att med den modulera sändaren. Problemet löses i Zworykins »ikonoskop»: detta ackumulerar verkan av allt ljus från en viss punkt under den tid (omkr. $^1/_{25}$ sek.), som förflutit, sedan förra gången ljus från punkten i fråga modulerat sändaren. Ikonoskopet är i princip en katodstrålsoscillograf (se Oscillograf, suppl.), där fluorescensskärmen ersatts med en platta, belagd med ett stort antal små, fotoelektriskt känsliga korn, av vilka vart och ett verkar som en liten fotocell. På plattan avbildas optiskt den scen, som skall utsändas, och plattan bestrykes med ett fint katodstrålknippe, som löper över bildytan i rad efter rad liksom vid övriga metoder för t. Kornen urladdas plötsligt, för varje gång katodstrålknippet (med tidsmellanrum av $^1/_{25}$ sek.) passerar över dem, och laddas åter långsamt genom fotoelektrisk effekt under mellantiderna. Urladdningsstötarna förstärkas och modulera sändaren. Med denna metod fordras ej särskilt stark belysning för utsändning av t.

Vid Farnsworths »bildsönderdelare» (*image dissector*; bild 1) avbildas den scen, som skall utsändas, optiskt på en fotoelektriskt känslig katod *a*, som i sin tur med hjälp av spolen *d* elektronoptiskt avbildas på anoden *b*, som i mitten har ett fint hål *g*. Jfr Elektronoptik, suppl. Blott de elektroner, som passerat genom hålet, påverka sändaren. I st. f. att låta hålet stryka över bilden, vilket vore tekniskt omöjligt, flyttar man hela bilden genom varierande magnetfält från spolarna *e* och *f*, så att bilden stryker förbi hålet med rad efter rad. Då man här ej har ackumulering av effekten som i ikonoskopet, blir styrkan av de genom hålet passerande katodstrålarna ytterst liten, men man uppnår en mycket hög och störningsfri förstärkning av strömmarna i rörets högra del, där elektronerna under inverkan av ett högfrekvent elektriskt fält och ett konstant magnetfält (det senare från spolen *m*) gå fram och åter mellan elektroderna *h*, *k* och *l* och för varje gång öka i antal genom sekundäremission. Härefter kommer en vanlig radioförstärkare, vars ingångsrör synes t. h. på bilden. Även inom andra system för t. förekommer sekundärelektronförstärkning; härvid nyttjas blott konstanta elektriska spänningar, ev. i förbindelse med ett konstant magnetfält.

Mottagare för t. för mindre publik (mottagning i hem m. m.) utföras med katodstrålsoscillografer (Brauns rör); nyttjas tillräckligt hög anodspänning, blir ljusstyrkan tillräcklig för att bilden skall kunna visas förstorad för större publik. Även de mindre mottagarna för t. äro ännu täml. komplicerade och dyrbara samt känsliga för vissa typer av radiostörningar. En ny metod för projektion i stor skala är »scophonysystemet» (vilket även innebär vissa förbättringar på sändarsidan). Scophonymottagaren grundar sig på att ultratoner (se d. o., även i suppl.), som utgå från en svängande kvartskristall, moduleras av de mottagna vågorna. Då ultratonerna gå genom en lämplig vätska, verka de som ett optiskt gitter och avböja ett genom vätskan gående strålknippe från en båglampa. Även det avböjda ljuset blir sålunda modulerat. Vid detta system förekommer också en viss ackumulering av ljuset i mottagaren (ehuru för mycket kortare tid än i ikonoskopet), vilket möjliggör stora och samtidigt detaljerade bilder (12 m², 405 rader) med tillräcklig ljusstyrka. — Litt.: M. G. Scroggie, »Television» (1935); M. v. Ardenne, »Television reception» (1936). Sv. B-r.

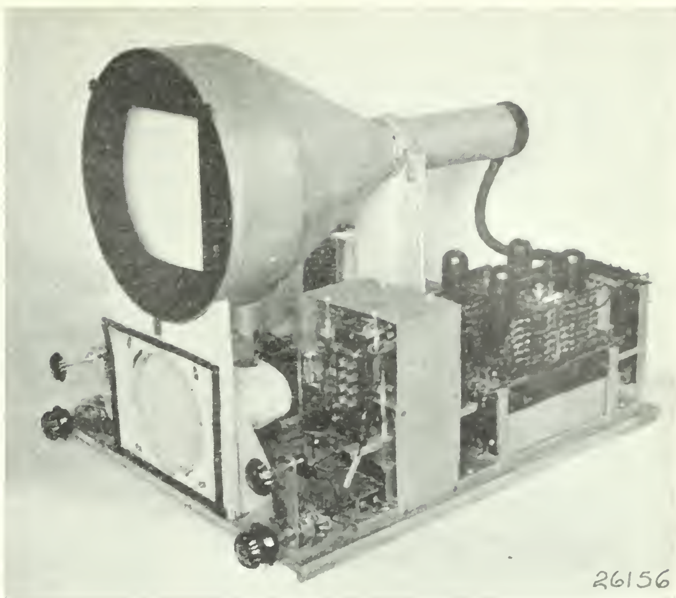

Bild 3. Det inre av en televisionsmottagare. Överst katodstrålsröret med bildskärmen t. v., därunder högtalaren.

***Telford,** Th. Monogr. av sir A. Gibb (1935).

***Tell Aviv** har tillväxt mycket snabbt under senare år och beräknades 1936 ha omkr. 140,000 inv.

***Telmányi,** E., gästade Konsertföreningen i Stockholm senast 1933.

***Temperatur.** 1. Den lägsta uppnådda t. beräknas till 0,0044° absolut temp. (se Fysik, suppl., sp. 319).

Tempēringsmaskin användes vid sådana artilleripjäser, där stor snabbhet och precision i temperingen (se d. o.) äro behövliga. Projektilerna insättas i fack i t., som därefter mekaniskt ger röret rätt temperingsinställning. T. inställes på samma gång och på samma sätt som artilleripjäsens riktmedel. Då projektilerna uttagas ur t. och införas i pjäsens laddningsrum, äro de på så sätt ständigt inställda på en tempering, som motsvarar pjäsens inriktning. T. har särskilt kommit till användning vid moderna luftvärnskanoner. R. Å.

Tempēringsnyckel, ett slags skruvnyckel, avsedd för tempering (se d. o.) för hand av artilleriprojektiler.

***Tempest,** M., har under senare år spelat i både England och Amerika. Stor framgång har hon särskilt vunnit i huvudrollerna i ett par av Noel Cowards komedier, »Hay fever» och »The marquise»; den sistnämnda är skriven för henne. Litt.: H. Bolitho, »M. T.» (1936). O. W-n.

Templar-Kuriren, se Nationaltemplarorden.

Tempo, a.-b., gr. 1932 i Stockholm, driver detaljhandel genom filialer i Stockholm, Malmö, Göteborg, Norrköping, Hälsingborg, Jönköping, Uppsala, Gävle och Linköping. Antalet anställda var 1935 615, omslutningen 31 dec. s. å. 4,4 mill. kr., därav aktiekap. 2 mill. kr. Bolaget äges av Åhlén & Holm a.-b., vilket företag även utgör inköpscentral och centrallager för samtliga Tempoaffärer. K. H. A.

Tempoarbetare benämnas numera ofta sådana arbetare, som endast ha att utföra några vissa, vanl. enkla handgrepp, som ständigt upprepas. T. förekomma särskilt inom den mekaniska verkstadsindustrien vid långt driven arbetsfördelning, ss. vid s. k. flytande arbete. A. M.

Temuco [tämo'kå], huvudstad i prov. Cautín, mell. Chile, vid järnvägen till Puerto Montt; 35,748 inv. (1930). Betydande handel med spannmål, frukt och trävaror; flyghamn.

***Tengbom,** I. J., avgick 1936 som generaldir. och chef för Byggnadsstyrelsen.

***Tengdahl,** K. A., dog 1935 $^{9}/_{11}$.

Tengroth, Eva Birgitta (Birgit), filmskådespelerska (f. 1915 $^{13}/_{7}$). Började sin filmbana redan som skolflicka och hade sin första större roll i »Hans livs match». Sedan

ha följt bl. a. »Vad veta väl männen?», »Atlantäventyret», »Sången om den eldröda blomman» (ljudfilmsversionen), »Ungkarlspappan», »Kungen kommer», »Annonsera», »Johan Ulfstjerna», »Familjens hemlighet», »O, en så'n natt» och »Dollar». T. har även haft framgångar på scenen, bl. a. i »Sådana tider», »Jean», »Melodien som kom bort» och »St. Peters finger». R. A-g.

*Tennessee. 1935 funnos 273,783 farmer. Bomullsarealen har minskats med 25 % sedan 1930 och omfattade 1936 3,200 km². Kolproduktionen 1934 var 4 mill. ton och fosfatproduktionen 426,000 ton. Värdet av brutna mineralprodukter 1934 var 23,5 mill. doll. Industriella anläggningar voro 1933 1,561 med 94,909 anställda och ett tillv.-värde av 337 mill. doll. H. N-n.

Tennessee valley authority act [tenesī' vä'li åpå'riti ä'kt], se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 157.

Tennstämplar, se Kontrollstämpling.

***Tennyson,** A. — T:s sonson Ch. T. utgav T:s ungdomsverk »The devil and the lady» (1930) och »Unpublished early poems» (1931).

Te'nsorkalkyl, en generalisering av vektorkalkylen, som fått vidsträckt användning såväl inom högre geometri som inom matematisk fysik, särskilt inom relativitetsteori. Med en tensor menar man i allm. en homogen vektorform, d. v. s. en summa, där varje term består av en produkt av lika många vektorer, varvid multiplikationen är definierad på lämpligt sätt. Antalet vektorer i produkten bestämmer tensorns grad; sålunda kan en vektor uppfattas som en tensor av 1:a graden; en tensor av 2:a graden kallas även dyad. O. F.

Te'ntelis, Augusts, lettisk universitetsman och politiker (f. 1876). T., som tidigt intresserade sig för sitt folks bildnings- och frihetssträvanden, deltog efter Lettlands frigörelse verksamt i upprättandet av univ. i Riga 1920. Han anställdes där som prof. i antik historia och har senare varit univ:s rektor. I politiskt avseende ansluten till agrarpartiet, har han bl. a. varit undervisningsminister alltsedan Ulmanis' statsvälvning 1934. Som sådan har han bl. a. medverkat vid inrättandet av Lettlands historiska institut. A. S-k.

***Teologi,** se även Dialektisk teologi och Liberal teologi, båda i suppl.

Tepe, se Schah Tepe, suppl.

Terai, se Tarai.

Terauchi [-tʃi], Hisakazu, greve, japansk general (f. 1899), son till M. T. Efter en rask karriär blev T. 1934 chef för de japanska stridskrafterna på Formosa och inträdde som krigsminister i Hirotas kabinett efter militärkuppen febr. 1936. Han avvecklade den kris, som uppstått, genom att låta bestraffa de upproriska men tillfredsställde å andra sidan militärernas krav på att vara den dominerande faktorn i japansk politik. Då en parlamentarisk opposition uppstod mot hans krav på fortsatt kontinentalexpansion och ett förslag om parlamentsupplösning icke kunde genomdrivas, avgick han jan. 1937. Sedan ny konflikt med Kina i juli medfört ett faktiskt krigstillstånd, blev T. överbefälhavare för de japanska trupperna i n. Kina sept. s. å. L-ts.

***Terentius.** Litt.: H. Drexler, »Die Komposition von T:s Adelphen» (1934).

***Terman,** L. M., är numera prof. vid Stanford univ.

ter Meulenplanen [tär mō̈'lən-], se Ekonomiska konferenser, suppl., sp. 1117.

***Termodynamik,** se även Statistisk mekanik, suppl.

Termokontakt, ett elektriskt förbindelseelement, som automatiskt brytes el. slutes vid viss temp. T. kan vara anordnad med bimetalliska fjädrar, med lättsmält metall etc. samt användes för temperatursignal i en mångfald elektriska apparater, som temperaturskydd i strykjärn etc. F. D-n.

Termonde [tärmå'd], se Dendermonde.

Termorelä, differentialtermoelement för förstärkning av galvanometerutslag (se Galvanometer, suppl.).

***Termostat,** se även Elektrisk ugn, suppl., sp. 1190 ff., och Regulator, suppl.

Terracher [-aʃe'], Adolphe, fransk romanist (f. 1881), lektor i franska vid Uppsala univ. 1907—10, därefter prof. i Baltimore, Liverpool och Strassburg, rektor för univ. i Dijon 1925—32 och i Bordeaux sedan 1932. T. har bl. a. skrivit »Les aires morphologiques dans les parlers populaires du nord-ouest de l'Angoumois» (1914) och »La tradition manuscrite de la Chevalerie Vivien» (1923) samt utgivit den fornfranska texten »La Chevalerie Vivien» (1909). Han grundade 1919 tills. m. G. Rudler tidskr. The French Quarterly och 1924 tills. m. O. Bloch samfundet Société de linguistique romane. A. Lbd.

Terre neuve [tä'r nö'v], se New Foundland.

Territoriālsystem, det system, som tillämpas i Finlands och Estlands härordning. Det gemensamma och karakteristiska för systemet är, att i arméns fredsorganisation ingå dels truppförband, dels särskilda mobiliseringscentraler. Huvuddelen av fredsutbildningen försiggår vid truppförbanden, som även äro avsedda att utgöra ett första gränsskydd och därför äro förlagda till närheten av sina blivande verksamhetsområden under krig. Om mobiliseringsorganisationen i Finland se d. o., suppl., sp. 92. I Estland benämnas de över landet likformigt utspridda mobiliseringscentralerna infanteribataljon etc., och vid dessa försiggår i fred även början av rekrytutbildningen, varefter soldaterna överföras till gränsskyddsförbanden (se Estland, suppl., sp. 1260 f.). C. A. E.

***Tervani,** I., dog 1936.

ter Vehn [-fē'n], Albert, handelstek-

niker av tysk börd (f. 1900), docent vid handelshögskolan i Nürnberg 1925, prof. i handelsteknik (företagsekonomi) vid Handelshögskolan i Göteborg 1926. ter Vehns vetenskapliga undersökningar, som mest beröra spörsmål inom räkenskapsväsendet, särskilt balansteknik och kalkylation, ha till största delen framlagts i tyska och svenska tidskr. K. H. A.

Te'ssenow [-nå], Heinrich, tysk arkitekt (f. 1876). Var prof. vid statens konsthantverksskola i Wien 1913—19, vid Dresdens konstakad. från 1920 och är sedan 1926 prof. vid tekn. högskolan i Berlin. T. har utfört ritningar till bostadshus och skolbyggnader, ss. bildningsanstalten för rytmisk gymnastik (med stor festsal) i Hellerau (1910—12) och lyceum i Kassel (1927—30). E. L-k.

***Tessin**, C. G. Monogr. av W. Holst (1936).

Tessīninstitutet i Paris, gr. 1934 på initiativ av G. W. Lundberg, som är T:s föreståndare, har till uppgift att befrämja svensk-franska konsthistoriska studier. T. har samlingar av böcker, fotografier etc.

Testamentsexekūtor, person, som genom testamente blivit utsedd att med avseende på förvaltningen av dödsbo träda i arvingars och universella testamentstagares ställe. T:s ställning erinrar i vissa avseenden om en av rätten utsedd boutredningsmans, men viktiga olikheter finnas även. Stadganden om t. finnas i 1933 års lag om boutredning och arvskifte. Jfr Boutredning och Boutredningsman, båda i suppl. A. M.

Testi'kelhormōn, se Inre sekretion och Sexualhormoner, suppl.

Testosterōn, se Sexualhormoner, suppl.

Testrup, Erik Mathias Hjalmar Gustafsson, militär (f. 1878 ¹⁴/₉). Blev 1898 underlöjtnant vid Kronobergs reg:te och inträdde i Generalstaben 1910. Efter omväxlande stabs-, lärar- och trupptjänst blev T. 1922 chef för Krigshögskolan och 1926 för Norra skånska inf.-reg:tet. 1929 förordnades han till chef för Lantförsvarets kommandoexpedition och utnämndes 1932 till brigadchef vid Västra arméfördelningen. 1934 befordrades T. till generalmajor, och 1936 utnämndes han till chef för Östra (1937: IV:e) arméfördelningen och överkommendant i Stockholm. T. var 1919—23 sekr. i försvarsrevisionen samt har varit led. av många militära kommittéer. 1926—27 var han led. av F. K. C. A. E.

Tetrakloretān [-klår-], Acetylēntetraklorīd, $CHCl_2 \cdot CHCl_2$, vätska med kloroformliknande lukt. Framställes tekniskt ur acetylen och klor i närvaro av katalysatorer (antimonpentaklorid, svavelklorur med järnpulver o. a.). På grund av sin obrännbarhet har t. fått stor användning som lösningsmedel m. m. I. B.

***Tevfik bej**, R., antog vid turkiska namnreformen 1934 tillnamnet Aras. Han är turkisk delegerad i N. F. och kvarstår alltjämt som utrikesminister.

***Tevfik pascha**, A., dog 1936.

Texarkana [te'ksəka'nə], stad i n. ö. Texas, U. S. A., på gränsen mot Arkansas; 16,602 inv. (1930). T. är sammanbyggd med en liknämnd stad i Arkansas med 10,764 inv. Järnvägsknut, flyghamn. Betydande maskin-, textil- och träindustri.

***Texas.** Av den utlandsfödda befolkningen 1930 voro 4,017 födda i Sverige. 1935 funnos 501,017 farmer med en skördad areal av 106,000 km² (3 ggr Sveriges åkerareal). Bomullen intog 1936 47,900 km², en minskning på 23 % sedan 1932. Ullproduktionen uppgick 1936 till 28,6 mill. kg (¹/₆ av U. S. A:s) och produktionen av mohair till 1,8 mill. kg (³/₄ av U. S. A:s). T. har näst Pennsylvania U. S. A:s största mineralproduktion. Produktionsvärdet uppgick 1934 till 510 mill. doll. 1933 funnos 3,648 industriella anläggningar med 91,378 anställda och ett tillv.-värde av 686,8 mill. doll. H. N-n.

Texière [täksiä'r], Jacob Seligman, dansk skådespelare och uppläsare av judisk börd (f. 1879). Debuterade 1903 på Det kongelige teater (som Jerusalems skomakare i Hostrups »Genboerne») och spelade sedan ett tiotal år åtskilliga olika roller inom karaktärsfacket, särskilt sådana, som krävde en skarpt poängterad karakteristik. 1913 lämnade T. scenen för att helt ägna sig åt uppgiften att som uppläsare tolka H. Chr. Andersens sagor. I denna egenskap har han genom sin livliga fantasi, sin uppfinningsrika humor och sitt böjliga, uttrycksfulla talorgan vunnit stor framgång icke blott i de nordiska länderna utan också i Tyskland och Österrike. O. W-n.

***Tg**, förk. för tangent som trigonometrisk funktion (se Trigonometri, även i suppl.).

Thalberg [þå'lbəg], Irving Grant, nordamerikansk filmproducent (1899—1936). T. blev vid unga år sekr. åt Carl Laemmle, deltog senare i produktionsledningen hos Universal och blev 1924 produktionschef hos Metro-Goldwyn, där en rad betydande filmer tillkom under hans egid. Bland dessa märkas stumfilmerna »Den stora paraden», (Victor Sjöströms) »Den röda bokstaven» och »Han som får örfilarna» samt ljudfilmerna »Lågor i dunklet», »Myteri», »Glada änkan» (Chevalier, Jeanette Mac Donald), »Romeo och Julia» och samtliga amerikanska Garbo-filmer t. o. m. »Kameliadamen». T. lanserade många av filmens främsta krafter. R. A-g.

Tha'lbitzer, Carl Frederik Simony, dansk nationalekonom (f. 1876), bror till W. T. Blev cand. polit. 1898 och var 1901—14 anställd i Nationalbanken. T. redigerar se-

dan 1915 Finanstidende, där han kunnigt och självständigt behandlar tidens ekonomiska frågor. P. E-t.

Tham, Adam Gustaf Sebastian, industriman (f. 1875 20/10), son till G. W. S. T. Utexaminerades 1897 från Tekn. högskolans elektrotekniska avd., anställdes 1899 vid Husqvarna vapenfabriks a.-b. och blev 1910 biträdande dir. och 1911 verkst. dir. där. T. har 1911—18 och sedan 1923 varit stadsfullmäktiges ordf. i Huskvarna och är sedan 1915 led. av Järnvägsrådet. E. Hlr.

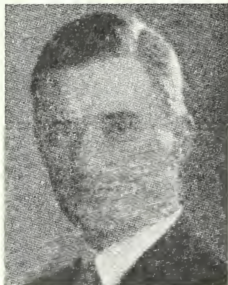
*Thamiska föreläsningarna återupptogos 1935.

Thaon di Reve'l [taå'n -], Paolo, italiensk politiker (f. 1888). Han anslöt sig redan från början till den fascistiska revolutionen och har innehaft flera viktiga poster inom rörelsens organisationer. 1929—35 var han podestà i Turin. Senator dec. 1933 och medlem av fascismens högsta råd febr. 1935, är han sedan febr. 1935 finansminister. L-ts.

***Théâtre français** (ofta kallad *Maison de Molière*) renoverades grundligt 1935, varigenom scenutrustningen blev en av de modernaste i Europa. Sedan Émile Fabre (se d. o.) avgått som chef och efterträtts av Édouard Bourdet (se d. o., suppl.) hösten 1936, har även teaterns inre organisation genomgripande reformerats. Societärernas inflytande på repertoarval, engagemang och rollfördelning har praktiskt taget upphävts, samtidigt med att deras ekonomiska förmåner gjorts mindre beroende av växlande recetter. Stat och kommun bidraga till driften med omkr. 2 mill. frcs. Huvudarbetet om T., innehållande fullständig repertoar- och skådespelarförteckning, är A. Joannidès, »La Comédie-Française 1680—1900» (1901; ny uppl., framförd till 1920, utkom 1921) med komplement för följ. år t. o. m. 1936. Se även E. Genest och E. Duberry, »La Maison de Molière connue et inconnue» (1921), L. Dubech, »La Comédie-Française d'aujourd'hui» (1926), och Kj. Strömberg, »Paris i närbild» (1934) samt uppsats i Ord och Bild 1933. Kj. S-g.

***Théel**, J. Hj., dog 1937 20/7.

Theophilo Ottoni [tiå'filo åtå'-], stad i ö. delen av Minas Geraes, Brasilien, vid en biflod till Rio Mucury; 163,199 inv. (1920; som municipium). Betydande handel med kaffe, ris och halvädelstenar; textilindustri. Järnväg till hamnstaden Caravellas.

Theorell, Axel Hugo Teodor, fysiologisk kemist (f. 1903 6/7). Blev med. dr och docent i medicinsk kemi vid Karol. inst. 1930 samt laborator i medicinsk och fysiologisk kemi i Uppsala 1932. Sedan 1937 är T. prof. och föreståndare för det medicinska Nobelinstitutets biokemiska avd. Hans viktigaste arbeten beröra lipoiderna i blodplasma, myoglobin samt det gula andningsfermentet, som han kunnat reversibelt klyva i flavin, fosforsyra och en äggvitekomponent. Ljd.

***Thermænius**, C. E. Verkstaden flyttades från Torshälla till Hallsberg 1868 (ej 1862). T. var 1885—87 och 1891—93 led. av A. K.

***Thermænius**, J. E. F., avgick som huvudred. för Göteborgs Morgonpost juli 1933. Han utnämndes 1937 till lektor vid folkskoleseminariet i Kalmar. Bland hans senare skrifter märkas »Riksdagspartierna» (i »Sveriges riksdag», bd XVII, 1935) och »Sveriges politiska historia efter 1809» (i Verdandis Småskrifter 1937). G. H-n.

***Thesleff**, släkt. R. T. blev minister i Köpenhamn 1934. Hans syster Ellen T. (f. 1869) har framträtt som målarinna.

Theslöf, Georg Henrik, finländsk tidningsman (f. 1880). Har bl. a. varit chef för Finska notisbyrån 1908—14 och är medarb. i Hufvudstadsbladet sedan 1927. T. var dessförinnan (från 1918) anställd vid utrikesministeriet, bl. a. som chef för dess pressavd., och erhöll legationsråds titel. Han har utgivit kåserande arbeten under pseud. Brummell & C:o, bl. a. »Mannen i sino prydno» (1925), »Kvinnan i sino prydno» (1926) och »Alla rökares bok» (1927). H. E. P.

***Theunis**, G., var försvarsminister i Broquevilles ministär okt.—dec. 1932 och själv chef för en ministär nov. 1934—mars 1935.

Thévenin [tevnä'], Denis, se Duhamel, G.

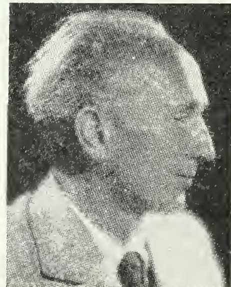
***Thibaud**, J., gästade Konsertföreningen i Stockholm senast 1936.

***Thibaudet**, A., dog 1936. Postumt utkom hans länge planerade, utomordentligt idérika »Histoire de la littérature française de 1789 à nos jours» (1936); en första del, omfattande tiden till 1789, är under utgivning. Kj. S-g.

Thibault [tibå'], J. A., se France, A.

Thienen [tī'nən], se Tirlemont.

Thiess [tīs], Frank, tysk författare (f. 1890 i Livland, fil. dr, tidningsman, har skrivit romanerna »Der Tod von Falern» (1921), »Die Verdammten» (1923), »Angelika ten Swaart» (s. å.), »Der Leibhaftige» (1924; »Djävulens skugga», 1926), som är den till tiden sista delen av en trilogi, vars förhistoria berättas i »Das Tor zur Welt» (1926) och »Abschied von Paradies» (1927), vidare »Frauenraub» (s. å.), »Der Zentaur» (1931), »Johanna und Esther» (1933) och »Tsushima» (1936; sv. övers. 1937), novellsamlingarna »Der Kampf mit dem Engel» (1925),

»Narren» (1926) och »Geschichte eines unruhigen Sommers» (1932), essäerna »Gogol und seine Bühnenwerke» (1922), »Das Gesicht des Jahrhunderts» (1923), »Erziehung zur Freiheit» (1929), »Die Zeit ist reif» (1932) m. m. T. har särskilt påverkat den tyska ungdomen. Han sysslar företrädesvis med moderna problem av psykologisk och etisk natur. Monogr. av L. Langheinrich (1933). R-n B.

*Thiis, J. P., har ytterligare skrivit »Edvard Munch og hans samtid» (1933).

*Thimig, Hugo, har numera lämnat scenen. — Hermann T. har varit framgångsrikt verksam som filmskådespelare. Han har haft roller i bl. a. »Tolvskillingsoperan», »Stenografi och kärlek», »Galna löjtnanten», »Viktor och Viktoria» samt »Herrar på tre kvart». Även Helene T. har med framgång uppburit filmroller, bl. a. i »Mannen utan namn», och Hans T., som är f. 1900 (ej 1910), har också framträtt i film. — Litt.: A. Kahane, »Die Thimigs» (1930). R. A-g.

Thirring, Hans, österrikisk fysiker (f. 1888), prof. i Wien 1921. Har arbetat inom teoretisk fysik, särskilt relativitetsteori, och även framträtt som populärförfattare.

Thomas [tå'-], Adrienne, tysk författarinna (f. 1896), var sjuksköterska i världskriget, hade stor publikframgång med romanen »Die Katrin wird Soldat» (1930; »Cathérine Lentz' kärlek», 1931), som sedan följts av »Dreiviertel Neugier» (1934; »75 % nyfikenhet», s. å.) och »Katrin! Die Welt brennt!» (1936; »Katrin! Världen brinner!», s. å.). R-n B.

*Thomas, Bertram, har vidare utgivit »The arabs» (1937).

*Thomas, J. H., avgick nov. 1935 som minister för dominions och blev åter kolonialminister. Han avgick emellertid i maj 1936 till följd av en undersökning, som visade, att han röjt hemligheter rörande budgeten för några vänner, vilka kunnat utnyttja hans meddelanden till egen vinning. Kort därefter avsade han sig också sitt underhusmandat. Han utgav 1937 memoarerna »My story». R. Sv-m.

*Thomas, K., är sedan 1934 prof. i komposition vid Hochschule für Musik i Berlin och konservatoriekörens ledare. Bland verk från senare år märkas »Auferstehungs-Oratorium» (1935) och »Kantate zur Olympiade 1936». T. har även utgivit »Lehrbuch der Chorleitung» (2:a uppl. 1936). G. M.

Thomas [tå'məs], Norman, nordamerikansk politiker (f. 1884). Efter teologiska studier var T. under några år präst, grundade och utgav (1918—21) tidskr. World To-Morrow och var 1921—22 medred. för The Nation. Han var socialisternas kandidat vid presidentvalen 1928, 1932 och 1936. L-ts.

Thomasprocessen [tå'məs-], dets. som basiska bessemerprocessen (se Bessemerprocessen, sp. 134).

*Thomé, L. G., innehar efter undervisningens omorganisation vid Alnarp (se d. o., suppl.) 1933 professuren i mejerikemi och mejeribakteriologi.

*Thommessen, O. A., utgav 1935 »Barneminner».

Thompson [tåm(p)sn], Sylvia, engelsk författarinna (f. 1902). Debuterade redan 1918 med romanen »Rough crossing», som följts av »A lady in green gloves» (1924), »The hounds of spring» (1926; »Våren kommer», 1928), »Chariot wheels» (1929), »Summer's night» (1932; »I morgon är åter en dag», 1935), »Breakfast in bed» (1934) m. fl. R-n B.

*Thomsen, Chr. J., se även Treperiodssystemet, suppl.

Thomsen, Ejnar, dansk litteraturhistoriker (f. 1897), sedan 1935 prof. i nordisk litteraturhistoria i Köpenhamn. T. har utgivit några arbeten om engelsk litteratur samt »Dansk litteratur efter 1870» (1935). P. E t.

Thomson, Arthur Natanael, pedagog, ämbetsman (f. 1891 $^{6}/_{11}$). Blev fil. dr i Lund 1923 samt docent i finanshistoria s. å. och i statskunskap 1927, uppehöll 1926—29 professur i statskunskap och statistik i Lund, var 1927—30 föreläsningskonsulent hos Skolöverstyrelsen, blev 1930 t. f. och 1931 ord. undervisningsråd och 1934 kanslichef i statens arbetslöshetskommission. Han var socialdemokratisk led. av A. K. 1929—32. Bland hans skrifter må nämnas »Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866» (1923; gradualavh.). Fr. Sg.

*Thomson, E., dog 1937. Han bildade 1880 firman Thomson-Houston för exploatering av T:s och Houstons system för båglampsbelysning samt uttog 1886 (ej 1880) det första patentet på motståndssvetsning. Fusionen mellan Thomson-Houston och Edison general electric co. till General electric co. ägde rum 1892. E. Hlr.

Thomson [tåmsn], George Paget, engelsk fysiker (f. 1892), son till J. J. T.; prof. i Aberdeen 1922, i London 1930. T. har studerat kanalstrålars avböjning vid gång genom olika gaser och snabba elektroners spridning genom ytterst tunna folier av celluloid och olika metaller. Han fann härvid 1927, oberoende av C. J. Davissons och L. H. Germers (se dessa ord, suppl.) upptäckt av diffraktionsfenomen hos långsamma elektroner — ehuru T:s publikation kom något senare —, f. ggn interferensbilder, analoga med Debyefotogrammen (se Röntgenkristallografi, sp. 92); för denna upptäckt erhöll han 1937 tills. m. Davisson Nobelpriset i fysik. T. har vidare utarbetat den nya forskningsmetoden och senare studerat kärnfysik, särskilt neutroner. Sv. B-r.

***Thomson,** sir J. J., utgav 1937 »Recollections and reflections».

Thor, E. N. Johansson-, se Johansson-Thor.

***Thorborg,** K., är sedan hösten 1935 för tre år knuten till Wienoperan. 1936 uppträdde hon även med stor framgång på Covent garden i London och på Metropolitanoperan i New York, vid vilken hon sedan 1936 engagerats för viss del av säsongen. T. har även framträtt vid festspelen i Salzburg. G. M.

***Thordeman,** B. J. N., blev antikvarie och föreståndare för myntkabinettet i Statens historiska museum 1933. Han har skrivit om Sveriges medeltidsmynt i »Mynt» (i Nordisk Kultur, 29, 1936).

Thord-Gray [-grei], Ivor, svensk-amerikansk militär (f. 1878 17/4 i Stockholm), bror till Gunnar och Gustaf Hallström. T. har deltagit i tretton fälttåg under engelska, tyska, franska, italienska, nordamerikanska, mexikanska, kinesiska och ryska arméer. Under världskriget var han bl. a. regementschef i engelska armén. Senare deltog T. i de allierades tjänst i striderna mot bolsjevikerna i Fjärran östern. Han blev generalmajor i amerikanska armén 1935. T. har även varit verksam som arkeolog och bl. a. utgivit »Från Mexicos forntid» (1923).

***Thoreau,** H. D. Litt.: R. W. Adams, »T:s literary theories and criticism» (1928); E. M. Schuster, »Native american anarchism» (1932).

***Thoresen,** I., dog 1937 29/10.

Thorez [tårä's], Maurice, fransk kommunistledare (f. 1900). Urspr. gruvarbetare, lysande folktalare, invaldes T. 1932 i deputeradekammaren. Som generalsekr. i franska kommunistpartiet tog han initiativ till återförsoning med socialisterna och bidrog verksamt till bildandet av den »antifascistiska» folkfront, som segrade vid valen 1936. Kj. S-g.

***Thorn,** A. Chr., har även utgivit flera böcker för undervisningen i franska. Av hans mycket använda »Fransk språklära» (1929; tills. m. G. Biller) utkom 4:e uppl. 1936. T. fick professors namn 1936. A. Lbd.

Thornaby on Tees [þå'nəbi ån tī'z], stad i Yorkshire, North Riding, n. England, vid nedre Tees, mittemot Stockton on Tees; 21,233 inv. (1931). Järnverk, skeppsvarv, kvarnar, sågverk och lergodsfabriker.

Thorndike [þå'ndaik], Ashley Horace, nordamerikansk litteraturhistoriker (1871—1933), bror till E. L. T.; från 1906 professor vid Columbiauniversitetet. T., som utövade stort inflytande, är framför allt känd som specialist på den engelska renässansen genom »The influence of Beaumont and Fletcher on Shakespere» (1901), »Shakespeare's theatre» (1916) m. m. Men han var verksam på flera andra områden: »Tragedy» (1908), »English comedy» (1929). »Literature in a changing age» (1920) och »The outlook for literature» (1931) behandla förhållandet mellan litteraturen och samtiden. R-n B.

Thorndike [þå'ndaik], Edward Lee, nordamerikansk psykolog och pedagog (f. 1874), bror till A. H. T.; prof. vid Teachers college vid Columbiauniv. 1904. Har utfört ett banbrytande arbete inom djurpsykologien genom sin undersökning »Animal intelligence. An experimental study of the associative processes in animals» (1898) med forts., »The mental life of monkeys» (1901). Icke mindre betydelsefulla äro hans insatser inom intelligens-, kunskaps- och färdighetsprövningarna. Även trötthetens, inlärandets och vissa skolämnens psykologi har han experimentellt undersökt. Bland T:s talrika skrifter må nämnas: »An introduction to the theory of mental and social measurements» (1904; 2:a uppl. 1913), »Educational psychology» (3 bd, 1913—14), »The psychology of arithmetic» (1922), »The psychology of algebra» (1923), »The measurement of intelligence» (1927) och »Human learning» (1931). Bjstm.

***Thorndike,** S. Biogr. av hennes broder R. Thorndike (1929).

Thorsell, Johan Gustaf, psalmförfattare (1887 14/10—1935 6/1), från 1912 besiktningsveterinär i Stockholm. T. utgav diktsamlingarna »Tempelkällan» (1917), »Hemkomsten» (1920) och »Livets bägare» (1925). Postumt utkom »Crucifix-snidaren» (1935). I det av N. Söderblom m. fl. utg. förslaget till tillägg till 1819 års psalmbok var T. representerad med några psalmförsök, likaså i förslagen 1934 och 1936. I den av kyrkomötet 1936 antagna nya psalmboken är han även företrädd. — Se biogr. av E. Åkesson i Julhälsning till Församlingarna i Ärkestiftet 1935. Li.

***Thule.** Stationen inlöstes 1937 av danska staten.

***Thuleexpeditioner.** Åttonde Thuleexpeditionen företog K. Rasmussen (se d. o., suppl.) till Östgrönland, där han med hjälp av flygare och moderfartyg undersökte och kartlade kusten s. om Angmagsalik. Under denna expedition insjuknade han.

Thulin, Carl Iwan, ingenjör (f. 1887 9/7). Utexaminerades 1909 från Tekn. högskolans avd. för väg- och vattenbyggnadskonst och blev 1936 major i Väg- och vattenbyggnadskåren. T. har varit ledare för ett antal kraftstationsbyggen i Sverige och utlandet, däribland Forshuvudforsen 1917—22, Lindesnäs 1920—21 och Chenderoh i Perak 1926—30. 1922—26 var han chefsassistent vid Domnarvets järnverk och 1931—35 byggnadschef för regleringsarbetena inom Slussområdet i Stockholm. Sedan 1935 är han verkst. dir. för Svenska entreprenad a.-b. E. Hlr.

***Thulin,** G., avgick som regeringsråd 1935 och som ordf. i Föreningen Norden 1937. Han publicerade 1935 »Om mantalet», II.

Thunberg, Ivar Thor, författare, tidningsman (f. 1888 25/8), har gett ut novellsamlingen »Guds blomster» (1928) m. m. och framträtt som dramatiker med den gripande

allmogetragedien »Svenskt folk» (1921; uppf. i Sthlm s. å.), »Den blomstertid nu kommer» (1934), »Epidemi» (1935) m. fl. och små pjäser i serierna »Skoldramat» och »Amatörteatern». R-n B.

Thunberg, Karin Elswig Ragnhild, författarinna (f. 1902 19/7), lärarinna, har gett ut romanerna »En ung kvinna och världen» (1929), »I ett främmande hus» (1930), »Resa till romanernas värld» (1931), »Tessan och Mirjam» (1933), »Mitt hem är min borg» (1934), »Flygande fanor» (1935) och »Att leva» (1936). T:s romaner äro realistiska vardagsskildringar från medelklassen, vilka vanl. behandla kvinnlig ungdom och gärna syssla med dess psykiska brister. R-n B.

***Thunberg,** T. L., är f. 1873 (ej 1875). Jfr Metylenblåmetoden, suppl.

***Thunman,** O., gav 1935 ut diktsamlingen »Mark och vindar».

Thuri [tō'ri], Johan, se Turi, J., även i suppl.

Thurneysen [to'rnaīzən], Eduard, schweizisk teolog (f. 1888). Blev 1927 kyrkoherde i Basel och 1928 även docent i praktisk teologi vid univ. där. T., som sedan 1913 samarbetat med K. Barth vid grundandet och utbildandet av den dialektiska teologien (se d. o., suppl.), har särskilt tillämpat riktningens idéer på frågorna om det kyrkliga ämbetet. Delvis tills. m. Barth har han utgivit flera predikosamlingar (bl. a. »Komm Schöpfer Geist!», 1924). Bland hans övriga skrifter märkas en studie över Dostojevskij (1921) samt uppsatssamlingen »Das Wort Gottes und die Kirche» (1927). J. Cbg.

Thurneysen [to'rnaīzən], Rudolf, schweizisk keltolog (f. 1857), prof. i indogermansk språkvetenskap i Freiburg im Breisgau 1887 och i Bonn 1913—23. T:s forskningar ha huvudsakl. rört det fornirländska språket och litteraturen. Bland hans många arbeten märkas »Keltoromanisches» (1884) och »Handbuch des Alt-Irischen» (2 bd, 1909). Han är utgivare av Zeitschrift für Keltische Philologie. C. Bjm.

Thurston [þə̄'stən], Edward Temple, irländsk författare (1879—1933), var mycket populär, särskilt bland den kvinnliga läsekretsen, som både romanförfattare och dramatiker (»Wandering jew», 1920, »Judas Ischariot», 1923, »Blue Peter», 1924, o. s. v.). Han var en »sentimental realist» med skarp blick för vad som »gjorde sig» på scenen och romantiserade naturen, kvinnan och katolicismen. Mest kända av hans böcker äro »The realist» (1906), »The city of beautiful nonsense» (1909), »Traffic» (1910), »The greatest wish in the world» (s. å.), »Sally Bishop» (s. å.; dramatiserad 1913) och »The garden of resurrection» (1911). Av hans senare verk behandla »The miracle» (1922), den sägenartade »May Eve; or, the Tinker of Ballinatray» (1924) m. fl. irländska motiv. Flera av hans verk äro övers. till svenska. R-n B.

Thuuri [tō'ri], Johan, se Turi, J., även i suppl.

Thygesen, Rudolf, norsk målare (f. 1880). Har utbildat en expressionistiskt uttrycksfull stil under påverkan av E. Munchs och H. Matisses måleri. Förutom figurer, porträtt och landskap i en tidigare rätt mörk, senare ljus färgskala har T. även utfört dekorativa målningar. Nasjonalgalleriet i Oslo äger flera av hans landskapsmålningar. E. L-k.

***Thyssen,** F., lämnade efter en mycket kort tid sina befattningar i preussiska statsrådet och Generalrat der Wirtschaft och utträdde juli 1934 ur N. S. D. A. P. Han är alltjämt ledare för Thyssenverken i Mülheim an der Ruhr.

***Thälmann,** E., har frikänts från delaktighet i riksdagshusbranden men hålles kvar i fängelse på grund av anklagelser för högförräderi.

***Thölén,** C. H., var prästerligt ombud för Göteborgs stift även vid kyrkomötena 1934 och 1936 och är led. av Svenska kyrkans missionsstyrelse sedan 1930.

***Thörnberg,** E. H., utgav 1935 »Från det moderna samhället».

Thörnell, Olof Gerhard, militär (f. 1877 19/10), bror till P. G. T. Blev 1897 underlöjtnant vid Upplands reg:te och 1910 generalstabsofficer samt efter omväxlande stabs- och trupptjänst 1918 avd.-chef vid Generalstabens centralavd. 1924 återgick T. till trupptjänsten samt blev 1926 chef för Vaxholms grenadjärreg:te och 1928 militärbefälhavare på Gotland. 1931 utnämndes han till inspektör för trängen och 1933 till generalmajor och inspektör för infanteriet. 1936 blev han generallöjtnant och t. f. chef för Försvarsstaben (se Sverige, suppl., sp. 1029) samt ledde därefter förberedelserna för denna stabs uppsättande. 1 juli 1937 blev han dess ord. chef. C. A. E.

***Thörnell,** P. G., har ytterligare utgivit bl. a. »Studia Luciferiana» (1933). Han blev prof. i latinska språket och litteraturen vid Uppsala univ. 1935.

Ti'bbett, Lawrence Mervil, nordamerikansk operasångare (f. 1896). Utbildades i U. S. A. och debuterade på konsertestraden i Los Angeles 1917. På Metropolitanoperan i New York uppträdde T. f. ggn som Valentin i »Faust» 1923 och har därefter

under alltjämt stigande popularitet tillhört denna scen. Man beundrar såväl hans märkliga skådespelarprestationer som hans förträffliga baryton. 1937 uppträdde han med stor framgång f. ggn på Covent garden i London och gästade s. å. även Sverige. Bland hans roller märkas Rigoletto, Amonasro i »Aida», Jago i »Otello» och Scarpia i »Tosca». — T. har även blivit berömd som filmskådespelare i flera ljudfilmer, där han gjort en betydande insats med sin sång. Hans första film var »Zigenarkärlek» (1930), och sedan har han uppburit huvudroller i »Nymåne» (med Grace Moore), »Sången från Kuba» och »Metropolitan». G. M.; R. A-g.

Tiberg, B j ö r n G u s t a f G e o r g, bergsingenjör (f. 1877 4/6), son till H. V. T. Utexaminerades 1901 från Tekn. högskolan, var 1913—31 statens gruvingenjör och är sedan 1931 bergmästare i Falun. T. har utgivit »Mineralfyndigheter, deras geologi, uppsökande och undersökning jämte värdering av malmer och mineralprodukter» (1931). E. Hlr.

***Tid,** se även R e l a t i v i t e t s t e o r i, också i suppl.

4. Jfr F. Wetter, »Om beräkning av laga tid enligt 1734 års lag» (i »Minnesskrift ägnad 1734 års lag», II, 1934).

***Tidaholm.** Folkmängden har nedgått till 4,391 inv. (1937). Arb.-antalet utgjorde 1937 omkr. 1,200, därav omkr. 800 vid Vulcans tändsticksfabrik. Tidaholms bruk är nedlagt. Dess fastigheter förvärvades 1935 av staden; de mek. verkstäderna äro uthyrda till a.-b. Tidaholmsverken (125 arb. 1936), som huvudsakl. tillverkar kanonlavetter. Elektricitetsverket drives numera av staden. Kommunala mellanskolan är nu ombildad till samrealskola. Kyrkan restaurerades 1935. Tax.-värdet å fastighet var vid årsskiftet 1935/36 10,367,200 kr., därav å skattefri 773,500 kr., den tax. inkomsten 3,481,190 kr., stadens tillgångar 2,679,786 kr. och skulder 2,310,771 kr. T:s och Agnetorps församlingar bilda numera en kyrklig samfällighet. A. H.

***Tidblad,** I. S., har under senare år med stor framgång bemästrat konstnärliga uppgifter inom ett vidgat område av både den klassiska och den moderna repertoaren.

Bland hennes främsta roller märkas Julia, Maud von Degerfeldt i Sigfrid Siwertz' »Ett brott», Sonja i Batys dramatisering av Dostojevskijs »Brott och straff», Eva i Kjell Abells »Eva gör sin barnplikt» och Jackie Coryton i Noel Cowards »Höfeber». En stilprestation av hög rang var hennes framställning av fru Lotta Enterfeldt i »Svenska sprätthöken» (uppf. vid Dramatiska teaterns 150-årsjubileum 1937). — Som filmskådespelerska har T. framträtt (1930) i bl. a. »För hennes skull», »Hon eller ingen», »Sången om den eldröda blomman» och »Intermezzo». O. W-n; R. A-g.

Tidgivningsmaskin, en talmaskin, som till påringande telefonabonnenter meddelar tiden, uttalad med ord på klart språk. Tidigare ha försök gjorts att konstruera t. med grammofonplattor som ljudbärande organ, men de ha ej lett till praktiskt användbara resultat på grund av den stora slitningen av plattorna. Sedan filmen tagits i bruk för ljudregistrering (se L j u d f i l m, suppl.), byggas t. med runda filmskivor eller filmcylindrar som ljudbärare. Dessa rotera i ljusknippet från en projektor och utsättas därvid ej för vare sig friktion eller böjning, varför deras livslängd blir obegränsad.

Ljudspåren, som medelst en speciell fotografisk metod anbringas på filmen, ha utseendet av mörka, smala band, vilkas svärtning varierar i bandets längdriktning. För begränsning av ljudbärarnas dimensioner inspelar man ej alla de kombinerade tidsangivelser, som skola uttalas av maskinen, utan tidsangivelsernas element, d. v. s. timord, minutord och sekundord, inspelas var för sig och sammansättas av maskinen vid återgivningen till kompletta tidsmeddelanden, som ange timmar, minuter och vanl. jämna tiotal sekunder. Antalet inspelade ord utgör då 24 + 60 + 6, d. v. s. 90; om varje tidsmeddelande skulle inspelas komplett, erfordrades 24 × 60 × 6, d. v. s. 8,640 ord.

I talmaskinen äro ljudspåren för timmarna sammanförda till en grupp av 24 parallella, cirkulära spår, som avspelas av en projektor med tillhörande fotocell. Vid varje timmes slut flyttas projektorn från ett spår till ett efterföljande. På motsv. sätt avspelar en annan projektor 60 minutspår under loppet av en timme och en tredje projektor 6 sekundspår under en minut. För vart sjätte sekundspår, som avspelas, flyttas minutprojektorn ett steg, och för vart 60:e minutspår flyttas timprojektorn ett steg. Under tiden mellan förflyttningarna av sekundprojektorn uttalar maskinen den kombination, som för tillfället är inställd, varvid i tur och ordning fotocellerna för timmar, minuter och sekunder belysas under vardera en sekund.

Maskinen sättes i förbindelse med ett pendelur av precisionstyp, som utsänder regelbundna impulser, t. ex. var tionde sekund el. varje minut, för reglering av hastigheten.

T. uppställes vanl. på en telefonstation, med vilken den förbindes med flera ledningar, vilka få gemensamt anropsnummer. Flera abonnenter kunna härigenom samtidigt avlyssna tidsmeddelandet. För väderleksförutsägelser finnas liknande maskiner. C. A-g.

Tidlupp (ty. *Zeitlupe*), anordning för upptagning av kinematografiska bilder med hög

Schema över tidssignalen från Nauen kl. 0,$_{55}$—1,$_{00}$ och 12,$_{55}$—13,$_{00}$.

frekvens, varigenom snabba rörelser kunna analyseras noggrant. T. har mångsidig användning inom vetenskap och teknik samt bl. a. för studium av tekniken i olika idrottsgrenar. Jfr K i n e m a t o g r a f i, suppl., sp. 984. Sv. B-r.

***Tidning.** Ny litt.: »Handbuch der Weltpresse» utkom 1934 i ny uppl. av K. Bömer; s. å. utkom 5:e uppl. av »Handbuch der deutschen Tagespresse». Av annan nyare litt. må nämnas G. Weill, »Le journal» (1934), och G. Bjurman, »Tredje statsmakten» (1935), båda med litt.-anv.

Tidningarnas arbetsgivareförening är (sedan 1935) en direkt forts. av Svenska tidningsutgivareföreningens (se d. o., även i suppl.) arbetsgivaresektion och är en firmaförening av tidningsföretag, avsedd att tillvaratag gemensamma intressen i frågor rörande förhållandet mellan företagen och de hos dem anställda av olika yrkeskategorier. Verksamheten bedrives f. n. (1937) i fyra grupper: typograf-, litograf-, transport- och allmänna gruppen. Till föreningen, vars styrelse består av 11 led., äro (1937) anslutna 137 företag med ett sammanlagt arb.-antal av 5,659. T. äger och driver nu Tidningarnas maskinsättareskola i Stockholm. K. R. H.

Tidning för Dövstumma, se D ö v s t u m t i d n i n g a r, suppl.

Tidning för Sveriges läroverk började 1901 utges i Karlstad av lektor R. Nordin (red. t. o. m. 1919). T. blev 1920 organ för Läroverkslärarnas riksförbund med lektor S. J. Swenning som red. F. n. (1937) äro läroverksadjunkterna S. Erlandson och J. Berg i Stockholm red. T. utkommer 2 ggr i mån. Fr. Sg.

Tidningsregister, se P o s t a b o n n e m a n g, även i suppl.

Tidningstaxa utges årl. av Generalpoststyrelsen dels för de inländska tidningar och tidskrifter, som äro intagna i tidningsregistret, dels för de utländska tidningar, på vilka postabonnemang brukar förekomma i Sverige. E. G-e.

Tidningsutgivareföreningen, se S v e n s k a t i d n i n g s u t g i v a r e f ö r e n i n g e n, även i suppl.

***Tidskrift för Konstvetenskap** utges numera av R. Josephson; i redaktionen deltaga fortfarande E. Wrangel och F. Hazelius.

Tidskrift för Postväsendet, se N o r d i s k P o s t t i d s k r i f t.

Tidspärrtariff, se E l e k t r i c i t e t s t a r i f f, suppl., sp. 1137 f. — T i d s p ä r r t a r i f f m ä t a r e, se E l e k t r i c i t e t s m ä t a r e, suppl., sp. 1136.

***Tidssignal.** Noggranna t. utsändas numera från ett stort antal radiostationer och ha stor betydelse ej blott för nautiska och allmänt borgerliga ändamål utan även för longitudbestämning vid geodetiska arbeten och för ömsesidig kontroll av uren vid de olika tidsbestämmande observatorierna. Observationerna vid dessa sammanfattas av den av Internationella astronomiska unionen organiserade Bureau international de l'heure i Paris, varefter de beräknade korrektionerna till varje dags signaler publiceras. De röra sig vanl. om några hundradels sek. Bland de direkt till tidsobservatorier anslutna radiostationer, som utsända t., märkas Nauen, Rugby, Bordeaux, Annapolis, Honolulu och Saïgon. Nauens t. utsändas omkr. kl. 1 och 13 medeleuropeisk tid; av den senare återutsändes av svenska rundradiosändare den s. k. onogosignalen (se schema), vilken i de tyska utsändningarna åtföljes av en serie tecken med ett tidsintervall av $^{60}/_{61}$ sek. för noggrann tidsbestämning enl. koincidensmetoden (se d. o. 1, suppl.). T. per telegrafledningar förekommer även men har mindre allmän betydelse.

Genom rundradio och telefonnät distribueras även för allmänheten avsedda t. med tidgivningsmaskin (se d. o., suppl.), gonggongslag el. dyl. Noggrannheten är här väsentligt mindre; felen kunna uppgå till flera sek. Sv. B-r.

***Tidsskrift for Rettsvidenskap** redigeras fr. o. m. 1937 av prof. R. Knoph, Oslo, som vid sin sida har en redaktionskommitté på fem medl., en från vart och ett av de nordiska länderna. A. M.

***Tieck,** L. Hans och Solgers brevväxling utgavs fullständigt av P. Matenko 1933. Ny litt.: E. H. Zeydel, »L. T. and England» (1931) och »L. T.» (1935); E. Pfeiffer, »Shakespeares und T:s Märchendramen» (s. å.); E. Reitmeyer, »Studien zum Problem der Gedichtsammlungen . . . Goethe und Tieck» (1935).

Tiefurt [tī'fort], lustslott och by 3 km ö. om Weimar, med vacker slottspark, där Weimarhovet uppförde teaterföreställningar under Goethes ledning.

***Tientsin.** Under konflikten mellan Kina och Japan 1937 ockuperades T. i slutet av juli av japanska trupper, som tillika besatte järnvägen över T. från Peking till T:s hamnstad Tangku.

***Tierp.** 2. T. har kommunal mellanskola och två bankkontor. 1934 invigdes en kyrka. T. ingår jämte T:s landskommun i T:s församl.

Tiersot [tiärså'], J e a n B a p t i s t e E l i s é e J u l i e n, fransk musikforskare (1857—

1936), förste bibliotekarie vid Conservatoire national i Paris 1909—20. Bland T:s många och värdefulla arbeten märkas »Histoire de la chanson populaire en France» (1889), »Rouget de Lisle» (1892), »Histoire de la Marseillaise» (1915), »La musique dans la comédie de Molière» (1922) och »Lettres de musiciens écrites en français du 15:e au 20:e siècle», bd 1 (1924). Vidare må nämnas en rad biogr. samt utgåvor av äldre fransk musik. — Biogr. av L. de la Laurencie (1932). G. M.

Tiessen [tī'sən], Richard Gustav Heinz, tysk tonsättare (f. 1887). Var efter studier i Berlin verksam vid olika sammanslutningar som orkester- och kördirigent. T. är sedan 1925 lärare i komposition vid Hochschule für Musik i Berlin och blev 1930 prof. Bland hans tonsättningar märkas scenmusik till Strindbergs »Advent», till »Hamlet» och »Stormen», en rad orkesterverk (bl. a. två symfonier), sånger och körverk. G. M.

Tietjen [tī'tjən], Heinz, tysk dirigent och regissör (f. 1881). Efter att ha verkat som kapellmästare och intendent i olika tyska städer blev T. 1927 generalintendent vid Preussische Staatstheater. Han är dessutom sedan 1931 konstnärlig ledare för Bayreuthfestspelen och utnämndes 1936 till preussiskt statsråd. G. M.

Tietjens [tī'tjəns], Eunice, nordamerikansk författarinna och publicist (f. 1884). Hon har skrivit diktsamlingarna »Profiles from China» (1919), »Body and raiment» (s. å.), »Profiles from home» (1925) och »Leaves in windy weather» (1929), romanen »Jake» (1921), böcker för ungdom m. m. Högst skattade äro hennes Japandikter och den österländska antologien »Poetry of the orient» (1928). R-n B.

Tietze [tī'tsə], Hans, österrikisk konsthistoriker och museiman (f. 1880), prof. i Wien 1918. T. var 1919—25 föredragande i museala frågor i österrikiska undervisningsministeriet och har de senare åren haft i uppdrag att omorganisera sitt lands museiväsen. Som vetenskaplig förf. har han ett mycket aktat namn: »Die Methode der Kunstgeschichte» (1913) och flera bd i verket »Österreichische Kunsttopographie» (1907—20). Tills. m. Erica Tietze-Conrat har T. utarbetat »Kritisches Verzeichnis der Werke Albrecht Dürers» (1928 ff.). E. L-k.

. **Tigerschiöld,** Kjell Magnus, ingenjör (f. 1893 $^{24}/_{11}$), son till H. E. T. Blev bergsingenjör i Stockholm 1917 och var 1918—25 anställd vid Söderfors bruk samt 1925—34 vid Fagersta, från 1929 som forskningsingenjör för hela Fagerstakoncernen. Sedan 1935 är T. överingenjör vid Järnkontoret och prefekt för Metallografiska institutet. T. har i sina skrifter bl. a. behandlat masugns- och martinprocessernas värmeekonomi. E. Hlr.

***Tigerstedt,** släkt. Ö. T. har ytterligare utgivit diktsamlingen »De heliga vägarna» (1933), essäerna »Skott i överkant» (1934) och en jagbok, »Utan örnar» (1935). H. E. P.

***Tiggeri.** Endast bettlare över 21 år, som ej är i den nödställda belägenhet, att han bör erhålla fattigvård (samt den, vilken tillåter barn under 16 år, som står under hans vård, att bettla el. använder barn el. andra att bettla för sin räkning), kan numera behandlas såsom lösdrivare. Bettlare under 21 år skall överlämnas till barnavårdsnämnden för dess vidare åtgärder. Jfr Lösdrivare, suppl. A. M.

Tighina [-gi'na], se Bender.

***Tikkanen,** J. J. Postumt utgavs av T. Borenius »Studien über die Farbengebung der mittelalterlichen Buchmalerei» (1933; i Finska Vetenskaps-Societetens Commentationes).

Tilander, Artur Gunnar, romanist (f. 1894 $^{22}/_{7}$), fil. dr vid Göteborgs högskola 1923, docent i Lund 1927, prof. vid Stockholms högskola 1937. T. har i första hand ägnat sig åt lexikografisk och etymologisk forskning inom äldre och nyare franska. Bland hans arbeten märkas »Remarques sur le Roman de Renart» (1923; akad. avh.), »Lexique du Roman de Renart» (1924) och »Glanures lexicographiques» (1932). Han har dessutom utgivit 1300-talstexterna »Le livre de chasse du roy Modus» (1931) och »Les livres du roy Modus et de la roine Ratio» (2 bd, 1932). C. Bjm.

Tilden [tildn], William Tatem, nordamerikansk tennisspelare (f. 1893), amerikansk mästare 7 ggr i single utomhus och segrare i Wimbledon (England) 3 ggr, likaledes i single. Främst tack vare T. vann U. S. A. Davis cup 1920—26. T. övergick 1930 till professionalismen. Han har utgivit bl. a. »The art of lawn-tennis» (1920; omarb. uppl. 1922; sv. övers. 1926) och »Match play and the pin of the ball» (1925). K. Z.

***Tilgher,** A., var urspr. lärjunge till Croce men är nu dennes främste kritiker. T. intresserar främst genom sina skarpsinniga analyser av modernt italienskt drama: »Studi sul teatro contemporaneo» (1923), »Ricognizioni» (1925), »La scena e la vita» (s. å.), men har dessutom gjort kvicka, kunniga om också starkt subjektiva tvärsnitt genom senaste årtiondens filosofiska moderiktningar: »La crisi mondiale» (1921), »Relativisti contemporanei» (1923), »Storia e antistoria» (1928), »Il tempo» (1934), »Critica dello storicismo» (1935) och »Filosofia delle morali» (1937). G. B-h.

Ti'llich, Paul, tysk religionsfilosof (f. 1886). Blev 1929 prof. i filosofi i Frankfurt a. M., entledigades av politiska skäl 1933 och är numera bosatt i New York. Under inflytande av den dialektiska teologien (se d. o., suppl.) och den fenomenologiska filosofien har T. sökt utbilda en existentiell verklighetsteori med begreppet »gläubiger Realismus» i centrum. Efter världskriget verkade han för den »religiösa socialismen» i Tyskland. Hans huvudskrift är »Religiöse Verwirklichung» (1929). Bland hans övriga skrifter märkas

»Masse und Geist» (1922), »Kirche und Kultur» (1924) och »Religionsphilosophie» (1925; i M. Dessoir, »Lehrbuch der Philosophie», 2). J. Cbg.

***Tillinge** utgör sedan 1 jan. 1937 eget pastorat i Trögds och Åsunda kontrakt.

***Tillman, J. H.**, avgick som överläkare vid Orupssanatoriet 1934 och är sedan dess praktiserande läkare i Malmö.

***Tillräknelighet**, se även Sinnessjuknämnden och Straffria, båda i suppl.

Tillståndsdiagram, ett diagram, som anger de olika tillstånd och tillståndsförändringar, som kunna äga rum i ett fysikalisk-kemiskt system med en el. flera komponenter (se d. o., suppl.). Vid en komponent kunna koordinater vara tryck och volym (se bild till art. Kritisk temperatur) el. tryck och temp. som i vidstående t. Om flera fasta faser existera, tillkomma kurvor, angivande omvandlingar mellan dem. T. för två komponenter ha vanl. temp. och koncentration som koordinater och äro stundom mycket komplicerade. Några ex. finnas vid art. Eutektisk blandning, Järn, sp. 22, och Aluminiumlegeringar, suppl., sp. 115. För system med flera komponenter fordras andra metoder för åskådliggörande av de olika tillstånden. Sv. B-r.

Tillsynslagen, se Försäkringslagar, suppl.

Tillvalsämne kallas sådant läroämne, som lärjunge vid allmänt läroverk i gymnasiets två högsta ringar (resp. lyceikretsar) har att tillvälja jämte den kärna av fasta ämnen, som ingår i latin- och realgymnasiets timplan. T. skola för varje lärjunge vara tre, undantagsvis två, och äro förenade i ett antal fasta ämneskombinationer. För att undervisning i t. skall anordnas fordras i regel, att minst fem lärjungar anmält sig till deltagande. — Även vid de kommunala flickskolorna och med dem lika organiserade privata flickskolor liksom vid Statens normalskola för flickor finnas t., ehuru ej i fasta kombinationer. Jfr Tilläggsämne, suppl. Fr. Sg.

Tillvänjning, ett vid upprepad tillförsel av vissa giftiga ämnen (t. ex. morfin, alkohol, nikotin) inträdande tillstånd, vid vilket en del symtom på ämnets giftverkan försvagas, så att organismen tål allt större mängder av ämnet. Samtidigt inträder i regel ett stegrat begär efter detta, vilket kan leda till allvarligt missbruk (jfr Morfinism och Alkoholism). T:s mekanism är ofullständigt känd. En ökad förmåga att sönderdela eller utsöndra det giftiga ämnet (t. ex. morfin) har man stundom trott sig finna, men i huvudsak torde en förändring föreligga i fråga om de enstaka, för ämnet mottagliga cellernas känslighet. Ljd.

Tillväxthormon, Tillväxtregulator, se Hormon, suppl.

Tilläggslån, se Egnahemsrörelsen, suppl., sp. 1085.

Schematiskt tillståndsdiagram för vatten. Längs linjen AB stå vatten och mättad ånga i jämvikt, längs AC vatten och is, längs AD is och ånga, längs Aa (labilt tillstånd) ånga och underkylt vatten. A är trippelpunkten.

Tilläggsstat. Att med tämlig säkerhet beräkna statens inkomster och utgifter för den kommande statsregleringsperioden är ofta förenat med stora svårigheter, och under vissa förhållanden har det visat sig, att beräkningarna varit alldeles otillfredsställande. Man har då måst avhjälpa bristerna i statsberäkningarna genom att under löpande statsregleringsperiod besluta en t., någon gång även en »extra t.», till den för perioden fastställda staten. Sålunda uppgjordes och antogs för vart och ett av åren 1917—22 särskild t. till riksstaten. Detta system var emellertid förenat med avsevärda olägenheter, och ett av syftena med omläggningen 1921 av finansperioden från kalenderåret till tiden 1 juli—30 juni var att för framtiden i möjligaste mån undvika användningen av t., om de också icke helt skulle kunna avskaffas. I stort sett ha förhoppningarna gått i uppfyllelse. Sedan dess har t. emellertid ett par gånger visat sig oundviklig; vid riksdagen 1933 fastställdes sålunda en t. för budgetåret 1 juli 1932—30 juni 1933, och vid 1934 års riksdag antogs en t. för budgetåret 1933—34. Den sistnämnda — för att anföra ett belysande ex. — betingades främst av behovet att bereda ytterligare medel till statliga och statskommunala reservarbeten samt för att främja bostadsbyggande, varjämte en viss förstärkning av dels spannmålslagerhusfonden och dels arbetarsmåbrukslånefonden var behövlig redan under löpande budgetår. De båda sistnämnda t. ha formellt karaktären av en direkt komplettering av vederbörande riksstater, då t:s inkomst- och utgiftstitlar erhöllo samma beteckning som motsv. titlar i riksstaten, vilket är av betydelse vid budgetredovisningen. J. R. N.

Tilläggsämne kallas sådant ämne, i vilket lärjunge i allmänt läroverks två högsta gymnasieringar (resp. lyceikretsar) kan få åtnjuta undervisning utöver de fasta ämnen och tillvalsämnen, som skola utgöra hans ämnesgrupp. Medgivande att medtaga t. läm-

nas av rektor och vederbörande klasskonferens. En förutsättning härför är, att undervisning i ämnet under läsåret är anordnad vid läroverket. Fr. Sg.

Timén, Frans Helge, målare (f. 1883 $^{6}/_{1}$). Studerade för Wilhelmson i Göteborg (1906—07), senare i Paris (1911—12) och Spanien (1920—23 och 1932). T:s landskapsmålningar med motiv från Bergslagen och Norrland samt utlandet ha en personlig karaktär. Nationalmuseum i Stockholm äger ett par av hans målningar. E. L-k.

***Times,** The. Ny litt.: »The history of the Times», I, 1785—1841 (1935); »Times, a newspaper history 1785—1935» (s. å.); »Times. Fifty years», 1882—1932 (1936).

***Timmermans,** F., har vidare författat »De hemelsche salome» (1930), »De harp van Sint Franciscus» (1932) och romanen »Boerenpsalm» (1935). — Litt.: A. v. Hatzfeld, »F. T.» (s. å.).

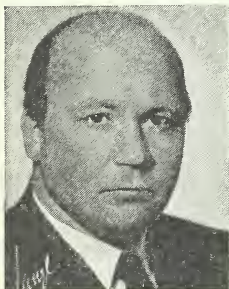
***Timrå.** Vivsta-Näs (se d. o., suppl.) municipalsamhälle bildades 1935.

***Tingsryd** har numera endast ett affärsbankskontor. I T. grundades 1935 a.-b. T:s parkettfabrik.

***Tingsställe.** Enl. lagen 8 mars 1935 med vissa bestämmelser om häradsting § 1 bestämmer konungen t. för varje tingslag; se k. kung. 18 okt. 1935 om häradsrätternas t. och tingsordningar med senare ändringar. Å. H.

Tingstad, förort till Göteborg, se Backa (socken), även i suppl.

***Tingsten,** H. L. G., blev 1935 prof. i statskunskap vid Stockholms högskola. Bland hans senare skrifter kunna nämnas »Utskottsväsendet» (i »Sveriges riksdag», bd XI, 1934), »Utredning ang. införande av ett dagordningsinstitut» (Statens Offentliga Utredningar 1935: 21), »Den nationella diktaturen, nazismens och fascismens idéer» (1936) och »Political behavior, studies in election statistics» (1937). G. H-n.

***Tingsten,** L. H., föddes 1857 $^{13}/_{6}$ (ej $^{13}/_{7}$). Han dog 1937 $^{10}/_{9}$.

***Tingstäde träsk,** jfr Dendrokronologi, suppl., sp. 975 f. — Nyare litt.: Ebba De Geer, »Prehistoric Bulwark in Gotland biochronologically dated» (i Geogr. Annaler 1935).

***Tip.** Genom en k. f. av 7 juni 1934 gjordes tippningstävlingar beroende av K. m:ts tillstånd; sådant meddelades s. å. för a.-b. Tipstjänst (se nedan). Samtidigt förbjöds försäljningen av kuponger o. dyl. i utländska tippningstävlingar.

Tipstjänst, a.-b., konstituerat 4 okt. 1934, har enl. K. m:ts resolution av 24 sept. s. å. erhållit tillstånd att anordna vadhållning (tippning; jfr Tip, även ovan) i samband med idrottstävlingar, dock icke hästtävlingar. Avsikten med T:s tillkomst och tippningens legalisering var dels att hindra de illegala företagens rörelse, dels att inom landet kvarhålla den kapitalström, som gick till utlandet genom agenturer för utländska bolag. 1936 erhöll bolaget koncession på ytterligare fem år, räknat från 1 juli 1936.

K. m:t har tillförsäkrat sig fullständig kontroll över företaget genom att utse styrelsens ordf., v. ordf. och en suppleant. För det löpande arbetet har K. m:t dessutom tillsatt två kontrollanter samt för revisionen en revisor och en suppleant. Bolagets aktiekap. uppgår till 45,000 kr., fördelat på 450 aktier. Utdelningen är begränsad till 5 %. Ombuden, som uppgå till omkr. 5,000, ha distriktsvis fördelats på 34 centralombud.

Tippningstävlingar anordnas såväl på svenska seriematcher i fotboll som på engelska ligamatcher, de förra huvudsakl. under vår- och försommar- samt eftersommar- och höstmånaderna, de senare under den tid, då svenska seriematcher ej spelas eller deras antal är så ringa, att de ej räcka till för bolagets kuponger, d. v. s. senhöst- och vintermånaderna samt de tidigare vårmånaderna. Tre kupongtyper finnas, stryktips-, siffertips- samt pooltipskuponger. En kupong av förstnämnda typ upptar 12 matcher. Tror man, att det lag, som står till vänster, vilket betraktas som hemmalag, skall vinna, markerar man detta med 1; oavgjort markeras med × och bortavinst, d. v. s. vinst för det lag, som står till höger, markeras med 2. På siffertipskupongen gäller det att förutsäga det väntade exakta matchresultatet. Pooltipskupongen är sammanställd av fem olika s. k. pooler, och för varje pool gälla olika regler, varför varje pool kan sägas utgöra en kupong för sig. Insatsen är för varje lodrät ifylld rad 25 öre på stryk- och sifferkupongen, men på poolkupongen skall deltagaren själv bestämma sin insats med visst minimibelopp. Bestämmelser om maximiinsatser finnas på alla kupongtyper.

50 % av influtna insatser skola återbetalas till deltagarna i form av vinster, men vinstbelopp över 25 kr. äro belagda med 10 % skatt, vilken bolaget drager av, då vinsterna utbetalas, för att sedermera inlevereras till statsverket. Sedan 10 % av årsvinsten avsatts till reservfonden och denna uppbringats till 50,000 kr., då vidare avsättningar upphöra, skall vad som återstår av bolagets årsvinst efter utdelning till aktieägare inlevereras till statsverket för att användas till idrottens främjande på sätt K. m:t bestämmer (1 mill. kr. ingår fr. o. m. budgetåret 1935—36 i den allmänna budgeten; resten går till gymnastik och idrott).

Bruttointäkten uppgick under första verk-

samhetsåret 4 okt. 1934—30 juni 1935 till 7,015,932 kr. Efter avsättning till reservfonden av 50,000 kr. och till skattereserven av 780,000 kr. har efter utdelning till aktieägarna med 2,250 kr. till statsverket inlevererats 1,216,297 kr. Genom bestämmelserna om 10 % skatteavdrag för vinnare ha under året ytterligare inlevererats till statsverket 224,161 kr. Sammanlagt inbetalades således för första årets verksamhet till stat och kommun 2,220,458 kr.

Under verksamhetsåret 1 juli 1935—30 juni 1936 var bruttointäkten 20,549,308 kr. Sammanlagt inlevererades till stat och kommun 7,356,935 kr.; för tiden 1 juli 1936—30 juni 1937 utgjorde bolagets bruttointäkt 26,199,026 kr. S. Abg.

Tira'nafördraget, se Albanien, suppl., sp. 76.

***Tirén,** J. — N. T. dog 1935 16/3.

Tirén, Lars, skogsforskare (f. 1896 3/12), brorson till J. T. och K. T. Utexaminerades från Skogshögskolans jägmästarkurs 1922 och är sedan 1926 assistent vid Statens skogsförsöksanstalt. T. har publicerat skrifter i skogsmatematiska, skogsbiologiska och skogshistoriska ämnen, bland vilka särskilt må nämnas »Einige Untersuchungen über die Schaftform» (i Medd. från Statens Skogsförsöksanstalt, h. 24, 1928), »Om granens kottsättning, dess periodicitet och samband med temperatur och nederbörd» (ibid., h. 28, 1935) och »Skogshistoriska studier i trakten av Degerfors i Västerbotten» (ibid., h. 30, 1937). C. Mm.

Tirfing, Ångfartygs a.-b., bildat 1890 i Göteborg av kapten Axel Broström. Flottan utgjordes juni 1937 av 14 fartyg om tills. 68,000 bruttoregisterton. En stor del av T:s tonnage sysselsättes i Svenska Orient linien, som bedriver reguljär gods- och passagerartrafik på länderna kring ö. Medelhavet m. m. Bolaget ingår i Broströms rederikoncern (se d. o., suppl.). K. H. A.

***Tisza,** I. Ty. biogr. av G. Erényi (1935).

***Titius,** A., dog 1936. Han skrev ytterligare »Die Anfänge der Religion bei Ariern und Israeliten» (1934). Tidskr. Stockholm upphörde 1931.

***Tittoni,** T. Litt.: F. Tommasini, »L'Italia alla vigilia della guerra. La politica estera di T. T.» (2 vol., 1934—35).

***Titulescu,** N., var utrikesminister i olika ministärer till slutet av aug. 1936. Hans starkt franskorienterade, på sista tiden även ryskvänliga politik vållade emellertid upprepade slitningar med regeringskollegerna. Även efter sin avgång har T. varit en betydande faktor i rumänsk politik. A. A-t.

***Tjajkovskij,** P. I. Ny litt.: Biogr. av bl. a. Nina Berberova (1936; sv. övers. s. å.) och E. Evans (s. å.).

Tjapa'jevsk, Tjepa'jevsk, förr Trotsk, stad i Kujbysjevområdet, Sovjetryssland, 30 km v. s. v. om Kujbysjev (Samara); 34,900 inv. (1934). Betydande kemisk industri, bl. a. tillv. av superfosfat och oljor.

***Tjeckoslovakien** beräknades 1936 ha 15,187,000 inv.

INNEHÅLL:

Näringar. Näringslivet, som varit utsatt för svåra påfrestningar under världskrisen, har under de senaste åren visat tydliga tecken till återhämtning, delvis till följd av valutadevalveringen. Kol- och järnmalmsproduktionen visar stigande tendens, och exportindustriernas tillv. har ökats. Exporten värderades 1936 till 8,086,2 mill. kč. (tjeckoslovak. kr.) och importen till 7,946,6 mill. kč. De viktigaste handelsartiklarna voro s. å. (värde i mill. kč.):

Export		Import	
Järn o. järnvaror	1,009,8	Bomull och bomullsvaror	871,1
Bomullsfabrikat	707,2	Ull och yllevaror	820,1
Glas	609,2	Frukt o. grönsaker	475,8
Yllefabrikat	539,1	Metallvaror	460,4
Trävaror	506,2	Animaliska produkter	439,8
Lädervaror	460,0	Järnmalm och järnvaror	338,5
Stenkol och koks	420,8	Mineral	291,4
Konfektionsvaror	353,8		
Silke och sidenvaror	339,4		

De förnämsta handelsländerna voro s. å. (värde i mill. kč.):

	Export	Import
Tyskland	1,160,4	1,388,0
U. S. A.	729,8	482,6
Storbritannien	721,1	474,8
Österrike	716,5	353,8
Frankrike	343,0	479,2
Jugoslavien	429,8	346,9
Rumänien	380,0	361,4
Nederländerna	337,1	334,4
Schweiz	377,6	311,2

Kommunikationer. Järnvägsnätet har under senare år utbyggts i Slovakien, delvis linjer av strategisk betydelse, och landsvägsnätet, särskilt i de ö. delarna, har utvidgats. En central rundradiosändare för Slovakien har anlagts vid Banská Bystrica (Neusohl). S. F.

Mynt- och bankväsen. Efter devalvering 17 febr. 1934 och 9 okt. 1936 skall kronans guldvärde utgöra minst 30,21 och högst 32,21 mg rent guld och har fixerats till 31,21 mg, motsv. 30 % värdeminskning i förhållande till 1929 års paritet. Centralbanken, Národní banka československá, gr. 1926, är en aktiebank, vari staten har 1/3 av aktiekap. Den har monopol på sedelutgivningen och utövar valutakontroll. Den genom devalveringen uppkomna vinsten på bankens guldkassa användes som valutastabiliseringsfond. Bankväsendet är i övrigt synnerligen rikt förgre-

nat. De egentliga affärsbankerna äro dock blott 23 aktiebanker, varibland de stora Pragbankerna dominera. I de båda största av dessa, Živnostenská banka och Anglo czechoslovak and Prague credit bank, har staten kontrollerande inflytande. Kapitalflykt har tidtals pågått i stor skala, och kreditläget har framkallat lagstiftning om bl. a. maximiräntor. Till följd av sina stora industriintressen ledo affärsbankerna efter krisen 1931 betydande förluster, som 1932 ledde till omfattande rekonstruktionsarbete och särskild banklagstiftning. Devalveringen 1936 medförde väsentlig lättnad för näringslivet, särskilt för exportindustrien, och därmed även för bankerna. E. H–ss.

Statsfinanser. Budgeten för 1937 upptog statsinkomsterna till 8,456,5 mill. kč. och statsutgifterna till 8,453,7 mill. Bland inkomsterna märktes direkta skatter 1,937,5 mill. kč. (därav inkomstskatt 1,145,0 mill.), konsumtionsskatter 1,724,7 mill., tullar 751,5 mill., statsföretagens vinster 1,065,1 mill. etc. Största anslaget — 1,700,9 mill. kč. — avsåg förräntning och amortering av statsskulden, varpå följde nationalförsvaret med 1,359,5 mill. kč., pensioner med 1,004,4 mill., undervisningsväsendet med 997,8 mill. etc. Statsskulden ökades, väsentligen för försvarsändamål, från 40,934 mill. kč. 1936 till 46,785 mill. 1937. N. Sbg.

Försvarsväsen. A r m é n, i vilken flygvapnet fortfarande ingår som truppslag, har de senaste åren förstärkts och omorganiserats, varvid särskild hänsyn har tagits till skapandet av ständigt disponibla gränsskyddsförband. 1934 infördes tvåårig tjänstgöringstid för de värnpliktiga. I slutet av 1935 beslöts en rad organisationsförändringar, gällande såväl ledningen som de högre och lägre truppförbanden, vilka ändringar ännu (1937) icke helt hunnit genomföras. Enl. en lag 1936 ställas vid mobilisering nationens alla personliga och materiella tillgångar till regeringens disposition. S. å. upptogs ett stort försvarslån för materielanskaffning. 1937 antogs slutligen ett lagförslag om avsevärt ökad militärutbildning av hela befolkningen före och efter den ord. värnpliktstjänstgöringen. Denna utbildning sker delvis i skolorna, delvis i särskilda kurser och omfattar även kvinnorna.

Den högsta ledningen utövas i fred under presidenten av försvarsministern. Han biträdes av försvarsministeriet, som tillika är central förvaltningsmyndighet, generalinspektören (överbefälhavare i krig), med direkt underställda truppslagsinspektioner, och generalstaben. Centrala organ äro vidare högsta försvarsrådet (bestående av vissa ministrar samt generalinspektören och chefen för generalstaben), en regeringskommission för riksförsvaret samt arméns centralråd.

Landet är indelat i 4 militärdistrikt, av vilka 3 rekrytera vartdera 2 armékårer och det fjärde 1. Försök pågå med borttagande av brigaden som mellaninstans och införande av en nyindelning av fördelningen på 3 inf.-reg:ten, varvid fördelningarnas antal torde komma att ökas till 16. Kav.-brigaderna ha ökats till 4. — Truppförbanden äro: 48 inf.-reg:ten (därav 12 kaderreg:ten), 8 bergsinf.-reg:ten, 11 gränsskyddsbataljoner, 1 skolbataljon, 8 cykelbataljoner, varav 4 ingå i kav.-brigaderna, 1 stridsvagnsreg:te, 11 kav.-reg:ten, 16 lätta och 14 tunga hästanspända art.-reg:ten, 4 tunga motoriserade art.-reg:ten, 6 självständiga bergsart.-bataljoner, 4 luftvärnsreg:ten, 6 ingenjörreg:ten och 5 signalbataljoner m. m. C. A. E.

Flygreg:tenas antal har ökats till 7. I taktiskt avseende lyda de under befälhavaren för det militärdistrikt, inom vilket resp. reg:te är förlagt. I tekniskt hänseende lyda de under chefen för försvarsministeriets flygdep. Flygreg:tena bestå av flottiljer, som omfatta bomb-, jakt- och spaningsdivisioner. Antalet krigsflygplan beräknas (1937) till omkr. 600. Flygvapnets personalstyrka uppgår till 6,500 man. Ett flygvetenskapligt institut finnes i Prag. Ö–g.

Den årliga värnpliktskontingenten vid armén är omkr. 70,000 man. Den del av årsklassen, som ej uttages till aktiva armén, utbildas i omkr. 6 mån. Arméns fredsstyrka uppskattas till omkr. 200,000 man, krigsstyrkan till omkr. 1½ mill. C. A. E.

D e t f a s t a f ö r s v a r e t har under de senaste åren förstärkts, särskilt på grund av den politiska och militära utvecklingen i Tyskland samt utbyggandet av det tyska vägnätet kring »den bömiska bastionen». Spärrbefästningar ha främst anordnats längs gränserna mot Tyskland i n. och v. O. E. S.

L u f t f ö r s v a r e t. Utöver arméns luftvärnsreg:ten finnes ett stort antal fasta luftvärnsbatterier för ortsförsvar. Enl. lag av 1935 ledes det civila luftskyddet av inrikesministeriet och under detta av polismyndigheterna. Kommuner och enskilda äro skyldiga att medverka vid luftförsvaret, och företag liksom enskilda kunna åläggas att bestrida kostnaderna för lokalt anordnad luftbevakning, luftvärn och luftskydd. R. A.

Sport och idrott. Vid mitten av 1800-talet infördes turnväsendet, som fick livlig anslutning och senare genom sokolrörelsen (se d. o.) fått stor betydelse. Genom denna rörelse och starkt stöd från statens sida har intresset för fysisk fostran blivit mycket stort i T.; man beräknar, att varannan medborgare är ansluten till någon organisation för kroppskultur. Bland de moderna idrottsgrenarna kommer fotbollen främst; fotbollsförbundet omfattade 1936 2,200 föreningar med omkr. 100,000 medl. T. o. m. 1935 ha 86 landsmatcher spelats (45 vunna), därav 4 mot Sverige (2 vunna). Framför allt är den professionella fotbollen mycket populär. Alla moderna idrottsgrenar utövas i övrigt; särskilt framgångsrika ha tjeckerna varit i tennis, där K.

Kozeluh erövrat professionella världsmästerskapet och bl. a. Sverige besegrats i Daviscupturneringen (1928), samt vidare i hästsport, fri idrott, brottning, boxning, gymnastik och tyngdlyftning, i vilka grenar olympiska medaljer vunnits. Vintersporten, som gynnas av Riesengebirges och Karpaternas (främst Tatras) förträffliga terräng, samlar stort intresse. Skidsporten går framåt, och i ishockey har T. fyra gånger hemfört Europamästerskapet.

I spetsen för T:s sport står en riksorganisation, som under sig har ett 30-tal specialförbund. Dessutom finnes en stark arbetaridrott. Tyskarna ha egna idrottsorganisationer. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Restiden Malmö—Prag utgör f. n. med tåg omkr. 18 tim., med flygmaskin $4^1/_2$ tim. T. exporterade 1935 till Sverige för 28,66 mill. kr. (1936 omkr. 32,4 mill.), därav garn, vävnader, mattor, strumpor o. a. textilvaror 10,6 mill., humle 2 mill., varmvalsad plåt 1,5 mill., hattar 1,67 mill., skodon 1 mill., vidare handskar, järn och stål, maskiner, glas och porslin. Importen från Sverige 1935 värderades till 11,96 mill. kr. (1936 omkr. 18,7 mill.), därav järnmalm 4 mill. och kullager 1,1 mill., vidare bl. a. olika slag av järn och stål, särskilt rostfritt, samt dammsugare och räknemaskiner. Svensk-tjeckoslovakiska handelskammare finnas i Stockholm och Prag. För förbindelserna verka utom legationerna i huvudstäderna även Svensk-tjeckoslovakiska sällskapet i Stockholm, gr. 1923, samt Skandinavisk-nederländska institutet i Prag. Om äldre förbindelser se bl. a. K l e i n s c h n i t z o v á, F., suppl., och C. Thörnqvist, »Svenska studenter i Prag under medeltiden» (i Kyrkohist. Årsskr. 1929). A. A-t.

Historia. T. har fortfarande styrts av koalitionsregeringar, med representanter även för tyska partier. Masaryk omvaldes 1934 till president men avgick dec. 1935 (han dog sept. 1937). Till hans efterträdare valdes Beneš med 340 röster av 440 avgivna. De bl. a. av världskrisen vållade ekonomiska bekymren har man sökt lindra genom stora allmänna arbeten och valutadeprециering. Efter nationalsocialismens genombrott i Tyskland 1933 vidtogos olika åtgärder i T. »till demokratiens skydd». Regeringen fick rätt att i vissa fall proklamera belägringstillstånd, utfärda provisoriska lagar och inskrida mot ämbetsmän och domare, som beslagits med statsfientlig verksamhet, pressfriheten inskränktes, riksdagens arbetsformer gjordes effektivare, och statsfientliga partier upplöstes. Följ. år beviljades stora anslag till försvarets stärkande. Den ekonomiska krisen hade hårdast drabbat de av tyskar bebodda distrikten, och vid valen 1935 hade det av K. Henlein (se d. o., suppl.) ledda sudettyska partiet stora framgångar, främst på övriga tyska partiers bekostnad. Av motståndarna beskyllas Henleins anhängare för att sympatisera eller rentav samverka med nationalsocialisterna i Tyskland; å sin sida bekänna de sin lojalitet mot T. men klaga över förtryck från majoriteten och bristande hjälp från myndigheterna.

Utåt samverkar T. med Lilla ententens övriga stater och ingick 1935 ett fördrag med Sovjetunionen om ömsesidigt bistånd vid angrepp eller hot från en europeisk makt, fördragets text ansluter sig till det s. å. ingångna fransk-ryska fördraget. S. å. uppstod en konflikt med Polen om den polska minoriteten i Teschen, vilken dock icke ledde till någon förändring i den gällande ordningen. A. A-t.

Litteraturanvisningar. G. Lafond och P. Desfeuilles, »La Tchécoslovaquie au travail» (1933); E. Strauss, »Die Entstehung der tschechoslowakischen Republik» (1934) och »Tschechoslowakische Aussenpolitik» (1936); K. Krofta, »T:s historia» (1935; med bibliogr. över svensk o. a. litt. om T.); E. Reich, »Die tschechoslowakische Landwirtschaft» (s. å.); W. Rollmann, »Eisenbahngeographie der Sudetenländer» (s. å.); A. Tibal, »La Tchécoslovaquie» (s. å.); »Atlas republiky Československé» (1936); G. Druce, »In the heart of Europe: Life in Czechoslovakia» (s. å.); »Die Tschechoslovakische Republik», utg. av J. Malypetr, F. Soukoup och J. Kapras (2 bd, 1937).

***Tjeljabinsk** beräknades 1934 ha 210,000 inv. och är nu huvudstad i det s. å. bildade Tjeljabinskområdet (174,172 km², 2,662,000 inv.).

Tjepa'jevsk, se T j a p a j e v s k, suppl.

Tjeremchovo [tʃirjo'mkəvå], stad i Östsibiriska området, Sovjetryssland, vid Sibiriska järnvägen, 125 km n. v. om Irkutsk; 23,200 inv. (1933). Stenkolsgruvor, gjuterier, sågverk.

Tjerepovets [-pavjä'ts], stad i Leningradområdet, Sovjetryssland, vid Sjeksna och järnvägen Leningrad—Vologda; 24,900 inv. (1933). Träindustri, glasbruk, cementfabriker. T. var 1918—28 huvudstad i ett liknämnt guvernement.

***Tjerkessernas autonoma område** omfattar efter utvidgningar 3,316 km² med 79,800 inv. (1934). Huvudstaden, Batalpasjinsk, heter numera S u l i m o v (se d. o., suppl.).

***Tjetjentsernas autonoma område** utökades 1934 med autonoma området Ingusj och konstituerades 1936 som autonom republik; 15,700 km², 639,400 inv. (1934).

***Tjitjerin,** G. V., dog 1936.

Tjuguett, se V i n g t-e t-u n.

***Tjurföreningar.** Nötkreaturspremieringen (se d. o., även i suppl.), som skall upphöra, kommer bl. a. att ersättas med åtgärder, som främja tjurföreningsverksamheten. Denna står under inseende av vederbörande hushållningssällskap genom särskild för området utsedd besiktningsman. Till t. utgå under vissa villkor statsbidrag till inköp och försäkring av tjur ävensom till underhåll av tjur, som

visat sig äga förmåga att efterlämna avkomma med särskilt goda mjölkanlag. H. R–e.

Tjushög, Ölands största gravhög, trol. från bronsåldern, belägen på Störlinge bys utmark, nära stranden, Gärdslösa socken, uppf. till stor del av kalksten. Se Ö l a n d, bild 21. K. A. G–n.

Tjusovaja [tʃosava'ja], stad i Sverdlovskområdet, Sovjetryssland, 100 km ö. n. ö. om Perm; 48,600 inv. (1933). Petroleumfält, kaolinfyndigheter; järn- och stålverk.

Tjuvalarm, anläggning, som genom akustiska eller optiska signaler varskor om att någon obehörig bereder sig tillträde till en lokal. Signalerna kunna avges antingen inom den skyddade lokalen och dess närmaste omgivning eller ock fjärröverföras till lämplig plats, t. ex. närmaste polisstation.

En enkel anordning för lokal signalgivning i små lokaler, ss. bostadsvåningar, kan bestå av en urverksdriven ringklocka, vars urverk hålles spärrat av en hake. I denna är fäst ett snöre, så uppspänt, att den dörr eller det fönster, som skall skyddas, åstadkommer en dragning i snöret, då dörren eller fönstret öppnas, vilket har till följd, att spärrhaken friger urverket och klockan ringer.

För skydd av större lokaler begagnas elektriska anläggningar. En sådan består vanl. av alarmkontakter, inkopplade i ledningar, som anslutas till en centralapparat. Anläggningen utföres antingen enl. arbetsströmsprincipen eller enl. vilströmsprincipen. Vid arbetsströmsprincipen utföras kontakterna så, att en strömkrets slutes, då kontakten kommer i alarmläge. Anläggningen fungerar i princip som en vanlig ringledning och kan sättas ur funktion genom avklippning av alarmkontaktledningen.

Vid anläggningar enl. vilströmsprincipen flyter ständigt en svag kontrollström (vilström) genom kontaktledningarna. Kontakterna äro i detta fall utförda så, att de i alarmläge bryta strömmen genom ledningarna. Om ledningen avklippes, erhålles alarmsignal, såvida ej kontakten eller ledningen äro förbikopplade genom kortslutning. För att även vid kortslutning erhålla alarmsignal begagnar man sig av olika slag av bryggkopplingar med motstånd i kontakterna eller i ändan av ledningarna.

Centralapparaten, till vilken ledningarna äro anslutna, innehåller anordningar för till- och frånkoppling av dessa, kontroll av batterier, provning av de olika anslutna signalorganen m. m. Till centralapparaten kunna även ledningar för fjärröverföring av alarmsignalerna anslutas.

Ett annat sätt att skydda en lokal för inbrott är att låta en ljusstråle, reflekterad i speglar, passera lokalens dörrar och fönster samt träffa en ljuskänslig cell (fotocell; se F o t o e l e k t r i s k e f f e k t, suppl.), så att alarm åstadkommes, då ljusstrålen brytes. Man gör strålen osynlig genom att låta den passera ett filter, som genomsläpper endast det infraröda ljuset.

Är den lokal, som skall skyddas, fullständigt mörk (t. ex. ett kassavalv), kan anläggningen även utföras så, att alarm åstadkommes, då ljus införes i lokalen och träffar fotocellen. Sådana anläggningar kunna göras så känsliga, att t. o. m. glöden av en cigarrett ett par m från cellen utlöser alarm. St. N–n.

***Tjänstebrevsrätt.** Postverkets ersättning för bestyret med tjänsteförsändelser uppgick 1936 till omkr. 5,700,000 kr.

***Tjänstegrad.** Enl. 1936 års försvarsordning ha t. vid flygvapnet 1937 ändrats till fullständig likhet med arméns. Underlöjtnantsgraden kommer att bortfalla vid samtliga försvarsgrenar. Betr. underofficerare och manskap ha vissa ändringar införts; se nedanstående tabell. C. A. E.

Tjänstehundar, se K r i g s h u n d a r, suppl.

Tjänsteläkare. Termen, som förekommer bl. a. i en del författningar rörande utfärdandet av vissa viktiga läkarintyg m. m., är något oklar. I den första sv. författning, som lämnar några närmare föreskrifter rörande läkarverksamheten, privilegiet för Collegium medicum av 1663, skiljes ej mellan praktiserande läkare och t., men redan i konung Karl XI:s »medicinalordningar» av 1688 för-

Armén	Flottan	Kustartilleriet	Flygvapnet
	U n d e r o f f i c e r a r e		
Förvaltare, regementskassör	Förrådsförvaltare	Förrådsförvaltare	Förrådsförvaltare
Fanjunkare, styckjunkare	Flaggunderofficer	Flaggunderofficer	Fanjunkare
Sergeant	Underofficer av 2:a graden	Underofficer av 2:a graden	Sergeant
	M a n s k a p		
Furir	Flaggkorpral	Flaggkorpral	Furir
Korpral, konstapel	Korpral (högbåtsman)	Korpral	Korpral
Vicekorpral	—	—	Vicekorpral
Menig	Menig	Menig	Menig

utsattes anställande av särskilda t. under benämningen »provincialmedici och andra städers medici» (i motsats till de i huvudstaden bosatta läkarna). Sedan har begreppet t. kommit att i första hand omfatta förste provinsialläkare, provinsialläkare, extra provinsialläkare, stads-, stadsdistrikts-, köpings- och municipalläkare. Numera avses med t. varje legitimerad läkare, som innehar tjänst hos stat eller kommun, ävensom hans i vederbörlig ordning förordnade vikarie, så snart läkaren i fråga utövar sin läkarverksamhet i sin egenskap av innehavare av ovan nämnd tjänst och sålunda icke blott i egenskap av fri, enskild utövare av läkarkonsten, t. ex. läkare vid statligt eller kommunalt sjukhus, järnvägsläkare, läkare vid armén, flottan och flygvapnet samt särskilt förordnade s. k. verksläkare. Dessa tjänsteinnehavare äga i regel rätt att vid befordran räkna sig till godo sin tjänstgöringstid lika med innehavare av statens tjänster, en förmån, som benämnes tjänsteårsrätt och för vars erhållande fordras, att den avsedda tjänsten har fastare karaktär och fyller vissa andra krav. Som t. i nu angiven mening kunna däremot icke anses de läkare, som åtagit sig att mot arvode eller efter viss taxa bestrida sjukvården för viss personal, vid post, telegraf, tull, vid vissa kommunala anstalter o. s. v. — En t. har samma fördelar och ansvar som statens tjänstemän. J. B-r.

***Tjänstemän.** Genom k. kung. 4 juni 1937 ang. förhandlingsrätt för statens t., vilken träder i kraft 1 jan. 1938, har åt sådana statstjänstemän, som äro underkastade ämbetsmannaansvar, medgivits rätt att rörande allmänna anställnings-, arbets- och avlöningsvillkor samt tillämpningen därav förhandla med sina vederbörande myndigheter. Denna rätt skall emellertid för t. utövas genom föreningar, som för ändamålet godkänts av K. m:t. Myndighet får ej avge förslag till eller fastställa nya eller ändrade villkor av nyssnämnda slag utan att ha berett vederbörande föreningar tillfälle att taga kännedom därom. Förhandlingsrätten skall dock ej medföra inskränkning av myndigheternas beslutanderätt. — Se även Statsförvaltningens tjänstemannaförening, Sveriges statstjänstemannanämnd samt, i suppl., Statstjänarnas centralorganisation och Tjänstemännens centralorganisation. — Om t. i enskild tjänst se Daco och Privatanställda, båda i suppl. — Litt.: »Tjänstemannaföreningar i Sverige», utg. av Daco (1937). A. M.

Tjänstemännens centralorganisation (förk. T. C. O.), gr. 1937, en sammanslutning av föreningar, främst riksorganisationer (vid konstituerandet 8 med omkr. 40,000 medl.), av befattningshavare i allmän tjänst. T. har till uppgift att tillvarataga tjänstemännens sociala och ekonomiska intressen och skydda deras rättsliga ställning. A. M.

***Tjänsteställning.** Enl. 1936 års försvarsordning skola vissa ändringar genomföras beträffande bestämmelserna om t. Överstar och kommendörer i lönegrad O7 (cheferna för Armé-, Marin- och Flygstaberna, vissa truppslagsinspektörer vid armén, cheferna för Karlskrona örlogsvarv och örlogsstation, kommendanten i Vaxholms fästning, eskaderchefen vid flygvapnet samt souschefen vid Flygförvaltningen) samt militärområdesbefälhavarna inneha t. före övriga överstar (kommendörer).

Förvaltare vid armén och med dem likställda underofficerare vid övriga försvarsgrenar skola inneha t. i likhet med löjtnant, under det att fanjunkare och med dem likställda övriga underofficerare räkna t. efter löjtnant men före fänrik. C. A. E.

***Tjänsteår.** Vid prästerliga tjänster har t. en speciell innebörd såsom beteckning för den tid, under vilken efter tjänstinnehavares död hans dödsbodelägare behålla inkomsterna av tjänsten mot att svara för kostnader för vikarie. Denna rätt omfattar numera, enl. kung. 17 dec. 1926, en tid av sex mån., räknat fr. o. m. månaden näst efter den, under vilken tjänstinnehavaren avlidit. Dylik rätt tillkommer änka efter klockare intill nästa fardag efter dödsfallet. Jfr Fardag och Nådår. Schg.

Tjärbetong, se Asfaltbeläggningar, suppl.

***Tjärby.** Genevads sockerbruk nedlades 1932.

***Tjärnö.** På Ramsö i T. har (som beredskapsarbete) anlagts en fiskehamn, färdig 1936.

***Toarp.** Fr. o. m. 1 jan. 1937 är T. moderförsaml. i T:s, Rångedala, Äspereds, Tärby och Varnums pastorat.

***Tobaksskatt.** T. inbragte 89 mill. kr. budgetåret 1936—37.

Tobata [tå-], hamnstad på Kyushu, Japan, vid Shimonosekisundet, ö. om Yawata; 67,800 inv. (1935). Betydande export av stenkol.

Tobe'nkin, Elias, nordamerikansk-judisk författare, tidningsman (f. 1882), kom som pojke till U. S. A. Han har skildrat en judervsk invandrares lugna utveckling till god amerikan i »Witte arrives» (1916); »God of might» (1925) åter berättar om hur judeimmigranten inte slår rot, sedan världskriget kommit ras- och folkhatet att slå ut i låga igen; »In the dark» (1931) är en mörk Amerikastudie över hur en pojke fördärvas till karaktären. T. har vidare gett ut »Stalin's ladder — war and peace in the Sovjet union» (1933). R-n B.

***Tobo.** Bruket (jämte T. gård, 503 har, därav 165 har åker) köptes 1936 av Korsnäs sågverks a.-b. och såldes 1937 till ägaren av Svenska cykelfabriken Monark i Varberg, B. Svensson, som där kommer att uppföra en velocipedfabrik och även framställa en del för tillv. erforderliga material.

***Toch,** E., lämnade Tyskland 1933 och blev

1935 lärare i komposition vid New school for social research i New York.

Tocopilla [tåkåpi'lja], stad i prov. Antofagasta, n. Chile, vid Stilla havet; 15,305 inv. (1930). Viktig exporthamn för chilesalpeter och kopparmalm. Flyghamn.

Todmorden [tådmå'dən], stad i Yorkshire, West Riding, n. England, 15 km v. om Halifax; 22,223 inv. (1931). Bomullsspinnerier och -väverier; maskinindustri.

Todt [tåt], Fritz, tysk ingenjör (f. 1891). T. var ledare av en väg- och vattenbyggnadsfirma i Württemberg till 1933, då han på Hitlers uppdrag övertog planläggningen av det tyska automobilbanenätet. Han utnämndes 1934 till generalinspektör och chef för det tyska vägväsendet. R. C–n.

Toeplitz [tö'p-], Otto, tysk matematiker (f. 1881), prof. i Kiel 1920—28, därefter i Bonn. T. har särskilt (ofta tills. m. E. Hellinger) sysslat med integralekvationer och ekvationer med oändligt många obekanta. O. F.

Toffani'n, Giuseppe, italiensk litteratur- och idéhistoriker (f. 1891), prof. i italiensk litt. vid univ. i Neapel. T. har gjort sin förnämsta vetenskapliga insats genom utforskandet av renässansens och humanismens idéinnehåll, vilket han på många punkter ställt i ny och riktigare belysning. Se Humanism, suppl. O. W–n.

-tofta ingår i en del ortnamn i s. och v. Sverige, t. ex. *Örtofta*, *Bringetofta* och *Vartofta*. Jfr -tomta, suppl.

***Togo**, H., dog 1934. Han blev markis på dödsbädden.

Toivola [tåi'våla], Urho, finländsk journalist och politiker (f. 1890). Var 1919—25 i utrikesministeriets tjänst och 1925—37 huvudred. för Turun Sanomat samt är nu huvudred. för Elanto. T. var 1933—36 riksdagsman (Finska framstegspartiet). H. E. P.

***Tokyo** hade 5,875,667 inv. enl. 1935 års folkräkning. Återuppbyggnadsarbetet efter jordbävningen 1923 har fortgått. I Kojimachiku har ett stort, modernt affärskvarter, Marunouchi, anlagts nära centralstationen, med väldiga huskomplex och skyskrapor, varjämte bl. a. nybyggnader för parlamentet uppförts. Invid Marunouchi ligger T:s nya nöjescentrum, Yurakucho, med moderna teatrar och biografer. Flera nya, moderna broar ha byggts över Sumidagawa, och ett tunnelbanesystem har börjat anläggas. S. F.

***Toledo.** Under inbördeskriget 1936 förstördes delvis Alcázar, där en skara Francotrogna officerare och kadetter från krigets början belägrades av regeringstrupper, tills de i sept. undsattes (se Spanien, suppl., sp. 864).

***Toll**, K. O., dog 1936 $^{13}/_{10}$.

Toll, Paul Sekvens Esaias, ingenjör (f. 1882 $^{7}/_{9}$). Utexaminerades från Tekniska elementarskolan i Borås 1902, inträdde 1907 som delägare i entreprenörfirman Kreuger & Toll (från 1917 Kreuger & Tolls byggnads a.-b.) och är efter firmans ombildning 1932 till Tolls byggnads a.-b. dennas verkst. dir. T. har lett ett stort antal husbyggnadsföretag, däribland Stadion, samt flera kraftstationsbyggnader, bl. a. Sikfors, Hammarforsen, Avesta och Månsbo. 1927—29 var han generalkonsul för Litauen. E. Hlr.

***Toller**, E., har vidare skrivit bl. a. självbiografien »Eine Jugend in Deutschland» (1933). Han fråntogs 1933 sitt tyska medborgarskap.

Tolman [tå'lmən], Richard Chace, nordamerikansk fysiker (f. 1881), prof. i fysikalisk kemi och matematisk fysik vid California institute of technology sedan 1922. T. har utom arbeten i statistisk mekanik, kvantumteori m. m. särskilt behandlat relativitetsteori, även med tillämpning på kosmologiska problem; en sammanfattande framställning är given i »Relativity, thermodynamics and cosmology» (1934). I samarbete med E. Hubble har T. utfört uppmärksammade undersökningar ang. tydningen av rödförskjutningen i de extragalaktiska nebulosornas spektra. B. L–d.

***Tolstoj**, A. N., har vunnit stor berömmelse genom sin historiska roman Peter den store (hittills 2 dlr, 1930—34). Arbetet, som tecknar en saftig bild av Peters gestalt och av hans tid och som t. v. är förd fram till 1700-talets första år, är i sin starka chauvinism, som bl. a. yttrar sig i att Karl XII grovt karikerats, typisk för den senare tidens nyfödda ryska nationalism med dess kult av Peter den store; med den nutida ryska socialistiska realismen (se d. o., suppl.) bringar T. romanen i samklang genom att lägga moderna klasskampssynpunkter på den dåtida utvecklingen. T. har under senare år blivit en av den ryska litterära världens förgrundsfigurer, speciellt betrodd med att representera den ryska litteraturen på internationella författarkongresser. A. Kgn.

***Tolstoj**, L. N. Ur den alltjämt rikt flödande litt. om T. må nämnas Aleksandra Tolstoj (T:s dotter), »Wanderer in Ketten» (1932), och I. Bunin, »Osvobozjdenije Tolstogo» (1937).

***Tolvöarna** ha befästs och utgöra en viktig italiensk flott- och flygbas.

***Tomas från Aquino.** En ny fullständig Tomasuppl. på latin och tyska utges sedan 1933 av Der Katholische Akademikerverband i Salzburg. Jfr även Nyskolastik, suppl.

Tomaszów Mazowiecki [tåma'ʃof mazåviä't-ski], stad i po. vojevodskapet Łódź, 45 km s. ö. om staden Łódź; 38,088 inv. (1931). Ylle-, klädes- och konstsilkefabriker; maskinindustri.

Tombouctou [tåbokto'], se T i m b u k t u.

***Tomelilla** omfattar nu 288 har. T. Tidning (se C i m b r i s h a m n s - B l a d e t, suppl.) utkommer nu 6 ggr i veckan. T. församling skall framdeles ingå i Tryde, T., Ulltorps och Spjutstorps pastorat.

Tomgång, det drifttillstånd hos en maskin, transformator el. dyl., som kännetecknas av att ingen effekt uttages. Vid t. hos en elektrisk generator, transformator el. linje upprätthållas vanl. full spänning och fullt varvtal el. periodtal, under det att ingen belastningsström uttages. En elektrisk motor går i t., då den löper med anslutning till det elektriska nätet, utan att mekanisk effekt uttages. F. D-n.

Tomgångsförluster, de energiförluster, som uppstå i en maskin, transformator el. dyl. vid tomgång. Se även E l e k t r i s k a f ö r l u s t e r, suppl.

Tomlinson [tå'mlinsn], H e n r y M a j o r, engelsk författare (f. 1873), tidningsman och krigskorrespondent 1904—17, litterär ledare av Nation and Athenæum t. o. m. 1933. T. har gett ut reseböcker: »The sea and the jungle» (1912), »Tidemarks» (1924), »South to Cadiz» (1934) m. fl., krigsromanen »All our yesterdays» (1930), den självbiografiska romanen »Gallions reach» (1927), från Londons dockor, m. fl., pregnanta essäer och skildringar från hemland och olika världsdelar. R–n B.

***Tommarp.** 2. Från T. ha avstyckats fem jordbruksegnahem, varför T:s areal sedan 1934 utgör 300 har, därav 200 har åker; tax.-värde 335,600 kr. (1936).

-tomta ingår, med sin vanliga betydelse »gårdstomt», »boningsplats», i en del ortnamn i ö. Sverige, t. ex. *Örtomta* (Östergötland) och *Stigtomta* (Södermanland). Västerut och söderut möter i stället biformen *-tofta* (se d. o., suppl.).

***Tomträttsbok,** jfr även T o m t r ä t t s p r o t o k o l l, nedan.

***Tomträttsprotokoll** kan numera, liksom protokollen i övriga inskrivningsärenden (under vilken beteckning efter lagändring 1936 hänföras även ärenden rörande tomträtt och vattenfallsrätt), utbytas mot s. k. aktsystem (jfr D o m b o k, suppl.). Har detta ägt rum, blir tomträttsboken huvudurkunden i fråga om besluten i hithörande ärenden. A. M.

Tone [tōun], F r a n c h o t, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1905). Efter universitetsstudier började T. sin teaterbana. Han debuterade 1927 och var engagerad vid scener i New York, innan han övergick till filmen, där han slog igenom med »I dag lever vi». T. har sedan haft omtalade roller i bl. a. »Den dansande Venus» (mot Joan Crawford), »En bengalisk lansiär», »Myteri» (tills. m. Charles Laughton), »Cissy» (mot Grace Moore) och »Glada syndare». R. A-g.

Tonelli [tånä'li], L u i g i, italiensk litteraturhistoriker (f. 1890), lärare i teaterhistoria vid Accademia di Santa Cecilia och docent i samma ämne vid univ. i Rom. T. är en ypperlig kännare av italiensk teaters utveckling. Han har utgivit »L'evoluzione del teatro contemporaneo in Italia» (1913), »La tragedia di G. D'Annunzio» (1914), »Il teatro italiano dalle origine ai nostri giorni» (1924), »La storia del teatro italiano» (1936) etc. och även publicerat bl. a. en god biogr. över Manzoni (1928), en ypperlig handbok över italiensk kritik, »La critica» (1920), samt relativt ointressanta romaner och dramer. G. B–h

Tonfilm, se L j u d f i l m, suppl., sp. 1240.

Tonika-Do [tå'-då'], musikundervisningsmetod. T. är en tysk omformning och förenkling — utarb. av pedagogen och sångerskan Agnes Hundoegger (1858—1927) — av en engelsk skolsångsundervisningsmetod, kallad *tonic sol-fa*. Båda utgöra i sin tur en modernisering av och påbyggnad på medeltida undervisningspraxis, Guido av Arezzos solmisationsstavelser (jfr S o l m i s a t i o n) och handtecken. I t. är den åskådliga undervisningen ytterligare utvecklad genom användandet av färgade bollar, läggspel o. dyl. Av största vikt är, att solmisationsstavelserna med sina handtecken etc. icke beteckna absoluta tonhöjder utan endast tonernas ställning inom tonarten, så att t. ex. do, oberoende av tonarten, alltid betyder grundtonen. T. har under senare tid fått en allt större utbredning och även nått Sverige. I Tyskland finnes en tonika-doförening, vilken sedan 1926 utger Mitteilungen des T.-D.-Bundes. Metoden är likväl omstridd och har även ivriga motståndare, som med fog påpekat dess begränsning. — Litt.: Elisabeth Noack, »Mein erstes Singbuch» (2 bd, 1926—29); F. Reuter, »Praktische Gehörbildung auf Grundlage der Tonika-Do-Lehre» (1928); Agnes Hundoegger, »Leitfaden der Tonika-Do-Lehre» (6:e uppl. 1932); Hj. Torell, »Anvisningar i gehörsutbildning enligt metoden tonika-do» (1935). G. M.

Tonkontroll, jfr R a d i o t e k n i k, suppl.

Tonordmetoden, se E i t z, C. A., suppl.

Tonsättarstipendier. Enl. av K. m:t 1919 fastställda nya bestämmelser utgå t. dels som stipendier åt yngre svenska musikidkare med anlag för tonsättningskonst, dels som uppmuntran av inhemska tonsättare för åstadkommande av musikaliska arbeten av högre värde, dels slutligen som belöningar åt äldre framstående svenska tonsättare för av dem utförda musikaliska arbeten. T., som med växlande summa (1937 15,000 kr.) utgått alltsedan 1893, fördelas av K. m:t efter förslag av Mus. akad. G. M.

Toowoomba [tōωō'mbə], stad i Queensland, Australien, 110 km v. s. v. om Brisbane; 26,423 inv. (1933). Järnvägsknut och handelscentrum; mejerier, kvarnar och sågverk.

Topēka, se A s f a l t b e l ä g g n i n g a r, suppl., sp. 285.

***Toppeladugård** äges sedan 1935 av advokat R. Nordenstedt. Totala arealen utgör 705 har, därav omkr. 360 har åker.

Toppila [tå'-], Heikki, finländsk författare (f. 1888). T. har i romanerna »Päästä meitä pahasta» (Fräls oss ifrån ondo; 1930) och »Tulisilla vaunuilla» (I en vagn av eld; 1935) givit breda, saftiga, med folkloristiska föreställningar rikligt insprängda skildringar av nordösterbottniskt folkliv. G-r C.

Topproll, se Flygning, suppl.

***Topsöe**, V. Chr. S. Hans bror H. F. A. T. dog 1935.

Topsöe-Jensen [tå'psö-], dansk släkt. — Theodor T., sjöofficer (f. 1867), konteramiral 1926, utgav 1935 tills. m. E. Marquard »Officerer i den dansk-norske söetat 1660—1814 og den danske söetat 1814—1932» (2 bd). — Hans bror Vilhelm T. (f. 1874) blev jur. kand. 1900, var 1919—25 riksadvokat, blev 1925 domare i Höjesteret och s. å. ordf. i den fasta förlikningsdomstolen (Voldgiftsret). Han utger sedan 1928 årl. Dansk Lovregister. — Th. T:s son Helge T., litteraturhistoriker (f. 1896), tog magisterkonferens 1920, blev 1921 underbibliotekarie vid statsbiblioteket i Aarhus, 1927 vid kungl. bibl. och 1931 bibliotekarie där. Utom den populära översikten »Den skandinaviske litteratur fra 1870 til vore dage» (1928) har han skrivit åtskilliga avh. och ombesörjt flera utgåvor av danska författares verk och brev, bl. a. (tills. m. Chr. Behrend) »H. C. Andersens brevveksling med Edvard og Henriette Collin» (6 bd, 1933—37). P. E-t.

Tor, *fys.*, stundom förekommande beteckning för mm kvicksilver.

Torell, Otto Martin, ingenjör (f. 1871 $^{24}/_{2}$), son till O. M. T. Blev bergsingenjör i Stockholm 1894, anställdes 1897 hos bolaget Vieille-Montagne, tjänstgjorde där till 1900 i Cumberland och sedermera vid Åmmeberg. Sedan 1915 är T. disponent för bolagets svenska egendomar. Han var 1924—30 tillika verkst. dir. för Motala ströms kraft a.-b. E. Hlr.

Torgler [tå'rglər], Ernst, tysk politiker (f. 1893), invaldes 1924 som kommunistisk representant i tyska riksdagen och blev allmännare känd, då han anklagades för delaktighet i ansvaret för tyska riksdagshusets brand 1933. Han blev emellertid vid rättegången frikänd och frigavs en tid efteråt. L-ts.

Torgpred(stvo) [tårkprjä't(stvå)], förk. av den ryska benämningen på handelsrepresentation (*torgovoje predstavitelstvo*). Efter Sovjetrysslands de jureerkännande inrättades i olika länder dylika under utrikeshandelskommissariatet sorterande handelsrepresentationer med uppgift att förmedla import och export. Under de senaste åren ha dessa handelsrepresentationer reducerats, sedan vissa ryska näringsorganisationer erhållit befogenhet att självständigt göra affärer med utlandet. D. B-n.

Torgsin [tårksi'n] (förk. av ry. *torgovlja s inostrantsami*, handel med utlänningar), benämning på en del butiker, som 1930 etablerades i Ryssland och där som betalning för varorna endast godtogos utländska valutor. T:s verksamhet upphörde i febr. 1936. D. B-n.

Torhamn, Gunnar, målare (f. 1894 $^{21}/_{12}$). Har studerat vid Konstakad. i Stockholm (O. Hjortzberg). T. har med stor framgång ägnat sig åt dekorativa målningsuppgifter och har gjort figurframställningar i al secco- och al frescoteknik, bl. a. i Högalidskyrkans dopkapell och Maria Magdalena kyrkas gravkapell i Stockholm, Ansgarskapellet på Björkö, Margaretakyrkan i Oslo, Örebro konsert- och bibliotekshus, Stockholms handelskammare och Högre allm. läroverket i Karlskrona. Han har även utfört skulpturer, ss. krucifix (trä), och intarsiaarbeten m. m. E. L-k.

***Torkning**, se även Spannmålstorkning och Konsttorkning, båda i suppl.

Torm, Frederik, dansk teolog (f. 1870), sedan 1903 prof. i nytestamentlig exegetik i Köpenhamn. Skr. bl. a.: »En kritisk fremstilling af Novatianus' liv og forfattervirksomhed» (1901), »Paulus' breve til Timoteus og Titus» (1916; 2:a uppl. 1932), »Inledning til det ny testamente» (1923; 2:a uppl. 1931), »Nytestamentlig hermeneutik» (1928), »Paulus' brev til romerne» (1931) och »Nytestamentlig tidshistorie» (1934). T. utger jämte J. O. Andersen Teologisk Tidsskrift. O-f L-n.

Tormay [tå'rmai], Cécile, ungersk författarinna (1876—1937). T:s första stora framgång var den av ungerska akad. prisbelönade generationsromanen »A régi ház» (1915). Efter världskriget grundade hon ungerska kvinnornas nationella förbund (MANSz) samt tidskr. Napkelet (1922). — På sv. finnes »Ulvings hus» (1918) och »I vildmarkens bann» (1926). — Litt.: F. Böök, »Resa till Ungern» (1931). J. L-tz.

***Torna.** Den förut i T. belägna delen (3,04 km²) av Gårdstånga socken överflyttades 1 jan. 1937 till Frosta härad.

***Torna kontrakt.** Vallkärra är moderförsamling i Vallkärra, Stångby, V. Hoby och Håstads pastorat. Everlövs och Slimminge församl. skola framdeles överföras till resp. Färs och Vemmenhögs kontrakt.

***Tornator O. Y.** har uppfört en sulfatcellulosafabrik i Kaukopää (se d. o., suppl.). Bolagets årsproduktion uppgår numera till 105,000 ton sulfat- och 30,000 ton sulfitcellulosa, 35,000 ton slipmassa, 12,000 ton papper, 1,8 mill. gross trådrullar samt 26,000 stds trävaror. O. Brn.

***Tornblad**, Hj. B., har bl. a. även donerat omkr. 125,000 kr. till Fysiografiska sällskapet i Lund (1937).

***Tornbladinstitutet**, se bild vid Lund, suppl.

***Tornérhjelm**, släkt. G. D. R. T. dog 1934 $^{28}/_{5}$.

***Torneå**, tingslag. Nyare litt.: F. Borelius, »Där forntiden lever. Tornedalsstudier» (1936).

***Torneå domsaga** ingår nu i den nybildade Hovrätten för övre Norrland.

Torp, -torp, är mycket vanligt i nordiska

ortnamn, såväl enkelt (*Torp, Torpa* som framför allt som slutled i sammansättningar. Förleden är i regel ett personnamn: *Svenstorp, Jonstorp, Brynstorp* (fsv. *Bryniolfstorp*) o. s. v. I vissa fall har av *-torp* utvecklats biformerna *-arp* (se d. o., suppl.) och *-orp*, i Danmark och Skåne även *-rup* (*Borup, Tosterup* o. s. v.). Betydelsen av *-torp* i ortnamnen synes vara »mindre gård», »utgård». Gårdar med sådana namn ha sålunda uppkommit genom nyodling på allmänning el. äldre byars utmarker; mången gång ha de, särskilt söderut, i Danmark och Skåne, vuxit ut till ansenliga storgårdar, som även givit namn åt socknar. Säkerligen äro också de sydskandinaviska *-torp*-gårdarna i allm. äldre än de mellansvenska; de sammanhänga utan tvivel med de tyska namnen på *-dorf, -dorp*. På de mellansvenska slättbygderna utgöra *-torp*-namnen däremot en av de yngsta ortnamnsgrupperna. — Se J. Sahlgren i Namn och Bygd, 10, 1922, och 11, 1923 samt E. Wessén i »Skänninge stads historia» (1929). E. W-én.

***Torp.** 3. Inom T. ligga Gälegården, skyddshem för flickor, och Bodaborg, sinnesslöanstalt.

7. Efter styckningen omfattar huvudgården 336 har, därav 87 har åker; tax.-värde 100,000 kr. (1936).

Torp, Oscar Fredrik, norsk politiker (f. 1893). Var montör vid Sarpsborgs elektricitetsverk 1914—23, senare ordf. i Det norske arbeiderparti och ordf. i Oslo stadsfullmäktige 1935—36. T. var t. f. försvarsminister i Nygaardsvolds ministär dec. 1935 —aug. 1936 och är socialminister sedan nov. 1936. Han är led. av stortinget för Oslo för perioden 1937—39. W-t K.

***Torpa.** 5. Efter pastoratsreglering skall T. 1 jan. 1939 ingå i Asby och T. pastorat.

6. T. omfattar nu 1,100 har; tax.-värde 267,000 kr. (1936).

***Torped.** Den fart, varmed t. framdrives i vattnet av sitt eget maskineri, har under årens lopp visat en täml. jämn stegring och uppgår (1937) till högst 50 knop; även skottvidden har stegrats upp till 12,000—15,000 m. För höga farter byggas särskilda maskinerier, ss. Whiteheadfirmans (Fiume) tvåcylindriga dubbelverkande kolvmaskineri; t. med turbinmaskineri förekomma även, men sådant maskineri anses f. n. oekonomiskt. T:s sprängkraft har med bibehållen sprängladdningsvikt av 200—300 kg ökats genom kraftigare sprängämne; sålunda har a.-b. Bofors Nobelkrut framställt ett sprängämne, bonit, bestående av trotyl med tillsats av hexogen, vars sprängkraft är vida överlägsen enbart trotyls. T:s kaliber är (1937) normalt 53 cm; dock användas även t. av ned till 45 och upp till 63 cm. Se även Torpedflygplan, nedan. Ö-g.

Torpedflygplan ha till uppgift att med torped anfalla motståndarens sjöstridskrafter, särskilt de större örlogsfartygen. De första försöken att fälla torped från flygplan utfördes på låg flyghöjd, omkr. 10 m över vattenytan, och med flygplanet vid fällningen i horisontal flykt. Med hänsyn till de uppkommande påfrestningarna och svårigheten att vid fällning från större höjd få torpeden att gå ned i vattnet på sådant sätt, att en regelbunden bana genom vattnet erhålles, måste torpedfällningen alltjämt ske från högst 30 m höjd och under flygning på rak bana. För fällning från t. ha särskilt konstruerade torpeder med en totalvikt av 600—900 kg framkommit, varvid man sökt hålla torpedens vikt så låg som möjligt under hänsynstagande till stark konstruktion och kraftigt dimensionerat maskineri. Sprängladdningen begränsas till 170—200 kg och skottvidden till 2,000—4,000 m med en fart på torpeden av 40—45 knop. T. äro av samma storleksordning som medeltunga bombflygplan och oftast så anordnade, att i st. f. torped motsv. vikt bomber eller extra motorbränsle kan medtagas, de benämnas då torped-, bomb- och fjärrspaningsflygplan. T. förekomma dels kustbaserade, dels baserade på hangarfartyg med start- och landningsdäck. Ö-g.

Torpedkula benämnes en för gevärskalibriga vapen avsedd spetskula, vilken i avsikt att minska luftmotståndet givits en bakåt avsmalnande form (strömlinjeform). Jfr Ballistik. R. A.

***Torpedtub.** Övervattenstuber förekomma numera i kvadruppel- (4), trippel- (3) el. par- (2) uppställning på kryssare, flottiljledare och jagare samt i enkeluppställning på (motor)torpedbåtar. Undervattenstuber förekomma på u-båtar, på större sådana upp till 6 i förstäven och 2 i akterstäven, de sistnämnda benämnda häcktuber. Ö-g.

Torr, *fys.*, annan form för tor (se d. o., suppl.).

***Torrbetning,** se även Betning, suppl.

Torrence [tå'rəns], Frederic Ridgely, nordamerikansk författare (f. 1875), debuterade och slog igenom med diktsamlingen »The house of a hundred lights» (1900); först 1925 kom hans andra samling, »Hesperides». Mest känd är T. för sina enaktspjäser från negrernas liv: »Granny Maumee», »The rider of dreams», »Simon the cyrenian» m. fl., samlade i serien »Plays for a negro theatre» (1925 f.). Han har också skrivit skådespel: tragedien »El Dorado» (1903), versdramat »Abelard and Heloise» (1907) m. m. T:s lyrik är innehållsmättad och mognad, väl modulerad, formsträng och allvarlig. R-n B.

Torrington [tå'rintən], stad i n. v. Connecticut, U. S. A., 37 km v. om Hartford; 26,040 inv. (1930). Textil- och maskinindustri, tillv. av mässings- o. a. metallartiklar.

Torrlikriktare, Torrventil, se Elektriska strömriktare, suppl., sp. 1162.

***Torrläggning.** Till t. räknas även invallning (se d. o., även i suppl.). Jfr Båtnadsvärde, suppl.

Torrsprit, med tvål eller acetylcellulosa gelatinerad etylalkohol.

***Torsby.** 2. I T. finns kommunal mellanskola; träindustri, bl. a. a.-b. Notnäs ångsåg (gr. 1936).

***Torshälla** hade 1,835 inv. 1937. Industriföretagen hade s. å. ökats till 16 med ett arb.-antal av tills. 271. Tax.-värdet å fastighet har stigit till 4,976,000 kr. (1936), därav å skattefri 531,900 kr., stadens tillgångar vid årsskiftet 1935/36 till 646,403 kr. och skulder till 354,770 kr. E. C. A. W.

Torstensson, Torsten August Gunnar, jordbruksforskare, högskollärare (f. 1895 22/6). Efter lantbrukspraktik i Sverige och Tyskland avlade T. agronomexamen i Leipzig 1921 och blev 1924 dr phil. i Jena. 1925—34 drev han lantbruk i Sverige och uppehöll därjämte (från 1 nov. 1928) partiellt en konsulent- (från 1932 försöksledar-)befattning hos Svenska betes- och vallföreningen. 1934 blev T. prof. vid Lantbrukshögskolan i allmän jordbrukslära. Hans publicerade arbeten falla huvudsakl. inom detta ämne samt därmed närstående. G. Rbg.

***Torsås.** Glasbruket är nedlagt. T. har även cementvarufabrik, kvarnstensfabrik m. m.

***Torulf,** E. T., dog 1936 30/11.

***Torup.** 1. T:s stationssamhälle hade 395 inv. 1936. Rydö (se d. o., även i suppl.) brukssamhälle ligger delvis inom T. Brännö väveri nedlades 1935. Fabriksbyggnaderna användas nu för en wellpapp- och kartongfabrik (a.-b. Isacsons emballagefabrik).

***Torus.** 3. (*Mat.*) T. el. Ringyta kallas den yta, som genereras av en cirkel, vilken roterar kring en i cirkelns plan men utanför cirkeln belägen axel.

***Toscanini,** A., var 1908—15 fast anställd vid Metropolitanoperan och 1927—36 en av ledarna för New Yorks filharmoniska orkester. Han har sedan 1934 medverkat vid festspelen i Salzburg och gästdirigerade i Stockholm senast 1937, s. å. även i Tell Aviv och Kairo. — Litt.: Biogr. av bl. a. G. M. Ciampelli (1923; på it.), T. Nicotra (1929; på eng.) och P. Stefan (1935; på ty.). — T:s porträtt återges på vidst. plansch. G. M.

Tosjev [tå'ʃef], Andrej, bulgarisk politiker (f. 1868), blev efter att ha beklätt olika diplomatiska poster premiärminister i april 1935 men avgick redan i nov. s. å.; hans konseljpresidentskap ansågs innebära någon avspänning av den närmast förut rådande militärt oparlamentariska regimen. H. B-n.

***Tossene** bildar sedan 8 aug. 1933 tills. m. Hunnebostrand en kyrklig samfällighet. T. ingår i T., Bärfendals och Hunnebostrands pastorat.

***Tosterup.** 1. T. skall efter framtida pastoratsreglering ingå i Stora Köpinge, Glemminge, T:s och Bollerups pastorat.

***Tosterön** har fått broförbindelse med Strängnäs (se d. o., suppl.).

Totali'sm, se Nordström, L. A.

Totalitär, ofta på senare år använd benämning på en styrelseregim, som kännetecknas av att makten är koncentrerad till en enda instans, vanl. regeringen el. dess ledare, som både styr och lagstiftar antingen helt utan parlament el. med inhämtande i efterhand av godkännande från en oppositionslös folkrepresentation. L-ts.

Touquet-Paris-Plage, Le [lə tokä'-pari'-plā'ʒ], kommun i fr. dep. Pas-de-Calais, s. om Boulogne-sur-Mer, vid Canches mynning; 3,250 inv. (1931). Mycket besökt, mondän badort.

Tourane [tora'n], kuststad i Annam, Franska Indokina, 70 km s. ö. om Hué; 27,000 inv. (1931). Viktig hamnplats med export av kanel, te och sockerrör.

Townendring [tau'nend-], en plåtring, som är anbragt runt en stjärnmotor (se Flygmotor, suppl., sp. 156) för att minska luftmotståndet. T. medför en ökning av flygplanets hastighet med i regel omkr. 7—8 %. Den användes numera allmänt. Ö-g.

***Toynbee,** A. J., har vidare gett ut bl. a. »A journey to China» (1931), »British commonwealth relations» (1934) och »A study of history» (3 bd, s. å.), den sistnämnda en början till en brett upplagd civilisationernas historia. L-ts.

Tracy [trei'si], Spencer, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1900). Efter militärtjänstgöring, bl. a. under världskriget, och universitetsstudier kom T. till en teaterskola i New York och hade i flera år småroller på olika teatrar. Han slog igenom 1930 som skådespelare och debuterade kort därefter i film, där han först hade obetydliga roller men slutligen har lyckats hävda sin karakteristiska typ i sådana filmer som »20,000 år i Sing-Sing», »Två människor», »Situationens herre», »San Francisco» och »Havets hjältar». R. A-g.

Traditionshistorisk metod, se Formhistorisk metod, suppl.

Trædal, Nils, norsk präst och politiker (f. 1879). Blev teol. kand. 1910, kyrkoherde i Kolvereid 1912, i Aukra 1923, i Stören 1936. T. var kyrkominister i Kolstads och Hundseids ministärer maj 1931—mars 1933. Han tillhörde stortinget (bondepartiet) 1934—36. W-t K.

Trafikanordningar, anordningar på gator och vägar för trafikens säkerhet och framkomlighet, ss. trafikskyltar (vägmärken), ljussignaler (trafiksignaler och trafikfyrar), refuger, körbanemarkeringar och skyddsräcken.

Svenska bestämmelser ang. de två förstnämnda äro numera angivna i vägtrafikstadga (se d. o., även i suppl.) samt i kung. ang. vägmärken 22 jan. 1937 med senare tillägg, varjämte Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen genom cirkulär till länsstyrelser m. fl. meddelat vissa närmare anvisningar. Den första svenska vägmärkesförordningen, som

ARTURO TOSCANINI

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

VASAGATAN

KLARA V. KYRKO

KARDUANSMAKAREG.

SIGNALFRI

Hållplats för Brommalinj.

KUNGSHOLMEN BROMMA

JAKOBSGATAN

FREDSGATAN

SIGNALFRI

VASABRON

betecknar ljussignal för kör- och gångtrafik (utom spårvagnar).
" " " endast spårvagnar
Signalerna 1A - 8A manövreras från signalställaren A.
" 1B - 8B " " " B.

SKALA
10 5 0 10 20 M

Bild 1. Plan över Tegelbacken i Stockholm, utvisande bl. a. ljussignaler för kör- och gångtrafik samt spårvagnar, körfillinjer och övergångsställen för gångtrafik.

Signalschemata

A. Signaler, manövrerade från signalställaren A i korsningen Vasagatan - Jakobsgatan

Signal N:o	Signal	Signaltempo 1	2	3	4	5	6	7	8	9
1A	från Kungsholmen									
2A	från Kungsholmen									
3A	Spårvagn från Vasagatan									
4A	Spårvagn till Bromma									
5A	Spårvagn till Vasagatan									
	Spårvagn till Kungsholmen									
6A	Till Vasagatan									
7A	Till Vasagatan									
8A	Spårvagn från Kungsholmen									
Ungefärlig tid i sek.		35	4	4	20	4	4	20	4	4
		Kretsloppets tid variabel								

Signalerna n:ris 1A, 2A, 6A och 7A gälla för kör- och gångtrafik (utom spårvagnar), övriga för endast spårvagnar.

B. Signaler, manövrerade från signalställaren B i korsningen Fredsgatan - Vasabron

Signal N:o	Signal	Signaltempo 1	2	3	4	5	6	7	8	9
1B	Jakobsgatan									
2B	Spårvagn till Jakobsgatan									
3B	Spårvagn till Vasabron									
4B	Spårvagn från Vasabron									
5B*)	Tegelbacken västerut									
6B	Till Vasabron									
7B	Till Vasabron									
8B	Från Fredsgatan									
Ungefärlig tid i sek.		35	4	4	20	4	4	20	4	4
		Kretsloppets tid variabel								

*) Medelst tryckknapp på signalställaren manövreras denna signal oberoende av signalföljden

Signalerna n:ris 1B, 5B, 6B, 7B och 8B gälla för kör- och gångtrafik (utom spårvagnar), övriga för endast spårvagnar

Signalbilder

	Signaler för kör- och gångtrafik (utom spårvagnar)				Signaler (ofärgade) för endast spårvagnar			
Signalernas betydelse	Klart	Klart med förberedelse	Stopp	Stopp med förberedelse	Klart för båda riktn.	Klart för riktn. ⟶	Klart för riktn. ⟶	Stopp

Beteckningar för signalfärgerna.
Grönt - klart
Rött - stopp
Gult - förberedelse till signaländring

Bild 2. Signalschemata för ljussignalerna på Tegelbacken samt signalbilder.

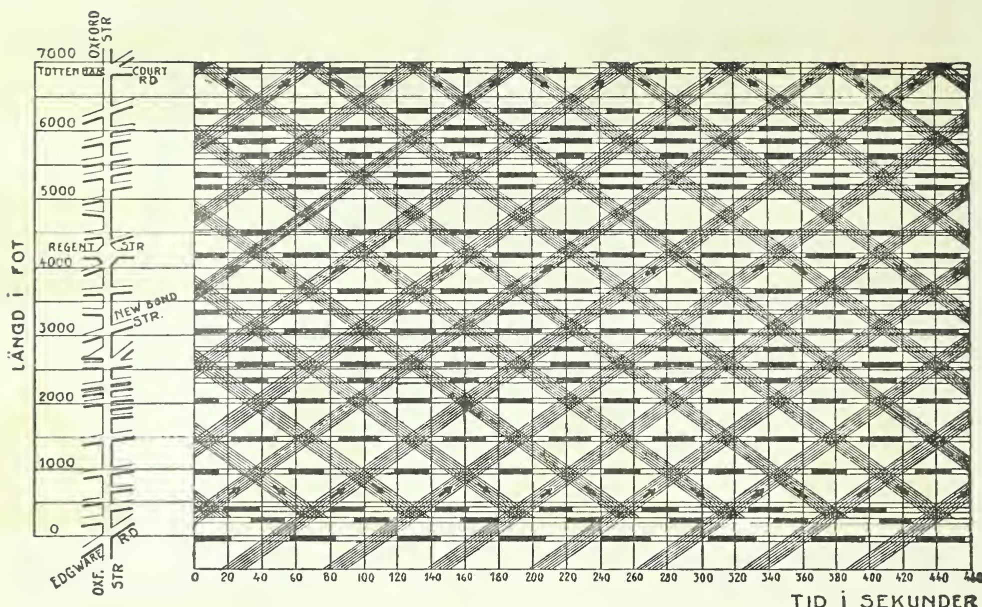

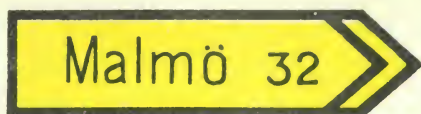
Bild 3. Signalschema för trafikreglering enligt progressivsystemet (Oxford street i London). De diagonala banden representera trafikströmmarna i gatan under grön signalperiod. De svarta linjerna beteckna röd signal (stopp) för gatans trafik.

trädde i kraft 1 juli 1931 och endast gällde vägmärken, grundade sig i väsentliga delar på ett av Kungliga automobilklubben och Svenska kommunaltekniska föreningen uppgjort förslag. Den nu gällande förordningen trädde i kraft 1 mars 1937. Den är utformad i överensstämmelse med de internationella bestämmelserna på området, d. v. s. den konvention rörande vägmärken, som utarbetats på initiativ av N. F. och undertecknats i Genève 30 mars 1931.

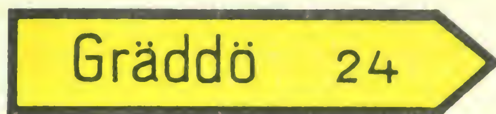
Trafikskyltarna äro i vägmärkesförordningen fördelade på följ. grupper: 1) vägvisare, 2) varningsmärken, 3) vägmärken till upplysning om förbud med avseende på trafiken, om sätt och riktning för trafikens rörelse samt om vägs nyttjande för särskilt ändamål, 4) ortnamnstavlor. Genom förordningen har fastställts såväl skylttavlans som stolpens utseende. I regel är skylttavlans bottenfärg gul, bården svart eller röd samt text, siffror och symboliska tecken svarta. Stolpen är i regel målad i gula och svarta eller gula och röda band. Se vidstående plansch.

Med ljussignaler avses, enl. vägmärkesförordningen, såväl trafiksignaler, med vilkas tillhjälp fordonstrafiken på gator och vägar kan dirigeras, som trafikfyrar, vilka kunna anbringas i körbana antingen för att fästa vägfarandes uppmärksamhet på förekomsten av trafikskylt på plats, där särskild varsamhet är av nöden, eller för att på refuge avgränsa övergångsställe för gående.

Trafiksignalernas signalfärger skola enl. förordningen vara rött, grönt och gult. Rött sken skall betyda »stopp» och grönt sken »klart». Gult skall visas endast tills. m. rött eller grönt sken för att varsko om förestående växling av signalljus. Dessa skola visa fast sken och anbringas under varandra i ordning rött, gult, grönt. Ljusväxlingen verkställes efter ett på förhand bestämt schema. För korsande trafikriktningar äro det gröna skenets slut- och begynnelsetider något förskjutna i förhållande till varandra, och det röda skenet visas i alla riktningar under det korta tidsmoment (3—4 sek.), som uppstår till följd av förskjutningen. Denna s. k. röda »överlappning» gör det möjligt för trafikanter, som under grönt sken påbörjat färden över gatukorset, att hinna över detta, innan den korsande trafiken framsläppes. Ett ex. på mera komplicerade signalanordningar vid en trafikplats visas på bild 1—2. Signalerna placeras på jämförelsevis låg höjd och om möjligt konsekvent t. v. om körvägen, i ett gatukors helst även på andra sidan om den korsande gatan på ömse sidor om körvägen (trevägssystem). Signalerna manövreras från en signalställare, enbart för hand (med vev), enbart automatiskt (med elektromotor), genom fordonen (med verkan på kontaktdynor, nedlagda i körbanan) eller genom kombinationer av dessa system. Enbart handmanövrering måste tillämpas t. ex. på platser, där körtrafikens framkomlighet är beroende av korsande järnvägstrafik (t. ex. Tegelbacken i Stockholm; jfr bild 1). Enbart automatisk

Vägvisare för huvudled.

Vägvisare för annan allmän väg.

Vägvisare för genomgångs-trafik å huvudled.

Vägvisare för genomgångstrafik å annan allmän väg.

Vägvisare för enskild väg.

Varning för gupp.

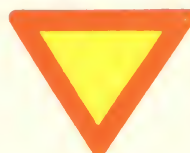

Varning för vägkrök.

Varning för korsväg.

Varning för bevakad järnvägsövergång.

Varning för icke bevakad järnvägsövergång.

Varning för annan fara.

Varning för korsande huvud-led med förkörsrätt.

Avstängd väg.

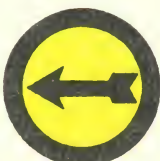

Icke tillåten körriktning.

Förbud att stanna fordon.

Förbud att parkera fordon.

Tättbebyggt område.

Körriktning.

Trafikdelartavla.

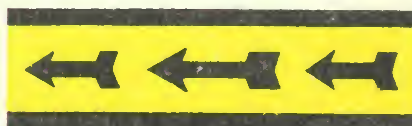
Orienteringstavla.

Parkeringsplats.

Mötesplats.

Rotationstrafik.

manövrering väljes, då man önskar åstadkomma en fortskridande, jämnt flytande rörelse hos körtrafiken utmed en gata (progressivt system). Signalerna vid de olika gatukorsen ha då givits en sådan tidsinställning, att fordon, vilka hålla en viss jämn hastighet, kunna passera flera gatukors utan att hindras av korsande trafik (se bild 3). Manövrering genom kontaktverkan väljes med fördel för platser, där de anslutande gatornas trafikbelastning är mycket olika. Kombinerad hand- och automatisk manövrering väljes för platser med starkt varierande trafik.

Spårvägstrafiken dirigeras i allm. med samma signaler, som användas för den övriga fordonstrafiken. Då det gäller att på allmänna trafikleder dirigera enbart spårvägstrafiken, använder man i Sverige ljussignaler, bestående av fyra ofärgade linser, placerade i kvadrat (se bild 2).

I gatukors, där fordonstrafiken dirigeras med trafiksignaler, äro de gående i allm. hänvisade till att passera över körbanan, när körtrafik i samma riktning är tillåten, och att därvid se upp för den svängande trafiken. Ett med hänsyn härtill önskvärt införande i signalsystemet av ett moment, då endast gångtrafik är tillåten, kan emellertid icke genomföras utan motsv. tidsförlust för fordonstrafiken. Hittills ha därför trafiksignalerna i gatukorsen så gott som undantagslöst nyttjats enbart för dirigering av fordonstrafiken. — Se även Trafikplats, suppl.

Trafikfyrar utföras med antingen rött eller gult, blinkande eller fast, direkt eller reflekterat sken. Rött sken användes för att markera trafikskylt för helt avstängd väg. I övriga fall skall fyren visa gult sken. Fyrar med blinkande sken användas för utmärkande av trafikfarliga platser, där det icke är möjligt eller lämpligt att anlägga refuger eller där gatubelysning saknas. Fyrar med fast gult sken kunna placeras i körbana på refuge för avgränsande av övergångsställe för gående. I sistnämnda fall skall fyren icke vara försedd med trafikskylt, vilket annars är obligatoriskt.

Refuger anläggas i körbanor för att leda körtrafiken i lämpliga banor samt skydda gångtrafiken. De utformas efter platsens krav, förses med belysning och, ev., trafikskylt, omges av kantsten och beläggas helst med material av annan färg än den vidliggande körbanebeläggningen.

Körbanemarkeringar utgöras av i körbanorna anbragta linjer, vilkas uppgift är att avgränsa vissa trafikområden. Sådana markeringar äro körfillinjer, varigenom körbana, särskilt i kurvor och i breda körbanor, där fri körhastighet är medgiven, uppdelas i längdled i två eller flera trafikfiler, övergångslinjer, varigenom vid övergångsställe för gående viss del av körbana avgränsas, samt parkeringslinjer, varigenom viss del av körbana avgränsas för parkeringsändamål. Körfillinjerna böra vara 15 cm breda och gula, såvida icke annat betingas av förhållandena på platsen. Enl. senare tillägg till vägmärkesförordningen skall detsamma gälla för övergångslinjerna. Parkeringslinjerna böra vara 10 cm breda och rödgula.

Skyddsräcken uppsättas numera i allt större omfattning på gångbanor och refuger på starkt trafikerade platser för att avgränsa gångtrafiken från körtrafiken. De utgöras av 80 cm höga rörräcken, placerade minst 30 cm från kantstenen. N. Ldl.

Trafikfrämjandet, vanlig men ej adekvat benämning på Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande (se d. o., suppl.).

***Trafikfyr,** se även Trafikanordningar, ovan.

Trafikförbundet, Svenska, se Svenska trafikförbundet.

***Trafikförsäkring.** Frågan om revision av lagen om t. på motorfordon 1929 är under utredning, avseende bl. a. en utvidgning och förenkling av reglerna för motorfordonsförarens skadeståndsskyldighet. T. v. P.

Trafikkompani ingår numera i svenska arméns krigsorganisation såväl i fördelning som bland armékårtrupperna. Fördelningstrafikkompani utgöres av 1 trafikpluton för trafikreglering, 2 verkstadsplutoner för reparationer av motorfordon, hästfordon och cyklar samt 1 vägarbetspluton för mindre omfattande vägarbeten (t. ex. mötesplatser). I armékårtrafikkompani ingå 3 trafikplutoner för trafikreglering. K. H-g.

Trafikplats, i allm. plats eller område, som iordningställts och användes för olika trafikändamål, ss. hamnar, bangårdar och järnvägsstationer, flygplatser, gator, torg och landsvägar. I dagligt tal förstås med t. vanl. mellan gator eller vägar utbildade korsningar, vilka i allm. med hänsyn till trafikens behov av utrymme utformas såsom öppna platser (torg).

Medan tidigare estetiska fordringar och krav på monumentalitet varit de primära förutsättningarna vid utbildningen och gestaltningen av torg och öppna platser, måste numera i främsta rummet platsens karaktär och betydelse i trafikhänseende bestämma dess storlek och form samt ge anvisning om hur den fria ytan lämpligen bör disponeras. Av trafiktekniska skäl har fördenskull även ett stort antal äldre, redan utbyggda torg och platser måst omregleras i fråga om dispositionen av till buds stående utrymme. Trafikens ökning och utveckling ha näml. skett så hastigt, att stadsplanerna icke kunnat anpassas efter behovet, vilket även, särskilt i städernas inre delar, stött på stora ekonomiska svårigheter (se Trafikreglering, suppl.). Det är sålunda huvudsakl. inom stä-

dernas ytterområden, vilka tidigare icke varit stadsplanelagda, samt vid om och nybyggnad av landsbygdens vägnät, som man på ett rationellt sätt kan tillgodose den moderna

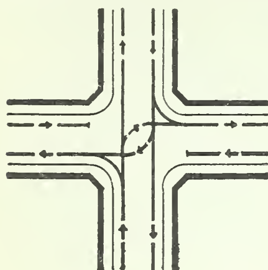

Bild 1. Schematisk plan av trafikplats enligt stopp och gåsystemet.

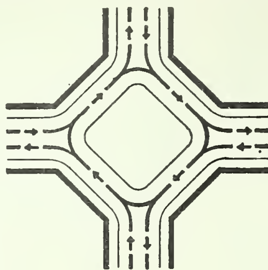

Bild 2. Schematisk plan av trafikplats enligt cirkulationssystemet.

trafikens krav på utrymme, framkomlighet m. m., vilket i första hand gör sig gällande på t., där stora fordonsmängder ofta sammanföras.

Med bortseende från t:s form och yttre begränsningar kan trafiken på platsen ordnas på huvudsakl. tre olika sätt, näml. enl. »stopp och gå»-, »cirkulations»- eller »klöverbladssystemet».

Enl. stopp och gåsystemet, som är det vanliga i enkla gatu- och vägkorsningar, d. v. s. där endast två gator eller vägar skära varandra, framsläppes trafiken växelvis i de båda korsande gatorna (se bild 1 och 4). Medan trafiken i den ena gatan släppes fram, måste sålunda fordonen i den andra stoppas. När fordonsmängden på en på sådant sätt ordnad t. når större omfattning, måste i regel, huvudsakl. med hänsyn till säkerheten, åtgärder för dirigering av trafiken vidtagas (se Trafikanordningar, ovan).

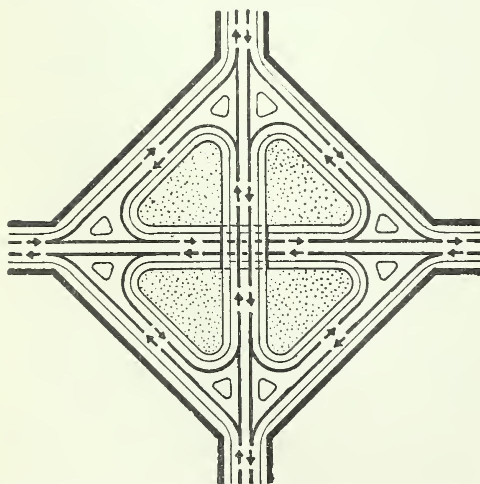

Bild 3. Schematisk plan av trafikplats enligt klöverbladssystemet.

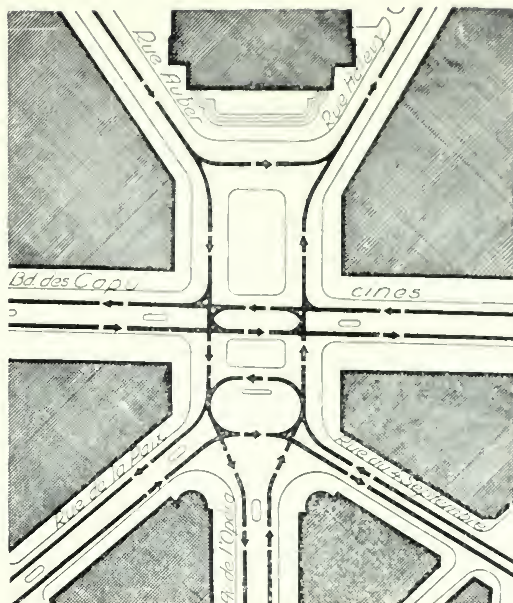
Cirkulationssystemet, även benämnt rotationssystemet, tillåter trafiken på platsen att oavbrutet fortgå runt en i platsens centrum utlagd refuge (se bild 2, 5 och 6). I st. f. att direkt korsa varandra komma härigenom fordonsströmmarna att sammanföras på vissa växlings- eller fördelningssträckor, varifrån sedan fördelning på de olika trafikriktningarna sker. Fördelen med systemet ligger främst däri, att fordonen hela tiden hållas i rörelse och icke behöva stoppas under passagen över platsen. Denna fördel torde också till fullo få anses uppväga den ofrånkomliga olägenheten av vägförlängningar i vissa trafikriktningar. Systemets överlägsenhet minskas emellertid, om gångtrafik måste ledas över mittrefugen, vilket blir nödvändigt, när spårvägshållplatser, byggnader eller andra publikdragande anläggningar äro förlagda på denna. Den cirkulerande trafiken måste näml. i sådant fall stoppas under längre eller kortare tidsperioder för att bereda fotgängare passage över körbanorna. Vid jämförelsevis svag körtrafik fungerar systemet i allm. utmärkt och kräver icke personal för dirigering av trafiken, varför det är billigt i drift.

Den mest rationella och störningsfria fördelningen av trafiken på en plats ernår man genom att anlägga t. med korsningar i skilda plan. Trafikfördelningen sker i sådant fall enl. det s. k. klöverbladssystemet (se bild 3 och 8). Ett ex. på ett ofullständigt klöverbladssystem utgör Slussområdet i Stockholm (se bild 7 samt Stockholm, suppl., bild 5). Då en t., utformad på detta sätt, ställer sig synnerligen dyrbar dels genom den stora areal, som kräves (höga kostnader för markförvärv), och dels genom erforderliga kostsamma konstarbeten (viadukt m. m.), kan systemet i regel tillämpas endast på mycket trafikstarka platser, där något av de två övriga, billigare systemen ej kan ifrågakomma.

Det är mera sällan, som man på redan utbyggda platser kan renodla något av de beskrivna trafikfördelningssystemen, vilka därför vanl. kombineras med varandra. F. Br.

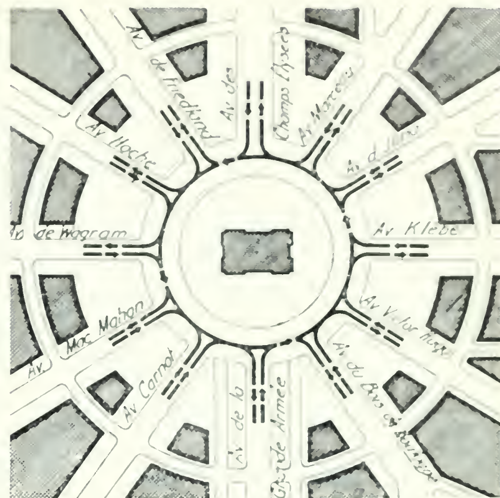
Trafikplutōn ingår i svenska arméns krigsorganisation dels i trafikkompani (se d. o., suppl.), dels som självständiga förband bland armékårtrupperna. K. H-g.

Trafikreglering, i vidsträcktaste bemärkelse alla genom förordningar, föreskrifter o. dyl. påbjudna åtgärder för bruk av och trafikering med transportmedel (se Automobillagstiftning, även i suppl., Fartygsinspektion, Järnväg, sp. 53 f. samt suppl., Luftfartsmyndighet och Motorfordonsförordning, båda i

4

5

TRAFIKPLATS

Bild 4. Trafikplats, ordnad enligt stopp och gåsystemet. Place de l'Opéra i Paris.
Bild 5. Trafikplats, ordnad enligt cirkulationssystemet. Place de l'Étoile i Paris.
Bild 6. Place de l'Étoile med anslutande trafikleder. I mitten av bildens övre del Avenue des Champs-Élysées, fortsatt mot bildens nedre högra hörn av Avenue de la Grande Armée.

6

7

TRAFIKPLATS

Bild 7. Trafikplats, ordnad enligt klöverbladssystemet. Slussområdet i Stockholm.

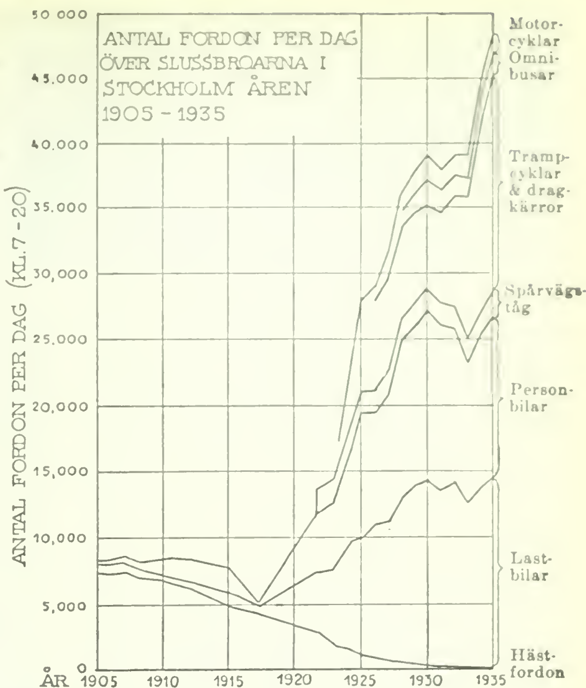
8

Bild 8. Trafikplats enligt klöverbladssystemet i en vägkorsning vid Woodbridge, N. J., U. S. A.

suppl., samt Vägtrafikstadga, även i suppl.).

T. i inskränkt mening innefattar de åtgärder, som vidtagas för att på gator och vägar nedbringa risken för olyckor samt bereda god framkomlighet för såväl gångtrafik som rullande trafik, vilken sistnämnda, företrädesvis på grund av den fortgående ökningen av antalet motorfordon, befinner sig i ständig stegring.

Den ökade trafikbelastningen på gator och vägar samt därav vållade svårigheter ge sig i första hand till känna i de större städernas centra, dels emedan dessa stadsdelar genom sin karaktär och funktion äro utsatta för trafikkoncentrationer, dels ock på grund av att gatusystemet där icke hunnit eller kunnat anpassas för det ökade fordonsantalet. Ett exempel på den hastighet, varmed gatutrafiken ökats, lämnar vidst. bild.

De genom den starka trafikstegringen vållade svårigheterna ha framtvingat mer eller mindre lokalt begränsade trafikregleringsåtgärder, vilka dels äro av stadsplanemässig art, dels avse åtgärder för dirigering av trafiken.

De stadsplanemässiga trafikregleringsåtgärderna utgöras främst av ett vidgande av befintliga gator och platser samt upptagande i stadsplanen och anläggande av nya sådana i syfte att bereda framkomlighet för ett ökat antal fordon och gångtrafikanter samt åstadkomma avlastning av det äldre, trånga gatusystemet. Dylika åtgärder kräva dock i regel lång tid för att genomföras och kunna sålunda icke omedelbart avhjälpa aktuella trafiksvårigheter. Detta kan däremot ernås genom enkelriktning av trafiken på gator och vägar samt rationell disposition av till buds stående utrymme (se Gata, Trafikplats och Väg, alla i suppl.).

För att hindra trafikstockningar samt åstadkomma trafiksäkerhet har det blivit nödvändigt att i mera trafikerade gatukorsningar och på trafikplatser dirigera trafiken med hjälp av särskild trafikpolis. Detta sker med särskilda tecken för »stopp», »kör» m. m., för vilka ändamål i första hand armsignaler komma till användning.

För dirigering av trafiken på gator och vägar ha f. ö. olika anordningar tagits i bruk (se Trafikanordningar, ovan). F. Br.

Trafiksignaler, se Trafikanordningar, ovan.

***Trafikstadgan,** jfr Vägtrafikstadga, även i suppl.

Trafiksäkerhetsfrämjandet, förkortat namn för Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande (se d. o., suppl.).

Trajektöria kallas en kurva, som under en och samma vinkel skär varje kurva, tillhörande en given familj. Är denna vinkel rät, kallas t. ortogonal. Så bildar t. ex. systemet av alla ellipser och hyperbler med gemensamma brännpunkter (konfokala kägelsnitt) ett system av sinsemellan ortogonala trajektorior. O. F.

Traktatberedningen tillsattes av K. m:t 1932 med uppgift att bereda ärenden av handels- och särskilt traktatpolitisk natur (se Handelspolitik, suppl.). T. är underställd chefen för Handelsdep., vilken liksom utrikesministern äger att deltaga i beredningens sammanträden. Led. av t. förordnas av K. m:t; de utgöras vanl. av chefen för Kommerskollegium, statssekreteraren i Handelsdep., chefen för Utrikesdep:s handelsavd. samt tre representanter för resp. exportintressena, industrien i övrigt samt jordbruket. T:s verksamhet består vanl. i att efter remiss från Handelsdep. avge yttranden om tillärnade eller pågående handelsavtalsförhandlingar. G. H-f.

Traktionär, inom motortekniken motsatsen till stationär. En sådan motor är alltså en, som, när den är i gång, förflyttas tills. m. det fordon den driver.

***Traktor.** Vid arméernas motorisering ha t. i stor utsträckning kommit till användning för att draga sådana tyngre fordon, särskilt artilleripjäser, som behöva komma fram i terräng. Vanl. föras t. lastade på bilar el. dyl. under förflyttning på landsväg och användas för dragning endast i terrängen eller på sämre vägar. I regel begagnas då band-

Bild 1. Bandtraktor med släp i vinterterräng.

traktorer (bild 1). För artilleripjäser, som måste kunna hastigt bringas i ställning på sidan om vägarna men ej behöva komma fram i mer oländig terräng, t. ex. luftvärnskanoner, användas ofta hjultraktorer (bild 2). Dessa kunna köras med större hastighet på vägar men ha mindre dragförmåga i terräng än bandtraktorer.

Om elektrisk traktor se d. o., suppl. R. Å.

Tranche [trãʃ], fr., skiva, enl. svenskt språkbruk den för emission i ett visst land avsedda delen av ett internationellt lån, som av marknadstekniska eller andra skäl vid emissionen uppdelas på flera länder. Utomlands brukas t. ofta mera generellt som beteckning för sådan andel av lån, som reserverats för emission vid viss tidpunkt, till viss marknad eller till viss kategori av kapitalplacerare. E. H-ss.

***Tranebergsbro.** Den nya betongbron öppnades för trafik 1934. Se plansch till Bro, suppl., bild 1.

***Transatlantic,** Rederi-a.-b. Flottan, som till omkr. $^3/_4$ utgöres av moderna motorfartyg, omfattade juni 1937 35 fartyg om omkr. 292,000 ton dödvikt. Med T. samarbeta även Rederi-a.-b. Transocean och Rederi-a.-b. Tankoil. K. H. A.

***Transferering.** Tysklands inställande 1933 av betalningen för vissa utlandslån gällde icke rikslånen och ej heller vissa privata lån, för vilka låntagarna kunde tillgodogöra sig inkomsten från den pantsatta säkerheten. För övriga privata lån erlades ränta dels kontant och dels i form av scrips (se d. o., suppl.). Fr. o. m. 1 juli 1934 infördes allmänt moratorium i Tyskland för långfristiga utlandslån. Olika länder ordnade då genom clearing (se Clearingavtal, suppl.) viss räntebetalning för rikslånen, av vilka »Kreugerlånet» har särskild betydelse för Sverige. Svenska fordringsägare ha genom clearingen icke erhållit betalning för privata tyska lån, utan räntan har för dessa betalats genom funding bonds (se d. o., suppl.). E. H-ss.

Transfe'rtrörelse har organiserats mellan skånska sparbanker sedan 1930, mellan flera svenska sparbanker sedan 1932 samt för sparbankerna inom riket gemensamt sedan 1935 för att bereda möjlighet för innehavare av motbok i en sparbank att verkställa insättningar och uttagningar i annan sparbank. T. är byggd på regler om legitimation m. m. och har nu vunnit tillslutning av flertalet sparbanker med daglig expedition. E. F. K. S-n.

Transformätorplåt, plåt av kisellegerat stål (se Specialstål, sp. 208), på grund av låg remanens och ringa hysteresis nyttjad i elektriska transformatorer.

Transformätorugn, se Elektrisk ugn, suppl., sp. 1188.

***Transjordanien.** Arealen uppges off. till 89,970 km², inbegripet områdena kring Maan och Akaba, vilkas införlivande med T. ej erkänts av Saudarabien. Folkmängden anslås till omkr. 300,000 inv. Se även Palestina, suppl., sp. 408.

***Transkaukasien.** 2. Den federativa republiken upplöstes 1936.

***Translation.** (*Fys.*) Se Parallellrörelse, suppl.

***Translator.** För att bereda tillgång till personer, skickade att verkställa översättning till och från främmande språk, auktoriserar Stockholms handelskammare sedan 1931 t. Samma person förordnas i regel ej till t. för mer än ett främmande språk. För t:s verksamhet har handelskammaren utfärdat särskild stadga samt fastställt maximitaxa, som icke får överskridas utan handelskammarens medgivande. F. n. (1937) finnas 22 auktoriserade t. i engelska, finska, franska, holländska, italienska, polska, ryska, spanska och tyska språken. — I Göteborg och Malmö motsvaras auktoriserade t. av offentliga t., som i Göteborg utses av handels- och sjöfartsnämnden och i Malmö av magistraten. Mars 1937 begärdes hos K. m:t utredning om införande av en translatorsexamen, vilken skulle berättiga till förordnande som statligt auktoriserad t. — De auktoriserade t.

Bild 2. Hjultraktor för motoriserat artilleriförband.

äro sammanslutna i Föreningen auktoriserade translatorer. K. H. A.

*Transmission. (*Meteor.*) Om atmosfärens genomskinlighet för solstrålning jfr S t r å l n i n g, sp. 687.

Transportmedel, sammanfattande namn för alla anordningar för befordran av passagerare och gods. Hit räknas alltså bl. a. automobiler, omnibusar, spårvägar, järnvägar, flygplan, luftskepp och fartyg (se dessa ord samt S t a d s b a n a, suppl., T r o l l e y b u s s, suppl., L u f t t r a f i k och S j ö f a r t). Av särskilt intresse äro t. i storstäderna, då trafik- och kommunikationsförhållandenas utveckling alltmer blivit ett huvudvillkor för dessas liv. Införandet av ånga och elektricitet som drivkrafter i transportväsendet var epokgörande. I vissa avseenden överträffas dock dessa av förbränningsmotorn, som revolutionerat utvecklingen.

De för personbefordran tillgängliga t. i en storstad kunna indelas i i n d i v i d u e l l a, d. v. s. sådana, vilkas fordonsenheter äro avsedda för en enda eller ett fåtal personer (automobiler och motorcyklar, trampcyklar och hästfordon), samt m a s s t r a n s p o r t m e d e l (spårvägar av olika typ, omnibusar, trolleybussar, stadsbanor och lokalbanor).

Med hänsyn till det antal personer de olika t. i en stad befordra äro masstransportmedlen de viktigaste. Detta belyses bl. a. av en undersökning av antalet trafikanter över slussbroarna i Stockholm 28 okt. 1930 kl. 7—20. Enl. denna befordrades med individuella transportmedel 42,594 pers. (med bilar 34,287, med motorcyklar 1,791 och med trampcyklar 6,516), medan masstransportmedlen befordrade 121,307 pers. (spårvägen 85,244 och omnibusarna 36,063); antalet gångtrafikanter var samtidigt 52,455.

Masstransportmedlen kräva, per passagerarplats räknat, betydligt mindre utrymme i gatan än de individuella transportmedlen. En bil fordrar en nettoyta av 1,5—2,0 m² per plats. För spårvagnar och omnibusar i en våning är motsv. tal 0,5—1,0 m² (ståplatserna medräknade 0,25—0,5 m²) per plats; utländska dubbeldäckade spårvagnar och omnibusar kräva än mindre. Dessa värden utgöra dock ej direkta mått på erforderligt totalutrymme, ty härvid inverka även de olika fordonsslagens manövrerbarhet, kravet på refuge- och hållplatsutrymme för masstransportmedlen, på uppställnings- och parkeringsutrymme för bilarna m. m.

T:s, särskilt masstransportmedlens, utveckling har kraftigt bidragit till storstädernas uppdelning i skilda bostads- och arbetsområden, vilken sedan i sin tur medför ökade krav på t. Detta återspeglas i en fortgående ökning av antalet resor inom städerna. Omkr. 1900 uppgick antalet resor per invånare och år på masstransportmedlen i världsstäderna till 150—200, 1910 till omkr. 300 och 1920 till mellan 300 och 400; f. n. är antalet 450—500.

Även förhållandet mellan antalet invånare och masstransportmedlens vagnpark åskådliggör trafikutvecklingen. Medan spårvägarnas rullande materiel sammanlagt hade omkr. 6,000 platser i Stockholm 1900, vilket i förhållande till folkmängden motsvarar omkr. 50 inv. per plats, har de kommunala spårvägarnas och omnibusarnas platsantal nu stigit till sammanlagt omkr. 50,000, vilket ger endast 11 inv. per plats.

Utvecklingen och omfattningen inom en stad av de olika masstransportmedlen — spårvägar, omnibusar, stads- och lokalbanor — bestämmas av flera faktorer. Sålunda inverkar i hög grad stadsplanens utformning, d. v. s. förekomsten av ett rymligt och ändamålsenligt utbildat gatunät, på möjligheten att kunna använda t. i gatuplanet och på nödvändigheten av att anlägga från detta sonare helt skilda trafikmedel (stadsbanor).

De olika t:s kapacitet spelar även stor roll. För att ett trafikmedel på ett ändamålsenligt sätt skall fylla sin uppgift, få icke turerna vara för glesa, vilket innebär, att man vid svag passagerarfrekvens kan nödgas uppehålla en tätare trafik, än som eljest vore erforderligt med hänsyn till fordonsenheternas transportförmåga. I detta fall är det sålunda — för att icke platsbesättningen skall bli för låg och driftkostnaderna därigenom för höga — lämpligast med små fordonsenheter. Av de tre nämnda t. är i regel omnibusdriftens kapacitet per tur av flera skäl lägre än de två övrigas. Bl. a. kan på spårvägar och än mer på stads- och lokalbanor transportförmågan per tur avsevärt höjas genom tillkoppling av släpvagnar. Detta betyder, att omnibustrafiken på grund av sin jämförelsevis ringa kapacitet per tur i allm. är den lämpligaste vid svag trafik, d. v. s. liten frekvens på linjen. Vid starkare trafik, då omnibusdriften skulle medföra så täta turer, att störningar skulle uppstå med den övriga gatutrafiken, kommer spårvägsdriften att bli förmånligare. Dels genom dennas större vagnenheter och dels, som nämnts, genom tillkoppling av släpvagnar kan näml. platsantalet per tur höjas, utan att turerna bli tätare. I sådana stråk slutligen, där på grund av stark trafikkoncentration de största krav ställas på t., äro ofta särskilt anlagda, från gatuplanet helt skilda banor med järnvägsmässig drift (stadsbanor) det mest ändamålsenliga trafikmedlet.

Resehastigheten, inbegripande uppehållen på stationerna, ligger i allm. för de olika t. inom följ. gränser:

		km/tim.
Spårväg	inom tättbebyggda stadsdelar	13—16
»	» ytterområden eller på egen banvall	15—18
Omnibus	» tättbebyggda stadsdelar	14—17
»	» ytterområden	17—20
Stadsbanor		25—30
Förortsbanor	med långa stationsavstånd	30—40

Vid valet av t. är även driftekonomien av stor betydelse. De i transportkostnaderna ingående utgifterna, kapitalkostnader och rörliga driftkostnader, äro sinsemellan olika höga för de olika t. Då de förstnämnda kostnaderna bestå av ränte- och amorteringskostnader för i företaget investerat kapital, bli nämnda kostnader lägst för omnibusarna och högst för stadsbanorna, vilka sistnämnda förutom bananläggning och elektriska ledningar även kräva dyrbara viadukter och tunnlar. Driftkostnaderna åter, som innefatta utgifter för personal, drivkraft, underhåll av vagnar, bana och byggnader m. m., äro högst för omnibusar och trolleybussar, lägre för spårvägar på grund av möjligheten till släpvagnsdrift samt lägst för stadsbanor, där stora tågenheter förekomma. Driftkostnaderna äro i stort sett proportionella mot trafikens omfattning, vilket även gäller kapitalutgifter för vagnar, vagnhallar m. m. Däremot äro kapitalkostnaderna för bana, luftledning, viadukter, tunnlar m. m. oberoende av trafikfrekvensen.

Fördelas de sammanlagda kapital- och driftkostnaderna på antalet körda vagn- eller platskilometer, blir sålunda enhetskostnaden i huvudsak oberoende av trafikens omfattning, d. v. s. konstant, för bussdriften, som ju kräver kapitalutgifter endast för vagnar och garage. För de övriga transportmedlen däremot blir totalkostnaden lägre, ju större trafiken är, enär de fasta kapitalkostnaderna då fördelas på ett större antal enheter. Vid svag trafik blir den sammanlagda enhetskostnaden i regel lägst för bussdriften, varför denna följaktligen blir den mest ekonomiska. Vid större trafikfrekvens uppväga emellertid de lägre driftkostnaderna de högre kapitalkostnaderna, varigenom summakostnaden för spårvägs- och stadsbanedriften blir lägre än för bussdriften.

Var gränsen ligger för det ena eller andra t:s företräde ur kapacitets- och driftekonomisk synpunkt kan ej anges generellt, ty härvid inverka i hög grad lokala förhållanden, fordonsstorlek, lönenivå, kostnad för motorbränsle och elektrisk kraft m. m. Erfarenheten har dock visat, att det är ekonomiskt riktigt att, innan trafiken kan väntas nå viss omfattning, inrätta omnibuslinjer som s. k. pioniärlinjer, vilka anslutas till t. med större kapacitet, d. v. s. spårvägar och stadsbanor, vilka sistnämnda befordra omnibuspassagerarna till stadens centrala delar. Först när trafiken på de anslutande omnibuslinjerna når en sådan omfattning, som ur olika synpunkter berättigar därtill, ersättas de med andra t., t. ex. genom förlängning av förut befintliga spårvägs- och stadsbanelinjer.

På grund av de nämnda faktorerna men även av andra skäl ha masstransportmedlen nått olika stor omfattning i olika storstäder. Här nedan återges för några världsstäder olika t:s andel i trafikarbetet:

	Ungefärlig andel i masstrafiken		
	Spårvägar	Omnibusar	Lokal- och stadsbanor
London	27 %	60 %	13 %
New York	19 %	17 %	64 %
Paris	17 %	42 %	41 %
Berlin	41 %	11 %	48 %
Hamburg	47 %	2 %	51 %

Allmänt gäller, att man inom en storstad icke kan ge det ena eller andra masstransportmedlet uteslutande företräde framför de övriga och att kommunikationssystemet icke kan baseras på endast ettdera av dem. De böra i stället på ett ändamålsenligt sätt komplettera varandra. Fordringarna på trafikmedel äro näml. så växlande, att de olika masstransportmedlen väl försvara sin plats sida vid sida. F. Br.

***Transvaal.** Folkmängden har under senare år ökats mycket snabbt och uppgick enl. 1936 års census till 3,301,016 inv., därav 815,537 vita. T:s guldproduktion värderades 1936 till 79,8 mill. sydafrikanska pd st.

***Tranås.** 1. T. har 6,916 inv. (1937). — Ny litt.: Th. Filén, »T. av i dag» (1933).

Trapp, Max, tysk tonsättare (f. 1887), elev av bl. a. P. Juon och E. von Dohnányi. T. blev 1920 lärare vid Hochschule für Musik i Berlin och 1926 prof. där. Till en början påverkad av R. Strauss' tonkonst, har T. senare nått en sund och mogen självständighet. Bland hans tonsättningar märkas kammarmusik, orkesterverk (bl. a. fem symfonier, en violinkonsert, en pianokonsert) och sånger. G. M.

***Trappa.** En t. anses brandsäker, om steg, vilplan och bärande konstruktioner äro brandsäkra. Ur brandteknisk synpunkt skiljer man även mellan utrymningstrappa, en i utrymningsväg och inom trapphus belägen t., samt förbindelsetrappa, en t., som ej är belägen i trapphus. Se även Rulltrappa, suppl. R. Schl.

Trapphus, en inom särskilda väggar belägen del av en byggnad, som i allm. endast innehåller trappa och vilplan, möjl. även hiss. T. anses brandsäkert, resp. brandhärdigt, om dess väggar, byggnadstak och botten äro brandsäkra, resp. brandhärdiga, samt dörrarna åtm. brandhärdiga. R. Schl.

Trausti [trõi'-], Jón, pseud. för Guðmundur Magnússon (se d. o.).

***Trautmann,** R., har vidare utgivit bl. a. »Die Volksdichtung der Grossrussen», I (1935).

Trautonium, se Elektriska musikinstrument, suppl.

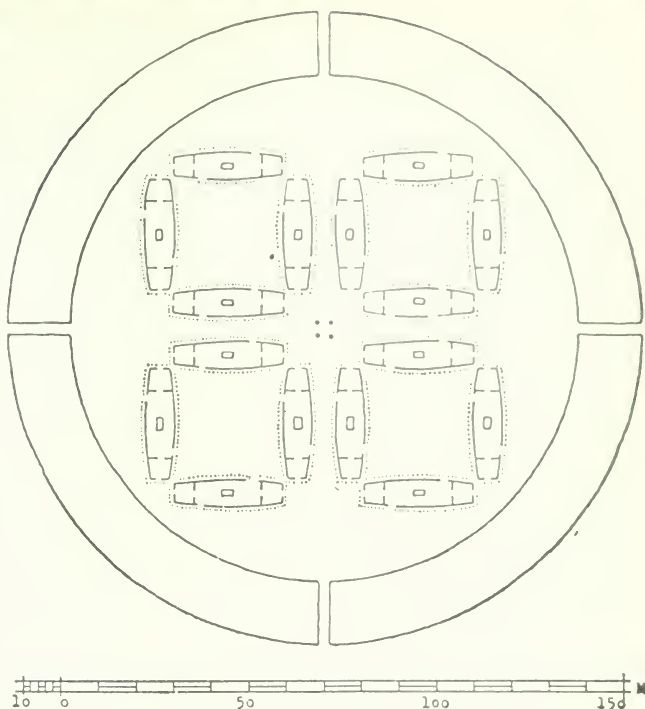
***Trautz,** M., blev 1934 prof. i Rostock.

Traven [ty. uttal trā'fən, eng. trei'vən], Bruno, pseud. för en okänd utlandstysk författare, som skrivit en följd romaner och skildringar från Mexiko o. a. exotiska trakter i Amerika: »Das Totenschiff» (1926; »Dödsskeppet», 1929), »Der Schatz der Sierra Madre» (1927; »Sierra Madres skatt», 1929), »Der Busch» (1928; »Urskog», 1932), »Land des Frühlings» (1928), »Die Brücke im

Dschungel» (1929; »Bron i djungeln», 1933), »Die weisse Rose» (1929), »Die Baumwollpflücker» (1930; »Bomullsplockarna», s. å.), »Der Karren» (1932; »Kärran», 1934), »Regierung» (1933; »Diktatur», 1935) och »Der Marsch ins Reich der Caoba» (1936; »Marschen till caobans rike», s. å.). — T:s intensiva, naturalistiska böcker, som ha en viss frändskap med Jack Londons, bäras av en utpräglat antikapitalistisk åskådning; huvudpersonen i hans skildringar är proletären, framför allt den primitive, undergivne, utsugne indianen, vars slavliv han tecknat med övertygande kraft, och guldsökaren, som sällan gynnas av ödet. Både som psykolog och som berättare är T. av hög rang. R-n B.

***Travers,** M. W., som 1930 blev hedersled. av Society of glass technology, är sedan 1936 president i Faraday society.

***Trebitsch-Lincoln,** I. T., har sedan 1929 drivit propaganda för buddismen, bl. a. i U. S. A. Okt. 1937 uppenbarade han sig som japansk agent i Mongoliet och Kina.

Plan av borganläggningen vid Trelleborg.

Trecca'ni, Giovanni, italiensk industriman och donator (f. 1877), till 1911 verksam bl. a. som textilmaskinskonstruktör, senare som organisatör och chef för ett antal textilindustriella företag i Milano. T. har bl. a. donerat medel till den stiftelse i Rom, som utger »Enciclopedia italiana» (se Encyklopedi, suppl., sp. 1219). E. Hlr.

Tredegar [tridī'gə], stad i Monmouthshire, s. ö. Wales, 25 km n. v. om Newport; 23,195 inv. (1931). Stenkolsgruvor och järnverk.

Tredje mans rätt, se Blockad 2, suppl.

Tredje orden, se Tertiarier.

***Trefassystem,** generellt ett (vanl. symmetriskt) system av tre växelströmmar med sinsemellan samma frekvens och med en inbördes fasförskjutning av $^1/_3$ period.

***Treitschke,** H. G. v. 1934 utkommo »Briefe H. v. T:s an Historiker und Politiker».

Trelleborg, se Trälleborg, suppl.

Trelleborg, by omkr. 4 km s. v. om Slagelse, på Själland, Danmark, vid vilken en av Nordens märkligaste befästningar från vikingatiden är anlagd vid sammanflödet mellan Vaarbyaa och Tudeaa, Västsjällands två mest betydande vattendrag. Inom en 17 m bred, urspr. med träpalissad försedd jordvall av 136 m inre diam. med fyra portar ha påträffats lämningar efter 16 stora byggnader med svagt bågformiga långsidor. Husen voro byggda av resvirke och försedda med en rad stolpar, som fristående utanför väggarna burit upp taken. Byggnaderna äro grupperade i 4 fyrkanter, symmetriskt kring mittaxlarna genom portarna. Mellan husen finnas rader av stolphål, tydligen spår efter pålar, som burit upp broläggningar av trävirke. Anläggningen är utförd efter en noga beräknad plan med romersk fot (29,5 cm) som måttsenhet. Byggnaderna äro exakt 100 romerska fot långa med ett förrum i vardera ändan, vart och ett upptagande $^1/_5$ av husens längd. T. kan närmast jämföras med ett romerskt läger (jfr Castra) och är säkerligen anlagt efter utländska förebilder. — Litt.: P. Nörlund, »T. ved Slagelse» (i »Fra Nationalmuseets arbejdsmark», 1936). H. An.

***Trelleborgs Allehanda.** Red. är sedan 1935 S. Stahre (f. 1902).

Trend, ett av amerikanska nationalekonomer infört begrepp för huvudtendensen under en längre period i den ekonomiska utvecklingen. För att klarlägga denna tendens ha olika metoder utarbetats, s. k. trendberäkningar. Man har även försökt ställa särskilda utvecklings- el. trendprognoser, bl. a. med tillhjälp av statistiska uppskattningar rörande befolkningsutvecklingen. O. B-g.

Tre'ndelenburg [-bork], Ernst, tysk ämbetsman (f. 1882), sonson till F. A. T. Blev statssekr. i riksekonomiministeriet 1923, t. f. riksekonomiminister 1932 och var 1932—33

undergeneralsekr. i N. F. Sedan Tyskland utträtt ur N. F., har T. nyttjats i olika näringspolitiska organisationer, bl. a. som ställföreträdande chef för riksekonomikammaren (*Reichswirtschaftskammer*) och ledare av den tyska industriens riksorganisation (sedan april 1935). E. Hlr.

Tre'ndelenburg [-bork], P a u l, tysk farmakolog (1884—1931), bror till E. T. och W. T. Var prof. i farmakologi från 1919, först i Rostock, sedan i Freiburg im Breisgau och från 1927 i Berlin. T. lämnade viktiga bidrag till narkosens teori, tarmrörelserna och inre sekretionen. Bland hans arbeten märkes »Die Hormone» (d. 1 1929, d. 2 postumt 1934). Ljd.

Tre'ndelenburg [-bork], W i l h e l m, tysk fysiolog (f. 1877), bror till E. T. och P. T. Har varit prof. i fysiologi i Innsbruck, Giessen och Tübingen samt innehar sedan 1927 motsv. befattning i Berlin. T. har lämnat värdefulla bidrag bl. a. till metodiken vid studiet av centrala nervsystemet, till hjärtats fysiologi samt till stämbildningens och musikutövningens fysiologi. Ljd.

Trenker, L u i s, tysk-österrikisk filmskådespelare och filmregissör (f. 1896). T. fick i egenskap av alpförare småroller i alpfilmer men slog igenom som filmskådespelare först 1931 med »Den dödsdömda bataljonen», där han även biträdde som regissör. Han har sedan haft huvudrollerna i de av honom själv iscensatta filmerna »Rebellen», »Den förlorade sonen», »Kejsaren av Kalifornien» och »Örnen från Lombardo», samtliga utmärkta genom sin starkt esteticerande fotografering. R. A-g.

Trenkner, W e r n e r, tysk tonsättare (f. 1902). Bedrev studier vid konservatorierna i Leipzig och Weimar samt univ. i Halle. T., som är bosatt i Berlin, har framträtt med variationsverk för orkester, två symfonier, en violinkonsert o. a. orkesterverk, kammarmusik och körverk. G. M.

Trent, W i l l i a m P e t e r f i e l d, nordamerikansk litteraturhistoriker (f. 1862), prof. vid Columbiauniv. 1900—29. T. har skrivit biogr. över R. E. Lee (1899), J. Milton (s. å.), »English culture in Virginia» (1889), »A history of american literature 1607—1865» (1903), »Longfellow and other essays» (1910), »Defoe» (1916) m. m. och var medred. av »Cambridge history of american literature» (4 bd, 1917—21). R-n B.

Treperiodssystemet, *arkeol.*, indelningen av förhistorisk tid i sten-, brons-(koppar-) och järnålder. Långt fram i nyare tid ansågos de jordfunna stenartefakterna dock vara nedslungade av blixten (»torviggar») och nyttjades för magisk-medicinskt bruk. Först med ökade kunskaper om naturfolkens primitiva redskap och vapen började man i stenartefakterna se förhistoriska bruksföremål, så t. ex. i Sverige M. von Bromell 1730. En förhistorisk åldersföljd sten-koppar-järn framställes flera gånger under 1700-talet, motiverad arkeologiskt och metallurgiskt (koppar lättare att utvinna än järn), även av svensken P. J. Hjelm 1797. Teorierna om t. brötos med andra (stenartefakter som kultföremål el. som symboler; indelning, under inflytande från Snorre, i kummel-, bränne- och högålder) och slogo ej igenom, ehuru ansatser finnas hos t. ex. dansken L. S. Vedel Simonsen 1813 (även periodnamnen) och svenskarna A. J. Retzius, N. H. Sjöborg 1815 och M. Bruzelius (denne talar 1822 om »stenålder»). Ett empiriskt grundat t. (med hänsyn till vapen, skärande redskap och ornamentik) genomfördes först av dansken C. J. Thomsen (se d. o.) genom ett efter noggranna fyndiakttagelser ordnat fornsaksmuseum med stort jämförelsematerial. Museiplan med fornsakstredelning hade Thomsen redan juli 1818, hans t. var fullt utbildat i varje fall 1824 och framställdes i tryck 1836 (ty. övers. 1837, eng. 1848). Thomsens t. överfördes till Lund 1830 av hans lärjunge B. E. Hildebrand, som sedan efter t. ordnade även fornsakssamlingen i Stockholm; den arkeologiska åldersföljden upptogs i viss mån, under påverkan från Thomsen, även av Geijer 1832. T. utvecklades vidare av Sven Nilsson (särskilt från 1835), som närmare studerade stenåldern, daterade de förhistoriska föremålen till vida äldre tid än förut skett och starkare betonade det arkeologiska värdet av kraniologisk och osteologisk forskning. Även Thomsen och Nilsson kombinerade i viss mån t. med den isländska Odenssagan, medan Chr. Molbech 1833 förnekade Odens existens som människa. Från det historiska traditionsstoffet frigjordes fornkunskapen och t. ytterligare av J. J. A. Worsaae samt av H. Hildebrand och O. Montelius; jfr T y p o l o g i. I Tyskland framkommo treperiodsidéer särskilt från 1836—37 (Danneil, Lisch), men mot 1800-talets slut bekämpades det nordiska t. där en tid på många håll. Småningom har t. emellertid vunnit allmän spridning och användes även inom klassisk och orientalisk arkeologi. Jfr B. Hildebrands monogr. om C. J. Thomsen, I (1937; akad. avh.), med där anf. litt. B. H-d.

Under de senaste årtiondena har huvudsakl. de skilda periodernas inbördes ställning varit forskningens föremål. Att hällkisttiden och bronsålderns första period delvis täcka varandra torde vara otvivelaktigt, och detsamma är fallet med bronsålderns sjätte och järnålderns första perioder. Inom vissa periferiska områden (i Norge, Norrland, Finland) saknas praktiskt taget bronsålder; kvardröjande stenålderskulturer ha sannolikt funnits där. Dessa frågor äro dock ännu föga utredda. H. An.

Tres Arroyos [- arå'jås], stad i prov. Buenos Aires, 170 km ö. n. ö. om Bahía Blanca; 50,625 inv. (1936). Viktigt handels- och jordbrukscentrum.

Tre'tong, ett i husbyggnader använt mate-

rial, utgörande en hårdnad blandning av cement, på särskilt sätt behandlad träspån och vatten, stundom med tillsats av kalk eller sand. R. Schl.

Tretorn, a.-b. med säte i Hälsingborg, tillverkar där galoscher, gymnastikskor och snowboots. Bolaget, gr. 1906 under namn av Ryska gummifabriks a.-b. (nuv. namn sedan 1934, då holdingbolaget Förenade gummifabrikernas a.-b. trädde i likvidation), har ett aktiekap. på 16,247,400 kr. och sysselsätter omkr. 520 arb. Bolaget äger Helsingborgs gummifabriks a.-b. E. Hlr.

***Trettioåriga kriget.** Ny litt.: Av Generalstabens krigshistoriska avd. ha utgivits »Gustaf II Adolf» (1932) och »Sveriges krig 1611—1632» (sammanlagt 6 bd och 2 bilagsbd, hittills 3 bd, 1936, och 1 bilagsbd, 1937).

Treuhänder der Arbeit [trāi'händər der a'rbāit], tyska riksämbetsmän med uppgift att verka för arbetsfredens bevarande inom näringslivet. Deras ställning och befogenheter regleras genom lagen om ordnandet av det nationella arbetet av 20 jan. 1934. T. lyda direkt under riksarbetsministern och utnämnas distriktsvis. Var och en har vid sin sida ett råd av sakkunniga från olika näringsgrenar. T. ha betecknats som en av det nya Tysklands mest betydande socialpolitiska faktorer. De ha bemyndigats att göra ingripanden av skilda slag i förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare. Till deras viktigaste befogenheter hör rätten att utfärda bestämmelser (*Tarifordnungen*) om minimikrav i fråga om arbetsvillkoren inom näringslivets olika grenar. Utnyttjandet av denna befogenhet tänktes från början skola ske blott i undantagsfall men har i verkligheten ägt rum i mycket betydande utsträckning. Det genom den nationalsocialistiska revolutionen upphävda kollektivavtalssystemet har sålunda kommit att i en avsevärd omfattning ersättas av dylika från en statsmyndighet dekreterade bestämmelser. Delvis ha också förut gällande kollektivavtal fått en direkt fortsättning i dessa bestämmelser. A. G. R.

***Trevelyan,** G. M., har vidare utgivit 3:e delen av »England under queen Anne» (1934) samt en biogr. över lord Grey of Fallodon (1937).

Trevena [trivī'nə], J o h n, pseud. för E. G. H e n h a m (se d. o., suppl.).

***Treviranus,** G. R., lever sedan 1934 som emigrant i England.

***Trigonometri.** Den i bd 19 givna definitionen på de trigonometriska funktionerna är blott tillämplig på vinklar mellan 0° och 90°. En allmännare definition kan ges med hjälp av en cirkel, vars radie är en längdenhet och i vilken två mot varandra vinkelräta diametrar jämte två tangenter (se bild 1) dragits. Vinkeln avsättes från en fast utgångslinje (det grova streeket), motsols för positiva och medsols för negativa vinklar. Koordinaterna för det rörliga vinkelbenets skärningspunkt med cirkeln ge cosinus- och sinusfunktionerna, vilka räknas positiva åt höger, resp. uppåt; de stycken, som vinkelbenet (ev. efter förlängning bakåt) avskär av de båda tangenterna, ge cotangent- och tangentfunktionerna, vilka räknas positiva på samma sätt som cosinus och sinus. Figuren ger även upplysning om funktionernas period, som är 360° för sinus och cosinus, 180° för tangent och cotangent. Man har t. ex. samma funktionsvärden för den positiva vinkeln v_2 och den negativa vinkeln v_3, vilkas skillnad är 360°; vad tangent och cotangent beträffar, ha de även samma värde för v_2 och v_4, vilkas skillnad är 180°. En grafisk framställning av de trigonometriska funktionerna ges av bild 2. — Mellan de trigonometriska och ex-

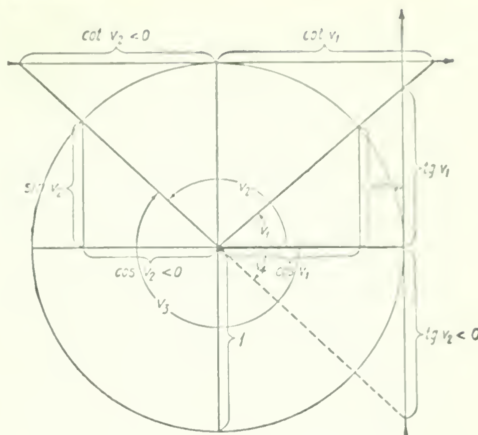

Bild 1.

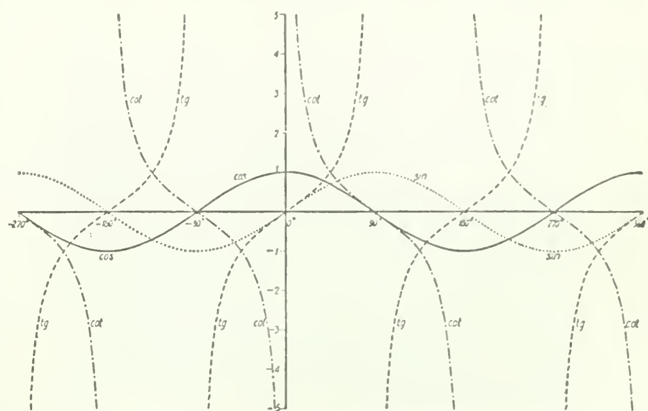

Bild 2.

ponentialfunktionerna består ett för funktionsteorien betydelsefullt samband, som kan uttryckas i formeln $e^{ix} = \cos x + i \sin x$, där e är basen för de naturliga logaritmerna och $i = \sqrt{-1}$. Sv. B-r.

Trilussa [-lo'sa], pseud. för Carlo Alberto Salustri, italiensk skald (f. 1873). T. fortsätter i Bellis och Pascarellas stil, satiriserar i sonetter på romersk dialekt, särskilt över dagspolitiska frågor. Hans formella förfining och djärva skämt ha gjort honom ofantligt populär. T:s rikhaltiga produktion, som började 1887, har samlats i en »Edizione completa», varav den hittills sista och helt nyskrivna »Libro XI» utkom 1936. G. B-h.

Tripack, se Färgfotografi, suppl.

***Tripolis.** 1. Tripolitania upphörde 1935 som särskilt förvaltningsdistrikt.

3. Petroleumledningen från Irak invigdes 1935.

Trippelpunkt, ett tillstånd hos ett ämne, då tre faser (fast, flytande och gasformig) äro i jämvikt med varandra. Enl. fasregeln (se Metallografi, sp. 1233) är detta endast möjligt för bestämda värden på temp. och tryck, t. ex. för vatten 0,0076° C och 4,579 mm kvicksilver. Finnes mer än en komponent, t. ex. vatten och luft, kunna tre faser existera vid olika värden av temp. och tryck. Jfr Tillståndsdiagram, suppl. Sv. B-r.

Trītium, Triton, se Väte, suppl.

Trivale'nter, se Kromosomer, suppl., sp. 1084.

***Trobäck,** släkt. J. G. T. dog 1931 18/2. — E. H. T. dog 1937 24/10.

Troedsson, Gustaf Timoteus, geolog och paleontolog (f. 1891 9/5), fil. dr i Lund 1918, docent i geologi där 1919 och vid Stockholms högskola 1933. T., som var t. f. prof. i geologi vid Stockholms högskola 1924—29, blev lektor vid Högre allm. läroverket i Hälsingborg 1929 och vid Högre allm. läroverket å Kungsholmen i Stockholm 1933. Bland hans skrifter märkas »Om Skånes brachiopodskiffer» (i Lunds Univ:s Årsskr. 1918), »On crocodilian remains from the danian of Sweden» (ibid. 1924), »Studies on baltic fossil cephalopods» (ibid. 1931 och 1932), »On the middle and upper ordovician faunas of Northern Greenland» (1926—28; i Meddelelser om Grönland, LXXI—LXXII), »Nordvästra Skånes berggrund» (i Geol. Fören:s Förhandl., 56, 1934) och »Undersökning av möjligheten att erhålla grundvatten från Hälsingborgstraktens berggrund» (s. å.). N. Zn.

Troldebjerg [trå'ləbjärġ], ort på ö. Langeland, Danmark, där man vid foten av en åsrygg intill en mindre mosse påträffat en mycket betydande boplats från yngre stenåldern, gånggriftstid. Det är den första större by- eller stadsliknande lämning från stenåldern, med ett stort antal hästskoformiga och rektangulära husgrunder, som påträffats i Skandinavien. H. An.

***Trolle,** E. B., dog 1934 21/4.

***Trollenäs.** 1. Efter framtida pastoratsreglering skall T. ingå i T. och V. Strö pastorat.

***Trolleybuss** (av amerikaeng. *trolley*, kontakttrissa, urspr. använd för elektr. spårvagnar), även benämnd Trådbuss, ett fordon av vanlig omnibustyp, drivet elektriskt från kontaktledning på samma sätt som en elektrisk spårvagn. Strömåtergången genom skenorna vid spårvägsdriften måste emellertid här ersättas av en returledning, vilket nödvändiggör dubbeltrådig kontaktledningskonstruktion samt dubbel kontaktanordning på vagnen. Den vanliga släpbygeln, som tar för mycket utrymme i sidled och ej kan användas i dubbeltrådiga luftväxlar, ersättes vid t. av kontakttrissan eller av en s. k. släpsko.

Framför allt efter 1920 ha t. utvecklats, till en början i England men sedermera även i flera andra länder. Anläggningskostnaden för t. är betydligt lägre än för spårvagnen, enär spåranläggningen bortfaller; fordonet har därjämte sådan rörlighet i sidled, att det kan föras täml. fritt i gatutrafiken och liksom en vanlig buss stanna vid trottoaren. T. har mjukare gång och lägre underhållskostnader än bensinbussen; behovet av kontaktledning är dock en nackdel. I allm. kan t. anses lämplig vid trafik, som ej är tillräckligt omfattande för att kunna förränta en spårväg, medan den av alla fasta anläggningar oberoende oljebussen ställer sig mer ekonomisk vid ännu svagare trafik.

Trolleybuss.

Vidst. bild visar en modern t. Den elektriska motorn (vid större t. användas stundom två) är anbragt under vagnen och kopplad till drivhjulen med hjälp av kardan och differential som vid en vanlig automobil. Växellåda fordras icke, då motorns hastighet regleras med hjälp av förkopplings- och shuntmotstånd. I

allm. anordnas körstället på ung. samma sätt som på bensinbilen, d. v. s. med spakar och fotkontakter i st. f. den vid spårvagnen vanliga kontrollern, för att föraren utan svårighet samtidigt skall kunna sköta styrratten. J. K.

***Trollhättan** hade 15,277 inv. 1937. En ny samrealskolebyggnad ö. om Drottningtorget togs i bruk 1936. Vid Nohab flygmotorfabriker a.-b. tillverkas numera flygplansmotorer. Svenska aeroplan a.-b., bildat 1937, har invid T. för tillv. av bombflygplan o. a. flygmaskiner under byggnad verkstäder jämte flygfält, flyghangar m. m. Anläggningarna beräknas kunna tagas i bruk i början av 1938 och sysselsätta 300 man. Sjukhemmet för lungtuberkulösa har övertagits av landstinget. T. har statlig rundradiostation. G. K. B. K.; Ö-g.

***Trolöshet mot huvudman.** Enl. lag 21 maj 1937 kan straffet, liksom för förskingring, om omständigheterna äro uppenbarligen försvårande, stiga till straffarbete i fyra år. Den särskilda ovärdighetspåföljden för rättegångsfullmäktig avskaffades 1936. R. B-l.

***Tronföljd.** Prins, som med konungens vetskap och samtycke gifter sig med enskild utländsk mans dotter, förlorar numera ej sin arvsrätt till den svenska kronan (grundlagsändring 1937). G. H-n.

Troost [trå̄st], P a u l L u d w i g, tysk arkitekt (1878—1934). Utförde 1912—30 ritningar till inredningarna av flera lyxångare, tillhörande Norddeutscher Lloyd, samt till bostadshus och bostadsinredningar. Fr. o. m. 1931 var T. verksam i München, där han fullbordade Braunes Haus, påbörjade 1933 Haus der deutschen Kunst, utförde ritningar till nationalsocialistiska partiets förvaltningsbyggnader m. m. E. L-k.

Tropopau'sen, se S t r a t o s f ä r, suppl.

***Tropp,** O., dog 1934 3/5.

Troppa fanan, militärteknisk term, innebär, att fana i militärtrupp, sedan den hälsats under parad, hoprullas och fodret påsättes. Den motsatta ceremonien benämnes att b l o t t a f a n a n. K. H-g.

***Trosa** hade 872 inv. 1937. Nytt vapen för staden fastställdes av K. m:t 31 maj 1934. 1936 öppnades i T. försilvringsfabriken Trosaverken a.-b. (omkr. 100 arb.); därjämte finnas två båtbyggerier samt kvarn och såg. T. har nu omnibusförbindelse även med bl. a. Nyköping, Mariefred och Strängnäs. C. H. E. A.

T r o s a s t a d s v a p e n. I blått fält en roddbåt med två par åror av guld och däröver en tilltagande måne av silver.

***Tross.** 2. I sv. arméns krigsorganisation är t. numera benämningen på de lägre truppförbandens trängdelar (tidigare trupptrången), ammunitions-, sjukvårds-, hästsjukvårds-, kok-, materiel-, verkstads-, pionjär-, transport-, pack-, tält- och livsmedelstross m. m. Förut indelades truppförbandens trängdelar i stridsträng, som följde trupperna även under strid, samt bagageträng, som vid strid hölls tillbaka inom mera skyddad terräng och framfördes först när stridsläget så medgav. Numera finns icke en motsv. skarp skillnad, även om tält- och livsmedelstrossen ofta torde komma att förflyttas och uppställas enl. liknande grunder, som tidigare gällde för bagageträngen. De kunna därvid ledas av särskilda t r o s s t a b e r, vilka tillhöra fördelningsträngen. Se även T r ä n g, suppl. K. H-g.

Trotha [trå'ta], T h i l o v o n, tysk politiker (f. 1900). Blev 1933 A. Rosenbergs sekr. och chef för den nordiska avd. i Aussenpolitisches Amt der N. S. D. A. P. och har i denna egenskap spelat en viktig roll för den tyska kulturpropagandan i Skandinavien. T. har i tidskriften Der Norden publicerat översättningar av Frödings lyrik och utgav 1936 skådespelet »Engelbrecht Engelbrechtson». R. C-n.

***Trotskij,** L. D., har under senare år förbittrat fortsatt sin strid mot Stalin och stalinismen, som enl. honom begått förräderi mot bolsjevismen och socialismen dels genom att avföra arbetet för världsrevolutionen från programmet och i stället inrikta sig på att »realisera socialismen i e t t land», dels genom att vid detta socialistiska nybygge i Ryssland självt skapa en ömklig karikatyr av den verkliga socialismen. Enl. vad som framgick vid de stora Moskvaprocesserna 1936 och 1937 (se R y s s l a n d, historia, suppl.) och som också helt visst, trots alla T:s dementier, står fast, har han därvid varit överste inspiratör och ledare för den stora »trotskistiska» rörelse, som, med Lenins närmaste män i spetsen, alltifrån 1934 bedrivit en småningom med alltmer desperata metoder arbetande konspirationsverksamhet mot stalinismen och som genom de nämnda rättegångarna och de efterföljande razziorna krossades; den exakta roll han därvid spelat är icke klarlagd, liksom det är ovisst hur stor procent av offren för dessa razzior, som verkligen varit trotskister. T., som 1932 förklarades förlustig sitt ryska medborgarskap, lämnade 1933 Turkiet och bosatte sig efter ett kort uppehåll i Frankrike i Norge. Efter Moskvaprocessen 1936 gjordes ryska påtryckningar om hans utlämning; i slutet av året utvisades T. från Norge och överflyttade till Mexiko. Därifrån leder han en del anhängare i olika länder och arbetar på att få till stånd en fjärde international. En sammanfattning av sina synpunkter på den nutida ryska utvecklingen har T. givit i »The revolution betrayed» (1937). På sv. utkom 1937 »Mitt liv. Försök till en självbiografi». A. Kgn.

Truck, transportfordon med låga hjul, använt bl. a. på järnvägsstationer och i indust-

rilokaler. T. drives vanl. elektriskt (se Elektrisk truck, suppl.) men kan även drivas av förbränningsmotor.

True story-magasin [trō' stå'ri-], se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 135.

Trujillo Molina [troki'ljå måli'na], Rafael Leōnidas, dominikansk statsman (f. 1893), general. T. är sedan 1930 Dominikanska republikens president; 1936 erhöll huvudstaden till hans ära namnet Ciudad Trujillo.

***Trumbić,** A., utgav 1936 memoarer.

Trumeld, se Eld, suppl.

Trumpler [tra'mplə] (tidigare Trümpler), Robert Julius, schweizisk-nordamerikansk astronom (f. 1886), blev efter anställning som ingenjör i schweiziska geodetiska kommissionen 1911—15 assistent vid Alleghenyobservatoriet 1915. Sedan 1920 är han anställd vid Lickobservatoriet och sedan 1929 astronom där. T. har i en högt skattad produktion särskilt sysslat med stjärnanhopningarnas problem och med bestämning av absorptionen i Vintergatans centralregioner samt med prövning av Einsteinavböjningen nära solranden (solförmörkelsen i Wallal, Australien, 1922). K. Lmk.

Trunkmotor, förbränningsmotor utan kolvstång och tvärstycke; vevstaken är i t. lagrad i kolven.

Truppförband el. Förband betecknar en enhet inom ett lands försvarsorganisation. Inom svenska armén kallas armékår, arméfördelning (fördelning) och kavalleribrigad för högre, övriga för lägre t. C. A. E.

Truppslag, olika organiserade och utrustade slag av lägre truppförband. Inom svenska armén finnas i fält följ. t.: infanteri, stridsvagnstrupper, kavalleri, artilleri, luftvärnsartilleri, ingenjörtrupper, signaltrupper och underhållstrupper; de sistnämnda indelas i trängtrupper, tygtrupper, intendenturtrupper, sjukvårdstrupper, veterinärtrupper och arbetstrupper. C. A. E.

Truso, forntida handelsstad på vendiskt område, nämnes f. ggn av Wulfstan i Alfred den stores omkr. 890 sammanställda Englands historia. T. hör till den grupp av städer (Birka, Hedeby, Wollin) kring Östersjön, som under 800-talet—1000-talet e. Kr. spelade en mycket betydande handelspolitisk roll, stodo i intim kontakt med varandra och kunna anses som hansestädernas föregångare. Sedan 1500-talets slut har T. sysselsatt historieforskningen, och staden har förlagts till skilda platser. Numera kan, efter de senaste årens arkeologiska undersökningar, med hög grad av sannolikhet antagas, att T. legat på det nuv. Elbings plats. Flera gravfynd från Elbing av gotländsk karaktär tyda på att en gotländsk koloni funnits här redan under 700-talets slut. — Litt.: M. Ebert, »T.» (i Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft 1926); B. Ehrlich, »Der preussisch-wikingische Handelsplatz T.» (i Elbinger Jahrbuch, XIV, 1937). H. An.

***Trust** som företagsform har vunnit fortsatt användning under och efter depressionen kring 1932 och med högkonjunkturen 1936—37 i alla kulturländer och framför allt internationellt (t. ex. Kreugerkoncernen) samt i samband med produktions- och prisavtal rörande många av världsmarknadens stapelartiklar, järn och stål, koppar och tenn, gummi, bomull m. fl. Erfarenheterna under den senaste världskrisen ha i anglikanska o. a. länder givit fart åt en bolagsbildning för förvärv, försäljning (främst till delägare) och förvaltning av fondpapper. Dylika trustbolag (*investment trusts*) åsyfta i första hand att bereda säker placering för kapital, som söka sig till aktie- och obligationsmarknaden (se Emissionsbolag), men utöva i samverkan med intresserade banker eller såsom fristående icke sällan ledningen av betydande koncerner (jfr Investmentbolag, suppl.). Statliga åtgärder för produktions- och prisreglering ha samtidigt i flera länder under 1930-talet (se Monopol, suppl.) medfört en fortbildning av det på enskilt initiativ skapade trust- (och kartell-)väsendet i sådana riktningar, att visst statsinflytande kan göras gällande. Där detta sträckts längre, har det lett till ingripande organisationsförändringar för enhetlig överledning av hela industrigrenar med tvångsanslutning för de inom resp. industrier erkända företagen (Tyskland, Italien) och, där det sträckts längst, till den industriella produktionens organisation under statliga t. (Sovjetunionen); se vidare Planhushållning, suppl. — Ny litt.: A. Plummer, »International combines in modern industry» (1934); K. Přibram, »Cartel problems» (1936); H. Brunner, »Zwangskartelle» (1937). E. F. K. S-n.

Trutnov [tro'tnåf], se Trautenau.

***Tryck,** kraft per ytenhet, mätes i fysiken i dyn per cm^2, vilken enhet benämnes bar (se d. o., även i suppl., och C. G. S.-systemet). Inom meteorologien brukas beteckningen bar för 1 mill. dyn per cm^2 (motsv. enheten megabar i C. G. S.-systemet). Som enhetsmått för gasers och ångors tryck brukas atmosfäriskt normaltryck (jfr Atmosfär). Enl. provisoriskt beslut av åttonde internationella konferensen för mått och vikt 1933 definieras atmosfäriskt normaltryck som trycket av en kvicksilverpelare av 760 mm höjd och med spec. v. (massan) 13,5951 g per cm^3 vid en normal tyngdkraftsacceleration av 980,665 cm/sek.^{2}. Detta tryck motsvarar 1,013,250 dyn/cm^2 eller bar (C. G. S.) = 1,01325 megabar. Inom tekniken brukas mestadels som tryckenhet 1 kg/cm^2, vilket rätteligen borde uttryckas som 1 kgf/cm^2 (1 kilogramkraft per cm^2). Då tyngden av 1 kg är beroende av tyngdkraftens acceleration, vilken icke är konstant på jorden utan varierar mellan omkr. 978 och 983 cm/sek.^{2}, kan 1 kg/cm^2 approximativt för praktiska beräkningar antagas vara

980,000 dyn/cm² eller 0,98 megabar. I litteraturen förekommer även benämningen kilogramkraft definierad som normaltyngd, d. v. s. den kraft, vilken ger vikten (massan) 1 kg en acceleration av 980,665 cm/sek.² (normalacceleration). Enl. denna definition blir trycket 1 kgf/cm² = 980,665 dyn/cm². T. Swn.
Enheten kgf/cm² betecknas även a t (teknisk atmosfär). Vid tryckangivelser skiljer man mellan övertryck (se d. o. 1), a t ö, och absolut tryck, a t a, som är 1 at större än övertrycket. E. Hlr.

***Tryckfrihet.** Boktryckeri får anläggas även i municipalsamhälle, där konungen finner, att lämpligt ombud kan förordnas av justitieministern. — Arkivexemplar skall numera avlämnas halvårsvis, senast tre månader från halvårets utgång. — Laga domstol i mål ang. brott, som avses i Tr. O. § 3, är rådhusrätten, om den skrift, som föranlett åtalet, är tryckt i stad, i vars rådhusrätt jämte borgmästaren finnas minst två lagfarna led., men i annat fall rådhusrätten i stad, som är säte för länsstyrelsen i det län, där skriften är tryckt. J. R. N.

***Tryckfrihetsförordningen** har undergått många förändringar, senast genom beslut vid 1937 års riksdag. Då blevo nya bestämmelser grundlagsfästa rörande tryckfrihetsjuryns bildande och sammansättning (se Jurydomstol, suppl.). T:s stadganden härutinnan kompletterades genom en lag med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål av 9 april 1937, given av konung och riksdag i samma former som vanlig civillag (R. F. § 87: 1:o).
1937 omarbetades bestämmelserna om allmänna handlingars offentlighet. I R. F. § 86 heter det numera: »Alla allmänna handlingar må ovillkorligen genom trycket kunna utgivas, där ej i t. annorlunda stadgas.» Och i t. uttalas nu tydligt, att till »allmänna handlingar» även räknas kommunala handlingar. Det är envar svensk medborgare tillåtet att i tryck utge alla till stats- eller kommunalmyndighet inkomna och därifrån utfärdade handlingar, hos sådan myndighet förda diarier, journaler, register o. a. dylika förteckningar, där hållna justerade protokoll, så ock alla andra där upprättade handlingar, såvitt de hänföra sig till mål el. ärenden, som slutbehandlats.
T. stadgar också vem som är skyldig att tillhandahålla offentlig handling och hur man kan anföra besvär över vägran att utlämna handling; det sker hos administrativa myndigheter. T. kompletteras härutinnan genom lag om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar av 28 maj 1937, vilken lag stiftats såsom civillag. — Kvarstadsstadgandena ha också undergått en del ändringar. J. R. N.

Tryckprov, hållfasthetsprovning, vid vilken ett materials tryckhållfasthet (se Hållfasthet) undersökes.

Trygger, Carl, bankman, publicist, f. 1894 23/5, son till E. T. Blev jur. kand. 1917, ombudsman vid a. b. Göteborgs banks avd.-kontor i Stockholm 1923, var v. verkst. dir. där 1929—33 och blev 1934 verkst. dir. i Svenska Dagbladets a.-b. samt tidningens huvudred. Han är led. av styrelserna för flera industriföretag.

***Trygger,** E., lämnade 1937 F. K. och avgick s. å. som universitetskansler.

Trypaflavin, en till akridinfärgämnena hörande substans med kraftig antiseptisk verkan, främst använd vid sårbehandling men också — med osäker framgång — till insprutning i blodet vid septiska tillstånd. Ljd.

***Trypsin,** se även Kinaser, suppl.

Trådbuss, se Trolleybuss, suppl.

Trådstråle, se Katodstrålar, suppl.

***Träde,** se även Drillträda, suppl.

Trädgårdsförsöksverksamhet. En ordnad. offentlig t. grundades först i U. S. A. i senare delen av 1800-talet, men redan före 1900 fanns minst en trädgårdsförsöksstation i var och en av staterna. En på fruktodlingens område banbrytande engelsk försöksanstalt grundades 1894 i Woburn, senare avlöst av en vid Long Ashton (Bristol) och en annan vid East Malling (Kent). För växthusodlingen finns en anstalt i Cheshunt (Lea valley), och John Innes horticultural institution (London) behandlar i synnerhet trädgårdsväxternas genetik. I Tyskland bedrivas försöken framför allt vid läroanstalter (i Weihenstephan, Geisenheim, Dahlem o. s. v.). Danmark har bl. a. en anstalt, huvudsakl. för växthusförsök, vid Lyngby (Köpenhamn), en annan, arbetande med fruktodling m. m., vid Blangsted (Odense). I Sverige organiserades en del fruktodlingsförsök av Sveriges pomologiska förening 1910, vilka snart flyttades till Alnarp (delvis till Experimentalfältet). Köksväxtförsök påbörjades vid Alnarp 1914. För t. i Sverige skall enl. beslut av 1936 års riksdag en huvudanstalt, omfattande en frukt- och en köksväxtavd., upprättas vid Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut fr. o. m. 1938. En försöksstation har förlagts till Rånna (vid Skövde), en annan skall enl. förslag förläggas till Nyckelby på Ekerön (i Mälaren) och en tredje upprättas vid Norrlands trädgårdsskola vid Söråker (nära Sundsvall). Dessutom planeras lokala försök i olika delar av Sverige. Verksamheten skall omfatta vetenskapliga undersökningar och praktiska försök med olika kulturmetoder, delvis även förädlingsarbete. C. G. D.

Trädröta. Om röta hos levande träd jfr Honungsskivling och Tickor, om röta hos virke och timmer se Timmersvampar. Grönröta hos murknande trä orsakas av ett grönt färgämne, som avsöndras av hyferna hos en askomycet, *Chlorosplenium aerieginosum*, m. fl. arter.

Träfiberplattor, Wallboards, av växtfiber tillverkade stora plattor, vanl. 122×366

Schematisk framställning av förloppet vid träförsockring.

cm. För fiberframställningen nyttjas vanl. sågverksavfall o. dyl. (se Trämassa), i U. S. A., där tillv. av t. begynte redan 1915, dock även sockerrör. Sedan materialet sönderdelats till fiberknippen, upplösas dessa i vatten under tillsats av olika bindemedel. Massan upptages därefter på filt. T. tillverkas i tre kvaliteter, porösa (genom torkning utan pressning) samt halvhårda och hårda (genom pressning i värme). De porösa plattorna ha kommit till stor användning för isolering av väggar o. dyl.; de halvhårda och hårda ha delvis utträngt trävirke och plywood (även s. k. compoboard, d. v. s. träfaner med pålimmad papp) för byggnads- och inredningsändamål samt inom snickeri- och möbelindustrierna, där lättheten att bearbeta dem samt deras okänslighet för fuktighets- och temperaturväxlingar givit dem bestämda företräden. Tillv. av t. uppgår i U. S. A. till omkr. 350,000 ton årl. Sverige har sju wallboardfabriker med en årsproduktion av 25 mill. m² eller 90,000 ton.

Träförsockring. Alltsedan fransmannen Braconnot i början av 1800-talet fann, att cellulosa praktiskt taget fullständigt kan överföras i druvsocker genom behandling med stark svavelsyra vid vanlig temp., har man livligt intresserat sig för försockring av cellulosahaltiga material, framför allt trä. Icke endast svavelsyra utan även högkoncentrerad saltsyra (Béchamp, Willstätter) försockrar lätt trä. Använder man koncentrerade syror, måste man sörja för en ekonomisk syraåtervinning. Detta är icke möjligt med svavelsyra. Svårigheterna gjorde, att man redan tidigt sökte åstadkomma en försockring utan att behöva återvinna syran. På så sätt uppkommo de olika metoderna för försockring med utspädda syror i värme. Redan före världskriget fanns i U. S. A. en försöksfabrik för försockring av sågspån med starkt utspädd svavelsyra vid hög temp. under tryck, och under världskriget anlades några sådana fabriker i Tyskland, vilka dock efter relativt kort tids drift nedlades, emedan driften icke var ekonomiskt bärande. Vid dessa fabriker skedde försockringen periodiskt. En viss mängd sågspån blandades med en viss kvantitet utspädd mineralsyra, ss. svavelsyra eller saltsyra, och upphettades till omkr. 180° C under visst antal minuter, varefter innehållet blåstes ut och det bildade sockret urlakades. Sockerlösningen förjästes till alkohol, varav erhölls ett utbyte av max. 8 l per 100 kg torr träsubstans (barrved).

Försockring med utspädda syror har fått förnyad aktualitet genom uppkomsten av den s. k. Scholler-Torneschprocessen. I enlighet därmed sker uppslutningen i möjligaste mån kontinuerligt genom att den heta utspädda syran systematiskt får urlaka sågspånen på dess kolhydratinnehåll i höga cylindriska kokare, s. k. perkolatorer. Det kan ej förhindras, att en väsentlig del av träsubstansens kolhydratinnehåll därvid förstöres. Vid processen erhålles en omkr. treprocentig sockerlösning, som användes för alkohol- eller jästframställning. Utbytet av socker motsvarar ett alkoholutbyte av 18—20 l per 100 kg träsubstans. Utom försöksfabriken i Tornesch är sedan någon tid en fabrik i Dessau i gång.

Länge ansågs det omöjligt att i praktiken försockra trä med koncentrerad saltsyra på grund av denna syras starka angrepp på de flesta material och svårigheten att återvinna syran för användning i processen på nytt. Detta problem har efter lång tids experimenterande nyligen genomförts i full fabriksskala i Rheinau i Tyskland i det av F. Bergius ledda Deutsche Bergin A.-G. Grundläggande för problemets lösning äro vissa patent av E. Hägglund. I enlighet härmed försiggår processen på följ. sätt (jfr bild). Av träavfall av vad slag som helst framställes i hackmaskiner grov spån, som torkas till en viss vattenhalt i roterande torktrumma och sedan transporteras till ett diffusörbatteri, där uppslutningen med konc. saltsyra äger rum. Därvid erhålles en omkr. trettioprocentig sockerlösning, som därjämte innehåller omkr. 30 % klorväte. Icke all träsubstans uppslutes, utan en del, omkr. 30 %, det s. k. ligninet, stannar oupplöst kvar i diffusören. Sockerlösningen befrias från saltsyra genom indunstning, först indirekt med ånga, sedan med het luft, då till sist sockret helt förstoftas. Av på så sätt framställt råsocker erhålles efter upplösning i vatten och lös-

ningens inversion, filtrering och indunstning ett kristallsocker, som utgöres av alldeles rent druvsocker. Saltsyran kondenseras och återgår i processen. Av barrträ kan man ernå ett utbyte av 65 % råsocker, varav omkr. 1/3 kristalliserar. Ligninet, som icke försockras, kan användas till diverse ändamål. På grund av dess höga brännvärde och ringa askhalt äro därav framställda briketter värdefulla. Av den del, som icke kristalliserar, »melassen», framställes sprit eller jäst, och återstoden efter jäsningen användes efter indunstning som foder för kreatur.

Till skillnad från alla andra träförsockringsmetoder erhållas genom Rheinaumetoden icke utspädda orena sockerlösningar utan socker i ren, fast form för en kostnad, som synes göra det möjligt för det att med framgång konkurrera med betsockret. — Litt.: E. Hägglund, »Holzchemie» (1928); Tekn. Tidskr., h. 36, 1933; Österreichische Chemiker-Zeitung, h. 1, 1937. E. H-d.

***Träkolsgas,** se även G a s d r i v n a a u t o m o b i l e r, suppl.

***Trälleborg,** off. stavning från 1 jan. 1938 T r e l l e b o r g. Folkmängden har stigit till 13,812 inv. (1937). 1935 invigdes i T. en museibyggnad, Ebbehallen, och avtäcktes Ebbes fontän »Sjöormen» (jfr E b b e, A. E., suppl.). Industrien räknade 1936 52 arbetsställen med tills. omkr. 2,000 arb., varjämte vid 404 mindre arbetsställen funnos tills. 1,465 arb. Trelleborgs gummifabriks a.-b:s aktiekap. ökades 1934 till 4,2 mill. kr.; arb.-antal 1,000 (1937). Bland industriföretagen märkas numera även Kocks snickerifabriker (55 arb.), a.-b. E. T. Gleitsmanns tryckfärgsfabrik och a.-b. Trelleborgs linoleumindustri. T. har numera 4 rederier (tills. 21 fartyg om 45,325 nettoregisterton). Tulluppbörden uppgick 1936 till 5,392,874 kr. En stor badhusanläggning planeras i närheten av Stadsparken. Ny litt.: Karin Hallonsteen i Sv. Geogr. Årsbok 1934 (med bibliogr.); H. Lindal, »Vår stad. Anteckningar om T.» (1929; 2:a uppl. 1935). A. Ch. W.

***Träng,** i sv. arméns krigsorganisation numera gemensam benämning på vissa underhållsförband, som ingå i högre enheter. Truppträngen kallas numera t r o s s (se d. o., suppl.). I fördelning ingår f ö r d e l n i n g s t r ä n g. Denna består av fördelningsträngstab, 2 trängguppsstaber (fördelningsträngchefens organ för ledandet av fördelningstrången), 3 trosstaber (organ för ledandet av vissa delar av truppernas tross), 1 fördelningstrafikkompani (se T r a f i k k o m p a n i, suppl.), 1 ammunitionskompani (för upprättandet av ammunitionsersättningsplatser), 2 bilkompanier (vartdera med 96 tons lastförmåga) och 1 anspannskompani (med 24 tons lastförmåga). I a r m é k å r t r ä n g e n ingå trafikkompani, självständiga trafikplutoner, bilkompanier och anspannskompanier. — Trängkårernas trängkompani benämnes numera anspannskompani. Ev. kommer att införas ett fjärde kompani, benämnt specialkompani. — Litt.: »De svenska trängtrupperna 1885—1935», 1—2 (1935). — Se även U n d e r h å l l s t j ä n s t, suppl. K. H-g.

Träolja, se A l e u r i t e s o l j a, suppl.

***Trävaru-a.-b. Dalarne.** I Ellforsen drives numera endast elektrisk kraftstation. Aktiekap. 2,5 mill. kr.

***Trögds kontrakt,** jfr T r ö g d s o c h Å s u n d a k o n t r a k t, nedan.

Trögds och Åsunda kontrakt bildades 1 jan 1936 genom sammanslagning av Trögds kontrakt och Åsunda kontrakt (se dessa ord), vartdera omfattande 5 pastorat. T. omfattar 9 pastorat genom att Tillinge 1 jan. 1937 blivit eget och Svinnegarn, Enköpings-Näs och Teda förenats till ett pastorat. G. Rbg.

***Tsaldaris,** P., dog 1936. Han var konseljpresident till okt. 1935.

***Tsankov,** A., var efter sin avgång från konseljpresidentskapet 1926 president i sobranjen och 1930—31 undervisningsminister. Under senare år har den starka meningsgrupp, vars ledare han är, fått en utpräglat fascistisk eller nationalsocialistisk karaktär. I april 1935 häktades han såsom motståndare till den dåvarande ministären, men en kris följde, som medförde kabinettets avgång, varpå T. frigavs. H. B-n.

Tsing-hai, K u k u - n o r, provins i inre Kina, kring Kuku-nor, Tsaidam och övre Huang-ho; 728,198 km², 1,196,054 inv. (1936); huvudstad: Si-ning.

Tsu, hamnstad på mell. Hondo, Japan, på v. stranden av Iseviken; 65,971 inv. (1935); huvudstad i distriktet Mie. Tillv. av porslin, solfjädrar, parasoller och textilvaror.

Tsuntas [tso'ndas] (T s o u n t a s), C h r i s t o s, grekisk arkeolog (1857—1934), eforos (ung. antikvarie) 1883, prof. vid univ. i Aten 1904. T. var på sin tid den kanske främste av Greklands infödda arkeologer och skapade sig ett namn särskilt genom de utgrävningar i Mykenai, med vilka han på ett lyckligt sätt supplerade Schliemanns, samt fyndet av kupolgraven i Vafio nära Sparta med de berömda bägarna, den minoiska konstens främsta verk. T. skrev talrika uppsatser i grekiska arkeologiska tidskrifter o. a. verk; mest bekant är hans för sin tid förträffliga »The mycenaean age» (1897). M. Pn N-n.

***Tuan-Ki-juei** dog 1936.

***Tuberkulos.** Enl. nyare undersökningar synas tuberkulosbaciller från nötkreatur vara vanligare som orsak till t. hos människan, än man tidigare beaktat. 1—3 % av lungtuberkulosfallen anses nu förorsakade av bovina baciller, och vid körteltuberkulos hos barn uppges ända till 40 % vara av bovin typ. T. från nötkreatursbaciller hos människor är i regel vida mer godartad än t. av människotuberkulosbaciller, men dödsfall förekomma även vid denna sjukdomstyp.

Tuberkulosdödligheten i Sverige befinner sig i stark minskning. 1925 avledo bland

10,000 inv. 15 pers. av t. (därav 12 i lungtuberkulos), 1935 omkr. 10 (omkr. 8 i lungtuberkulos). Nedgången under de senaste 20 åren är starkast i Stockholms stad samt Södermanlands, Malmöhus, Västmanlands och Östergötlands län (57—50 %), svagast i Norrbottens, Västerbottens, Blekinge och Gotlands län (30—20 % minskning). Det lägsta tuberkulosdödlighetstalet 1936 visar Östergötlands län (5 på 10,000 inv.), det högsta Norrbottens län (20 på 10,000). A. Wstgn.

2. (*Husdjurssk.*) För bekämpandet av nötkreaturstuberkulosen i Sverige ha lantbrukarna under de senare åren visat allt större intresse och erhålla nu större statsbidrag (se Sv. Författningssaml., n:r 402, 1934). Tuberkulosbekämpandet ledes sedan 1 juli 1933 av Medicinalstyrelsen. Staten lämnar enl. vissa grunder ersättning till de i det organiserade bekämpandet enl. de Bangska och Ostertagska metoderna deltagande djurägarna för nötkreatur, som vid klinisk-bakteriologisk undersökning befinnes behäftat med t. i smittfarlig form. Bekämpandet enl. Ostertagska metoden, som närmast omhänderhas av vederbörande hushållningssällskap, har redan organiserats inom samtliga län (17 st.), där t. har en sådan utbredning, att metoden lämpligen bör användas. Staten bidrager genom årliga anslag till hushållningssällskapen med intill halva kostnaden. 1 juli 1937 voro 222,664 (29,535 1 juli 1933) nötkreatur i åldern över 2 år kontrollerade enl. denna metod. Med tuberkulin undersöktes 1925 109,039, 1935 252,220, 1936 388,957 och 1 jan.—30 juni 1937 omkr. 500,000 nötkreatur.

De tidigare gällande bestämmelserna ang. åtgärder mot t. i juvret hos nötkreatur (skyldighet att låta bakteriologiskt undersöka mjölkprov från misstänkta djur, nedslaktningstvång med viss ersättning av statsmedel för juvertuberkulösa djur) gälla numera (se Sv. Författningssaml., n:r 403, 1934) även beträffande nötkreatur med t. i könsorganen. För att underlätta uppspårandet av kor med t. i livmodern (i regel synnerligen smittfarliga) har föreskrivits skyldighet för veterinär, som vid köttbesiktning påvisar t. hos spädkalv, att anmäla förhållandet till Medicinalstyrelsen, som förordnar om klinisk-bakteriologisk undersökning av kalvens moder.

För att skydda de områden, som ännu ej äro i större utsträckning smittade av nötkreaturstuberkulosen, ha vissa villkor uppställts för införsel av nötkreatur till de sex nordligaste länen och Gotlands län från övriga delar av landet (se Sv. Författningssaml., n:r 436, 1934). Sålunda måste varje dylikt till livdjur avsett nötkreatur vara reaktionsfritt och härstamma från reaktionsfri besättning. Beträffande slaktdjur gäller bl. a., att de skola nedslaktas inom en månad efter införseln samt att de dessförinnan ej få komma i beröring med nötkreatur, som ej äro avsedda för slakt. Tillstånd till införsel måste i varje fall inhämtas hos vederbörande länsstyrelse, och varje djur måste vid införseln vara försett med identifieringsmärke av fastställt utseende.

I k. kung. 5 mars 1937 (se Sv. Författningssaml., n:r 66, 1937) stadgas bl. a., att mejeri, som vill komma i åtnjutande av prisutjämningsbidrag (se Mjölkreglering, suppl.), skall erlägga tilläggspris för den mjölk, som levereras från besättningar, vilka deltaga i det statsunderstödda tuberkulosbekämpandet. — Mjölk, som härstammar från besättning, vilken är underkastad det statligt organiserade tuberkulosbekämpandet, är undantagen från de 1937 beslutade föreskrifterna (se Pasteuriseringslag, suppl.) rörande pasteurisering av mjölk, avsedd till människoföda. E. L–d.

***Tubeuf,** K. v., blev emeritus 1933.

***Tuchatjevskij,** M. N., dog 1937. Han blev 1925 — 32 år gammal — chef för röda krigsmaktens stab. 1931 blev han ställföreträdare för folkkommissarien för försvaret och utnämndes 1935 till en av de fem första marskalkarna av Sovjetunionen. Under den tysk-ryska vänskapsperioden före Hitlers regim hade T. samarbetat med tyska officerare och möjl. även i fortsättningen bibehållit kontakten med dem, trots att han framstod som en av de främsta förfäktarna av den rysk-franska ententen. Stalin synes ha fattat misstro mot honom, och i början av maj 1937 degraderades T. från marskalksgraden och utnämndes till chef för Pri-Volgas militärdistrikt, vilken befattning han dock aldrig tillträdde. I stället blev han arresterad, emedan han skulle ha förberett en militär kupp, genom vilken Stalin skulle mördas och militärdiktatur införas. Sovjetunionens högsta domstol dömde 11 juni 1937 T. till döden för spioneri och högförräderi, och domen gick omedelbart i verkställighet.

T. var en framstående taktiker och torde ha varit den röda arméns främste organisatör. Han ägde stor begåvning, som i förening med viljekraft och ärelystnad samt hans karriär förskaffade honom namnet »den röde Napoleon». C. A. E.

Tucholsky [tokå'lski], Kurt, tysk-judisk författare (f. 1890), var 1927—33 medred. av Die Weltbühne. T. har under eget namn och olika pseud. (Theobald Tiger m. fl.) skrivit politiskt aggressiva »Chansons», satiriska följetonger m. m., där han förfäktade marxistiska och pacifistiska åsikter, och även gett ut berättelser. 1933 miste han sitt tyska medborgarskap. R–n B.

Tudeer [-de̅'r], Alf Emil, finländsk sta-

tistiker (f. 1885), son till O. E. T. Blev 1913 aktuarie vid Statistiska centralbyrån och 1925 chef för Finlands banks statistiska avd. Han har varit sekr. i flera statskommittéer och är sedan 1921 huvudred. för Kansantaloudellinen Aikakauskirja. H. E. P.

***Tull,** jfr även Handelspolitik och Handelsfördrag, båda i suppl.

***Tullager.** Upplagsinstitutionen frilager, som infördes i svensk lagstiftning genom k. f. 20 dec. 1912, har såsom icke använd avförts därur med 1935 enl. k. f. 31 maj s. å. T. J-n.

***Tulldistrikt.** Antalet t. är sedan 1 juni 1934 minskat till 56. Fiskefartyg från det område, som tillfördes annat t., ha dock fått behålla sitt gamla tulldistriktsmärke. T. J-n.

***Tullförvaltare.** Fr. o. m. juli 1934 är antalet t. endast 55.

***Tulljagare.** Benämningen t. har kommit ur bruk vid tullverkets kustbevakning. Dennas mera betydande fartygsbestånd består numera av kustbevakningsångare, tullkryssare (av tre storlekstyper), tullracer och tulljakter. Med avseende på användningen indelas fartygen i utsjöbevakningsfartyg, distriktsbevakningsfartyg och lokalbevakningsfartyg. Antalet kustbevakningsångare har ökats till tre. Tulltorpedbåtarna ha återställts till flottan. Jfr Utsjöbevakning, suppl. T. J-n.

***Tullmedel** beräknas i riksstaten för budgetåret 1937—38 till 165 mill. kr.

Tullmuseum, 1 aug. 1927 öppnat museum i Stockholm, står under Generaltullstyrelsens överinseende och bekostas av statsmedel. Museet omfattar samlingar av minnesföremål från svenska tullverkets verksamhet under gångna tider och föremål, ägnade att belysa tullverkets åtgöranden för beivrande av olovlig varuinförsel. T. har även porträttsamlingar av tulltjänstemän, bilder av tullhus, äldre planer över tullplatser etc. T. J-n.

***Tullnederlag.** Även varor, som icke äro belagda med tull men med annan införselavgift, kunna numera uppläggas på t. Antalet på t. upplagda varuposter uppgick 1936 till 26,076. T. J-n.

***Tull- och accismedlen.** I riksstaten för budgetåret 1937—38 upptagas följ. acciser, beräknade att ge nedan angivna belopp: accis på silke $2^1/_2$ mill. kr., accis på margarin och vissa andra fettvaror 15 mill. kr., tobaksskatt 92 mill. kr., brännvinstillverkningsskatt 15 mill. kr., rusdrycksförsäljningsmedel $35^1/_2$ mill. kr. (av partihandelsbolag $14^1/_2$ mill. kr. och av detaljhandelsbolag 21 mill. kr.), omsättnings- och utskänkningsskatt på spritdrycker 93 mill. kr. och maltskatt $28^1/_2$ mill. kr. Schg.

***Tullpass.** I samband med ny frihamnslagstiftning (se Frihamn, suppl.) har föreskrivits, att bogserfartyg, vattenbåtar o. dyl., som färdas mellan frihamn och vidliggande tullhamn, skola ha trafikpass, utställt av tullverket. Bogserpass utfärdas ej vidare, och pråmsedel har ersatts med bevis om lättnader för pråm i tullformaliteterna för inrikes frihamnstrafik. T. J-n.

***Tullstatens enskilda pensionsinrättning.** T:s fond var 9.2 mill. kr. 30 juni 1936. — Enl. överenskommelse 1937 mellan staten och T. skall staten fr. o. m. 1938 övertaga T:s rörelse. Det har förutsatts, att det s. k. allmänna familjepensionsreglementet samtidigt skall (med vissa avvikelser) träda i kraft även för tullverket. T. J-n.

***Tullstyrelsen.** 2. I Finland har uppbörden av acciser numera överförts till ett fristående ämbetsverk, accis- och stämpelkontoret.

***Tulltorpedbåt.** T. användas icke vidare vid kustbevakningen. Se Tulljagare, ovan.

Tulluppbördsman handhar sedan 1936 uppbördsbestyren hos större tullanstalt. F. n. finnas 26 t.

Tullverkets båtlånefond, genom avsättning av statsmedel 1934 bildad fond, från vilken lån kan utlämnas till tulltjänstemän för anskaffande eller reparation av motorbåt för tjänstebruk. T., som uppgår till 150,000 kr., förvaltas av Generaltullstyrelsen. T. J-n.

***Tulpan,** jfr även Fallsjuka, suppl.

Tumaco [toma'kå], hamnstad i dep. Nariño, s. v. Colombia, på en ö i Ensenada de T., en bukt av Stilla havet; omkr. 30,000 inv. Export av kopparmalm, kakao, tobak och grönsaker. Järnväg under byggnad till Pasto; flyghamn.

Tumbes [to'mbäs], stad i n. v. Peru, vid Stilla havet; omkr. 2,500 inv. (med hamnplatsen Puerto Pizarro); huvudstad i prov. T. (4,120 km², omkr. 12,000 inv.). I T. landsteg Pizarro på erövringsexpeditionen till Peru.

Tunabergs trävaru-a.-b., Koppartorp, driver sågverk vid Marsviken i Tunabergs socken, Södermanlands län. Firman grundades 1901, nuv. bolag från 1923. Aktiekap. 1 mill. kr. Tillv. omkr. 6,000 stds trävaror.

***Tunberg,** S. A. D., avgick 1933 som sekr. i Svenska historiska föreningen.

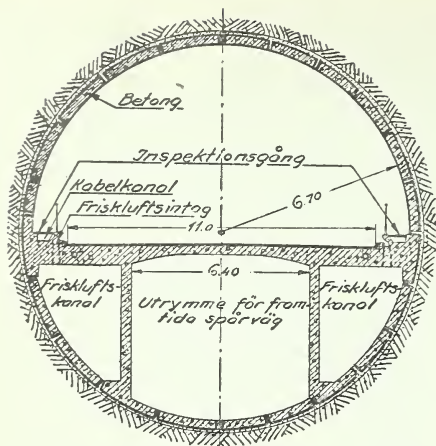
Tuneld, John Axel, ingenjör (f. 1872 $^{13}/_{5}$), bror till E. O. T. Var 1910—35 bosatt i Finland och Ryssland, där han bl. a. ägde en mek. verkstad i Leningrad. T. har verksamt deltagit i arbetet bland svenskarna i Ryssland, bl. a. som svenska koloniens i Leningrad representant 1920—24 och som Svenska Röda korsets ombud i Leningrad och Moskva 1921—24.

***Tungolja,** se även Aleuritesolja, suppl.

Tung-resonansinstrument [-na'ŋs-], se Elektriska mätinstrument, suppl., sp. 1156.

Tungt vatten, se Vatten, sp. 132, och Väte, suppl.

***Tunis.** 1. Staden hade 219,313 inv. 1936, därav 98,877 européer. T. har flyghamn vid Goulette; regelbunden flygförbindelse med bl. a. Marseille, Rom och Alger; rundradiosändare.

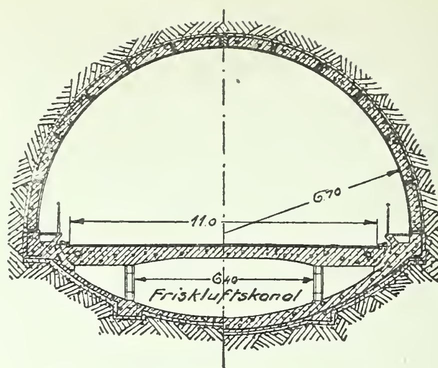

Bild 1. Tvärsektion av Merseytunneln mellan Liverpool och Birkenhead i England, t. v. under floden, t. h. under stränderna.

*Tunisien hade 2,608,313 inv. 1936, därav 213,205 européer (108,068 fransmän och 94,289 italienare) samt 59,485 judar. Mineralproduktionen uppgick s. å. till 1,483,000 ton fosfat, 722,700 ton järnmalm och 16,700 ton blymalm. Exporten värderades 1935 till 772,3 mill. frcs (därav spannmål 198,8 mill., vegetabiliska oljor 148,1 mill. och mineral 103 mill.) och importen till 1,230,9 mill. frcs. Om lufttrafiken se Tunis 1, ovan. — Nyare litt.: P.-Y. Sébillot, »La Tunisie» (1934); »Tunisie. Atlas historique, géographique, économique et touristique» (1936). S. F.

Tunja [to'ŋka], huvudstad i dep. Boyacá, Colombia, 130 km n. ö. om Bogotá, dit järnväg leder; 25,380 inv. (1933); biskopssäte, handelscentrum. T. är en av Sydamerikas äldsta städer och var före den spanska erövringen ett centrum för chibchafolket.

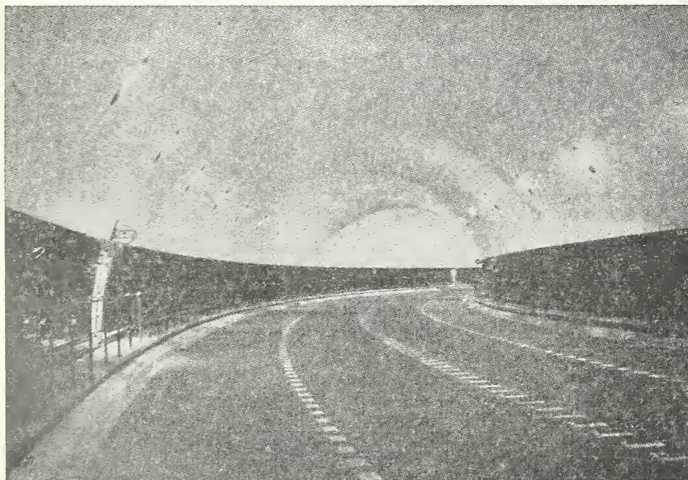

Bild 2. Interiör av Merseytunneln.

***Tunnel.** Efter världskriget ha i Europa och Amerika flera stora t. för järnvägstrafik kommit till utförande, främst i samband med banomläggningar i syfte att skapa gynnsammare driftförhållanden (linjeförkortningar m. m.). Mest betydande är Apennintunneln på linjen Bologna—Florens i Italien (Direttissima). Denna t. är med sin längd av 18,5 km världens längsta dubbelspåriga t. och över huvud taget den näst längsta. Längst äro de två parallella, 20 km långa Simplontunnlarna, vilka äro enkelspåriga. I U. S. A. byggdes under 1920-talet flera stora järnvägstunnlar, av vilka de största äro Cascadetunneln (12,5 km lång) i Stevenspasset i Kaskadbergen samt Moffattunneln (9,9 km) under James peak på linjen Saltsjöstaden—Denver. De äro Amerikas längsta, resp. näst längsta t.; båda äro enkelspåriga.

En annan typ av järnvägstunnlar äro de, som anläggas för storstädernas lokal- och stadsbanor (se Stadsbana, suppl.). Dessa t. böra av trafiktekniska skäl — för att icke avståndet mellan gatan och banan skall bli för stort och göra tillträdet till stationerna obekvämt — förläggas så nära gatuytan som möjligt. Så har även i allm. skett, men ett undantag härifrån utgör Londons *underground.* Då tunnelbanor började anläggas där på 1860-talet, förlades dessa — Metropolitan railway och Metropolitan district railway — tätt under gatuytan. Marken består emel-

lertid här av grus, som är vattenförande, varför med dåv. tekniska resurser stora svårigheter uppstodo dels med länshållningen och dels vid banornas förande under bebyggda kvarter. Med anledning härav förlades under den följ. tunnelbyggnadsetappen, som började på 1880-talet, banorna i stället i den fasta leran under gruslagret, där t. utfördes såsom enkelspåriga tuber av gjutjärn med cirkulär sektion. Därigenom ha stationerna kommit att ligga 20—30 m (undantagsvis upp till 60 m) under gatunivån.

Stadsbanetunnlar, som numera vanl. utföras av betong och med fyrkantig tvärsektion, ha även under senare år byggts i ett flertal storstäder, bl. a. Aten, Moskva, Tokyo, Osaka samt Stockholm, där den första, omkr. 1,5 km långa sträckan (under Södermalm) av ett projekterat tunnelbanenät anlades 1932—33. Denna t. är utförd till en del av sin sträckning som bergtunnel och i övrigt av betong enl. i huvudsak samma konstruktionssystem, som tillämpats för tunnelbanorna i bl. a. Berlin, Hamburg och Aten. Mera omfattande utbyggnader av redan befintliga tunnelbanenät ha under den senaste 10-årsperioden förekommit i flera städer.

Även för gatutrafik finnas t., företrädesvis anlagda för att förmedla trafiken mellan områden på ömse sidor om vattendrag. Av de mera betydande t. av detta slag, som utförts under senare år, må nämnas Merseytunneln (bild 1 och 2) mellan Liverpool och Birkenhead i England (längd, inkl. nedfarter, 3,4 km; öppnad 1934), Hollandtunneln i New York (2,9 km; öppnad 1927), Hudsontunneln i New York (2,4 km; under byggnad), de båda Scheldetunnlarna i Antwerpen (en för körtrafik och en för gångtrafik; längd 2,1, resp. 0,6 km; öppnade 1933; se bild 3), Detroit—Windsortunneln, Kanada (1,8 km; 1930), Bostontunneln (1,7 km; 1934), Oakland—Alamedatunneln (1,4 km; 1928) samt i fråga om tvärsektionens storlek Goat island- (Yerba Buena-) tunneln mellan San Francisco och Oakland (öppnad 1936; se bild 4).

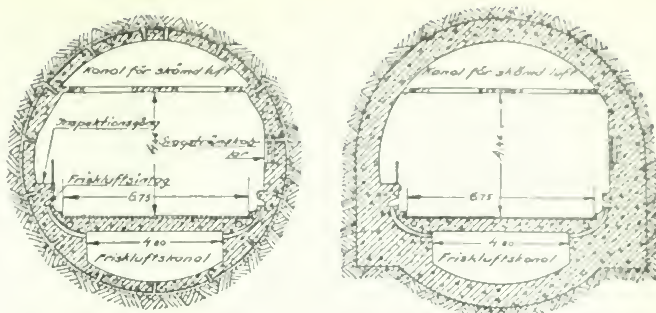

Bild 3. Tvärsektion av Scheldetunneln (för körtrafik) i Antwerpen, t. v. under floden, t. h. under stränderna.

En viktig detalj vid tunnelanläggningar är ventilationen. Medan särskilda ventilationsanordningar i regel krävas endast i mycket långa järnvägstunnlar, där ångdrift förekommer, kunna de i gatutunnlar på grund av den ytterst giftiga koloxiden i motorfordonens avloppsgaser undvaras endast i mycket korta t. med mycket stor tvärsektion, t. ex. i den nämnda Goat islandtunneln. Den artificiella ventilationen består dels i inblåsning av friskluft i t. och dels i utsugning av skämd luft. Friskluften inblåses vanl. i kanaler under körbanan, varifrån den sedan införes i trafiktunneln genom på bestämda avstånd i körbanekanten anordnade intag (bild 1 och 3). Utsugningen av den skämda luften sker antingen först genom slitsar i tunneltaket in i kanaler ovanför detta och därifrån ut i det fria (så i de flesta moderna gatutunnlar; jfr bild 3) eller direkt från själva trafiktunneln (endast i t. med stor tvärsektion; jfr bild 1).

I gatutunnlar äro belysningsanordningar

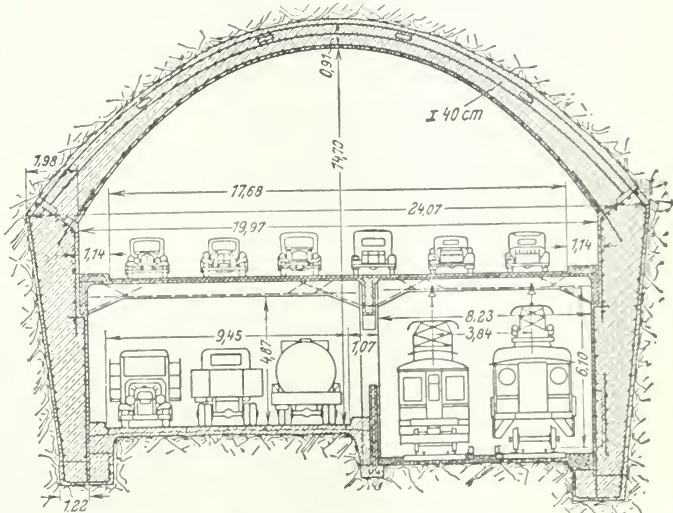

Bild 4. Tvärsektion av Goat island-(Yerba Buena-)tunneln mellan San Francisco och Oakland.

nödvändiga. Av särskild vikt är god belysning vid övergången till och från dagsljuset. Ljusförhållandena här få näml. ej vara sådana, att fordonsförarna bländas, utan tunnelbelysningen bör anpassas efter det växlande dagsljuset. Numera förekomma anordningar, där förändringarna i dagsljuset med hjälp av fotoceller automatiskt åstadkomma in- och urkoppling av lampor i tunnelmynningen, varigenom lämplig belysning ernås. F. Br.

Tunnelbana, stundom benämning på de underjordiska delarna (ty. *Untergrund*, eng. *underground*) av en stadsbana (se d. o., suppl.).

Tunneleffekt, ett vågmekaniskt fenomen, som består i att en partikel (elektron, atomkärna el. dyl.) kan passera ett hinder utan att äga den energi, som enl. den klassiska fysiken fordras härför. Om t. ex. en positivt laddad partikel med en viss rörelseenergi rör sig mot stället med allt högre potential, bromsas den alltmera upp, och om »potentialvallen» är tillräckligt hög, måste partikeln enl. den klassiska fysiken studsa tillbaka, även om bortom »vallen» kommer ett område, där potentialen åter avtar. En mekanisk bild härav är en kula, som med en viss hastighet rullar uppför en sluttning, bromsas alltmera och slutligen stannar och rullar tillbaka, om backens höjd är alltför stor i förhållande till kulans rörelseenergi. Betraktas emellertid partikeln som ett vågpaket, visar beräkningen, att detta visserligen delvis reflekteras men även till en del genomtränger potentialvallen; detta betyder enl. den statistiska tolkning, som givits av Born (se Vågmekanik, sp. 817), att det finnes en viss sannolikhet för att partikeln reflekteras men också en möjlighet för att den tränger igenom. I den mekaniska bilden betyder detta, att kulan rullar genom en »tunnel» under vallen. En tillämpning är Gamows teori för atomers sönderfall under utsändande av α-partiklar. Dessa tänkas röra sig fram och åter i kärnan, instängda av en potentialvall, och ha ständigt en viss sannolikhet för att kunna tränga igenom, vilket skulle betyda kärnans sönderfall. Då denna sannolikhet snabbt avtar med skillnaden mellan vallens höjd och partiklarnas rörelseenergi (samt även med växande bredd hos vallen), följer härav sambandet mellan rörelseenergi och sönderfallshastighet (se Radioaktivitet, sp. 401). T. är av vikt även på andra områden av atomfysik, t. ex. många kärnreaktioner (se Kärnfysik, suppl.). Sv. B-r.

***Turati,** A., återupptogs 1937 i fascistpartiet.

***Turbin.** En t:s effekt är bestämd av vattenmängd, fallhöjd, tyngdkraftens acceleration och verkningsgraden (se Vattenkraft, suppl.). Av vattenmängden och fallhöjden bestämmes t:s varvtal. Det s. k. specifika varvtalet är ett erfarenhetstal, som anger turbinhjulstypens förmåga att sluka vatten, och definieras som det varvtal per min., som denna hjultyp vid utvecklandet av maximalt 1 hkr uppnår vid 1 m fallhöjd.

Specifika varvtalet väljes efter fallhöjden. Vid fristrålturbiner (Peltonhjul) växlar det vanl. mellan 15 och 20 per min. och stråle. Reaktionsturbinerna kunna indelas i långsamlöpare, normallöpare och snabblöpare; specifika varvtalet är för de nämnda grupperna resp. 100, 200—300 och 400 per min. Kaplan- och propellerturbinernas specifika varvtal kan uppgå till närmare 1,000 per min.

Med specifika varvtalet sammanhänger den under senare år alltmer beaktade kavitationen, d. v. s. av tryckändringar uppkommande vakuumbildningar. Uppträder kavitationen omedelbart invid turbinhjulets och kammarens väggar, angripes materialet på mekanisk och (eller) kemisk väg (orsaken är ännu ej fullt klarlagd). Korrosionen kan förebyggas genom bruk av kromlegerat stålgjutgods i t. Vid långt gången korrosion påverkas även turbinens effekt och verkningsgrad menligt.

Pelton- och Francisturbiner uppställas vanl. med horisontal axel, ofta med två, någon gång med flera hjul på samma axel. Vertikal uppställning kommer till användning, då nedre vattenytans nivåförändringar äro stora eller då t:s dimensioner så fordra.

Världens största horisontala t. torde vara den för Untraverket 1937 byggda, som vid 14 m fallhöjd förbrukar något över 100 m^3/sek. och har en avgångsdiam. av 3,2 m. De största vertikala t. äro Kaplanturbinerna i Vargön (se Vattenkraftverk, suppl., sp. 1285 och bild sp. 1283—84). De till maximaleffekten största t. finnas i Boulderanläggningen i Coloradofloden; de äro Francisturbiner, som vid 180 m fallhöjd kunna avge 75,000 kW vardera. Kaplanturbinerna ha under senare år kommit till användning vid allt större fallhöjder. Stadsforsens under byggnad varande kraftverk utrustas sålunda med Kaplanturbiner, som vid 29 m fallhöjd och 140 m^3/sek. skola avge 35,000 kW vardera. De under senare år högt uppdrivna aggregatstorlekarna torde av ekonomiska skäl ej komma att nämnvärt ökas, särskilt ej vid låga fallhöjder.

T:s verkningsgrader ha drivits allt högre. Omkr. 1900 ansågs en verkningsgrad om 80 % god; numera nås ofta 93 % eller däröver.

Den alltmera brukliga automatiseringen av kraftverken (jfr Vattenkraftverk, suppl.) avser bl. a. införandet av säkerhetsanordningar, som vid störningar i driften automatiskt stoppa vattentillförseln till t. Vidare kan t:s belastning fås att automatiskt följa vattenmängdens variationer, eller ock kan en eller flera t. i ett kraftnät bringas att ständigt arbeta vid maximalverkningsgraden. L. H. P.

Tu'rbokompre'ssor, kompressor (se d. o.), i vilken luften passerar en serie på samma axel placerade fläkthjul.

***Turbulens.** Då en vätska el. gas strömmar med tillräckligt låg hastighet genom ett rör, är rörelsen laminär; rörelsen är då

överallt parallell med rörets längdriktning. Då hastigheten ökas, slår rörelsen vid ett visst värde, ung. = 2,000, på Reynoldsska talet (se d. o., suppl.) plötsligt över till t. Under gynnsamma omständigheter kan dock laminär strömning bibehållas upp till mycket högre värden på Reynoldsska talet. Av uttrycket för detta tal framgår, att omslaget till t. inträder vid desto högre hastigheter, ju högre viskositeten är och ju mindre mediets täthet och rörets diam. äro. Den för t. karakteristiska virvelbildningen medför ett starkt ökat friktionsmotstånd (se F r i k t i o n, suppl.). Sv. B-r.

Turesson, G ö t e, växtekolog och genetiker (f. 1892 6/4). Blev fil. dr och docent i botanik i Lund 1922, var 1928—31 anställd som växtförädlare vid Weibullsholm och utnämndes 1935 till prof. i växtsystematik med ärftlighetslära vid Lantbrukshögskolan. T. har, även under vidsträckta forskningsresor, särskilt ägnat sig åt studiet av miljöns inflytande på uppkomsten av ärftligt betingade, för ståndorten särskilt anpassade former av vildväxande växtarter, s. k. ekotyper. T:s arbete på detta område har varit epokgörande och resulterat i uppkomsten av en helt ny forskningsgren, den s. k. genekologien. Se vidare E k o t y p, suppl., med litt.-anv. G. N.-L.

***Turgenjev,** I. S. Ny litt.: »Manuscrits parisiens d'Ivan Tourguénev», utg. av A. Mazon (1930); ny monogr. på ry. av B. Zajtsev (1932); E. Séménoff, »La vie douloureuse d'Ivan Tourguéneff» (1933). A. Maurois' monogr. utkom 1932 i sv. övers.

***Turi,** J. O., dog 1936 30/11.

Turia [to'-], se G u a d a l a v i a r.

***Turin** hade 638,146 inv. 1936. T. har flyghamn, Mirafiori (7 km s. v. om staden), och regelbunden förbindelse med Rom, Venezia och Paris; rundradiosändare.

Turi'na [to-], J o a q u í n, spansk tonsättare (f. 1882), jämte M. de Falla det ledande namnet inom modern spansk tonkonst. T. erhöll sin huvudsakliga utbildning vid Schola cantorum i Paris med bl. a. d'Indy som lärare. Han återvände 1914 till Madrid, där han sedan verkat som lärare vid konservatoriet. T. väckte uppmärksamhet som tonsättare med orkesterverket »La procesión del Rocío» (1912) och operan »Margot» (1914). Han är i sina verk närmast nationellt impressionistisk och har en lysande kolorit. Bland övriga tonsättningar må nämnas »Sinfonía sevillana» (1920), ytterligare ett par operor (bl. a. »Jardin d'Orient», 1923) samt kammarmusik och pianostycken. G. M.

Turistmark eller R e s e m a r k, se R e g i s t e r m a r k, suppl.

Turistutskänkning. Enl. förordn. av 18 juni 1937 ang. försäljning av rusdrycker, som träder i kraft 1 okt. 1938, kan årsutskänkning (jfr S p r i t d r y c k s l a g s t i f t n i n g, suppl., sp. 883) i undantagsfall anordnas utan hinder av kommunens avstyrkande. Tillstånd meddelas i dylikt fall av K. m:t och må ifrågakomma endast på hotell eller pensionat vid »hälsobrunn, badort eller annan kurort eller eljest å någon för turistväsendet i riket viktig ort» samt under förutsättning tillika, att det finnes vara av »allmän betydelse», att utskänkningen kommer till stånd. Ansökan om tillstånd skall göras av systembolaget eller annan inom en månad från det kommunens fullmäktiges beslut vunnit laga kraft. Tillstånd meddelas för oktrojperiod eller del därav, och K. m:t äger vid tillstånds meddelande utfärda ev. erforderliga särskilda föreskrifter med avseende på utskänkningen. H. G-n.

***Turistväsen.** På senare år ha även cykelresor blivit vanliga; till cyklisternas och fotvandrarnas tjänst har inrättats en mängd vandrarhem. — Bland nyare organisationer för t. i Sverige må även nämnas Cykelfrämjandet och Motormännens riksförbund. Det finnes nu ett 60-tal lokala turistföreningar; Mälarens turisttrafikförening heter nu Turisttrafikföreningen för Stockholms stad och Stockholms län.

Den svenska turiststatistiken över resande utlänningar utarbetades t. o. m. 1932 av Järnvägsstyrelsens statistiska kontor under medverkan av Svenska trafikförbundet, som därefter helt övertagit statistikarbetet. En årlig statistik i mer eller mindre fullständigt skick föreligger fr. o. m. 1925.

Den allmänna depressionen under 1930-talets första år medförde ett bakslag i turisttrafiken, men redan 1934 överskredos siffrorna för det dessförinnan gynnsammaste året, 1930, och under senare år har antalet Sverigebesökande utlänningar visat en jämnt stigande tendens med en årlig ökning av 15—20 %. Här nedan återges totalantalen inresta utlänningar för åren 1933—36:

	1933	1934	1935	1936
Skandinaver	60,144	68,996	88,725	96,791
Övriga utlänningar	68,895	88,576	89,676	106,504
Passagerare med turistfartyg	8,155	10,769	11,790	14,001

Penningtillförseln genom utlänningars resor i Sverige beräknades 1930—36 till resp.

43, 37, 35, 39, 50, 58 och 68 mill. kr., inberäknat rederiinkomst. De flesta utlänningar anlända under sommarmånaderna. Antalet inresta främlingar från de viktigaste länderna utgjorde 1936: Danmark 50,979, Finland 11,878, Norge 33,934, Tyskland 43,348, England 19,167 och U. S. A. 15,550. Jck.

Turitz & co., a.-b., handelsfirma i Göteborg, gr. 1909, drev där från 1918 omfattande grosshandel i korta varor, husgeråd, leksaker o. dyl. och omvandlades 1930 genom aktieförvärv i flera varuhus och grundandet av Enhetspris a.-b. Epa (se E p a, suppl.) till moderbolag för en stor detaljhandelskoncern. Dess försäljning uppgick 1934 (senast offentliggjorda siffror) till omkr. 28 mill. kr. Antalet anställda uppgick i slutet av 1936 till 2,106. Aktiekap. (1937) 9 mill. kr. K. H. A.

Turkesta'n, stad i Kazakstan, Sovjetunionen, 200 km n. n. v. om Tasjkent, vid järnvägen till Orenburg; 27,000 inv. (1933). Bomullshandel och -industri. Berömd moské från Timur-lenks tid.

***Turkiet.** Folkmängden utgjorde enl. census i okt. 1935 16,200,694 inv., därav 1,266,000 i den europeiska delen.

Näringar. Det turkiska jordbruket, liksom landets näringsliv i allm., utmärkes av en planmässigt fortgående rationalisering. Den odlade arealen steg under perioden 1929—32 med 1 mill. har. Industrien kännetecknas av en forcerad utveckling, inriktad på landets självförsörjning. I första hand inriktar man sig därvid på sådan fabrikation, som kan tillgodogöra sig landets egen råvaruproduktion, ehuru man ännu i viss utsträckning nödgas i ett övergångsstadium arbeta med importerat halv- eller obearbetat material. Rysk kredit tills. m. stöd av landets förnämsta banker har möjliggjort genomförandet av en från 1933 upplagd femårsplan, omfattande industri och bergsbruk med bl. a. starkt framträdande intresse för ökad produktion av kol, järn och koppar; det för investering beräknade kapitalet utgör omkr. 44 mill. turk. pd. Som ex. kan anföras, att bomullsindustrien 1927—34 uppvisade en produktionsökning från 2,470 till 11,721 ton, ylleindustrien från 563 till 2,680 ton, cementindustrien från 41,400 till 181,500 ton och kolproduktionen från 1,32 till 2,23 mill. ton. Sockertillverkningen, som 1926—33 ökades från 573 till 65,694 ton, anses nu täcka det inhemska behovet. Landets totala export överväger importen i stigande grad med början från 1930.

Kommunikationer. En femårsplan av 1936, omfattande utom gruvindustri, elektrifiering m. m. även det turkiska järnvägsnätet, håller på att genomföras. Den beräknade investeringen belöper sig till 100 mill. turk. pd. Främst märkes den nya ekonomiskt och strategiskt viktiga förbindelsen mellan landets ö. delar och dess övriga järnvägar, näml. linjen Erzerum—Çetinkaya—Sivas. T:s egen handelsflotta har visserligen under de senaste åren ökats med omkr. 100,000 ton men måste dock i jämförelse med den allmänna utvecklingen betecknas som otillräcklig. Betydande kapital har nedlagts på förbättring av hamnförhållandena. G. Rqt.

Myntväsen. Det turkiska pundet anknöts 28 sept. 1936 till pd st. i relationen 1 pd st. = 6,35 (köpkurs) och 6,38 (säljkurs) turkiska pund. Gynnsammare kurs (6,22 sept. 1937) har länge gällt. E. H-ss.

Statsfinanser. Statsinkomsterna beräknades enl. budgeten för finansåret juni 1937—maj 1938 till 231,0 mill. turkiska pd och statsutgifterna till 231,0 mill. Skatterna på inkomst och förmögenhet väntades inbringa 36,8 mill. pd, konsumtions- och omsättningsskatterna 100,2 mill., statsmonopolen 38,0 mill. etc., varutöver 42,4 mill. pd e. o. inkomster skulle ernås. Bland utgifterna märktes 49,1 mill. pd till förräntning etc. av statsskulden, 49,3 mill. till armén, 7,8 mill. till flygvapnet, 12,2 mill. till undervisningsväsendet, 15,8 mill. till allmänna arbeten etc. — Hela den fonderade statsskulden utgjorde 341,9 mill. turkiska pd i maj 1937 (därav 178,5 mill. i inhemsk och 163,4 mill. i utländsk valuta). Härtill voro att lägga 166,8 mill. pd svävande skuld (därav 124,9 mill. i inhemsk och 41,9 mill. i utländsk valuta). — Centralbanken innehade 36,7 mill. turkiska pd i guld vid utgången av juni 1937, varemot svarade ett sedelomlopp av 158 mill. N. Sbg.

Författning. 1934 vidtogs en författningsändring, varigenom kvinnor fingo valrätt och rösträttsåldern höjdes för alla väljare till 23 år. Valbarhetsåldern bestämdes till 31 år. G. H-n.

Försvarsväsen. A r m é n består av 10 armékårer, tills. 20 inf.- och 5 kav.-divisioner. Truppförbanden äro 66 inf.-reg:ten, 29 kav.-reg:ten, 27 fältart.-reg:ten, 7 fästningsart.-reg:ten, 2 självständiga tunga art.-divisioner, 16 luftvärnsbatterier, 9 ingenjörbataljoner m. m. — Flygtrupperna, vilka tillhöra armén, utgöras av 3 flygreg:ten, förlagda till Eskischehir, Izmir (Smyrna) och Diarbekir. Varje reg:te omfattar 4—6 flygförband (eskadrar) om 10 flygplan. En del fjärrspaningsflygplan (flygbåtar) äro tilldelade marinen. Sammanlagda antalet flygplan beräknas till 375 (1937). Det civila flygväsendet kontrolleras av flygvapnet. C. A. E.; Ö-g.

D e t f a s t a f ö r s v a r e t vid Dardanellerna utbygges, sedan T. genom Montreux-konventionen 22 juni 1936 ånyo erhållit rätt att befästa sunden. En landremsa, 19 km bred, på båda sidor om Dardanellerna har förklarats vara militär zon, som endast får bebos av infödda. Tschanakkale synes bli utbyggt till ett centrum för försvaret. Öarna Imbros och Tenedos ha åter erhållit militära garnisoner. C. A. E.

För l u f t f ö r s v a r e t finnes från kårerna fristående luftvärnsartilleri. Det civila

luftskyddet har särskilt i kuststäderna ägnats mycket intresse. I bl. a. Konstantinopel äro skyddsrum anlagda. Genom en insamling har en gasmaskfabrik kunnat uppföras i Ankara med en tillverkningskapacitet av 100,000 gasmasker per år. R. Å.

Sport och idrott. Äldst bland sportgrenarna torde brottning och bågskjutning vara. Såsom ett gammalt ryttarfolk satte turkarna också hästsporten högt. I den moderna sporten kom T. med eg. först efter världskriget, då staten livligt började intressera sig för folkets fysiska fostran. Redan tidigare hade dock den vid Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm utbildade Selim Sirry bej, som 1911 blev T:s generalinspektör för fysisk fostran, genom införande av svensk gymnastik lagt en fast grund för arbetet. 1926 grundades i Konstantinopel ett statligt institut för utbildning av lärare i sport och svensk gymnastik, där de svenska gymnastikdirektörerna R. Johnson och Inga Nerman varit verksamma; senare har även ett militärt gymnastikinstitut öppnats i Ankara. De populäraste idrottsgrenarna ha blivit fotboll, som 1935 hade 250 föreningar med över 6,000 spelare, brottning, där Y. Erkan 1936 erövrade T:s första olympiska guldmedalj, fäktning, simning, cykel- och hästsport. Särskilt i hästsport gjorde T. en uppmärksammad insats under Berlinolympiaden 1936. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Reguljär trafik på flera hamnar ombesörjes av Svenska Orient linien. T:s export till Sverige värderades 1935 till 2,7 mill. kr. (1936 omkr. 3,5 mill.), därav tobaksblad 1,76 mill. och fikon 0,5 mill., vidare bl. a. valonea och nötkärnor. Importen från Sverige uppgick 1935 till ett värde av 6,8 mill. kr. (1936 omkr. 7 mill.), därav lokomotiv 2,2 mill. (sv. företag och ingenjörer ha varit verksamma inom T:s järnvägsbyggnader), vidare bl. a. krut o. a. sprängämnen, hudar, maskiner och hästskosöm. Sedan 1934 har Sverige clearingavtal med T. Sverige har legation i Ankara, T. i Stockholm. 1925 bildades en svensk-turkisk förening i Stockholm. A. A-t.

Historia. Under senare år har den mångsidiga och energiska nydaningspolitik fullföljts, som med sådan framgång inletts av Mustafa Kemal, sedan 1934 (då en lag om familjenamn infördes) kallad Kemal Atatürk. Febr. 1935 företogos nya val, då de 1934 antagna bestämmelserna om kvinnlig rösträtt f. ggn tillämpades och 17 kvinnor blevo valda. En av de första åtgärder, som parlamentet vidtog, var att för 4:e gången välja Kemal till president. Utrikespolitiskt har T. 1933 anslutit sig till sovjetpakten mellan Ryssland och dess grannländer om definiering av angriparen vid konflikter och 1934 till Balkanententen (se d. o., suppl.). Sin förlorade suveränitet över Bosporen och Dardanellerna och sin rätt att befästa dem återvann T. genom Montreuxkonventionen 22 juni 1936 (se ovan, *Försvarsväsen*). 1937 förmedlade N. F. en överenskommelse i en tvist om sandjaket Alexandrette (se Syrien, suppl.). L-ts.

Litteraturanvisningar. H. E. Allen, »The turkish transformation» (1935); T. L. Jarman, »Turkey» (s. å.); A. Ritter von Kral, »Das Land Kamâl Atatürks» (s. å.); H. M. Evrenol, »Revolutionary Turkey» (1936); H. Luke, »The making of modern Turkey» (s. å.); S. Ronart, »Die Türkei von heute» (s. å.); K. Riza, »Die türkische Landwirtschaft» (s. å.); G. Jarring, »Det nya T.» (1937; Verdandis Småskrifter, 392).

Turk-Sib [tork-si'p], se Sibiriska järnvägen.

***Turmalin** nyttjas även inom radiotekniken (se d. o., suppl., sp. 536) för stabilisering av frekvensen vid ultrakorta vågor.

Turmel [tyrmä'l], Joseph, fransk katolsk teolog (f. 1859). Prästvigdes 1882 och blev s. å. prof. i teologi vid det katolska seminariet i Rennes. På grund av sina liberala åsikter i teologien blev T. avsatt 1892 och slutligen exkommunicerad 1931. Hans böcker uppsattes på index redan 1909. T. har utgivit (även under olika pseud.) en mängd bibelteologiska och dogmhistoriska arbeten, som präglas av kritik mot den officiella katolska teologien. Hans främsta verk är »Histoire des dogmes» (6 bd, 1931—36). — Litt.: A. Loisy, »Mémoires» (3 bd, 1930—31); F. Sartiaux, »J. T.» (1931). Hg Pl.

Turnen [to'rnən], se Turnväsen.

***Turnu Severin.** En järnvägsbro över Donau mellan T. och Kladovo i Jugoslavien har påbörjats 1937.

Turun yliopisto [to'ron y'liåpistå], se Åbo finska universitet.

Tuscaloosa [taskəlō'sə], stad i Alabama, U. S. A., 80 km v. s. v. om Birmingham; 20,659 inv. (1930). Handelscentrum med pappersbruk och mejerier. Utanför T. ligger Alabamas statsuniv. (gr. 1831), som 1936 hade 4,900 stud.

Tusenkornvikt, se Utsäde.

Tuwim [to'-], Julian, polsk skald (f. 1894), den främste i den samtida polska litteraturen. Redan vid sitt första framträdande 1918 väckte T. uppseende och blev den erkände ledaren för den nya skaldegenerationen. 1918—36 publicerade han 9 bd lyriska dikter (det första med titeln »Czyhanie na Boga»; Lurande på Gud). Hans diktning är en dityramb av brusande livsflöde, utbrott av högsta anspänning av den sinnliga känslan och den vitala kraften; han förenar en raffinerad virtuositet med en ojämförlig, nästan biologisk omedelbarhet. Hans ord synas identiska med intrycken, och hans konst är en självberus-

ning av bild, ord, klang och rytm. I mycket är han påverkad av ryska lyriker (Brjusov, Balmont), Whitman och Rimbaud; han visar dragning åt futurismen men öser med fulla händer ur den traditionella poesiens skatter. — T. ägnar sig även åt den lättare kabarédiktningen och är en mästare i översättningskonsten. J. Kl.

Tuxen [to'-], P o u l, dansk indolog (f. 1880). Blev fil. dr 1911 på avh. »Yoga. En oversigt over den systematiske yogafilosofi». T. var anställd vid kungl. biblioteket 1903—28 och är sedan 1928 prof. i indisk-österländsk filologi vid Köpenhamns univ. Han har utgivit en rad verk i indologiska ämnen, bl. a. »De ældste Upanishader» (2 bd, 1921—22) och »Buddha, hans lære, dens overlevering og dens liv i nutiden» (1928). P. E-t.

TVA, förk. för *Tennessee valley authority act*, se A m e r i k a s f ö r e n t a s t a t e r, suppl., sp. 157.

***Twedt,** J., dog 1935.

Tweed [tωīd], eng., skotskt ylletyg, vävt i kypertbindning av urspr. hemspunnet garn, vanl. i två färger.

Tweedale [tωī'dēīl], V i o l e t, f. C h a m b e r s, engelsk författarinna (1862—1936), sondotter till R. Chambers (se d. o.); skrev dikter, romaner och essäer; framför allt intresserade henne ockulta företeelser (»Ghosts I have seen», 1919; »The cosmic Christ», 1930). R-n B.

Tweedsmuir [tωī'dzmjoə], namn, som antogs av J. Buchan (se d. o., även i suppl.), då han 1935 blev baron.

***Tveiten,** I. P., dog 1934.

Tvesalu (eg. böjningsform av t v e s a l a, vilken senare form ännu någon gång förekommer, ehuru mera sällan än t.), försäljning av samma sak åt två. T. kan medföra straff för säljaren (strafflagen 22: 13). Konflikten mellan de bägge köparna löses i nutida svensk rätt beträffande lös egendom så, att den förste har företräde, om ingendera fått saken i sin besittning el. köparen n:r 2 visserligen fått besittningen till saken men var i ond tro (d. v. s. visste el. borde veta det förra köpet), under det att köparen n:r 2 får behålla saken, om han var i god tro och fått den överlämnad till sig (ev. kan han dock m o t l ö s e n få avstå den till förste köparen). Vid fast egendom har den företräde, som först söker lagfart, dock att, om andre köparen söker lagfart först, han måste vara i god tro. Å. M.

***Tveta.** 3. Pershagens samhälle heter numera Granliden; 336 inv. (1936). I T. ligger Vackstanäs lanthushållsskola. T. samt Södertälje stads- och landsförsamlingar bilda sedan 1936 en kyrklig samfällighet.

4. Svanskog blev 1936 eget pastorat.

***Tveta, Vista och Mo domsaga** omfattar nu även staden Gränna, som 1 jan. 1936 lades under landsrätt.

***Tvångsarbete.** Jämlikt lag 31 maj 1934 skola personer i åldern 18—21 år, som tidigare kunnat dömas till t., i stället behandlas enl. barnavårds- (ungdoms-)lagen. Jfr S a m h ä l l e t s b a r n a v å r d, suppl. V. A-t.

Tvångsinteckning, inteckning utan medgivande av den intecknade egendomens ägare. T. i fast egendom kan förekomma för o g u l d e n k ö p e s k i l l i n g (jfr d. o.), varvid inteckning skall sökas inom viss tid efter köparens lagfart, samt — vilket dock har mindre praktisk betydelse — för skadestånd i brottmål, som icke genast är förfallet till betalning. Jfr I n t e c k n i n g. Å. M.

***Tvångsinternering.** På dag, som konungen bestämmer, ersättas lagarna av 22 april 1927 om t. med ny lag av 18 juni 1937 om säkerhetsanstalter (se d. o., suppl.). 1 jan. 1937 funnos internerade 41 män men ingen kvinna och förvarade på vårdanstalt 104 män och 3 kvinnor. Som interneringsanstalt för män är nu straffängelset i Karlstad anordnat. Såsom vårdanstalt för förminskat tillräkneliga må jämte anstalten i centralfängelset i Norrköping t. v. kunna användas förra interneringsanstalten vid kronohäktet i Ystad. Jfr I n t e r n e r i n g s n ä m n d e n, suppl. V. A-t.

***Tvångsuppfostran.** Genom lagar 13 mars 1937 ha bestämmelserna om t. utryckts ur strafflagen (kap. 5 § 3) och i äldre stadgandena den förändring vidtagits, d e l s att domstolen må ådöma t. direkt (utan att först döma till straff och sedan förordna om dettas utbyte mot t.), d e l s att t. kan tillämpas endast om fängelse eller straffarbete kunnat följa på brotten. Nya bestämmelserna träda i kraft den dag konungen förordnar. Jfr U n g d o m s f ä n g e l s e, suppl. V. A-t.

Tvång till otukt, se V å l d t ä k t, suppl.

Två-och-en-halvinternationalen, se I n t e r n a t i o n a l e n, sp. 670.

***Tvååker.** Se även Ph. Humbla och L. v. Post, »Galtabäcksbåten och tidigt båtbyggeri i Norden» (1937).

Tvärstycke, ett i vissa kolvmaskiner förekommande maskinelement, som överför krafterna från kolvstången till vevstaken. T., som är stelt förbundet med kolvstången, vanl. medelst en kil, och medelst tapp och lager rörligt förbundet med vevstaken, utför en fram- och återgående rätlinig rörelse samt styres därvid av en eller två gejder. E. Hlr.

Tyganstalt, se T y g s t a t i o n, nedan.

Tygdepartementet, fr. o. m. 1 juli 1937 namn på Arméförvaltningens artilleridep. I samband med rationaliseringen av arméns ledning har till t. koncentrerats handläggningen av alla frågor rörande vapen, ammunition, fordon och signalmateriel. T. står under ledning av generalfälttygmästaren och är uppdelat på fälttygmästarexpedition, två materielbyråer, underhålls-, industri- och civilbyråer samt konstruktions- och kontrollkontor. C. A. E.

***Tyghantverkare** finnas även vid armén och ha även där sergeants tjänsteställning.

Tygmästare, se Tygstation, nedan.

Tygofficer, numera i st. f. vapenofficer benämning på officerare, som vid de olika reg:tena handlägga ärenden rörande vapen, fordon, ammunition m. m.; se även Tygstation, nedan. C. A. E.

***Tygstaten** ersattes enl. 1936 års försvarsordning i juli 1937 med Fälttygkåren (se Sverige, suppl., sp. 1036).

Tygstation, vissa verkstäder och förråd för reparation och tillv. av tygmateriel (vapen, fordon m. m.). T. finnas i Stockholm, Karlsborg och Boden. De förestås av tygmästare, officerare på Fälttygkårens (se Sverige, suppl., sp. 1036) stat. Vid de art.-reg:ten, som icke äro förlagda på dessa platser, finnas tyganstalter med motsv. uppgift men begränsad organisation. De ledas av tygofficerare, officerare ur resp. art.-reg:ten. C. A. E.

***Tylösand** har utvecklats till en av Sveriges största badorter. Nära T. har som nödhjälpsarbete (1935—36) anlagts en golfbana.

***Tynell,** K. O. L., har redigerat och delvis författat »Om studier och hjälpmedel vid studier» (1934).

***Tyngd,** se även Vikt, suppl.

***Typografiska föreningen** i Stockholm hade 31 december 1936 4,139 medlemmar.

Ty'ras, se Akkerman, suppl.

Tyratronmotor [-trå'n-], en kommutatorlös elektrisk motor för lik- eller växelström, vars lindningar erhålla ström över ett flertal tyratronrör (se d. o., nedan). De sistnämndas galler erhålla härvid sin spänning över en av motorn driven omkopplingsanordning, varigenom strömfördelningen i motorns olika lindningar alltid är bestämd av rotorns läge. T. är konstruerad av E. Alexanderson (se d. o., suppl.). F. D-n.

Tyratronrör [-trå'n-], ett gallerförsett urladdningsrör, liknande radioteknikens elektronrör (se d. o., suppl.) men gasfyllt (se Elektriska strömriktare, suppl., sp. 1162). T. genomsläpper ström med ringa spänningsfall från anod till katod men spärrar för motsatt riktning. Ett villkor för strömgenomgång är dock, att gallrets potential i förhållande till katoden överstiger ett visst värde. Medelst reglering av gallerspänningen kan sålunda ögonblicket för anodströmmens tändning godtyckligt bestämmas och därigenom relativt stora effektbelopp regleras, vilket kommit till stor användning inom relätekniken. Sedan anodströmmen igångsatts, kan emellertid gallret ej påverka strömmens styrka, såsom fallet är vid de vanliga evakuerade elektronrören; vill man släcka ljusbågen, måste man alltså frånkoppla eller till lämpligt negativt värde förändra anodspänningen. F. D-n; Sv. B-r.

***Türck,** H., dog 1933.

Tyresta, lantegendom (by) i Österhaninge socken, Stockholms län, omfattande 1,416 har, därav 105 har åker och äng. T. inköptes 1936 av Stockholms stad för att begagnas som friluftsområde och naturreservat.

***Tyrrell,** W., avgick som ambassadör i Paris 1934 och är sedan 1935 ordf. för British board of film censors.

Tyska kristna, se Tyskkristna, även nedan.

Tyska trosrörelsen (*Deutsche Glaubensbewegung, Arbeitsgemeinschaft der deutschen Glaubensbewegung*), tyskt hedniskt religionssamfund, gr. 1934 i Scharzfeld i Harz under ledning av J. W. Hauer och greve E. zu Reventlow (se dessa ord, suppl.). T., som är mycket heterogen till sin sammansättning, är fientligt inställd mot kristendomen med undantag av de tyska mystikerna (Meister Eckart o. a.) samt betonar starkt rasen som religiöst element; detta förenas med ett romantiskt natursvärmeri. Detta senare drag, som framträdde ännu tydligare, sedan de anslutna ateistiska förbunden förbjudits och upplösts av staten, är ett arv efter Jugendbewegung, ur vilken Hauers grupp, Köngener Bund, urspr. en evangelisk ungdomsförening, framgått. Rörelsen vann först stor tillslutning men saknar numera betydelse, sedan Hauer och Rewentlow utträtt våren 1936 och sedan nationalsocialistiska partiet upphört att stödja den. Den bedriver antikyrklig propaganda, bl. a. i Deutscher Glaube. — Litt.: J. W. Hauer, »Deutsche Gottschau» (1935). R. C-n.

***Tyskkristna.** Ehuru blott en minoritetsgrupp inom tyska evangeliska kyrkan, kommo T. genom statsingripande juli 1933 till makten. I sept. s. å. blev Wehrkreispfarrer Ludwig Müller riksbiskop och T:s ledare, biskop Hossenfelder, kyrkominister för den unierade kyrkan. Denna maktställning kunde emellertid ej upprätthållas. Vid det av T. anordnade stora mötet i sportpalatset i Berlin 13 nov. 1933 restes kravet på införande av en »artenlig» tysk kristendom: G. T. borde avskaffas, alla av judisk härkomst utstötas ur kyrkan o. s. v. På grund av den indignation detta möte framkallade överallt inom det evangeliska Tyskland måste Hossenfelder träda tillbaka som både kyrkominister, biskop och riksledare för T. Visserligen lyckades Müller någon tid att med maktmedel hålla den växande oppositionen (Pfarrernotbund, Bekännelsekyrkan, se d. o., suppl.) nere, men i slutet av 1935 blev han skjuten åt sidan utan att formellt avsättas, och hans befogenheter överflyttades på ett »rikskyrkoutskott». Ytterligare har rörelsen försvagats därigenom, att olika riktningar inom densamma gjort sig självständiga. Den mest inflytelserika av dessa, *Die Thüringer Deutsche Christen*, har under senare tid kraftigt gynnats av den av staten tillsatte rikskyrkoministern Kerrl, vilket i febr. 1937 ledde till att »rikskyrkoutskottet» måste träda tillbaka. — Litt.: A. Nygren, »Den tyska kyrkostriden» (2:a uppl. 1935). A. Ngn.

*Tyskland beräknades 1936 ha 67,105,000 inv. Födelseöverskottet uppgick 1935 till 469,361 pers. S. å. utvandrade 12,226 rikstyskar och 5,865 främmande undersåtar.

INNEHÅLL:

Näringar. Jordbruket och boskapsskötseln ha ännu ej väsentligen hunnit påverkas av den nationalsocialistiska agrarpolitiken. En minskning av den odlade arealen genom reserverande av stora områden för offentliga ändamål, särskilt militära, har endast delvis uppvägts genom nyvinning av land vid Nordsjökusten (Adolf Hitler Koog) och genom dränering av sumpområdena i Emsland vid holländska gränsen. Sädesodlingsarealen har ökats obetydligt med undantag för havreodlingen, som inskränkts till förmån för andra foderväxter och för den återupptagna odlingen av lin (44,000 har, huvudsakl. i Schlesien) och hampa (5,600 har, huvudsakl. i Brandenburg). Antalet småegendomar har proportionsvis ökats genom nyodling och uppdelning av storgods. Omkr. 2,4 mill. har, d. v. s. 45 % av den odlade arealen, äro arvgårdar. En allmän tendens till intensifiering av jordbruket föreligger. Jfr Reichsnährstand, suppl.

Bergsbruk och industri. Den tyska industrien har sedan 1933 haft ett kraftigt uppsving, som sammanhänger med bl. a. ett omfattande program för offentlig byggnadsverksamhet och en snabbt genomförd upprustning. Svårigheterna att uppbringa de för en ökad import nödvändiga valutabeloppen ha medfört en kännbar brist på råvaror, vilket givit upphov till nya industrier för frambringande av inhemska råvaror. Den 1936 antagna fyraårsplanen (se nedan, sp. 1217—18) går bl. a. ut på att göra T. oberoende av utländska råvaror. Det allmänna uppsvinget har emellertid endast i begränsad omfattning gjort sig märkbart inom den på framställning av konsumtionsvaror inriktade industrien, som fortfarande på grund av befolkningens ringa köpkraft lider av en svår avsättningskris. Genom Saarområdets återförening med T. har bergverksproduktionen ökats. Kolbrytningen uppgick 1936 till 158,4 mill. ton stenkol och 161,3 mill. ton brunkol. Järnmalmsbrytningen har sedan 1933 ökats från 2,6 mill. ton till 6,4 mill. ton 1936; samtidigt har importen stigit till 18,5 mill. ton, därav 7,5 mill. ton från Sverige. T. står numera framför allt genom Saarområdets införlivande med riket i fråga om såväl tackjärnsproduktion med 15,3 mill. ton 1936 som tillv. av stål med 19,2 mill. ton före alla andra länder med undantag av U. S. A. Likaledes har brytningen av andra malmer stigit utan att dock tillnärmelsevis täcka industriens stegrade behov. Under de senaste åren ha även tillgångarna på råpetroleum i mellersta T. (trakten kring Hannover) börjat tillgodogöras i större utsträckning. Produktionen uppgick 1936 till 445,000 ton. Inom järn-, stål- och metallvaruindustrien är det framför allt den tyngre industrien i västra T., som utvecklats. Av den bearbetande industrien må utom Thüringens vapenindustri nämnas automobilindustrien, vars produktion ökats från 43,430 person- och 8,000 lastbilar 1932 till 240,000, resp. 58,000 1936. Den har sina huvudsäten i västra T. (Köln och Rüsselsheim) och i Württemberg (Untertürkheim). Likaså har den tyska flygmaskinsindustrien undergått en ytterst kraftig utveckling under de senaste åren. Bland de ledande verken kunna nämnas Junkers (Dessau) och Heinkel (Warnemünde-Rostock). Den kemiska industrien är stadd i kraftig utveckling. Framför allt har strävan till självförsörjning inriktat sig på framställning av bensin ur kol, tillv. av konstfibrer som ersättning för importerade textilråvaror samt framställning av syntetisk kautschuk. Framställningen av bensin (se d. o., suppl.) ur brunkol bedrives redan nu i stor skala i mellersta T. (Leunawerke); däremot kan bensinfabrikationen ur stenkol först inom loppet av 1938 beräknas ha kommit i gång i en omfattning, som gör T. oberoende av utlandet. Fabrikationen av syntetisk kautschuk (se Kautschuk, suppl.) har sitt säte i Hannover (Bunawerke), som även är den tyska gummiindustriens centrum.

Turisttrafiken har till följd av en intensiv, av staten dirigerad utlandspropaganda och genom de av Kraft durch Freude (se d. o., suppl.) anordnade resorna tilltagit. 1935 besöktes T. av över 2,250,000 utlänningar.

Handel. Den tyska utrikeshandeln har under de senaste åren undergått en genomgripande förändring. Exporten har genom den höga markkursen och genom handelspolitiska hinder trots exportpremiering ej kunnat stegras i avsedd omfattning (4,870,8 mill. Rmk 1936). Då samtidigt importen (4,329,8 mill. Rmk 1936) genom stegrat råvarubehov visat tilltagande tendens, har den underkastats statlig reglering, förbunden med valutakontroll. Därigenom har införseln av livsmedel och helfabrikat minskats till förmån för råvaror och halvfabrikat. Handelns fördelning på varugrupper var 1936 följ. (värde i mill. Rmk):

	Import	Export
Levande djur	96,3	2,6
Livsmedel och drycker	1,403,1	85,0
Råvaror och halvfabrikat	2,321,1	878,3
Fabriksvaror (helfabrikat)	397,4	3,802,3
Guld och silver (oarbetat och mynt)	111,9	102,6

Värdet av de förnämsta export- och importvarorna var 1936 följ.:

Import i 1,000 Rmk		Export i 1,000 Rmk	
Råbomull	257,7	Järn- och stålvaror	734,8
Ull	229,4	Maskiner	605,6
Trävaror	205,0	Textilfabrikat	377,8
Oljefrukter	193,9	Kemiska produkter	376,0
Hudar och skinn	176,8	Kol och koks	370,6
Mineraloljor	169,2	Elektrotekniska produkter	258,3
Järnmalm	168,3		

Utförseln till europeiska länder har både absolut och relativt gått tillbaka, under det att den transmarina exporthandeln starkt ökats och nu omfattar nära $^1/_3$ av hela exporten. Införseln från U. S. A. har minskats med omkr. hälften. Den tyska exporten till Sverige har avtagit. Däremot har T:s import från Sverige genom ökade malmskeppningar stigit till 191,7 mill. Rmk 1936 (15,1 % av Sveriges totala utförselvärde).

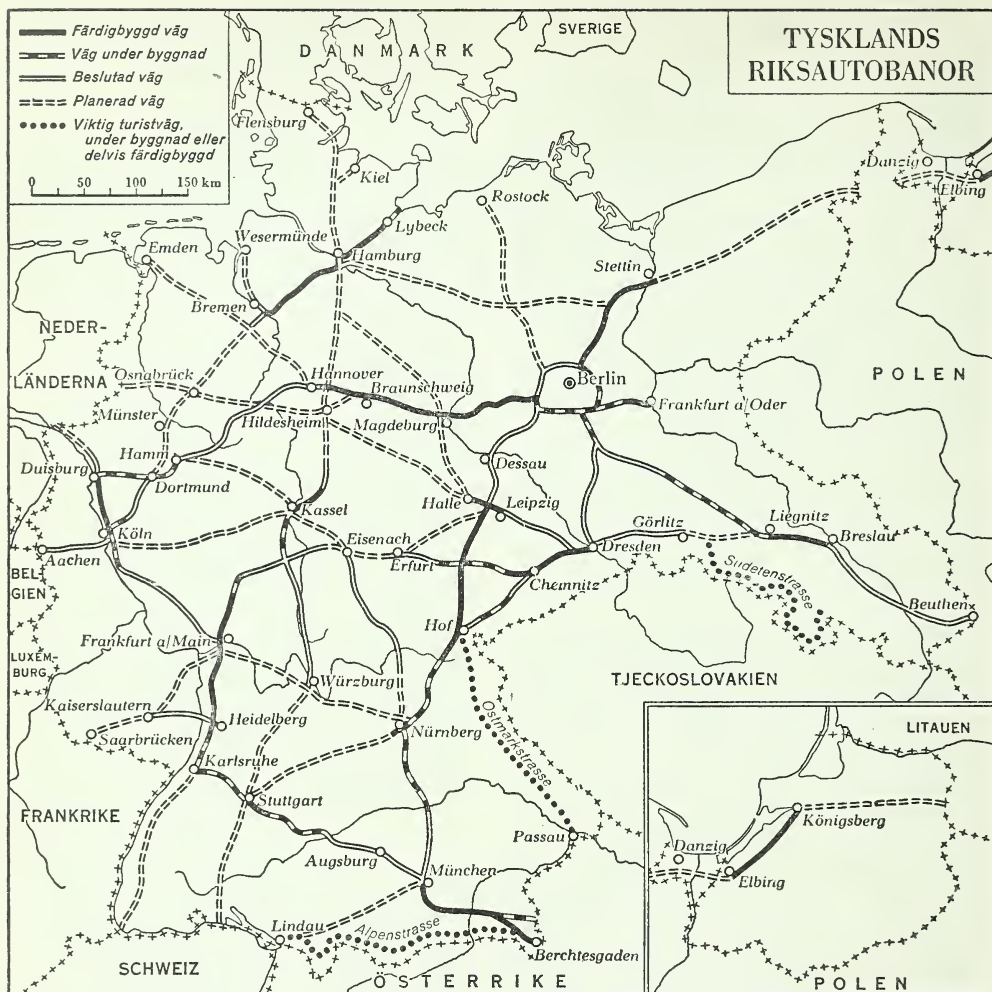
Sjöfarten på utlandet har gått tillbaka. Till T:s hamnar anlände 1934 29,181 fartyg om 29,8 mill. ton. Däremot har trafiken på T:s inre vattenvägar ökats (101 mill. ton gods 1935). I slutet av 1936 förklarade sig T. ej längre bundet av Versaillesfredens bestämmelser ang. internationalisering av inre vattenvägar i T.

Kommunikationer. Staten har i febr. 1937 återtagit oinskränkt kontroll över Reichsbahngesellschaft, som underställts en särskild kommunikationsminister. För persontrafiken ha på huvudlinjerna moderna, motordrivna tåg insatts, varigenom restiden avsevärt nedbringats (Berlin—Hamburg $2^1/_2$ tim.). Av stor betydelse för kommunikationsväsendet bli riksautobanorna (jfr karta, sp. 1203—04); de nu påbörjade beräknas bli färdiga 1941 och draga en kostnad av omkr. 5 milliarder Rmk. Detta 7,000 km långa nät av 15 m breda cementvägar tillåter mycket höga hastigheter; trafikkorsningar ha undvikits genom viadukter eller tunnlar. Nätet, vid vars planläggning även strategiska synpunkter spelat en stor roll, förbinder T:s viktiga ekonomiska centra och är i första hand avsett för fjärrgodstrafiken men kommer givetvis även att bli av stor betydelse för persontrafiken. Redan nu upprätthåller riksbaneförvaltningen regelbunden busstrafik på de färdigbyggda sträckorna. För riksautobanornas begagnande upptagas inga avgifter. Omfattande arbeten pågå även för att förbättra de viktigaste tillfartsvägarna till riksautobanorna. Genom förbättring av redan existerande vägar och byggande av mellansträckor har också skapats en trafikled utmed Alperna längs österrikiska gränsen till Bodensjön, den s. k. Alpenstrasse, som framför allt kommer att bli av betydelse för turistväsendet. Flygväsendet, som numera står under ledning av ett särskilt ministerium, har ytterligare utvecklats. Lufttrafiknätet har utbyggts, och regelbundna transoceana linjer ha inrättats. De viktigaste knutpunkterna äro de moderna flyghamnsanläggningarna i Berlin och Frankfurt a. M. 1935 tillryggalades 16 mill. flygkm och transporterades 209,875 passagerare och 1,401,3 ton luftpost. Postverket har fått eget ministerium. Antalet radiolicenser överskred i slutet av 1936 8 mill. R. C-n.

Myntväsen. Guldmyntfoten har formellt upprätthållits med användande av sträng valutakontroll, inkl. kontroll över utrikeshandeln, samt därjämte bl. a. stillhalte-avtalet (se d. o., även i suppl.) för vissa utländska fordringar, förbud mot transferering (se d. o.) av vissa betalningar till utlandet samt upprättandet av särskilda Rmk-valutor, varigenom utländska infrusna fordringar kunna disponeras på visst sätt (se Register-mark, suppl.). Reichsbank (se d. o., suppl.) har fått monopol på sedelutgivning. E. H-ss.

Statsfinanser. Senaste offentliggjorda riksbudget avsåg finansåret april 1934—mars 1935. Skatterna hade enl. denna upptagits till 7,198 mill. Rmk (5,373 mill. efter avdrag av de särskilda ländernas andelar) och övriga inkomster utom lån till 1,095 mill. Samma års verkliga skatteinkomster redovisades till 8,223 mill. Rmk, varefter stegring av dessa var att anteckna till 11,492 mill. Rmk 1936—37 (därav inkomstskatt 3,128 mill., bolagsskatt 1,047 mill., omsättningsskatt 2,389 mill., konsumtionsskatter 2,320 mill., tullar 1,333 mill. etc.). Utgifterna hade enl. 1934—35 års riksbudget upptagits till 6,458 mill. Rmk (573 mill. till riksskulden etc.). Senaste årens utgifter antydas av skatteinkomsterna, jämförda med skuldsättningen; april 1936—mars 1937 ökades riksskulden med 1,686 mill. Rmk. Hela denna skuld angavs till 16,058 mill. Rmk vid utgången av mars 1937. Härav motsvarade 1,442 mill. Rmk skuld till utlandet, näml. 1924 års Daweslån 324 mill., 1930 års Younglån 820 mill. och samma års Kreugerlån 298 mill. Den inhemska riksskulden uppstod även till största delen, 10,994 mill. Rmk, efter mars 1924. Omnämnas må, att de särskilda ländernas sammanlagda skuldsättning nådde 2,441 mill. Rmk (därav 219 mill. till utlandet) vid utgången av 1936. N. Sbg.

Bankväsen. Vid penningkrisen i juli 1931 innehade de tyska affärsbankerna betydande kortfristiga krediter från utlandet och hade utlånat motsv. belopp på lång sikt. Efter ett par dagars allmänt bankmoratorium kunde bankerna åter öppnas, sedan staten anvisat 1,5 milliarder Rmk till deras skydd i form av garantier och kontant kapitaltillskott (med ung. hälften vardera), varefter ytterligare trygghet skapades genom stillhalte-avtalet (se d. o., även i suppl.) med utländska fordringsägare. Genom kapitaltillskotten fick staten kontrollerande aktieägarintresse i storbankerna Deutsche Bank und Disconto-Gesellschaft (sedan slutet av 1937 Deutsche Bank), Dresdner Bank och Commerz- und Privat-Bank, medan den fjärde storbanken, Berliner Handels-Gesellschaft, ej krävde statsstöd. Liknande kapitaltill-

A.-B. KARTOGRAFISKA INSTITUTET

skott lämnades även Allgemeine Deutsche Creditanstalt m. fl. provinsbanker. Betydande rekonstruktioner och fusioner av banker ägde rum i samband härmed. Under den genom statsåtgärder tillskapade högkonjunkturen har staten därefter i stor utsträckning sålt ovannämnda aktieinnehav, och bl. a. storbankerna ha kunnat återupptaga utdelningen till aktieägarna. Även om de privata bankerna därigenom återfått viss formell självständighet, har deras verksamhet gått tillbaka under den nationalsocialistiska regimen samt därjämte mera inriktats på finansiering av statsåtgärder än av enskild näringsverksamhet. Statens ingripanden i bankväsendet ha dessutom avsett att under centralbankens ledning införliva bankerna i den statliga organisationen. Om centralbanken se R e i c h s b a n k, suppl. Själv eller genom dotterföretag har Reichsbank lett saneringen av bankerna, och genom ny banklag av dec. 1934 ha privatbankerna underkastats restriktioner i kreditgivningen samt underställts en till Reichsbank anknuten tillsynsmyndighet med vidsträckt befogenhet. Medan tidigare befintliga »offentlig-rättsliga» banker varit sedelbanker eller banker för långfristig utlåning (hypoteksbanker), har det nu uppstått statsbanker för även kortfristig kreditgivning, däribland storbanken Reichs-Kredit-Gesellschaft (se d. o., suppl.) samt de s. k. arbetsanskaffningsbankerna. De sistnämndas »arbetsanskaffningsväxlar» utgöra ett av de viktigaste finansiella underlagen för statsåtgärderna, upprustning och offentliga arbeten, samt äro tills. m. statens skuldförskrivningar i växande omfattning föremål för bankernas investeringar. Även sparbankernas medel placeras i viss utsträckning i bl. a. statspapper via en girocentral (se d. o., suppl.). E. H–ss.

Kyrkliga förhållanden. Sedan 1935 handläggas alla kyrkliga ärenden av ett särskilt riksministerium. Dettas första åtgärd var att godkänna gammalkatolikernas nya kyrkoförfattning. Utom detta samfund äro som offentliga institutioner erkända följ.: de evangeliska kyrkorna, den romersk-katolska samt metodist- och baptistkyrkorna. Den katolska kyrkan har i stort sett lyckats hävda sin i konkordatet erkända självständighet. Dock ha dessa rättigheter inskränkts i fråga om ungdomsarbete och skolväsen. Inom den evangeliska kyrkan råda mycket oklara förhållanden. Riksbiskopsämbetet har de facto upphört att existera. Riksbiskopens befogenheter, liksom en del landsbiskopars, utövas av särskilda, av kyrkoministern tillsatta utskott, vilkas myndighet emellertid delvis ej erkännes av Bekännelsekyrkan (se d. o., suppl.). Det för den tyska evangeliska kyrkan gemensamma »rikskyrkoutskottet» trädde 12 febr. 1937 tillbaka och har icke fått någon ersättare.

Enl. folkräkningen 1933 voro av T:s 66,029,000 inv. 41,080,000 protestanter, 21,760,000 katoliker, 35,000 gammalkatoliker o. dyl., 503,000 judar och 2,651,000 dissidenter. Sistnämnda kategori innefattar även medl. av de nyhedniska samfunden (se N y h e d e n d o m, suppl.), vilka åtnjuta full organisationsfrihet och numera förvaltningstekniskt betecknas som »Gottgläubige» i motsats till ateister, »Glaubenslose».

Undervisningsväsen. Vid de högre läroverken har skoltiden för manliga lärjungar nedsatts från 13 till 12 år, bottenskolan inberäknad. Endast två typer av läroverk komma i framtiden att bibehållas, gymnasier (med huvudvikten lagd på humanistiska ämnen) och realläroverk (med huvudvikten på naturvetenskapliga ämnen). I folkskolan, för vilken den konfessionella typen nästan fullständigt avskaffats, dominerar nu yrkesutbildningen. Nya pedagogiska former ha utbildats i de s. k. Nationalpolitische Erziehungsanstalten, vilka framgått ur de forna militära uppfostringsanstalterna. I dessa internat, vilka med ett undantag (en mellanskola) äro gymnasier med tillhörande bottenskola, uppta fysisk fostran i militära former och politisk skolning i nationalsocialistisk anda ett brett rum. Efter liknande principer och som internat kommer även en mellanskola, Adolf Hitlerschule, att uppbyggas, inrättad av det nationalsocialistiska partiet och avsedd som förberedelse för inträdet i ordensborgarna (se d. o., suppl.). Politiska synpunkter göra sig i övrigt starkt gällande i undervisningen, särskilt i folkskolorna. Detsamma gäller även för univ. och fackhögskolorna; begränsningen av studerande har upphävts, sedan en överfyllning av de akademiska yrkena ej längre är att befara. I högskoleutbildningen ingår även politisk skolning.

Tidningspressen står fullständigt under statligt inflytande genom den av propagandaministeriet dirigerade presskammaren (*Reichspressekammer*, gr. 1933). Nationalsocialistisk tillförlitlighet är oeftergivligt villkor för tillåtelse att utöva publicistisk verksamhet. Arierparagrafen (se bd 19, sp. 946) har införts för alla grenar av tidningsväsendet. Antalet tidningar har minskats till 2,246 med en sammanlagd uppl. av omkr. 1,750,000 ex. (1937). Av de mera betydande ha Deutsche Tageszeitung och Vossische Zeitung nedlagts (båda 1934). Mest spridd är numera Völkischer Beobachter, utg. av nationalsocialistiska partiets centralförlag, Franz Eher, T:s största tidningskoncern, som dessutom bl. a. utger Die Braune Post (gr. 1932) och Das Schwarze Korps (gr. 1934). Stor spridning har också den i Nürnberg utg., radikalt antisemitiska tidningen Stürmer. — Karakteristisk för tyskt tidningsväsen är den tidskriftstyp, som från nationalsocialistiska synpunkter behandlar skilda områden av det andliga och materiella livet. Härav må bl. a. nämnas de allmänt politiska och kulturella NS-Monatshefte (gr. 1930) och bondetidskriften Odal (gr. 1932; hette till 1934 Deutsche Agrarpolitik).

Kulturpolitiska organisationer. För sin av propagandaministeriet ledda kulturpolitiska verksamhet har den nya regimen skapat flera omfattande organisationer. Bland dem märkes Reichskulturkammer, som omfattar avdelningar för press, teater, musik, konst, film, radio och litteratur. Den har bl. a. till uppgift att »stärka den tyska kulturen i dess ansvarskänsla emot folk och stat». Reichsstelle zur Förderung des deutschen Schrifttums skall främja den ur nationalsocialistisk synpunkt värdefulla litterära produktionen. NS-Kulturgemeinde (gr. 1928 som Kampfbund für deutsche Kultur) strävar bl. a. efter att väcka folkets intresse för en »nordiskt» betonad kultur genom konstutställningar, konserter och teaterföreställningar. N. S.-Kulturgemeinde har även bestämt riktning och mål för det kulturella arbete, som bedrives av Kraft durch Freude (se d. o., suppl.) o. a. nationalsocialistiska organisationer. I nov. 1936 förenades Reichskulturkammer med NS-Kulturgemeinde till en gemensam organisation. Judarna, som uteslutits från allt offentligt kulturellt arbete, ha i det av staten erkända och övervakade Jüdischer Kulturbund fått en särskild organisation. R. C–n.

Författning. Den i Weimar 1919 antagna tyska författningen blev ej formellt sett upphävd genom de 1933 antagna fullmaktslagarna (se bd 19, sp. 917) och har ej heller senare formligen avskaffats, men i verkligheten har den genom den lagstiftning, som genomförts av den nationalsocialistiska regeringen, helt trängts undan. Det finns dock ingen gällande skriftlig författningsurkund, endast ett antal formellt sett fristående lagar, vilka reglera vissa områden inom statslivet. Det sammanhållande bandet mellan alla dessa, menar man, utgöres av den natio-

nalsocialistiska åskådningen, och dennas grundsatser få tillgripas för att utfylla de luckor, som ännu finnas i det kodifierade författningssystemet.

Partiledaren och rikskanslern Adolf Hitler har efter president v. Hindenburgs död 2 aug. 1934 övertagit även rikspresidentens ämbete och förklarats vara Tyska rikets »ledare och rikskansler» (*Führer und Reichskanzler*). Han till- och avsätter riksministrarna och även alla andra högre ämbetsmän och har ensam beslutanderätt, men riksministrarna föredraga och kontrasignera regeringsbesluten. »Ledaren» anses vara bärare av den rätta folkviljan, och han så att säga förkroppsligar i sin person det tyska folket. Någon folkrepresentation i form av en riksdag, som har lagstiftnings-, beskattnings- och kontrollrätt å folkets vägnar, anses därför ej längre behövlig. »Ledaren» har därför också övertagit dessa uppgifter. Även grundlagstiftningsrätten har genom riksreformlagen av 30 jan. 1934 överflyttats på honom och riksregeringen. Riksdagen finns dock officiellt kvar, men dess karaktär och riksdagsmannavalen ha förändrats. Valkretsarna äro 35 efter nyreglering 5 sept. 1935, och i dessa förekomma endast de av nationalsocialistiska partiet (N. S. D. A. P.) uppställda kandidatlistorna. Väljarna ha endast att rösta ja eller nej (genom att avlämna ogiltig valsedel), och hela omröstningen har därför endast till ändamål att utgöra en opinionsyttring till förmån för det rådande systemet. Valrätt ha praktiskt taget alla riksmedborgare, som fyllt 20 år (som riksmedborgare räknas endast i riket boende tyskar och närbesläktade folk, alltså ej judar; judar ha ej heller tillträde till statens ämbeten; jfr A n t i s e m i t i s m, suppl.). Vid riksdagssessionerna, som endast pläga vara ett par dagar, kan förslag väckas såväl av regeringen som av led. Men det senare slaget av initiativ, som endast i undantagsfall torde förekomma, måste alltid, innan det framföres, vara gillat av »ledaren». Dessutom har ett nytt folkomröstningsförfarande genom lag av 14 juli 1933 införts, genom vilket riksregeringen (men ingen annan) kan tillfråga folket om det instämmer i ett av denna träffat beslut. Regeringen bestämmer dock själv om och när en sådan fråga skall framställas. Genom lag av 1 dec. 1933 förklaras N. S. D. A. P. vara den enda politiska organisationen i riket och utgöra förbindelsemedlet mellan folket och dess »ledning». Genom lag av 4 okt. 1933 har bestämts, att endast av regeringen godkända personer få stå som utgivare av tidningar och tidskrifter, och en utgivare, som förbryter sig mot regeringens (rikspropagandaministeriets) föreskrifter, kan fråntagas sin tidningsutgivarrätt.

Den federalism, som ännu fanns kvar i Weimarförfattningen, har upphävts genom flera lagar från 1933—35. T. är numera en enhetsstat. »Ländernas» folkrepresentationer (lantdagar) äro avskaffade, och riksregeringen har i riksståthållarna i de olika länderna fått ombud, som verksamt bidraga till förvaltningens förenhetligande. De tillsättas av »ledaren», och denne utser också, på vederbörande riksståthållares förslag, landsregeringen. Dessa i förening kunna utfärda landslagar. Preussen intar i detta avseende en särställning (se P r e u s s e n, suppl.). Även i de mindre förvaltningsområdena ända ned till primärkommunerna är »ledarprincipen» genomförd (lag av 30 jan. 1935). Några kommunala val förekomma alltså icke. I stor utsträckning äro förvaltningsämbetsmännen i högre och lägre grader samtidigt partifunktionärer i N. S. D. A. P. G. H–n.

Rättskipning. Sedan 1933 reformeras den tyska civil- och straffrätten efter nationalsocialismens rättsbegrepp. Sedan rättskipningen 1936 övergick till riket, har högsta instansen för bayersk landsrätt, Oberstes Landsgericht i München, upplösts. För hög- och landsförräderimål, som numera gälla även angrepp mot det nationalsocialistiska partiet, ha (enl. lag 2 maj 1934) inrättats särskilda organ, Volksgerichte, kollegiala domstolar med en jurist som ordf. och lekmannadomare som bisittare. R. C–n.

Försvarsväsen. Det återupprättande av det tyska försvaret, som påbörjades, sedan Hitler övertagit makten, hade i vad rör armén förberetts genom generalöverste von Seeckts arbete. Våren 1935 utfärdades de lagar, genom vilka Versaillesfredens skrankor för utnyttjandet av det tyska folkets värnkraft nedrevos. Lagarna voro: 16 mars lagen om krigsmaktens återuppbyggande och 21 maj värnpliktslagen och lagen om ettårig tjänstgöring.

L e d n i n g e n av hela krigsmakten utövas under Hitler av överbefälhavaren för krigsmakten (1937 v. Blomberg), vilken tillika är rikskrigsminister. Under honom lyda överbefälhavarna över armén, marinen och flygvapnet. Han biträdes i rikskrigsministeriet närmast av *Wehrmachtsamt*, som utgör början till en för de olika försvarsgrenarna gemensam stab. I Wehrmachtsamt ingår även överledningen på de ekonomiska och industriella krigsförberedelsernas område. I rikskrigsministeriet ingå vidare arméns och marinens överledningar, under det att flygvapnets och luftförsvarets överledning är förlagd till riksluftfartsministeriet (se nedan). En särskild *Wehrmachtsakademie* har skapats för gemensam högskoleutbildning av officerare ur de tre försvarsgrenarna.

V ä r n p l i k t e n, vilken är en hedersplikt, tillkommer i fredstid varje tysk man i åldern 18—45 år (i Ostpreussen 18—55 år). I krigstid föreligger tjänsteplikt för varje man och kvinna. I aktiv tjänst inträder den värnpliktige i allm. vid 20 års ålder. Tjänstgöringstidens längd, som urspr. var 1 år, ökades 24 aug. 1936 till 2 år, främst för att höja krigsberedskapen genom att två årsklasser

samtidigt kunde hållas under vapen. Ovärdiga den aktiva tjänstgöringen äro personer, som begått vissa förbrytelser eller som icke äro av arisk härkomst. Efter fullgjord aktiv tjänst tillhör den värnpliktige reserven t. o. m. 35:e levnadsåret, därefter lantvärnet. De årsklasser, som på grund av Versaillesfredens bestämmelser icke erhållit militär utbildning, tillhöra t. o. m. 35:e levnadsåret ersättningsreserven, som sålunda omfattar den stora massan av icke utbildade värnpliktiga. Utbildning är avsedd såväl för reserven som för ersättningsreserven. Den aktiva tjänstgöringen föregås av ungdomsutbildning och arbets-

tjänst, vilka äro väl ägnade att förbereda militärutbildningen. Sedan ungdomsorganisationen Hitler-Jugend förstatligats, erhåller all tysk ungdom inom densamma uppfostran i fysiskt och moraliskt hänseende. Obligatorisk arbetstjänst på ett halvt år, i regel under året före inträdet i aktiv krigstjänst, infördes 26 juni 1935.

Armén. Under överbefälhavaren över armén (1937 v. Fritsch) lyda inom rikskrigsministeriet arméns generalstab (chef 1937 Beck), inspektioner och de centrala förvaltningsorganen. Fredshären omfattar 12 armékårer om sammanlagt 36 inf.-divisioner och 12 kav.-reg:ten. Därtill komma 1 mekaniserad arméкår (om 3 »pansardivisioner»), 1 kav.-brigad, 1 bergsbrigad samt armétrupper. Arméкårerna äro sammanförda till 3 arméгrupper. Dislokationen, såvitt den är känd 1 okt. 1937, framgår av karta sp. 1209—10. Varje arméкårs förläggningsområde utgör med hänsyn till värnpliktsförhållanden och förvaltning ett militärdistrikt (*Wehrkreis*). — Inf.-divisionen består av divisionsstab, 3 inf.-reg:ten, 2 art.-reg:ten, 1 spaningsbataljon, 1 pansarvärnsbataljon samt ingenjör-, signal- och underhållsförband. Inf.-reg:tet består av stab, signalpluton, ryttartropp, 3 bataljoner (om 3 gevärs- och 1 kulsprutekompani), 1 granatkastar- och 1 pansarvärnskompani. — Om pansardivision se d. o., suppl. Kav.-brigaden består av 2 ryttarreg:ten m. m. — Officerskåren ökades i mycket hög grad vid den allmänna värnpliktens återinförande. Ökningen möjliggjordes delvis genom återtagande i aktiv tjänst av avgångna officerare, överförande av befäl från polistrupperna till försvarsväsendet samt befordran av underofficerare. Den nyskapade rikshärens officersaspiranter undergå före officersutnämningen omkr. 2 års utbildning, näml. 9 mån. vid truppförbanden, 10 mån. vid någon av de 4 krigsskolorna (Dresden, Hannover, München och Potsdam) samt 4 mån. vid truppslagsvis anordnade skolor. Den högre officersutbildningen försiggår bl. a. vid arméns krigshögskola (i Berlin). Reservofficerskåren rekryteras av f. d. officerare och underofficerare, av dem, som genomgått soldatutbildning i hären, samt även av personer i åldern 25—35 år, vilka förut genomgått militär utbildning. De, som icke tidigare erhållit officersutbildning, underkastas särskild reservofficersutbildning före officersutnämningen. Underofficerskår i svensk bemärkelse saknas i huvudsak. För underbefälsrekryteringen anställas volontärer på 1 år med möjlighet till förlängd anställning under sammanlagt 12 år. Vid avskedet äro de anställda tillförsäkrade företrädesrätt vid sökande av statlig eller enskild tjänst. Utbildningen av nyrekryterade volontärer äger rum dels vid truppförbanden, dels vid arméns underofficersskola (i Potsdam). — Arméns fredsstyrka uppskattas till omkr. 650,000 man. — I fråga om krigsmaterielen hade riksvärnets ledning noga följt utvecklingen utomlands. Vid härens återuppbyggande var man till följd av Versaillesfredens bestämmelser om förstöring av huvuddelen av krigsmaterielen från världskriget obunden av gammal materiel, men tillverkningen av fullt modern dylik hade omsorgsfullt förberetts. Den högtstående tyska industrien utgör en garanti för att härens utrustning kommer att bli förstklassig. — Krigsorganisationens omfattning låter sig icke överblickas. Fredsorganisationen är stadd i fortsatt utveckling. C. A. E.

Marinen. Under överbefälhavaren för marinen (1937 Raeder) lyda inom rikskrigsministeriet bl. a. marinstaben och de centrala förvaltningsorganen. Direkt under honom lyda vidare chefen för flottan (Kiel) och kommenderande amiralerna för Nordsjöstationen (Wilhelmshaven) och för Östersjöstationen (Kiel). Under chefen för flottan lyder huvuddelen av örlogsflottans fartygsförband. De kommenderande amiralerna föra befälet över flottans personalorganisationer i land, vissa inspektörer, kustbefästningarna, marinartilleriförbanden (kustartilleri) samt vissa mindre fartygsförband.

Örlogsflottans fartygsbestånd bestämmes i viss mån av engelsk-tyska flottavtalet 18 juni 1935 (se Flottkonferenser, suppl., sp. 141), enl. vilket tyska örlogsflottan får utgöra 35 % av den brittiska. Örlogsflottans återuppbyggande till ett sammanlagt deplacement av 420,000 ton har igångsatts och beräknas bli slutfört 1941. Flottans personal, som 1934 uppgick till 15,000 man, har ökats (från jan. 1937) till 34,000 man.

Flottans nuv. sammansättning och planerade utveckling framgå av nedanstående tabell.

Fartygsslag	Deplacement i ton per fartyg	Antal fartyg: Färdiga el. under byggnad 1937	Antal fartyg: I tjänst 1941
Slagskepp	35,000	1	3
	26,000	2	2
Pansarskepp	10,000	[1]3	3
Hangarfartyg	19,250	1	2
Kryssare	6,000	6	14
	10,000	3	
Jagare	600	12	[2]40
	800	12	
	1,625	16	
	1,800	6	
U-båtar[3]	250—720	[4]36	Antal, motsv. 23,500 ton

Härtill komma marina flygstridskrafter och diverse mindre fartyg.

[1] »Deutschland»-klassen. [2] 6 st. 800-tonsjagare, byggda 1926, anses 1941 föråldrade och utgå då. [3] U-båtarnas sammanlagda deplacement får nå upp till 45 % av brittiska u-båtstonnaget. [4] Representerande tills. 12,500 ton. Ö-g.

Flygvapnet och luftförsvaret. Under överbefälhavaren över flygvapnet (1937 Göring) lyda inom riksluftfartsministeriet, där jämväl ärenden rörande den civila luftfarten

handläggas, bl. a. statssekreteraren (1937 general Milch, den ledande vid flygvapnets organisation), flygvapnets generalstab, inspektören för luftvärnsartilleriet och luftskyddet samt de centrala förvaltningsorganen.

I luftförsvarshänseende är riket indelat i 7 luftkretsar, vilkas chefer med staber äro förlagda i Königsberg, Berlin, Dresden, Münster, München, Braunschweig och Kiel (med de för samverkan med marinen avsedda förbanden underställda).

Följ. truppslag ingå i flygvapnet: flygtrupperna, luftvärnsartilleriet, luftsignaltrupperna samt markorganisationen, bestående av *Fliegerhorste* (d. v. s. flygstationsorganisationen med verkstäder m. m.) samt organ för väderleks- och underhållstjänsten. Dessutom finnes reg:tet General Göring, vilket bl. a. innefattar fallskärmshopparförband.

Vid flygtrupperna utgöres det största förbandet av *Geschwader*, som är indelad i 3 *Gruppen* (motsv. svenska flottiljer), vilka i sin ordning bestå av 3 *Staffeln* (motsv. svenska divisioner) om i regel 9 flygplan. Vid årsskiftet 1935/36 lära följ. Staffeln ha funnits: 45 bomb-, 17 jakt-, 5 spanings- och 6 sjöflyg-Staffeln. Under överinseende av *Reichsverband der deutschen Luftfahrtindustrien* har flygindustrien utvecklats kraftigt och beräknas sysselsätta omkr. 200,000 pers. (1937). Industrien tillför flygvapnet oavbrutet ny materiel; totala antalet flygplan, med mobiliseringsbara reserver, beräknas 1937 till 2,600.

Luftvärnsartilleriet (*Flakartillerie*; *Flak* förk. för *Flugzeugabwehrkanonen*) består av ett 30-tal reg:ten och är motoriserat samt utrustat med moderna 20, 37, 75, 88 och 100 mm kanoner jämte strålkastare. Dessutom finnas särskilda luftspärravd. Luftbevakning (*Luftmeldedienst*) är organiserad över hela riket och skall vid krig i stor utsträckning ombesörjas av äldre, icke krigstjänstgöringsskyldig personal. Det civila luftskyddet (*Ziviler Luftschutz*) började organiseras redan 1928 och har under den nationalsocialistiska regimen ägnats stor omsorg. Det har reglerats genom en lag av 1935. Skyddsrum finnas i alla större städer och vid många viktigare industrier. Gasmasker, avsedda för civilbefolkningen, framställas till billigt pris och ha börjat utdelas till allmänheten i Berlin och Hamburg. Omfattande luftförsvarsövningar avhållas årl. Vid sidan av de statliga och kommunala myndigheterna arbetar en sammanslutning, *Reichsluftschutzbund* (R. L. B.), för luftskyddet. Genom dennas försorg hade 1 jan. 1937 6 mill. pers. utbildats för olika befattningar i luftskyddet. Medlemsantalet i R. L. B. var vid samma tid 12 mill. 2,200 luftskyddsskolor med 23,000 instruktörer äro verksamma. Instruktörer och ledare utbildas dels vid den statliga riksanstalten för luftskydd, dels vid R. L. B:s riksluftskyddsskola. Industriluftskyddet har sin särskilda organisation, som ledes av industriförbundet (*Reichsstand der deutschen Industrie*). R. A.

F a s t a f ö r s v a r e t. Efter 1933 ha befästningarbeten utförts både för komplettering av de enl. Versaillesfreden tillåtna befästningarna i Ostpreussen och för åstadkommande av ett stöd för gränsförsvaret. Befästningar ha anlagts såväl längs östgränsen som kring Böhmen och i v. både i Baden, längs Rhen, och längre norrut, s. och v. om floden. Kustbefästningarna längs Nordsjökusten ha kompletterats, och nya ha ordnats på Helgoland, där befästningar enl. Versaillesfreden voro förbjudna. Det kustartilleristiska försvaret vid Nordsjökusten bedömes såsom synnerligen starkt. Även på Östersjökusten ha befästningar nyanlagts såväl till skydd för Kiel som längre österut. Till de fasta försvarsanläggningarna kan på goda grunder jämväl nätet av riksbilvägar hänföras (se sp. 1201 och skiss, sp. 1203—04).

E k o n o m i s k f ö r s v a r s b e r e d s k a p. Som en följd av erfarenheterna från världskriget har åt frågor rörande den ekonomiska försvarsberedskapen redan tidigt ägnats ett stort intresse. Ledningen på detta område har från början utövats av en särskild avd. i rikskrigsministeriets *Wehrmachtsamt*, varjämte en omfattande organisation utbyggts över hela riket. Numera torde i samband med genomförandet av fyraårsplanen överledningen utövas av Göring. Industrien arbetar i stor utsträckning som under krigstid, detta på grund av både upprustningen och råvaruknappheten. Även inom andra områden, t. ex. folkförsörjningen, råda liknande förhållanden som i krig. C. A. E.

Sport och idrott. I början av 1800-talet uppstod i T. den s. k. turnrörelsen (se T u r n v ä s e n). 1860 bildades ett turnförbund (*Deutsche Turnerschaft*), vilket vid den moderna sportens genombrott i slutet av 1800-talet även upptog denna på sitt program. De under denna tid oberoende av Deutsche Turnerschaft bildade sportförbunden, av vilka roddförbundet (1883) är det äldsta, fingo i den 1904 bildade kommittén för deltagande i de olympiska spelen en gemensam organisation, som 1919 ombildades till Reichsausschuss für Leibesübungen. Först 1929 kom ett samarbete till stånd mellan idrottsorganisationerna och Turnerschaft, vilka efter idrottsrörelsens förstatligande sammanslötos till Reichsbund für Leibesübungen (gr. 1934) under en av staten utnämnd rikssportledare.

Genom kraftigt understöd från statsmakterna finns nu en mängd förstklassiga idrottsanläggningar. Främst må nämnas rikssportfältet i Berlin (se d. o., suppl., sp. 494), där grunden lagts till ett nytt stadion för omkr. 400,000 åskådare. Moderna stadionanläggningar ha vidare tillkommit i Nürnberg (se d. o., suppl.), Köln, Düsseldorf, Dort-

mund (Rote Erde) och Breslau. I Deutschlandhalle i Berlin och Westphalenhalle i Dortmund har T. två moderna sportpalats med plats för omkr. 20,000 åskådare. Framför allt har T. blivit föregångslandet för utbildning av idrottslärare och instruktörer. Centralen för denna är den 1920 som Hochschule für Leibesübungen grundade, 1936 reorganiserade, till rikssportfältet förlagda Reichsakademie für Leibesübungen. Det väl utvecklade militära idrottsväsendet har i Wünsdorf (armén) och Flensburg-Mürwik (marinen) motsv. utbildningscentraler. — Som ersättning för de olympiska spelen, i vilka T. efter världskriget först 1928 åter tilläts deltaga, ha sedan 1922 vart fjärde år Deutsche Kampfspiele ägt rum. Den tyska idrotten har gått enormt framåt, och vid olympiska spelen i Berlin 1936 blev T. bästa nation.

Fotbollssporten har sina högborgar i södra och västra T.; professionalism förekommer ej. Trots detta är T. jämte Italien och Österrike främst på kontinenten inom denna idrottsgren. — Den fria idrotten har före världskriget i löparen Hans Braun haft sitt största namn och i Siewert en av världens bästa tiokampare; först 1936 hemfördes dock olympiska guldmedaljer genom Stöck (spjut), Woellke (kula) och Hein (slägga). Den fria idrotten saknar dock i viss mån bredd, varför T. 1934—37 lidit tre nederlag i följd i landskampen i fri idrott mot Sverige. Även den kvinnliga idrotten har nått en hög standard. — T:s brottare och framför allt tyngdlyftare ha gjort en god insats vid olympiska spelen. Detsamma gäller om den efter världskriget införda boxningssporten, vars största namn är Max Schmeling, som varit professionell världsmästare i tungvikt. — Landhockey är näst fotboll den populäraste lagsporten. — På senaste år har även handboll blivit en omtyckt sport. — I tennis har T. i v. Cramm en av världens bästa amatörer. — Cykelsporten är mycket populär, och särskilt de tyska bancyklisterna äro av hög klass. — Även fäktsporten, som i T. har gamla anor, har under de senaste åren blivit ytterst populär, särskilt genom S. S. — I militära kretsar har den moderna femkampen många utövare, och 1936 lyckades Handrick f. ggn bryta den svenska hegemonien genom en olympisk seger. — Roddsporten är sedan gammalt livaktig. Årets viktigaste tävling är den traditionella regattan i Grünau, där även roddtävlingarna vid olympiska spelen 1936 ägde rum, då T. hemförde ej mindre än 5 guldmedaljer av 7. — Också segelsporten har många utövare; kappseglingarna under »Kieler Woche» hade redan före världskriget internationell betydelse. — Vintersporten är, med undantag av ishockey och konståkning, för vilka överallt konstisbanor stå till förfogande, begränsad till mell. och södra T:s bergstrakter. I Garmisch-Partenkirchen, där 1936 års vinterolympiad hölls, har T. enastående anläggningar för vintersport. Den alpina skidsporten har i F. Pfnur och Christel Cranz framstående representanter och olympiasegrare. — Motorsporten har genom den tyska automobilindustriens höga tekniska standard på senare år gått starkt framåt, och de främsta tyska märkena, Mercedes och Auto-Union, ha sedan 1935 dominerat vid Europas och Amerikas stora motortävlingar. Vidare har 1935—37 en rad världsrekord slagits av tyska motormän, bl. a. av v. Stuck och Henne. T:s största automobiltävlingar äro det internationella loppet på den ombyggda, 19,5 km långa Avusbanan i Berlin och Grosser Preis på Nürburgring i Eifel, en omkring 27 km lång, sluten bergbana. — Flygsporten främjas på allt sätt av staten. I segelflygning är T. föregångslandet med permanenta segelflygarläger i Rossitten (Ostpreussen) och på Röhn. — Hästsporten står högt. De förnämsta slätloppen äro Union (Berlin-Hoppegarten), Derby (Hamburg-Horn), Grosser Preis von Baden (Baden-Iffezheim) och Das braune Band (München-Riem). Travsporten har under det senaste årtiondet starkt gått framåt genom import av amerikanska hästar. Den har sitt högkvarter i Berlin (Ruhleben och Mariendorf). Ridsporten har en framskjuten plats. Vid olympiska spelen 1936 hemförde T:s ryttare samtliga guldmedaljer. Kavalleriskola finns i Hannover, och den tyska halvblodsaveln frambringar utmärkta hästar, bl. a. i Trakehnen (Ostpreussen) och Celle (Hannover). — Bergbestigning utövas av $^1/_4$ mill. pers. och främjas av Deutsch-österreichischer Alpenverein. R. C–n.

Flagga. Hakkorsflaggan är numera enl. förordn. av 7 nov. 1935 enda nationalflagga. En ny krigsflagga i svarta, vita och röda färger med hakkorsemblem stadfästes nov. 1935. Se bilder vid art. F l a g g a.

Förbindelser med Sverige. Restiden Stockholm—Berlin över Sassnitz har förkortats genom Rügenbanken (se R ü g e n, suppl.) och är numera omkr. 18 tim. Direkt flygförbindelse mellan Stockholm och Berlin (omkr. 4 tim.) inrättades 1936. För turisttrafiken underhåller S. J. en resebyrå i Berlin och de tyska riksbanorna en turistbyrå i Stockholm. För främjandet av handelsutbytet finnes handelskammare i Stockholm (gr. 1934). För de kulturella förbindelserna verka bl. a. Svensk-tyska föreningen i Stockholm (gr. 1913) och svensk-tyska akademiska sammanslutningar i Lund och Uppsala samt i T. Nordische Gesellschaft och Nordische Verbindungsstelle (se dessa ord, suppl.) och flera tysk-svenska föreningar, bl. a. Deutsch-schwedische Vereinigung i Berlin (nygrundad 1919) och Weissenfels, som tagit initiativet till det i Geleitshaus inrymda Gustav Adolfsmuseet, samt Deutsch-schwedische Studiengesellschaft in Berlin (gr. 1921). Synnerligen betydande är

det sedan 1925 pågående skolbarnsutbytet, vilket numera omfattar omkr. 600 barn från vartdera landet årl. Av tyska staten avlönade lektorat finnas vid ett tiotal tyska univ. Vid Greifswalds univ. finnes ett Schwedisches Institut (förut Nordisches Institut) för studier av svenska förhållanden. — T. har en legation i Stockholm och Sverige en i Berlin samt avlönat generalkonsulat i Hamburg.

Historia. Den nationalsocialistiska regimen har under de år, som gått sedan 1933, successivt genomfört en radikal omdaning av det tyska samhället på olika områden. Det nationalsocialistiska partiets inflytande på statslivet blev redan före utgången av 1933 reglerat, och följ. år skedde detsamma för kommunalförvaltningens vidkommande. Betydande ändringar i Weimarförfattningen ha vidtagits (se ovan, *Författning*), av vilka särskilt må framhållas en serie åtgärder till upphävande av delstaternas gamla autonomi och till uppbyggande av en enhetsstat. Med stark målmedvetenhet har det arbetats på att förverkliga nationalsocialismens sociala program, syftande till en på socialt ansvarsmedvetande grundad gemensamhetskänsla mellan olika folklager. Särskilt under den första tiden förekommo starka meningsbrytningar om den riktiga vägen att nå detta mål. Från borgerligt håll riktades en stark kritik mot vissa radikala element inom nationalsocialismen, vilka å sin sida voro missnöjda och hoppades genom en andra revolutionsvåg få en mera socialistiskt betonad omvälvning till stånd. Detta missnöje, som i rent maktpolitiskt syfte synes ha underblåsts av stabschefen Röhm (se d. o., suppl.) och hans närmaste omgivning, gav Hitler anledning att 30 juni 1934 låta häkta och utan dom och rannsakning avrätta ett antal högre S. A.-ledare såväl i Bayern som i Nordtyskland. R. C–n.

Rensningsaktionen, som drabbade också ledande män inom den konservativa oppositionen, var mycket omfattande. Den genomfördes med en uppseendeväckande plötslighet. Men den blev effektiv, så tillvida som den inom kort åtföljdes av ett starkt förtroendevotum för Hitler, när denne vid presidenten Hindenburgs kort därpå timade frånfälle förenade sin kanslerspost med rikspresidentämbetet och vid en folkomröstning 19 aug. fick denna åtgärd godkänd med stor majoritet (38 mill. röster för och 4 mill. emot).

Det inre uppbyggnadsarbetet har fortskridit under kraftig organisatorisk ledning från statsmyndigheternas sida. Sedan den första fyraårsperioden av den nationalsocialistiska regimen gått till ända, har en andra fyraårsplan börjat sättas i verket enl. principer, som framlades av Hitler i ett tal vid partidagen i Nürnberg sept. 1936. T. skall enl. dessa på fyra år göras oberoende av utlandet i fråga om alla de råmateriel, som kunna frambringas genom tysk kapacitet, tysk kemi, maskinindustri och bergshantering. Den organisation, som härför skapats, sträcker sig över vitt skilda områden och innefattar exempelvis bl. a. också ett *Ernährungsgehilfswerk*, som skall tillvarataga användbart köksavfall. Ledningen har anförtrotts åt generalöverste Göring, som redan april 1936 erhållit vidsträckta fullmakter att övervaka samverkan mellan olika myndigheter i råvaru- och valutafrågor. Till väsentlig del är planen uppbyggd på grundval av privatekonomiska driftformer, vilket icke utesluter, att dessa, om de visa sig sakna nödig kapacitet, ersättas med direkt av staten organiserade metoder. Syftet med planen är tillika att förbereda en bärkraftig krigsekonomi.

1 mars 1935 införlivades Saarområdet med T., sedan en folkomröstning i jan. s. å. givit en överväldigande majoritet för områdets återupptagande i Tyska riket (se S a a r o m r å d e t, suppl.). I samband härmed gjordes en ekonomisk uppgörelse med Frankrike om de i området befintliga gruvornas övergång i tysk ägo. I detta sammanhang gjordes av Hitler en förklaring av utrikespolitisk betydelse, att inga territoriella tvistefrågor längre funnes, som stode i vägen för ett gott förhållande till Frankrike. Var detta en trevare till uppnående av en mera allmän uppgörelse och avlägsnande av de gamla motsättningarna mellan de båda länderna, så blev den utan påföljd, när T. kort därefter tillkännagav, att det icke längre ansåg sig bundet av Versaillesfredens bestämmelser om inskränkningar i sin militära handlingsfrihet, och öppet tillkännagivna planer på en omfattande återuppbyggnad av såväl armé och flotta som luftvapen, som redan hunnit långt i fråga om förverkligande (se ovan, *Försvarsväsen*). Beslutet väckte stark oro framför allt i Frankrike, men några praktiska försök från segrarmakternas sida att hindra T. på dess upprustningsväg gjordes icke. Tvärtom följde 18 juni en överenskommelse med Storbritannien (se d. o., suppl., sp. 956), som godkände, att T. ånyo byggde u-båtar (vilket enl. fredsfördraget var förbjudet), samtidigt som en viss proportion fastställdes mellan de tyska och engelska flottorna. De förhoppningar, som i samband härmed i vissa kretsar i både T. och England hystes om ett utjämnande av de gamla motsättningarna, sjönko åter, när T. 7 mars 1936 lät trupper rycka in i den demilitariserade Rhenzonen samt uppsade Locarnofördraget (se L o c a r n o, suppl.) och detta ledde till att England åter slöt upp vid Frankrikes sida och gav Frankrike och Belgien vissa löften om hjälp vid ett eventuellt tyskt angrepp. Då samtidigt stark spänning inträtt mellan England och Italien med anledning av kriget i Abessinien (se I t a l i e n, suppl., sp. 816) och T. vägrade att deltaga i den av England ledda sanktionspolitiken, förbereddes ett närmande mellan T. och Italien. Dess första resultat var italienskt godkännande av en uppgörelse mellan

T. och Österrike 11 juli 1936 (se Schuschnigg, suppl.), som blev upptakten till en vid senare förhandlingar (bl. a. juli 1937) manifesterad avspänning. Dess andra resultat tillkom okt. 1936 vid italienske utrikesministern Cianos besök i T. i form av den s. k. axeln Rom—Berlin. Denna har blivit den officiella skylten för ett på antibolsjevikisk grund vilande samarbete, som hittills tagit sig uttryck främst i en mot folkfrontsregeringen i Spanien riktad politik till Francoregeringens stöd och i ett uppmärksammat besök av Mussolini i T. sept. 1937. Nationalsocialismens skarpa frontställning mot bolsjevismen har ytterligare framhävts genom ett fördrag med Japan 25 nov. 1936, riktat mot Kommunistiska internationalens revolutionära propagandaverksamhet, ett avtal, till vilket Italien anslöt sig nov. 1937. L-ts.

Litteraturanvisningar. O. Maull, »Deutschland» (1933); A. Nygren, »Den tyska kyrkostriden» (1934); K. Lengemann, »Reichsautobahnen» (s. å.); »Die deutsche Volkskunde», utg. av A. Spamer (2:a, omarb. uppl., 2 bd, 1935); »Landeskunde von Deutschland», utg. av N. Krebs (2:a uppl., 3 bd, 1931—35); J. Müller, »Wirtschaftskunde von Deutschland» (1936); W. Busch, »Die Landbauzonen im deutschen Lebensraum» (s. å.); B. Malmberg, »Tyska intryck 1936» (s. å.); S. Passarge, »Deutsche Landschaft» (1937); S. Hedin, »T. och världsfreden» (s. å.).

***Tysta skolan** åtnjuter sedan 1921 statsunderstöd, som 1937 uppgick till 10,000 kr.

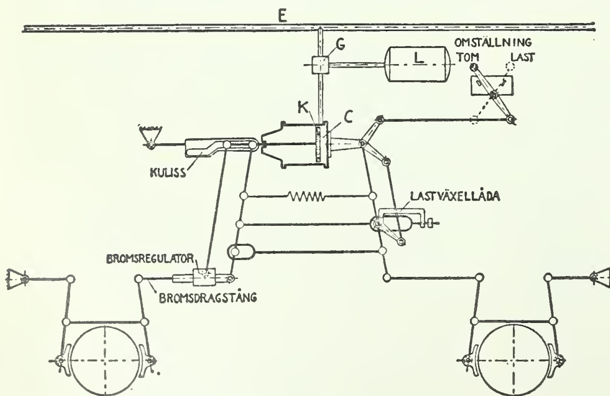
Tystnadsplikt föreligger i åtskilliga fall för led. av konstitutionella organ, ämbets- och tjänstemän m. fl. I statsrådseden ingår en förbindelse att »aldrig yppa vad hemligt hållas bör». Viss t. är föreskriven för led. av utrikesnämnden samt utrikes-, konstitutions- och bankoutskotten, statsrevisorerna m. fl. Om utskott fått del av hemliga handlingar, ligger t. i sakens natur. T. måste också antagas för kamrarnas led. i fråga om meddelanden vid hemliga plena. En mer el. mindre vidsträckt t. stadgas för tjänstemän vid beskickning el. konsulat, präster (om det som förtros dem vid hemligt skriftermål), läkare (se nedan), led. av beskattningsnämnder m. fl., telefon- och telegrafpersonal. Vissa riksbanksärenden äro hemliga och medföra t. Enskildas förhållanden till banker och sparbanker få ej i otrångt mål yppas. Domareden ålägger domare att icke uppenbara »de rådslag, som rätten inom lyckta dörrar håller».

Delvis betyda bestämmelserna om t. också inskränkning i skyldigheten att vittna inför domstol. Därtill komma vissa särskilt stadgade undantag speciellt från vittnesplikten, t. ex. för rättegångsfullmäktig beträffande det som hans huvudman under rättegången förtrott honom. Liknande syften som reglerna om t. ha till en del stadgandena om hemlighållande av handlingar, sammanträden för lyckta dörrar o. s. v. A. M.

T. för läkare fanns stipulerad redan i den hippokratiska läkareden; den svenska läkareden, som bibehölls i Sverige till slutet av 1800-talet, upptog en formulering, vilken nära anslöt sig till den hippokratiska. T. föreskrives i § 60 av nu gällande läkarinstr. Stadganden om t. finnas även bl. a. i lagen ang. åtgärder mot utbredning av könssjukdomar och lagen om sterilisering, i regl. för barnmorskor, i förhållningsregler för personalen vid statens sinnessjukhus och sedan 1935 jämväl för all annan sjukvårdspersonal i såväl sluten som öppen vård. J. B-r.

Tyst trafik, se Vägtrafikstadga, suppl.

Tågbroms. De stegrade kraven på snabba tågförbindelser ha under de senaste 10—15 åren medfört ett intensivt arbete att få fram effektiva och driftsäkra bromssystem. Härunder ha vakuumbromsarna alltmer trängts undan, och utvecklingen inom bromstekniken har uteslutande gällt förbättring av tryckluftbromsarna (se Broms, sp. 6 och 7). Den alltmer intensiva samtrafiken mellan olika länder gjorde det därvid nödvändigt att fastställa vissa regler, vilka de olika bromssystem, som kunde uppfinnas, måste uppfylla för att kunna tillåtas i den internationella vagnsamtrafiken. Dylika regler fastställdes för godstågsbromsar 1926 och för persontågsbromsar 1936. Reglerna innehålla bl. a., att skadliga ryckar ej få uppstå i tåget, när bromsarna sättas till eller lossas, samt att bromskraften ej får gå förlorad vid gång utför långa och branta lutningar.

Tryckluftbromsarnas anordning framgår i princip av vidst. bild. De bestå av huvudledningen *E*, en bromskammare (bromscylinder) *C*, försedd med en i cylindern förskjutbar kolv *K*, en hjälpluftbehållare *L* samt en regleringsventil *G*. Det allmänna

verkningssättet är följ.: från lokets kompressoranordning laddar föraren huvudledningen till 5 kg/cm², varvid tryckluften genom ventilen *G* strömmar in i behållaren *L*, som då laddas. Samtidigt står bromscylindern *C* genom ventilen *G* i förbindelse med fria luften. Vid bromsning sänkes ledningstrycket, och behållaren *L* sättes genom regleringsventilen *G* i förbindelse med bromskammaren *C*, varvid kolven *K* tryckes över åt vänster och bromsblocken pressas mot hjulen. Sänkes ledningstrycket ytterligare, ökas trycket i *C*, och bromskraften kan efter behov gradvis ökas till sitt maximivärde, vilket inträffar, när ledningstrycket sänkts till omkr. 3,5 kg/cm² eller därunder, då tryckutjämning uppstår mellan *L* och *C*. Det råder sålunda under bromsens tillsättning alltid ett direkt jämviktsförhållande mellan trycken i *E*, *L* och *C*. Bromsen lossas genom att trycket i huvudledningen åter ökas, varvid bromskammaren *C* genom ventilen *G* sättes i förbindelse med fria luften (»bromsen lossar») och behållaren *L* i förbindelse med huvudledningen, varvid sålunda denna behållare åter laddas.

De befintliga bromssystemen, som huvudsakl. skilja sig från varandra genom regleringsventilens konstruktion, kunna med hänsyn till lossningen delas i två grupper. Den ena, som omfattar gradvis icke lossbara bromsar (Knorr, New-York, Westinghouse med varianten Lu, som är internationellt godkänd godstågsbroms), kännetecknas av att en inledd lossning fortsätter, tills bromsen är fullt loss, vare sig ledningstrycket höjes till sitt ursprungliga värde eller ej. Den andra gruppen omfattar gradvis lossbara bromsar (Kunze-Knorr, Hildebrand-Knorr, Drolshammer, Bozic, Breda och Hardy, samtliga godkända för internationell trafik), vilka ej äro fullt loss, förrän ledningstrycket återställts till det ursprungliga värdet.

Persontågs- och godstågsbromsar skilja sig från varandra huvudsakl. i fråga om ansättnings- och lossningstiderna. Ju kortare ett tåg är, desto hastigare kan trycket tillåtas stiga eller sjunka i bromscylindern, utan att vid bromsning eller lossning skadliga ryckar uppstå i tåget. För en persontågsbroms äro ansättnings- och lossningstider 4—15, resp. 6—20 sek. För en godstågsbroms däremot äro motsv. tider 35—55, resp. 40—60 sek. Bromsklotstrycket (utbromsningen) får i regel ej uppgå till mer än 85 % av hjultrycket vid tom vagn, enär i annat fall hjulen vid avtagande hastighet »bromsa fast» och börja släpa. För att därför utbromsningen vid lastad vagn icke skall bli för låg, kan man förstärka bromskraften genom att inkoppla ytterligare en bromscylinder (Kunze-Knorr och Westinghouse Lu) eller genom att på mekanisk väg ändra utväxlingen i bromsrörelsen. Mest använd apparat härför är den s. k. lastväxellådan av Svenska a.-b. Bromsregulators (SAB) konstruktion, vilken inbygges i bromsrörelsen på sätt, som visas på bilden, och efter behov kan omställas för tom eller lastad vagn. För att kompensera den förlängning av kolvvägen, som är en följd av bromsblockens avnötning och som kan resultera i att kolven går i botten och bromsverkan uteblir, utrustas numera allmänt järnvägsfordon med s. k. bromsregulator, som automatiskt håller kolvvägen nära nog konstant. Bilden visar hur en dylik apparat av SAB-konstruktion är inbyggd i bromsrörelsen. Den sättes i funktion av en rörelseanordning, direkt ansluten till bromscylinderns kolvstång. Genom en kuliss överföres kolvstångens rörelse till regulatorn. I denna finnes en friktionskoppling, som slirar, om kolvvägen är normal. Är kolvvägen för stor, åstadkommes en vridning av regulatorns hoptagningsmutter, varigenom en viss förkortning av bromsdragstången äger rum.

Vid tåg med mycket höga hastigheter, 100—160 km/tim., är en utbromsning av 85 % för låg, om tåget skall kunna stoppas på rimlig väglängd. Man får härvid tillgripa en utbromsning av ända upp till 200 %, som utan risk för att hjulen skola släpa kan användas ned till en hastighet av omkr. 50 km/tim. men därefter måste reduceras. Bromssystem på fordon, avsedda för dessa höga hastigheter, måste därför kompletteras med s. k. bromstryckreglerare, som automatiskt sänker utbromsningen till omkr. 85 %, när hastigheten nedgått till 50 km/tim. Reglerare finnas av många slag, elektriska och mekaniska. Tillförlitligast är en rent mekanisk centrifugalregulator, direkt ansluten till en av axlarna i fordonet. När hastigheten nedgått till omkr. 50 km/tim., öppnar regulatorn en slid, varvid trycket i bromscylindern sänkes till ett värde, som motsvarar omkr. 85 % utbromsning. H. F.

***Tången** omfattar efter utvidgning 31 jan. 1936 48 har land.

Tårgas, se Stridsgaser, suppl., sp. 969—970.

***Täby.** 1. Invånarantalet har stigit till 5,390 (1937).

Täckning av check föreligger, när checkens utställare hos trassatbanken äger ett mot checksumman svarande tillgodohavande. Utställande till annans förfång av check utan t. är straffbelagt. — Om sedeltäckning se Sedelutgivning och Riksbanken, suppl. E. H-ss.

Täckord (ty. *Deckname*), del av hemligt språk (jfr Krypto, suppl.). Vissa av klartextens (se Chiffer, suppl., sp. 832) uttryck, namn, ord o. s. v. i hemligt språk ersättas med andra ord, kallade t., vilkas betydelse endast är känd av korrespondenterna, medan klartexten i övrigt bibehålles oförändrad. T. användes i stor utsträckning under världskriget. C. A. E.

***Tällberg.** I T. ligger Siljansskolan, en internatskola, omfattande kindergarten och

åttaårig bottenskola för flickor och gossar samt sommarhem för skolungdoms ferievistelse.

***Tält.** Numera ha i Sverige särskilda tältfordon införts i truppförbandens tross, och t. medföras hopsydda på dessa. I samband därmed pågå försök för utprövande av nya modeller. Av förläggningstält prövas en niosidig, helsydd tälthydda, som hålles uppe genom hörnkäppar och i mitten av tältspisens rökrör. För expeditionstjänsten prövas särskilda expeditionstält, för biltransporter biltält. Man frångår numera användandet av eldkorgar och öppen eld och prövar särskilda tältspisar, som ge bättre värme och mindre rök. K. H-g.

***Tändrör,** anordningar på projektiler eller minor, avsedda att ge impulsen till projektilens el. minans sprängning. T. kunna vara inställbara på viss tid, tidrör (brandrör, mekaniska rör), el. så konstruerade, att de träda i funktion vid projektilens nedslag, vid en stöt el. genom en elektrisk ström. R. A.

***Tändstift.** 1. T:s storlek beror på den gänga, med vilken det är fäst i motorn. De brukliga dimensionerna äro 18, 14 och 10 mm, de två sistnämnda vanligast i moderna motorer. Stift med hög värmeresistens (s. k. hårda eller kalla stift) brukas vid motorer med högt kompressionsförhållande och högt varvtal, medan stift med låg värmeresistens (mjuka eller varma stift) lämpa sig för motorer med lågt kompressionsförhållande och lågt varvtal, under vilka förhållanden stiftet har benägenhet att sättas ur funktion av oljan. Under driften undergå stiften förändringar och måste bytas, i bilmotorer efter omkr. 15,000 km körning, i båtmotorer efter omkr. 300 tim. drift. N. G-n.

***Tärby,** se även Toarp, suppl.

***Tärendöälven.** Litt.: O. Olofsson, »Tärendö-bifurkationens uppkomst och laxförekomsten i Torne älv» (i Ymer 1934).

***Tävelsås** ingår efter pastoratsreglering 1 maj 1935 i Vederslövs, Dänningelanda och T. pastorat.

Töfsingdalen, se Nationalpark, suppl.

Tölz [tölts], Bad T., stad i s. Bayern, vid Isar, 40 km s. om München; 7,327 inv. (1933). Mycket besökt bad- och kurort med jodhaltiga alkaliкällor.

Tönnies [tö'njəs], Ferdinand, tysk filosof (1855—1936), prof. i Kiel 1891—1923. T. betraktade den sociologiska utvecklingen som en övergång från *Gemeinschaft* (gemenskap), en organisk levnadsform, där individerna äro nära förbundna med varandra, till *Gesellschaft* (samhälle), en mekanism, där mekaniseringen oavbrutet fortsätter och slutligen upplöser de sista återstoderna av gemenskap. Detta sker enl. T. i synnerhet genom socialismen, som följdriktigt och allsidigt genomför principerna för samhället som en organisation av likaberättigade individer. Skr.: »Gemeinschaft und Gesellschaft» (1887; 7:e uppl. 1925), »Thomas Hobbes Leben und Lehre» (1896; 3:e uppl. 1925), »Das Wesen der Soziologie» (1907), »Soziologische Studien und Kritiken» (3 bd, 1925—29) m. m. R-n B.

***Töre.** En som statligt reservarbete byggd djuphamn, Törehamn, vid T. kyrkby, blev färdig 1932.

***Törne,** P. O. v., har ytterligare utgivit »Finlands riddarhus», 2 (1935), och »Parlamentarismen i Europa» (1936).

Törngren, Gustaf Mauritz (Gösta), militär (f. 1879 13/7). Blev underlöjtnant vid 2:a livgrenadjärreg:tet 1898 och var kapten vid Generalstaben 1915—18. T. begärde avsked 1918, inträdde i finska armén och tjänstgjorde under frihetskriget som chef för operationsavd. i general Mannerheims högkvarter. I denna egenskap hade T. stort inflytande på operationernas planläggning och genomförande. Hösten 1918 återinträdde han i svenska armén och blev 1928 chef för Jämtlands fältjägarreg:te och 1930 militärbefälhavare på Gotland. T. utnämndes 1937 till generalmajor. C. A. E.

Törnkvist, Algot A:son, socialdemokratisk politiker (f. 1879 19/7), fiskare, stenhuggare och sedan 1907 tidningsman. T. är red. för Sydöstra Sverges Dagblad sedan 1920. Han har varit led. av A. K. 1914—19 och sedan 1922 med verksamheten huvudsakl. förlagd till statsutskottet. T. tillhörde socialdemokratiska partiets styrelse 1917—24 och 1930 års försvarskommission. S. H.

Törnqvist, Ernst, violinist (f. 1893 12/2), elev av Konservatoriet i Stockholm, C. Flesch och A. Busch i Berlin. T. är sedan 1928 konsertmästare i Konsertföreningen i Stockholm, där han med framgång även uppträtt som solist. 1928 grundade han även en stråkkvartett, den s. k. Stockholmskvartetten, där han själv är primarie. Övriga medl. äro F. Reinholdson, J. Hylbom och C. Christiansen. G. M.

Törnqvist, Klas Gerhard Gunnar, handelstekniker (f. 1894 16/10), diplomerad från Handelshögskolan i Stockholm 1918, master of science vid Columbiauniv. i New York 1920, lärare vid Handelshögskolan i Stockholm 1923, docent där 1930, prof. i företagsekonomi, särskilt distributionsekonomi, 1934. T:s arbeten behandla företrädesvis detaljhandelns kalkylations- och distributionsproblem. K. H. A.

*Ubangi-Scharl upphörde 1934 att vara särskild koloni.

Ube, stad på v. Hondo, Japan, 25 km ö. om Shimonoseki; 76,642 inv. (1935). Centrum i ett betydande stenkolsdistrikt.

Uborevitj [obarje'-], Ieronim Petrovitj, rysk militär (1896—1937). Deltog som officer i världskriget, blev medlem av kommunistpartiet 1917 och organiserade de röda styrkorna på rumänska fronten. 1925 blev U. chef för Nordkaukasiens militärdistrikt, 1928 chef för Moskvas militärdistrikt och samtidigt ställföreträdare för folkkommissarien för försvaret, 1935 general och chef för Vitryska militärdistriktet. 1937 arresterades han jämte Tuchatjevskij (se d. o., suppl.), dömdes 11 juni 1937 till döden för spioneri och högförräderi samt avrättades omedelbart. C. A. E.

***Uchida,** Y., dog 1936.

Ucicky [otsi'tski], Gustav, tysk filmregissör (f. 1899), av österrikisk-ungersk börd. U. var i många år filmfotograf hos filmbolaget Sascha i Wien, där han 1927 debuterade som regissör. 1928 kom han till Berlin och har där iscensatt en rad filmer, bland vilka märkas »Kungens trubadur», »Mannen utan namn», »Det ljusnar», »Jungfrun av Orléans», »Flyktingar» och »Der zerbrochene Krug» (efter H. v. Kleists pjäs; med Jannings). R. A-g.

***Uddeholmsverken.** Ett nytt rörvalsverk för en kapacitet om 25,000—30,000 ton är under uppförande i Storfors. Tillv. har under senare år starkt ökats och omfattade 1936 bl. a. 55,000 ton tackjärn, 3,000 ton ferrolegeringar, 90,000 ton göt, 68,000 ton valsat och smitt järn och stål samt rör, 50,000 ton sulfatcellulosa, 42,000 ton sulfitcellulosa, 1,600 ton papp, 19,000 ton kraftpapper, 26,000 ton elektrokemiska produkter, 3,000 ton biprodukter från cellulosafabrikerna och 22,000 stds trävaror; s. å. alstrades 429 mill. kWh elektrisk energi. Försäljningarna uppgingo s. å. till omkr. 54 mill. kr. E. Hlr.

***Uddevalla** har 15,829 inv. (1937). Numera finnes endast ett rederi (Bohuslänska kusten). 1936 ankommo och avgingo i U. 4,260 fartyg om 358,971 nettoton (i utrikes fart 201 fartyg om 135,196 ton). Industrien räknade 1936 52 arbetsställen med tills. 2,102 arb. Utom i bd 19 uppräknade företag märkas nu även en bakelit- och en pipfabrik. Även Kuriren (sedan 1934) och Bohus-Posten (sedan 1 dec. 1936) utkomma 6 ggr i veckan. Tax.-värdet å fastighet utgjorde 1936 53,297,300 kr., därav fastighetsskattefri 8,312,500 kr., den tax. inkomsten 17,874,047 kr., stadens tillgångar vid årsskiftet 1936/37 7,061,069 kr. och skulder 4,829,037 kr. — Ny litt.: S. Kristiansson, »Bidrag till U:s historia», 1 (1936). E. A. W.

***Uddjaur,** jfr även Storavan, suppl.

Ugarit, se Ras Schamra, suppl., sp. 550.

***Uggla,** släkt. B. G. U. blev överstelöjtnant vid Livgrenadjärreg:tet 1937.

***Ugglas,** C. G. S. R. af, har vidare utgivit novellsaml. »Afrodites leende» (1934) och katalogen »Gotländska silverskatter från Valdemarstågets tid» (1936).

***Ugn,** se även Elektrisk ugn, suppl.

Uhl [öl], Frida, se Strindberg, J. A., sp. 662 och suppl.

***Uhland,** J. L. Litt.: H. Maschek, »U. als Schwabe» (1930); O. W. Pansch, »L. U. Neue Studien» (1934).

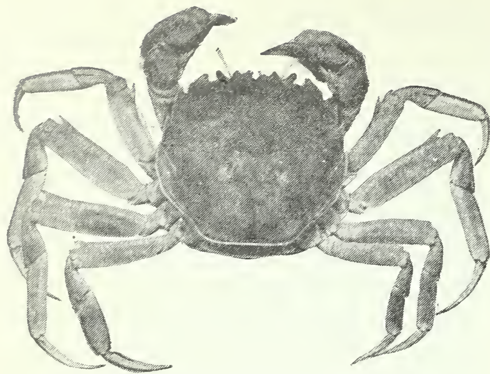
***Uhlenhuth,** P., blev led. av sv. Vet.-akad. 1936.

Uhrström, Wilhelm Peter, pedagog (f. 1880 11/11), fil. dr 1907 i Uppsala, adjunkt vid Högre allm. läroverket å Kungsholmen, Stockholm, 1907. U. har utgivit »Studies on the language of Samuel Richardson» (1907; akad. avh.), »Pickpocket, turnkey, wrap-rascal» (1918) samt läro- och läseböcker. Han har också gett ut »Stockholms skolpojksspråk» (1910) och »Stockholmska» (1911). R-n B.

***Ukraina** hade 31,901,400 inv. 1934. U. indelas numera i sju förvaltningsområden (*oblasti*): Charkovområdet, Dnjepropetrovskområdet, Donetsområdet, Kievområdet, Odessaområdet, Tjernigovområdet och Vinnitsaområdet, vartill kommer den autonoma republiken Moldau. — Ny litt.: Av Hrusjevskyjs »Istorija Ukraïny-Rusi» utgavs bd 10: 1 (tiden 1657—58) 1937. Se även vid Dorošenko, D., suppl., anförda arbeten och dennes art. i Hist. Tidskr. 1937 om äldre förbindelser mellan U. och Sverige. S. F.; A. A-t.

Uldall, Kai Christian, dansk museiman (f. 1890), anställdes 1916 vid Nationalmuseet i Köpenhamn, vid vars 3:e avd. (Dansk folkemuseum och friluftsmuseet) U. sedan 1921 är inspektör. Han har skrivit åtskilliga arkeologiska och kulturhistoriska avh. P. E-t.

Ulexit el. Boronatrokalcīt, ett vattenhaltigt kalciumnatriumborat, $Na_2O \cdot 2CaO \cdot 5B_2O_3 \cdot 16H_2O$, ett av de mineral, i vilka borhalten i heta källor först fixeras. U. sönderfaller lätt i colemanit, $2CaO \cdot 3B_2O_3 \cdot 5H_2O$, och borax, $Na_2O \cdot 2B_2O_3 \cdot 10H_2O$. Ur borax uppkommer kernit el. rasorit, $Na_2O \cdot 2B_2O_3 \cdot 4H_2O$. Det nutida kommersiella utvinnandet av borföreningar grundar sig främst på bearbetning av fyndigheter, som innehålla ett el. flera av dessa fyra mineral. Andra bormineral av teknisk betydelse äro pandermit (se d. o., suppl.) och boracit (se d. o.) samt borsyra (se Borföreningar), som mineral kallad sassolin. Särskilt för emaljering av järn och stål samt inom den kemiska industrien förbrukas allt större

Kinesiska ullhandskrabban, *Eriocheir sinensis.* $^1/_3$ nat. storl.

mängder borföreningar (se även d. o.). Världsproduktionen därav uppgår f. n. till omkr. 200,000 ton. Det mesta lämna de tertiära boratlagren vid Kramer i Kern county (huvudsakl. kernit och borax), upptäckta 1925, och Searles lake vid Trona, båda i Kalifornien. Italien ökar sin utvinning av borsyra ur de vulkaniska exhalationerna (*soffioni*) i Toscana, men de stora boratförekomsterna i Nevada, Chile, Peru, Argentina och Mindre Asien ha svårt att konkurrera med de kaliforniska. N. Zn.

***Uleåborgs län** delas 1 jan. 1938 i två län, U. och Lapplands län, det senare omfattande den nordligaste delen av Finland med bl. a. städerna Kemi och Torneå samt med Rovaniemi som residens. O. Brn.

Uleåborgs stift, bildat 1850 och till 1923 benämnt Kuopio stift, omfattar hela n. Finland (Uleåborgs län samt v. delen av Kuopio län).

Ulfrstad, Marius Leonhard Moaritz, norsk tonsättare (f. 1890), organist och musikkritiker. Bland U:s verk, vilka oftast präglas av en viss folklighet, märkas körverk (»Arnljot Gelline» o. a.), en piano- och en violinkonsert, orkesterverk och solosånger m. m. Stortinget tillerkände honom 1936 ett tonsättargage. G. M.

***Ullasjö** bildar tills. m. Svenljunga sedan 8 aug. 1931 en kyrklig samfällighet.

Ullhandskrabban, Kinesiska (*Erio'chēir sine'nsis*), en i Kina inhemsk flodkrabba av fam. *Grapsidae* bland de s. k. fyrkantskrabborna (*Catometopa*), vilka ha fyr- el. sexkantig ryggsköld och f. ö. leva i och vid tropiska hav. Släktet omfattar fem östasiatiska arter, alla med ludna klor. Arten igenkännes på dessa och fyra jämstora taggar i framkanten av ryggskölden, som kan nå 75 cm i längd. Sedan u. 1912 f. ggn iakttogs i Elbeområdet, dit den säkerligen oavsiktligt införts i ballasttankar på ångare, har den genom sin vandringsdrift och kraftiga förökning hastigt utbrett sig i hela Mellaneuropa (till Västpreussen och Prag, Holland och Belgien samt Danmark) och utgör f. n. en formlig landsplåga i vissa trakter, då den ödelägger fiskbeståndet och det lägre djurliv (mest snäckor och musslor), varav den företrädesvis livnär sig, förstör utsatta fiskredskap och orsakar ras i flodbrinkarna, där den gräver gångar för sitt uppehåll. I dessa övervintra de yngre individerna, medan de fullväxta samla sig om hösten och längs flodfårorna vandra ut mot Nordsjön, där fortplantningen försiggår, varefter djuren i regel dö. Endast i salt vatten kan larven utvecklas. De unga krabborna börja på våren i täta skaror vandra uppför floderna, passera ofta över land till andra vattendrag och tillryggalägga stundom långa sträckor; i Yangtsï-kiang har man funnit arten ända till 1,300 km ovan mynningen. Inom Östersjön har u. spritt sig till Sveriges östkust (enstaka fynd ha gjorts från Limhamn till Stockholms skärgård och Gävle) och Finlands sydkust, antagl. förirrad under vandring mot Nordsjön el. införd med båtar. Dess massvisa uppträdande i Tyskland har lett till försök att använda den som fodermedel för svin och höns, dock med dåligt resultat. Som människoföda har den mindre värde än inhemska krabbor men uppges vara välsmakande. — Litt.: N. Peters och A. Panning, »Die chinesische Wollhandkrabbe» (1933); B. Hanström, »De svenska fynden av kinesiska ullhandskrabban» (i Fauna och Flora 1934). N. O.

***Ullman,** G., har ytterligare utgivit bl. a. novellsamlingen »Lilla Ellens bolsjevik» (1934) samt dikterna »Rast och vandring» (1935).

Ullman, Sigfrid Benjamin, målare (f. 1886 $^3/_2$), bror till G. U. Studerade vid Tekn. skolan i Stockholm (1902—05), vid Konstnärsförbundets skola i Göteborg (1905—08) och för Matisse i Paris. U. har sedan varit bosatt i Frankrike och Italien (1919—28). Sedan 1929 är han lärare vid Göteborgs museums rit- och målarskola. Det längst bestående intrycket från utlandsvistelsen blev expressionismen i Matisses konst. U:s landskap ha den franske lärarens klara uppbyggnad men förråda koloristiskt sitt allvarstyngda västsvenska ursprung. E. L–k.

***Ullstein.** Familjen U. nödgades 1934 lämna sina intressen i förlaget. 1937 antog förlaget namnet Deutscher Verlag A.-G.

***Ullstorp** skall framdeles ingå i Tryde, Tomelilla, U:s och Spjutstorps pastorat.

***Ulmanis,** K., blev mars 1934 åter ministerpresident, gjorde sig maj s. å. genom en statskupp till diktator och efterträdde april 1936 Kviesis som president. Se vidare Lettland, suppl., sp. 1200. Jfr W. W. Freij i Sv. Tidskr. 1937.

***Ulricehamn.** Folkmängden hade 1937 stigit till 4,562 inv. Järnvägen Ulricehamn—Jönköping beräknas bli färdig 1938. Industrien räknade 1934 39 arbetsställen med tills. 548 arb.; Bogesunds väfveri-a.-b. har tillkommit. 1 jan. 1938 införlivas med U. Vists och Brunns kommuner, varigenom arealen ökas till 5,614 har, därav 5,131 har land, och folkmängden med omkr. 1,400 pers. U. ingår i U:s, Timmele, Brunns och Vists pastorat. C. V. S-s.

***Ulricehamn—Jönköpings järnväg,** som beräknas vara färdig 1938, övertages då jämte Borås—Ulricehamns järnväg av S. J.

Ulrich [o'rlik], L u i s e, tysk skådespelerska (f. 1911 i Wien). Efter teaterstudier debuterade U. i Wien och kom några år senare till Berlin, där hon livligt uppmärksammats som skådespelerska och även framträtt i film med huvudroller i »Rebellen», »Regine», »Schatten der Vergangenheit» (»En kvinnas hemlighet») m. fl. filmer. R. A-g.

***Ulriksdal.** Om konferensen på U. 8 sept. 1863 se vidare H. Hamilton, »Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—1864», utg. av A. Friis och E. Hedin (1936).

***Ultracentrifug.** På senaste år ha vid Rockefeller institute of medical research utarbetats nya, väsentligt billigare typer av u. Dessa u. äro luftdrivna, rotera kring en vertikal axel och äro delvis byggda av lättmetall. De tillåta centrifugering av större volymer än tidigare. G. A-ff.

Ultrakorta vågor, inom radiotekniken vanl. beteckning för vågor med våglängd ung. mellan 1 och 10 m; området 10—100 m brukar kallas k o r t a v å g o r. Sv. B-r.

Ultraljud, annan term för ultratoner (se d. o., även i suppl.).

***Ultrastrålning** har på senare tid varit föremål för ett intensivt forskningsarbete, som klarat upp många förut dunkla punkter och som även lett till upptäckten av nya, gåtfulla fenomen. U. har även från rent fysikalisk synpunkt stort intresse såsom det enda medlet att undersöka växelverkan mellan ytterst energirik strålning och materia.

För undersökning av u. användas utom den vanliga ionisationsmetoden i allt större utsträckning räknerör (se d. o., suppl.), varvid särskilt koincidensmetoden (se d. o. 2, suppl.) kommit till användning. Vid blott ett räknerör är man näml. liksom vid ionisationsmetoden utsatt för störningar genom radioaktiva föroreningar m. m., medan den enda störningskällan vid koincidensmetoden är rent tillfälliga koincidenser, sällsynta vid två och ännu mera vid tre el. flera räknerör. Placeras dessa på tillräckligt inbördes avstånd längs en rät linje, kan även en skarp riktningsbestämning göras. Ett annat gott hjälpmedel är Wilsonapparaten (se I o n i s a t i o n, sp. 701), särskilt i kombination med ett starkt magnetfält, som avböjer de genom apparaten gående partiklarna och därigenom ger upplysning om deras energi (C. D. Anderson, Blackett m. fl.). På grund av u:s ringa intensitet fordras vanl. ett stort antal exponeringar, för att spår, framkallade av u., skola erhållas. Man placerar därför ofta två räknerör i koincidenskoppling på ömse sidor om Wilsonkammaren och låter koincidenserna med hjälp av reläer utlösa exponeringar. U. fotograferar sig då så att säga själv, och procenttalet brukbara bilder blir mycket större.

Wilsonfotografi av skur, utgående från kamerans övre vägg. Nedtill t. v. spår av långsamma tertiärelektroner, vilkas banor av magnetfältet böjts till slutna cirklar.

Av stor vikt för kännedomen om u:s natur blevo omfattande mätningsserier över stora delar av jorden (J. Clay, A. H. Compton m. fl.), vilka ledde till upptäckten av »latitudeffekten», som består i att u:s intensitet är minst vid magnetiska ekvatorn för att därifrån växa åt både n. och s., tills den bortom omkr. 50° geomagnetisk (jordmagnetisk) latitud antar ett konstant värde, omkr. 15 % högre än vid magnetiska ekvatorn. Detta förklaras genom det antagandet, att den primära u. (till vilken ansluter sig en följd sekundära fenomen, berörda i det följ.) helt el. till större delen består av ytterst snabba laddade partiklar, trol. elektroner, som avböjas av jordens magnetiska fält i enlighet med Störmers långt tidigare uppställda norrskensteori. Vissa anomalier i intensitetsfördelningen, bl. a. ett visst beroende av longituden, bero på asymmetrier i det jordmagnetiska fältet. Latitudeffekten växer med höjden över havet, beroende på att relativt långsamma, av det jordmagnetiska fältet starkare avböjda elektroner, som ej nå ned till havsytan, bidraga till den på större höjd uppmätta intensiteten. De långsammaste elektroner, som nå ned till havsytan, beräknas utanför atmosfärens gräns ha en energi om 3,500 eMV, medan partiklar med 100,000 eMV eller mer synas förekomma.

Möjligheten av noggrann riktningsbestämning med koincidensmetoden har lett till upptäckten av »väst-östeffekten». Man finner, att antalet västerifrån infallande partiklar under en viss vinkel mot lodlinjen är större än antalet från ö. under samma vinkel; härav följer enl. Störmers teori, att u. innehåller flera positiva än negativa partiklar. Även en viss skillnad mellan antalet partiklar från n. och från s. har iakttagits och stämmer med teorien.

Absorptionsmätningar ha, delvis med radiosonder (se d. o., suppl.), utförts ända till 30 km höjd, där lufttrycket blott är 10 mm kvicksilver (Regener m. fl.), och i gruvor under jordlager, ekvivalenta med 700 m vatten (Kolhörster). Av de senare mätningarna framgår existensen av en ytterst genomträngande komponent. Tolkningen av absorptionskurvorna i detalj och beräkning av de olika komponenternas antal och hårdhet äro svåra att genomföra entydigt. Detta beror delvis på de komplicerade sekundärstrålningsfenomenen och de därmed sammanhängande övergångseffekterna, som uppträda, då under ett absorberande skikt tillfogas olika tjocka skikt av annat material. Är det senare skiktet ej för tjockt, ökas t. o. m. den uppmätta effekten under vissa omständigheter i st. f. att avta, då detta skikt tillfogas. Med övergångseffekterna torde även sammanhänga, att mätningar med ionisations- och koincidensmetoderna ge intensitetsförlopp av helt olika karaktär i atmosfärens högsta lager. En följd av u:s absorption i atmosfären är, att dess intensitet avtar, då barometerståndet tillväxer.

Egendomliga sekundärstrålningsfenomen äro s. k. svärmar el. skurar, vilka i Wilsonapparaten visa sig som ett stort antal partikelbanor, stundom divergerande från samma punkt, stundom från flera olika centra; fotografier i magnetfält visa, att såväl positiva som negativa partiklar finnas företrädda. En sådan skur kan framkalla en koincidens vid tre el. flera räknerör, som ej ligga i rät linje, något som ej förekommer vid enstaka partiklar med rätliniga banor. Detta ger en enkel metod att studera skurarnas uppträdande under olika förhållanden (B. Rossi m. fl.). Ej för tjocka skikt av bly el. andra metaller över apparaten öka deras antal, vilket förklaras med antagandet, att de äro av den primära u. utlösta sekundärstrålar. Av flera skäl synes det, som om detta ej sker direkt utan att den primära partikelns stöt mot en kärna ger upphov till ett antal fotoner (el. neutroner?), av vilka var och en vid sin absorption utlöser ett antal partikelstrålar. Dessa kunna i sin tur framkalla energifattigare fotoner, som ge upphov till tertiärelektroner. En teori för skurarnas uppkomst har uppställts av Heisenberg.

Vid mätningar med ionisationskammare iakttogos först av G. Hoffmann s. k. stötar, bestående i plötslig bildning av flera mill. ioner. Dessa stötar torde bero på ovanligt partikelrika skurar, vid vilka många fotoner ur den först nämnda gruppen absorberas inom en relativt liten volym.

Om den primära u:s uppkomst vet man ännu föga. Hypoteser av Millikan och Regener om olika kärnreaktioner utgingo från föreställningen om den primära u:s vågnatur och förföllo, då dess korpuskulära natur blev klarlagd. Enl. en intressant hypotes, framlagd av H. O. G. Alfvén, skulle u. uppstå genom successiv acceleration i det roterande fältet omkring dubbelstjärnor på liknande sätt som i den av Lawrence och Livingston angivna apparaten (se K a n a l s t r å l a r, suppl., sp. 924). — Litt.: Art. av F. Lindholm och A. Beckman i Kosmos 1930 och 1936, av E. G. Steinke och H. Geiger i Ergebnisse der Exakten Naturwissenschaften 1934 och 1935; »Kernphysik», utg. av E. Bretscher (1936). Sv. B–r.

***Ultratoner** kunna utom med hjälp av piezoelektricitet (se d. o., även i suppl.) alstras med hjälp av magnetostriktion: en stålstav placeras i ett konstant magnetiskt fält, överlagrat med ett växelfält från en strömgenomfluten spole, varvid staven förlänges och sammandrar sig i takt med växelfältet. För att uppnå nämnvärd effekt måste man liksom vid den piezoelektriska metoden sörja för resonans mellan växelfältet och den vibrerande kroppens mekaniska egenfrekvens. Andra källor till u. äro ljusbågar, matade med likström, överlagrad med växelström, Galtonpipan (se d. o.) samt J. Hartmanns luftstrålningsgenerator, vid vilken en kraftig luftstråle med hastighet, större än ljudets, alstrar intensiva u., då den passerar en resonator. Dessa o. a. liknande metoder ha sin huvudanvändning för frekvenser från hörbarhetsgränsen upp till några hundra kHz (se F r e k v e n s, suppl.) samt delvis även för alstring av vanligt ljud. U. mottagas vanl. med hjälp av piezoelektriska el. magnetostriktionsresonatorer, i vilka u. uppväcka elektriska växelströmmar, således en omvändning av förloppet i sändare för u. Även vanliga mikrofoner och mekaniska verkningar av u. kunna nyttjas för att påvisa dem. En synnerligen intressant metod, 1932 angiven av P. Debye och F. W. Sears och oberoende därav av R. Lucas och P. Biquard, grundar sig på det faktum, att de periodiska förtätningarna och förtunningarna i ett av u. genomlöpt medium verka som ett optiskt gitter och därför avböja ljusstrålar. Fenomenet har senare funnit teknisk användning i scophonysystemet för television (se d. o., suppl.).

U:s våglängder i olika ämnen kunna bestämmas med gittermetoden, med olika optiska metoder för synliggörande av ultraljudvågorna samt med metoder, analoga med de optiska interferometrarna. Då frekvensen är känd, kan hastigheten beräknas (se V å g r ö r e l s e, sp. 821). Av stort intresse äro sådana mätningar i fleratomiga gaser, i vilka normalt råder ett visst jämviktstillstånd mellan olika energiformer hos molekylerna (translations-, rotations- och svängningsenergi). Jfr E k v i p a r t i t i o n s p r i n c i p e n, suppl. Vid mycket högfrekventa u. hinner denna jämvikt ej inställa sig, varför gaserna då uppföra sig som enatomiga, vilket visar sig i ökad ljudhastighet. Även studiet av ljudhastigheten i fasta kroppar samt av u:s ab-

sorption i vätskor och gaser synes leda till resultat av stort intresse för kännedomen om materiens egenskaper och struktur.

Bland u:s tillämpningar märkas lodning och television samt undervattenstelefoni med hjälp av modulerade u. För materialprovningsändamål utnyttjas det faktum, att sprickor o. a. fel störa u:s fortplantning. Med u:s hjälp kunna emulsioner framställas, el. omvänt kunna stoftpartiklar, som sväva i gaser, fällas ut. U:s biologiska verkningar kunna vara rent mekaniska (sönderslitning av mikroskopiska objekt genom de snabba vibrationerna) el. bero på frigörandet av luftblåsor, som pulsera under u:s inverkan. Vid stor intensitet kan kavitation (bildande av tomrum) i vätskor förekomma. — Litt.: Art. av E. Hiedemann i Ergebnisse der Exakten Naturwissenschaften 1935. Sv. B-r.

***Ultuna.** Utom gamla lantbruksinstitutets byggnader disponerar Lantbrukshögskolan (se d. o., suppl.) sedan 1935 även en ny institutionsbyggnad. Ytterligare utvidgning skall ske i och med förläggningen av de nya försöksanstalterna (se Jordbrukets försöksväsen, suppl.) till U. — Ny litt.: S. Johansson, »Agrogeologisk undersökning av Ultuna egendom» (Sveriges Geol. Undersökning, ser. C, n:r 271, 1916); P. Hebbe, »Anders Gabriel Duhres 'Laboratorium mathematico-oeconomicum'. Ett bidrag till Ultuna äldre historia» (i Lantbruksakad:s Handlingar och Tidskrift 1933). G. Rbg.

***Ulvshyttan.** Bruket såldes 1937 till Vikmanshytte bruks a.-b.

Uman [o'manj], stad i Kievområdet, ö. Ukraina, 190 km s. s. v. om Kiev; 40,600 inv. (1934). Kvarnar, oljeslagerier, järn- och maskinindustri.

***Umebladet.** Sedan 1935 är A. Lindström (f. 1901) tidningens huvudred.

Umedalens sjukhus vid Umeå, ett 20 dec. 1934 öppnat statens sinnessjukhus, avsett för Västerbottens län, Arvidsjaurs kommun i Norrbottens län samt delar av Västernorrlands län. U. har 918 ord. platser, därav hälften för vartdera könet, men är (1937) väsentligt överbelagt. Till sjukhuset äro anslutna kontrollerad familjevård samt hjälpverksamhet för psykiskt sjuka. G. E-n.

***Umeå.** 1. Folkmängden hade 1937 stigit till 12,814 inv. A.-b. Scharins söners fabriker i U. försåldes 1937 till ett nybildat bolag, a.-b. U. trämassefabriker. Sjöfarten har ökats; 1935 ankommo och avgingo tills. 4,132 fartyg om 943,861 nettoton, därav 266 fartyg om 225,255 ton i utrikes fart. Sedan 1934 finnes karantänsstation vid Holmsund. Huvudkontoret för Norrländska kraftverken handhar numera (1937) även förvaltningen av kraftstationerna Sillre och Stadsforsen. Tax.-värdet å skattepliktig fastighet utgjorde 1936 42,376,800 kr., å skattefri 14,654,200 kr., den tax. inkomsten s. å. 12,983,769 kr., stadens tillgångar vid årsskiftet 1934/35 9,710,669 kr. och skulder 7,528,709 kr. — Sedan 1 okt. 1936 är U. säte för den då nyinrättade Hovrätten för övre Norrland (domsområde Västerbottens och Norrbottens län). Hovrätten är inrymd i en tidigare såsom folkskoleseminarium använd byggnad, vilken undergått en genomgripande omdaning. Västerbottens mell. domsagas kansli flyttades 1936 till U., där även kanslierna för Umeå domsaga (även tingsställe i U.) samt Västerbottens s. domsaga äro belägna. I U. finnes statlig rundradiostation. G. Wlr.

3. U. landsförsamling är sedan 1 jan. 1926 delad på Tavelsjö (2,335 inv. 1937) och U. landsförsamlings s. kyrkobokföringsdistrikt (11,521 inv. s. å.).

***Umeå domsaga** lyder nu under den 1936 nyinrättade Hovrätten för Övre Norrland.

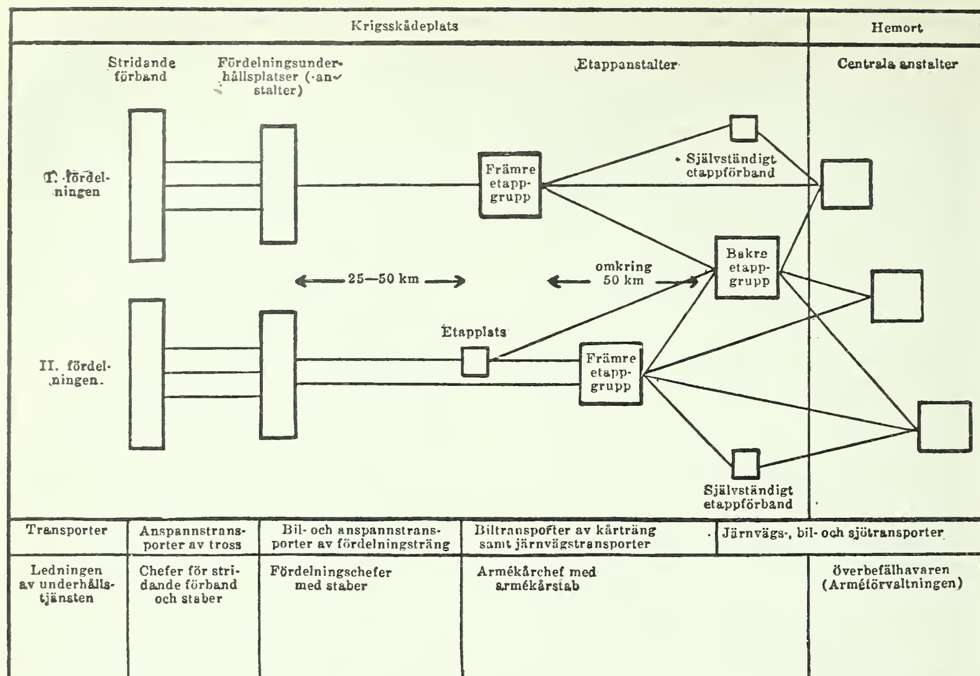
***Unamuno,** M. de, dog 1936. Vid återkomsten från sin landsflykt blev U. föremål för storartade hyllningar; han utnämndes bl. a. till Salamancauniv:s rektor på livstid och utsågs till spansk hedersmedborgare för 1935 (en utmärkelse, som endast utdelats en gång förut). Han skrev även ett dussintal sceniska verk, bl. a. »Fedra» (1924), »La sfinge» (1928), »Sombras de sueño» (1930), »El otro» (1932), »El hermano Juano ó el mundo es teatro» (1934) och »Medea» (s. å.). Man framhåller gärna i Spanien U. såsom föregångare till Pirandello genom romanen »Niebla» (1914; sv. övers. 1928). Såsom lyrisk diktare, särskilt sonettdiktare, var U. högt beundrad, och hans parafraserande dikt inför Velázquez' Kristusbild (»El Cristo de Velázquez», 1920) anses såsom ett av den spanska litteraturens mästerverk. Genom sina tusentals essäer och tidningsartiklar var U. världsbekant. K. A. H.

***Undén,** B. Ö., lämnade vid den Hanssonska ministärens avgång i juni 1936 sitt statsrådsämbete. Han har sedermera bl. a. varit svenskt ombud i N. F:s församling och råd. Vid 1937 års riksdag valdes han till ordf. i utrikesutskottet. S. å. valdes han till universitetskansler. Han har ytterligare utgivit »Svensk sakrätt: II Fast egendom, avd. 1» (1936). T. G-l.

***Underbefäl** utbildas även vid underofficersskola (se d. o., suppl.).

Underbefälsförbundet (eg. Försvarsväsendets underbefälsförbund) bildades 1925 ur Svenska furirförbundet (se d. o.). Medlemsantalet är omkr. 6,700, utgörande 96 % av underbefälet i armén, marinen och flygvapnet. U:s organ är Svensk Underbefälstidning. K. H-g.

Underförsäkring föreligger (inom skadeförsäkringen), då det angivna försäkringsbeloppet understiger det försäkrade intressets värde. Försäkringsgivarens ansvarighet för inträffad skada omfattar vid u. endast så stor del av skadan, som svarar mot försäkringsbeloppets förhållande till försäkringsvärdet, där ej annat framgår av omständigheterna. T. v. P.

***Underground**, se även T u n n e l, suppl.

Underhill [a'ndəhil], E v e l y n, engelsk författarinna (f. 1875), sedan 1907 g. m. advokaten Hubert Stuart Moore. U. har gjort sig känd som en framstående kännare och uttolkare av den s. k. kristna mystiken. Hennes huvudskrifter äro »Mysticism, a study in the nature and development of man's spiritual consciousness» (1911; omarb. uppl. 1930) och »Worship» (1936). J. Cbg.

Underhållstjänst, i sv. armén benämning på den verksamhet, som avser att genom vård förebygga avgång av personal, hästar och förnödenheter, tillföra trupperna hästar, materiel, ammunition, livsmedel, drivmedel o. a. förnödenheter samt från trupperna undanföra sjuk och sårad personal, sjuka och sårade hästar samt obrukbara, bristfälliga eller överflödiga förnödenheter.

U:s o r g a n i s a t i o n i stort framgår av ovanst. skiss. Inom hemorten upprättas genom Arméförvaltningens försorg c e n t r a l a a n s t a l t e r av olika slag, t. ex. förråd av materiel, ammunition, livsmedel och drivmedel, sjukhus och sjukstall. Inom bakre delen av krigsskådeplats upprättas b a k r e e t a p p g r u p p e r, vanl. i anslutning till järnväg, omfattande relativt stora förråd, sjukhus, sjukstall och reparationsverkstäder m. m. Som chef fungerar regementsofficer, biträdd av en etappgruppstab. Till anstalterna höra etappförband, ss. ammunitionsförrådskompani, tygförrådskompani (upprättar förråd av vissa slags materiel), tygverkstadskompani (upprättar reparationsverkstäder), ingenjörförrådspluton, signalförrådspluton, etappintendenturkompani (upprättar livsmedelsmagasin, bageri och slakteri samt förråd av drivmedel och vissa slags materiel), etappsjukhuskompani, sjukvårdsförrådspluton, sjukstallkompani och hästkompani (för ersättning av avgångna hästar). Till bakre etappgrupp kunna därjämte ansluta vissa förband, som eljest äro självständiga, t. ex. motorverkstadskader, sjukhuskader, hälsovårdspluton (för hygieniska och bakteriologiska undersökningar) samt smittreningspluton (för smittrening av personal och materiel). För arbeten av olika slag i samband med verksamheten inom etappgruppen svara arbetskompanier (icke yrkeskunnig personal, för lossning vid järnvägsstation m.m.) och krigsbyggnadskompani (yrkeskunnig personal, för trä- och jordarbeten m. m.).

Mellan trupperna och de bakre etappgrupperna upprättas f r ä m r e e t a p p g r u p p e r, där de olika anstalterna i allm. ha mindre omfattning och betjänas av följ. etappförband: etappgruppstab, tygkompani (upprättar förråd av ammunition och vissa slags materiel samt reparationsverkstäder), rörlig tygverkstadstropp (för förstärkning av framförvarande fördelnings reparationsorgan), ingenjörförrådspluton, motorverkstadspluton, etappintendenturkompani, sjuktransportkompani (med bussar, inredda för sjuktransport), etappsjukhuskompani, sjukhuskompani (såväl anspänt som motoriserat, för förstärkning

av framförvarande fördelning), sjukvårdsförrådspluton, etapphästsjukvårdskompani, arbetskompani och krigsbyggnadskompani. — Inom fördelningsområde upprättas — vid strid i allm. på ett avstånd av 6—10 km bakom fronten — *fördelningsunderhållsplatser*, d. v. s. ersättningsplatser för materiel, ammunition, livsmedel och drivmedel, reparationsplatser för fordon, huvudförbandsplatser och fördelningssjukhus för sårade, huvudförbandsplatser och fördelningssjukstall för sårade hästar m. m. De förband, som tagas i anspråk härför, ingå i fördelningsträngen, fördelningsintendenturkompaniet, sjukvårdsbataljonen och hästsjukvårdskompaniet. Nära de stridande trupperna upprättas genom dessas tross underhållsplatser av mindre omfattning någon km bakom fronten (*bataljonsförbandsplats*, *divisionsammunitionsplats* o. s. v.). Från dessa överlämnas förnödenheter till trupperna, och vid dem omhändertagas sårade människor och hästar, försliten materiel m. m.

Armékårchef hänvisar fördelning till viss främre etappgrupp och främre etappgrupp till viss bakre etappgrupp. *Tillförsel* sker från de centrala anstalterna i hemorten till bakre etappgrupp, från bakre etappgrupp till främre etappgrupp och från främre etappgrupp till fördelning. *Undanförsel* sker i motsatt ordning. För *transporter* användas i allm. järnväg mellan hemort och bakre etappgrupper, armékårträngens bilkompanier mellan bakre och främre etappgrupper, fördelningsträngens bilkompanier mellan främre etappgrupp och fördelningsunderhållsplatser samt truppernas tross, ev. förstärkt med anspannskompanier, som ingå i fördelningsträngen el. armékårträngen, mellan fördelningsunderhållsplatserna och truppernas underhållsplatser samt mellan dessa och trupperna. K. H-g.

Underofficersförbundet (eg. *Svenska underofficersförbundet*) bildades 1907. Medlemsantalet är omkr. 3,000, utgörande flertalet underofficerare på aktiv stat vid armén, marinen och flygvapnet. U:s organ är Den Svenske Underofficeren (gr. 1910). K. H-g.

***Underofficersskola.** Fr. o. m. 1938 införes vid Arméns underofficersskola en särskild handelslinje med undervisning även i handelsteknik, stenografi och maskinskrivning. — Särskild inspektör för militärläroverken finnes icke enl. 1936 års försvarsordning; hans funktion utövas av chefen för Armépstaben. K. H-g.

Vid *flottan* finnes en u. vid vardera Karlskrona och Stockholms örlogsstation. Sådan u. är underställd chefen för sjömanskårens skolor. Vid flottans u. tjänstgöra instruktionsofficerare, instruktionsingenjör, instruktionsintendent och civila timlärare. *Kustartilleriets* u. under en regementsofficer som chef och med till skolan kommenderade instruktionsofficerare och civila timlärare är förlagd till Karlskrona. *Flygvapnets* u. skall enl. 1936 års försvarsbeslut flyttas till Karlstad i samband med upprättandet av Värmlands flygflottilj, vilket beräknas ske 1939 (frågan huruvida flottiljen skall förläggas till annan ort är 1937 under utredning). Ö-g.

Underrättelsetjänst benämnes i sv. armén den verksamhet, varigenom underrättelser om fienden, egna trupper, terrängen och väderleken inhämtas, bearbetas och delgivas. *Spaning* omfattar inhämtandet av underrättelser om fienden och bedrives såsom markspaning el. flygspaning, den sistnämnda såsom ögon- el. bildspaning. Speciella former för markspaning äro signalspaningen, varvid underrättelser införskaffas antingen genom avlyssning el. genom pejling (den senare fastställer läget av sändande fientliga radiostationer), och gasspaningen. Identifiering av stupade och fångar, förhör med fångar och överlöpare samt tillvaratagande av fientliga tjänstemeddelanden kunna ge goda upplysningar. — Inhämtande av underrättelser om terrängen sker genom kartstudium, flygfotografering, fältmätning och rekognoscering. — Om inhämtande av underrättelser genom *observationstjänst* se d. o., suppl. — Genom *väderlekstjänsten* inhämtas, bearbetas och delgivas underrättelser om väderleken i allm. (särskilt väderleksutsikterna) samt meteorologiska förhållanden av betydelse för artilleriet och gasskyddstjänsten. K. H-g.

Undersläkte, se *Genus* 2.

Underspänning, det fenomen i ett elektriskt ledningsnät, då vid en driftstörning spänningen sjunker avsevärt under det normala värdet. Inom relätekniken använder man ofta *underspänningsreläer* (jfr *Elektriska reläer*, suppl.) för automatisk urkoppling vid inträffande u. F. D-n.

***Underställning.** 1. U. av utslag i tryckfrihetsmål har avskaffats genom den nya lydelsen av Tr. O. § 5; se k. kung. 9 april 1937 ang. beslutade ändringar i nämnda förordning. A. H.

2. Enl. lagen om kommunal fondbildning (se d. o., suppl.) av 12 juni 1936 skola i flera fall beslut om bildande av fonder underställas K. m:t och i vissa fall beslut om fondmedels placering underställas länsstyrelsen. J. R. N.

***Understödsförening.** Även sjukkassa (se d. o., suppl.) räknas numera som en art av u., likaså erkänd arbetslöshetskassa (se d. o., suppl.). I båda fallen gälla dock utöver 1912 års lag om u. särskilda bestämmelser (k. f. 26 juni 1931, resp. k. f. 15 juni 1934). Å. M.

Undertrycksförfarandet, se *Sauerbruch*, F., suppl.

***Undervattensbåt.** På grund av erfarenheterna från världskriget, då u-båtar ofta sänkte handelsfartyg under sådana omständigheter, att möjlighet till bärgande av besättning och passagerare var ringa eller ingen, upptogs vid flottkonferensen i London 1930 (se

Flottkonferenser, suppl.) frågan om u-båtskrigets humanisering. Det bestämdes, att u-båtar vid sitt uppträdande gentemot handelsfartyg skola vara underkastade samma regler som övervattensfartyg och i synnerhet icke äga rätt att sänka handelsfartyget eller göra det sjöodugligt utan att på förhand ha satt passagerare, besättning och skeppshandlingar i säkerhet, utom vid ihållande vägran att stoppa vid anprejning eller våldsamt motstånd mot visitation. 6 nov. 1936 kommo Storbritannien, Frankrike, Italien, U. S. A. och Japan överens att förlänga denna konvention, till vilken övriga länder sedan anmodades ansluta sig. T. v. ha Tyskland (i flottavtalet med England 1935) och Sovjetunionen lämnat sitt bifall. Ö-g.

***Undervattenssignalering.** På örlogsfartyg installeras numera allmänt undervattenssignalmottagare. Den bl. a. på flygplankryssaren »Gotland» installerade utgöres av på vardera fartygsbogen på lämpligt djup inbyggda mottagarmembraner, vilka vid påverkan av ljudvågor, som utsänts från någon undervattenskälla, bringas att vibrera. Dessa vibrationer göras genom vanliga mikrofoner och en transformator hörbara i telefon i fartygets navigeringshytt. Genom denna jämförelsevis enkla apparatur kunna visserligen undervattenssignaler mottagas men icke riktningen till sändaren (fyrskepp el. annan station) uttagas på annat sätt, än genom att fartyget girar och observerar vid vilken kurs ljudet höres lika i båda sidornas mikrofoner, då fartyget styr rakt på ljudkällan. Ö-g.

***Undset,** S., har vidare utgivit den självbiografiska barndomsskildringen »Elleve aar» (1934; sv. övers. 1935) och romanen »Den trofaste hustru» (1936; sv. övers. 1937). På sv. har även utkommit »Den heliga Angela Merici. En kvinnosakskvinna 1474—1540» (1936). — U:s porträtt återges på vidst. plansch.

Undulāt, sångpapegoja, se Papegojor.

Undulatiōnsmekanik, dets. som vågmekanik (se d. o.).

Ungare'tti [oŋga-], Giuseppe, italiensk skald (f. 1888). Vän till Apollinaire och Paul Valéry och medarb. i den senares tidning Commerce, representerar U. som ingen annan italienare Valérys strävan efter *la poésie pure.* I överensstämmelse med denna estetiska inställning är U:s produktion kvantitativt ringa: »Il porto sepolto» (1916), »Allegria di naufragi» (1919), »La guerra» (s. å.; 3 h., samlade under titeln »Sentimento del tempo», 1933), men representerar något fullständigt nytt i modern italiensk lyrik. G. B-h.

Ungdomsfängelse. Enl. lag 15 juni 1935 kunna brottslingar, som i åldern mellan 18 och 21 år begått brott, varpå kan följa fängelse eller straffarbete, dock icke straffarbete i 4 år eller däröver, dömas till s. k. u. i st. f. vanligt straff. U. ådömes på obestämd tid, men efter ett år och sedermera var sjätte månad skall en särskild nämnd pröva lämpligheten av fångens utskrivning, slutligt eller villkorligt. I regel skall villkorlig utskrivning ske senast efter två år. Den villkorligt utskrivne skall stå under tillsyn, i intet fall längre än två år. För ådömande av u. förutsättes, att brottets beskaffenhet och den brottsliges personliga utveckling, vandel och levnadsomständigheter i övrigt ge skälig anledning anta, att u. är lämpligare för hans uppfostran, utbildning och rättande än annat straff. Arbetet inom u. skall bereda den dömde tillfälle till sådan teoretisk och praktisk utbildning i hantverk eller annat yrke, som kan främja utsikterna för honom att efter utskrivningen försörja sig själv. Lagen har ej ännu (nov. 1937) trätt i kraft. En särskild anstalt, där straffet skall avtjänas, uppföres f. n. på Skenäs i Östra Husby, Östergötlands län. V. A-t.

Ungdomsnämnd, se Barnavårdsnämnd, suppl.

-unge förekommer som avledningsändelse i många svenska ortnamn, t. ex. *Källunge.* I de flesta fall har det blivit utbytt mot *-inge,* t. ex. *Haninge, Huddinge, Taxinge* (äldre *Hanunge, Uddunge, Taxunge*). Liksom det besläktade *-inge* (se d. o., suppl.) har *-unge* bildat personbeteckningar, av samma art som *folkungar* o. dyl. Häradsnamnet *Konga* (i Värend), äldre *Korunga,* sammanhänger säkerligen med den där belägna gården *Kårestad,* äldre *Korastadha,* liksom t. ex. *Inglinge* med *Ingelstad.* E. W-én.

***Unger,** G., var efter avsked 1931 från aktiv stat ledare av sjöhistoriska forskningsarbeten vid Marinstabens sjöhistoriska avd. intill 1936.

Unger [o'ŋər], Rudolf, tysk litteraturhistoriker (f. 1876), slutligen (1925) prof. i Göttingen. U. har skrivit bl. a. »Platen in seinem Verhältnis zu Goethe» (1903), »Hamann und die Aufklärung» (2 bd, 1911), »Von Nathan zu Faust» (1916), »Herder, Novalis und Kleist» (1922), »Gesammelte Studien» (2 bd, 1929), »Goethe und sein deutsches Volk» (1932) m. m. — Han är medutgivare av Neue Forschung (1929 ff.). R-n B.

***Ungern.** Folkmängden beräknades 1936 uppgå till 8,943,533 inv. Exporten värderades s. å. till 506,6 mill. pengö (därav vete 80,6 mill. och levande djur 59,5 mill.) samt importen till 433,0 mill. pengö. Det största handelsutbytet ägde rum med Tyskland, Österrike, Italien, Rumänien och Storbritannien. Rundradiosändare finnas i Budapest, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs och Magyaróvár. S. F.

Mynt- och bankväsen. Guldmyntfot uppehålles formellt tack vare rigorös valutakontroll. I praktiken har devalvering ägt rum genom att utrikeshandeln, i den mån den ej regleras genom rena bytesavtal, är föremål för clearing till nedsatta kurser för pengö eller liknande kompensationsförfarande. För stor del av exporten samt vid köp av guld eller utländska valutor erlägges en »premie»

SIGRID UNSET

FOTOGRAFI

om 50 % eller mera. Transferering av räntorna på vissa utländska lån har inställts, och andra dylika lån äro föremål för stillhalte-avtal. Jordbrukarnas skuldbörda har lättats genom fastställande av maximiräntor och statens övertagande av vissa lån intill sammanlagt 100 mill. pengö. Bankerna erhålla härigenom av staten medel att minska den stora rediskontering hos nationalbanken, som härstammar från 1931 års kris. Denna har också satt spår i skärpning av banklagstiftningen, medförande viss statlig uppsyn över bankerna. Utom ett tiotal stora banker i Budapest finnas över 400 småbanker av väsentligen lokal betydelse. E. II-ss.

Statsfinanser. Budgeten för 1937—38 upptog statsinkomsterna till 1,199 mill. pengö, därav skatter av olika slag 740 mill. pengö och inkomster från statsjärnvägarna 238 mill. pengö. Statsutgifterna beräknades till 1,267 mill., därav 215 mill. pengö till statsjärnvägarna, 161 mill. till pensioner och 110 mill. till försvaret. Statsskulden angavs till 1,902 mill. pengö i början av 1936 (därav 1,270 mill. pengö utländsk skuld). N. Sbg.

Undervisningsväsen. Folkundervisningen bygger numera på en åttaårig folkskola, som dock på grund av ekonomiska svårigheter ännu icke kunnat införas i full utsträckning. De högre allm. läroverken äro sedan 1933 av en enhetlig typ med latin som första främmande språk, tyska som andra och grekiska, engelska eller franska som tredje. 1934 sammanslogos tekn. högskolan, veterinär-, bergs- och skogsbrukshögskolan, lantbruks- samt handelshögskolan till ett femte univ. Staten underhåller helt eller delvis ett stort antal forskningsinstitut i utlandet. G. M-en.

Försvarsväsen. Armén. Off. kvarstår U:s armé på Trianonfredens grund. I realiteten torde dock allmän värnplikt ha införts redan kort efter fredsslutet, med ettårig aktiv tjänstgöring. De 7 brigaderna torde ha ökats, så att fredsstyrkan utgör 7 divisioner jämte armétruppförband. C. A. E.

För luftförsvaret torde minst 2 luftvärnsdivisioner ha uppsatts. Det civila luftskyddet är organiserat enl. en 1935 antagen lag. Den centrala ledningen utövas av en landskommendant. Landet är uppdelat i 7 luftskyddskretsar, vilka sammanfalla med de 7 militärområdena. I varje ort finnes en luftskyddsledare, ofta borgmästaren. Särskild omsorg har ägnats frågan om Budapests utrymmande. Vid sidan om myndigheterna arbetar den statligt understödda »ungerska luftskyddsligan» med upplysningsverksamhet och utbildning i det enskilda luftskyddet. R. A.

Sport och idrott. Sedan äldsta tider ha kroppsövningar varit högt skattade bland ungrarna, som äro ett gammalt ryttar- och friluftsfolk. Ridning, bågskytte o. a. vapenövningar förekommo tidigt allmänt; redan under medeltiden anordnades kapplöpningar. 1770 påbjöd Maria Teresia, att kroppsövningar skulle införas i skolorna. Simning, skytte och fäktning övades redan under slutet av 1700-talet allmänt och ha sedan hållit sin ställning; under 1800-talet ökades det idrottsliga programmet med turnväsen (från 1825), rodd (från 1861, då Budapests roddförening stiftades) och skridskosport (från 1869).

U. kom på detta sätt tidigt med i den moderna sporten, där ungrarna gjort betydande insatser. Nationalsporten är fotboll, som 1936 omfattade nära 500 klubbar med över 80,000 spelare. U:s fotbollsspelare äro bland världens främsta; t. o. m. 1935 ha 211 landsmatcher spelats (101 vunna), därav 10 mot Sverige (5 vunna). Simningen kommer kanske därnäst i popularitet; Budapest har en mängd förstklassiga bad, och U:s simmare ha sedan sekelskiftet hört till de bästa i världen. Bland de främsta märkas olympiamästarna Z. Halmay och F. Csik samt I. Bárány. I vattenpolo är U. sedan ett tiotal år obestridd världsmästare och erövrade olympiska guldmedaljen 1932 och 1936. I brottning har U. länge intagit en ledande ställning och har hemfört en mängd olympia- och Europamästerskap, likaså i den nyare boxningen, som också blivit en stor sport. U:s fäktare äro av högsta klass, särskilt på sabel, där de länge dominerat. Hästsporten står högt; stora kapplöpningar ordnas årl. vid Budapest (derbyt sedan 1921) och dessutom på magnaternas gods. Konståkning på skridskor har varit en annan ungersk specialitet; konståkning för damer behärskades länge av M. L. Kronberger och O. von Méray-Horváth; den senare erövrade Europamästerskapet 7 ggr 1908—14. Även i gymnastik, skytte och tennis samt ej minst i fri idrott, där löparna Barsi och Szabo samt kastarna Darányi, Szepes och Remecz varit de stora namnen, ha vackra segrar hemförts.

I spetsen för U:s idrott står sedan 1913 senaten för kroppskultur, som sorterar under undervisningsministeriet. Staten ger sporten ett kraftigt stöd, och sedan 1921 är idrott obligatorisk i skolorna. 1922 grundades i Budapest en högskola för kroppsövningar. Den frivilliga idrottsrörelsen saknar centralorganisation men är organiserad i 21 specialförbund. A-ö.

Författning. Riksföreståndaren är icke ansvarig inför riksdagen. Han har genom lag, som trädde i kraft 28 juli 1937, erhållit rätt att medverka vid tillsättandet av efterträdare, varvid han själv nominerar tre kandidater, vilkas antal ev. ytterligare ökas av riksdagen. Tills det nya riksföreståndarvalet har skett, utövas högsta makten av ett statsråd (*államtanács*), bestående av landets högsta dignitärer. G. M-en.

Förbindelser med Sverige. Restiden Malmö —Budapest utgör f. n. med tåg omkr. 30 tim., med flygmaskin $7^1/_2$ tim. U. exporterade 1935 till Sverige för 5 mill. kr. (1936 omkr.

6,57 mill.), därav pälsverk 1 mill., vidare bl. a. varmvalsad plåt, radioapparater, lucernfrö och broderier. Importen från Sverige värderades 1935 till 1,8 mill. kr. (1936 omkr. 1,58 mill.) och bestod av kullager, rullager, järn, gummiskodon m. m. Maj 1937 slöts clearingavtal mellan U. och Sverige. U. har sedan 1937 legation i Stockholm; Sveriges minister i Wien är även ackrediterad i Budapest. Ett svensk-ungerskt sällskap finns i Stockholm (gr. 1924) och ett ungerskt institut vid Stockholms högskola (gr. 1929). A. A–t.

Historia. Den av Gömbös 1932 bildade regeringen grep sig omedelbart an med ett vittfamnande kulturellt och socialt nydaningsarbete enl. ett av regeringschefen i 95 punkter uppgjort program. Motsättningarna mellan Bethlen och Gömbös neutraliserades genom en omorganisation av regeringspartiet, Nationella enhetspartiet (*Nemzeti egység pártja*, NEP), vilket efter riksdagens upplösning 4 mars 1935 vid nyvalen i april s. å. erövrade 168 av 244 mandat.

Under hela sin ministertid sökte Gömbös häva U:s utrikespolitiska isolering genom närmanden till Italien, Tyskland och sedermera även Österrike (Rompakten 18 mars 1934 mellan U., Italien och Österrike). Ministären Gömbös — den första lagliga regeringen i U:s historia utan någon medlem av U:s gamla högadel — efterträddes vid regeringschefens död 6 okt. 1936 av ministären Darányi, en direkt fortsättning av den föreg. Främst på denna ministärs inrikespolitiska arbetsprogram stå frågorna om överhusets omorganisation samt valreform. G. M–en.

Litteraturanvisningar. E. Migliorini, »L'Ungheria» (1933); W. Langlet, »Till häst genom U.» (1934); C. A. Macartney, »Hungary» (s. å.); P. Delattre, »Nos amis les hongrois» (1935); C. Holland, »Hungary, the land and its people» (s. å.); K. Bell m. fl., »Ungarn» (s. å.); S. Teleki, »Weinbau und Weinwirtschaft in Ungarn» (1937).

***Unghöger.** Jfr G. Heckscher, »Unghöger» (1934).

***Ungkyrkliga rörelsen.** Monogr. av H. Pleijel (1937).

Ungnad [o'ngnāt], A r t h u r, tysk assyriolog (f. 1879), prof. i Greifswald 1919—30. Skr. bl. a.: »Selected babylonian business and legal documents of the Hammurabi period» (1907), »Hammurabi's Gesetz», II—VI (1909—23; tills. m. J. Kohler m. fl.), »Altorientalische Texte und Bilder» (2 vol., 1909; tills. m. H. Gressmann och H. Ranke), »Arameische Papyrus aus Elephantine» (1911; textuppl.), »Babylonische Briefe aus der Zeit der Hammurapi-Dynastie» (1914; Vorderasiatische Bibliothek, 6), »Syrische Grammatik» (1913; 2:a uppl. 1932), »Babylonisch-assyrische Grammatik» (1906; 2:a uppl. 1926), »Babylonisch-assyrisches Keilschriftlesebuch» (1927) och »Subartu» (1936). H. S. N.

Ungsvenskarna, högerpartiets ungdomsrörelse, vars första avdelningar bildades våren 1934. I juni 1937 hade U. 500 lokalföreningar och 18,000 medl. U. äro knutna till högerpartiets organisation Allmänna valmansförbundet genom att alla ungdomsrörelsens medl. över 18 år automatiskt äro medl. i partiorganisationen, varjämte ordf. i lokala ungdomsföreningar, distrikt och U:s riksorganisation äro självskrivna led. i motsv. avd. av Allmänna valmansförbundet. Övre åldersgräns för medlemskap är 35 år. U:s organ är tidningen Ungsvensk Lösen (gr. 1934; utges 2 ggr i mån.). L. K.

***Uniform.** M a r i n e n s uniformsdräkter äro: paraddräkt, daglig dräkt, mässdräkt (endast för officerare och vederlikar) samt arbetsdräkt. F l y g v a p n e t s uniformsdräkter äro paraddräkt, daglig dräkt, arbetsdräkt och flygdräkt. Ö.-g.

Unión [oniå'n] L a U n i ó n, hamnstad i ö. Salvador, Centralamerika, vid Fonsecaviken; 8,179 inv. (1935). U. är republikens förnämsta importhamn; exporten utgöres av kaffe, bomull, hudar och perubalsam. Järnväg till San Salvador.

Unionālen, en utställningsorganisation av danska, norska och svenska konstnärsgrupper, bildad 1926 i Paris. Den svenska sammanslutningen F a l a n g e n (se d. o., även i suppl.) tillhör U. E. L–k.

Union internationale de radiodiffusion [yniå' ātärnasiåna'l də radiådifyziå'], nuv. namnet på *Union internationale de radiophonie* (se R u n d r a d i o, sp. 1215).

Union internationale des télécommunications [yniå' ātärnasiåna'l dä telekåmynikasiå'], se I n t e r n a t i o n e l l a f j ä r r f ö r b i n d e l s e k o n v e n t i o n e n, suppl.

Union nationale des combattants [yniå' nasiåna'l dä kåbatā'], se P e r m a n e n t a i n t e r n a t i o n e l l a f r o n t s o l d a t k o m m i s s i o n e n, suppl.

***Unison sång.** Under den populära benämningen a l l s å n g har u. under senare tid vunnit allt större utbredning. Sedan Ernst Rolfs sista år har allsång haft sin givna plats vid större idrottsevenemang. En högre, musikuppfostrande syftning erhöll den genom en av F. Jöde i Stockholm 1935 ledd »sångstämma», och efter de Jödeska principerna idkas nu allsång i allt större omfattning, bl. a. på Skansen. G. M.

United press [jōnāi'tid -], se S c r i p p s-H o w a r d k o n c e r n e n, suppl.

United states steel corporation [jōnāi'tid stēi'ts stī'l kåpərēi'ʃən], ett 1901 på initiativ av bl. a. J. P. Morgan d. ä. och A. Carnegie genom fusion av 23 bolag inom den amerikanska stålindustrien bildat holdingbolag (populärt kallat »amerikanska ståltrusten»). Bolaget, som har sitt säte i New York, driver genom sina dotterbolag bl. a. gruvor, järn- och stålverk, stålmanufakturverk, cementfabriker, järnvägar, varv och rederier. De största anläggningarna finnas i Pennsylvania, Ohio,

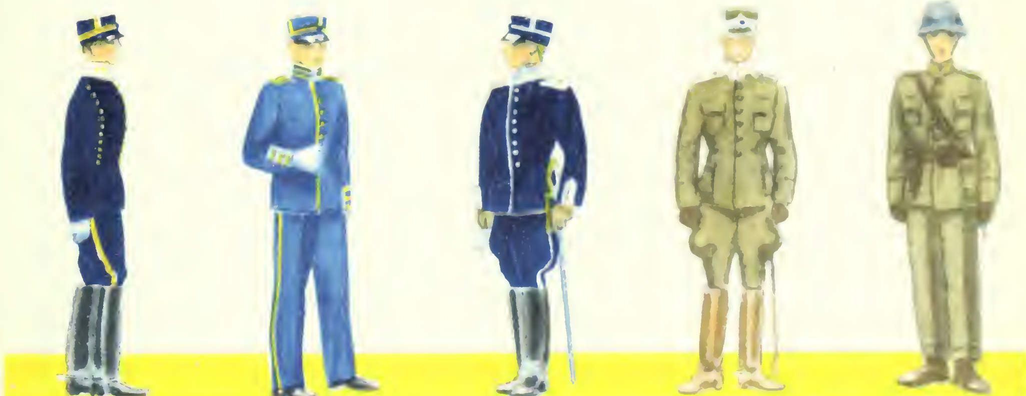
1. Svea livgarde: furir i paraddräkt m/ä med grenadjärhuvudbonad.

2. Livreg:tets grenadjärer: underlöjtnant i daglig dräkt (vapenrock) m/a.

3. Livreg:tet till häst: löjtnant i bigesch, hjälm och vaktbricka.

4. Livreg:tets husarer: löjtnant i daglig dräkt (dolma) m/a.

5. Svea art.-reg:te: officersaspirant (styckjunkare) i daglig dräkt (kollett) m/ä.

6. Vendes art.-reg:te: löjtnant i daglig dräkt (attila) m/ä.

7. Ingenjörtrupperna: löjtnant i daglig dräkt (vapenrock) m/a.

8. Trängen: underlöjtnant i daglig dräkt (vapenrock) m/a.

9. Generalitetet: generalmajor i daglig dräkt m/23.

10. Infanteriet: underlöjtnant i fältdräkt m/23.

11. Signalreg:tet: menig i daglig dräkt m/23 med lägermössa m/37.

12. Statens järnvägar: tågmästare i syrtut.

13. Stockholms brandkår: brandkapten.

14—15. Försöksmodeller för polisuniform 1937: patrullerande poliskonstaplar.

Bild 3, 4, 5, 8 och 12 äro rättelser till bild 14, 15, 17, 20 och 54 vid art. Uniform i bd 19.

Samtliga bilder efter akvareller av Torsten Ekberg.

Indiana, Illinois och Alabama. Exporten har överlåtits på ett särskilt bolag, United states steel products co. E. Hlr.

Univale'nter, se Kromosomer, suppl., sp. 1083.

***Universitet.** Ny litt.: S. d'Irsay, »Histoire des universités françaises et étrangères dès origines à nos jours», I—II (1933—35); ny uppl. av H. Rashdall, »Universities of Europe in the middle ages», utg. av F. M. Powicke och A. B. Emden (3 bd, 1936). Kj. K-n.

U. i Sverige. Sakkunniga i svenska u:s befordringsärenden föreslås numera både av vederbörande fakultet eller sektion och av motsv. fakultet eller sektion vid systeruniversitet, i befordringsärenden inom medicinsk fakultet jämväl av Karol. inst:s lärarkollegium, varefter sakkunniga utses av större konsistoriet vid det u., som den lediga befattningen tillhör. Den s. k. universitetsberedningen avgav 1937 ett betänkande om vissa ändringar i u:s organisation, professurernas omfattning m. m. S. K-ft.

***Universitetskansler.** U. åtnjuter fr. o. m. budgetåret 1937—38 en årlig lön på 17,000 kr. Vid förhinder för kansler förordnas en ställföreträdare. Prokanslersämbetet skall ej erhålla ny innehavare, sedan nuv. ärkebiskopen och biskopen i Lunds stift upphört att bekläda sina ämbeten. S. K-ft.

University of California [jōnivə'siti əv kälifå'njə], Kaliforniens statsuniv., gr. 1868. De flesta institutionerna äro förlagda till Berkeley och Los Angeles; dessutom finnas i San Francisco konstakad., medicinskt och farmaceutiskt inst. samt tandläkarinst., i Davis och Riverside lantbruksinst. med försöksfält samt i Pomona inst. för husdjursavel. Till U. höra även Lickobservatoriet på Mount Hamilton och den oceanografiska stationen vid La Jolla. Univ.-bibl. (i Berkeley, 800,000 bd) är ett av U. S. A:s förnämsta. Läsåret 1935—36 hade U. sammanlagt 1,902 lärare och 22,789 stud., därav i Berkeley 1,132 lärare och 14,418 stud., i Los Angeles 375 lärare och 7,254 stud. S. F.

***Unruh,** F. v., har vidare författat komedierna »Phaea» (1930) och »Zero» (1932) samt skådespelet »Hutten» (1935).

Untermeyer [a'ntəmāīə], Jean Starr, nordamerikansk författarinna (f. 1886), g. m. L. U. 1907—32; har gett ut diktsamlingarna »Growing pains» (1918), »Dreams out of darkness» (1921), »Steep ascent» (1927) och »Winged child» (1936). Hennes diktning har en pregnant, ofta musikalisk form; dess innehåll är bikter och analyser i symbolform av kvinnligt känsloliv. R-n B.

***Untermeyer,** L. Hans parodier äro samlade i »Collected parodies» (1926). Av hans diktsamlingar är »The new Adam» (1920) anmärkningsvärd genom sitt starka sociala patos. »Modern british poetry» och »Modern american poetry» kommo ut i resp. 5:e och 4:e, utvidgade uppl. 1936. R-n B.

Uplands enskilda bank, a.-b., se Upplands enskilda bank, även nedan.

***Uppbörd** av kommunalutskylder verkställes i flera kommuner numera genom postgiro.

***Uppbördsstämma.** Pensionsavgifterna uppbäras numera i samband med kronouppbörden.

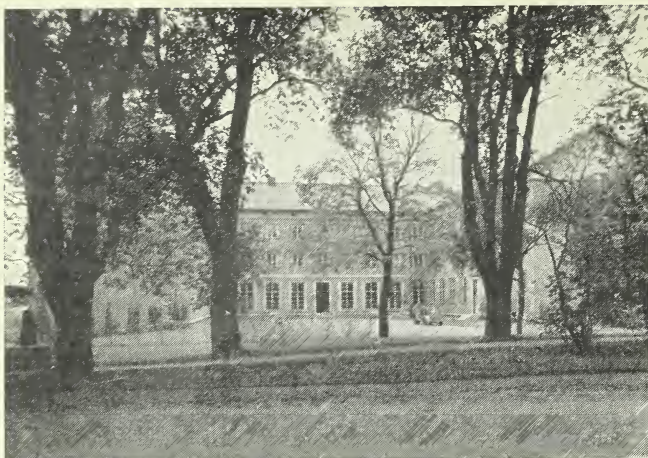
***Uppdal,** K., utgav 1930 diktsamlingen »Galgberget», hans egendomligaste och bästa arbete.

***Uppehållstillstånd,** se även Arbetstillstånd och Främlingskontroll, båda i suppl.

Uppfinnarekontoret, se Svenska uppfinnareföreningen, suppl.

***Upphandling för statens behov.** Enl. kung. 28 maj 1937 gäller i fråga om hemlighållande av handlingar ang. upphandling eller utförande av arbete för statens räkning el. försäljning av staten tillhörig lös egendom vad som stadgas i lagen av 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar. — Föreskrifter ha givits genom upprepade kungörelser om ökat företräde för inhemskt bränsle och likaså om utbyte av margarin mot smör. J. R. N.

***Uppkvistning.** Vid »grönkvistning» borttagas nedre, levande grenar på växande träd, vid »torrkvistning» blott döda. U. göres mest för att höja virkeskvaliteten, ibland i annat syfte (»riskning» av träd i betesmarker). U. ansågs förr, bl. a. av svenska 1700-talsförfattare, som en av de viktigare skogsvårdsåtgärderna och bedrevs yrkesmässigt av franska *corps d'élagage* men kom senare i vanrykte bland skogsmännen. I Tyskland var u. ånyo vanlig omkr. 1860—90, men ett nytt bakslag följde, och först efter världskriget har u. åter blivit modern, numera även i Sverige. Skogsmännens växlande uppskattning av u. såsom skogsvårdsåtgärd beror dels på skiftande behov av sådana metoder att höja kvaliteten, dels på besvikelser över de nådda resultaten, ofta beroende på olämpligt utförd u. eller u. av olämpliga träd. Bl. a. har grönkvistning ofta vållat stamröta, men faran är olika för skilda trädslag; white pine (*Pinus strobus*) grönkvistas i stor skala i Amerika med gott resultat. I Sverige bedrives u. mest som torrkvistning på tall men delvis även som grönkvistning, mest på björk (och sedan gammalt husbehovsmässigt på rakvuxna enbuskar, »störkvistning»). Som redskap användas mer och mer specialsågar, mest smala svanssågar med åtställd tandning (dragsågar). Vinsten i tid, jämförd med tiden för naturlig kvistrensning, måste i regel kunna bli betydande vid välgjord u. (även vid torrkvistning, om den göres påpassligt), men det ekonomiska utbytet blir högst växlande, och stor oenighet råder i frågan om u. är lönande och i så fall för vilka stamtyper. — Litt.: H. Mayer-Wegelin, »Ästung» (1936); uppsatser av G. Lundberg m. fl. och av L.-G. Romell i Skogsvårdsfören:s Tidskr. 1937. L.-G. R-ll.

Hygienisk-bakteriologiska och patologiska institutionernas byggnad i Uppsala.

***Uppland.** Ny litt.: »U.» (1935; utg. av Upplands nation under redaktion av O. Lundberg); »En vägbok för Uppsala län. Bidrag till länets väghistoria» (1937).

***Upplands enskilda bank** ombildades 1934 till a.-b. (se B a n k, suppl.) under namnet Uplands enskilda bank a.-b. Vid rekonstruktionen 1932 inbetalades ett tillskottskapital om något över 10 mill. kr., varav 4 mill. kr. försträcktes av staten ur fonden för stöd åt svenska kreditinrättningar. Av tillskottskapitalet har något mer än hälften återbetalats med vinstmedel, och 1937 beslöts återbäring av återstoden, sedan aktiekap. för ändamålet nedskrivits med $^1/_3$. Banken ämnar för 1937 återupptaga utdelningen till aktieägarna med 5 %. Avsikten är vidare att genom nyemission i jan. 1938 åter höja aktiekap. till dess förutvarande storlek, omkr. 15,06 mill. kr. Tillfälle har beretts aktieägarna att teckna aktier i ett holdingbolag, a.-b. Kölen (aktiekap. 1,6 mill. kr.), som övertagit bankens praktiskt taget alla återstående företagarintressen. E. H-ss.

***Upplands regemente** tillhör sedan 1937 IV:e arméfördelningen.

Upplivande medel, se A n a l e p t i k a. Bland nyare u., som fått stor användning, märkas i första hand pentametylentetrazol (cardiazol) och pyridin-β-karbonsyredietylamid (coramin), vilka huvudsakl. genom central verkan utöva en stimulerande effekt på cirkulation och andning. Dessa preparat ges vanl. i form av injektion, då andning och blodomlopp nedsatts som följd av förgiftningar (med sömnmedel, morfin, koloxid, bakterietoxiner etc.), men även stundom som prestationsstegrande medel vid sport och idrott, vid överansträngning etc. En viss betydelse ha de nämnda preparaten även som medel att avbryta en kirurgisk narkos med icke gasformiga medel, avertin, evipan o. dyl. Till u. kan även räknas det nyligen införda preparatet fenylisopropylamin (benzidrin), vilket utövar en starkt upplivande och psykiskt stimulerande verkan, ofta åtföljd av en känsla av minskat sömnbehov. U. v. E.

Upplysningsnämnden, se K u l t u r r å d e t, suppl.

***Uppmarsch.** Med u. förstås numera enl. svensk terminologi endast förbandens samling inom krigsskådeplats efter verkställd koncentrering.

***Uppsala,** stad. Folkmängden hade 1937 stigit till 35,212 inv. Bebyggelsen har i samband därmed utvecklats; bl. a. har stadsdelen Kungsgärdet utvidgats och delvis reserverats för småstugebebyggelse. S. v. om Akademiska sjukhuset har (1937) uppförts ett centralsanatorium för Uppsala län (arkitekt G. Birch-Lindgren); längre västerut ligga de nya hygienisk-bakteriologiska och patologiska institutionerna i gemensam byggnad (arkitekt L. C. Johansson), varjämte en ny, till Akademiska sjukhuset ansluten kvinnoklinik är under uppförande. »Syskrinet» och »Sju helvetes gluggar» samt O. Rudbecks hus ha numera rivits. Om Geijersgården se d. o. 1, suppl. Industrien i U omfattade 1934 118 arbetsställen med tills. 3,498 arb. Staden har privat rundradiostation. Tax.-värde å fastighet (1936) 150,914,700 kr. å skattepliktig och 39,075,300 kr. å skattefri; tax. inkomst 55,370,910 kr. — Ny litt.: K. W. Herdin, »Bidrag till U. stads byggnadshistoria» (2 bd, 1932—34) och »Gammalt och nytt» (1935). B. A-dt.

***Uppsala domkyrka.** 1937 tillsattes av K. m:t en kommitté för utredning rörande restaurering av domkyrkan. — Ny litt.: Gerda Boëthius och A. L. Romdahl, »Uppsala domkyrka 1258—1435» (1935).

***Uppsala—Enköpings järnväg** inköptes 1937 av staten.

***Uppsala län.** Efter gränsreglering mellan U. och Gävleborgs län utgör arealen 5,332,56 km², därav 5,132,67 km² land; 139,086 inv. (1937), därav 41,273 i städerna. Fisket (saltsjöfisket) sysselsatte 1935 236 yrkes- och 120 binäringsfiskare. Landsvägarna uppgingo s. å. till 411 km och bygdevägarna till 1,618 km. 1 jan. 1937 funnos 118 koncessionerade omnibuslinjer med en linjelängd av 2,765 km. Antalet motorfordon i länet uppgick vid samma tidpunkt till 5,447, därav 2,965 person- och 1,202 lastautomobiler samt 1,137 motorcyklar. Ett lanthushållningsseminarium finns i Brogård (jfr F a c k s k o l a n f ö r h u s l i g e k o n o m i) och i Jälla (Vaksala socken) en lantmannaskola (tidigare belägen i Vik), invigd 1937. G. Rbg.

1

UPPLAND

Bild 1. Lövängsbryn på Svartsjölandet.

Bild 2. Barrskog på moränmark. Lovö.

2

3

4

UPPLAND

Bild 3. Skogsväg på Blidö.

Bild 4. Hamnen vid Berg på Stora Möja.

***Uppsala universitet.** Medicinska fakulteten har f. n. sexton professurer, i det att chefen för Statens rasbiologiska institut numera samtidigt är prof. i rasbiologi vid univ. Fakultetens lärarpersonal har vidare ökats med en lärare i fysikalisk diagnostik, vilken samtidigt är överläkare vid ett nyupprättat, till Akademiska sjukhuset hörande centralsanatorium. Då innehavaren av den personliga professuren i astronomi avgår, skall den tidigare vakanssatta observatorsbefattningen i astronomi återbesättas. Fr. o. m. 1 juli 1937 har statsanslag anvisats för avlönande av en idrottslärare. Studenternas idrottsplats har med anslag av s. k. tipsmedel avsevärt moderniserats. U:s anslag av statsmedel för budgetåret 1936—37 uppgingo till 2,853,146 kr. Kapitaltillgångarna, kassor, fonder etc. voro 30 juni 1937 23,181,378 kr.

Antalet studenter utgjorde vid början av höstterminen 1937 3,470, därav 575 kvinnliga. Univ:s stipendiefonder hade 30 juni 1937 ett kapitalvärde av 7,192,670 kr. Av Stiftelsen Uppsala studentbostäder har uppförts ett bostadshus om 113 rum för studenter. Genom enskilda donationer äro en del av rummen i detta hus stipendierum, som upplåtas utan ersättning. Södermanlands-Närkes nation har också uppfört ett bostadshus för sina medlemmar. C. Ht.

***Uppsala universitetsbibliotek.** Genom läsesalsflygelns förlängning i n. och s. ha tillkommit utrymmen för ytterligare en större och en mindre läsesal (endast den ena f. n. öppnad) samt över dessa belägna forskarrum och handskriftsmagasin. Det av böcker upptagna hyllutrymmet beräknas nu uppgå till 25,000 m. — Genom beslut av 1937 års riksdag utökades U:s stat med en förste bibliotekarie på extra stat (föreståndare för katalogiseringsavd.) samt en ny ord. andre bibliotekarie. 1935 mottog U. som gåva av dr E. Kempe en fond, vars avkastning skall användas till inköp av handskrifter och sällsyntare bokverk. A. U.

***Uppsala ärkestift** består efter kontraktssammanslagning (se T r ö g d s o c h Å s u n d a k o n t r a k t, suppl.) av 24 kontrakt. Pastoraten ha minskats till 158 och landsförsamlingarna till 241. Litt.: G. Åsbrink och K. B. Westman, »Svea rikes ärkebiskopar» (1935).

Uppskov med inställelse till tjänstgöring vid mobilisering kan enl. kung. 14 aug. 1937 (Sv. Författningssaml., n:r 773, 1937) förekomma för vissa värnpliktiga, vilkas användning i civil sysselsättning är oundgängligen nödvändig för att trygga stats- och samhällslivets jämna gång eller för att upprätthålla verksamheten vid vissa betydelsefulla verk och företag. K. H-g.

***Uppskovsränta.** Enl. 1936 års lag om skuldebrev (jfr d. o., suppl.) § 6 skall, om i skuldebrev ränta är utfäst, samma räntesats gälla även för u. (där ej annat avtalats). Är i skuldebrev ränta ej utfäst, utgår u. enl. den allmänna regeln om 6, resp. 5 %. A. M.

***Uppström, A. E. W.**, dog 1935 6/12.

***Uppståndelse.** Litt.: P. Althaus, »De yttersta tingen» (1928); T. Andræ, »Det osynligas värld» (1933); F. Holmström, »Det eskatologiska motivet i nutida teologi» (s. å.).

Upptryck, se L y f t k r a f t, suppl.

***Uppåkra** skall efter framtida pastoratsreglering ingå i Knästorps, Uppåkra och Flackarps pastorat.

***Upsala,** tidning i Uppsala. Huvudred. är sedan dec. 1934 E. G. Rosén (f. 1893 16/7). Tidningen företräder i politiskt hänseende högerpartiet.

***Ur.** E l e k t r i s k a u r, i noggrannhet tävlande med el. överträffande de bästa astronomiska pendeluren, kunna konstrueras med hjälp av piezoelektriska kristaller (se P i e z o e l e k t r i c i t e t, även i suppl.). Se art. av T. Johansson i Kosmos 1935. Jfr S y n k r o n u r, suppl. Sv. B-r.

Ura-Li'nda-Chronik [o'ra - krå'nik], se W i r t h, H. F., suppl.

Uralmedstroj [oralmjetjstrå'j], se K r a s n o u r a l s k, suppl.

***Uralområdet** uppdelades 1934 i Sverdlovskområdet och Tjeljabinskområdet, varjämte dess n. och ö. delar överfördes till det s. å. nybildade Omskområdet.

Uralsk [ora'ljsk], stad i Kazakstan, Sovjetunionen, vid floden Ural; 52,200 inv. (1934); huvudstad i Västkazakstanska området. Viktig handelsplats med kvarnar, läderfabriker och ylleindustri.

Urartning, *fys.*, hos en gas, hos elektronerna i ett metallstycke el. dyl. betecknar det tillstånd, då den klassiska statistiken upphört att gälla. Se K v a n t u m s t a t i s t i k, suppl., sp. 1110.

Ura-Tiube [-tjobe'], stad i Tadjikistan, Sovjetunionen, 190 km ö. n. ö. om Samarkand; 24,300 inv. (1933). Vinodling och trädgårdsskötsel; tillv. av skodon, yllevävnader m. m.

Urban [ə'bən], W i l b u r M a r s h a l l, nordamerikansk psykolog och etiker (f. 1873), sedan 1931 prof. vid Yale-univ. U. har ägnat sig åt känslornas psykologi, särskilt med hänsyn till värdeupplevelsen. Bland hans arbeten äro att nämna »The intelligible world. Metaphysics and value» (1929) och »Fundamentals of ethic» (1930). J. L-t.

Urbana [əbä'nə], stad i Illinois, U. S. A., 200 km s. s. v. om Chicago, invid staden C h a m p a i g n (se d. o., suppl.); 13,060 inv. (1930). Säte för University of Illinois (gr. 1867), som 1936 hade 14,036 stud.

Urey [jo'əri], H a r o l d C l a y t o n, nordamerikansk kemist (f. 1893), prof. vid Columbiauniv. 1929. Har särskilt verkat inom fysikalisk kemi, studerat atomers och molekylers byggnad med optiska metoder samt gasers termodynamiska egenskaper. 1932 upptäckte U. i samarbete med Brickwedde och Murphy den nya väteisotopen deuterium (se V ä t e)

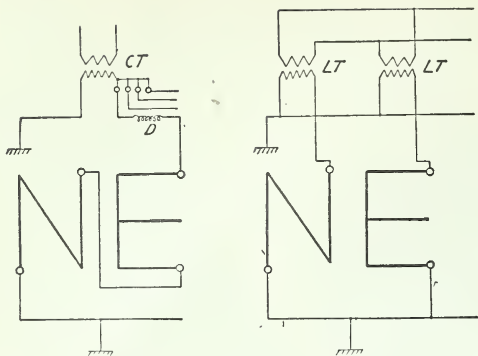

Bild 1. Kopplingsschema för neonanläggning med centraltransformator (*CT*). Den av skillnaden mellan tänd- och brännspänning betingade strömbegränsningen åstadkommes av det induktiva motståndet *D*. — Bild 2. Kopplingsschema för neonanläggning med transformator för varje bokstav (*LT*). Transformatorn utföres som läckfältstransformator, vilken även tjänstgör som strömbegränsare.

och fick därför 1934 års Nobelpris i kemi. U. har bl. a. skrivit »Atoms, molecules, and quanta» (jämte A. E. Ruark 1930) och utger sedan 1933 Journal of Chemical Physics. — U:s porträtt återges på vidst. plansch. Sv. B-r.

Urladdningslampor alstra ljus genom elektrisk urladdning (se Elektriska urladdningar) i förtunnade gaser eller metallångor (gasurladdning). Prototypen för u. är Geisslerrör (se d. o.). Bland de tidigast brukade u. är Moorel jus et (1904). De av Moore konstruerade ljuskällorna bestodo av evakuerade glasrör, fyllda med olika gaser av lågt tryck, ss. kväve och kolsyra. Kväve ger vid urladdning ett gulrött ljus, kolsyra ett vitt, dagsljusliknande. Den för driften erforderliga spänningen utgör 800—1,000 V per m och anbringas på elektroder, insmälta i rören. Ljusutbytet är 2—4 lm/W. Mooreljuset användes inom ljusreklamen samt i form av s. k. dagsljusapparater. Då de oädla fyllnadsgaserna förändras under driften, uppstå föroreningar i rören, och gastrycket förändras, vilket medför olägenheter. Gasen förnyas därför; detta regleras av en automatisk andningsventil i förbindelse med en gasgenerator. Vid kolsyrefyllda rör sker gasförnyelsen på kemisk-elektrisk väg, i det att urladdningsströmmen sönderdelar vissa kemiska ämnen. De nämnda olägenheterna elimineras genom att som fyllnadsgas i stället användas ädelgaser, ss. neon, argon och helium. Ljuskällor av denna typ, populärt benämnda neonrör på grund av att neon är den vanligaste fyllnadsgasen, framkommo omkr. 1920 och nyttjas i stor omfattning inom ljusreklamen. Även neonrören fordra på grund av det s. k. katodspänningsfallet högspänning för sin drift (omkr. 1,000 V per m rörlängd). Ljusutbytet ligger mellan 3 och 6 lm/W. Vid användning av rent neon erhålles ett klart rött ljus, vid blandning av neon och argon jämte tillsats av obetydlig mängd kvicksilver erhålles ett blått ljus. Det blå ljuset kan omvandlas i grönt genom bruk av ett särskilt filterglas. Utom grundfärgerna rött, blått och grönt kunna andra färgnyanser erhållas genom att man i rören inför vissa tillsatsämnen, s. k. luminoforer, vilka delvis omvandla urladdningens strålning i ljus av annan våglängd än den för grundgasen karakteristiska. Heliumfyllning ger ett rosafärgat ljus, men på grund av gasens dyrbarhet och det låga ljusutbytet har denna gas fått ringa användning. Neonrör tillverkas normalt för strömstyrkor mellan 10 och 150 milliampere vid ett gastryck av 2—4 mm. På grund av högspänningen gälla särskilda installationsföreskrifter för anslutningen till ledningsnäten. Ett kopplingsschema framgår av bild 1.

Under senare tid ha framkommit u., som med förbättrad ljusekonomi förena högre ljuseffekter och kunna anslutas till normal belysningsspänning. Den teoretiska förutsättningen för konstruerandet av dylika lampor gavs genom studiet av den glödelektriska effekten (se d. o., suppl.), och de praktiska svårigheterna övervunnos genom att man införde oxidkatoder. I dessa ingå tillsatser av barium-, strontium- eller kalciumoxid, vid vilka emissionen av elektroner inträder redan vid låg temp. (1,000° C). Bland u., utförda på detta sätt, märkas kvicksilver- och natriumlampor, i vilka urladdningen äger rum i kvicksilver-, resp. natriumånga (jfr Elektrisk belysning, suppl., sp. 1166 f.), samt neoneffektrören, vilka bl. a. användas för signaländamål inom flygtrafiken. Av de förstnämnda ha tidigare de s. k. lågtryckslamporna (gastryck omkr. 10 mm) varit kända och använts för belysningsändamål under benämningen Cooper-Hewittlampor. Då en ökning av kvicksilverångans tryck medför förbättrad ljusekonomi samt en bättre ljusfärg, utföras kvicksilverlamporna numera som högtryckslampor (gastryck 2—10 at). En föregångare till dessa utgjorde den bl. a. för medicinskt bruk bekanta kvartslampan (se d. o.). Tack vare oxidelektroderna kan man trots ökning av gastrycket numera utföra kvicksilverlampor för normal belysningsspänning, 220 V. Vid natriumlampan erhålles det gynnsammaste ljusutbytet vid ett gastryck betydligt under atmosfärtrycket. I båda lamptyperna försiggår urladdningen i ett rör i lampan, vilket vid natriumlampor i allm. är U-format, vid kvicksilverlampor rakt (bild 2). I ändarna av detta rör finnas oxidelektroder insmälta, vilka äro förbundna med lampsockeln (Edisonsockel). Rören äro fyllda med en gas (neon och argon), i vilken urladdningen börjar, varvid värme alstras. Härigenom bringas en viss mängd metalliskt natrium, resp. kvicksilver, som finnes inlagt i röret, i gasform, varefter urladdningen försiggår i resp. gaser. Båda lamptyperna fordra, på

HAROLD C. UREY

FOTOGRAFI

FOTO TEXT & BILDER

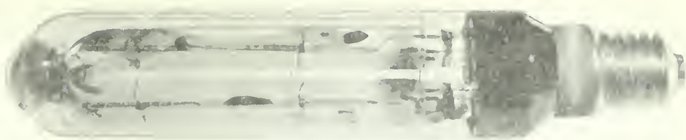

Bild 3. Natriumlampa.

grund av att metallångor först skola alstras, en inbränningstid av 3—4 min. Ljusutbytet är det högsta, som hittills uppnåtts vid artificiella ljuskällor, och ligger för natriumlampor mellan 48 och 65 lm/W och för kvicksilverlampor mellan 40 och 46 lm/W, d. v. s. 3—5 ggr vad glödlampor av motsv. storlekar lämna. Då u. alltid fordra högre tändspänning, än vad som erfordras för upprätthållandet av den startade urladdningen (brännspänning), måste spänningsdifferensen upptagas med motstånd. Av denna anledning utföras u. i allm. för 50-periodig växelström och förses med ett induktivt förkopplingsmotstånd (drossel), som utan nämnvärda förluster upptar skillnaden mellan tänd- och brännspänning. Då kvicksilverlampans diskontinuerliga spektrum till skillnad från glödlampans kontinuerliga är rikt på kortvågig synlig strålning (violett, blått, grönt), kan man genom blandning av kvicksilver- och glödlampsljus framställa ett dagsljusliknande s. k. blandljus, vilket funnit vidsträckt användning som allmänbelysning i arbetslokaler av olika slag. I. F-r.

***Urlus,** J., dog 1935.

***Ursin,** af, ätt. N. R. af U. dog 1936.

Urslem, dets. som protoplasma (se d. o.).

***Ursprungsbeteckning.** Enl. kung. 15 dec. 1933 ha bestämmelser utfärdats ang. vissa utländska varors förseende med uppgift om deras ursprung. Bland varor, som omfattas av kungörelsen, märkas bl. a. ljus, draglim, gummiklackar, innerslangar, asfalttakpapp, papeterier, vykort och gratulationskort, vissa strumpstols- och sömnadsarbeten, skodon av vissa slag, fajans och porslinsvaror, vissa glasvaror, vissa järn- och stålvaror, vissa varor av andra oädla metaller än järn och stål, kaffe- och köttkvarnar, vågar, flyglar, jaktgevär, etuier, väskor och koffertar. K. H. A.

***Uruguay.** Republiken hade 2,040,356 inv. 1936. Exporten värderades 1935 till 95,4 mill. guldpesos (därav ull 38,5, kött och köttextrakt 21,4, hudar 12,7 mill. guldpesos) samt importen till 60,0 mill. guldpesos. De förnämsta handelsländerna voro Storbritannien, U. S. A. och Tyskland. S. F.

Försvarsväsen. Antalet kav.-reg:ten är 10, därav 1 avsett för gränsbevakning. Fredsstyrkan utgör omkr. 7,500 man, därav 800 officerare. K. H-g.

Sport och idrott. U:s nationalsport är fotbollssporten, som med ens vann världsrykte vid olympiska spelen 1924, då U. hemförde den olympiska guldmedaljen. Segern upprepades vid olympiska spelen 1928. Tävlingen om första världsmästerskapet i fotboll 1930 förlades till U., som även vann denna turnering. För denna uppfördes ett modernt stadion i Montevideo, rymmande 100,000 åskådare. Tack vare fotbollens framgångar har på senare år intresset vaknat även för annan sport. En centralorganisation har bildats, Comisión nacional de cultura física, som jämte specialförbund för de vanliga idrottsgrenarna söker öka intresset för fysisk fostran i U. A-ö.

Författning. En ny författning antogs 1934. Presidenten väljes på fyra år. Han har vid sin sida en ministär på 9 medl., utsedda ur de två partier, som vid presidentvalet samlade de flesta rösterna; ur det största av dessa tagas 6 och ur det andra 3 ministrar. Folkrepresentationen är fördelad på två kamrar, senaten och representanternas hus. Den förra består av 30 medl., valda på fyra år. Senatorsplatserna äro lika delade på de två vid presidentvalet största partierna, om dessa två tills. erhållit absolut majoritet vid presidentvalet. Skulle så ej vara förhållandet, blir det en för alla partier proportionell representation i senaten. Representanternas hus består av 99 medl., valda för de olika distrikten, också på fyra år. G. H-n.

Historia. Den 1931 valde presidenten G. Terra gjorde mars 1933 en statskupp för att åstadkomma en författningsreform, vilken godkändes genom referendum 1934 (se ovan). Upprepade tillbud till uppror och oroligheter 1935 bemästrades av regeringen. Efter ett kommunistuppror i Brasilien 1935 påstod sig U:s regering ha bevis för att Sovjetunionens legation i Montevideo bidragit att finansiera upproret, krävde, att legationen skulle lämna U., och avbröt de diplomatiska förbindelserna med Sovjetunionen. A. A-t.

Usbēger, se Uzbeker.

***Ussing,** dansk släkt. C. Th. U. dog 1934.

***Utah** hade 1935 30.695 farmer med en skördad areal av 400 km². 1930 voro ej mindre än 88,5 % av den skördade arealen konstbevattnade. 1934 utgjorde den producerade ullen 8 mill. kg. Mineralproduktionen var s. å. värd 32,5 mill. doll. U. var i fråga om koppar och silver den näst största producenten bland U. S. A:s stater. 1933 funnos 440 industriella anläggningar med 10,213 anställda, och produktionsvärdet uppgick till 81 mill. doll. H. N-n.

Utbetalningskort, se Postgiro, även i suppl.

Utbetalningstelegram, telegrafisk utbetalning från postgirokonto.

***Utfodring.** Litt.: N. Hansson, »Husdjurens utfodring och vård» (1935; d. II av »Husdjurslära», utg. av N. Hansson, L. Nanneson och

Bild 1. Kustbevakningsångare.

I. Johansson); J. Axelsson, »Den svenska mjölkproduktionens och den härmed sammanhörande foderförbrukningens förändring» etc. (s. å.), »Våra fodermedel» (2 dlr, 1936) och »Nötkreaturens utfodring och skötsel», d. I (1937); O. Svanberg och I. Johansson, »Mineralämnen och vitaminer i husdjurens utfodring» (2 dlr, 1936).

***Utförselbevis.** Bestämmelserna om u. ha förnyats att gälla till 31 juli 1939. Dessutom har ang. rätt att erhålla u. stadgats, att kvarnidkare, vilken utför omalen råg el. omalet vete, som införts av honom inom ett år före utförseln, erhåller u. för hela kvantiteten, vid utförsel i andra fall endast för hälften av den utförda myckenheten. Y.

Utgivarkorsband, se Korsband.

Uthark. Enl. de åsikter, som uttalats av S. Agrell (jfr Runor, sp. 1226), har det äldre runalfabetet urspr. icke börjat med f-runan, som tvärtom varit den sista runan, utan med tecknet för bokstaven u. Omställningen har sedan gjorts i magiens tjänst. Liksom det av oss kända äldre runalfabetet efter de sex första runorna har namnet futhark, kallar Agrell det av honom förmodade ursprungligare alfabetet uthark. Em. O.

***Uther,** B. van. Se även uppsats om U. av K. E. Steneberg i Vetenskapssocietetens i Lund Årsbok 1934.

Utitz [ö'tits], Emil, tysk estetiker och filosof (f. 1883), var 1925—33 prof. i filosofi i Halle, blev 1933 entledigad och är sedan 1934 prof. vid Prags tyska univ. U. började som estetiker och skrev »Grundzüge der ästhetischen Farbenlehre» (1908), »Was ist Stil?» (1911), »Grundzüge der allgemeinen Kunstwissenschaft» (2 bd, 1914—20), hans huvudverk, »Überwindung des Expressionismus» (1927) och »Geschichte der Ästhetik» (1932). Han har även uppträtt som psykolog och särskilt intresserat sig för karaktärsforskningen; han har utgivit »Charakterologie» (1925) och redigerat Jahrbuch der Charakterologie (1924—29). 1935 utgav han »Die Sendung der Philosophie in unserer Zeit». J. L–t.

***Utjämningsskatt** utgår sedan 1934 med grundbelopp, som utgör $^2/_3$ av den kommunala progressivskattens grundbelopp.

Utlåningsfonder, Statens, se Statens utlåningsfonder.

***Utländsk dom.** Genom lag 27 mars 1936 ha regler givits rörande verkställighet i Sverige av dom, som i Schweiz meddelats i tvistemål, så ock av dom, som i fråga om annat än straff eller förverkande av gods där fällts i brottmål. T. E.

***Utlänning.** Utlänningslagen av 11 juni 1937 träder i kraft 1 jan. 1938 och ersätter då tidigare gällande lag av 1927 om u:s rätt att här i riket vistas. Lagen innehåller föreskrifter om förutsättningarna för u:s rätt att inresa till Sverige och vistas här, ang. hans skyldighet att vara försedd med pass eller annan legitimationshandling, visering, arbetstillstånd eller uppehållstillstånd. Lagen innehåller vidare regler om u:s avvisning, förpassning och utvisning samt om anmälningsskyldighet m. m. Den gäller till utgången av 1942. Hbg.

Lagen 30 maj 1916 sökte även förhindra ett starkare utländskt inflytande över svenska naturtillgångar, förmedlat genom nominellt svenska bolag el. ekonomiska föreningar. Dessa regler skärptes delvis 1934. De fordra K. m:ts tillstånd, om ett ur nämnda synpunkt »farligt» svenskt rättssubjekt vill förvärva fastighet, inmuta mineralfyndighet o. s. v. (vissa smärre fastigheter kunna dock förvärvas efter prövning av K. B.). Ett a.-b. skall, för att icke anses »farligt», göra sådant förbehåll i bolagsordningen, att de av u. (el. »farligt» svenskt rättssubjekt) innehavda aktierna alltid motsvara mindre än $^1/_5$ av röstetalet för samtliga aktier och samtidigt motsvara mindre än $^2/_5$ av dessas kapitalvärde. Särskilda övergångsbestämmelser reglera i vad mån aktier spärras för u. i de 1916, resp. 1934 redan existerande bolagen m. m. Å. M.

Utmattningsgräns, se Hållfasthet, suppl.

***Utmätning.** Genom vissa 9 april 1937 promulgerade ändringar i utsökningslagen ha bestämmelser införts, särskilt avseende u. av fordran i penningar för att förhindra vissa missbruk vid sådan fordrans försäljning. T. E.

Utnyttjningstid, den tid, under vilken toppvärdet av effekten i belastningskurvan hos t. ex. en elektrisk anläggning skulle behöva råda, för att den uttagna energien skulle vara lika med den enl. den verkliga belastningskurvan uttagna. U. uttryckes vanl. som kvoten mellan årsenergien och maximibelastningen. F. D–n.

***Utombordsmotor,** se även Förbränningsmaskin, suppl., sp. 336 f.

***Utpressning.** Den i bd 19 framhållna bristen i den svenska straffrätten har i huvudsak avhjälpts genom en lag av 15 juni 1934, vilken trädde i kraft 1 juli s. å. och enl. en i strafflagen kap. 21 införd ny § 10 stadgar straff för de viktigaste fallen av u. Den straffbara garningen består i att man, sig eller annan till orättmätig vinning, avtvingar någon gods eller penningar eller skriftlig handling av omedelbar ekonomisk betydelse, ss. skuldebrev eller kvitto, städse förutsatt att avtvingandet sker genom tvångsmedel av viss beskaffenhet. Till sådana tvångsmedel hänföras hot 1) att föröva brottslig gärning (utom sådant hot om våld, som är utmärkande för rån, se d. o.), t. ex. falsk angivelse; 2) att ange någon för brott, som han verkligen begått (i praktiken vanligast straffbar otukt); 3) att om någon lämna meddelande, som är menligt för hans ära, goda namn och medborgerliga anseende, yrke, näring eller fortkomst. Hotet behöver ej avse samma person som den, vilken skall tvingas; u. mot en fader kan t. ex. ske med hot beträffande hans barn. Straffet är ganska strängt: för normala fall lägst fängelse i 1 mån. och högst straffarbete i 4 år. Äro omständigheterna synnerligen försvårande, kan dömas till straffarbete i 6 år; äro de synnerligen mildrande, kan dömas till böter. Även försök till u. är belagt med straff. — Till skydd för den, som varit föremål för u., har genom en särskild lag av samma dag möjliggjorts, att rättegången mot utpressaren må handläggas inom stängda dörrar. R. B-l.

***Utprickningssystem.** Förslag till överenskommelse ang. ett internationellt u. utarbetades 1933 av ett beredningsutskott inom N. F:s sjöfartstekniska kommitté. Detta översändes till samtliga intresserade stater för yttrande. Svaren bearbetades av en expertkommitté i London 1936, vari de nordiska länderna voro representerade av E. Hägg (se d. o., suppl.). På grundval av kommitténs utlåtande har inom N. F. utarbetats förslag till överenskommelse. För Sveriges del skulle anslutning till denna innebära, att inomskärsutprickningen överginge från ett kombinerat lateral-kardinalsystem till ett rent lateralsystem och att sjömärkenas karaktär skulle ändras. Ö-g.

***Utredningsman,** jfr även Testamentsexekutor, suppl.

***Utrikesdepartementet.** Ny litt.: S. Tunberg m. fl., »Den svenska utrikesförvaltningens historia» (1935).

Bild 2. Tullkryssare.

***Utrikesnämnden.** Led. av det 1937 tillkomna utrikesutskottet (se nedan) äro tillika led. av u. Litt.: A. Brusewitz, »U:s uppkomst och utformning» (i Statsvet. Tidskr. 1932) och »Nordiska utrikesnämnder i komparativ belysning» (i »Studier över riksdagen och utrikespolitiken», 1933). S. Lpt.

Utrikesutskottet tillkom 1937 såsom ett av riksdagens ständiga utskott, bestående av 16 led., 8 från vardera kammaren. U. skall meddela utlåtanden och avge förslag med anledning av dit hänvisade frågor om rikets förhållanden till främmande makter, som ej tillhöra annat utskotts behandling. Led. skola avge försäkran om tystnadsplikt. U:s led. äro också led. av utrikesnämnden (se ovan). S. Lpt.

Utsjöbevakning, i öppna havet utanför rikets kuster av tullverket medelst större kustbevakningsångare och tullkryssare (se bild 1—2 och Tulljagare, suppl.) hållen ständig bevakning till förhindrande av olovlig införsel av spritdrycker till riket. Fartygen, som äro väl bemannade och utrustade med moderna tekniska hjälpmedel, användas såväl för mera konstant bevakning av vissa för smugglingstrafik särskilt utsatta sjövägar som för uppsökande och bevakande av utanför sjöterritoriet stationerade spritdepåfartyg. U. förrättas inom vissa vattenområden gemensamt med andra länders kustbevakningsfartyg. Till underlättande därav har K. m:t med stöd av lag 23 mars 1934 och i anslutning till träffade internationella överenskommelser utfärdat bestämmelser om vissa främmande länders bevakningspersonals likställdhet med svenska tulltjänstemän vid bekämpande inom bestämda vattenområden utanför Sveriges kust av spritsmugglingen. T. J-n.

***Utskott.** 1. Genom grundlagsändringar vid 1937 års riksdag inrättades ett nytt ständigt u., utrikesutskottet (se d. o., ovan).

Utskrivning från sjukhus sker med beteckningarna fr. (frisk), fbd (förbättrad), ofbd (oförbättrad), † (död) eller rev. (revision).

Tvångsutskrivning på grund av platsbrist, indisciplinärt uppträdande etc. är ovanlig, utskrivning på egen (el. anhörigas) begäran, mot läkarens råd, likaså. Vid u. får den insändande läkaren ett skriftligt meddelande om fallets förlopp och behandling. Ofta dirigeras den sjuke till något konvalescenthem, till specialvård, behandling på sjukhuset eller i hemmet. Många utgående erhålla genom sjukhusets sociala kurator råd och hjälp (t. ex. ekonomisk, ur sjukhusets fonder) för den närmaste tiden efter sjukhusvistelsen. Tillg.

Utskrivning på prov, se Villkorlig frigivning, suppl.

***Utsäde.** De fordringar man numera ställer på ett fullgott u. äro bl. a., att det skall vara av den sort, stam el. härstamning, som bäst lämpar sig för givna förhållanden, ha hög grobarhet och groningsenergi samt god skjutkraft, vara väl rensat och sorterat samt så fritt från ogräsfrön som möjligt, ha normal vattenhalt och vara fritt från angrepp av smittosamma sjukdomar, ss. fusarios, sot, stråbrand, strimsjuka och rotbrand. Grobarheten (se d. o., suppl.) bör vara minst den för statsplombering (se d. o., suppl.) fastställda, vilken är för t. ex. korn och timotej 94 %, havre, höstråg och höstvete 93 %, vicker och ärt 92 %, hundäxing m. fl. 90 %, rova 87 %, kålrot 85 %, beta 77 %, röd- och alsikeklöver 75 %, morot 65 %. Groningsenergien anger den halt frön, som utvecklat normala groddar under $^1/_4$ till $^1/_2$ av den för grobarhetsbestämningen fastställda tiden, olika för olika arter. Skjutkraften (se d. o.) bör i det närmaste vara densamma som grobarheten. Renheten bör liksom vid statsplombering minst vara för havre 99 %, korn, vete, timotej, sockerbeta och kålrot 98 %, råg, foderbeta och rova 97 %, klöver 96 %, morot 93 %, hundäxing 90 % etc. Ogräshalten fastställes av frökontrollen numera i antal ogräsfrön per kg med särskilt angivande av s. k. svårare dylika. Vattenhalten bör ej överstiga hos stråsäd 18 % (vid förvaring över sommaren högst 16 %), timotej 17 %, övriga vallgräs och beta 16 %, vallbaljväxter och morot 15 %, kålrot och rova 12 %. Numera fastställer frökontrollen även angrepp av smittosam växtsjukdom dels genom laboratorieundersökning (fusarios, rotbrand), dels genom kontrollodling (sot, strimsjuka). Jfr Fusarios, suppl. — Litt.: H. Witte, »Utsädet, dess egenskaper och behandling samt kontrollen över och handeln med utsädesvaror» (i »Svenska jordbrukets bok. Växtodling, I», 1935). H. W-e.

Utterström, Carl, lantbrukare (f. 1881 $^{13}/_2$). U., som nedlagt ett förtjänstfullt arbete inom jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse, särskilt inom mejerihanteringen, blev 1936 verkst. dir. i Mjölkcentralen. Han är bl. a. (sedan 1936) jourhavande styrelseled. i Svenska mejeriernas riksförening. Y.

Utterström, Sven, skidlöpare (f. 1901 $^{16}/_5$). Har vunnit Vasaloppet 1926 och (tills. m. Hedlund) 1928, segrade i Holmenkollens 5-milslopp 1929 och 1930 (den förste svensk, som vunnit denna världens förnämsta skidtävling) samt tog guldmedalj på 18 km vid olympiska spelens vintertävlingar i Lake Placid 1932. Å. S-n.

***Uttismalm.** Flygförbandet vid U. kallas numera flygstation n:r 1.

Utträdesarbete, det arbete, som fordras för att frigöra en elektron från en fast kropp. U., som vanl. anges i elektronvolt (se d. o., suppl.), är av stor vikt bl. a. vid fotoelektrisk effekt och glödelektrisk effekt (se dessa ord, suppl.). Sv. B-r.

***Utvandring** spelar såsom befolkningsrörelse numera avsevärt mindre roll än tidigare, sedan flertalet länder under intryck av återkommande ekonomiska depressionsperioder och fruktan för politiska flyktingar eller agenter skärpt kontrollen över invandringen. Även om viseringstvånget upphävts mellan olika länder, har man dock bibehållit en inre spärr genom att föreskriva uppehållstillstånd för personer, som inresa icke endast för kortare turistbesök. Likaledes föreskrives i regel i flertalet viseringsfria länder särskilt arbetstillstånd för personer, som önska inresa för att söka arbetsanställning. U. från Sverige omfattar nu endast 2,000—3,000 pers. årl. Däremot har invandringen fått större betydelse och överstiger fr. o. m. 1930 u. Upplysningar om förhållandena i främmande länder lämnas av Institutet för svensk utlandstjänst (se d. o., suppl.). S. Sgh.

***Utvecklingsmekanik,** jfr även Spemann, H., suppl.

***Utvisning,** se även Främlingskontroll och Utlänning, båda i suppl.

***Utzon-Frank,** A. E., blev åter dir. för konstakad. i Köpenhamn 1934. Bland U:s nyare skulpturverk märkas »Adam och Eva» (1934; statens museum i Amsterdam) och »Tjuren» (s. å.; vid Köpenhamns saluhallar).

***Utö hus** skänktes 1937 till staten och har ställts under vård av Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Uurto [ō'rtå], Iris, f. Mielonen, finländsk författarinna (f. 1905), har i de psykologiska romanerna »Ruumiin ikävä» (Kroppens trånad; 1930), »Kypsyminen» (1935; »Farväl Maria», 1936) och »Rakkaus ja pelko» (Kärlek och fruktan; 1936) skildrat konflikter mellan borgerlig konventionalism och radikalt personligt frihetsbegär. G-r C.

Uwajima [ωωadʒima], stad på v. kusten av Shikoku, Japan; 51,280 inv. (1935). Viktig hamn med betydande fiske.

***Uviolglas.** Vanligt u. är genomskinligt ej blott för ultraviolett ljus (ned till omkr. 3,000 ÅE) utan även för synligt och ultrarött ljus. Det i bd 19 nämnda glas, som genomsläpper ultraviolett ljus men absorberar det synliga, har annan sammansättning. Sv. B-r.

***Uzbekistan** hade 5,044,300 inv. 1934, obe-

räknat den autonoma Karakalpakrepubliken (f. d. Karakalpakområdet), som sedan 1936 lyder under U.

Uzunović [ozo'nåvitj], N i k o l a, jugoslavisk politiker (f. 1873), urspr. advokat i Belgrad. Invaldes i parlamentet 1920 och hade som en av radikala partiets ledare upprepade gånger säte i regeringen, bl. a. som ministerpresident april 1926—april 1927. U. var även led. av den första diktaturministären (1929—32) och var jan.—dec. 1934 åter ministerpresident. A. A-t.

V. Om V som beteckning för v o l t och W för w a t t se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl. I sportspråket är v. förk. för *versus*, mot.

VA, beteckning för v o l t a m p e r e (se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl.).

***Vaccin**, se även C a l m e t t e v a c c i n, suppl.

***Wace**, A. J. B., avgick som föreståndare för textilavd. i Victoria and Albert museum 1934 och blev s. å. prof. i klassisk arkeologi i Cambridge. W. har tills. m. C. W. Blegen ordnat tidsperioderna i det grekiska fastlandets bronsålder, som numera benämnes med den av honom givna termen »helladisk»; dessutom är han specialist på grekiska broderier. Utom i bd 19 nämnda verk har han bl. a. utgivit »Mediterranean and near eastern embroideries, from the collection of Mrs. F. H. Cook» (2 bd, 1935). M. Pn N-n.

Vachell [vei'tʃəl], H o r a c e A n n e s l e y, engelsk författare (f. 1861), vart uppmärksammad 1897 genom romanen »A drama in sunshine» som en underhållande realist. Av hans mer än 50 böcker och teaterpjäser finnas på sv. bl. a. »Familjen Q.» (1917) och »Fishpingle» (1922). R-n B.

Vackstanäs, se T v e t a 3, suppl.

***Vadensjö** skall framdeles ingå i Härslövs, Säby, V. och Örja pastorat.

***Vadhållning**, se även T i p s t j ä n s t, suppl.

***Wadner**, G. M., är sedan 1937 överstelöjtnant vid Hallands reg:te.

Wadsjö, N i l s H a r a l d M a u r i t z, arkitekt (f. 1883 $^{20}/_{7}$). Efter studier vid Tekn. högskolan och Konsthögskolan i Stockholm har W. varit anställd i Stockholms kyrkogårdsnämnd (1917—19) samt utövat enskild arkitektverksamhet. Han har uppmätt och fotograferat ett stort antal äldre svenska kyrkogårdar och gravmonument, bl. a. på uppdrag av Svenska arkitekturminnesföreningen, och samlat ett konst- och kulturhistoriskt mycket värdefullt material. W. har även utfört ritningar till flera begravningsplatser och till hyreshus samt utgivit »Kyrkogårdskonst» (1918) och »Gravkonst» (1930). E. L-k.

***Vadstena** hade 2,989 inv. 1937. Enl. k. resol. 10 febr. 1922 skola V. pastorat och Örberga pastorat framdeles förenas till ett, benämnt V., S:t Pers, Strå, Örberga och Nässja pastorat.

***Wadström**, C. B. Ph. Monogr. av hans dotter Ellen Hagen (1936).

***Vadsö** har sedan 1934 rundradiosändare.

Wærn-Bugge, E b b a I n g e b o r g M a r i a, arkitekt (f. 1899 $^{5}/_{3}$), har studerat vid Tekn. högskolan och Konsthögskolan i Stockholm. W., som var anställd på C. Bergstens arkitektkontor 1924—26, har egen verksamhet sedan 1928. Efter hennes ritningar ha uppförts bl. a. folkskolehus i Hällefors, epileptikersjukhus vid Sköndal, byggnad i Stockholm för Stiftelsen Fredric Eens minne (1933—35), hyreshus m. m. W. har tills. m. Kjerstin Göransson-Ljungman utgivit »Bostad och hushållsorganisation» (1936). E. L-k.

Wagemann, E r n s t, tysk nationalekonom (f. 1884). Var 1907—10 docent vid Hamburgs kolonialpolitiska institut, blev 1919 prof. vid univ. i Berlin och var 1923—33 president för Statistisches Reichsamt. W. har spelat stor roll för utvecklingen av den del av konjunkturforskningen (se d. o., suppl.), som eftersträvar en empirisk-statistisk beskrivning av den ekonomiska föränderligheten. 1925 grundade han Institut für Konjunkturforschung, vilket han fortfarande leder. Han har även behandlat andra problem och föreslog 1932 en penning- och kreditreform, som väckte nästan lika mycket kritik som uppmärksamhet. Bland hans skrifter märkas »Konjunkturlehre» (1928), »Einführung in die Konjunkturlehre» (1929) och »Struktur und Rhytmus der Weltwirtschaft» (1931). Sedan 1926 utger han Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung (fr. o. m. 1937 uppdelad i tre specialpublikationer, Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung, Halbjahrsbericht zur Wirtschaftslage och Statistik des In- und Auslands). O. B-g.

***Vaggeryd** hade 1,503 inv. 1936, med förortsbebyggelse (Götafors) i Byarums kommun 2,206 inv. I V. finns även konfektionsfabrik

*Vagn. Ny litt.: G. Berg, »Sledges and wheeled vehicles» (1935; akad. avh.).

*Wagner, C. — R. Du Moulin Eckarts biogr. avslutades med bd 2 1930.

*Wagner, Chr., dog 1936.

*Wagner, R. — D. II av E. Newmans biogr. utkom 1937 (går till 1860).

Wagner [ωä'gnə], Robert Ferdinand, nordamerikansk politiker (f. 1877 i Tyskland). Kom vid unga år till U. S. A. och graduerades 1900 vid New York law school. Ansluten till det demokratiska partiet, gjorde W. först karriär inom staten New Yorks politiska liv och invaldes 1926 i senaten i Washington. Sålunda har Roosevelt genom W. tagit sina viktigaste reforminitiativ (bl. a. till NIRA). The national labor relations act kallas på grund av W:s stora insatser vid dess tillkomst även Wagnerbillen (jfr Amerikas förenta stater, suppl., sp. 157—158). Å. Th.

Wagnsson, Ruben, skolman, ämbetsman (f. 1891 $^{8}/_{9}$), fil. kand. 1915, folkskollärare i Oskarshamn 1919. W. tillhörde A. K. 1922—27 och blev 1928 socialdemokratisk led. av F. K. 1935 blev han undervisningsråd och led. av Skolöverstyrelsen. 1920—23 var han red. för Oskarshamns-Posten, 1933—34 ordf. i centralstyrelsen för Sveriges allm. folkskollärarförening och 1930—34 red. för Svensk Läraretidning. Han har utgivit »Kommunernas skoluppgifter» (1932). Fr. Sg.

*Wahl, H., har på senare år gett ut »Goethe und seine Welt» (1932; tills. m. A. Kippenberg) och »Ur-Xenien» (1934).

*Wahl, W. A., blev e. o. prof. i kemi vid Helsingfors univ. 1937. Bland hans senare skrifter märkes »Om granitgrupperna och bergskedjeveckningarna i Sverige och Finland» (i Geol. Fören:s Förhandl., 58, 1936).

*Wahlberg, A. F., avgick 1935 som verkst. dir. i Järnkontoret men kvarstår bland dess fullmäktige.

Wahlbom, Nils, skådespelare (1886—1937), verkade bl. a. i landsorten, vid Komediteatern, Gösta Ekmans teatrar och Vasateatern under fru Lundholms regim. W. fyllde en mängd olikartade uppgifter, bl. a. Elis i »Påsk», Scrubby i »Till främmande hamn», cirkusartisten Blomgren i Fröbergs dramatisering av Selma Lagerlöfs »En herrgårdssägen» och den gamle Ekdahl i »Vildanden». I karaktärsroller med lätt komisk anstrykning nådde han sina bästa resultat. — W. anlitades flitigt som filmskådespelare. Han debuterade redan 1911 och utvecklade sedan skickligt sin karakteristiska typ i en mängd filmer, bland vilka särskilt må framhållas »Ä' vi gifta?» och »Stackars miljonärer». O. W-n; R. A-g.

*Wahlenberg, A. M. L., dog 1933 $^{29}/_{12}$.

*Wahlgren, E. G., fick 1932 professors namn.

*Wahlgren, E. O., medarbetar i »Svenska fjärilar» (1935 ff.).

Wahlman, Tor Carl Nicolaus, militär (f. 1878 $^{10}/_{8}$). Blev underlöjtnant i Vaxholms artillerikår 1899, har tjänstgjort vid kustartilleriets truppförband, i Marinförvaltningen och som kommendant i Vaxholms fästning. 1929 utnämndes W. till generalmajor och chef för kustartilleriet samt 1936 till generallöjtnant. Ö-g.

*Wahlquist, V., avgick som sekr. i Skytteförbundens överstyrelse 1937.

*Wahlstedt, A. J. G., avgick som ordf. i Svenska numismatiska föreningen 1934. Han har utarbetat manuskript till ett tilläggsbd till »Minnespenningar över enskilda män och kvinnor».

*Wahlström, L. K., utgav 1936 »Revolution och religion».

*Wahlström & Widstrand. Minnesskrift av S. Haglund (1934).

Wahlund, Claes Casper, industriman (f. 1876 $^{11}/_{10}$), sysslings son till C. W. W. Efter studier, bl. a. vid bergsskolan i Falun, och olika ingenjörsanställningar blev W. 1905 disponent vid Ödeborgs bruk och 1918 vid a.-b. Halmstads järn- och stålverk samt var 1922—26 disponent vid Christiania spigerverk och 1924—26 tillika verkst. dir. för a/s Bergens blikkvalsverk. Sedan 1926 är han dir. och chef för Domnarvets järnverk. W. har även innehaft talrika styrelseuppdrag, bl. a. i Norges industriförbund, Järnverksföreningen och Järnbruksförbundet. E. Hlr.

Wahlund, Sten Gösta William, statistiker (f. 1901 $^{6}/_{3}$), fil. dr 1933 och docent i statistik vid Uppsala univ. s. å. Var vid Statens institut för rasbiologi i Uppsala statistisk assistent 1923—27 och statistiker och arkivarie 1927—35. W. är sedan 1935 dir. vid Stockholms stads statistiska kontor och blev 1937 docent i statistik vid Stockholms högskola. Hans författarskap har tidigare i huvudsak omfattat rasbiologi och demografi men senare främst ämnen berörande Stockholms kommunala statistik. H. G-n.

Wahren, Carl Jacob, industriman (f. 1866 $^{30}/_{11}$), kusins son till A. W. W. Efter textiltekniska studier i Tyskland anställdes W. 1888 i R. Wahrens a.-b. i Norrköping, där han 1901—07 var disponent och verkst. dir. Sedan 1907 är han chef för Holmens bruks och fabriks a-b., som under hans ledning fått sina anläggningar väsentligt moderniserade och tillökade (bl. a. med fabrikerna i Hallstavik). 1927 blev han även verkst. dir. för a.-b. Förenade yllefabrikerna i Norrköping, i vilket bolag R. Wahrens a.-b. 1913 uppgått. 1921 var han led. av A. K. E. Hlr.

*Vaida Voevod, A., är nu ledare för ett nationalistiskt parti, Rumänska fronten.

*Vaihinger, H., dog 1933. Litt.: »Die Philosophie des Als Ob und das Leben. Fest-

schrift zu H. V:s 80. Geburtstag», utg. av A. Seidel (1932).

Vaillant [vä'ljənt], George, nordamerikansk arkeolog (f. 1901). V. är en av de främsta av U. S. A:s yngre amerikanister. Genom V:s 1928—35 med stor exakthet utförda stratigrafiska grävningar i Méxicodalen har den tidigare s. k. arkaiska kulturen, som föregått högkulturerna, kunnat preliminärt uppdelas i åtta perioder. Genom komparativa studier har han även gjort en början till datering av Mexikos förhistoria. V. har utgivit bl. a. »Excavations at Ticoman» (1931), »Excavations at Gualupita» (1934), »Early cultures of the valley of Mexico» (1935) och »Excavations at El Arbolillo» (s. å.). S. L-é.

Wake [wεik], liten isolerad ö i Stilla havet, n. om Marshallöarna, på 19° 54′ n. br. och 166° 33′ ö. lgd; tillhör U. S. A. Flyghamn på linjen San Francisco—Hongkong.

***Vaktbricka,** se även bild 3 på plansch Uniform, suppl.

Vala, Katri, pseud. för den finländska författarinnan Karin Alice Heikel, f. Wadenström (f. 1901). V., som tillhör den radikala Tulenkantajatgruppen, har på fi. utgivit fyra diktsamlingar, som visa frändskap med Edith Södergrans diktning. De tidigare samlingarna ge främst uttryck åt hennes livsdyrkan och skönhetslängtan; i den senaste intaga de sociala motiven en framträdande plats. — Dikter av V. finnas i sv. övers. i A. Mörne och E. Kihlman, »Finsk dikt i svensk tolkning» (1933). G-r C.

Väland, försäkringsbolag, grundades 1893 under namn av Svenska arbetarförsäkringsbolaget för att bedriva livförsäkring. Namnet V. infördes 1898, och sedan 1903 är bolagets namn V., ömsesidigt livförsäkringsbolag.

Genom det 1928 grundade dotterbolaget Hero driver V. brand-, sjuk-, olycksfalls-, inbrotts-, ansvarighets-, motorfordonsförsäkring m. m. Livbolagen Union och Vanadis samt ett antal understödsföreningar ha under årens lopp uppgått i V. Den totala ansvarssumman för kapitalförsäkring för dödsfall och livsfall utgjorde i V. 31 dec. 1936 223,3 mill. kr. Totala premieinkomsten var 1936 7,8 mill. kr. T. v. P.

***Walberg,** F. G. E. W:s edition av »La vie de saint Thomas» utkom 1936 i ny uppl. i serien »Classiques français du moyen âge». S. å. utgav han »Quelques aspects de la littérature anglo-normande».

***Valbo.** 2. Betydande förorter till Gävle äro egnahemsområdet Hemlingby (1,375 inv. 1936) och stationssamhället Hagaström (573 inv.) med bl. a. tapetfabrik (tillhör a.-b. Durotapet) och snickerifabrik. I V. ligga även Furuvik (se d. o., även i suppl.) och på gränsen till Uppland (vid Skutskär) Harnäs (540 inv. inom V.). G. Rbg.

***Valbo-Ryr.** Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund inköpte 1931 Pontus Wikners födelsehem i Kikerud i V. Byggnaden har återställts i det skick, vari den befann sig vid Wikners födelse 1837, och inrättats till Wiknermuseum, invigt 1934.

Valdemars jordebok, sedvanlig benämning på ett antal innehållsmässigt samhöriga lägg i en samlingscodex, förut i Kungl. bibl. i Stockholm, numera i Rigsarkivet i Köpenhamn, enl. senaste forskningar skriven i Sorö kloster. V. innehåller flera listor och anteckningar av olika slag rörande huvudsakl. kamerala förhållanden i Danmark under 1200-talets senare del. Viktigast äro det 1231 upplagda s. k. huvudstycket, vari samtliga Danmarks härader uppräknas, oftast med uppgifter om konungens inkomster el. egendomar, kungalevlistan, som utgör en förteckning över det danska kronogodset sannolikt vid samma tid, som huvudstycket avser, Hallandslistan, som utgör en specificerad förteckning över skatterna i Danmark och som möjliggör en inblick i det danska skatteväsendets struktur under 1200-talets förra del, och Falsterlistan, vari alla socknar och byar på Falster uppräknas med uppgifter om antalet bol och mark enl. »skyldtaxationen». Av betydande intresse äro även ploglistan, vilken för själländska lagens område redovisar antalet plogar, och stadslistan, som för samma land meddelar vissa avgifter, vilka städerna skulle erlägga. Dessa två listor hänga samman med den 1234 pålagda plogpenningsskatten, som utgjorde en avlösning för de ständiga penningförnyelser, vilka den danska kronan i enlighet med det feodala penningväsendets principer brukade påbjuda. V. kan betecknas som en enastående källa till den nordiska högmedeltidens historia och har flitigt kommenterats och brukats inom den historiska forskningen; den har senast utgivits av S. Aakjær (1926 ff.). — Litt.: J. Steenstrup, »Studier over kong Valdemars jordebog» (1873—74); »Studier til Danmarks historie i det 13:e aarhundrede», 2 (1877); K. Erslev, »Valdemarernes storhedstid» (1898); L. Weibull, »Kung Valdemars jordebok» (1916); S. Bolin i Scandia 1929; E. Kroman i Acta Philologica Scandinavica, 11, 1936. S. B-n.

***Valdemarsvik** har tullstation och kommunal mellanskola.

***Walden,** Herwarth, har gett ut »Expressionistische Dichtungen» (1932; tills. m. P. A. Silbermann).

***Waldén,** K. R., är sedan 1931 medlem av finska försvarsrådet.

***Waldenburg** hade 1933 efter inkorporering av förorter 66,364 inv.

Waldenström, Johan Henning, läkare (f. 1877 14/8), son till J. A. W. Blev 1910 med. dr och docent i ortopedisk kirurgi vid Karol. inst. samt är sedan 1936 prof. i ortopedi där. W:s viktigaste vetenskapliga insatser gälla coxiter samt amyloidens uppkomst och försvinnande. Ljd.

Waldenström, Martin Emanuel, jurist och finansman (f. 1881 $^1/_5$), son till P. P. W. Avlade hovrättsexamen i Uppsala 1903 och var 1906—17 advokat i Malmö samt 1918—21 i Stockholm. 1921—28 var W. dir. i Skandinaviska kredit-a.-b., vars styrelse han tillhör sedan 1922. Han blev 1928 v. verkst. dir. i Trafik-a.-b. Grängesberg—Oxelösund och Luossavaara-Kiirunavaara a.-b. och är sedan 1930 dessa bolags verkst. dir. E. Hlr.

***Waldersee,** A. v. Litt.: W. Fornarschon, »Die politischen Anschauungen des Grafen A. v. W.» (1935).

Valen, Fartein Olav, norsk tonsättare (f. 1887). V., som erhållit sin utbildning vid Oslokonservatoriet samt vid Hochschule für Musik i Berlin, räknas som en av sitt lands originellaste tonsättare. Bland hans verk märkas en pianokonsert, en violinsonat, en pianotrio, sånger med piano och med orkester samt orkester- och körverk. G. M.

***Valencia** (i Spanien). 3. Staden hade 352,802 inv. 1935. Flyghamn vid Manises, 8 km v. n. v. om staden; rundradiosändare. Under spanska inbördeskriget hade Madridregeringen nov. 1936—nov. 1937 sitt säte i V.

***Valenslära.** Om atomers bindning till molekyler se även Atom, suppl., sp. 317.

***Valentin,** H. M., har ytterligare utgivit »Antisemitismen i historisk och kritisk belysning» (1935). Han har alltmer framträtt som den främste svenske målsmannen för den sionistiska rörelsen. G. J-n.

Valenti'no [eng. uttal välənti'nåu], Rudolph, eg. Valentino d'Antonqueila, Rudolfo di, nordamerikansk filmskådespelare (1895—1926). V., som föddes i Italien, emigrerade som yngling till U. S. A., blev småningom dansör och kom 1919 till Hollywood. Hans genombrottsfilm var »De fyra ryttarna» (regi Rex Ingram), och han vann sedan hastigt världsrykte. I en rad filmer (»Sheiken», »Sheikens son», »Blod och sand» m. fl.) skapade han en romantisk hjältetyp, som gav honom en på sin tid enastående popularitet. R. A-g.

***Valera,** E. De, är alltjämt (nov. 1937) chef för Irländska fristatens regering, senast omvald 21 juli 1937 av ett 1 juli s. å. valt parlament. Sin strävan efter att successivt göra Irländska fristaten fullt oberoende av Storbritannien demonstrerade han bl. a. genom att icke sända någon representant till kungakröningen i London maj 1937 och genom att icke deltaga i den i samband därmed (maj—juni) hållna rikskonferensen. L-ts.

***Valéry,** P., har senare utgivit bl. a. essäsamlingarna »Autres rhumbs» (1934), »Analecta» (1935) och »Variété III» (1936). Han utnämndes 1936 till prof. i poetik vid Collège de France efter att i flera år ha innehaft ledande poster i det till N. F. anslutna Institut de coopération intellectuelle och det av honom grundade Centre universitaire méditerranéen i Nizza. 1937 utnämndes han till prof. i poetik vid Collège de France. Under sina föreläsningsturnéer i utlandet har V. även besökt Stockholm (1935). På sv. föreligga ett urval »Prosastycken» (1934) och »En afton med herr Teste» (1935). — Av nyare litt. om V. märkas R. Fernandat, »Autour de P. V.» (1932); T. Bosanquet, »P. V.» (1933; på eng.); J. de Latour, »Examen de V.» (1935); M. S. Gillet, »P. V. et la métaphysique» (s. å.); E. Wilson, »Axel's castle» (1936). Jfr E. Bendz, »P. V.» (1933) och »Om diktverkets genesis. Ett kapitel om P. V:s estetik» (s. å.), samt S. Ahlgren i Ord och Bild 1935. Kj. S-g.

***Wales.** Ny litt.: B. G. Charles, »Old norse relations with W.» (1934).

***Walin,** I. M., dog 1936 $^{28}/_3$.

***Valinge.** 2. På V. finns en kontrollerad nötkreatursbesättning (jfr Avelsstam, suppl.) av svensk röd och vit boskap. V. är särskilt känt för en mycket högt stående beteskultur, vilken skapats av nuv. ägaren, N. R. Kleen (se d. o.).

Va'lio [-iå], andelsmejeriernas i Finland (se d. o., sp. 383) centralaffär i Helsingfors, gr. 1905, vars främsta syfte är avsättningen av medlemmarnas smör- och osttillverkning. V. mottager även mjölk för minutförsäljning i de största konsumtionscentra och tillverkar (av överskottet) i egna mejerier smör, ost och flaskgrädde. Företaget är Finlands största exportör av smör (94 % av exporten 1936) och ost (66 %). Omsättningen utgjorde 678 mill. fmk 1936. V. har patent på A. I. V.-metoden (se A. I. V.-foder, suppl.) för foderkonservering, som utexperimenterats på V:s laboratorium. O. Brn.

***Waliszewski,** K., dog 1935.

***Valkeakoski.** A.-b. Valkiakoski har uppgått i Yhtyneet paperitehtaat, osakeyhtiö (se d. o., även i suppl.).

***Walker,** sir J., dog 1935.

Wallace [ωå'ləs], Henry Agard, nordamerikansk politiker (f. 1888). W. var från 1910 knuten till den mycket spridda jordbrukspublikationen Wallace's Farmer (gr. 1895 av W:s farfar, H. W., 1836—1916), 1924—29 som dess huvudred., och behöll denna post, när tidskr. 1929 sammanslogs med Iowa Homestead. Han blev 1933 statssekr. för jordbruket i Roosevelts kabinett och har utgivit propagandaskrifter för presidentens »new deal», bl. a. »New frontiers» (1934). L-ts.

***Vallby.** 3. V. ingår nu i Trögds och Åsunda kontrakt (se d. o., suppl.).

Valle, Kaarlo Johannes, finländsk zoolog (f. 1887), docent i Åbo 1928, i Helsingfors 1933. V:s viktigaste vetenskapliga publikationer behandla dels limnologiska undersökningar över bottenfaunan i östfinska insjöar (1927), dels entomologiska över fjärilfaunan i Petsamoområdet samt dess faunistisk-zoogeografiska relationer till n. Fennoskandia (1933). N. O.

***Valle Inclán,** R. del, dog 1936.

***Wallén,** A. W., dog 1935 $^{23}/_{2}$. Nekrolog av A. Ångström i Ymer s. å.

***Wallén,** S. R. E., har på senare år bl. a. framställt Sintram i »Gösta Berlings saga» på Dramatiska teatern (1936). W. har gjort sig särskilt gällande i svensk film. Sedan 1922 har han uppburit ett mycket stort antal filmroller, iscensatt en rad filmer och även medverkat som manuskriptförfattare. Hans egentliga fack är här liksom på scenen det folkliga lustspelet, men han har även utformat markanta karaktärsroller i t. ex. »Karl Fredrik regerar», »Swedenhielms» och »Konflikt». R. A-g.

***Wallenberg,** G. O., dog 1937 $^{21}/_{3}$.

***Wallenius,** släkt. K. M. W. har på senare år varit verksam som fiskeriinspektör i Petsamo och skriftställare samt har bl. a. utgivit skildringar från vildmarkslivet kring Finlands n. ö. gräns under titeln »Människojägare och fångstmän» (1934). C. A. E.

Wallenquist, Åke Anders Eduard, astronom (f. 1904 $^{16}/_{1}$). Blev fil. dr och docent vid Uppsala univ. 1932 och var astronom vid Bosschaobservatoriet, Lembang, Java, 1928—31 och 1932—35. Han har utfört färg- och ljusstyrkestudier inom stjärnhopar, studerat spektra för sydliga stjärnor och dessas rymdfördelning samt gjort undersökningar över dubbelstjärnor. P. C-r.

***Wallenstein,** A. W. E. v. Ny litt.: Ty. monogr. av W. Tritsch (1936) och J. Pekař (2 bd, 1937; om tiden 1630—34).

***Waller,** I., blev prof. i Uppsala 1934. Bland W:s arbeten märkas även studier över växelverkan mellan strålning och elektroner i anslutning till Diracs teori, paramagnetiska kristaller m. m. Sv. B-r.

***Wallerius,** A. Th. A., dog 1937 $^{14}/_{2}$. Han blev 1935 ordf. i Göteborgs och Bohus läns landsting.

***Vallerstad** ingår nu i Normlösa, Herrberga, V:s och Järstads pastorat.

***Wallgren,** A. L., avgick som prof. 1937.

Wallgren, August Gunnar Ferdinand, ingenjör (f. 1892 $^{3}/_{4}$). W., som tidigt gjorde sig känd som konstruktör av kuggväxlar och kuggväxelmotorer, har varit överingenjör vid Luth & Roséns elektriska a.-b. och blev 1931 verkst. dir. och teknisk chef för a.-b. Nomy, som grundats för exploatering av W:s uppfinningar på lagerområdet. E. Hlr.

***Wallgren,** A. A., lämnade Kungl. teatern 1934. Han utnämndes 1929 till hovsångare.

***Wallin,** G., d. y. Monogr. av T. Andræ (1936; även i »Sv. akad:s handl. ifrån år 1886», bd 45, s. å.).

***Wallin,** H., avgick 1937 som undervisningsråd.

***Wallin,** J. O. Se även H. Olsson i Samlaren 1937.

***Wallin,** S., utgav 1935 d. III av »Nordiska museets möbler i svenska herremanshem» samt 1934—37 »Svenska kulturbilder», Ny följd, I—VIII. W. har även utgivit »Gamla svenska städer», 6—9 (1918—30). Han erhöll 1932 festskriften »Gustavianskt». G. Brg.

***Vallkärra** är moderförsamling i V., Stångby, V. Hoby och Håstads pastorat.

Wallquist, Einar, läkare, författare (f. 1896 $^{5}/_{1}$), bror till G. W.; med. lic. i Stockholm 1922, provinsialläkare i Arjeplogs distrikt s. å. W. har skrivit skildringar från sin verksamhet som läkare i Lappmarken, »Kan doktorn komma?» (1935) och »Lappmarksdoktor» (1936), vilka utgått i många uppl.

Wallquist, Gunnar, ingenjör, högskollärare (f. 1894 $^{4}/_{5}$), bror till E. W. Blev 1917 bergsingenjör vid Tekn. högskolan och var 1920—26 ingenjör vid Gimo-Österby bruks a.-b. samt 1927—29 förste ingenjör vid Fagersta bruks a.-b:s avd. Dannemoraverken. Sedan 1929 är han prof. i hyttmekanik samt järnets bearbetning och behandling vid Tekn. högskolan. W. har främst behandlat valsverks- och värmebehandlingsfrågor. E. Hlr.

***Wallquist,** O. Jfr G. Virdestam, »Kring Östrabo och Sankt Sigfrids källa» (1934).

***Wallroth,** K.-A., dog 1936 $^{2}/_{1}$.

***Vallvik,** se även Söderala, suppl.

Valmin, Mattias Natan (Svensson), klassisk arkeolog (f. 1898 $^{30}/_{5}$), docent i klassisk fornkunskap och antikens historia vid univ. i Lund 1930. V. har företagit omfattande arkeologiska forskningar i Messenien. Resultatet av sin kännedom om denna provins har han nedlagt i sin gradualavh., »Études topographiques sur la Messénie ancienne» (1930). Vidare har han under flera år företagit viktiga grävningar på den prehistoriska akropolen Malthi i landskapets n. del samt andra platser; preliminära rapporter i Kungl. Hum. Vet.-samf:s i Lund Årsberättelse sedan 1927. Han har utgivit flera populärvetenskapliga arbeten, bl. a. »Aten genom tiderna» (1931) och »Dagligt liv i det gamla Aten» (1934). M. Pn N-n.

Valorism, se Betalning, suppl.

***Walpole,** H. S., har ytterligare skrivit romanerna »The apple trees» (1933), »The inquisitor» (1935), »A prayer for my son» (1936) m. m. och teaterpjäsen »The young huntress» (1933) m. fl.

***Valsgärde.** Efter de senaste årens grävningar äro nu (1937) åtta båtgravar undersökta på V. gravbacke eller ung. halva antalet där befintliga. Det material, som vunnits, har särskilt intresse för bedömandet av kulturförhållandena i sveabygderna under 700-talet. Gravarna från detta sekel innehålla delvis åtskilligt äldre föremål — så framför allt beträffande sköldar, hjälm och svärd, de

forntida festhallarnas naturliga utsmyckning —, delvis åter nygjorda föremål, som till både form och ornering tydligt återgå på äldre förebilder. I den mån 700-talets uppländska konstsmeder förmått åsätta sina arbeten personlig prägel, beror det främst på deras omisskänneliga strävan efter att nå en fastare, dekorativ helhetsverkan. Eljest förvånar man sig över att traditionerna från den egentliga folkvandringstiden alltjämt förmått bevara sin livskraft. Det slöseri, varmed ännu 700-talets båtgravar utrustades, tyder på fortvaron av de gynnsamma konjunkturer, som väl berodde av eller hängde samman med sveaväldets expansion. Utan tvivel ha de storbondeätter, som jordat sina huvudmän i gravbackarna vid V., i Vendel (se d. o.) etc., spelat en betydande roll i tidens historia. — Ny litt.: G. Arwidsson i Fornvännen 1935 och Acta Archaeologica, V: 3, s. å.; S. Lindqvist i Rig 1936. S. L–t.

Valtari, Mika Toimi, finländsk författare (f. 1908). V:s synnerligen rika alstring omfattar såväl lyrik och dramatik som noveller och romaner. Mest betydande äro några Helsingforsromaner: »Mies ja haave» (Mannen och drömmen; 1933), »Sielu ja liekki» (Själen och lågan; 1934), »Palava nuoruus» (Den lågande ungdomen; 1935) och »Surun ja ilon kaupunki» (Sorgens och glädjens stad; 1936). I sv. övers. finnes romanen »Suuri illusioni» (1928; »Den stora illusionen», 1930). G–r C.

***Walter,** B. (eg. B. W. Schlesinger), är sedan 1936 åter knuten vid Wienoperan, nu som musikalisk rådgivare och dirigent. Han är vidare en av de musikaliska ledarna för festspelen i Salzburg. W. gästdirigerade vid Kungl. teatern och Konsertföreningen i Stockholm hösten 1936. Han har utgivit en bok om Mahler (s. å.). — Biogr. av P. Stefan (s. å.). G. M.

***Walther,** Johannes, dog 1937.

Walton [ωåltn], William Turner, engelsk tonsättare (f. 1902). Framträdde f. ggn inför en internationell publik vid musikfesten i Salzburg 1923 med en stråkkvartett och har med en konsert för viola (1929; Göteborgs orkesterförening 1937), »Belshazaar's feast» för kör och orkester (1931) och en symfoni i b moll (1935; Konsertföreningen i Sthlm 1937) trätt i främsta ledet bland samtida engelska tonsättare. G. M.

Valutadumping, se Dumping, sp. 100.

Valutakontroll, se Valutapolitik, nedan, sp. 1272.

Valutapolitik el. Penningpolitik har till syfte att reglera dels penningens köpkraft inom landet i förhållande till varor (se Penningvärde) och dels dess värde i förhållande till utländska valutor (se Växelkurs), varvid i allm. en stabilisering av dessa värdeförhållanden anses principiellt önskvärd. För samtidigt uppnående av stabilt penningvärde inom landet och stabila växelkurser för utländska valutor fordras givetvis, att dessa sistnämnda valutor själva representera ett stabilt penningvärde i det egna landet. Den allmänna tillämpningen av guldmyntfot (se Myntfot och Guldpunkt, båda även i suppl., samt Guldparitet) under tiden före världskriget medförde stabila växelkurser, medan penningvärdet allmänt befann sig i sjunkande, vartill guldproduktionens ökning bidrog. Härtill kom, att man då lika litet som nu lyckades eliminera de förändringar i penningvärdet, som följa av konjunkturväxlingar (se Handelskris). Förkrigstidens lugnare samhällsförhållanden, sundare statsfinanser och gynnsammare villkor för internationella affärstransaktioner medförde dock, att den reglering av penningmängd, kreditmarknad och växelkurser, som utövades av centralbankerna (se Sedelbank) genom diskontopolitik (se d. o.), open market policy (se d. o., suppl.) samt finanstransaktioner i utländsk valuta för utjämnandet av betalningsbalansen i förhållande till utlandet (se Handelsbalans), då krävde blott förhållandevis rutinmässiga ingripanden.

Penningväsendets våldsamma omvälvningar under och efter världskriget syntes ha nått sitt slut i början av 1929, då världens valutor med få undantag stabiliserats i förhållande till guld. Redan samma och närmast följ. år inträffade emellertid kursfall eller infördes valutakontroll (se nedan) för valutor i viktiga råvaruexporterande länder (Syd- och Centralamerika, Australien, Nya Zeeland). Till följd av finanskrisen 1931 infördes valutakontroll i stora delar av Mellaneuropa, och i sept. s. å. övergav England guldmyntfoten, följt av imperiet och de nordiska länderna (jfr Sterlingblocket, suppl.). I april 1933 och i jan. 1934 nedskrevs dollarns guldvärde, och i sept. 1936 vidtogs valutadevalvering i Frankrike, Holland och Schweiz, den egentliga kärnan i guldblocket (se d. o., suppl.). Sedan detta exempel följts av Italien, Tjeckoslovakien och Rumänien, hade mot slutet av 1936 praktiskt taget alla valutor antingen helt lämnat guldmyntfoten eller fått nedsatt guldvärde, oftast med uttryckligt provisorisk giltighet, eller också underkastats valutakontroll, ofta förstärkt med importrestriktioner o. dyl. Med valutakontroll avses, att ett statsorgan givits eller genom avtal med affärsbankerna förvärvat mer eller mindre fullständigt monopol på handeln med utländska valutor. Den har ibland föregått en devalvering av valutan i förhållande till guld eller ledande valutor och ibland fått kvarstå även sedan sådan devalvering genomförts. Genom valutakontrollen ha också maskerade devalveringar genomförts 1) genom införandet av premier för exporten och avgifter för importen, 2) genom att för vissa betalningsändamål införts särskilda valutor med lägre kurs än den officiella, t. ex. registermark (se

d. o., suppl.) och »turistpengö», samt 3) genom att en viss »fri» marknad medgivits för särskilda exportvalutor. I detta sammanhang kan nämnas, att även flera länder, som ej infört valutakontroll, uppdragit åt ett särskilt organ, valutastabiliseringsfond (se d. o., nedan), att företaga de operationer på valuta- och värdepappersmarknaderna, som normalt tillkomma centralbankerna.

Den direkta orsaken till devalveringar eller valutakontroll har vanl. varit, att betalningsbalansen i förhållande till utlandet försämrats, särskilt genom prisfall för exportvaror (t. ex. i råvaruexporterande länder) eller till följd av kapitalflykt, som tilltagit, alltefter som bankernas likviditet försvagats (t. ex. i stora delar av Mellaneuropa, England, de nordiska länderna). Den verkliga anledningen kan dock ibland ha varit att söka även i interna förhållanden, särskilt höga statsutgifter, vilka icke kunnat täckas av statens inkomster vid rimlig beskattning (t. ex. i Frankrike) el. höga produktionskostnader för exporten (t. ex. i Belgien). »Övervärderingen» av valutan i sistnämnda fall har man vid devalveringar ofta velat ersätta med en »undervärdering», d. v. s. ett så lågt värde för valutan i förhållande till andra valutor eller guld, att exportvarornas konkurrenskraft i utlandet tryggats och förtroendet till valutans värdebeständighet återställts. Liknande handelspolitiska synpunkter ha medverkat till devalveringar i samband med anslutning till sterlingblocket. Devalveringen i U. S. A. framtvingades icke av valutatekniska skäl utan utgjorde ett led i Roosevelts program för höjandet av prisnivån.

Sedan jan. 1934 tillämpa U. S. A. provisoriskt ett slags guldmyntfotssystem på basis av guldpriset 35 doll. per uns. Pd st. är sedan sept. 1931 ett pappersmynt (se d. o.), men i praktiken har under senare år uppehållits en täml. konstant pundkurs i doll. (jfr Dollarpund, suppl.) och därmed även tämligen konstant guldpris i London. Antingen genom lagföreskrift eller endast till följd av praxis ha vissa sydamerikanska valutor anknutits till dollarn och ett stort antal andra valutor på liknande sätt till pd st. Vid guldblockets sprängning i sept. 1936 genom devalveringen av franska fres ingicks ett tremaktsavtal U. S. A.—England—Frankrike, vilket sedermera biträtts av Belgien, Nederländerna och Schweiz och som åsyftar säkerställandet av fasta växelkurser mellan dessa ekonomiskt ledande länders valutor samt inför en teknik för därav föranledda guldtransaktioner mellan kontrahenterna. I jämförelse med tidigare år ha valutorna under 1937 utvisat stor stabilitet i förhållande till guld och följaktligen även i förhållande till varandra. Undantaget är den franska francen, som i juni s. å. undergått en ny devalvering, vars slutmål ännu ej (nov. 1937) fixerats.

Guldblockets sprängning i sept. 1936 och francens andra devalvering i juni 1937 föregingos av betydande kapitalflykt bl. a. genom guldexport till U. S. A. för inköp av amerikanska värdepapper, och denna kapitalflykt har under hösten 1937 ånyo tagit fart. Från dollarns devalvering i jan. 1934 till slutet av 1936 ökades U. S. A:s guldförråd med mer än 4,000 mill. doll. och under första halvåret 1937 med ytterligare 1,000 mill. doll., vilka siffror dock inbegripa även nyproducerat guld. Kapitalinflödet för tiden 1935—juni 1937 beräknas till 3,551 mill. doll. För att hindra att de amerikanska bankernas härigenom uppkomna betydande kassareserver skulle bilda underlag för stark kreditexpansion ha från aug. 1936 skärpningar vidtagits i bindandet av dylika reserver hos centralbankssystemet. Dessutom har sedan dec. 1936 importerat guld hindrats att påverka bankernas ställning genom att detsamma »steriliserats» hos finansdep., varvid köp, resp. försäljning av guld finansieras genom emission, resp. återköp av statspapper. Därigenom ha U. S. A. fått ett organ med samma arbetssätt som den engelska valutastabiliseringsfonden (se d. o., nedan), vilket kan ha stor betydelse, i händelse det utländska flyktkapitalet hemtages. Det steriliserade guldet uppgick 31 juli 1937 till 1,213 mill. doll. Därefter ha 300 mill. doll. »frigivits», d. v. s. gjorts disponibla för återköp av statspapper, och vissa guldförsäljningar till Brasilien och Kina verkställts eller avtalats.

Före de senaste årens valutadevalvering rådde knapphet på guld för monetärt ändamål (se Myntfot, suppl.). Genom dollarns devalvering i jan. 1934 höjdes guldpriset med 69 %. En eventuell allmän återgång till guldmyntfot kan till följd av denna guldets värdestegring befaras leda till avsevärd höjning av varupriserna, om ej en vidgad användning av guld kan vinnas genom prägling av guldmynt eller andra åtgärder. Alternativet är pappersmyntfot med »styrd» valuta (se Myntfot, suppl.), som vanl. tänkes reglerad i förhållande till en prisindex för varor. Under tiden från den mera definitiva regleringen av växelkurserna inom sterlingblocket under senare hälften av 1933 fram till hösten 1936 har detta block tjänat som ex. på upprätthållandet av stabila priser under tillämpning av pappersmyntfot. Därefter vidtog, bl. a. till följd av allmän upprustning, en prisstegring, som räckte till början av april 1937. I Sverige diskuterades i febr. 1937 tanken att höja kronans värde i förhållande till guld, varigenom man skulle undvika påverkan av en eventuell inflation inom sterlingblocket. Åtgärden skulle, som isolerad svensk handling, ha medfört bl. a. handelspolitiska olägenheter (försvagandet av exportindustriernas konkurrenskraft) och har ersatts med ett annat program för v. (se Riksbanken, suppl.). Om övriga länders v. se art. om resp. länders mynt- och bankväsen. E. H-ss.

Valutastabiliseringsfond. Englands upphävande av guldmyntfoten i sept. 1931 framtvangs av verkningarna av att utländskt »flyktkapital» lämnade landet. I april 1932 inrättades en v. (*exchange equalisation account*), som småningom fick till uppgift att neutralisera dylika kapitalrörelsers verkningar på bankväsendets likviditet. Fondens kapital utgjorde urspr. 175 mill. pd st. I april 1933 (vid tiden för dollarns devalvering) samt i juni 1937 (vid tiden för betydande kapitalflykt från Frankrike) ökades beloppet vardera gången med 200 mill. pd st., allt i skattkammarväxlar. Inströmmande utländskt kapital absorberas genom försäljning av skattkammarväxlar och inköp av de utländska valutorna, som vanl. utbytas mot guld. När kapitalet utströmmar, är proceduren den motsatta. Därigenom finnes alltid 100 % täckning i guld och valutor för kortfristigt utländskt flyktkapital, utan att bankernas kassaställning påverkats. Detta arbetssätt, som här angivits i viss förenkling, motsvarar i stort sett en centralbanks operationer i »öppna marknaden». Av betydelse är, att fondens transaktioner och balansställning hemlighållas, för att valutaspekulation skall kunna bekämpas effektivare. Vissa uppgifter om fonden komma dock att meddelas halvårsvis. Fonden, som bildats för att skydda pundet mot värdeminskning, torde emellertid oftast ha tillgripits för att hindra värdestegring.

I ett stort antal andra länder, bl. a. Argentina, Belgien, Colombia, Frankrike, Kanada, Lettland, Mexiko, Nederländerna, Schweiz, Spanien, Tjeckoslovakien och U. S.A., ha liknande v. upprättats, vanl. i samband med valutans devalvering och med anlitande av den bokföringsvinst, som därvid uppstått i fråga om centralbankens guldkassa. I Nederländerna har v. liknande arbetssätt som i England, och kapitaltillskottet utgöres liksom där av skattkammarväxlar. I Belgien och Kanada har v. ej behövt träda i verksamhet. I övriga länder med en penningmarknad av större internationell betydelse, U. S. A., Frankrike och Schweiz, har kapitaltillskottet utgjorts av guld, vilket medfört, att v. ej kunnat absorbera till landet inströmmande guld och utländska valutor genom utbyte mot tillgångar i det egna landets valuta utan måst därför anlita centralbanken. I U. S. A. har verksamheten kompletterats med »sterilisering» av guld hos finansdep. (se V a l u t a p o l i t i k, ovan). Därigenom och till någon del även genom den engelska v:s verksamhet har också produktionen av nytt guld absorberats. V. i Frankrike har starkt anlitats för bekämpande av kapitalflyktens verkningar, och dess ursprungliga guldförråd voro uttömda i juni 1937. Med ovan angivet undantag (för England) äro v:s åtgärder omgivna av sträng sekretess, i vissa fall förstärkt genom omläggning av centralbankens rapporter samt inhiberandet av offentlig statistik rörande in- och utförseln av guld. E. H-ss.

Wambaugh [ωå'mbå], S a r a h, nordamerikansk folkomröstningsexpert (f. 1882). 1925—26 var hon rådgivare för Perus regering beträffande folkomröstningen i Tacna-Arica-området samt var en av N. F:s tre experter för utarbetande av bestämmelserna för folkomröstningen i Saarområdet och teknisk rådgivare och suppleant i omröstningskommissionen för Saar 1934. Hon har utgivit bl. a. »Plebiscites since the world war» (2 bd, 1933). G. H-n.

***Vamlingbo** ingår sedan 1 jan. 1937 i Öja, Hamra, V. och Sundre pastorat.

Vandenberg [vä'ndənbəg], A r t h u r H e n d r i c k, nordamerikansk politiker (f. 1884), publicist, 1906—28 utgivare av Grand Rapids Herald. Som senator sedan 1928 (republikan) har V. bl. a. intresserat sig för utrikespolitiska frågor. Han nämndes redan 1935—36 som presidentkandidat. V. har bl. a. utgivit en monogr. om Alexander Hamilton (1921).

***Vandervelde,** E., blev minister utan portfölj i Van Zeelands ministär och vid dess ombildning i juni 1936 hälsovårdsminister och v. konseljpresident; han avgick jan. 1937.

***Wandervogel** kallades även den 1901 bildade sammanslutningen av tysk skolungdom, som fullföljde en av gymnasisten Karl Fischer 1895 grundad rörelse för »ungdomsvandringar» i skog och mark, vilken kom att utgöra kärnan i Jugendbewegung (se d. o., suppl.). W. betonade starkt enkelhetens och den primitiva naturförbundenhetens livsideal, förenat med svärmeri för landsvägens romantik och tyska folkminnen, särskilt gamla vagant-, landsknekts- och folkvisor, vanl. sjungna till gitarr. Många av nationalsocialismens idéer förebådas inom W., t. ex. ledartanken, rastanken och i viss mån antisemitismen samt pangermanismen. Den inom W. framträdande böjelsen för erotiskt färgade vänskapsförbindelser fick en omdebatterad belysning i Hans Blühers (se d. o., suppl.) skrifter. Efter världskriget, som starkt decimerat den ursprungliga Wandervogelkretsen, deltogo många av W:s medl. aktivt i gränsförsvaret i ö., medan andra bekände sig till socialismen eller kommunismen. De sista Wandervogelgrupperna upplöstes 1933 och uppgingo i Hitler-Jugend. — Litt.: Else Frobenius, »Mit uns zieht die neue Zeit» (1927; 2:a uppl. 1929); W. Ståhlin, »Die deutsche Jugendbewegung» (1930). V. S-p.

Vandrande pinnar, se S p ö k s k r ä c k o r.

***Vandrarhem.** Svenska turistföreningen hade 1937 250 v., det nordligaste i Västerbotten. Antalet kommer att ytterligare ökas.

***Wandsbek** avskildes 1937 från Schleswig-Holstein och införlivades med Hamburg.

***Vanfrejd.** Påföljd enl. strafflagen kap. 2 § 19 avskaffades 1936; se P å f ö l j d, suppl.

***Vanförevård.** Enl. beslut av 1937 års riksdag ha landstingsbidragen bortfallit från 1

juli 1937, och driften av anstalterna finansieras huvudsakl. av staten. Vanföreanstalterna torde inom kort även få asylavdelningar för vissa höggradigt vanföra, vilka ej kunna nå nämnvärd självförsörjningsförmåga (asylfall). Föreningarnas för vanförevård förmögenhet utgjorde 1936 3,637,408 kr. I styrelserna tillsättas sedan 1 juli 1937 halva antalet led. av K. m:t. P. Hgld.

Wanganui [ωåŋəno'i], stad på s. v. kusten av Nordön, Nya Zeeland; 25,795 inv. (1936). Exporthamn för ull, spannmål, kött och mejeriprodukter; stora kylhus.

Wa'nka, R o l f, tjeckisk filmskådespelare. Efter med doktorsgrad avslutade akademiska studier övergick W. till filmen, där han urspr. framträdde i smärre roller i tjeckisk och tysk film. Sin första större, allmänt uppmärksammade roll hade han i »Inge — 16 år», och sedan ha följt filmer i både Prag och Berlin. R. A-g.

***Van Loon,** H. W., har vidare gett ut »Indiscret itinerary» (1933), »An elephant up a tree» (s. å.), »Ships» (1935) m. m.

Vanner, O t t o A l f r e d (A l), tidningsman (f. 1892 $^6/_7$), fil. lic. 1922 i Lund. V. är red. för tidskr. Tiden sedan 1926 samt medarb. i Social-Demokraten och den socialdemokratiska landsortspressen. Han har bl. a. utgivit val- och skattehandböcker tills. m. P. E. Sköld samt »Statistik» (1931) och »Sparbankernas uppgifter» (1936). S. H.

***Wanner,** T h. G., har numera avgått som chef för Das deutsche Ausland-Institut.

***Vannérus,** A., har vidare utgivit »Efterstudier» (1934), »Den bästa staten och andra statsvetenskapliga småavhandlingar» (1935), »Likhet och olikhet hos det yttersta» (1936) och »Det psykologiska kardinalproblemet» (1937). J. L-t.

***Vansbro.** Järnvägslinjen V.—Malung är nu öppnad för trafik.

Vansittart [vä'nsität], sir R o b e r t G i l b e r t, engelsk diplomat (f. 1881), inträdde på den diplomatiska banan 1902, var 1920—24 utrikesministern lord Curzons sekr. och blev 1928 biträdande understatssekr. i utrikesministeriet samt premiärministerns förste privatsekr. Sedan 1930 är han ständig understatssekr. i utrikesministeriet. Förutom som diplomat har V. framträtt som författare och utgivit diktsamlingar och dramatik. R. Sv-m.

***Vanstad** ingår efter pastoratsreglering sedan 1 maj 1933 i V:s, Tolånga, Röddinge och Ramsåsa pastorat.

***Van Vechten,** C., har vidare bl. a. gett ut minnesbilderna »Sacred and profane memories» (1932).

Van Zeeland [fan zē'lant], P., se Z e e l a n d, P. v a n, suppl.

***Vapen.** 2. V. i betydelsen försvarsgren användes endast i sammansättningen f l y g v a p n e t. I betydelsen truppslag användes v. numera sällan.

3. Om innehav och försäljning av skjutvapen se d. o., även i suppl.

***Vapenhantverkare** finnas även vid trängtrupperna.

***Vapentillverkning.** De svenska statliga vapenfabrikerna sortera fr. o. m. 1 juli 1937 under Arméförvaltningens tygdep., vartill förvaltningens tidigare artilleridep. omorganiserats. Litt.: C. Heijkenskjöld, »Svensk styckegjutning och lodstöpning av järn under perioden 1540—1840» (i Artilleri-Tidskrift, h. 3, 1935); A. Meyerson, »Stockholms bössmakare» (1936). Se även K r i g s m a t e r i e l, suppl. Th. J-n.

***Vapenövningar.** Om de sv. värnpliktigas tjänstgöringsperioder se S v e r i g e, suppl., sp. 1031—32.

VAr, v a r, se E l e k t r i s k a e n h e t e r, suppl.

***Vara.** 1 och 2. V. socken införlivades 1 jan. 1936 med V. köping, som hade 2.277 inv. 1 jan. 1937. Tax.-värde å fastighet 5,509.100 kr. (1936), tax. inkomst 2,278,330 kr. Förutom V. sparbank finnas numera endast två andra bankkontor. I V. finnas kommunal mellanskola samt Skaraborgs läns v. folkhögskola. G. Rbg.

Varaktighetskurva, en belastningskurva för t. ex. en elektrisk anläggning, erhållen ur den verkliga belastningskurvan genom sådan omgruppering av tidselementen, att dessa ordnats efter stigande eller fallande effektvärde. Om sålunda tiden avsättes horisontellt och effekten vertikalt och kurvan är fallande, anger det horisontella avståndet till varje punkt på kurvan hur lång tid effekten överstigit motsv. värde. F. D-n.

Varaktighetsmätare, se E l e k t r i c i t e t s m ä t a r e, suppl., sp. 1136.

Vara'no [-nå], V e n a n z i o d i, italiensk författare (f. 1897). Debuterade med diktsamlingarna »Sogni» och »Poema sul Italia» (båda 1919). V. har därefter skildrat sin hemtrakt, Rietidalen, i »La valle santa» (1923) samt sina intryck från Sverige i den ur flera synpunkter goda »La Svezia e gli svedesi» (1930). Han har även publicerat studier över svensk natur och svensk litteratur i tidningar och tidskrifter. G. B-h.

***Varberg.** Folkmängden hade 1937 stigit till 9,760 inv. Industrien räknade 1934 41 arbetsställen med tills. 1,388 arb. Svenska cykelfabriken Monark hade 1937 omkr. 900 arb. Hamnutvidgningen var genomförd 1935. Flygfältet på Getterön (30 har) beräknas bli färdigt under 1938; vägen till Getterön öppnades för trafik 1 juli 1936. V. har en privat rundradiostation. — Ny litt.: H. Svensson, »I halländsk hembygd» (1932). J. H. L. J.

Varbergsfynden, arkeologisk benämning på en del grova flintor, som påträffats vid Varberg och som ansetts vara artefakter från stenåldersboplatser, vilka skulle ligga före Ancylustiden (jfr A n c y l u s k u l t u r, suppl.).

Liknande fynd äro även påträffade i n. Halland vid Råö på Onsalalandet. T. v. är det dock osäkert om v. äro tillslagna av människor. H. An.

*Varberg—Ätrans järnväg trafikeras sedan 1 dec. 1936 av S. J.

Va'rgas [-aʃ], Getulio, president i Brasilien (f. 1882), se Brasilien, suppl., sp. 683. V., som länge fört en deciderat antikommunistisk politik, gjorde nov. 1937 en statskupp med avsikt att införa en korporativ författning och själv bli president på livstid.

Vargas Vila [ωa'rgas ωi'la], José María, spansk-amerikansk författare (1860—1933). Förvisad från sitt födelseland, Colombia, bosatte sig V. 1885 i Venezuela, där han publicerade sina första böcker och snart vann stort rykte i hela Centralamerika. Från Venezuela utvisades han 1891, vistades flera år i New York och begav sig 1898 till Europa, där han hade en del konsulära befattningar. V:s romaner, mestadels tendentiösa, äro rätt bristfälliga; hans styrka låg i djärva, revolutionära idéer och ett originellt uttryckssätt, som under årtionden gjorde hans böcker till intellektuell näring för Sydamerikas orosandar. Bland hans verk kunna nämnas en serie historiska biogr. (»Los providenciales», 1892) och ett hetsigt anatema över nordamerikanerna (»Ante los bárbaros», 1902). Några av hans böcker ha översatts till flera språk. K. A. H.

***Wargöns a.-b.** Aktiekap. nedsattes 1935 till 6 mill. kr. Bolaget tillverkade 1935 omkr. 27,000 ton papper, 17,000 ton sulfitmassa, 12,000 ton slipmassa, 22,000 ton legeringar och 12,000 ton kvarts.

***Warming,** J. Chr. J., blev medlem av Internationella statistiska institutet 1931 och av socialministeriets arbetsutskott 1932. Han har under senare år utgivit flera arbeten, särskilt om jordbrukspolitiken; nämnas må även »Danske samfundsproblemer i statistisk belysning» (1934). O. B–g.

***Varming,** K. N., dog 1936.

***Warnemünde.** Numera äro Heinkelwerke, en av Tysklands största flygmaskinsfabriker, förlagda till W. och Rostock.

***Varnhem.** Skarke (se d. o., även i suppl.) kommun heter numera off. V.

***Varnum.** 1. V. bildar sedan 1931 tills. m. Kristinehamn en kyrklig samfällighet.

Varpnäs, egendom med lantbruksskola i Nors socken (14 km v. om Karlstad), Värmlands län; 1,329 har (tills. m. det 1912 tillköpta Lillerud), därav 335 har åker; tax.-värde 425,900 kr. (1936). Huvudbyggnaden, av trä, uppfördes på 1830-talet. Sveriges utsädesförening har sedan 1917 en filial på V., som även är säte för Värmlands läns lantbruksskola och länets svinavelsstation. På V. utbildas även ladugårdsförmän. Nuv. ägare: A. Lundquist. G. Rbg.

Wartburg [va'rtbork], Walther von, schweizisk-tysk romanist (f. 1888), prof. i Lausanne 1928 och i Leipzig 1929. W., som intar en central plats inom nutida romanistik, har under utarbetande det förträffliga verket »Französisches etymologisches Wörterbuch» (1928 ff.). Av hans rika författarskap kunna dessutom nämnas »Die Ausdrücke für die Fehler des Gesichtsorgans» (1912; gradualavh.), »Évolution et structure de la langue française» (1934) och »Bibliographie des dictionnaires patois» (s. å.). W. har även publicerat många tidskriftsartiklar, främst i Zeitschrift für Romanische Philologie, vars red. han är sedan 1935. Han utger även Leipziger Romanistische Studien (1931 ff.). A. Lbd.

Varuhavare, i tullstadgan och vissa andra tullförfattningar använd beteckning på den, som på grund av äganderätt eller eljest är berättigad att förfoga över vara i förhållande till tullverket. T. J–n.

***Varuhus,** jfr även Enhetsprisföretag, suppl.

***Varumärke,** i vidsträcktaste betydelse, anbringas, då enl. gällande föreskrifter stämpel under offentlig kontroll åsättes smör (runmärket), ägg, fläsk och utsäde (på emballaget).

***Varumärkesregistrering.** Straff och skadeståndsplikt stadgas även för den, som för kännetecknande av sina varor obehörigen på anslag el. dyl., i annons, prospekt eller annan affärshandling brukar beteckning, som han vet vara registrerad för annans räkning. — Utländska näringsidkares rätt att erhålla v. i Sverige är beroende av förordnande av K. m:t; förutsättning är alltid, att märket är registrerat i hemlandet. A. H-rot.

Varuträsk, en förekomst av på litium (även rubidium och caesium) rik granitpegmatit (se Pegmatit) 20 km s. ö. om Boliden, nära landsvägen däremellan och Skellefteå. V., som hör till den till Revsundsgranitens (se Granit, sp. 946) serie räknade Skellefte-graniten, upptäcktes 1933 och brytes av Bolidens gruv-a.-b. på litiummineral. Se även Quensel, P. D., suppl. N. Zn.

***Varv,** *skpsb.* Om världens förnämsta skeppsvarv se Skeppsbyggeri, suppl.

***Vasaloppet.** 1934 hölls ingen tävlan. Under de följ. åren segrade:

1935: A. Häggblad, Umeå, och Hj. Blomstedt, Vindeln, död löpning, lottdragning, 6 tim. 8 min. 55 sek.; 1936: Sven Hansson, Lima, 6 tim. 31 min. 55 sek.; 1937: A. Häggblad, Umeå, 6 tim. 5 min. 56 sek.

Va'sar, Juhan, estnisk historiker (f. 1905), docent vid univ. i Dorpat, expeditionschef i Estlands bildningsministerium. V. är en framstående kännare av Estland-Livlands historia under svensktiden, som han bl. a. skildrat i samlingsverket »Eesti rahva ajalugu» (1933—35). Hans huvudarbete, »Die grosse livländische Güterreduktion» (1930—31), behandlar uppkomsten av konflikten mellan Karl XI och livländska ridderskapet 1678—84. Han har även behandlat det äldsta Dorpatuniv:s historia i »Quellen zur Geschichte der Universität Tartu», 1 (1932). A. S-k.

Va'sarla, Hugo, finländsk kooperatör (f. 1886), hette urspr. Vasenius. Inträdde

1908 i kooperationens tjänst och är sedan 1921 chef för Centrallaget för handelslagen (S. O. K.). V. har erhållit många förtroendeuppdrag och fick 1936 bergsråds titel. H. E. P.

***Vasaätten.** Ny litt.: H. J. S. Kleberg, »De äldre Vasavapnen» (i Medd. från Sv. Riksheraldikerämbetet 1934).

Vašek [va'ʃäk], V l a d i m í r, se B e z r u č, P., suppl.

***Washington.** Staten hade 1935 84,381 farmer; värdet av jordbruksprodukter uppgick till 142 mill. doll. W. har näst efter Kansas och jämte Oklahoma den största veteskörden bland staterna i U. S. A. 1933 funnos 2,307 industriella anläggningar med 69,752 anställda och ett tillv.-värde av 331 mill. doll. En tredjedel av U. S. A:s blyproduktion kommer från W. En storartad damm- och kraftanläggning bygges vid Grand Coulee i Columbiafloden. H. N-n.

***Washington.** Staden beräknades 1935 ha 594,000 inv. Där funnos 1936 117,103 statsanställda personer (utom militär). 1933 års census uppvisade blott 386 industriella anläggningar med 7,969 anställda och ett tillv.-värde av 61 mill. doll. H. N-n.

Washingtonkonventionen [ωå'ʃiŋtən-], den av Internationella arbetskonferensen i Washington 1919 antagna, sedermera mycket omstridda konventionen ang. begränsning av arbetstiden i industriella företag till 8 tim. om dagen och 48 tim. i veckan (jfr N o r m a l a r b e t s d a g). A. M.

***Vasmer,** M., har vidare bl. a. utgivit »Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas», 1—4 (i Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften 1932 och 1934—36). C. T-t.

***Wassermann,** J. Jfr monogr. av Marta Karlweis (1935).

Wast, H u g o, se Z u v i r í a, M. M., suppl.

Watson [ωåtsn], D a v i d M e r e d i t h S e a r e s, engelsk paleozoolog och zoolog (f. 1886), prof. i zoologi och jämförande anatomi vid University college, London. Har huvudsakl. ägnat sig åt studiet av ryggradsdjuren och därvid främst behandlat utdöda former. Betydelsefulla äro W:s insatser för utforskandet av däggdjurens härstamning, dels undersökningar av utdöda, däggdjurslika kräldjur (t. ex. »The Deinocephalia, an order of mammal-like reptiles», 1914, »On the Cynodontia», 1920), dels embryologiska undersökningar av kraniets utveckling hos kloakdjuren (»The monotreme skull, a contribution to the mammalian morphogenesis», 1916). Flera av hans talrika paleozoologiska skrifter äro av grundläggande betydelse; här må ytterligare anföras »On Seymouria, the most primitive known reptile» (1919), »The structure of certain palaeoniscids and the relationship of that group with other bony fish» (1925) och »The evolution and origin of the Amphibia» (1926). E. J-k.

Watson [ωåtsn], sir M a l c o l m, engelsk läkare (f. 1873). Blev 1903 med. dr i Glasgow, ägnade sig 1908—28 åt hälsovården på Malackahalvön samt är sedan 1928 föreståndare för malariakontrollavd. vid Rossinstitutet i London. W:s vetenskapliga verksamhet berör olika malariafrågor. Ljd.

***Watson,** sir W., dog 1935.

***Vatten,** se även A g g r e s s i v t v a t t e n, suppl. — Om tungt v. se även V ä t e, suppl.

***Vattendomstol.** Reglerna om val av vattenrättsnämndemän ha ändrats något 1936. De utses två för varje tingslag, som ensamt utgör en domsaga, samt en för varje annat tingslag. Rörande tjänstgöringen vid v. galler stadgan 9 dec. 1932. T. E.

Vattendragskommissionen i Finland handlägger sådana ärenden rörande reglering av vattendrag, inrättande av flottled, sänkning av sjö m. m., vilka enl. statsrådets förordnande skola handläggas såsom brådskande i annan ordning än den vanliga. Kommissionen handlägger ärendena under domaransvar. V. består av ordf., som skall ha domarkompetens, samt två led., vilka böra ha avlagt ingenjörsexamen, den ene inom väg- och vattenbyggnadsfacket, den andre på lantbruksteknikens område. O. Brn.

***Vattenfallsstyrelsen.** Kraftverksbyrån är numera delad på förvaltnings-, anläggnings- och driftavd. Det av statens vattenfallsverk i medeltal under 1936 disponerade kapitalet utgjorde 372,964,363 kr., bruttoinkomsterna 40,084,025 kr. och driftkostnaderna 19,328,592 kr. samt överskottet 20,755,433 kr., motsv. 5,56 % ränta på kapitalet. I de räntegivande rörelsegrenarna (kraftverken) utgjorde det nedlagda kapitalet 324,431,845 kr., bruttoinkomsterna 37,378,114 kr., driftkostnaderna 17,579,584 kr. och överskottet 19,798,530 kr., motsv. 6,10 % ränta på kapitalet. Se även S t a t e n s k r a f t v e r k, suppl. E. Hlr.

***Vattenkraft.** Med v. förstås i regel den »kraft» (eg. effekt), som kan utvinnas ur ett vattenfall. V:s storlek är direkt proportionell mot fallhöjden och vattenmängden. Om verkningsgraden i kraftanläggningen betecknas med η, tyngdkraftens acceleration med g (omkr. 9,8 m/sek.^{2}), fallhöjden (uttryckt i m) med h och vattenmängden (uttryckt i m^3/sek.) med q, så är den i ett vattenkraftverk uttagbara effekten $\eta \cdot g \cdot q \cdot h$ kW. För överslagsräkningar kan man lämpligen sätta produkten $\eta \cdot g = 7{,}5$, varvid alltså den utvinnbara elektriska kraften (uttryckt i kW) blir 7,5 ggr produkten av vattenmängden och fallhöjden. En vattenmängd av 10 m^3/sek. ger alltså vid 10 m fallhöjd 750 kW.

Flodernas vattenföring växlar ständigt, och därmed växlar även den uttagbara v. Man skiljer därför mellan prima och sekunda kraft. Som p r i m a k r a f t betecknas det kraftbelopp, vilket motsvarar lågvattenförhållandena, d. v. s. den effekt, som praktiskt taget alltid kan produceras. Med s e k u n d a k r a f t betecknas den effekt, som

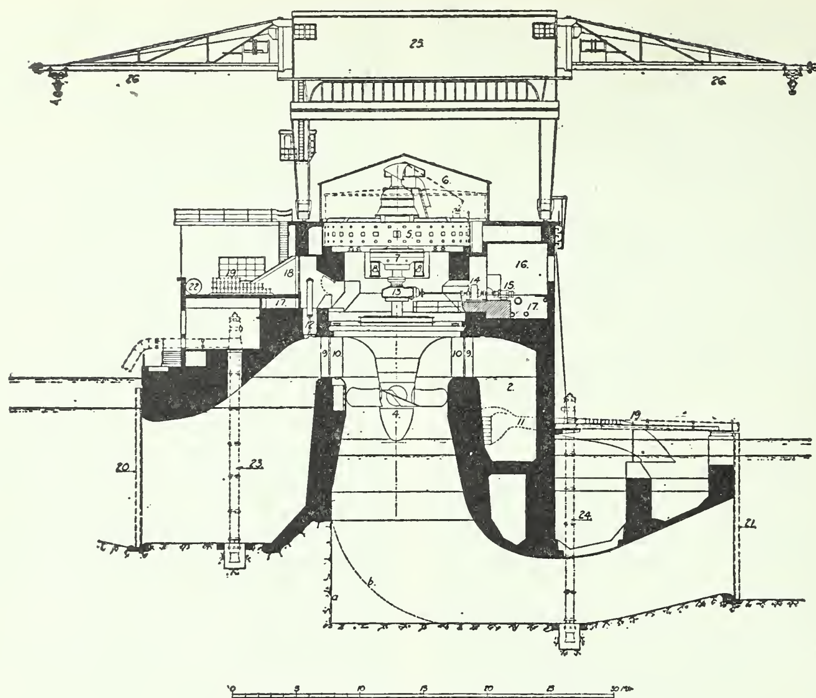

Bild 1. Tvärsektion genom Vargöns kraftstation (västra aggregatet). *1* intag, *2* tilloppsspiral, *3* sugrör, *4* löphjul, *5* generator, *6* avlyftbar plåthuv, *10* ledskenor, *11* ejektor för evakuering av tilloppsspiralen, *12* lucka för insläppning av luft i spiralen, *18* intag för kalluft, *20* nålsätt för länsning av intag, *21* nålsätt för länsning av sugrör, *23* länspump, nedsatt för länsning av intag, *24* länspump, nedsatt för länsning av sugrör, *25* bockkran, *26* svängkran.

därutöver kan utvinnas och som alltså är tillgänglig vid större vattenföring. Kraftkonsumtionen växlar under dygnet, veckan och året. Tack vare den möjlighet till viss reglering av vattenmängden, som oftast finnes, kunna vattenkraftverken därför leverera mera prima kraft, än som svarar mot den genomsnittliga lågvattenmängden (se Vattenreglering), och utbyggas i regel för en vattenmängd, som är flerdubbelt större än lågvattenmängden. Utbyggnadsvattenmängden är beroende av en mångfald faktorer. Offentliga statistiska uppgifter rörande utbyggd och ekonomiskt utbyggbar v. äro vanl. ej direkt jämförbara, särskilt då uppgifter saknas om kraftens varaktighet i medeltal per år eller om den möjliga energiproduktionen, kWh per år. Den i bd 20 publicerade tabellen över utbyggbar v. i olika länder ger därför endast ett ungefärligt begrepp om v:s fördelning. I Sverige utnyttjas nu (1937) omkr. 1,600,000 kW, d. v. s. nära $^1/_4$ av den ekonomiskt utbyggbara v. Den 1936 producerade energimängden i de svenska vattenkraftverken var omkr. 7,5 milliarder kWh. F-é.

Vattenkraftkommission, Statens, i Finland, har att bereda ärenden rörande användning och utarrendering av staten tillhörig vattenkraft samt kraftekonomien över huvud. V. företräder statsverket i mål och ärenden rörande staten tillhörig vattenkraft, såvida sådant ej ankommer på annan myndighet. O. Brn.

***Vattenkraftverk.** Med v. avses numera verk, i vilka vattenkraft tillgodogöres medelst turbiner. Turbinerna brukas numera sällan för direkt drift av arbetsmaskiner, utan turbineffekten omsättes vanl. i elektrisk effekt, varigenom vattenkraften ej behöver utnyttjas i kraftkällans omedelbara närhet. Begreppet v. omfattar icke blott alla de anordningar, som kunna krävas för vattnets infångande och ledande till och från turbinerna, ss. dammar, tilloppskanaler och avloppskanaler, utan även erforderliga elektriska anordningar för omvandlingen av turbinernas mekaniska effekt till elektrisk (se Elektrisk kraftstation, även i suppl.).

Tidigare utrustades såväl större som mindre v. med flera maskinaggregat. Utvecklingen, särskilt på turbinteknikens område, har lett till att v. numera i regel utrustas med ett enda eller ett fåtal stora maskinaggregat, vilket tidigare varken var möjligt, när en mycket stor vattenmängd skulle tillgodogöras eller när fallhöjden var låg, eller lämpligt, om det gällde att hushålla med

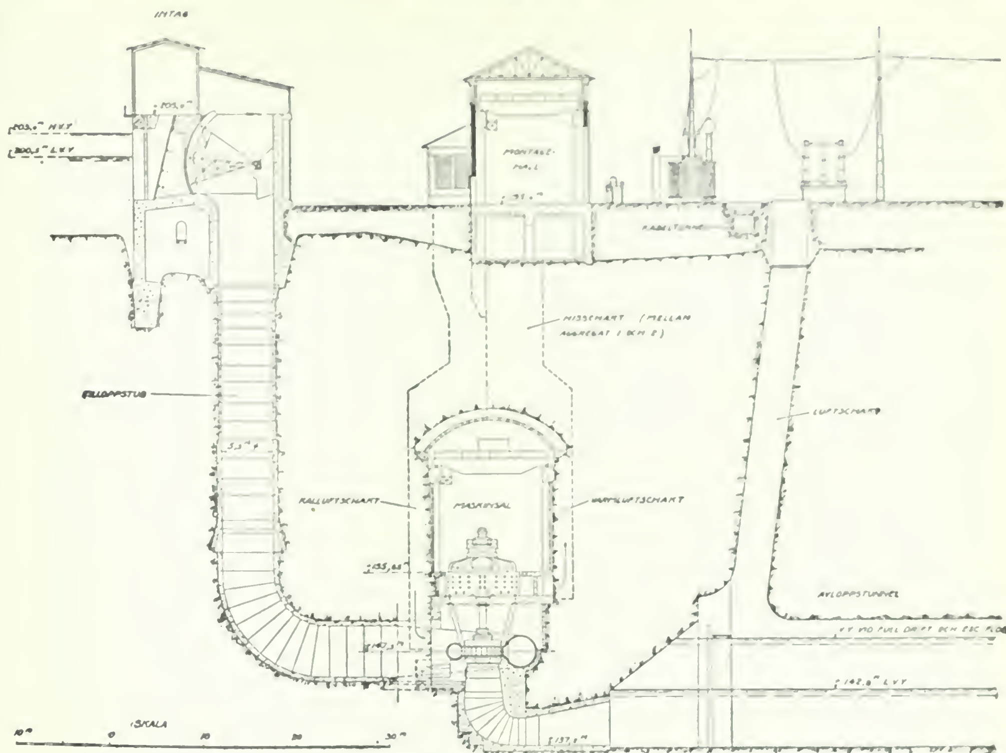

Bild 2. Tvärsektion genom Krångede kraftverk.

vattnet, enär turbinernas verkningsgrad blev alltför låg vid liten belastning. Numera byggas turbiner, som ha en mycket god verkningsgrad vid praktiskt taget alla belastningar (jfr Turbin, även i suppl.). Verkningsgraden hos turbiner och generatorer har drivits upp till högre värden, än man tidigare vågat räkna med som möjliga.

Som ex. på ett kraftverk, utbyggt för mycket stor vattenmängd vid relativt låg fallhöjd, må anföras v. vid Vargön (se Vargöns kraftverk) i Göta älv. Vargöstationen (bild 1) innehåller två aggregat. Turbinerna konsumera vid 4,3 m fallhöjd upp till omkr. 330 m³/sek. vardera. Turbinhjulen ha en diam. av 8 m, vilket är världsrekord.

För inbesparande av personal skötas numera flera v. automatiskt (se Elektrisk kraftstation, även i suppl.). I allm. äro automatiska v. utrustade med endast ett maskinaggregat, men undantag finnas, t. ex. Åtorps kraftstation (se d. o.) med två aggregat, som manövreras från Gullspång.

Driftsäkerheten har höjts i betydande grad, särskilt genom ökning av aggregatstorleken och fullkomning av hjälpmaskineriet. Härtill har även bidragit, att de med ett kallt klimat förknippade svårigheterna minskats genom ändamålsenlig planläggning, elektrisk uppvärmning av luckfalsar och skyddsgaller samt genom att man för uppvärmningsändamål utnyttjar den varma luft, som erhålles vid kylningen av generatorerna.

Vid projekteringen av kraftverk i kallt klimat söker man undvika långa, öppna tilloppskanaler, i vilka under vintern underkylning av vattnet sker (se Sörpning), resulterande i driftstörningar på grund av blockering av skyddsgallren vid turbinintagen eller isbildning på turbinerna. Från ett lugnt, vintertid isbelagt dammagasin bör drivvattnet helst ledas genom kraftverket åter till vattendraget utan att komma i kontakt med luften. Porjus vattenkraftverk (se Porjus) exemplifierar en god lösning av frågan. Det senare byggda Krångede kraftverk (se bild 2 samt Krångedeforsarna, suppl.) är utfört enl. samma idé. I bägge fallen har maskinsalen med turbiner och generatorer förlagts i dammens närhet nere i berget. Till turbinerna, som ligga något över nedre vattenytan, föres drivvattnet medelst trycktuber i vertikala schakt, och från turbinavloppen ledes vattnet genom i berg sprängda avloppstunnlar. Avloppstunneln i Krångede har en längd av 1,400 m och en tvärsnittsarea av 116 m², vilken area är världsrekord för oklädda vattentunnlar.

Byggnadsteknikens utveckling har skapat gynnsamma betingelser för vattenkraftens utnyttjande, så att bl. a. mycket stora dammar kunna uppföras på relativt lös grund, t. ex. i Svirfloden i Ryssland (se Damm, suppl., sp. 932 f. och bild 4) och vid Kegums i Dyna, Lettland, där 16 m av den lugnflytande (segelbara) flodens fallhöjd samlas genom en dammbyggnad på märgel- och dolomitgrund. Förstärkning och tätning av grunden sker här, som numera ofta är fallet, medelst cementinjektioner under högt tryck genom borrhål, upptagna i grunden.

Det samarbete, »samkörning», som på senare år etablerats mellan kraftverk eller grupper av sådana och byggandet av landet omspännande elektriska »stamlinjer» möjliggöra bättre utnyttjande av vattentillgången än förut och även ekonomisk utbyggnad av sådan vattenkraft, som tidigare icke kunnat utnyttjas. F-é.

***Vattenledning.** Om rening av vattenledningsvatten se även Aktivt kol, suppl.

Vattenomrörare, maskinell anordning, som vid vattenrening på kemisk väg brukas för omröring av vattnet efter kemikaliedoseringen och som åstadkommer flockbildningen (se Vattenrening, sp. 153).

Vattenprov (enl. Strauss-Volhard) är ett av de viktigaste njurfunktionsproven och utföres sålunda: till frukost drickes 1 l vatten, mjölk, saft eller blandad vätska. I 4 förmiddags-(1 tim.)prov och 3 eftermiddags-(3 tim.)prov mätas urinmängd och spec. v.; samma prov göres på natturinen. Normalt varierar vid detta prov spec. v. mellan 1,002 och 1,026 eller mera. Den sjuke äter resten av dagen och natten blott torrkost. De första 4 timmarna bör vattenmängden 1 l vara utsöndrad. Provet visar framför allt njurarnas koncentrationsförmåga, som är en central vitalfunktion. Vid njurlidande minskas variationerna från båda sidor, så att spec. v. vid stark rubbning närmar sig siffran 1,010 (= vikten på blodserum efter avlägsnande av äggvitan), s. k. isostenuri el. njurstelhet. Försöksfel vid första provet äro vanliga. Tillg.

***Vattenrening,** se även Aktiverat slam och Aktivt kol, båda i suppl.

Wattlös effekt, dets. som reaktiv effekt (se Reaktiv, suppl.).

Wattrelos [vatrəlå'], stad i fr. dep. Nord, vid belg. gränsen, ö. förstad till Roubaix; 30,647 inv. (1931). Betydande ylle- och bomullsindustri.

Wa'tzlik, Hans, tysk-bömisk författare (f. 1879), har i ett 30-tal romaner, dikter, berättelser och essäer skildrat de egenartade lynnena och levnadsförhållandena i landet vid Bayerns östgräns. »Der Alp» (1914) behandlar vidskepelsen, »Aus wilder Wurzel» (1920) skildrar nybyggararbetets glädje, »Ums Herrgottswort» (1926) är en roman från religionsstriderna, bondehumorn lyser i »Geschichten vom Kaspar Dullhäubel» (1924) och lögnsagan »Ridibunz» (1927) o. s. v. »Der Pfarrer von Dornloh» (1930) fick ett tjeckoslovakiskt statspris. R-n B.

***Vauban,** S. Le P. Monogr. av P. Lazard (1934).

Waugh [ωå], Alec, engelsk författare (f. 1898), bror till E. W. Deltog i världskriget, skildrade en ung militärs utvecklingshistoria i »The loom of youth» (1917), följd av en världskrigsroman, »The prisoners of Mainz» (1919). W. har sedan skrivit ett 20-tal romaner och novellsamlingar: »Pleasure» (1921), »The lonely unicorn» (1922) och »Love in those days» (1926); »The coloured countries» (1930) och »Most women ...» (1931) innehålla motiv från hans vidsträckta resor. I romanen »Kept» (1925) gav han en mycket mörk skildring av efterkrigstidens ungdom. R-n B.

Waugh [ωå], Evelyn, engelsk författare (f. 1903), bror till A. W. Skrev först en bok om D. G. Rossetti (1928) och har sedan gett ut romaner och reseskildringar: »Vile bodies» (1930), »Black mischief» (1932; »Okynniga svartingar», 1935), »Edmund Champion» (1935), »Mr. Loveday's little outing» (1936) m. fl. W. är en desillusionerad, besk kulturkritiker. »Vile bodies» är en beklämmande travesti, en skildring av den »åldrande ungdomens» köttslighet och tomhet. »Black mischief» skildrar en misslyckad europeisering av ett afrikanskt örike. W:s satir är både roande och bitande. R-n B.

***Vaughan Williams,** R. Från senare år märkas en symfoni i f moll (1934; uppf. i Konsertföreningen i Stockholm 1936) och ett »Te deum» till kröningen i London 1937. Vidare har V. framträtt som musikskriftställare med »National music» (1935).

***Vaugoin,** K., avgick 1936 som chef för Österrikes statsjärnvägar.

***Vavilov,** N. I. Det av V:s expeditioner hemförda materialet bearbetas på V:s institut i Leningrad av en stab på omkr. 400 pers. och har givit anledning till ett stort antal värdefulla publikationer. Bland hans senare arbeten märkas »Botanical-geographical basis of breeding» (1935).

***Vaxholm** hade 1937 2,856 inv. 1936 invigdes en genom Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i S. Vaxholmsfjärden uppförd hamn för motor- och segelbåtar (125 båtplatser). V:s hamn har numera en kajlängd av 655 m och ett kajdjup av 2,2—8 m. V:s tillgångar ha sjunkit till 1,662,628 kr. vid årsskiftet 1936/37, dess skulder till 414,101 kr. Hj. L.

***Vaxholms fästning.** Enl. 1936 års försvarsordning utbyggas befästningar i Stockholms skärgårds havsband, under det att de

inre försvarsanläggningarna delvis förlagts i materielreserv. — Fredsbesättningen skall enl. 1936 års försvarsordning minskas med Göta livgardes fästningsbataljon och kompaniet ur Svea ingenjörkår (sannolikt 1939) samt sålunda uteslutande bestå av Vaxholms kustart.-reg:te. C. A. E.

***Vaxholms kustartilleriregemente** har väsentligt utökats genom 1936 års försvarsordning. Se Sverige, suppl., sp. 1039 (jfr även sp. 1041).

Weaver [ωīˈvə], John Ernest, nordamerikansk botanist (f. 1884), prof. i växtekologi vid University of Nebraska 1917 och samtidigt anställd vid Carnegie institution 1922—30. W. har gjort synnerligen ingående undersökningar över växternas rotsystem och har tills. m. F. E. Clements utgivit »Plant ecology» (1929). L.-G. R-ll.

***Webb,** B., utgav tills. m. maken »Soviet communism, a new civilisation?» (2 bd, 1935).

Webb [ωeb], Clement Charles Julian, engelsk religionsfilosof (f. 1865), prof. i Oxford 1920—30, teol. hedersdr i Uppsala 1932. W. har framträtt som en av nutidens främsta forskare på gränsområdet mellan filosofi och teologi samt har även utgivit åtskilliga undersökningar av tidigare engelskt fromhetsliv. Bland W:s många arbeten märkas: »Problems in the relations of God and man» (1911), »Studies in the history of natural theology» (1915), »Divine personality and human life» (1920), »Kant's philosophy of religion» (1926), »Religious thought in the Oxford movement» (1928), »Pascal's philosophy of religion» (1929) och »A study of religious thought in England from 1850» (Olaus-Petriföreläsningar 1933). Hg Pl.

Webb [ωeb], Mary, f. Meredith, engelsk författarinna (1881—1927), var litteraturrecensent och skrev romaner, bl. a. »Precious bane» (1924; »Det ljuva giftet», 1933), i vilka hon med djup inlevelse och konstnärlig stil skildrade land och folk i Shropshire. — Monogr. av T. Moult (1932). R-n B.

Weber, nu benämning på enheten voltsekund (se Elektriska enheter, suppl.), tidigare stundom beteckning för den elektromagnetiska strömstyrkeenheten el. (av Lenard) i betydelsen ampere. Sv. B-r.

***Weber,** C. M. v. Biogr. av E. Kroll (1934).

***Weber,** M., dog 1937.

Wēbern, Anton von, österrikisk tonsättare och dirigent (f. 1883). Elev av A. Schönberg, framstår W. som ett av de ledande namnen inom samtida österrikisk tonkonst och som den mest konsekvente bland Schönbergkretsens representanter. Bland W:s tonsättningar märkas en »Passacaglia» för orkester, en symfoni, kammarmusik, sånger och pianostycken. I egenskap av dirigent har han bl. a. verkat som teaterkapellmästare i Wien samt i en rad tyska städer och i Prag. G. M.

***Webster,** J. Ny, kritisk uppl. av W:s skrifter har utgivits i 4 bd (1937).

Veckovila, se Söndagsvila.

***Vecsey,** F. v., dog 1935.

***Wedberg,** C. O. B., har fortsatt sitt rätts- och kulturhistoriska författarskap med »Gabriel Poppius» (1934; även i Sv. Akad:s Handl., bd 44, s. å.) och »Tärningskast om liv och död» (1935).

***Wedel,** släkt. Furstinnan Stéphanie v. W. (f. 1852) dog 1937.

-veden ingår i några namn på stora skogstrakter i Sverige, t. ex. *Tiveden, Holaveden, Aspveden* (i s. ö. Östergötland), *Hanveden* (i Södertörn). Slutleden i dessa namn är det fornsvenska ordet *vidher*, »skog», i bestämd form. *Finnveden* är däremot en ombildning av äldre *Finn(h)edhen*, vilket som slutled innehåller antingen *hed*, öde skogstrakt, eller möjl. *ed*, väg. E. W-én.

***Vederslöv** ingår efter pastoratsreglering 1 maj 1935 i V:s, Dänningelanda och Tävelsås pastorat.

Wedervang, Ingvar Brynhjulf, norsk statistiker och nationalekonom (f. 1891). Blev 1927 prof. vid Oslo univ. men fick 1937 tre års tjänstledighet för att tjänstgöra som rektor vid den nyinrättade handelshögskolan i Bergen. W. har utgivit flera avh. i statistiska och handelspolitiska ämnen; han har ofta anlitats av regeringen vid traktatförhandlingar och som led. av offentliga kommittéer. W-t K.

***Wedgwood,** Josiah Clement (ej Charles), har tidigare utgivit arbeten om Staffordshire (om både dess porslin och dess parlamentariska historia) och nyligen påbörjat en stor biografisk parlamentshistoria, vars första del, »History of parliament. Biographies of the members of the commons house 1439—1509», han utgav 1936 (i samarbete med Anne D. Holt). L-ts.

***Wędkiewicz,** S., blev 1934 prof. i Warszawa.

Weel [vēl], Arne, dansk skådespelare (f. 1891). Debuterade 1908 och var sedan anställd vid olika Köpenhamnsteatrar (Dagmarteatret, Casino m. fl.). På senare år har W. varit chef bl. a. för Riddersalen och Nörrebro teater. O. W-n.

Weel [vēl], Liva, f. Olsen, dansk skådespelerska (f. 1897), en tid g. m. A. W. Har tillhört olika danska scener och huvudsakl. utfört roller inom det komiska karaktärsfacket (Eliza i »Pygmalion», Madame Sans-Gêne, Lysistrate). Hon har även varit verksam på turnéer och gästspel. O. W-n

***Wegener,** A. L. »Wissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Grönland-Expedition A. W.» (1930 ff.) utges av A. L. W:s broder Kurt W. (f. 1878), prof. i meteorologi i Graz.

***Wegener,** P., var en av banbrytarna för den expressionistiska tyska stumfilmen, där han var verksam som både manuskriptförfattare, regissör och skådespelare. Hans mest kända filmer från dessa år äro »Golem» och »Studenten från Prag». Efter ett längre av-

brott i filmarbetet har W. senare uppburit ljudfilmsroller och även framträtt som regissör. — Han utgav 1933 sina krigsminnen, »Flandrisches Tagebuch 1914». R. A-g.

Vegesack [fē'gəzak], Siegfried von, tysk författare (f. 1888), växte upp i Lettland, studerade i Tyskland och var sedan tidningsman först i Sverige, sedan i Tyskland. V. har utvecklat stor produktivitet på olika områden. Av hans skådespel må nämnas det populära »Der Mensch im Käfig» (1926), av hans romaner »Baltische Trilogie» (»Blumbergshof», 1933, »Herren ohne Heer», 1934, »Totentanz in Livland», 1935). R-n B.

Vegetativa nervsystemet el. Autonoma nervsystemet består av sympatiska nervsystemet och parasympatiska nervsystemet (se dessa ord). Nyare undersökningar ha visat, att vid retning av talrika parasympatiska nerver acetylkolin (se d. o., suppl.) frigöres vid nervändapparaterna och överför verkan till organet. På motsv. sätt förmedlar adrenalin eller ett närstående ämne (»sympathin») i regel retningsöverförandet från sympatiska nerver. Acetylkolin spelar analog roll för samtliga inom v. belägna nervknutar (ganglier). Då atropin motverkar acetylkolinets och ergotamin adrenalinets effekt, har därigenom dessa alkaloiders verkan fått en enkel förklaring, liksom fallet är med den påfallande överensstämmelse man redan förut funnit mellan effekten av adrenalin eller acetylkolin å ena, retning av sympatiska eller parasympatiska trådar å andra sidan. Genom att motverka den enzymatiska spjälkning av acetylkolin, som snabbt äger rum normalt, kan fysostigmin (se d. o.) förstärka effekten inom det parasympatiska systemet. Ljd.

***Wegner,** A. T., har vidare skrivit »Fünf Finger über dir» (1930), »Am Kreuzweg der Welten» (s. å.) och »Maschinen im Märchenland» (1932).

Wehner [vē'nər], Josef Magnus, tysk författare (f. 1891), har skrivit romaner, berättelser, epos m. m., biogr. över Struensee (1924) och A. L. Schlageter (1934) samt »Sieben vor Verdun» (1930), en av de bästa tyska världskrigsböckerna. 1934 gav han ut »Mein Leben». R-n B.

***Wehtje,** E. F., dog 1936 $^{11}/_{5}$.

***Weibull,** C. H. J., har även utgivit »Drottning Christina och Monaldesco» (1936). Han blev 1937 rektor vid Göteborgs högskola.

***Weibullsholm** har alltmer framstått som den ledande svenska växtförädlingsanstalten betr. grönsaker och prydnadsörter. I fråga om lantbruksväxterna ha särskilt några av dess nya höstvetesorter (Äring, Ergo, Ankar II) fått stor spridning i s. Sverige. G. N.-L.

Weickmann [vaī'k-], Ludwig, tysk geofysiker (f. 1882), blev 1910 observator vid meteorologiska institutet i München, var 1915—18 ledare av väderlekstjänsten vid turkiska armén och är sedan 1923 prof. i geofysik och direktor för geofysikaliska institutet vid univ. i Leipzig. W. har ägnat sig särskilt åt den dynamiska meteorologien, varvid han behandlat problem rörande vågrörelser inom atmosfären samt av honom upptäckta s. k. symmetripunkter i de meteorologiska elementens förlopp. Han har gjort en betydande organisatorisk insats inom den tyska meteorologien. A. Å.

Weiden [vaī'dən], stad i Oberpfalz, n. ö. Bayern, vid Waldnaab; 22,775 inv. (1933). Järnvägsknut och handelsstad; porslinsfabriker, glasbruk.

Weidenreich [vaī'dənraīķ], Franz, tyskjudisk anatom och antropolog (f. 1873), 1903—18 prof. i Strassburg, 1922—24 i Heidelberg, 1928 chef för Institut für physische Anthropologie i Frankfurt a. M. och prof. där 1929. 1934 lämnade W. Tyskland och är numera gästprof. vid Cenozoic research laboratory i Peking. Han har — särskilt i sina tidigare arbeten — behandlat anatomiska och histologiska problem (främst blodet och benvävnaden) hos ryggradsdjur. Under senare år har han kommit in på härstamningslära och antropologi och har som D. Blacks (se d. o., suppl.) efterträdare i Peking fortsatt utgrävningarna vid Chou-kou-tien samt beskrivit de nya fynden av *Sinanthropus pekinensis* (se d. o. och Människan 3, båda i suppl.). Bland hans skrifter må anföras: »Studien über das Blut und die blutbildenden und -zerstörenden Organe» (I 1902, II 1905), »Die Leukozyten und verwandte Zellformen» (1911), »Der Menschenfuss» (1922), »Knochenstudien» (6 dlr, 1922—26), »Rasse und Körperbau» (1927), »Der Schädelfund von Weimar-Ehringsdorf» (1928) samt tre monogr. om *Sinanthropus pekinensis* (1936). E. J-k.

Veidt [faīt], Conrad, tysk filmskådespelare (f. 1893). Fick sin skådespelarutbildning hos Reinhardt och var senare engagerad vid de Reinhardtska scenerna. Efter filmdebuten 1917 lämnade V. snart scenen och hade under de följ. åren betydande filmroller i bl. a. »Doktor Caligaris skåp», »Nju» (med Jannings och Elisabeth Bergner) och »Studenten från Prag». Han medverkade vid denna tid även i de båda svenska filmerna »Ingmarsarvet» och »Till Österland», gästspelade 1926—29 i Hollywood och återvände därefter till Tyskland, där han hade roller i »Wien dansar och ler», »Jag och kejsarinnan» (båda med Lilian Harvey) m. fl. filmer. V. är sedan 1933 knuten till engelsk film, där han gjort sig gällande i bl. a. »Makt», »Jag var spion» och »Spioncentral Stockholm». R. A-g.

***Weill,** K. Av verk från senare år märkas skoloperan »Der Jasager» (1930; »Pojken som svarade ja», Konsertföreningen i Stockholm 1935) och operan »Die Bürgschaft» (1932).

Weinberg [vãbä'r(g)], Michel, fransk bakteriolog, prof. vid Pasteurinstitutet i Paris. W. har särskilt ägnat sig åt studiet av de anaeroba bakterierna och därvid gjort viktiga, delvis grundläggande rön. Hans un-

dersökningar över gasbrandsbakterierna och gasbranden ha möjliggjort framställningen av effektiva sera mot denna sjukdom. H. D.

***Weingartner,** P. F. v., var 1934—36 åter anställd vid Wienoperan som dess konstnärlige ledare. Han gästdirigerade på Kungl. teatern i Stockholm 1936. W. har ytterligare utgivit »Unwirkliches und Wirkliches. Märchen, Essays, Vorträge» (1936). — Litt.: »Festschrift für F. W. zu seinem siebzigsten Geburtstag» (1933). G. M.

Weinheber [vaī'nhēbər], Josef, österrikisk författare (f. 1892), posttjänsteman i Wien, har skrivit diktsamlingarna »Der einsame Mensch» (1920), »Von beiden Ufern» (1923), »Boot in der Bucht» (1926), »Wien wörtlich» och »Vereinsamtes Herz» (båda 1935) samt »Späte Krone» (1936); ett urval, »Adel und Untergang», kom ut 1934. Romanen »Das Waisenhaus» (1924) är en bitter skildring i naturalistisk stil av uppväxtåren i Wien. — W:s lyrik hör till det bästa i nutidens tyska poesi. Mot expressionisternas larmande extas satte W. en ren, genomkomponerad form med klassiska anslag. Hymner och oden, idyller och sånger, personliga bekännelser, Wienbilder och »Blumenstrauss» vittna om rikedomen av W:s register. Levnadsglädje och vekhet paras med heroisk längtan och kärlek till det högsta: fädernesland, modersmål, idealitet. R-n B.

Weisbach [vaī'sbak], Hans, tysk dirigent (f. 1885). W., som erhållit sin utbildning vid bl. a. Hochschule für Musik i Berlin, har verkat som dirigent i en rad tyska städer, var 1926—33 generalmusikdir. i Düsseldorf och är sedan 1933 musikalisk ledare för riksradion i Leipzig. Som dirigent åtnjuter W. högt anseende och har gästat Konsertföreningen i Stockholm (senast 1933). G. M.

Weissmuller [ωaī'smalə] (Weissmüller), John (Johnny), nordamerikansk simmare (f. 1904). Satte 1923—28 världsrekord i fritt simsätt på alla distanser mellan 100 och 880 yards (har ännu rekordet på 100 yards, 51 sek.), vann 1924 olympiska guldmedaljerna på 100 och 400 m samt 1928 på 100 m. W. blev 1930 professionell. Filmengagemang i Hollywood resulterade i en serie Tarzanfilmer med W. i titelrollen. N-s S-d.

***Weizmann,** Ch., återvaldes 1935 till president för sionistiska världsorganisationen och därmed också för Jewish agency for Palestine. På 20:e sionistkongressen i Zürich 1937 genomdrev W., att kongressen i princip uttalade sig för ett engelskt förslag om uppdelning av Palestina (se d. o., suppl.), ehuru vissa ändringar påyrkades. D. B-ck.

Velander, Frans Edvard Hubert (Edy), ingenjör (f. 1894 4/5). Utexaminerades 1916 från Tekn. högskolans elektrotekniska avd. och studerade därefter dels i Tyskland, dels i U. S. A., där han 1919 var lärare vid Harvard-univ. Han blev byråingenjör hos Vattenfallsstyrelsen 1920, sekr. hos Svenska elektricitetsverksföreningen 1927 och dess verkst. dir. 1936. Han är tillika red. för tidskr. Era sedan 1928, verkst. dir. för Föreningen för elektricitetens rationella användning (Fera) sedan 1934 och sekr. hos Svenska nationalkommittén för världskraftkonferenser sedan 1923. Vid världskraftkonferensens sektionsmöte i Stockholm 1933 var han generalsekr. E. Hlr.

Velander, Sten, ingenjör, högskollärare (f. 1880 15/6). Utexaminerades 1902 från Tekn. högskolans elektrotekniska avd., blev 1908 teknisk chef och överingenjör vid Hemsjö kraft-a.-b. och, sedan detta bolag uppgått i Sydsvenska kraft-a.-b., 1920 överingenjör och chef för dettas konsulterande och vetenskapliga avd. Sedan 1927 är han prof. i elektrisk anläggningsteknik vid Tekn. högskolan. Han har publicerat talrika skrifter, särskilt i frågor rörande kraftöverföring. E. Hlr.

Velbert [fä'lbərt], industristad i Rhenprovinsen, Tyskland, 23 km n. ö. om Düsseldorf; 29,699 inv. (1933). Järngjuterier och betydande låsfabrikation.

Velde [vä'ldə], Antoon van de, flamsk författare (f. 1895), dramaturg vid folkteatern Vlaamsch volkstooneel, har författat teaterpjäser och dikter med pessimistisk underton: »De zonderlinge gast» (1923), »Christoffel» (s. å.), den satiriska »Tijl. Gekke historie in vier kapittels» (1925), »Halewijn» (1929), »Tijl Senior» och »Tijl Junior» (båda 1930) samt »Doctor Slim en de microben» och »Prins Olik en sire Bietekwiet» (båda 1932) m. fl. barnböcker. R-n B.

Ve'lez [-es], Lupe, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1909 i Mexiko). V. kom till teatern som dansös vid tolv års ålder och kort därefter till Hollywood. Till en början hade hon uppgifter i tvåaktsfarser men fick sedan större roller och medverkade bl. a. i flera Douglas Fairbanksfilmer. R. A-g.

Veli'kije Luki [- łoki'], stad i Kalininområdet, Sovjetryssland, 130 km n. n. ö. om Vitebsk, vid floden Lovat; 26,474 inv. (1933). Viktig järnvägsknut, flyghamn. Kvarnar och stora järnvägsverkstäder.

Wellesz [vä'läs], Egon, österrikisk musikhistoriker och tonsättare (f. 1885), sedan 1929 prof. i musikhistoria vid Wienuniv. W:s tyngst vägande arbeten som musikforskare behandla Orientens musik, ss. »Byzantinische Musik» (1927), vidare märkas en Schönbergbiogr. (1921) och »Die neue Instrumentation» (2 bd, 1928—29). Som tonsättare sluter sig W. till sin lärares, A. Schönbergs, stil och har komponerat operor, baletter, orkesterverk, kammarmusik m. m. G. M.

***Wellin, B.**, avgick ur A. K. 1935.

Vellinge—Skanör—Falsterbo järnväg är numera det off. namnet på Vällinge—Skanör—Falsterbo järnväg (se d. o.).

***Wells, H. G.** Av W:s senare verk finnas följ. på sv.: »Theodore flyr från vardagen» (1934), »Försök till självbiografi» (2 bd, 1935—36) och »Tider skola komma...» (1936). Hans senaste böcker äro »The food of the gods» och »The new Faust» (båda 1937).

***Velocipedtrupper** benämnas numera enl. svensk terminologi cykeltrupper. I svenska arméns krigsorganisation har antalet dylika truppförband ökats. Gotlands inf.-reg:te är helt organiserat som cykeltrupp (se Gotlands infanterikår, suppl.), och cykelskvadroner ingå i fält i de svenska kavalleriförbanden (se Kavalleri, suppl.). Vidare finnas särskilda cykelförband vid landstormen. Även i utländska arméer ha v. ökats. Så ingå t. ex. i finländska armén fyra velocipedbataljoner, numera benämnda jägarbataljoner, och i Danmark skall enl. 1937 års försvarsordning inf.-reg:tet på Fyn omorganiseras till cykeltrupp. Även antalet motorcykelförband har ökats utomlands, t. ex. i Tyskland. C. A. E.

***Vemmenhögs kontrakt,** jfr Torna kontrakt, suppl.

***Vem är det?** Nya uppl. av de flesta i bd 20 nämnda uppslagsböckerna ha utkommit. Sådana ha även utgivits för en rad andra länder, t. ex. »Who's who in Central and East Europe» (1935), »Who's who in Latin America» (s. å.) och »Indian who's who» (s. å.). Ett fr. urval biogr., »Qui est-ce?», utgavs 1934. Det finns även dylika uppslagsböcker för vissa yrken, t. ex. över författare, konstnärer el. lärda. A. A-t.

***Ven,** ö i Öresund. Ny litt.: G. Wilske, »V.» (i Gothia, 3, 1934).

***Vena.** Församlingen är sedan 1 jan. 1937 delad på två kyrkobokföringsdistrikt, det ena omfattande V. kommun, det andra Hultsfreds köping; 3,023, resp. 1,960 inv. (1937).

***Wendbladh, O. R.** Efter tillkomsten av Riksteatern (se d. o., suppl.) har Hälsingborgs stadsteater även utsänt talrika av W. ledda turnéer i s. och mell. Sverige. O. W-n.

***Wendel, H.,** dog 1936. Hans sista bok var »Die Marseillaise» (s. å.).

***Vendes artilleriregemente** tillhör fr. o. m. 1937 I:a armédeln. och skall enl. 1936 års försvarsordning organiseras på stab och fyra divisioner samt ett yrkesbatteri. Vidare skall en mobiliseringscentral för luftvärnsförband upprättas vid V. C. A. E.

***Venezuela** beräknades 1936 ha 3,414,160 inv. Exporten värderades 1935 till 711,7 mill. bolivares och importen till 225,2 mill. bolivares. Största delen av exporten går till Curaçao, där V:s petroleum raffineras. S. F.

Statsfinanser. Förbundsbudgeten för finansåret 1937—38 slutade på 251 mill. bolivares, varav tullarna väntades inbringa 76 mill., skatten på mineralutvinningen, särskilt petroleum, 80 mill. etc. Bland utgifterna märktes 32 mill. bolivares till försvaret, 20 mill. till undervisningsväsendet etc., varjämte 12 % av inkomsterna författningsenligt tillfalla delstaterna. N. Sbg.

Försvarsväsen. Armén. Värnplikten varar fr. o. m. 21:a t. o. m. 45:e levnadsåret. Den aktiva tjänstgöringen är 3 år. Flygtrupperna tillhöra armén och omfatta endast föga mer än 10 flygplan. K. H-g.

Örlogsflottan består (1937) av 2 små kryssare och 5 kanonbåtar; sammanlagt deplacement 3,500 ton. Ö-g.

Författning. V:s författning har ändrats ytterligare och är nu daterad 11 juli 1936. Representationen är dock oförändrad. Presidenten utses numera på 5 år och kan ej omedelbart omväljas. G. H-n.

Historia. Dec. 1935 dog diktatorn Gómez, och hans död gav anledning till övergående oroligheter. Krigsministern, general L. Contreras, övertog presidentposten och valdes i april 1937 till president. Staten har lagt beslag på en del av den avlidne presidentens stora privatförmögenhet. A. A-t.

***Venizelos, E.,** dog 1936 18/3. På hans anstiftan utbröt mars 1935 ett uppror, som slogs ned efter blodiga strider (jfr Grekland, suppl., sp. 487), varefter V. ånyo gick i landsflykt. Han dog i Paris kort efter det att han fått del av den amnesti, som utfärdats av konung Georg II. L-ts.

***Vennberg, E. L.,** dog 1937 3/2.

***Wenner-Gren, A. L.** Den av W. ledda Elektroluxgruppen omfattar a.-b. Elektrolux och de amerikanska bolagen Electrolux corporation och Servel inc. med ett sammanlagt aktiekap. av närmare 200 mill. kr. och en total årsomsättning på omkr. 300 mill. kr. 1934 förvärvade W. så gott som samtliga aktier i Svenska cellulosa-a.-b., varjämte han är huvuddelägare bl. a. i a.-b. Nomy och, sedan 1935, störste delägare i a.-b. Bofors samt intresserad i många andra industrier och i tidningsföretag, bl. a. Nya Dagligt Allehanda.

W. har ägnat industriens sociala problem stort intresse. Han har offentligt givit uttryck för den uppfattningen, att den moderna tekniska utvecklingen i de stora industriländerna utgör ett ständigt växande hot mot de mindre staternas näringsliv och levnadsstandard och i »En vädjan till envar» (1937) förordat samgående mellan de nordiska länderna för att trygga deras ekonomiska oberoende och utveckla deras materiella och kulturella förhållanden.

1937 stiftade W. och hans maka, Marguerite W., f. Gauntier, Wenner-Grenska samfundet med uppgift att främja vetenskaplig forskning, företrädesvis inom de sociala, ekonomiska, naturvetenskapliga och medicinska områdena. De medel, som makarna W. ställt till samfundets förfogande, beräknas ge en årlig avkastning av mer än 1 mill. kr. Den av samfundet stödda forskningen skall tjäna nordisk samverkan till främjande av alla de nordiska ländernas oberoende och välstånd. Samfundet ledes av en styrelse, bestående av sju led. Vid sidan av denna donation har W. ställt medel till förfogande för upprättande av Wenner-Grens institut för experimentell biologi, fysiologisk kemi och ämnesomsättningsforskning vid Stockholms högskola. Han har även gjort flera donationer till främjande av betydelsefulla samhällsuppgifter.

***Vennersten,** A. F., blev 1936 riksmarskalk och lämnade samtidigt riksdagen.

***Vennerström,** I. Th. Som försvarsminister i ministären Hansson 1932—36 framlade V. vid 1936 års riksdag proposition om ny försvarsordning, grundad på en kompromiss mellan de socialdemokratiska reservationerna i försvarskommissionens (se d. o., suppl.) betänkande. Sedan riksdagen beslutat en ny försvarsordning i huvudsaklig anslutning till försvarskommissionens majoritetsförslag (mellanpartiernas), avgick han i juni 1936 jämte hela ministären och utnämndes därefter till landshövding i Värmlands län, varefter han lämnade riksdagen. C. A. E.

We'nnervirta, förut Wennerström, Ludvig, finländsk konsthistoriker (f. 1882). Har verkat som konstkritiker i flera tidningar, disputerade 1930 och blev docent i konsthistoria vid Helsingfors univ. 1932. W. har på fi. publicerat undersökningar om måleriet i Roms katakomber och i västfinländska kyrkor; på sv. ha utkommit en monogr. över M. Collin (1925) och det av W. redigerade verket »Finlands konst» (1926), där han själv givit en längre framställning av den nyare bildkonsten i Finland. H. E. P.

***Went,** F. A. F. Chr., dog 1935.

***Ventilation.** En modern utveckling av ventilationstekniken utgör luftkonditioneringen, även kallad luftbehandling eller klimatisering, varmed åsyftas att skapa ett visst, önskat lufttillstånd med avseende på temp., fuktighet och luftens renhet i en lokal. Den hygieniska och ekonomiska betydelsen av ett konstant lufttillstånd, särskilt i fråga om temp. och fuktighet, vinner alltmer beaktande. För känslan av välbefinnande spelar en rätt avvägning av förhållandet mellan temp. och luftfuktighet stor roll. Det har även visats, att ökad effektivitet hos arbetarna nåtts i arbetslokaler, i vilka luftkonditionering införts. Konstant fuktighet erfordras i textilindustriella och grafiska anläggningar, om man skall nå en jämn kvalitet på produkterna. I många andra industrier, som begagna sig av finare automatmaskiner, ställer man krav på jämn temp., ofta även på jämn fuktighet. I museer äro jämn temp. och jämn fuktighet villkor för föremålens bevarande. Man brukar här även rena luften från svaveldioxid genom duschning med svag sodalösning.

En konditioneringsanläggnings huvuddelar framgå av bild 4, bd 20, sp. 274. Värmningen av luften sker genom lamellbatterier medelst varmvatten eller ånga, kylning i batterier medelst kylvatten, kyllösning eller kylmediets direkta expansion men även genom luftens duschning med kylt vatten eller kallt grundvatten. Avfuktning kan ske genom vattnets kondensering på kylande batterier, genom luftens duschning med vatten av lägre temp., än som motsvarar luftens daggpunkt, eller ock genom adsorption eller absorption i vissa ämnen. Fuktning sker genom luftens duschning med vatten eller genom insprutning av vatten (mera sällan ånga) i ventilationsluften. För luftkonditioneringsaggregaten fordras ingående automatisk reglering; tekniken befinner sig på detta område i stark utveckling. Litt.: Ing.-vet.-akad:s Medd., 111, 1937. H. G-e.

Ventilrör, glödkatodrör, använda för likriktning (se Elektriska strömriktare, sp. 1162, Elektronrör, båda i suppl., och Röntgenstrålning, sp. 103 f.). Sv. B-r.

Wentzel, Gregor, tysk fysiker (f. 1898), prof. i Leipzig 1926, i Zürich 1928. W. har särskilt arbetat inom kvantumteorien och dess tillämpning på optiska och röntgenspektra, Comptoneffekt m. m. Sv. B-r.

***Verchneudinsk** heter nu off. Ulan-Ude.

***Vereinigte Stahlwerke Aktiengesellschaft** omorganiserades i slutet av 1933 på så sätt, att V., Phoenix A.-G. für Bergbau und Hüttenbetrieb, Vereinigte Stahlwerke van der Zypen och Wissener Eisenhütten A.-G. uppgingo i Gelsenkirchener Bergwerks-Aktien-Gesellschaft, vilket bolag samtidigt ändrade sitt namn till V. med säte i Düsseldorf. Aktiekap. är (1937) 544 mill. Rmk.

***Werenskiold,** W., har bl. a. även utgivit »Jorden» (2 bd, 1931—34).

***Werfel,** F., har vidare gett ut »Barbara oder die Frömmigkeit» (1930), diktsamlingen »Schlaf und Erwachen» (1935), dramat »In der Nacht» (1937) och romanen »Höret die Stimme» (s. å.). »Die vierzig Tage des Musa Dagh» utkom i sv. övers. 1935. Jfr C. D. Moselius i Ord och Bild 1936.

Verga'ni, Orio, italiensk tidningsman (f. 1899). V. är en briljant men ytlig dramatiker och novellist, som numera givit sig helt åt en journalistik, vari gränsen mellan reportage och fantasi utsuddats. Som Corriere della Seras »flygande» gör V. reportage, som beundras mer än någon annan nu levande italiensk journalists. G. B-h.

***Wergeland,** H. A. Den nya uppl. av W:s »Samlede skrifter» fullbordades 1935 med bd 21. Ny litt.: R. Laache, »H. W. og hans strid med prokurator Praëm» (3 bd, 1927—30); »Wergelandiana» (1936); K. E. Bödtker, »W:s Skabelsen, Mennesket og Messias» (i Edda 1936).

***Verhulst,** R., utgav 1929 under pseud. Jan Terzake en skrift om den belgiska propagandan mot Tyskland för illdåd under världskriget.

Werin, Algot Gustaf, litteraturhistoriker (f. 1892 19/10), fil. dr och docent i Lund 1923, andre bibliotekarie vid Lunds univ.-bibl. 1923—28, vart verkst. dir. i C. W. K. Gleerups bokförlag 1934. W. har skrivit »C. J. L. Almqvist, realisten och liberalen» (1923; akad. avh.) och »Esaias Tegnér, från Det eviga till Mjältsjukan» (1934), medverkat vid utgivningen av Almquists samlade skrifter och gett ut E. Sjöbergs (Vitalis) samlade skrifter m. m. R–n B.

Verkan, en storhet, som är produkten av en energi och en tid. För en materiell punkts rörelse är v. $= \int mvds = \int mv^2dt = 2\int Edt$, där m är massan, v hastigheten, ds och dt ban-, resp. tidselement och E rörelseenergien. Enl. minsta verkans lag (Maupertuis' princip) är rörelsen sådan, att denna integral har ett minimivärde. Lagen kan även generaliseras till allmännare system. V. för en period av en periodisk rörelse (t. ex. en elektrons kretsande kring en atomkärna) är enl. en grundläggande sats i kvantumteorien (se d. o.) en heltalsmultipel av Plancks konstant h, vilken därför även kallas verkningskvantum. Sv. B-r.

Werkmäster, Jerk, keramiker, tecknare (f. 1896 1/10), har varit elev vid Tekn. skolan och Konstakad. i Stockholm. W. var ledare av den dekorativa utsmyckningen på Göteborgsutställningen 1923. Han har utfört kartonger till intarsiaarbeten på ångfartyget »Kungsholm» (1928) och i Eltham palace i London (1936), dekorativa målningar bl. a. i Carlanderska sjukhemmet i Göteborg, altartavlor, bl. a. till Väddö kyrka, och bokillustrationer. Han är sedan 1933 konstnärlig ledare vid Nittsjö keramikfabrik; W:s konstindustriella arbeten ha en personlig karaktär. E. L-k.

***Verkstadsskolor.** Under de senaste åren har tillkommit en ny typ av v., föranledd av den i början av 1930-talet rådande ungdomsarbetslösheten. Dessa skolor ha inrättats som centrala anstalter för större områden, medan de äldre v. inrättats av enskilda kommuner. Särskilt i vissa sågverks-, trävaru- och stenhuggeridistrikt med svårartad, lokalt begränsad arbetslöshet ha v. tillkommit för att överföra den arbetslösa ungdomen till lämpliga yrkesbanor. Dessa skolor uppehållas nästan helt av statsmedel, och statsstipendier utgå till eleverna. 1937 tillsattes sakkunniga för att utreda vissa frågor rörande skolorna, bl. a. om deras fortsatta bestånd. Fr. Sg.

***Wermlands enskilda bank** ombildades 1934 till a.-b. (se Bank, suppl.) med namnet Wermlands enskilda bank a.-b. Av grundfondstillskottet, 18,9 mill. kr., och förlagslånet, 7 mill. kr., som tillkommo vid 1923 års rekonstruktion, ha med vinstmedel för åren t. o. m. 1936 återbetalts resp. 7,8 och 3,35 mill. kr. Återstående grundfondstillskott återbetalas genom nedsättning av aktiekap. till hälften, 11,1 mill. kr. Genom nyemissioner i samband med förlagslånets konvertering till preferensaktier uppbringas aktiekap. till 12 mill. kr. stam- och 4 mill. kr. preferensaktier. Utdelning till aktieägarna kan därför äga rum tidigast av 1938 års verksamhet. E. H-ss.

***Vermont** hade 1935 27,061 farmer; värdet av jordbrukets produkter var 42,5 mill. doll. 1933 funnos 530 industriella anläggningar med 15,083 anställda och ett tillv.-värde av 56,6 mill. doll. H. N-n.

Verna'dskij, Vladimir Ivanovitj, rysk mineralog (f. 1863). V. var 1898—1911 prof i mineralogi vid univ. i Moskva och 1913—22 föreståndare för geologisk-mineralogiska museet där. 1922 blev han dir. för det ryska statliga forskningsinstitutet för radium och 1928 för ryska vet.-akad:s biogeokemiska laboratorium. V. är en av grundläggarna av den nutida geokemien (»La géochimie», 1924; ry., utvidgad uppl. 1927; ty. övers. av denna senare 1930). N. Zn.

Vernalisatiōn, se Jarovisation, suppl.

***Werner,** F. L. Z. Ny litt.: H. Breyer, »Das Princip von Form und Sinn im Drama Z. W:s» (1933).

Wernher [ωə'nə], sir Harold, engelsk industriman (f. 1893), överste, svåger till markis George av Milford Haven, kronprinsessan Louises bror. Är chef för flera stora industriföretag samt för a.-b. Elektrolux' och a.-b. L. M. Ericssons avd. i England. W. är ordf. i Anglo-swedish society.

Wernle, Paul, schweizisk teolog (f. 1872). Blev 1900 prof. i Basel, först i nytestamentlig exegetik, sedan i kyrkohistoria. I sitt författarskap har W. huvudsakl. behandlat urkristendomen och reformationen. Hans huvudarbete är »Der evangelische Glaube nach den Hauptschriften der Reformatoren», I, Luther (1918), II, Zwingli (1919), III, Calvin (s. å.). J. Cbg.

***Wernstedt,** släkt. F. L. F. W. är fr. o. m. 1936 genealogbiträde vid riddarhuset. Han har bl. a. utgivit »Järnkrämare i Stockholm 1651—1890» (1935).

***Wernstedt,** W. E., avgick som prof. 1937.

Verona [-rå'na], Guido da, italiensk författare (f. 1881). V. är en berättare med säker teknik men idélös och föga förfinad. Hans lätt producerade romaner ha i artionden tillhört italienska medelklassens kärraste läsning. Särskilt arbeten som »La vita comincia domani» (1913), »L'inferno degli uomini vivi» (1926) och »Le canzone del sempre e del mai» (1931) ha utgått i jätteupplagor. G. B-h.

Verschaeve [-skā'və], Cyriel, flamländsk präst, diktare och folktalare (f. 1874 i Västflandern). Tidigt började V. dikta på dialekt men övergick senare till det flamländska litteraturspråket; hans litterära sign. är Zeemeeuwe (havsmås). V:s diktning har haft stor betydelse för den flamländska nationalitetsrörelsens utveckling; särskilt omtyckta blevo de soldatvisor han under världskriget skrev för sina i skyttegravarna kämpande landsmän (själv deltog han i kriget som sjukvårdare). Hans saml. verk började utkomma 1934 (hittills 3 bd; även en ty. uppl. förberedes). — Litt.: D. Vansina, »C. V.» (1935). O. W-n.

Versluys [-slō̆ī's], Jan, holländsk zoolog och paleozoolog (f. 1873), prof. i morfologisk zoologi vid Wiens univ. 1925. V. har i flera arbeten behandlat *Limulus* (se d. o.) och dess släktskapsförhållanden; han utgav tills. m. R. Demoll »Das Limulus-Problem» (1922). Hans huvudsakliga produktion behandlar morfologiska och jämförande anatomiska problem hos nutida och utdöda ryggradsdjur, ss. fiskar, groddjur samt framför allt kräldjur, hos vilka senare han särskilt studerat ledförhållandena inom kraniet (»kinetism») och hörselbenen. V. har medverkat i den av J. E. W. Ihle m. fl. utg. »Vergleichende Anatomie der Wirbeltiere» (1927), skrivit kap. »Amphibia» (1931) och »Vertebrata» (1933) i »Handwörterbuch der Naturwissenschaften» samt kap. »Kranium und Visceralskelett der Sauropsiden. 1. Reptilien» i »Handbuch der vergleichenden Anatomie», bd IV (1936). E.J-k.

***Verweij**, A., dog 1937.

Wescott [ωe'skət], Glenway, nordamerikansk författare (f. 1901), har skrivit romanerna »The apple of the eye» (1924), »Grandmothers» (1927), »The babe's bed» (1930), diktsamlingen »Natives of rock» (1926), novellerna »Goodbye, Wisconsin» (1928), essäerna »Fear and trembling» (1932) och »Calendar of saints for unbelievers» (s. å.). R n B.

***Wesenberg-Lund**, C. J., blev 1937 led. av sv. Vet.-akad. Han har vidare utgivit »Ferskvandsfaunaen biologisk belyst. Invertebrata» (2 bd, 1937).

***Vesper**, W., har vidare gett ut bl. a. »Kranz des Lebens» (1934), samlade dikter.

***Vessberg**, G. V., avgick 1934 som huvudred. för Pedagogisk Tidskrift.

We'ssely [-li], Paula, österrikisk skådespelerska (f. 1908). Hon studerade teater i Wien, har sedan haft engagemang vid olika scener, i Prag, Berlin och Wien (bl. a. hos Max Reinhardt) samt Salzburg, och har skapat sig ett namn som skådespelerska. Hennes okonstlade, sunda, varmhjärtade spel har givit henne en rangplats även i filmen. Hon debuterade i »Maskerad», och därefter ha följt »En furstinnas kärlek», »Episode», »Skörd» och »De stora dårskaperna». R. A-g.

***Wessén**, E. G. A., avslutade »Södermanlands runinskrifter» 1936. W. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl.

We'sslau, Eric Mattias, ingenjör (f. 1885 $^{1}/_{2}$). W. blev bergsingenjör i Stockholm 1912, var disponent vid Ädelfors bruks a.-b. 1916—19 och anställdes 1919 vid Centralgruppens emissions-a.-b. som gruvexpert och ledare för bolagets malmletningsarbeten bl. a. i Västerbotten. Han var 1925—31 disponent för Skellefteå gruv-a.-b:s och Västerbottens gruv-a.-b:s gruvverksamhet och är sedan 1931 disponent vid Bolidens gruv-a.-b. E. Hlr.

West [ωest], Mae, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1892). W. uppträdde på scenen redan som sexåring och har under en lång teaterkarriär själv skrivit flera av de pjäser, i vilka hon medverkat. Hon kom till filmen 1932 och har väckt uppseende genom sin sensuella typ. Bland hennes i Sverige icke censurförbjudna filmer märkas »Lady Lou» och »Jag är ingen ängel». R. A-g.

***West**, R., har vidare gett ut bl. a. monogr. om D. H. Lawrence (1930), »The harsh voice» (1935; »Den sträva rösten», s. å.) och »The thinking reed» (1936; »Ett tänkande rö», s. å.). Hon började som medarbeterska i suffragettbladet Freewoman 1911 och vart sedermera ryktbar som litteraturkritiker i The New Statesman. W. har tagit avgörande intryck av Freud och tillhör den grupp engelska författarinnor, som framför allt intresserar sig för den psykologiska analysen. R-n B.

***Westarp**, K. v., utgav 1935 »Konservative Politik im letzten Jahrzehnt des Kaiserreiches».

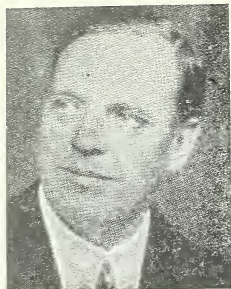
***Westberg**, S. G. E., avgick 1934 som överläkare vid Mariebergs sjukhus.

***Westdahl**, J. C. G., dog 1935 $^{25}/_{3}$.

***Westenholz**, A a., dog 1935.

***Wester**, K., blev 1932 led. av nämnden för uppförande av Sjöhistoriska museet och 1935 dess verkst. led. Sedan 1935 är han ordf. i marinens museinämnd.

Westerberg, Sten Axelsson, industriman (f. 1884 $^{2}/_{8}$). Utexaminerades 1907 från Tekn. högskolans avd. för kemisk teknologi och blev s. å. driftsingenjör och disponent vid jästfabriken Svea i Sundbyberg samt 1910

disponent vid Nässjö jästfabrik. W., som var den drivande kraften vid bildandet av Svenska jästfabriks-a.-b. 1919, blev s. å. bolagets v. verkst. dir. och 1920 dess verkst. dir. Han var 1916—27 verkst. dir. även i a.-b. Elektrosalpeter och innehar styrelsebefattningar inom andra industriella företag. Han var sakkunnig hos tull- och traktatkommittén 1920 och deltog i underhandlingarna om handelstraktat med Tyskland 1921 samt var 1929—33 generalkonsul för Österrike i Stockholm. Sedan 1937 är han ordf. i Svenska teknologföreningen. E. Hlr.

Vestergaard [-går], Hans Adolf Brorson, dansk växtförädlare och jordbruksforskare (f. 1872), föreståndare för Abeds försöksstation sedan 1903. V:s havresorter: Gul Naesgaard, Nova, Sölv, samt kornsorter: Juli, Binder, Opal, Kenia, Maja, ha fått mycket stor spridning ej blott i Danmark utan även i de andra nordiska länderna. G. N.-L.

***Westergaard**, H. L., dog 1936.

Westergren, Håkan, skådespelare (f. 1899 $^{29}/_{4}$). Har verkat vid Vasa teater i Finland och Komediteatern, Oscarsteatern, Dramatiska teatern och Blancheteatern i Stockholm. W. har på scenen framför allt gestaltat unga män av modern typ, ofta humoristiskt färgade. Bland hans många roller märkas Bertie i »Bättre folk», Jimmy i »Det svaga könet» och Kain VIII i »Guds gröna ängar» (en briljant utformad typ av nonchalant och spelande fräckhet). Även allvarliga uppgifter har han löst med framgång, bl. a. unge Raleigh i »Männen vid fronten». O. W-n.
W. har efter ljudfilmens genombrott flitigt anlitats som filmskådespelare. Han hade en av huvudrollerna redan i »Säg det i toner», och bland de många filmer, där han senare medverkat, märkas »Vad veta väl männen?», »Swedenhielms», »Bröllopsresan», »Annonsera» och »Sara lär sig folkvett». R. A-g.

Westerlund, Carl Aron Samuel, fysiolog (f. 1884 $^{13}/_{3}$). Blev 1918 fil. dr och docent i Lund, s. å. även laborator vid Alnarps lantbruksinstitut och 1932 prof. vid Lantbrukshögskolan. Bland W:s skrifter märkas »Hästens ileo-cekokoliska tarmområde» (1918; gradualavh.), »Mineralämnenas betydelse i husdjursnäringen» (i Lantbruksakad:s Handlingar och Tidskrift 1924) och »Juvret och mjölkbildningen» (i »Lantbrukets bok, mejerihushållning», 1925). Hans senare arbeten om kalkomsättningen ha vittgående praktisk syftning. W. är högt uppskattad som populärvetenskaplig föreläsare och författare. T. P.

***Westerlund-Serlachius,** N., har ytterligare utgivit »Svartviken» (1936).

***Westermann,** A. M. T., dog 1935.

Westermann, Diedrich, tysk afrikaforskare (f. 1875), prof. vid seminariet för orientaliska språk i Berlin 1909 och prof. i afrikanska språk vid Berlins univ. 1925. W. är en av de båda direktörerna för det 1926 bildade Internationella institutet för afrikanska språk och kulturer samt utgivare av dess tidskr. Africa. Han har företagit studieresor till Egyptiska Sudan och olika delar av Västafrika och är den främste nu levande kännaren av sudanspråk (se d. o.). W. har bl. a. utgivit »Die Sudansprachen» (1911), »The shilluk people» (1912), »Die westlichen Sudansprachen und ihre Beziehungen zum Bantu» (1927) och »The african to-day» (1934). K. G. L.

***Westermarck,** E. A., har ytterligare utgivit bl. a. »Freuds teori om Oedipuskomplexen i sociologisk belysning» (1934) och »Äktenskapets framtid i västerlandet» (1936).

Westermark, Nils Johan Hugo, läkare (f. 1892 $^{9}/_{9}$), son till F. J. E. W. Blev 1919 med. lic. och 1930 med. dr samt docent i medicinsk radiologi, allt vid Karol. inst. W. har bl. a. röntgenologiskt studerat hjärtrörelserna, lungornas sammanfallande (atelektas) under särskilda förhållanden och undersökt inverkan av värme på svulstcellers andning. — Hans bror John Herbert W. (f. 1891 $^{30}/_{8}$) blev 1926 med. dr vid Karol. inst. och 1937 marinöverläkare. Ljd.

***Westeson,** Hj., utnämndes 1935 till kyrkoherde i Bygdeå.

***Westin,** O. E., dog 1930 $^{26}/_{8}$.

***Westin,** P. G., blev 1937 prof. i kyrkohistoria vid Uppsala univ. Han har ytterligare skrivit bl. a. »Svenska kyrkan och de protestantiska enhetssträvandena under 1630-talet» (i Uppsala Univ:s Årsskr. 1934) och »John Wyclif och hans reformidéer», I (i Kyrkohist. Årsskr. 1936). W. är medarb. i Nordisk Familjeboks 3:e uppl. E. Nwn.

Westling, Karl Arvid, skolman (1864—1929), rektor vid folkskoleseminariet i Göteborg 1906. Som skolchef lade W. i dagen ovanligt nit och intresse samt ivrade för genomförandet av arbetsskolans idéer och för större frihet vid undervisningen. Han grundade 1920 tidskr. Skola och Samhälle, som han — fr. o. m. 1921 tills. m. L. G. Sjöholm — redigerade till sin död och där han publicerade flera värdefulla artiklar. Fr. Sg.

Westman, Axel Edvard, läkare, universitetslärare (f. 1894 $^{29}/_{12}$). Blev med. dr och docent vid Karol. inst. 1927, var prof. i obstetrik och gynekologi vid Uppsala univ.

1932—35 och är sedan 1935 prof. vid Lunds univ. samt överläkare vid kvinnokliniken i Lund. W. har utgivit ett 60-tal skrifter i obstetrik och gynekologi, fysiologi och radiologi. Särskilt har han genom framgångsrika djurexperimentella forskningar lämnat betydelsefulla bidrag till kännedomen om sexualhormonerna och de kvinnliga könsorganens fysiologi. Bvn.

***Westman**, E. C., dog 1936 23/1.

***Westman**, H. J. L., dog 1937 16/4. Han gjorde betydande testamentariska donationer till allmänna ändamål.

Westman, Karl Ivan, diplomat (f. 1889 5/8), bror till K. G. W. Inträdde efter tingstjänstgöring som attaché i Utrikesdep. 1917, blev chef för dep:s personalavd. 1924 och för dess politiska och handelspolitiska avd. 1925, envoyé i Bern 1928 och tillika Sveriges ständiga ombud vid N. F. 1934. Han har företrätt Sverige vid talrika internationella konferenser, bl. a. nedrustningskonferensen 1932, och varit medlem av svenska delegationen till N. F:s församling vid alla dess sammanträden sedan 1928 och ställföreträdande ombud för Sverige i N. F:s råd sedan 1936. T. G-l.

***Westman**, K. B., har vidare bl. a. skrivit »Östasien» (i Lindblads »Världshistoria», d. 9, 1934) samt medverkat i G. Åsbrink, »Svea rikes ärkebiskopar från 1164 till nuvarande tid» (1935).

***Westman**, K. G. Åren efter den s. k. krisuppgörelsen 1933 bidrog W. kraftigt till fullföljande av samförståndspolitiken rörande jordbruks- och arbetslöshetsfrågor samt var även verksam för åstadkommande av arbetsfredslagstiftning. Vid 1936 års riksdag blev han medlem av utrikesnämnden samt vid regeringsskiftet 19 juni 1936 utrikesminister. Vid regeringsombildningen i sept. s. å. övertog W. i stället ledningen av Justitiedep. — W. har upprepade gånger tillhört Sveriges Genèvedelegationer för N. F. — Hans bror Karl Allan W. (f. 1883 5/3), lantbrukare på Brobygård, 1918—27 och sedan 1933 led. av A. K. (Bondeförbundet), har varit el. är led. av flera utskott. F-d N-n.

***Westmanlands Allehanda**. Sedan juli 1935 är F. Grane (f. 1899) huvudred.

***Westminsterstatuten** kallas också de stadganden, som bilda grundvalen för de brittiska riksdelarnas nuv. sammanhållning. De tillkommo 11 dec. 1931 som utformning av de principbeslut, som fattades på rikskonferensen 1926, enl. vilka dominions tillerkändes jämställdhet med moderlandet (jfr Storbritannien, sp. 615). L-ts.

Weston [ωestn], Edward, nordamerikansk fysiker och ingenjör (1850—1936), f. i England. W. var verksam inom skilda grenar av elektrotekniken och grundade 1888 i Newark ett företag för tillv. av elektr. mätinstrument. Bland hans betydelsefulla uppfinningar märkas det efter honom uppkallade normalelementet (se Galvaniska element, sp. 352) och de första tekniska instrumenten enl. d'Arsonvals princip (se Elektriska mätinstrument, sp. 605). Sv. B-r.

***West Virginia** hade 1935 104,747 farmer. Samtliga jordbruksprodukter hade ett värde av 60,5 mill. doll. W:s mineralproduktion hade 1934 ett värde av 241,5 mill. doll. Kolproduktionen utgjorde 98,6 mill. ton, näst Pennsylvaniens störst i U. S. A. 1933 funnos 887 industriella anläggningar med 67,950 anställda och ett tillv.-värde av 262,5 mill. doll. H. N-n.

***Vete**, jfr även Bakningsförmåga, Inmalning, Spannmålsreglering och Sverige, sp. 1028, alla i suppl.

Veteavgift, se Spannmålsreglering, suppl.

***Vetenskapsakademien**. A. Holmbergs »Bibliografi över J. J. Berzelius» har t. v. avslutats med d. II och ett suppl. till I (båda 1936). — Om V:s forskningsinstitut för experimentell fysik se Nobelinstitut, suppl. N. Zn.

Vetenskapshistoria, se Lärdomshistoria, suppl.

***Vetenskaps- och vitterhets-samhället** i Göteborg. Knut och Alice Wallenbergs stiftelse överlämnade 1935 och 1936 till V. tills. 1/2 mill. kr. för inrättande i Göteborg av ett oceanografiskt institut, som skall förestås av prof. i oceanografi vid Göteborgs högskola. V:s fonder utgjorde 31 dec. 1936 262,994 kr. Av Handlingar, 5:e följden, ha utgivits 5 bd av ser. A och 4 av ser. B, av Bihang 55 n:r. C. S-g.

***Vetenskapssocieteten i Lund**. I V:s skriftserie ha numera 19 vol. utkommit.

***Vetenskapssocieteten i Uppsala** består efter ändring 1937 av 90 svenska och 100 utländska medl. S. å. tillkom en teknisk ekonomisk klass.

***Veterinär**, jfr även Doktor, suppl.

***Veterinärhögskolan** har sedan 1 mars 1935 disputations- och promotionsrätt. Vid V. utexaminerad veterinär äger rätt att disputera för veterinär doktorsgrad (se Doktor, suppl.). Vid V. finns hovbeslagsskola (se d. o., även i suppl.).

***Veterinärinrättningen i Skara**. Sedan 1 jan. 1934 åligger det föreståndaren för V. att även uppehålla distriktsveterinärtjänsten i Skara veterinärinrättnings distr. Militärelever utbildas numera ej vid V. N. L.

Veterinärinspektionen. Enl. 1936 års försvarsordning skola veterinärärendena icke längre handläggas under generalfältläkaren. Det militära veterinärväsendets ledning har förlagts till den 1937 bildade v., som lyder direkt under chefen för armén. I v. ingå överfältveterinären och en regementsveteri-

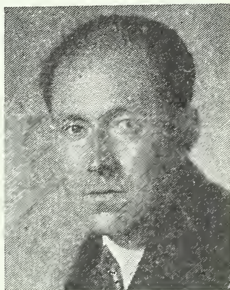
när m. fl. Vid v. inrättades s. å. ett vetenskapligt råd. Veterinära förvaltningsärenden handläggas inom Arméförvaltningens intendenturdepartements häst- och veterinärbyrå, som står under chefskap av överfältveterinären. C. A. E.

***Vetlanda.** 1. Efter inkorporering 1935 av ett område (4,72 har) i V. landskommun har V. en areal av 277 har, därav 275 har land; 3,968 inv. (1937). Ett betydande företag är numera a.-b. Egna hem Vetlandahus (etabl. 1930, under nuv. namn sedan 1935), som tillverkar monteringsfärdiga trähus.

Wetterberg, Sven Gunnar, biblioteksman (f. 1883 $^{8}/_{6}$), e. o. amanuens vid Lunds univ.-bibl. 1907 och förste bibliotekarie där 1932. W. blev teol. lic. 1919 och teol. hedersdr 1935. Bland hans skrifter märkes särskilt »Handbok i kyrkolagfarenhet» (1928; 4:e uppl. 1937). Hg Pl.

***Vetterlund,** F., har vidare utgivit »Romantiskt 1800-tal. Ännu några essayer» (1934).

***Wetterstedt,** C. G. af, avgick som inspektör i Stockholms luftvärnsförening 1934 och som led. av Krigshovrätten 1936.

***Wettstein,** F. v., blev 1935 prof. vid Berlins univ. och direktor för Kaiser-Wilhelm-Institut für Biologie (Botanische Abteilung) i Berlin-Dahlem. Han har fortsatt sina betydande undersökningar över plasmatisk ärftlighet och samverkan mellan gener och plasma.

***Weygand,** M., avgick jan. 1935 ur aktiv tjänst.

Weyl [vaīl], Hermann, tyskfödd matematiker (f. 1885). Blev 1913 prof. vid tekn. högskolan i Zürich, 1930 i Göttingen och är sedan 1933 prof. vid Princetonuniv. i U. S. A. W. har en mycket rikhaltig produktion, omfattande såväl ren som tillämpad matematik samt filosofi. Bland hans skrifter märkas »Die Idee der Riemannschen Fläche» (1913), »Das Kontinuum» (1918), »Raum, Zeit, Materie» (s. å.; omarb. uppl. 1923), »Mathematische Analyse des Raumproblems» (1923), »Gruppentheorie und Quantenmechanik» (1928) och »Die Stufen des Unendlichen» (1931). O. F.

***Wharton,** E. N. J., dog 1937. Hon utgav vidare bl. a. självbiografien »A backward glance» (1934).

Whipple [ωipl], George Hoyt, nordamerikansk patolog, Nobelpristagare (f. 1878). Blev 1905 med. dr, var 1914—21 prof. och föreståndare för Hooper foundation for medical research i Kalifornien samt är sedan 1921 prof. i patologi i Rochester. W. ägnade tidigt sin uppmärksamhet åt gallfärgämnena och leddes därifrån över till studiet av blodfärgämnets nybildning, särskilt vid experimentell anemi hos hund. Tills. m. mrs. Robscheit-Robbins påvisade han dietens betydelse för blodregenerationen. Särskilt gynnades denna av lever, vilket sedermera ledde till Minots och Murphys framgångsrika försök att med leverdiet behandla den perniciösa anemien. 1934 års Nobelpris i fysiologi och medicin tilldelades de tre forskarna gemensamt för deras upptäckter rörande leverterapi vid anemier. Ljd.

***White star line** har numera uppgått i Cunard White star ltd. (se d. o., suppl.).

***Whitlockska samskolan.** I de två högsta ringarna kunna eleverna få läsa en betydligt utvidgad kurs i franska och ha då att utföra ett särskilt skriftligt prov i studentexamen. Elevantalet höstterminen 1937 är 436, därav 171 på gymnasiet. Fr. Sg.

***Whitman,** W. — E. Holloway utgav 1932 »Uncollected poetry and prose» (2 bd) av W. Av den ständigt växande litt. om W. må nämnas G. W. Allen, »W. W. bibliography, 1918—1934» (1935), samt monogr. av E. Lee Masters (1937).

Wiad, egendom i Grödinge socken, Stockholms län; 485 har (inkl. tillköpta gårdar), därav 225 har åker; tax.-värde 311,100 kr. (1936). W. inköptes 1929 av Institutet för husdjursförädling (se d. o., suppl.) för att användas som försöksgård. Nya ekonomibyggnader ha uppförts, hönshus och svinhus 1929—30 och ladugård med anordningar för individuell utfodring 1936—37. 1933 inköptes den av tidigare ägare från W. frånsålda gården Olberga (omkr. 90 har) samt 1936 Eldtomta gård (omkr. 55 har). En ny institutionsbyggnad togs i bruk 1 okt. 1937, varvid institutets verksamhet helt flyttades till W. G. Rbg.

Vi alvar, Källa socken, Öland, alvarsområde med synnerligen märkliga fornlämningar (de tidigaste trol. från tiden omkr. Kr. f.), bestående av ett 80-tal domarringar, den största gruppen i Sverige, dessutom andra stensättningar samt högar, kistor och ett stort röse, Galgerör. Vid undersökning 1936 påträffades även boplatskeramik från stenåldern. K. A. G-n.

***Wibeck,** J. E., blev 1931 jägmästare i Örbyhus revir men övergick vid domänverkets omreglering på indragningsstat fr. o. m. 1934.

Wiberg, Frans Martin, ingenjör (f. 1894 $^{22}/_{3}$). W. blev bergsingenjör i Stockholm 1917 och har varit lärare vid bergsskolan i Falun 1917—30 och vid bergsskolan i Filipstad sedan 1935 samt har idkat konsulterande ingenjörsverksamhet. Han har uppfunnit en metod för framställning av järnsvamp (se

J ä r n, sp. 27), vilken tillämpats i industriell drift i Söderfors sedan 1934. E. Hlr.

***Wibergh,** J. O., har utgivit vissamlingen »Hjärterdam och spaderknekt» (1935).

***Viborg,** i Finland, har blivit landets största militära förläggnings- och förrådsort. Dit äro bl. a. förlagda armékårstaben, II:a divisionens stab, Karelska gardet, 2:a fältart.-reg:tet, luftvärnsart.-reg:tet, förbindelsebataljonen och trängbataljonen. Invid staden äro dessutom förlagda två flygstationer och 2:a kustart.-reg:tet (avsett för kustbefästningarna vid Viborgska vikens yttre delar). C. A. E.

***Wicander,** A. — C. A. W. blev 1934 ordf. i styrelsen för Kungl. automobilklubben.

***Vickleby** ingår sedan 1 nov. 1935 i Mörbylånga, Resmo och V. pastorat.

***Wicksell,** J. G. K. Hans nationalekonomiska och finansvetenskapliga arbeten ha tilldragit sig allt större internationell uppmärksamhet och i penningteorien kommit att bilda underlaget för modernare vetenskapliga framsteg, i synnerhet efter utgivningen på eng. av huvudarbetena »Lectures on political economy» (I 1934, II 1935) och »Interest and prices» (1936). E. F. K. S-n.

***Wicksell,** S. D., utgav 1934 skriften »Studentekonomi» och har sedan (tills. m. T. Larsson) utgivit »Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden» (Statens Offentliga Utredningar 1936: 34).

W., som tillhör 1935 års befolkningskommission, har även utgivit »Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925» (1934), teoretiska arbeten i befolkningslära och statistik m. m. E. F. K. S-n.

Widborg, E l s a, skådespelerska (f. 1896 29/4). Debuterade på Lorensbergsteatern 1919, har sedan med kortare avbrott varit fäst vid denna scen och med stor framgång uppburit sådana roller som Kristina i Strindbergs »Drottning Kristina», Damen i samme författares »Till Damaskus», drottning Elisabeth i Bruckners »Elisabeth av England» och skökan i Sean O'Caseys »Innanför grindarna». O. W-n.

Widegren, G u n n a r, författare (f. 1886 6/2), vart tidningsman 1905, var red.-sekr. i Sörmlandsposten 1919—27, dess red. 1928—30 och red. av Westmanlands Allehanda 1931—35. W. har gett ut romanerna »Under falsk flagg» (1933), »Raggen, det är jag det» (1934; filmad), »Familjen som var en karusell» (1935; filmad) och »Fröken Solsticka» (1936), »Aktiebolaget Choklad & Karamell» (1937), som blivit mycket populära för sitt muntra lynne och friska fabulering. Han har skrivit en mängd smärre och större berättelser. R-n B.

***Widekindi,** J., blev 1655 även bibliotekarie hos rikskanslern Erik Axelsson Oxenstierna; han innehade denna befattning ännu 1666. W:s främsta uppgift var att vårda arkivet, vilket han sålunda också kunde utnyttja i sin historieskrivning. Att W. i sitt Gustav Adolfsverk använt sedermera försvunnet arkivmaterial är numera bevisligt, sedan man återupptäckt hans handskrivna dedikationsexemplar till Karl XI av 1673, vilket är försett med källhänvisningar, som saknas i den tryckta uppl. — Se W. Tham, »Axel Oxenstierna 1583—1612» (1935; akad. avh.), och I. Wadén, »Berättande källor till Calmarkrigets historia» (1936; akad. avh.). W. Th.

Widén, S o f i a, textilkonstnärinna (f. 1900 10/11), dotter till J. W. Utexaminerades från Högre konstindustriella skolans högre kurs, blev 1923 konstnärlig medarb. i textilateljén Licium och är sedan 1930 dess föreståndarinna. Hon har utfört många kompositioner i textil teknik såväl för profant som framför allt för kyrkligt bruk (bl. a. för Lunds domkyrka och S:t Lars i Linköping). A. G-r.

Widgren, O l o f, skådespelare (f. 1907 9/6). Som student vid Stockholms högskola tog W. livlig del i studentteaterns verksamhet. Han genomgick Dramatiska teaterns elevskola, var sedermera anställd vid Gösta Ekmans teatrar och återkom 1936 till Dramatiska teatern, där han fortfarande är anställd. W. är en karaktärsskådespelare av utpräglad begåvning och med påfallande intensitet i sin rollgestaltning. Bland hans roller märkas greve Liewenskiöld i Siwertz' »Skönhet», Don Luis i Calderons »Spökdamen» och korpral Guétorbe i Raynals »Khaki». O. W-n.

***Widor,** C h. M., dog 1937.

Vidor [vi'då], K i n g W a l l i s, nordamerikansk filmregissör (f. 1895). Efter att flera år ha varit verksam inom filmbranschen i olika befattningar nådde V. först 1925 större berömmelse som regissör för »Den stora paraden» (med John Gilbert). Han har sedan ambitiöst upptagit sociala och psykologiska ämnen och vunnit konstnärliga framgångar med bl. a. »En av de många», »Hallelujah», »Cynara», »Vårt dagliga bröd», »Till sista man» och »Texas rangers». R. A-g.

***Viebig,** C., har vidare bl. a. gett ut romanen »Der Vielgeliebte und der Vielgehasste» (1935).

Wiechert [vi'kərt], E r n s t, tysk författare (f. 1887), har skrivit romanerna »Die Flucht» (1916), »Der Wald» (1922), »Der Totenwolf» (1924), av många hållen för hans bästa, »Die blauen Schwingen» (1925), »Der Knecht Gottes Andreas Nyland» (1926), »Die kleine Passion» (1929), »Jedermann» (1932; »En av de många», 1936), »Die Magd des Jürgen Doskocil» (1932; »Färjkarlen», 1934), »Die Majorin» (1934; »Majorskan», 1935),

»Hirtennovelle» (s. å.), novellsamlingarna »Der silberne Wagen» (1928), »Die Flöte des Pan» (1930) och »Das heilige Jahr» (1936; sv. övers. 1937) samt den självbiografiska »Wälder und Menschen» (1936). — W:s arbeten hämta ämnen och stämning från hans skog- och sjörika hembygd, Ostpreussen, och de hemska upplevelserna i världskriget (»Jedermann»). De människor han skildrar äro vanl. ensamma, tunga och svårmodiga. Hans stil är knapp, allvarlig, kristallklar och äkta. — Litt.: H. Cramer, »Das zeitgenössige Romanverk E. W:s» (1934); H. Ebeling, »E. W.» (1937). R-n B.

***Wiegand,** T h., dog 1936.

***Vielé-Griffin,** F., dog 1937.

Wieman [vī´-], M a t h i a s, tysk filmskådespelare (f. 1902). W. spelade flera år på olika teatrar i Tyskland men nådde större framgång först vid mitten av 1920-talet och fick då även huvudroller vid filmen, bl. a. i »Det blå ljuset» (mot Leni Riefenstahl) och »Der Schimmelreiter». Sin rangplats inom tysk film har W. fått efter nationalsocialismens genombrott 1933 dels som skådespelare, bl. a. i »Patrioter», dels som medl. av konstnärliga rådet vid Ufa (sedan 1937), där han också biträtt med manuskriptskrivning och regi. R. A-g.

***Wien** hade enl. 1934 års census 1,874,130 inv. Bland nyare anläggningar märkas den 1937 ombyggda Reichsbrücke samt den till Kahlenberg ledande Höhenstrasse. Representationen består numera av borgmästare, tre v. borgmästare, borgerskapet (70 medl. med borgmästaren som ordf.) samt magistraten. Varje stadsområdes förvaltning ledes av en *Bezirkshauptmann.*

***Wiener,** F., dog 1937.

Wiener Sängerknaben [vī´nər zä´ŋər-], österrikisk gosskör, vars ursprung härleder sig från en på kejsar Maximilian I:s dekret 1498 grundad kör med uppgift att biträda vid gudstjänsten i slottskapellet i Wien. 1918 upplöstes kören men återuppstod 1923. Dess repertoar omfattar klassiska sångspel och mindre operor. Några lyckade gästspel ledde småningom till vidsträckta turnéer. W. gästade Sverige f. ggn 1929. G. M.

***Viénot,** J., dog 1933.

Wienskolan, nutida filosofisk riktning av stor betydelse, som utgår från Ernst Machs (se d. o.) sensualistiska positivism och från den särskilt av Bertrand Russell (se d. o.) företrädda matematiserande logikkalkylen. Den behandlar övervägande kunskapsteoretiska problem, särskilt rörande vetenskapernas metodik och grundbegrepp, under stark anslutning till specialvetenskaperna, i synnerhet den moderna naturvetenskapen. Dess allmänna ståndpunkt kan betecknas som logistisk positivism. Ett slags programskrift för W. är Wittgensteins aforistiska »Tractatus logico-philosophicus» (1922) med parallell tysk och engelsk text, dess huvudorgan tidskriften Erkenntnis. Representanter: Schlick, Carnap, Reichenbach, Neurath m. fl. G. O-a.

Vien-tiane [viã´-tia´ŋ], V i e n g C h a n, stad i Laos, Franska Indokina, vid Mekong och gränsen mot Siam; omkr. 10,000 inv. Säte för residenten i protektoratet Laos; flyghamn.

Vi´erumäki [-ro-], by i S:t Mickels län, Finland, 12 km s. s. v. om Heinola, vid järnvägen till Lahti. I V. invigdes 1937 Finlands idrottsinstitut.

Wierzyński [viäʒy´njski], K a z i m i e r z, polsk skald (f. 1894), näst Tuwim den främste representanten för den nya polska lyriken. W:s första diktsamling, »Wiosna i wino» (Vår och vin), utkom 1919; av hans följ. samlingar är »Laur olimpijski» (Olympisk lager; 1927) ett förhärligande av den moderna idrottsrörelsen och »Wolność tragiczna» (Tragisk frihet; 1936) en hyllning åt marskalk Piłsudskis minne. W. har även publicerat prosaberättelser. J. Kl.

Wiese [vi´ze] (ry. V i z e), V l a d i m i r J u l j e v i t j, rysk geofysiker, meteorolog och oceanograf (f. 1886), prof. vid univ. i Leningrad 1934. W., som är föreståndare för arktiska institutet där, har verksamt deltagit i flera ryska arktiska forskningsexpeditioner (se P o l a r e x p e d i t i o n e r, suppl.). Efter att ha varit biträdande ledare under Otto Schmidts nordostpassagefärd 1932 ledde W. 1934 den expedition, som f. ggn gjorde färden i ö.—v. riktning. G. Rbg.

Wiesel [vī´s-], F r i t z S a m u e l, läkare, psykiater (f. 1886 19/8), med. lic. i Stockholm 1918. Efter psykiatrisk utbildning och tjänstgöring i Stockholm, Uppsala och Lund blev W. 1928 överläkare vid Långbro sjukhus. Han har nedlagt ett stort arbete vid byggandet och organiserandet av Beckomberga sjukhus i Stockholm, vars chef och styresman han blev 1932. V. W-rt.

Wieselgren [vī´s-], P e r W ä i n ö, filolog (f. 1900 4/8), sonson till H. O. W. Disputerade 1927 i Lund på en avh. om »Författarskapet till Eigla», var sedermera en tid svensk lektor vid univ. i Tübingen och blev 1930 prof. i svenska språket och litteraturen vid univ. i Dorpat. W. har utgivit flera skrifter i nordisk och isländsk filologi och litteraturhistoria och även redigerat samfundet Svio-Estonicas årsbok. En del av Georg Stiernhielms som förkomna ansedda papper ha av W. återfunnits i Estland. O. W-n.

Wifstrand [vī´v-], S v e n A l b e r t, filolog (f. 1901 3/3), docent i grekiska språket och litteraturen vid univ. i Lund 1926, prof. där 1935 i samma ämne. W. är en god kännare av särskilt den hellenistiska tidens språk och

metrik. Skr.: »Studien zur griechischen Anthologie» (1926; akad. avh.), »Von Kallimachos zu Nonnos» (1933), »Grekisk metrik» (1935) och mindre avh. M. Pn N-n.

***Vigeland,** E. I Lunds domkyrka finnas glasmålningar av V. i fönster i sidokapellen, i korsgavelns rundfönster och i tre absidfönster (de sistnämnda färdiga 1936).

Wigēlius, N i l s T h o r s t e n, industriman (f. 1879 12/10). W. utexaminerades 1900 från Chalmers tekniska läroanstalt, var 1905—16 anställd vid firman J. G. Swartz i Norrköping och är sedan 1916 disponent för Hellefors bruks a.-b., sedan 1917 jämväl verkst. dir. för Laxå bruks a.-b. och sedan 1927 för a.-b. Svenska stållinor. Han är sedan 1928 fullmäktig i Järnkontoret. E. Hlr.

***Wigert,** V. Hj. H., har utgivit »Om psykiska sjukdomstillstånd» (2 bd, 1924—25) m. m.

***Wigert-Lundström,** H., dog 1936 7/9.

***Wigforss,** E. J., avgick som finansminister med den övriga ministären juni 1936 men inträdde på samma post i den andra ministären Hansson sept. s. å. Han var en av förgrundsmännen vid uppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundarna i arbetslöshets- och jordbruksfrågorna 1933. Av de mera uppmärksammade bland hans propositioner kan nämnas reformen av spritdryckslagstiftningen 1937. S. H.

Wihlborg, A l f r e d, präst (f. 1883 1/3). Blev teol. kand. 1909, prästvigdes s. å. och är sedan 1920 kyrkoherde i Malmö. W. har flitigt medverkat både i kyrkliga tidskrifter och i dagspressen samt gjort en betydande insats i prästerskapets olika understödsorganisationer. Hg Pl.

***Wiinblad,** E. E., dog 1935.

Wijk [vēik], N i c o l a a s v a n, holländsk slavist (f. 1880), prof. i balto-slaviska språk i Leiden 1913. Bland W:s många arbeten märkas »Der nominale Genitiv-Singular im Indogermanischen» (1902), »Altpreussische Studien» (1918), »Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme» (1923), »Geschichte der altkirchenslavischen Sprache», I (1931), och »Studien zu den altkirchenslavischen Paterika» (s. å.). R. E-m.

Wijkander [vik-], K a r l E v e r t T h e o d o r, industriman (f. 1891 16/2), son till B. E. W. Blev 1912 bergsingenjör i Stockholm samt efter studier och praktik, bl. a. i U. S. A. och Tyskland, martiningenjör i Hagfors 1918 och överingenjör vid Fagersta bruks a.-b. 1924. Sedan 1934 är W. v. verkst. dir. i a.-b. Bofors. E. Hlr.

Wijkmark [vīk-], E r i c G u s t a f U n o, fångvårdsman (f. 1883 9/1), fil. och teol. kand., prästvigd 1908. W. blev pastor vid tvångsarbetsanstalten å Svartsjö s. å., t. f. dir. vid ungdomsfängelset i Uppsala 1915, dir. vid statens vårdanstalt för alkoholister 1916, vid statens uppfostringsanstalt å Vänngarn 1918, t. f. byrådir. på Fångvårdsstyrelsens sociala avd. 1923, kanslibyråchef i samma styrelse 1925. W., som tagit framstående del i fångvårdens utveckling, har även bl. a. varit sekr. i Svenska skyddsförbundet. Han har utgivit bl. a. »Alkoholen och brottsligheten» (1931) och »Alkohol och vanart» (1935). V. A-t.

***Wijkmark,** O. H. V., dog 1936 5/9. Postumt utgåvos d. II av »Svensk predikan» (1936) och »Kyrkohistoriska fragment» (1937).

***Wijnbladh,** släkt. T h. O. R. W. blev 1934 generalkrigskommissarie och s. å. ordf. i styrelsen för Civilstatens änke- och pupillkassa.

***Vik,** W i j k. Lantmannaskolan flyttades 1937 till Jälla i Vaksala socken.

Vik, J a k o b N i l s s o n, norsk politiker (f. 1882), sedan 1913 lantbrukare i Kvam (Hordaland fylke). V. är stortingsman (bondepartiet) sedan 1928 och var socialminister i Kolstads och Hundseids ministärer maj 1931—mars 1933. W t K.

Vik, K n u t, norsk jordbruksforskare (f. 1881). Blev 1915 ledare av »statens kornförsök» och lärare i växtodling vid lantbrukshögskolan i Ås samt 1921 prof. där och ledare av högskolans »återväxtförsök». V. har vunnit internationellt erkännande för sina undersökningar av felberäkningen i fältförsök. Han har även bedrivit växtförädling och bl. a. framställt Åsvårvetet. G. N.-L.

Wikander, I n g e b o r g S i g r i d K l a r a, missionär (f. 1882 22/2). W. verkade först inom åtskilliga svenska kristna sammanslutningar, bl. a. som resesekr. i Sv. kvinnors missionsförening, och var 1917—27 K. F. U. K:s sekr. i Chang-sha, Kina. 1927—31 var hon sekr. i Förbundet av Sveriges K. F. U. K. W. har utgivit bl. a. de värdefulla skildringarna »Ur Japans inre lif» (1910), »Studier och bilder från det nya Kina» (1922) och »Fem år i Kina» (1923). Hon har dessutom verkställt en rad övers. G. Lbrg.

***Vikbolandet.** Litt.: G. Franzén, »W:s gård- och bynamn» (1937; akad. avh.).

***Vikingatåg.** Ny litt.: J. Nihlén, »Under rutat segel» (1928); H. Arbman och M. Stenberger, »Vikingar i västerled» (1935); H. Arbman, »Schweden und das karolingische Reich» (1937; akad. avh.).

***Wiklund,** K. B., dog 1934 29/8.

Wiklunds maskin- & redskapsfabrik, a.-b. A., gr. 1891 genom ombildning av en 1888 etabl. firma, tillverkar i Stockholm cyklar och cykeldelar m. m., utför reparationer av automobiler och motorcyklar samt säljer motorfordon. Aktiekap. 3 mill. kr., omkr. 225 arb. E. Hlr.

Wikman, K a r l R o b e r t V i l l e h a d, finländsk etnolog (f. 1886). Var 1918—27 föreståndare för Svenska litteratursällskapets i Finland folkloristiska och etnografiska arkiv och förestår sedan 1927 institutet för nordisk etnologi i Åbo. W. disputerade 1937 på avh. »Die Einleitung der Ehe», är huvudutgivare av »Finlands svenska folkdiktning» samt »Folkloristiska och etnografiska studier» och utgav 1922—29 Budkavlen. H. E. P.

***Vikmanshyttan.** Vikmanshytte bruks a.-b. inköpte 1937 Ulvshyttans bruk.

***Wikner,** C. P. Ny litt.: S. Bergentz, »P. W.», och E. N. Rodhe, »Den religiösa liberalismen» (båda 1935); samlingsverk av T. Bohlin, Th. Hjelmqvist m. fl. (1937).

Viksten, Albert, författare (f. 1889 8/4). Har bl. a. utgivit »Striden för livet» (1917), »Bland björnskyttar och sälfångare i Norra Ishavet» (1921), »Bäverbäcken» (1923), »Byfolket» (1925), »Hårda män» (1926; dikter), »Pirater och pälsjägare» (1927), »Timmer» (1929), »Den vita vidden» (1931), »Skogen sjunger» (1933; dikter), »Byns ögon» (1934), »Storm över niporna» (1935) och »Spelet under skyarna» (1936). V. har särskilt skildrat skogsarbete i Norrland och sälfångares och pälsjägares liv i Ishavet. Hans diktning har kraftfull realism och är förtrogen med kroppsarbetet, strapatserna och farorna i den bebodda världens utkanter. J. L–t.

***Vikt.** 1. Enl. lagen 11 maj 1934 om mått och vikt är v. liktydigt med massa. Enheten för v. eller massa är 1 kilogram (se Metersystemet, suppl.). I C. G. S.-systemet (se d. o.) är enheten en tusendel därav eller 1 gram. Det sålunda definierade begreppet v. är icke liktydigt med tyngd. I överensstämmelse med beslut av tredje internationella konferensen för mått och vikt 1901 är näml. kilogrammet enhet för massan, under det att tyngd representeras av en kraft, utgörande produkten av en kropps massa och tyngdkraftens acceleration. Enär den senare varierar från ort till ort, är en kropps tyngd beroende av breddgraden, höjden över havet m. m. Enl. nämnda konferensbeslut definieras emellertid en kropps normaltyngd såsom produkten av kroppens massa och tyngdkraftens normalacceleration, vilken vid femte internationella konferensen för mått och vikt 1913 fastställts till värdet 9,80665 m/sek.². Vikten (massan) 1 kg har sålunda i lufttomt rum normaltyngden 980,665 dyn, vilken kraft i litteraturen stundom betecknas såsom 1 kilogramkraft (kgf). Denna kraft är i det tekniska systemet kraftenhet men kallas där »kilogram», alltså samma beteckning, som enl. tredje internationella konferensens beslut tillkommer enheten för massa. T. Swn.

***Viktor Emanuel,** konungar av Sardinien och Italien.

3. V. III utropades 9 maj 1936 till kejsare av Etiopien.

Hans samling av Italiens mynt från medeltiden och nyare tiden (omkr. 100,000 ex.) är enastående. 1910 startades på hans initiativ och bekostnad samt med honom som medverkande och drivande kraft »Corpus numinorum italicorum», en beskrivning över Italiens mynt efter antiken, som började med n. Italien och nu (1937) med bd 17 hunnit t. o. m. Rom 1700. N. L. R.

***Viktoria,** drottning av Storbritannien och Irland. Ny litt.: F. Hardie, »The political influence of queen Victoria 1861—1901» (1935); E. F. Benson, »Queen Victoria» (s. å.); E. Sitwell, »Victoria of England» (1936; sv. övers. s. å.).

Viktorov [-tå'rəf], Michail Vladimirovitj, sovjetrysk sjöofficer (f. 1892). Deltog som officer i världskriget. Efter revolutionen blev V. officer vid röda flottan och förde 1920—32 befälet över Östersjöflottan. Under de närmast följ. åren tjänstgjorde han som befälhavare över de ryska sjöstridskrafterna i Fjärran östern. I sept. 1937 entledigades överbefälhavaren över den röda marinen, amiral Orlov (se d. o., suppl.), från sin post, och V. utnämndes till hans efterträdare. C. A. E.

Wilcke, Julius, dansk ämbetsman och numismatiker (f. 1875). W. blev dr polit. 1919, fullmäktig i lantbruksministeriet 1916, byråchef där 1922 och departementschef 1934. Han har varit medlem av flera kommittéer för jordbruksfrågor Som myntkännare har W. skrivit »Christian IV:s möntpolitik 1588—1625» (1919; akad. avh.), »Möntvæsenet under Christian IV og Frederik III 1625—70» (1924), »Kurantmönten 1726—1788» (1927), »Sölv- og guldmöntfod 1845—1914» (1930), »Daler, mark og kroner 1481—1914» (1931) m. fl. Dessutom har W. varit medred. (för Norden) i »Wörterbuch der Münzkunde» (1930). Hans arbeten utmärkas av djupgående sakkunskap, klar framställning och modern uppfattning av numismatiken som vetenskap. E. L–k.

***Wilcken,** U., blev 1936 led. av sv. Vet.-akad.

Wilcoxon [ωi'lkåksn], Harry, engelsk filmskådespelare (f. 1905 i Brittiska Västindien). Var först verksam inom affärslivet, blev 1927 skådespelare och debuterade senare i engelsk film. 1934 kom W. till Hollywood, där han fick sin första stora roll i »Cleopatra» (mot Claudette Colbert). Han har sedan uppmärksammats i bl. a. »Korsriddarna». R. A–g.

***Wilde,** O. F. O. W. Ny litt.: G. J. Renier, »O. W.» (1934); V. O'Sullivan, »Aspects of W.» (1936).

***Wildenbruch,** E. v. Ny litt.: H. M. Elster, »E. v. W.» (1934).

***Wildenvey,** H., har ytterligare utgivit diktsamlingen »Stjernernes speil» (1935), den dramatiska dikten »En ung manns flukt» (1936) och »Vingehesten og verden» (1937; sv. övers. s. å.), en självbiografisk skildring till 1907.

Wilder [ωai'ldə], Thornton Niven, nordamerikansk författare (f. 1897), har gett ut romanerna »The cabala» (1926; »Kabalan», 1929), »The bridge of San Luis Rey» (1927; »San Luis bro», 1928), »The woman of Andros» (1930; »Kvinnan från Andros», s. å.) och »Heaven's my destination» (1935; »Till himlen går min väg», s. å.) samt teaterstyckena »The angel that troubled the waters» (1928) och »The long christmas dinner» (1931). »The bridge» är originell och glänsande komponerad. Hans senaste verk står närmare den vanliga romantypen. R–n B.

***Vilhelm,** hertig av Södermanland, har vidare utgivit »Den andre. Skådespel i tre akter» (1934), »Av denna jord» (1935) och »Glimtar från ett blått hav» (1936). — V. har på senare år författat och intalat en rad uppmärksammade kortfilmer: »Medan båten glider», »Från yttersta skären», »En gammal gård», »En dag ombord», »Höstdagar därhemma», »Västerhavets män», »Lappmark» och »Kring en örlogsstad». J. L-t; R. A-g.

***Wilhelmi,** J. T. J. Bland senare verk märkes orkestersviten »Östergötland» (1934).

***Vilhelmina.** 1. Av ett område (387 har land) vid Dorotea järnvägsstation bildades 30 okt. 1936 Dorotea municipalsamhälle; 722 inv. (1937).

2. I Latikberg har uppförts en kyrka, invigd 1934.

***Wilhelmsen,** W., donerade 1937 till univ. i Oslo 800,000 kr. till ett seruminstitut.

***Wilhelmshaven** förenades 1937 med Oldenburg, och samtidigt införlivades grannstaden Rüstringen med W. Tills. 76,578 inv. enl. 1933 års census.

Vi'ljanen, Lauri, finländsk litteraturkritiker och skald (f. 1900), litteraturkritiker i Helsingin Sanomat. Har utgivit flera diktsamlingar, en bok om V. A. Koskenniemi (1935) och två litterära essäsaml. V. har ägnat stor uppmärksamhet åt den moderna europeiska litteraturen. G-r C.

Wilkman, Wanold Wrydon, finländsk geolog (f. 1872), fil. hedersdr i Helsingfors 1936. W. anställdes vid Geologiska kommissionen 1895 och blev statsgeolog 1932. Han har varit förtjänstfullt verksam vid kartläggningen av Finlands prekambriska formationer. N. Zn.

***Wilkuna,** K. Biogr. på fi. av E. Railo (2 bd, 1930).

***Villaespesa,** F., dog 1936.

Villaggio Duca degli Abruzzi [vila'dʒå do'ka de'lji abro'tsi], kommun i It. Somaliland, Östafrika, vid Webi Schebeli; omkr. 9,000 inv., därav 100 italienare. Stor jordbrukskoloni, grundad på konstbevattning och anlagd av Società agricola Italo-Somala på initiativ av Luigi Amedeo, hertig av Abruzzi. Ändpunkt för järnvägen från Mogadiscio.

Villa Mercedes [ωi'lja märsä'ðäs], stad i prov. San Luis, Argentina, vid Rio Quinto och järnvägen Buenos Aires—Mendoza; 30,390 inv. (1931). Järnvägsknut och viktigt handelscentrum.

***Willcocks,** sir W. Postumt utgavs »Sixty years in the east» (1935).

***Willebrand,** von, släktart. R. F. v. W. dog 1935.

***Willette,** A., dog 1926.

William [ωi'ljəm], Warren, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1896). Efter att flera år ha varit skådespelare kom W. 1931 till filmen. Han har haft betydande roller i bl. a. »Lady för en dag», »Mysteriet med den tjutande hunden» och »Uppror mot livet» samt uppburit titelrollen i »Tändstickskungen». R. A-g.

William-Olsson, Carl Martin Tage, arkitekt (f. 1888 $^{5}/_{6}$). W., som 1907—08 idkade bergsvetenskapliga studier och 1923—25 arkitekturstudier vid Tekn. högskolan, var 1908—24 anställd hos metallurgiska firmor i Sverige och utlandet. Sedan 1925 är han praktiserande arkitekt i Stockholm och sedan 1934 t. f. speciallärare i stadsbyggnad vid Tekn. högskolan. Han har varit arkitekt för diverse industribyggnader, bl. a. vid Riddarhyttans gruvfält, men under senare år huvudsakl. ägnat sig åt stadsplanearbeten. Han har sålunda bl. a. uppgjort stadsplan för Bolidens samhälle (1929) och 1930—32 deltagit i utarbetandet av förslag till reglering av Slussområdet i Stockholm samt senare varit arkitekt för dessa arbeten.

Williams [ωi'ljəmz], William Carlos, nordamerikansk författare (f. 1883), läkare, har gett ut diktsamlingar (»The tempers», 1913, »Al que quiere», 1917, »Sour grapes», 1921, »Adam and Eve and the city», 1936, m. fl.; »Collected poems 1921—1931», 1934), essäerna »The great american novel» (1923) och »In the american grain» (1925) m. m. W:s diktning tillhör expressionismen (närmast imagismen), den är målande och även kraftfull men ytterst ojämn. »Voyage to Pagany» (1928) ger uttryck åt missnöje med Amerika. R-n B.

Williamson [ωi'ljəmsn], Henry, engelsk författare (f. 1897), deltog i världskriget och skrev 1921—28 tetralogien »The flax of dream»: »The beautiful years», »Dandelion days», »The dream of fair women» och »The pathway», med supplementbandet »The starborn» (1933); i det stora självbiografiska verket uppträder W. som representant för släktledet 1914—18, enl. hans uppfattning förstört av samhället och de äldre; i »The patriot's progress» (1930) angriper han patriotismen. Naturälskare och djurvän, har W. gett sitt bästa i boken om uttern, »Tarka the otter» (1927; sv. övers. 1932), och »Salar the salmon» (1935). R-n B.

***Willingdon,** F. F.-Th., avgick 1936 som vicekonung i Indien. Han blev s. å. markis.

Willis [ωi'lis], Henry Parker, nordamerikansk nationalekonom (1874—1937), prof. i nationalekonomi, sakkunnig vid betydelsefulla kommittéarbeten och statistiker vid Federal reserve board. W. blev internationellt känd för sina insatser vid tillkomsten av bl. a. Federal reserve act (1913) och Banking act (1933) samt för omfattande skriftställarskap i finans- och bankfrågor. O. B-g.

***Villkorlig dom.** Lagstiftningen om v. har 1937 ändrats i samband med nya regler om verkställighet av bötesstraff (se Strafförvandling, suppl.). Böter kunna ej längre ådömas villkorligt. I stället må v. beviljas, då domstol ålägger förvandlingsfängelse för böter. Förutsättning härför är alle-

nast, att omständigheterna ej föranleda till antagande, att den bötfällde av tredska eller uppenbar vårdslöshet underlåtit gälda böterna eller att straffets verkställighet fordras för hans tillrättaförande. Prövotiden är vid v. på förvandlingsstraff två år. Den dömde skall stå under övervakning endast om det av särskilda skäl finnes erforderligt. — Förslag till helt ny lagstiftning om v. har nov. 1937 avlämnats till Justitiedep. av tillkallade sakkunniga. R. B-l.

***Villkorlig frigivning** skall numera även, under beteckningen utskrivning på prov, användas vid den nya straffarten ungdomsfängelse (se d. o., suppl.).

Wilner, Per, biblioteksman (f. 1874 17/3), fil. lic. i Lund 1907. Började sin biblioteksbana 1898 vid Lunds univ.-bibl., vars chef han är sedan 1932. W. har utgivit Lunds universitetsmatrikel 1913 och 1924/25 (tills. m. A. Malm) samt »Album Academiae Carolinae 1667—1732» (1926—32). Han blev fil. hedersdr vid Lunds univ. 1929. C. Bjm.

Vilomassa, se Massa, suppl.

Viloström, Viloström, se Arbetsström 2, suppl.

***Vilske-Kleva,** jfr Falköpings landsförsamling, suppl.

***Wilson,** W. Av R. S. Bakers arbete »W. W., Life and letters» ha ytterligare 2 vol. utkommit, behandlande åren 1914—17 (1935 och 1937). W:s dotter Eleanor Wilson Mc Adoo utgav 1937 »The Woodrow Wilsons».

Wilsonkammare [ωilsn-], apparat, uppfunnen av Ch. Th. R. Wilson (se d. o.); med denna kunna joniserande partiklars banor genom en gas synliggöras. Se Ionisation, sp. 701, och Radioaktivitet, sp. 400—401. Sv. B-r.

***Wiman,** C. J. J. E. I senare arbeten har W. främst behandlat genom hans förmedling hopbragta samlingar av utdöda ryggradsdjur, dels kräldjur, ss. horndinosaurier (»Über Ceratopsia aus der oberen Kreide in New Mexico», i Nova Acta Regiae Societatis Scientiarum Upsaliensis 1931) samt sköldpaddor (»Über Schildkröten aus der oberen Kreide in New Mexico», ibid. 1933) från New Mexico, dels fåglar (»Über Aepyornithes», ibid. 1935) från Madagaskar. W. har nedlagt ett stort arbete på ordnandet av samlingarna i den främst på hans initiativ och under hans ledning uppförda paleontologiska institutionen i Uppsala. Till hans 70-årsdag utgavs en festskrift (i Bulletin of the Geological Institution of the University of Upsala 1937), med bibliogr. över W:s skrifter. E. J-k.

***Wimarson,** N. G., avgick 1937 som lektor.

***Wimmer,** A. M. N., dog 1937. Han utgav 1936 »Speciel klinisk psykiatri», lärobok i psykiatri och handbok med goda litt.-anv.

***Vimmerby.** Folkmängden hade 1937 stigit till 3,704 inv. V. stads- och landsförsamlingar utgöra numera en kyrklig samfällighet. I V. utges Vimmerbyortens Tidning (med avläggaren Kisa-Tidningen) och Vimmerby Tidning (med avläggarna Hultfreds-Posten, Kinda-Posten och Tjusts Tidning), samtliga med 2 n:r i veckan. Från Västervik utges Vimmerby-Posten. — Litt.: F. E. Norén, »Från forna tiders V. och Sevede» (1936).

***Vimmerby—Spångenäs järnväg, Vimmerby—Ydre järnväg.** Den senare järnvägen inköptes 1935 på exekutiv auktion av staten men såldes 1937 till Norsholm—Västervik—Hultsfreds järnvägar.

Vimose, ort på Fyn, Danmark, n. v. om Odense, där i en mosse ett mycket betydande fynd från 200-talet av vapen, prydnadsföremål, husgeråd etc., sammanlagt omkr. 3,500 föremål, har anträffats, dels vid torvtäkt, dels vid vetenskapliga undersökningar omkr. 1800-talets mitt. H. An.

***Vin.** Vinförbrukningen i Sverige, som 1933 under inflytande av depressionen nedgått till 4,08 mill. l, utgjorde 1936 5,36 mill. l, därav 64,3 % starka viner. För a.-b. Vin- och spritcentralens försäljning av svenska fruktviner nåddes maximum 1934 (776,000 l); omsättningen har därefter gått tillbaka (1936 675,000 l). Nedgången har huvudsakl. drabbat de musserande fruktvinerna och torde bl. a. bero på den konkurrens, som bjudits av billiga utländska viner. Se även Bärvin, suppl. S. H-t.

Vinding (eg. Winding), Andreas, dansk journalist (f. 1881). V. har sedan 1905 varit knuten till Politiken, bl. a. som »flygande» korrespondent, och skriver även korrespondenser till sv. tidningar. Han har i bokform utgivit en del artiklar m. m. P. E-t.

Vinding Kruse, Fredrik, dansk rättslärd (f. 1880), prof. vid Köpenhamns univ. 1914. V. blev jur. dr 1913 på avh. »Arbejdets og kapitalens organisationer, retslig bedömt» och har bl. a. även utgivit det omfattande och högt skattade verket »Ejendomsretten» (5 bd, 1929—33). P. E-t.

Windsor [ωi'nzə], hertig av, titel, som förlänades konung Edvard VIII av Storbritannien (se d. o., suppl., sp. 957) vid hans abdikation dec. 1936. Jfr Simpson, E. W., suppl.

Vindtunnel, en anläggning för alstrande av konstgjord vind, utrustad med anordningar (t. ex. vågar) för bestämmande av storlek m. m. av de luftkrafter, som verka på kroppar, vilka placeras i vinden. V. användas särskilt för aerodynamiska undersökningar av flygplansmodeller eller delar av sådana. De luftkrafter, som påverka en i en v. upphängd modell, äro lika stora som de, vilka påverka samma modell i stillastående luft, då den med samma inställning föres framåt med en hastighet, lika med tunnelvindens hastighet. Modellen upphänges vid kraftbestämningar på lämpligt sätt i ett system av vågar. Vägningsresultaten tjäna som underlag för beräkning av luftkraftsresultantens storlek, riktning och angreppspunkt. Modellun-

dersökningar kunna även avse andra spörsmål, t. ex. tryckfördelningen över modellens yta. Genom dylika modellundersökningar i v. erhålles det aerodynamiska underlaget för beräkning av flygplans prestationsförmåga, stabilitet och hållfasthet.

Flera olika system av v. ha utbildats. Den enklaste typen består av en i en hall placerad trätrumma med kvadratiskt eller rektangulärt tvärsnitt, vilket i trummans ena ända successivt övergår till cirkulärt. Luft suges genom trumman med en i den cirkulära ändan anbragt motordriven propellerfläkt. Modellen upphänges inuti trumman. Vid ett av den franske ingenjören Eiffel uppfunnet system suges luft i form av en fri stråle tvärsigenom ett rum (experimentkammare), där två motsatta väggar äro försedda med lika stora öppningar, till vilka utåtriktade munstycken äro anslutna. I det ena munstyckets (diffusorns) ytterända är propellerfläkten placerad. Modellen upphänges i den fria luftstrålen. Medan vid Eiffels system luften får strömma tillbaka genom den hall, som omger experimentkammaren och munstyckena, ledes den vid ett av L. Prandtl infört system tillbaka genom en särskild återgångskanal. Även det s. k. Göttingensystemet har fri luftstråle.

På flera håll ha v. av mycket stora dimensioner uppförts, i vilka hela flygplan kunna provas. Den största (Langley field, U. S. A.) har en strålsektion av 18×9 m, en motoreffekt av 8,000 hkr och en största vindhastighet av omkr. 50 m/sek. I. M-r.

Winge, Erik Henning, biblioteksman (f. 1890 22/5), bror till N. O. W. W. Blev fil. lic. i Lund 1915, tjänstgjorde vid Kungl. bibl. 1916—18, blev andre bibliotekarie i Riksdagsbiblioteket 1919 och överbibliotekarie där 1935. W. har redigerat registren till riksdagens protokoll 1921—32 samt katalogerna över riksdagens bibl. 1919 och 1928—30. Han har utgivit »Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer 1931—1933» (1934). C. Bjm.

***Winge,** P., var lärare vid Lindemans konservatorium i Oslo 1895—1920.

Winge, Torsten Olof, skådespelare (f. 1886 10/5). Genomgick Dramatiska teaterns elevskola, var sedermera anställd bl. a. hos Ranft och vid Einar Fröbergs sällskap samt är sedan 1922 engagerad vid Dramatiska teatern. W:s främsta fack är den komiska karikatyren, där han presterat ypperliga figurer (premiärministern i Shaws »Karusellen», den franske krögaren i Andersons »Årans fält» m. m.). Han har även inom karaktärsfacket utformat fängslande och egenartade gestalter (Dauphin i Shaws »S:ta Johanna», narren i »Kung Lear», Herrn med puckeln i Pär Lagerkvists »Tunneln»). W. har också haft roller i flera filmer. O. W-n.

***Wingquist,** S. G., är sedan 1935 åter ordf. i styrelsen för a.-b. Bofors. Han var 1917—35 ordf. i styrelsen för a.-b. Volvo.

***Vingåker.** 1. Efter utvidgning 7 juni 1935 omfattar municipalsamhället 145,7 har, därav 142 har land; 1,618 inv. (1937).

***Vinkel.** 1. Solid v. el. Rymdvinkel är den del av rummet, som omslutes av en konisk yta av godtycklig form. Tänkes denna placerad med spetsen i centrum av en sfär med radien 1, anges den solida v:s storlek av den yta, som konen skär ut av sfären. Den kan sålunda maximalt uppgå till 4 π och omfattar då hela rummet. Jfr Elektrisk belysning, sp. 629 f. Sv. B-r.

Vinkelkoefficie'nt kallas i analytiska geometrien koefficienten k i ekvationen $y = kx + l$ för en rät linje i planet. Om v är den vinkel, som linjen bildar med positiva x-axeln, så är $k = tg\ v$.

Winkler, Franz, österrikisk politiker (f. 1890). Var från 1920 medlem av lantdagen i Steiermark och tillhörde regeringarna Ender, Buresch och Dollfuss som inrikesminister och vicekansler. Sept. 1933 utträdde W., som förordade en försoning med de österrikiska nationalsocialisterna, ur regeringen och lever sedan juli 1934 som emigrant i Schweiz. Han utgav 1935 »Die Diktatur in Oesterreich». R. C-n.

Winlock [ωi'nlåk], Herbert Eustis, nordamerikansk arkeolog och museiman (f. 1884), chef för Metropolitan museum of art i New York 1932. W. har sedan 1906 deltagit i och lett grävningar i Egypten, bl. a. i Lischt, oasen El-Charge samt de tebanska nekropolerna. Särskilt beaktande förtjäna hans sedan 1919 bedrivna, sällsynt framgångsrika grävningar för museets räkning i tempelruinerna och nekropolerna vid Der-el-bahri (se d. o., suppl.), för vilka preliminära redogörelser successivt lämnats i Bulletin of the Metropolitan Museum of Art. W. har bl. a. publicerat »The tomb of Senebtisi» (1916; tills. m. A. C. Mace), »The monastery of Epiphanius» (2 bd, 1926), »The tomb of queen Meryet-Amun» (1932), »The treasure of Lāhūn» (1934) och »The ed-Dākhleh oasis» (1935). G-d L-n.

***Winnerstrand,** K. O. M. Sin förnämsta insats har W. under senare år gjort inom karaktärsfacket, där han åstadkommit en rad gestalter av utomordentlig pregnans och verklighetstrohet, bl. a. baron Lumbeck i Siewertz' »En hederlig man», kungen av Babylon i Conellys »Guds gröna ängar» och fabrikör Åvik i Sjöberg-Valentins »Kvartetten som sprängdes». Han har också uppburit en rad nya farsroller, bl. a. Jingle i František Langers dramatisering av »Pickwickklubben» och sir Basil Winterton i »Ungkarlspappan». W. har även med stor framgång uppträtt som filmskådespelare (»Ungkarlspappan», »Familjens hemlighet» m. fl.). — Frida W. har under senare år varit flitigt använd inom karaktärsfacket och vunnit stort erkännande genom sin varma och äkta människoframställning. Bland hennes bästa roller må nämnas Adelaide i

T. Hedbergs »Johan Ulfstierna», Essie Miller i O'Neills »Ljuva ungdomstid» och fru Åvik i »Kvartetten som sprängdes». O. W-n.

***Vinnitsa** är numera huvudstad i Vinnitsaområdet (47,867 km², 4,803,500 inv. 1934). Rundradiosändare.

***Vin- och spritcentralen.** Bolagets likörtillv. är numera överflyttad till Stockholm (Reymersholm) från Karlshamn, där V. bedriver tillv. av svenska fruktviner. V. har upphört med sin råbrännvinstillv. i Hälsingborg men fortsätter därmed vid eget bränneri i Rödaled. E. R-g.

***Vinsnes,** J. F., dog 1932 $^{31}/_{5}$.

***Vintergatan.** Under det senaste årtiondet har utforskandet av V. följt två huvudlinjer, i det att man dels försökt på grundval av stjärnräkningarnas resultat utforska fördelningen i rymden av V:s stjärnor, dels med utgångspunkt från vissa dynamiska lagar sökt erhålla en uppfattning om V:s rörelseförhållanden. Den första linjen följer de av Seeliger, Schwarzschild o. a. utarbetade metoderna, medelst vilka man kan från det observerade antalet stjärnor inom vissa gränser av ljusstyrka beräkna antalet stjärnor inom en enhetsrymd, förutsatt att man känner proportionerna mellan stjärnornas absoluta ljusmängder (ljusstyrkor). Dessa äro visserligen bekanta från vår närmaste omgivning men kunna ej anses vara oföränderligt desamma genom hela stjärnsystemet. Däremot visade sig de erhållna resultaten bli jämförelsevis osäkra på den grund, att stjärnfördelningen störes, enär på många ställen i rymden mörk materie (kosmiskt stoft) förekommer, som släcker ut ljuset från bakom denna liggande stjärnor och framkallar intrycket av stjärnhålor. Medan undersökningar av H. Shapley, K. Lundmark o. a. givit vid handen, att absorptionen i riktning mot V:s poler måste vara ganska ringa, framgick det av C. Schalêns, R. Trümplers, Y. Öhmans o. a. undersökningar (omkr. 1929), att man inom V:s regioner måste räkna med en absorption av ganska betydande mått. Till att börja med tänkte man sig denna absorption vara likformigt fördelad i V. på så sätt, att ett stratum av mörk materie skulle sträcka sig genom hela V. och åstadkomma den största ljusförsvagningen i V:s riktningar på grund av att det absorberande skiktet ju hade sin största tjocklek där. Emellertid ha senare arbeten givit vid handen, att absorptionen i främsta hand uppstår i de mörka nebulosorna, vilka enl. en undersökning av J. P. Melotte och K. Lundmark täcka tills. 850 kvadratgrader eller tolftedelen av Vintergatsstrukturen. Visserligen existerar det absorption i andra delar av V. än i de mörka nebulosorna, men det synes dock uppenbart, att man icke får räkna med en jämn och likformig fördelning av det absorberande stoftet. Absorptionens förekomst har väsentligt bidragit till att förena de förut motstridiga resultaten från undersökningar av rymdfördelningen hos olika Vintergatsgrupper, och de peka bestämt mot slutsatsen, att V:s utsträckning i dess huvudplan icke kan överstiga 100,000 ljusår.

Den andra linjen tog fasta på den omständigheten, att Vintergatssystemets avplattade form tydde på att detta måste befinna sig i roterande rörelse. J. H. Oort och B. Lindblad visade nästan samtidigt (1927), att rotationen hos V. ej skedde likformigt, utan om man går ut från V:s centrum, kommer rotationshastigheten att förminskas med avståndet. De yttre partierna av V. bli således efter i rotationen i förhållande till dem, som ligga närmare centrum. Ehuru icke samtliga rörelsefenomen kunnat slutgiltigt förklaras med detta antagande, ha dock viktiga resultat därigenom erhållits, och väsentliga delar av vad man vet om stjärnrörelsernas systematik förklaras ur förutsättningen om V:s differentiella rotation. K. Lmk.

***Winternitz,** M., dog 1937.

Vintertävling, benämning på av Svenska automobilklubben, sedan K. A. K. (på initiativ av ingenjör C. Skånberg), anordnade tävlingar 1906 ff. om den s. k. Vinterpokalen, vanl. på sträckan Stockholm—Göteborg (1912 ff. körd fram och åter; 1925 tävlades på sträckan Östersund—Stockholm). Pokalen skall erövras tre ggr. Genom segrar 1906—09 vann dir. E. Salmson den första, 1909—25 tävlades åtta ggr om en andra pokal, erövrad av dir. H. Osterman, 1926—29 om en tredje, erövrad av ingenjör O. Grönkvist. 1930 uppsattes en fjärde pokal. 1931 förändrades V. från en tillförlitlighets- till en ren hastighetstävling och förlades till Rämen, där den sedan upprepats 1932 och 1936. V. har haft mycket stor betydelse för automobilsportens genombrott i Sverige och för automobiltrafik vintertid. C. Sbg.

Vipeholms sjukhus i Lund, statens sjukhus för svårskötta obildbara sinnesslöa samt för dementa epileptiker. Det omfattar 612 platser för män och 150 för kvinnor samt har varit belagt sedan 1 okt. 1935. Då sjukhuset är det enda på detta område, mottagas patienter från hela riket. H. F-g.

***Virdestam,** C. G. J., dog 1937 $^{16}/_{3}$. Han skrev även »Kring Östrabo och Sankt Sigfrids källa» (1934) samt »Under Växjödômens spira» (1936).

***Virgin,** släkt. I. V. dog 1935 $^{8}/_{12}$.

***Virgin,** E., var 1934—35 rådgivare hos kejsaren av Abessinien och avgick i samband därmed från sina svenska militära befattningar och som ordf. i Kungl. automobilklubben. 1936 utnämndes V. till generalmajor i flygvapnets reserv. Han har utgivit »Abessinska minnen» (1936) och »Ussamkura rundar Afrika» (s. å.). K. H-g.

***Virginia** hade 1935 197,632 farmer med ett produktionsvärde av 159 mill. doll. Husdjursskötseln har under senare år mycket utvecklats. Mineralproduktionen uppgick 1934

till 28,8 mill. doll. värde. 1933 funnos 1,864 industriella anläggningar med 100,673 anställda; tillv.-värdet utgjorde s. å. 509 mill. doll. H. N-n.

Virkesmätning, mätning av rundvirke i fast mått bit för bit (tumning) och lösmätning av virke i trave, klipp el. dyl. För tryggande av säljarnas inflytande i tumningsföreningarna (se Tumning) kan konungen enl. lag 1935 förordna, att mätning av virke i Norrland, Dalarna och Värmland uppdrages åt särskilda virkesmätningsnämnder, sammansatta av lika antal representanter för säljare och köpare samt med opartisk ordf. Lagen trädde i kraft 1 juli 1935, men ännu har icke kungl. förordnande om inrättande av virkesmätningsnämnd utfärdats för något vattendrag. Lagen har sålunda karaktär av ett fakultativt skydd för virkessäljarna. S-r.

***Wirsén,** C. E. Th. af, utnämndes 1937 till envoyé i Rom.

***Virtanen,** A. I. Den av V. utarbetade A. I. V.-metoden (se A. I. V.-foder, suppl.) har även i Sverige fått en betydande användning. V. har även gjort uppmärksammade undersökningar rörande det biokemiska förloppet vid baljväxternas kväveupptagande ur atmosfären genom rotknölbakteriernas medverkan. På sin gård, Skräddarby (i Sibbo socken) har han i praktiken omsatt flera av sina forskningsresultat. Kreaturen utfodras huvudsakl. med A. I. V.-foder (mjölkande kor upp till 45 kg per djur och dag), vilket visat sig icke inverka menligt på avkastningsresultatet. G. Rbg; Chr. B-l.

Wirth [virt], Herman Felix, tysk skriftställare (f. 1885 i Nederländerna), lektor vid Berlins univ. 1909, e. o. prof. där 1933. Deltog i världskriget och var verksam för den flamska självständigheten. W. uppträdde i slutet av 1920-talet med fantastiska, dilettantiskt hopsatta stora verk om mänsklighetens urhistoria (»Der Aufgang der Menschheit», 1928, »Die heilige Urschrift der Menschheit», 1931, m. fl.). Med hypoteser om en urnordisk människoras för 10,000 år sedan antog han en kultur, som gick under, då det land (Atlantis), där den fanns, gick under, och en föregiven världskrönika från 803 f. Kr. (»Ura-Linda-Chronik») m. m. W:s fantasier ha vunnit stor spridning, medan vetenskapsmännen ställa sig avvisande. R-n B.

***Virus.** I bakteriologien har det blivit allt vanligare att använda ordet v. huvudsakl. som beteckning för de s. k. filtrerbara v. Studiet av dessa har under de senaste åren varit synnerligen intensivt, och flera nya rön ha gjorts. Filtrerbara v. ha visats vara orsaken till el. satts i samband med flera sjukdomar hos människor och djur, t. ex. blodsjukdomar, ss. leukemi, och tumörsjukdomar, ss. Rous' sarkom hos höns, vanliga vårtor och Hodgkins sjukdom hos människor. Vidare har studiet av ett antal växtsjukdomar i hög grad fördjupat kunskapen om filtrerbara v. I st. f. tidigare använda porslins- eller kiselgurfiltra med icke exakt bestämbar porstorlek begagnar man Elfords *gradocol membranes* (kollodiumhinnor) med exakt porstorlek. Därigenom har man kunnat fastställa vissa v:s storlek till $^1/_{100,000}$—$^3/_{100,000}$ mm. Av särskilt intresse äro undersökningarna om tobaksplantans mosaiksjuka, som framkallas av ett filtrerbart v. Man har funnit, att växtens halt av äggviteämnen ökas i hög grad, ofta till 10 ggr normalhalten; detta tydes så, att v. driver växtens ämnesomsättning att gå i felaktig riktning genom att tvinga den till en onaturligt stor produktion av proteinmolekyler, som sedan i sin tur möjl. förenas till större virusmolekyler. Den amerikanske växtpatologen W. M. Stanley (se d. o., suppl.) har ur mosaiksjuka tobaksplantor isolerat ett kristalliniskt äggviteämne, som han anser vara identiskt med sjukdomens v. Det tillhör globulinernas grupp och är lösligt i fosfatlösningar. Dess molekylarvikt är 17,000,000; det har sålunda 400 ggr större molekylarvikt än hönsäggets albumin. De av långa nålar bestående kristallernas struktur är närmare studerad med tillhjälp av röntgenkristallografiska metoder. Även i fråga om vissa andra växtsjukdomar, ss. tobakens ringfläcksjuka och potatisens X-virus, har man isolerat kristalliniska äggviteämnen, som ha v:s egenskaper.

Beträffande v:s natur är man fortfarande oenig; under det att nu refererade undersökningar tyda på att v. biologiskt stå nära enzymerna, anse de flesta forskare, att v. äro organiserade levande varelser, som förökas genom delning el. på annat sätt. Även andra teorier om v:s natur ha framförts. H. D.

Virussjukdomar, se Virus, ovan.

Virvelfält, se Elektriska fält, suppl., sp. 1143, och Elektromagnetism, suppl., sp. 1199.

Virvelströmsugn, se Elektrisk ugn, suppl., sp. 1188.

***Visborgs slätt.** På V. finnes militär landningsplats med hangar för flygplan; fältets dimensioner äro 900×400 m. — Militärbefälhavarens på Gotland stabsexpedition flyttades 1937 till Visby.

***Visby** har efter inkorporeringen 1936 av V. landskommun en areal av 3,532 har, därav 3,531 har land; folkmängden har stigit till 11,528 inv. (1937). De senaste åren ha präglats av en livlig byggnadsverksamhet, särskilt märkbar i områdena närmast s. och ö. om stadsmuren, för vilka S. Markelius uppgjort en modern stadsplan, avsedd såsom en motsats till den ålderdomliga stadsplanen för staden inom murarna. Här ha också flera offentliga byggnader uppförts, bl. a. landstingets hem för kroniskt sjuka (Mariahemmet) och ett sinnessjukhus för länet (S:t Olofs sjukhus; 200 vårdplatser). Sommartid har flygförbindelse uppehållits Stockholm—Tingstäde, med omnibusförbindelse till V.

Allmänna sparbanken för Gotland har trätt i likvidation, och dess rörelse har övertagits av Gotlands centralkassa för jordbrukskredit. Gotlands-Posten nedlades med utgången av 1936. Gotlands Folkblad utkommer numera sex ggr i veckan, och Gotlänningen har blivit organ för Bondeförbundet. H. Lwg.

Ny litt.: E. Lundberg, »V. Kyrkoruinerna och domkyrkan» (1934); O. Janse, »Visby stadsmur» (1935; Svenska Fornminnesplatser, 22 och 24); d. 1 av E. Eckhoff, »Visby stadsmur», utg. av O. Janse (1936).

***Visby,** landskommun, inkorporerades 1 jan. 1936 med Visby stad (några mindre områden överfördes till Endre kommun).

***Wisconsin** hade 1935 199,877 farmer med ett produktionsvärde av 290 mill. doll. 1933 funnos 5,409 industriella anläggningar med 158,730 anställda; tillv.-värdet utgjorde s. å. 824 mill. doll. H. N-n.

***Visdal, J.,** dog 1923.

***Vising, P. J.,** utgav 1936 »Fransk-svensk ordbok».

***Visingsö.** På nordligaste delen av V. finnes sedan 1936 ett flygfält, huvudsakl. avsett som hjälplandningsfält på flyglinjen Stockholm—Malmö. Flygfältet, som förvaltas av luftfartsmyndigheten, har (1937) även tagits i bruk för militärt ändamål; dess dimensioner äro 900×590 m. Ö-g.

Viskosimēter, instrument för mätning av viskositet (se d. o., även nedan). Flera v. för både absoluta och relativa mätningar grunda sig på Poiseuilles lag (se F r i k t i o n, suppl.), t. ex. Ostwalds v. Vid andra typer mäter man 1) den hastighet, med vilken en metallkula sjunker genom ett vätskefyllt, noggrant slipat cylindriskt rör, 2) motståndet mot en i vätskan nedsänkt roterande cylinder el. 3) den hastighet, med vilken vätskan utströmmar ur ett hål i bottnen av ett kärl. Vissa av dessa v. kunna även användas för mätningar av gaser. Sv. B-r.

***Viskositet,** se även F r i k t i o n, suppl. — Kinematisk v. är = v., dividerad med mediets täthet.

***Vislie, V.,** dog 1933.

Visscher [viskä'r], C h a r l e s D e, belgisk folkrättslärd (f. 1884), prof. i internationell rätt i Gent 1911 och i Louvain 1930. V. var folkrättssakkunnig i belgiska utrikesministeriet från 1919 och generalsekr. vid L'institut de droit international från 1927. Han har företrätt Belgien vid internationella konferenser och varit medl. av flera av N. F:s kommittéer för juridiska spörsmål, ss. för förliknings- och skiljedomsfrågan och folkrättens kodifikation. 1937 valdes han till ledamot av Fasta mellanfolkliga domstolen. V. har utgivit bl. a. »La responsabilité des états» (Bibliotheca Visseriana, II, 1924), »Le droit international des communications» (s. å.), »La codification du droit international», »Les avis consultatifs de la Cour permanente de justice internationale», »Le déni de justice en droit international», de tre sistnämnda i »Recueil des Cours de l'Académie de droit international», resp. bd 6 (1926), 26 (1930), 52 (1936). Han är sedan 1920 red. för Revue de Droit International et de Législation Comparée. T. G-l.

***Vist.** 1. V:s kommun skall 1 jan. 1938 införlivas med Ulricehamn.

***Wistrand, K.,** avgick 1936 som ombudsman hos Järnbruksförbundet och Mellansvenska gruvförbundet; hans ledamotskap av sociala rådet upphör med rådets avskaffande 1937. W. är sedan 1937 led. av F. K.

***Vita bandet i Sverige** har nu (1937) 19 distrikt och 22 vilohem.

Vitāl lungkapacitēt, se A n d n i n g, sp. 952.

***Vitaminer.** Vitaminkemien har sedan 1934 gjort betydelsefulla framsteg.

A - v i t a m i n e t s kemiska namn är numera a x e r o f t o l.

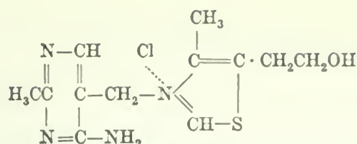
Antagandet av flera olika a n t i r a c h i t i s k a substanser har bekräftats. Det ur ergosterin genom bestrålning med ultraviolett ljus framställda vitaminet har fått beteckningen vitamin D_2 el. calciferol. Denna substans är ej identisk med torskleveroljans antirachitiskt verksamma ämne, vilket bl. a. framgår därav, att de båda ämnena ha olika relativ verkan på råttor och höns. Tonfisktranets antirachitiskt verksamma beståndsdel, som i fråga om verkningar står torskleveroljans nära, har identifierats med en substans, som bildas vid belysning av 7-dehydrokolesterin. Ytterligare tre sterinderivat ha visats kunna fungera som provitaminer D, d. v. s. som förstadier till D-vitaminer.

E - v i t a m i n e t anses f. n. med avseende på sin kemiska konstitution vara en fyr- eller femcyklisk terpenalkohol (se T e r p e n e r). Undersökningar häröver pågå.

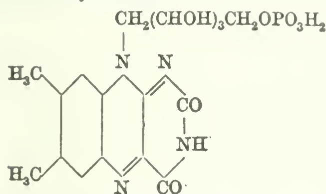
V i t a m i n K, ett relativt nyupptäckt (Dam och Schönheyder, Köpenhamn), fettlösligt vitamin, vars bristsjukdom hittills endast konstaterats hos höns, finnes i svinleverolja och i många gröna växter, t. ex. lucern och kål. Motsv. bristsjukdom karakteriseras liksom skörbjugg av invärtes blödningar men påverkas ej av C-vitaminet. Hos de sjuka djuren har blodets förmåga att koagulera minskats, vilket förhållande användes som prov på detta vitamin.

B - g r u p p e n s v. Utom de kemiskt utredda vitaminerna B_1 = aneurin och B_2 = laktoflavin eller flav är åtm. ännu en vitamin B-komponent nödvändig för råttors och sannolikt andra högre djurs tillväxt. Denna komponent betecknas som B_6, B_Y eller Y. Den skiljer sig från övriga B-komponenter genom sin värmestabilitet. Existensen av vitamin B_4 är tvivelaktig. Vitamin B_3 och B_5 äro speciella fågelvitaminer.

B_1-vitaminets formel, bekräftad genom syntes av å ena sidan Williams i Amerika och å andra sidan Grewe, Andersag och Westphal i Tyskland, har följ. utseende:

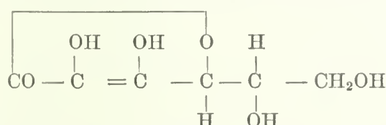

Beträffande verkan av vitamin B_1 har Lohmann visat, att B_1-pyrofosfat är identiskt med det av Auhagen i Stockholm upptäckta co-enzymet (se d. o., suppl.) till enzymet karboxylas. Det var redan förut känt, att B_1-vitaminet var av betydelse för kolhydratomsättningen, och man vet nu, att det är nödvändigt för omsättningen av pyrodruvsyra. Vitamin B_2 = laktoflavin (se F l a v i n e r och F l a v i n e n z y m, båda i suppl.) har som fosfat följ. formel:

Bryggerijäst synes innehålla en ännu alldeles outredd substans, som kan ersätta B_2 som tillväxtfaktor.

Syntesmetod för framställning av C - v i t a m i n e t har utom av Reichstein även utarbetats av engelsmannen W N. Haworth (prof. i organisk kemi i Birmingham, f. 1883, Nobelpristagare i kemi tills. m. P. Karrer 1937) tills. m. Hirst. C-vitaminets formel är

Det spelar en viktig roll vid oxidoreduktionsprocesser i djurkroppen. Enl. arbeten av Szent-Györgyi 1936—37 är C-vitaminet i många frukter åtföljt av ett annat vitamin, som fått beteckningen P och som visat sig vara en flavonglukosid (se F l a v o n). P-v i t a m i n e t s specifika verkan torde ligga i att det förhindrar uppkomsten av, resp. botar hemorragi (se d. o.). — Huruvida vitamin J (i bd 22, sp. 822, betecknat som I-vitamin), prövat såsom anti-infektionsvitamin vid marsvinspneumoni av Euler och Malmberg, är identiskt med vitamin P är ännu outrett.

V i t a m i n H, som förekommer företrädesvis i lever och njurar, är enl. Szent-Györgyi ett av de enzymer, som betinga hudens, resp. skinnets normala utveckling. Under det att brist på vitaminerna B_2 och B_6 framkallar pellagra, resp. hos råttor dermatitis, anses brist på H-vitaminet vara åtm. en av orsakerna till seborré.

Under de senaste åren har det blivit klart, att en sträng skillnad mellan vitaminer och hormoner ej finnes. Dessa båda ämnesgrupper sammanfattas numera under namnet e r g o n e r. För vitamin B_1 och vitamin B_2 är det bevisat, att de utöva sin verksamhet, sedan de under förmedling av fosforsyra bundit var sitt specifika äggviteämne. Dessa vitaminer fungera således såsom co-enzymer, som förenas med sina specifika proteiner till enzymer. På samma sätt torde även många andra vitaminer och hormoner bli verksamma först i förening med specifika äggviteämnen, betecknade som apo-enzymer. H. E.

Vitazym [-sȳ'm], se E n z y m, suppl.

Vitblodssjuka, se H ö n s s j u k d o m a r, suppl.

Vitelli [-tä'li], G i r o l a m o, italiensk filolog och papyrolog (1849—1935), till 1915 prof. vid univ. i Florens. V. dokumenterade sig som flitig textutgivare och utgav bl. a. Johannes Filoponos' kommentarer till Aristoteles' skrifter (3 bd, 1887—97). Senare ägnade sig V. med förkärlek åt papyrologien och gällde till sin död som den livaktiga italienska papyrologiens främsta kraft. Han utgav »Papiri fiorentini» 1, 3 (1905—15), samt »Papiri greci e latini» (15 bd, 1912—35). Società Italiana per la ricerca dei papiri grundades 1908 på V:s initiativ. B-r O-n.

Vitjuga [vitʃo'ga], stad i Ivanovos industriområde, Sovjetryssland, 60 km ö. n. ö. om Ivanovo; 33,132 inv. (1933). Bomullsfabriker.

***Witkowski,** G., har lämnat redaktionen av Zeitschrift für Bücherfreunde, som upphört.

***Witos,** W., befinner sig sedan 1932 i landsflykt.

***Vittangi** bildar sedan 8 aug. 1931 tills. m. Jukkasjärvi en kyrklig samfällighet. — Litt.: E. Manker, »Rajden går. Skogslapparna i V. skildrade i ord och bild» (1934).

***Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien** inflyttade hösten 1936 i sina nya lokaler Storgatan 41 i Stockholm (f. d. Positionsartilleriets kasern). Byggnaden inrymmer tjänsterum för riksantikvarieämbetets och Statens historiska museums personal, sammanträdesrum för akademien samt Antikvarisk-numismatiska biblioteket och Antikvarisk-topografiska arkivet. I omedelbar anslutning till denna byggnad uppföres f. n. Statens historiska museum. — V. skall jämte Riksarkivet utge en ny stor urkundssamling, »Svenska medeltidsurkunder». En »diplomatariekommitté» har bildats, och landsarkivarien E. Nygren leder förarbetena. — Litt.: H. Schücks monogr. om V. avslutades med bd 4 (1936); jfr även A. Schück, »K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien» (i Ord och Bild 1936). A. S-k.

Wittig [vi'tik], J o s e p h, tysk katolsk teolog och författare (f. 1879), prof. i kyrkohistoria i Breslau 1911. W:s skrifter förbjödos 1925 på grund av att de förmenades innehålla protestantiska åsikter. Han uppfordrades att avlägga antimodernisteden men vägrade detta, uteslöts då ur romerska kyrkan

och pensionerades 1926 på egen begäran som prof. Sedan dess verkar W. privat som religiös skriftställare. Utom rent vetenskapliga undersökningar, ss. »Papst Damasus I» (1902), »Das Papsttum» (1913) och »Des heiligen Basilius des Grossen geistliche Übungen» (1922), har W. utgivit en mängd religiösa folkskrifter, som alla präglas av en levande, konkret framställningskonst och ett starkt intresse för folkligt fromhetsliv. — Monogr. av L. Wolf (1925) och W. Mühlemann (1929). Hg Pl.

***Witting,** R. J., avgick som finansminister febr. 1936 och blev s. å. chef för Helsingfors aktiebank.

***Vittsjö.** V. stationssamhälle, som är en livligt besökt rekreationsort, hade 811 inv. 1936; hembygdsmuseum (Byagården). I V. ligger Emmaljunga stations- och industrisamhälle; 396 inv. — Ny litt.: E. Paulsson, »Beskrivning över V. socken» (1934).

Wittstock [vi'tʃtåk], Erwin, tysk författare (f. 1899), magistratstjänsteman i Sibiu, Rumänien, har i novellsamlingarna »Zineborn» (1927) och »Die Freundschaft von Kockelburg» (1936) samt romanen »Bruder, nimm die Brüder mit» (1934) gett märgfulla skildringar från Transsylvanien. R-n B.

***Vivanti,** A., har i sin irländska moders hemland tagit starka intryck av engelsk berättarkonst. Hennes romaner äro livligare och handlingssnabbare, än italienska romaner bruka vara, och därpå beror hennes popularitet i Italien; särskilt omtyckta äro »Vae victis» (1917), »Naja Tripudians» (1921), »Mea culpa» (1927) etc. Många ha översatts till andra språk. G. B-h.

Vivsta-Näs, municipalsamhälle i Timrå socken, Västernorrlands län, bildat 23 maj 1935; 213 har land, 2,115 inv. (1937). Tax.-värde å fast egendom 3,621,800 kr. (1936), tax. inkomst 1,743,930 kr.

***Vjatka** heter sedan 1934 off. Kirov och är sedan s. å. huvudstad i Kirovområdet (se d. o., suppl.).

Vjazniki [vja'zniki], stad i Ivanovos industriområde, Sovjetryssland, vid Okas biflod Kljazma; 24,054 inv. (1933). Linneindustri.

Vlaamsch nationaal verbond [flā'ms natsiånā'l vərbå'nt], flamländskt parti i Belgien, gr. 1932, arvtagare till det efter världskriget bildade frontpartiet. V:s närmaste mål är autonomi åt flamländarna inom Belgien. Inrikespolitiskt bekämpar partiet den liberala kapitalismen och marxismen och vill organisera samhället på korporativ grundval. Det har f. n. 9 representanter i senaten och 16 i deputeradekammaren. Vid valen 1936 samverkade V. med rexismen (se d. o., suppl.).

Wobbermin [vå'bər-], Georg, tysk evangelisk teolog (f. 1869), prof. i systematisk teologi i Breslau 1907, i Heidelberg 1915, i Göttingen 1922, i Berlin 1935—37. W. är mest bekant genom sitt försök att återuppliva Schleiermachers teologi, som av honom förbindes med tankar från Luther samt från William James' religionspsykologi. Huvudarbete: »Systematische Theologie nach religionspsychologischer Methode» (3 bd, 1913—25). A. Ngn.

Wodehouse [ωo'dhaus], Pelham Grenville, engelsk författare (f. 1881), har författat ett femtiotal böcker 1902 ff.: »Love among the chickens» (1906), »P'smith, journalist» (1915), »The inimitable Jeeves» (1924) o. s. v., äventyrsskildringar, lätta humoresker och förströelseböcker, som blivit ytterst populära (bortåt 20 äro övers. till sv.). R-n B.

Wōel, Cai Mogens, dansk författare (f. 1895). Utbildades till bokhandlare och ledde 1922—31 ett förlag i Köpenhamn. W. har utgivit en lång rad dikter, noveller samt litteratur- och konsthistoriska arbeten. P. E-t.

***Vogel,** H., dog 1934.

Vogelgesang [få'gəlgəzaŋ], tysk kreditanstalt, stiftad i Haderslev 1926 i syfte att skaffa kapital till utvidgning och konsolidering av tyskt fastighetsinnehav i danska Sönderjylland. V. är uppkallad efter sin stiftare och ledare, advokaten G. Vogelgesang. Som motvikt bildades 1927 det danska Landeværnet. P. E-t.

***Voghera,** T., är sedan 1926 g. m. sångerskan Iwa Aulin (f. 1900 12/10), dotter till T. Aulin.

Vogt [fåkt], Alfred, schweizisk ögonläkare (f. 1879), prof. i oftalmologi vid Zürichs univ. V. har experimentellt undersökt inverkan av strålande energi på ögat och därigenom lämnat värdefulla bidrag till förklaringen av glasblåsar- och gjutarstarren. Han har infört undersökning av ögonbottnen i rödfritt ljus, och i sin stora »Atlas der Spaltlampenmikroskopie des lebenden Auges» (1921; 2:a uppl., bd 1—2, 1930—31) har han sammanfattat en mångfald rön och iakttagelser av stort värde. K. G. P-n.

***Vogt,** N. C., gav 1934 ut självbiografien »Oplevelser».

Vogt [fåkt], Oskar, tysk läkare (f. 1870). Blev 1894 med. dr i Jena och var sedermera föreståndare för Kaiser-Wilhelm-Institut für Hirnforschung, Berlin. I samarbete med sin hustru, Cécile V. (f. 1875), har han utfört viktiga undersökningar över hjärnbarkens mikroskopiska byggnad och över sjukdomar i hjärnans centrala ganglier. Ljd.

***Vogt,** R., har vidare utgivit bl. a. »Etiske problemer. Både — og» (1935).

Wohlbrück [vå'l-], Adolf, österrikisk filmskådespelare (f. 1900). W. blev vid unga år elev hos Max Reinhardt i Berlin, deltog som frivillig i världskriget och hade sedan enga-

gemang vid olika scener, innan han debuterade i Dupontfilmen »Saltomortale», varefter följde bl. a. »Valskriget». Med artistisk finess och säker stilkänsla har han sedan utformat sin intellektuella typ i sådana filmer som »Maskerad» (mot Paula Wessely), »Allotria», »Tsarens kurir», »Port Arthur» och den engelska »Hennes kungarike» (»Victoria»). R. A-g.

***Wohlfart,** K. A., har även framträtt som tonsättare med bl. a. ett konsertstycke för piano och orkester, sånger med orkester och med piano samt pianostycken.

***Wohlin,** N. R., invaldes 1935 i F. K. såsom representant för Bondeförbundet. W. har under senare år i huvudsak ägnat sig åt ledningen av den 1935 tillsatta befolkningskommissionens utredningsarbeten.

***Voionmaa,** K. V., blev mars 1937 handelsminister.

Voipio [vāĭ'piå], A a r n i, finsk teolog (f. 1891). Fil. dr 1922, teol. dr 1923, blev V. 1922 adjunkt i teol. prenotioner och 1935 prof. i praktisk teologi vid Helsingfors univ. Han har länge intagit en framskjuten ställning inom Finlands kristliga studentrörelse och gjort sig känd som flitig läroboksförfattare (bl. a. »Finlands kyrkohistoria och kyrkokunskap»; övers. från fi. och bearb. av A. Takolander, 1928). Bland hans vetenskapliga skrifter märkas »Unissasaarnaaminen» (Sömnpredikan; 2 bd, 1921—22; akad. avh.), »Folkpredikanter och falska profeter» (1928), »Virsikirjakysymys» (Psalmboksfrågan; 1931) och »Piispojen virkaanasettaminen Suomessa vuoden 1809 jälkeen» (Biskoparnas inställande i ämbetet i Finland efter år 1809; i Finska Kyrkohist. Samfundets Årsskr. 1935). E. Nwn.

Vojnović [vå'jnåvitj], L u j o, serbokroatisk historiker (f. 1860), bror till I. V.; urspr. diplomat. Har bl. a. utgivit »Histoire de Dalmatie» (2 bd, 1934).

Vold [vål], K a r l L u d v i g, norsk teolog (f. 1875), prof. i G. T:s exegetik vid Menighetsfakultetet i Oslo 1916. V. har utgivit en mängd skrifter, bland vilka märkas »Forløsningsideer og forløsningsmidler i den gammeltestamentlige religion» (1914), »Det gamle testamentes profeter» (1921—23), »Den babylonisk-assyriske religion» (1925), »Fra religionernes verden» (1932) och »Moderne religionsdannelser og religionssurrogater» (1934). Dessutom har han varit livligt verksam i det praktisk-kyrkliga arbetet i Norge. Hg Pl.

***Voldemaras,** A., se även L i t a u e n, suppl., sp. 1236.

Wolf, F r i e d r i c h, tysk författare (f. 1888), med. dr, har skrivit romaner och berättelser (»Der Sprung durch den Tod», 1925, m. fl.) och har haft framgång med teaterpjäser: »Der arme Konrad» (1924; från bondeupproret 1514), »Zyankali» (1929; uppf. i Stockholm 1931 under titeln »Cyankalium»), »Die Matrosen» (1930; om matrosupproret i Tyskland 1917), den groteska komedien »Der Mann im Dunkel» (1927) m. fl. W:s alstring har kommunistisk tendens. R-n B.

***Wolf,** H. 1936 började hans »Nachgelassene Werke» utges. Ny litt.: G. Bieri, »Die Lieder von H. W.» (1935).

***Wolf,** J o h a n n e s, avgick 1934 från sin befattning vid Preussische Staatsbibliothek.

Wolfe [ωolf], H u m b e r t, engelsk-judisk skald (f. 1885), tjänsteman i engelska arbetsministeriet, har utgivit ett stort antal diktsamlingar: »London sonnets» (1919), »Kensington gardens» (1923), satirerna »Lampoons» (1925), den religiösa »Requiem» (1927) m. fl., skrivna i en utsökt musikalisk form. Han har också gett ut kritiska verk: »Dialogues and monologues» (1928), »Notes on english verse satire» (1929) och »Tennyson» (1930). R-n B.

Wolfe [ωolf], T h o m a s C l a y t o n, nordamerikansk författare (f. 1900), gjorde en uppmärksammad debut 1929 med den självbiografiska romanen »Look homeward, angel» (»Se hemåt, ängel!», 1932), som fortsättes av »Of times and the river» (1935), en livfull och käck skildring av W:s uppväxtår i en av sydstaterna fram till 1925. W. har vidare gett ut ett par romaner och skrivit mycket uppskattade noveller samt »The story of a novel» (1936). R-n B.

***Wolff,** C. O. E., dog 1937.

***Wolf-Ferrari,** E. Av verk från senare år märkes operan »Il campiello» (1936).

***Wolff-Metternich,** P., dog 1934.

***Volgaområdet.** 1. M e l l e r s t a V. uppdelades 1934 i Kujbysjevområdet (130,428 km², 5,907,500 inv. 1934) med huvudstaden Kujbysjev (f. d. Samara) och Orenburgområdet (131,362 km², 1,682,600 inv.) med huvudstaden Orenburg. — 2. N e d r e V. uppdelades s. å. i Saratovområdet (118,900 km², 2,908,000 inv.) med huvudstaden Saratov och Stalingradområdet (215,421 km², 2,582,900 inv.) med huvudstaden Stalingrad. S. F.

Wollebæk [vå'l-], A l f, norsk zoolog (f. 1879). Blev 1908 konservator och 1920 bestyrer för univ:s i Oslo zool. museum. W. deltog i bl. a. norska Nordhavsexpeditionen med undersökningsfartyget »Michael Sars» 1900 och zool. museets expedition till Galapagosöarna 1925—26 samt har utgivit flera avh., särskilt över nordiska krustacéer och borstmaskar. 1929 publicerade han ett större arbete om Spetsbergsrenen. N. O.

Wollin, N i l s G u s t a f A x e l s s o n, konsthistoriker (f. 1892 25/3), fil. dr 1927, docent vid Stockholms högskola 1933. W. har i första hand sysslat med 1700-talets arkitekturhistoria och med J. L. Desprez. Förutom en mängd uppsatser i tidskrifter har han utgivit »Eugène Janssons måleri» (1920), »Drottningholms lustträdgård och park» (1927; akad. avh.), »Hemmet och den moderna smaken i Sverige» (1928), »Svenska textilier» (1930), »Rosersberg» (s. å.), »Nutida svensk konstslöjd» (1931; eng. uppl. s. å.), »Gravures ori-

ginales de Desprez» (1933), »Desprez en Italie» (1935) och »Desprez i Sverige» (1936; fr. uppl. under utgivning). W. var 1916—20 konstanmälare i Aftonbladet, 1928—31 t. f. dir. för Svenska slöjdföreningen och 1920—29 sekr. i Konsthantverkarnas gille.

Wolmar, Gustaf, svensk-dansk målare (f. 1880), bosatt i Köpenhamn. W. har varit elev av Zahrtmann; han har utom landskapsbilder etc. även målat porträtt i en karakteristisk, väl balanserad stil, fri från överdrifter. W. tillhör gruppen Den frie udstilling. Nationalmuseum i Stockholm äger ett av W. målat damporträtt. E. L–k.

Volpi [vå'lpi], G., se Lauri-Volpi, G., suppl.

***Volpi,** Giuseppe, är bl. a. medlem av fascismens stora råd, president för Confederazione fascista degli industrie och en av Mussolinis närmaste rådgivare i fråga om Italiens finansiella och ekonomiska politik. För sin hemstad, Venezia, är V. självvald »doge» och ger årl. enorma summor för dess försköning och upprycknimg. G. B–h.

***Voltaire,** F. M. de. Nyare biogr. ha utgivits av bl. a. H. N. Brailsford (1935), A. Maurois (s. å.) och A. Noyes (1936). Att nämna är vidare A. Bachman, »Censorship in France from 1715 to 1750. V:s opposition» (1934).

***Voltampère,** numera skrivet Voltampere, är ej identiskt med watt vid växelström, om fasförskjutning (se d. o., suppl.) mellan ström och spänning finnes.

Voltenhet, se Radioaktivt vatten, sp. 403.

Woltereck [vå'ltəräk], Richard, tysk zoolog (f. 1877), ägnade sig som universitetslärare i Freiburg im Breisgau och Leipzig (prof. där 1905) åt embryologiska forskningar över marina djurgrupper (kräftdjur, *Polygordius*, medusor), sedermera åt allmänna biologiska problem över utveckling och artbildning, vilka förde honom in på limnologiens område. W. grundade 1908 Internationale Revue der Gesamten Hydrobiologie und Hydrographie och har sedan kraftigt verkat för limnologien genom forskningsresor till Amerika (som inbjuden föreläsare) och Östasien samt i Mindre Asien, sedan han kallats som prof. till Ankara för grundande av zool. inst. där. Bland hans vetenskapliga skrifter må nämnas »Über Veränderungen der Sexualität bei Daphniden» (1911), »Variation und Artbildung» (1919) och »Grundzüge einer allgemeinen Biologie» (1932). N. O.

***Volvo.** Aktiekap. ökades 1935 till 13 mill. kr. i samband med att bolaget upptog Pentaverkens rörelse samt 1937 till 18,2 mill. kr. 1936 sålde bolaget 3,253 vagnar inom Sverige och exporterade 923 vagnar. Försäljningsvärdet uppgick s. å. till 23,8 mill. kr. för automobiler och 1,7 mill. kr. för marinmotorer. Antalet anställda var s. å. 1,250, därav i Skövde 750. E. Hlr.

Volz [fålts], Paul, tysk teolog (f. 1871), sedan 1909 prof. i G. T:s exegetik i Tübingen. V. har utgivit flera undersökningar om profetismen (särskilt Jeremia) och senjudendomen. Ett par smärre skrifter, »Neujahrsfest Jahves» (1912) och »Das Dämonische in Jahve» (1924), ha visat sig innehålla betydelsefulla uppslag. Tills. m. W. Rudolf har V. utgivit den uppmärksammade skriften »Der Elohist als Erzähler — ein Irrweg der Pentateukkritik?» (1933). J. Cbg.

***Wolzogen,** E. v., dog 1934. Hans sista verk voro den komiska operan »Die bösen Buben von Sevilla» och lustspelet »Die 5 Wolkramstedts» (tills. m. F. Kennemann; båda 1934).

***Vomb,** jfr Everlöv, suppl.

Wong [ωåŋ], Anna May, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1907), av kinesisk börd. Var urspr. filmstatist och gjorde först lycka i Douglas Fairbanksfilmen »Tjuven i Bagdad». W:s egentliga genombrottsfilm var emellertid den engelska »Piccadilly», efter vilken följt bl. a. von Sternbergs »Shanghaiexpressen» samt »En studie i rött» och »Den gula slavinnan» (den sistnämnda i England). W. har även uppträtt som sångerska. R. A–g.

***Wood,** sir K., är sedan 1935 hälsovårdsminister.

***Woodward,** A. S., blev led. av sv. Vet.-akad. 1936.

Woolf [ωolf], Adeline Virginia, engelsk författarinna (f. 1882), dotter till L. Stephen (se d. o.), 1912 g. m. publicisten Leonard Sidney W. (f. 1880); vart uppmärksammad genom »Jacob's room» (1922; »Jakobs rum», 1927) och »Mrs. Dalloway» (1925). De feministiska uppsatserna »A room of one's room» (1929) gjorde henne ryktbar; hon behandlade där ämnena kvinnan som författare, kvinnan i England och engelsk skönlitteratur. Senare romaner äro »To the lighthouse» (1927), »Orlando» (1928), »The waves» (1931), »Flush» (1933; en berättelse om Elizabeth Brownings hund) och »The years» (1937). — W:s tidigare verk buro den vanliga romanprägeln; med »Jacob's room» slöt hon sig till den s. k. *stream of consciousness school* (ty. *Bewusstseinskunst*), som inskränker det berättande elementet (handlingar, händelser) till det minsta möjliga och driver impressionismen ut i pointillism, vilket försvårar läsarens möjlighet av en syntes. I »Orlando» skildrar hon engelskt kynne genom en personlighet, som genom övernaturliga krafter förnyas från släktled till släktled. Bäst har W. gett en samlad personbild i »To the lighthouse». — W. är svårläst men i

många hänseenden överlägsen de flesta samtida genom sin förmåga av omedelbar verklighet, klar och rik stil. Genom hennes verk går en åder av vemod över alla intrycks och känslors, liksom över alla personligheters, förgänglighet. — Litt.: W. Holtby, »V. W.» (1932); F. Delattre, »Le roman psychologique de V. W.» (s. å.); R. Gruber, »V. W.» (1935). R-n B.

Woolley [ωo'li], sir (Charles) Leonard, engelsk arkeolog (f. 1880). Började efter världskriget sysselsätta sig med arkeologiska utgrävningar i Orienten (Karkemisch 1919, Tell el-Amarna 1921—22) och blev 1922 direktor för den arkeologiska expedition, som British museum och Pennsylvania-univ:s museum gemensamt utsände till Mesopotamien. W:s förnämsta verk är utgrävningen av staden Ur (se d. o., sp. 1171—72; 1922—36); sedan har han företagit grävningar i Antiokia i Syrien (1936). Skr. bl. a.: »The sumerians» (1928), »Ur of the chaldees» (1929; sv. övers. av Hanna Rydh, »Ur och syndafloden», 1930), »Ur excavations: the royal cemetery» (2 vol., 1934), »The wilderness of Zin» (1936; tills. m. Th. E. Lawrence) och »Abraham» (s. å.; sv. övers. 1937). H.S.N.

***Vordingborg.** Om den nya bron till Falster se Storströmsbron, suppl.

***Wordsworth,** W. Ny litt.: E. de Selincourt, »Dorothy W.» (1933) och »The early letters of W. and D. W.» (1934); W. L. Sperry, »W:s anti-climax» (1935); C. Wicke, »Die Transzendentalpoesie bei W. W.» (s. å.).

Works progress administration [ωə̄'ks prōu'gres ədministrēi'ʃən] (WPA) handhar sedan 1935 de administrativa uppgifter, som tidigare vilade på NIRA (se Amerikas förenta stater, suppl., sp. 157) med avseende på de offentliga arbetena i U. S. A. 1935 anslogos 4,8 mill. och 1936 1,4 mill. doll. för detta ändamål. De stora projekten administreras dock fortfarande av Public works administration (PWA). K. K.

***World,** The (World-Telegram), tillhör nu Scripps-Howardkoncernen (se d. o., suppl.).

World alliance of churches for promoting international friendship, The [ðə ωə̄'ld əlāi'əns əv tʃə̄'tʃiz fə prəmōu'tiŋ intənä'ʃnl fre'ndʃip], engelskt namn på Världsförbundet för mellanfolkligt samförstånd genom kyrkosamfunden, se Allmänkyrkliga världsförbundet och Kyrkliga enhetssträvanden, även i suppl.

World power conference [ωə̄'ld pāu'ə kå'nfərəns], se Världskraftkonferensen.

Worm-Müller, Jacob Stenersen, norsk historiker (f. 1884), son till J. W.; sedan 1928 prof. vid univ. i Oslo. W. har bl. a. utgivit »Norge gjennem nödsaarene 1807—1810» (1918; akad. avh.) och »Christiania og krisen efter Napoleonskrigene» (1922). Sedan 1925 är han huvudred. för »Den norske sjöfarts historie», utg. av Norges rederforbund. W t K.

***Voronezj** är sedan 1934 huvudstad i Voronezjområdet; rundradiosändare.

Voronezjområdet [varå'nıʃ-], i Sovjetryssland, omfattar ö. delen av det 1934 upplösta Centrala svartjordsområdet; 116,922 km², 6,923,100 inv. (1934); huvudstad: Voronezj.

Vorosjilov [varaʃy'łəf], sedan 1936 off. namnet på Nikolsk-Ussurijskij (se d. o.).

***Vorosjilov,** K. E., utnämndes 1935 till marskalk av Sovjetunionen och erhöll tjänsteställning före de övriga fyra, som samtidigt befordrades. Under de senaste åren har V. intagit en stark och självständig ställning i fråga om krigsmaktens ledning. Detta framgick bl. a. vid arkebuseringarna 1937 av Tuchatjevskij o. a. av V:s kamrater och medarbetare från revolutionsåren. V. synes åtnjuta stor popularitet inom krigsmakten och de breda folklagrens förtroende. Han har börjat framträda mera såsom överbefälhavaren än som försvarskommissariatets chef. C. A. E.

Vorosjilovgrad [varaʃyłafgra't], sedan 1935 off. namn på Lugansk (se d. o., även i suppl.).

Vorosjilovsk [varaʃy'łəfsk]. 1. Stad i Donetsområdet, Ukraina, före 1933 Altjevsk, 40 km v. s. v. om Vorosjilovgrad (Lugansk); 61,500 inv. (1934). Stenkolsgruvor och betydande metallindustri. — 2. Sedan 1936 off. namnet på Stavropol (se d. o.).

Vortici'sm (av lat. *vo'rtex*, virvel, spiral), engelsk riktning inom konst (och litteratur), till vilken P. W. Lewis (se d. o., suppl.) tog initiativet 1914. V. är besläktad med futurismen och kubismen; den innebär, att den moderna konsten skall återspegla den samtida industrikulturen genom konstnären som medium. R-n B.

Voss [vås], Torolf, norsk dirigent och tonsättare (f. 1877). Efter studier vid konservatoriet i Oslo samt för H. Pfitzner i Berlin har V. bl. a. verkat som kapellmästare vid Central- och Nationaltheatret i Oslo samt som musikkritiker i Aftenposten och är sedan 1936 disponent för Norsk musikforlag. V. har komponerat sånger, körverk, scenmusik och orkesterverk. G. M.

***Vossler,** K., avgick 1937 som prof. V. har vidare gett ut monogr. »Die 10. Muse von Mexico» (1934) och »Poesie der Einsamkeit in Spanien» (2 bd, 1935—36), båda med rika diktöversättningar av V., samt »Romanische Dichter» (1936).

Wotan [vå'-], Wodan, Wuotan, den tyska motsvarigheten till Oden (se d. o.). En Wotankult har upptagits av den nyhedniska tyska Nordiska trosrörelsen (se d. o., suppl.).

***Voteringsmaskin** (elektrisk; av Telefon-a.-b. L. M. Ericssons tillv.) infördes 1935 i svenska riksdagens kamrar. I huvudsak är

denna v. byggd efter samma princip som den för finska riksdagen utförda apparaten; de ändringar, som vidtagits, åstadkomma, att sammanräkningen kan ske med stor snabbhet. — I sammanhang med införandet av v. vidtogos vissa ändringar i reglementariska föreskrifter för riksdagen, som trädde i kraft 10 jan. 1935; jfr O m r ö s t n i n g, suppl. J. R. N.

***Votivfynd**, se även D e p å f y n d, suppl.

***Votjakområdet** konstituerades 1934 som U d m u r t e r n a s a u t o n o m a r e p u b l i k.

***Vougt**, A. G. F., var 1934—35 led. av 1930 års försvarskommission.

WPA, förk. för W o r k s p r o g r e s s a d m i n i s t r a t i o n (se d. o., suppl.).

W. P. C., förk. för World power conference (se V ä r l d s k r a f t k o n f e r e n s e n).

Vraca [vra'tsa], stad i n. v. Bulgarien, 60 km n. n. ö. om Sofia; 16,777 inv. (1935). Huvudstad i dep. V. (11,143 km², 740,650 inv.), biskopssäte. Handelscentrum: textil- och läderindustri.

***Wrangel**, ätt. A. M. H. W. a f S a u s s dog 1934 9/10.

***Wrangel**, E. H. G., har ytterligare gett ut »Tegnérhemmet i Lund» (1935).

Wrangel (v o n B r e m e r), H a n s J u r g e n, frih., målare (f. 1881 29/10). W. har i flera år varit bosatt i Paris, där han fått sin konstnärliga utbildning och stil. Hans landskapsmålningar i olja (bl. a. »Vraket» i Nationalmuseum i Stockholm) ha en lugn, fast komposition, byggd på ingående naturstudium. Han har även utfört storfiguriga fresker, vanl. i ljusare färgskala än stafflibilderna. W. har utfört raderingar till diktverk av A. Österling och V. von Heidenstam. E. L-k.

Wray [rēī], F a y, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1907 i Kanada). Började sin filmbana med mindre roller i komedier och vilda-västernfilmer men fick genom E. von Stroheim en mera betydande uppgift i »Bröllopsmarschen», varefter följde »Syndens gata» (mot Jannings). W. har under senare år medverkat i »Viva Villa!», »Mannen, som visste för mycket», »King Kong», »Fröjdernas gata», »Bland bålde riddersmän» m. fl. filmer. R. A-g.

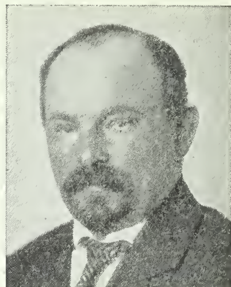
***Wren**, sir C h r. Wren society har utgivit W:s verk i 10 bd (1925—33).

Wren [ren], P e r c i v a l C h r i s t o p h e r, engelsk författare (f. 1885), har prövat många yrken, rest runt världen, varit anställd i Indien och deltagit i världskriget. W. började sin litterära bana med »Dew and milden» (1912) och har sedan skrivit bortåt 30 bd äventyrs- och förströelseböcker, av vilka fyra översattes till sv. 1926—28. R-n B.

Wrench [rentʃ], sir J o h n E v e l y n L e s l i e, engelsk publicist (f. 1882), har gjort sig känd som grundare av A l l p e o p l e s' a s s o c i a t i o n (se d. o., suppl.).

Vret, ett i vissa svenska dialekter levande ord med betydelsen »liten, ensamt belägen åker», »skogsteg», ingår i ortnamnet *Vreta*. Urspr. betydde ordet »en i marken ristad linje» (till verbet *rita*, eng. *write*), trol. efter ett gammalt magiskt bruk vid nyodling i skogen, då gränsen för svedjan uppdrogs genom ritning med plog eller »torsvigg». — Se N. Lindqvist, »Smått och stort i språkets spegel» (1927), s. 19 ff.

Wriedt [vrīt], C h r i s t i a n, norsk genetiker och husdjursförädlare (1883—1929), statskonsulent i ärftlighetslära 1916. Genom sina ärftlighetsundersökningar och sina strävanden att frigöra djuraveln från all formalism och inrikta den på rent ekonomiska problem kom W. att få stor betydelse för särskilt den norska men även andra länders djuravel. W. utgav ett mycket stort antal skrifter i sitt fack och var en mycket uppskattad och flitig populärvetenskaplig föredragshållare. Bland hans mera bemärkta skrifter märkas »Vererbungslehre der landwirtschaftlichen Nutztiere» (1927; utg. på fem olika språk) och »Biologische Essays über Pferdezucht und Pferderassen» (1929). G. N.-L.

***Vries**, H. d e, dog 1935.

Wright [rāīt], F r a n k L l o y d, nordamerikansk arkitekt (f. 1869), lärjunge till L. H. Sullivan. W. är en av sitt lands mera uppmärksammade huskonstruktörer. Han har såväl i betong som i natursten och trä uppfört byggnader, där volym och material ge karaktär men även östasiatiska stilinflytelser göra sig gällande. W:s mest berömda arbeten äro Larkins tvålfabrik i Buffalo, The Midway gardens i Chicago (1913) och Imperial hotel i Tokyo (1916—20). Han har även byggt kyrkor och förnämliga bostadshus. Han utgav 1932 sin självbiogr. E. L-k.

Wright [rāīt], W i l l a r d H u n t i n g t o n, se D i n e, S. S. Van, suppl.

***Wright**, V. J. v., dog 1934.

Vrå, Ö s t r a V r å, i Stora Malms socken, Södermanland. På Köpingsåsens sluttning i V. påträffade man 1935 en betydande boplats från stenåldern, döstid. Boplatsen har lämnat ett rikt fyndmaterial: stenyxor, slipstenar, grova krukskärvor, ornerade med snoddintryck, inristade linjer, gropar etc. På en del av krukskärvorna förekomma tillfälliga intryck av sädeskorn: sexradigt korn och två sorters vete (*Triticum vulgare* och *Triticum dicoccum*). Även intryck av vindruvskärnor ha påträffats. Vid V. ha flera fyrsidiga husgrunder framgrävts. Den kultur, som här möter och som först under de senaste åren blivit känd från flera platser i ö. Sverige, är en åkerbrukskultur, som står i skarp kontrast till den efterföljande s. k. östsvenska boplatskulturen (se d. o.). Dess ställning till sydli-

gare kulturkretsar är ännu ej fullt utredd. — Litt.: S. Florin, »Bauernhöfe und Fischerdörfer aus der Dolmen- und Ganggräberzeit Schwedens» (i »Haus und Hof im nordischen Raum», 1937). H. An.

Ws, wattsekund, se Elektriska enheter, suppl.

Vs, voltsekund, se Elektriska enheter, suppl.

Vulcānus, se Bergverks-a.-b. Vulcanus, även i suppl.

Wulff, Johannes, dansk författare (f. 1902). W. har dels utgivit flera diktsamlingar (»Kosmiske sange», 1928, »Sange fra jorden», 1932, etc.), dels några prosaböcker, bl. a. »O ungdom!» (1929). — Hans bror Georg W. (f. 1900) har utgivit flera samlingar aforismer. P. E-t.

Wulff, Kurt, dansk språkforskare (f. 1881). Tog skolämbetsexamen i klassisk filologi 1906, blev fil. dr 1917 på en avh. om fornjavanska, var 1918—26 lärare i grekiska vid Köpenhamns univ. och är sedan 1928 lektor i östasiatiska språk där. W. har utgivit flera skrifter inom detta område. P. E-t.

***Wulff**, Th. »Th. W:s grönländska dagböcker» äro utg. av A. Elvin (1934; med biogr. över W.).

Wundt [vont], Max, tysk filosof (f. 1879), son till W. W.; prof. i Jena 1922, i Tübingen 1932. Har utmärkt sig särskilt som filosofihistoriker med talrika arbeten: »Geschichte der griechischen Ethik» (2 bd, 1908—11), »Griechische Weltanschauung» (1910), »Platons Leben und Werk» (1914), »Die deutsche Philosophie und ihr Schicksal» (1920), »Kant als Metaphysiker» (1924), »J. G. Fichte» (1927), »Fichte-Forschungen» (1929), »Die Philosophie an der Universität Jena in ihrem geschichtlichen Verlaufe dargestellt» (1932) och »Platons Parmenides» (1935). J. L-t.

Vuoksenniska [vo'å-], a.-b. (aktiekap. 14 mill. fmk), finländskt industriföretag, som tidigare drivit ett elektriskt smältverk för tillv. av ferrolegeringar samt träsliperi (årsproduktion 32,000 ton) i Tainionkoski vid Vuoksenflodens utlopp ur Saima, har 1937 uppfört ett järnverk invid Imatra för årlig tillv. av omkr. 40,000 ton tackjärn och stål samt valsverk för tillv. bl. a. av järnvägsskenor. Som råvara användas kisbränder, vilka erhållas från de cellulosafabriker, som använda svavelkis från Outokumpu (se d. o., även i suppl.) koppargruva. O. Brn.

Wyatt [ωai'ət], Jane, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1912). Efter några år vid scenen i New York kom W. till Hollywood. Hon debuterade 1934 i filmen »Över floden», hade en del mindre filmroller och fick småningom en av huvudrollerna i Caprafilmen »Bortom horisonten». R. A-g.

Wyckoff [ωi'kəf], Ralph Walter Graystone, nordamerikansk kristallograf och fysiker (f. 1897), anställd vid Geophysical laboratory i Washington 1919—27 samt därefter vid Rockefeller institute for medical research i New York. W., som är en mycket produktiv forskare, behandlade tidigare problem rörande atomanordningen i kristaller (se Kristallstruktur). Inom detta forskningsområde har han gjort mycket betydelsefulla insatser. Efter överflyttningen till Rockefellerinstitutet har han alltmera inriktat sig på biofysiska uppgifter. Under de senare åren har han därvid särskilt gjort viktiga undersökningar av virusproteiner (jfr Virus, suppl.), varvid han även genom nya apparatkonstruktioner (se Ultracentrifug, suppl.) väsentligt främjat undersökningstekniken. Skr. bl. a.: »The analytical expression of the results of the theory of space groups» (1922; 2:a uppl. 1930) och »The structure of crystals» (1924; 2:a uppl. 1931, med suppl. 1935). G. A-ff.

***Wylie**, E. H. Hennes »Collected prose» gavs ut 1933. Litt.: N. Hoyt, »E. W.» (1935).

***Wüllner**, L., har fr. o. m. 1935 under 5 år hederspension. Biogr. av bl. a. F. Ludwig (1931).

Wünsch, Georg, tysk teolog (f. 1887), prof. i systematisk teologi och socialetik i Marburg 1927. Tidigare en av ledarna för den s. k. religiösa socialismen, har W. numera i sin socialetik väsentligt accepterat den nationalsocialistiska grundsynen. Hans huvudarbeten äro »Die Bergpredigt bei Luther» (1920), »Evangelische Wirtschaftsethik» (1927) och »Evangelische Ethik des Politischen» (1936). J. Cbg.

Wynyard [ωi'njəd], Diana, engelsk skådespelerska (f. 1906). Efter framgångar som amatör debuterade W. som yrkesskådespelerska 1925 och var under de följ. åren engagerad vid teatrar både i England och i U. S. A., där hon även framträdde i film. Hon hade därvid sin genombrottsroll i »Cavalcade» och har senare vid sidan av sitt teaterarbete medverkat i en rad filmer, bl. a. »Rasputin och kejsarinnan», »Vi mötas i Wien» och »Över floden». R. A-g.

***Wyoming** hade 1935 17,487 farmer med ett produktionsvärde av 42,6 mill. doll. Mineralproduktionen hade ett värde 1934 av 27,6 mill. doll., och industrien hade 1933 160 anläggningar och ett tillv.-värde av 35,2 mill. doll. H. N-n.

Wüst, Ida, tysk filmskådespelerska (f. 1884). W. var redan en berömd comédienne på scenen, när hon debuterade i film. Hon uppbar många roller under stumfilmstiden och har senare gjort sig gällande i ljudfilm, där hon uppmärksammats för sina rollprestationer i bl. a. »En natt i Monte Carlo», »Prins Galenpanna», »Czardasfurstinnan» och »Äventyret» (»Bröllopsnatten»). R. A-g.

***Våg**. Balkvåg kallas en våg, i vilken lasten uppbäres av en enda egg och befinner sig under uppbärningseggen. Bryggvåg är en våg, i vilken lasten uppbäres av flera eggar eller av en egg med anordningar för parallellföring av lasten. Bryggvågar före-

komma inom samtliga i bd 20 nämnda typer av hävstångsvågar utom i besman.

I skjutviktsvågar och pyndare är hävstångsarmen konstant för lasten men föränderlig för vikterna. Skjutviktsvågar äro försedda med flera enkla eller också med en eller flera sammansatta skjutvikter, under det att pyndare ha en enda skjutvikt. Pyndare finnas dels med stativ (stativpyndare), dels utan stativ (handpyndare). Hos besman ha såväl last som vikt föränderliga hävstångsarmar. T. Swn.

***Vågmekanik** har under senare år livligt utvecklats i olika riktningar. Dess principiella grundvalar ha konsoliderats särskilt genom en närmare prövning av osäkerhetsrelationernas verkliga innebörd (jfr K v a n t u m m e k a n i k, suppl., sp. 1108). Man har studerat vågfunktionerna och deras samband med spin och magnetiskt moment m. m. för olika elementarpartiklar (proton, elektron, positron, neutron, neutrino) och utvecklat vågteorier för elektromagnetiska fält (Bohr, Born m. fl.). Neutrinon (se d. o., suppl.) har satts i samband dels med teorien för β-strålars utsändande (Pauli, Fermi), dels med ljuskvanta (Jordan). En annan beröringspunkt mellan v. och radioaktivitet har man i tunneleffekten (se d. o., suppl.). V. har även tilllämpats på ett stort antal mera speciella problem rörande atomers och molekylers byggnad och egenskaper m. m. Tillämpningar av v. på kärnfysiken (se d. o., suppl.) ha gjorts av Bohr, Gamow, Heisenberg m. fl. Se även A t o m och F y s i k, båda i suppl. Sv. B-r.

Vågmätare, instrument för våglängdsmätning vid elektriska svängningar. Den vanligaste v. består av en svängningskrets, som med hjälp av en vridkondensator kan stämmas till resonans med svängningen i fråga, vilket vanl. konstateras med hjälp av ett i v. ingående strömmätningsinstrument. Härigenom blir frekvensen och alltså även våglängden bestämd. För att utvidga mätområdet förser man v. med ett antal utbytbara självinduktionsspolar. V. kan även förses med ett radiorör för alstring av kontinuerliga svängningar; en noggrann jämförelse mellan frekvensen hos dessa svängningar och hos dem, som skola mätas, är möjlig med hjälp av svängningsmetoden. Vissa frekvensmetrar, byggda för mätning av höga frekvenser, ha även användning som direktvisande v. Sv. B-r.

Vågpaket, stundom använd beteckning för den våggrupp, som i vågmekaniken (se d. o., även i suppl.) motsvarar en partikel (t. ex. en elektron) i rörelse.

***Vågrörelse.** Vattenvågors hastighet på vatten, som är mycket djupt i förhållande till våglängden, anges av formeln $\sqrt{g\lambda/2\pi}$, där g är tyngdkraftens acceleration och λ är våglängden. Hastigheten växer alltså med kvadratroten ur våglängden och kan för mycket långa dyningar anta höga värden (120 km/tim.). Amplituden avtar exponentiellt nedåt under ytan. Är vattendjupet ej stort, fås hastigheten ur en mera komplicerad formel, som för små amplituder och i förhållande till våglängden på grunt vatten antar den enkla formen $\sqrt{gd}$, där d är djupet. Detta förklarar uppkomsten av bränningar (se d. o.); med avtagande vattendjup avtar hastigheten och alltså även våglängden, eftersom frekvensen är konstant. Då samtidigt amplituden tillväxer med avtagande vattendjup (särskilt om vågorna trängas ihop i en inåt smalnande vik), bli vågorna allt brantare, särskilt på framsidan, tills de slå över i ett brott. Sådana kunna av långa dyningar framkallas på relativt stort djup (se G r u n d b r o t t). En annan följd av hastighetens minskning på grunt vatten är det faktum, att vågor, som infalla snett mot en kust, böjas av nära land så att vågfronterna bli nästan parallella med kustlinjen, vågornas rörelseriktning nästan vinkelrät däremot. Om stående v. på vattenytor se S e i c h e s.

Stor teknisk betydelse ha de vågor, som alstras av fartyg i gång. Det arbete, som fordras härför, kan stundom utgöra en stor del av motståndet mot fartygets rörelse, varför hänsyn bör tagas härtill vid bestämning av fartygets form. I vissa fall kunna fartyg uppväcka interna vågor (se H a v, sp. 646), vilket fenomen yttrar sig som dödvatten (se d. o.). Sv. B-r.

Vågtal, se E n e r g i och F r e k v e n s e n h e t, båda i suppl.

***Wåhlin, K. L.,** dog 1937 27/1.

***Våldtäkt.** Minimistraffet för v. har genom lagändring 1937 nedsatts till straffarbete i fyra år eller, där omständigheterna äro synnerligen mildrande, i två år. I anslutning till stadganden om v. har i strafflagen kap. 15 införts en ny bestämmelse (§ 15 a) om straff för sådant t v å n g t i l l o t u k t, som är lindrigare än v. men eljest sker genom våld eller hot, på närmare angivet sätt. Straffet härför är lägst fängelse i en mån., högst straffarbete i sex år. R. B-l.

***Vållande till annans död.** Straffet härför enl. strafflagen 14: 9 har genom lagändring 1937 så tillvida skärpts, att normalstraffet skall vara fängelse; endast då omständigheterna äro mildrande, må dömas till böter. — De förhöjda straffen enl. strafflagen 14: 4 och 5 för misshandel med dödlig utgång skola, på grund av ändring 1937 av strafflagen 5: 12, numera icke tillämpas, om döden förorsakats mera av våda än av vållande, såframt ej gärningsmannen efter vunnen insikt om faran underlåtit att göra vad i hans förmåga stått för att avvärja döden. Dessa grundsatser skola även tillämpas, då lagen utsätter förhöjt straff för det fall, att någon av brottslig gärning får viss kroppsskada eller död. R. B-l.

***Vång**, sydsvenskt ord med betydelsen »inhägnad (åker)jord», »hemmajord», ingår även, kanske med en äldre betydelse »fält», »äng», i ortnamnet *Vånga*. En avledning därav är *Vånge*.

***Vånga**. 2. Litt.: O. P. Thaning, »Studier i V. sockens bebyggelseutveckling» (i Ymer 1937).

Vårsta, se Diakonissa, suppl.

Väckmedel, se Analeptika och Upplivande medel, suppl.

***Väderlekstjänst**, se även Underrättelsetjänst, suppl.

***Väderstad—Skänninge—Bränninge järnväg** införlivades 1934 med Mellersta Östergötlands järnvägar. I samband därmed nedlades trafiken på bandelen Väderstad—Skänninge med undantag för viss godstrafik.

***Väg**. De uteslutande för motortrafik avsedda autostradorna ha korsningar i skilda plan med järnvägar och andra v. Anslutningar och tillfarter utbildas synnerligen rationellt. De byggas för mycket hög hastighet, vilket ställer stora krav på fri sikt, stora kurvradier i plan och kraftig sänkning av backkrön. De stora arbeten (broar, höga bankar m. m.), som betingas härav, göra autostradorna till mycket dyrbara byggnadsverk. Hittills ha dylika vägar byggts endast i Italien och Tyskland. De tyska riksvägarna (*Reichsautobahnen*) ha två breda körbanor, en för vardera trafikriktningen, skilda av en bred, vanl. rabatt. De ingå i ett planerat stort vägnät mellan landets viktigaste orter (se Tyskland, suppl., sp. 1201—02 och karta, sp. 1203—04). Typiskt för dessa v. är, att de ledas utanför och förbi städer o. a. samhällen.

I andra länder har man sökt lösa den starka och hastiga motortrafikens problem på andra sätt, t. ex. genom uppdelning av körtrafiken på två banor, anläggning av gång- och cykelbanor, rationell utbildning av vägskälen (jfr Trafikplats, suppl.) samt planskilda korsningar med järnvägar och viktigare v.

Jan. 1937 funnos i Sverige 1,290 km v. med permanent beläggning, 1,275 med halvpermanent beläggning och 81,660 km grusvägar. Användningen av dammbindande medel på grusvägar har ökats: hygroskopiska salter 28,500 km, sulfitlut 1,800 km och oljor 460 km. Siffrorna gälla landsbygdens allmänna vägnät. N. v. M.

Vägbataljon ingår i krigsorganiserad svensk armékår för vägarbeten inom armékårområdet. V. är indelad i stab och vägkompanier.

Väggeologi, den gren (den yngsta) av den praktiskt tillämpade geologien, vilken omfattar de geologiska faktorernas betydelse för vägväsendet. Då vägarna vila på samt till största delen äro uppbyggda av naturliga jord- och bergartsmaterial, bli dessas geologiska beskaffenhet av väsentlig betydelse för den moderna vägtekniken. V:s huvudobjekt tillhöra två grupper: den underliggande markens (undergrundens) samt de för vägbyggnad använda naturliga jord- och bergartsmaterialens egenskaper. Till den första gruppen hör tjälbildningen, som orsakar betydande skador och trafikstörning, under pågående tjälning genom utvidgning av den frysande vägkroppen, under smältningen genom uppmjukning av vägkropp, resp. vägbana. Det andra problemet gäller olika bergartstypers lämplighet för beläggningar, lämpligaste sammansättning av väggrus etc.

V. uppkom successivt i samband med den av motortrafikens genombrott orsakade starkt ökade betydelsen av och påkänningen på vägarna, tidigast i U. S. A., där redan före världskriget geologisk sakkunskap anlitades för vägtekniska ändamål. I U. S. A. finnas sedan mitten av 1930-talet flera för vägväsendet arbetande undergrundsexperter inom i det närmaste samtliga delstater jämte till federala organ knutna forskare. Sverige är det första europeiska land, som utvecklat v. Hösten 1926 inleddes ett alltjämt bestående samarbete mellan dåv. Svenska väginstitutet (nu Statens väginstitut) och Sveriges geol. undersökning på initiativ av den senares chef, A. Gavelin (se d. o.), statsgeologen S. Johansson m. fl. för lösande av det vägtekniska tjälproblemet. Härigenom ha de delvis mycket komplicerade processerna vid tjälbildningen klarlagts samt de mest praktiska systematiska motåtgärderna mot tjälens skadeverkningar kunnat utformas. Verksamheten har sedermera kommit att omfatta flera andra uppgifter, främst berörande grusvägbanorna, för vilkas lämpligaste sammansättning och underhåll normer uppställts, varjämte regionala undersökningar av grus-bindjordsförekomster för vägändamål verkställts. För närvarande är verksamheten avsedd att inryckas som en särskild väggeologisk avd. vid Statens väginstitut. — Litt.: Sammanfattande arbeten saknas. För v. i Sverige se ett 30-tal avh. och uppsatser av G. Beskow i Medd. från Svenska Väginstitutet, Sv. Vägfören:s Tidskrift etc. 1927—36. För v. i U. S. A. se uppsatser i Public Roads. G. B-w.

***Väghållningsskyldighet**. I överensstämmelse med 1934 års riksdagsbeslut utfärdades 7 juni 1934 lag om allmänna vägar och lag om vägdistrikt. 15 juni 1935 förordnade K. m:t om indelning av rikets landsbygd i vägdistrikt. Distrikten äro nu 168. Genom k. kung. 8 juli 1936 ha meddelats bestämmelser om vägdistriktsbokföring, 30 april 1936 om vägnämnd (för prövning av vissa ersättningsfrågor) och 22 jan. 1937 om vägmärken (se Trafikanordningar, suppl.). Schg.

Väglaboratoriet, ett 1924 inrättat, till Statens provningsanstalt anslutet laboratorium för provning av gatu- och vägmaterial. V. inrymmer även fryslaboratorium för provning av byggnadsmaterials motståndsförmåga mot köld och av tjälskjutande jordarter. R. Schl.

***Väglag**. I överensstämmelse med 1934 års

riksdagsbeslut utfärdades 7 juni 1934 lag om allmänna vägar (utg. av E. Schalling, »Väglagarna av den 7 juni 1934 m. m.», 1935). I stad och stadsplanesamhälle må väg, som enl. fastställd stadsplan, stomplan eller byggnadsplan skall utgöra allmän trafikled, byggas utan prövning av länsstyrelsen (ändring 3 april 1936). Beträffande de i lagen meddelade ordnings- och säkerhetsföreskrifterna må erinras, att på väg ej må utan tillstånd av länsstyrelsen förekomma upplag, grind eller annan anordning, som bereder olägenhet för samfärdseln eller väghållningen. Undantag göres dock för upplag av ämnen, som fordras för underhåll av vägen. Grind får endast finnas på väg med ringa samfärdsel, när synnerliga skäl föreligga. Undantag gäller för grind eller bom till järnväg, spårväg eller vattenväg eller för gränsbevakning. Byggnad må ej uppföras på mindre avstånd än 12 (för ödebygdsväg 9) m från vägbanans mitt, ej heller må på samma avstånd förekomma upplag, stängsel eller dylik anordning, som hindrar vägens avvattning, skymmer utsikten över vägbanan eller eljest innebär fara för trafiksäkerheten. Länsstyrelsen kan medge undantag men också föreskriva ökning i avstånden till högst 20 m. Borthuggning av träd eller buskar eller kvistning av träd kan föreskrivas av vägnämnden i trafiksäkerhetens intresse. Skyddsvärn skall vara anbragt, där väg går utmed eller över vatten eller på avsevärd höjd över angränsande mark. Vid väg skola finnas vägmärken (se Trafikanordningar, suppl.). Annonstavla, reklamskylt el. dyl. må ej utan länsstyrelsens tillstånd förekomma utmed väg på mindre avstånd än 50 m från vägbanans mitt. Undantag gäller för tavla, skylt o. dyl. på byggnad inom tättbebyggt område, för vanlig affärsskylt samt anslagstavlor för kommunala angelägenheter m. m. Schg.

Vägmärken, se Trafikanordningar, suppl. samt pl. vid d. o.

***Wägner,** E. M. E., har vidare gett ut romanerna »Vändkorset» (1935) och »Genomskådad» (1937). »Korpungen och jag» (1930) innehåller små prosastycken ur tidningen Tidevarvet. Se H. Ahlenius, »E. W.» (1936; Verdandis Småskrifter, 388).

***Väg- och vattenbyggnadskåren** (V. V. K.) är enl. 1936 års försvarsordning en militär kår och ingår i arméns reservpersonal. Kåren har enl. k. f. 18 juni 1937 till uppgift dels att i krigstid förse försvarsväsendet med särskilt utbildad officerspersonal för sådana befattningar, vilka förutsätta insikter inom väg- och vattenbyggnadsfacket, dels att, i den mån så lämpligen kan ske, jämväl i fredstid lämna militära myndigheter biträde i väg- och vattenbyggnadsfrågor samt att rullföra landets väg- och vattenbyggnadsingenjörer och i samråd med vederbörande militära myndigheter vidtaga förberedande åtgärder för dessa ingenjörers ändamålsenliga utnyttjande vid krig. Kårchefen lyder omedelbart under chefen för armén. För vinnande av inträde i kåren fordras att vara officer i ingenjörtruppernas reserv, ha avlagt avgångsexamen från fackavdelning för väg- och vattenbyggnad vid teknisk högskola i riket samt därefter under minst tre år ha verkat som ingenjör inom facket och därvid ådagalagt egenskaper, som krävas för ledning av större arbetsföretag. Officerare i kåren skola kvarstå till fyllda 65 år och äro skyldiga att intill fyllda 47 år vart tredje år fullgöra viss militär tjänstgöring. Kåren omfattar 1937 omkr. 225 officerare. — Nyare litt.: »Kungliga Väg- och vattenbyggnadskåren 1851—1937» (1937).

***Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen** handlägger numera även ärenden ang. vägtrafiken, automobilbesiktningsväsendet och den civila luftfarten (se Luftfartsmyndighet, suppl.). Sedan 1 okt. 1937 är V. chefsmyndighet för automobilbesiktningsmännen. Styrelsen utgöres nu (nov. 1937) av en generaldir. och sex byråchefer, föreståndare för resp. vägbyrån, brobyrån (samtidigt broinspektör), hamnbyrån, järnvägs- och luftfartsbyrån, vägtrafikbyrån (samtidigt vägtrafikinspektör) samt kameralbyrån. Hos V. finnas dessutom tre väginspektörer, en järnvägsinspektör för övervakande av de enskilda järnvägarna, en luftfartsinspektör för kontroll av den civila luftfarten samt en förste byråingenjör med geoteknisk sakkunskap m. fl. N. B-r.

Vägrätt kallas en genom lag 16 maj 1930 införd typ av nyttjanderätt (jfr d. o.) utan särskild tidsbegränsning. V. uppkommer, när mark enl. medgivande av ägaren tagits i anspråk för allmän väg el. sådan väg färdigställts över fastighet, utan att ägaren hos vägstyrelsen gjort erinran däremot. V. gäller »utan hinder av den rätt annan må äga i avseende å fastigheten». Ersättning skall utgå för det genom v. vållade intrånget. När allmän väg indrages, upphör v. Genom införande av v. ha rättsförhållandena, när mark tages i anspråk för allmän väg, kunnat ordnas enklare, än tidigare var möjligt. Å. M.

***Vägtrafikstadga.** Ny v. utfärdades 23 okt. 1936 och skiljer sig från 1930 års stadga i bl. a. följ. avseenden:

Gående bör begagna gångbana (där två sådana finnas, företrädesvis den högra) eller, om vägen saknar gångbana, företrädesvis gå på vägens högra sida. Andra vägfarande skola vid möte sinsemellan hålla till vänster. Omkörning av annan vägfarande än gående skall ske till höger, varvid det åligger den, som skall omköras, att hålla till vänster.

Vid möte i vägkorsning har det undantaget från gällande förkörsrätt gjorts, att, där fordon framföres på väg, som av länsstyrelse eller polismyndighet i stad förklarats skola anses som huvudled, detta fordon skall anses ha förkörsrätt framför fordon, som framföres på annan väg. Förare är därmed ej fritagen från skyldigheten att iaktta försiktighet vid passerande av eller färd in på korsande eller anslutande väg.

Inom tättbebyggt samhälle är ljudsignal ej tillåten annat än vid omkörning eller för förebyggande av fara för person eller egendom (s. k. tyst trafik).

Under mörker skall fordon, som står på väg, där tillfredsställande belysning ej finnes, vara försett med belysnings- eller reflexanordning. Cykel skall vara försedd med ringklocka och lykta samt röd reflexanordning baktill. Fordon med dragare skall ha en eller flera tända lyktor eller reflexanordningar, om länsstyrelse så bestämt för viss väg.

Till v. ha från motorfordonsförordningen (jfr d. o., suppl.) överflyttats bestämmelser om motorfordons beskaffenhet, utrustning och handhavande. Största hjultrycket för bil är i regel 2,000 kg, största bredd för buss 220 cm och för bil 210 cm. Hastigheten är för bussar och lastbilar begränsad till 50 km/tim. (inom tättbebyggt område 40 km/tim.); för övrigt är hastigheten »fri» men skall städse anpassas efter vad hänsyn till andra vägfarande och till trafiksäkerheten kräver och nödig försiktighet bjuder.

För enskild väg gälla särskilda föreskrifter. N. v. M.

Väi'sälä, Yrjö, finländsk fysiker och astronom (f. 1891), bror till K. V. Blev 1923 fil. dr i Helsingfors, var 1918—24 geodet vid statens geodetiska institut och är sedan 1923 prof. i fysik vid finska univ. i Åbo, där han sedan 1925 även uppehåller undervisningen i astronomi. V:s arbeten beröra huvudsakl. astronomien, särskilt planeters banbestämning, geodesien, metrologien, optiken och undersökningar av jordmagnetismen. Han har angivit eleganta metoder för mätning av större distanser (baslinjer) medelst ljusinterferens. Under senare år har han arbetat med spegelteleskopens utveckling och bl. a. konstruerat ett anastigmatteleskop med $^1/_2$ m fri öppning och 1 m brännvidd, med vars hjälp han upptäckt mer än 20 nya planeter. T. Swn.

Vä'likangas [-kaŋgas], Ilmari, finländsk zoolog (f. 1884), docent vid Helsingfors univ. och kustos vid zool. museet där 1927. Bland V:s vetenskapliga arbeten må nämnas planktonundersökningar inom Helsingfors' hamnområde (1926), hydrobiologiska och faunistiska arbeten inom Finland samt flyttfågelsundersökningar. N. O.

Väljarbeteckning, se Riksdagsmannakandidat och Riksdagsmannaval, båda i suppl.

***Vänern.** Slutlig dom om V:s reglering avkunnades 19 juni 1937 av Västerbygdens vattendomstol, som dock genom olika deldomar dessförinnan meddelat tillstånd till veckoreglering av Göta älv, utnyttjande av vattenkraften vid Vargön, utförande av erforderliga byggnadsåtgärder, ss. regleringsdamm och kraftstation där, rensningar i V:s utlopp m. m.

Det av domstolen meddelade tillståndet innebär i stort sett följ.: Vattenfallsstyrelsen äger rätt att dämma i V. till den s. k. dämningsgränsen, belägen på höjden 44,85 m ö. h. (under vinter- och vårmånaderna 44,55 m). Håller sig vattenståndet under denna gräns, får styrelsen (med vissa inskränkningar till skydd för sjöfarten vid låga vattenstånd) handha tappningen på det med hänsyn till kraftproduktionen lämpligaste sättet; dock får vattenståndet ej sänkas under 43,16 m ö. h. Om vattenståndet på grund av stark tillrinning stiger över dämningsgränsen, föreligger skyldighet att tappa 900 m³ per sek. och, om vattenståndet stiger mer än 30 cm över nämnda gräns, 1,000 m³ per sek. Enär dessa högvattentappningar äro betydligt större än den naturliga högvattenmängden i Göta älv (omkr. 840 m³ per sek.), möjliggöra de en sänkning av V:s högvattenstånd.

För att motverka de olägenheter för sjöfarten i Trollhätte kanal, som skulle kunna bli följden av den ökade högvattenavtappningen, ha omfattande rensningsarbeten utförts på flera ställen nedanför Vargön. Särskilda föreskrifter ha fastställts för tappningen vid Lilla Edet i avsikt att vid lågvattenföring hindra saltvattnets uppträngande i Göta älvs nedre del. En åtgärd i detta syfte är anläggandet av en rörlig skärm i Nordre älv, varigenom denna gren, som normalt leder $^3/_4$ av Göta älvs vatten, kan i det närmaste helt avstängas. Vatten kan därför i mån av behov innehållas i V., utan att vattenmängden minskas i den gren, som löper förbi Göteborg. De nämnda tappningsföreskrifterna förutsätta, att vattenmängden ständigt skall mätas såväl vid Vargön som vid Lilla Edet, vilket medfört vidlyftiga kontroll- och registreringsanordningar.

Med de fastställda regleringsgränserna bildar V. ett vattenmagasin, vilket, utnyttjat på Göta älvs hela fallhöjd, motsvarar en energikvantitet av omkr. 800 mill. kWh. Enär kraftverken i Göta älv numera medelst stamlinjer äro förbundna med såväl statens kraftverk i mell. Sverige och i Norrland som med de flesta större enskilda kraftproducenter, får V:s reglering stor betydelse för hela Sveriges kraftförsörjning därigenom, att den utjämnar och kompletterar den varierande krafttillgången inom vidsträckta delar av landet. I ersättning för skador genom regleringen har vattendomstolen till strandägarna utdömt ett sammanlagt belopp av 7 mill. kr. H. H-ll.

***Vänersborg** hade 9,102 inv. 1937. Om Vänersborgsbanken se nedan. En minnestavla uppsattes 1936 på det hus, där skalden Birger Sjöberg föddes. Vid Vänern, på den s. k. Skräcklan, anlades 1931—37 en strandpromenad.

Vänersborgsbanken, a.-b., före ombildningen till a.-b. 1934 (se Bank, suppl.) Enskilda banken i Venersborg, gr. 1864. V. är en av de gamla »provinsbankerna» med Vänerlandskapen till verksamhetsområde. Eget kapital och omslutning 31 dec. 1936 resp. 10,85 och 89,4 mill. kr., antalet kontor 30 st. E. H-ss.

Vänge, se Vång, suppl.

Vängsö, hjälplandningsfält för flygplan på flyglinjen Stockholm—Malmö, 8 km n. v. om Gnesta, invid Nyckelsjöns s. ända, med dimensionerna 625×545 m; förvaltas av luftfartsmyndigheten. Ö-g.

***Vännäs.** 1. Väster om V. järnvägsstation finnes en militär landningsplats med hangar för flygplan; flygfältets dimensioner äro 700×430 m.

***Värde.** 1. Ny litt.: H. Lanz, »The problem of ethical objectivity» (1937; »Den etiska objektiviteten», s. å.); K. Grue Sörensen, »Vår tids moralnihilism» (s. å.); O. Holmberg, »Den främmande passageraren. Resonemang om moralen» (s. å.); P. Gemer, »Auktoritetens problem» (s. å.); R. Lagerborg, »Moral i vardande» (s. å.). J. L-t.

2. V. såsom i grunden individuellt och subjektivt har kritiserats såsom underlag för teorien. En annan bakgrund har sökts i den för olika samhällsgrupper givna levnadsstandarden såsom bestämmande för inriktningen på tillfredsställandet av levnadsbehoven genom valhandlingar utan psykologisk motivering i en jämvikts- och prisbildningslära, i vilken föränderligheten hänförts till både individuella och sociala faktorer. Den vetenskapliga diskussionen har knappast fört till klarhet men tydligt röjt påverkan av nutida sociala tendenser att ge individen en mindre betydelsefull plats i det samhällsekonomiska systemet och mera räkna med objektiva sociala förhållanden. — Ny litt.: H. Pipping, »Behov och levnadsstandard» (1935; med översikt över olika ståndpunkter). E. F. K. S-n.

***Värdedeklaration.** 2. Deklarerat tullvärde skall numera, när tullverket så begär, styrkas även genom framläggande vid tulltaxeringen av affärskorrespondens o. dyl.

Värderingsnämnd är dels lokal, dels en för hela riket gemensam (riksvärderingsnämnd) och har till uppgift att upprätta taxor på ersättning för varor och tjänstbarheter, som genom rekvisition (se d. o.) tagits i anspråk för militära ändamål, ävensom att pröva och bestämma fordringsbeloppen för sådana utgjorda rekvisitioner, för vilka ersättning icke utgår efter behörigen fastställda taxor. En lokal v. finnes för varje landstingsområde och en för varje stad, som icke deltar i landsting, och består av ordf., vald av vederbörande landsting el. stadsfullmäktige, samt en intendenturofficer el. annan person, utsedd av arméfördelningschefen, och en civil tjänsteman el. annan person, utsedd av länsstyrelsen. Valperiod är fyra kalenderår. Riksvärderingsnämnden består av ordf. och fyra led. K. m:t utser ordf. och två led.; de två övriga led. utses för varje särskilt ärende av Kommerskollegium el. Lantbruksstyrelsen. J. R. N.

Väring, A s t r i d, f. G l a s, författarinna (f. 1892 15/12), g. m. läroverksadjunkten E. Väring 1919; utexaminerades från Högre lärarinneseminariet 1913, har skrivit berättelser och romaner: »I rang med husets katt» (1924), »Frosten» (1926), »Vintermyren» (1927), »Manuel» (2 bd, 1931—33), »Utanför» (1933; dikter), »Släkten» (2 bd, 1934—35) m. fl., i regel behandlande norrländska motiv. R-n B.

***Värja.** Karl XII:s berömda drabantvärjor hade modellår 1701 och livskvadronens 1717. Litt.: J. Alm, »Blanka vapen och skyddsvapen» (1932); T. Schreber v. Schreeb, »Kongl. Maij:tz drabanter 1695—1718» (1936) och »Karolinska värjor» (1937).

***Världskraftkonferensen** har sedan 1933 hållit ett plenarmöte i Washington 1936 under mottot »kraftpolitik» och ett sektionsmöte i London s. å. med karaktär av industriell kemikongress. Ey V-r.

***Världskriget.** *Ny litteratur:* En allmän översikt på sv. med litt.-anv. ges av Y. Lorents, A. Karlgren och E. Heckscher i Norstedts »Världshistoria», d. 14 (1937). Utgivningen har fortsatt av de ännu icke avslutade »History of the great war» (sjökriget och luftkriget avslutade), »The official history of Australia», »Der Weltkrieg» (fram till 1916), »Les armées françaises dans la grande guerre» och »Der Krieg zur See». Avslutade äro »Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914—1918» (1937) och M. Schwarte, »Der grosse Krieg» (1933). Ur den rikhaltiga litteraturen må ytterligare framhållas H. Oncken, »Das deutsche Reich und die Vorgeschichte des Weltkrieges» (2 bd, 1933), P. Renouvin, »La crise européenne et la grande guerre» (1934), O. Riebicke, »Was brauchte der Weltkrieg?» (1937; statistiska uppgifter), »Gefechtskalender des deutschen Heeres im Weltkriege 1914/1918», utg. av ty. krigsministeriet (1937), »Histoire de la guerre mondiale» (samlingsverk i 4 bd, 1936—37), verk av W. Groener, H. Gough och E. Kabisch (se dessa ord, suppl.), T. Jochim, »Die Operationen und rückwärtigen Verbindungen der deutschen 1. Armee in der Marneschlacht 1914» (1933), K. Deuringer, »Die Schlacht in Lothringen und in den Vogesen 1914» och »Der Wettlauf um die Flanke in Nordfrankreich», utgivna av bayerska krigsarkivet (resp. 1929 och 1936), T. Carlswärd, »Operationerna på tyska ostfronten 1914 med särskild hänsyn till signaltjänsten» (1931), »Från fälttåget i Serbien augusti 1914. En strategisk-taktisk studie utarbetad inom generalstabens utbildningsavdelning» (1935), S. Ericson, »Trupptransporter till sjöss. En studie i världskrigets belysning» (1934), C. Tegnér, »Några erfarenheter rörande minsvepningstjänsten under världskriget» (1936), och G. Schnitler, »Verdenskrigen 1914—1918» (1924; 2:a uppl. 1936; ty. övers. 1926 och 1935, fr. 1928, holl. 1936). Se även monogr. om Hindenburg av J. W. Wheeler-Bennett (1936), om Balfour av Blanche Dugdale (2 bd, s. å.), om E. Grey av G. M. Trevelyan (1937), om P. Cambon av pseud. Un diplomate (s. å.) samt E. v. Oldenburg-Januschau, »Erinnerungen» (1936).

Världsspardagen (eng. *World thrift day*) är ett led i den i flera länder anordnade propagandan för främjande av sparsamhet. V. instiftades vid första internationella sparsamhetskongressen i Milano 1924 och firas årl. 31 okt. med föredrag el. lektioner i radio, pristävlingar för skolbarn i författande av uppsatser om sparsamhet o. s. v. Fr. Sg.

***Värmdö.** 1. I Lillsved på n. Värmdön in-

vigdes 13 juni 1937 Svenska gymnastikförbundets gymnastikfolkhögskola.

***Värmland.** Nyare litt.: E. Olsson, »Värmländska folkminnen upptecknade» (1932); »V. förr och nu. Meddelanden från V:s fornminnes- och museiförening» (1933); H. Kjellin, »Det värmländska folklynnet» (1934); M. Sjöbeck, »V.» (s. å.).

Värmlands enskilda bank, se Wermlands enskilda bank, även i suppl.

Värmlands flygflottilj, se Sverige, suppl., sp. 1040.

***Värmlands fältjägarkår.** Namnet kommer sannolikt att återupplivas, när Värmlands reg:te reduceras till en infanterikår (se Värmlands regemente, nedan).

***Värmlands län.** Folkmängden uppgick 1 jan. 1937 till 272,557 pers., därav 53,338 i städerna. De normalspåriga enskilda järnvägarna ha nu 420 km längd. V. hade 1935 12 andels-, 3 gårds- och 4 uppköpsmejerier. Landsvägarna hade s. å. en längd av 2,047 km, bygdevägarna 2,018 km. 1 jan. 1937 funnos 8,681 motorfordon, därav 4,855 person- och 1,436 lastautomobiler samt 2,025 motorcyklar. Vid samma tid voro de koncessionerade (och trafikerade) omnibuslinjerna 170 med tills. 5,674 km linjelängd. Landskommunerna äro nu 86. 1934 ombildades kommunala mellanskolan i Sunne till samrealskola. G. Rbg.

***Värmlands regemente** tillhör sedan 1937 III:e arméfördelningen och skall enl. 1936 års försvarsordning reduceras till en infanterikår, sannolikt 1939.

Värmländska bergsmannaföreningen, gr. 1849, har till ändamål att vidmakthålla och liva intresset för bergshanteringen samt att utreda och belysa frågor av betydelse för bergsbruket. V. utger sedan 1853 Annaler.

Wärn, Tage Gustaf, ämbetsman (f. 1896 ¹¹/₁), jur. kand. vid Stockholms högskola 1920, assessor i Svea hovrätt 1929, hovrättsråd 1936. W. blev t. f. expeditionschef i Försvarsdep. 1932, ord. 1934 och är statssekr. där sedan 1936. Han var sekr. hos statens organisationsnämnd 1930—32, var 1934—35 generalsekr. i 1930 års försvarskommission och vid 1936 års riksdag sekr. hos dess försvarsutskott. E. Spr.

***Värnamo,** stad. Folkmängden hade 1937 stigit till 4,916 pers. Årl. hållas numera fyra kreatursmöten. Industrien omfattade 1934 42 arbetsställen med tills. 645 arb. och har därefter ytterligare kraftigt utvecklats. Värnamo-Bladet har nedlagts. Sedan 1926 utges årl. Värnamo Hembygdsförenings Årsskrift. H. K. H.

***Värnlund,** R., har vidare utgivit romanen »Allt börjar på nytt» (1934), skådespelen »Vägen till Kanaan» (1935), »Ledaren» (s. å.; uppf. på Dramatiska teatern) och »Robespierre» (1937) samt romanen »Hedningarna som icke hava lagen» (1936).

***Värnplikt.** I samband med den allmänna upprustningen under 1930-talet har v. i flera europeiska stater utvidgats till att omfatta kategorier av befolkningen, vilka förut voro befriade från tjänstgöring i fredstid. V. har även utsträckts till både yngre och äldre årsklasser än förr och i många länder kompletterats med lagar om tjänsteplikt, enl. vilka vid krig befolkningens huvuddel, i vissa fall inkl. kvinnorna, ställes till förfogande för statliga arbeten. Tjänstetiden (utbildningstiden) har också utökats och omfattar numera i samtliga europeiska stater, utom Sverige, Norge, Danmark och Schweiz, omkr. 1 år och därutöver, i stormakterna i regel mer än 2 år. Vidare har i de flesta stater förberedande militär ungdomsutbildning införts. Se i övrigt art. om de olika ländernas försvarsväsen i suppl. C. A. E.

Värnpliktsvägrare, se Samvetsömma, även i suppl.

Wärtsilä a.-b., numera Finlands förnämsta metallindustrikoncern (aktiekap. 54 mill. fmk), äger i Värtsilä socken tre martinverk (producerar 20,000 ton järn- och stålgöt) och valsverk för tillverkning av trådspik, järntråd, plåtradiatorer m. m.; i Hämekoski smältverk för tillv. av omkr. 5,000 ton tackjärn. Dotterbolaget Karelia wood a.-b. äger fanerfabrik i Hämekoski (tillv. 13,000 m³). Bolaget övertog 1935 de flesta aktierna i Maskin- och bro a.-b., Helsingfors, jämte dettas dotterbolag Sandvikens skeppsdocka i Helsingfors och Chrichton-Vulcan i Åbo samt äger även bestämmanderätt i Kotka mek. verkstad, Metvikens mek. verkstad i Vasa och Jakobstads mek. verkstad. W. järnbruk privilegierades 1850 och kom i gång 1852. Historik av L. Gripenberg (1922). O. Brn.

***Värvning.** Den fast anställda manskapspersonalen har i Sverige enl. 1936 års försvarsordning ökats och skall utgöra: vid armén 7,216, vid marinen: flottan 3,194 och kustartilleriet 937, samt vid flygvapnet 1,015. Personalen avses huvudsakligen för utbildning till och tjänstgöring som underbefäl och utgör dessutom rekryteringskällan för underofficerskåren samt i viss utsträckning även för officerskåren (se Underofficersskola, suppl.). Första anställningstiden är i regel tre år, varefter rekapitulation (se d. o., suppl.) kan ske. Förbättrad utbildning, icke minst i civila ämnen, har bidragit till att minska rekryteringssvårigheterna. Dock är rekryteringen i hög grad beroende av konjunkturförhållanden. C. A. E.

Västberg, Johan Mauritz, journalist (f. 1886 ¹⁷/₉), järnbruksarbetare 1897—1906, red. för Nya Samhället 1919—33 och därefter facklig red. i Social-Demokraten. V. var led. av socialdemokratiska partiets styrelse 1926—36, av A. K. 1922—32 och är led. av F. K. sedan 1933. — Hans hustru, Rebecka Desideria (Disa) V., f. Ögren (f. 1891 ¹⁷/₅), blev 1936 ordf. i Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund. S. H.

***Västberga.** Stockholms stad inköpte 1935

V. (426,3 har; vad som då ej redan exploaterats).

Västerberg, se Ovansjö.

***Västerbotten.** Nyare litt.: Sv. Turistfören:s Årsskr. 1937 (med bibliogr.).

Västerbottens gruv-a.-b., se Bolidens gruv-a.-b., suppl.

***Västerbottens län.** Folkmängden utgjorde 1 jan. 1937 216,499 inv., därav 21,363 i städerna. Andelsmejeriernas antal hade 1935 nedgått till 18 men uppköpsmejeriernas stigit till 8. Länets landsvägar hade 1935 en längd av 1,035 km, bygdevägarna 5,225 km. Antalet motorfordon i V. uppgick 1 jan. 1937 till 4,457, därav 2,369 person- och 985 lastautomobiler samt 934 motorcyklar. 1 jan. 1937 voro de trafikerade omnibuslinjerna 300 med en sammanlagd linjelängd av 14,920 km (koncessionerade voro 302 med 16,286 km längd). Länets domsagor lyda numera under den nyinrättade Hovrätten för övre Norrland (se Umeå, suppl.). Municipalsamhällena äro nu 19. I Frostkåge (Byske socken) finns en kristlig folkhögskola, i Hällnäs skogsskola samt i Skellefteå landskommun Anderstorps lantmanna- och lanthushållsskola. Umedalens sjukhus (se d. o., suppl.) har nu tagits i bruk. V. och Norrbottens län utse sedan 1935 tills. 10 representanter till F. K. G. Rbg.

***Västerbottens mellersta domsaga, Västerbottens norra domsaga, Västerbottens södra domsaga, Västerbottens västra domsaga** lyda sedan 1 okt. 1936 under Hovrätten för övre Norrland i Umeå. Tingsställena i Nybyn och Degerfors kyrkby heta nu off. Ånäset, resp. Vindeln.

Västerdalarnas folkhögskola, se Malung, suppl.

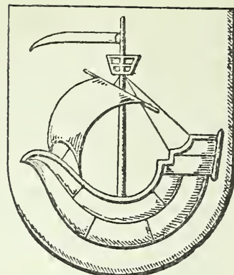
***Västergötland.** Nyare litt.: M. Sjöbeck, »V.» (1933); C.-M. Bergstrand, »Kulturbilder från 1700-talets V.» (2 bd, 1933—34); H. Schiller, »Med göter genom göternas rike» (2 bd, 1934).

***Västerhejde.** Ett område med klintpartier, strandgrottor och »Hiertas rauk» på Nygårds i V. fridlystes 1931.

***Västernorrlands län.** Folkmängden utgjorde 1 jan. 1937 281,684 inv., därav 39,096 i städerna. Landsvägarna hade 1935 en längd av 1,235 km, bygdevägarna 3,036 km. Antalet motorfordon i V. uppgick 1 jan. 1937 till 6,436, därav 3,375 person- och 1,397 lastautomobiler samt 1,416 motorcyklar. 1 jan. 1937 uppgingo de trafikerade omnibuslinjerna till 243 med en sammanlagd linjelängd av 9,833 km (koncessionerade voro 245 med 10,121 km längd). Municipalsamhällena äro nu 8. I Mellansel finns en kristlig ungdomsskola. Hampnäs folkhögskola är ej förenad med lantmannaskola, men det finns en helt fristående sådan, Själevads lantmannaskola. G. Rbg.

***Västernorrlands regemente** tillhör sedan 1937 II:a arméfördelningen.

***Västervik** hade 12,759 inv. 1937. En ny fiskehamnspir byggdes 1935. Bland industriföretagen märkas även a.-b. Svenska Strebelverken (tillv. av värmeledningspannor m. m.), Lucernans trävaru-a.-b. samt en bakelitfabrik (a.-b. Resinit, gr. 1936). Ny litt.: E. Andrén, »V:s bebyggelsehistoria» (i Nordiska Museets Handl. 1933); »V:s historia», av H. Munthe, H. Hansson, F. Lindberg och L. Dalgren (2 dlr, s. å.). G. Rbg.

Västerviks vapen. I blått fält ett enmastat fartyg av guld.

***Västerås.** Folkmängden hade 1937 stigit till 33,834 pers. För lantmäteriarkivet uppfördes 1936 en egen byggnad. Högre allm. läroverket är numera tillgängligt för kvinnliga elever även i realskolan. Första flygkåren benämnes enl. 1936 års försvarsordning Västmanlands flygflottilj (jfr Sverige, suppl., sp. 1040). Industrien har utvecklats (87 arbetsställen med tills. 4,453 arb 1934) och sjöfarten väsentligt ökats; 1936 ankommo och avgingo tills. 3,652 fartyg om 538,456 nettoton, därav 216 fartyg om 190,661 ton i utrikes fart. Tax.-värdet å skattepliktig fastighet utgjorde 1936 162,9 mill. kr. och å skattefri 21,6 mill. kr., den tax. inkomsten 50,8 mill. kr. V:s tillgångar uppgingo vid årsskiftet 1935/36 till 25,9 mill. kr. och skulder till 17,1 mill. kr. V. domkyrkoförsamling, S:t Ilians och Lundby församlingar bilda nu en kyrklig samfällighet. Th. Ö.

***Västeråsens sanatorium** övertogs 1935 av landstinget.

***Västerås stift** omfattade 1 jan. 1937 99 pastorat. Landsförsamlingarna äro nu 115.

Wästfelt, Axel Oscar Adolf, industriman (f. 1881 8/6), brorson till A. W. Anställdes 1908 i a.-b. Separator, var 1912—22 v. verkst. dir. där och är sedan 1922 verkst. dir. för företaget.

Västgöta flygflottilj, se Sverige, suppl., sp. 1040.

***Västkustbanan** är nu helt elektrifierad.

***Västmanland.** Under senare år ha såväl hällristningar som betydande depåfynd från bronsåldern anträffats. Nyare litt.: I. Schnell, »Fornborgarna i V:s län» (1934); G. M. Silfverstolpe, »V.» (i »Sverige. De svenska landskapen skildrade i ord av svenska författare och i bilder av E. Schwab», 1936).

Västmanlands flygflottilj, se Sverige, suppl., sp. 1040.

***Västmanlands län.** Folkmängden utgjorde 1 jan. 1937 163,022 inv., därav 53,213 i städerna. Sala—Gysinge—Gävle järnväg förvärvades 1937 av staten. Landsvägarna hade 1935 en längd av 1,151 km, bygdevägarna 1,170 km. Antalet motorfordon i V. uppgick 1 jan. 1937 till 6,679, därav 3,527 person- och 1,079 lastautomobiler samt 1,816 motorcyklar.

1

VÄSTMANLAND

Bild 1. Rovgallring. Bild från slättbygden vid Köping.

Bild 2. Landskapsbild från trakten av Siggebohyttan.

2

3

VÄSTMANLAND

Bild 3. Utsikt vid Fagersta.

Bild 4. Gammal gård, "bergsmansgården", i Kärvingeborn, Grythyttans socken.

4

1 jan. 1937 funnos 91 koncessionerade (och trafikerade) omnibuslinjer med en sammanlagd linjelängd av 2,756 km. Länets sanatorium ligger i Västerås. I Sala finns sinnessjukhus (Salberga sjukhus). G. Rbg.

***Västra Klagstorp—Tygelsjö järnväg** har numera endast godstrafik.

Västra Marks sjukhus, se Örebro, sp. 1459.

***Västra Ny.** Stora Röknen överfördes 1 jan. 1937 till Hammar (i Strängnäs stift).

***Västra Strö.** Efter pastoratsreglering skall V. ingå i Trollenäs och V. pastorat.

***Västra Tollstad.** Ombergs skogsskola är nedlagd. Vid Hästholmen finns ett flygfält.

***Västra Värmlands folkhögskola**, jfr även Folkliga musikskolan, suppl.

***Väte.** Om orto- och paraväte se Atom, suppl., sp. 317. Tungt vatten framställes nu industriellt genom elektrolys av vattenlösningar under sådana omständigheter, att företrädesvis den lättare isotopen av v. bortgår i gasform; för att få hög renhetsgrad måste man bearbeta stora mängder råmaterial, tills blott en ringa rest återstår. Ur denna framställes så deuterium genom elektrolys. Man känner nu även en tredje isotop med atomvikten 3 (tritium, kem. tecken T). Dess kärna benämnes triton. Se Atom, suppl., sp. 318. — Om industriell framställning av v. se även Hydrering, suppl. Sv. B-r.

***Vättlösa.** Ett hembygdsmuseum inrättades 1932 i en f. d. komministerbostad vid kyrkan.

***Vävskolor.** Vävskolan i Borås och Lenningska vävskolan i Norrköping benämnas sedan 1937 Textilinstitutet i Borås, resp. Lennings textiltekniska institut. Undervisningen omfattar råämneslära, spinneriteknik, väveriteknik, bindningslära, vävnadsanalys och appreturlära samt är differentierad på olika linjer efter utbildningsmålet. S. Kj-d.

***Växellåda.** I automobiler finns mellan motorn och kardanaxeln en v., vars uppgift är att vid större vägmotstånd låta motorn arbeta med ett högre varvtal, vid vilket den avger en större effekt. V. på moderna vagnar innehåller vanl. tre eller fyra växlar för körning framåt och en för backning. I de vanliga personvagnarna brukas tre växlar, av vilka den lägsta, alltså den, som ger den största utväxlingen mellan motoraxeln och kardanaxeln, kallas »ettan», den näst högsta »tvåan» och den högsta »trean». Högsta växeln är i regel utförd som direkt växel, d. v. s. den utgående axelns varvtal är detsamma som den ingåendes. Backgång erhålles genom att kardanaxelns rotationsriktning omkastas med tillhjälp av en kuggväxel och en sekundäraxel (backaxel). På moderna vagnar finnas ofta anordningar, som underlätta de olika växlarnas inkoppling (synkroniserade v.), så att en tyst växling kan erhållas, även om varvtalet ej avpassats till rätt värde.

Många försök ha gjorts att konstruera en kontinuerlig v., som medger vilket som helst utväxlingsförhållande inom vissa gränser, men någon fullt pålitlig konstruktion har ännu ej framkommit. I Lysholm-Smiths v., som är av hydraulisk typ, erhålles utväxlingen på så sätt, att motorn driver en centrifugalpump, vilken i sin tur lämnar drivmedlet till en vätsketurbin. Den högsta utväxlingen erhålles vid dessa v. på mekanisk väg genom hopkoppling av axlarna; för backgång finnes en kuggväxel. Moderna automobiler förses ofta med överväxel (se d. o., suppl.). N. G-n.

***Växelrätt** likställer med allmän helgdag påskafton, midsommarafton och julafton (bankfridagar) enl. förordn. 1935. — Inskränkning i handelsfriheten har under 1930-talet starkt minskat internationella växelbetalningar, och även inrikes växlar ha i bankportföljerna starkt avtagit till antal och belopp i förhållande till skattkammarväxlar o. a. statspapper. E. F. K. S-n.

***Växelström**, se även Elektricitetsverk, suppl.

***Växjö.** 1. V. hade 9,726 inv. 1937. Bland nybyggnader märkas nya sparbankshuset och en tillbyggnad till Smålands fornsal (invigd 1935). Tax.-värdet å fastighet hade 1936 stigit till 46,787,300 kr. och den tax. inkomsten till 11,454,379 kr. Stadens tillgångar bokfördes däremot vid årsskiftet 1935/36 till endast 7,898,390 kr., medan skulderna stigit till 4,264,512 kr. Från V. utges även Kronobergaren (3 ggr i veckan). V. stads- och landsförsamlingar bilda en kyrklig samfällighet. Ny litt.: [S. Linnæus,] »Om V. En akademisk 1700-tals-avhandling» (övers. från lat. av S. E. Melander, 1933); S. Mårtenson i Hyltén-Cavalliusfören:s Årsbok 1933; E. Elgqvist ibid. 1934; G. Virdestam, »Kring Östrabo och S:t Sigfrids källa» (s. å.) och »Under Växjödomens spira» (1936). P. G. V.

***Växjö stift** omfattade 1 jan. 1937 143 pastorat, 241 lands-, 10 stads- och 4 gemensamma lands- och stadsförsamlingar.

Väy'rynen, Heikki Allan, finländsk geolog (f. 1888). Blev fil. dr i Helsingfors 1921, docent vid univ. där 1929 och statsgeolog vid Geologiska kommissionen 1936. V. har utfört praktisk-geologiska undersökningar av bl. a. kaolin och kismalmer, och bland hans skrifter märkas »Geologische und petrographische Untersuchungen im Kainuugebiete» (Bulletin de la Commission Géologique de Finlande, n:r 78, 1928), »Über die geologische Struktur des Erzfeldes Kammikivitunturi in Petsamo» (ibid., n:r 92, 1930), »Über die Mineralparagenesis der Kieserze in den Gebieten von Outokumpo und Polvijärvi» (ibid., n:r 109, 1935) och »Die geologischen Verhältnisse eines Vorkommens von Kaolin im finnischen Grundgebirge» (i Geol. Fören:s Förhandl., 46, 1924). N. Zn.

Wö'ldike, Mogens, dansk musiker (f. 1897). Efter studier vid Köpenhamnskonservatoriet och för Th. Laub samt K. Straube

är W. sedan 1925 verksam som organist i Köpenhamn, sedan 1926 som inspektör för skolsången och dessutom som uppskattad kördirigent; bl. a. är han grundare av Palestrinakoret (1922). Han har även utgivit äldre orgelmusik och redigerar sedan 1934 musiksamlingen Folke- og Skolemusik. G. M.

Völkische Bewegung [fö'lkiʃə bəvē'goŋ], en inom de alltyska kretsarna i början av 1900-talet framträdande nationellt konservativ och antisemitisk rörelse, som 1914 organiserades i Deutschvölkische Partei och efter världskriget fortlevde under olika namn särskilt i Nordtyskland. V. hävdade en »tyskfolklig» rastanke; en grupp anslöt sig 1919 till de tysknationella, en annan samverkade tidvis med det nationalsocialistiska partiet och uppgick 1925 delvis i detta. Bland V:s ledande män märkas Wulle, Ludendorff, Gregor Strasser och Rust. V. S-p.

Völklingen [fö'lk-], stad i Saarland, Tyskland, vid Saar, 11 km v. n. v. om Saarbrücken; efter utvidgningar 1937 beräknas inv.-antalet till 34,502 pers. enl. 1935 års census. Stenkolsgruvor, stora järn- och stålverk.

Võru [və'ro], ty. *Werro*, stad i s. ö. Estland, 65 km s. s. ö. om Dorpat; 5,005 inv. (1935). Huvudstad i kretsen V. (4,043 km², 83,145 inv.); handelscentrum vid järnvägen Walk—Irboska.

***Xenopulos**, G r e g o r i u s (f. 1867), är den produktivaste av Greklands nu levande författare. X., som växt upp på Zakynthos och sedan levat i Aten som journalist och författare av noveller och romaner med djupt socialt patos, slog igenom med »Margarita Stefa» (1893) med verklighetsbilder från Zakynthos. I sina senare noveller och romaner, t. ex. Korsfäst Eros, Den röda klippan och därefter Den onda vägen (1912), Fattiga och rika (1919), protesterar X. mot livets orättvisor. — Psykologiskt värdefulla äro i synnerhet X:s skildringar av den moderna människan, särskilt den frigjorda kvinnan och hennes kärleksliv. Hans språk speglar alla det senaste halvseklets skiftningar i grekiskt skriftspråk, från högspråk till folkspråk. S. Lm.

Ya, hjälplandningsfält för flygplan på flyglinjen Stockholm—Malmö, 15 km n. n. ö. om Värnamo, med dimensionerna 800×520 m; förvaltas av luftfartsmyndigheten.

Yamagiwa [jamagiωa], K a t s u s a b u r o, japansk läkare (1863—1930), prof. i patologi i Tokyo 1895—1923. Y. lyckades experimentellt framkalla kancer med tillhjälp av kemiska retmedel (insprutning av tjära i bröstkörtel hos däggdjur samt av scharlakansrött i äggledaren hos fåglar ävensom — med Ichikawa — pensling av huden på kanin med tjära). Ljd.

Yamaguchi [jamagotʃi], stad på västligaste Hondo, Japan, 55 km ö. n. ö. om Shimonoseki; 34,803 inv. (1935). Huvudstad i förvaltningsområdet Y. (6,087 km², 1,190,532 inv.). Handel med ris, boskap m. m.

Yaoundé [jaonde'], J a u n d e, huvudstad (sedan 1921) i fr. mandatområdet Kamerun, i höglandet mellan Sanaga och Njong; 6,190 inv. (1933). Ändpunkt för järnvägen från Douala; radiotelegrafstation.

Ybarnégaray [ibarnegarä'], J e a n, fransk politiker (f. 1883). Y., som tillhör yttersta högern, representerar sin baskiska hembygd i deputeradekammaren sedan 1914. Ett dramatiskt replikskifte mellan Y., som anslutit sig till La Rocques eldkorsrörelse, och L. Blum föregick beslutet i dec. 1935 att upplösa och avväpna de militärt organiserade politiska ligorna. Kj. S-g.

***Yeats**, W. B., utgav 1936 »Dramatis personæ», delvis självbiogr. Ny litt.: J. H. Pollock, »W. B. Y.» (1935).

***Yhtyneet paperitehtaat, osakeyhtiö** har övertagit a.-b. Valkiakoski (se V a l k e a k o s k i). Aktiekap. 90 mill. fmk. Årsproduktion 152,000 ton papper (och kartong), 70,000 ton sulfit- och 40,000 ton sulfatcellulosa samt 143,000 ton trämassa. O. Brn.

***Ylioppilaskunnan laulajat** gästade Sverige senast 1935.

Ymer, statsisbrytare, byggd 1933 på Kockums varv i Malmö. Se E l e k t r i s k f a r t y g s d r i f t, suppl., sp. 1169—70 och 1174.

***Yngeredsfors kraftaktiebolag** ökade 1934 aktiekap. till 5 mill. kr. Kraftstationen Yngeredsfors är nu utbyggd till 9,400 kW och Ätrafors till 11,000 kW. E. Upk.

Yonago [jånagå], stad på v. Hondo, Japan, på n. kusten, vid viken Naka-no-umi; 36,635 inv. (1935). Viktig hamn; handel med bomull, soja och fisk.

***York**, hertig av. A l b e r t, Georg V:s andre son, besteg dec. 1936 som Georg VI tronen efter Edvard VIII:s abdikation (se S t o r b r i t a n n i e n, suppl., sp. 957).

Young [jaŋ], F r a n c i s B r e t t, engelsk författare (f. 1884), läkare, deltog i världskriget (Afrika) som läkare, har skrivit en monogr. om R. Bridges (1913), dikter, noveller och romaner: »The dark tower» (1914), »Portrait of Clare» (1927), »Mr. and Mrs. Pennington» (1931; sv. övers. 1934), »Far forest» (1936) m. fl. Y. är en duktig

berättare, med drag av J. Conrad, A. Bennett o. a. viktorianer. R-n B.

***Young,** sir H., blev 1935 baron med namnet Kennet of the Dene. Han lämnade juni s. å. posten som hälsovårdsminister.

Young [jaŋ], Loretta, nordamerikansk filmskådespelerska (f. 1913). Y. började filma redan som barn (hon staterade bl. a. i Valentinos »Sheiken»), har sedan slagit sig fram till en rangplats bland amerikanska filmskådespelerskor och haft en mängd roller av olika slag. Hennes mest uppmärksammade filmer äro »Ett drama i Budapest», »Två människor», »Huset Rothschild», »Bulldog Drummond tar revansch», »Caravan», »Shanghai», »Korsriddarna», »Ramona» (som färgfilm), »Åh, en sån fästman!» och »Café Metropole». R. A-g.

Young [jaŋ], Robert, nordamerikansk filmskådespelare (f. 1907). Var banktjänsteman, hade sedan anställning på ett fondmäklarkontor och blev därefter journalist. Y. kom då i kontakt med teatern, övergick till scenen och knöts småningom till filmen, där han framträtt i bl. a. »I dag lever vi», »Mysteriet i Honolulu», »Spioner i hälarna» och »Vi träffades i Paris». R. A-g.

Young [jaŋ], Roland, engelsk filmskådespelare (f. 1887). Efter universitetsstudier blev Y. skådespelare och var under ett tjugutal år knuten till engelska och amerikanska scener. Han debuterade i film i England eg. 1922, men först senare ägnade han sig på allvar åt filmen i U. S. A., där han haft framgångar i »En timme med dig», »Det var livat i Paris» (med Charles Laughton), »David Copperfield» m. fl. filmer. Y. har även uppburit huvudrollen i den engelska »Mannen som kunde göra underverk». R. A-g.

***Younghusband,** sir F. E., har vidare utgivit bl. a. »Everest: the challenge» (1936).

***Yrkesfara, Yrkeshygien,** se även Arbetarskyddslagstiftning, suppl.

***Yrkesinspektion.** Fr. o. m. 1938 är Riksförsäkringsanstalten y:s chefsmyndighet.

***Yrkessjukdomar.** Senare tiders kraftiga industriella utveckling har medfört ett väsentligt ökat intresse för y. och yrkesskador. Bekämpandet av dessa har i de flesta kulturländer föranlett skapandet av särskilda statliga organ, yrkesinspektioner, samt speciell lagstiftning. Bland viktigare svenska lagar om y. märkas lag om arbetarskydd av 29 juni 1912 med ändringar av 1916, 1918 och 1931, lag om försäkring för vissa y. av 14 juni 1929 med tillägg 1930 (reviderad och väsentligt utökad 26 juni 1936) och lag om arbetstidens begränsning av 16 maj 1930.

Y., som i Sverige mest uppmärksammats under senare år, äro stendammslunga (silikos), blyförgiftning samt förgiftningar och hudåkommor (eksem och dermatit), förorsakade av ett stort antal kemiska föreningar och preparat. G-d R-g.

***Yrkesskolor.** Förslag till ny kommunal yrkesskolstadga avgavs 1936 av Skolöverstyrelsen. Enl. detta förslag skulle benämningen »lärlingsskola» utgå, likaså »yrkesskola» som benämning på en särskild skolform. I stället skulle alla kommunala anstalter för yrkesundervisning sammanföras i en stadga, rubricerad »stadga för kommunala yrkesskolor». Förslaget upptar således dels skolor med samlad arbetstid (heldagsskolor): verkstadsskolor, hantverksskolor, industriskolor, handelsskolor samt husmodersskolor och hushållsskolor, dels skolor med spridd arbetstid: aftonskolor samt förmiddagsskolor, endagsskolor o. dyl., dels ock kurser och särskilda skolor samt fristående föreläsningar. Förslaget är ännu (nov. 1937) ej slutligt prövat. Fr. Sg.

***Yrkesskolväsen.** Till handelsläroverk på mellanstadiet hör även Gävle högre handelsinstitut, som ej har statsunderstöd men står under Skolöverstyrelsens inseende. — Frågan om den lägre lantbruksundervisningens omorganisation har behandlats av sakkunniga, som hösten 1937 avgivit förslag. — Om verkstadsskolornas utveckling under senare tid se Verkstadsskolor, suppl. — Praktisk linje har inrättats vid ytterligare ett antal kommunala flickskolor. Se även Praktiska mellanskolor och realskollinjer, suppl. — Sveriges hantverksorganisation inrättade 1922 ett hantverksinstitut. 1937 inrättades i Stockholm Statens hantverksinstitut (se d. o., suppl.) för fortsatt undervisning och utbildning av yrkesutövare av olika slag. Fr. Sg.

***Yrkesval.** De sakkunniga, som 1935 avgåvo betänkande om tillströmningen till de intellektuella yrkena (Sveriges Offentliga Utredningar 1935: 52), föreslogo, att yrkesorientering för studerande skulle anordnas genom tillsättande av en särskild yrkesorienteringsnämnd samt att Socialstyrelsen skulle få i uppdrag att inom ramen för den offentliga arbetsförmedlingen anordna arbetsförmedling för intellektuellt utbildade. Förslaget har ännu ej lett till någon åtgärd av sådan art. Fr. Sg.

Ysa'nder, David Torsten, religionshistoriker, biskop (f. 1893 10/3), bror till L. F. Y. Prästvigd 1919, blev Y. teol. lic. 1925 samt teol. dr och docent i Uppsala 1933 på avh. »Studien zum B'eštschen Hasidismus». Han blev kyrkoherde i Vänge-Läby 1923, föreståndare för Fjellstedtska skolan i Uppsala 1930, domprost i Göteborg 1935 och biskop i Visby 1936. J. Cbg.

Ysa'nder, Lars Fredrik, läkare (f. 1891 29/3), bror till D. T. Y. Blev 1922 med. lic. och 1925 med. dr (på ett arbete om en form av missbildningar, thoracopagi) i Uppsala. Y. anställdes 1923 vid svenska sjukhuset i Tirupatur, Sydindien, där han sedan 1932 är överläkare. Han har bl. a. utgivit »Boken om Tirupattur» (1936; jämte andra förf.). Ljd.

***Ystad** har 11,143 inv. 1937. Nytt vapen fastställdes 1936 (se bild). S. å. invigdes

Ystads vapen. I fält av guld, bestrött med röda rosor, ett upprest, krönt, blått lejon med röd krona och beväring.

Y:s museum (arkitekt A. Ewe) med lokaler för stadsbibl. Därinvid ligger Fröken Charlotte Berlins i Ystad stiftade museum, ett 1800-talshem ur den burgnare medelklassen. Inom industrien märkas även a.-b. Y:s läderfabrik samt M. & O. Ohlssons klockgjuteri. Sedan 1 dec. 1934 utges även tidningen Ystads Dagblad, en avläggare av Cimbrishamns-Bladet (se d. o., suppl.). Ny litt.: G. Langenfelt, »Ystadiaden» och »Ystadbygden i litteraturen» (båda 1936); E. Wiberg, »Sankt Knuts gille i Y.» (s. å.); uppsats av H. Wåhlin i Ord och Bild 1936. G-r N-n.

Ystads Dagblad, se Cimbrishamns-Bladet, suppl.

Ystgaard [-går], Hans, norsk politiker (f. 1883), lantbrukare. Har under flera år aktivt deltagit i jordbrukets föreningsrörelse i sin hembygd, Inntröndelag, och varit en av kooperationens drivande krafter där. Y. är sedan mars 1935 jordbruksminister i Nygaardsvolds ministär. Han utgav 1936 »Bondenæring og statstiltak. Statens tiltak til stötte og fremme av vårt landbruk». W-t K.

***Yukon.** 2. Territoriet förenades 1937 med British Columbia.

***Yxa.** 1. Se även Bergsmansyxa, suppl. — 2. Se även Båtyxa och Båtyxkultur, båda i suppl.

***Yün-nan-fu** heter numera off. Kun-ming. Ändpunkt för flyglinje från Chung-king.

***Zachrisson,** R. E., dog 1937 $^{28}/_{7}$. Han skrev ytterligare ett antal uppsatser inom engelsk ortnamnsforskning, huvudsakl. i Studia Neophilologica. E. E-l.

***Zaharoff,** sir B., dog 1936.

Zāhir schah, konung av Afganistan (f. 1914), efterträdde 1933 sin fader, Nadir kan.

***Zahle,** C. Th., avgick nov. 1935 som justitieminister och valdes 1936 till talman i landstinget.

***Zaimis,** A., dog 1936. Han återvaldes 1934 till president men nödgades avgå okt. följ. år (se Grekland, suppl., sp. 487).

Zając [za'jåts], Józef, polsk militär (f. 1891), fil. dr. I aug. 1914 inträdde Z. som frivillig i polska legionen, nådde 1919 överstes grad och deltog i polsk-ryska kriget 1920. Han utnämndes 1926 till general och divisionschef samt i början av 1936 till armékårchef och i aug. s. å. till inspektör för Polens luftförsvar. C. A. E.

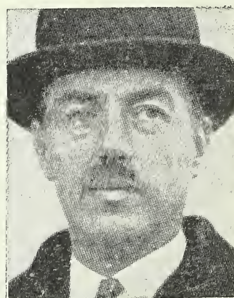
***Zamora,** Alcalá Niceto, är f. 1877 (ej 1866). Han avsattes april 1936 av cortes från presidentposten, närmast på grund av att dess majoritet (283 röster mot 5) ansåg, att en upplösning av cortes i jan. s. å. icke hade överensstämt med författningens andemening. Z. lämnade därpå landet. Se även Spanien, historia, suppl. A. A-t.

***Zandonai,** R. På Kungl. teatern i Stockholm uppfördes hösten 1937 »Francesca da Rimini».

Zárate [sa'ratä], stad i prov. Buenos Aires, Argentina, vid Paranás s. mynningsarm; 36,021 inv. (1936). Viktig exporthamn; stora kylhus och pappersbruk.

Zay [zä], Jean, fransk politiker (f. 1904), socialradikal, urspr. advokat och publicist. Z. invaldes 1932 i deputeradekammaren, blev understatssekr. i konseljpresidiet i kabinettet Sarraut 1936 och en driftig undervisningsminister i de därpå följ. folkfrontkabinetten Blum och Chautemps. Kj. S-g.

Zeeland [zē'lant], Paul van, belgisk finansman och politiker (f. 1893). Z., som varit prof. vid univ. i Louvain och tidigt knutits till belgiska nationalbanken, vars v. president han blev, har efter världskriget varit anlitad som sakkunnig vid olika viktigare politisk-ekonomiska konferenser, vari Belgien deltagit. Efter att 1934 ha varit minister utan portfölj i ministären Broqueville bildade han mars 1935 en (senare ombildad) samlingsministär med anslutning från olika partier, som fick till närmaste uppgift att lösa de ekonomiska svårigheterna. Z. nådde personligen en mycket inflytelserik ställning, vilket tog sig ett uppmärksammat uttryck, när han på franskt och engelskt uppdrag våren 1937 gjorde ett besök i U. S. A. för att söka utröna möjligheterna för amerikansk medverkan till avlägsnande av de internationella handelsbarriärerna. Z. firade april s. å. en personlig triumf vid ett fyllnadsval i Bryssel, då han besegrade sin rexistiske motkandidat Degrelle (se Rexism, suppl.). Han fick emellertid tillika röna stark opposition från särskilt vallonska kretsar på grund av en av honom genomdriven amnesti åt ett antal flamländare, som tidigare dömts för landsförrädisk verksamhet under världskriget men även efter avtjänat straff varit berövade medborgerliga

rättigheter. När hösten 1937 anklagelser riktades mot nationalbankens ledning för att den givit krediter åt en internationell svindlare, J. Barmat (under den tid Z. varit bankens v. president), avgick Z. 25 okt. både som deputerad och som regeringschef, vilket drog med sig hela ministärens fall. L-ts.

***Zeeman,** P. Bland Z:s senare arbeten märkas masspektroskopiska undersökningar.

Zeemeeuwe [zē'mēvə], se V e r s c h a e v e, C., suppl.

Zegadłowicz [zägadłå'vitʃ], E m i l, polsk skald (f. 1888). Z. utgick från den tyska expressionismen och blev skaparen av en expressionistisk hembygdskonst. Intressanta äro hans musikaliskt komponerade »Ballady» (1920) med fantasifull uppfattning av det moderna livet samt dikter, vilka tolka den i stillhet arbetande mannens från Beskiderna innerliga, primitiva fromhet. I sina talrika dramer går Z. i Wyspiańskis spår. I åratal representant för en franciscanskt påverkad, mystisk religiositet, överraskade han 1935 med en långrandig självbiografisk roman, »Zmory» (Spöken), med kyrkofientlig hållning och ytterst realistisk betoning av det sexuella. J Kl.

Zeiss-Ikon, A.-G. [tsaī's-ikå'n -], Dresden, företag för tillv. av fotografiska apparater och material, räknemaskiner, lås m. m. Grundades 1926 med Zeisstiftelsen som huvudintressent genom sammanslagning av fyra äldre firmor (Contessa Nettel, Ernemann, Goerz och Ica). Aktiekap. 15 mill. Rmk, 5,500 anställda. Sv. B-r.

***Żeleński,** T., är led. av polska litt.-akad. Som mästerlig kåsör har Ż. utövat stort inflytande på den allmänna opinionen i Polen i litterära och moraliska frågor. J. Kl.

***Żeligowski,** L., avgick 1927 ur aktiv tjänst. Han utgav 1930 »Wojna w roku 1920» (Kriget 1920).

Zelle [tsä'lə], G e r t r u d M a r g a r e t h a, se H a r i, M., suppl.

***Zellman,** T., har under senare år gästspelat på bl. a. Stadsteatern i Göteborg och Komediteatern i Stockholm. Hon har även varit verksam som filmskådespelerska.

***Zemlinsky,** A. v., har under senare år komponerat bl. a. operan »Der Kreidekreis» (1933).

Zemlja' i volja [- vå'lja], se N a r o d n a j a v o l j a, suppl.

Zēnon, från Kaunos i Karien, förvaltare 260—246 f. Kr. åt den egyptiske finansministern Apollonios. Z. är känd genom det s. k. Zenonarkivet, bestående av omkr. 1,000 papyrusurkunder (se P a p y r u s, suppl.) av alla slag, nu spridda i museer i Europa, Afrika och Amerika och av vilka den större delen redan är utg. — Litt.: C. Höeg, »En græsk forretningsmand i III. aarhundrede f. Chr.» (1927); B. Olsson, »Ett antikt godsarkiv» (i Ord och Bild 1937). B-r O-n.

***Zenzén,** N. M. Bland Z:s senare arbeten kunna nämnas »Uppgifter om varvig lera i vår äldre litteratur» (i Geol. Fören:s i Sthlm Förhandl., 56, 1934) och »Från den tid, då vi skulle transmutera järn till koppar och få lika mycket silver i Sverige som gråberg» (i Med Hammare och Fackla, VII, 1936).

Zetland [ze'tlənd], L a w r e n c e J o h n L u m l e y D u n d a s, markis, engelsk politiker (f. 1876), var unionistisk medl. av underhuset 1907—16 och guvernör över Bengalen 1917—22. Z. deltog i de indiska rundabordskonferenserna 1930—31 och är sedan juni 1935 minister för Indien. Han har i flera arbeten behandlat olika asiatiska problem. Han har skrivit de officiella biografierna över lord Curzon (1928) och lord Cromer (1932) och givit en populär översikt över den indiska författningskampens olika stadier i »Steps towards indian home rule» (1935). L-ts.

Zetterström, E r i k H a r a l d, författare (f. 1904 $^{11}/_{8}$), son till H. H. Z. Som kåsör har Z. medarbetat i olika tidskrifter och tidningar (bl. a. i Svenska Dagbladet, där han f. n är verksam; pseud.: K a r d e M u m m a m. fl.). Han har utgivit en rad böcker, bl. a. »Två år i varje klass» (1923), och haft stor framgång på flera Stockholmsscener med sina revyer (»Hm, sade greven», »Mitt i stan» och många andra). Z. är g. m. operettskådespelerskan M a r g i t R o s e n g r e n. Lqr.

***Zickerman,** E. C. H. (L i l l i), utgav 1937 d. 1 av »Sveriges folkliga textilkonst».

Ziegfeld [zī'gfelt], F l o r e n z, nordamerikansk teaterledare (1869—1932). Z. började 1892 sin verksamhet i teaterbranschen, och utställningen i Chicago 1893 blev för honom språngbrädan till en lika lysande som ovanlig karriär. Som teaterledare vid Broadway introducerade han en mängd olika förmågor på den amerikanska scenen, varvid han även stundom använde en hänsynslöst driven reklam. Främst är hans namn knutet till Ziegfelds follies, vars praktfulla utstyrselrevyer (från 1907) gjorde honom världsberömd. Z:s liv är romantiskt framställt i en omtalad film, »Den store Ziegfeld» (1936; med William Powell i titelrollen samt bl. a. Luise Rainer och Myrna Loy). G. W.

***Ziehen,** G. T h., avgick från sin professur i Halle 1930.

***Zieliński,** T. Hans samlade avh. ha börjat utges under titeln »Iresione» (1930 ff.).

***Zigenare.** Z. ha i allm. hållit fast vid de vandringsområden, som deras förfäder en gång gjort till sina. Under de senaste årtiondena har emellertid en ganska stark utvandring ägt rum från Sydösteuropa (framför allt Rumänien, Europas största zigenarreservoar) västerut över Tyskland till Holland, Belgien, Frankrike, England och därifrån vidare till Mexiko, Nord- och Sydamerika och Australien.

Bland värdefulla arbeten om z. kunna vidare nämnas J. Sampson, »The dialect of the

gypsies of Wales» (1926), och M. Block, »Zigeuner» (1936); i R. Numelins »The wandering spirit» (s. å.) ägnas z. ett intressant kapitel. A. E-er.

***Zilahy,** L., var 1934—35 chefredaktör för Magyarország (Ungern) men tvingades efter en allmänt uppmärksammad social-radikal verksamhet att avgå. Under sv. övers. är Z:s roman »Valamit visz a víz» (Vattenströmmens kvinna).

***Zilliacus,** G. E., avgick som ordf. i Finlands svenska författarförening 1936. Z. avslutade översättningen av Aischylos' tragedier med »Perserna» (1934). Han har ytterligare utgivit diktsamlingen »Minnesaltaret» (1936), essäsaml. »Karelare och annat folk» (1934) samt »Grekiska reseminnen» (1937). G-r C.

Zillia'cus [sı-], P e r W i l h e l m, finländsk officer, affärsman, politiker (f. 1892). Z. var en av de ledande i jägarrörelsen och tillhörde 27:e preussiska jägarbataljonen 1915—18 samt deltog i finska frihetskriget i högkvarteret och som bataljonschef. Efter kriget tjänstgjorde han som regementschef, sektionschef i generalstaben, stabschef i skyddskårernas huvudstab och chef för krigshögskolan. Z. avgick 1933 ur aktiv tjänst och blev verkst. dir. för träförädlingsindustriens i Finland arbetsgivarförbund. Han har varit verksam i Jägarförbundets och Självständighetsförbundets styrelser samt haft ett betydande politiskt inflytande. C. A. E.

Zimbalist [tsymbali'st], E f r e m, violinist av rysk börd (f. 1889). Elev av L. v. Auer vid konservatoriet i Petersburg 1901—07, debuterade Z. 1907 med sensationell framgång i Berlin och London samt uppträdde därefter i de flesta europeiska musikcentra. 1911 reste han till Amerika, där han genast vann stor uppskattning och där han sedan haft sin huvudsakliga verksamhet (New York). Z., som räknas till en av samtidens främsta violinvirtuoser, har även gästat Konsertföreningen i Stockholm (1935). G. M.

Zimmermann [tsi'm-], W a l t e r, tysk botanist (f. 1892), prof. i botanik i Tübingen sedan 1929, har ägnat sig åt morfologi och särskilt fylogeni. Z:s huvudarbete, »Phylogenie der Pflanzen» (1930), har fått stor betydelse, emedan däri lämnas den första framställning av växtvärldens sannolika härstamningshistoria, som i väsentlig mån är grundad på fossilen. Han behandlar snarare egenskapernas utveckling än gruppernas och har såväl i nyssnämnda arbete som i flera mindre skrifter (särskilt »Arbeitsweise der botanischen Phylogenetik», 1931) framhållit betydelsen av denna sida av fylogenetisk forskning. Th. H-e.

Zingarelli [tsingarä'li], I t a l o, italiensk tidningsman (f. 1891). Z. har publicerat värdefulla arbeten över italienska flottans utveckling, t. ex. »La marina italiana» (1915). Han är numera La Stampas österrikiske presschef och specialist på balkansk och centraleuropeisk politik: »La grande Balcania» (1927), »Vienna non imperiale» (1930) och »Vecchia Austria» (1937). Z. har gjort sig känd som en skarpsynt observatör. G. B-h.

***Zinovjev,** G. J., förvisades efter mordet på Kirov (dec. 1934) till Solovetskön och dömdes 1935 för »moralisk ansvarighet» för mordet till 10 års fängelse. 1936 anklagades han åter för delaktighet i mordet och för konspiration med Trotskij, erkände sig skyldig och avrättades aug. s. å.

Zischka [tsi'-], A n t o n, tysk-ungersk skriftställare (f. 1904), har utgivit en rad arbeten om samtida ekonomiska och politiska problem. På sv. föreligga »Olje-kriget» (1934), »Japan, det gula världsproblemet» (1936) och »Kampen om bomullen» (s. å.). Z. har även skrivit »Abessinien» (1935) och »Italien in der Welt» (1937). A. A-t.

***Živković,** P., blev efter mordet på konung Alexander okt. 1934 krigsminister och kvarstod som sådan till mars 1936.

Zlatev [zła'tef], P e t k o, bulgarisk militär och politiker (f. 1881), se B u l g a r i e n, suppl., sp. 733.

***Zlín,** se även B a t'a, T., suppl., och E. Langlet, »Thomas Bata. En skomakare erövrar världen» (1937).

Zollikofer [tså'likåfər], F r e d v o n, tysk författare (f. 1898), har skrivit dikter: »Die frühen Tage» (1921) och »Über Maschinen das Licht» (1928), berättelsen »Die Nacht von Mariensee» (1927; om skalden Hölty) m. m. Hans lyrik är musikalisk. R-n B.

***Zondek,** B., är numera prof. vid univ. i Jerusalem.

Zontaklubbar (av ett indianskt ord med betydelsen pålitlig, ärlig), kvinnoklubbar, avsedda att sammanföra representanter av olika nationaliteter för olika yrken el. yrkesgrenar. Endast e n representant för varje yrke får vara aktiv medlem av en zontaklubb. Sammanträdena hållas i regel i samband med en lunch. Den första klubben bildades i Buffalo 1919. S. å. bildades The confederation of Zonta clubs, som 1930 omorganiserades till Zonta international. Organisationen räknade 1936 131 klubbar. I Stockholm bildades 1935 en klubb, vilken 1937 hade 50 medl. K. K.

***Zorrilla de San Martín,** J., dog 1931.

***Zuckmayer,** C., har vidare gett ut novellerna »Die Affenhochzeit» (1932) och skådespelet »Der Schelm von Bergen» (1934). I sv. övers. finns romanen »En kärlekshistoria» (1935).

Zukor [zo'kår], A d o l p h, nordamerikansk filmproducent (f. 1873 i Ungern), av judisk börd. Z. kom vid femton års ålder till U. S. A., arbetade där till en början i olika yrken, bl. a. flera år i pälsvarubranschen; fick småningom intressen i biografrörelsen och ägnade sig slutligen helt åt filmverksamhet. Han är en av dem, som mest bidragit till den amerikanska filmens stora utveckling, och har under en lång följd av år varit en av de drivande kraf-

terna hos Paramount. Z. har lanserat många sedermera berömda filmstjärnor, bl. a. Mary Pickford. R. A-g.

***Zuloaga y Zabalete,** I., dog 1936.

Zuviría [soωiri'a], Gustavo Martínez, argentinsk romanförfattare (f. 1883). Sina två första romaner, »Alegre» (1907) och »Novia de vacaciones» (s. å.), utgav Z. under sitt verkliga namn, de följ. under pseud. Hugo Wast. Den kanske mest lästa av Z:s många romaner är »Flor de durazno» (1911) och den, som många anse som hans bästa, »La que no perdonó» (1923); vidare må nämnas Buenos Airesromanen »Ciudad turbulenta, ciudad alegre» (1919), »La casa de los cuervos» (1916), »Valle negro» (1918; prisbelönad av sp. akad.) och »Desierto de piedra» (1925). Z. torde vara spanska Amerikas mest läste författare; hans välgjorda, spännande romaner, som vädja till den breda publiken, utgå vanl. i uppl. på över 100,000 ex. och ha översatts till många språk. K. A. H.

Zwaardemaker [zvā'rdəmākər], Hendrik, holländsk fysiolog (1857—1930). Blev 1883 med. dr i Amsterdam samt var 1897—1927 prof. i fysiologi i Utrecht. Z. sysslade ingående med lukt- och hörselsinnenas fysiologi samt med experimentell fonetik och bioradioaktivitet. Ljd.

***Zweig,** A., miste tysk medborgarrätt 1936. Han har vidare gett ut berättelserna »Spielzeug der Zeit» (1933), romanen »Erziehung vor Verdun» (1935) och »Bilanz der deutschen Judenheit 1933» (1934).

***Zweig,** S., har vidare gett ut »Maria Stuart» (1935; sv. övers. s. å.), »Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam» (s. å.; »Erasmus av Rotterdam», s. å.), skådespelet »Jeremias» (1936), »Magellan» (1937; sv. övers. s. å.) m. m.

***Zweigbergk,** O. F. v., dog 1935 3/3.

Zveno [zvenå'], se Bulgarien, suppl., sp. 733.

Åberg, Martin Andreas, målare (f. 1888 4/10), har varit C. Wilhelmsons elev och gjort studieresor utomlands. Å. har funnit en för sin romantiska uppfattning karakteristisk stil och målar lappländska och sydsvenska landskapsbilder i en oftast mjukt skimrande atmosfär. Han är även porträttör. Målningar av Å. finnas bl. a i Nationalmuseum i Stockholm. E. L-k.

***Åberg,** N., har vidare utgivit »Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie», V (i Vitt.-akad:s Handl. 1935), »Vorgeschichtliche Kulturkreise in Europa» (1936) och »Kulturmotsättningar i Danmarks stenålder» (1937).

Åbergsson, pseud. för O. F. Rydqvist (se d. o.).

***Åbo akademi.** 2. Stiftelsens för Å. tillgångar belöpte sig 30 juni 1937 till 98,894,634 fmk, häribland 12 stadsfastigheter och en lantegendom. Vid början av läsåret 1937—38 funnos 25 ord. och 2 e. o. professurer, 10 docenturer, 6 lektorat och ett 10-tal lärarbefattningar. Å:s (konsistoriets) utgiftsstat uppgick 1 juli 1937 till 4,211,783 fmk. Å:s bibliotek uppskattas till omkr. 350,000 bd. En bot. trädgård och ett sjöhistoriskt museum ha inrättats. Antalet studenter vid Å. var vid början av höstterminen 1937 327; handelshögskolan vid Å. hade 63 elever. S. D-m.

Åby travbana, vid Mölndal nära Göteborg, togs i bruk 1936 och äges av a.-b. Åbyfältet, som uthyr banan till Västsvenska trav- och galoppsällskapet, vilket där anordnar travoch galopptävlingar.

Ågren, Olof Casimir, målare (f. 1874 26/11), studerade först vid Konstakad. i Stockholm, sedan i flera år utomlands (i Italien och Frankrike 1920—27). Å:s måleri, landskaps- och stadsbilder, har utvecklats under intryck av de sydländska motiven och medeltida primitivitet. Han bygger upp sina kompositioner till en arkitektonisk helhet i tungt allvarlig färgskala. Å. är representerad i bl. a. Nationalmuseum i Stockholm. E. L-k.

***Åhlén,** D. M., utgav jämte K. Peters 1936 en samling körkoraler (81 st.) av J. S. Bach med svensk text.

***Åhlén,** G. W., har jämte A. Runbäck utgivit »Postludier» (2 dlr, 1936).

***Åhlén,** J. P., blev 1936 överledare för Barnens dag i Stockholm.

Åhlén & Holm a.-b., Sveriges största postorderaffär, gr. 1899 i Insjön av J. P. Åhlén (se d. o.), ombildades till a.-b. och flyttades till Stockholm 1915. Omslutning 31 dec. 1935 9,5 mill. kr., därav aktiekap. 2 mill. kr. Bolaget driver även omfattande direktförsäljning dels i sin fastighet Ringvägen 100 i Stockholm, dels i filialer i Stockholm och landsorten genom det 1932 grundade a.-b. Tempo (se d. o., suppl.). K. H. A.

Åhlén & söners förlag, bok- och tidskriftsförlag i Stockholm. Huvudintressent är J. P. Åhlén (se d. o.).

Åhörardagar, se Examen, suppl.

***Åkarpslagen.** Motioner om upphävande av Å. ha alltjämt återkommit vid riksdagarna men avslagits. 1937 beslöt emellertid riksdagen hos K. m:t begära skyndsamt framläggande av förslag om Å:s upphörande. R. B-l.

***Åkerblom,** A., dog 1937 20/2.

Åkerblom, Erik Natanael, veterinär, högskollärare (f. 1896 18/9). Å., som avlade veterinärexamen 1920, blev 1922 assistent och 1926 lärare i hovbeslag och hovens sjukdomar

Bron över Färjsundet, Åland.

vid Veterinärhögskolan. Han har publicerat flera vetenskapliga arbeten om hovsjukdomar. 1934 disputerade Å. för doktorsgrad vid Karol. inst. (med kungl. dispens) på avh. »Über die Ätiologie und Pathogenese der Futterrehe beim Pferde» och utnämndes 1936 till veterinärmedicine dr.

***Åkerhielm,** A. V. E., har vidare gett ut »Det kluvna hemmet» (1935), »Sagan om Vemund» (1936) m. m.

***Åkerlindh,** J. G., är sedan 1 juli 1934 av K. m:t förordnad som led. av clearingkontoret (se d. o., suppl.), som numera även har till uppgift att handha tillämpningen av kompensationsavtal för Tobaksmonopolets inköp av tobak, odlad i Bulgarien. E. V–r.

***Åkerlund,** E. N., blev 1933 österrikisk generalkonsul i Stockholm. Han avgick 1937 som verkst. dir. i Stockholms-Tidningen Stockholms Dagblad.

Åkerlund, Åke Olof, läkare (f. 1887 1/2). Blev med. lic. 1916 och med. dr 1921. Sedan 1920 är Å. överläkare vid röntgenavd. på Maria sjukhus i Stockholm. Han har behandlat röntgenologiska frågor, bl. a. skelettutvecklingen och magsårets diagnostik. Ljd.

***Åkerman,** A. E., dog 1936 7/10. Han var till sin död ordf. i riksdagens första lagutskott.

***Åkerman,** E. Å., har uppdragit följ. allmänt odlade sorter: Stål och Skandia höstvete, Diamant I och II, Extra-Kolben II och Fylgia vårvete, Guldregn II, Örn, Extra-Klock och Sirius havre. Å. är sedan 1928 suppleant i styrelsen för Statens växtskyddsanstalt. G. N.-L.

***Åkers krutbruk.** Arbetarpersonalen uppgår 1937 till 270 män och kvinnor. Tillv.-värdet var 1936 3 mill. kr. Under senare år har vid Å. upptagits även tillv. av gasmasker.

***Åkers styckebruk** övertogs 1936 av det nybildade a.-b. Å. med 350,000 kr. aktiekap.

Åkesson, Karl Elof, filosof (f. 1892 7/5), lärjunge till Vitalis Norström, fil. dr och docent i teoretisk filosofi i Lund sedan 1933. Å. har utgivit »Norströmiana, fynd, förstudier, kritik» (1924), essäsamlingen »Idéernas brottning» (1928), »Episoden i Theaitetos» (1933; akad. avh.), »Det nya psalmboksförslaget, kritik och önskemål» (1934) och diktsamlingen »Vågspelet» (1936). Han har redigerat Vitalis Norströms »Brev 1889—1916» (1923). Lärdom, tankeklarhet och skärpa utmärka Å. som författare och akademisk lärare. J. L–t.

Åkesson, Olof André, försäkringsman (f. 1885 3/10), fil. dr 1914. Var amanuens vid astronomiska observatoriet i Lund 1909—13 och en tid verksam som lärare, blev t. f. aktuarie i Pensionsstyrelsen 1916, förste aktuarie i Riksförsäkringsanstalten 1917, t. f. byråchef där 1929 och är chef för Försäkringsinspektionen sedan 1930. Å. har bl. a. varit sekr. i olika riksdagsutskott och kommittéer samt sakkunnig i arbetslöshets- och pensionsfrågor m. m. Han har utgivit astronomiska, matematiska och statistiska avh. och skrivit uppsatser i försäkringsfrågor etc. T. v. P.

***Åland.** Å:s handelsflotta har under senare år avsevärt ökats och omfattar (nov. 1937) 111 fartyg om tills. 78,570 nettoregisterton. Pälsdjursbeståndet har ökats och utgöres av omkr. 4,500 avelsdjur. N. v. om Mariehamn har ett flygfält anlagts, och över Färjsundet n. om Lumparen har byggts en betongbro. Vid farleden Åbo—Stockholm har en radiofyr uppförts på Rödhamn n. v. om Ledsund. Medicinalväsendet har under de senaste åren väsentligt förbättrats genom uppförande av ett mindre sjukhus i Kumlinge för ö. skärgårdens behov, genom ett interkommunalt sjukhus i Grelsby och ett kommunalt sjukhus i Mariehamn. Navigationsskolan har utökats med en maskinteknisk avd.

Garantilagens bestämmelser om rätt att köpa åländsk jord (se bd 20, sp. 1273) tolkas numera så, att åländsk jord, som inköpes av person, som ej i landskapet har laga bo och hemvist, kan tvångsvis inlösas av landskapet, kommun el. enskild i nu nämnd ordning.

Inom landstinget har under senare år ett slags partibildning uppstått, ett självstyrelse-

1

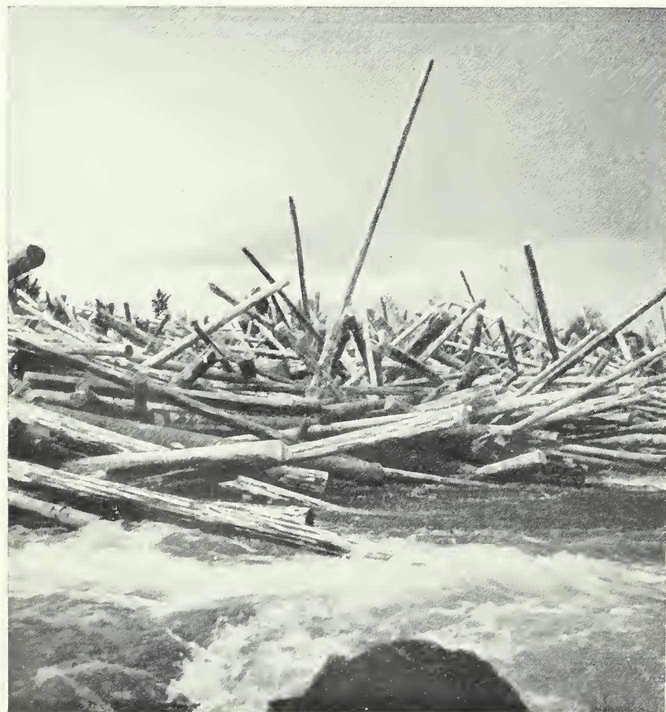
2

ÅNGERMANLAND

Bild 1. Salsåkers sågverk vid Ullångersfjärden.

Bild 2. Skogslandskap med odlingsfläckar i södra Ångermanland, Viksjö socken.

3

4

ÅNGERMANLAND

Bild 3. Landskapsbild från Omnefjärden, Nordingrå socken.

Bild 4. Timmerbröt i en fors i Faxälven.

parti, som håller på att de garanterade åländska rättigheterna böra till det yttersta värnas, med J. Eriksson (se d. o.) som främste representant samt en för de finska myndigheterna mera undfallande fraktion med nuv. talmannen J. Sundblom i spetsen. Som delvis en följd av dessa inre stridigheter kan attentatet mot lantrådet C. Björkman (se d. o., suppl.) betraktas.

***Ålderdomshem.** Vid 1934 års slut funnos 189 kommunalförbund för gemensamt å. Antalet å. utan jordbruk uppgick till 1,127 och antalet å. med jordbruk till 338. De förra ökas efter hand på de senares bekostnad. K. J. H.

Ålderspyramid, se Befolkningspyramid, suppl.

Åmark, Herman Vilhelm Mattias (Mats), teolog, kulturhistoriker (f. 1882 ²¹/₂), bror till K. F. E. Å.; teol. lic. 1915, teol. dr 1927. Efter prästerlig tjänstgöring blev Å. domkyrkosyssloman i Strängnäs 1924 och i Uppsala 1935. Han har bedrivit mångåriga forskningar i svensk medeltidsarkeologi, medeltida person- och konsthistoria och publicerat en mängd större och mindre studier om Mellansveriges medeltida kyrkklockor jämte frågor om klockringning. Bland hans skrifter märkas »Dalarnes kyrkklockor» (1924) samt »Kyrkklockor, klockare och klocksägner i Dalarne» (1928). I sin skriftserie Från Ärkestiftets Helgedomar har han bl. a. skrivit »Upsala domkyrkas klockor» (1935) och »Upsala domkyrka, kort vägledning» (1936; eng. uppl. 1937). G. Lbg.

***Åmål,** stad, hade 1937 6,850 inv. Å:s stads- och landsförsamlingar utgöra numera en kyrklig samfällighet.

***Åmål,** landskommun och -församling, jfr Åmål, stad, ovan.

***Åmål—Arjängs järnväg** såldes 1937 av staten till järnvägs-a.-b. Dal—Västra Värmland (dotterbolag till Bergslagernas järnvägs-a.-b.). Å. är nu öppen även för persontrafik.

Ångautomobil. De första automobilerna (se Automobil) voro ångdrivna vagnar, och sådana byggdes i viss utsträckning, särskilt i Amerika, ända till början av 1900-talet, då de nästan helt utträngdes av de förbränningsmotordrivna vagnarna. Även senare ha åtskilliga försök gjorts att bygga å., som dock ej fått någon nämnvärd spridning. Svårigheterna ligga främst i att åstadkomma en ångpanna, som förenar låg vikt med driftsäkerhet. Vidare erfordrar å. en viss uppeldningstid före starten. Vissa tyska postbusslinjer trafikeras med å. N. G-n.

-ånger ingår i en del norrländska ortnamn: *Selånger, Hägdånger, Ullånger, Lövånger* m. fl.; det är ett fsv. *anger*, »vik». Liknande namn finnas även i Norge: *Hardanger, Stavanger, Levanger* o. s. v. *Ångermanland* betyder »ångermännens land», d. v. s. deras land, som bo omkring viken, Ångermanälvens nedre del. E. W-én.

***Ångermanland.** Nyare litt.: J. Nordlander, »Drag ur livet i Å. på 1500 och 1600-talen» (1934); J. Westin, »Å:s gränser» (i Svensk Geogr. Årsbok 1935).

***Ångfartyg.** »Bremens» hastighetsrekord överträffades redan 1930 av systerfartyget »Europa». Detta rekord höjdes 1933 av den italienska turbinångaren »Rex», som nådde 28,92 knops medelfart, och 1935 av »Normandie» (se d. o., suppl., samt Blue ribbon, suppl.) med 29,98 knops medelfart på utresan till New York. Världens näst »Normandie» största fartyg är det av Cunard White Star ägda »Queen Mary», som har längden 310 m, bredden 35,95 m och bruttotonnaget 80,773 ton och som aug. 1936 satte nytt hastighetsrekord på utresan med 30,14 knop. »Normandie» återtog dock redan april 1937 ledningen.

Ångfartygs-a.-b. Tirfing, se Tirfing, suppl.

***Ångmaskin.** För fartygsdrift tillverkas å. ännu i stor utsträckning. Av det 1934/35 nybyggda världstonnaget utrustades ung. 25 % med å. Kombinationen å. och lågtrycksturbin vinner terräng. För mindre effekter, högt ångtryck och mottryck erbjuder å., även vid fasta anläggningar, alltjämt fördelar framför ångturbinen och tillverkas därför i en ej obetydlig utsträckning för dessa driftförhållanden. T. L-k.

***Ångpanna.** Ångpannetekniken befinner sig fortfarande i stark utveckling. Detta gäller såväl de »normala» pannorna som specialpannorna och bland dem särskilt veloxpannan och La Montpannan. Ytterligare en specialpanna, den Schmidtska, har kommit i bruk i Tyskland. Denna alstrar ånga genom indirekt värmeöverföring med hett vatten, som cirkulerar i rörslingor. I Sverige har ännu ingen specialpanna installerats; elektricitetsverket i Oslo har två 75 tons veloxpannor.

Flygaskan från kolpulvereldade pannor (se Kolpulvereldning, suppl.) utgör ett besvärande problem i städer o. a. samhällen. Den effektivaste men kostsammaste metoden att fånga största möjliga del av askan är den elektrostatiska (se Cottrell-förfarande). I U. S. A. och i begränsad utsträckning även i Tyskland och Tjeckoslovakien har man tillämpat den metoden, att förbränningsrummets botten utbildats till en flat skål; i denna samlas flytande slagg, som avtappas periodvis. Därigenom har man lyckats taga vara på omkr. 40 % av askmängden. Dessa slaggeldstäder äro särskilt användbara, då askans smältpunkt är låg.

Å:s dimensioner per ton genererad ånga minskas alltjämt genom ökad användning av strålningstuber och genom stegrade gashastigheter, samtidigt med ökat fläktarbete. Ett måttligt övertryck i förbränningsrummet brukas ej blott på fartyg utan ibland även i landanläggningar.

Bland märkligare nya svenska pannor kunna nämnas två tornpannor i Vattenfallssty-

relsens kraftstation i Västerås. De äro strålningspannor av modifierad Forssbladtyp och inrättade för olje- eller kolpulvereldning. Den större pannan alstrar vid oljeeldning över 300 ton ånga per tim., vid kolpulvereldning över 250 ton; den torde vara Europas största å. T. L-k.

Ångström, släkt, som härstammar från bonden Anders Persson i Ånge. Hans son Johan (1782—1857) antog namnet och blev kommminister i Sättna. Om dennes söner J. Å., A. J. Å., K. A. Å. och om A. J. Å:s son K. J. Å. se art om dessa i bd 20. Om K. J. Å:s son A. K. Å. se art. i bd 20 och nedan; om dennes bröder H. K. Å. och T. K. Å. se nedan. Litt.: K. Ångström, »A. J. Å. Minnesteckning» (i Skrifter utg. af Medelpads Fornminnesförening, 3, 1907).

***Ångström, A. K.,** blev 1934 förste statsmeteorolog och är sedan 1936 president i Internationella meteorologiska organisationens strålningskommission. Han har i denna egenskap i synnerhet verkat för utveckling och kontroll av de instrumentella hjälpmedlen och för enhetlig metodik för strålningsmätningar. Å. har konstruerat flera meteorologiska instrument, bl. a. ett instrument för registrering av instrålningen samt en jordtermometer (tills. m. E. Petri), vilka båda fått stor användning. Han är sedan 1936 led. av svenska nationalkommittén för geodesi och geofysik.

Ångström, Hilding Knutsson, ingenjör (f. 1890 31/3), son till K. J. Å. Utexaminerades 1913 från Tekn. högskolans elektrotekniska avd., var 1914—18 anställd vid ASEA, 1918—25 vid Malmö stads spårvägar (med avbrott för en tidsvistelse i U. S. A.) och är sedan 1925 spårvägschef i Uppsala. Å. har gjort sig känd som uppfinnare inom spårvägsområdet. E. Hlr.

Ångström, Tord Knutsson, ingenjör (f. 1892 19/9), son till K. J. Å. Förvärvade flygcertifikat hos Blériot i Pau 1912 och utexaminerades 1918 från Tekn. högskolans mek. avd. Å., som tjänstgjort som civil- och militärflygare, var 1918—19 anställd vid a.-b. Enoch Thulins aeroplanfabrik, blev 1920 flygingenjör i Marinförvaltningen, 1926 förste flygingenjör i flygvapnet och var 1930—36 assistent hos luftfartsmyndigheten samt blev 1936 luftfartsinspektör i Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Han har utgivit flera populära arbeten om flygning samt redigerat »Flyg- och motortekniskt bibliotek».

***Ångturbin.** Å:s senaste utveckling kännetecknas bl. a. av att man använder material, som tåla hög överhettningstemp. (500° C och däröver) och äro motståndskraftiga mot vattendropparnas slitning på skovlarna i lågtrycksområdet. Maximieffekten vid 3,000 varv per min. ökas successivt och utgör f. n. 80,000 kW vid måttligt vakuum. Utvecklingen förenklas även genom reduktion av antalet turbinhus på en och samma axel, varigenom snabbare start erhålles. Ljungströmturbinen vinner ökad användning; största kondenseringsaggregatet har f. n. en effekt av 58,000 kW och största mottrycksaggregatet (100 atö till 14 atö) 20,000 kW. Partialreglering börjar användas även vid denna turbintyp.

Fartygsturbiner byggas numera för mycket betydande effekter. Särskilt anmärkningsvärda äro »Queen Marys» och »Normandies» turbinmaskinerier om 150,000—200,000 axelhkr. På »Queen Mary» äro turbinerna med kuggväxlar kopplade till propelleraxlarna; på »Normandie» nyttjas elektrisk överföring. T. L-k.

***Ånsta.** Sedan 24 sept. 1931 bildar Å. tills. m. Längbro och Eker en kyrklig samfällighet.

Årsbibliografi över Sveriges Offentliga Publikationer, se Riksdagsbiblioteket, suppl.

Årsföreningar ha till ändamål att sammanföra välfrejdade svenska män, födda under samma år, till sällskapligt umgänge samt att i mån av tillgångar lindra oförvållad nöd för medlemmar och lämna understöd till avlidna medlemmars efterlevande. 30 maj 1866 konstituerades den första årsföreningen — 1816 års mäns — i Stockholm. Därefter bildades å. för 1821, 1824, 1847, 1848, 1850, 1852, 1853 och 1854 års män, vilka samtliga numera äro upplösta. F. n. (1937) finnas 44 å., som representera årtalen från 1855 t. o. m. 1898 års män, alla med styrelse i Stockholm. Därtill komma omkr. 10 lokala å. i Göteborg, Malmö och Hälsingborg, de flesta filialföreningar till Stockholmsföreningen med samma årtal. Till 1911 bildades å. vanl. vid männens 50-årsålder, därefter vid 40-årsåldern. Varje förening har en särskild styrelse. Sedan 1923 utkommer månadstidskriften Årsföreningarna, organ för landets å. (red. C. Wahlstedt). Tidskriftens arkiv omfattar, bland andra årsföreningsarkivalier, ett porträttarkiv på över 12,000 årsmän med biografier och autografer. Å. ha över 22,000 medl., till omkr. 50 % boende i Stockholm. Å:s samlade kapital utgör betydligt över 1 mill. kr. — Man har försökt att inplantera denna speciellt svenska föreningstyp i Finland. 1930 konstituerades Föreningen 1880 års män r. f. (riksförening) i Finland med styrelsens säte i Helsingfors men har ännu ej fått någon efterföljare. C. W-dt.

***Åryd.** 1. Fr. o. m. 1 jan. 1938 skall Å. utgöra eget pastorat.

***Ås.** 3. I Torsta i Ås har Sveriges utsädesförening en filialstation. Ås är nu eget pastorat.

***Åsbrink, G. E.,** dog 1935 24/7. S. å. utkom Å:s (och K. B. Westmans) »Svea rikes ärkebiskopar».

Åsens bruk, industrisamhälle i Skålleruds (se d. o.) socken; 573 inv. (1936). Jfr Håverud.

Åström, Emma Irene, finländsk pedagog (1847—1934). Blev 1882 Finlands första kvinnliga fil. kand. och mag., var 1886—1913

lektor vid Ekenäs seminarium och blev 1927 fil. hedersdr vid Helsingfors univ. Å. hade nära förbindelser med V. Rydberg och hans hustru. — Biogr. av A. Takolander (1922) och självbiogr., »Mitt liv och mina vänner» (1934). H. E. P.

***Åsunda kontrakt** har sammanslagits med Trögds kontrakt (se Trögds och Åsunda kontrakt, suppl.).

Återbäring, se Ristorno.

***Återfallsförbrytare.** Ändrade bestämmelser om internering av å. (se Tvångsinternering) ha tillkommit genom lagen 18 juni 1937 om förvaring och internering i säkerhetsanstalt (se d. o., suppl.). I samband med lagens tillkomst ha 1937 straffen för återfall i stöld blivit nedsatta. R. B-l.

Återfödelse, se Reinkarnation och Själavandring.

Återförsäkringsaktiebolaget Sverige, se Sverige, sp. 1032.

***Återkoppling,** en elektrisk kopplingsprincip, då i en energiförstärkande apparat en utgående ström eller spänning tvingas att påverka kretsen för motsv. ingående storhet. Å. tillämpas i första hand inom den på elektronrör grundade förstärkartekniken inom telefoni och radio. F. D-n.

Återtändning sker, då en elektrisk ljusbåge slocknar men åter utbildas under inverkan av förhöjd spänning över ljusbågssträckan. Å. spelar en stor roll inom strömbrytartekniken samt vid vissa slag av jordslutningar (jfr Elektrisk jordslutning, suppl.) på elektriska luftledningar. F. D-n.

***Ädelstenar.** 1935 lyckades I. G. Farbenindustrie i Bitterfeld framställa syntetisk smaragd el. igmerald, som till skillnad från syntetisk korund och spinell ej erhålles i päronform utan såsom i druser sittande, väl utbildade, prismatiska, upp till mer än 1 cm långa kristaller. En slipad igmerald har samma utseende och kemiska sammansättning som en naturlig smaragd. De fysikaliska egenskaperna äro också nästan desamma, men olikheterna (även med avseende på inneslutningarna) äro dock tillräckligt stora för att man genom ingående undersökning säkert skall kunna fastställa om det rör sig om en syntetisk sten el. en natursten. N. Zn.

Ä'etsä, klorfabrik i Åbo och Björneborgs län, Finland, är under uppförande vid Kumo älvs nedre lopp; ägare det med utländskt kapital arbetande bolaget Finnish chemicals oy. (aktiekap. 24 mill. fmk). Fabriken är avsedd för en årsproduktion av 3,000 ton klor. Försvarsministeriet skall vid fabriken uppföra en anläggning för tillverkning av klorkalk (bl. a. avsett som saneringsmedel mot senapsgas). O. Brn.

Äganderättsklander, se Klander och Vindikationsrätt.

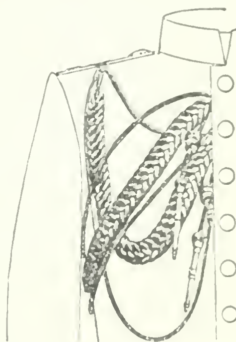
Ägarbolag, se Holding company.

Äggcentral, Äggförsäljningsförening, se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1162.

Äggförening, Äggkrets, se Lantmannakooperation, suppl., sp. 1162.

Ägghandelsförbundet, se Svenska ägghandelsförbundet, suppl.

***Ägiljett.** Adjutanter och ordonnansofficerare hos sv. kungl. personer samt Generalstabskårens och Artilleristabskårens officerare bära till paraddräkt ä. av vidstående utseende. Samma ä. bars tidigare av Generalstabens och Artilleristabens officerare, dock ej 1932—36. Liknande ä. bäras av generalstabsofficerare i flera länder. C. A. E.

Ägiljett, modell 1816 (före 1932 kallad »stor ägiljett»).

***Ägodelningsrätt.** Talan mot ä:s eller ägodelningsdomares beslut föres numera, enl. lag 31 maj 1935, hos hovrätten och skall ingivas till ägodelningsdomaren. Besvär över hovrättsbeslut anföras hos K. m:t och ingivas likaledes till ägodelningsdomaren.

***Äktenskap,** jfr även Giftermålsfrekvens och Gift kvinnas innehav av tjänst, båda i suppl.

***Äktenskaplig börd,** jfr Faderskapsfastställelse 1, suppl.

***Äktenskapscertifikat.** Chefen för Utrikesdep:s rättsavd. utfärdar numera ä. i st. f. kabinettssekr.

***Äktenskapsfrekvens**, se även Giftermålsfrekvens, suppl.

***Äktfinskhet.** Under 1930-talet har Akademiska karelska sällskapet (se d. o., suppl.) alltmer framträtt som ett ledande organ inom den äktfinska rörelsen, som varit särskilt livlig under språkstriden kring Helsingfors univ. (se Finland, suppl., sp. 98). Det har stort inflytande inom I. K. L. (se Lapporörelsen, suppl., sp. 1167), som i delegationen för Helsingfors univ:s studentkår f. n. (1937) besätter 39 av de 60 platserna. I uttalad avsikt att söka åstadkomma ett slut på stridigheterna i universitetsfrågan genomdrev den agrarsocialdemokratiska regeringen Cajander i riksdagen våren 1937 en lösning, som varken tillfredsställde svenskarna eller äktfinnarna. Bland de pressorgan, som förfäkta äktfinskheten, märkas Ajan Suunta och Suomen Heimo (organ för Akademiska karelska sällskapet). C. A. E.

***Älg.** Litt.: F. Bromée, »Allt om älgjakt» (1937).

***Älvsborgs fästning.** Enl. 1936 års försvarsordning skall en kapten vara kommendant och tillika tygmästare. Ä. skall fortfarande vara förlagd i materielreserv. Förslag har framlagts om ett utflyttande av bestyckningen till Göteborgs skärgårds havsband.

***Älvsborgs län.** Folkmängden uppgick 1 jan. 1937 till 323,351 pers., därav 90,499 i städerna. Landsvägarna hade 1935 en längd av 1,436 km, bygdevägarna 3,487 km. 1 jan. 1937 funnos 11,408 motorfordon, därav 6,282 person- och 1,972 lastautomobiler samt 2,582 motorcyklar. Vid samma tid voro de trafikerade omnibuslinjerna 240 med tills. 5,410 km linjelängd (koncessionerade voro 260 med 5,518 km längd). Municipalsamhällena äro nu 6. Kommunal mellanskola finns även i Kinna. G. Rbg.

***Älvsborgs regemente** tillhör sedan 1937 III:e arméfördelningen.

***Älvsby.** 1. Vid Laver (se d. o., suppl.) i Ä., där malmbrytning i större skala nu pågår, uppväxer ett mönstergillt gruvsamhälle.

***Älvsnabben** är känt redan sedan 1200-talet. Om Ä. se även N. Ahnlund i Vårt Försvar 1937.

***Ämbetsbrott.** Den särskilda påföljd för vissa ä., som utgjordes av ovärdighet (se d. o.) att i rikets tjänst vidare nyttjas, avskaffades genom lagstiftning 1936 (se Påföljd, suppl.). Samtidigt gåvos ändrade bestämmelser om förlust av allmän befattning på grund av annat brott än ä. (förut strafflagen 25: 20, numera huvudsakl. 2: 18). R. B-l.

***Ämbetsexamina.** Statsvetenskaplig examen (se d. o., suppl.), inrättad 1935, är avsedd att vara ä. för vissa statstjänster. Hittills ha inga närmare bestämmelser härom utfärdats. I samband med nämnda examens tillkomst har kansliexamen, som hittills varit ä., avskaffats. Fr. Sg.

***Ämnesgrupp** kallas även var och en av de kombinationer av ämnen, som äro bestämda för avläggande av fil. ämbetsexamen. Nu gällande examensstadga upptar 14 sådana grupper eller kombinationer. Fr. Sg.

***Ämneskombination.** Antalet ä. på latingymnasiet och latinlyceet är numera 11, av vilka 8 äro treämniga och 3 tvåämniga, på realgymnasiet och reallyceet 7, alla treämniga. Fr. Sg.

Ämnesomsättningssjukdomar (jfr Ämnesomsättning, sp. 1389). Rubbningar i de ordinära klyvnings- och resyntesprocesserna i djurorganismen ha i stor utsträckning, när man lärt känna deras orsak, utmönstrats ur den egentliga gruppen ä. Så har det skett med Basedowska sjukan, Addisons sjukdom och *dystrophia adiposo-genitalis*, allteftersom man i sköldkörtelns, binjurens, hypofysens och könskörtlarnas rubbade funktion funnit deras orsak, och de ha sammanförts till hormonala rubbningar. Så håller det på att gå med sockersjukan, sedan man funnit sjukdomens säte i bukspottkörtelns öar (*insulae*) och dessas plats i endokrina systemet. Den betydligt sällsyntare giktsjukdomen med sin kärna i rubbningar av urinsyrans omsättning och utsöndring räknas till äggviteomsättningens rubbningar, liksom sockersjukan närmast till kolhydratgruppens; till fettgruppens hänföres fettsotens, vilken dock även ingriper på kolhydratomsättningen. Sällsyntare sjukdomsarter inom var och en av dessa grupper finnas, t. ex. resp. pentosuri, oochronos och *adipositas dolorosa*. Flera vitaminbristsjukdomar ha på sin tid räknats till ä. men grupperas nu som avitaminoser, ehuru vissa karakteristiska rubbningar i ämnesomsättningen finnas vid dylika sjukdomar. Ä:s nuv. kärna eller centrala etiologi skulle väl anses ligga i hypo-, hyper- eller dysfunktion av vissa enzymatiska processer i organismen, när dessa ej kunna anses begränsade till ett eller ett par organ eller förut välkända kliniska sjukdomsbilder i bestämda organsystem. Avgränsningen av ä. är sålunda något flytande. Tillg.

***Ängby,** Norra och Södra. 1 jan. 1937 hade folkmängden i Norra Ä. stigit till 3,142 pers. och i Södra Ä. till 535 pers. Vid Mälaren i Södra Ä. anlade Stockholms stad 1936 ett friluftsbad (Ängbybadet).

***Ängelholm,** stad. Folkmängden hade 1937 stigit till 5,726 pers. I Thorslundsskogen ordnades 1935 den s. k. Hembygdsparken med museum. Numera finnas i Ä. tre affärsbankskontor. Kronohäktet har indragits. G. B. v. L.

***Ängelsberg.** Litt.: P. Norberg, »Bidrag till Engelsbergs bruks historia» (1934).

***Ärekränkning.** Genom ändring 1936 av strafflagen 16: 15 har allmän åklagares ovillkorliga åtalsrätt i fråga om ä. utvidgats och gäller nu de fall, i vilka ä. skett mot någon i eller för ämbete, tjänst eller annan allmän befattning, som han innehar eller innehaft, eller mot någon, som innehar sådan befatt-

ning, med avseende på förhållande utom denna av beskaffenhet att göra honom ovärdig det förtroende och den aktning, som befattningen kräver. R. B-l.

***Ärftlighet,** jfr även Artbildning, Bastard, Cytologi, Kromosomer och Självsteril (alla i suppl.). Bland nyare litt. märkes K. V. O. Dahlgren, »Botanisk genetik» (i »Växternas liv», bd III, 1936, och IV, 1937).

***Ärkebiskop.** Litt.: G. Åsbrink och K. B. Westman, »Svea rikes ärkebiskopar» (1935).

Äy'räpää [-pä], Matti, finländsk tandläkare (1852—1928); hette urpsr. Europaeus. Blev med. lic. 1883 och verkade 1892—1917 som lärare i tandläkarkonst vid Helsingfors univ. Både som lärare och som forskare var Ä. en föregångsman inom sitt fack i Finland och Norden. Han fick professors värdighet 1904. — Biogr. på sv. av G. Sivén (1934). — Ä:s brorson Aarne Elias Ä. (f. 1887) är sedan 1933 avd.-föreståndare vid nationalmuseum samt docent i förhistorisk arkeologi vid Helsingfors univ. H. E. P.

ÖB, förk. för överbefälhavare (se d. o., suppl.).

Öberg & co:s a.-b., C. O., ett 1907 gr. bolag, som driver en 1850 anlagd filfabrik i Eskilstuna. Aktiekap. 2 mill. kr.; omkr. 400 arb.

Öberg & son, a.-b. J. O., ett till a.-b. Sveriges litografiska tryckerier anslutet bolag, som i Eskilstuna driver en 1845 anlagd fabrik för tillv. av kontorsböcker, spelkort m. m.

***Öckerö.** På Öckerön har anlagts (delvis som beredskapsarbete) en hamn, färdig 1935.

***Ögonglas.** På senare tid ha s. k. kontaktglas el. påläggsglas börjat användas. Dessa utgöras av en liten glasskålla, som på ena sidan formas så, att den tätt ansluter sig till ögats form, och på den andra har en klotyta i mitten av sådan krökning, att den rättar ögats brytningsfel, då skållan lägges på själva ögat, under ögonlocken. Dylika glas kunna framställas antingen genom blåsning eller slipning. Ögat har emellertid ofta svårt att tåla dem under längre tid. J. W. N.

***Öhman,** C. M. Engagemangen i Berlin vid Städtische Oper (och Staatsoper) äro sedan 1932 av mera tillfällig natur. Ö. utnämndes 1933 till hovsångare. Han är sedan 1928 g. m. Isabel Ghasal (se d. o., suppl.).

Öhman, Karl Yngve, astronom (f. 1903 27/3). Disputerade i Uppsala 1930 och blev docent vid Stockholms högskola s. å. Ö. har i en produktion, som omfattar ett drygt 40-tal avh. och skrifter, särskilt ägnat sig åt att utveckla de av Lindblad uppställda metoderna för bestämning av stjärnornas absoluta ljusstyrkor, med särskild hänsyn till de vita och vitgula stjärnorna. Han har dessutom utfört en serie instrumentkonstruktioner och uppfinningar inom det astrofysikaliska området samt påvisat förekomsten av särskilda kriterier i de röda stjärnornas spektralband för bestämning av den absoluta magnituden. Ö. har bl. a. undersökt spektret i detalj för den ena av Andromedastjärnsystemets ellipsformade följeslagare och därigenom givit starka stöd för att denna (s. k. nebulosa måste bestå av stjärnor. K. Lmk.

Öhne'll, Richard Harald, läkare (f. 1887 17/9). Blev med. lic. 1914, med. dr 1918, docent i medicin 1919, allt vid Karol. inst., och är sedan 1932 överläkare vid medicinska avd. av Stockholms läns centrallasarett. Ö:s vetenskapliga verksamhet berör framför allt rubbningar i matsmältningskanalen (rödsot, magsår) samt skörbjugg. Ljd.

***Öja.** 1. Efter pastoratsreglering ingår Ö. sedan 1 jan. 1937 i Ö., Hamra, Vamlingbo och Sundre pastorat.

Økland, Fridthjof Johannes, norsk zoolog (f. 1893), docent i zoologi vid Norges lantbrukshögskola (Ås) sedan 1920. Ö. medföljde som zoolog den norska expeditionen till Novaja Zemlja 1921, vars faunistiska resultat han bearbetat. Jämte djurgeografiska arbeten (ss. »Die Verbreitung der Landgastropoden Norwegens», 1925) har han utgivit populärvetenskapliga skrifter och böcker samt (1932) en lärobok i zoologi. Han utger den i Jena utkommande tidskr. Zoogeographica. N. O.

***Öknamn.** Ny litt.: G. Langenfelt, »Namn och öknamn på politiska partier och personer i Sverige» (1935; Verdandis Småskrifter, 373).

***Öland.** Nyare litt.: M. Hofrén, »Öländska bygdestudier» (1933); M. Stenberger, »Ismantorps borg och Gråborg samt Ö:s övriga fornborgar» (1934; Svenska Fornminnesplatser, 21).

Ölands folkhögskola, se Torslunda.

***Öm** bildar sedan 1931 tills. m. Skövde och Ryds församlingar en kyrklig samfällighet.

Öman, Erik, ingenjör, högskollärare (f. 1885 17/9). Utexaminerades 1909 från Tekn. högskolans avd. för kemisk teknologi, blev 1916 docent där i kemisk teknologi och är sedan 1920 speciallärare i läran om kemisktekniska apparater samt sedan 1926 tillika i pappersteknik. Ö. har publicerat ett stort

Monumentet över Olaus och Laurentius Petri i Örebro. Av N. Sjögren.

antal skrifter, huvudsakl. berörande cellulosa, papper och kemisk-tekniska apparater. E. Hlr.

Öman, I v a r, tidningsman (f. 1900 18/4). Blev fil. dr i Uppsala 1924 på avh. »Karl Staaffs första ministär» (tr. 1923), politisk red. i Nya Dagligt Allehanda 1925, led. av Stockholms stadsfullmäktige 1931 och av stadskollegiet 1934 och är sedan 1937 ordf. i stadsfullmäktiges högergrupp. Ö. invaldes i F. K. 1937. Han medarbetar flitigt i tidskrifter och är ofta anlitad som föreläsare i politiska och ekonomiska frågor. L. K.

Örbo, K a r l G u s t a f, målare (f. 1890 20/2), har varit elev vid Tekniska skolan och Konstakad. i Stockholm samt studerat utomlands. Han är sedan 1924 teckningslärare vid Norra realläroverket i Stockholm. Ö:s landskapsmålningar i Nationalmuseum samt i Östersunds och Västerås' museer visa ett ingående detaljstudium och en saklig behandling. E. L-k.

***Örebro** har efter inkorporering 1937 av huvuddelen av Längbro socken och en mindre del av Ånsta en areal av 4,914 har, därav 453 har inom stadsplan; 45,663 inv. (1937). Vid Vasabron fullbordades 1935 det s. k. Nämndhuset för stadens nämnder och styrelser. Prof. N. Sjögrens monument över Olaus och Laurentius Petri restes 1934. Utmed s. stranden av Svartån har en park tillkommit, och vid till större delen konstgjorda dammar vid Gustavsvik har ett större kommunalt friluftsbad börjat anläggas (4,2 har, vattenmängd 56,000 m³). Efter inkorporeringen tillhöra Rynninge, Hagaby, Holmen och Hjärsta, Livreg:tets grenadjärers kaserner, S. J:s huvudverkstad (Centralverkstäderna) samt flera större industrianläggningar staden. 1937 beräknades antalet (organiserade) arb. inom Ö:s industri, handel och samfärdsel till omkr. 10,700, därav inom industrien omkr. 5,400. Största ökningen kommer på följ. företag: Oscaria (626 arb. 1937), Skandia (279 arb.) och Ö. kexfabrik (310 arb.); numera må även nämnas a.-b. skofabriken Rex (162 arb.). I Ö. ankommo och avgingo 1936 tills. 702 fartyg om 38,204 nettoton. Tax.-värdet å fastighet utgjorde 1936 177,717,400 kr., därav skattefri 16,494,500 kr., den tax. inkomsten 56,005,120 kr., stadens tillgångar vid årsskiftet 1935/36 26,314,672 kr. och skulder 17,747,289 kr. Ö. är numera delat på Nikolai, Olaus Petri och Längbro församlingar. Privat rundradiostation finnes. Staden äger Ö. flygplats, som anlagts som reservarbete och blev färdig 1937. G. Stdl.

***Örebro län.** Folkmängden uppgick 1 jan. 1937 till 219,202 pers., därav 48,518 i städerna. De enskilda normalspåriga järnvägarnas längd uppgår nu till endast 355 km. Svartälvs järnväg nedlade driften 15 maj 1936. Askersund—Skyllberg—Lerbäcks järnväg uppehåller i regel persontrafiken med omnibus. Sjöfarten i Ö:s hamnar har ökats. 1935 ankommo och avgingo tills. 1,040 fartyg om 76,114 nettoton, samtliga i inrikes fart. Landsvägarna hade 1935 en längd av 1,157 km, bygdevägarna 1,440 km. Antalet registrerade motorfordon i Ö. uppgick 1 jan. 1937 till 9,192, därav 5,147 person- och 1,305 lastautomobiler samt 2,462 motorcyklar. I länet funnos 1 jan. 1937 163 koncessionerade (och trafikerade) omnibuslinjer med en sammanlagd linjelängd av 4,258 km. Landskommunernas antal är nu 58. G. Rbg.

***Öregrund** hade 1,286 inv. 1937.

***Öresund.** 1936 framlades av svenska och danska entreprenadfirmor ett förslag till bro över Ö. i läget Malmö (Limhamn)—Saltholm—Köpenhamn med 300 m breda genomfartsöppningar (segelfri höjd 45 m) över Flintrännan och Drogden. Brobanan skulle ha plats för en enkelspårig järnvägslinje, en 8,5 m bred körbana för bilar (3 filer) och en 2,8 m bred cykelbana. Totalkostnaden beräknades till 132 mill. kr. E. Hlr.

Öresundsvarvet, a.-b., gr. 1923, driver i Landskrona skeppsvarv med torrdocka och flytdocka (se D o c k a och plansch vid d. o.). Aktiekap. 1 mill. kr.; omkr. 650 arb.

***Örja** skall efter framtida pastoratsreglering ingå i Härslövs, Säby, Vadensjö och Ö. pastorat.

Örlogsbas, se F l o t t s t a t i o n, suppl.

Örlogsdepå, mindre flottstation (se d. o., suppl., och D e p å). Av flottans båda ö. är endast Göteborgs i verksamhet i fredstid, medan Gustavsviks är obemannad. Enl. 1936 års försvarsbeslut skall fartygsmaterielen vid Göteborgs ö. ökas och en del byggnads-, iståndsättnings- samt muddringsarbeten utföras. Ö-g.

Örlogsstation, se F l o t t s t a t i o n, suppl.

A. Örnberg.

***Örnberg,** A., utnämndes till överste och souschef för Flygförvaltningen 1936 och till generalmajor i flygvapnet 1937.

***Örne,** A. E., avgick 1934 ur F. K. Som chef för postverket har Ö. ägnat särskilt intresse åt frågor ang. personalens utbildning, postanordningarna på landsbygden, anskaffande av tidsenliga postlokaler och luftposten. Ö. blev 1934 ordf. i sv. delegationen för nordiskt samarbete och 1935 i direktionen för Karolinska sjukhuset och Serafimerlasarettet.

***Örnsköldsvik** hade 1937 5,484 inv. Ett nytt post- och telegrafhus fullbordades 1936. Staden har en statlig rundradiostation och en känd skidbacke. Ö. skall fr. o. m. 1 jan. 1938 förläggas under landsrätt. — Litt.: R. Öhngren, »Ö. intill år 1900» (1927).

***Örnsköldsviks-Posten.** Sedan 1935 är T. Forsberg (f. 1906) tidningens red.

Öronmusslestil, se B r o s k b a r o c k, suppl.

Örsted, O e r s t e d, förk. Ø, av Internationella elektrotekniska kommissionen 1930—31 fastställd beteckning för absoluta enheten för magnetisk fältstyrka. Den för denna tidigare brukade termen g a u s s avser numera endast magnetisk induktion. Sv. B-r.

***Örström,** O. V., lämnade 1934 Nordisk Familjebok och avgick 1935 som läroverksadjunkt.

***Örtenblad,** O. G., dog 1936 $^{22}/_{5}$.

-öse, »utlopp», bildat till *os*, älvmynning (se O s), ingår bl. a. i ortnamnet *Lödöse*, där förleden är ånamnet *Liudha*, »den ljudande» (nu kallad Gårdaån). E. W-én.

Östafrika. 1. B r i t t i s k a Ö., eng. *British East Africa*, före 1920 namnet på nuv. kolonien och protektoratet Kenia (se d. o.). Beteckningen begagnas även allmänt som sammanfattande namn på Kenia, Uganda och Sansibar; stundom inbegripes även Tanganjikaterritoriet. — 2. I t a l i e n s k a Ö., it. *Africa orientale italiana*, sedan 1936 det off. namnet på det italienska kolonialväldet i Ö., omfattande det s. å. annekterade kejsardömet Abessinien samt kolonierna Eritrea och Italienska Somaliland, de båda sistnämnda numera betydligt förstorade på det förstnämndas bekostnad. Enl. off. it. uppgifter anslås totalarealen till 1,708,000 km² men folkmängden till endast 7,6 mill. pers. Italienska Ö. delas i fem prov., Amhara, Harar, Galla-Sidama, Eritrea och Somaliland. Huvudstaden, Addis Abbeba, med omgivning bildar ett särskilt förvaltningsdistrikt. S. F.

Östanbo, se S ö d e r a l a, suppl.

Östavall, se H a v e r ö.

Östberg, K n u t E r i k G u n n a r, industriman (f. 1888 $^{7}/_{5}$). Ö., som 1909—18 var anställd hos Stockholms stad, blev 1918 sekr. hos a.-b. Sveriges litografiska tryckeriers organisationsavd. och s. å. räkenskapschef hos a.-b. P. A. Norstedt & söner, där han 1926—33 var chef för den tekniska avd. Sedan 1934 är han verkst. dir. för a.-b. Sveriges litografiska tryckerier.

Östberg, K r i s t i a n, norsk rättshistoriker (f. 1867), docent vid Norges lantbrukshögskola (Ås) 1918—37. Ö. blev 1915 jur. dr på bd 1 av »Norsk bonderet» (1914), varav han utgivit ytterligare 10 bd. W-t K.

***Östergren,** A. (f. 1874), dog 1935 $^{3}/_{3}$.

***Östergötlands Dagblad.** A. I. Anderson är även tidningens huvuddelägare. Sedan 1935 är H. Hadarson biträdande red.

***Östergötlands enskilda bank** ombildades 1934 till a.-b. Sammanslagningen med Norrköpings enskilda bank ägde rum 1927, ej 1920. Till följd av förluster vid Kreugerkoncernens sammanbrott avskrevos 1932 omkr. 17 mill. kr. Till täckning härav åtgingo utom reservfond o. a. reserverade medel 6,76 mill. kr. av grundfonden. Grundfondstillskott på samma belopp tecknades, sedan medel härför ställts till förfogande av staten (ur fonden för stöd åt svenska kreditinrättningar; se B a n k, suppl.) samt vissa privatbanker. Med användande av vinstmedel har grundfondstillskottet 1937 nedbringats till 2,45 mill. kr. Minnesskrift av S. Brisman (1937). E. H-ss.

Östergötlands folkhögskola, L u n n e v a d s f o l k h ö g s k o l a, se L u n n e v a d.

***Östergötlands län.** Folkmängden uppgick 1 jan. 1937 till 312,252 pers., därav 121,387 i städerna. Staten förvärvade 1937 Östra centralbanan, som 1 sept. s. å. införlivades med S. J. Landsvägarna hade 1935 en längd av 1,019 km, bygdevägarna 3,179 km. 1 jan. 1937 funnos 11,693 motorfordon, därav 6,480 person- och 2,140 lastautomobiler samt 2,704 motorcyklar. Vid samma tid voro de koncessionerade (och trafikerade) omnibuslinjerna 165 med tills. 3,562 km linjelängd. Landskommunerna äro nu 144. I Ö. ligga Höje och Lunnevads lantmannaskolor. På Bjärka-Säby finns lantbruksskola. Ö:s valkrets utser nu 11 representanter till A. K. G. Rbg.

***Östergötlands museum.** Med Ö. kommer L i n k ö p i n g s s t a d s m u s e u m f ö r s k ö n k o n s t (omfattande en konstsamling med omkr. 1,300 målningar, skulptur, grafik m. m.) att förenas i en ny byggnad (under uppförande) efter ritning av arkitekterna N. Ahrbom och H. Zimdahl. B. C-s.

Österlin, G u s t a f B e r n h a r d, präst och missionär (f. 1885 $^{12}/_{8}$). Blev teol. kand. i Lund 1911 och prästvigdes s. å. Ö., som blev komminister i Sundsvall 1912, har bl. a. varit sjömanspräst i Rotterdam 1913—16 och sekr. i Sv. kyrkans missionsstyrelse 1916—20. Han anställdes som sv. kyrkans missionär 1919,

Grossglockner-Alpenstrasse vid Heiligenblut.

organiserade såväl missionsarbetet i Hu-nan som den luterska högskolan i Tao-hua-lun och var missionens superintendent 1920—31. Ö. blev 1933 domkyrkokomminister i Lund men återvände till Kina 1937. Han är god kännare av kinesiska språket och har till detta översatt bl. a. Luthers lilla katekes. G. Lbrg.

***Österling, A. J.**, blev 1936 litterär medarbetare i Stockholms-Tidningen Stockholms Dagblad och s. å. red. för Post- och Inrikes Tidningar. Han avgick med 1936 som ordf. i Pennklubben. Ö. har vidare gett ut »Skånska utflykter» (1934), ett urval teaterrecensioner, »10 års teater 1925—1935» (1936), och »Lyriska tolkningar» (1937). R-n B.

Österman, Hugo Viktor, finländsk militär (f. 1892 3/9). Anslöt sig tidigt till jägarrörelsen och blev efter utbildning i 27:e preussiska jägarbataljonen under finska frihetskriget 1918 major och bataljonschef samt därefter regementschef. Efter kriget har Ö. genomgått svenska Krigshögskolan samt tjänstgjort som regementschef, divisionschef och infanteriinspektör. 1933 utnämndes han till befälhavare för krigsmakten och 1935 till generallöjtnant. C. A. E.

***Österrike** hade enl. 1934 års census 6,760,233 inv. (inberäknat 4,696 pers. utan fast boningsort). Förbundsländerna hade s. å. följ. antal inv.:

Wien	1,874,130	Steiermark	1,015,106
Niederösterreich	1,509,076	Kärnten	405,129
Oberösterreich	902,318	Tyrolen	349,098
Salzburg	245,801	Vorarlberg	155,402
		Burgenland	299,477

Exporten värderades 1936 till 952,6 mill. Schilling och importen till 1,247,2 mill. De viktigaste handelsländerna s. å. voro Tyskland, Tjeckoslovakien, Ungern, Italien, Rumänien, Jugoslavien och Polen. Vägnätet utbygges för den växande automobiltrafiken. 1935 öppnades den storslagna, 156 km långa Grossglockner-Alpenstrasse, som förenar Salzburg med Kärnten; en sidoväg till Edelweisspitze når 2,751 m ö. h. Rundradiosändare finnas i bl. a. Wien, Linz, Graz, Dornbirn (Vorarlberg) och Klagenfurt. S. F.

Statsfinanser. Budgeten för 1937 angav förbundsinkomsterna till 1,342 mill. Schilling och förbundsutgifterna till 1,382 mill. Bland inkomsterna utgjorde skatter och avgifter 947 mill. Schilling (bruttobeloppet 1,134 mill. Schilling, därav direkta skatter 321 mill., tullar 176 mill., konsumtionsskatter 194 mill. etc.) samt statsmonopolen 216 mill. Schilling (därav tobaksmonopolet 181 mill.). Samtidigt upptogos utgifterna för statsskulden till 199 mill. Schilling, för pensioner till 218 mill., för socialförvaltningen (arbetslösheten m. m.) till 173 mill., för nationalförsvaret till 209 mill., för undervisningsväsendet m. m. till 73 mill. etc. Statsskulden redovisades till 3,568 mill. Schilling vid utgången av 1936. N. Sbg.

Bankväsen. Centralbanken, Österreichische Nationalbank, fristående gentemot staten, utövar valutakontroll, varigenom guldmyntfoten de facto satts ur spelet. Bankväsendet omfattar i övrigt affärsbanker, hypoteksbanker och sparbanker, men gränserna mellan deras verksamhetsområden äro flytande. Privatbankerna äro i ovanligt hög grad engagerade i industrien, och finansierandet av denna genom upptagandet av kortfristiga utländska krediter har lett till upprepade bankkriser. Den allvarligaste utbröt, då svårigheter för Österreichische Creditanstalt framtvungo en sanering av denna bank med stöd av staten, centralbanken och huset Rothschild. Publicerandet av bankens ställning i maj 1931 gav signalen icke blott till kapitalflykt från Ö. utan även till den allmänna internationella »förtroendekris», som bl. a. föranledde stora svårigheter för de tyska bankerna och slutligen utmynnade i Englands övergivande av guldmyntfoten i sept. s. å. Creditanstalt måste undergå förnyad sanering följ. år, och de totala avskrivningarna för banken uppgingo till 987 mill. Schilling. Banken har i saneringssyfte i sig upptagit även andra banker och är nu under namnet Österreichische Creditanstalt—Wiener Bankverein den dominerande affärsbanken, hos vil-

ken 90 % av landets industri uppges vara låntagare. Även i övrigt ha banksaneringar pågått, delvis i samband med fusioner, och utländska banker ha lämnat sin medverkan därtill. En följd härav är, att bankerna ofta ägas av staten, centralbanken och utländska fordringsägare. Den senaste tiden har präglats av fortgående konsolidering. Bland de i Ö. verksamma affärsbankerna märkes även det franska institutet Zentral-Europäische Länderbank med säte i Paris. E. H-ss.

Försvarsväsen. Armén. Värnplikt återinfördes i praktiken 1 april 1936 i form av *Bundesdienstpflicht*, allmän tjänsteplikt för offentliga ändamål, som gäller varje manlig medborgare i åldern 18—42 år, med eller utan vapen. Första tjänstgöringen är f. n. 1 år, och repetitionsövningarna omfatta sammanlagt högst 30 veckor. Armén består av 7 divisioner, 1 »snabb» division samt flygtrupper. Dessutom finnas armétrupper, bl. a. tungt artilleri och luftvärnsartilleri. Divisionen har 2—3 inf.-reg:ten, 1 art.-reg:te samt specialförband. Den snabba divisionen omfattar 4 bataljoner bilburet infanteri, 2 dragonreg:ten, 1 motoriserad art.-division samt 1 pansarbataljon (pansarbilar och lätta stridsvagnar). Sammanlagt finnas 17 inf.-reg:ten, 5 självständiga inf.-bataljoner, 4 bataljoner bilburet infanteri, 1 pansarbataljon, 7 art.-reg:ten, 1 självständig art.-division, 2 dragonreg:ten, 2 flygreg:ten m. m. Fredsstyrkan utgjorde 1936 omkr. 25,000 man fast anställd personal, värnpliktskontingentens storlek är ej känd. Sedan 1936 arbetar en på frivillighetens väg rekryterad milis, *die Frontmiliz*, på militär utbildning av de icke övade äldre tjänstepliktiga. C. A. E.

Luftförsvaret. Ö. var enl. freden i Saint-Germain förbjudet att uppsätta luftvärnsartilleri. Numera har dock ett antal batterier anskaffats. Det civila luftskyddet är sedan 1933 statligt reglerat och ledes av en interministeriell luftskyddskommitté. I varje provinsstyrelse finnes en tjänsteman, som är föredragande i luftskyddsfrågor. Vid sidan av de statliga myndigheterna arbetar den frivilliga sammanslutningen *Österreichischer Luftschutzbund.* Luftskydd är läroämne i alla skolor på mellanstadiet. R. Å.

Sport och idrott. Inom hästsporten har Ö. anor från den tidiga medeltiden, och särskilt för dressyrridningen har den »spanska skolan» i Wien (från slutet av 1700-talet) spelat en stor roll. Kapplöpningssporten hade sin glansperiod i slutet av 1800-talet; efter världskriget har den haft att kämpa med stora svårigheter. Viktigaste löpning är derbyt (sedan 1867) vid Freudenau i Wien. I början av 1800-talet vann tyskt turnväsen insteg i landet, där det sedan spelat en stor roll och betingat den moderna sportens genombrott. Sina största internationella framgångar har Ö. vunnit inom fotbollssporten; under åren kring 1930 var Ö. kontinentens ledande fotbollsnation. Tyngdlyftningen tävlar med fotbollen i popularitet; även i denna gren ha stora internationella framgångar vunnits, däribland åtskilliga olympiska medaljer. Vinteridrotterna stå högt, särskilt skridskosporten. Den har gamla anor; den berömda Engelmannbanan i Wien är världens största konstfrusna isbana. I konståkning på skridskor har Ö. haft en rad världsmästare, bland dem K. Schäfer och W. Böckl. I alpin skidsport har Ö. gjort en stor insats, särskilt genom instruktören Hannes Schneider, skaparen av den världsberömda Arlbergskolan. Ö. har även haft många framstående alpinister. I Wien, som är dominerande centrum för Ö:s sport, finns ett 100-tal idrottsanläggningar, bland dem stadion (rymmande 60,000 åskådare) och fotbollsarenan Hohe Warte (100,000) samt de moderna badanläggningarna Amalienbad och Jörgerbad. Centralorganisation är Österreichischer Hauptverband für Körpersport (gr. 1911), som har 22 specialförbund, bl. a. turnförbundet med över 100,000 medl. och fotbollsförbundet med omkr. 500 klubbar, däribland ett 40-tal professionella. Arbetarsporten hade tidigare starka organisationer; 1935 sammanslogos de med landsförbundet. A-ö.

Förbindelser med Sverige. Resa med järnväg Malmö—Wien tar f. n. omkr. 25 tim., med flygmaskin 8,5 tim. Ö. exporterade 1935 till Sverige för 9 mill. kr. (1936 omkr. 9,9 mill.), främst siden, dam- och herrkläder samt hattar, vidare bl. a. magnesittegel, knivar, ramar och väskor. Importen från Sverige värderades 1935 till 3,66 mill. kr. (1936 omkr. 5,3 mill.) och utgjordes bl. a. av järn, dammsugare och separatorer. För förbindelserna mellan de båda länderna verka utom legationer i Stockholm och Wien även Svensk-österrikiska föreningen i Stockholm (gr. 1926) samt i Wien Österreichisch-schwedischer Wirtschaftsverein (gr. s. å.) och föreningen Svea, en sammanslutning av f. d. krigsbarn (jfr d. o.) m. fl. A. A-t.

Historia. Sedan Dollfuss 25 juli 1934 mördats vid den nationalsocialistiska kuppen i Wien, blev K. v. Schuschnigg förbundskansler. Julikuppen 1934 medförde en tids stegrad spänning mellan Ö. och Tyskland. Då Italien ställde sig som garant för Ö:s integritet och koncentrerade trupper i Norditalien, måste Tyskland t. v. inställa sin aktivitet i Ö. Men samtidigt kom Ö., där regeringen sökte förkväva »austronazismen», i allt starkare beroende av Italien. Till en början tillhörde ledaren för de fascistiskt färgade hemvärnen, furst Starhemberg, Schuschniggs regering, men småningom uppstod en allt starkare motsättning mellan dessa båda politiker, som våren 1936 resulterade i en brytning. Starhemberg begagnade en svindelaffär, vari flera av Ö:s ledande män voro inblandade (Phoenixaffären), till att söka misskreditera den rådande regeringsregimen men drog det kortaste strået i kraftmätningen med för-

bundskanslern. Denne lät 1 april införa allmän tjänsteplikt (se ovan, *Försvarsväsen*) och tog härigenom initiativet till att avlägsna de hinder för militär handlingsfrihet, som freden i Saint-Germain ålagt Ö. Kort därefter följde en förordning om hemvärnens avväpning (senare en om deras upplösning). Schuschnigg tog nu själv ledningen av »fosterländska fronten», till vilken anknöts en »frontmilis», som blev den enda kvarstående militärt organiserade sammanslutningen. Den italienska orienteringen befästes, då Ö. med Italien och Ungern i mars avslöt ett tremaktsfördrag, varigenom den i Romprotokollen (se d. o., suppl.) stipulerade samverkan mellan de tre länderna bekräftades. Som en förberedelse till det närmande mellan Italien och Tyskland, som tog fast form hösten 1936, ingick Ö. 11 juli s. å. en överenskommelse med Tyskland, varigenom Ö:s integritet erkändes men dess karaktär av »tysk» stat tillika fastslogs. Bl. a. av ekonomiska skäl ha försök gjorts att få ett bättre förhållande även med Tjeckoslovakien till stånd.

Litteraturanvisningar. O. Ender, »Die neue österreichische Verfassung» (1934); C. M. Hamilton, »Modern Austria» (1935); A. Merkl, »Die ständisch-autoritäre Verfassung Österreichs» (s. å.); F. Winkler, »Die Diktatur in Oesterreich» (s. å.); Th. Brieger, »Oesterreich» (1936); K. v. Schuschnigg, »Dreimal Oesterreich» (1937).

***Österström,** A. I. E., är sedan 1933 led. av andra lagutskottet. Han har tagit mycket livlig del i Folkpartiets propagandaverksamhet och är en av dess aktivaste krafter inom riksdagen, där han sedan 1935 är led. av partiets förtroenderåd och v. ordf. för dess andrakammargrupp. Ö. är ordf. i den på hans initiativ (riksdagsmotion) tillkomna utredningen om landsbygdens bostadsfråga, v. ordf. i befolkningskommissionen och led. av kommittén för utredning om lagstiftning mot väpnade privata kårer. Han var även led. av 1933 års kommitté för utredning om åtgärder mot samhällsfientlig verksamhet. Gl.

***Östersund** hade 1937 15,200 inv. Läroverksbyggnaden om- och tillbyggdes 1935. Därjämte ha tillkommit en ny idrottsplats (1934; för Jämtlands fältjägarreg:te), s. ö. om staden en travbana (1936) och ö. om staden en tennishall (1937). Bland nyare industrier märkas a.-b. Byggnadsvirke och Norrlands elektriska brödindustri-a.-b. Ett under byggnad varande tingshus samt ett kommunalt badhus beräknas bli färdiga 1938. Den armefördelning, vars chefsexpedition är förlagd till Ö., benämnes sedan 1937 II:a. 4:e flygkåren benämnes sedan 1936 Jämtlands flygflottilj (F 4). Ö. har statlig rundradiostation. Ny litt.: J. Bromé, »Ö:s historia» (2 dlr, 1936). I. W-m.

Östgöta flygflottilj, se Sverige, suppl., sp. 1040.

Östgöta luftvärnsregemente. Enl. 1936 års försvarsordning skall ett nytt luftvärnsreg:te, benämnt Ö., upprättas (sannolikt 1939) och förläggas i Linköping.

Östgöta-Tidningen, tidning i Linköping, uppsatt aug. 1936, sedan socialdemokraterna förvärvat tidningen Östgöten (se nedan). Ö:s politiska ståndpunkt är Folkpartiets. Ö. utkommer sex ggr i veckan. Dess red. är N. B. Lundström (f. 1904).

***Östgöten** förvärvades av socialdemokraterna 1935, då H. Thylin (f. 1898) blev red.

***Östhammar** hade 1,263 inv. 1937. Lorenzholm inrymmer numera kommunala mellanskolan i Ö. Stadens tillgångar och skulder hade vid årsskiftet 1935/36 nedgått till resp. 465,844 kr. och 120,314 kr. S. J-n.

Östkinesiska järnvägen, se Sibiriska järnvägen, även i suppl.

Östlund, Agda Maria, f. Lundgren, politiker (f. 1870 3/4), en av pionjärerna för Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, vars styrelse hon tillhört sedan 1920. Hon är led. av A. K. sedan 1922 och av första lagutskottet sedan 1933. S. H.

Östlund, Josef Hilding Emanuel, författare (f. 1894 18/9), tidningsman, bl. a. anställd vid Stockholms-Tidningen 1926—31. Debuterade med pojkböcker under pseud. Stefan Fremling, »En pojkbragd» (1919), »En äventyrlig långresa» (1924) m. fl. 1932 väckte Ö. uppmärksamhet med den goda livsskildringen ur de arbetslösas värld »Vi stackars fattiga satar» och har sedermera fortsatt som romanförfattare med »Utanför Edens lustgård» (1933) och »Din nästas hustru» (1936). J. L-t.

Östman, Carl Johan, meteorolog (f. 1888 22/4), fil. dr i Uppsala 1923, anställd vid Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt 1920, statsmeteorolog sedan 1935. Ö. har skrivit talrika populära artiklar, särskilt om de meteorologiska forskningsresultatens utnyttjande inom flygtrafiken, jordbruket, sjöfarten, flottningen m. m. Bland hans vetenskapliga avh. må nämnas: »Recherches sur les grands vents près de la côte suédoise du golfe de Botnie» (i Medd. från Statens Meteorologisk-Hydrografiska Anstalt 1922; även akad. avh.), »Om stormar vid Svealands och Götalands kuster» (ibid. 1926), »Vinden i Sveriges högre luftlager» (ibid. 1933) och »Isförhållandena vid Sveriges kuster vintrarna 1870/71—1934/35» (ibid. 1937). A. Å.

Östman, Hilbert Axel Birger, tandläkare (f. 1893 17/11), avlade tandläkarexamen 1916, blev med. kand. 1929, var lärare vid Tandläkarinstitutet 1918—26, red. för Sveriges Tandläkareförbunds Tidning 1918—20, för Svensk Tandläkartidskrift 1920—27 och ordf. i Sveriges tandläkareförbund 1933—37. Ö. har varit sakkunnig för utredning ang. ordnandet av folktandvården och är övertandläkare vid Eastmaninstitutet samt medl. av Medicinalstyrelsens vetenskapliga råd. Han har förfat-

tat uppsatser i kårsociala och fackliga frågor, särskilt om marginala paradentoser. G. D-n.

Östman, Karl Johan, författare (f. 1876 12/10), sågverksarbetare. Ö., som hade en hård och bekymmersam barndom och ungdom, var sågare, utlastare, kolare o. s. v. Han genomgick en halvårskurs på Brunnsviks folkhögskola. Ö:s berättelser, »Pilgrimer» (1909), »En fiol och en kvinna» (1912), »Hunger» (1916), romanen »Den breda vägen» (1923), skildra förhållanden och människoöden i sågverksdistriktet vid Sundsvall. R-n B.

***Östman,** N. F., dog 1934 22/10.

***Östra centralbanan** inköptes 1937 av staten.

***Östra härads domsaga.** 1. Jfr Östra och Medelsta domsaga, suppl.

***Östrand.** Sulfatfabriken, som sedan 1934 arrenderas av det till Svenska cellulosa-a.-b. anslutna a.-b. Ö:s sulfatfabrik (gr. 1921; aktiekap. 742,500 kr.), tillverkar årl. 135,000 ton sulfatcellulosa, 3,000 l flytande harts och 1,500 l råterpentin.

Östra och Medelsta domsaga, Blekinge län, under Hovrätten över Skåne och Blekinge, bildades 1937 genom sammanslagning av Östra härads domsaga och Medelsta domsaga, vilka vardera utgöra ett tingslag i den nya domsagan (tingsställen: Lyckeby, resp. Ronneby). Om utredning rörande Ronnebys förening med Ö. se Ronneby, suppl.

***Östra Skånes järnvägar** trafikeras och förvaltas numera av Kristianstad—Hässleholms järnvägar (se d. o., suppl.).

Östra Smålands järnväg omfattar förutvarande Ruda—Oskarshamns järnväg och Ruda—Älghults järnväg, vilka 16 juli 1932 sammanslogos. Ö. har en längd av 78,3 km; spårvidd 0,891 m. Samförvaltas med Kalmar—Berga m. fl. järnvägar.

***Östra stambanan** är nu elektrifierad.

Östra Vrå, se Vrå, suppl.

Östra Värends järnväg, en 1922 för trafik öppnad järnväg mellan Älghultsby och Brittatorp; längd 39 km, spårvidd 0,891 m. Ö., som ägts av staten, såldes 1936 till Växjö—Åseda—Hultsfreds järnvägs-a.-b. Den förbinder Östra Smålands järnvägar med Växjö—Åseda—Hultsfreds järnväg.

***Östrup,** J. E., utgav 1937 »Erindringer».

***Övden,** O. A., är sedan 1937 läroverksadjunkt i Södertälje.

Överbefälhavare. Enl. 1936 års försvarsordning skall högste befälhavaren (se d. o., suppl.), vilken enl. förut gällande bestämmelser skulle vid krig föra befälet över huvuddelen av de svenska stridskrafterna, ersättas av en vid krigsfara eller krig tillsatt överbefälhavare (ÖB). Denne, som skall biträdas av ett högkvarter (se d. o., suppl.), kommer att erhålla befälet över samtliga stridskrafter. Förslag förelåg vid 1936 års riksdag, att ö. skulle ingå redan i krigsmaktens fredsorganisation, vilket föreslogs av försvarskommissionen. Benämningen ö. förekommer även i andra länder, t. ex. i Finland och Tyskland (*Oberbefehlshaber der Wehrmacht* och under denne *Oberbefehlshaber der Armée, der Marine* och *der Luftwaffe*). C. A. E.

***Överdirektör.** Cheferna för Rikets allmänna kartverk och för Statens egnahemsstyrelse ha erhållit titeln ö. Chefens för Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen titel är sedan 1937 generaldirektör.

***Överfältläkare** är sedan 1 juli 1937 tillika stabschef vid sjukvårdsinspektionen. Med tjänsten följer numera överstes tjänsteställning.

***Överkommendant.** Chefen för IV:e arméfördelningen är förordnad som ö. i Stockholm. Han bär som tjänstetecken kommendantskäpp.

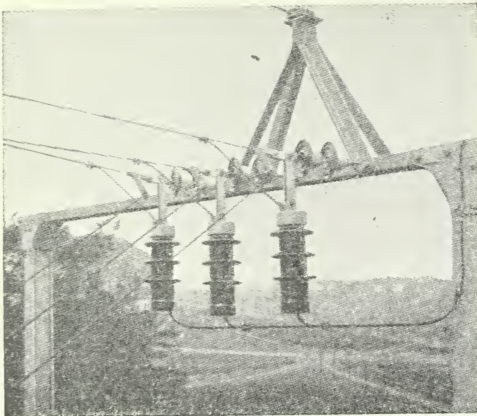
Överland [-lan], Arnulf, norsk författare (f. 1889), har utgivit diktsamlingarna »Den ensomme fest» (1911), »De hundrede violiner» (1912), »Advent» (1915), »Brød og vin» (1919; ny, utökad uppl. 1924), »Berget det blå» (1927), »Hustavler» (1929), novellsamlingarna »Den haarde fred» (1916), »Deilig er jorden» (1923), »Gud plantet en have» (1931) samt skådespelen »Venner» (1917) och »Gi mig ditt hjerte» (1930). »Samlede dikt» utkom i 2 dlr 1936. Svårmod, ironi, ensamhetskänsla och trots bilda huvudstämningarna i hans lyrik. Den ambitiösa konstnärliga formen och känslolivets intensitet ha givit honom anseende som en av det samtida Norges främsta poeter. Politiskt har han anslutit sig till kommunismen; 1933 blev han åtalad för hädelse med anledning av skriften »Tre foredrag til offentlig forargelse» men frikänd. J. L-t.

***Överränta,** se även Uppskovsränta, suppl.

***Överspänning.** Ö. bestå i allm. av mycket kortvariga spänningsvariationer, vilka avsevärt överstiga den elektriska anläggningens driftspänning. En viss typ av ö. uppstår vid in- och urkoppling av strömförande ledningar eller andra aggregat i anläggningarna. Dessa ö. uppnå i allm. spänningsvärden 4—5 ggr högre än den för anläggningen normala driftspänningen och medföra sällan skadliga verkningar i anläggningarna. En vida farligare typ äro s. k. atmosfäriska överspänningar (jfr d. o.), som utbilda sig i elektriska anläggningar (även telefonledningar och radioantenner) under åskväder.

Först under det senaste årtiondet har man erhållit en ingående kännedom om såväl blixtens urladdningsegenskaper som ö:s natur, vilka företeelser visa ett intimt samband. Båda karakteriseras av mycket kortvariga variationsförlopp med avseende på ström och spänning. En av en blixt orsakad ö

Överspänningsskydd (de vertikala, mörka kropparna) för 15,000 V ledning.

på en kraftledning har sålunda i de flesta fall en varaktighet på endast några tiotals milliondels sek. Under så kort tid som någon milliondels sek. kan för övrigt ö. uppnå sitt högsta spänningsvärde, vilket i vissa fall kan uppgå till milliontals volt. Det är tack vare de senaste årens utveckling av speciella mätinstrument, de s. k. katodstrålsoscillograferna (se Oscillograf, suppl.), som man fått möjlighet att undersöka spänning och strömvariationer under så korta tidsintervall som ned till bråkdelar av en milliondels sek. De första mätningarna av genom blixten orsakade ö. på kraftledningar upptogos i Sverige 1925, och tre år senare påbörjades liknande undersökningar i U. S. A. och i Schweiz. Till skydd mot ö. begagnar man sig av överspänningsskydd (se d. o., även nedan), och systematiska undersökningar av ö. äro nödvändiga för konstruktion av driftsäkra överspänningsskydd. H. Ndr.

***Överspänningsskydd,** skyddsanordning för elektriska apparater och ledningar mot elektrisk överspänning (se d. o., även ovan). För ledningar med låg spänning (t. ex. telefonledningar och radioantenner) användas ö., vilka bestå av gnistgap, ibland inneslutna i evakuerade glasrör.

För elektriska ledningar användes i vissa fall ute i det fria ett ö., bestående av en över ledningarna uppspänd lina (s. k. jordlina, se d. o.), vilken beräknas i vissa fall skydda ledningen mot direkta överspänningar därigenom, att den i första hand träffas vid ett direkt åskslag och därmed avleder blixtströmmen till jord. Även mot indirekta överspänningar skyddar en jordlina på det sättet, att den nedsätter dessas amplitud.

För starkströmsledningar gjorde sig behovet tidigt gällande av speciella ö., uppställda på de för överspänningar känsliga ställena i anläggningarna, och många olika konstruktioner ha försökts. De äldre ö. visade sig värdelösa ur skyddssynpunkt och medförde t. o. m. i vissa fall en ökad fara för driftstörningar. Detta berodde på att man vid skyddens konstruktion saknade tillräcklig kännedom om överspänningarnas natur, och man behärskade därmed icke den experimentella teknik, som var en nödvändig förutsättning för ö:s konstruktion.

Ett på sin tid ofta använt ö. utgjorde hornåskledaren (se Elektrisk arbetsöverföring, sp. 612), vilken dock, efter vad erfarenheten visat, är föga driftsäker och därför övergivits som ö.

Elektrolytåskledare (se d. o.), som förr brukades särskilt i U. S. A., ha på grund av sin besvärliga skötsel, känslighet för kyla och bristande tillförlitlighet allmänt övergivits.

De ö., vilka numera användas i elektriska anläggningar, utgöras dels av de s. k. ventilskydden och dels av de s. k. kondensatorskydden. Båda dessa skydd äro utvecklade med stöd av de senaste forskningsresultaten i fråga om överspänningarnas egenskaper. Ventilskydden gå under olika namn, t. ex. autoventilavledare el. katodfallavledare, och grunda sig, som namnet anger, på en viss ventilverkan. Vid en inkommande överspänning öppnar skyddet en avledningsväg till jord för de i överspänningen bundna elektriska laddningarna. Skyddet har härvid den egenskapen, att det hindrar anläggningens driftström att följa efter i den urladdningsbana, genom vilken överspänningen avledes. Skyddet fungerar alltså som en säkerhetsventil. På skydden ställas stora krav i fråga om reaktionshastighet, då de utan tidsförsening skola avleda överspänningen inom intervall av några få tiotal milliondels sek. Skydden bestå av ett vattentätt hölje av porslin, vilket innesluter ett eller flera gnistgap i kombination med motståndsblock. På de senare ställas speciella krav, och de utgöras oftast av ett halvledande material, i vilket kiselkarbid ingår. Motståndet i blocken måste ha sådan egenskap, att det sjunker med den av överspänningen orsakade stegringen i strömmen. Det bör åter stiga, när överspänningen når sitt lägsta värde, och vid detta tillfälle utöva blocken jämte gnistgapen en sådan spärr- och släckverkan till jord, att driftströmmen hindras passera genom skyddet till jord. Skydden måste tåla höga strömbelastningar, i vissa fall överstigande tusentals ampere. De tillverkas för olika voltvärden från de låga spänningar, som gälla för vanliga installationer i bostadshus, och upp till höga driftspänningar. Ett ö., avsett för installation i ett bostadshus, har ung. samma utsträckning som porslinsdosan för en vanlig säkring. Ö. för höga driftspänningar ha däremot mycket stora dimensioner, beroende på att skydden måste på ett betryggande sätt vara isolerade från jord (se vidst. bild).

Kondensatorskydden bestå av kondensatorer med hög kapacitet, vilka med sin ena beläggning inkopplas till den

spänningsförande ledningen och med den andra till jord. Kondensatorskydden böra dels ha en hög kapacitet och dels en hög isolationshållfasthet till jord. De kunna under dessa förutsättningar nedsätta inkommande överspänningar till för anläggningens isolation ofarliga voltvärden. H. Ndr.

***Överström.** Om överströmsskydd se även Elektriska reläer, suppl., sp. 1160.

***Överståthållareämbetet** är sedan 1934 uppdelat på fyra avd., Ö:s kansli, överståthållarens avd. för polisärenden, Ö. för skatteärenden, vilken avd. jämlikt instr. 17 april 1936 och k. f. 12 juni s. å. ersatt Ö. för uppbördsärenden, och Ö. för polisärenden. Ö:s instr. av 1882 har senast ändrats 2 april 1937. — Litt.: N. Ahnlund m. fl., »Överståthållarämbetet 1634 16/10 1934» (1934). Ldht.

Översättare. Om auktoriserade ö. se Translator, suppl.

***Övertidsarbete.** I lantarbetstidslagen, utfärdad 26 juni 1936 och ändrad genom lag 18 juni 1937, meddelas jämväl vissa bestämmelser om ö., vilka i stort sett motsvara övertidsbestämmelserna i 1930 års lag om arbetstidens begränsning. Arbetsgivarnas rätt att utan särskilt tillstånd uttaga ö. har emellertid utsträckts från 200 till 260 tim. för 12 mån., varemot någon möjlighet att av Arbetsrådet få tillstånd till ytterligare ö. icke medgivits. Såsom ö. vid oförutsedda omständigheter räknas även arbete, som föranledes av födelser eller sjukdoms- eller olycksfall bland djuren, och med nödiga förberedelse- och avslutningsarbeten jämställas vakt-, vattnings- o. a. underhållsarbeten i trädgårdsskötsel. A. M.

Övertidsjournal. Till möjliggörande av kontroll på tillämpningen av bestämmelserna ang. övertidsarbete (se d. o., även ovan) i lagarna om arbetstidens begränsning, om arbetstiden på svenska fartyg och lantarbetstidslagen skola anteckningar om sådant arbete på visst sätt göras i en av vederbörande myndighet till sin avfattning fastställd journal, benämnd ö. Förstnämnda lag möjliggör vissa eftergifter, vilket lett till bl. a. att många företag tillåtits fullgöra ifrågavarande skyldighet genom anteckningar på sina avlöningskort el. dyl. A. M.

Överväxel, en på automobiler brukad anordning, bestående av en extra kuggväxel efter växelladan eller i bakaxeln. Ö. medför, att motorn vid en viss hastighet på vagnen arbetar med ett lägre varvtal, än som motsvarar högsta växeln (direkta växeln i växelladan), varigenom vagnen får en högre hastighet, än då den köres på direkt växel. Motorn erhåller lägre varvtal och högre belastningsgrad vid större körhastigheter och därigenom en bättre bränsle- och smörjoljeekonomi. Framför allt i vagnar med kompressormatad motor och strömlinjeformat karosseri är ö. av största betydelse. Inkopplingen sker i regel automatiskt, då vagnen nått en hastighet av 60—70 km/tim. N. G-n.

***Övningsämnen.** Frågan om övningslärarnas utbildning är f. n. (1937) under behandling av de sakkunniga, som tillsatts för utredning av frågan om utbildning av lärarna vid de allm. läroverken m. fl. läroanstalter. Utbildningen av lärare i slöjd och teckning ingår därjämte i det uppdrag, som lämnats de s. k. yrkesskolsakkunniga. Fr. Sg.

***Övraby.** 2. Efter framtida pastoratsreglering skall Ö. ingå i Ö., Benestads, Högestads och Baldringe församlingars pastorat. De båda sistnämnda församlingarna överföras därvid från Ljunits och Herrestads till Ingelstads kontrakt.

Övralid, V. von Heidenstams hem i Västra Ny socken, Östergötlands län. Huvudbyggnaden (i två våningar) uppfördes 1924 efter skaldens egna ritningar. Ö. har en imponerande utsikt över n. Vätterområdet.

UNIVERSITY OF FLORIDA
3 1262 04242 2336

FLARE
31262042422336